M. EMINESCU

OPERE XIV

TRADUCERI

M. EMINESCU

OPERE

EDIȚIE CRITICĂ ÎNTEMEIATĂ
DE
PERPESSICIUS

EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
BUCUREȘTI

ACADEMIA REPUBLICII
SOCIALISTE ROMÂNIA
✦
MUZEUL LITERATURII
ROMÂNE

M. EMINESCU

OPERE

XIV

TRADUCERI FILOZOFICE, ISTORICE ȘI ȘTIINȚIFICE

HURMUZAKI ◇ RÖTSCHER ◇ KANT ◇ LESKIEN
BOPP ◇ ARTICOLE ȘI EXCERPTE

STUDIU INTRODUCTIV
DE
AL. OPREA

CU 347 DE REPRODUCERI
DUPĂ PUBLICAȚII ȘI MANUSCRISE

1983
EDITURA ACADEMIEI REPUBLICII SOCIALISTE ROMÂNIA
79717, BUCUREȘTI, CALEA VICTORIEI 125

EDIȚIE CRITICĂ ÎNGRIJITĂ DE UN COLECTIV DE CERCETĂTORI
DE LA MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

PETRU CREȚIA **AURELIA CREȚIA**	stabilirea textului și a variantelor
DIMITRIE VATAMANIUC **ANCA COSTA-FORU**	comentariile și notele de istorie literară

Colaboratori externi

GHEORGHE MIHĂILĂ	pentru *Manual de limbă paleoslavă*	text și comentariu
AMITA BHOSE	pentru *Gramatica limbii sanscrite*	

Responsabilul filologic al ediției

PETRU CREȚIA

Secretariatul tehnic: **ILEANA RAȚIU**

Coordonatorul ediției

AL. OPREA

BIOGRAFIA INTELECTUALĂ A LUI M. EMINESCU

Faptul că M. Eminescu a dovedit un vast orizont intelectual, anexîndu-și cele mai variate și mai întinse arii ale culturii constituie un adevăr acceptat azi, în lumea specialiștilor, cu forța, am putea spune, a unui *consensus omnium*. În privința semnificațiilor, ca și a valorii acestor preocupări, părerile însă diferă. G. Călinescu, ocupîndu-se, în volumul al doilea al *Operei lui M. Eminescu*, de compartimentul „culturii", divulga „falsa idolatrie" care tindea să vadă în poet pe „prototipul" tuturor însușirilor și virtuților umane : „Eminescu e cel mai mare filozof, cel mai de seamă filolog, cel mai cult individ. El a formulat cu mult înaintea fizicei moderne teoria relativității, a cunoscut pe clasici, ca nimeni altul, a relevat omenirii filozofia asiatică. El este un profet. A prevestit prăbușirea sistemului monetar și reîntregirea patriei. Cel mai dosit cuvînt al paginelor lui e greu de simboluri și învățătură ca un ciorchine rumen"[1].

S-a reiterat în cazul lui Eminescu ceea ce s-a întîmplat în Italia cu Dante, devenit „cripta tuturor înțelepciunilor omenești", „începutul și sfîrșitul oricărei discipline". G. Călinescu pledează pentru cercetarea activității poetului „în spiritul adevărului și cu o pietate care să nu degenereze în caricatură". Un principiu care, să recunoaștem, e admis și revendicat, în zilele noastre, de oricare critic ce se respectă.

La sfîrșitul travaliului său, în postfața la cel de-al cincilea volum al monumentalei *Opera lui M. Eminescu*, G. Călinescu ținea să declare, cu o anume superbie : „Întru cît privește partea exegetică, ne-am ferit de exagerațiuni" și — dovedind cît de mult îl obseda exemplul exegezei dantești — îl citează pe autorul unui studiu extravagant, poreclit : „il buffone della critica dantesca", încheind : „N-am voit să fim bufonul criticei eminesciene".

Într-adevăr, dacă întregul demers critic călinescian se remarcă printr-o privire „de sus", care aproximează și relativizează fenomenele analizate, dezvăluind o deplină libertate spirituală, nestînjenită de nici o reținere de tip idolatru, nicăieri aceste calități — ce dau măsura personalității sale — nu ne apar mai subliniate, mai „săritoare în ochi" ca atunci cînd își propune să reconstituie harta izvoarelor culturale ale gîndirii lui M. Eminescu, sau ceea ce el numește : „întinderea și lacunele culturii sale".

În ultimii ani, unele texte reprezentative din cultura universală, traduse de poet, au fost extrase din tainițele labirinticelor „caiete" și date publicării, cu comentariul avizat al specialiștilor din domeniile respective, ceea ce nu a putut să nu îmbogățească imaginea constituită pînă atunci în legătură cu aceste preocupări eminesciene, producînd, în unele cazuri, mutații semnificative în înțelegerea lor.

---

[1] Acest capitol va fi reluat, peste ani, cu titlul : *Cultura lui Eminescu*, și publicat în „Studii și cercetări de istorie literară și folclor" (nr. 1—2, 1956). Sînt aduse argumente în plus, se fac unele modificări de stil — astfel comparația citată mai sus cu „ciorchinele rumen" va fi înlocuită, în chip mai sugestiv, cu aceea de rodie : „Cel mai inocent cuvînt al paginilor lui e umflat de simboluri ca o rodie coaptă" — , dar opiniile, în articulațiile lor esențiale, nu se modifică.

Au văzut, astfel, lumina tiparului *Lecturile kantiene*, respectiv, traducerea încercată din *Critica rațiunii pure* (14). În studiul său introductiv, C. Noica a emis considerații prețioase, dintre care reținem pe cele referitoare la raportul dintre Eminescu și filozofie. La modul general, C. Noica împărtășește punctul de vedere al lui G. Călinescu, dar introduce pe parcurs o seamă de precizări și de amendamente care îl așază, în final, pe o poziție diferită. G. Călinescu afirma, bunăoară, că, deși poetul se instruia în probleme filozofice și citea de toate, „noțiuni temeinice și pornire tehnică de specialitate nu avea". C. Noica remarcă, printr-o situare în timp: „Cine le are la vîrsta aceea?". Exegetul operei eminesciene, continuînd seria observațiilor cu caracter restrictiv, conchidea că: „dacă Eminescu ar fi fost în situațiunea de a fi chemat la o catedră universitară, el, care îndrăznise să traducă pe Kant, ar fi avut temelie destul de trainică în virtutea căreia să-și însușească unele aspecte de specialitate". C. Noica se arată nemulțumit de expresia „unele", declarînd: „poetul nu era pregătit doar pentru a-și însuși « unele » aspecte de specialitate, ci *pe cele esențiale*", părerea sa fiind că: „Eminescu deținea, într-un fel, esențialul filozofiei". Drept dovadă se referă la însemnările poetului din manuscrise, analizînd cîteva pagini cu reflecții asupra rostului filozofiei (deși consideră că cel puțin o parte a textului acuză a fi o traducere neidentificată). Dar nu numai atît; C. Noica generalizează considerațiile de pe tărîm filozofic, afirmînd neted: „Pentru studiul istoriei, pentru studiul economiei, pentru cel al filologiei, s-a putut spune ce afirmăm pentru specialitatea filozofiei: pregătit pînă la capăt ori nu, Eminescu intuia esențialul".

Se cade să ne amintim că, de un bun număr de ani încoace, C. Noica s-a manifestat, în arena publicisticii, ca un adevărat cavaler neînfricat al reproducerii caietelor eminesciene — pe care le-a și comentat în originale eseuri —, și dacă demersurile sale au putut fi discutate, în anumite puncte, de unii cercetători, nu se poate nega rolul esențial ce l-au îndeplinit în procesul actual de reconsiderare a poetului național în ipostaza *„omului deplin al culturii românești"* (66).

Cititorii de azi au beneficiat de editarea tălmăcirii și a altor lucrări, care au însemnat tot atîtea puncte de reper în evoluția biografiei intelectuale a lui M. Eminescu. Faptul că pe această listă figurează tratatul lui Rötscher *Arta reprezentațiunii dramatice*...[2] se justifică de la sine, Perpessicius pledînd de atîtea ori, cu ardoare, cauza tipăririi imediate. Iată însă că de un viu interes s-au bucurat și preocupările eminesciene legate de fizică sau matematică, așadar, din domenii îndepărtate, ca să nu spunem opuse, exercițiului scriitoricesc, și care, pînă atunci, fuseseră privite ca simple curiozități, cînd nu erau, direct, puse sub semnul dereglării minții autorului (paginile respective din caiete conțin întrebarea — a lui Maiorescu? — excesiv de dură: „Alienație mentală?"). Merită a fi consemnată, în această direcție, contribuția academicianului Aurel Avramescu, care, din proprie inițiativă, a alcătuit, în 1957, un colectiv de studiu și, în 1958, a prezentat în cadrul Academiei o comunicare în care semnala valoarea însemnărilor științifice ale poetului. În paginile revistei „Manuscriptum" au văzut lumina tiparului, sub îngrijirea Magdalenei D. Vatamaniuc, traducerile privind compartimentul fizicii[3]. Subliniindu-le importanța, academicianul Octav Onicescu dădea această apreciere, care se cade a constitui subiect de meditație, dat fiind înaltul gir științific al semnatarului: „Proprietatea cu care Eminescu manipulează concepte așa de noi și așa de importante, cadrul unitar, permanent valabil, în care le valorifică, îl așază în primele rînduri ale celor care au gîndit în epoca lui știința despre energie, despre cea calorică în special, iar scrierile lui îi dau dreptul de a figura în literatura noastră de filozofie a științei cu drept de cetățenie universală" (67).

Nu ne propunem să întocmim aici un tablou complet al interpretărilor suscitate în anii noștri de preocupările intelectuale ale poetului. În cadrul unei asemenea cercetări exhaustive, va trebui să-și găsească locul și menționarea reapariției, în anumite forme, a exagerărilor de cult, condamnate cîndva de G. Călinescu. Astfel, cineva nu se mulțumea să-l elogieze pe Eminescu ca „anticipator” al „teoriei relativității” a lui Einstein — ignorînd ironiile călinesciene pe această temă — dar mergea mai departe, considerîndu-l „primul dintre poeții moderni” care a descoperit aspecte ce vor fi valorificate mai tîrziu de „fizica nucleară”, declarînd: „poate nici un poet modern n-ar confirma mai strălucit” previziunea din 1969 a lui Werner Heisenberg, creatorul mecanicii cuantice, previziune potrivit căreia arta va ajunge, ca și fizica, „la o nouă epocă a formelor clare”. Însetat de „formele perfecte”, Eminescu „a satisfăcut *avant la lettre*” „exigențele estetice ale unui Heisenberg, conforme totalității cosmosului einsteinian” [4].

---

[2] Două fragmente ale lucrării au fost publicate de Marin Bucur în „Manuscriptum" 1 (10), 1973, textul integral fiind reprodus de Aurelia Rusu în 1974 (13) și, într-o ediție revăzută, în 1979 (21).

[3] Aceste texte, împreună cu multe altele care acoperă întreaga suprafață a culturii, au fost publicate de Magdalena D. Vatamaniuc în masivul și valorosul volum *Fragmentarium* (23).

În același timp, nu e greu de sesizat că, pînă azi, continuă să se manifeste în legătură cu actele culturale eminesciene nu atît o atitudine direct depreciativă, cît una disimulat condescendentă, expresie a prejudecății destul de rezistente care stabilește că un creator nu poate excela decît într-unul din domeniile activității sale, în celelalte făcînd, fatalmente, figură de amator, satisfăcîndu-și curiozități de suprafață [5].

Pentru ca problemele în discuție să-și găsească o rezolvare în deplin acord cu adevărul științific, depășindu-se exagerările de un fel sau altul, este necesar să clarificăm, de la bun început, unele aspecte cu caracter metodologic. După cîte se observă, eroarea cel mai des comisă provine din tendința ca preocupările culturale ale poetului să fie discutate în afara contextului specific al epocii de acum aproape un secol, care le legitimează. De aici pericolul speculațiilor, al calchierii opticii prezentului, ignorîndu-se sistemul propriu, de-atunci, de ordonare a valorilor. Bineînțeles, nu pot fi omise din aria judecăților de evaluare opțiunile de azi sau mutațiile operate în răstimp de dezvoltarea diferitelor discipline științifice. Se cade însă să ținem seama — ca să folosim o expresie a lui Malraux — de „dublul timp” al unei opere, timpul creării ei și cel al receptării în zilele noastre, această dialectică a confruntării celor două timpuri putîndu-ne oferi ecuația exactă a înțelesurilor fenomenului cu pricina.

Din păcate, dincolo de unele date comune, studiile de sociologie a culturii nu ne oferă un material prea bogat pentru a se putea reconstitui *modelul* social și intelectual al scriitorului din epoca lui Eminescu. Dintre puținele cercetări întreprinse, care ne pot folosi în dezbaterea de față, o reținem pe aceea a Institutului de studii sud-est europene, cu tema: „Viața intelectuală a românilor din secolele XVII—XIX și relațiile cu sud-estul Europei”. Un prim rezultat al investigațiilor — care au valorificat metoda modernă a statisticii, beneficiind și de serviciile unui ordinator — s-a concretizat într-un studiu consacrat tocmai tipologiei sociale și intelectuale a scriitorului român din secolul al XIX-lea [6].

[4] Aceste puncte de vedere au primit replica promptă a lui Mihai Drăgan, într-un savuros articol din „Cronica” (III/781, 16 ianuarie 1981), intitulat: *Eminescu și „eminescologia modernă”*.

[5] O astfel de teorie a profesat-o, cum se știe, Ovid Densusianu, care, în cursul său universitar, referindu-se la Eminescu, statua drept lege absolută faptul că cine e un *summum* în poezie în celelalte genuri se va situa, inevitabil, pe planul doi. Ca un alt exemplu, îl cita pe Costache Negruzzi, mare artist în proză, dar poet neînsemnat.

În zilele noastre o astfel de concepție nu se exprimă în forme atît de tranșante, urmările ei le mai simțim însă în tendința de-a se trece ușor peste eforturile poetului de tălmăcitor în diferite arii ale culturii universale, deși unele dintre aceste lucrări, în condițiile de-atunci ale țării noastre, reprezentau premiere absolute.

Într-un studiu din *Caietele Mihai Eminescu* (69), unde prezenta varianta românească a manualului de paleoslavă a lui A. Leskien, G. Mihăilă își exprima uimirea că, bunăoară, cunoscutul specialist Th. Simensky, în prefața *Gramaticii sanscrite* (Editura științifică, 1959), „prima care apare în România”, nu menționează în nici un fel antecedentele eminesciene ale unei asemenea întreprinderi (după gramatica lui Fr. Bopp), sau că Nina Façon traducînd *Principele* lui Machiavelli, nici în studiul introductiv, nici în note, nu găsește cu cale să amintească meritele poetului în comentarea și traducerea capitolelor esențiale ale respectivei opere. În legătură cu ultimul exemplu ne îngăduim să adăugăm că, într-o ediție mai veche, semnată cu pseudonimul: Sorin Ionescu — Societatea de filozofie română, București, Tiparul Universitar, 1943 —, Nina Façon avusese grijă să consemneze faptul, cu justificată acribie științifică.

[6] Studiul aparține Elenei Siupiur și a apărut în „Cahiers roumains d'études littéraires”, nr. 2, 1980, sub titlul *L'écrivain roumain au XIX-e siècle: tipologie sociale et intellectuelle*.

Îi înfățișăm principalele concluzii. Pe măsură ce se adîncește nevoia modernizării formelor de existență, crește rolul și importanța intelectualității în viața societății. Nu numai la noi, dar în întreg spațiul sud-estului Europei se poate vorbi de o adevărată fascinație a ideii de „intelectualizare". Drept urmare, tinerii sînt îndemnați să aspire la o specializare înaltă, cu precădere în colegii și universități renumite de peste hotare. Statisticile întocmite demonstrează că tinerii din Moldova și Muntenia frecventau, de regulă, centrele culturale occidentale (mai ales Franța), iar cei din Transilvania, Bucovina și Banat le preferau pe cele din Europa centrală (mai ales Austria). Predominante erau studiile sociale și umane, majoritatea zdrobitoare reprezentînd-o absolvenții facultăților franceze de drept. Foarte puțini se specializau în problemele artei (la Viena sau Berlin), ori în studii tehnice și militare (cu precădere în Franța). Dacă mai adăugăm activitatea didactică (slabă prezență), încheiem tabloul sinoptic, în cadrul căruia ponderea hotărîtoare o aveau așa-zisele profesiuni liberale.

O primă concluzie care se desprinde în privința statutului scriitorilor este că aceștia erau pregătiți, prin instrucție și atestare, pentru o cu totul altă profesie decît cea literară. Și mai exact: a fi scriitor în secolul al XIX-lea reprezenta o ocupație, nu o profesie, despre un început de profesionalizare a muncii scrisului putîndu-se vorbi numai în ultimele două decenii ale secolului trecut. Posteritatea a reținut adesea, în cazul unora dintre personalitățile timpului, activitatea literară, dar, din punctul de vedere al mentalității epocii, profesia și activitatea de bază erau cele care contau în viața societății.

Un aspect care se impune atenției privește orientarea enciclopedică. Munca literară nu este singura cu un statut auxiliar, acest tip de intelectual, pe lîngă profesia de bază, exercitînd, simultan sau succesiv, și alte activități: autor de manuale, publicist, traducător etc. Urmează această precizare importantă: „enciclopedismul" nu reprezenta rezultatul unei pregătiri profesionale efectiv enciclopedice, numeroase profesiuni intelectuale au început prin a fi expresia unei pasiuni de amator, abia mai tîrziu emancipîndu-se și autonomizîndu-se (acestei evoluții i se anexează și munca strict literară). Un asemenea proces este însă posibil datorită cunoștințelor diverse căpătate pe parcursul studiilor, ca și faptului că se păstrează și se adîncește o rețea întinsă de raporturi cu un număr mare de activități culturale. De aici — o consecință relevantă — caracterul deschis (de *agora*) al preocupărilor scriitorului, o curiozitate insațiabilă de a ști, de a se instrui în cele mai diferite domenii, într-un cuvînt, de a se autodesăvîrși spiritualicește.

Acestea sînt datele generale ale tabloului epocii. Cum se inserează în „cîmpul" său „magnetic" personalități de o valoare excepțională, cum este M. Eminescu? Autoarea studiului — alta fiind și tema cercetării — se mulțumește să trimită la teoria lui Pierre Barrière [7], referitoare la „tipul intelectual ideal". Mărturisim că, în sine, formula nu ne spune prea mult. Rămîne ca rezultatele analizei statistice a datelor sociologice ale secolului al XIX-lea să ne servească mai tîrziu drept posibile puncte de reper, pe măsură ce vom înainta în derularea filmului interior al căutărilor intelectuale ale poetului. Vom recunoaște însă că încă de-acum unele limpeziri s-au produs, ajutîndu-ne să fixăm cu mai multă exactitate coordonatele locului în care se găsește M. Eminescu evoluînd pe orbita mișcărilor specifice ale timpului său.

Nu vom putea, prin urmare, accepta uimirea admirativă față de existența în sine a faptelor de cultură ale poetului cîtă vreme acestea se înscriau în aria preocupărilor frecvente ale contemporanilor, tipologia dominantă în epocă fiind aceea de „intelectual-scriitor". Spunînd asta, ne opunem, totodată, și celor ce privesc cu neîncredere activitățile paraliterare ale poetului, judecățile limitative pornind, îndeobște, de la reprezentări justificate în secolul nostru, cînd între cunoașterea artistică și cea științifică există, dacă nu vrăjmășii declarate, atunci incompatibilități de structură. Pe vremea lui Eminescu însă aceste dileme erau lipsite de obiect — sau, mai precis, diferențierile dintre diferitele domenii ale cunoașterii nu îmbrăcaseră încă forma unui divorț absolut.

---

[7] Pierre Barrière, *La vie intellectuelle en France, du XVI-e siècle à l'époque contemporaine*, Ed. Albin Michel, Paris, 1961.

Își are tîlcul său faptul că, la 19 septembrie 1874, scriindu-i din Iași lui Ioan Al. Samurcaș, secretarul Agenției române din Berlin, în legătură cu dorința reiterării tentativei sale de-a-și trece doctoratul, și încercînd să-și definească țelul general al activității, afirma că munca sa „întotdeauna va rămîne *științifică și literară*". Așadar, cele două planuri nu se opuneau în viziunea poetului, ci se coasociau în chipul cel mai firesc.

Legat de preocupările științifice, ne grăbim să remarcăm că acestea se cade să nu fie judecate la modul absolut, în raport cu exigențele pure ale erudiției, ci sub unghiul constituirii unei viziuni globale asupra lumii. Esențială rămîne căutarea acelor „*concepte-răspîntii*", prin stăpînirea cărora M. Eminescu putea domina și ordona faptele vieții și ale întregului univers într-un sistem de idei coerent și armonizator.

Abraham A. Moles, în *Sociodinamica culturii* [8], stabilește două categorii de culturi: cea a umanismului clasic — dominant pînă în secolul XX și care pornea de la un nucleu de concepte, însușite în cursul educației și dezvoltate ulterior, printr-un principiu de subordonări logice, de la cunoașterea de bază la cunoașterea contingentă — și cea din secolul nostru, denumită „mozaicată", expresie a unei cunoașteri aleatorii, în cadrul căreia ecranul cunoștințelor — primite printr-un adevărat bombardament al unei informații zilnice dezordonate, pletorice, executat prin mijloacele mass-media ale comunicației — se constituie ca o asamblare de fragmente, fără o construcție și o ordine precisă (nu există o idee centralizatoare, ci mai multe, cu rol de „idei-forță", „cuvinte-cheie" etc.).

Apelînd la o reprezentare vizuală, Abraham Moles compară actul cognitiv al umanismului clasic cu textura unei pînze de păianjen sau a unei stofe,comportînd fire de urzeală, „pe măsură ce educația progresează, urzeala devine mai densă, pînza se strînge, constituind un cadru rezistent". Cultura „mozaicată", modernă, ne oferă, în schimb, un ecran de referință asemănător unui „sistem fibros, de pîslă", fiind alăturate fibre mai lungi, mai scurte, mai groase și mai subțiri, într-o dezordine deplină.

Nu interesează în ce măsură are dreptate sau nu reputatul sociolog al culturii, ci să încercăm să utilizăm schemele sale ca ipoteze de lucru. La o primă vedere, l-am atașa pe tînărul Eminescu preceptelor formative ale umanismului clasic. Ne stînjenește însă caracterul excesiv cartezian al acestui sistem cultural, așa cum îl scoate în evidență Abraham Moles, primind un mecanism al „eșalonărilor", compus din etape, cu strictețe determinate unele de altele, pe scurt, o ordine rigidă care n-ar fi convenit, credem, nici măcar temperamental poetului.

O paranteză lămuritoare. În anii cînd Titu Maiorescu se arăta preocupat de biografia eminesciană, Ioan Sbiera i-a trimis din Cernăuți o scrisoare (3 iulie 1889), în care combătea opinia vehiculată curent că întreruperea studiilor gimnaziale de către fiul căminarului ar fi fost cauzată de moartea lui Arune Pumnul, arătînd că motivul real a fost altul, și anume apariția trupei actoricești Fani Tardini, cu spectacolele sale, și atracția irezistibilă a lumii teatrului. Ne interesează aici caracterizarea pe care i-o dă cel care îl urmase pe Pumnul „în profesură", Eminescu fiind „învățăcelul" său la limba română: „ne înțelegeam foarte bine împreună, era foarte bun și blînd băiat, dar n-avea gust la studii serioase și sistematice, lua toate mai pe ușorul, căuta să culeagă floricele, dar nu-i plăcea să-și înghimpe degețelele" [9]. Simțim, nici vorbă, în aprecierea dată, ceva din perplexitatea găinii din fabulă față de metamorfozarea puiului de altădată, dar nu putem bănui că bunul Ioan Sbiera o face intenționat sau că n-ar fi pornit de la niște date reale. Dealtminteri, într-o polemică din „Timpul" cu cei de la „Românul", împricinatul singur mărturisea că „în copilărie, cîtăva vreme , a legat cartea de gard și și-a făcut mendrele printre actori".

Nu înseamnă însă că am fi de acord cu studiile ce s-au scris ulterior și care au exagerat, în interpretarea primei etape a biografiei sale, aspectele vieții de boemă.

---

[8] Abraham A. Moles, *Sociodinamica culturii*, Ed. științifică, 1974.

[9] *Amintiri despre Eminescu*, Ed. Junimea, 1971, p. 245—246.

Astfel, se cere a se respinge legenda acreditată de toți biografii, conform căreia, după interludiul bucureștean, Eminescu ajungînd la Botoșani, împreună cu trupa lui Pascali, tatăl său l-ar fi „sechestrat" și l-ar fi trimis cu forța la Viena, pentru studii [10]. Dacă ar fi fost așa, nimic nu l-ar fi împiedicat pe poet să se întoarcă acasă atunci cînd, în urma unor nenorociri petrecute în familie, banii căminarului încep să vină cu întîrziere, iar apoi amenință să nu mai sosească deloc (fapt ce-l determină pe „studinte" să trimită depeșe disperate și să-l implore pe fratele său Șerban să intervină, cu rol salvator). Adevărul e că Eminescu a manifestat totdeauna ostilitate față de formele instituționalizate ale învățămîntului, față de spiritul lor cazon, dar setea sa imensă de instruire nu poate fi pusă la îndoială. Ca student la Viena sau la Berlin, tînărul poet n-a excelat în audierea acelor cursuri și în trecerea acelor examene care să-i dea dreptul de a obține o diplomă, dar toți martorii oculari și îndeosebi — dovada supremă — însemnările sale din caiete ne dovedesc aria ilimitată a cunoștințelor și, mai ales, pasiunea absolută cu care se orientează spre studiul aprofundat al operelor capitale ale culturii.

Propriu-zis, Eminescu n-a iubit școala timpului său, o școală a însușirii formale, mecanice — împotriva căreia, ca revizor școlar și ca gazetar, va formula apoi aprinse diatribe — făurindu-și una pentru uzul propriu, în care cunoștințele teoretice se îmbinau armonios cu învățămintele vieții și totul era supus imperativelor interioare ale personalității sale.

Constantin Noica, în prefața menționată, îl numește „fiu risipitor al culturii", ceea ce ne amintește că, în *Jurnal filozofic* [11] — unde, între altele, comentează filozofic parabola biblică — visa la o școală care să elimine „tirania profesoratului", unde să nu se predea cunoștințe, ci să aibă loc doar schimburi reciproce de „stări de spirit". Un mod de a spune că important nu e ce ne vine din exterior și acceptăm cu docilitate — cum procedează fratele fiului risipitor — ci ceea ce este un rezultat dinăuntru, rod al unor experiențe spirituale personale. Nu ne îndoim că, într-o asemenea școală — sau confrerie spirituală, cum vrem să-i spunem — Eminescu ar fi putut fi invocat drept arhetip.

Se cunoaște răspunsul pe care-l dă Eminescu lui Titu Maiorescu, care, în calitatea sa de ministru *in spe*, îi oferea titularizarea ca profesor la catedra de filozofie din Iași, cu condiția de a-și lua doctoratul : „Un titlu de doctor m-ar aranja cu lumea și cu legile ei de ordine, nu însă cu mine", subliniind : „deocamdată nu mă satisfac pe mine însumi". Așadar, există două lumi care nu coincid : a societății, cu „legile ei de ordine", în care contează diplomele și titlurile științifice, și aceea a vieții sale interioare, cu aspirații nemărginite, greu de satisfăcut.

La insistențele mentorului Junimii, el acceptă ideea susținerii doctoratului, dar, covîrșit de gîndul datoriei, cere timp („de aceea aș cere timp"), cît anume nu știe : „Cît — depinde iarăși de împrejurările mele" ; nu știe fiindcă este implicat nu timpul obiectiv, „mecanic", măsurabil, ci cel subiectiv, identificat aventurii absolute a cunoașterii.

Într-un asemenea cadru, așa cum a fost definit, nu-și poate afla rostul antinomia dintre însușirea pur cantitativă a cunoștințelor și valorificarea, transformarea acestora în adevăruri lăuntrice, cele două faze contopindu-se într-un unic proces. Eminescu se orientează spre acele arii ale culturii care-l interesează, care răspund mai bine unor trebuințe interioare, astfel încît receptarea roadelor studiului nu se face în chip pasiv, ci prin filtrul personalității sale. Procesul se cere însă a fi înțeles cu nuanțele de rigoare. În aceeași corespondență cu Titu Maiorescu, Eminescu preciza : „Kant mi-a căzut în mînă relativ tîrziu. Schopenhauer de asemenea, ce-i drept îi cunosc, însă renașterea intuitivă a cugetării lor în mintea mea, cu specificul miros de pămînt proaspăt al propriului meu suflet, nu s-a desăvîrșit încă". Din mărturisirea citată reținem că acest proces nu are loc sub imperiul instantaneității — ca scăpărarea unui fulger — cum ne-au obișnuit să credem reprezentările romantice asupra travaliului artiștilor geniali, ci în cadrul unei durate mai mici sau mai mari, al „desăvîrșirii" actului de asimilare sufletească a cunoștințelor. Să ne reamintim și spațiul istoric căruia îi aparțin actele intelectuale ale poetului: pe atunci mai acționa încă fascinația orizonturilor enciclopedice, dar diferitele discipline ale culturii se diferențiaseră, intraseră sub zodia specializărilor stricte. În aceste condiții, tentativa de cuprindere a totalității vieții spirituale nu se putea înfăptui atît de ușor ca în alte timpuri, ci traversînd tot felul de dificultăți și, practic, sfidînd imposibilul.

---

[10] A se vedea studiul lui D. Vatamaniuc : *Gheorghe Eminovici (II)*, unde se demonstrează că astfel de afirmații n-au nici cea mai mică acoperire documentară (CME, IV, 1977, p. 271).

[11] *Jurnal filosofic*, Editura „Publicom", București, 1944.

Ceea ce i-a impresionat pe toți cei care, cercetînd biografia intelectuală a poetului, s-au cufundat în lumea însemnărilor din caietele sale este munca neasemuită și susținută în asedierea cetății ideale a culturii.

Liste imense cu trimiteri bibliografice din cele mai diferite — și chiar opuse — domenii, note de curs, în limba română sau în limba germană, excerpte masive și traduceri din cele mai pretențioase opuri ale timpului. Despre ultimul compartiment vom mai avea posibilitatea să discutăm, deocamdată vom nota particularitatea curioasă că pentru a se instrui în universul de idei al unei opere celebre el se apucă s-o traducă, cu convingerea aproape superstițioasă că numai găsindu-i echivalențele în limba maternă o poate stăpîni pe deplin. Dar cîte eforturi incumbă o astfel de inițiativă (mai ales că limbajul științific, la noi, era abia pe cale de constituire)!

Să cădem de acord că imaginea pusă în circulație de unii privind un Eminescu epicureu intelectual, care studiază, din cînd în cînd, pentru simpla-i plăcere, nefiind capabil de un efort stăruitor, un cititor de duminică, atras de aspectele sărbătorești, nu și de cele prozaice, ale travaliului de fiecare zi — într-un cuvînt, culegînd doar floricelele și ferindu-se să-și „înghimpe degețelele" în spinii cunoașterii aprofundate — se dovedește cu totul caducă.

Eminescu nu va proceda însă, nici vorbă, ca fratele „fiului risipitor", studiind „de aici și pînă aici", după o etapă urmînd cuminte alta și apucînd numai pe drumurile bătătorite de alții; lui îi place să sară etapele și adesea fără preparative să se arunce în miezul celor mai dificultoase chestiuni, iar dacă s-a cufundat într-un domeniu, să i se dăruiască total, pînă la uitarea de sine. Amintirile tuturor celor care l-au cunoscut în epoca studenției stau mărturie. Ioan Slavici: „căzut odată sub stăpînirea vreunui gînd, el nu dormea și nu mai mînca zile întregi de-a rîndul. . .". În asedierea vîrfurilor inaccesibile ale culturii, lui îi repugnă drumurile ocolite dar sigure, străbătute cu pas măsurat, luînd în piept povîrnișurile repezi, și, escaladînd o culme, se îndreaptă vijelios spre celelalte, care se profilează în depărtare, într-un lanț nesfîrșit. . . Căci Eminescu este însetat de absolut și de sfidarea imposibilului nu numai în împărăția ideală a poeziei, ci și în procesul incomensurabil al cunoașterii umane.

Am comite însă o eroare dacă, admirînd pasiunea investigării tuturor zărilor culturii, am ignora ordinea secretă către care aspiră multiplicitatea preocupărilor sale. Se pare că totdeauna ceea ce e multiplu ascunde nostalgia recîștigării unității originare.

Conform graficului lui Abraham Moles, umanismul clasic ar porni de la conceptele de bază pentru a ajunge, prin trepte descrescînde de generalitate, la adîncirea compartimentelor contingente ale cunoașterii. Drumul lui Eminescu pare a fi invers: de la un cerc de cunoștințe mai restrîns la sfere din ce în ce mai vaste — prin trepte progresive pe urcușul generalității. Facem această afirmație ținînd seama și de cele cuprinse în eseul *Cultură și știință*, chiar dacă, în mod cert, reprezintă o traducere. Aici, la un moment dat, dăm peste această remarcă: cine vrea să fie cu adevărat cult se cuvine, „înainte de toate, ca să lucre și să cugete în cercul ce-i aparține lui și, pentru ca aceasta să n-o facă unilateral și-n strîmtoarea spiritului, de aceea va trebui să-ntindă activitatea sa pe toate terenurile cari-s situate în cercuri împrejurul cercului său propriu".

Acest caracter suitor, nu coborîtor al registrului preocupărilor intelectuale va fi, mai departe, revelat expres: progresul în cultură este echivalent cu „a merge de la cercul mai îngust tot mai departe și mai departe. . .". Am fi tentați să găsim apropieri de principiul „asociaționalismului", care, după cum demonstra Lévi-

Strauss, ar caracteriza gîndirea secolului nostru, dacă în aceste însemnări nu s-ar pune accentul pe o construcție interioară riguros definită: de la cercul propriu înaintîndu-se într-un sistem de cercuri concentrice, fiecare cerc reprezentînd „un cerc de cercuri" [12].

Nu avem de-a face cu o reprezentare excesiv geometrizată, în deplină concordanță însă cu modelul teoretic al umanismului clasic? Aparține ea opticii lui Eminescu sau autorului respectivului text? Din moment ce poetul traduce articolul înseamnă însă, aici ca și în alte cazuri, că aderă oricum la ideile lui orientative. Țelul ultim al eforturilor culturale îl reprezintă apropierea acelui „coprins spiritual care constituie totalitatea vieții spirituale a omenimei și a intereselor ei".

După cum s-a văzut, paradoxul eminescian constă în aceea că pentru a se atinge idealul umanismului clasic — dobîndirea universalității — se folosesc metode și habitudini, în fond, anticlasice. Vom avea posibilitatea să examinăm mai amănunțit, pe parcursul studiului, această ipostază dilematică, deocamdată vom nota că în înțelegerea proceselor vieții sale intelectuale de un mare folos ne este analiza tentativelor de tălmăcire a unor opere de seamă din cultura universală.

Pînă acum discuția s-a purtat în marginea cîte unui text tipărit sau a considerațiilor despre alte manuscrise rămase în așteptarea editorilor. Iată însă că prin volumul de față avem sub ochi toate traducerile filozofice, istorice și științifice realizate de poet. Am atrage atenția asupra faptului că dacă unele tălmăciri au mai fost publicate în anii noștri, cu acuratețea științifică de rigoare, ele beneficiază în contextul actual — dat fiind specificul ediției întemeiate de Perpessicius — de toate avantajele ce le conferă minuțioasele și multiplele explorări ale „subpămînturilor" manuscriselor; ceea ce a și permis colectivului de cercetători de la Muzeul literaturii române să încerce operația temerară a departajării între însemnările eminesciene originale, simplele rezumate, conspecte ori extrase și traducerile în sensul strict al termenului.

În acest fel, s-a extins cunoașterea „limburilor" intelectuale ale poetului, acumulîndu-se suficiente date pentru a se configura, cu o mai mare siguranță, harta expedițiilor sale argonautice în căutarea miticei „lîni de aur" a culturii universale.

După cum se știe, excepție făcînd *Fragmentele din istoria românilor* ale lui Eudoxiu Hurmuzaki, toate celelalte tălmăciri n-au văzut lumina tiparului în timpul vieții lui Eminescu, ceea ce le-a văduvit, desigur, de șansa unei acțiuni benefice în condițiile de atunci ale culturii noastre. Ele își păstrează însă calitatea de documente ale epocii, îngăduindu-ne să verificăm în ce măsură eforturile eminesciene se păstrează, și în acest domeniu, la cota cea mai înaltă a aspirațiilor științifice ale contemporanilor.

Se cade a se observa că, întocmai ca și în alte arii ale activității sale, meritele poetului nu provin, pur și simplu, dintr-un caracter de pionierat, ci din desăvîrșirea lucrărilor întreprinse de înaintași. Astfel, dacă am rămîne numai la stilul științific — întemeiat mai tîrziu decît cel beletristic sau cel juridico-administrativ — , am putea constata, pe baza cercetărilor întreprinse de specialiști, că o preocupare față de acest stil se impune încă de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea, după care un moment important al constituirii sale îl reprezintă perioada de la 1830, pentru ca după 1860 să înceapă o etapă nouă, ce se continuă pînă azi [13]. Nu se pune problema de a se subaprecia dificultățile existente pe vremea lui Eminescu, fiindcă pînă atunci accentul căzuse pe latura extensivă — adoptarea unor termeni noi, mai ales prin metoda calcurilor lingvistice — cîtă vreme acum sînt necesare rezolvări într-un plan intensiv, cu alte cuvinte se cere o atitudine creatoare în stare să determine configurarea structurii respectivului stil în spațiul specific al limbii române.

Poetul însuși este conștient de acest adevăr cînd afirmă, generalizînd: „Am fi cam temerari de-a susținea cumcă limba noastră și-a sfîrșit curățirea sa, că e organizată, că a ajuns stadiul ultim al dezvoltării sale și că acum n-ar trebui decît constatarea formală a acestei dezvoltări prin etimologie și sintaxă". Astfel de condiții, deloc ușoare, acționează ca un stimulent creator, cu efecte dintre cele mai pozitive, întrucît, nevoiți fiind să se confrunte cu dificultățile de expresie, scriitorii au posibilitatea să descopere și să stăpînească mai bine posibilitățile interne ale limbii, sau, cum spune Eminescu : „Cînd dezvoltarea literaturii ajunge la punctul acela unde scriitorii înving și-și dominează limba, deși cu oarecare cheltuială de putere, atuncea ei scriu mai bine".

---

[12] *Cultură și știință, infra,* p. 921—922.

[13] N. A. Ursu, *Crearea stilului științific,* în *Studii de istorie a limbii române literare, 1, secolul XIX.* Editura pentru literatură, 1969, p. 128—167.

O dovadă o pot constitui și traducerile de față, din care, deși se încearcă în varii stiluri (din afara ariei beletristicii), evoluția limbii române literare omologhează cele mai multe dintre formele propuse de poet (altele oferind soluții neelucidate pînă la capăt). Se implică aici, evident, și intuiția excepțională a ceea ce poetul numește caracterele „geniului" limbii poporului, dar și conștientizarea unei juste poziții teoretice, într-o vreme cînd bătăliile cu puriștii (inclusiv cu adepții analogismului fostului său profesor, Arune Pumnul) sau cu limbajul „păsăresc", „cosmopolit" erau încă în toi. Nu insistăm, problema fiind dezbătută cu prisosință în literatura de specialitate (57).

Chiar dacă luăm act de declarația lui Eminescu că nu e un „filolog de competință" și că „opiniile" sale „sînt cu totul personale", nu putem să nu recunoaștem că sînt puțini scriitori care în acea epocă să se fi instruit, într-o asemenea măsură ca el, în cunoașterea *intus et in cute* a limbii române. Este drept, n-a apucat să realizeze proiectul acelei gramatici — care prevedea o colaborare cu I. L. Caragiale și Ioan Slavici — dar tălmăcirile efectuate după gramatica paleoslavă a lui Leskien sau cea sanscrită a lui Bopp sînt tot atîtea prilejuri de meditație în marginea particularităților — cu subtilitățile de rigoare — ale formelor limbii naționale.

Să ne întoarcem însă la chestiunea stilurilor, atît de diverse, în care excelează poetul : de la cel pur științific, de o preciziune exemplară din *Caietele fiziografice*, la cel viu evocator din *Fragmentele*... lui Hurmuzaki, și de aici la frazele arborescente, dar de o strălimpezime de cleștar care se mulează perfect pe volutele gîndirii abstracte din *Critica rațiunii pure* ș.a.m.d. Nu ne apare aici Eminescu în ipostaza de incomparabil „făurar" care modelează, în toate felurile, verbul românesc, dezvăluindu-i întreaga „fiziografie" și totodată virtuțile plenare ascunse? Nu ne îndoim că ceva din praful de aur al travaliului poetic — care plutește în atmosfera atelierului — se așterne peste amalgamul acestor stiluri, ținem însă să subliniem că niciodată pentru Eminescu talentul literar nu servește drept alibi, epitetele — care, cum se exprima el, la noi „împle ulițele" — nu-i servesc drept paravan, abordînd pieptiș, cu deplină bună credință, dificultățile respectivelor domenii, într-un cuvînt, știind să se „supună obiectului". Această teză, de care Ibrăileanu va face mare caz (ca și întreaga critică modernă), Eminescu nu numai că o aplica, dar era și conștient de ea, conceptualizînd-o. Arătînd că „fiecare lucru poartă în sine însuși măsura sa", adăuga : „Pe cînd omul neinteligent face din sine însuși măsura lucrurilor și mestecă subiectul său în cele ce sînt și se întîmplă, cel inteligent și de bună credință va cerca să se dezbere de tot ce ar putea să-i întunece judecata. Inteligența e putința — bună credința e voința de a vedea și reproduce obiectiv cele ce există și se întîmplă".

Asupra unora dintre aceste aspecte vom mai reveni, fără însă a avea pretenția unei investigații pur filologice, ceea ce ar ieși din sfera propriu-zisă a studiului nostru. Cei interesați de problemă o pot găsi dezbătută atît în *Lămuririle* asupra ediției, cît și în comentariile care alcătuiesc „dosarul" fiecărei traduceri. În ce ne privește, ne interesează, după cum am mai spus, să depistăm și să analizăm mobilurile intelectuale ale acestor eforturi ale poetului. Să nu uităm că, așa cum arătam, în afara *Fragmentelor*... lui Hurmuzaki, toate celelalte texte — de altminteri neterminate — n-au fost pregătite pentru tipar, cu alte cuvinte, n-au beneficiat de obișnuita „trecere prin mai multe ape", respectiv, nenumăratele remanieri care caracterizează felul cum lucra Eminescu. Chiar dacă unele manuscrise poartă semnele unor lecturi ulterioare — concretizate în modificările stilistice suprapuse — nu se poate afirma că ar reprezenta ultima formă a travaliului. Pătrundem, prin urmare, în intimitatea laboratorului său, un act de indiscreție, nici vorbă, dar care ne îngăduie, după formula fericită a lui C. Noica, să asistăm la „refacerea”, sub ochii noștri, a însuși universului gîndirii eminesciene.

Dacă vom ține seama și de faptul cunoscut că filele manuscriselor dispun pe margine de un spațiu mare — uneori jumătăți de pagină — pe care poetul îl umple cu note proprii, meditînd asupra textului tradus, trecînd de la o problemă la alta — adesea fără legătură cu subiectul lucrării — ajungînd chiar și la destăinuiri cu caracter personal, pe scurt, ceea ce se înțelege prin noțiunea de jurnal intim, nu va apărea exagerată afirmația noastră că aceste manuscrise ne oferă o fidelă diagramă a căutărilor spirituale. În acest context, accentul cade nu atît asupra textelor traduse, cît asupra fizionomiei traducătorului, care ni se dezvăluie așa cum e, în tot procesul formării sale intelectuale, într-un superb spectacol ce ne covîrșește prin veracitatea lui, arătîndu-ne pe *viu* cum *Eminescu se creează pe sine însuși.*

Ne vin în minte cunoscutele fraze ale lui Sartre : „Cultura nu salvează nimic și pe nimeni, n-are în sine ce justifica. Ea este însă un produs al omului : el, omul, se proiectează, se recunoaște în ea, numai această oglindă critică îi oferă imaginea proprie”.

★

Referindu-se la traducerea eminesciană din Rötscher, Perpessicius se considera obligat, de fiecare dată, să elogieze contribuția lui D. Caracostea în relevarea semnificațiilor acesteia, întrucît : „Semnalînd într-o substanțială notă din *Arta cuvîntului la Eminescu* prezența acestei tălmăciri, prof. D. Caracostea afirma că cea mai temeinică parte din cultura umanistică și teatrală a poetului se datorește acestui tratat...”. Mențiunea fiind justificată, remarcăm că Perpessicius, potrivit obiceiului său de-a-și diminua, în chip voit, rolul propriei persoane, se servește de frazele gratulante la adresa lui D. Caracostea pentru a-și exprima, în fond, punctul său de vedere, întrucît autorul citat rămîne strict între granițele temei abordate, neinteresîndu-l, ca atare, traducerea decît sub raportul „acestei inițieri a lui Eminescu în arta cuvîntului”. Aria de referințe va fi, e drept, ceva mai largă, fiind vorba de „traducerea dramaturgiei hegelianului H. T. Rötscher”, ceea ce-i permite să conchidă că : „Această inițiere hegeliană în expresie schimbă toată perspectiva formațiunii lui Eminescu în ce privește arta cuvîntului” (37).

Cel care însă pornind de aici ajunge la formulări generalizatoare privind consecințele acestei tălmăciri sub unghiul înălțării orizontului cultural și spiritual al tînărului Eminescu, ei bine, acesta nu este altul decît Perpessicius. În alt articol — *Eminescu și teatrul* — va relua teza, neuitînd, cu probitatea-i caracteristică, să noteze că ea a mai fost „subliniată în timp”, scriind apăsat : „în momentul cînd Eminescu se pornește la studii în Viena, el stăpînește nu numai problemele teatrului, dar și o vastă inițiere literară și umanistă, captată, între altele, și în tratatul înțesat de știință al lui Rötscher”.

Să reprezinte această tălmăcire, cu sublinierile și glosele ei marginale, tot atîtea puncte de reper în investigarea celor mai diferite teme, un fel de „manta” gogoliană din care ar fi ieșit plurivalenta personalitate a poetului? Această ipoteză a existenței unui nucleu embrionar din care s-ar fi dezvoltat mai apoi întreaga operă eminesciană este dintre cele mai seducătoare. A enunțat-o, cum se știe, și G. Bogdan-Duică, limitînd-o, însă, strict, la *Geniu pustiu,* în care vedea un fel de operă-matcă, de unde ar fi derivat toate ideile fundamentale ale poetului.

Perpessicius va îmbrățișa punctul de vedere, aducînd argumente în plus și dintre cele mai convingătoare (scoate, bunăoară, în evidență locul important pe care-l ocupă, în *Geniu pustiu,* preocupările teatrale). Tot el însă va atrage atenția și asupra *Contrapaginii* — text pe care-l tipărise în 1939, cu prilejul semicentenarului morții lui Eminescu — „precuvîntare” la o „Novelă originală”, reținînd „ușoara pedanterie a tînărului devorator de literatură, care trebuie să-și afișeze cît mai ostentativ lecturile și cunoștințele”.

Dacă vom ține seama că atît *Contrapagina* cît și începutul *Geniului pustiu,* ca și primele pagini ale traducerii tratatului lui Rötscher, după cum atestă grafia și ortografia manuscriselor, aparțin anului 1868 — numit de Perpessicius „unul din cei mai generoși ai biografiei poetului" — vom putea atunci considera că prin „trinitatea" enunțată se circumscrie rădăcina originară unică, acel spațiu-matrice din care va purcede, cu dezvoltări, completări și desăvîrșiri succesive, plurivalenta fizionomie spirituală a lui M. Eminescu.

Să fie oare adevărat că în întreaga lui viață un creator nu face altceva decît să împlinească acele visuri și năzuințe care i-au marcat vîrsta infantilă sau adolescentină? Lui El Greco îi aparține, se pare, această frază, tradusă în franceză de Nikos Kazantzakis și înfățișată drept cheie a destinului propriu: „Réaliser à l'âge mûr ce qu'on a désiré enfant, voilà le destin d'un homme vrai".

Sensibil la orice sugestie care poate să mărească haloul poetic ce învăluie existența dramatică a poetului, Perpessicius tinde să acorde o credibilitate absolută ideii de mai sus, invocînd exemplul lui Goethe cu al său *Faust*, simbol al experienței juvenile, reluat de-a lungul anilor și terminat cu puțin înaintea morții. Nu știm în ce măsură acest adevăr poate avea o aplicabilitate universală, teamă ne e că aria motivațiilor esențiale ale faptelor de creație ascunde rațiuni multiple, oricum, greu reductibile la un tipar (fie el și de aur), dar în cazul lui Eminescu pare a avea toate șansele să se confirme. În acest fel faptul că în tînărul de optsprezece ani se configuraseră, fie și numai în chip intuitiv, drumurile spirituale ce avea să le parcurgă ne oferă, dincolo de apanajul geniului, o posibilă explicație a realizării, într-o perioadă atît de scurtă, a unei ample opere (pe care alții n-o înfăptuiesc decît la capătul unei vieți norocos aureolată de anii senectuții). Nu putem să nu remarcăm în tot ceea ce face Eminescu o anume febrilitate, clocotul unei pasiuni arzătoare care-l împinge să abordeze direct și total enigmele vieții și ale cunoașterii, sărind, cum am mai afirmat, etapele de tranziție, îndreptîndu-se direct spre esențe, altfel spus, condensînd timpul, însușiri în care ne place să întrezărim, oricît de mare ar fi pericolul literaturizării, un presentiment al ființei sale privind durata fatal limitată pe care i-o prescrie destinul. Se va fi petrecut în cazul său acel fenomen cunoscut în lumea vegetației din regiunile arctice, care, neputînd beneficia decît de un scurt interludiu solar, între ridicarea și coborîrea nopții polare, se comprimă fazele ciclului biologic (primăvara coexistă cu vara și toamna), în goana către etapa ultimă, a fructelor, menite să asigure perpetuarea respectivelor specii.

Pentru a descuraja tendințele idolatre exercitate în interpretarea experiențelor intelectuale ale tînărului Eminescu, G. Călinescu îi amintește mereu vîrsta: „La vîrsta de 19 ani, epoca sosirii la Viena, Eminescu nu putea să aibe nici o cunoștință serioasă de filozofie..." Sau: „Va fi fost el în contact nemijlocit, la vîrsta aceasta între 19—21 de ani, cu marii filozofi?" Așa e, numai că vîrsta în sine nu ne spune mare lucru, la Eminescu cel de 19—21 de ani procesul de absorbție și de decantare a datelor culturale cunoaște o intensitate pe care n-o găsim la alții nici la 27—29 de ani. Nu vrem prin aceste afirmații să reedităm atitudinile idealizatoare care vor să confere o aură mitică începuturilor eminesciene, ca și cum acesta s-ar fi născut dintr-o dată, cu chipul spiritual-intelectual cunoscut, precum Pallas Athena din capul lui Zeus. Nu ne îndoim că primii săi pași în imperiul culturii vor fi fost trudnici. G. Călinescu avea dreptate cînd constata: „Foarte de tînăr, poetul a citit cu patimă, de toate, fără alegere, din ce i-a căzut în mînă" și că multe opuri erau de o valoare inegală. Este însă prea mult ca, pornind de la portretul spiritual al lui Dionis, din cunoscuta nuvelă, să declare că arată în tinerețe „înclinarea" către scrierile de a doua mînă. Se cunoaște prea bine diferența — de atîtea ori teoretizată de G. Călinescu însuși — care există între un personaj și autor; chiar cînd se folosesc elemente autobiografice, acestea sînt trecute prin alambicul proceselor specifice de atelier artistic. Dacă Eminescu devora și produse culturale de mîna a doua, aceasta se datora nu atît unei „înclinații" — trăsătură perfect justificată în cazul psihologiei particulare a lui Dionis-Dan — cît simplului fapt că acestea îi erau la îndemînă, le putea găsi în împrejurările date.

De o certă utilitate, în studiul epocii adolescenței, ne sînt cataloagele bibliotecii gimnaziale din Cernăuți, ca și ale Bibliotecii Societății pentru literatura și cultura română în Bucovina [14]. Chiar dacă nu am acorda credit versiunii unora dintre foștii colegi ai poetului că s-ar fi dus vestea despre școlarul care citise întreaga bibliotecă a gimnaziului și, în plus, și pe cea a profesorului Pumnul, aceste date ne servesc în schițarea unei hărți a posibilităților de lectură de-atunci. De la prima vedere se impune deschiderea enciclopedică a traducerilor. Undeva, G. Bogdan-Duică se întreba de unde ar fi putut căpăta tînărul Eminescu cunoștințe culturale orientalistice înaintea perioadei vieneze. Alături de argumentele prezentate de diverși cercetători, se poate aminti și faptul că unele cunoștințe sumare le putuse primi încă în anii gimnaziali, în biblioteca de aici figurînd broșura : *Filozoful indian sau chipul de a trăi cineva fericit în soțietate* (tradusă din franceză de Iancu Buznea, Tipografia „Buciumul românesc”, 1853).

Se tipăreau, nici vorbă, și multe traduceri din autori minori, de aiurea, dar biblioteca școlară conținea și titluri de referință, de la *Suferințele junelui Werther din Göthe* la *Odiseea* lui Homer (în latinește), opera lui Cicero, Tit-Liviu și *Metamorfozele* lui Ovidiu (în germană) și de aici la romancieri francezi moderni, cum ar fi mult hulita de Eminescu George Sand cu *Secretariul inthim* (1847).

Asta în domeniul literar (citarea reprezintă o selecție severă dintr-o listă amplă) ; cel filozofic este mai sărac, se puteau totuși găsi aici tratatele elementare ale lui Krug sau Vaïs. Unii menționează și *Dreptul natural* al lui Baumeister, care, în tălmăcirea lui Samuil Micu, suna așa : *Legile firii, itice și politice sau Filozofia cea lucrătoare.* Dintre cărțile de istorie reținem traducerile care consună cu viitoarele preocupări eminesciene : *Împăratul Napoleon III și Principatele române* (tălmăcitor : G. Sion), fără a mai vorbi de scrierile referitoare la aceleași Principate ale bunilor prieteni ai românilor : Edgar Quinet și Edmond Texier. În sfîrșit, chiar și titluri ceva mai pretențioase ca *La révolution de février au Luxembourg* de socialistul Louis Blanc.

Aria volumelor la care putea avea acces poetul nostru este, bineînțeles, mult mai largă. N-am luat în considerație biblioteca germană a gimnaziului, al cărui cititor a fost, în mod sigur, Eminescu. Adăugăm cărțile pe care obișnuia să și le procure din diferite surse, pe banii proprii. În articolul pe care-l va publica în pragul anului 1870, în „Familia”, va insera acest reproș adresat tinerimii : „Cine vrea să se scuze cu lipsa și cu sărăcia, acela în mine cel puțin nu și-a dat peste omul său ; dacă cunoaște limba germană, se înțelege. Operele, d.e., fiecare în parte, costă 10 cr.”. Iar cei care ar dori să studieze piese teatrale clasice „în coheziunea lor cea organică” le pot afla în *Classische Theater-Bibliothek aller Nationen*, e drept acestea costă 18 cr., dar conțin și prețioase studii introductive.

Că așa proceda și școlarul Eminescu se poate deduce din lista cărților pe care le donează bibliotecii gimnaziale și care ne spun multe cu privire la diversitatea preocupărilor ce-l atrăgeau în anii aceia : *Principii filozofice, politice și morale* ale Colonelului de Vaïs (traduse de Constantin Gane), dar și tratatul de mitologie al lui G. Reinbeck (l. germană) ; *Istoria naturală* a lui Alois Pocorni (despre împărăția plantelor și cea animală) sta alături de *Vermischte Gedichte und Erzählungen* de Theodor Körner, sau *Lectiunariu latinu pentru a doua clase gimnasiale după M. Schinnagel* (sic !) (de Ioan Moldovanu, Blaj, 1864) ș.a.m.d.

În studiul care însoțește lista inventarelor, Aurel Vasiliu subliniază cu ardoare preponderența covîrșitoare pe care o dețineau în biblioteca gimnazială cărțile românești, fapt ce-l determină să emită această concluzie : „Cultura germană îl va stimula pe poet mai intens abia după 1869, în mediul Vienei și al Berlinului”. Ne-am putut însă da seama și după cele arătate pînă acum că o astfel de afirmație suferă de un excesiv caracter apodictic.

---

[14] Ele se datorează lui Aurel Vasiliu. Au fost prezentate, mai întîi, în cadrul unui articol din volumul colectiv : *Eminescu și Bucovina* și, apoi, cu toate anexele de rigoare, în (CME, IV, 1977).

D. Popovici, subliniind că „Biblioteca, asupra căreia nu s-a insistat pînă acum cu tot discernămîntul pe care îl necesită astfel de operațiuni, joacă un rol important în formarea spirituală a poetului”, aprecia întreprinderea inițiată de Aurel Vasiliu, regretînd că : „În loc de a întreprinde operația, modestă dar binevenită, a descrierii catalogului bibliotecii, operație care astăzi nu mai poate fi realizată, autorul articolului la care ne-am referit găsește mai util să se lanseze în analiza unor opere literare și chiar în complicate chestiuni de literatură comparată — două întreprinderi față de care spiritul său se arată lipsit de chemare”. (*Poezia lui Mihai Eminescu*, Ed. tineretului, 1968, p. 67—68).

Este adevărat, nici vorbă, că înființarea bibliotecii române a gimnaziului conține semnificații ieșite din comun, fiind o expresie a luptelor intelectualității bucovinene întru sprijinirea „rănașterii spiretuale, religioase, morale, năciunale rumâne", cum se exprima Aron Pumnul într-un apel adresat „învățăceilor" cernăuțeni de a ajuta la „străbaterea" și în ținutul lor a revistei „Foaia pentru minte, inimă și literatură". Exemplul citat ne amintește că, în aprinsul lor zel patriotic, gimnaziștii vor copia 11 ani ai revistei lui Barițiu — revistă care pătrundea cu greu în Bucovina, datorită obstrucției oficialităților austriece iar printre copiști se numără și Nicolaiu Eminovici din clasa a VII-a. Unor asemenea eforturi, desfășurate în multiple planuri, se datorește faptul că în Cernăuți ajunge să se concentreze, în acei ani, o mare parte din tot ce se tipărise pînă atunci în limba română.

Cercetarea aceluiași „Cunsemnăciunariu" al bibliotecii ne dovedește că figurau aici mai toți poeții omagiați de Eminescu în *Epigonii*. Mai întîi, Vasile Alecsandri — sprijinitor activ al militantismului bucovinean, colaborînd la „Foaea Societății pentru literatura și cultura română" și donînd, cu generozitate, „uvrajele" sale, inclusiv bibliotecii gimnaziale. Urmează D.Bolintineanu — nu numai cu poezii, dar și cu biografiile sale istorice : *Viața lui Vlad Țepeș-Vodă* și *Mircea Vodă cel Bătrîn* — , Ioan Heliade-Rădulescu (culegeri „de proze și de poezie"), Cezar Bolliac („poezii năciunale") etc. După cum nu lipsesc cărțile populare sau Anton Pann — cu *Povestea vorbii* și cu *Noul Erotocrit ;* cărțile religioase se întind de la *Psaltirea* lui Dosoftei la *Psaltirea prooroculu și împărat David în viersuri alcătuite de micul între musicoșii sistemii vechie Ioan Prale din Iașul Moldovei* — cel nemurit în poemul lui Eminescu — apoi Varlaam, Antim Ivireanu ș.a.m.d. Nu putem să nu menționăm compartimentul istoriei, ilustrat cu titluri ca *Lepturariu rumânesc* al lui Aron Pumnul, *Hronica românilor* a lui Șincai sau *Istoria romanilor* de A. T. Laurianu etc.

De un larg interes se bucurau publicațiile, de la tot felul de calendare — Nicolae, fratele poetului, donase bibliotecii *Calendarul Bucimului român* pe 1858 și *Calendarul pentru bunul gospodar* scos de Ion Ionescu de la Brad și publicat la Iași, în 1845 — la cele mai importante reviste române. Am menționat „Foaia pentru minte...", la care trebuie să adăugăm „Gazeta Transilvaniei", dar și „România literară" și „Arhiva românească". După unii cercetători, este indubitabilă și existența colecției „Dacici literare". Faptul își are însemnătatea lui întrucît, după cum se știe, înaintea manuscrisului cu traducerea din Rötscher, există o filă cu transcrierea celor două note despre teatru din „Dacia literară" de la 1840.

Toți cei ce s-au ocupat pînă acum de traducere afirmă într-un glas că Eminescu a plasat intenționat acest text pe coperta de gardă, ca un *motto*, menit să ia locul celui al lui Lessing (netradus). Să fi oare într-adevăr așa? Știm că atunci cînd poetul dorește să-și exprime gînduri proprii o face pe cealaltă jumătate a paginii, separată cu grijă, așa cum cer toate uzanțele științifice.

O cercetare atentă pare a pune sub semnul întrebării această ipoteză, intercalarea paginii cu pricina putînd fi foarte bine opera celor care au legat, nu o dată la întîmplare, paginile manuscriselor. Indiferent de concluzia ultimă — s-ar fi putut ca poetul să fi avut în vedere cele două citate pentru articolul *Repertoriul nostru teatral* — faptul că sînt transcrise cu grijă, întrunind totala sa adeziune, întărește concluzia ilustrată și de alte exemple, că în substructura formației sale spirituale iradierea valorilor culturale românești a jucat un rol de căpetenie.

Ne grăbim să reluăm observația formulată mai înainte, în marginea exclusivismului unei aprecieri, subliniind că această pasiune în receptarea operei înaintașilor nu venea în nici un fel în contradicție cu larga deschidere spre valorile culturii universale ; cele două orientări se întregeau în chip armonios, dată fiind și comuniunea de țel umanist. Tot în biblioteca gimnazială de la Cernăuți, alături de traducerile consemnate, descoperim și o broșură intitulată : *În amintirea zilei 10 noiemvre 1859, Prima seculară a nașterii lui Frederic de Șiller, sublim cîntătoriu de vîrtute și de patriotism, tribut de admirare depune în numele junimei române un veteran* (broșură tipărită la Iași, Podul vechi, 1859), acel Schiller ale cărui opere vor fi cărțile de căpătîi ale junelui Eminescu.

Dacă vom mai ține seama, dincolo de cele enumerate, de cultura teatrală pe care și-a însușit-o tînărul sufleur, copist și accidental actor, sau de cunoștințele ce le-a putut căpăta frecventînd cercul literar „Orientul" — care nu se preocupa numai de strîngerea basmelor și proverbelor populare, dar și a documentelor de tot felul, după cum în dezbaterile ținute erau implicate și chestiuni de estetică sau de filozofia culturii, fără a omite interesul față de literaturile orientale — vom înțelege că atunci cînd Eminescu se confruntă cu traducerea tratatului lui Rötscher nu se găsește chiar dezarmat intelectualicește, deși instrumentele de lucru vor fi, în chip firesc, îmbogățite și perfecționate în studiile ce la va urma la Viena.

Perpessicius caracterizează după cum urmează tălmăcirea: „Asimilarea și transpunerea în termeni românești a acestor noțiuni, oricum, inedite, fluența traducerii, pe măsură ce ea trece din etapa bucureșteană de la 1868 la aceea vieneză din 1870—1872, notele personale, rod al propriei sale experiențe teatrale, cu care glosează, ici și colo, anume pasaje din tratat, vădesc o muncă susținută, un interes și o pasiune pentru problemele actoricești și pentru literatura dramatică universală, în frunte cu Shakespeare, rar întîlnite la vreun alt scriitor al nostru".

A fost traducerea „comandată" de Pascaly, care auzise de cartea lui Rötscher în timpul turneului din Transilvania? Eforturile lui Eminescu vor fi avut și un scop practic, gîndindu-se să tipărească lucrarea? Iată întrebări care-și au însemnătatea lor, dar nu hotărîtoare, esențial fiind că tînărul de 18 ani, cu un curaj ingenuu, „atacă" una dintre lucrările fundamentale pe-atunci în acel domeniu și, deși e conștient de dificultăți — lui Ștefan Cacovean îi mărturisește cît de greu îi merge travaliul „mai cu seamă pentru termenii tehnici" ce-i lipseau în limba română — cu toate astea nu dă înapoi, își continuă drumul, chinuindu-se, dar și cuprins treptat de un fel de jubilare interioară pe care o cunosc cei ce fac față unor încercări cerute de ucenicia spirituală. Fiindcă, spre deosebire de alte traduceri, tălmăcirea operei — destul de complicate — a lui Rötscher oferea, într-o mare măsură, un caracter „inițiatic", de revelare treptată a lumii unor adevăruri, simțite intuitiv, dar abia acum înțelese în totalitatea lor. Așa ne explicăm și faptul că față de autorul tratatului tînărul Eminescu manifestă un interes care nu știm dacă îmbrăca însăși forma raporturilor dintre un învățăcel și un dascăl, dar, oricum, depășea latura formal-profesională, de vreme ce a avut grijă să decupeze și să insereze între manuscrisele sale necrologul apărut în presă la moartea cunoscutului estetician și critic dramatic.

Inițierea de care am vorbit privește nu numai „representațiunea dramatică", fiindcă Rötscher, ca demn discipol al lui Hegel, știe să lege problemele scenei de evoluția literaturii dramatice, din antichitate pînă în timpurile moderne, cu accent special pe modelul shakespearian, și de la procesele vieții teatrale să ajungă la principiile generale estetice și filozofice, preocupat tot timpul să pună în evidență „centrul spiritual" al artei, sau, altfel spus, formele pe care le îmbracă în acest domeniu „spiritul" istoriei.

O vastitate a orizontului care nu se poate afirma că nu ar fi corespuns apetențelor intelectuale ale tînărului Eminescu. Dovadă însemnările marginale. Într-un loc își pune întrebarea (puțin candidă): „Was ist spiritul-abstract?". Mai departe reia ideea, într-un context precis, încercînd să se lămurească pe sine însuși: „adică aceste momente nu esistă, însă știința le presupune, cum presupune fizica puteri, atome, molecule pentru ca d-a-și esplica fenomene a căror cauze trec dincolo de marginile empiriei".

Altădată, pornind de la constatarea existenței unor prejudecăți care devin „idei" ale unei epoci, formulează dialectica negației spiritului unui secol de către spiritualitatea altui secol: „Ea [ideea] trebuie înlocuită cu alta tocmai așa cum spiritul unui secol neagă pe acel al celuilalt secol, e negațiunea diametrală a spiritului unui alt secol". O încercare evidentă (deși încă destul de stîngace) de a exersa în maniera gîndirii hegeliene. Dealtminteri, după ce alte note ating incidental ideea de bază din *Filozofia istoriei* — importanța și misiunea geniului național în desfășurarea istoriei — va înscrie, către sfîrșit, acest comentariu care cată să exprime prin formule de coloratură hegeliană gînduri proprii: „E condițiunea absolută a unei istorii naționale ca să ție cont de mișcările sufletești a unei națiuni, de toată suma impresiunilor pe care le produc împrejurări și întîmplări în sufletul ei. Firul cel roșu, antiteza împrejurărilor din afară e individualitatea caracteristică și internă a poporului însuși — aceasta trebuie să fie călăuza în labirintul istoriei — numai că individualitatea aceasta trebuie înțeleasă și trebuie înțeles totodată că toate combinările sale cu întîmplările timpului sînt organice și conforme cu individualitatea însăși. O recepțiune fără ca partea caracteristică a faptelor să fie individualitatea națională nici nu se poate cugeta măcar".

Fraze care ne trimit direct la scrisoarea către D. Brătianu — unde putem regăsi expresii întregi — dovedindu-se că respectiva intervenție publicistică nu are un caracter accidental, cum s-a crezut, și că, în general, se cere a fi revizuit și nuanțat, punctul de vedere care neagă că în constituirea Weltanschauung-ului poetului filozofia hegeliană ar fi putut avea vreun rol.

Cum e ușor de înțeles, Eminescu se va instrui, cu aceeași aviditate, și în aspectele care țin de subtilitatea reprezentării pe scene a pieselor de teatru. Și-o face în același mod ostentativ școlăresc, luîndu-și note, autoîntrebîndu-se: „Noțiunea. Ce-i pronunția?" Sau: „Ce e cantitatea silabică?" Altă dată își explică sieși: „Va să zică sunetul are corp care poate fi urît sau frumos, timbrul? Sufletul acestui corp, espresiunea dar?" Anumite însemnări pot să pară — și chiar sînt — stîngace, ele sînt făcute însă pentru uzul propriu — nu se adresează unui ochi străin — de aceea nu se sfiește să-și mărturisească ce nu știe, ce trebuie să afle și să clarifice; nicăieri ca în aceste note la traducerea din Rötscher Eminescu nu ni se va înfățișa cu reacții atît de nude, cu o sinceritate a autodezvăluirii ce ne stingherește, ca și cum luînd act de ele comitem o indelicatețe. Să nu uităm apoi că discursurile teoretice derivate din limbajul speculativ hegelian acuză nu o dată obscurități de sensuri care ar fi pus la grea încercare și pe cei mai experimentați în domeniu, darămite pe junele poet. Adevărul e că prin șirul notelor personale, în înlănțuirea lor dialectică, ni se pune sub ochi însuși procesul formării sale intelectuale, într-un moment cînd, pentru a ne exprima astfel, Eminescu nu devenise încă Eminescu, dar tindea spre asta cu toată energia lui spirituală. Și dacă la început noțiunile filozofice nebuloase sau cele de specialitate teatrală mai subtile sînt puțin simplificate, pentru a putea fi mai ușor asimilate — urmărindu-se însă, cu încăpățînare, pînă la capăt, volutele gîndirii teoretice — treptat, meditațiile proprii iau o altă turnură, judecățile sînt exprimate mai din afară, mai de „sus" și chiar cu un ochi critic, cum ne dovedește această remarcă prin care fostul învățăcel, instruit de-acum în capitolele esențiale ale filozofiei, discută de la același nivel cu dascălul: „Cred că deosebirile lui Kant și Schopenhauer între caracterul inteligibil (liber) și cel empiric (determinat) este mai clară și mai folositoare pentru această parte decît distingerea antică".

Ceea ce admirăm, cercetînd spectacolul intelectual pe care ni-l oferă diagrama însemnărilor, este ușurința și, desigur, și grația cu care se trece de la noțiuni complicate în plan conceptual-teoretic la cele care țin de aspectele cele mai practice — și, uneori, pitorești — ale muncii teatrale (valorificînd, nici vorbă, și experiența concretă din lumea slujitorilor Thaliei).

Într-un loc descoperim, schițat, un gînd în jurul căruia am putea glosa mult, conținînd *in nuce* unul dintre crezurile sale estetice esențiale, prin care se relevă o întreagă direcție a literaturii moderne: „și nu altfel, adică după cum i-ar conveni lui sau prea ideal sau smuls absolut din proza vieții ordinare". O luare de atitudine atît împotriva idealizării, fapt ce-l va face să critice „mișcarea pe cataligi, cu vorba afectată și pronunția falsă" — ce i se va părea că le găsește în dramele lui Corneille și Racine — cît și coborîrea (absolută) în „proza vieții ordinare" sau, cum va spune, mai tîrziu: „reprezentarea crudă și realistă (citește: naturalistă) a slăbiciunilor trupești", pe care o va condamna în cronica la piesa *Cerșitoarea*, întrucît teatrul trebuie să trezească „în privitor simțăminte într-adevăr omenești" (OPERE

IX, p. 293). Pe cînd Eminescu îl apreciază pe Molière care „n-a avut alt profesor decît natura”, sau pe Gogol care face parte dintre cei ce „au de spus ceva adevărat, chiar un trist adevăr”, neinteresîndu-l vînătoarea de efecte exterioare.

Comentatorul va acorda, totodată, mare importanță înfățișării fizice a actorului și gesticulației lui, trecînd în dreptul acestor paragrafe nume de actori care, așa cum s-a demonstrat, toți făcuseră parte din trupa lui Pascaly cu ocazia turneului prin Transilvania sau jucaseră pe scena Teatrului Național din București, unde fusese, un timp, angajat. O comparație între „actorul dezvoltat” și cel „nedezvoltat”, îl face să adauge lucid și autocritic (trecîndu-se și pe sine în ultima categorie) : „Eu și toți actorii tineri cari nu se au decît pe sine în întrul lor”.

Ce să mai spunem despre ponderea pe care o ocupă considerațiile privitoare la limbaj și asupra cărora s-ar cuveni să stăruim mai mult, întrucît dezvăluie o preocupare centrală a poetului, concretizată mai apoi în traduceri de gramatici și transcrieri de glosare. Ne mulțumim aici să reținem din adnotările sale această definiție a accentului, pe care-l vede ca un nucleu solar al cosmosului cuvintelor : „Inima unui cuvînt, punctul lui de culminare, culminarea însăși (împregiurul căruia se învîrtesc) lîngă care se grupează palide și celelalte silabe — este accentul”.

Cît de mult va fi învățat Eminescu din demonstrațiile și aproximările disertației lui Rötscher se poate observa din disocierea celor trei accente : gramatical, logic și etic, pe care nu va obosi să le evoce în cronicele sale dramatice, fie elogiind, fie criticînd jocul actorilor români.

Aspecte felurite, din registre valorice diferite — n-am menționat, de pildă, problemele costumelor sau ale decorurilor — toate însă niciunde judecate izolat, ci în neîncetată subordonare a „cuprinsului ideal” (expresia lui Rötscher), sau a acelui „întreg artistic”, concept care-l traduce pe cel hegelian al „totalității”, și de care Eminescu va ține seama în activitatea sa de cronicar teatral (uneori, expunîndu-l direct, ca în analiza spectacolului cu *Despot Vodă*).

Dorim să subliniem acest caracter total pe care-l are viziunea eminesciană asupra teatrului, exprimată și în articolul despre *Repertoriul nostru teatral* — scris în aceeași perioadă cu traducerea tratatului lui Rötscher — unde problemele de repertoriu sînt analizate în legătură cu jocul actorilor și cu publicul din sală, după cum va prezida și activitatea de cronicar teatral, pe care o va exercita cu o competență rar întîlnită în epocă. Tudor Vianu avea dreptate cînd declara hotărît : „Nimeni înaintea lui Eminescu și puțini după el au consacrat teatrului studii mai temeinice, din unghiul unei cunoașteri mai apropiate a literaturii dramatice și a variatelor probleme în legătură cu jocul actorilor și cu graiul lor” [15].

Traducerea din Rötscher reprezintă, prin urmare, o experiență pe mai multe planuri, de aici desprinzîndu-se firele unor activități ulterioare. De aceea ne-am și permis să considerăm că ar avea o valoare simbolică de inițiere, dată fiind pasiunea nelimitată — ca și uimirea, plină de încîntare — cu care tînărul Eminescu se îndreaptă spre toate punctele cardinale ale culturii. Am vrea să insistăm asupra juvenilității care-l face să contemple, în chip necondiționat, lumea, cultura și propriul eu, cultivînd imediatețea reacțiilor. Ceea ce se observă și în modul în care, printre însemnările teoretice și cu adresă exactă, își fac loc, cu nonșalanța ingenuității, note cu caracter prea de tot personale. Faptul că-și recunoaște deficitul structural în postura de actor sau că, altundeva, se confesează în privința luptelor dificile cu materia rebelă a cuvintelor, cuvinte care nu sînt „neci la jumătatea înălțimii acelor figuri cuasivii ce vin neîncetat în reveriile mele”, invidiind pictura pentru posibilitățile-i concrete de a da viață icoanelor închipuirii, toate astea se justifică prin efortul de a se înțelege pe sine, pe măsură ce încearcă să deslușească tainele cunoașterii umane. Dar, iată-l, pe cînd comentează, în marginea considerațiilor docte despre limbaj, forța cu care „irumpe din unele voci umane însuflețirea cu o putere miraculoasă”, astfel încît „pare a-și fi creat, în ton natural deja, un corp care e cu totul pătruns de lumina ei”, exclamînd, intempestiv și enigmatic : „Marta ! Marta !” După cum pe spațiul liber al unei pagini schițează, în cuvinte greu lizibile, o glumă „filozofică", sub o aparență rebusistă și în care unii au crezut că deseifrează un cifru onomastic, pe cînd în realitate persoanele deghizate nu erau decît personajele simbolice care apar des evocate în textul lui Rötscher. Astfel e „Com(edia)", cu mărturisirea : „și eu plîng cîteodată, dar lacrimile-s dulci/ Și dezlegarea — amorul", adevăr jucăuș care se transformă în „Trag(edie)", prin înlocuirea cuvîntului „amor" cu „moarte" („Și dezlegarea — moartea"), pentru ca „Poetul" să conchidă, puțin teribilist : „Enigme sînteți, enigme rămîneți". O clipă de destindere, și, cine știe, poate de secretă răzbunare, în luptele sale cu expresiile și înțelesurile, uneori aride, ale tratatului lui Rötscher.

---

[15] T. Vianu, Vl. Streinu, Șerban Cioculescu, *Istoria literaturii române moderne*, I, Casa școalelor, 1944, p. 260.

Astfel de intruziuni accentuează, firește, caracterul de jurnal intim al notelor, sporindu-le valoarea de document uman, oferindu-ne nu numai „fișe" ale temperaturii intelectuale, ci și sufletești, corespunzătoare vîrstei interioare, din acei ani, a tînărului Eminescu.

Ne aflăm, nici vorbă, într-un moment cînd lumea lui spirituală se găsește încă în stare de nebuloasă, planetele gîndirii nu s-au separat încă de nucleul-matcă, nu și-au constituit orbita mișcărilor proprii, autonome. De aici coexistența unor „straturi" de preocupări diferite, care reprezintă tot atîtea puncte de plecare spre cele mai îndepărtate tărîmuri ale universului culturii.

Cine studiază epoca de la Viena nu poate să nu rămînă derutat de multiplicitatea planurilor ce-i absorb energiile sufletești. În afara domeniului propriu-zis al creației (lucrează la o nouă formă a *Geniului pustiu*, redactează varianta *Proletarul*, a faimosului poem — dar parcă numai asta? — începe nenumărate poeme dramatice), acum irumpe în arena gazetăriei, scriind articolele din „Federațiunea", care-i vor aduce un proces de presă, după cum, bineînțeles, îl atrag cursuri universitare și discipline de o diversitate caleidoscopică. Vom reveni în capitolul următor asupra pasiunii pentru filozofie, deocamdată vom aminti că putea să urmeze cursurile lui Theodor Vogt (introducere în cartea întîi a *Metafizicii* aristotelice și prelegeri de logică), după cum, în mod sigur, a audiat acele lecții de „praktische Philosophie" ale lui Zimmermann, care, dincolo de comentarea lui Herbart — de a cărui influență tiranică poetul se va elibera în chip intempestiv — prezentau și o istorie a doctrinelor filozofice din antichitate pînă la Kant. Se adăugau cursurile de filozofia dreptului, economia politică, știința financiară și științele administrative ale lui Lorenz Stein sau cel de drept internațional susținut de Louis Neumann. Îl vom găsi însă, sub influența fratelui său Șerban, candidatul în medicină de la Erlangen — care-i va stimula, desigur, interesul pentru domeniile fizicii, chimiei, botanicii și zoologiei — asistînd nu numai la disecțiile doctorului Gatscher, dar și la disertațiile de medicină patologică ale renumitului dr. Johann von Oppolzer[16].

În legătură cu preocupările filologice, reținem că cel acuzat că s-ar fi format intelectualicește în exclusivitate sub înrîurirea culturii germane urmase cursul de filologie romanică al profesorului Musaffia, și poate și pe cel de limba italiană al lui Cattaneo, din moment ce în manuscrisele sale se găsește un exercițiu care-l amuza pe G. Călinescu prin stîngăciile și erorile sale. Se cuvine să acordăm întreaga atenție precizărilor făcute de N. Iorga că „Viena nu era închisă pentru nici o literatură romanică" și, aducînd o seamă de argumente, conchidea : „pe vremea aceea Viena rămăsese un centru internațional, toate tradițiile Vienei erau, așa, internaționale"[17].

Un cadru cultural care satisfăcea, nici vorbă, aspirațiile enciclopedice ale tînărului poet. Și adevărul e că Eminescu trăiește acum într-o adevărată beție a explorării celor mai diferite domenii ale cunoașterii umane, se găsește la o răscruce de drumuri, toate seducîndu-l cu vraja zărilor lor îndepărtate; altfel spus, el încă n-a optat, opțiune care totdeauna înseamnă și renunțări și o distanță ordonatoare față de lume și față de sine însuși.

*

Traducerea din Kant a fost de natură să surprindă. I. Rădulescu-Pogoneanu, semnalînd și descriind manuscrisul acestei tălmăciri a *Criticii rațiunii pure* (2), se întreba dacă nu cumva avem de-a face cu „un capriciu de poet", deşi tot el, în cele din urmă, subsuma respectiva iniţiativă proiectatei cariere universitare, factorul incitator văzîndu-l în epistolele trimise de Titu Maiorescu poetului, în 1874.

---

[16] Aurel D. Petrescu, *Șerban Eminovici, medicinist la Erlangen*, în CME, IV, 1977, p. 288.

[17] N. Iorga, *Istoria literaturii românești*, Introducere sintetică, Editura Minerva, 1977, p. 233–231.

În studiul care prefaţează prima tipărire a *Lecturilor kantiene*, C. Noica dezavuează, cu vehemenţă, punctul de vedere care, ignorînd particularităţile fiinţei interioare a lui M. Eminescu, tinde să acorde traducerii un simplu caracter de circumstanţă, opinia sa, exprimată în termeni categorici, fiind aceea că travaliul a fost înfăptuit „pentru sine", „fără nici un scop exterior": „Iar acesta este răspunsul pe care-l dă analiza textului tradus, un răspuns în consonanţă cu firea de cărturar a lui Eminescu: *e vorba de o traducere făcută pentru sine.* Eminescu l-a întîlnit în singurătatea şi cu singurătatea sa pe Kant. Nu are alături comentatori, nu are în faţa-i alţi traducători, nu stă de vorbă cu nimeni, nici măcar cu departele său, care ar fi cititorul sperat; traduce fără nici un scop exterior, întîrzie asupra unei nuanţe, notează pe margine gînduri în limba română şi germană, dă uneori liste de echivalenţe posibile, subliniază ce-l interesează, scrie cînd nervos, cînd liniştit, cu scrierea sa fascinant de frumoasă, uită de tot ce i se cere să facă în imediat — şi visează."

Oprim aici citatul, fiindcă ar trebui să reproducem întreaga pagină, care ne cucereşte prin forţa şi expresivitatea caracterizărilor, calităţi ce le regăsim în tot ceea ce scrie Constantin Noica, dar căpătînd parcă în acest caz forme mai manifeste. Furat de patosul interior al demonstraţiei, ajunge să se întrebe „de ce unui tînăr de astăzi atîtea alte lupte din trecutul nostru, bătălia de la Rovine, de pildă, sau revoluţia lui Tudor, i-ar părea mai cuceritoare decît lupta de aci, cu gîndul şi cuvîntul, purtată de Eminescu" şi subliniind „cu ce dezinteres, cu cîtă probitate, în ce curăţenie a inimii e purtată lupta aceasta" declară că în faţa lor „aproape oricine din gintea filozofiei poate pleca ochii". Am putea afirma că filozoful căruia în unele eseuri de altădată îi plăcea să abordeze o mască puţin mefistofelică, de un scepticism surîzător, e surprins aici — datorită consonanţelor intime cu preocupările poetului — în flagrant delict de efuziune lirică.

Acestui mod necondiţionat şi patetic în care-şi susţine viziunea sa asupra cărturarului Eminescu se datorează, credem, şi unele excese polemice, dezvăluite în felul cum se discută chestiunea doctoratului. Încă din prima parte a studiului, ca o condiţie *sine qua non* a ceea ce urmează, se cere, imperios „să înlăturăm cu hotărîre afirmaţia ce se face în chip obişnuit, cum că Eminescu a tradus pe Kant în vederea tezei sale de doctorat". Şi, în continuare: „Începînd cu I. Rădulescu-Pogoneanu, care scrie primul în 1906 despre această traducere întrebîndu-se ce l-a determinat pe poet s-o înceapă şi dacă nu cumva este chiar « un capriciu de poet », aproape toţi exegeţii spun că e vorba de o lucrare în vederea tezei de doctorat". Pornind de la această premisă, C. Noica desfăşoară o argumentaţie a cărei justeţe logică nu poate fi negată: „După cercetarea atentă a traducerii, putem spune: nu e doar nedrept, e pur şi simplu absurd. În Germania, şi probabil la nici o universitate din lume, nu se treceau pe atunci şi nu se trec nici acum teze de doctorat cu traduceri, cu atît mai puţin în limba ţării tale".

Perfect adevărat, numai că cercetînd cu atenţie ceea ce afirmă toţi exegeţii descoperim că traducerea este pusă în legătură nu cu teza de doctorat, ci cu cariera universitară, respectiv, cursul ce urma să-l ţină. Ion A. Rădulescu-Pogoneanu, prezentînd corespondenţa dintre Eminescu şi Titu Maiorescu, scrie negru pe alb: „Căci acum credem a avea dezlegarea acestei lucrări întreprinse de Eminescu: el trebuie să fi început a traduce opera lui Kant îndată după întîia scrisoare a d-lui Maiorescu, în vederea unui curs la Universitatea din Iaşi" [18].

Aşijderea, ceilalţi autori. Într-o notă de subsol, Constantin Noica se referă la cele susţinute de G. Călinescu, remarcînd o contradicţie între afirmaţia: „Traduce C.r.p. în vederea cursului de la Iaşi probabil" şi „Credea încă să-şi treacă doctoratul şi de aceea o ultimă oară în 1877 mai continuă cu cîteva rînduri începuta traducere din Kant", comentînd: „Atît de mare e prejudecata cu doctoratul încît şi Călinescu îi cade victimă, o clipă".

---

[18] CL, anul XLIV, nr. 1, vol. 2, martie 1910, p. 197.

Nu știm de unde își va fi extras Constantin Noica citatele, căci iată-le în integralitatea lor: „În vederea cursului ce spera să-l țină în curînd la Iași, începu probabil Eminescu să traducă *Critica rațiunii pure* a lui Kant, spre a se servi de ea ca text de comentat (**ms. 2258**)”. Și: „Deși nu putuse merge la Berlin pentru doctorat, nu-l părăsise cu totul gîndul acesta și *al prelegerilor kantiene* (subl. ns. — Al. O.), de vreme ce prin martie 1875 mai scria cîteva pagini de traducere din *Critica rațiunii pure*” (32, p. 194, respectiv 202).

După cum se observă, G. Călinescu este cît se poate de limpede, adăugînd doctoratului ideea prelegerilor kantiene, dar, chiar dacă n-ar fi existat această precizare, tot nu s-ar fi putut vorbi de o contradicție, cîtă vreme în scrisoarea din 19 aprilie/1 mai Titu Maiorescu stipulase ca o condiție obligatorie pentru ținerea cursului, chiar și ca suplinitor, obținerea doctoratului.

Dealtminteri, mai departe, Constantin Noica însuși ia act de posibilitatea unei a doua interpretări și, reglîndu-și mai bine tirul polemicii, menționează: „Căci dacă totuși s-ar susține că lectura e întreprinsă în vederea unor cursuri în care să fie prezentată gîndirea lui Kant, atunci nu te poți opri să te întrebi: ce docent și chiar ce profesor își pregătește un curs, unde are a *rezuma* gîndirea unui filozof, făcînd nu o simplă lectură, nu simple note dintr-o carte și din cărțile altora despre o carte, ci o laborioasă traducere a ei? Admirabil profesor atunci”.

Așa e, în epoca noastră nimeni nu s-ar gîndi, abordînd o temă de studiu, să ia totul de la capăt, să descopere pe cont propriu adevăruri dovedite de alții, și, cu atît mai puțin, să se apuce de traducerea izvoarelor documentare fundamentale, asta nu numai datorită ritmului dinamic al vieții moderne, dar și dificultăților obiective ridicate de explozia informațională. În condițiile de atunci, se pare însă că astfel de aspirații mai puteau încă ființa. Să mai ținem seama de ceva: de mitul filologic al culturii umaniste din secolul său, cînd, așa cum arată Abraham Moles, în cartea citată, era adînc înrădăcinată convingerea—confirmată, se pare, de psihologia modernă — că înaintea ideilor există cuvintele ce le cuprind în textura lor. Travaliul filologic devenea o metodă *sui generis* de descoperire a ideilor „ascunse” de cuvinte.

N-ar putea fi și aceasta una din explicațiile posibile ale obiceiului lui Eminescu de a tălmăci cîte o operă de bază pentru a putea stăpîni mai bine ideile din domeniul respectiv?

Revenind la aspecte mai „pragmatice”, vom observa că ipoteza în sine a unui curs universitar care să se axeze pe comentarea textelor unor filozofi este cît se poate de plauzibilă. Lui Maiorescu, Eminescu îi mărturisea că n-ar putea, pentru moment, să se încumete decît de a ține un curs asupra vreunei „scrieri” a lui Kant sau Schopenhauer, ceea ce i-ar permite să nu se îndepărteze prea mult de „text”. Se știe, pe de altă parte, după cum atestă amintirile foștilor săi colegi de studenție, că o astfel de formulă era uzitată curent, în acea vreme, în universitățile vieneze și berlineze. Cît privește efortul de traducere a părților esențiale ale unei lucrări, acesta se justifica pe deplin în condițiile în care auditorul (românesc) nu dispunea de operele fundamentale filozofice în limba țării.

Epuizînd însă toate elementele care așază faptele pe coordonatele concrete ale timpului eminescian, se cade să recunoaștem că nu vom putea să înțelegem total semnificația „aventurii” intelectuale încifrate în actul traducerii *Criticii rațiunii pure* dacă nu vom acorda întreaga importanță ecuației specifice a firii sale intime. Neputînd ignora impulsurile unor necesități practice ale realității (doar trăiește în mijlocul societății), Eminescu obișnuiește însă să le transforme în altceva, să le convertească în valori sufletești absolute. De această simbolistică interioară se cade a se ține seama cînd studiem actul confruntării poetului cu Kant, căci de o confruntare e vorba, nu lipsită de sentimentul superbiei, purtînd pecetea gigantismului, care constituie o dominantă a viziunii sale în acei ani.

În contextul astfel precizat, frazele lui C. Noica se justifică pe deplin: „Acum are de înfruntat filozofia. Pentru doctorat? Pentru docență? Pentru profesorat plin? Nu importă. El trebuie *să înceapă cu esențialul*, iar esențial în momentul acela, ca și mai tîrziu, i se pare Kant și în particular *Critica rațiunii pure*. De aceea, indiferent dacă e oportun ori nu, el traduce *Critica rațiunii pure*, adică se adîncește în ea, *pentru sine*"[19].

În scrisoarea către Maiorescu, Eminescu va spune referitor la Kant că i-a intrat „relativ tîrziu în mînă". Se are în vedere, bineînțeles, studiul direct și aprofundat, deoarece o familiarizare, la modul general, cu ideile filozofului din Königsberg se va fi produs cu mult înainte. Constantin Noica ia notă că, în Transilvania, Kant pătrunsese de timpuriu, dar, indirect, pe linia interpretărilor lui Krug, ceea ce ne amintește că în biblioteca gimnazială de la Cernăuți figura traducerea — și, pînă la un punct, prelucrarea — *Manualului de filozofie și de literatură filozofică* de W. T. Krug, datorată lui A. T. Laurianu (1847) și T. Cipariu (1865). Îl va fi citit oare Eminescu? Rămîne, oricum, ca un fapt cert, că accesul la Kant va fi la început mediat. Unul dintre mijlocitori este Herbart, a cărui filozofie se bucura de o vie apreciere în rîndul Junimii, cu atît mai mult cu cît întîia lucrare a lui Titu Maiorescu, *Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form*, îi expunea pe larg principiile. Eminescu o cunoștea de vreme ce, într-o notă marginală la tratatul lui Rötscher, citim: „natura simțămîntului și natura cugetărei. V. Maiorescu, *Etwas Philosophisches*".

La Universitatea din Viena urmează cursul lui R. Zimmermann și face o adevărată cură cu prelucrarea înțelesurilor herbartiene, suprasaturația generînd o ruptură radicală: „La Viena eram sub influența nefastă a filozofiei lui Herbart, care prin firea ei te dispensează de studiul lui Kant. În această prelucrare a înțelesurilor s-a prelucrat și însuși intelectul meu ca un înțeles herbartian pînă la tocire. Cînd însă, după această frămîntare și luptă de 2 luni de zile, vine la sfîrșit Zimmermann, zicînd că există într-adevăr un suflet, dar acesta e un atom, aruncai indignat caietul meu de note la dracu și n-am mai venit la cursuri".

Așa cum s-a arătat, filozofia lui Herbart nu putea dispensa de cunoașterea lui Kant, chiar dacă prin teoria „realelor" se încerca să se înlocuiască misterul „lucrului în sine", cu cel al „lucrurilor în sine", fiind implicate și alte deziderate filozofice. Dar simpla existență a unor stadii intermediare este importantă, dezvăluindu-ne mișcările subterane, cu imprevizibilitatea și contradicțiile lor, ale gîndirii tînărului Eminescu. Să nu uităm că, prin traducerea tratatului lui Rötscher, poetul avusese șansa de a pătrunde în intimitatea unora dintre conceptele hegeliene. Un aspect ce-l vom rediscuta mai tîrziu. Trecerea la Kant va avea loc, așadar, nu direct, ci în cadrul unui proces teoretic a cărui dinamică se cere să o înțelegem.

După cum se știe, dacă a existat nu doar un mijlocitor, ci și un catalizator al interesului față de filozofia kantiană, acesta a fost Schopenhauer — și faptul își are însemnătatea lui. Într-un prețios excurs istorico-cultural, D. Popovici atrăgea luarea aminte că Eminescu ar fi putut lua cunoștință de gîndirea schopenhaueriană încă din perioada școlară de la Cernăuți, într-una din „programele" anuale ale gimnaziului — cea din 1866 — publicîndu-se articolul unui profesor de filozofie, Alois Scherzel, intitulat: *Der Charakter der Hauptlehren der Philosophie Arthur Schopenhauers*. Bazat pe acest exemplu, după ce notează că articolul ar fi putut suscita interesul poetului, în „programa" respectivă făcîndu-se elogiul lui Aron Pumnul, mort în acel an, D. Popovici conchide: „Faptul acesta ar putea explica, între altele, și anumite trăsături ale poeziilor sale de tinerețe, trăsături în care cercetarea anterioară a văzut numai predispoziții spirituale pentru pesimismul filozofic al lui Schopenhauer"[20]. Chiar dacă însă Eminescu va fi citit articolul lui Scherzel, rămîne de demonstrat dacă va fi și recurs la textele schopenhaueriene.

---

[19] În același studiu, C. Noica reconstituie, în amănunțime și cu deplină veracitate, eforturile poetului de a domina înțelesurile textului kantian și de a găsi cele mai sugestive echivalențe românești.

Rămînînd la un plan general stilistic, am putea spune că i se potriveau lui Eminescu cuvintele spuse de el despre V. Conta: „are talentul de a expune foarte clar materiile cele mai grele, fără ca prin această limpezime obiectul să piardă ceva din însemnătatea sa".

Facem această afirmație gîndindu-ne la mărturisirea dintr-o scrisoare trimisă lui Maiorescu pe vremea cînd se apucase, probabil, să lucreze la traducerea *Criticii rațiunii pure*: „Dinspre partea mea, eu m-am apucat de lucru, deși limba îmi împuruienează multe distincțiuni de noțiuni; ea are însă și un bine: că silește pe oricine să fie limpede și intuitiv și să se ferească de abstracții inutile. Numai de nu mi-ar înăbuși pe cele de trebuință".

Reținem, așadar, că efortul filologic merge spre o receptare limpede și intuitivă a ideilor, cu grija însă ca renunțarea la abstracțiile inutile să nu înăbușe și pe cele de trebuință, sau altfel spus, limpezimea expresiei să nu micșoreze cu ceva însemnătatea conceptelor tratate.

În scrisoarea către Titu Maiorescu, alături de numele lui Kant, el trecea și pe cel al autorului *Lumii ca voință și reprezentare*, cu mențiunea că fac parte dintre cunoștințele sale relativ recente din lumea filozofilor.

Este indubitabil însă că, la Viena, el se adîncise în studiul filozofiei acestuia. Citește împreună cu Slavici — în al cărui îndrumător se erijează lucrarea de tinerețe: *Despre rădăcina împătrită a principiului rațiunii suficiente*, sfătuindu-l, totodată, să nu-și „piardă timpul" cu Kant, Spinoza, Fichte, ci să „înceapă cu Schopenhauer".

Însemnarea marginală la traducerea lui Rötscher — reprodusă în capitolul anterior — dovedește că, la data aceea, stăpînea destul de bine unele principii schopenhaueriene, judecate în directa lor apropiere de cele ale lui Kant.

Receptarea semnificațiilor mai adînci ale traducerii *Criticii rațiunii pure* nu este posibilă fără o raportare la climatul filozofic caracteristic acelei perioade — care nu este prea diferit de cel cunoscut de Titu Maiorescu în anii studenției, la Viena și la Berlin. Hegel nu mai domina, ca un zeu atotputernic, viața spirituală a Germaniei, locul său în lumea universităților îl luaseră Schopenhauer și neokantienii. Dacă Schopenhauer ar fi apucat acești ani, ar fi putut trăi un plenar sentiment de revanșă, el care, ca Privat-Docent la Berlin, se încăpățînase să-și țină cursul la aceeași oră cu Hegel și, pînă la urmă, în fața zădărniciei eforturilor sale de a obține vreo audiență în rîndul studențimii timpului său, renunțase de a mai preda.

Redescoperirea filozofiei sale se justifică, nici vorbă, pe fundalul decepțiilor provocate de rezultatele unor mari mișcări sociale. Față de optimismul metafizic cu care Hegel și discipolii săi pretinseseră că pot avea cheia tuturor problemelor universului, pesimismul schopenhauerian putea servi drept „antidot"[21].

Este semnificativ că din perspectiva acestor adevăruri va explica Eminescu apropierea sa de principiile schopenhaueriene, în articolul din „Fîntîna Blanduziei" (4 decembrie 1888). Chiar dacă se plasează în marginea unor idei ale lui Max Nordau (ajustate pe tiparul gîndirii proprii), nu poate fi negată valoarea programatică a textului, reprezentînd o sinteză a experiențelor sale intelectuale. Eminescu — în opoziție cu Max Nordau — recunoaște „meritele extraordinare ale marelui filozof german", pentru că „el a risipit prin criticile lui empirice dominațiunea acelui filozofism compus din o goală și stearpă frazeologie pe care Hegel o introdusese și care a stăpînit spiritele în curs de un sfert de secol". Găsindu-i merite și în combaterea altor sisteme filozofice, precum acelea ale lui Schelling, Fichte, Schleiermacher, adăuga: „Era necesar să se purifice atmosfera științifică de miasmele unei frazeologii în care cuvinte abstracte lipsite de cuprins și neînsemnînd aproape nimic pretindeau a rezolva problemele universului. Însă tocmai această critică meritoasă a frazeologiei deșarte a descoperit și contradicțiunea constantă între ideile noastre și formele civilizației, ne-au descoperit necesitatea de a trăi în mijlocul unor instituțiuni ce ni se par mincinoase și ne-au făcut pesimiști. În acest conflict pierdem deseori bucuria de a trăi și dorința de a lupta: aceasta e izvorul relei dispoziții care muncește pe oamenii culți din mai toate țările".

Să recunoaștem că acesta este izvorul contradicțiilor care l-au dezbinat, înlăuntrul său, și pe Eminescu. Unele aprecieri sînt evident exagerate, să ținem însă seama că această critică a formelor înșelătoare ale realității l-a ajutat în răfuiala cu el însuși, mai precis, cu acea fază de tinerețe caracterizată printr-o încredere necondiționată în „spiritul secolului" sau, cum se exprima Ibrăileanu: „o oarecare *juvenilitate*, dacă se poate spune astfel, a sentințelor, prin oarecare « idealism » și concesii făcute revoluționarismului". Aceste particularități le descoperim în însemnările la tratatul lui Rötscher și în articolele din „Federațiunea". Ulterior, și sub influența etapei de reflux pomenite, a avut loc o reconsiderare critică a formelor de autoiluzionare excesiv optimistă. Practic, s-a declanșat o criză, determinată firește și de contradicțiile dintre ideal și real, care și pînă atunci subminaseră viața sufletească a junelui poet, dar nu-și găsiseră mijloacele de exteriorizare fățișă în plan teoretic. În aceste condiții, filozofia lui Schopenhauer îndeplinește o funcție a cărei importanță nu poate fi micșorată, totodată apărînd limpede ceea ce, cu finețe dialectică, discernea Edgar Papu, subliniind că rolul ei nu are un caracter „constitutiv” — ca la Wagner sau Nietzsche — ci unul „confirmativ”.

---

[20] D. Popovici, *op. cit.*, p. 72.

[21] Bertrand Russell, *Histoire de la Philosophie occidentale*, NRF, Paris, 1953, p. 770.

Faptul că din unghiul lui Schopenhauer i se dezvăluie tînărului Eminescu lumea filozofiei lui Kant ne-o dovedește și ediția de care se servește pentru traducere. În studiul menționat, D. Popovici sintetizează lucrurile cunoscute în această problemă. *Critica rațiunii pure* în prima ediție din 1781 se caracteriza „prin accentuarea notei idealiste”, notă temperată în cea de-a doua ediție, apărută în 1787. De regulă, toți editorii se adresează ultimei versiuni, ca reprezentînd mai fidel gîndirea filozofului din Königsberg. Schopenhauer este cel care a apoteozat calitățile primei ediții și, datorită intervențiilor sale directe, ea a fost reintegrată în circuitul științific al vremii. Referitor la subiectul în chestiune, D. Popovici formulează aceste concluzii : „Eminescu pornește de la un text german care se întemeia în primul rînd pe ediția întîia a *Criticii rațiunii pure* și cred că este o supoziție îndreptățită [22] că aceasta este ediția lucrată de Rosenkranz după indicațiile directe ale lui Schopenhauer. Rosenkranz are într-adevăr ca text de bază ediția din 1781 și, grație lui, Kant este recepționat în țările române într-o formă cu mult mai apropiată felului de a vedea lucrurile al lui Schopenhauer”.

Editorii *Lecturii kantiene* au demonstrat că a fost folosită ediția lui J. H. von Kirchmann din 1868, asociindu-se părerii că aceasta pornește de la prima și nu de la a doua variantă.

Investigațiile mai noi [23] infirmă unele dintre aprecieri, dar, în mod paradoxal, dau cu atît mai mult dreptate de cauză ipotezei enunțate. Kirchmann, ca orice editor care se respectă, reproduce versiunea ultimă, avînd însă grijă ca în note și în anexe să reconstituie, comparativ, diferențele de text față de ediția din 1781. Marea surpriză o oferă faptul că Eminescu apelează la aparatul științific al lui Kirchmann pentru a traduce, în exclusivitate, ipostaza filozofică a primei ediții. Influența lui Schopenhauer sau cunoscuta apetență eminesciană către „forma cea dintîi”?

În meditațiile asupra rosturilor filozofiei, la care ne-am mai referit, asociindu-i pe Kant și Schopenhauer sub calificativul „metafizicii cei mai însemnați ai evului nou”, Eminescu elogiază filozofia kantiană din punctul de vedere al „criticismului” ei, opus ideilor „preconcepute” și „teoriilor ieftine”, speculative, prin care profesorii de filozofie ajung la un „șarlatanism comun”. Așadar, o optică asemănătoare aceleia care va prezida considerațiile entuziaste la adresa lui Schopenhauer din articolul inserat în „Fîntîna Blanduziei”.

După el, „criticismul lui Kant” înseamnă „eliberarea minții de sub dogmele unilaterale ale religiei pe de o parte, a materialismului brutal pe de alta”.

Ironizîndu-se pretenția filozofilor de a dezvălui pe „D-zeul științei”, adevărurile ultime ale științelor exacte, „nemurirea sufletelor” — din acest punct de vedere este vizată mai mult doctrina schopenhaueriană — se apreciau, în schimb, virtuțile „criticismului”, care pot ajuta la „creșterea intelectului” prin dezvățarea de „lenea cugetărei” și prin „așezarea ființei lumii în noțiuni, spre a căror stabilire judecata nu se servește de altă autoritate decît de a sa proprie” (o cerință, prin excelență, kantiană).

Să nu uităm însă și de adversitatea la adresa „materialismului brutal”. G. Călinescu observa, pe întemeiate motive, că : „În apriorismul filozofului de la Königsberg el vede o liberare a spiritului de contingențele universului concret, o religie a ideilor vecinice, o îndreptățire teoretică, în fine, a visului pur poetic”.

---

[22] Supoziția fusese emisă de I. A. Rădulescu-Pogoneanu : „După text și din însemnarea lui Eminescu la traducerea « Introducerii » se vede că avea înainte prima ediție, va să zică sau ediția originală, sau o ediție a lui Rosenkranz, ori a lui Kehrbach” (*op. cit.*, p. 531).

[23] A se vedea *Lămuriri asupra editării traducerilor eminesciene* de Petru Creția din volumul de față, *infra*, p. 57—59.

Prin urmare, o revendicare a lui Kant din prisma aspirațiilor romantice, ceea ce nu reprezintă un fapt singular, fie chiar și numai dacă ținem seama că un poet, a cărui operă fixează o dată în romantismul englezesc, cum e Coleridge, după un voiaj în Germania, ajunge să se dedice cultului filozofiei kantiene, cu urmări nefaste — după cum afirmă unii specialiști — asupra valorii artei sale. Un pericol care nu-l amenință pe Eminescu, în creația căruia, cum se știe, preocupările filozofice de derivație kantiană au constituit stimuli generoși în plan artistic.

Este cert că acest caracter filozofic transcendental — iar nu transcendent, conform distincției cunoscute: explorarea a ceea ce e dincoace, iar nu dincolo de lucruri — a dat aripi nu atît ambițiilor de fantazare — în însemnarea ce-o vom cita imediat, se discută disprețuitor despre „fantasterie", considerată o „slăbiciune a creierului" — cît capacității de „a vedea idei" (pentru a folosi expresia lui Camil Petrescu), sau, cu vorbele sale, celor ce cunosc „limba ei", o „lume nouă" li se relevă în fața ochilor, a „ideilor eterne". Iată cum evocă Eminescu efectele pătrunderii în opera lui Kant: „Este ciudat, cînd cineva a pătruns pe Kant, cînd e pus pe același punct de vedere atît de înstrăinat acestei lumi și voințelor ei efemere — mintea nu mai e decît o fereastră prin care pătrunde soarele unei lumini nouă și pătrunde în inimi [...] Timpul a dispărut și eternitatea cu fața ei cea serioasă te privește din fiecare lucru, se pare că te-ai trezit într-o lume încremenită cu toate frumusețile ei, și cumcă trecere și naștere, cumcă ivirea și peirea ta sînt însile numai o părere".

Lumea fenomenală este efemeră și părelnică, virtutea permanenței nu o au decît ideile platoniciene — limba acelei lumi de vrajă e „armonia lui Plato"... Kantianism sau pur schopenhauerism? Este drept, inimii i se acordă rolul de cheie a acestei faste transmutații — fragmentul începe cu fraza: „Orice cugetare generoasă, orice descoperire mare purcede de la inimă și apelează la inimă", amintindu-ne cît de mult a fost înrîurit Kant, în începuturile sale, de opera lui Rousseau — dar totul se petrece ca într-un proces inițiatic, inima „te transpune în această stare", stare care se identifică, în fond, unei contemplații tipic schopenhaueriene.

Fără discuție, nu putem să acordăm statut filozofic oricărei meditații răzlețe din însemnările eminesciene — care adesea răspund unor gînduri neștiute de pe alte planuri ale gîndirii sau constituie, pur și simplu, cum se întîmplă aici, pretext de reverii în marginea filozofiei. Atunci cînd își propune să dea o definiție tezelor kantiene, știe s-o facă, în deplină stăpînire a subiectului, ca, bunăoară, în consemnarea din „Curierul de Iași", prilejuită de prelegerea lui Pogor: „Cu totul deosebit de aceste sisteme, al căror izvor a fost experiența lucrurilor dinafară, este idealismul lui Kant. Kant nu consideră legătura infinită între fenomene, ci supune cercetării însuși organul care le reproduce. Deosebind lumea de dinafară de intelectul ce o reflectează, Kant conchidea că *în sine* lumea ne rămîne necunoscută, și nu avem înainte-ne decît rezultatul propriului nostru aparat al cugetării; că crierul este o oglindă care reflectează lumea într-un mod atît de propriu încît nimeni nu este îndreptățit de a judeca de la legile cugetării sale la legile care domnesc universul. Astfel el disface ca un ceasornicar întreg aparatul cugetării și arată că esperiența nu este nimic decît analizarea unor reacțiuni ale sistemului nostru nervos".

După cum s-a demonstrat [24], caracterizarea lui Eminescu denotă o oarecare distanțare față de Kant, o interpretare mai apropiată felului său propriu de a gîndi. Poetul distinge, pe de o parte, lumea din afară, cu legile ei specifice și, pe de alta, „intelectul ce-o reflectează", chiar dacă, problemele fiind expuse din punctul de vedere al lui Kant, această „reflectare" are loc într-un mod atît de propriu încît legile ei nu pot pretinde să „judece" „legile care domnesc universul".

De regulă, cînd se dă acest citat, el este scos din contextualitatea articolului, care-și propunea să arunce o privire generală asupra celor mai diferite sisteme filozofice, în consens cu tema conferinței lui Pogor. În continuare, Eminescu se referă la materialism, considerat „cel mai nou sistem metafizic": „Acesta stabilește că cestiunile metafizice, neputînd fi dezlegate, sînt a se înlătura cu totul, rămîind ca esperimentele științifice și deducerile cu totul esacte din ele să înlocuiască această activitate specifică și cu totul neatîrnată a crierului. Obiectul percepțiunei noastre este odată materia și pretutindenea materia, încît presupunerea că afară de aceasta n-ar mai esista nimic pare la întîia vedere justificată".

---

[24] M. Ciurdariu, *Eminescu și gîndirea filozofică*, în *Studii eminesciene*, 1964, Editura Minerva, p. 98.

Caracterul reticent al aprecierii se explică prin aceea că Eminescu nu cunoștea decît materialismul vulgar, mecanicist, cu care se va și război, de mai multe ori, în însemnările sale, dar nu anulează interesul științific ce i-l trezește, în sine, acest sistem teoretic. Dealtminteri, poetul care recenzase cu stimă în „Curierul de Iași" atît prelegerea lui Vasile Conta despre „Criticism", cît și ecourile pozitive peste hotare ale cărții acestuia *Teoria fatalismului (Eseu de filozofie materialistă)* — între cei doi existau relații foarte apropiate — va ridica la rang de principiu teoretic comprehensivitatea sa, afirmînd : „căci sensualismul, empiric fiind, nu e fals, ci numai unilateral, ca și materialismul ; și întrucît aceste sisteme sînt adevărate, ele nu se exclud într-o minte încăpătoare, căci adevăr pe adevăr nu exclude".

Aceasta ne avertizează ce mare eroare s-ar comite dacă s-ar absolutiza rolul vreuneia dintre orientările filozofice în configurarea vieții spirituale a poetului, căci asimilîndu-le, cu pasiunea-i caracteristică, el nu rămîne cantonat într-o admirație oarbă, de un fanatism sectar, ci se păstrează mereu deschis oricărei experiențe, de o libertate intelectuală deplină în parcurgerea tuturor marilor drumuri ale cunoașterii umane. Astfel se și explică simultaneitatea unor preocupări diverse și chiar opuse din acești ani. Și dacă se arată a fi frămîntat de subtile chestiuni metafizice — cum ar fi aprioritatea timpului, a spațiului și a cauzalității — asta nu-l împiedică să acorde toată atenția „esperimentelor științifice", un interes care se va transforma într-o adevărată pasiune, ajungînd mai apoi să se orienteze și în acest domeniu spre lucrările fundamentale și să încerce să le traducă.

Să cădem însă de acord că în stimularea acestor din urmă preocupări nu-l putea ajuta pe Eminescu lectura lui Schopenhauer, ci cea a lui Kant, care totdeauna a căutat să concilieze rezultatele științelor cu exigențele absolutului metafizic. Fără a mai spune că putea avea un rol contagios și prestigiul primelor lucrări kantiene, cu un caracter nemijlocit științific, dintre care *Istoria generală a naturii și teoria cerului*... (1755) [illegible] ite, după cum se știe, ipoteze care, preluate de Laplace, ajută la formularea unei t[illegible] ii celebre, cu un adînc răsunet în constituirea modelului cosmologic al poetului[25]. [illegible] însemnările sale se găsește această superbă metaforă a înfrățirii celor două mari spirite : „Două mari spirite în adîncimea lor înrudite — ca două izvoare cari, pornind de la înălțimi egale, acolo unde răsar din pămînt își aruncă raza de apă la înălțimi egale".

Am putea afirma că dacă Schopenhauer l-a ajutat să-l descopere pe Kant, descoperirea lui Kant a însemnat, totodată, o depășire a lui Schopenhauer, o întoarcere spre bazele primordiale ale filozofiei moderne, care încorporau — deși într-o altă viziune — interogații și aspirații caracteristice epocii anterioare, iluministe. Aceasta i-a și permis lui Eminescu să ocolească capcanele în care vor cădea unele orientări filozofice ulterioare — în primul rînd cea inaugurată de Nietzsche — prin absolutizarea aspectelor slabe ale doctrinei schopenhaueriene. (Se cunoaște atitudinea ostilă a lui Nietzsche față de Kant, pe care-l considera „un fanatic moral à la Rousseau".)

Acest cadru vast al experienței kantiene, ca și îmbogățirea, în răstimp, a cunoștințelor filozofice, explică și factura specială a notelor marginale la traducerea *Criticii rațiunii pure*. Mai întîi puținătatea lor — comparativ cu cele la tratatul lui Rötscher. Să se fi produs o maturizare a felului de a fi, Eminescu devenind mai discret și mai circumspect, cenzurîndu-și exteriorizarea imediată a gîndurilor? S-a adăugat, cum am spus, și o mai accentuată stăpînire a conceptelor de bază, ceea ce-l face să nu mai afișeze respectiva ardoare juvenilă în receptarea și tălmăcirea pentru uzul propriu a înțelesurilor textului. Într-un singur loc caută să-și explice sieși modul în care îi apare „reprezentația" în raport cu ideea de timp. În rest, se mulțumește să sublinieze pasajele — un număr foarte mare — care-l interesează mai mult sau care-i pot folosi la proiectatul curs universitar. Căci față de adnotările la tratatul lui Rötscher, însemnările de aici par a fi făcute mai puțin „pentru sine", au un mai vădit caracter funcțional. Aliniatul cu cele trei izvoare care definesc condiția oricărei experiențe îi smulge remarca: „Sistemul lui Kant *in nuce*".

---

[25] Vezi Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziunea poetică*, Editura Minerva, 1978.

În alte părți acordă succinte calificative. Definirea sintezei și a analizei îl satisface teoretic, prilej pentru a însăila cîteva gînduri în germană și a sublinia în românește: „originală și adîncă cugetare". Tot astfel, în dreptul prezentării filozofiei lui Hume: „Foarte bună reprezentare a cauzalității lui Hume în antiteză cu idealismul său".

Caracterizarea lui Hume — date fiind discuțiile ce se mai poartă încă între filozofi în jurul faptului dacă, într-adevăr, *Critica rațiunii pure* constituie un răspuns dat *Cercetării asupra intelectului uman*, operă despre care Kant declara că l-ar fi trezit din „somnul dogmatic" — era de natură să-i capteze atenția într-un plan mai general. Reținem însă calmul științific cu care sînt redactate notele, de nicăieri nu reiese că poetul ar suferi de vreunul dintre complexele neofitului, calificativele sînt date cu siguranța celui ce dispune de instrumentele teoretice de rigoare pentru a putea evalua valoarea textelor analizate. De aici atitudinea degajată cu care-și permite să consemneze: „De definițiile acestor categorii mă dispensez...", sau chiar accentele puțin dure din observația: „toată pologia de mai sus e clar espusă aici".

Ne convingem încă o dată că, pe măsură ce explorează multiple arii ale filozofiei, gîndirea lui Eminescu se emancipează, își creează un sistem personal de referință și de judecăți, studiind opera lui Kant nu ca un discipol doritor să „învețe", ci de pe poziția unui spirit independent care-și caută aliați în propriul război dus pe tărîmul cunoașterii.

Din spicuirea notelor marginale la *Critica rațiunii pure* ne dăm seama că ceea ce îl interesează mai mult sînt conceptele categoriale — cu accent pe analiză și sinteză — și, în general, ideea cauzalității. Sînt probleme asupra cărora va reveni în diverse meditații din manuscrisele sale. Ne mulțumim să menționăm că astfel de preocupări străbat și caietele „fiziografice", și dacă îl va critica pe Kant pentru obscuritate „în privirea cauzalității", îi va da dreptate în privința antinomiilor, a căror schemă — teză și antiteză — caută s-o aplice. Într-o însemnare citim: „Kant. Timp, spațiu, cauzalitate. Antinomii (Teza concretă — antiteza infinită, teza afirmare, antiteza negațiune)." Cu aceasta însă se impune, ca termen de comparație, numele lui Hegel, care se știe cît de mult îi datorează filozofului din Königsberg — dincolo de criticile ce i le adresează — în special prin rolul antinomiilor kantiene în constituirea dialecticii sale. Să fie oare o pură întîmplare că, în perioada berlineză, cînd Eminescu se cufundă în „lecturile" *Criticii rațiunii pure*, îl descoperim luîndu-și note la cursul lui Althaus despre Hegel? Sau opera lui Kant, reprezentînd un moment de răscruce în evoluția gîndirii filozofice, îi retrezește interesul față de dialectica hegeliană, de ale cărei principii generice luase act, cîndva, în epoca juvenilă, prin intermediul lui Rötscher?

În prezent, avem impresia că mai toți cercetătorii amendează punctul de vedere al lui G. Călinescu referitor la antihegelianismul absolut al poetului. Argumentul decisiv adus de G. Călinescu era scrisoarea trimisă din Berlin lui Titu Maiorescu, în 1874, în care Eminescu, mărturisind că intenționează să dezvolte o serie de antinomii în jurul „intemporalului" în istorie, în drept și politică, adăuga: „nu în sensul evoluției ideii lui Hegel. Căci la Hegel cugetare și existență sînt identice. Aici nu".

S-a demonstrat[26] însă, de către cei care au redeschis dosarul problemei, că delimitarea lui Eminescu privește raportul dintre gîndire și existență, iar nu înțelegerea dialectică a desfășurării istoriei. O astfel de despărțire era posibilă în acei ani cînd, în fața încercării de a se disocia sîmburele rațional, dialectic de sistemul idealist, hegelienii înșiși se împărțiseră în aripa de stînga, și cea de dreapta. Eminescu avea știre de această stare de lucruri, după cum ne-o dovedesc notele de curs[27].

---

[26] Eugen Todoran, *Eminescu*, Editura Minerva, 1972.
[27] „Manuscriptum", nr. 4 (45), 1981.

Într-un text, dintr-o epocă mai tîrzie, putem găsi o posibilă lămurire în legătură cu felul în care-și reprezenta antinomiile cu pricina : „Cine va vrea să facă istoria unei epoce sau a unui mișcămînt oarecare înainte de toate va trebui să facă a se simți legea continuității acestui mișcămînt. El va trebui să arate punctul de purcedere, de ajungere, și apoi *seria terminelor intermediare prin care se află unite aceste două termene extreme.* (El va trebui însă să se silească a arăta dreptul mecanism de repulsiune și asimilațiune, pe care l-am indicat și prin mijlocul căruia el s-a efectuat)...".

Ne amintim că Tudor Vianu vedea în „termenele intermediare prin care se află unite cele două termene extreme" — purcederea și ajungerea — sintezele menite să împace antinomiile dialectice dintre teze și antiteze, întregul proces dialectic al istoriei fiind reprezentat de aceste succesive sinteze.

G. Călinescu nu e de acord cu o astfel de interpretare, confruntînd însă ideile eminesciene nu cu exigențele metodei dialectice, ci cu sistemul filozofic hegelian, considerat în totalitatea lui. După el, întîlnim expresii comune unei epoci preocupate de filozofia istoriei, dar care nu acoperă panlogismul lui Hegel, și că, în fond, „un schelet de idei eterne iluminează oarba desfășurare a Cosmului", ceea ce nu înseamnă altceva decît simplu „schopenhauerism".

Este adevărat că în modul în care în epoca postkantiană se evidențiază un determinism imanent, învestit cu virtuțile unei forțe oarbe, inexorabile, se pot găsi apropieri între dialectica idealistă a lui Hegel și metafizica lui Schopenhauer. A fost relevat însă punctul de disjuncție între, pe de o parte, caracterul static, „eleat" al filozofiei schopenhaueriene, cu mistica „prezentului etern" și, pe de altă parte, cel dinamic, dialectic al metodei lui Hegel, cu trimiteri directe la viziunea heracliteană.

Reluîndu-și frazele de mai sus, în articolul din „Studii și cercetări de istorie literară și folclor", G. Călinescu va simți el însuși nevoia să nuanțeze argumentarea tezei, adăugînd : „Chipul acesta de a desconsidera individul, de a-l subordona unei fatalități, e comun idealismului postkantian, și de altcum oricărui evoluționism. În privința asta între Schopenhauer și Hegel distanța nu-i prea mare". Distanța nu e prea mare, dar există.

Nu negăm, desigur, că ar fi hazardată formularea unor judecăți definitive pe baza unor texte fragmentare — care nu știm ce loc ar fi ocupat într-un sistem teoretic riguros definit. Există în caietele sale și însemnări în care gîndirea eminesciană șovăie, părînd a rămîne prizonieră sistemului de categorii corelate în chip kantian, fără a se ridica la sintezele hegeliene. Pe de altă parte, dacă în cazul altor filozofi documentele existente ne îngăduie să reconstituim graficul parcurgerii operei lor, nu același lucru se poate spune referitor la Hegel, care pare a fi fost cunoscut după metoda aleatorie a culturii „mozaicate" din zilele noastre, receptînd idei și din lecturi directe și prin intermediul lucrărilor unor discipoli sau, pur și simplu, din surse de informare întîmplătoare.

Dar, oricît de mult am recunoaște caracterul inevitabil de ipoteză pe care, în aceste condiții, îl au opiniile cercetătorilor, surprinde îndîrjirea cu care G. Călinescu caută să respingă, *ab initio*, posibilitatea unor puncte de contact ale gîndirii poetului cu ideile hegeliene. Faptul apare cu evidență mai ales în interpretarea scrisorii către Brătianu, unde sensurile vădit hegeliene ale unor fraze sînt negate printr-un ușor artificiu polemic, tălmăcind — după cum a demonstrat Al. Dima — idei din epoca de tinerețe prin prisma evoluției de mai tîrziu a gîndirii eminesciene.

Exemplul a fost prea des discutat pentru a mai insista. În volumul II din *Mihai Eminescu Opera* (ediția din 1935), referirea la acel text publicistic apare mai conciliantă : „Un pasagiu din scrisoarea către d. Brătianu pare multora o înrîurire netăgăduită a lui Hegel, ceea ce în partea strict formală ar putea să și fie, după unde care pluteau atunci în aer". Aprecierea sună puțin ciudat : înrîurirea lui Hegel, fie chiar și numai în partea strict formală, ar fi putut veni „după unde care pluteau atunci în aer"? Să fi ignorat G. Călinescu inițierea hegeliană prin intermediul traducerii tratatului lui Rötscher (sau a subapreciat-o?). În *Viața lui Mihai Eminescu* se mulțumește să menționeze titlul, sub beneficiu de inventar, parafrazînd cele spuse în amintirile sale de Ștefan Cacovean. Volumul care se ocupă de descrierea ariei culturii poetului neglijează discutarea acestei lucrări, iar în alte părți ale monumentalei sale exegeze referirile sînt cu totul întîmplătoare și niciodată sub unghiul interferenței cu idei de sorginte hegeliană. Dacă lucrurile stau, într-adevăr, așa, atunci ne explicăm ușor de ce G. Călinescu a putut să adopte o poziție atît de hotărîtă în negarea posibilităților de contact dintre filozofia hegeliană și gîndirea eminesciană, acceptînd doar *in extremis* eventualitatea prinderii unor „unde" din atmosfera epocii (pe cînd poetul beneficiase inițial de „ghidajul" unui hegelian avizat, cum era Rötscher).

Notele de la cursul audiat la Berlin oferă o altă pistă a discuției, întrucît e de presupus că, din moment ce a fost atras de prelegerile universitare despre Hegel, Eminescu, așa cum îl cunoaștem, nu s-a mulțumit doar să rămînă la stadiul însemnărilor studențești în vederea susținerii examenelor, ci se va fi adresat și lecturii directe măcar a unor opere. Reîntîlnirea va fi fost, desigur, marcată de aventurile filozofice prin care a trecut în răstimp. După dușul rece al experienței schopenhaueriene nu se va mai lăsa sedus de frazeologia „spiritului universal" și de pretențiile ei de a oferi cheia tuturor problemelor, după cum odată cu dezvoltarea preocupărilor sale economico-sociale se va adînci opoziția față de caracterul idealist al sistemului filozofic hegelian. E de presupus însă că studiul antinomiilor kantiene, ca și cel al concepțiilor evoluționiste ilustrate în domeniul științelor naturii vor fi reactualizat unele aspecte ale dialecticii hegeliene, nu numai în planul teoriei cunoașterii, ci și în aria cercetării „mișcămîntului" și evoluției societății. Facem această afirmație ținînd seama de noul nucleu de probleme care începe să capteze interesul științific al poetului, stimulîndu-i activitatea în direcția altor orizonturi. Corespondența din acești ani cu Titu Maiorescu ni-l înfățișează pe Eminescu meditînd asupra particularităților dezvoltării istorice a țării noastre.

Se cade să recunoaștem, dealtfel, că, raportat la alți filozofi, sfera problemelor care puteau suscita comparația cu tezele lui Hegel este mult mai vastă, anexîndu-și multiple planuri. Se știe, bunăoară, că și Kant a scris eseuri pe teme politice, dar fără a reuși să stîrnească ecouri mai durabile în epocă, iar Schopenhauer programatic se abstrăgea din lumea existenței practice, propovăduind chietismul și considerînd reformele sociale, în cel mai bun caz, inutile, în vreme ce filozofia lui Hegel constituie punctul de plecare al celor mai diferite curente ideologice. Dacă ne vom aminti de teoriile asupra statului, de importanța acordată națiunii — cineva pretindea că națiunile îndeplinesc la Hegel rolul pe care-l au, la Marx, clasele sociale — înțelegem că autorul *Filozofiei istoriei* putea apărea, chiar și în mod subiacent, ca un termen de referință în preocupările actuale ale poetului.

Cu aceasta se deschide însă o altă arie a dezbaterii care necesită o analiză specială.

*

Apreciind rolul filozofiei în formația culturală a poetului, D. Popovici deschide o paranteză curioasă în privința studiilor istorice eminesciene. Punctul de plecare — polemic — îl constituie considerațiile lui G. Călinescu: „Se putea oare trage de aici concluzia că Eminescu era mai bine pregătit pentru studii de istorie decît de filozofie, că, în orice caz, cunoștințele sale istorice depășeau pe cele filozofice? Aceasta este părerea lui Călinescu".

N-am avut impresia că aceasta ar fi fost dilema care l-ar fi frămîntat pe G. Călinescu, în capitolul cu pricina. Să reținem însă propria părere a lui D. Popovici: „Fără să tăgăduim orientarea poetului în domeniul istoriei naționale, credem, totuși, că o concluzie de felul acesta nu se poate întemeia decît pe ignorarea cerințelor primordiale ale disciplinei istorice. Un istoric nu se realizează prin adiționarea cunoștințelor istorice, și, cînd Eminescu mărturisește că este străin de arta de a descifra documentele, el arată lipsa culturii tehnice de specialitate".

Ne vom referi mai încolo la mărturisirea lui Eminescu, deocamdată vom constata că, în focul disputei cu G. Călinescu [28], D. Popovici ajunge la aprecieri critice exagerate. În continuare, recunoscîndu-i poetului interesul pentru istoria antică, insera observația: „În ordinea aceasta, el s-a găsit însă totdeauna pe linia deschisă de Weller, ceea ce însemna în strînsa vecinătate a lui Reinbeck; nu istoria propriu-zisă, ci morfologia culturilor, istoria religiilor, mitologiilor; în ultimă analiză poezia”. Weller era autorul unei *Istorii universale* (Weltgeschichte), de care se zice că, în epoca școlarității la Cernăuți, poetul ar fi fost nedespărțit, plăcîndu-i foarte mult prin legendele și miturile despre istoria diferitelor popoare; cît privește pe G. Reinbeck, acesta publicase un tratat de mitologie *(Mythologie für Nichtstudierende)*. Prin urmare, cu aceste exemple se apăsa și mai mult asupra ideii că Eminescu ar fi fost interesat nu de istoria propriu-zisă, fundamentată pe documente de epocă, ci de felul cum era proiectată în imaginația popoarelor, cu inevitabilele iradiații poetice — o ipoteză pe care, în înțelesul ei absolutizant, cercetarea de azi o infirmă.

---

[28] În același loc, D. Popovici îi avertiza pe studenți că studiul călinescian „rămîne cu toate acestea util", dar că „și consultarea lui cu spirit critic este binevenită" (*op. cit.*, p. 72).

D. Popovici are însă dreptate cînd subliniază rolul filozofiei în interpretarea istoriei, fiindcă numai așa poetul a putut situa cunoașterea empirică a faptelor într-un context de semnificații mai vaste. Această cunoaștere empirică — am spune și intuitiv-sentimentală — în începuturile ei, o găsim prezentată, în spiritul deplin al adevărului, de către D. Popovici însuși, atunci cînd reconstituie lista lecturilor posibile din biblioteca gimnazială de la Cernăuți: „Figurau aici cărți religioase, începînd cu *Cazania* lui Varlaam, dar figurau mai cu seamă scrieri referitoare la istoria poporului român și la condițiile lui moderne, politice și sociale. De la *Hronica* lui Șincai și *Istoria* lui Petru Maior, trecînd prin tratatele consacrate în epocă de istoria românilor, cum era acela al lui Dionisie Fotino, și pînă la bogata literatură în legătură cu Unirea Principatelor, biblioteca punea la îndemîna unui îndrăgostit de istoria română un material foarte prețios”.

Eminescu era, incontestabil, un îndrăgostit de istoria românilor. Faptul că printre cărțile donate bibliotecii gimnaziale figura și o cărțulie despre Petru Rareș — *Petru Rareș, principele Moldovei*, de Dr. At. M. Marienescul, Sibiu, 1862 — sau că, în 1871, ca bibliotecar al Societății „România jună”, va oferi în dar, împreună cu colegul său Șt. Ștefura, operele lui Șincai constituie o dovadă a pasiunii pe care o punea, în acei ani, nu numai în citirea unor lucrări de istorie, dar și în achiziționarea lor, cu satisfacții intime de colecționar. (O pasiune care se va adînci cu timpul, astfel încît de unele exemplare rare de manuscrise și cărți vechi din biblioteca sa se vor folosi, cu titlul de împrumut, unii specialiști reputați, precum Gaster și Tiktin.)

Pe măsură ce Eminescu înaintează în explorarea unor noii teorii ale cunoașterii, se dezvoltă la el, în raport cu istoria, obiceiul de a „gîndi” faptele trecutului, de a le subsuma unor concepte generalizatoare. Dovadă ne stau iarăși adnotările la tratatul lui Rötscher. El se arată preocupat — cu mult înainte de a fi putut cunoaște teoriile etnopsihologice — de ceea ce ar putea constitui „psihologia popoarelor”, fără a mai vorbi de problema „individualității naționale” — des evocată — sau de „*spiritul general* al națiunii”, a cărui dezvoltare considera că ar trebui să stea în centrul eforturilor romål or. De aici va ajunge la reflecțiile discutate într-un capitol anterior, unde se apreci că dreapta călăuză „în labirintul istoriei” nu poate fi decît „individualitatea caract istică și internă a poporului însuși”. Un punct de vedere deosebit de important 1 ndcă prefigurează o teză crucială a gîndirii de mai tîrziu, conform căreia în judec ea drumului parcurs de un popor trebuie să se pornească de la criteriile intrinsec ale dezvoltării sale organice, iar nu de la măsuri valabile pentru alte timpuri și al locuri (cum spune Eminescu: „numai că individualitatea aceasta trebuie înțeleasă i trebuie înțeles totodată că combinările sale cu întîmplările timpului sînt organice și conforme cu individualitatea însăși”).

Acest raționament îl găsim aplicat, într-o notă marginală, și în domeniul culturii, făcînd observația penetrantă că „varga măsurătoarei am luat-o de la străini, înfundîndu-ne în perfecțiunile literaturilor lor cu disprețul și uitarea totală a tuturor productelor române, cari naturalminte trebuie să fie inferioare celor străine”. Eroarea divulgată consta în aceea că „societatea noastră semidoctă ocupă o sferă falsă față cu sfera în cari se află realitatea de la noi”.

Ideea fusese dezbătută și în articolul cu care debutase publicistic: *O scriere critică*, apărută în „Albina" (7/19 ianuarie 1870). Aici vestejise noul „nihilism — cel savant și pretențios" care se uită „cu despreț din fruntea și prin ochii secolului nostru asupra a toți și a toate". Obiectivul considerațiilor polemice: „școala de partizani " a lui Titu Maiorescu, care, între altele, emisese aprecieri nedrepte asupra reprezentanților Școlii ardelene, prin „aceeași ridicare la nivelul secolului al 19[-lea]". Reproșurile aduse lui Șincai sînt respinse de poet, pe motiv că nu se ține seama de specificul condițiilor epocii: dacă Maiorescu ar fi cercetat „istoria istoriei" ar fi înțeles că „procesul întru scrierea istoriei la orice națiune se începe mai întîi și constă din cronografie, *cu* sau *fără* tendință, din culegerea de prin toate părțile a materialului". Dominarea teoretică a materialului, „cîștigarea unui punt de vedere universal din care să judecăm", constituie „fapta unor timpi mult mai tîrzii".

Ultimele considerații ne dau dreptul să afirmăm că obținerea unui punct de vedere „universal" din care să se judece faptele trecutului se înscrie între obiectivele conștient urmărite de Eminescu, în acei ani. Totodată putem corecta impresia ce s-ar fi putut crea ținîndu-se seama strict de titlurile de curs notate în caietele sale și potrivit cărora s-ar fi părut că, absorbit de alte preocupări, în primul rînd filozofice, poetul nu s-ar mai fi interesat de problemele istoriei (interes resuscitat doar în timpul studenției berlineze). G. Călinescu ne oferă explicația adevărată: „Lipsindu-ne indicații asupra prelegerilor pe care Eminescu ar fi putut să le urmărească în vremea cînd nu avea caiet de cursuri, și dealtfel și cînd era înscris, nu putem decît bănui că el a trebuit neapărat — dată fiind îndrumarea spiritului său — să caute a merge și la prelecțiuni de literatură și istorie". Drept dovadă citează poemul *Egipetul*, elaborat în perioada vieneză și atestînd lecturi istorice, „dar neexcluzînd putința ca la Universitatea din Viena să fi fost absorbit de conferințe de istorie antică".

Dacă, la cele arătate, vom adăuga notele făcute în vederea unei rescrieri și restructurări a *Geniului pustiu* sau tentativa poemelor dramatice cu tematică istorică, vom înțelege că nu preocuparea față de problematica în sine lipsește, ci altul este modul de abordare. Propriu-zis, Eminescu — și sub influența studiilor filozofice dominante — aspiră spre o tratare dintr-un punct de vedere universal, spre o problematizare a faptelor — zboruri de vultur în jurul lecțiilor istoriei.

Însemnările sale despre un ciclu de conferințe, proiectate a fi ținute în Maramureș, conțin alături de teme predilecte, cum ar fi teatrul sau poezia populară, și altele închinate „Patriei române" sau „Geniului național".

La Berlin, interesul său față de istorie îmbracă, e adevărat, și forma sîrguincios studioasă, urmînd cursurile lui Dühring, care în afară de problemele logicii și ale filozofiei se ocupa și de *Concepția istoriei la istorici renumiți*, ale lui Lepsius despre *Istoria Egiptului*, *Monumentele Egiptului* și apoi despre *Obiceiurile și moravurile egiptenilor*, după cum, în vara lui 1873 și a lui 1874, se va înscrie la *Istoria nouă modernă* a lui Droysen, *Istoria romană* a lui Nitsch etc. Notițele redactate în limba germană — pe cale de a fi descifrate și publicate — consemnează unele din aceste audieri, comparativ cu cele de la alte cursuri părînd a avea chiar un caracter prioritar.

Pornind de la astfel de date, G. Călinescu este de părere că „poetul se pregătea pentru un doctorat cu caracter istoric, filozofia servind ca metodă de cercetare". Doctoratul în istorie — iată un alt aspect *sub judice* pe care-l prezintă biografia intelectuală a lui M. Eminescu.

„Odiseea" sa „arheologică" și istorică în Prusia orientală și în Polonia va fi fost stimulată de un asemenea proiect? Va fi beneficiat și de o însărcinare semioficială în legătură cu efortul „de a face investigații ori o lucrare cu caracter istoric, ceva asupra relațiunilor noastre cu Polonia și alte țări învecinate, pe baza documentelor inedite ce le-ar fi putut găsi în arhivele orașelor din Europa Centrală"? (G. Călinescu). Eminescu va merge la Königsberg — să nu uităm, orașul natal al lui Kant — unde va sta cinci zile, fără a izbuti să-și atingă scopul, cerîndu-i-se o aprobare oficială de la Berlin. Un impediment de ordin birocratic care potolește zelul investigatorului. Vor fi intervenit însă și alte motive care-l fac să nu stăruie în hotărîrea luată. Explicîndu-și insuccesul, el invocă și aceste argumente „diplomatice": „E altceva a face cercetări pentru sine însuți, cari, greșite chiar fiind, nu au nici un caracter oficial, și altceva cînd, ca reprezentant (cel puțin *à peu près*) al unui guvern, cercetezi cu toată responsabilitatea morală documente vechi, de-a căror autenticitate și analiză arhaică atîrnă tranșarea unei cestiuni de politică militantă poate".

Motivul real va fi ținut însă, mai mult ca sigur, de acea neimpăcare cu sine și cu exigențele absolutului, fiindcă mai departe recunoaște: „În sfîrșit, pentru a încerca deschiderea ușelor arhivei pe calea mare a relațiilor internaționale îmi lipsește încrederea în mine, nefiind specialist în descifrarea documentelor și avînd în această privință mai multă rutină și mai bun simț decît înțelegerea tuturor greutăților și criteriilor, de care chiar scriitorii însemnați sînt învinși". Regăsim scrupulele unei acute conștiințe profesionale, care-l face să-și judece cu asprime insuficiențele, comparîndu-se însă cu cei mai însemnați „scriitori", recte specialiști.

Dealtminteri, într-un timp așa de scurt nici n-ar fi fost posibilă ducerea la capăt a acestei munci, după cum singur constată: „Iată dar preocupațiunile, răzgîndite în două zile de-a rîndul, care m-au decis de a nu încerca — cel puțin nu acum și nu cu mijloacele mele actuale — cercetări asupra documentelor care poate se mai află încă nepublicate în arhivul din Königsberg".

Că aprecierea avea o fundamentare realistă o va dovedi Eminescu, peste doi ani, în articolul din „Curierul de Iași", unde comentează „escursiunea" lui Hasdeu în arhivele poloneze: „În trei săptămîni d-lui Hasdeu i-a fost abia cu putință de a-și forma o idee *en bloc* despre cuprinsul colecțiunii lui Naruszewicz și de a-și nota numerile actelor privitoare la România, fără a se ocupa de copiarea lor". Pentru „copiare" a angajat „doi studinți, buni paleografi", care urmau să se controleze „reciprocamente", iar ca „supracontrol" o colațiune promițînd s-o facă „distinsul linguist din Cracovia d. Dygarzinski", controlul ultim rezervîndu-și-l Hasdeu însuși. Simțim o secretă satisfacție în felul în care redactorul ține să sublinieze: „Negreșit însă că copierea esactă a peste 2000 de documente, însoțite de atîtea condițiuni de esactitate, nu se poate esecuta cu o mare răpeziciune" (OPERE, IX, p. 508).

„Escursiunea" fusese întreprinsă în arhivele din Cracovia. Acolo se oprise și Eminescu, după episodul cu Königsberg, iar în articolul menționat, deși colecția lui Naruszewicz se afla la Biblioteca Academiei, el nu omite să descrie și Biblioteca Universității, informînd că a fost „fundată încă în sec. 14", că aici se găsește și o „însemnată corespondență diplomatică originală" între domnitorul Moldovei Miron Barnovschi și Polonia, în „primul pătrar" al secolului al XVII-lea, precum și acte despre „comerciul" Cracoviei cu Moldova în secolul al XIV-lea. Poetul vizitase și Lwowul — interesîndu-l biserica Movileștilor. Într-o notiță din „Curierul de Iași" se referă la o icoană din Przemysl — explicînd: „între Liow și Cracovia" — punînd la îndoială exactitatea datei din inscripție, „căci pe la 1730 nu întîlnim nici un Ilieș Vodă". Va fi luat cunoștință de această icoană cu ocazia voiajului sau prin intermediul „Arhivei istorice..." a lui Hasdeu, de atîtea ori cercetată?

Pomenita odisee „arheologică și istorică" va fi corespuns unui gînd mai statornic, din moment ce, la cîteva săptămîni după ce se întorsese la Iași și fusese numit director al Bibliotecii Centrale, el îl anunța pe Ioan Al. Samurcaș că, pe la mijlocul lui noiembrie, intenționează să revină în Germania, urmărind „înainte de toate depunerea doctoratului", dar nu numai atît, ci și punerea în practică a proiectului cu investigarea „arhivelor secrete ale statului prusian". În consecință, promițînd că va anunța data exactă a plecării, respectivul era rugat „a mijloci eliberarea actului sus-menționat". Pînă atunci, el își propunea să ajungă a fi „înarmat cu toate mijloacele necesarii pentru o asemenea activitate". Samurcaș era informat că poetul se va pune „în corespondență cu d-l Hâjdeu, pentru a afla de la el numele dicționarelor auxiliare (a limbei latine corupte din acel timp și a prescurtărilor uzitate pe atunci), și toate preservativele critice pe cari cineva trebuie să le aplice la documente pentru a afla cari sînt autentice sau apocrife; căci în critica documentelor nu e permis a visa".

Notăm că, dacă pînă atunci Eminescu fusese interesat de concepția generală, cu caracter filozofic, a studierii trecutului, în acești ani el se orientează spre aspectele mai aplicate, preocupîndu-l tehnica descifrării și a transcrierii, după toate prerogativele științifice, a izvoarelor istorice. Gîndul revenirii în Germania nu se înfăptuiește, dar obiectivele fixate pe eșichierul proiectelor sale intelectuale continuă să rămînă în vigoare. G. Călinescu descoperă în caietele eminesciene din perioada Berlin — Iași exerciții de gramatică latină după manuale germane. Tot aici semnalează „exerciții de paleoslavă”. În altă parte afirmă că, „poate tot cu gîndul la studii de arhivistică, începea să-și caligrafieze capitole de gramatică slavă (altbulgarische) și să se deprindă chiar cu alfabetul glagolitic”.

Specialiștii care au cercetat manuscrisele poetului după G. Călinescu au demonstrat că nu e vorba de o „caligrafiere”, ci de o traducere și nu a unor capitole, ci a celei mai mari părți dintr-o carte de certă autoritate în epocă : Manualul de limbă bulgară veche (paleoslavă) de August Leskien.

Ne surprinde, din nou, siguranța cu care Eminescu se îndreaptă, în eforturile sale de traducător, către lucrările fundamentale din disciplina respectivă.

Perpessicius, care, urmărind alte orizonturi ale activității poetului, descrisese în treacăt **ms. 2307**, sugerase ca datare anii 1875—1876, ceea ce cercetătorii de azi au confirmat, servindu-se și de unele mărturii din literatura epistolografă eminesciană.

Rămîne ca un fapt stabilit că, în perioada directoratului la Biblioteca Centrală din Iași, el abordează direct dificultățile cunoașterii slavei vechi, conștient fiind de importanța acesteia în studiul documentelor de început ale istoriei noastre. (Într-o însemnare din manuscrisele sale, notase, la un moment dat : „Limba slavă a hrisoavelor, a bisericii, a afacerilor publice și numirile slavice ale localităților [. . .] iată stîlpii”.)

A fost discutată în literatura de specialitate adresa prin care, la 17 ianuarie 1875, cerea Ministerului Învățămîntului să aprobe achiziționarea unui manuscris care cuprindea „un dicționar slavo-român și gramatica limbei slave bisericești”. Cu scrupulozitatea ce-l caracteriza, după o descriere generală, pare-se destul de avizată, deși formulată cu circumspecție — „După aparență se vede a fi compus în diferite epoce, iar epoca concepției lui primitivă va fi, cred, aceea a introducerii limbei române în biserică și stat” — el ținea să declare : „Subsemnatul nefiind însă competent în critica limbei slave și a semnelor grafice de pe acea vreme și neputînd susține cu siguranță vechimea manuscriptului, am onoarea a vi-l trimite cu aceasta dv., pentru a-l pune în vederea unui cunoscător al limbei noastre în epocile ei anterioare de dezvoltare și al limbei slave bisericești”.

Ca totdeauna, recunoașterea unor limite ale cunoștințelor sale însemna pentru Eminescu și acceptarea provocării, a „pariului” cu el însuși în vederea depășirii acestora. Dovadă traducerea efectuată, care, după cum știm, pentru el reprezenta și cel mai calificat mijloc de a-și însuși tainele respectivului domeniu. Oricum am interpreta scrisoarea trimisă lui Titu Maiorescu, modul în care, la această dată (15/27 octombrie 1877), formulează critici la adresa unui specialist reputat ca B. P. Hasdeu îl arată abilitat de-acum în probleme : „Din « Columna » am înțeles limpede că d-l Hasdeu pricepe în mod practic paleoslava, dar în ce privește fonetica face greșeli cu totul elementare. Lucrul mi s-a părut curios, căci, dacă el ar fi cunoscut fonologia slavă, i-ar fi fost foarte ușor să pună la locul lor pe etimologiști și să rezolve definitiv chestiunea ortografică”.

Faptul nu e de mirare, unele trimiteri ale articolelor sale din „Curierul de Iași” dovedesc că Eminescu nu rămăsese doar la experiența cu manualul lui Leskien, adresîndu-se și lucrărilor unor mari slaviști contemporani. Este cazul lui Fr. Miklosich, al cărui nume este menționat de cîteva ori la modul superlativ, într-o notă trecîndu-l, alături de Kukulievich, printre „principii slavismului”, „autorități în materie de diplomatică și paleografie slavă” (OPERE, IX, p. 510).

Despre calitățile și subtilitățile tehnice ale traducerii se pronunță, în deplină cunoștință de cauză, în notele și comentariile ediției de față, G. Mihăilă. Ceea ce dorim să subliniem e că, în pofida caracterului auster al temei, Eminescu nu renunță la bunul său obicei de a introduce în textul tălmăcit note proprii, legate atît de dorința explicitării unor particularități ale limbii române, cît și de incursiuni în domeniul gramaticii istorice, ca atunci cînd distinge „straturile" influențelor exercitate în timp de limba slavă asupra limbii române.

În dosarul acestei preocupări merită a fi consemnat și exercițiul încercat cu actul dat de Alexăndrel Voievod mănăstirii lui Ialcu de lîngă Suceava. N-avem însă de-a face, desigur, decît cu începuturi, sau cu dovezi ale unor disponibilități cărora multiplele activități — cu forța lor acaparatoare — ale poetului, ca și scurta sa existență nu le-au îngăduit desăvîrșirea. Acest orizont al cercetării a continuat să-și exercite atracția și mai tîrziu, astfel încît, în ultima parte a vieții, concepînd un vast plan de studiu comparativ al limbilor clasice în interferențele lor cu limba română, nu uita să treacă în primul rînd „paleoslava — latina — româna".

Experiențele filologice stimulate de cunoașterea nemijlocită a izvoarelor istorice nu vor rămîne fără rezultate. Un exemplu ni-l oferă realizarea tot a unei traduceri : primul volum al *Fragmentelor din istoria românilor* de Eudoxiu Hurmuzaki. Putem afirma că în acest caz nu s-ar fi putut găsi un mai fidel și un mai avizat tălmăcitor decît Eminescu, atît datorită consonanțelor sentimentale cu reprezentanții spirituali ai „Dulcei Bucovine", cît și faptului că aventurile sale arheologico-istorice îi îngăduiau să reconstituie pe dinăuntru eforturile de o viață întreagă ale lui Hurmuzaki privind despuierea arhivelor străine de toate documentele care aveau vreo atingere cu țara noastră. Propriu-zis, în uriașa investigație, nefinalizată, pînă la urmă, sub raport exegetic, de înflăcăratul patriot bucovinean, Eminescu putea să vadă înfăptuirea unora dintre proiectele sale (la care ne-am referit). De aici spiritul participativ și rîvna dezinteresată cu care dă chip românesc textului *Fragmentelor*... (adăugîndu-se bineînțeles, arta cu care știe să dea o rezonanță nouă cuvintelor scoase din fondul vechi al limbii, astfel încît, fără a apela la ornamente stilistice, textul traducerii să beneficieze de un discret halou poetic).

Despre activitatea comisiei înființate la București pentru editarea documentelor culese de Eudoxiu Hurmuzaki, poetul va fi avut știri mai de demult. Una dintre scrisorile lui Titu Maiorescu, primite la Berlin, îi fusese trimisă din Cernăuți, unde ministrul se deplasase pentru a putea fi adusă în țară prețioasa arhivă. Se cunoaște apoi exodul „subversiv" din 1875, cînd revizorul școlar de-atunci transportă ilegal la Cernăuți, sub psaltiri și ceasloave vechi, mai multe exemplare din volumul de documente hurmuzakiene, special selectate pentru a contracara intențiile oficialităților austro-ungare de-a sărbători centenarul răpirii și anexării Bucovinei. În sfîrșit, articolul din „Curierul de Iași" care elogia „escursiunea" lui Hasdeu în bibliotecile din Cracovia, îmbrățișa ideea ca documentele descoperite „să se publice într-o edițiune separată, în aceleași condițiuni în cari se editează colecțiunea repauzatului Hurmuzaki". Ceea ce sugerează că el cunoștea bine aceste „condițiuni". Tot acolo se referă la Dimitrie Sturdza — care va prefața volumul tradus de poet — folosind astfel de caracterizări : „bărbat special cunoscut prin rîvna sa pentru tot ce se atinge de istoria română".

Cînd va realiza Eminescu traducerea? După cum se știe, cu ocazia vacanței petrecute la Florești, pe valea Gilortului, la moșia lui Nicolae Mandrea (o întrerupere a activității redactoricești de la „Timpul", binevenită pentru sănătatea poetului). Faptul că în înfăptuirea acestui volum, apărut în 1878, sînt incluse eforturile celui ce era împătimat de istoria națională, putem considera că a fost dovedit pe deplin ; amintirilor lui Ioan Slavici și mențiunii dintr-o scrisoare a lui Titu Maiorescu adăugîndu-se documentele comunicate de Augustin Z. N. Pop (8, p. 208—209) : decontul cheltuielilor — cu minuție redactat de Slavici — privind editarea arhivei lui Hurmuzaki — inclusiv *Fragmentele*... — precum și o foaie răzlețită din manuscrisul, indubitabil eminescian, al traducerii.

De ce însă pe copertă n-a apărut numele său? Va fi refuzat poetul, care vedea în acest travaliu un simplu act de pietate față de memoria marelui luptător bucovinean? Chestie de obișnuință, într-o vreme cînd puzderia de articole din „Curierul de Iași" și „Timpul" îi apăruseră nesemnate? Va fi tradus numai o mare parte din text, cum procedase în alte cazuri — ipoteza lui Perpessicius, căruia i se părea că recunoaște prezența a „două condeie de bună seamă și a lui Slavici, traducătorul următoarelor două volume"? Menţiunea din decontul de cheltuieli – „cercetarea ediţiei româneşti a *Fragmentelor*" – alături de traducere, ne poate duce cu gîndul şi la o operaţie suplimentară: supervizarea stilistică a întregului text (deci şi a ipoteticei părţi a lui Slavici).

Ori de cîte ori se încearcă o definire mai exactă a cadrului concret al existenţei poetului, cercetătorul se confruntă, inevitabil, cu imperiul ipotezelor.

Investigaţiile documentare ale lui Hurmuzaki au avut un rol benefic în cadrul activităţii eminesciene, ce nu se cere a mai fi subliniat. Asta chiar şi în planul strict al creaţiei. S-a demonstrat, bunăoară, că datele privitoare la epoca lui Mircea cel Bătrîn şi, în primul rînd, cele reproduse după Hammer au constituit suportul documentar al unor consacrate imagini şi perifraze poetice din *Scrisoarea III*. La fel, textele referitoare la „descălecatul" Moldovei – prelucrate în poemele sale dramatice, cum ar fi *Bogdan-Dragoş*, inclusiv combinarea (anacronică) de nume, venită din sursa Hurmuzaki.

A crede însă că *Fragmentele din istoria românilor* reprezintă un fel de *alma mater* a cunoştinţelor istorice ale lui Eminescu ar fi, desigur, o exagerare [29]. Mai întîi fiindcă, aşa cum îl cunoaştem pe poet, el obişnuieşte să meargă, de fiecare dată, cînd e posibil, la sursă. Spre pildă, fiind citat istoriograful grec Nicetas Choniates, Eminescu simte nevoia să copieze şi să traducă un fragment din cronica acestuia (reprodus în volumul de faţă).

Se cunoaşte, apoi, pasiunea cu care se informează, alcătuindu-şi încă din anii studenţiei, din tot felul de referinţe, liste întregi bibliografice. Un procedeu pe care-l va aplica apoi în chip metodic, nescăpîndu-i nici una dintre cărţile care prezentau vreun interes pentru ţara noastră. Astfel, în 1876 a apărut la Viena studiul lui Julius Jung: *Asupra începuturilor românilor*... Eminescu se grăbeşte să insereze în numărul din 31 octombrie al „Curierului de Iaşi" o notă, pentru a reveni în cel din 1 noiembrie cu o recenzie. Menţionînd că Julius Jung combate teoriile lui Rösler, care nega continuitatea românilor pe pămîntul Daciei traiane, schiţează istoricul problemei, enumerîndu-i pe cei care, într-un fel sau altul, s-au înscris în proces. Lista e destul de mare, de la Thunmann la F. J. Sulzer şi Engel, de la Šafarik la Kopitar, Miklosich sau Hoff, Th. Mommsen, W. Tomaschek, Kanitz etc. – istorici, lingvişti, etnografi. Caracterizările făcute ne dau convingerea că măcar lucrările unora dintre aceştia îi erau familiare.

Dealtminteri, mai tîrziu, într-o însemnare din „Timpul", pornind de la o remarcă iritată a lui Hasdeu, citează sursele documentare valorificate în articolele sale, acestea întinzîndu-se pe o arie foarte mare. Pentru secolele al XIV-lea şi al XV-lea, aminteşte opusul lui Hurmuzaki, dar şi *Istoria*... lui Hasdeu, sau „Arhiva istorică a românilor", editată de acelaşi; pentru secolul al XVI-lea, capitulaţiunile domnilor moldoveni cu Poarta; al XVIII-lea – cronicile tipărite de Kogălniceanu, ca şi *Cronica Huşilor* de Episcopul Melchisedec. Se adaugă pentru acelaşi secol cronica lui Amiras. Volumul al VII-lea din colecţia de documente Hurmuzaki este menţionat în dreptul secolului al XIX-lea, alături de cartea consulului englez Wilkinson. (Asupra lui Amiras şi Wilkinson, notează poetul, i-a atras atenţia Al. Odobescu.)

Adevărul e că Eminescu, cu predispoziţiile sale enciclopedice, epuizează toate titlurile sau izvoarele documentare care cad în raza atenţiei sale. Şi, totodată, se arată preocupat de constituirea unei metode de cercetare modernă, la nivelul celor mai noi achiziţii ale ştiinţei istoriei. Că este aşa, ne-o dovedeşte, între altele, acelaşi articol din „Curierul de Iaşi" pe marginea studiului din Julius Jung. În concluzii se atrage atenţia că studiul este important nu numai prin argumentaţia istorică privitoare la români, ci şi prin „metoda critic-comparativă pe care o urmează" şi care „ar putea servi de normă pentru toţi cari ar voi să cerceteze cestiuni asemănătoare celei de faţă" (Opere, IX, p. 244).

---

[29] Marin Bucur are dreptate cînd subliniază acest adevăr: „Că poetul pleacă în unele reconfigurări dramatice de la textele de aici este incontestabil, dar multe din informaţiile istorice pretinse de exegeţii istoricului bucovinean trebuie coroborate cu cele pe care poetul le deţinea anterior pe filiera altor surse" (CME, V, 1980, p. 36).

Bineînţeles, metoda critic-comparativă nu era o descoperire a lui Julius Jung, ea fusese aplicată şi pînă atunci, cu strălucitor succes, de reputaţi istorici. Important este însă că Eminescu se serveşte de acest exemplu pentru a-şi conştientiza metodologia ştiinţifică pe care se gîndeşte s-o dezvolte în activitatea sa. S-ar putea ca el să fi reţinut din studiul specialistului vienez şi un alt procedeu: elucidarea unor aspecte obscure din epocile de început prin studierea „analogiei unor evenimente asemănătoare" (asupra căruia insistă în recenzia sa).

Să-i fi venit încă de-acum ideea tablourilor sinoptice cu alcătuirea cărora se va îndeletnici în caietele sale? Tablouri de o cuprindere surprinzător de vastă, începînd din 1700, „o dare de seamă", cum se va exprima poetul, recunoscînd că porneşte „mai ales" de la documentele Hurmuzaki, concentrîndu-se asupra „faptelor hotărîtoare ce s-au petrecut în ţările din Orientul Europei de la 1700 pînă în zilele noastre", cu această precizare: „vom căuta să urmărim tendinţele deosebite ale acelor puteri interesate faţă cu Ţările Române".

După cum s-a arătat (75), se începe cu delimitarea spaţiului în care s-a vorbit limba latină — nu numai ca „limbă oficială", ci şi „de familie". Nu vor lipsi datele „hotărîtoare" din istoria Bizanţului. Se adaugă intruziunea evenimentelor de pe teritoriul Bulgariei sau al Ungariei, tabeluri separate fiind întocmite pentru Serbia, Polonia şi, bineînţeles, Moldova şi Ţara Românească.

Cînd se discută preocupările istorice ale poetului, de regulă se măsoară întinderea cunoştinţelor sale în acest domeniu, regretîndu-se că scurtimea existenţei nu i-a îngăduit realizarea deplină a posibilităţilor (unii se întreabă dacă este propriu a se vorbi despre disponibilităţi sau despre calităţi certe de specialist). Ca o completare se reţin tangenţele cu creaţia poetică — sugestii de motive şi teme — sau ecourile incidentale în cîmpul gazetăriei.

Unghiul de judecare al problemei este însă unul inadecvat. Eminescu n-a urmărit să devină ceea ce se cheamă un istoric de profesie (cu toate habitudinile profesionale de rigoare). În acelaşi timp, la anii în care ne aflăm — perioadă începută odată cu redactoratul la „Curierul de Iaşi" — el depăşise faza de „formare", cînd îmbrăţişa tot felul de îndeletniciri intelectuale din simpla dorinţă de a „cunoaşte". Întreaga sa pasiune în investigarea şi interpretarea documentelor este acum subordonată nemijlocit crezului său militant, slujit prin gazetărie. Gazetăria nu va reprezenta o activitate între altele, în care se refractă, incidental, unele raze ale preocupărilor istorice, ci factorul motor, nucleul central cu rol coordonator şi stimulator.

Acest adevăr l-a înţeles perfect acel atent şi sagace „arheolog" al manuscriselor eminesciene care a fost Perpessicius. Trebuind să găsească o motivare lăuntrică a activismului spiritual care străbate preocupările folcloristice eminesciene, criticul (în prefaţa la volumul VI) aminteа „proza sa ziaristică", subliniind: „într-însa, ca pentru un lung şi dificil război, Eminescu a topit toate metalele, şi ale înţelepciunii populare, ca şi ale propriei înţelepciuni şi le-a prefăcut în arme de luptă" (OPERE, VI, p. 20).

Să fim de acord că între aceste arme, utilizate de „proza ziaristică", se numără — şi poate printre cele dintîi — munca de detectare şi prelucrare a învăţămintelor istoriei. Aceasta presupune o altă aşezare, o judecare dintr-un alt punct de vedere a faptelor sale intelectuale.

G. Călinescu făcea, undeva, o disociere utilă între lectură (erudiţie) şi cultură — cultura presupunînd „puterea de folosire a tuturor factorilor de cultură într-un anume scop". Domeniul la care se raporta era cel al creaţiei poetice, fapt ce-i dădea dreptul să afirme că Eminescu este cel mai cult dintre poeţi. Considerăm însă că această teză poate fi aplicată cu folos — în forme chiar mai directe — în cazul ziaristicii. (Căci dacă putem spune că Eminescu a transformat vreuna dintre activităţile sale în profesie, atunci aceasta este, indiscutabil, ziaristica.) Gazetăria devine ocupaţia sa cotidiană, care asimilează la un mod superior şi transformă în cuvînt viu roadele preocupărilor sale intelectuale de pînă acum.

Este uşor de înţeles că atunci cînd introduce în caietele sale traducerea unor pasaje ale cronicii lui Nicetas Choniates referitoare la fuga sevastocratorului Andronicus Komnenus şi prinderea lui de către „vlahi", a unui fragment din documentele mănăstirii Cartamonite (citate de Tomaschek), sau filipica la adresa neamului vlahilor (cuprinsă în textele lui Vasilievski), Eminescu nu urmărea să-şi satisfacă ambiţii sau curiozităţi de erudit, ci acumularea de dovezi privind vechimea pe aceste meleaguri a poporului nostru. Tot atîtea arme în lupta cu adepţii teoriilor lui Sulzer, Rösler et comp., luptă dictată de cerinţele actualităţii, în acel timp cînd independenţa *de jure* a Principatelor Române fusese de curînd cucerită, dar părţi însemnate ale teritoriului naţional se mai aflau încă sub ocupaţie străină, într-un cuvînt, atunci cînd se cerea, în chip imperios, fortificarea conştiinţei de sine a naţiunii.

A demonstra modul în care investigaţiile sale istorice slujeau acest comandament etic şi politic al gazetăriei sale reprezintă o operaţie ce nu-şi are locul aici.

Tot astfel, atunci cînd cercetează „alcătuirea veche” a statului naţional din epoca de aur a istoriei românilor, nu simple nostalgii de poet după timpuri revolute acuză strădaniile sale, ci dorinţa definirii unui model social şi etic pe care să-l opună neobarbariei civilizaţiei burgheze din vremea lui.

Astfel de probleme au fost dezbătute în cadrul ediţiei de faţă, cu alte prilejuri, astfel încît cea mai nimerită încheiere a acestui capitol o poate constitui reproducerea cuvintelor poetului, rostite la reluarea tipăririi „Columnei lui Traian” şi a anchetelor iniţiate în marginea vechilor obiceiuri juridice ale poporului nostru: „Ceea ce se dezgroapă prin aceste documente, istorice şi lingvistice, nu sînt doar numai materialuri de interes arheologic, ci e România însăşi, e geniul poporului românesc, de pe care se înlătură păturile superpuse de ruine şi de barbarie” [30].

★

Dacă există un compartiment al cunoştinţelor poetului care întruneşte consensul unanim pozitiv al aprecierii specialiştilor acesta este, fără îndoială, cel subsumat domeniului social-economic. D. Popovici afirma: „Dacă sub raportul acesta meritele lui — în perimetrul istoriei (n.n., — Al. O.) — ne par inferioare legendei ce înconjoară pe poet, vom remarca însă temeinicia cunoştinţelor sale de natură socială şi economică”. Aproape aceleaşi expresii le folosise şi G. Călinescu, notînd în tabloul descriptiv al culturii eminesciene: „în cîmpul economiei politice, Eminescu avea aşadar cunoştinţe integrale şi temeinice”.

Nu credem să greşim susţinînd că o astfel de impresie era întărită şi de demonstraţia pe care o face poetul cu „asupra de măsură” în publicistica sa.

Referindu-ne la cursurile universitare cu această temă pe care le va fi audiat, observăm că lista lor nu beneficiază de fastuoasele enumerări ale altor discipline. Din perioada vieneză abia pot fi reţinute prelegerile lui Lorenz Stein, care adăuga filozofiei dreptului economia politică şi ştiinţele financiar-administrative. Pe primul plan figurau studiile de drept, obiectul mai multor cursuri: de la cel al lui Rudolf Ihering la cel de drept internaţional al lui Louis Neumann. De-abia la Berlin îl găsim pe Eminescu audiindu-l pe Dühring, ale cărui conferinţe despre „economia naţională” joacă un rol însemnat în viaţa studentului, introducîndu-l în intimitatea teoriilor lui Frederic List (a căror potrivire cu concepţiile sale o va recunoaşte mai tîrziu).

În schimb, caietele conţin numeroase însemnări în domeniul economico-social: excerpte, referinţe bibliografice, prelucrări, reflecţii etc., ceea ce denotă o schimbare de accent în atitudinea studioasă a lui Eminescu, extinderea cunoştinţelor fiind concomitentă asimilării lor creatoare. Nu ne vom mira, prin urmare, că încă în articolele din perioada vieneză descoperim o deschidere spre astfel de probleme, după cum atitudinile sale politice din acea vreme se remarcau, cum arăta G. Călinescu, prin „maturitatea gîndirii sale pe atunci revoluţionar-burgheză şi un superior simţ practic în domeniul social, în contrast oarecum cu exaltarea romanţioasă a imaginaţiei poetice”.

În scrisoarea trimisă lui Titu Maiorescu, din Berlin, poetul expunea o teză care va deveni una dintre ideile-forţă ale gîndirii sale: „Interesul practic pentru patria noastră ar sta acum în înlăturarea teoretică a oricărei îndreptăţiri pentru importarea nechibzuită a unor instituţiuni străine, care nu sînt altceva decît organizări speciale ale societăţii omeneşti în lupta pentru existenţă, ce pot fi de bună seamă primite în principiile lor generale, a căror cazuistică însă trebuie să rezulte în mod empiric din împrejurările particulare ale fiecărui popor și ale fiecărei țări”.

---

[30] „Timpul”, VII, nr. 70, 1 aprilie 1882.

În modul în care se aplică metoda „empirică”, justificîndu-se „cazuistica” instituțiilor prin condiții de loc și de timp, se simte influența școlii lui Gustav Schmoller (menționat în caietele sale), esențială rămîne însă încercarea de a propune o motivație sociologică tezei cunoscute a formelor fără fond. În continuare, Eminescu mărturisea : „Nu e locul să mă explic aici mai amănunțit asupra acestui subiect, el însă mi-a ocupat cea mai mare parte din studiile și din propria mea cugetare...”.

Că este așa, că l-au preocupat aceste probleme, ne-o dovedește și traseul evolutiv al meditațiilor sale din manuscrise. În scrisoarea către Brătianu tînărul poet se arătase parcă mai îngăduitor față de împrumutul „trebuințelor recepute poate de la străini” — în consonanță cu faza juvenil-revoluționaristă a concepțiilor sale. În aceeași perioadă, el va ajunge însă la concluzia că : „Eul nostru social a mers p-o cale străină nouă însine — străină românismului” (23, p. 138). Această cale ar fi cea a „materialismului cras”. În fața „navei române” există două căi : cea pe care a apucat, cu speranța că va ajunge la justa „cale de mijloc”, și cea a „idealismului filozofic al lui Fichte — poetic al lui Klopstock”, prin care „trecerea la *juste-milieu* ar fi lesne”. Se observă cum exprimarea ideilor se mai încurcă încă în ițele unui limbaj filozofic abstract și puțin pretențios. Pentru ca, într-o altă însemnare, să fie limpede și percutant, în stilul viitoarelor sale intervenții gazetărești : „Necunoașterea deplină a țării și ignorarea tuturor întîmplărilor și instituțiilor publice. Mai ales [cei] ce vin din Franța publică studii asupra diferitelor ramuri fără ca să ție cont de cele esistente în țară și aplică cu o formalitate rară legi, principii și instituții străine la români, fără a ști cum se află cele românești” (23, p. 139).

De-acum, principiile s-au clarificat și firul cugetării se desfășoară pe un temei sigur, permițîndu-i ca, la puțin timp după întoarcerea la Iași, în conferința *Influența austriacă asupra românilor din Principate*, să expună, cu o coerență impresionantă, întregul angrenaj al concepțiilor sale politico-sociale, pe care activitatea ulterioară le va completa, nuanța sau exacerba, dar niciodată dezminți. Poetul însuși va fi conștient de valoarea contribuțiilor sale în istoricul acestei probleme, și, în articolul *Imitarea civilizației străine*, din „Curierul de Iași”, întocmind o listă a celor care au propagat adevărul că „primirea formelor de cultură ale străinătății, fără bazele și cuprinsul echivalent, se soldează cu mizeria claselor muncitoare”, îi menționează pe „Marțian în *Analele statistice*, Titu Maiorescu în *Critica direcției culturii române*, d. Ioan Ghica în *Convorbirile economice*, Teodor Roseti (sic) în articolul asupra progresului la noi”, nesfiindu-se să adauge, la sfîrșit : „M. Eminescu în discursul public asupra influenței austriace”.

Textele traduse sau numai conspectate, rămase în manuscrise, ne ajută să reconstituim procesele de „forjare” a armelor sale de luptă, prin utilizarea argumentelor scoase din varii lucrări. Iată-l reproducînd, bunăoară, două ample pasaje din studiul lui John Stuart Mill : *Despre guvernul reprezentativ*, suprapunîndu-le aceste titluri semnificative : *Antropocrație* — statul înțeles ca o convenție, bazat pe atotputernicia individului — și *Fiziocrație* — statul ca o expresie a legilor naturii (în confruntarea dintre „physis” și „antiphysis”, poetul situîndu-se ferm de partea celei dintîi). Dealtfel, al doilea text — care corespunde propriei concepții — conține numeroase sublinieri, marcînd punctele de acord cu idei pe care le va dezbate apoi, sub diferite forme, în demonstrațiile sale teoretice.

Astfel, într-un loc, John Stuart Mill, prezentînd teza „fiziocrației”, conform căreia instituțiile fundamentale sînt un produs organic al naturii și al vieții unui popor, sublinia rolul primordial al „instinctelor și al dorințelor neconștiute” în raport cu „țintele deliberate” ale rațiunii. Poetul meditase asupra acestei probleme, după cum ne indică unele însemnări, care aparțin, probabil, perioadei universitare. Se pornea de la analogiile cu starea de somn adînc și cea de semitrezire a omului, pentru a se opina că : „În începutul instinctiv al vieții lor, ele (popoarele) trăiesc în stat natural asemenea albinelor, își creează instituții și un uz ce ar trebui să le găsească bune, dacă le-ar crea cu conștiința, ba care sînt din punctul lor de vedere mai raționale și mai bine întocmite decît legi și instituții create prin reflecțiune. Instituțiile cresc ca plantele, totul în ele e cu minte, fără ca mintea să fi jucat vun rol la crearea lor, instinctul sigur al naturii le-a creat bune și oamenii vegetează în acest organism viu, fără să-și dea seama, ba fără să le vie-n minte cum că ar putea fi și altfel." Cînd se scriu legile? „Cînd încep a deveni controverse, cînd naivitatea încetează, cînd uzul începe a fi privit ca formă goală și nu ca espresia spontană a unui înțeles, a unei trebuințe". Atunci ar fi starea de semitrezie și visurile de-acum sînt „simbole", „dar fiindcă aceste simbole nu sînt adevărul însuși ele dau loc la cele mai diferite esplicări și aceste esplicări împlu viața spirituală a popoarelor. Religie, istorie, filozofie și comentarea dreptului vor întruna să descifreze simbolele în care s-a așezat infailibilul spirit al naturii" (23, p. 223).

Elogierea instinctului ca element de bază al vieții interne a poporului derivă teoretic din aria gîndirii schopenhaueriene, dar, după cum se știe, în problema statului, Schopenhauer se întîlnea cu J.-J. Rousseau în acceptarea unui „contract" social (în viziunea filozofului german, ca expresie a voinței individuale). Eminescu se poate spune că este mai consecvent rousseauist decît Rousseau, văzînd în stat nu o creație a „mult lăudatei minți omenești", ci un produs al „infailibilei" naturi. În articolele sale, noțiunea care-i stîrnește, de fiecare dată, apetiturile polemice este cea de „contract social". Liberalii, cu teoriile lor individualist-contractualiste, vor fi astfel admonestați : „« Românul » și liberalii în genere-și închipuiesc că statul e rezultatul unui contract sinalagmatic, al unei convențiuni stabilite între cetățenii lui. Noi credem din contra că el e un produs al naturii, că asemenea unui copac din pădure își are fazele sale de dezvoltare, asemenea oricărui organism, își are evoluțiunea sa".

Comparația folosită ne amintește de dezvoltarea pe care o au în epoca sa științele naturii, datorită descoperirilor din domeniul geologiei, biologiei și al chimiei organice. În special realizările din biologie se bucură de un nemăsurat prestigiu, încît, pe drept cuvînt, s-a spus că, ceea ce însemnau Newton și Galilei în secolul al XVII-lea reprezintă Darwin în cel de-al XIX-lea.

Eminescu va aduce cele mai înflăcărate elogii „teoriei evoluțiunii" și contribuțiilor lui Darwin. Articolul *Efectele demagogiei* menționează : „Descoperirea unității ființelor organice, făcută în același timp de Göthe și de Lamarck, și legile diversificării acestei unități și ale evoluțiunii, teorie atît de splendid dezvoltată de Darwin". Citarea lui Goethe ne avertizează că interesul său față de științele naturii putuse fi stimulat și de către exemplul marelui scriitor german, care, nu numai în lucrările pur științifice, dar și în poemele sale didactice (*Despre metamorfoza plantelor* sau *Metamorfoza animalelor*) promovase o concepție evoluționist-organicistă.

În cadrul unei discuții în jurul „plantei originare", Schiller i-ar fi obiectat lui Goethe : „Aceasta nu este o experiență, e o idee". Indiferent cît de întemeiat sau nu era reproșul, el n-ar mai fi putut fi formulat în cazul preocupărilor poetului nostru, între altele și fiindcă, sub influența științei epocii, el dezvăluie o pasiune investigatoare „pozitivistă", mergînd, cum observa G. Călinescu, în direcția „monismului materialist științific, pe care-l respingea din punct de vedere metafizic, dar a cărui curiozitate investigatoare, pozitivistă, îl atrăgea, precum dovedesc însemnările sale « fiziografice »".

Vom reveni asupra acestei probleme. Important acum ni se pare să subliniem că, în căutarea acelor forțe capabile să înlocuiască haosul din lumea fenomenelor cu o ordine coerentă și armonioasă, Eminescu aderă la un model organicist, iar nu la cel mecanicist (newtonian).

Acest adevăr n-are nevoie de o demonstrație exhaustivă. Traducerile sale de texte despre morfologia plantei sau despre particularitățile vieții albinelor — incluse în volumul de față — vorbesc de la sine. Cît privește exemplul albinelor, se poate afirma că acesta devine sub condeiul său o adevărată obsesie.

A intenționat însă Eminescu să transfere ceea ce se întîmplă în natură în viața societății umane? Lucrurile se cer a fi înțelese în chip ceva mai nuanțat. Tocmai pentru că el nu are o concepție mecanicistă, ci una organicistă, după Eminescu, legile nu sînt separabile de fenomene și aplicabile peste tot — ne amintim cu cît patos polemiza, în articolele sale, cu pretinsele principii universal valabile — ci, fiind o expresie a vieții interne a fenomenelor, cresc și se dezvoltă conform cerințelor intrinseci ale acestora. Am înclina să spunem că exemplele bune pe care poetul tinde să le găsească în lumea naturii au o valoare nu de alegorie, ci de simbol. Căci, altminteri, așa după cum nu acceptă ca instituțiile unor organisme sociale din Apus să fie imitate cu docilitate de țările mai tinere din răsăritul Europei, „cazuistica" respectivelor instituții diferind în funcție de loc și de timp, tot astfel n-ar putea fi, principial, de acord ca forme specifice de organizare dintr-un „regn" anume să fie mutate mecanic în altul. O însemnare — care ilustrează, încă o dată, interferențele cu ideile hegeliene — reține această aproximare: „Animalele care nu cunosc trebuința libertății interne vegetează — și de aceea în sensul propriu al cuvîntului nu *trăiește* decît numai personalitatea — omul (psihica)". În continuare, notează: „Asta-i fenomenologia vieții interne (Hegel)" (23, p. 193).

Comparațiile cu lumea naturii capătă, propriu-zis, funcția unor puncte de reper care-l ajută — ca și pe Rousseau „starea naturală" — să reliefeze adevărul că a putut exista un timp cînd între „uz" și „trebuințe" (ca să folosim expresiile sale) era un deplin acord și de fapt o unitate indestructibilă, ruptura petrecîndu-se mai tîrziu, atunci cînd oamenii au introdus arbitrariul lor, întrerupînd sau siluind dezvoltarea organicistă, firească, de pînă atunci.

Într-un „stat natural" viața se desfășoară conform principiului automatismului, conștiința neavînd un rol primordial, ci unul derivat, dar asta nu înseamnă că, la un moment dat al dezvoltării, faptele de existență nu se pot oglindi în planul conștiinței și, ca atare, influența comportamentul oamenilor. G. Călinescu atrăgea atenția asupra tezei dezbătute într-un articol, unde Eminescu, polemizînd cu scrierile utopice care „fac abstracție de linia generală descrisă prin spiritul public", recunoștea că „aspirațiunile și sentimentele sînt rezultatul neînlăturat al unei dezvoltări anterioare a spiritului public, dezvoltare ce nici se poate tăgădui, nici înlătura".

Întrucît poetul n-a parvenit să-și structureze gîndirea într-un sistem anume, cercetătorul este obligat, fatalmente, să reconstituie verigile lipsă, asumîndu-și riscul unei generalizări excesive. Un fapt este sigur: importanța pe care Eminescu o acordă limbii, ca factor de cristalizare și de transmitere a istoriei poporului, a tradițiilor și a culturii sale. Sau, cum declară el: „ceea ce voiesc românii să aibă e libertatea spiritului și conștiinții lui în deplinul înțeles al cuvîntului. Și fiindcă spirit și limbă sînt aproape identice, iar limba și naționalitatea asemenea, se vede ușor că românul se vrea pe sine, își vrea naționalitatea, dar aceasta o vrea pe deplin".

Cu aceasta am ajuns la problema-cheie: un stat nu are valabilitate decît în măsura în care corespunde principiului națiunii. Așa după cum totul în natură se orînduiește în funcție de promovarea speței, tot astfel un stat organic trebuie să fie pus în slujba intereselor naționale ale poporului.

Vom înțelege dezacordul său principial cu teoriile liberale, care exaltau, absolutizînd demagogic, drepturile individului, în vreme ce Eminescu deplînge „lățirea individualismului", care promovează interese personale egoiste, opuse celor generale, ale colectivității. În statul organic, așa cum îi place să-l descopere în „epoca de aur" a istoriei naționale, exista o armonie și-o coeziune lăuntrică deplină, ce-l făcea tare în interiorul țării și în afara granițelor, în vreme ce dezbinarea și fărîmițarea voințelor din timpurile prezente lui slăbesc țara și-o pot pune la cheremul puternicilor ei vecini. El își apostrofează astfel adversarii ideologici: „Nu sîntem dar contra nici unei libertăți, oricare ar fi aceea, întru cît ea e compatibilă cu existența statului nostru ca stat național-românesc și întru cît s-adaptează în mod natural cu progresele reale făcute de noi pîn-acum. Numai pe terenul acesta găsim că o discuție e cu putință. Cine susține însă ca absolute și neînlăturabile principii a căror aplicare ar fi echivalentă cu sacrificarea unui interes național, acela nu poate fi omul nostru".

Eminescu se străduiește să creeze o teorie proprie asupra statului, expresia cea mai înaltă a acestuia văzînd-o în statul național. Este elocvent faptul că în sfera traducerilor va include și *Principele* lui Machiavelli. Încă o dată, ne cucerește admirația siguranța cu care poetul selectează capitolele XVIII și XIX, „cele mai importante” după cum apreciază G. Călinescu, ca și scrupulozitatea și pasiunea culturală pe care le dezvăluie, cercetînd și alte lucrări ale istoricului florentin pentru a putea să-i înțeleagă doctrina, în determinantele ei esențiale. Astfel, Eminescu cunoștea și *Istoriile florentine* — operă care marchează o altă treaptă în evoluția gîndirii lui Machiavelli — dovada constituind-o cunoscuta paranteză referitoare la neamul Bentivoglilor, cu date împrumutate din lucrarea menționată.

După cum se știe [31], *Principele* a suscitat un nebănuit de mare interes în spațiul culturii noastre, începînd cu principele Mavrocordat, care adnotase un exemplar dintr-o ediție apărută în 1726. Ioan Heliade Rădulescu îi trecea titlul între operele renumite care merită a fi tălmăcite în românește, în cadrul „Bibliotecii universale”. Predomină însă în receptarea lui Machiavelli o viziune criticistă. Mavrocordat îl etichetase „scelerato Maestro della politica”. (Există, e adevărat și un punct de acord și e semnificativ că acesta se referă la o afirmație care-l încîntase și pe Rousseau — exprimată însă nu în *Principele*, ci în *Discursuri* — și anume că poporul gîndește mai sigur și mai bine decît un principe. Pe margine, principele Mavrocordat notase aforismul: „Vox populi, vox Dei”.) Ion Ghica îi comentase și el, polemic, unele idei, în *Convorbiri economice*.

Se poate considera că îndeosebi scriitorii și gînditorii transilvăneni — mai sensibili la tot ce avea vreo atingere cu problema națională — vor fi aceia care se vor apropia cu mai multă înțelegere de cel ce demonstrase, cu atîta vigoare, că indivizii lipsiți de patrie sînt totdeauna lipsiți și de virtute și de glorie — *numerus fruges consumere nati*. Între acești gînditori figurează Simion Bărnuțiu, care, desolidarizîndu-se de unele concluzii, îl trecea totuși pe Machiavelli între „cei mai mari istorici ai lumii”.

În epoca lui Eminescu se impune însă din ce în ce mai mult o imagine negativă asupra gînditorului florentin, pornindu-se nu atît de la semnificațiile obiective ale ideilor sale, cît de la exagerările conținute în ceea ce s-a numit „machiavelism”. Are o valoare simptomatică aprecierea lui Dinu Păturică, eroul lui Nicolae Filimon, care-și propune să studieze *Principele* pentru a deveni „perfect în arta ipocriziei și a perfidiei”, ceea ce nu tălmăcea, desigur, exact lucrurile, întrucît astfel de mijloace erau acceptate numai atunci cînd principele urmărea „binele comun”.

În contextul acestor aprecieri, opiniile lui Eminescu se remarcă prin justețea și profunzimea cu care judecă, în deplină cunoaștere a subiectului, doctrina lui Machiavelli. Într-un articol din „Timpul” (8 martie 1881), consacrat problemei statului, nu ezită să-l considere pe autorul *Principelui* drept „un adînc cunoscător al naturii omenești, în părțile ei rele, ca și în cele bune”, subliniind că dacă Machiavelli aprobă despotismul Casei de Borgia o face „*in usum Delphini*, sau mai bine în interesul unității Italiei”. Această idee a unității naționale o discută cu fervoare, reținînd pericolul „agenților discompunerii”, fiindcă statul „dominat de mici interese zilnice și personale e condamnat de a fi slab înlăuntru și în afară”. Poetul nostru va recepta totdeauna cu un viu spirit participativ apelul lui Machiavelli de a se strînge într-un singur șuvoi energiile națiunii, astfel încît, unificate fiind năzuințele tuturor cetățenilor sub mîna forte a unui diriguitor, statul să poată fi capabil să cucerească independența, dacă n-o are, și să și-o păstreze, dacă a dobîndit-o.

Eminescu n-avea nevoie, desigur, pentru a cunoaște această teză a armonizării intereselor contradictorii ale grupărilor și claselor sociale sub sceptrul unui monarh, să-l citească pe Machiavelli. O găsise demonstrată și în lucrările lui Montesquieu — cum o dovedesc excerptele din caiete — și, nici vorbă, avusese răgazul să mediteze asupra implicațiilor moderne ale ideii, conspectînd, cum am văzut, studiile sociologice din Germania tinereții sale universitare.

Este vorba, bineînțeles, de o reconfirmare în principii bine cristalizate, după cum nu se poate nega că, din frecventarea lui Machiavelli, Eminescu și-a adîncit ceea ce am putea numi realismul său politic. Într-unul din articolele sale din „Timpul” va saluta „instinctul istoric" care l-a făcut pe domnitorul Carol să creeze un corp de oaste „disciplinat și înarmat", înțelegînd că „nici un drept nud nu are putere în lumea noastră unde puterea domnește". Cu alte cuvinte, într-o lume în care domnește forța, dreptul nu are șanse de a dura dacă nu este înarmat — o idee de certă inspirație machiavelică. S-a emis, dealtminteri, ipoteza că, prin astfel de articole, poetul ar fi vrut să se erijeze într-un fel de sfătuitor politic al viitorului rege al României — cînd încă mai nutrea iluzii în privința persoanei acestuia, pe care-l va porecli mai tîrziu „Tolerantul" — ceea ce repune în discuție sugestia exemplului marelui florentin.

---

[31] Vezi studiul introductiv semnat : Sorin Ionescu, la *Principele*, București, Tiparul Universitar, 1943.

Trecînd în revistă variile referiri la Machiavelli, din articolele sale, observăm că cele mai multe au, indiscutabil, un caracter polemic, „machiavelismul" devenind, în cele din urmă, o etichetă infamantă pe care o aplică politicianismului liberal. Această bipolaritate a atitudinii sale se explică atît prin contradicțiile intrinseci ale doctrinei autorului *Principelui*, cît și prin particularitățile vieții politice contemporane poetului. Se dezvoltase anume, în acea perioadă, o retorică grandilocventă în jurul unor principii răsunătoare, care era menită să mascheze — ca o perdea de fum — mașinațiile maloneste, puse în mișcare de interese înguste și rapace.

Luase naștere o demagogie deșănțată, în satirizarea căreia I. L. Caragiale va obține efecte comice de neuitat. Poate tocmai de aceea „Conu Iancu", în pofida lentoarei sale orientale caracteristice, mai ales în materie de scrieri teoretice, se va apuca să traducă și el din *Principele*, și nu două, ci trei capitole. Nu credem că intervenea numai admirația față de scriitor — el care, în *Kir Ianulea*, îl avusese ca model pe *Belphegor* — ci și interesul față de doctrinar, manifestat de autorul unor comedii, în definitiv, politice, ca și al incandescentului eseu *1907. Din primăvară pînă în toamnă*, atît de eminescian prin concepție și prin expresia pamfletară.

Eminescu, după ce-și descărcase mînia în versuri, caută, în însemnările gazetărești, să discrediteze fenomenul și în plan teoretic, adresîndu-se direct creatorului „machiavelismului" și servindu-se de „lecțiile" acestuia pentru a demasca mijloacele de mistificare a opiniei publice. Spus altfel, poetul se folosește de Machiavelli pentru a demitifica machiavelismul. În articolul publicat la 16 ianuarie 1880, va introduce pasaje întregi din traducerea inițială referitoare la cele cinci reguli pe care un principe, urmărindu-și scopurile secrete, e obligat să le respecte pentru ca lumea să poată fi indusă în eroare și el să izbîndească. Succesul este asigurat datorită jocului „aparențelor", fiindcă oamenii s-au obișnuit să judece „mai mult după ochi", decît după „dreapta judecată".

Într-un număr următor (24 ianuarie), va reveni, discutînd modul în care sînt folosite aceste „lecții" în mecanismul vieții politice de-atunci: „Prețioasele descoperiri pe care le-a făcut renumitul Machiavelli în privința artei de a parveni la putere și de-a o menținea n-au avut nicicînd mai dese ilustrațiuni decît în zilele guvernării roșii" (respectiv liberale).

Însemnările din manuscrise ne conving că problema îl preocupa într-un plan mai vast, în elucidarea ei Eminescu folosindu-se și de argumentele mai noi, ale „școalei radicalilor" englezi. Textul *Logica parlamentară* (vezi *infra*, p. 905—908) expune studiul lui Bentham privitor la toate categoriile de sofisme politice care, aplicate cu abilitate, pot face să fie înfrînt pe arena politicii un adversar leal (și neexperimentat în bîlciul vieții).

Revenind la criticile aduse de poet „machiavelismului", nu putem să nu remarcăm că acestea se bazează și pe un dezacord de fond cu principiile gînditorului florentin. Astfel, pentru el statul nu se transformă — ca în viziunea lui Machiavelli — într-o divinitate căreia trebuie să i se sacrifice totul: și morala (curentă) și indivizii. Deși adept al ordinii în stat și al supunerii intereselor particulare interesului general, poetul nu va accepta teza transformării oamenilor în simple „mijloace" de realizare a „scopurilor" statului. Eminescu definește cu luciditate această dilemă esențială, care nu s-ar putea afirma că a fost depășită pe deplin nici în timpurile moderne: „A împreuna exigențele libertății individuale, a nu permite ca asociații de indivizi răpitori să facă din stat o unealtă a lor, și a nu lăsa pe de altă parte ca statul impersonal să lege cu totul mîinile individului, asta e problema pe care mulți s-au încercat s-o dezlege, dar de la cezarii Romei și pînă la cezarii moderni nu s-au găsit încă remedii radicale, ci numai paliative".

Mai există însă un motiv care-l determina pe poet să nu cadă în păcatul mitizării statului, și anume, pentru el, factorul fundamental nu-l reprezintă statul, ci națiunea (care poate exista și dincolo de diversitatea formelor impuse de determinările concret politice). „Formațiunile statului — va declara el — sînt lucru secundar."

Înțelegem de ce Eminescu va respinge, fără ezitări, cunoscuta maximă că scopul scuză mijloacele, adăugîndu-se, nici vorbă, și rigorismul său moral, căci cu ceea ce el crede, cu sfințenie, că e adevărat și drept nu admite să se facă tranzacții de nici un fel.

Nu e locul aici să expunem toate aspectele concepției poetului asupra statului. Într-un astfel de tablou ar trebui, firește, să acordăm atenție și disjungerii propuse de G. Călinescu între „partea de vis social" și „soluția propriu-zis practică". Din acest punct de vedere, formula utilizată de Antonio Gramsci pentru *Principele* — potrivit căreia n-avem de a face „cu o tratare sistematică", ci cu „o carte vie, în care ideologia politică și știința politicii se contopesc în forma dramatică a unui mit" — am putea-o aplica și demersurilor social-politice ale lui Eminescu.

Problema se cade a fi privită în chip evolutiv. Odată cu trecerea anilor, poetul se orientează, cu o din ce în ce mai mare siguranță, spre „proza" politicii — după cum remarcă undeva : „în politică s-a obicinuit a se face multă poezie, adeseori prea multă" — aprofundînd studiul infrastructurii economice a proceselor sociale. Apreciind cunoștiințele eminesciene în acest domeniu, G. Călinescu ajungea să declare : „Este poate cel dintîi gînditor politic român care să-și sprijine doctrina pe economie" (36, p. 301).

Într-un amplu text, legat de poet într-un caiet special, sub titlul *Economia națională* (inspirat din prelegeri universitare, dacă nu o simplă copiere), comentîndu-se teoriile despre stat ale lui Platon și Aristotel, se face observația că respectivii filozofi „n-au cunoscut partea cea economică a statului și a averilor, ci numai pe cea socială". O astfel de limită, Eminescu o depășește, valorificînd, desigur, nivelul cunoștințelor atins în epoca sa. Textul menționat începe cu afirmarea netă a priorității interesului economic : „Nu poate să nege nimenea faptul că mișcarea averilor materiale esercită asupra omului o influință foarte mare, astfel încît am putea spune că mai nu e punct în viața lui care să nu colideze întrucîtva cu această influință". Tot acolo se face elogiul „științei nouă" care se ocupă cu o astfel de cercetare și care urmează „calea" științelor naturale.

O trecere în revistă a însemnărilor și excerptelor existente în manuscrisele sale ne dovedește cît de vastă este harta incursiunilor în domeniul literaturii economice. Îl cunoaște, bunăoară, pe Adam Smith și teoria lui asupra muncii, singura care poate da măsura valorii unui produs (să mai amintim rolul pe care-l deține munca în statul ideal eminescian, ca pivot al existenței națiunii?). Prin Ricardo se instruiește în secretele rentei funciare. Totodată, Eminescu ia cunoștință de existența formelor de „proprietate industrială", varii însemnări convingîndu-ne că poetul nu e, în principiu, adversar al industriei — care ajută la sporirea valorii produselor muncii — ci doar cere ca mai întîi să se creeze condițiile necesare acestui progres, ținîndu-se seama de specificul realităților autohtone. Nu va omite nici studiul legilor comerțului, într-un loc înscriind această recunoaștere fermă a utilității lui : „Funcțiunea comerțului [. . .] este a deplasa, a transporta lucrurile, a le pune la-ndemînă oricui are trebuințe. Nu realitatea funcției o contestă ; a fost foarte util semnalată și foarte exact definită". Ceea ce Eminescu va critica va fi specula în plan intern — datorită roiului nesfîrșit de intermediari — iar, în plan extern, tendința capitalului străin de a supralicita valoarea unui produs prelucrîndu-l în metropole și sărăcind, astfel, țările nedezvoltate, obligate a rămîne doar sursă de materii prime și piețe de desfacere. Sub acest raport, de la teoriile „liber-schimbiste" ale lui J. B. Say trece la „protecționismul" economic al lui List, pe care-l acceptă în principiile generale.

Eminescu se arată preocupat și de ceea ce el numește „populaționistică", înțelegînd că : „Înmulțirea sau mai bine numărul populațiunei și raportul dintre acesta și suma mijloacelor de hrană sînt izvorul tuturor cestiunilor din viața publică". În acest sens este citat, în mai multe rînduri, Malthus. G. Călinescu reținea numai afirmațiile care împrumutau pesimismul tezelor acestuia. Volumul *Fragmentarium* (23, p. 133) [32] reproduce însă un text în care problema este dezbătută în implicațiile sale dialectice, cu o justețe indiscutabilă: „Înmulțindu-se indivizii ce trebuiesc hrăniți, a devenit necesară o înmulțire analogă a cantității de nutriment animalic și vegetal și pentru asta a fost necesar ca alte părți de stîncă, de lut sau nisip produse prin discompunerea celor de mai sus să ia forma de grîu, orz și iarbă, pe cînd alte părți au luat forme de oi și viței, porci și boi. Cumcă această schimbare a avut loc se dovedește de acolo că, cu toate că numărul celor ce trebuiesc hrăniți s-a sporit, hrana e mai lesne de căpătat azi decît în orice altă epocă anterioară".

Ocupîndu-se cu pasiune de aceste probleme, Eminescu nu comite eroarea de a rămîne cantonat într-un economism îngust, eludînd semnificațiile sociale ale proceselor economice. Am văzut, din „caietul" citat mai înainte, că economia era definită ca o știință a averilor. În numeroase comentarii, poetul subscrie tezei lui Proudhon, potrivit căreia orice proprietate reprezintă un furt. Undeva, acest adevăr este exprimat folosindu-se virtuțile expresive ale aforismului: „Nu se poate sui apa fără ca să fi scăzut undeva, nu e îmbogățire din senin — fără ca cineva să fi suferit". Același text despre „economia națională" decretează că proprietatea privată înseamnă „o piedică pentru dezvoltarea ideală a omenirii". Afirmația e prilejuită de discutarea „comunismului" lui Platon, drept care se va face mențiunea: „Astfel vedem că ideea comunismului nu e o idee nouă, ci că asemenea republicei platoniene ea s-a dezvoltat pe calea cea naturală a dezvoltării economice și sociale și a venit pe ea la concluziunea la care-au venit și comuniștii noștri, aceea adică, că: proprietatea privată este piedică pentru dezvoltarea ideală a omenirei".

Problema atitudinii față de „comunism" este, desigur, una complexă, cu atît mai mult cu cît poetul n-a dezbătut-o într-un studiu special, ci ceea ce știm sînt frînturi de opinii exprimate într-un context accidental. Pe de altă parte, ceea ce el ia, uneori, drept „comunism" sînt diferite variante ale unui socialism utopic — după cum, în plan filozofic, prin „materialism cras" vizează materialismul vulgar. L-a cunoscut Eminescu pe Marx? Se știe că în însemnările sale figurează numele acestuia, ca și titlul *Capitalului*. Nu credem însă că a ajuns să studieze, propriu-zis, operele capitale ale dascălilor proletariatului. Dar noțiuni generale va fi putut dobîndi încă din anii cînd scria varianta *Proletarul* sau cînd proiecta ca eroul unuia din poemele sale dramatice să fie Babeuf. Tot atunci trecea între reperele bibliografice și titluri ale lui Louis Blanc — dintre care unul figurase în biblioteca gimnazială de la Cernăuți. G. Călinescu emite părerea — confirmată de cercetările mai noi ale manuscriselor — că, în ultima perioadă a vieții, poetul manifestase un interes crescînd față de marxism.

Chiar dacă asertiunea, din altă parte, a criticului — „economismul lui Eminescu e un adevărat materialism istoric" — o receptăm *cum grano salis*, nu este mai puțin adevărat că ar trebui să evaluăm la justa ei valoare această evoluție a gîndirii eminesciene în întîmpinarea celei mai înaintate concepții a timpului.

Prin cele arătate pînă acum n-am făcut decît să schițăm cadrul general, cu regretul că n-am putut urmări multiplele ramificații ale unor astfel de preocupări. Ar fi trebuit astfel să stăruim mai mult asupra faptului că, cel care scrisese atîtea pagini înflăcărate în favoarea soartei țăranului se inițiase și în subtilitățile vieții financiare capitaliste, ocupîndu-se de operațiile bancare și de „credit mobiliar", despre care referă, cu deplină siguranță științifică, în articolele din „Timpul". Am mai subliniat rolul pe care-l are gazetăria în întețirea interesului față de problemele economico-sociale, pe acest teren încrucișîndu-se tirul celor mai aprinse polemici ale actualității.

Totodată, cel care-și pusese, cum s-a afirmat, toate întrebările de seamă ale economiei politice avea pe șantier proiecte care i-ar fi permis să-și finalizeze cunoștințele în lucrări de sinteză. Este cazul acelui dicționar pe ideea „producțiunii", în vederea căruia își propunea : „Pe Carey îl cumpăr în ediția mare — [î]l leg cu hîrtie intercalată, șterg toate pasajele netrebnice din el, traduc *juxta linea* tot ce e sănătos ca idee. Tot așa fac și cu List și cu alți economiști *ce-mi convin*. Fac un mic dicționar des Grundbegriff der N[ationalen] Oekonomie cu un sistem prevăzător de rezultante ale ideii generale *Producțiune*". În continuare, nota : „Laplace. Sporirea sferei trebuințelor [cuvinte ilizibile] socialismului", ceea ce dovedește că dicționarul numai mic nu era, prin sfera de cuprindere a problemelor.

---

[32] Vezi și mențiunea lui D. Vatamaniuc din nota consacrată *ad locum* textului aici invocat.

În cadrul orientării științifice a gîndirii eminesciene un loc aparte îl ocupă atracția pe care o exercită științele exacte, respectiv fizica și matematica. G. Călinescu oferea această explicație : „poeții străbătuți de problemele adînci ale vieții sunt mai simțitori la științele exacte, care le potolesc în parte chinurile necunoscutului, și în această privință trebuiesc citați Goethe și Novalis...". Ceea ce nu-l împiedica să fie cît se poate de aspru cu Eminescu, opinînd, de la început : „Cercetarea manuscriselor poate strecura impresiunea că poetul avea noțiuni de științe. Un examen îndelungat al acestor însemnări ne dă certitudinea că faza investigatoare a lui Eminescu începe cu puțini ani înaintea bolii și că mare parte din notițe sunt chiar din perioada întunecării minții".

Trecînd la capitolul științelor fizico-naturale și la „caietele" de notițe „fiziografice", criticul va recunoaște că Eminescu se arăta „foarte harnic", dar judecățile rămîn neclintit defavorabile. Despre teoriile fizice asupra universului afirmă : „chiar cînd nu suntem siguri că ar aparține epocei de boală, au bizareria diletantismului", conchizînd : „Munca aceasta revelă prin urmare o fire entuziastă de poet diletant în ale științelor, o minte curioasă, cunoștințe temeinice nicidecum".

Nu este însă G. Călinescu, într-o prea mare măsură, victima propriei sale imagini asupra poetului — văzut în ipostaza insului cu mintea rătăcită — ceea ce îl împiedica să cerceteze acele texte cu suficientă comprehensiune științifică? Apoi criticul nu este nici fizician, nici matematician, astfel încît nu putem să nu acordăm, de la bun început, credit opiniei specialiștilor de azi din cîmpul respectivelor discipline și care este net pozitivă, reclamînd o evaluare mai dreaptă a acestor eforturi ale poetului. Academicianul Octav Onicescu nu ezită — după cum am arătat în partea introductivă a studiului de față — să opineze că „scrierile lui îi dau dreptul de a figura în literatura noastră de filozofie a științei, cu drept de cetățenie universală". Academicianul Aurel Avramescu, la rîndul său, sublinia că astfel de preocupări „întrec, după părerea noastră, limitele interesului pe care un filozof le-ar putea avea pentru aceste chestiuni, cu atît mai mult pe acelea ale unui literat".

Dacă derulăm invers filmul biografiei sale intelectuale constatăm că preocupări pentru științele exacte trebuie să se fi manifestat încă din epoca vieneză — în conformitate cu optica de atunci, studiile aprofundate de filozofie solicitînd cunoștințe din domeniul universului fizic și al legilor lui. Academicianul Aurel Beleș menționa că, potrivit amintirilor tatălui său — care a locuit în aceeași cameră cu Eminescu, în 1872, la Viena — poetul manifesta în acei ani „un interes cu totul deosebit pentru științele naturii și tehnică."

La Berlin, există însă indicii sigure că Eminescu a audiat, între altele, cursurile lui Hermann Helmholtz, una dintre figurile ilustre ale Universității, care nu numai că-și adusese contribuția la formularea celui de-al doilea principiu al termodinamicii, dar, împreună cu R. F. Clausius, va juca un rol de seamă în dovedirea valabilității teoriilor lui Robert Mayer, descoperitorul primului principiu al termodinamicii. Aceștia sînt, desigur, anii cînd poetul pătrunde în intimitatea problemelor de care se va ocupa în „caietele fiziografice".

Cînd au fost însă întocmite aceste caiete? Profesorul Lucius Săveanu, pornind de la o însemnare a lui Eminescu despre înclinația magnetică și anul geomăsurătorii, a stabilit cu exactitate anul 1880. Prin urmare, tocmai perioada pe care Perpessicius o considera ca marcînd maturitatea poetului, ceea ce face superfluă ipoteza lui G. Călinescu cu „faza investigatoare" care ar „începe" „cu puțini ani înaintea bolii", anexînd „o mare parte din notițe" perioadei „întunecării minții".

În aceste caiete întîlnim traduceri ale unor articole — bunăoară, cel de notorietate științifică al lui Mayer : *Observațiuni asupra puterilor naturii neviețuitoare* —

prelucrări ale unor capitole din unele publicații — tot Robert Mayer despre fenomenul magnetic și electric — sau din diverse manuale, note după cursuri sau conferințe — mai mult ca sigur ale lui Helmholtz — dar și scurte însemnări în care — obiceiul de-acum i-l cunoaștem — poetul nu se sfiește să-și introducă propriile păreri, exprimîndu-și acordul sau chiar punînd sub semnul întrebării anumite ipoteze — precum aceea a transmiterii de energie fără suport corporal (material). Într-un loc, se apucă să schițeze o experiență pe care dacă fizicienii ar pune-o pe tapet e sigur că s-ar confirma întrutotul scenariul său ipotetic. Însemnarea ne apare cam nebuloasă, nu știm cum o judecă specialiștii, important însă în toate comentariile eminesciene este, cum observa acad. Avramescu, „intuiția" vie și siguranța cu care aplică „principii pe care știința contemporană le-a validat, cum ar fi valoarea și importanța legii energiei".

E de reținut că Eminescu nu se arată interesat atît de consecințele fizice particulare, cît de relațiile generale, universale, în transformările tuturor formelor de energie din natură văzînd expresia unui principiu unic, pe care caută să-l extindă și asupra sistemului solar și al întregului univers. Altfel spus, nu de o ambiție vană de a intra în competiție cu fizicienii e vorba aici, ci de preocuparea de a descoperi acele idei-forță ale filozofiei științei care să-l ajute în constituirea unei viziuni unitare asupra lumii. În acest sens, nimic mai firesc decît acea admonestare a „obscurității" lui Kant din speculațiile filozofice asupra timpului și spațiului, Eminescu — cu cunoștințele de-acum — opunîndu-i teza lui Mayer referitoare la constanța cantității de energie din univers, un raționament materialist sprijinit pe știința fizicii.

G. Bogdan-Duică avea dreptate — el fiind primul care atrăsese atenția asupra traducerii studiului lui Mayer — cînd opina că ceea ce l-a putut atrage pe poet a fost programul stipulat din primele rînduri privind explicarea noțiunii de „forță" — care pare „ceva necunoscut, nepătruns, ipotetic" — cu „aceeași preciziune cu care concepem noțiunea materiei". Tot G. Bogdan-Duică arăta că, în calitate de traducător, Eminescu era „doveditor de calități științifice fine". O apreciere care a fost confirmată și chiar amplificată de cercetătorii de azi. Academicianul Aurel Avramescu, raportînd textele la epoca în care au fost scrise, ajungea să afirme că acestea „reprezintă un adevărat monument al limbii române științifice".

Nu îndrăznim să formulăm judecăți de valoare într-un domeniu ce nu ne este familiar, drept care, ap lînd la instrumentele istoricului literar, ne mulțumim să amintim că, în activit ea sa gazetărească, Eminescu s-a arătat viu preocupat de defecțiunile de limb etalate de unele dintre publicațiile științifice ale vremii : „Dacă deschidem ziar de științe naturale, de medicină, de ce-o fi, ne ia ochii lipsa de respect pentru imbă, primirea de termeni străini fără trebuință și numai din lene de a căuta e ivalentul românesc. Am văzut o carte intitulată *Despre cosmeticurile nuisibile s ătății*. Își poate închipui fiecare în ce stare e amenințată să ajungă limba prin p tinșii oameni de știință" („Timpul", 6 mai 1880).

În legătură cu interesul față de matematică al poetului, rezervele lui G. Călinescu par a fi încă și mai mari. Nu uită să amintească faptul că : „Poetul fusese slab de tot la matematică în școală, lucru pe care îl mărturisește". Într-adevăr, într-una din însemnările sale citim : „Eu știu chinul ce l-am avut însumi cu matematicele în copilărie, din cauza modului rău în care mi se propunea, deși îndealtfel eram unul din capetele cele mai deștepte. N-ajunsesem încă la vîrsta de douăzeci de ani să știu tabla pitagoreică — tocmai pentru că [nu] se pusese în joc judecata, ci memoria. Și, deși aveam o memorie fenomenală, numere nu puteam învăța deloc pe de rost, întrucît îmi intrase-n cap ideea că matematicele sînt științele cele mai grele de pe fața pămîntului". Numai că iată care e continuarea : „În urmă am văzut că-s cele mai ușoare, desigur pe de-o mie de părți mai ușoare decît limbile, cari cer memorie multă", de unde se înțelege că, mai tîrziu, s-a ambiționat să recupereze întîrzierea, luînd totul de la capăt, cu pasiunea ce i-o cunoaștem.

Tot G. Călinescu constata, necruțător, că exercițiile cu care se îndeletnicește Eminescu în caietele sale „sunt de tot elementare". Așa e, în paginile respective poetul reînvățînd legile de bază ale matematicii. Există însă altele care acuză preocupări înalte, incluzînd în sfera lor ramuri noi, cum ar fi „sociologia matematicii".

Încă din 1928, într-un articol din „Adevărul", Em. C. Grigoraș atrăgea atenția asupra manuscrisului 2275 în care Eminescu luase note de la cursul unui anume Kullmann — vreun „docent privat" — axat pe o astfel de direcție a cercetării. Dealtminteri, asemenea încercări de extindere a aplicării matematicii în diverse domenii erau obișnuite în epocă, dovadă că și R. F. Clausius determinase valabilitatea ipotezei lui Mayer prin deducții bazate pe matematică. Să mai notăm că poetul nu-și pierduse vremea numai cu manuale elementare, ci se adresase și lucrării unui celebru matematician, Karl Friederich Gauss : *Theoria motus corporum.*

Obsedat de ideea matematizării, Eminescu va căuta să pună în formule tot felul de categorii de cunoștințe, de la „populaționistică" la teoriile lui Kant și Laplace, de la problemele educaționale la arta războiului ș.a.m.d.

Autorul citat — Em. C. Grigoraș — se entuziasmează în fața acestor tentative : „Eminescu poate fi deci considerat, pe acel timp, ca ceva extraordinar, *Eminescu sociolog-matematician*. Atît de extraordinar, încît bietul Maiorescu, care a avut caietele, a trecut totul cu vederea. Această activitate eminesciană ieșea din cadrul cunoștințelor oamenilor de seamă ai epocii aceleia, de la noi".

Aprecieri vădit exagerate, întrucît, așa după cum am mai spus, aceste preocupări se cade a nu fi judecate în sine, sub raportul contribuțiilor înscrise, pur și simplu, în plan științific, ci prin prisma aspirațiilor și căutărilor spirituale.

Un punct de vedere adoptat de studiile din ultimii ani care văd în pasiunea poetului de a matematiza totul încercarea de a descoperi o „limbă universală" (expresia sa), capabilă să coordoneze și să expliciteze legile universului prin formule matematice simple. Prin urmare, ipostaza înțeleptului din *Scrisoarea I*, care, ca un Atlas *redivivus*, „sprijină lumea și vecia într-un număr". Nu de o întoarcere la un pitagoreism este vorba, fiindcă, așa cum s-a semnalat, Eminescu tinde să elimine orice posibilitate de insinuare a iraționalului — într-o însemnare din manuscrisele sale arată că „Pythagora și egiptenii erau amețiți (de succesele experiențelor matematice — n.n., Al.O.) și atribuiau numărului o putere divină" — căutînd să coreleze cele mai abstracte raționamente ale minții cu ceea ce se întîmplă în natură : „Ceea ce facem noi singuri în gîndire face și natura în puteri...", sau : „Minunile naturii sînt ca și minunile matematicii...".

Importante nu sînt atît rezultatele demersului științific întreprins, cît valoarea tentativei de a arunca o punte între domenii care de-a lungul istoriei gîndirii fuseseră separate și opuse între ele. Se știe că, după Pitagora, s-a creat o ruptură între, pe de o parte, gînditorii inspirați de matematici și, pe de alta, cei care porneau de la rezultatele științelor empirice. Platon, Thomas d'Aquino, Spinoza, Kant revendicau modelul matematic; Democrit, Aristotel, empiriștii moderni de după Locke — modelul opus. A încerca să unifici direcții atît de divergente prin orientarea lor nu este un act cultural lipsit de cutezanță.

Redescoperim acel elan al sintezei care-și pune pecetea pe toate preocupările intelectuale ale poetului. Sub același semn stă și planul cunoașterii celor mai însemnate limbi ale pămîntului, prima grupă alcătuind-o studiul limbilor clasice. Între acestea se numără, bineînțeles, și sanscrita.

Ajungem astfel la o altă premieră în sfera traducerilor : a gramaticii sanscrite datorată lui Franz Bopp (considerat ca fondator al gramaticii comparate indoeuropene).

O menționăm aici, deși problema datării traducerii se mai află încă *sub judice*. G. Călinescu opina că ar fi fost începută, probabil, în 1884—1885. Există însă indicii că, acaparat de uriașul travaliu al exegezei sale, criticul n-a avut răgazul de a cunoaște nemijlocit acest manuscris. Observația a făcut-o Amita Bhose, într-un articol din *Caietele Eminescu* (54), surprinsă de modul puțin expeditiv în care G. Călinescu discuta cunoștințele căpătate de poet în studiul limbii sanscrite. Într-adevăr, în ediția din 1935 a *Operei lui Mihai Eminescu* (II. *Cultura, Descrierea operei*), fiind necesare date mai concrete privind traducerea gramaticii lui Bopp, se apela la informațiile conținute într-un articol al lui Radu Manoliu din „Arhiva" (Iași, XIII, 1907).

Peste ceea ce nu se poate însă trece atît de ușor este mențiunea lui Ioan Nădejde, care, donînd manuscrisul Bibliotecii Centrale Universitare din Iași, s-a simțit obligat ca pe coperta de gardă a fiecăruia dintre cele trei caiete să noteze : Iași, 1886.

Să aibă această însemnare un alt tîlc ? Greu de crezut.

În vremea din urmă, pornindu-se de la eforturile intelectuale deosebite pe care le solicita în sine actul traducerii, s-a emis ipoteza că datarea cea mai firească ar fi în prima perioadă a activității la Biblioteca din Iași, respectiv, între septembrie 1874 și iulie 1875 (43).

Argumentele invocate sînt demne de toată atenția. În ce ne privește, aderăm însă la punctul de vedere al acelor cercetători care propun o soluție intermediară, în stare să arunce o punte între datele insurmontabile ale problemei : Eminescu a transcris în anii subbibliotecariatului la Iași un text lucrat într-o altă perioadă [33]. Această ipoteză concordă și cu aspectele biografice cunoscute, de după primul atac al bolii. Forma îngrijită a manuscrisului nu trebuie să surprindă, întrucît, așa cum a arătat Perpessicius, era o caracteristică a lui Eminescu în acești ani „scrisul caligrafic și oarecum timorat de prea multă supraveghere". Cît privește copierea unui text mai vechi, acest procedeu îl aplică și în domeniul poeziei — în încercarea-i dramatică de a se regăsi sau, și mai mult, de a redobîndi încrederea în sine.

Despre semnificația traducerii — prima de acest fel în domeniul sanscritologiei din țara noastră — ca și despre alte aspecte ale confruntării poetului cu gramatica lui Franz Bopp sau cu glosarul sanscrit-latin al aceluiași, se referă pe larg, cu competența de rigoare, Amita Bhose în comentariul din volumul de față, făcînd superflue alte considerații.

Ne mulțumim, ca atare, să stăruim asupra reverberațiilor produse de această inițiativă intelectuală în plan spiritual.

Acțiunea recent întreprinsă de descifrare și traducere a textelor eminesciene redactate în limba germană, incluzînd și unele note de la prelecțiunile despre cultura indică, lărgește sfera discuțiilor pe o astfel de temă. Într-un pertinent articol introductiv („Manuscriptum", nr. 4, 1981), Edgar Papu reținea o importantă reflecție în materie de cosmogonie comparată. Este vorba anume de faptul că, în viziunea iudeo-creștină, așa cum o atestă *Biblia*, lumea este „creată", conform unei finalități prestabilite, în vreme ce, în gîndirea indică, universul se năștea din haos, printr-o întîmplare, fiind ceva devenit (un fel de „emanație" în trepte succesive). În marginea acestei distincții, Eminescu nota coincidența concepției cosmogonice indice cu poziția darwiniană.

O observație care are tîlcul ei, atrăgîndu-ne atenția că în explorarea izvoarelor culturii indiene poetul nu urmărea numai satisfacerea unei curiozități intelectuale — aspect valabil mai ales în prima etapă a formării culturale — ci și descoperirea unor caracteristici interioare comune, cu valabilitate de legi, ceea ce putea ajuta la integrarea multiplicității fenomenelor universului într-o viziune unitară [34].

O preocupare dominantă în ultima fază a activității creatoare a poetului de dinaintea bolii. Ne aflăm în imediata vecinătate a proiectului cu „limba universală", menită să sintetizeze prin formule matematice cifrul acestei viziuni atotcuprinzătoare.

Cu acestea revenim asupra unei probleme, atinsă de cîteva ori pe parcursul studiului de față, privind tentativele lui Eminescu de a-și crea un model cosmologic.

---

[33] Pornind de la un articol al lui Gh. Zane din „Revista Fundațiilor Regale" (nr. 2, 1939), *Cîteva știri despre Eminescu*, George Munteanu declară, în monografia sa, referindu-se la această perioadă : „În orele disponibile, deși o efectuase înaintea bolii, poetul trece în niște caiete rămase apoi la bibliotecă o traducere după *Kritische Grammatik der Sanscrit-Sprache* a lui Fr. Bopp" (*Hiperion*, 1, *Viața lui Eminescu*, Editura Minerva, București, 1973, p. 329). Pentru un punct de vedere întemeiat pe date documentare descoperite recent vezi *Lămuriri asupra traducerii textelor eminesciene* de Petru Creția din volumul de față, *infra*, p. 61–62.

[34] O perspectivă hermeneutică deosebit de valoroasă asupra raporturilor dintre gîndirea lui M. Eminescu și spiritualitatea indiană ne-o oferă Sergiu Al-George în *Arhaic și universal* (Editura Eminescu, 1981). Studiul de față era dat la tipar cînd a apărut exegeza menționată. Regretînd că n-o putem comenta, așa cum ar merita, ne limităm la a subscrie acestei idei : reprezentările simbolice ale absolutului în cultura indiană dețineau — în pofida interpretării unilateral-pesimiste a lui Schopenhauer — un rol constructiv, unificator, răspunzînd aspirației poetului nostru de a integra niveluri cosmice heterogene în marea unitate a Lumii.

Investigarea unei astfel de ipostaze s-a mai făcut, și chiar cu rezultate meritorii [35], dar privindu-se strict raporturile cu viziunea poetică, ceea ce incumbă, desigur, un alt plan, de o specificitate indiscutabilă.

Studiul de față, avînd un alt obiectiv, ne mulțumim, în cele ce urmează, să rezumăm concluziile ce s-au desprins pînă acum din discutarea concretă a faptelor culturale eminesciene.

Așa după cum s-a văzut, în faza inițiatică, tînărul poet, sedus de unele concepte culturale vaste, de derivație hegeliană, tindea spre un model teoretic asupra vieții care, datorită și unor trăsături raționalist-utopice, creea iluzia descifrării tuturor aspectelor enigmatice. A urmat o criză a acestui optimism juvenil, cînd, și sub presiunea extinderii sferei de cunoaștere a rezultatelor diferitelor științe, spiritul critic sceptic a repus în discuție noțiunile generale consacrate, confruntîndu-le cu diversitatea multiformă și contradicțiile realității. Pentru a se înțelege mai bine acest proces, ca și eforturile, nu o dată dramatice, prin care Eminescu a încercat, de fiecare dată, să recreeze o viziune unitară asupra lumii, folosind alte mijloace și o altă viziune, se cere să ne introducem, mai mult decît am făcut-o pînă acum, în atmosfera științifică a epocii. Ne aflăm într-un moment de răscruce, cînd se destrămase vechea interpretare a lumii, dintr-o perspectivă ordonatoare mecanicistă, newtoniană. Pînă atunci universul întreg apăruse fixat într-o organizare statornicită o dată pentru totdeauna — mai exact, structurată așa de rațiunea divină, oamenii neavînd altceva de făcut decît să descopere legile și proporțiile perfecte utilizate de marele arhitect care era Dumnezeu. Descoperirile spectaculoase în domeniul fizicii, al chimiei, biologiei ș.a. vor surpa bazele acestui Cosmos (în înțelesul generic de imagine perfectă și absolută). După cum afirma Engels în introducerea la *Dialectica naturii*: „tot ceea ce fusese rigid s-a dizolvat, tot ceea ce fusese fix a devenit fluent, tot ce fusese considerat etern a devenit trecător, s-a dovedit că întreaga natură se află într-o curgere și circuite eterne” [36].

O astfel de răsturnare a lucrurilor și a noțiunilor ne proiectează oare într-un univers lipsit de o ordine coerentă, văduvit de un punct de vedere ordonator, „privilegiat”? Teamă ne e că un asemenea punct de vedere ar fi într-o prea mare măsură calchiat după obsesiile — și spaimele — unora din secolul nostru, generate de răsturnările impuse de descoperirile einsteiniene. În anii de-atunci se produsese o deschidere nelimitată asupra lumii, văzută într-o mișcare eternă, punîndu-se însă în discuție nu ordinea universală, ci reconstituirea ei pe alte baze. Ceea ce nu înseamnă că, în aceste condiții, făurirea unui nou model cosmologic nu întîmpina greutăți imense. Diviziunea muncii, devenită de-acum dominantă, determina o dezvoltare a specializării în domenii limitate, ducînd la pierderea viziunii de ansamblu. Filozofia are meritul de a fi venit în ajutorul specialiștilor, sfidînd avertismentul lui Newton : „Fizică, ferește-te de metafizică”.

Este ceea ce a fost tentat să facă și Eminescu, el care, după depășirea crizei spirituale juvenile, pare a pendula între, pe de o parte, recunoașterea „mișcămîntului” perpetuu, iar, pe de alta, trăirea nostalgiei unor repere constante, a unor veritabile puncte de sprijin „arhimedice” care să-i îngăduie nu să răstoarne lumea, ci s-o reașeze într-o ordine universală. Se știe că, în ultimii ani lucizi ai existenței sale, poetul, după ce investigase cuceririle recente ale științelor naturii, ca și ale științelor exacte, schițează studiul filozofic intitulat : *Încercări de metafizică idealistă a raporturilor constante în mișcarea eternă* — titlu care, după cum s-a presupus, răspunde celui al lucrării lui V. Conta — propunîndu-și să folosească proprietățile calculului infinitezimal în sintetizarea mișcărilor esențiale ale „tuturor fenomenelor psihice și fizice”.

Este drept, studiul se găsește, sub forma unei schițe, anexîndu-și cel mult cîteva meditații răzlețe, nu știm, prin urmare, care-i va fi fost configurarea ultimă.

Să ne amintim însă că tot în formule matematice încercase să așeze cunoștințele din diverse domenii ale vieții (așa-numita „sociologie a matematicii”). Nu sînt toate acestea dovezi ale aspirației secrete către un fel de macromodel capabil să descopere și să ordoneze legile care guvernează toate formele existenței din univers? Avem desigur de a face cu simple tentative care pentru a fi putut fi duse la bun sfîrșit ar fi fost necesare eforturi de generalizare, dintre cele mai complexe. Notăm doar în treacăt că, potrivit opiniei unor specialiști, științele fizice lucrează cu sisteme „închise", în vreme ce științele economico-sociale vizează sistemele „deschise". Și adevărul e că adesea gîndul poetului se oprește în fața unor contradicții, alteori execută adevărate salturi mortale, încercînd să împace ceea ce nu se poate împăca — un gest desperat de a cuprinde infinitul.

---

[35] Ioana Em. Petrescu, *Eminescu. Modele cosmologice și viziunea poetică*, ed. cit.

[36] Marx-Engels, *Opere*, 20, Editura politică, 1964, p. 338.

Nu am putea să găsim aici — în această ilimitare a aspirațiilor, în lupta cu imposibilul — explicația esențială a faptului că atîtea dintre uriașele sale proiecte rămîn neterminate? Ce spectacol uluitor ne înfățișează șantierul caietelor sale: atîtea construcții ciclopice înălțate de un meșter care se ia la întrecere cu Dumnezeu, dar care rămîn aici fără acoperiș, dincolo doar cu căpriorii înălțați... Da, știm că unele din aceste construcții sînt deschizătoare de noi zări; că din crucificarea elanurilor sale spirituale s-au hrănit poezia și gazetăria — cele două fețe ale genialității sale. Nu se poate însă să nu te cuprindă amărăciunea în fața atîtor lucrări fundamentale, cărora le lipsește ultima lovitură a daltei făurarului — rămînînd de-a pururi în cultura noastră ca acele statui celebre, scoase din pămînt, prin rîvna arheologilor, dar pe care avatarurile timpului le-au amputat.

Îndeobște, cînd se ajunge la acest aspect se invocă existența sa dramatic retezată, datorită nefericitului accident al bolii, se citează fraza lui Ibrăileanu că, dacă Goethe ar fi murit la 33 de ani, el n-ar mai fi fost Goethe. Argumente adevărate, deși, după cîte s-a văzut, în cei 33 de ani lucizi ai săi, Eminescu a trăit — spiritualicește — cît alții în 60. Istoriograful din noi ne îndeamnă să mutăm discuția — sau s-o completăm — raportîndu-ne la spațiul intelectual al epocii. Căci atunci cînd studiem eforturile poetului de a descoperi legile obiective ale universului se cade să nu uităm că Engels își redactase materialele referitoare la *Dialectica naturii* între 1873 și 1886, fără însă a apuca să le aducă în faza finală. Propriu-zis, Eminescu trăiește într-o epocă de răscruce, între două lumi. De aici derivă sursele obiective ale dificultăților insurmontabile cu care se confruntă. De aici însă și vastitatea ambițiilor sale demiurgice. N-am dori să dăm o turnură encomiastică studiului de față, se cere însă să recunoaștem că deși în țara noastră, pe-atunci, existau și alte personalități cu un orizont enciclopedic, chiar „monștri ai erudiției", nici unul nu a îmbrățișat o arie atît de vastă a preocupărilor, n-a tins să cuprindă atîtea și atîta ca Eminescu, dezvăluind o pasiune investigatoare comparabilă doar cu aceea a oamenilor Renașterii.

Și adevărul e că, în plină strălucire a veacului al XIX-lea, Eminescu reeditează aspirațiile renascentiste, slujindu-se însă de metode și de o experiență spirituală dintre cele mai moderne. Nu credem să greșim afirmînd că o astfel de performanță era posibilă doar în condițiile culturii noastre, care, datorită împrejurărilor istorice cunoscute, își păstrase proaspete rezervele interioare, sărind etape ale dezvoltării și proiectîndu-se direct în cele mai noi experiențe ale timpului.

În prefața la *Dialectica naturii*, Engels, elogiindu-i pe oamenii Renașterii — „titani ai gîndirii, ai pasiunii și ai caracterului, ai multilateralității și ai erudiției" — arăta că aceștia „nu erau încă sclavi ai diviziunii muncii, care duce la mărginire și la unilateralitate, atît de frecvent întîlnite la urmașii lor", că pe atunci nu exista „om de seamă care să nu fi călătorit în țări îndepărtate, să nu fi vorbit patru-cinci limbi, să nu fi strălucit în mai multe domenii", conchizînd : „De aici acea plenitudine și tărie a caracterului care fac din ei oameni în adevăratul înțeles al cuvîntului".

Să cădem de acord că aceste caracteristici se potrivesc întocmai și lui Eminescu — el care, pe scutul său de incorigibil cavaler al bătăliilor cu necuprinsul orizonturilor culturii, își avea gravată deviza : „Ecuația intelectuală : omnilateralitatea".

AL. OPREA

LĂMURIRI ASUPRA EDITĂRII TRADUCERILOR EMINESCIENE

1. LOCUL ÎN CADRUL EDIȚIEI. Acest al XIV-lea volum al seriei integrale de OPERE este consacrat tuturor traducerilor filozofice, istorice și științifice rămase de la M. Eminescu, deci integralității textelor care constituie opera lui de traducător din scrieri în sens curent neliterare și nepublicistice, celelalte fiind integrate sau de integrat secțiunilor respective ale acestei ediții. De altfel o asemenea grupare se justifică și prin faptul că Eminescu și-a dat marea măsură de traducător mai ales aici. Nu vorbim de traducerile de poezie, adesea magice transfigurări care le răpesc aproape cu totul caracterul de traduceri și pe care de altfel Perpessicius le-a publicat în cadrul secțiunii de POEZIE. Dar oare să stea în cumpănă, pentru întiietate, traduceri ca *Lanțul de aur* al lui Onkel Adam [K. W. Wetterbergh] sau *Laïs* a lui Émile Augier cu cît și cum a tradus Eminescu din Kant și Rötscher, din marea filologie germană, din Machiavelli, din frumoasele *Fragmente din istoria românilor* ale lui Eudoxiu de Hurmuzaki, aceasta din urmă fiind și singura traducere antumă? Credem că nu. Acest volum se situează între volumele I—XIII, consacrate operei poetice și celei publicistice (vol. XIII fiind rezervat traducerilor publicistice) și volumele XV (corespondența) și XVI—XVII consacrate, primul, FRAGMENTARIUM-ului în limba română și, al doilea, celui în limba germană, FRAGMENTARIUM cu care se încheie publicarea întregii opere eminesciene și care va cuprinde tot ceea ce nu-și va fi găsit locul firesc în volumele de pînă acolo, un reziduu de fragmente răzlețe de cele mai diferite naturi, interesant și rodnic, dar nepublicabil fără prospectarea atentă, prin înseși exigențele riguroase ale editării, a tot ceea ce, în idee și în practică, îl precedă.

Astfel că, pentru a da, spre deplina edificare a cititorului, o imagine sinoptică a ediției de OPERE după primele șase volume editate de Perpessicius, ediția cuprinde sau va cuprinde : VII *Proza literară;* VIII *Teatrul;* IX—XIII *Publicistica;* XIV *Traducerile filozofice, istorice și științifice;* XV *Corespondența;* XVI—XVII *Fragmentarium*, la care se vor adăuga un volum de *Documente și iconografie*, unul consacrat *Bibliografiei* generale și, ultimul, *Glosarului eminescian*, în total 20 de volume, atîtea cîte ajunsese și Perpessicius să creadă că vor fi necesare pentru ca datoria noastră față de Eminescu să fie pe deplin onorată. E poate bine să ne gîndim că cele 17 volume cîte vor fi închinate OPEREI propriu-zise corespund idealmente celor 17 ani de viață activă a poetului și că ele întrunesc, în acest format, ceva către 10 000 de pagini.

Orice cititor este legitimat să se întrebe de ce, în cadrul acestei ediții critice de opere complete, volumele au apărut în suita, aparent arbitrară, I—VII, IX, XIV. Răspunsul este că, fixîndu-se drept termen de încheiere a ediției anul 1989, cînd se împlinește un veac de la moartea lui M. Eminescu, și fiind obligați pentru aceasta să publicăm unul, chiar două volume pe an, am recurs la soluția, universal acceptată în cazul edițiilor de asemenea dimensiuni, de a menține ritmul în detrimentul suitei numerice. Într-adevăr, muncind paralel la mai multe secțiuni și volume (așa cum se cere cînd este vorba de defrișarea și de organizarea din mai multe perspective a unui atît de considerabil ansamblu de texte), este normal să dăm la tipar orice volum gata încheiat, negăsind vreun rost în a-l amîna de dragul respectării unei convenții și considerînd că orice anticipare poate fi văzută cu ochi buni de cititorul avizat. Cît despre întrebarea, posibilă, de ce unele volume cer un timp mai lung de elaborare sau de publicare decît altele, răspunsul la ea îl poate avea oricine le citește cu înțelegere și cu dragoste, în dubla perspectivă a istoriei acestei ediții și a istoriei lumii.

Revenind la traducerile publicate în volumul de față, nu ni se pare de prisos, ca, înainte de a trece la lămuriri cu un caracter mai tehnic, să determinăm, atît cît ne stă în putință, specificul lui Eminescu ca traducător de asemenea texte, căci tocmai acest specific a impus structura și tehnica editării.

Acei puțini ani aprinși, istovitori, între 16 și 33, ai vieții lui Eminescu au fost mistuiți aproape în întregime în arderea unei mari opere poetice și a unei mari opere publicistice. Ani trăiți cu o dăruire pătimașă și dezbrăcată de sine pînă la extincție și la nemăsură, dar niciodată pînă la a uita, oricît de lacomă idealitate i-a inspirat deschiderea zborului, că o migală a spiritului, o grijă pentru amănuntul ultim al construcției, veghează neobosită în adîncul lucrurilor cu adevărat mari. Or, cineva angajat într-un asemenea destin trebuie să aibă foarte puternice mobiluri interioare pentru a rupe din timpul acela avar răgazul de a traduce sute și sute de pagini germane. La Eminescu se deslușesc, imperioase, două : întîi nevoia de a cunoaște și, uneori, de a face cunoscute texte putînd sluji la o mai bună înțelegere fie a istoriei naționale, fie a mecanismelor și a faptelor sociale, economice sau politice menite să asaneze și să înalțe viața națională; al doilea, nevoia deopotrivă de vie de a se constitui pe sine în spațiul culturii înțeleasă ca totalitate diferențiată și convergentă a vieții spirituale. Pe sine și, prin sine și dincolo de sine, modelul ideal al omului de cultură voit pentru o Românie izbăvită și înălțată.

De aici, dincolo de contingențe biografice, natura și componența prezentului volum. Primei nevoi îi corespunde traducerea volumului întîi din Hurmuzaki, menită să lumineze, cu ajutorul unui bun text sintetic, vechimea și începuturile vieții politice românești de pe ambele maluri ale Dunării, și traducerea tratatului lui Rötscher, consacrat unei expuneri sistematice a principiilor și tehnicilor artei dramatice, care corespundea viului interes pe care l-a avut Eminescu toată viața pentru teatru nu atît în sine, cît ca mijloc educativ important în vederea propășirii culturale, sociale și etice a românilor de dincolo și de dincoace de Carpați. Merită să fie notat că acestea sînt singurele traduceri de mai mare cuprins pe care poetul le-a dus pînă la capăt, sau foarte departe, chiar dacă pe a doua, fie și intenționînd, poate, s-o publice, nu a apucat s-o finiseze și s-o definitiveze. Iar la acestea se adaugă atîtea și atîtea texte mai lungi ori mai scurte, traduceri de articole întregi sau numai extrase, care, cînd nu se află în marginea traducerii din Hurmuzaki, vădesc îndeosebi preocupări de teoria statului și a vieții sociale, de teoria culturii, de economie politică, preocupări strîns legate de cele ale perioadei publicistice, mai ales de acelea ale aprigei ziaristici de la „Timpul”, așa cum cititorul va afla în amănunt din studiul introductiv și din comentarii, aici mărginindu-ne să trasăm liniile mari de forță care dictează componența volumului.

Pe de altă parte, din cealaltă nevoie, aceea măcar în imediatul ei mai abstract culturală, a prins ființă traducerea celor două tratate germane de gramatică, unul al slavei vechi, celălalt al sanscritei, traducerea a o seamă de articole și fragmente legate de teoria generală a lumii fizice și, îndeosebi, traducerea din *Critica rațiunii pure*, despre a cărei puritate a demersului, importanță a înțelesului adînc și biruință a greutăților nimeni n-ar putea spune cuvinte mai frumoase decît a spus

Constantin Noica în fruntea *Lecturilor kantiene* (p. XII—XXIV și XXXVI—XLIII).

Asemenea rîvnă dezinteresată și răbdătoare, cu țeluri atît de cuprinzătoare, măsurată cu măsura de fier a ceea ce, în anumite condiții, este cu putință și a ceea ce nu, avea, ca orice himeră, de plătit prețul ei. Acela al neducerii la capăt a multor lucruri. Nu ne referim la secțiunea *Articole și excerpte*, unde, afară de două articole traduse în întregime (al lui Mayer, *Observații asupra puterilor naturii nevietuitoare*, și acela despre *Cultură și știință*, de un autor încă nedeterminat), celelalte texte nici nu aveau, prin definiție, ambiția integralității. Dar traducerile din Kant, din Leskien și din Bopp au rămas toate cam la jumătate, iar la Rötscher nu s-a pus, nici pe departe, ultima mînă, traducerea rămînînd, mai ales în prima ei parte, într-o fază destul de șovăielnică și de chinuită, fără a mai pomeni omiterea unui întreg capitol, care reprezintă aproape o treime din original. Ele nu sînt însă mai puțin prețioase, atît pentru semnificația lor înlăuntrul vieții spirituale a lui Eminescu (sfere de interes, opțiuni, ecouri în opera originală etc.), cît și prin valoarea lor intrinsecă de acte de translație de la o limbă (și cultură) la alta.

2. EMINESCU TRADUCĂTOR. În acest ultim sens nu sînt poate de prisos cîteva considerații cu privire la deprinderile și calitățile de traducător ale lui Eminescu, cu atît mai mult cu cît o parte dintre ele se văd mai limpede îndeosebi de către acela care vine în contact nemijlocit cu manuscrisul autograf. Firește analiza adîncită a lucrurilor îi aparține cercetării viitoare, tocmai pe temeiul volumului de față, dar liniile ei generale de desfășurare și chiar unele concluzii se întrezăresc încă de pe acum.

Majoritatea covîrșitoare a traducerilor lui Eminescu sînt din germană și, alături de textele redactate în germană, ele sînt cel mai bun document privitor la gradul cunoașterii limbii germane de către poet. În privința aceasta nu încape nici o îndoială: încă la începutul carierei lui de traducător, deci la 18 ani, cu textul extrem de dificil al lui Rötscher, Eminescu știa uimitor de bine nemțește. Uimitor chiar avînd în vedere mediul germanizant în care crescuse. Din particularitățile de elaborare pe care le vădesc manuscrisele rezultă în chip neîndoielnic nu numai că nu avea dificultăți în înțelegerea, nemijlocită de dicționar, a înțelesului (contextual) al cuvintelor, ci și că frazele germane, de obicei lungi și întotdeauna cu o topică radical diferită de cea românească, îi erau instantaneu transparente în structura și în sensul lor, oricît de dificile.

În chip în parte mărturisit chiar de el, de la bun început, dificultățile pe care le întîmpină țin de găsirea echivalențelor românești. Astfel, la viteza cu care traducea, se lăsa nu o dată furat de topica germană, dar se redresa imediat și — făcînd semnele de reordonare a frazei sau rescriind-o, dădea aproape fără excepție soluția cea mai bună, adică cea mai firească, mai echilibrată și mai expresivă ordine a cuvintelor românești, indiferent de lungimea și de dificultatea frazei. Dealtfel, pe măsură ce cîștiga în experiență, semnele acestor șovăieli se fac tot mai rare și, de la un punct încolo, dispar cu totul, poetul arătîndu-se în stare de o convertire rapidă și impecabilă, de o remarcabilă cursivitate, a structurilor limbii originalului în structuri românești.

Mult mai multă caznă a întîmpinat Eminescu în găsirea echivalențelor lexicale. Se plînge chiar de la bun început de lipsa unei terminologii filozofice și științifice elaborate și stabilizate și se vede silit să lupte singur, ca un înaintaș, cu acest ordin de dificultăți. De aici frecventa prezență în manuscrise a unor situații nedecise (serii sinonimice, păstrarea în rezervă a cuvîntului din original, ștersături și reveniri, cîteodată chiar la cuvîntul șters). Mai mult, uneori, chiar depășind nevoile directe și stricte ale textului pe care îl avea în clipa aceea de tradus, Eminescu notează pe margini lungi liste de posibilități, familii de cuvinte, sinonime și antonime, mergînd chiar pînă la diferențierea prin accentuare a valorii semantice a unui cuvînt *(carácter* și *caractér)*. Avem aici, în germene, un dicționar terminologic asemănător celor de rime, care tinde să inventarieze toată aria de posibilități, dincolo de orice utilitate imediată. Eminescu avea, nimeni nu se poate îndoi de asta, gustul exhaustivului și al absolutului, de unde, în chip firesc, atîtea izbînzi și atîtea neîntregiri.

Este interesant de văzut de ce ordin erau căutările și soluțiile lexicale ale lui Eminescu traducător, în special traducător din germană, adică dintr-o limbă aparținînd unei alte familii lingvistice decît româna. Textele dovedesc o anumită ezitare între alegerea, ca echivalent al unui termen cu specializare tehnică, a unui cuvînt din fondul autohton și a unui neologism de tip romanic (de ex. între *putere* și *forță).* Analizînd global aceste traduceri se poate spune că Eminescu a înclinat în chip decisiv către a doua soluție, preluînd cînd avea de unde, inventînd ori de cîte ori era necesar. Termenii germani sînt, ei înșiși, în majoritatea lor, calchiați după structuri lexicale latine și romanice. Eminescu străbate drumul invers, reconvertind cuvintele germane în cuvinte latino-romanice, și face acest lucru cu o intuiție lingvistică foarte adesea infailibilă și, mai ales în prima tinerețe, miraculoasă pentru un om a cărui cultură se constituise așa cum știm. Nu are foarte mare importanță cît din toate acestea coincide sau nu cu limbajul științific și filozofic statornicit mai tîrziu. Rămîne direcția de mișcare, tiparul inventivității lexicale, principiul de selecție și, fie spus în afara oricărui exces ritual de apreciere, geniul lingvistic.

Mai există un aspect al problemei lexicale care merită să fie amintit aici, și anume acela al variațiilor contextuale în traducerea unuia și aceluiași termen din original. Ca orice traducător înzestrat și încercat, Eminescu nu are superstiția fixității echivalențelor. Și, avînd un simț niciodată dezmințit al nuanțelor, o intuiție fină a valorilor semantice și a intențiilor autorului tradus, vocația de a gîndi situațiile de la caz la caz, traduce de fiecare dată cu acel cuvînt românesc care i se pare mai potrivit nu doar generic, ci *ad locum.* O foarte bună analiză a acestei particularități a traducerilor lui Eminescu se poate găsi în *Introducerea* lui Constantin Noica la *Lecturile kantiene* (p. XXXVI—XLIII), în special pentru cazul traducerii termenilor *Urteil (Urteilskraft, urteilen)* și *durchgängig,* analiză pe deplin valabilă pentru întreaga arie a traducerilor eminesciene. Tocmai de aceea ne-am ferit să ilustrăm cu exemplificări și cu trimiteri aceste considerații sumare : spre a-l îndemna pe cititorul interesat de asemenea lucruri să găsească singur confirmările și, dacă este cazul, infirmările necesare, citind cu atenție atît textul cît și aparatul de variante ale acestui volum.

Rămîne de dat, în ansamblu, o judecată asupra valorii traducerilor filozofice, istorice și științifice ale lui Eminescu. Dînd timpului său ce e al timpului și dînd grabei și nerevizuirii ce este al lor, dar mai ales uitînd în chip deliberat și metodologic cum ne „sună'' astăzi textul acestor traduceri, citind deci în ele mai ales interioritatea și sensul unui proces și nu trăinicia, adesea întîmplătoare, a rezultatelor sale, putem spune că Eminescu a fost un traducător cu totul ieșit din comun. Abstrăgînd de la ezitări, omisiuni sau inadvertențe (și, în fond, chiar luîndu-le în considerare și pe ele), textele traduse de Eminescu, atît de multe și atît de diverse, par gîndite și scrise, direct și prompt, în românește, într-o românească stăpînită magistral (chiar cînd s-a dovedit caducă) în toate straturile, timpurile și registrele ei. Lexicul, frazarea, ritmul interior, fluența, nuanțarea, firescul, inventivitatea, totul concură în sensul acestei impresii. Iar traducerea din Hurmuzaki, făcută și ea într-un timp neverosimil de scurt, dar singura revizuită și publicată, dovedește ce ar fi putut fi întregul operei sale de traducător. Citească-o cititorul cu atenția și înțelegerea cuvenită și va simți o bucurie intelectuală care o sporește, prin confirmare, pe aceea a operei originale a poetului. Dar lucrul este adevărat despre toate traducerile eminesciene, din al căror travaliu se simte că limita lor ideală era desăvîrșirea. Nimeni în vremea lui și puțini după aceea au avut, ca traducători, înzestrările și anvergura lui Eminescu. De aceea, chiar dacă singurul volum de traduceri tipărit în timpul vieții (*Fragmentele* lui Hurmuzaki, I) este și acela nesemnat (ca un semn predestinat al înseși interiorității și idealității spirituale a scriitorului), Eminescu trebuie gîndit ca deschizător de multe și înalte drumuri și ca spiritul tutelar al traducătorilor români ai vremii moderne. Și aceasta chiar în ciuda caracterului fragmentar, zorit sau neîncheiat al operei sale de traducător. Căci, mai ales cînd e vorba de traduceri, punctele în care lucrarea lui s-a oprit, neîmplinită, sînt puncte de deschidere dincolo de care, cu un gest infinit, acel tînăr ne îndeamnă să convertim nesfîrșirea unei opere în nesfîrșitul fertil al culturii.

3. CORPUS ȘI ORGANIZARE. Ne-am străduit să cuprindem în volumul de față toate traducerile eminesciene care *nu* au caracter literar sau publicistic. În cazul singurei traduceri tipărită în timpul vieții (*Fragmente din istoria românilor* de Eudoxiu cavaler de Hurmuzaki, Tomul întîi, București, 1879), care nu poartă menționarea numelui traducătorului, se punea doar problema certificării paternității ei. Nu încape nici o îndoială că traducerea îi aparține, integral, lui Eminescu, așa cum se demonstrează pe larg la locul respectiv din COMENTARII. Celelalte traduceri din volum, prezente toate în caietele autografe ale lui Eminescu (ca și, de altfel, un mic fragment al traducerii din Hurmuzaki), nu pun asemenea problemă. În schimb, în cazul lor, se ridică alte tipuri de dificultăți. După o atentă despuiere a manuscriselor ne-am găsit în prezența unui set de texte care, prezentînd toate caracterele unor lucrări neoriginale, raportabile la o sursă, nu prezentau totodată și toate trăsăturile care să demarcheze între traducere, prelucrare mai mult sau mai puțin liberă sau rezumat. Eminescu avea deprinderile lui și ale epocii, traducea după surse intermediare, nu-și indica întotdeauna sursele directe sau indirecte, nu punea titluri care să ușureze eventual o identificare etc. Am recurs la criteriile interne obișnuite în asemenea cazuri: caracterul mai strîns sau mai lax al articulării ideilor, tipul de intervenții în cursul redactării (determinate foarte des de tatonările inerente în trecerea de la o ordine a cuvintelor specifică limbii originalului la topica românească), cuvintele străine lăsate în textul traducerii, uneori în paranteză alteori nu, ori de cîte ori traducătorul nu era foarte sigur de echivalentul sau echivalentele românești, uneori fragmente din original notate pe marginea traducerii, referirea la realități străine, menționarea, de către autorul originalului, la persoana întîi, a altor opere ale sale. Asemenea lucruri nu apar în scrierile originale ale lui Eminescu și apar într-o mult mai mică măsură în textele calificabile ca făcînd cert parte din sfera prelucrărilor. Cu toate acestea am fost foarte severi în privința atestării ca traducere a unui text (mai ales fără sursă identificată) și am reținut numai ceea ce am considerat drept neîndoielnic, rezervînd restul pentru FRAGMENTARIUM (vol. XVI).

Nu însă atît de severi încît să ne mărginim, așa cum poate s-ar fi cerut în principiu absolut, la acele texte la care, deținînd sursa și avînd și acces la textul original, am putut, prin confruntare, determina fără putință de îndoială caracterul de traducere. Am inclus în acest volum și texte pentru care criteriile interne ni s-au părut suficiente, și am procedat astfel din dorința de a pune cît mai devreme pe cercetători în situația de a determina sursele, de a proceda la confruntările necesare, de a confirma sau a infirma presupunerile și deciziile noastre. Ni s-a părut abuziv ca, printr-un exces de pedantă prudență, să întîrziem progresul studiilor.

În ce privește organizarea corpusului astfel determinat, am dat locul întîi, conform tradiției acestei ediții critice, traducerii antume din Hurmuzaki. Pentru traducerile din manuscrise am dat întîietate celor de cărți, fie ele chiar neduse la bun capăt. Am început cu Rötscher ca fiind cea mai veche traducere, aceea în care Eminescu își găsește drumul ca traducător, am continuat cu Kant care, început în epoca studiilor universitare, a fost încheiat în prima perioadă ieșeană (1874—1876) și, apoi, cu Leskien, tradus, parțial, în paralel cu Kant, pentru a încheia seria traducerilor de cărți cu Bopp, ultima mare traducere eminesciană, datînd din a doua perioadă ieșeană (1884—1886); vezi *infra*, p. 1012—1014.

Traducerea din Kant merită aici, alături de cele spuse în comentariu și dintr-o perspectivă filologică, cîteva considerații speciale. După cum rezultă din coincidența trimiterilor la pagină și din numeroase detalii ale preluării textului, Eminescu și-a făcut traducerea după textul kantian cuprins în Immanuel Kant's *Kritik der reinen Vernunft.* Herausgegeben, erläutert und mit einer Lebensbeschreibung Kant's versehen von J.H. von Kirchmann, Berlin, 1868, Verlag von L. Heimann, care cuprinde, conform celor spuse la p. 9, „Immanuel Kant's Kritik der reinen Vernunft nach der zweiten Ausgabe von 1787. Der Text der ersten Ausgabe von 1781 ist, soweit er abweicht, in Noten und Zusätzen beigefügt". Este vorba deci de o ediție care, ca și alte ediții kantiene de altfel, dă ca text de bază versiunea din 1787 a *Criticii*, consemnînd amănunțit în note de subsol și în anexe tot ceea ce ediția întîi avea în plus sau în minus față de cea de a doua. Eminescu însă, în părțile traduse de el, nu a reprodus mecanic textul ediției Kirchmann, ci, din motive pe care nu avem a le discuta aici (influența lui Schopenhauer fiind cel mai probabil, deși nu numai acesta prefera ediția I), ci, folosindu-se de subsoluri și de anexe, a ales, cu consecvență scrupuloasă, procedînd prin uneori minuțioase adăugiri sau eliminări, numai și numai textul ediției întîi kantiene (1781). De la această procedare Eminescu s-a abătut, din inadvertență, numai într-un singur loc, pe **63r**, unde păstrează textul versiunii din 1787 (pe care în rest îl elimină) și traduce, *ca notă kantiană de subsol*, textul versiunii 1781, de bună seamă derutat de faptul că Kirchmann pune, la sfîrșitul acelui §4, atît semnul de trimitere la o variantă cît și o cifră de trimitere la propriul său comentariu. De altfel această mică eroare face și mai evidentă consecvența procedării generale. În acest sens trebuie semnalată și cea mai importantă, ca întindere, opțiune a lui Eminescu în favoarea versiunii 1781 : în locul textului versiunii din 1787 a secțiunii a doua din *Deducția conceptelor pure ale intelectului* (ed. Kirchmann, p. 137—164) Eminescu traduce versiunea 1781, publicată de Kirchmann nu în subsol (era mult prea lungă), ci în *Anexe* (*Nachträge*), la p. 658—682, apoi, îndată ce textul celor două versiuni începe să coincidă, se întoarce la p. 164. Or, cum Eminescu nota, la început de capitol, pagina originalului german, el se vede obligat să consemneze și paginile *Anexei* reproduse, foarte îndepărtată ca cifre de textul de bază (p. 658 Kirchmann pe **111r**, p. 164 Kirchmann pe **136v**).

În lumina celor de mai sus credem potrivit, pentru a evita cercetătorilor unele perplexități, să relevăm două puncte în care opinia noastră se deosebește de cea a predecesorilor noștri imediați în editarea acestui text (Mihai Eminescu, *Lecturi kantiene. Traduceri din „Critica rațiunii pure"* editate de C. Noica și Al. Surdu, 1975, ediție care, fie spus în treacăt, alegînd să nu modernizeze ortografia, îi lasă cititorului impresia că traducerea lui Eminescu este mult mai departe de noi decît este în realitate). Într-adevăr, o afirmație conform căreia alegerea de către Eminescu a ediției Kirchmann (1868) „se explică...poate în parte prin influența lui Schopenhauer, care prefera edițiile kantiene după prima versiune a *Criticii rațiunii pure*, cea din 1781, nu după versiunea a doua, din 1787, cum se tipărește opera de obicei" (p. XLV), riscă să inducă în eroare, lăsînd să se înțeleagă că Kirchmann, spre deosebire de alții, publică numai (sau numai el *și)* versiunea 1781, ceea ce, din cîte s-a văzut, nu este cazul. În schimb editorii din 1975 nu menționează deloc efortul lui Eminescu de a „alege" din ediția Kirchmann textul primei ediții kantiene. Lucru curios, dar nu atît de curios cît nota de pe aceeași pagină XLV : „Pentru fragmentele din partea finală a *Criticii* nu am putut găsi nici noi vol. II al primei ed. Kirchmann. Am folosit ed. 8-a revăzută de Th. Valentiner (1901), precum și ed. Kehrbach și Schmidt". Or, ediția Kirchmann 1868, pe care a lucrat Eminescu, are *un singur volum*, de XII + 720 p., urmate de VII + 111 comentarii, volum în care se află, în chip firesc (fie în text, fie la *Anexe*), originalul *tuturor* textelor traduse de Eminescu din indiferent ce parte a *Criticii rațiunii pure*. Este posibil ca editorii să fi fost derutați tocmai de felul selectiv al traducătorului de a folosi ediția Kirchmann și de a nu fi observat larga porțiune pe care el o introduce în text traducînd-o după *Anexă* (p. 658—682 Kirchmann). O dovadă a acestui lucru pare să fie și faptul că editorii, abătîndu-se de la propriul uz, omit să tipărească, pe p. 98 a ediției lor, indicația eminesciană „pag. 164" [a ediției germane], prin care poetul semnalează întoarcerea lui de la *Anexă* la text.

Mai trebuie menționat aici că Eminescu nu a tradus în întregime *Critica rațiunii pure* și că, și din cît a tradus, nu ni s-a păstrat totul. Ceea ce s-a păstrat acoperă, firește în versiunea 1781, *Introducerea*, apoi partea întîi, *Estetica transcendentală*, din *Teoria transcendentală a elementelor* și, din partea doua, *Logica transcendentală*, totul pînă la mijlocul cărții a doua a *Analiticei transcendentale*, oprindu-se la mijlocul unei fraze, în mijlocul diviziunii *Axiome ale intuițiunii* (p. 187 Kirchmann). Din restul *Criticii* Eminescu a mai tradus cîte ceva din a doua mare subdiviziune a cărții, *Metodologia transcendentală*, și anume un alineat din *Disciplina rațiunii pure în folosire dogmatică* (p. 567 Kirchmann) apoi, în întregime, *Despre neputința unei mulțămiri skeptice a rațiunei pure dezbinate cu sine însăși* (p. 590—598 Kirchmann) și, în sfîrșit, tot în întregime, *Arhitectonica rațiunei pure*, adică al treilea capitol al *Metodologiei transcendentale* (p. 640—654 Kirchmann). Avem astfel, în traducerea lui Eminescu, *un sfert* din *Critica rațiunii pure*, sfert în care sînt incluse însă, la început, părțile decisive ale operei.

Aceasta vorbind de textul păstrat. Avem însă certitudinea că cel puțin cîteva file din traducerea eminesciană s-au pierdut. Astfel între **114r** și **115v** lipsește, de la mijloc de frază la mijloc de frază, textul de pe p. 662 Kirchmann, din *Nachträge*, text în mod sigur tradus de Eminescu și care reprezintă o lacună de una pînă la maximum două file scrise pe o singură parte, filă sau file a căror pierdere se explică prin faptul că erau la sfîrșitul grupului II de file ale traducerii (v. mai jos). Pe de altă parte este la fel de sigur că Eminescu nu s-a despărțit de traducerea sa din Kant tocmai în mijlocul unei fraze pe **162v** (p. 187 Kirchmann) și că a mai tradus cel puțin pînă la sfîrșitul diviziunii *Axiome ale intuițiunii*, dacă nu și mai mult.

E de presupus, ca și în cazul de mai sus, că fila sau filele s-au pierdut fiind la sfîrșitul unui grup de file ale traducerii, și anume ultimul, [III].

După I.A. Rădulescu-Pogoneanu (*Kant și Eminescu. Traducerea „Criticei rațiunii pure"*, în „Convorbiri literare", anul XL, 1906, p. 533), „e probabil (pentru motive ce vom arăta într-un viitor articol) că traducerea n-a mers mult mai departe și cu atît mai puțin că ar fi cuprins întreaga operă". Din păcate un asemenea „viitor articol" n-a mai apărut niciodată.

Ordinea în care se succedă diferitele părți ale traducerii nu concordă cu suita textelor din originalul kantian. Eminescu a tradus mai întîi, în ceea ce el numește *Prima lectură*, cele trei pasaje de la sfîrșitul „Criticii", cele din *Metodologia transcendentală* (**21r—47r** ; 20 de pagini), apoi, sub titlul *Lectura a doua*, textele de la începutul scrierii lui Kant, adică *Introducerea* și partea sus-menționată din *Teoria transcendentală a elementelor* (**47r—114r, 115v—155v, 156r, 157r—158r, 159rv, 160v — 163v** : 117 pagini). Această suită este cuprinsă în trei grupe de file (nu credem să fi fost caiete), dintre care primele două au aceeași hîrtie, grupe numerotate, în colțul stînga sus al paginii, I (**21—56**), II (**57—114**) și [III] (numerotat din inadvertență IV) (**115—163**). Grupul II și III au cîte o foaie de titlu pe care scrie „*Kant 1874*". Înlăuntrul grupului [III] mai figurează două indicații cronologice : „*contin. 29 mart 875 st.v.*" (**152v**) și „*1877. august*" (**153v**).

Traducerea, făcută în locuri și la epoci diferite, se arată, după toate semnele vizibile în manuscris (inclusiv faptul că *Lectura a doua* începe pe aceeași pagină unde se încheie prima), drept un continuum urmat cu stăruință și cu oarecare concepție de ansamblu. Singura întrerupere notabilă, aceea dintre cele două datări arătate mai sus, pare să fie aceea a revizoratului și a redactării intensive a „Curierului de Iași", la care însă, în august 1877, efortul lui ziaristic începuse să se relaxeze.

O precizare în legătură cu traducerile din Leskien și Bopp : în caietele lui Eminescu, între un număr de paragrafe traduse din *Gramaticile* respective, se află intercalate părți din *Glosare*, poetul învățînd paralel gramatica și lexicul și, poate, odihnindu-se de eforturile traducerii prin relativ mai ușoarele transcrieri din glosare. Noi am editat însă separat : întîi *Gramaticile*, apoi *Glosarele*, ele reprezentînd demersuri diferite, grade deosebite de contribuție eminesciană și, de fapt, entități editoriale distincte : *Glosarul* lui Leskien este așezat, ca o anexă, la sfîrșitul *Gramaticii*, iar *Glosarului* Bopp îi consacră, de fapt, o altă carte, autonomă : *Glossarium comparativum linguae sanscritae*. A fi păstrat în cazul acesta situația din manuscrise ar fi însemnat să lăsăm acestor texte simplul caracter de exerciții personale spre învățarea unei limbi, nu ceea ce, mai ales cînd e vorba de cele două gramatici, sînt în realitate : foarte atente, credincioase, sistematice și reușite traduceri.

Glosarul sanscrit nu este de fapt o traducere, ci copierea selectivă și abia începută a textului lui Bopp. L-am editat aici pentru că este prea strîns legat de gramatică și provine din același interes al lui Eminescu, dar îndeosebi pentru că, în cazul acesta, Eminescu a procedat, măcar parțial și sporadic, la un act de traducere, și anume, dînd în cîteva sute de cazuri echivalentul sau echivalentele germane (sau, mult mai rar, românești) ale cuvintelor latine cu ajutorul cărora Bopp traduce cuvintele sanscrite. Eminescu pune traducerea germană sau română deasupra cuvîntului latin, noi am trecut-o după el, în paranteză. Echivalente germane date nu de Eminescu, ci chiar de Bopp în cartea sa, dealtfel foarte rare, apar în prezenta ediție, indiferent de cum procedează Bopp, nepuse în paranteză, pentru a le deosebi net de contribuțiile eminesciene. Bănuim că Eminescu, pentru a se edifica asupra sensului unui cuvînt latin, consulta un dicționar german-latin (poate al lui Georges, poate altul), astfel că, pe baza acestui *Glosar* sanscrit, se pot face considerații legate de stăpînirea lexicului latin de către Eminescu.

Nu aceeași este situația *Glosarului* lui Leskien, în care echivalentele cuvintelor slave sînt date de autor în germană și unde Eminescu traduce consecvent în română.

Restul traducerilor l-am asamblat la sfîrșit sub titlul generic de *Articole și excerpte*, subclasificîndu-le tematic, în cîteva grupe : *Teoria statului și a vieții sociale*, *Teoria culturii*, *Fragmente istorice*, *Economie politică*, *Științele naturii* (a. *Lumea fizică* ; b. *Lumea vie*), dorind să-l situăm pe cititor în sfere de discurs cît de cît omogene, dar fără mari pretenții de rigoare, adică nedepășind nivelul unor comode afinități.

Cît despre titluri, am fost siliți să procedăm mai diferențiat decît în volumele precedente. Am păstrat, firește, puținele titluri date de Eminescu însuși (completînd eventual, în paranteze drepte, cu numele autorului), dar în rest am făcut o distincție între traducerile din autori și opere indicate de Eminescu sau determinate de noi, cărora le-am pus titluri de tipul Kant, [*Critica rațiunii pure*], și celelalte, cărora le-am pus drept titlu, tot în paranteze drepte, prima sintagmă a textului, procedeu care, în cazul unor traduceri, este un simplu fel de a marca simbolic, de la bun început, această lacună a informării noastre.

4. TEHNICA EDITĂRII. Potrivit principiilor cărora li se conformează neabătut această ediție, textul a fost stabilit direct pe textele de bază, ediția antumă (de altfel singura) în cazul Hurmuzaki, manuscrisele în rest, asigurîndu-ne de o conformitate absolută și integrală cu originalul eminescian, procedînd însă, conform normelor ediției, la modernizarea ortografiei (potrivit principiilor din OPERE VII). În cazul numelor proprii am păstrat formele folosite de Eminescu, ca în vol. IX ; forma actuală apare la indice. Acolo unde Eminescu, din grabă sau oboseală, a omis în chip evident un anumit cuvînt indispensabil înțelegerii, corectitudinii sau cursivității textului, l-am completat noi, folosindu-ne de contextul românesc, de analogii și mai ales de textul original. Asemenea completări figurează în paranteze drepte, semnul convenit și univoc al oricărei intervenții de editor. Iar acolo unde, negăsind pe loc un bun corespondent românesc, poetul a lăsat cuvîntul din original, l-am lăsat și noi ca atare, înglobîndu-l, fără paranteze dar cu caractere cursive, desfășurării traducerii. Reamintim că, în afară de acest semn convențional, parantezele unghiulare de ateteză, 〈 〉, marchează cuvinte existente în manuscris, dar nelegitimate de context, de fapt scăpări, eliminabile ca atare, ale autorului, că asteriscul pus la umărul unui cuvînt este, în tradiția lui Perpessicius, semnul lecturii (măcar parțial) incerte și că triplul asterisc marchează situațiile cînd textul s-a dovedit indescifrabil ; în afara unor asemenea impasuri, de altminteri extrem de rare, *textul publicat aici nu are nici o omisiune și nici o lacună*. Cifrele marginale indică pagina manuscrisului (respectiv numărul filei cu indicația r[ecto] sau v[erso], în felul *112r*, *86v*). Cînd trecerea de la o pagină la alta se face în interiorul unui rînd am marcat acest lucru printr-o dublă bară verticală.

Mai important este însă să explicăm tehnica folosită aici pentru a marca indeciziile lui Eminescu, mai toate de ordin lexical, din unele puncte ale traducerilor. În operele originale, cînd Eminescu renunță la o formulare o anulează grafic, barînd-o orizontal cu o linie dreaptă sau ondulată, mai rar hașurînd-o. În cazul traducerilor însă, în strădania de a găsi unui cuvînt străin cel mai exact, mai expresiv și mai românesc echivalent, poetul ajunge la mai multe soluții între care nu se poate decide și pe care le lasă să coexiste și grafic, uneori punîndu-le în paranteză pe unele dintre ele, alteori nu, oricum fără să le anuleze. Cele mai multe cazuri de acest fel se află în traducerea tratatului lui Rötscher, începută pe la 18 ani, dar maniera subzistă pînă la Kant ș i mai tîrziu, deși din ce în ce mai rar. În fața unor asemenea situații se poate proceda, firește, la alegerea unui termen și la menționarea celuilalt sau a celorlalte în aparatul de variante din subsolul paginii. N-am considerat însă că avem dreptul să înfățișăm cititorului un text mai finisat decît ni l-a lăsat Eminescu, mai ales că este cu neputință ca în alegerea termenului păstrat de noi să nu se strecoare un grad oarecare de arbitrar. Astfel că, în ciuda caracterului mai anevoie de citit al unui text plin de șovăieli, am hotărît să lăsăm traducerea lui Eminescu așa, frămîntată și vie cum ne-a rămas, renunțînd la descărcări și alegeri amăgitoare. Dealtfel încă și mai greu de citit este un text la care, pentru a afla ezitările traducătorului, ochiul trebuie să coboare la tot pasul în subsolul paginii. Astfel că, din acest punct de vedere, am păstrat textul lui Eminescu așa cum este el în manuscris, intervenind exclusiv în situații de tipul : $\overset{\textit{idei}}{\textit{intuițiuni}}$ (**2258**, **314r**) și $\overset{\textit{Geistigkeit}}{\textit{spiritualitate}}$ (**2258**, **333r**), tratate de noi ca (*intuițiuni*) *idei*, respectiv *spiritualitate* (*Geistigkeit*), conform unei procedări frecvente la Eminescu însuși : (*cu putință*) *posibilă* (**2258**, **320r**), respectiv *a adevărului natural (Naturwahrheit)*, și totodată conform, pe de o parte, principiului de știință a textului că ce este scris deasupra este scris ulterior și, pe de alta, că, într-o traducere, cuvîntul original păstrat se postpune, în paranteză, echivalentului din limba de sosire; am procedat deci astfel, semnalînd însă în aparat situațiile în care, în manuscris, cuvîntul german se află scris deasupra echivalentului său românesc ori pe marginea manuscrisului, caz în care am eliminat sublinierea din manuscris a cuvîntului românesc care îi corespunde în text, a cărei funcție era de simplă trimitere și nu de accentuare.

De asemenea, n-am socotit că este bine să schimbăm punerea în pagină a uneori foarte interesantelor adnotări marginale ale lui Eminescu pe traducerile din Rötscher și Kant, transformîndu-le în note de subsol. Le-am lăsat la locul dictat de spontaneitatea cu care au fost scrise, pe margine, în dreptul pasajului la care se referă, încercînd și în felul acesta să păstrăm în pagina tipărită ceva din adevărul și viața paginii de manuscris. Ne-am mulțumit doar ca, generalizînd un procedeu al lui Eminescu însuși, să indicăm locul exact de referire printr-un exponent^{n} (sau, cînd sînt mai multe însemnări marginale pe aceeași pagină, $^{n^1}$, $^{n^2}$. . .$^{n^n}$). Cînd este vorba de texte eminesciene din suita traducerii, dar fără corespondent în original, ne-am mulțumit să le culegem cu caractere cursive (v. de ex. p. 359).

Cît privește traducerile din *Gramatica limbii sanscrite* și a *Glosarului* lui Bopp pare potrivit ca, înainte de a da lămuririle necesare cu privire la principiile și la tehnica editării, să adăugăm aici, cîteva considerații cu privire la datarea lor, completînd cu rezultate recente ale cercetării noastre cele spuse în studiul introductiv la prezentul volum (v. *supra*, p. 49—50) și în comentariul aferent (v. *infra*, p. 1012—1014). Este vorba de un argument și de o mărturie în favoarea datării 1884—1886, adică în mijlocul răstimpului în care poetul se afla în umbra istovitoare a bolii.

1. Dacă traducerile din Bopp ar fi fost făcute în 1874—1875, cît Eminescu a fost bibliotecar la Biblioteca Centrală din Iași, ele s-ar fi aflat, împreună cu tot restul manuscriselor poetului, între caietele și hîrtiile rămase, după iunie 1883, la T. Maiorescu și donate de acesta în 1902 Academiei Române. Totuși cele trei caiete sanscrite se află, ele singure, la Iași, datate de Ioan Nădejde 1886 și atribuite de el (pe coperta vol. III) poetului „Mihail Eminescu, fost bibliotecar și subbibliotecar la această bibliotecă": ele au rămas în chip evident la bibliotecă, unde au fost scrise, părăsite acolo de poet la internarea sa din noiembrie 1886.

2. Ne aflăm de curînd în posesia unei mărturii decisive, pînă acum ignorată de toată lumea, aceea a lui George G. Maxim, care, la cartea lui, *Obiceiurile juridice ale poporului român*, Iași, 1921, adaugă în anexă un text intitulat *Iașul de*

altădată în care citim (p. 96) următoarele: „Pe la 1890 eram student la facultatea juridică din Iași și frecuentam [...] Biblioteca Centrală [...]; bibliotecar era neuitatul și marele nostru poet EMINESCU, iar subbibliotecar răposatul profesor Petru Gîrcineanu [...]. Era o sală mare pentru lectură și la o masă stătea Eminescu veșnic lucrînd. Pe cetitori îi servea ajutorul. M-am apropiat de mai multe ori de Eminescu [...], care lucra cu atîta încordare încît nici nu observa cine intră sau iesă [...]. El avea mai multe caiete în care scria, cu scrisul lui frumos și caligrafic, toate *rădăcinile limbei sanscrite* [...]. Nu știu ce s-a făcut cu acele manuscrise, căci nici un admirator al lui Eminescu [...] nu amintesc de ele". Datarea 1890, evident eronată și datorată distanței de 35 de ani dintre trăirea și notarea acelei împrejurări, se corectează ușor prin referirea la P. Gîrcineanu, atestat în chip indubitabil în calitatea lui de custode al bibliotecii în perioada cînd Eminescu ere subbibliotecar acolo (faptul că Maxim îl consideră pe Eminescu bibliotecar și pe Gîrcineanu subbibliotecar se datorește unei impresii neverificate, cu atît mai firești cu cît titularul postului de bibliotecar, Ion Caragiani, nu se arăta mai niciodată în sala de lectură: vezi Gh. Ungureanu, *Eminescu în documente de familie*, București, 1977, p. 414–416 și G. Zane, *M. Eminescu la Biblioteca Universității din Iași*, RFR, VI, 1939, nr. 2, p. 317–326, reluat, cu adăugiri, în *Studii*, București, 1980, p. 361–370). Pe de altă parte supoziția, posibilă în principiu, că Eminescu, în 1884–1886, se mulțumea să completeze ori să revadă o lucrare făcută cu un deceniu înainte nu rezistă în fața evidenței unității de redactare a celor trei caiete de la Iași. În plus, grafia caietelor este identică cu cea a autografelor de serviciu din aceeași perioadă (înregistrări de cărți, state de plată, o petiție). Concluzia pare evidentă și este emoționantă: împresurat din toate părțile de boală, redus prin forța lucrurilor la o funcție subalternă, devenit incapabil de activitate creativă, Eminescu a avut totuși energia, disciplina și elanul intelectual de a se confrunta cu o lucrare dificilă între toate și, biruindu-și și încheindu-și soarta, de a-și apropia într-un chip admirabil limba ideală a aspirațiilor sale celor mai adînci.

Editarea acestor texte a pus probleme cu totul speciale. Eminescu scria curent cu caractere *devanagari* și a reprodus, de mînă, tot ce în gramatica lui Bopp era tipărit cu asemenea caractere. Cum încă nu există la noi caractere tipografice *devanagari*, am fost siliți, fără mare părere de rău dealtfel, la soluția reproducerii fototipografice integrale a celor 3 caiete de manuscrise. (Este vorba de ms. **357 II 30**, I–III, aflat în păstrarea Bibliotecii Centrale Universitare M. Eminescu din Iași; semnalăm cititorilor acestor facsimile că, pentru a evita repetiții inutile, am specificat în dreapta jos a fiecărei pagini reproduse doar numărul caietului, cu cifre romane, și al paginii corespunzătoare din manuscrisul eminescian). Cititorii au astfel la îndemînă, într-o reproducere deosebit de fidelă, însuși textul ieșean al lui Eminescu, proaspăt ca în ziua lui dintîi. Nedorind însă să obligăm pe toată lumea să citească scrisul de mînă, și, de asemenea, dorind să punem la dispoziția necunoscătorilor de *devanagari* o cale de acces spre pronunțarea sanscritei, am dat și o versiune tipărită a traducerii din Bopp, în care însă tot ce este scris de Eminescu în *devanagari* apare transliterat în alfabetul latin, conform cu convențiile astăzi în vigoare; transliterările, cum era normal, le-am pus între paranteze drepte, ca reprezentînd intervenții de editor. Mai trebuie să menționăm că notele lui Bopp, atîtea cîte a tradus Eminescu, le-am așezat, pentru a nu le îndepărta prea mult de locul lor de referință, la sfîrșitul paragrafului (mai rar al alineatului) respectiv.

Nu putem încheia aceste cîteva considerații asupra tehnicii de editare a traducerilor eminesciene fără a mai explica o dată (cf. *Lămuririle* la M. Eminescu, OPERE VII *Proza literară*, p. 47–48) natura, țelurile și tehnica aparatului de variante din subsolul fiecărei pagini de reproducere a unui text manuscris. Cu atît mai mult cu cît, în afară de determinarea statutului textelor și de organizarea lor, contribuția cea mai importantă, nu întotdeauna îndeajuns de luată în seamă, a unei ediții critice, este tocmai aparatul de variante. Menirea lui este de a indica toate revenirile lui Eminescu asupra unui text scris de el, fie chiar în cursul redactării, fie la o recitire ulterioară. Intervențiile sînt de diferite naturi, dar se reduc, în principal, la eliminări, adaosuri și modificări. Poetul putea să scrie un cuvînt, apoi să-l anuleze, scriind altul, mai potrivit, fie după cuvîntul șters, fie deasupra lui; el putea să-și completeze o omisiune, scriind-o deasupra rîndului, între cuvintele unde îi era locul firesc (ceea ce noi am numit, pe scurt, *supraintercalare*); adesea însă remania segmente mai întinse de text, pînă la un alineat întreg. În cazul traducerilor acest travaliu de ameliorare e, în chip inerent, chiar mai bogat decît altunde. *Toate* aceste intervenții sînt consemnate în aparat, unde se indică, în toate cazurile în care am putut citi sub ștersătură (și sînt marea majoritate), și la ce anume cuvinte a renunțat Eminescu, întregindu-le, în paranteze drepte, pe cele numai parțial scrise și apoi abandonate, așa cum uneori, tot în paranteze drepte, am consemnat chiar elementele de text pe care le-ar fi scris Eminescu dacă ar fi păstrat cuvîntul șters. Nu e nici o prezumție aici. O bună cunoaștere a contextului, o citire atentă și pliată, în adînc, pe dinamica textului, o lungă familiarizare cu scrisul eminescian fac din acest lucru chiar o datorie. În volumul de față credem chiar că am realizat unele progrese, făcînd aparatul, cît ne-a stat în putință, mai fluid și totodată mai concis, renunțînd la unele precizări de ordin pur material în favoarea recuperării mișcării interioare a textului, în speranța revelării cît mai exacte a tuturor strădaniilor și latențelor lui. Astfel că cititorul și cercetătorul poate, acasă la el, să retrăiască imaginar nu numai lectura nemijlocită a manuscriselor, ci însuși actul redactării eminesciene, căutările întotdeauna grăitoare ale considerabilei sale capacități de expresie, pînă și micile, uneori infinitezimalele oscilații ale intelectului său în efortul de a formula un gînd. Asemenea lucru nu se face pentru orice autor, dar Eminescu îl merită și, împreună cu el, toți cei ce se vor apleca, cu pricepere, asupra textelor lui, cu interese stilistice, gramaticale, lexicale, de teoria și practica traducerii și multe altele.

Ajunși aici, facem încă o dată apel la toți cei cu adevărat competenți în editarea textelor eminesciene și a textelor îndeobște să contribuie prin judecățile lor, fie cît de aspre, dar inspirate din bune intenții și bune metode, la îmbunătățirea volumelor următoare ale acestei ediții.

Nu putem încheia fără a mulțumi conducerilor și personalului Bibliotecii Centrale Babeș-Bolyai din Cluj-Napoca și filialei sale din Aiud (Biblioteca documentară Bethlen, singura din țară în care am găsit ediția din Rötscher după care a tradus Eminescu), Bibliotecii Filialei din Cluj-Napoca a Academiei R.S.România și subfilialei sale din Blaj (Biblioteca documentară Timotei Cipariu), precum și Bibliotecii Centrale Universitare M. Eminescu din Iași, care ne-au pus la dispoziție sau ne-au semnalat, cu înțelegere, încredere și un frumos sentiment de solidaritate dezinteresată, originalele germane ale traducerilor lui Eminescu (Rötscher, Kant și, la Iași, însuși exemplarul din Bopp pe care a lucrat Eminescu), inexistente în București și foarte rare în toată țara, unele chiar peste hotare. Trebuie menționat cu deosebire și faptul că Bibliotecii Centrale din Iași îi sîntem datori și accesul nelimitat, util pentru toate operațiile editoriale, inclusiv facsimilarea integrală, la cele trei caiete manuscrise pe care se află scrisă traducerea autografă a lui Eminescu din Bopp. Nu mai trebuie să spunem cît datorăm și de data aceasta Bibliotecii Academiei R.S. România din București, depozitara tuturor manuscriselor eminesciene (cu excepția celor mai sus menționate), vechi așezămînt de cultură care, ca gazdă a tuturor strădaniilor noastre, ne-a creat, în special la serviciul de manuscrise și carte rară, cel mai prielnic și mai cordial climat de lucru. Îi asigurăm pe toți de cea mai vie recunoștință a noastră a tuturor, oameni și instituții, considerîndu-i părtași la buna întregire a acestei ediții.

PETRU CREȚIA

SIGLELE PUBLICAŢIILOR PERIODICE

AAR	„Analele Academiei Române”, Bucureşti, 1867—1946; 1948—
ALA	„Adevărul literar şi artistic”, Bucureşti, 1920—1939
ARH	„Arhiva Societăţii ştiinţifice şi literare”, Iaşi, 1889—1940
AUB	„Analele Universităţii Bucureşti, Seria Ştiinţe Sociale, Filologie, Literatură”, Bucureşti, 1961
AU—I	„Analele ştiinţifice ale Universităţii „Al. I. Cuza”, Iaşi (Serie nouă), Secţiunea a III-a, (Ştiinţe Sociale), Iaşi, 1955—1956, 1958—1979
BG	„Boabe de grîu”, Bucureşti, 1930—1935
BME	„Buletinul Mihai Eminescu”, Cernăuţi, Rîmnicu-Vîlcea, 1930—1944
C—B$_2$	„Contemporanul”, Bucureşti, 1946—
CL	„Convorbiri literare”, Iaşi, Bucureşti, 1869—1944
CME	„Caietele Mihai Eminescu”, Bucureşti, 1972—
COLTR	„Columna lui Traian”, Bucureşti, 1870—1877
CROM	„Curierul românesc”, Bucureşti, 1840
DACLIT	„Dacia literară”, Iaşi, 1840, 1859
DAT	„Datina”, Turnu-Severin, 1920—1932
EPL	„Epoca literară”, Bucureşti, 1896
F	„Familia”, Budapesta, Oradea Mare, 1865—1906
GL	„Gazeta literară”, Bucureşti, 1954—1968
LL	„Limbă şi literatură”, Bucureşti, 1955—1957, 1960—
LR	„Limba română”, Bucureşti, 1952—
LUC—B	„Luceafărul”, Bucureşti, 1958—
LUC—S	„Luceafărul”, Budapesta, Sibiu, Bucureşti, 1902—1920
MANUSCRIPTUM	„Manuscriptum”, Bucureşti, 1970—
ORIZ—T	„Orizont”, Timişoara, 1964—
RAM—2	„Ramuri”, Craiova, 1964—
RARH	„Revista arhivelor”, Bucureşti, 1924—1947; 1958—
RF—2	„Revista de filozofie”, Bucureşti, 1964—
RFR	„Revista Fundaţiilor Regale”, Bucureşti, 1934—1947
RIST	„Revista de istorie”, Bucureşti, 1974—
RITL	„Revista de istorie şi teorie literară”, Bucureşti, 1964—
ROMA	„Roma. Studii italiene”, Bucureşti, 1921—1943
ROMSLAV	„Romanoslavica”, Bucureşti, 1958—1972
RNW	„Romanian News”, Bucharest, 1978—
S20	„Secolul 20”, Bucureşti, 1957—
SAI	„Studii şi articole de istorie”, Bucureşti, 1955—
SAM	„Sămănătorul”, Bucureşti, 1901—1910
SCIA	„Studii şi cercetări de istoria artei”, Bucureşti, 1954—
SCILF	„Studii şi cercetări de istorie literară şi folclor”, Bucureşti, 1952—1964
SEER	„The Slavonic and East European Review”, Bristol, 1950
ST	„Steaua”, Cluj-Napoca, 1954—
T	„Timpul”, Bucureşti, 1877—1884; 1889—1900; 1923—1924
TOMIS	„Tomis”, Constanţa, 1966—
VR—2	„Viaţa românească”, Bucureşti, 1948—
ZDMG	„Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gessellschaft”, Wiesbaden. 1970

TABLOUL EDIŢIILOR

FRAGMENTE || DIN || ISTORIA ROMÂNILOR || DE || EUDOXIU CAVALER de HURMUZAKI || Ediţiunea Ministeriului Cultelor şi al Învăţăturilor Publice|| Tomul ăntăiu || Cu portretul lui Eudoxiu Hurmuzaki || Bucuresci || Din Stabilimentul pentru Artele Grafice : || Socecu, Sander & Teclu || 39. Strada Academiei, 39 || 1879.

XXXI + 376 p.

Cuprinde şase capitole, grupate în două părţi : *Istoria principatelor româneşti înainte de constituirea lor neatîrnată* şi *De la descălecarea Principatelor româneşti pînă la pierderea neatîrnării lor.*

Două note introductive deschid volumul : una, semnată de Dimitrie A. Sturdza şi datată Bucureşti, mai 1879, despre activitatea politică profund patriotică a lui Eudoxiu Hurmuzaki *(Eudoxiu Hurmuzaki);* a doua, semnată G. Bariţiu, despre contribuţia culturală de largă respiraţie a întregii familii Hurmuzaki *(Familia Hurmuzaki).* Un indice alfabetic al numelor proprii *(Isvod de numirile cuprinse în această carte)* şi o listă bibliografică *(Registrul autorilor)* încheie acest prim volum dintr-o serie, apărut în traducerea lui Mihai Eminescu.

MIHAIL EMINESCU || OPERE COMPLECTE || Poezii. — Nuvele. — Roman . — Teatru. — Cugetări. — || Scrieri : Literare, Economice, Politice şi Filosofice. || Scrisori. — Critica Raţiunei pure de Kant || Cu || o prefaţă || şi || un studiu introductiv || de || A. C. Cuza || Iaşi || Editat de || Librăria Romănească || Ioan V. Ionescu şi N. Georgescu || [şi] || Institutul de arte grafice || N.V. Ştefăniu & Co. || Strada Ştefan cel Mare no. 38 || 1914.

IX + 680 p. ; Preţul lei 6,50. Cu portret pe coperta exterioară.

Vezi descrierea ediţiei în *Opere,* I, Bucureşti, 1939, p. XXIII, *Opere,* VII, Bucureşti, 1977, p. 77 şi *Opere,* IX, Bucureşti, 1980, p. 65—66.

Cuprinde, sub rubrica *Scrieri filozofice:* traduceri din Immanuel Kant, *Critica raţiunei pure* (p. 596—643).

Într-o notă introductivă, care precedă textele traduse, editorul indică anii în care Eminescu a lucrat asupra operei lui Kant, delimitează fragmentele alese de Eminescu spre traducere, le stabileşte o continuitate logică şi face şi cîteva constatări lingvistice. Frecvente trimiteri în subsolul paginilor punctează întreaga traducere cu observaţiile critice ale editorului, privitoare la scopul traducerii (prelegeri universitare), la omisiunile ei, la ezitările şi la succesivele modificări de exprimare ale lui Eminescu, la posibile ameliorări ale traducerii, la ediţiile germane folosite etc., astfel încît se poate vorbi despre această ediţie din 1914 ca despre una comentată.

D. MURĂRAŞU || EMINESCU ŞI CLASICISMUL GRECO-LATIN || M. EMINESCU : CULTURĂ ŞI ŞTIINŢĂ || Colecţia „Mihai Eminescu" || [1933].

61 p.

Cuprinde : *Cultură şi ştiinţă* (p. 39—61). În trei pagini introductive (35—37), D. Murăraşu prezintă acest material eminescian, păstrat în manuscrisul **2258** şi publicat aci întîia oară în volum, fără a menţiona că ar fi o traducere ; îi stabileşte apartenenţa în timp (epoca studiilor de la Viena) încearcă o analizare a conţinutului de idei şi distinge cîteva influenţe estetice germane. Textul, ordonat de editor într-o înlănţuire logică după filele amestecate ale manuscrisului, este însoţit de un aparat critic; o serie de trimiteri înregistrează variante ori oferă date explicative biobibliografice.

Scriitori clasici români — Cugetarea | cu comentarii || M. EMINESCU || PROZA LITERARĂ || Publicată. — Postumă. — Inedită | Cu introducere, | note | indice de nume și glosar | Ediție îngrijită de | Alexandru Colorian || Cugetarea Georgescu Delafras | București IV — Strada Popa Nan nr. 21 || [1]943.

475 p. : Prețul lei 280 ; portret pe coperta exterioară.
Vezi descrierea ediției în *Opere*, VII. București, 1977, p. 80.
Cuprinde, în *Addenda:* Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, fragmente traduse de M. Eminescu (p. 423—435) — se indică drept sursă ediția din 1914 ; în *Anexe: Cultură și știință* (p. 439—459) — se indică drept sursă *D. Murărașu, M. Eminescu: Cultură și știință.*

MIHAI EMINESCU || DESPRE || CULTURĂ ȘI ARTĂ || Ediție îngrijită de D. IRIMIA || Junimea. 1970.

314 p. Prețul lei 9.
Cuprinde, în ultima secțiune (V — *Diferite*), *Cultură și știință* (p. 271—292) ; se indică drept sursă D. Murărașu, „Buletinul Mihai Eminescu", III, 1932. În *Lămuriri asupra ediției*, D. I. reia, după G. Călinescu, ipoteza unei traduceri (p. 7).

M. EMINESCU || ARTICOLE ȘI TRADUCERI || [VOLUMUL] I || Articole literare, cronici dramatice, | E. Th. Rötscher : | Arta reprezentărei dramatice (traducere) | Ediție critică de | Aurelia Rusu | Introducere de | Aurel Martin || Editura Minerva || București || 1974.

LXIV + 600 p. ; Prețul lei 22,50
Vezi descrierea ediției în *Opere*, IX, București, 1980, p. 73—74.
Cuprinde, în *Addenda: Arta reprezentărei dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică — de Profesorul dr. Enric Theodor Rötscher* (p. 277—523).
Succinte referiri la traducerea de către Eminescu a tratatului de artă teatrală al lui Rötscher se găsesc în *Introducere* (p. L, LIV). În *Cuvînt pentru ediție*, Aurelia Rusu expune criteriile pe care le adoptă în stabilirea textului, lămurește felul în care redă grafic notele și trimiterile din textul german original, variantele și anulările efectuate de Eminescu în manuscris, ca și intervențiile lui marginale, și mulțumește în final germanistului Mihai Bürger pentru sprijinul oferit. În secțiunea *Note* a volumului, *Arta reprezentărei dramatice...* se bucură de comentarii de ordin biografic, istoric-teatral, filologic, din partea editoarei (p. 589—594).

MIHAI EMINESCU || LECTURI KANTIENE || Traduceri din || CRITICA RAȚIUNII PURE || Editate de || C. NOICA și AL. SURDU || În anexă : || două fragmente traduse de || TITU MAIORESCU || Editura UNIVERS || București — 1975.

XLIX + 163 p. : Prețul lei 7,50. Cu 6 facsimile.
Cuprinde : *Lecturi kantiene A (Introducerea, Teoria transcendentală elementară)* și *Lecturi kantiene B* (fragmente din *Metodologia transcendentală)* din *Critica rațiunii pure.*
În *Introducere*, C. Noica insistă asupra : semnificației gîndirii lui Kant, raportului dintre Eminescu și opera kantiană, felului cum a fost și cum trebuie prețuită traducerea eminesciană.
În *Lămuriri la ediția de față*, se expun principiile care i-au călăuzit pe editori și normele adoptate în transcrierea textelor. Într-o *Anexă*, editorii socotesc util să includă în cuprinsul volumului două traduceri fragmentare, tot din *Critica rațiunii pure*, datorate lui Titu Maiorescu, însoțite de o notă introductivă.

MIHAI EMINESCU || SCRIERI PEDAGOGICE || Ediție critică de || MIHAI BORDEIANU și PETRU VLADCOVSCHI || cu un cuvînt înainte de || MIHAI BORDEIANU || Editura Junimea || Eminesciana || Iași. 1977.

XIV + 240 p. ; Prețul lei 6,75.
Cuprinde, în capitolul II (sub nr. 91), *Cultură și știință* (p. 93—118). În *Notă asupra ediției*, Mihai Bordeianu include studiul printre *postume* (p. XIII).

EMINESCU || CUGETĂRI || Editura Albatros || Ediție îngrijită | de | MARIN BUCUR || Colecția Cogito || [1979]

XXIV + 112 p. ; Prețul lei 2,75.
Cuprinde, sub rubrica *Știință*, [„Știința cere legi..."] ; se indică manuscrisul **2264, f 337** (p. 91).

G. MIHĂILĂ || CULTURĂ || ȘI LITERATURĂ || ROMÂNĂ VECHE || ÎN CONTEXT | EUROPEAN || Studii și texte | Editura științifică și enciclopedică | București, 1979.

430 p. ; Prețul lei 24.
Cuprinde, în secțiunea *O dimensiune puțin cunoscută a culturii lui M. Eminescu: limba paleoslavă* (p. 62—216), prima editare, completă și critică, a traducerii eminesciene după August Leskien,

Manual de limbă paleoslavă (veche slavă bisericească) — *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache* (p. 80—213). Cu 4 facsimile (12—15). Studiul introductiv delimitează preocupările pentru limba paleoslavă în ansamblul activității lui Mihai Eminescu, descrie apoi manuscrisul **2307**, în care se găsește traducerea, stabilește în sfîrșit locul acestei traduceri în istoria filologiei românești. Publicarea traducerii este urmată în volum de *Anexe* (p. 213—216), conținînd însemnări lingvistice ale lui Eminescu, aflate între paginile consacrate respectivei traduceri, însemnări însoțite și ele de notele lămuritoare ale editorului.

M. EMINESCU || OPERE || V || TEATRU || Ediție critică, note și variante | de | Aurelia Rusu || Cu 38 de reproduceri după manuscrise || Scriitori români || Editura Minerva || București, 1979.

813 p. ; Preț lei 35.

Cuprinde : *Arta reprezentărei dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică — de Profesorul dr. Enric Theodor Rötscher*, cu 12 facsimile după manuscris (p. 161—178).

În *Cuvînt pentru volumul V* (p. 7—8), Aurelia Rusu precizează ce anume cuprinde acest al doilea volum consacrat scrierilor dramatice rămase de la Eminescu și informează totodată că, intervenind o serie de rectificări — de lecțiuni și de erori tipografice —, oferă aci o republicare integrală a *Artei reprezentărei dramatice...*, revăzută și îndreptată față de ediția din 1974.

În *Note și variante* (p. 742—752), editoarea reia comentariile sale în legătură cu traducerea tratatului lui Rötscher, apărute în precedenta ediție, complectîndu-le în lumina observațiilor și sugestiilor pe care prima tipărire a compactului manuscris eminescian le-a suscitat pe parcurs.

M. EMINESCU || FRAGMENTARIUM || Ediție după manuscrise, cu variante, note, addenda și indici || de || MAGDALENA D. VATAMANIUC || Editura științifică și enciclopedică || București, 1981.

813 p. ; Prețul lei 44

Cuprinde, în secțiunea I : *Cultură și știință* (p. 25—50), [„*Toate generațiile...*”] (p. 54) ; în secțiunea III : „[*Mașina societății consistă...*”] (p. 113—114), [„*Populația Franței...*”] (p. 133), [„*Există principii în politică?...*”] (p. 135), [„*Libanius zice...*”] (p. 148), [„*E timp ca oamenii de stat...*”] (p. 148), [„*Țăranul în Anglia...*”] (p. 148), *Teoria lui Ricardo* (p. 149), [„*Economia politică...*”] (p. 149—150), [„*Din considerații de natură practică...*”] (p. 150), [„*Simbria naturală...*”] (p. 150), [„*Unii economiști...*”] (p. 150), [„*Sociologia...*”] (p. 151), *Producțiune* (p. 151), *Despre muncă* (p. 171—172), [„*Plantatoriul era îndealtmintrelea...*”] (p. 172—173), [„*Cum? bogăția...*”] (p. 177), [„*Dacă Mac Culloch ne arată...*”] (p. 189), *Transport* (p. 189), [„*Logica parlamentară...*”] (p. 218—222), *Ideea ecuației* (p. 222), [„*Pentru o seamă de spirite...*”] (p. 230—231) ; [„*Păgînul, închinătorul la idoli...*”] (p. 236—237) ; în secțiunea V : [„*Fenomenele universului văzut...*”] (p. 284—285), *Principiul independenței absolutului* (p. 351), [„*Știința cere legi...*”] (p. 363), *Observațiuni asupra puterilor naturii neviețuitoare* (p. 470—475), [„*În perioada silurică...*”] (p. 501—502, 507—524, 532—533), [„*Cu cît o făptură e mai imperfectă...*”] (p. 526), „*Varietatea sau diversitatea...*”] (p. 526), *Hotărîrea de mai nainte a sexului animalelor de dr. Enric Ianke* (p. 529—531), [„*Un fapt vrednic de însemnat...*”] (p. 531), [„*Foaia e pentru plantă...*”] (p. 532), *Nașterea albinei* (p. 535—537) ; în secțiunea VI : [„*Fierul e izvorul...*”] (p. 549), [„*S-a dezvoltat o literatură...*”] (p. 549), *Cultură și știință* și *Fragmente răzlețe* (p. 552—553) ; în secțiunea VII : [„*Bătălia hotărîtoare...*”] (p. 562), [„*Poporul tracic...*”] (p. 579).

Un *Cuvînt înainte* (D. Vatamaniuc), prezentînd bogăția de material de cercetare pe care o oferă caietele eminesciene — „caiete de creație” și totodată „jurnal”, „instrument de lucru” —, subliniază complexitatea disponibilităților intelectuale ale lui Eminescu. Odată cu problema originalității unora dintre însemnările eminesciene, D. Vatamaniuc o ridică și pe cea a identificării izvoarelor, implicit deci și pe cea a traducerilor. *Nota asupra ediției* lămurește criteriile grupării, în șapte secțiuni tematice diferite, a însemnărilor extrase din manuscrise și expune firește și normele adoptate în transcrieri. *Addenda* conține texte străine, consultate și traduse de Eminescu. Studii privitoare la multiplicitatea preocupărilor eminesciene sînt reproduse în secțiunea *Repere critice*. Volumul se întregește cu *Bibliografie, Sinopsa manuscriselor* (care compensează, prin cronologizare, dezavantajul clasificării textelor pe domenii specializate) și cei doi indici : *Indice de materii* și *Indice de nume și locuri*.

TRADUCEREA TIPĂRITĂ ÎN TIMPUL VIEȚII

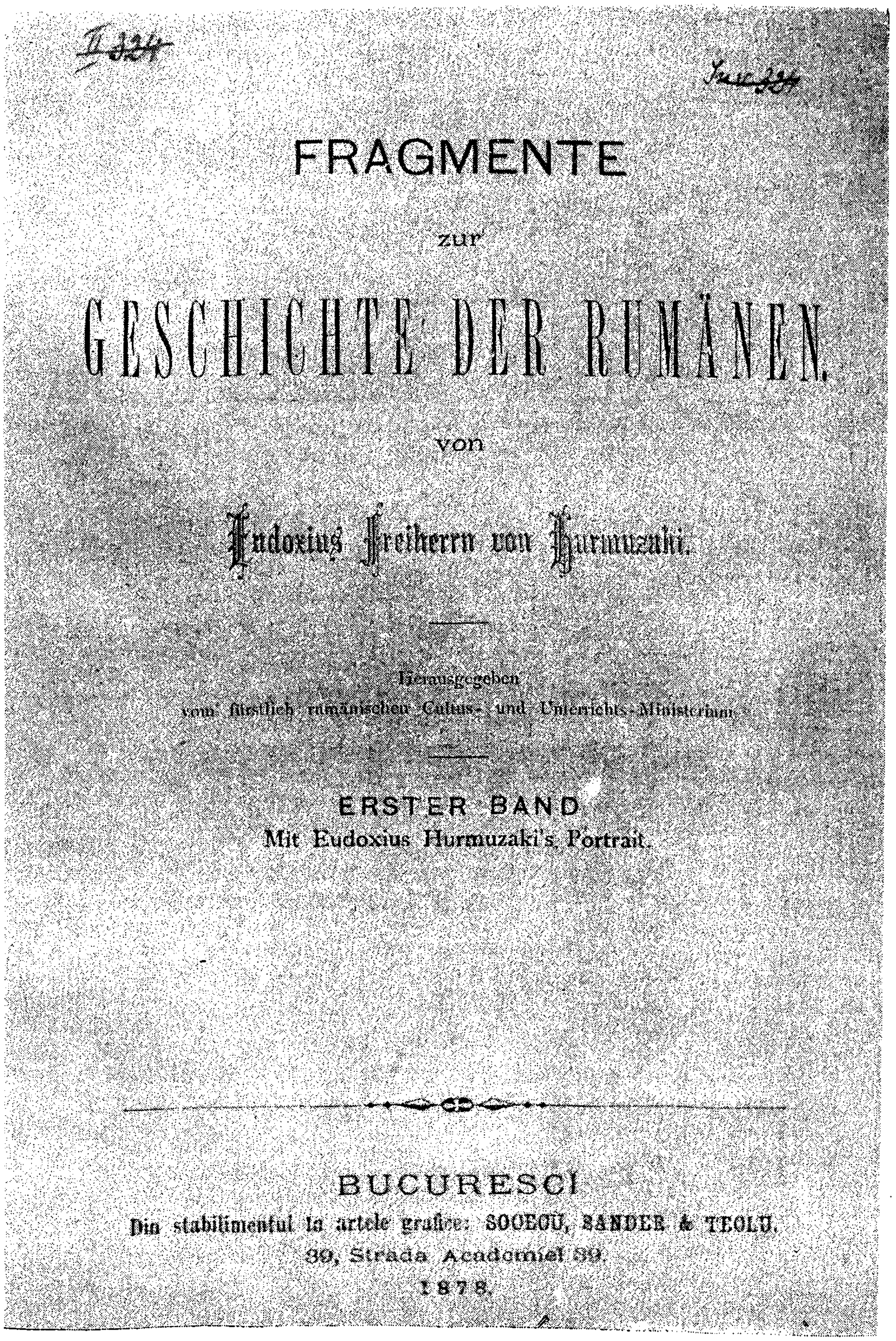

~~II 324~~

FRAGMENTE

zur

GESCHICHTE DER RUMÄNEN.

von

Eudoxius Freiherrn von Hurmuzaki.

Herausgegeben
vom fürstlich rumänischen Cultus- und Unterrichts-Ministerium.

ERSTER BAND
Mit Eudoxius Hurmuzaki's Portrait.

BUCURESCI
Din stabilimentul la artele grafice: SOCECŮ, SANDER & TECLU.
39, Strada Academiei 39.
1878.

1. PAGINA DE TITLU A ORIGINALULUI

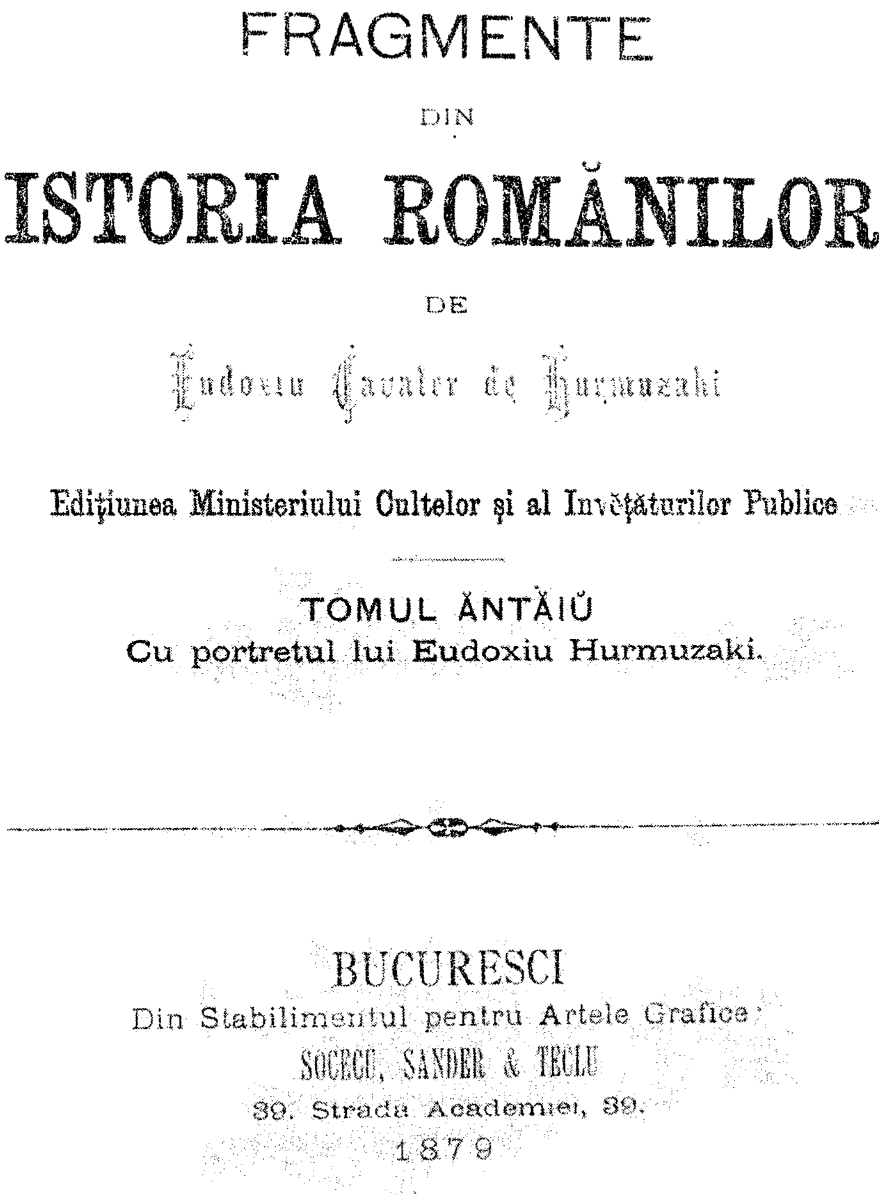

FRAGMENTE

DIN

ISTORIA ROMÂNILOR

DE

Eudoxiu Cavaler de Hurmuzaki

Edițiunea Ministeriului Cultelor și al Invĕțăturilor Publice

TOMUL ÂNTĂIŬ

Cu portretul lui Eudoxiu Hurmuzaki.

BUCURESCI

Din Stabilimentul pentru Artele Grafice

SOCECU, SANDER & TECLU

39, Strada Academiei, 39.

1879

2. PAGINA DE TITLU A VOLUMULUI TRADUS DE EMINESCU

FRAGMENTE DIN ISTORIA ROMÂNILOR

Tomul întîi

de

EUDOXIU CAVALER DE HURMUZAKI

PARTEA ÎNTÎI

ISTORIA PRINCIPATELOR ROMÂNEŞTI ÎNAINTE DE CONSTITUIREA LOR NEATÎRNATĂ

CAPITOLUL I

ÎNCEPUTURILE ŞI SUCCESELE PROZELITISMULUI ROMANO-CATOLIC ÎNTRE ROMÂNI ÎN GENERE ŞI ANUME ÎN REGATUL UNGARIEI ŞI-N ÎMPĂRĂŢIA BIZANTINĂ

Consideraţie generală. Convertiri în Slavonia, Sirmia, Bosnia şi-n alte părţi ale Ungariei.

Curînd după creştinarea ungurilor Scaunul papal începu a se sili să-şi întinză supremaţia şi asupra poporului românesc, iar silinţele lui prinseră greutate şi succes în măsura în care sporea puterea şi însemnătatea primatului roman, se-ntăriră îndeosebi după ruptura deplină cu biserica grecească (1054) şi preced cu mult epoca întemeierii celor două principate româneşti, Moldova şi Valahia. Căsătoriile regilor maghiari de lege catolică Bela III (1175—1196) şi Bela IV (1235—1270) cu prinţese bizantine de lege grecească, a celui dintîi cu Anna Comnena, a celui din urmă cu Maria, fiica împăratului Teodoros Lascaris, apoi căsătoria lui Bela II (1131—1141) cu prinţesa sîrbească Elena, fură în cursul veacului al doisprezecelea şi al treisprezecelea o ocazie binevenită pentru papa ca prin reginele acestea să exercite liniştitul rol de mijlocitoare sau împăciuitoare între Roma şi Constantinopol, mai ales cînd cazurile de litigiu erau grele, de vreme ce reginele, prin poziţia lor, erau legate să aibă oarecare consideraţie pentru religia soţilor lor, purtători de coroană. Pe de altă parte regii ungureşti, în desele lor războaie cu mongolii, cumanii, polonii şi turcii aveau mereu nevoie de ajutor, iar papii puteau şi erau pururea gata de-a le fi la-ndemînă, scoţîndu-le ajutor în război de la mulţi potentaţi creştini şi prin aceasta interesele lumeşti ale Ungariei şi cele religioase ale Romei se acordară, nu o dată, pacinic şi prin bună înţelegere, potrivindu-se spre mulţumirea amînduror părţilor. Materia sau compensaţia acestei bune învoieli era adesea supunerea sîrbilor şi românilor de lege grecească sub supremaţia papală şi sub jugul bisericei romano-catolice. Astfel se-ntîmplă cu Sirmia, ţară care după migraţiunea popoarelor rămăsese la împărăţia bizantină, din care cu trecerea vremii căzuse o parte la coroana Ungariei şi în sînul catolicismului, pe cînd cealaltă parte, situată pe malul drept al Dunării, trecu mai tîrziu şi mediat către Ungaria, luînd-o o soră a regelui Andrei II (1229). Populaţia din Sirmia se compunea din sîrbi, greci şi români, cari fără deosebire se ţineau de biserica orientală şi aţîţau cu atît mai mult pofta de convertire a Scaunului roman cu cît propaganda catolică ajunsese la mai mari rezultate vădite în olatul de pe malul stîng al Dunării. Şi într-adevăr papa Grigorie al IX-lea declară într-un anume edict, adresat capelanului Aedigius, că onoarea Scaunului apostolic cere neapărat ca locuitorii de lege grecească ai acelei părţi de ţară să fie convertiţi la legea catolică de rit roman; papa le îngăduie sirmioţilor să-şi păstreze episcopul, de l-or fi avut pîn-atunci și de se va uni cu biserica romană; la din contra însă episcopatul catolic, întemeiat pentru o jumătate a Sirmiei, va cuprinde în eparhia-i și cealaltă jumătate, cîștigată de curînd și-n orice caz Sirmia de dincoace să se împreune cu cea de dincolo de Dunăre și amîndouă împreună să fie supuse arhiepiscopiei din Kalocsa, ca instanță ierarhică imediat supraordinată[a]. Astfel prozelitismul catolic își făcu drum în acele locuri, favorizat de guvernul maghiar, dar succesul lui deplin deveni problematic din cauza favorabilei poziții geografice a țării și a fanaticei cerbicii a locuitorilor, de vreme ce scăderea în număr, rezultată din convertire, era pusă la loc prin deasa imigrare din țara vecină a altor sîrbi, înrudiți prin lege. Totuși papa Grigorie al IX-lea făcu tot ce putu pentru a smulge acele țări de la legea grecească și de la patriarhul ecumenic și nu se mărginea numai la mijloace spirituale și blînde, ci apelă adesea la constringerea cu de-a sila.

Tuturor cruciaților din Ungaria, bunăoară, cari s-ar fi arătat gata de-a merge în Slavonia pentru stîrpirea ereticilor papa le dădea ocrotirea sa, pre cît de zeloasă pre atît de puternică, în contra oricării supărări sau împresurări în vremea campaniei, i recomanda spre acest sfîrșit îngrijirii deosebite a episcopului Bosniei și a celui din Agram, autoriză pe cel dintîi să poată da absoluțiune de multe penalități bisericești, încurajă pe rege și pe ducele din Slavonia, Coloman, care-și propusese de-a înăbuși erezia din țară (*haereticos de Sclavonia partibus in manu forti et brachio extento viriliter extirpare*) îndemnîndu-l la îndeplinirea hotărîrii sale și făgăduindu-i, pentru cît va ține campania, scutul și ocrotirea cea mai energică pentru bunurile și drepturile ducelui, dînd ordin în acest înțeles episcopului din Agram[b].

Persecuțiunea sistematică și îndărătnic continuată a bisericii grecești avu un succes vederat. Preste tot institutele bisericești și spirituale ale celor de lege grecească din cuprinsul Ungariei proprie se topeau văzînd cu ochii și pe zi ce mergea le amenința primejdia nimicirii. Mai cu samă zelos se arătă întru aceasta regele Andrei al II-lea, numit Ierusalimiteanul (1205—1235). Înlăuntrul diecesei Weszprimului mai rămăsese credincioasă cultului grecesc chinovia Wissegrad, care posedase de la-nceput și necontenit numai preoți și călugări de legea grecească pentru săvîrșirea serviciului divin și îndeplinirea regulei mănăstirești; îndealtmintrelea mănăstirea mai era și sub patronatul regelui. Avizată la sine însăși atît în cele spirituale cît și-n cele mirene, lăsată înlăuntru și afară fără nici o îngrijire, supraveghere sau ajutor, scăpătată, disprețuită și pă sită într-adins, biata mănăstire grecească trăgăna o existență mizeră spre păsul e ocara marii sale comunități religioase. În loc de ajutor material, regele-și puse gînd s-o prefacă pur și simplu în mănăstire catolică, socotind că înflorirea ei ar fi putință numai atunci cînd ar încăpea pe mîinile unui personal monastic tot de-o sa ă în trai și limbă cu bisericile învecinate. Papa Onorie al III-lea încuviință cererea gelui maghiar și în anul 1221 îngădui ca să intre călugări latini în posesiunea măn irii, să evite însă prea marea scandelă și să rînduiască călugărilor grecești obroc de mănăstire, pînă se vor stinge unul cîte unul[c]. Persecutarea și oprimarea eretic r și schismaticilor creștini precum și a locuitorilor necreștini din cuprinsul țărilor unguresti nu atîrna totdauna numai de libera socotință a regelui după vremuri, ci foarte adeseori persecutarea li se impunea regilor ca o datorie deosebită, întărită cu jurămînt solemn, pentru a căreia împlinire strictă și serioasă Scaunul roman cîștigă dreptul moral și juridic de-a stărui.

Un asemenea caz ne prezintă regele Bela IV, fiul întîi născut al lui Andrei II, care fu încoronat fiind tată-său încă în viață. Bela IV își alesese soție de legea grecească și anume pe prințesa Maria, fiica împăratului bizantin Theodoros Laskaris I. După insistența tătîne-său, Bela IV își părăsi soția, după ce trăise doi ani cu ea, dar trebui s-o reprimească în căsătorie în urma unei porunci papale, ceea ce și făcu într-adevăr și fără stinghereală, după ce s-a-ntors din arhiducatul Austriei, unde pribegise mai multă vreme ca fugariu. Totuși scaunul roman avea multe Scrupule în privirea tăriei credinței sale, espuse unei soții răsăritene, din care cauză scaunul căuta să s-asigure în alt mod mai temeinic de acea credință. Astfel Bela IV intră în voia legatului papal Iacobus Praenestinus (numit și Pecorarius Placentinus), în mîinile căruia depuse un jurămînt în toată forma, pe care-l întări eliberînd un document prevăzut cu pecetea cea mare, prin care se lega ca înlăuntrul teritoriului său regesc cît era pe atunci sau cît va crește pe viitor să-și puie toate puterile ca să stîrpească din rădăcină pe creștinii eretici și schismatici și pe acei mincinoși care-nclină spre islamism sau iudaism și preste aceasta făgădui că-i va sili să se supuie și să dea ascultare Scaunului roman pe toți creștinii cari se arătau protivnici sau neascultători bisericii romane, lăsîndu-le însă ritul lor național[a].

---

[a] *Epistolae Papae Gregorii IX ad Aegidium Capellanum* dd⁰ Perusii V Nonas martii (3 mart[ie]), 1229.

[b] *Epistolae Gregorii P. P. IX ad Colomanum regem Sclavoniae* dd⁰ 14 et 17 octobris 1234; *ad Episcopum Bosnensem* dd⁰ 17 octobris; *ad Crucesignatos Hungaros et Episcopum Zagrabiensem* dd⁰ 17 octobris 1234 (Theiner, *Monumenta ad Hungariam sacram spectantia*, t. I, pag. 128—130).

[c] *Epistolae Honorii P. P. III ad Archiepiscopum Strigoniensem et Abbatem de Pilis*, dd⁰ Laterani 20 aprilis 1221 (Theiner, *Monum. Hung.* t. I, pag. 29).

În puterea unor asemenea juráminte, pe care nu le puteau refuza nici la încoronarea lor nici la alte ocazii potrivite, regii Ungariei fiind înlănțuiți cu datorie religioasă morală și juridic legală ca să stîrpească pe eretici și schismatici, între cari cei de lege grecească formau majoritatea, Roma le și trimitea dese aduceri aminte ca să-și împlinească riguros această datorie, lucru ce i se impunea și repeta cu aceeași rigoare și clerului catolic. În an[ul] 1221 papa Onorie III trimise pe capelanul său, magistrul Accontius, în calitate de legat papal în Ungaria pentru ca, atît în țara ungurească principală cît și în provinciile ei laterale, să surpe nu numai pe eretici și pe apostați, ci să strice totodată cuiburile lor și să pedepsească pe dositorii și patronii lor. Mai cu seamă subjugarea Bosniei luă ochii papei, și atît legatul Accontius cît și arhiepiscopii din Gran și Kalócsa primiră ordine stricte în această privire, iar un asemenea ordin se dete și unui nepot al regelui. Sora regelui Andrei al II[-lea], Margareta, se măritase după împăratul grecesc Isaac Angelus și din această căsătorie avu un fiu, anume Ioan, care, după moartea tătîni-său, se așeză în Ungaria și se-ndatori prin făgăduința juruită să întreprindă o cruciată contra ereticilor din Bosnia. Mai tîrziu acest prinț fu cuprins firește de remușcări, care-l opreau de la îndeplinirea acelei făgăduințe nesocotite, de vreme ce ar fi trebuit să se oștească împrotiva coreligionarilor săi proprii, însă papa Onorie al III[-lea] se adresă cu serioasă mustrare către cruciatul trăgănător și, în caz de împrotivire, îl amenință cu toate cenzurele bisericești indicate de canoane în cazul unui asemenea sperjuriu[b].

Ca și regele Bela IV sub Grigorie IX, tot astfel Vladislav IV se văzu silit în anul 1279, în zilele papei Nicolae III, să rostească public și solemn prin jurămînt supunerea sa către scaunul papal și împlinirea exigințelor bisericești ce i se propuneau, pe care le și întări în mod dăinuitor prin anume hrisov. În ființa de față a episcopului de Fermo, care era legat apostolic, anume Filip, apoi a tuturor demnitarilor bisericești și mireni, regele jurui pe Evanghelie îndatorirea sa apodictică nu numai de a păstra întregi drepturile și libertățile bisericei catolice în cuprinsul regatului său, ci de-a și converti pe cumani la această biserică și în fine se legă ca, în toate țările principale și laterale ale coroanei ungurești, să-și puie în cumpănă toată autoritatea sa juridică și toată puterea sa pentru a stîrpi pe eretici, sub care denumire erau cuprinși, după obiceiul vorbei de atuncea, și schismaticii grecoorientali[c].

Cu toată zeloasa împingere din partea Romei, biserica latină nu putu să ajungă în Ungaria la acea domnie esclusivă pe care o avea în vedere de atîta vreme și cu atîta persistență, întru ajungerea căreia și izbutise în multe priviri. Neapărate trebuințe politice, inspirațiile conservării proprie, nevoile unei situații ce se impunea, legau adesea căsătorii între dinastia regală a Ungariei și alte case de regenți de lege necatolică, căsătorii care nu rămîneau fără efect nici pe terenul profan al statului, nici pe acela al politicei religioase. Asemenea cazuri se repetară mai cu seamă în descendenții regilor Bela III și Andrei II (Ierusalimiteanul), încuscriți amîndoi cu Curtea bizantină. Astfel fiica celui dintîi, Margareta, se mărită la anul 1185 după împăratul grecesc Isaac Angelos II. Regele Bela IV (fiul lui Andrei II) luă pe Maria, fiica împăratului grecesc Theodoros Laskaris, iar fiica lui Bela IV, Maria, luă pe regele bulgaro-românilor, Asan. Primogenitul și urmașul lui Bela IV, Ștefan V, avea de soție pe Elisabeta, din familie de cumani, ale căreia mai de aproape rude erau și rămaseră păgîni, iar, dintre numeroasele sale fiice, cea mai mare, Constanța, se mărită după Leon, principele Rusiei, a doua, Sabina, după Radislav, ducele Galiției, a treia, Anna, după Rastislav, ducele Bulgariei. Dintre fiicele rămase după Ștefan V, prințesa Anna luă pe Andronic, fiul împăratului grecesc Mihail Paleologul, pe cînd sora ei cea mai mică, Elisabeta, se cunună cu regele sîrbesc, Ștefan. Rutenii, sîrbii și bulgarii, atîrnători de regatul unguresc, aparțineau, ca și grecii, bisericei grecești-răsăritene, aveau mare antipatie contra latinismului bisericesc și a papismului roman și, întru alipirea lor adînc-inrădăcinată către biserica din moși-strămoși, ei nu se lăsau mistificați sau clătinați cîtuși de puțin prin încuscrirea caselor lor domnitoare cu dinastia maghiară. La Buda, dimprotivă, considerația pentru legăturile de familie cu celelalte case domnitoare totuși ajungea atît de departe încît emigranții sau fugarii din statele respective aflau intrare și primire în Ungaria cu toată macula acatolicismului, din care rezultă că erau rău văzuți, deși pe de altă parte nu se putea ignora că asemenea eretici și schismatici emigrați intrau în țară ca tot atîția dușmani ai puternicei biserici a statului și ca elemente disolutorii[a].

---

[a] *Juramentum regis Bela IV* dd⁰ Strigonii, 23 februariu 1234 (Theiner, *Monum. Hung.*, t. I, no. 209, pag. 124).

[b] *Epistola Honorii P. P. III ad Magistrum Accontium* dd⁰ 3 decembris 1221; *ad Archiepiscopum Strigoniensem*, dd⁰ 5 decembris 1221; *ad Archiepiscopum Colocensem* dd⁰ 15 maii 1225; *ad Ioannem filium Margaritae* dd⁰ 15 ianuarii 1227.

[c] *Juramentum Regis Ladislai IV* dd⁰ Budae 23 iunii 1279 (Theiner, *Monum. hist. Hungari[a]e*. t. I, no. 556. pag. 339). *Ad comprimendos hereticos de Regno et terris nobis subiectis* se zice acolo.

Uneori asemenea alianțe de familie cu case de regenți de altă lege dădeau Curții romane o unealtă îndemînatecă ca, prin mijlocirea prințeselor măritate, să exerciteze în țară străină în favorul religiei catolice o propagandă pe cît de ascunsă pe atît de spornică. Maria, soția bizantină a lui Bela IV, trimise în anul 1247 pe doi minoriți la scaunul papal, dîndu-i știre că plănuiește și se va sili de-a readuce pe greci și pe împăratul lor Vatatzes (Ioannes III Ducas) în sînul bisericii romano-catolice. Inocențiu III, cu mare părere de bine pentru intenția zeloasă și folositoare, lăudă pe regina și-i mulțumi, îndemnînd-o să urmeze necontenit întru aceasta și să aleagă mai cu seamă oameni cuminți și tăcuți ca soli, care, mergînd la fața locului, să steie de priceputul Vatatzes spre a-l cîștiga pe deplin pentru schimbarea legii[b]. Dar, căzînd Constantinopolul pe mînile latinilor, fanatismul și ura grecilor împrotiva francilor se adaose și mai mult, încît Vatatzes nu voi să deie mînă de ajutor într-o afacere care chiar ca încercare era periculoasă; deci proiectul căzu din capul locului, găsindu-se că n-are perspectivă de succes.

Cu atît mai activ însă era scaunul cu convertirea bosniacilor, cari, în urma prozelitismului latin, zelos cu asupra de măsură și patronat puternic de regii Ungariei, treceau într-adevăr cu grămada la biserica catolică, pentru ca peste puțină vreme să se-ncline iar cu grămada spre legea greco-răsăriteană. Spre acest sfîrșit Papa Bonifaciu al VIII-lea porunci lui George, arhiepiscopul Granului, să aibă asprime necurmată, veghere și precauțiune în tot cuprinsul Ungariei contra ereticilor, schismaticilor și păgînilor, precum și contra patronilor, protectorilor, dositorilor și apărătorilor lor, să-i tragă la răspundere și la pedeapsă în temeiul postulatelor canonice și a dispozițiilor papale pe calea inchiziției și să se serve ca de proxime organe executive de ordinul predicanților (*dominicani*) și al minoriților (*fratres ordinum praedicatorum et minorum*[c]). Cu mai mult rezultat luă Benedict XII acest lucru în mînile lui cînd văzu că, prin mijloacele legale întrebuințate pîn-acum, Bosnia nu va putea fi ținută deloc la legea catolică. Puterea ce-o exercita clerul său nu ajungea ea singură la opera întreprinsă și avu nevoie de potențare prin spada autorității mirene. Așadară papa se adresă în an[ul] 1340 către banul Bosniei, Ștefan, cu cererea și admonițiunea ca să ridice din nou cultul religiei romano-catolice, împinse aproape la pieire prin nenumărații eretici, mai cu seamă de lege grecească, și să-i nimicească cu totului tot, precum își pusese de gînd acest ban.

---

[a] *Relatio Episcopi Olomucensis ad Summum Pontificem Gregorium P. P. X, praeveniens concilium generale:* dd^{0} 16 decembris 1273 (Theiner, *Monumenta historica Hungariae*, t. I. no. 545, pag. 306).

[b] *Epistolae Innocentii P. P. IV Reginae Hungariae Mariae transmissa* dd^{0} Lugduni, 30 ianuarii 1247 (Theiner, *Monum. hist. Hung.* tom. I, no. 377, pag. 203).

[c] *Hujusmodi propositum, quod de ipsis extirpandis de principalu predicto laudabiliter concepisti, viriliter et invariabiliter prosequaris.* Așa scrie Benedict al XII-[lea] din Avignon către banul Bosniei, Ștefan, la 28 fevruarie 1340.

Același papă rugă tot într-o vreme pe regele Ungariei Carol Robert I și stătu de el, sub rezerva de-a nu-i ierta păcatele, impunîndu-i ca datorie de conștiință precum și ca ordin anume ca să dea mînă de ajutor cu sfatul, fapta și orice mijloace materiale și morale potrivite lui Ștefan banul Bosniei la opera stîrpirii, căci acesta, presupuind că va avea ajutor cu de prisos de din afară, concepuse ideea, plăcută lui Dumnezeu și priincioasă catolicilor, de-a estermina pe ereticii din țara lui și de-a ridica și răspîndi catolicismul[a].

Neizbutite încercări de uniune în Bulgaria și Macedonia. Înfrățirea politică a românilor cu bulgarii.

În acest chip, puind în cumpănă toată autoritatea regală și bisericească și întrebuințînd fără cruțare focul și sabia, scaunul papal izbuti într-adevăr să facă intrare legei și primatului catolic în Slavonia, Sirmia și Bosnia, intrare deși nu esclusivă dar durabilă, căci a înstrăinat de la biserica răsăriteană atît majoritatea populației, în mare parte slavă, cît și fragmentele de populațiune română mai mult ori mai puțin numeroase presărate pe ici pe colo; dar în matca așezării române, adecă în Cumania de pe atunci, precum și în Bulgaria slavonă și în Macedonia română, opera convertirii dete numai de neizbîndă și se sparse în fine, lăsînd puține urme, avînd împrotivă-i atît împrejurările exterioare cît și fanatica cerbicie a populației, căci aceasta știu să-și apere cu curaj și tărie viața ei caracteristică pe terenul politic și religios.

Provincia romană din răsărit, Moesia de Jos (*Moesia inferior*) fusese, cam de pe la începutul veacului al 5-lea după Cristos, cumplit de învăluită de năvăliri de ale hunilor, avarilor, slăvenilor și bulgarilor, și abia pe la capătul sutei a VII-a prinse o formă politică mai tare. Bulgarii, un neam de oameni de viță ugrică sau finică, se ridicară din așezarea lor de lîngă Volga, se împinseră rînduri — rînduri înainte spre sud și apus, bătură oștile bizantine, luară cu puterea Moesia de Jos, descălecară acolo statornic, se-ntinseră peste amîndouă Daciile și peste Sciția mică (adică peste bucata de loc spre răsărit de Moldova, așa-numita Dobroge) și întemeiară împărăție neatîrnată și puternică, care putu să steie împotriva Împărăției romane din Răsărit curs de două veacuri aproape.

Ei se amestecară cu autohtonii supuși din Moesia și cu slavii numeroși de acolo într-un singur popor, primiră un idiom al limbei slăvene, se creștinară în cursul anilor 862—866 și supuseră biserica lor patriarhului de Constantinopole. Domnitorul lor, hanul Boris, își puse la botez numele Mihail, luă curînd după aceea titlul de rege, dovedind astfel și prin cele de dinafară că tinde hotărît la o continuă neatîrnare a statului său. Îndrăznețul lor rege, Samoil, irupse, devastînd și pustiind, pînîn Peloponez. După multe lupte cu împărații bizantini, bulgarii totuși căzură la urma urmelor de mîna împăratului bizantin Basilius II și fură incorporați cu Împărăția romană a Răsăritului (în an[ul] 1018).

Se strecurase un secol și mai bine de supunere resignată cînd iată că o altă naționalitate, cu mult mai veche și mai numeroasă, se-mpreună cu ei pentru respingerea în comun a supremației bizantine, puindu-se în fruntea mișcării. Autohtonii din Moesia, contopiți de mult cu foștii locuitori romani ai orașelor de pe Dunăre, precum și cu acei coloniști romani cari, la părăsirea Daciei de împăratul Aurelian în an[ul] 274, fusese strămutați pe malul drept al Dunării în provincia Moesia, numită de atunci Dacia ripensis, concrescuseră încet-încet într-un singur popor corciu al vlahilor (românilor), popor de păstori, a cărui așezare de căpetenie era în munții Emului, în care însă elementul roman, ca mai cult și mai tare, precumpănea cu mult pe celelalte.

Vlahii, așezați în munții Emului, în Macedonia și la poalele șirului de munți ai Thessaliei, înzestrați c-o sprinteneie de căprioară, se coboară adesea din munții lor spre Grecia spre a aduna pradă sau a comite fapte hoțești. Nici un guvern nu cutează a-i împresura cu război, nici un monarh nu-i în stare să-i strunească. Ei nu știu nimic de legi scrise și sînt chiar în hoțiile lor ciudați, căci omoară pe îndărătnicii greci, dar pe răbdătorii evrei îi pradă, însă îi lasă cu viață.

---

[a] *Litterae Benedicti P. P. XII Carolo Regi Hungariae transmissae* dd⁰ Avinione, 28 februarii 1340. (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. I, no. 951, pag. 632.)

Astfel îi află și-i descrie încă pe la anul 1170 un vestit călător din veacul al doisprezecelea, rabinul Beniamin de Tudela, a cărui mărturie o certifică toți oamenii vrednici de credință din acea vreme, ca fiind cu temei[a]. Această nație a trebuit să se plece cîtva timp sub jugul autocrației bulgare, pînă ce, după căderea acesteia, se uni cu opresorii ei de altădată contra inamicului comun, Bizanțul, după care întemeie împreună cu bulgarii un stat unit, de români și de bulgari.

CAPITOLUL II

ÎNCEPUTUL, DURATA ȘI SUBJUGAREA STATULUI ROMÂNO-BULGAR

Începutul regatului româno-bulgar. Ivirea lui Petru ș-a lui Asan.

Poporul românesc, care covîrșea pe altele în provinciile bizantine din Europa, anume în Tracia, Macedonia, Tessalia, parte și în Dacia ripensă, și întrecea apoi atît prin număr cît și prin tărie fizică pe nația grecească, mai civilizată dar și mai moleșită, ofta de mult sub guvernul bizantin, slab de bătrînețe și, pre cît de neînțelept, pre atît de iubitor de arbitrariu.

Chiar numai iubirea de pompă și risipa pe care le vădea peste măsură curtea împărătească trebuiau să ducă neapărat la supraimpunerea și stoarcerea tuturor provinciilor, dar mai mult decît acestea îngreuia populația, șicanată în mod nesuferit, administrația vitregă și asprimea fără cruțare ce împînzea toate ramurile vieții publice. Prilejul cel dintîi la răscoala românilor l-a dat următorul act guvernamental. Împăratul Isac II Angelos, luînd în căsătorie pe fiica, numai de zece ani, a regelui Ungariei Bela III, nu putuse cîștiga consentimentul acestui din urmă decît numai c-o mare sumă de bani, iar drept zestre nu primi nimic alt decît petecul de pămînt de la Nissa pîn-la marginea ungurească, ocupat pe nedrept de acest rege în zilele lui Andronic împărat. Pentru ridicarea marii sume ce avea a da Ungariei și pentru a întîmpina fastuoasele cheltuieli de nuntă nu s-a atins cumva veniturile visteriei, ci Isac II Angelos scoase o dare estraordinară în natură pe împărăția toată și nu cruță de dînsa nici pe poporul bulgaro-românesc, care pîn-atuncea nu fusese obligat decît la plata unui tribut care tot se mai putea suporta și la punerea de oameni pentru oaste. Darea în natură consista din oi, rîmători și vite albe, ce aveau a se presta; deci fiind în țara bulgărească mai mare belșug de turme de vite decît în celelalte provincii, de aceea i se și cerea mai mult decît altora. Românii, cuprinzînd cu așezarea principală munții Emului și încrezîndu-se tare în greutatea de-a străbate în acele locuri, precum și în tăria orașelor lor, zidite în rîpe adînci de văi sau lîngă prăpăstii, ca și celelalte așezări ale lor, de mult știuseră a se ținea într-o atîrnare slabă de guvernul romeu (roman-răsăritean) și nu o dată-i arătase colții Bizanțului. Asprimea cu care se percepea darea, confiscarea turmelor de vite și celelalte asupriri din partea guvernului umpluse de astă dată paharul de amărăciune, de-ntrecea marginele. Împinși la estrem de-o dreaptă oțărîre, știindu-și propria lor superioritate numerică și fizică, românii, și cu ei bulgarii, căutară scăpare în răscoală cu arma-n mînă. Doi români isteți, frații Petru și Asan, se puseră în anul 1185 în fruntea poporului lor și a celui bulgăresc, cari era deja în iritație împătimită și în înfierbințeală pornită spre fapte prin ajutorul unor fanatici religioși cumpărați și prin proorociile acestora, rostite în stare extatică. Cei doi capi români, cumpătareți cum erau, voind a se feri de aparența unei procedări arbitrare, încercară a se pune mai întîi pe-o temelie de drept, mergînd amîndoi în persoană la curtea împăratului la Kypsella și espuindu-i atît dorințele poporului lor cît și ale lor proprii și rugînd să li se încuviințeze.

Primirea românilor în armata romeică (romană-răsăriteană) și răsplătirea fraților Petru și Asan pentru silințele lor de-a împăca lucrurile prin dăruirea unei moșii, nu tocmai productivă, lîngă Em : aceste erau cele două puncte de căpetenie ale cererii lor, care se poate numi moderată, cuminte și lesne a se primi. Dar în cartea soartei sta scris altfel, căci, fără nici o dibăcie politică, li se dete scurt și cuprinzător o rezoluție negativă. Aceasta-i duru în suflet pe cei doi solicitatori, care se văzură nu numai umiliți în mîndria lor națională, ci chiar desprețuiți cu fudulie. Deci începură a face imputări aprinse, ba chiar amenințări serioase că-ndată după întoarcerea lor ei înșii vor conlucra ca să ridice răscoală. Mai cu samă Asan, om din fire îndrăzneț și pornit, clocoti la Curte așa de tare și dete frîu așa de-n dragă voie mîniei sale, încît prințul Ioan porunci să-i deie o palmă pentru purtare necuviincioasă și obraznică[a]. Reprezentanții poporului, cu cauza pierdută, se-ntoarseră într-adevăr cu rîs și cu ocară, dar guvernul împărătesc le-o plăti în curînd scump aceasta.

---

[a] *Beniamini de Tudela itinera*, Lugduni Batavorum 1638.

Poate că îndemnările celor doi frați la răscoală pe față nu vor fi prins la-nceput în poporul lor, de vreme ce acesta se da-napoi dinaintea mărimei și primejdiei unei asemenea întreprinderi. Eresul veni de astă dată în ajutorul curajului național. Petru și Asan zidiră în Em o biserică cu hramul Sf. Dimitrie și puseră să se adune acolo o samă de oameni, bărbați și femei, ce se pretindeau demoniaci și cari fuseseră cîștigați pe sub mînă pentru planul național. Cu gene pline de sînge și dîndu-și ochii peste cap, cu pletele încîlcite fîlfîind sălbatec, acești oameni știură cu scop să facă așa de bine ș-așa de amăgitor turbarea religioasă și spumegîndă că în stadiile intermediare a accesului, adică în așa-numitele momente lucide, vorbele lor, rostite cu strigăt, înfierbîntau repede mulțimea lesne-crezătoare. Ei strigau că Dumnezeu hotărîse libertatea poporului bulgăresc ș-a celui românesc și că aprobă scuturarea jugului de atîția ani; că tocmai de aceea Sf. marele mucenic Dimitrie au părăsit locul unde petrecuse pîn-acuma și-i se aducea închinare, orașul Thessaloniki, căci nu mai voiește să aibă a face cu grecii și a venit în mijlocul bulgarilor și românilor ca să le fie mînă de ajutor la marea operă. Deodată demoniacii amuțeau pentru cîteva momente, oarecum liniștiți, arătau că li se chinuie sufletul și că se luptă într-înșii, apoi, sfîșiați parecă de-o nespusă durere, se zbăteau și se vîrcoleau și mai cumplit, urlînd rînduri-rînduri. Timpul ezitării a trecut, să ia armele și să atace pe bizantini; pe nici un prins să nu-l lase cu viață, nici să-i lase să se răscumpere, să nu se miște nici de rugăciuni nici de jurăminte, ci să taie fără milă pe cei prinși ori să-i nimicească într-alt chip.

Isac Angelos învinge pe româno-bulgari în campania întîia (1185).

Mulțimea stîrnită prin vorbele unor asemenea prooroci, din a căror gură credea c-aude glasul lui Dumnezeu, alergă la arme și irupse în răscoală fățișă. Mergîndu-le bine de la-nceput, credeau și mai mult în hotărîrea milostivului Dumnezeu și-n ajutorul lui. Petru și Asan, cari politicește dăduseră foc războiului, deveniră supremele căpetenii militare și se proclamară independenți. Petru purta de-acuma-nainte o mică coroană de aur pe cap (στεφανίσκος) și papuci roșii în picioare, ceea ce era numai prerogativa împăratului. Românii cercară mai întîi să surprindă și să ia orașul întărit Pristava din Em, dar nu izbutiră, deci, considerînd greutatea și primejdia unei împresurări mai îndelungate, hotărîră a ocoli orașul și a se coborî din-nălțimile și ponoarele Emului la șes. Se aruncară pe neașteptate asupra orașelor grecești (romeice) și a altor localități din poalele munților, prinseră mulți oameni și tîrîră cu sine o mulțime de vite și altele de ale traiului. Ieșind împăratul Isac contra lor în campanie, nu-i putu înfrînge din capul locului pentru strîmtorile de munți și de greutatea de-a pătrunde prin vizuinile lor, dar iar fără nici o ispravă nu-i venea să se-ntoarcă. Deci, răzgîndindu-se, se folosi de-o negură deasă ce se lăsase într-una din zile, acoperind ponoarele munților și ascunzătorile alese de dușmani, atacă energic pe neprevăzătorii români, cari nu băgase de samă mișcările lui, dintr-o parte din care nici se așteptau, le băgă spaima-n oase și, c-un atac combinat, așa-i aruncă de bine claie peste grămadă încît români, cu conducătorii lor cu tot, adică cu Petru și Asan, o rupseră de fugă ș-o ținură strună pînă dincolo de Dunăre, căutînd ajutor și scăpare la cumani. Moesia, părăsită de răsculați, stătea din Em pînă-n Dunăre fără apărare la voia împăratului, și acesta putea s-o petreacă în bună voie, să ocupe țară și orașe și să le stăpînească statornic. Dar, în loc de-a lepăda garnizoane cu de prisos în orașele și tîrgușoarele din Em, așezate în văi sau pe culmi de dealuri, el se mulțămi să aprindă proviziile de grîne din țară și, legănat în liniște prin amăgitoarele asigurări de supunere ale românilor, ce răsăreau sporadic pe ici pe colea, el se-ntoarse în capitală. Pustiise șesul, immulțise nevoia locuitorilor, urcase ura și mînia lor și totuși le lăsase putința de-a reîncepe lupta cu succes, ceea ce se și-ntîmplă, c-o îndrăzneală și mai mare decît înainte. Cînd Isac Angelos se-ntoarse, fălindu-se și ca-ntr-un fel de triumf, în capitală, grecii cam în bătaie de joc se minunau cum de mîntuise el așa de iute și ușor o treabă pentru care împăratului Basilios, nimicitorului bulgarilor (Bulgaroktonos) îi trebuise atîția ani, atîta osteneală și atîtea sacrificii.

---

[a] Nicetas Choniates, *Historia* (edit. Bonniana, pag. 482).

A doua campanie fără ispravă în anul 1186.

Abia era deșartă și măturată Moesia de oști împărătești, cînd iată că frații Petru și Asan trecură din nou Dunărea pe malul drept, cu putere adunată și cu însemnate oști de ajutor de la cumani, intrară în patria lor și luară hotărîrea de-a nu se mulțămi numai cu țara aceasta, ci de-a lua din cît ținea statul bizantin cît de multă țară vor putea, pentru a ridica apoi o împărăție româno-bulgară unită, după cum se întinsese mai-nainte și era însemnată prin graniți firești. Împăratul, reținut în capitală de poftele și plăcerile lui, nu ieși singur contra primejdiosului dușman, ci puse-n fruntea oștilor pe unchiul său, prințul Ioan, care era investit cu demnitatea de sebastocrator[a]. Acest general dovedea multă circumspecțiune și trezvie, și-ncepu treaba foarte cu băgare de seamă și știu să biruie pe inamic în multe lupte și să-i și facă alte însemnate pagubi, cînd puterea întrunită a acestuia și anume călărimea se coborîse în șesul plin de pășuni. Dar norocul lui și mintea lui serioasă stîrniră împrotiva lui prepusul c-ar solicita să uzurpe tronul, deci trebui să depuie comanda. Urmașul său a fost asemenea un prinț, Caesar Ioannes Kantacuzenus, cumnat al împăratului, pe-a cărui soră o ținea, om de toată frumusețea și avînd mari bogății, dar care, mîndru fiind și de-o necumpătată îndrăzneală, rămînea pe jos în orice război. În vremea aceasta insurgenții, una ca să se mai răsufle în liniște, alta pentru siguranță, se trăsese la munte și se țineau într-adins departe de șes. Kantacuzenus, socotind că ascunderea aceasta e semn de slăbiciune și frică, se simțea sigur, făcu tabără în cîmp limpede, fără să puie străji, avanposturi și cercetași, fără chiar să ridice obicinuitul șanț cu val împrejurul locului taberei, ceea ce se cădea în asemenea cazuri. Insurgenții surprinseră noaptea pe neașteptate tabăra, duseră spaimă și neorînduială în oastea inamică, o luară pe fugă, omorîră și prinseră o parte dintr-însa și puseră mîna pe corturi și pe uneltele de război. În zădar încălecă Caesar Kantacuzenus pe frumosul său cal arăbesc și striga soldaților plin de supărare : „Urmați-mă!”. Ce să-l urmeze, cînd el singur nu știa unde mergea și nici putea vedea ce se-ntîmpla tocmai atunci în tabără. Răpit și el de fuga tuturora, lăsă în urmă nu numai cortul său de general, dar pînă și haina lui de gală în floarea fierului, lucrată cu fir de aur, pe care-o îmbrăcară apoi cu mîndrie cei doi frați, Petru și Asan, venind biruitori în urmă-i. Abia scăpă oastea romeică la loc sigur cînd se și puse, în locul incapabilului Caesar Kantacuzenus, cel mai vrednic deși tînăr general din vremea aceea, anume Alexius Wranas. De atunci mișcările și operațiunile oștirii se făcură cu circumspecțiune, dibăcie și cu bună ispravă, încît și încrederea și curajul oamenilor crescură vederat. Dar mai serios decît la înăbușirea răscoalei româno-bulgare Wranas gîndea la coroana din Constantinopole, după care ambiția lui întinsese de mult mînile într-ascuns. El înaintă cu oastea contra capitalei, o împresură cu mare energie împreună cu împăratul Isac Angelos, cîștigă pe la-nceput cîteva succese neesențiale, dar nu putu să ia orașul și căzu în fine în luptă de mîna viteazului conte Conrad de Montferrat care, c-un succurs de 250 de cavaleri și 500 de pedeștri adaoși la oastea împărătească, comandă centrul și hotărî soarta zilei printr-o năvală îndrăzneață. Capul lui Wranas, înfipt în lance, îl mîntui pe-mpăratul de rivalul lui cel mai periculos, a căruia răscoală întrerupsese și campania în contra bulgaro-românilor, dîndu-le acestora liniștea desigur dorită pentru a se odihni și întări.

---

[a] Titlul bizantin de onoare *Sebastocrator* s-ar traduce poate prin *Înălțime imperială*.

Campanie romeică fără succes în a[nul] 1187.

În anul următor (1187) sămînța cea rea a neprecauțiunii împărătești rodi pe deplin, căci el lăsase teatrul războiului din Moesia fără nici o garnizoană și nu îndatorise populația de-a-i da ostatici cu de prisos. Frații Asan și Petru, întăriți prin cumani din partea de loc în care mai tîrziu se-nființă Moldo-Valahia, întemeindu-se cu încredere pe oștirea lor de luptă, disponibilă, și cu de prisos, nu se mai mărginiră a se război de după înălțimi de dealuri și din dosul scutitor al pădurilor, ci pustiiră și arseră temeinic șesurile și orașele Traciei. Lui Isaac Angelos îi păru rău de greșeala ce o făcuse în întîia sa campanie din Moesia, deci, pentru a o îndrepta, hotărî ca prin zelul său propriu să-și aprindă și oastea pentru război și purcese la Taurocomos, cătun din apropierea orașului Adrianopol, de unde începu preparativele pentru război. Dar abia izbuti să strîngă o oaste de 2 000 de oameni aleși și cu cai buni, în fruntea cărora plecă din Adrianopole, lăsînd aici uneltele grele de război și holota. La știrea că inamicul pustiește împrejurimile de la Agathopolis (acum Burgas) și de la Lardea (spre miază-noapte de Jambol) împăratul porni în contra lui și dete de un tren greu încărcat cu prăzi, care nu se putea mișca înainte decît încet-încet.

Românii se grăbiră să dosească la munte pe drumuri mai scurte trenul cu prăzile, acoperindu-l cu oaste îndeajuns și asigurîndu-l contra oricărui atac, după care atacară ei înșii împreună cu cumanii oastea împărătească în modul lor obicinuit și moștenit din vechime. Se repeziră săgetînd și aruncînd lănci asupra șirurilor de bătălie ale dușmanilor ; îndată după asta se risipiră într-o fugă nebună și prefăcută, pentru a-i ațîța pe inamici să-i urmărească, apoi deodată dădură față, strînși și orînduiți porniră c-o furtunoasă vehemență asupra inamicului, dînd turbați cu săbiile. Cu acest mod de luptă, neobicinuit pentru romei, c-o cerbicie netemătoare de moarte, cu strigătul sălbatec și pătrunzător la atac, românii știură să aducă oastea-mpărătească într-o poziție critică și să-i rărească șirurile văzînd cu ochii. Romeii începură să se clatine cînd iată că le veni împăratul în ajutor, c-un corp de rezervă intact încă, și-i goni pe vlahi, cari, auzind zgomotul cu intenție mărit de cornuri, trîmbițe, surle și alte instrumente, crezură că trupa romeică de ajutor ce venea asupră-le e cu mult mai mare decum era aceasta în realitate. Astfel numai izbuti Isaac Angelos să scape oastea sa de nimicire și de prinsoare și să ajungă Adrianopolul. Pentru că cu toate astea încălcările pustiitoare ale vlahilor se repetau ca și mai nainte, împăratul căută să le pună stavilă sau în persoană sau prin cei mai buni generali ai săi. Asan, spirit isteț și plin de izvodiri, se ferea cu băgare de seamă de orice bătălie la larg și ocolea cu îngrijire orice întîmpinare cu împăratul : dar întreprindea călcări dese, cari provocau și dovedeau că totdeauna are poftă să atace și e gata de luptă ; deodată ce o întoarcea numai pe altă parte, ieșea la iveală cine știe unde, pîndea pas cu pas oastea romeică, îi întindea curse și nu lipsea niciodată să se folosească de orice loc gol al inamicului. Daca-mpăratul mergea de pildă la Agathopolis, care fusese atacat de vlahi, îndată ei se-ntoarceau spre Filipopole și pustiau locurile de primprejur. Daca-mpăratul alerga în ajutorul unui ținut amenințat sau atacat, vlahii alergau tocmai în ținutul pe care-l părăsise el. Din Filipopole împăratul înaintă la orașul Triadița, unde părea a i se deschide și oferi o intrare ușoară în munții Emului, această tărie de căpetenie a vlahilor ; dar veni o iarnă grea și troienele mari de omăt îl intimidară pe împărat, de nu mai continuă campania. El așeză oastea lui din Tracia în cartiere de iarnă și se-ntoarse pe la sfîrșitul anului 1187 în capitală, unde căută să se distragă de greutățile unei campanii, nu tocmai glorioase, cu spectacole publice, teatru și alte petreceri.

Campanii fără folos în anii 1188 și 1190.

Abia se disprimăvărase anul următor (1188) cînd împăratul și plecă din nou în campanie, acuma însă din capul locului cu și mai puțină izbîndă decît în anul trecut. Trei luni împresură în zadar mica cetățuie Lovițos, deși nu lipsi de a-și da toată osteneala pentru a o lua și în totului tot se alese numai cu cîștigul că prinse pe soția lui Asan și că primi ostatic pe fratele al doilea al acestuia, anume Ioan (Ioannitius, Kalojoannes). Deși cestiunea acestui război stătea acum mai rău decît oricînd și cerea o desfășurare de puteri mai mari din partea bizantinilor, totuși împăratul întrerupse și de astă dată campania și se-ntoarse oarecum ca fugar în capitală, unde-l ademeneau farmecele verii în Propontis și plăcerile partizilor de vînat, călărie și altele[a]. Astfel cuminția și curajul unui popor primitiv și încă incult știu să-nvingă moliciunea și neîndemînarea unei nații cu mult mai civilizate și mai puternice.

Necontenitele prădăciuni pustiitoare ale românilor uniți cu cumanii în provinciile bizantine îl siliră pe împăratul Isaac Angelos să-și iasă din nou din liniștea lui tihnită și din pofta lui de plăceri. În an[ul] 1190 el începu o campanie bine înarmată și, lăsînd la o parte orașul maritim Anchialos, ajunse pe drumuri cu înconjur și pe poteci în interiorul munților Emului. În vremea aceasta asanizii știuseră să folosească de pacea ce li se dăduse și întăriseră poziția lor după putință. Cetățile și orășelele din munte erau parte apărate cu ziduri și valuri proaspete, parte prevăzute cu cele cerute pentru război și cu merinde contra primejdiei unei lungi împresurări. Împăratul, surprins de această stare a lucrurilor, se abținu cu prudență de la orice întreprindere cu urmări mai întinse și mărgini din capul locului durata campaniei la două luni. Românii iarăși, credincioși tacticei lor, se feriră de orice bătălie la larg, se ținură ascunși la puncte de-ale munților la cari nu se putea pătrunde și pîndeau lacomi din multe dosuri, pentru a se arunca din ascunzătoarea lor asupra inamicului. Împăratul, așteptînd un asemenea atac, hotărî să scurteze campania și să iasă cît de curînd din regiunea inamică; deci la retragerea lui apucă un drum mai scurt, însă cu mult mai anevoios și mai periculos decît acela pe care-și pusese la cale intrarea lui în munți. O strîmtoare care ducea prin rîpe înguste de munte, pe lîngă ponoară de stînci și înălțimi piezișe, de-a lungul unui pîrîu repede, neșesuit, și-n care nu se putea dezvolta pedestrimea, deci și mai puțin călărimea, dar prin care puteai să ajungi mai repede la orașul Berrhoë (Veria), puse oastea romeică și pe imprudentul împărat în cea mai mare primejdie de pieire.

Avantrupa oștirii o conducea protostratorul (comisul curții) Manoil Kamytzes și Isaac Komnenos, ginerele lui Alexie Angelos, care-a împărățit mai tîrziu; iar ariergarda o ducea sebastocratorul Ioannes Ducas, unchiul împăratului; la mijloc, înaintea căruia mergeau uneltele grele de război și suita estraordinară, conducea însuși Isaac Angelos cu frate-său sebastocratorul Alexios. Avangarda ieși în liniște din strîmtoare, căci românii își pusese ochii cu toată puterea pe mijlocul oștirii, în care se afla împăratul, miniștrii și cei mai-nalți demnitari. O grindină de săgeți și de bolovani prăvăliți de pe stînci inundă oastea romeică, mrejuită din toate părțile, care nici se putea desfășura cum se cade, nici putea rezista inamicului, covîrșitor prin număr, nici se putea mîntui prin fugă repede. Desperarea mări rezistența încunjuraților romei; dar îndărătnicia plină de ură și vitează a agresivilor români oțelea și furia lor. Împăratul însuși era la cea mai mare primejdie de viață și pierdu în luptă casca sa scutitoare de-o formă proprie.

Șirurile romeilor se răreau văzînd cu ochii, se clătinară din ce-n ce în mișcări convulsive, pînă ce, cuprinse de instinctul vieții și în batjocura oricărei discipline, se risipiră într-o fugă sălbatecă și irezistibilă. Cu toată inimoasa ceată care căuta să-l scape pe-mpăratul, acesta nu putu scăpa din înghesuială cu una cu două și, pentru a-i deschide o ieșire, fură sacrificate nu numai animale, ci fără scrupul chiar soldații romeici ce se-ntîmplau să-i steie-n cale.

În acest chip numai și cu cel mai mare greu izbuti împăratul să se dezbată nevătămat la Berrhoë, unde se strînseră și rămășițele scăpate ale oștii sale de espedițiune, cărora li se arătă adesea în public, pentru că-i era să risipească plauzibil faima, răspîndită și crezută de toți, că pierise cu desăvîrșire. Dar el nu se mulțămi numai cu risipirea acestei faime, ci, întorcîndu-se-n capitală, avu neobrăzarea să pretindă meritul și gloria unei campanii biruitoare. Marea pierdere de oameni, care umplea orașul și țara cu jale, scăzu în curînd aroganța sa pe coarda de jos a modestiei cuvenite și, sub presiunea opiniei publice, regentul deșert trebui să recunoască degetul lui Dumnezeu în această pedepsire, care se făcuse unei împărății mîndre de către un popor care rămăsese atît de-ndărăt în privire spirituală și morală[b]. De atunci pieri și nădejdea acestui monarh bizantin de-a cuceri cu temei pe româno-bulgari și ar fi fost bun bucuros să nu sufere din partea lor altele, și mai multe și mai dureroase. Deci față cu ei se mărgini de acuma-nainte mai mult în defensivă, prin care însă ei deveniră mai îndrăzneți și mai poftitori.

---

[a] Nicetae Choniatae *Historia* (edit. Bonniana de anno 1834), pag. 515–521.

[b] Nicetae Choniatae *Historia* (edit. Bonniana), pag. 560–566.

Campanie mai fericită a romeilor contra românilor și sîrbilor.

Îmboldiți prin biruințele lor repețite, iar prin prădăciuni fericite umplîndu-se cu de prisos cu averi și cu arme de tot felul, românii deveniră neîmblînziți și nu se mai mărginiră la pustiirea șesului cu tîrgurile sale deschise și cu ogoarele, ci atacară orașe întărite. În an[ul] 1191 luară Anchialos, siliră Varna să li se supuie, dărîmară cea mai mare parte a orașului Triadița (numită odată Sardica), despopulară Stumbion și tîrîră cu sine din orașul Nissa o însemnată pradă de oameni și vite.

Împăratul, neputînd veni în ajutorul tuturor orașelor și ținuturilor încălcate și neștiindu-se hotărî cui să-i sară mai de grabă, cui mai tîrziu în ajutor, își împărți oștirea între generalii mai buni, lăsîndu-le în voia lor să facă ce vor socoti, și se mărgini cu rezidirea Varnei, cu întărirea mai bună a orașului Anchialos, puind garnizoană destulă în amîndouă țările acestea, părăsite de inamicul ce se retrăsese. De vreme ce însă cu toate dispozițiile acestea românii nu conteneau cu incursiunile, împăratul merse-n persoană în contra lor în toamna anului 1191, și anume în provincia Filipopole, și de astă dată ceva mai comod, luîndu-și și curtea de femei (γυναικωνίτης) cu sine; ci prezența lui a fost îndeajuns pentru a stăvi cutreierările româno-cumane. Jupanul sîrbilor se ridicase asemenea ostil și dărîmase orașul Skopia. Isaac Angelos porni în contra lui, îl atacă lîngă Morava cu succes, îl aruncă claie peste grămadă și nimici mare parte a oștirii sîrbești puse pe fugă. Făr-a da pe la Nissa, împăratul merse pîn-la rîul Sava, unde se-ntîmpină cu socru-său, regele Bela III, apoi se-ntoarse la Filipopoli și de aci în capitală, ferindu-se bine de astă dată de a mai intra în periculoșii munți ai Emului[a].

Trădarea lui Constantinus Angelos.

Pentru a pune Filipopole într-o mai bună stare de-a se apăra, fiind provincia cea mai espusă încălcărilor dușmane, împăratul dete comanda peste oștire și flotă vărului său propriu, Constantin Angelos. Acest conducător încă tînăr, însă cu mari daruri, întreprinzător, viteaz, dar pornit cu patimă, știu să deprindă armata cu ascultare punctuală și c-o disciplină exemplară, încît ea lua seama și se mișca la orice semn, la orice gîndire a lui. Întreprinderile sale contra inamicului se și executară cu acea repejune și vehemență proprie temperamentului lui și, unde nematuritatea tinereții sale nu nimerea calea dreaptă, acolo mai îndrepta și împlinea esperiența matură a generalilor de sub mîna lui, ce i se dăduseră spre înlesnire. Astfel se făcu că românii se temeau mult mai mult de dînsul decît de împăratul; că Petru și Asan, de cîte ori aveau de gînd a se arunca asupra Filipopolei sau Berrhoëi, îl nimereau pe urmele lor și se vedeau primejduiți, încît cutreierările pustiitoare pe pămînt romeic deveniră tot mai rare. Îmmîndrit prin asemenea succese, deși nu hotărîtoare, ademenit de-o nemăsurată ambiție, sub înrîurirea vioiciunii tinereții, i se clăti fidelitatea, deci Constantin Angelos își formă un partid în armată, tinse la coroana împărătească, se-mbrăcă în haină de monarh, încălță papuci purpurii, și-ncercă, deși-n zădar, să cîștige pentru planul lui pe majordomul apusului, Basilios Watatzes, ce-i era cumnat. Dar la urmă, plecînd de la Filipopoli spre Adrianopoli la sus-pomenitul cumnat al lui, pentru a-și urmări planul, fu oprit în drum de partizanii lui proprii, prins și dat pe mîna împăratului ca vinovat de înaltă trădare, care spre pedeapsă puse să-l orbească, cruțînd cu toate astea pe complicii lui, deși erau vrednici de pedeapsă.

---

[a] Nicetas Choniates, *Historia* (editio Bonniana), pag. 568–569.

Biruințe ale românilor. Armările și căderea lui Isaac Angelos în a[nul] 1193.

Mare bucurie se făcu în tabăra românilor despre cum ieșise acest lucru și Petru și Asan se veseleau cu multă părere de bine ca și cînd Constantin Angelos și-ar fi întins într-adevăr mîna după țara și poporul lor propriu; ei declarau sus și tare că-mpăratul nu putuse să facă mai mare bine românilor decît orbind pe Constantin; ei prooroceau în bătaie de joc și se rugau fierbinte ca să dea Dumnezeu să nu se mai coboare dinastia Angelos de pe tronul Împărăției Bizanțului, nici să se stingă cumva, pentru că numai cu ajutorul ei poporul românesc se poate spori și înmulți, poate cuceri cetăți și țări, poate-ntemeia un guvern național cu dinastie proprie dintr-ai lor. În curînd incursiunile românilor crescură văzînd cu ochii, atît în număr cît și în putere. Philippopolis, Sardica, Adrianopolis, precum și alte orașe și tîrgușoare mai mici trebuiră să sufere pe rînd sumețirea Asanizilor, cari, de la căderea lui Constantin, irumpeau mult mai des și mai lesne; căci oastea romeică deveni iar leneșă și nedisciplinată și sau îl lăsă pe inamic să-și facă pe voie, sau îi opunea o rezistență foarte slabă[a].

Împăratul, supărat într-una și nespus de continuele incursiuni ale românilor și cumanilor, precum și adînc jignit în ambiția sa, strînse iarăși oaste și puse în fruntea ei pe cei mai buni generali ai săi, dar și de astă dată nu dădu decît de rău. Cei doi generali, Alexius Guido și Basilius Watatzes, cela comandînd trupele Răsăritului, cesta pe-ale Apusului, încinseră cu insurgenții lîngă Arkadiopolis o bătălie în care fură biruiți; Guido, pus pe fugă rușinoasă, să mîntui pe el, dar lăsă pe cîmpul de luptă cea mai bună parte a corpului său de armată; Watatzes pieri și el și trupele lui. Împăratul, dacă văzu, se hotărî să iasă iarăși în persoană în campanie și să-și puie-n cumpănă toată puterea sa. Se strînseră trupe, se formară legiuni nouă, se tocmiră mercenari în mare număr și i se promise sigur că-ndată după începutul campaniei socrul împăratului, regele maghiar Bela III, va trimite pre la Vidin ajutorul de trupe ce i se ceruse. Pentru întreținerea unei oștiri atît de suficiente Isaac Angelos luă din vistierie 15 centenare de aur și preste 60 centenare de argint, purtă de grijă să se strîngă tot soiul de unelte de război și de ale bucatelor și astfel, bine armat și c-o resignată hotărîre, porni în cele dintîi zile ale lui martie în anul 1193 din capitala sa, ca să-nceapă campania. Ci el avea un inamic cu mult mai periculos în cea mai mare apropiere, cărui în bunătatea și neprevederea lui i se-ncrezuse prea mult și în contra căruia se sfiise să ia măsurile cuvenite. El merse să ia sfat la un ghicitor preacunoscut pe atunci și foarte căutat, anume Basilakios, în casa căruia se văzu pe sine însuși pe-o icoană cu ochii scoși și fără pălărie împărătească; afară de aceasta ghicitorul acela îl tratã c-un dispreț ce era aproape mojicie. Tăcuta proorocie simbolică a icoanei se-mplini prea curînd. Într-adevăr, propriul său frate Alexios se conjură contra lui, îi plănui căderea, cîștigă armata, nobilimea înaltă și pe demnitarii cei mai-nalți pentru sine, se sui pe tron, prinse pe-mpăratul, care apucase să fugă, îi scoase ochii și-l aruncă într-o mănăstire, care de astă dată ținu locul închisorii. Astfel Nemesis răzbună c-o neîmblînzită asprime îngenunchearea și moartea crudă ce-o făcuse predecesorului său Andronic Komnenos[b].

Neînduplecarea românilor și incursiunile lor biruitoare în anul 1195.

Noul împărat Alexios Angelos, știind bine în gîndul lui ticăloșirea împărăției, încercă o coardă pacinică, căută să se-mpace cu românii răzvrătiți și trimise pentru aceasta o anume solie fraților Petru și Asan; însă pertratările se sfărîmară din capul locului, pentru că acești oameni deteră nu numai răspuns sumeț și dîrz, ci puseră așa niște condiții de pace încît primirea acestora nu putea să se-mpace nici cu interesul esențial al împărăției, nici cu dignitatea proprie a romeilor. Abia s-a dus împăratul în Asia la anul 1195 ca să reguleze partea răsăriteană a împărăției, cînd Asanizii și reîncepură ostilitățile. Ei irupseră în Bulgaria, și anume în mănoasele locuri de la Serras, bătură o legiune bizantină ce tăbăra acolo, risipiră celelalte trupe romeice şi prinseră pe comandantul romeilor, Alexios Aspietis. Apoi cuceriră mai multe cetăţi mici (forturi), se puseră într-o stare mai bună de apărare, tîrîră cu sine prăzi nemăsurate şi se-ntoarseră în linişte în patria lor. Pentru a preveni asemenea întîmplări rele pe viitor împăratul trimise contra inamicului o oaste mai mare şi puse în frunte-i pe ginere-său, sebastocratorul Isaac. Atitudinea energică a împăratului, lăudata lui destoinicie la război şi celelalte calităţi personale, prin care întrecea cu mult pe fratele său detronat, produseră în tabăra romînilor o vederată îngrijire, inspirîndu-le precauţiune şi abţinere de la orice năvălire războinică.

---

[a] Nicetas Choniates, *Historia* (edit. Bonniana), pag. 570–573.

[b] Nicetas Choniates, *Historia* (edit. Bonn.) pag. 587–596.

Această manieră de a vedea, ce dovedea slăbiciune de suflet, nu-i plăcu lui Asan şi, inimos cum era, i se opuse cu hotărîre. Faimele — zise el — nu trebuiesc nici crezute de-a dreptul, nici respinse orbeşte, ci trebuie să li se cerceteze mai întîi valoarea lor adevărată; pentru numele bun ori rău al unui om ochiul e — dacă stai să cauţi bine — un judecător mult mai bun decît urechile, de vreme ce urechile nu ne spun ceea ce li s-a-ntîmplat lor chiar, ci ne dau ştiri străine, care se contrazic între ele uneori, pe cînd ochiul se-ntemeiază pe esperienţa proprie şi, ca martor al celor văzute de dînsul, merită deplină crezare. Toată viaţa de mai-nainte a acestui împărat de acum, Alexios Angelos, dovedeşte însă că el n-a luat niciodată parte împreună cu frate-său Isaac Angelos la războaiele, pericolele şi ostenelele romeilor, drept care nici n-a cîştigat hlamida de purpură şi coroana prin meritul lui propriu, ci prin întîmplarea unui noroc orb. Ar fi o cimilitură greu de dezlegat ca acest om, care n-a luat parte la campaniile numeroase ale romeilor contra romînilor nici cu votul nici cu capul să se prefacă, aşa deodată şi ca din senin, întocmai contrariul de ceea ce fusese. O asemănare vie va caracteriza şi mai bine pe acest om cu tot neamul lui. „Vedeţi — urmă Asan — aceste fire care atîrnă de la suliţa mea, deosebite prin coloare, nu prin împletitură. Ele sînt din aceeaşi materie şi un ţesător le-a ţesut pe toate; dar, fiindcă se deosibesc prin coloare, ţi-ar veni a zice că sînt din altă materie şi că alt meşter le-a făcut, ceea ce în realitate nu este. Isaac şi Alexios Angelos, aceşti fraţi încoronaţi, au avut acelaşi tată, au ieşit din pîntecele aceleiaşi mame, au avut pe acelaş pămînt aceeaşi soartă, deşi în alt şir, căci Alexios e mai mare de ani. Deci vor semăna şi la purtarea războiului, ceea ce se va dovedi cu atît mai limpede la cea dintîi ciocnire, cu cît romeii, bătuţi pururea şi pretutindene de noi şi neputîndu-se făli c-un singur succes, au scăzut mult în privirea curajului ş-a încrederii şi sînt mult mai moi decît înainte. Afară de aceea mai atîrnă deasupra lor şi blestemul lui Dumnezeu, pentru că cu viclenie au răsturnat din scaun pe Isaac Angelos, care-i scăpase de cumplita tiranie a lui Andronic Komnen."

Cu asemenea cuvinte Asan ştiu să reinsufle oştirii sale spiritul încrederii şi al bizuirii pe sine şi îndată şi porni c-o îndrăzneală şi c-un neastîmpăr fără margini o năvală pustiitoare în ţinutul de lîngă Strymon şi în provincia Amphipolis. Generalul romeu, sebastocratorul Isaac, om încă tînăr, sumeţindu-se de-o mică izbîndă ce-o cîştigase de la-nceput asupra romînilor, auzi că ei se pregătesc să năvălească asupra oraşului Serras şi, fără să fi cercetat întîi bine numărul exact al inamicilor, dădu îndată semnal din trîmbiţă să plece împrotiva lor, încălecă el însuşi cel dentîi calul de bătălie, împlătoşat şi armat pînă-n dinţi, întinse sabia-nainte contra unui inamic ce nu se vedea încă şi porni în galop, cu toată oastea tot mereu înainte, parc-ar fi mers la un vînat cu hăitaşi sau la vreun joc de întrecere de-a călare. Astfel alergă atît călărimea în galop cît şi pedestrimea, cu grabă pripită, 30 de stadii (3/4 de milă patrată) contra inamicului şi osteniră nebuneşte înainte de-a se-ncepe atacul, pentru a căruia esecutare temeinică le-ar fi trebuit puterea lor întreagă, care acuma le lipsea în mare parte. Între acestea iscusitul Asan îşi aşezase partea cea mai numeroasă şi mai destoinică a oştirii la locurile cele mai potrivite, puind-o să pîndească din dosuri şi ascunzători, şi peste aceştia năvăli Isaac orbeşte, sigur de biruinţă, c-o furie bacantică, unde apoi se şi-ncurcă ca-n iţele unei mreje de vînat. Cînd năvăliră romînii şi cumanii din locurile ce-i acopereau, atunci intră spaima-n oasele romeilor surprinşi, cari, puţin ce se-mprotiviră, şi căzură mulţime de săbiile romînilor, pînă ce-n urmă, tot în galop şi dînd frîiele slobode, o croiră la fugă de mîncau pămîntul, risipiți pe deplin, goniți de vrăjmașul învingător, și abia cu mare ce ajunseră în oraș la Serras, unde năzuiră ca la un liman de mîntuire. Arhistrategul Issac însuși căzu prins pe mîna unui cuman, care tăinui mai întîi lucrul, să puie singur la o parte marea sumă de răscumpătură. Asan, oblicind aceasta, îl luă pe nobilul prizonier în păstrarea lui. Cu atîta rușine se mîntui și această campanie a romeilor.

Omorîrea lui Asan. Răscoala lui Ivanco.

Dar vehemența și neînduplecata cruzime a destoinicului în războaie Asan se răzbună la urma urmelor asupra lui chiar. Un preot romeu, căzut în prinsoarea românilor și osîndit deocamdată de-a fi deportat în munții Emului, se rugă de căpetenia românilor fierbinte și în limba românească, pe care-o știa bine, ca să-l cruțe și să-i deie drumul. „Niciodată!" -- răspunse Asan -- „căci eu am hotărît nu să-i liberez pe romei, ci să-i sting de pe fața pămîntului, căci așa vrea chiar Dumnezeu". Oftînd din greu și cu ochii plini de lacrimi îi răspunse atuncea preotul, lipsit de nădejde: „Nici tu n-ai să ai parte de îndurarea dumnezeiască, pentru că nu vrei să te-nduri de un biet om care prin tagma sa preoțească stă înde-aproape relație cu Dumnezeu. Și capătul vieții tale s-au apropiat de tot și-ți vine nu în somnul blînd al adormirii firești, ci cu acea cruzime care de regulă e păstrată încruntaților oameni ai silei."

Această proorocie aspră se-mplini prea curînd, căci abia se-ntorsese Asan în patria lui, Moesia, cînd îl și ajunse din urmă soarta cu care fusese amenințat. Un connațional de-ai lui, anume Ivanco, legat cu el de-aproape prin legăminte de înrudire și de prietenie, avuse relații oprite și necinstite c-o cumnată a lui Asan, adecă cu sora nevestei acestuia, și atrăsese asupră-și mînia acestui furios conducător, care-n prima furie amenință cu moartea chiar pe soția lui proprie, cu prepusul c-ar fi știind de acel lucru neiertat. Asan se hotărî în fine să se răzbune în persoană asupra lui Ivanco și trimise acestuia vorbă cu mînie ca să vie la el tîrziu după miezul nopții și-i repetă chemarea cînd cel chemat pregeta de sfială, promițind a veni a doua zi. Ivanco se sfătui îndată cu rudele și cu prietenii lui despre cum trebuie să se poarte într-un moment ca acela de serios, luă cu sine pe ascuns o sabie, pentru a-și vinde viața cît se poate de scump, și merse apoi tîrziu noaptea la înverșunatul Asan. Acesta, cum îl zări pe cel chemat, îi veni o furie sălbatică și trase repede sabia. Dar tot așa de repede o trase Ivanco pe a sa, lovi și străpunse pe Asan și puse capăt neplăcut vieții eroicului conducător al românilor. Ivanco fugi din locul faptei sale, se puse-n înțelegere cu confidenții și tovarășii săi și se hotărîră a ridica flamura răzvrătirii, căci și fără de aceasta rudele, prietenii și partizanii lui Asan nu vor sta cu mînile-n sîn; iar de le-ar merge după dorință, atunci Ivanco să fie pus domn, căci va domni mult mai cu dreptate și mai după lege decît Asan, carele, precum se știe de toți, avea obiceiu să puie toate celea-n ascuțișul sabiei și să-și împlinească orice inspirație a furiei lui; iar daca lucrul ar ieși altfel și nu după dorință, atunci tot mai rămîne o cale în direcția contrarie, adecă de-a se supune împărăției romeice cum se va putea mai bine. Acest plan, luat chiar în noaptea omorului, află mulți partizani și dezghinul între români crescu repede și deveni faptă împlinită. Cumcă deja Ivanco putuse concepe planul de-a ucide pe Asan și că putuse afla destulă inimă pentru aceasta cată a se atribui în mare parte zgîndăririlor în secret și ademenitoarelor făgăduințe cu care știu să-l înnădească prizonierul sebastocrator[a] Isaac, care-i pusese-n perspectivă între altele de-a-i da de soție pe fiică-sa Teodora; dar instigatorul tainic n-avu parte să ajungă omorîrea lui Asan, căci puțin înainte muri și el în închisoare.

Răscoala lui Ivanco izbucni puternic în flăcăraie și se lăți repede. În cea dentîi uimire el izbuti să ocupe chiar tăria de căpetenie din ținuturile Emului, adecă cetatea Tîrnova, care, așezată pe un vîrf de munte, lîngă rîu plutitor, cu ziduri tari și alte șanțuri și valuri, ocupa cel dentîi rang între orașele româno-bulgare. Lățindu-se știrea despre moartea lui Asan, crescu așa de mult și numărul răsculaților încît putură să reziste bine și energic lui Petru, care venise asupra lor, din care cauză acesta hotărî să-l încunjure pe Ivanco și prin aceasta să-l ostenească și să-l mistuie. Tot atît de neputincios se simțea și Ivanco de-a birui pe Petru și nu văzu altă scăpare decît în refugiul la împăratul romeic și-n ajutorul de oaste ce l-ar căpăta de la acesta. Între acestea Petru ridicase ca tovarăș de guvern și părtaș al puterii sale pe fratele său mai mic, Ioan (ce-i ziceau și Ioannitius și Kalojoannes) care scăpase în patrie din închisoarea de la Constantinopole, unde stătuse ca ostatic, și nu stătea intru nimic îndărătul fratelui său Asan în privirea urei împrotiva romeilor și a furiei de a-i persecuta.

---

[a] Sebastocrator era predicatul unei dignități mari pentru prinții de sînge, care prin aceasta cîștigau oarecari prerogative, de-a purta d. ex. o coroană mică.

Această stare de lucruri Ivanco o aduse la cunoștința împăratului Alexie Angelos și-l îndemnă să trimită oaste și strateg care, cu ajutorul lui (al lui Ivanco), vor putea în orice caz să ia în posesiune orașul Tîrnova și Moesia, care atîrna de acest oraș. Planul, dac-ar fi început pe mînă tare și cu mijloace suficiente sub conducerea personală a împăratului, ar fi izbutit fără indoială, dar așa începu pe mînă slabă. Reținut de iubirea de comoditate în capitală, Alexie numi pe văru-său, pe marele comis (protostrator) Manoil Kamytzes comandant suprem. Acest din urmă abia atinsese în fruntea oștirii sale pămîntul Moesiei despre Filipopole cînd îl sili să se-ntoarcă răscoala trupelor sale proprii. „Unde ne duci?" — îl întrebau — „Cu ce inamic să ne mai batem? N-am mai cutreierat de atîtea ori aceste căi de munte? Ș-am putut s-ajungem cîndva alta decît doar să scăpăm cu viața din pieirea proprie? Întoarce-te, întoarce-te, du-ne-ndărăt în patrie". Cînd se mai lăți și faima neîntemeiată cumcă inamicul, cu tot soiul de arme, năvălește la spatele romeilor, atunci se desfăcură toate încheieturile disciplinei și retragerea oastei romeice degeneră într-o fugă fără de regulă. Adevărat că împăratul puse să se întreprinză din nou campania în contra românilor și cu mai mari oștiri, dar și aceasta curse fără bun rezultat, de vreme ce romeii, moleșiți și intimidați, se fereau cu teamă din drumul oricărei ciocniri cu viteazul inamic. Pe cînd Petru sporea în curaj și putere de luptă și era singur stăpîn atît pe teatrul de luptă cît și în țara cucerită, Ivanco pierdu din parte-și nădejdea într-un spornic ajutor despre romei, se furișă tiptil din orașul Tîrnova, pe care nu-l mai putea mănținea, și se refugie la-mpăratul la Constantinopole, cu gînd să-l cîștige în persoană pentru interesul său. Rușinea romeilor de a fi învinși în așa chip de un popor incult și mai puțin numeros [î]i injosea și-i descuraja, jignind adînc mîndria națională a grecilor. A împinge și a esploata cum se cuvine această mîndrie se potrivea tocmai cu planul și nevoia de ajutor a lui Ivanco. Acestuia-i mai veni la îndemînă și împrejurarea favorabilă că și Petru pierdu viața de mîna unui connațional îndușmănit și că, în urmarea firească a acestei întîmplări, domnia preste români și bulgari trecu asupra frățini-său Ioannitius (Ioan), care nu avea încă esperiență, nici se arătase cine-i[a].

Ivanco găsi la-mpăratul o primire prietenoasă și îndemnătoare și știu să-și facă în curînd vază la Curte. Bărbat nalt și subțire, de-o eminentă tărie fizică și spirituală; temperament vioi și pornit spre mînie, caracter statornic, plin de planuri cari mergeau departe, dar pe cari le cultiva cu îndărătnicie, prietenos în purtarea lui cu romeii dar mănțiindu-și pururea intactă individualitatea sa, fugarul acesta era un tip vrednic de mirare și izbuti curînd prin servicii folositoare să ajungă în mare grație la bizantini. Împăratul încuviință însurătoarea lui Ivanco cu Teodora, fiica sebastocratorului Isaac, pe care acesta i-o promisese de mult, puse să-l treacă pe Ivanco în lista de rang a celor mai apropiate rude ale dinastiei domnitoare și-l încărcă cu prerogative și averi. Fiindcă nunta nu se putea face încă cu logodnica Teodora, ce era în vrîstă copilărească, pețitorul nerăbdător își aruncă privirea lacomă asupra mumei logodnicei sale, văduva Anna, care era în floarea vîrstei și peți cu dinadinsul mîna ei, socotind că în locul mielușelului sugător e mai bună oaia mumă, crescută și folositoare. Între acestea el era de mare folos romeilor în campaniile lor și ei îl opuneau româno-bulgarilor și cumanilor năvălitori ca pe un campion de frunte și în genere cu bun succes.

---

[a] Ioaniță e pînă în ziua de azi în limba română diminutivul numelui Ioan.

Din cînd în cînd el se asocia cu suita împăratului, cînd acesta mergea la război, și se distingea într-adevăr înaintea tuturora prin destoinicia sa militară. Cu privire la neopritele și prea desele incursiuni pustiitoare ale româno-bulgarilor și cumanilor în Macedonia și Tracia, precum și în vederea pustiurilor create în acest chip de-a lungul Emului, speranțele romeilor năpustiți începură a se concentra încet-încet pe creștetul lui Ivanco, ca singurul contrariu de-o samă cu Asaniziiᵃ.

Campaniile zădarnice ale împăratului Alexie contra românilor și a căpitanului lor Chrysos.

Între acestea nevoia împingea totuși pe bizantini să se-mbărbăteze la o acțiune puternică. Orașele Traciei, cumplit de părăduite de către români și cumani, se rugau fierbinte împăratului să le deie de sîrg ajutor; afară de aceste se mai cerea o opunere corespunzătoare la năvălirile prădalnice ale căpitanului de bande Chrysos, care-și punea la cale cu multă tăinicie incursiunile sale în ținutul Serras. Acest Chrysos era român de origine, altfel un om mărunt de stat, și, cînd se ridicase nația lui contra romeilor, el nu numai că nu se unise cu mișcarea lui Petru și Asan, ci încă se opinti contra ei și încheie chiar un pact cu romeii, prin care se punea la dispoziția lor împreună cu ceata lui de voluntari de 500 de oameni. Curînd se dete pe față însă purtarea lui ambițioasă, fără credință și vicleană : el stătea în înțelegere secretă cu connaționalii săi răsculați, căuta să se ridice repede și aspira el însuși la domnia asupra patriei sale. Descoperindu-se aceasta, el căzu în dizgrație și fu închis în temniță, dar, jurîndu-se că e nevinovat și oferindu-și serviciile, știu să ia atît de bine ochii bizantinilor încît îi dădură drumul. El fu trimis în campanie cu însărcinarea de-a apăra contra inamicului orășelul de munte Strummiza, ale căruia case păreau, privite din poala muntelui, ca niște cuiburi de păsări, iar locuitorii ca păsările chiar; dar și acuma el amăgi guvernul împărătesc, căci luă acest oraș, dar îl luă pe seama lui și cu intenții personale, și de acolo chiar începu să bîntuie pe învecinații romei cu ostilități fățișe.

Pentru a pedepsi pe acest trădător, cît și pentru a subjuga pe ceilalți români, împăratul plecă la orașul și castelul Kypsella, strînse acolo o oaste numeroasă și dispuse toate cele trebuincioase pentr-o campanie cu izbîndă; dar, după o pregătire numai de două luni, i se și urî, se sătură de toate gîndurile războinice și se-ntoarse fără nici o ispravă în capitală, după care se risipi și oastea adunată degeaba. Necredința conjugală și neapărata condamnare a soției sale Eufrosina, îi părea împăratului un lucru mult mai important și mai urgent decît apărarea teritoriului statului, siguranța supușilor săi și curăția onorii militare a împărățieiᵇ.

În anul următor (1199) împăratul totuși se-mbărbătă, porni din castelul său Kypsella la Thessaloniki și merse cu oaste împotriva rebelului Chrysos, carele nu se mulțumise cu luarea Strummizei, ci luase în puterea sa și cetatea Prosakou, unde-și așeză scaunul său de domnitor. Dar această cetate era o tărie de rangul întîi, favorizată cu deosebire de natură și de artă, deci foarte greu de luat. Așezată între stînci cari cădeau drept în jos, la culme rupturile în crestături și vîrfuri ascuțite, iară la bază formînd o singură masă stîncoasă, neavînd decît o singură cărare de intrare, îngustă și șerpuindu-se cu greu între două prăpăstii, altfel încujurată de stînci și grămezi de piatră care nu se puteau trece și pe unde abia caprele se puteau sui, încunjurată de adînc-volburătorul rîu Axios (acum Wardari), care se-ncolăcea asemenea unui șarpe pe lîngă ea, cu ziduri înalte, cu turnuri tari și prevăzută cu întărituri îndrăzneț înaintate și lucrate cu tot meșteșugul cuvenit, cetatea asta dădea un puternic punct de razim pentru baza de operațiune a viteazului Chrysos, care era priceput întru ale războiului și se mărginea numai la defensivă. Acest căpitan prețui pe deplin marea însemnătate a acestui loc întărit, pîn-acuma în părăsire și făr-de nici o garnizoană din partea romeilor; deci el încunjură cetatea cu mașine de zvîrlit proiectile de piatră și cu alte soiuri de praștii de tot felul, adună mari provizii de nutreț, bucate și vite în prevederea unei împresurări mai lungi și așteptă inimos și

---

[a] Nicetas Choniates, *Historia* (edit. Bonni.), pag. 612—624.

[b] Nicetas Choniates, *Historia* (edit. Bonn.), pag. 613 și 614.

cu tărie oastea romeică. Singurul neajuns de care suferea întrucîtva garnizoana lui era lipsa de apă bună de băut, care trebuia adusă cu ciuturele din rîu.

Între acestea domneau în tabăra romeilor două păreri opuse asupra planului de operație ce ar trebui urmat. Sfătuitorii și căpitanii, care aveau esperiența războaielor și erau familiarizați cu teatrul campaniei, îl sfătuiau pe-mpărat să ocolească deocamdată cetatea Prosakon și să ia mai întîi cu puterea celelalte orașe, localități și ținuturi cîte s-au fost unit cu Chrysos și abia după biruirea acestora să-nceapă atacul în contra cetății Prosakon; căci luarea localităților lesne de biruit ar spori curajul oștirii, ar îmmulți prăzile, l-ar pune pe Chrysos în poziție grea, ba l-ar aduce poate la desnădăjduire; pe cînd atacîndu-se chiar de la-nceput neînvinsa cetate și stîncile ei, cu neputință de a fi urcate, urmarea neapărată ar fi numai osteneli zădarnice și o măcelărire de prisos a oștirii proprii.

Dar oricît de cuminte și admisibil era acest sfat, eunucii, oamenii de casă, curtenii mai înalți și pajii imberbi ai împăratului i se opuseră cu vlociune și îndărătnicie și se făcură luntre și punte pentru a pătrunde cu opinia lor, ca trupele adecă să meargă de-a dreptul contra cetății Prosakon și contra lui Chrysos.

De va cădea cetatea aceasta — socoteau ei — atunci inamicul nu va mai putea rezista nicăiri. De ce să nu meargă de-a dreptul la punctul acela care, luat o dată, aduce moartea inamicului? De ce să înainteze cu încunjur și ocolituri? Apoi petrecerea în asemenea locuri sălbatece, fără de farmec, trebuie să fie cu atît mai nesuferită și mai înfiorătoare cu cît s-apropie anotimpul în care fructele de tot soiul încep a se pîrgui în acel rai de grădină de lîngă Propontis, sădită de mîna lui Dumnezeu, care strălucește cu atîtea frumuseți și te cheamă de nu te poți împrotivi. Șoptirea zefirelor dulci și răcoritoare, împroșcarea cu apă a delfinilor, plăcerile băilor, fîlfîirea în zig-zag a rîndunelelor ce se giugiulesc, murmurul șerpuitor al izvoarelor limpezi ca cristalul, cîntecul farmecător al privighetorilor, șuierul ciocîrliilor ce sfîrîie zburînd sprinten, gungurirea și cîntecul celorlalte păsări în dumbravă și rediuri sînt desigur atracții îndestul de puternice și ademeniri irezistibile, pe cari nu trebuie să le respingi de dragul unui folos mic sau poate numai fictiv.

Idilice s-ar părea asemenea cuvinte de înduplecare în mijlocul războiului și totuși fură ascultate pe deplin de împăratul, care se zvîrli acum cu toată graba și cu toată puterea asupra cetății Prosakon. Cînd întreprinse cel dentîi asalt n-a putut izbuti, cu toate silințele și tot eroicul curaj al năvălitorilor, numai din cauză că nu se făcuse pregătiri destule, că eunucii nu prevăzuse nimic din cîte erau datori să prevadă în puterea funcțiunii lor, ba nu procurase la vreme nici măcar cele mai trebuincioase lucruri, precum sape și scări, pentru suirea pe ziduri.

În ziua următoare romeii reînnoiră atacul, dădură însă de o rezistență și mai mare din partea inamicului, care cîștigase mult în privirea curajului și gustului de întreprinderi prin succesul zilei întîia. O adevărată ploaie de pietre se revărsă asupra năvălitorilor, sfărîmîndu-i. Un mecanic meșter, odinioară la romei, acum însă cu leafă mult mai mare în serviciul romînilor, îndreptă mașinele-praștii c-un efect zdrobitor asupra năvălitorilor și prăvălea mari bucăți de stînci asupra lor. Garnizoana, făcînd o ieșire noaptea, dărîmă toate lucrările de împresurare ale romeilor, risipi străjile lor și puse o mare parte a oștirii în așa neorînduială încît protovestiarul Ioan, unul din cei dentîi generali, fugi din cortul său, fără de papucii lui în floarea broaștei, pe cari-i purta ca o prerogativă a înaltei sale demnități, cari papuci ajungînd în mîna îndrăzneților romîni, ei făcură haz și rîs mare de acesta. Buți de vin, goale, prăvălite noaptea pe mare întuneric din cetate, hodorogeau greu prăvălindu-se și speriau pe împresurătorii care nu pricepeau ce este.

Pierzînd nădejdea cuceririi atît de grele a acestei cetăți, amar dezamăgit asupra crezutei ușurințe a întreprinderii și zbătîndu-se nerăbdător contra unei petreceri mai lungi în tabăra de campanie, împăratul Alexie hotărî să cîștige pacea pe calea tratărilor de învoială, și nici o jertfă nu-i părea prea mare pentru aceasta. Ca și cînd ar fi fost biruit deja, el lăsă cetatea Prosakon, orașul Strummiza și toată țara de primprejur în posesiunea și spre folosul lui Chrysos, după toate formele juridice; apoi îi făgădui că, deși acesta era deja căsătorit, îi va da mînă de ajutor la o nouă însurătoare în Constantinopole, c-o mireasă pe care-și va alege-o Chrysos dintr-o înaltă familie aristocratică. Abia întors în rezidență, împăratul despărți pe fiica protostratorului său (marelui comis) Manoil Kamytzes de bărbatul cu care ea trăia în legitimă căsătorie și-o trimise cu nuntași aleși la împăcatul Chrysos, care și făcu pe loc nuntă. La masa cea mare mirele se arătă foarte destoinic în serviciul lui Bacchus, și cînd mireasa, după obiceiul grecesc de atuncea, nu voia nici să beie nici să mănînce, nici să urmeze invitărilor lui, el, cuprins de mînie, începu s-o mustre și s-o înjure, oprind-o, din despreț în limba grecească, ca nu cumva să guste ceva[a].

Așa capăt rușinos avu campania întreprinsă cu atîta sumeție; cu toate acestea împăratul căută despăgubire și uitare în jocuri copilărești și în plăceri ușoare, în al căror mijloc îl surprinse o nouă veste rea.

Ivanco se leapădă de romei, se apără bine și în fine e prins.

Norocitul dezertor Ivanco se suise din treaptă în treaptă la mare vază atît pe terenul politic cît și pe cel social prin puterea sa de acțiune și dibăcia sa. Soț al nepoatei împăratului, se apropiase de dinastia domnitoare prin legături de înrudire, i se încredințase comanda peste trupele cari, stînd lîngă Filipopole, erau menite a abate năvălirile româno-bulgare, și ajunse la o putere nelimitată în acea regiune, pe care-o administra după propria lui chibzuință. El își schimbă numele și, dintr-un fel de considerație măgulitoare pentru împăratul, se numi și el Alexie, dar pregătea în toată taina și cu toate perspectivele succesului o răscoală în contra Împărăției romeice. Între connaționalii săi recrută cu succes prin bani și daruri un partid destoinic de război, îi dete arme îndeajuns, zidi în împrejurimile Emului casteluri atît de tari și așa la loc potrivit așezate încît intrarea la ele căta să rămîie închisă inamicului, înmulți partea aceea de oaste bizantină care era de-un neam cu dînsul, împuțină și înlătură pe aceea ce era compusă numai din greci sau din altfel de romei și, oricîtă bănuială ar fi putut da toate acestea, el totuși știu să le urzească așa de bine și să ia ochii cu atîta meșteșug încît împăratul, fie de frică ascunsă, fie de orbire adevărată, îl lăuda pentru tot ce făcea, îl încărca cu daruri bogate și-i intra în voie la oricîte ar fi cerut. Consiliarii și Curtea împăratului suspectau într-adevăr purtarea lui Ivanco și susțineau că pregătirile lui ascund o vederată primejdie pentru statul romeic, de vreme ce un barbar, care cu puțin înainte fusese inamic de moarte al romeilor, nu se putuse schimba ca din senin în amicul lor sincer și statornic; căci nu cuvintele sale dulci, ci faptele sale problematice îi trădează planul de uzurpațiune ce-l are-n gînd; deci destituirea lui Ivanco din funcțiune și demnități o dictează împrejurările chiar, și acest sfat i se poate da împăratului cu bună conștiință.

Monarhul, stăpînit parcă de-o oarbă ursită, rămînea surd la aceste admonițiuni bine întemeiate; dar se convinse îndestul de curînd de adevărul lor cînd sosi uimitoarea știre cumcă Ivanco (Alexie) se făcuse nevăzut din capitală la Filipopole și c-a avut cutezarea de-a ridica acolo flamura răzvrătirii. Încremenit de știrea unui eveniment atît de neașteptat, neștiind cum să puie pe picior de bătaie o oaste îndestul de puternică și neștiindu-se sfătui cu lipsa sa de energie și de putere de acțiune, împăratul se mărgini la-nceput cu încercarea de-a-l împăca, trimițînd la Ivanco pre un eunuc, împiegat la Curte și care-i fusese prieten, cu însărcinarea ca să îmblînzească pe rebel prin vorbe bune și, de se poate, să-l abată cu totul de la calea răzvrătirii. Dar vicleanul eunuc, departe de-a-și împlini scopul soliei, îl îmboldi și mai mult pe rebel în intențiile sale, îi puse în perspectivă sigură că prea curînd or să-l atace romeii și-l sfătui să părăsească șesul și să caute scăpare la munți, atît pentru dînsul cît și pentru partizanii săi. Sfatul și încurajarea aceasta se potriveau bine cu intențiile și hotărîrea lui Ivanco și fură lesne ascultate. Pentru că, între asemenea împrejurări, vîlvoarea răscoalei nu se putea înăbuși prin pace, învoială sau desistare, ginerii împăratului și marele comis (protostrator) Manoil Kamytzes plecară în campanie contra rebelului c-o însemnată oștire. Dar de la început ei dădură mare pas rebelului, așternîndu-se pe luat și pe ascuns pradă și pierzînd cu acest chip o mulțime de vreme. În consiliul de război se pricîră deocamdată cu părerea unor capete fierbinți cari stăruiau ca să se mute teatrul războiului chiar în munți, pentru urmărirea directă a lui Ivanco (Alexie), dar în urmă găsiră totuși mai cu cale și luară hotărîrea de-a se pune mai întîi în posesiunea orașelor și locurilor tari pe cari le cucerise Ivanco. Făcură atac asupra unei tării zidite pe-o clină de munte lîngă Kritzimo[a] pe care-o și luară cu asalt, deși nu fără pierderi simțitoare. Tot astfel căzură și alte orășele și locuri întărite în puterea romeilor năvălitori, *mai* cu vărsare de sînge, *mai* prin capitulație. Cu toate acestea Alexie (Ivanco), dibaci întru ale războiului și bogat în iscodiri, știu să le creeze poziții grele și mai cu samă cu un vicleșug războinic avu un succes escelent. El puse să strîngă o mulțime de turme ce pășteau pe plaiurile munților, le coborî la șes și le trimise împreună c-un număr de romei prizonieri, ca parte de pradă cuvenită aliatului său Ioan, stăpînitorul regiunii Zagora, înlăuntrul lanțului de munți al Balcanilor, cu care încheiase încă de mai-nainte o alianță definitivă în contra Împărăției romane a Răsăritului; el se puse tot într-o vreme la dos c-o parte a oștirii lui, știind prea bine că romeii, din lăcomie, dorință de pradă și din iubire pentru compatrioții lor, vor pune la o parte orice considerație a propriei lor mîntuiri. Și într-adevăr protostratorul Manoil Kamytzes, cum auzi despre acel tren însemnat de vite și de oameni, și porni din cartierul său general Batrachocastro spre orașul Baktunion, în apropierea trenului, și-ndată ce sosi în zarea acestuia împinse trupele sale toate la pradă și spoliațiune, iar el însuși, mergînd călare fără nici o grijă pe un cal de primblare, privea ca spectator numai lupta ce se încinsese. Dar deodată se repezi Alexie (Ivanco) pe neașteptate cu oștirea din ascunzătoare, încunjură pe neprevăzătorul protostrator în mai multe puncte, îl mrejui din toate părțile și-l grămădi așa de rău încît a trebuit să se dea prins. Descurajați prin bine-izvoditul meșteșug, romeii nu mai cutezară să deie piept cu rebelii, a căror îndrăzneală creștea văzînd cu ochii, și nici nu se mai încăierară în luptă cu ei, ci se retraseră iar la Filipopole, buni-bucuroși de-a se vedea siguri de armele lui Ivanco măcar după valurile acestui oraș. Rebelul biruitor luă acum în posesiune toate forturile și orășelele care meritau oarecare considerație, fie pentru că erau pe vîrfuri de dealuri, fie că erau greu de ajuns, stînd în creierii munților Emului; apoi împinse la revoltă și localitățile și ținuturile din șes, încît turburarea se lățea asemenea unei epidemii. Izbucnise deja în flăcări răscoala în regiunea de la Mosynopolis pînă la Xanthia și pîn-la muntele Pangoeus, atingea orașul Abdera și se lățise peste ținutul smolenilor și a împrejurimilor lui. Ivanco (Alexie) nu uită ca s-aducă romeilor din regiunile rebele pierderi însemnate, prinzîndu-i și ucizîndu-i, pe cînd pe connaționalii săi cari se asociase de bunăvoie cu revolta, îi lăsă în pace pe posesiunile lor. Dar cu puterile îi crescu și îndrăzneala și acel soi de cruzime sălbatecă pe care aproape toate popoarele barbare o consideră ca vitejie personală; deci se-ntîmplă aievea că la ospețe Ivanco tăia în bucăți romei prinși.

---

[a] Nicetas Choniates, *Historia*, (edit. Bonn.) pag. 665—675.

Împăratul Alexie, departe de a se mîhni tocmai mult pentru neizbutirea campaniei, arăta din contra prin faptele sale că el privea prinsoarea protostratorului său, Manoil Kamytzes, ca un caz de noroc pentru dînsul și ca o răsplătire ce i-o hărăzise soarta. El puse mîna-ndată pe averea foarte mare, aproape regală, a acestui demnitar, nu lăsă nimic din ea neștiricit și nepipăit și-n fine condamnă pe soția și pe fiul nefericitului prizonier la închisoare, fără chiar de-a motiva în mod cît de general crima lor; după care se duse pe la sfîrșitul primăverii la Kypsella, pentru a se odihni în tihnă[b].

Progresele rebelilor nu-i dădură însă decît prea puțină pace. El își strînse oastea, porni la Orestias (Adrianopole), dar tăbărî acolo mai multe zile în deplină inacțiune, fără să știe încotro, cu totul nelămurit și nehotărît de ce să s-apuce. După opinia sa rebelul Ivanco (Alexie) era neînvins, iar pe oastea romeică te puteai întemeia așa de puțin încît numai la strigătul inamicului tresare de spaimă. Chiar ieșirea la război a împăratului în persoană era cu totul de prisos în părerea romeilor și, ca un fel de ironie pentru buna izbîndă a rebelilor, dar mai cu samă un stimulent puternic pentru inamic, a cărui îndrăzneală sporește cu orice retragere a romeilor. Considerînd puterea împrejurărilor, monarhul într-adevăr ținu samă de acestea toate și trimise pe cei mai credincioși dintre secretarii săi la Alexie (Ivanco), ca să-i facă propuneri de învoială; dar în caz de trebuință el calcula și cu asasinarea și pregătea în taină cele trebuincioase. Pentru a nu sta cu totul cu mîinile-n sîn, el porni în fruntea armiei în provincia Filipopoli, atacă castelul Stenimachus, ocupat de inamic, îl cuceri și condamnă garnizoana la robie. Ivanco din parte-i disprețuia orice întîlnire cu autocratul și nu voia s-auză de pace decît sub următoarele două condiții: întîi, să i se recunoască prin diplomă împărătească de întărire toate orașele și ținuturile cîte le luase pîn-acum în posesiune; al doilea, să i se trimeată cu insignii împărătești logodnica sa, prințesa Theodora. Împăratul încuviință într-adevăr aceste condiții și atît el cît și Ivanco întăriră prin jurămînt solemn învoiala. Împăratul trimise acuma pe Alexie, cel mai în vîrstă ginere ce-l avea, să-i ducă lui Ivanco această solie de pace și, în puterea împăcării giuruite, să-l poftească prietenos în tabăra curții pentru o convorbire. Acesta, neavînd nici un prepus, urmă invitarea, dar în vremea vizitei fu prins după porunca împăratului, care-și uită de jurămînt, aruncat în temniță și pus în lanțuri. Se-nțelege că acuma romeii putură lua lesne orașele și întăriturile ce fusese pînă acuma în mîinile românilor, și după ce împăratul mai trimise în exil și pe Mito, fratele lui Ivanco, se-ntoarse în capitală, mîndru de laurii cîștigați într-un mod atît de mișelesc[a].

---

[a] Acest nume amintește cuvîntul românesc și azi întrebuințat *cricimă*.

[b] Nicetas Choniates, *Historia*, (edit. Bonn.) pag. 675–681.

Năvăliri unite a românilor în anul 1200 și retragerea cumanilor.

Pierderea conducătorilor încercați le luă românilor deocamdată orice chezășie de succes strălucit a activității lor războinice, dar [nu] le luă nici curajul îndrăzneț al luptei, nici dorința de-a întreprinde războaie și năvăliri prădalnice. În anul 1200 românii, uniți cu cumanii, irupseră în Thracia, pustiiră cea mai frumoasă parte a țării și se-ntoarseră acasă cu mult plean, fără să fi fost atinși măcar. În această incursiune amenințaseră pînă și capitala împărătească despre uscat, dar căutară să se lase de alte atacuri în urma ajutoarelor pe cari rușii din Halici și Kiev le deteră romeilor, înrudiți prin lege, atît de buna lor voie, precum și după îndemnul păstorilor lor bisericești. Rușii, zeloși în pravoslavie, o luase de mult a nume de rău cumanilor cumcă aceștia precupețeau la popoare necreștine pe creștinii prinși în roirile lor prădalnice. Roman, marele duce de Galiția, ridică în grabă o oaste mare și puternică, irupse în Cumania și o pustii cu atît mai ușor, de vreme ce cea mai mare parte a cumanilor purcesese în contra romeilor, aliați fiind cu românii. Atacul în spate îi sili pe cumani să se retragă și să-și apere propriul lor pămînt și-i opri totodată de alte incursiuni, procurînd prin aceasta romeilor un armistițiu binefăcător și multă ușurare. Marele duce Roman căută îndealtmintrelea în cazul acesta și de interesul său propriu: căci căzuse la ceartă și luptă cu Rurik, principele de Kiev, și cumanii luaseră parte contra lui ca aliați ai lui Rurik. Roman, domnitor cu putere de acțiune și viteaz, învinse în lupta aceasta, pricinui mari pierderi vitezei trupe auxiliare a cumanilor, care lupta în partea lui Rurik și-și folosi în chipul acesta și lui însuși și romeilor[b].

Existența asigurată a statului româno-bulgar.

Astfel vitejii româno-bulgari izbutiră să stoarcă o proprie a lor existență politică de la romeii cei ipercivilizați, însă tot atît de demoralizați. Întemeietorii neatîrnării și conducătorii poporului lor și a celui bulgăresc e drept că-n cea dentîi năvălire mai mare (1185) fură biruiți și, în urma înfrîngerii ce suferiră, o parte a bîntuitei populații românești fugi dincoace, pe malul stîng al Dunării, și se așeză, măcar pentru cîtăva vreme, în țara cumanilor; dar, îndată ce bizantinii dovediră că nu știu a se folosi de victoria lor, românii își încordară toată energia ce le rămăsese, bătură curînd după aceea oastea împărătească trimisă împrotivă-le și se menținură cu atîta noroc în țările mai sus numite încît guvernul romeic (roman răsăritean), atacat puțin după aceasta de cruciații latini în capitala sa proprie și alungat în Asia, se văzu silit să contenească din luptă și să-i lase pe rebelii biruitori în buna lor voie și liberi, în ținuturile și țările ce și le cîștigaseră. Astfel, pe la capătul sutei a douăsprezecea și la începutul celei de-a treisprezecea (1185—1204), se ivi un stat de sine stătător, neatîrnat și purtînd titlul de regat, care într-adevăr, pentru multiplul său amestec cu elemente slavone, se numi regat bulgaro-român, dar care e ridicat pe o temelie precumpănitor românească în privirea căreia un renumit scrutator al istoriei putea cu drept cuvînt să susție că în organismul noului stat, în care se lucra în comun, pentru unul ș-acelaș scop, românii reprezentau capul, slavii brațul[a].

---

[a] Nicetas Choniates, *Historia*, (edit. Bonnae de anno 1835) pag. 685—687.

[b] Nicetas Choniates, *Historia sui temporis*, (editio Bonnae ex anno 1835) pag. 691—692.

Neizbutite încercări de alianță cu germanii.

Frații Petru și Asan, înfățișîndu-se de la-nceput sub titlul de domni ai românilor și bulgarilor (*Domini Wlachorum et Bulgarorum*) au avut purtare de grijă nu numai pentru constituirea noului stat după model bizantin, ci mai cu seamă și pentru ridicarea unei oștiri regulate, prin care pe de o parte știură să ajungă la neatîrnare și să inspire spaimă, iar pe de alta căutau a-nmuia guvernul împărătesc prin dese prădăciuni în învecinatele provincii bizantine. Regatul Asanizilor, foarte amestecat în privirea originei, compunerii și direcției, de-o formă hibridă în privire etnografică, a limbilor și a elementului politic, își avea punctul său de gravitație în antipatia comună a populațiunilor sale contra Împărăției romane din Răsărit, acest protivnic de căpetenie urît tuturor cîți nu erau greci, precum și în ținerea la un loc, dictată de legea conservării de sine, a unor naționalități slabe contra asupritorului puternic al existenței lor. Căci certuri serioase și ciocniri crunte nu-l amenințau pe noul stat numai despre partea împăraților grecești, ci și despre împărații latini din Constantinopole, precum și din partea regilor Ungariei, cari pretindeau suveranitatea asupra Bulgariei. Dar, prin o politică cu minte, cei doi domni români știură să conjure primejdiile situației. Împăratul Germaniei Frederic I (Barbarossa), pornind în cruciată spre Palestina la anul 1189, luă drumul preste Serbia, dar începu o ceartă rea, care era să fie aproape ruptură, cu-mpăratul grecesc, Isaac Angelos, care se supără cumplit pentru violarea teritoriului său; ci îndată ce se-ntîmplă aceasta, se grăbiră atît principele sîrbesc, Niemania, cît și frații Petru (Kalopetrus) și Asan să-i propuie și să îndeplinească numaidecît o alianță armată contra Împărăției bizantine, sub condiția unor alte beneficii la cari avea să se oblige împăratul. Împăratul Frederic I, pretestînd pacea dintre el și-mpăratul grecesc, nu găsi cu cale de-a primi propunerile principelui sîrbesc și a celor bulgaro-români, aduse cu atîta grabă și de bunăvoie. Dar fiindcă, în urma lipsei de bunăvoință din partea guvernului bizantin, împăratul Frederic I se văzu silit să ierneze în Thracia, principii români reînnoiră propunerile lor în ianuarie 1190 la Adrianopole, de astă dată într-un mod și c-o formulare hotărîtă, c-un zel ce dovedea că le pasă de o asemenea alianță. Ei propuneau să deie o oaste aliată de 40000 de oameni, compusă din români, bulgari și cumani, la care s-ar fi adaos un contingent sîrbesc de 20000 de oameni, așadar la un loc o oaste întrunită de 60000 de oameni care, cu-nceputul primăverii aceluiași an, avea să alerge în ajutorul germanilor și să pornească împotriva Constantinopolei; iar după dărîmarea guvernului și puterii bizantine, coroana împărătească a Împărăției romane a Răsăritului (romeice) avea să se așeze pe fruntea Asanidului Petru (Kalopetrus). Deși propunerea era măreață, plină de urmări, nu tocmai nerealizabilă și foarte ademenitoare, totuși împăratul Frederic I nu voi să se asocieze la primejdiile unei asemenea întreprinderi și nici se lăsă abătut de la urmărirea scopului său propriu și principal: de la cruciată; el se-nvoi cu împăratul Isaac Angelos cu binele, trecu în corăbii în Asia și refuză scurt și cuprinzător alianța bulgaro-română.

Ioanaițiu în cetatea Varna

Pe lîngă acest nesucces diplomatic al Asanizilor, nepriincios consistenței șovăitorului regat, mai venea încă un alt rău dinlăuntru, cu mult mai nesuferit, adecă o vrajbă de moarte în chiar sînul familiei domnitoare. Precum am espus mai sus pre larg, căzu mai întîi Asan de mîna vărului său Iancu, după aceea căzu însuși Petru (Kalopetrus) în an[ul] 1197 de mîna unui alt membru trădător al familiei. Acuma se puse-n fruntea regatului al treilea din frații Asanizi, anume Ioanițiu sau Kalojoannes, om hotărît și c-un spirit cumpătat de întreprinderi, dar și c-un adaos de deșertăciune și de cruzime, un regent care ridică statul româno-bulgar la culmea măririi lui și jucă un rol foarte însemnat, aproape decisiv, în acel război greco-latin care avu de rezultat cucerirea Constantinopolei.

---

[a] Robert Roesler, *Romänische Studien*, Leipzig 1871, pag. 110. O scriere excelentă, cu adînc temei și inatacabilă în privirea celor mai multe opinii ale ei.

În anul 1200 Ioannițiu întreprinse cu o oaste numeroasă și bine armată o campanie lîngă țărmurii Mării Negre. Pe cale cuceri foarte cu ușurință orașul Constanția, în ținutul de la Rodope, ce era de oarecare însemnătate, rase întăriturile lui și-nainta apoi cu vitejie contra cetății Varna ce se ridica lîngă malul mării. Asediul se-ncepu sîmbătă în săptămîna patimilor. Prin aceasta se iritară sufletele susceptibile și fanatic-evlavioase ale garnizoanei, compuse în mare parte din mercenari latini și oameni aleși, care-i opuseră lui Asan o rezistență foarte cerbicioasă. Pentru scopul asaltului Ioannițiu puse să facă o mașină, proprie în felul ei, cu patru laturi, a căreia lungime corespundea cu totului cu lărgimea șanțului orașului, și era tocmai atîta de înaltă cît și zidurile cetății. Pusă pe roți și-mpinsă pîn-la marginea șanțului, mașina fu răsturnată acolo, umplînd șanțul pe deplin și țiînd locul scărilor la urcarea zidurilor cetății. Prin acest uz dublu al aparatului bine măsurat, asaltul asupra cetății izbuti și cetatea căzu după trei zile de-mpresurare în săptămîna luminată. Ioannițiu, împins de sete de sînge, zvîrli pe toți, pe cîți îi putu numai prinde din oraș, în șanțurile cetății, îi acoperi cu pămînt pîn-în creștet, încinse astfel cetatea c-un cumplit brîu de morminte de-o nefericită memorie, rase zidurile și întăriturile din temelie, găti astfel grozave Paști orașului dărîmat și deșert și se-ntoarse apoi fără grijă și nesupărat de nimeni în Moesia, după campania aceasta de răzbunare.

Nouă răscoală în Macedonia. Protostratorul Manoil Kamytzes, vărul împăratului, săturîndu-se în sfîrșit de lunga sa închisoare în Moesia, imploră pe-mpăratul ca-n puterea legăturilor de înrudire să-l scape de închisoare și să închebe banii de răscumpărătură necesari din averea proprie (a protostratorului) ca să nu mai sufere mai mult ca un criminal în mîinile barbarilor. Respingîndu-i-se cererea, el se adresă cu dînsa la puternicul român, Chrysos, care, încuviințîndu-i-o, trimise suma cerută de doi centenari de aur și luă pe răscumpăratul prizonier la sine în Moesia, iar, pînă la răspunderea sumei împrumutate, îl așeză pentru siguranță în cetatea Prosakon. Din nou și mai fierbinte protostratorul conjură pe împăratul să răspundă suma de răscumpărare, într-adevăr mare, dar pe care averea solicitatorului o-ntrecea cu mult, de vreme ce trecuse de unul din oamenii cei mai bogați. Împăratul, pus între iubirea de rude și pofta de-a se folosi el însuși de averea protostratorului, se hotărî pentru aceasta din urmă și-și închidea pur și simplu urechile la rugăciunile lui Manoil. Atunci pierdu răbdarea atît el cît și Chrysos și apucară armele spre a lua cu de-a sila ceea ce nu puteau scoate prin rugăminți. Hotărăsc împreună să cadă asupra țărilor romeice, ce se megieșeau cu Prosakon, ocupă fără greutate orașul Pelagonia, iau asemenea lesne localitatea Prilapo, biruie ținutul de primprejur, răzvrătesc ținuturile mai depărtate, pătrund prin valea Tempe în Tessalia, ocupă șesurile, împing la revoltă provincia Ellada și instigă Peloponezul la răscoală. Răscoala se-mputernicește și se lățește mai cu samă de cînd administratorul politic al Greciei, Ioannes Spyriodionakis, făcuse asemenea cauză comună cu rebelii.

Împăratul, suferind de podagră, chinuit și de remușcări atît pentru zizania cu văru-său, protostratorul Kamytzes, cît și pentru că numise administrator pe mișelul de Spyriodionakis, se-mbărbătă în sfîrșit, strînse o oaste considerabilă și formă din ea două corpuri de armată. În fruntea corpului de espediție, menit a merge contra lui Spyriodionakis, puse pe ginere-său Alexie Paleologul, om cu minte și viteaz; comanda peste al doilea corp de armată, menită a înainta contra protostratorului, o primi generalul Ioan Oenopolita. Alexie Paleologul se dovedi norocit în întreprinderea lui, știu să-l biruie cu totul pe piticul său potrivnic Spyriodionakis și-l sili să fugă în Moesia. Mai mult ținu și mai greu se putea înăbuși rezistența protostratorului. Împăratul, plin de vicleșug, încercă cu succes să mulțămească pe unul din protivnicii aliați și să izoleze în acest chip pe cellalt, paralizîndu-l. Chrysos, mrejuit cu mult meșteșug, se dispune spre pace și concesii, se-mpacă cu-mpăratul, i se promite de soție nepoata împăratului, Teodora, care fusese logodnica lui Ivanco și care într-adevăr i se și dă în primire. Acum abia izbutiră trupele împărătești să reia în posesiune Pelagonia și Prilapos, să-l gonească pe Kamytzes din Tessalia și parte să-l învingă-n lupte, parte să-l facă a fugi de bunăvoie sub impresia propriei sale slăbiciuni. Protostratorul trebui pîn-în sfîrșit să deșerte și tarea cetate Stanos în care se retrăsese ca-ntr-o tărie neînvinsă. Printr-un vicleșug, întrebuințat contra lui Chrysos, căzu și Strumizza în mîinile romeilor și Ioannes Spyriodionakis, pierzîndu-și cauza, încheie asemenea pace. În strălucirea unor asemenea fapte glorioase, împăratul putu să se-ntoarcă-n capitală c-o mare sumețire de sine, de vreme ce de un timp încoace trecuse în ochii tuturor de inactiv și nerăzboinic[a].

Ioannițiu primește de la papa uniunea și coroana regală.

Papa Innocențiu III, om ambițios, poftitor de domnie și harnic, își aruncă mrejele sale după statul bulgaro-român, care se renăscuse dintr-un nou amestec, și papa o făcu aceasta cu atît mai fără teamă și mai cu succes, cu cît era dispensat de orice considerații pentru biserica grecească, cu care urmase ruptura deplină, iar puntul de razim al lui era împrumutat din trecut, care milita întrucîtva pentru dînsul. E drept că bulgarii se convertiseră la creștinism prin silințele zelului în credință a doi venerabili preoți greci, Metodie și Kyrill, și că fură botezați după rit oriental de preoți greci. Însă bulgarii o luaseră a nume de rău domnitorului lor, Boris, că-i silise să primească o religie care punea frîu poftei lor de a prăda și dorului lor de răzbunare contra numeroșilor inamici. Boris, neprimind sprijin de la greci contra nemulțămirii manifeste a poporului său, cercă ajutor la împăratul romano-german și la papa, apropiindu-și țara de biserica apuseană, deși tocmai atunci se aflau preoți greci în țară-i. Misionarii, trimiși numaidecît în Bulgaria din partea papei, începură lupta contra bisericei și preoțimei grecești și dădură astfel o scandaloasă priveliște acestui popor, încă barbar, care abia se convertise la religia iubirii prin fapte a aproapelui, a păcii pline de îngăduință și a concordiei frățești. Meritoșii convertitori, Kyrill și Metodie, încoronară opera lor, introducînd atît în Bulgaria cît și-n Moravia uzul limbei slave la liturghie, cu toate protestele patriarhului ecumenic și a papei, încît mijlociră pe cale pacinică altoirea și concreșterea bisericei cu chiar conștiința poporului.

În anul 1205 papa Inocențiu al III[-lea] trimise pe Dominic, arhiereul grecilor din Brundusiu, un om știutor de carte și limbă grecească și latinească, ca intermediator către regentul (Dominum) Ioannițiu (Kalojohannes) și-l prevăzu c-o creditivă vrednică de mirare. În acea creditivă papa se referă la originea romană a românilor și prin urmare la înclinația pentru scaunul apostolic, moștenită cu înrudirea prin sînge; deci papa-i adresează lui Ioannițiu admoniarea, ba chiar ordin formal ca să primească în mod demn și reverențios pe delegatul papal, puindu-i în perspectivă trimiterea-n curînd a unui împuternicit mai înalt sau adecă a unui legat în toată forma numai daca acest domnitor va fi dovedit îndestul seriozitatea intenției și adîncimea sumisiunii sale[b].

Cea dentîi solie papală care, vorbind în treacăt, a ajuns la locul destinației ei într-o vreme cînd cruciații apusului stăteau deja înaintea zidurilor Constantinopolei, începu tratările ei foarte bine, își ajunse scopul repede și pe deplin și știu să prinză cu nada în favorul scaunului papal pe principii bulgaro-români, pre cît de puternici pre atît de ambițioși. Ioannițiu primi cu mare bucurie pe trimisul și scrisoarea papei și declară că această din urmă e pentru dînsul mult mai prețioasă decît tot aurul și pietrele scumpe din lume. El mulțumea lui Dumnezeu și glorifica pe papa pentru că-l onorase indicînd acel sînge și acea patrie din care românii se trag într-adevăr după originea lor. El se puse pe sine și statul său sub autoritatea scaunului apostolic și se declară pe sine și pe poporul său gata de-a intra în biserica romană la care ei ar alerga cu atîta bucurie ca și copiii la sînul mumei lor. Dar ca o condiție de căpetenie el ceru ca mai întîi să i se recunoască din partea papei titlul său de rege, dîndu-i-se coroana și deplina demnitate regală, de vreme ce și cei ce l-au precedat la stăpînire, anume Petru și Samoil, au purtat în faptă și documentar titlul, coroana și rangul de principi neatîrnați *(imperatores)*. După acordarea acestei cereri principale, se va împlini, cît ține statul româno-bulgar, tot ce ar prescrie papa în folosul și spre onoarea bisericei romane. Pentru a trata verbal, deci mai cu de-amăruntul cestiunea, Ioannițiu delegă pre un sol propriu al lui, pe preotul Blasiu, episcop ales din Brandizuber, pe care-l trimise la scaunul roman împreună cu Dominic, internunțiul papal care se-ntorcea, și rugă să i se trimiță o ambasadă, mai înaltă prin rang precum i se și promisese din partea papei, de care apoi avea să se atașeze și preotul Blasiu, trimis îndărăt.

---

[a] Nicetas Choniates, *Historia* (editio Bonnae ex anno 1835), pag. 706—709.

[b] Stephanus Balutius, *Literae P. P. Innocentii III*, Parisiis 1682.

Innocențiu III continuă cu succes o tractare ce promitea atît de mult, căci curînd după aceasta trimise pe capelanul Curții și omul său de încredere, Ioan, ca sol cu scrisoare de răspuns către domnitorul româno-bulgar Kalojoannes (Ioannițiu). El liniști pe solicitatorul doritor de coroană, prin mîngîioasa împărtășire, că pe baza însemnărilor făcute în cancelaria papală, s-a descoperit că și în vremea de mai de mult mai mulți regenți româno-bulgari fură încoronați. El pomeni faptul, stabilit prin documente, că în zilele și după impulsiunea papei Nicolae I (838–867) hanul Boris, căpetenia cea mai de frunte a bulgarilor, primise botezul împreună cu întreaga sa țară și se rugase a i se trimite din partea scaunului papal un arhiepiscop pentru țară; papa-i aminti apoi că acest domnitor ce apăru sub numele de Mihail, rege al bulgarilor, aducînd daruri regești papei Adrian II (867–872), i-a făcut în scris rugămintea ca să-i aleagă un cardinal roman de arhiepiscop al Bulgariei care să fie sfințit de mîna papei chiar; dar el relevă totodată decursul rău al lucrului, de vreme ce cei doi episcopi romano-catolici, trimiși de acel papă împreună c-un subdiacon, au fost cu toate acestea alungați din țară și înlocuiți prin preoți greci.

În amintirea vie a acestei ușurințe bulgaro-române și tocmai de aceasta predispus a fi cu pază și neîncrezută băgare de samă, Innocențiu III se zbătea contra împuternicirii cerute a unui cardinal pentru încheierea tractărilor și se mărgini numai a autoriza pe capelanul Ioan ca, înlăuntrul ținuturilor româno-bulgare, să ia toate măsurile spirituale după proprie chibzuință și să predea episcopului orînduit saccosul, ca semn al deplinei puteri, să facă, cu ajutorul episcopilor romano-catolici învecinați, hirotoniile spirituale și să primească în fine juruințele ordinelor călugărești.

Capelanul Ioan mai primi instrucția ca să cerceteze temeinic și cu de-amăruntul cum stă cu coroana regală ce ar fi recunoscut-o biserica romană predecesorilor lui Ioannițiu și pe lîngă aceasta mai fu însărcinat să urmeze pertractarea începută cu regele și s-o scoată la un capăt, pe care papa să n-aibă decît a-l încuviința. Papa-l invită pe acest domnitor ca [să] nu fie roman numai de viță, ci cu tot zelul să-și deie silință a fi roman și prin fapte, căci — zicea papa mai încolo — un popor care, după propria lui aserțiune, se coboară din sînge roman, nici nu se cade să se lipească de altă biserică decît de cea romană, pentru ca și prin închinarea lui Dumnezeu să oglindească datinele străbunilor.

Trimisul papei, capelanul de curte Ioan, fu primit de regentul Ioannițiu (Kalojohannes) cu toate onorile și prietenia cuvenită și înainte de toate își asigură consimțămîntul arhiepiscopului de la Zagora, căruia-i predete cu toată solemnitatea obicinuitul saccos (veșmînt de-asupra), mitra și inelul, primind din parte-i în același mod formal jurămîntul unei necontenite fidelități și a ascultării pentru papa și biserica romano-catolică. După sfatul și cu aprobarea principelui, el instală încă doi episcopi cu scaunele în Belesbulne și Postolave, subordinați însă arhiepiscopului din Zagora, care arhiepiscop curînd după aceasta găsi de cuviință a-și muta scaunul său de primat la Tîrnova, capitala regatului bulgar.

După ce toate acestea se puseră la cale cu mulțumirea amîndoror părților, Ioannițiu iscăli și dete în mînile trimisului papei, a capelanului de curte Ioan, un document solemn pentru trecerea lui la catolicism, în forma unei bule de aur *(chrysobolum)*, prin care atît el cît și poporul declarau că trec de de-apururea la biserica romano-catolică și la scaunul roman, fiind acesta scaunul lui Petru, principelui apostolilor. După ce prin mila mîntuitorului — zice el în hrisov — s-a înălțat domn și-mpărat al întregii Bulgarii și Valachii *(Dominum et Imperatorum totius Bulgariae et Blaciae)*, cercetînd cu de-amănuntul arhivele, a cîștigat convingerea sigură că regii bulgari și bulgaro-români, deci atît predecesorii săi cei vechi, cît și de mai încoace, anume Simion, Petru și Samoil, și-au luat la suirea lor în scaun coroana și ungerea patriarhicească din sînul bisericii romane și din mîna urmașilor principelui între apostoli, Petru. Tot asta vrea și caută el acum pentru sine, dorind fierbinte de-a i se pune coroana regală pe frunte și de-a primi binecuvîntarea patriarhicească în numele bisericii romane și din mîna papei Innocențiu III. El declară totodată că nu numai el însuși cu poporul întreg, ci și toată preoțimea de pe teritoriul său, începînd de la patriarh și mitropolit pînă la cel din urmă preot sătesc, vor să se incorporeze cu credință și supunere cu biserica romană, hotărîți fiind a-i rămîne credincioși pe de-a pururea. Întîmplîndu-se ca regatul să sporească în teritoriu și locuitori, atunci și sporiul acela se va pune numai sub domnia și puterea bisericii romane.

Așa zicea hrisovul, pe care ambițiosul Ioannițiu îl iscăli la an[ul] 1200, dîndu-l la mîna lui Ioan, trimisul papei, cînd acesta se-ntoarse la Roma. Pe drum îl însoți ca trimis al principelui orînduit la Roma, episcopul de pe atunci de la Brandizuber, anume Blasius, care, pentru a dovedi supusa plecare a domnu-său, adusese o samă de daruri pentru papa. Papa ascultă favorabil atît spusele trimisului său propriu, cît și acelea ale trimisului bulgar și hotărî să primească pe Ioannițiu în șirul regenților ordinari, recunoscîndu-l de rege al bulgarilor și românilor. El orîndui pe preotul cardinal Leon di Santa Cruce să fie legat apostolic, ca să ducă lui Ioannițiu nu numai sceptrul de împărăție și diademă regească, ci-l însărcină totodată cu plenipotență de-a-l încorona solemn în numele papei. O bulă papală de privilegiu cu data 25 februarie 1204 îi dădea în faptă lui Ioannițiu titlul și demnitatea de rege al bulgarilor și românilor, rînduia pe cardinalul Leon di Santa Cruce legat apostolic pentru îndeplinirea actului încoronării și cerea de la solicitatorul de coroană făgăduința cu jurămînt cumcă nu numai el se va sîrgui a se ține cu credință și a urma cu ascultare biserica romană, ci va îndatori, ba va sili chiar la o asemenea purtare pe toate țările de sub stăpînire-i. Încolo Innocețiu III îi mai îngăduia, după cererea episcopului Blasius, dreptul public și liber de-a bate monete, cu inscripția ce va crede de cuviință și cu propria lui efigie. În fine papa numi pe arhiepiscopul din Tîrnova, primat al noului regat, îl împuternici, pentru cazul de schimbare în domnie, să poată încorona și unge pe noul regent și-i subordină lui provinciile bisericești din Bulgaria și Vlahia[a].

Campania lui Ioannițiu spre Adrianopole și biruința lui.

În așa chip se-ndeplini în statul româno-bulgar odioasa uniune cu Roma; neamul Asanizilor fu ridicat la rangul recunoscutelor dinastii regale ale Europei, aprinsa ambiție a setosului de fapte Ioannițiu fu mulțămită. Nu ținu mult însă acest raport de supunere și atîrnare către Roma, căci nu mai departe decît în anul următor spiritul întreprinzător al regelui Ioannițiu nu se putu împrotivi ispitelor războinice, din care cauză se iscă răceală în prieteneasca înțelegere cu Scaunul roman.

Între acestea căzuse Constantinopolul (12 april 1204), Împărăția romeică din Europa se surpase prin covîrșitoarea vitejie și strategie a latinilor, se desfăcu în mai multe principate grecești, cari se mai putură ridica din dărîmăturile monarhiei și se mănținu numai parte cu parte, mai cu samă însă în împărăția grecească asiatică de la Niceea și Brussa, care puse în frunte-i pe iscusitul întru ale statului, Theodor Laskaris, soțul fiicei împăratului Alexie III (Angelos), carele-n ziua luării cu asalt a capitalei se ridicase pe tron în locul fugarului Alexie V (Murzuflus), dar peste puține ceasuri se văzuse asemenea silit să fugă. În aceeași vreme Alexie Comnen, nepotul împăratului tiranic Andronic Comnen, ce răposase de mult, se așeză în Trapezunt; iar Mihail Angelos Komnen în Tessalia și Epir; amîndoi se declarară neatîrnați și se considerau asemenea ca moștenitori ai coroanei împărătești. Cea mai mare perspectivă însă pentru renașterea politică a împărăției o dădea statul de la Niceea, instituit și stăpînit cu mînă puternică și înțeleaptă de către Theodor Laskaris, om abia de treizeci de ani, în partea căruia se refugiaseră toate speranțele grecilor bizantini pentru restabilirea integrității de mai-nainte a împărăției și unde se-nrădăcinase într-adevăr hotărîrea bărbătească de-a aștepta și răbda cu cerbicie pînă-n momentul oportun. După biruirea lesnicioasă a împăratului Alexie III (Angelos), fugariu din Constantinopol și a lui Alexie V (Ducas sau Murzuflus), latinii îl esecutară pe acest din urmă, pentru că omorîse pe predecesorul său Alexie al IV-lea, iar pe cel dentîi îl prinseră împreună cu soția sa Eufrosina, îl dezbrăcară de toate averile ce le luase cu sine și-l proscriseră la Almiro în Tessalia. După modul de împărțeală stabilit prin tratat între biruitori, împăratul Balduin primi numai a patra parte din împărăția bizantină sub stăpînirea lui, sub numele Romania; venețianii căpătară una și jumătate pătrime a Împărăției romeice și un cuartal al orașului Constantinopol, adică partea leului, iar cei mai de frunte cavaleri aveau să-mpartă egal între sine celealte două sferturi cari mai rămăseseră.

---

[a] Stephanus Balutius, *Litera P. P. Innocentii III*, Parisiis 1682.

Marchionul Bonifaciu de Montferrat schimbă cu împăratul Balduin, dînd partea lui de țări cari i se cuveneau în Asia Mică pe așa-numitul regat al Tesaliei, și cîștigă astfel un teritoriu care cuprindea cea mai mare parte a Macedoniei și a Tesaliei împreună cu Peloponezul, un teritoriu care era pentru dînsul de un folos deosebit, și în caz de trebuință foarte de preț și pentru că putea fi în vecinătate cu cumnatul său, regele maghiar Andrei II, de vreme ce se căsătorise cu sora acestuia, anume Margareta, văduva împăratului Isaac Angelos. Nici tronul bisericesc nu rămase multă vreme neocupat, de vreme ce venețianii umplură curînd cu clerul lor biserica Sf. Sofii, alegînd din mijlocul lor patriarh ecumenic pe Toma Morozini, coborîtor dintr-o familie din cele mai nobile de ale lor. Oștenii greci, cei mai mulți de origine din Tesalia, și mulți între dînșii cu bună vază, carii fuseseră în serviciul celor doi împărați pe carii i-am pomenit în urmă, își oferiră mai întîi serviciele lor puternicului marchion Bonifaciu de Monferrat, care întemeiase regatul Tesaliei, în urmă le oferiră împăratului Balduin, primiră însă de la amîndoi răspuns negativ, spuindu-li-se că ajutorul lor e de prisos; deci acuma se adresară cu aceeași ofertă la regele Ioannițiu. Acest domn războinic, care curînd după ce intră la stăpînire își propusese de-a pustii întreaga parte apuseană a Împărăției romeice, a năvăli asupră-i cu cumanii, și a o ruina în toate chipurile, primi pe grecii ce se ofereau ei înșii cu părere de bine și cu onori și se folosi de ocazie pentru a-și arăta în mod simțitor ura și supărarea sa contra latinilor, de-a căror sabie tăioasă se temea însă ca și de sabia de foc a heruvimului. La început dispus a se împăca, se zădări mai tîrziu, prin nesocotința trufașă a latinilor, și întoarse foaia, devenind dușman în faptă, după ce stătuse mocnit atîta vreme într-ascuns, căutînd un moment favorabil pentru a izbucni în fățișe fapte de silnicie. Cauza dezbinării a fost următoarea întîmplare.

Cauza cea mai apropiată a mîniei sale asupra latinilor.

Abia se văzuse Ioannițiu recunoscut în toată forma în demnitatea sa de rege de către cea mai naltă autoritate din Europa, cînd iată că, cu multă conștiință de sine, trimise la Constantinopol la împăratul Balduin I o ambasadă arătoasă, cu scopul de a i se oferi ca amic, tovarăș și ajutor la întemeierea din nou a Împărăției romane din Răsărit. Fiindcă însă deșarta aroganță și respingătoarea trufie trecuse de la Curtea împărătească a grecilor asupra Curții latine, de aceea răspunsul înscris către soli a fost următorul:

„Ioannițiu nici nu se cade să se privească ca și cînd ar avea relații cu regii ca cu niște amici, ci numai ca sluga cu stăpînul, și conform acestora să se și adreseze pe viitor în scrisorile sale; în caz contrariu, latinii vor ridica armele contra lui chiar, vor pustii în buna lor voie țara Moesiei, pe care el și așa a luat-o numai prin uneltiri rebele de sub domnia romeilor, contra oricărui drept și a oricării datorii, iar pre el însuși [i]l vor rearunca în întunerecul trecut al unui neînsemnat om privat".

Dacă recunoașterea și sfințirea din partea papei nu putuseră prezerva pe un rege de un așa grav și atingător dispreț din partea latinilor, ele pierdură în ochii lui orice valoare, și în părerea sa el se crezu de acuma-nainte dispensat față cu Roma de orice altă-ndatorire. Înfuriat cumplit asupra răspunsului arogant a lui Balduin, regele Ioannițiu se puse în înțelegere secretă cu grecii nemulțumiți din Tracia, care, parte din cauza asprei apăsări de-asupra lor, parte din ură națională, uneltiseră de mult o răscoală în contra dominațiunii latine, pîndind numai momentul favorabil. Fugarilor romei dispuși la războaie carii petreceau pe lîngă dînsul el le dete drumul să meargă în patria lor, dîndu-le însă instrucții secrete pe cale, ca, pînă una alta, fiecare din ei să caute din toate puterile a strica latinilor, fiecare în țara și la locul lui și pe socoteala lui, prin mijlocul unei dușmănii viclene și bine calculate, pînă ce el va fi în stare a le da ajutor cu de prisos.

Norociții cuceritori latini, îndată după luarea capitalei, își întinseră mîna după provinciile apusene ale împărăției. Potrivit cu planul de împărțeală, Balduin înaintă cu oștirea sa contra orașelor presărate sporadic înlăuntrul Traciei, pe care le și sili să se supuie numaidecît. Marchionul de Montferrat, Bonifacius, înaintă din parte-i spre Tesalonic, luă acest oraș, inundă neoprit Epirul și Tesalia, luă foarte ușor în posesiune-i orașe și sate de acolo și supuse cea mai mare parte a Peloponezului. După o campanie atît de plină de succese în Europa, latinii se pregăteau pe anul viitor pentru o campanie tot atît de fericită în Asia, împărțindu-și dinainte ei înde ei țările asiatice, pe carii le priveau cu toată încrederea ca pe o pradă ce vor cîștiga-o fără greș. Într-adevăr latinii n-ar fi rămas cu speranța numai, și principii grecești din Niceea, Trapezunt și Epir nu s-ar fi bucurat de un răgaz binevenit pentru strîngerea și immulțirea puterii lor de rezistență, nesuficiente încă, dacă știrea despre năvala bulgaro-română n-ar fi sosit ca un trăznet din senin, oprind brațul cuceritorului latin ridicat deja asupra Asiei și retrăgîndu-l repede în Europa. Momentul favorabil pîndit de vicleanul Ioannițiu pentru a procede pe față sosise tocmai acuma, căci latinii se împrăștiaseră înlăuntrul bucăților împărăției, Enric fratele împăratului era trimis cu floarea oștirii în Asia Mică pentru cuceriri și, pe cînd Împărăția romeică preste tot pierea în cumplită anarhie și discompunere, latinii umblau preocupați de alte întreprinderi mari, care puneau o țintă depărtată puterilor lor, însă afară de Europa.

Pentru a asigura izbînda răscoalei plănuite în secret, grecii știură să implice în luptă pe cei mai cumpliți dușmani ce-i avuseră ei, pe bulgari, români și cumani, o luptă în care ei din parte-le se aruncară cu o mare otărîre și cu neomenoasă turbare. Fugarii întorși puseseră la cale răscoala în mai multe orașe din Tracia și Macedonia și cu ajutorul românilor o împinseră la cea dintîi ocazie bună să izbucnească pe deplin. În urma acestei răscoale latinii pierdură orașele mai de samă, Didymotichos (acum Demotica), și Orestias (acum Adrianopole), se simțiră învederat umiliți în trufia lor, porniră rînduri-rînduri din Asia spre apus, spre a combate răscoala, și prin asta dădură răgaz grecilor din Niceea și Trapezunt de-a se dezvolta și întări. Numai la Arcadiopol izbutiră latinii, puțin după asta, să biruie pe răzvrătiți și să-i alunge din oraș. Astfel răscoala, mică în Didymotichos, dar [î]nculminînd mare la Adrianopol, cîștigase o însemnată întindere și-o grozavă seriozitate. La știrea ei și a ajutorului militar dat de regele român rebelilor din Didymotichos și Adrianopol, Balduin trimise o considerabilă oștire pentru a înfrînge revolta. Orașele Vizya, Tzurulus și Arcadiopol, acest din urmă după un cumplit măcel, căzură curînd în puterea vitejilor latini, carii sub conducerea lui Balduin apucară acum spre Orestias (Adrianopol), făcînd cu mare zel pregătiri întinse pentru luarea acestui loc important. Foarte strîmtorați, împresurații trimiseră anume solie către regele Ioannițiu, cerînd să le deie ajutor la nevoia lor mare și să abată de sîrg pieirea deplină pe care cu ochii o vedeau apropiindu-se. Cererea lor fu ascultată, campania în contra împărăției latine începu numaidecît[a].

Ioannițiu răpi cu asalt, deși cu mare vărsare de sînge, orașul Filipopole din mînile romeilor, făcu mulți prizonieri, luă mari prăzi, apoi merse-nainte să dispresure înconjuratul oraș Adrianopol. Dar fiindcă nu cuteza să se prindă la luptă pe cîmp limpede cu latinii cei greu înarmați, bine deprinși și viteji, hotărî să înlocuiască prin meșteșug lipsa sa de puteri și spre acest scop se ținu în oarecare depărtare de Adrianopol[a]. Dar fiindcă regele Ioanniţiu se apropia cutezător nu numai în fruntea propriei sale oştiri, ci mai avînd un sucurs de patrusprezece mii de cumani, de loc de pe malul stîng al Dunării, de pe teritoriul Moldo-Valachiei de astăzi, cari intraseră la el cu leafă ca trupe mercenare, de aceea şi latinii se adunaseră repede şi fără întîrziere şi se dispuseră spre apărare. Împăratul Balduin porni în martie 1205 în campanie, împreună cu contele Ludovic de Blois şi cu bătrînul doge Dandolo; pe frate-său Enric îl chemă prin curier să vie din Asia înapoi, dar, fără a-i aştepta întoarcerea, împăratul porni totuşi numai cu mica trupă de 140 de cavaleri, cu suita lor de arcaşi şi scutieri, precum şi cu trupele mai sus-numiţilor doi tovarăşi de luptă, înaintînd cu curaj spre Adrianopol. Înaintarea acestei oştiri de agresiune, cam puţină la număr, contra oraşului întărit, a cărui împresurare se hotărîse, a urmat în chipul următor: mareşalul Gottfried de Villehardouin conducea avangarda, corpul principal era sub contele Ludovic de Blois, ariergarda sub bătrînul doge Dandolo. Lucrările de-mpresurare începură cu mare zel, şi ei nu cruţară nici o osteneală pentru a submina zidurile masive şi puternice ale cetăţii şi a le dărîma prin foc şi puterea maşinelor; dar, fiindcă împotrivirea celor împresuraţi era tot atît de inimoasă şi energică, toată osteneala împresurătorilor era de foarte puţin folos şi, din cauza precumpănirii numerice a partidului rebelilor şi ajutătorilor lor, nu prezenta decît puţină perspectivă de succes. Astfel stătură faţă-n faţă amîndouă părţile mai multe zile de-a rîndul fără a se hotărî lucrul.

---

[a] Ephraemius Monachus, *Historia byzantina, in versibus*. Edita Bonnae 1840, pag. 298 et 299.

Meşteşugareţul rege Ioanniţiu avea în gîndul lui un vicleşug de război şi cercă înainte de toate cu isteţie planurile şi tactica latinilor printr-o recunoaştere. El puse o trupă de cumani să execute o năvală asupra vitelor de tăiat şi de ham, asupra turmelor de vite albe şi a hergheliilor de cai care erau ale oştirii împresurătoare şi păşteau pe lîngă tabăra latină, pe grasele pajişti. Latinii, cum zăriră pe cumani, săriră în picioare cu sălbatică impetuozitate, apucară lăncile, se aruncară pe cai şi apucară la goană după cumani cu dîrlogii slobozi. Cumanii însă fugiră cu toată graba îndărăt şi pe cînd fugeau îşi zvîrleau săgeţile fără a se opri, înapoia lor, asupra duşmanului ce-i urmărea, fără a se lăsa ajunşi, avînd fugari cu glezne repezi şi pe dînşii armătură uşoară. Proba metodei de luptă a latinilor era deci făcută, şi ziua trecu fără alte urmări. Curînd după asta, Ioanniţiu se ascunse cu oştirea între ponoară, adîncături ale terenului şi văi înguste ale-mprejurimii, tăbărî după dîmburi înalte care îl acopereau şi tăinui latinilor cu mare grijă poziţia lui. Apoi, pentru a întărîta pe duşman, rîndui o trupă însemnată de cumani să atace tabăra latină, dar li prescrise ca-n retragerea lor, asemănătoare cu fuga însă făcută cu plan, să apuce acelaşi drum pe care-l vor fi apucat la atac. Cu toate că întreaga campanie îndrăzneaţă a latinilor se făcuse în contra sfătuirii cumpătatului mareşal Villehardouin şi cu toate că cea dentîi urmare rea era împresurarea micei armate de asediu de către numeroasele cete ale duşmanilor întruniţi, totuşi împăratul Balduin şi contele de Blois comiseră în fierbinţeala luptei o greşală şi mai pierzătoare, care hotărî soarta zilei. Precum odinioară parţii şi mai tîrziu tătarii, tot aşa uşor-înarmaţii călăreţi cumani întrebuinţau necontenit tactica că-o rupeau de fugă îndată după începutul luptei şi-naintea unei ciocniri serioase, lăsîndu-se urmăriţi cu şi mai mare necumpătare de către aprinzăcioşii latini; dar după o fugă de vro două mile, se-ntoarseră repede, se reculeseră şi ademeniră pre nesocotiţii cavaleri, greu împlătoşaţi, alergînd pe cai grei ce-şi pierduseră sufletul şi osteniţi, şi-i atraseră tocmai în locul unde li se pusese cursa. De aci izbucni Ioanniţiu; un nuor negru şi greu de duşmani învăluie din toate părţile pe vitejii cavaleri, carii nici se pot desfăşura spre luptă formală, nici pot căuta scăparea cu fuga, ci cad sub grozava mulţime şi-năbuşătoarea năvălire a contrarilor lor, cumanii-i străpung cu săgeţi şi darde, îi apucă de gît cu seceri şi laţuri, pînă ce cavalerii cad în sfîrşit, fără de scăpare, de pe caii străpunşi sub ei. Cîmpul de luptă e plin de cadavrele latinilor, ţărîna e-ncruntată de sîngele vitezei lor cete. Cu toată eroica lor vitejie personală, contele Ludovic de Blois cade pe cîmpul de onoare, împăratul Balduin cade de viu în prinsoarea inamicului (15 aprilie 1205) şi e dus la Tîrnova în Moesia încărcat cu lanţuri şi în fiere pînă la gît, unde fu aruncat în grea închisoare pentru totdeauna. Bătrînul doge Dandolo, aşezat în ariergardă, nu ajunsese încă a se lupta corp la corp şi nu încăpuse în cursă, iar, spre norocul lui, fugari din avangardă îl vestiră de cu vreme despre înfrîngerea suferită, încît numai el singur izbuti, printr-un repede marş în retragere, să-şi mîntuie ceata sa la Rhaedestos (acum Rodosto) lîngă malul mării, unde întru adevăr a fost în siguranţă, dar totuşi, în urmarea strapaţelor războiului, el, vicleanul plănuitor al campaniei de cucerire în contra Constantinopolului, simţi în sine germenul acelei primejdioase boale care curînd după asta îl răpuse pe d-a pururea[a]. Puţini cavaleri scăpară numai spre Adrianopol la tovarăşii lor de arme carii rămăseseră acolo şi carii de atunci încoace încăpură la mai mare primejdie, de vreme ce regele Ioanniţiu, mîndru de biruinţa şi de preţiosul său gaj de onoare, se sîrgui a dispresura cu totul oraşul încunjurat şi a nimici cu desăvîrşire pe latini.

---

[a] Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου χρονικὴ συγγραφή. Editio Bekkeriana. Bonn., 1836, pag. 21.

Latinii îngrijiră înşii ca împresuraţii din Adrianopol să nu afle numaidecît ştirea înfrîngerii suferite, căci în noaptea ce urmă zilei de luptă ei iluminară în mod strălucit tabăra lor, făcînd pe alţii să crează că vor continua a sta acolo, pe cînd ei spre miezul nopţii începură a se retrage repede dar în toată taina, parte spre Constantinopol, parte spre mare, căci la din contra erau fără-ndoială espuşi pericolului de-a fi încleştaţi între doi inamici, între vicleanul Ioanniţiu şi oraşul aliat cu el, şi ar fi fost desigur nemiciţi. Şi într-adevăr orăşenii din Adrianopol nu se putură stăpîni a doua zi de dimineaţă, cum descoperiră fuga latinilor, să nu prade măcar în dragă voie corturile şi lucrurile părăsite de latini. O retragere măiastră, condusă de Gottfried de Villehardouin, care se poate asemăna cu acea a grecilor sub Xenophon, mîntui rămăşiţa oştii latine prin mijlocul nevoilor şi urmăririlor unui duşman şi numeros şi crud care o inunda din toate părţile şi-i călca în urme. Latinii, cîţi scăpară cu viaţa, se dezbătură pînă la Rhaedestos lîngă malul mării, unde aflară pe tovarăşii ce alergaseră din Asia. Contele Enric de Flandra, fratele lui Balduin, om pătrunzător şi viteaz, stătu regent împărăţiei pe timpul prinsorii împăratului, dar nu putu dispune decît de trupe prea puţine.

Atacurile necontenite şi izbînzile lui Ioanniţiu în Tracia şi Macedonia.

Româno-bulgarii uniţi cu cumanii inundară de atunci neopriţi de nimenea provinciile cele fără de apărare, dar mai cu seamă Tracia şi Macedonia, roiră pînă pe sub zidurile capitalei şi-şi făcură de cap opt luni de-a rîndul, cumanii mai ales c-o sălbatecă cruzime şi necruţînd nici pe greci, nici pe latini. Împărăţia latină din Bizanţ părea a se doborî cu totul sub slăbiciunea întrunită a copilăriei şi bătrîneţii. Vremi grele apăsau preste tot provinciile apucate de puterea de fier a războiului, a căror suferinţe, pricinuite atît de mînile amicilor cît şi ale inamicilor, întreceau orice măsură a suferinţelor obicinuite ale războiului. Ioanniţiu, aprig duşman al romeilor, dar şi un puternic răzbunător al lor, dete pe mîna sălbatecului contingent auxiliar de cumani să prade-n bunăvoie toate oraşele şi orăşelele dintre Constantinopol şi Adrianopol cîte erau tributare latinilor. Tot într-o vreme cu cumanii sau puţin după aceasta se-ntrecură în opera devastării şi latinii, cari aveau mînie atît asupra romeilor, pentru că s-au fost răsculat, cît şi contra cumanilor, pentru că suferiseră o înfrîngere din partea lor. Şi pustiirea nu se mărginea numai pe uscat, ci latinii coperiră şi marea c-o nenumărată mulţime de bărci şi corăbioare, cari neliniştеau şi întrerupeau negoţul pe mare şi pe lîngă ţărmuri al grecilor. Puind temei pe vorba adrianopolitanilor, Ioanniţiu ceru intrare în oraşul lor, pe care-l smulsese într-un mod atît de strălucit din cucerirea latinilor, primi însă răspuns negativ. Supărat pentru impertinenta amăgire în care-l ţinuseră într-adins făţarnicii greci pe cîtă vreme avuseră trebuinţă de el, hotărî să răpească cu puterea ceea ce i se refuza de bunăvoie şi-ncepu împresurarea oraşului. Totuşi nu-i prea mergea cu sporiu, pentru că româno-bulgarii nu ştiau bine meşteşugul împresurării şi mînuirea maşinelor trebuitoare, împrejurare ce punea izbînda sigură într-un viitor prea depărtat.

---

[a] Nicetas Choniates, *Historia*, (edit. Bonn. de anno 1835), pag. 808–814. Nicephorus Gregoras, *Historia byzantina*, (editio Bonnae) t. I, pag. 13–16.

Deci hotărî să ridice împresurarea și să mute aiurea teatrul războiului[a].

Ioannițiu, apucînd din Tracia spre Macedonia și mai strîngînd la sine ajutoare de oaste, ținti la cucerirea bogatului și importantului oraș Tessalonic, din care apoi avea să puie la cale orînduirea provinciei după gîndul și socotința lui și să răpească de la latini orașele ce le ocupaseră. În drumul său era Serras, oraș cuprins, populat și bine întărit, în porțile căruia îl așteptau latinii. Cu toată superioritatea lor în privirea disciplinei, tacticei și vitejiei, Ioannițiu respinse pe cavaleri, deși cu mari pierderi proprii, și cînd aceștia fugiră în oraș, izbuti prin grabă să pătrundă deodată cu apărătorii prin porțile ne-ncuiate încă bine. Focul și robia bîntuiră orașul în toiul lor; garnizoana fu parte măcelărită, parte prinsă; citadela așezată sus fu încunjurată și asediată, viteaza ei garnizoană latină fu silită să capituleze și trimisă sub escortă sigură cu anume călăuze la marginea Ungariei.

Între acestea marchionul Bonifaciu de Montferrat, ca stăpînitor al Thessalonicului, pătrunsese planul de cucerire al lui Ioannițiu și i se opuse din toate puterile. În luptă cu Leon Sgurus, marchionul petrecea încă în Peloponez, cercînd a întrupa acea provincie cu teritoriul supus stăpînirii sale, cind iată că o parte din oastea românească condusă de comandantul Etzyismenos, ce era în serviciul lui Ioannițiu, atacă orașul Thessalonic, îl ocupă și-nconjură foarte strîns puternica citadelă, în care se refugiaseră soția lui Bonifaciu cu o parte a garnizoanei. La știrea aceasta Bonifaciu hotărî să dea ajutor capitalei sale și alergă cu trupele într-acolo, dar pe drum află că orașul se mîntuise însuși și alungase garnizoana română și apoi judecă aspru pe locuitorii ce aruncaseră ochi giliși sau erau aliați într-ascuns cu inamicul, osîndindu-i parte la moarte prin securea călăului, parte la exil, parte la confiscarea averilor. Nefericitul împărat Isaac Angelos III, carele încăpuse împreună cu soția sa în mînile latinilor, fu trimis pe apă la împăratul german. Cînd Ioannițiu însuși atacă orașul Serras, Bonifaciu dete ajutor amenințaților săi compatrioți, trimițîndu-le trupe însemnate, însă în fața covîrșitorului număr al cumanilor și românilor, ce (după expresia unui istoric bizantin) năpădeau ca roiul de albine din stupul plin sau ca ghemul de viespi dintr-o scorbură în mijlocul drumului[b], trupele latine nu putură rezista și după ce fură de două ori înfrînte, au fost silite să se retragă. Biruitoarea oaste româno-cumană înaintă acuma făr-a mai găsi împrotivire.

De atunci încoace Bonifaciu se-nchise cu totului tot înlăuntrul zidurilor orașului Thessalonic, lăsîndu-l pe Ioannițiu în voia lui, carele într-adevăr și porni asupra orașului Berrhoë și-și aproprie orașele și ținuturile ocupate pînă atunci de Bonifaciu.

Atacul, al doilea la mînă, al oștirii unite era păstrat orașului Filipopole, pe care demult își pusese ochii, dar care rămăsese pîn-acuma neajuns. Acestui oraș Ioannițiu îi purta o mînie adîncă, căci nu-i putuse ierta că nu voise a-i face omagiu ca unui rege, că din contra opusese o vitează rezistență încercărilor lui de îmbrățoșare, că-l ura ca pe un domnitor însetat de sînge, că afară de asta își deschisese porțile generalului grec Alexios Aspietes, supuindu-se poruncilor lui și căutînd a-l sprijini să cîștige tronul. Regele român sosește puternic ca furtuna, încunjură și ia orașul, pradă și risipește fără de milă, trece pe mulți locuitori sub tăișul sabiei, pune să spînzure pe uzurpatorul Aspietes de-o bîrnă cu capul în jos și picioarele-n sus și preface de istov nenorocitul oraș într-o grămadă de ruine. Cei mai de samă partizani ai lui Aspietes, temîndu-se de acuzarea nestatorniciei și neîncrezîndu-se în Ioannițiu, răzbat cu puterea sau pe furiș și trec parte la Theodor Lascaris, stăpînitorul Niceei și-al altor orașe din Asia, parte la Didymotichos la latini, parte la Orestias, oraș neatacat încă. Astfel căzu însemnatul și avutul oraș Filipopole.

Ioannițiu merse apoi în Moesia, patria sa, restabili liniștea tulburată, înfrînse pe rebeli cu munci și morți neauzite și se-ntoarse apoi, mai oțărît și c-o lăcomie setoasă de sînge, cu armele sale în contra romeilor, a căror viclenie, lipsă de credință și nestatornicie declară că nu voiește a le mai suferi. De la Philipopole cetele numeroase ale regelui român se revărsară parte spre Adrianopole, căruia-i dădură asalt, parte spre Rusion, unde i se opuse spre apărare o garnizoană aleasă, comandată de priceputul în războaie cavaler Terus. Cînd viteaza ceată latină făcu o ieșire, ea fu ademenită într-o cursă, încunjurată și, cu toată eroica apărare, fu nimicită de covîrșitorul număr al inamicilor, care-o potopi. După izbînda aceasta o parte de oaste cumano-română de 10 000 de oameni se aruncă asupra orașului Apros, îl luă la cel dentîi asalt, îl risipi, trecu sub sabie pe mulți locuitori, pe mulți îi duse în robie și-și exercită dreptul de biruitor c-o neomenoasă și crudă arbitraritate.

---

[a] Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου χρονικὴ συγγραφή. Bonn., 1837, pag. 25.

[b] Nicetas Choniates, *[Historia]*, pag. 819.

Cu setea de luptă în vîlfă, cumanii se-ntoarseră spre țărmul mării asupra orașului Rhaedestos, bătură cumplit pe generalul Theodoros Wranas, ce le ținea drumul în fruntea unei cete de latini ș-a unei trupe grecești, luară orașul cu asalt, tîrîră pe locuitori în robie, dărîmară din temelie toate zidirile și făcură înfloritorul port asemenea pămîntului. Așa de bine învățase cumanii de la oțărîții români acea aprigă ură contra grecilor, care trecu ca o nefastă moștenire, prăsindu-se prin neîntreruptă cultură, asupra urmașilor acestor din urmă și se descărcă înfiorătoare în sîngeroase drame de persecuțiune în principatele dunărene, întemeiate în cursul acelui veac.

Potopul nimicitor al românilor și al cumanilor, în contra căruia nu mai cuteza să vislească nimenea, se rostogoli de atunci fără a găsi împrotivire asupra orașelor Perinthus și Daonion, tîrî cu sine în robie populația de orice vrîstă și de orice sex și dărîmă valurile și zidurile. O soartă tot atît de dezastroasă avură orașele Arkadiopolis, Messene, Tzurulos precum și orășelul Athyra : pradă, pustiire, prinsoare, robie. Athyra își răscumpărase altfel deplina mîntuire c-o mare sumă de bani, dar stătea sub prepusul c-ar fi cochetînd cu latinii, fu deci atacată noaptea pe nesimțite de dușmani, luată și nimicită cu totului tot. Nici țărmul mării nu dădea un azil pe corăbii de furia cruzilor biruitori ; talazul amar al mării înghițea o mulțime de victime de ale lor. Asemenea unei turbate vijelii, oastea cumană și oastea română bîntuiau pretutindeni în lung și-n lat teritoriul romeie, apărat slab sau defel, și nu lăsară nesupărate și necucerite decît două orașe mai importante : Silyvria și Vizia. Ocrotite de ziduri tari și de puternice lucrări înaintate, prin poziția lor escelentă greu de-a se cuceri, scăpară singure de furia de distrugere a dușmanilor uniți, precum tot ele nu ispitiseră nici pofta de cucerire a latinilor. Acești oameni ai Apusului, cutremurîndu-se de atîtea neizbînzi, se concentrară acuma la Constantinopol ca la cel din urmă adăpost de refugiu, repararà zidurile cetății despre uscat, se așteptară la o lungă împresurare, îngrijiră s-adune provizii îndeajuns și îngăduiră romeilor locuitori în oraș să se retragă în libertate de cu vremea. Căci începuseră a roi numeroase cete de călăreți româno-cumani împrejurul mîndrei rezidențe a împăraților, se bizuiau a pătrunde în toată forma pe porțile apărate mai slab, măcelăreau străjile surprinse, prădau pe ici pe colo pe locuitorii pe cari-i aflau în apropiere și mînau din urmă neopriți cîrduri de prizonieri și nenumărate turme de vite, apoi se-ntorceau iarăși la trupa lor principală.

Astea au fost faptele a o samă de cete de ale contingentului auxiliar al oștirii române unite[a].

Împresurarea orașului Didymotichos și amenințarea Adrianopolei.

Cu puterile sale de căpetenie și cu trupele cele mai alese Ioannițiu se aruncă asupra a două orașe, a cărora cîștigare avea să fie adevărata plată și premiul de onoare pentru întreaga campanie : Didymotichos și Adrianopolis. Planul lui era ca să cruțe și să mănție Adrianopolul, fiind oarecum un meterez înaintat al Constantinopolei ; să nimicească însă Didymotichos ; căci Ioannițiu își propusese de-a pustii Tracia, de-a o despopula cu desăvîrșire și a o preface într-un deșert pentru petrecerea fiarelor sălbatice. Războiul pe care-l purta regele român nu era așadar de rînd, ci un aprig război de esterminare contra rasei grecești.

Cînd Ioannițiu sosi cu acest plan înaintea orașului Didymotichos și daca văzu orașul așezat pe-nălțime și bine întărit, încredințîndu-se despre greutatea de-a-l lua, hotărî să abată mai întîi rîul Hebrus (azi Marița), carele șerpuia împrejurul orașului, apărîndu-l și prevăzîndu-l, prin canale ascunse, cu apă de băut, pentru ca în acest chip împresurarea să fie mai simțitoare și mai cu efect prin lipsa de apă. Totodată zvîrli din puternice mașine-praștii colosale bucăți de stîncă asupra zidurilor tari ale orașului. Cei împresurați rezistau pe de o parte cu bărbăție, pe de alta însă cercau a-l îmblînzi pe regele român cu vorbe dulci, măgulitoare, promisiuni și rugăminți umilite și a-l îndupleca la pace; asigurați în contra săgeților după parapet, ei îl recunoșteau în gura mare pe Ioannițiu de rege al lor, se declarară datori a-i plăti bir și tribut, făgăduiră a-mplini orice alte dispoziții ale sale; numai o singură dispoziție, de a-l lăsa să intre în orașul lor, e și rămîne inadmisibilă pentru dînșii, deci să li se-ngăduie a n-o împlini. Regele respinse cu indignație această propunere de învoială, răspunse dîrz că numai pe baza predării depline a orașului se poate îndupleca a trata și continua c-un zel și c-o cerbicie și mai mare, bombardînd cu mai mare viociune crestele zidurilor și turnurile de la colțuri, stricîndu-le și mai mult, cercînd a le surpa cu totul. Cu aceeași îndărătnicie, puindu-și în cumpănă toate puterile, se apărau însă împresurații, așezînd în locurile mai periculoase mari metereze de lemn și coșuri împletite, împlute cu pămînt, se asigurară contra năvălitorilor cu piei jupuite din proaspăt de pe vite, pe cari le-ntindeau pe ziduri pentru a neutraliza izbirile mașinilor de asediu și a slăbi lovirea proiectilelor. Cînd lupta contenea și le dădea răgaz, ei iar jucau rolul unor doritori de-a se supune, prin schime ce dovedeau dispoziția de-a se împăca și prin vorbe bune; dar cînd atacul reîncepu mai cu vioïciune și regele orîndui la asalt pe mai mulți îndrăzneți ce se oferiră de voie din oastea sa, atunci asediații aruncară masca sumisiunii, se puseră cu curaj pe apărare, ca dușmani fățiși, împliniră lipsa lor de puteri prin curajul deznădăjduirii, prin fierbințeala mîniei și prin zel plin de sacrificii, văzură în scutul zidurilor lor unica mîntuire și respinseră cel din urmă și mai tare asalt, cu multă trudă, dar cu succes. Drept că pierderile erau în amîndouă părțile tot atît de însemnate, dar pe Ioannițiu îl supăra mai mult pierderea de vreme prelungită și zădarnică în urma unui asediu neizbutit, ba incalculabil și de acuma înainte. Neapărata istovire a proviziilor, apoi vestea foarte răspîndită că latinii au de gînd să vie-n ajutorul bîntuitului oraș îl hotărîră pe regele român să ridice asediul și să se retragă în Moesia. Merse fără pace, pentru ca reîntărit să se-ntoarcă, să reînceapă lupta și să realizeze pe deplin planurile sale ambițioase.

---

[a] Nicetas Choniates, *Historia byzantina*, (editio Bonnae ex anno 1835), pag. 815—819, 829—835.

Atunci orașele amenințate, Didymotichos și Adrianopolis, se adresară la latinii din Constantinopol, inamicii lor de pîn-acuma, cerîndu-le ajutor. Aceștia primiră chemarea cu părere de bine, de vreme ce era în interesul lor de-a o urma și ar fi contribuit în mod simțitor la consolidarea poziției lor zguduite; căci își aduceau aminte destul de aievea că tocmai aceste două orașe cari cereau cu atîta stăruință ajutor fuseseră acelea care ridicaseră întîi și-ntîi făclia răzvrătirii contra dominațiunii latine. Se putea aștepta o puternică și favorabilă schimbare în sentimentele grecilor daca latinii vor păși ca mîntuitori ai acestora. O puternică ceată de latini purcese din Constantinopol pentru a scăpa cele două orașe, tăbărî mai întîi la Athgra, merse apoi la Silyvria, unde nu lipsi de-a pune la cale o aprovizionare cu de prisos pentru ale traiului, apoi intrară în Adrianopol și puseră marele oraș în stare de-a putea rezista și de-a se apăra contra primejdiilor unei mai lungi împresurări în perspectivă din partea româno-bulgarilor. Toate mișcările acestea într-o parte și-ntr-alta se-ntîmplară puțin înainte și după Paștile anului 1206. Întreaga campanie din iestan a româno-bulgarilor și cumanilor precum și retragerea lor au fost făcute cu totul în spiritul lui Ioannițiu, adecă c-o precugetată cruzime, pentru a dispopula și pustii cu totul Tracia și lăsară în urmă-le o țară peste măsură deplorabilă, redusă la un sinistru pustiu, plină de ruinele și surpăturile unei bunestări nimicite, adăpată cu de prisos cu sînge omenesc. Din ură contra grecilor, năvălitorii risipiseră orice cultură omenească, dar nu erau tari decît în distrugerea unei civilizații mai înalte, slabi însă în înlocuirea aceleia cu o dezvoltare mai nobilă și mai vrednică de oameni. Nemărginitul sentiment de naționalitate a fost de astă dată moartea umanității. Ți se ridică perii-n cap la auzirea atrocităților comise, mai cu seamă de cumani, în retragerea lor, și c-o înfiorătoare exactitate analele bizantine povestesc cum călăreții romei prizonieri au fost aruncați de vii cu cal cu arme cu tot în gropile pline cu cadavre, îngropați și acoperiți cu țărînă. Pieirea orașelor și satelor, ruinarea întregei țări au fost barbarul monument de biruință a-nsumețitului cuceritor româno-bulgar[a].

[a] Nicetas Choniates, *Historia byzantina*, (editio Bonnae ex anno 1835), pag. 835–840.

Campania latinilor contra lui Ioanniţiu. Moartea lui Balduin.

Latinii tăbărîră mai întîi din precauţiune înaintea porţilor Adrianopolei şi strămutară comunicaţia cu orăşenii pe cîmp; curînd însă încheiară cu romeii o-nfrăţire de arme, dădură ajutor, cît era cu putinţă şi după împrejurări, oraşelor reduse la o stare cumplită prin cumani şi trecură marginea peste munţii Rhodope, fără de-a da de vro împrotivire, ba fără a descoperi chiar pe inamic. Ocupară în linişte cetatea Stenimachos, eliberară pe compatrioţii lor de acolo, care-ncăpuse-n robie apărînd Filipopolul, se-ndreptară spre Orestias, lăsară în Tracia pe urma lor pe Teodor Wranas, comandant peste-un despărţămînt de trupe, şi se-ntoarseră la Constantinopol, unde-i chema alegerea unui nou [î]mpărat.

Între acestea regele Ioanniţiu păzi o adîncă şi nepătrunsă tăcere asupra prinsorii şi sorţii lui Balduin, încît latinii, cari nu voiau să aleagă pe urmaşul lui decît după ce i s-ar fi dovedit moartea, nu aflară un an şi mai bine nimic despre dînsul, din care cauză regentul interimar, contele Enric, nu se putea deloc hotărî, în incertitudinea în care se afla, de-a primi coroana împărătească ce i se oferise lui, ca urmaşului prezumptiv la tron. Neînduplecatul Ioanniţiu, încrezut în steaua sa, refuză chiar de la-nceput, reverenţios însă hotărîtor, încercările de mijlocire ale papei Innocenţiu III, care solicitase restatornicirea păcii şi eliberarea împăratului. Marchionul Bonifaciu de Montferrat, acum rege al Thessalonicului, care vedea ameninţîndu-se provinciile lui de la nord de către bulgari şi cumani, purcese asemenea în ajutorul celorlalţi latini şi, în calea lui, respinse cu succes atacul izolat al unei cete inamice, dar urmărind-o, lunecă prea departe cu spunegîndul lui curaj şi pieri prin rană de moarte. Asupra capului tăiat a regelui din Thessalonic ce i se adusese, Ioanniţiu serbă cu bucurie un triumf, nemeritat îndealtmintrelea, căci nu-l cîştigase el însuşi. Cu toată marea putere de acţiune şi vitejia sa, regentul Enric era de firea lui om blînd şi dispus spre împăcare, încît pe de o parte el, pe de alta ajutoarele de oaste şi de bani din Europa apuseană, aduseră în şovăitoarea poziţie a latinilor oarecare consolidare şi îndreptare; dar cauza lor cîştigă şi mai mult încă prin respingătoarea şi imprudenta purtare a regelui Ioanniţiu, duşmanul lor de căpetenie, a cărui cruzime sălbatecă şi fără de scrupul respingea şi amici şi inamici şi-i înstrăina toate inimile ce simţeau omeneşte.

Cînd prin schimbarea sorţii acest domn fu silit să cedeze superiorităţii latinilor în multe lupte sîngeroase, el hotărî să se răzbune ca un canibal. Mai cu samă ştirea că latinii izbutiseră să-l facă pe Alexios Aspietes, influentul comandant grec din Adrianopole, să se lepede de dînsul, îl scoase cu totul din fire şi-l împinse la un turbat acces de mînie. Porunceşte să i se aducă-nainte împăratul cel închis în temniţă, spune să i se taie c-o secure braţele pîn-în coate şi picioarele pîn-în genunchi, şi-n fine zvîrle pe bărbatul schilod, viu încă, peste cap într-o prăpastie, unde acesta zăcu inundat de sîngele său între schelete de fiare moarte şi, lăsat în prada păsărilor răpitoare, îşi dă cea din urmă suflare abia după trei zile. În aşa ticăloşie se săvîrşi un stăpînitor în floarea bărbăţiei încă, căruia nu-i lipseau nici puterea de acţiune, nici alte virtuţi, mai cu samă nu moderaţiunea şi iubirea de dreptate. Latinii întărîtaţi răzbunară în curînd moartea plină de dureri a nenorocitului lor împărat, iar bizantinii cei nestatornici învăţară din pilda apusenilor cum adevărata fidelitate de supus are ocazie de-a se manifesta chiar faţă c-un monarh încetat din viaţă. După spusa tuturor, Ioanniţiu puse să-i facă din ţeasta lui Balduin o cupă împodobită şi frumos îmbrăcată, din care bea la ospeţe[a]. Solicitat-au şi papa Innocenţiu III cu multă stăruinţă eliberarea lui Balduin, însă regele Ioanniţiu (sau cum [î]i zic grecii Kalojoannes) se scuză pur şi simplu zicînd că, chiar cu cea mai mare bunăvoinţă din parte-şi, nu-l mai poate pune-n libertate, de vreme ce-l ajunsese-n temniţă soarta tuturor muritorilor (*quia debitum carnis exsolverat, cum carcere teneretur*)[b]. Un an şi patru luni trecuseră deci de la prinderea lui Balduin pînă ce latinii aflară cu siguranţă moartea lui şi abia după asta-l proclamară pe Enric împărat, încoronîndu-l.

---

[a] Γεωργίου τοῦ Ἀκροπολίτου χρονικὴ συγγραφὴ Bonn., 1837, pag. 21.

[b] Gibbon, *History of the Decline and Fall of the Roman Empire*, London 1840. One volume, chap. 61, pag. 1128. *Gesta Innocentii III* cap. 109. Villehardouin no. 230.

Ioannițiu e învins. Moartea lui.

Daca grecii din Tracia chemaseră pe regele Kalojoannes (Ioannițiu) ca pe un liberator, ei speraseră pe de-o parte ocrotire pentru libertatea lor, pe de alta primirea legilor lor. Curînd trebuiră a se convinge însă de barbaria națională a regelui și a poporului său și avură cauze îndeajuns de-a detesta pe un mîntuitor care nu numai în accesul unei toane sălbatece, ci, cu sînge rece și după matură precugetare, executa pierzătorul plan de-a despopula Tracia, de-a risipi orașele și satele ei și de-a strămuta populația țării dincolo de Dunăre. Astfel el ruină sistematicește și din temelie populațiunile grecești și locuințele lor. Multe sate și orașe din Tracia erau asemenea pămîntului, o grămadă de ruine, însemna olatul orașului Filipopole, iar pe orașele Didymotichos și Adrianopole le aștepta aceeași soartă după intenția zugrumătorului român. Orașele înfloritoare odinioară: Heraclia, Panion, Rhaedestos, Chariupolis, Trajanupolis, Makri, Claudiupolis, Mosynupolis, Peritheorion și multe altele erau transformate în diforme și pustii grămezi de ruine; populația prinsă a fost dusă în țările de la marginea Dunării și așezată pe locuri cari cătară a se numi cu numele orașelor și orășelelor dărîmate. În modul acesta Ioannițiu căuta, după spusa lui proprie, să restituie paguba și să stingă vina pe care-o comisese împăratul Basilios asupra bulgarilor la a[nul] 1016, cînd a triumfat asupra lor; și daca acel împărat s-a numit Bulgaroktonos (tăietor de bulgari), regele din parte-i voiește a se numi Romeoktonos (tăietor de romei). Deznădăjduitul popor grecesc, frîngîndu-și mînile, ridică un țipăt de spaimă și de pocăință la tronul împăratului; Enric, mărinimos cum era, crezu răzvrătiților de-odinioară, dar acum pocăiților romei, îi iertă și-l luă sub scutul său în contra crudului lor nimicitor. Deși deocamdată nu putu aduna sub steagul său decît 400 de cavaleri cu scutierii și arcașii lor, totuși ieși-n campanie cu această neînsemnată putere și dete piept româno-bulgarilor, cu toate că aceștia, împreună cu aliații lor, fără a număra și pe pedestri, erau aproape 40000 de călări. Ei cuceriseră deja Didymotichos și-ncepuseră a urzi intrigi și în Adrianopole, sau pentru a face orașul să se lepede de latini, sau pentru ca să se predeie prin trădare lui Ioannițiu, încît, de s-ar fi întîmplat acestea, urma imediat să amenințe Constantinopolul. La știrea aceasta, confirmată pe deplin de cavalerii rămași în Adrianopole (Orestias), împăratul hotărî să mîntuie pe cavalerii și compatrioții săi pe cari-i rînduise în oastea lui Wranas și să libereze totodată și rămășițele oștirii romeice cari se refugiaseră în tîrgușoarele din împrejurimea Adrianopolei. Înaintă dar bărbătește asupra acestui oraș, fără a ținea în samă strivitoarea precumpănire numerică a inamicului și făr-a socoti dezastrul propriilor sale campanii de odinioară. Ne-nfrîntul curaj, disciplina strictă și tactica meșteșugoasă și superioară a armiei latine cu mult mai puțină la număr descurajară și intimidară cu toate astea pe româno-bulgari, încît aceștia nu fură în stare de a se ținea în nici o luptă, ci la orice năvălire dădură dos. Astfel viteazul Enric împărat izbuti să-mpingă cetele dușmane pînă la Crenos și Borcas și să asigure provincia Traciei. Apoi petrecu Agatopolea, pătrunse pînă la Anchialos, cășună inamicului însemnată pagubă, făcu spolii mari de prizonieri, bani și vite, nu suferi nicăiri pierderi serioase și se-ntoarse neatins în capitală[a]. Armele latine mîntuiră astfel o samă de orașe avute de ruina ce le amenința și barbarii năvălitori trebuiră adeseori să lase din mîni sigure frumoasa lor pradă. Atunci Ioannițiu se-mbărbătă din nou, purcese în sudul țării, ce nu era apărat, și-ncepu împresurarea marelui și bogatului oraș Thessaloniki. Într-o noapte (a[nul] 1207) îl aflară însă în cortul său, străpuns de-o mînă necunoscută, ne-nsuflețit și scăldat în sîngele său propriu. Povestea îmbla și se crezu că marele mucenic Dimitrie, patronul orașului Thessaloniki, ar fi străpuns cu lancea pe năvălitorul asupra acestui oraș. Nemulțumit c-o moarte de rînd, pricinuită prin boală de plămîni, de care susțineau mulți c-ar fi murit acest stăpînitor, tradiția populară spunea că judecata lui Dumnezeu trecuse asupra lui, măturînd de pe fața pămîntului în mod supranatural pe cel mai nelegiuit dintre toți muritorii, după părerea romeilor. Îndealtmintrelea era adevărat că de cînd țineau oamenii minte niciun despot nu adusese asupra împărăției romeilor rele atît de multe și de apăsătoare ca omul acesta. Ura generală iscodi pentru el o anume poreclă înjositoare; gura poporului grecesc îl chema fără excepție Skyloïoannes (cînele Ioan), pentru a arăta acea canibalică lăcomie de-a ucide cu care se scălda satisfăcut în sîngele romeilor, cruzime ce se-nrădăcinase adînc în toată ființa lui, atît prin firea sa iute și pornită cît și prin legăturile și înrudirea cu sălbatecii cumani. Nemesis ajunse curînd și pe acest stăpînitor, care-și înjosise tronul, prefăcîndu-l în eșafod, pe care a trebuit să-l împle apoi cu sîngele său propriu. Daca în sălbatică energie era de-o samă cu cei doi frați ai lui, Petru și Asan, în barbarie, asprime și cruzime îi întrecu cu mult.

---

[a] Nicetas Choniates, *Historia byzantina*, (edit. Bekkeriana), pag. 846—853.

Neașteptata schimbare de domnie aduse la iveală o adîncă vrajbă în familia domnitoare. De la Asan, întemeietorul și începătorul dinastiei regale, rămăsese doi fii, Ioan și Alexandru, dintre cari cel dentîi trebuia să vie la rînd, fiind mai mare de ani. Scaunul vacant îl răpi cu toate acestea fără dreptate și numaidecît un nepot de soră a lui Ioannițiu, anume Borilă, înlăturînd pe Ioan Asan, copil încă, fără sprijin, dar moștenitor cu drept esclusiv la tron, pe care cumpătarețul său dascăl și crescător știu să-l ascunză atît de bine încît nu-l putu afla nimeni, pînă ce, spre deplină mîntuire, fugi cu el dincolo de Dunăre, în țara cumanilor. Înainte de-a deveni scaunul vacant, Borilă, pentru a-și întări dreptul său de pretendent, încheiase în contra canoanelor bisericești o căsătorie-incest cu o cumană ce-i era mătușă dreaptă și opuse directului drept de moștenire al fiului dreptul său duplu de înrudire[a]. Mare piatră căzu în orice caz de pe inimele grecilor și latinilor cînd se săvîrși din viață un dușman atît de rezolut, puternic și crud.

După multe biruinți, prudentul împărat Enric încheie cu Borilă o pace admisibilă, apoi știu să-nduplece la o liniștită învoială și pe Theodoros Laskaris, principele grec al Niceei, încît împăratul se bucură pentru cîtăva vreme de-o liniște relativă, întreruptă de mai multe ori prin luptele la cari era silit cu certarețul și nestatornicul Mihail Comnen, despot al Epirului, o liniște care fu turburată din nou după scurte răstimpuri.

Între acestea, Ioan Asan, ce scăpase cu fuga pe malul stîng al Dunării, pribegi și mai în adîncul străinătății, pînă ce-n urmă se ținu ascuns în Rusia, unde petrecu mai multă vreme pînă la vrîstnicie. Acolo își tocmi o oaste de simbriași ruși, i se puse-n frunte și ceru îndărăt tronul tătîne-său. Refuzîndu-i-se, declară război lui Borilă, îl bate la larg și ocupă cea mai mare parte a țării. Urmărește pe uzurpator pînă ce acesta se retrage îndărătul tarilor ziduri ale capitalei Tîrnova și-l asediază acolo șapte ani deplini. Partizanilor și sprijinitorilor lui Borilă li-i lehamete în fine, se leapădă de el și trec cu toții în partea lui Ioan Asan. Borilă, părăsit și trădat, cată să scape cu fuga, dar cade în mîna biruitorului, care poruncește să-i scoață ochii. În acest chip Ioan Asan ajunse domn peste tot regatul româno-bulgar.

Slăbiciunea împărăției latine și primejdia din partea regatului româno-bulgar.

Sub domnia de acuma a lui Ioan Asan, teritoriul său se spori prin cucerire, pentru cîtăva vreme, cu Macedonia și o parte a Traciei, iar regatul se-ntări învederat și jucă în încurcăturile latino-bizantine un rol cu atît mai însemnat cu cît împărăția frîncească din Constantinopol scădea mai mult în vîrtute și putere de rezistență, lunecînd mereu și repede spre pieire. După moartea împăratului Enric, celui plin de înțelepciune și putere (1216), urmașul său Petru de Courtenay, intrînd pe teritoriul despotului din Epir, Theodoros Comnenos, încăpuse din nebăgare de samă în mîinile acestuia ca prizonier, din cari nu putu scăpa prin nici-o mijlocire diplomatică, ci numai prin moarte (1219). Împărăția trecu la Robert, fratele mai mic a lui Petru, om slab, nedestoinic, lipsit de putere, căruia cu toate aceste păreau a-i zîmbi de la început pacea și liniștea, căci cumintele împărat al Niceii, Theodoros Laskaris, se căsătorise cu sora lui și-l logodise cu fiică-sa. Dar Theodoros Laskaris se săvîrși curînd din viață, și atunci pieri orice perspectivă de pace, căci ginerele și urmașul său, Ioannes Vatatzes, urmă un sistem nou politic, făcînd abstracție de la încuscrirea cu împăratul Robert. Numai dușmănia izbucnită în intervalul acesta între cei doi împărați grecești, Vatatzes din Nicea și Theodor din Epir, scuti șovăitorul tron din Constantinopol de un imediat atac din partea celui dintîi monarh, care era ambițios, cunoscător întru ale războiului și pîndea cu lăcomie un pretext de luptă.

---

[a] Ephraemius Monachus, *Imperatores et Patriarchae byzantini*, (edit. Bonnae, 1840, pag. 316). Georgi Acropolitae, *Annales*, Bonnae, 1836, pag. 23 și 26.

Alianța, apoi ostilitatea între Ioan Asan și împăratul Theodor Comnen.

Preste tot vorbind, raportul între Epir și Nicea devenea tot mai complicat și mai problematic, ruptura neapărată. Despotul din Epir, Mihail Comnen, numit și Angelos, avea trei frați, Constantin, Theodor și Manoil, dintre care numai cel mijlociu era priceput întru ale războiului și destoinic a domni, calități ce și le cîștigase în serviciul și după modelul împăratului Theodoros Laskaris din Niceea. După rugămintea lui Mihail, acest împărat îngădui lui Theodor Comnen atît întoarcerea în Epir cît și urmarea pe tron după moartea lui Mihail, cu obligațiunea însă de-a păstra și întări cu jurămînt raportul de vasalitate al țării cu împărăția grecească. Ajuns la putere, Theodoros Comnen uită curînd jurămîntul și atîrnarea sa vasalitică, se bizuia tot mai sus și întindea mîna după cele mai nalte semne ale puterii pămîntene.

După săvîrșirea din viață a lui Theodoros Laskaris (1222), i-a fost dat să aibă un urmaș vrednic în persoana ginerelui său Ioannes Dukas, numit în genere Vatatzes, înțelept ca om de stat și cu putere de acțiune, care ajunsese a lua de soție pe prințesa Irina, văduva lui Andronic Paleolog. Curînd după ce stătu în scaun, acest domnitor avu noroc în războ, izbutind a ocupa și ținea cîtăva vreme în puterea sa orașul Adrianopol, care-i ceruse ajutor în contra latinilor. Dar avu un rival periculos pentru tronul bizantin în noul despot din Epir, Theodor Comnen, care răpi la sine Thessalia, Dalmația, Macedonia, mare parte a Bulgariei și Traciei, și încorporă cu teritoriul său orașul Adrianopole, după ce alungase garnizoana pusă de Vatatzes. Acest despot îndrăzneț se cutezase pînă sub zidurile Constantinopolei și, fiindcă spre acest sfîrșit se aliase cu bulgaro-românii, spaima și irezoluțiunea domneau în înaltele cercuri guvernamentale ale latinilor, îngrămădiți din toate părțile. Rivalitatea dintre cei doi pretendenți grecești pentru tronul Bizanțului mîntui deocamdată scaunul latin, iar pe de altă parte despotul din Epir avea nevoie de oarecare sporire a puterilor sale ca să poată izbuti în planurile sale ambițioase.

Theodor Comnen, îndrăzneț de felul lui, încurajat prin succes, abia smulsese de la latini, romei și bulgaro-români țări întinse și abia-și așezase scaunul în Thessalonic și dindată îl cuprinse aviditatea după coroana împărătească. Se îmbrăcă în mantie de purpură, încălță sandale roșii ca para focului și ceru de la metropolitul din Thessalonic, Constantin Mezopotamita, să-l încoroneze de împărat în mod solemn. Principele bisericesc, cumpătareț cum era, opuse acestei cereri îndoielile sale canonice, spuind că nu e competent și că altfel s-a urmat obiceiul, de vreme ce o asemenea funcțiune numai patriarhul din Constantinopol singur are dreptul esclusiv de-a împlini, din care cauză mitropolitul trebui să sufere persecuțiuni nenumărate și-nsfîrșit fu condamnat la xil. Mult mai moale se arătă Dimitrie, arhiepiscopul Bulgariei, care săvîrși actul î oronării despotului Theodor pe baza poziției sale autonome și neresponsabile, își a ibui el însuși competența de-a unge împărat pe oricine va voi, oriunde și oricînd îi v plăcea. De atunci dușmănia între împăratul Theodor și împăratul Ioan Vatatzes c rivali crescu vederat. E drept că Ioan Vatatzes trata și considera pe Theodor ca e cel mai de aproape după el în rang și demnitate, îl lăsă să facă și să orînduiasc orice ar fi voit pe teritoriul său propriu și nu i se puse împrotivă nici într-o altă p vință, dar tocmai acomodarea aceasta a lui Vatatzes ațîța cu de prisos și provoca mai mult lăcomia lui Theodor[a].

În vederea însemnatului spor de teritorii și a vecinătății cu regatul bulgar, împăratul Theodor Comnen (numit și Angelos) încheie alianță cu regele Bulgariei, Ioan Asan, intrînd și în legături de înrudire cu el, adecă dînd pe Maria, fiica nelegitimă [a] lui Asan, de soție propriului frate, Manoil Comnen. Dar această alianță nu putea să ție multă vreme, căci era încheiată de o parte de interes egoistic și cu rezervațiuni mentale, pentru că Theodor Comnen, îndrăzneț de felul lui și, din lăcomie de a domni, dispus de-a uzurpa dreptul altuia, nu prea era gingaș în jurămintele și îndatoririle sale convenite, ci obicinuia a le zvîrli pur și simplu în vînt după interese și trebuințe întîmplătoare. Dar urmarea împrotivă la tratate și alianțe aduce mai totdauna dezbinare între aliați; ceea ce se întîmplă și acuma. Theodor Comnen, lacom de țări, tocmi o oaste numeroasă de romei și latini și declară război româno-bulgarilor. Ocolind Adrianopolul, apucă în susul rîului Hebrus (acum Marița) și ardea după o ciocnire în care spera că bulgarii vor trebui să fugă, de nu înaintea romeilor, desigur însă înaintea despărțămîntului latin al oștirii sale. Ioan Asan însă puse temei pe buna sa dreptate, pe fățișul sperjuriu și pe călcarea de alianță a contrariului său, pe tăria propriei sale oștiri, sporită cu abia o mie de cumani, și merse plin de încredere în luptă, atîrnînd sus de steag hrisovul de jurămînt al lui Theodor și lăsîndu-l să fluture. Cele două oștiri se întîlniră aproape de rîul Hebrus, în locul Clocotenița. Ioan Asan bate cumplit pe protivnicul său Theodor, îi împrăștie oștirea, îl prinde pre el, parte a trupelor sale, multe rude și pe partizanii cei mai de samă și ia pradă tot ce se găsește în tabăra inamicului. Fie din iubire de oameni, fie din înțelepciune politică, destul că biruitorul dărui deplină libertate holotei prizonierilor, mai cu samă ostașilor proști și cetelor de mercenari momite din toate părțile, dîndu-le drumul să se întoarcă nesupărați în orașele și tîrgurile lor respective. Prin aceasta el cîștigă încrederea și iubirea romeilor în așa grad încît putu împlini ușor și fără împotrivire dorința de a-și întinde teritoriul. Întru adevăr, oriunde se arăta găsea o populație liniștită, care se pleca sub jugul lui fără a o sili. În acest chip se supuse întîi Adrianopolul, apoi Didymotichos, întregul ținut Boleron, orașele Serrae, Pelagonia și Prilapos cu ținuturile întregi, apoi orașele Prespa, Deabolis, Achrida și Albania întreagă; Vlahia mare, care cuprindea partea muntoasă a Tesaliei, nu opuse nici o rezistență la intrarea lui, și astfel Ioan Asan luă în putere-i regiunea Elbanon și intră pustiind în provinția Iliria. După ce îndeplini însă în cea mai mare parte cuceririle pe cari le avuse de scop și regulase stările de lucruri după propria sa socotință, principele româno-bulgar se întoarse în patria sa, lăsînd unele locuri întărite în mînile și sub administrarea romeilor, păstrînd însă pe cele mai multe în mînile sale proprii, înzestrîndu-le cu garnizoane îndeajuns, cu comandanți buni și cu strîngători de dare.

---

[a] Georgii Acropolitae *Annales*. Bonnae, 1836, pag. 27, 35, 36. Ephraemii Monachi *Historia in versibus*, Bonnae, 1840, pag. 309–311.

Dar cea mai glorioasă cucerire a regelui bulgaro-român era reputația lui generală de principe nobil, drept și iubitor de oameni, căci, departe de-a avea cruzimea și asprimea celor ce-l precedase în domnie, dezbrăcîndu-se de înnăscuta barbarie a nației sale, cruța viața omenească în poporul său propriu și nu se mînji nici cu sînge romeic; apoi în genere lucra cu atîta circumspecțiune, dreptate și blîndeță încît se bucură de o deosebită venerare și iubire nu numai între româno-bulgari, ci și între romei și între celelalte popoare învecinate. El rămase credincios spiritului său de blîndeță obicinuită chiar față cu Theodor Comnen, protivnicul prins care, deși trebuia neapărat ținut în închisoare și sub pază, fiind primejdios statului, totuși de bucură de multe înlesniri și îndulciri ale traiului, fu tratat cu onori și distincțiuni deosebite și duse multă vreme o viață suportabilă. Dar cînd incorigibilul și nemulțămitorul Theodor unelti, din locul său de exil, intrigi în patria sa și planuri pentru restaurarea sa, Ioan Asan, silit să fie aspru descoperind aceasta, porunci să-l orbească, o pedeapsă și o măsură de precauțiune foarte obicinuită în împărăția bizantină în contra pretendenților la tron și a regenților răsturnați. Fratele lui Teodor, Manoil Comnen, bărbatul Marici, fiicei nelegitime a regelui bulgar, uzurpă orașul Tesalonic, ocupă cîteva provincii apusene, își puse titlul de împărat și despot, arogîndu-și astfel din propria lui putere neatîrnarea deplină și rangul de împărat, lucruri pe care căuta să le dovedească mai cu samă prin întrebuințarea de scrisoare roșie în hrisoavele sale. Dar și pe acest regent Ioan Asan îl cruță cu mărinimie, poate pentru că îi era rudă și-l credea mai puțin periculos, drept care îi arăta iubirea de pace și moderațiune, nu-l împresură cu război, nici nu-l supără în teritoriul său în vreun chip oarecare[a].

---

[a] Georgii Acropolitae *Annales*, Bonnae 1836 (Recogn. Im. Bekker), pag. 44, 45 și 47. Euphraemii Monachi *Historia in versibus*, Bonnae 1840, pag. 324 pînă la 327. Necephori Gregorae *Historia byzantina*, Bonnae, 1829. tom. I, pag. 28.

Legături de familie și politice între Ioan Asan și Ioan Ducas Vatatzes.

Împăratul Vatatzes, înțelept ca om de stat și versat în expediente, contra căruia împăratul latin Ioan de Brienne întreprinsese și săvîrșise un atac de puțin folos în Asia, neavînd puteri proprii cari să poată rivaliza cu ale inamicului și nici condițiile prealabile ale unei acțiuni cu efect, știu să compenseze lipsele sale legînd interesul familiei cu acela al statului. De la soția sa Irina, fiica împăratului Theodor Laskaris, Vatatzes avea un fiu care primi în onoarea bunului său asemenea numele : Theodor Laskaris, și era pe atuncea în vrîstă de unsprezece ani. Iar Ioan Asan, regele româno-bulgar, avea o fetiță, anume Ileana, de nouă ani, din căsătoria lui cu Maria, fiica regelui maghiar Andrei II. Vatatzes rîndui o anume solie către Asan cu propunerea ca să-și căsătorească copiii și să încheie preste aceasta o alianță politică ofensivă și defensivă. Ioan Asan primi solia cu multă părere de bine, convine asupra stipulațiunilor speciale ale tractatului și întărește învoiala convenită cu jurămînt solemn, pe care-l depune el de-o parte, solii în numele lui Vatatzes de alta.

Pentru îndeplinirea acestei îndoite legături amîndoi stăpînitorii hotărăsc ca să se întîlnească. Vatatzes purcede pentru acest a scop din Niceea, ocupă Lampsacus, trece cu o parte a oștirii Elespontul, încunjură Kalliupolis, oraș apărat de venețiani, îi dă asalt și-l ia în puțină vreme, după ce a întrebuințat cu energie mari mașine de asediu. În orașul Kalliupolis, cucerit în acest chip, Vatatzes primește curînd după asta pe Ioan Asan, ce sosi cu soția și fiica sa acolo, și la această întîlnire amîndoi domnitorii dezbat, lămuresc și întăresc verbal legămîntul de familie și de stat ce se convenise deja. Pe cînd Ioan Asan rămase pe țărmul european în împrejurimele orașului Kalliupolis, soția sa Maria și fiica Elena trecură cu suita împăratului Vatatzes pe țărmul asiatic la Lampsacus, unde se afla împărăteasa Irina. Aicea patriarhul Germanus cunună solemn vlăstarii logodiți ai acelor două dinastii, pe Theodor Laskaris cu Elena. Metropolitul din Tîrnova, care canonicește era subordonat patriarhului din Constantinopol, cîștigă aici o poziție autonomă și neatîrnată după mijlocirea regelui bulgaro-român și din considerație pentru înrudirea și prieteșugul său, care acuma trăgeau greu la cumpănă ; așa că mitropolitul fu recunoscut și proclamat, prin decret împărătesc și prin hotărîrea sinodului, de neatîrnat de orice instanță bisericească superioră și în drept totodată de-a purta titlul de patriarh. După săvîrșirea festivității nunții, împărăteasa Irina merse cu fiul și cu noră-sa spre răsărit, pe cînd soția lui Asan se-ntoarse asemenea la obicinuita ei reședință. Ioan Asan și Vatatzes se puseră în fruntea oștenilor ce aduseseră cu sine, petrecură țărmul apusan, supus latinilor,luară bogate prăzi și prefăcură întreaga regiune în proverbialul pustiu cuman (Σκυθῶν ἐρημίαν[a]). Conform alianței lor juruite, împărțiră între ei, pacinic și după un program, orașele și ținuturile cucerite. Împăratului Vatatzes i se cuveniră orașele Kalliupolis, Madyta și toată peninsula care intră în mare în forma unei limbi de pămînt, apoi locul întărit Kissos și regiunea pînă la Marița, în fine muntele Gano cu o mică cetățuie ; iar Ioan Asan primi toată țara răpită de la inamic care se întinde la nord peste regiunea citată pînă acum. Amîndoi principii își întinseră pustiitoarele excursiuni pînă sub zidurile Constantinopolei, grămădiră rău pe latini și băgară mare spaimă în ei. Cînd, iarna apropiindu-se, îi sili să se liniștească, amîndoi aliații puseră la cale măsurile lor pentru campania din anul viitor și se întoarseră fiecare la obicinuitul scaun de reședință, Vatatzes la Niceea, Asan la Tîrnova[b].

După moartea lui Robert luară guvernul Balduin II, al treilea fiu nevrîstnic încă a lui Petru și, ca reprezentant de sine stătător al acestuia, Ioan de Brienne, exrege de Ierusalim, om viteaz și în plină putere, deși de optzeci de ani (1228); totuși însă ei nu putură inspira împărăției istovite o nouă suflare de viață. Ioan de Brienne, escelent ostaș îndealtmintrelea, nu era om de stat prevăzător, întreprinse o campanie în Asia Mică și călcă fără de nevoie pacea cu statul grecesc al

---

[a] Istoricii bizantini numesc pe cumani adesea *sciți*.

[b] Georgii Acropolitae *Annales*, Bonnae, 1736, pag. 52–56. Euphraemii Monachi *Historia byzantina in versibus*, Bonnae, 1840, pag. 328–330.

Niceii. Acest act dădu împăratului Vatatzes, primejdiosului inamic, o ocazie dorită pentru a pune în lucrare în mod practic alianța ofensivă dintre el și regele românilor și al bulgarilor, Ioan Asan. Cu o putere de o sută de mii de oameni și o flotă de trei sute de catarge, amîndoi aliații porniră asupra Constantinopolei, luară Kallipolis, trecînd pe sub sabie pre locuitori, împresurară capitala despre uscat și despre mare, și o îndesuiră cu atît mai rău cu cît întreaga ostășime de luptă a latinilor se mărginea la abia o sută șasezeci de cavaleri proprii și la o neconsiderabilă grămăgioară de scutieri și arcași. Capitala era deja în pericolul iminent de a cădea necondiționat cînd estraordinara vitejie a împăratului Ioan de Brienne dete lucrului altă față. Acest erou făcu o ieșire puternică cu ceata sa de cavaleri în contra asediatorilor, aruncă claie peste grămadă oștirea lor compusă din patruzeci și opt de cohorte, făcînd între ei un grozav măcel. Încurajați prin aceasta, pedestrimea și tîrgoveții atacară corăbiile inamice care ancorau aproape de zidurile cetății, luară douăzeci și cinci dintre ele și le traseră cu bucurie în portul Constantinopolei. Astfel cetatea și împărăția scăpară deocamdată, dar Vatatzes și Asan reînnoiră în anul următor (1236) atacul asupra orașului împărătesc, pe care iar îl înconjurară cu asediu. Ioan de Brienne strînsese pînă atunci pe vasalii și aliații săi, ținu bărbătește calea inamicilor aliați; cîștigă o hotărîtoare biruință și zădărnici în acest chip al doilea asediu al rezidenței sale.

Ruptura și reîmpăcarea între Ioan Asan și Vatatzes. Împresurarea orașului Tzurulus.

Cu toată înlăturarea momentană a primejdiei, latinii erau în genere reduși la o stare foarte rea, iar trufia lor era adînc umilită prin legătura de familie a celor doi regenți ce le stăteau dușmănește împrotivă. Pe lîngă asta se mai adaose și răul că bătrînul însă vigurosul împărat Ioan de Brienne se săvîrși din viață după o scurtă domnie, lăsînd în urmă împărăția pe mînile ginerelui său Balduin II, om slab și nevoiaș (1237). În asemenea împrejurări, Vatatzes știu să întindă în mod considerabil teritoriul statului său și să cîștige de la amici și inamici un respect care creștea mereu. Pe cînd Balduin II cutreieră patru ani de-a rîndul ca un cerșitor încoronat întreaga Europă, căutînd ajutor, și se întoarse apoi fără nici o ispravă la Bosphor, Vatatzes gonise succesiv pe bulgari dintr-o parte a Traciei, silise pe Manoil Comnen, despotul Epirului, să deziste de la titlul de împărat și impusese epigonilor dinastiei Comnenilor din Epir omagiul de fidelitate către tronul împărătesc din Niceea. Dar laurii aliatului nu lăsau nici pe regele românobulgar în liniște, încît se căia de pe acuma de alianța sa cu Vatatzes; căci presimțea cu drept cuvînt și se temea de reînceputul avînt al romeilor, de vreme ce el însuși stăpînea preste un popor ce fusese odinioară supus Împărăției romeice. Ioan Asan hotărî deci să denunțe îndoitul tratat de stat și de familie și căuta numai modul cel mai potrivit și timpul cel mai bun pentru esecutarea hotărîrei sale.

Pe cînd căsătoria fiicei sale Elena cu Theodor Laskaris nici se împlini, nici avu rezultate din cauza vrîstei prea tinere a amîndoror părților, cari stăteau aproape în anii copilăriei, părechea nevrîstnică rămase încredințată pentru căutare, supraveghere și creștere la împărăteasa Irina din Niceea, sub mînile ei de mumă îngrijitoare și duioasă. În acest interval Ioan Asan manifestă într-adins o deosebită iubire pentru copila sa, pentru a masca adevărata sa intenție. Deci merse la Adrianopole și trimise părechii împărătești o solie cu cererea că, fiind el cu soția sa atît de aproape, să i se îngăduie mîngîierea de-a vedea în persoană pe fiica sa măritată, Elena, și de-a o dezmierda părintește; curînd după asta el o va retrimite la bărbatul său și la împărăteștii socri. Deși aceștia pătrunseră intenția lui Asan și observară apucătura sa, lăsară totuși pe fiica sa să meargă la dînsul, spuindu-i însă să socotească „că, dacă ar reținea pe Elena și ar încerca s-o dispartă de soțul ei, va avea să se teamă de un Dumnezeu atotștiutor și răsplătitor, care nu uită a pedepsi pe stăpînitorii ce-și uită jurămintele și calcă tratatele”. Cu toate acestea Ioan Asan, după ce-și luă în primire fata, trimise îndărăt suita ei întreagă, se puse pe cale spre casă, ocolind Balcanii, luă direcțiunea spre Tîrnova, iar pe drum nu putu să nu reprime cu mustrări simțitoare și cu redresări pe prințesa Elena, care se mîhnea și se căina pentru despărțirea de bărbat și soacră, poruncindu-i să se liniștească și să aibă răbdare. Astfel rupse de atunci încoace scurt și coprinzător toate relațiile de politică și familie cu curtea grecească din Niceea, simțindu-se mult mai apt pentru vocațiunea de-a deveni un protivnic hotărît și un inamic fățiș al acelei Curți.

Poziția provinciilor romeice din partea europeană a-împărăției era pe vremea aceea nespus de grea și de îndoielnică. Amenințate de latini pe de-o parte, de bulgari pe de alta, se mai adăuga pe lîngă acestea inundarea ca din senin cu crudul și barbarul popor al cumanilor. Aceștia trebuiră să fugă denaintea vijeliei mongolilor, care veneau cu o uriașă precumpănire de număr și de putere, părăsiră cu familii și casnici așezările lor de pe malul stîng al Dunării, trecură pe malul drept al rîului pe burduje bine combinate, pătrunseră prin țara mărginașă a Bulgariei și se așezară în Macedonia pe roditoarele șesuri de lîngă Hebrus și în partea de jos a țării, unde acest rîu, hrănit de multele ape ce se varsă în el, primește numele, schimbat de gura poporului, Marița. Pustiire și pradă, robire și măcel însemnau drumul sălbaticei invaziuni, iar pe piețele mai mari, precum Adrianopol și Didymotichos, Vizia și Kalliupolis se licitau public prizonierii cumanilor, deveniți sclavi.

Folosindu-se de poziția critică și hrănind necontenita lor ură contra grecilor, latinii hotărîră să se răzbune asupra împăratului Ioan Vatatzes pentru campania de cucerire și pradă ce-o întreprinsese pe teritoriul lor împreună cu Asan, și despre care am vorbit mai sus. Spre acest scop, ei se împacă mai întîi cu Asan și încheie cu el un tratat de pace în toată forma; apoi îl cîștigă aliat în război și izbutesc a căpăta de la cumanii doritori de luptă, nomadizînd risipiți prin țară și petrecînd ca venitúri sălbatice, o considerabilă oaste auxiliară, pusă pe cîmpul de război. Bine înarmați, împuterniciți prin ajutorul bulgar și cuman, latinii încep campania contra lui Vatatzes, la care ia parte și Asan în persoană. Agresiunea se începe întîi și întîi contra cetății Tzurulos, asaltată cu vehemență, dar și ținută cu statornicie de către viteaza garnizoană. Modul energic al împresurării și strivitoarea covîrșire numerică a agresorilor aliați puseră pe împresurați, cu toată vitejia nepilduită, într-o stare foarte grea. Vatatzes, știind aceasta, se cutremura gîndind la căderea verisimilă a cetății, de a căria posesiune atîrna siguranța cuceririlor sale din apus; dar pe de altă parte privea cu părere de bine îngrămădirea dușmanilor săi în apus, pentru că în chipul acesta îl rămîneau mîinile cu totul libere în răsăritul cu mult mai important pentru planurile și scopurile sale. Se puse dar pe temporizare, pentru a osteni pe inamic prin un lung asediu și a tîmpi încet ascuțimea atacului său. În mijlocul asaltului necontenit a cetății Tzurulos îl găsește ca un trăznet pe Asan știrea că se săvîrșise din viață soția sa și că totodată copilașul său și episcopul Tîrnovei își dăduseră cea din urmă răsuflare. Recunoscînd în această lovire a casei sale mîna răsplătitoare a lui Dumnezeu pentru că jurase strîmb și despărțise fără cale pe doi soți, înspăimîntat de aceasta, ridică numaidecît asediul, dă foc mașinelor-praștii, berbecilor pe care-i întrebuințase, și apucă repede drumul spre Tîrnova. Latinii, avizați la ei înșii, deci insuficienți, se văd asemenea siliți să întrerupă asediul, pleacă la Constantinopol și despresură de nevoie cetatea Tzurulos de cingătoarea ce-o înconjurase. Asan, zdrobit de căință și convertindu-se la alte gînduri, trimise o solie către Vatatzes, acuzîndu-se pe sine însuși cu vina întreagă și, rugînd cu umilință să-i ierte greșala comisă, se declară gata a restabili îndoitele legături ce le rupsese. Atît Vatatzes cît și soția sa Irina primesc bine solia, reînnoiesc legătura de familie și cea politică, încuviințează reînnoirea prin jurămînt și cer îndărăt pe nora lor Elena. Ea se și duce într-adevăr la curtea împărătească din Niceea, iar pacea și amiciția între romei și bulgari se restabilesc.

Reîmpăcarea lui Asan n-a fost decît pe dinafară, nu însă adînc înlăuntrul lui, nici fără de escepție; în fundul inimei sale mai păstra oarecare gelozie contra romeilor și o neînvinsă neîncredere; deci nu se ținu de tratatele juruite cu o conștiință atît de mare încît să nu-și permită de a devia de la ele pentru mic cîștig, prin abateri pospăite diplomaticește; de ochii lumei însă, și în aparență, el cultiva cu tot dinadinsul amiciția și legătura și se punea cu zel pentru interesele amicilor și aliaților săi. În acest chip lucră și atuncea cînd Balduin II s-a fost silind să aducă din Europa apusană, peste Ungaria și Dunărea, însemnate trupe auxiliare în împărăția sa, cumplit de cutremurată. Cu toată alianța sa cu Vatatzes și cu împărăția romeică, Asan îngădui trupelor auxiliare latine trecerea prin teritoriul său, pretextînd că la invaziunea acestora ar fi fost siluit prin neînvinsa lor putere. Latinii întăriți în acest chip, mai căpătînd și numeroase ajutoare de la cumani, smulseră din mîinile lui Vatatzes cetatea Tzurulos și înfrînseră greu flota sa creată din nou și comandată de armeanul făr'de esperiență Isfré. Împăratul Ioan Vatatzes din parte-i nu putu să ia deocamdată altceva decît orașul Dakibyza și mica cetate Nikitiatis în Asia. Cei doi rivali, Ioan Asan și Vatatzes, stăteau astfel față-n față, aliați și înrudiți în aparență, dar înlăuntrul lor nu tocmai simpatici unul altuia, cu sentimente mixte, iar gelozia pentru împărțeala Împărăției bizantine era și lanțul care-i lega unul de altul și piedeca reciprocă care-i stăpînea, ținîndu-i despărțiți deolaltă, ca un măr al discordiei[a].

Intervenirea Papei în Ungaria contra româno-bulgarilor și încercări nouă de uniune între ei. Considerație generală.

Papa nici putea, nici voia să privească cu nepăsare la o luptă de care atîrna nu numai căderea împărăției latine, ci și alungarea dogmei romane, dezrădăcinarea autorității Scaunului papal în răsărit, ba chiar accesibilitatea Sf[întului] Mormînt, ce nu se putea ajunge decît peste teritoriul bizantin, deci putința unor cruciate cu bun succes. Îndată după cea dentîi impresurare neizbutită a Constantinopolei, din anul 1235, papa Grigorie IX provocă pe regele maghiar Bela IV s-alerge în ajutorul Împărăției latine de lîngă Bosfor, contra căreia grecii din Asia și româno-bulgarii se pregăteau din nou la o sîngeroasă năvală. Biruința grecilor ar însemna în genere un dezastru public, de vreme ce ei au o ură mult mai aprinsă în contra latinilor decît contra păgînilor chiar. Pentru ajutorul militar, pre care mai cu folos și mai repede îl poate da Ungaria, îl așteaptă pe rege o bogată răsplătire în ceriuri și pe pămînt, iar Bela IV învoindu-se cu aceasta va primi nu numai binecuvîntarea lui Dumnezeu, ci și absoluțiunea de păcate din partea papei, care se dă tuturor acelora ce vor lua parte în această campanie și are același efect ca și absoluțiunea dată cruciaților ce merg la Sf[întul] Mormînt[b].

Din fericire latinii nu avuseră nevoie de ajutorul unguresc pentru a respinge cu succes noua năvălire a aliaților și a conjura furtuna momentană. Afară de asta a mai fost o favorabilă dispoziție a sorții pentru împărăția latină că Vatatzes, neprivind cu ochi buni cucerirea Traciei de către româno-bulgari, încăpu într-o ceartă vehementă cu Ioan Asan, a căreia urmare a fost că acest din urmă, precum am spus deja mai sus, se alie cu latinii contra lui Vatatzes, prefăcîndu-se din aliat în dușman fățiș. Cu cît mai învederată ieșea la iveală intenția lui Vatatzes de a-și apropia toate țările bizantine din Europa cu atît mai simțitoare era amenințarea pentru regatul româno-bulgar în interesele și-n condițiile sale de existență, cu atît mai grabnică era necesitatea acestui regat de-a se răzima de puterile apusene ale Europei pentru a găsi mijloace de mîntuire. A reprimi uniunea era pentru regele român o ocazie bună ce i se prezenta pentru a recîștiga favoarea Scaunului papal, și prin acesta, favoarea potentaților din apus, pe cînd papa, pe de altă parte, putea spera că prin supunerea bisericească a unui stat neconsolidat încă, dar totuși puternic și aspirînd cu vigoarea tinereței, precum era în vremea aceea statul româno-bulgar, el ar cîștiga desigur o răspîndire însemnată a supremației sale spirituale, ba chiar a înrîuririi sale politice în Orient.

Corespondența papii cu Asan și trimiterea unei legațiuni la el.

Stimulul pentru aceasta porni de la Asan; și tot de la el porni re-nceperea bunelor relațiuni cu Roma, căci în anul 1237 regele adresă papei Grigorie IX o scrisoare plină de zel creștinesc și de sumisiune credincioasă, iar în privirea Împărăției bizantine și pentru regularea raporturilor bisericești și a altora din țara sa proprie regele rugă să i se trimită un legat papal circumspect, cu care va vorbi și pune la cale cele trebuincioase în această privință. Papa răspunse numaidecît și într-un mod foarte prietenos la scrisoarea supusă a monarhului bulgaro-român, iar după cîteva zile el trimise regelui un legat apostolic, acreditat în toată forma, pe Salvi de Salvis, episcop de Perusia, dînd acestuia o intinsă plenipotență de a trata; ci-n scrisoarea de acreditare respectivă papa nu dă lui Ioan Asan titlul de rege, ci numai de domn *(domnius)* al bulgarilor și românilor, îl sfătuiește să se-ntărească și să stăruie în supunerea sa pentru Scaunul roman, îi făgăduiește sprijin și ajutor din partea numeroșilor cruciați și altor creștini evlavioși, caută să-l intereseze mai cu samă pentru eliberarea Împărăției latino-bizantine *(Romaniae Imperium)*, de bîntuirile de pe atuncea, îi făgăduiește pentr-un asemenea lucru răsplată în ceriuri și pe pămînt și-i pune în perspectivă statornica favoare a Scaunului papal. Dînd ajutor lui Balduin II, să dovedească deci că e un principe în adevăr catolic și să deie Scaunului roman puncte de razăm pentru a pune-n evidență meritele sale[a].

---

[a] Gregorii Acropolitae *Annales*, Bonnae, 1836, pag. 56--65.

[b] *Epistola P. P. Gregorii IX Belae IV regi Hungariae scripta*, dd° Viterbii, XVII Kalendas ianuarii (16 decembris) 1235. Theiner, *Monumenta historica Hungariae*, tom. I, pag. 140.

În aceeași vreme Grigorie IX trimise o circulară către tot clerul înalt și inferior din țara bulgarilor și a românilor, prin care li-mpărtășea fericita veste că a trimis legat apostolic pe episcopul de Perusia și că regele Ioan Asan se pleacă bisericii romane; deci îi provoacă ca nu numai să-i facă legatului o primire cu toate onorurile, ci să-i deie tot ajutorul, să-i crează toate cuvintele și toate arătările sale pe care le va spune din ordinul papii și cu bunăvoința lui Dumnezeu și să-l urmeze cu ascultare. Ca totdeauna Scaunul papal se silește și acuma cu tot zelul să-ndeplinească întreita sa datorie, de a întări în credința adevărată și de a duce la mîntuire pe creștinii convertiți, de a readuce pe calea dreaptă pe cei ce îmblă pe căile strîmbe ale ereziei și, în fine, de a smulge din puterea păgînilor prin mîinile credincioșilor Locurile Sfinte ale mîntuirii oamenilor. Față cu această problemă a răsărit acuma mîngîioasa speranță cumcă Asan va alerga în ajutorul Împărăției latine amenințate cu o putere mai tare, iar Vatatzes se va abține de la orice dușmănie și va reintra în sînul bisericei dreptcredincioase[b].

Plecînd de la ideea cumcă pierderea vrednică de plîns a Locurilor Sfinte nu s-ar fi întîmplat nicicînd dacă Împărăția romană a răsăritului ar fi trecut de mult din mîinile grecilor în ale latinilor și cumcă Locurile Sfinte nu se pot cuceri nici acum decît numai în Constantinopole, Grigorie IX încercă să-l facă și pe regele maghiar, Bela IV, accesib pentru părerea aceasta, drept care îi recomandă pe Salvi de Salvis, episcop de Peru a și legat apostolic totodată, care călători prin Ungaria, precum și pre episcopul B niei, ce i se rînduise să-i fie de ajutor, ca să-i primească pe amîndoi cu bunăvoință i să li se favorizeze lucrarea, de vreme ce ei sînt rînduiți în afacerile împărăției lati *(Romaniae Imperium)*. Papa liniști pe rege cu știrea că Asan se arată un stăruit partizan al bisericii romano-catolice și că, după toată probabilitatea, s-a apropia și convertirea lui Vatatzes. Îndealtmintrelea el mai promitea tututor luptătorilor din Ungaria carii vor porni în campanie în favorul împărăției latino-bizantine *(Romania)* că le va da sprijin și ocrotire pentru casnicii și averile lor, iar pe lîngă aceasta le va da luptătorilor acestora, cît și celora cari vor patrona și ajuta stînd la îndemînă cu sfatul și cu brațul pentru espediția războinică, absoluțiunea aceea care nu se obicinuiește a se încuviința decît luptătorilor ce pornesc la Sf[întul] Mormînt. Spre același scop, papa dete arhiepiscopului din Kalocsa împuternicire ca să poată scădea 20 de zile din termenele de pocăință impuse pentru o samă de crime credincioșilor acelora cari se vor îndatori a lua parte la această campanie[c].

---

[a] *Epistolae P. P. Gregorii IX Assano domino Bulgarorum et Valachorum scriptae*, dd° Viterbii, 21 maii et 1 iunii 1237 (Theiner, *Monumenta historica Hungariae*, tom. I, pag. 155 et 157).

[b] *Epistola P. P. Gregorii IX ad universos praelatos in Bulgaria et Valachia*, dd° Viterbii, 1 iunii 1237 (Theiner, *Monumenta historica Hungariae*, tom. I, pag. 157).

[c] *Gregorii IX P. P. epistolae Regi Hungariae Bela IV scriptae* dd° Viterbii 21 et 24 maii 1237; *Archiepiscopo Colocensi et ejus suffraganeis*, dd° Viterbii, 1 iunii 1237 (Theiner, *Monumenta historica Hungariae*, tom. I, pag. 155 et 156).

Mînia papei contra lui Ioan Asan și a lui Vatatzes și chemarea la război contra lor.

Curînd se-ntoarse foaia însă, căci trimiterea unui legat apostolic a rămas fără de nici o urmare și Asan nu se făcu nici fiu al bisericei romane, nici frate de arme cu latinii. Mînia Scaunului papal s-aprinse cu pornită fierbere și, din amicul interesat, se demască curînd inamicul fățiș și persecutorul neîmblînzit. De mult deja Inocențiu III alesese și pusese mîna pe regele Ungariei Bela IV (carele pentru sprijinul ce-i se dăduse era personal îndatorit la mare gratitudine), alesese zic în el o unealtă predestinată pentru lățirea credinței catolice și pentru manținerea primatului roman, carele se credea întemeiat prin nemijlocită revelațiune dumnezeiască. Urmașul său, Grigorie IX, urmînd aceeași politică, s-adresă în privirea aceasta la același rege maghiar cu o cerere categorică. Ereticii și schismaticii creștini cari se zbat contra primatului au fost, zicea el, și sînt încă mult mai infideli decît evreii, mult mai aprigi decît păgînii, căci mereu rănesc pe Mîntuitor, cercînd într-una să sfîșie haina necusută a lui Cristos, acest simbol al unității bisericei sale. Fiindcă și îndărătnicul Ioan Asan e rînduit în categoria schismaticilor, de vreme ce s-a lepădat de legea romană, apoi primește și apără în țara sa eretici și schismatici, de aceea papa puse pe clerul din Ungaria și pe episcopul de Perusia ca legat apostolic ca să predice, ca și contra păgînilor, o cruciată în toată forma în contra lui Asan și a poporului său și făgădui tuturor celor ce ar lua parte la cruciată o absoluțiune cu tot atîta efect ca și cea care se dă cruciaților cari merg la Sf[întul] Mormînt. Puind în cumpănă toată energia, autoritatea și retorica sa, Grigorie IX îl încurajă pe Bela IV ca să întreprindă o campanie în contra unui domnitor lipsit de fidelitate, care e premergătorul lui Antichrist, sau mai bine Antichrist însuși; de-aceea, cu un sfînt zel și cu mînie, regele să se ridice ca să apere creștinătatea contra unui asemenea pîngăritor al numelui creștin și, cu braț puternic, să zdrobească pe acea nație înrăutățită și perversă (*contritionem nationis pravae atque perversae*) care turbă așa de grozav contra bisericei romane; iar răsplătirea bogată a regelui și-a poporului său nu va fi numai absoluțiunea, ci li se va recunoaște posesiunea a toată țara ce vor ocupa-o, căci, în urma ultimei hotărîri a conciliului, papa are dreptul de a răsturna pe Asan și de-a îngădui regelui maghiar sau altor principi catolici ca să-i ocupe toată țara. Afară de asta papa mai dete instrucții legatului său Salvi de Salvis, episcop de Perusia, să-nduplece și să-ntărîte pe rege în orice mod diplomatic cu putință ca să pornească război în contra lui Asan. Dacă regele ar mai avea oarecare îndoieli în privirea compensațiunei, legatul să-i asigure în numele papii deplină satisfacere, încît să rămîie în totul la bunul plac al regelui cîtă țară ar vrea să-i răpească lui Asan și s-o păstreze cu conștiința liniștită.

Pentru deplina liniștire a lui Bela și a altor potentați catolici mai trebuia însă consimțirea împăratului latin de la Constantinopole, ca suveran propriu al români-bulgarilor. Grigorie IX s-adresă cu mare stăruință către tînărul împărat Balduin II, lipsit de ajutor, îi descrise starea împărăției cutremurate în temeliele sale și aproape de disoluțiune, îi demonstră de aproape turburea stare de nevoi din care l-ar putea mîntui în mod esențial ajutorul așteptat de la Ungaria, dar care ajutor nu-l poate căpăta decît sacrificînd statul româno-bulgar, adecă o țară care și așa e mîncată înlăuntrul ei de erezie, de aceea toate drepturile de suveranitate pe care Balduin le-ar avea cumva asupra Româno-Bulgariei lui Asan el să le treacă la biserica romană în mînile papii, pentru că acesta să poată trata în privirea ajutorului și să aducă la bun capăt alcătuirile cu principii ce vor să dea ajutor[a]. Din precauțiune papa nu-l recunoaște pe Balduin, care căuta ajutor și era rău bîntuit, ca împărat, ci-l numește numai fiu de împărat și moștenitor.

Într-o altă scrisoare mai tîrzie, Grigorie IX ceru de la regele Bela IV ca să dea răvașe de drum pentru cruciații ce treceau prin Ungaria la Romania, căci, drumul la Palestina ducînd neapărat peste Împărăția romană din răsărit, restabilirea dorită a acestei împărății nu înseamnă decît a deschide din nou porțile Locurilor Sfinte, iar cine voiește aceasta nu se poate lipsi de cealaltă. Sfat și faptă pentru aju-

---

[a] *Epistola P. P. Gregorii IX. transmissa Belae IV, regi Hungariae,* dd° Laterani, 27 ianuarii 1238; *Episcopo Perusino.* dd° eodem: *Universis Episcopis Hungariae,* dd° eodem; *Balduino Imperatoris Constantinopolitani filio et heredi,* dd° eodem (Theiner, *Monumenta historica Hungariae,* tom. I, pag. 159, 160 et 161).

tătorii Romaniei e dorinţă şi trebuinţă pentru aceasta, drept şi datorie pentru rege. Rezoluţia regelui la cererea aceasta a fost la început evazivă : are acasă destule griji şi se poate lipsi de a lupta pentru Bulgaria, pe care Balduin ar putea a i-o contesta. În urmă însă cedă stăruinţelor Curţii romane şi făgădui o campanie contra lui Asan, ce-i era cumnat, adecă soţul surorei sale Maria, obligîndu-se a porni la război, sau în persoană sau printr-un locţiitor, dar de astă dată puse cîteva condiţii pozitive, care atingeau parte preferinţele onorifice, parte cîştigul teritorial şi care se încuviinţară aproape toate, predominînd în Roma buna dispoziţiune. Cererea de căpetenie a lui Bela era ca toată ţara cîtă o va răpi de la Asan, aşadar Bulgaria, Macedonia ş.c.l. să rămîie într-adevăr şi de-a pururea proprietatea lui Bela în privire politică. Numai jurisdicţiunea spirituală şi bisericească peste acea ţară să rămîie rezervată pentru papa. Cu mai puţin decît atîta nu se putea mulţămi Bela, de vreme ce se pregătea la alungarea impusă şi acum a se executa a propriului său amic şi cumnat, Ioan Asan, care avea din căsătoria sa un fiu şi moştenitor, încît regele ar fi adus, printr-un asemenea act, o jertfă dureroasă ce nu se putea justifica decît în puterea intereselor bisericeşti. E drept că-l momea absoluţiunea făgăduită, dar totuşi ar fi atins şi înstrăinat pe toţi amicii săi în Romania, îndeosebi pe împăratul grecesc Vatatzes, celălalt cumnat al său, pe lîngă care stăruise în multe chipuri, după avizul papii, ca să-l înduplece a se supune Scaunului roman. Nu însurase oare Vatatzes pe fiul său cu fiica lui Asan, nepoata lui Bela, iar Laskar, al treilea cumnat a lui Bela, fratele reginei maghiare Maria, nu se arăta oare foarte condescent şi prietenos în toate cele ? Contra acestor rude şi prieteni el trebuie să lucreze acum, ba trebuie să renunţe chiar la convertirea lui Vatatzes, pentru a cîştiga numai mîntuirea sufletului său ; dar totuşi va espune mai pe larg papii toate cerinţele neapărate pentru izbutirea întreprinderii războinice, prin intermediul episcopului din Raab, trimis la Roma. Din partea papii s-au încuviinţat cererea de căpetenie a regelui, înlăturîndu-se astfel piedeca cea mai mare. Cu toate astea, condiţia de căpetenie şi cele mai multe secundare ale regelui se văd însemnate aproape complet în minuţiosul său răspuns către papa Grigorie IX[a]. Între altele regele, care voia să-şi sporească vaza sa în popor, a cerut şi i s-a încuviinţat ca în vremea întregii campanii să se poarte înaintea persoanei sale şi a oştirei o cruce mare ca semn de onoare şi ca steag de căpetenie, „căci papa (cum zicea el) nu poate refuza această onoare unui rege care se găteşte serios la luptă contra hulitorilor lui Christos, contra ereticilor şi schismaticilor''. Episcopii din Ungaria primiră împuternicirea de a da absoluţiune tuturor carii vor porni la război cu regele în contra lui Asan şi a româno-bulgarilor ; totodată fură avizaţi de a face rugăciuni solemne şi procesiuni pentru izbînda armelor regelui, de a le repeta regulat şi de-a recomanda şi credincioşilor să facă şi ei rugăciuni personale. Pe cînd regele, după cum se exprima papa, se-narma cu zel „cu o mărinimie promptă şi cu o mărinimoasă promptitudine pentru campania în contra unui neam apostat şi a unui popor batjocuritor de Dumnezeu, adecă contra ereticilor şi schismaticilor de pe teritoriul lui Asan, apoi contra lui Asan însuşi ca duşman al bisericei şi al lui Dumnezeu'', el ceru
totodată pentru persoana toate drepturile unui legat apostolic în ţara lui Asan,
aşadar dreptul de-a despă diecezele, de-a instala episcopi, de-a înfiinţa parohii şi
în fine de-a subordina vre ei episcopii ţinutul Zevrinului (Severinului) din Bulga-
ria, care bisericeşte nu se duse încă nimărui. Pentru aceasta el cită pilda regelui
Ştefan cel Sfînt, care exe tase aceste drepturi, iar ca motiv al acestei măsuri el
zise că, dacă ar veni în ţ cucerită însoţit de un legat apostolic, tot poporul de
acolo ar fi plecat a crede greşit cumcă el nu vrea să cucerească ţara pentru per-
soana sa proprie şi pentru ne nici chiar în privinţă politică, ci tot pentru biserică.
Populaţiunea însă nu voieşte nicidecum să aparţie în cele lumeşti Scaunului roman, şi aversiunea ei ar oţărî şi îngreuia lupta. S-au primit şi încuviinţat în mod prevenitor aproape toate celelalte cereri secundare ale regelui, precum predicarea unei cruciate contra lui Asan, escomunicarea tuturor acelora cari pe pămînt unguresc ar turbura pacea sau s-ar face vinovaţi de înaltă trădare, neadmisibilitatea unui amestec

---

[a] *Epistola Belae Regis Hungariae scripta P. P. Gregorio IX*, dd^{0} Zolum, 7 iunii 1238 (Theiner, *Monumenta historica Hungariae*, tom. I, pag. 170 et 171).

sau unei invazii străine în Bulgaria fără învoirea regelui, luarea sub scutul apostolic a persoanei și monarhiei sale. Greutate mai mare a întîmpinat-o însă strania cerere ca Bela să fie legat apostolic. Papa concese numai atîta ca regele să propuie și să numească după propria sa chibzuință pe un episcop sau arhiepiscop din regatul său, căruia apoi episcopul de Perusia, în calitatea de legat apostolic, să-i dea împuternicire și ordin ca să proceadă în trebile administrației bisericești întocmai după cum va voi sau va dori regele; adică regele putea să exercite dreptul unui legat, însă numai prin mîna unui episcop. Provințialii ordinului predicanților și al minorilor primiră împuternicire și poruncă de-a propovădui cruciata contra româno-bulgarilor eretici și schismatici, de-a îmboldi pe credincioși, prin absoluțiune și conferirea grației cerești, ca să ia parte la campanie, iar celor doritori de război cari nu puteau pleca și ei, pentru că erau legați cu alte juruințe, să le dea voie a-și schimba juruința. Apoi papa mai eliberă afurisania cea mare, enunțată solemn și în public în toate bisericile Ungariei, contra acelora cari în vremea purcesului în cruciată a regelui ar încălca regatul sau ar urzi uneltiri în dosul lui ca protivnici răuvoitori. Grigorie IX mai încuviință o cerere specială a regelui și-i dete asigurarea că nu va îngădui niciunui alt potentat luarea Bulgariei în paguba Țării ungurești. Hotărîndu-se regele a purcede la război în persoană, papa-l luă pentru vremea campaniei sub scutul și ocrotirea deosebită a Scaunului apostolic și-l apără pre el, regatul și averile sale puind în cumpănă toată puterea sa, pînă ce se va fi întors din luptă sau va fi murit în ea. Tot pentru a înainta scopul războiului, papa mijloci la ducele Slavoniei, regele Coloman, fratele lui Bela IV, și la republica Veneției să îngăduie libera trecere prin țările lor moștenitorului de tron Balduin al II[-lea], care mergea la Constantinopol pentru a lua în primire stăpînirea și cu care se însoțise cîțiva tovarăși și oameni de oaste[a].

Cu toate impulsiunile, făgăduințele și pregătirile lui Bela IV, campania ce o avea de gînd în contra Româno-Bulgariei, trăgănată de la-nceput chiar, rămase neîmplinită cu totul, pentru că pe de o parte-l amenința despre Rusia o puternică invaziune tătărească, pe de alta, dînd voie cumanilor să imigreze, pentru a-i avea aliați contra mongolilor, lucrul acesta era împreunat cu mulțime de greutăți și de neajunsuri. C-un cuvînt, Bulgaria și Macedonia nu s-au mai cucerit pentru catolicism, nici au fost supuse uniunii cu Roma.

Progresele și laurii lui Vatatzes nu-i dădeau liniște papei, mai cu samă cînd începură a submina mai primejdios tronul din Constantinopole. Deci în an[ul] 1240 ordinul predicanților din Ungaria primi poruncă să propovăduiască cruciata contra lui Vatatzes, ce e și dușmanul lui Dumnezeu și al bisericii, pentru că grecii din capul locului sînt mai vrăjmași latinilor decît păgînilor chiar și, căpătînd în puterea lor împărăția bizantină, vor închide fără îndoială calea spre Sfîntul Mormînt. Pentru campania contra grecilor să se dea aceeași absoluțiune ca și pentru cruciată-n Palestina[b].

Privirea Scaunului roman rămase îndreptată spre răsărit chiar atunci cînd la marginea Țării ungurești apărură în cete nenumărate grozavii mongoli. Cu toată nemijlocita primejdie ce-l amenința pe Bela IV, papa îl provocă din nou de-a lucra pentru convertirea lui Vatatzes și a poporului grecesc supus acestuia, deși regele unguresc n-avea nici vreme nici gust pentru un asemenea lucru. Tot atît de nelavreme a fost cererea stranie, făcută de mai multe ori regelui maghiar, ca să trimită episcopii la conciliul din Roma, căci atunci mai mult decît oricînd ființa de față a tuturor vasalilor regești, deci și a episcopilor, era neapărată pentru țară, căci aceștia, fiind asemenea vasali, aveau datoria de-a trimite sub steagurile regelui pe vasalii lor inferiori. Curînd, și asemenea unei rumperi de nouri, valurile de mongoli rupsese stavilele, nimicise oastea ungurească, inundase Ungaria și o prefăcuse într-un pustiu și-l gonise pe rege afară din țară, unde îmbla cerînd ajutor. Bela IV se rugă papei, care însă din nefericire era rău certat cu împăratul Frideric II și tocmai din cauza asta el însuși avea nevoie de ajutor și nu putea pune la dispoziția Ungariei decît scrisori de mîngîiere frumos încondeiate, zădarnice breve de cruciate, țidule neputincioase de absoluțiune contra tatarilor, nu însă ajutor de trupe. Tot atît de puțin sprijin află Bela la împăratul Frederic II, căruia-i oferi regatul maghiar să fie vasal Germaniei, căci împăratul, care pe atunci petrecea în Italia, nu-l dimise decît cu scrisori circulare către puterile creștine și principii germani. Numai ducele de Austria, Frideric cel Războinic, dete ungurilor înghesuiți ajutor cu eroismul său personal, însă un ajutor care era departe de a fi îndestulător. E lesne de-nțeles pentru oricine cumcă sub apăsarea unei atît de strigătoare nevoi nu putea să mai predomine în sufletul regelui Bela IV decît instinctul de conservare, iar nu pornirea de convertire prozelitică a grecilor. Papa însuși, care nu mai putea să mîntuie pe protejatul său, nu-l mai supără cu însărcinări propagandiste în Orient, unde Împărăția latină mergea repede, văzînd cu ochii și neoprit către pieire, detrăgîndu-se astfel prozelitismului papist puternica temelie a brațului lumesc[a].

---

[a] *Epistolae P. P. Gregorii IX Bela IV Regi Hungariae scriptae*, dd^{0} Laterani, 12 martis; Anagniae 8 et 9 augusti 1238. *Universis Episcopis Hungariae, Episcopo Perusino, Priori Praedicatorum et Ministro fratrum Minorum.* dd^{0} Anagniae 8 et 9 augusti 1238. *Colomano, Regi et Duci et Consilio Venetorum*, dd^{0} Laterani, 26 nov. 1238 (Theiner, *Monumenta historica Hungariae*, tom. I, pag. 162, 164, 165—167).

[b] *Epistola P. P. Gregorii IX Priori provinciali ordinis fratrum praedicatorum in Hungaria scripta*, dd^{0} Laterani, 23 martis 1240 (Theiner, *Mon. hist. Hung.*, tom. I, pag. 175).

Ioan Asan se căsătorește din nou. Complicațiuni de încuscrire și moartea sa pacinică.

Pierzînd prin moarte pe soția sa, prințesa maghiară Maria, Ioan Asan căută și găsi o despăgubire între coborîtoarele prinsului despot din Epir, Teodor Comnenos (numit și Angelos și Comnangelos). Acesta avea doi fii: Ioan și Dimitrie, asemenea și două fiice: Anna și Irina. Această din urmă se brodi să atragă favorul și alegerea lui Asan, deci o luă în căsătorie îndrăgind-o cu deosebire. De dragul ei el dezlegă din obezi și puse-n libertate pe tatăl ei Teodor, despotul cel prins, sprijinindu-l în străduirile sale de-a recîștiga Tessalonicul și celelalte teritorii pierdute către ginere-său Manoil Comnenos. Prea slab pentr-o luptă pe față, Teodor se furișă într-ascuns la Tessalonic, unelti acolo o răscoală și puse mîna pe această capitală provincială, pe teritoriile de primprejur și pe orașele secundare ce se țineau de ele; dar, lipsindu-i lumina ochilor, el nu luă titlul de împărat, ci trecu acest titlu asupra fiu-său Ioan, căruia-i îngădui pentru acest scop să poarte încălțăminte purpurii ca insemn împărătesc; el își păstră însă autoritatea sa întreagă precum și dreptul direct de-a stăpîni, exilă pe răsturnatul său frate, Manoil, afară din țară, peste mare, la Pergamus, și retrimise pe soția acestuia la tatăl ei, Ioan Asan. În Asan se lupta acum socrul cu ginerele, dar el dete dreptate celui din urmă, pentru că el (zice un istoriograf bizantin) iubea pe soția sa Irina atît de mult precum iubise odinioară Antoniu pe Cleopatra[b]. Manoil Comnenos sosi în curînd din Pergamus la Niceea, la împăratul Ioan Vatatzes, și, încurajat prin primirea prietenească a acestuia, el imploră binevoitoarea acestuia favoare precum și un sprijin real, de care avu parte într-adevăr. Ajutate cu mijloace bănești îndeajuns și cu șase corăbii mari, cari făceau cu putință coborîrea sa la mal în orice punct al țărmului i-ar fi plăcut, el se îndreptă spre Vlachia Mare, după ce prestase solemn și în modul cel mai hotăritor jurămîntul său de fidelitate către împăratul Ioan Vatatzes. El debarcă la Demetriades, strînse în scurt timp o oaste considerabilă și cîștigă în puterea sa orașele Pharsalus, Platamon și Larissa. După aceea se-nvoi cu cei doi frați ai săi, Constantin, despot în Epir, și Teodor, tatăl stăpînitorului din Tessalonic, cu cari se alcătui în bună pace, mulțămindu-se fiecare din ei cu ceea ce s-au aflat posedînd, aliîndu-se contra oricărui agresor de dinafară și hotărînd de-a mănține față cu împăratul Ioan Vatatzes moștenitele lor drepturi de domnie. De dragul fraților săi, Manoil Comnenos se învoi să rumpă jurămîntul de fidelitate abia depus împăratului din Niceea. Cei trei frați Comneni întreținură cu latinii ce domneau în Pelopones și Eurip relații pacinice și amicale. Dar soarta nu-i îngădui lui Manoil Comnen o domnie lungă, și pe patul său de dureri el se căi amar de călcarea jurămîntului și fidelității comisă în contra lui Vatatzes.

---

[a] *Epistola Belae regis P. P. Gregorio IX scripta*, dd^0 Zagrabiae, 18 maii 1241. *Gregorius IX Belae Regi*, dd^0 apud Criptamferratam, 9 augusti; Laterani 15 octobris 1240; Laterani 10 februarii, 16 iunii, 1 iulii 1241. *Gregorius IX P. P. Prioribus ordinis Praedicatorum in Hungaria*, dd^0 Laterani, 23 martii; *Episcopo Vaciensi et universis Episcopis in Hungaria*, dd^0 Laterani, 16 iunii 1241 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. I, pag. 175—185).

[b] Georgii Acropolitae *Annales*, Bonnae, 1837, pag. 66.

Curînd după aceasta își închise ochii și împărăteasa Irina, soția lui Vatatzes, femeie distinsă prin spiritul și prin virtuțile ei. Puțin după asta îi urmă în ceea lume și principele bulgaro-românilor, Ioan Asan, un domnitor căruia nici protivnicii lui nu-i tăgăduiau meritata recunoaștere că între conaționalii săi fusese cel mai bun, mai nobil și mai iubitor de oameni regent, un om blînd, care prin moralul său întrecea cu mult pe poporul său, care dădea dreptul și dreptatea atît supușilor săi cît și celor străini și care ținea cu conștiință obligațiunile ce lua asupră-și. El lăsă de la soția maghiară Maria doi vlăstari : pe fiul Calliman și pe fiica Tamara. Din a doua căsătorie cu Irina, fiica lui Teodor Comnenos, avu trei copii : băiatul Mihail și fetele Maria și Anna. După moartea lui Ioan Asan se sui în vacantul scaun româno-bulgar fiul său Calliman, în vrîsta copilăriei încă, carele, cumpănind bine împrejurările, continuă politica potrivită cu scopul a părintelui său și, reînnoind alianța cu împăratul grecesc Ioan Vatatzes, se bucură mai mult timp de-o binefăcătoare liniște, neapărată pentru regatul său, zguduit de războaie atît de multe. Și, fiindcă Manoil Comnen (Angelos), fratele despotului Teodor, părăsi asemenea priveliștea lumii acesteia, precum pomenirăm mai sus, succesiunea și domnia în Tessalonic trecu în mînile nepotului său Mihail, fiul lui Ioan Asan și al Irinei Comnena (Angelos). În acest chip se făcu împăcare și pace între rudele lui Asan, cari erau pe de o parte despotul Teodor Angelos, al cărui fiu Ioan își apropriase în Tessaloniki titlul și demnitatea unui împărat, apoi despotul Constantin Angelos, iar pe de altă parte Mihail Asan, nepotul celor doi despoți numiți mai sus[a].

Războì cu izbîndă al lui Vatatzes contra Comnenilor.

Împrejurarea că după moartea lui Ioan Asan, atît de priceput întru ale statului, se suise pe tronul româno-bulgar Calliman Asan, un băiat abia de zece ani, veni foarte la-ndemîna planurilor ambițioase ale împăratului Ioan Vatatzes, care căuta cuminteşte să tragă un folos foarte spornic din ea. Înainte de toate Vatatzes își puse de gînd să umilească și să supuie pe rivalul său Ioan Angelos (Comnen) din Tessalonic, care-și arogă numirea și drepturile unui împărat, cu care scop el înduplecă pe tatăl acestuia, Teodor Angelos (Comnen), să vie la Curtea sa și, după ce-l atrase, îl trată cu multe onoruri și distincțiuni, nemailăsîndu-l însă liber de lîngă sine. Tot spre acest sfîrșit el spori oștirea sa printr-un sucurs considerabil de cumani, pe care-i momi cu daruri și făgăduințe, i făcu mai acomodanți și-i transplantase din Macedonia, unde i-a fost găsit, mai spre răsărit. Întemeindu-se cu încredere pe oștirea sa cea mare și netemîndu-se de niciun rău despre partea bulgarilor, parte pentru că avea alianță cu ei, parte pentru că Calliman era copil încă, el își strînse trupele sale romeice și cumane, trecu Elespontul pe corăbii și-naintă asupra lui Ioan Angelos (Comnen), ce-și arogase titlul de împărat, dar acum s-a fost ascuns îndărătul zidurilor orașului Tessaloniki. După luarea multor localități din Tracia și Macedonia, Vatatzes își așeză tabăra în apropiere de Tessaloniki și, pentru că nu putea spera să ia atît de ușor cu berbeci și altfel de mașine de asediu un oraș atît de întins și de tare, de aceea se mărgini de-a pustii prin escursiuni împrejurimile, treabă la care cumanii escelară mai cu deosebire. Pe de o parte nu scoposea decît deplina tăiere a comunicațiilor orașului, dar pe de alta cetățenii și apărătorii lui opuneau o împrotivire inimoasă, executînd viteze ieșiri din oraș asupra taberei dușmane. Dar între acestea Vatatzes primi știrea tulburătoare că pornise și se apropia oarda mongolilor, care dăduse războì și biruise pe turci. El porunci celor dintre ai lui cari aflaseră asemenea această știre ca s-o ție bine ascunsă, intră de-ndată în tratări de învoială cu împresuratul Ioan Angelos (Comnen), pe a cărui tată Teodor îl alese sol și intermediar din parte-și, și ajunse curînd să-ncheie o pace favorabilă pentru dînsul. Ioan Angelos desistă de la titlul și demnitatea de împărat, lepădă insemnele împărăției, bunăoară încălțămintea purpurie și piramida din cap presărată cu mărgăritare și-mpodobită în vîrf c-o piatră scumpă roșie, se mulțumi cu titlul și rangul de despot, recunoscu supremația împăratului, se-ndători să-i fie supus și-și întări făgăduința, ca și Vatatzes pe a sa, cu jurăminte solemne prestate și primite reciproc, după datoria de atuncea. După ce se restatornicise-n acest chip pacea și prietenia, Vatatzes se-ntoarse cu oastea și alaiul la Niceea și lăsă la Tessaloniki în deplină libertate pe Teodor Angelos lîngă fiul său Ioan.

---

[a] Georgii Acropolitae *Annales*, Bonnae, 1836, pag. 65—69. Ephraemii Monachi *Recensus*, Bonnae, 1840, pag. 324—337.

Moartea lui Calliman Asan. Invazia lui Vatatzes în Româno-Bulgaria, cucerirea multor orașe; încheiarea păcii cu regele român.

Teritoriul supus lui Vatatzes în partea europeană a Împărăției cuprindea toată țara pîn-în apropierea orașului Serrae și, pe cînd împăratul plecă într-o călătorie de inspecție în această parte și trecu nu departe de orașul acela rîul Hebrus (Marița), demnitarul cel mai înalt al administrațiunii din Achrida îi aduse la cunoștință importantul eveniment că regentul bulgaro-românilor Calliman părăsise priveliștea lumii, în vîrstă de abia doisprezece ani. Cauza morții sale era, după unii, o grea boală firească, după alții o-nveninare într-ascuns, comisă de dușmani de-ai lui. Dar fie acum adevărată o versiune ori alta, sigur e că Vatatzes hotărî să esploateze acest eveniment pentru a-și mări în dragă voie teritoriul. Alergă la Filipopole și se sfătui cu marii demnitari asupra întrebării daca n-ar trebui atacați româno-bulgarii, dacă n-ar trebui a li se lua din posesiune vro parte de teritoriu și daca anume orașul Serres n-ar fi ușor de luat. După ce cumpăni cu scumpătate atît cuvintele partidului păcii cît și sfaturile partidului războiului, se hotărî pentru opinia războinică a cumintelui său mare domestic Andronic Paleolog și porni numaidecît să atace orașul Serrae, deși împăratul era înarmat abia pentr-o călătorie de inspecție, nicidecum pentr-o campanie în regulă. Orașul Serrae, odată important, dar făcut asemenea pămîntului de către regele bulgar Ioannițiu, nu mai avea de atunci încoace în partea din jos ziduri împrejmuitoare, ci numai în partea lui de sus avea un castel încins cu ziduri, bine apărat și-n stare de-a se-mprotivi, castel a cărui apărare fusese încredințată căpitanului bulgar Dragota, care-ndealtmintrelea își avea scaunul la Melenik. Oastea simbriașă și holota împărătească, deși ușor armate și nedeprinse îndeajuns, pătrunseră cu toate acestea fără greutate în partea de jos a orașului și se mănținură acolo cu atîta succes încît cetățenii îi vestiră împăratului supunerea lor, rugîndu-se să-i cruțe. Încremenit de consternație despre moartea grabnică a regelui său Calliman, nedeprins c-o lungă împresurare, Dragota pierdu asemenea curajul și cumpătul și se supuse cu castel cu tot de bunăvoie lui Vatatzes, care-l răsplăti c-o haină cusută cu fir și c-o grămadă de bani de aur. Dragota s-arătă foarte mulțumitor pentru înalta distincțiune, făcînd făgăduințe strălucite despre curînda supunere a orașului și cetății Melenik, pe care le și ținu cu bună-credință. El urzi acolo uneltiri tainice cu locuitorii, lucru la care-i mai venise la-ndemînă inacțiunea lui Nicolae Litovoi, comandantul orașului, care era reținut în pat prin boală, și cîștigă pentru planul său pe un locuitor notabil din oraș, anume Nicolae Manglavites, om îndrăzneț și iscoditor, care, adaptîndu-se cu împrejurările schimbate ale timpi ui, știa să ție samă de ele. Acesta își puse cu succes în cumpănă toată retorica și iscusința pentru a dispune populația în favoarea împăratului. „Am răbdat multe – zicea el — sub domnia băiatului Calliman și ne-am mîngîiat numai cu nădejde că, ajungînd la vrîstă bărbătească, ne va hărăzi c-o socotință mai matură răsp ta ce ni se cuvine pentru nevoile ce le-am suferit. Dar soarta rea ne-a tăiat năc jdea din rădăcină, căci acuma iar se va pune în scaun un copilaș, încît am fi nebun nebunilor de-a ne mai aduce în cap o asemenea nevoie și dacă am umbla toată viaț după o stăpînire fără principe, care e cea mai stricăcioasă dintre toate. Împăratul romeic care stă la porțile noastre e un stăpînitor credincios, un om nobil, cu pătrundere și drept, care din moși-strămoși are drepturi asupra noastră; căci ținutul nostru e al Împărăției romeice și numai bulgarii, lacomi de țări, au răpit ținutul Melenik, împreună cu multe altele; și totuși noi ne tragem din Filipopole, și după origine sîntem romei curați. Dar chiar în cazul cînd am trece de bulgari curați, împăratul romeic are totuși un necontestat drept de suveranitate asupra noastră. Fiul și urmașul împăratului Vatatzes, Theodoros Laskaris, a fost încuscrit de aproape cu regele bulgar Ioan Asan, iar fiica lui Asan, în calitatea ei de soție a lui

Theodor, se numește și este la romei regentă. S-alergăm dar la împăratul romeic și să ne plecăm cerbicea sub domnia lui; căci jugul unui principe cu minte și în vrîstă e folositor și în orice caz cu mult mai ușor decît jugul unui stăpînitor copil".

Acest cuvînt a fost atît de convingător încît toți se declarară gata a se supune. O solie către împăratul pune la cale împreună cu el condițiile predării, cari din partea împăratului sînt recunoscute printr-un hrisov de aur. Partea cea mai cu vază și mai inteligentă a locuitorilor iese din oraș și merge unde tăbăra împăratul cu Curtea, anume lîngă locul Labisda, pentru a aduce în persoană omagiul lor împăratului și pentru a-i vesti că predarea e împlinită. Nu numai Melenik se predete astfel, ci și alte orașe, tîrguri și țării trecură fără luptă și ceartă, fără lovitură de sabie și vărsare de sînge în mînile împăratului romeic. Stenimachus și Tzepaena, împreună cu toate localitățile răzimate de munții Rhodope, se declarară supuse împăratului, încît rîul Hebrus forma de acum înainte granița între teritoriul romeic și cel bulgăresc. Spre nord recunoscură dominațiunea împăratului tarile cetăți Stumpium și Chotobos, ținutul Belebudium, orașele Skopia și Belnus și celelalte pînă la ținuturile Prilapos și Pelagonia, în fine orașele Neustapolis și Prosakos. Împăratul se îndatori printr-un tratat încheiat cu regele bulgar de-a se mulțumi cu această lărgire de teritoriu și de-a nu-și întinde mai departe granițele. Fiece oraș sau regiune adaos la romei primi veste formală despre aceasta prin scrisori proprii împărătești, întărite cu pecetea statului[a].

Căderea orașului Tessalonic.

Dar împăratul Vatatzes era menit să facă încă o cucerire tot fără osteneală și vărsare de sînge. La Tessalonic domnea Dimitrie, fiul lui Teodor Comnenos (Angelus), un tînăr cu mințile ușoare, iubitor de petreceri, care mai nu se ocupa cu afacerile serioase ale stăpînirii, însă îndaltmintrelea era crescut nalt și subțire și frumos de chip, imberb încă și o jucărie în mînile sfătuitorilor săi vicleni și lipsiți de conștiință. Aceștia uneltiră o conjurațiune în contra lui, se puseră în relații tainice cu Vatatzes, tratară cu el condițiile predării Tessalonicului, scoaseră de la el o confirmare documentală a drepturilor și privilegiilor moștenite ale orașului, îl întăritară pe despotul Dimitrie atît de mult în contra împăratului încît refuză tributul și ascultarea asigurată prin tratat și sub jurămînt și-l lăsară să treacă în ochii poporului ca singur pîngărit de vina întreagă a călcării de jurămînt și de tratat. Pe cînd Vatatzes tăbăra în liniște nu departe de zidurile orașului, c-o oștire ce n-ar fi fost deajuns pentru a împresura cetatea, o mînă necunoscută deschise dinlăuntru poarta orașului ce ducea spre mare. Vatatzes intră numaidecît cu oastea și, fără lovire de sabie sau vărsare de sînge, puse mîna pe frumosul și bogatul oraș. Dimitrie, despotul trădat, se refugie în citadelă și nu se găsi cine să stăruie pentru el decît soră-sa Irina, soția văduvită a lui Ioan Asan. Ea căzu-n genunchi dinaintea lui Vatatzes și se rugă cu lacrămi ca fratele ei Dimitrie să nu fie orbit; și cînd primi făgăduință cu jurămînt din partea împăratului, ea aduse pe fratele ei mai liniștit înaintea împăratului, care-l luă pe samă, îl dezbrăcă de demnitatea lui și-l trimise în cetatea Lentiana să-și facă închisoarea. Petrecînd puțin timp în Thessaloniki, el numi administrator suprem pe marele domestic Andronic Paleolog, din neamul Comnenilor, ostaș și om de stat eminent, și se-ntoarse în rezidența sa Niceea cu nimbul unui triumfător[b].

Incursiunea lui Mihail Asan și repedea sa izbîndă în Macedonia.

La capătul unei domnii de treizeci și trei de ani, glorioase și spornice totodată, împăratul Ioannes Dukas (Vatatzes) se săvîrși din viață (1255) și lăsă urmaș pe fiu-său Theodoros Laskaris II, care, după obiceiul de-atunci, fu ridicat pe-o pavăză și proclamat împărat. Pe vremea aceea domnea asupra bulgaro-românilor regele Mihail, fiul lui Ioan Asan din căsătoria cu Irina, fiica despotului Teodor Angelos; apoi, fiindcă sora lui Mihail, Elena, era măritată după Theodoros Laskaris, amîndoi principii erau încuscriți de aproape. Cu toate acestea Mihail luă hotărîrea de-a se folosi cu de prisos de moartea împăratului Vatatzes pentru a se întări pe sine însuși și anume pentru a recîștiga și readuce sub domnia bulgară toate orașele și ținuturile pe cari acest împărat le răpise de la româno-bulgari și le adăosese Împărăției romeice. Ocazia era favorabilă și ademenitoare, mai cu samă pentru că partea apusană a Împărăției romeice era lipsită de orice trupe cum se cuvine și de orice apărare efectivă. Principele româno-bulgar irupse din Em, trecu rîul Hebrus și, sprijinit de simpatiile locuitorilor din ținuturile în cari năvălise, făcu repezi progrese în scurt timp. Cetățile, orașele, tîrgurile, avînd garnizoane minime, nepregătite pentru împresurări lungi, rău înarmate și pierzîndu-și tot rostul și orînduiala prin surprinderea invaziei, i se supuseră parte de bunăvoie, parte fură părăsite de apărătorii lor și luate numaidecît în stăpînire de către româno-bulgari, parte cătară a se supune după o scurtă împrotivire și să cedeze forței majore. Aceasta a fost soarta orașelor și castelelor Stenimachos, Pristița, Krycimos, Tzepaena, Achrides, Ustra, Perperakion, Krybus și Ephaïm, cari, afară de cetatea Mnïakon, ce se ținu statornică, căzură cu toate în mîna româno-bulgarilor. Adecă apusul Împărăției romeice era presărat cu precumpănire de bulgari cari ca mai deunăzi se ridicaseră contra romeilor, fură siliți să se supună împăratului Ioan (Vatatzes), dar nu erau atît de dăscăliți în supunere pînă întru a-și înfrînge ura lor națională contra romeilor, ură care răsufla la orice ocazie favorabilă.

---

[a] Georgii Acropolitae *Annales*, Bonnae, 1836, pag. 81—84.

[b] Georgii Acropolitae *Annales*, Bonnae, 1836, pag. 85—90.

Campania și biruința împăratului Theodoros Laskaris II în anul 1256.

Uimit de năvala și progresele bulgarilor, împăratul Theodoros Laskaris II ținu în anul 1256 sfat serios cu miniștrii și mai marii împărăției sale și, potrivit cu părerea marelui său domestic George Muzalon, a cărui vorbă avea mare preț pentru dînsul, hotărî să meargă în persoană contra dușmanului, pentru a înăbuși răscoala cu avînt a bulgarilor, o răscoală care punea în așa primejdie întregul Apus romeic. Strîngînd repede o oaste cu greu adunată și puțin numeroasă, împăratul trece cu dînsa Elespontul, lasă-n răsărit ca *alter ego* al său pe marele domestic Muzalon și înaintează repede spre Adrianopol în contra vrăjmașului. Mihail Asan înaintase din parte-i pînă la rîul Hebrus, stătu pe loc auzind de venirea romeilor și-și concentră tare puterile sale. Atunci se ciocniră avangardele amîndoror părților, și cea bulgară fu biruită în ciocnirea aceasta, trecu sau sub ascuțișul sabiei sau în prinsoare, iar rămășițele ce scăpară luară lumea-n cap, care-ncotro. Speriată de învingerea ce-o suferise avangarda, învingere ce se cam aflase, dar și mai consternată de furtunoasa înaintare a împăratului, oastea de căpetenie a româno-bulgarilor nu mai așteptă ciocnirea, ci o rupse de fugă și fugi înapoi în cea mai mare neorînduială și c-o grabă ce se putea aștepta numai de la o trupă bătută. Împăratul, ce nu mai găsi decît locul gol al taberei inamicului, înaintă spre Berrhoë, luă cu ușurință această cetate foarte deteriorată de către bulgari, strînse acolo mult proviant pentru trupele sale, tîrî cu sine oameni și vite din oraș și numai în vederea unei ierni grele, ce-ncepuse a vremui și care nu-l mai lăsa să înainteze mai departe în munții Emului, apucă drumul îndărăt spre Adianopol[a]. Totodată rîndui o parte aleasă a oștirii sale în ținutul Archridei să biruie cetățile de acolo, cari și trecură curînd în mînile romeilor cu ajutorul mașinelor și a altor unelte de împresurare. Tot în feliul acesta procede împăratul cu partea sa de trupe contra orașelor și țăriilor cîte se rezemau de munții Rhodope și birui în scurt timp însemnatele cetăți Peristitza, Stenimachos și Krytzimos, cari dominau intrarea în munți și erau lucrări întărite înaintate pentru apărarea localităților de dindărătul lor. Numai cetatea Tzepaena, contra căreia înaintară în primăvara următoare (1257) strategii împărătești Strategopulos și Tornikes, rezistă cu succes atacurilor lor și, fiindcă trupa năvălitoare de romei se sperie de marele zgomot și amăgitoarea larmă războinică ridicată într-adins de cei împresurați și fugi mișelește din cîmp, lăsînd în urmă tot materialul de război și de asediu împreună cu caii, lucrul se schimbă așa încît ciobanii și porcarii români, cărora le lipsiseră și arme și cai, se prefăcură acuma în năvălitori și, alungînd pe romeii puși pe fugă, recuceriră lesne orașul Serrae. Aprins de mînie, împăratul probozi rău pe cei doi strategi mișei și pe ostașii lor, poruncindu-le să năvălească din nou, dar și acest atac nu izbuti la nimic.

---

[a] Georgii Acropolitae *Annales*, Bonnae, 1836, pag. 111–119.

Progresele și cuceririle romeilor în anii 1257 și 1258.

Dificultate și mai mare a fost pentru romei lepădarea de dînșii a unui trădător ce l-au fost cîștigat. Mai sus-pomenitul bulgar Dragota, poruncitor părții de oaste din ținutul Melenik, împins de ură națională contra romeilor și avînd antipatie contra împăratului, pentru că socotea a nu fi răsplătit îndeajuns din partea acestuia pentru meritele sale, uneltea în gîndul său trădare, strînse oști pe sama sa, cîștigă pe mulți luptători dintre cei ce erau cu simbrie la-mpăratul, încunjură orașul întărit Melenik și, pentru a-l lua, puse-n cumpănă toate puterile sale, întrebuințînd bine toate înlesnirile și foloasele poziției sale. Garnizoana cetății Melenik, comandată de doi oameni cunoscători întru ale războiului și viteji totodată, anume Teodor Nestongos și Ioan Angelos, suferi vederat atît prin năvala imediată cît și prin chinuitoarea lipsă de apă de băut. Pentru a mîntui cetatea strîmtorată împăratul grăbi să se apropie cu oștirea sa și se crezu dator a purcede în fruntea oștii disponibile peste orașul Serrae, pe care-l ocupă făr-a găsi împrotivire, povățuind campania în persoană. La strîmtoarea de ape Ropelion, unde rîul Strymon, înghesuit între doi munți înalți, nu lasă alături cu el un drum mai mare de un stînjin, bulgarii închiseră prin lucrări meșteșugite orice intrare și se puseră îndărătnic pe apărare în contra romeilor năvălitori. Atunci împăratul puse să ocupe înălțimile de dindărătul lor, carile îi dominau, pentru a apuca pe bulgari din spate, așa încît ei se văzură siliți să fugă, de vreme ce nu voiau a se espune la o bătălie la larg. Năvala concentrică și simultană a oștirii împărătești îndeplini biruirea bulgarilor, puși pe fugă, cari parte căzură de sabia biruitorilor, parte se prăpădiră în noaptea întunecoasă prin prăpăstiile munților, parte rătăciră și se pierdură de nu li se mai dete de urmă. Dragota, trădătorul de odinioară și conducătorul de acuma al rebelilor, căzu în înghesuiala furtunoasă sub copitele cailor și, călcat îngrozitor, își dete cea din urmă suflare după ce se chinui trei zile. În aceeași zi împăratul intră în despresurata cetate Melenik, dînd laudă garnizoanei, care și ea la rîndu-i lăudă pe împăratul ca pe îngerul ei mîntuitor, care-n clipa cînd nevoia era mai mare apăru ca vulturul ce se repede din ceriuri[a].

De la Melenik, Teodor Lascaris se-ndreptă spre Tessaloniki, trecu rîul Vardarios, năvăli spre Prilapos și rîndui toate pregătirile necesare pentru asaltarea și biruirea orașului întărit Belesos, a cărui garnizoană, intimidată prin acestea, capitulînd, deșertă orașul, căpătînd liberă retragere cu arme și bagaje. Drumul înapoi al împăratului îl ducea peste Neustapolis și Melenikos la Serrae, apoi peste Didymotichos la Adrianopol. Astfel româno-bulgarii trebuiră să deșerteze toate orașele și castelele răpite în vremea din urmă de la romei, afară de două, căci nu se mai ținu decît Patmos, cetatea dinlăuntrul munților Achridei, precum și bine întăritul oraș Tzepaena, zidit în punctul unde se ating două puternice șiruri de munți, Emul și Rhodope, prin mijlocul cărora curge Hebrus, numit îndeobște Marița. Patmos căzu curînd de armele romeice conduse de Alexios Dukas Philantropenos, pe cînd Tzepaena se menținu statornică, nu voi nici să știe de-o supunere de bunăvoie, oțărînd rău pe ambițiosul împărat. În sfîrșit monarhul acesta se hotărî să recapete cu vîrful sabiei această din urmă și unică cucerire a româno-bulgarilor și cu acest scop înaintă din Adrianopol peste castelul Stenimachos spre Tzepaena. Însă abia în fața cetății i se lămuri dinaintea ochilor tăria poziției și anevoința unei cuceriri prin asalt repede și, mai vremuind pe lîngă acestea anotimpul aspru cu ploi și ninsori cu de prisos, Theodor Laskaris II renunță de la întreprinderea sa, împărți prin alte locuri trupele ce le strînsese și plecă peste Adrianopol la Didymotichos. Aici însărcină cu conducerea trupelor rămase în partea europeană a Împărăției pe incapabilul său unchi, călugărul Manoil Laskaris, și pe mojicosul curtizan Constantin Margaritis, trecu apoi în corabie în Asia, lăsă o însemnată parte de trupe la Lampsacus și își așeză reședința de iarnă în orașul Nympaeon, unde așteptă liniștit răsărirea soarelui de primăvară a anului 1258.

---

[a] Gregorii Acropolitae *Annales*, Bonnae, 1836, pag. 119—124.

Alianța lui Mihail Asan cu cumanii și succesul lor la început.

Cum sosi timp mai bun, împăratul înmulți și completă oastea într-un mod și într-o măsură arareori ajunse pîn-atunci și, fiindcă nu văzuse încă mijind din răsărit primejdia invaziei mongolilor, își puse iar de țintă eliberarea părții apusene a împărăției. În fruntea unei considerabile oștiri, ca și care nu mai avuse pîn-atunci nici el, nici tatăl său Vatatzes, trecu Elespontul, avînd de gînd a-și spori încă puterile prin partea de trupe ce o lăsase la Didymotichos. Dar, din cauza nedibăciei și neascultării celor doi strategi împărătești, lucrurile luaseră aci o față nepriitoare romeilor. Principele bulgaro-român Mihail se folosi de absența prelungită a împăratului și, parte pentru a cîștiga țări, parte pentru a-și asigura teritoriul propriu, în fine pentru intimidarea generală a romeilor, lucru pe care toți îl socoteau neapărat, el căută cu succes alianța cumanilor, cari-i și trimiseră un numeros contingent în ajutor. Aliații năvăliră în Macedonia și Tracia totodată, iar cumanii rînduiți în această din urmă provincie pustiiră și jefuiră c-o sălbatecă cruzime atît regiunea rîului Rigina cît și împrejurimile orașului Didymotichos, lăsînd însă cumințește de-o parte orașul întărit Adrianopol. Oțărîți prin aceasta și neaducîndu-și aminte de espresa instrucție a împăratului, potrivit căreia nu aveau voie decît a se ține în atitudine defensivă în contra inamicului, cei doi strategi porniră la atac deschis în contra cumanilor. Acești sălbateci luptători, ușor înarmați și mișcîndu-se sprinten, aveau asupra greu-înarmaților și anevoie-înaintătorilor romei un avantaj de care se folosiră într-un mod escelent. Ei revărsară o ploaie de săgeți asupra năvălitorilor, le omorîră caii, siliră pe călăreți la lupta nepotrivită a unei pedestrimi involuntare și puseră în fine pe fugă întreaga oaste năvălitoare a romeilor. Dintre cei doi strategi, unul, Manoil Laskaris, scăpă la Adrianopol prin ușurința calului său de bătălie, căruia de atunci înainte îi puse numele „picior de aur", χρυσοπόδης, pe cînd cel de al doilea, Constantin Margarites, căzu, ca multe căpetenii inferioare, prizonier în mîna cumanilor, cari apoi [î]l vîndură bulgarilor împreună cu ceilalți. Cu inima mîhnită și pasuri grăbitoare împăratul zbură pe teatrul de război și sosi întîi în ținutul Bulgarophygos, avid după o ciocnire cu cumanii, cari roiau desfăcuți prin țară după pradă. La știrea grabnicei apropieri a împăratului ei fugiră cu pripă înapoi și pierdură prin spada romeilor ce înaintau pe mulți dintre semenii și din însemnatele lor căpetenii naționale. Lipsit de nădejdea unei bătălii, împăratul își concentră oastea sa numeroasă și așeză cartierul său general lîngă rîul Rigina, de unde făcu cu toate puterile preparative pentru realizarea scopului propriu al campaniei, luarea cetății Tzepaena.

Principele sîrbilor Uroș mijlocește pacea între româno-bulgari și romei.

Covîrșitoarea putere a romeilor bătea la ochi și neliniștea încît principele bulgar Mihail, avînd grija unei așa de primejdioase vecinătăți, stătu totuși pe gînduri de pace, de rugă și mișcă pe socru-său, principele sîrbesc Uroș, ce era-nsurat cu Anna, fiica regelui maghiar Bela IV, ca să ia asupră-i rolul de mijlocitor în această operă a împăcării. Primit de împăratul cu bunăvoință, prietenie și onori, Uroș alcătui cu dînsul condițiile de pace, între cari cea dentîi și cea mai însemnată era ca bulgarii să cedeze romeilor cetatea Tzepaena, drept care Uroș dete și primi făgăduința că se vor mănținea reciproc vechile granițe între amîndouă țările, și fiindcă amîndouă părțile întăriră tratatul de pace cu jurămînt solemn, împăcarea era în faptă făcută și potrivită cu dorința și trebuințele amîndurora. Cînd Uroș, îndeplinindu-și opera păcii, își luă rămas bun de la tabăra împărătească, împăratul îl încărcă cu scumpe daruri de onoare, a căror valoare se suia la 20000 de hyperpyre (monete de aur de pe atunci ale romeilor)[a].

Totuși împăratul se-ngrijea, nu fără cuvînt, că tratatul de pace nu va avea parte să se realizeze pe deplin, căci rolul de căpetenie îl jucase aci Uroș, principele sîrbesc, adecă domnitorul unui popor „care — după cum susțineau bizantinii — a fost totdeauna hain și nemulțămitor cu binefăcătorii lui și obișnuia a zvîrli și a călca-n picioare cupa prieteșugului chiar de dragul unui cîștig mic". Cînd în anul 1258 despotul Mihail Comnen din Epir ridică flamura rebeliunii contra împăratului și Împărăției, mijlocitorul păcii Uroș luă parte la această întreprindere pe față și fără sfială, trimițînd în campanie o însemnată trupă auxiliară, care pustii și jefui regiunea de lîngă Prilapus și în fine puse pe fugă trupa romeică condusă de căpitani fără esperiență și cu puțini oameni, încît comandanții împărătești fură încunjurați în cetatea Prilapo's și ținuți locului ca prizonieri. Trădarea deschise inamicului porțile cetății și garnizoana strîmtorată astfel se văzu silită de-a da pe mîna despotului rebel Mihail puternica tărie Prilapos contra unei capitulațiuni, juruite și de dînsul, pe care însă el n-o ținu, căci, deși făgăduise atît garnizoanei cît și conducătorilor ei deplină libertate de retragere, totuși îi lăsă să sufere în obezi și lanțuri, nepuindu-i pe picior liber.

---

[a] Georgii Acropolitae *Annales*, Bonnae, 1836, pag. 125—135.

Schimbare de guvern la romåno-bulgari. Încuscrire între Constantin Tichus și împăratul Teodor.

O pace îndoielnică și nu prea deosebită de starea de război caracteriza raportul dintre Serbia și Româno-Bulgaria cu Împărăția romeică cînd iată că spre folosul celei din urmă părăsi priveliștea lumii acesteia Mihail, principele Bulgariei, carele-n toată vremea hrănise o dușmănie adînc înrădăcinată nu numai împrotiva acelei Împărății, ci chiar împrotiva cumnatului său, lui Teodoros Laskaris II împărat. Propriul văr al lui Mihail, anume Calliman, înțeles în tainică uneltire cu vro cîțiva locuitori din Tîrnova, se folosi de momentul cînd acela lipsea din capitală și-i luară viața năpraznic și într-ascuns. Ucigașul Calliman se-nsură numaidecît cu văduva lui Mihail, sporindu-și astfel în mod considerabil drepturile la domnie asupra româno-bulgarilor, domnie ce-o dorea și care era încă vacantă. Dar principele sîrbesc Uroș, căruia-i era scîrbă de evenimentul acesta, intră în fruntea unei oștiri în Tîrnova, puse mîna pe fiica sa, măritată odată după Mihail, acum după Calliman, și o luă cu sine acasă. Pe răpitorul de tron Calliman îl ajunse curînd Nemesis : părăsit de toți, gonit din loc în loc fără putere și răgaz, căzu curînd sub loviturile poterașilor trimiși să-l prinză. Nefiind coborîtori direcți de parte bărbătească din dinastia Asanizilor, bulgarul Mitzes[a] însurat cu fiica lui Ioan Asan și cumnat cu împăratul Theodor Laskaris II, se grămădi la domnia româno-bulgară, dar șezu în scaun ca pe spini, scurt timp numai. Tîrziu la minte și fără bărbăție în cîte voia sau făcea, pînă la un grad de merita dispreț, ajunsese cu slăbiciunea atît de departe încît toate orînduirile lui poporul le considera ca fără de nici o valoare și nu le ținea de loc în samă. În aceste împrejurări apăru cu tărie și succes în priveliștea politică un bulgar de condiție, Constantin Tichus, care întrecea cu mult pe connaționalii săi atît prin isteție deosebită cît și prin putere fizică. Deși se cobora numai pe jumătate din sînge bulgar, iar pe jumătate din sînge sîrbesc, deci era foarte contestat de zavistuitori și adversari, totuși înțelese cum să cîștige favoarea poporului de rînd precum și a oamenilor de condiție și de distincțiune din țară și fu ales în fine, cu voia și hotărîrea tuturora, regent bulgaro-român. Astfel, după stingerea dinastiei curat române a Asanizilor, se sui pe scaunul vacant al domniei o dinastie curat slavă, de neam bulgaro-sîrbească. Constantin Tichus ridică armele în contra slabului Mytzes, îl împresură în cetatea Tîrnova, îndărătul zidurilor căreia se credea sigur, dar Tichus izbuti pe deplin; puternicul oraș căzu în mîinile lui și Mytzes cu ai săi nu putu scăpa decît cu fuga. În chiar scaunul de reședință Constantin luă într-adevăr frîiele în mîna sa tare, dar în celelalte părți ale țării autoritatea lui Mytzes rămăsese neclintită. Războiul între cei doi stăpînitori petrecu în curînd țara toată, purtat c-un noroc schimbăcios. Mytzes se bucura în opinia publică de un avantaj deosebit : de dreptul său de succesiune, întemeiat pe căsătoria cu fiica lui Asan, deci pe încuscrirea cu dinastia domnitoare, stinsă în coborîtorii de parte bărbătească. După felul de-a vedea al vremii aceleia înrudirea prin sînge sau cel puțin încuscrirea cu legitima casă domnitoare era singura legitimitate pentru a urma în domnie. Pentru a încuraja și ridicarea lui Constantin cu toată puterea și vaza legitimității și pentru a o sprijini pe dreptul de moștenire, poporul și regentul Bulgariei făcură prin anume solie rugăciunea către împăratul Teodor ca să-i dea pe fiica lui cea mai mare, Irina, lui Constantin Tichus de soție și s-o trimită în capitala Bulgariei pentru cununie în toată forma, căci ea este vlastar adevărat și nepoată directă a fostului rege român, Ioan Asan, deci e pe deplin în drept de-a moșteni părintescul scaun de domnie. Avînd Constantin Tichus soție legiuită cu cununie, bulgarii făcură ce făcură ca să despartă căsătoria aceasta, iar drept dovadă și spre a liniști pe-mpăratul Teodor [i]i trimiseră la Constantinopol pe nevasta despărțită, pentru a slăbi toate scrupulele ce le-ar fi avut contra propunerii lor. Împăratul se și-nvoi într-adevăr, predete pe fiica sa Irina pentru a se face căsătoria propusă și de atunci încoace fu pace și liniște între bulgaro-români și romei, mai cu seamă pentru că amîndoi regenții litiganți solicitau în mod egal favoarea romeilor. Se-ntîmplă într-adevăr că Constantin Tichus, bătut într-o ciocnire de rivalul său, fu ținut locului împresurat în cetatea Stenimachos și căpătă de la împărătescul său socru ajutor, de scăpă de învingere deplină și de prinsoare; curînd însă norocul armelor și-ntoarse foaia, căci Constantin, mîntuit, veni deasupra în mod hotărîtor și goni c-o vitejească năvală pe Mytzes, adversarul său. Acesta se refugie cu ai săi la Mesembria, oraș maritim întărit pe țărmul de sud al Traciei, ceru de la-mpăratul să-i dea voie să petreacă în partea asiatică a împărăției și, după ce i se acordă aceasta, el oferi împăratului domnia peste orașul Mesembria, care avea a se incorpora cu Împărăția romeică, ca un fel de preț de răscumpărare. Primindu-i-se oferta, el purcese pe uscat peste Em la împăratul Teodor, care pe atunci petrecea la Niceea, găsi acolo o primire ospitalieră și i se acordă avizarea unui loc de sălășuire și mai multe moșii roditoare, pentru traiul lui, lîngă rîul Skamander in apropiere de Troia, pe cari se așeză în toată liniștea și fără de nici o grijă. Înainte de-a pleca din Niceea mai vorbi cu-mpăratul pentru logodirea fiului său întîi născut, Ioan, cu Irina, fiica cea mai mare a împăratului[a]. Cu toată starea încurcată și cu toate greutățile însemnate de-a satisface în același timp pe amîndoi pretendenții încuscriți, se înlătură totuși pentru cîtva timp un război ce nu le-ar fi venit la-ndemînă bizantinilor, mai cu samă acum, după răposarea apropiată a lui Teodor Laskaris II care se săvîrși din viață după o domnie de abia patru ani (august 1259)[b].

---

[a] Pachymeres (Lib. III, cap. 18) îl numește Myltzes, pe cînd îl chema poate Mircea. G. Acropolita și Nicephorus Gregoras scriu *Mytzes*.

Ivirea lui Mihail Paleolog împărat.

În același grad în care creștea însemnătatea, mărimea și succesul temeinic al Împărăției romeice, centralizate la Niceea, și cu cît ea se apropia de scaunul ei de odinioară de lîngă Bosfor, cu atîta grăbea în aceeași vreme spre cădere puterea româno-bulgară și cea latină din Împărăția romană a Răsăritului.

Împăratul Teodor Laskaris II murind, lăsase moștenitor al tronului și urmaș pe fiul său, de nouă ani numai, Ioan, dar magnații Împărăției nu puseră epitropi și purtători trebilor Împărăției pe cei doi bărbați, George Muzalos și Arsenie patriarhul, pe care-i însemnase împăratul cu limbă de moarte prin testament, ci rînduiră în locul acestora numai pe Mihail Paleolog, care covîrșea pe ceilalți prin înalta sa nobilitate și prin simțul său de om de stat. Acest bărbat ambițios trecu cu vederea după patru luni deja pe epitropisitul său, singur în drept de-a moșteni, și puse oștirea să-l proclame împărat și să-l ridice în scaun cu tot protestul energic al patriarhului Arsenie, cărele cu toate acestea fu în curînd silit să cedeze și încercă numai să mîntuie viața prințului Ioan printr-o nouă prestare de jurămînt din partea lui Mihail și să asigure venirea la domnie a legitimului moștenitor al tronului, după ce va fi ajuns maioren. Cînd după doi an împăratul Mihail merse atît de departe încît puse să scoată ochii detronatului prinț Ioan și-l ținu închis într-o cetate, virtuosul patriarh Arsenie fu cuprins de o indignație turbată și deznădăjduită și aruncă afurisania asupra neomenosului împărat. În zădar așteptă Mihail cel escomunicat cu răbdare cucernică trei ani după dezlegarea pedepsei bisericești rostită asupră-i; în zădar amenința că va apela la papa; în sfîrșit convocă un sinod spre a-l judeca pe patriarh și, fiindcă acesta nu voi să se prezinte înaintea sinodului ca acuzat, fu osîndit pentru absența sa, dezbrăcat de demnitate și exilat la Priconesos.

---

[a] După Nicephorus Gregoras fiica aceasta se numea Teodora.

[b] Georgii Acropolitae *Annales*, Bonnae, 1836. pag. 154—163. Georgii Pachymeres, [*Historia de Michaële Palaeologo*], Bonnae, 1835, tom. I, pag. 348—350. Nicephori Gregorae *Historia byzantina*, Bonnae 1829, tom. I, pag. 60 et 61.

Războiul lui Constantin cu romeii și unirea lui cu cumanii.

Vestea despre orbirea și închiderea moștenitorului legitim al tronului, Ioan, umplu de durere și turbare inima mamii sale Irina, soția regelui româno-bulgar Constantin, și mînia ei fu atît de intensivă și de adîncă încît își puse toată puterea și răbdarea pentru a întărîta și mișca pe soțul ei regal la un război de răzbunare în contra lui Mihail Paleolog. Constantin, de sine chiar plin de ură contra împăratului, nu-și tăinuia gîndirea și se-nduplecă la impulsiunea soției sale; dar, nesimțindu-se îndestul de tare pentru a-ncepe numaidecît lupta, el, cu toate clocotitoarele sale gînduri de răzbunare, pîndea totuși cu răbdare ocazia favorabilă pentru a o pune în lucrare cu putere și succes. Împăratul Constantin oblici aceasta și, știindu-se cu strîmbătatea comisă, găsea că dușmania lui Constantin e foarte naturală, deci răspunse la ea c-o dușmănie tot atît de mare și, ca om cu minte, luă toate măsurile potrivite c-o asemenea stare de lucruri. Teritoriul său ajungea pe-atunci pînă la orașul Orestias (Adrianopol), de unde se-ncepea marginea româno-bulgară, deci îl provăzu cu trupe însemnătoare, introduse în trupe o disciplină strictă, întreprinse o incursiune pe teritoriul româno-bulgar, supuse puterii sale mai multe regiuni, luă orașul Filipopole, cetatea Stenimachos și regiunea esterioară a munților Emului, ocupă orașele maritime Mesembria și Anchialos, cari, precum pomenirăm, se cedaseră de către Mircea (Mytzes), precum și tîrgurile și satele de primprejur, cari toate, strîmtorate de-a alege între cele două state, preferară a se pune sub domnia romeică. Regele româno-bulgar află cu spaimă progresele adversarului său și scrîșnind trebui să-și mărturisească lui și că, din cauza slăbiciunii proprii, nu venise încă vremea pentru războiul de răzbunare ce-i ardea pe suflet, că nu ajunsese lucrul la maturitatea prin timp, care e la adecă sufletului adevărat al oricărei întreprinderi.

Momentul hotărîrii veni abia în anul 1264, amestecat fiind și prințul turcesc Sultan Azatin din Iconium, care pe atunci trăia pe pămînt romeic sub pază împărătească, el care într-un rînd dăduse ospitalitate fugariului Mihail Paleolog și, cerînd și pentru sine o asemenea ospitalitate, i se aviză ca loc de sălășluire orașul maritim Aenos, unde primi o gvardie de corp sub cuvînt de ocrotire, dar în realitate pentru a-l păzi pre el și a nu-l lăsa să fugă. Acest om, care trebui să se simță mai mult prizonier decît oaspe al împăratului, hotărî să-și cîștige libertatea cu orice preț și se folosi de ocazia priitoare cînd împăratul întreprinsese o campanie în Tessalia contra lui Mihail Angelos din Anatolia. Prin unchiul său, care trăia pe țărmul nordic al Pontului, el puse să zădărască pe Constantin, principele româno-bulgar, să irumpă în țara romeilor și-i făgădui acestuia o sumă mare de bani daca va lua parte activă la eliberarea persoanei sale. În aceeași vreme el fățărnici o înclinare și o simpatie adînc înrădăcinată pentru împăratul, îl rugă cu multă stăruință ca să-i dea voie să vie la Curte și declară că, chiar fără de această învoire, el va căuta să se apropie de împăratul numai din pură afecțiune pentru dînsul. Invitat cu amabilitate de-a veni la Curte, rămase aproape de-mpăratul și-l întovărăși în campania sa din Tessalia, atît la ducere cît și la întoarcere. Stînd lucrurile astfel, regele bulgar Constantin se-ntări printr-o alianță cu cumanii, cari locuiau pe malul stîng al Dunării, primi de la ei un contingent auxiliar de 20000 de oameni și, în fruntea lor și a propriei sale oștiri, năvăli în partea romeică a Traciei. Ca o mreajă acoperea și inunda oastea unită a lui Constantin toată Tracia pînă la țărmuri, cu atîta desime și coeziune încît nici om nici dobitoc nu putea trece neobservat și neapucat prin rîndurile oștirii. Toate măsurile acestea erau luate pentru ca împăratul să nu scape de prinsoare, și cînd acesta se-ntoarse acasă prin mijlocul Traciei cu suita sa, cu o oaste considerabilă de apărare și cu sultanul Azatin, trupele româno-bulgare și cele cumane roiau împrejuru-i în cea mai mare apropiere, cu o necontenită îndărătnicie, și căutau să-l prindă cu oțărîtă poftă de adulmecare. Cu tot meșteșugul războinic, împăratul era urmărit cu stăruință de inamici, o mare parte a suitei sale îl părăsi de desperare în voia sorții, el văzu pierind orice disciplină din oamenii ce-l acompaniau și cari îi mai rămăseseră, și plutea necontenit în pericolul iminent de-a cădea pe mînile inamicului. Abia lîngă muntele Ganos izbuti să-și amăgească urmăritorii și să coboare neobservat la mare, unde găsi două corăbii de război mai mari de ale latinilor, care, fiind pe cale spre Constantinopol, se opriseră în acel liman pentru a se aproviziona cu apă proaspătă.

Împăratul se sui cu suita sa cu tot în aceste corăbii de război și după două zile ajunse cu bine în rezidența sa. Înșelat amar în așteptările sale și contrariat în silințele de-a prinde pe împăratul, Constantin hotărî să smulgă cel puțin pe sultanul Azatin din mînile romeilor. El se întoarse cu toată turbarea asupra orașului Aenos, în care se refugiase o parte a urmăritei suite împărătești împreună cu sultanul Azatin, și puse condiția de căpetenie că să i se estradeze acest prinț; căci la din contra amenința orașul cu pieire, pe locuitorii lui cu nimicirea. Visteria împărătească, adusă asemenea acolo și păzită cu multă grijă, fu ascunsă în pămînt după porunca unui demnitar competent și apoi orașul hotărî, cedînd forței majore și lipsit de orice speranță de despresurare, să predeie pe sultan în mînile regelui româno-bulgar. Un jurămînt, depus solemn dintr-amîndouă părțile în mînile episcopului de acolo chezășui învoiala și legă turbatele mîni ale lui Constantin. Deci el cruță orașul și se întoarse acasă cu cetele sale, cu cele aliate ale cumanilor și cu sultanul Azatin, dar mai întîi prădă din temei cu totului tot atît oameni cît și vite din provinca Tracia.

Mihail Paleolog era foarte indignat de nesocotita fățărnicie și de scăparea izbutită a sultanului Azatin, deci porunci numaidecît ca soția și copiii lui să fie închiși într-o cetate, iar banii sultanului să fie confiscați și vărsați în visteria împărătească. Mînia sa vie căzu și pe episcopul care favorizase capitulația, mijlocind-o și primind jurămintele, din care cauză îl amenință cu judecata și cu pedeapsă canonică. Funcționarii de Curte carii aprobaseră această învoială cu inamicul suferiră pedepse trupești, trebuiră să îmbrace spre batjocură haine femeiești și nu se mai putură arăta înaintea feței împăratului [a].

Scăderea continuă a puterii bulgaro-române.

După moartea stăpînitorului Ioan Asan steaua româno-bulgară, care pînă atuncea se suise mereu, începu să se plece spre asfințit. Lipsea în statul acesta orice idee mai înaltă de civilizație, el nu se răzima decît pe dreptul existenții proprie și a puterii materiale; iar cînd puterea materială începu a slăbi, atunci statul ajunse la oboseală și la o consistență mai puțin strînsă, neajunsuri cari permiseră întîi Împărăției romeice reardicate, apoi statului osman fanatizat și sălbatic ca, pe temeiul unei idei de stat combinate c-o întreagă sau c-o jumătate de putere, să surpe șovăitorul stat româno-bulgar. O privire retrospectivă asupra decursului evenimentelor de la acel domnitor încoace confirmă observarea aceasta.

Încă regele Bulgariei, Ioan Asan, al cărui popor începuse a primi încet-încet oarecare civilizație, se indușmănise din nou cu latinii în pornită ceartă de interese; iar aceștia încheiaseră în contra lui o alianță cu sălbaticele oarde de cumani, carii în urmă pătrunseră prin inima Macedoniei cu sabie și cu foc. Cu atît mai favorabilă deveni situația pentru cumintele și activul regent Ioan Ducas Vatatzes, care izbuti să alunge pe româno-bulgari din partea Traciei ocupate de ei, să cucerească Macedonia și Tessalia toată și să silească la supunere pe familia domnitoare din Epir. Soarta a voit ca să nu-și așeze cu succes coroana împărătească a Bizanțului pe frunte nici Vatatzes, care a răposat în anul 1255, nici fiul și urmașul său Theodor Laskaris II, care în vremea unei scurte domnii știuse să respingă cu noroc pe româno-bulgari, nici în fine nepotul său nevrîstnic Ioan Laskaris, ci abia Mihail Paleolog, acest epitrop necredincios, care a răpit tronul lui Ioan. Ba chiar cea din urmă catastrofă hotărîtoare era implicată într-un strîns raport cu statul româno-bulgar. Cel din urmă stăpînitor al Epirului, Mihail II Comnen, se lepădă de vasalitate și ridică armele contra împăratului Niceii, suveranului său recunoscut. Mihail Paleolog rîndui pe frate-său cu o parte de oști contra lui Mihail Comnen, dar era foarte îngrijit ca acest vasal rebel să nu se unească cumva cu româno-bulgarii, cari nu trebuiau taxați sub valoarea lor. Pentru a abate această primejdie, împăratul trimise un corp de observație, puțin numeros dar bine înarmat, care sub comanda generalului Alexios Strategopulos avea să intre în Tracia; care însă, pe neașteptate și fără a fi avizat de mai înainte printr-un anume plan de campanie, luă cu asalt capitala Constantinopol (25 iulie 1261), puind capăt împărăţiei latine de acolo.

---

[a] Nicephorus Gregoras, *Historia byzantina*, Bonnae, 1829, tom. I, pag. 93—95, 99—101. Georgius Pachymeres, [*Historia de Michaële Palaeologo*], Bonnae, 1835 tom. I, 209—214, 229—240.

Apropierea considerabilă a guvernului bizantin central şi a oştirii lui, necontenitele şi sîngeroasele turburări de tron în Românо-Bulgaria, dezbinarea şi descompunerea ţării în partizi servile şi grupe de partizani fără scrupule, slăbirea autorităţii guvernului, părăginirea intereselor publice, înjosirea puterii statului la uneltiri meschine şi la lupte de partid, toţi aceşti factori stricăcioşi contribuiră în mod activ pentru ca statul bulgaro-român să decadă, încet-încet însă neoprit. La aceste se mai adaose împrejurarea că, în urma pierderii încurînde a părţii de ţară curat româneşti din cuprinsul Macedoniei şi a ţinuturilor precumpănitor româneşti din munţii Tessaliei şi ai Emului, elementul bulgar cîştigă preponderenţă în paguba celui românesc, îşi manifestă precumpănirea aceasta într-un mod simţitor şi fu o cauză fundamentală mai mult de slăbire şi de dezbinare, pe lîngă factorii de căpetenie adunaţi pînă acum.

Căsătorirea din nou şi complicaţiunile lui Constantin Tichus.

Pe vremea aceea căsătoriile între casele de regenţi erau mijloace cu deosebire bune şi sigure de învoială şi de determinaţiune în politică. Condus de această părere, împăratul Mihail Paleolog ştiu să căsătorească la-nceputul anului 1272 pe fiul său Andronic Paleolog cu prinţesa Anna, fiica regelui maghiar Ştefan V. Însufleţit de dorinţa de-a vedea restabilindu-se durabil pacea şi liniştea tot în chipul acesta şi în regiunea de lîngă Em precum şi în Macedonia şi Tracia, mai cu samă pentru că în decursul unor războaie atît de numeroase oastea romeică suferise nespus de mult, Mihail Paleolog se folosi în acest sens de ocazia săvîrşirii din viaţă a reginei Irina, soţia regelui româno-bulgar Constantin Tichus. Veni la acesta solul împărătesc Georgie Acropolita cu propunerea de-a încheia nu numai nu tratat de pace şi de amiciţie, ci de-a întemeia totodată o încuscrire, căci împăratul destina de soţie pentru regele bulgar pe nepoată-sa Eulogia, ce fusese cununată mai înainte cu marele domestic Alexius Files. Constantin primi la anul 1272 propunerea şi astfel amîndouă părţile confirmară noul tratat de pace, amiciţie şi căsătorie prin jurăminte solemne şi regulară prin tratat şi soarta oraşeslor Anchialos şi Mesembria, care adevărat că erau cu dreptul ale statului româno-bulgar, dar trecuseră de cîţiva ani sub domnia romeică, iar acuma le trecea împăratului Mihail în deplina proprietate a regelui Constantin, ca zestre a miresei peţite. Cît despre încuscrirea făgăduită, împăratul se ţinu de cuvînt cu bună-credinţă şi întovărăşi el chiar, împreună cu patriarhul, pe nepoată-sa pînă la oraşul Silyvria, de unde o trimise înainte la regele româno-bulgar tot cu acea pompă şi cu zestre de daruri. Dar nu atît de scrupulos a fost împăratul cu darea îndărăt a făgăduitelor două oraşe maritime care, precum se-ngrijea, le-ar fi servit româno-bulgarilor ca puncte de razim pentru incursiuni în Împărăţia romeică şi ar fi devenit în mînile lor un primejdios mijloc de agresiune. Pentru a-şi îmbuna şovăirea şi pregetul, se servi de fel de fel de pretexte, mai mult ori mai puţin de crezut. Ba locuitorii acestor oraşe se împotrivesc hotărîtor de a fi încorporaţi cu regatul româno-bulgar de vreme ce totdeauna a făcut parte din Romania şi se simt a fi romei adevăraţi, ceea ce nu-i decît drept şi echitabil; ba împăratul crede că e mai practic de-a se aştepta un rod al noii perechi căsătorite, pentru că sub un moştenitor al bulgarilor răsărit din sînge romeic se poate face într-un mod mai potrivit şi mai puţin delicat retrocesiunea acelor oraşe. Deşi din toate pretextele acestea se vădea uşor reaua voinţă şi vicleşugul, Constantin Tichus răbdă totuşi în liniştită resignaţiune şi se tînguia numai că soţia de care avea parte îşi pricepea misiunea astfel că, în privirea acestei cereri, dădea mult mai mult ajutor romeilor decît persoanei sale. Dar, cum născu pe fiul Mihail din căsătoria ei actuală, regina Maria se turbură mult de necontenitul şi îndărătnicul refuz al împăratului şi acuma ea era aceea care se băga în sufletul soţului ei şi-l îmbulzea fără-ncetare şi cu insistenţă ca să ceară din nou cu toată hotărîrea predarea neîntîrziată a celor două oraşe, iar în caz de refuz să declare nule tratatele cu împăratul Mihail şi să-l împresure cu război. Încordarea între cei doi stăpînitori crescu văzînd cu ochii, duse la fel de fel de ostilităţi şi numai o singură împrejurare a oprit-o de-a nu degenera în război făţiş. Isteţul împărat știuse să cîștige alianța puternicului căpitan de tătari Noga, căruia-i dete de soție pe fiica sa nelegitimă, Eufrosina, și-l înduplecă de-a irumpe în țara regelui româno-bulgar îndată ce acesta ar porni război în contra Împărăției romeice. Grija de tătari precovîrși la regele Constantin și reținu de nevoie brațul său mînios [a].

Aprinse certe unioniste și încercări neizbutite de uniune.

Pe lîngă alte neînțelegeri și necazuri mai veni spinoasa întrebare a uniunei bisericești care, mai mult decît totdeauna, i se părea Curții bizantine foarte cu cale, ba chiar neapărată din motive politice și pentru conservarea de sine. Pe-mpăratul Mihail îl umplea de spaimă și anxietate numeroasa oaste de cruciați adunată la anul 1270 sub Ludovic IX, regele Franței, și sub fratele său, Carol de Anjou, rege al Siciliei, cari aveau a năvăli în Împărăția romeică; deci între acestea Mihail încercă să amăgească pe papa cu propunerea uniunii și făcu pasul acesta numai cu speranța că doar ar putea prin înrîurirea papală să oprească pe latini de-a ataca Constantinopolul și de-a reinstala pe exîmpăratul Balduin II, care trăia încă. Episcopii săi, nefiind tocmai favorabili unei asemenea schimbări de lege, el le lămuri că chiar cu ocazia unor primejdii cu mult mai mici s-au uzat de acest mijloc și că nici astăzi nu e o altă cale de scăpare, căci aceasta-i singura nadă cu care se prinde papa și cu care se poate cîștiga în favorul ocrotirii grecilor. Deși clerul grec se zbătea cu drept cuvînt contra recunoașterii unei autorități străine asupra bisericii lor și nu voia a o pune la dispoziția unor cîrciumari și meseriași de rînd, de cari în clerul latin de țară erau pe ici pe colo, totuși clerul nu cuteza de-a se opune pe față la planul împăratului, foarte hotărît, și cedă din slăbiciune, deși rațiunile acestuia citate pentru a-i îndupleca culminau în subtilități și sofisme [b]. Numai trei puncte sînt în cestiune — zicea împăratul: primatul, apelațiunea și comemorarea în rugăciuni, cari cîteși trele, privite mai de aproape, sînt pentru greci fără valoare și neprimejdioase. Desigur că papa nu va veni așa de curînd la Constantinopol pentru a prezida conciliul; a-l numi frate și cel dentîi nu e asemenea vun scrupul, căci și în Evanghelie risipitorul bogat îi zice lui Avraam tată, cu toată nespusa depărtare și deosebire între ei. Tot așa de puține scrupule căta să aibă recunoașterea apelațiunii la Roma, căci abia se va găsi vreun grec care de dragul unei certe să treacă așa de lesne marea întinsă și primejdioasă. Cît despre pomenirea în rugăciuni, trebuie să se admită în vederea scopului de folos comun, căci Dumnezeu însuși a primit fire omenească și s-a supus răstignirii pentru a mîntui omenirea; deci, daca în cazul de față se poate evita prin o alipire analogă o primejdie amenințătoare, atunci nu e un păcat, ci o faptă vrednică de laudă. Fiindcă atît preoțimea cît și populația nu se puteau îndupleca atît de lesne, împăratul luă măsuri mai energice. El porunci subscrierea generală a unui document obligatoriu prin care, după aparență, supușii toți se obligau numai să asculte de-mpăratul. El persecuta pe adversarii uniunii sub alte pretexte și declară în mod neînduplecat și categoric pe oricare cetățean al statului care n-ar iscăli documentul că e vinovat de crima de lez-maiestate. Totodată eliberă o diplomă în care încredința în gura mare cu blăstemele cele mai îngrozitoare și sub cele mai cumplite jurăminte cumcă nu are de loc intenția de-a lăsa să se adaoge la crez măcar o iotă sau cîtu-i negru sub unghie; nu e vorba decît de recunoașterea celor trei puncte: primatul, apelația, comemorarea și acestea chiar numai pentru subrepțiunea pe furiș a păcii publice [c]. Parte mare a clerului aprobă numaidecît cererea împăratului și, fiindcă puțini preoți îndărătnici, suferind exiliul enunțat asupră-le, se răzgîndiră cu vremea și se uniră cu majoritatea acomodantă, întregul cler grecesc se rosti la urma-urmelor fără excepție pentru uniunea bisericească susținută cu atîta vioiciune de către împăratul. Sumisiunea clerului, mai cu sila, mai cu vorba, avu de urmare că împăratul trimise la anul 1274 solii săi la al doilea conciliu din Lyon, ținut de papa Grigorie al X[-lea], și anume pe marele logofăt George Acropolita în numele împăratului și pe lectorul Ioan în numele întregului cler grecesc, cari întăriră prin jurămînt solemn primirea credinței bisericei romane. Numai patriarhul Iosif al Constantinopolului stărui ne-mpăcat să respingă uniunea, făcu jurămînt în scris contra păcii bisericești, căzu în dizgrația împăratului și fu scos din scaun sub pretexte nule prin hotărîrea unui sinod patriarhicesc. Urmașul său, învățatul Ioan Bekkus, ridicat din chartophylax patriarh, s-acomodă mlădios cu voința și părerea împăratului și astfel se făcu că în anul 1274, în ziua Obezilor Sf. Petru, s-au serbat serviciu solemn în biserica Sf[intei] Sofii, de față fiind împăratul și solii întorși de la Lyon, s-au citit evanghelia grecește și latinește, după care s-au pomenit papa Grigorie X ca arhipăstor suprem al bisericii apostolice și papă ecumenic [a].

---

[a] Georgii Pachymeres *Historia de Michaële Palaeologo*, Bonnae, 1835, vol. I, pag. 342–344. Nicephori Gregorae *Historia byzantina*, Bonnae, 1829, vol. I, pag. 130. Georgii Acropolitae *Annales*, Bonnae, 1837, pag. 187.

[b] Pachymeres, *[Historia de Michaële Palaeologo]*, tom I, pag. 367, 368 și 369.

[c] Pachymeres, *[Historia de Michaële Palaeologo]*, tom. I, pag. 375, 376, 387, 390, 395.

Cu tot decursul în aparență favorabil al uniunii, îndeplinite în mod formal, ea dete de fund pe de o parte din cauza sentimentului latent de neatîrnare al clerului grecesc, pe de alta din aversiunea poporului grecesc, lucruri pe cari uniunea nu le putu învinge cu toate silințele împăratului. O fierbere adîncă pătrunse în relațiile private și în viața de familie, dezbină populația, pîn-acum una în credință, în amici și adversari ai uniunii, învenină toate relațiile sociale și duse ura și persecuția pîn-înlăuntrul relațiilor de căsătorie și de înrudire. Cele două partide rupseră orice comunitate întreolaltă, se fereau una de alta în societate și în daraverile negustorești, ba chiar între frați se ardică făclia certei religioase. Schisma, pospăită pe dinafară și numai abia de către împăratul, irupse fățiș în cler și popor c-o pornire îndoită și fără măsură, iar partidele întărîtate aruncau una asupra alteia pline de turbare anateme și contraanateme. Nichifor, despotul Epirului, și frate-său Ioan, duce de Patras, esploatară turburarea generală, convocară un consiliu provincial în care împăratul fu proscris, dar pe de altă parte și ei fură escomunicați de către patriarhul Bekkus. Mai veniră la rînd maltratări și silnicii contra amicilor uniunii, pînă ce grecii începură a nu mai considera pe latini de creștini. Poporul, în loc de-a zice „un grec și un latin", zicea semnificativ : „un creștin și un latin". Un singur om era care dorea serios mănținerea uniunii : influentul patriarh Bekkus. Pentru toți ceilalți puternici ai zilei, neesceptînd pe fiul împăratului și moștenitorul tronului, Andronic Paleolog, uniunea era o manta pentru a acoperi scopuri private personale sau un stîlp de razim pentru foloase politice obștești. Astfel politica ipocrită a împăratului Mihail, arătînd predilecție cu prisosință dar interesată pentru uniune, încurcase conștiința bisericească și morală a poporului său și aprinsese în propria lui casă un foc care a ajuns la un rezultat tocmai contrariu celuia pe care el îl avuse de gînd; căci în locul unității a răsărit din încercarea de uniune o aversiune a grecilor contra latinilor care întrecea cu mult aversiunea de mai înainte și lărgi marea prăpastie deschisă, de nu se mai putu umplea [b].

Afară de astea, curînd i se suiră împăratului în cap cererile exagerate ale Scaunului papal, căci papa Nicolae III [i]i ceru în anul 1278 nu numai recunoașterea primatului roman, ci și primirea adaosului *filioque* în crez, apoi învoirea ca un legat cardinal al papei să petreacă la Constantinopol, în fine ca grecii să schimbe cu totul ritul lor bisericesc pe cel latin „pentru că unitatea credinței nu sufere o deosebire a modului ei de manifestare". Concesiunile cerute întreceau cu mult pe cele pe cari le recunoscuse ca neapărate și le hotărîse un sinod din anul trecut (1277), prezidat de patriarhul Bekkus. Papei Nicolae III îi mai venea la îndemînă favorabila împrejurare că solii împăratului Mihail, sosiți la Roma, se putuseră încredința în persoană de tăria cu care papa refuzase în mod categoric regelui Siciliei, Carol d'Anjou, permisiunea cerută de-a întreprinde un atac asupra Constantinopolei [c]. Împăratul, mulțumit cu rezultatele de pînă acum ale fățărniciei sale și întărindu-se în ea și de acuma înainte, nu se încurcă deloc la marile cereri ale Scaunului papal; căci, de vreme ce de mult hotărîse de-a cîștiga Roma prin făgăduinți, dar de-a nu ținea niciodată cele făgăduite, nu-i era întru nimic daca pretenţiile romane se brodeau a fi mai mari ori mai mici. Spre a cîştiga opinia publică pentru sine crezu că n-are nevoie de a-şi tăinui acasă la el adevărata sa socotinţă şi cu acest scop convocă tot clerul la Curte. Aici le declară pe faţă că el va primi şi va trata foarte amabil pe solii papali, cu toată mărimea pretenţiunilor lor, şi că aceasta e cu atît mai necesar cu cît papa actual, Nicolae III, e departe de-a fi atît de favorabil împărăţiei bizantine precum era Grigorie X odinioară. Totodată el se jura pe nu ştiu ce că nu se va abate de la credinţă nici c-un fir de păr şi că tot atît de puţin va adaoge o iotă sau o commă la crez; mai bine va risca un război nu numai cu italienii, ci cu oricare popor care ar pofti să-l siluiască. Deci faţă cu cererile papei va fi mlădios şi condesscent, solilor le va răspunde şi le va da drumul cu bună pace şi prietenos, fără de-a căşuna însă obştiei vro silă sau pagubă. „De vom speria nelavreme vînatul — zise el la sfîrşit — atunci tot folosul vînătoarii se va pierde, o perspectivă sigură daca ne amintim puţina bunăvoinţă a papei" [a]. După poveţele acestea ale împăratului, patriarhul cu clerul cellalt se retrase în propriul palat de rezidenţă şi invită acolo pe solii papali la o adunare, unde aceştia espuseră fără încunjur aceleaşi cereri ale papei, pe cari le împărtăşiseră deja împăratului şi fură ascultaţi în linişte. Drept rezoluţie solii primiră o scrisoare de răspuns către papă, plină de laude, în care se ocolea cu meşteşug cererea lui *filioque*. Totodată, după porunca împăratului, solii fură conduşi prin închisori, ca să vază acolo pe adversarii uniunii puşi în obezi, cari erau oameni foarte de cu vază, ba rude de ale împăratului chiar şi o samă de prelaţi. Unii dintre aceştia li se deteră solilor, să-i ia cu sine, ca să-i pedepsească papa; însă papa îi trimise îndărăt împăratului cu scrisoare de recomandaţie, după ce se spălaseră de vina lor, recunoscînd primatul [b].

---

[a] Pachymeres, *[Historia de Michaële Palaeologo]*, tom. I, pag. 399.

[b] Pichler, *Geschichte der kirchlichen Trennung zwischen dem Orient und Occident*, München, 1864, I Band, pag. 342–346.

[c] Pachymeres, *[Historia de Michaële Palaeologo]*, tom. I, pag. 410.

Dar în fine se observă la Roma nesinceritatea şi viclenia interesată a bizantinilor ascunsă după apucăturile lor, deci Roma o lăsă pe coarda de jos. Cînd se sui în scaun Martin IV la anul 1281, împăratul trimise doi episcopi să-l felicitеze, dar aceştia fură primiţi rece, cu greu tîrziu căpătară audienţă la papa şi trebuiră să sufere o tratare cu puţin respect [c]. La aceasta se mai adaose că papa cel nou intră în relaţii intime cu regele Carol d'Anjou şi că amîndoi erau lănţuiţi unul de altul prin legături de gratitudine şi interes, pentru că amîndoi contribuiseră în mod esenţial şi reciproc la ridicarea lor. Martin IV adoptă dar vrăjmăşia lui Carol în contra împăratului Mihail, rosti asupră-i escomunicarea prin o aspră bulă de proscriere şi dete drumul solilor săi într-o formă nebinevoitoare. Astfel papa încurajă planul regelui Carol d'Anjou, care nu voia nimic mai puţin decît de-a răsturna pe împăratul Mihail şi a pune în locu-i pe ginere-său Filip, fiul alungatului împărat Balduin II. Mihail Paleolog se răzbună, oprind în paraclisul împărătesc pomenirea papei în rugăciuni şi aliindu-se cu Petru III, regele Aragoniei, rivalul lui Carol d'Anjou, contra acestuia. A se lepăda în public de uniunea pe care el însuşi o voise atît de mult nu i se părea priincios şi la vreme, căci numeroşii săi inamici dinlăuntru ar fi putut să facă din această nouă retractare o armă pentru osîndirea lui. Papa mai aruncă o a doua şi o a treia bulă de escomunicare în contra lui (1282), bule cari opreau pe orice catolic de-a avea a face cu dînsul şi-l cuprindeau şi pe Petru de Aragonia. Ca şi cu papa, împăratul Mihail se stricase temeinic şi cu poporul său propriu, iar cînd se săvîrşi din viaţă, la capătul anului 1282, nu i se acordă nici înmormîntarea bisericească, pentru că fusese părtinitorul de căpetenie al uniunii.

Sub lunga domnie a împăratului Andronic Paleolog (1283–1328) începu o reacţie în toată forma şi hotărîtă, care răsturnă din temelie întreprinderea întreagă a predecesorului său şi dete nelimitată putere tendenţei contrarie a deplinei despărţiri a bisericelor. Persecuţiunile, permutările şi actele de răzbunare ale partitului învingător al adversarilor uniunii cuprinseră tot poporul şi ajunseră atît de sus încît patriarhul Bekkus, cel mai sincer părtinitor al uniunii, găsi cu cale de-a preveni furtuna ameninţătoare prin abdicarea de bunăvoie şi retragerea într-o mănăstire. Iosif, cel cunoscut prin atitudinea sa antiunionistă, se urcă din nou pe tronul ecumenic al bisericii. Se convocă un sinod și poporul stăruia numaidecît de-a se condamna Bekkus, arătînd dorința-i de-a înrîuri asupra hotărîrilor sinodului în acelaș grad în care înrîurise altădată împăratul asupra lui. Pentru a intimida și a stăpîni sinodul, izbucni o răscoală și atunci episcopul Teoctist de Adrianopole observă următoarele: „Rebelii vor iestimp să întrebuințeze pe episcopi ca pe niște frigări de lemn, pentru a frige în ele pe Bekkus, au însă totodată gîndirea nemărturisită de a-i arunca pe urmă și pe ei în foc" [a]. Esperiența confirmă curînd după asta adevărul acestei asertiuni. Intrînd odată în curentul primejdios al responsabilității religioase și politice, nu mai era nici o oprire pentru corabia mișcată de furtună. Admițîndu-se odată principiul datoriei de-a se justifica, darea în judecată rostită asupra patriarhului suplantat nu se putea opri asupra unui singur creștet, ci trebuia să cuprindă cu necesitate pe toți capii bisericești de deosebite grade și trebuia să sfîrșească prin a include în sine pe toți clericii și mirenii de părere contrarie. O jumătate a bisericei și a norodului judeca pe cealaltă jumătate și nu numai aprobarea pozitivă a unei dogme neînțeles esprimate și nepricepute, pe care-o primise totalitatea, ci chiar numai îngăduirea tăcută a unei asemenea dogme trecea drept grea crimă canonică și civilă. În urma unei hotărîri a sinodului, Bekkus trebui să ceară iertare de la reinstalatul patriarh Iosif, pentru că, în vremea în care acesta trăia încă, luase asupră-și demnitatea patriarhatului. Deși căută să scuze scrierile sale în favoarea uniunii, arătînd că a fost silit să le alcătuiască prin presiunea împrejurărilor timpului și prin voința nestrămutată a împăratului și deși sprijini părerea sa asupra adaosului *de filioque* pe tîlc logic și pe sentențe în favoru-i din Sfinții Părinți, totuși a fost învinovățit că e eretic și-a trebuit să iscălească nu numai crezul, ci și abdicarea sa de la patriarhat și depunerea darului preoției. După cererea sinodului, împăratul îl exilă apoi la Brussa [b].

---

[a] Pachymeres, *[Historia de Michaële Palaeologo]*, tom. I, pag. 458–466.
[b] Pichler, *Geschichte der kirchlichen Trennung*, I Band, pag. 348.
[c] Pachymeres, *[Historia de Michaële Palaeologo]*, tom. I, pag. 505.

De atunci încoace flacăra pîlpîitoare a condamnării fanatice se lăți repede și neoprită. Chiar biserica Sf[intei] Sofii, care se socotea pîngărită prin intrarea latinilor în ea, căta să se sfințească din nou, ca să se curețe. Un tribunal, compus anume din călugări, pedepsi, fără a ținea socoteală de ceva, pe toți părtașii uniunii, fără deosebire, să fi fost în stările de jos mirene sau preoțești. Dar nu numai zelotismul orb de turbare, ci și mai mult lăcomia de avere și răzbunările personale jucau un rol covîrșitor la acest tribunal. Sinodul din parte-i rostea și punea pedepse pe episcopi și pe cei trei patriarhi din străinătate, bucurîndu-se întru acestea de consimțămîntul și ajutorul împăratului. Chiar împărăteasa, văduva Teodora, fu osîndită ca să iscălească crezul înscris, să abjure prin act înscris uniunea și să făgăduiască în mod formal că nicicînd nu va pretinde pentru adormitul ei soț, Mihail Paleologul, îngropăciune bisericească [c]. Pacea religioasă era zdruncinată în cele mai dinlăuntru ale ei, conștiința poporului se-ncurcase în mod estrem în urma acuzării de erezie și persecutării pentru niște dogme aprobate ieri-alaltăieri de sinod chiar, dogme despre a cărora înțeles, cuprins și mod de esprimare vuia mereu o logomachie și insipidă, și plină de contraziceri, și fără nici un rezultat hotărît. Voiau să aprofundeze neaprofundabila ființă a lui Dumnezeu și, fiindcă nimeni nu pricepea cum, fiecine se credea în drept de-a o tîlcui cu vorbe goale, cari erau recunoscute de toți de adînci adevăruri. Cine nu credea că vorbele sînt adevăruri descoperite era eretic, deci scos din biserică și pedepsit cu asprime. Puținii oameni mai cuminți și mai nepreocupați recunoșteau aceasta și o spuneau în gura mare, dar geaba. Într-o disputație teologică între greci și latini, rînduită de patriarhul Grigorie, marele logofăt Nicefor Gregoras sfătui pe amîndouă părțile să se lese cu totul de certe asupra unei teme sterpe și insolubile, pentru că ființa lui Dumnezeu e inaprofundabilă și tot astfel nu se poate afla nici legătura între Tatăl cu Fiul și cu Duhul Sfînt [d]. E drept că împăratul, după ce ajunse autocrat, își dete multe silințe pentru a împăca partizile și-și impuse sacrificii în chiar cercul familiei sale. El permise să nu se îngăduie îngropăciunea bisericească a tatălui său chiar; încuviință escluderea mumei sale de la serviciul divin pe cîtă vreme nu va fi iscălit osînda soțului ei; el dete voie de-a nu se pomeni în biserică soția sa chiar, care cu toată tîrzia ei pocăință n-a fost eliberată înaintea morții de prihana răspîndită asupra nației întregi prin complicitatea sacrilege cu latinii. Dar silințele sale pentru a aplana cu binele cearta religioasă rămaseră fără rezultat, întocmai ca și încercările sale de-a liniști pe arseniani, cari de la nedreapta scoatere din scaun a lui Arsenie nu mai recunoșteau legitimitatea niciunui patriarh [a]. În fine, în anii 1283 și 1285 se restabili învățătura veche în sinoadele ținute la Constantinopol și se statornici în toată forma și de drept deosebirea bisericei grecești de cea latină.

---

[a] Pachymeres, *De Michaële Palaeologo*, tom. II, pag. 25 (edit. Bonn).

[b] Pachymeres, *[Historia de Michaële Palaeologo]* tom II, pag. 35 și 36.

[c] Pachymeres. *De Andronico Palaeologo*, Bonnae 1835, tom. II, pag. 45—55, 20—24.

[d] Nicephorus Gregoras, *[Historia byzantina]*, (edit. Bonn.), tom. I, pag. 512.

De atunci comunitatea religioasă între greci și latini se dovedi nerealizabilă pe calea bunei învoieli. Cu atît mai zeloși lucrau papii pentru ca să ridice din nou Împărăția latină din Constantinopol și pentru acest scop chemară în cruciată spornică Apusul în contra împăraților bizantini. Bonifaciu VIII, (1294—1303), Benedict XI (1303—1304), Clement V (1305—1314) tindeau cu atît mai mult la gloria de-a cuceri împărăția grecească cu cît se temeau cu drept cuvînt că această împărăție va cădea ca o pradă ieftenă în mîna turcilor. Dar în fond își stăteau împrotivă principii lumești incompatibile unul cu altul, la latini fanatismul și pofta de-a domni, la greci grija neatîrnării lor naționale, și de această incompatibilitate dinlăuntru se spărgeau toate încercările de unire în afară. Un noroc deosebit a fost pentru greci că venețienii încăpură la ceartă și război cu ungurii pentru pretențiile lor reciproce de teritoriu, încît nici unii nici alții nu putură urma numaidecît planurile papei contra Bizanțului.

Dușmănia Eulogiei și a Mariei contra împăratului Mihail.

Complicația bisericească a Împărăției romeice avu chiar de la început un efect de retroacțiune asupra Bulgariei, atrăgînd în bulboana mișcării ei nu atît clerul și poporenii, ci Curtea mai cu samă. Regina româno-bulgară, Maria, se supărase pe împăratul Mihail Paleolog, carele, chiar după nașterea fiului ei Mihail, sub pretexte de nimic îi refuza mereu predarea cetății Mesembria, făgăduită în mod solemn, arătînd prin acest refuz o răutăcioasă îndărătnicire; dar supărarea reginei crescu și mai mult prin întărîtarea mumei sale Eulogia, sora împăratului. Aceasta își atrăsese dizgrația împăratului pentru că prea s-amesteca cu zel în certurile religioase, căci nu numai că tăie orice comunitate religioasă cu fratele ei, dar încă atrase la sine pe o mulțime de inițiatori și părtinitori ai schismei, pe cari-i încuraja și le dedea sprijin cu sfatul și cu fapta. Aflînd aceasta prin călugării cari, cînd veneau la Tîrnova, cînd plecau cu scopul de-a frămînta lumea, mînia Mariei crescu și mai mult contra unchiului ei împăratului, care trata cu dispreț pe muma ei și-n toate celea uita orice considerație pentru ea, din care cauză Eulogia nici un pregetă de-a îmboldi mereu pe fiică-sa și de-a o împinge cu succes la răzbunare. Maria nu făcu sfară cu intențiile ei, dar se lăsă răpită la o contraacțiune atît de puternică precum nu s-ar fi putut aștepta de la o femeie. În anul 1276 trimise pe un sol al statului, anume Iosif Katharos la Palestina și la Egipet, pentru ca în taină să se învoiască cu patriarhul Grigorie de Ierusalim și cu califul din Cairo în contra împăratului. Patriarhului îi dete să înțeleagă că împăratul e un regent urît de Dumnezeu, un desprețuitor al legii și un violator al religiei, și ca atare nu poate merita nici îndurare la Dumnezeu, nici cruțare despre oameni, deci o acțiune comună în contra lui nu e numai justificată, ci e o datorie chiar. Califului din Egipt îi oferi alianță ofensivă, conform căreia româno-bulgarii ar fi avut să năvălească contra romeilor dintr-o parte, trupele egiptene dintr-alta. Patriarhul se arătă în fond nu tocmai antipatic unei asemenea împrotiviri, dar prea se simțea izolat, căci nu putea pune temei pe ceilalți patriarhi. Căci într-adevăr nu numai că în tronul ecumenic stătea Bekkus, un hotărît amic al uniunii, ci și Anthimie, patriarhul din Antiochia, mersese la Constantinopole și se supusese poruncii împărătești, iar Athanasie, patriarhul din Alexandria, prea era departe și espus, încît avea mare nevoie de ocrotirea împăratului și nu putea renunța la ea, de aceea preferise a persista într-o atitudine de mijloc, ca adică nici să recunoască espres uniunea îndeplinită, nici s-o combată sau s-o schimbe, ci să atîrne liniștit într-o egală distanță de părțile amîndouă. Mai hotărît a fost refuzul califului. Toată misiunea bulgară era pentru el un eveniment și neașteptat, dar și ciudat, căci o asemenea misiune din Bulgaria nu venise niciodată la predecesorii săi; afară de aceea nu prea punea temei pe puterea nației bulgare, abia cunoscute și pierdute în umbra semiîntunericului, pentru a aștepta din parte-i vrun ajutor puternic. Deci nu crezu de fel asertiunile ademenitoare și făgăduințele soliei și-i dete drumul în toată liniștea fără un rezultat care să satisfacă.

---

[a] Pachymeres. *De Andronico Palaeologo* (edit. Bonn.), tom. II, pag. 462.

Astfel uneltirile Eulogiei și planurile Mariei contra împăratului se pierdură fără urmă, ca un nour sterp într-o noapte întunecoasă.

Vicleșugul Mariei contra lui Sfentislav.

Pe cînd fiul Mihail era copil încă, regina Maria il încoronă rege, il îngrijea și-l creștea ca pe un rege și la orice ceremonii publice îi dădea locul cel mai apropiat de părinții săi. Cu toate astea viitorul copilului îi părea primejduit prin despotul Sfentislav, pe care fără cuvînt îl bănuia c-ar tinde să moștenească tronul și c-ar avea de gind a-și întrebuința puterea lui de despot pentru a sprijini pretențiile sale. Hotărî dar să-l înlăture prin vicleșug și ca pretext și ocazie se folosi de îmbolnăvirea soțului ei, Constantin Tichus. Prin soli anume îl induplecă la anul 1277 pe Sfentislav la o intîlnire și la venirea-n Tîrnova, garantîndu-i, prin jurămînt siguranța vieții și o primire binevoitoare. Cînd acest despot, încrezîndu-se în jurăminte, veni într-adevăr, Maria îl încărcă cu gingășii și hotărî să înfieze pe acest bărbat, care era moșneag aproape. În timpul unei solemne slujbe în biserică și cu pompă mare, Maria îl înfie pe Sfentislav, îl îmbrățoșă în public pe el și pe Mihail ca pe cei doi fii ai săi și-i dete rangul și drepturile unui al doilea fiu după Mihail. Foarte mulțămit, Sfentislav se întoarse la partea locului de unde era, prinse încredere către noua sa mumă și veni din nou în vizită. Maria atunci, abuzînd de încrederea lui, puse cursă neprevăzătorului ei fiu adoptiv și-i luă viața. Sîngele nevinovatului ucis cerea răzbunare de la dreptatea cerească și-n curînd se și ivi un răzbunător cumplit ca plinitor al fatalității [a].

Ridicarea, răscoala și biruința lui Lachanas. Pieirea lui Constantin.

Era în țară un sătean simplu, de soiul lui porcar cu simbrie, numit de popor Cordocuba, și grecii traducînd acest cuvînt, care însemnează legumă, îl numeau Lachanas (adică grădinar de legume), avea însă-ndealtfel multă isteție și darul izvodirii, știind sama multor lucruri și mai avînd pe lîngă acestea un gust viu pentru întreprinderi. Acest om, dedat cu totul proastei lui meserii, trăia numai cu pîne și cu legume, dar era cuprins de o adîncă aiurare, clocea planuri cari mergeau foarte departe, făcea mutre serioase, se simțea purtat de planuri care se înălțau sus de tot, se topea în rugăciuni fierbinți și elocuente către Dumnezeu și vorbea cu consătenii și cei asemenea lui că mai mulți sfinți i se arătaseră, provocîndu-l să sfarme jugul robiei și să răpească la sine domnia preste țară și popor. Prorocia lui inspirată despre răsturnare mare, zisă și rezisă c-o perseverare necurmată, începu să afle crezare și-i cîștigă partizani în poporul de rînd în genere, dar mai cu samă la partea aceea a poporului care se simțea dispusă spre jaf și manie de schimbare. Lachanas se-narmă, se-mbrăcă mai cuviincios și-ncepu acțiunea sa războinică la anul 1277. Îi mai veni la-ndemînă împrejurarea că regele Constantin, condamnat la nemișcare, sau totuși la greociune, pentru că-și frînsese fluierul piciorului, nu putea să inspire respect vecinilor, așa că tătarii învecinați întreprinseră în mai multe rînduri călcări în Moesia, arzind, pustiind și jefuind țara în dragă voie. Contra unui asemenea roi de tătari se aruncă Lachanas cu ceata sa mică și-l zvîrli claie peste grămadă; curînd nimici un alt despărțămînt de tătari și, cu cît mai departe mergea, cu atît mai mulți partizani cîștiga, cu atît mai multe biruințe izbîndea asupra năvălitorilor, cu atît mai mult creștea faima lui de om ales pentru lucruri mari. Mase mari de popor și ținuturi întregi se luau după dînsul și-i sporeau partizanii cari, prin mulțimea și direcția lor, începură a deveni primejdioși. Primejdia apropiată stîrni atît pe regele Constantin cît și pe împăratul Mihail. Acesta alergă în puterea iernii la Adrianopol, parte pentru a supraveghea mai de aproape decursul evenimentelor de dincolo de graniță, parte pentru a dispune la fața locului cele de cuviință pentru asigurarea teritoriului statului. Mergînd într-una din zile călare, ca să inspecteze granița țării, lunecă cu cal cu tot pe gheață și se răni atît [de] rău încît a trebuit mai mult timp pînă să se vindece, în care vreme evenimentele se desfășurau dincolo de hotar fără ca el să poată avea vrun amestec la ele. Între acestea marea majoritate a poporului romăno-bulgar, scîrbită cu drept cuvînt de regimul arbitrar și apăsător de pîn-acuma și de lipsa de bună-credință a perechii domnitoare, care ajunsese pînă la uciderea lui Sfentislav, întorsese spatele domnitorului său și ținu parte lui Lachanas, a cărui putere ajunsese prin aceasta la o înălțime ce impunea respect. Părăsit în voia sorții de către cei mai mulți partizani și neputînd ridica decît oaste puțină, regele Constantin, amenințat pe tronul său, porni contra adversarului celui plin de trufie și dispreț și, cînd veni ciocnirea, el trecu pe un car de bătălie prin mijlocul șirurilor acestuia. Contraapărarea lui Lachanas a fost strălucită, căci cu toată vigoarea puterii sale covîrșitoare și c-o ne-nspăimîntată vitejie zdrobi pe nebărbatul rege Constantin, care nu știu nici să se apere ca un rege, nici să moară ca un erou, ci pe cîmpul de bătălie își pierdu viața într-un mod deplorabil în mînile lui Lachanas. Acesta bătu și nimici o parte a trupelor regelui, iar o altă parte o rîndui în șirurile propriei sale oștiri. Lipsa aproape totală de apărare în ținuturi și orașe îi înlesni repedea lor supunere și el nu-și dete răgaz, pînă ce nu izbuti să fie recunoscut și proclamat domn și rege peste toată Romăno-Bulgaria. Puterea sa creștea văzînd cu ochii, iar gloria sa acoperea originea, în orice caz uzurpatorie, a noii stăpîniri.

---

[a] Georgius Pachymeres, *De Michaële Palaeologo*, edit. Bonn. tom. I, pag. 427—430.

Complicația lui Lachanas cu împăratul Mihail Paleolog și cu Ioan Asan precum și a acestuia cu Terteres.

Uimitoarea ridicare pe tronul bulgar a unui om nou de ieri de alaltăieri, născut în stările cele mai de jos, făcu pe împăratul Mihail să nu se simtă la largul lui și-l umplu de mîhnire. Avînd grijă de a-și asigura posesiunea și ocupat cu luarea măsurilor cuvenite, acest monarh avea de gînd să puie afară de orice cestiune cîștigul de țări ce-l avea de la regatul bulgar, cîștig întărit încă prin moartea lui Constantin și pe care împăratul voia să-l facă și mai durabil prin încuscrierea cu Lachanas. El puse să observe pe acest din urmă în ceea ce făcea și nu făcea, precum și-ncotro-i bătea gîndul și-n ce fel era acțiunea lui și astfel îl spionă pentru a putea afla daca el, care începuse de la așa de mic, e și destoinic de-a se mănținea în realitate pe culmea cea mai înaltă a măririi omenești esterioare pe care se urcase. Avea de gînd să-i deie uzurpatorului fiica sa proprie de soție, în orice caz însă numai atunci cînd uzurpatorul ar fi știut să-și manție domnia preste bulgari; pe de altă parte iar gîndea la nestatornicia sorții, care e drept că poate da cele mai mari lucruri, dar și poate răpi ceea ce avuseși din capul locului; apoi mai socoti că virtutea singură face irevocabile bunurile cîștigate și verosimilă cîștigarea celor ce lipsesc, și în fine se temu că norocul nestatornic își va revoca toate darurile, sau că aceste daruri, în lipsa virtuții, se vor întuneca atît de mult, încît nici nu-i va fi permis împăratului a se uimi de cel atît de repede ridicat, nici a avea milă de cel repede căzut. În mijlocul acestor cumpăniri de gînduri și față cu necesitatea de-a da bulgarilor un guvern solid, împăratul își adună sfătuitorii de încredere și se consultă cu dînșii despre întrebarea cui să-i ajute a veni la domnie asupra bulgarilor, lui Lachanas sau lui Ioan, fiul lui Mytzes; căci daca în favoarea celui dentîi militează norocul, un curajos spirit de întreprindere și o dibăcie conștiută de scopul ei, acest din urmă are în favoare-i originea, dreptul de moștenire și perspectiva verosimilă de-a ajunge la scop, de i se va da oarecare sprijin. Sfetnicii se hotărîră deci să prefere pe Ioan Mytzes, care și împăratului îi convenea mai mult din cauza încuscririi cu dînsul, apoi pentru că era continuatorul legitim al stăpînirii părintelui său, în fine luîndu-se în considerare domnia blîndă a regeștilor săi predecesori precum și purtarea de grijă a împăratului, întărită prin încuscrire, se putea spera că el va fi primit bine și cu inima deschisă în Romăno-Bulgaria; iar Lachanas cel îngîmfat de noroc desigur se va declara gata a se pleca sub servitutea de mai înainte și se va supune, îndată ce trupele auxiliare ale romeilor vor intra în Bulgaria, sau de nu, îi va trebui să se ascunză în vro vizuină, după ce lipsit de nădejde va fi fugit mișelește; iar cît despre regina Maria și fiul ei Mihail, estradarea lor se poate face prin chiar mînile locuitorilor din Tîrnova, și aceasta cu atît mai ușor cu cît fărădelegile și asupririle crudei regente sînt încă proaspete în memoria tuturor. După ce atît patriarhul ecumenic Teodosies Princeps, cît și împărăteasa aprobară măsura aceasta, Mihail Paleologul chemă la sine la Curte în anul 1278 pe Ioan Mytzes, care petrecea în regiunea Troiei, provăzut cu îndestule mijloace de trai, îi dete de soție pe fiică-sa Irina, îl recunoscu de rege al bulgarilor, îl reprezentă ca atare numeroasei suite de bulgari ce venise cu dînsul, porunci suitei sub pedeapsă ca să-l recunoască de rege și conferi noului rege porecla împrumutată de la strămoșu-său, Asan, încît de acuma-nainte se numi Ioan Asan. Spre a cîștiga un partid puternic pentru regele din nou plăsmuit, împăratul luă, din Adrianopol, toate măsurile potrivite: adecă binefaceri nemijlocite revărsate asupra bulgarilor cari-l voiau; daruri de bani și făgăduințe pentru inimile cari șovăiau, speranțe mari de petrecere cu bine pentru ceilalți locuitori și toate acestea la un loc lucrau pretutindeni pentru recunoașterea lui Ioan Asan și pentru lepădarea de Maria. Astfel împăratul izbuti să lege un partid considerabil de soarta noului domnitor.

Nunta prințesei Irina cu Ioan Asan se făcu cu mari ceremonii și cu pompă mare, la care cei logodiți se serviră de culoarea ce se cuvenea numai împăratului, afară de lucrurile de sama călăriei cari la ei erau de lînă. Contractele de căsătorie încheiate stabileau ca un corp de armată, compus din trupele unite ale împăratului și ale regelui, se va trimite spre a cuceri capitala Tîrnova și întreg regatul Bulgariei; dar daca campania n-ar izbuti, Ioan Asan totuși va avea dreptul asupra titlului și demnității de despot la Curtea împărătească din Bizanț. Asan iarăși făgăduia din parte-i cu jurămînt că va mănținea neatinsă legătură cu romeii pe cîtă vreme va sta pe tronul Bulgariei; dar căzînd din scaun va fi dator a aduce servicii credincioase Împărăției romeice cu vasal cu numele și cu rangul unui despot, care imediat urmează după împăratul.

Căsătoria Mariei cu Lachanas.

Împăratul ținea mult să se cotorosească pe cale pacinică de regina Maria, pînă ce ea n-ar fi apucat a face un pas hotărîtor spre îndreptarea stării ei.

Deci înnădi prin soli îndemînatici tratări cu bulgarii cu scopul ca aceștia să-i estradeie pe regina și să ridice pe tron pe Ioan Asan cu soția sa împreună. Maria încleștată între două rele, se vedea la răspîntia unei mari nedomeriri, încît trebuia, să ieie o hotărîre și să aleagă într-un fel unul din cele două rele. Pe de o parte Lachanas înainta pustiind în țară în fruntea biruitoarelor sale cete, ocupă multe ținuturi frumoase și supuse o mare parte a împrejurimilor Tîrnovei; pe de altă parte năpădeau trupele împărătești, atacau localitățile și pozițiile slabe de dinafara capitalei, cruțînd Tîrnova însași, anume averea celor mari și de samă, cu intenția învederată de-a le înlesni lepădarea de regina. Neputîndu-se împrotivi amîndoror părților, pentru început crezu de cuviință și potrivit cu demnitatea ei, de-a ceda împăratului care, ca un unchi al ei și patron al lui Constantin, va trebui să știe a păstra mai bine și cu efect atît onoarea și moștenirea răposatului cît și interesul văduvei și a fiului ei; afară de asta îi era în genere silă de-a intra în relații cu ucigașul soțului ei, deci crezu cu mult mai cuviincios de a-și cere mîntuirea de la acela, căruia din capul locului îi era datoare cu ridicarea ei pe tron. Era deja în punctul de-a rîndui soli cătră împăratul spre a-l ruga să-i mănține drepturile ei, cînd considerația precumpănitoare a interesului material făcu să dispară orice alte considerații. Căci pe cînd ea nu dorea o punere la cale decît pe baza rămînerii ei și a fiului ei, Mihail, la cîrma statului, ea se convinse-n curînd că împăratul are voința și hotărîrea nestrămutată de-a se învoi numai rezervînd coroana bulgară pentru Ioan Asan și soția lui. Pe de altă parte Lachanas nici voia s-audă vorbindu-i-se de renunțare la o domnie în a cărei posesiune parțială se afla. Deci Maria, făr-a mai ține în samă demnitatea ei, nesocotind opinia poporului, fără a răzbuna umbra soțului ei ucis, hotărî să se puie la o cale cu Lachanas, încheie cu el în anul 1278 un tratat formal de prietenie și de căsătorie, deschise porcarului biruitor porțile capitalei și împărți cu el scaunul domnesc și patul conjugal. Fără nici o îndoială inițiativa unei asemenea relații a pornit de la Maria și Lachanas se zbătea la început contra ideei de-a cîștiga pe calea tratativelor și a învoielii, ceea ce izbîndise prin spada și puterea sa, de aceea și mai tîrziu el era zborșit și nu intra deloc în voia nevestei care căuta a-l deprinde cu luxul și desfătăciunea Curții. La duioșiile și dezmierdările Mariei, Lachanas răspundea cu țineri de rău, amenințări și maltratări, pentru că în purtarea ei el vedea o ademenire la nebărbăție și la slăbiciune, iar el căuta a se feri în ochii tovarășilor săi de arme și a poporului întreg de aparența chiar cumcă prin ridicarea și căsătoria sa ar fi devenit din ostaș înăsprit un om moale și muieratic sau un berbant chiar. Avid de-a păstra renumele de uman, el susținea că numai din iubire de pace și spre a evita un război civil a făcut pe voia reginei; el n-a primit — a dat grație.

Evenimentul neașteptat îl dispuse rău pe împăratul, căci văzu planurile sale crucișate, și-și ascunse supărarea, arătînd o vie părere de rău numai pe care pretindea a o simți pentru o asemenea faptă a reginei, comisă spre necinstea familiei și batjocura tronului. Ea — zicea el — va spăsi în curînd apucătura ei greșită, căci soțul ei nu va fi în stare de-a rezista apropiatei năvăliri a tătarilor, cari văd în el nu numai un dușman fățiș ci un om desprețuit de chiar poporul său. Dar împăratul nu se mulțumi cu vorba numai, căci mereu grămădea trupe peste trupe în Bulgaria, puind toate ițele în mișcare pentru a răsturna pe Maria. Dar și Lachanas dezvolta o activitate febrilă pentru a ținea piept cu năvălirea îndoită a tătarilor și a romeilor, din cari cei dentîi călcaseră deja țara iar cei din urmă erau așteptați. El solicită totodată favoarea maimarilor bulgari a căror ajutor îi părea folositor în campania viitoare. În genere își încordă toate puterile pentru a apăra o domnie, ce-i căzuse într-adevăr pe neașteptate, dar pe care prinsese hotărîrea de-a o întări și asigura cu orice preț. Se apără deci cu zel, curaj și dibăcie de multiplele și zilnicele atacuri ale inamicului, condus de părerea că cine nu voiește să lupte cînd poate va trebui să lupte cînd nu va voi. Atacă deci trupele inamice într-un mod atît de neașteptat și de iregular, încît le uimea de slăbeau din stricta disciplină de pîn-acuma; ele se fereau, cu toată evidenta lor precumpănire numerică, de orice ciocnire cu dînsul, pentru că a fi prins de dînsul însemna a fi supus la munci, deci prinsoarea era mai crudă decît moartea. Cu toată superioritatea numerică a oștirii lui Asan, războiul purtat cu uzurpatorul împresurat din toate părțile nu putu să se laude cu nici un succes acătării.

Încoronarea lui Ioan Asan. Suplantarea lui prin Terteres. Uciderea lui Lachanas.

Pe cînd, în împrejurări asemenea, nu se putea aștepta o consolidare mai trainică și mai bună a lucrurilor decît dela căderea lui Lachanas, toanele schimbăcioase ale sorții voiră ca acest om, îngîmfat de norocul lui, să aibă asemenea a lupta în anul 1279 cu partea adversă a vieții și să sufere o înfrîngere într-o bătălie cu tatarii. La această știre, locuitorii din Tîrnova, cari de mult erau aprinși de ură contra Mariei, hotărîră să scuture jugul ei, să predeie pe regină și pe fiu-său în mînile comandantului împărătesc și să primească de domn a lor pe Ioan Asan, căruia i se și cuvenea succesiunea pe tronul bulgar în puterea dreptului de moștenire. Maria, cum purcesese grea de Lachanas, a fost detronată într-adevăr și dusă în prinsoare la împăratul, carele tocmai picase la Adrianopol, de unde apoi ea fu pusă la opreală sigură. Asan și Irina sîrguiră spre Bulgaria făr-a întîmpina piedici, intrară cu triumf în Tîrnova și primiră, ca regi aleși, în acelaș an (1279) omagiul poporului lor. Între marii demnitari ai țării se distingea pe atunci un anume Terteres, om cu mari merite și multă vază, care exercita o înrîurire puternică asupra connaționalilor săi și întîmpina mari laude din partea tuturor. Fiindcă ambiția acestui om, deși tăinuită și abia întrevăzută de el însuși, se urcase pînă la dorința după coroana regală, împăratul, voind a-l face neprimejdios, găsi cu cale să-l lege cu Asan prin încuscrire și, investindu-l cu demnități înalte, să-l cîștige pentru interesul dinastiei reintegrate. Terteres era căsătorit deja, deci pentru a înlătura piedeca aceasta, l-au înduplecat de-a se despărți de soția lui care după porunca împăratului, ce petrecea atunci în Niceea, fu dusă acolo împreună cu fiul ei Osfentislav și pusă la oprealǎ. Nunta lui Terteres cu sora lui Asan se fǎcu în mod solemn, iar noua pereche fu investitǎ cu înalta vrednicie de despot. Dar rîvnitoarea ambiție după coroanǎ a noului cumnat al lui Asan, departe de-a se înfrîna prin relațiile nouǎ, crescu de atunci cu și mai multǎ putere și uneltea pe sub mînǎ planurile ei proprie într-o siguranțǎ cu atît mai mare cu cît acele planuri păreau de necrezut din cauza încuscririi. Cînd Asan se încredințǎ pe deplin cǎ existǎ conspirație, hotărî, în anul 1280, sǎ-și pǎrǎseascǎ tronul de bunǎvoie și cu bunǎ cuviințǎ, spre a preîntîmpina de cu vreme primejdii pe cari nu se simțea destul de puternic de-a le înfrunta. Într-o noapte puse sǎ scoatǎ pe furiș din oraș bogata visterie bulgarǎ, stoarsǎ odinioarǎ de la învinsul împǎrat Isaac Angelos, și s-o transpoarte mai departe dimpreunǎ cu alte lucruri ce voia sǎ le ieie cu sine. Sub pretextul unei cǎlǎtorii de distracție înlǎuntrul țǎrii, el se puse pe cale împreunǎ cu soția sa, ajunse la Mesembria, intrǎ în corabie și merse de-a dreptul la Constantinopol. Împǎratul îl ținu anume de rǎu pentru o purtare atît de nebǎrbatǎ și de mișeleascǎ, prin care se nimiciserǎ dintr-o singurǎ loviturǎ multiplele silinți și cheltuiele pentru recîștigarea Bulgariei; refuzǎ mai multǎ vreme celor doi fugari intrarea la Curte și chiar mai tîrziu le îngǎdui cu greu înfǎțoșarea în audiențǎ. Pe tronul vacant prin fuga lui Asan se urcǎ în puterea voinței poporului ambițiosul Terteres, rîndui sǎ-l încoroneze numaidecît și puse mîna în curînd, fǎr-a gǎsi împrotivire, pe întreg teritoriul româno-bulgar.

Între acestea Lachanas, cǎruia i se rǎpise copilul și soția totodatǎ, strînsese cu mare ce o oaste considerabilǎ înainte de plecarea lui Asan încǎ, împresurase Tîrnova și cu ajutorul protostratorului (marelui comis), Tzasimbaxis cǎșunase dureroase înfrîngeri trupelor romeice. Și acuma, cînd o parte a oștirii de 10000 oameni înaintǎ sub protovestiarul Murinos sǎ despresure capitala, Lachanas se aruncǎ asuprǎ-i lîngǎ localitatea Diabaena, cîștigǎ (la 17 iulie 1280) o biruințǎ strǎlucitǎ cu oastea sa mult mai puțin numeroasǎ și ucise mulți romei nu numai în bǎtǎlie, ci și în urma ei cînd îi prinse. Curînd dupǎ asta se aruncǎ (la 15 august 1280) asupra unui corp de 5000 de oameni pe care protovestiarul Aprenus le urca pe poala esterioarǎ a șirului de munți în sus, bǎtu corpul și tǎie pe conducǎtor. Dar toate aceste și multe alte dovezi de nespusa sa turbare de luptǎ nu puteau sǎ-i ridice temeinic cauza, drept care hotǎrî în cele din urmǎ sǎ fugǎ la tartarhanul Nogas și sǎ-i cearǎ ajutor și sprijin.

Dar nici împǎratul nu-și puse mînile în sîn, ci trimise la Nogas pe Asan cu multe daruri, învǎțîndu-l pre acesta sǎ propunǎ cererea ca sǎ nu lese sǎ-nchireeascǎ fǎrǎ de nici un ajutor regele legitim al Bulgariei, singurul cǎruia i se cuvine tronul dupǎ dreptul de moștenire, ci din contra sǎ-i dea mînǎ de ajutor, ca unui cumnat ce este (soția lui Asan era sorǎ cu a Nogǎi), ca sǎ dea greutate pretențiilor sale drepte. Nogas primi cu bunǎvoințǎ pe Lachanas ce venise întîi, dar tot atît de bine primi și pe Asan ce sosi mai tîrziu, luînd cu pǎrere de bine darurile hǎrǎzite; însǎ amîndoror pǎrților le pricinuia mare îngrijire prin purtarea sa cumpǎtarețǎ și rezervatǎ, oprindu-i pe amîndoi la sine, luîndu-i cu sine în cǎlǎtoriile sale, neluînd nici o hotǎrîre definitivǎ și purtîndu-i cu vorba prin fǎgǎduințe generale, cînd pe unul, cînd pe altul. Ghimpele comun al amîndoror pretendenților era într-adevǎr îndreptat contra lui Terteres, dușmanul lor comun, dar ei în de ei se certau tot cu atîta neînduplecare pentru domnie și erau aprinși de urǎ unul asupra altuia ca și asupra lui Terteres; așadar de voie de nevoie se potriveau toanelor precugetate ale tartarhanului. Acesta dete în fine un ospǎț, la care toți ospǎtarǎ așa de-n dragǎ voie, încît cei mai mulți oaspeți nu erau teferi și își pierduserǎ toatǎ trezvia. Asan ședea în capul mesei lîngǎ Nogas, mai încolo la amîndouǎ laturile fațǎ în fațǎ ședeau Lachanas și protostratorul Tzasimbaxis. Deodatǎ Nogas, trezit parecǎ dintr-un vis turbure, rǎsare, pune capǎt politicei sale de pregetare și poruncește slujitorilor în toatǎ liniștea, ca și cînd n-ar avea nici un alt scop, sǎ puie mîna pe Lachanas care ședea pe scaun, simțindu-se pe deplin sigur. Pe cînd se întîmpla aceasta, Nogas strigǎ: „Acesta este dușmanul pǎrintelui meu, al împǎratului; el nu meritǎ sǎ trǎiascǎ, sǎ i se taie capul!" La aceste cuvinte slujitorii țin mînile lui Lachanas, îi înfig cuțitele în gît și, cînd se rostogolește la pǎmînt, îl ucid cu totul. Curînd Nogas dǎ poruncǎ sǎ execute și pe Tzasimbaxis, care e ucis de un trabant ce-l lovește cu securea în ceafǎ. La aceastǎ priveliște îi îngheațǎ sîngele în vinele lui Asan, așteptînd pentru sine aceeași soartă și se liniștește abia în urma stăruințelor zeloase ale cumnatei sale Eufrosina, soția lui Nogas, care izbutește a-l scăpa teafăr și a-l trimite acasă.

Astfel se sfîrși acel om vrednic de mirare prin darurile și soarta lui, el care împreunase în sine lucrurile cele mai de rînd cu cele mai nalte și care repede și c-o rară putere primitivă, se ridicase și se menținuse printr-o neînfrînată ambiție care-l și răsturnă [a].

Amenințarea hotarălor, incomodarea, strămutatul și răscumpărarea românilor.

În urma încurcăturelor bisericești și politice, precum și în urma decadenței generale a împărăției bizantine, puterea ei de apărare scăzuse foarte și starea armatei și a flotei se dovedi chiar de la începutul autocrației împăratului Andronic Paleolog că era atît de jos, încît nu mai erau destoinice nici a apăra teritoriul statului, nici a stăpîni marea. Astfel pirații pe de-o parte prădau țările țărmurene, intrînd adînc înlăuntrul lor, pe de altă parte cumanii pe cari Terteres neputinciosul nu-i putea stăvili, năvăleau despre miazănoapte și despre apus, pustiind și prădînd provinciile învecinate ale romeilor cu foc și cu sabie. Nu numai cei vii, morții chiar erau amenințați cu pîngărirea la asemenea năvăliri. În ajunul unei nouă năvăliri a cumanilor în Macedonia și Tracia, Andronic împărat crezu de cuviință să depărteze de cu vreme din raza năvălitorilor, anume din Allage, localitate chiar în marginea Traciei, cadavrul părintelui său Mihail, căci altfel ușor ar fi putut să încapă pe mînile cumanilor, cari ar fi cerut apoi pentru estrădarea lui o sumă de răscumpărare, după cum le-ar fi plăcut de mare. Rămășițele lui Mihail fură duse la Silyvria după porunca împăratului și înmormîntate spre repaosul de veci în aceeași biserică în care, mutate de tot acest Mihail, zăceau oasele împăratului Basiliu Bulgaroctonus (tăietorul bulgarilor) (1284).

Contra unor asemenea tulburări de granițe, Andronic împărat, știindu-și bine slăbiciunea, recurgea la niște mijloace ciudate cari semănau mai mult a fugă decît a apărare. Pe locuitorii litoralului, espuși prin poziția lor ca o pradă de-a gata pentru pirați, el îi strămută cu așezările mai înlăuntrul țării pentru a nu mai fi la îndemînă năvălitorilor, doritori de pradă și ca să fie întrucîtva în afară de raza lor. Locuitorii din părțile dinlăuntru ale Traciei și Macedoniei, espuși năvălirilor cumanilor, neputînd fi scăpați prin retragere mai înlăuntrul țării, ci numai prin sprijin puternic care în acest timp nu li se putea da, fură avizați și primiră permisiunea de-a se retrage în cetățile și castelurile de acolo care nici ele nu dădeau siguranță pe multă vreme.

Față cu împrejurările acestea, pacinicul popor al românilor inspiră asemenea îngrijiri însemnate. Se întindea pe teritoriul romeic, începînd din suburbiile orașului împărătesc pînă la Vizya, apoi mai departe în numeroase așezări, se-ndeletnicea mai cu samă cu cultura vitelor[b] prin locuri muntoase și greu de străbătut, era destul de învîrtoșat, deprins cu mînuirea armelor prin vînat și apărarea de sine, apoi în urma mai multor războaie naționale poporul romănesc devenise bătăios și destoinic în lupte. Pe cuvîntul acestor calități și al instinctului de neatîrnare al românilor, temerea era întrucîtva justificată că la vreuna din năvălirile cumanilor românii s-ar ispiti ușor de-a se alia cu ei, întîi pentru că erau mîndri și încăpățînați de mulțimea lor și de bogăția lor de turme, apoi pentru că erau inspirați de o ură tot atît de mare în contra romeilor. Deci în anul 1284 Andronic orîndui ca românii să fie transplantați cu toții de la apus spre răsărit și anume dincolo de Bosfor în teritoriile asiatice din fața capitalei împărătești; apoi hotărî să-i reducă materialicește prin impozite, stoarceri și pretenții de despăgubire și să-i umilească așa încît să se deie învinsă mîndria lor întemeiată pe număr și avere. Îngrămădiți de amîndouă relele, de strămutarea cu de-a sila și de maltratarea financiară, românii oftau într-o stare de plîns și se mîhneau mult mai mult de răul intîi decît de al doilea. Numai neajunsurile strămutării, neputința de-a lua cu sine toate averile mișcătoare, nevoind de-a lăsa în urmă-le sau de-a desface pe prețuri de nimic obiecte de valoare, pierderea de oameni și de vite, pentru că transplantarea se făcuse în toiul iernii și pentru că erau lipsiți de cele trebuincioase pentru ale traiului, toate suferințele acestea apăsau greu pe românii strămutați fără de nici o vină. Dar chiar lăsînd toate acestea la o parte, unde ar fi găsit în nouăle lor așezări toate condițiile de climă și de alt soi, neapărat trebuitoare pentru modul lor de-a trăi și de-a se hrăni, încît nu se puteau deloc deprinde și-și vedeau pieirea cu ochii. Deci hotărîră să-și puie toate silințele ca să se întoarcă în patria lor de mai înainte, puseră mînă de la mînă și strînseră o sumă considerabilă de bani și o oferiră împăratului ca sumă de răscumpărare, carele încuviințînd și primind oferta, le dete în sfîrșit voie să se întoarcă la anul 1286. Astfel românii, maltratați și chinuiți fără de vină, se văzură pe deasupra osîndiți de-a-și răscumpăra de la împăratul pe bani mulți mîntuirea de relele lor, adecă dreptul comun [a].

---

[a] Georgius Pachymeres, *De Michaële Palaeologo,* (edit. Bonn.), 1835, pag. 430—449, 466—468. Nicephorus Gregoras, *Historiae byzantinae,* (edit. Bonn.) 1829, pag. 130—133.

[b] Într-aceeași părere scrie Anna Comnena în *Alexiada* (Libro I, cap. 8, pag. 227) că în limba vulgară se cheamă *vlahi* toți indivizii ce nomadizează, adecă pribegesc din loc în loc ca ciobanii: „καὶ ὁπόσοι τὸν νομάδα βίον εἵλοντο Βλάχους τούτους ἡ κοινὴ καλεῖν οἶδε διάλεκτος".

Împăcare și alianță între Terteres și împăratul.

Ca o despăgubire foarte la îndemînă pentru neliniștele de la hotară ce se-ntîmplau pe atunci, a fost pentru Împărăția romeică împăcăciunea cu Terteres, care a izbutit cu toate stavilele ce-i stăteau în cale și-n urma căreia numărul protivnicilor Bizanțului scăzu cu unul, și anume cu unul îndestul de însemnat. Terteres, care precum am spus răpise cu totul la sine, după fuga lui Asan, frînele stăpînirii regești din Bulgaria, era chinuit de remușcări vii și de aspre remonstrațiuni din partea autorităților canonice pentru căsătoria pe care o încheiase în contra legii și cu scop egoist cu sora lui Asan, după ce-a fost gonit pe soția sa legitimă, din care cauză nu era primit a se împărtăși cu mijloacele de iertare ale bisericei. Adus la extrem prin această presiune morală și religioasă, Terteres s-adresă împăratului, îi descrise starea anxietoasă a sufletului său și declară că e gata a cădea la învoială printr-un tratat de pace și de amiciție, cu condiția însă de-a i se restitui soția sa întîia, esclusiv legitimă care de atunci petrecea închisă la Niceea. Împăratul încuviință propunerea; soția despărțită, acum eliberată, a lui Terteres se întoarse la Tîrnova, iar el se obligă de-a trimite imediat pe sora lui Asan pe teritoriu romeic ca să dispuie împăratul de dînsa cum va voi, o făgăduință pe care o și împlini în curînd. În asemenea împrejurări și mai ales întărindu-se cu mult poziția lui Terteres prin pasul acesta, reardicarea lui Asan pe tronul bulgar părea nerealizabilă, mai ales că lipseau cu totul oști romeice spre a-l sprijini, deci în vederea tuturor acestora împăratul se hotărî să recunoască pe Terteres de rege legitim al Bulgariei, să primească și să încheie legămîntul oferit de pace și de amicie; pe de altă parte însă nu uită de-a numi pe Asan despot al Împărăției romeice, spre a-l despăgubi măcar în parte, pentru că i se răpise tronul și pentru a îndeplini făgăduința ce prin anume tratat i-o făcuse lui Asan împăratul Mihail Paleolog [b].

Ivirea și dispariţiunea lui Lachanas cel mincinos.

Multă vreme după aceasta, la anul 1294 se ivi ca din senin și din propriu impuls un om necunoscut, de cine știe unde, care pretindea categoric că e Lachanas, regentul de odinioară al româno-bulgarilor și oferea împăratului triumfurile cele mai strălucite, daca-i va da învoirea să atace pe dușmanii împărăției. Era firesc lucru ca împăratului să i se pară straniu și să fie neliniștit, văzînd înaintea sa aievea pe acelaș vestit aventurier, propuindu-i și făgăduindu-i multe, cînd auzise vestea sigură că fusese omorît de către Nogas tartarhanul. Spre a se încredința și a fi personal sigur, împăratul recurse la mărturia verii sale Maria, foasta soție a lui Lachanas, de la care aceasta avea și o fată, dîndu-i pentru acest sfîrșit ocazia de-a observa, făr-a fi observată, pe acest strigoi echivoc și a-și forma o judecată hotărîtă asupra identității sale cu Lachanas cel adevărat. Cînd ea declară hotărîtor că acest pretendent nu numai că nu-i Lachanas cel adevărat, dar nici n-are cît de mică asemănare cu acesta, veneticul barbar căzu la Curte sub intemeiat prepus, mai cu samă pentru că imita intr-un mod foarte stîngaci un semn caracteristic al temperamentului adevăratului Lachanas, izbucnirea repede și vehementă a mîniei. Simulînd însă un zel religios, fanatic și plin de evlavie, pe care-l și fățărnicea așa incît lua ochii, el totuși izbuti să inspire masei poporului o opinie mare despre dînsul, despre plăcerea ce o are Dumnezeu de el, despre puterea sa, trezind astfel în mulțime speranța pentru îndreptarea stării lucrurilor prin acțiunea lui. Împăratul însă nu se putea încrede într-un om care merita dispreț, nu numai din cauza originei sale dintr-o țară barbară și a culturii sale analoge, ci pentru că mai dădea încă și motiv just de adîncă neîncredere prin caracterul său echivoc și amăgitor; deci pentru siguranță condamnă pe acest aventurier să fie închis în temniță. Masa poporului în genere, dar mai cu samă marele număr al acelora cari-și pierduseră nădejdea cu aspirațiile lor pe cale regulată și firească și așteptau o întoarcere spre mai bine a sorții de la ceva neobicinuit, estraordinar și miraculos, deci numărul celor făr-de-scăpare nenorociți, celor părăsiți făr-de ajutor, a acelor cu desăvîrșire desperați, mărturisea cu tărie părerea că are datoria imperioasă de-a întemeia deplina lor încredere și cea mai intimă a lor speranță asupra unui om atît de evlavios și de însuflețit de Dumnezeu, căci numai de la el — cu mila și ajutorul ceresc — mai poate porni cu siguranță o faptă mîntuitoare pentru popor. Mai cu samă locuitorii de pe teritoriul împărăției învecinat cu Persia, cari erau greu bîntuiți de către dușmani, se simțeau împinși să aibă o încredere plină de speranță în el, pentru că — susțineau ei — multe prorocii ar fi răsărit în mijlocul lor chiar cari le prevestise de mult venirea unui om ce-i va mîntui de nevoile lor. Ei nu se mulțămiră numai teoreticește de-a vedea în pretinsul Lachanas un mijloc de apărare contra relelor lor, ci-l rugau fierbinte pe împăratul să elibereze pe acest om și să li-l trimită lor în fruntea unei oștiri romeice, ca să-i sprijine și să-i apere, de vreme ce încrederea lor în el e atît de adînc înrădăcinată încît sub povățuirea lui ar merge cu toții în contra inamicului, căci sub un asemenea căpitan, purtat de încrederea generală, biruința e neapărată. Această cerere fiind sprijinită călduros și fără deosebire de masele poporului de jos din capitală și din provincii c-un fel de îmbulzitoare asiduitate, împăratul începu să se sfătuiască serios în sine însuși și-și aduse aminte de acele cazuri ciudate în cari cererile chiar abnorme ale bolnavilor sînt în stare să înlăture boala, cînd doftorii adecă se văd în poziția de-a satisface poftele bolnavilor contrarie meșteșugului medical, chiar contra științei întemeiate, numai pentru că e cu putință ca, intrîndu-le în voie și ascultînd de un semn al naturii, oarecum lucrul să iasă la capăt bun. Deci așa socoti și împăratul că, precum cererile estraordinare ale bolnavilor înfrîng boala, tot astfel și Lachanas, cu tot caracterul său amăgitor, trimis fiind în fruntea unei armii în vederea cererii generale, tocmai pentru că poporul crede atîta într-însul s-ar putea arăta teribil inamicilor și folositor romeilor, cari au nevoie de ajutor. Condus de această părere, împăratul ținu samă de cererea halizonilor, cari locuiau lîngă rîul Sangaris de-a lungul hotarului Persiei, îl puse pe Lachanas în libertate, dispuse pregătirile necesare de război și-l rîndui pe el c-o oaste să atace pe persieni. Abia pornise Lachanas și poporul de la țară curgea spre dînsul de aproape și de departe și era în popor o iritație atît de împătimită și o mișcare atît de vie ca și cînd ar fi fost vorba de-a se răsturna lumea și fața pămîntului. Plugarii își părăseau plugul, ciobanii turmele și, înarmați cu bețe și măciuci numai, luptători neînarmați și cete fără orînduială se puneau sub ordinele lui Lachanas, avînd cea mai tare încredere că sub așa conducere vor birui pretutindenea. În puțin timp alergase împrejuru-i o mulțime nenumărată de venituri pestrițe și de vînturători de țară cari nici cunoșteau războiul, nici aveau cel mai mic semn de disciplină și de meșteșug militar, neadeverind decît proverbul că „pentru cei ce nu-l cunosc, războiul e dulce”. Și într-adevăr luptătorii aceștia procedau într-un mod ca și cînd n-ar fi fost nici vorba de luptă serioasă cu inamicul, ci de făcut pradă sau de jucării. A sta apărînd un val, a manținea cu tărie o poziție, a ținea orînduială în mase nu era nici în mintea nici în obiceiul acestor oameni, cari zburau încoaci și-ncolo după plac și-n amestec ca scînteile la nicovală ori ca pîraiele de primăvară, sau se zvîrleau toți cu pornire asupra unui singur punct, sau opriți de ceva se risipeau în toate părțile, după cum le convenea mai bine. Stînd lucrurile astfel, împăratul ducea grija ca nu cumva la cea dentîi ciocnire cetele acestea de luptători fără orînduială și fără dresură să capete o bătaie aproape inevitabilă, iar pe de altă parte îl îngrijea cazul asemenea foarte verisimil că Lachanas, purtînd o campanie fericită, va abuza de favoarea poporului, care atunci se va grămădi și mai mult împrejurul lui și se va simți ispitit de-a stîrni o rebeliune în orice caz primejdioasă. Deci îl chemă pe Pseudo-Lachanas la curte, îl dezbrăcă de demnitatea de general, îl înlătură în genere de la orice comandă peste trupe și-l închise pe îndrăznețul aventurier în temniță sigură. O măsură atît de aspră avu urmare imediată; toată masa pestriță de nespălați, cari alergaseră sub steagul lui Pseudo-Lachanas se risipi numaidecît spre cîteși patru părțile lumii, fiecare spre casă. De atunci steaua lui Pseudo-Lachanas au albit pentru totdeauna, fără de-a-ncerca să se înflacăre din nou [a].

---

[a] Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, Bonnae, 1835, cap. 37, pag. 105—108.
[b] Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, Bonnae, 1835, libro I, cap. 20, pag. 57.

Certuri de tron în Bulgaria. Sfentislav se ridică biruitor.

Nu ar fi fost cu putință și nici ar fi izbutit viteazul Noga de-a se urca la deplina neatîrnare și la înalta demnitate de han, daca, trimis ca simplu căpitan de oaste de către suveranul său, hanul legitim, cu ordinul de-a supune mai multe populații din Asia, el nu le-ar fi supus într-adevăr, și n-ar fi uzurpat domnia peste ele, nemaivoind să recunoască de acum înainte jugul fostului său suveran, a hanului legitim care-l rînduise în campanie ca pe un comandant subordinat lui. Dar după ani mulți se ivi un răzbunător din casa dinastiei trădate, și bătrînul uzurpator Nogas, atacat cu putere de Tuktaï, moștenitorul dinastiei legitime a Hanatului, își pierdu către acesta în anul 1292 viața și țara. Numai o mică parte de tătari, credincioși și cu nestrămutată afecție pentru cea din urmă casă domnitoare, se supuse pretendentului Tzakas, fiul lui Nogas și a soției lui, Alakka. Acesta nu văzu mijloc mai bun pentru a-și spori puterea sa foarte nesuficientă față cu Tuktaï, decît în supunerea și apropiarea pe de-a pururea a Bulgariei, care, pe atunci lipsită de regent, stătea deschisă pentru orice atac străin. Terteres, spăimîntat de amenințările lui Nogas, ce trăia încă, se refugiase la-mpăratul, își așezase scaunul în împrejurimile Adrianopolei și de acolo se ruga cu stăruință de-mpăratul să-i trimită ajutor de oaste îndeajuns. Dar împăratul nu numai că nici prin minte nu-i trecea de a-i da un asemenea ajutor, ci-l opri chiar pe Terteres de-a petrece în apropierea lui, și asta de grija lui Nogas, căci daca fugariul ar fi găsit primire prietenească și încurajare binevoitoare din partea împăratului, Nogas desigur ar fi cerut estradarea lui și-n caz de refuz și-ar fi îndreptat mînia și armele contra Împărăției romeice. Cînd, după moartea tatălui său Nogas, Tzakas irupse cu oaste în Bulgaria în anul 1294, el sprijini cucerirea ce-o avea de gînd pe un titlu de drept și anume pe dreptul său de succesiune, care i se cuvine după căsătoria încheiată de mai înainte încă c-o fiică a lui Terteres. Pentru a atrage și mai mult la sine simpatia populației, el puse alături cu dînsul, ca tovarăș, pe cumnatu-său Sfentislav, fiul lui Terteres, cu nădejdea că prin asemenea comunitate va cîștiga simpatia bulgarilor, dinastici în convingerea lor și credincioși rasei regale domnitoare și astfel se va îndupleca de-a recunoaște pe cale pacinică stăpînirea lui și de-a asculta de dînsa. Sfentislav fusese de copil încă exilat și închis la Niceea împreună cu mumă-sa, iar cînd mumă-sa primi libertatea și se întoarse în țară pe baza învoielii încheiate cu Terteres, el rămase ca ostatic la romei și numai după mijlocirea patriarhului bulgar, Ioachim, carele, folosindu-se de ocazie favorabilă, puse cuvînt bun pentru dînsul pe lîngă împăratul, el își recîștigă libertatea și învoirea de a se întoarce la casa părintească. Acest tînăr, care în urma pribegirii tatălui său ajunsese la mare lipsă, știu să se puie în posesiunea unor strălucite averi căsătorindu-se cu Encone, fiica adoptivă și moștenitoarea declarată a unui negustor din stare mai de jos, dar foarte bogat, anume Pantaleon, care fiică fusese botezată de Eufrosina, soția lui Nogas; încît astfel Sfentislav puse în serviciul aprinsei sale ambiții mijloace corespunzătoare pentru îndeplinirea ei. Astfel își cumpără multe voturi între bulgari, se uni cu Tzacas, pe care-l recunoscu de suveran al său și împreună cu dînsul puse mîna pe capitala Tîrnova. Cîtăva vreme el nu luă parte la stăpînire decît numai în numele lui Tzacas; dar, încet-încet și pe tăinuite, el trase toată puterea la sine, accentuă pe lîngă bulgari comunitatea sa de origine și de limbă, deși, ca descendență după tată-său, Terteres cumanul, ar fi trebuit și el să treacă de cuman; cîștigă în favorul său un partid puternic în țară, și cînd se simți îndestul de tare, merse cu cumpătată viclenie spre ținta sa de căpetenie. Pe cînd adecă Tzacas, încrezut cu totul în cumnatu-său, care în aparență îi era atît de favorabil, trăia de-a binele și făr-de nici un prepus, Sfentislav îi pune o cursă, îl prinde, îl pune pentru multă vreme într-o închisoare sigură și în fine pune slujitori jidovi și creștini ca să-l gîtuie în închisoare (1296). În mînia sa el lovi totodată în Ioachim, patriarhul de acolo, în contra căruia avea prepusul că tinsese, prin trădare, să treacă Bulgaria în mîna tătarilor; fără cercetare canonică și fără judecată, patriarhul fu aruncat într-o prăpastie și înlăturat din lume în chipul acesta. Pe scara tuturor fărădelegilor acestora, Sfentislav se urcă la cea mai mare plenitudine de putere în țară și se întări în scaun în timp atît de scurt și cu succes atît de repede, de se trezi gelozia lui Andronic împărat, carele începu să lucreze în contra lui, pînă ce stăpînirea noului domnitor nu cîștigase o consistență durabilă. Un prilej potrivit se-nfățoșă în curînd, căci bulgarii, văzînd slăbiciunea și decadența odioasei supremații a tătarilor, rînduiră solie către împăratul cu rugăciunea ca să li deie rege pe tînărul Michail, fiul fostului rege Constantin Tichus și a soției sale Maria, ce era prințesă greacă. Deși Andronic, încuviințînd cererea aceasta, trămise în anul 1287 pe cerutul principe Michail într-acolo, totuși acesta a găsit puțin sprijin la partidul lui din țară, încît nu putu nici să cucerească capitala, nici să răpească la sine cîrma statului, ci se văzu din contra silit, tăvălindu-se pe lîngă Tîrnova, să ducă o viață privată fără strălucire, fără glorie și necompatibilă cu demnitatea de rege. Cu atît mai învederat sporea puterea și vaza lui Sfentislav, care în curînd și cu succes se puse în harță cu romeii. Adevărat că în vremea aceea țara Bulgariei era săpată de împărecheri și întinsă în toate părțile în direcțiuni opuse. Mai cu samă se ridică în contra lui Sfentislav puternicul sebastocrator Radoslav, care merse să viziteze pe împăratul, fu primit cu bunăvoință și cîștigă confirmarea în înalta demnitate de sebastocrator. Acest om, coborîtor dintr-unul din cele mai cu vază neamuri bulgare, înrudit cu casa foarte considerabilă a lui Smiltzus, încuscrit cu Eltimeres, despotul de Krunos, și cu Terteres, care avea de asemenea de soție o soră a lui Eltimeres, avînd deci legături atît de răspîndite și de mari în țară, putea să exerciteze o înrîurire cu atît mai mare cu cît Smiltzus, pe care, îndată după fuga lui Terteres, Nogas bătrînul îl alesese să urmeze în scaun și care fusese înlăturat de către Tzacas și Sfentislav, îi dete mînă de ajutor lui Radoslav cu toată greutatea vazei și averii sale. Din Thessaloniki, unde împăratul petrecea din cînd în cînd, el trimise la anul 1299 pe Radoslav cu o oaste în Bulgaria, rînduindu-i și mai mulți demnitari înalți de ai romeilor, ca să sprijine și să ridice pe tron pe Mihail ce nu știa cum și încotro. Dar cum irumpea oastea cu îndrăzneală, despotul Eltimeres i se opuse tot cu atîta îndrăzneală lîngă Krunos, locul de căpetenie al teritoriului său, și cîștigă în contra lor o biruință deplină. Sebastocratorul Radoslav căzu în mîinile biruitorului, care puse să-i scoată ochii și, astfel pedepsit, îi dete drumul să plece la Thessaloniki, unde petrecea soția lui. Iar pe marii demnitari romei pe cari-i prinsese, treisprezece de toți, Eltimeres îi puse la dispoziția lui Sfentislav, care se oferi să-i estradeze în schimb pe tatăl său Terteres, o ofertă care la urma urmelor s-a și primit de către romei și s-a împlinit preschimbîndu-se pe Terteres. Cu toate acestea, fiul Sfentislav nu cedă sceptrul lui Terteres, tatălui său întors, nici cu totul, nici în parte, ci îi aviză numai un oraș în care să locuiască, în al căruia cuprins el avea să-și poarte de grijă pentru trebuințele lui, să se bucure de toate comoditățile și plăcerile cu putință, dar încolo să se abție de la orice afaceri și să ducă o viață comodă fără de nici o ocupație.

---

[a] Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, Bonnae, 1835, libro II, cap. 30, pag. 188—192.

Dacă împăratul pe de o parte se văzu amăgit în speranțele lui în privirea unei Bulgarie neprimejdioase, care să-i intre în voie, el pe de altă parte știu să-și asigure pace și prietenie prin o cuminte politică de încuscrire. Izbuti fără greutate să mărite pe fiică-sa din flori, Maria, cu tartarhanul Tuktai și să dispuie bine și în favorul interesului romeic pe acest vecin, care nu-i venea la îndemînă și care acuma deveni ginerile său. Pe vremea aceea mai stăpînea încă în mijlocul vrîstei sale bătrînești hanul Nogas, tot întreprinzător și tot plin de curaj, și, cu toate poticnirile de pînă acum, el arăta o hărnicie vie asemenea acelui șarpe care, zdrobit de lovituri, tot [î]și dovedește viața sa trainică în estremitățile sale cele mai depărtate, prin zvîcniri spasmodice. Pentru că Tuktai, ocupat într-un mod ostenitor cu luptele în contra lui Nogas, privea căsătoria ca un mijloc de moleșire pentru înăsprita sa viață războinică, el hotărî să-și amîne însurătoarea și retrimise împăratului, tatălui ei, pe mireasa ce i se adusese, pînă la alt răspuns și, abia după ce în anul 1292 primejdiosul Nogas își pierdu domnia și viața, el ceru îndărăt și reprimi de la împăratul pe mireasa lui, își serbă nunta, supuse fără greutate toată țara, pe care o posedase hanul învins, și întări cu puternică legătură de înrudire raportul de pace și prieteșug convenit cu împăratul [a].

Războaiele și succesele lui Sfentislav contra romeilor și tratările de învoială cu ei.

Despotul Mihail, fiul regelui Constantin Tichus, nenorocit în prima lui pețire înarmată pentru coroana Bulgariei, cugeta ca în contra vroinței împăratului, căruia îi jurase credință, să răstoarne din nou și cu puterea guvernul din patria sa, și pentru acest scop alese calea îndoită a căsătoriei și a invaziei înarmate. În privirea întîia el, după ce murise de mult soția sa întîia, soră bună cu împăratul, își aruncă ochii asupra fiicei lui Terteres, carea trăise în căsătorie legiuită cu regele Serbiei, dar acum se desfăcuse de acesta. După ce căpătase consimțirea ei, încuviințarea împăratului și îngăduirea bisericei, el se căsători cu ea la anul 1301, o făcu părtașă demnității sale de despot și întemeie astfel un raport de înrudire, pe față aprobat de împăratul, în taină însă reprobat, căci dinastia Paleologilor trăia de mult în tensiune și în discordie cu casa din care Mihail își luase soția. În privirea pasului al doilea, al năvălirii contra Bulgariei, se folosi de împrejurarea că tocmai în vremea aceea multe colonii militare așezate la marginea Persiei trebuiau să emigreze spre apus cu toată averea lor, din cauza purtării dușmănoase a persienilor. Cu multă tăinicie el ademeni o sută din acei soldați împărătești printr-un anume Kotertzes, care asemenea era dintre ei, ca să se lepede de împăratul și să intre în slujba lui; deci primi în mînele sale jurămîntul lor, le făcu lor jurămîntul său și întemeie astfel o comunitate solidară de drepturi și de interese. Cînd împăratul ajunse, prin trădare, la cunoștința acestei întîmplări, convocă mare sfat, compus din stările cele mai nalte și din autoritățile capitalei, pentru ca, sub președința sa, să judece pe despotul acuzat. Acesta nu putu aduce decît o apărare slabă, prin care nu zicea nimic, fu condamnat la recluziune în palatul împărătesc împreună cu soția și cu copiii din căsătoria a doua și la pierderea întregei sale averi, atît mișcătoare cît și a caselor și moșiilor lui, dintre cari averea mișcătoare se conferi lui Mihail, fiul monarhului, devenit coimperator; iar cînd despotul încercă în zădar să fugă din palat trebui să-și espieze pedeapsa, pentru siguranță, în aspra temniță de la Blacherna.

Sfentislav fu cuprins de mare mînie pentru tratarea aspră a cumnatului său. Fie din cauza aceasta, fie din răzbunare pentru că regele sîrbesc alungase pe soția sa legiuită, fiica lui Terteres și soră cu regele bulgar, luînd în căsătorie pe fiica împăratului, fie din dispreț pentru slaba Împărăție bizantină, destul că Sfentislav dete frîu ambiției și setei sale de răzbunare, trecu la anul 1305 cu război pe teritoriul romeilor, atacă cetățile și întăriturile așezate la intrările Emului și luă unele cu puterea, altele prin supunere de bunăvoie și convenită sub anume condiții. Buna ocazie și vitejia trufașă a biruitorului nu dădeau nici celorlalte obiecte de atac perspectiva apropiată a unei sorți mai bune. Împăratul se grăbi a le asigura și întări prin trupe trimise în ajutoru-le și rîndui pe fiul și coimperatorul său, Mihail, să meargă c-un corp de oștire spre apus contra inamicului. Pentru a conjura primejdia, ca nu cumva puternicul despot și stăpînitor din Krunos, Eltimeres, ginere lui Smiltzus, frate cu Terteres, deci unchi lui Sfentislav despre tată, să deie ajutor războinic acestui nepot al său și pentru a-l atrage din contra pe cel dentîi împrotiva celui din urmă, împăratul recurse la toate mijloacele cîte se puteau întrebuința cu oarecare cuviință, precum: daruri bogate, un prezent anual în bani și înrîurirea prin înrudire ce avea să se exercite prin persoane mijlocitoare anume poftite, între cari anume soția lui Smiltzus chiar, care era cumnată cu Eltimeres și nepoată împăratului; apoi fratele acesteia, Mihail Paleologul, care de la Constantinopol a fost anume trimis la ea pentru acest scop. Cînd după asemenea pregătiri Mihail, fiul împăratului, era asupra purcesului în campanie, i s-au avizat pentru întîmpinarea potrivită a cheltuielelor și după ordinul tatălui său posesiunile detrase condamnatului despot Mihail, cari erau situate la apus, deși nu tocmai de mult timp împăratul Mihail, tatăl lui Andronic, prin jurăminte grozave asigurase aceluiași despot Mihail, care [î]i era ginere, solemn și după toate formele dreptului, că nimeni nu se va atinge de acele moșii [a].

---

[a] Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, Bonnae, 1835, libro III, cap. 26 et 27, pag. 262–268.

Dar în curgerea anului 1306 se văzu că toată nada așezată pentru a-l cîștiga pe Eltimeres rămăsese cu totul zădarnică. Eltimeres se dete în partea lui Sfentislav și uni oștile sale cu ale acestuia. Oștile lor unite pustiiră ținuturile de lîngă Em și siliră pe cele mai multe tării și orașe să li se supuie, între cari pomenim îndeosebi Ktenia și Rosokastron; alte orașe mult mai importante și mai depărtate, precum Sozopolis, cu localitățile de primprejur, apoi Agathopolis și Anchialos, suspinau cu cele din urmă răsuflări și se deprindeau cu ideea de a se preda în curînd. Andronic împăratul, mîncat de griji, era amețit de nedumerire; căci pe cînd își dădea toată silința să puie stavilă propășirii inamicului, stările deplorabile de lucruri la răsărit îl chemau și mai neînduplecate pe teatrul de lupte din Asia. Silit de împrejurări ca să ia o hotărîre, rîndui totuși în sfîrșit pe fiul său Mihail împărat în campanie în fruntea unei oștiri nu tocmai numeroase și-i dete de sfătuitor, alăturea cu el, pe protostratorul Glawas Tarchaniotes, om și viteaz, și priceput întru ale războiului și știutor de sama lucrurilor. Cînd trupele ce i se dăduseră se strînseră la Vizya, numărul lor părea că nu va ajunge pentru a întreprinde cu ele o lovitură puternică asupra vrăjmașului superior în puteri; cu toate acestea Mihail împăratul aruncă în contra bulgarilor ce roiau împrejurul orașului Sozopolis un despărțămînt de oștire, comandat de bulgarul Bossilas, care [illegible] fratele cel mai tînăr al lui Smiltzus și al lui Radoslav și stătea în servicii romeice. Acest viteaz căpitan, alergînd repede la locul de luptă, surprinse corpul de oștire al dușmanilor, îl pătrunse de spaimă, îl puse pe fugă și-l goni pînă la rîul Skafides, unde luptătorii inamici pieriră cea mai mare parte în valuri împreună cu podul rupt în două, iar parte își deteră sufletul sub săbiile romeilor ce alergau după ei. Nici de astă dată bulgarii de sub Bossilas, cari erau cu leafă în oastea romeică, nu renegară datoria lăudabilă a poporului lor, conform căreia se obicinuia a se cruța și [a] li se da drumul tuturor prinșilor cari nu opusese o rezistență sîngeroasă, afară însă de cei notabili și mari. Bulgarii totuși se întremară și se întăriră curînd, năvăliră în ținutul Adrianopolei, luară prăzi bogate de-acolo, uciseră mulți romei și se folosiră cu deprisos de această toană a sorții și de schimbăciosul noroc al războiului, pe cari acuma bizantinii le simțeau amar. Pentru a apăra Adrianopolul împreună cu ținutul acestui oraș, împăratul Mihail rîndui o înrolare de trupe mai cu samă dintre soldații încercați în războaie cari fuseseră alungați de la hotarele Persiei, cari sosiră într-o stare foarte neîngrijită și săracă, pentru a cărora înarmare, îmbrăcăminte și hrană n-au fost îndeajuns mijloacele bănești, îndealtmintrelea însemnate, pe cari le-a împrumutat din visterie. Deci, făcînd un mare sacrificiu, el trimise la turnătoria de bani din Adrianopol toate uneltele și vasele sale de argint și de aur și cu tot atîta resignație trimise și soția sa, împărăteasa Maria, toate podoabele ei din metal prețios, primite de zestre, ca să se bată bani din ele. Astfel izbuti să înjghebe cheltuielele pentru a pune în starea cuvenită cîteva mii de oameni și a-i pune în campanie, după care el, plin de încredere, se îndreptă mai întîi spre Adrianopole, unde-și lăsă soția; apoi (la 23 august 1306) năvăli cu puterea în întinsa regiune de țară din poala esterioară a munților Emului, care pe atunci purta numele Romania, jăfui în dragă voie întregul ținut Reachubi sau (în diminutiv popular)

---

[a] Pachymeres, *De Andronico Palaeologo,* Bonnae, 1835, libro IV, cap. 13, pag. 304; libro V, cap. 18 et 19, pag. 406–409.

Reachubița pînă la Stilbnon și de acolo pînă la Kopsis, adecă făcu prăzi ca și moesienii (adecă vlahii; λείαν Μυσῶν ἀπεργάζεται) după cum zicea vorba grecească de pe atunci, devenită proverb, și-i tăie lui Eltimeres drumul de-a mai înainta. Prin mișcarea aceasta bulgarii încăpură întrucîtva la strîmtoare, pentru că nici puteau înainta cu succes, nici se puteau retrage fără primejdie și făr-a fi prinși de pe la spate[a].

Curînd însă norocul războinic își întoarse foaia. În vara anului viitor (1307) veni ciocnirea între italieni pe de-o parte, și anume între catalanii cei sălbatici și însetați de sînge cari luptau sub steagurile lor și comiteau atrocități grozave, pustiiri și jafuri pe teritoriul romeic, și între răustrîmtorata împărăție bizantină pe de altă parte, căci curajosul coimperator Mihail, cu sentimentele lui nobile, nu putea răbda mai mult rușinea unei tratări atît de barbare. Acest din urmă porni deci din Adrianopole în campanie, înaintă la locul Apro în apropierea italienilor și hotărî să le ofere o bătălie lîngă un cătun, anume Imeri. Ciudată era compoziția și ordinea de bătălie a oștirii romeice. Încuviințînd cererea casei împărătești în considerația încuscririi pomenite mai sus, tartarhanul Tuktai trimisese romeilor o trupă auxiliară de alani și de turcomani păgîni, numiți grecește turkopuli, cari contribuiră mai mult spre pierzarea decît spre biruința oștirii de căpetenie, precum se va dovedi mai pre urmă. În prima linie a ordinei de bătaie Mihail puse tocmai pe alanii și turcomanii aceștia, sub comanda bulgarului Bossilas; în centru, pe care îl comanda marele primicheriu[b], erau macedonenii și trupele aduse din răsăritul asiatic de către Teodor, unchiul împăratului, iar linia dindărăt se compunea din români, din voluntari și din alte strînsuri mai mici. Mihail însuși, căruia-i stăteau în ajutor frate-său despotul Constantin și marele păharnic (pincerna) Senacherim Angelos, nu păstră pentru sine nici o comandă specială a trupelor, ci păzea în fruntea unui despărțămînt ales și sporit de gardă pretoriană în spatele oștirii pentru siguranța împărătescului său părinte. Romeii numărau în șirurile lor preste tot cinci legiuni mai mari, dușmanii într-ale lor numai patru, dintre cari una se compunea din persieni, ce apăruseră la chemarea catalanilor. Bătălia începu cu năvala alanilor și turcomanilor asupra catalanilor, iar acești din urmă, greu împlătoșați, eminent de viteji și sperînd un apropiat ajutor, își bat în liniște joc de săgețile azvîrlite asupra lor, rezistă ca un zid tare și-și manțin inimoși poziția lor. Deodată și fără a fi siliți alanii și turcomanii se risipesc în fugă și aleargă neopriți îndărăt în timpul luptei chiar și din impuls propriu, nu atîta de sfială pe cît de răzbunare pentru lefile mici și de necaz pentru că, prin un anume sol Tuktai ceruse de la împăratul retrimiterea trupelor auxiliare. Retragerea lor vîrî spaimă în corpurile romeice, cari stăteau dindărătul lor și omorî în ele orice poftă de luptă. Cînd coimperatorul Mihail, de unde stătea îndărăt, oblici că se întorsese foaia rău, hotărăște să se arunce însuși în îmbulzeala bătăliei și să reție bine biruința șovăitoare prin pilda ce va da-o. Calul de bătaie ce voi să-l încalece se zbate fără nici o cauză vădită, se smulge din mîna comisului și apucă cîmpii, alergînd la inamic. Dar Mihail nu se-ncurcă de acest semn care menea a rău, ci sare pe un alt cal și s-aruncă, ținînd lancea în mînă și însoțit de cîțiva călăreți, c-un neastîmpăr furios asupra amogabanilor, dintre cari străpunge pe unul cu lancea, iar pe altul îl spintecă cu sabia. Dar, lesne de recunoscut de departe prin insigniile vredniciei sale împărătești, el devine numaidecît ținta atacurilor dușmane. Doi ostași persani curajoși, acoperiți de pavăza lată obicinuită la poporul lor, s-aruncă de-a dreptul și neopriți asupra lui Mihail, vin în nemijlocita lui apropiere și vor tocmai să-i dea lovitura de moarte, cînd iată că în momentul hotărîtor marele paharnic și un paj împărătesc abat lovitura și ucid pe cei doi năvălitori. Dar alți năvălitori dușmani aleargă tot încă în grămezi asupra împăratului, îl îngrămădesc de-aproape, străpung platoșul lui cel tare, îl rănesc și pun viața lui într-o învederată primejdie. Între acestea toată oastea sa se desface într-o fugă deplină și Mihail, nemaiputînd spera îndreptarea spre bine a bătăliei, cu ochii plini de lacrimi și împins de tovarășii săi, se retrage din vălmășagul luptei smulgîndu-și părul cu desperare, asemenea viteazului Agamemnon din *Iliadă*. Din fericire inamicul, sub impresia eronatei păreri că din partea romeilor s-ar fi pregătit prinzători viclene și i s-ar fi pus curse, găsi de cuviință a desista de la urmărirea mai departe a romeilor, din care cauză aceștia se putură mîntui prin fugă, apucînd neopriți care încotro. Cu greu scăpă și Mihail la Pamphylos, la bine și la liniște. La știrea despre învingerea suferită, țărănimea romeică a acelor locuri începu să curgă spre siguranță la Constantinopol, luînd cu sine averile mișcătoare, lăsînd în urmă averile cari se puteau transporta cu greu sau deloc; căci populația se temea cu drept cuvînt de siluirile și prădăciunile inamicului, care și începu curînd de tot a le și face, cu toată îngrijirea lui de cursele romeilor. Dintr-un asemenea gust de jaf inamicul biruitor încunjură și asaltă tăria Apro, în care după cum știa se refugiase soldați romei și altfel de locuitori cu tot ce aveau ei mai bun; dar fiindcă, din cauza puternicei împrotiviri a garnizoanei, nu putea spera să surprindă cu succes tăria, inamicul se lăsă de atac și se retrase. Alanii, de cum erau rău dispuși contra domnitorului bizantin, reluară sălbateca lor natură primitivă, prădară și părăduiră pămîntul romeic în dragă voie și, deși sosiseră ca amici pe acel pămînt, se purtară întocmai ca inamici fățiși [a].

---

[a] Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, Bonnae, 1835, libro V, cap. 28, pag. 445–448.

[b] Mare demnitar de rangul întîi la curtea bizantină, avînd dreptul, la arătarea solemnă a împăratului, să poarte sceptrul înainte-i.

Stînd împrejurările astfel, Andronic împărat apelă din nou în cursul anului 1307 c-un zel reînnoit la ajutorul foastei soții a lui Smiltzus ce-i era neapoata împăratului, ceea ce avu de rezultat că ea veni în capitală și puse la cale în persoană și împreună cu monarhul măritișul mai multor prințese din casa domnitoare. Aceasta îl supără pe Sfentislav cu atît mai mult cu cît tinsese cu mai multă asiduitate, deși-n zădar, de-a se încuscri prin căsătorie cu dinastia Paleologilor. Supărarea sa crescu și mai mult pentru că izbuti tot atît de puțin de-a abate și de-a păstra statornic într-o alianță în contra romeilor pe despotul Eltimeres, ginerele soției lui Smiltzus, carele în urma influenței ei se înclina către împăratul. Deci prin anume sol el ceru îndărăt de la Eltimeres cele două țării mai de samă din munte, Hyampolis și Lardaeea, pe cari el le smulsese de la romei și i le cedase lui Eltimeres ca unui unchi părintesc, iar despotul se declară gata de a i le retroceda sub oarecari condiții. Sfentislav nu se mulțămi însă cu luarea pe samă a acestor două țării de munte, în care așeză garnizoane tari, ci mai tindea să-și aproprieze și celelalte orașe și cetăți din regiunea aceea, întemeindu-se pe pretextul de drept că acelea se ținuseră odinioară toate de regatul Bulgariei, în fond însă această tendență a lui se rezema numai pe răzbunarea contra împăratului, pentru că-i refuzase încuscrirea, o onoare pe care Sfentislav știu totuși să și-o cîștige mai tîrziu. În decursul anului următor (1308) mînia lui Sfentislav contra lui Eltimeres merse și mai departe, căci pustii și prădă teritoriul acestuia în lung și-n lat în dragă voie, citînd drept cauză numai vina lui Eltimeres că înclină în partea împăratului; ba el nu respecta nici hotarele romeilor. El cuceri curînd considerabilele orașe Anchialus și Mesembria și se pregătea să supuie Agathopolis cu ținut cu tot, care pe sub mînă i se și supuseră, învoindu-se prin tratat. Acest progres, bogat în biruințe, sporea nu numai puterea bulgarilor, ci vaza și înrîurirea căpeteniei lor. Din cauza aceasta alanii, cari acuma se lepădaseră de-mpăratul, trimiseră solie către Sfentislav, a cărui putere le inspira respect, și-l rugară să le rînduiască căpetenii bulgare, sub a cărora ordine sînt dispuși să se lupte, și-i făgăduiră a combate cu efect năvălirea romeilor în Bulgaria daca aceștia și-ar fi pus de gînd s-o facă. Propunerea lor fu primită și curînd li se rînduiră și sosiră la noii aliați căpetenii bulgare, întovărășite de o mie de luptători bulgari. Devenind îndrăzneți prin aceasta, alanii întreprinseră incursiuni cu folos, roiri de pradă și de pustiire pe teritoriul romeic de primprejur și la urma urmelor trecură cu casnicii lor cu tot la Sfentislav. Puterea alanilor se stinse-n curînd în urma unei înfrîngeri ce o suferiră într-o luptă pe care o avură cu turcomanii (turcopuli) și amogabanii uniți; dar împărăția romeică era pe de altă parte cu atît mai neliniștită și mai strîmtorată de către amogabani pe de o parte, iar pe de alta de către latini, conduși de norocita lor căpetenie, Romfort. În zădar cerca Andronic să înduplece la pace pe latini și amogabani, trimițîndu-le o anume solie și oferindu-le bani; Romfort dete drum solilor cu răspunsul că pacea nu se poate cumpăra cu bani, ci numai cu aprobarea cererilor latinilor, iar aceste din urmă îi păreau inadmisibile împăratului. Tot în aceeaşi vreme invită şi Sfentislav prin soli pe Romfort să-ncheie cu el o alianţă ofensivă contra împărăţiei romeice, iar, pentru a întări legămîntul, îi propuse mîna surorii sale, carea, după omorîrea soţului ei Tzakas, rămăsese văduvă. Romfort fu numaidecît gata să primească şi alianţa şi încuscrirea. Dar pentru că nu ajunseră să se realizeze toate speranţele în privirea noului legămînt şi fiindcă într-o asemenea îmbulzeală de popoare cineva trebuia să se sature de război la urma urmelor, Sfentislav era însetat după pace, dar totodată tindea necurmat, ca şi înainte, să se încuscrească cu familia împăratului şi pentru ajungerea acestui scop trimise către Andronic împărat, ca mijlocitor şi purtător al propunerii sale, pe expatriarhul Ioan, care căzuse în mîinile lui la luarea cu asalt a oraşului Sozopolis. Împăratul se cam codea la-nceput şi căuta să cîştige timp, dar la urmă cedă curentului împrejurărilor şi aduse la cunoştinţa solicitatorului printr-un sol că în genere consimte la propunere, sub rezerva însă a stipulaţiunilor speciale ce se vor conveni. Cererea lui Sfentislav ţintea într-adevăr la una din fetele lui Mihail, fiul împăratului; dar refuză hotărîtor de-a se obliga la restituirea oraşelor şi ţăriilor răpite de la romei pe cari Andronic împărat le cerea ca o compensare oarecum, ci declară din contra că voieşte să le păstreze pentru vlăstarii ce-i speră din această nouă căsătorie. Împăratul, nevoind a se uni cu stipulaţiunea aceasta şi punerea la cale trăgănîndu-se multă vreme, lucrul rămase în suspensiune fără vreo soluţiune. Între acestea Sfentislav, abătîndu-i să fie împăcăcios, lăsă să se facă fără stingherire esportul bogatei recolte de grîne a ţării sale la Constantinopol, ceea ce era egal c-o binefacere vrednică de a fi recunoscută, fiind ştiută lipsa mare a capitalei de provizii de ale traiului şi pentru că altfel s-ar fi ivit fără îndoială inevitabila foamete [a].

---

[a] Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, Bonnae, 1835, libro VI, cap. 32, pag. 549—553.

Reînnoite încercări unioniste de convertire în Bulgaria.

Unul din cele mai esenţiale puncte de litigiu între biserica din Roma şi cea din Constantinopol consista în luarea în posesiune a Bulgariei în privire spirituală, a unei ţări care mai cu samă sub dinastia Asanizilor jucase un rol politic eminent şi adusese tronului bizantin multe semne de rană cari-l desfigurau. Papa din Roma şi patriarhul din Constantinopol se rupeau şi se certau cu acelaş zel pentru domnia bisericească peste neamul bulgăresc şi, precum cel dentîi aruncase mreaja asupra vanitosului Ioaniţiu prin titlul de rege, tot astfel cel din urmă îşi arunca în alte chipuri undiţa după Asanizii următori şi după numerosul lor popor. Deşi acel stăpînitor rînduise ca ţara lui să atîrne biericeşte de Roma, atîrnarea aceasta se schimbă curînd în tocmai contrariul ei, adecă în comunitatea cu biserica greco-orientală şi în recunoaşterea supremaţiei ecumenice a patriarhatului din Constantinopole. Supărat de apostazia aceasta, papa Grigorie IX puse să li adreseze episcopilor bulgari din Belgrad (Alba-Graeca) şi din Brandusium scrisori de admoniţiune, ca să se întoarcă în sînul bisericei latine; iar daca asemenea admoniţiuni n-ar ajuta nimic, atunci eparhiile acestea să i se subordineze simplu episcopiei catolice a Sirmiului pe calea ordinaţiunii şi chiar contra voinţei lor [b]. Deci se alese fără sfială o măsură silnică pentru lăţirea catolicismului, a căreia împlinire căta să se puie în mîna regelui maghiar.

Dar cu mai mult zel încă şi cu activitate mai multă se puse papa Nicolae IV pe opera convertirii. În urma legăturilor de familie dintre familia domnitoare maghiară şi dinastia sîrbească, papa izbutise a mişca pe aceasta din urmă să recunoască supremaţia bisericească a Scaunului papal şi să se puie în înţelegere bună cu capul suprem al catolicismului. Un brevet papal vesti în curînd pe regele Ştefan al Serbiei şi pe soţia sa că ei cu persoanele lor şi cu averile, cu teritoriul, oraşele, cetăţile şi moşiile s-au primit sub ocrotirea şi scutul Scaunului apostolic şi toate acestea sînt închezăşuite că nu vor [fi] espuse niciunei impresurări, oricare ar fi aceea [c]. Regina Serbiei,

---

[a] Pachymeres, *De Andronico Palaeologo*, Bonnae, 1835, lib. VI, cap. 35, pag. 558 şi 559; lib. VII, cap. I, pag. 562; cap. 18, pag. 601; cap. 21, pag. 606; cap. 27, pag. 628.

[b] *Gregorii IX P. P. Episcopo Cenadiensi*, dd^{0} Reate (Rieti) 21 martis 1232 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. I, pag. 103).

[c] *Nicolaus IV P. P. Stephano Regi et Elenae Reginae Serviae*, dd^{0} apud Urbem veterem, 15 martis 1291 (Theiner, *Monum. hist. Hungariae*, tom. I, pag. 373—377).

Elena, nu numai că se mărturisea credincioasă a bisericei catolice, ci era cuprinsă și de zelul credinței catolice, deci dădea din propriu impuls înlesnire esențială și-l provocă pe papa prin anume sol ca să ia inițiativa să se adreseze direct domnitorului de pe atunci al Bulgariei. Și-ntr-adevăr papa Nicolae IV s-adresă c-o stăruitoare epistolă de admonițiune către regentul bulgar George; îl invită să intre în comunitatea legei romano-catolice pentru mîntuirea sufletului său propriu și-i trimise un estras, ca un prospect lesne de înțeles al crezului latin. O altă scrisoare, petrecută de acelaș spirit și avînd acelaș scop, Scaunul papal i-o trimise mitropolitului Bulgariei, căruia i se aducea aminte sau mai bine i se împrospăta în memorie faptul semnificativ că el însuși, în zilele lui Mihail Paleolog împărat, recunoscuse în palatul Blacherna de la Constantinopol supremația papei asupra bisericei grecești printr-o mărturisire orală; deci rostise plecarea sa pentru atitudinea unionistă, încît acea plecare era acuma pentru dînsul o îndatorire definitivă [a]. Dar cum urmau repede dupăolaltă însemnate evenimente politice, mai cu samă încurcăturile de succesiune pe tronul Bulgariei și cum se întoarse cu totul foaia în dispozițiile unioniste ale Curții bizantine, a clerului și a poporului, pețirile de uniune și încercările de încorporare bisericească ale papei avură un total nesucces. E drept că și mai tîrziu Romei [î]i abăteau neistovit idei unioniste și că era neobosită în tendențele ei cari țînteau într-acolo. Astfel Benedict XII îl admonie la 1337 pe regele Alexandru al Bulgariei să intre în sînul bisericei catolice și să primească botezul după rit latin, dar fără nici un efect vădit [b].

Reînnoite accese unioniste și de supremație ale Romei în contra Serbiei și a Împărăției bizantine.

Cu toate că prin restabilirea tronului împărătesc al romeilor de lîngă Bosfor biserica greco-orientală ajunse din nou la necontestată supremație, totuși Scaunul roman se folosea ca și mai înainte de orice ocazie favorabilă de-a crea o intrare mai largă bisericei latine în Împărăția Răsăritului și spre scopul acesta punea în mișcare pe toți principii creștini. Ambiția și lăcomia de țară a multor principi, pospăite cu zelul credinței, se ofereau adesea ca unelte pentru intrarea în acțiune în asemenea cazuri. Astfel Filip din Tarent, fiul regelui Siciliei, dete știre la Roma că în onoarea și spre folosul bisericei romane are de gînd a întreprinde o campanie contra regelui sîrb Uroș și a grecilor schismatici și făcu papei cererea ca să îmboldească pe toți pentru planul acesta și să-i înduplece a lua parte combinată la campanie pe regele Carol Robert, nepotul lui Filip, și pe banul Slavoniei, Maledina. Cererea găsi în Roma ascultare condescendentă și succesul dorit [c]. În același timp Scaunul roman adresă scrisori călduroase de exortație către mai mulți catolici din Serbia și din Albania, cari erau cu vază și în funcțiuni înalte ale statului, lăudă meritosul lor proiect, deja în execuție, de-a scutura jugul unui domnitor eretic și neomenos, îi încurajă să proceadă cu zel și cu puternică stăruință în întreprinderea lor și le făgădui pentru aceasta binecuvîntarea papală și cea dumnezeiască [d].

Așadar, cînd regele Carol Robert I porni după îndemnul papei la anul 1320 o campanie contra lui Uroș, craiul Serbiei, care deși trecea de vasal al coroanei Sf[întului] Ștefan, încerca totuși să se-ntindă spre Macedonia și Albania fără învoirea regelui maghiar, și cînd îl bătu pe vasalul îndărătnic lîngă rîul Obona, luînd în posesiune-i cu ocazia aceasta și o parte a Macedoniei și încorporînd-o cu regatul său, atunci în Roma se trezi din nou planul de-a pune Împărăția bizantină în flăcări și de-a o subordina apoi primatului roman.

Papa Ioan XXII provocă deci cu multă stăruință pe împăratul Frederic cel Frumos, pe regele Vladislav IV din Polonia și pe Ioan (luxemburgezul) de Boemia, apoi pe ducii Leopold de Austria și Enric de Carintia de-a da ajutor și sprijin regelui Carol Robert în combaterea schismaticilor și a necredincioșilor și să-i stea astfel la-ndemînă, încît să poată realiza deplina nimicire a ereticilor și restabilirea unității legii catolice [a].

---

[a] *Litterae Nicolai IV P. P. Helenae Reginae Serviae, Georgio Imperatori Bulgarorum scriptae,* dd^0 apud Urbem veterem 23 Martis 1291 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. I, pag. 375–377.)

[b] *Benedictus XII P. P. Alexandro Regi Bulgariae* dd^0 Avinione 15 iulii 1337. (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. I, pag. 617).

[c] *Epistola P. P. Joannis XXII Philippo, principi Tarentino scripta,* dd^0 Avinione, 9 maii 1318 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. I, pag. 830).

[d] *Epistola P. P. Joannis XXII quibusdam nobilibus Albaniae et Rasciae,* dd^0 Avinione, 17 iunii 1318 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. I, pag. 831).

Elementul român dă-ndărăt și cu el împreună neatîrnarea politică a Bulgariei.

Decursul următor al evenimentelor pe pămîntul româno-bulgar dovedește într-un mod și mai plauzibil totala lipsă de înrîurire și deplina împingere la o parte a elementului român în regatul Asanizilor, încît numai bulgarii ca atari mai putură juca un rol oarecare; pe cînd peste români istoricii bizantini pot trece de acuma înainte cu tăcere. În asemenea împrejurări Bulgaria, care tot se mai putea mănținea față cu Bizanțul cel slab și căzăcios, s-apropia de pieirea-i politică și în luptă contra turcilor năvălitori suferi la Cossovo, pe cîmpul Mierlei (1389) o înfrîngere deplină, iar după ce fu prins Șișman, cel din urmă rege neatîrnat al ei, căzu și ea sub stăpînire osmană ca simplă provincie (vilaiet) (1391)). Românii, atît cei dinlăuntru cît și cei din afară de Bulgaria, avură curînd aceeași soartă și formează de atunci și pînă astăzi o parte integrantă a împărăției osmane. După acestea, Împărăția bizantină, înclinîndu-se ea însăși spre pieire, nu mai izbuti de-a recuceri Bulgaria, în care elementul slav cîștigă o înăbușitoare precumpănire numerică în defavorul celui românesc, ce rămase mare parte mărginit la Macedonia, o precumpănire ce se-ntărise pe cale politică și socială prin unirea cu regele sîrbesc Șișman. În anul 1389 pe cîmpul Mierlei de la Cossovo, elementul româno-slav, întrunit în forma unui regat româno-bulgar, își încheie existența lui politică și curînd după asta căzu cu totul pradă în mînile turcilor.

Cu cît înaintau turcii mai departe în Europa, trăgînd la sine supremația în cuprinsul Împărăției romeice, care se cufunda, cu atît mai mult teren i se răpea acolo propagandei papiste și cu atît mai invederat se paraliza zelul de convertire fără de efect al Scaunului roman în privirea Orientului.

În fine nici statul slavo-român nu putu scăpa de soarta tuturor statelor acelora cari se razimă numai pe temelia puterii brute, iar nu pe aceea a unei idei mai înalte de cultură. Îmbrîncit mai întîi de greci, inundat în treacăt de tatari, atacat de mai multe ori și împresurat cu război de către unguri, regatul Asanizilor, ținut la un loc numai prin puterea brută, se desfăcu tot atît de neoprit, dar mai curînd și mai repede decît Împărăția romeică, care mai întîi pierdu multele sale membre și-n urmă inima ei, capitala. Regatul româno-bulgar, nedestoinic a se-mprotivi grozavei năvăliri a turcilor, căzu sub acea năvală și trebuie să sufere pînă astăzi greaua sarcină a supremației Semilunei.

Resimțiri morale și intelectuale ale supremației bizantine la bulgari și la români.

Efectele domniei bizantine asupra datinelor și maniere de-a gîndi, precum și asupra întregei stări morale și intelectuale a amînduror naționalităților subjugate s-au resimțit cu mult în urma căderii Constantinopolei și a prăbușirii Împărăției romane din răsărit și străbat pînă-n ziua de azi. Nu putea să nu se întîmple ca prin desele relații a amînduror părților, cauzate prin supremația grecească, exemplul bizantinilor mai civilizați, dar moralicește enervați, să nu desprindă la artele păcii pe românii și bulgarii primitivi, necivilizați și intelectual inculți; dar îi atrase totodată în acea adîncă putrejune morală care cuprinsese populația grecească pînă la cel mai estrem vîrf al ei, în care se cufundase întreaga viață a statului și care se mănținea metodic din capitală ca din vatra-i de căpetenie. Uzurpatori cari, despreţuind legăturile firești de înrudire, răstoarnă de pe tron pe proprii lor frați, le scot cu cruzime ochii și-i aruncă în mănăstire; monarhi cari se pun pe dispute teologice și subtilități scolastice, în loc de-a guverna înțelepțește și cu virtute, cari, de grija orînduirii Sf. Duh la locul ce i se cuvine, nu bagă de samă nici propria lor slăbiciune, nici inundarea prin popoare barbare ce năvălesc, și cari cu toate acestea sperează de la ceri o mîntuire pentru care ei sau nici nu mișcă mîna sau o mișcă cu aversiune; pretendenți la coroană cari, împingînd fățiș la o parte credința ce au jurat-o și violînd fără de cuget tratate încheiate solemn și întărite prin jurămînt, întind mîna făr-a alege la orice mijloc, numai să-i ducă la scop; oameni în rangurile cele mai înalte și cu influența cea mai mare arătîndu-se ca modele de nevrednică slugărnicie către cei de sus, de neomenoasă trufie către cei de jos, esploatînd în interesul lor privat poziția lor oficială și abuzînd de ea ca de-o pîrghie în propriile lor intrigi contra puterii statului; căsătoria, devenită prostituata politicei și poftei după tron, la încheierea ei calculată pe foloase politice, atîrnînd în consistența ei de la succese politice și schimbăcioasă asemenea întîmplărilor schimbătoare ale pretendenților de tron; desfacerea oricărui sentiment de comunitate și de patriotism într-o meschină iubire de sine și într-un egoism lacom de cîștig; lipsa egal de mare de bună-credință atît în relațiile dreptului intern cît și într-acelea ale dreptului internațional; fățărnicia și înșelăciunea interesată din viața publică devenind regulă statornică și întinzîndu-se și asupra vieții private; demoralizătoarea înrîurire, coborînd din sferele de sus în cele de jos, pătrunzînd cu sila și cu vicleșugul toate păturile populației, molipsind prin mijlocul unei culturi mai înalte și țările învecinate, doritoare de învățătură; toți factorii aceștia în unire involuntară cu puterea mai mare, cu isteciunea superioară și cu dibăcia politică a statului bizantin, au făcut ca din sufletul omenesc, de-o compunere dualistă, să răsară și să iasă la suprafață între români și bulgari, ce trăiau într-o stare mai primitivă, tocmai partea întunecoasă, laturea umbrei cu elementele ei distrugătoare și lacome, pentru că făclia patimelor e pururea mai aprinzăcioasă decît aceea a rațiunii treze și a științei și pentru că scoaterea la iveală a elementului egoistic dintr-un popor nu-i numai mai ademenitoare, ci se poate executa cu mai puțină osteneală decît îmblînzirea propriului suflet prin ideea strictă a dreptului și prin supărătoarele principii ale virtuții. Trecerea de sub supremația bizantină sub cea turcească a încurajat mai tîrziu tot atît de mult aceste tendențe demoralizatoare și astfel se întîmplă că pe lîngă multe alte calități bune, urmele acelei tendențe care se prăsește ca buruiana cea rea s-au transplantat pîn-în epoca celei mai libere autonomii interne a României, răsărite din contopirea celor două Principate și că acea tendență se manifestă în viața publică și privată într-un mod care contrazice ființei pe cît [de] nobile, pe atît de inteligente a românilor și de aceea justifică foarte mult dorința unei îndreptări spre bine.

---

[a] *Litterae P. P. Joannis XXII Frederico Regi Romanorum, Joanni Regi Boëmiae, Wodislao Regi Poloniae, Luipoldo duci Austriae, Henrico duci Carinthiae scriptae,* dd^0 Avinione 2 iulii 1320 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. I, pag. 470).

CAPITOLUL III

DESCĂLECAREA, CREȘTINAREA ȘI DISPARIȚIUNEA CUMANILOR DIN ȚĂRILE ROMÂNEȘTI

Încercări izbutite de convertire în privirea cumanilor, neizbutite în privirea românilor.

Pe la mijlocul sutei a unsprezecea irupse cu putere în Europa poporul cumanilor sau al polovților, care pîn-atuncea petrecuse în Asia dincolo de Volga, era ca și ungurii de viță ugrică (din care cauză bizantinii le ziceau uți) și biruind pe chazari și pe pecenegi ocupară toată țara pînă la gurile Dunării și pîn-în șirul apusean al Carpaților și se așezară cu predilecție în frumoasa și binecuvîntata țară care pe vremea aceea purta, după năvălitori, numele Cumania, iar în cursul sutei a treisprezecea începu a se numi Moldova; dar și Ardealul precum și o parte a Valachiei fură cuprinse de această hordă și erau părți ale teritoriului pe care descălecaseră ei. Sălbatecii cumani arseră, părăduiră și pustiiră de atunci încoace în escursiunile lor prădalnice atît provinciile bizantine din vecinătatea lor cît și Rusia și Ungaria. Autohtonii sugjugați din Cumania de pe atuncea, numiți în de comun vlahi „Βλάχοι", „*vlahi*", „*valahi*", dar numindu-se ei în de ei *români*, se considerau de cînd se pomeniseră ca cetățeni ai Împărăției bizantine, se țineau cu tărie de biserica greco-orientală, sufereau însă cumplit sub apăsarea invaziei barbare și începură a răsufla mai liber abia atunci cînd cumanii, cu toată alianța rușilor, fură bătuți pe deplin de către mongoli, un popor tot atît de poftitor de cuceriri, dar cu mult mai puternic, și anume în bătălia de lîngă Kalka (1224) precum și în ciocnirile care-i urmară, încît erau aduși aproape de pieirea deplină, de care s-au mîntuit numai cîteva părți mai mari prin primirea și așezarea în Ungaria.

Puternica papalitate de atunci își întinse lacomul braț de polip nu numai după păgînii cumani, abia așezați în Ardeal, ci și după românii greco-orientali din Cumania de atunci (Moldova și parte din Valachia).

Episcopia catolică a Milcovului, întemeiată în jumătatea a doua a sutei a unsprezecea, fu cu zel restaurată și îngrijită de către episcopul Mihail, dar nici el, și mai puțin încă regele Ungariei, nu fură în stare a o ridica din marea decadență la înălțimea strălucitoare pe care o doreau. Urmașul său, episcopul Laurentius, adresă în anul 1096 către toți creștinii din Ardeal, clerici și mireni, iar mai cu samă către secui, solicitarea urgentă ca să ajute din nou înființatei episcopii, Milcovia, prin o suficientă colectă bănească, apoi să puie un contingent de pedestri și călări întru ajutorul cruciatei enunțate de papa Urban II și întreprinse de regele maghiar Coloman (1095—1114)[a].

După ce marea parte a cumanilor rămași se convertise în anul 1227 la biserica romano-catolică prin îndemnul și porunca principelui lor, Boris, papa Grigorie al IX institui la 1229 o anume episcopie pentru Cumania, pe care-o subordonă arhiepiscopului din Gran, confirmînd totodată suveranitatea coroanei unguresti asupra acestei țări, cunoscute mai tîrziu sub numele Moldova, care de atuncea încoace formă o dependență vasală a regatului Ungariei și a regelui de pe atunci, Andrei II. Acuma însă episcopia Cumaniei, întemeiată mai mult în perspectiva viitorului, nu prea avea nici poporeni mulți, nici mijloace de subsistență îndeajuns. În amîndouă privirile Scaunul roman importună înainte de toate pe regele apostolic. Bela IV, fiind încă numai urmaș la tron și părtaș la regență, făgădui legatului apostolic Iacobus Praenestinus, cumcă va purta de grijă cu dărnicie atît pentru a se zidi biserica catedrală cît și pentru a înzestra îndeajuns episcopia întemeiată pentru ținutul cumanilor. În urmarea acestora Grigorie IX îl îndemnă în anul 1234 la îndeplinirea făgăduinței sale, deși făcută în termeni generali, și ceru de la dînsul zestre mare de moșii pentru biserica catedrală a noii dieceze ce avea a se zidi, pe care moșii regele să le cumpere din tributul țării, pentru că patronatul bisericei se cuvenea s-așa esclusiv numai regelui și pentru că din acest patronat decurgea firește și îndatorirea de-a contribui imediat. Autohtonii Cumaniei, românii cari se aflau în circumscripția episcopiei înființată pentru această țară, deci mai cu samă cei așezați în Ardeal, se opuneau a recunoaște pe episcopul romano-catolic, ce li se impusese și nu voiau în ruptul capului să se lese de biserica răsăriteană, drept care Scaunul roman prescrise ca remediu în contra lor două mijloace, unul blînd, altul silnic. Episcopul cumanilor primi instrucția de-a rîndui pentru românii locuitori în eparhia sa un episcop propriu, care ar conveni și ar fi pe placul poporenilor, dar care cu toate acestea să-i fie surbordinat ca vicariu și să-l asculte. Apoi Grigorie al IX îl somă pe regele Bela IV, cu toată seriozitatea și amenințînd cu refuzul absoluțiunii de păcate, ca numaidecît să-și aducă aminte de jurămîntul depus oral și înscris încă în acel an în mîinile legatului papal Iacobus Praenestinus, jurămînt care îl obliga de-a sili să asculte de biserica romană pe toți supușii neascultători de pe teritoriul supus stăpînirii sale; apoi să-și mai aducă aminte de promisiunea verbală făcută legatului cumcă va sili pe români să primească pe episcopul ce li se rînduiește și aceasta cu atît mai mult cu cît românii, numindu-se creștini, nu comit decît lucruri contrarii creștinismului. În genere nu se cuvine ca un regent creștin să sufere în statele sale pe asemenea schismatici, dar în cazul acesta se mai dovedește și pericolul iminent pentru biserica romană ca nu cumva și alți locuitori ai Ungariei, anume germani și maghiari, emigrînd în Cumania, să se contopească cu românii într-un singur popor și să se incorporeze cu biserica grecească, spre mare scandelă și discredit al celor drept credincioși. Cererile irefuzabile ale Scaunului papal făcute lui Bela IV erau ca să silească pe ro-

[a] Benkö, *Milcovia sive Episcopatus Milcoviensis explanatio*, Viennae, 1781, tom. I, pag. 55—57.

mâni cu puterea la primirea episcopului roman ce li se rînduise şi să înzestreze pe cheltuială regească şi cu de prisos episcopia cu veniturile necesare, spuindu-i-se totodată că nu i se cade nici a întreţine schismatici în regatul său, nici a zădărnici prin neîmplinire promisiunile sale orale plăcute lui Dumnezeu [a].

După săvîrşirea din viaţă (1235) a tatălui său, Andrei II, şi după ce Bela IV rămase singur stăpînitor fără alt părtaş, el adaose la titlul de pînă atunci şi pe acela de rege al Cumaniei, titlu pe care-l justifică pe deplin curînd după aceasta. O însemnată parte din horda cumanilor, 40000 de familii, fugînd de mongoli, căutară şi găsiră scăpare, conduse de principele lor, anume Kuthen, în Ungaria, unde regele Bela IV îi primi în a[nul] 1238. Starea pe jumătate sălbatecă şi desfrîul acestor imigranţi îngreuiau apărarea în contra mongolilor cari irupsese în anul 1241 în Ungaria.

Scaunul papal, dorind din toată inima convertirea fără deosebire a cumanilor de la păgînism, a românilor de la legea greacă, o şi puse în lucrare cu mult zel, atît prin impulsiuni date regelui cît şi prin instrucţii către cler. Tendinţa Scaunului papal era favorizată şi de împrejurarea că cumanii din Moldova, înspăimîntaţi de nimicitoarea soartă care ajunsese atît pe connaţionalii lor din Asia la a[nul] 1222 cît şi pe cei dintre Dnipru şi Nistru în a[nul] 1224 în bătălia de lîngă Kalka, se aruncară spre a se mîntui pe sine înşii cu toată hotărîrea în braţele creştinismului şi cerură botezul prin mijlocirea hanului lor Boris de la Robert, arhiepiscopul Granului şi primatul Ungariei. După ce o mare parte a cumanilor primiseră botezul împreună cu Boris, mai rămînea acuma de-a duce la bun capăt opera cu noroc începută şi asupra rămăşiţelor poporului cari nu se creştinaseră încă. Papa Grigorie al IX îl dezlegă deci pe arhiepiscopul Robert de giuruinţa de-a lua parte la cruciata în Palestina (1227), îl însărcină cu creştinarea tuturor cumanilor, de-a boteza, a hirotonisi preoţi, a ridica biserici şi a rîndui episcopi. Robert, folosindu-se de dreptul său, numi în acelaşi an încă episcop al cumanilor pe Theodoric, priorul dominicanilor (predicanţi).

Dominicani şi predicanţi ca organe de convertire.

Papa Grigorie al IX-lea mai stimulă apoi (la 1228) atît pe arhiepiscopul Robert cît şi pe regele Bela IV ca să-i cîştige pe cumani, iar priorului ordinului predicanţilor îi dete instrucţia ca să sprijine energic opera convertirei cumanilor începută de arhiepiscopul Granului şi să trimită între cumani fraţi ai ordinului destoinici pentru lucrul acesta [b]. Iar cît despre întrebuinţarea mai multă ori mai puţină de mijloace de siluire nu se prea punea de pricină într-o vreme în care regelui i se impunea din Roma datoria cu jurămînt de-a stîrpi cu orice preţ pe eretici şi pe schismatici şi i se da autorizaţia de-a răpi averile ereticilor.

La anul 1224, sub Innocenţiu al IV-lea, fraţii din ordinul minoriţilor fură destinaţi a merge ca misionari religioşi şi propovăduitori ai credinţei în acele ţări ale Răsăritului cari erau de altă lege, fie necreştină, fie necatolică. Li se recomandară deci în mod espres următoarele neamuri: saracinii, păgînii, grecii, bulgarii, cumanii, rutenii, alanii, iberii, chazarii, goţii, etiopienii, sirienii, zikii (?), iacobiţii, nubienii, nestorianii, armenii, inzii, mesoliţii şi alţi necredincioşi, ca să-i convertească, prescriindu-li-se în genere să convertească pe necreştini la creştinism, pe creştinii eretici şi schismatici la biserica romano-catolică. Spre acest sfîrşit papa îi înzestră pe misionarii minoriţi cu nişte drepturi duhovniceşti cari îndealtmintrelea nu li se cuveneau. Între acestea însă se ivise un alt ordin de călugări, cu mult mai strict organizat şi mai puternic în acţiune, de care Scaunul roman se servi pentru lăţirea mai departe a imperiului său spiritual. Dominicanii (predicanţi) au fost aceia pe cari papa Innocenţiu al IV-lea îi însărcină în anul 1250 cu misiunea de-a readuce în sînul bisericei romane pe acei episcopi, preoţi, clerici şi mireni cari înclină spre Roma, dar nu ajung a se hotărî tare din consideraţia dominării bizantine şi cari locuiesc în ţări creştinate deja, bine populate, vecine cu Ungaria, însă supuse statului bizantin, cari ţări sînt anume : Ţara Philot (se vede că România de astăzi), Albania şi Hunia. Spre acest scop misionarii dominicani fură împuterniciţi ca în multe cazuri esceptionale să poată scădea din asprimea legilor canonice şi să dea absoluţiune de penalităţi bisericeşti meritate. De atunci dominicanii ştiură să întreacă prin succesele lor toate ordinele celelalte şi n-au fost ei înşii întrecuţi decît de ordinul iezuiţilor, care e drept că apăru cu mult mai tîrziu [a].

---

[a] *Gregorius IX P. P. Episcopo Cumanorum*, dd^0 Perusii 11 octobris 1234. *Gregorius IX P. P. Belae Regi Hungariae*, dd^0 Perussii 25 octobris et 14 novembris 1234 (Theiner, *Monumenta historica Hungarie*, Romae, 1859, t. I, pag. 128, 130, 131).

[b] *Gregorius IX P. P. Priori ordinis Praedicatorum in Hungaria*, dd^0 Laterani, 21 martis 1228. *Gregorius IX P. P. Belae regi et Archiepiscopo Strigoniensi*, dd^0 Laterani, 21 martis 1228. *Gregorius IX Episcopo Cumanorum*, dd^0 Perusii 13 septembris 1229 (Theiner, *Monumenta historica Hung.*, t. I, pag. 87 şi 90).

Primirea cavalerilor ioaniţi. Incursiuni tătare şi cumane. Colonizări.

Pentru a întîmpina trebuinţele înarmării şi apărării ţării în afară în contra tatarilor şi bulgarilor năvălitori, precum şi pentru a răspîndi mai tare şi mai repede puterea regească pînă la marginile ţării, Bela IV primi la anul 1247 pe cavalerii ordinului ioanit în Ardeal *(Fratres hospitalis Ierosolymitani)* şi le hărăzi prin o bulă de aur, confirmată de Innocenţiu al IV-lea, ţinutul Severinului, chinezatele (feudele districtuale) pînă la Olt şi Cumania, afară de Valachia, dîndu-le acestea toate ca ei să se aşeze acolo, să aibă uzufructul şi să le stăpînească douăzeci şi cinci de ani de-a rîndul. Chinezatul locuit de români al voievodului Lynioy, fiind credincios, să rămîie însă neatins şi în posesiunea nesupărată a locuitorilor originari ai lui; asemenea mai era esceptată de la hărăzirea regală ţara voievodului român Szeneslaus, ţara care avea să se lase, fără scădere, lui şi naţiunii sale. În Ardeal ioaniţii împărţeau pe jumătate veniturile ţării cu regele, în Cumania luau venitul întreg şi esclusiv pentru ei, iar de la voievodul Szeneslaus aveau asemenea să ia numai o jumătate a veniturilor. Pentru toate acestea ordinul ioaniţilor luă îndatorirea de-a rîndui din mijlocul lui la dispoziţia regelui pentru serviciu ostăşesc o sută de ostaşi bine înarmaţi şi călări şi de-a rîndui afară de aceştia încă cincizeci de cavaleri ca să stea în cetăţile de căpetenie ale ţării. În caz de-a se ataca Ardealul de către inamicii din afară, românii de acolo se declară obligaţi de-a veni în faptă în ajutorul ioaniţilor, precum şi ioaniţii erau obligaţi din parte-le a veni în ajutorul românilor [b].

În capitulaţiunea încheiată solemn cu Rembald, magistrul ordinului, Bela IV îşi reservă espres şi lămurit drepturile suveranităţii sale. Pentru a sta mai uşor în legătură cu fraţii lor stabiliţi în Dalmaţia şi în Italia, precum şi pentru a se aproviziona mai bine cu o samă de articole trebuincioase, ioaniţii mai primiră la dispoziţie şi sub administrarea lor oraşul Scardona de lîngă marea Adriatică şi moşia Woyla, de lîngă Dunăre, care i se luă castelului Caraşului.

Despre activitatea şi soarta posterioară a ioaniţilor pe această scenă nouă rămase o urmă de puţină însemnătate; căci deşi merseră în luptă de la început cu toată buna lor voie la punctele cele mai periculoase, anume la marginile Cumaniei şi dincolo de Dunăre contra bulgarilor, totuşi împrejurarea că curînd după aceasta ţinutul Severinului primi în frunte-i bani ungureşti (adecă comandanţi de graniţe) şi fu prefăcut în *banat* (ţinutul unei comande de graniţe) dovedeşte că ei au uzat puţin timp de drepturile lor. Cumania proprie, adecă Moldova şi Valachia, cu toate că li se hărăzise, pare a nu fi fost în posesiunea şi uzufructul lor decît prea puţin sau deloc.

Puţinele trupe auxiliare adunate prin stăruinţele papei de pe la potentaţii străini nu putură prezerva Regatul maghiar de puternicele talazuri furtunoase ale năvălirii mongolilor şi a fost curat o întîmplare favorabilă a sorţii că mongolii, în urma certurilor dinlăuntru izbucnite după moartea marelui han Ugetaï, se văzură constrînşi a se întoarce în patria lor asiatică, mîntuind Europa de apăsătorul vis aievea al predomnirii lor şi a furiei lor de distrugere.

---

[a] *Innocentius IV P. P. Fratribus ordinis Minorum,* dd^{0} Lugduni 1 martis 1245. *Innocentius IV P. P. Priori provinciali ordinis fratrum praedicatorum in Hungaria,* dd^{0} Lugduni, 9 augusti 1250 (Theiner, *Monum. hist. Hungariae,* tom. I, pag. 193 şi 211).

[b] *Aurea bulla Regis Bela IV pro magistro et fratribus hospitalis Ierosolimitani,* dd^{0} 1247, 3 iuni, confirmata a Pontifice Innocentio IV, dd^{0} Lugduni, 19 iuli 1251 (Theiner, *Monum. historica Hung.*, t. I, pag. 208).

Și alte măsuri de apărare, luate în partea apuseană a Ungariei, se dovediră nesuficiente în contra grămădirii maselor de popoare barbare, așa că la anul 1254 deja regele Bela IV vesti papei Innocențiu IV amenințătoarea năvală a tatarilor în Ungaria, cari-i și cuceriseră țările tributare și întrucîtva supuse suveranității sale: Serbia, Cumania și Bulgaria, iar acum au de gînd a înăbuși ca lavinele Europa întreagă. Un adînc strigăt de ajutor ridică regele către Scaunul roman, cerînd ajutor în război și rugîndu-se cu lacrimi ca să nu fie tratat ca un copil vitreg al bisericei mume și să nu fie avizat a cerși pe la uși străine ajutor; căci el se adresase pînă acuma în zădar la trei puteri mari și, pentru a scăpa de estrem, însurase chiar pe fiul său întîi născut și moștenitor al tronului, pe Ștefan, cu Elisabeta, o cumană [a].

Curînd după aceasta se ridicară cumanii doritori de pradă, în zilele regelui Ladislaus IV Chunus, intrară în Ardeal și în comitatul Bihariei, dar fură biruiți pe deplin de acest rege, apoi fură duși îndărăt în Ungaria, după ce li se făcură unele concesiuni favorabile și colonizați statornic în mai multe locuri, anume între Tisa și Dunăre, Murăș și Criș, precum și între Timiș și Murăș [b].

PARTEA A DOUA

DE LA DESCĂLECAREA PRINCIPATELOR ROMÂNEȘTI PÎNĂ LA PIERDEREA NEATÎRNĂRII LOR

CAPITOLUL IV

VALACHIA DE LA ÎNCEPUTUL EXISTENȚEI EI DEOSEBITE SUB PRINCIPI PROPRII

Istoric sumară dinainte de descălecarea Valachiei.

Teritoriul numit mai tîrziu al Valachiei era o parte a Imperiului roman și se ținea de provincia Dacia *(Dacia ripensis)*. Populațiunea de acolo, compusă dintr-un amestec de geți, ce se aflau din vechime pe acele locuri, și din coloniști romani, așezați din nou, a fost retrasă preste Dunăre după porunca împăratului Aurelian la an. 217 al erei creștine și fu așezată pe malul drept cînd începură a se înmulți năvălirile barbarilor. De atunci încoace Valachia a fost multă vreme drumul mare de trecere pentru acele seminții barbare cari curgeau din nord și nordost spre Dunăre, aruncîndu-se mai cu samă asupra Traciei. Cînd se ivi și se împuternici în Moesia regatul bulgar își întinse în veacul al nouălea granițele lui și preste Valachia, iar aceasta din urmă se împopulă cu numeroși români ce imigrau bucuroși din munții Emului și din Macedonia în statornicele șesuri ale frumoasei țări dunărene, lucru la care îndealtmintrelea erau și nevoiți prin multiplele persecuțiuni ale guvernului bizantin. În suta a zecea s-așezară pe pămîntul Valachiei pecenegii, iar aceștia făcură loc cumanilor, ce au stătut timp îndelungat pe locurile acestea (1083—1220). Dar și în vremea stăpînirii pecenegilor coloniștii români n-au încetat de-a curge într-una din Bulgaria și Tracia în Valachia. Pentru a-i combate și reîmpinge pe cumani, guvernul unguresc rîndui întîi ordinul cavalerilor germani *(Cruciferi de Hospitali S[anctae] Mariae)* apoi pe cavalerii ioaniți, trimițîndu-i ca înainte-luptători la marginile Cumaniei, fără însă de-a ajunge la succesul dorit.

În această stare fără de orînduială și netocmită s-a aflat Valachia pînă ce ajunse a fi neatîrnată, o neatîrnare care-a fost cu putință mai cu samă prin împrejurarea că țara aceasta nu stătea decît de nume sub suveranitatea Ungariei, nu însă în realitate, căci numai atunci i se făcea omagiu Ungariei cînd ea-l cerea, trimițînd oștiri, îndealtmintrelea suveranitatea ei era trecută cu vederea.

---

[a] *Litera Belae Regis IV ad Innocentium IV P. P.*, dd^0 Potoka 11 novembris 1254 (Theiner, *Monumenta histor. Hung.*, tom. I, pag. 230).

[b] *Diplomа Regis Ladislai IV Chuni pro Cumanis*, dd^0 11 augusti 1279.

Întemeierea principatului Valachiei prin Radu-Negru.

Suveranitatea Ungariei peste Valachia, pe atunci neconstituită încă în stat, era și nedeterminată în privirea cuprinsului și șovăitoare în consistență. Un conducător român, anume Lythen, se și puse în fruntea unei cete naționale, se revoltă în anul 1272 contra regelui Ladislau IV, minor încă, cuprinse o parte a Valachiei, care pe atunci se număra între țările vasale ale coroanei unguresți, și cu toate somațiunile refuză darea tributului. Atunci regele orîndui pe încercatul ostaș Georgius să meargă cu oaste în acele locuri, care bătu și ucise pre defector, prinse pe fratele acestuia, anume Barbat, și-l sili cu succes la plata tributului[a].

Cu atît mai izbutită se dovedi însă tendența de consolidare a Valachiei după ce ea se proclamă neatîrnată ca stat propriu sub voievodul Radu-Negru în anul 1290.

Acest regent, care se descleștă de sub supremația Ungariei și domni de la 1290-1314, își așeză scaunul domniei — după cum spune tradiția lesne de împăcat cu fapta istorică — mai întîi la Cîmpulung, nu departe de creasta muntoasă dintre Valachia și Ardeal, apoi la Argeș, lîngă rîul cu același nume, apoi puse întîi temelie orașelor Tîrgoviște și București, în cari după ani îndelungați își mutară scaunul urmașii săi. Tot în zilele lui s-a înființat episcopia Rîmnicului (a[nul] 1304) în tîrgușorul cu acelaș nume, episcopie care ajunse abia atuncea strălucită și însemnătoare cînd mitropolitul Anthimios mută scaunul arhiepiscopal de la Severin la Rîmnic, de cînd acest din urmă își păstră multă vreme numirea de *Noul-Severin*.

După Radu-Negru rămăseră doi fii: Dan și Radul, dintre cari cel dentîi domni imediat după tată-său la anul 1333, iar Radul nu domni în persoană, ci numai prin fiii săi Dan II și Mircea I.

Constituția Valachiei.

Valachia era așadar întemeiată ca corp politic, iar noua comunitate de stat se introduse în șirul statelor neatîrnate, băgată oarecum ca o mai mică creațiune de mijloc între marile puteri de pe atunci, Ungaria, Polonia și Turcia. Întemeietorul statului, Radu-Negru, nu dete însă țării sale din nou create o nouă bază constituțională, ci păstră, neschimbată în liniile ei fundamentale, constituția binecunoscută poporului său prin tradiție și prin praxă, o constituție pe care poporul o dusese cu sine din Bulgaria în Ardeal, din Ardeal în Valachia.

A. Această constituție recunoștea în capul statului un voievod, însă nici ridicarea lui în scaun, nici marginele puterii sale nu erau însemnate după o normă hotărîtă, nici prin o lege fundamentală, nici prin vro tradiție statornică. Succesiunea ereditară pe baza descendenței legitime, ba chiar nelegitime, hotăra în aceeași măsură și cu aceeași îndreptățire ca și alegerea de către boierii cei mari, a cărora liberă chibzuință nici avea vro margine, nici era însemnată printr-un anume îndreptariu.

Cestiunile importante a raportului dintre succesiunea ereditară și alegere, dacă asta din urmă e esclusă prin cea dentîi, sau daca modul din urmă cată a se-ntrebuința numai în cazul stingerii descendenței directe, apoi cestiunea daca amîndouă modurile de așezare în scaun se exercitau în aceeași vreme și în ce legătură stăteau ele întreolaltă, toate acestea n-au fost dezlegate definitiv nici teoretic, nici practic, nici prin tradiție, ci țineau țara în turburare și-n penibilă nesiguranță la orice schimbare de domnie, dădeau pas arbitrariului și nemăsuratei pofte de domnie, favorizau politica faptelor complinite la toți pretendenții tronului și atrăgeau amestecul interesat al puternicilor principi vecini. Ci în epoca întîia a vieții statului succesiunea ereditară pare a fi fost aproape esclusiv hotărîtoare și avea preferență înaintea alegerii de către boieri.

Avînd conștiința modestă a poziției și puterii lor, atît Radu-Negru cît și voievozii ce i-au urmat nu și-au luat vrun titlu sforăitor și pretențios, ci unul întemeiat pe realitatea lucrului: „Cu mila lui Dumnezeu voievod și domn al Ungro-Vlachiei”. Acest titlu nu dovedește nelimitata și deplina autoritate, nici maiestatea împlinită a tronurilor autocratice, de vreme ce voievozii în Ungaria și-n Polonia, asemenea despoții (omonimi cu românescul domn, cu bulgarul gospodar) din Împărăția bizantină, cu toate că aveau nelimitate drepturi administrative, aveau însă un suveran recunoscut în mod formal, și anume cei dentîi pe regii lor respectivi, cei din urmă pe împăratul. Fără scădere pentru viul lor instinct de neatîrnare, voievozii români totuși nu se simțeau îndestul de tari spre a susține în afară și pentru tot viitorul neatîrnarea lor și spre a o face cunoscută în mod permanent prin chiar titulatura lor. Adevărat că deocamdată nu recunoșteau nici o supremație, dar totuși lăsară deschisă posibilitatea pentru viitor a unei asemenea recunoașteri. Titlul ce și-l luase cuprindea în el un program de politică eventuală față cu puternicele state vecine.

---

[a] *Diploma Regis Ladislai IV Chuni,* dd⁰ 17 decembris 1285.

B. Alături și sub voievod factorul cel mai influent în stat era nobilimea pămînteană sau starea boierească, împărțită în boieriile vredniciilor statului și în boieriile în slujba curții domnești [a]. Administrația politică, jurisdicțiunea și conducerea oștirii erau esclusiv pe mîna boierilor, cari-n virtutea acestei împreunări a întregii puteri executive cumulate asupră-le, cîștigară o precumpănire apăsătoare asupra întregii populații și-l stăpîneau pe deplin pe țăran și pe omul de rînd în genere. Preferința de căpetenie și rangul întîi între boieri i se cuvenea cu dreptul banului Craiovei, supremul administrator politic al părții de țară de dincolo de Olt spre de-a pururea recunoaștere că se supusese de bunăvoie lui Radu-Negru, ca unui voievod al țării. Fiindcă numai starea boierească ocupa cele mai însemnate funcțiuni ale statului și fiindcă cel ce stăruia să ocupe vreun însemnat post public al statului trebuia să fie de neam de boier pămîntean, de aceea noțiunile boier și funcționar înalt al statului se acopereau într-adevăr pînă la un punct oarecare în întrebuințarea lor practică și lăsau să se întrevază o organizație aristocratică. Această organizație însă dovedește întîi că stările de jos erau în așa de adîncă necultură și slăbiciune morală încît nu erau harnice a ocupa vro funcție mai importantă a statului, apoi că numai în clasa boierească se putea găsi aptitudinea necesară pentru o spornică conducere a trebilor publice din țară. Astfel, într-un stat curat agricol, interesele și fireasca dezvoltare a mici proprietăți de pămînt precum și acelea ale țărănimii, care prin număr forma o foarte precumpănitoare majoritate, aceste interese rămaseră cu totul nereprezentate și puse la discrețiunea și bunul plac al boierimii, care din parte-i păzea cu gelozie și în mod unilateral numai înflorirea proprietății mari de pămînt. Iar acolo unde guvernul e strîns îngemănat cu interesul unei singure clase nu prea poate fi vorba de-o îngrijire egală pentru interesele vitale a celorlalte clase.

C. Poporul de rînd, dar mai cu samă partea lui precumpănitoare, țărănimea, era supusă boierilor în privire autoritativă și civilă, iar aceștia, atît ca autorități politice cît și ca proprietari de moșii, dar mai cu samă în cea dintîi a lor calitate, exercitau o însemnată putere asupra țăranilor. Deși această îmbinare a puterii autorității politice și a drepturilor proprietărești era o sarcină grea pentru poporul de rînd, totuși poporul nu-și pierduse cu totul libertatea lui civilă, nu era subjugat în robie aspră, ci claca, dijma și birurile în bani el căta să le privească și să le recunoască parte ca un fel de leafă pentru autoritatea politică locală, parte ca o indemnizare pentru proprietarul suprem al pămîntului întreg de pe o moșie, deci în ochii poporului acestea erau prestațiuni bine întemeiate către boieri. Sarcina populațiunii de jos nu era tocmai insuportabilă, mai cu samă pentru că birurile către guvern nu erau atît de mari și de grele ca mai tîrziu.

D. Clerul, acoperind în mare număr țara, dar neavînd nici o știință și departe de orice cultură mai înaltă, apoi, afară de clericii din mănăstiri și de la biserici catedrale, fără suficiente mijloace de subsistență, potrivite cu cinul lui, nu era în genere potrivit ca să joace vreun rol însemnat în privire politică sau socială; apoi chiar în popor se bucura de-o vază mică și nu avea nici aptitudinea, nici puterea de-a esercita vo înrîurire invederată și folositoare în trebile lumești. De oarecare greutate a fost mai tîrziu, deși nu totdauna, atitudinea mitropolitului, a celor doi episcopi și a egumenilor mănăstirilor mai mari, cari parte prin poziția lor mai naltă, parte prin o cultură mai îngrijită, își apropriase o înțelegere dreaptă a trebuințelor sociale și a trebilor țării și nu erau cu totul lipsiți de credit în această privință.

---

[a] Numele *boier* se derivă din cuvîntul bulgaro-slav болıаринъ (boliarin) care iar se reduce la radicala болıє (multum, mult) și însemnează pe unul care are sau poate mult, magnatum unum, oprimatum unum, deci un magnat, unul din înalta nobilime, mai tîrziu în genere unul din nobilimea mai înaltă spre deosebire de mica nobilime, care cuprindea pe mazili și răzași. (Miklosich, *Lexicon linguae slavonicae veteris dialecti*, Vindobonae, 1859; Miklosich, *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, Wien, 1861).

Pe aceste baze tradiționale și aplicată asupra celor patru clase ale populațiunii crescu și se dezvoltă contribuția Valachiei și servi de model și de original, vrednic de imitat, pentru constituirea organică a Moldovei după o jumătate de veac de aci.

Mihai Bassarab Voievod. Voievodul Mihai Bassaraba, urmașul lui Radu-Negru și întemeietorul totodată a celei mai puternice și mai glorioase dinastii române, știu să-și întărească atît de mult puterea sa în vremea celor nouăsprezece ani ai domniei lui (1314—1333) și știu s-așeze pe o temelie atît de sigură viața individuală a țării sale încît putu să se încumete la luptă cu puternicul rege maghiar Carol Robert I, să-i dea piept și să se desfacă de atîrnarea vasală de Ungaria; ba crezu chiar de cuviință de-a trimite principelui bulgar Mihail Stratimirowicz la anul 1324 trupe auxiliare împrotiva grecilor din Bizanț. Pretențiile de suveranitate ale Ungariei peste Valachia nu se puteau susține decît cu sabia în mînă; dar cît de nestatornici sînt sorții războiului avea să vază Carol Robert în persoană. Voievodul român, Mihail Bassaraba, își plătea într-adevăr regulat tributul de vasal către Ungaria și oferi regelui spre siguranță chiar pe fiul său ca ostatic. Totuși regele, după impulsiunea voievodului Toma al Ardealului, care voia să-și lărgească teritoriul, deschise ostilitățile contra Valachiei deja în anul 1323, intrînd fără motiv binecuvîntat în țară în fruntea unei oștiri puternice și încunjurat de cei mai mari demnitari clerici și mireni ai săi [a], apoi la anul 1330 întreprinse o campanie sub conducerea lui proprie iar în contra Valachiei, dar dădu de-o împrotivire atît de puternică precum n-ar fi așteptat-o. El își așeză mai întîi tabăra dinaintea orașului de rezidență a Domnului român, dinaintea Curții de Argeș, dar curînd e amăgit împreună cu oastea toată în munții, acoperiți cu păduri și la strîmt, unde dosise românii, și acolo e încunjurat și acoperit din toate părțile cu săgeți. Împresurat de aproape patru zile de-a rîndul, espus foamei și tuturor ostenelelor, incapabil de-a se dezvolta și apăra în regulă, fără ieșire din ponoară și rîpile stîncilor, oștirea sa e dată pierzării depline. Numai îmbrăcîndu-se prost și cu ajutorul plin de abnegație a comisului său, Ștefan regele izbutește să se tupile cu suită mică și cu mare primejduire a vieții sale printre șirurile inamice spre Temișoara de unde plecă la Wissegrad [b].

Nemaisupărat după așa biruință, Mihai Bassaraba se purtă ca principe neatîrnat și nu mai recunoscu suprematia Ungariei.

Dan I Voievod. Tot astfel fu și cu Dan I, fiul lui Radu-Negru și urmașul lui Mihai Bassaraba, care în domnia lui de zece ani (1333—1342) nu se cunoscu atîrnător de coroana Sf. Ștefan, dar din fericire nu suferi nici un atac războinic.

Alexandru Bassaraba Voievod. Nu-i merse însă tot atît de neted și următorului voievod, Alexandru Bassaraba (1342—1365), fiu al lui Mihai Bassaraba Voievod, care se lepădase de orice datorie de vasal către coroana Ungariei și nesocoti multă vreme pe rege. Intimidat de biruința regelui maghiar Ludovic I (cel Mare) asupra sașilor rebeli din Ardeal, captivat de evlavia acestuia, se simți determinat de a abate cu binele amenințătoarea invazie. Se supuse regelui, îl întîmpină la margine, îngenunchie înainte-i, îi jurui credință neclintită și ascultare nestrămutată ca unui suveran al său și se îndatori a plăti tribut pe fiecare an. Spre închinare solemnă aduse daruri splendide, prezenturi strălucite și pietre scumpe, pe care le hărăzi cu îmbelșugare regelui și coroanei Sf. Ștefan spre semn de supunere. Raportul reciproc deveni atît de prietenesc încît

---

[a] *Diploma Regis Caroli Robert*, dd⁰ Wissegrad 2 ianuarii 1323.

[b] Turoczi, *Hungaria suis cum Regibus*, Tyrnaviae 1768, pag. 368. — *Diploma Ludovici Regis*, dd⁰ 1347.

Vodă se întoarse vesel și plin de încredere și nu mai comise nici o infidelitate față cu domnu-său [a].

Merit esențial întru restatornicirea concordiei și păcii dintre Valachia și Ungaria și-a cîștigat episcopul din Oradea-Mare, care a vizitat de mai multe [ori] pe Alexandru Vodă în calitate de sol regesc și a știut să puie la cale reconciliarea. Ca răsplată regele Ludovic I, încuviințînd cererea episcopului, confirmă privilegiile bisericei din Oradea-Mare [b].

Din căsătoria întîia c-o soție de lege grecească Alexandru avu pe fiul și urmașul său Vlad (Vlaicu, Vladislaus). A doua soție, Clara, de lege catolică, care trăi mai mult decît dînsul, îi născu două fiici, dintre care una se căsători după Strașimir, ban de Vidin, cealaltă după Simon Stareț, principe sîrbesc.

Vlad I Bassaraba Voievod. Vlad I Voievod (Wladislaus, Wlaïko) domnind de la 1365 pînă la 1374, adecă zece ani, a fost la început vasal credincios al regelui Ungariei Ludovic I și i-a dat ajutor contra turcilor, care fură bătuți și pierdură cetatea Vidinului, peste care în a[nul] 1366 fusese rînduit ban voievodul Ardealului, Dionisie, dar în anul 1367 Vlad se răsculă contra regelui și-l întărîtă să calce țara cu oaste. Potrivit planului hotărît de mai înainte, atacul avea să urmeze din două laturi deodată, despre Ardeal prin voievodul Micloș, despre Vidin prin regele însuși. În fața regelui, însă dincoace de fluviu, Vlad se puse în poziție cu oastea sa de căpetenie, cu intenția de a-i opri trecerea preste Dunăre. Totuși oastea ungurească de căpetenie, condusă de priceputul întru ale războiului Niclas Gara, care se rezema de șanțuri cu plan și chibzuință făcută, știu să treacă rîul pe plute, cu toată ploaia de săgeți despre partea românilor, și cuprinse ținutul Severinului. Vlad deșertă cîmpia cu toată oștirea sa, iar regele puse să reconstruiască fără întîrziere castelul Severinului.

Pe dos a fost însă soarta despărțămîntului de secui, comandați de voievodul Niclas. Lîngă rîul Ialomița ea dete de șanțuri și întărituri de tărași, bătu și puse într-adevăr pe fugă însemnata oaste a boierului Dragomir, castelan al cetății Dîmboviței, dar, înaintînd fără precauțiune, încăpuse între păduri, rîpi și munți, fu surprins pe neașteptate, încunjurat și bătut cu totului tot. Întreaga oaste de secui era acum parte prinsă și legată în mînile biruitorului, parte fără viață așternută în păduri și mlaștini și numai prea puțini fugari ajunseră cu zor-nevoie în patria lor. Și voievodul Niclas își pierdu viața și cu mare osteneală îi scăpară cadavrul în Ardeal. Cei mai de samă subconducători rămaseră asemenea morți pe cîmpul de luptă. De vreme ce, din cauza învingerii suferite, împreunarea plănuită a celor două corpuri de oaste ungurească a trebuit să rămîie neîmplinită, de aceea nu i-a fost nici regelui cu putință să înainteze mai înlăuntrul Valachiei, să silească pe Vlad a primi lupta și să-l învingă pe deplin; căci voievodul românesc se retrăgea binișor cu oastea sa de căpetenie și nici avea de gînd să primească vro bătălie. Totuși, convins de superioritatea puterii ungurești, Vlad se supuse în sfîrșit, prestă omagiu regelui Ludovic ca unui domn al său natural *(Domino nostro naturali)* și-i jurui atît regelui cît și coroanei Ungariei fidelitate nestrămutată. Curînd după asta crezu că poate solicita de la rege să confirme o danie pe care o făcuse el unei rude a lui, anume Ladislaus Dobka. În hrisovul dat în această privire el nu se numește numai voievod al Ardealului, ci și ban de Severin și duce al coloniei Făgărașului *(Banus de Zevrinio et Dux plantationis terrae Fogaras)* laudă meritele ce și le-a cîștigat viteazul oștean Ladislaus Dobka, cînd regele a încercat împreună cu Vodă să cucerească Bulgaria, însemnă în mod espres moșiile dăruite din teritoriului Făgărașului de lîngă Olt și nu se sfiește a crede despre rege că va confirma dania pe de-a pururea într-un mod obligatoriu și pentru urmașii săi [c].

---

[a] Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, Bonnae, 1488. Reprodus în Schwandtner, *Scriptores rerum Hungaricarum*, Viennae, 1746, tom. I, pag. 174.

[b] Thuroczi, *Ungaria suis cum Regibus*, Tyrnaviae 1768, pag. 370. *Ludovici regis confirmatio privilegiorum Ecclesiae Varadiensis*, dd° 1355.

[c] *Diploma Ladislai Vayvodae Valachiae*, dd° Ardsches 15 iulii 1372.

Regele Ludovic I pusese cu puțin mai înainte să se zidească castelul întărit al Severinului, să se așeze în el o strajă corespunzătoare și să se înarmeze cu praștii ce ajungeau departe și acuma orîndui aceleași dispoziții și pentru Bran (Törzburg), nu departe de Brașov, pentru a apăra intrarea și ieșirea spre Valachia [a].

Ileana, fiica lui Vlad, se măritase în anul 1355 cu principele sîrbesc Ștefan Uroș V, dar acesta o goni după cîțiva ani și luă în locu-i în căsătorie pe fiica craiului Wukașin. Cînd acest din urmă răpi domnitorului legitim Uroș V și viața și țara, Vlad hotărî să răzbune moartea fostului său ginere. Trecu Dunărea, ajută cumnatului său vitreg să alunge garnizoana ungurească din Vidin și să scuture supremația ungurească, o uneltire care-i succese pe deplin, iar cei cinci minoriți ce-i găsi acolo și cari, întemeiați pe protecția regelui Ludovic, făceau cu zel propagandă catolică, îi dete pe mîna fanaticului cler grecesc ca să-i judece și dete voie calugărilor să-i omoare. Apoi îl întărîtă pe Strașimir să atace pe Vucașin și spre acest scop chemă ajutoare turcești. De acolo îl învinovățesc cronicarii pămînteni că el ar fi supus întîi și-întîi Țara Românească turcilor, care supunere însă n-a fost decît trecătoare și fără nici o regulă.

Curînd după ce stătu în scaun întemeie în anii 1365 și 1366 la Vodița, nu departe de marginea ungurească, o mănăstire cu hramul Sf. Antonie, o dărui cu îmbielșugate mijloace de subsistență și cu alte lucruri trebuitoare, o puse sub respectabilul egumen Nicodim și hotărî ca la caz de moarte egumenul să-și aleagă singur urmașul, iar soborul călugărilor să aibă a-l confirma numai [b].

Dan II Voievod.

Urmașul său Dan II, un fiu al lui Dan I, domni doisprezece ani (1374—1386) preste un popor pe cît de războinic și viteaz pe atît de rău guvernat, politicește necopt și iubitor de schimbări, care în mare parte se compunea din păstori și locuia cu puține esceptiuni în sate. Pe grecii bizantini trebuia să-i izbească de la cea dintîi privire atît imperfecțiunea constituției statului cît și existența civilă, lipsită de legi, a românilor, apoi asemănarea limbii lor cu cea italiană, deși cea dintîi părea atît de amestecată cu elemente străine și atît de degenerată, încît rămînea neînțeleasă pentru cea din urmă. Cu toată asemănarea cu italienii, nu numai în limbă, ci și-n datine, în purtarea armelor și-n uzul uneltelor, originea și imigrațiunea românilor rămînea totuși o cimilitură nedezlegată și mărturisită de cei învățați și pătrunzători, cimilitură a cării soluțiune n-a izbutit pe deplin nici pînă în ziua de azi. Înnăscuta neașezare și movibilitate a acestei nații, împreună cu relele unei poziții civile în multe părți opuse dreptului natural, apoi administrația tiranică și arbitrară produseră prea adeseori vacanțe de tron și schimbări de Domn, iar acestea toate exercitau o reacțiune stricăcioasă asupra existenței statului, a consolidării liniștei și a bunei orînduieli dinlăuntru, precum și asupra caracterului poporului. O astfel de soartă avu și Dan II, care fu răsturnat prin ucidere din scaunul domnesc și înlocuit prin fratele și urmașul său vrednic de mirare, căci acest din urmă, fiu asemenea legitim al unui Radu-Vodă, dinast îndreptățit la domnie, dar care n-a ajuns să stea în scaun, s-au arătat capabil nu numai a se mănținea într-o lungă domnie, ci a și făptui lucruri considerabile [c]. Războiul început de Dan II contra lui Șișman, craiul Bulgariei, pentru marginele țării sale, fratele și urmașul său Mircea I îl duse la bun capăt.

Raportul lui Dan cu Ungaria era cam încordat, deși nu de-a dreptul ostil, ceea ce se dete pe față nu atît în privire politică, dar cu atît mai mult în cea economică. Una din gelozie contra Valachiei, apoi din îngrijire pentru interesele negoțului ardelenesc, regele Ludovic I se văzu hotărît a dispune ca toți negustorii străini care ar veni în Ardeal și în Brașov cu mărfuri de băcănie nici să aibă voie a neguța cu mărunțișul în acest oraș, nici să esporteze cumva mărfurile lor în Valachia ci, mai cu samă în cazul unei contravențiuni, să fie pedepsiți cu confiscarea. Ieftenirea multor mărfuri străine înlăuntrul țării prin oprirea negoțului de tranzit în țara învecinată, adecă în Principatul nu tocmai flexibil al Valachiei, a fost motivul acestei măsuri regale [a].

---

[a] Iohannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, part. 3, cap. 38.

[b] Хрисовуль Воевода Владислава, fără dată și loc. Vezi Venelin, Блахо-Болгарскию Грамотъ Petersburg 1840, pag. 5 și 6.

[c] Laonicus Chalcocondylas, *De rebus Turcicis*, Bonnae, 1843, pag. 77 et 78.

Dar nu numai din partea Ungariei, ci și dintr-a Poloniei se iviră pretenții de suveranitate asupra Moldo-Valachiei, cari erau cu atît mai greu de dezlegat, deci cu atît mai amenințătoare cu război cu cît amîndouă regatele căutară tot într-o vreme și fiecare din ele pe socoteala lui să dovedească și să facă a li se recunoaște pretențiile de către un al treilea principe, care hotărî să descurce cestiunea cu tăișul săbiei. Cînd se născu în urma acestora o ceartă serioasă pentru posesiunea Basarabiei între regii din Polonia și Ungaria pe de o parte și Tartarhanul Usbeg pe de alta, papa Benedict XII adresă o scrisoare prietenoasă Tartarhanului, propuindu-i mijlocirea sa pentru împăcarea certei și rugîndu-l să revie de la intenția de-a ataca cele două regate. Nu era ceva estraordinar, ci tocmai în spiritul chemării Scaunului roman de-a se folosi și de această ocazie pentru încercări de convertire asupra Tartarhanului [b].

Pretențiile de suveranitate polone și ungurești au fost mai trainice decît chiar numele Cumaniei, nume care după întemeierea Valachiei, la an[ul] 1290, și a Moldovei la 1359, se dete curînd uitării și, fiindcă ridicarea unor asemenea pretenții contra principilor acestor țări, cari aveau drepturile lor prin ei înșiși, era echivalentă cu chiar puterea de-a o executa, singur schimbătorul succes al armelor numai hotărî de acum înainte poziția Principatelor românești față cu cele două puternice regate vecine, poftitoare de cucerire.

Continue uneltiri romane de prozelitism contra românilor.

Iscusitul Scaun roman, folosindu-se de legăturile de înrudire între curțile regești a Ungariei, Poloniei și Boemiei, luă cu zel în ajutoru-i cînd pe ceste două pentru a stîrpi pe cei de lege grecească din cea dentîi, cînd iar alterna, cerînd concursul altor două dintre ele în contra obstinaților partizani ai bisericei greco-orientale ce se aflau în cîte unul din aceste regate.

Astfel Bonifaciu al VIII refuză la an[ul] 1302 lui Wenceslaus V, rege al Boemiei și al Ungariei totodată, binecuvîntarea și protecția apostolică ce o ceruse pentru fiul său, destinat a urma pe tron în Ungaria, iar pe el însuși îl opri hotărîtor de-a se ridica ca pretendent la coroana polonă, pentru că tocmai în urma unor asemenea pretențiuni la tron nobilul altfel și vestitul regat al Ungariei au ajuns în timpul din urmă la decadență și va părea destinat a pieri cu desăvîrșire în ochii cumanilor, tătarilor, schismaticilor și păgînilor ce vor năvăli dușmănește asupră-i. Daca Wenceslaus V are însă drepturi reale asupra Poloniei, atunci să le dovedească în persoană dinaintea papei, din mîna căruia va primi hotărîrea [c].

Mijloacele morale nefiind suficiente, convertirea ereticilor se făcea întrebuințînd fățiș puterea fizică. Astfel papa Ioan al XXII-lea porunci în anul 1327 ordinului predicanților (dominicanilor) din Ungaria ca să stîrpească din rădăcină toți vlăstarii ereziei din via Domnului. În urmarea acestei porunci ordinul dominicanilor era dator să propovăduiască o cruciată împrotiva tuturor ardelenilor, bosniacilor și slovenilor cari, ca eretici sau schismatici, se țin departe de biserica catolică, apoi ordinul era în drept de-a da, pentru stîrpirea acelora, deplină absoluțiune tuturor cruciaților, în acelaşi chip în care se obicinuia a da absoluțiune pentru cruciata la Sf. Mormînt. Acelaș papă trimise pe frații minoriți *(fratres ordinis Minorum)* în calitate de inchizitori în Bosnia ca să dezrădăcineze scelerateța eretică *(haereticae praviae)* ce se întinde acolo și mulțumi totodată regelui Carol Robert pentru binevoitoarea primire și puternicul sprijin dat minoriților. Cu spiritul unei prudente prevederi papa dete ordin proibitiv prelaților din Ungaria să nu supere de îndată pe cumanii, românii (alachios în loc de valachos) și slavii cei abia trecuți la biserica romană cu strîngerea prea aspră a dijmelor, cel puţin nu în cel dentîi răstimp după convertire, şi să nu-i apese pentru a nu-i dispune pe neofiţi în contra convertirii [a].

---

[a] *Mandatum Ludovici Regis*, dd^{0} Pispek 15 martii 1382.

[b] *Epistola Benedicti XII P. P. ad Usbeg, Imperatorem Tartarorum in Crimaea*, dd^{0} Avinione, 17 augusti 1340.

[c] *Literae Bonifacii VIII P. P. Wenceslao V Regi Boëmiae et Ungariae scriptae*, dd^{0} Anagnie 10 iuni 1302 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. I, pag. 392).

Dar îngrijirea Scaunului papal pentru unitatea credinţei se întinse în acelaş chip şi asupra ţărilor laterale ale Ungariei. Ioan al XXII-lea făcu (1327) cerere urgentă către Solomon, comite al Braşovului, către Mikth, banul întregii Slavonii, şi în fine către Mihai Bassarab, domnul Ţării Româneşti, insinuîndu-le cu tot dinadinsul ca să deie intrare în teritoriile lor respective cari aparţin Ungariei călugărilor dominicani şi să le deie spornic ajutor pentru ca aceştia, în calitate de inchizitori, să combată scelerateța eretică *(haereticae pravitatis)*. Dar tocmai din partea acestor ţări laterale Ungaria avea a înfrunta pe atunci o mulţime de duşmănii şi de complicaţiuni serioase, căci atît Ştefan Duşan, despotul Serbiei, avînd ajutor bizantin, cît şi dificilul voievod al Valachiei, Mihai Bassaraba, apoi bulgarii, tatarii şi dalmaţienii ştiură a se opune cu arma-n mînă şi cu succes poftei de cucerire a Ungariei. Scaunul papal luă deci pe regele apostolic sub scutul său deosebit, şi Ioan al XXII-lea dispuse (1334) ca toţi dreptcredincioşii din Ungaria cari vor merge-n campanie contra schismaticilor, tatarilor şi păgînilor şi ar pieri sau imediat pe cîmpul de luptă sau în urma ranelor primite pe el, să aibă deplină iertare de păcate [b]. Apoi, fiindcă regele Carol Robert arăta foarte multă asiduitate întru creştinarea dorită a rutenilor schismatici din Galiţia şi a altor populaţiuni renegate de pe lîngă marginile regatului său şi fiindcă pentru aceasta avea mari cheltuieli, papa Ioan al XXII-lea îi încuviinţă cererea şi-i dete voie ca să perceapă şi să întrebuinţeze în curs de trei ani a treia parte din venitul ce-l dau prebendele bisericeşti vacante, pentru ca să aibă cu ce-şi apăra regatul contra atacurilor duşmane provocate prin această operă de convertire [c]. În acelaşi spirit de prozelitism papa Clement VI (1351) dete voie regelui Ungariei, Ludovic cel Mare, ca să ridice în cuprinsul teritoriului său, dar mai cu samă pe la margini, biserici parohiale romano-catolice, în socotinţa cumcă prin asemenea biserici s-ar putea converti cu mult mai uşor schismaticii eretici, necredincioşii şi păgînii care cresc şi se-nmulţesc pe acolo ca buruiana cea rea [d]. Acelaşi papă orîndui a se trimite fraţi din ordinul minoriţilor din Ungaria în Cumania şi celelalte ţări laterale ungureşti, parte pentru a întări pe neofiţii deja numeroşi în credinţa catolică, parte spre a cîştiga pentru biserica latină pe cei ce persistă încă în necredinţă [e]. Sămînţa propagandistă începu a da în spice între români (*olachi romani* le zice papa) în ţările ungureşti laterale, locuite de dînşii, adecă în Ardeal, Valachia şi Sirmia, iar Clement VI favoriză şi mai mult opera convertirii, adresînd scrisori de îndemnare pe de-o parte regelui Ungariei, Ludovic cel Mare, precum şi mumei sale, reginei văduve Elisabetha şi episcopului din Oradea-Mare, iar pe de altă parte trimetea pe cale confidenţială, prin mijlocirea unor misonari minoriţi petrecători în acele ţări, energice scrisori de recunoaştere şi de admoniare către persoane convertite deja cari făceau parte din nobilimea înaltă sau din clasele cu influenţă, între care anume Alexandru Bassaraba, domnul Ţării Româneşti, principele Nicolae de Remecha, Zopus voievod de aprozi (gardă de sateliţi) şi în fine voievodul Nicolae de Auginas, iar toate scrisorile acestea le trimitea cu scopul ca, prin ajutorul acestor notabili din ţările româneşti, să deschiză căi mai largi credinţei catolice. Cînd însă regele maghiar începu să bănuiască corespondența confidențială a papei și o confiscă, pînă se va dovedi autenticitatea ei, papa stărui să se libereze și să se trimită negreșit la destinațiune, ceea ce se și făcu prin mîna minoriților [a].

---

[a] *Litterae Ioannis XXII P. P. Priori ordinis Praedicatorum in Hungaria scriptae*, dd^{0} Avinione 1 febr. 1327. *Ioannes XXII, P. P. Regis Carolo Roberto*, dd^{0} Avinione 12 augustis 1327. *Ioannes XXII P.P universis Praelatis Hungariae*, dd^{0} Avinione, 8 may 1328 (Theiner, *Monumenta histor. Hung.*, tom. I, pag. 513, 517, 519).

[b] *Litterae Ioannis XXII P. P. ad Comitem Salamonem, banum Mikth, Thomam Woywodam et Michëlem Bassarab Woywodam transalpinum*; dd^{0} Avinione, 1 february 1327. *Litterae absolutoriae Ioannis XXII P. P. pro universis Christi fidelibus in Hungaria*; dd^{0} Avinione 11 iulii 1334. (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, pag. 513 şi 600).

[c] *Litterae Ioannis XXII P. P. Carolo Regi Hungariae scriptae*, Avinione 1 iulii 1332 (Theiner, *Monumenta hist. Hung.*, tom, I, pag. 553).

[d] *Litterae Clementis VI P. P. Ministro fratrum ordinis Minorum Provinciae Hungariae scriptae*, dd^{0} Avinione 31 maii 1351 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. I, pag. 797).

[e] *Litterae Clementis VI P. P. ad Archiepiscopum Strigoniensem et Episcopum Varadiensem et Zagrabiensem*, dd^{0} Avinione 11 iulii 1351 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. I, pag. 763).

Reardicarea episcopiei Milcoviei.

Episcopia, înființată pentru Cumania la începutul anului 1228 și ocupată pe atunci de priorul dominicanilor Theodoric, episcopie care-și împrumută mai tîrziu numele Milcovia de la micul pîrîu Milcov, ce șerpuiește între Moldova și Valachia, culese puțini lauri și trăgăna din contra o existență mizeră în mijlocul invaziilor mongolice, a războaielor cu tatarii și a durerilor de facere a statului Țării Romînești. Crud pustiită, cu bisericile și zidirile risipite din temelie, dezbrăcată de posesiunile, veniturile și drepturile ei, ea gobi cît gobi pînă se stinse cu desăvîrșire, nelăsînd în urmă-i decît amintirea istorică a unei lungi activități și dreptul formal de-a exista mai departe. Regele Ludovic I (cel Mare) al Ungariei și mumă-sa Elisabeta au fost aceia cari au dat Scaunului roman cel dentîi impuls spornic pentru reînvierea decăzutei episcopii. În anul 1347 Clement VI aduse la cunoștința episcopului de Calocsa cumcă, după cererea și recomandarea celor doi solicitatori regali amintiți mai sus, au numit pe capelanul lor, călugărul Augustin *(Lectorem ordinis heremitarum sancti Augustini)* Toma de Nympti, episcop al Milcoviei, pentru a readuce la vază și înflorire acea episcopie cu totul nimicită și dezbrăcată de toate averile ei prin cruda domnie arbitrară din urma pustiitoarelor invazii de popoare. Papa însărcină pe arhiepiscopul din Colocsa să reinstituie episcopia Milcoviei, să-l instaleze pe numitul Thoma de Nympti ca arhipăstoriu, să-l sfințească episcop, să primească jurămîntul lui canonic și să-i dea tot ajutorul în contra supărărilor ce i s-ar putea întîmpla [b].

Silnica convertire a celor de lege grecească din regatul maghiar.

Întemeiarea acestei dieceze era în intimă legătură cu combaterea și alungarea ereticilor și schismaticilor, urmată înlăuntrul regatului unguresc și în afară de el, după ațîțările insinuate din partea papei în sufletul regelui. Regele Ludovic I (cel Mare) pe cît de zelos în credință, pe atît de războinic, încercase deja de-a sili cu sabia pe litvanii și pe rutenii necredincioși să primească catolicismul și cîștigase atîtea succese în această privire încît papa Innocentiu VI, plin de recunoștință pentru ele, îl felicită cu vioiciune și, pentru a ajunge și de acuma înainte la asemenea rezultate, îi cedă pe trei ani jumătatea dijmelor bisericești din tot cuprinsul teritoriului unguresc [c]. Spre același scop regele se mai osteni în contra îndărătnicului regat al Rasciei (Serbiei), al cărui domn și popor țineau cu obstinațiune la legea grecească. Mînia Scaunului roman fierbea atît în contra țării aceștia cît și în contra Bosniei tot atît de dificile, țări cari stăteau sub supremația ungurească parte de nume, parte în faptă. Innocențiu VI găsea că e lucru straniu și vrednic de mustrare că regele poate suferi în mijlocul regatului său ceea ce nu mai sufere și persecută aiurea; focul de care ne putem păzi cînd a izbucnit în depărtare, e în cea mai mare apropiere un pericol învederat; mușcătura veninoasă a șarpelui e mai de temut în apropiere decît de departe. Deci e datoria regelui — urmă papa — de-a smulge din rădăcină schisma și erezia din toate țările regatului său, deci și din Cumania și din Valachia, căci erezia samănă c-o boală lipicioasă sau c-un șarpe ce se tîrîie prin întuneric și s-aruncă mai cu samă asupra celor simpli, cînd cei cuminți nu opresc răul de cu vreme cu iscusință și asiduitate. Fiindcă un asemenea război va cere multe jertfe și va fi costisitoriu, papa enunță în Ungaria cruciată contra ereticilor, acordă regelui oficiul de onoare al unui căpitan general al bisericei catolice, iar pentru ușurarea sarcinei războiului îi puse la dispoziție pe trei ani o a treia parte din dijmele bisericești existente în Ungaria, iar stîrpirea sceleratismului eretic o puse în perspectiva lui ca o condiție neapărată pentru iertarea păcatelor [a].

---

[a] *Litterae Clementis VI P. P. Regi Hungariae Ludovico scriptae*, dd° Avinione, 17 octobris 1345 (Theiner, *Monumenta hist. Hung.*, tom. I, pag. 691).

[b] *Clemens VI P. P. Archiepiscopo Colocensi*, dd° Avinione, 29 martis 1347 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. I, pag. 737).

[c] *Litterae Innocentii VI P.P. Ludovico, Regi Hungariae scriptae*, dd° apud Villam novam Avinionensis diocesis, 11 augusti 1357.

Și într-adevăr efectul propagandei bogate în izbînzi a lui Ludovic corespunse pe deplin așteptărilor papei, astfel că, după trecerea cîtorva ani, papa Urban V putea să feliciteze prietenește pe rege pentru sporirea comunității catolice cu multe mii de suflete din cuprinsul țărilor laterale ale Ungariei cari fură smulse de la schismă și adaose la credința romano-catolică, deci îi rosti regelui mulțumita sa arhipăstorească, purtînd de grijă pentru a li se rîndui preoți celor din nou convertiți și esprimînd dorința ca în curînd să se înceapă și să se îndeplinească și convertirea resturilor de schismatici, cîți ar mai fi rămas [b].

Tratări cu Bizanțul pentru uniune. Cruciată contra turcilor.

Readucerea la biserica romană a împărăției grecești, celei din ce în ce mai amenințate de turci, rămase ș-acum ca și mai-nainte o idee de predilecție a Scaunului papal, care apuca cu zel orice ocazie pentru realizarea ei. Daca curtea din Bizanț și patriarhatul ecumenic s-ar fi convertit într-adevăr, atunci e firesc lucru și se-nțelege de sine că și Principatele românești, avînd atîtea legături politice și bisericești cu Bosforul și neputînd întreține o proprie biserică neatîrnată, ar fi fost și ele răpite de curentul unionist. Adevărat că Scaunul roman nu se prea încredea în grecii bizantini și știa prea bine că tendența uniunii bisericești nu izvora din cuget curat și din voință sinceră, ci numai și numai de nevoie și de frică despre un inamic cu precovîrșire puternic, iar daca unirea bisericească va fi repede urmată de oștiri venite în ajutor, se știa că rezervația secretă a bizantinilor era ca, după ce vor fi primit ajutor și vor fi scăpat de primejdie, să înlătureze binișor uniunea sub vrun pretext plauzibil oarecare. Regele maghiar, Ludovic cel Mare, dispus de-a se oști de feliul său chiar, ademenit apoi din partea papei, care-i asigura posesiunea tuturor țărilor și teritoriilor schismatice pe cari le-ar cuceri, fu gata de război contra turcilor și era îndemnat într-una la aceasta de către mumă-sa, evlavioasa regină Elisabeta pe care iarăși Scaunul roman o stimula și o lăuda pentru spornica ei solicitare. Rugat de împăratul Ioan Paleologul, care trimise tot într-o vreme o solie la Buda și alta la Avignon, regele Ludovic I încheie cu împăratul un tratat prin care acesta promitea cu jurămînt ca pîn-într-un an să se convertească, iar Ludovic să-i trimită ajutor pîn-ntr-un an. Dar, în vederea vicleniei bizantine, papa crezu mai de cuviință de-a lua prețul faptei înainte de faptă. Întîi uniune ș-apoi ajutor—socoti Urban V—deci îl dezlegă pe rege de ținerea terminului juruit în care avea a da ajutor, îl sfătui să nu dea ajutor de oștiri înainte de-a se fi-ndeplinit uniunea și suspendă pe un an jurămîntul depus pentru aceasta; totodată trimise împăratului Paleologul formula crezului romano-catolic care avea să se mărturisească atît de el însuși, cît și de clerul și poporul său, după ce vor fi abjurat solemn schisma. După ce autocratul grec își dete învoirea și după ce-l vizitase în persoană pe regele Ludovic I la Vidin în an[ul] 1366, papa permise regelui maghiar să atace pe turci pentru a apăra pe grecii grămădiți și strîmtorați, puse să se propovăduiască cruciată contra necredincioșilor saracini și puse-n sigura perspectivă a cruciaților nu numai absoluțiunea deplină, ci și cea parțială potrivit cu meritul fiecăruia [c]. Ludovic cel Mare, împiedicat prin alte griji de-a guvernului de-a lua parte în persoană la campanie, rîndui contra osmanilor pe cei mai de căpetenie doi vasali ai săi, pe voievodul Ardealului și pe banul Bosniei, Twartko, cu contingentele lor. Împăratul Ioan Paleologul, accesibil pentru orice fel de propuneri ale papei, depuse la 18 octomvrie 1369 cu mare solemnitate mărturisirea crezului roman în biserica Sf. Spirit din Roma și anume mai întîi verbal, apoi în scris, repetă mărturisirea după trei zile înaintea poporului adunat și-o pecetlui printr-un legămînt formal, căruia nu-i lipsea decît sancțiunea din partea voinței poporului și care tocmai de asta trebui să se sfarme curînd prin infirmitatea sa intrinsecă, precum se și sfărîmă în realitate.

---

[a] *Innocentius VI P.P. Ludovico Regi Hungariae,* dd^0 apud Villam novam Avinionensis diocesis, 11 et 18 augusti 1356. (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. II, pag. 24 et 27.)

[b] *Urbanus V P.P. Ludovico Regi Hungariae* dd^0 apud Montemflasconem 13 iulii 1368. (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. II, pag. 87.)

[c] *Urbanus V P.P. Ludovico Regi Hungariae,* dd^0 Avinione 22 iunii, 1 iulii, 1 iulii, 23 iulii 1366; *Idem Elisabethae Reginae* dd^0 1 iulii, 1 iulii 1366; *Idem Comiti palatino Hungariae, Arhiepiscopo Strigoniensi et aliis praelatis et nobilibus Hungariae,* dd^0 Avinione, 1 iulii 1366. (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. II, pag. 73—80.)

Încercări reînnoite de uniune în Valachia și via opunere contra lor.

Evlaviosul zel de convertire dezvoltat de Ludovic cel Mare în privirea țărilor vasale ale Ungariei; trecerea unionistă cu greu cîștigată a împăratului Ioan Paleologul, care îndemna însă și la facerea altor încercări; îndemînateca accesibilitate unionistă a caselor domnitoare din țările laterale ale Ungariei prin căsătorii cu prințese catolice; speranța Scaunului roman de-a paraliza în acele țări înrîurirea și domnia bisericească a patriarhatului ecumenic prin ajutorul Curții bizantine strîmtorate, deci concesive; sporita trebuință de ajutor a micelor state vecine din sudul Ungariei contra covîrșitoarei puteri osmane, ce creștea amenințătoare văzînd cu ochii; toate aceste împrejurări favorabile dădură un nou avînt maniei de convertire a Curții romane în privirea țărilor vasale de legea grecească ce atîrnau de Ungaria, un avînt care se întipărea în fapte repezi și în neobosita esploatare a tuturor relațiilor și mijloacelor ce corespundeau cu scopul acesta.

Valachia, cu o jumătate de veac mai veche decît Moldova prin viață proprie și prin neatîrnarea ei, avînd a alege între cele două forme de căpetenie ale cultului creștinesc despărțite în mod dualistic, se hotărî curînd și în privire bisericească, alegînd forma aceea care era mai potrivită cu ființa ei și cu întreaga ei manieră de a fi. În cursul unei domnii destul de lungi (1342—1365) Alexandru Basaraba, voievodul Țării Românești, se adresase de mai multe ori cu stăruitoare petițiuni către patriarhatul ecumenic, oferindu-i subordinarea ierarhică a țărei sale în toată forma. Ba el intrase în bune relații cu cel mai apropiat mitropolit, cu Iacint din Vidin, și se pusese sub conducerea spirituală a acestuia, iar acuma îi propunea patriarhului din Constantinopole ca să rînduiască tot pe acest Iacint din Vidin mitropolit al întregei Țări Românești, și abia după moartea acestuia să se numească un urmaș în persoana unui alt mitropolit, a cărui numire va atîrna atunce de libera chibzuință a patriarhatului. Afară de aceasta Vodă jurui și dete asigurări, atît în scris cît și prin jurămînt, că pe cîtă vreme va domni el atît el cît și țara lui vor atîrna pururea bisericește de biserica patriarhală greco-ecumenică și că va ști să păstreze supunerea credincioasă și ascultarea pentru acea biserică. În mai 1359 se împliniră dorințele lui Alexandru Vodă și un edict patriarhal formal și solemn îl înștiință cumcă atît sinodul cît și împăratul aprobaseră numirea arhipăstorului de pînă acuma al Vidinului, Iacint, de mitropolit al Valachiei; apoi edictul mai accentuă făgăduința categorică și juruită a lui Vodă cumcă el se va mărturisi d-acum înainte împreună cu țara sa în mod irevocabil la biserica grecească, că va fi subordinat patriarhatului ecumenic și că va îndatori cu stricteță pe urmașul său în domnie la respectarea acelor juruințe și în fine, edictul rosti rezerva pentru dreptul patriarhatului d-a numi după moartea mitropolitului Iacint, după liberă chibzuință, pe urmașul lui [a].

După ce împăratul Ioan Paleolog se declară și se dovedi partizan al bisericei romane, trecînd în toată forma la ea, lăcomia Curții papale după micile state singuratice cari se formaseră la nordul Împărăției bizantine crescu pînă la un grad atît de mare încît nu se mai putea tăinui. Clara, văduva lui Alexandru, voievodul Țării Românești, o catolică foarte zeloasă, se dovedi a fi prin legăturile ei de familie o promotoare cu multe succese a propagandei unioniste. Ea izbuti într-adevăr să convertească pe fiica ei mai mare, regina Bulgariei, de la biserica greacă la cea romană, după care își dete silință de a cîștiga pentru uniune și pe a doua fiică a ei, Anca, măritată după regele Serbiei, ademenind-o pre ea împreună cu Curtea întreagă; ea își mai dovedi evlavia și prin numeroase și strălucite daruri trimise la Roma pentru biserica Sfîntului Petru. Urban al V [-lea] lăudă aspirațiunea Clarei, o îndemnă să persiste pe calea apucată și îi mulțumi cu multă bunăvoință pentru faptele și succesele ei de pînă acuma [a].

---

[a] Συνοδικὴ πρᾶξις τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κονσταντινουπόλεως dd° mai 1359. — Γράμμα τοῦ Πατριάρχου πρὸς τὸν Βοϊβόδα τῆς ὑγγροβλαχίας Ἀλέξανδρον, dd° mai 1359. (În *Codex manuscriptus hist. graecus bibliothecae C. R.* Vindobonensis, no. 18 in fol. folio 209 a).

Activitatea propagandistă a văduvei lui Vodă, Clara, se întinse cu aceeași vioiciune și asupra Valachiei, unde încă în zilele soțului ei, Alexandru, și apoi sub ochii fiului ei vitreg Vlad, ajuns la domnie, ea încurajă pe misionarii, preoții și alți partizani catolici ca să răspîndească uniunea, le dete ajutor și îi apără, netezind astfel cu îngrijire calea spre convertirea generală.

Pentru a încorona opera, Urban V se adresă în anul 1370 cu o scrisoare de admonițiune către Vlad Vodă, îi înfățișă cu vioiciune că, deși creștin, el se ține de o credință schismatică și eretică și nu petrece în sînul bisericei romano-catolice, singura care poate duce la mîntuire, deci îl invită cu stăruință ca, abjurînd schisma și credința eretică, să intre în legitima turmă creștină universală, căci intrarea îi este înlesnită în mod esențial prin silințele vrednice de toată recunoașterea a mumei lui vitrege, Clara. În caz de-a intra, va avea parte de întreaga afecțiune a Scaunului apostolic și va avea alături cu dînsul prețuirea și ajutorul cu de prisos al papei în toate afacerile sale proprii, precum și în acelea ale țării sale [b].

Fiindcă succesul dorit al acestei încercări nu se ivi numaidecît, papa, după cîteva luni, înmulți numărul misionarilor catolici din Valachia, dînd totodată voie, ca, atît în țara aceasta precum și în Rusia și în Litvania, să se rînduiască pentru convertirea schismaticilor douăzeci și cinci de călugări minoriți, sub conducerea minoritului Nicolae de Melsac, care prin petrecerea lui mai lungă în aceste locuri se familiarizase cu împrejurările din Valachia [c].

Dar cu cît mai puternice și mai necontenite erau silințele Curții romane, cari aveau de scop aservirea Valachiei cu atît mai puternică era rezistența din partea stăpînirii și populației acestei țări, cu atît mai adînci rădăcini prindea adeziunea pentru biserica greacă și supunerea sub ierarhul ei de căpetenie, patriarhul ecumenic. Fie spiritul invederat mirean, fie predominarea unei trăsuri fundamentale absolutistice sau în fine marea schismă ce se-ncepea în biserica romano-catolică, care să fie înrîurit asupra poporului românesc în așa fel încît să-i fi insuflat înstrăinare și aversiune, destul că acest popor se întoarse hotărîtor de la Roma spre Constantinopol, neclintindu-se în statornica lui convingere confesională prin pilda nouă dată de Ioan Paleologul care trecuse la catolicism. Stăpînirea, clasele și poporul Țării Românești supraveghează cu geloasă teamă regulata administrație bisericească a țării lor și cînd băgară de seamă că multe mai sînt încă de lipsă, cătară numaidecît să îndrepteze și să îmbunătățească, păstrînd însă neclintit în ochi punctul de vedere al unei autonomii bisericești neatîrnate și neamestecate.

Iacint, mitropolitul, numit încă la anul 1359 și mutat de la Vidin în Țara Românească, în curgerea vremii nu putu să satisfacă sarcinei sale de arhipăstoriu decît cu puțin succes, parte din cauză de slăbiciune și bătrînețe, parte apoi din cauza împrejurărilor turburate. Întinderea țării fiind mare, populația însemnată, iar multe părți ale țării în mari distanțe cu greu de pătruns și de vizitat, se născu dorința și aspirația de-a mai înființa încă o episcopie și a instala un al doilea episcop. Mitropolitul Iacint însuși aprobă această dorință, descrise într-o epistolă către patriarhul din Constantinopole slăbiciunile sale trupești, slăbiciunea sa mare pricinuită de bătrînețe și adînca sa mîhnire, pentru că prin calomnii și ațîțări străine credea a fi căzut în dizgrația patriarhului, ca și cînd într-adevăr ar fi un desprețuitor și hulitor al persoanei și demnității patriarhului, apoi cere scuze pentru că n-a putut urma chemarea la Constantinopol, de vreme ce nici istovirea sa trupească, nici neapăratele și lungele greutăți ale drumului nu-i permit în genere a călători. El recomandă patriarhului pe preotul și dikaeophylax (jude al coroanei împărătești) anume Daniil Kristopulos, trimis în capitala împărătească de Vodă și de boierii Țării Românești,

[a] *Urbanus V P. P. Clarae, relictae quondam Alexandri Wayvodae in Wlachia viduae,* dd° Romae, 19 ianuarii 1370 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. II, pag. 95.)

[b] *Urbanus V P. P. Ladislao Woievodae Valachiae,* dd° Romae, 8 aprilio 1370 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. II, pag. 97).

[c] *Urbanus V P. P. Nicolao de Melsac, ordinis fratrum minorum professori,* dd° apud Montemflasconem (Montefiascone) 1 augusti 1370 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. II, pag. 102).

care după dorința și voința poporului e și desemnat de-a fi al doilea mitropolit în țară și cu a cărui numire și Iacint se declară înțeles. Față cu îngrijita stăruință a lui Vodă și a boierilor mari la patriarh și sinod în favoarea lui Daniil dikaeophylax și în urma învoirii date de mitropolitul Iacint, (deși cam fără de voie) patriarhul recunoscu în sfîrșit necesitatea și utilitatea unei despărțiri în două a Valachiei în privire bisericească, deci lăsă de acum înainte numai o jumătate a Valachiei sub administrația duhovnicească a lui Iacint, rînduind pentru a doua jumătate pe Daniil Kristopulos arhiepiscop și arhipăstor, îmbrăcîndu-l cu toate drepturile și datoriile corespunzătoare. Acest din urmă luă numele călugăresc Antim și în diploma de instalație primi rangul de arhiepiscop de Melitini. Pentru a se stabili o pacinică înțelegere între cei doi arhipăstori a unei ș-aceleiași țări, Daniil Kristopulos făgădui în scris prin anume document că nu-și va permite dușmănii sau uneltiri în contra [lui] Iacint, nici ca mitropolit de pîn-acum al întregei țări, nici în alte priviri, că nu-i va crea greutăți, nici îi va face opoziție în sfera drepturilor sale, nici va căuta a-l scoate din dieceză și se va purta față cu dînsul atît de pacinic și conciliant precum i se prescrie prin dorința și instrucția patriarhului și sinodului [a].

Mulțămindu-se țara și întărindu-se ierarhia pămînteană, propaganda catolică pierdu deocamdată orice perspectivă pentru vrun succes mai de samă și fiece încercare a ei era de mai nainte zădărnicită. Un seceriș cu mult mai abundent părea a afla papalitatea în principatul Moldovei, unde tînăra și neîntărita întocmire a statului și atîrnarea țării de Ungaria și de Polonia catolică dădeau cîmp liber și deschis înrîuririlor de convertire ale Scaunului roman.

CAPITOLUL V

VALACHIA CONTINUĂ LUPTA PENTRU AUTONOMIE

Mircea Vodă I. O stăpînire îndelungată este obișnuit o dovadă despre puterea și dibăcia regentului, dar dovada este și mai mare cînd stăpînirea se petrece în timpuri mișcate de furtună, sfîșieri fiind înlăuntru, primejduire de din afară. Exemplul vrednic de mirare al unei asemenea stăpîniri îndelungate și bogate în fapte ni-l dă Mircea I, care s-a ținut pe scaunul domniei de la anul 1387 și pînă la 1419, adecă treizeci și doi de ani de-a rîndul. Energic și cu minte, întreprinzător și viteaz, iubitor de libertate și războinic, accesibil pentru planuri mari, dispus a făptui lucruri înalte, el era ca amic folositor, ca aliat credincios celor de un gînd cu dînsul, pentru vecini neliniștiți o spaimă și un protivnic primejdios pe cîmpul de bătălie.

Un Radu-Voievod, neamintit de cronicari, coborîtor însă din Radu-Negru, întemeietorul statului și în drept de-a moșteni tronul, s-a săvîrșit din viață înainte de-a fi stătut domn și a lăsat în urmă-i doi fii, Dan și Mircea, cari amîndoi au ajuns unul după altul la domnie [b].

Frate bun cu predecesorul său nemijlocit, Dan II, ce se-ncleștase în război cu Șișman, principele Bulgariei și ginerele lui Murad I, Mircea urmă războiul cu izbîndă mai bună, pentru că știu a mănținea și a face să i se recunoască la-ncheierea păcii hotarul teritoriului supus autorității sale, carele ajungea pînă la Marea Neagră și cuprindea înlăuntrul său atît Dobrogea (Dobrodicium) cît și cetatea Silistriei (Tristrum). Drept care, în anul 1390, el adaose pe lîngă titlurile sale de pîn-atunci pe cel de despot al Dobrogei și domn al Silistriei; adaose pe cari cu cîțiva ani în urmă e drept că nu le mai întrebuințează, căci în hrisoavele din anul 1395 bunăoară îl vedem numindu-se iarăși *numai* voievod al Valachiei, duce de Făgăraș și Omlaș, comite de Severin. El putea prin urmare cu tot dreptul să pună afară de orice îndoială aserțiunea, adeverită de istoriografii bizantini, că Valachia s-a fost întinzînd din Carpați și pîn-la Marea-Neagră [a].

---

[a] Συνοδικὴ πρᾶξις ἐπὶ τῇ ἁγιωτάτῃ ἐκκλησίᾳ τῆς Οὐγγροβλαχιάς dd^{0} ἐν Κωνσταντινουπόλει octomvrie 1371. — Πιττάκιον τοῦ μητροπολίτου Οὐγγροβλαχιάς Κυρίου Ὑακίνθου dd^{0}1370.— Γρᾶμμα τοῦ ἱερέως Δανιὴλ κριστοπούλου, δικαιοφύλακος dd^{0} μηνὶ Αὐγούστῳ 1370

[b] În *Hrisovul de danie a mănăstirii Tismana*, datată din Argeș 27 iunie 1387 Mircea numește pe tatăl său Radu și pe fratele său Radu și pe fratele său Dan. Vezi Venelin, Влахо Болгарскию Грамотъ, Petersburg, 1840, pag. 9.

Alianță cu sîrbii împrotiva turcilor.

Chiar pe la-nceputul domniei lui Mircea turcii pătrunseră c-o răpitoare repejune înainte spre nord, amerințară țările mai mici ce se desfăcuseră de Împărăția bizantină și în zilele regelui Sigismund I se iviră pentru întîiași dată pe pămînt unguresc. Avizate una la alta pentru a se conserva, țările cele mici se aliară pentru a se apăra de aceia care le amenințau în comun și astfel servieni, bosniaci, bulgari și albaneji se adunară sub același stindard și se puseră sub aceeași căpetenie, sub viteazul krali al Serviei, Lazăr, cu hotărîrea statornică de-a respinge pe Sultanul Murad I, ce venea asupra Serviei. Pe *Cîmpul-Mierlei* sau, cum [î]i zic ungurii, pe șesul de la Kossowa, a fost la anul 1389 bătălia hotărîtoare. Oștirea aliată, în rîndurile căreia se lupta și trupa trimeasă în ajutor de Mircea I, a fost bătută pe deplin și precum în partea turcilor căzu însuși inimosul Sultan Murad I, tot astfel căzu în partea aliaților, în bătălie or puțin în urmă, însuși Lazăr eroul. Pericolul pentru micele țări dușmănite, așadară și pentru Valachia, deveni cu atît mai mare cu cît în urma unui tată vrednic în lupte veni în scaunul Împărăției osmane un fiu cu mult mai îndrăzneț și mai poftitor de cuceriri, Baiazid I Ilderim (Fulgerul) care căuta să-și întoarcă în fapte mînia ce-o avea asupra luptătorilor conjurați de la Kossowa și lua totodată cu puterea toate părțile de loc cîte constituiau odinioară Împărăția bizantină.

Alianța în trei cu Moldova și Polonia.

În asemenea strîmtorare a existenței lor, micele țări învinse trebuiau să oblicească alți aliați mai mari și mai puternici ca să nu cază numaidecît sub năvălirea osmană. Tot pe timpul acela, întîmplîndu-se ca regele Poloniei Wladislaw Iagello și soția sa Hedwiga să pizmuiască amîndoi și să dușmănească pe Maria, regina Ungariei și pe bărbatul ei Sigismund, perechea polonă întindea mreji voievozilor Principatelor dunărene și-i poftea prin anume soli ca sau să se închine, sau să se alieze cel puțin cu Polonia. Deci avînd gînd rău mai cu seamă asupra Ungariei, regele polon le oferi principilor dunăreni ocrotirea sa atît despre vrăjmași în genere cît și daca le-ar veni vreo împresurare anume despre Ungaria. Petru, voievodul moldovenesc, se-nchinase vasal Poloniei în anul 1387 și acuma se silea cu stăruință să apropie și pe voievodul Valachiei de regele Poloniei și să-l lege cu acesta. În urma acestora Mircea I a și rînduit în anul 1389 pe doi boieri împuterniciți, pe Magnus și pe Roman Herizki, iar Petru Vodă din Moldova trimise asemenea pe reprezentantul și întîiul mareșal al Curții sale, Dugoï, la Radom la regele Wladislaw, unde acolo s-au chibzuit și s-au așezat în scris, la 10 decemvrie 1389, un tratat de amicie și de alianță între Polonia și Valachia care în sine era un tratat defensiv. Prin acesta amîndouă părțile se legau de a-și da reciproc cu toată puterea ajutor în război și anume: în contra regelui maghiar și a Țării Ungurești fără condiție și fără vorbă, iar în contra altor dușmani după plac și chibzuință liberă. S-a așezat totodată termin potrivit pînă la care părțile amîndouă erau datoare să ratifice tratatul și să trimite în Moldova soli înalți să preschimbe hrisoavele de alianță formale și întărite cu pecetea cea mare a statului. Ratificarea cerută și preschimbarea documentelor s-au și făcut înlăuntrul terminului hotărît iar diploma privitoare la aceasta, eliberată de Mircea I, nu e datată din țara sa, ci spre mirarea noastră din Lublin, 20 ianuarie 1390 [b]. Pereche sinceră și stăruitoare a acestei alianțe, deși numai pe sub mînă, s-arată a fi fost voievodul moldovenesc Petru, căci el a trimis pe împuternicitul său în Valachia și-n Polonia, el l-au îndemnat pe Mircea Vodă la alianță, el au îngăduit ca scaunul congresului pentru delegații poloni și cei valachieni să fie capitala sa; dar s-a sfiit de-a subscrie însuși sau de-a pune pe solul său să subscrie și el alături tratatul, pentru că nu i se părea lucru prudent de-a atrage asupra sa și a țării sale pornirea cu mînie și supărul regelui Sigismund al Ungariei, declarîndu-se pe față în partea cuiva.

---

[a] Laonicus Chalcocondylas, *De rebus Turcicis*, Bonnae, 1843, pag. 77.

[b] Dogiel, *Codex diplomaticus Regni Poloniae*, tom. I, pag. 597 & 598.

În anul 1390 voievodul moldovenesc Ștefan I, urmașul nemijlocit al lui Petru Vodă, se-nchină și se supuse Poloniei, atrase astfel asupra sa mînia lui Sigismund și năvălire cu arma și, biruit fiind, a trebuit să se-nchine Țării Ungurești. Atunci Mircea văzu că teama sa firească de-o asemenea soartă are temeiuri și se convinse că pe de-o parte e silit de-a căuta ajutor străin la caz de nevoie, pe de altă parte însă socoti că putința unei învoieli cu Ungaria e tot încă de dorit și vrednică de-a se căuta cu stăruință, deși era aliat cu Polonia. Potrivit cu aceasta el rîndui în toamna aceluiași an (1390) pe doi împuterniciți, pe Roman Herizki și Kadlus Sadki, ca să meargă la Suceava, unde sosiră tot atunci și solii regelui Poloniei, Gervasius de Dalowicz și Benzon de Zabrokuze. La 15 noiemvrie 1390 amîndouă părțile stabiliră din nou ca tratatul de amicie și de alianță între Valachia și Polonia să rămîie și pe viitor în deplină și nescăzută putere, dar regele Wladislaw să nu poată porni război contra Ungariei fără ca mai întîi să fi luat învoire de la Mircea Vodă și de la divanul său (sfat de boieri), vestindu-le cauza războiului și arătîndu-le consimțirea Dietei polone ; din contra, daca Mircea Vodă s-ar întîmpla să-ncheie pace, armistițiu sau orice altă învoială statornică ori vremelnică cu regele maghiar, el să aibă dreptul de-a-l cuprinde și pe regele polon în acea învoială, așa încît acest din urmă să rămîie îndatorit de-a încuviința și urma pe seama lui învoiala făcută ; daca în fine unul din cei trei aliați (să fi intrat el sub orișice condiție în alianță) ar voi să se despartă de ea numai din propria lui putere, atunci ceilalți doi să fie datori de-a-l sili pe al treilea să rămîie în alianță, fie prin mustrare serioasă, fie cu puterea. Ascuțișul acestei din urmă stipulații era îndreptat, se vede, în contra lui Ștefan Vodă al Moldovei, care, închinat fie Ungariei, căuta să inspire oarecare neîncredere celorlalți doi aliați în secret. Temuta campanie a lui Sigismund contra Valachiei nu se-ntîmplă deocamdată și Mircea confirmă tratatul de alianță astfel schimbat printr-o diplomă formală, întărită cu pecetea statului și datată din Liov, 6 iulie 1391, pe care-o trimise acolo, rînduind pe doi boieri ai săi, Maïna și Wolkul, ca s-o preschimbe [a].

Pacea cu osmanii și supunerea sub ei.

De puțin folos i-a fost însă lui Mircea alianța în trei abia încheiată cu Polonia și Moldova, de vreme ce cu toată legătura aceea sultanul Baiazid nu s-a sfiit, în vremea unei campanii norocite contra Bulgariei să atace și să supuie fortărețele Vidinul și Șistovul pe care le stăpînea Mircea pe malul drept al Dunării. Și fiindcă, după cucerirea Bosniei, Bulgariei și Serbiei, Baiazid cu puteri adunate îi pregătea și Valachiei aceeași soarte, iar pe de altă parte regele polon aliat stabilise în tratat ca ajutorul să atîrne în asemenea caz de la bunul său plac, drept care nici nu l-a dat, Mircea Vodă se hotărî să cedeze mai bine pacinic, decît să se-mprotivească-n zădar, deci se-nchină cu omagiu de supunere în an[ul] 1391 puternicului stăpînitor al osmanilor, îi prestă jurămînt de vasal și se-ndatori a plăti un tribut anual noului său suveran [b].

Năvălirea lui Sigismund în Valachia.

Acest act nu lipsi să oțărască și mai mult dușmănia între domnul Valachiei, care ca vasal al sultanului trebuia să urmeze steagul osman, și între regele Sigismund, în a căruia țară urmase de curînd cea dentîi năvală a turcilor. Oțărîrea era cu atît mai mare cu cît Sigismund nu-i putea ierta lui Mircea lepădarea lui de supremația ungurească și trecerea în partea inamicului regatului. De aceea Sigismund întreprinse în anul 1392 cu oștiri considerabile o campanie în contra Valachiei, unde Mircea-l aștepta cu propriile sale puteri de oaste și c-o trupă auxiliară turcească. Dar abia se orînduise la șes oastea crăiască a Ungariei, după ce trecuse Carpații mărginași, și abia se desfășurase cum se cuvine și se arătase gata în marș tactic de-a primi o bătălie, cînd Mircea găsi de cuviință de-a se retrage mai înlăuntrul țării cu trupele sale româno-turcești dinaintea unui inamic pe cît de viteaz pe atît de bine armat.

---

[a] Dogiel, *Codex diplomaticus Regni Poloniae,* tom. I, pag. 598 & 599.
[b] Hammer, *Geschichte des osmanischen Reiches,* Pest, 1827, Band I, pag. 221.

Retragerea n-a făcut-o fără oarecare pierdere de oameni, dar călărimea cea grea ungurească neputînd ajunge trupele sprintene ale lui Mircea, acesta au izbutit de-a-și scăpa aproape toată oastea sa mai întîi la munte, apoi noaptea pe malul drept al Dunării. Nemaifiind supărat de inamic pe cîmp limpede, Sigismund înaintă mai inlăuntrul țării, trecu Dunărea, luă Nicopoli și încheie cu aceasta campania.

Împăcare și alianță cu Sigismund. Luarea Nicopolei.

Progresele neoprite ale armelor osmane sporiră în Ungaria ca și în Valachia îngrijirea pentru existența proprie, căci Baiazid I, luînd Silistra în anul 1394, resmulgînd ungurilor Nicopole, Vidinul și Șiștovul, ducînd cu sine prins pe craiul Șișman și căpătînd în puterea sa tot pămîntul de pe malul drept al Dunării, primejdia era aproape ca acest cuceritor, trecînd Dunărea, să atace dintr-o dată și din două părți amîndouă țările acestea și să le silească a i se supune, precum a și trimis într-adevăr grămezi de oaste cercetașă în provinciile de sud-vest ale Ungariei. Primejdia comună împăcă și uni pe principii supărați în de ei, pentru că Sigismund nu voia să aibă un dușman în spate, precum nici Mircea pe unul în față. Sigismund se adresă către creștinătatea întreagă, pentru a cîștiga conlucrarea ei la o cruciată spre apărarea legii, spre mîntuirea Ungariei și a Bosniei și spre a dispresura capitala bizantină asaltată. Chibzuința sa era ațintită mai cu samă asupra unei spornice participări a Franței, unde și trimise pe marele său tavernic, Nicolae de Canisa. După planul său de campanie teatrul de război avea să fie strămutat pe malul drept al Dunării, cetățile din Bulgaria trebuiau luate, osmanii apucați între oastea crucii și trupele împăratului romeu, așadar între două focuri, și trebuiau cu puteri unite împinse din Tracia în Asia. Grija pentru pregătirea și asigurarea unei așa de hotărîtoare campanii îl duse pe regele maghiar în primăvara anului 1395 în Transilvania, unde sosi și Mircea și se întîlni cu el la Brașov. La 7 martie 1395 se stabili acolo între amîndoi regenții o înțelegere, care a fost încuviințată și de consiliarii coroanei Valachiei și a primit forma și tot rostul unei diplome în care Mircea se numește pe sine și de acuma înainte duce de Făgăraș și ban de Zevrin (Severin) fără să găsească împrotivire din partea regelui. În capul acestui tratat, carele pentru Mircea stabilește numai datorii iar drepturi nu, nelegînd deloc partea cealaltă, Vodă declară că, recunoscînd deosebita bunăvoință și favoarea prietenoasă și încrezătoare pe care regele au avut-o pururea și necontenit pentru el, de cînd se cunoscură întîi și întîi, și avînd considerație recunoscătoare pentru apărarea și ajutorul contra turcilor, acestor neîmpăcați vrăjmași ai Valachiei, el se cunoaște dator de-a păzi fără înfrîngere purtarea însemnată mai jos și aceasta din libera lui voință și din propriu impuls, nesilit de nimenea și neviclenit, ci din contra printr-o făgăduință dată sub solemnă și juruită întărire pe care o făcea atît el cît și boierii lui.

1. Daca și de cîte ori regele Sigismund va porni în persoană în fruntea oștirii sale contra turcilor sau aliaților lor, atunci și tot de atîtea ori Mircea va avea să facă asemenea; dar daca Sigismund n-ar lua parte în persoană la campanie, atunci și voievodul nu e dator decît să trimită o trupă auxiliară la oștirea crăiască. Dar atît în cazul întîi cît și într-al doilea Mircea va îngădui oștirii ungurești trecere liberă prin țara sa, înlesnindu-i proviziile trebuincioase pe cheltuiala regelui.

2. Cît ar rămînea Sigismund ori oastea sa de espediție în cîmp tot atîta să stăruie acolo și Mircea ori trupa sa auxiliară; regele dînd drumul oștirii sale, Mircea are voie s-o facă asemenea, dar numai cu îngrădirea ca să ție gata un contingent îndeajuns dintre oamenii săi pentru apărarea contra inamicului și ocuparea orașelor, castelelor și ținuturilor ce s-ar cuceri, dînd nu mai puțin garnizoanelor ungurești în lipsa regelui tot ajutorul putincios pentru apărarea și manținerea lor pe locurile în cari vor sta.

3. Nu numai în vremea petrecerii regelui și trupelor sale în Valachia, dar și în vremea înaintării lor în țările învecinate de-a lungul Dunării sau nu departe de ea, Mircea va avea să deie proviziile trebuincioase în măsură îndestulă pentru plată și restituire de cheltuieli, în cazul din urmă uzînd de calea pe apă a Dunării și numai întrucît transportul va fi cu putință.

4. Acei soldați, slujitori sau furieri ai regelui maghiar cari ar fi opriți de-a pleca din cauză de boală și răni sau avînd a păzi carele sau din alte cauze temeinice vor petrece liberi și siguri în Valachia, fără a fi supărați sau vătămați în persoana ori avutul lor.

În întreg documentul tratatului Mircea vorbește ca amic și aliat recunoscător, nicidecum ca vasal și partizan, îndatorit la credință; nu-l numește pe rege nicăierea suveran (*Dominus meus* sau *naturalis*), precum se obicinuia aceasta în relații de vasalitate, și n-au găsit întru aceasta împrotivire din partea lui Sigismund.

Cu toate planurile mari și pregătirile cuprinzătoare, întreprinderea se scurse într-un mod neînsemnat. Turcii, oblicind atacul ce era să se întîmple, irupseră în Valachia, o arseră și-o pustiiră în mod foarte simțitor, apoi se retraseră dincolo de Dunăre. Sigismund pluti acum într-adevăr preste Dunăre și începu atacul contra micului Nicopol, tare și încunjurat cu ziduri, a cărui garnizoană turcească se luptă însă vitejește și neliniști pe agresori prin dese ieșiri, căci Mircea, care de cîțiva ani plătea tribut osmanilor și care, cu toată alianța sa secretă însă serioasă cu regele, nu credea c-a venit vremea de-a o rupe pe față cu turcii, dăduse oarecum ca părtinitor al turcilor posesiunea acestei cetăți sultanului Baiazid, care lepădă în ea o garnizoană tare. În partea regelui luptau cinci pînă la șase sute de viteji călăreți franceji sub comanda contelui d'Eu, conetabil al Franciei. În acest chip ungurii izbutiră, mai întrebuințînd berbeci și alte instrumente de asediu, să surpe într-un loc zidul de încunjur, să ia orașul, să măcelărească parte din garnizoană, iar parte s-o prindă și să-și asigure posesiunea țăriei, puind în ea o garnizoană a lor proprie. Cu această ocazie banul Ioan de Maroth se distinse într-așa fel încît a fost crezut vrednic de o deosebită răsplătire. Regele sili pe lîngă aceasta și pe populația acelui olat să i se supuie; intimidat însă de sosirea oștirii de căpetenie a turcilor și rechemat prin boala mortală a soției sale Maria, carea curînd după aceea și muri, el încheie campania cu puțină dobîndă și se întoarse acasă mai mult fericit decît glorios [a].

Dezamăgirea și supărul lui Mircea pentru părăsirea acestei campanii, ce-l espunea acum pre dînsul armelor turcești, degenerară în acte de dușmănie. Hotărî să silească pe rege la continuarea războiului cu turcii, puse deci pe neașteptate o cursă în calea regelui ce se-ntorcea fără nici o bănuială cu oștirea sa prin partea Valachiei ce se ținea de banatul Craiovei, îl atacă dușmănește cu săgeți otrăvite și cu alte proiectile omorîtoare și, la trecerea lui în Ungaria, îl puse într-o stare atît de grea încît trupele crăiești au fost silite să răzbată puind la mijloc întreaga lor bărbăție. Vitejia și precauțiunea palatinului Nicolae de Gara au contribuit mai cu samă la mîntuirea oștirii ungurești și au aflat deplină recunoaștere crăiască [b]. Dușmănia produsă prin încetarea campaniei se stinse la reînceperea cruciatei din anul următor.

Nouă și mare campanie contra turcilor.

Curînd după astea muri soția lui Sigismund, Maria (1395), și el trebui să-și asigure mai întîi stăpînirea în contra pretensiunilor cumnatului său, Vladislav Iagello, regele Poloniei, și contra magnaților din sudul regatului cari se revoltaseră. Întru aceasta și izbuti, mai cu samă cu concursul energic al lui Ioanne de Canischa, arhiepiscop și primat al Granului, care-i stăvili pe poloni de la năvălirea în Țara Ungurească și știu să mănție vaza regelui în cuprinsul propriului său stat.

Sigismund, luptînd cu primejdii și furtuni de dinafară și de dinlăuntru, chemat apoi cu grabă în Germania de frate-său, împăratul Wenzel, pentru a lua asupră-și gestiunea trebilor Împărăției, ar fi voit bucuros să se știe în pace cu osmanii și-l sfătui prin anume soli pe sultanul Baiazid I să nu năvălească în Bulgaria, fiind țară vasală a Ungariei. Baiazid își făcu vreme pînă ce supuse toată Bulgaria, chemă apoi pe soli într-o sală îmbrăcată cu totului tot de sus pînă jos cu arme și armuri și le dete răspuns cu următoarele cuvinte: „Întorceți-vă la regele vostru și spuneți-i că am îndeajunse drepturi asupra acestei țări", și arătă cu mîndrie păretele încărcat cu arme. Invocarea lui Marte închise gura zeității păcii [c].

---

[a] Joannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, pars IV, cap. 6. *Diploma Sigismundi, Hungariae regis, pro Bano Joanne de Maroth*, dd° 1408.

[b] *Diploma Alberti Regis Hungariae pro familia Gara*; dd° Budae 23 iuni 1438.

[c] Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, pars, IV, cap. 8, pag. 221 et 222.

Între acestea se strînsese sub conducerea lui Sigismund o ceată a credinței din cei mai cu vază și mai viteji cavaleri ai Franției și ai Germaniei, care prin număr și compunere îndreptățea la mari așteptări. Două mii de cavaleri franceji însoțiți de șase mii de scutieri și oameni ai lor pedestri și călări, avînd între ei cele mai nobile nume, conduși de contele Jean de Nevers, fiul ducelui Filip de Burgonia, se prezentară spre luptă și serviră ca luminos prototip de curaj războinic, hotărîre și izbutitoare putere de acțiune; bărbați ca renumitul erou, mareșalul Boucicault, admiralul Jean de Vienne, capul de partidă Ingelram de Coucy, marele magistru Philibert de Naillac, ce alergase din Rhodos în fruntea Ioaniților, treceau cu drept cuvînt între cei mai aleși războinici ai timpului lor, dar au dovedit că erau mai mult osteni neînspăimîntați decît căpetenii cu minte și strategi. Ordinul german, condus de marele prior Frideric de Hohenzollern, cavalerimea stiriană și bavareză luară asemenea parte la această campanie. Ungurii sub palatinul Gara, ardelenii sub Ștefan Lascowicz, bosniecii, apoi moldovenii trași și ei de pornirea generală sub Ștefan Vodă, în fine trupele valahiene sub însuși reîmpăcatul Mircea, formau armia de căpetenie a lui Sigismund, care ducea deci contra inamicului una sută și treizeci de mii de oameni, dintre care însă multe slugi și neluptători, pe cînd inamicul strînse la sine o putere tot atît de mare, încît în privirea numărului amîndouă părțile erau de-o samă de tărie. Puind temei pe numărul, tăria și avîntul oștirii sale, tras el însuși de tarea încrederea în biruință a francejilor, iuți de fire, regele se lăuda că nu se teme deloc de sultanul osmanilor pentru că se bizuie de-a sprijini cu sulițele armiei sale chiar bolta cerului de ar sta să cadă. Dar curînd se făcu precumpănire, nu mare, în partea osmanilor prin adaosul de trupe sîrbești și bosniace, în temeiul cărora îndrăznețul sultan, simțindu-se mare în puterea sa, se fălea că de pe pristolul bisericii Sf. Petru din Roma își va pune sirepul să mănînce ovăz. Cu așa mari vorbe și cu atîta dispreț se căutau pe cîmpul de război inamicii unul pe altul.

Trupele auxiliare franțuzești veniseră în cîmpul de luptă prin Ardeal și Valachia, pre cînd oastea de căpetenie ungurească au trecut pe la Poarta-de-Fier în Serbia și-n Bulgaria și luase orașele întărite Orșova și Vidinul. Dinaintea Nicopolei se-mpreună oastea creștinilor și începu împresurarea acestei cetăți, care rezista îndărătnică, sperînd cu tărie ajutor apropiat. Poziția ei avantajoasă și pitorescă între două dealuri lîngă un sîn de apă al Dunării în care se revarsă aicea rîul Ossma (lat. Escamus), iar drept în față-i din ceea parte Oltul; apoi avînd un castel foarte tare, ce domină orașul și împrejurimile lui, toate acestea înlesneau și întăreau rezistența acestui oraș, care are existența și numirea de la Traian împăratul în amintirea unei biruințe asupra dacilor. Baiazid din parte-și crezu cu cale să întrerupă împresurarea Constantinopolei, strînse toate puterile disponibile la Adrianopol și înaintă c-o uimitoare repejune să dispresure Nicopolul.

În tabăra aliaților creștini însă, în care se concentrase ca într-un focariu atîta curaj, putere și încredere în sine, se simțea foarte lipsa unei aspre discipline, a unei orînduieli generale, a unei conduceri unitare, în locul cărora predomneau în mod fatal o neastîmpărată ambiție și o deșertăciune nemăsurată, mai cu samă în partea francejilor, cari prin rang și merit se credeau în drept de-a da tonul.

Bătălia de la Nicopoli.

Surprinși prin repejunea și tăinicia sosirii armiei de căpetenie a osmanilor, căpitanii franceji cerură pentru sine în plin consiliu de război onoarea primului atac, nu voiră să steie în urma nimărui în luptă și respinseră sfatul cuminte al pățiților generali unguręști, cari dădeau cu socoteala ca trupelor sprintene a avangardelor turcești să li se opuie în luptă asemenea trupe sprintene dintr-ale lor și anume cele moldovenești și muntene, iar cu părțile de oștiri grele și bine armate să lovească fruntea și sîmburele oamenilor vrăjmașului, pe ieniceri și pe spahii. Fiii Franței, cei mai mulți dintre dînșii, răspunseră cu răstire precum călărimea franțuzească nu poate sta nici într-un chip în coada pedestrimei unguręști și că sub toate împrejurările francejilor li se cuvine locul de onoare în luptă. Căpeteniile franțuzești luară oarecum cu asalt hotărîrea consiliului de război și regele, de voie de nevoie, se supuse și el. Curînd intră și Baiazid în zarea Nicopolei și iată că la 28 septemvrie 1396 bătu ceasul hotărîrii.

Oastea creștină se dispuse în următoarea ordine de bătaie. La mijloc stătea regele cu palatinul Gara în fruntea oștii ungurești, apoi contele Hermann de Cilli cu cavalerii stirieni și burgravul de Nürnberg cu cei bavareji; la aripa dreaptă se așezară în poziție ardelenii sub Ștefan Laskowicz, la cea stîngă valachienii sub Mircea și moldovenii. În linia întîie de bătălie se orînduiră francejii, setoși de luptă, așteptînd cu nerăbdare semnalul atacului. În partea osmană avantrupa o forma oaste sprintenă de asabi, apoi în centru era sîmburul oștirii, spahiii și ienicerii, pe cînd la aripele amîndouă se postară deosebiții aliați și vasali, mai cu samă creștini, între care despotul Serbiei cu 5000 de oameni. Planul de bătaie al oștirii creștine era izvodit fără de nici o socoteală și pus la cale nepotrivit cu scopul, căci nu se socotise nici feliul de-a fi al dușmanului, nici poziția locului, nici calitatea propriilor luptători, pe cînd conducerea armatei turcești escela prin unitatea ideei conducătoare, prin dispunerile de trupe potrivite cu scopul și prin încleștarea sistematică a deosebitelor mișcări.

Începutul bătăliei urmă printr-un atac înfrîngător, esecutat c-o strălucită vitejie de cavalerii franceji asupra detașamentului de asabi, spahii și ieniceri pus în fruntea luptei, cari răsturnați claie pe grămadă fură parte măcelăriți parte reîmpinși spre centru. Amețiți de avantajul cîștigat și fără nici o legătură cu corpurile de trupe ungurești lăsate în urmă, francejii cu nebunească îndrăzneală se repeziră fără preget asupra inamicului, dară curînd fură cuprinși de miezul acestuia și sau străpunși sau puși pe fugă. Învingerea suferită de acești minunați cavaleri duse multă descurajare în centrul încă neatins al regelui Sigismund, și descurajarea crescu încă cînd Ștefan Laskowicz, în taină contrar al regelui, o rupse de fugă cu ardelenii, deodată și fără să fi fost atacat, ceea ce făcu și Mircea, aliatul descurajat, după care amîndouă flancurile armatei aliate rămaseră descoperite și fără apărare. Cu toate acestea centrul se ținu multă vreme vitejește și-i respinse la început cu izbîndă pe ieniceri, dar în urmă totuși fu biruit de atacurile furtunoase ale oștirii osmane, conduse cu isteție și reînnoite cu îndărătnicie, căci dușmanul cuprinse cu braț de fier trupele crăiești, la care-l ajută în mod esențial și despotul Serbiei cu cei 5000 de oameni ai săi, intrați în luptă tocmai în momentul hotărîtor. Învingerea creștinilor era deplină și cumplită, parte fură măcelăriți sau prinși în luptă, parte ajunși în fugă de cavaleria sprintenă a dușmanilor și duși în robie. Între puținii care izbutiră să se mîntuie pe corăbii la Dunăre și pe mare la Constantinopol și în Dalmația se aflau regele Sigismund, arhiepiscopul Granului, Ioan de Kanischa, frate-său Ștefan de Kanischa, palatinul Ungariei Nicolae de Gara, marele magistru al Ioanniților, Philibert de Naillac și în fine contele stirian, Hermann de Cilli.

Poziția grea a lui Mircea, clătinarea sa indemînatecă și izbînda războinică contra lui Baiazid.

Mircea Vodă izbuti asemenea să se întoarcă nesupărat în rezidența sa, dar de atunci încoaci el se află pe-o cale mult mai grea și mai plină de spini decît înainte. Înghesuit între cele trei puteri contrarie ele în de ele: Ungaria, Polonia și Turcia, espus fără apărare pretențiilor de predominare a cîtortrele, pretenții ce erau și nedrepte, și se escludeau una pe alta, ținînd cu geloasă temere la mîntuirea libertății sale, el urmă un sistem de clătinare de un soi propriu și încercă să ție cu cîteși trei stăpînii deodată pentru a cîștiga bunăvoința cîtortrei. Voluptuos, precum era în mare grad, și avînd mulți copii nelegitimi[a] el îngădui unui bastard al său, anume Vlad, să se lipească de Polonia, pe cînd el însuși fățărnicea prietenie pentru Sigismund și întindea totodată mîna puternicului Baiazid. Acest sistem al contrapunerii reciproce și al neutralizării celor trei potentați rivali avea să-l prezerve, după cum spera, atît pe dînsul cît și țara de înghițirea de către unul dintre ei și îl și ținu o samă de vreme deasupra apei, dar îl duse la o politică de totală fățărnicie și duplicitate și nu-l scăpă pînă în sfîrșit de smerirea temută din partea îngîmfatului biruitor.

Raportul Valachiei cu cele două regate creștine înmegieșite avea curînd să-și arate arama. În urma morții surorii sale, Maria, soția lui Sigismund, regina Hedwiga ridică pretenție asupra succesiunei în Ungaria, pretenție pe care soțul ei Wladislaw Iagello se pregătea s-o sprijine cu armele în mînă, încît era mai-mai să se întîmple o încălcare polonă în Ungaria, pe care însă a știut s-o zădărnicească cuminția estraordinară, dibăcia și energia arhiepiscopului Granului, Ioan de Canisa, așa că Wladislaw desistă de la luarea în posesiune a țării principale unguresti, renunțînd la coroana Sf. Ștefan, atît în numele său cît și în acela al soției sale. Dar nu tot astfel s-au înțeles și despre țările laterale ale Ungariei, asupra cărora Hedwiga nu desistă de la drepturile ei, ci le strămută asupra bărbatu-său. A se apropia de Marea Neagră, predominînd Principatele dunărene românești era un punct în programa politicei polone, al cărei ideal era să se întinză cu cuprinderea între cele două mări: Baltica și Marea Neagră. Aceasta e cheia pentru a pricepe pretențiile Poloniei asupra Moldo-Valachiei.

---

[a] Laonicus Chalcocondylas, *De rebus turcicis*, Bonnae, 1843, pag. 78.

Ca și pe tată-său Mircea, perechea regală a Poloniei mrejui acum pe Vlad, fiul său cel mai mare, cu îmbunări subțiri, făgăduințe și daruri. Spre a se asigura și în generația viitoare contra supremației unguresti în Valachia, Wladislaw Iagello și soția sa Hedwiga îl numiră pe Vlad voievod al Basarabiei, îi dăruiră cîteva domenii aflătoare înlăuntrul Ungariei cari erau deja în posesiunea lui și grămădiră asupra lui semne de favor și daruri de grație. Astfel Polonia cîștigă în persoana lui Vlad un partizan zelos, al căruia hrisov de închinare, datat din Argeș în Valachia, 28 mai 1396, dovedește hotărîta lui lepădare de supremația ungurească și alipirea pe față la regatul Poloniei. În acel hrisov Vlad juruiește formal și solemn pentru sine și urmașii săi ascultarea cuvenită, supunere după datorie și fidelitate stăruitoare către tronul și regatul Poloniei; apoi, recunoscînd totodată pe regina Hedwiga de singura moștenitoare legitimă a coroanei Ungariei și pe soțul ei Wladislaw de părtaș legiuit al acelor drepturi, le făgăduiește amîndoror capetelor încoronate și în privirea Ungariei ascultare necondiționată și deplină fidelitate după datorie. În acest document Vlad poartă titlul de voievod al Basarabiei și conte (ban) de Severin[a]. În anul 1403, Vlad reînnoi omagiul fidelității sale de vasal către regele Wladislaw.

Cînd Ștefan Laskowicz și Ștefan de Simontornya, magnați unguri, demult nepriitori regelui lor, esploatînd învingerea pătimită la Nicopoli, ridicară contra lui flamura răzvrătirii și cercară a-l răsturna din scaun, Mircea li se prinse tovarăș, ba chiar fiul său natural, Vlad, pe care-l trimisese ostatic la Buda pentru a chezășui fidelitatea sa către Ungaria, fugi din locul său de exil și încercă să se strecure în Polonia, dar în fugă a fost prins de familia de neam Thurzo de Bethlenfalva, ce-și avea moșiile în Zips, și a fost adus îndărăt la Buda (1397). Mircea ținea se vede foarte mult ca prin dușmănie fățișă contra lui Sigismund să dobîndească de la turci deplina trecere cu vederea pentru că în trecut ținuse parte cu regele și să abată de la țara sa cumplitele arme osmane, iar în cazul cel mai rău să se știe sigur de ajutorul Poloniei. Dar nu izbuti nici cu una, nici cu alta și războiul cu Turcia, neputîndu-se ocoli, deveni o tristă realitate.

La anul 1398 Baiazid, pornit de răzbunare contra lui Mircea și dîndu-i vina inițiativei dușmăniilor contra turcilor, trecu Dunărea, irupse cucerind în fruntea unei oștiri puternice în Valachia, pustii rău țara și o despopulă, tîrînd cu sine în robie pe locuitori. Mircea strînse asemenea puteri considerabile, porni femeile și copiii la deplină siguranță înlăuntrul înaltului lanț de munți despre marginea Ardealului, el însuși evită de la început orice bătălie la larg, ci se ținea numai pas cu pas de oștirea inamică în coastele ei, alegîndu-și drumul prin codri de stejar, numeroși și greu de atacat, cari petreceau pe atunci țara în toate laturile și-l acopereau îndeajuns. Lipindu-se astfel cu îndărătnicie de pașii dușmanului, aproape de el și totuși departe, îl neliniști prea cu vitejie în tot modul, îi tăie comunicațiile în afară, se aruncă cu izbîndă asupra oricărui corp detașat care se dezlipea de oștirea de căpetenie spre a îmbla după pradă ori merinde. Cu succesul îi creștea curajul, iar turcii, espuși la hărțuieli zilnice și simțitoare, suferind lipsă de bucate și neavînd nici o perspectivă pentru o bătălie hotărîtoare, dădură signalul de retragere și apucară spre Dunăre; ci Mircea atunci hotărî să-i atace în cîmp limpede, să le împiedice trecerea peste Dunăre, ceea ce-i și succese într-atîta întru cît turcii, pătimind prin atacul său o pierdere însemnată, se sfiiră a continua retragerea lor în Bulgaria în ființa de față a acestui îndrăzneț dușman. În această poziție grea, ce nu-l îngăduia nici a sta locului, nici a pleca, Baiazid primi espedimentul propus de cumintele vizir Ewrenos (sau Brenezes, cum îi zice Chalcocondylas) după sfatul căruia el amînă deocamdată retragerea preste Dunăre, își asigură trupele contra atacurilor inamicului prin ridicarea unei taberi întărite, îl ținu pe Mircea astfel în respect și în nesiguranță de cum ar ieși lucrurile, iar în ziua următoare trecu Dunărea, scutit de tabără fără supărare și fără poticnire. Dar cu aceasta eroul osman și-a încheiat în mod neglorios campania în contra Valachiei și de atunci îl ținu pe vizirul Ewrenos la mare vază [a].

---

[a] *Vladi, Palatini Bessarabiae et Comitis Severinensis, Homagium Vladislao, Poloniae et Hungariae Regi,* praestitum dd° Argysch 28 May 1396 (Dogiel, *Cod. dipl. Regni Pol.*, t. I, pag. 623). *Inventarium privilegiorum, litterarum et monumentorum in Arce Cracoviensi contentorum,* Lutetiae Parisiorum, 1862, pag. 133 et 134.

Mircea partizan a lui Muza și războiul acestuia contra lui Suleiman și a bizantinilor.

După cum am spus, Mircea avea mai mulți fii naturali, dintre cari, fiind el încă în viață, unul îi făcea multe incomodări, griji și dușmănii. Curți mari străine primeau pe atunci din înțelepciune politică în serviciul lor pe asemenea coborîtori din principii vasali, cari de regulă se gerau ca pretendenți, una pentru a ține la-ntîmplare în eșec pe părinții lor, apoi pentru a putea cîștiga o partidă în țara mai mică. Pentru acest cuvînt se vede că regele Sigismund a oprit la sine ca ostatic pe Vlad, cel mai mare fiu nelegitim al lui Mircea, și cu bună samă tot pentru acest cuvînt Vlad, izbutind să fugă la Constantinopol, a fost bine primit și îmbrățoșat la Curte, dîndu-i-se chiar un post în garda împăratului bizantin. Uneltirile fiului nemulțămitor, care căuta cu ajutor grecesc să răstoarne pe tată-său și să vie în locu-i, n-a putut decît să-l dispuie rău pe Mircea contra bizantinilor și să-l facă cu priință pentru turci, inamicii lor. Astfel se făcu că Mircea participă zelos cu armele în mînă la oțăritele lupte de succesiune ale dinastiei osmane într-un sens dușmănesc bizantinilor.

Baiazid Ilderim (Fulgerul), cu toată eroica sa vitejie, a fost espus ca toți oamenii nestatorniciei sorții, căci în bătălia de la Angora (20 iulie 1402) pierdu biruința cu libertatea împreună, învins de puternicul stăpînitor al mongolilor Timur-Lenk (Timur cel Șchiop, numit în genere Tamerlan) și muri curînd după aceea în aspră prinsoare. Dintre cei șase fii ai săi: Mustafa, Suleiman, Isa, Kasîm, Musa și Mahomed, cel dintîi nu se știe ce s-a făcut în acea bătălie nenorocită, de nu i se mai auzi de nume, iar ceilalți parte scăpară cu fuga, parte fură puși în libertate de mîna biruitorului. Dintre cei cinci frați rămași, patru chiar de la început se oștiră în de ei pentru domnie și pentru moștenirea părintească, sfîșiind Împărăția osmană în trei bucăți. Isa (Isus sau Iosua) cuceri multe provincii bizantine din Europa, trecu apoi în Asia spre a-și întemeia și acolo stăpînirea, dar pierdu bătălie și împărăție, învins de frate-său Suleiman. Acesta, între frații lui cel mai mare și după dreptul public singurul pretendent legitim al tronului, merse la Constantinopol, făcu legămînt de amicie cu împăratul romeic Emanoil II Paleologul, luă de nevastă pe-o nepoată a acestuia, fiica despotului Theodor, dădu împăratului ostatici pe frate-său Kasîm și pe soră-sa Fatima și se așeză cu reședința la Adrianopol, întinzîndu-și domnia preste toate cuceririle osmane din Europa. Cei doi frați și rivali ai lui, Isa și Mahomed, cuceriră pe sama lor posesiunile turcești din Asia și își aleseră rezidențe, unul Brussa, celălalt Amasia; apoi se oștiră necontenit unul asupra altuia, căutînd a se alunga din domnie unul pre altul; Mohamed, cel mai tînăr dintre frații pretendenți, dar mai viteaz la război, mai dibaci și mai norocit, bătu de trei ori pe îndărătnicul Isa care, cu tot ajutorul ce-i dădea Suleiman, dispăru curînd de pe scenă și își pierdu viața.

Cuprinsul stăpînirii lui Suleiman și pofta lui de-a se întinde ajungea pînă drept lîngă Valachia, deci el trebuia să vie curînd în vrajbă cu aceasta, cu atît mai mult însă pentru că Vlad, egoist cum era, trecuse din serviciul bizantin în serviciu ostășesc la Suleiman și dorea să răstoarne pe tatăl său cu ajutorul noului său stăpîn. Guvernul grecese nu-i dăduse ambițiosului Vlad numai primire prietenoasă, ci-i făgăduise atît lui cît și lui Suleiman domnia dorită preste acele țări, cu condiția ca amîndoi să se ajute reciproc și să folosească pentru un scop comun ajutorul primit. Mircea auzi despre aceasta și antipatia lui se prefăcu în dușmănie pe față contra guvernului romeic. Pîn-acum Suleiman, care vîna autocrația asupra turcilor, nu avea decît un singur rival periculos în persoana frățîne-său Mohamed din Asia; de acuma-nainte însă spiritul iscoditor al lui Mircea știu să deștepte pe un al doilea rival mai puternic în fratele său Musa, pe care-l pofti cu acest scop dincoace în Europa. Pentru Mircea nemulțămirile provinciilor europene din Turcia contra lui Suleiman nu erau o taină, deci se puse cu tot dinadinsul să înfrîngă cu desăvîrșire puterea zguduită a acestui regent, din a cărui apropiere și tendențe de lățire nu putea să răsară decît rău pentru Valachia. Pentru a putea păși cu mai mare izbîndă, el se adresă regelui Sigismund, căruia-i lămuri foloasele ce-ar rezulta din sfîșiarea reciprocă între regenții parțiali turcești, îi destăinui planurile sale în această privire și știu să cîștige de la el multe ajutoare la neajunsuri. Se puse în genere în relație prietenească cu Musa, care deveni în urmă o intimă amicie personală [a]. Musa (Mose) căzuse cu tată-său Baiazid Ilderim (Fulgerul) în prinsoarea lui Timur, apoi, pus în libertate mai tîrziu, el se lipi de fratele lui mai mic și plin de putere, Mohamed, căruia-i era supus cu credință și alături cu care a fost multă vreme un nelipsit tovarăș. Cu toate acestea el nu va fi renunțat cu totului tot la pretențiile înnădușite pîn-acuma asupra unei părți a împărăției și-l rugă pe acest frate să-i deie voie de-a ridica aceste pretenții în Europa cu armele-n mînă asupra lui Suleiman. Învoirea i se dădu cu atît mai bucuros cu cît el se obligă, făgăduind că, în cazul de-a birui, va administra țara cucerită numai în numele și după voința lui Mohamed și că toată viața lui se va considera ca un vasal al acestuia și-l va recunoaște de suveran. Înzestrat de Suleiman cu oarecari mijloace pentru îndeplinirea scopului său, dar avizat de altmintrelea la ajutor străin, el își căută căpătîi mai întîi la principele Umur din Aidin precum și la Isfendiar, stăpînitorul peste Kastemuni, apoi la stăpînitorul din Sinope, care cîteșitrei erau și acuma nepriitori lui Suleiman și fusese aliați cu prințul Isa, dar de la nici unul din ei nu primi vrun ajutor să fi fost de seamă. Deci trecu Marea Neagră în corabie, ajunse în a[nul] 1406 în Valachia și află la Mircea Vodă prietenească primire și onori regești cu care deci se și sfătui și puseră la cale învoiala că, daca Musa ar ajunge împărat prin ajutorul armelor valachiene, el să-i deie voievodului însemnate adaose de teritoriu și bogate venituri bănești în Europa, toate acestea în paguba grecilor. Mircea înarmă deci o oaste respectabilă, o puse-n cîmp sub comanda nepotului său Dan și la dispoziția lui Musa. Cu această oaste se uniră în curînd, dar în deosebită despărțire, trupe auxiliare sîrbești sub regele lor Stephan Lazarewicz, afară de aceea se mai alăturară toți acei turci din Europa care erau nemulțămiți cu reaua guvernare a lui Suleiman și cari, favorizați prin absentarea acestuia în Asia, se pusese la ordinele nemulțămiților guvernatori de provincii ai lui Suleiman. În așa chip Musa izbuti să desfacă din puterea fratelui său Suleiman provinciile turcești și să cucerească capitala Adrianopol, unde se proclamă în numele frațini-său, Mohamed, de singur stăpînitor al Traciei, Iliriei și Tesaliei. Se și gătea să înainteze în Asia Mică, unde Suleiman lupta contra fratelui Mohamed; dar Suleiman, amenințat de un atac la spate, se temu și se hotărî a-și schimba planul de campanie. Deci amîndouă părțile luptătoare găsiră de cuviință de-a se preîntîmpina cu războiul și de-a se oști una asupra alteia pe pămîntul cucerit din nou.

---

[a] Laonicus Chalcocondylas, *De rebus turcicis*, Bonnae, 1843, pag. 78—80.

Suleiman, daca-i dădură de veste o samă de căpetenii de oaste ce-i rămăsese credincioși precum că au pierdut războiul cu frate-său, cu Musa, și daca-l sfătuiră de sîrg să vie de grabă înapoi, căci în alt chip întreg cuprinsul împărăției din Europa îl va pierde, încăpuse la spaimă și nedumerire, mai cu samă pentru că tocmai atunci se săvîrșise din viață cel mai bun căpitan al lui și cel mai cu temei sfătuitor, marele vizir Ali Pașa. Cu greu, dar totuși fără mult preget el se smulse din viața de dezmierdăciuni și moleșitoare a Curții din Brussa, trecu cu fruntea cea mai de samă a oștii lui în Europa, se opri în drumu-i prea puțin la Lampsacus și la Constantinopole și ajunse în curînd împotriva viteazului Musa, care cu puterea lui de oști se și apropiase de capitala bizantină și cerca să-l oprească pe protivnicul lui de-a mai înainta. În urma ciocnirii celor două oști, se-ntîmplă încă în cursul anului 1406 bătălie în toată forma care în urma unor incidente neașteptate se brodi chiar de la-nceput într-un chip neverisimil.

---

[a] Laonicus Chalcocondylas, [*De rebus turcicis*], Bonnac, 1843, pag. 174. Acolo se zice: „καὶ σγγενόμενος Μυρδάνῳ τῷ Δακίας ἡγεμόνι καὶ πρότερον ὄντι συνήδει αὐτῷ".

Musa e învins la-nceput, apoi e învingător și-l scoate pe Suleiman.

Vitejia personală a lui Musa, apoi puterea lui mai mare de oști, care precumpănea pe-a frațini-său, avînd atîtea gloate valahiene și sîrbești în ajutor, păreau de la început că pleacă cumpăna în favorul său ; însă trădarea mai multor aliați, precum și un meșteșug izbutit al inamicului îi dădură acestuia biruința. Încă pîn-a nu se începe bătălia, împăratul Emanoil începu în taină înțelegere cu craiul Serbiei, Ștefan, fiul lui Vulc, înduplecîndu-l a crede că i-ar fi și datoria și folosul de-a trece cum se va-ncepe lupta în partea unui principe cu mult mai bun și mai binevoitor decum e Musa ; știin du-se prea bine ce neîmpăcăcios, supărător și iute la mînie e Musa cu aliații săi, craiul Serbiei făgădui că va trece, se smulse îndată din ordinea de bătaie și trecu în partea lui Suleiman și a bizantinilor, încît flancul drept al lui Musa rămase cu totul descoperit. Pilda craiului sîrbesc o urmară îndată încă unii căpitani osmani, ba prinseră a se clătina chiar alte cete, pe cînd numai Musa, cu miezul credincios al oștirii lui și cu aliații lui valahieni, ținu locului. El se apără cu atîta vitejie încît răsturnă claie pe grămadă trupele asiatice ale lui Suleiman și le goni din urmă cu iuțeală, numai în înfierbîntarea goanei nu oblici cursa ce i-o pusese inamicul. Suleiman, a cărui corp de căpetenie suferise puțin, se retrase în fugă prefăcută pînă sub zidurile capitalei, se ascunse neobservat cu 500 de luptători aleși și cu mulți voluntari în șanțul ce înconjura orașul, năvăli fără veste și ocupă cu puțină osteneală tabăra lui Musa, pe cînd acesta gonea și lovea rău corpurile de armată inamică ce se prefăceau că fug, nimici pe deplin părțile de trupe pe cari Musa le lăsase spre paza taberei sau cari se refugiase într-acolo. Cînd Musa, întorcîndu-se de la urmărire, își văzu tabăra în mîna dușmanului, atunci trupele sale, atît turcești cît și valahiene, fură cuprinse de o spaimă panică, o rupseră în clipă la fugă, se risipiră în deplină desfacere care-ncotro în toate părțile și parte își căutară scăparea în depărtare, parte se supuseră de nevoie învingătorului Suleiman ca stăpînului lor legiuit și-l părăsiră pe Musa care-și pierduse cauza. Acesta dete asemenea dos și căută a se mîntui cu fuga, grăbi îndărăt spre Dunăre, se întîlni cu Mircea, unde iar se-nțeleseră și puseră la cale potrivit cu împrejurările, apoi Musa dosi în învecinații munți ai Emului, bîntui în fruntea unei cete mici de oameni călări fără așezare dintr-o ascunzătoare la alta și neliniști necontenit, prădînd pe sama lui șesurile de primprejur, ținînd morțiș și fără curmare a se ridica din nou [a]. Suleiman care, ca învingător, a stătut iar în scaun la Adrianopol, orînduind acolo mijlocul împărăției, era de altmintrelea o pildă de iubire de dreptate și de cuget drept, de făcător de bine și blînd, tare trupește și viteaz la război, dar era dat totodată la beție fără măsură și la moleșită desfrînare și atît de împătimit întru aceste încît, în urma viețuirii cu lenevire, o urmare a desfrînării, se lăsase cu totului de orice întreprindere mai mare și pierduse pînă și stima căpeteniilor sale celor mai bune și a partizanilor celor mai cu credință. În una din zile bunăoară se rătăcise în tabără un cerb, lucru de mirare pentru toți, iar regentul, amețit de cap, vestindu-i-se aceasta, întrebă de are ori ba cerbul un păhar între coarne ; daca are el va vîna sălbăticiunea, de nu rămîne liniștit la petrecere. Trăind astfel fără de nici o grijă și fără treabă, pierdu pe de o parte mai toate cuceririle sale din Asia, pe care le luă prințul Mohamed, pre cît de cuminte pre atît de însetat după fapte, iar pe de altă parte el dădu putință învinsului Musa de-a prinde în liniște la suflet și de-a i se pune din nou în cale cu succes. Acest din urmă se folosi de pacea ce i se dăduse trei ani de-a rîndul (1406—1409) parte pentru a strînge și organiza o oaste considerabilă, parte pentru a-și cîștiga partizani și aliați, parte pentru a momi pe multe căpetenii și trupe de-ale lui Suleiman ca să se lepede de dînsul. Cu privire la acestea împăratul bizantin sfătui pe Suleiman care habar n-avea să se lese de desfătări și mese întinse, ci din contra să fie cu luare aminte și cu pază la cîte se petrec, iar mai cu samă să-și deschidă ochii asupra fratelui său, ce e și ambițios și întreprinzător. Dar sfatul cuminte era de-a surda, căci Suleiman, fără să-și facă grijă capului, urma-nainte diminețile și serile cultul lui Bacchus și al Venerei, nu contenea să-nchine cu păharul către mai marii din împărația lui, să chefuiască nopțile și să dormiteze zilele, iar trezindu-se să-nceapă din nou și în același fel ocupația veselă a vieții lui. Astfel acest domnitor își întunecă calitățile vrednice de laudă pomenite mai sus și dete pas hotărîtor contrarului său Musa, care, deși iute la mînie și pornit, ba încă crud și tiranic, dezvolta însă un spirit de prevedere și pază, de minte trează și de socoteală, care la urma urmelor au dat steagului său biruința asupra rivalului celui ușor. Înlesnit de Mircea cu de prisos atît cu bani cît și cu ajutor de oaste, întărit prin mercenarii și căpitanii lui Suleiman, cîți nu-i fusese cu credință, Musa la-nceputul anului 1410 înaintă din ponoarăle și ascunzătorile Emului, împinse oastea inamică pînă dincolo de Sofia și apăru pe neașteptate cu putere considerabilă la porțile Adrianopolei. Cu toată primejdia vădită a situației și cu toate sfaturile foarte cu pripă ale celor mai însemnați căpitani de oaste, Suleiman nu se-ndura să se smulgă din sînul îmbătătoarelor plăceri ale simțurilor, crezînd una și bună, că n-are-a face decît cu niște potlogari fără de căpătîi, care nu sînt harnici a se lupta și nici nu merită a fi băgați în seamă; deci el nu se îmbărbătă spre o faptă de împrotivire serioasă nici atunci cînd așa-numiții „potlogari fără de căpătîi" se pregăteau să dea năvală orașului în toată regula; ba încă maltrată și necinsti pe influentul agă de ieniceri Hasan, care-l mustrase pentr-o asemenea neîngrijire nelavreme. Acest agă și Ewrenos beg, poruncitor călărimei europene, trecură cu trupele lor la Musa, îi deschiseră porțile Adrianopolei și sfîrșiră lupta fără lovitură de sabie, care în urma trecerii cu grămada a trupelor nu se-ncisese în mod serios. Astfel Suleiman, căruia nu-i rămăsese credincioși decît trei emiri, se văzu silit să fugă și apucă drumul mare spre Constantinopol, avînd de gînd de-a însărcina deocamdată cu domnia sa din Europa pe împăratul bizantin, iar el însuși să treacă în corabie în Asia și să înceapă din nou cuceririle sale de mai nainte. Dar pe drum, într-un sat, nu departe de orașul împărătesc, îl văzu o grămadă de țărani, căreia i se trădase prin frumusețea calului, strălucirea înbrăcămintei și nobleța formelor sale trupești; iar acești țărani, care-i coceau de mult răzbunare din cauza asupririlor guvernatorilor săi de provincie, se aruncară cu furie asupră-i, îl străpunseră cu săgeți și-i tăiară capul pe care-l duseră ca plocon binevenit învingătorului Musa. Acesta însă orîndui doliu pentru fratele său căzut, așeză cadavrul cu multe onori întîi la Adrianopol, apoi spre înmormîntare la Brussa în cripta familiei, iar asupra omorîtorilor dispuse o cumplită certare, puind să-i lege nu numai pe ei, ci pe toți locuitorii acelor sate, bărbați, femei și copii fără deosebire, și legați astfel îi închise în colibele lor și porunci să le puie foc, încît nefericita localitate peste cîteva ceasuri nu mai era decît o grămadă de cenușă și de ruine. O asemenea pedeapsă — socotea el — au meritat ei pentru fărădelegea c-au fost îndestul de cutezători ca să s-atingă de capul inviolabil al regelui lor și fratelui său [a].

---

[a] Laonicus Chalcocondylas, *De rebus Turcicis*, Bonnae, 1843, 170—174.

Împărăția lui Musa. Lupta cu Mohamed. E biruit. Moartea lui.

Musa, după moartea lui Suleiman, stăpîn fără margini a părții europene din Împărăția osmană, făcu intrarea aproape triumfală în Adrianopole și se bucură de recunoașterea obștească din partea poporului său. În posesiunea deplină a puterii el și-a uitat iute de cuvîntul ce-l dăduse fraține-său Mohamed la începutul întreprinderii, cumcă i se va subordona acestuia și va domni numai în numele lui, ci din contra el lucră în numele său propriu c-o putere suverană lipsită de scrupule. Prietenia relațiilor sale intime cu Mircea se spori prin recunoștința ce-i era dator și atît vaza cît și înrîurirea voievodului acestuia crescură mult în sfatul coroanei turcești. Dar pe cît de recunoscător se arăta Musa către aliații săi statornici, tot pe atît de răzbunător şi neîmblînzit a fost cu aliaţii cei necredincioşi sau răuvoitori şi, cu energia şi puterea de acţiune prin cari escela, dar şi cu acea asprime şi cruzime care-l întunecau, el întreprinse în persoană o campanie de răzbunare pustiitoare şi asemenea revărsării de nouri asupra craiului sîrbesc Ştefan, căruia-i ţinea minte cu drept cuvînt trădarea în bătălia de la Constantinopole. Craiul fu smerit în mod simţitor, Serbia călcată rău cu foc şi sabie şi pe grămezile de cadavre sîrbeşti, făcute mese, însetatul de sînge împărat turcesc dădu ospeţe sărbătoreşti. Apoi încordă relaţiile şi cu Împărăţia romeică, îi răpi cu puterea oraşele şi ţinuturile macedonice şi tesalice cîte le mai păstrase şi ceru de la împăratul Emanoil tribut în toată forma. Acest din urmă ceru ajutor şi apărare de la sultanul Mohamed, fratele şi rivalul lui Musa în Asia, îl pofti dincoace în Europa, ceru de la el făgăduinţă pozitivă că va veni, se armă cît putu şi ştiu, afară de aceasta, să-i mai contrapuie lui Musa pe un alt pretendent şi protivnic, recunoscînd pe Urchan, fiul nevrîstnic a lui Suleiman, de moştenitor legiuit şi urmaş al tătîne-său, îl aduse şi pe acesta din Asia în Europa, îl trimise la Tessaloniki şi-l ajută pe sub mînă cu de prisos. Musa năvăli cu puterea sa de oşti asupra lui Urchan, prinse pe acest nepot prin trădarea pusă la cale a educatorului şi conducătorului Balaban, pe care ştiu să-l cumpere, şi-i luă viaţa, după care partizanii lui se risipiră de sine. Acuma Musa se-ntoarse spre Constantinopole, începu împresurarea în toată forma, dar din cauza bunei apărări bizantine şi a deselor ieşiri a garnizoanei nu putu să-şi ajungă scopul şi suferi înfrîngere într-o luptă navală, biruit de vrednicul admiral grecesc Emanoil, fiul coimperatorului Ioan. Între acestea Mohamed sosise la Constantinopole, giurui solemn legămîntul încheiat cu împăratul şi puse şi pe compasciscent să întărească legămîntul asemenea cu jurămînt solemn. Conform acestei învoieli Mohamed, în caz de-a învinge va fi şi rămînea singur stăpînitor al întregii-mpărăţii otomane, dar în caz de-a fi biruit va afla oricînd, cu oastea împreună, primire de bunăvoie îndărătul zidurilor Constantinopolei.

---

[a] Laonicus Chalcocondylas, [*De rebus turcicis*], Bonnae, 1843, pag. 174–176. Ducas, *Historiae byzantinae*, Bonnae, 1834, pag. 88–91.

Cînd înaintă deci împrotiva fratelui său în fruntea trupelor proprii şi a unei mici cete de bizantini, se-încinse bătălie în locul numit Ingighis, nu departe de Constantinopole, o bătălie plină de schimbări în care Musa rămase biruitor şi puse pe Mohamed astfel pe fugă, încît acesta îşi mîntui cu mare ce viaţa. Retrăgîndu-se Mohamed în Constantinopole, îşi veni în curînd în fire şi reînnoi de acolo atacul său asupra lui Musa, dar tot aşa făr-de rezultat ca şi întîiaşi dată. Lipsa de succes a luptei pe de o parte, pe de alta rocoşirea şi răzvrătirea unor vasali din Asia îl hotărîră pe cumintele Mohamed să se întoarcă în împărăţia sa asiatică, după a căreia deplină liniştire şi asigurare avea de gînd să reînceapă campania asupra lui Musa cu mai mare perspectivă de succes, o propunere pentru a cărei executare el se crezu pe deplin harnic în al doilea an următor (1412).

Mircea reînnoieşte legămîntul cu Polonia.

Neştiindu-se la ce capăt o să iasă criza din casa domnitoare a Osmanilor şi avînd în vedere tenacitatea regelui Ungariei, Sigismund, care amîna numai, dar nu desista la pretinsele sale drepturi asu ra Valachiei, iar perspectiva unui ajutor osmanic la caz de nevoie fiind problemati i şi neputîndu-se cîştiga decît iarăşi cu preţul propriei neatîrnări, Mircea hotărî s şi întărească vîrtutea prin atragerea unei a treia puteri însemnate. Deci la 17 ma 1411 el încheie la Imoïow cu regele polon Wladislaw Iagello un tratat defensiv s re a-şi da reciproc ajutor contra Ungariei, eventual însă şi condiţionat şi contra alto inamici, iar acest tratat îl încheiară mai cu aceleaşi condiţii ca şi pe cel de la Sucea a în cursul anului 1390. În noul document al tratatului se pune ca principal motiv l învoielii nu numai iubirea prietenească, ci şi o legătură existentă de înrudire prin sînge între cei doi regenţi, dar istoria nu ne dă despre aceasta din urmă nici o lămurire mai deaproape; ba chiar despre vro legătură pe cale nelegitimă, care s-ar cam potrivi cu feliul de trai al lui Mircea, nu ne putem pronunţa din cauza lipsei de date[a]. Supărarea lui Wladislaw pe Ungaria şi legătura sa cu Mircea răsărise din purtarea plină de contraziceri şi egoistă a regelui maghiar Sigismund, care, deşi ales arbitru în pricinile dintre regele polon şi ordinul german din Prusia, totuşi în anul 1410 puse trupele sale să irumpă în Polonia sub conducerea lui Siborius, voievodul Ardealului, şi să pustiască oraşul Sandez numai în favorul ordinului german. Legătura cu Mircea avu efect chiar numai prin încheierea ei, căci, îndată după ce ea se obştise, prelaţii şi baronii unguri orînduiră o solie însemnată ce consista din arhiepiscopul Ioan de Gran şi alţi demnitari, solie pe care o trimiseră către regele şi senatul Poloniei spre a-i împăca pentru incursiunea din anul trecut.

---

[a] Dogiel, *Codex diplomaticus Regni Poloniae*, t. I, pag. 600.

În anul 1412 Mohamed înnoi campania sa de atac împrotiva lui Musa, îşi trecu oştile în Europa cu corăbiile ce i le pusese la îndemînă împăratul Emanoil, veni apoi în persoană spre a saluta pe împăratul la Constantinopol, ocoli însă oastea de împresurare a protivnicului său concentrată înaintea acestui oraş şi-şi împărţi oastea sa în două părţi, din care una apucă de-a lungul mării preste Byzia, cealaltă pe drumul drept ce ducea prin mijlocul ţării la Adrianopole, unde urmă împreunarea amînduror părţilor oştirii. Cu toate acestea el lăsă pe mai tîrziu luarea acestui oraş şi înaintă cu înţeleaptă socotinţă spre marginea Serbiei, pentru a da atît craiului Serbiei, Ştefan cît şi altor guvernatori învecinaţi şi căpetenii de oşti posibilitatea de-a trece la el şi de-a se alipi de partidul lui, lucru de care pînă acum fusese împiedecaţi prin oastea ce sta la mijloc, a lui Musa. Musa se ţinea de paşii contrariului său, se încurca numai în harţe mici, evitînd orice bătălie mai mare, dar, cu toată apărarea, nu putu să oprească irumperea trupelor inamice prin trecătorile Balcanilor şi trecerea lor în şesul sîrbesc. Aci se împreunară cu Mohamed nu numai craiul Serbiei, Ştefan, ci şi alţi paşi şi bei turceşti, iar mai cu samă Nestorul lor, Ewrenos beg de la Ienigèwardar a fost adevăratul suflet al conspiraţiunii contra tiranului Musa ; şi c-o putere de oşti întărită astfel şi care inspira respect Mohamed se îndreptă spre sud, unde, în şesul de la Tschamurli între oraşele Ichtiman şi Sofia nu departe de rîul Ikra, se şi încinse bătălia hotărîtoare, la a cărei primire Musa, înghesuit din toate părţile, era acum silit, cu toate că prin lepădarea de mai înainte a celor de mai sus şi prin cea următoare a altor vasali mulţi, şi a altor contingente, luptătorii săi se împuţinaseră în mod considerabil. În oastea lui Mohamed aripa stîngă o comanda principele sîrbesc Ştefan, pe cea dreaptă Ewrenos beg cu fiii săi. De la începutul bătăliei Hassan, aga ienicerilor, nu numai că trecu cu toţi oamenii săi la Mohamed, dar avu chiar cutezarea de-a veni călare spre şirurile de bătaie ale lui Musa şi de-a le provoca energic de-a se lepăda de Musa, a cărui tiranie e îndeobşte cunoscută, şi să ia parte lui Mohamed, un regent exemplar, pe care îl numi cel mai bun vlăstar al casei lui Osman. Aflînd aceasta, Musa plin de mînie s-aruncă asupra trădătorului, îl ajunse din fugă şi-l spintecă în două cu sabia; dar, fiindcă prea se apropiase de cetele inamice, servitorul lui Hassan izbuti să-i taie cu totul braţul ridicat spre lovire. Viteaz ca un leu cum era el, se întoarse spre luptă în şirurile foarte topite alor săi; dar cînd aceştia zăriră pe stăpînul lor schilodit, văzură în el pe cel judecat de ceri şi trecură c-o grabă ce semăna a fugă în partea lui Mohamed.

Părăsit de toţi, fără ajutor şi tovarăşi, Musa dete dos să scape prin fugă, îndreptîndu-se pe un cal repede spre Valachia. Dar, necunoscînd drumurile, dete într-o mlaştină, de unde-l scoaseră călăreţii inamici ce-l urmăreau şi fu dus înaintea lui Mohamed, care porunci să-l gîtuie cu ştreangul. Însă mortului Mohamed îi făcu onori princiare, arătă mare întristare, zise să se ţie un serviciu funebru solemn şi să ducă cadavrul la Brussa, unde i se aviză drept căpătîi din urmă un loc în cripta familiei domnitoare alături cu tatăl său Baiazid I şi cu fratele său Suleiman. Cu domnia de doi ani şi jumătate a lui Musa se săvîrşi deci regretabilul război între fraţi a fiilor lui Baiazid I şi începu unitatea restabilită şi autocraţia Împărăţiei osmane sub Mohamed I[a].

În Musa, regent pe cît de darnic pe atît de tiran, Mircea Voievod nu pierdu numai un prieten intim şi un protector personal, ci, ce era mai mult pentru dînsul, un aliat credincios, un chezaş pe care te puteai întemeia şi un apărător al neatîrnării

---

[a] Laonicus Chacocondylas, *De rebus turcicis*, Bonnae, 1842, pag. 175—183. Ducas, *Historiae byzantinae*, Bonnae, 1834, pag. 87—97.

Valachiei. E drept că Împărăția osmană avu în Mahomed I un stăpînitor escelent, pre cît de nobil și de înțelept pre tot atît de viteaz și cavaleresc, iubitor de oameni și blînd, dar puternic și întreprinzător totodată sau, cum zice un istoric turcesc „un Noë care mîntui mult primejduitul chivot al Împărăției din potopul tatarilor și din stîncile dezmembrării". Nu era greu de prevăzut că, față c-un asemenea principe cu mult superior și după cea din urmă complicare, neatîrnarea Valachiei va sta la grea cumpănă. Și-ntr-adevăr în anul 1413 Mahomed și dete poruncă unui corp cercetaș osman, care intră pustiind și prădînd în Valachia spre a o pedepsi pentru legătura intimă și alianța cu Musa. Mahomed însuși restabili mai întîi liniștea în partea asiatică a Împărăției, apoi purcese spre Dunăre, luă cetățile Isacce și Drista-Kalè (Silistria) întări Giurgiul c-un fort și puse în el garnizoană cîtă trebuia pentru a îngreuia valahilor trecerea Dunării. Înghesuit astfel și nesimțindu-se egal cu puterea osmană, Mircea trimise în anul 1414 soli proprii la Curtea din Adrianopol, ceru și căpătă pace, încheie despre aceasta un tratat, se îndatori să plătească un tribut anual în felul și după măsura pe care le va dicta Mahomed însuși și trimise ca ostatici pe doi fii ai săi și trei fii de boieri mari.

Pe solii de pace valahieni, sîrbi și bulgari și de alte neamuri sultanul îi primi cu multă distincțiune, blîndeță și seductoare prietenie, îi invită la ospețe strălucite, le închină păharul cu cinste și îi concedie apoi binevoitor cu următoarele cuvinte: „Spuneți domnilor voștri că primesc de la toți pace și dau tuturor pace; dar cine va pune curse păcii, împrotiva aceluia să se întoarcă Dumnezeul păcii" [a].

Răscoala lui Mustafa cel mincinos. Părtinirea lui Mircea.

Iubitor de libertate și harnic de fapte precum era Mircea, desigur că o pace cumpărată cu datoria de-a plăti tribut nu putea să fie pe gustul lui și ura sa acoperită contra lui Mohamed găsi curînd ocazie să se arate în faptă. În anul 1415 răsări deodată fiul lui Baiazid, Mustafa, a cărui urme pierise în bătălia contra lui Timur de la Angora, susțiind identitatea sa ca pretendent al tronului și începu să lucre pentru răsturnarea lui Mohamed, căci pe temeiul nașterii avea un drept mai vechi și mai tare la domnia asupra Împărăției osmane decît cel pe care și-l aroga acesta. De partizan și de aliat jurat el își cîștigă mai întîi pe domnul de Sinope și Kastemuni, isfendiarul dușman lui Mohamed, apoi prin mijlocirea acestuia se puse în relații mai de aproape cu neliniștitul principe Mircea, care primi cu părere de bine pe solii ce i se trimiseră și-i făcu prin ei pretendentului făgăduința că-l va sprijini puternic și va conlucra la ridicarea lui pe tron. Acuma Mustafa părăsi pămîntul Asiei, nepriitor pentru planurile sale, și veni în Valachia, unde începu să-și caute partizani și să strîngă puteri de luptă de prin provinciile osmane mărginașe. Partidul avu un cîștig considerabil prin alipirea influentului guvernator al Nicopolei și fost domn al Smirnei, anume Djuneïd, care tocmai din cauza asta căzuse în dizgrația lui Mohamed, era proscris și menit a i se tăia capul, dar fugise tocmai la vreme dincoace de Dunăre în Valachia, unde se îndatoră cu jurămînt pretendentului de a-l ajuta cu credință și de-a cuceri efectiv împărăția. Mohamed [î]l declară public pe pretendent de un amăgitor de rînd, de vreme ce moartea adevăratului Mustafa se dovedise de mult și fără nici o îndoială prin declarația necontestabilă a unui om vrednic de stimă și însemnător. Dar Mustafa nu izbuti să adune pe pămînt valahian decît o trupă de 500 de oameni, și fiindcă cu atîta nici putea să esecute ceva de-a cătarea, nici putea să realizeze de unde era de-a îndemîna și cu succes atragerea altor turci în partidul său, de aceea trecu cu Djuneïd din Valachia peste Tracia în Thessalia unde spera să afle un ajutor mai spornic și o participare mai repede din partea populației și unde într-adevăr se și spori văzînd cu ochii mica sa oștire compusă din turci și români. El se apropie acuma de orașul Thessaloniki, cu al cărui comandant însemnător, Dimitrios Laskaris Leontaris, dori să intre în relație, dar pe drum fu ajuns de Mohamed ce-i venea în urmă cu putere precumpănitoare, fu atacat, bătut și după împrăștierea întregii sale oștiri fu silit să caute scăpare în acest oraș. Mohamed ceru categoric estradițiunea celor doi fugari, căci de altmintrelea amenința cu imediata cucerire a orașului, cerere pe care Leontaris o refuză poli[ti] cos, însă hotărîtor. Împăratul Manoil, căruia Mohamed îi espuse acuma dorința, refuză asemenea estradițiunea, dădu însă făgăduința obligatorie și cu jurămînt că, pe cîtă vreme va trăi Mohamed, el va ține atît pe Mustafa cît și pe Djuneïd în prinsoare, iar după moartea lui Mohamed va face cu ei ce-i vor dicta împrejurările. Mohamed se mulțumi cu această făgăduință și se declară liniștit, ba încă se obligă prin anume tratat să poarte cheltuielele de întreținere a amîndoror prinșilor cu însemnata sumă anuală de 500000 aspri (30000 galbeni sau 67000 florinți în banii de pe atunci), după care amîndoi prinșii fură trimiși la Lemnos, unde rămaseră în pază aspră așafel încît toți locuitorii insulei erau de-o potrivă răspunzători de nedosirea lor. După punerea la cale a acestei afaceri Mohamed hotărî să pedepsească în mod simțitor pe necredinciosul Mircea pentru că-i ținuse parte lui Mustafa; el trimise în Valachia un însemnător despărțămînt de oaste care pustii țara în dragă voie cu foc și cu sabie, o prădă și o arse de o aduse în genere în așa stare încît de atunci încoace oțărirea poporului contra turcilor prinse o rădăcină ce se adinci din ce în ce mai mult, se nutri prin evenimentele următoare și deveni în fine inextirpabilă [a].

---

[a] Laonicus Chalcocondylas, [*De rebus turcicis*], (edit. Bonnae), pag. 183. Ducas, [*Historiae byzantinae*], (edit. Bonnae), pag. 97—98. Dimitrie Cantemir, *Istoria Împărăției osmane*, cartea II, cap. 3, nr. 8.

Astfel Mircea, cu toată capacitatea lui strategică și cu toată dibăcia diplomatică ajunse totuși acolo de se văzu vasal turcesc și Valachia scăzută la treapta de provincie tributară, încît de acum înainte, cu toate că se păstrase neatins guvernul neatîrnat înlăuntru, el și țara erau totuși subordinați poruncilor sultanului osman.

În zilele lui Mircea Vodă nici s-a căutat, nici s-a dobîndit întemeierea unei neatîrnări bisericești a țării, măcar pe atîta pe cît se realizase în Moldova.

Vălmășag bisericesc în Valachia.

Amestecarea și împreunarea diecezei Valachiei cu alte provinții bisericești, împănarea cu arhipăstori și preoți de naționalitate străină, deci piedeca produsă prin acestea de-a se forma o biserică națională, în fine deplina atîrnare a administrației bisericești de bunul plac al patriarhatului erau atunci la ordinea zilei și nu găsiră improtivire din partea lui Vodă, care era preocupat de mai mari planuri politice. În acest spirit vorbește edictul patriarhului ecumenic Antonios din luna lui august al anului 1394, prin care mitropolitul Valachiei se admite și pentru dieceza Bulgariei cu scaunul în Tîrnova și e împuternicit a îndeplini toate funcțiile episcopale, esceptîndu-se numai instalarea unui episcop. În anul 1394 se vede-a fi un slav, anume Iasko, mitropolit al Valachiei și către dînsul se adresează ordinațiunea din același an a patriarhului, prin care acesta voiește să-și păstreze drepturile ctitoricești asupra paraclisurilor mănăstirești aflate în Valachia, încredințînd îndealtmintrelea administrația lor canonică mitropoliților după vremuri a arhidiecezei respective. Această cumulare a mai multor cirje arhipăstorești în una și în aceeași mînă se esplică prin vălmășagul confesional din țară și prin silințele energice și cu zel reațițate a unor puternici amici ai uniunii, prin a căror asistență și înrîurire biserica grecească din Principatele dunărene era subminată cu hărnicie, încît ajunsese să se clatine. Ocupat cu războaiele cu turcii, armîndu-se mai ales pentru acea campanie care-l conduse la bătălia de la Nicopole, principele Mircea avea tot atîta nevoie de Apus ca și împăratul Manoil Paleologul (1392—1425), care se adresă către papa Bonifaciu IX cu rugămintea de a-l ajuta împrotiva lui Baiazid (1398) și izbuti de se porni o cruciată, fiindcă papa nutrea speranța că cei de lege grecească tot se vor întoarce cu vremea la biserica romană. Atragerea sau cel puțin îngăduirea unor episcopi cu opinii unioniste se recomanda de sine principilor dunăreni. În vremea aceasta episcopi necompetenți căutau în interesul papismului să capete în puterea lor Valachia și s-o înstrăineze de patriarhatul ecumenic, precum o încercase aceasta în Moldova cu oarecare succes. Spre a lupta cu dînșii și a-i respinge, patriarhul Antonios și-a pus ochii pe protopopul (πρωτοπαπᾶς) Petru, originar din Moldova, pe care-l trimise-n Valachia pînă ce se va restabili orînduiala, și anume pînă la întoarcerea mitropoli-

[a] Laonicus Chalcocondylas, [*De rebus turcicis*], (edit. Bon), pag. 202—204. Ducas [*Historiae byzantinae*] (edit. Bon), pag. 117—121, 145—148.

tului legiuit care plecase între acestea la Tîrnova; deci pentru atîta vreme patriarhul l-a însărcinat pe acest protopop Petru cu gestiunea mitropoliei din Valachia și i-au poruncit mai cu samă ca să caute a destitui pe episcopii mincinoși cari petreceau acolo, pentru a se putea ridica deasupra poporului și principelui țării escomunicarea ce se rostise asupra lor.

Între acestea opoziția contra patriarhatului ajunsese în Moldova la culmea ei și țara amuțată tare de boieri se zbătea contra primirii mitropolitului Ieremia ce i se orînduise. Deci în contra neascultătorilor se rosti escomunicarea bisericească, care după cîțiva ani a fost ridicată prin hotărîrea sinodală de către partiarhul Matei, dar numai de deasupra preoțimei și poporului, atîrnînd mai departe asupra capetelor boierilor, fiind ei adevărații începători ai învălmășelii. Mai curînd se liniști mișcarea religioasă din Valachia către mitropoliții căreia, ce erau totodată și eparhi, se trimise un edict patriarhal în anul 1401 cu ordinul că, după curățirea clerului și poporului din Moldova de escomunicarea rostită, preotul Isidor venit din Moldova, ce fusese interzis dar acuma curățit, să fie admis în toate drepturile cinului preoțesc, deși primise hirotonia din mîna episcopului Iosif, căci acestuia din urmă, deși încărcat c-o crimă, nu i se luase dreptul hirotoniei; în același edict patriarhul poruncește mitropolitului de-a dispune toate cele de cuviință pentru a instala în toată regula în tot cuprinsul Valachiei duhovnici [a].

Pe zi ce mergea direcția administrației bisericești și poziția ierahilor rînduiți în țară luară calea bătută și normală, iar supremația patriarhatului fu din nou recunoscută de bunăvoie. Cu mult înaintea sfîrșitului zilelor sale Mircea ajunse să vadă pace așezată în biserică pămînteană.

Ostenințele lui Mircea pentru mănăstiri și negoț.

Evlavia și frica lui Dumnezeu și le dovedise voievodul încă de mult prin întemeierea multor mănăstiri, simțindu-se încurajat și pornit spre aceasta atît de spiritul timpului de atuncea cît și de pilda ce-i dedese părinții și străbunii lui. Mănăstirea Tismana cu hramul Maicei Domnului, începută de tatăl său Radul, apoi sfîrșită pe deplin și dăruită c-o moșie cu același nume de către premergătorul său Dan II, înzestrată altfel cu mare avere și de principele sîrbesc Lazar, Mircea o patronă asemenea c-un zel deosebit, căci o dărui pe mănăstirea aceasta în anul 1387 cu mai multe sate și cu venituri însemnătoare, iar la anul 1392 dispensă moșia Tismana de orice dări, prestațiuni și sarcini, declarînd-o închinată curat numai în folosul mănăstirii [b]. În noiemvrie 1407 Mircea, daca merse cu mare alai la Severin, unde avea să se întîmpine cu regele Sigismund, apucă drumul prin Tismana, se opri aci cîteva zile și încuviință rugămintea egumenului Nicodim de a se da adecă acelei mănăstiri dreptul esclusiv al pescuirii în rîul Tismana și al pășunării între satul Tagora și munte. În hrisovul dat pentru aceasta Mircea [î]și zice lui-și: „Mare voievod și autocrat preste toată țara ungro vlahică, transcarpatină și tătărească, duce de Amlaș și Făgăraș, domn al Banatului de Severin, singur despuitor peste ambii țărmi ai întregei Dunări pînă la marea cea mare și preste orașul Silistria" [c].

Daca răposă egumenul Nicodim, stătu în locu-i proistos mănăstirii ieromonahul Agathon. Mircea iar se dovedi darnic, căci descărcă toate moșiile ce i se cădeau mănăstirii Tismana de orice dare, prestație sau sarcină către visterie și Curtea domnească, descărcare ce se cuvenea esclusiv numai acestei mănăstiri ca proprietară adevărată a acelor bunuri [d]. Principele sîrbilor, Ștefan, reînnoi în anul 1407 dania făcută deja de tată-său, Lazăr, a bunurilor aflătoare în Serbia și, fiindcă aceste erau pustiite și fără locuitori din cauza evenimentelor războinice, el îngădui nu numai foştilor locuitori, pribegi de atunci încoace, întoarcere fără supărare, ci le dete atît lor cît şi oricui ar mai dori să se aşeze pe acele moşii asigurarea că vor fi primiţi cu bună pace şi vor fi liberi de toate dările, prestaţiunile şi sarcinele către stăpînitorul ţării, afară numai dac-ar fi comis crime mai mari, citate anume, care esclud de la dreptul de-a se aşeza [a]. Mircea Vodă mai întemeie tot în anul 1392 mănăstirea Cozia ş-o înzestră cu bunuri şi posesiuni însemnate între cari numărăm anume: Geneştii, Luncanii, Bogdăneştii, Sevestrenii, Troieneştii, Buchereştii. Asemenea mai întemeie în cei dentii ani ai domniei lui mănăstirea Cotmeana, căreia-i rîndui mijloace de subsistenţă şi de ce-i trebuia cu de prisos. În anul 1399 el iertă moşiei Polcăuţii toate îndatoririle de bir şi sarcini către domnie, precum şi datoria de-a pescui trei zile pe an moruni pentru masa domnească, fiind această moşie a mănăstirii Strugalea cu hramul Maicei Domnului; şi tot mănăstirii acestia Vodă-i rîndui 15 chible de grîu şi două buţi cu vin, să aibă a le lua în tot anul de la Curtea domnească. Au aşezat ca nimeni să nu se potrivească a clăti sau schimba aceasta nici în zilele lui, nici în ale fiului său Mihail, drept care pe hrisovul domnesc sînt iscăliţi ca martori miniştrii săi ca cei mai de samă boieri de sfat; anume banul Radu, vistieriul Manciul, logofătul Baldovin [b].

---

[a] Πρακτικά τοῦ Πατριαρχείου τῆς Κωνσταντινουπόλεως, fol. 89, 97, 99 și 193. *Codex manuscriptus historicus graecus bibliothecae C. R.*, Vindobonensis no. 48.

[b] Venelin, *Wlacho-bolgarskia Gramote*, pag. 9, unde se află tipărit *Hrisovul de danie a lui Mircea*, dd° Argeș, 27 iunie 1387.

[c] *Hrisovul de danie a lui Mircea*, dd° 23 (sau 24) noiemvrie 1407, tipărit în Venelin, *Wlacho-bolgarskia Gramote*, Petersburg, 1840, pag. 22.

[d] *Hrisovul de descărcare, fără loc și dată, în orice caz însă după 1301;* tipărit în Venelin *Wlacho-bolgarskia Gramote*, pag. 26.

Mănăstirii Vodiţa, întemeiate de unchiu-său după tată, Vlad I Voievod, Mircea îi întări şi-i spori posesiunile şi privilegiile ce le avuse pîn-acuma, îi concese dreptul de-a-şi alege singură egumen, drept pe care în acelaşi hrisov îl recunoaşte şi pentru mănăstirea Tismana. Şi din partea ungară mănăstirea Vodiţa se bucura de-o tratare prietenoasă; căci în anul 1418 regele şi împăratul Sigismund dădu călugărilor voie de-a căuta pe teritoriu unguresc atît păşune pentru vite cît şi orice le-ar mai fi trebuit din ale traiului [c]. Şi principele Serbiei, Ştefan, manifestă o deosebită bunăvoinţă pentru această mănăstire, căci în anul 1407 îi recunoscu moşiile situate pe teritoriu sîrbesc şi dăruite ei de către tată-său Lazăr, iar pentru a se înmulţi populaţia de pe acele moşii el purtă de grijă ca toţi aceia cari vor recruta colonişti să fie scutiţi de dări şi sarcine [d].

După interesele bisericeşti se luară în consideraţie întrucîtva şi trebuinţele comerciale ale ţării. Aliat cu Polonia prin tratatele de la a[nul] 1390 şi 1391, Mircea deschise negoţului polon porţile Valachiei. El învoi negustorilor poloni şi litvani introducerea nelimitată a orice soi de marfă, îi îndreptăţi să cumpere şi să vînză liberi şi-i îndatori să plătească numai una dată vamă şi anume în capitala Tîrgovişte, declarată emporiu, îi scuti de orice altă răspundere de vamă în tot cuprinsul domniei sale, le-ngădui intrarea în toate oraşele, tîrgurile, porturile şi satele şi tot spre uşurarea negoţului orîndui că, în cazurile cînd venitul vămii ar fi arendat, arendaşul vămii să poată cerceta cîtă vamă se cuvine a se plăti, însă totuşi numai ocîrmuirea singură s-o poată fixa şi încasa [e].

Săvîrşirea lui Mircea. În primăvara anului 1418 Mircea părăsi priveliştea lumii acestia, sfîrşi o stăpînire pe cît de bogată în fapte pe atîta şi de lungă şi află în mănăstirea Cozia căpătîiul liniştei de veci. În privirea nesecatului său gust de întreprinderi, a mînuirii planurilor, a siguranţei privirei, a îndrăznelii în esecutare, acest regent stătea ca un model şi, daca nu izbuti să-şi mănţie pîn-în capăt neatîrnarea, cea mai mare ţintă ce-o gonea, el totuşi căzu numai sub acea soarte neoprită care, zîmbind osmanilor, atîrna cu atîta fatalitate asupra Impărăției bizantine și în contra căreia marile state europene se opintiră în zădar. Mult ocupat în afară, împresurat și pîndit de mari primejdii și luptîndu-se pentru existență, el totuși dărui oarecare atenție și artelor păcii și știu să mănție în țara lui acea pace care e atît de neapărată pentru avîntul dinlăuntru și pentru prosperarea vieții cetățenești. Desfrîul său sexual se răzbună asupra dinastiei sale, căci bastarzii produși cu țiitorile sale răpiră în sfîrșit domnia de la urmașii săi legitimi. O asemenea soarte avu chiar fiul său legiuit, Mihail, destinat a-l moșteni, care îndată după moartea tătîne-său căută să se puie în posesiunea țării și eliberă deja hrisoave domnești. Astfel dete la 5 iunie 1418 din Argeș un document de privilegiu pentru coloniștii germani din orășelul ardelenesc Helta, prin care le dădea acestora dreptul de-a-și paște vitele în munții Valachiei și pe lîngă acestea le dădea asigurarea că-i va apăra efectiv pe ei și orășelul lor contra oricărui atac dușmănesc [a].

---

[a] *Hrisovul* respectiv a principelui sîrbilor, Ştefan, e tipărit în *Archiva istorică a Romăniei*, Bucureşti, 1865, t. I, pag. 17. — Ca crime mari, cari escludeau, sînt privite de acest document următoarele: Leziunea maiestăţii şi vînzarea de ţară; prădarea înalţilor funcţionari ai statului; omorul; prădarea de biserici; răpirea fetelor; în fine dosirea din robie. Toate celelalte crime nu formează o piedecă şi se iartă de principe.

[b] *Hrisovul de danie a lui Mircea,* dd° Giurgiu 11 mai 1399, tipărit în Venelin, *Wlacho-bolgarskia Gramote,* pag. 36.

[c] *Hrisovul de îngăduire a lui Sigismund,* dd° Hagnow 14 iulie 1418; tipărit în Venelin, *Wlacho-bulgarskia Gramote,* pag. 36.

[d] *Hrisovul lui Ştefan,* în *Archiva istorică a României,* Bucureşti, 1865. tom. I, pag. 17.

[e] *Hrisovul de negoţ al lui Mircea, fără loc şi dată,* tipărit în Hăjdeu, *Archiva istorică a României,* Bucureşti, 1865, tom. I, pag. 3.

CAPITOLUL VI

ÎNCEPUTUL EXISTENȚEI DE SINE A MOLDOVEI SUB PRINCIPI PROPRII

În întinsa regiune care, începînd de la marginea Ardealului ajunge spre ⟨miazănoapte⟩ [miazăzi] pînă în Dunăre, spre răsărit pînă în Marea Neagră și care multă vreme s-a chemat Cumania, au locuit două veacuri aproape poporul cumanilor, numit și uți și polovți, de o sălbatecă necultură, nomadizînd și războindu-se pentru a prăda, c-un cuvînt într-un mod primitiv, cu totul propriu; el trăia cu vînătoarea, cu pescuitul și cu creșterea de vite și nu suise încă nici o treaptă a agriculturei, așa că îndeosebi marea întindere de pămînt însemnată mai tîrziu cu numele Moldova rămase într-una o țară de pășuni, nelucrată. Numai cauza asta ar fi fost deajuns pentru ca populația să fie, în termin de mijloc, mică; dar ea scăzu, de nu se mai băgă de samă, în urma pustiitoarelor năvăliri ale mongolilor și tatarilor. Acești din urmă — e drept — că nu putură pătrunde cu foc și sabie pînă în Tracia, dar din Moldova, unde se așezase sub Tzakas, fiul lui Nogaï, au fost scoși și alungați de hanul mongolilor Toktaï. Atacați de repețite ori, parte bătuți și îngrămădiți de regii Poloniei și ai Ungariei, cari prinsese la putere și curaj, tatarii se retraseră la urma urmelor la matca așezării lor, lîngă Don și în Crîm. În Moldova suferiră o învingere totală mai cu samă despre voievodul Ardealului, Ștefan Laszkovici, pierdură pe cîmpul de bătălie pe conducătorul lor, Athlamos, și în mare parte se mutară cu așezarea ca și connaționalii lor lîngă Don și în Crîm, de unde prinsese a roi, iar parte se mutară în Delta insulelor Dunării.

Astfel Moldova, această țară bogată și frumoasă de pajiști și de păduri, era aproape deșartă de oameni; nesupărată de nimeni și necontestată, rămase deschisă în urma emigratului popor de nomazi, o avere a nimărui pentru cel întîi venit care ar fi avut putere de acțiune și ar fi luat-o în posesiune. Înainte de-a se întemeia un singur stat și încă de sine stătător în Moldova, se formară alte comunități mici politice, atîrnătoare de puternicele state vecine, care, prea slabe fiind pentru a exista de sine, nu-și puteau duce traiul decît la umbra unei puternice supremații străine. O asemenea comunitate politică se formase în cursul veacului al doisprezecelea în partea de sud a Moldovei, cu scaunul la Bîrlad, ridicată sub suzeranitatea regelui Galiției și ca principat feud își manifestă existența în comunicația sa în afară. Astfel procedă Iwanko Rostisawowicz, principele Bîrladului, cînd în anul 1134 scuti pe negustorii greci din Mesembria de-a plăti vama imediat la intrarea mărfurilor prin granițe și le permise a o răspunde înlăuntrul țării și anume la Tecuci și la Bîrlad; apoi le mai învoi ca să nu fie obligați a-și vămui altundeva decît numai în orașul Micul Galați toate mărfurile moldovenești, unguerești, rusești și boheme pe care ei le-ar cumpăra spre a le esporta [b].

---

[a] Engel, *Geschichte der Wallachei*, Halle, 1804, pag. 164.

[b] *Hrisovul de permisiune a principelui Iwanko Rostislawowicz*, dd° 20 mai 1134. Vezi : *Archiva istorică a României* din a. 1864, pag. 16, no. 16.

Bogdan-Dragoș voievod. În anul 1359 se puse în fruntea românilor așezați în comitatul Maramureșului din Țara Ungurească un cap cu minte, inimos și cu vază, anume Dragoș, fiul lui Bogdan, însemnat mai adeseori cu numirea duplă de Bogdan-Dragoș [a], și acesta hotărî să îndeplinească în faptă via lor dorință atît după un loc de așezare mai favorabil și osebit de alții precum și după o existență proprie ca stat; căci românii, fiindu-le pămîntul muntos și puțin roditor și neputînd suferi necuvenitul amestec teritorial de pînă acuma cu poporul rutean, erau împinși de un nerezistibil dor de-a emigra. Dar aceasta nu se putea întîmpla fără luptă crîncenă, căci voievodul Sass, unul din căpeteniile românilor, se opuse emigrării cu cuvîntul și cu fapta și a trebuit înfrînat și înlăturat din cale de către voievodul Bogdan-Dragoș pentru ca exodul spre Moldova să fie cu putință. Căpeteniile neamului, avînd fierbinte gelozie și lucrînd cu rivalitate unul în contra altuia, poftind cu asupra de măsură amîndoi pretendenții puterii să domnească asupra aceluiași neam fără împărțeală, gusturile unuia din căpetenii ca să se dezbine și să întemeieze o domnie de sine stătătoare pentru a-l slăbi pe protivnicul lui, îngrijirea acestui din urmă de-a i se micșora puterea și de-a-și pierde influența asupra rămășițelor de populație din Maramureș, mascarea interesului personal cu loialitatea pentru coroana Sf. Ștefan: toate motivele acestea, împreunîndu-le cu instinctul de-a-și înbunătăți soartea și cu mania de înnoituri a poporului românesc, au contribuit puternic atît la hotărîrea de-a se scutura de supremația ungurească cît și la tendința de-a întemeia un stat nou. Cu o considerabilă, și anume cu cea mai bună parte a connaționalilor săi, Dragoș porni în acel an spre sud-ost, trecu înaltul și întinsul lanț de munți al Carpaților care circumvalează marginea Ungariei și ajunse în șesul tot atît de întins pre cît de roditor ce se destindea pînă la gurile Dunării și în Marea Neagră și care se potrivea minunat pentru descălicare, fiind mai deșert sau prea puțin presărat cu locuitori. Aici se așeză Dragoș cu mulțimea de popor ce o adusese cu sine și spre a se pomeni de-a pururea împrejurarea că în marii codri de la marginile țării aflase o specie, și pe atunci rară, de bouri, el primi capul de bour în herbul său domnesc și într-al țării. Tradiția cunoaște locul unde au fost ucis în vînat acest animal, care loc primi numele *Bourenii*. Ieșirea din Maramureș se făcuse fără știrea și peste voia lui Ludovic cel Mare, sub pretextul unei vînători la munte și, ce e mai mult, temuta manie de-a converti a acestui rege, foarte simțitoare și supărătoare pentru cei de lege grecească, fusese unul din motivele de căpetenie a emigrării. Mulțimea descălecată alese voievod al noului stat pe conducătorul ei de pînă acuma, pe Bogdan-Dragoș, iar statul ce se ridică pe ruinele Cumaniei sub numele de Moldova, înghesuit între trei puternice țări vecine, Ungaria, Polonia, și Turcia, crescu în calea unei ursite grele și spinoase. Dragoș (Bogdan) Vodă se întinse c-o deosebită predilecție și mai îndeparte pe valea Siretului, frumoasă și roditoare, care curma țara în două și al căreia cel mai fermecător loc poporul îl numi *Cîmpul lui Dragoș*, numire care o avu multă vreme, pînă în zilele lui Alexandru Vodă cel Bun și a lui Ștefan cel Mare, încît găsim pomenindu-se acest cîmp în mod autentic încă în anul 1482 [b]. Golul ivit în țara Maramureșului prin emigrarea românilor se împlu curînd după aceea (1360) prin intrarea unei însemnate cete de ruteni sub conducătorul lor Theodor Koriatowicz, căruia i se confirmă titlul de *Duce de Maramureș*.

Bogdan-Dragoș nu domni decît doi ani (1359—1361) și după săvîrșirea lui din viață a fost înmormîntat, după cum zice tradiția, în biserica de lemn durată de el la Volovăț (în partea Bucovinei). Despre cele săvîrșite în zilele lui tac și analiștii pămînteni și istoriografii străini. Dar, după cît se vede, pare că Bogdan-Dragoș să fi ajuns la adîncă bătrînețe, căci curînd după dînsul stătu domn Lațco, un vrîstnic nepot de fiu al lui. Puțina dăinuire a domniilor celor dintîi opt voievozi ai Moldovei dovedește în orice caz că era încă slab tocmită puterea statului și că existau fatale sfîșieri dinastice.

---

[a] Numirile Bogdan și Dragoș, sau cum îl scriu grecii, Dragasis, ne întîmpină și mai tîrziu; astfel spune de ex. chiar încă Laonicus Chalcocondylas *(De rebus Turcicis*, Bonnae, 1843, pag. 49) că Dragasis, regele Moesiei, și Bogdan, stăpînitorul din Rhodope, au fost siliți să i se supuie sultanului Amurat.

[b] Astfel în *Hrisovul de danie a lui Alexandru-Vodă*, dd° Suceava 8 april 1419, precum și în aceea a lui *Ștefan-Vodă către mănăstirea Tazlău*, dd° Suceava 1 fevruarie 1481, moșiile Borileștii, Pașcanii și Drăgotești se citează ca fiind pe cîmpul lui Dragoș. *Archiva istorică a României*, București, 1865, tom. I, pag. 75 și 110.

Sass Voievod. Sass Vodă, fiul și succesorul lui Bogdan-Dragoș ce-ntemeiase statul, domni numai curs de patru ani (1361—1365), nelăsînd despre faptele sale nici o trainică știre istorică. Între urmașii săi izbucniră însă sîngeroase certe pentru domnie, care se sfîrșiră c-o catastrofă fratucidă. Lațco învinse și se sui pe scaunul domniei ; ceilalți pretendenți [î]i plătiră cu viața, numai unul din ei, anume Balc, izbuti să se mîntuie cu fuga în Țara Ungurească, unde se închină cu loială supunere regelui și recunoscu supremația Ungariei asupra Moldovei. Necazul viu al monarhului unguresc pentru că românii din Maramureș părăsise fără drept și în taină țara, emigrînd și constituindu-se în stat, se manifestă pe față prin deosebite măsuri dușmănoase, deși departe încă de starea de război. Astfel în anul 1365 Ludovic cel Mare îl declară pe răposatul voievod Bogdan Dragoș, împreună cu toată dinastia, de haini și lepădați de datorie, de înrăutățiți și plini de veninul vicleniei, de instrumente oarbe a acelei neastîmpărate ambiții care, îmboldită de satana, i-a putut amăgi să fugă pe furiș din Ungaria și să ia de sine și arbitrariu în stăpînire o provincie laterală a Ungariei. În urmarea acestora regele confiscă moșiile ce le avea Bogdan Dragoș și coborîtorii lui cei haini în Maramureș, anume moșia Cuhnea Mare și cu multe cătune, ca fiind ale coroanei, apoi dărui cu ele pe voievodul Balcu, pe fiul voievodului Sass din Maramureș și pe frații săi Dragu, Dragomir și Ștefan, pentru că aceștia ținuseră cu credință la coroana Ungariei, se împrotiviseră hainilor coborîtori ai lui Bogdan-Dragoș, îi oferiseră regelui Moldova și preste tot se arătaseră zeloși în serviciu, alipiți, folositori și vrednici de răsplată [a].

În anul 1373 cei doi frați Balcu și Dragu se așezară pe o moșie cîștigată de ei, Boczko din Maramureș, își sporiră acolo numărul moșiilor și dădură ocazie de-a se naște și putința unei activități influente unei vestite familii nobilitare ungurești, anume Dragfi, răsărită mai tîrziu din coborîtorii lui Dragul. În anul 1383 regina Maria a Ungariei dărui voievodului Balcu, fișpan în Satmariu, și fraților săi cetatea Arieșului pînă la revocare și puse din capul locului pe cei dăruiți în posesiunea și uzufructul cetății. Cei doi frați, Balcu și Dragu, căpătară la vreme de pace demnitatea de comiți ai secuilor, pe cînd al treilea frate al lor, Dragomir, și un văr al lor, Tatemir, făcură zeloase servicii regatului unguresc în război. Prețuind după vrednicie meritele părintelui lor, regele Sigismund dărui în anul 1387 fiului și moștenitorul[ui] lui Dragomir două moșii ce se țineau de cetatea Huszt și erau în comitatul Maramureșului, răsplătindu-l astfel cu multă milă [b]. Cumcă numele Balcu e într-adevăr Baliza, iar numele Dragu nu e decît o scurtare a lui Dragoș se vede din confruntarea diplomei lui Sigismund I de la 12 august 1390 cu alt hrisov de privilegiu de la patriarhul Antonios din august 1391, vorbindu-se în cea dintîi despre voievozii Balcu și Dragu, într-al doilea de voievozii Baliza și Dragoș din Maramureș.

Lațco Vodă. Domnia de opt ani a lui Lațco Vodă (1365—1373) e mai vrednică de însemnat în privirea bisericească decît în cea politică. Misiunea minoriților în Moldova adusese roade bune și atît campania lui Ludovic cel Mare în învecinata Valachie (1367) precum și stăruitoarele silințe ale lui Cazimir II din Polonia și a Elisabetei reginei, muma lui Ludovic, contribuiră foarte mult spre a aduce acest rezultat. Cei doi capi de minoriți, Nicolae de Melsac și Paul de Swidinitz, primiră de la Lațco Vodă însărcinarea de-a aduce în anul 1370 la cunoștința papei Urban V cumcă el și poporul său s-au luminat mai bine prin predicele și povățuirile minoriților și că s-au hotărît de-a se lepăda de schisma de pînacuma, de-a se-ntoarce la biserica romano-catolică și de-a da ascultare Scaunului apostolic tot așa precum ascultă ceilalți principi și celelalte popoare creștine ; tot odată Vodă se rugă ca, pentru a înlătura pe episcopul greco-oriental din Halicz, căruia

---

[a] *Diploma de confirmare a regelui Ludovic I,* dd° fevruarie 1365. (Șincai, *Chronica românilor,* Iași, 1853, t. I, pag. 326).

[b] Șincai, *Chronica românilor,* Iași, 1853, t. I, pag. 526, 343, 348 și 353.

Moldova îi fusese subordonată pînă acuma, să se erige o episcopie latină cu scaunul în Siretiu, ridicînd el această localitate la rangul de oraș, deci se rugă de papa ca să și înzestreze scaunul cu numirea corespunzătoare și cu prerogativele cuvenite. Papa, primind cu bunăvoință această cerere a voievodului, dete ordin arhiepiscopului din Praga, precum și episcopilor din Breslau și din Cracovia ca, procedînd în comun acord, să primească atît pe principele cît și pe poporul Moldovei în sînul bisericei catolice, să desfacă această țară de atîrnarea ierarhică de episcopia de Halicz, să întemeieze o episcopie proprie în Moldova cu scaunul în localitatea mai mare, Siretiul, ce se va ridica la rangul de oraș, și să poarte de grijă ca să se și doteze episcopia din partea principelui și poporului moldovenesc. Totodată le porunci ca la ocuparea scaunului episcopesc să ia în considerație înainte de toate pe minoritul Andrei din Cracovia, pe care Lațco însuși îl recomandase și se rugase să-l aibă și, de va fi destoinic și vrednic, să-l și ridice în scaunul episcopesc și să-l sfințească, după ce va fi depus mai întîi în scris jurămîntul de credință și de ascultare. Lațco, cu o parte a compatrioților săi, abjura deci schisma după o formulă anume, trimisă din Roma, rosti crezul romano-catolic oral și înscris, se desfăcu de episcopul greco-oriental din Halicz și primi pe episcopul nou, dorit de el însuși, Andrei, a cărui sfințire se făcu în biserica catedrală din Cracovia de către episcopul de acolo, Florian, asistat de doi episcopi *in partibus*, și anume de dominicanul Derslaus și de minoritul Nicolae. Andrei, cu pronumele Wasito, duhovnic odinioară al reginei Elisabeta din Ungaria, se așeză deci în scaunul său în locul Siretiu, ridicat la rangul de oraș, ridică biserica cu hramul Sf. Ioan de acolo la treapta de biserică catedrală romano-catolică și se puse cu tot zelul ca să atragă la catolicism marea majoritate a poporului moldovenesc care rămăsese încă pe de lături [a].

Pe lîngă ameliorarea poziției sale față cu puternicele regate al Poloniei și al Ungariei, Lațco mai avuse și alt motiv curat personal pentru schimbarea de lege. Sătul de soția lui și dorind foarte să se despartă de dînsa, socotea că biserica cea catolică-i va intra mai iute în voie decît cea grecească, dar se văzu curînd amăgit în așteptarea lui.

Atît Urban al V-lea cît și succesorul său, Grigorie al XI-lea, refuzară despărțenia solicitată de principe. Acesta invocă tenacitatea cu care ține soția lui la legea grecească și socoti că nu poate trăi mai mult c-o nevastă supusă schismei fără primejduirea sufletului său propriu. Grigorie al XI-lea în răspunsul său laudă zelul evlavios și statornica stăruire a voievodului la singura biserică adevărată și-i pare foarte mult rău de orbirea îndărătnică a soției sale; dar el îl provocă pe Lațco de-a încerca din nou și cu zel ca să-și convertească soția, înduplecînd-o cu binele și prin pilde de credință adevărată; deci crede că, putîndu-se aștepta o întoarcere spre bine, trebuința hotărîtă a unei despărțenii nu e dovedită deocamdată, deci nici nu se poate aproba; în fine el recomandă voievodului multă precauțiune și veghiare necontenită, pentru ca, trăind la un loc c-o soție schismatică, să nu răcească el în credința lui adevărată și să nu se întoarcă la schisma abia abjurată. Lațco, pierzînd cauza aceasta de căsătorie, se potoli mult în noua sa credință, și fiindcă nici episcopul Andrei din Siretiu, cam slab ajutat de acuma înainte, nu prea avu de înregistrat progrese esențiale întru răspîndirea bisericei sale, de aceea întoarcerea în favorul catolicismului dorită de papi abia o puteai băga de samă în Moldova. Mai veni și împrejurarea că, în urma războaielor și a altor valuri dinlăuntru și din afară, episcopia Milcovului, fondată cu mult înainte, adecă în a[nul] 1347, își pierduse averea, apoi lipsind episcopul nu se mai numi altul în locu-i, pentru care episcopia încetă cu totul în activitatea ei.

Bunurile și drepturile acestei episcopii trecură în vremea acestei înțeleniri către prelații catolici supraordinați, și anume către arhiepiscopul de Gran și către episcopul Transilvaniei, cari în tenacitatea lor nu voiră să se acomodeze a le da înapoi nici atunci măcar cînd papa Grigorie XI reinstitui în anul 1371 episcopia Milcovului, numind episcop pe preotul Nicolae. Pentru a se restitui averea și celelalte drepturi reținute Scaunul papal emise ordine severe către arhiepiscopul Nicolae din Gran și către episcopul Transilvaniei, ba apelă și la ajutorul regelui maghiar Ludovic I în favorul episcopului Nicolae al Milcovului.

---

[a] *Litterae Urbani V P. P. ad Archiepiscopum Pragensem et Episcopos Vratislaviensem et Cracoviensem*, dd° apud Montemflasconem 24 iulii 1370. *Juramentum et professio fidei Andreae Episcopi Seretensis*, dd° Cracoviae 9 maii 1371. *Instrumentum publicum de Andreae in Episcopum Seretensem consecratione facta*, dd° Lemburgii, 4 augustii 1371 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, tom. II, pag. 99–101; *Monum. hist. Poloniae et Lithuaniae*, tom. I, pag. 660–664).

Raportul însă dintre reîmprospătata episcopie a Milcovului cu episcopia Siretiului, întemeiată tot atunci, nici n-ajunse la vo regulă nici la vo soluțiune statornică [a].

Dar oricum să fi fost, atîta stă că biserica latină avea în Moldo-Valachia mai multă lipsă de credincioși decît de episcopii. Nația română *(natio Wlachonum)*, simplă și lesne de-a se ajunge cu ademenirea, părea a fi o pradă sigură, numai să fi venit un impuls puternic din afară și daca afară de aceasta s-ar fi înființat și o episcopie, făcută și calculată anume pentru ea, căci nu se arăta mulțămită cu aprovizionarea cu preoți din Ungaria. Papa Grigorie al XI se adresă acuma către Ludovic cel Mare, al cărui zel evlavios făcuse deja pe-o parte a poporului român să se convertească, și-l rugă să se sfătuiască împreună cu arhiepiscopii din Gran și din Calocsa despre cum ar fi mai cu cale să se convertească românii și să vadă cum ar fi de continuat și de dus la capăt o asemenea operă a mîntuirii. În aceeași vreme se dădu din Roma ordin celor în urmă pomeniți arhiepiscopi de-a se informa daca-ar fi de vun folos de-a se fonda o episcopie osebită pentru români, apoi să se mai informeze și să-i raporteze anume cum stau relațiile personale ale minoritului Antonie de Spoleto și daca este om vrednic de încredere, căci, după cîte se pretind, el ar fi știind bine limba românească și, avînd darul elocuenței, se zice c-ar fi contribuit mult pîn-acuma la convertirea a multă samă de români, încît pare a fi foarte potrivit să poarte cîrja păstorească [b]. În orice caz intenția Scaunului roman era de-a crea episcopiei de Milcov o poziție mai liberă și mai neatîrnată de înrîurirea ungurească.

Între acestea Moldova rămase încă tot subordinată mitropolitului din Halicz în Malorosia și era espusă tuturor inconvenientelor acelora cari rezultau din depărtarea și din nesuficienta dotare a acestui scaun mitropolitan. Cînd patriarhul ecumenic Filotei numi și rîndui în virtutea unei hotărîri a sinodului pe episcopul Malorosiei Antonie mitropolit la Halicz, îl însărcină totodată pînă la-ncheiarea păcii și cu episcopiile Chelm (Holm), Tursk, Perekursk și Wolodimir, îi dete dreptul de-a alege și sfinți episcopi numai cu îngrădirea ca asemenea acte să le puie totdeauna în lucrare alăturea și-mpreună cu mitropolitul Valachiei, neavînd sufragani care să-i fie la-ndemînă la asemenea funcțiuni de mare însemnătate [c].

Pe cînd așadar în Moldova nu exista un arhipăstor greco-oriental propriu, cel din Valachia asemenea nu se bucura de-o poziție de sine stătătoare, ci trebuia să fie-ntrebuințat ca sufragan în patriarhatul Constantinopolei. Dovadă despre aceasta ne-o dă un edict patriarhal din același an (1371), dat asemenea în urma unei hotărîri a sinodului, la care luase parte și mitropolitul Valachiei, prin care se documentează numirea și sfințirea ieromonahului Athanasie de arhiepiscop al Kesariei în dieceza Kappadokiei, precum și subordinarea diecezei metropolitane din Nazianz sub conducerea numitului mitropolit Athanasie, care era totodată exarc al întregiei Anatolii [d]. O altă dovadă pentru aceasta este mărturia depusă de către preotul Ioan Platynteris înaintea patriarhului și a unui sinod la care a luat parte și mitropolitul Valachiei, o mărturie prin care se confirmă cumcă episcopul din Achelous cîștigase de la mitropolitul din Ioannina iertare și dezlegarea afuriseniei aruncată asupră-i [e].

---

[a] *Gregorius XI P. P. Ludovico, Regi Hungariae, Nicolao Archiepiscopo Strigoniensi et Episcopo Transilvano,* dd° apud Villam novam Avinionensis diocesis, 16 septembris 1371 (Theiner, *Monum. hist. Hung.* t. II, pag. 110).

[b] *Gregorius XI P. P. Ludovico Regi Hungariae, Archiepiscopis Strigoniensi et Coloconsi,* dd° Avinione, 13 octobris 1374 (Theiner, *Monum. hist. Hung.*, t. II, pag. 152).

[c] Πρᾶξις συνοδικὴ ἐπὶ Φιλοθέῳ οἰκουμενικοῦ πατριάρχου, dd° Constantinopole, mai 1371.

[d] Πρᾶξις συνοδικὴ ἐν τῷ πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως, dd° 16 Νοεμβρίου 1371.

[e] Μαρτυρία τοῦ ἱερέως Ἰωάνῳ Πλατυντέρῃ dd° ἐν Κωνσταντινουπόλει, Νοεμβρίου 1371.

Împăratul Carol IV renunță la Moldova.

Dar nu numai pe terenul confesional, ci și pe cel politic Principatele dunărene erau mult pețite, de se certau pentru ele. Împăratul Carol IV, care măritase pe fiică-sa Anna după marchionul de Brandenburg Otto (Cel Leneș), începuse cu acesta ceartă serioasă pentru multele pretenții ce le avea asupra acelui marchizat, o ceartă care amenința să degenereze în război și la care ar fi trebuit să ia parte și regele Ludovic al Ungariei, pentru că era obligat la aceasta în mod categoric printr-o legătură formală și un tratat pe care-l încheiase cu Otto. Războiul era aproape să izbucnească cînd iată că papa Grigorie al XI, care ținea foarte mult la concordia între principii creștini, atît în interesul general cît și într-al său propriu, trimise pe Ioan, patriarh de Alexandria *in partibus*, în calitate de nunțiu, ca să-ntemeieze o învoială. Împăratul se folosi de ocazia bună pentru a-și asigura posesiunea Sileziei în contra pretențiilor regelui maghiar Ludovic, carele, în puterea dreptului de moștenire după mumă-sa Elisabeta, sora regelui Cazimir III, cel din urmă Piast, ajuns în fine rege al Poloniei, se credea în drept de-a pretinde posesiunea acelei țări.

Nunțiul papal izbuti să împace interesele opuse puind la cale o căsătorie între Sigismund, fiul lui Carol IV, și Maria, fiica lui Ludovic. În fevruarie 1372 Ducele Ladislaus de Opeln, palatin al Ungariei și Thoma, arhiepiscopul de Gran, merseră rînduiți de rege la Curtea împărătească din Breslau, purtînd cu sine documentul definitiv al învoielei și cu această ocazie împăratul făgădui hotărîtor și își întări făgăduința printr-un pact giuruit în toată forma *(promittimus bona fide et sub juramento corporali)*, atît în numele său propriu cît și într-acela al împărătesei, a fiilor, fiicelor, fraților, nepoților de frate și de fii și alți moștenitori și urmași, că atît el cît și toți aceștia nu vor îmbla nici odinioară după posesiunea sau apropriarea regatelor Ungariei, Poloniei și Dalmației, nici după voievodatul Moldovei (Waywodatus Muldaviae) nici după celelalte provincii sau țări laterale ale coroanei unguresti; și chiar dacă una din aceste țări de bunăvoie s-ar declara că e gata să i se supuie, niciodată împăratul și toți cei pomeniți mai sus nu-și vor da învoirea la una ca aceasta[a]. Raportul de vasalitate a Moldovei cu Ungaria e recunoscut și atestat așadar și din partea împăratului.

Bogdan Mușat Voievod.

După voievodul Lațco, ai cărui fii rămași se chemau Bogdan, Petru, Ștefan și Roman, urmă în domnie fiul său cel mai mare Bogdan, poreclit Mușat, care stătu pe scaunul domnesc șase ani de zile (1373—1379). El avu un rival în persoana lui Gheorghe Koriatowicz, căpetenia unui neam de ruteni care stăpînea o regiune întinsă din Podolia sub supremația litvană. Capi de partidă ai nestatornicului și iubitorului de schimbări popor moldovenesc îl aleseră domn pe acest om ambițios și vestit pentru vitejia lui și-l invitară la Suceava, capitala de pe atunci, care invitare el o și primi cu noroc în fruntea unei cete armate. Dar curînd căzu sub lovirile puternicului partid al lui Bogdan și-și află pacea de veci în mănăstirea de la Vaslui. De altmintrelea, de teama tătarilor cutreierători, locuitorii Moldovei nu se prea așezau la șes, ci mai mult în orașe întărite și la margini de codru, se detrăgeau prin aceasta privirilor vecinilor lor și, afară de-o samă de fapte războinice, nu se prea vestea alta de dînșii. Lipsa desăvîrșită de orice cultură literară, prin urmare lipsa de pămînteni știutori de carte și de analiști, arbitrariul și lipsa de formă a unui trup de stat care se lupta să răsară din începuturi crude, lipsa de interes pentru asemenea stări primitive la străinătatea cu mult mai înaintată, dar totuși numai pe jumătate cultă : toate acestea la un loc ne esplică tăcerea istoriei despre dezvoltarea vieții statului și a celei cetățenești în acest Principat în vremea ce urmă imediat după descălecarea statului moldovenesc.

Tot lucrul acesta se poate dovedi și în privirea puținelor știri despre întîiul period al existenței ca stat a Valachiei.

---

[a] *Pactum Imperatoris Caroli IV et Ludovici Regis Hungariae*, dd^{o} Budae 20 fevr. 1372, Wratislawiae 14 martis 1372. (Dobner, *Monum. hist. Bohemicorum*, t. II, pag. 385—387). Acesta e cel mai vechi document în care pentru întîiași dată se face mențiune de Moldova.

Petru Mușat Voievod. După Bogdan-Mușat urmă la domnie fiul său Petru Mușat, care duse cîrma țării zece ani de-a rîndul (1379—1389). În zilele lui rivalitatea și lucrarea reciproc opusă, însă secretă, între Polonia și Ungaria în privirea Moldovei începu să se dea pe față și însuși strînsele legături de înrudire între cele două Case de regenți a amîndoror regatelor se dovediră ca nefiind îndestul de tari pentru a putea pune stavilă intereselor statelor. Amîndouă regatele căutau c-un zel egal pe sub mînă aderenți eminenți și oameni ai războiului în Moldova, pentru ca prin ei să întreție relații cu această țară și să-și sporească cu efect influența lor proprie în țară. În acest spirit se întîmplă că Vladislav, principele de Opeln, în calitatea sa de regent vremelnic al Poloniei, dete în anul 1378 comandantului de arcași, românului Alexandru, moșia Hodlo lîngă pîrîul Tîrnova, permițîndu-i totodată ca administrația și justiția pe această moșie să se poarte după dreptul românesc. Regina Ungariei, Maria, exercită chiar fără jenă un drept de suveranitate asupra Poloniei, dăruind în anul 1383 o moșie din Galiția ostașului moldovenesc Iosif, fiul boiarului velit Petru [a].

Sub stăpînirea lui Ludovic cel Mare regatul unguresc ajunse la mare putere și vază, dar sub administrarea personală a fiicei sale, regina Maria (1382—1386) și sub conducerea mumei ei, a reginei văduve Elisabeta, suferi din contra o zguduire din temei și multă stricăciune. Deconsiderarea slabului regim femeiesc se lăți atît de tare în Țara Ungurească principală cît și în țările laterale, încît neascultarea din început a celor nemulțumiți degeneră în lepădare în toată forma, așa că anume Bosnia, Croația și Dalmația scuturară cu armele în mînă jugul maghiar. La urma urmelor însăși regina Maria și muma ei, regina văduvă Elisabeta, căzură în puterea și închisoarea sumețului vasal Horvat, ban al Croației, încît tronul rămase în faptă orfan. Cumcă o asemenea pildă trebuia să aibă un efect contagios și asupra celorlalte țări ale regatului maghiar și cumcă aceste țări începură a recunoaște în Polonia un razim mult mai puternic în contra năvălitorilor osmani decît în Ungaria rezultă ca o concluzie de sine înțeleasă din starea de lucruri de pe atunci. Puțin impuls de dinafară trebuia pentru a le face să se întoarcă de la Ungaria și pentru ca limba cumpenei să se plece în partea Poloniei.

După stingerea dinastiei Piaștilor tronul Poloniei rămăsese Hedwigei, fiicei și moștenitoarei lui Ludovic cel Mare, care fiică se mărită după Iagello, ducele Lituaniei, cu numele de botez Vladislav II respectiv al V[-lea] și, fiind ea singură în drept, îi plăcea foarte mult să se ocupe și se ocupa cu succes cu afacerile guvernului. Ea -și aruncă ochii și asupra Moldovei, unde minoritul Nicolae, numit la 1384 episcop de Siretiu, lucra cu mult succes în interesul Poloniei. Urmașul episcopului Nicolae, dominicanul Ștefan Ruteni, lucră (de la 1388) în aceeași direcție, și izgonirea influenței unguești prin cea polonă mergea cu atît mai ușor cu cît papa însuși spera mult mai mult de la Polonia decît de la Ungaria atragerea Moldovei la confesia catolică. Astfel Petru Voievod, ascultînd instinctul său de conservațiune și privind la slăbiciunea Ungariei, rezultată din turburări interne, se hotărî a recunoaște suprematia Poloniei. Deci Petru Vodă purcese cu boiarii săi cei mai aleși la Liov, unde în numele său propriu cît și în acela al poporului el prestă la 11 august 1387 omagiu formal de vasalitate atît regelui Vladislav Iagello cît și reginei Hedviga, pronunțînd supunere și fidelitate regelui, reginei, dinastiei regale și regatului Poloniei și, după datina bisericii orientale, el depuse jurămînt, sărutînd cu respect crucea și evanghelia pe care i le ținu Kyprian, mitropolitul Chievului, iar omagiul și jurămîntul prestat le întări prin anume hrisov în scris, înduplecînd și pe demnitarii săi cei mai de frunte și pe boiari să depuie același omagiu și același jurămînt pentru Polonia în numele poporului moldovenesc [b]. În documentele ieșite de la rege în privirea aceasta Petru poartă titlul de *Palatinus Moldaviae* și stă în deosebită grație la curtea polonă. Prin documente îl vedem pe Vladislav Iagello numindu-l pe Petru amic și ginere și luînd refugiu la acesta cînd avea nevoie de bani. Astfel în anul 1388 regele se împrumută de la Petru Voievod cu suma de 3000 taleri italieneşti de argint pe termin de trei ani, iar spre asigurarea împrumutului îi ipotecă atît lui cît şi frăţîni-său Roman şi urmaşilor lor oraşul şi ţinutul Halicz pînă la răspunderea sumei. Petru era obligat să apere bine contra inamicilor oraşul şi ţinutul amanetat şi în caz de trebuinţă să ceară ajutor de trupe de la regele; iar regele din parte-i se îndatorea să răspunză suma împrumutată chiar în cazul cînd Halicz ar încăpea pe mîni inamice şi s-ar pierde [a].

---

[a] *Archiva istorică a României*, dd^{0} București 1865, no. 20, pag. 153.

[b] Dogiel, *Codex diplomaticus Regni Poloniae*, t. I, pag. 597. Cromer, *De origine et rebus gestis Polonorum*, Basileae, 1568, Liber XV, pag. 243.

Petru Vodă se sili şi izbuti să cîştige pe Mircea, viteazul voievod al Valachiei, pentru Polonia şi în contra Ungariei. Astfel se încheie între cei doi voievozi şi regele Vladislav o alianţă defensivă mai cu samă contra Ungariei, iar după chibzuinţă şi în contra altor inamici, pentru a căreia încheiare definitivă şi documentală Mircea trimise la Curtea polonă din Radom pe doi împuterniciţi, iar Petru pe mareşalul Curţii sale Dugoï, unde, la 10 decemvrie 1389, se iscăli tratatul de cei trei aliaţi. Petru Vodă, legat de Polonia cu jurămîntul său de vasalitate, era aliatul natural al suveranului său, n-avea nevoie de un anume tratat de alianţă şi nici nu mai apare iscălit pe acel document, datat din Lublin în 20 ianuarie 1390, prin care Mircea şi Vladislav întăresc din nou relaţiile lor de amiciţie şi alianţă în contra poftelor de agresiune ale regelui maghiar Sigismund. Petru Muşat, părăsind priveliştea lumii, lasă în urmă-i cinci fii din căsătorie legitimă şi cu drept de-a-l moşteni: Roman, Ivaşcu, Vilcio, Iuga şi Alexandru.

Ştefan I Voievod. Război şi împăcare cu Ungaria.

Acum Moldova ne prezintă priveliştea uricioasă de fraţi şi veri învrăjbiţi, care nu numai că se submineează cu răutate unul pe altul şi se duşmănesc, ci se şi oştesc pe faţă unul împrotiva altuia chiar cu ajutor străin şi se răstoarnă din scaunul domnesc. După moartea lui Petru nu veni la rînd nici unul din fiii lui, ci se îngrămădi la domnie frate-său, Ştefan I, care nu se putu ţinea în periodul întîi al domniei decît trei ani fără întrerupere. El întîmpină încurcături grele esterne şi toane contrarie ale sorţii, cari una îi zguduiră rău neatîrnarea, alta îi avizară un punct de gravitaţie într-o direcţie cu totul opusă celei de pînă acum. Regele Sigismund intrînd la domnie în Ungaria (1387) găsi pe soţia sa regina Maria detronată şi în închisoare, regatul desfăcîndu-se, vaza şi influinţa coroanei dînd repede înapoi. Energic, cu putere de acţiune şi inimos precum era de feliul lui, hotărî să ridice din nou şi cu putere regatul şi tronul, liberă mai întîi pe regina Maria din închisoare, pedepsi în mod exemplar pe hainul ban al Croaţiei, Ioan Horvat cît şi pe cei mai de frunte complici ai lui şi-şi îndreptă armele contra Principatelor dunărene româneşti cari se îndărătniciseră, făcînd începutul cu Moldova, ce se declarase pe faţă pentru Polonia. C-o oaste reîntinerită şi cu gînd statornic de cucerire, regele irupse în Principat la anul 1390, unde însă Ştefan Vodă se sili din răsputeri să-i împiedice intrarea, puind în cumpănă toată puterea sa de luptă, întărind căile de munte, strîmtorile şi drumurile săpate ce aveau a le trece ungurii mai cu ţarcuri, mai puind curse şi lăsînd pretutindeni garnizoane de arcaşi. Avangarda armatei de operaţie, compusă din secui, o comanda Ştefan de Kanischa, un ostaş încercat, cu multă esperienţă şi stînd în mare graţie la monarhul său, care prin înaintarea sa combinată părea a oferi oştirii năvălitoare destulă siguranţă contra oricării surprinderi din partea inamicului. Corpul de căpetenie al trupei îl comanda Sigismund in persoană, la care se alăturase, cu însemnat ajutor de oaste, credinciosul primat al Ungariei, Ioan de Kanischa, carele însă apucă alt drum pentru a irumpe în ţara inamică [b].

Cînd regele, făr-a presupune deosebitele locuri de curse, începe să treacă lanţul Carpaţilor ce se ridică între Ungaria şi Moldova, se vede deodată în mijlocul acelor curse, încunjurat şi atacat pe neaşteptate de o nenumărată mulţime de arcaşi moldoveni; oameni şi cai sufer egal sub ploaia cea de săgeţi şi întreaga oaste regală se vede oprită în loc. Ungurii la nevoie estremă sar de pe cai jos, se aruncă cu inimă de leu asupra moldovenilor, taie pe mulți dintr-înșii și-i silesc să se retragă în cele mai apropiate ponoară și prăpăstii, aducînd fugarilor mari pierderi. Cu spada în mînă Sigismund își face drum în țară și pătrunde pînă la capitala Suceava.

---

[a] *Wladislaus Iagello, Petro Waywodae Moldaviae* dd° Luck 27 ianuarii 1288. *Petrus-Waywodae Moldaviae, Wladislao Iagelloni Regi Poloniae,* dd° Suczaviae 10 februarii 1388. *Archiva istorică a României,* dd° Bucureşti, 1865, no. 23, pag. 177.

[b] *Diploma Sigismundi, Hung. regis pro Stephano de Kanysa,* dd° 1397.

Ștefan Vodă [a], atît de viteaz între stînci, ponoară, codri și vizunii, pierde curajul la cîmp limpede și, nemaiputînd pune temei pe puterea sa, se pune pe rugăminți, pentru a îmblînzi mînia regelui. Cu boierii săi cei mai de frunte vine înaintea regelui, i s-aruncă la picioare și vorbește rugîndu-se următoarele cuvinte : „Glorioase Principe ! Grația ta regală să ne îngăduie iertarea pe care o cerem și să șteargă cu bunătatea ce cu mulțămită vom recunoaște-o ceea ce am greșit cu sumeție într-un acces de netrebnicie împrotiva legii fidelității ce o datorim, căci strălucirea radioasă a demnității de rege se sporește mult mai mult prin cruțarea celor biruiți decît prin nimicirea aspră a vasalului, odată neascultător, dar acum plin de căință. Tu ești regele și stăpînul nostru. Curgă dar din izvorul mărinimiei tale regale acea îndurare pe care pentru greșalele noastre n-am merita-o”. După acest cuvînt Ștefan Vodă și cu boierii își plecară capetele pînă la pămînt și așteptară cu umilință hotărîrea regelui.

Sigismund, cuprins de o pornire mărinimoasă, le răspunse. „Deși violarea înaltei noastre demnități regale s-ar fi cuvenit să fie ștearsă prin o espiațiune tot atît de mare, totuși nu ne potrivim a întuneca întrucîtva strălucirea gloriei noastre printr-o judecată aspră. Deci vă îngăduim deopotrivă cruțare și iertare și vă reprimim în buna noastră grație, dar cu condiția ca să nu se mai întîmple recidivă”. În genunchi ascultară Ștefan și ai săi mîngîietorul răspuns, sărutară bucurîndu-se și mulțumind poala hainei regești, apoi jurară regelui și regatului statornică fidelitate și plată de tribut în tot anul, făgăduințe pe cari le și întăriră cu jurămînt solemn și prin document în scris. Astfel se despărțiră amîndoi în pace și Sigismund, întorcîndu-se, dete repaos trupelor sale un an de zile, spre a se odihni [b].

Dar, oricît de simțitor fusese modul în carele Ștefan I cunoscuse puterea armelor unguerești, el avea o frică mai tot atît de mare și de Polonia, care aspira și cu mai multă îndărătnicie la Moldova. În același an în care fusese învins și umilit el dete voie lui Mircea voievodului Valachiei ca prin mijlocul solilor împuterniciți să trateze și să încheie în domneasca rezidență a Sucevei un legămînt defensiv cu regele polon Vladislav Iagello în contra regelui Sigismund (15 noiemvrie 1390).

Dar printr-o concesie atît de slabă nu se prea liniști gelozia Poloniei, carea de acuma înainte îl luă a nume de rău omagiul prestat regelui Sigismund și de-a căreia putere căta să se teamă cu atît mai mult cu cît mai ușoară era năvălirea în Moldova despre învecinata Podolie, adecă chiar de la granița țării sale. Supărarea Poloniei și nemulțămirile dinlăuntru în contra lui Ștefan Vodă le mai ațîță mai presus de toți un frate mai mic și cel mai primejdios rival al lui, Roman, care și izbuti să puie la cale o răscoală pentru răsturnarea domniei. Ștefan ceru, dar prea tîrziu, ajutor de la turci ; înainte de-a putea sosi un asemenea ajutor el era deja detronat și aruncat în temniță, bun bucuros de-a fi rămas cu viață. Roman, învingătorul său, îl urmă în scaun (1392), dar domnia lui n-a fost menită să ție mai mult timp decît aceea a predecesorului său.

Mănăstirea Sf. Mihail în Maramureș.

În zilele lui Ștefan Vodă dinaștii români Balița (Balcu) și Dragoș, așezați în Maramureș și purtînd titlul de voievozi, solicitară de la patriarhul ecumenic și cîștigară de la dînsul multe prerogative ce merită a se menționa în favoarea mănăstirii Sf. Mihail, care stătea sub patronatul lor îndeosebi și era pe moșiile lor. Spre acest scop Dragoș Voievod merse însuși la Constantinopol și-i espuse patriarhului în persoană și cu multă stăruință cererea sa. Patriarhul luă deci mănăstirea în a sa nemijlocită apărare, scutire și conducere patriarhicească o sustrase de la jurisdicțiunea arhiepiscopului respectiv, orîndui pe Pachomie, egumenul acestei mănăstiri, exarh cu toate drepturile și datoriile, avînd a se subordina numai patriarhatului și mai dispuse, pe lîngă acestea toate, ca conducerea mănăstirii, administrația averii și duhovnicia supremă pe moșiile ce se țineau de mănăstire (Selagiu, Artunti, Ongotza, Imbereki, Zizowi, Balwanezi și Bistra), sfințirea de biserici și hirotonirea de preoți precum și exercițiul tuturor drepturilor arhipăstorești să se cuvină, înlăuntrul acestei regiuni, exarhului și egumenului Pachomie. După moartea acestui din urmă cei doi frați Baliza și Dragoș împreună cu soborul mănăstirii vor avea voie să proceadă la alegerea unui egumen nou, carele asemenea va intra în drepturile și datoriile unui exarh și va purta titlul unui asemenea. Documentul formal, provăzut cu subscrierea și pecetea patriarhului de Constantinopole Antonios și prin care se întăreau privilegiile mai sus arătate, au fost dat în august 1391 la mîna celor doi voievozi pomeniți mai sus[a].

---

[a] Românii scurtează adesea cuvîntul *Woïewoda*, ținînd numai cele două silabe *Voda* și această însemnare scurtată o adaogă apoi la finele numelui propriu. Astfel Ștefan Vodă în loc de Voievodul Ștefan.

[b] Johannes de Thurocz, *Chronica Hungarorum*, in Schwandtner, *Scriptores rerum hungaricarum*, Viennae, 1746, t. I, pag. 218, *Diploma Sigismundi, Hungariae Regis, Stephano de Kanysa datum*, dd° 1397.

Roman Vodă. Roman, fratele mai mic al lui Ștefan I, cîștigă scaunul domnesc al Moldovei prin răscoală, dar nu se putu ținea pe el decît trei ani (1392–1395). Însurat cu fiica de principe Anastasia, el avu șase fii, dintre cari doi, anume Alexandru și Bogdan, jucară mai tîrziu un rol însemnat. În șesul frumos și roditor curmat de rîurile Siretiul, Bistrița și Moldova, și anume acolo unde Moldova se varsă în Siretiu, Roman zidi pe-o culme pitorescă un nou oraș de rezidență c-un castel întărit și cu zidurile de împrejmuire ajungînd în apa Moldovei, oraș căruia-i puse chiar numele său și unde-și așeză scaunul domnesc. Plin de îmmîndrire de sine, el se iscălea pe documentele, datate din capitala Roman „mare autocrat, stăpînitor și regent al Moldovei de la munte pîn-la mare" și răsplăti pe oștenii săi cu daruri foarte însemnate de moșii[b]. În anul 1393 prestă, împreună cu boierii săi de frunte, omagiu formal de vasalitate și jură credință regelui Vladislav Iagello, reginei Hedviga și regatului Poloniei, despre care act a și eliberat document în toată regula[c].

Prin întîmplările din învecinata Polonie, dar mai mult încă prin imprudența sa proprie, Roman Vodă se lăsă atras în volbura mișcărilor războinice de acolo. Căpetenia unui neam rutean, Theodor Korioatowicz, care, propriu vorbind, era vasal unguresc, avînd drept feud cetatea Munkacs, întorsese spatele feudului și suveranului său și începuse a roi spre Podolia, a căreia domnie o și luă în temeiul unei învoieli pe care-o încheie cu regele Vladislav Iagello în așa fel încît să fie primit sub ocrotire polonă și să aibă această provinție drept feud sub suveranitatea Poloniei. Cu toate acestea însă Iagello dete castelul și ținutul Kamenieț puternicului Mare Duce Witold ca feud ereditar în linie bărbătească, și atunci se aprinse lupta între cei doi investiți cu feudul pentru frumoasa țară ce li dăduse în stăpînire, și Koriatowicz puse în cumpănă toată puterea oștirii lui din Podolia, împreună cu trupa auxiliară ce i-o pusese la dispoziție Roman Vodă, pentru a-și menține Podolia și pentru a se-mprotivi năvălirii viteazului Witold. Oastea întrunită podolică-moldovenească suferi însă o grea înfrîngere lîngă Brațlav și atît de repede căzu Podolia în puterea biruitorului Witold încît lui Theodor Koriatowicz nu-i mai rămase alta decît să caute refugiu îndărătul zidurilor bine întăritei și aprovizionatei cetăți Kamenietz. Dar și acest oraș, cercetat rău printr-o ceartă ce se aprinsese între partea de garnizoană moldovenească și-ntre cea podolică, deschise curînd după aceea porțile sale învingătorului, care luă prins pe învinsul Theodor Koriatowicz și-l trimise la Wilna.

Căderea căpitanului rutean nu rămase fără urmări pentru aliatul său din Moldova, care cutezase a se lupta pe față contra lui Witold cel puternic, acest vasal favorit al lui Iagello : Roman Vodă căzu din scaunul domnesc la a[nul] 1395, urmîndu-i în domnie predecesorul său Ștefan I[d].

---

[a] *Codex manusciptus historicus graecus bibliothecae Vindobonensis* no. 48, fol. 606.

[b] *Hrisovul de danie a lui Roman Vodă*, dd° Roman 30 martie 1392. Tipărit în *Archiva istorică a României* București, 1865, t. I, pag. 18.

[c] Dogiel, *Codex diplomaticus Regni Poloniae*, tom. I, pag. 599.

[d] Engel, *Geschichte von Galizien*, Halle, 1796, pag. 617 și 618. Engel, *Geschichte der Moldau und Walachei*, Halle, 1801. Vol. II pag. 112.

Ştefan I pentru a doua oară.

Dar abia ridicaseră boierii din Moldova domn pe Ştefan I, fiul lui Laţco şi fratele lui Roman, cînd şi socotiră cum ar înlătura neîncrederea care exista împrotiva lui la Curtea polonă încă de pe vremea întîiei lui domnii, dar mai cu samă acuma cînd Moldova, dînd ajutor lui Koriatowicz, putea s-aştepte să se descarce asupră-i mînia lui Witold. Deci trimiseră solie la regele polon, Vladislav Iagello, şi-i făgăduiră că, în caz de-a se aproba ca Ştefan Vodă să ia asupră-şi domnia, se va duce în persoană atît el cît şi boierii lui de sfat la regele să jure credinţă; daca o samă dintre boieri n-ar putea să se ducă la Curtea polonă în persoană, atunci vor depune jurămîntul de fidelitate în mîna delegaţilor regeşti poloni trimişi pentru aceasta; oraşele în litigiu şi ţinuturile Sniatyn, Kolomyia şi Pocuţia ei nu le mai cerură îndărăt, ci socotiră numai că după ce Ştefan Vodă va sosi la Curtea regească se va arăta desigur dispus la dorinţa şi voia regelui în privirea altor două cetăţi, Kieszyn şi Chmiolow, pretinse asemenea din partea polonilor. Propunerea fu primită şi încă în acelaşi an (1395) Vladislav Iagelo primi în numele său şi al regatului jurămîntul de omagiu şi fidelitate al lui Ştefan Vodă, carele venind în persoană îl depuse şi oral şi în scris; cei mai mulţi din boierii săi de sfat jurară apoi mai tîrziu în ţara lor, înaintea delegaţilor împuterniciţi ai regelui [a].

Domnia a doua a lui Ştefan Vodă se întîmplă într-o epocă mişcată deopotrivă şi în cele politice şi în cele bisericeşti, într-o epocă primejdioasă. Prin sila împrejurărilor şi puterea precovîrşitoare a mişcării generale, fusese şi el răpit şi mînat în anul 1396 să ia parte la nenorocita cruciată a lui Sigismund contra turcilor, deci şi la înfrîngerea suferită de marea oaste creştină lîngă Nicopole.

Tulburări confesionale în Moldova.

Vaza şi influenţa patriarhului ecumenic avură în Moldova o stare grea, pentru că mitropolitul legiuit şi rînduit de sinod fusese împins din ţară afară şi căta să se deie ajutor grabnic, căci de altmintrelea s-ar fi furişat uniunea pe portiţa cu isteţie deschisă de nişte uzurpatori ierarhici cu ajutorul preponderanţei ungureşti şi polone. Episcopii mincinoşi, Iosif şi Meletie, neavînd nici unul din ei rînduire nici împuternicire, în bătaia de joc a tuturor legilor bisericeşti şi tradiţiilor canonice îşi arogară în mod arbitrar puterea bisericească din această ţară, alungară pe mitropolitul legiuit din dieceza sa, prin fel de fel de apucături ştiură să se furişeze şi să cîştige aprobarea şi supunerea clerului şi poporului şi încolo nici nu-i durea capul nici de patriarh, nici de sinodul lui, ba nu vrură să se retragă din demnitatea şi puterea uzurpată nici atunci cînd mitropolitul în drept îi destitui şi aruncă asupra lor anatema. În zădar s-adresă Ştefan Vodă c-o scrisoare proprie, trimisă prin protopopul Petru la patriarh cu rugămintea ca să recunoască pe acei episcopi neîndreptăţiţi. La o asemenea cerere, zicea răspunsul, nu se poate da deloc învoire, fiind anticanonică, în contra bisericei şi nedreaptă; pentru notoria lor violare a bisericii şi netăgăduita scandelă sufletească, episcopii aciia nu merită iertare nici de la Dumnezeu nici de la oameni, ci din contra să fie puşi într-un rînd cu furii, hoţii de codru şi spărgătorii de căsătorii; alungarea episcopilor fără drept şi recunoaşterea locţiitorului orînduit de patriarh sînt o condiţie neapărată pentru restabilirea unei stări de lucruri cu orînduială întru ale bisericei. În spiritul acestui edict patriarhul nu numai că pusese sub anatema cea mare pe cei doi episcopi îngrămădiţi, ci pusese şi ţara sub interdict, iar pe Vodă, preoţime şi popor sub anatema cea mică, iar ridicarea acestei pedepse bisericeşti a declarat că atîrnă de la primirea exarhului rînduit de patriarhat în persoana protopopului Petru. Episcopii Iosif şi Meletie fură chemaţi să vie înaintea sinodului spre a-şi cere în persoană iertare de la el, căci numai în acest mod o mai pot căpăta. Cu toate că Petru nu prea voia de la început, dar în urmă tot a primit acea demnitate, administră ca exarh biserica din Moldova, exercită toate drepturile unui arhipăstor cu escepţia numai a hirotoniei diaconilor şi preoţilor, lucru la care trebuia să puie pe cel mai apropiat episcop sau mitropolit din vecinătate.

---

[a] Dogiel, *Codex dipl. Regis Poloniae*, tom. I, pag. 599.

Vodă, clerul și poporul se supuseră la ceea ce nu se putea evita, primiră pe întorsul protopop Petre cu toată supunerea ca pe un exarh, îi dădură toată cinstea și ascultarea, căpătară în acest chip atît iertarea cît și restabilirea încurîndă a administrației bisericești normale, care îndealtfel nu se putea ajunge decît sub forma unui scaun metropolitan național [a].

După o domnie de patru ani (1395—1399) Ștefan I își încheie cariera și abia acuma putură ajunge la cîrmă fiii lui Petru Mușat. Atît din sfîșierile dinlăuntru cît și din starea negata a clădirii politice din țară, precum și din atîrnarea de țări străine învecinate se poate deduce lesne cumcă biruința coborîtorilor direcți asupra rudelor colaterale nu s-a putut întîmpla fără turburări înlăuntru, fără intrigi de dinafară.

Iuga Vodă. Cei cinci fii ai lui Petru: Roman, Ivașco, Vilcio, Iuga și Alexandru, avînd toți drept egal de moștenire, dar neputînd urma la ea decît după rîndul vrîstei lor, începură a se lupta pe întrecute ei în de ei pentru scaunul domnesc. Cel mai mare dintre ei și cel mai în drept de-a peți domnia, anume Roman, se învoi cu doi dintre frații mai mici, Ivașco și Vilcio, cu tocmeală pacinică, dar împrotiva lui se ridică un frate cu mult mai mic, Iuga, care știuse a-și cîștiga cu dibăcie și bun succes cooperarea lui Swidrigello, ce petrecea în Podolia și era frate cu regele Vladislav Iagello. Swidrigello ademeni pe Roman cu făgăduieli la el în Podolia ș-acolo îl ținu într-adins la închisoare strictă, din care nu putu scăpa decît prin mijlocirea celor doi frați ai lui pomeniți mai sus și favorabili care -l rugară pe rege să intervie. Ivașco și Vilcio se făcură adecă la anul 1400 chezași la rege pentru fidelitatea fratelui lor Roman. Acesta, scăpînd din închisoare, prestă cu cei mai de frunte boieri ai săi jurămînt formal de vasalitate atît regelui Vladislav Iagello cît și ducelui Witold, în caz daca va ajunge la scaunul domnesc ce i se cuvine după părintele său; promise apoi amîndoror, adecă regelui și ducelui stăruitoarea fidelitate de vasal, supunere și ascultare, dărui regelui și regatului moșia Sepina *(terram Sepinensem*, probabil că moșia Șipenița din valea Prutului) cu hotarele ei vechi și iertă regelui cu totului tot datoria de banii pe care acesta-i împrumutase de la tatăl său Petru în anul 1388 [b]. Dar cooperarea și ajutorul la război la cari era îndatorit în calitatea sa de vasal se obligă s-o dea în contra oricărui inamic al Poloniei, esceptînd însă pe prusieni și litvani, ale cărora țări, fiind prea depărtate și greu de ajuns, moldovenii să nu fie ținuți a se lupta în contra lor [c]. Cu ajutor polon Roman izbuti într-adevăr să rupă la sine domnia în partea de nord a Moldovei, însă la un succes definitiv nu ajunse și fie că murind de moarte firească, fie că se va fi învoit cu frate-său Alexandru Vodă, destul că după puțină vreme el dispare de pe scena politică pe care și Iuga nu se putu ține decît cu puțin mai mult, domnind și el abia doi ani (1400—1402).

În zilele lui Iuga se văd petrecîndu-se oarecari schimbări în privire bisericească. Episcopul romano-catolic din Siretiu, dominicanul Ioan Sartorius, se rugă de papa Bonifațiu al IX și primi învoirea acestuia de-a strămuta episcopia de la Siretiu la Bacău, fiindcă acest oraș era mai în mijlocul țării. De atunci se stinse numirea de „episcop de Siretiu" și începu aceea de „episcop de Bacău" [d].

Un merit durabil al lui Iuga Vodă e înființarea unei ierarhii pămîntene și proprii, deși nu cu totului tot neatîrnate, din lipsa căreia Moldova fusese avizată pîn-acuma la provinții bisericești străine din partea cărora era îngrijită în mod vitreg. În anul 1399 el trimise solie la patriarhul Ochridei din Albania, ceru de la dînsul întîi arhipăstoreasca binecuvîntare, apoi căpătă învoirea pentru instituirea unei mitropolii proprii pentru Moldova, după care fu ales Theoctist ca cel dentîi mitropolit propriu al țării, sfințindu-l și patriarhul în această calitate. Preoți știutori de carte și cărți

[a] Edictele patriarhicești respective, datate toate din mai 1391 și numind Moldova „Ρωσοβλαχία" se află în biblioteca C. R. din Viena, în *Codex manuscriptus historicus graecus*, no. 48, fol. 97, b. 98 și 99.

[b] Dogiel, *Codex diplomaticus Regis Poloniae*, tom. I, pag. 600.

[c] Cromeri *De origine et rebus gestis Polonorum*, Basileae, 1568, Liber XV, pag. 255. În privirea timpului cînd s-a depus omagiul Dogiel și Cromer diferă.

[d] Sulzer, *Geschichte des transalpinischen Daciens*, Wien, 1782, vol. III, pag. 546 & 602.

bisericești primi Moldova din Ochirida, deși aceste din urmă erau compuse numai în limba slăveană. Instituirea unei mitropolii proprie nu putea trece decît de precarie și slabă, pe cîtă vreme patriarhul ecumenic și o hotărîre formală a sinodului nu-și rostise aprobarea canonică pentru aceasta.

Dar și de altmintrelea Iuga Vodă gîndea la înflorirea țării. La locuri potrivite el descălecă sate și orașe, le dădea hotare suficiente, dăruia pe boierii ce se distingeau și pe oștenii viteji cu moșii și puse în fine temelie la înființarea unei călărimi regulate, de care avea nevoie pentru apărarea țării sale. Cu toate acestea intră în ceartă și scurt război cu Mircea, viteazul voievod al Valachiei, în a cărui prinsoare își încheie scurta sa domnie. Fratele său mai mic, Alexandru, îi urmă în scaun.

IZVOD[1]

de numirile cuprinse în această carte

A.

Abdera, oraș, *50*.
Accontius, magistru, capelan și legat papal *6*, *7*.
Achrida, oraș, *97*, *126*, *131*, *133*.
Adrian II, papă, 62.
Adrianopol, oraș, 22, 29, 30, 55, 71—75, 80, 82—90, 95, 97, 104, 105, 132, 135, 145, 150, 197, 271, 279, 284—287, 291, 294.
Aegidius, capelan, 3.
Aenos, oraș maritim, 90, 145—147.
Agathon, ieromonah, egumen mănăstirii Tismana, 301.
Agathopolis, oraș, 22, 23, 90, 196, 203.
Agram, episcopul de ..., 4.
Aïdin, 281.
Akropolyta, George, mare logofăt, 150, 155,
Alakka, soția tartarhanului Noga, 188.
alani, ginte, 199, 201—203, 219.
Alexandru, fiul lui Asan, 92.
Alexandru, fiul lui Petru VV. Mușat, 323. 333—336.
Alexandru, fiul lui Roman Vodă, 328.
Alexandru, rege bulgar, 207.
Alexandru Românul, căpitan de arcași, 320.
Alexandru Vodă cel Bun, 308.
Alexandru Basaraba, v. Basaraba.
Alexie, vezi Ivanco.
Alexie, ginerele împăratului Alexie Angelos, 51.
Alexie IV, 67.
Alexie V Ducas, (Murzuflus), 66, 67.
Ali Pașa, mare Vizir, 282.
Allage, localitate la marginea Traciei, 180.
Almiro, în Tessalia, 67.
Amasia, 279.
Amlaș, ducat, 300.
amogabani, ginte, 200—203.
Amphipolis, provincie, 34.
Anastasia, soția lui Roman Vodă, 328.
Anca, fiica lui Alexandru Bassarab și a Clarei catolice, 253.
Anchialos, oraș, 25—28, 90, 145, 151, 196, 203.
Andrei II Ierusalimiteanul, rege al Ungariei, 2—8, 68, 215—217.
Andrei (Wasito), minorit din Cracovia, episcop latin al Siretiului, 312—313.
Andronic împărat, vezi Paleologul.
Angelos Alexie, frate cu împăratul Isaac
Angelos, mai tîrziu împărat, 26—50, 67.
Angelos Constantin, văr cu împăratul Isaac Angelos, 28, 29.
Angelos Constantin, despot, 124.
Angelos, (Comnen) Ioan, fiul lui Theodor Angelos Comnen, 124—134.
Angelos, Isaac II, împărat grecesc, 8—19, 33—34, 55—56, 177.
Angelos Mihail, domn în Anatolia, 146.
Angelos, Senacherim, mare paharnic, 199.
Angelos (Comnen) Theodor, 121—126.
Angora, bătălia de la ..., 278, 291.
Anjou, Carol de ..., rege al Siciliei, 153, 157, 159.
Anna Comnena, soția lui Bela III, 2.
Anna, fiica lui Bela IV, soția principelui sîrb Uroș, 9, 158.
Anna, fiica lui Carol IV, împărat german, soția lui Otto cel Leneș, marchion de Brandenburg, 317.
Anna, fiica lui Ioan Asan și a Irinei Comnene, 124.
Anna, soția sebastocratorului Isaac, 40.
Anna, fiica regelui maghiar Ștefan V, soția lui Andronic Paleolog, 9, 150.
Anna, fiica lui Theodor Comnen, 121.

---

[1] Am considerat că acest indice de nume, alcătuit de Eminescu pe baza celui al originalului (*Index*) face parte integrantă din traducere și îl publicăm ca atare, cu atît mai mult cu cît poetul l-a făcut cu vădită grijă, adaptîndu-l alfabetului român și paginației traducerii sale și mai ales dînd, la aproape fiecare nume, mai multe informații decît se aflau în *Index*-ul german; am menținut și cifrele pentru a nu altera optic caracterul de indice, pentru a face evidentă frecvența numelor și ca amintire a efortului depus de Eminescu pentru a găsi în traducerea tipărită trimiterea pentru fiecare dintre cele peste 800 de nume.

Antim, 256, vezi și Daniil Kristopulos.
Anthimie, patriarh de Antiochia, 165.
Antonie, mitropolit de Haliez, 326.
Antonios, patriarh ecumenic, 297—298, 311, 328.
Aprenus, protovestiar, 177.
Apros, oraș și tărie, 80, 198, 201.
Aragonia, Petru de ..., 160.
Arcadiopol, oraș, 71, 81.
Argeș, 227, 275, 304.
Arieș, cetate, 311.
armeni, 219.
arseniani, sectă religioasă, 163.
Arsenie, patriarh, 143—144, 163.
Artunti, sat în Maramureș, 328.
asabi, oaste turcească, 272.
Asan, Alexandru, fiul lui Asan Bătrînul, 92.
Asan, fratele lui Petru, rege al bulgaro-românilor, pg. 9 și cele următoare.
Asan, Calliman, fiul lui Ioan Asan și a soției maghiare Maria, 123—124, 128.
Asan, Ioan, rege, fiul bătrînului Asan, 92—128, 148.
Asan Ioan, vezi Mytzes Ioan.
Asan, Ioannițiu, v. Ioannițiu.
Asan, Mihail rege, fiul lui Ioan Asan și a Irinei Comnene, 124, 131—139.
Asan Petru, v. Petru.
Aspietes, Alexios, general grec, 32, 79, 80, 87.
Athanasie, ieromonah, arhiepiscop al Kesariei, 317.
Ahnasit peahtriarh de Alexandria, 165.
Alaamtoș, conducător de tatari, 305.
A,hyra, orășel, 81, 85.
Auginas, Nicolae de ..., 245.
Aurelian, împărat roman, 13, 225.
Austria, arhiducat, 6.
Austria, Leopold, duce de ..., 209.
avari, popor, 12.
Avignon, 249.
Axios, (Wardari), rîu, 42, 135.
Azatin, sultan turcesc din Iconium, 145—148.

B.

Bacău, episcopie latină, 335.
Baiazid I Ilderim, (Fulgerul), 259, 262—293.
Baktunion, oraș, 49.
Balaban, educator al prințului turcesc Urchan, 288.
Balc, dinast în Maramurăș, 309—311, 327—328.
Balc, comite al secuilor, fișpan în Satmariu 310—311.
Baldovin, logofăt al lui Mircea I, 302.
Balduin I, (de Flandra), împărat latin în Constantinopole, 67—74, 86, 88.
Balduin II, al 3-lea fiu a lui Petre, împărat latin în Constantinopole, 101, 103, 107, 110, 114—115, 119, 153.
Baliza, vezi Balc.
Balwanezi, sat în Maramurăș, 328.
Barbat, voievod român, 227.
Basaraba Alexandru VV., 234, 245, 251—253,
Basaraba, Mihai VV., 232—234, 243.
Basaraba, Vladislav VV., 235—236, 253.
Basarabia, voievodat, 240, 275.
Basilakios, ghicitor, 31.
Basiliu II Bulgaroktonus, împărat bizantin, 13, 19, 89, 180.
Batrochokastro, 49.
Bekkus, Ioan, chartophylax, mai tîrziu patriarh de Constantinopole, 155—165.
Bela II, rege al Ungariei, 2.
Bela III, " " ". 1, 8, 15 28, 31.
Bela IV, " " ", 1, 5, 6, 8, 108, 111—115, 119—121, 216—222.
Belebudium, ținut, 129.
Belesbulne, scaun episcopal, 64.
Belesos, oraș întărit, 135.
Belgrad, (Alba-Graeca), episcopia bulgară, 205.
Belnus, oraș, 129.
Benedict al XII[-lea], papă, 11, 164, 207, 240.
Bîrlad, 306.
Berrhoë (Veria). cetate, 25, 29, 79, 133.
Bethlenfalva, vezi Thurzo.
Bistra, sat în Maramurăș, 328.
Bistrița, rîu, 328.
Blacherna, palat și temniță, 194, 207.
Blasiu, episcop de Brandizuber, 62, 65.
Blois, Ludovic, Conte de ..., 72—75.
Boczko, moșie în Maramurăș, 310.
Bogdan Dragoș, v. Dragoș Vodă.
Bogdan, fiul lui Lațco Vodă, 319, 320.
Bogdan, fiul lui Roman Vodă, 328.
Bogdan Mușat, vezi B. fiul lui Lațco.
Bogdaneștii, 302.
Bolcron, ținut, 97.
Bonifaciu VIII, papă, 10, 164, 241.
Bonifaciu IX, papă, 298.
Bonifaciu de Monferrat, v. Monferrat.
Borcas, 90.
Borilă, nepot de soră a regelui Ioannițiu, 92—93.
Boris, hanul bulgarilor, 13, 60, 62 (v. Mihail, întiiul rege al bulgarilor).
Boris, principe cuman, 215, 218.
Bosnia, 4, 7, 12.
Bossilas, fratele bulgarului Smiltzus, căpitan grec, 197, 199.
Boucicault, mareșal, 263.
Bourenii, 308.
Bran, (Törzburg), 237.
Brandizuber, episcopie, 62.
Brandusium, episcopie bulgară, 205.
Brașov, 237, 239, 265.
Brațlav, 330.
Breslau, episcopie, 312, Curte împărătească, 318.
Brezenes, vezi Ewrenos.
Brienne, Ioan de ..., exrege de Ierusalim, împărat latin la Constantinopole, 99, 101, 103.
Brundusium, scaun de arhiereu, 60.
Brussa, 66, 161, 279, 282, 287, 293.
Bucherestii, moșie, 302.
București, 227.
bulgari, 12.
Bulgaria, 12.
Bulgarophygos, ținut, 137.
Burgas, 22.
Byzia, 291.

C.

Calliman, vărul lui Mihail Asan, principelui Bulgariei, 139, 140.
Calocia, (Kalocsa, Calocsa), arhiepiscopie, 3, 7, 112, 246.

Cîmpul lui Dragoş, 308.
Cîmpulung, 227.
Cîmpul-Mierlei, v. Cossovo.
Canischa, (Kanischa), Ioan de ..., arhiepiscop al Granului, primat al Ungariei, 268, 273, 274, 291, 325.
Canischa, Nicolae de ..., mare tavernic, 264.
Canischa, Ştefan de ..., comandant de secui, 324.
Cantacuzen, (Kantakuzenus), Caesar Joannes, cumnat împăratului Isaac Angelos, 20, 21
Caraş, castel, 221.
Carintia, Enric, duce de ..., 209.
Carol, IV, împărat german, 317.
Carol Robert I, rege al Ungariei, 11, 208, 209, 232, 233, 242, 243.
catalani, 198, 199.
Cazimir II, rege polon, 311.
Cazimir III, rege polon, 318.
Chariupolis, 89.
chazari, popor, 203, 219.
Chelm, episcopie, 316.
Chmiolow, cetate, 331.
Chotobos, cetate, 129.
Chrysos, căpitan de bande, 40—43, 57—59.
Cilli, Herman conte de ..., 272, 273.
Clara, soţia catolică a lui Alexandru Bassarab, 235, 253, 255.
Claudiupolis, 89.
Clement al V, papă, 164.
Clement al VI, papă, 244, 246.
Clocoteniţa, localitate, 97.
Coloman, rege, ducele Slavoniei, 4, 119.
Comnangelos, v. Theodor Comnen.
Comnen, v. şi Angelos.
Comnen Alexie, nepot lui Andronic Comnen, 66.
Comnen, (Komnenos) Andronic, 31, 34.
Comnen Constantin, fratele lui Mihail Comnen Angelos, despot în Epir, 94, 123.
Comnen Dimitrie, despot, fiul lui Theodor Comnen, 121, 129, 130.
Comnen Ioan, despot, fiul lui Theodor Comnen, 121, 122.
Comnen Isaac, 26.
Comnen Manoil, fratele lui Mihail Comnen Angelos, despot în Epir, ginerele lui Ioan Asan, 94, 96, 99, 103, 122, 123, 124.
Comnen Mihail, numit şi Angelos, despot în Epir, 66, 92, 94, 139, 149.
Comnen Theodor, fratele lui Mihail Comnen Angelos, despot în Epir, 93—98, 121—123.
Constanţia, fiica lui Bela IV, 9.
Constanţia, oraş, 56.
Constantinopole, 10, 66, 76, 102; luarea de la latini, 149, 282, 289.
Cordocuba, vezi Lachanas.
Cossovo, (Cîmpul-Mierlei), 209, 210, 259.
Cotmeana, mănăstire, 302.
Coucy, Ingelram de ..., cap de partidă, 269.
Cozia, mănăstire, 302, 303.
Courtenay, Robert de ..., împărat latin 93, 94, 101.
Cracovia, episcopie, 312.
Craiova, banat, 208.
Crîm, peninsulă, 205, 306.
Criş, rîu, 223.
Cruciferi de Hospitali S. Mariae (ordin de cavaleri germani), 226.
Cuhnea-Mare, moşie în Maramurăş, 310.
cumanii, popor, 8, 22, 52, 105, 213, 226, 305.
Cumania, 12, 213.
Curtea de Argeş 233.

D.

Dacia ripensis, 13, 14, 225.
Dakibyza, oraş, 107.
Dalowicz, Gervasius de ..., sol polon, 261.
Dan I, 227, 234, 258.
Dan II, 227, 238, 239, 300.
Dan, nepotul lui Mircea, 201.
Dandolo, Doge, 72, 73.
Daonïon, oraş, 81.
Deabolis, oraş, 97.
Demetriades, 123.
Demotica, v. Didymotichos.
Derslaus, dominican, 313.
Diabaena, oraş, 177.
Didymotichos, (Demotica), 71, 80—90, 97, 135—137, 205.
Dimitrie, Sf., marele-mucenic; biserică cu acest hram în Em, 17; în Thessalonic, 91.
Dimitrie, arhiepiscop al Bulgariei, 96.
Dionisie, voievod al Ardealului, 235.
Djuneïd, guvernator la Nicopoli, fost domn al Smirnei, 295, 296.
Dnipru, rîu, 218.
Dobka Ladislaus, rudă cu Vladislav Bassarab, 236, 237.
Dobrodicium, v. Dobrogea.
Dobrogea, 13, 258.
Dominic, arhiereu de Brundusium, internunţiu papal, 60, 62.
dominicani, (predicanţi), ordin călugăresc 11, 219, 220, 242.
Don, rîu, 305.
Dragfi, familie nobilă din Ungaria, 300.
Dragomir, castelan al cetăţei Dîmboviţei, 236.
Dragomir, fiul lui Sas-VV., 310, 311.
Dragoş, fiul lui Bogdan (Bogdan-Dragoş), 307—310.
Dragoş, dinast român în Maramurăş, 327, 328.
Dragul, frate cu Sas-VV., comite al secuilor, 310, 311.
Dragota, căpitan bulgar preste cetatea Melenik, 127, 134, 135.
Drista-Kalè, v. Silistria.
Ducas, (Dukas) Alexios ..., Philantropenos general grec, 135.
Ducas, Ioannes, sebastocrator, 26.
Ducas, Ioannes III ..., Vatatzes, împărat în Nicea, 10, 94—109, 116—132, 149.
Dugoï, mareşalul curţii lui Petru VV. Muşat, 260, 323.

E.

Elbanon, regiune, 98.
Elena, fiica lui Ioan Asan, soţia împăratului din Niceea Theodoros Lascaris II, 100, 103, 104, 107, 116, 131.
Elena, princesa sîrbă, soţia lui Bela II, 2.
Elena, regină a Serbiei, 206.
Elisabeta, muma lui Ludovic I cel Mare, 249, 311, 318.
Elisabeta, soţia lui Ludovic I cel Mare, 320, 321.
Elisabeta, soţia lui Ştefan V, 9.

Elisabeta, fiica lui Ştefan V, 9.
Elisabeta, nora lui Bela IV, princesă cumană, 222.
Ellada, 58.
Eltimeres, fratele lui Terteres, ginerele lui Smiltzus — despot de Krunos, 191, 195—198, 202.
Encone, fiica adoptivă a negustorului Pantaleon, soţia lui Sfentislav, 189.
Enric (de Flandra), împărat latin în Constantinopole, fratele lui Balduin I, 16, 70, 86, 90—93.
Ephaïm, 131.
Epir, împărăţie, 94.
Escamus (Ossma), rîu, 270.
etiopieni, 219.
Etzyismenos, comandant de trupe, 78.
d'Eu, conte ..., conetabil al Franciei, 267.
Eufrosina, soţia lui Alexie III Angelos, 41, 67.
Eufrosina, fiică nelegitimă a lui Mihail Paleolog, soţia hanului de tătari Noga, 152, 179.
Eulogia, sora împăratului Mihail Paleolog, soacra regelui bulgar Const. Tichus, 151, 164—166.
Eurip, 123.
Ewrenos-beg, de la Ienigèwardar, 278, 286, 291, 292.

F.

Făgăraş, ducat, 237, 258, 265, 300.
Fatima, fiica lui Baiazid I, 279.
Fermo, episcopie, 7.
Files, Alexius, 151.
Filip, episcop de Fermo, 7, 8.
Filip, fiul lui Balduin II, ginerele lui Carol d'Anjou, 150.
Filipopole, oraş, 24—30, 46—49, 51, 72, 79, 80, 86, 89, 126, 145.
Filotei, patriarh ecumenic, 316.
Flandra, Enric, conte de ..., vezi Enric împărat.
Florian, episcop de Cracovia, 313.
Frideric I Barbarossa, împărat german, 54, 55.
Frideric al II, împărat german, 120, 121.
Frideric cel Frumos, duce de Austria, 121, 209.

G.

Galaţi, Micul ..., 306.
Gano, munte, 101, 147.
Gara, Nicolae de ..., palatin al Ungariei, 235, 268, 270—273.
Geneştii, sat, 302.
George, arhiepiscop de Gran, 10.
George, regent bulgar, 206.
Georgius, ostaş, 227.
germani, cavaleri, vezi cruciferi.
Germanus, patriarh, 100.
Giurgiu, oraş, 294.
Goţi, 219.
Gran, arhiepiscop de ..., 7.
Gregoras, Nicefor, mare logofăt, 163.
Grigorie, patriarh de Constantinopole, 163.
Grigorie, patriarh de Ierusalim, 165.
Grigorie IX, papă, 3, 108—116, 205, 215—218, 313, 315, 317.
Grigorie X, papă, 155, 158.
Guido, Alexius, 30.

H.

Halici (Halicz), oraş şi ţinut; episcopie greco-orientală, 52, 312, 316, 322, 323.
Halizoni, ginte, 186.
Hassan, agă de Ieniceri, 286, 292.
Hebrus (Mariţa), rîu, 83, 97, 101, 105, 126, 129, 131, 132, 135.
Hedwiga, fiica şi moştenitoarea lui Ludovic cel Mare, regină a Poloniei, 260, 274, 275, 321, 322, 329.
Helta, orăşel în Ardeal, 304.
Heraclia, 89.
Herizki, Magnus, boier român, 260.
Herizki, Roman, boier român, 261.
Hohenzollern, Frideric de ..., mare prior al ordinului german, 269.
Holm, vezi Chelm.
Horvat, Ioan, ..., ban al Croaţiei, 321, 324.
huni, 12.
Huszt, cetate, 311.
Hyampolis, tărie, 202.

I.

Iacint, mitropolit al Vidinului, 251, 252, 255, 256.
Iacobiţi, 219.
Iagello, v. Vladislav.
Ialomiţa, rîu, 236.
Iambol, 22.
Iancu, v. Ivanco.
Iasko, mitropolit al Valachiei, 297.
iberii, 219.
Ichtiman, oraş, 292.
Ienigèwardar, 291.
Ieremia, mitropolit în Moldova, 299.
Ikra, rîu, 292.
Ileana, fiica lui Vlad Bassarab, soţia lui Uroş V, 237.
Imbereki, sat în Maramureş, 328.
Imeri, cătun, 198.
Imoïow, 290.
Igighis, localitate, 289.
Innocentiu III, papă, 10, 59—64, 86, 88, 112
Innocentiu IV, papă, 219, 220, 222.
Innocentiu VI, papă, 246, 247.
inzi, 219.
Ioachim, patriarh bulgar, 189, 190.
Sf. Ioan, biserică episcopală latină în Siret, 303.
Ioan, fiul împăratului Isaac Angelos şi a Margaretei, 7.
Ioan, prinţ bizantin, 17.
Ioan, sebastocratorul, unchiul lui Isaac Angelos, 20.
Ioan, protovestiar, 45.
Ioan, fiul lui Theodor Lascaris II, 143, 144.
Ioan patriarh de Alexandria in partibus, nunţiu papal, 317.
Ioan, capelanul Curţii papei Innocentiu III, 62, 63.
Ioan, expatriarh, 204.
Ioan, fiul lui Asan, 92.
Ioan, fiul lui Mytzes, 143.

Ioan, lectorul, 155.
Ioan, trimis papal, 65.
Ioan Luxemburgezul, rege al Boemiei, 209.
Ioan, stăpînitorul regiunii Zagora, 49.
Ioan XXII, papă, 209, 241, 243.
Ioan, v. Ioannițiu.
Ioanniți, ordin de cavaleri, 220, 222, 226.
Ioannițiu (Kalojoannes, fratele începătorilor Petru și Asan), 24, 37, 39, 56, 60—79, 82, 84—88, 90, 91.
Iosif, episcop mincinos în Moldova, 209, 231, 232.
Iosif, ostaș moldovenesc, fiul boiarului Petru, 320.
Iosif, patriarh de Constantinopole, 155, 160, 161.
Iosua, vezi Isa.
Irina, împărăteasă în Niceea, fiica lui Theodor Lascaris I, văduva lui Andronic Paleolog, soția lui Ioan Ducas Vatatzes, 94, 99—101, 104, 106, 123.
Irina, fiica lui Theodor Comnen, a doua soție a lui Ioan Asan, 121, 123, 130.
Irina, fiica lui Theodor Lascaris II, soția regelui româno-bulgar Constantin Tichus, 141, 142, 144, 150.
Irina, fiica lui Mihail Paleologul, soția lui Ioan Mytzes (alias Asan), 171, 172, 176.
Isa, fiu al lui Baiazid I, 278, 279, 281.
Isaac Angelos III, 79.
Isaac sebastocrator, ginerele lui Alexios Angelos; general romeu, 32, 34, 37.
Isacce, cetate, 294.
Isfendiar, stăpînitor în Kastemuni, 281.
Isfre, armean, comandant de flotă, 107.
Isidor, preot din Moldova, 299.
Isus, vezi Isa.
Iuga Vodă, fiul lui Petru VV. Mușat, 323, 333, 335, 336.
Ivanco (Alexie, Iancu), ruda lui Asan, 36—40, 46—51, 56, 59.
Ivașco, fiul lui Petru VV. Mușat, 323, 333, 334.

K.

Kalliupolis, (Kallip s), 100—102, 105.
Kalka, bătălia de lin ă ..., 214, 218.
Kalojoannes, v. Ioannițiu.
Kalopetrus, v. Petru Asan).
Kamienietz, castel și ținut, 229, 230.
Kamytzes, Manoil, protostrator (mare comis), 26, 38, 45, 48, 49, 50, 57, 58, 59.
Kasîm, fiul lui Baiazid I, 279.
Kastemuni, 281, 295.
Katharos, Iosif, sol bulgar, 165.
Kieszyn, cetate, 331.
Kïew, 52.
Kissos, loc întărit, 101.
Kolomyia, ținut, 331.
Kopsis, 198.
Koriatowicz, George, căpetenie de ruteni, 319.
Koriatowicz, Teodor, căpetenie de ruteni, duce de Maramurăș, 309, 329, 330.
Kotertzes, soldat grec, 194.
Kristopulos, Daniil, preot și dikaeophylax, 255, 256, (v. Antim).
Krunos, 192.
Krybus, 131.
Krytzimos, 131, 133.
Ktenia, oraș, 196.
Kuthen, principe cuman, 217.
Kypsella, oraș, castel, reședință împărătească, 14, 41, 42, 50.
Kyprian, mitropolit Kiewului, 322.
Kyrill, (Metodie și ...), 60.

L.

Labisda, localitate, 129.
Lachanas, (Cordocuba), 167, 175, 178, 179.
Lachanas, Pseudo- .... (cel mincinos), 184, 186—188.
Ladislaus IV Chunus, rege al Ungariei, 222, 227.
Lampsacus, 100, 136, 282.
Lardaea, tărie, 22, 202.
Larissa, 123.
Lascar, fratele reginei maghiare Maria, 116.
Lascaris I, Teodor ..., 2, 5, 7, 67, 80, 92, 93, 94.
Lascaris II, Teodor ..., fiul lui Ioan Duca, Vatatzes și al Irinei Lascaris (I), 99, 100, 103, 128, 131, 132, 135, 136, 139, 141, 142, 143, 149.
Lascaris Ioan, fiul lui Theodor Lascaris II, 149.
Lascaris Teodor, ginerele lui Alexie III Angelos, 66.
Lascaris Leontaris, Dimitrios, ..., comandant în Thessalonic, 296.
Lascaris Manoil, 137.
Lascaris Mihail, călugăr, unchiul lui Theodor Lascaris II, 136.
Laszkowicz Ștefan, magnat ungur, voievod al Ardealului, 270, 272, 273, 276, 308.
Lațco VV., nepot de fiu al lui Dragoș, 309—313, 319.
Laurentius, episcop al Milcovului, 214.
Lazar, crai al Serbiei, 259, 300, 303.
Lazarevici, v. Ștefan ...
Lemnos, insulă, 296.
Lentiana, cetate, 130.
Leon, principe al Rusiei, 9.
Liov, 262, 322.
Litovoi, Nicolae, comandant orașului Melenic, 127.
Lovițos, cetățuie, 24.
Lublin, oraș, 261, 323.
Ludovic IX, regele Franței, 153.
Ludovic I, (cel Mare) regele Ungariei, 235—237, 239, 241, 246, 248—250, 308, 310, 311, 315, 317, 318, 320.
Luncanii, 302.
Lynioy, voievod român, 220.
Lyon, conciliul de la ..., 155.
Lytheu, voievod român, 226.

M.

Macedonia, 12, 14.
Madyta, 101.
Maïna, boier român, 262.
Makri, 89.
Maledina, ban de Slavonia, 208.
Manciul, vistier al lui Mircea I, 302.
Manglavites, Nicolae, 127.

Maramurăș, ducat, 306—310.
Margareta, fiica regelui Bela III, soția împăratului Isaac Angelos, 7, 8, 68.
Margarites, Constantin, general grec, 136, 137.
Maria, fiica nelegitimă a lui Ioan Asan, 99.
Maria, fiica regelui maghiar Andrei II, soția lui Ioan Asan, 100, 115, 116, 121.
Maria, fiica împăratului Theodor Lascaris I, soția lui Bela IV, 2, 5, 8, 10.
Maria, fiica lui Bela IV, 8.
Maria, fiica lui Ioan Asan și a Irinei Comnene, 124.
Maria, fiica naturală a lui Andronic Paleolog, soția tartarhanului Tuktaï, 192.
Maria, fiica lui Ludovic I cel Mare al Ungariei, nora împăratului german Carol IV, 318.
Maria, soția lui Mihail Paleologul, 197.
Maria, soția marelui domestic Alexius Files, nepoata împăratului Mihail Paleolog, mai tîrziu soția regelui româno-bulgar Constantin Tichus și în urmă soția uzurpatorului Lachanas, 151, 152, 164—175, 184.
Maria, fiica lui Ludovic I (cel Mare), soția regelui și împăratului Sigismund, 260, 267, 268, 274, 310, 320, 321.
Marița, rîu, vezi Hebrus.
Maroth, Ioan ban de ..., 267.
Martin IV, papă, 159.
Matei, patriarh ecumenic, 299.
Melenik, oraș și ținut, 127—129, 134, 135.
Meletie, episcop mincinos în Moldova, 331. 332.
Meletini, Antim, arhiepiscop de ..., v. Daniil Kristopulos.
Melsac, Nicolae de..., cap de minoriți, 254, 311.
Mesembria, cetate, 142, 145, 151, 164, 177, 306.
mesoliți, 219.
Messena, oraș, 81.
Metodie, preot grec, 60.
Mezopotamita, Constantin, mitropolit în Thessalonic, 95.
Micloș, voievod, 235.
Micul Galați, vezi Galați.
Mihail, fiul legitim al lui Mircea I, 302, 304.
Mihail, fiul lui Constantin Tichus și al Mariei, 152, 164, 167, 171, 173, 191—196.
Sf. Mihail, mănăstirea dinaștilor români din Maramurăș, 327.
Mihail, rege bulgar, vezi Boris.
Mihail, fiul lui Ioan Asan și al Irinei Comnene, 124.
Mihail, episcop al Milcovului, 214.
Mikth, ban al Slavoniei, 242.
Milcov, (Milcovia) episcopie, 214, 215, 242, 314, 316.
Milcov, pîrîu, 245.
minoriți, ordin călugăresc, 11, 219, 242, 311, 312.
Mircea I VV., 227, 257—304, 323, 327, 336.
Mnïakon, 132.
Mito, fratele lui Ivanco (Alexie), 52.
Moesia de jos, 12.
Mohamed, fiul lui Baiazid I, sultan, 279, 280—296.
Moldova, 13, 213, 305, 306.
Moldova, rîu, 328, 329.
Moldo-Vlachia, 22.
mongoli, 105, 214, 222.
Montferrat, Bonifaciu, marchion de ..., rege al Thessalonicului, 67, 68, 70, 78, 79, 87,
Montferrat, Conrad, conte de ..., 21.
Morava, 28.
Mose, v. Musa.
Mosynopolis, (Mosynupolis), 50, 89.
Muncacs, cetate, 329.
Murad I, sultan, 259.
Murăș, rîu, 223.
Murinos, protovestiar, 177.
Murzuflus, v. Alexie V.
Musa, sultan, fiul lui Baiazid I, 279—293.
Mușat, vezi Bogdan, fiul lui Lațco, Petru M[ușat]
Mustafa, fiul lui Baiazid I, 278.
Mustafa, Pseudo- ..., 294, 296.
Muzalon, (Muzalos), George ..., mare domestic al lui Theodor Lascaris II, 132, 143.
Mytzes, (poate Mircea) ginerele lui Ioan Asan, cumnat cu împăratul Theodor Lascaris II, 140—142, 145.
Mytzes Ioan, fiul celui de mai sus, numit Asan, 170—179, 183.

N.

Naillac, Philibert de ..., mare magistru al Ioanniților, 269, 273.
Nazianz, dieceză metropolitană, 317.
Nestongos, Theodor, 134.
nestoriani, 219.
Neustapolis, oraș, 129, 135.
Nevers, Jean de ..., fiul ducelui Filip de Burgonia, 269.
Niceea, oraș, stat grecesc, 66, 70, 101, 102, 126.
Nichifor, despot în Epir, 156.
Niclas, voievod, 236.
Nicodim, egumen la Tismana, 238, 300, 301.
Nicolae I, papă, 62.
Nicolae III, papă, 7, 157, 158.
Nicolae IV, papă, 206.
Nicolae, minorit, episcop de Siretiu, 312, 313.
Nicolae, preot, episcop latin al Milcovului, 314, 315.
Niemania, principe sîrbesc, 55.
Nicopole, 264, 267, 270—272, 276, 298, 331.
Nikitiatis, cetate mică în Asia, 107.
Nissa, 15, 27.
Nistru, 218.
Noga, (Nogaï, Nogas) tartarhan, 152, 178, 179, 184, 188, 191, 193.
nubieni, 219.
Nüremberg, burgravul de ..., 272.
Nymphaeon, oraș, 136.
Nympti, Toma de ..., călugăr augustin episcop al Milcoviei, 246.

O.

Obona, rîu, 208.
Ochrida, patriarhat, 335 (v. Achrida).
Oenopolita, Ioan, general romeu, 58.
Oltul, 270.
Omlaș, ducat, 258, v. și Amlaș.
Ongotza, sat în Maramurăș, 328.
Onorie III, papă, 5—7.

Opeln, Ladislaus, duce de ..., palatin al Ungariei, regent al Poloniei, 318, 320.
Oradea-Mare, episcopie, 234, 235.
Orestias, v. Adrianopole.
Orşova, 270.
Osfentislav, fiul lui Terteres, 176, v. Sfentislav.
Ossma, rîu, 270.
Otto cel Leneş, marchion de Brandenburg, 317.

P.

Pachomie, egumen mănăstirii sf. Mihail din Maramurăş, 328.
Paleolog, Alexie, ginerele împăratului Alexie Angelos, 58.
Paleolog, Andronic, mare domestic, 127, 130.
Paleolog Andronic, împărat, fiul lui Mihail Paleolog împărat, 9, 15, 150, 156, 160, 179—181, 190, 191, 196, 201, 203, 204.
Paleolog Constantin, despot, fiul lui Andronic Paleolog, 199.
Paleolog Emanoil, admiral grec, fiul coimperatorului Ioan Paleolog, 289.
Paleolog Emanoil II, împărat romeic, 279, 283, 288, 291, 296, 298.
Paleolog Ioan, împărat, 249, 250, 252, 255.
Paleolog Mihail, împărat, 143—171, 180, 184, 207.
Paleolog Mihail, fiul lui Andronic, coimperator, 194—201.
Palestina, 55.
Pamphylos, oraş, 301.
Pangaeus, munte, 50.
Panion, 89.
Pantaleon, negustor, socrul lui Sfentislav, 189.
Patmos, cetate în munţii Achiridei, 135.
Patras, Ioan duce de ..., fratele lui Nichifor, despotul Epirului, 156.
pecenegii, popor, 213, 226.
Pecorarius Placentinus, v. Iacobus Praenestinus.
Pelagonia, oraş şi ţinut, 58, 59, 97, 129.
Pelopones, 123.
Perekursk, episcopie, 316.
Pergamus, 122.
Perinthus, oraş, 81.
Peristiţa, 133.
Peritheorion, 89.
Perperakion, 131.
Petru Asan, (Kalopetrus), fratele lui Asan, 16, 18, 19, 37, 38, 41, 54, 56, 61, 64, 91.
Petru, protopop originar din Moldova, mai tîrziu arhipăstor al Moldovei şi exarh al patriarhiei ecumenice, 298, 332, 333.
Petru III, regele Aragoniei, 159.
Petru Muşat, fiul lui Bogdan Vodă, 320—323, 334.
Petru, fiul lui Laţco Vodă, 319.
Petru, voievod al Moldovei, 260, 261.
persieni, 199.
Phersalus, 123.
Philot (ţară), 219.
Piaştii, dinastie polonă, 321.
Platamon, 123.
Plantynteris, Ioan, preot, 317.
Poarta de Fier, 270.
Pocuţia, ţinut, 331.
Podolia, 329, 334.
Polcăuţii, moşie, 302.
polovţi, v. cumani.
Postolave, scaun episcopal, 64.
Praenestinus, Iacobus, legat papal, 6, 215, 216.
Praga, erhiepiscopie, 312.
predicanţi, v. dominicanii.
Prespa, oraş, 97.
Priconesos, 144.
Prilapos, 58, 59, 97, 129, 135, 139.
Pristava, oraş în Em, 18.
Pristiţa, 131.
Prosacon, (Prosakos) cetate, 42—45, 57, 58. 129.
Pseudo-Mustafa, v. Mustafa cel Mincinos.

R.

Raab, arhiepiscopie, 116.
Radislav, ducele Galiţiei, 9.
Radom, oraş, curte regală polonă, 260, 323.
Radoslav, sebastocrator, 191, 192, 197.
Radu, Ban, boier a lui Mircea I, 302.
Radu-Negru, 258.
Radu Vodă, fiul lui Radu-Negru, tatăl lui Mircea I, 227, 239, 300.
Rîmnic, episcopie, 227.
Ratislav, ducele Bulgariei, 9.
Reachubi, (Reachubiţa), 198.
Remecha, Nicolae de ..., 245.
Rhaedestos, (Rodosto), 75, 76, 81, 89.
Rhodope, ţinut, munţi, 56, 86, 129, 133.
Rigina, rîu, 137, 138.
Robert, arhiepiscop al Granului, 218.
Robert împărat, vezi Courtenay.
Rodosto, v. Rhaedestos.
Roman, mare duce de Galiţia, 52, 53.
Roman, reşedinţă domnească, 329.
Roman, fiul lui Laţco Vodă, 319.
Roman, fiul lui Petre Muşat, 323, 333, 334.
Roman, fratele lui Petru Muşat, 322, domn, 327—330.
Romania, numele Împărăţiei latine din Orient.
Romfort, căpitan de latini, 203.
Ropelion, strîmtoare de ape, 134.
Rosokastron, oraş, 196.
Rostislavovici, Ivanco ..., principe al Bîrladului, 306.
Rusion, cetate, 80.
Rurik, principe de Kiew, 52, 53.
Ruteni, Ştefan, dominican, episcop latin de Siretiu, 321.
rutenii, popor, 219, 243.

S.

Sabina, fiica lui Bela IV, 9.
Sadki, Kadlus ..., boier român, 261.
Salvis, Salvi de ..., episcop de Perusia, legat apostolic, 110, 111, 114, 118.
Samoil, rege bulgar, 13, 61, 64.
Sandez, oraş, 290.
Sangaris, rîu la hotarul Persiei, 186.
Santa-Cruce, Leon de ..., preot cardinal, legat apostolic, 65.
saracini, 219.

Sardica, (Triadița), 24, 27, 30.
Sartorius, Ioan ..., dominican, episcop romano-catolic în Siretiu, 335.
sașii, 234.
Sass, Voievod, 307, 320.
Sass Vodă, fiul lui Dragoș, 309.
Sava, rîu, 28.
Scardona, oraș, 221.
Sciția-mică, 13,
secui, 214.
Selagiu, sat în Maramurăș, 328.
Sepina, moșie, 334.
Serbia, 55.
Serras, (Serroe), oraș, 32, 34, 35, 41, 78, 79, 97, 126, 127, 133—135.
Severin, comitat, castel, 117, 220, 221, 235—237, 258, 265, 276, 300.
Sevestreni, 302.
Sfentislav, despot, 166, 167, 169.
Sfentislav, (Osfentislav) rege bulgar, fiul lui Terteres, 189, 191, 192, 194—196, 202—204.
Sgurus, Leon, 78.
Siborius, voievod al Ardealului, 290.
Sigismund, rege maghiar și împărat german, 259—278, 280, 290, 302, 323—327, 331.
Sigismund, fiul lui Carol IV, 318.
Silesia, 318.
Silistria, (Tristrum), 258, 264, 294, 301.
Silyvria, 81, 85, 151, 180.
Simeon, rege bulgar, 64.
Simon, v. Stareț.
Simontornya, Ștefan de ..., magnat ungur, 276.
Sinope, 295.
Siretiu, episcopie latină, 311—315, 335.
Siretiu, rîu, 328.
sirieni, 219.
Sirmia, (Sirmiu) provincie, episcopie catolică, 2, 12, 205.
Șișman, rege al Bulgariei, 209, 210, 239, 258.
Șiștov, cetate, 263—264.
Skafides, rîu, 197.
Skamander, rîu în apropierea Troici 142.
Skopia, oraș, 28, 129.
Skylojoannes, vezi Ioannițiu, p. 91.
Slăveni, 12.
Slavonia, 12.
Smiltzus, socrul despotului de Krunos, Eltimeres, 191, 195, 202.
Smolenii, ținut, 50.
Sniatyn, ținut, 331.
Sofia, oraș, 286, 292.
Solomon, comite al Brașovului, 242.
Sozopolis, 196, 197, 204.
Spoleto, Antonie de ..., minorit, 315.
Spyridionakis, Ioannes, administrator politic al Greciei, 58, 59.
Stanos, cetate, 59.
Stareț, Simon, principe sîrbesc, 235.
Ștefan cel Sfînt, rege al Ungariei, 117.
Ștefan V, 9.
Ștefan, banul Bosniei, 11.
Ștefan, fiul lui Bela IV, 222.
Ștefan, comisul regelui Carol Robert, 233.
Ștefan, fratele lui Sass Vodă, 310.
Ștefan, fiul lui Lațco Vodă, 319, mai tîrziu Ștefan I domn Moldovei, 261, 262, 270, 324—326, 330—333.
Ștefan cel Mare, domn Moldovei, 309.
Ștefan al Serbiei, 9, 206.
Ștefan Dușan, despot al Serbiei, 243.
Ștefan Lazarevici, regele Serbiei, 281, 301.
Ștefan, fiul lui Vulc, rege al Serbiei, 283, 288, 291, 292, 303.
Stenimachus, castel, 51, 86, 129, 131, 133, 135, 142, 145, 198.
Stilbnon, 198.
Strategopulos, Alexie, general grec, 133, 149.
Strașimir, ban de Vidin, 235.
Stratimirowicz, Mihail, principe bulgar, 232.
Strugalea, mănăstire, 302.
Strummiza, orășel întărit, 41, 42, 45, 59.
Strymon, rîu, 34, 134.
Stumbion, (Stumpium) cetate, 27, 129.
Suceava, 261, 319, 325, 327.
Suleiman, sultan, fiul lui Baiazid I, 278—287, 293.
Swidinitz, Paul de ..., cap de minoriți, 311.
Swidrigello, frate cu regele Poloniei Vladislav Iagello, 334.
Szeneslaus, voievod român, 220.

T.

Tagora, sat, 300.
Tamara, fiica lui Ioan Asan și a soției maghiare Maria, 123.
Tamerlan, vezi Timur-Lenk.
Tarchaniotes, Glawas, protostrator, 196.
Tarent, Filip din ..., fiul regelui Siciliei, 208.
Tatemir, văr al Dragoșizilor din Maramurăș, 311.
Tauromachos, cătun, 22.
Tecuci, 306.
Temișoara, 233.
Tempe, vale, 58.
Teoctist, cel dentii mitropolit al Moldovei, 335.
Teoctist, episcop de Adrianopole, 160.
Teodor, despot romeic, socrul sultanului Suleiman, 279.
Teodor, unchiul împăratului Mihail Paleolog, 199.
Teodor Princeps, patriarh ecumenic, 171.
Teodora, soția lui Mihail Paleolog împărat, 162.
Teodora, fiica sebastocratorului Isaac, nepoata împăratului Alexios Angelos, logodnica lui Ivanco, apoi soția lui Chrysos, 37, 39, 40, 51, 59.
Teodoric, prior al dominicanilor, episcop al cumanilor, 218, 245.
Tîrgoviște, 227, 303.
Tîrnova, pîrîu în Polonia, 320.
Tîrnova, oraș, 37—39, 64, 66, 75, 93, 101, 173, 177, 297, 298.
Terteres, 176—178, 182, 183, 188, 189, 191, 192.
Terus, cavaler, 80.
Tessalonic, (Thessaloniki), oraș, 17, 42, 70, 78, 79, 87, 91, 95, 122, 125, 129, 135, 192, 288, 296.
Thurzo de Bethlenfalva, nobili maghiari, 276.
Tichus, Constantin, rege bulgar, 141—147, 150—152, 166, 168, 169.
Timiș, rîu, 223.
Timur-Lenk, adecă Timur cel Șchiop (Tamerlan), 278, 280, 294.
Tismana, mănăstire, 213, 300, 302.
Toktaï, v. Tuktai.
Toma, arhiepiscop de Gran, 318.

Toma, voievod al Ardealului, 233.
Tornikes, general grec, 133.
Törzburg, v. Bran.
Tracia, 14, 55.
Traian, împărat, 271.
Trajanapolis, 89.
Trapezunt, 70.
Triadiţa, v. Sardica.
Tristrum, v. Silistria.
Troieneştii, 302.
Tschamurli, şes, 292.
Tudela, Beniamin de ..., rabin, 14.
Tuktaï, (Toktaï) tartarhan legitim, 188, 190, 199, 200, 305.
turcomani, (turcopuli) 199, 203.
Tursk, episcopie, 316.
Twardtko, ban al Bosniei, 250.
Tzakas, fiul hanului Noga, 188—191, 204, 305.
Tzasimbaxis, protostrator (mare comis), 177, 179.
Tzepaena, cetate, 129, 131, 133, 135, 136, 138.
Tzurulos, oraş, 71, 81, 106.

U.

Ugetaï, han de mongoli, 222.
Umur, principe din Aïdin, 281.
Urban II, papă, 215.
Urban V, papă, 248, 249, 253, 312, 313.
Urchan, fiul sultanului Suleiman, 288.
Uroş V, principe sîrbesc, 138, 139, 208, 237.
Usbeg, han al tatarilor, 240.
Ustra, 131.
uţi, v. cumani.

V.

Valachia, 225.
Vardario, rîu, v. Axios.
Varna, cetate, 27, 28, 56.
Vaslui, 319.
Veria, v. Berrhoë.
Vidin, cetate, 31, 235, 237, 263, 264, 270.
Vienne, Jean de ..., admiral, 269.
Vilcio, fiul lui Petru Vodă Muşat, 323, 333, 334.
Villehardouin, Gottfried de .... mareşal, 73, 74, 76.
Vizya, (Byzia), oraş, 71, 81, 105, 181, 196
Vlahia Mare, 97.
Vlad I VV., unchiul lui Mircea I, 302.
Vlad, (Dracul), fiu natural al lui Mircea, 274—280.
Vladislav IV, rege polon, 209.
Vladislav IV, rege ungurese, 7.
Vladislav II, Iagello (respective al V) duce al Lituaniei, rege al Poloniei, 260, 262, 268, 274, 275, 290, 321—323, 327, 329, 330, 334.
Vodiţa, mănăstire, 238, 302.
Volga, rîu, 12.
Volovăţ, 309.
Vucaşin, rege, 237.

W.

Wardari, vezi Axios.
Wasito, v. Andrei din Cracovia.
Watatzes, Basilius, majordom, 29, 30.
Wenceslaus V, rege al Boëmiei şi al Ungariei, 241.
Wenzel, împărat german, 268.
Weszprim, dieceză, 4.
Wilna, 330.
Witold, mare duce, 329, 330, 334.
Wissegrad, chinovie, 4, 233.
Wolkul, boier român, 262.
Wolodimir, episcopie, 316.
Woyla, moşie lîngă Dunăre, 221.
Wranas, Alexius, 21.
Wranas, Theodor, general, 81, 86, 90.

X.

Xanthia, 50.

Z.

Zabrokuze, Benzon de ..., sol polon, 261.
Zagora, arhiepiscopie, 63, 64.
Zewrin, v. Severin.
Zikii, 219.
Zips, 276.
Zizowi, sat în Maramurăş, 328.
Zopus, voievod de aprozi, 245.

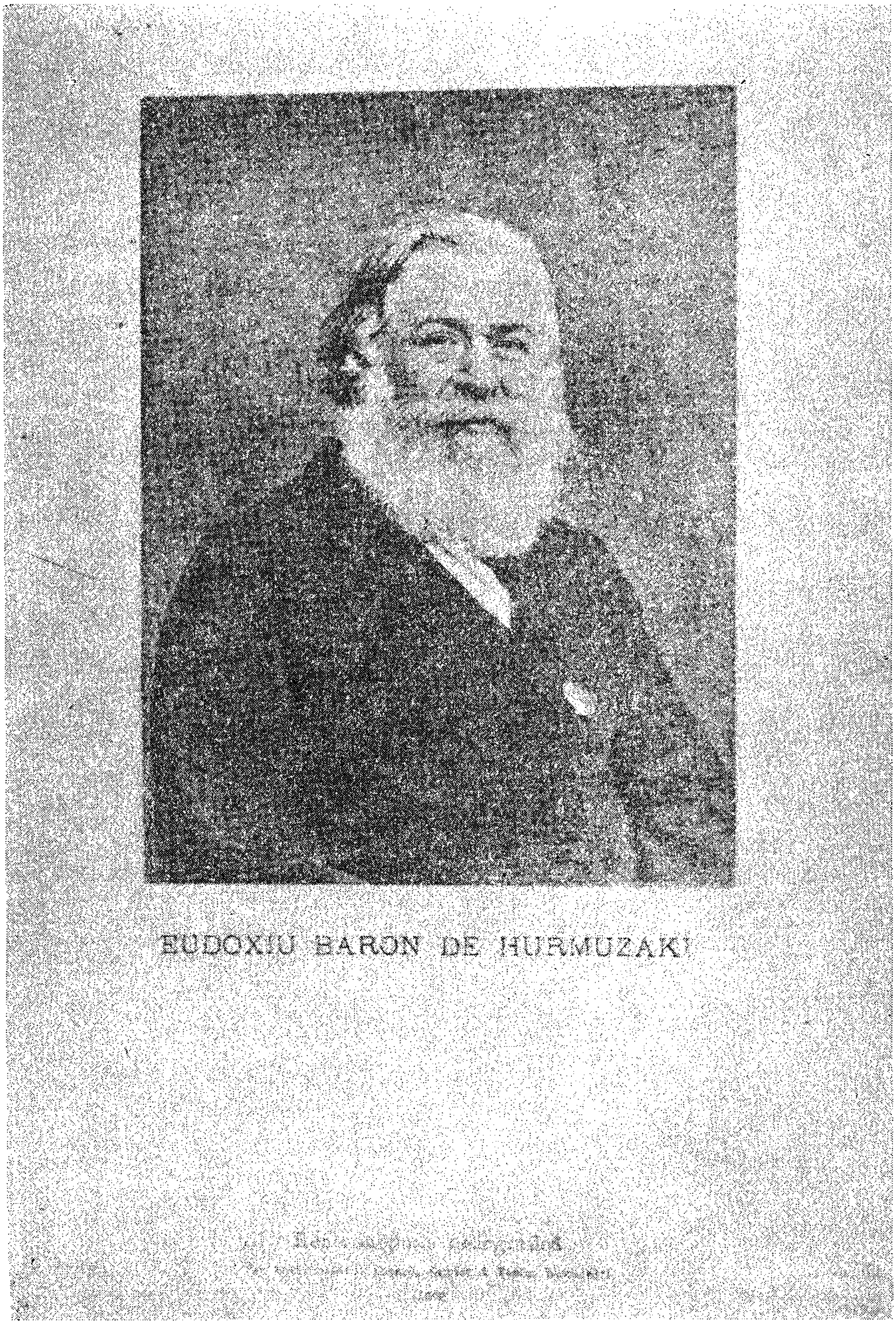

EUDOXIU BARON DE HURMUZAKI

3. PORTRET FIGURÎND LA ÎNCEPUTUL VOLUMULUI TRADUS DE EMINESCU

DIN MANUSCRISE

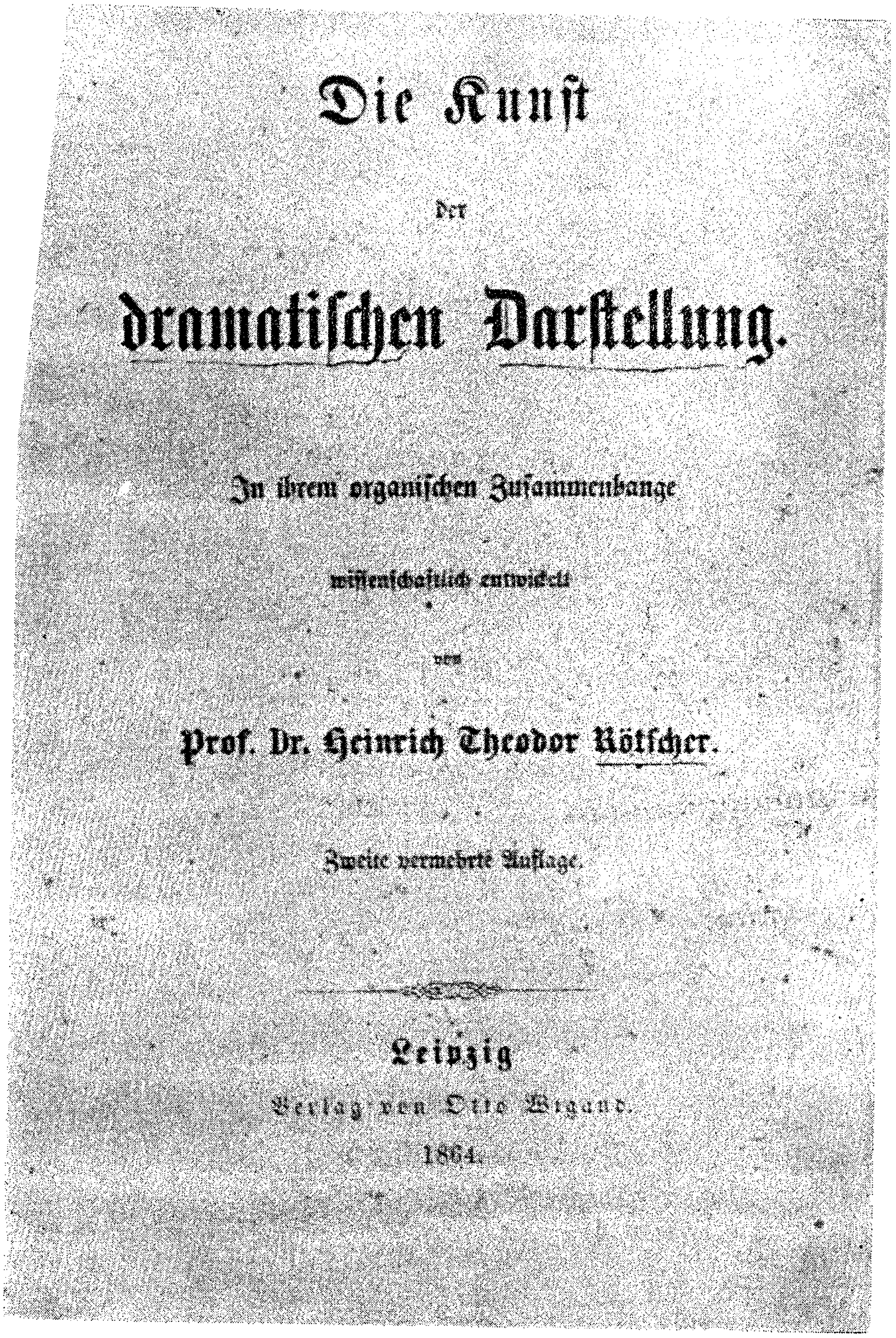

Die Kunſt

der

dramatiſchen Darſtellung.

In ihrem organiſchen Zuſammenhange

wiſſenſchaftlich entwickelt

von

Prof. Dr. Heinrich Theodor Rötſcher.

Zweite vermehrte Auflage.

Leipzig

Verlag von Otto Wigand.

1864.

4. PAGINA DE TITLU A ORIGINALULUI

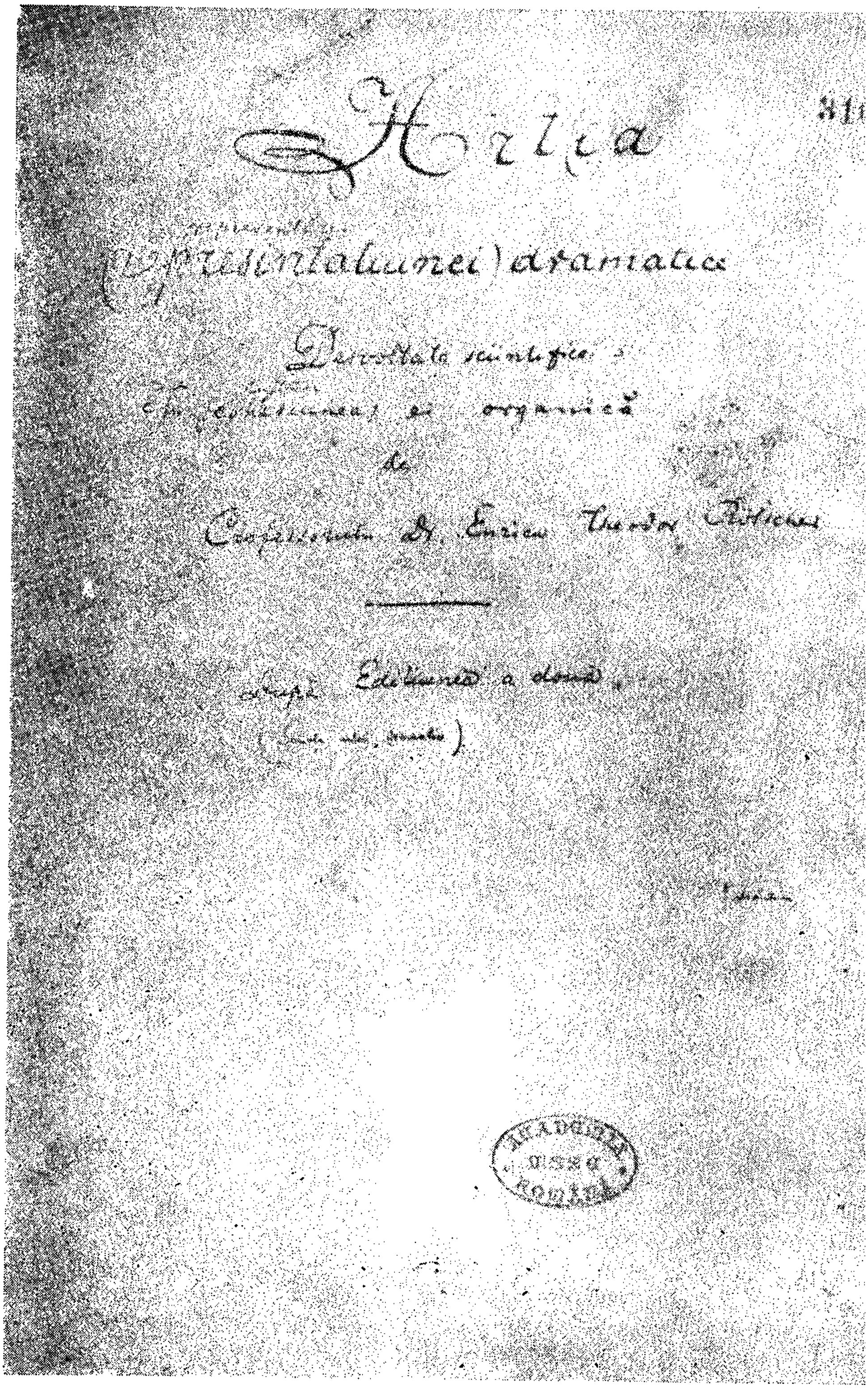

Arta

(representaţiunei) dramatice

Dezvoltată scientific

Expoziţiunea ei organică

de

Profesorulu Dr. Enricu Theodor Rötscher

---

după Ediţiunea a doua

([illegible])

5. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 310r 34 cm × 20 cm

ART(E)A (REPREZINTAȚIUNEI) REPREZENTĂREI DRAMATICE DEZVOLTATĂ ȘTIINȚIFIC ȘI ÎN (COEZIUNEA) LEGĂTURA EI ORGANICĂ 310 r

de

Profesorul dr. ENRIC THEODOR RÖTSCHER

după edițiunea a doua[1]

2254

Dacia literară *(1840)*[2]. *În Iași o societate de actori români s-au întrunit în iarna trecută, sub direcția unuia din mădulările sale, spre a da 12 reprezentații în limba națională și alcătuite de piese comice, de melodrame și însuși de* tragedii[3]. *Planul a fost mare, dar isprava mică. La auzirea unei asemenea întruniri publicul au bătut din palme și, prin numeroasa sa aflare la toate reprezentațiile, au vădit cît de mult dorea o scenă românească. Deosebite piese traduse din franțozește și din nemțește s-au înfățoșat. Acum sîntem la a 10[-a] reprezentație. Publicul nu lipsește neciodată, aplauzele sînt peste măsură; însă la noi aplauzele nu sînt încă o*[4] *dovadă de bunătatea piesei și de talentul actorilor. Publicul laudă pentru că este mulțumit să aibă și atîta, fără ca cea mai mare parte din el să se întrebe daca teatrul nostru nu s-ar putea îmbunătăți și mai mult. Această întrebare este de datoria noastră s-o facem; și aflăm că, daca la*[5] *teatrul românesc nu vedem neci unul din acei carii sînt nelipsiți la reprezentațiile franceze, aceasta nu este din nepatriotism, ci din convingere că direcția nu are neci o cunoștință de teatru și că nu-și împlinește datoriile cerute prin o asemenea nobilă însărcinare; și că, în loc de a vedea în această întreprindere o patriotică dorință de-a informa dramatica națională, se vede numai o speculație. Piesele sînt rău alese, sfîșiete și rău întocmite; iluzia scenei nu este observată; cînd jocul actorilor, de nu a tuturor, dar sigur*[6] *a celor mai mulți, este prost, decorațiile, costumele măcar ar trebui să fie frumoase și analoge cu coprinsul pieselor. Dar aceasta este cu totul dimprotivă. De multe ori se-nfățoșează pe scenă în tot ridiculul lor cele mai mari anacronisme; costume, oameni despărțiți prin veacuri întregi se întîlnesc în reprezentațiile românești. Așa în* Vicleniile lui Scapin *s-au văzut un huzar din vremea lui Napoleon, un elegant muscadin din vremea lui Molière, o cochetă din zilele noastre.* 311 r

Dd. Caragialy, Pandely și Jan singuri ne fac ceasurile reprezentației suferite. Așa cu cea mai mare plăcere am văzut pre d. Caragialy în rolul Furiosului. Jocul său patetic și plin de adevăr *ne-au încîntat cu totul. Un lucru numai am dori de la dumnealui, adecă mai puțină sentimentalitate și mai mult natural. Noi cerem mult de la d. Caragialy, dar talentul său ni dă dreptate să așteptăm și mai mult; de aceea sîntem grei. D. Pandeli și d. Jan se deosebesc asemenea prin comicul lor.*

Materia este, *teatrul național poate să înflorească; dar pentru aceasta trebuie o întreagă abnegație de interes bănesc; trebuie un interes de slavă, dorul binelui și o mare otărîre de-a face jertfe-nsămnătoare; atunci scena românească va fi arte, iar nu păpușerie.*

Teatru. *Guvernul Moldaviei, simțind că teatrul românesc n-ar putea neciodată înflori cît ar fi în concurență cu cel franțez, au otărît ca de la 15 mai viitor să încredințeze ambele scene unei singure direcții naționale. Așadar această direcție s-au încredințat dd. spătarului C. Negruzzi, comisului V. Alecsandri și căpitanului M. Cogălniceanu, cu îndatorire ca în iarna viitoare să se deie pe săptămînă de trei ori*[7] *reprezentații franceze și o dată românești. Redactorul*

---

[1] *pe această pagină de titlu, imediat sub* DUPĂ EDIȚIUNEA A DOUA, *stă scris, cu un scris probabil ulterior,* (Știința artei dramatice) *și, ceva mai jos, spre marginea din dreapta a paginii,* (Deductiv), *amîndouă fără echivalent în textul lui Rötscher* [2] *urmează transcrierea a două texte de M. Kogălniceanu din „Dacia literară", ianuarie-iunie 1840, p. 115–116, 303–304, a căror tipărire aici este justificată infra, p. 990–991* [3] *după* comedii *șters* [4] *după* de *șters* [5] *supraintercalat* [6] *după* dar a celor *șters* [7] *repetat din inadvertență la capăt de rînd*

„Daciei” fiind și el din acea direcție nu poate să zică nimica în favorul unei asemenea măsuri pentru că n-are obicei de-a se lăuda pe sineși. Publicul însă va putea judeca la vreme în ce mîni s-au încredințat această sarcină și dacă teatrul românesc va fi tot păpușerie or arte.

Pentru de-a putea privi cu ușurință peste întreagă ținoarea unei științe trebuiește înainte de toate espunerea principiilor sistematice cari[1] *dovedindu-se odată [că] trebuie să fie așa cum se statuează și nu altfel*[2]*, servesc pentru a deduce din ele toate regulele*[3] *disciplinare și praxa artei precum și negațiunea a ce e rău în (arte) ea*[4].

314 r

PREVORBIRE

Cine cutează a face o încercare (primă) întîie spre a ridica o activitate [5] din regiunea atitudinei sale [6] instinctive, a observațiunilor (de pe ici de pe colea) presărate și a scrutațiunilor risipite în cugetări, cine cutează zic [7] a o concepe ca un întreg organic, îi e permis cel puțin de-a-și promite o primire favorabilă din partea acelora cari esersă acea activitate (profesiune). Maestrul în arte vede în țesătura legilor cari le reprezintă [8] știința în coeziunea sa, vede adeverită (constatată) propria sa conștiință (Bewusstsein), începătorul talentat și cel ce petrece încă în porticele artei cîștigă priveliștea [9] mărimei cîmpului întreg și inspiciunea în misteriile artei, în fine mediocritatea cea stearpă va [10] fi strivită de pretențiunile ce se grămădesc asupră-i ca o necesitate de fier, ca o putere neabătută, daca va mai avea vreun sens numai [11] pentru interesele [12] obiective ale artei; numai pe lîngă rutinierul mulțumit de sine, care printr-o rătăcire [13] nefastă a ideilor ia drept genialitate mecanismul abilității scenice [14], numai pentru el [15] lucrul științei se va pierde fără urmă. Acest prognosticon (?) [16] își permite autorul de a presupune pentru primirea operei sale din partea artiștilor reprezintatori.

Fiindcă [17] inspiciunea în [18] relațiunea artei [19] față cu artea și viața e întărită, nu ne așteptăm decît la slabul răsunet al reflecțiunei, care declară de inutilă recunoașterea științifică a unei activități artistice numai pentru că acea recunoaștere (Erkenntnis) [20] nu poate forma neciodată pe un artist. Nimeni nu mărturisește asta mai de voie bună decît știința însași, pentru că ea [21] are scopul ei chiar în sine (e de sine folositoare) și nu se dejosește singură numai la o [22] simplă pîrghie [23] a praxei, deși știe că teoria adevărată (fructifică) face roditoare nemărginit de mult eserciţiul artei și că din teorie îi izvorăște geniului artistic o avuție de (intuițiuni) idei (Anschauungen) (prin) cu [24] care el își impopulează lumea lui cu (figuri) tipuri nouă. O astfel de reflecțiune ar fi mai de neașteptat⟨ă⟩ față cu faptele științei care ar fi deschis misterul cel mai intim a conștiinței (Bewusstsein) religioase și a creațiunei artistice.

Un op care întreprinde să (conceapă) pri[ceapă] o activitate artistică în arhitectonica sa nu poate să-și tragă tăria sa decît din știința din prezinte. Pre cît e

---

1. *după* prin cari poți *șters* 2. *inițial* dovedite de neapărate *apoi* că sînt așa cum *succesiv anulate* 3. *după* fenomenele, fenomenele și toată praxa artei *șters* 4. *fragmentul de mai sus figurează, despărțit de transcrierile din Kogalniceanu printr-o linie orizontală, în josul aceleiași pagini* **311r** *(legată aici poate dintr-o eroare, ca și* **312 r**, *care în realitate trebuie să urmeze celor două* Precuvîntări) *pare a fi, după unele caracteristici interne ale redactării, o traducere; textul, după conținut, este afiliabil însemnărilor* (Știința artei dramatice) *și* (Deductiv) *de pe pagina anterioară (v. nota 1).* 5. *inițial* de-a ridica (într-o) la o singură cugetare 6. *supraintercalat* 7. cine cutează zic *deasupra lui* și *șters* 8. *inițial* ce reprezintă 9. *după* prospectul *șters* 10. *după* în fine *șters* 11. *supraintercalat* 12. *supraintercalat* 13. *după* nef[astă] *șters* 14. *inițial topica era*: ia mecanismul abilității scenice de genialitate 15. numai pentru el *supraintercalat* 16. *supraintercalat* 17. *după* Din fericire ne așteptăm numai *șters* 18. *după* noastră *șters* 19. *inițial* relațiunile artei 20. *inițial* recunoașterea 21. *după* ști[ința] *șters* 22. *după* un *șters* 23. *deasupra lui* Hebel *șters* 24. *scris cu creion negru*

de îngrijit opul[1] de-a discompune greul nutriment[2] metafizic prin substanța ⟨de⟩ imaginelor (***, sensibile) pline de sens, de *Anschauungen*, de esemple, spre a-l face mai de mistuit pentru aceia cari nu sînt obicinuiți c-un astfel de nutremînt, totuși el lăsa să pătrundă prin toată compozițiunea și împărțirea (membrarea, Gliederung) sa asprimea (ideei) conceptului filozofic. Prin asta abia artistul simte puterea sforțătoare a dezvoltărei, deși nu cunoaște lucrătoria unde a fost gătită schelea pentru această agitațiune pacifică.

Însă pentru [3] ca știința unei arte să poată lucra cu succes, trebuie mai întîi să se sature (îndoape, ghiftuiască) cu toată avuția materiei ce o supune (cugetărei, ideei) meditărei sale. Cine ar vrea să se apuce de dezvoltarea artei noastre numai stînd în înălțimea inteligenței filozofice, fără ca să aibă esperiențe artistice și copiozitate oarecare de *Anschauungen* artistice, acela n-ar face alta decît ar toarce și ar țese un șir de abstracțiuni în cari artistul [4] s-ar simți (prea rău) încurcat din cauză că i-ar lipsi aerul (Lebensluft) [5] de respirațiune de viață. Asprimea dar a cunoștinței științifice va fi numai atuncea || fructiferă pentru (actor) artist cînd va fi însoțită *311 v* și de-o avuție de idei (Anschauungen) care nu [trebuie] să meargă [6] (paralel) numai alături (cu conceptul) cu ideea artei, ci care trebuie s-o pătrundă. (Astfel încît conceptul filozofic să nu fie decît un rezultat a diferitelor cunoștințe ce trebuiesc unui actor). (Ele) Acele cunoștințe (mari nimicuri) sînt legitimațiunea că artistului [7] nu-i vorbește un om dintr-o lume streină, ci unul familiarizat în (ideea sa cosmică) lumea sa ideală (Weltanschauung). Pentru o adevărată dezvoltare a artei de reprezintațiune dramatică trebuie să se (întrunească) împreune c-un simț simbolic cari simte lucrurilor și formelor însemnătatea lor suprasensuală (übersinnlich) și impresiunile adînce asupra sufletului, o fantazie rodită [8] (befruchtet) de mari esperiințe artistice și inteligință filozofică. Cea din urmă, adică inteligența filozofică, (dă formă formulează) monetiză [9] (münzen) tezaurele pe cari [10] i le aduce nemijlocirea vieței artistice și *simțul simbolic* și le imprimă timbrul care le face (să aibă curs) să îmble în imperiul cunoștiinței [11] științifice.

După astea cel puțin nu ni se va putea face imputarea că am privit (tema) propusul nostru [12] cu ușurință și că (pretențiunile) condițiunile ce am pus [13] întru rezolvarea ei ar fi prea blînde. Se-nțelege că nu ni se cuvine nouă să otărîm întru [14] cît a (acoperit) satisfăcut *Leistung* de fața pretențiunile absolute. Sperăm însă că se va simți în acest op că în noi a trăit o (aplecare) predilecțiune, un instinct nutrit îndelung [15] prin relațiuni întreținute [16] ani întregi cu artea reprezintațiunei dramatice, instinctul [17] de-a smulge această arte din risipa ei, de-a-i cuceri o bază mai adîncă, de-a (aduce) provoca în totalitatea artiștilor ce-o profesă o conștiință (de sine) de demnitate (Selbstgefühl), o [18] simțire mai înaltă care, mărindu-se, să devină onoarea profesiunei. Din partea inspiciunei filozofice în ființa artei autorul poate să-și promită un prejudiciu favorabil din partea publicului științific după primirea ce s-a făcut lucrărilor sale de pîn-acum din domeniul filozofiei artei.

Recunoașterea conștiințioasă și bucuroasă a tot ce s-a zis nimerit [19] de poet sau artist de profesiune asupra artei noastre, fie ocazional, fie în observațiuni risipite, îl va apăra, sperăm, pe autorul acesteia de reproșul că a ignorat cu mîndrie (vornehm) cele ce s-ar fi lucrat (geleistet) pînă acuma (în ziua de azi) în sfera aceasta [20]. Deși e așa de izolată încercarea noastră de-a concepe dintr-una artea reprezintațiunei dramatice, totuși [21] s-a dat fructifere intuițiuni de naturi dotate cu abondanță, dintre cari nu mă simt nimărui îndătorit mai mult decît lui [22] L. Tieck, poetului și

---

1. *supraintercalat* 2. *inițial* de-a descompune nutrimentul greu 3. *după* spre *șters* 4. *după* i-ar veni *șters* 5. încurcat *și* Lebensluft *scrise cu un creion negru, acum aproape șters, de bună seamă la o lectură ulterioară* 6. *inițial* nu numai că vor merge 7. *supraintercalat* 8. *după* făcută *șters* 9. *supraintercalat ulterior cu creion negru* 10. *deasupra lui* ce *șters* 11. *după* cunoști[nței] *șters* 12. *în ms.* noastră, *vechiul acord cu* tema 13. *inițial* i-am pus 14. *supraintercalat* 15. *după* de mult *șters* 16. *după* cari *șters* 17. *dedesubtul lui* că a trăit instinctul *șters* 18. *după* un *șters* 19. *supraintercalat* 20. în sfera aceasta *deasupra parantezei precedente* 21. *supraintercalat* 22. *după* d[ramaturgului] *șters*

dramaturgului german. Li se simte îndegetărilor lui că toate-s crescute pe pămîntul concepțiunei (Anschauung) poetice și a celor mai curate esperiențe artistice; de unde sensul lor e în regulă cu mult deasupra (vorbei) literei scrise. Lessing, preocupat de lupta cea mare contra tiraniei poeziei și-a criticei franceze, preocupat pentru autonomia [1] spiritului german, a uitat chiar în începutul dramaturgiei sale calea de-a se [2] face conductor și actorului.

Daca i-ar succede încercărei de față să [3] întemeieze o cunoștință (Bewusstsein) mai adîncă asupra unei arte care e chemată să sensibilizeze cele mai nalte comori spirituale ale popoarelor în forma cea mai nobilă și să influințeze astfel [4] asupra a mii de oameni, într-un mod (vivificător) regenerator (befruchtend) și liberat de 315 r sarcina vieței de toată ziua; daca i-ar sucede să brazde pămîntul ati||tudinei de pînă azi a artei noastre și să ajute la aducerea unei reforme contra căreia rezistă în aceeași măsură atît dirigerea cît și (profesarea) esecuțiunea artei în *masa* aparințelor ei [5], daca s-ar smulge viitorul artei noastre din puterea întîmplărei oarbe prin înființarea în fine [6] de institute naționale, daca se vor risipi negurele ce zac încă întunecînd asupra artei reprezintătoare [7], daca s-ar întîmpla toate aceste, ținta cea mai mare a lucrărei noastre ar fi ajunsă [8], ba ar fi întrecute chiar cele mai audace așteptări ale ei.

Cînd s-a întărit elementele spre (rejunirea) re-ntinerirea unui spirit devenit bătrîn (îmbătrînit), atunci el își aruncă vechiul său înveliș, cu toată nefavoarea împrejurărilor. Nouă însă ni se pare că nu e tocmai timpurie încercarea unei regenerațiuni a artei noastre în înțelesul [9] intereselor prezintelui, a trebuințelor, a *Bewusstsein*-ului științific și chiar a [10] masei largi a publicului cult.

Totul e pînă se coace, odată copt lucrul e ca și [11] gata.

PREVORBIRE LA EDIȚIUNEA A DOUA

Cînd a apărut pentru prima oară „artea" noastră de reprezintațiune dramatică, a salutat acest op atît știința cît și discipolii acestei ca pe o primă și unică carte de învățătură a artei dramatice, căci pentru prima oară încercase de-a concepe toată activitatea artistică în coeziunea ei organică și de-a o supune cugetărei. Nimeni n-a contestat această conchistă pacifică în domeniul științei. Tocmai aceia din actori cari aveau poate mai puțină trebuință de opul de față l-au primit mai cu căldură. Seydelman[n], actor german mare [12] și plin de spirit, a numit acest op *o biblie* pentru actori și a esprimat autorului recunoștința sa într-un mod pe cît de original [pe] atît de spiritual [13] [a].

Neciodată (n-am avut) n-am nutrit gîndul că acest op ar putea crea actori. Aceasta ar fi tot așa de cu neputință ca și cum basul general și contrapuntul ar putea produce singure deja pe un componist însemnat. Acest op poate totuși [14], întrebuințat bine [15], să fructifere foarte mult, pentru că destinde dinainte-ne cîmpul întreg a acestei activități artistice, și pentru că înseamnă [16] în părți mijloacele și căile de-a ajunge la arhitectonica acestei arte. Și astfel dar apuce acest op, și în a doua sa formă, calea sa și contribuiască la înflorirea și [17] înalțarea acestei însemnate activități artistice.

[a] Vezi opul meu: *Viața și lucrările lui Seydelmann.*

---

1. *inițial* de independența 2. *după* deveni *șters* 3. *în ms.* că 4. *după* in modul [acesta] *șters* 5. *inițial* fenom[enelor] lor *șters* 6. *supraintercalat* 7. *după* noastre *șters* 8. *după* împlinită *șters* 9. *după* sen[sul] *șters* 10. chiar a *repetat* 11. *inițial* e totul gata 12. *inițial* actorul cel mare 13. *inițial* tot (atît) așa de original pre cît și spiritual 14. *inițial* Totuși poate acest op; *ordinea cuvintelor fiind indicată de cifre puse deasupra* 15. întrebuințat bine *supraintercalat* 16. *deasupra lui* dă *șters* 17. *repetat la început de rînd*

PARTEA GENERALĂ *312 r*

PARTEA ÎNTÎIA – PRINCIPIILE SISTEMATICE[1]

DEFINIȚIUNEA ARTEI DRAMATICE. — DELĂTURAREA PREJUDIȚIILOR CONTRARIE ACESTEI ARTE *315 v*

Artea reprezintărei dramatice are de scop realizarea artistică a dramei. Ea presupune prin urmare esistența dramei, precum drama presupune înfățișarea scenică, prin care poezia dramatică ajunge la dreptul său cel mai nalt, la cel mai nalt al său rezultat [2]. || *316 r* Și [3] fiindcă drama are de fundament [4] individualitățile ce se desfășoară dinaintea noastră prin a cărora *ensemblu* (Ineinandergreifen [5]) reciproc apare ideea poetică a întregului, de aceea artea dramatică își propune (înfățișarea) manifestarea artistică și-n sensul poetului [6] a (formelor) figurelor create de fantazia liberă [7]. Așadar artea dramatică (crează) constituie, cum s-ar zice, corpul cel viu [8] al poeziei dramatice, aducînd la claritate sensibilă și la viață caracterele dramatice născute de fantazie pentru fantazie.

La fiecare arte avem de-a distinge întîi ideea, adică acel ceva al cărui (împlinire) esecuțiune artea și-o [9] propune de țintă [10] și, a doua [11], mijloacele prin care ea [12] ajunge la ținta propusă. Amîndouă părțile însă sînt neseparabili una de alta, ci condiționează [13] împreună ființa și marginele fiecărei arte îndeosebi. Materialul dar prin care se [14] servește o arte spre a (reproduce) manifesta ideea sa (aparține așa de mult ființei unei arte) se ține așa de mult de ființa unei arte, încît e condiționat prin (el) material tot ce poate produce artea. Cine nu recunoaște asta va fi totdeuna în pericolul d-a confunda [15] marginele diferitelor arte și d-a pretinde de la vrouna ceva care ar contrazice ființei celei mai intime a ei. Activitatea unui artist || *316 v* constă așadar pe [16] înțelegere întru aprofundarea mijloacelor care stau spre serviciul unei arte și a scopurilor cari se pot realiza prin acelea. Pre cît [sînt] [17] pe d-o parte înrudite pictura și sculptura, arte ce apar în spațiu, în paralel cu muzica și poezia, arți ce se dezvoltă în timp, pe atît încă ele diferesc în întrul lor prin mijloacele cu cari se servă fiecare din ele întru esecuțiunea ideei lor[18]. Ele [î]și condiționează[19] diferitele probleme cari și le [20] propun de le esecută. Piatra și metalul nu sînt în stare de-a etala [21] nuanțele cele mai adînci ale sufletului pe cari lumina și culoarea le-o aduce la-ndeplinire.

Artea care se servă cu materia cea mai nesensibilă, cea mai spiritualistă, cu cuvîntul, este tocmai de-aceea și cea mai spiritualistă, coprinzînd toate împregiurările omenești cari se pot reproduce în genere de arte [22]. Spiritul artei ajunge [23] așadar în

---

1. *La legarea filelor, acest titlu, figurînd singur pe* **312r**, *a fost amplasat din eroare înainte de* Precorbire, *locul lui firesc fiind însă aici; numai* PARTEA GENERALĂ *are echivalent în original* (Allgemeiner Theil), *restul, adică* PARTEA ÎNTÎIA – PRINCIPIILE SISTEMATICE *reprezentînd o explicitare a lui Eminescu, așa cum procedează și cu titlul de la* PARTEA SPEȚIALĂ, *unde adaugă* (PARTEA APLICATĂ), *v. mai jos* **367 r**, *precum și cu acela de la ultima secțiune a cărții unde pune în paranteză, ca subtitlu, cîteva dintre titlurile de capitole* 2. *Acest prim pasaj reprezintă ultima versiune, transcrisă de Eminescu pe* **315 v**; *în prima versiune, cea de pe* **316 r**, *corespunzîndu-i următorul text*: (Noțiunea) (Definirea) Conceptul artei dramatice (în[lăturarea]) Delăturarea prejudițiilor contrarie acestei arte. Artea reproducțiunei dramatice are de scop realizarea artistică a dramei. Ea presupune prin urmare (presupune) drama precum drama presupune reproducțiune scenică (prin) întru care ajunge abia poezia dramatică la dreptul ei cel mai nalt, la cea mai nalt al său rezultat 3. *după* Artea dramatică *șters* 4. are de fundament *deasupra lui* se fondează pe *șters* 5. *scris pe margine* 6. și-n sensul poetului *supraintercalat* 7. *urmează* însă în sensul poetului *șters* 8. cel viu *supraintercalat* 9. *inițial* și-l 10. *după* scop *șters* 11. *supraintercalat* 12. *supraintercalat* 13. *după* la un loc *șters* 14. *supraintercalat* 15. confunda *scris cu creion negru deasupra lui* necunoaște *șters* 16. *deasupra lui* din *șters* 17. *șters din inadvertență* 18. *inițial această frază suna astfel*: (Muzica) Pictura și sculptura, ca arte ce apar în spațiu, (sînt pe de o parte înrudite) sînt pe de o parte înrudite, comparîndu-le cu muzica și poezia, arți ce se dezvoltă în timp, totuși însă ele diferesc în întrul lor prin mijloacele ce între[buințează] fiecare din ele întru esecuțiunea ideei lor. 19. *după* și *șters* 20. cari și le *deasupra lui* ce și *șters* 21. *după* manifesta și reflecta *succesiv șterse* 22. *inițial* în genere reproductibile artei 23. *cu creion negru deasupra lui* cîștigă *șters cu același creion*

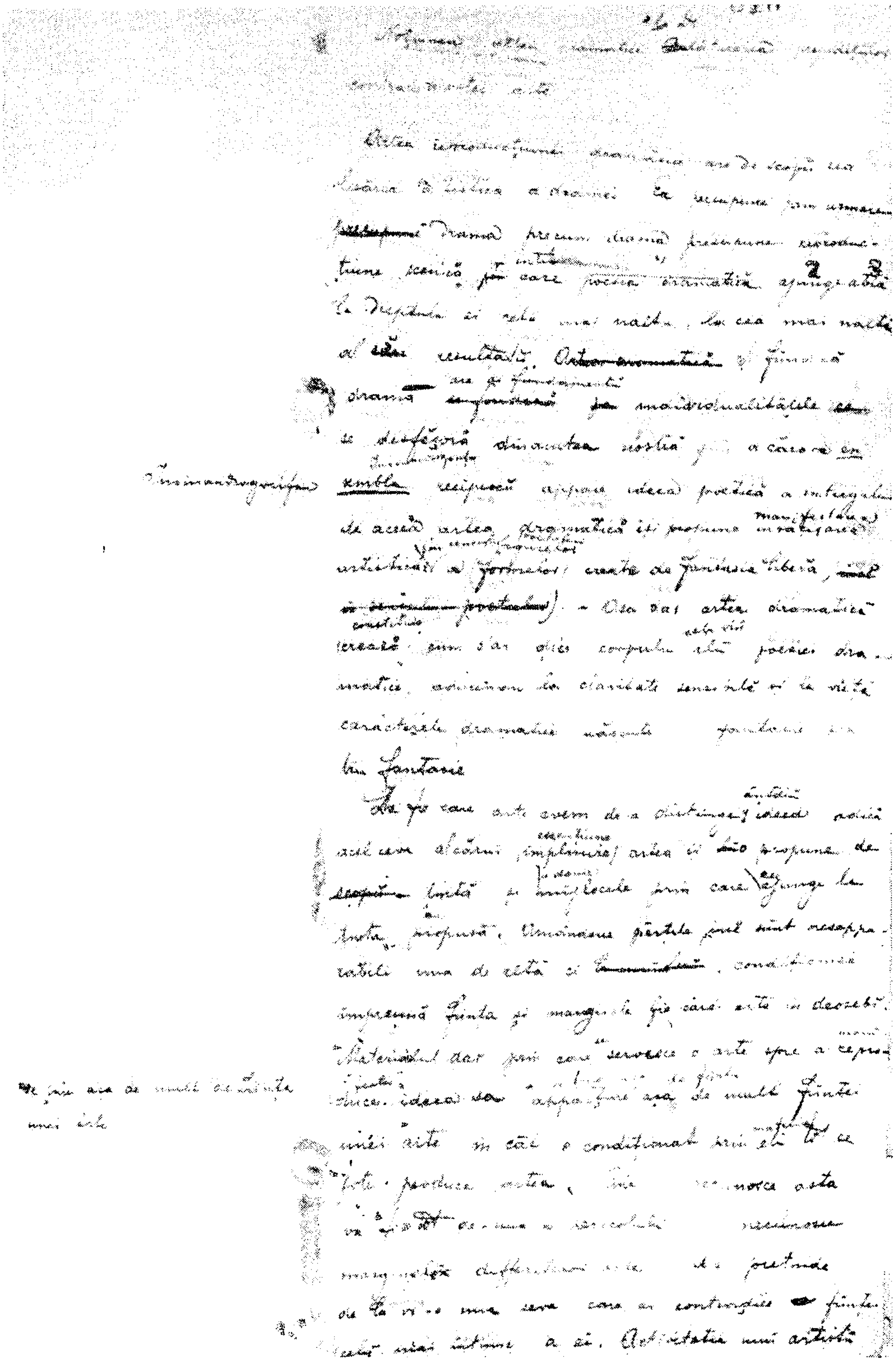

6. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 316r 34 cm × 20 cm

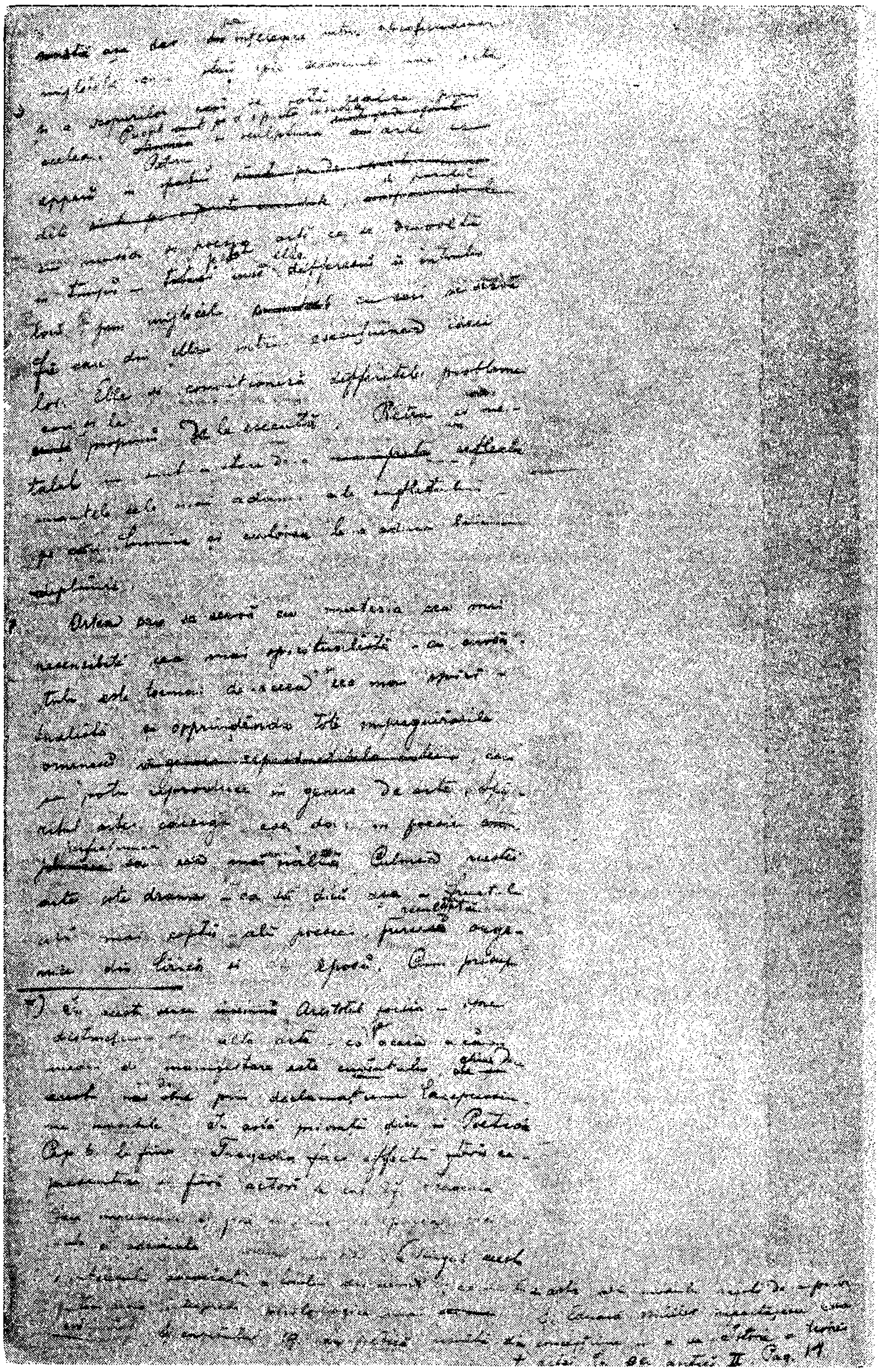

7. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 316v 34 cm × 20 cm

poezie la perfecţiunea [1] sa cea mai naltă. Culmea acestei arte este drama, ca să zic aşa fructul cel mai copt al poeziei , (purcesă) rezultată organic din lirică şi din 317 r epos [a]. Cum presupu||ne drama (conform noţiunei sale) concepţionalmente esistenţa liricei şi a epopeei, pe care le conţine şi ea ca momente (înălţate) de înălţime, aşa a purces ea şi istoric de abia [2] după dezvoltarea numitelor două specii de arte. Cu cît a fost [3] mersul dezvoltărei istorice un mers organic cu atîta el [8] reprezintă mai curat procesul dezvoltărei ; nicăiri nu s-a văzut asta mai clar şi mai concis ca în Grecia, unde în genere dezvoltarea [9] istorică a artei se arată de cel mai rar acord cu treptele ideei [n].

[n] *Producţiunile literarii sînt la cei* * [. . .]

Poezia dramatică — în care se dezvoaltă ideea morală [10] dinainte-ne prin organul unor individualităţi libere, prin cari se formează dinaintea ochilor noştri o lume de caractere (condiţionîndu-se) condiţionate reciproc prin simţ, cuget şi voinţă şi (dezvoltîndu-se) dezvoltate unul prin altul [11]—poezia dramatică (lasă a se întrevede) dă a înţelege [12] (hinweisen) o ultimă a sa realizare la care contribuie aşa să zic toate artele, adică la (producţiunea) reprezentarea dramatică. Tot ce (propune) poezia dramatică în relief devine prin reprizantare [13] o liberă imagine rotunzită (rondă) şi prin astă imagine se ridică [14] la realitate sensibilă [b].

317 v Artea dramatică schimbă (verwandelt) [19] aşadară formele spirituale concrete (geistig-concret) a poeziei dramatice în carne şi sînge şi le insuflă viaţa aceea [20] prin care ele ajung la cea mai deplină prezinţă sensibilă. Astă arte pune [21] figurile poetice ce plutesc pe dinaintea fantaziei să bea din sîngele infernului (Unterwelt [22]) omeric, prin a căruia efect ele îmblă pe dinaintea noastră şi ne transportă în acea iluziune în care privim desfăşurată înainte-ne [23] o lume întreagă, sensibile-văzută, a vieţei şi acţiunei omeneşti care cu toate astea e numai un product al fantaziei libere. Astfel [24] reprezentaţiunea dramatică ne (provocă) vrăjeşte (hinzaubern) [25] o lume a fantaziei ca o lume a realităţei sensibile, şi printr-aceea ne înalţă [26] totodată din as din urmă în regiunea imaculată a celei dentîi.

Artea dramatică împreunînd contrastele cele mai disparate (desperecheate) spre a da operelor fantaziei libere o realitate sensibilă, spre a *concede* (leihen) [27] opului autorului dramatic iluziunea deplină a unei întîmplări reale, face un fel de efecte cari întrec [28] prin tăria şi zguduirile lor pe toate acelea a tuturor celorlalte arţi. Privitorul nu trece el oare aci prin pasiunele cele mai puternice [29], prin întreg coprinsul (ţinutul, Umfang) [30] împr[e]giurărilor ce-l pătrund [31] şi-l interesă ca om, (?) ca şi cum ar trece prin un deznodămînt ce se petrece înaintea ochilor săi, pe cînd totdeodată se simte şi liber de (povara) presiunea realităţei vulgare şi de împregiurările mai mult sau mai puţin strimtorătoare [ale] vieţei sale de toată ziua [32].

316 v [a] În acest sens înseamnă Aristotel poezia, spre distincţiune de alte arte, ca pe [4] aceea a cărei mediu de manifestare este cuvîntul, chiar daca [5] acesta n-ar deveni [6] prin declamaţiune la espresiune sensibilă. În astă privinţă zice în *Poetica*, cap. 6, la fine: „Tragedia face efect fără reprezentare şi fără actori" şi cap. 27: Tragedia face impresiune şi fără mişcare, ca epopea, căci fiinţa ei adevărată cunoaştem prin citire" (Singur acesta e înţelesul adevărat a locului din urmă; ce nu-l putem aicea interpreta filologice mai întins.) Şi capitolul 19 din *Poetică* rezultă din [7] modul acesta de-a privi. Şi Eduard Müller împărtăşeşte acea[stă] concepţiune în a sa *Istorie a teoriei artei la cei antici*, II, pag. 14.,

317 r [b] Şi după Aristotele tragodia (se referă) presupune, ca una ce este [15] reprezintare prin persoane active, reprezintare [16] scenică (Aufführung) *Poet.*, cap. 6 : „Fiindcă persoane active efectuă imitarea în tragedie, apoi [17] reprezintarea sensibilă a ei e din *necesse* [18] o parte a tragediei".

---

1. *deasupra lui* complinirea *şters* 2. de abia *supraintercalat* 3. *după* a fost *şters* 4. *supraintercalat* 5. chiar dacă *deasupra lui* deşi *şters* 6. *prefixul* de- *supraintercalat* 7. *după* din astă *şters* 8. *supraintercalat* 9. *după* se arată de cel mai rar acord *şters* 10. ideea morală *deasupra lui* dinainte-ne 11. *iniţial* una de alta 12. *alături de* hinweisen *Eminescu mai notează pe margine ca eventuale variante de traducere* relatează se referă la 13. *iniţial* ca relief reprizăntarea devine 14. *deasupra lui* înalţă *şters* 15. una ce este *supraintercalat* 16. *după* la *şters cu creion negru, urmă a redactării* se referă . . . la*;* Aufführung *scris pe margine* 17. *după* apoi cu deosebire ca urmare e ne[cesară] *şters* 18. *scris, ca toate intervenţiile din această notă, cu creionul negru ; iniţial* necesară apoi prin necesitate *şterse succesiv* 19. *scris pe margine* 20. *iniţial* acea viaţă 21. *deasupra lui* lasă după cum *şters* 22. *scris pe margine* 23. privim desfăşurată înainte-ne *deasupra lui* vedem *şters* 24. *după* Astfel reprezentarea dramatică *lăsat neşters din inadvertenţă* 25. *scris pe margine* 26. *după* ridică *şters* 27. *scris pe margine* 28. *după* lasă în urmă-le *şters* 29. *iniţial* cele mai puternice pasiuni 30. *scris pe margine* 31. *după* inte[resă] *şters* 32. *iniţial* împregiurările vieţei sale de toată ziua mai mult sau mai puţin strimtătoare ; *noua orînduire a cuvintelor este indicată de cifre*

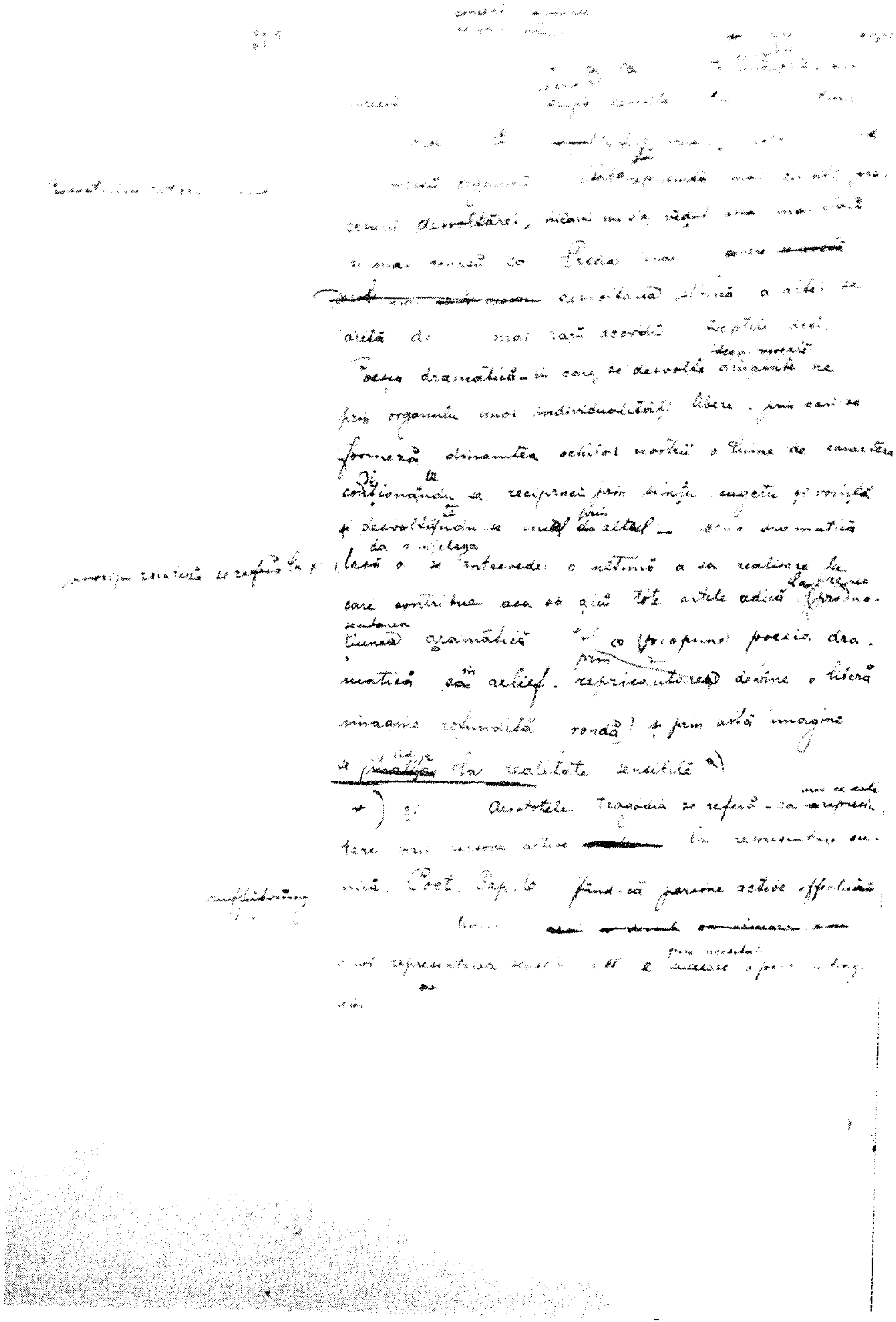

8. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 317r 34 cm × 20 cm

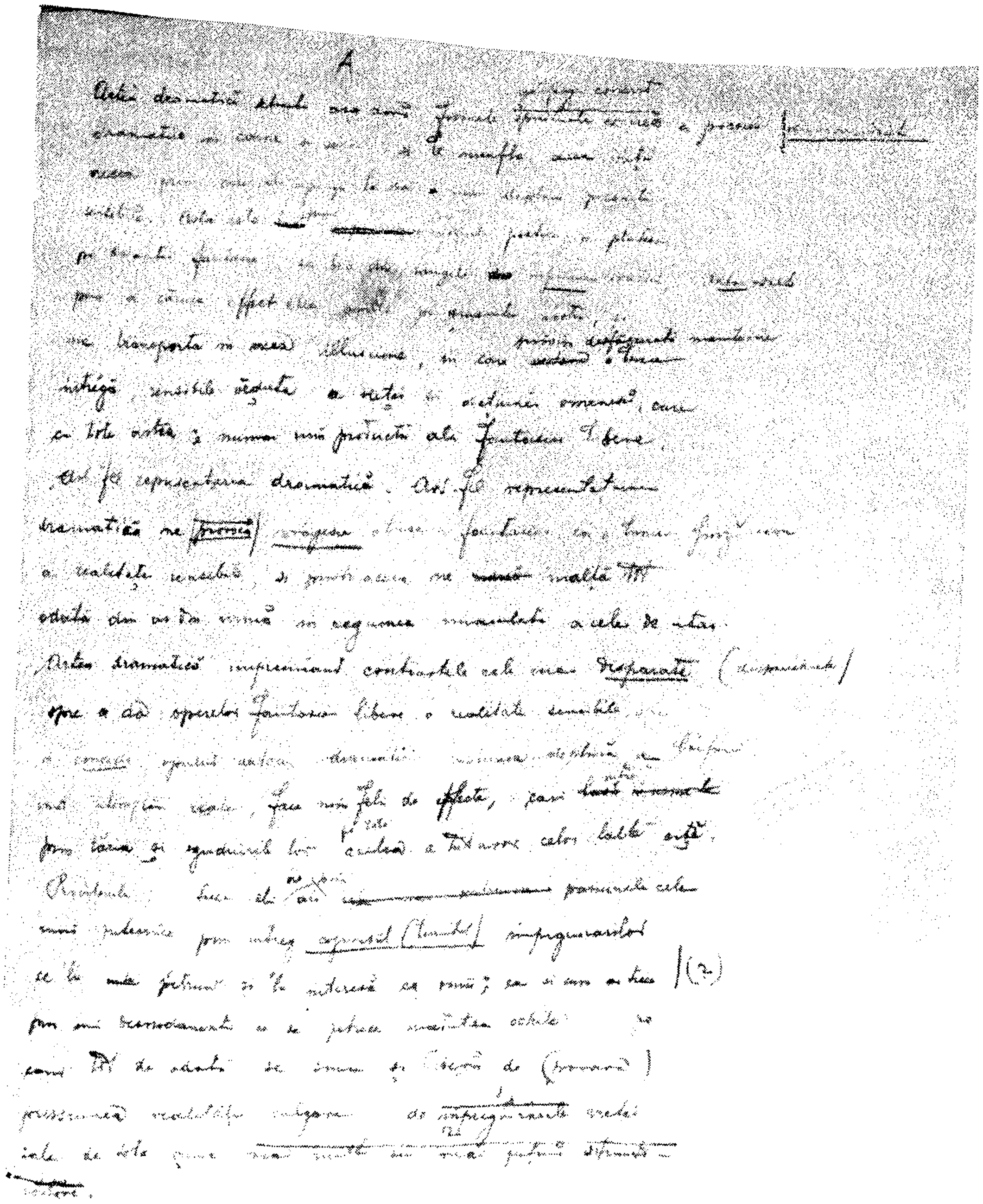

9. E. TH. BÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 317v 24 cm × 19 cm

Spre a ne apropia de ființa artei noastre avem a lua aminte la materialul prin 318 r
[care] ea produce efectele sale, căci printr-asta abia cunoaștem o arte în preciziunea și putința ei (Bestimmtheit und Vermögenheit) [1]. Materialul muzicei e tonul, a poeziei cuvîntul (vorba). Aceasta, materia în sine cea mai spirituală, pe care ea-l întrebuințează pentru dezvelirea fantaziei poetice, face din ea cea mai înaltă și cea [mai] coprinzătoare (copioasă) din arți. Artea înfățișărei dramatice, ca realizatoarea (Verwirklicherin) [2] celei mai nalte specii de poezie, are întreagă personalitatea omului de material al ei. Prin mijlocul aceleia ea (rezolvă) dezleagă în același (sens) înțeles tema ei (Aufgabe), precum și le rezolvă și pictura prin lumină e [3] coloare, scultura prin metal or marmură, poezia prin nemijlocitul product al spiritului: cuvîntul [a]. În ea dar apare personalitatea individuală a omului ca materialul (cel mai) necesar, pe care nu are de-a-l forma și spiritualiza (begeistigen) [21] mai puțin, de-a-l întrebuința adică la (înfățișarea) reprezintarea ideei, decît sculptorul greutatea materiei or componistul tonurile. La (pe, în) și prin personalitatea omenească (realiză) manifestă așadar artea dramatică (Schauspielkunst) [22] ideele sale; de ea e tot așa de puțin separabilă ca și coloarea de pictor.

Din [23] această primă afirmare (Bestimmung) [24] justă să cercăm a deduce urmări (Folgerungen) [25] prin cari să ni se lumine întreg ținutul acestei arte și să ni se facă înțeleasă o mulțime de fenomene (Fülle von Erscheinungen) [26].

Artea dramatică (Schauspielkunst) [27] sensibiliză opul dramatic al poetului prin mijlocul individualităților omenești cari prin fizionomie, || prin ținută, prin gest 318 v
și ton întrupează (încorporă) (întru) cu adevăr viu și frumusețe caracterele create de poet. Așadar [28] eventuala sa individualitate deosebită (besondere) [29] actorul o face instrument pentru arte, întrebuințînd-o (întru) la înfățișarea formelor create din fantazia liberă. Așadar personalitatea dată de natură trebuie formată, cultivată (Gebilde) [30], făcută capabilă spre sensualizarea imaginelor poetului. Docamdată ea ni se arată așadar ca material crud pe care omul trebuie a și-l supune și a-l face (semn) mediu (Zeichen) [31] al ideei. Cît de puțin cuget într-adevăr [32], adică cuprinde natura lucrurilor în cugete omul, întru cît e ființă cugetătoare, ci îi sînt necesarii spre aceea lunga e ostenitoarea laboare a cugetărei și educațiunea culturei științifice, tot așa de puțin [33] e în stare și o individualitate, fie cea mai dotată, cea mai bine făcută de [34] a sensibiliza deja (ca un asemenea numai) un caracter poetic și de-a ne transporta într-o iluziune adevărată. Ea trebuie învățată și formată pentru aceasta,

[a] Aristotele concepe artea actorului ca aceea care lucră cu materialul tonului în opozițiune [4] cu 320 r
celelalte arte. În orice caz anume [5] trebuie ca cuvintele [6] de mulți rău înțelese din primul capitol al *Poeticei*, că [7] adică „sînt oameni cari imită multe [8] cu colori și forme, alții prin [9] voce" trebuie să le referim la artea dramatică și sora [10] ei, artea rapsozilor. Colorile și formele sînt anume pentru (depins) pictură și (desemnat) desemn ceea ce e vocea pentru actor. În tot [11] același înțeles însemnă Aristotel artea dramatică [12] în *Rhetorica* lui, 3, 1, cînd zice: „Ea se bazează pe voce, dupre cum e (cu putință) posibilă întrebuințarea acestia la mișcările simțirei [13]". Ritter în emerita sa [14] edițiune nouă a *Poeticei* vrea să șteargă din ea [15] ca neautentice locurile citate mai sus, pentru [16] că, după cum crede el, aci ar fi vorba numai de *materia imitandi*, vocea însă e [17] *instrumentum imitationis*, nu *materia*. Aristotel însă (concepe) își cugetă [18] tocmai vocea ca material al actorului, precum tot în acel sens [19] pricepe colorile de material al pictorului. Și Stahr s-a declarat cu drept cuvînt contra concepțiunei lui Ritter în dejudicarea nouăi edițiuni. (*Ergänzungsblätter der allgemeinen* [20] *Literaturzeitung*, August 1840). Compară încă ed. Müller în opul citat, II, pag. 346.

---

1. *sintagma germană este scrisă pe margine* 2. *scris pe margine* 3. *după* și *șters* 4. *deasupra lui* ca antiteze în diferind[ele] *succesiv șterse* 5. *supraintercalat* 6. *după* referim *șters* 7. *după* la artea dramatică *șters* 8. imită multe *deasupra lui* cu culori și forme 9. *după* cari imită *șters* 10. *după* artea *șters* 11. *deasupra lui* același; *inițial* cu totul 12. artea dramatică *supraintercalat* 13. *după* simțului *șters* 14. emerita sa *supraintercalat* 15. din ea *supraintercalat* 16. *după* sub cuvînt că *șters* 17. *urmează* decît și numai *succesiv șterse* 18. (concepe) își cugetă *deasupra lui* înțelege mai mult *șters* 19. precum tot în acel sens *provenit prin ștersături, intercalări și o nouă ordine a cuvintelor din* tocmai precum în sensul tot acela 20. *deasupra lui* neuen *șters* 21. *scris pe margine* 22. *scris pe margine* 23. *după* Să cercăm de-a deduce *șters* 24. *scris pe margine* 25. *scris pe margine* 26. *scris pe margine* 27. *scris pe margine* 28. *inițial fraza începea cu* Actorul face 29. *scris pe margine* 30. *scris pe margine* 31. *scris pe margine* 32. *inițial* Cît de cugetă un om (într-adevăr) (deși e ființă cugetătoare) *șters* 33. tot așa de puțin *inițial șters apoi supraintercalat* 34. *după* tocmai așa de puțin e în stare ca un asemenea numai deja *șters*

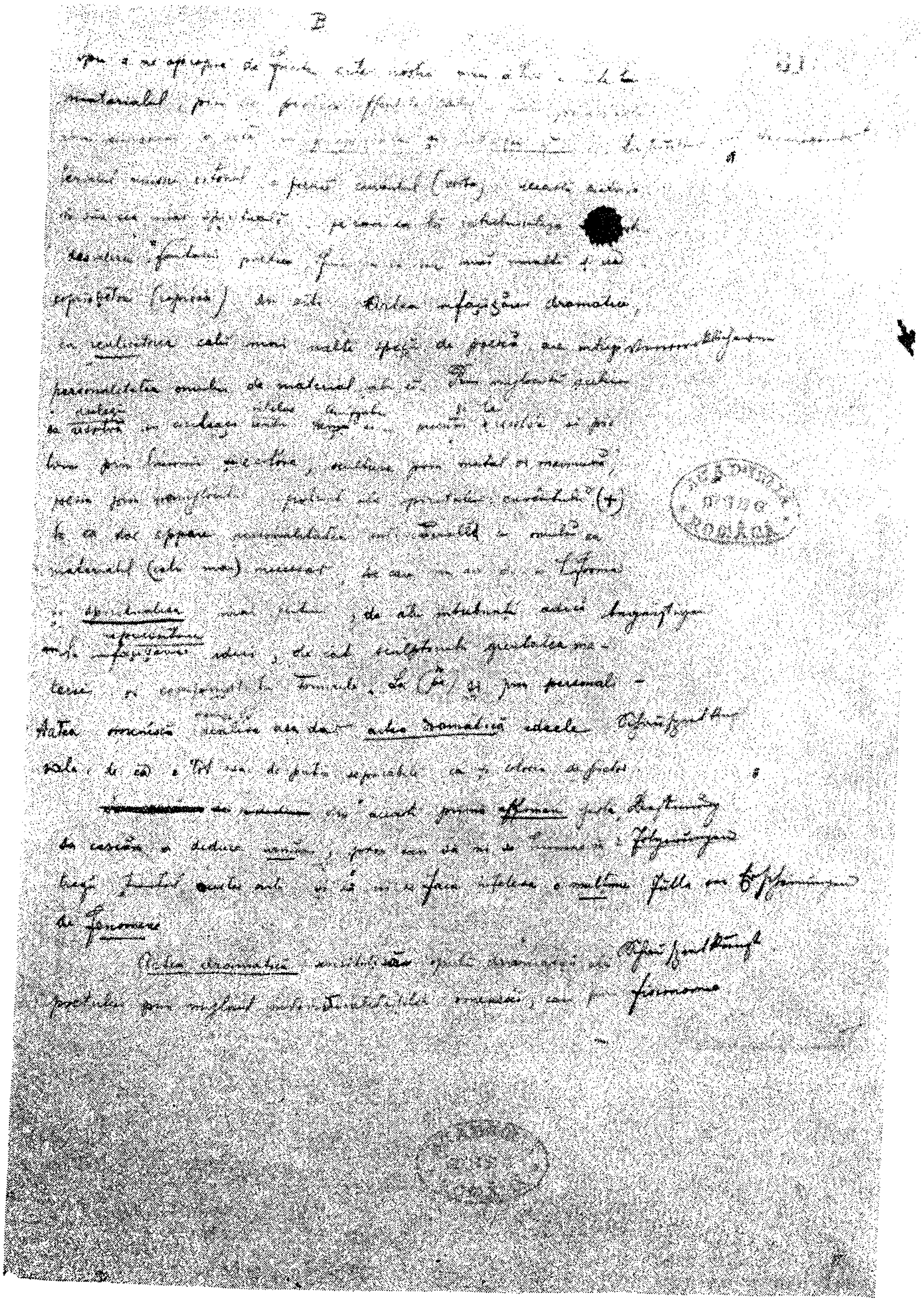

10. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 318r 24 cm × 19 cm

cum unul care e dotat cu organul filozofic trebuie format pentru o filozofare adevărată.

Cele zise conțin [1] dezlegarea a [2] două fenomene însemnate. În artea dramatică omul face din [3] individualitatea sa particulară un mijloc pentru un scop artistic. 319 r El o ascunde așadar și o sacrifică [4] pentru una a doua, cea [5] născută de fantazie. Așadar toată personalitatea adevărată devine purtătoarea unei personalități poetice, adică numai (cugetate) închipuite. Aceasta însă o poate actorul numai întru măsura aceea întru cît poate ascunde și transforma propria sa individualitate și de-a și-o (scădea) dezidera, cum am zice la un caz, pentru o alta. Însă această destinațiune (Bestimmung) [6] neseparabilă de artea dramatică (Schauspielkunst) [7] este totodată și rădăcina tuturor prejudițiilor încuibată odată pînă și-n cei d-o cultură naltă, astăzi în mulțime contra acestei. . . (Kunsttätigkeit) [8], și care dusese odată la un prejudițiu atît de îndărătnic în privința întregei pozițiuni de actor dramatic (Schauspielerstand) [9]. Pozițiunea [10] ce-o ocupă actorul în esercițiul său față cu publicul privitor oamenii o făcuse oarecum permanentă [11] și fixase izolarea (aceluia) lui din cercul societății [a].

Cît de felurite a fost împregiurările cari au conlucrat la o așa pozițiune în societatea civilă, 323 r fondamentul [22] cel mai adînc al [23] acestui prejudițiu[n1] rămîne totuși acea [25] destinațiune (prospect) [26] neseparabilă de (natura) ființa artei, că (adică) omul (renunță) abdică aci la toată personalitatea sa în favoarea unei alte și o ascunde pe a sa după o mască, că-i impune așadar [27] toată chemarea sa de-a învălui natura sa cea adevărată și (propriul său) particularitatea sa și de-a părea totdeuna un altul. De mult a fost lucru[l] puținora de-a concepe aparițiunile în fundamentul lor absolut. Oamenii, ținîndu-se de aparițiunea superficială, s-au declarat și se declară încă parte contra unei activități în care omul degradă întreg [28] (conținutul) coprinsul personalității sale, acest punct de izvor a onoarei sale [29], a vieței sale celei mai interne, făcîndu-o un simplu instrument spre delectarea unei mulțimi setoase de spectacol[n2]. La aceasta ne ținem de cele două fenomene cari se impun nemijlocit simțirei: una, cumcă actorul fără îndoială își mască personalitatea

[n1] *Și într-adevăr acest prejudițiu nu pare a se fi schimbat deloc* [24]. *Am auzit adesea zicîndu-se că un actor tragic, pentru a fi bun, trebuie să fie ofticos, unul comic — bețiv. Înainte de toate să nu fie siguri de leafă. Această nesiguranță pe de o parte, viciul și boala pe de alta se zice c-ar fi punînd inimă multă și simțămînt deosebit în acțiunea lor! Ademenitoare nadă! N.p.*

[n2] *Asta nu* [30] *e decît o idee proastă, însă, în fine, a fost și este încă* [31] *o idee. Ea trebuie înlocuită cu alta tocmai așa cum spiritul* [32] *unui secol e* [33] *negațiunea diametrală a spiritului unui alt secol.*

[a] În [12] genere se ia [13] ceea ce nu e decît o urmare a pozițiunei izolate de un fenomen izvorît din natura acestei arte. Din acest punt de vedere ea a fost în timpii mai noi [14] deplînsă, însă emancipațiunea pozițiunei actorilor a fost privită ca pernicioasă artei însăși. Ar fi foarte deplorabil daca progresul civilizațiunei ar trebui să devină un blestem pentru astă activitate. Atitudinea mai morală a corporațiunei (Stand) e mai mult un fruct a unei [15] pozițiuni mai pline de onoare; și o dovadă că legeritatea și frivolitatea cugetărei a fost mai degrabă un product a pozițiunei destinate ei prin opiniunea publică decît pozițiunea un rezultat din viața morală a unui număr [16] mare din membrii săi. Acela [17] pe care societatea civică nu-l recunoaște de egal șie [18], acela-n urma urmelor crede d-a nu [19] fi dator neci el nemica societăței. Trebuie dar să ne declarăm de tot pozitiv contra vorbelor lui Schlegel, care zice că „Actorului, cu [20] împregiurările ecuivoce ale vieței sale (împregiurări [21] cari nu se mai pot schimba pentru că sînt în natura lucrului), îi trebuie un fel de inspirațiune uitită (leichtsinnig) pentru artea sa spre a produce (leisten) estraordinarul''. Rău ar fi într-adevăr d-o arte dac-ar avea nevoie de inspirațiune uitită (leichtsinnig) ca de-o condițiune absolută a celor mai mari efecte ale sale. 322 r

---

1. *inițial* În cele zise stă 2. *deasupra lui* la *șters* 3. *supraintercalat* 4. *provenit din* sacrificînd-o 5. *supraintercalat* 6. *scris pe margine* 7. *scris pe margine* 8. *scris pe margine* 9. *sub termenul german scris pe margine:* Clase, Profesiunea *(e vorba de ezitări în traducerea lui* Schauspielerstand, *mai exact a lui*-stand) 10. *după* Oameni făcuseră oarecum din *șters* 11. *după* o pozițiune *șters* 12. *după* Oamenii (socotesc) iau adesea (aceea) de un fenomen izvorît din natura acestei acțiuni de arte aceea ce nu e deci o urmare a pozițiunei izolate *șters; amplasarea aici a acestei note e dictată de situația din originalul german, nu de concordanța dintre semnele de trimitere ale lui Eminescu* **) 13. se ia *supraintercalat* 14. mai noi *supraintercalat* 15. *supraintercalat* 16. *după* mare *șters* 17. *după* Pe cel *șters* 18. *inițial* șie egal 19. *supraintercalat* 20. *inițial* Actorului îi trebuie, cu viața [sa ecuivocă] 21. *după* ca *șters* 22. *după* totuși rămîne *șters* 23. cel mai adînc al *supraintercalat* 24. *după* pe deplin *șters* 25. *supraintercalat* 26. *scris pe margine* 27. *supraintercalat* 28. *după* spre plăcerea unei mulțimi setoasă de spectacol *șters* 29. *deasupra lui* și *șters* 30. *după* în fine *șters* 31. *supraintercalat* 32. *după* unui [secol] *șters* 33. *după* neagă pe (cellalt) acela al altui secol *șters*

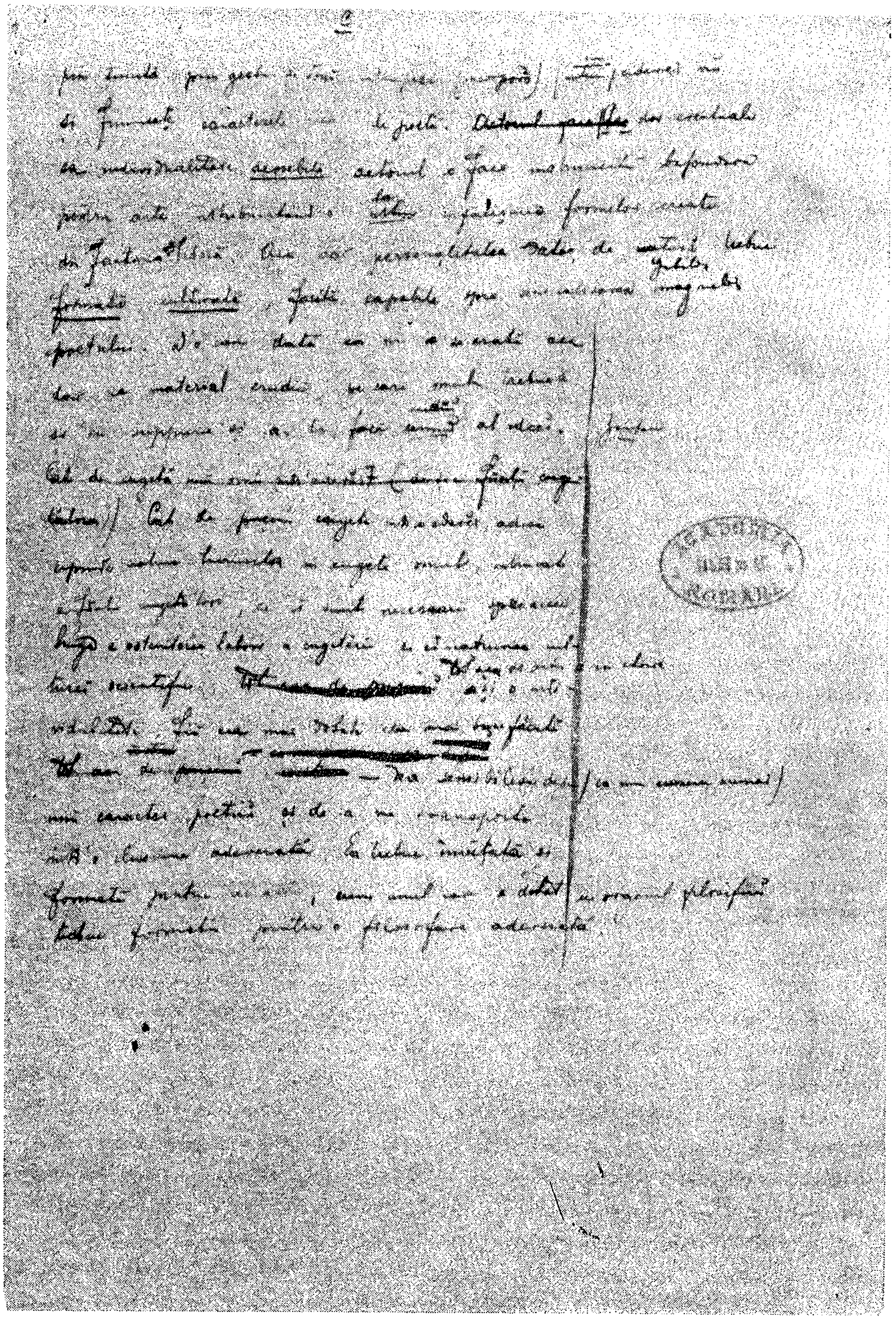

11. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 318v 21 cm × 18 cm

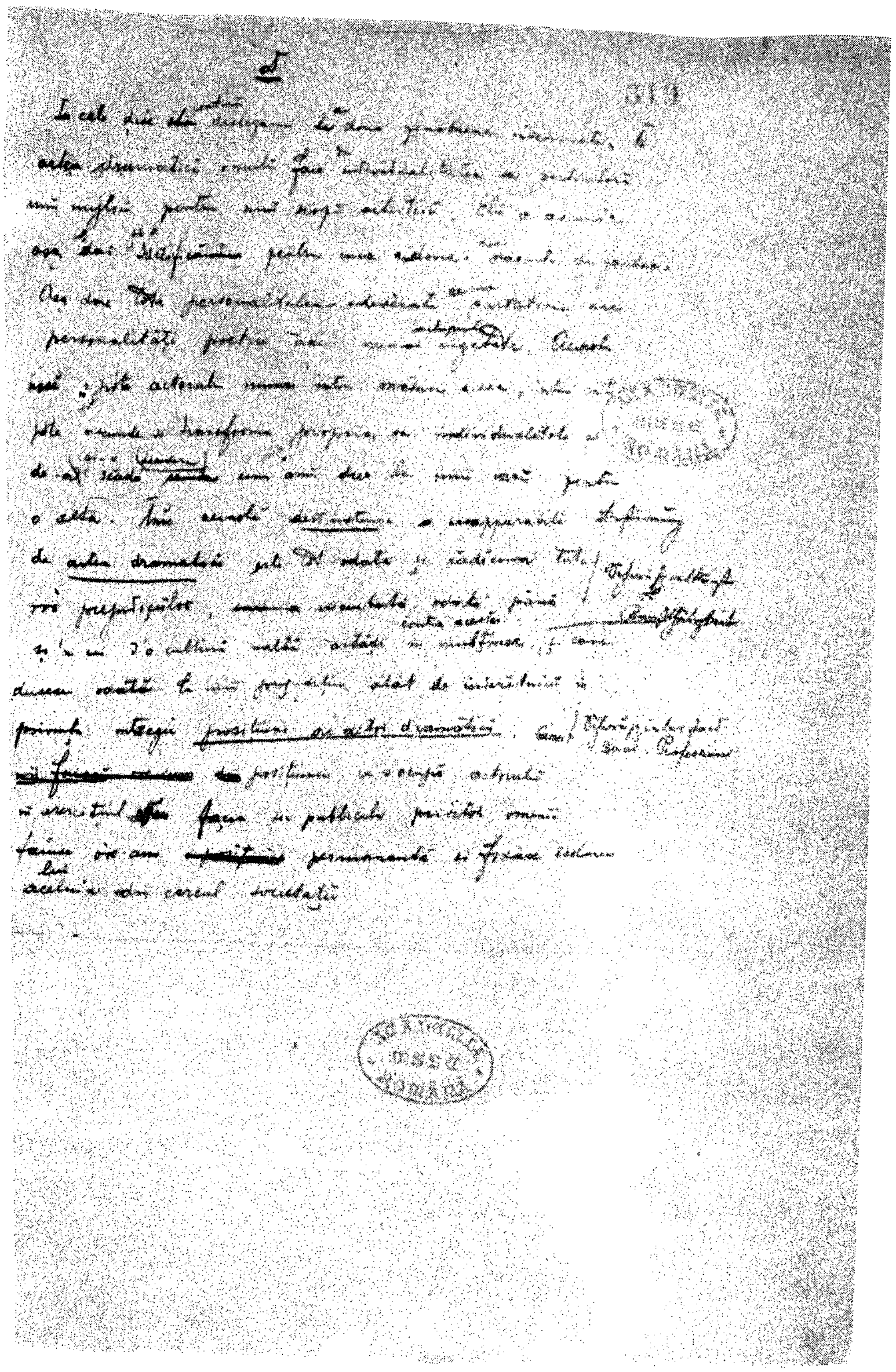

12. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 319r 21 cm × 17 cm

sa [a], două, cumcă un public priveşte la astă metamorfoză, astă prefăcătură a întregei sale individ[ualităţi], cumcă el aşadar se abandonă [24] în toată apariţiunea sa esterioară unei mulţimi [25] ce-l priveşte.

Adeverirea acestei concepţiuni [26] ce se ţine numa de (apariţiune) înfăţişare (Erscheinung) [27] e notificată [28] deja în cele de mai sus. Noi n-avem decît a o marca. Fără îndoială că actorul face din personalitatea sa un instrument [pen]tru o altă *323 v* personalitate şi (se dă) şi espu[ne] || această mascare a fiinţei sale celei mai proprii la privirea unei mulţimi. Însă pentru ce transformă el individualitatea sa? Doară nu pentru un scop final. El o preface [29] aşadar într-un organ pentru o idee, spre realizarea formelor fantaziei libere, cari, nesupuse finirei [30] şi trecerei, capătă de la el sigiliul cel din urmă a vieţei lor [31]. Actorul aşadar transformă fără îndoială personalitatea sa întreagă şi ne ascunde particularitatea ei, spre a forma din ea o a doua figură, răsărită din spirit, o viziune a simţului ideal. El renunţă aşadar la apariţiunea definită [32] (endlich, precisă) a individualităţei sale (particulare) deosebite (besondere) pentru o personalitate ideală. El se nimiceşte cum am zice în toată înfăţişarea sa sensibilă spre a re-nvia într-o formă ideală. Ba încă cu cît poate mai mult de-a se transforma pe deplin [33], cu cît invinge mai mult peste individualitatea sa proprie în favoarea unei individualităţi ideale, renăscute de el, cu [atît] şi-a [34] îndeplinit mai cu complecţiune [35] tema sa. Împregiurarea că actorul se vede silit a nega [36] toată aparenta sa personalitate apare aşadar ca numai ca o sacrificare a definitei (endlich) sale individualităţi pentru idee, aşadar totdeuna ca o dare de sine [a] individuali- *324 r* tăţei sale trecătoare || la una eternă, căria i s-a [dat] prin poet o esistinţă fără manc

321 r [a] Cumcă [1] Plato esilează şi pe actori din statul său atîrnă mai mult de apatia [2] ce o are el contra tuturor artelor imitătoare, cari contrazic caracterul circumspect [3] şi aprind pe cel iritabil. Din punt de vedere pedagogic însă Plato cugetă [4] o reprezintare (Darstellung) de pernicioasă, pentru că ar putea duce la o totală (preschimbare) alterare a modului de-a cugeta, căci cine ar imita ce-i rău şi nedemn s-ar înrăutăţi şi el. De aceea esilează Plato din statul său [5], (însă) deşi tot foarte consecinte şi pe poeţi, anume pe cei dramatici. Compară *De republ.*, 10, pag. 595 [6]. El numără dar la lărgirile [7] superflue a unui stat pe poeţii, pe rapsozii, pe actorii, pe [8] danţătorii, *De republ.*, 2, pag. 373. Întrucît voia dar Plato prin republica sa a fi stavilă la irumperea corupţiunei şi de-a rechema la [9] simplitate veche a moravurilor, trebuia să esileze tot aşa orce iritaţiune pasionată [10] ce putea influinţa [11] asupra sufletului [12], precum şi destinaţiunea de la sine la o activitate a vieţei. Pentru răul [13] în genere a ieşit [14] din subiectivitatea devenindă liberă, de aceea această trebuia (reprimată) înă şită şi sacrificată. Nu se-mplinise vremea de-a o recunoaşte pe aceasta şi în îndreptăţirea (Berechtigung) absolută.

Din punt de vedere pedagogic a conceput artele teatrale imitătoare şi Solon, acel ordinator al statului *321 v* şi a moravurilor [15], cînd pri||vea în ele o pernicioasă dare de loc la faţărie şi minciună.

Nu trebuie însă să uităm că această opoziţiune avea o rădăcină esenţialminte politică, spre a-l însemna pe protectorul actorului, Pisistratos, de om ce (seduce) amăgeşte [16] poporul prin arţi încelătoare. Comp. naraţiunea lui Plutarch în *Solon*, cap. 30. Cu drept cuvînt [17] vede Welcker (în *Suplement la Trilogia lui Aeschylos*, p. 256) în această naraţiune despre apatia [18] lui Solon către artea dramatică concepţiunea unui timp mai tîrziu, care i s-a atribuit lui, ca unui [19] contrar a lui Pisistrat amăgitorului [20] (Täuschen) prin manevre de actor. Acelaşi punt de privire pedagogic l-a esprimat şi Göthe în *Anii de călătorie (Wanderjahre)*; numai că acesta nu trebuie confu[n]dat cu însemnătatea artei ca arte [21]. Din punt de vedere pedagogic uşor poate să ni pară periculoasă o ocupaţiune [22] care are un preţ absolut cînd omul şi-o defige de chemare a vieţei sale, spre a da prin ea formă acelei idei [23] de care se simte purtat.

---

1. *ca şi în cazul precedent, am amplasat nota lui Rötscher conform textului său, căci la Eminescu lipseşte trimiterea* *** 2. *iniţial* antipatia 3. *provenit prin ştersături şi adaosuri din* cari sînt contrarii *apoi* contrariază simţului natura circumspectă 4. *după* esclude *şters* 5. *iniţial topica era:* Platon esilează de aceea din statul său; *noua ordine a cuvintelor este indicată de cifre* 6. *iniţial* De republ 2 pagg. 373 7. *iniţial* De lărgiri el priveşte dar de *şters* 8. *prepoziţia* pe *în toată această înşirare este adăugată cu creion negru* 9. *după* de *şters* 10. *supraintercalat* 11. *deasupra lui* lucra *şters* 12. *după* cor[pului] *şters* 13. *după* în genere *şters* 14. *deasupra lui* venit *şters* 15. *iniţial topica era* a conceput Solon, ordinatorul statului şi a moravurilor, imitatoarele arte teatrale 16. *cu creion negru anulînd pe* aminteşte 17. *supraintercalat* 18. *după* antip[atia] *şters* 19. *după* contrarului *şters* 20. *cu creion negru deasupra lui* înşelătorului *şters* 21. *provenit prin ştersături şi adaosuri din* numai că (aceasta) nu trebuie schi[mbată] însemnătatea artei ca arte 22. *iniţial* Din punt de privire pedagogic poate uşor o ocupaţiune să ni pară periculoasă 23. *iniţial* spre a da formă în ea acelei idei 24. *cu creion negru deasupra lui* se dă *şters* 25. *după* se dă pradă *şi* abandonă *succesiv şterse* 26. *deasupra lui* apariţiuni *şters* 27. înfăţişare *şi* Erscheinung *scrise pe margine* 28. *deasupra lui* marcată *şters* 29. *iniţial* face 30. *după* sfîrşitului şi tre[cerei] *apoi* pasabilităţei *succesiv şterse* 31. *iniţial* ultimul sigiliu a vieţei lor 32. *după* personalitatea *şters şi urmat de* sa *şters* 33. *iniţial* cu deplinătate 34. *după* cît *şters* 35. *după* perfecţiune *şters* 36. *iniţial* a se lepăda de *apoi* denega

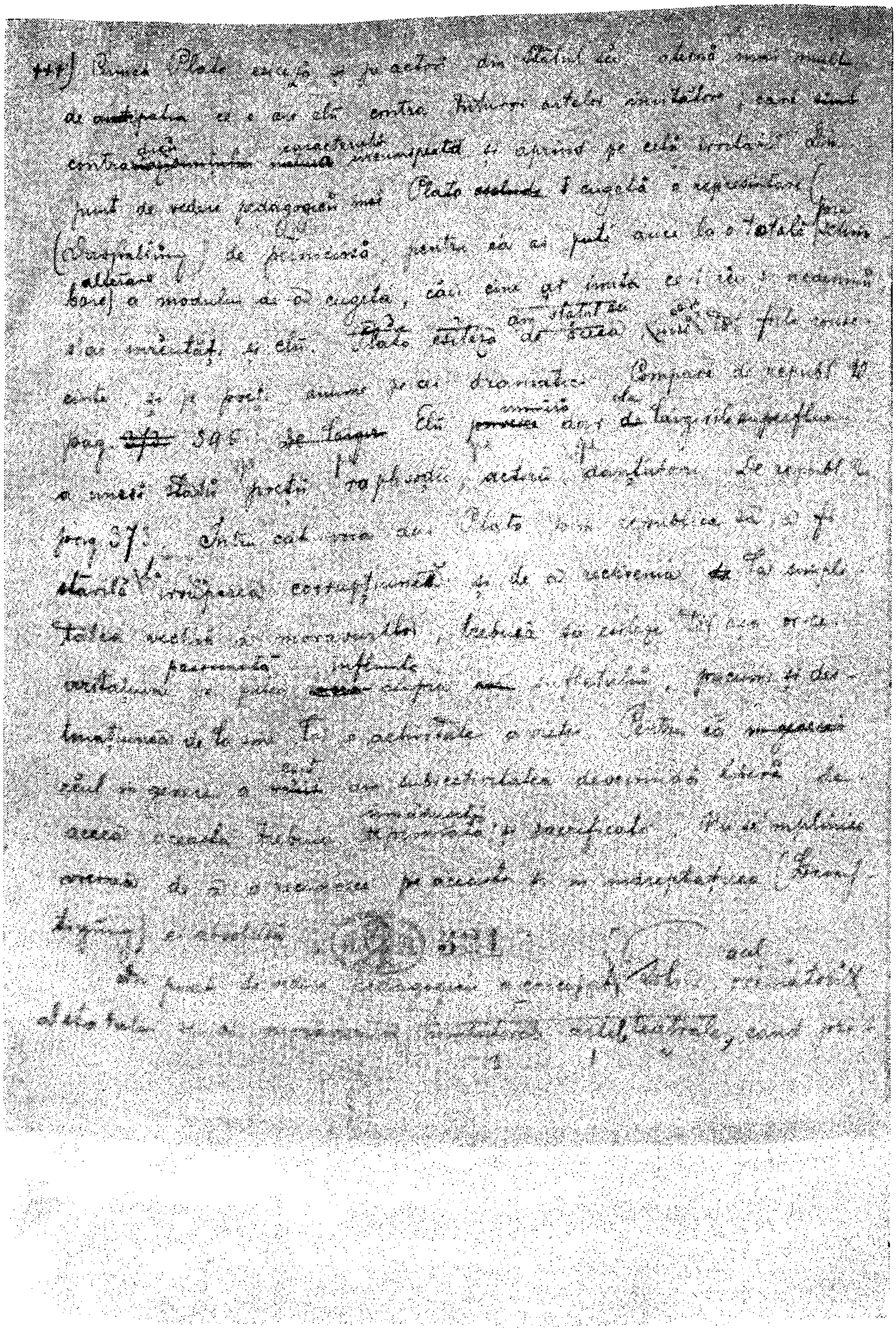

13. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 321r 21 cm × 18 cm

(defect). E acelaşi om care se desface, cum am zice, de sine însuşi spre a se renaşte într-o a doua apariţiune mai înaltă. Cine şi-a adus la conştiinţa de sine fiinţa acestei activităţi artistice nu va recunoaşte aşadar în ea decît o formă deosebită a toată crearea [1] (Schaffen) artistică. Numai modul [2] şi maniera formărei constituie [3] distincţiunea, căci în artea noastră artistul singur [4] întrebuinţează propria sa individualitate ca material întru [5] manifestarea ideei.

Însă el esprimă această particularitate a sa în privirea unei mulţimi curioase. Daca mulţimea nu e decît curioasă şi s-a adunat numai din cauza unei plăceri simţuale, atunci e rău şi de arte şi de artist, nu însă pentru că el se espune şi servă unei adunări [6] pestriţe de (prescurtare) omorîre de timp, ci pentru că [7] mulţimea se degradă pe ea însăşi la una [mai] curioasă, degradînd printr-asta şi artă [şi] artişti. Căci actori şi public stau [într-o] influenţare [8] aşa de reciprocă, în[cît] se poartă şi ridică reciproc. [Un] public înstrăinat de entuziasmul [artis]tic, răsfăţat [9] d-a nu se abandona cu totul în creaţiunile cele mari a spiritelor puternice, care nu (urmăreşte) caută decît pierdere de vreme şi o neactivitate dul[ce] trebuie neapărat să-l înşele pe artist în el însuşi şi să usuce izvorul [10] puterei sale creatoare. Dacă s-a
324 v ivit [11] o asemenea stare de lucruri [12] atunci e de plîns || ca o nenorocire pentru arte şi artişti, dar e de privit ca o smintire a proporţiunei [13] celei (adevărate) drepte dintre artist şi public, în care şi-a pierdut fiecare din ei atitudinea cea (dreaptă) adevărată.

NECESITATEA CEA URGENTĂ A UNEI ARHITECTONICE A ARTEI DRAMATICE. DILETANTISM ŞI ARTE

Prin [14] progresul civilizaţiunei, şi anume prin acea mişcare grandioasă [15] a spiritului care-a adus toate clasele societăţii civile, reprezintanţii [16] tuturor activităţilor izvorîte din sînul ei, la recunoaşterea dreptului [17] lor şi a onoarei lor, s-a emancipat ca una ca aceasta şi cariera actorilor şi s-a incorporat societăţii ca un membru liber al ei, dar, deşi s-a făcut aceasta, totuşi nu ne putem ascunde că în feliul [18] în care ni se prezintă acest membru în totalitatea sa sînt încă destule elemente cari schimbă [19] judiţiul ce-ar trebui îndreptat numai înspre unii, într-un prejudiţiu contra activităţei însaşi. Aceasta-i atît de puţin din întîmplare că se ţine aşa de strîns mai mult de întreaga starea acestei arte şi a reprezintanţilor [20] ei şi e de înţeles numai din ea[21].

Mai sus am pus caracteristicul artei [22] dramatice într-asta [23] că adică [actor]ul ar face [24] aci din întreg coprinsul individualităţei sale un organ pentru re[prezen]tarea unei personalităţi poetice. Însă poate aceasta într-adevăr numai (cu) sub condiţia că să n-o lase cum i-e dată [25] numai de natură nemijlocit, ci să-i dea tip şi formă şi s-o ia, cum am zice, ca a doua oară în posesiunea sa. Actorul aşadar e numai întratîta artist pre cît a putut să se facă el prin (Bewältigung) a individualităţei sale în serviciul artei lui, cu un cuvînt prin o *liberă* laboare [26] şi cultură [a] spiritului, cari a format şi a dat şcoală într-atîta personalităţei sale încît ea să fi devenit un organ flesibil întru reprezintarea tipurilor celor poetice.

325 r Însă nicăiri nu se vedea mai neglese un astfel de proscholiu or o tehnică [27] în genere ca în *artea dramatică*. În orcare altă arte i-e neapărat celui ce i se destină d-a face studii şi eserciţii preliminarii, spre a cîştiga un coprins oarecare de tecnică. Fără asta nu poate să producă neci sculptorul, neci pictorul, neci cea mai ne-nsemnată operă în artea sa, ba chiar un eserciţiu mediocru al ei e posibile numai [28] după ce a

---

1. *iniţial* creaţiunea 2. *deasupra lui* chipul *şters* 3. *deasupra lui* fac *şters* 4. *după* însuşi *şters şi urmat de* se *şters* 5. *după* spre *şters* 6. *după* mulţimi *şters* 7. *supraintercalat* 8. *deasupra lui* operaţiune *şters* 9. *după* rătăcit *şi* ne-nvăţat *şterse succesiv* 10. *supraintercalat* 11. *deasupra lui* întîmplat *şters* 12. stare de lucruri *deasupra lui* caz *şters* 13. *după* adevăratei *şters* 14. *cu literă mică, iniţial fraza începea cu* Deşi 15. *iniţial* prin grandioasa mişcare *apoi* prin mişcarea cea grandioasă 16. *după* la recunoaşterea *şters* 17. *după* onoarei *şters* 18. *deasupra lui* modul *şters* 19. *deasupra lui* îndreaptă *şters* 20. *corectat din* reprezentarea 21. *această frază este scrisă pe jumătatea din dreapta a filei cu semnul* F *de inserare în text* 22. *după* aces[tei] *şters* 23. *după* într-aceea *şters* 24. *iniţial* îşi face 25. *iniţial* cum ca să n-o lase cum-i de dar 26. *iniţial* prin o liberă şi spirituală cul[tură] 27. *iniţial* sau în genere o tehnică mai 28. *iniţial* numai posibile

suit schelea abilității tecnice. Studiile și preparațiunile preliminarii sînt însă pretutindene [1] în arte numai spre aceea pentru ca să se poată [2] mai tîrziu a se rumpe schelea regulelor și a privi edificiul artei ca un întreg frumos și spre a se putea profita de sine însuși în el.

Nicăiri ⟨însă⟩ nu-i însă această gimnastică a spiritului [3] mai puțin *en vogue* decît tocmai în această arte a cărei organizațiune cercăm a o aduce la cunoștință de sine prin dezvoltarea noastră. (Cauza) Temeiul se esplică dintru [4] natura cea proprie a artei noastre [5]. Artea dramatică are de supozițiune a ei poezia dramatică; ea o întrupează pe aceea prin mijlocul personalității proprii a reprezintatorului. Asta se-ntîmplă prin *vorbă* și *gest*. Acum însă fiecare are la individualitatea sa acest material al vorbei și al gestului. Fiindcă această arte [6] purcede dintr-o materie dată deja de poet, și așadar fiecare are materia înainte-și în tot coprinsul ei, fiindcă fiecărui i se pare dată posibilitatea realizării prin oarecare cantitate [7] de simț pentru cele create de poet; de aceea [8] și se simte fiecare de-acasă [9] deja apt pentru reprezintarea celor create de poet, și asta numai pe baza [10] acestei facultăți generale d-a simți, pe baza unei movibilități [11] oarecare a sufletului [12].

Precum cred mulți că au în imaginațiunile lor naturale și vii [13] măsura (Masstab) pentru cugetări filozofice și facultățile de-a judica și asupra cugetărilor, fără ca mai nainte să fi ridicat la libertate și universalitate [14] cugetarea lor naturală prin educațiunea [15] cugetărei filozofice; tot așa cred cei mai mulți cari se-ncearcă în artea dramatică că au găsit [16] deja într-o elasticitate oarecare [17] a simțirei, într-o iritațiune [18] || momentană a fantaziei, mijloace pentru reprezintarea unui caracter *325 v* poetic. Eu înțeleg sensul situațiunilor, eu simt după [19] poet dispozițiunile sufletești a caracterelor singulare, cum dar aș putea să nu redau aceea ce mi se dă de poet? Cu această simplă iritare a simțului și de multe ori abia cu ea, îndealtfel lipsiți de orce studii preliminarii, de orce tecnică (prin care despre partea tonului și a gestului devine individualitatea proprie întru adevăr organ al artei) [20] ba mai mult [21] încă cu ton și gest abandonate unei naturalități brute, astfel pășesc cei mai mulți membri ai acestei arte la ea și ajută astfel la ruina ei și favorizăastfel discreditul acestei activități. În neci o activitate artistică nu se pare așa de ușoară posibilitatea de-a se produce așa fără cultură [22] prealabilă și fără o arhitectonică de arte ca în artea dramatică. Și cumcă această posibilitate au devenit o realitate insolentă vor simți-o mai adînc tocmai aceia cari sînt pătrunși de însămnătatea artei lor. Să cercăm a întemeia și mai adînc cele notate mai sus.

E de natura cea mai denăuntru a omului d-a nu esperia sau d-a nu gusta nimica fără de-a deveni în același timp productiv [23]. Mai precis [24] însă decît orunde aceasta trebuie să aibă curs într-o activitate a cărei început e condiționat prin instinctul (înclinarea, înclinul) imitațiunei. Daca între acest instinct simțit de om și a (iritațiunei) agitațiune[i] (Erregtheit) [25] sale subiective pe care vrea s-o sensualize prin acțiune și între realizarea însuși nu e neci o prăpastie pe care omul să fie nevoit a o împlea cu o cultură și o tecnică specială, atunci e deschisă calea întru esecuțiunea artei [26] la arbitrariul cel mai brutal. Natura îndrăznește, putem zice, d-a se

---

1. *inițial* sînt însă peste tot locul 2. *inițial* spre a putea mai [tîrziu] 3. *inițial* spirituală 4. *deasupra lui* prin *șters* 5. *deasupra lui* naturei *șters* 6. *după* materie *șters* 7. *inițial* cantitate oare[care] 8. *inițial* prin aceea 9. *inițial* fiecare apt de-acasă 10. *deasupra lui* în virtutea *șters* 11. *inițial* și a unei movibilități 12. *Această întreagă frază, de la* Fiindcă această arte *pînă aici, este scrisă pe marginea din stînga a paginei pentru a înlocui (prin trimitere cu semnul F) prima versiune a traducerii, din corpul textului, anulată prin trei bare oblice:* Întru atîta căci însă purcede această arte dintr-o materie dată deja de poet, fiecare așadar are materia înainte-și în tot coprinsul său, i se pare dată și posibilitatea realizării prin o (măsură) cuantitate oarecare de simțire pentru cele create de poet a ține de apt de-acasă încă numai în virtutea acestei generale capacități d-a simți, d-a reprezenta cele (formate) create de poet 13. *în ms.* viii 14. la libertate și universalitate *șterse în text și reluate pe margine* 15. *inițial* prin cultura 16. *după* de-a găsi *șters* 17. *inițial* oarecare elasticitate 18. *urmează* momen[tană] *reluat în întregime din inadvertență pe pagina următoare* 19. *după* cu simț *șters* 20. *inițial topica, în paranteză era*: prin care devine întru adevăr organ al artei individualitatea proprie despre partea tonului și a gestului 21. *inițial* ci mai mult 22. *supraintercalat* 23. *inițial* ca esperiind sau gustînd (schmecken) ceva să devină îndată productiv 24. *deasupra lui* decis de *șters* 25. *scris pe margine* 26. întru esecuțiunea artei *în ms. este așezat la sfîrșitul frazei; semnul F îi indică locul în text*

manifesta atuncea în forma sa necurățită încă de spirit, fără d-a simți contradicțiunea între aparițiunea și menirea sa.

326 r Cu cît valorează într-o arte mai mult [1] deja dispozițiunea subiectivă fără laboarea tecnicei și fără o formare denăuntru pentru arte a subiectului [2], așadar cu cît mai puțin face o arte de condițiune necesară a aparițiunei sale stăpînirea materiei printr-o măsură (Maas) oarecare de abilitate cu atît mai mult se grămădesc în domeniul ei (stîngăcia) busilagiul* totală și insolența în esecuțiune. Cine nu cutează d-a ieși în ziua de azi la lumină d.e. cu poezii lirice cari nu-s făcute [3] doară pentru plăcerea sa proprie sau pentru urechea indulgentă a unor amici răbdători, ci se adresă[4] lumei întregi sub pretențiunea de a-i oferi poezie? Și asta numai din cauză că speția asta de poezie, ca espresiunea simțămîntului, are mai puțin neîncungiurabila cerință de dominare a unei materii coprinzătoare. Printre comorile de imagini superbe [5] deja lucrate de creatorii limbei poetice, în plenitudinea gîndirilor [6] profunde ce îngreună cum am [zis] toată atmosfera spirituală, subiectul nu are-n urmă decît a prinde cu mîna și adesea nu esercită altă activitate decît reenumeră [7] piesele de aur (deja gata) ale limbei și ale fantaziei.

E dar o urmare naturală că trebuie [8] să dispară mai cu totul diferința între [9] diletantism și arte (Künstlerschaft) într-o arte unde obiectivul a înăbușit obiectivul unei arhitectonice solide și a unei educațiuni [10] orînduite și treptate (stufenmässig). La neci o arte nu se-ntîmplă asta mai mult ca la artea dramatică. Nicăiri nu lipsește mai mult o schele de legi neatîrnătoare de agitațiunea (Erregtheit) subiectivă o măsură anumită de cultură tecnică și generală spre a se arăta în genere de un esersător al acestei arte. În neci o arte influința nemijlocită nu e mai mare și mai puternică decît într-aceasta, pentru că ea aduce la prezință sensibilă simțirile și pasiunile cele mai iritate în cea mai vie a lor espresiune [11].

326 v De aceea la neci o arte nu e mai des fenomenul de-a ținea adică impresiunile vii esperiate de o provocare către sine însuși pentru de-a le și transfera iarăși asupra altora fără o prealabilă mijlocire[a]. Daca însă ființa diletantismului se manifestă cu deosebire într-aceea că aleargă repede la [14] satisfacerea sa și la impresiunea artei sale asupra altora, fără d-a lua asupră-și [15] lucrul cel aspru și spinos al (coprinsului) periferiei întreg[i], fără d-a se supune în singurătate unei esercitări treptate de tecnică [b], nealegînd din regiunea întregului decît ceea ce-i [17] convine cu delăturarea adeseori a unor părți cu totul esențiale a artei, atuncea artea dramatică e mai mult prada diletantismului decît orcare alta. Căci nicăiri diletantismul nu face succese mai fără osteneală, nicăiri nu culege pentru vanitatea lui personală un seceriș mai bogat fără osteneala sămănatului și a coptului [18]; pentru că numai în această arte omul angajează individualitatea sa și pentru că bucuria succesului și impresiunea izvorîtă adesea [19] din nesecabilea putere a poetului devin o satisfacție (Genuss) pentru personalitatea proprie.

Care arte dar e mai însărcinată de-a restabili marginile mai șterse dintre diletantism și arte (Künstlerschaft) și de-a cuceri prin aceea artei însuși o pozițiune

[a] *Notă.* Acest fenomen ce zace în artea noastră însași, d-a o putea esersa adică mai nepreparat decît orce altă arte și de-a putea produce deja prin mijlocul unui naturel fericit impresiuni oarecari asupra sufletului au putut în antichitate să aducă [12] la aceea ca să o însemne ca [13] un lucru mai mult al naturei decît al artei; cel puțin Aristotel zice în *Rhetorica* sa 3,3 : „Artea actorului e mai mult treaba naturei și aparține mai puțin artei". Compară Lucian, *De saltat[ione]*, c. 27.

[b] *Notă.* „Amatorul — zice Abatele din *Guillom Meister* — caută numai o satisfacere în genere [16] indecisă, opera de arte să-i placă cam ca o operă a naturei".

---

1. într-o arte mai mult *supraintercalat* 2. *inițial* a subiectului pentru arte 3. *inițial* nefăcute 4. *inițial* ci cari se adresă 5. *după* deja bătute (lucrate) de imagini *șters* 6. *după* gîndirilor *șters* 7. *inițial* de-a reenumera 8. *după* dacă într-o arte subgectivul *șters* 9. diferința între *repetat în ms.* 10. *inițial* a unei culturi 11. *aceste ultime două fraze sînt rescrise pe jumătatea din stînga a filei; varianta din text din cauza unei mari pete de cerneală este greu lizibilă și de aceea retradusă, dar cu mici schimbări de termeni* 12. *după* să ademenească *și* înșele *și* inducă în vechime *succesiv șterse* 13. *după* mai mult *șters* 14. *după* în brațele spre gustarea (Genuss) *succesiv șterse* 15. de-a lua asupră-și *supraintercalat* 16. *inițial* o satisfacere generală (allgemein) nedecisă 17. *inițial* ce-ți 18. *inițial* pentru vanitatea personajului fără să fi semănat și fără să se fi copt 19. *după* de multe ori *șters*

mai naltă? ... Asta însă e numai atuncea posibil cînd ea va recunoaște mai mult
decît pîn-acuma necesitatea d-a se supune pe sine însași unei arhitectonice mai stricte
și de-a impune adepților săi condițiunea unei sistematice culturi prealabile [1], o
trecere diligentă (prin) pre treptele (Vorstufen) artei, în scurt (dominațiunea) domnia
asupra individualității naturale [n]. Abia atunci cînd această
activitate artistică [3] lasată acuma cu totul la dispozițiunea
capriciului (Belieben) subiectiv, a simțirei întîmplătoare, se
va contrage [4] prin o arhi||tectonică strictă în marginele 327 r
unei arte adevărat obiective, numai atuncea abia se va întinde asupra întregei profesiuni stima datorită [5] acestei speții de activitate artistică. Prin o demarcațiune mai strictă dintre diletant și artist cel dentîi de nevoie intimidat se retrage de sine [6] și cel de-al doilea cîștigă libera conștiință [7] că reprezintă o activitate care, și [8] nedependinte de geniul fiecăruia-n parte, cere studiile ei, afundarea ei în (dificultățile) fatigele laboarei (muncei). Pînă cînd nu va deveni lipsa aceasta o necesitate neînlăturabilă pînă atuncea nu avem dreptul d-a ne mira că [9] emancipațiunea acestei activități artistice nu e încă sancționată pe deplin [10]. Civilizațiunea și progresul spiritului lumei a îndeplinit o parte a lucrului; profesiunea a fost primită în sînul societății; artiștii înșuși au de-a îndeplini a doua parte a operei, d-a se (conchide) defini (abzuschliessen, déchaîner [11]), adică [12] într-o profesiune de arte prin pătrunderea unei tecnice specifice a acestei arte și a unei culturi universale (allgemein), o drofesiune de arte care pin activitatea ei merită în adevăr [13] acest nume [a].

[n] *Actorul se posedă pe sine însuși — această posesiune, daca[2] știe a o domina, e artist.*

PĂTRUNDEREA IDEALITĂȚEI ȘI A ADEVĂRULUI NATURAL (NATURWAHRHEIT) — LEGEA ABSOLUTĂ DE REPREZENT[ARE] (DARSTELLUNG) DRAMATICĂ

Noțiunea artei dramatice ne-a condus la delăturarea prejudițiului care se ține
de asta, că omul își fățărește și-și espune în ea individualitatea sa. Din concepțiunea
corectă a acestui fenomen am conchis totodată că neci o altă arte [18] nu are o trebuință
mai adîncă și mai urgentă d-a întemeia o adevărată artizanie (Künstlertum) prin o
arhitectonică. Avem acuma a ne-ndrepta || spre următoarele principii [19] izvorîte 327 v
din noțiunea artei noastre.

Noi amintim [20] mai întîi aceea că orce arte e o pătrundere a ce e general și individual, încît fiecare artist face din general o espresiune a individualului și ridică individualul la manifestarea generalului. Vie și pătrunzătoare e artea numai în puterea acestui proces (de formare) d-a se forma, căci prin el ea e în orce moment ideală și caracteristică, semnificativă și originală (eigentümlich) [b].

Fiecare din arți aceste antiteze le aduce la viață [21] conform ființei sale; în fiecare dară ele primesc un caracter anume, o colorare proprie. În artea dramatică,

[a] Cultura [14] profesiunei de arte nu poate într-adevăr să efectue această ridicare fără ajutorul acelora 327 r
cărora li-e încredințată dirigerea [15] scenelor. Pînă cînd prepoziții nu vor fi pătrunși de seriozitate morală, de entuziasm pentru arte, de un spirit de penetrare științific, pînă atuncea avîntul artiștilor se va sfîrși totdeuna într-o obosire prefăcută la urmă în descuragiare [16]. În secțiunea din urmă [17] vom căuta să dezvoltăm științifice cerințele esențiali pentru dirigerea unei scene.

[b] „Originalitatea de espresiune e începutul și finitul a orce arte". 327 v

---

1. *inițial* unei culturi pealabile, sistem[atice] 2. *după* o do[mină] *șters* 3. *inițial* această artă 4. *deasupra lui* mărgini *șters* 5. *deasupra lui* dinaintea *șters* 6. *inițial* intimidat de la sine 7. *inițial* și ce-l de-al [doilea] cîștigă conștiință 8. *după* care cere și ea *șters* 9. *inițial* de-a ne mira de emancipațiunea nesancționată că această specie 10. *deasupra lui* cu desăvîrșire *șters* 11. *scris* dechainér 12. *după* într-o *șters* 13. *supraintercalat* 14. *deasupra lui* Formarea *șters* 15. *după* direcțiunea *șters* 16. *inițial* totdeuna cu obosire și la urmă se va preface în descuragiare 17. *inițial* în partea din urmă 18. *inițial* nici o arte 19. *inițial* principii ale artei 20. *inițial* Noi aducem aminte 21. *în ms. topica este:* Aceste antiteze le aduce la viață fiecare din arți; *noua ordine a cuvintelor fiind indicată de cifre*

care ţinteşte la sensibilizarea dramei, ele apar în cerinţa d-a îndreptăţi [1] egal frumosul şi adevărul. Însă asta e posibil numai prin pătrunderea momentelor [u] amîndorora [2]. Artea reproducţiunei dramatice sensibiliză individualităţile născute de fantazia poetului dramatic. Ea e supusă aşadar, despre partea înfăţişărei sensibili, legei frumosului; asta o are comun cu sculptura şi pictura. Însă ea dezvăluie caracterul omenesc în toată movibilitatea devenirei sale (Beweglichkeit seines Werdens), în toată plinătatea cugetului şi voinţei sale. Reprezentatorul trebuie să sensibilize acest microcosm cu o claritate atît de diafană încît să vedem totodată dinainte-ne izvoarele simţirei şi a acţiunei şi fluctiunile felurite (mannigfaltig) în cari degeneră izvoarele, şi să simţim împreună cu el
328 r toate [3] afectele sufletului său, toate situaţiunile animei sale. || Aceasta se ajunge însă numai prin cel mai mare adevăr al reproducţiunei (Darstellung). El abia ne arată o creatură de carne şi os. Prin el ne regăsim pe noi înşine în caracterul reprezintat şi patem împreună bucuriile şi suferinţele sale [4]. Însă frumosul şi adevărul sînt momente neseparabili de reprezentaţiunea dramatică. Fiecare din ele menţinută [5] unilateral (singură) ridică (anulează) fiinţa artei noastre. Daca actorul dramatic nu vrea să se supuie decît legei frumosului, căutînd numai la idealitatea formei, atunci îi sacrifică ei naturalitatea (adevărul natural) şi-şi răpeşte adevărata valoare a operei sale, adică de-a-l purta pe spectator prin toate fazele vieţei sale sufleteşti şi de-a simţi [6] din dispoziţiunea lui (răsunetul) ecoul tuturor afectelor sale proprii. Valurile simţirei se frîng de marmura unei frumuseţi neînmuiată de viaţă sensibilă. Idealitatea formei, de nu ne arată o esistenţă individuală deplină (complectă), este aşadar rece şi rămîne asupra sufletului fără acel efect, ea ne pune înaintea ochilor (vergegenwärtigen [7]), ceea [ce] ni se reprezintă întocmai ca o întîmplare adevărată [8]. Plastica trancuilă otărîtă [9] în sine, care (reduce) poartă materia sa la pondul unui singur moment e de ajuns fără-ndoială înainte de toate legei [10] de idealitate a formei; e însă departe de aceea de [a] putea produce o iluziune sensibilă.

[u] *moment (?)*

În artea dramatică însă se prezintează înainte un caracter pe care-l petrecem prin toate prefacerile şi-n a căruia simţire trebuie să ne oglindim. Daca artistul consultă în reprezentaţiunea sa numai frumuseţea şi idealitatea, atunci îi va sacrifica ei nu
328 v arareori [11] || însuşi adevărul natural (naturalezza) şi va deveni discolorat. Din momentul însă cînd recunoaştem în reprezintator pe artistul plastic, se răceşte şi în noi participarea curat umană la viaţa individuală ce el are să ne reprezinte.

Să fie însă adevărul singurul conductător al artei? Fără de-a fi primit în sine [12] momentul idealităţei ea decade la simplu adevăr natural şi prin asta noi ne simţin eschişi din regiunea artei în (nemijlocirea) imediul vieţei. Neci o operă de arte însă să nu ne facă impresiunea curată a unei opere a naturei [a].

Noi nu voim a vedea repeţită în arte creatura defectuoasă, pieritoare a naturei, ci o fiinţă ce aparţine unei ordine mai înalte de lucruri, care e supusă prin urmare la

[a] Göthe a esprimat de mai multe ori cu energie mare cugetarea dezvoltată mai sus: „Numai spectatorului de tot incult îi va părea operă a naturei o operă a artei, şi un astfel de spectator îi e scump şi drag artistului, deşi stă pe treapta cea mai infimă ... Însă acela va [fi] numai pînă atuncea mulţumit pînă cînd artistul se coboară la el, neciodată nu se va înalţa cu artistul adevărat cînd acesta îşi ia zborul împins de geniul său, pentru a îndeplini opera sa în tot coprinsul ei [13]. *Opere*, XXXVIII, pag. 150.

Şi renumitul sofist Gorgias zice cu spirit în această privinţă că tragoedia ar fi o amăgire [14] unde amăgitul apare mai drept decît neamăgitorul [15] şi amăgitul mai înţelept decît neamăgitul.

În acest mod paradox el esprimă aci într-un mod dovedit situaţiunea [16] mai înaltă atît a poetului tragic cît şi a adevăratului spectator faţă cu un punct de privire care numai de-aceea nu e capabil d-a fi amăgit pentru [că] aduce cu sine simţ prozaic şi îndreptat numai asupra adevărului natural. Comp. Bode, *Istoria artei poetice eline*, III, p. 50.

---

1. *iniţial* de-a le îndreptăţi 2. momentele amîndorora *supraintercalat* 3. *în ms. repetat* 4. *iniţial* patem bucuriile şi suferinţele sale cu el împreună 5. *iniţial* ţinută 6. *deasupra lui* reafla *şters* 7. *scris pe margine* 8. *iniţial* ea ne reprezintă ca o întîmplare adevărată 9. *deasupra lui* închisă *şters* 10. *iniţial* poate satisface fără îndoială legea 11. *supraintercalat* 12. *iniţial* în întrul său 13. *iniţial* coprinsul său 14. *după* părere *şters* 15. *după* amăgitorul *şters* 16. *iniţial* vorbeşte aci într-un mod dovedit despre situaţiunea

legile lumei[1] spiritelor. Acesta nu află[2] contrazicerea acolo unde materialul deja ne amintește aparința frumoasă și ține departe cerința unei amăgiri sensuale. Arborele depins, floarea, espresiunea (plină de simț) însuflețită a omului într-o situațiune oarecare nu ne încîntă pentru că privim[3] în el o copie fidelă a naturei, pentru că astfel vedem numai creațiunea anterioară în duplicatul ei; ci pentru că înainte[a][4] ochilor noștri se deschide o esistință smulsă[5] din legea pieirei ce-l mulțumește pe omul ideal.

O altă lege însă pare-a trebui să domnească întru reprezintarea dramatică[6]. Ea aduce formele fantaziei libere în viața sensibilă. Ea ar trebui așadar să reverse asupră-ne toată cupa iluziunei (sensuale) sensibile. Aceasta însă ni se pare posibil numai printr-un adevăr natural care să (lase) facă a ni se părea individualitatea reprezintată ca una sensual-||pozitivă. În urma astora ar trebui[7] ca fidelitatea întru sensibilizare[8] să fie unicul legiuitor pe care[9] să[-l] asculte artistul reprezintator. 329 r

Unde însă s-au născut formele pe care are să le reprezinte actorul? Ele-s concepute și născute în sînul fantaziei libere. Nu li e permis a deminți[10] această origine a lor neci în reprezintare. De aceea trebuie și[11] corpul ce li dă actorul, realitatea sensibilă în care le transpune, să fie (adecuată) potrivită acestei origini, adică[12] trebuie, prin[13] toată iluziunea sensibilă, să vedem totuși înainte-ne o operă a fantaziei libere[a] și să pipăim această operă a fantaziei manifestată[15] în carne și sînge. Cum se ajunge[16] asta însă? Numai dînd artistul aceleași drepturi atît idealitățeí cît și naturalității (Naturwahrheit) și numai manifestînd în reprezintațiunea sa o pătrundere neprecurmată a părților amîndorora. Idealitatea[17] imprimă reprezintațiunei sigiliul universalității și a semnificărei. Prin ea ne ridicăm asupra sferei unei opere[18] curat naturale[b]. Fiecare caracter poetic e, în modul individual al manifestațiunei sale, în traiul său, totodată și reprezintante a unei direcțiuni universale. El ne descopere împreună cu asta elemente esențiale ale naturei noastre omenești cari ajung la o espresiune cu totul individuală. Momentul întîi singur ar arăta o universalitate de speție (Gattungsallgemeinheit) abstractă || care n-are pentru noi viață reală, 329 v adică nu are adevăr. Momentul *(?)* (das Moment[21]) cel de-al doilea izolat ne-ar arăta (moțiunea, mișcarea) agitarea întîmplătoare a vieței unui singur individ, fără[22] ca aceea să[23] ni reprezinte o esistență plină de-nsemnătate și de-un interes[24] întru adevăr general. Dar oare în viață chiar nu e un individ cu atît[25] mai interesant și mai însemnat cu cît se concentră-n el[26] elemente esențiale a naturei noastre ideale, cu cît reprezintă mai otărît[27] interese, împregiurări și tendințe generale care a devenit în el espresiune individuală. Din tact natural măsurăm deja în viață însemnătatea sa după asta[28]. O viață care nu presupune ceva mai înalt, care[29] n-a cîștigat puterea d-a forma în sine o tendință (direcțiune) generală substanțială și de-a o aduce la espresiune personală nu conține nimica și e seacă[30]. Artea însă concentră aceea ce e răzlățit încă în viața reală[31], în lărgimea cazualității diferite[32], ceea ce-i întrerupt de diferite finiri (Endlichkeit) și conturări într-o[33] singură esistință ne-ntreruptă

[a] Relativ[14] la reprezentațiuni teatrale Göthe distinge foarte frumos *verisimilitatea* (das wahr Scheinen) de aparința adevărului (Schein des Wahren). Cea din urmă singură e ținta artei. *Operele* lui Göthe, XXXVIII, p. 146. 329 r

[b] Tieck zice în privința aceasta[19] foarte nimerit; „Eu să uit personalitatea sa (adică a actorului), să fiu amăgit însă totuși numai atîta pre cît poate, pre cît îi e permis artei. Conștiința amăgirei trebuie să rămîie ca și înaintea tabloului celui mai succes a celui mai mare pictor, unde ar înceta toată plăcerea daca aș putea vrodată [uita] că stau înaintea unui tablou.[20]" *[Foi dramaturgice]*, II, p. 12.

---

1. *inițial* legei lumei 2. *deasupra lui* găsește *șters* 3. *deasupra lui* vedem *șters* 4. *inițial* înainte-ne 5. *după* smulsă *apoi* scoasă din *succesiv șterse* 6. *inițial* în artea dramatică 7. *în ms. repetat* 8. *inițial* fidelitatea sensibilizărei 9. *deasupra* căruia *șters* 10. *după* a minți a lor [origine] *apoi* a da de minciună *succesiv șterse* 11. *după* să fie *șters* 12. *inițial* asta se cheamă 13. *după* totuși *șters* 14. *cu literă mică și după* Foarte frumos Göthe *șters* 15. *inițial* și să esperiem opera fantaziei ca o manifestare 16. *inițial* Cum e de ajuns 17. *după* Prin ele ne ridicăm asupra sferei unei opere curat naturale *șters* 18. unei opere *în ms. repetat* 19. *inițial* în asta *apoi* acea [privință] *succesiv șterse* 20. *urmează* El totodată (împreună) cu arta ne des- *șters* 21. *scris pe margine* 22. *deasupra lui* care *șters* 23. *după* aibă *șters* 24. *inițial* plină de-nsemnătate, plină de interes 25. *după* cu atît *șters* 26. *inițial* se-ntrupează-n el 27. *după* precis *șters* 28. *inițial această frază arăta astfel* Dintr-un tact natural ne luăm deja măsura (măsura) însemnătății sale chiar în viață și aceasta *șters* 29. *după* care *șters* 30. *inițial* e fără valoare și uscată (seacă) 31. *după* ordinară *șters* 32. *inițial* feluritei cazualități 33. *după* la *șters*

și plină de semnificațiune, escluzînd, cu[m] am zice, zgurile vremuirei[1] și arătîndu-ne totdeuna aurul unei personalități pline de-nsemnătate. Asta-i esențialul fiecărui caracter poetic. Deși cu rădăcinele în natură, deși manifestînd natura omenească, 330 r el totuși e smuls din stratul de nisip a vie||ței ordinare și e mînat pe fluviul plin a vieței ideale.

Tot această imagine are dar să o reproducă și artistul reprezintator. Prin el trebuie să ni se pară caracterul poetului o ființă generală[2], care să-nlănțuie natura noastră ideală și totodată individuală, care [să] fie pătrunsă[3] de viață. Din această lege de reprezintațiune dramatică rezultă pozițiunea și problema actorului față cu diferitele caractere dramatice. Ea e triplă. Dacă actorul are de-a reprezinta un caracter în cari se pătrund reciproc idealitatea și viața individuală, atunci are de-a renaște acest tip creatorice în spiritul său astfel precum a fost conceput. Tema sa este atuncea de-a căuta să ajungă intențiunile poetului în tot coprinsul lor și de-a deveni interpretul său fidel. În preajma acestor tipuri actorul se ridică la înălțimea poetului daca concepe liber în sine imagina creată de poet și o incorporează în sensul său. Daca întruparea lui acopere, cum am zice, tipul în sine definit a poetului, daca realiză microcosmul poetului, atunci a dezlegat absolut problema sa. Acesta e raportul[4] dintre artistul reprezintator și toate caracterele cele adevărat dramatice. Aci nu poate[5] să debordeze artistul pe poet, fiindcă cel mai mare merit al lui constă într-aceea ca să renască creatorice caracterul dramatic întocmai așa precum l-a conceput și l-a adus la lumină poetul. Cît spațiu îi cedează esecuțiunea celor în parte abia (notate) notificate de poet, mijlocirea tuturor condițiunilor (împregiurărilor) și simțirilor în (fine) genere totala vivificare a imaginei pînă în detaliul unui om complect[a], ne rămîne să dezvoltăm[7]|| 330 v în alt loc, unde vom face de[8] obiect al scrutațiunilor noastre reprezintarea (reproducerea) caracterelor pentru sine. Cît de puțin pare aci a contribui artistul la realizarea poetului, pentru că cest din urmă i-a creat dinainte-i o esistență de om întreagă, deplină și cu toate acestea tocmai această problemă cere cea mai genială și mai creatoare activitate a actorului. Pentru că aci el, pentru[9] ca să nu rămîie cumva în urma poetului, trebuie să contemple și formeze caracterul dramatic ca pe unu ca acela[n].

Îi trebuie așadar tocmai acele putere foarte rare pentru ca să realize[10] asemenea în reciproca lor pătrundere antitezele idealului și a realului, a universalității de idee și a vieței individuale împăcate de poet (în opera sa). Aceste, dezvoltate[11] din natura lucrului, se arată și în realitate. Cei mai rari sînt interpretatorii oamenilor lui Shakespeare; și asta nu dintr-alt motiv, ci pentru că numai o natură genială de artist poate încorpora adîncimea cea plină de mister al acestui om atît de ideal[12], care cu toate astea se mișcă într-o naturalitate atît de deplină. Cum au înflorit în poet la[13] crearea acestor microcosme toate puterile și au produs fructul acestor personalități eterne, tocmai așa trebuie să se agite toate puterile sufletești[14] și în reprezintatorul acestui poet și a tuturor caracterelor care-s 331 r concepute în spiritul acesta, pentru producerea unor astfel de || (forme) tipuri. Neci un naturel, cît de dotat[15], neci o minte cît de isteață, care ar putea să producă multe lucruri cumsecade, nu ne ajunge nouă aci. Numai un om întreg, dotat cu profunditate și pătrundere poetică poate renaște oameni întregi.

[n] *Și nu altfel, adică după cum i-ar conveni lui, sau prea ideal sau smuls absolut din proza vieței ordinare creatoriu*

Altfel e la caracterul unde e smintit ecuilibrul dintre viața ideală și cea individuală. Asta e posibil într-un mod îndoit, care iar condiționează o temă duplă pentru

330 r [a] *Notă.* În sensul acesta zice Tieck: „Cum își aservește un muzic[6] în operă testul, astfel sînt și în cel mai mare op dramatic locuri multe unde poetul trebuie să stea îndărăt, unde începe dominațiunea scenei, unde geniul actorului trebuie să domine singur totul”. *Foi dramaturgice,* I, p. 85.

---

1. *inițial* bălțile (timpu[lui]) vremei *șters* 2. *după* totodată *șters* 3. *inițial* să palpite în [viață] 4. *inițial* Aceasta e proporțiunea 5. *supraintercalat* 6. *inițial* Precum muzicantul [i]și aservește un muzic 7. *inițial* de-a dezvolta 8. *după* reprezintarea caracterelor pentru sine *șters și reluat mai jos* 9. *după* trebuie *șters* 10. *inițial* de-a rea[liza] antitezele 11. *deasupra lui* rezul[tate] *șters* 12. *inițial* tot așa de ideal 13. *după* toate puterile *șters* 14. *deasupra lui* spirituale *șters* 15. *deasupra lui* isteț *șters*

artistul reprezintator. Sau elementul ideal (prevalează) domină în caracter astfel încît n-a putut fi elaborat la deplină viață individuală, sau viața individuală domină cu paguba idealității și a universalității. În cazul întîi îi sînt sustrase caracterului rădăcinele din cari-și trage el nutrimentul pentru esistența sa în parte (particulară), corpul eteric e prea ușure și liber și nu ne ascunde neci o trăsură mai precisă, neci o comembrare [1] mai solidă. În caractere cu o idealitate a cugetului atît de predomnitoare, care n-au reușit de-a deveni oameni [2] (nicht bis zur völligen Menschwerdung gediehen), apare așadar personalitatea ce-a devenit purtătorul lui mai mult un vas în care e prins acest patos de gîndire, ca un corp propriu aparținînd din *necesse* acestor gîndiri. Cu un cuvînt atunci e însuși poetul acela ce se incorporă într-o formă în care însă nu a putut să șteargă [3] fizionomia sa proprie [n]. Din cele zise rezultă pozițiunea [4] absolută a actorului față cu forme, tipuri [5] poetice de felul acesta. Pentru că-n ele e o cantitate mică de viață individuală, actorul are anume (tema) obligarea de-a lăsa să graviteze reprezintarea sa tocmai înspre partea aceasta. Dus de valurile gîndirei || 331 v și de adîncimea conținerei generale ce e dată unei personalități, el trebuie să sacreze puterea sa formătoare spre a schimba pe cît se poate și corpul eteric într-unul real. Aci apare așadar actorul creator ca adevărat complinitor al poetului punîndu-și [6] de țintă adevărul natural, reprezintarea unui om deosibit, individual, tocmai acolo [7] unde acest adevăr nu e pus de poet [8] în ecuilibru deplin cu coprinsul (general) în genere a celor reprezentate. Daca concentră tocmai înspre partea asta puterea sa, el dă tocmai ceea ce a negles autorul[a]. Daca actorul [11] nu ne poate oferi tot ce-i mai nalt în activitatea creatorie ce-o (presupunem) [stătorim*] noi la transformarea [12] unei creaturi mai mult ideale într-o ființă cu totul vie, personală; apoi totuși poate deja produce impresiuni însemnate [13] prin inteligență, care-i deschide [14] înțelegerea cugetărilor, și prin avîntul retoric. Însă [15] gloria cea mai mare e totuși a aceluia în care cultura retorică și inteligența sînt susținute și de o putere care e în stare a privi și a forma toate cu chipul personalității individuale [16]. Drept esemplu am cam aminti aicea pintre figurele clasice pe Nathan înțeleptul, pe marchizul Posa, Max Piccolomini și Thecla, în genere multe (manche) din caracterele lui Schiller. În cele numite predomnește patosul gîndirei și a reflecțiunei, în genere elementul unei idealități abstracte oarecare [17]. || 332 r Spre reprezintarea lor s-ar părea suficiente numitele calități: avîntul retoric și cultura minței. Ele și dezleagă oarecum problema pre atîta pre cît urmăresc (nachkommen) puterea creatoare poetică. Un actor însă cu adevărat genial va merge într-atîta asupra poetului întru cît poate să le insufle numitelor tipuri și o viață individuală. Din cele zise rezultă așadar următoarea lege generală: Cu cît gravitează [18] un caracter în partea idealității și a universalității cu atît actorul are a-l face să graviteze în partea veritații naturale (Naturwahrheit), adică va căuta și mai mult de-a-l reforma într-un om individual și nu se va lăsa orbit de splendoarea oratoriei și de triumfele momentane ce nu vor lipsi a i le găti patosul gîndirei și a simțămîntului la o declamare plină de inspirațiune și sufocată de inteligență. Din cauza asta și poate un talent s-apuce ușor pe o cale falsă prin deasa reprezintare a tipurilor dramatice în care predomnește elementul retoric și să se facă, mulțumit de succesele cîștigate repede [19], incapabil

[n] *Va să zică poetul dramatic se transpune și scrie cu sufletul acelor personagie pe care le reprezintă în opul său.*

[a] Acest [9] defect este tocmai umanul ce i se-ntîmplă poetului. Lessing zice în precuvîntarea *Dramaturgiei* sale: „Actorul trebuie să cugete pretotindenea ca poetul, *el trebuie să cugete chiar* [10] *în locul poetului, acolo unde acestuia i s-a-ntîmplat ceva uman*". 331 v

---

1. *modificat din* membrare 2. *inițial* care n-au prosperat întru devenire totalminte 3. *inițial* ca să șteargă 4. *deasupra lui* situațiunea *șters* 5. *supraintercalat* 6. *deasupra lui* făcîndu-și *șters* 7. tocmai acolo *supraintercalat* 8. de poet *supraintercalat* 9. *după* Acea[stă] *șters* 10. *după* acolo unde i s-a întîmplat *șters* 11. *după* poetul *șters* 12. *inițial* întru transformarea 13. *inițial* mari 14. *inițial* ce-i deschide 15. *după* Însă palmierul cel mai nalt *apoi* ramura de palmier e totuși a aceluia *succesiv șterse* 16. *inițial* a privi totul în formă personală 17. *inițial* elementul unei oarecare idealități abstracte 18. *supraintercalat* 19. mulțumit de succesele cîștigate repede *supraintercalat*

de-a mai reprezinta caractere pe deplin[1] vii și omenești cu totului tot[2]. De neputința de-a crea oameni reali bolesc ca deosebire cei mai mulți poeți moderni în dramele lor, o lipsă care e foarte esplicabilă într-o vreme[3] ca a noastră, de o reflecțiune predominantă, de un rațiomament forte, mai ales că un tezaur întreg de (contemplațiuni) idei și cugetări, chiar de-o natură profundă, a devenit deja avere (comună) publică. Această lipsă trebuie să retrolucre neapărat și asupra artiștilor reprezinta-
332 v tori, a căror talent d-a individualiza se volatiliză pe zi || ce mergem. Acestei tendințe[4] în nepersonal, care degenerează în generalitatea cea mai deșeartă, trebuie să i se opuie actorul cu toată silința, tocmai pentru că această tendință e condiționată prin (spiritul) direcțiunea (Richtung) timpului, fiindcă aplecarea de-a pune[5] generalul și idealul asupra (reprezintărei) reproducerei personalităților concrete îl degradă pe urmă în simplu declamator[a].

În dreptul acestei direcțiuni însemnate de noi se ridică antiteza ei, din care rezultă a treia proporțiune a actorului față cu caracterele dramatice. Reversul tipurilor[8] ideale formate pe conta sau cu subordinarea vieței individuale ne prezintă[9] figurele acelea în cari individualul a nimicit și a mistuit idealitatea și generalitatea, astfel încît ele în aparițiunea lor nu satisfac totodată și natura noastră ideală. Pe cînd cele dentîi sau se pierd în universalitatea reflecțiunei și a retoricei, sau încetă chiar de-a esista ca oameni vii, cele din urmă sau ating simpla contrafacțiune (fotografie) a vieței ordinare[10], sau degenerează cu totului tot în cópii a realităței ordinare în care idealul s-au stins[11] cu desăvîrșire. Aci cuvinu-se a se pune cele mai multe tipuri din dramele lui Schröder și Iffland și figurele mai bunicéle dintr-acelea ale lui Kot-
333 r zebue, cărora nu li se poate disputa o || naturalitate (Naturwahrheit) oarecare, o viață proprie, stătătoare de sine, cari însă prin puținul lor conținut nu s-au ridicat asupra valului vieței de toate zilele. În dreptul acestora au ieșit creațiunile cele ideale ale lui Schiller și ale lui Göthe, în toată energia inspirațiunei lor poetice, prin cari s-au edificat față cu acea(stă) copie a realităței în care se reflecta numai viața în aparițiunea ei finită (endlich), o regiune (Reich) de interese ideale, de scopuri conștiute de sine (seblstbewusst), în cari omul privea deschisă o a doua lume de spiritualitate (Geistigkeit) liberă.

Actorul cel mare, precum[12] are de-a crea corpuri tipurilor de-o reflecțiune predominantă și de-un patos universal și retoric, corpuri care să le dea puterea greutății (Schwerkraft) de-a se susține și de-a se putea mișca pe pămînt ca ființe de felul nostru, tot astfel însă e de datorința lui ca tipurile ce n-au primit de dotă decît adevăr natural (naturaleță) și fidelitate să le ridice și să le insufle un (coprins) conținut mai general, care să le țină asupra valului vieței ordinare. Și aci complinește actorul pe poet, numai într-un mod opus, căci înnobilează tipurile și le predă unei lumi ideale. Se-nțelege de sine că această lege (dezvoltată) scoasă din noțiune prinde diferite margini și se modifică prin caracterul care ni se pune orcînd[13] înainte. Greutatea însă totodată și creatoria artistului[14] stă într-aceea ca să nu șteargă adevărul natural (natura) prin astfel de înnobilare a caracterului și să (formeze) producă o
333 v creatură ermafrodită, care să plutească drept || idealitate și realitate, necapabilă de-a se naște într-adevăr pentru că e respinsă cu-aceeași tărie de amîndouă aceste lumi. Artiști mari, apți cu deosebire spre reprezintarea personalităților nobile, au dovedit și prin faptă ceea ce-am dezvoltat noi, precum ni se asigură anume despre

332 v [a] Ca act justificativ pentru cele ce-am dezvoltat noi mai sus n-avem decît să amintim pe Kemble, pe care Tieck îl numește mai mult declamator decît actor. Portretul ce ni-l creionează Tieck despre el în *Foile* sale *dramaturgice* îl așează cu totul în categoria acelora cari sacrifică individualul idealităței abstracte. „Kemble generaliză individualul și, după ce[6] a tras în jos singularitatea imaginei sale și minunata varietate a cugetelor, espresiunilor și a simțirei într-un element general a unui gest nobil totdeuna demn și a unui ton monoton, încet, plîngător, jumătate cîntînd, îl vezi că și-a ales unele momente mari pe care le ridică în sus la individualitate[7] într-un mod frapant cu toată artea și cu toată silința." Tieck, III, p. 30.

---

1. *deasupra lui* cu totul *șters* 2. *inițial* și cu totului tot omenesc; *noua ordine a cuvintelor fiind indicată de cifre* 3. *inițial* într-un [veac] 4. *intenția inițială era de a scrie* această tendință 5. *inițial* suprapune 6. *inițial* dacă a tras 7. *inițial* ridică cu toată artea și silința la individualitate în sus 8. *după* acelor *șters* 9. *inițial* ne arată 10. vieței ordinare *deasupra lui* naturei *șters* 11. *supraintercalat* 12. *după* pre astfel *șters* 13. *supraintercalat* 14. *după* actorului *șters*

Schröder, că ar fi fost în stare de-a obținea și caracterelor vieței ordinare, sferei burgeze[1] o (parte) lature ideală și că a format din figuri de felul acesta un ce cu mult mai nobil decum ar fi născut în fantazia poetului sau a cititorului. După toate relațiunile[2], tot așa se bazează esențialminte[3] și aparițiunea lui Eckhof, care-a făcut epocă mai mult pe aceea că a lucrat contra patosului sec a vechei școale franceze prin producțiunea sa ațintită totdeuna la o naturalitate nobilă[a]. Precum a adus Lessing ca poet și cu deosebire ca critic căderea dramei franceze și a acestei direcțiuni (Richtung) întregi, tot astfel a întemeiat Eckhof ca actor ruptura cu modul de (reprezentațiune)[5] joc bazat pe retorică și declamațiune și degenerat în nenatură complectă[b]. Întreaga sa personalitate nobilă pare a-l fi favorizat mai ales întru idealizarea astor fel de caractere, luate din sfera burgeză[c]. Îndealtfel o[6] virtuozitate în felul acesta de caractere tradă fără-ndoială[7] o chemare mult mai marcată pentru[8] cariera dramatică, chiar daca reprezintatorul nu se poate sui pînă la înnobilator de caracter, decît avantagiul d-a[9] reprezinta cu efect tipurile dramatice ce se bazează[10] mai mult pe retorică și pe patosul cugetărilor. Căci cel dentîi manifestă totdeuna acea putere || care formează anume și crează personalități vii, pe cînd cel din urmă 334 r
se ajunge deja cu o oarecare simțire poetică, fără de-a putea îndealtfel să schimbe într-adevăr cele ce i se dau în (forme) tipuri de sine stătătoare. Privit din punct de vedere al culturei (Bildung), va avea așadar actorul ce se-ncearcă felurit în reprezintări[11] din viața burgeză de-a se teme de mult mai puțin pericol decît dacă-și alege fără mare talent individualizător figurele de speția a doua însemnate de noi. Căci aci *(unde?)* produce deja declamatorul bine[12] dotat efecte cari-l înșeală lesne pe individ asupra măsurei (cuantităței) talentului său reprezintator, pe cînd nu poate face nimica pe terenul dramei burgeze în coprinsul său cel mai întins, și-l aduce mai[13] lesne la cunoștiință asupra măsurei adevăratului său talent[d].

Am cercat a deduce din ființa artei dramatice diferita atitudine a actorului față cu materia sa, cu tipurile dramatice. Pretutindene am recunoscut pătrunderea (Durchdringung) idealităței și naturei (Naturwahrheit), a generalităței de speție (Gattungsallgemeinheit) și a vieței individuale de ținta absolută a artei dramatice. Din dezvoltarea noastră putem aprețui și[16] meritul (cerinței) pretențiunei (repețite) făcute mai ales în Germania către actor[17]: că el adică trebuie să ni dea și prin înfățișarea sa esterioară deplina iluziune simțuală a caracterului ce are să ni reprezinte, la care au înaintea ochilor mai escluziv, și resping ca jenătoare[18] disproporțiunea întîmplătoare dintre anii actorului și etatea ce-i prescrie doar rolul lui; o pretențiune mantinută așa de des față cu artiste, cauză care a făcut [că] ele se retrag[19] adesea de voie bună de la un rol || de teamă că nu vor mai putea produce, față cu o asemenea măsu- 334 v
rătoare (Massstab), efectul, posedînd chiar artea cea mai naltă. Dacă artea nu e decît o copie a naturei, apoi au într-adevăr dreptate. Daca cei mulți privesc o operă

---

[a] Toți contimporanii capabili de-a judeca ai lui Eckhof consimt într-asta că în reprezintațiunile sale 333 v
a domnit cel mai mare adevăr natural. Engel în *Ideele unei mimice*, I, p. 74, zice într-această privință[4]: „Adevărul a fost la el legea cea dentii, frumusețea, cea subordinată''.

[b] Întru atîta e de privit ca fondatorul adevărat a unei arte dramatice germane întru cît a încercat cu succes mare de-a reprezinta oameni întregi și s-au ținut liber de toate concepțiunile numai abstracte, de generalitatea goală a speciei. De-acolo și maniera sa nenorocită cînd juca eroi francezi. Asupra puntului din urmă, comp. Engel, I, pag. 75.

[c] *Operele* lui Göthe XXVI, și Lessing la mai multe locuri a *Dramaturgiei*.

[d] Pericolul în această direcțiune a artei dramatice constă într-aceea că, prin un talent fericit de-a imita 334 r
tipuri a vieței ordinare cu toată copiozitatea trăsurilor individuale, actorul se reduce adeseori la imitarea realității ordinare. Triumfele cele ieftene ce-i procură reprezintatorului aceste trăsături rupte din viața ordinară[14] și reproduse cu noroc, (încleiate) amalgamizate în genere contra voinței într-un actor pot să nască în el un astfel de gust de imitațiune încît sacrifică[15] studiul cel serios al reprezentațiunei de caractere unui seceriș atît [de] neostenitor.

---

1. *după* cetăț[enești] *șters* 2. După toate relațiunile *supraintercalat* 3. *supraintercalat* 4. *inițial* în astă privință 5. *inițial* modul reprezentațiunei 6. *după* tradă *șters* 7. ndoială *deasupra lui* dispută *șters* 8. *după* pentru *șters* 9. *deasupra lui* care *șters* 10. ce se bazează *deasupra lui* bazate *șters* 11. *modificat din* reprezintarea 12. *supraintercalat* 13. *după* la *șters* 14. din viața ordinară *supraintercalat* 15. *după* sacrează *șters* 16. putem aprețui și *deasupra lui* se vede și *șters* 17. către actor *supraintercalat* 18. și resping ca jenătoare *supraintercalat* 19. *după tentativele de a scrie* cu artistele încît ele se retrag adesea de bună voie *și ulterior* cu artistele (din a cărei) care cauză a făcut *succesiv șterse*

a artei cu aceiaşi ochi cu cari privesc o operă a naturei, adică, daca trebuie să şi influinţeze asupră-ne ca o operă a naturei, atuncea se-nţelege că trebuie să ne lăsăm transportaţi în deplină iluziune şi prin cunoştinţa biletului de botez. Din punt de privire a artei însă nu ne e permis de-a face din adevărul grosolan al naturei măsură; ci numai acea frumoasă părere (Schein), ca[re] ne aduce într-adevăr ca dinaintea ochilor cele create de fantazia liberă, însă le şi[1] predă îndată contemplaţiunei noastre spirituale, spre a fi ascultate şi judecate de ea. Simţurile sînt fără-ndoială mediul prin care ni se prezintă tipul (prelucrat) prefăcut în viaţă sensibilă, însă cu apariţiunea ei e transpusă îndată în imperiul fantaziei, la care se îndreaptă pentru a-şi aţîţa prin ea iarăşi viaţa pe care a primit-o de la ea.

Trebuie să le-o concedem cu tot respectul vecinilor noştri transrenani, pe cari ni place de-a-i numi frivoli, că într-astă privinţă ei sînt dispuşi mai artistice decît noi, pentru că lor li pasă mai[2] puţin decît nouă de-a privi pe scenă[3] şi acel adevăr 335 r natural al apariţiunei sensibile. Nu cunoaşte oare mai tot france||zul etatea d-nei Mars şi nu ştie distanţa dintre aceea şi rolele juvenile ce ca le joacă, plină de-ncîntec, înaintea a mai două generaţiuni, fără ca să-i vie publicului în minte de-a-şi (ţine) pune înaintea ochilor acest esemplu prozaic şi de-a se răci pentru *Genuss*. Ba din contra te simţi[4] atins cu farmec de-acea juneţe şi putere a spiritului peste care a trecut timpul mai fără neci un fel de putere, pentru că nu simţi în neci un moment lipsa de aceea ce e mai de căpetenie[5] în arte, adică de-a vedea înainte-ţi o operă a spiritului. Pe cît timp să desfăşoare un actor[6] dinaintea noastră toată copiozitatea (Fülle) unei vieţi individuale[7] într-o formă ideală, pe cît timp fantazia[8] sa liberă poate să-şi forme un corp corespunzător cu intuiţiunea (ideea) poetului, pînă atuncea nu avem neci cel mai mic drept de-a trage în cumpăna criticei noastre calculul cel rece al etăţii sale. Noi recunoaştem printr-asta cu desăvîrşire acel punt de privire[9] care singur e demn de arte[a]. Poporul cel mai artistic al lumei, grecii, nu s-a arătat poate prin nimica mai matur pentru gustarea artei decît printr-aceea că a esilat mai cu rigurozitate[12] măsura (Massstab) iluziunei sensibile din creaţiunile sale de arte şi că pretutindene în arte[13] şi anume în teatru se simţea vis-à-vis de un op izvorît din idee, pe care voia a-l lua în sine şi a-l gusta în adîncimea lui spirituală şi în adevărul lui[14] poetic. În deplină consonanţă[15] cu această demandaţiune[16] a poporului grec esprima[17] şi poetul naţiunei noastre, care e mai înrudit cu poporul[18] citat cînd respinge această pretenţiune a unui simţ prozaic[b].

335 v *ACTORUL ÎN RAPORT CU PUBLICUL*

Neci un artist nu se poate presupune fără un public ce-l primeşte şi-l *geniessen*. Din impresiunea ce face opera sa asupra publicului el află măsura efectului său şi se reprimeşte, cum am zice, pe sine însuşi. Însă artistul adevărat este o natură privi-

---

335 r [a] Mănţinînd[10] acest punt de vedere al părerei frumoase faţă cu adevărul grosolan al naturei, Göthe a găsit gust pînă şi în reprezintaţiunea rolelor de barbaţi prin femei, ca în comödiile romane, şi el găseşte cauza într-asta: „Că la o astfel de reprezintaţiune a rămas totdeuna deşteaptă ideea de imitaţiune, gîndul[11] la arte, şi că se producea prin jocul dibaci numai un fel de iluziune conştiută". *Opere[le]* lui Göthe, XXXVIII, p. 177.

[b] Göthe *(Opere,* XXXXIX, p. 157) zice în această privinţă: „Mie mi se pare ca o boală a publicului german, care s-a comunicat deja şi actorilor, că vor să[19] aibă numaidecît[20] femei şi barbaţi cît se poate de tineri. Nu putem oare, într-un timp cînd am transmis[21] pe scena noastră atîtea rele ale scenelor franceze, să imităm[22] şi virtuţile lor? În Francia nu întreabă nimeni de etatea actorului, ci numai de artea sa. Şi cum vrem să se găsească tineri cari să fie deja artişti? Iar silinţele cele serioase ale actorului lasă urmele lor pe faţa lui şi, deşi el se dezvoltă prin joc, totuşi aceasta nu se-ntîmplă *jucîndu-se*. „Tocmai în acelaşi sens se[23] esprimă şi Tieck *(Foi dramaturgice,* I, 31): „Germanul prinde din ce în ce ciudatul obicei de-a renunţa la ce e mai principal daca nu mai sînt binişor[24] naturale toate accesoriile pînă la cele mai ne-nsemnate"; compară II, p. 24— relativ la reprezentaţiunea *Iuliei*.

---

1. le şi *deasupra lui* îl şi *şters* 2. *în ms. repetat* 3. pe scenă *supraintercalat* 4. *după* ţii *şters* 5. *deasupra lui* esenţial *şters* 6. *corectat din* actorul 7. *corectat din* individualitate 8. *după* poate să forme *şters* 9. *după tentativele de a scrie* Noi recunoaştem printr-asta puntul de privire *şi* acel punt de privire 10. *supraintercalat; fraza începea cu* Acest punt 11. *după* cugetar[ea] *şters* 12. *corectat din* rigurozitatea 13. *iniţial* şi că se simţea în asta pretutindene 14. *după* său *şters* 15. *modificat din* congruenţă 16. *deasupra lui* pretenţiune *şi* cerinţă *succesiv şterse* 17. *după* se esprima *şi* respinge şi acel poet al *succesiv şterse* 18. *după* el *şters* 19. vor să *deasupra lui* nu pot *şters* 20. *supraintercalat* 21. *iniţial* Nu putem oare transmite într-un timp unde am primit 22. *deasupra lui* transmitem *şters* 23. *după* vorbeşte *şters* 24. *supraintercalat*

legiată, care e mînat la producțiune[1] prin o putere ne-nlăturată și care e pus sub legea acestei somațiuni interne. Pentru că el e cel mai mult dotat, de-aceea el și dă mai mult decum poate aștepta sau pretinde publicul, căci el descopere lumi pînă aci necunoscute, deșteaptă tipuri cu cari împopulează fantazia noastră, făcîndu-ni-le familiare nouă. Însă fiindcă[2] el dă[3] nemărginit mai mult decum voia sau chiar presupunea publicul, de aceea nu găsește de comun la aparițiunea sa un teren potrivit pe care ar putea să înflorească (fortwuchern) înainte opera sa. Letargia spirituală a majorității, care nu poate[4] primi ca un întreg în sine tot coprinsul deplin ce ni-l așază dinaintea noastră comembrat frumos, îi stinghereşte nu ararcori chiar din început locul apt unde ar putea să primească[5] tabloul sau iluminarea adevărată și unde-ar putea a-și face efectul pe deplin. De aceea provine așa de des[6] în istoria artelor rezistența ce-o face publicul operelor poetice mari chiar la aparința lor, pentru că publicul trebuie educat anume spre-a le înțelege[7]. Artistul are așadar adeseori să-și elupte valoarea sa, și adeseaori stă profunditatea operei sale în (proporțiune opusă) disproporțiune cu impresiunile ce face la aparițiunea sa. Numai cei ce cugetă asemenea lui, cei înrudiți lui prin simț, și cari sînt totdeuna într-un număr || foarte 336 r
mic, discopere pe dată în el manifestațiunile unui geniu, de-abia cursul timpului le face avere comună. Şi de cîte ori n-a trebuit să confirme[8] posteritatea dreptul unui artist pe cari i-l amărîse contimporanii prin pretențiunile lor mărginite și prin *Massstab* lor meschin.

Orce[9] artist a cărui operă supratrăiește actul creațiunei sale se poate mîngîia, poate să se refere la alți timpi, și poate privi pe posteritate cu siguranța nemărginită a geniului, care e atestatul spiritului asupra[10] spiritului. Nu așa artistul reprezintator, a cărui operă supratrăiește actul creării sale numai în sufletul spectatorului, în care lasă unica urmă a esistenței sale. Însă acest element moale nu poate să elibere iarăși imaginea ce i s-a imprimat, și tocmai în comunicare, în dorința de-a reproduce ceea ce am văzut, ni se prezintă și mai clar această[11] neputință. Portretul unui artist dramatic și a influinței efectelor sale, zugrăvite chiar de mîna cea mai dibace, nu sînt decît o contură palidă, mai ștearsă, pe cari trebuie să și-o (amplifice) împlinească cel ce o privește pînă la o figură vie. Şi totuși această (amplificare) complectare din fantazia celui ce privește nu corespunde deloc cu imaginea (ce-am avut-o în vedere) proiectată, pentru că privitorul[12] nu poate aduce la complectarea schiței decît tot ce e mai bun între acelea ce e în stare să le contemple în spiritul lui și pentru cari a cîştigat o măsurătoare (Massstab) prin impresiuni ce le-a probat (prin cari a trecut). Fleck, cu voacea sa uruitoare ca tunetul, cum turbă el d.e. în mari momente tragice[13], ca în Carol Moor, după recunoașterea tatălui său, „cum îl doboară[14] simțămîntul monstruozității, cum pierde vocea, cum suspină, irupe-n rîset, || cum se[15] întreamă 336 v
scrîșnind asupra slăbiciunei sale, cum dau din el (sunete) bubuiri de tunet nemaiauzite pînă acum" (Tieck, *Phantasus*, partea III, p. 504 și așa mai departe), cine-ar putea să potențeze chiar această descripțiune plină de esitațiune la un tablou viu care să corespundă cît de puțin celor întîmplate contimpuranilor. Chiar daca lectorul poartă în sine intuițiunea poetică a caracterului în viața sa deplină, totuși nu acopere acest desemn[16] decît imaginea sa proprie și-i escită numai dorința de-a vedea tipul fantaziei sale viind dinaintea sa ca o creatură reală. Daca-i lipsește însă asta[17], atunci el nu aude decît vorbe la auzirea cărora nu se naște în el neci o intuițiune, pe cari el le compară anevoios apoi cu cele mai bune ce-a văzut, lucru prin care i se prezintă cele văzute și probate de el, neciodată însă artistul desemnat.[18]

---

1. *supraintercalat* 2. *modificat din* Pentru că 3. *după* însă *din inadvertență lăsat nesters* 4. care nu poate *deasupra lui* de-a nu nu putea *șters* 5. *deasupra lui* capete *șters* 6. așa de des *supraintercalat* 7. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 35—36)* 8. *deasupra lui* ceadă *șters* 9. *deasupra lui* fiecare *șters* 10. *după* despre *șters* 11. *supraintercalat* 12. *deasupra lui* el *șters* 13. în mari momente tragice *supraintercalat* 14. *deasupra lui* apucă *șters* 15. *deasupra lui* își s[crîșnește] *șters* 16. *după* zugră[vire] *șters* 17. *deasupra lui* acea intuițiune *șters* 18. *notă originalului nesemnalată și netradusă (Rötscher, p. 37)*

Va să zică artistul dramatic e alocat cu totul în prezent (an die Gegenwart gewiesen); prezentul[1] e zeul lui; ceea ce nu-i acordă prezentul nu-i poate înlocui neci o (privire) ochire în viitor. De la prezent dar are să[2] ceară şi să pretindă[3] el (constatarea) recunoaşterea sa deplină. Un actor pe care [nu]-l recunosc contimpuranii e irevocabil (aruncat morţilor) abandonat celor morţi. Cum însă abia poeţii şi cugetătorii cei mari o aduc pe o naţiune la cunoştinţa treptei superioare ce-o ocupă aceştia, tocmai aşa va putea să dea şi actorul cel mare prin lucrările sale o măsură *337 r* pentru creaţiunile sale, pentru că şi el asemenea stă || mai sus decît publicul căruia-i aduce ofertul (donurilor) [d]arurilor (dotei) sale. Actorul ce face epocă stabileşte oarecum el singur pretenţiunile cele mai nalte[4] faţă cu artea dramatică, căci realiză lucruri pînă acuma necunoscute şi dovedeşte reprezentabilitatea lucrurilor[5] pe cari fiecine şi le visa numai ca idealuri abstracte[6,n].

[n] *De aceea pretenţiunile cele mari făcute artei româneşti şi tuturor celor româneşti în genere, căci varga măsurătoarei am luat-o de la străini, înfundîndu-ne în perfecţiunile literaturelor lor cu dispreţul şi uitarea totală a tuturor productelor române cari naturalminte trebuie să fie inferioare celor străine. Societatea noastră semidoctă ocupă o sferă falsă faţă cu sfera în cari se află realitatea la noi.*

Un public cugetat ca colectivitate nu se înalţă peste cele văzute şi esperiate în arte, ci se mărgineşte între ele. În unii cari aduc de măsură[7] cu sine memoria cea mare a vremilor[8] de mai nainte sau cari poartă culmea în fantazia lor poetică învie într-adevăr contradicţiunea dintre cele *geleistet* şi pretenţiunile absolute, însă colectivitatea îşi va lua măsura sa numai după cele ce i se oferă în prezent. O pauză lungă în gustarea a ce e escelent într-o speţie a artei dramatice se-nţelege[9] că aduce cu sine o altfel de dispoziţiune (Stimmung) sau un[10] simţ mai (strîmtat) scrintit, cum am zice, cu care publicul primeşte producţiunele prezentului. Pretenţiunile se lărgesc abia cu o apariţiune însemnată, care arată în toată (goliciunea) sărăcia lor cele primite cu mulţumire[11] pînă acuma, lucru[12] ce diminuă esistinţa lor. Condiţiunile de viaţă se schimbă din momentul în care pasă un mare artist dramatic[13] în lumea orfană şi aprinde sufletele, căci cele esperiate nu se dau şterse, ci reapar[14] totdeuna în noi[15] ca o admoniţiune involuntară faţă cu productele (Leistungen) ce-o apucă pe calea cea veche. Altfel e la artele[16] acelea la cari eşti în stare a (măsura) dejudica ceea ce ţi se prezintă (comparînd) alăturînd-o numai cu tot ce *337 v* s-a produs mai perfect în acea parte || unde, va să zică[17], se poate dejudeca într-adevăr[18] mediocrul şi greşitul şi unde nu ai de-a adăsta o apariţiune[19] însemnată, pentru a se orienta în privinţa pretenţiunilor şi asupra măsurei celor date. Fără-ndoială că măsura mai naltă (höhere Massstab) se pierde cîteodată cu totul daca s-afundă epoce întregi într-un[20] caos surd şi rătăcesc în direcţiuni în cari se manifestă un simţ sau înăbuşit într-o letargie spirituală, sau umblă *künstlich angespannt* desfiinţitor de orce viaţă. Atuncea într-adevăr că se prezintă toate mişcările de viaţă infectate[21] de pieire, pentru că boala universală[22] a generaţiunei a înveninat într-atîta organele cele nobile[23], încît nu se pot dezbăra de starea aceasta neci însuşi cei mai buni.

Artea dramatică, cea care se (desface) consumă în prezent şi[24] care n-are, cum am zice, o istorie oarecum sau un trecut ce-ar influinţa cu vioeiune asupra viitorului[25], condiţionează printr-asta atitudinea[26] proprie a artistului cu toate consecinţele ei. El trebuie să ia asupră-şi toate consecinţele legei acestia căreia e supus[27], de-a influinţa[28] adică unicamente[29] asupra prezentului şi în prezent. Lucrul principal e d-a aduce la cunoştinţa de sine laturea pozitivă şi negativă ale acestui fenomen. Pentru bara, care-l (esilează) leagă pe actor numai de[30] prezent şi-i răpeşte perspec-

---

1. *deasupra lui* el *şters* 2. *după* el de *şters* 3. *supraintercalat* 4. *în ms.* cele mai nalte pretenţiuni *noua ordine a cuvintelor fiind indicată de cifre* 5. *deasupra lui* acelora *şters* 6. *semn de trimitere pentru o notă netradusă (Rötscher, p. 38)* 7. *supraintercalat* 8. *deasupra lui* timpilor *şters* 9. *după* de sine *şters* 10. *după* cum am zice *şters* 11. *supraintercalat* 12. *după* lucru care *şi* ceea ce *succesiv şterse* 13. *iniţial* din momentul ce un mare artist dramatic păşeşte 14. *deasupra lui* se-nghesuie *şters* 15. în noi *supraintercalat* 16. *după* celelalte *şters* 17. va să zică *supraintercalat* 18. *deasupra lui* va să zică *şters* 19. *modificat din* aparinţă 20. *modificat din* într-o 21. *scris cu creion deasupra lui* apucate *şters* 22. *după* generală *şters* 23. *după* mai *şters* 24. *deasupra lui* ca[re] *şters* 25. asupra viitorului *supraintercalat cu creion negru* 26. *după* pr[opria] *şters* 27. căreia e supus *supraintercalat cu creion negru* 28. *deasupra lui* lucra *şters* 29. *după* numai *şters* 30. *deasupra lui* în *şters*

tiva unei vieți durabile în opera sa, îi e dat, între toate artele, să poată concentra și esperia[1] într-un singur moment efectul cel mai mare. Intensitatea victoriei momentane asupra sufletului îl dezdăunează oarecum de lipsa estensității în timp. || Cucerirea 338 r
simțirei a mase întregi sub starea sufletului reprezintate[2] de el, pe care un[3] artist mare o complinește în momentul acțiunei[4] sale, trebuie să-i fie o despăgubire pentru siguranța dureroasă că nu poate să testeze nimica posterității decît numai numele unui actor mare[a].

Zace însă în natura acestei arte de-a grămădi efectele cele mai gigantice într-un singur moment. Purtat de[7] (valoarea) contenanța spirituală a unei creațiuni bogate el aduce înaintea[8] intuițiunei atît sensuale cît și spirituale viața deplină a omului în espresiunea sa cea mai naltă, în împregiurările cele[9] mai pătrunzătoare, fluxînd și refluxînd în albia gigantică ce i-a dat-o *Weltanschauung* poetică și pe unde-a îndreptat fantazia fluviul vieței. Tot ce poate esperia sufletul mai zguduitor, manifestarea unei bucurii bete, strășnicia naturelor demonice, rezistința sublimă a unui suflet contra[10] puterei destinului, și după aceea umorul, ce volatiliză toate defectele timpuozității (pasabilității, Zeitlichkeit) care se gustă (geniessen) pe sine însuși în această discompunere, toate astea și tot ce poate esperia pieptul[11] omului în adîncimea sa cea[12] mai adîncă, toate acestea apar înzelate (geharnischt) înainte-ne prin artistul dramatic. Formele esilate din elementul cel moale al fantaziei în realitate, schimbate într-o esistință sensibilă, ele lucrează asupra-ne cu puterea a chiar realității, fără de-a ne vătăma însă prin asprimea lor, prin ne-ndurarea lor, ca în viață, ci împărtășind[13] numai mărimea impresiunei cu puterea realității. În privința im || presiunilor nemijlocite nu poate nimeni să se-ntreacă cu artistul dramatic; 338 v
întru a (dota) înarma atît de precis pe cel mai adînc fond de viață (Lebensinhalt), pe care numai[14] o poate naște cea mai spiritualistă din arți, cu puterea unei (întîmplări) esperienți nemijlocite, de-a-i împrumuta aparința unei întîmplări ce irumpe cu putere victorioasă, irezistibilă care, deși ne-nlănțuie de realitate[15] ne discatenează totuși cu desăvîrșire de ea.

Această plinătate de viață nemijlocită ce-o dezvoltă artistul dramatic înaintea spectatorului îi asigură de aceea artistului, legat de îngustimea prezintelui, de momentul fugace al creării, îi asigură admirațiunea plină de esaltare a mulțimelor impresionate de el. Avizat la victoria momentană asupra maselor, trebuie el să se aducă prin el[16] la deplina satisfacere a sa din mișcarea lor, care îi reflectă fiece stare reprizintată de el. Din aceste talazuri ce-l inundă a unei simțiri foarte agitate (gesteigert) el soarbe energia pentru artea sa și puterea espansivă pentru activitatea sa. Asemenea campo-ducelui sau oratorului, cari amîndoi grămădesc întreg greumîntul (Schwerkraft) spiritului lor (în) pe scurta durată a actului creațiunei lor și cari nu mai pot să oprească-n[17] loc ceea ce au negles odată, momentul ce li s-a răpit deja, are și el asemenea lor dreptul[18] de-a căpăta răsplata imediat cu fapta. Și mulțimile dispuse după voința sa neci nu vor pregeta de-a acorda emoțiunei lor[19] interne izbucnirea nerețînută[20]. Izbucnirea e rezultatul unei impresiuni care a atins || electrice sufletul. 339 r

Ar fi după cele ce-am zis a necunoaște absolut natura reprezintațiunei dramatice cînd am lua-o-n rău actorului că pune (pondul) greutatea cea mai gigantică pe impresiunile văzute ce le produce prin jocul său. Ele sînt termometrul prin care află el măsura puterilor sale, gagiul chemărei sale și dezdăunarea pentru durata refuzată operei lui.

[a] Victor Hugo se esprimă[5] foarte frumos în *Études sur Mirabeau* cînd zice[6] că o jumătate a marelui oratore a fost depusa în mormînt la moartea sa: „Il faut bien le dire, dans tout orateur il y a deux choses, un penseur et un comédien. Le penseur reste, *le comédien s'en va avec l'homme. Talma meurt tout entier, Mirabeau à demi.*" 338 r

---

1. *inițial* îi e dată între artele de-a putea esperia; *adaosurile cu creion negru* 2. *după* arătată *șters* 3. *după* o complinește *șters* 4. *după* activității era *șters* 5. *deasupra lui* zice *șters* 6. *după* se esprimă *șters* 7. *inițial* Dusă de ea* 8. *după* atît *șters* 9. *după* sale *șters* 10. *în ms. repetat* 11. *după* și *șters* 12. *după* mea a *șters* 13. *corectat din* împărțind 14. *supraintercalat* 15. *după* prezinte *șters* 16. prin el *supraintercalat* 17. *după* opr[ească] *șters* 18. *după* are și *șters* 19. *supraintercalat* 20. ne- *supraintercalat*

Pentru că actorul alocă tocmai întreaga sa personalitate într-o unealtă abilă (gefügig) a fantaziei și nu-și retrage ca ceilalți artiști partea sa muritoare după paravanul operei sale, ci se abandonă unei mulțimi mișcate în tot coprinsul esistenței sale, în clipa chiar a creării, care e și momentul în care el se judică pentru perpetuitate, de aceea îl lovește neapărat și orce (reacțiune) retroacțiune (Rückwirkung) a operei (Leistung) sale imediat și-l atinge în întreaga sa individualitate. Aceste două momente neseparabili, cum am arătat, de ființa artei acesteia, de-a trebui adică să te dizolvi (consumi) cu totul în impresiunea lucrărei sale prezinte și de-a trebui să faci din întreaga personalitate însăși, îl reimping pe artist cu putere în linia delicată unde se ating nesfîrșit [1] de aproape pe un *Selbstgefühl* iritabilă și vanitatea cea mai lesne de ofensat.

Fiindcă recunoașterea contimpuranilor e singura recompensă a artistului dramatic și pentru că această recompensă decide [2] valoarea absolută a artistului, de-aceea el are dreptul de-a goni recunoașterea sa univoce și de-a găsi fericirea și satisfacțiunea sa în valurile unui aplauz vijelios [a]. Îndată ce artistul recunoaște în aplauz numai impresiunile lucrărei sale și îl provoacă *numai* prin mediul faptei sale artistice, 339 v el are voie de-a se bucura cu deplinătate de acest omagiu || elocinte, pentru că el trebuie să privească într-asta (dovada) proba că a mișcat într-adevăr sufletele și că le-a transpus afară din ele înseși. Această participare a unei mulțimi mișcate este creditatea actorului, pe care el o primește ca testare naturală a publicului grat; el într-adevăr nu are de-a se rușina de această avere a sa sau să afecteze [5] o indiferință aristocrată în privința acestei posesiuni. Pyrrhus zicea epiroților săi: „Voi sînteți aripele mele”, și neci un artist afară de cel dramatic nu are mai mare drept s-o mărturisească asta de auditorii săi, pentru că neci unul nu stă într-o reciprocă impresiune nemijlocită cu cei ce primesc de la el [6], neci unul nu produce activitatea sa așa cu totul numai prin mijlocul acestei impresiuni reciproce (Wechselwirkung). Ea se manifestă într-acele mișcări involuntarii și accente elocinte cu cari acompaniază privitorii creațiunea artistului reprezintator prin toate fazele ei; abia prin ele el se încumetă în puterea [sa] (inne werden) și din ele îi (curge) izvorăște lui acea esaltațiune care-l poartă înainte în imperiul fantaziei. Acea suflare nevăzută pe [7] care însă artistul o simte așa de bine, acea suflare care face ca [8] mulțimea cu capetele ei multe să ni se pară o singură ființă vie, care simte afectele de-ntotdeuna ale reprezintatorului, afecte ce tremură încet încă în mulțime (după ce creațiunea lor a încetat), acesta e acel [9] sufragiu singur adevărat, nefalsificat și nefalsificabile, în care artistul reprezintator poate să-și așeze mîndria sa cea mai naltă, pentru că e productul geniului său. În el are stînca [10] sa salvatoare în mijlocul elementului nesigur al opiniunilor zilei și în freamătul unei mulțimi ce salută printr-o esploziune neașteptată de aplauz efectele rude a unor tonuri de coloare grelă, în fine în mijlocul unei aspirațiuni meschine la

339 r [a] Astfel a fost în toți timpii și va fi în toți timpii, pentru că stă în natura acestei arte avizate la nemijlocita participare a publicului. Poporul cel mai spiritual al pămîntului, grecii, acompania reprezintațiunile sale dramatice cu cele mai vii semne de aprobare sau dezaprobare. Compară Becker în *Charikles, tablouri de moravuri grece vechi*, III, p. 275. „Se urmărea reprezintațiunea cu atențiunea cea [mai] espansivă; fiecare mane la poet sau la reprezintator era la moment semnalat printr-un semn de dezaprobare.” Becker, într-alt loc, pag. 277: „Unde domnea un tact așa de fin în public că după zisa lui Cicero *(Paradoxa*, 3.4) « un vers esprimat de (era) se-ntîmpla cu o silabă mai lung or mai scurt era țistiit sau (persiflat) aplaudat în rîs de spectatori », acolo putea într-adevăr artistul să pună cu drept cel mai mare pont pe aprobarea zgomotoasă a spectatorilor entuziasmați. Cine iese în public se supune printr-asta și judecății poporului, într-astă privință suveran. Însă valurilor tunătoare de aplauzuri a poporului atins electrice stătea în preajmă antiteza asprei teline de păstor, prin care poporul manifesta sistematice dezaprobarea sa. Cicero [3] chiar nu-și ascunde bucuria cînd se zice că la spectacole publice ce se dădeau înainte vreme au fost primit cu puternic aplauz din mîni, fără ca să se fi auzit printr-aceste un singur fluieraș de păstor: Cic., *add Att.*, 1,16”. Compară Böttiger, *Tractat* [4]: „*[Der] Händezoll, an die dramatische Muse bezahlt*”, în scriptele sale mici editate de Sillig, II, pag. 321, 330 ș.a.m.d.

---

1. *după* nemij[locit] *șters* 2. *după* este *șters* 3. *după* Chiar *șters* 4. *după Dissert[atio] șters* 5. *deasupra lui* arate *șters* 6. de la el *suprainteralat* 7. *în ms. repetat* 8. *deasupra lui* să ni se pară *șters* 9. *după* singură *șters* 10. *după* stîn[ca] *șters*

favoarea publică || care caută să [1] simtă prin aclamațiune produsă artificial efectele *340 r*
mediate a unei mari și frește [2] manifestațiuni artistice.

În preajma acelor semne infailibile a unei efect [3] (Wirkung) adînc cari-i resplend oarecum actorului toată reprezintarea sa și-l orientează pe fluviul cel nesigur al opiniunei publice, apare acum [4] ca o caricatură a tabloului de mai sus cochetarea pentru favor public (Gunstbuhlerei) rezultată dintr-o impotență artistică și dintr-o vanitate egală aceleia, pe cînd tabloul de sus ne reprezintă o victorie onestă, cîștigată în abandonul plin de entuziasm [5] a mulțimei mișcate sub puterea artistului [6]. Desigur că va fi foarte greu unui artist ca să reziste aicea la orice tentațiune [7] de-a lucra asupra masei cu sacrificarea artei și a conștiinței mai bune, prin [8] mișcarea a leviere tari și de-a o amăgi prin efecte (singularii) de detaliu, prin treceri repezi și surprinzătoare [9], ca c-un frapant joc de lumini. Pentru că [10] prea e mare farmecul de-a se legăna prin un entuziasm devenit auzibil în iluziunea că acesta ar fi un triumf curat al artei și pentru [11] că conștiința îi spune cu vioiciune că impresiunea odată pierdută nu se poate reajunge [12]. Contra acestei tentațiuni puternice artistul dramatic are necesitate de toată tăria conștiinței sale artistice. Numai înarmat cu aceasta și pătruns de sințenia artei din care el își soarbe seriozitatea sa morală întru rezistență se poate păstra contra momirei de-a nu urmări esploziunea recunoașterei sale ca scop, ci de-a [o] considera numai ca pe un rezultat neapărat al acomplisementelor sale, pentru care însă nu se cuvine a se sacrifica neci o iotă din arte [a].

Însă ca cea mai mare depravațiune a acelui instinct, foarte just în originea [sa], a artistului [17] dramatic, de-a cîștiga adică de la prezent deplina satisfacțiune [18] a recunoașterei, apare acea cochetare pentru favoarea publică || care tinde a-și înlocui *340 v*
aceea ce nu poate produce acomplisementele în sine prin mijloace care nu mai țin defel de sfera artei, ba pentru cari artea nu-și împrumută neci pretestul. Cumcă [19] nu se observă nicăire decît tocmai în profesiunea artiștilor dramatici [20] o astfel de aviditate după manifestațiuni de recunoaștere auzită după un sufragiu atît de pătat în originea sa, asta-și are fundamentul [21] său absolut în conștiința dezvoltată de noi a profesiunei; că adică prezentul e singur, e zeul său, și pentru că în astă arte [22] creațiunele și sentința irevocabilă asupra lor cad în același moment [b]. Însă tocmai acest pericol născut din situațiunea proprie trebuie să dea și artistului puterea de-a se

---

[a] *Gunstbuhlerei* (?) insolentă, care îmblă cu sacrificiul artei după aprobarea mulțimei inculte a fost *340 r*
înfierată pentru totdeuna [13] pentru actorul tragic în renumitele vorbe ale lui Hamlet (act. 3, sc. 2): „O, mă supără pîn-în suflet cînd văd un moțpană cît un trunchi cu capul ca o perucă rumpînd o [14] pasiune în bucăți, în zdrențe adevărate, pentru de-a despica urechile ... cari mai totdeuna nu sînt primitori de altceva decît de-o mimică ne-nțeleasă și de zgomot". Tot asemenea se esprimă și de comicul de același calibru în vorbele următoare [15] din aceeași scenă: „Nu lăsați pe ceia cari joacă pe nebuni la voi ca să vorbească mai multe decît cele scrise pentru ei; căci sînt unii din ei cari rîd ei singuri, numai [a] aduce la rîs o turmă de spectatori simpli, deși ar fi de respectat în piesă o necesară esplicare a situațiunii. *Asta-i scandalos și dovedește o ambițiune mizerabilă din partea nebunului care-o face*". Cu cuvintele astea condamnă poetul orce reprezintațiune ce tinde numai la o simplă (caraghiozlîc) (Spassmacherei), care-și defige [16] de țintă rîsul mulțimei și-i sacrifică reprezintarea caracterelor.

[b] Mintea cea pătrunzătoare a lui Iarno în *Guillom Meister* semnalează [23] acest moment în toată unila- *340 v*
teritatea lui cînd zice (Göthe, *Opere*, XX, pag. 25): „Într-adevăr eu iert actorului orce greșală ce izvorăște din amăgirea pe sine însuși și din dorința de-a plăcea, căci daca el o părea sie și altora ceva, atunci nu e nimica. Vocațiunea [24] sa este părerea, el trebuie să prețuiască mult aplauzul momentan, căci el nu capătă altă răsplată. El trebuie să caute să esceleze, căci de-aceea stă [25] el aici." Unilateralitatea minței ia într-asta de scop ceea ce-am semnalat mai sus ca o urmare necesarie a artei reprezintative [26] și naturalminte că întoarce astfel pe dos toată pozițiunea și problema artei și a artistului. Din nenorocire numai că vorbele lui Iarno sînt încă și azi dogma unei mari părți ale actorilor, care se confesă de adepți [27] ai acestei doctrine prin atitudinea lor față cu artea.

---

1. *după* de-a produce de *șters* 2. mari și firește *supraintercalat* 3. *după* impresiuni *șters* 4. *supraintercalat* 5. plin de entuziasm *supraintercalat* 6. *urmează* De-a rezista aicea oricărei tentațiuni *șters* 7. *inițial* de a rezista la orice tentațiune 8. *după* cu leviere tari *șters* 9. *după* frapante *șters* 10. Pentru că *supraintercalat* 11. și pentru *supraintercalat* 12. *în ms. această frază o precede pe cea anterioară; Eminescu, din inadvertență, a tradus-o întîi pe aceasta, apoi a introdus-o la locul ei printr-un semn de trimitere* 13. pentru totdeuna *supraintercalat* 14. *după* în *șters* 15. *supraintercalat* 16. *deasupra lui* pune *șters* 17. *inițial* instinct a artistului 18. *după* recunoaștere *șters* 19. cum *supraintercalat* 20. decît tocmai în profesiunea artiștilor dramatici *supraintercalat* 21. *după* originea sa *șters* 22. pentru că în astă arte *supraintercalat* 23. *după* marc[hează] *șters* 24. *după* Chem[area] *șters* 25. *supraintercalat* 26. a artei reprezintative *supraintercalat* 27. *deasupra lui* participatori *șters*

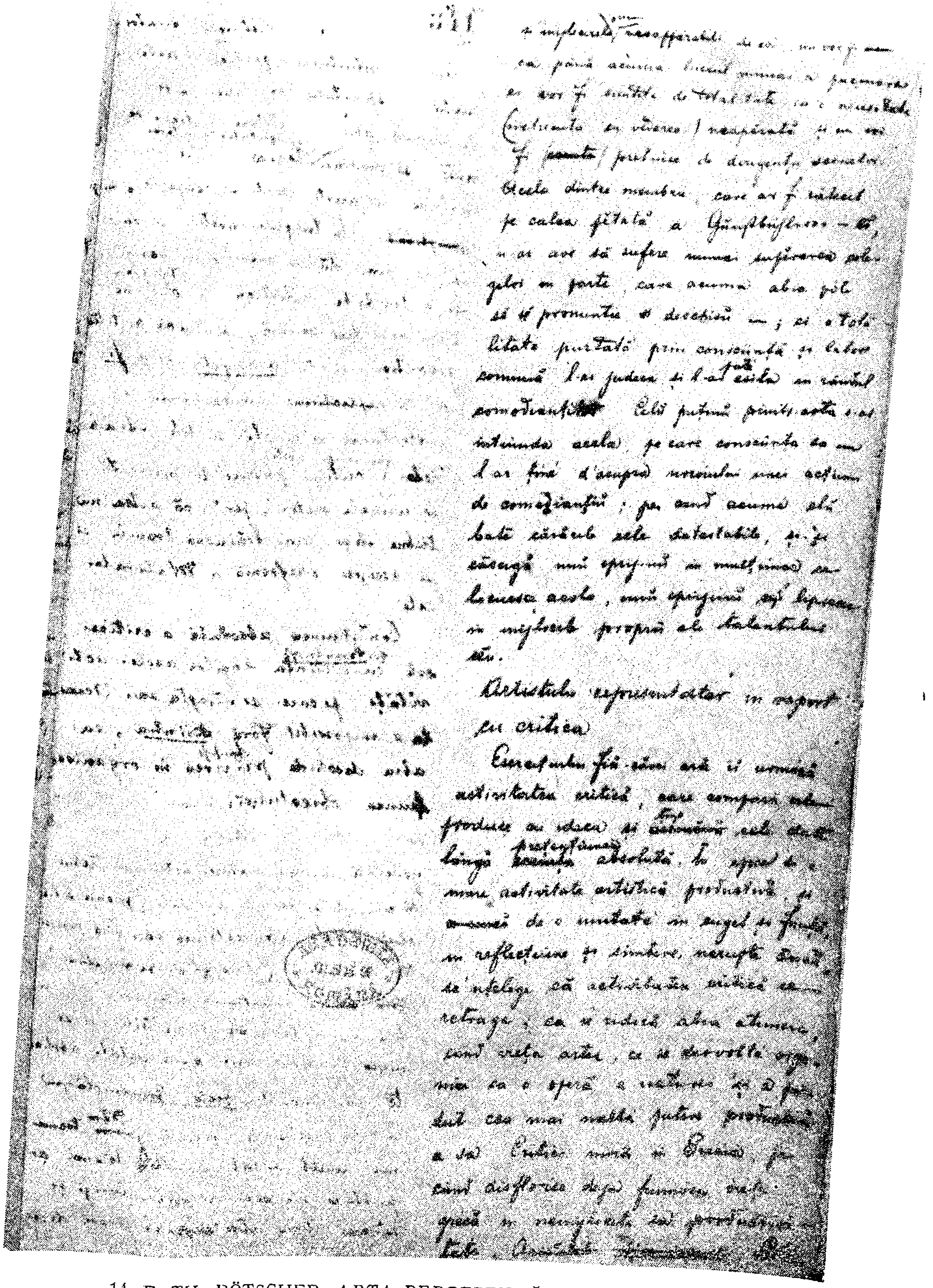

14. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 341r 34 cm × 20 cm

reculege în contră-i și de-a-i rezista. Asta trebuie să devie *onoare a profesiunei*. Asta însă e posibile numai atuncea cînd membrii acestei activități artistice nu vor mai apărea, ca în mare parte astăzi încă [1], ca o mulțime risipită și conglomerată prin mii de ocaziuni întîmplătoare, cari nu se disting de mulțimea diletanților decît printr-o (măsură) doză mai mare de confiență și de [2] lipsă de inspecțiune în ființa și cerințele artei lor, ci cînd se vor simți și determina într-un tot prin comună [3] parvenire în fine la lucrul și dezvoltarea spirituală trebuitoare întru esercițiul artei lor. Să nu se pretindă dar ceva ce nu se poate întîmpla fără această condițiune, să nu se acuze un fenomen a cărui rădăcină se întinde, după cum am argumentat-o, pînă [în] particularitățile artei reprezintative și care se poate stîrpi numai prin o copioasă reformă a totalității.

Să nu ni se impute că ne-am măguli cu visul ca și cînd cu ridicarea profesiunei la arte va dispărea cu desăvîrșire acea *Gunstbuhlerei* disprețuită ; însă *Selbstgefühl*-ul [4] înălțat, care-și trage puterea sa numai din interesele artistice reprezintate prin silințe și cultură comună, se va întoarce cu indignațiune de la atrapare (Haschen) după favoare publică. Asta poate să aibă numai atuncea efect cînd însemnătatea artei, studiile || și mijlocirele ostenitoare [5] neseparabili de ea nu vor fi ca [6] pînă acuma 341 r
lucrul numai a puținora ci vor fi simțite de totalitate ca o necesitate (netrecută cu vederea) neapărată și nu vor fi pretinse [7] de diriginții scenelor. Acela dintre membri care ar fi rătăcit pe calea pătată a *Gunstbuhlerei*-ei n-ar avea să sufere numai supărarea colegilor în parte, care acuma abia poate să se pronunțe deschis, ci o totalitate purtată prin conștiință și laboare comună l-ar judeca și l-ar putea [8] esila în rîndul comodianților. Cel puțin printr-asta s-ar intimida acela pe care conștiința sa nu l-ar ținea dasupra noroiului unei acțiuni de comendianți ; pe cînd acuma el bate cărările cele detestabile și-și cîștigă un sprijin în mulțimea ce locuiește acolo, un sprijin ce-i lipsește în mijloacele proprii ale talentului său.

ARTISTUL REPREZINTATOR ÎN RAPORT CU CRITICA

Esercițiului fiecărei arte îi urmează activitatea critică, care compară cele produse cu ideea și ține [9] cele date lîngă pretențiunea [10] absolută. În epoce de o mare activitate artistică productivă și de [11] o unitate în cuget și ființă, în reflecțiune și simțire nerupte încă, se-nțelege că activitatea critică se retrage ; ea se ridică abia atuncea cînd viața artei, ce se dezvoltă organice ca o operă a naturei, și-a pierdut cea mai naltă putere productivă a sa. Critica învia în Grecia pe cînd disflorise deja frumoasa viață greacă în nemijlocita sa productivitate. Cele [12] || ce se produsese 341 v
în [13] regiunea poeziei, mai mult dintr-un instinct creator și dintr-o intuițiune poetică înrădăcinată în spiritul poporului, le [14] supuse abia Aristotele criticei de arte și contrase în simplitatea cugetărei [15] legea ce se manifestase în aceste creațiuni superbe [16]. În timpul nostru, în care nu se mai dă în neci un ram de activitate artistică o acțiune (Schaffen) cum am zice naivă, pentru că antiteza gigantică dintre *a cugeta* și *a fi*, dintre simțămînt [17] și reflecțiune a irupt în toate sferele vieței, în timpii noștri [18] critica pășește la moment pe urmele artei, pentru că artea nu trebuie să-și mai trăiască traiul și să aștepte o reformă a totalității sale.

Condițiunea absolută a criticei este cunoștința (Erkenntnis) legilor acelei activități pe care se-ndreaptă ea. Aceasta e imposibil fără *știință;* ea abia deschide privirea (Einsicht) în organizațiunea obiectului. Criticul de arte așadar nu trebuie să aibă numai o cunoștință generală asupra naturei artei, ci trebuie să cunoască și terenul speciale pe care și l-a ales în toată arhitectonica sa. Fără copiozitate în părți (ohne die Fülle des Einzelnen), fără avuția intuițiunilor celor mai vii critica e un lucru sec

---

1 ca în mare parte astăzi încă *supraintercalat* 2. *după* prin *șters* 3. *supraintercalat* 4. *după* simțămîntul eului *șters* 5. *supraintercalat* 6. *după* acu[ma] *șters* 7. *după* cerute *în paranteză șters* 8. *supraintercalat* 9. *deasupra lui* aseamănă *șters* 10. *deasupra lui* cerința *șters* 11. *după* a unei *șters* 12. *după* Aristotel abia supuse *șters* 13. *după* pe *șters* 14. *după* o fă[cuse] *șters* 15. în simplitatea cugetărei *supraintercalat* 16. *urmează* în simplitat[e] *șters* 17. *după* reflecțiune *șters* 18. în timpii noștri *supraintercalat*

şi neroditor, ce se mişcă în cercul unor generalităţi abstracte cari cad la piaţă (Gemeinplätzen). În artea noastră din păcate dăm[1] tocmai mai mult decît într-alte[2] terene de pustiile cele seci a vorbei lungi şi sărace. Daca artea în[3] genere deja ||
342 r (pentru că pe de o parte[4] e o avere comună a oamenilor şi, trecînd peste orice cultură specială, se îndreaptă la omul întreg), daca artea are în suita sa superficialitatea raţionamentului şi a criticei, apoi a irupt iar întru critica reprezintaţiunei dramatice acest tren într-o formă atît de nedesciplinată şi sălbatică încît zărim aici toate, furnicînd între ele, întrunite, respingătoarele calităţi îndealtfel risipite[5], a obrăzniciei a inoranţei[6], a lipsei de tact, a sans-cülottismului brutal şi a celui mai dulciu elogiu[7] (Lobhudelei). Acest fenomen e atît de bătător la ochi încît nu trebuie să ne mirăm de dispreţul în care a căzut critica reprezentaţiunei dramatice la artişti chiar[a].

E instinctul artistului de-a presupune la critic o cunoştinţă (Bewusstsein), o inspiciune mai adîncă în misterele artei sale, care nu poate neciodată să (esiste) aibă trai într-un mod aşa de conex la unul ce nu lucră decît cu o oarecare necesitate naturală. Artistul vrea aşadar să aibă în criticul adevărat[10] corectivul său naturale, este canonul viu care judecă fără parţialitate opera specială a unei[11] trepte de arte, după cele ce pretinde ideea concretă şi trebuinţa timpului. Daca nu găseşte nimica din acele ce presupusese el în naivitatea sa, atunci teama ce esista înaintea acestei esperienţe se schimbă într-[o] bătaie de joc asupra criticei[12] şi într-o deplină nepăsare faţă cu ea. Că într-o asemenea stare se pierde fără[13] urmă şi bunul ce găseşte p-ici, pe colea o vorbă nimerită, un semn nimerit, e urmarea unei degenerări generale în care nu-ţi mai dai osteneala neci de-a secreta ce e mai solid şi mai sănătos în totul. Cauza acestui fenomen este aceeaşi ce-am recunoscut-o mai sus pentru chipul (Gestalt) a artei dramatice. Bătaia pe (imediatitatea) nemijlocirea simţirei fără studiu, şcoală sau o
342 v măsură || anume de tecnică cîştigabilă (erringbarer) n-au fost rădăcina actorlîcului german de astăzi şi a nerecunoaşterei depline pînă astăzi a acestei activităţi artistice însăşi în rîndul celorlalte arţi. Aceeaşi lipsă de cultură preliminară, de adincime, de inspiciune în legile speciale a artei reprezintative au degradat şi critica teatrală la asemenea sărăcăcioşie (Armseligkeit). Dar critica teatrală nu e arareori ultimul refugiu a unui talent pribegit (verkommen) a unui om scrîntit moralminte şi spiritualminte, care-şi vede închise toate celelalte activităţi literarii la cari trebuie cîştigarea şi manipularea (Bewältigung) unui material avut. Aci colportează el cu unele figuri retorice stătut[e], amestecate într-un jargon cari se cîştigă aşa de ieften şi cari se pun în circulaţiune atît de fără osteneală.

Cum cutează cineva în artea dramatică să se apuce de lucru fără cultură (preliminară) prealabilă şi fără tecnică, sprijinit numai pe un vioi instinct de imitaţiune, şi cum îşi espune lucrul său sub ochii lumei, tot aşa e şi critica teatrală singura activitate ştiinţifică în care se consideră mai ca o pretensiune de-a cere mai mult decît o abilitate cîştigată prin conversaţiune, prin lectura dilegintе a recenziunilor de teatru şi prin deasa vizitare a spectacolului, abilitatea adică de-a-nlănţui una-ntr-alta vro cîteoarecari întorsiuni, monedă anume pentru astfel de treabă. Eserciţiul artei privit în *gros*-ul apariţiunei şi a criticei stă cu desăvîrşire pe nivelul superficialităţei celei
343 r mai naive. || Regeneraţiunea amîndorora nu poate să iasă decît din cufundarea în materie[14]. La asta însă trebuie respect faţă cu obiectul şi mărturisirea că şi el îşi are greutăţile şi misteriile sale.

342 r [a] Tieck are aşadar dreptul de a spune că : „Trebuie să iertăm actorului că nu mai vrea să audă neci de-o critică mai mult, pentru că în specia[8] asta de scriitorie se întrebuinţează în genere penele mai tîmpite, de unde apoi nu izvorăşte dezaprobarea din invidenţă[9], ci numai spre a sacrifica unui idol". *Foi dramaturgice*, II, pag. 29.

---

1. *deasupra lui* găsim *şters* 2. *modificat din* într-altele 3. *după* deja *şters* 4. pe de o parte *supraintercalat* 5. *iniţial* încît găsim aici toate calităţile altfel risipite ; *forma ulterioară s-a obţinut prin supraintercalări şi corecturi* 6. *suprainteicalat* 7. *în ms.* celei mai dulcii elogiu, *contaminat de formularea iniţială* unei lingeri (Lobhudelei) dulcii *ştearsă* 8. *deasupra lui* felul *şters* 9. *modificat din* evidenţă 10. *suprainteicalat* 11. *după* artei *şters* 12. *iniţial* într-un dispreţ pentru critica 13. *după* şi *şters* 14. *după* sujet *şters*

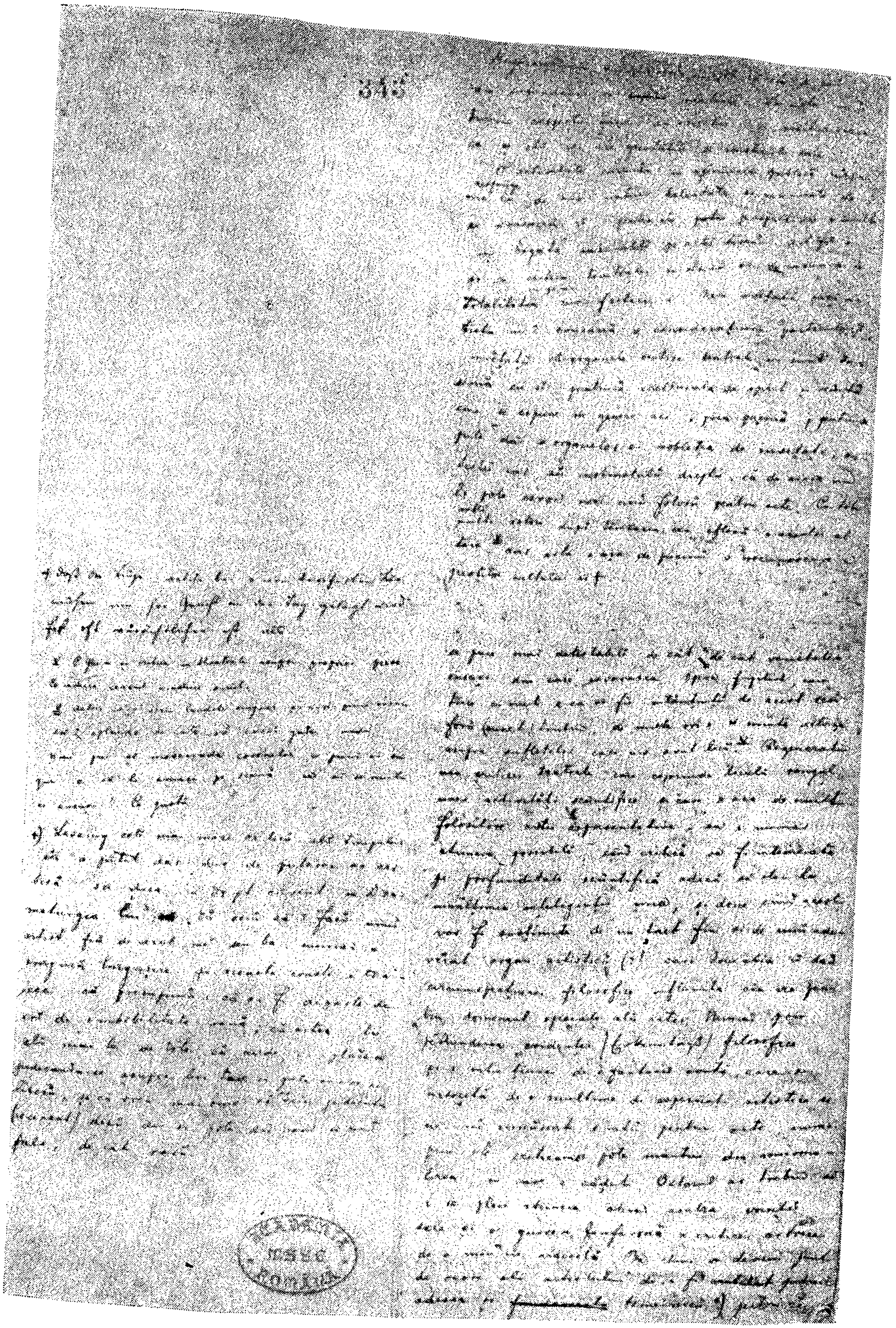

15. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 343r 34 cm × 20 cm

O activitate căzută în opiniunea publică (înspăimîntă) respinge de sine naturi talentate și însemnate de a se consacra ei, pentru că perspectiva[1] e mult mai bogată pe[2] alt teren. Astfel e și cu critica teatrală în starea ei de-acuma (în totalitatea manifestărei ei) în genere. Neci învățații, neci artiștii nu-i consacră o considerațiune particulară; învățații [pentru] că organele criticei teatrale nu sînt de-o seamă cu ei, pentru că cheltuiala de spirit și știință care se espune în genere aci e prea puțină pentru a putea da organelor ei noblețea de învățați; artiștii iar au instinctul drept că de aicea nu li poate izvorî neci un folos pentru arte. Cu toate [că] îmblă mulți actori după tămiiarea cea ieftenă a acestor altare[n1] dar asta e așa de puțin o recunoaștere a preoților cultului ei . . .[3] se pare mai detestabilă decît[4] vanitatea însași din care izvorăște. Opera (fugitivă) care trece cu vuiet e ca să fie înlănțuită de acest ecou fără (sunet) timbru, de multe ori e să mintă victoria asupra sufletelor care n-a avut loc[n2]. Regenerațiunea criticei teatrale care coprinde (locul), rangul unei activități științifice și care e așa de mult folositoare artei reprezentative ea e numai atuncea posibilă cînd critica va fi întemeiată pe profunditate științifică, adică să stea la înălțimea inteligenței — una, și două, cînd aceste vor fi susținute de un tact fin și de un adevărat organ artistic *(?)*, cari două abia îi dau circumspecțiunei filozofice influința cea vie pentru domeniul speciale al artei. Numai prin pătrunderea evidenței (Erkenntnis) filozofice și a intuițiunei de o fantazie avută, care e însoțită de o mulțime de esperiinți artistice și de-un înnăscut simț pentru arte, numai prin aste critica se poate mîntui din înnomolirea în care a căzut. Actorul ar trebui să i se plece atuncea chiar contra voinței sale și o ignorare fanfaronă a criticei ar trece de o mîndrie ridicolă. Ba chiar va deveni punt de onoare al artistului de-a fi judecat[5] adesea și temei-
343 v nic[6,a], pentru că || el va avea conștiința că stă înaintea unui tribunal care stă la înălțimea inteligenței și nu mai e compus dintr-o bandă de fugiți cari s-ar fi sustras disciplinei aspre a cugetărei filozofice.

[n1] *Actori ce-și scriu laudele singuri și cari pun oameni să-i aplaude de cîte ori cască gura, unde mai pui și mascarada coroanelor ce pun ei singuri ca să le arunce pe scenă ca să se mintă ei însuși! Ce gust!*

[n2] *P. Ghica și critica sa teatrală asupra propriei piese* Ce-aduce ceasul n-aduce anul

CONDIȚIUNILE NATURALE ALE ARTEI NOASTRE. CORP, FIZIONOMIE ȘI TON (VOCE)

Noi am recunoscut artea reprezintațiunei dramatice ca pe aceea care reprezintă oameni prin pătrunderea atît a idealității cît și a adevărului natural; am dedus apoi din natura ei fugitivitatea duratei sale, mărginirea ei în prezentul actorului, precum și atitudinea ce-o ocupă față cu publicul ce-o primește fără rezervă (unbefangen) și cu critica. Ne rămîne încă în această parte generală de-a lumina condițiunea subiectivă a individului în parte pînă la artist dramatic și de-a cîștiga treptele ce rezultă necesarminte din noțiunea însăși[9] întru dezvoltarea acestei arte. Toată artea se-ntemeiază pe fantazia liberă. Această putere a generalității, de-a privi adică (ținoarea) coprinsul rațiunei în forma imaginei și de-a se subiectiza într-această formă, este condițiunea negativă a orce activitate artistică. Însă fiecare arte în parte cere

343 r [a] Lessing, cel mai mare critic al timpului său, a putut dar, dus de puterea sa critică, să zică cu drept cuvînt în *Dramaturgia* lui: „Eu știu să-i fac unui artist, fie de sexul meu sau ba, numai o singură lingușire, și aceasta constă într-aceea că presupun că ar fi departe de orice[7] simțibilitate vană; că artea e la el înainte de toate, că aude cu plăcere judecîndu-se asupra lui în[8] gura mare și liber și că vrea mai bine să se știe judecat (recenzat) des, deși poate din cînd în cînd fals, decît rar".

---

1. *după* posi[bilitatea]* *șters* 2. *după* într-alt *șters* 3. *din motive greu de determinat, Eminescu nu a vrut să traducă acest pasaj, pe care l-a înlocuit cu puncte, nu însă fără a transcrie în dreptul lor pe partea din stînga a paginii textul corespunzător din originalul german*: dass die Lüge, welche bei einem bezifferten Bemühen um ihre Gunst an den Tag gelegt wird, fast oft verächtlicher ist, als..., *pasaj din care totuși traduce* se pare mai detestabilă decît 4. *în ms. repetat* 5. *după* criticat *șters* 6. *după* fundamenta[l] *șters* 7. *în ms.* ori de 8. *după* tare *șters* 9. *inițial* din însăși noțiunea subjetului ce-l tratăm

încă o dispozițiune specifică a spiritului. Talentul pentru arte se manifestă așadar[1] printr-aceea că fantazia individului se pronunță de activă și productivă tocmai într-acel mod specific în care se arată dispozițiunea în artea specială.[n1] Imperiul suprasimțului (Übersinnliche) se prezintă talentului muzical într-o lume de tonuri auzite numai în el, pe care le și caută a le manifesta ; pe cînd sculptorul viitor se face remarcat prin acel impuls neabătut de-a forma care caută să aducă la realitate plastică cele contemplate numai de fantazie. Cît de retinente (nachhaltig) lucră un astfel de talent mai tîrziu nu se poate determina după primele mișcări, pentru că aceasta atîrnă de la acea conlucrare miraculoasă, de [la] acea economie misterioasă a tuturor puterilor cari trebuie să graviteze înspre (un) acel singur punt înspre care e mînată activitatea individului printr-o necesitate a naturei, | | daca[3] atuncea cînd se grămădesc *344 r* toate darurile, toate elementele spiritului la (locul de naștere) leagănul unicei[4] dotațiuni specifice, răsare abia acel geniu al artei ce contemplă misteriile ei și care balansează, cum am zice, universul întreg în vîrful activității sale speciale. În orce geniu artistic e activ tot spiritul, numai (centrul) puntul de privire în care (convergează) se concentră toate razele lui e un altul după diferitele sfere ; fiecare geniu artistic[5] stă pe un punct de unde ridică tot universul din țîțîni și îl renaște pentru a doua oară din fantazia sa.[n2]

[n1] *Întocmai ca mine în pictură*[2]*, astfel încît tablourile ce mi le închipuiesc le văd în colori cu față cu tot înaintea ochilor, pe cînd vorbele nu sînt neci la jumătatea înălțimei acel r figuri cuasi vii ce mă-ncintă în reveriile mele.*

Talentul artistului reprezintator se va pronunța dar în acea aplecare neabătută de-a reda prin mijlocul propriei sale personalități[7] parte stări și personalități observate de el, or tipuri ale fantaziei. Cu cît se arată mai mare renegarea propriei sale individualități, cu cît sînt mai pregnante (trăsăturile) momentele cari se concep și reprezintă cu vioiciune, cu atît se poate judeca mai sigur asupra unei (dotări) înzestrări adevărate. Însă în privința talentului durabile (nachhaltig) nu e la neci[o] arte cineva mai lesne supus înșelărei decît în artea aceasta, pentru că ea-și are rădăcinele [în] instinctul de-a imita (Nachahmungstrieb), atît[8] de întipărit naturei umane, și pentru că rar e acela[9] care n-ar putea[10], dotat cu vioiciune naturală și cu *freschezza* (unui naturel fericit) [unei] naturi fericite, să se transpuie și să trăiască și el în unele personalități și în unele stări (situațiuni) ; tot precum e rar individul din societatea cultă care într-o[11] dispozițiune potențată a sufletului n-ar putea să-și verse simțirea sa într-o poezie lirică de calea-vale (leidlich)[n3]. Și cu toate astea în amîndouă cazurile astea[12] sînt niște fenomene trecătoare, cari se arată mai în urmă că nu sînt decît o undă ușoară a iritațiunei juvenile, a cărei vad (fund) sec face imposibilă orce mișcare care-ar vrea să meargă mai adînc.

[n2] *J. Paul's Weltanschauung*[6]

[n3] *Sbiera-Zagotti, cînd vorbește de închipuiretatea acelor juni cari, în focul junețeі lor, iau instinctul imitărei și sumulațiunea drept talent veritabile.*

Prognosticul cel greu pentru veritabilitatea (autenticitatea) talentului de reprezentațiune dramatică constă așadar | | esențialmente în înrudirea fiecărui individ cu o mulțime de circonstanțe *344 v* și personalități în care individul se continuă, cum am zice, pe sine însuși într-un mod oarecare. Dacă o natură impresionabilă, atrasă de reprezintarea din partea poetului a unor situațiuni și tipuri[13] în cari se regăsește oarecum, sau dusă de avîntul liric al poetului, dacă, luîndu-se în total, poate să ni le imprime în suflet ca [o] (un adevăr) naturalitate oarecare, asta nu e neci[14] o dovadă și neci o garanție că am fi dat într-adevăr de un talent destinat pentru adevărata reprezintare a omului și marcare a caracterelor. Talentul se arată abia atuncea cînd e să se (dea) retribuie un *întreg* și cînd e să se creeze un corp dramatic simțirei lirice. Aceasta abia e piatra de cercare a creatoriei [de] intuițiuni (contemplațiuni) interne și a acelei dispozițiuni speciale de-a schimba adică propria sa personalitate într-o alta, astfel încît [să] nu se remarce[15] neciodată cea dentîi sub cea de-a doua.

---

1. așa- *supraintercalat* 2. *după* ta[blourile] *șters* 3. *corectat din* deci 4. *modificat din* unei 5. *supraintercalat* 6. *adnotarea figurează în text scrisă între rînduri* 7. *inițial* prin propria sa personalitate 8. *deasupra lui* așa *șters* 9. *deasupra lui* cineva *șters* 10. n-ar putea *supraintercalat* 11. *după* n-ar putea *șters* 12. *supraintercalat* 13. *în ms.* typurile *deasupra lui* personalități *șters* 14. *corectat din* nici-odată 15. *după* vază *șters*

În artea dramatică omul face, cum am văzut, din propria sa individualitate un mediu pentru realizarea ideei; individualitatea este materia trebuincioasă prin care el manifestă ideea. Cum esercitează un pictor mîna și ochiul său întru esecuțiunea concepțiunilor sale și cum nu poate ajunge artist, cu toată productivitatea fantaziei sale, fără o cultivare a mînei și ochiului [1] sănătoasă și proprie activității sale, cum nu poate să capete unul ce se consacră muzicei decît succese foarte mediocre cînd nu *345 r* are o sonoritate [2] naturală a vocei și auz muzical, tot așa sînt și în || artea noastră oarecari condițiuni *naturale* a individualității cari par neapărate pentru ca să producă cineva *efecte* mari; ba cari pun [3] piedici mari la dezvoltarea talentului, chiar daca ar esista *o capactitate mare de-a forma* (Gestaltungsfähigkeit). Asta este cum am zice laturea naturală a fiecărei arte, care diferește [4] tot atît pre cît sînt de diferite ființa și mijloacele carile-i trebuiesc spre esecuțiune fiecărei arte în parte, lucru care trebuie să-l considerăm ca cu totul neatîrnător [5] de talentul specific al individului. Pentru că, în artea reprezintațiunei dramatice, materialul constituie [6] individualitatea anume despre [7] partea aparinței ei sensibile, trebuie dar ca-n individualitate să fie împlinite de natură oarecare condițiuni neapărate pentru [8] esecuțiunea cu succes a acestei arte.

Pentru că reprezintațiunea dramatică își rezolvă problema sa prin gest și vorbă și pentru că amîndouă trebuie să servească întru esprimarea personalității ideale, de aceea e condițiune absolută, în cît privește natura individului, ca (forma) figura sa sensibilă și tonul său sensibil să aibă facultatea de-a putea fi cultivate pentru reprezintarea idealului. Pentru figura sensibilă ni se prezintă îndată aste două puncte de vedere: una, ca corpul să prezinte posibilitatea de-a fi reformat într-un presagiu (într-o literă) a sufletului și într-un purtător de personalități spirituale [n1]; două, ca structura feței să nu contrazică espresiunei spirituale. Un corp bine format și o fizionomie care să admită espresiunea spiritului, iată cele două condițiuni abstracte ale naturei care ni se prezintă numaidecît în privința viitorului actor. De la [9] aceste condițiuni neîncungiurate și pînă la o personalitate predispusă, cum || am zice, pentru reprezintarea dramatică sînt încă multe trepte. Un [10] corp care ar contrazice espresiunei unui om întreg, normal, prin niște infirmități imposibile de ascuns, un [11] corp în care natura umană ni s-ar fi format (cum am zice) așa să zic [12] cu desăvîrșire ni se pare o piedică neînvinsă la o arte care are de-a formula de material acestei ⟨de⟩ arte constituțiunea [13] omului însași, această lature naturală (Naturseite) a spiritului. Un eminent talent reprezintativ poate în unele cazuri să învingă pînă la oarecare grad o astfel de lipsă, presupunînd însă că talentul își îndreaptă dota sa spirituală spre un teren în care abnormitatea corpului să nu contrazică absolut ideei [14] ce e a se reprezinta și să se poată înlătura prin arte cel puțin pînă la oarecare grad. Asta se poate întîmpla naturalminte numai la figurile *comice* [n2] *Cum* [15] *humorul se joacă în genere cu întreaga aparință definită* (endlich), tot astfel să ni [16] vorbească și printr-un corp trădat de natură [17] într-un mod vitreg, daca individul are atîta putere creatorie ca să poată face [18] ca din reprezintațiunile sale să ni lucească libertatea sufletului (dispozițiunei) [n3] într-[un] [20] *Selbstgenuss* vesel și într-o ironie ce volatiliză totul [21] [n4]. Regiunea comicei fantastice [n5] în coprinsul ei cel mai întins ar fi așadar singu-

[n1] *Woher diese Menge nichtssagender Gesichter im Theater? Das sollte in Zukunft nicht geschehen, bei einem mit espressiven Gesichtern so reich bedachten Volke wie die Romänen.* *345 v*

[n2] *Și Gestian cu toate astea joacă-n dramă.*

[n3] *cum se simte Millo acasă pe scenă* [19]

[n4] *pînă și urîciunea actorului* [22]

[n6] *Parodii-Aristophane; und *** Charaktere Shakespeare's* [23]

---

1. a mînei și ochiului *supraintercalat* 2. *după* naturale *șters* 3. *după* chiar *șters* 4. *după* e diferită *șters* 5. *corectat din* nedepen[dent] 6. *după* îl *șters* 7. *deasupra lui* din *șters* 8. *supraintercalat* 9. De la *inițial șters și înlocuit cu* întrc- *apoi restituit* 10. *după* Ni se parc dar o piedică neînvinsă un corp *șters* 11. *după* în *șters* 12. *scris cu creionul pe margine* 13. *inițial* de-a forma constituțiunea 14. *după* rep[rezintate] *șters* 15. *înainte de* Cum *figurează sigla* NT *ca trimitere reluată pe margine la o însemnare de traducător care însă nu a mai fost scrisă* 16. *inițial* ne și 17. *supraintercalat* 18. ca să poată face *scris cu creion negru în continuare pe margine* 19. *adnotarea figurează chiar în text, scrisă între rînduri* 20. *înaintea termenului german spațiu pentru un eventual corespondent românesc* 21. *deasupra lui* orice *șters* 22. *adnotarea figurează în text, pusă în paranteză, după* totul 23. *scris pe margine cu creion negru*

rul teren unde și[1] un corp din natură defectuos[2] nu prezintă un obstacol neci chiar pentru prestațiuni (Leistung) remarcabile. Însă cît de nemărginit de rară e acea putere comică[n1] originală și cît de mult trebuie să fie prevăzut cu[4] ea acela care o silește la serviciu cu toată împrotivirea fățișă a naturei. Însă această esceptiune rară nu servă decît spre[5] adeverirea celor zise.

[n1] *vice comique – are comedia-n el*[3]

După un corp bine făcut vine la apreciare[6] espresiunea feței, fața, acest focariu propriu a tuturor afectelor care resplendă impresiunile sufletului prin mijlocul toturor tonurilor[7]. Precum am însemnat, un corp ne-ngrijit de natură ca un || obstacol absolut întru esecuțiunea artei reprezintatoare, 346 r astfel și[8] o fizionomie în care s-a-ntronat puterile de jos ale sufletului, puterile simțualismului, și cari au respins espresiunea spiritualității pune o bară mai neînvinsă la (profesarea) esecuțiunea artei noastre. Dacă reprezintațiunea[9] dramatică se-ntemeiază pe pătrunderea idealității și al adevărului natural, atuncea trebuie să fi satisfăcut natura și această pretențiune atîta[10] cît fizionomia reprezintatorului să nu contrazică absolut espresiunei de idealitate. Ce cerc mic de figuri îi va rămînea actorului a cărui fizionomie [e] (inacce[sibilă]) neprimitoare pentru espresiunea spirituală și cît [de] rar îl mînă un talent specific tocmai la reprezintarea unor astfel de tipuri, la[11] cari să poată întrebuința (artistice) ca artist o structură de obraz în care prevalează espresiunea simțuală. Fizionomia ordinară, în privința arhitectonică, va fi dar[12] tocmai ca și un corp stăpînit de-o infirmitate văzută, o bară (piedică) naturală pentru reprezintator. E clar că noi nu avem aicea înaintea ochilor fizionomia întru cît ar fi oarecum[13] rezultatul unor pasiuni ordinare și a unui simț brutal; *fizionomia e așa de puțin certitudine naturală că în ea se pare încorporat mai mult caracterul, așadar eticul*[14].

Pe[15] cît poate natura să[16] influințeze ca o piedecă pentru actor în privința figurei corpului și structurei obrazului, tot pe atîta poate să-l și favorize în astă privință. Ba încă ceea ce vedem des e că[17] dotarea bogată și generoasă din partea naturei trece deja de o provocare irezistabilă de-a se consacra artei dramatice, fără ca să fi îndreptățind la aceasta și facultățile spirituale de la cari ar trebui să atîrne cea mai naltă deciziune[18][n2]. Adeseaori darul conces cu prodigalitate a unui fizic ideal ne face să ni pară rău că acest avantagiu a cufundat individul într-o comoditate leneșă și[19] [l-a] legănat în ideea că natura îl va duce fără vro osteneală la ținta dorită. E[20] pretutindene spectacolul cel mai nemîngîiat || de a nu vedea darurile naturale 346 v (preschimbate) schimbate într-o proprietate spirituală (morală), de-a nu vedea[21] făcut din ele un apel puternic unei dezvoltări libere, e trist pentru că conține oarecum ultragiul omului pentru chemarea lui așa de clar marcată. O proporțiune frumoasă a membrelor, o figură nobilă, potrivită pentru esprimarea unor personalități remarcabile, și o fizionomie arhitectonice regulată, ce resplendă tot ce-i cu adevărat uman, și

[n2] *Tudora*

---

1. *supraintercalat* 2. *după* chiar urît *șters* 3. *adnotarea figurează în text scrisă între rînduri; prin* Vice comique *Eminescu transcrie greșit în franceză expresia latină* vis comica *„putere comică", interpretînd-o, cum rezultă din traducerea* are comedia-n el, *drept „viciu comic", „înrăit în comic"* 4. *după* acela *șters* 5. *după* la *șters* 6. *supraintercalat* 7. *inițial* prin toate tonurile 8. *după* pune *șters* 9. *după* artea *șters* 10. *modificat din* într-atîta 11. *după* unde *șters* 12. *inițial* va fi dar, în privința arhitectonică *apoi după ștergerea lui* va fi dar, *pe care nu-l mai restituie, indică prin cifre noua ordine a cuvintelor* 13. *supraintercalat* 14. *aici figurează sigla* NT *pentru a trimite la o însemnare a traducătorului care însă nu a mai fost scrisă* 15. *modificat din* Cu 16. *după* poate *șters* 17. ceea ce vedem des e că *provine prin ștersături și adăugiri cu creion negru din* ce des vedem că 18. *deasupra lui* sentință *șters* 19. *după* cu *șters* 20. *după* De-a nu vedea *șters* 21. *după* le *șters*

mișcăcioasă[1] totodată[a] sînt favorile pe care natura poate să i le acorde actorului, ca o zee plină de har, prin[6] ce ea își implinește lucrul ei pe terenul acesta, spre a-l preda apoi activității spirituale.

Al doilea moment a laturei nature din artea reprezintativă este *tonul* (vocea). Și aci întîlnim două mari piedece prin cari natura pronunță oarecum[7] veto al ei asupra misiunei de actor. Pentru că tonul, deși element natural, e nemijlocitul purtător a ținoarei spirituale, de aceea bara pare și mai imperioasă decît la forma naturală a corpului. Și aci se manifestă obstacolul natural pentru artistul reprezintator în două laturi. Tonul poate să fie necapabil spre-a esprima idealul prin *accentul ordinar* ce i l-ar fi imprimat natura[n1]. Cum esistă o structură de obraz ordinară, pe care individul a primit-o de-acasă ca o moștenire a naturei, tot astfel esistă și un ton *naturaliter* ordinar, care se opune cu desăvîrșire espresiunei spiritualității. Ținoarea cea mai spirituală esprimată de-un astfel de ton ⟨și⟩ e degradată și produce în noi simțirea plină[8] de turment că vedem coprinsul însemnat a unei fantazii pline de avînt încredințat unui vas atît [de] grosier, o contrazicere ce vatămă absolut dispozițiunea îndreptată mereu pe pătrunderea coprinsului[9] (fondului) și a formei[n2]. Tonul fără timbru poate, prin spiritualitatea accentului, s-o
347 r
aducă la espresiunea idealului; || tonul ordinar însă cu greu, pentru că calibrul lui e, cum s-ar zice, din materiile simțuale ale omului. Cum ni se impune din unele structuri[10] de fețe omul adevărat, cu adevăr invingător și cu putere de convingere, astfel încît pare că sufletul și-ar fi format din el diafanul său văl, tot astfel irumpe din unele voci umane însuflețirea cu o putere miraculoasă și pare a-și fi creat în tonul natural[11] deja un corp care e cu totul pătruns de lumina ei[n3]. Voci favorizate așa de mult de natură sînt terenuri cari invită mai cu deosebire la cultură și aduc aminte meminamente că aceste grații naturale trebuiesc cultivate. Noi facem însă distincțiune între acest *ton nobil* sau *ordinar* din natură, în care se reprezintă involuntariu (naive) simpatia sau antipatia față cu idealitatea, și între *accentul ordinar* care e productul unui simț nenobil, brut și a unei relațiuni intime cu pasiunile și poftele (josoritoare) înjosite. Accentul ordinar ca și fizionomia ce rezultă dintr-o asemenea viață are o însămnătate etică și nu ne aparține nouă, aci unde avem a face numai cu laturea[13] naturală a artei dramatice. Că omul acela care-a primit de companion pedepsitor structura feței și tonul său din mîna unei vieți pustie, nedemne, e necapabil cu desăvîrșire de reprezintațiune dramatică — e evident. Căci aicea laturea naturală pare stabilită prin elementul moral, pe cînd în forma originală e un element dat de natură pe care și-l poate[14] transforma spiritul pînă la un grad oarecare.

[n1] *Alexandrescu Gh.; Gestianca.*

[n2] *formă și fond să se pătrundă să se confunde (durchdrungen)*

[n3] *Marta! Marta!*[12]

A doua bară a tonului, ca bază naturală a artei dramatice, e un *dialect* pronunțat. Acesta contrazice iarăși cu totul idealității. Ea e espresiunea artistică a tot [ce e] (spiritualminte) moralminte general în natura omenească, care se individualizează totdeauna într-o naționalitate oarecare, fără însă de-a pierde printr-asta generalitatea

346 v

[a] Fizionomia mobilă care să reflecte repede și precis afectele sufletului e oricum favoarea cea mai însemnată ce-i poate acorda natura unui actor viitor în privința structurei feței. Sînt fețe cari, cînd esprimă durerea, o esprimă printr-o grimasă care escită[2] mult mai lesne rîsul decît compătimirea[n4]. Fizionomia prea marcată care indică[4] o espresiune prea specifice spirituală nu-i e favorabilă actorului pentru[5] că-l îngrădește prea mult într-o regiune oarecare și-o face adeseori imposibile schimbarea fizionomiei într-o espresiune contrarie. Daca se-ntîmplă astfel atunci nu credem reprezintatorului oricît de cu succes ar interpreta caracterul prin vorbă și prin gest. Cu cît fizionomia reprezintatorului e mai puțin specific otărîtă și totodată și mai volubilă cu atîta corespunde mai mult chemărei sale.

[n4] *Bălănescu C.*[3]

---

1. *după* volubilă *șters* 2. *deasupra lui* produce *șters* 3. *adnotarea figurează în text, pusă în paranteză după* compătimirea 4. *deasupra lui* arată *șters* 5. *supraintercalat* 6. *după* luc[rul] *șters* 7. *supraintercalat* 8. *după* ch[inuită] *șters* 9. *după* conțin[utului] *șters* 10. *după* fețe *șters* 11. *supraintercalat* 12. *adnotarea figurează în text după* lumina ei 13. *modificat din* laturele 14. *în ms. repetat*

347 v lor. Espresiunea specială însă a || unei localități, care rămîne în urma espresiunei spirituale a naționalității, stă în contrazicere evidentă cu idealitatea. Dialectul însă esprimă (ținoarea) fondul ideal a unei națiuni, care se-ndreaptă către colectivul spiritelor culte, într-un mod propriu numai unei localități [1], mod [2] care nu a fost primit în cercul espresiunei devenite (generală) universală. Dialectul ni arată dar opul poetic ieșit din ființa spirituală a unei națiuni într-un mod particular, care printr-asta s-a și secretat [3] de terenul universalității [4].

Cu cît e mai pronunțat (marcat) dialectul unui individ cu-atît [î]l [5] respinge natura mai cu otărîre din reprezintațiunea [6] dramatică. Căci chiar unui talent însemnat nu-i rămîne decît cercul unic și prea mărginit a unui *comic local*; o pozițiune prin care talentul e esclus oarecum din regiunea artei adevărate; pentru că ideea unui teatru local și a unei comice locale contrazice cu desăvîrșire ființei artei dramatice, care arte, aducînd [7] la reprezintare opere poetice ale națiunei sale [8] sau ale națiunilor spiritualminte [9] cumnate cu a ei, nu poate fi cugetată decît sub forma unui teatru național. Spiritele locale sînt esilate din teatrul național, cum și din espresiunea cultă a scrierei și a tonului (vorbei), spirite pe care nu le-a muiat *spiritul general* [n] al [10] națiunei și nu l[e]-a adus în cursul mișcărei sale de viață. Un actor, dotat fiind cu talent mare [11], e legat prin dialectul său de scena locală au renunțat la cel mai mare drept al artei sale, adică de-a fi unu[l] pe care să-l recunoască întreaga sa națiune și care să administreze marile [12] avuții poetice ale acesteia. Dialectul, care în loc de-a ne arăta un om universal ne arată pe un om special, vrăjit de un bulgăre de pămînt oarecare, dialec||tul se pare și la artistul reprezintator 348 r ca un lanț ce s-ar tîrî după el și care-l înseamnă (semnalează) de prizonier a unui spirit local în mijlocul națiunei. Cît de creatoriu s-ar mișca așadar un [13] talent dezvoltat prin bara naturală într-un comic local, cît de bine s-ar mișca în cercul său (strîmt) îngust, el totuși ne apare, (comparat) în comparațiune cu un artist liber de această piedică a naturei, (ne pare) ca o ființă dintr-o treaptă subordinată, treaptă ce poate fi reprezintată cu măiestria cea mai naltă, care însă nu poate realiza neciodată complect ideea artei dramatice.

[n] *lucru ce lipsește românilor*

Am făcut o-ndegetare și mai sus asupra modului cu care poate să lucre [14] natura și aici cu mult înaintea talentului. Tonul sonor și plin de sunet, precum și tonul însuflețit (seelenhaft), care de sine deja oglindează [15] internul sufletului, sînt zestrea cea mare care poate să i-o acorde natura unui actor și în această a două sferă. Și această zestre actorul are de datorie de-a o face în aceeași măsură proprietate a spiritului său cum trebuie să supuie [16] proprietății sale pe un corp bine format și cum trebuie să-și [17] ridice o structură de față nobilă ce-ar posede-o [18] la înălțimea unei espresiuni libere și volubile a [19] spiritului.

TREPTELE DEZVOLTĂREI ARTISTULUI DRAMATIC

Individul dotat [20] cu avantagele naturale ale unui corp bine format, a unei structuri de față arhitectonice nobile și a unui ton sonor și liber de dialect (stă pe) se află în pragul artei. Însă acești factori, ce aparțin laturei naturale a artei noastre, devin abia atuncea puteri adevărate cînd le insuflă viață dotarea specifică spirituală cu talent [21] care ia oarecum pe acei factori în serviciul ei. Fără acest factor ideal acea dotă face într-adevăr o impresiune binefăcătoare, nu va putea însă fi neciodată pusă într-o referință organică cu ea.

---

1. *corectat din* localităței 2. *supraintercalat* 3. *după* despărțit *șters* 4. *notă a originalului nesemnalată și netradusă (Rötscher, p. 61)* 5. *supraintercalat* 6. *după* artea dramatică *șters* 7. *după* poate fi cugetată numai sub forma unui teatru național *șters* 8. *supraintercalat* 9. *supraintercalat* 10. *după* general *șters* 11. *inițial* Un actor care fiind dotat cu mare talent 12. *modificat din* marele 13. *după* actor *șters* 14. *deasupra lui* apuce *șters* 15. *după* refl[ectează] *șters* 16. *după* se-nproprietărească *șters* 17. -și *supraintercalat* 18. ce-ar posed-o *supraintercalat* 19. *după* ale *șters* 20. Individul dotat *supraintercalat; inițial fraza începea prin* Cu avantagele... 21. *inițial* cînd le insuflă viață esistența acelui talent specific

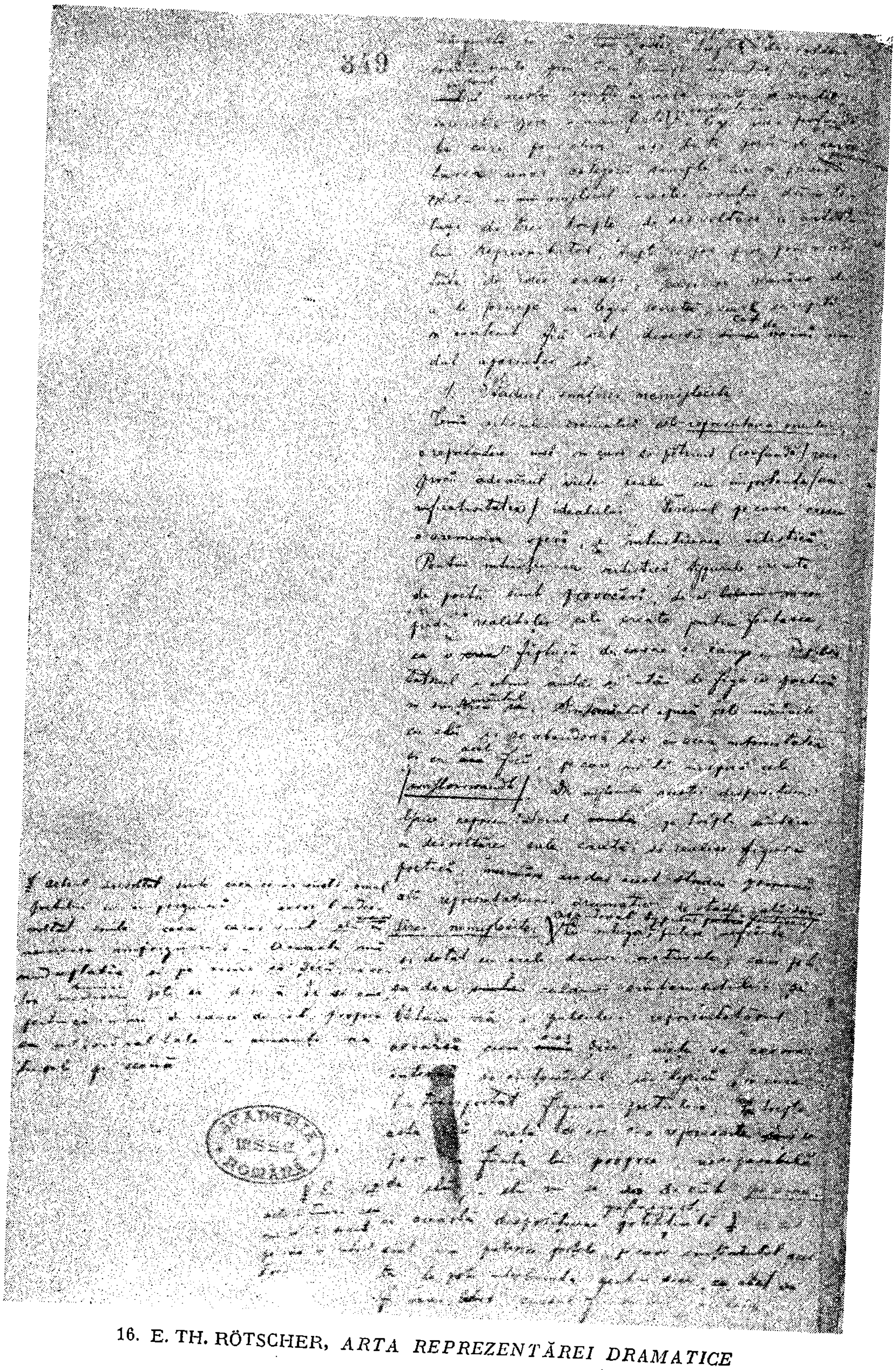

16. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 394r 34 cm × 20 cm

Puterea aceea care pune mîna [1] în virtutea suveranității sale pe laturele (avantagele) naturale ale artei reprezintative, puterea aceea a cărei drept constă în succesul faptei sale e *geniul artistului*. Acesta apare deodată cu *spiritul natural al artei*, care are de-a percurge procesul său de dezvoltare spre a deveni spiritul artei cel adevărat și dominant, loc pe care i l-a destinat natura însăși. În procesul acesta abia geniul ia în stăpînire deplină darurile ce i s-au destinat de natură. Această mediare este *laboarea subiectului*. Geniul artistului, acel suflet cu influința-i nevăzută, cîștigă pe calea aceasta [2] corpul său bine membrat. Precum se ridică natura în marele și-n întregul ei [3] la viața animală în calea dezvoltărei sale, viață în care ideea nesensibilă își crează organizațiunea naturală a membrelor și a transformat, cum am zice, greutatea (gravitatea) materiei în toate puntele într-un semn al sufletului, tot astfel și [4] geniul unui artist reduce [5], prin mediul procesului său de dezvoltare, singularele donuri ale naturei în centrul unei vieți mai înalte, în cari donurile au numai acea însemnătate de-a manifesta în toate puntele sufletul însuși. 348 v

Dar cît de puțin pierde natura din puterea ei în calea sa pînă [6] la viață organică pe cînd se smulge, cum am zice, din temelia ei (și învinge) și supune sieși materia, tot așa puțin i se pierde unui geniu de artist puterea originală [7] cînd se ridică prin laboare dasupra fondamentului unei creațiuni de care nu-și poate da seama (nepremeditate, involuntarii, fără cunoștință de, conștiință).

E treaba științei de-a pricepe (de-a coprinde) procesul de dezvoltare al artistului dramatic în momentele sale necesarii, la care se-nțelege că e tot ecuivalent daca cineva în parte esperiază cu conștiință aceste trepte sau daca le percurge cel puțin. Varietatea individualităților în privința facultăților naturale și spirituale, favoarea sau nefavoarea împregiurărilor între [care] se dezvoltă individualitățile aduce naturalminte o [8] diversitate ne||mărginită în modul cu care apar simplele trepte ale dezvoltărei [9] condiționate prin idee (concept definitiv). Însă în mijlocul [10] acestei avuții de viață reală, o avuție care abia pare a manifesta în esistența ei [11] o lege mai profundă, ba care pare chiar a-și bate joc de cercetarea unor categorii simple, cari să prevadă pe scurt [12] totul, în mijlocul acestei avuții dăm totuși de trei trepte de dezvoltare a artistului reprezintator, trepte ce par puse prin necesitate de idee însuși [13], cari ne rămîne de-a le pricepe ca legea secretă care se repetă necontenit, fie cît [de] divers, cît de [14] variu modul aparinței ei. 349 r

1. STADIUL SIMȚIREI NEMIJLOCITE

Tema artistului dramatic e *reprezintarea omului*, o reprezintare însă în care se pătrund (confundă) reciproc adevărul vieței reale cu importanța (semnificativitatea) idealului. Terenul pe care crește o asemenea operă e intuițiunea artistică. Pentru intuițiunea artistică tipurile create de poet sînt provocări de-a preda [15] realității cele create pentru fantazie, ca o făptură [16] de carne și sînge. Reprezintatorul e atins întîi și-ntîi de figura poetică în (simțirea sa) simțămîntul [său]. Simțămîntul [17] apucă cele înrudite cu el [18] și se abandonă lor cu acea intimitate și cu acel [19] foc pe care ni-l inspiră cele *wahlverwandt*. Din mijlocul acestei dispozițiuni lirice reprezintatorul, pe [20] treapta întîia a dezvoltărei sale, caută să realize figura poetică. Însemnăm așadar acest stadiu primariu al reprezintațiunii dramatice de *stadiu al simțirei nemijlocite*. Abandonat (tipului) fantaziei [21] cu întreaga-i putere nefrîntă și dotat cu acele daruri naturale cari pot să dea căldură [22] simțămîntului și bătaia

---

1. pune mîna *supraintercalat* 2. *inițial* Pe (această cale) calea aceasta cîștigă geniul artistului, acel suflet cu influința-i nevăzută 3. *inițial* în mare și-ntreg 4. *după* reduce și *șters* 5. *supraintercalat* 6. *după* la *șters* 7. puterea originală *supraintercalat* 8. *după* în [modul] *șters* 9. *inițial* în modul cum apare treptele dezvoltărei 10. *deasupra lui* întrul *șters* 11. în esistența ei *supraintercalat* 12. pe scurt *supraintercalat* 13. *modificat din* însași 14. cît de *deasupra lui* și de *șters* 15. *după* libera în re[alitate] *șters* 16. *după* crea[tură] *șters* 17. *modificat din* simțirea 18. *modificat din* ea *după ce* simțirea *a fost modificat în* simțămîntul 19. *deasupra lui* așa *șters* 20. *după* caută *șters* 21. *după* poetic *șters;* Abandonat tipului (poetic) fantaziei *supraintercalat; fraza, înainte de supraintercalarea acestui segment, începea cu* Cu întreaga putere 22. *după* simțir[ei] *șters*

vie a pulsului, reprezintatorul revarsă, cum s-ar zice[1], viața sa cea mai internă în simțămîntul său liric în care l-a transportat figura poetului. Pe treapta asta însă viața ce are s-o reprezinte i[2] se pare ca ființa lui proprie, neseparabilă de el, el nu se dă decît *pe sine* în această dispozițiune potențială (gesteigert)[n]. Cu cît sînt mai puternice forțele pe cari simțămîntul acesta le poate întrebuința pentru sine, cu atît va fi mai liber cursul fluviului 349 v aceleia. || Însă, trecînd forma poetului cu totul în simțămîntul reprezintatorului[4] și fiind simțită[5] de el ca o dispozițiune proprie a sa, nedezlipită de el, reprezintatorul nu poate să ne dea în fapt decît o operă a naturei și necidecît a artei. Opera va avea dar puterea unui viu fără să fi fost însă lămurită de focul idealității. În arte însă, care trebuie să ne ridice întotdeuna deasupra nemijlocirei naturei, nu vom fi pătrunși curat și pe deplin de o aparițiune care ne reprezintă numai o viață naturală în *afectele și dispozițiunile sale nemijlocite.* Reprezintatorul ce-și are steaua lui conducătoare numai în simțirea sa (proprie) singură nu ⟨ne⟩ va putea așadar să ne ridice asupra convicțiunei turmentătoare că și aci se poate ca natura să se dezlănțuiască cu deplinătate și să întîmpine cu dispreț legile lumei ideale. În acest atent[6], consecință[7] necesară[8] a unui afect ce se revarsă dintr-o simțire nemijlocită, sîntem incapabili de-a gusta curat; atentul acesta e cu totul ne-mpăcat cu acea dispozițiune artistică[9] în care totdeuna adevărul naturei e în consonanță cu conștiința libertății și securității spiritului. Criteriul propriu a artei reprezentative pe această treaptă va fi așadar că aci actorul e *supus afectului* și nu poate domni liber asupră-i, așadar nu-l poate renaște în forma sa ideală. Numai atunci cînd espresiunea afectului se-ntrece în tărie și originalitate cu natura însăși dar [î]și esersă totodată asupră-ne și puterea unei aparițiuni ideale, numai atuncea sîntem noi înșii (transportați) ridicați din sfera unei nemijlocite puteri a naturei.

[n] *Actorul dezvoltat simte ceea ce-ar simți omul poetului în împregiurări, actorul nedezvoltat simte — ceea ce-ar simți el însuși*[3]*, în asemenea împregiurări. Aceasta mă îndreptățea și pe mine să zic că actor (mediocru) bunicel poate să devină orșicine, pentru că n-are de-[a]aduce decît propria sa individualitate în nuanțe naturale pe scenă. Eu și toți actorii tineri, cari nu se au decît pe sine în întrul lor.*

Pentru că reprezintatorul nu se simte îndemînă față cu rolul decît prin mijlocul simțirei sale subiective, de-aceea va putea descrie numai acel cerc strîmt de caractere în care el își (privește, regăsește) recunoaște cu totul obiectiv dispozițiunea sa cea lirică. Orce suget[10] în care o natură nobil organizată își regăsește cea mai nemijlocită și cea [mai] vie espresiune a ei însăși[11], revărsările (Ergüsse) amorului[12], 350 r a unei || amiciții ideale, a unui entuziasm republican, în fine tot ce împopulează fantazia unui june, aceea va putea să redea reprezintatorul (cel dotat) fecund cu succes mare. Ba încă o organizațiune nobilă care se simte pe sine însăși pătrunsă, înfiorată de aceste afecte omenești și le esprimă în toată puterea lor deplină și originală, ca pe cea mai de-năuntru[13] proprietate a ei, va putea să ne răpească chiar pe un moment și să eserse prin ele deplina influință a unei opere de arte. Dar fiindcă reprezintatorul nu are afectul, ci afectul îl are pe el, de aceea ne va smulge din iluziune un singur sunet în care s-ar [*hervordrängt*][14] natura goală, o singură mișcare prin care am recunoaște dinainte-ne pe omul[15] afectat numai prin natură[16] (și nu și prin arte). O asemenea disonanță însă nu e așa de lesne-nvins[ă] și nu ne lasă să revenim îndată la dispozițiunea noastră curată. Daca însă această treaptă a simțirei nemijlocite nu-l apără pe reprezintator de apărarea precipitată a omului numai natural[17] neci chiar în momentele în cari el predă Eul său potențat (gesteigert) și entuziasmat, atunci (e) stăm și mai rău în privința desfășurărei unui întreg și a reprezintărei *caracterului.* Simțămîntul îl concentră pe reprezintator în momente; el nu are puterea de-a emite din centru variile forme și manifestațiuni de viață în care se discompune acest sim-

---

1. *inițial* cum am zice 2. *după* ca *șters* 3. însuși *supraintercalat* 4. *după* poe[tului] *șters* 5. *deasupra lui* simțindu-se *șters* 6. *calc latinizant* (attentum) *după germanul* Spannung „tensiune, tendință, efort" 7. *după* care e *șters* 8. *deasupra lui* naturală *șters* 9. *inițial* cu dispozițiunea artistică 10. *deasupra lui* lucru *șters* 11. *în ms.* espresiunea cea mai nemijlocită și cea [mai] vie a ei însăși, cu *ordinea finală a cuvintelor indicată de cifre* 12. *după* inimei *șters* 13. *deasupra lui* internă *șters* 14. *în ms. puncte de suspensie* 15. pe omul *în ms. repetat* 16. *modificat din* natural 17. de apărarea precipitată a omului numai natural *supraintercalat*

țămînt și prin care el abia e un întreg ce (se ține) coerează între sine. Pe acest stadiu întîi a simțirei lirice lucrul va *rămînea* bun numai întru reprezintarea unei universalități abstracte, fără ca să ni se poată întrupa vrodată într-o personalitate individuală. Vom privi așadar într-adevăr sufletele generale [1] ale simțirei omenești, care le simțim [2] oarecum plutind în jurul nostru, însă le vom privi ca pe unele cari și-au lăsat în urmă-le [3] corpurile și formele locuite de ele, destinate lor. Fiindcă această treaptă nu o poate duce decît pînă [la] espresiunea simțirei subiective, de-aceea, strict luînd, ea nu va putea ajunge decît [cel] mult pînă la declamațiune, nu pînă la reprezintarea caracterului. Declamațiunea însă nu renaște în noi decît dispozițiunea lirică, nu (ajunge) pătrunde însă pînă la adîncimea vieței individuale. Actorul însă, dezvăluind eul său plin de entuziasm, e un *liric*, și espresiunea nobilă ce reflectă dispozițiunea subiectivă ca pe una asemenea e *declamațiunea*. Unde e otarul declamațiunei acolo-i și otarul acestui stadiu. Facem însă || distingere între declamațiunea *350 v*
aceasta, care-l împle pe întreg [4] omul simțitor [5] cu o dispozițiune lirică, și între declamațiunea (stearpă) moartă (goală, seacă), care, conform espresiunei, nu manifestă un intern plin și nu ne dă decît forma simțămîntul[ui], din care cauză e moartă și [6] fără căldură de viață [7]. Declamatorul sec ne face în arte acel efect dezgustător [8] care ni-l face în viața ordinară o natură stoarsă prin plăceri simțuale, care cearcă a produce încă prin iritațiuni sensuale [9] simțămîntul cel [10] natural, de viață.

Din stadiul acesta de simțire nemijlocită actorul nu ne poate da un întreg, pentru că nu și l-a făcut încă obiectiv. Fizionomia precisă a caracterului nu va putea dar să iasă aicea în față. Auzim într-adevăr afectul amorului și a amiciției dezinteresate, a sacrificiului mărinimos, a entuziasmului politic și religios, a durerei amoroase, a (suferinței) martiriului sublim⟨e⟩, însă toate aceste elucubrațiuni nu sînt încă renăscute într-o esistinție individuală și purificate totodată pînă la espresiunea ideală. Numai costumul deosibește aicea între Romeo, Mortimer, Max Piccolomini, Don Carlos și între Principele [11] stator[n]ic și marchizul de Posa; însă pînă la o diferință adevărată dintre personalități nu putem ajunge. E prea natural. Căci ceea [12] ce e comun tuturor acestora e abandonul plin de entuziasm la un fond foarte înalt care împle tot sufletul și care fond ia [13] o espresiune deosebită numai fiindcă această espresiune e condiționată de coprinsul diferit al fondului. Acest ton *principal* (Grundton) liric capătă așadar prin situațiune într-adevăr modificațiunea sa naturală [14] care însă nu ajunge neciodată pînă la individualizațiune. Bara acestui stadiu se arată în [15] deplina ei valoare în momentul chiar cînd tipul poetic se estinde în direcțiuni [16] diferite cari nu urmează nemijlocit din concentrațiunea simțirei lor sau cînd e să apară [17] *nașterea* (das Werden) unei pasiuni în genere, îndată ce poetul ne pune-nainte un *om întreg*, care nu se poate (acoperi) ascunde necidecum prin espresiunea fie cît de entuziastă a *unui* simțămînt numai. De-aceea se va da de gol de această impotență cu deosebire față cu figurele lui Shakespeare, pentru că în aceste figuri omul nu se (pierde) identifică (aufgehen) neciodată (cu) în *un* simțămînt general, ci el are totdeuna în sine || o viață de sine stătătoare și concretă. Cu cît e mai abstract un tip poetic, *351 r*
adică cu cît va [18] fi mai puțin lucrat și format la o lume individuală (je weniger sie zu einer individuellen Welt ausgearbeitet ist [19]), cu-atîta mai mult va fi de-ajuns pentru acel tip și stadiu [al] (inspirațiunei) entuziasmului liric. Mortimer și Max Piccolomini se pot reprezenta mult [20] mai iute și mai suficient de către o personalitate nobilă din însăși nemijlocirea simțirei ei decît Romeo, această încarnațiune adevărată a amorului în toată avuția sunetelor sale. Aicea va apărea îndată în toată coloarea sa aspră mărginătatea stadiului (nostru) acestuia. Simțirea lirică va devina [21] într-adevăr cum să (reprezinte) deie pe Romeo cel arzînd de amor, cel poetic, cel disprețuitor de moarte; cu greu însă va putea să reprezinte pe Romeo cel visător, cel coprins de

---

1. *deasupra lui* universale *șters* 2. *deasupra lui* ne înconjoară *șters* 3. lăsat în urmă-le *deasupra lui* părăsit *șters* 4. *supraintercalat* 5. *supraintercalat* 6. ⟨influințează⟩e moartă și *supraintercalat* 7. *urmează* și omorîtoare *șters* 8. *inițial* în arte efectul cel dezgustător 9. *modificat din* simțuale 10. *supraintercalat după* de viață *șters* 11. *după* m[archizul] *șters* 12. *după* abandonul cel plin de entuziasm *șters pentru a fi reluat mai departe* 13. *după* capătă *șters* 14. *supraintercalat* 15. *după* îndată *șters* 16. *deasupra lui* părți *șters* 17. e să apară *supraintercalat* 18. *după* mai pu[țin] *șters* 19. *scris pe margine* 20. *după* de o personalitate nobilă *șters pentru a fi reluat mai departe* 21. *după* ghici *șters*

o pasiune molatecă (schwächlich), cel ostenit de viață, cel rece și cald totodată [1], cel retorizînd, spre-a putea apoi face ca cel dintîi să se nască din cel de-al doilea. Din cele zise rezultă următoarea lege în privința treptei (noastre) acesteia : patosul unui tip dramatic [2] cu cît va fi mai simplu și totodată mai înrudit cu simțămîntul liric al naturei noastre ideale cu atît mai curînd va putea să producă acest stadiu primitiv o impresiune poetică reprezentîndu-l ; cu cît însă caracterul dramatic va fi mai (bogat) propriu și mai individual, cu cît e mai depărtat patosul său de simțirea nemijlocită a reprezintatorului, cu cît găsește acesta mai puțin în caracter eul său special în obiectiv cu-atît mai nedeajunsă și mai neputincioasă este această treaptă pentru reprezentarea dramatică. Caractere reale, chiar din viața burgeză fie, fără-a fi vorbă de figuri poetice, vor cîștiga pe acest teren totdeuna o esistență numai foarte săracă. Lipsă de naturi într-adevăr creatorii, care se găsesc în orce sferă numai foarte arareori, precum și lipsa unor naturi (cu) de educațiune artistică cari ar fi pătruns materia pînă întru a domni asupra ei, lipsa aceasta ne esplică împregiurarea că cea mai mare parte a actorilor aparține acestei trepte, acestui stadiu. Ba încă să ne ținem fericiți cînd simțim că adie o suflare caldă de inspirațiune asupra (cîmpului) miriștei celei uscate de vulgaritate și de sărăcie poetică a masei cei mari de actori ; să ne ținem fericiți cînd esistă o asemenea suflare, care să ne-aducă aminte de-a artei patrie adevărată.

351 v Individualitatea femeiască stă în genere mai aproape de simțire și-și are cu mult mai mult patria sa în lirică decît bărbatul. De aceea e și deajunsă [3] la reprezintarea acestei individualități [4] copiozitatea (Fülle) inspirărei lirice purtată de-o personalitate nobilă și [5] grațioasă și asta cu mult mai mult decît la caracterele bărbătești. Mai înrudită cu natura cum e în genere femeia și trăind mai mult într-o unitate neruptă de simțire, neavizată așadar la durerea discordiei și la luptă cum e bărbatul, femeia, pătrunsă cu căldură de un simțămînt puternic, de o inspirare ideală, e nemijlocit mai înrudită cu artea decît bărbatul, pentru că în genere nu are a merge pînă la astă ruptură cu sine însași, pînă la această pierdere de sine însași, pentru de-a se împăca și a se restitui curățită. Așadar pentru că unitatea nemijlocită a femeiei nu are neci trebuința, neci posibilitatea unei asemenea rupturi, pentru că nu are a pătrunde pînă la o așa adîncime a contradicțiunei ca natura bărbătească (de bărbat), de aceea e de-acasă [6] încă și mai *intensivă* întru-a simți, și mai *poetică* întru espresiunea simțirei sale. O actriță în care trăiește întreaga conținoare [7] a simțirei femeiești și pe care natura a predispus-o [8] la espresiunea aceleia e așadar neapărat [9] mai apropiată de tema artei decît un bărbat pe care-l zărim pe această treaptă a simțirei nemijlocite. Mai adaogă pe lîngă asta că o femeie de [10] organizațiune nobilă e ținută cu mult mai mult în mărginele măsurei prin un tact al ei natural și e mai asigurată contra esagerărei în simțire decît bărbatul, a cărui viață instinctuală e mai [11] puțin dezvoltată (tact, bun gust) [12]. Femeia avizată la simțirea ei nemijlocită face ca espresiunea afectului în originalitatea sa în ea să fie mai [13] curată și mai înrudită cu artea decît în bărbatul care-i [14] avizat la simțirea sa nemijlocită. Cumcă acest asert [15] nu are valoare decît pentru naturi favorizate se-nțelege [16] de sine, pentru că numai de acestea poate fi în genere [17] vorba cînd tratăm despre (esersarea) profesarea artei.

352 r Cumcă-n cele din urmă nu e de-ajuns neci [18] la femeie [19] lirica numai a simțirei rezultă din espunerea noastră toată, pentru că înseși acele figuri pentru cari se pare c-ar ajunge simțirea nemijlocită, inspirarea (palpitul), cîștigă, dintr-un punt de vedere mai nalt și cu adevărat artistic, o concepere și o (realizare) esecuțiune cu totul alta. În stadiul acesta își va [primi] espresiunea sa numai ceea ce-i cu totul aproape de simțire. Cît e de aproape d.e. figura Porziei de-o natură femeiască nobil organizată, cît de mult să se simtă această natură înrudită cu figura Porziei întru noblețea simțirei sale celei curate, a cugetărei sale celei mărinimoase, totuși umorul

---

1. *supraintercalat* 2. *inițial* Cu cît patosul unui tip dramatic 3. *inițial* De-aceea și ajunge 4. acestei individualități *deasupra lui* ei *șters* 5. nobilă și *supraintercalat* 6. *inițial* e așadar de-acasă 7. con- *supraintercalat* 8. *inițial* și căreia natura i-a dat 9. *inițial* va veni așadar din *necesse* 10. *după* nobil organizată *șters* 11. *după* cu mult *șters* 12. *paranteza reprezintă probabil o glosă la* tact *de mai sus* 13. *inițial* să fie-n ea *(topica a fost modificată prin cifre)* 14. *supraintercalat* 15. *supraintercalat* 16. *în ms.* se-nțelese 17. în genere *supraintercalat* 18. *corectat din* nici 19. *corectat din* femeia

acela ce izvorăște din adînc, ce dă abia personalității întregi respirarea sa [1] cea caldă și ce strălucește ca o rouă frescă a dimineței pe această floare frumoasă, acest umor nu-și va găsi deplina sa esecuțiune pe [2] care are dreptul de-a o pretinde, în el nu se continuă cu ușurătate natura reprezintatoarei, cum se-ntîmplă aceasta în afectele Porziei. Acest element va trebui așadar să se apuce (conceapă) dinspre-o altă regiune [3]. El va rămînea un secret pentru stadiul acesta al nostru. Același lucru se repetă la toate tipurile femeiești cu adevărat poetice. Cum ar fi posibilă [4] o *Iulia* în înțelesul lui Shakespeare luată din stadiul acesta? Pînă și actrița dotată cu simțul [5] cel mai bogat și mai adînc, cu vocea cea mai plină de timbru și cu personalitatea cea mai nobilă [6] nu va putea să ni (dea) reprezinte, în stadiul acesta aflîndu-se, decît numai doar minuțiozități (momente) reușite (Einzelneinhinten *) [7]. Va nimeri d.e. să răzlețească asupră-ne [8] răsuflarea cea caldă și plină de amor (din scena cu balconul), din personalitatea sa cea mai intimă și-o interpretă acea răsuflare în farmecul ei deplin totuși însă nu va mai nimeri [9] din terenul acesta ca [10], între [11] Iulia aruncată în desperarea morții [12] și-nviată din ea [13] ca eroină [14] disprețuitoare de moarte între [15] Iulia ce-nșelă cu viclenia minței pe pețitorul Paris și-ntre Iulia cea dentîi, să mijlocească o viață deplină, încît să le unească pe amîndouă nimerit și cu adevăr în unul și același caracter. Spre aceasta trebuiește dominarea absolută peste întreg ținutul mijloacelor însemnate, unită c-o intuițiune poetică care-i încă specifice deosebită de-un simplu simțămînt numai potențat, ideal. || Se simte adînc atins un suflet frumos și juvenil de Margareta cea simplă și copilă, și un naturel amabil [16] poate s-o și reprezinte ingenuitatea ei [17] cea drăgălașă; însă din stadiul acesta nu-i va [fi] nimărui cu putință să încorporeze pe Margareta cea apucată de păcat, cea sfîșiată în întrul ei ș-apoi cea renăscută din noaptea desperărei sale. Ĕ problemă nerezolvabilă pentru acest stadiu al reprezintațiunei dramatice acea Margaretă, care dezvoaltă în arătarea cea mai individuală istoria creștină eternă a inocenției, a căderei și a mîntuirei. 352 v

Femeia de-o organizare nobilă stă, prin [18] intensitatea simțirei sale și prin bara ei [19] morală, de la sine deja cu mult mai aproape de reprezintațiunea artistică și cu toate acestea vedem că și pentru ea nu e de-ajuns stadiul inspirațiunei lirice pentru ca să poată reprezinta figuri poetice perfecte și bogate. Pretotindene sîntem împinși afară din această treaptă; părăsirea ei întru adevăr însă nu poate rezulta decît din simțul barei și din trebuința cea adîncă de unitate artistică în individ. Cum nu poate rămînea ceva în lumea morală în stadiul inocenței și cum momentul acela în care [20] fructul cade din arborul binelui și-a răului e totodată și momentul cînd inocența moare, tot asemenea momentul trecerei din acest stadiu de entuziasmare artistică naivă și nemijlocită e acela în care reprezintatorul se desface, cum am zice, de afectul său și, așezînd creațiunea poetică afară din sine însuși, o privește ca pe-o viață obiectivă. Cu acest moment a călcat și pragul stadiului al doilea. Acest moment nu va apărea în conștiința fiecăruia ca un act în timp ce se (desparte) secretează cu preciziune, nu mai puțin însă a esistat în orce natură adevărat artistică o asemenea [21] rumpere, pentru că e un moment neîncungiurat al dezvoltărei. [a]

[a] Talma și-a venit la cunoștința acestei treceri din stadiul simțirei nemijlocite în stadiul [reflexiunei] și esprimă foarte frumos asupra ei într-o epistolă (scrisă în [22] Marsilia, la anul 1814). El zice: „Plus je vis, mon ami, plus je réfléchis, plus j'étudie, plus je me confirme dans mon opinion sur l'inégalité des acteurs *qui jouent d'âme*. Il ne faut s'attendre de leur part à aucune unité; leur jeu e[st] alternativement fort e[t] faible, chaud et froid, plat e[t] sublime. Au lieu que le comédien qui jouera de réflexion, qui n'aura d'élans que ceux étudiés d'après la nature humaine, *sera un, le même à toutes les représentations*. Il a tout mésuré, combiné, appris, ordonné dans sa tête. Sa chaleur a son progrès, ses élans, ses remissions, son commencement, son milieu, son extrême". Comunicat în „Courrier français" din 27 mart 1840. Și în memoriile m-dme Clairon se găsesc pasagii cari esprimă cu energie mare neagiunsurile acestui stadiu al simțirei nemijlocite. Compară Tieck, *Foi dramaturgice*, III, p. 143.

---

1. *deasupra lui* ei *șters* 2. *deasupra lui* la *șters* 3. *inițial* din partea unei alte regiuni 4. *deasupra lui* din stadiul acesta luînd *șters* 5. *modificat din* simțămîn[tul] 6. *supraintercalat* 7. *în original* Einzelnheiten; *urmează, după punct*, De pildă *șters* 8. *inițial* Va răzlăți d.e. asupră-ne; 9. nu va mai nimeri *supraintercalat* 10. *după* (ca) actrița nu va mai putea deja să mijlocească *eliminat prin punere în paranteză* 11. *deasupra lui* pe *șters* 12. *inițial* în desperarea de moarte 13. din ea *deasupra lui* din moarte *șters* 14. *după* o *și* disprețul *succesiv șterse* 15. *după* și totodată *șters* 16. un naturel amabil *deasupra lui* cineva *șters* 17. *după* sa *lăsat neșters din inadvertență* 18. *după* cu cît de mult e mai aproape *și* de la sine deja cu mult mai aproape de reprezintațiunea artistică *succesiv șterse* 19. *deasupra lui* sa *șters* 20. în care *deasupra lui* cînd *șters* 21. *supraintercalat* 22. *modificat din* la

353 r Înainte însă de-a călca pragul stadiului al doilea al artei reprezentative și de a-i dezvolta elementele lui [1], avem încă de-a (înțelege) ne esplica două fenomene ce aparțin sferei noastre: întîi, conexiunea acestei trepte cu starea de față a lumei; a doua, rezultatul ce ni se prezintă din perseverarea pe această treaptă. Nu e neci un cerc al vieței care s-ar putea scuti de sub influința spiritului timpului, care-n faptă e spiritul lumei. Cît de tîrziu să fie atrase unele activități în mișcarea dominantă, în urma urmei i se infectă și regiunele mai departate de undoierea spiritului domnitoriu. Acuma însă nimeni nu ne [2] va contesta că în timpul nostru regimul îl poartă pretutindene spiritul conștiut și că el a apucat și a transformat toate regiunile vieței atît practice cît și teoretice. Față cu el lucrarea [3] și ținuta naivă și neconștiută nu mai pot persevera nicăiri, neci în stat, neci în religiune și arte. Toată [4] esistența instinctuală e disolută de spiritul conștiut de sine, tot ce vrea să domnească sub [5] forma unei dogme e răzbătut și răsturnat de conștiința de sine întărită și, ca învinsă, trebuie sau să cedeze locul sau să se (curețe) purifice prin cugetare; să primească botezul de la conștiința de sine, ca așa să poată fi primită în comunitatea spiritului, ce numai [6] el aduce libertate [7] și beatitudine (alleinseligmachend). Această formă a spiritului e un fapt necontestabil. Față însă cu această formă nu se mai poate susținea neci simțămîntul liric în nemijlocirea și intensitatea, pe scurt în puterea sa cea veche și nejignită; (simțămîntul) puterea e infectat[ă] din însuși genezea sa de acest proces fierbător al spiritului conștiut și prin urmare e slăbită (ca atare) ca simțămînt. Reprezentatorul nu se va mai putea orienta așadar numai dinspre simțire, pentru că ea e oarecum disolută din însăși originea ei de către spiritul universal. Această intensitate slăbită a simțirei nu va mai putea produce așadar neci în artea noastră efectele ce le producea într-un [8] timp cînd starea lumei nu se înstrăinase încă așa cu desăvîrșire de acest stadiu. Neci *Werther*, neci *Briganzii* nu mai răpesc în lumea cea poetă a Germaniei[9] pe cititori și auditori în vîrtejul acestor pasiuni,||
353 v pentru că întreagă starea lumei s-a schimbat și a lăsat în urmă-i aceste puteri conjurate (acolo) în ele.

De aceea tocmai așa cum gustarea [10] acelor creațiuni mari în felul lor nu e, neci în cei asupra cărora influințează [11] pentru prima oară, decît deja mijlocită prin mediul schimbatei stări a lumei, tocmai așa nu e [12] neci un reprezintator în puterea neslăbită și neabătută a simțiciunei nemijlocite, simtă-se el cît de răpit prin afectul poetului. El [13] de-aceea neci nu va mai putea esersa influințele ce-ar fi fost în stare să le eserse în alți timpi trecuți, pentru că puterea din care emană ele nu mai esistă în frescheța ei originală. Plîngerea generală cumcă lumei teatrali de-acuma îl lipsesc cu totului tot eroii juvenili își află soluționarea absolută [14] în cele zise numai. Reprezintatorii, cari și ei asemenea-s producte ale spiritului general, sînt și pe neștiute răpiți de acel fluviu a [15] cugetărei și-a voinței conștiute ce dizolvă orce nemijlocire, aibă ea orce formă va voi, se simt respinși din simțirea înzelată a vremei de mai nainte.

De-aceea e cu neputință ca actori cari persevereazǎ pe acest stadiu al simțirei nemijlocite să producă efecte asemenea celora ce se puteau produce în vremile de mai nainte, pentru că intensitatea vieței nemijlocite de simțire e slăbită în timpii noștri. Întreagă starea lumei îl silește așadar pe actor să iasă din acest stadiu al simțirei nemijlocite. Ceea ce-și făcea odată drum prin o inspirațiune lirică intensivă și revărsa peste auditori fluviul fresc al poeziei nemijlocite, aceea-i zguduită azi din puterea sa originală atît în reprezintator cît și-n spectator, zguduită prin puterea reflexiunei, ce influințează pe nesimțite atît asupra unuia cît și asupra celuilalt. Ținerea așadar la acest stadiu al nostru de nemijlocire devine din ce în ce mai cu neputință din cauza culturei ce progresă și conștiinței de sine ce prinde a se lăți [16] din ce în ce mai

---

1. *după* elem[entele] *și* ei *succesiv șterse* 2. *supraintercalat* 3. *inițial* Față cu el nu mai poate persevera (nu mai) într-o ținută și o lucrare naivă, *din care însă o parte dintre cuvinte au fost lăsate neșterse* 4. *după* Or *șters* 5. *după* ca dogmă *șters* 6. *după* numai el singur e liber *șters* 7. aduce libertate *după* face liber *șters* 8. *după* odată *șters* 9. *inițial* Cum nu mai răpesc în lumea cea poetă a Germaniei neci *Werther* neci *Briganzii* 10. *supraintercalat* 11. *deasupra lui* pătrund *șters* 12. *după* e *lăsat neșters din inadvertență* 13. *după* De[-aceea] *șters* 14. *supraintercalat și urmat de* numai *șters* 15. *după* dizolvător *șters* 16. a se lăți *supraintercalat*

mult, și efectele acelui stadiu trebuie să și sece din ce în ce[1]. || Pe acest stadiu *354 r* opera poetică nu e renăscută de spirit, prin[2] urmare spiritul poetic nu se poate manifesta în tot adevărul său decît în momente pe-ici, pe colea; daca însă acest stadiu e și el acuma înmormîntat de puterea spiritului universal, trebuie ca și slăbiciunea și impotența acestui stadiu, disproporțiunea lui față cu tipurile cele mari dramatice să iasă din ce în ce mai mult la lumină, și ridicarea la conștiință de arte să fie din ce în ce mai neapărată. Plîngerea cumcă lipsesc naturi eroice, pline de putere și junețe, din cari poezia vieței să respire, cum am zice, din toți porii, trebuie așadar să amuțească înaintea legei spiritului lumei, care ordonă ca fiecare activitate spirituală să se regenereze din adîncurile conștiinței de sine, o lege căria trebuie să i se supuie așadar și artea reprezintațiunei dramatice.

Al doilea fenomen, care ne (atinge) privește încă, atinge rezultatul ce iese din perseverarea pe acest stadiu al reprezentațiunei. Daca simțămîntul nemijlocit s-a tocit prin timp în[3] repetarea necontenită și daca în genere individul a ieșit dintr-un period în care iritarea sa naturală și puterea sa lirică sînt puse în mișcare prin afectul afin din poet, atuncea s-arată în toată puterea ei cea cumplită neajunsul acestui stadiu. Daca însă actorul nu s-a ridicat neciodată la o tecnică pătrunsă de (cultură) formare, și daca nu și-a asigurat succesul prin cultură artistică, și daca[4] nu-i permite dotarea din natură ca să se-ntindă cu audacie în imperiul tipurilor poetice, pentru de-a le lua și a le sili, cum am zice, din cerul fantaziei la o realitate sensibilă, atuncea el rămîne pe treapta cea tristă a unui simplu *mecanism* care ajută într-adevăr *ca să pui întregul în mișcare* (utilitate)[5], fără însă ca-n (el) mecanism însuși să locuiască sufletul cel formător. Alungat de puterea vremei din paradisul primei simțiri pline de inspirațiune și fără de-a-și fi înlocuit pierderea[6] acestei lumi prin cîștigarea[7] unei a doua, a lumei conștiute, el balansează între puterea naturei și puterea spiritului. Numai forma vieței a rămas, fondul vieței însă (junețea) a fugit, și denăuntru el nu s-a renăscut[n1]. Actorul astfel a devenit || rutinier, care se mai poate încă întrebuința *354 v* ca utilitate; în arte, categoria cea mai săracă.

[n1] *Calul lui Caragialy — cal bătrîn*[8]

Este aceasta soartea tuturor reprezintatorilor cari n-au trecut neciodată peste treapta simțirea nemijlocite, ci au rămas pe ea. Din multa mișcare pe scenă, din schimbul rolurilor cel felurit s-a născut în sfîrșit o desteritate oarecare pe scenă (familiarizare cu scena), care desteritate, tocmai pentru că fără coloare, se lovește cu toate măștile posibile ce i le impui, fără însă de-a vivifica vrodată numai una din acele măști. Cînd[9] e vorba de-o mulțime de figuri cari esistă numai prin țeava de vorbire (Sprachrohr) al poetului, dar[10] cari în sine nu au centrul vieței, pentru[11] aceste figuri apoi ajunge stadiul rutinierului întru-atîta că pune-n curs imaginea fără de coloare a poetului, fără de-a stîrni o[12] simțire precisă de neîncredere[13] în retipărirea sa corectă. Însă îndată ce vorbește către noi un tip viu al poetului prin masca rutinierului, îndată ne găsește dispozițiunea neplăcută de-a vedea un caracter de sine stătător retezat de foarfecele activ al abilității teatrale și jăfuit de ramurele sale, ce se-ntindeau verzi în aer. Impotența rutinierului e așadar în genere impotența mecanismului, unde [e] vorba de valoarea organismului. Majoritatea reprezintatorilor va aparține firește întotdeauna acestei rele regiuni de mijloc a rutinierului; fericire chiar daca încă nu tîrăsc cu ei obicinuința[14] ce vatămă pozitiv prin reflectele cele fără coloare a figurilor lor. Din dezvoltare urmează așadar că calitățile rutinierului nu pot fi decît negative[n2]. Limba[16] teatrului cea obicinuită se esprimă, fără să aibă cunoștință clară despre asta, în modul următor: „El nu strică neci un rol”, într-asta însă zace și reversul care sună: „El neci nu împlinește *cumsecade* vreun rol”.

[n2] *qualitativ-ästetisch bloss correct*[15]

---

1. *urmează varianta abandonată a frazei cu care începe pagina următoare:* Pentru că daca stadiul care nu poate manifesta spiritul poetic și adevărul său decît în momente pe ici pe colea e (contra) subminat 2. *după* și de aceea *șters* 3. prin timp în *deasupra lui* la *șters* 4. și daca *deasupra lui* atuncea *șters* 5. *scris deasupra cuvintelor subliniate ca sinonim al acestei sintagme* 6. *supraintercalat* 7. *după* o alta *șters* 8. *adnotarea figurează în text, scrisă între rînduri* 9. *cu literă mică și după* Întru atîta apoi ajunge stadiul rutinierului *în paranteză lăsat neșters deși e reluat mai jos* 10. *după* ap[oi] *șters* 11. *după* întru *șters* 12. *după* un [simțămînt] *șters* 13. *după* displăcere *șters* 14. *inițial* încă fericită daca încă nu are obicinuința 15. *adnotarea figurează în text, după* negative 16. *după* Din *șters*

Asta însă, precum am arătat, îmblă cu-acea răstrîngere daca rolul însuși e lucrat după un tip general și nu resplende din el soarele unei vieți individuale. Luat strîns, 355 r rutinierul trebuie să-și predea armele față pînă și cu cel mai subordinat || caracter a lui Shakespeare; pentru că, propriu luat, aicea nu e [1] de-ajuns neciodată simpla abilitate scenică. Numai o direcțiune foarte circumspectă[n] și plină de un zel adevărat pentru arte îl va putea întrebuința pe rutinier după calificațiunea sa deosebită și-n opere însemnate; înțelegînd adică acel punct din el unde încă nu s-a tîmpit viociunea internă și care se poate [3] întrebuința încă cu succes.

[n] *(Pascaly) (Bălănescu C., Fraivalt, Săpeanu)*[2]

Fizionomia cea mai respingătoare însă își apropriază numai rutina simplă, cînd se crede genialitate și-și ia spre obicei de strănut [4], fără respect de însemnătatea artei, imperiul tipurilor poetice, ș-apoi își alege cu mîna ei de metal o galerie pestriță de figurele cele mai strălucite și le înșiră pe figurea neîndoibilă a individualității sale. Pentru că rutinei îi e străină orce-nrudire (Wahlverwandschaft) cu geniul poetului, de-aceea-i și va lipsi neapărat [5] tactul sigur pentru [6] (bara) marginea sa (nu-și va cunoaște lungul nasului). Ea declară așadar, împinsă nu prin [7] suveranitatea spiritului, ci prin despotismul vanității, declară de proprietate a ei orce rol ce are de urmare efecte mari și un renume asigurat prin tradițiune. Astfel rutina intră sub forma ei cea mai urîcioasă în spiritele unui Richard III, Shylok, marchiz de Posa, Hamlet și percurge figurele acestea și multe altele și dintr-ale comediei într-o metempsicoză oarecum reversă și-și readuce [8] în fiece metamorfoză întotdeuna eul său bine conservat, cu toată individualitatea lui și cu toată necapacitatea de-a esprima ceva. Așa stă treaba cu atitudinea și cu valoarea ce-are rutina [9] în reprezentațiunea dramatică amăsurat [10] noțiunei sale [a].

2. *STADIUL REFLEXIUNEI*

Trecerea din stadiul simțirei nemijlocite în stadiul reflexiunei pare ca deșteptarea spiritului, în carea acesta [12] se pune în dreptul obiectului și se referă conștiut la el. În artea noastră asta se arată a fi ruptura ce sfarmă unitatea nedistinctă a 355 v individului cu afectul său și mînă pe individ ca să-și facă obiectiv || obiectul reprezintațiunei sale. Acest stadiu începe așadar prin o pierdere de simț părută, căci el se desface de domnirea nemijlocită al acestuia. Daca în stadiul întîi nu făcea decît să joace din el însuși, adică din afectul său nemijlocit și daca, propriu-luat, nu-și esprima decît eul său potențat în diferite direcțiuni, apoi în acest stadiu el se desparte de sine însuși, convins fiind de nesuficiința stadiului aceluia [13]. Cu asta el vrea să se facă purtătorul unui întreg ce diferă de el însuși. Abia aicea se află actorul într-adevăr pe terenul artei, al cărei prag el îl trece în momentul cînd el nu mai e mulțumit de-a se juca numai pe sine însuși, ci cînd caută de-a se face [14] obiect pentru un întreg artistic. Pe acest stadiu așadar își va găsi abia [15] locul său lucrul cel fundamen-

355 r [a] Rutinierul simplu degradă și artea întru cît nu se avîntă mai sus decît masa cea mare a spectatorilor. Publicul cugetat [11] ca colectivitate voiește însă să aibă în reprezintator un individ înaintea ochilor care să-l ridice și să-l transporte prin mediul culturei sale artistice. În privința asta zice și Göthe despre actor (XXXXV, p. 9): „Nu poți să-i arăți publicului o stimă mai mare decît netratîndu-l ca pe o masă necultă, ca pe vulg. Vulgul se grămădește nepreparat înaintea casei teatrale, el cere ceea ce poate gusta nemijlocit, el vrea să vadă, (să caște gura) să se mire, s-audă, să rîdă, să plîngă și silește astfel și pe direcțiunele ce atîrnă de la el ca să coboare mai mult or mai puțin pînă la el și ca să prea (acordeze) strunească pe de-o parte teatrul, iar pe de alta să-l lase moale."

---

1. *după* ajunge *șters* 2. *adnotarea figurează în text, scrisă între rînduri* 3. *deasupra lui* încă *șters* 4. obicei de *supraintercalat; text fără sens din pricină că Eminescu a confundat pe* Niess- *din* Niessbrauch „uzufruct" *cu tema* nies — *din* niesen „a strănuta"; 5. *supraintercalat* 6. *după* neapărat *șters* 7. *deasupra lui* de *șters* 8. re-*supraintercalat; urmează* bine conservată *șters* 9. *inițial* ce-o ține rutina 10. *după* conform *șters* 11. *deasupra lui* luat *șters* 12. *deasupra lui* el *șters* 13. *inițial* acelui stadiu 14. se face *după* deveni *șters* 15. *supraintercalat*

tal al tehnicei. Căci ea e posibilă numai din acel punt de vedere unde actorul formează din individualitatea sa particulară un instrument pentru-o ideală reprezentare de oameni. Reprezintatorul are așadar[1] să percurgă aicea[2] sistematice întreg cercul tecnicei. Aceasta se mărginește în cele două cîmpuri, al retoricei și al mimicei, cari formează cele două momente ale artei reprezintatoare, pe cari ne rămîne a le dezvolta în membrarea lor în partea specială a acestui op. Cultura pătrunzătoare a acestor două laturi, prin cari se cîștigă domnirea asupra întreg coprinsul materialului artei reprezintative, cultura aceasta face ființa[3] *școalei propriu-zise.* Căci prin ea materia prin cari se manifestă reprezintațiunea dramatică e prelucrată din forma sa primitivă și naturală și e făcută aptă pentru revelațiunea (manifestarea) artei. Pe drumul după aceste două elemente, a tonului și a gestului, reprezintatorul se aduce pe sine însuși sub puterea sa, astfel încît ni poate prezinta deja nu o operă a naturei, ci o operă a artei[a]. Chiar prin lucrul acesta el || s-a sumis unei înfrînări 356 r aspre, s-a liberat de sub nemijlocirea afectului și a espresiunei sale și s-a făcut apt și forte ca să domine el asupra afectului și să dispună liber de el.

Însă actorul a cucerit prin asta și a căpătat sub puterea sa numai[5] laturea naturală a artei sale. Cultura retorică și mimică e numai condițiunea negativă pentru nașterea reprezintațiunii (Darstellung) dramatice. Obiectul ei este individualitatea poetică: *caracterul.* Pătrunderea[6] lui e lucru principal și esențial. Prin tecnică cîștigăm numai libertatea de-a realiza caracterul intuit conform intențiunilor. Aici e locul propriu al (lucrărei) creăriei (Schaffen) artistice. Astfel rezultă ca o a doua activitate mai înaltă al stadiului nostru pătrunderea operei de arte poetică pînă-n fibrele sale cele mai secrete, spre-a pricepe caracterul ce-avem a-l reprezinta în referința sa organică la[7] generalitatea ideei poetice (ideea poetică generală, în gene[ral]) și la specialitatea celorlalte tipuri dramatice (în speție)[b]. Reprezintarea (jocul) de caracter e așadar adevăratul rezultat al întregei mijlociri, pentru că în ea ajunge abia artea actorului ideea (conceptul) ei absolută, de vreme ce abia în reprezintațiunea de caracter se pătrund reciproc la o viață reală artea retorică și retorica fizicului.

Reprezintatorul, pre[10] această a doua treaptă, în care el se pune în preajma obiectului său, vrea să-l pătrunză pe acesta și să-l ridice la cunoștință. El pornește aicea de la presupunerea cu totului dreaptă că numai spiritul poate să producă un întreg și că lui trebuie să-i pese de-un întreg, iar nu de momente risipite pe ici, pe colea. Întreg lucrul său (țintește) iese așadar principalminte din impulsul de-a crea o operă de artă în antiteză (Gegensatz) c-o operă a naturei numai[c].

Artistul pe treapta aceasta s-arată așadar însuflețit de cugetarea de-a nu lăsa să || domnească nimica nemijlocit în întrul său, ci de-a-și da socoteală de toate inten- 356 v țiunile poetului și de-a nu se abandona în neci un moment al reprezentațiunei sale momentului nepăzit, afectului și inspirațiunei nemijlocite, ci de-a (acorda) da ascultare

[a] Cu totul în sensul acesta zice Cicero în *Brutu[s],* cap. 29, despre necesitatea culturei tecnice a oratorului: „Fără ea nu poate oratorul să aibă la dispozițiunea[4] lui aceea ce-l face să pronunțe cu succes, ajutat de înzestrarea lui naturală, pentru că asta se-ntîmplă numai din neprevedere." 355 v

[b] „Nu e destul, zice Guilom Meister, ca actorul să privească o piesă numai așa pe dinafară, ca s-o 356 r judece numai după prima impresiune și apoi să-și manifeste fără esaminare plăcerea sau displăcerea sa. Asta îi e într-adevăr iertat spectatorului, care vrea să fie mișcat și distras, care însă[8] nu vrea să judece. Actorul însă trebuie să știe a da seamă despre[9] piesă și despre cauzele laudei și scăderilor sale: și cum va putea-o face daca nu înțelege de-a pătrunde în intențiunile piesei?" Modul cum Guilom Meister încearcă de-a-și aduce la cunoștință pre Hamlet va rămînea un model etern pentru artistul reprezintator.

[c] „O operă de arte deplinită e o operă a spiritului uman și în acest sens și o operă a naturei. Însă, concepînd obiectele risipite într-una și primindu-le pînă și pe cele mai ordinare în însemnătatea și demnitatea lor, opera este asupra naturei. Ea vrea a fi concepută de un spirit care a izvorît și s-a format armonic, și acest spirit [î]și găsește conform naturei sale cele escelente și cele în sine perfecte." Göthe, XXXVIII, p. 153.

---

1. *supraintercalat* 2. *deasupra lui* așadar *șters* 3. *după* școala *șters* 4. la dispozițiunea *deasupra lui* sub stăpînirea *șters* 5. *inițial* Însă actorul a căpătat prin asta numai 6. *inițial cu literă mică și după* Pe *sau* Pă *șters* 7. *după* către *șters* 8. care însă *deasupra lui* nu însă *șters* 9. *în ms. repetat* 10. *după* vrea *șters*

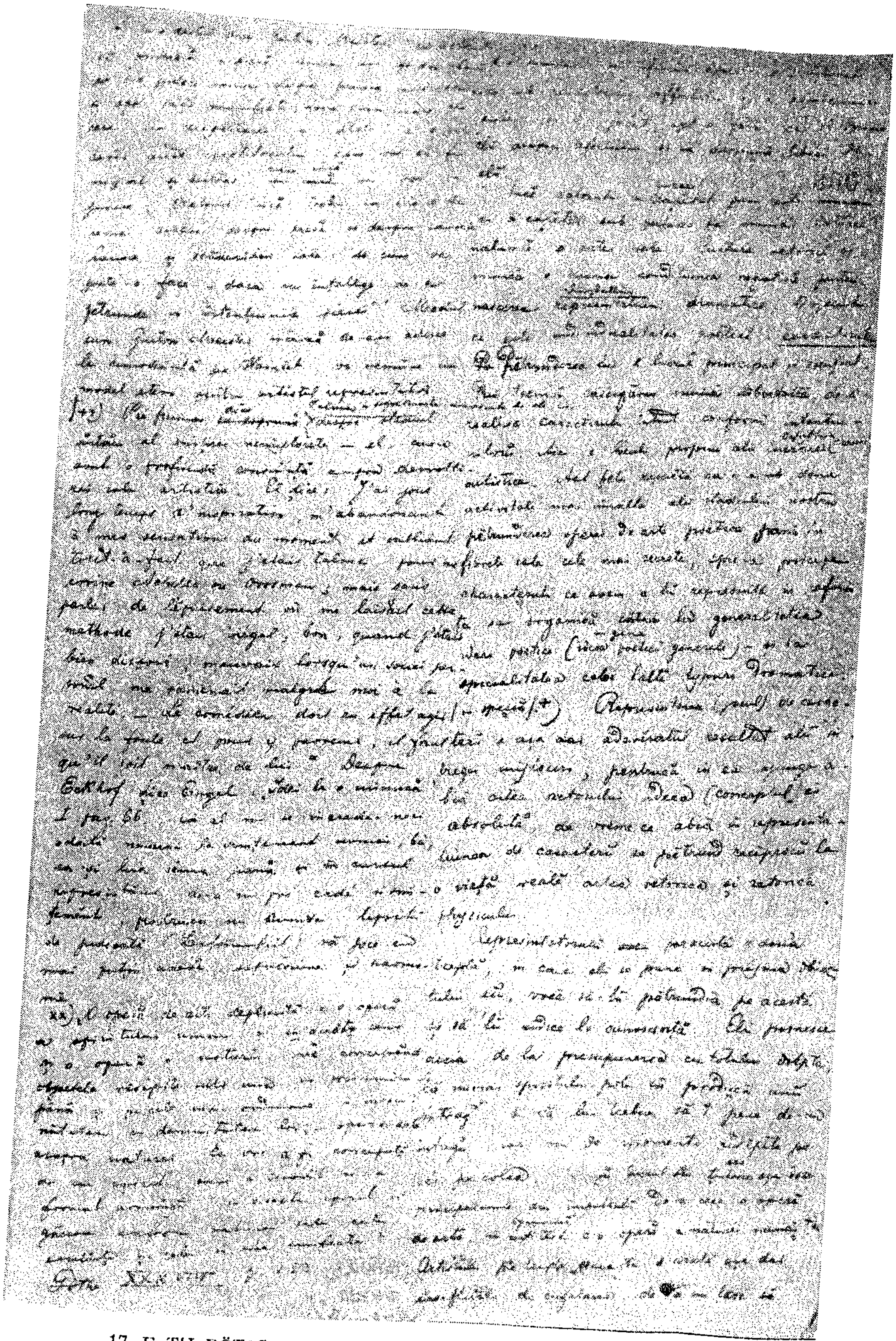

17. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 356r 34 cm × 20 cm

pretutindenea reflexiunei și conștiinței (Selbstbewusstsein) cugetătoare[a]. Actorul acestei trepte fiindcă (nu numai) știe în orce moment ce vrea și ce poate, și tocmai pentru că-și cunoaște mijloacele sale și s-a așezat în deplina lor posesiune nu va intenționa neciodată nimica decît ceea ce poate esecuta într-adevăr cu ele. Pentru că nu e supus afectului, de-aceea și spectatorul e liber de simțămîntul chinuitor de-a-l vedea mînat încoace și-ncolo de valurile nesigure ale simțirei.

Pre cît e însă de demnitatea unui artist de-a se mișca pe terenul spiritului și de-a concepe tot ce-i special numai în raport (Bezug) cu întregul, pre atîta-și are stadiul acesta și pericolele sale, întru cît adică artistul se întărește în acest stadiu la un moment pe o treaptă mai înaltă. Puind ființa acestei trepte într-aceea că reprezintatorul, desfăcîndu-se de nemijlocirea simțirei, lucrează întru dominarea asupra afectului și concepe *cugetînd* materia poetică, n-am încă necidecum garanția că organismul unui caracter, lucrat pînă-n nervii săi cei mai fini, capătă într-adevăr printr-asta aparința unei *opere (izvorîte) răsărite liber din fantazie.* Daca însă asta nu se-ntîmplă, daca conștiința și reprezintarea nu se acopăr una pe alta cu desăvîrșire, adică dacă toate cele pătrunse de reflexiune nu trec la esecutarea lor așa de libere ș-așa de ușoare încît să capete adevărul unei vieți naturale, reprezintațiunea rămîne suspendată 357r între cuge||tat și simțit, între intențiune și neintenționare. Actorul care, prin concepțiunea ingenioasă a principiului de viață universal al caracterelor, prin spiritul intențiunilor sale, ocupă și surprinde pe spiritul cugetător, răpește totodată simțirei plăcerea unei abandonări totale la viața ce pare reală și la mișcarea cea liberă a unui om individual. Dispozițiunea însă în care nu sînt împăcate conștiința cea cugetătoare cu cea simțitoare nu e cea într-adevăr artistică. Căci aceasta cere ca tot ce se induce în conștiință să fie totodată și simțit ca o viață nemijlocită. Reprezintatorul care satisface pe cea dentîi pe conta celei de-a doilea e *actorul reflectator*; pe cînd stadiul întîi ne arată într-adevăr o viață nemijlocită, care însă nu e-mpăcată cu ideea (Begriff) și care are adeseori[4] trebuința de-a fi reformată și adăugată de către conștiința cugetătoare. Așadar, pe cîtă vreme artistul reprezintator se adresează la cugetarea noastră despărțită de simțămînt, pe cîtă vreme cunoaștem și admirăm intențiunile sale, pînă atuncea el încă nu a dat o (adevărată) veritabilă operă de arte în sensul cel mai nalt și neci nu ne-a putut transporta în iluziunea artistică. Căci, precum condiționează în tot cazul natura obiectului siguranța conștiinței, asemenea corespunde și acestei trepte[5], pe care stă reprezintațiunea artistică, o dispozițiune asemenea a spectatorului, îndată ce-l concepem pe acesta în întregitatea și mărimea sa ca pe un om ideal[6], nu în nemărginita cauzalitate a arătărei sale[7] (Erscheinung). Așadar[8] reprezentațiunea de pe stadiul reflexiunei, presupunînd[9] că nu-i refuzăm consimțămîntul nostru, corespunde cu dispozițiunea[10] aceea în care conștiința noastră cugetătoare e mulțumită cu desăvîrșire, fără ca totodată omul simțitor să fie atins în aceeași măsură. Acest stadiu se bazează așadar, atît în cel reprezintator cît și în cel ce primește, pe dualismul necucerit încă al reflexiunei și al obiectului, al conștiinței și al nemijlocirei, al artei și al naturei. Acesta e pericolul acestui stadiu, cu toate aste ne-nconjurabil, învingerea căruia atîrnă într-adevăr de la măsura geniului artistic cu care este cineva înzestrat || de la acea intuițiune creatorie în[11] care neci poți 357v

[a] Preafrumos zice[1] Talma în espresiunele cunoscute de-ale lui[2] despre stadiul întîi al simțirei nemijlocite, el, care-a avut o profundă cunoștiință asupra dezvoltărei sale artistice. El zice: „J'ai joué longtemps d'inspiration, m'abandonnant à mes sensations du moment et oubliant tout-à-fait que j'étais Talma, pour me croire Achille ou Orosman[e]; mais, sans parler de l'épuisement où me laissait cette méthode, j'étais inégal: bon quand j'étais bien disposé, mauvais lorsqu'un souci personnel me ramenait malgré moi à la réalité. Le comédien doit en effet agir sur la foule et, pour y parvenir, il faut qu'il soit maître de lui.'' Despre Eckhof zice Engel, *Idei la o mimică*, I, pag. 66, că el nu se încredea neciodată la[3] simțămînt numai, ba că-și lua seama pînă și în cursul reprezintărei de-a nu precădea în simțămînt pentru ca nu cumva, lipsit de judecată (Besonnenheit), să joace cu mai puțin adevăr, espresiune și armonie. 356 r

---

1. *deasupra lui* se esprimă *șters* 2. Talma în espresiunele cunoscute de-al lui *supraintercalat* 3. *după* numai *șters* 4. *supraintercalat* 5. *modificat din* acea treaptă 6. sa ca pe un om ideal *supraintercalat* 7. *supraintecalat* 8. *după* După aceasta *șters* 9. *după* corespunde *șters* 10. *după* acea [dispozițiune] *șters* 11. *după* care nici nu poate învăța *șters*

instrui pe alţii, neci poţi a o învăţa însuşi de la cineva ; la care artistul neci nu se poate ridica [1] cu libertate în înţelesul acela în care poate părăsi de [2] bunăvoie treapta simţirei nemijlocite şi a dependinţei de la afect, spre a lămuri puterea ne-nfrîntă a simţirei lirice în lucrătoria artei.

Nu poţi dori cu (de-ajunsă) destulă vіociune [3] ca această treaptă a reflexiunei, dezvoltată de noi [4] în preciziunea ei, să fie şi călcată cu seriozitate de către artiştii reprezintatori, căci ea e garanţia cea mai sigură că actorul ia la serios artea sa şi că are în genere voinţa de-a ni da un *întreg* şi o *operă de arte*. Pînă unde poate el să detragă ochilor noştri spărturile şi rupturile cari (ni-nseamnă) defig diferitele [5] părţi ale operei şi lucrul întrunirei acestora într-un singur întreg, aceasta atîrnă de la măsura geniului său şi ni [dă] abia valoarea absolută a liferărei [6] sale artistice. Cumcă însă numai ridicarea la înţelegerea caracterului şi dominarea liberă asupra mijloacelor naturale, precum şi dominarea nedespărţită de ea asupra afectului, face abia din arte arte, e clar din relaţiunea acesteia cu natura şi urmează din dezvoltarea noastră sumarie.

3. STADIUL CREĂREI (SCHAFFEN) ARTISTICE ŞI DIFERITELE SALE DIRECŢIUNI

Daca inspirarea e adevărată şi creatorie, atuncea ea iese şi din readîncirea în reflexiune şi (lucrul) activitatea discompunăto[are] a⟨l⟩ acesteia, şi după [7] pierderea ei părută se restabilează într-o formă sublimizată. Acesta e stadiul în care zărim artea reîntoarsă la natură şi împăcată cu imedietatea simţămîntului. Actorul ni dă azi un întreg ce-a reuşit a (fi) deveni [8] o organizaţiune complectă, care întreg însă ne permite să simţim în toată arătarea sa pulsaţiunea vieţei ce ni manifestă sufletul 358r cel simplu şi pretutindenea (esistent) de faţă. || Artistul reprezintator [9] [e] tot atît de departe de [10] espectoraţiunile ce izvorăsc numai din simţirea lirică şi cari lasă nerodite şi cu totul seci multe părţi ale operei cît şi de intenţiozitatea simţibilă întru [11] esecutarea ingenioasă a unui caracter bine conceput — el, ajuns [12] pe acest stadiu cel mai nalt, întinde înainte-ne deodată şi într-una *adevărul deplin* şi *frumuseţea deplină.* Secretul acestei trepte, prin care ea se reprezintă ca uniunea (fuziunea) mai înaltă a celor două trepte dentîi, constă esenţial din ecuilibrul cel rar de-a potenţa cu libertate simţirea subiectivă şi [13] de-a se putea transpune în starea cea mai înălţată ce-ar pretinde-o caracterul în situaţiunile sale [14] din deosebite [15] ori şi totuşi de-a găsi în orce moment fără osteneală trecerea din cea mai internă emoţiune a sufletului la chietudinea reflexiunei; aşadar acest secret constă din jocul cel minunat de-a trata caracterul ce-avem a-l reprezenta ca pe-un obiect şi de-a fi totodată el însuşi, cu un cuvînt : (în acelaşi timp) să simţi şi să nu simţi, în acelaşi timp ; în acelaşi timp să fii abandonat entuziasmului şi să fii cu toate astea şi precaut (besonnen). Aceste antiteze (Gegensätze), cari nu se urmează doar, ci să pătrund într-una [16] una pe alta, formează viaţa cea mai intrinsecă a artistului dramatic, şi împăcarea lor este actul propriu al creaţiunei.

Această arte reîntoarsă la natură şi natură înălţată la arte a ascuns în sine [17], după cum (s-a arătat) rezultă din arătarea noastră, aceste două trepte dentîi ca pe două momente a unei dezvoltări mai nalte. Treapta primă a simţirei nemijlocite se arată în intensiva ei căldură de viaţă [18], care e împrăştiată peste întreaga reprezintare şi-i dă aparinţa celui mai nalt adevăr [19] natural. Prin mijlocul acestui moment noi l-acompaniem simţind pe caracterul reprezintat prin toate fazele prin cari trece el, pentru că viaţa noastră proprie se oglindează într-o făptură de specia noastră.

---

1. *după* lib[era] *şters* 2. *după* de *şters* 3. *iniţial* Nu poţi dori de-ajuns de [viu] 4. de noi *supraintercalat* 5. *după* în operă *şters* 6. liferărei *(şi, în chipul cel mai clar, nu* liberărei) *poate să fie un neologism fabricat ad hoc de Eminescu pe baza germanului* Lieferung „livrare, furnizare, predare, remitere, prestare”, *ceea ce ar corespunde oarecum ca sens, oricum mai mult decît* liberărei), *dar nu coincide cu termenul folosit în acest loc de Rötscher:* Leistung „realizare, înfăptuire” 7. *după* se restabilează *şters* 8. *deasupra lui* complect *şters* 9. Artistul reprezintator *supraintercalat*; *iniţial fraza începea cu* Tot atît... 10. *după* atît *şters* 11. *modificat din* în 12. *după* se *şi* întinde *succesiv şterse* 13. *după* de *şters* 14. caracterul în situaţiunile sale *supraintercalat* 15. *modificat din* deosebitele-i 16. *supraintercalat* 17. în sine *supraintercalat* 18. *iniţial* în căldura ei intensivă de viaţă 19. *modificat din* adevărat

Treapta întîi e aşadar conţinută ca moment [1] în unitatea cea pentru spectator nemijlocită a artistului cu rolul său. Treapta a doua se arată în momentul semnificativităţei [2], a idealităţei şi a conexului intern a caracterului în toată estinderea lui, căci aceste || nu sînt posibile decît privind (Anschauung) concret tipul dramatic [3], 358 v
ca pe o viaţă dispărţită de-aceea a reprezintatorului, aşadar prin momentul reflexiunei ce-şi pune-n faţă obiectul şi-l primeşte apoi în sine cu-ntreg organismul său. Acest proces al pătrunderei reciproce al amîndoror momente, pe care filozofia-l pricepe ca pe sufletul denăuntru al naturei şi al lumei spirituale, acest proces îl esecută neconştiut şi artistul adevărat în sine însuşi, pentru că artea împarte în adevăr cu filozofia ţinoarea absolută [a]. (Cunoştinţa) Convingerea conştiută că orce viaţă nu e decît o unitate rezultătoare din antiteze care se dezvoltă într-una la diferinţe nouă, spre a se împăca din nou într-o unitate mai naltă, această convingere o constată şi artistul dramatic plin de geniu prin fapta sa, în (timp) vreme ce ridică ne-ntrerupt [5] în dialectică, cum am zice, naivă la o unitate tot mai naltă antitezele desfăşurate de noi.

Acest stadiu cel mai nalt al reprezintaţiunei dramatice, care nu se ajunge decît prin o dotare specifică din partea naturei, ni prezintă după firea sa [6] două formanţe deosebite. Însemnînd acest stadiu ca pe unitatea celor două trepte de mai nainte, el va putea să se arăte într-o direcţiune *îndoită. Artistul sau prin* [7] *privirea intuitivă a întregului se pricepe apoi şi la cele speciale, sau el readuce la unitatea* [8] *intuiţiunei bogăţia tipului conştiut lui prin reflexiune.* Ceea ce-i comun amîndor direcţiunilor e totdeuna facultatea specifică de-a elibera din sine caracterul intuit ca pe-o (viaţă) esistenţă deosebită şi coerentă în sine. Amîndouă sînt aşadar numai prin pătrunderea momentelor dezvoltate. Însă feliul (speţia) activităţei artistice condiţionează o diferinţă în direcţiune. Reprezintatorii dotaţi cu intuiţiune predominante genială au, cum am zice, bogăţia manifestărilor de viaţă a unui || caracter, le au c-o singură 359 r
lovitură naintea lor, şi ce e deosebit li se asimilează, ca printr-un proces natural, într-*un* organism complect. Ei, pînă la un grad oarecare, creează neconştiuţi; fiindcă esecutarea celor intuite li succede prin acea putere (Vermögenheit) de mirat carea poartă în sine, cum am zice, un al doilea om desăvîrşit [9], depărţit de subiect, şi-l poartă cu-atîta energie în sine încît îl conservă ca acelaşi prin toate fazele deosebite a realizărei sale dramatice, fără ca artistul să [10] şi-l fi desfăcut cu ştire [11] pînă-n minuţiozităţile lui. Artişti[i] dramatici aşadar în cari această privire intuitivă lucră [12] cu deosebire pot, în momente, să se şi abandone inspiraţiunei, pentru că iluziunea caracterului lucrează aşa de puternic în ei încît nu au a se teme de ieşirea la lumină a propriului lor eu. Condiţiunea necesibilă pentru aceasta se-nţelege [13] că e dominarea absolută şi dispunerea de mijloace (moienuri) naturale însemnate, cari nu (re[nunţă]) abnunţă serviciul lor în astfel de momente de creaţiune supremă, ci-l împlu pe privitor cu siguranţă deplină.

Zace mai (departe) încolo în natura acestei direcţiuni că aicea înrudirea personală a artiştilor [14] cu cercul rolelor lor e de regulă [15] mai intensivă decît la aciia cari se ridică abia prin mediul reflexiunei la unitatea intuiţiunei. De-aceea însă va [fi] şi cercul caracterelor reprezentabile de ei cu virtuozitate mai răstrîns. Naturile demonice în coprinsul cel mai larg şi figurile umoristice, mai ales cele ce ating fantasticitatea, vor fi cu preferinţă sferele în care se va cerca speţia aceasta de formare artistică. La amîndouă trebuie oarecum o *Wahlverwandtschaft* specifică. Din puntul creatoriu ce sare peste reflexiune se dezvoltă cu mai mare necesitate naturală deosebita bogăţie de viaţă a unor asemenea tipuri. Atît în naturele demonice cît şi în cele de-un umor fantastic reprezintatorul poate mai lesne să ne ridice la

[a] Coeziunea dintre activitatea filozofică şi artistică şi distincţiunea lor întru creare am dezvoltat-o 358 v
pre larg în partea întîia a tractatelor mele asupra filozofiei artei: *Raportul dintre filozofia [şi] critica* [4] *artei la opera de artă în parte* (zum einzelnen Kunstwerk). Comp. cu deosebire p. 48–58.

---

1. *iniţial* (ca [moment]) aşadar e conţinută 2. *modificat din* semnificaţiunei 3. *iniţial* prin privirea concretă a caracterului tipului dramatic 4. *după* artei şi *şters* 5. *supraintercalat* 6. *iniţial* din partea (naturei) firei, ni prezintă după firea sa 7. *după* se orientează *şters* 8. *după* intuiţiune *şters* 9. *după* com[plet] *şters* 10. *după* fără *şters* 11. *iniţial* cu ştirea lui 12. *iniţial* în cari privirea intuitivă e 13. *iniţial* Condiţiunea necesibilă la aceasta e 14. *iniţial* înrudirea artistului 15. *deasupra lui* în genere *şters; iniţial* de regulat

o [1] așa priveliște a lor în care măsurariul vieții reale să ne fie luat cu desăvîrșire. Pentru ambele aceste [2] cercuri de role trebuie așa natura să fi prolucrat deja prin
359 v ..... [3] oarecare, pentru că || artea [n1] ne poate reda cu mult mai puțin ceea ce-i monstruos, uriaș sau fantastic decît ceea ce stă la nivelul a tot ce-i
[n1] *Teodorini, Poni* în genere uman. Tipuri ca Carol și Franz Moor, Faust, Lady Makbeth, Cleopatra și Medea și unele figuri a umorului shakespearian, cum sînt: Falstaff, Parolles și bufonii [4] săi ș.m.d. aparțin categoriei acestia. Această lature a [5] privirei predominant intuitive, care de la aceasta abia se orientează asupra accesoriilor și particularităților (Besonderen), această lature a fost reprezintată printre actorii germani (cu deosibire) decisivamente prin Fleck și Ludovic Devrient. Cel dentîi, poate artistul [6] cel mai dotat de natură, era prin însăși organizațiunea sa avizat deja la ce e supraumam și monstruos, pentru că el ridica într-o regiune mai naltă pînă și ceea ce stătea la nivelul a tot ce e uman. După toate comunicațiunile asupra lui, și anume după descrierile cele maestre ale lui Tieck [a], el ni se arată ca prototipul propriu a direcțiunei semnalate de noi, direcțiune în care artistul se ridică pe aripele fantaziei sale la intuițiunea unui caracter pe care apoi îl eliberează din sine ca pe-un geniu la care poetul nu i-a dat decît conturele. Pentru că natura sa toată îl mîna la ceea ce-i gigantic, de-aceea totdeuna măsurariul pentru el însuși se coprindea (în fond) de comun în însuși creațiunile sale, cari întreceau cu mult pretențiunile simțului de arte comun. Și-n Ludovic Devrient puterea creatorie a domnit cu mult mai mult în [7] forma unei forțe a naturei decît sub chipul unei fǎpturi conștiute. El privea tipurile acelea la cari-l ducea cu preferință înrudire[a] (de-a gata) ca un întreg în sufletul său, fără de-a petrece cu reflexiune toate coridoarele și încăperile zidirei. De-aceea, luate-n de-a întregul, cercul creațiunilor sale a și fost
360 r proporționalminte un cerc restrîns, || pentru că-n tragedie erau mai mult personalități de-o răutate demonică [8] mai mult abstractă, acelea cari erau de domeniul creării sale, iar nu caractere [9] umane și avute în sine. Aicea și inspirațiunea sa afla [10] un cîmp mai liber, abstrăgînd de la toate astea că și însuși mijloacele sale chiar îl făceau capabil cu deosebire de astea [b]. Cîmpul său propriu era umorul liber, creatoriu, în care el cufunda pînă și figuri mai ne-nsemnate, astfel încît prin asta li crea o haină atît de poetică încît forma din ele un ce cu mult mai mare decum făcuse poetul din ele [n2], [c]. Mai presus de o [16] comică numai locală el se înălța totdeuna pînă la un comic național.
[n2] *S. Bălănescu* Artistimea (actorimea) femeiască, în genere mai înrudită cu inspirațiunea [17] decît cu reflexiunea, va ieși totdeuna în forma asta dezvoltată de noi daca va fi ajuns această treaptă a virtuozității supreme. Reprezen-

---

359 v [a] Aicea ne referim la descrierile elocinți a lui Tieck în *Phantasus* al său și la însemnările risipite din *Foile* sale *dramaturgice.*

360 r [b] Eduard Devrient observă [11] cu totul în înțelesul nostru: „Toată bogăția puterei de invențiune a lui (ad[ică] Lud. Devrient) n-a putut să ne facă să uităm monotonia recitațiunei, lipsele ținutei sale corporale. În toate rolele cari pretindeau forme nobile i s-au reproșat aceste defecte și, ce-i încă mai mult, el însuși a venit la dureroasa lor conștiință" *(Despre școala teatrală* de Ed. Devrient, pag. 30). Această lipsă se arată cu deosebire la caractere foarte bogate, la cari se cere și măsură însemnată de înzestrare [12] retorică.

Cît de mare și pătrunzător era d.e. Devrient în Franz Moor, în Richard III, el nu ne da decît un tablou ce corespundea numai parțial. Lingușitorul prefect, răutatea demonică a monstrului stau încorporate înainte-ne; însă elocința cea seducătoare și răpitoare, natura eroică ce irumpe pe ici pe colea peste tot spiritul ce domnește asupra împregiurărilor celor mari nu parveneau la îndreptățirea lor deplină. Era un Franz Moor ridicat la potență, un om ce aparține istoriei lumei și judecăței lumei.

[c] Neuitate vor rămînea figurile comice pe care le-au creat L. Devrient din plinătatea puterei sale creatorii și la cari poetul adesea nu dădea decît simplu conturele. Paznicul său de noapte, Elias Krumm al lui, Meissner al lui în *Trigemeni[i]*, Syrus al lui în *Frații* sînt atîția și-atîția martori elocinți a nedesecabilei sale puteri umoristice. Cît de puter[n]ice momente prezinta [13] însă Falstaff al său, totuși el nu reproducea [14] tipul cel colosal în toate referințele sale. Simțeai anume [15] lipsa baronetului englez care, cu toate escesele sale umoristice și a egoismului său sensual, e totuși companionul cel om de lume al principelui. Asta însă iarăși e legat de lipsa indicată mai sus.

---

1. *după* intuirea lor *șters* 2. *supraintercalat* 3. *lacunei marcate de Eminescu prin puncte îi corespunde în original* Wahlverwandtschaft *(Rötscher, p. 88)* 4. *după* ne[bunii] *șters* 5. *după* a fost re[prezintată] *șters* 6. *inițial* artistul poate; *noua ordine a termenilor e indicată prin cifre* 7. *după* ca o putere [a naturei] *șters* 8. *inițial* personalități demonice de-o răutate; *noua succesiune e indicată prin cifre* 9. *inițial* iară nu cele 10. *după* găsea *șters* 11. *supraintercalat* 12. *deasupra lui* dotă *șters* 13. *modificat din* reprezinta 14. *după* repro[ducea] *șters* 15. *deasupra lui* cu deosebire *șters* 16. *deasupra lui* un [comic] *șters* 17. *după* refle[xiunea] *șters*

tarea lor cea plină de geniu (și poezie) e cea mai mare parte productul acelei intuițiuni ce coprinde nemijlocit totul, fără de-a pătrunde conștiut în toate particularitățile caracterului și în conexiunile sale psicologice. Artistele dramatice mari au în sine stadiul al doilea[1] numai într-atîta, ca moment, că li se prezintă înaintea sufletului un tip omenesc întreg în totalitatea lui, pe care ele apoi îl aduc la realitate cu siguranță desăvîrșită prin o dominare necondiționată asupra tuturor mijloacelor lor. Ba încă poate că o conștiință care-ar pătrunde pînă-n detalii mai curînd ar răpi cîte ceva[2] din frescheța și originalitatea reprezintărei în loc să-i adaoge; pentru că împăcarea absolută [a] unor asemeni antiteze, ca acelea a simțitului și-a cugetatului, îi pare eterogenă naturei femeiești în genere, o natură în care însuși supremul cugetărei sale are mai mult caracterul unei inspirațiuni și-a unei intuițiuni || decît a unei producti- 360 v
vități conștiute de cugete. Efectele cele mai puternice cari le-au produs și le produc încă damele[3], Bethman, Sophia Schröder, A. Crelinger, Schröder-Devrient, Mars și Rachel, se bazează pe aceea că în ele momentele simțirei și a reflexiunei se pătrund reciproc[4] într-adevăr, căci fără această pătrundere nu se pot cugeta efectele artistice supreme dar cum că această unitate stă în cea mai mare parte afară de conștiința artistei, ad[ică] astfel că ea nu-și are conștiința coprinderei întregi a mijlocirilor ei. Prin domnirea liberă asupra mijloacelor lor[5], care e-ntotdeuna un rezultat al lucrului și al luptei, și ridicate[6] prin acea privire intuitivă care poartă incorporată în sine icoana fantaziei ca pe un geniu, ele se sumețesc cu siguranță în imperiul simțirei femeiești, ba încă și-n acela al pasiunilor demonice, și le devinează cele mai adînci secrete ale lor. Dar noi ne abandonăm numai de-aceea așa de fără grijă acelor (revărsări) esundări, cari ne duc adeseori pînă la confiniile estreme a tot ce e reprezintabil, pentru că aparițiunea lor întreagă ne ridică îndată asupra prepusului cumcă lucrează numai o forță a naturei și cumcă domnește numai afectul. Noi vedem și gustăm în ele totdeuna o împăcare .....[7] dintre natură și arte, dintre cugetare și simțămînt. Și aicea se arată ca un criteriu al creatoricului că artistele reprezentative de rangul întîi insuflă adese[8], pînă [și] figuril[or] poetice subordinate, din izvorul propriu de simțire și intuițiune, o viață poetică care le ridică cu mult peste prețul lor adevărat și le dă o esistență ce-și detrage nutrimîntul său numai prin faptul lor creatoriu singur[a].

Direcțiunea a doua al acestui stadiu al treilea am indicat-o deja așa: cumcă în 361 r
ea reprezintatorul se ridică mai mult prin mediul reflexiunei la *unitatea* caracterului. Această a doua direcțiune a stadiului nostru se[9] poate tot așa de puțin confunda cu stadiul al doilea dezvoltat și indicat de noi ca acela al reflexiunei cît de puțin[10] se poate și direcțiunea întîia confunda cu stadiul simțirei lirice[11] nemijlocite. Artiștii ce reprezintă direcțiunea aceasta sînt prin natura lor avizați la aceea de-a pătrunde *reflectînd* în întreaga bogăție a unui tip dramatic și de-a-și aduce la cunoștință toate conexiunile, trecerile și mijlocirile a aceluia[12]. Ei[13] esced cu totul din viața instinctivă și caută să se smulgă numaidecît[14] din lucrarea[15] neconștiută. Așadar[16] ar putea să pară, după cele zise, ca și (cînd) cum această direcțiune[17] ar coincide

[a] Siguri de aprobarea lectorilor noștri, aducem aminte de atîtea creațiuni a artistelor Schröder și 360 v
Crelinger. Ce țipuri n-a creat cea dintîi, d.e. din *Ioana de Montfaucon* și din *Medea* lui Grillparzer! În cea dentîi o femeie eroică și pătrunsă cu pasiune de simțul demnităței femeiești, în *Medea* vedeam în Schröder, spre a ne folosi de frumoasa espresiune a Rachelei, ⟨vedeam⟩ esaltațiunea mitologică forte ca acea a furiilor, înrudită elementelor. Și ce-a creat Crelinger din figurile tragediilor lui Raupach? În *Fata aerului*, o creațiune fantastică ce trecea peste orce realitate, în Chriemhield, o femeie ce se dezvoltă înaintea ochilor noștri pe scala-ntreagă a simțirei pînă la furia demonică. Cum a fost vivificate de ea figurele femeiești din *Hohenstaufi?* Și acuma ni stă încă naintea ochilor noștri Sophia Schröder în *Contele Chawanski*, o icoană a stăpînei despote ce domnește brutal peste cei fără drept și din fiece trăsură a ei manifesta dispreț pentru demnitatea umană. Ce creatură gigantică ieșise aicea din aceste conture. Cum a potențiat Schröder-Devrient pe Romeo al lui Bellini și ce spirit a știut să inspire ea acestei compozițiuni!

---

1. *inițial* momentul al 2-lea 2. *modificat din* cîteva 3. și le produc încă damele *supraintercalat* 4. *deasupra lui* viceversa *șters* 5. *deasupra lui* sale *șters* 6. *modificat din* ridicată 7. *lacunei marcată prin puncte îi corespunde în original* eine beredt zu uns sprechende 8. *supraintercalat* 9. *după* nu [se poate confunda] *șters* 10. *inițial* cît și dir[ecțiunea] 11. *după* nemij[locite] *șters* 12. *modificat din* aceluiași 13. *deasupra lui* El *șters* 14. *supraintercalat* 15. *după* crearea *șters* 16. *cu literă mică; fraza începea cu* Ar putea, dup[ă] *șters* 17. *deasupra lui* treaptă *șters*

cu stadiul reflexiunei, în care artistul își face obiectivă, de obiect, întreaga figură dramatică, cătînd d-a[1] o coprinde din toate părțile în conștiința sa. Asta s-ar întîmpla însă numai atuncea cînd el, în reprezintarea sa[2], n-ar mai putea primi îndărăt în intuițiunea sa nemijlocită plinătatea obiectului în care el s-a presupus a trăi și nu l-a mai putut elibera ca pe-un întreg organic. Prin facultatea aceasta, criteriul a toată artea, el aparține treptei noastre a treia, deși l-o fi condus înțelegerea încet[3] prin toate încovoiturile caracterului dramatic. E unul din prejudiciile cele mai bizare și cu toate astea din cele mai dese de-a-l taxa pe-un artist pe care-l cunoaștem ca pe-un spirit[4] reflectătoriu și nevoit de-a pătrunde pretotindenea pînă la conștiința faptului, de-a-l taxa numai pe temeiul acesta de un om fără geniu, ca și cînd geniul i-ar fi permis să se manifeste numai sub forma creărei neconștiute. Semnul distinctiv a adevăratei chemări pentru artea dramatică va rămînea totdeauna *efectul* însuși. Cu *361 v* reflexiunea || numai, și de-ar fi ea cea mai ingenioasă, nu poți produce odată pentru totdeuna efectul deplin a unei opere de arte — așadar, daca reflexiunea nu e conținută în simplitatea vieței nemijlocite, efectul e neajuns. Acest act însă este întotdeuna asupra a orce reflexiune și a orce conștiință; e un salt cualitativ care coprinde suma întreagă a mijlocirilor într-o unitate concretă. Cu calculul minței creezi tot așa de puțin un om viu cît de puțin ne dă progresul nemărginit al numerilor așezate unul peste altul imaginea eternității. Cum se descopere aceea numai[5] prin întreruperea procesului numeric („Le subtrag, și tu stai clar nainte-mi"), tot așa și omunculul pînă la care numai s-o ducă priceperea sadea, izolată, a artistului dramatic devine abia atuncea un om adevărat cînd puntul pulsînd al vieței îl creează dinăuntru în afară.

Momentul reflexiunei va trebui naturalminte să se cultive cu deosebire acolo unde o natură de artist dramatic dotată cu mijloace naturale mai ne-nsemnate trebuie să și le supuie pe acestea abia printr-un lucru continuu și trebuie să economize astfel cu ele încît numai împărțirea lor cea mai precugetată[6] și cea mai precautǎ poate să producă efectul just. E așadar a acestei direcțiuni ca artistul să se abandone aicea cu mult mai puțin unei inspirațiuni, pentru că vine-n pericolul de-a fi părăsit de măsura mijloacelor sale; pe cînd forțe naturali eroice permit și o abandonare mai ne-ngrijită la momentul creațiunei și la inspirațiunile intuițiunei poetice. Fiecare[7] din aceste două direcțiuni își are așadar greutățile sale. Cea însemnată de noi ca cea întîi va cădea *362 r* mult mai lesne în pericolul de-a esceda chiar și || măsura nobleței și-a frumuseței, fiindcă se lasă apucată și dusă de poezia momentului. Numai mijloace gigantice, mai nesecabile, și un simț de frumusețe înrădăcinat adînc ar[8] putea să învingă aicea orce pericol. Poate că Fleck a fost singurul care a putut-o. Al doilea pericol ce amenință această direcțiune constă într-aceea că, la o predominare a momentului intuițiunei nemijlocite, fantazia nu urmărește reprezintarea caracterului pînă-n trăsăturile cele mai secrete și nu pătrunde într-aceeași măsură toți membrii întregei construcțiuni, ba încă manifestări a vieței[9] latente mai adînc și cari par mai neesențiale nu vin la îndreptățirea lor deplină și la consonanță deplină cu tabloul întreg. Victoria asupra acestui inamic va fi cu putință numai prin o tărie așa de intensivă asupra fantaziei încît ei să nu i se piardă pe calea formărei decît tot așa de puțin cît pierde pictorul cel mare pe drumul de la ochi la mînă. Se ține apoi de această direcțiune că ea va gravita totdeauna mai mult înspre partea idealității decît al adevărului natural, pentru că ea privește întregul[10] mai mult în trăsurile sale cele mari, generale, fără de-a le elabora pîn-în detaliu. Din contra, unde avuția întreagă a diferitelor manifestări ale vieței a fost coprinse de conștiință acolo predomnește nizuința de-a lăsa să intre toate minuțiozitățile în dreptul lor. Prin asta însă reprezintarea se-nclină de sine înspre adevărul individual.

A doua direcțiune își are însă și ea greutățile ei proprii. Fiindcă artistul aicea elaborează întregul pîn-în năuntrul minuțiozităților sale și fiindcă nu cutează a se *362 v* abandona inspirărilor momentului, de-aceea cade adeseori în || pericolul de-a nu

---

1. d- *supraintercalat* 2. reprezintarea sa *supraintercalat* 3. *supraintercalat* 4. *deasupra lui* om *șters*
5. *supraintercalat* 6. pre- *supraintercalat* 7. *după* Amîndouă *șters* 8. *deasupra lui* vor [învinge] *șters*
9. manifestări a vieței *deasupra lui* trăsături *șters* 10. *după* totul *șters*

reda în momentele[1] cele mari, în[2] puntele cardinale (Wendepunkt), cum am zice, priveliștea deplină a vieței nemijlocite, asemenea celor[3] ce reprezintă direcțiunea primă, cad[e] în pericolul de-a nu putea lucra cu puterea unei forțe naturale care silește ; pe de altă parte [cade] iar în pericolul de-a ridica adevărul natural, prin plinătatea detaliilor, asupra cărora el se întinde cu îngrijirea cea mai subtilă, asupra idealității.

Această a doua direcțiune indicată[4] de noi a stadiului nostru al treilea, direcțiune a cărei tărie și pericole le-am dezvoltat, a fost reprezintată prin actori germani și decisivamente prin Iffland[a]. Între artiștii prezintelui, Seydelmann e reprezentantul ei propriu. Din deducțiunea noastră vom putea dezvolta cu preciziune trăsurile fundamentale atît a creațiunilor lui Iffland cît și a acelora a lui Seydelmann. Ba pînă și prejudițiul cumcă d.e. producțiunile lui Seydelmann nu ar fi decît[8] producte a unei înțelegeri ingenioasă și pătrunzătoare pînă-n detalii, iar nu producte ale intuițiunei libere, își află deplina sa (esplicare) rezolvare în dezvoltarea noastră[b]. Fără puterea creatorie de-a reda o viață intreagă și complectă tipurile n-ar deveni niciodată caractere adevărate cu toată conștiința și cu toate mijlocirile prin reflexiune, neci ar putea să producă vreodată efectele unor personalități vii. Asta-i cu putință numai într-atîta întru cît conlucră ca factor creatoriu și intuițiunea nemijlocită. Marii[12] actori tragici ai francezilor vor rătăci, din contra, în conformitate[13] cu spiritul poeziei lor dramatice, în direcțiunea unei idealități abstracte oarecare și vor cădea în pericolul de-a sacrifica plinătatea vieței prin unilateralitatea patosului și de-a-năduși astfel adevărul natural. Căci geniul lui Talma — daca e să judecăm după impresiunea cea mare ce-a esersat-o asupra unor naturi cu totul germane — geniul lui Talma a zbucnit asupra spiritului națiunei sale, căci a pus în patosul cel abstract și unilateral a caracterelor din vechea tragedie franceză o plinătate[14] de espresiunea cea mai vie, care apoi le

[a] Toți cunoscătorii sînt uniți într-asta că în jocul lui Iffland nimica nu era lăsat nemijlocirei. Pretutindenea manifesta conștiința cea mai dezvoltată, prin care pătrundea pînă în nuanțele cele mai fine ale caracterului și ne da totdeuna un întreg organic. Întreaga[5] sa direcțiune, așadară, în unire cu mijloacele sale, îl avizau mai mult la reprezintarea caracterelor civile decît la acelor ideale. Cu asta stă naturalminte în legătură și adevărul natural (naturalitatea) în sensul ei cel mai nobil. De-aceea și era impresiunile făcute asupra publicului și a actorilor așa de mari. Göthe zice-n astă privință *(Opere*, XXXXV, p. 5) : „Înțelepciunea cu care acest artist disparte (sondert) delaolaltă rolele sale, știind a face din fiecare cîte-un întreg, și priceperea de-a se masca atît în cele nobile cît și-n cele vulgare, însă totdeuna conform artei și frumos, această înțelepciune era prea eminentă pentru de-a nu deveni fructiferă". Cîtă conștiință asupra profundităților artei sale nu se vede în[6] fiecare din tractatele lui teoretice, în calendarele sale de teatru, mai ales cînd e să dezvolte relațiunile psicologice din oarecari[7] scene pînă-n detaliul cel mai ne-nsemnat. Cît de pedantic, în parte, a analizat reprezintările lui Iffland Böttiger în scrierea sa : *Dezvoltarea jocului lui Iffland în 14 reprezintațiuni pe teatrul din Weimar*. Lipsca, 1796, totuși opul întreg nu se bazează decît pe supozițiunea cea justă a conștiinței lui Iffland, celei foarte chiare și pătrunzătoare pînă-n minuțiozități, pe cari opul adică s-a-ncercat au o urmări cu esactitudine.

[b] Sînt o samă de zicale cari-au prins un fel de autoritate. Între acestea e și sentința cea adesea pronunțată cumcă Seydelmann ar fi un actor adînc cugetător, reflectător, nu însă și genial. Cei ce vorbesc astfel se fac totodată c-un chip foarte ieften și cunoscători adînci. Genialitatea apoi o confundă aicea cu nemijlocirea simțirei, pe care noi am pus-o-n stadiul întîi. Cumcă însă Seydelmann || au trecut demult și 363 r
peste stadiul reflexiunei și nu se află preocupat în[9] dualismul de simțire și reflexiune asta o arată mai bine tocmai nizuința sa plină de succes : de a crea *caractere individuale*. Cu calculul minței numai n-o poți aduce neci pînă la masca cea vie a lui Seydelmann, cu cît mai puțin așadar la crearea a oameni întregi, definiți, cum e Carlos al său în *Clavigo*, Marinelli, Osip, Nathan ș. așa m.d. Asta e posibil numai întru cît e activ în Seydelmann și momentul nemijlocirei. Cumcă Seydelmann aparține stadiului artei[10] dramatice pe care noi l-am dezvoltat ca pe-al treilea și cumcă în cercul acestui stadiu el gravitează mai mult spre adevărul natural (naturalitate) decît înspre partea idealităței asta-i sigur și stă în strînsă legătură cu spiritul propriu numai lui și cu mijloacele sale naturale. E într-adevăr vreme ca astfel de categorii repetate papa[ga]licește să nu mai facă pretențiunea de-a-l captiva pe-un artist ca Seydelmann și de-a trece totodată de obiecțiuni pline de spirit. Spre întemeierea unei conceperi mai juste ar trebui să contribuie al său[11] și observarea de față.

---

1. *deasupra lui* în momentele *figurează* caracterul *șters* 2. *după* cum am zice în *șters* 3. *după* locotenenților *șters* 4. *deasupra* a stadiului n[ostru], *supraintercalare la care Eminescu a renunțat, rezervîndu-i alt loc în frază* 5. *după* Cu asta stă naturalminte în legătură *șters* 6. *modificat din* din 7. *după* scene o[arecari] *șters* 8. *supraintercalat* 9. *deasupra lui* de *șters* 10. *după* dra[matic] și al [treilea] *succesiv șterse* 11. al său *supraintercalat* 12. *supraintercalat; inițial fraza începea cu* Actorii tragici 13. *modificat din* conformitatea 14. *inițial* în patosul cel unilateral din vechea tragedie franceză, o copi[ozitate]

(schimba) prelucra pe acelea în personalități mari[a]. Și Rachel numai [1] prin puterea germană a adevărului intern ce le-o inspiră eroinelor vechei drame franceze vrăjește în prezent [2] niște forme ce aparțin unei direcțiuni trecute, de vreme ce, din [3] spiritul devenit matur, le insuflă neconștiută elemente cari li asigură o viață-împrospătată[b]. Rachel învie oarecum și figurile tragice a vechiului timp al regilor, prin puterea spiritului revoluționar care-a coprins toate (materiile) elementele de viață și
363 r le (regenerează) transformă încă prin || acest spirit în forme a spiritului prezent, tot așa cum în creațiunile lui Talma pare a fi revibrat [5] puterea gigantică a primei răsturnări, avîntul și patosul primului Imperiu.

Acolo unde putințele amîndoror direcțiunilor acestui stadiu al treilea vin la deplinul lor ecuilibru, acolo ideea reprezintațiunei dramatice e realizată absolut. Daca genialitatea intuițiunei nemijlocite ajunge așa de departe cît și puterea reflexiunei, daca cea din urmă nu e decît opera desfășurărei și urmărirei caracterului pînă în nervii săi cei mai delicați, pe cînd cea dentîi în același timp o traduce mereu în nemijlocirea vieței, astfel încît totul are aparința inspirațiunei și e cu toate astea totodată productul spiritului celui mai precugetat, daca actorul se poate abandona vîrtejului pasiunei fără frică că el îl va duce într-adevăr peste marginele artei și l-ar arunca în brațele naturei, daca el în momentele cele mai zguduitoare, în puntele cardinale a destinului [6] omenesc, în care sufletul amenință de-a zbucni din toate încheieturile sale, daca ne face să privim încă într-o adîncime plină de mister, din care se pot încă dizlănțui grozăvii nouă, atuncea reprezintatorul însuși e poet și ni semnalează un ecuilibru a tuturor puterilor omenești care ne arată (învinse) cucerite întradevăr antitezele cele mai aspre din natura noastră umană. După toate descrierile, efectele lui Garrick, ale acestei [7] inteligențe înrudite cu Shakespeare, și acelea ale marelui Schröder [c] vor fi reprezintat mai deplin această adecuare absolută [10]. Poate că în cest din urmă antitezea dintre nemijlocire și reflexiune a fost mai fundamental și mai adînc împăcată decît în orcine. De-aceea a și fost cercul caracterelor reprezintate de el cel mai întins și mai copios, fiindcă a coprins cu-o egală putere a spiritului polii umorului nedesecabil a lui Falstaff și a (zdrobirei) ruinei tragice a lui Lear.

ORIGINALITATE ȘI MANIERĂ

Artistul acela dramatic pe care natura și activitatea proprie l-a ridicat în stadiul al treilea al artei va fi totdeuna *original* și interesant pentru că el formează totdeuna [11] din intuițiunea proprie în afară. Concepînd și comembrînd un caracter dintr-un punt al vieței, el va avea cuvînt pînă la un grad oarecare. Critica va lua așadar față cu acest
363 v stadiu atitudinea pozitiv înțelegătoare || să recunoască în tot dreptul lor [12] cele date

363 r [a] Astfel zice o mare actriță germană, A. Crelinger, într-o epistolă a ei adresată la ducele de — (v. Dorow, *Memoare și epistole*, IV, p. 208): „Talentul Marsei e de-o natură cu totului franceză, *pe cînd reprezintațiunile lui Talma sînt însuflețite de o simțire pe care-aș voi s-o numesc germană,* simțire care, tocmai din cauza asta, diferă de espresiunea celorlalți actori tragici francezi".

[b] Rachela [4], mare cu deosebire în espresiunea celor demonice și-n teroarea pasiunei și înrudită oarecum cu aceste afecte, și ea a produs asupra naturelor germane o influință puternică, zguduitoare. Afară de mai
363 v multe observări risipite cu mă razim (refer) aci || mai cu seamă pe comunicatele lui Ed. Devrient în epistolele sale din Paris.

[c] Noi ne-am format această opiniune asupra lui Schröder din simplele comunicate asupra acestui mare artist. E impresiunea totală care ne-a rămas din ocuparea cu activitatea sa. Afară de însemnările cele vioaie ce ni le dă Tieck în *Phantasus* și, pe ici pe colea, în *Foile dramaturgice,* noi ne rezimăm încă aicea pe descripțiunea lui Schink în *Contimpuranii* săi, care ne prezintă cu putere mare unele din creațiunile mari ale lui Schröder și afară de asta pe opul copios a lui Meyer asupra vieței lui Schröder. Simțim respectul cel mai necondiționat față cu această activitate a lui Schröder, măreață, dusă de seriozitatea cea mai morală, dirigeată de tot [8] atîta rațiune pe cît [9] și entuziasm. El ne apare ca o figură plastică cu totul mare.

---

1. *după* vrăjește în prezent *șters* 2. ce le-o inspiră eroinelor vechei drame franceze, vrăjește în prezent *supraintercalat* 3. *după* le insuflă neconștiută *șters* 4. *după* și *șters* 5. re- *supraintercalat* 6. *deasupra lui* sorții *șters* 7. *modificat din* acestui 8. *supraintercalat* 9. *inițial* pe cîtă 10. *inițial* mai deplin adecuarea absolută 11. *după* din *șters* 12. *deasupra lui* său *șters*

de acest stadiu. Numai în cazuri rare se vor înșela artiștii mari într-atîta în toată personalitatea lor că se vor sumeți într-un teren ce le-ar contrazice. Critica însă, oarecum corul care plutește asupra tuturor diferitelor moduri de-a concepe și de-a reprezinta, are de dătorie[1] de-a coprinde toate momentele caracterului și de-a indica complectînd[2] cu deosebire aceea ce, în virtutea organizațiunei artistului, n-a putut să ajungă la deplina sa îndreptățire. Așadar compararea între reprezintatorii cei mari trebuie mai nainte de toate să caute a aprofunda și găsi diferitele momente pe cari fiecare din ei le[3]-a așezat în prosceniu și[4] de la cari el a organizat viața toată[a]. Mijloacele naturale și înrudirea spirituală pe care artistul o aduce cu sine nu arareori decid asupra unuia sau a celuilalt mod de reprezintare. Cîți artiști creatorii, atîtea diferite realizări ale caracterului poetic se pot cugeta, cari cu toate astea totuși să fie poetice[5]; căci fiecare pătrunde[6] viața caracterului din puntul său de vedere și-și împacă natura sa cu obiectivitatea personalității poetice. Fiecare[7] artist într-adevăr mare va pune de-aceea fețe oarecari într-o lumină nouă și va descoperi referințele cari au scăpat din vederea altora sau cari la ei nu ajunsese la viață deplină, căci fiecare își formează pe poet după propria sa natură artistică, fără de-a-i diminua întru ceva ținoarea sa substanțială, natură care, fie cît de obiectivă, va reda totuși întregul într-o formă proprie numai ei. Artiștii reprezintatori mari privesc asupra celor mai varii farmece a unei naturi frumoase din diferite punte de înălțime; numai modul cu care i se (oglindează) reflectă fantaziei[8] lor munte și vale, rîu și codru într-un întreg, acela diferă. Naturile poetice de artist trimit astfel și aicea razele cele mai varii, cari însă toate se adună și se condensă într-un soare universal de poezie.

Decizamente însă avem de-a distinge *maniera* de această originalitate adevărată, pe care noi o bazăm[9] pe modul cel[10] propriu în care obiectivitatea caracterului poetic prinde în el coloare și formă. Maniera din contra e modul de espresiune a unui reprezintator în parte, însă un mod *numai*[11] *individual* și nepus în consonanță cu pretensiunile artei și a obiectivității caracterului. | | Maniera e așadar într-adevăr 364 r
o proprietate a individului, însă fără de-a fi pătrunsă și satură de adevăr și de obiectivitate. De-aceea ea se și tîrîie ca o *particularitate* (Besonderheit) a artistului prin toate reprezintațiunile sale și e oarecum punctul cel vîrtos care n-a putut fi înmuiat și făcut fluid de către viața organică. Cît de varie e espresiunea manierei, și în faptă e nemărginită, totuși ființa ei rămîne felul de reprezintare individual, care nu s-a topit în concepțiunea și reprezintarea caracterului, prin urmare n-a fost cucerit de ea. În manieră așadar totdeuna personalitatea se face observabilă pe contul caracterului ce e a se reprezinta și ne prezintă[12] întotdeuna contradicțiunea amîndor părților. Cine concepe și esecută un caracter cu originalitate ni dă un întreg în sine individualizat[13], care poartă în el însuși legea vieței sale și care poate fi înțeles numai din el însuși. Critica are așadar a se transpune înainte de toate în cercul acestei reprezintațiuni și de-a concepe de la ea-ncolo adevărul intern[14] și dreptul acestuia. În manieră însă actorul iese de după tabloul care ar trebui să-l acopere cu desăvîrșire și ni răpește iluziunea artistică, pentru că noi ne simțim provocați de-a face deosebire[15] între reprezintator și ceea ce reprezinta el, deosebire[16] care tocmai ar trebui să ne facă s-o uităm. Zace în însuși conceptul manierei că ea e un gen de espresiune primită de reprezintator, făcută de el însuși, nu ceva impus de natură. Esprimarea nefrumoasă[17] a unor sunete oarecare, condiționată de organ, dar de-aceea jenantă[18], care nu s-a putut învinge cu totul de către artist, asta nu e manieră, pentru că e un

[a] Cele trei trepte (scăriri) ale criticei dezvoltate de noi în *Trac[ta]tele asupra filozofiei artei* (I, p. 58–72) 363 v
ca necesarii și ca rezultînde din diferința obiectului află deplina lor aplicare și pe *acest* teren al nostru. Vis-à-vis [de] artiștii mari, creatorii, critica trebuie să fie și aci înainte [de] toate recunoscătoare și pricepută. În fața operei de arte veritabile critica apare ca cunoștința rectificătoare a creațiunei unui geniu. Ea dovedește rațiunea imanentă ei.

---

1. *inițial* are dătoria 2. *supraintercalat* 3. *după* în [prosceniu] *șters* 4. *supraintercalat* 5. *inițial* Cîți artiști creatori atîtea realizări diferite și cu toate astea totuși poetice ale caracterului poetic se [pot cugeta] 6. *modificat din* pătrundere 7. *după* De-ace[ea] *șters* 8. *inițial* în care oglindează fantazia *apoi* li se reflectă 9. *după* așezăm *șters* 10. *supraintercalat* 11. *supraintercalat* 12. *după* arată *șters* 13. *inițial* un întreg deosebit în sine 14. *supraintercalat* 15. *deasupra lui* distingere *șters* 16. *după* distincțiune care *șters* 17. *supraintercalat* 18. *după* genătoare *șters*

defect cu totul natural, nu născut din libertate. Din contra, modul devenit solid şi care revine, mod în cari escelează în recitaţiune şi în mişcările corpului oarecari forme individuale, pe acela-l indicăm [1] noi ca pe maniera reprezintatorului. Pentru că e un mod de espresiune stereotip, de aceea şi turbură întotdeuna curăţenia unui caracter şi se prezintă ca o trăsură desfigurantă în întregul tabloului. O manieră în sine cît de ne-nsemnată poate să-l lipsească pe reprezintator de-ntreg triumful jocului său, şi
364 v asta mai ales în momente în cari sufletul e cufundat într-o singură || simţire şi nemărginit de iritabil contra a orce atingere, căci ne smulge afară din tonul cel tragic; pentru că fiece manieră e o disonanţă nedisolută. Nu poate aşadar cineva să facă unui artist un serviciu mai mare decît de-a-i consilia [2] necontenit învingerea manierei, pentru că ea-i întotdeuna un obstacol absolut la un efect deplin şi curat şi pentru că e inamica cea mai mare a unui întreg organic. Critica trebuie iar să şi-o facă de dătorie de-a afla şi-a stători, atît în orce caz concret cît şi la fiece reprezintator, limitele manierei şi acelea ale originalităţii.

Cercul manierei e foarte larg. O cultură artistică care urmăreşte cu seriozitate[3] ţinta supremă [î]şi va propune de problemă principală de-a îngusta din [4] ce în ce mai mult acest cerc. Cu cît se neglige mai mult lupta contra manierei cu-atîta ea prinde rădăcini mai afunde. Dacă încă ea s-a născut din silinţa de-a produce un efect oarecare şi dacă aceasta a succes la o masă care primeşte şi favoriză cu uşorătate tot ceea[5] ce-i surprinzător şi frapant, mai ales cînd mai sînt [6] şi susţinute de mijloace fericite, atunci pericolul cel mare [7] e aci cumcă maniera se va-ntreţese ca o stricăciune incurabilă prin toată viaţa artistică a reprezintatorului. Pînă şi naturi de artist însemnate şi superb dispuse nutresc adesea în manieră un vierme pe care-l iau cu ele-n mormînt. Putem s-o zicem că asta a fost cauza absolută care l-a oprit pe Esslair de-a deveni un actor tragic de prima ordine, cumcă a fost dominat de o manieră ce era (calculată) precugetată anume pe efect, carea apoi ne [8] arunca afară din orce iluziune prin căderea deodată din dispoziţiunea tragică într-o bunomie... (spiessbürgerliche Hausväterlichkeit), prin o rătăcire spontanee din cel mai zguduitor patos tragic în proză goală şi rece, trecere care sfărîma [iluziile] de natura cea mai grandioasă. Acest artist, unde nu gonea [9] asemenea contraste, d.e. în drama de familie, acolo crea nu arareori unitate complectă, care ni descoperea tabloul pe cît de original pe-atîta de adevărat unui caracter omenesc[a].

Cum esis ă un stil care nu e purtat de puterea obiectului şi de patosul ideei, ||
365 r care şi-a ţesut o haină artificioasă pentru un coprins esterior lui, tot aşa esistă şi o manieră de reprezintaţiune care corespunde unui [11] asemenea gen de stil. Forma pe care scriitorul şi-o compune din elemente a espresiunei cari sînt înrudite cu el şi care-i convin aşadar cu deosebire, elemente pe cari apoi le prelucră [12] cu mai mult sau mai puţin noroc într-o haină proprie, această formă îşi are în artea reprezintativă un [13] analogon al său în *manieră*, care, bazîndu-se pe un naturel fericit, se pereneează în modul de-a reprezinta a actorilor mari şi confecţionează din ei un amalgam. Şi aceasta aparţine aşadar esenţialmente categoriei *manierei*, pentru c-o găsim pretu-

364 v [a] De-aceea Esslair nu ne putea satisface neciodată cu desăvîrşire în caractere tragice. Maniera ieşea tocmai în momentele cele mai zguduitoare ca o disonanţă zgîrietoare cari atingea adînc sufletul iritabil. Aducem aminte de Lear al său, de Theseu, de Wallenstein. Din contra, în o seamă de figuri burgeze el ne da un întreg într-adevăr complect. Ce nobil şi adevărat [10] ni apărea el în silvicultorul din *Vînătorii* şi-n consiliarul Dallner. Nu ai fi putut crede, privind reprezintaţiunile acestea, cumcă acelaşi om era dominat în tragedie de-un astfel de demon al manierei. Din început Esslair surprinsese lumea prin căderea neprevăzută în recitaţiune, şi mulţimea a luat această mirare în care era transpusă drept o minune a artei căreia-i urmau nemijlocit esploziuni de aplauze. Prin asta maniera a prins rădăcini în Esslair şi a crescut spre paguba cea mai nenorocită. În orce caz originea manierei lui Esslair a fost o concesiune neartistică în favoarea mulţimei; mai tîrziu poate c-o fi pierdut el însuşi conştiinţa asupra acestui obiect. Descrierea ce ne-o face Tieck despre consiliarul Dallner a lui Esslair ne re-mprospătează şi mai bine reprezintarea lui plină de măiestrie. *Foi dramaturgice*, II, p. 87–90.

---

1. *iniţial* acela-l însemnăm 2. *iniţial* de-a-l consilia 3. *supraintercalat* 4. *după* cît se poate *şters* 5. *supraintercalat* 6. *modificat din* e 7. *după* mai *şters* 8. *după* prin *şters* 9. *deasupra lui* căuta să *şters* 10. *modificat din* de-adevărat 11. *după* acestui stil *şters* 12. *după* elaborează *şters şi urmat de* într-o *şters* 13. *supraintercalat*

tindene unde o formă nu a răsărit organice dintr-o intuițiune. Forma și chipul de-a reprezinta, cari în artiștii cei mari se prezintă numai[1] ca o frîngere deosebită a razelor spiritului lor poetic, capătă în aciia cari le împrumută de la aceștia numai caracterul unei haine imperiale împrumutate, sub care însă nu arareori poți vedea vălul cel sărac[a]. În situațiunile acelea cari cheamă ca cu o vrajă sufletul cel mai intern din abisul lor se va [evidenția] cu deosebire într-o coloare grelă neputința reprezintatorului de-a se familiariza cu o speție de espresiune care nu e proprietatea sa. Această manieră o vedem foarte mult întinsă în artea reprezintatoare. Ea e cu atît mai naturală cu cît talente mari invită prin efectele lor cele puternice la aceea de-a-și însuși feliul (modul) lor de reprezintare. Fiindcă însă maniera, după însăși ființa ei, nu poate imita decît cele esterioare și fiindcă ea-și împrumută pentru sine ceea ce la reprezintatorii cei mari nu e decît forma necesarie, ea însă din formă numai își constituie[8] însăși *ființa* sa, de-aceea toate modurile individuale[9] de-a concepe și de-a se esprima, cari ni se prezintă la actorii cei mari ca inspirațiuni și erupțiuni ai geniului său, se vor răstoarce în imitatori numai într-o simplă manieră, care ne alungă de pe terenul poetic. Trăsura de durere care face din o actriță mare o copie a Niobei, pentru că vine din sufletul cel mai adînc și se așază asupra feței mișcate ca un nour întunecos, într-o imitătoare [se preface][10] || într-o ruină ce plînge silit și care mai atinge caricatura. 365 r Și totuși trebuie să mărturim că, în lipsă de puteri creatorii, e cu mult mai bine de preferat daca se reproduc chiar cu o manieră oarecare creațiunile reprezintatorilor însemnați decît daca un naturel neputincios și brut se-ncrede-n[11] sine însuși și-și închipuiește de-a putea trece de fructe ale geniului izbucnirile năuntrului său nelămurit și nearmonic. Nu[12] e nimica mai cumplit decît de-a vedea parodiate de către nemijlocirea brută tot ce-i mai nalt, minunile spiritului uman.

Cu dezvoltarea celor trei stadii ale artei dramatice, stadii cari rezultă din conceptul artei însuși, noi am adus la capăt cu partea generală[13], care coprinde în sine principiile abstracte și cestiunile de viață ale artei noastre. Ceea ce-i general nu este viu însă decît în desfășurarea sa. De-aceea partea întîia condiționează și-o a doua parte, care să se coboare pînă-n particularitățile și minuțiozitățile artei noastre și care s-o urmărească pe ea pînă-n elementele sale. Comembrarea acestei părți spețiale rezultă din însuși conceptul artei noastre. Pentru că ea are de problemă a sa reprezintarea poeziei dramatice, va să zică realizarea caracterelor umane în mersul lor (însemnat) indicat de către poezie, fiindcă[14] ea însă rezolvă această temă a ei prin materialul personalității individuale, de-aceea partea specială are a reproduce[15] momentele personalității în raport cu artea noastră, va să zică are a efectua ridicarea conștiută a acestor momente dintr-o esistență[16] numai naturală la esistența artistică. Organele prin mijlocul cărora formează actorul sînt : *tonul* și *gestul*. E dar tezea celor două părți prime de-a urmări organice formarea lor prin toate treptele, începînd de la elementele cele mai simple pînă la manifestațiunile cele mai curate a stărilor sufletului. || Ele sînt columnele ce susțin întregul edificiu al artei. 366 r Adevărul lor însă ele[-l] au numai ca momente a unei unități mai nalte, la cari se ridică și care abia ni descopere ținta absolută a artei noastre. Acest rezultat este reprezintarea

[a] Cele zise mai sus au valoare pentru orce arte în genere. Ceea ce la artistul esersător de geniu e un product a celei mai profunde proprietăți spirituale a lui, aceea la un imitator al său[2] nu apare decît ca ceva cu totului estern și cazual. Amintim aicea pe Paganini și pe aciia cari, nu[3] fără dibăcie și noroc adesea, reușise de-a-și însuși unele din particularitățile minunatei sale esecuțiuni. Auditorului priceput[4] totuși i s-arată-ndată deferința cea mare, cumcă întreagă[5] tecnica ce punea în mirare cu care Paganini domina instrumentul său și-l ridica la o potență mai naltă, erau totodată moduri de espresiune a întregului său intern, pe cînd la urmașii lui nu erau decît greutăți învinse, fără însă de-a esprima vun[6] caracter. *Humorul tragic* al lui Paganini se manifesta în toate întorsăturile carile în alții nu erau decît efectul[7] unor desterități în arte, la auzul cărora nu ieșim neciodată afară din recunoașterea tecnicei. O viață internă nu se manifestă în ele ca la Paganini. 365 r

---

1. *după* se prez[intă] *șters* 2. *după* lui *șters* 3. *după* adeseori *șters* 4. *după* cu înțele[gere] *șters* 5. *după* o *șters* 6. *modificat din* vreun 7. *modificat din* efectele 8. *după* for[mează] *șters* 9. *supraintercalat* 10. *originalul german are* tritt... auf *(auftreten)* 11. *deasupra lui* bază *șters* 12. *după* E *șters* 13. *inițial* noi am adus la încheiere partea aceea 14. *după* și *șters* 15. re- *supraintercalat cu creion negru* 16. *inițial* ridicarea lor dintr-o esistență numai naturală; *o parte dintre intervenții sînt făcute cu creion negru*

caracterelor, care condiționează așadar pe-al treilea despărțămînt a părții spețiale. Fără această piatră ce încheie ele nu sînt decît pregătiri fără scop și țintă, ambitele unui templu fără sanctuar. Reprezintarea caracterelor e oarecum statua zeului, la al cărui cult nu poți ajunge decît prin ambitele tonului și ale gestului. Fără privirea ei cultului îi lipsește ultima veghеare, și artei noastre (sînțirea) sancțiunea supremă. Partea specială se împarte așadar în aceste trei despărțăminte necesarii : 1) *Cultura tonului pînă la virtuozitatea artistică a declamațiunei orale.* 2) *Cultura corpului spre a face din el un organ al sufletului și dezvoltarea lui pînă la aptitudinea realizărei artistice a stărilor sufletului, adică elocința corporală (fizică)*, în fine 3) *Reprezintarea caracterelor, în care se pătrund reciproc într-o frumoasă viață organică recitațiunea și cu elocința fizică.* Dezvoltarea acestui al treilea stadiu, rezultatul celor două momente unilaterale dintîi, ni arată artea dramatică în adevărul și frumusețea ei, în care amîndouă vin la drepturile lor absolute și la împăcarea lor deplină. Conceptul reprezintațiunei dramatice cîștigă așadar în ea realitatea sa deplină, și opera poetică cea [1] mai pătrunzătoare și mai naltă sensibilizare a sa.

367 r

PARTEA SPEȚIALĂ
(PARTEA APLICATĂ)

368 r

DIVIDEREA PĂRȚII SPEȚIALE

Fiindcă reprezintațiunea dramatică are de mediu al realizărei sale vorba și mișcarea trupească, de-aceea, cum am mai însemnat deja, cu aceste două ni-s date și elementele amîndouă ale părții spețiale cari cuprind în sine[2] totodată tehnica toată a artei noastre. Așadar o dezvoltare științifică [n] va avea [3] să (producă) conceptualminte (begriffsmässig) întreaga organizațiune a artei, și adică așa încît progresiunea să se arate întotdeuna ca o treaptă mai bogată de activitate artistică; dintre cari trepte însă individului [4] să nu i se poată trece cu vederea neci una. Cît de organice însă ar și progresa dezvoltarea, totuși ea nu poate, la descrierea elementelor deosebite [5], să nu (anticipeze) să presupună ca cunoscute din lucruri ce după regulă sînt să (urmeze) fie următoare. Asta provine de-acolo pentru că-n realitatea artei reprezintative momentele acestea toate sînt deodată în putere și nu vin la aparițiune unul [6] după altul. Știința dezvălește numai necesitatea internă a întregei arhitectonice a artei, fără ca artistul reprezintator să trebuiască de-aceea să le țină aceste momente[7] despărțite unul de altul în timp. Ceea ce conceptual se petrece într-un dupăolaltă și ca o înălțare și curățire a elementelor numai naturale la o formă artistică, aceea în esersare însăși [8] necesarminte vine a fi un ce sincronistic (cade într-una, una-ntr-alta se confundă) căci fiecare din elemente presupune îndeastfel [9] pe cellalt, încît întregul artei noastre ni se prezintă ca un cerc de legi [10] în sine definit (in sich abgeschlossen), dintre [11] cari cea dentîi lege e iarăși purtată de toate celelalte [12], pe cînd ea însăși, în parte luată, ajută a le purta pe celelalte. Pe o treaptă oarecare [13] stînd, dezvoltarea noastră va trebui așadar să atingă adeseori elemente cari nu-și găsesc deplina lor rezolvare (Erledigung) decît pe o treaptă mai naltă ca ceea pe care stăm. Cum d.e. în dezvoltarea individului memoria e cultivată în același timp cu simțirea, cu atențiunea, cu intuițiunea și cu închipuința, fără ca unul din aceste
368 v momente să se prezinte în realitate izolat de celelalte ; cu || toate că știința indică [14]

[n] *Ce va să zică dezvoltarea științifică?*

---

1. *după* sensibilizarea sa *șters* 2. în sine *supraintercalat* 3. *deasupra lui* trebui *șters* 4. *supraintercalat* 5. la descrierea elementelor deosebite *supraintercalat* 6. *modificat din* una 7. aceste momente *supraintercalat* 8. *inițial* esercițiu[l] însuși 9. *supraintercalat* 10. de legi *supraintercalat* 11. *după* de legi *șters* 12. *pe margine sînt scrise* compliment, complinește, îndeplinește 13. *supraintercalat* 14. *după* îi *șters*

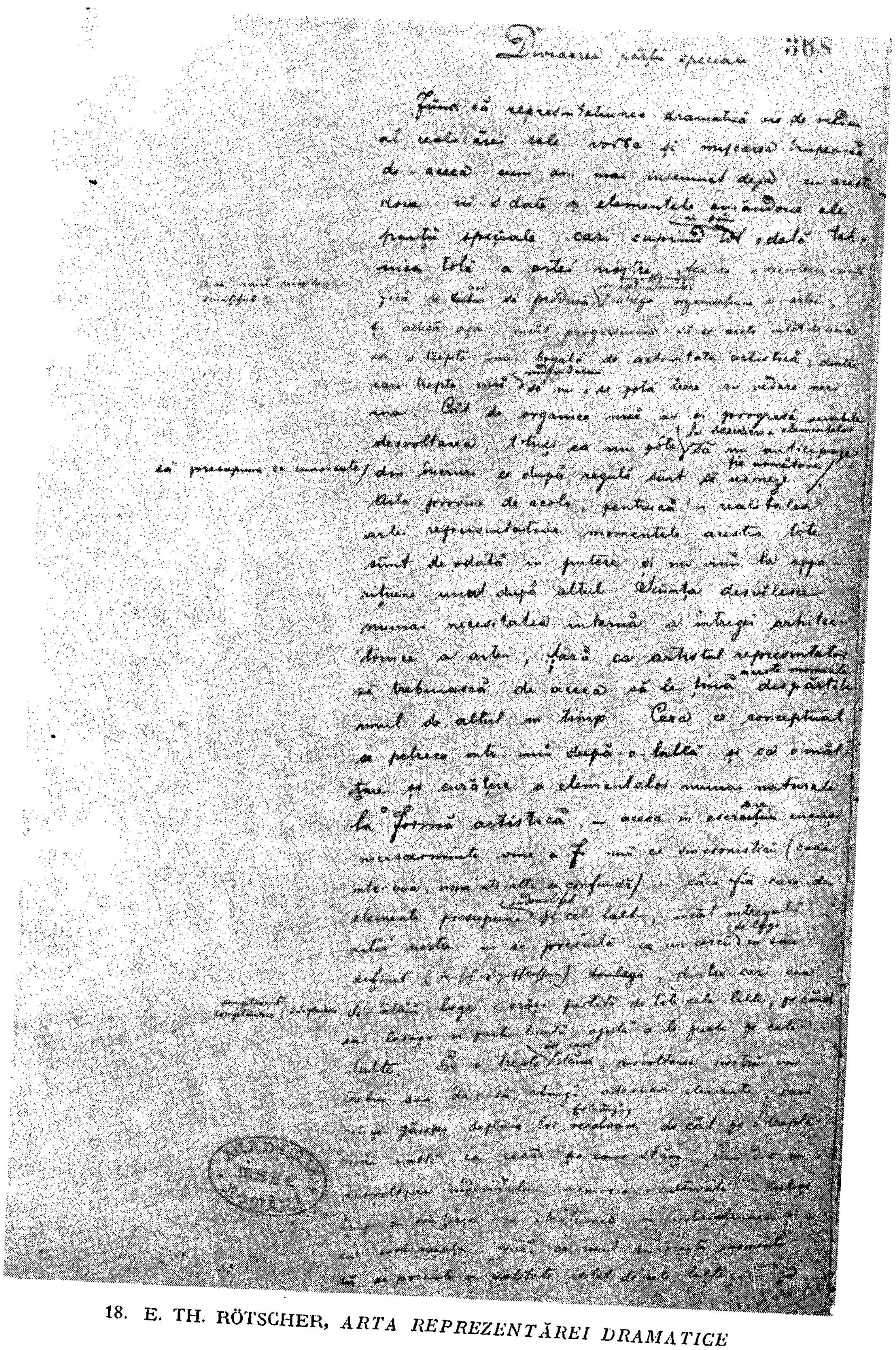

18. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 368r 34 cm × 20 cm

locul ce are de-a-l ocupa memoria în sistema spiritului uman după tractatul asupra numitelor momente, pentru că ea le supozează în virtutea conceptului [n1], tocmai așa e împregiurarea cu artea noastră și în [2] fond cu orce materie *spiritual-concretă* [n2]. De căpetenie lucru e acela de-a avea o conștiință asupra acestei deosebiri. Daca în partea noastră întîia vom dezvolta încîtva tempoul declamațiunei în formele lui cele varii, n-o vom putea face aceasta intuitiv și fructifer decît presupunînd în acelaș timp și reprezintarea de caracter pînă la un grad oarecare și pricepînd din tonul fundamental a unor speții de drame și caractere principiul tempoului. Tot o așa relațiune are și gestul [3] (Gebärde) ce zugrăvește, a cărui [4] lege nu se poate înțelege daca nu anticipăm diferite stări ale sufletului și nu [le] (atragem) întrebuințăm spre lămurire. În dezvoltare însuși cine știe daca poate fi *un* moment care să poată fi priceput complect fără de-a avea nevoie [5] într-un înțeles oarecare de anticiparea unei trepte mai nalte. Căci și aci, ca în orce dezvoltare științifică, treapta mai naltă e adevărul și întemeiarea proprie a celei de mai nainte.

[n1] *adică aceste momente nu esistă, însă știința le presupune, cum presupune fizica puteri, atome, molecule pentru ca d-a-și esplica fenomene a căror cauze zac dincolo de marginele empiriei (Lindner,* Psychologie) [1]. *(Toate sînt adică una — sufletul — numai rațiunea, spre-a-și esplica legile, o desparte în diferite momente).*

[n2] *was ist spiritual-abstract?*

După această privire precursorie să trecem la membrarea (Gliederung) momentului celui dentîi. Materialul vorbirei este sunetul. În arte însă materialul nu trebuie lăsat în starea (Beschaffenheit) lui naturală (primitivă), ci trebuie spiritualizat (begeistigt). Materialul [6] așadar trebuie făcut capabil ca într-un mod adecuat să primească în sine și să răsfrîngă [7] din sine ținoarea spirituală. Cea întîi cerință este așadar cultivarea tonului articulat, astfel încît acesta să fie în stare de-a esprima toate mișcările năuntrului. (Cultivarea) Educațiunea tonului articulat va fi ajuns însă perfecțiunea ei cea mai mare cînd tonul tot va părea ca (transtrecut) transpărut de (ținoarea) coprinsul (fondul) spirituală pe care-o esprimă [8], așadar cînd tot ce e inorganic în el e secretat [9] și învins. Ținta absolută al acestui moment întîilea al spiritualizărei [n3] (spiritizărei, Begeistigung) este așadar de-a transforma [10] *corpul sunetului într-un adevărat învăliș* [11] *al sufletului*, astfel încît neci o parte a corpului să nu se poată susține pentru sine (egoistice), ci materialul tonului să *** din toate puntele un intern. Pentru că-n sine luat esistă o adîncă înrudire internă între spiritul producător și între tonul articulat, de-aceea cultura artistică are de datoria ei de-a realiza
369 r această înrudire și de-a [o] manifesta. Primul despărțămînt [12] are așa||dar de a dezvolta cultura tonului și spiritualizarea sunetului ca material al artei.

[n3] *Momentele spiritualizărei. I°. Va să zică sunetul are corp (care poate fi urît sau frumos) (timbrul? sufletul acestui corp e espresiunea doar?)*

După ce tonul a fost pus în drepturile sale, adică după ce a fost făcut capabil de-a fi o copie (Abbild) a spiritului, vine și cealaltă cerință, mai adîncă, aceea de-a revela conținutul ce-l poartă (duce) tonul în sine, însă în sensul în care a fost cugetat acel conținut (Inhalt). Asta însă e cu putință numai prin aceea că tonul ia coloarea spirituală prin care coprinsul celor grăite [13] ajunge la urechea auzitorului cu sensul său cel adevărat, spre a fi primit și simțit ca atare. Numai spiritul simțitor și conștiut totodată poate să rezolve această problemă. Daca așadar în secțiunea întîia a venit la dezvoltarea sa momentul sunetului, și acesta ca vas al unei ținori artistice, secțiunea a doua are de-a înțelege în toată însemnătatea sa [14] *accentul* în (coprinderea) dimensiunea cea mai largă, ca pe un concîntec [15] (Zugesang) complimentar a spiritului la vorbă, prin care abia devine [16] vorba o creatură a spiritului. Aceasta condiționează momentul al doilea a părții noastre dentîi. În *acest* moment *accentul* vine la dreptul său. *Accentul* însă nu se mărginește la înțelesul cel logic [17] [al] coprinsului împărtășit

---

1. *este, după toate probabilitățile, o referire la* Gustav Adolph Lindner, *Lehrbuch der empirischen Psychologie nach genetischer Methode*, 1858 2. *după* de [fapt] *șters* 3. *după* grima *șters* 4. *în ms.* cărei, *acordat cu* grima 5. *supraintercalat* 6. *după* Sunetul a[șadar] *șters* 7. *inițial* capabil de-a primi în sine și de-a răsfrînge 8. *acordurile se fac, rezidual, cu* ținoarea 9. *după* se (esilă) secretează și se *șters* 10. trans- *supraintercalat* 11. *inițial* într-o adevărată *apoi* într-un adevărat văl a [sufletului] 12. *inițial* Prima despărțire 13. *după* vorbite *șters* 14. în toată însemnătatea sa *deasupra lui* și esplica *șters* 15. *după* ison *șters și deasupra lui* acîntec *lăsat neșters* 16. *după* vorba *șters* 17. cel logic *supraintercalat*

auditorului prin rațiune ; aceasta-i numai aparența[1] lui cea dentîi. În privință artistică accentul are mai mult dătoria nu numai de-a ne trăda simțului intern pur și simplu[2] înțelesul logic al coprinsului, ci el are încă de-a ne *sensibiliza* intuițiunea[3] aceea pe care neapărat o naște-n noi coprinsul[4]. Transferînd prin ton asupra auditorului sufletul[5] dinlăuntru al celor grăite și întrupînd oarecum tonul, el e *accentul simbolic*. Abia acest accent aparține artei, și dezvoltarea precum și întrebuințarea sa e una din prodatele cele mai esențiale pentru artistul reprezintător. Dominarea liberă asupra lui produce efectele cele mai mari, pentru că aicea artistul se arată inițiat în secretul cel mai adînc a toată artea, acela de a ști crea totdeuna spiritului corpul diafan ce i se cuvine și de a aduce pretutindene materia la semnificare.

Toate cele vorbite și auzite cad însă în timp și se prezintă ca o mișcare timporală. Însă auzind numai această mișcare, fără ca să ni se prezinte în ea o lege mai înaltă, noi am fi re-mpinși de pe terenul artei pe acela al naturei. Această mișcare va trebui așadar să ni se manifeste[6] ca însuflețită de spiritul artistic și ca influințînd astfel. Auzitorul e[7] cu-acest mod transpus în vibrațiunea aceea || care e analogă cu 369 v însemnătatea coprinsului. Ton și accent cîștigă așadar abia atuncea adevărata lor influință și însemnătatea lor cea mai naltă cînd prin ele pătrunde pînă la simțul nostru intern un întreg poetic într-un fel de ton și tact ce corăspund anume acestui întreg. Aceasta ni dă iar al treilea moment : acela al *mișcărei ritmice* și al *tempoului*.

Cîteșitrele momentele crează-n linie ascendentă corpul coprinsului spiritual, care pătrunde la simțul intern prin mediul auzului. Prin această creare momentele sînt purtătoare ale artei, căci fiecare element artistic lucră[8] ca unitate ne-ntreruptă și pătrundere de suflet și corp, de (idee) concept și imagine. Întreg secretul declamațiunei artistice se-ntemeiază[9] de aceea[10] pe (putința) puterea (facultatea) nu doar[11] de-a pronunța coprinsul spiritual ca un *ce abstract*, ci de-a-i putea da corp corespunzător și însuflețit de spiritul poetic. Acea declamațiune corespunde așadar poeziei, în cît ea e manifestare a spiritul[ui] în forma idealei sensibilități a cuvîntului, acea declamațiune-i corespunde care-o sensibiliză și auzitorului această coeziune internă și această pătrundere reciprocă. *Tonul artistice cultivat* lasă a transpărea înrudirea internă a spiritului cu materia sa, sunetul articulat, el ni dă corpul cel arhitectonice-frumos[12]. *Tonul cultivat artistice altoiește sufletul cuvenit* în coprinsul întrupat prin sunet ; prin el se arată unitatea ideală dintre fond și formă în *espresiunea tonului*. Adică abia prin mijlocul lui transpare și domină sufletul asupra corpului celui frumos a sunetului. *Undulațiunea ritmică* ridică în fine intuițiunea (Anschau) poetică adusă la simțul intern prin accent, o ridică în imperiul mișcărei spirituale, de unde sună la ureche ca un întreg artistic și, ca un asemenea, se alătură (schmiegt) simțului spiritual. Căci prin mediul ritmului artistic pătrunde (coprinsul) fondul spiritual în[13] simțul nostru ca o operă de arte ce se dezvoltă organice dinainte-ne, nestînd neci [o] ondolațiune izolată și din întîmplare, ci fiecare din ele condiționînd pe cele următoare și provocîndu-le din necesitate în auzitori. Momentul ritmului și a tempoului, în cel[14] mai întins înțeles al lui, apare ca *sufletul* poetic în *mișcarea* lui ce se dezbate din materie[n]. În aceste trei momente se închide (mărginește) secțiunea întîia, care are de problem cultura artistică a vorbei (graiului) și conține totodată toate elementele unei tehnice adevărate a acestui teren. Aceste legi a declamațiunei artistice cîștigă deplina lor realizare naturalminte abia în deosebitele speții ale poeziei, a cărei culme, poezia dramatică, și pretinde pătrunderea cea mai vie și (întrebuințarea) aplicarea cea mai creatorie a cîtortrele momentele.

[n] *ritm și tempo: sufletul ce se mișcă a materiei (corpului) sunetului*

---

1. *inițial* apariția 2. *inițial* pur și simplu simțului intern; *modificarea topicii s-a făcut prin cifre* 3. *după* ac[ea] *șters* 4. *inițial* pe care-o naște-n noi neapărat coprinsul; *modificarea topicii s-a făcut prin cifre* 5. *după* cele d[inlăuntru] *șters* 6. *după* prezinte *șters* 7. *deasupra lui* e așadar *șters* 8. *după* influințează *șters* 9. *deasupra lui* bazează *șters* 10. de aceea *repetat în ms.* 11. *supraintercalat* 12. *această frază, tradusă ulterior (fusese omisă) este scrisă pe marginea din dreapta a filei și introdusă la locul ei printr-o trimitere grafică* 13. *deasupra lui* la *șters* 14. *după* înțel[esul] *șters*

370 r Artea reprezintațiunei dramatice însă silește, în || conformitate cu natura ei, *la apărere sensibilă*, la *incorporare a intuițiunei poetice*. Încolo de *elementul ideal* al vorbei ea îndegetează și la *elementul real*, acela al *sensibilizărei* prin mijlocul *gestului*. De-aceea, dacă prima noastră secțiune a avut a face cu arhitectonica declamațiunei artistice, secțiunea noastră a doua însă va avea a face cu legile artistice ale *gestului*, așadar cu *elocuțiunea corporală*. Abia cu partea asta noi călcăm pe terenul propriu, original[1], particular (minunat) al reprezintațiunei dramatice. În trecerea de la momentul întîi, al vorbei, la momentul al doilea, acela al gestului, se prezintă de-aceea procesul[2] necesar din ideal în arătarea sensibilă. Această trecere[3] ni se prezintă înainte de toate ca o *rumpere* (Abfall) de la elementul spiritual al vorbei (graiului); căci gestul sensibil, ținut[4] (pus) alături cu cuvîntul înțeles și vorbit de către spirit, se arată a fi subordinat, pentru că spiritul nu se manifestă aicea în elementul lui cel mai propriu, în cuvînt, ci într-un element mai esterior față cu spiritul. De-aceea[5] gestul și premerge espresiunei prin vorbire, el fiind o espresiune mai înrudită cu natura. Această rumpere părută din imperiul spiritual al cuvîntului în imperiul sensibil al gestului e pentru noi totodată și un *progres*. Și de ce? Pentru că e prima treaptă a realizărei artei dramatice, arte care lucrează-ntr-acolo ca să *întrupeze caracterul poetic;* tot așa precum natura, fiind prima formă a manifestării lui Dumnezeu, e și ea-nspre partea asta[6] un progres tocmai pentru că e prima *realizare și întrupare a spiritului absolut*, un progres de la ideea logică mișcătoare abia în *elementul* cugetărei. Tocmai așa însă cum se naște din[7] prima manifestare-a lui Dumnezeu, din natură, spiritul uman, ca o a doua, mai naltă, manifestare a lui Dumnezeu, care spirit apoi se unește cu spiritul logic prin idee, care-n el se dezvoltă și lucrează cu conștiință; tocmai așa se ridică și[8] pe terenul nostru, după aceeași lege, gestul corporal la cuvîntul conștiut de sine și se unește apoi cu graiul, ca cu manifestarea cea mai ideală, am putea zice ca cu gestul cel mai nesensibil al spiritului[n], spre a aduce la (claritate sensibilă) lumina zilei laboratoriul cel intern al sufletului, lumea dinăuntru în fluxul și refluxul ei, și asta prin o perpetuă și reciprocă apucare una-ntr-alta a amîndor[9] momentelor. Daca așadar secțiunea întiia a avut a face numai cu elementele elocuțiunei corporale, prin care artistul reprezintator ia în proprietate[10] corpul ca pe *laturea naturală a spiritului* și face din el o unealtă pentru reprezintarea stărilor sufletului: e problem al secțiunea a doua de-a lăsa să se nască 370 v aceste || stări (situațiuni) sufletești dinaintea noastră în dezvoltare organică (dezvoltare individuală)[11] și de-a considera reprezintarea acestor stări în legătură cu[12] elementul spiritual al graiului în perpetuă pătrundere reciprocă a amîndor părților. Fructul copt al acestei pătrunderi este *reprezintarea ideală a caracterelor*, *personalitatea nobilă* care se dezvălește înaintea noastră în deplinul ei adevăr și-n deplina ei frumusețe. Reprezintarea de caractere (Caracterizare) se dizmembră iar, după ființa ei, în trei momente: Cel dentîi pricepe-n sine arătarea esterioară, caracteristică a personalității, moment pe care-l vom numi c-o espresiune generală: *Masca caracterului*. Momentul al doilea ni dă o manifestare mai adîncă a personalității în *atitudinea (ținuta) ei corporală* și-nainte de toate în *tonul ei fundamental* (Grundton), în care se deschide deja dinainte-ne elementul etic, preste tot (internitatea) intimitatea caracterului. Momentul al treilea e *esecuțiunea artistică a caracterului*.

[n] *graiul gest nesensibil al spiritului*

Desfășurarea fiecărui caracter în parte e însă condiționat[ă] de apucarea una-ntr-altă a celorlalte tipuri ale dramei, căci fiecare individualitate se dezvoaltă deodată însă și mijlocit cu celelalte personalități. Ținta reprezintațiunei dramatice e așadar de-a lăsa să se urzească dinainte-ne un întreg pătruns de spiritul poetic, în care întreg fiecare tip în parte să ocupe tocmai același [loc] care i se cuvine după intențiunile poetului și după ideea operei de arte. *Totalitatea artistică*, în care fiece reprezintator în parte se simte și se coordinează ca membru al unui întreg, e așadar ținta cea mai naltă a toată reprezintațiunea dramatică și formează naturala piatră de-nche-

1. *după* și *șters* 2. *inițial* progresul 3. *supraintercalat* 4. *deasupra lui* luat *șters* 5. *după* Gestul *șters* 6. -n spre partea asta *supraintercalat* 7. *după* din natură, *șters* 8. *după* după aceeași lege *șters* 9. *modificat din* amîndoror 10. ia în proprietate *deasupra lui* își apropriază *șters* 11. *paranteza este scrisă pe margine* 12. *după* perpetua *șters*

iere a tractatului nostru. Această deducțiune justifică pozițiunea [1] necesarie ce-o coprind toate momentele în partea specială [2], și li se va impune în adevăr viu tuturor acelora cari-s familiarizați cu legea mișcărei filozofice. Imană în natura lucrului cumcă celui laic [î]i rămîn [3] ascunse multe arcuri și multe aspirări prin care e susținut și mărginit în sine edificiul nostru.

CULTURA TONULUI (A VOCEI)

1. PRONUNȚIA FĂRĂ DIALECT ȘI FĂRĂ VICIU

Limba este materialul cu care se servește actorul la sensibilizarea coprinsului (fondului) poetic. Acest material trebuie așadar făcut capabil de-a reda intuițiunea unei lumi ideale. Așadar organul are a fi curățit pentru espresiunea adevărului și a frumuseței. Cerința întîia e așadar aceea ca organul vorbitorului [4] să posedeze dezvoltate elementele [5] curate ale limbei, cu || înlăturarea a orce conjecture jenante. 371 r Înlăturarea și învingerea a orce element care stingherește tonul articulat întru a deveni un vas nobil pentru un coprins ideal e așadar prima condițiune negativă. Deja mai sus, unde am atins condițiunile naturale pentru artistul reprezintator, am spus cumcă un dialect adînc înrădăcinat e [6] o piedică desăvîrșită pentru un actor, piedecă prin care el, chiar avînd un talent caracterizător mare, totuși e avizat la rangul numai a unui comic local, pozițiune care-l respinge așadar decisiv în linia a doua.

Dialectul dă pronunției coloarea unei provincii anume. Cel însemnat c-un dialect nu redă coprinsul (fondul) spiritual în forma produsă de către particularitatea originală a spiritului *națiunei*; căci pronunția nu e alta nimica decît feliul și chipul cu care bate [7] la ureche sunetul articulat pe care și l-a format o limbă din necesitate internă [8] pentru esprimarea cugetului[n1]. Ceea ce a fost creat de puterea individuală a spiritului națiunei ca element observabil al graiului, sunetul articulat în rămuririle lui varii, trebuie să se facă auzit [9] într-un mod care să ne lase a înțelege că avem a face cu lucrarea *colectivității* spirituale a *națiunei*, nu cu forma individuală a aceleeași lucrări [10] a unei provincii. Tezaurele spiritului națiunei, în care ea și-a esprimat ființa ei cea mai adîncă, nu pot fi ascultate decît iar într-un element analog și amăsurat [11] acestui concept. *Aceasta-i pronunția națională, iar nu cea locală.* Cu cît e mai ideal și mai general înțelesul, fondul celor vorbite, cu-atîta mai pregnant el pretinde pronunția generală, cultă, a națiunei de mediu al comunicărei; cu-atît mai mult îi contrazice o pronunție care-a fost învinsă și (abandonată) părăsită de către generala cultură națională—*dialectul* [n2]. Dialectul în pronunție se are față cu pronunția curată cum se are *spiritul local,* rămas înapoi, față cu emancipatul și generalul *spirit național.* Coloarea unui dialect îl transpune pe auzitor numaidecît într-o provincie anumită și-i strîmtorează simțul, pe cînd pronunția curată îl ridică la intuițiunea spiritului național.

[n1] *noțiune: Ce-i pronunția?*

[n2] *Ce-i dialectul?*

Deja-n viața de toate zilele e jenant de-a asculta un fond spiritual în forma neamăsu||rată a unui dialect; numai forma ușoară a conversațiunei, față cu care 371 v nu facem pretențiunile stricte ale artei, ne ridică repede asupra acestei contradicțiuni. Ba se poate chiar ca, în gura unei amabile [12] ființe femeiești, dialectul ce-l auzim pronunțîndu-se deodată cu-o naivitate grațioasă și într-o petrecere veselă și plină de-nțeles să esercite asupră-ne un farmec oarecare, însă numai de-aceea pentru că trezește-n

---

1. *după* at[itudinea] *șters* 2. *inițial* pozițunea ce-o ia în partea specială *apoi* pozițiunea necesară ce-o coprind toate momentele în partea specială 3. *după* se ascunde *șters* 4. *după* celui [ce vorbește] *șters* 5. *după* toate *șters* 6. *după* ar [fi] *șters* 7. *deasupra lui* sună *șters* 8. *inițial* din necesitate internă o limbă; *noua ordine este dată de cifre scrise cu creionul* 9. *inițial* să fie auzit 10. a aceleeași lucrări *scris pe margine cu creion negru și trimis în text cu un semn de intercalare* 11. *după* cor[espunzător] *șters* 12. *supraintercalat*

noi intuițiunea unei forme individuale a spiritului, care pătrunde într-o [1] conversațiune ce se mișcă pe nivelul culturei formale[n1]. Aicea așadar nu ne lasă alta să venim la simțămîntul contradicțiunei dintre pronunție și pretențiunile culturei ideale decît intuițiunea unui element atrăgător prin stranietatea și naivitatea sa. Din contra, daca un bărbat ia cuvîntul pe timp mai îndelung și se face centrul discuțiunei dintre oameni culți, atuncea coloritul dialectului face [3] deja o impresiune jenantă și poate prea ușor să ne stoarcă un surîs, care-și are totdeuna [4] originea în superioritatea noastră. Cu cît se va face mai mult purtător al unui fond spiritual și organ al unei colectivități un om imprimat cu defectul dialectului (ca predictor bisericesc sau ca orator politic) cu-atît mai zgîrietor o să influințeze asupră-ne contrastul ce l-am dezvoltat mai sus. Căci aicea contradicțiunea [5] oratorului înrădăcinat pe de o parte în spiritul local, făcîndu-se pe de-alta reprezentantul unui fond general, contradicțiunea se manifestă oarecum simbolic în pronunția lui cea colorată de dialect. Și oratorul trebuie-așadar să caute, pentr-o influință deplină, ca să se emancipeze de dialect; un singur sunet care ne-aduce-aminte aspru de provincia din care-a răsărit poate să-l aducă în momentul cel mai grav ca să piardă tot efectul.

[n1] ? *ia, de aceea pentru că din gura unei fete frumoase chiar o prostie-ți place s-o auzi, mai ales cînd acea prostie nu e stupiditate, ci zisă numai din naivitate* [2].

Cu desăvîrșire se prezintă însă pretențiunea asta a [6] *emancipărei de dialect* la *artistul reprezintator.* Daca oratorul politic or religios mai poate influința încă prin fondul pe care-l pertratează și-l provoacă din pieptul său, daca poate să nulifice [7] lipsele pronunției și genantul dialectului prin însușiri mari a orațiunei sale, precum o *372 r* logică || impozantă, o putere de convingere imanentă în adîncimea sufletului său, și prin personalitatea plină de entuziasm și inspirată, daca le poate face toate astea, da ! însă la actor . . . toate astea-s cu neputință. Anume cel dentîi, oratorul, ne frapează cu deosebire prin *fond* și prin modul cum acel fond prinde în el formă proprie și creatorie. În orator totdeuna se pronunță o personalitate proprie, deosebită, căruia-i privim lesne printre degete dacă ni se prezintă ca o ființă [8] de-o nuanță [9] prea individuală. Însă actorul, el desfășură un fond ideal și care aparține artei (nu lui). De-aceea și pronunția trebuie să corespundă cu desăvîrșire cu idealitatea fondului, adecă și sunetul sensibil trebuie să fie un purtător acomodat intuițiunei poetice. A doua iar actorul intendează tezaurele poetului, el nu stă ca oratorul, ca un individ înaintea noastră, care-și poartă singur afacerile sale, ci el e cufundat în masca sa. Noi ascultăm așadar prin fondul oarecum obiectiv al artei. Daca acolo se manifestă vrun dialect, deodată vedem [10] înainte-ne pe omul individual care se obrăznicește afară din rolul său și care devine, cum am zice, un econom necredincios cu averea poetului ce i se-ncredințează lui[n2]. Aceasta-i cauza absolută de ce pînă și oratorului i se poate ierta cu mult [mai] degrabă un defect dialectic decît actorului. Dezvoltarea noastră se pronunță totodată prin asta absolut și ne-ncongiurabil pentru *legea* [11] emancipărei de dialect pentru artiștii reprezintători.

[n2] *il batjocorește, își ride de poet!*

Actorul să fie liber de dialect, va să zică el să aibă pronunția curată a națiunei. Germanii sînt într-astă privință mai puțin stricți decît francezii. Francezii au în capitala lor centrul nu numai pentru viața lor politică ⟨și⟩ [ci] și pentru artea și știința lor. C-un astfel [12] de centru se unesc firește mari foloase și pentru scenă. La teatrele capitalei sînt ațintite privirile Franciei, cum se ațintă asupra tutulor manifestărilor de viață ale capitalei; Parisul e inima din care izvorăște sîngele prin toate provinciile, *372 v* pentru de-a se întoarce iar în centrul din care a pornit. Parisul dă impulsul și || prin [13] urmare și norma pentru toate mișcările. De la artiștii reprezintatori ai capitalei, și anume de la cei din Théâtre français, francezul cere pronunția adevărat franceză, pronunția *de model.* Astfel scena este vatra pronunției culte, naționale. Actorul își

---

1. *după* pe nivelul *șters* 2. *adnotare scrisă cu creion negru* 3. *după* are dar *șters* 4. *supraintercalat* 5. *după* vine simbolic la valoare *șters* 6. *după* la artistul *șters* 7. *după* rădice *șters* 8. *deasupra lui* perso[nalitate] *și* individualitate *succesiv șterse* 9. *inițial* de-un colorit 10. *repetat în ms.* 11. *supraintercalat* 12. *repetat dar șters* 13. *după* și *reluat din inadvertență*

cunoaște această pozițiune a sa și de-aceea și simte îndătorirea de-a întrebuința o îngrijire deosebită în privința acestei părți a artei sale; într-asta publicul nu i-ar ierta neciodată o negligență. Cu toată mediocritatea întîmplătoare a producțiunilor, mai toți membrii împlinesc totuși această dătorie impusă pregnant de către public, dătoria de-a fi curați de orce pronunție jenantă, nenațională. Într-astă privință e între[1] actorii francezi o cultură formală și tehnică nemărginit mai întinsă decît la noi. Stricteța publicului singură îl educă pe actor într-asta. Noi germanii lăsăm într-astă privință să ni ofere lucruri pînă[2] și necrezute. Îndelunga[3] răbdare⟨a⟩ a celei mai mari părți din auditori, născută însă din lipsă de tact fin, îl obicinuiesc firește pe actor din ce în ce mai mult ca să nu simtă[4] defel așa de adînc [nevoia] de-a satisface pretențiunei unei emancipări necondiționate de dialect. Cît merg obicinuitele critici teatrale pînă-n fundamente și cînd se silesc să țină de rău defectele[5] pronunției? Urechea rudă a mulțimei abia e atinsă de-o asemenea discordanță. De-acolo fenomenul cumcă vezi pînă și actori cu talente mari, cu amor nediscutabil pentru artea lor, că nu stîrpesc o samă de lipse ale dialectului și ale pronunției, ci le tîrăsc de-a lungul vieței lor întregi. Ei văd cumcă neci critici, neci public nu pun vo greutate deosebită pe astfel de lucru și că nu fac din el o chestiune de viață [n]. Temeiul cel (din urmă) final al acestui defect e într-adevăr lipsa noastră de centru și bucățirea noastră, care se manifestă și-n pronunție într-atîta întru cît dialectul unei provincii sau a unei populațe nu e tonul fundamental, care domnește numai în mase, ci care se toarce pînă și pin pronunția celor culți, astfel încît îndată-l cunoști pe vorbă || *373 r* de-i[6] bavarez, or de-i saxon, or suab, or austriac ș.m.d. Germanu[l] după trebuințele naturei sale ideale, omul în parte ca creatură politică stă aci ca membru unei comunități deosebite, despărțițe de celelalte state germane și de sine stătătoare, comunitate care-și are rădăcinile într-o populață germană deosebită. Astfel el e împărțit[7] în două lumi. Pe de o parte ca spirit cult, ca artist, ca învățat e asupra variilor spirite populare[8] ale națiunei sale și se simte german, vorbește ca german la germani, dar pe de altă parte, în relațiunile sale politice, el e iarăși legat de-un deosebit stat german, a cărui fluviu de viață îl încungiură și-l poartă. Înspre partea asta însă el iar e-n legătură cu dialectul propriu al poporului de-acasă, dialect de care într-adevăr e[9] silit să se desfacă cu sila. Germanul, foarte rar vărsat[10] de-acasă în[11] rîul clar al unei pronunții nedialectice, ci din contra infectat[12] atît de acasă cît și de școală de un dialect, germanul se vede deodată înlănțuit și-nțesut în defectele unei asemeni pronunții și prin asta firește că pierde simțul cel fin pentru valoarea unei pronunții pe deplin curate și libere de dialect. Cum să facă dar pretențiuni așa de stricte față cu alții cînd acei alții au de-a-i trece cu vederea atît de multe în astă privință [a].

[n] *Chestiuni de viață pentru actor*

[a] Următoarele vorbe a lui Arndt, dictate de focul cel mai curat (în scrierea lui: *Despre ura poporului și despre întrebuințarea unei limbe străine*, 1873) sînt încă și astăzi pe deplin adeverite: „Cine vede, vă întreb, germanilor, și v-o aduc aminte ca să vă fie rușine, cine vede într-alt loc undeva fenomenul pe care noi îl putem vedea în toate zilele, *că dintr-o mie de germani abia unul poate vorbi și pronunța corect germănește?* Daca un sued cult în[13] Stockholm, un francez cult în Paris, un italian cult în Florenza ar vorbi așa suedește, franțozește sau italienește cum vorbesc la noi *germănește* oameni din clasele noastre cele mai culte în Zürich, Stuttgard, München, ba chiar în Dresda, Berlin și Hannovera, unde-și închipuiesc atîtea despre pronunția și artea d-lor, dac-ar vorbi așa în limbele lor respective, încotro ar trebui să fugă de batjocura și rîsul auditorilor? Învățatul, artistul, contele și baronul german nu se rușinează de-a-și vorbi limba maternă așa cum o vorbește servitorul și cocierul său; el ar fi nemîngîi[a]t însă și s-ar roși pîn' peste urechi daca cineva i-ar spune cumcă el vorbește franțuzește ca țăranii din Auvergne și din Franche-Comté".

---

1. *după* la francezi *șters* 2. *după* mai *șters* 3. *după* Paciența *șters* 4. ca să nu simtă *deasupra lui* de-a nu simți *șters* 5. *după* lipsele *șters* 6. *după* de-i *reluat din inadvertență* 7. *inițial* despărțit 8. *după* atins ale *șters* 9. *după* el *șters* 10. *deasupra lui* cufundat *șters* 11. *după* într-o pronunție *șters* 12. *deasupra lui* *șters* 13. *inițial* din

Din motivele aceste se esplică molcomia noastră față cu greșeli de dialect, fiindcă simțul nostru neci n-a fost încă deșteptat pînă la o așa simțibilitate pentru de-a fi atinși și jenați pînă și de greșeli ne-nsemnate spuse de pe scenă. Cu-atît mai îngrijită și mai conștiințioasă trebuie să fie din cauza asta proscholiul unui actor în privința emancipărei de dialect. Daca se vor face, după cum se speră, școli adevărat naționale [1] de cultură pentru artiștii reprezintatori, trebuie ca pretențiunea emancipărei de dialect să fie una din cele fundamentale pentru dezvoltarea artistică. Căci pînă și talentul reprezintător cel mai eminent are alaturi cu el în greșelele de dialect un inamic ne-mpăcat care-l poate lipsi de efectele cele mai mari ale artei sale. Se-nțelege 373 v că || [e nevoie de o] ureche de-o cultură fină și primitoare pentru distincțiunile cele mai delicate pentru de-a simți pînă și-o coloratură abia a dialectului sau numai o consonanță necuvenită. De-aceea va trebui să fie una din grijele principale ale docentului, de [la] care ne credem în drept de-a pretinde înainte de toate o ureche cultivată, ca să facă simțirea viitorului reprezintător atît de iritabilă față cu [2] orce greșeli contra pronunției încît să nu se poată ca să-i scape neci cea mai mică disonanță. Atuncea nu va rămînea numai o pretențiune abstractă, un *pium desiderium*, aceea ca actorul pe scenă să fie modelul unei pronunții naționale, de la el să se-audă limba clară, curată, aurul cel lămurit de toată zgura. Scena, care pune în circulațiunea cea mai repede a sufletelor tezaurele cele mai nobile ale națiunei, are și dreptul și datoria de-a fi păstrătoarea și oarecum canonul sunetului național. Și esemplul cel viu, care intră ca o dezmierdare în simț, va manifesta în curînd reacțiunea cea mai salutarie în public, care va trebui încetul cu-ncetul să-și cîștige prin astă învățătură progresîndă, pe nesimțite, un auz mai gingaș și mai fin pentru frumusețea elementelor limbei sale [a].

Dialectul se manifestă sub forme varii. El sau se-ntemeiază parte [8] pe întoarcerea și pe schimbarea naturei unor sunete de-aceeași origine *(p* și *b*, *d* și *t)*, parte pe amestecul unor sunete străine (d.e. sunetele suabe), parte iar contonurile (Nebentone) cari [9] acompaniază fiece dialect, care dă abia coloare proprie a provinciei elementelor de limbă combinate în vorbe și fraze [10]. Acest consunet ce neci nu se poate reprezinta sensibil, care turbură în feliuri atîtea curățenia sunetului articulat, e adică natura internă a orce pronunție dialectică. Acest consunet care plutește asupra elementelor 374 r toate, cînd cîntînd, cînd înăsprind combinațiunile, specific care imprimă || întregului caracterul său particular și abătut de la natura [11] pronunției naționale, acest consunet e cu-atît mai greu de-a-l învinge cu cît e spiritul ce l-ai supt oarecum cu laptele mamei, spirit ce lucrează-nainte neconștiut și care nu-l eliberează pe individ de [12] sub dominarea sa neci în timpi mai tîrzii, cînd acesta s-a pus chiar sub împregiurări și încungiurare [13] cu totului alta. Voința firmă, o pază mereuă asupra sa însuși și o ureche fină, primitoare pentru [14] nuanțe și mai fine sînt condițiunile ne-ncongiurate pentru de-a se emancipa cu desăvîrșire de dialect. Și auzul poate să se facă mai delicat prin atențiune și se poate face iritabil pentru orce consonanță, fie cît de-abia. Se-nțelege, se remarcă o mare diferință, ce rezultă [15] în primitivitatea culturei urechei. Cine

373 v [a] Fr. Aug. Wolf, un om c-o ureche *atică*, zice foarte frumos în privința [aceasta] în discursul său *Asupra unei vorbe a lui Frederic al II[-lea] despre versificațiunea germană.* Iată ce zice: „E într-adevăr o [3] temă din cele mai importante a adevăratei *înțelepciuni de stat* [4] cum ar putea fi înaintată prin o pronunție *curată, corectă* și prin o declamațiune frumoasă în limba maternă cultura comună a celor ce vorbesc germănește și cari-s așa de răzlețiți, cultură care nu [e] necidecum numai înfrumusețisătoare sau care polciește numai pe dinafară esteriorul. De aicea trebuie din contra ca să purceadă o cultură adevărată, care să coprindă cu putere toate putințele sufletești ale omului, daca energia și grația graiului se-nvață a se comunica în [5] sunete de limbă amăsurate și-și măresc prin astfel de pronunție propria lor valoare internă. Pînă acuma s-a găsit între noi încă prea rar [6] instrucțiune scolistică în astă privință. Din nefericire noi căutăm încă prea puțin la o *pronunție cultă, curată*, spre a esprima în ea cu siguranță [7] blîndețea și forța, molateca și aspreța, liniștea și-nfocarea, încetul și repedele, și a face din grai o pictură a cugetărilor."

---

1. *după* de [cultură] *șters* 2. fată cu *deasupra lui* contra a *șters* 3. *după* de int[eres] *șters* 4. *inițial* a înțelepciunei de stat 5. *după* și-și măresc *șters* 6. *după* puțină *șters* 7. cu siguranță *supraintercalat* 8. *supraintercalat* 9. *inițial* ce 10. *în ms. figurează un semn de trimitere, reluat pe margine, pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 126)* 11. *după* pronunția șters 12. *după* din *șters* 13. *inițial* încungiurarea 14. *după* sî[nt] *șters* 15. ce rezultă *supraintercalat*

consacră viaţa sa serviciului artei reprezintatoare, a cărei pîrghie cea mai însemnată e tocmai tonul vorbei grăite, s-ar [1] cuveni ş-ar trebui să poarte cu onoare urechile sale ş-ar trebui ca aceste să fie apriori dispuse de-a nu înţelege numai distincţiunile rude ale sunetelor. E aşadar o fericire care nu trebuie taxată tocmai jos aceea cînd viitorul actor a fost dus de timpuriu încă în cercuri în care sunetul curat a limbei lui materne s-a strecurat în urechea sa şi a prins rădăcini, el a apucat prin asta [2] cu mult înaintea acelora cari cu osteneală abia trebuie să se ridice în elementul cel curat al limbei lor. Cînd *Quintilian* cere ca la creşterea viitorului orator să se ia în băgare de seamă tocmai şi aceea cumcă pînă şi doicele să vorbească fără greşele, pentru că pe ele le aude copilul mai întîi işi vorbele lor caută a le reproduce imitîndu-le[a], de bună seamă [3] cumcă el a marcat prin asta cu deosebire influinţa cea puternică a impresiunilor din copilărie asupra organului vorbirei. || Pentru viitorul actor acest *374 v*
privilegiu într-adevăr că n-ar fi ne-nsemnat.

Afară de pronunţia viţioasă fixată de diferitele dialecte mai e înc-o altă pronunţie viţioasă, care să arată în forme generale şi nedepen[de]te de dialecte. Ele se lasă concepute îndeastfel. Orce articulaţiune se bazează, după zisa cea frumoasă a lui Humboldt[b], pe puterea spiritului asupra uneltelor de vorbire de-a le sili la o tratare a [4] sunetului care să corespundă cu modul de [5] activitate al acelui spirit. Fiece sunet articulat se naşte aşadar dintr-o necesitate internă care-l leagă într-un sistem cu toate celelalte sunete articulate, sistem care corespunde cu desăvîrşire particularităţilor spiritului poporului din care izvorăsc acele sunete. Simţul de limbă particular al unui popor se arată aşadar înainte de toate în sistemul sunetelor sale articulate, în sistemul corpului limbei sale. Totodată însă sunetele articulate au distincţiunile lor generale în organele vorbirei din cari purced. Daca acuma în aceste distincţiuni locale a cerului gurei, a limbei, a buzelor, după cari distincţiuni sunetele articulate se deosebesc cu despărţire şi certitudine, daca în [6] ele se strecoară cumva o suflare (Hauch „aspiraţiune”) [7], o ţişiire, un ton [8] nazal, atunci claritatea sunetului articulat cade în pericolul de-a fi ştearsă; se naşte o pronunţie care nu poate reproduce elementele curate şi depline[c]. A doua temă esenţială merge aşadar într-acolo de-a depărta, afară de lipsele ce se dovedesc că aparţin particularităţilor unui dialect, încă şi acele elemente străine care nu lasă ca sunetul articulat să vină la îndreptăţirea sa deplină. Căci daca în pronunţie se amestecă un sunet netrebuincios întru [11] producţiunea unui element de limbă, atunci această producţiune devine diformă şi abătută din destinaţiunea ei plastică. || Asta-i rădăcina absolută a toată pronunţia *375 r*
necorectă. Doctrina şi cultura trebuie aşadar să lucre-ntr-acolo ca să elizeze orce [12] esces de felul acesta, spre a reaşeza elementele în deplina lor puritate. O diriginţă care nu merge la actor cu cercetarea pînă-n temei aceea nu-şi împlineşte deloc misiunea sa. O instrucţiune complectă va arăta pînă şi cel mai uşure consunet şi va trata literile după valoarea lor absolută.

Multe apucături artificioase se pot întrebuinţa aicea cu succes. Schimbarea sunetelor se va putea ridica uşor prin o pronunţare din început marcată a literelor cerute, lucru care devine apoi obicei şi se pune de sine în ecuilibru cu celelalte sunete. O mai fină ureche se cere deja la cel ce învaţă cînd e ca să depărtăm un consunet poate ne-nsemnat. Fără ca omul să se audă pe sine însuşi cu înţeles nu e de [13] gîndit o

[a] Quintil[ian], *Inst[itutio] orator[ia]*, I, 1, 3 ş.a.m.d. *374 r*

[b] Guillom de Humboldt în opera sa nemuritoare: *Asupra varietăţei structurei limbei umane şi influinţa acestei structuri asupra genului uman*, p. 67. *374 v*

[c] Humboldt într-alt loc zice: „Dispărţenia sunetului de orce consonanţe cari-l spurcă e nea[pă]rată pentru claritate şi posibilitatea eufoniei consonunătoare”. (Despre) Înspre partea acestor consonanţe [9], precum suflare⟨a⟩, ţiştiire, ton nazal ş.a.m.d., ameninţă pericol pentru marginea esactă şi curată a sunetelor. De-aceea observă Humboldt cumcă e dovadă puternică de domnirea [10] unui simţ limbistic corect daca un alfabet conţine aceste sunete astfel de bine înfrînate încît ele să sune complecte şi cu toate astea curate şi neamestecate pînă şi urechei celei mai fine.

---

1. *după* ar trebui *şters* 2. *iniţial* a recîştigat prin asta un 3. *supraintercalat* 4. *după* ast[fel] *şters* 5. *după* lui *şi* său *succesiv şterse* 6. *iniţial* prin 7. *scris pe margine* 8. *deasupra lui* sunet *şters* 9. *iniţial* aceste consonanţe 10. *după* simţ *şters* 11. în pronunţie se amestecă un sunet netrebuincios întru *supraintercalat* 12. -ce *reluat din inadvertenţă* 13. *după* cu putinţă *şters*

dezvoltare peste tot pe acest teren. Cît de mult cadă aceste elemente, tocmai pentru că sînt elemente, în categoria lucrurilor[1] celora ce se pot doce și învăța, totuși rădăcinele unei pronunții frumoase nu vor[2] putea fi pricepute neci aicea decît de un organ a priori preaparat, cultivat de-un simț estetic fin. Chiar pe terenul acesta, în ambitele declamațiunei dăm deja de lucruri care zac afară de marginea celor ce se pot învăța, lucruri cari vor rămînea pentru o samă un secret etern. Așadar pînă aicea merge răsadul pentru artea noastră îndărăt.

2. FRUMUSEȚEA PRONUNȚIEI. ÎNSEMNĂTATEA VOCALELOR ȘI CONSONANTELOR, SILABA, VORBA (CUVÎNTUL)

Însă ținta cea mai naltă a reprezintatorului, de la care sîntem îndreptățiți de-a cere pronunția de model a națiunei, este *frumusețea articulațiunei.* Ablucrarea și lepădarea lipselor în formele dialectelor și părăsirea altor elemente genante întru produ-
375 v cerea tonului articulat nu e decît condițiunea negativă la asta. Pozitiv || pronunției noi îi statuăm într-aceea de-a forma corpul sunetului pentru-a-l face purtătorul ținoarei spirituale. Asta însă e numai posibil daca sunetul e conceput în *însămnătatea* sa și e adus astfel la auz. Prin asta el nu sună numai la ureche, ci pătrunde totodată prin mijlocul tonului[3] în suflet, în care el, nedependent de coprinsul celor vorbite, trezește deja intuițiuni oarecari. Abia cu împlinirea acestei[4] teme, celei mai nalte pe acest teren, ne aflăm pe pămîntul artei.

E impulsul spiritului care sforțează organele vorbirei de-a da sunetul articulat; așadar elementele limbei dintru începutul lor sînt îndreptate spre însemnătatea lor și capabile de-a deveni corpurile cugetelor[5]. La această inspiciune vine ⟨mai întîi la⟩ [prin][6] cultura sunetului articulat înainte de toate. O tehnică adevărată are așadar de-a (merge înapoi) recurge la (acest fundament) temeiul acesta și de-a ne face să (înțelegem) pricepem din el sistemul sunetelor articulate în însămnătatea lor. Daca tehnica nu va urmări temeiul pînă în principiul nașterei sale, ea nu va putea da reprezintatorului decît numai ceva mecanic. Cine însă vrea ca să lucre cu succes prin declamațiunea vorbei trebuie, cred, înainte de toate, să aibă conștiință asupra celui dentîi material al artei sale. Acest material vorbitorul îl naște în fiece clipă, și capul lucrului e acela cîtă însămnătate are de-a aduce la arătare în acest act, va să zică *cît suflet poate el inspira sunetului articulat.*

Condițiunea necesarie pentru pronunția tuturor literelor este aerul mișcat. Căci numai fluviul de aer care premerge pronunțarea literelor, acela singur face posibilă ieșirea la lumină a sunetului. Elementul în care se zămislesc literele este aspirațiunea neobser[va]bilă carea premerge pronunțiarea oricărei litere. Această aspirațiune e
376 r mai auzibilă și mai obser||vabilă cu deosebire la literele acelea care se formă numai de către aerul ce izvorăște din deschizătura gurei. Aceste sînt *vocalele.* Vocala în genere [o][7] căpătăm cînd columna de aer răsună fără de-a avea trebuință de altceva[8] consonant. Vocala e așadar[9] aspirațiunea repezită prin o deschizătură anumită a gurei. Așadar în vocală vocea apare în libertatea ei originală, ea e revărsarea nemijlocită a acelei libertăți. Acuma sunetul care reprezintă această revărsare cu totul liberă, nempiedecată e sunetul *a*[n], decisivamente[10] cel mai muzical dintre toate vocalele. De-aceea nu e doar întîmplare cumcă tocmai pe el îl întrebuințează la cultura tonului muzical, făcîndu-l înaintea tuturora[11] pe el purtătorul[12] atît în scală cît și-n solfegii, pentru că el se potrivește mai bine la cîștigarea portamentului și a curățeniei tonului, din cauza ținoarei sale curat muzicale. De-aceea și pe actor îl putem consilia și recomanda esercițiul acesta, de-a lăsa adeseori

[n] *Ce loc să-i dăm lui* ă *și* î?

---

1. *supraintercalat* 2. *supraintercalat* 3. *după* tonul[ui] *șters* 4. *inițial* acestor 5. *în ms. figurează un semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 130)* 6. mai întîi *a fost uitat și reluat la sfîrșitul propoziției sub forma* înainte de toate, *iar* la *este o inadvertență pentru* prin *provocată de* La *de la începutul propoziției (original:* Auf diese Einsicht kommt es nun bei der Bildung der artikulirten Laute vor allem an) 7. *în ms.* în *acordat cu* Vocalul *corectat apoi în* Vocala 8. *după* vreo consonanță *șters* 9. -dar *supraintercalat* 10. *după* cel cu deosi[bire] *șters* 11. înaintea tuturora *supraintercalat* 12. *supraintercalat*

să răsune această vocală în puterea ei ne-mpiedecată, spre a da vocei sale curățenie și răsunet. Pronunțarea curată și ținoarea acestei vocale, fără de-a cădea în cîntec, e proscholiul cel mai bun pentru portamentul necesar și lui. Cu puterea sa esențial muzicală e legată și împrejurarea că această vocală are mai mult decît toate puterea *interjecțională*. Pentru că interjecțiunea e elementul simțirei numai, care cade înaintea a orce dezvoltare limbistică [1], (precizarea, destinarea) otărîrea sigură a interjecțiunei nu e coprinsă [2] în sunet însuși, ci se produce numai prin afectul celui ce vorbește. Litera *a* ca interjecțiune poate de-aceea să reprezinte espresiunea cea mai varie a simțirei individuale. În sine e sunetul cu desăvîrșire neotărît, va să zică nemărginit de otărîbil. Între toate [3] vocalele însă *a* arată mai mult puterea simțitoare, pentru că | |, cum am zis, *a* e tonul uman curat în cea mai simplă a lui manifestare. De-aceea 376 v
ar fi un esercițiu care s-ar plăti daca actorul ar încerca să esprime în *a* o scală de simțiri varii și dac-ar percurge formele diferite a puterei lui interjecționale.

A e tonul curat, ne-mpiedecat, el e așadar barea naturală de la care se dezvoltă celelalte vocale în linie a-și de-scendinte. Înspre adîncime (profonditate) *a* trece în sunetul [4] *o*, în înălțime trece în sunetul [5] *e*, care amîndouă formează numai *membrele mijlocii* a șirului din urmă. Căci *o* înspre adîncime trece în *u*, și *e* înspre înălțime trece în *i*. Așa se formează din mijlocul lui *a* curat scala și-n sus și-n jos a cărei poluri estreme se sfîrșesc în *u* și *i*. Un auz organizat [6] cu justeță va simți această scală în vocale care urcă și coboară [7]. Actorul trebuie așadar, asemenea cîntărețului, să-și însușească această scală în coeziunea ei muzicală și să se nevoiască [8] de-a o dezvolta pînă la o curățenie desăvîrșită. De-aceea actorul trebuie să petreacă cu pronunția, spre cultivarea tonului, această scală a vocalelor, însă de la diferite tonuri fundamentale a lui *a*, parte pentru de-a învăța a pricepe fiece vocală pentru sine în deplina ei valoare și spre a deveni cu desăvîrșire domn peste ea, parte apoi pentru de-a aprecia și valoarea lor relativă și a o face a se auzi în grai. Totodată acest studiu a scalei vocalelor e foarte folositor [9] pentru cultivarea elementului muzical al tonului în înălțimea și profunditatea sa, căci învață a lărgi coprinsul mijloacelor tonului și a domni asupră-le.

Vocalele însă, ca elemente produse de impulsul sufletului, își au ***însemnătatea*** 377 r
lor (Bedeutsamkeit). O pronunție perfectă va aduce la aparință cît se va putea mai mult această însemnătate. Cumcă prin ele se nasc simțăminte (deosebite) distincte nu mai e neci o îndoială. Cu cît mai curat răsună ele în pronunție cu-atît mai clar pătrunde și însemnătatea lor la urechea noastră. Astfel *u* servește cu preferință la simțămîntul celor întunecoase și îngrozitoare, *o* trezește mai mult intuițiunea a ce e solemn, sărbătoresc și măreț [10], *a* intuițiunea clarității și a plinătății curate, *e* a desertăciunei relative și a lipsei de fond, *i* trezește intuițiunea celor (împungătoare, tăietoare) ascuțite și vehemente. Noi abia am putea observa cumcă aceste vocale esprimă numai un analogon a acestor intuițiuni. Însă, dacă luăm sama la impresiunea lor, atuncea însemnătatea lor diferită nu va rămînea defel dubioasă pentru o ureche simțitoare. Pentru că vocalele sînt esențialminte muzicalul limbei, de-aceea ele și servesc naturalminte cu deosebire espresiunei simțămîntului. Cu cît auzim mai clar și mai curat răsunetul lor, cu-atît mai potențată i se pare auditorului muzica limbei, cu-atît mai clar vuiește în preajma lui rîul simțămintelor, rîu care are cu deosebire de purtătoare ale sale vocalele. Așadar aicea are artistul reprezintator un cîmp întins pentru activitatea sa, care, cu mijloace puternice și c-un simț simbolic, produce fructele cele mai frumoase, tot așa precum cel dotat de [11] cătră natură [12] cu o avuție de ton mai ne-nsemnată poate să-și mărească nemărginit puterile sale prin esercițiu și prin tact fin.

Daca considerăm vocalele dinspre laturea lungimei și-a scurtimei lor, apoi ele 377 v
pot, după coprinsul lor sunetal, să capete o duplicare. Această lungire se poate întinde numai la măsura îndoită, pentru că ea reprezintă în sine o unitate prin întrunirea arsei și tezei în vocala lungă. Această origine nu mai e observabilă în pronunția vocalei

---

1. *urmează* a cărei *șters* 2. e coprinsă *deasupra lui* stă *șters* 3. *supraintercalat* 4. *supraintercalat* 5. *supraintercalat* 6. *după* corect *șters* 7. *urmează* în sus și-n jos *șters; tot aici figurează un semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 132)* 8. *inițial* să fie anevoit 9. *în ms.* folositoare, *urmă probabilă a intenției de a scrie* această studiere a scalei vocalelor e foarte folositoare 10. *după* escele[nt] *șters* 11. *după* mai puțin *șters* 12. *după* natură *șters*

lungi, însă ea nu se poate esplica decît numai din duplicarea proporțiunei de timp[1] a vocalelor curate. În repetițiunea aceasta se prezintă împreunarea[2] de arse și teze a două vocale egale la greci, văzut[ă], după cum se știe, în semn simbolic (caracter ~). Cît de puțin[3] cunoaște limba germană pentru sine[4] o ținoare sunetală materială, ci face acest coprins să atîrne de la însămnătate, totuși în esențial lungimea și scurtimea vocalelor e[5] otărîtă pentru pronunțare. De-aceea e una din pretențiunile cele mai esențiale ale oratorului de-a da drept acestor lungimi în pronunție și de-a le distinge de scurtimi.

A doua combinare[6] într-adevăr a vocalelor, care nu se-ntemeiază pe[7] repetarea numai a aceluiași sunet, este împreunarea[8] a două vocale diferite într-o unitate — diftongul. Împreunarea aceasta se-ntîmplă prin aspirațiune, ce le ține la un loc, care (ridică) anulează pauza dintre amîndouă vocalele și produce unitatea pentru auz. Diftongul prezintă așadar o unitate într-adevăr vie, născută din diferința a duor elemente vocalice[9]. Contopirea va fi naturalminte cu-atît mai complectă cu cît vocalele vor fi mai omogene, și ea e cu-atît mai necomplectă cu cît sînt mai eterogene elemen-
378 r tele vocale ce sînt a [sta-] mpreună[10]. Între diftongi vor apar || ținea toate acele sunete care se formează prin polii scalei[11] vocalice, cari formează apoi și trecerea cea mai aproape la consonante[12]. În pronunțarea diftongelor fiecare din amîndouă elementele trebuie să vină la dreptul său. Greșelele-n pronunție se prezintă aicea într-un mod îndoit și opus în sine. Sau vorbitorul slăbește diftongul pînă la puterea a unui[13] sunet vocalic, și asta se-ntîmplă făcînd să se audă numai vocala a doua, cea mai slabă. Astfel vezi că se contrag diftongii *ä*, *ö*, *ü*, pe[14] cari pentru compozițiune⟨a⟩ trebuie să-i considerăm de diftongi în *e* și *i*, sau diftongii se slăbesc peste tot în pronunție (*äu* în *ei*, *eu* în *ei*). Din păcate mulți actori și oratori sînt marcați cu această greșală, care la rîndul ei esercită totodată o influință simbolică. Diftongii ceia cărora prin pronunție li s-a răpit dreptul lor, cu[15] cît slăbirea sunetului e mai marcată cu-atîta trezesc mai mult în noi închipuirea ordinarului, a trivialului, a ignobilului. Cu[16] cît e mai nobil și mai ideal coprinsul celor vorbite cu-atît mai marcat ni se prezintă acest contrast, care se-n-temeiază pe intuițiunea ignobilului și a ordinarului, despre[17] aparința căruia dîndu-ne socoteală am vedea prea bine că zace în însuși impresiunea ce-o face această greșală.

Greșala a doua, opusă acesteia, constă în lărgirea unui vocal la puterea unui diftong (*e* sau *i* în *ö* sau *ü*) sau a unui diftong mai slab într-unul mai tare (*ei* în *eu* sau *oi*). Impresiunea simbolică e aicea decisivamente aceea a unui patos fals (crăcănat) dizbăierat[18]. De-acolo se esplică împregiurarea des provenitoare cumcă actorii neculți de la scene mai mice cad adesea, printr-un patos închipuit, într-această greșală. Acest patos închipuit, care sumuță fals la tonuri pline, face de-aceea[19] un efect comic, căci trezește în noi intuițiunea unei naturi care nu e pătrunsă de patos
378 v adevărat, ci numai || se îmflă și se dezbaieră pentru el și de-aceea și face astfel de apucături stîngace. Cu[20] o observare (fină) detaliată va vedea orcine cumcă așa este și va găsi confirmate de adevăr real cele susținute de noi. Greșala slăbirei diftongului face un efect nu comic, pentru că deșteaptă intuițiunea ordinarității în care rătăcește nobleța, greșala a doua însă, lărgirea[21] vocalului în diftong, face efect comic, pentru că prezintă o opintire de putere cu totului nenorocită.

Daca vocala e după natura ei sunetul plin și ne-mpiedecat, consonantul din contra e un *sunet împiedecat* (cu piedecă)[22]. Vocala curată se produce prin aspirațiunea îmflată pînă la sunet și formează o scală ce urcă și coboară. Și consonantul nu-l poți pronunța decît acompaniat de o suflare de aer; însă nașterea consonantului

---

1. *inițial* din duplicarea împregiurărei timpului 2. *după* la greci după cum se știe pînă și în semn *șters* 3. *inițial* Cu cît mai puțin 4. pentru sine *supraintercalat* 5. *după* e pentru pronunțare *șters* 6. *după* legare *și* liaison *succesiv șterse* 7. *după* numai *șters* 8. *deasupra lui* unirea *șters* 9. *această frază este scrisă ulterior pe jumătatea din dreapta sus a filei și intercalată la locul ei în text printr-un semn de trimitere* 10. *colțul de jos al filei rupt* 11. *inițial* schelei 12. *în acest loc figurează un semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 134—135)* 13. *după* numai *șters* 14. *după* pentr[u] *șters* 15. *după* trezesc *șters* 16. *supraintercalat* 17. *după* trezită în noi *șters și urmat de* care a[pare] *șters* 18. *în acest loc figurează un semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 135)* 19. *supraintercalat* 20. *modificat din* La 21. *după* face efect comic *șters* 22. *scris pe margine*

e condiționată esențial în aceea cumcă la răsunetul columnei de aer (consună) glăsuiesc organele diferite. Consonantele așadar se nasc abia atuncea în adevăr cînd [1] sufletul se dezbate din diferitele organe ale vorbirei, după cari organe ele se și deosibesc în litere labiali, dentali (limbali) și palatinali. De-aceea consonantul e marcat mai aspru decît vocala, ba el dă abia intuițiunea siguranței (destinatei) plastice a sunetului articulat. Daca vocala e purtătoarea simțirei și elementul propriu muzical al limbei, apoi consonantul e reprezentantul reflexiunei, a sigurităței (acurateței) conceptului, c-un cuvînt elementul cugetărei. Căci cu prevalarea vocalei iese în prosceniul [2] limbei momentul muzical și prin el [3] simțămîntul, cu predominarea sunetelor consonantice însă se arată a domni și reflexiunea, siguranța (Bestimmtheit) conceptului. Vocalele sînt așadar mai mult purtătoarele poeziei, consonantele acelea ale prozei. În procesul || dezvoltărei, vocalele pline se retrag din ce în ce mai mult și 379 r
fac loc elementelor celor mai fără răsunet (klanglos), o dezvoltare care aleargă paralel [4] cu întărirea și înăsprirea reflexiunei, a înălțărei [5] din elementul moale și indecis al simțămîntului la certitudinea cugetărei.

Fiindcă peste tot sunetul articulat rezultă din impulsiune instinctivă după reprezintare a celor cugetate, de-aceea consonantele cer o sforță mai mare din partea organelor vorbirei. Această sforțare constă dintr-o apăsătură. Trebuie să distingem aicea în privința nașterei conson[an]telor un element îndoit. Or că activitatea organelor căror li se emancipă consonantele e *precesă* de o columnă de aer, asemenea unui . . .[6], sau aerul sună *după* sunetul cel produs prin puterea organului. Asta ni dă antitezea *semivocalelor* [7], a *literelor cursive*, ⟨așadar⟩ a consonantelor acelora așadar cari țin mijlocul dintre vocală și consonantă și a *consonantelor* proprii, adevărate. Cele dintîi, semivocalele, au asta cu vocalele comun (a împărți) cum[că] sînt cauzate prin columna de aer ce premerge apăsărei, care apăsare apoi constituie capătul întregului, se sfîrșește în sunetul sforțat de la organul anumit de vorbire. Cele de-a doua, consonantele proprii, silesc nemijlocit pe organ, după pronunțarea [8] lor nu sînt în stare de-a se susținea în același sunet și se revarsă în aerul ce răsună după ele. Prin asta se arată esențialminte cumcă sînt sunete nestătătoare de sine și care trec în aspirațiunea vocalică. De-aceea le și-nseamnă limba de consonante mute. Așa se nasc (se provoacă) din *cerul gurei*, cu aspirațiune premergătoare, sunetul *r*, din organul limbei *l*, parte prin aerul ce efluă prin nas *n*, din organul buzelor *m*. Acestora corespund cu aspirațiunea următoare sunetul palatinal *k*, sunetul limbal *t* și sunetul labial *p*[9]. Ceste din urmă pot acuma să esperieze modificațiunea cumcă, esprimate [10] cu o ușure aspirațiune a organului ce le produce, ele prin asta se-nmoaie. Așa trec || sunetele aspre 379 v
palatinal, limbal și labial *k, t, p* în sunetele moi *g, d, b*. Pentru că aste din urmă împărtășesc cu cele dentîi originea lor din același organ, de-aceea și în pronunție sînt așa de ușor de confundat încît provincii întregi germane află într-asta o greutate mai neînvingibilă pentru pronunția corectă. De-a ține bine aceste distincțiuni va trebui să fie o grijă de căpetenie a oratorului, dar mai cu seamă a actorului. O schimbare și o confundare a acestor sunet[e] produce un efect cu desăvîrșire comic.

Un consonat capabil, prin aspirațiune premergătoare, de orce scărire este consonantul *s* ; acesta se naște ca o aspirațiune strînsă între dinți, preparată pe capătul estrem al limbei. De-aceea nu cere un organ propriu spre crearea sa, ci el e de privit ca aspirațiunea consonanțială, care de-aceea e capabil de toate modificațiunile unei aspirațiuni. Modificațiunile unei aspirări însă sînt *lărgirea* și *condensarea* sa. Astfel *s* parcurge cîteștrile formele lui *s* moale (cum în *sagen*, *sanft* etc.), care, cu o aspirațiune ieșit⟨e⟩ devine *s* aspru (apare sensibil în *ss* și-n ß: *Erlaß*, *Haß* etc.), schimbîndu-se apoi în cea mai tare aspirare vocală, în sunetul țisiit *ș*. Cum în pronunția cea bună lucru de căpetenie e acela de-a nu face să se-audă nașterea sunetului, așadar

---

1. *după* cînd sufletul *șters* 2. *după* avan[sceniul] *șters* 3. *inițial* cu el 4. aleargă paralel *supraintercalat* 5. *după* ridicărei *șters* 6. *Eminescu nu a găsit pe loc corespondentul românesc al termenului din textul german:* Luftzug *„curent de aer”* 7. *după* vocalelor jumătate *șters* 8. *după* ce-s [pronunțate] *șters* 9. *în acest loc figurează un semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 138)* 10. *în ms.* esprimați

lupta căreia sunetul îi mulţumeşte esistenţa sa s-o prezinte ca o luptă deja învinsă şi trecută, aşa trebuie ca asta să se-ntîmple prin escelenţă la sunetul dezvoltat în urmă; căci îndealtfel noi auzim sunetul ţisiit, cel cu totul neorganic care, prin tonul său ce atinge nearticularea, ne smulge[1] afară din sfera sunetului articulat. Aspiraţiunea consonanţială care e ruptă de către buze apare iarăşi, după cum e scărirea aspiraţiu-
380 r nei, || sub o formă triplă, după tăria sa în şir descinzător ca *f*, *v*, *w*.

Daca e, cum bine zice Humboldt[2], că semnele necesarii a sunetului articulat [sînt] o unitate aspru înţelegibilă şi o construcţiune care[3] se poate pune în relaţiune certă cu toate celelalte sunete care se pot numai cugeta, urmează de-aicea pentru pronunţie legea duplă de-a mărgini şi a dimarca cu stricteţă fiecare sunet, pentru ca să apară în puterea şi (preciziunea) certitudinea sa originală, fără de-a sări în sunete laterale cari şterg caracterul literei şi, a doua, de-a face sunetele articulate[4] atît de cursiv ca pronunţia să poată urmări uşoară şi liberă toate împreunările lor în limbă. Aicea iar e de trebuinţă o împăcare a antitezelor, o unire a lor. Legea cea dentîi mănţinută unilateral împiedecă cursul vorbirei şi ni dă închipuirea unei sforţări oarecare a puterii. (Sforţa ca o scremere[5], silinţă, opintire neplăcută). Momentul cel de-al doilea, mănţinut cu[6] eschiderea celui dentîi cade în pericolul de a şterge şi a slăbi caracterul cel otărît al sunetelor. O pronunţie nobilă, cultă arată o domnie liberă asupra corpului sunetului în toată coprinderea lui. Această pronunţie nimenea nu are o dătorie mai mare de-a cata s-o posedeze decît actorul, a cărui cel mai principal instrument este sunetul articulat[n]. O instrucţiune temeinică a artei noastre va face aşadar din pronunţie *o disciplină* esenţială, care în partea ei teoretică va dovedi naşterea sunetelor articulate, trecerile, înrudirile şi împreunările lor, iar în partea ei practică va arangia eserciţii proprii şi potrivite[8] pentru reproducerea curată a sunetelor. Prin cercetări asupra fiecărei grupe de sunete articulate s-ar lăsa făcute privire interesante, instructive şi, prin comparaţiunea cu alte limbe, adînci în întreg sistemul sunetelor. Cine vrea a fi păzitorul pronunţiei frumoase şi curate || aceluia n-ar trebui să-i rămîie un mister neci organismul acestei pronunţii în rămurirele sale, neci procesul de viaţă a formărei sunetelor ş-a schimbărei sunetelor, proces bazat pe legi adînci.

[n] *Sunetul nearticulat e instrumentul muzicului. Sunetul nearticulat e cu deosebire obiectul*[7] *de cultură al cîntăreţului, nu însă a actorului, la care articulaţiunea, însuşi corpul şi espresiunea acelei articulaţiuni, sufletul sunetului constituie elementul în care el înoată şi se*
380 v *mişcă cu ideea poetului, cu intuiţiunea sa proprie.*

La vocale am priceput deja momentul lor simbolic. Cu cît mai mult se aude răsunînd acest moment în pronunţie cu-atît mai artistică va părea ea. Şi sunetele consonanţiale ascund în ele un element simbolic, pe care însă într-adevăr că nu ţi-e permis să-l urmăreşte prea departe, spre-a nu cădea apoi într-o jucărie. Apoi, afară de aste, întreg terenul acesta se-ntemeiază el însuşi pe un simţ simbolic, căci la unii se vor împreuna uşor cu unele sunete oarecari intuiţiuni cari vor rămînea cu totul tăinuite unui simţ mai puţin simbolic. Cu cît cineva poate să pună mai multe referinţe de-astea (Beziehungen) în sunet cu-atît mai plină de intuiţiuni şi mai artistică va fi pronunţia sa. E o înrudire de origine între *semn* şi-ntre-*nsemnat*, fiindcă orce formare de limbă a început de la încercarea de-a reda şi în sunet impresiunea obiectului, aşa că în fond orce sunet după[9] origine e de privit ca un product al sufletului în care omul s-a încercat de-a-şi întrupa impresiunea avută înăuntrul lui: intuiţiunea obiectului[10]. În procesul dezvoltărei, şi anume cu cît mai mult i s-a deschis cercul suprasensibilului (Übersinnlich), această coeziune simbolică s-a slăbit din ce în ce mai mult, vorba din contra a devenit un semn care, prin corpul

---

1. *deasupra lui* rumpe *şters* 2. *în acest loc figurează un semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 139)* 3. *după* astfel *şters* 4. *supraintercalat* 5. ca o scremere *supraintercalat* 6. *după* fără cel [dentîi] *şters* 7. *după* lucrul *şters* 8. *după* apte *şters* 9. *după* e *şi* original *şi* din *succesiv şterse* 10. *în acest loc figurează un semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 140)*

sunetului numai, esprimă intuițiunea obiectului. Cu toate astea s-a păstrat în limbă o mulțime de [1] elemente în cari nu se poate recunoaște o asemenea înrudire a sunetului || cu sensul celor ce el semnifică. Noi nu vorbim aicea despre imitarea sunetelor 381r nearticulate pe cari le prezintă fiece limbă, ci despre însemnanța simbolică a multor concepte prin sunetele ce le corespund lor. Frumusețea pronunției va sta dar într-aceea de-a face observabilă și pentru ureche această coeziune și de-a estrăda sufletului deja prin asta [2] impresiunea și imaginea. Humboldt [3] citează ca esemple flagrante espresiunile [*a*]*sta* [(stehen)], [*statornic*] (stätig), *aspru* [(starr)], cari nasc în noi imaginea compactului (Festen), după aceea vorbele *nu* [(nicht)], *a roade* (nagen), *invidie* (pismă, zavistie) (Neid), cari produc impresiunea unei demarcări acute. Astfel simbolizează vorbele următoare, cari toate se-ncep cu-acelaşi sunet [4], o mişcare nesigură, fără lege, mişcare care-și are [5] purtătorul ei în litera *w (Wolke*, *Wind*, *wehen*, *wirren*, *Wunsch*, *Wonne* ş.a.m.d.), care tocmai de aceea a și devenit tonul fundamental a acestor concepte. Este așadar, după cum rezultă din dezvoltarea noastră, una din obligațiunile cele mai mari ale pronunției de a reprezinta această înrudire dintre sunet și intuițiune : adică [6] importanța și însemnătatea sunetelor pînă și în pronunțare. O așa fel [7] de pronunție cere însă nu numai o intuițiune simbolică care să te facă să simți raportul ce esistă între semn și însemnat, ci și o putere formătoare de-a da acestei intuițiuni esistență sensibilă. Însemnări (Andeutungen) pot într-adevăr să miște-n astă privință, lucrul însuși însă nu se poate neci învăța, neci se [8] poate da instrucțiune în el. Cu cît vom pătrunde cu dezvoltarea noastră mai departe-nspre centrul spiritual [9] [al] artei noastre cu-atît mai mult [se vor] grămădi și în tehnică momentele || acelea cari zac dincolo de celea ce se pot învăța prin silință și studiu. 381v

În *silabă* se unesc elementele sunetale a [10] vocalei și a consonantei într-o singură unitate. Silaba apare așadar totdeuna ca un sunet cert (demarcat) și produs prin o *singură* operațiune, în care sunet neci că se poate procede la o dispărțire în consonante și vocal[e], cari se prezintă [11] de-aceea și urechei ca un întreg nedestructibil. În fiecare silabă trebuie de-aceea [12] să vedem o [13] unitate organică. Silaba e după modul cum se pătrund reciproc diferitele elemente sunetale, sau mai ușor sau mai greu de esprimat. Rezultă, după concept, o formă întreită a compozițiunei, care prezintă totodată o greutate crescîndă a *pronunțărei* (proferirei). Cea mai simplă formă a silabei e aceea care se sfîrșește într-o vocală deschisă. Aicea tonul repauză pe aspirațiunea cea simplă a vocalei. Aceste silabe sînt de-aceea cele mai muzicale. Aceeași scală pe care ne-am deprins a o cunoaște la vocale, aceeași scală va forma și aceea măsura a ce e mai mult or [14] mai puțin muzical; silabele acelea cari se sfîrșesc în *u* sau *i* vor fi prin urmare acelea cari [15] vor avea mai puțină putere muzicală, pentru că se finesc în vocalele acelea cari constituie polii în șirul vocalelor.

A doua formă a silabelor o constituiesc acelea cari încep cu vocală și sfîrșesc în consonantă (*al*, *or*, *om*, *ab* ș.a.m.d.). Aicea mișcarea e cea întoarsă, de-aceea și pronunțarea [se face] mai cu [16] anevoie, pentru că activitatea proprie a organului de vorbire urmează, nu precedă. || Daca cea dentîi formă e trohaică, adică mișcarea 382r organului cea îndreptată de la arse la teze, forma a doua reprezintă din contra undoierea opusă [17] iambică a organului, de la tezi-nspre arsi.

A treia formă a silabei, cea mai complicată și de-aceea cea mai anevoioasă pentru pronunție, e aceea în care consonantul începe și sfîrșește (*rup*, *fort*, *lob*, *bad*). Aicea *începe* mișcarea cu o sforță a organului și prin vocal trece la o nouă ridicare [18] a organului.Toate astea mișcarea se-nțelege că le complinește deodată și într-o unitate pe care noi n-o putem desface decît artificios. Daca pronunțarea celor două silabe din început prezintă ondolarea [19] trohaică și iambică a organului, silaba asta cores-

---

1. *repetat dar șters a doua oară* 2. *topica din ms.:* de-a estrăda deja prin asta sufletului *a fost remaniată prin cifre puse deasupra termenilor* 3. *notă a originalului nesemnalată și netradusă (Rötscher, p. 141)* 4. *inițial* aceeași vorbă 5. *după* care-s *șters* 6. *supraintercalat* 7. *după* de *șters* 8. *după* instrui *șters* 9. *supraintercalat* 10. *inițial* ale 11. se prezintă *deasupra lui* apar *șters* 12. *supraintercalat* 13. **dupǎ** așadar *șters* 14. *deasupra lui* sau *șters* 15. *după* mai puțin muzicale *șters* 16. *supraintercalat* 17. *modificat din* contrapusă 18. *după* înalțare *șters* 19. *după* un[dularea] *șters*

punde ondolărei creticului, care, începînd de la *arsis*, urmînd pînă la *tesis* se ridică iarăși la *arsis*. În aceste trei se mărginesc pentru pronunțare toate silabele.

După cum e natura sunetului articulat, de-a avea în sine facultatea de-a se împreuna cu celelalte sunete articulate într-o unitate, tot așa are și silaba destinațiunea de-a se împreuna într-o unitate de ordine mai naltă, în *cuvînt* (vorbă) [1]. Această (facultate spre) capacitate de împreunare trebuie așadar să zacă în însuși silaba. În măsura de timp a silabei nu poate zăcea, pentru că această măsură aparține corpului silabei și e întemeiată pe durata-n timp a sunetului. Această facultate se naște de-aceea [2] în realitate prin însuși actul vorbirei, care act dă silabei o putere, în care putere cel ce vorbește a esprimat valoarea ce-o are silaba pentru el. Această 382 v *energie*, prin care o silabă || e ridicată față cu altele, care-a produs așadar o distincțiune de valoare a silabelor pentru ureche, este *accentul vorbei*. Acest accent [3] pare prin urmare formătorul propriu a unității din vorbă, de vreme [4] ce aduce pe silabe în (relațiunea) proporțiunea de domnitoare și domnite, adică de intonate și (fără ton) neintonate [5]. Se-nțelege că nu trebuie să confundăm acest accent al vorbei, care împreună într-o unitate silabele, cu coprinsul (ținoarea) sunetului sau cu accentul logic or gramatical, ce-l vom trata și dezvolta mai la vale.

Fiindcă numai accentul vorbei (cuvîntului) singur leagă silabele într-o unitate organică, *vorba*, de-aceea urmează din acest accent legea cea îndoită cumcă neci două silabe nu pot avea același grad (cuantitate) de accent, neci că o vorbă să poată avea mai mult de un accent principal. Căci accentul e puterea ce insuflă energie care sistează dezbinarea silabelor, va să zică pauza dintre silabe, ridicîndu-le pentru ureche la unitate, una și nedespărțita vorbă, unitate care în sine e vie numai prin (antitezea) contrastul (Gegensatz) dintre partea intonată și cea [6] neintonată [n1].

Daca, ca în limbele vechi, undeva se-ntimplă ca numai coprinsul sunetal material al silabei să decidă despre lungimea or scurtimea sa, acolo, după cum se știe, accentul vorbei [e] cu desăvîrșire neatîrnat de cuantitate [n2]. Aicea [7] așa divergează accentul ce reprezintă însemnătatea vorbirei de coprinsul material al sunetului. În nemțește din contra se pătrund reciproc aceste două momente: a ținoarei spirituale pe de o parte, a celei materiale pe de alta; din care rezultă următoarele ca lege fundamentală a limbei noastre. *Însămnătatea silabelor, reprezentată prin accentul cuvîntului, condiționează și cuantitatea silabelor* [n3]. *Ținoarea materială a sunetului se arată așadar în limba noastră ca atîrnător esențial de la accentul cuvîntului or de la însămnătate.* Aceasta-i 383 r legea fundamentală din care trebuie a se || deduce întreagă măsura în timp a limbei germane. Noi, în dezvoltarea noastră, am însemnat locul unde ea în artea noastră [8] constituie o disciplină și [am] îndegitat principiul din care trebuiesc pricepute fenomenele. Ținoarea lor concretă e afară de cadrul studiului nostru. Nouă ne-a fost numai ca să avizăm măsurei în timp însăși locul necesar pe care-l ocupă ea în sistemul artei noastre. Cumcă ea e un ram [9] de studiu esențial pentru actor cred că rezultă îndestul din deducțiunea noastră. *Și* aicea să nu domine un mod de acțiune instinctivă, ci unul conștiut. E un fenomen trist cînd aciia a [10] căror una din cele mai esențiale probleme e arta declamațiunii pipăie [11] prin întuneric asupra legilor accen-

[n1] *Inima unui cuvînt, punctul lui de culminare, culminarea însăși (împregiurul căreia se-nvîrtesc) lîngă care se grupează, palide și ne-ntonate, celelalte silabe este accentul.*

[n2] *Ce e cuantitate silabică?*

[n3] *Legile accentului în limba română !(?)*
La noi claritatea silabelor sau mai bine zis cualitatea muzicală a silabelor atîrnă mult de la accent. Daca sînt accentuate, ele constituie sunetul etimologic original al cuvîntului, deși asta nu obligă ca el, schimbîndu-se și pierzîndu-și originalitatea, noi să nu le redăm cu schimbare cu tot. d.es. să scriem: pot, putînd

---

1. *în acest loc figurează un semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 143)* 2. *după* abia *șters* 3. *după* con- *șters* 4. *după* ce *șters* 5. *în acest loc figurează un semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 143–144)* 6. *supraintercalat* 7. *după* În limba germană din contra amîndouă momentele a ținoarei *șters* 8. *supraintercalat* 9. *deasupra lui* studiu esențial *șters* 10. *după* cari *șters* 11. *după* pospăie *șters*

tului și se conduc numai de către deprindere. Artistul e și prin aceea artist că știe mai multe despre elementele artei sale decît un om laic.

Condițiunile negative ale pronunției corecte ne-au adus la legea producerei și a proporțiunei elementelor sunetale. De treapta cea mai naltă din această sferă recunoscurăm pe acea[1] reprezentare a sunetelor care lasă să transpară (pervază) prin ea și însămnătatea sunetelor. Momentul al doilea ne-a arătat legea legărei sunetelor introlaltă cu privire la pronunție, la diferitele forme ale silabelor. Al treilea moment a dezvoltat nașterea (das Werden) unității cuvîntului prin mijlocul *puterei* accentului. În aceste trei trepte s-au dezvoltat mișcarea sunetului. În accentul vorbei însă sunetul s-a pronunțat și în afară de sine, pentru că aicea el e dominat de un principiu spiritual.

MODULAȚIUNEA TONULUI

1. ÎNĂLȚIME ȘI PROFUNDITATE

Însă *frumusețea* pătrunde abia atuncea în espresiunea vorbei omenești cînd *tonul* poate să producă în sine diferite ondolațiuni cari, nejignind curățenia sunetului și a accentului cuvîntului[2], să sune la urechea noastră, și prin suirea și coborîrea sa să fie în stare de-a pune și simțirea în aceeași modulațiune (mișcare). Acesta e elementul muzical a formărei tonului : înălțimea și profunditatea, trăgănarea și repejunea, tăria și slăbirea. După espresiunea lui Cicero : „sunetele sînt ca niște coarde întinse cari răsună după gradul atingerei eventuale, cînd înalt, cînd profund, cînd repede, cînd trăgănat, cînd tare, cînd încet. Însă în toate speciile de tonuri e totdeuna și unul mijlociu" [a]. Aceste vorbe ale lui Cicero coprind în sine noțiunea *modulațiunei tonului.* || *383 v* Ea aparține acelui despărțămînt al studiului nostru care cercetează formarea tonului ca un instrument a declamațiunii dramatice. Modulațiunea tonului e condiționată prin necesitatea de-a-l face purtătorul simțămîntului și a pasiunei [n]. Căci nemărginitei varietăți a mișcărilor sufletului corespunde numai o nemărginită movibilitate a vocei. Tonul și mișcarea sufletului trebuiesc puse așadar într-o proporțiune astfel încît cea din urmă să fie totdeuna în pozițiune de-a face [să] răsune tonul care-i corespunde ei. Omul care poartă în sine o bogăție de tonuri e numai pe-atîta stăpîn[3] peste această lume a tonurilor pe cît i-e cu[4] putință de-a lasa la moment să răsune tonul cerut de simțămîntul dat, precum l-ar da dintr-un instrument movibil sau precum muzicul nu e domn a instrumentului său decît atîta pe cît știe a scoate note din el — cu cît mai multe, mai varii, mai conform cu nemărginirea simțămîntului cu-atîta domnirea sa asupra instrumentului e mai pronunțată. Aceasta abia face pe *artist.* Omul laic care e cult, impresionabil, pricepător de arte, simte în sine, asemenea artistului, toată acea scală a mișcărilor sufletului în care ne transpune poetul ; finețea de-a le simți laicul poate s-o aibă, asemenea artistului, pînă-n nervii cei mai fini. Însă artistul are puterea de-a face să *răsune* tonurile acelea cari esprimă dispozițiunea sufletului. El le are așadar în puterea sa, pe cînd laicul și diletantul sau nu le nimeresc defel, sau le redau amestecate[5] cu tot pe-atîtea tonuri false și disonante. De-a avea sub degetul său totdeuna tonul nimerit pentru mișcarea dată a sufletului e așadar prerogativa artistului. E[6] vederat[7] cumcă condițiunea absolută a orce (reprezintare) reproducere a simțămîntului, orcare ar fi, este intuițiunea internă a aceluiași simțămînt, fără care (se-nțelege) firește că neci s-ar putea afla vreodată tonul ce-i corespunde. Asta însă atîrnă de la dotarea spirituală a artistului și nu ne aparține nouă pe treapta noastră, unde avem a face cu materialul și cu (cultura) cultivarea lui.

[n] *Xenopol-muzica*

[a] Cicero, *De orat[ore]*, 3, 57. *383 r*

---

1. *deasupra lui* acela *șters* 2. *deasupra* vorbei *șters* 3. *inițial* întru-atîta domn 4. *deasupra lui* în *șters* 5. *după* sau le *șters* 6. *inițial fraza începea cu* Cumcă condițiunea 7. *după* lesne evi[dent] *șters*

Pînă și organul cel mai plin de sunet și care cuprinde în sine o mai mare copiozitate de tonuri, pînă și acela are trebuință de cultură, căci cultura abia îi[1] supune artistului aceste *daruri naturale*, astfel încît individul poate dispune după voie-și de întreg coprinsul vocei sale. Un organ lăsat simplu în brațele naturalității sale, 384 r nedominat prin cultură, || de-ar fi chiar cel mai bogat și mai plin de (sunet) timbru, totuși nu ne va putea transporta într-o dispozițiune sufletească așa de artistică ca un organ cu puțin cuprins, fără timbru metalic chiar, pe care însă individul ar avea-o în deplina sa putere și din care el poate trage toate tonurile de care ar fi capabil în conformitate cu constituțiunea sa[2]. Căci aicea vedem cum spiritul poartă stăpînirea asupra naturei, dincolo din contra vedem într-adevăr o natură escelentă, care însă se opune încă spiritului (spiritualizărei). Pentru că și darurile cele mai estraordinare ale tonului, îndată ce vor fi întrebuințate la esprimarea vieței sufletești, trebuie neapărat să-l părăsească pe actor în momente oarecari daca el n-a învățat de-a domina măsura puterilor sale. Mari efecte în arte sînt însă numai atuncea cu putință cînd ne domină simțămîntul necondiționat a siguranței cumcă omul dispune liber de întreaga măsură a mijloacelor care-i sînt date de natură.

Modulațiunea tonului, ca condițiune negativă la reprezentarea afectelor și a pasiunilor, se in[c]lude celor trei momente a *nălțimei* și *profundității*, a *iuțelei* și a *trăgănărei*, a *tăriei* și a *slăbiciunei*. Fără cultura acestor elemente, acele[3] ondulațiuni ale tonului ce ni dezgolesc scala pasiunilor rămîn nereprezentabile (nereproductibile). Cultura *înălțimei* și *profundității* ne dă (coprinsul) estensiunea (circumferinței) periferiei vocei. Cît îs de diferite darurile naturale ale tonului în astă privință și totuși[4] fiecare voce își are [în] sine măsura ei pe care trebuie să o dezvolte. Cultura constă dar în aceea că[5] dominăm astfel asupra[6] acelui[7] coprins a vocei la care ea este predispusă, încît putem dispune liber de întreaga ei scală, astfel încît să putem cu ușurătate a scoate pînă și estremele înălțimei și a profundității fără de-a ni se impune siguranța chinuitoare[8] cumcă a fost ajunsă estrema estremitate a vocei. Căci fiecare estrem care iese ca *atare*, fie în espresiunea afectului, fie în ton numai, ne rupe din iluziunea artistică, în care sîntem ținuți numai atuncea cînd în aceea ce influințează asupra noastră este[9] intuițiunea unui ce care în aparința sa nu se prezintă ca estrem[n1]. Fiecare estrem trebuie așadar în arte cel puțin să avizeze încă afară de sine, astfel încît pentru simțămînt ca estremissim rămîne suspins[11]. || 384 v Acest fondal mistic îl pretindem așadar și la întrebuințarea nălțimei și profundității tonului. Cicero zice în această privință[a]: „Fiecare voce are un ton de mijloc oarecare care-i e propriu. Că vocea încet-încet se ridică de la acest ton mijlociu nu numai că e plăcut, dar e și favorabil pentru intuirea vocei. Afară de-asta mai e în voce și un estrem care cu toate astea e sub cel mai aspru ton de țipăt. Tot așa și în scoborîrea vocei e un ton infim (bas) la care te cobori oarecum pe scara tonurilor. Acest schimb, această suire și coborîre prin toate tonurile[n2] nu numai că va conserva vocea, ci va da și reprezintațiunei un farmec deos^bit. Însă pe cîntătorul de flaut trebuie să-l lăsați acasă daca numai să aduceți aminte de sensul acestei deprinderi pe tribuna oratorică".

[n1] *(Ebenmass*[10]*)*

[n2] *capacitate, volum*

Marele cunoscător al artei declamațiunei orale concepe aicea niște punte de vedere foarte importante. Schimbul vocei prin urcarea[12] și coborîrea ei nu numai că e importantă pentru cultura tonului[13], dar încă[14] servă într-un mod deosebit declamațiunei artistice. Baza acestei scale ce urcă și coboară e tonul mijlociu[15] propriu orșicui de unde purcede mișcarea în sus și în jos. Coprinsul estensiv al vocei îl măsurăm după mulțimea tonurilor pe care individul poate în adevăr să le facă să

[a] Cic., *De orat[ore]*, 3, 60.

---

1. *după* își *șters* 2. *inițial* în urmarea constituțiune[i] sale * 3. *după* ondolațiuni[le] *șters* 4. *deasupra lui* cu toate acestea *șters* 5. *după* de-a domina *șters* 6. *după* cu libertate *șters* 7. *după* întregei sale *șters* 8. *după* martirizătoare *șters* 9. *deasupra lui* zace *șters* 10. *scris chiar în text, după* estrem 11. *deasupra lui* ridicat *șters* 12. *după* sui[rea] *șters* 13. *după* vocei *șters* 14. *după* e *șters* 15. *după* mijloc *șters*

răsune. Baza însă e tonul de mijloc fiecăruia natural, în care el se mişcă fără de-a fi iritat prin un afect oarecare. Curăţenia şi claritatea acestui ton fundamental relativ e prima cerinţă ce se face artistului dramatic. Căci acest ton e purtătorul unui destin de viaţă natural şi depărtat de orce estrem, în genere tonul conversaţiunei nobile [1]. Cumcă el în sine însuşi are oarecare scăriri nu (face nimica) importă naturei [2] sale, de-a fi cel de mijloc, căci el este esenţial numai comparativ cu estremele sale. Tonul mijlociu al vorbitorului fireşte [3] că e cu atît mai frumos cu cît poartă mai mult în sine capacitatea de-a fi lărgit în sus sau în jos. Un ton fundamental [4] care se apleacă prea mult la unul din aceste două estreme e || de-aceea nefavorabil espresiunei 385r simţămîntului pentru că-i lipseşte puterea de-a se întinde în amîndouă laturile şi prin urmare e lipsit de multe tonuri pentru afecte anumite. Fiindcă afectul mînă de sine vocea în sus, de-aceea va fi cu deosebire de recomandat de-a dirige tonul mai întîi în jos. Întîi: vorbitorul se deprinde prin aceasta la o articulare clară a diferitelor elemente a vorbei, căci fiindcă ondolaţiunile se esecută mai (încet) trăgănat în profunditate, vorbitorul e silit la o trăgănare şi prin aceasta cîştigă în puterea şi ţinuta tonului. A doua : prin claritatea cu [5] care toate silabele trebuie să vină [6] la o îndriptăţire egală, prin o mai lungă durată a tonului el se transpune în acea linişte care-i e, drept spunînd, neapărată la reprezentarea afectului, pentru ca să nu dea peste cap şi să nu şteargă claritatea în espresiune.

Precum observa [7] Cicero în locul nostru, e [8] [un] estrem în urcarea vocei, precum e [9] un ton infim (tiefsten). Mai sus deja am dedus din o lege mai superioară cauza de ce vocea nu poate merge pînă la aceste estreme. Atît tonul infim cît şi cel estrem de care e capabilă vocea umană nu trebuie să ni se prezinte ca estreme, pentru că escită intuiţiunea unei siluiri la care tonul a fost [10] forţat, prin urmare deşteaptă icoana forţarei. Întru formarea [11] înălţimei şi profundităţii se [12] pune mai mult valoare [13] pe aceea ca polii vocei să fie încă timbraţi şi produşi fără sforţă (silă). Numai prin aceasta ni se impune binefăcătoarea siguranţă cumcă vorbitorul mai posedă încă un escedent de putere în sine pe care încă nu l-a întrebuinţat. Cînd însă Cicero ni adaogă ca să lăsăm pe cîntătorul de flaut acasă (făcînd aluziune la oratorul L. Gracchus, care în genere cînd vorbea avea după el un om espert cu un mic flaut de fildeş, care prin tonul fluierului său trebuie să-l reţină de la estreme întru întrebuinţarea vocei sale) [14], atunci el nu esprimă cu aceasta decît cerinţa unei domniri libere asupra vocei pînă şi la întrebuinţarea înălţimei [15] şi a profundităţii estreme. Numai în această *libertate* [n] vedem noi garanţia cumcă vorbitorul în urcarea şi coborîrea tonurilor [16] nu ni va arăta o silinţă sforţată.

[n] *Was ist Freiheit?*

2. *PORTAMENTUL ŞI VOLUBILITATEA*

Cultura tonului în înălţimea şi profunditatea sa, adică a volumului (Umfang) [17] vocei, te avizează deja la elementul mai înalt prin care omul produce liber o undolaţiune mai repede sau mai trăgănată a tonului şi prin care o domină. || După natura lor tonurile nalte şi cele base condiţionează o mişcare mai 385v lentă or mai iute [18]; sunetele profunde silesc la persistare mai îndelungată şi la o durata mai mare între diferitele elemente ale vorbirei; sunetele mai nalte aduc cu sine o părăsire mai grabnică a aceluiaşi ton şi pauze [19] mai scurte. Vorba vine însă ca să poţi provoca aceste antiteze în deplină *libertate*, cînd vei voi, astfel încît persistenţa or părăsirea ondulaţiunei tonului şi durata pauzei între elementele diferite ale vorbei să atîrne de la voinţa vorbitorului şi să se manifeste după cum or fi cerin-

---

1. *pe margine, în paranteză şi subliniată, o scurtă însemnare germană indescifrabilă* 2. *după* tonului *şters* 3. *după* e *şters* 4. *pe margine, subliniat, un cuvînt indescifrabil (german?)* 5. *deasupra lui* prin *şters* 6. trebuie să vină *iniţial* vin 7. *iniţial* Sînt, cum observa 8. *după* în urcarea voce[i] *şters* 9. *după* şi *şters* 10. *supraintercalat* 11. *după* cultura *şters* 12. *după* g[reutatea] *şters* 13. *deasupra lui* greutate *şters* 14. *notă a originalului nesemnalată şi netradusă (Rötscher, p .150)* 15. *după* estrem[ei] *şters* 16. *după* vocei sale *şters* 17. *scris pe margine* 18. *în ms.* mai iute or mai lentă*; remanierea topicii este indicată prin cifre puse deasupra termenilor* 19. *după* mai *şters*

țele coprinsului intern al vorbei. Aceasta ni se arată a fi în antitezele *portamentului* și *volubilității* vocei.

Portamentul constă din facultatea de-a lăsa să persiste cîtva tonul pe unele din elementele vorbirei, prin urmare din capacitatea de-a purta (duce) vocea. Numai prin această putere care fixează (vrăjește) tonul în loc declamațiunea [1] e în stare de-a esprima liniștea și claritatea unei naturi ideale. *E greșala naturală a tuturor începătorilor de-a lăsa să-și urmeze vorbele repede una după alta și de-a se prea grăbi* [2], e un defect [3] care întîi are adesea [4] de urmare lunecarea peste silabele finale scurte și anume peste silabele flexiunii, prin urmare o ștergere a referințelor gramaticale din propusăciune⟨a⟩[n], dar după aceea prin [5] împingerea cuvintelor, care se face în [6] urma unui fel de putere naturală, se mai produce și o dispozițiune chinuitoare (peiniger) [7] în auditor. Această repeziciune a tonului poate să degene[re]ze chiar într-o precipitare a cuvintelor. Și toate acestea își au cauza lor în lipsa portamentului, prin care tonul [8] e pus în stare de-a lăsa să vină la îndreptățirea sa deplină întreagă copiozitatea singuratecelor elemente. Cultura portamentului ni se arată așadar ca o condițiune neîncongiurată pentru orșicare orator, pentru că numai portamentul singur e în stare de-a reda (wiederzugeben) aceea ce, după natura sa, cere o espresiune de gravitate. Întreaga regiune a liniștei
386 r ideale, a clarității și a judecății reci, narațiunea or descrierea || minuțioasă și pitorească (zugrăvitoare), esperiența coruptă și reflexiunea, starea sufletească întunecată ce geme sub sarcina sorții, toate astea nu se pot esprima artistice fără portament. Și anume cu cît un caracter se va părea mai plin de o liniște ideală, cu cît se va apropia mai mult de antic, cu cît va domina mai mult în el elementul reflexiunii, cu cît mai departe narațiunea și descrierea va prezinta o largititudine epică cu-atît mai imperativă este cerința portamentului. Fiindcă portamentul constă din facultatea de-a purta tonul, de-aceea își are firește rădăcina în puterea de-a lăsa să răsune vocala și diftongul. Căci numai pe ele poate să persiste tonul, consonanta dispare îndată ce organul vorbirei a pronunțat-o. De-aceea [9] încă la dezvoltarea vocalelor am pretins și [10] de la orator *vocalizarea* ca condițiune neapărată pentru cultivarea portamentului. Spre scopul acesta să se citească mai] cu seamă [11] și cu mare îngrijire piese de acelea în cari întreaga compozițiune caracterul și metrul silesc oarecum vocea la persistență (Verweilen), unde alergarea nimicește la moment caracterul întregului. Nimica nu e mai cu scop în această privință decît traducțiuni nimerite a dialogului tragediei grece. Toată liniștea plastică și sublimă, ținuta cea așa de depărtată de conversațiunea ordinară în care ne transpune îndată elementul antic, spondeele cele grele, *die oft verschlungenen Fügungen*, în fine chiar compozițiunile de cuvinte silesc vocea, chiar contra vointei ei, la purtarea tonului[a]. Cititorul care ar vrea să alerge și aci, ca la un dialog ordinar în iambi de cîte cinci picioare, ar simți îndată conturbarea caracterului. Ponderozitatea trimetrului și însușirile pomenite de noi hotărăsc de-aceea de sine tonul. Astfel din această necesitate silitoare se naște curînd o libertate oarecare;
386 v tonul cîștigă în ținută, și || cititorul deprins deja de-a purta tonul poate să se întoarcă acum și spre alte compozițiuni, unde portamentul e condiționat mai mult prin caracterul ideal (decît prin metru). Aicea se pot pune opere poetice de un timbru prin escelență antic. Înainte de toate s-ar potrivi aicea *Iphigenia* și *Fiica naturală*, pentru grandioasa sa periodologie și pentru profunditatea cugetărilor sale. Să se aleagă mai întîi părțile acelea în cari predomină atitudinea unei liniști sublime și a gîndirei [14] sufletului. Așa primul monolog din *Iphigenia*. Aicea însă încă nu trebuie să se esercite

[n] *românește ?*

386 r [a] Spre acest scop am propune [12] cu deosebire piese alese din Aeschyl, pentru că aci trimetrul e cel mai ponderos [13] și pentru că tot caracterul dialogului esercită această putere silitoare asupra tonului. Înainte de toate ar fi apt[ă] pentru aceasta traducerea maestră a lui *Agamemnon* făcută de W. de Humboldt, care e în genere unul din cele mai admirate opere a artei germane de traducțiune.

---

1. *după* e în sta[re] *șters* 2. *sublinierea este a lui Eminescu și pare a se referi la experiența lui teatrală* 3. *inițial* o greș[ală] 4. *supraintercalat* 5. *după* mai produce *șters* 6. *după* prin o *șters* 7. *în original* peinliche 8. *după* abia *șters* 9. De-aceea *supraintercalat după ștergerea lui de mai jos* 10. *după* de aceea *șters* 11. *inițial* cu deosebire 12. *deasupra lui* recomanda *șters* 13. *după* grav *șters* 14. *după* cug[etării] *șters*

ondolațiunile tonului, cari esprimă dispozițiunile sufletului în toate nuanțele lor, căci atențiunea nu trebuie îndreptată deodată la prea multe punte de vedere. Și corurile *Fidanțatei de Messina* pot ⟨putea⟩ să servească de minune la esercițiul portamentului, căci aicea ordonă întreg caracterul la o persistare asupra *(Anschauungen)* și la analogul elementului antic de-a purta tonul. După aceea să se treacă la narațiuni și la descrieri în care domnește cu deosebire o esecuțiune oarecum epică. Aducem aminte numai „lauda lui Ariost'' în *Tasso*, cari prin copia intuițiunilor, a epitetelor colorate și plastice, cari toate trebuie să vină la dreptul lor, face neapărată cerința portamentului; după aceea povestirea visurilor, cari, prin reproducțiunea fantaziei ce-și zugrăvește încă o dată cu deplină [1] claritate sensibilă ceea ce-a văzut odată, și ea ordonă această persistență (Verweilen) și purtare a tonului fără cari nu pot fi neciodată împlin[it]e în (deplină) priveliște totală pretențiunile mai nalte a unei renașteri a viziunei. Ca[2] esemplu aducem aminte de povestirea visului lui Wallenstein și a ducelui de Clarence în *Richard al III-lea.*

De portament însă trebuie să distingem cu preciziune o degenerare a sa: așa-numita trăgănare (tîrîire) a tonului (Schleppen des Tones). || Într-adevăr și tonul *387 r* trăgănat persistă asupra elementelor vorbirei, însă el trece peste măsura acestei persistențe și de-aceea și peste *adevăr*. De-aceea tonul trăgănat risipește muzicalitatea din portament și neapărat trebuie să producă *monotonie*. Orce tîrîire a tonului se-ntemeiază însă o dată pentru totdeuna pe aceea că acele elemente ale vorbirei cari însemnează numai relațiuni ideale, prin care așadar nu esprimă decît modificațiuni a noțiunei fundamentale, precum silabele de flexiune, silabele ce se antepun sau se postpun, capătă prin această trăgănare o întindere asupra valoarei lor; va să zică nu sînt puse în referințele corecte și adevărate cu lungimele prototipe, cari lungimi sînt propriile purtătoare a noțiunei cuvîntului. A doua, declamațiunea trăgănată strică nexul intern al cugetărilor, discompunîndu-ne elementele, enumerîndu-le oarecum[n1]. Prin asta însă simțirea noastră vine în contradicțiune cu declamațiunea[n2]. Ea aleargă înaintea vorbitorului, îi anticipează, pentru că vorbitorul o silește de-a sta în loc cît nu se cuvine. Față cu declamațiunea trăgănată, simțirea oarecum o mînă dramatice înainte, pe cînd vorbitorul întîrzie (retardează). Tîrîirea tonului este de-aceea și rădăcina așa-numitului patos solemnel și a declamațiunei (blagoslovită) miruită, care totdeuna nulifică adevărul natural, apoi e și rădăcina acelei tremolări teribile care se naște neapărat cînd tonul persistă peste[3] măsura și putința sa pe silabele singuratice și dă într-o mișcare tremurătoare. Portamentul adevărat împreună totdeuna deodată elementele vorbirei care se cuvin la un loc și e totdeuna în consonanță cu cerințele simțirei și ale adevărului natural. Declamațiunea trăgănată, tîrîită, lungită care derivă totdeuna dintr-o concepțiune falsă și neartistică poate să devină adeseori și o manieră nesuferită și să stăpînească pînă și pe niște artiști talentați și cuminți, cărora apoi le răpește orce efect. O măsură anumită pentru purtarea și trăgănarea tonului firește că nu vom putea-o da neciodată cu preciziune matematică; căci simțămîntul artistic [î]i scapă totdeuna încercărei de-a calcula numeric[4]. E una din cerințele atît a unei adevărate naturi de artist cît și a unui învățător de arte ca să aibă această măsură în sufletul său. Cine va ști a cunoaște marginea unde tonul ca atare, adică ca element muzical, vrea să facă mai mult în declamațiune decît aceea ce i se cuvine, adică de-a nu fi neciodată altceva decît numai purtătorul sensului său, acela și-ntr-un caz concret va nimeri linia cea fină peste care trecînd începe declamațiunea trăgănată și lungită peste măsură.

[n1] *pedant steif*

[n2] *Gottschedt: cîntă (?) plîngeros*

Daca portamentul dă vocei facultatea de-a ține[5] tonul și de-a-l lăsa să răsune, *387 v* atuncea volubilitatea dă vocei dibăcia de-a înșira repede dupăolaltă elementele vorbirei, fără de-a scădea ceva din claritatea și preciziunea pronunției. Precum portamentul își are purtătoarea [sa][6] în *vocală*, elementul muzical al limbei, volubilitatea și-o are în *consonantă*. Ea se-ntemeiază așadar pe facultatea de-a putea nevoi[7] organele

---

1. *în ms. repetat* 2. *după* Spre *șters* 3. *deasupra lui* asupra *șters* 4. *după* prin [număr] *șters* 5. *urmează, în paranteză, un cuvînt indescifrabil, probabil un echivalent al lui* a ține 6. *inițial* purtătorul său *(cu* său *lăsat nemodificat din inadvertență)* 7. *după* sili *șters*

vorbirei ușor și liber la producerea sunetelor proprie lor. Volubilitatea se arată așadar în deplina stăpînire asupra sunetelor consonantice formate, tot așa cum portamentul e dominarea asupra sunetelor vocalice. Prin domnia liberă asupra întrebuințărei aparatelor vorbirei vocea devine pusă în stare de-a lasa să-și urmeze sunetele liber și repede unul după altul, fără ca ele să se șteargă reciproc și fără ca să se stingă pauza trebuincioasă dintre diferitele cuvinte. O limbă grea e în înțelesul nostru aceea care nu poate să lege lîngăolaltă ușor și cu succes diferitele sunete articulate ; fie acum acest defect ascuns în greoșia generală a aparatelor vorbirei, sau întindă-se el ⟨numai⟩ asupra produceri[i] numai a unor sunete cari se unesc cu greu pentru multe din organe. *Volubilitatea* [1] însă se arată într-o egală stăpînire asupra tuturor sunetelor articulate și se manifestă așadar în [2] mișcarea fără greutate a organelor vorbirei (Sprachwerkzeug). Vocile mai puțin favorizate de natură trebuie să înlocuiască această lipsă (să împle această lacună) prin un esercițiu continuu și prin atențiune. Fieacare sunet pe care organele vorbirei nu-l poate reda la moment în curățenie și cu ușurătate trebuie să devină obiectul unei activități deosebite.

Portamentul e condițiunea negativă pentru espresiunea liniștei ideale, a demnitătții, a înțelepciunei (Besonnenheit) și a elementelor epice mai mult retardive ale reprezintațiunei ; dar tot astfel la rîndul ei [3] volubilitatea e condițiunea negativă pentru tonul de conversațiune în sensul cel mai larg, precum și pentru espresiunea efluxelor pasiunei și a viforului simțirilor. Liberul ton [4] de conversațiune a claselor 388 r superioare, care dezavuează cu desăvîrșire accentele marcate și acute, || acest ton e numai posibil prin îmbinarea fără greutate a elementelor limbei, prin lucrarea ușoară a tonului, prin care se înlătureazá orce accent care-ar ieși prea tare afară. Numai volubilitatea poate să producă o pronunție ușoară, repede și totuși auzită cu deplina ei preciziune. Cea mai [mică] greutate văzută întru învingerea unui sunet, cea mai mică siluire a elementelor vorbirei aduce la moment un element conturbător în cursul cel ușure al conversațiunei [5]. Fără volubilitate, or vorba capătă accente prea tari, prea multe contraste și prea multă intenționare (Absichtlichkeit), sau ea sacrifică cursului vorbirei preciziunea și chiaritatea sensului. Spre formarea tonului de conversațiune vom recomanda actorului astfel de piese în cari e nimerit tonul și modul vorbirei claselor mai nalte ; și citirea în gura mare [6] a romanelor cari se mișcă în acest element de viață ar putea constitui [7] un proscholiu minunat, mai ales însă în partea lor dialogică. Forma ideală, pe care-a nimerit-o d. es. Göthe în *Guillom Meister*, îi dă acestui roman aptitudinea de-a putea servi cu succes în multe din părțile sale pentru un studiu cu acest scop. Dintre [8] drame am putea recomanda cu deosebire tocmai în această privință [9] pe *Emilia Galotti*, și anume rolul princepelui și a lui Marinelli. Amîndouă nu sînt de esecutat cu adevăr [10] fără aceste două însușiri citate de noi. Apoi [11] dialogul cel cult, care respiră tonul societății mai nalte (lumei mari), din mai multe piese a principesei de Saxonia face din aceste piese opere potrivite pentru dezvoltarea volubilității vocei, care e un element al adevăratei conversațiuni.

Simțămîntul pasionat și furtunatec nu poate fi conservat contra precipitărei și, prin asta, contra nimicirei întregei icoane decît numai prin *volubilitate*. Spre acest scop putem alege spre studiu⟨l⟩[12] cu deosebire locuri pasionate și cari cer un tempo repede, d.es. renumita orațiune a Mariei Stuart contra Elisabetei, în care sufletul adînc rănit se revarsă asemenea unui pîrîu de munte.

388 v

[3.] TĂRIA ȘI SLĂBIREA ÎN TON

Al treilea moment al cultivărei tonului se arată în facultatea de-a putea da tonului diferite grade de tărie. Abia cu acest moment se complectează cultura tonului și stăpînirea asupra materialului. Căci, căpătînd tonul prin voința vorbitorului inten-

---

1. *după* Vocile mai puțin favorizate de natură *șters: poetul era pe cale să sară o frază* 2. *inițial* într-o 3. *deasupra lui* său *șters* 4. liberul *supraintercalat; inițial fraza începea cu* Tonul 5. *după* v[orbirea] *șters* 6. în gura mare *deasupra lui* tare 7. *deasupra lui* fi *șters* 8. *inițial* Din 9. tocmai în această privință *supraintercalat* 10. cu adevăr *supraintercalat* 11. *după* Și *șters și urmat de* tonul *șters* 12. spre studiul *supraintercalat*

sitate[a] ce-i place lui și rămînînd și aceste gradațiuni diferite a tăriei și a slăbiciunei tot timbrat și pur, și l-a supus pe deplin. Fără [1] această abilitate de-a putea scări după voință tăria tonului afectele rămîn cu desăvîrșire nereprezentabile. În înălțimea și profunditatea tonului e un estrem care nu trebuie să se arate [2], dar tot astfel este și în privința [3] tăriei și slăbirei vocei. Pînă și tonul cel mai tare trebuie totuși să aibă în sine un element muzical, care-l distinge de către strigăt și de către erupțiunea nemijlocită a unei pasiuni neînfrînate. Tonul aparține artei numai întru atîta întru cît esprimă încă în tăria sa un afect *uman* și întru cît produce totodată [4] această măsură [5] fără o silință vădită. Marginea tonului [6] slab și abia dat e claritatea și preciziunea încă auzibilă a cuvîntului. Aceasta firește că iar se-ntemeiază pe o articulațiune perfectă, numai prin ea va succede de-a reda sensul celor vorbite în deplină claritate pînă și prin tonuri slabe, vorbite lin. E așadar una din însușirile cele mai necesarie ale artistului dramatic de-a-și fi cultivat tonul pînă la o preciziune atît de plastică încît pînă și sunetele cele mai gingașe să fie pricepute de auditoriu. Șopotul dulce al amorului, langoarea rugăminții gingașe, împărtășirea misterioasă, sperioșia cugetărei și a simțămîntului care se cutremură de sine însuși, de espresiunea sa clară, toate aceste stări ale sufletului nu sînt reprezentabile fără acea deplină domnie asupra tonului vorbit abia. Acest sunet încet produs prin cultura tonului poate așadar să fie foarte intensiv și va fi numai atuncea de vrun folos cînd va împlini condițiunea unei ascuțimi mari a preciziunei și a timbrului. Pînă și voci slabe și nemetalice vor putea să capete prin arte aceste efecte. Mai puțin se va putea înlocui lipsa tăriei intensive a tonului. Afecte oarecari, erupțiunile unor simțiri puternice, esundările cutremurătoare a unor naturi eroice, cari irumpînd din acele naturi ne răpesc și pe noi cu ele, acestea || nu vor putea fi reprezentate [7] cu deplin adevăr poetic de voci în 389 r
cari nu ar rezida această intensitate și tărie eroică [a]. Deși intensitatea și energia tonului spiritual poate să înlocuiască pînă la un grad oarecare lipsa de tărie și de putere naturală a tonului, totuși triumfele cele mari a puterei tragice nu vor putea să le cîștige ele singure. Artistul a cărui voce, prin tăria ei intensivă [9] ne anunță simbolic natura eroică va produce încă specific și alte efecte, presupunînd că posedă o mare capacitate de-a forma și stăpînire absolută asupra mijloacelor sale, decît artistul care, avînd aceeași înzestrare de la natură, nu va fi dotat în privința vocei decît cu o tărie și un volum slab. Iesta din urmă va fi chiar silit să-și potrivească naturile eroice pe individualitatea sa și să le întrunească astfel încît să-i ajungă mijloacele tonului său și să nu fie părăsit de ele neci în afectele cele mai puternice. În genere, cu cît va predomina într-o figură principiul eroic ca atare, cu cît se va cere ca să se aducă la deplină arătare acea *unitate condensă* de putere [10] spirituală și fizică, baza a orce eroism, în fine bărbăția puternică și făptuitoare, cu atît mai puțin va putea să se [11] îndeplinească prin [12] energia accentului spiritual lipsa de putere naturală și de tărie a tonului. Macbeth, Othello, Theseu, Carol Moor, Lear, această mînă gigantică a timpilor eroici, nu vor putea să vină la deplinul lor drept [13] decît prin o voce care să oglindeze în ea oarecum eroismul, deși la o intensitate mai puțină a tonului se poate manifesta mult spirit întru reprezintarea acestor tipuri. Wallenstein, din contra, deși aparține categoriei naturelor eroice, totuși el reprezintă mai mult geniul guvernator, care conduce masele, și spiritul ce-și crează șie spiritul, și de-aceea, în comparațiune cu numitele caractere, se poate reprezinta și cu o mai puțină intensitate a [14] tonului fundamental. Aicea poate mai lesne să înlocuiască energia accentului spiritual lipsa de energie a tonului. Însă pînă și vocea cea mai tare trebuie mai întîi să se pună în stăpînirea acestei tării, pentru de-a putea dispune de ea în orce moment și pentru de-a putea slăbi or ridica vocea după voința sa proprie. Fără

[a] Și Cicero numește [8] vocea puternică numai un dar al naturei, care poate să se mărească oarecum și să fie conservată prin îngrijire, pe cînd *Festigkeil* și presiziunea (Bestimmtheit) plastică a vocei e un product al eserciținlui și a îngrijirei. Cic. *ad Her[ennium]*. 3, 11.

---

1. *după* Pînă și tonul cel mai tare *șters* 2. care nu trebuie să se arate *supraintercalat* 3. *supraintercalat* 4. *supraintercalat* 5. *după* af[ect] *șters* 6. *în ms. repetat din inadvertență* 7. *după* de voci *șters* 8. *deasupra lui* însemnează *șters* 9. prin tăria ei intensivă *deasupra lui* ne anunță simbolic *șters* 10. *după* sp[irit] *șters* 11. *supraintercalat* 12. *supraintercalat* 13. *inițial* putere *apoi* în drept 14. *după* de voce *șters*

această virtuozitate, care are de-a-și revindica al treilea moment al culturei tonului, poate totdeuna o voce mai slabă, însă făcută capabilă de-a esprima toată scara forței, să învingă și asupra tonului celui mai puternic ; pentru că ea poate cel puțin să realize toate intensiunile și de-aceea ne poate ținea mereu în dispozițiune artistică. Și aicea artistul bate pe naturalist, pentru că cel dentîi ni dă un întreg stăpînit de el.

Stăpînirea asupra înălțimei și profundității tonului, asupra portamentului și a volubilității, în fine scările tăriei tonului includ cultura tonului în laturea ei elementară ; *389 v* căci aceste momente luate la un loc || fac abia vocea capabilă în toate privințele de-a reflecta în voce conținutul spiritual al cuvîntului în toate umbrele sale și de-a întrupa prin ton cele mai gingașe și mai secrete trăsuri ale sufletului. La asta naturalminte nu poate veni capacitatea decît din intuițiunea poetică și din elasticitatea sufletului, care e transpus în dispozițiunea corespunzătoare atins [1] pînă și prin vibrațiunile cele mai ușuri ale unei dispozițiuni descrise obiectiv și de cele mai fugitive manifestări de viață, fără de-a-și pierde prin aceasta libertatea spiritului. Cultura tonului aduce esențialul rezultat că fantazia vie și impresionabilă a reprezintatorului poate să dea nemijlocit tonul intuit și intenționat din năuntru. Nemijlocita transmitere sigură din internul sufletului în esternul tonului este așadar cîștigul pozitiv a unei [2] culturi a tonului prin care s-ar fi dezvoltat în o măsură egală elementele desfășurate de noi. Și [3] sufletul cel mai plin de fantazie și intuițiunea cea mai generală și mai vie a unui reprezintator rămîn fără tecnica vocei totdeuna în urma voinței, și acest suflet trebuie adesea să esperieze îndărătnicia unui material nedominat [4] cu deplinătate care (renunță) abdică adesea [5] [de] la serviciu tocmai la realizarea celor [mai] spirituale intențiuni.

RESPIRAREA

Artea actorului se manifestă în elementul vorbirei mai întîi într-aceea că ne induce în suflet întreagă ținoarea acelei vorbiri. Asta însă e posibil numai atuncea cînd ni se redă și cînd pricepem [6] întreg nexul intern al vorbirei. Acest nex însă e numai atuncea real cînd ni se prezintă în legătura lor [7] logică toate cele cîte se cuvin a veni prin internul lor la un loc. Dar condițiunea naturală a toată vorbirea e *procesul respirărei,* prin care se escită mai întîi pauzele acelea cari condiționează activitatea respirărei. Daca se arată numai procesul natural al respirărei după cum e puterea relativă a organelor sale de respirațiune, trebuie neapărat [8] să se nască pauze și poticniri cari nu vor coincide cu cele condiționate de sensul vorbirei și de-aceea vor turbura coeziunea [9] internă în învederarea (Anschaulichkeit [10]) întregului tablou. Procesul *natural* al respirațiunei trebuie așadar să devină supusul legei mai înalte *390 r* a *nexului logic.* Abia aceasta [11] || ni dă prima lege abstractă pentru respirațiune. Vorbitorul nu are voie de-a urma în acest proces natural după plac trebuințelor sale dentotdeuna, ci are de-a o pune în consunet cu despărțămintele (Abschnitt [12]) logice ale cuvîntărei. Prin asta însă e și dată necesitatea de-a domina și asupra acestui proces natural. Măsura pentru suficiența respirărei e într-adevăr foarte relativă, după cum e și organizațiunea, și un suflet (Atem) care ajunge mult și nu se sfîrșește curînd e o mare favoare a naturei pentru un orator, însă și o respirare scurtă se lasă întinsă prin esercițiu și se dă mărită pînă la o persistență admirabilă. Varietatea organizațiunei se-nțelege de sine că face imposibilă o lege absolută pentru actul respirațiunei în vorbire. Cine e tare organizat în privința aceasta orcum îi e mai ușor, pentru că nu are a se teme atît de lesne de-a fi părăsit de puterea sa și pentru că-și poate ajuta mai lesne. Întotdeuna vorbitorul trebuie să subordineze procesul respirărei sensului celor vorbite. Firește [13] cumcă pauzele condiționate prin sens și-așa se-ntrebuințează de sine pentru a respira ; însă vorbitorul trebuie totuși să calculeze bine măsura respirațiunei sale, mai ales însă în vorbiri lungi și cu construcțiuni împletite, pentru de-a

---

1. *supraintercalat* 2. *supraintercalat* 3. *după* Fără tecnica vocei rămîne pînă și *șters* 4. *după* nedezvoltat cu *șters* 5. *supraintercalat* 6. *după* auzim *șters* 7. în legătura lor *deasupra lui* într-o legătură *șters* 8. *deasupra se află scris* atuncea *șters* 9. *după* spectacolul *șters* 10. *scris pe margine* 11. *inițial* Abia această lege 12. *scris pe margine* 13. *după* De comun *apoi* Și-ntr-adevăr *succesiv șterse*

nu trece peste halturile condiționate prin înțeles, ca să fie apoi silit la o respirațiune falsă și jenantă [1], greșală prin care sufere sensul [2] o întrerumpere, iar oboseala devine vădită.

În această din urmă observare stă [3] arătată a doua lege a respirațiunei care atinge mai cu seamă artea. Respirarea, ca un natural proces de viață ce este, nu e permis de-a fi auzită acolo unde e să aducem la înfățișare natura noastră ideală, pentru că prin aceasta ni se aduce aminte numai de organizațiunea fizică. Acest proces natural trebuie așadar ca pentru auditor să apară învins deja, adică noi nu trebuie să fim jenați [4] prin această condițiune numai naturală a vorbirei. Asta nu e posibil însă decît dacă vorbitorul nu întinde răsufletul pînă la oboseală, ci mai are totdeuna în sine un escedent de respirare care l-ar duce chiar pînă peste marginea ce și-a pus-o el deja. Vorbitorul numai prin aceasta e în stare de-a lăsa să se esecute acest act al respirațiunei încet || și nebăgat în seamă de auditor, încît ne lăsăm cu deplină siguranță 390 v elucubrațiunilor sale celor mai pasionate și declamațiunei celor mai întortocheate compozițiuni de frază, căci [prin] neauzibilitatea respirațiunei nu se naște în noi îngrijirea despre nesuficiența puterei respiratoriin¹. În perioade lungi am de-aceea de consiliat ca vorbitorul să-și împartă respirațiunea, căci numai prin aceasta este el în stare de-a scăpa de îndoitul pericol, mai întîi, a întreruperei sensului logic, și, a doua, a audibilității respirațiunei din cauza lipsei de putere. Mult esercițiu îl va învăța însă pe reprezintator să-și cunoască măsura puterei sale, astfel încît în urmă nimerește pe neconștient împărțirile corecte ale respirațiunei.

n¹ *sughiț* [5]

Procesul respirațiunei trebuie așadar, după cum am văzut, să se subordineze legei logice; întretăierile formate de către cugetare formează puntele naturale și pentru ea. Pauzele mai mari or mai mici condiționate prin proporțiunea [6] și relativitatea frazei ni vor da așadar și întretăierile naturale pentru o respirare mai tare or mai slabă [7] (mai mult or mai puțin [tare]). Această arte e mai cu seamă grea la perioade întortocheate (întrețesute) și pline de cugetări, cari pretind totodată și un portament însemnat și cari cu toate astea iau în dispozițiunea lor toată puterea sufletului. Eflucțiunile pasionate, cînd nu sînt reprezentate [8] (cum rar se-ntîmplă) într-o periodologie artificioasă și grandioasăn², sînt în privința respirărei de-aceea deja mai ușoare, pentru că mulțimea puternică de simțămînt, furtuna afectului, îl ridică cu mult mai ușor pe auditor asupra actului acestui proces natural și fiindcă întretăierea respirațiunei în logicul [9] sens al frazei nu jenează așa de mult, pentru că, acoperit fiind de puterea afectului, poate fi chiar justificat [10]. Cestiunea e aceea ca în respirațiune să nu se arate pregnant neciodată că-i un act al nevoiei și al oboselei fizice; pentru că nimica nu ne smulge mai lesne din iluziune decît ca în mijlocul răpitoarelor pasiuni și-a afectelor eroice să ni reamintească puținătatea cea saracă a naturei fizice. Artistul are aicea datoria de-a face astfel întretăierile încît caracteruln³ cel general al unui simțămînt progresiv să nu fie nimicit || [prin] 391 r puterea micșorată a răsufletului [11] (Atem).

n² *autorii francezi au în comedii și drame fraze scurte, întrerupte de tot...3 punte*

n³ **cáracterul** *(abstract), caracterul unei științe, unui timp, unei pasiuni; (caracteristică); (caractere — litere)* **caractérul** *(concret) uman, complexul însușirilor ce constituiesc o individualitate omenească.*

Daca însă răsufletul nu se poate întinde cu ușurință peste o parte a vorbirei care după sensul său nu iartă neci o pauză, daca vorbirea condiționează o mare energie a tonului pentru îngreuierea diferitelor espresiuni, a unor epitete multe silabe, grele, zugrăvitoare (sensibilizatoare), atuncea artistul trebuie să-și procure prin un popas neobservabil vreme pentru respirare [12] însă înaintea [13] acelor espresiuni cari pretind întreagă intensitatea tonului, spre

---

1. *în ms.* genantă *cu ortografie franceză* 2. *după* atît *șters* 3. *după* face a[rătată] *șters* 4. *în ms.* genați *cu ortografia franceză* 5. *cuvîntul* sughiț *este scris în dreapta unei bare verticale care marchează fraza de la* cu deplină siguranța *pînă la sfîrșit* 6. *după* propor[țiunea] *șters* 7. *deasupra lui* lină *șters și urmat pe margine de* mai (mult or mai puțin) 8. *după* (cum e rar) *șters* 9. *inițial* în sensul cel logic 10. *după* scuzat *în paranteză șters* 11. *după* respirațiunei *șters;* (Atem) *scris pe margine* 12. *inițial* să-și procure timp de respirare prin o poposire neobservabilă timp 13. *după* trebuie să *șters*

a înzestra ace[l]ea cu deplina putere a tonului cari, prin sensul și prin intuițiunea lor poetică, cer [1] acea putere din motive estetice [2]. Se-nțelege că pauza ce și-o concede oratorul nu poate fi decît foarte mică, și respirarea însăși nu poate să se-ntîmple decît neobservabilă. Mai puțină greutate este cînd tocmai finea versului colidează cu întretăierea (pauza) [3] pe care și-o face oratorul spre a cîștiga pentru cele următoare deplina putere a tonului, pentru că finea versului ca atare concede deja o mică pauză în timp. O arte *mai* mare e de [4] trebuință unde o asemenea întretăiare nu e favorizată de nimică și stă în mijlocul vorbirei or a versului. Și cu toate acestea o lege mai naltă ordonă în multe cazuri de-a respira chiar în contradicțiune cu sensul logic, pentru de-a lasa să vină la deplina ei valoare intuițiunea aleasă [5] anume de către poet și care-ar cere deplina greutate a tonului [6].

Din aceste observațiuni [se] reflectă însemnătatea respirațiunei ca membru în tehnica elementului retoric a artei noastre. Într-adevăr sînt puțini acei actori cari au o idee măcar despre asta, ci se lasă numai așa în voia întîmplărei și a norocului lor, care pus [7] în dispozițiunea unor plămîi puternice și-a unei rutine varii poate că-i și duce în genere la liman. Însă la opere poetice cu perioade rămuroase și o mare greutate de cugetări se vor arăta neapărat slăbiciunile rutinei numai și vor cere o disciplinare a acestui proces natural. O tecnică fundamentală are de dătorie de-a-l dezvolta după un plan. Ea, începînd de la fraze cu mai multe membre, va trece la perioade împletite de proză, spre a studia în ele [8] artea respirării, adică împărțirea răsufletului ce e corectă și scărită după sensul vorbei. Oratorul cîștigă astfel conștiința propriei sale măsuri și cîștigă în putere de-a respira, tactul pentru economia lui și-o 391 v abilitate de-a-l intercala fără ca să se observe. După aceea || trebuie să treacă la opere poetice de o periodologie mai întinsă, să le trateze din puntul *acesta* de vedere și să le citească tare. Ca culmi pentru acest scop putem să recomandăm fără îndoială pe *Iphigenia* și pe *Fiica naturală* (de Göthe), în cari împreunarea perioadelor celor mai rămuroase și mai artistic dezvoltate merge mînă-n mînă cu o profunditate de cugetare și cu o formă atît de bogată în intuițiuni încît face în toată forma din artea respirărei un adevărat studiu. În urmă ar fi bine de ales astfel de piese în cari vivacitatea intuițiunei sensibile, rîul îmbulzitor [al] icoanelor, ritmul și caracterul întregului cer pe lîngă-acestea încă și cea mai naltă volubilitate a vocei, o creștere neobosită a ondolurilor tonului, astfel încît vocea să aibă a se-nălța la silințe dinamice [9] din ce în ce [mai] mari. Din cauza sus-menționatelor însușiri s-ar putea ca această parte să constituie cea mai grea și cea mai naltă pretențiune făcută artei, pentru că puterea crescîndă a intuițiunilor nimicește plane pînă și cele mai obicinuite întretăieri și pauze gramaticale și ne reprezintă *întregul* ca un spectacol mare, ce influințează asupra-ne cu lovituri din ce în ce mai tari. Aicea actorul caută să prindă numai, cum am zice, momentul respirărei care, prin întrebuințarea puterei de care are nevoie vocea sa, se sfîrșește lesne și care iar nu se poate restitui decît totuși numai ca în zbor, fără de-a-ți [fi] permis [10] să arăți în acest proces silință or [11] chiar oboseală, căci aceasta ar nimici la moment toată impresiunea.

LEGEA ACCENTULUI LOGIC

Cultivarea tonului articulat și a vocei, ca material pe[ntru] orce reprezintare poetică, au constituit primul ciclu a părții noastre spețiale. Dar acest corp domnit și format prin o tehnică sistematică trebuie să manifeste și un *suflet*. Acest suflet e coprinsul spiritual, care se manifestă prin vorbe și care prin mijlocul tonului pătrunde iarăși la suflet. Acest ton își are originea în libertatea spirituală a vorbitorului, care-i predă [12] auditorului sensul vorbelor lui și-l silește de-a provoca în sine aceeași intui-

1. *după* o *șters* 2. *inițial* pe cale estetică 3. *inițial* pauza logică 4. *supraintercalat* 5. *deasupra lui* intenționat [aleasă] *șters* 6. *în acest loc figurează un semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 165 — 166)* 7. *după* avînd p[lămîi] *și* cu dispozițiunea [unor plămîi] *succesiv șterse* 8. *deasupra lui* aceaste *șters* 9. *supraintercalat* 10. *după* putea *șters* 11. *inițial* sa[u] 12. pre- *supraintercalat*

țiune[1]. || Acest proces a fondului vorbirei care prin auz se comunică sufletului și 392 r
e renăscut de acesta în același sens, acest proces e condițiunea a toată priceperea, căci cel[2] ce vorbește și cel ce aude ⟨devin⟩, prin această aspirațiune pe care i-o comunică vorbitorul corpului vorbirei, devin o unitate spirituală. Acest principiu animat comunicat cuvîntărei e *accentul*. Prin puterea *accentului* vorbitorul își comunică auditorului într-un mod misterios intuițiunile cari se născuse în vorbitor însuși și produce în auditor aceeași viață spirituală, care, fără de-a atinge modul individual de-a privi (Anschauungsweise[3]) a fiecăruia, unește pe toți auditorii într-un întreg. Această aspirațiune spirituală comunicată corpului vorbirei, *intonațiunea*, coprinde, după cum am arătat în împărțeala părții noastre speciale, mai multe trepte de dezvoltare. Aducînd auditorilor sensul *cugetat* al vorbelor, se numește accent logic, care se leagă strîns de relațiunile gramaticale a propusăciunei, cari și ele nu sînt decît referințe logice. Spre a precepe accentul logic în toată însămnătatea sa reprezintatorul trebuie să se familiarize cu întreagă arhitectonica propusăciunei, cu legea ramurilor ei și cu modul propriu pe care-l ia propusăciunea în compozițiunea sa, conform geniului limbei materne. Aicea e locul unde ni se prezintă trebuința unei cunoștiinție temeinice a tuturor relațiunilor gramatice din propusăciuni, cum urmează o vorbă alteia, cum se leagă și cum urmează o propusăciune alteia, facerea perioadelor, în fine toate astea constituiesc un prostudiu[4] neapărat[5] în sistema artei dramatice și care are a-și coprinde un loc organic ca un moment pregătitor în întregul cursului. Pentru scopul nostru trebuie firește să le presupunem la fiecare și nu avem decît să sulevăm trăsăturile fundamentale ale accentului logic ca prima treaptă a intonărei.

Forma primă a⟨l⟩ accentului logic e aceea care aduce în sufletul auditorului propusăciunea simplă[6] în relațiunile sale ideale. Propusăciunea e unitatea superioară pe care și-a creat-o sufletul formator din vorbă. Accentul logic sulevează[7] deocamdată relațiunea dintre subiecte și predicate, care e sufletul simplu al propusăciunei. Acest accent al propusăciunei goale se arată a fi o proporțiune asemenea celei dintre arse și teze sau viceversa, după cum e să se apese[8] asupra subiectului față cu predicatul sau asupra predicatului față cu subiectul[9]. Întru cît e propusăciunea o unitate ideală încheiată[10] în sine, care reprezintă raportul reciproc dintre[11] singular și general, întru atîta îi și corespunde simpla referință reciprocă de *arsis* și *t[h]esis*, prin care vine la-nfățișare unitatea cea vie || dintre subiect și predicat. 392 v
E clar cumcă accentele vorbelor[12], care reprezintă unitatea cuvîntului, se subordinează acestui accent[13] logic; pentru că pentru auditor se pierde de tot[14] accentul ce dă formă cuvîntului, pus pe lîngă accentul cel mai nalt, care-i sulevează oarecum referința internă dintre subiect și predicat. Cum se ridică (aufgehoben)[15] vorba singulară ca atare din propusăciune în unitatea cea mai naltă care reprezintă referința spirituală a vorbei, tot așa a trecut și accentul vorbei în unitatea mai[16] naltă (höhere Einheit[17]) a accentului logic, fără ca de-aceea să fi pierit cu desăvîrșire. Deja propusăciunea cea mai simplă (e un organism întreg) se arată, din[18] partea intonărei, a fi o viață bogată, căci în ea[19] sînt deosebite accente de vorbe subordinate oarecum accentului logic și totodată păstrate fiecare din ele.

---

1. *șters din inadvertență împreună cu următoarea frază, scrisă pe* **392r,** *pe margine:* (Prin) De acest proces a unui (înțeles, coprins) fond predat sufletului prin mijlocirea auzului și renăscut de el în același sens (se condiționa) e condiționat, *frază a cărei traducere e reluată sub forma* Acest proces al fondului vorbirei *etc.* 2. *după* vorbitorul și cel ce aude *șters* 3. *scris pe margine* 4. pro- *supraintercalat* 5. *după* elementar *șters* 6. *inițial* care aduce o propusăciune în sufletul auditorului 7. *deasupra lui* ridică *șters* 8. *inițial* să fie apăsat 9. *în acest loc figurează un semn de trimitere pentru o notă pe care nu o mai traduce (Rötscher, p. 169)* 10. *deasupra lui* închisă *șters* 11. *în ms. repetat din inadvertență* 12. accentele vorbelor *corectat din* aceste vorbe 13. *după* acestui *șters, repetat din inadvertență* 14. de tot *supraintercalat* 15. se ridică (aufgehoben) *supraintercalat* 16. *după* cea *șters* 17. *scris pe margine* 18. *după* așa *șters* 19. căci în ea *supraintercalat*

Accentul logic, care ni predă referințele ideale a propusăciunei simple, are facultatea de-a se dezvolta mai departe, adică de-a înainta la varii [1] distincțiuni fără de-a pierde cu toate astea unitatea mai înaltă [n]. Aceasta se arată în propusăciunea individualizată prin aserțiuni (Bestimmungen) laterale. Atît propusăciunea întreagă cît și fiecare din elementele simple a propusăciunei au facultatea de-a se lărgi și de-a deveni afirmări mai tari (mai concrete), adică de-a se dezvolta la o preciziune din ce în ce mai individuală (marcantă). Pentru că peste toată propusăciunea e un organism spiritual, trebuie să ne imaginăm această lărgire ca producerea unor distingeri nouă, prin cari iese la lumină *natura* acelei vieți [2], învălite încă în propusăciunea simplă. Propusăciunei individualizate îi corespunde neapărat *accentul logic individualizat*, a cărui simplu princip de viață constă în aceea că caută a suleva elementul mai individual, mai concret al propusăciunei față cu elementul mai general or mai abstract, prin urmare caută a subordina pe cele din urmă celui dintîi, fără însă ca cu asta să ridice vrodată unitatea propusăciunei [3]. Accentul logic se arată în propusăciunea lărgită că e proporțiunea lărgită dintre arsea și tezea propusăciunei simple. Arsea și tezea, cari ridică la vedere proporțiunea ideală a elementelor propusăciunei, ni aduc înaintea
393 r sufletului [4] numai *unitatea* propusăciunei cînd aceasta e mai largă. | | Însă acest accent logic se dă-napoi [5] față cu momentele propusăciunei conținute în determinațiunile (Bestimmungen) laterale. Aceste momente, după [6] gradul importanței lor și după mai multa or mai puțina lor preciziune, intră din parte-le iarăși în proporțiunea arsei [7] și tezei prin intonare [8]. Propusăciunea lărgită are așadar înăuntrul primitivei sale relațiuni de arse și teze, care esprimă raportul logic [9] al propusăciunei simple în genere, încă o a *doua* arse și teze, cari suleveazӑ hervorheben (?)[10] un alt raport, acela al determinațiunilor individualizatoare puse în proporțiunea lor corectă. Acestea de-a doua arse și teze, cari pentru auditori apar ca mult mai tari, cari suleveazӑ determințiunile laterale și le coordinează după valoarea lor, puse pe lîngă cea dentîi, care nu arată [11] decît intonarea reprezentantă a unității propusăciunei, apar ele înseși ca o arse pe [12] lîngă cealaltă ca teze. Întonarea propusăciunei lărgite se arată așadar ca o varie mișcare a unor deosebite arse și teze, cari cu toate astea se prezintă [13] sufletului ca un întreg. Spiritul cultivat aude această varie mișcare a tonului tot așa ușor [14] și privește asupra-i tot așa de iute pre cît de fără greutate o dezvoltă înainte-ne vorbitorul cultivat.

[n] *va să zică nu curățenia or spurietatea materialului unei limbe, ci organismul cel fin al logicei sale, acesta e lucru principal.*

Propusăciunea însă nu stă locului [15] la lărgirea elementelor sale simple; el produce și din sine [16] organisme ce apar de sine stătătoare, cari însă cu toate astea sînt ținute la un loc prin o unitate mai naltă. Astfel propusăciunea se lărgește în *perioadă* (Satzgefüge), care constă din mai multe membre dezvoltate în propusăciuni cari ni se prezintă ca un întreg spiritual. Această unitate formată din propusăciuni se poate cugeta în două feluri de raporturi. Unitatea propusăciunală poate să constea din propusăciuni de-o egală valoare gramatică cari-au fost lipite una de alta și care stau într-un nex intern laolaltă prin unitatea mai naltă a cugetului, pe cînd fiecare din ele e în sine un întreg. Aceste toate sînt perioade ce constau din propusăciuni coordinate. O egală demnitate gramatică a propusăciunilor e aicea condițiunea esențială. Prin înrudirea internă a înțelesului, prin relațiunea cugetărilor, ele sînt iarăși momente a unei unități mai nalte, care sau e mijlocită prin particule în cari se arată acest raport intern, sau se arată și într-o coordinare nemijlocită a propusăciunilor, astfel încît legămîntul spiritual e numai [17] intern și nu e însemnat

1. *după* diferite *șters* 2. *inițial* natura vieții 3. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu o mai traduce (Rötscher, p. 170)* 4. *inițial* în suflet 5. *după* retrage *șters* 6. *după* intră *șters* 7. *inițial* artei 8. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu o mai traduce (Rötscher, p. 171)* 9. *după* general și *șters* 10. *scris pe margine* 11. *deasupra lui* reprezintă *șters* 12. *după* puse *șters* 13. *inițial* se reprezintă 14. *după* repede *șters* 15. *deasupra lui* numai *șters* 16. din sine *deasupra lui* de sine stătător *șters* 17. *deasupra lui* mai mult *șters*

prin vrun element sensibil al limbei. Forma din urmă aparține cu deosebire poeziei or reprezintațiunei retorice.

A doua: unitatea propusăciunală poate să [se] nască prin subordinarea gramatică de propusăciuni cari || esprimă or dependința or nedependința logică 393 v a unuia sau a mai multor membre de la propusăciunea principală [n1]. Aicea unitatea e cu mult mai intensivă, căci ea se bazează pe neautonomia (Unselbständigkeit) unui membru care și în forma gramaticală se arată ca atare. Pe cînd în speția primă de propusăciuni unitatea constă numai în legămîntul cugetărilor [n2], cari însă logice și gramatice totodată au încă o viață proprie, aicea, în legămîntul subordinator[2] al propusăciunilor, unitatea se bazează pe dependința atît logică cît și gramaticală a singularelor propusăciuni. Această deferință dintre unitățile propusăciunale are de-a o marca și accentul logic, căci cum se prezintă [3] *el* în vorbire astfel ni și aduce înaintea sufletului coeziunea internă a înțelesului. Aceste unități bazate pe coordinarea propusăciunelor vor arăta așadar această nedependință și în intonare. Prin urmare fiecare din aceste propusăciuni care coprinde totodată o varietate de arse și teze în sine [4] se arată, întîi, *prin unitatea accentului* logic ca un întreg neatîrnat, a doua, prin *ton* în raportul său cu cealaltă propusăciune, cu care împreună formează o unitate mai naltă (höhere Einheit [n3]) [6]. Accentul logic, care [are] de-a ne-nfățișa relațiunea internă dintre propusăciuni coordinate, se arată sau *numai în tonul* care referă propusăciunea primă la o a doua unită intern cu ea (asta se-ntîmplă cînd nu e neci o particulă coniunctivă care să esprime raportul intern a două propusăciuni coordinate, unite într-un întreg, ci cînd aceste sînt puse nemijlocit una lîngă alta), sau accentul logic relevează particula mijlocitoare și ne dă prin asta intuițiunea legăturei propusăciunilor. Aceste particule mijlocitoare se împart în (citative) adezive, continuitive, împărțitoare, esclusive, comparative și antitetice. Accentul logic are de-a le arăta după puterea lor împreunătoare. Astfel particulele esclusive, comparative și antitetice (or-or, ca, însă, dară ș.a.) [esprimă] o împreunare [7] mult mai intensivă a propusăciunilor coordinate decît adezive, continuitive și împărțitoare, din care cauză accentul logic are de-a esprima prin voce legătura mai intimă dintre cele dentîi [8] [n4].

[n1] *capitală — Hauptsatz*[1]

[n2] *der gestaltende Geist*

[n3] *vezi Kirchmann, beim beziehendes Denken*[5]

A doua specie de legătură a propusăciunilor, care se bazează pe dependința și subordinarea logică a unui membru sub propusăciunea de căpetenie (Hauptsatz), și pe-aceea are s-o esprime accentul logic. Propusăciunile acelea care-n (antiteză) protivă de cele-ntîi esprimă relațiunea logică de cauză și urmare, condițiune și condiționat, cauză și efect, spațiu și limite, substanță și accidență, trebuie iarăși || să i se prezinte auditorului prin accent logic într-un asemenea 394 r raport. Aicea *accentul* care [9] unește amîndouă propusăciunile arată referința dintre arse și teze în mare, care referință corespunde celei logice, de rațiune și urmare, substanță și accidență, condițiune și condiționat; totuna daca esprimă particule

[n4] *natura simțămîntului și natura cugetărei; v[ezi] Maiorescu,* Etwas Philosophisches. *Ce rol are accentul în cugetare*

---

1. *adnotarea figurează în text, după cuvîntul* principală *scrisă în paranteză* 2. *supraintercalat* 3. *inițial* reprezintă 4. în sine *supraintercalat* 5. *trimiterea datează după toate probabilitățile din epoca vieneză și se referă fie la* Die Philosophie des Wissens *(1864), fie* la Aesthetik auf realistische Grundlage, *1868.* Kirchmann (același cu editorul ediției după care a tradus ceva mai tîrziu Eminescu din Kant) fiind un critic de pe poziții realiste al hegelianismului și al idealismului în general 6. *în acest loc figurează un semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 173);* höhere Einheit *este scris pe margine și despărțit printr-o linie de însemnarea care urmează* 7. *deasupra lui* unire *șters* 8. *semn de trimitere pentru o notă netradusă (Rötscher, p. 174—175)* 9. *după* arată *șters*

adevărate această referință a propusăciunilor sau daca ele au căzut și referința n-ar mai fi decît în pozițiunea (constelațiunea) gramaticală a propusăciunilor [1]. [n1] Accentul logic corespunzînd [2] cugetărei coprinde așadar speția asta de legături propusăcionale mult mai mult ca pe-un întreg [3] rotunjit în sine decît propusăciunile[4] coordinate [n2]. Accentul logic care împreunează propusăciuni coordinate seamănă cu două sau trei picioare de vers unite într-un singur întreg ritmic, cari formează o unitate ritmică, cari însă, cu toate astea, metric sînt de sine stătătoare ; accentul logic însă care în propusăciuni împreunate arată auditorului [5] dependința uneia de cealaltă seamănă cu *un picior* de vers a cărui membre reprezintă proporțiunea de arse și teze.

[n1] *Accentul logic e viața propusăciunei, cum referința în genere e viață — lucrurile nepuse în referință sînt moarte.*

[n2] *weil hier das Denken viel beziehender ist (Gegensätze) als oben. Sieh (Kirchmann beziehendes Denken).*

Daca accentul logic care unește propusăciunea principală [6] de cea subordinată [7] le lasă să răsune ca o unitate de arse și teze, asta nu mai e cazul la propusăciunea incidentă [8] (Zwischensatz) [n3]. Aceasta desparte membrele propusăciunei sale supraordinate și adică în pozițiunea naturală. De-aceea aicea accentul logic are de-a marca propusăciunea despărțită prin o destinațiune spețială ca pe-o unitate în sine concisă. Tonul așadar cade în propusăciunea intercalată, spre-a se ridica iarăși la primitiva vibrațiune de ton în propusăciunea de căpetenie. Propusăciunea intercalată ne apare așadar [nu] ca o simplă teze față cu o arse, ci are relațiunea duplă, de-a fi o teze atît față cu cea întîi cît și cu cea de-a doua arse în care se sfîrșește propusăciunea principală [9]. ||
394 v Fiecare propozițiune incidentă în legătură cu propozițiunea sa principală seamănă în accentul logic cu mișcarea piciorului de vers numit creticus (— ◡ —), care mișcare se aude ca un întreg și reprezintă o vibrațiune care se-ncepe cu o arse, propozițiunea principală, continuă c-o teze, propozițiunea incidentă ; se ridică apoi iarăși la arse, propozițiunea principală restabilită, cu care apoi se și sfîrșăște [10]. Accentul logic a unei propozițiuni principale întreruptă de multe propozițiuni incidente ne prezintă așadar vibrațiunea continuă a unor cretici înlănțuiți unu-n altul, care însă cu toate se prezintă ca un întreg absolut. Cu cît se-nmulțesc propozițiunile subordinate și incidente cu-atita recitațiunea perioadei e mai grea, pentru că *accentul logic* trebuie să esprime suma întreagă a subordinațiunilor și a otărîrilor eventuale, fără privire la aceea că unitatea e conținută deja în propozițiunea principală [11].

[n3] *principală-subordinată (Haupt-und Nebensatz), (Zwischensatz) incidentă*

Pe cînd propozițiunea incidentă e în legătură gramatică cu membrele propozițiunei principale, trebuind astfel să fie pusă și prin intonare [12] într-un raport intern cu cea din urmă, lucrul se schimbă la *parenteză*. Parenteza anulează cu totul conexiune[a] internă a construcțiunei și se prezintă ca o propozițiune de sine stătătoare, care nu are alt raport cu vorbirea decît doar prin sens [13], ba adesea chiar prin sens n-o are, ci se prezintă ca o observațiune din treacăt care întrerupe cu totul sensul. Această sistare (suspensiune) a nexului intern gramatical trebuie să-l esprime iarăși *accentul logic*. Vibrațiunea [14] tonului nu se continuă în parenteză, ca în propozițiunea incidentă de esemplu, ci această vibrațiune se întrerupe [15] deodată prin o alta, cu totul neasămenea ei. Parenteza întrerupe mersul logic a vorbirei prin o observațiune intercalată, ocazională numai ; astfel *și* accentul are să ni redeie această împrejurare prin *schimbarea* și *declinul* tonului, în unire cu pauza condiționată prin astea, care vine atît înainte cît și după parenteză. Tonul în urma parentezei vine iarăși în vibrațiunea părăsită și împiedecată spontaneu. Propozițiunea accentului în parenteză nu mai e acela a unei teze față cu o arsă [16] precedentă și cu una postcedentă ; din contra, el e o vibrațiune care întrerupe [17] vibrațiunea întîmplătoare a tonului și nu seamănă

---

1. *semn de trimitere pentru o notă netradusă (Rötscher, p. 175–176)* 2. *după* cuprinde așadar cel care *șters* 3. ca pe-un întreg *în ms. repetat din inadvertență* 4. *deasupra lui* pe acele *șters* 5. *supraintercalat* 6. *deasupra lui* de căpetenie *șters* 7. *inițial* de cele laterale 8. *deasupra lui* intercalată *șters* 9. *deasupra lui* de căpetenie *șters* 10. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 177)* 11. *Această frază este scrisă pe jumătatea din dreapta a filei; locul ei în ms. este indicat printr-un semn de intercalare* 12. *după* ton *șters* 13. *inițial* decît prin sens 14. *deasupra lui* Ondolațiunea *șters* 15. *inițial* întreruptă 16. *inițial* față cu arsa 17. *inițial* ce întrebuin[țează]

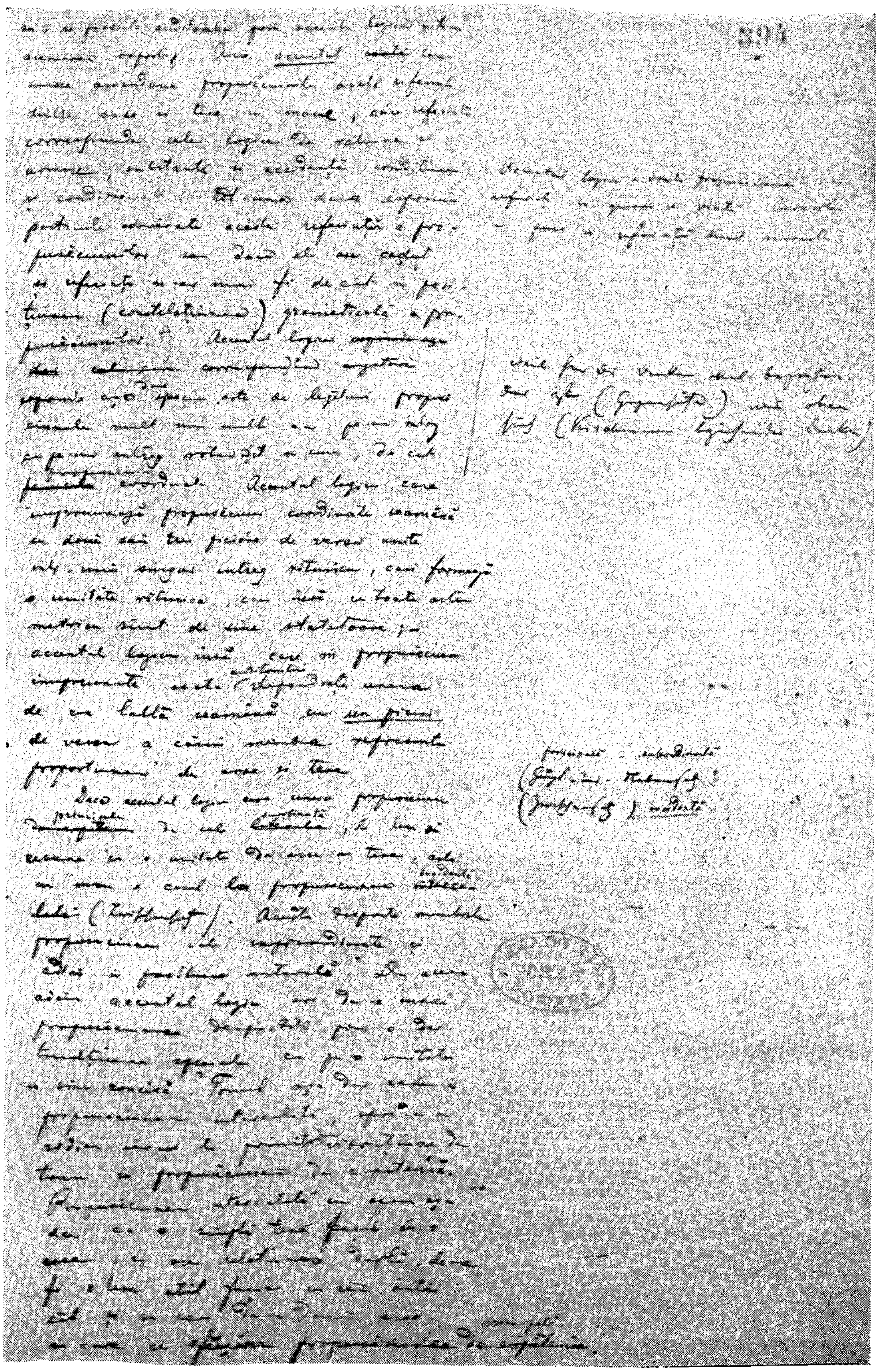

19. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*

BAR 2254, 394r 34 cm × 20 cm

deloc cu ea, deși viociunea[1] mișcărei se mărește prin aceea că intonarea părăsită se restabilește în deplina ei putere primitivă[2].

395 r După espozițiunea noastră, accentul logic și-a împlinit dătoria cu desăvîrșire dacă-i reflectă auditorului sensul logic al întregei vorbiri împreună cu toate relațiunile ideale în care se rămurește vorbirea. Accentul logic e așadar un rezultat al înțelegerei. Sensul conceput fals sau neclar[3] are drept urmare o intonare falsă or neclară. Pe auditor îl pune în situațiunea penibilă de-a fi escitat în el o mișcare pe care mintea[4] sa trebuie s-o sisteze or s-o schimbe. Prima condițiune a toată recitațiunea e înainte de toate o înțelegere clară, care să pătrundă în cele mai interne relațiuni a frazei; accentul corect logic e atuncea o urmare neapărată. Trebuie dar înainte de toate grijă pentru priceperea deplină a singuratecelor cugetări, fără care artea oratorică va rămînea întotdeuna fără efect. Accentul logic pe care noi l-am dedus din relațiunea internă a propozițiunei e de-aceea totdeuna proprietatea unui spirit cult, căruia i se deschide lesne sensul vorbirei după relațiunile [sale]. Și nici că e o prerogativă a artistului, ci numai condițiunea negativă pentru declamațiunea artistică, pe care însă din nenorocire o vedem în genere călcată din cauza puținei culturi a cugetărei la actori. Pentru că accentul logic e productul minții, el va putea fi nimerit de fiecine prin mijlocul culturei sale, și e un lucru cu totul nedependent de talentul sau netalentul său artistic. Accentul fals și neclar va putea totdeuna să se depărteze și să se înlocuiască prin cel corect, prin o deșteaptă, corectă[5] și clară înțelegere a sensului vorbirei.

ACCENTUL SIMBOLIC

În privința artistică accentul logic nu e decît o treaptă precursorie la accentul
395 v acela care are de-a sensibiliza și prin ton intuițiunea aceea || pe care sensul celor
vorbite o stîrnește în auditor. Pe acest din urmă noi, în împărțirea ce i-am făcut-o
părții spețiale, l-am numit *accent simbolic*. Aicea tonul cu care sînt grăite singura-
tecele[6] părți ale vorbirei [î]i predau și-i reflectă auditorului intuițiunea ei însăși.
Pentru că fiecare simbol se bazează pe o înrudire internă a cugetărei[7] pe de-o parte,
a obiectului sensibil pe de alta, astfel[8] încît obiectul provoacă cu o certă necesitate
intuițiunea cugetărei, deaceea putem[9] cu tot dreptul să numim *simbolic* accentul
acela care, prin tonul ce-i comunică auditorului vorba, ar produce în sufletul ascul-
tătorului și intuițiunea coprinsului ei (vorbei). Aicea ne aflăm deja pe terenul propriu
al artei. Mintea abstractă și inteligența înaintată au degradat vorbele la niște simple
semne cărora ele li dau înțelesul lor, astfel încît vorbele ca atari, adică prin tonul lor,
nu mai stîrnesc imaginea[10] ce le corăspunde, e însă de dătoria declamațiunei artistice,
a celei poetice mai cu seamă, ca să readucă prin intonare[11] aceste *semne* ale inteli-
genței iarăși la simbolismul lor. Căci prin aceasta se produce în elementul vorbirei[12]
o pătrundere reciprocă a formei și coprinsului, a imaginei și intuițiunei, cari consti-
tuiesc oarecum ființa a toată arta. Urmează din cele zise că, cu cît e vorbirea mai
apropiată de mișcarea curată a cugetărilor, cu cît e mai abstract coprinsul ei cu-atît
mai mult trebuie să se modereze accentul. Cu cît însă forma vorbirei e mai plină de
fantazie, cu cît se presimte mai mult coprinsul ei în intuițiunea sensibilă cu-atîta
mai energic[13] va trebui să vină accentul simbolic la îndreptățirea sa. Cu[14] formarea
și întrebuințarea accentului simbolic actorului i se deschide un teren foarte întins și
396 r fertil. || Poetul are facultatea intuitivă de-a privi cugetările în formă sensibilă; e
tot astfel treaba actorului de-a întrebuința cu libertate accentul simbolic. Acest
accent simbolic se bazează pe puterea creatoare, care-i comunică tonului (indiferent)
intuițiunea[15] noțiunei și bagă oarecum noțiunea prin ton deja în vorba pronunțată.

---

1. *după* vivacitatea *șters* 2. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu o mai traduce (Rölscher, p. 178–179)* 3. *inițial* sensul fals sau neclar conceput 4. *după* rațiu[nea] *șters* 5. *după* clară *șters* 6. *inițial* vorbite singuratele 7. *după* obiectului *șters* 8. *după* astfel încît (intuițiunea obiectului) *șters* 9. *supraintercalat* 10. *după* închipuirea *șters* 11. prin intonare *supraintercalat* 12. *inițial* în vorbă 13. *inițial* cu atît mai mu[lt] 14. *corectat din* În 15. *după* atît *șters*

Accentul simbolic însă își are și el scala sa. El se arată [1] în forma sa primitivă, adică în cea mai nemijlocită, atuncea cînd predă vorbe cari imită și zugrăvesc sunete nearticulate. Fiecare limbă posedă astfel de espresiuni, în care sunetul articulat reflectă tonuri nearticulate auzite de ureche și ne însemnează astfel imitativ întreaga impresiunea a lor *(ciripește, scîrție, foșăie, urlă, fîșîie, șuieră)*. Însă aceste espresiuni aparțin începutului limbelor; omul, care caută a reda prin sunetul articulat [2] întreaga abondanță a impresiunei, își îndreaptă sub presiunea acestui stimul atențiunea sa asupra acelor obiecte cari, prin sunete auzibile, nearticulate [3] îl silesc de-a forma după el pe cele corespunzătoare [4] articulate. În această activitatea primitivă omul nu e formător de limbă decît într-o măsură minimă, căci el imită numai tonul auzit în elementul tonului articulat [5] și nu redă în sunet impresiunea ideală pe care un obiect [o] [6] face asupra sufletului său. Aceste espresiuni ni arată simțul limbistic în primul său stadiu, și în decursul dezvoltărei limbistice nu ni se prezintă decît ca niște reste, niște aduceri aminte din acel subordinat stadiu al activității limbistice. || 396 v În reproducțiunea unor vorbe de natura acestora accentul simbolic naturalminte nu joacă un rol cu deosebire creatoriu, pentru că aicea vorba ca atare zugrăvește deja impresiunea ei *(subiectivă)*, și vorbitorul nu are decît a o reproduce clar și cu înțeles. Ba încă din contra: omul în vorbirea acestor espresiuni cari imitează sunetele nearticulate nu are de-a adăogi de la sine decît foarte puțin, căci în [7] cazul de față limba a luat asupră-și întreaga acțiune a zugrăvirei. Va să zică nici aicea nu poate fi încă vorba despre o activitate artistică în sensul propriu al cuvîntului.

Pentru că limba pe această infimă treaptă n-a imitat [8] decît sunete nearticulate, de-aceea nu-i [9] permis *nici* vorbitorului ca să prea eleveze [10] acest element simbolic, sau mai bine zugrăvitor, din ton, căci ne-ar transpune pe un stadiu din [11] care noi, prin întreaga noastră dezvoltare, am ieșit deja demult. Cine pune o deosebită valoare pe zugrăvirea tonului nu arată alt decît [12] că nu cunoaște nici natura acestui stadiu, nici problema actorului, care are într-adevăr de-a face sensibil și intuitiv pentru auditor semnul, în sine indiferent, al vorbei, nu are însă de-a ridica elementul neorganic al zgomotului asupra elementului organic al tonului articulat. Întru reproducerea sunetelor nearticulate prin cele articulate rămîne totdeuna o contradicțiune, pentru că cele dintîi nu pot niciodată să se consume cu desăvîrșire în cele din urmă; și de-aceea, pe acest stadiu primitiv, accentul simbolic întru esprimarea || 397 r unor asemenea cuvinte are de-a eleva mai mult elementul articulat, adică mai mult elementul [ne]imitativ [13] decît pe cel imitativ, se-nțelege de sine cînd o intențiune deosebită a poetului n-ar condiționa contrariile [14]. Așadar pe treapta aceasta accentul simbolic trebuie să se întrebuințeze cu precauțiune și moderațiune mare, pentru că greutatea pusă pe el ar eleva prea mult elementul sunetului nearticulat [15]. De-aceea nu e rar de-a găsi [16] la actori ordinari cumcă, necapabili de-o speție mai naltă a accentului simbolic, ei se mărginesc la speția asta de colorit al tonului, în care toată arta nu consistă în fond decît [în] o grosieră copie a lucrului, pe care l-a luat asupră-și formațiunea limbei în începuturile ei.

Forma a doua, mai naltă, a accentului simbolic e aceea în care el cearcă a sensibiliza prin ton ceea ce aparține cercului de cuvinte [17] cari au de obiect intuițiuni sensibile. Cu această treaptă se-ncepe abia proprie puterea accentului simbolic [18]. De acestea se țin mai întîi espresiunile acelea cari însemnează impresiunile percepțiunilor simțurilor și pe cari artistul trebuie să [le] înzestreze[19] prin accentul simbolic cu o așa energie încît, cu sunetul, să i se transmită auditorului și intuițiunea. Rememorăm aicea întregul cerc a vorbelor cari denotă acele impresiuni ce ni se comunică prin simțuri d.e. *aspru*, *moale*, *lin* [1], *gingaș*, *colțos*, *grunzuros*, *ascuțit*, *țeapăn*, *greu*, cari înainte de toate însemnează impresiuni a simțului pipăirei, care apoi au fost transpuse pe impresiunile analoage a celorlalte simțuri și-n fine pînă pe însușirile psihice și morale [n1]. Această mișcare au percurs-o mai toate vorbele cari înseamnă *397 v* impresiuni a simțurilor. || Acuma accentul simbolic constă în virtuozitatea aceea ca să dai tuturor [2] acestor espresiuni, atît celor proprii cît și celor transmise, o astfel de coloare tonică încît ele să se prezinte auditorului în puterea lor originală și să-l silească la intuițiunea vioaie și la reproducerea impresiunei.

---

[1] El se arată *supraintercalat; inițial fraza începea cu* În forma sa... [2] prin sunetul articulat *supraintercalat* [3] *după* și *șters* [4] *după* arti[culate] *șters* [5] *după* nearti[culat] *șters și urmat de* nu re[dă] *șters* [6] *în ms.* îl [7] *după* limba a luat *șters* [8] *după* reprodus *șters* [9] *după* vorbitorului *șters* [10] *inițial* ca să eleveze [11] *după* din *șters* [12] *după* că *șters* [13] *Eminescu traduce liber* d.h. also den eigentlich nachamenden Ton dagegen zurücktreten zu lassen *și încurcă puțin lucrurile; aici se situează trimiterea omisă la nota lui Rötscher, p. 182, 183, lăsată netradusă* [14] *semn de trimitere pentru o notă netradusă (Rötscher, p. 182–183)* [15] *după* articul[at] *șters* [16] *deasupra lui* că găsești *șters* [17] *deasupra lui* noțiuni *șters* [18] *această frază este scrisă pe jumătatea din dreapta a filei; printr-un semn de intercalare îi este indicat locul în text* [19] *după* delege *șters*

[n1] **pipăire** *e asemenea*

Accentul simbolic se lărgește acum, căci, coprinzînd cercul întregei vieți a naturei în procesul lui neîntrerupt și bogăția de metafore în cari au fost schimbate toate espresiunile acestea, ⟨pe cari⟩ apoi le prezintă prin ton vederei intuitive a auditorului. Aicea accentul simbolic are o misiune mai mare. El are să dea prin ton [3] o idee clară despre această naștere, acest proces însuși, el are să împle tonul cu intuițiunea obiectului. Drept esemple citām vorbele : *înverzire*, *înflorire*, *veștejire*, *putrezire*, *mirosire*, *curgere*, *creștere*, *izvorîre*, *undoiere* etc. Numărăm la acestea toate espresiunile acelea cari semnifică intuițiuni din viața [4] naturei și fenomene fizico-somatice cu variile transmiteri pe terenul intelectual și moral (psihic și etic) [5]. Accentul simbolic [n2] de speția din urmă are se-nțelege de sine o mult mai mare putere formătoare decît accentul acela care se mărginește numai la reproducerea percepțiunei proprii a simțurilor. Aicea el are să coprindă viața din însași urzeala ei și are de-a o reaprinde în sufletul auditorului prin energia unui ton analog [6].

[n2] *Pentru accentul simbolic — poezia* Bosforul *de Alecsandri*

Pe treapta aceasta accentul simbolic prezintă prin ton [7] vederei intuitive întreg coprinsul fenomenelor sensibile și [8] ale întregei vieți a naturei, cu toate *398 r* înțelesurile transpuse în regiunea nesensibilității. || El însă nu stă aici, ci continuă de-a simboliza prin ton *nesensibilul*, lumea noțiunilor, el încearcă prin en[ergia] tonului de-a transpune oarecum cugetarea [9] însăși în intuițiune. Asta-i forma cea mai grea, dar și cea mai naltă la care să poate sui accentul simbolic, și întrebuințarea sa cere cea mai însemnată măsură de simț simbolic și de putere creatorie. Espresiunile cari înseamnă fenomenele lumei sensuale și a universului natural sînt mult mai înrudite cu *materia* (Inhalt [10]) lor prin sine însele, adică prin natura elementelor lor, a sunetelor articulate ; pe cînd cuvintele acelea cari esprimă intuițiuni nesensibile, abstracte, se prezintă închipuirei noastre mai mult ca niște semne a căror sunete nu au cu sensul pe care-l esprimă [11] decît prea puțină sau nici o înrudire.

Limba în dezvoltarea sa a purces de la lumea sensuală și de la impresiunile ce aceasta a făcut asupra sufletului și s-a ridicat cu-ncetul pînă la însemnarea noțiunilor nesensibile. Aceste noțiuni nesensibile într-adevăr își au rădăcina în intuițiuni sensibile, cu toate astea aceasta, în decursul dezvoltărei, s-a retras cu încetul și a cedat locul semnificărei nesensibile, care se prezintă acuma ca cea proprie, fără ca la ea să-și mai poată aduce aminte cineva de sensibilul punct de plecare. Cine mai cugetă, la [12] espresiunile de *înțelegere*, *pricepere*, *minte* de pildă ș.a., la rădăcina lor sensibilă. Închipuirea nu aude în ele decît semne pentru noțiuni nesensibile. Însă în *398 v* cuvintele cari || reflectă impresiunile lumei sensuale e legătura dintre sunet și înțeles mult mai strînsă decît la vorbele cari nu-s decît semne pentru intuițiuni nesensibile. Așadar (însămnătatea) importanța sunetului, productul înrudirei semnului cu obiectul însămnat, nu va putea fi acasă decît cu deosebire pe treapta aceea a activității limbistice unde aceasta cearcă a reproduce întreaga copiozitate a vieții nemijlocite și viile impresiuni a lumei sensuale. Cu cît limba se depărtează de acest cerc cu-atît se retrage mai mult originala putere formatorie a limbei [13], care constă în pătrunderea reciprocă a sunetului cu obiectul său ; c-un cuvînt limba cedează din ce în ce însem-

---

1. *scris pe margine* 2. *după* prin ton *supraintercalat și șters* 3. prin ton *supraintercalat* 4. *inițial* a vieței 5. *semn pentru o notă netradusă (Rötscher, p. 184)* 6. *semn de trimitere pentru o notă netradusă (Rötscher, p. 184)* 7. prin ton *supraintercalat* 8. *deasupra lui* ale naturei *șters* 9. *inițial* el încearcă oarecum de-a trece prin energia tonului cugetarea 10. *scris pe margine* 11. pe care-l esprimă *deasupra lui* lor *șters* 12. *după* d.e. *șters* 13. *inițial* cu atît se retrage mai mult puterea ori creat[ivitatea] a limbei

nărei aceleia la care abia ni se mai reamintește de înrudirea caracterului ce zace în sunet cu noțiunea ce el o esprimă.

Accentul simbolic al stadiului al doilea are destinațiunea, cum am arătat-o și mai sus, ca să sensibilizeze și prin ton importanța întreagă a vorbei care e formulată deja în sunetul acelei vorbe înseși. El produce în auditor un șir neîntrerupt și schimbător de imagini cari, prin coloarea tonului lor, se mărginesc una pe alta cu o evidență clară. Accentul simbolic al treptei a treia fixează în ton [1] pînă și intuițiunea nesensibilă pe care o stîrnește tonul, și schimbă pentru auditor [2] niște semne simple a unor[3] noțiuni nesensibile în tonuri simbolice, pe cari auditorul le simte cum îl îmbulzesc și cum cu ele îl îmbulzesc ideile conținute în semne. Maestrul acestui stadiu va pune prin accent simbolic în espresiunile : *a teme, a spera, a se mira, a binecuvînta, a disprețui, a dori* ș.a., va pune în ele toată ținoarea intuițiunilor ce stîrnesc ele și va preda auditorului prin ton noțiunile nesensibile cu corpul lor diafan. Cine a devenit capabil de accentul simbolic acela [4] || va ști să aducă prin tonul cu care va pronunța 399 r noțiuni [5] ca : *cast, pudic, rușinos, vergin* și intuițiunea simțirei morale înaintea sufletului nostru, care intuițiune le trezește pe toate în sufletul nostru. La noțiunile [6] : *laș, curagios, temerar* se va îmbulzi deja prin ton dispozițiunea ce provoacă ele ; în dorul *fără nume* vom simți întreaga incertitudine și intensiune [7] a sufletului, în amorul nemărginit vom simți prin accent [8] nesecabilitatea și nemărginirea. Am putea să înmulțim aceste esemple după plac, și fiecare poezie lirică bună, fiecare descriere poetică a stărilor sufletești poate să ni dea ocaziunea pentru aceasta.

Accentul simbolic al acestui al treilea stadiu ni prezintă încă o a doua lature a sa. Această lature noi o ținem de culminațiunea acestei [9] sfere întregi. Adică cînd el reflectă toată suma închipuirilor pe care o trezește [10] în noi un obiect și cînd prin un corespunzător colorit al tonului e în stare de-a reproduce variile nuanțe și [11] relațiuni în care poate fi pusă una și aceeași noțiune. Cu o singură lovitură, accentul simbolic va aprinde în noi o bogăție de relațiuni și esercită astfel cele mai mari influințe asupra sufletului nostru. Esemplul următor servă ca să-și poată face cineva o idee clară despre această cugetare. În *Chezășia* lui Schiller stau vorbele : „Möros merse, pumnalul sub [12] haină”. — Aicea ac[c]entul simbolic cu care se intonează vorba *pumnal* trebuie să recheme deodată în sufletul nostru imaginea armei de omor ce ucide pe ascuns, cu tot [13] sinistrul pe care-l poate produce această idee în noi. În *Mignon* a lui Göthe se înseamnă o țară misterioasă „în care mirtul stă liniștit și laurul sus”. Accentul simbolic trebuie să aducă înaintea sufletului nostru intuițiunea acestor antiteze, cari în ele poartă și semnificarea predicatelor lor. Prin mijlocul *tonului* vrem să vedem cum trece dinaintea ochilor spiritului nostru acel mirt misterios, cu înțelesul [14] său etic, și acel [laur] destinat mărirei omenești, simbolul gloriei. || Dar și diferitele raporturi în cari e cugetat un obiect trebuie ca accentul 399 v simbolic să-l predea totdeuna sufletului nostru. *Crucea* va avea o altă coloare a tonului cînd va semnifica moartea martiriului *(asta o vei plăti tu pe cruce)* și altă coloare cînd va însemna simbolul creștinesc. (În această singură intuițiune se concentră întreaga dispozițiune religioasă din minunata narațiune a lui Eusebio în *Devoțiunea către Cruce* a lui Calderon.) Tonul are de-a reflecta și umbra *acestei* deosibiri. Accentul simbolic va oglindi în coloarea tonului său raportul în care se-ntîmplă [15] a fi cugetată or intuită vorba *viață* de pildă. Mefisto zice către Faust : „ca dezlănțuit, liber să vezi ce-i *viața*”. Aicea vrem, prin accentul simbolic, să simțim mustul acelei viețe de plăceri pe care Mefistofeles o concentră în noțiunea vieței ca o antiteză a acelei sinistre și nefructifere vieți de cugetare a lui Faust.

Aceste indicațiuni vor fi dat o idee clară despre accentul simbolic în diferitele sale stadii. Esemplele pentru ele și le va putea înmulți fiecare după plac [16]. N-am

---

1. în ton *supraintercalat* 2. pentru auditor *supraintercalat* 3. a unor *deasupra lui* pentru *șters* 4. *reluat din inadvertență și pe pagina următoare* 5. *inițial* va ști să aducă la pronunțarea noțiunilor 6. *inițial* noțiunea 7. *după* lărgime *șters* 8. prin accent *supraintercalat* 9. *după* întregci [sfere] *șters* 10. *inițial* Adică cînd el trezește în noi toată suma închipuirilor 11. *în ms. repetat* 12. *inițial* în 13. *după* toate *șters* 14. *deasupra lui* însem [nătatea] *și* sensul *succesiv șterse* 15. *inițial* raportul întîmplător 16. *Această frază este tradusă ulterior și scrisă pe margine; un semn de intercalare îi indică locul în text*

avut în gînd decît priceperea clară a acestei noțiuni atît de importante pentru actor și de puțin băgate în seamă, noțiunea accentului simbolic în treptele importanței sale și a creșterei puterilor sale creatorii. Se vede din dezvoltarea noastră că pe întrebuințarea accentului simbolic [1] se bazează cele mai adînci impresiuni asupra sufletului nostru, se vede însă totodată că, cu cît apare mai creatoriu, precum anume [2] în stadiul lui al treilea, cu-atîta se sustrage mai mult facultății de-a-l învăța și de-a fi învățat. În întrebuințarea sa cea mai succesă el e semnul unei înalte puteri artistice, care, asemenea fulgerului, pune în ton o sumă de imagini și luminează deodată [3]
400 r cu aceste intuițiuni sufletul auditorului. E adevărat || că puterea creatorie pe care o presupune accentul simbolic nu se poate comunica nimărui prin învățătură, totuși însă o instrucțiune însoțită de un fin simț artistic și de-o creatoare putere a tonului va putea să ajute mult. Noi n-am făcut decît a însemna locul din organism [4] în care accentul simbolic se prezintă [5] ca disciplină. Ar fi un esercițiu foarte fertil daca învățătorul ar petrece cu elevii săi, numai din acest punt de vedere [6], mai întîi mici întreguri poetice, cu deosebire poezii lirice cu mare evidență simbolică, a căror bogăție [7] de accente simbolice s-o aducă la cunoștința elevilor, și apoi prin [ton] s-o cheme-n viață. Unde domnesc o putere formatrice pentru ton și intuițiune poetică, acolo vor ajunge puține poezii studiate fundamental, din puntul acesta de vedere, pentru ca cineva să învețe de-a aplica accentul simbolic cu deplină independință. Dar și celui dotat mai puțin de către natură i se trezesc prin asta o mulțime de intuițiuni care-l duc, de nu în culmea esecuțiunei, totuși însă pe [8] niște puncte de înălțime pe cari el, fără a se familiariza conștiu cu acest teren, nu le-ar fi suit, ba poate că nici le-ar fi presupus vreodată. După aceea s-ar putea lua drept eserciții singular caractere dramatice și de-a trăta din toate puntele de vedere posibile accentele simbolice a diferitelor stadii [9] în cari se oglindează o viață atît de bogată. Trebuie un organ artistic cultivat [10] deja pentru ca cineva să găsească într-un caracter pasagiele acelea în cari accentul simbolic are de-a trezi în noi o sumă de intuițiuni [11].

400 v

ONDOLAȚIUNEA RITMICĂ (VIAȚA RITMICĂ)

1. RITMUL ÎN PROZĂ

Accentul logic îi dă auditorului înțelegerea vorbirei. El își are temeiul său pe aceleași legi pe cari se bazează și structura construcțiunei după raporturile ei logice, pe care accentul nu face decît a le oglindi prin ton. Accentul simbolic întrupează în noi prin ton [12] intuițiunea pe care vorbele, aceste semne a noțiunilor, o trezește în noi. Însă amîndouă elementele acestea nu reproduc vorbirea în sufletul nostru ca un *întreg artistic*. Accentul logic nu îndestulează decît cugetarea noastră abstractă. Accentul simbolic reproduce în noi prin ton diferitele intuițiuni ; el trezește intuițiunea noastră poetică ; însă de sine el nu produce o unitate spirituală. Amîndouă momentele acestea ni dau avizarea unei unități (monade) mai naltă a lor. O unitate care face să se nască înainte-ne un întreg organic în formă. Prin aceasta noi căpătăm o impresiune artistică, și prin ton sîntem transpuși într-o mișcare amăsurată coprinsului vorbirei. Această mișcare o împlinește *ondolațiunea ritmică*. Asta ni se prezintă deocamdată [13] în două forme : *Ritmul prozei* și acela al *poeziei*.

Accentul logic predă minții noastre construcțiunea în conexiunile ei interne; *ritmul prozei* ni descopere perioada ca pe o unitate [14] rotunjită și vie pentru simțul intern. Perioada e un întreg organic, în care membrele au între ele un raport intern corect, care raport se impune simțămîntului artistic. Perioada după natură ar trebui [15] să fie așadar mai mult decît un simplu conglomerat de construcțiuni care nu are să

---

1. *deasupra lui* etic *șters* 2. *supraintercalat* 3. *supraintercalat* 4. *adică* „din sistem” 5. se prezintă *deasupra lui* apare *șters* 6. numai din acest punt de vedere *supraintercalat* 7. *după* copiozi[tate] *șters* 8. *după* pe *șters* 9. *după* tr[epte] *șters* 10. *deasupra lui* dezvoltat *șters* 11. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 189)* 12. prin ton *supraintercalat* 13. *supraintercalat* 14. *inițial* ca pe un întreg 15. *inițial* după natura ei trebuie

facă altceva decît să ia în consideraţiune pretenţiunile minţii logice abstracte şi să le îndestuleze. Această unitate produsă numai pentru minte, perioada o predă iarăşi fantaziei [1] şi sufletului prin arta cu care ea coordinează şi împărţeşte membrele ei logice. Declamaţiunea periodei presupune cunoaşterea fiinţei ei, prin urmare declama[to]rul trebuie || să fie pe deplin iniţiat cu perceptele periodologiei, el trebuie să 401 r aibă deplină cunoştinţă de legile structurei [2] sale.Un sistematic şi amplu institut pentru artişti dramatici va trebui să consacre acestei ramuri o deosebită îngrijire (solicitudine). Nouă ni-i de ajuns [3] că am însemnat locul acestui studiu preliminar.

Această viaţă internă a perioadei, atît în antitezele ei generale a propoziţiunei anterioare şi posterioare cît şi în diferitele sale cezure singulare, toate astea artistul are de-a le reproduce şi de-a le face pricepute urechei prin fluxul şi refluxul ondolărilor [4] tonului, puse în consonanţă cu membrele periodei. Accentul logic, care n-are altă dătorie decît de-a reda complect sensul celor vorbite, e subordinat declamaţiunei ritmice a periodei. Declamaţiunea ritmică îşi zideşte pe această primă temelie, indispensabilă, un alt edificiu, care nu e accesibil decît numai simţului artistic. Dispărţirea marilor membre generale ale periodei, împărţirea pauzelor construcţiunei [5] după valoarea şi însămnătatea acestora, economizarea vocei şi o corectă împărţire a respiraţiunei spre a ilumina în parte tocmai cugetările [6] cele mai eclatante şi întorsăturile cele mai surprinzătoare [7], în fine dominarea acestor momente prin care intră în intuiţiune o viaţă unitară cu toată varietatea, toate aceste la un loc constituiesc cerinţe pe care o artistică declamaţiune a perioadei pretinde a le vedea împlinite.

Prin ondulaţiunea ritmică, cu care ajung periodele de lovesc auzul nostru, intră elementul muzical în declamaţiunea prozei. Un artist care în cugetare, ce peste tot domneşte în proză [8], poate să aducă încă şi eufonia la dreptul ei, care îmblînzeşte [9] asprimele întîmplătoare din coliziunile vorbirei şi dimprotivă elevează muzicalul [10] din structura diferitelor elemente, acela transmite prin asta auditorului o gingaşă adiere de simţămînt, căci el lasă ca prin viaţa gîndirei să transpară încă şi ceva sufletesc, care de sine deja îndestulează simţul estetic. || Ondolaţiunea de 401 v ton însă cu care e a se declama proza atîrnă de la construcţiunea periodei [11]. Espresiunea ritmică va fi cu atît mai grea cu cît se va dezvolta şi perioada mai lungă şi mai într-un suflet, şi cu cît va fi totodată mai plastică întreaga formaţiune a espresiunei. Căci cu mulţimea membrelor şi a mai micelor lor cezuri creşte şi cerinţa atît[a][12] unei măsuri corecte a ondolaţiunilor tonului în împărţirea lor cît şi a unei puteri constante cu care să poţi face ca [13], cu toate subordinatele ondolaţiunii de ton prin cari se mişcă membrele incidente, totuşi să iasă pe deasupra ondolaţiunile principale, şi la căderea periodei s-o laşi în fine să se încheie ca o unitate pentru auz. Dacă proza prezintă încă şi o hotărîtă [14] evidenţă plastică (ca cea a lui Göthe d.es.), atunci pe lîngă o deplină frumuseţe a declamărei se mai adaogă şi pretenţiunea de-a lasa să pătrundă prin accentele simbolice importanţa espresiunii.

Cultivarea unei nobile declamaţiuni de proză trebuie să fie un studiu esenţial al viitorului actor. Cine esersă arta vorbirei pe culmea poeziei, de la acela se poate pretinde [15] măiestrie şi-n declamarea compoziţiunilor prozaice. Accentul logic e numai prima şi indispensabila condiţiune pentru asta. Progresînd cineva, să ia spre declamare perioade clasice, suindu-se de la cea bimembră la cele multimembre. Mai întîi simţul estetic să-şi aducă la conştiinţă raporturile frumoase din comembraţiunea periodei şi apoi să le reproducă cineva în ritm, în deplina lor varietate. Şi aicea e organul [16] artistic busola proprie [17] a lucrării, care nu se lasă înlocuit prin raţiunea abstractă. Ba încă simţul pentru frumuseţile periodologiei sînt în genere [18] o sămă-

---

1. *după* minţii şi *şters* 2. *deasupra lui* construcţiunei *şters* 3. *iniţial* ne-ajunge 4. *după* undoierei *şters* 5. *iniţial* pauzele într-o construcţiune 6. *iniţial* cugetarea 7. *iniţial* cele su[rprinzătoare] 8. *iniţial* un artist care-ntr-o cugetare care domneşte în proză 9. *iniţial* îmblînzind 10. Şi dimprotivă elevează muzicalul *provine prin corecturi, eliminări şi indicare prin cifre a unei noi topici din* elevînd dimprotivă elementul [muzical] 11. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 192)* 12. *supraintercalat* 13. *supraintercalat* 14. *supraintercalat* 15. *după* pătrunde *şters şi urmat de* Şi *şters* 16. *deasupra lui* simţul *şters* 17. *supraintercalat* 18. în genere *supraintercalat*

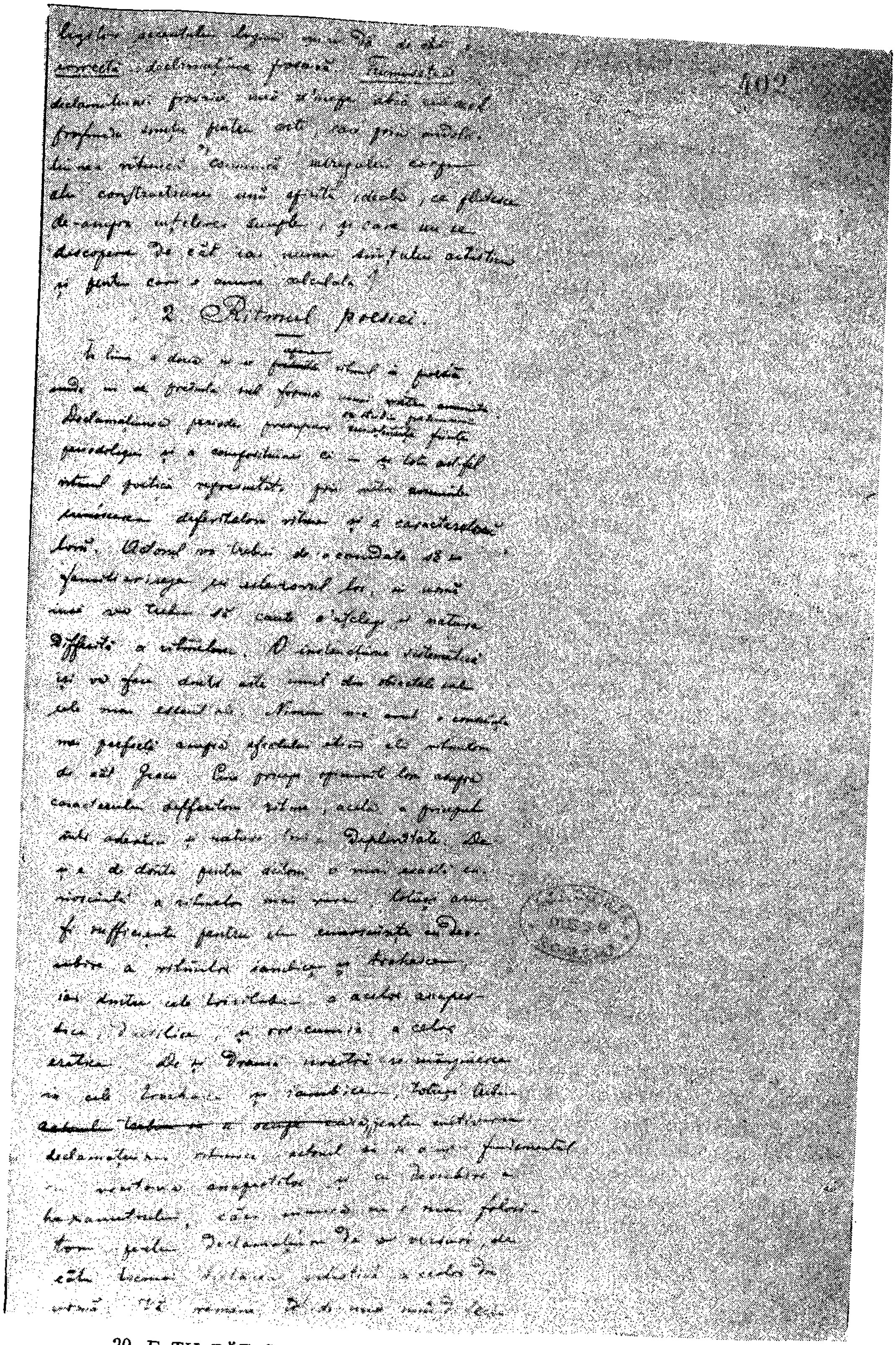

2. Ritmul poeziei.

20. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*
BAR 2254, 402r 34 cm × 20 cm

nătură atît de rară că o declamațiune care ar prezinta misterioasa lege ce se deschide auditorului într-o asemenea compozițiune [ar] aparține celor mai mari rarități. Complecta împlinire a || legilor accentului logic nu ni dă decît o *corectă* declamațiune prozaică. 402 r *Frumusețea* declamațiunei prozaice însă se-ncepe abia cu acel profund simț pentru arte care prin ondolațiunea ritmică-i comunică întregului corp al construcțiunei un spirit ideal, ce plutește deasupra înțele[ge]rei simple și care nu se descopere decît iar numai simțului artistic și pentru care e anume calculată [1].

2. RITMUL POEZIEI

În linia a doua ni apare [2] ritmul în poezie, unde ni se prezintă sub forma unui metru anumit. Declamațiunea periodei presupune ca studiu preliminar cunoașterea[3] ființei periodologiei și a compozițiunei ei, și tot astfel simțul poetic reprezintat prin metre anumite cunoașterea diferitelor ritme și a caracterului [4] lor. Actorul va trebui deocamdată să se familiarizeze cu esteriorul lor, în urmă însă va trebui să caute a-nțelege și natura diferită a ritmelor. O instrucțiune sistematică își va face dintr-asta unul din obiectele sale cele mai esențiale. Nimeni n-a avut o conștiință mai perfectă asupra efectului etic al ritmelor decît grecii. Cine pricepe opiniunile lor asupra caracterului diferitelor ritme acela a priceput într-adevăr și natura lor cu deplinătate. Deși e de dorit pentru actor⟨i⟩ o mai esactă cunoștință a ritmelor mai rare, totuși ar fi suficient pentru el cunoștința cu deosebire a ritmelor iambice și trohaice, iar dintre cele trisilabe a acelor anapestice, dactilice și oarecumva a celor cretice. Deși drama noastră se mărginește în cele trohaice și iambice, totuși trebuie ca [5], pentru cultivarea declamațiunei ritmice, actorul să se ocupe fundamental cu recitarea anapeștilor și cu deosebire a hexametrului, căci nimica nu e mai folositor pentru declamațiune de versuri decît tocmai tratarea artistică a cestor din urmă. Va rămînea totdeuna un defect || mare cînd arta aceluia, care [are] de-a reprezenta propriu declamațiunea 402 v ritmică nu se va mărgini decît numai în desteritatea cea săracă a unor simple iambe și trohee și se va purta ca un biet școlar la declamațiunea ritmelor anapestice sau dactilice sau anume la exametru. Nimica însă nu e mai apt de-a dezvolta în toate părțile simțul fin pentru dezvoltarea versului decît esercițiile în citirea exametrelor. Acest vers, care s-a născut ca printr [6]-o internă necesitate naturală (ca) drept forma cea mai amăsurată pentru epopea greacă și care a crescut cum [7] am zice organic cu aceasta din urmă, acest vers esprimă într-un [8] mod admirabil caracterul liniștitei descrieri a progresului [9]. În acest vers se unesc, ca și-n epopee, liniștea contemplativă și retardimentul cu progresul și cu mișcarea. Nici pasionat și rumpător cu sine ca ritmul troheic, nici îmbulzitor la acțiune, ca cel iambic, ci el se ține de mijlocul cel frumos dintre amîndouă antitezele și unește totodată în sine cea mai mare varietate, astfel prin această din urmă calitate el devine cu deosebire apt pentru un întreg atît de amplu cum e epopeea. Greutatea spondeică ni reflectă cu deosebire liniștita întîrziere [10] asupra unui punct, elementul întîrzietor al narațiunei epice; din contra, dactilele reprezintă momentul mișcărei și a dezvoltărei progresive. Astfel[11] înăuntrul compozițiunei sale hexametrul e accesibil de cea mai mare schimbare a acestor antiteze și cîștigă o sumă din cele mai varii puncte prin mulțimea cezurelor, cărora li poate [da] cea mai varie putere ritmică; astfel în el se pătrund reciproc antitezele ținutei celei mai neclătite și a maiestății celei mai nalte cu movibilitatea cea mai fugitivă. Această bogăție îl face || cu deosebire apt ca să serve de studiu 403 r pentru artistul reprezintător. O tratare unită cu simț artistic a declamațiunei acestui metru [12], de la ponderoasa greutate a epopeei eroice pînă la compozițiunea ușoară a

---

1. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 193—194)* 2. *inițial* ni se prezintă 3. *inițial* presupune cunoștința 4. *inițial* caracterelor 5. *după* actorul trebuie să se ocupe ca *șters* 6. *deasupra lui* dintr-o *șters* 7. *după* oare[cum] *șters* 8. *după* caracterul epic *șters* 9. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 195)* 10. *inițial* re-ntîrziere 11. *supraintercalat* 12. *inițial* O tratare a declamațiunei acestui metru unită cu simț artistic *apoi ordinea nouă a termenilor a fost indicată de cifre puse deasupra cuvintelor*

epopeei idilice, îl face pe actor să cîștige un tact atît pentru frumuseți ritmice în genere, cît și pentru acea indispensabilă problemă a sa, de-a lăsa să vină la dreptul lor ritmul, sensul și patosul deodată. Căci dintr-asta consistă [1] în urmă misteriul [2] a toată recitațiunea adevărată a versului.

S-a [3] făcut adesea o întrebare, cea mai importantă pentru recitațiunea versului, daca ritmul trebuie să se-audă sau nu și daca arta adevărată nu consistă tocmai într-aceea ca să-i faci pe auditori să și uite cu desăvîrșire că au a face cu vorbire ritmică. Și aicea, ca și-n tot ce e organic, soluțiunea stă în împreunarea antitezelor. Cine elevează [4] prea tare ritmul în declamațiunea sa acela ni enumără [5] și elementele ritmice și nu ne pune decît într-o simetrică mișcare în timp. Prin uniformitatea tactului ritmic care sună la urechea noastră noi nu ne-am putea deda cu totul coprinsului spiritual a celor vorbite, căci acesta ar fi subordinat unei ondolațiuni mișcată cu o uniformă [6] regularitate. Recitatorul ne reduce astfel pe un stadiu inferior și produce prin asta în noi un simțămînt supărător, contradicțiunea [7] că vedem simpla formă a ritmului prefăcută în esențialul declamațiunii. Cine ni discompune în declamațiunea sa versul în elementele sale, și aceasta o face orișicine care-i impune auditorului ondolațiunile sale ritmice, acela strică cu necesitate orce efect artistic și mai cu seamă orce efect dramatic. Dar oare pentru aceea ritmul să fie șters cu desăvîrșire [8], și scopul declamatorului să nu fie altul decît ca să dizolve versul cu disăvîrșire pentru auditori [9] și să-l reducă la vorbirea neritmică? || *403 v* Aceasta ar fi o distrucțiune a vieții ritmice, care nu e deloc o purtătoare numai întîmplătoare [10] a coprinsului său, și ar însemna a-l scurta pe poet cu un element esențial. Cum e dar de evitat acest îndoit pericol? Artistul trebuie să facă din ritm purtătorul coprinsului poetic, însă astfel încît să ne impresioneze numai [efectul] său *etic*, fără [11] ca să fim siliți a ne aduce aminte de elementele compozițiunii sale. Numai această lege rezolvă greutatea coprinsă în dilemă : ca versul nici [12] să se-audă, dar nici să fie distrus. Aceasta coprinde totodată în sine cea mai mare varietate a întrebuințării. Cu cît se bazează mai otărît efectul coprinsului poetic pe natura ritmică [13] a versului cu-atîta va trebui să transpară aceasta prin declamațiune și să condiționeze recitațiunea. Cu cît e asta mai mult cu-atîta ni se impune mai pregnant cerința de-a nu discompune versul și de-a nu face prin asta să predomine mișcarea ritmică ca atare.

Nimărui nu i-o fi trecut din vedere cumcă ritmul troheic de care se servă drama spaniolă stă în cea mai intimă legătură cu natura întreagă [14] [a] acestei din urmă. Caracterul pasionat, mulțimea îmbulzitoare a revărsărilor [15] lirice și repede schimbătoarea somptuozitate de imagini cu esecutata lor zugrăvire, toate astea sînt purtate cu preciziune de către ritmul troheic care, unit⟨ă⟩ cu caracterul întreg al poeziei, lasă în urmă-i toată propria iluziune dramatică. Declamațiunea acestui ritm troheic cere așadar un avînt estraordinar, care să ni poată reproduce pasionata lui coloare [16]. Însă tocmai acest ritm repede fugător face și mai presantă evitarea acestui tact auzibil, căci e prea ușor ca declamatorul, prin natura jucătoare a ritmului [17] troheic, să cadă într-o dîrdîire a picioarelor de viers. || *404 r* Arta va consista dar în puterea rezistenței cu care actorul va sili oarecum pe acest ritm ca să părăsească această mișcare monotonă, în care ar cădea desigur daca ar fi abandonat în propria sa natură. Însă elanul, coloritul sensibil pe care el îl dă coprinsului său trebuie să i se păstreze. Asta am însemnat-o noi ca efectul său *etic*.

Metrul propriu al dramei noastre este iambul de cinci picioare. Deja grecii au declarat cumcă măsura de vers care e mai aproape de natura dialogului e trimetrul iambic. Asta a fost cauza care, după atestarea lui Aristotel, a făcut să se schimbe tetra-

---

1. *inițial* constă 2. *după* tot *șters* 3. *după* Adesea s-a sulevat cestiunea *șters* 4. *după* prea *șters* 5. *prefixul* e-*adăugat ulterior* 6. *supraintercalat* 7. *inițial* jenanta simțire a contradicțiunei 8. *intenția inițială era de a scrie* cu desăvîrșire șters 9. *intenția inițială, parte realizată, era de a scrie* să dizolve pentru auditori cu desăvîrșire versul 10. *inițial* numai ocazională 11. *după* ca *șters* 12. *inițial* nici versul 13. *inițial* Cu cît e mai otărît efectul coprinsului poetic asupra naturii ritmice 14. *supraintercalat* 15. *după* simțămintelor *șters* 16. *notă a originalului nesemnalată și netradusă (Rötscher, p. 198)* 17. *după* tri[metrului]* *șters*

metrul troheic cu trimetrul, căci acela, unit cu jocul, ni arată natura corică a dramei antice [1]. Cu asta era unit efectul etic că ritmul iambic, după spusa lui Aristotel, e acela care-i mai apt pentru reprezentarea acțiunii. Dacă, după opiniunea celor vechi deja, trimetrul cu legile sale de compozițiune atît de stricte era acela care se apropia mai mult de forma conversațiunii [2], cu cît e acesta [3] mai mult cazul la iambul nostru de cinci picioare atît de ușor în structura sa? Cu cît e mai plin de avînt coprinsul vorbirei, cu cît e purtat mai mult de patos cu atîta mai lesne trece vorbirea fără să vrea în ritmul iambic. O pildă bătătoare la ochi e *Ifigenia* lui Göthe în proză [4], apărută de curînd în forma ei primitivă, unde avîntul poetic l-a dus pe autor adesea pe nesimțite în metrul iambic [5].

Caracterul dialogic al iambului de cinci picioare nu trebuie însă să-l ademenească pe declamator ca să dizolve cu totul caracterul ritmic. Efectul său etic, pe care noi [îl așezăm] cu deosebire într-aceea că ne transpune în genere în regiunea ideală, acest caracter trebuie ca declamațiunea să i-l păstreze. O nimicire totală a ritmului ne-ar transpune iarăși în forma prozei, fără însă de-a ne da cu asta esteriorul cel mai ușure al prozei în compozițiunea propozițiunilor, în constelațiunea vorbelor și în întrebuințarea epitetelor. Ritmul iambic || răsuflat în vorbire [6] și redus la simplă 404 v
proză ne-ar rumpe din direcțiunea ideală pe care o trezește în noi ritmul în genere, pe cînd întreaga compozițiune a vorbirei ar contrazice acestei rele impresiuni. După întîmplătorul coprins pe care-l închide în sine iambul de cinci picioare, [el] cere din partea artistului dramatic una din cele mai varii tratări. Acea lege generală a declamațiunii pusă în frunte, ca versul ca atare să nu se audă, și cu toate astea totuși puterea și caracterul ritmului să fie păstrate, această lege își are firește valoarea sa și aicea. Însă multilateralitatea situațiunilor dramatice și vicisitudinea simțămintelor care toate sînt învălite în haina largă a iambului cincviped, toate [7] astea cer ca în declamațiune să i se dea ritmului totdeuna caracterul acela pe care-l pretinde patosul. Ritmul [8] trebuie neapărat [9] ca să-i fie subordinat patosului [10] în declamațiune. Artistul are de-a manipula cu el ca cu o haină plină de falduri, care să se acomodeze fără greutate ținutei și întregei pozițiuni a corpului fără de-a atinge încîtva legea frumuseței plastice. Iambul cincviped va putea în recitațiune să se urce prin gradațiune de la declamarea mai atinsă de proză pînă la ponderoasa și măsurata espresiune a ritmului, și va trebui să percurgă scala întreagă de tonuri intermediare care sînt între-aceste două estreme după cum se va-ntîmpla să fie caracterul coprinsului. Liniștea [11] cea sublimă a Ifigeniei cere o forțare a ritmului, fără disoluțiunea lui în elementele sale constitutive; un coprins însă care e aproape de conversațiune va pretinde o tratare ușoară a ritmului, care mai să volatilize ritmul. Wallenstein, cînd vorbește cu ai săi, și tot el cînd vorbește cu o energică elocuență față cu pappenheinezii, pretinde, conform cu situațiunea, cînd o tratare mai grea, cînd una mai ușoară a ritmului iambic. Cînd după o conversațiune în proză a unor individe din regiunile de jos || ne anunță deodată o figură din lumea mare cu ritmul iambic, ca Benvolio de pildă 405 r
în scena întîi din *Romeo și Iulia*, sau ca ducele de Cornwall despărțind în *Lear* pe Kent și pe șambelanul Curții, atuncea greutatea ritmului trebuie să ni sensibilize [12] aceste antiteze. Iambul, în situațiuni de felul acelora unde el esersă și influința simbolică de-a ne transporta dintr-o sferă anterioară va trebui să se prezinte cu o altă greutate decît cînd am auzi aceleași pasagie în mijlocul dialogul[ui] metric.

Pentru că tragedia franceză e mult mai departe de adevărul natural decît drama franceză și germană, de-aceea împrejurarea aceasta condiționează o recitațiune mult mai grea a alexandrinului și o mai tare perceptibilitate a versului decum la iambele cincvipede. Tragedia franceză are un lucru comun cu cea greacă, acela că amîndouă se vestesc prin ritm a fi creațiunile unei lumi contrapuse realității; de-aceea atît trimetrul cît și alexandrinul pretind o mai energică sulevare a accentelor [13]

---

1. *semn de trimitere pentru o notă netradusă (Rötscher, p. 198)* 2. *după* vorbirei *șters* 3. *supraintercalat* 4. în proză *supraintercalat* 5. *notă a originalului nesemnalată și netradusă (Rötscher, p. 199)* 6. în vorbire *supraintercalat* 7. *după* care *șters* 8. *deasupra lui* Acestuia *șters* 9. *șters apoi restituit cu o linie întreruptă dedesubt* 10. *supraintercalat* 11. *după* Dacă *șters* 12. *inițial* sensibilizeze 13. *după* to[nurilor] *șters*

ritmice decît iambul cineviped. Trimetrul[1] grec însă poate, prin frumoasa variațiune a spondeelor și a iambelor și prin cezurele ce împreună totodată, să dezvolte o bogăție de varie schimbare și de frumuseți caracteristice, pe cînd alexandrinul cel desfăcut în două față cu cel dentîi ni se prezintă monoton; și de-aceea trebuie o artă mare în declamațiune de-a acoperi prin recitațiune această uniformitate imanentă caracterului versului. Monotonia lui însă se naște cu deosebire dintr-o continuă auzibilitate a *diairesei*[2]; de-aceea e de dătoria artistului ca să suleveze cît se poate de puțin cezura alexandrinului și s-o subordineze cu totul înțelesului. Daca nu se-ntîmplă 405 v aceasta atunci neobservabil se realizează la fiecare capăt de cezură un fel [de] || ridicare a vocei, care, repețindu-se mereu, produce în declamațiune cîntarea (Singsang)[3] cea mai urîtă.

Pe cît de puțin trebuie să auzim ritmul în elementele sale pe-atît de puțin și *rima*. Precum are artistul dătoria de-a lăsa să răsune impresiunea etică a ritmului și învălui în el sensul ca cu un văl des, tot astfel trebuie să reproducă urechei noastre și elementul muzical al rimei, fără însă de-a sili urechea noastră ca să stăruie asupra rimei. Numai acolo unde rima e intenționată și esprimă vo greutate a cugetării or o sfichiuire epigramatică, numai acolo poate să se facă mai pregnant distingibilă pentru urechea noastră[4]. Cînd rima provine cîteodată în tragedie, precum nu rar la sfîrșitul scenelor, sau pentru a zugrăvi o dulceață sau însuflețire deosebită, cum în *Romeo și Iulia*, atunci și artistul are de-al lăsa să-i pătrunză sunetul rimei, fără însă de-a cădea într-o declamațiune cîntătoare[n]. Misterul acesta se-ntemeiază, ca-n toată arta, pe pătrunderea antitezelor, prin care se depărtează unilaterali[tă]țile și se păstrează ce-i esențial. Prin declamațiune ritmul nu are decît să întindă dinainte-ne puterea sa plastică, și prin alipirea sa la coprinsul vorbirei are să eserciteze acea influință artistică ca, prin recitațiunea versului, să nu vedem purtate decît cugetările și simțămintele după greutatea lor specifică; și tot astfel și rima are de-a descoperi urechei puterea sa muzicală, fără însă de-a-și face scop sunetul și de-a respinge cugetarea din sufletul auditorului. În rimă voim să auzim sunînd[5] *spiritul* în forma plină de simțire ce și-a creat-o el în mișcarea sa; însă *spiritul* trebuie[6] să ni vorbească distingibil din acest sunet și să nu fie întunecat de accidența formei sale proprii.

[n] Rienzi *(unele locuri)* — Viclenie și amor *(unele)*.

TEMPOUL DECLAMAȚIUNEI

Măsura pe care o capătă prin declamațiune ondolațiunea ritmică atîrnă esențial de la natura fondului pe care-l aduce înaintea sufletului. Daca acuma mișcarea timporală pe care-o auzim în declamațiune ne transpune în dispozițiunea aceea pe care-o 406 r pretinde caracterul operei, atunci ea a împlinit misiunea ei cea mai mare. || Prin asta mișcarea în timp devine totodată și o icoană a mișcărei în spirit și ne scapă cu desăvîrșire de simțirea că am auzi numai un simplu *dupăolaltă* în timp. Declamațiunea ajunge la aceasta prin un *tempo corect*. Tempo declamațiunii însemnează în genere măsura mișcărei prin care se predă simțului nostru intern un oarecare fond de idee. Daca acum acesta se conformă cu caracterul spiritual al acelui fond de idee, atunci îl numim corect și urmarea este că[7] nici nu-l mai auzim ca o mișcare în timp, pentru că prin el ni se descopere o mișcare a sufletului. Urmează din cele zise că fiecare operă își are tempoul său deosebit, adică că fondul lui [de] idei condiționează o măsură corespunzătoare. Un[8] tact natural deja ne învață să citim într-un tempo mai iute o istorie ușoară decît o dezvoltare de idei; fiecare poezie lirică pretinde un tempo al său propriu, condiționat prin natura compozițiunei sale poetice, pe care tactul artistic îl și nimerește în orce caz concret și a [cărui] distincțiuni fine nici că se pot contrage sub o lege asbstractă oarecare.

---

1. *după* Trimetrul grec prin *șters* 2. *semn de trimitere pentru o notă netradusă (Rötscher, p. 201)* 3. *scris pe margine* 4. *notă a originalului nesemnalată și netradusă (Rötscher, p. 202)* 5. *supraintercalat* 6. *în ms. repetat* 7. *inițial* căci 8. *după* Deja *șters*

Noi avem a face-aicea cu arta dramatică, care, ca cea mai multilaterală, este[1] acea speţie de poezie care întruneşte în sine cea mai mare mulţime de situaţiuni şi simţăminte şi de-aceea implică în sine şi întrebuinţarea cea mai variată a tempoului corect. Din însaşi natura noţiunii rezultă o împărţire în[2] trei momente. Momentul întii coprinde măsura generală cu[3] care are să se declameze[4] opera dramatică peste tot. Acest moment se desparte naturalminte în cele două speţii a tragediei şi a comediei. Momentul al doilea coprinde în sine tempoul speţial, adică[5]: înăuntrul marginilor[6] dramei întregi, înăuntrul[7] generalului[8] tempo fundamental al întregului, mai [e] acel speţial, cari trebuie să i se dea fiecăruia caracter în parte, şi asta conform cu individualitatea sa. Al treilea moment ni arată tempoul în acea putere [a] sa[9] cu care individualizează singularele dispoziţiuni şi simţăminte a caracterelor, lucru prin care tempo ajunge abia la viaţa şi adevărul său cel mai nalt. || Pentru[10] că tempo prin măsura mişcărei sale în timp reflectă caracterul spiritual al *406 v* dramei, atît în genere cît şi în speţie, deaceea el de sine percurge aceste trei momente: a generalităţii, a speţializării (caracterelor) şi a individualizărei (situaţiunii şi simţămintelor)[n1], şi cu acest din urmă se terminează în concluziunea celei mai mari eficacităţi.

Ce se atinge acuma de distingerea cea mai generală, ce-o facem între tragedie şi comedie[n2], se poate spune că tragedia[12], fără privire dacă e scrisă în proză or în versuri, cere în genere un tempo mai încet decît comedia, care se apropie mai mult de conversaţiunea uşoară şi care în genere pune sufletul nostru într-o dispoziţiune mult mai liberă. Tonul cel vesel al comediei, care liberează[13] spiritul nostru de greutatea unui patos anumit şi care, ca unicele comedii ale lui Shakespeare, se joacă cu seriozitatea vieţei, spre-a o restabili apoi prin puterea umorului ce dizolvează, acest ton vesel condiţionează şi un tempo corespunzător, mai repede şi mai vioi. Asta-i înainte de toate icoana unei dispoziţiuni a sufletului mai libere şi neînaintate pînă la o deplină cufundare în patos. Despre piesa conversativă se-nţelege de sine că, şi în tempo al său[14], ea trebuie să reproducă repedele şi uşorul curs al unei conversaţiuni bune, care evitează orce accente tari şi grele. În speţia aceasta de piese scena nu are deloc permisiunea de-a se depărta de viaţă.

[n1] **Allgemeinheit** — *universalité, généralité, totalité, communauté;* **Besonderheit** — *spécialité (abstract şi concret);* **Einzelnheit** — *détail, particularité;* **Ding** *(individ).*

[n2] **Com[edia]** *Şi cu plîng cîteodată dar lacrimele-s dulci... Şi dezlegarea-amorul*
Trag[edia] *Şi dezlegarea-moartea*
Po[etul] *Enigme sînteţi, enigme rămîneţi.*[11]

Tragedia, care concentră sufletul nostru[15] mai mult asupra unei singure dispoziţiuni psihice şi[16] ni-l îngreuează cu ponderozitatea patosului, condiţionează aşadar un tempo mai mereu decît comedia. Deja pentru că în[17] tragedie părăsim cu totul cercul realităţii comune şi a vieţei de toate zilele, deja de-aceea pretindem fără s-o ştim un tempo mai ţinut, care să se abată de la tempoul limbei de conversaţiune.

Nu încape îndoială că ritmul versului, pentru că ne transpune într-o dispoziţiune *407 r* mai naltă, produce[18] şi el, deşi fără s-o ştim, un tempo mai încet, drept ton fundamental, decît ritmul prozei. Numai actorul să nu caute cu intenţiune o recitare lungită, pentru că atuncea e prea aproape pericolul de-a cădea într-un ton nenatural şi tîrîit. Cine va lua seama bine va vedea că lîngă [o] recitaţiune egal amăsurată şi pe lîngă un caracter cam asemenea a unei tragedii în versuri şi a uneia în proză, totuşi se poate observa o mică abatere[19] în tempo. Ondulaţiunile din cea în versuri se vor succeda cu ceva mai încet decît a aceleia în proză.

Însă între aceste antiteze generale lucrul cel mai esenţial e caracterul fundamental al dramei însaşi. Cu cît se apropie o poemă mai mult de tragedia antică, cu cît e mai însemnat fondul ei de cugetări cu-atîta ea va condiţiona un tempo mai încet al recitaţiunii, care însă nu trebuie să degenereze niciodată într-o monotonie trăgănată.

---

1. *după* ce este *şters* 2. *după* întreită *şters* 3. *iniţial* în 4. *în ms.* declamează 5. *deasupra lui* care *şters* 6. *după* dra[mei] *şters* 7. *după* adică *şters* 8. *supraintercalat* 9. *iniţial* în puterea sa 10. *după* Astfel tempo dramei percurge *şters* 11. *cele două adnotări sînt scrise cu acelaşi creion negru* 12. *după* cea dintîi *şters* 13. *după* ne [liberează] *şters* 14. *în ms.* de sine, ca şi în tempo al său 15. *iniţial* dispoziţiunea noastră 16. *iniţial* şi-l 17. *după* părăsim *şters* 18. *după* care *şters* 19. *după* dis- *şters*

Marginea portamentului frumos al vocei, care, după cum am dezvoltat, persistă asupra elementelor vorbirei fără însă de-a le dizolva vreodată, această margine e cea mai naturală și pentru tempo al poemelor de feliul acesta. Intrensicitatea romantică condiționează deja un tempo de-o nuanță mai repede. Astfel *Tasso* și *Fiica naturală* vor pretinde un tempo cu ceva mai repede decît *Ifigenia;* și *Fiica naturală* ar trebui să țină cam mijlocul între *Tasso* și *Ifigenia;* din cauza ținutei ei mai abstracte, a adîncimei ei filozofice din unele părți și a periodologiei sale. Tragedia spaniolă, dacă e să fie reprezentată în măsura ei adevărată, cere în genere un tempo mai repede decît cea shakespeariană, sau peste tot decît cea scrisă în iambi. Tonul sudic care domină[1] în tragedia spaniolă, atît în genere cît și în părți, ne atrage fără voie-ne într-un tempo mai repede, în care numai claritatea articulațiunii și arta declamațiunii *407 v* ritmice || pot să învingă pericolul neclarității și a unei mișcări prea tacticoase. Condiționarea mișcărei fundamentale a tempoului va rezulta, întîi, din speția dramei și din grupul căreia ea aparține, a doua, din caracterul ei spețial.

În linia a doua tempoul se individualiză înăuntrul dramei, și adică după *caracterele* deosebitelor figuri. Firește că aici distincțiunile și nuanțele sînt și mai multe. Antitezele vîrstei mature și bătrîne[2] pe de-o parte, a repedei junii pe de alta, a circumspecțiunii[n] și a pasionabilității, a melancoliei și a satului de viață pe de-o parte, a setei de viață și a puterei de acțiune pe de alta, toate aceste antiteze cer un tempo deosebit, care să reproducă distingerile lor. Una și-aceeași operă de artă prezintă așadar în năuntrul tempoului său general o însemnată varietate de tempo în diferitele sale caractere. Astfel Orest cel îngreuiat de blăstăm va trebui să fie vorbit într-un tempo mai încet și (ceea ce e-n legătură cu asta) într-un ton fundamental mai profund decît Pilade, care e plin de coragiul vieței. D'Orania cel reflectiv și puțin la vorbă cere un tempo mai moderat decît Egmont cel sanguinic și fără grijă de nimica ; Burleigh cel rece, care reprezintă interesele statului, cere un tempo fundamental mai încet decît Mortimer cel pasionabil și fanatizat. Antiteze mai puțin contrarii cer nuanțe mai fine. Astfel în *Tasso* princesa ce trăiește mai mult înăuntrul ei, suferindă, voalată de melancolie va trebuie să ia un tempo fundamental mai încet decît Leonora Sanvitale[4] cea lumească și plină de viață. În *Don Carlos*, pe de-o parte Philipp, Alba și Domingo, pe de alta Don Carlos și Posa trebuie să ni prezinte antiteza unui tempo ținut mai *408 r* încet și a altuia ținut mai [repede][5]; dar apoi chiar între || Don Carlos și Posa se va prezinta o deosebire fină. Deși amîndoi sînt purtați de-un entuziasm tînăr, totuși marchizul de Posa prin puternicul patos al cugetărilor sale pare a fi mai matur decît Don Carlos, și în privința spiritului e asupra cestui din urmă. De-aceea lui Posa îi va corespunde un patos fundamental[6] mai încetinel, deși acesta va alerga cu mult înaintea patosului unui despot[7] înălbit cum e Philipp.

[n] **Besonnenheit** — *présence d'esprit, circonspection, reflexion, discrétion*[3]

Aceste indicațiuni cred c-or ajunge ca să descopere conștiinței bogăția acestui al doilea moment, pe care noi, spre distingere de acela al generalității, l-am numit spețializator. Precum ni prezintă[8] însă fiece individ de sine stătător o mulțime de dispozițiuni și simțiri schimbătoare, prin cari individul undoie în flux și reflux, deși numai înăuntrul albiei ce i l-a săpat mișcarea cea generală a vieței lui, tot astfel și tempo spețial ca reflect a caracterului fundamental se individualizează[9] într-o nemărginită varietate în singularele cazuri concrete. Acestui al treilea moment, al *singularității*, îi corespunde acel tempo care se schimbă întotdeuna cu dispozițiunile și afectele caracterului și în care se reflectă diferitele dispozițiuni ale sufletului. Acesta e nemărginit în nuanțele sale și se arată[10] a fi o urmare naturală a fiecărei mișcări deosebite a sufletului. O corectă concepere a unei asemenea mișcări condiționează și un tempo corect, care trebuie să urmeze cu aceeași necesitate cu care urmează vibrarea coardei după ce-ai lovit clapa unui instrument. Deși rămîne și-aicea așa de mult pe seama instinctului și a tactului artistic, care pornește de la principiul

---

1. *deasupra lui* domnește *șters* 2. *după* sau a celei *șters* 3. *scris cu creion negru* 4. *în ms.* Santivale 5. *în ms. din inadvertență,* încet ; *Rötscher:* rascheren 6. *supraintercalat* 7. *deasupra lui* tiran *șters* 8. *supraintercalat* 9. *inițial* speți[alizează] 10. *după* prezintă *șters*

de viață al caracterului pe care el îl privește intuitiv și creatoriu și după acel principiu formează și singularele sale minuțiozități, cu toate acestea, zic, trebuie ca-n fiecare caz concret schimbarea tempoului să poată fi justificată prin cugetare. Nu-i va veni în gînd [1] nici unui artist de-a-și demonstra sieși acest tempo în varia schimbare a simțămintelor ; și totuși ar fi un moment esențial a instrucțiunii și a culturei artistice de-a pricepe și în adevărul lor aceste scăriri, pe care actorul le nimerește fără s-o știe, || și ca să transmită [2] conștiinței sale toate umbrele și tranzițiunile acestea. Actorul 408 v ar trebui ca, după ce va [fi] găsit [3] prin simțire această schimbare a tempoului, să cerce să și-o facă obiectivă și s-o analizeze cu deplinătate la diferitele esemple ce-și va pune. Pornind de la tempo fundamental al piesei, să treacă la acel spețial al caracterului, însă, în raportul său cu al celorlalte figuri și grupîndu-le pe acestea după înrudirea lor în tempo, ar trebui în urmă să motiveze schimbările principale dintr-un caracter singuratec din dispozițiunile sufletești însele. Această procedură realizîndu-se [4] pe motivul unor caractere bogate ar provoca o mulțime mare de intuițiuni cari ar deveni [5] conducătoare și pentru alte schimbări analoage ale tempoului, cari le-am vedea revenind și în alte ocaziuni, căci aceste intuițiuni se bazează-ntotdeuna pe ridicarea a tot [6] ce e spețial și izolat la generalitatea ideei din care pornesc —și, fiindcă prin această procedură se găsește instanța ideei, e lesne ca în urmă din ea să deducem faptele concrete ce ni s-ar prezinta cu alte ocaziuni [7].

Cele două antiteze cari ni se prezintă în vicisitudinea tempoului unui caracter [8] singuratec sînt acelea ale *afectului* și a *reflexiunii*. Afectul scoate [9] sufletul din echilibrul său și-i răpește liniștea și circumspecțiunea spiritului. Așadar afectului îi corespunde un tempo relativ mai repede, care să reflecte ca-ntr-o icoană mișcarea sufletului, deși acest tempo nu e-n toate împregiurările același, ci se modifică naturalminte după diferitele afecte înseși și după diferita lor cauză. Reflexiunea, fiind espresiunea spiritului contras în sine și concentrat asupra unei idei generale, pretinde din contra un tempo mai întîrziat. Și reflexiunea se distinge iarăși înăuntrul său, căci espresiunea unei cugetări de-o valoare generală e or productul [10] observării unui obiect singuratec și [o] reflexiune care [11] apoi se contrage într-o *sentență*, or e concluziunea unei pasionate mișcări a sufletului [12], care se reculege într-o reflexiune || și în intuițiunea ei își 409r privește oarecum obiectiv starea sa proprie [13]. În cazul întîi tempoul sentenței și a reflecțiunii generale va crește neapărat față cu pasagele [14] ce-i preced, pentru că în ea sufletul își ia un avînt mai mare. Așadar, îndată ce cugetarea generală se arată a fi o ridicare a sufletului din contemplațiuni premergătoare a sufletului, această ridicare va grăbi tempoul deodată cu un accent mai energic [15]. Însă dacă afectul trece (se preface) într-o reflexiune și se sfîrșește cu o sentență atunci aceasta pretinde relativ cu mișcarea precedentă a sufletului un tempo retardiv, pentru că omul prin acea generalitate a cugetării se recheamă din afect și se reculege [16]. Tempo mai repede sau mai încet e firește totdeuna numai relativ, pentru că, trebuind a fi comparat cu cel ce precedă și cu cel ce urmează, trebuie să se amăsure acestora. E evident că această schimbare din afect în reflexiune or viceversa are și ea o mulțime de umbre și că ele [17] intră adesea neobservabil în tranzițiunile schimbărei. Toate aceste nuanțe fine are să le reproducă [18] tempo în schimbarea sa întîmplătoare.

Afectul în manifestarea lui prezintă și el o antiteze generală care schimbă natura tempoului. Sau că afectul se prezintă în toată nemijlocirea sa, și atuncea el se anunță și prin vorbire în toată goliciunea lui de-o espresiune a mișcărei sufletești, sau el se manifestă printr-o *imagine*. În forma sa din urmă însă el nu se prezintă cu acea putere nemijlocită care să domine subiectul întreg, căci omul, concentrînd zguduirea sufle-

---

1. în gînd *supraintercalat* 2. *după* le *șters* 3. *după* simțit *șters* 4. *după* esecutîndu-se *șters* 5. *după* servi *șters* 6. *după* cea *șters* 7. *tot ce urmează de la linia de separație* (— și fiindcă...) *pînă la sfîrșit este excedentar din punct de vedere sintactic și nu are echivalent în originalul german: pare a fi o explicitare a lui Eminescu, pe care o semnalăm pentru a înlătura impresia să textul ar fi corupt* 8. *inițial* caracterului 9. *după* îl *șters* 10. căci espresiunea unei cugetări de-o valoare generală e or productul *provine prin supraintercalări și ștersături din* după cum espresiunea unei cugetări or productul 11. *există în ms., dar șters din inadvertență* 12. unei pasionate mișcări a sufletului *inițial* unui suflet mișcat 13. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 209)* 14. *inițial* tonurile 15. *semn de trimitere pentru o notă netradusă (Rötscher, p. 209—210)* 16. *semn de trimitere pentru o notă netradusă (Rötscher, p. 211)* 17. *deasupra lui* aceste schimbări *șters* 18. are să le reproducă *repetat în ms.*

tului său într-o imagine, își face totodată obiectivă [1] starea lui proprie și se eliberează într-un înțeles oarecare de dominarea absolută a afectului. Această antiteză condiționează și un tempo deosebit. Afectul gol, pentru că denunță o mai mare dominare asupra sufletului, trebuie să se și miște într-un tempo mai repede; afectul însă ce se prezintă într-o imagine — într-unul mai moderat, căci în imagine se reflectează afectul și de-aceea nu mînă sufletul cu atîta forță, căci sufletul se privește intuitiv pe sine 409 v însuși în acea imagine și se face obiectul său propriu [2]. || Cu cît e mai esecutată o imagine cu-atîta omul cel coprins de pasiune arată învingerea naturei [3] sale ideale[4]. Imaginea esecutată, comparată cu curata espresiune a afectului, va cere un tempo mai încet, pentru că în acea imagine sufletul se abandonă unei plăceri oarecare. Cu cît imaginea e mai fugitivă și mai contrasă cu-atîta spiritul persistă mai puțin asupra ei și cu-atîta mai mult se grăbește și tempo. Aceste tranzițiuni din espresiunea curată a afectului în espresiunea lui prin imagine, cît și mai îngusta sau mai întinsa esecuțiune a acestei din urmă prezintă firește o varietate foarte mare, căreia însă trebuie să-i corespundă întotdeuna o nuanțare asemenea în tempo.

Simțire și cugetare, afect și reflexiune ca espresiunea vieței psihice a individului formează se-nțelege momentele principale [5] în cari se dezvoltă înainte-ne fiecare caracter dramatic, dar nemărginitei varietăți a acestor două momente principale nu corespunde decît un tempo nuanțat tot cu-atîta varietate. Privită din partea asta fiecare figură dramatică nu e decît o efuziune lirică care s-a individualizat. Însă în reprezentarea dramatică poate să se-amestece și momentul [6] epic, care se arată în elementul *narațiunei*. Se-nțelege că acest moment nu se prezintă niciodată curat, căci declamatorul se arată și el [7], într-un mod oarecare, că e mișcat de impresiunea celor enarate și reflectă într-un mod cert în vorbirea sa această impresiune. Acest moment epic percurge firește toate gradele, de la o descriere obiectivă a întîmplărei, pe care naratorul o dezvoltă cu o liniște epică ca pe un fapt cu totul discret de personalitatea și simțirea sa, pînă la participarea cea mai vie și mai personală la cele enarate, astfel încît factele ni se transmit prin mediul simțirei. Aicea narațiunea obiectivă trece și se identifică cu mișcarea psihică a naratorului și în o descriere [8] care reproduce impresiunea [9] însuși a factului. Aceste scăriri trebuie să le reproducă și tempo, mișcîndu-se încet și moderat în narațiunea liniștită și obiectivă, crescînd în ondolațiuni din ce în ce mai repezi cu cît e mai vie impresiunea pe care ne-o dă naratorul despre obiectul 410 r său [10]. Daca însă sufletul întîrzie mai lung timp [11] la || zugrăvirea [12] narațiunii, atunci această întîrziere cere un tempo mai încet, pentru că aicea sufletul nu e nemijlocit [13] pornit de impresiune, ci și-o obiectivează. În părțile zugrăvitoare a unei narațiuni se probează mai mult elementul epic, retardiv, și acestui element îi corespunde un tempo moderat. Aceste indicațiuni ar fi să procure în genere intuițiunea nemărginitei varietăți a declamațiunii dramatice și mulțimea nuanțărilor ce-i trebuiesc acelei varietăți. Dar precum în genere nu se poate *învăța* decît o parte a artei, tot astfel și nimerirea într-același timp a tuturor a acestor momente nu poate fi [treabă] [14] a instrucțiunii, ci a unei naturi creatoare. Cu toate astea însă, știința are dătoria de-a pricepe toate aceste părți a culturei artistice, fără a cărora complex nici că e posibilă crearea unui întreg artistic.

DECLAMAȚIUNEA ARTISTICĂ

1. LEGEA DECLAMAȚIUNII EPICE

Însă toate aceste legi a vorbirei trebuie să se realizeze în [15] diferitele speții ale poeziei. De-aceea lucrul de căpetenie e o aplicare [16] generală a lor. Firește însă că după terenul poeziei el[e] vor lua o formă diferită. Această individualizare însă nu ne prezintă o varietate multicoloră, ci e fixată prin spețiile poeziei. Ele ni dau așadar cu necesitate formele declamațiunii poetice. Și fiindcă poezia se desparte în cele trei speții, de epos, lirică și dramă, rezultă dintr-asta și o triplă împărțire a feliurilor de declamațiune poetică : în declamațiunea epică, lirică și dramatică.

---

[1] *inițial* subiectivă
[2] *semn de trimitere pentru o notă netradusă (Rötscher, p. 212)*
[3] *după* asupra *șters*
[4] *semn de trimitere pentru o notă netradusă (Rötscher, p. 212)*
[5] *deasupra lui* generale *șters*
[6] *deasupra lui* elementul *șters*
[7] și el *supraintercalat*
[8] *inițial* în descrierea
[9] *după* nu pe atîta factul *șters*
[10] *semn de trimitere pentru o notă netradusă (Rötscher, p. 214)*
[11] *după* mult *șters*
[12] *inițial* deping[erea] *șters*
[13] *după* dus *și* pornit *succesiv șterse*
[14] *cuvîntul* [treabă] *a fost preluat din formularea inițială, care figurează în ms. ștearsă:* [nu poate fi] decît treaba unei naturi creatoare, iar nu a [instrucțiunii]
[15] *după* într[e] *șters*
[16] *după* întrebui[nțare] *șters*

Și precum drama e o monas mai înaltă a eposului și a liricei, tot astfel și declamațiunea dramatică e o pătrundere reciprocă a declamațiunei epice și a celei lirice. Deaceea declamațiunea dramatică coprinde în sine cea mai mare varietate și cere o cultură naltă a vorbirei. Alături cu ⟨el⟩ [ea] declamațiunea epică și cea lirică apar numai ca niște stadii și studii preliminare.

Pentru reprezentatorul dramatic declamațiunea cea[1] dramatică e ținta cea necesară. Însă fiindcă felul acesta de declamațiune presupune cunoașterea declamațiunii epice și a celei lirice, de-aceea într-un studiu sistematic a declamațiunii dramatice[2] aceste din urmă trebuie să fie tratate ca studii preliminare. În sistema artei noastre e *acesta* locul unde știința are de-a aduce la conștiința de sine diferințele genetice din declamațiunea poetică. Esența unei declamațiuni || artistice consistă într-aceea că ea redă atît caracterul general cît și cel spețial a obiectului ce ea-l declamă. Spre acest scop însă trebuie ca cineva să se adincească c-o abnegațiune de sine în obiectul acela pe care vrea să-l re-nvieze și în sufletul altora.

Această abnegațiune de sine declamațiunea epică după natură[3] o cere mai puțin decît celelalte[4] speții a declamărei. Declamatorul lasă ca să treacă pe dinaintea auditorului toate acele procese descrise de poet, astfel încît ele să se impună auditorilor ca o narațiune poetică și nu ca o întîmplare din viața naratorului. Această declamațiune e de-aceea esențial recitativă, adică fără dezapropriațiunea personalității sale proprii. Recitatorul urmează într-adevăr impresiunilor cari se escită în el prin natura obiectului, însă fără de-a se demite de individualitatea sa[5]. La gingaș, la ceea ce escită groaza, energiei pasiunilor, tuturor acestora el li dă un corespunzător colorit de ton, însă el totuși[6] esprimă toate afectele acestea ca un ce *despărțit* de el. Cu un cuvînt el e totdeuna narator, rapsod. Deaceea în decalamațiunea epică abandonul pasionat, schimbarea personalității sale în obiectul care se declamă sînt cu totul inadmisibile. Schimbarea diferită în ton și tempo e numai o urmare a impresiunilor diferite ce[7] le fac obiectele asupra declamatorului și pe care el vrea să le reproducă[8] și în auditori. El rămîne[9] însă totdeuna atît pentru sine cît și pentru auditor despărțit de materia sa. Cu toate astea declamațiunea epică va trebui să constituie un studiu deosebit pentru reprezentatorul dramatic. El învață aicea acea liniște și claritate în espresiune condiționată de despărțirea declamatorului[10] de obiectul său, deși toate impresiunile deosebite pe cari le provoacă obiectele și situațiunile vor trebui indicate. Fără de-a deveni uniform or trăgănat, artistul trebuie totuși să se ferească de-a cădea într-o astfel de dezapropriațiune de sine însuși și să plutească ca epopea însași între mișcare și liniște, între contemplațiunea comodă a obiectului singuratec și între progresul acțiunii. Cu deosebire se cere la asta tratarea artistică a exametrului, după cum am pomenit și mai sus.

Declamațiunea se mai nuanțează încă și după cele două mari antiteze : a epopeei *antice* și a celei[11] *romantice*. Abstrăgînd de la diferința dintre exametru și stanța modernă, epopea antică cere în declamațiunea sa un alt ton fundamental decît cea romantică. Epopea antică e după natura sa mai obiectivă, e mai puțin întrețesută de reflexiune și sentiment, ea dezvoaltă acțiunea înainte-ne mai mult în decurgerea ei liniștită, și de-aceea ea[12] cere o liniște mai mare și o claritate sensibilă în declamațiune, apoi o mare cultură plastică a tonului spre a reda întreaga espozițiune || în tot naivul ei detaliu[13]. Așadar tonul va fi mai puțin colorat de simțămînt, ci impresiunile obiectelor vor trebui să fie reflectate mai mult prin accentul simbolic. În epopea romantică, la care numărăm cu deosebire pe Tasso, Ariost și Camoens, inten-

---

1. *supraintercalat* 2. declamațiunii dramatice *supraintercalat* 3. după natură *supraintercalat* 4. *după* toate *șters* 5. *urmează* subiectiv[ă] *pus în paranteză apoi șters* 6. *supraintercalat* 7. *inițial* pe [care] 8. re- *supraintercalat* 9. *șters apoi restituit printr-o linie întreruptă* 10. *inițial* El învață aicea prin despărțirea declamatorului 11. a celei *supraintercalat* 12. *după* ep[opea] *șters* 13. *inițial* în toată naiva ei detaliare

sivitatea, putem zice focul simțimîntului, muzicalul rimei vor condiționa, pe lîngă toată obiectivitatea, un alt ton fundamental, prin care numai putem reda spiritul romantic în toate direcțiunile sale.

O instrucțiune sistematică va alege pentru declamațiune [1] traducțiuni perfecte din epopee clasice și romantice, spre a face înțelese sufletului distincțiunea caracterului genetic al amîndorora și prin modul de recitare. Dacă mai adaogem pe lîngă asta cîteva bucăți din epopea idilică, din *Luisa* lui Voss sau mai cu seamă din *Hermann și Dorothea*, spre-a-și însuși nuanța tonului mai ușor și-a unui exametru tratat mai liber, atuncea am cam percurs în general caracterele cele mai esențiale a declamațiunii epice. La declamațiunea epopeei idilice lucrul de căpetenie e artea ca, prin modul recitațiunii, să fim transpuși în sfera mai îngustă a vieții familiare și ca prin urmare versul să se apropie mai mult de conversațiune. Dacă însă coprinsul p-ici, pe colea se ridică asupra tonului vesel și ușor al vieței familiare prin măreția descrierei sale [2] or, ca-n *Hermann și Dorothea*, printr-un fondal istoric, atuncea, în asemenea momente de ridicare, declamațiunea are de-a reproduce această antiteză prin o mai mare greutate în ritmi și printr-un ton mai purtat.

Se vede din cele zise cît de fructifere pot a se face aceste studii preliminare a declamațiunii epice pentru conceperea și tratarea diferitului ton fundamental. Pentru că la noi nu e ca la cei vechi, unde artea declamațiunii epice, lirice și dramatice era împărțită la diferiți artiști, cari-și făceau din asta activitatea spețială [3] a vieții lor, de-aceea la noi artistul dramatic ar trebui să fie în faptă maestrul [4] recitațiunii artistice și de-aceea stă în natura lucrului de-a primi și declamațiunea epică ca pe-un moment din dezvoltarea sa.

2. *LEGEA DECLAMAȚIUNII LIRICE*

Declamațiunea epică are cu deosebire scopul de-a favoriza ținuta obiectivă a declamatorului și liniștea și claritatea recitațiunii, însă *declamațiunea lirică*, considerată ca prostudiu a [5] celei dramatice, are să serve cu deosebire la aceea ca să dezvolte simțul pentru declamațiunea poetică a unui întreg estetic. Declamatorul nu merge în epos pînă la dezapropriațiunea personalității sale, ci din contra susține în
411 v recitațiunea sa diferința dintre el și ceea ce el reprezintă. Altfel în lirică. || Aicea declamatorul ia un simțămînt dezvoltat în sine într-o viață concisă și îl esprimă apoi ca și cînd ar fi propria sa ființă [6], însă pe un grad mai nalt de simțibilitate. Poezia are să pătrundă la suflet în declamarea ei lirică ca o operă proprie a cititorului, simțită liber de el. Asta e posibil însă [7] numai într-atîta întru cît poezia se prezintă ca un act al internului propriu a cititorului, ca [8] o efuziune liberă a sufletului lui [9] mișcat care, ca atare, are de-a fi reprodusă [10] în același ton în care opera a fost simțită primordial [11]. Declamațiunea într-adevăr artistică a poeziei lirice [12] consistă așadar într-aceea că lectorul poate să reproducă cu toate modulațiunile ei acea dispozițiune poetică care-a inspirat și a formulat opera lirică astfel cum este ea. Pentru a putea aceasta se cere : întîi, ridicarea la unitatea simțămîntului, în urmă, dominarea asupra coprinsului întreg a legilor culturei tonului pe care le-am dezvoltat noi. Pre cît e de nemărginit de varie natura și formele simțirei lirice pe-atît de nemărginit de variată e și declamațiunea ce-i corăspunde. O distingere, cea mai aproape și cea mai generală, deși prea puțin suficientă, ni prezintă caracterele genetice a liricei. Însă acestea sînt pentru declamațiune de-o categorie foarte subordinată, căci aicea totul atîrnă de la modul cum ele sînt tratate [13] de către autor. Cîntecul ca și oda sînt determinațiuni de-o întindere foarte vastă, cari ele de sine nici nu decid care să fie tonul fundamental al declamațiunii lor, ci coprinsul și modul cum acesta e tratat — iată legislatorii proprii pentru fixarea în fiece timp a tonului fundamental din declamațiune.

---

1. pentru declamațiune *supraintercalat* 2. *inițial* se ridică prin măreția descrierea sale 3. activitatea spețială *deasupra lui* misiunea *șters* 4. *după* artistul *șters* 5. *modificat din* al 6. *intenția inițială era de a scrie* ființa sa proprie 7. *după* numai *șters* 8. *după* care ca [a]tare *șters* 9. *supraintercalat* 10. *inițial* are de-a reproduce 11. *inițial* în care a fost simțită operă primordial 12. *în ms.* liricei 13. *inițial* de la modul de tratare

Declamațiunea [1] lirică are să serve viitorului declamator la conceperea și tratarea unui întreg estetic. Aicea el are ocaziunea de-a se ridica de la cîntecul cel mai simplu pînă la cel mai grandios tablou tonic, are ocaziunea de-a manifesta prin voce toate modulațiunile simțirei și a cugetărei. E clar că virtuozitatea în declamarea lirică [2] prezintă mari foloase pentru espresiunea caracterelor dramatice; deja de-aceea pentru că în urmă fiece caracter prezintă o schimbare nemărginită de simțăminte lirice și fiece caracter în genere poate fi considerat ca un întreg liric ce se răzlățește de la trupina unei direcțiuni originale, astfel încît simțirile și reflecțiunile sale singuratece sînt ramurile și crengele cu frunze ale lui, cari toate-și trag hrana lor din rădăcina caracterului. || [n] Spre a trata sistematic declamațiunea lirică ca pe un *412 r* studiu preliminar al artei ar fi bine ca să se facă începutul cu recitațiunea unor mici poezii lirice în care domină o simțire simplă și intensivă, într-o formă neîmpodobită. Aicea-i lucrul de căpetenie, de-a nimeri tonul fundamental al simțămîntului și de-a-l reproduce sub o formă nepretențioasă. Pentru asta sînt cu deosebire potrivite micele cîntece ale lui Göthe, cari răpesc prin simplitatea și naturalitatea lor și a căror suflet consistă parte într-un abandon către ființa iubită, parte din simțămîntul naturei. Cititorul prin studiul lor va putea să cîștige cu deosebire declamațiunea bine esecutată și nuanțată pînă-n detalii a unei singure simțiri fundamentale. Drept antiteză să se aleagă poezii de acelea în cari prevalează patosul cugetărei și unde învălișul cel [8] poetic a luat o formă oarecare. De astea se ține cu deosibire cercul liricei lui Schiller. Poeziile de speția întîi respiră caracterul unei intensive însuflețiri, și acest caracter declamațiunea are a-l reproduce prin resignată abandonare [9] în simțămînt. În poeziile de speția a doua e altfel. Aicea lectorul are de-a se nalța mai mult la unitatea cugetărei și, purtat de această cugetare, el are să răzlățească asupra auditorilor dispozițiunea lirică. Aicea predomină în compozițiunea poetică [10] patosul cugetărei și de-aceea declamațiunea va trebui s-o transmită aceasta sufletului cu deplină energie. De-aceea pentru poezii de felul acestora ajunge deja înțelegerea lor și ridicarea la cugetarea poetului pentru a le putea declama bine; pe cînd poeziile simple a întîiei speții nu pot fi reproduse cu deplin efect decît printr-o intuițiune poetică care să se poată transporta cu totul în subiectiva lor dispozițiune psihică [11]. Pentru declamarea lor trebuie o natură pronunțat poetică, care să prefacă și să readucă pentru auditori la claritate sensibilă viața deplină a simțămîntului. Se vor găsi mult mai lesne individe care să poată citi cu efect o poezie dominată de cugetare de-a lui Schiller decît de-acelea care să poată renaște poetic [12] acele sunete simple a simțămîntului de natură [13], a gingașului dor de plăceri ale iubirei din Göthe [14].

[n] *singura normă e pronunția saloanelor* [3] *din Iași or București, nu pentru că e a saloanelor, salon or cîmp înaintea* [4] *obiectivității sînt egal îndreptățite în această privință, ci pentru că acea pronunție e oarecum o abstracțiune curată* [5] *din pronunțiile varii ale poporului nostru însuși; rădăcina pronunției* [6] *curate e tot* ⟨*așa*⟩ *poporul, el e însă tot așa de bine* [7] *și rădăcina pronunției spurii.*

Declamatorul va călca într-un [15] al treilea cerc tractînd poeziile acelea cari s-au născut || din [16] îmbătarea voluptoasă [17] a fantaziei, din plăcerea ce-o găsește *412 v* fantazia în puterea sa creatoare. În contrast cu poeziile cari sînt espresiunea simplă a unei simțiri or a unei cugetări, acelea se pot numi ca propria liră artistică, într-un sens mai pregnant. În cele dentîi simțămîntul or dispozițiunea subiectivă caută numai o formă diafană, încît această formă caută a ieși din suflet c-un feli de necesitate naturală și par a însemna mai mult obiectul însuși, din care caută aceste poezii mai întotdeuna sînt de ocaziune. (În poeziile cele din urmă însă.) În poeziile de [18] categoria a doua însă fantazia formează pentru plăcerea ei proprie, spre-a se gusta ea însași în puterea și [19] cutezanța ei universală. Aicea sufletul apăsat nu caută așa de mult espresiunea fidelă a internului ei, ci creatorul își găsește plăcerea și mulțămirea lui sufletească în artea formărei, în bogăția (luxurioasei) risipitoarei sale fantazii.

---

1. *după* Pentru viitorul reprezintator *șters* 2. *după* ei *șters* 3. *după* de *șters* 4. *după* sub *șters* 5. *după* pronunției curate pe unde ea însăși a fost găsită 6. *după* ei *șters* 7. tot așa de bine *supraintercalat* 8. *după* lor *șters* 9. resignată abandonare *inițial* abandonarea 10. *supraintercalat* 11. *inițial* cu totul în dispozițiunea psihică 12. de-acelea care să poată renaște poetic *supraintercalat* 13. *inițial* simțămîntul naturei 14. *inițial* dor de iubire și plăceri a iubirei 15. într- *supraintercalat* 16. *repetat din inadvertență la capăt de pagină* 17. *supraintercalat* 18. *în ms. repetat din inadvertență* 19. *după* ei *șters*

De cercul acesta se țin multe din cîntecele *Divanului din Vestost*, lirismul pompos întrețesut în dramele spaniole și apoi cea mai mare parte din poeziile lui Rückert, a cărui distinctivă treaptă de artă constă tocmai într-aceea că întrupează [1] intuițiunile fantaziei prin mijlocul virtuozității în formare și a nemărginitei dominări ce o esersă în lumea formelor; și pentru a împodobi [2] aceste forme el nu se sfiește de-a întrebuința universul întreg cu o libertate atît de temerară și cu o cutezanță desultorică. Această speție de poezii lirice cer o analogă declamațiune poetică. Acea plăcere ce-o află fantazia în sine însăși, acea variațiune a formelor pe cari le percurge fantazia într-o singură poezie, jucîndu-se cu cele mai mari greutăți ce și le crează ea însăși, toate astea trebuie să pătrundă și la urechea auditorului. Aicea vocea are nevoie de cea mai mare bogăție de modulațiuni și de dominare asupra tuturor spețiilor de accent, căci vocea are să realizeze (pe deplin) în același timp și [3] după trebuință elementul muzical din rime, greutățile în ritm și compozițiune create cu intențiune de poet, refrenul se revine întotdeuna cu o altă acompaniare, jocul cu sunetul și temeritatea în formarea vorbelor. Declamațiunea acestei speții de poezii, pusă-n față cu simplitatea declamațiunii poetice a speției întîi, e un contrast și am putea s-o numim, împrumutînd o espresiune muzicală, cu terminul de declamațiune figurată, și într-adevăr aicea virtuozitatea vocei se silește a ajunge bogăția formelor poetice și a dispune liber peste ele. Numai voci pline de sunet, mari și esersate deplin în toate direcțiunile vor fi în stare să eserseze [4] o influință deplină în această a treia
413 r speție a liricei. || În sistemul instrucțiunii speția aceasta se prezintă, cum am arătat-o, ca stadiul propriu de virtuozitate în declamațiunea lirică și, ca atare, ea are să fie înșirată ca membru al sistemei întregi.

Ca stadiu de tranzițiune în declamațiunea dramatică am putea să însemnăm baladele și romanțele, pentru că în ele se pătrund deja reciproc elementul epic cu cel liric. Deși încă sub forma lirică. Afară de-aceea în ele simțămîntul și cugetarea ni se prezintă sub forma unei narațiuni epice, a unei *acțiuni* ce se desfășoară dinainte-ne. Firește că acțiunea nu e-n ele decît un moment, pentru [5] ca-n ea să se prezinte vederei intuitive unitatea simțămîntului; însă prin ea totuși pătrunde deja elementul dramatic. Așadar: începem cu acele romanțe și balade simple în cari elementul epic al narațiunii e încă subordinat și în care simplitatea simțirei fundamentale cere a fi reprodusă printr-o declamațiune tot așa de ne-mpodobită și depărtată de orce lux retoric; apoi trecem la acele în cari cugetarea fundamentală e cu deosebire de-o natură etică, cugetare care pe de-o parte să pregneze o luptă și o învingere în domeniul spiritului moral, pe de altă să dezvolte aceste într-o descriere epică plină de artă. Contrastul liricei lui Göthe și-a lui Schiller s-ar putea și-aicea împărți între aceste două forme de compozițiune. În lirica lui Göthe domină momentul simțirei simple, sufletești (*Regele din Thule*, *Erlkönig*, *Pescarul*, *Cîntărețul*), în lirica lui Schiller e patosul etic care se dezvoltă într-o narațiune epică, plină de artă (*Chezășia*, *Afundătorul*, *Fridolin*, *Lupta cu zmeul*, *Contele de Habsburg*). Firește că acest contrast nu-l fixăm ca absolut între amîndoi poeții, pentru că *Mireasa din Corint* și *Zeul și Bajadera* ale lui Göthe aparțin fără contestare speției a doua. Declamațiunea va trebui să corespundă și acestei diferințe. Modul de esprimare a sentimentalei romanțe, simplu, mai naiv și depărtat de orce patos retoric [6], pretinde în reproducerea sa înainte de toate pătrundere[a] acelui element însuflețit care-o caracteriză [7]; romanța va să zică nu pregnează elementul epic prin coloratură de ton; baladele de speția din urmă cer din contra o virtuozitate în declamațiunea colorătoare și părțile epice cer cu deosebire o declamațiune care să clarifice intuitiv ideea ce conține. De-aceea ele și sînt o școală minunată. Aicea vrem ca recitatorul să puie înainte-ne întreaga bogăție a narațiunii epice într-o viociune oarecum dramatică. Aceste diferințe, concepute de noi în privința compozițiunii poetice, sînt acelea [după care] s-ar putea distinge productele lirice în genere, sau cel puțin declamațiunea poetică arangeată după aceste categorii s-ar putea trata mai cu folos și ar deveni mai fructifere [8] pentru artistul reprezentator.

---

1. *după* încorp[orează] *șters* 2. *după* *orna* *șters* 3. în același timp și *supraintercalat* 4. *inițial* eserciteze 5. *după* pentru a aduce în ea la intu[ițiune] *șters* 6. *inițial* Modul de esprimare cel simplu, mai naiv și departat de orce patos retoric a rom[anței] 7. *după* constituie *șters* 8. mai fructifere *deasupra lui* foarte roditoare *șters*

413 v

Am tratat declamațiunea lirică și cea epică numai ca niște studii și trepte preliminare a celei dramatice. Declamațiunea dramatică e după natura ei cea mai bogată[1], cea mai varie și cea mai grea, pentru că ea trebuie să reproducă în intuițiune vie o lume întreagă de personalități deosebite și determinate în sine. De-aceea declamațiunea[2] epică și cea lirică ea le are în sine ca pe niște momente ale ei. Declamațiunea dramatică constituie așadar culmea părții întîie, ce tratează despre arta vorbirei în genere. Fiindcă vorbirea e pentru artist mijlocul necesar pentru realizarea caracterelor, de-aceea firește că[3] întrebuințarea ei cea liberă și mai multilaterală e în *declamațiunea dramatică*. Această declamațiune presupune, se-nțelege, atît concepțiunea caracterelor cît și cunoașterea afectelor și a modului de-a le manifesta, de-aceea ea anticipează oarecum partea a treia a reprezentărei caracterelor, pentru că ea nu e posibilă decît prin mijlocul cunoștinței secretelor acelei reprezintări a caracterelor. Cu toate astea în sistema dezvoltărei întregi[4], care are de scop absolut al ei reprezentarea dramatică, declamațiunea dr[amatică] nu poate să cuprindă un alt loc decît acesta pe care i l-am designat noi. Am observat deja în introducerea părții spețiale că rezolvarea deplină a multor puncte nu e posibilă decît cunoscînd organismul întreg al artei noastre, astfel încît aceste[5], deși aparținînd fiecare[6] unei trepte anumite, totuși nu pot fi pricepute decît ca rezultate a întregului. De această categorie de puncte se ținea cu deosebire declamațiunea dramatică. Dar ca moment al dezvoltării ea totuși nu poate ocupa un alt loc de[cît] pe-acela de la capătul[7] părții întîi, a părții ce are de obiect arta declamațiunii, căci în cea dramatică se realizează toate legile artei acesteia; deci declamațiunea dramatică formează piatra firească de încheiere a acestei părți. Pentru că ea nu are a face cu întruparea caracterului prin gest, ci pentru că ea nu lucrează decît prin puterea vorbirei, de-aceea locul ei nu poate fi abia la reprezentarea caracterelor, unde să figureze ca culminațiunea artei dramatice, deși ea nu poate ieși în deplina ei arătare decît prin o anticipațiune a noțiunilor ce-i succed. De-aceea și ajunge de-a fi însemnat locul ce are să-l ocupe declamațiunea dramatică în calitatea ei de element al dezvoltărei pentru artistul dramatic.

Abia în declamațiunea dramatică se va arăta măsura productivității artistului și puterea lui de-a || se (face) desface cu totul de personalitatea lui, de-a se nega[8] 414 r
pe sine însuși. Cineva dotat cu mijloace fericite de ton, cu o însemnată cultură artistică și cu o simțire adîncă și adevărată va putea lesne să citească cu oarecare virtuozitate lucruri epice și lirice și cu toate astea în declamațiunea dramatică s-ar putea să nu-i succeadă. Căci declamațiunea dramatică se-ntemeiază, cum am mai zis-o, pe dezapropriarea de sine însuși, pe despoiarea totală de personalitatea sa proprie, pe transformarea într-o *altă* ființă cugetătoare și cu voință, care vrea să fie concepută și esecutată în unitatea ei proprie. Progresul de la declamațiunea epică și lirică la cea dramatică e așadar o *săritură calitativă*[9]. Daca lipsește acea versatilitate de fantazie de-a se preface[10] într-o clipă în altă personalitate sau puterea de-a și persista în această schimbare de sine însuși, atuncea declamațiunea dramatică nu-și va împlini niciodată noțiunea sa; declamatorul încă, din contra, de pe terenul dramei ne-ar transpune pe acela al liricei. Firește că actorul [are] de-a se esercita cu deosebită ⟨și⟩ silință și în toate părțile cu declamațiunea dramatică, mai întîi a caracterelor singulare, și după aceea[11] abia va trece la declamarea unor opere întregi. Căci aicea abia află ceea ce poate el pur și simplu numai prin puterea tonului și prin intuițiunea poetică, fără iluziunea sensibilă a măștei și a costumului și fără elocuțiunea fizică (gestul și jocul de scenă). Prin un esercițiu des și repetat cu înțelegere de felul acesta actorul se-nvață de-a se familiariza repede cu un caracter al opului și de-a citi deodată de pe foaie. Cu cît se va esercita cu mai multă seriozitate această parte a artei de către artiști cu-atîta vom cîștiga mai mult în cultură și ca oameni, căci prin aceasta se familiarizează din ce în ce mai mult cu spiritul intim al

---

1. *inițial* după natura ei e cea mai bogată 2. *după* ea *șters* 3. firește că *supraintercalat* 4. *inițial* în dezvoltarea întreagă 5. *deasupra lui* dramatică *șters* 6. *supraintercalat* 7. *inițial* de [la]f[inele] 8. *inițial* denega 9. *intenția inițială era de a scrie* qualitativă 10. *deasupra lui* transpune *șters* 11. *după* ab[ia] *șters*

operei de artă și începe a înțelege mai bine intențiunile mai adînci ale poetului. Din nenorocire sînt mulți actori cari, într-o rolă sau într-alta, ajutați de-un fizic sau de-o mască fericite, produc niște efecte mai ca artiștii; dar cînd îi pui cartea-n mînă și-l avizezi la puterea propriei lor imaginațiuni productive, la înțelegerea poetică a autorului [1] și la formularea tonului, atunci într-adevăr că ni se par niște busilori (Stümper), pentru că aicea fiecare călcătură falsă a vocei și fiecare rău sau defel pricepută [intenție] a poetului iese pregnant pe suprafață și nu poate fi acoperită cu nici un fel de accesoriu.

414 v De la citirea dramatică a singuratecelor role mai e de făcut pasul din urmă la citirea unui întreg dramatic : culmea a toată declamațiunea dramatică și a toată arta vorbirei. Se cere însă [2] coexistența celor mai strălucite însușiri spre-a reproduce în fantazia auditorului prin declamațiune un întreg dramatic ca o operă de arte vie în sine. Abia timpul cel mai nou a făcut dintr-asta în Germania o artă proprie și de sine stătătoare, de-a [3] cărei fundator și strălucit interpret se poate privi [4] L. Tieck. Pentru o rezolvare deplină a acestei probleme atît de grele se cere atît priceperea deplină a întregei opere de artă în relațiunile sale generale, spețiale și singuratece cît și puterea de-a determina esact toată mulțimea diferitelor personalități prin versatilitatea vocei și de-a le reproduce în sufletul auditorilor ca pe niște figuri vie. Prelectorul dramatic are așadar să [5] plutească oarecum asupra întregului op de artă, totodată însă el are de-a procede în fiece moment la această renegare a personalității sale pentru vrouna din personalitățile deosebite a opului. Prin momentul întîi el ține toate figurele diferite într-un singur întreg și-i impune auditorului asigurarea [6], cea atît necesară pentru orice gustare a artei, cumcă lectorul poartă în sine însuși, în intuițiunea sa intelectuală, unitatea acestei varietăți vii. Prin momentul al doilea i se descopere [7] lectorului acea lucrătorie internă a caracterelor pe cari el le ascultă în mișcările lor cele mai secrete și în motivele lor cele mai intime și pe cari apoi ni le descopere și nouă cu o claritate diafană.

Pentru că prelectorul dramatic concentră în el unitatea cea vie a tuturor figurelor deosebite, de-aceea opera poetică se va reproduce în mare parte mult mai clară și mai amăsurată în intuițiunea auditorului cult decît prin reprezentarea scenică, unde roluri subordinate se joacă așa de rar bine [8]; pe cînd, din contra, la un prelector dramatic care pricepe toate celea în legătura lor internă și în semnificarea lor necesară pînă și figurile cele laterale vor fi reproduse cu cea mai deplină esactitate. Lipsa de orce mijloace care să escite iluziunea afară de ton face ca acest fel de mulțămire sufletească să nu fie accesibilă decît spiritelor culte; căci aicea spiritul poetului, liber și separat de orce material și fără pîrghia iluziunei sensibile, coincide cu || auditorii lui. Cine aduce cu sine într-un mod or într-altul un interes de-o
415 r natură materială adăogat artei acela aicea nu va găsi satisfacere deplină, și la oameni ca aceștia entuziasmul pentru felul acesta de mulțămire sau e simulat numai, sau se-ntemeiază pe-o înșelare de sine însuși. Dacă vanitatea de-a trece de-un spirit cult n-ar ordona de-a acoperi cîteodată pînă și aplecarea cea mai internă a naturei sensuale apoi am vedea că mulțimea cea mai mare ar prefera cea mai mediocră reprezentare a unei efemere [9] piese de teatru celei [10] mai admirabile lecturi a unei drame shakespeariane. Căci în cazul dentîi se mai [11] grămădește o sumă de divertismente și plăceri prin cari se escită totuși natura sensuală; pe cînd în declamarea artistică a unei mari opere de poet nu e și nu cere a fi mulțămită decît numai natura suprasensuală și ideală.

S-a făcut deja adesea întrebarea dacă lectorul dramatic are de-a urmări aceleași legi pe cari le urmărește și reprezentatorul dramatic⟨?⟩ Deja împrejurarea că fiecare din ei dispune de mijloace diferite și adică neegale ar trebui să stătorească o diferință între amîndouă puntele de vedere [12]. Marginea temelor amîndorora consistă însă tocmai în natura neegală a mijloacelor. În cursul poeziei lectorul nu are decît intuițiunea sa proprie și puterea vocei; de-aceea nici nu poate voi ca să efectueze o

---

1. *inițial* înțelegerea poetului 2. *supraintercalat* 3. de- *supraintercalat* 4. *inițial* numi 5. *după* propriu * *șters* 6. *după* siguritatea *șters* 7. *după* deschide *șters* 8. *intenția inițială era de a scrie* atît de des prost 9. *supraintercalat* 10. *după* înaintea *șters* 11. *supraintercalat* 12. *inițial* o diferință a amîndoror puntele de vedere

iluziune sensibilă. Într-adevăr noi trebuie să fim induşi prin el în diferitele caractere şi în natura lor internă, aceste apoi trebuie într-adevăr prin ton[1] să se prezinte spiritului nostru ca individualităţi separate; însă[2] aceste distingeri şi contraste nu se dezvoltă decît numai pentru *intuiţiunea nesensuală poetică*. Deşi tonul fundamental trebuie să se modifice după caracteristica esenţială a individualităţilor, totuşi aceasta nu trebuie să se-ntîmple astfel încît în zugrăvirea caracterelor tonul natural să se acopere cu desăvîrşire şi să devină de nemaicunoscut[3]. Ştim prea bine şi nici nu vrem s-o uităm că unul şi-acelaşi spirit poate să realizeze dinainte-ne cele mai diferite figuri şi că prin această putere a negărei de sine el le şi poate separa bine una de alta; însă această conştiinţă să nu ni se cate a o stinge prin vînarea în sine prea fără urmări[4], după o totală distingere a tonului la diferitele caractere. Din această concepţiune[5] cu || [to]tul pe dos se poate esplica ciudata aberaţiune în care se lăsase sedus un *415 v* lector cunoscut, de a renega în role femeieşti cu totul vocea lui de bărbat şi de-a se servi în ele de falsetă (Fistelstimme)[6], o transformare care nu putea să producă decît o impresiune comică şi care în urmă după cum se vede a fost părăsită. Cumcă o declamaţiune artistică va colora distinctiv şi prin tonul fundamental deosebirea dintre princesa şi Eleonora, Eboli şi regina în *Don Carlos*, Porzia şi Nerissa, regina şi Ophelia şi cumcă le va însemna pentru ochiul spiritual ca pe nişte figuri distinse una de alta, asta se-nţelege de sine, însă aceste deosebiri nu trebuie să apară decît sub formă de reliefuri ce se ridică pe unul şi-acelaşi plan ce le ţine laolaltă, iar nu ca figuri rotunzite, nedependinte una de alta şi de sine stătătoare, precum ni le prezintă în deplină sensibilizare reprezentaţiunea dramatică. Daca în esecuţiune se şterge cumva această deosebire ce esistă între reprezentaţiunea scenică[7], unde individualităţile diferite sînt împărţite la tot atîtea[8] personalităţi sensibil diferite, şi între lector, care, ca *unul* ce este, are el însuşi de-a se împărţi în această *mulţime* de figuri, fără însă de-a înceta cu toate astea de-a fi tot el unitatea spirituală în această varietate[9], atunci lectorul cade neapărat în pericolul de-a pierde tocmai triumful lui cel mai mare, acela adecă de-a descoperi cel mai dinăuntru laboratoriu al personalităţilor. Prin lectorul dramatic au să [se] dezvălească toate afectele şi simţămintele, ba chiar întreaga energie a pasiunilor, într-o esecuţiune pregnantă şi în determinarea[10] cea mai deplină şi mai personală a lor; asta-i problema cea mai mare a nobilei sale arte. A înlocui o deplină şi intactă espresiune dramatică prin nişte indicaţiuni cu care nu unim în genere decît nişte închipuiri foarte neclare, asta însemnează a necunoaşte cu desăvîrşire natura declamaţiunii dramatice şi de-a o enerva (aplatisa) într-o simplă recitaţiune epică. Vrem să pătrundă asupră-ne[11] întregul torent de munte al pasiunilor, întreaga cutezanţă fierbătoare a umorului, vrem a însoţi[12] caracterele prin toate vicisitudinile simţămintelor || şi pînă la izvorul cugetărilor şi rezoluţiunilor lor. *416 r* Cine-a esperiat vrodată puterea declamaţiunii dramatice acela va stima o artă care e fără orce aparat şi poartă[13] (schela) maşinăria ei întreagă simplu numai în spiritul şi tonul lectorului, şi care cu toate astea e în stare să procure[14] cea mai spirituală înălţare şi cea mai curată mulţămire poetică, şi totodată din[15] greutatea problemei însaşi va înţelege raritatea unei profesări solide.

ARTA ENARĂREI ÎN POEZIA DRAMATICĂ

Întrebarea că „ce efecte[16] trebuie să facă naraţiunea dramatică de pe scenă?" se poate rezolva în două cuvinte. E clar că pentru arta narărei nu se pot stabili regule abstracte şi generale; numai aceea se poate stabili din început că în orce împrejurări e dătoria de căpetenie a naratorului ca întîmplarea ce noi o auzim din gura lui ca trecută să fie narată astfel încît să se dezvolte dinaintea noastră ca o faptă din prezent. Apoi cred că nu mai trebuie să pomenim anume că una din cerinţele generale e aceea că tabloul pe care declamatorul ni-l desfăşoară[17] dinaintea noastră trebuie să ni-l

---

1. prin ton *deasupra lui* trebuie *şters* 2. *după* prin ton *şters* 3. *iniţial* de necunoscut 4. *iniţial* vînarea în sine foarte neeficace 5. *dedesubtul lui* părere *şters* 6. *în original* Fistelton 7. *iniţial* Daca se pierde cumva din vedere această deosebire între reprezintaţiunea scenică 8. *iniţial* între tot atîtea 9. *iniţial* varietate a manifestării 10. *iniţial* determinarea lor 11. să pătrundă asupră-ne *supraintercalat* 12. *deasupra lui* acompania *şters* 13. *iniţial* purtînd 14. *deasupra lui* prepareze *şters* 15. *după* va [înţelege] *şters* 16. *supraintercalat* 17. *iniţial* Apoi cred că nu mai trebuie să pomenim anume că tabloul ce ni-l desfăşoară

prezinte cu claritate și intuitivitate vădită — asta e-un lucru ce se-nțelege de sine; apoi se mai înțelege de sine și cerința care rezultă din cea precedentă, ca adică : să nu ni dea numai trăsuri, lumini singuratece ale tabloului, ci, printr-o concepțiune unitară, pricepută și vie a tuturor momentelor conținute în esența materiei, el să ni dea o icoană formulată într-un întreg determinat [1] în sine cu artă. După aceaste indicațiuni scurte și generale vom cerca, prin esemple, a uni de cîteva din cele mai însemnate narațiuni dramatice indicațiuni și îndegetări mai spețiale. Începem cu narațiunea lui Raoul în *Vergina*.

Se știe că Raoul povestește cea dintîi învingere care-o repurtaseră francezii, pînă atuncea mereu bătuți, asupra englezilor, cu ajutorul însă al acelei virgine eroice. Înainte de toate naratorul trebuie să ție minte că acela cu care vorbește el e regele. După aceea el în narațiunea lui nu are să vorbească ca un simplu sol care face raport [2] către comandantul său, ci el trebuie să ne facă să simțim că el e plin de marea importanță a lucrurilor [3] ce el are să povestească. *416 v* || Și, deși ca francez sanguin nu poate să denege focul ce stîrnește în el însuși coprinsul narațiunei sale, totuși el trebuie să eviteze toată forțarea or escentricitatea [4]. Tonul fundamental al narațiunei lui va respira dar un fel de solemnitate, precum o și cere neapărat [5] situațiunea. Narațiunea lui are să prezinte înainte de toate în [6] trăsuri mari o icoană a acelei vergine mîntuitoare. Tot micul colorit de detaliu trebuie să se eviteze cu îngrijire, și întregul nu trebuie să se reciteze deloc într-un stil declamatoric, cum se întîmplă așa de des. Ar produce [7] un efect mare daca reprezentatorul ar ști să puie în decursul narațiunii lui o [8] gradațiune, psihologie atît de lesne de motivat. El va începe narațiunea sa cu un fel de sastiseală care firește se poate lesne esplica din împrejurimea naltă înaintea căreia el povestește, apoi din marea însămnătate a lucrului ce el povestește. Căldura lui se-nțelege că se [va] mări în cursul narațiunii și va sfîrși întregul cu tonul unei triumfătoare conștiințe (a demnității sale proprii) de demnitate personală.

Una din temele cele mai grele dar și mai interesante pentru cel ce reprezintă [9] e narațiunea lui Theramène, în *Phaedra* lui Racine. Și aicea lucrul de căpetenie e nimerirea tonului fundamental condiționat de situațiune și de caracter. Vrem să vedem dinaintea noastră un om în anii cei mai maturi, aproape de bătrînețâ, care-i transmite lui Theseu teribila știre despre trista soarte a lui Hyppolit. Firește că trebuie să simțim din acest Theramène că el însuși a participat la durerile pieirii iubitului său Hyppolit și cumcă acesta vibrează încă în toată adîncimea sufletului său. Deși această espresiune de durere se mărește cu cît ajungem mai aproape de catastrofă, totuși și începutul narațiunii trebuie să fie colorat de o suflare dureroasă. Dar, deși sîntem îndreptățiți de-a vedea [10] în Theramène toate semnele caracteristice a unei mișcări adînci și adevărat bărbătești, totuși el va trebui să eviteze cu stricteță [11] orce espresiune care-ar atinge sentimentalitatea or plîngeroșia (văicărarea). Un moment nu trebuie să uităm nobleța de caracter a lui Theramène și deosebita lui relațiune față cu Hyppolit. Pentru că nici el nu-i un mesager or un raportător comun, ci el, ca crescătorul iubitului său Hyppolit, ia parte cu sufletul lui întreg la soarta lui cea grozavă.

417 r În narațiunea cea renumită a *Ifigeniei* vom trebui să simțim mai întîi ce mare luptă sufletească o costă de-a rumpe deodată tăcerea observată așa de multă vreme asupra strămoșilor ei și grozăviile comise în casa ei. Începînd cu cea mai nobilă ținută și cu o demnitate calmă, Ifigenia va apărea învinsă [12,n] și adînc zguduită la povestirea grozăviilor întîmplate în casa lui Atreu și Thyest, și ea va da acestei părți a povestirii ei espresiunea cea mai dureroasă, pe jumătate înecată de lacrimă. Însă, ca un tip de fecioară greacă ce este, ea nu trebuie să sucumbe cu desăvîrșire, ci trebuie să plutească asupra durerei cu o [13] victorioasă idealitate și în acest mod ea va da narațiunei despre miraculoasa ei mîntuire espresiunea cea mai curată și cea mai ideală.

[n] **überwältigen** — *vaincre, assujétir, subjuguer, dompter, surmonter*
Erschütterung — *étonnement*

---

1. *după* cu arte *supraintercalat apoi șters* 2. *inițial* raportul său 3. *după* celora *șters* 4. *după* elidarea *șters* 5. *supraintercalat* 6. *după* o icoană *șters* 7. *intenția inițială era de a scrie* Ar fi produs 8. *după* un *șters* 9. cel ce reprezintă *deasupra lui* un reprezintator *șters* 10. *după* aștepta *șters* 11. cu stricteță *supraintercalat* 12. *inițial* Ifigenia va deveni subjugată *apoi* în cursul narațiunii subjugată de *succesiv șterse* 13. *deasupra lui* acea *șters*

O problemă analogă, deși de-o natură diferită, are s-o rezolve și Lady Milford în povestirea ce i-o face lui Ferdinand. Și ea, după o tăcere lungă, raportează despre trecutul ei. Ea se luptă oarecum după curagiul[1] de-a descoperi iubitului ei părțile umbroase ale vieței sale, însă cu o demnitate personală ce i se poate ierta ea descopere și miezul curat uman pe care nu l-a pierdut nici un moment. Lady Milford e foarte simplă și clară în espunerea întîmplărilor ei. Departe de orce trăsătură[2] de amor propriu or de cochetărie, ea [are] să reproducă tonul cel mai simplu și mai simpatic al adevărul[ui], prin care are a amesteca o mișcare adînc dureroasă asupra tragicei vieței sale sufletești. Lucrul de căpetenie e aicea ca să ne [convingă] atît pe noi cît și pe june că Lady, deși în relațiuni foarte echivoce cu principele, totuși n-a pierdut internul ei curat uman. Auditorul să fie convins despre adevărul și sinceritatea narațiunii, ca astfel să nu găsească neesplica[bilă][3] mișcarea adîncă a lui Ferdinand, ci s-o simtă el însuși.

Trebuie să mai pomenim două narațiuni remarcabile în privința artistică și adică : întîi narațiunea lui Othello, în *Othello* lui Shakespeare, în care el espune Senatului genezea relațiunii lui cu Desdemona ; a doua, narațiunea lui Beaumarchais în *Clavigo* de Göthe, în care acela îi impută lui[4] Clavigo purtarea lui infidelă. Ce se atinge de narațiunea lui Othello, putem spera că ea ni dă înainte de toate o icoană a personalității lui Othello. Noi auzim în această narațiune pe Othello cel simplu, departe de orce espresiune retorică, și cărui nu i decît de adevăr și de formă fără ornament. Actorul[5] are || acest ton a lui Othello, simplu, fără pompă, departe de 417 v orce (frumusețe) eleganță retorică. Din vorba lui Othello trebuie să pricepem că el nu vrea să spuie decît adevărul. Numai cînd, în cursul narațiunei, Othello vine de spune nașterea afecțiunii Desdemonei pentru el, atuncea vrem să-l vedem mișcat, simțire pe care el n-o ascunde defel. Pretutindenea Othello nu caută a spune decît adevărul simplu. Dacă actorul ce reprezintă pe Othello[6] nu nimerește în această narațiune tonul simplu al adevărului atunci Othello al lui și-au pierdut efectul său cel mai curat. Tocmai în această lipsă de pompă pe care o cere narațiunea aceasta consistă toată greutatea temei. Narațiunea lui Beaumarchais în *Clavigo* a lui Göthe prezintă o dificultate[7] de alt soi. Principalul lucru pe care Beaumarchais îl dorește e acela de-a-și ascunde înaintea lui Clavigo mișcarea lui sufletească. Astfel trebuie să-l vedem plin de această mișcare sufletească, dar plin și de silința de-a o ascunde. Beaumarchais vrea să pară liniștit, însă privitorul trebuie, prin această liniște simulată, să simtă turburarea[8] în care se află Beaumarchais. Această turburare trebuie să coloreze tonul întregei sale narațiuni. Beaumarchais se reculege la liniște ; el, după cît îi permite turburarea lui, enarează[9] fără afect, deși trebuie să se simtă osteneala ce-l costă de-a se reculege în rolul unui narator liniștit. Neliniștea internă ce-l animă pe Beaumarchais să se vadă cu deosebire în pauzele și întreruperile pe cari le conține narațiunea ; aceste pauze sînt totodată espresiunea lucrărei interne a sufletului și espresiunea silinței de-a trage un văl peste marea lui turburare internă. Cu cît însă narațiunea s-apropie de sfîrșit cu-atît mai liber se va descărca mișcarea sufletească a lui Beaumarchais, cu-atît mai puternic va pătrunde[10] din narațiunea sa afectul ce-l domină ; afect care la finirea narațiunei își ajunge culmea. E clar că Beaumarchais se reculege, nu fără silință, la o liniște care-i face posibil ca să povestească narațiunea relațiunei dintre Clavigo și Maria. Înainte de toate Beau || marchais 418 r are să enareze simplu. Diferitele pauze el le întrebuințează spre a se reculege și a se liniști. Și tempi[i] trebuie să fie colorați de-această silință internă a lui. Ultima întorsătură a narațiunei : ,,trădătorul ești tu, și fratele sînt eu !" trebuie să izbucnească ca un trăsnet din gura lui Beaumarchais. Cu cît naratorul știe a-și conserva mai mult timp masca sa de povestitor cu-atîta va face un efect mai mare cînd se va descoperi sub forma lui proprie, ca frate al Mariei. Cel ce va reprezenta pe Beaumarchais va putea să reproducă icoana dezvelită de noi numai prin o deplină dominare

---

1. *inițial* pentru curagiul 2. *modificat din* trăsură 3. *în ms. din inadvertență,* neesplicarea 4. *inițial* descopere lui 5. *după* Aci *șters* 6. ce reprezintă pe Othello *supraintercalat* 7. *inițial* greutate 8. *inițial* să simtă mișcarea lui ; *locul acestei sintagme era inițial după* privitorul trebuie 9. *figura inițial după* el *de unde a fost transferat aici* 10. va pătrunde *supraintercalat*

asupra materiei. Numai prin aceasta actorul poate să dispuie asupra tuturor modulaţiunilor sale şi să lase a pătrunde prin naraţiune dispoziţiunea cea turburată a lui Beaumarchais.

La capătul acestor indicaţiuni scurte vrem a aminti şi despre aşa-numita naraţiune *simbolică*, care, sub forma unui basmu sau a unei alegorii, ascunde un sîmbure adînc şi plin de cugetare. Cel mai perfect esemplu de model al unei asemenea naraţiuni simbolice e, fără-ndoială, istorioara lui Nathan cu cele trei inele.

Sultanul Saladin cere de la omul înţelept o desluşire temeinică asupra valoarei şi fiinţei religiunii adevărate. Nathan simte întreaga greutate a acestei întrebări c-un înţeles atît de adînc. Vrem să vedem în spiritul lui Nathan cum se naşte acea naraţiune renumită, vrem să vedem şi noi oarecum procesul acestei naşteri în spiritul său. Naraţiunea însaşi trebuie să fie vorbită cu o simplitate nobilă, făr-a pierde însă nici un moment caracterul unei inspiraţiuni momentane, a unei improvizaţiuni, geniale se-nţelege, însă în acelaşi timp să ni se arate că Nathan are cea mai clară conştiinţă asupra adîncei semnificări a acestei poveşti părute. Fără simplitatea şi neîmpodobirea cea mai mare a declamaţiunii s-ar şterge caracterul specific [1] de basmu; cu toate astea însă, către unde răsare grandioasa cugetare a unei [2] adevărate toleranţe religioase, acolo şi declamatorul să fie mişcat de mărimea şi însemnătatea ideei. Declamaţiunea în partea sa ultimă va avea ceva solemn şi profetic; şi astfel, prin 418 v însufleţitoarea mărime a ideei şi prin tonul însufleţit al [3] || actorului, declamaţiunea va face ca acea [4] impresiune adîncă făcută asupra sufletului sultanului să fie, ca curat umană, îndreptăţită pe deplin şi să răsune ca atare şi în pieptul auditorului [5].

419 r

REPREZENTAREA CARACTERELOR
(DIE CHARAKTERDARSTELLUNG)
(CARACTERIZAREA. GRIMA. MASCA. COSTUMUL)

420 r

NATURA CONCEPŢIUNII IDEALE A CARACTERULUI

Orce reprezentare a unui caracter are scopul de-a pune înainte-ne un om întreg care poartă în el principiul vieţei sale. Materialul pentru aceasta i-l dă actorului poetul în elementul fantaziei sale pe care apoi actorul [are] a-l traduce în realitatea sensibilă. Dar în poet caracterul nu se naşte dintr-un agregat de diferite trăsuri combinate, ci caracterul se naşte ca un întreg înaintea sufletului său, ş-apoi el îl îmbracă cu trăsăturile şi manifestaţiunile de viaţă cari urmează cu necesitate din intuiţiunea celui mai dinăuntru punct al vieţei. Tot astfel şi în fantazia actorului. Şi aicea caracterul apare deodată ca un întreg nedespărţit, şi actorul apoi dus de mîna poetului îl transformă într-o esistenţă individuală. Cea mai mare bogăţie de observaţiuni speţiale şi cea mai mare subtilitate în analizarea lor nu pot niciodată să creeze copia unui caracter întreg; ele nu pot alta decît să coloreze şi să îmbogăţească icoana ce stă înaintea fantaziei. În partea generală am spus-o deja că facultatea de-a privi intuitiv un caracter ca un întreg organic şi de-a-*l trăi* ca atare, dacă ni se iartă espresiune[a], că acestea sînt absolutele semne caracteristice a unei naturi de artist. Spre realizarea caracterului apoi trebuie să se puie în mişcare toate mijloacele tonului şi a gestului, atît naturale cît şi cîştigate prin studiu [6]. Se-nţelege însă că numai reprezentarea însaşi poate decide asupra cantităţii de energie cu care e a se privi intuitiv ca om viu un caracter desemnat de poet.

---

1. *iniţial* s-ar şterge specificul 2. *după* toler[anţei] *şters* 3. *urmează* decla[matorului] *şters* 4. *după* în pieptul auditorului (să pară înd[reptăţită] ca curat umană) impresiunea adîncă asupra sufletului sultanului, ca curat umană, să pară îndreptăţită şi să răsune *pus în paranteză apoi şters* 5. *de aici Eminescu trece direct la partea a patra şi ultimă a cărţii, renunţînd să traducă partea a treia*: Espresivitatea corporală (Die Körperliche Beredsamkeit, *Rötscher p. 237—371), care reprezintă aproape o treime din carte* 6. *iniţial* La realizarea caracterului apoi trebuie să se contribuiască toate mijloacele atît naturale cît şi cîştigate prin studiu a tonului şi a gestului

Caracterul poetic apare în actor mai întîi în elementul fantaziei sale, unde el e hrănit, ca să zic așa, pînă atuncea pînă ce el îl manifestează în realitatea sensibilă. Însă prin actul acestei transpuneri din intuițiunea internă în realitate nu se poate realiza nimica alta decît ceea ce e viu și în fantazie însăși. Va să zică prima activitate a artistului dramatic e conceperea caracterului. Pe această concepere se-ntemeiază reprezentarea întreagă, căci cea din urmă nu e decît confirmarea celei dentîi. Proporțiunea dintre concepere și esecutare e egală cu cea dintre voință și acțiune și cu cea dintre noțiune și realitate. Primul act al creării e [1] pentru actor conceperea sau intuițiunea internă a unui caracter. Acest [2] act implică în sine complectarea sa prin reprezentare cu aceeași necesitate || cu care voința implică împlinirea ei prin faptă. 420 v

La conceperea caracterelor e dătoria cea dentîi a artistului ca să pătrundă în intențiunile poetului și să înțeleagă relațiunea între [3] cele spețiale și generalul opului. Va să zică caracterul nu se poate concepe clar și cu siguranță dacă actorul nu-și va da cont mai întîi de ideea piesei și dacă el nu-și va aduce la conștiință intențiunile poetului pentru singuratecele figuri ale dramei. Cu cît actorul va fi mai mult [4] în stare de-a pricepe dintr-una opera poetică și de-a cunoaște din configurațiunea ei organismul unui principiu cert și creatoriu cu-atîta mai precis i se vor prezinta și diferitele caractere ca purtătoare a ideei și cu-atîta mai bine le va cunoaște în absoluta lor însămnătate pe care-o au ele în de ele. Numai pe temeiul acesta poate să crească *concepțiunea ideală* a unui caracter, care rămîne legea principală pentru un actor. În ce consistă însă o concepțiune *ideală*? Și ca nu trebuie să consiste într-o înnobilare a caracterului în înțelesul ca în genere elementele imorale a caracterului să se șteargă or să se îmblînzească cît se poate mai mult. Aceasta ar fi o idee falsă. Actorul ar cădea adesea în pericolul de-a tăia nervul întreg al piesei și de-a micșora or a șterge cele mai adînci intențiuni ale poetului. Elementul [5] grozav or demonic dintr-un caracter să nu se îmblînzească și să nu se slăbească acolo unde ele constituiesc o pîrghie esențială a opului sau poate chiar artera organizațiunii întregi [6]. Actorul care-ar lua idealitatea concepțiunii în genere din puntul de vedere etic s-ar încurca în niște principii cu totul perverse și ar cădea în pericolul de-a strica din fundament întreaga construire a unei opere poetice. Arta trebuie să lase [7] virtuții toate trăsurile ei și viciului tot ultragiul ei neacoperite. Actorul care-ar crede că triumful conceperei sale e acela ca să pună într-un caracter criminal și plin de imoralitate cît se poate de multe trăsuri îmblînzitoare acela adesa ar ridica morala pe ruinele artei și preciziunea acută și plastică a unei icoane el ar preface-o într-o figură fără fizionomie, care n-ar dezvăli nici energia răului, nici a binelui.

Așadar conceperea *ideală* vom pune-o totdeuna în facultatea de-a privi intuitiv și în esecuțiunea de-a observa cu fidelitate *individualitatea ca reprezentantul unei idei*. Numai prin aceasta e ridicată la înălțimea unei figuri poetice și asupra nivelului unei arătări întîmplătoare [8], luate din viața comună. || 421 r Așadar ținta absolută a unei concepțiuni ideale este ca actorul să vadă în caracter, presupuind că acela merită numele acesta, pe reprezentantul [9] unei idei generale, a unui principiu care s-a întrupat numai în această formă individuală. Cu deosebire la naturele [10] așa-numite ideale aceasta se și cunoaște îndată, și actorului i se impune o asemenea concepțiune ca singura care poate fi a poetului. În Vergina d'Orléans, în Iphigenia, în Iulia, în Desdemona și Imogen va recunoaște [11] îndată fiecine niște caractere generice [12] în cari s-au întrupat în esistențe individuale idei etice și simțăminte din cele mai nobile. Fiecare actriță va putea fără greutate să se ridice la acea intuițiune și să vadă în tipurile citate [13] nu oameni spețiali, ci reprezentanți a unor ideale direcțiuni a simțămîntului. Același lucru îl putem spune și despre figurile bărbătești a unui Posa, Princepele statornic, Tasso, Romeo, Brutus, Edgar etc. Orcine în genere ar avea curagiul

---

1. *după* unui *șters* 2. *după* Aceasta *șters* 3. *inițial* dintre 4. *supraintercalat* 5. *după* Groz[ăvia] *șters* 6. *inițial* întregii organizațiuni 7. *inițial* neacoperite *figura după* să lase 8. *după* comune *șters* 9. *inițial* să vadă în caracterul ce are să-l reprezinte pe reprezentantul 10. *inițial* La naturele cu deosebire 11. *inițial* va cunoaște 12. *inițial* caracterele generice 13. *inițial* în ele

de-a reprezenta tipuri[1] de acestea şi orcine se simte mişcat de ele va trebui cel puţin să vadă în ele oameni generici, organe a intereselor[2] şi simţămintelor celor mai sfinte — acuma orcît ar rămînea reproducerea în urma intuiţiunii.

La figurile acelea care s-anunţă apriori de caractere generice va concede aşadar orşicine că o concepţiune ideală trebuie să recunoască în ele pe purtătoarele unor direcţiuni generale a spiritului or a simţămîntului. Actorul în fantazia lui trebuie ca să le privească intuitiv tot în sensul acesta şi apoi să unească mulţimea trăsurilor împrăştiate într-un singur tablou unitar, spre a putea reprezenta în caracterul individual pe reprezentantul unei totalităţi[3]. De categoria aceasta se ţin şi caracterele din comediile lui Molière. Nimeni nu va putea să nu recunoască[4] în ele purtătorii unor slăbiciuni şi perversităţi generale omeneşti. O concepţiune ideală se ridică la aceea că priveşte intuitiv în[5] aceşti indivizi nişte oameni generici, în cari ideea a băgat, cum am zice, într-un singur esemplar toată mulţimea fenomenelor ei. Astfel în *Avar* concepţiunea ideală va vedea întrupată întreagă acea[6] pasiune a sufletului îndreptată asupra bunurilor lumeşti, iar în suma trăsurilor lui singulare va vedea numai icoana concretă a speţiei de oameni, iar nu fenomene întîmplătoare or manifestaţiuni de viaţă a unui individ singuratec. Astfel la figura lui Shylock o concepţiune ideală se ridică la intuiţiunea *jidovimei* maltratate, înjosite, apucate de interesele ei materiale şi adînc supărate pe creştini. Concepţiunea ideală condensează aşadar aceste trăsuri caracteristice într-un singur tablou mare, pe care apoi caută a-l şi sensibiliza în toată[7] generalitatea şi preciziunea lui. O concepţiune ideală centralizează neîntrerupt cele generale, şi în viaţa individuală ce le realiză ea le concepe astfel[8] încît să pară că în această unică arătare s-ar fi epuizat o dată pentru totdeuna toată speţia.

421 v E cu mult mai grea şi de-aceea şi cu mult mai rară concepţiunea ideală a caracterelor acelora prin cari omul e vătămat în participarea lui cea mai plină de entuziasm pentru eroii celor[9] mai nobile simţăminte umane; a caracterelor acelora formate dintr-o materie mai ordinară şi înconjurate[10] de coaja vîrtoasă a realităţii, de cari se sfarmă adesea fără de milă naturele cele mai escelente. Aceste tipuri ce par egoiste, cari pentru simţămîntul natural par a avea absolută nedreptate faţă cu tipurile ideale, pe cînd ele în realitate au şi reprezintă un drept mare, aceste tipuri sînt prea uşor espuse unei concepţiuni triviale şi nedemne, deşi prin aceasta se pervertează şi degradă adesea opera poetică. Aducem aminte de tipuri cum e : Carlos în *Clavigo*, Burleigh, Antonio Montecatino, Octavio Piccolomini ş.al. Un actor care nu vede în ei decît nişte oameni egoişti cari cugetă la ruina altora şi cari se bucură de pieirea lor, acela are o concepţiune ordinară, pentru că el nu poate să vadă în ei pe reprezentanţii unor interese obiective şi să-i recunoască că, cu toată nemiloasa lor intervenţiune[11] în împrejurări, ei totuşi sînt organele unor idei îndreptăţite. Dintre toţi aceştia cel mai espus pericolului unei concepţiuni ordinare e Carlos din *Clavigo:* o concepţiune care-ar vedea în el pe sarcasticul şi calculatorul sfărmător a unei fericiri străine şi pe sfătuitorul maliţios a slăbiciunii lui Clavigo, pe cînd el, din contra, el e reprezentantul raţiunii oamenilor de lume, a unei raţiuni orcum nesentimentale, şi care-apoi, faţă cu Clavigo[12] şi cu starea lucrurilor, e şi în oarecare drept, căci el nu face alta decît ajută a se desface o legătură care în întrul ei nu mai ţinea de mult şi care chiar în sufletul lui Clavigo nu se mai baza decît pe-o înşelare de sine. Numai astfel caracterul e ridicat din regiunea cea ordinară a unui intrigant la sfera unui reprezentant al raţiunii de lume, care ia asupră-şi tutoratul peste un om spiritualminte dotat, dar moralminte minorean, pentru ca să-i aplaneze calea pe care, după părerea lui Carlos, el era chemat de-a îmbla[13]. Cine nu vede în Burleigh decît pe omul cu inima aspră, care triumfează de pieirea Mariei şi cine apoi traduce această

---

1. *după* figu[ri] *şters* 2. *după* celor *şters* 3. *iniţial* pe un reprezentant al unei totalităţi 4. *iniţial* să recunoască *apoi* să cunoască 5. *modificat din* pe 6. întrupată întreagă acea *supraintercalat* 7. *supraintercalat* 8. *după* astfel *şters* 9. *după* simţ[ămintelor] *şters* 10. *iniţial* a caracterelor acelora cari înconjurate 11. *iniţial* cu toată intervenţiunea 12. *iniţial* faţă cu starea 13. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu o traduce (Rölscher, p. 380)*

concepțiune a sa și în reprezentare acela ne aruncă într-o sferă ordinară, pe cînd el ar trebui să vadă în Burleigh pe reprezentantul intereselor statului englez, care || în *422 r* moartea Mariei vede singura garanție pentru liniștea statului și pentru principiul protestantic. Ce se atinge de Antonio apoi am pomenit deja [mai] sus, cu ocaziunea naturei invidiei, despre concepțiunea ordinară de care are parte în contrast cu cea ideală de care ar trebui să aibă parte. El e un om de stat în toată puterea cunoștinței de sine. Însă ce mare diferență pentru opera poetică cînd înainte-ne ar sta un om gelos și amărît de gloria poetică a lui Tasso ! De unde apoi să iasă din aceasta la finea piesei stînca de mîntuire de care se apucă poetul desperat, unde rămîne apoi ideea întregei opere de arte, care se mișcă în jurul împăcărei celor două antiteze, a idealității unilaterale pe de-o parte, a realității raționale pe de alta. Aceste esemple pot să arate însemnătatea concepțiunii ideale într-o sferă în care simțirea nemijlocită alunecă adesea [astfel] încît [1] în reprezentantul rece și rațional a unor interese îndreptățite ea nu vede decît oameni cu inima aspră și care rîd de entuziasmul cel mai fierbinte [2].

Așadar conceperea ideală a unui caracter consistă în facultatea de-a vedea în el pe reprezentantul unor idei oarecare. Legea [3] aceasta generală rămîne valabilă chiar pentru caracterele acelea cari urmăresc interese egoistice prin crime și sacrilegii. Aicea conceperea ideală merge pînă la izvoarele activității omenești și pătrunde pînă la miezul acelei concepțiuni despre lume din [4] care se arată înțeleasă și deplin consecuentă atît [5] natura unui asemenea caracter pre cît [6] apare de necesară relațiunea sa față cu ordinea lumei ce se desfășoară în drama întreagă. Natura intereselor egoistice și cercul în care sacrilegiile se comit implică aicea o deferință calitativă. Astfel o concepțiune ideală nu va vedea în Ricard al III-lea numai pe-un scelerat abstract care-și rîde de orce drept uman și divin și care prin asta cade sub greutatea justiției criminale, ci va vedea în el pe un om dotat cu cele mai însemnate facultăți spirituale, care pricepe și domină toate referințele cele mai mari și care întrebui[n]țează însușirile aceste puternice pentru îndestularea cea mai fără considerațiune a unui egoism imens, care însă, prin ținta sacrilegiilor lui — coroana Engliterei — e ridicat asupra sferei unor interese ordinare. Mai încolo o concepțiune ideală va pătrunde pînă la cele din urmă rădăcini a acestor principii demonice a lui Ricard și va vedea în Ricard, cel fizic nedreptățit, respins de la plăcerile amorului, acel caos de ură care se răzbună contra naturei, o natură care i-a închis gustarea celor mai fericite simțiri. În fine o concepțiune ideală va vedea în el piatra de-ncheiere a unui întreg [7] gen de oameni ce-au alergat din crimă în crimă, || caractere prin cari brațul Nemesei istorice *422 v* răzbună asupra individelor ceea ce [8] neamurile a păcătuit contra altora [9]. Această concepțiune e departe de-a acoperi cumva grozăvia crimei or demonismul cugetărilor, din contra, ea mărește încă grozăvia și ororarea asupra unei perversități atît de radicale a unui spirit dotat în sine cu-atîta bogăție și ea ni va depărta totdeuna de aspectul unui criminal ordinar. O concepțiune ideală chiar în Iago nu va vedea un scelerat ordinar, ci ea puind, parte, greutate pe motivele urei lui, onoarea lui adînc rănită prin deconsiderare și prin prepusul unui adulteriu, parte prin o superioritate de spirit și prin coloritul de umor pe care poetul i l-a dat cu intențiune, în [10] toate astea concepțiunea ideală va găsi momente cari ridică această figură într-o sferă mai nobilă, fără ca cu asta să îmblînzească cîtuși de puțin îngrozitoarea răutate cu care el urmărește ținta răzbunărei sale.

Cu deosebire în naturile ce se numesc demonice concepțiunea ideală merge, cum am zice, într-acolo de-a le ținea asupra noroiului unei sceleratețe comune și-a unei viciozități ordinare, și va face-o aceasta prin aceea că va merge pînă la izvoarele opiniunilor și prin aceea că va da pe față însușirile în sine pozitive a unei minți estraordinare, a unei energii în urmărirea și perseverența unui scop. Ele trebuie să fie ridicate la figuri poetice prin aceea că vedem în ele icoana unei caricaturi a unor [11] trăsuri omenești de-ale noastre în rădăcina [12] lor atît de nobilă. Așadar lucrul de căpe-

---

1. *după* și vede *șters* 2. *notă a originalului nesemnalată și netradusă (Rölscher, p. 381)* 3. *după* Chiar și *șters* 4. *după* pe *șters* 5. *supraintercalat* 6. *repetat la capăt de rînd* 7. *supraintercalat* 8. *în ms.* ce'c ce 9. *inițial* a greșit altora 10. *după* concepțiu[nea] *șters* 11. *deasupra lui* a tră[surilor] celor mai nobile *șters* 12. *inițial* în orig[inea]

tenie aicea, ca în viață și ca-n știință, este acela de-a nu vedea în negativ numai negativul, ci de-a simți în el și un moment pozitiv și de-a-l aduce la o valoare oarecare. Și chiar acolo unde poetul, în desemnarea caracterelor sale, nu s-a îngrijit de-a da actorului puncte pentru o concepere ideală, chiar acolo e de dătoria actorului ca prin fantazia sa [1] proprie să adaoge în cele date cele ce lipsesc și să privească datele poetului ca părțile unui schelet din care el să-și organizeze un caracter întreg, astfel precum anatomul comparativ, care poate să se laude că dintr-un singur os el poate să recunoască natura esențială a întregului animal. Daca actorul își crează în modul acesta un om întreg, atunci el întrece pînă și o concepțiune moartă a poetului, care n-ar fi știut să formeze un om întreg, ci numai o făptură combinată din trăsuri diferite. Într-un asemenea caz actorul într-adevăr va putea să surprindă atît pe poet cît și pe spectator, căci va crea din minuțiozități date o ființă vie, precum pictorul cel mare face cu puține trăsuri o icoană caracteristică. Cu cît actorul în concepțiunea
423 r lui va pătrunde mai adînc în misterele unei vieți omenești || și cu cît va descifra această viață din întreaga mișcare vitală, din [2] cooperarea circonstanțelor lumești pe de o parte și a condițiunilor date în natura individului pe de alta cu atîta mai clar și mai bogat de intuițiune va sta caracterul înaintea sufletului său. Acest moment, de-a urmări un caracter dat prin mijlocul fantaziei îndărăt pînă la începuturile formărei lui, pînă la condițiunile vieței lui, și de-a-l construi îndărătul lui oarecum, acest moment e pentru actor de cea mai mare însămnătate; și facultatea aceasta e criteriul nediscutabil a unei intuițiuni poetice. Un critic mare poate din suma întreagă a unor împrejurări date și din intuițiunea ce și-a cîștigat-o el asupra modului de-a cugeta și descrie a unui autor cu [3] care s-a ocupat, poate, cu o putere divinătoare, să adaoge un pasagiu întreg în spiritul [4] autorului; poate să respingă chiar un op întreg, ca substituit numai, și poate să-i recîștige un altul, a căruia geneză ar fi fost îndoielnică; și tot astfel înaintea fantaziei unui actor mare va sta viața întreagă a unui caracter cu-atîta siguranță și vioiciune încît din cele date el ne-ar [putea] mai să ne schițeze o biografie a lui și este deplin în stare de-a găsi într-un moment orce trăsură heterogenă or omogenă din el [5].

REPREZENTAREA CARACTERULUI

1. MASCA CARACTERISTICĂ

Concepțiunea crează fantaziei imaginea ideală a unui caracter în toată preciziunea lui. Însă ceea ce face pe artist e singură numai *puterea formărei*, facultatea de a demite și în realitatea sensibilă pe acel caracter intuit înăuntru ca om de sine stătător. Energia cu care se-ncorporează icoana din fantazie ne arată cantitatea de putere creatoare. Daca ideea și aparința reală coincid pe deplin, dacă se întrupează tot ce, prin concepțiune, a trecut în intuițiunea actorului, atuncea problema actorului întratîta e deplin rezolvată. O greșală nu poate esista atuncea decît din partea concepțiunii. Această lipsă însă se poate anula prin transformarea ideei în fantazia sa. Daca i se impune unui actor mancul de soliditate (nesusținăbilitatea) unei concepțiuni și dacă el distruge ideea nutrită pînă atuncea în sufletul său, spre [6] a pune o altă idee la loc, atuncea și esecuțiunea-i urmează cu necesitate, presupunînd însă că actorul posedează în genere un mare fond de putere în formarea caracterelor. Dacă însă lipsa e în partea esecuțiunii, așa încît actorul nu poate să realizeze ideea deplin esecutată în fantazie decît prin conture slabe, și dacă rămîn o mulțime de intuițiuni pe fundul internului său pe care el nu le realizează în carne și sînge, atunci lipsa aceasta se bazează pe o neputință a activității creatoare, o neputință care nu se poate substitui
423 v prin nimica. || Asta-i măsura talentului său de reprezentare, va să zică măsura a chiar artei sale. Numai în cercul talentului său [de] creare el ⟨poate⟩ prin studiu și prin o tehnică amplă, poate să ajungă la o virtuozitate oarecare; cantitatea de talent însăși nu se poate lărgi, ea e marginea puterei sale creatoare. Această cantitate de

---

[1] *deasupra lui* lui *șters* [2] *după* și *șters* [3] *după* pe *șters* [4] *deasupra lui* sensul *șters* [5] *inițial* toate trăsurile cele heterogene și cele omogene din el [6] *după* pe *lăsat neșters*

putere de-a demite [1] în realitatea sensibilă cele privite intuitiv înăuntrul său condiționează așadar, cu presupunerea unei culturi tehnice, stadiul artistului dramatic; scurt : această cantitate de putere e oarecum termometrul geniului său.

În reprezentarea caracterelor ni se prezintă ca primul moment arătarea esterioară (fizică) a personalității în propria ei distinctivitate caracteristică. Aceasta are de-a o realiza *masca caracteristică*. Fiece caracter poetic în genere e reprezentarea unei idei generale în persoana individuală [2] ; și de-aceea și esteriorul fizic are să sensibilizeze prin arătarea [sa] această idee precizată de autor. De-aceea în mască vrem să vedem personalitatea întreagă în delimitări atît de esacte încît din ea să ni vorbească caracterul. Așadar masca, prin importanța espresiunii ei, trebuie să ne îngrădească într-un cerc de intuițiuni cu totului hotărît; intuițiuni cari, prin o privire, să se trezească în noi și prin dezvoltarea caracterului să se și confirme ca esacte. Toată mișcarea de viață care-a format individul și care-a făcut din el ceea ce vedem că se dezvoltă dinainte-ne, toată mișcarea aceasta trebuie să se esprime prin mască. Din masca adevărată a unui caracter pătrunde asupră-ne [3] oarecum trecutul întreg al unui om și în trăsurile sale devenite concrete se vede tipărită viu toată biografia lui. Toate momentele unei personalități anumite cari au contribuit ca factori la forma sub care ni se prezintă ele acuma trebuiesc să pătrundă deodată și împreună din mască. Etatea, naționalitatea, profesiunea, direcțiunea de viață, în fine patosul, trebuie să ni vorbească, pe cît e posibil, din esteriorul sensibil al personalității. Cu cît aceste momente au fost mai caracteristic realizate, cu cît masca e mai succesă cu-atîta se prepară mai mult dezvoltarea viitoare și cu-atîta ea anticipează mai mult viitorul. Fiindcă fiece individualitate e productul unei sume de factori care își afirmă participarea lor la formarea [4] ei; de-aceea masca are de-a le reproduce pe toate, după gradul însă al însemnătății lor etice.

În viață ni se-ntîmplă adesea că fizionomiile personalităților însămnate corespund așa de puțin închipuirei noastre despre [ele] încît văzîndu-le nu ne putem mira îndestul asupra [5] deplinei lipse de conexiune dintre însăm||nătatea spirituală a individului 424 r și arătarea lui sensibilă. Această despicare a amîndoror părților (spiritul și corpul) își are rațiunea sa absolută în natura cu totului ocazională a formei concrete [6] care domnește de regulă în lumea empirică. Arta însă anulează acest defect într-un mod oarecare, căci ea încadrează ideea spirituală a unei personalități însămnate într-un învăliș atît de pregnant încît din acesta pare a ne vorbi cea dentîi. În genere însă interiorul omului poate să izbucnească atît de tare prin arătar[e]a lui sensibilă, fizică, încît putem să vedem [7] patosul întreg al unei individualități întrupîndu-se și realizîndu-se în fața unui om. Aceasta dovedește înrudirea adîncă și intimă dintre spirit și corp [8], dovedește puterea spiritului, care, asemenea unui conductor al lucrărilor, poate să pătrundă pînă pe suprafața sensibilă a corpului și poate să facă din această suprafață un reflect al ființei sale proprii. Însă cîteodată vedem și-n viața reală niște fizionomii de acelea din cari ne vorbește cu un adevăr victorios toată mărimea și însămnătatea specifică a individului și cari se pot considera de o favoare rară, pentru că aicea spiritul [9], spre satisfacerea lui proprie oarecum, a format din esteriorul sensibil un învăliș corăspunzător internului său. Fizionomii de-aceste eterne, cum sînt de pildă cea a lui Friedrich cel Mare, a lui Göthe, a lui Napoleon, în cari structura feței e ridicată la o importanță așa de mare încît chiar arta, din fantazia ei liberă, n-ar putea să inventeze forme mai elocuente pentru aceste spirite decum li le-a împărtășit realitatea [10] cu o generozitate rară; aceste fizionomii eterne, zic, sînt dovada cea mai concisă despre puterea simbolică a fizionomiei în genere și ele ne-nvață totodată asupra [11] raportului dintre realitatea sensibilă și idee. Fizionomii într-adevăr însămnate, din cari să ne vorbească cu [12] deplin adevăr distinctivul caracter spiritual al individual[ului], sînt în realitate foarte rare. Ceea ce însă în rea-

---

1. *inițial* de-a realiza sensibil 2. *inițial* în obiectul individual 3. *supraintercalat* 4. *după* crearea *șters* 5. *după* despre *șters* 6. *inițial* a aparițiunii formei concrete 7. putem să vedem *supraintercalat* 8. *intenția inițială era de a scrie* dintre corp și spirit 9. *deasupra lui* a format spre *și* oarecum *succesiv șterse* 10. *după* rămășit *șters* 11. *după* des[pre] *șters* 12. *după* dis[tinctivul] *șters*

litate nu e decît un fenomen singuratec, un dar care întrece orce pretențiune a vieții reale, aceea arta are de-a realiza neîntrerupt. Tot șirul tipurilor artei trebuie să nu ne prezinte altceva decît efigii a celei mai adînci vieți a spiritului. Și de-aceea pretențiunea ce-o facem către artistul dramatic ca el, întrupînd caracterele, să le formuleze
424 v astfel încît || aparența lor sensibilă să fie adecuată cu ființa lor spirituală, așa încît [1] în fizionomie să se impuie pentru fantazia noastră o legătură cu personalitatea însași. Într-acestea artistul [2] dramatic, ca și orce creator de figuri umane [3], are să întreacă natura, el are să sisteze acea neputință de care bolește natura, aceea de-a putea numai rar să facă dintr-un esterior sensibil o adevărată revelațiune a personalității. Puntul de vedere esențial pentru masca actorului va fi dar acela ca el să sensibilizeze, într-o espresiune (sigură, prinsă) concretă a feței, puterile acelea cari mișcă pe individ. Ce se atinge de naționalitate [4] susținem pentru mascare [5] limitele dezvoltate mai sus în privința acestui moment antropologic [6]. Unde un individ se ridică esențial dintr-o anumită [7] individualitate de popor și unde această individualitate e baza patosului și a mișcării întregi a vieții sale, acolo putem cere și de la masca caracteristică tipul general al acelei naționalități [8], ca o bază din care se ridică o deosebită direcțiune a spiritului. În Philipp, în Alba, în Don Gutierre vrem să vedem înainte-ne trăsurile fundamentale a naționalității spaniole, cu toată diferința în fizionomiile lor condiționată de patosul fiecăruia [9] în parte. Asta nu ne va mai veni în minte la Posa, ba nici chiar la Principele statornic, pentru că patosul lor trece peste orce naționalitate deosebită și [pentru că] pentru [10] esplicațiune noi nu sîntem deloc avizați la spiritul poporului spaniol. Aicea actorul are să ne arate în genere o nobilă fizionomie umană, din care să ne vorbească o direcțiune îndreptată spre [11] suprasensualism și un sublim avînt al spiritului.

Problema cea mai mare pentru masca caracteristică rămîne de a da trăsurilor feței o astfel de [12] espresiune încît în ea să se oglindească cea mai intimă mișcare a vieții individului. Capul lui Hamlet trebuie să arate o structură deși nobilă însă sombră prin acea neîntreruptă gîndire asupra sa însuși și contradicțiunea cea adînc simțită dintre natura lui și destinațiunea lui — din trăsurile lui trebuie să privească un chin ce-l consumă. Chiar în Hamlet, cînd tace, trebuie să stea dinainte-ne un om ideal, însă înfrînt în sine, a cărui perversă direcțiune a sufletului să lase urme adînc tipărite în fața sa. Din masca lui Faust trebuie să credem că el, din toată cugetarea lui, din toată adîncirea în științe, n-a cîștigat alta nimica decît desperarea de-a ști într-adevăr ceva. Această aspră dezbinare din spirit trebuie să se graveze și în trăsuri. Cu deosebire trebuie ca actorul să se ferească în mascarea sa ca să ne arate în
425 r caractere || în cari domnesc pasiuni demonice niște forme ce ne întrupează închipuirea unor naturi ordinare, ci din contra chiar în caractere ce ne contrariază el trebuie să graveze trăsuri mari și puternice, din cari să strălucească o natură turbure și răscolită de pasiuni, însă întotdeuna o natură mare în dispozițiunea ei primitivă. Și din fața sclavilor de galere trebuie să ni vorbească o fizionomie încă umană, din cari să simțim luptele lor, durerile lor și loviturile aspre ale sorții, o fizionomie care-ar putea să ne întoarcă în noi înșine și să ni stoarcă interesul nostru pentru ele. Cu cît asemenea fizionomii ne lasă să presupunem și să presimțim [13] mai multe despre ele, cu cît mai întins ni se desfășoară din ele oarecum [14] trecutul, cu-atîta sînt (formate) desemnate mai artistic. La acei criminali mari, cum e Ricard al III-lea de pildă, fizionomia trebuie să ne cutremure; ea trebuie să ne arate un esterior format de pasiuni demonice, din care, fermă și consistentă, să ni vorbească asigurarea că de-aicea trebuie să se dezlănțuiască puteri infernale, cari sînt decise de-a întreprinde lupta cu întreaga ordine morală a lumei. Și această o vedem așadar atîrnînd esențial de la concepțiunea ei ideală.

---

1. *inițial* astfel încît 2. *deasupra lui* actorul *șters* 3. de figuri umane *supraintercalat* 4. *inițial* în privința naționalității 5. pentru mascare *supraintercalat* 6. *inițial* mai sus ale acestui moment antropologic 7. *supraintercalat* 8. *după* indi[vidualități] *șters* 9. *deasupra lui* lor *șters* 10. *după* la *șters* 11. *după* asupra *șters* 12. o astfel de *deasupra lui* acea *șters* 13. *inițial* simțim 14. *supraintercalat*

Ce se atinge de reprezentarea caracterelor istorice a căror chipuri ni sînt conservate, fizionomia [1] lor reală ar [trebui] să-l neliniştească în genere [2] prea puţin pe actor. El n-are să cerce a reproduce o asămănare ca-n portret [n], pentru că în cazurile cele mai dese el poate să dea caracterului [4] o fizionomie din care ni străluceşte patosul lui, şi cînd acea fizionomie a devenit un tip general pentru figura aceea, acolo poate şi actorul să încerce o asemănare de portret. Şi la caracterele istorice actorul n-are să întrebe decît de poet. Adevărul istoriei nu-l atinge de fel nici chiar în privinţa concepţiunii, cu cît mai puţin în privinţa maştei [5], căci înaintea noastră nu are să apară o personalitate [6] luată din realitatea empirică, ci una care să corespundă cu ideea caracterului. Şi în genere ce mulţămire prezintă arta de-a se apropia [7] cît se poate de bine de portretul unei figuri istorice? Cel mult se va pregăti o surpriză celor ce cunosc chipul istoric, o surpriză însă a cărei efect e afară din marginele artei, căci el s-ar baza pe admirarea ce-o dăm actorului care-a putut să transforme cu-atîta abilitate individualitatea sa într-o efigie a unei personalităţi cunoscute de noi. Mult mai bine daca din mască ni vorbeşte deodată omul întreg şi concret a cărui chip se arată, din dezvoltarea dramei, că e arătarea sensibilă corăspunzătoare a caracterului.

[n] **ähneln** *„seamănă puţin cu...", „aduce cu..."* [3]

Arta grimărei, care fireşte e afară de resortul nostru, contribuie şi ea la obţinerea *425 v* unor esacte efecte de lumină şi la formarea maştei caracteristice; marile apucături de artă [8] şi micile mistere în împărţirea cosmeticului şi în desemnul nimerit a unor trăsuri singulare esecutate [9] cu isteţie şi calculate cu deosebire după mărimea spaţiului favorizează producerea unor efecte anumite a măscărei: însă, deşi mînuirea sigură a acestei tecnice întregi, cu toate apucăturile ei la un loc, e importantă, chiar daca ea s-ar domina cu virtuozitatea cea mai mare, totuşi, prin ea singură, nu se poate crea o mască caracteristică, tot aşa cum mulţimea observaţiunilor celor mai ingenioasă şi dominarea asupra vocei şi gestului nu pot produce un caracter adevărat. *E una şi-aceeaşi fantazie creatoare care condiţionează atît masca cît şi esecutarea caracterului.* Căci ea singură dă actorului energia de-a face din fizionomia lui naturală o a doua, pe care arta grimărei o esecută în acelaş sens în care esperienţa şi cunoaşterea oamenilor dau poetului [10] colorile lor pentru esecutarea ideei caracterului deja bine determinate în fantazia lui. Numai prin mijlocul fantaziei actorul poate să se dezapropieze de individuala structură a feţei sale proprii, astfel încît îi întipăreşte masca unui caracter din care ni vorbeşte viaţa întreagă a acestuia. Crearea măştei ni se prezintă ca primul act de dezapropiare de sine însuşi în reprezentarea caracterelor, care, după cum am dezvoltat în partea generală, nu se bazează decît numai pe facultatea de-a transforma individualitatea sa speţială într-un tip creat de poet. O fizionomie mobilă, elastică, de o espresiune nu pregnant determinată, nici [11] specifică, iată materialul propriu din care se formează veritabilele măşti caracteristice. Căci cu cît e mai puţin determinată espresiunea individuală a actorului cu-atîta mai determinabilă este ea în diferitele formaţiuni de caractere. Ce-i dă însă unei determinabile [12] structuri de faţă elasticitatea reală decît numai puterea fantaziei, care se implică pe sine însăşi aşa de tare în viaţa unui caracter încît poate [13] în urmă să şi întrupeze în realitate fiinţa acestui caracter. Această intensitate de intuiţiune faţă cu o imagine [14] caracteristică separată de actor prin care caracterul se întipăreşte în fizionomie şi care transformă oarecum espresiunea feţei, această intuiţiune e zestrea specifică a marilor artişti dramatici. Prin aceasta ni se anunţă îndată o natură privilegiată. Pictorul || e [15] *426 r* numai atuncea un artist cînd poate să ţină figurele create de fantazia lui c-o siguranţă atît de mare încît, în durata esecuţiunii lor pe pînză, să nu se slăbească şi [să] nu se şteargă nici o singură trăsură a lor, şi tot astfel şi actorul nu e la [16] culmea artei lui decît atuncea cînd espresiunea specifică a caracterului pe care are de-a-l reprezinta

---

1. *după* apoi *şters* 2. în genere *supraintercalat* 3. *scris cu creion negru* 4. *supraintercalat* 5. *după* artei *şters* 6. *deasupra lui* un caracter *şters* 7. *iniţial* de a imita 8. *iniţial* Orcît ar contribui arta grimăriei care fireşte e afară de resortul nostru pentru obţinerea unor esacte efecte de lumină şi la masca caracteristică, oricît ar favoriza marile apucături de artă 9. *după* calculat[e] *şters* 10. *supraintercalat* 11. *supraintercalat* 12. *supraintercalat* 13. *supraintercalat* 14. *după* ide[e] *şters* 15. *după* numai *şters* 16. *după* decît atuncea *şters*

rămîne așa de fixă pe calea dintre fantazie și esecutarea în[1] mască ca și cînd ar fi turnată în bronz. Va să zică masca adevărată trebuie să fie lucrată dinăuntru și nu de din afară prin o simplă desteritate (artistică) mecanică. Cea[2] din urmă nu face decît realiză ceea ce fantazia desemnase deja în conture. De-aceea artistul dramatic se va ridica mai întîi prin fantazia lui liberă la intuițiunea caracterului întreg și va trebui să se aprofundeze în acesta cu atîta iubire încît patosul determinat[3] al rolei lui să stăpînească toată personalitatea lui. Atuncea iese de sine espresiunea caracterului pe suprafața feței sale și domină trăsurile sale. Atuncea arta mascărei n-are decît să adaogească ceea ce-ar putea fixa și[4] a o pune în lumină espresiunea aceasta. Fără îndoială[5] că studiul, abilitatea și o îngrijită observare a efectelor grimărei și desemnărei la alți actori contribuie foarte mult la claritatea caracteristicei. Fără gust și simț simbolic nu se poate face nici aicea vreun pas c-un efect oarecare.

2. LEGEA COSTUMULUI ȘI A ESTERIORULUI SENSIBIL ÎN ȚINUTĂ

Personalitatea însă pe care masca o pune dinainte-ne cu determinare plastică în ceea ce privește direcțiunea ei etică, această personalitate aparține unui timp, unei națiuni, unei activități omenești anumite. Și momentele acestea trebuie să fie primite în esteriorul sensibil, spre-a complecta reflectul liniștit al[6] caracterului poetic. Aceasta ni se prezintă în aceste două momente, cari se întregesc unul pe altul: costumul și ținuta fizică a personalității. Momentul întîi ni arată pe individ în elementul *esteriorității*, ca membru a unei anumite[7] pozițiuni din lume or viață, momentul al doilea se prezintă ca productul unei direcțiuni de viață cu totul determinate, care se reflectă în ținuta consistentă. În ținută s-a personificat oarecum elementele generale care poartă pe individ.

Să observăm mai intîi ideea costumului în raportul său cu reprezentațiunea dramatică. Ce semnificare are în genere costumul? Costumul are să ni prezinte figurile ||
426 v în arătarea lor esterioară și conform cu generala stare a lumei în care autorul a transpus opera sa, și apoi costumul să arate pe figurele singulare în pozițiunea spețială ce o ocupau ele ca membre a acestei generale stări de lucruri. Fiind însă că costumul[8] nu servă pentru îmbrăcarea unor figuri a lumei reale, ci numai a unora din fantazie, de-aceea el e supus legilor gustului și a aparenței frumoase. Și-n costum au a se pătrunde reciproc, pînă la un grad oarecare, momentele cele două a adevărului natural și a idealității. Numai din această pătrundere se pot rezolva toate punctele asupra[9] cărora se discută[10]. În privința fidelității istorice a costumului ne întîlnim cu două estreme, cari, tocmai pentru că sînt estreme, nu ne pot da principiul adevărat pentru costumul din dramă. Direcțiunea primă consultă pur și simplu numai esactitatea istorică și ia sama[11] c-un fel de grijă penibilă ca în costum să se prezinte cea mai esactă copie a lumei reală, dacă s-ar putea chiar a anului[12] în care se petrece drama. În costum toate [sînt] importante, toate însemnate pentru direcțiunea aceasta[13]. Forma armelor, a purpoanului, a îmbrăcămintei capului și picioarelor, toate astea trebuie să fie asigurate de istorie contra orcărei reflexiuni, dacă se poate c-un aparat învățat în mînă. Direcțiunea aceasta dă și-n sus și-n jos ca să afle confirmarea esactă, și asta prin comparațiunea izvoarelor și cadrurilor istorice, și nu se liniștește pînă ce n-a întărit prin autorități învățate de se poate pînă și numărul nasturilor și mînerul săbiilor. Daca Sappho poate purta una sau două brățelete pe un braț al ei, și cumcă ar contrazice adevărului daca i-ar veni în minte de-a purta pe fiece braț cîte-una, și care formă e acea ce merită mai mult încrederea istorică[14], acestea și alte întrebări și cercetări de-asemenea natură sînt punctele împrejurul cărora se învîrtesc aciia cari merg cu esactitatea pînă acolo încît dau de pericolul

---

[1] esecutarea în *supraintercalat* [2] *după* De aceea artistul dramatic se va ridica mai întîi prin fantazia liberă *șters; Eminescu a observat că sărise o frază* [3] *după* rolei *șters* [4] *după* espresiunea aceasta *șters* [5] *inițial* E neîndoie[lnic] [6] *repetat* [7] *supraintercalat* [8] *inițial* costumele [9] *după* care ar *șters* [10] *inițial* încape discuțiune [11] *deasupra lui* se îngrijește *șters* [12] *după* anum[itului an] *șters* [13] *inițial* Toate sînt importante, toate însemnate în costum pentru direcțiunea aceasta; *apoi după supraintercalări și ștersături, Eminescu taie din inadvertență și pe* sînt [14] *notă a originalului nesemnalată și netradusă (Rötscher, p. 394)*

de-a fi mai esacți decît realitatea însași. Din această aprindere pentru adevărul istoric al costumelor, cu care pare a sta[1] or a cădea reprezentațiunea întreagă, trebuie să iasă cîteodată la iveală niște costume fără nici un fel de gust estetic, îndată ce-or avea numai oarecare garanție istorică. Ba e chiar consecuent de-a prefera, cu toată lipsa de gust, un costum mai (depărtat) rar, aflat abia prin scociorîre învățată, unui alt costum mai plin de gust și generalizat[2] în timpii aievea, căci prin această consecință se cîștigă o deosebită satisfacere, aceea a unei justificări surprinzătoare prin esactitatea istorică[3]. Și acela care ar putea constata prin cercetări nu numai costumul unui olandez din evul mieziu, ci pînă și costumul specific ce era obicinuit în Amsterdam în timpul cutare și cutare, acel[ui]a i s-ar cuveni lauri în caz daca poetul ar fi avut nenorocirea de-a face din una || din figurile sale un cetățean *427 r* din Amsterdam. Am putea[4] fi așa de fideli în astă privință încît, vorbind cu Leporello, ar fi o adevărată rușine. Asta se va-ntîmpla întotdeuna cînd în costumul istoric ni se prezintă o totală lipsă de gust, pentru care nu ne despăgubește deloc conștiința fidelității istorice. Cine-ar vrea să reprezinte simțăminte tragice și coliziuni în genere umane cu figuri din vremea lui Ludovic al XIV-lea îmbrăcate în panié (jupes bouffantes) și cu frizură naltă ca turnul și pudrată acela, cu toată apelarea lui la esactitatea istorică, ar găsi desigur o opozițiune foarte vehementă în bunul-simț[5] al actriței. Și actrița ar fi pe deplin în drept, căci espresiunea unei simțiri adevărat[6] tragice, și de-aceea totdeuna general omenești, ar fi în contradicțiunea cea mai flagrantă[7] cu nenatura acestui costum.

Estremul celălalt în alegerea costumelor acelora ce nu mai au valoare în[8] timpul modern constituie o altă direcțiune. Acest estrem nimicește toți timpii și toate epocele, le aruncă, cum am zice, pe toate într-o mare tigaie de topit, spre a scoate din ele un singur costum, cel modern. Acest principiu ce a domnit în Franța pîn-în a doua jumătate a secolului trecut corespundea în urmă pe deplin acelei poezii care făcea înainte de toate din toți eroii și din toate eroinele sale creaturi a epocei lui Ludovic al XIV-lea[9] și care căuta mai întîi să îndestuleze eticheta și obiceiul pînă cuteza[10] a-l lăsa pe om să esprime durerile or bucuriile lui. Aicea nivela atît costumul cît și poezia diferitele epoce și părți ale lumei și le prefăcea în figuri a prezentului. Pentru că amîndouă laturile, atît cea a costumului cît și cea a reprezentărei lui poetice, se bazau pe una și-aceeași direcțiune[11] și pe una și aceeași manieră de-a privi[12] lumea, de-aceea principiul costumului în sine luat nu era o greșală mai mare decît principiul acelei poezii însași, și deci nu era nici chiar jenant[13] în felul său, pentru că el nu făcea decît ajuta să complecteze aceea ce poezia dramatică făcuse deja. Această direcțiune, pe care-ncepuse[14] a o sparge deja Clairon[15], nu mai are decît o semnificațiune istorică. Ea totuși însă ni prezintă antiteza abstractă a acelor unilateralități judecate de noi, acelea a esactității necondiționate în costum.

Costumul trebuie într-adevăr să urmeze oarecare trăsuri generale ale epocei, întru cît aceste trăsuri sînt combinate cu figuri anumite și întru cît ele aparțin fizionomiei caracteristice a epocei. Fantazia, la pronunțarea[16] numai a numelor Ifigeniei, a lui Orest, Theseu și Iuliu Cesar, produce îndată înăuntrul ei anticitatea greacă și romană cu toate accidențele ei caracteristice, și tot astfel ea vrea să vadă figurile mișcîndu-se în costumele acelea cari înăuntrul ei să îmbină cu ele. || Pronunțînd[17] *427 v* numai niște nume oarecare și-ndată se nasc într-o fantazie vioaie după o lege secretă și ca-mprejurul unui cristal toate cîte aparțin mișcărei de viață și lumei acelor figuri[18].

---

1. *după* cădea *șters* 2. *după* general *șters* 3. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 394)* 4. *inițial* Putem 5. *inițial* în simțul 6. *după* curat *șters* 7. *intenția inițială era de a scrie* cea mai flagrantă contradicțiune 8. *după* în *șters* 9. *inițial* care-și scotea înainte de toate pe toți eroii și pe toate eroinele sale din epoca lui Ludovic al XIV-lea 10. *după* la [a cuteza să-lase] *șters* 11. *inițial* se bazau pe una și aceeași direcțiune și concepțiune a lumei 12. *deasupra lui* vedea *șters* 13. *inițial* genant 14. *inițial* pe care-a-nceput 15. *notă a originalului nesemnalată și netradusă (Rötscher, p. 396)* 16. *după* numirea *șters* 17. *după* Căci prin o lege secretă se naște într-o fantazie vioaie îndată cu pronunția niște nume anumite *(pe* **427 r** *jos) și* Căci îndată ce pronunți numai niște nume anumite se nasc [***] dată într-o fantazie vioaie, prin o lege secretă, toate cîte aparțin mișcărei *(pe* **427 v** *sus) succesiv șterse ca variante părăsite ale frazei care urmează* 18. *inițial* Pronunțînd numai niște nume oarecare se nasc (îndată și după o lege secretă) (prin) într-o fantazie vioaie îndată și după o lege secretă toate cîte aparțin mișcarei de viață și lumei acelor figuri, *ceea ce reprezintă a treia tentativă a poetului de a-i da frazei echilibru și inteligibilitate*

Un costum neantic la figurile de mai sus le-ar rumpe deodată din iluziunea acelui timp anumit, și spectatorul ar trebui să se orienteze înlăturînd mai întîi aceą contradicțiune. Pe lîngă aceasta mai adăogim idealitatea acelui costum însuși, care, reducîndu-se la amîndouă spețiile de haine, a acelor îmbrăcate și a celor flotante, ceea ce favorizează așa de mult mișcarea liberă a corpului încît toate atitudinele și gesturile condiționate de afectul și patosul sufletului se reflectă în aruncătura și pozițiunea hainei [1]. Îmbrăcămintea antică nu [este] o dată pentru totdeuna definită și detrasă orcărei mișcări a atitudinei, ci ea depinde de orce mișcare, și pozițiunea ei e nemărginit de determinabilă, de-aceea această îmbrăcăminte e cea absolut ideală. Aicea putem zice că omul poate dinăuntrul său să dea haine[i] sale în orce moment forma aceea care urmează consecuent [2] din mișcările [sale], și, pentru că mișcările își au sorgintea lor în suflet, de-aceea el poate face ca sufletul lui să pătrundă pînă și prin această învălitoare estremă. Daca deja în însași anticitatea modul cum se puneau hainele și [3] cum se arunca mantaua ne făcea a cunoaște [4] pe omul nobil și născut liber [5] și daca deja în anticitate se combină cu punerea [6] hainei un [7] înțeles etic [8], cu cît e [9] mai clar că manipulațiunea [10] estetică a costumului antic cere de la actor un studiu deosebit și un profund simț simbolic. De-aceea actorul trebuie să facă esercițiі cu costumul antic, cum face cu vocea sa, căci el nu-l poate mînui cu libertate deplină și cu gust nobil decît cînd se simte familiarizat c-un asemenea costum. În mantua grecă și în togă, fantazia lui trebuie să-l transporte astfel la Atena și Roma încît el să nu mai simtă pe sine [11] acest înveliș al său ca ceva străin. Măsura și nobleța în mișcare, aruncătura liberă deși totdeuna pitorescă a hainei trebuie să se combine amîndouă la reprezentarea unei figuri antice. Deși e ne-ncunjurat de trebuință o esercitare varie în purtarea și punerea hainei, precum și o privire atentă a anticelor, totuși și aicea nu se poate ajunge o deplină frumusețe în întrebuințarea lor decît numai prin puterea fantaziei, a fantaziei care, prin costumul, prin înconjurul ei și prin
428 r poet, se simte || transportat în lumea antică chiar. Fără această energie a fantaziei, care pentru ea desființează și timp și spațiu, actorul se va simți întotdeuna străin și chiar inchietat în acest costum [12]. La mînuirea costumului antic un actor cu o fantazie bogată cade însă într-un pericol spețial, acela adică de-a ridica pitorescul drapărei, frumusețea în încrețirea și aruncarea hainelor, asupra adevărului situațiunei și de a jertfi situațiunea dorinței de-a arăta o imagine frumoasă. Însă daca în cursul [13] reprezentărei ne aducem aminte de artistul plastic și dacă ochiul nostru se [14] captivează prin [15] pozițiunea și draparea hainei ca atare mai mult de cum o cere adevărul, atuncea artea îmbrăcămintei nu mai e la actor mijloc, ci scop. O dirigență circumspectă va trebui să îndrepteze critica ei asupra unui pericol atît de apropiat și să cerceteze raportul dintre situațiunea caracterului și dintre draparea hainei și să măsoare durata persistenței în ea după persistarea în dispozițiunea sufletească din dramă. Căci pozițiunea, pentru frumusețea ei numai, nu poate să dureze mai mult decît mișcarea sufletească, ci din contra trebuie să se îndrepte după as[ta] din urmă.

După digresiunea aceasta ne întoarcem la doctrina noastră asupra costumului. Cum am observat-o, costumul trebuie în orce caz să fixeze marile diferințe ale epocelor, cum se prezintă ele în lumea orientală, greco-romană, evul-mieziu și timpul modern ; trebuie să le fixeze pentru că el aparține determinatelor trăsuri caracteristice ale epocei. E de prea puțină importanță de-a păstra [16] cu esactitate diferința dintre himation grec și toga romană, deși toga diferă de cea dintîi prin o croială [17] semirotundă și prin o mai mare greutate și difuziune (Weitläufigkeit), tot astfel diferința [dintre] hiton grec și toga romană însemna puțin. Daca nu se schimbă nimica din spiritul operei, micile [18] diferințe [19] din costumul grec și cel roman nu au a-nsemna mult. Tot asemenea nu poate fi de importanță esactitatea istorică în deosebirea distincțiunei a costumului din evul-mieziu. Ș-aicea e suficient un tip general oarecare,

---

1. *inițial* se reflectă în faldurile și în lun[gimea] și dispozițiunea hainei 2. *supraintercalat* 3. *după* și purtarea *șters* 4. *inițial* dădea a cunoaște 5. *notă a originalului nesemnalată și netradusă (Rötscher p. 397)* 6. *după* poz[ițiunea] *șters* 7. *după* ce a[re] *șters* 8. *notă a originalului nesemnalată și netradusă (Rötscher, p. 397)* 9. *după* mai mult *șters* 10. *inițial o* manipulațiune 11. simtă pe sine *supraintercalat* 12. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu o traduce (Rötscher, p. 398)* 13. *supraintercalat* 14. nostru se *supraintercalat* 15. *supraintercalat* 16. *deasupra lui* ținea *șters* 17. *după* tăietură *șters* 18. *după* restul *șters* 19. *repetat dar scris* differințe

care să-i permită fantaziei un teren atît de liber încît în coprinsul acestui tip ea să poată sacrifica în părți spețiale chiar esactitatea istorică, spre a face loc unei aparențe mai pitorescă. Se-nțelege că prin asta costumul nu trebuie să devie fantastic și dezlipit de orce bază istorică[1]. Cu cît o dramă, prin compozițiunea sa întreagă, prin interesele și coliziunile [sale], ne eliberează mai mult de [o] epocă anumită, cu[2] cît ea sparge cadrul istoric cu-atîta || actorul e mai liber în privința costumului. *428 v*
Marile creațiuni a lui Shakespeare, cu deosebirea dramelor istorice, se[3] țin de categoria aceasta. Tendința esactității istorice ar fi aicea și imposibilă și ridicolă. Evulmieziu ni va da conturele costumului, pe care însă fantazia e destinată de-a-l suplini și a face din el o îmbrăcăminte pitorească[4]. În genere unde[5] abia savantul trebuie să stea să judece spre[6] a afla erorile costumului contra cutărei or cutărei epoce, acolo actorul poate să [fie] liniștit pe deplin asupra neesactității sale. E și-aicea o măsură oarecare de cultură generală care decide deplin[7] asupra limitelor[8] necesare a esactității istorice. De-avem[9] înainte-ne opere dramatice cari reprezintă în genere interese și coliziuni din viața modernă, atuncea și costumul are să ni-o reprezente aceasta într-o măsură oarecare. Astfel, deși *Emilia Galotti* d.es., în[10] privința relațiunilor soțiale a răsărit în jumătatea a doua a secolului trecut, totuși coliziunile sînt atît de generale omenești, și [au] ajuns astfel pîn-în prezent[11] încît nu ne trebuie deloc costumul istoric al acelui timp, ba încă, din contra, prin adoptarea lui ne-am simți închiși într-un cadru prea îngust. Numai trebuie să domnească în piesă[12] unul și-acelaș ton fundamental și să nu vedem ⟨fraternizînd⟩ o veche uniformă italiană cît se poate fără gust la Odoardo fraternizînd c-un pardesus scurt și modern la principele.

În a doua linie, costumul are de-a releva diferința generală din pozițiunea esterioară a fiecăruia din individe. Contrastul[13] dintre stăpîn și servitor, dintre dama mare și camerieră, dintre membrul clasei de domni și a clasei de jos, chiar contrastul dintre bogatul independent și dintre cel lipsit de averi, toate acestea trebuie să se reflecte în costum față cu grosierul adevăr al naturei, fără însă de-a se scăpa din vedere bunul gust și părerea frumoasă. Unde aceste diferințe sînt marcate deja prin costum, precum sînt în costumele evului [-miezu] și-n îmbrăcămintea spaniolă, în croiala-ntreagă și în stofă, acolo nu e nici un fel de greutate, și o greșală totală în alegerea costumului[14] nu va prea fi cu putință. Însă o considerațiune mult mai aspră a acestui moment[15] trebuiește[16] || în privința costumului[17] modern și mai ales *429 r*
în acea a hainelor femeiești. Căci aicea adesea vanitatea de femeie ademenește pe actrițe la o totală ștergere a distincțiunilor dintre[18] pozițiunea soțială a individelor, indicate în roluri. Mania de-a se împodobi și de-a străluci prin găteală seduce adesea la o deplină nivelare a diferințelor. Însă, îndată ce o haină e în contradicțiune cu relațiunile proprii ale unei persoane din piesă, efectul acestei calimități asupra întregului e foarte jenant. O podoabă necompatibilă cu pozițiunea individuală, o coafiură, un giuvaer, o garnitură scumpă pe care individul ni le-arată pe conta rolei sale sînt erori simbolice și sînt și o dovadă că actorul n-a putut să se priveze de sine însuși în interesul misiunei sale și că n-a putut să-și sacrifice personalitatea sa. O dirigință cu simț de arte are să-și probeze influința sa și în această privință, o influință care, daca lasă a domni rațiunea obiectului, poate fi sigură de succes. În cazuri de acestea trebuie să i se espună[19] clar individului neraționabilitatea hainei, necompatibilitatea ei cu împrejurările pe cari le condiționează rolul, și astfel individul să fie silit a recunoaște disproporțiunea ce[20] se provoacă prin îmbrăcămintea lui.

Al treilea moment al costumului e cel *simbolic*. Daca s-a satisfăcut epocei în genere, sub legea însă a bunului gust, daca s-a marcat diferințele în îmbrăcăminte, diferințele condițiunii de viață soțială, daca aceste două s-a făcut, apoi începe *terenul liber pentru simțul simbolic*. În marginele acestor dintîi două elemente generale e

---

1. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu o mai traduce (Rötscher, p. 399)* 2. *după* cu atît *șters* 3. *după* apar[țin] *șters* 4. *notă a originalului nesemnalată și netradusă (Rötscher, p. 400)* 5. *inițial* cînd *apoi* acolo *succesiv șterse* 6. *după* asupra *șters* 7. *supraintercalat* 8. *după* costumului unei epoce anumite *șters* 9. *după* Daca opera dramatică ce ni sta dinainte *șters* 10. *după* a răsărit *șters* 11. și [au] ajuns astfel pîn-în prezent *supraintercalat* 12. *după* totul *și* toată *succesiv șterse* 13. *după* Costul *șters* 14. în alegerea costumului *supraintercalat* 15. a acestui moment *supraintercalat* 16. *reluat pe pagina următoare din inadvertență* 17. *după* ha[inelor] *șters* 18. *după* indicate prin rol *șters* 19. *deasupra lui* facă *șters* 20. *după* dintre *șters*

fiecare îmbrăcăminte susceptibilă de forme varii, a căror alegere atîrnă de la acea înțelegere[1] simbolică prin care se pune în acord caracterul ce e a se reprezinta[2] cu haina. Aceasta am putea s-o numim momentul personal al îmbrăcămintei. Acest moment se bazează cu deosebire pe *alegerea colorilor*. În coloare e un element etic neatîrnător de gustul întîmplător a individului singular — o teorie pe care Göthe a dezvoltat-o atît de admirabil în *Simbolica colorilor*[3] — [de aceea] acest element, în pictură și arta reprezentării dramatice, ocupă un loc însemnat. O întrebuințare sigură a acestui moment e cu deosebire a simțului aceluia care ghicește mai mult prin instinct și tact decît prin conștiință relațiunea secretă dintre obiectele[4] sen-
429 v sibile si închipuirile[5] noastre[6]. De-aceea aceasta e asupra a orce regulă. || Se poate însă ca în coordinarea hainelor și în alegerea colorilor să fie o idee creatrice oarecare; și aceea atuncea cînd costumul ne silește să credem că e o afinitate[7] oarecare între el și rol. Astfel Orsina, Iulia Imperiali și Lady Milford pe de o parte, Imogen, Desdemona și Eleonora pe de alta ar condiționa cam o asemănătoare simbolică de colori în îmbrăcămintea lor. Din costumul celor dintîi ar trebui să ni vorbească intuițiunea turburărei și a unei aspirațiuni vii, în cele din urmă intuițiunea dulceței și unei simțiri pline de dor. Din puntul acesta de vedere sînt a se orîndui alegerea colorilor și combinarea lor. Mai ales în combinarea colorilor e o putere simbolică esențială, o putere care are un efect cu-atît mai caracteristic cu cît privitorul se simte mai puțin mulțămit cu armonia numai naturală a colorilor și cu cît combinarea colorilor e așa de liberă ca să ni se aducă aminte de importanța[8] acestei combinări[9].

Nu e scopul nostru de-a urmări pîn-în minuțiozități acest punct. Însă într-o dezvoltare care se silește de-a otărî locul fiecăruia[10] din momentele reprezentărei dramatice nu poate lipsi un moment care-și are și el importanța sa pentru întreaga reprezentare a caracterelor, pentru că ajută a produce icoana personalității[11] și a o ști păstra[12] în timpul întregei ei dezvoltări. În arta dramatică nu stă nimica izolat, căci și din elementul acela care se pare a fi cel mai superficial și mai indiferent pentru individualitate, din îmbrăcăminte, poate să pătrundă încă ceva caracteristic care să influințeze asupra privitorului, lucru care atestă internul patosului și contribuie mult la aceea ca chipul să devie și mai semnificativ. Pentru dezvoltarea acestei ramure a reprezentațiunii ar aduce un folos intensiv studiul tablourilor, cu privire deosebită asupra [efectului] ce-l fac colorile în privința etică[13]. Un alt moment, combinat[14] cu această privire a tablourilor, ar fi ocupațiunea[15] serioasă și fundamental[ă] cu partea aceea[16] din scrierile lui Göthe care se ocupă cu studiul colorilor, un studiu atît de bogat în priviri adînci. Se-nțelege de sine că condițiunea necesară a acestor studii e totdeuna[17] rațiunea simbolică, pe care trebuie s-o presupunem ca[18] neapărată [pentru cel] care vrea să se destineze acestor ocupațiuni.

Arătarea caracteristică a unei personalități se complectează prin *ținuta* corpului întreg, prin care noi înțelegem fixarea precisă a esteriorul[ui] fizic[19], devenită habituală prin mișcarea și[20] prin întreaga direcțiune a vieții individului. Precum trăsurile schimbăcioase a feței se pot preface[21] într-o fizionomie care să reflecteze internul unui individ și patosul său esențial, tot astfel ținuta trebuie să ne-arate incor-
430 r porarea consistentă a gesturilor și mișcărilor neconștiute. || Ca-n fizionomie așa și-n ținută arta are de-a suplini neputința și lipsele vieții reale, făcînd din întregul coprins al arătărei sensibile o copie a caracterului, astfel încît arătarea să trezească deja în noi o intuițiune determinată a personalității, înainte de-a se dezvolta ca sub privirile noastre în vorbă și acțiune. E o lege absolută a toată arta ca ea să fie *neîntrerupt semnificativă*. Prin asta numai arta întrece realitatea comună, care nu

---

1. *deasupra lui* minte *șters* 2. *inițial* prezinta 3. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu o mai traduce (Rötscher, p. 402)* 4. *deasupra lui* lucrurile *șters* 5. *după* între *șters* 6. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu o mai traduce (Rötscher, p. 402)* 7. *deasupra lui* o-nrudire *șters* 8. *după* com[binări] *șters* 9. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu o mai traduce (Rötscher, p. 403)* 10. *inițial* orcăruia 11. *inițial* ajută la producerea copiei personalității 12. *deasupra lui* ținea *șters* 13. *urmează* și apoi combinînd acest studiu al tablourilor cu o ocupare serioasă *șters* 14. *inițial* O altă ocupațiune combinată 15. *deasupra lui* studiul *șters* 16. *inițial* a acelei părți 17. *supraintercalat* 18. *după* că *șters* 19. *inițial* înțelegem fixarea devenită habituală a arătărei fizice a arătărei 20. *după* vieții *șters* 21. *inițial* devin o fizi[onomie]

e-n stare să aducă la o astfel de pătrundere reciprocă amîndouă momentele unei ființe, esteriorul și interiorul ei, personalitatea și arătarea ei sensibilă. În artă însă ideea pătrunde pînă pe suprafața materiei și o ia în serviciul ei (pentru) întru manifestarea spiritului. Această înfrîngere a esistenței pe[1] care ea o arată în viața reală, această contradicțiune a arătărei sensibile a omului și ființa sa spirituală, arătare[2] care corespunde așa de rar cu caracterul, aceste lipse a pămînteștei naturi omenești, arta le anulează pe toate și împacă astfel antitezele. De-aceea pretențiunea ce o facem artistului ca el să ne-arate și în ținuta corpului său o copie adecuată cu lumea spiritului și sufletului său.

Asta e cu deosebire important la caractere de-acelea cari, deja înaintea arătărei lor pe scenă, sînt gravate în fantazia noastră cu trăsuri determinate[3] prin judecata altor oameni. Aicea stăm cu atențiune deosebită ca să vedem imaginea concretă. Această imagine trebuie să întărească intuițiunea noastră. E dătoria actorului ca, prin mască și prin o ținută care să-i corespundă, să ni deie oarecum încrederea[4] în personalitățile ce apar dinainte-ne, credința cumcă din acestea poate într-adevăr să purceadă cugetări și fapte de acelea de cari-a anticipat deja fantazia noastră după descrierile și judecata altora. Cugete-și cineva pe Philipp al II-lea or pe Alba în *Egmont*. Lumea pe care-o reprezintă aceste figuri e[5] deja determinată în fantazia noastră cu trăsuri pregnante înainte de-a apărea ei pe scenă. În Philipp vrem să vedem pe acel mai puternic rege al creștinității[6], gheațos, conștiu de puterea sa; în Alba pe omul despotismului țeapăn, neînfrînt, turnat în bronz[7], de care se sparg fără putere rugăminți[8] ca și amenințări. În Maria Stuart, a cărei figură poetul ne-o imprimă atît de clar în fantazia noastră în scenele ce precedă apărerea ei pe scenă, în Maria Stuart trebuie [să avem înainte-ne] pe femeia adînc umilită, cu toate astea însă pe femeia regină, care din suferințele ei mari s-a desprins la o resignațiune măreață. Wallenstein în ținuta lui are să ne arate pe acel geniu domnitor conștiu de puterea sa, care se simte[9] deasupra capetelor comune a oamenilor și care e sigur de superioritatea sa asupra tuturor celor ce-l înconjoară. De la intuițiunea || aceasta și pînă la *430 v* realizarea caracterului rămîne se-nțelege încă acea săritură calitativă pe care-o întîlnim totdeuna în calea creării artistice. Numai rațiunea intuitivă edifică podul care conduce de la idealitatea concepțiunii la realitatea arătărei sensibile.

Așadar cele trei momente, a mascărei, a ținutei și a îmbrăcămintei, se întregesc reciproc spre-a produce ca impresiune totală individualitatea în elementele arătărei ei esterioare. Această impresiune a totalității trebuie să ni avizeze prin aparința ei la o viață internă din individ, arătîndu-ne în individualitate o icoană cît se poate de determinată din anumită ordine a lumei. Cu cît aceste momente pătrund mai mult unu-ntr-altul cu-atîta actorul a conceput mai cu complecțiune imaginea figurei și cu-atîta a prelucrat-o mai bine într-o consistență[10] individuală. Actorul în privința aceasta are de-mplinit mai problema unui pictor, care și el trebuie să determineze într-un singur moment tot cuprinsul deplin al unei idei. Se-nțelege cumcă actorul nu[11] se poate întrece în arte cu pictorul în momentul acesta, ci trebuie să se mulțămească c-o aproximativitate în efectele acestuia. Aceasta se bazează pe diferința mijloacelor lor. Căci pe cînd pictorul creează personalitatea din stofa fără rezistență a luminei și a colorei, cari, daca el e în genere un spirit creator, trebuie să se supună necondiționat[12] intențiunilor lui, în vreme ce actorul, și cel mai genial, are în individualitatea[13] lui proprie dată deja și naturală un material aspru și crud, pe care nu-l poate muia absolut și nu-l poate întrebuința așa cum vrea întru esecuțiunea intențiunilor lui. De sub mîna pictorului personalitatea se naște liberă și ușoară ca o creațiune a fantaziei lui, creațiune care nici nu lasă a se naște închipuirea unui mijloc de realizare deosebit de idee. Vedem părerea cea frumoasă apărută cu totul în suprafață, fără de-a ne aduce aminte că între intuițiunile artistului și între materia trebuitoare realizării lor ar esista vreo contradicțiune. Căci mijlocul a devenit aicea

1. *după* arta o nimicește oarecum *șters* 2. și ființa sa spirituală, arătare *supraintercalat* 3. cu trăsuri determinate *supraintercalat* 4. *urmează* credința *șters* 5. *după* stă *șters* 6. *inițial* să vedem pe acel stăpîn al creștinității 7. turnat în bronz *supraintercalat* 8. *după* atît *șters* 9. *supraintercalat* 10. *deasupra lui* precizi-une *șters* 11. *după* alături cu pictorul *din inadvertență șters doar parțial* 12. *supraintercalat* 13. *inițial* personalitatea

numai un semn care relevează[1] ideea. Însă artistul dramatic, acela transformează[2] o *personalitate dată* într-o alta, el nu crează totodată și stofa și coprinsul, de-aceea el *431 r* nu poate imprima în fiece punct sigiliul suveranității sale, || ca pictorul, care nu are a face decît cu părerea corpului pe care el îl crează din fundament. Oricît ar supune actorul individualitatea sa spețială prin mască, ținută și costum la e[s]presiunea unei alte personalități poetice, totuși el nu poate să retopească cu desăvîrșire pe cea dintîi și nu poate să cîștige prin procesul acesta o absolut[3] altă individualitate, care să nu se fi născut decît din intuițiunea caracterului. În direcțiunea aceasta actorul e mai slab decît pictorul. Un Lear, Macbeth, Faust, Mephistopheles și Romeo, o Iphigenia, Margareta, Iulia a unui pictor genial trebuie de-aceea neapărat să întreacă aparența sensibilă[4] a acestor figuri, fie ele create de actorul cel mai dotat și cel mai inițiat în misterele artei sale. Cel dintîi va putea să realizeze în arătare aceste personalități eterne[5], *întregi;* cel din urmă nu va putea decît apropia de ele propria sa personalitate.

TONUL FUNDAMENTAL AL CARACTERULUI

Dar, pe cînd pictorul e avizat numai [la] eternizarea momentului personalității, activitatea adevărată a actorului se-ncepe abia în momentul cînd figura sensibilă stă gata dinaintea noastră. Figura sensibilă nu e decît tinda templului. Caracterul nu se dezvoltă decît în procesul nașterei sale[6]. Tonul și gestul desfășoară[7] patosul său. Va[8] să zică abia aicea se-ncepe fapta adevărată a actorului. Arătarea sensibilă, esterioară, a personalității nu face decît indică o revelațiune mai adîncă și nu are în arta dramatică o altă însămnătate decît aceea de-a dispune sufletul privitorului pentru patosul acela care are să se dezvolte în dramă însași. Vorba zugrăvește caracterul; acesta pătrunde prin ton în sufletul nostru. În ton are să se manifeste mai întîi determinata lume sufletească a individului ce e a se reprezenta. Cum masca și ținuta ne arată trăsurile consistente și espresiunea spirituală în elementul material al corpului, cari amîndouă ni se prezintă ca rezultatul unei întregi mișcări de viață, tot astfel, pregnant, cu esactitate, are să ne deschidă internul unui caracter. Aceasta o numim noi *tonul fundamental al individualității*, prin care sufletul se anunță într-un *431 v* mod și mai || energic decît prin fizionomie și ținută. În tonul fundamental, care ni se prezintă ca un accent produs oarecum prin întreaga mișcare spirituală a individului, prin acest ton se continuă în elementul graiului figura tăcută întrupată în icoana caracterului. De-aceea tonul fundamental acompaniază pe individ în decursul întregei aceste mișcări a sufletului său. Cum pătrunde prin afectele cele mai vehemente espresiunea consistentă a feței, tot astfel trebuie să străsune și tonul fundamental prin toate fazele reprezentării caracterului. În tractatul nostru despre tempo, în partea întîia, am arătat deja că acesta trebuie să se modifice după natura individualității. Această lege e și mai valabilă în privința tonului. Înainte-ne nu se prezintă un om universal, ci un individ[9] cu totului concret, mișcat de pasiuni și interese anumite, aparținînd unui cerc anumit; de-aceea și actorul n-are să se mulțămească cu tonul fundamental ce-i e propriu lui, ci trebuie să-l transforme întotdeuna și[10] să facă din el un purtător al caracterului aceluia pe care vrea a ni-l sensibiliza. Rezolvarea acestei probleme e una din cele mai grele din toată reprezentarea dramatică. Ea se-ntemeiază[11] pe de o parte pe o flexibilitate și elasticitate mare a vocei, pe de alta în facultatea de-a păstra pînă la fine în reprezentarea sa icoana caracteristică privită intuitiv. Daca aceasta se-ntîmplă atuncea-l numim pe acel specific ton fundamental „caracteristic”, pecum numim caracteristice fizionomia și ținuta cînd își rămîn consecvente.

Tonul fundamental trebuie să se manifeste înainte de toate în puterea de-a esprima categoria generală în care se coordinează caracterul, substanța lui de viață·

---

1. *după* servește *șters* 2. *inițial* formează 3. *după* altă în[dividualitate] *șters* 4. *după* semnala[tă] *șters* 5. *după* înt[regi] *șters* 6. *inițial* Caracterul nu se dezvoltă decît născîndu-se dinainte-ne, devenind caracter 7. *după* descoperă *șters* 8. *după* Arătarea sensibilă *șters; poetul sărise o frază* 9. *inițial* ci unul 10. *după* într-o *șters* 11. *deasupra lui* consistă *șters*

Diferitele modulațiuni ale tonului rezultă abia din cugetările și afectele ce se dezvoltă prin mediul vorbirei. Tonul fundamental caracteristic însă face o impresiune simbolică asemenea maștei și ținutei, pentru că el esprimă o înrudire a lui internă cu însăși natura individului ce se arată dinainte-ne, numai că tonul e o relevațiune *mai* profundă și *mai* diafană a caracterului decît masca și ținuta. || Individualități cari 432 r
în esență se bazează pe aceeași [1] substanță de viață și pe aceeași concepțiune a lumei vor primi în esență un ton fundamental comun, că diferențele se arată abia în dezvoltarea caracterului. Astfel tonul fundamental al[lui] Sappho, Phädrei și Ifigeniei va putea să fie [2] în esență [3] unul și-același, fără privire la dispozițiunile sufletești cu totul varii din cîtetrei caracterele. Cîteștrei sînt chipuri ideale din lumea elină, din care să ni se arate deplina frumusețe a tonului, toată mărimea celei mai nobile eufonii de care e capabilă vocea umană; ca o copie a acelei vieți ideale căreia aparțin aceste chipuri. Dar, înăuntrul acestui ton fundamental comun, totuși tonurile [4] fundamentale al [5] Phädrei și al [lui] Sappho vor prezinta o înrudire mai de-aproape între ele decît ele amîndouă puse față cu tonul fundamental al Ifigeniei. Tonul fundamental al celor două din început va avea un colorit pasionat, un fel de foc care ne lasă a privi în fundul unei prăpastii de pasiune; în Ifigenia va domina frumusețea plastică a tonului, care va copia în el mărimea ei etică. Am vorbit mai sus, în capitolul despre tăria și slăbiciunea tonului, despre acele voci puternice pe care nu le poate înlocui nici o arte și cari trebuie să formeze tonul fundamental al figurelor acelora în cari e întrupat principiul eroic. Theseu și Makbeth, deși aparținînd unor trepte istorice cu totul deosebite, își vor sămăna cu toate astea în privința tonului fundamental. O înrudire analogă e între Desdemona și Imogen pe de-o parte, între Clara din *Egmont* și Margareta din *Faust* pe de alta. În cele dintîi e grația pudică a sufletului și o blîndețe plină [6] de abnegațiune, în cele din urmă intimitatea cea plină a unor naturi în [7] esență naive [8]. Tot astfel vor arăta o înrudire oarecare tonul fundamental ⟨din⟩ a lui Marinelli cu cel a lui Carlos din *Clavigo*. În amîndouă trebuie să se arate copia unui raționament [9] profan, de politură, în Marinelli această copie va căpăta coloritul unei netezimi fără de simțămînt [10]. Din accentul acesta cineva va trebui să simțească că el nu se poate înălța [11] la vibrațiuni de-ale afectului. Accentele vor fi ca niște unde plane cari adesea mai nici trădau mișcarea lor, dar încă să se ridice la o mișcare puternică a valurilor. Tonul [12] fundamental din Ricard al III-lea și Franz Moor s-aseamănă, el ne dă în amîndouă [13] o imagine concavă, pustiită [14] prin răutatea lor demonică, imaginea unor [15] [naturi] suite pînă la deriziunea întregei lumi etice. Totuși însă pe Ri[c]ard al treilea împregiurările cele mari îl ridică la ondolațiuni cu totul altele și-i dau tonului său fundamental o ținută mult mai intensivă decît la Franz Moor. Energia cea diabolică a lui Ricard III, care la Franz Moor s-a zgîrcit într-o sofistică caricată, îi restrînge tonul fundamental al acestuia după măsurarul caracterului lui propriu. || Sînt tipuri [16] cari nu se pot sensibiliza, în deplină confor- 432 v
mitate cu ființa lor [17], fără acel ton fundamental metalic din care să revibre puterea intensivă a unei naturi eroice; tot astfel individualitățile [18] cu deosebire *ideale*, adică cele purtate de intuițiuni și simțăminte suprasensuale, nu se pot sensibiliza fără un așa ton [19] fundamental care, prin natura lui spirituală, să oglindeze adevărul [20] patosului lor [n]. Din tonul fundamental al marchizului de Posa trebuie să răsară energia unui suflet ideal; lui nu-i trebuie pe-atîta tonul grăunțos (körnig) și plin al naturelor eroice, ci un accent (petrecut) pătruns oarecum de nobleța sufletului. Tot de categoria asta se țin: Fernando în *Principele statornic* și Hamlet, deși fiecare din ei mărginit firește prin diferința lor individuală și prin împregiurări. Ei toți sînt plini de întreaga nobleță a spiritului, care îl ridică pe om, în toate pozițiunile din viață [21], asupra ordinarității [22]. Și Hamlet, cel înfrînt în sine,

[n] *Pathetismus, die Kunst Leidenschaften zu erregen.*

---

1. *deasupra lui* o *șters* 2. *în ms.* va fi putea să fie 3. în esență *supraintercalat* 4. *inițial* tonul 5. *după* vor *șters* 6. *după* estraordinară *șters* 7. *după* esență *șters* 8. *notă a originalului nesemnalată și netradusă (Rötscher, p. 410)* 9. *inițial* unei minți 10. *inițial* fără de suflet 11. *după* ridica *șters* 12. *după* Deși *șters* 13. *inițial* întrucît el ne dă copia imaginea concavă și pustie 14. *după* pustiită *șters* 15. *repetat din inadvertență* 16. *după* naturi *șters* 17. în deplină conformitate cu ființa lor *supraintercalat* 18. *deasupra lui* cele *șters* 19. *inițial* acel ton 20. *după* pat[osul] *șters* 21. *inițial* în toate întîmplările vieței *cu* vieței *lăsat nemodificat* 22. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o (Rötscher, p. 411)*

ni arată întotdeauna acea speție de spirit pe care ne-o putem închipui orșicînd dusă de aripele celui mai nobil entuziasm politic or religios. Asta însă nu decide decît asupra tonului fundamental. Hamlet, cu conștiința cea adîncă despre contradicțiunea dintre personalitatea și misiunea sa, e supus unei tristețe adînci, ceea ce dă tonului său fundamental numai o modificațiune oarecare, pe cînd din vorbirea lui Posa cel îmflat de cugetări mari trebuie să strălucească focul unui om dumnezeiesc. După cum se vede și din esemplele acest[e]a, lucrul principal e acela de-a afla [1] categoria generală de care se ține caracteru[l] [2] ce e a se reprezenta, de a așeza lîngăolaltă figurile acelea [3] cari s-aseamănă în trăsurile lor fundamentale și în speția generală a spiritului lor, spre a găsi totodată [4] din această alăturare modificațiunea, coloritul spețial pe care o cere tonul fundamental la fiecare. Ar fi de mare folos pentru actor dacă și-ar grupa un șir de caractere după afinitatea lor generală și dac-ar cerca a [5] otărî totodată [nuanța] tonului fundamental pe care trebuie s-o capete fiecare din ele după deosebita lor individualitate. Într-un curs sistematic destinat pentru cultivarea actorilor teme de felul acesta ar trebui să fie neapărat, pentru că ele [6] ascuțesc nemărginit de mult conceperea personalităților poetice și pentru că îndreaptă întotdeauna simțul la individualizarea celor generale. Cu asta ar putea să se combine esercițíi practice, spre a și sensibiliza cele privite înăuntru [7] prin intuițiune. Mai întîi ar trebui să se distingă prin ton fundamental antiteze caracteristice generale, în deosebirile lor desemnate cu trăsuri mari. Va să zică actorul ar avea aicea tema de-a
433 r afla tonul fundamental || la singuratecele categorii deosebite: a caracterelor eroice, a sceleraților, a figurelor antice și moderne de [8] un caracter cu totului ideal, a naturelor de juni, entuziaste, înamorate, cavalerești, în fine a caracterelor bărbătești circumspecte și dirigeate asupra intereselor lumești, și, după ce va fi găsit caracteristicul ton fundamental [9] al acestor categorii, actorul va trece la variile gradațiuni a acestor categorii însile, spre a copia în marginele conturelor determinate [10] coloratura lor diferită [11] prin coloritul nuanțat al tonului fundamental. Căci categoriile generale seamănă desemnului, care e însă susceptibil, de o varietate nemărginită a coloritului[n].

[n]*S-ar putea aplica la psihologia popoarălor!*

Tonul fundamental dă în genere personalității întregi coloarea cea determinată a sufletului ei și de-aceea se prezintă ca o minunată și adîncă revelare a tuturor factorilor vieței, cari toți se coprind în simplitatea tonului. Cu cît tonul fundamental al unui caracter ni prezintă o coloare mai precisă cu-atîta el va influința asupra-ne cu mai multă intuitivitate. Tonul fundamental ne [12] apropie de patosul caracterului, ni descopere chiar [13] întreaga dispozițiune a vieții sale, și prin asta el înviază în noi o dispozițiune corespunzătoare pentru desfășurarea caracterului întreg. Tonul fundamental asigură de-aceea înainte de toate impresiunea artistică a reprezentațiunii întregi. Un ton fundamental fără coloare, care nu stîrnește în noi nici un fel de iluziune, i-o face foarte greu actorului ca să [ne] dispună pentru lumea aceea pe care caracterul trebuie s-o provoace în noi, un ton fundamental fals însă, chiar daca arta întru urmărirea dezvoltărei ar fi cît de mare, contrazice credinței în adevărul espresiunii și oprește astfel o mulțămire artistică deplină și curată. Numai prin mijlocul tonului fundamental se susține evidentă [14] unitatea caracterului, fie situațiunile și schimbările simțămintelor cît de varii.

Tonul fundamental e terenul anumit din care cresc și se ridică diferitele modulațiuni ale tonului ca espresiuni pentru diferitele simțăminte și afecte. De-aceea aceste modulațiuni nu sînt niciodată numai niște copii fără coloare a unor stări sufletești generale: a mîndriei, amorului, tristeței, urei, ci ele-s totdeauna manifestări a unei vieți cu totului individuale. Numai prin asta afectele devin abia manifestațiuni de viață a unui caracter concret, a căror reprezentare se reflectă totdeauna pînă-n tranzițiunile cele mai încete conform însă cu natura spețială a tonului fundamentale.

---

1. *inițial* de-a găsi 2. *inițial* un caracter 3. *inițial* lîngăolaltă pe-acelea 4. *supraintercalat* 5. *după* apoi *șters* 6. pentru că ele *reluat din inadvertență la început de rînd* 7. *inițial* cele văzute înăuntru 8. *după* care *șters* 9. *inițial* va fi găsit tonul *fundamental* 10. *după* date *șters* 11. *inițial* colorile ei diferite 12. *modificat din* ni 13. *supraintercalat* 14. *deasupra lui* clară *șters*

O mulțime de condițiuni de viață li-s comune princesei[1] și Leonorei Sanvitale[2] din *Tasso*, precum : nașterea strălucită, cultura, etatea, naționalitatea, splendoarea unei spirituale vieți de curte, și totuși direcțiunile opuse a sufletului lor trebuie să dea fiecărei din ele un ton cu totului deosebit în reprezentare. În Leonora Sanvitale[3] tonul fundamental, cu toată grația minții ei, va trebui să fie de-un oarecare[4] caracter mai profan, || mai lumesc; tonul fundamental al principesei trebuie să ni releveze o *433 v* direcțiune a sufletului[5] îndreptată înăuntrul ei, depărtată de lume, o direcțiune în care trebuie să simțim o spiritualizare adîncă, deși pătrunsă de durere. Antiteza acestui ton fundamental ar putea să ni-l prezinte Porzia în *Neguțitoriul de Veneția*. Ș-aicea nu vedem alta decît suflet și inimă, însă o natură pătrunsă de-o împăcare deplină, de-o pace rîzătoare, care[6] de-aceea și scînteie de mult umor. Însă dintr-aceste fulgere a umorului vom trebui să simțim că ele răsar dintr-o natură[7] într-adevăr amabilă și adîncă totodată. Această împregiurare tonul fundamental are s-o sensibilize. El trebuie să fie depărtat[8] atîta de tonul superficial și ușor, care trădează frivolitatea cugetului și a inimei, trebuie să fie însă tot așa de departe de la acea spiritualizare a tonului rănit prin soarte și lume. Tonul fundamental în Goneril și Regan trebuie să ni trădeze pe-acele ființe cu inima de marmură, el trebuie să reflecte acea gheațoasă lipsă de simțire[9], fără însă[10] de-a cădea vreodată pe un nivel nenobil or ordinar. Și în viață ni se-ntîmplă să găsim cîteodată un așa ton fără de inimă care face de ni se contrage sufletul înăuntru-ne și care ni[11] face imposibilă orce apropiere de individul ce-l posedă. Dintr-un astfel de calibru, înnobilat însă prin artă, trebuie să consiste tonul fundamental al acestor ființe lipsite de simțire. O reprezentare în care să nu se-arate deja în tonul fundamental antiteza[12] caracterului Cordeliei, cu iubirea și adevărul ei cel mai ofensător, abstrăgînd cu totul de la sensul cuvintelor ei, o asemenea reprezentare ar rămînea în urma așteptărilor și pretențiunilor noastre. Nu în zădar poetul îi dă Cordeliei acea blîndă eufonie a tonului care să fie o imagine frumoasă a sufletului ei.

ESECUTAREA CARACTERULUI

Masca, costumul, ținuta și tonul fundamental pun[13] înainte-ne o icoană (precisă) solidă a caracterului. Însă această icoană schițată de către actor, ea trebuie să se și probeze în adevărul ei. Va să zică caracterul trebuie să se facă și să [se] dezvolte la aceea ce el promite prin aparința sa esterioară. Această dezvoltare o împlinește *esecutarea caracterului*. Noi prin aceasta înțelegem cu totul în genere dezvoltarea unei individualități întregi, în[14] toate direcțiunile și manifestațiunile de viață date ei de către poet; astfel încît prin asta să vie o viață deplină în arătarea sensibilă, care să influințeze || asupră-ne cu puterea adevărului natural, împlinindu-ne[15] *434 r* însă totodată și pretențiunile naturei noastre ideale. În partea cea generală am dezvoltat deja din noțiune relațiunea întreită a actorului față cu caracterele și am dedus din ea problema de-ntotdeauna a artistului. Presupunînd cele zise deja, ne întoarcem acuma la ideea[16] esecutărei ca atare. Intuițiunea ideală, pe care am cercetat-o conform ideei sale, ea ridică înaintea privirei intuitive acel punct simplu de viață din care apoi se dezvoltă caracterul organic însă. Această intuițiune (concepțiune) e rezultatul adîncirei în ideea întregului op de arte și în relațiunile individelor singuratece din el. Această icoană predată fantaziei trebuie acuma să se manifeste în realitate, trebuie însă ca să se conserve prin toate fazele mișcărei sale ca o viață unitară[17] în sine. De-aceea e înainte de toate condițiunea absolută a oricărei esecutări a unui caracter, necesitatea adică de-a mijloci între ele toate mișcările sufletești a individului și suma[18] întreagă a impresiunilor, pe care le produc împrejurările și întîmplările în sufletul personalității. Inamicul absolut al esecuțiunei caracterelor e așadar izolarea, pentru că ea bucătește firul vieței și sfarămă dispozițiunea artistică din noi[n].

---

[1] *după* Leonorei *șters* [2] *în ms.* Santivale [3] *în ms.* Santivale [4] *supraintercalat* [5] *inițial* să ni releveze un suflet [6] *după* și de aceea *șters* [7] *inițial* dintr-un suflet [8] *după* egal *șters* [9] *după* suflet *șters* [10] *supraintercalat* [11] *supraintercalat greșit* face în imposibilă [12] *supraintercalat* [13] *inițial* Masca, costumul și ținuta pun [14] *deasupra lui* după *șters* [15] *inițial* împăcîndu-se [16] *inițial* ființa [17] *după* în sine *șters* [18] *după* to[ate] *șters*

[n] *E condițiunea absolută a unei istorii naționale ca să fie cont de mișcările sufletești a unei națiuni, de toată suma impresiunilor pe care le produc împrejurări și întîmplări în sufletul ei. Firul cel roșu, antiteza împrejurărilor de din afară e individualitatea caracteristică și internă a poporului însuși — aceasta*[1] *trebuie să fie călăuza în labirintul istoriei, numai că individualitatea aceasta trebuie înțeleasă și trebuie înțeles totodată că toate combinările sale cu întîmplările timpului sînt organice și conforme cu individualitatea însăși. O recepțiune fără ca partea caracterizatoare a faptelor să fie individualitatea națională nici nu se poate cugeta măcar.*

Fiecare situațiune a caracterului trebuie să se prezinte așadar ca rezultatul unei mișcări precese, și în înțelesul acesta ea trebuie să fie întrupată prin ton, gest și ținută. Această mijlocire e acuma de-o speție duplă. Întîi: mijlocirea diferitelor dispozițiuni sufletești în scene; a doua: mijlocirea care împreună [2] viața caracterului din scenele diferite despărțite una de alta, și anume astfel ca fiece intrare succedentă a individului să ni-l arate pe acesta ca *rezultatul scenelor precedente.* Prin depărtarea, ieșirea din scenă a [3] figurei dramatice nu trebuie să se piardă nimica din viața ei internă, ci cea mai proximă reapărere [4] a ei are să își descopere îndată starea sufletească care s-a născut cu necesitate [5] în ea prin dezvoltarea succesivă [6]. Astfel numai întreruperile momentane a manifestațiunilor de viață se (sumează) pierd într-o singură viață organică. Fără această mijloc[ire] [7] privitorul nu vede decît scene fără vreo legătură adevărată și necesară între ele, mișcări sufletești izolate fără o viață individuală unitară.

Mijlocirea de speția primă împreună într-o unitate vie [8] vorbirile singuratece a caracterului în cari acesta [9] se relevează în vremea prezenței sale pe scenă; însă astfel încît fiece vorbă succedentă să se prezinte cu rezultatul impresiunei totale
134 v pe [10] care-a produs-o || cei ce coagează asupra individului. Caracterul [11], prin vorba vie, arată participarea directă la acțiunea întreagă; însă momentele tăcerei lui, în care el însoțește cu o participare oarecare [12] vorbirea persoanelor coagente, aceste momente [13] trebuie să ni descopere nașterea dispozițiunii lui sufletești și trebuie să mijlocească tranzițiunea la proximele[14] manifestațiuni de viață în vorbire [15]. *Astfel caracterul trebuie să se reprezinte neîntrerupt ca un rezultat a tuturor elementelor cari influințează asupra lui.* Acea dispozițiune sufletească care rezultă pentru caracterul singular din întregul acțiunii dramatice, acea dispozițiune trebuie să fie firul pe care decurge vorbirea și pe care ea-l reia în orce moment al reînceperei sale. Fără de-a sensibiliza prin [16] această mijlocire între diferitele vorbiri ale dialogului acestea nu se prezintă decît ca fire rupte și legate numai esterior, nu însă ca un fir de viață ce se toarce el însuși.

A doua speție de mijlocire împreună individul ce reapare cu momentul în care noi l-am părăsit. Aicea e tema artistului dramatic, ca să sensibilizeze astfel în personalitatea sa dispozițiunea care s-a născut în vremea aceea în starea [17] sufletească a individului; însă astfel încît să recunoaștem într-o clipă și în forma cea mai determinată [18] acea formațiune de viață a caracterului condiționată de momente de dezvoltare premergătoare. Tot ceea ce face epocă în viața omului are de urmare o schimbare în cugetarea or în simțirea sa. În viață, se-nțelege, se arată omul [19] adesa nepreparat de-a se adînci într-adevăr cu toată viața lui într-o catastrofă, în ințălesul în care ar cere-o [20] însămnătatea acesteia. Personalitatea sa nu e la-nălțimea [21] soartei ce-l lovește, și el în toată puterea lui rămîne-n urma sorții. Caractere[le] triviale nu fac de loc epocă, pentru că le lipsește facultatea de-a se adînci și de-a lasa ca împregiurările să impresioneze reformator asupra sufletului și opiniunilor lor. Ceea

---

1. *după* el trebuie *șters* 2. *deasupra lui* combină *șters* 3. ieșirea din scenă a *supraintercalat* 4. *inițial* apă[rere] 5. *deasupra lui* neapărat *șters* 6. *după* mai departe *șters* 7. *în ms.* mijlocul 8. într-o unitate vie *supraintercalat;* inițial într-o singură unitate 9. *supraintercalat* 10. *după* prin cei ce coagează *șters* 11. *după* Pe cînd *șters* 12. *după* vie *șters* 13. *după* tr[ebuie] *șters* 14. *supraintercalat* 15. *după* cuvinte *șters* 16. de-a sensibiliza prin *supraintercalat* 17. care s-a născut în vremea aceea în starea *supraintercalat; inițial* dispozițiunea sufletească 18. și în forma cea mai determinată *supraintercalat* 19. *după* adesea *șters* 20. *supraintercalat* 21. e la înălțimea *deasupra lui* egalează [soarta] *șters*

ce e pentru o natură adîncă un punct de conversiune, o peripeție ce-i influințează viața întreagă, ceea ce-i transformează adesea întreaga manieră de-a privi lumea, ceea ce frînge sufletul lor, schimbă calea vieței lor, toate acestea pentr-un caracter sec trec fără de a-l turbura mult, sau mișcarea nu face decît încrețește suprafața lui. O întîmplare din viața omului nu produce o altă dispozițiune sufletească decît acea pentru care omul a fost predispus și preparat de [1] natura lui proprie. În poezia adevărată, care împreună într-o unitate internă elementele esistenței care în || viață *435 r* stau risipite fără putere, în poezia adevărată caracterul e-ntotdeuna la înălțimea catastrofei, puterea lui ajunge pînă acolo pînă unde e capabilă individualitatea după natura ei de-a simți catastrofa și de-a esperia urmările ei. Am putea zice că la caracterul poetic măsurăm tonul scalei pînă la care o întîmplare poate să urce [2] sau să coboare despozițiunea vieții sale. Tonul acesta a scalei sufletului e cu mult asupra cuvîntului vorbit al poetului și, în frumuseța și determinațiunea lui, nu-l poate reproduce decît o fantazie creatrice [3] care trăiește ea însăși în opul artistic ; însă tonul acesta [4] adevăratul artist dramatic trebuie să-l reproducă cu atîta energie încît să pătrundă asupră-ne și să ne lase să măsurăm oarecum gradul pînă la care sufletul s-a cutremurat în adîncimea lui. Ce lume a răsărit în sufletul Iuliei între prima ei întîlnire cu Romeo și între apărerea ei în începutul actului al doilea. Bobocul cel închis încă, prin raza amorului s-a dezvăluit cu desăvîrșire și[se] ridică-nspre soare în toată frumuseța lui. Această schimbare atît de mare, această catastrofă din viața ei internă trebuie s-o sensibilizeze și actrița. Tonul naiv, ingenuu, copilăresc al scenei întîie, care neci nu trădă puterea și pasiunea adormită, acest ton naiv [cedează] înaintea unui altuia din care ni vorbește o simțire ce îmflă sufletul întreg. Din tonurile acestea auditorul presupune acea putere a inimei care-a coprins pentru toată viața sufletul ei plin. Deși natura cea copilăroasă din actul [întîi] nu s-a pierdut cu desăvîrșire, totuși prin ea pătrunde un foc întunecos [5] care roșește cerul ei senin. Epoca aceasta a vieții trebuie să pătrundă în reprezentare [6] în sufletul nostru, cu tot adevărul și toată frumusețea ei, din comparațiunea celor două scene amintite. Și cîtă deosebire e între Iulia de la finea actului al doilea și între ea cînd reapare în scena a doua a actului al treilea. Nu mai e copila neliniștită, inchietă, plină de dor, jumătate nepreocupată, jumătate arzînd de iubire ; nu mai e [7] ființa aceasta — fructul plin s-a copt. Înaintea noastră stă [8] femeia în energia neînfrîntă a simțirei celei mai fericite, căreia universul i s-a personificat în bărbatul ei. Aicea actrița are de-a ne descoperi pe Iulia beată de poezia amorului, însă liberă de orce sentimentalitate puerilă, pe Iulia ce se trezește poetă prin această plinătate a vieții ei. E *un* moment a esistenței pline, sătule — esistența [9] care nici cugetă cît de aproape e fulgerul ce [10] are s-o lovească. Aceste epoce ale vieții interne pe cari le-am indicat reprezentațiunea dramatică are de-a le determina într[e] [11] ele cu toată preciziunea lor, trebuie însă să le și mijlocească astfel întreolaltă || încît în viața celor precese să fie (coprinse) învălite *435 v* și cele următoare. Daca reprezentațiunea nu e-n stare de-a ni da aceasta, atunci în diferitele catastrofe nu ni se prezintă decît sărituri întîmplătoare ale individualității, cari nu cîștigă pentru intuițiunea noastră niciodată o viață organică.

Închipuiască-și cineva pe Lear cînd, în actul al doilea, vine înaintea palatului lui Gloster pe jumătate esilat. Întîmplarea cea mare din actul întîi și plecarea fiicei sale Regan trebuie să fi lăsat urmele lor în sufletul moșneagului. Trebuie ca Lear să ni [se] prezinte ca o natură înfrîntă. Ruina uriașă mai c-a pierdut puntul său de razim și c-o grozavă siguritate prevede năruirea ei totală. Actorul [12] trebuie să mijlocească astfel aparința lui [13] încît puternica [14] răsturnare pe care-a esperiat-o sufletul lui s-o vedem în fața lui posomorîtă, pe care lucrul sufletului a tras deja brazdele sale, s-o vedem manifestîndu-se în[tr-un] ton din care să nu ne vorbească decît un spirit ce se reculege cu greu. Actorul care n-ar putea să facă asta ar rumpe firul acestei vieți. [În] Wallenstein, după acea ducă a lui plină de-o eroică conștiință

---

1. *deasupra lui* prin *șters* 2. *deasupra lui* suie *șters* 3. *supraintercalat din inadvertență după* care 4. *inițial* pe acest [ton] 5. un foc întunecos *deasupra lui* pară roșie *șters* 6. în reprezentare *supraintercalat* 7. *în ms.* nu e mai *din inadvertență* 8. Înaintea noastră stă *supraintercalat* 9. *deasupra lui* moment *șters* 10. *deasupra lui* care *șters* 11. *inițial* întrolaltă 12. *inițial* Un actor 13. *după* ei *șters* 14. *după* să vedem *șters*

de sine spre-a readuce la supunere [1] trupele revoltate, cînd se întoarce, trebuie să se simtă impresiunea acelei puternice [2] catastrofe ce i se-ntîmplă cînd vede pentru prima oară frîngîndu-se (atotputința) omniputința sa, trebuie din fața lui înnorată [3] să se trădeze acest punct solstițiar al sorții sale, trebuie din tonul lui să se vadă că se [4] silește ca să-i [esprime] tăria și încrederea de mai nainte. Actorul care nu le reproduce toate acestea nu a rezolvat problema cea mai mare a poetului. Un Makbeth care n-ar [5] trăda în înfățișarea lui, în [6] scenele după omorul regelui, nebunia febrilă ce-l coprinde crescînd și după profețiile cele înșelătoare în actul al patrulea eturdismentul de sine al sufletului său sfărîmat [7], scărit pînă la smintire, un așa Makbeth n-ar corespunde icoanei poetului. Aceste esemple vor fi dat [8] o idee clară despre însemnătatea acelei speții [9] de mijlocire care-n marile puncte solstițiale, în peripețiile dezvoltării [10] caracterului, le mijlocește întreolaltă și le combină într-o viață organică, care sensibilizează catastrofele patosului, așa [11] încît să ni se prezinte, ca un rezultat incorporat [12] în tipul ce reapare pe scenă, toată schimbarea sufletească prin care a trecut el în intervalul lipsei sale.

ELEMENTELE ESECUTĂRII CARACTERULUI

1. JOCUL MUT

După ce-am determinat noțiunile [13] celor două forme ale mijlocirii (Vermittelung) [14] cari coprind în sine toată mișcarea vieții individuale, ne rămîne încă de-a cerceta mijloacele prin care se realizează tema artistului reprezentator [15] întru esecutarea caracterului. Fiindcă mijlocirea trebuie să facă ca viața internă a personalității să se nască dinainte-ne ca un proces ce se dezvoltă neîntrerupt, fiind însă că *436 r* patosul caracterului nu se reprezintă dramatic decît numai || prin cele două forme a gestului și a tonului, de-aceea nu avem decît în ele și puterile cele mari, prin cari un caracter poetic creat de fantazie poate să ne farmece cu totul în cercul vieții lui individuale. Amîndouă însă se întregesc una pe alta necontenit, pentru a ni releva lumea internă a personalității. Elementul acela în care un caracter în vremea scenei se mijlocește în toate figurile celelalte ale scenelor, prin care el își toarce neîntrerupt [16] firul vieței sale interne în vremea vorbirilor celorlalte persoane este *jocul mut.* Elementul în care se relevează viața cea mai intensivă a caracterului, în care se-nsumă tot patosul său ca și într-un vîrf, cum am zice, acela-i *accentul etic.* Amîndouă săvîrșesc mijlocirea tutilaterală (în toate laturile) a caracterului *în sine* și cu întregul. Prin [17] ele esecuțiunea unei individualități [18] poetice e încheiată.

În orice tip dramatic trebuie ca în fiece clipă să [19] se reflecte viața individuală a tuturor figurelor [20] celorlalte, cari formează cu el întregul unei scene, și să se reflecte astfel încît din asta [21] să ni se facă vădită partea spețială, condiționată prin natura caracterului și a situațiunii și mișcarea sufletească individuală. Aceasta o împlinește *jocul mut* al reprezentatorului. Condițiunea absolută a jocului mut e așadar : ca caracterul ce e a se reprezenta să fie totdeuna conceput în raportul său adevărat cu celelalte persoane și din asta să se măsoare impresiunea care trebuie [22] s-o provoace cu necesitate celelalte persoane asupra lui. Proprie vorbind, jocul mut continuă tacit acțiunea vie și ne arată individul cum e întotdeuna productul necesitat a relațiunilor lui concrete. Fără jocul mut vorbirile nu sînt decît singuratecile vorbiri cari se întrerup și se reîncep (reiau). Jocul mut le mijlocește

---

1. *după* ascul[tare] *șters* 2. *deasupra lui* mari *șters* 3. *supraintercalat* 4. *deasupra lui* el *șters* 5. *repetat în ms.* 6. *după* după *șters* 7. sufletului său sfărîmat *deasupra lui* conștiinței sale *șters* 8. *după* clarificat *șters* 9. *inițial* despre specia aceea 10. *supraintercalat* 11. *supraintercalat* 12. ca un rezultat incorporat *supraintercalat* 13. *supraintercalat* 14. *scris pe margine* 15. *inițial* tema cea mai înaltă a artistului reprezentarea 16. *supraintercalat* 17. *după* Cu e[le] *șters* 18. *inițial* unui caracter 19. *după* trebuie *șters* 20. *după* ch[ipurilor] *șters* 21. din asta *supraintercalat* 22. *în ms. repetat*

între ele și le face să fie espresiunea conexă a vieții individuale, căci el arată oarecum[1] firul roșu care trece prin împleticirea[2] tuturor situațiunilor unui caracter[n1]. În jocul mut se împreună așadar toate elementele elocuțiunii trupești[3], spre a reflecta impresiunea care e produsă într-un caracter prin fapta și vorbele celor ce (coagează) colud.

[n1] *Der Kitt des verkittendes Element — Gegensatz vom verschieden Element. Es ist die wirklich geworden Einheit des individuallen Lebens, der sich durch die Mannigfältigkeit der Situationen *** sie dennoch spiegelt N.m.*

Mai întîi jocul mut mijlocește patosul vorbirei întrerupte cu cea începută. Prin această mijlocire[4] vorba începută apare motivată în sine însăși și pare într-adevăr membru[5] întregitor în lanțul dialogului. Jocul mut îl asigură prin urmare pe actor de-a nu lăsa să cadă nicicînd caracterul însuși, de-a nu cădea el din caracter, căci îl silește de-a-l ținea bine în orce moment în fantazia sa și de-a-l toarce în ea[6] mai departe. Tonul cu care o să se înceapă vorbirea următoare nu se poate găsi cu deplin adevăr decît din iluziunea[n2], cu care autorul se mișcă înăuntrul rolei sale. Această iluziune însă produce jocul mut precum iarăși viceversa jocul mut și ajută de-a reproduce iluziunea. || Acest reflex neîntrerupt *436 v* a vorbirilor persoanelor coagende trebuie ca reprezentatorul să-l sensibilizeze cu o solicitudine[8] cu-atît mai mare prin jocul său mut cu cît regiunea aceasta nu i se deschide decît spectatorului organizat mai fin și cu cît prezintă mai puțin prospect pentru un aplauz zgomotos. Aicea se și începe cultul adevărat al artistului, care asupra temei sale se uită pe sine însuși și se identifică cu caracterul său[n3]. Părăsirea jocului mut e așadar întotdeuna o ieșire îndrăzneață a insului[8] individual *din* caracter, care proprie vorbind rumpe firul de viață a rolei sale, spre a-l înnădi apoi pe din afară prin cuvîntul pe care poetul i-l pune-n gură.

[n2] *Iluziunea* **einheitliche** *Illusion.*

[n3] *Vollständige Identifizierung des Subjekts mit dem darzustellenden Objekte, mit dem objektiv vom Dichter geschaffenen Charakter. N.m.*

Firește că tema jocului mut va fi mai grea de dezlegat atuncea cînd în intervalul vorbirei unui altuia e să se manifeste prin acest joc o mișcare crescîndă a interiorului, mișcare care apoi să se rezume ca rezultat în vorba reîncepută. Aicea trebuie așadar ca jocul mut să mijlocească[9] trecerea patosului și să justifice afectul, în care erumpe caracterul după aceea. Amintim d.es. pe Clavigo în vremea narațiunii lui Beaumarchais. Reprezentatorul lui Clavigo trebuie ca prin jocul său mut să ni descopere o întreagă viață psihică. De la liniștea cea mai nepreocupată a unui auditoriu ce participă, Clavigo trece prin toate tonurile pînă la o mișcare estremă a sufletului. Și în toată scala aceasta nu trebuie sărit nici un ton, ci trebuie legate astfel unul de altul încît cel început să se audă răsunînd în fantazie în cel următor. Astfel Clavigo percurge stadiile unei atențiuni încordate, dar deocamdată numai[10] teoretice, a unei încordări penibile, a unei turburări văzute amestecată cu tendința de-a o oprima și a unei risipe a sufletului în care el însuși pierde participarea la ultima parte a narațiunii și privește numai încă în sufletul său ruinat, pînă ce în fine răsuflă în vorbiri întrerupte. Toată scena asta e un studiu mare pentru fiecare actor, abstrăgînd chiar de la reprezentarea ei în realitate[11]. Mai amintim mai departe de Ifigenia față cu Orest (Act. 3. Sc. 1) în intervalul zguduitoarei narațiuni a omorului de mamă. Sufletului Ifigeniei, încordat foarte mult[12] deja prin antecedențe[13] se scărește de la participarea foarte turburată pînă la stare amestecată de groază, milă și *Entsetzen* în care vorbirea proximă semnalează un suflet apropiat de disoluțiune. Fără ca puterile aceste să influințeze aceste puteri toate prin jocul mut asupra noastră, cuvintele ce urmează[14] după narațiune, fie vorbite c-o espresiune cît de corectă, apar fără adevăr. || Și ce schimbare a sufletului trebuie să ne releveze *437 r*

---

1. *după* f[irul roșu] *șters* 2. *după* toată *șters* 3. *după* corporale *șters* 4. *supraintercalat* 5. *deasupra lui* inclu[să] *neșters* 6. în ea *supraintercalat* 7. *după* grijă *șters* 8. *după* cului *șters* 9. *după* mijlocească *scris în fuga condeiului, ilizibil* 10. *supraintercalat* 11. *inițial* reprezentarea ei reală 12. foarte mult *supraintercalat* 13. *după* precedente *șters* 14. ce urmează *deasupra lui* vorbite *șters*

Ifigenia, cînd naratorul face [1] cunoscut că el însuși e Orest! Aicea încordarea penibil turburată trece într-o fericire béată, căreia sufletul mai că-i sucumbă. Cuvîntul: „Eu sînt Orest" lovește ca un fulger care luminează noaptea sufletului. În jocul mut a nobilei figure trebuie să simțim în același timp (spontaneu) bucuria inimei, ⟨încearcă⟩[încercarea] de-a o rezuma în cuvinte și abandonul mulțămitor în providința zeilor. Sufletul (lucrează) se luptă pînă să ajungă la acel sublim eflux prin care în vorbirea următoare natura cea nobilă a Ifigeniei [2] apoteozează peripeția cea mai puternică în soarta ei [3]. Și asta ar sta izolată daca jocul mut nu ne-ar fi preparat pe deplin pentru aceasta.

Cu cît vorbirile singuratice înseamnă mai otărît [4] totodată și un act în dezvoltarea patosului cu atît mai imperioasă este cerința mijlocirei prin jocul mut, căci numai prin aceasta se ține la un [loc] [5] firul vieței caracterului [n]. Avizăm la cele două scene mari dintre Othello și Iago (Act. 3, sc. 2) și dintre Macbeth și Lady Macbeth (Act. 1, sc. 7). În cea dentîi vrem să vedem prin mijlocul jocului mut influințele treptate ale veninului pe care Iago-l picură-n sufletul neîngrijatului [6] Othello (arglos). Fiecare frază a lui Othello trebuie să ne-arate prin jocul lui cel mut cu care el acompaniază întrebările și reflexiunile lui Iago, atacul din ce în ce mai victorios asupra liniștei lui Othello. Jocul mut e proprie termometrul după care măsurăm puterea înviată a geloziei. Mai întîi ni trădează graba (Hast) nerăbdătoare a sufletului, de a [7] ști secretul ascuns cu viclenie [8] a cugetărei lui Iago, secret care influințează asupra lui Othello asemenea unui chip de stafie și-l aduce pînă la o încordare febrilă. Acesteia [9] îi urmează încrederea triumfătoare pe un moment, care însă face loc unui prepus care pătrunde pînă-n măduva vieții, prepus care, cînd îl lovește întîi pe Othello, îl face să piardă toată prezența de spirit (Fassung), pe care el apoi și-o eluptă cu greu, pe cînd cugetul apucat odată îi frămîntă sufletul în adîncul său. Această furtună dinăuntru care răstoarnă mereu prezența de spirit (Besonnenheit) invocată trebuie ca jocul mut să ne-o releveze preparativ, pînă ce espresiunea vie a cuvîntului o și confirmă. În scena citată din *Macbeth* jocul mut are să ne-arate cum puterea reagenței (Gegenhalt) morale pe care Macbeth a adunat-o în sufletul său contra puterilor întunecoase ale ambițiunii sucumbă în lupta ei. Această conștiință morală, cucerită pas cu pas de superioritate (Überlegenheit) Lady Macbeth reprezentatorul are să ne-o sensibilizeze în studiile singulare a sucumbărei
437 v sale. || Fiece vorbire a lui Macbeth e oarecum o catastrofă pe care o trăiește sufletul său. Mai că nu e o temă mai grea pentru [10] jocul mut decît scena aceasta, pentru că acest joc are să ne arate intuitiv în Macbeth căderea unei naturi din cele mai dotate prin puterile întunecoase ale egoismului. Lipsa unui apucător joc mut n-ar strica în nici o scenă mai mult frumuseța poetică decît într-aceasta, dac-am degrada la fraze izolate prepusăciunile scurte ce semnalează stadiul sucumbărei.

[n] *Unitatea caracterului*

Fiece joc mut trebuie să purceadă din o pătrundere adîncă a patosului și a manierei de-a privi lumea ce le are caracterul și care e a se reprezenta. De-aceea, orcît-ar fi pe de o parte [11] de generale afectele, pe [12] cari jocul mut le reflectă, totuși el trebuie să fie renăscut totdeuna ca espresiune a vieții individuale. Din asta urmează că-i contrazice absolut naturei jocului mut daca vor să dăm legi valabile (general) peste tot pentru diferitele moduri de esprimare a lui. Regula abstractă ar esperia în curînd neajunsul ei față cu bogăția vieței concrete. De-a face [13] însă o asemenea cerere unei dezvoltări științifice ar [fi] o egală necunoaștere a mărginilor ei, ca și cînd o teorie a strategiei ar putea să epuizeze toate combinațiunile posibile și să coordineze în categorii copiozitatea [14] întreagă a referințelor concrete. Tocmai precum aicea realitatea, prin mulțimea momentelor ce cer a fi băgate în samă în orce clipă își rîd de [15] legea abstractă, tocmai așa [16] în arta

---

1. *după* se dă *șters* 2. natura cea nobilă a Ifigeniei *supraintercalat* 3. *notă a originalului nesemnalată și netradusă (Rötscher, p. 424)* 4. *inițial* sînt mai otărît un [act] 5. la un [loc] *supraintercalat* 6. *deasupra lui* lui *șters* 7. *după* a veni după *șters* 8. ascuns cu viclenie *supraintercalat* 9. *inițial* După aceasta 10. *repetat în ms.* 11. pe de o parte *supraintercalat* 12. *după* pe deoparte *șters* 13. *în ms.* fația 14. *după* bogăția *șters* 15. *repetat din inadvertență la început de rînd* 16. *deasupra lui* așa reprimă *șters*

dramatică, care crează întotdeuna o viață individuală plină și firească, tactul sănătos reprimă regula abstractă pentru acea lume a sufletului, care trebuie să fie manifestată prin jocul de scenă mut. Așteptarea, tensiunea și bucuria, fericirea și suferința se reflectă altfel în o Ifigenie, altfel în o Desdemonă, altfel e gelozia unui Othello și a unui Don Gutierre și altfel a unui nerod care prin ea devine o figură comică. Raza luminei rămîne aceeași, dar efectul luminei atîrnă de la obiectele pe care se reflectă și de la ochiul care le vede. O singură privire, o mișcare cu mîna, o întoarcere a capului dă aceleași simțiri a amorului, a durerei, a deriziunei și a răutății un alt caracter, fără însă de a prinde prin asta caracterul general.

2. ACCENTUL ETIC 438 r

Jocul mut ne mijlocește sensibil tranzițiile dispozițiunei sufletești; *accentul etic* ni discopere în elementul tonului[1] dispozițiunea sufletească, care rezultă din suma tuturor împrejurărilor. În despărțirea întîia, care[2] - am consacrat-o formărei (culturei) vorbirei, am dezvoltat ființa accentului *logic* și *simbolic*. Cel întîi aduce urechei sensul gramatic cu toate privințele sale, al doilea inspiră tonului și plinătatea conținutului spiritual, care e cuprins în noțiunea vorbei, așa încît auzitorul deodată cu sunetul primește și intuițiunea obiectului. Accentul logic — subordinat celui simbolic. Amîndouă spețiile de accente au aparținut părții întîia, care are de obiect cultivarea și formarea vorbirei dramatice. *Accentul etic* se distinge esențial de celelalte două prin aceea că el relevă[3] *espresia individuală sufletească a caracterului*; descopere în fiece moment în tot adevărul[n] ei individualitatea ce ni se prezintă în viața ei cea mai personală, în mișcarea ei cea mai intimă prin spiritul caracteristic pe care artistul știe a-l insufla tonului. Abia prin accentul etic înviază înainte-ne o esistență individuală, o stare sufletească în determinarea sa caracteristică, pe care o produce și care-i o rezultantă a situațiunei ca un component și a personalității deosebite ca alt component[4]. *Spre a întrebuința o comparațiune: nu fiecare organism sau element reagează sub aceleași împrejurări în unul și acelaș fel, ci fiecare după natura sa specifică. Reacția fierului, a pucioasei ș.a. e altfel decît aceea a albușului de ou, de es. Dispoziția primordială a unui element este latentă pînă-n momentul în care e provocată o reacțiune. În acest moment însă una și aceeași împrejurare produce un efect cu totul deosebit. În fața aceluiași foc*[5] *apa se face abur, fierul se topește, lutul se pietrifică.* Această dispoziție primordială în rău sau în bine se manifestă în accentul etic. El deschide misteriile adevărate a vieței omenești, adîncimile caracterului și este creația cea mai însemnată pe terenul artei reprezentărei. || *La lovirea aceluiași ciocan aurul va răsuna cu timbrul său senin și original, lutul,* 438 v *fierul și celelalte cu a lor.* În șirul dezvoltărilor noastre am avut adesea ocazia de-a observa că cu cît mai multe momente ale artei noastre sînt implicate în[6] viața internă a unui caracter cu-atît mai puțin ele pot fi comunicate prin învăț și doctrină esecutorului dramatic — și aceasta în nici un punct nu este mai adevărată decît în acesta al accentului *etic*, pentru că el e cel mai însemnat act de creație în reprezentarea unei personalități poetice. Am însemnată odată că tonul fundamental este elementul tonic în[7] care ni se împlinește intuițiunea totalității[8] unui caracter. Tonul fundamental ne sensifică trăsura fundamentală a caracterului, esistența habituală, obicinuită, pietrificată a caracterului, ceea ce grecii numesc *etos* al caracterului[9]

[n] *Weil jeder Recht hat selbst wenn er der Teufel wäre.*

---

1. în elementul tonului *supraintercalat* 2. *după* am vorbit *șters* 3. *deasupra lui* descopere *șters* 4. *în continuare, de la* Spre a întrebuința o comparațiune ... *pînă la* lutul se pietrifică *și apoi, la începutul paginii următoare* **(438v)**, *de la* La lovirea ... *pînă la* ... celelalte cu a lor *textul nu are corespondent în originalul german, reprezentînd o comparație eminesciană originală, care constituie în chip evident o unitate, întreruptă de un segment din textul tradus: adausul de pe* **438v** *este o idee care i-a venit poetului ulterior, ca o completare, dar a renunțat să mai revină asupra ordinii logice a textului* 5. *inițial* În fața focului 6. *după* într *șters* 7. *după* din care *șters* 8. *după* unui [caracter] *șters* 9. al caracterului *supraintercalat*

în sens propriu, în antiteză cu *patosul* aceluiași[n,a]. Pricepem aicea sub accent etic viața individuală, întru cît ea devine intuitivă prin ton, ridicîndu-se prin toate fazele dezvoltării[2] ei din baza generală a tonului fundament[al]. Tonul fundamental s-ar putea asemăna cu o arhitectură, din care se ridică accentul etic în diferite grupe și figuri în lucru reliefat sau întreg, care însă toate stau în cea mai strictă legătură cu espresia și însămnătatea arhitecturei, cu spiritul întregului și cari ajută la complectarea înțelesului zidăriei.

[n] *Cred că deosebirile lui Kant și Schopenhauer între caracterul inteligibil (liber) și cel empiric (determinat) este mai clară și mai folositoare pentru această parte decît distingerea antică*[1]. **Ethos** *ar fi cel inteligibil.* **Pathos** *cel empiric.*

Accentul etic deslucind adîncimile vieței sufletești individuale, urmează că accentul logic și cel simbolic îi sînt subordinate. Amîndouă acestea nu pătrund pînă la espresia individuală a sufletului și stau în urma accentului aceluia, care predă o vorbire urechei auditorului asemenea unui fruct care au crescut [din] stratul[3] specific compus al caracterului. În raport cu acesta accentul logic are numai funcțiunea de-a da materialul anăsurat căruia accentul etic îi inspiră suflet[4].

439 r

TOTALITATEA ARTISTICĂ A REPREZENTĂRII DRAMATICE

Privită din punt de vedere absolut, fiecare figură a unui op dramatic trebuie să vie în acest sens la dreptul său deplin. Arta reprezentării dramatice se complectează așadar abia în *totalitatea tuturor caracterelor singulare a unui op poetic.* Aceasta-i ultima și cea mai naltă ținută a artei noastre, în care fiecare actor singular are să se privească și să se simtă ca parte a unui întreg, un întreg pe care e chemat a-l reproduce în măsura însemnătății rolului său. Abnegațiunea de sine a personalității întîmplătoare, care am recunoscut-o ca o condiție *sine qua non* a reprezentărei dramatice, primește la reprezentarea unui op poetic întreg încă un caracter spețial, acela de-a se abnega neîntrerupt în interesul întregului și de-a se coordona în el, ca un membru numai, întru realizarea opului poetic. Dacă egoismul în genere consistă într-aceea că omul, în loc de a se pune pe sine însuși în raport cu universul și de a se acomoda în el și lui, raportă universul la sine și-l degradă numai la un mijloc pentru plăcerile sale, atunci egoismul artistului dramatic consistă în aceea: că el se face centrul unui op, în loc de a se subordina ca un membru numai al întregului organism. Artistul egoist privește un op numai în raport cu sine, pe care el îl privește ca țintă unică, pe cînd cel pătruns de ideea artei se referă neîntrerupt la op ca la ținta ultimă. Și-n nici o artă egoismul nu are un teren atît de larg ca în aceasta, pentru că în ea activitatea artistului cearcă reproducerea unui întreg care nu poate fi chemat în viață decît prin conlucrarea celorlalți artiști singulari. În toate artele celelalte artistul este creatorul unui întreg de sine stătător și esistent pentru sine, care nu trebuie să fie adăogit și complectat într-un întreg prin conlucrarea sincronistică[5] a altora. Artistul dramatic crează acuma-ntr-adevăr un inel de-sine-stătători, care însă trebuie să fie potrivit în legătura lui cu alte inele pentru a-și împlini
439 v destinațiunea sa. Aicea zace pericolul pentru esersarea artei noastre. || Nu numai că în arta dramatică omul se servă de personalitatea sa spețială ca de un instrument pentru arte și agează cu ea ca [cu] un material propriu pentru escutarea unor

438 v [a] Comp. asupra acestora locurile citate de Winkelmann și de alți editori a celor antici, cu adnotații. *Opere*, IV, p. 363; VI, p. 89 ș.a.m.d. și 175 etc.

---

1. *pînă aici adnotarea este scrisă cu cerneală roșie, aproape violetă azi* 2. *după* ei *șters* 3. *după* țărîna specifică *șters* 4. *fie că Eminescu întrerupe aici traducerea acestui capitol al* Accentului etic, *din care mai rămîn astfel netraduse 11 pagini (Rötscher, p. 428–439), fie că paginile cu traducerea lor s-au pierdut, cum s-ar putea deduce atît din lipsa barei de sfîrșit de capitol în josul paginii* **438v** *cît și din faptul că de aici încolo* (**439–446**) *urmează altă hîrtie, fără filigran (vergé), mai galbenă și de calitate mai proastă* 5. *deasupra lui* spontanee *șters*

ținte estetice, dar are să se privească[1] totodată în esercițiul activității sale ca un moment în întregul vieței opului de arte, un moment care nu trebuie să proemineze egoistic din poziția sa precisă, care i se avizează prin spiritul întregului. Trebuie mai întîi să evaluăm[2] greutatea acestei teme pentru ca să pricepem raritatea[3] împlinirei ei. Avizat la prezenta, nutrindu-se din recunoașterea ei, actorul să-și ție totodată în minte de a se uita pe sine în interesul unui întreg și de-a lăsa să treacă neuzate pe dinainte-i acele momente[4], cari i se oferă atît de ușor, de-a atrage asupră-și[5] atenția publicului pe conta întregului și de-a cîștiga pentru arte și persoana sa un tribut bogat, de-a se abnega în fine numai pentru a contribui la producerea[6] unei totalități în stricta măsură a rolului său. Nu putem ascunde puterea unei adevărate abnegațiuni care trebuiește la aceasta, de-a nu se face niciodată centru[7] unde compozițiunea poetică n-o cere aceasta. Această putere[8] artistul n-o capătă decît din ideea artei sale și din cultura[9] sa. Fiindcă artistul dramatic lucrează numai într-o legătură nentreruptă cu camarazii săi de artă trebuie ca această manieră de a privi, care pornește de la ideea că artistul nu e decît pentru [a] ajuta crearea unui întreg, să înceteze de a fi o părere izolată a unora numai, ci să devie spiritul comun a breslei întregi și cu deosebire a acelor institute de la cari sîntem îndreptățiți a aștepta cultura cea mai naltă artistică și[10] ținuta cea mai morală. Orce progres în esercițiul acestei arte nu poate consista decît în dezvoltarea acestui spirit comun, în puterea căruia fiecare artist singular se simte neîntrerupt că e organul acelei unice idei de artă pe care sînt chemați a o realiza prin inspirație, cultură și studiu comun.

DIRIGEREA REPREZENTĂRII DRAMATICE. MONOPOLUL ROLELOR ȘI ÎNSĂMNĂTATEA REPETIȚIILOR. CULTIVAREA SISTEMATICĂ A ARTISTULUI 440r

Dezvoltarea și întărirea adevăratului simț pentru artă, un simț căruia-i e mai mult de obiect[11] de însuși decît de orice, eserseazâ o influință atît de mare încît unul, chiar daca ar avea alte gîndiri[12], de o natură subversivă sau egoistă, totuși va trebui în urmă să se supuie chiar fără voie spiritului general. Domnirea direcției aceleia care nu e satisfăcută decît prin producerea unei întregi opere[13] artistice este însă și adevăratul element moral al artei noastre. Căci moral este omul întotdeuna îndată ce, din proprie voință, se consacră unui scop adevărat și învinge impulsul egoismului, care l-ar consilia ca să facă din sine punctul central al unui întreg. Acelui spirit însă-i trebuiește îngrijire. Cugetul omului singular nu se lărgește pînă la spirit și simț comun dacă terenul pe care are a se dezvolta nu conține în el elementele necesare pentru înflorirea acestui spirit. Dirigerea scenei e-nainte de toate aceea care are cea mai mare influință asupra dezvoltării spiritului totalității. În dirigere trebuie să se întrunească aste două: *entuziasm* pentru arte, dar și *simț și cunoaștere* pentru ea. Entuziasmul, fără a fi împlut și hrănit de cunoștințe, este deșert și fără puterea silitoare a convingerei; cunoștința fără entuziasm e fără avînt, de-aceea nici răpește, nici poate avea vo influință intensivă. Adîncimea cunoștinței produce respectul înaintea judecății mele, entuziasmul — confiență în puterea mea morală, va să zică în cugetul lui. Cine recunoaște în cei ce sînt chemați a fi organele conducătoare unei asemenea totalități pe oamenii pătrunși de idea misiunei lor se subordinează acestei puteri nevăzute a spiritului chiar dacă din început ar face-o fără voință. Într-un timp în privirea spiritului atît de întărit, în care conștiința de sine pătrunde într-atîta toate cercurile vieței, ar fi închipuirea cea mai deșartă de-a mai putea face ceva pe vrun teren[14] || fără inteligență și fără un cuget moral egal aceleia. 440v Imperiul autorității pare că [e] pretutindenea răsturnat, acești zei vechi sînt aruncați în Tartar de către generațiunea cea jună a zeilor, într-un Tartar de unde nu mai e întoarcere la domnia lumei supraterane. Ba omul are într-atîta un instinct pentru puterea inteligenței încît îi simte puterea chiar acolo unde ea, prin disfavoarea împrejurărilor, a fost rempinsă și a închircit.

---

1. să se privească *supraintercalat* 2. *după* prețuim *șters* 3. *scris apoi șters apoi rescris deasupra* 4. *după* puține *șters* 5. *supraintercalat* 6. *după* repro[ducerea] *șters* 7. *inițial* centrul 8. *după* idee *șters* 9. *deasupra lui* puterea *șters* 10. *după* și (mai) civilitatea cea mai mare *șters* 11. *după* luc[ru] *șters* 12. *inițial* id[ei] *șters* 13. *supraintercalat* 14. *urmează* al inteliginței *șters*

Dirigerea unei scene nu poate consista decît în facultatea de-a întrebuința mijloacele date la [1] efectul cel mai mare posibil (ce-i posibil) în reprezintarea unui întreg poetic. Această facultate presupune așadar atît cunoștința cerințelor și legilor absolute a reprezentărei dramatice cît și judecata cea mai sigură asupra puterilor și a punctului de culminație în arte a singularilor membri ai trupei. Principalul este așadar de a deschide atît [2] talentului celui mai însemnat și culturei celei mai artistice cît și celui mai puțin dotat sfera aceea [3] de activitate în care-ar putea să facă mai mult, atît pentru interesele artei cît și pentru propria sa dezvoltare. Dacă dirigentul circumspect surprinde la un actor subordinat locul acela în care el e încă susceptibil pentru arte atunci un asemenea dirigent va ridica pe individ la efectul cel mai mare pe care acesta [4] e capabil de a-l produce, ba încă-i va inspira și un fel de afecțiune pentru lucru, căci se va putea ridica la conștiința tăriei și valorii sale relative și s-ar supune bucuros unei cultivări sistematice înăuntru acestui cerc al său, încuragiat mai ales de succes. Înainte de toate conștiința despre demnitatea artei și însemnătatea scenei trebuie să fie vie în sufletul dirigenților ei : nu creadă cineva că poate curînd să-și facă o idee îndestul de mare despre influința [5] *441 r* scenei. Aceasta numai îi va feri || de pusilanimitate în concepție și li dă curagiul de-a lupta chiar cu desfavoarea împregiurărilor. Această conștiință numai îi va ridica asupra tuturor considerațiilor de partidă și-i va asigura contra jocului intrigei[6], în care ei sînt mai în pericol de a cădea decît șefii oricărui al institut. Jocul intrigei însă este tocmai acel venin care inficiază mai mult viața artei noastre și căreia poate adesea să-i fie chiar victimă. Un șef care se coboară însuși în cercul partidelor și a meschinelor [7] animozități și-a pierdut orce influință adevărată asupra [8] esercițiului artei, ba a pierdut chiar stima acelora în favoarea cărora a abuzat [9] de influința sa, pentru că ocazionalitatea împrejurărilor și a relațiunilor personale este izvorul său [10], un izvor care-l poate schimba tot așa de iute și a-l face susceptibil de șoptituri contrarie. Căci o influință și o hotărîre la care nu ia parte obiectivitatea interesului pentru arte și inteligența este supusă la orșice schimbări. O garanție pentru curățenia principiilor este numai în cugetul moral și într-o cunoștință care să stea la înălțimea acelui cuget. Siguranța cumcă calitățile acestea sînt cele predominante îi asigurează unui director chiar oarecare stimă din partea celor loviți în egoismul lor, căci în natura omenească totuși se află instinctul neînlăturat de-a recunoaște ce-i rațional și substanțial.

Daca o direcție în genere merită acest nume, întru cît are neîntrerupt în privire totalitatea și orînduiește cele spețiale, atunci direcția unei scene coincide numai atunci cu noțiunea ei daca neîntrerupt tinde [11] la totalitatea (ensemble) reprezentării [12] artistice și dacă în această tendință manifestă un egal respect față cu calificațiunea și talentul diferiților membri ai instituției cît și cu ființa artei [13] și cu publicul căruia-i este răspunzătoare. Directorul unei scene are de-a împreuna aceste două momente : *libertatea dezvoltării și a (năzuințelor) dispozițiilor individuale a artistului* cu cerințele reprezintărei artistice. Aceste două are să le învoiască-ntre *441 v* ele [14] și să le puie-n armonie. || Dușmanul liberei dezvoltări a artiștilor, izvorul prin urmare a (lipsei de curagiu) descurajărei, a urîtului și, în urmă, a deplinei neglijări este *monopolul rolelor*, iar dușmana unei reprezentări rotunzite a unui întreg op de arte este *ușurința și frivolitatea în pregătirile și intermediațiunile reprezentărei dramatice.*

În orce sferă a științei or artei individul poate să-și aleagă materia ce vrea s-o trateze; ea nu-i este impusă de din afară. În această libertate de alegere este rădăcina dezvoltărei libere, a progresului și a bucuriei cu care individul își esecutează opera sa. Cine, în științe or arte, s-ar vedea esclus de la acele obiecte care ar

---

1. *după* pentru *șters* 2. deschide atît *supraintercalat* 3. *în ms. repetat* 4. *deasupra lui* el *șters* 5. *după* acestea *șters* 6. *după* întregului *șters* 7. *după* micelor *șters* 8. *supraintercalat* 9. *inițial* a uzat 10. *inițial* izvorul acesteia 11. *deasupra lui* năzuiește *șters* 12. *după* reprezentării *șters* 13. *inițial* esența artei 14. învoiască-ntre ele *deasupra lui* întocmească

conveni mai mult cu aplecările sale naturale [1] și talentul său, cine ar fi avizat numai la tratarea acelor obiecte cari i-ar fi impuse, acela nu s-ar mai privi de un discipol liber al științei sau al artei, ci de un om năimit spre toate acestea. Acestei poziții îi corespunde în arta dramatică *monopolul rolelor*, o stare adică în care rolul odată distribuit se privește ca proprietatea cu drept cîștigată a aceluia căruia nu i s-a distribuit parte din început decît prin o întîmplătoare favoare, de la a cărui reprezentare este esclus orcare alt membru, asemenea ca și de la esersarea drepturilor unei caste, o stare de lucruri în care cel esclus se răzbună asemenea prin esclusivitate față cu alții, o dezdăunare în genere fără multă mîngîiere. Monopolul rolelor e pentru cei favorizați un drept de *braman*, pentru cei puțin favorizați o condamnare la starea de paria. Rațiunea și || interesele artei, care nu poate înflori decît prin *442r* o emulațiune vie, prin o tînără vivacitate a tuturor puterilor, toate acestea cer nimicirea acestui stricăcios monopol. Căderea monopolului însă pune libertatea mișcărei [2], putere în tendință, seriozitate și iubire pentru arte, cu asta un fel de abnegațiune în interesul întregului, în locul relei dispoziții, a lîngezirei, a lenevirei în posesiunea asigurată a rolelor și a unei tîmpiri gradate față cu cele mai nalte interese ale artei. Artistul trebuie s-o știe cumcă nu-l esclude un drept absolut de posesiune de la reprezentarea vrunui rol, iar publicul să nu fie silit de-a se lipsi, prin imutabilitatea posesiunei, de plăceri cari rezultă neapărat din principiul liberei concurențe.

Se-nțelege că acela căruia la montarea unei piese i s-a distribuit un rol are dreptul cel mai apropiat de posesiune, căci rolul i s-a distribuit cu supozițiunea cumcă mijloacele sale sînt cele mai apte pentru reprezentarea cutărui tip; deși adesea în realitate nu decide la distribuirea așa-numitelor role strălucite decît relațiunile cele mai spurii, sau [3] cel puțin au o parte mai mare în formarea deciziei directorilor decît inteligența. Dacă din prima posesie a unui rol se naște proprietatea individului asupră-i atuncea acesta se leagănă într-o plăcută siguranță în proprietățile sale teritoriale și, fiind asigurat contra espropri[er]ei, se uită fără multă grijă la dezvoltarea talentelor mai tinere. Publicul însă este condamnat prin această stabilitate la privirea pacientă a unor produceri mediocre, privind poate puterile cele mai bune pentru aceasta neîntrebuințate și legate de bulgărele lor. Dacă așadar prima distribuțiune a rolelor nu s-a urmat în interesul artei, ci a unui individ atuncea neraționalitatea monopolului rolelor, făcute pe conta și cu disprețul egal al talentului, publicului și artei, sare în ochi. Dar chiar în cazul că numai inteligența a prezidat la montarea primordială a unei piese, *posito* că pentru moment talentul cel mai cult a ajuns la posesia cutărui rol, totuși || monopolul rolelor rămîne un rău inestingibil *442v* al artei dramatice. Căci anticipează viitorul și esclude dela participarea a celor mai mari probleme a reprezentărei dramatice atît talentele pe calea formărei cît și [4] pe membrii ce intră mai tîrziu și-ntre cari se pot afla artiști de primă ordine [5]. Ei găsesc domeniile împărțite și trebuie să culeagă ce a rămas în urmă. Dacă însă individul e liber ca să supuie din parte-și [6] judecății publicului și a criticei ceea ce-l ocupă mai mult în orele lui solitare, va să zică role ce și le-a ales cu predilecțiune, prin urmare liber de a-și face o [7] dată și sie însuși o plăcere, atunci el este chemat pe calea deschisă, iar cei ce se află în posesiunea unui rol sînt necesitați [8] la o nouă silință și la un studiu continuat, ca să nu rămîie în urma rivalului lor. Cine însă ne-ar obiecta cumcă atunci nu rar mulți actori, din necunoaștere totală a proprielor lor facultăți, ar face cereri neîmplinibile, aceluia îi opunem că în asemenea cazuri, unde pretenția la reprezentarea unei role ar închide în sine o vădită infestare a publicului și a poetului, că în asemenea caz direcția are dreptul unui veto, dar totuși chiar dacă urmarea liberei concurențe ar fi adesea niște produceri greșite și în contrazicere cu puterile actorului, totuși toate acestea n-ar putea să și fie considerante contra întemeierei principiului, tot așa precum unele abuzuri ale presei nu sînt în stare a nimici principiul libertății presei, ca punct de izvorîre ? a vieței și mișcărei spirituale. Modul însă cum în urmă trebuie să se deschidă teren pentru emulațiunea liberă, cu înlăturarea cea mai mare posibilă a tuturor abuzurilor

---

1. *inițial* indi[viduale] 2. *inițial* pune in mișcare 3. *după* cari au *șters* 4. atît talentele pe calea (matură[rei]) formărei cît și *supraintercalat* 5. *inițial* primul rang 6. din parte-și *supraintercalat* 7. *după* plăcea o dat[ă] *șters* 8. *inițial* siliți

ce pot izvorî din asta, unită cu considerațiunea datorită primului posesor a unui rol, precum și cu respectul față cu publicul, toate acestea sînt treaba unei direcțiuni inteligente, binevoitoare și pătrunsă de interesele artei. Nouă ne-a fost numai de stabilirea *principiului*[1] *liberei concurențe*, cari nu se prezintă prin rațiunea obiectului, *443 r* fiindcă în esecuțiunea || sa trebuie să aibă urmările cele mai priitoare pentru dezvoltarea artei noastre. A face[2] un șir de propuneri speciale cum, în esecuțiunea principiului, ar fi mai bine de împăcat diferitele interese, cum să[3] nu se nedreptățească[4] atît cerințele obiective ale artei cît și cele subiective ale artistului, toate aceste sînt firește afară de domeniul opului nostru, care are de-a dezvolta arhitectonica artei, nu de-a compune un cod al legislațiunii scenice.

Al doilea moment atinge modul cum este chemată la viață opera poetului însuși. Dacă reprezintarea scoposește de-a ni da un întreg, atunci e treaba direcției de a ținea neîntrerupt cele singulare într-o proporție corectă cu întregul. Talentul artistului singular tinde după ființa sa într-acolo, de a duce rolul lui[5] la valoarea sa[6] deplină și de a-l pune în armonie cu organizațiunea[7] întregului op de arte. O direcție care ar corespunde pe deplin cu ideea misiunii sale are îndătorirea ca să aducă astfel la *o* unitate toate reprezentările singuratece a unui op de arte întreg, încît să pătrundă un singur ton prin totalitatea[8] lui și ca toate puterile să fie-ntrebuințate la o colaborare corectă și adjustată în întregul organizațiunei vii.

Cantitatea de luare-aminte, diligență și silință în repetițiile și intermediațiunile la o reprezentare trebuiesc firește să crească cu valoarea opului de arte ce e a se reprezenta. Un op clasic cere în interesul artei, al artistului și al publicului conștiinciozitatea cea mai necondiționată în activitatea pregătitoare; pentru că artistul se respectă[9] pe sine însuși prin pietate, pentru că publicul devine prin asta părtaș a impresiilor celor mai nobile și mai curate, pentru că în fine dintr-o abandonare temeinică față cu un adevărat op de arte se răsfrînge asupra actorului o putere cari influințează asupra întregei sale culturi și care-i dă un fel de sanctificare pe care ne-o dă întotdeauna comunicarea cu faptele cele mai nalte ale geniului omenesc. *443 v* Pe cînd în producerile de zi, cari se pripesc repede una peste alta, || impresia ultimă și nemîngîioasă[10] asupra actorului nu e decît simțămîntul disproporțiunei între munca întrebuințată *pentru* și succesul cîștigat *prin* un asemenea op, la opurile clasice, din contra, el are un razim, un punct oarecum stabil care-l susține în mijlocul unei alergări fără repaos și a grăbirei adesea deșerte de a produce tot ceva nou. Este dar o nobilă ambiție a unui actor de a îmbla după posesia figurelor clasice, cari pe baza lor de granit își bat joc de valurile timpului și cari-l stimulează totdeauna din nou, căci au facultatea de a descoperi ochiului poetic tot din ce în ce mai multe taine. Tipurile clasice sînt așadar cultul propriu pentru un artist, sărbătoarea vieței lui, în cari el își complace și se gustă oarecum pe sine însuși, după ce-a lucrat în sudoarea feței sale pentru interesele zilei și s-a luptat cu mizeriile artei.

Pregătirea pentru reprezentarea publică e de două feluri. Mai întîi se ridică opul în intuițiunea ideală și se dezvoltă în conștiința concurenților referința fiecărui rol singular cu ideea întregului. Ea îndeplinește va să zică baza pentru o deplină și exactă pricepere, prin urmare pentru concepțiunea fiecărui caracter singular. Asta-i însemnătatea *lecturei* unei drame, dacă pricepem această lectură după ființa sa adevărată, nu însă în acel mod în genere crud în care ea nu-i întrebuințată decît numai pentru familiarizarea mai mult superficială cu cuprinsul dramei. Aicea adică ar trebui să se dezvolte activitatea *dramaturgului* ca dirigent spiritual a reprezentărei dramatice. El reprezintă conștiința științifică dezvoltată, unită cu o cantitate egală *444 r* de intuițiune vie, prin urmare are dătoria de-a dez||volta poziția opului spețial față cu prezentul, însemnătatea întregului, arhitectonica în părți, tăria și slăbiciunile în diferitele figuri, și prin urmare are de-a îndrepta atenția artistului asupra punctelor de vedere pentru concepția și realizarea caracterelor și are de-a releva momentele unde actorul are să întreacă și să întregească pe autor și unde are de-a ridica caracterul la o potență mai înaltă. Prin asta s-ar naște cea mai vie influință reciprocă și cea mai atentivă participare, ar crește iubirea pentru creare; cel slab, fără de a-și face umilitoare mustrări de sine, s-ar simți folosit, talentele mai însemnate și artiștii într-adevăr culți ar fi sau întăriți în opinia lor avută deja, sau ar fi stimulați la [o] reformare a tipului. Și fiindcă numai inteligența ar avea să decidă, iară nu autoritatea esterioară și formală, ar fi deschis un teren deplin și pentru *discusiunea liberă*. Puterea inteligenței și influința unui spirit superior sînt atît de otărîtoare încît cel nechemat nu se poate ridica asupra cercului lui natural, nici poate să ia refugiu la o stăruire asupra [1] unei închipuiri prejudecate sau prin [2] o hărățire [3] asupra dreptului, pentru că libertatea espresiunei îl alungă din șănțuirea îndărătniciei și cîștigă învingere inteligenței.

---

[1] *după* liberei *șters* [2] A face *supraintercalat* [3] *după* ar fi *șters* [4] *inițial* dreptățească [5] *deasupra lui* său *șters* [6] *deasupra lui* lui *șters* [7] *după* întregul *șters* [8] *după* toată *șters* [9] *inițial* se onoră [10] *supraintercalat*; *inițial* fără mîng[îiere]

Ce fructe însă ar ieși din o asemenea tratare a opurilor clasice ale lui Shakespeare, Calderon, Lessing, Göthe, Schiller și alții! Dacă undeva numai mîna dirigentă a unui om la înălțimea cunoștiințelor științifice și dotat cu fantazie este [4] de trebuință pentru priceperea intensivă a unui op și pentru lărgirea cunoștinței în toate adîncimile caracterului, atunci desigur că sîntem [5] în cazul acestei trebuințe cu deosebire la reprezentarea marelor poeme. || Daca inteligența îi descopere artistului fru- *444 v*
museți pîn-acum necunoscute, dacă-i arată legăturile interne a întregei întocmiri, dacă ceea ce era un fel de ghicire în pieptul artistului, un fel de tact instinctiv, acuma prin inteligență devine conștiință curată, atuncea ea mărește totodată entuziasmul său și-i stimulează toate puterile de a ajunge toate intențiunile poetului. La artiștii cari posed o mare putere creatoare influința dramaturgului se va mărgini în esențial numai la atîta de a-i deschide o bogăție de cugetări și de a da intuițiunilor forma unei forțătoare necesităţi. Cu cît mai bogat [î]i izvorăște artistului această materie cu atît mai mult crește puterea sensibilizărei, care se aprinde la orcare laturе (Bezug) [6] din nou descoperită. Pe cînd dramaturgul, tocmai fiindcă nu e artist dramatic, ci se mișcă numai pe terenul științei artei, are o conștiință mai dezvoltată decît artistul și preface adîncimile cugetărei în intuițiune, artistul cu talent îmbracă intuițiunile trezite în el în [7] formele vieței sensibile. În această necesitate, ce devine din ce în ce mai mare, de a căpăta din cele mai nalte regiuni ale cugetărei garanția ultimă pentru orce creare artistică, zace însemnătatea absolută a dramaturgului ca dirigent spiritual al scenei.

Al doilea moment întru pregătirea opului ce e a se reprezenta este repetiția, prin cari e să vie la sensibilizare deplină ceea ce e trecut în intuițiune prin lectură și prin reflecție proprie. După natura ei se împarte în două: *tehnica sceneriei* și *reprezentarea dramatică prop[r]ie.* Tehnica sceneriei pune, cum am zice, opul în cadru și-i dă fiecărei scene (mărginirea) îngrădirea ei sensibilă. Ea orînduiește [8] toate grupele născute din situațiuni, nașterea și schimbarea acestor grupe, și-i însemnă fiecărui membru locul său în întregul tabloului. Această activitate e nutrită de simțul plastic și pitoresc și din cunoștința celor ce se poate reprezenta și poate face efect pe scenă. Tema mai grea însă este a dirige întruparea opului dramatic, conceput în idee. Pentru asta trebuie ca toate elementele conștiinței artistice să fie date, căci || fiecare moment trebuie cugetat și privit în referința sa cu toți factorii *445 r*
coactivi. Tonul fundamental al întregului op și a diferitelor caractere, tempo în toate nuanțele sale, raportul dintre espresia generală a creației sufletești și caracterul individual în toate momentele sale, a etății, a naționalității, a dispoziției sufletești, a patosului, consunetul fiecărei figuri speţiale cu sensul întregului op, nivelarea posibilă a tuturor inegalităților născute din puterile neegale ale actorilor, apăsarea puterei prea mari, înviosarea lîngezirei, subordinarea fiecărui tip și fiecărei situațiuni sub legea supremă a unității estetice, toate aceste are să le considere o directură adevărată la repetiții și are să le lase să vie la îndreptățirea lor. Numai sub [9] aceste condiții ea este o activitate ce folosește artei și onoră pe artist, iar nu numai un mecanism gol, ce nu lasă în urmă-i decît dezgust.

---

1. *după* pe *șters* 2. *după* asupra *șters* 3. *deasupra lui* hărțuire *șters* 4. *după* este *șters* 5. *după* acest *șters* 6. *dedesubtul lui* Begrif[f] *șters;* din nou *care urmează este supraintercalat* 7. *după* prin *șters* 8. *inițial* Ea coordinează 9. *după* numai într-atîta ea este *șters*

O piesă clasică nu se poate prepara îndestul de mult și de îngrijit, căci un op care ia în dispozițiunea sa toate puterile spiritului și a inimei cere o adevărată adîncire din partea actorului[1]. Aceștia[2] se onoră pe ei înșii prin seriozitatea ce o arată întru pregătirea acelora, și publicul este prin asta dispus la o mai[3] mare stimă față[4] atît cu opurile de artă cît și cu artiștii. Este apoi o esperiență veche cumcă înălțimea culturei unui artist se dovedește prin conștiințiozitatea repetițiilor, pe cînd ușurința și frivolitatea în aceste preparări pentru reprezentare sînt caracteristice lipsei de talent și a rutinei. De aceea nici un op clasic care a pauzat mai multă vreme n-ar trebui să se deie fără probe preparatorii, chiar daca montarea ar fi aceeași. Însă cînd chiar opuri de-o compoziție măreață și de un cuprins adînc se dau ne-ntrege și lacunare în înțelesul reprezentării, atunci scena își slăbește nervul
445 v puterei sale și-și pierde influința asupra artiștilor și a publicului. || Căci prin nimic nu se favoriză mai mult lipsa de principii și frivolitatea între artiști (ca prin) decît cînd ei văd că directorii scenei nu poartă respectul pentru scenă decît ca o mască, care la coliziunile cele mai ne-nsemnate cade și lasă a se vedea fața cea cu totului profană.

Dacă însă arta reprezentării dramatice e să ocupe un punct de vedere mai nalt în membrii ei, atunci trebuie să înceteze de-a și-i recruta din dezertorii ocazionali din toate mediurile posibile, cari adesea, fără cea mai mică chemare internă și lipsiți de orce cultură generală, se lasă angajați pentru că sub această flamură nouă speră un cîștig totuși încă mai mare decît le-ar fi adus în alte cariere a vieții lipsa lor de seriozitate, lucru și talent. Viitorul artei noastre nu trebuie dar lăsat în dispoziția întîmplărei oarbe, ci trebuiește asigurat prin institute care să introducă în arhitectonica artei pe aceia a căror formă fizică, dispozițiune specific artistică și cultură generală prezintă cel puțin un prognosticon favorabil pentru viitoarea lor dezvoltare. Măsura geniului se-nțelege că nu se lasă devinată nicicînd[5]; ba geniul adevărat poate chiar să-și bată joc de aceste institute și să-și sape calea prin noroiul vieței la ținta sa firească. Abia cu întemeierea unor asemenea institute, a căror necesitate se simte din ce în ce mai tare, arta noastră intră în rîndul celorlalte arte, cari cer o măsură anumită de tecnică, ce se poate învăța și deprinde și care nu este lasată la liberul[6] arbitru a fiecăruia, ci este o condiție *sine qua non* pentru esersarea artei. Cu această cerere, care, prin o arhitectonică a artei noastre, o îngrădește față cu ușurința diletantismului și-i asigură o poziție mai naltă, ne-am întors la punctul
446 r de purcedere al opului noastru[7], care, dezvoltînd || organismul artei reprezentărei în toate părțile ei, pune prin asta fundamentul pentru o cultură sistematică în arta noastră, desenînd cercul tuturor disciplinelor[8] și a momentelor ei cari trebuiesc învățate teoretic și practic în vrun institut viitor destinat pentru formarea artiștilor dramatici.

---

[1] *inițial* actorilor [2] *după* Ei *șters* [3] *supraintercalat* [4] *după* atît fa[ță] *șters* [5] *după* niciodată *șters* [6] *după* dir[ecția] *șters* [7] *inițial* al artei noastre [8] *în ms.* disciplelor

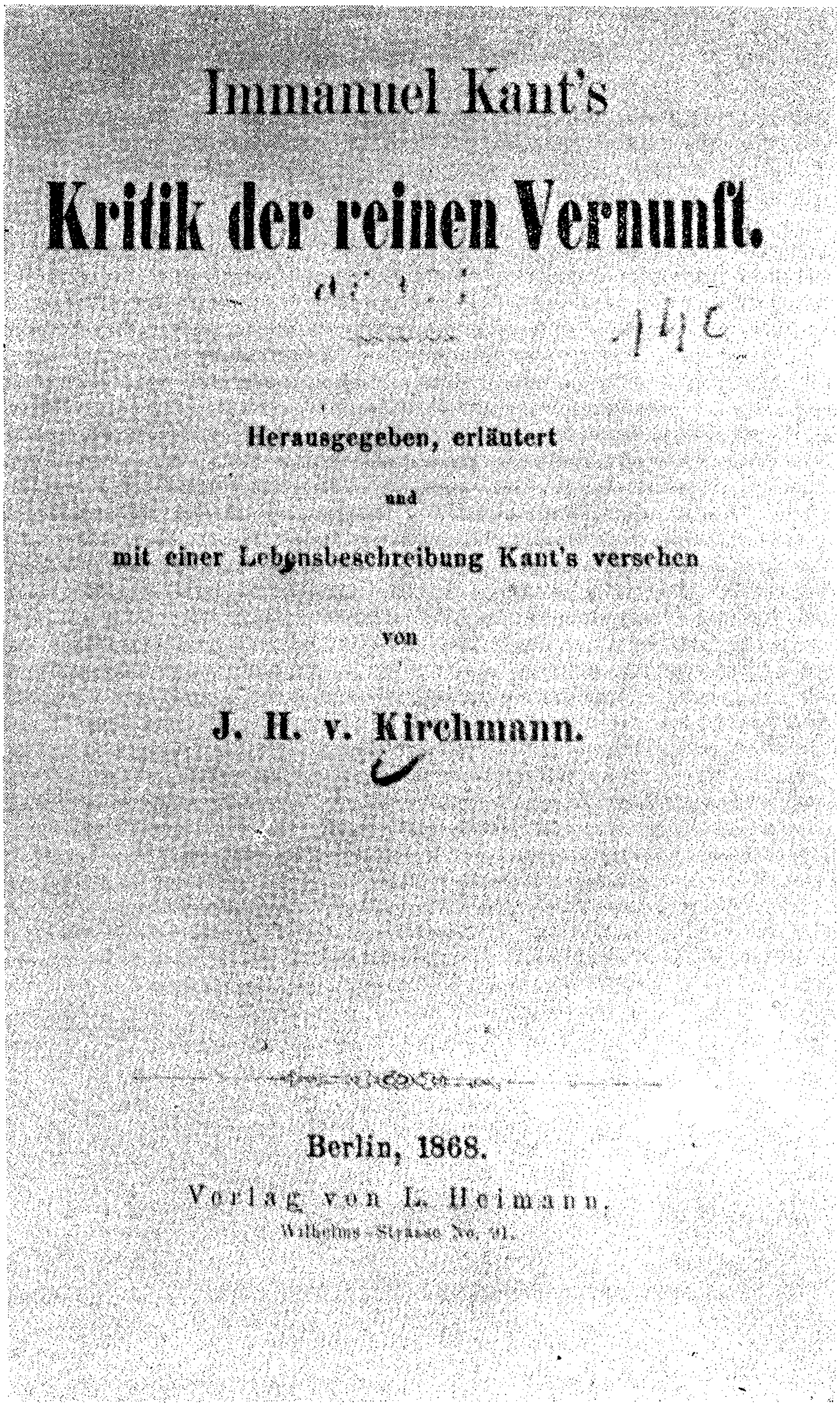

Immanuel Kant's
Kritik der reinen Vernunft.

14c

Herausgegeben, erläutert
und
mit einer Lebensbeschreibung Kant's versehen
von

J. H. v. Kirchmann.

Berlin, 1868.
Verlag von L. Heimann.
Wilhelms-Strasse No. 91.

21. PAGINA DE TITLU A ORIGINALULUI

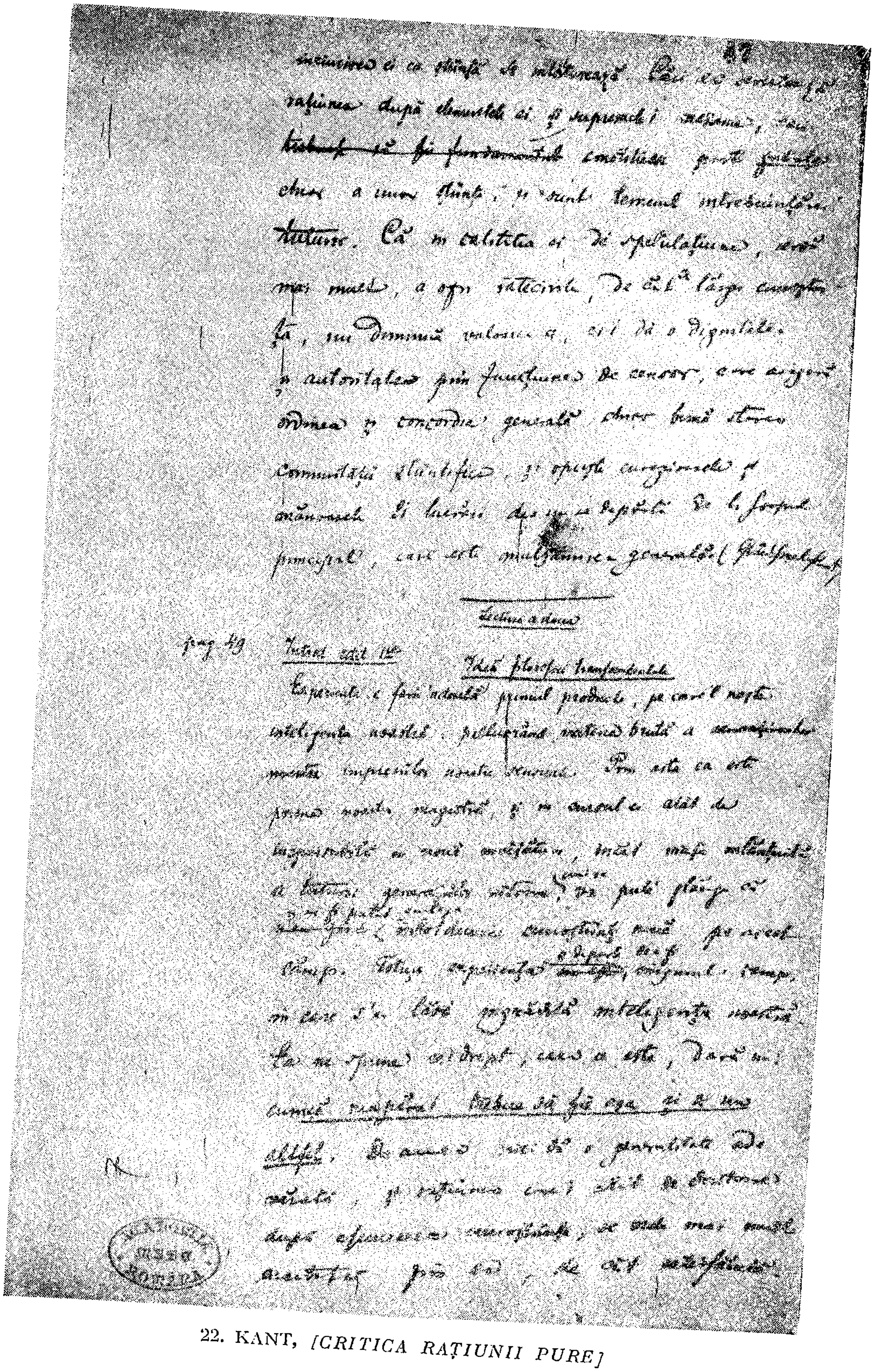

47

înrîurirea ei ca ştiinţă se [illegible]. Căci ea consideră pe raţiunea după elementele ei şi supremele maxime, care ~~trebue să fie fundamentul~~ constituesc posibilitatea a unor ştiinţe, şi sunt temeiul întrebuinţărei ~~tuturor~~. Că în calitatea ei de speculaţiune, serve mai mult, a opri rătăcirile, decît a lărgi cunoştinţa, nu diminuă valoarea ei, ci-i dă o dignitate şi autoritatea prin funcţiunea de censor, care asigură ordinea şi concordia generală chiar bună starea communităţii ştiinţifice, şi opreşte cercările ei curagioase şi mănoase de lucru dar ca să se depărteze de la scopul principal, care este mulţumirea generală (Glückseligkeit)

Lecţiune a doua

pag. 49 Introd. edit. IIa

Ideă filosofiei transcendentale

Experienţa e fără îndoială primul product, pe care'l naşte inteligenţa noastră, prelucrînd materia brută a ~~[illegible]~~ [illegible] impresiunilor noastre sensuale. Prin asta ea este prima noastră magistră, şi în mersul ei atît de inepuizabilă în nouă învăţături, încît viaţa înlănţuită a tuturor generaţiilor viitoare, care se nu va putea să se plîngă că ~~[illegible]~~ nu-şi poate culege niciodată cunoştinţe nouă pe acest cîmp. Totuşi experienţa e departe de a fi ~~[illegible]~~ singurul cîmp, în care s-ar lăsa mărginită inteligenţa noastră. Ea ne spune cu drept, ceea ce este, dară nu: ceeace necesarmente trebue să fie aşa şi nu altfel. De aceea nu ne dă o generalitate adevărată, şi raţiunea care este atît de doritoare după asemenea cunoştinţe, se vede mai mult aţîţată prin ea, decît satisfăcută.

22. KANT, [CRITICA RAȚIUNII PURE]

BAR 2258, 47r 35 cm × 22 cm

[IMMANUEL] KANT
[CRITICA RAŢIUNII PURE]

2258

Lectura a doua 47 r

INTROD[UCEREA] EDIŢ[IEI] Î[NTÎ]IE[1]

I. IDEEA FILOZOFIEI TRANSCENDENTALE

Experienţa e fără-ndoială primul product pe care-l naşte inteligenţa noastră prelucrînd materia brută a impresiilor [2] noastre sensuale. Prin asta ea este prima noastră magistră şi, în cursul ei, atît de inepuizabilă în nouă învăţături încît viaţa înlănţuită a tuturor generaţiilor viitoare nu se [3] va putea plînge că [nu] şi-ar fi putut culege [4] întotdeauna cunoştinţe nouă pe acest cîmp. Totuşi experienţa e departe de a fi [5] singurul cîmp în care s-ar lăsa îngrădită inteligenţa noastră. Ea ni spune, ce-i drept, ceea ce este, dară nu *cumcă neapărat trebuie să fie aşa şi nu altfel.* De aceea nici dă o generalitate adevărată, şi raţiunea, care-i atît de doritoare după asemenea cunoştinţe [6], se vede mai mult excitată prin ea decît satisfăcută. || Asemenea cunoştinţi 48 r generale, cari poartă totodată caracterul unei necesităţi interne, trebuiesc să fie neatîrnate de experienţă, sigure şi clare prin [7] sine însile ; *de-aceea se numesc cunoştinţe a priori;* pe cînd, din contra, ceea ce ni împrumută experienţa nu se poate cunoaşte, după expresia consacrată decît numai *a posteriori*, adică în mod empiric. Ceea ce-i de mirat însă este că între experienţele [8] noastre se amestecă cunoştinţe cari trebuiesc să aibă originea lor a priori şi cari nu servă poate decît pentru a da legătură reprezentaţiunilor noastre. Căci chiar dac-am omite din aceste experienţe tot ce aparţine simţurilor, totuşi ni rămîn în mîni oarecari noţiuni primordiale şi judeţuri născute din ele cari trebuie să se fi iscat cu totul a priori şi neatîrnate de esperienţă, pentru că fac ca despre [9] obiectele cari apar simţurilor noastre să putem spune mai mult, sau cel puţin să credem a putea spune mai mult, decum e ceea ce ne-ar [î]nvăţa [10] esperienţa şi că afirmările noastre conţin o adevărată [11] generalitate şi o necesitate strictă, pe cari cunoştinţa [12] empirică numai nu ne-o poate da.

Dar ceea ce va să zică şi mai mult decît toate cele precedente este că unele cunoştinţe părăsesc chiar terenul tuturor esperienţelor posibile [13], avînd părerea de a lărgi cuprinsul judeţelor noastre dincolo de marginile esperienţei, şi asta prin noţiuni cărora în esperienţă nu li se poate da nicăiri un obiect corespunzător.

Şi tocmai în aceste din urmă cunoştinţe [14], cari trec afară de lumea simţurilor, 49 r unde esperienţa nu mai poate da nici mîneri [15], nici corectură, se află cercetările acelea ale raţiunei noastre pe cari, după importanţa lor, le ţinem de mult mai preferabile şi, prin [16] intenţia lor finală, de mult mai sublime decît toate ce ni poate învăța inteligența în cîmpul arătărilor, astfel încît, cu pericolul de a rătăci, riscăm mai bine toate decît, pe motivul scrupulului, deprețierei sau nepăsărei, să renunțăm [1] la asemenea cercetări, ce ne ating atît de [2] aproape [3].

---

[1] *în stînga, pe margine, Eminescu notează:* pag. 49, *pagina textului german (de fapt 50, început pe p. 49 de Kirchmann)* [2] *după* senzaţiilor noastre *şters* [3] nu se *supraintercalat* [4] şi-ar fi putut culege *deasupra lui* n-au găsit *şters; reformulînd, Eminescu a omis să scrie din nou negaţia* [5] e departe de a fi *deasupra lui* nu află *şters* [6] *scris* cunoştiinţe [7] *deasupra lui* de *şters* [8] *după* cunoştinţele *şters* [9] *supraintercalat* [10] *iniţial* ne-nvaţă [11] *supraintercalat după ştergerea lui* adev[ărată], *scris iniţial după* generalitate [12] *după* esperi[enţa] *şters* [13] *iniţial* a toată esperienţa posibilă [14] *deasupra lui* esperienţe *şters* [15] *iniţial* manual [16] *iniţial* în

Îndealtfel s-ar părea firesc că, îndată ce am părăsit terenul esperienței, nu vom clădi ⟨îndată⟩ o zidire numai pe baza unor cunoștințe ce le avem fără să știm de unde și numai pe creditul unor principie a căror origine n-o cunoaștem, și fără să fi asigurat temeliile [4] acelei zidiri prin cercetări îngrijite, pare firesc zic ca cestiunea [5] să fi fost de mult sulevată, cum de vine inteligența la toate aceste cunoștințe apriori, ce întindere, valabilitate și preț pot avea acestea. Și-n faptă n-ar fi fost nimic mai firesc daca sub *firesc* pricepem aceea ce se cădea să se întîmple de se procedea cu minte și cum se cade ; daca însă sub firesc nu vom înțelege decît ceea ce se-ntîmplă în genere, atunci dimpotrivă n-a fost nimic mai firesc și mai de priceput (decît că) cu toate că [6] această cercetare au trebuit multă vreme să lipsească. Căci o parte a acestor cunoștințe, cea matematică, posedă demult certitudine și dă drept printr-asta la o așteptare plăcută și-n privința altor cunoștințe, chiar dacă acestea ar fi de o natură
50r cu totul deosebită. || Afară de aceea, fiind odată trecut de mărginele și cercul [7] experienței, cineva e sigur de a nu fi dezmințit prin ea. Farmecul de a întinde cunoștințele sale e atît de mare că numai prin o contradicție (clară) vădită de care ne-am lovi putem fi împiedecați în propășirea noastră. Această contradicție poate fi însă evitată daca facem invențiunile noastre într-un mod precaut, fără ca de aceasta să fie mai puțin invențiuni. Matematica ni dă o dovadă strălucită cît de departe putem s-ajungem [8] cu cunoștințele noastre apriori neatîrnați de orice experiență. Ea se ocupă — drept — cu obiecte și cunoștințe numai într-atîta întru cît ele se pot reprezenta în intuițiune. Dar peste această împrejurare trecem cu ușurință, mai ales că numita intuițiune, fiind dată ea însăși apriori, abia poate fi distinsă de o noțiune curată numa. Prins și preocupat [9] de o asemenea dovadă despre puterea rațiunei, impulsul pentru lărgirea cunoștințelor nu mai vede hotară [10]. Porumbul ușor care desparte în zborul său liber aerul a cărui rezistență o simte ar putea să conceapă închipuirea cumcă, într-un spațiu fără de aer, aceasta i-ar succede și mai bine. Tot așa părăsi Plato lumea simțurilor, pentru că-i pusese îngrădiri prea strîmte și se cuteză dincolo de ele, pe aripele ideilor, în spațiul gol al inteligenței pure. El nu observă că prin ostenelele sale el nu cîștiga din drum, căci n-avea de ce să se ție, n-avea [11] teren solid pe care să-și poată (răzima) apăsa piciorul și aplica puterile spre a urni inteligența din loc. Este însă o [12] soartă comună a rațiunei omenești în speculațiune de a-și sfîrși cît se poate de iute clădirea și a cerceta abia după aceea dacă și temelia
51r e bine pusă. || După aceea se iscodesc fel de fel de sulemeniri, spre a ni mîngîia și reasigura despre aptitudinea ei și spre [a] recuza [13] chiar o asemenea cercetare tîrzie și periculoasă. Ceea ce însă, în vremea clădirei, ne scutește de îngrijiri și prepus și ne măgulește cu o soliditate aparentă este aceasta. O mare parte, și poate cea mai mare, a ocupației rațiunei noastre consistă în disecțiunea noțiunilor ce le-avem despre obiecte. Această ocupație ni dă o mulțime de cunoștințe cari, deși nu sînt alta nimic decît esplicări sau lămuriri a acelora ce erau cuprinse deja în noțiunile noastre (deși într-un mod confuz încă), totuși se prețuiesc [14] cel puțin după formă [15] ca niște cunoștințe nouă, deși după materia sau conținutul lor ele nu lărgesc noțiunile ce le avusem, ci numai le expun și le desfășoară. Fiindcă această procedură dă într-adevăr cunoștința apriori aievea [16], care are o propășire sigură și regulată, rațiunea, prin subrepțiune și fără ca singură s-o bage de seamă, obține sub aceste false aparențe niște afirmări de alt soi, adăogînd la noțiuni date altele, cu totul străine, și anume apriorice, fără ca să știe cum a ajuns la ele, ba fără [17] chiar ca o ase-

---

[1] *provine, prin supraintercalarea lui* pe motivul scrupulului, deprețierei sau nepăsărei *și ajustările necesare din* decît de a renunța [2] atît de *supraintercalat* [3] *urmează* pe motivul scrupulului, deprețierei sau nepăsărei *șters pentru a fi supraintercalat mai sus, v. nota 1* [4] *după* înt[emeierea] *șters* [5] *după* aceastã *șters; -a din* cestiunea *a fost adăugat după renunțarea la adjectivul demonstrativ.* [6] *scris pe margine:* cu toate că [7] și cercul *supraintercalat* [8] *deasupra lui* să mergem *șters* [9] *inițial* prinși și preocupați, *apoi au fost corectate dezinențele* [10] *după* m[argini] *șters* [11] *supraintercalat* [12] *supraintercalat* [13] *după* refuza *șters* [14] *deasupra lui* consideră *șters* [15] după formă *deasupra lui* formal *șters* [16] *după* reală *șters* [17] *supraintercalat*

menea întrebare să ni fi trecut prin gînd. Deci voi trata chiar de la-nceput despre deosebirea dintre aceste [1] două speţii de cunoştinţe.

În toate judeţurile în cari se cugetă raportul unui subiect cătră un predicat (cugetînd numai la cele afirmative, căci asupra celor negative aplicaţia e uşoară) acest raport e cu putinţă în două feluri. Sau predicatul B aparţine subiectului A, ca ceva ce era deja conţinut în noţiunea A (în mod ascuns), sau B se află [2] cu totul afară de noţiunea A || deşi stă-n legătură cu ea. În [3] cazul întîi eu numesc 52 r judeţul analitic, în al doilea sintetic. Judeţuri analitice (cele afirmative) sînt va să zică acelea în cari combinarea [4] predicatului [5] cu subiectul ne-o gîndim prin identitate; judeţurile acelea însă în care această combinare se gîndeşte fără identitate convenim a se numi sintetice. Cele dentîi le-am putea numi şi judeţuri *lămuritoare*[n1] sau espozitive, iar celelalte *lărgitoare*[n2] sau augmentative, fiindcă cele dentîi nu adaogă prin [7] predicatul lor la noţiunea subiectului nimica ce n-ar fi fost cugetat defel în ea şi care nici s-ar fi putut scoate din ea prin disecţiune în noţiunile sale constitutive. D.es. dacă zic „Toate corpurile sînt estinse", atunci acesta e un judeţ analitic. Căci nu pot trece afară de noţiunea ce o unesc cu vorba „corp" spre a afla estensiunea ca fiind combinată cu acesta, ci îmi [8] trebuie numai să analizez acea noţiune, adică să-mi dau sama despre lucrurile diverse ce le cuget întotdeuna reunite în noţiunea [9] corp, pentru a-l nimeri acolo şi pe acel predicat; este aşadar un judeţ analitic. Dimprotivă, daca zic „Toate corpurile sînt grele", atuncea predicatul este cu totul altceva decît ceea ce cugetam eu în noţiunea numai a unui corp. Adăogarea unui asemenea predicat ni dă aşadar un judeţ sintetic.

[n1] **erlautern**: *celerare, esplicare, expoziţie* [6] *comentare, esplicativ, interpretativ, exegetic*
[n2] **erweitern**: *lărgi, evaza, dilata, augmenta, întinde, mări, amplifica*

Dintr-astea se vede clar: 1) că prin judeţe analitice cunoştinţa noastră nu se lărgeşte defel, ci că noţiunea care o am deja am dizolvat-o în părţile sale constitutive, făcîndu-mi-o mie însumi mai de priceput; 2) că la judeţe sintetice trebuie să am afară de noţiunea subiectului încă şi altceva (x), pe care inteligenţa se razimă pentru-a [10] recunoaşte un predicat ce nu e conţinut în acea noţiune: că se cade a i se atribui.

La judeţuri empirice sau din esperienţă nu este greutate. Căci acest x este espe- 53 r rienţa completă despre obiectul pe care-l cuget prin noţiunea A [11], care nu-i decît o parte a acelei esperienţe. Căci, deşi în noţiunea corpului eu nu includ predicatul greutăţii, totuşi el însamnă [12] experienţa completă prin o parte a ei, la care parte pot adăoga încă şi alte părţi ale aceleiaşi esperienţe, ca ţinîndu-se tot de cea întîi. Pot mai întîi să cunosc noţiunea unui corp [13] în mod analitic prin semnele estensiunei, impenetrabilităţii, formei ş-a altora, cari toate sînt cugetate în această noţiune. Acuma însă îmi lărgesc cunoştinţa şi, cu privire la esperienţă, de la care am abstras această noţiune a corpului, mai găsesc că cu acele semne mai e combinată întotdeuna şi greutatea. Prin urmare experienţa este acel x care zace afară de noţiunea A şi pe care se-ntemeiază putinţa sintezei predicatului greutăţii, B, cu noţiunea A.

Dar la judeţuri sintetice apriori îmi lipseşte acest ajutor cu totului tot. Dac-am să trec afară de noţiunea A, pentru a o recunoaşte ca fiind în legătură cu cealalta, B, ce este *aceea* pe ce mă sprijin şi care face această sinteză cu putinţă? Cînd aicea nu mai am beneficiul de-a o căuta pe terenul experienţei. Luăm de pildă teza: „Tot ce se-ntîmplă are cauza sa"[14]. În noţiunea „ceva ce se-ntîmplă" îmi cuget într-adevăr o existenţă înaintea căreia s-a scurs un timp oarecare ş.a.m.d., şi dintr-asta se pot trage judeţe analitice. Dar noţiunea unei *cauze* [15] e cu totul afară de noţiunea aceea şi s-arată diferent de ce[e]a ce se-ntîmplă [16], prin urmare nu-i defel conţinută în această din urmă reprezentaţiune. Cum vin eu acuma să spun „despre ceea ce

---

1. *iniţial* deosebirea acestor *apoi s-a supraintercalat* dintre *şi s-a modificat terminaţia lui* acestor *în* aceste 2. se află *deasupra lui* e *şters* 3. *după* Judeţurile *şters* 4. *după* legătura *şters şi* prinderea* *scris deasupra lui* legătura *şi lăsat neşters* 5. *după* obi[ectului] *şters* 6. expoziţie *e despărţit de coloana de cuvinte alăturată printr-o bară verticală; în ms., ca şi în cazul notei următoare, cuvintele sînt scrise unul sub altul* 7. *după* nimic *şters pentru a fi reluat după* subiectului 8. *supraintercalat* 9. *după* vorb[a] *şters* 10. *iniţial* pentru ca [să recunosc] 11. *după* a *şters* 12. el însamnă *supraintercalat* 13. *iniţial* noţiunea corpului, *modificat prin supraintercalarea lui* unui *şi prin ştergerea lui* -ului 14. *iniţial* are o cauză a sa *apoi* o *şi* a *au fost şterse* 15. *sublinierea lui Eminescu* 16. şi s-arată diferent de cea ce se-ntîmplă *supraintercalat*

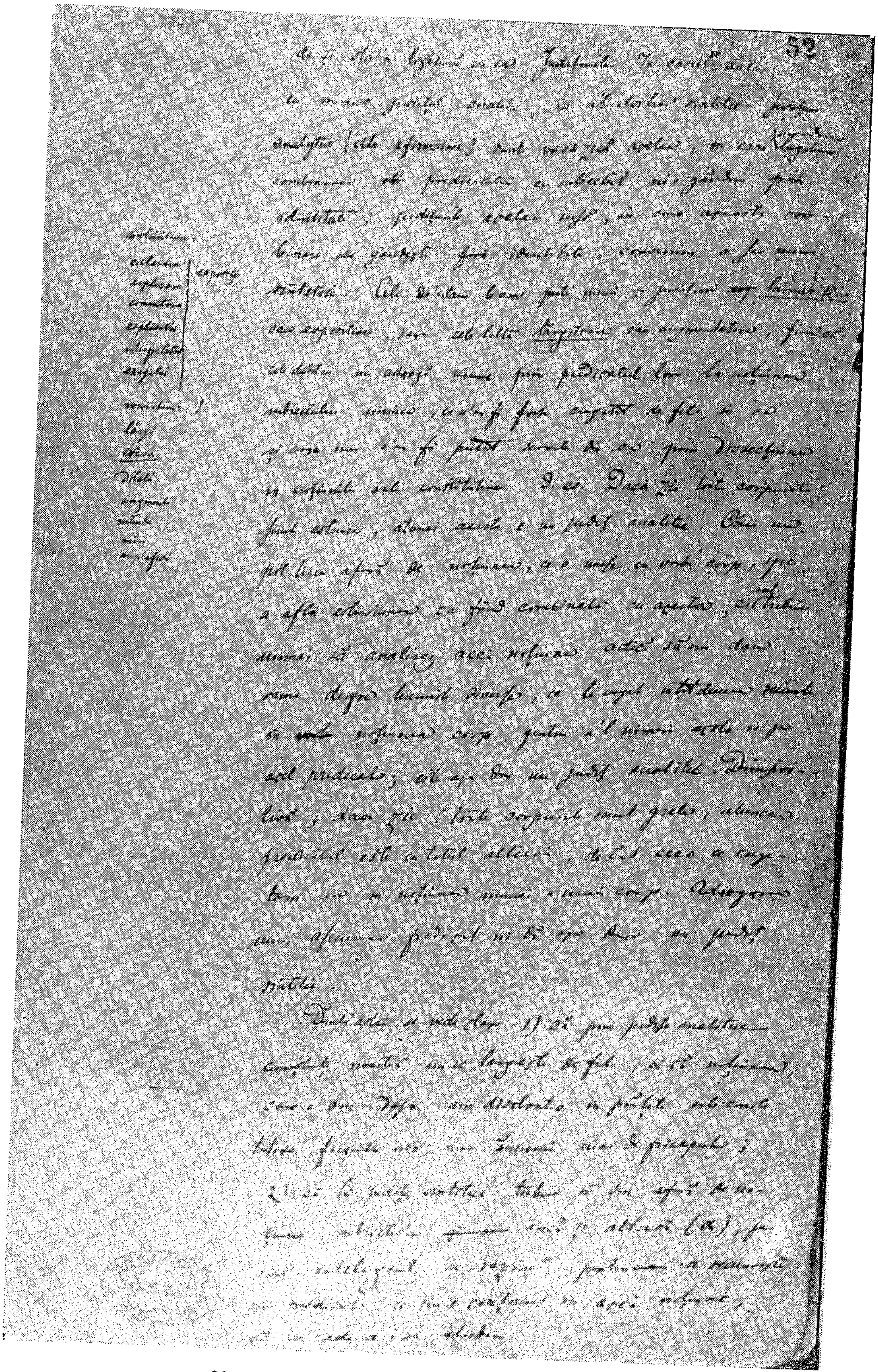

23. KANT, *[CRITICA RAȚIUNII PURE]*

BAR 2258, 52r 35 cm × 22 cm

se-ntîmplă” ceva cu totului diferit de aceea și de-a recunoaște ca aparținîndu-i, și încă cu necesitate, || noțiunea cauzei, care nu-i conținută-n ea? Ce-i aicea acel 54 r
necunoscut [1] = x pe care rațiunea se razimă cînd crede a afla afară de noțiunea *A* un predicat *B* cu totul străin de ea, pe care cu toate acestea îl recunoaște ca fiind [2] legat de ea? Esperiență nu poate fi, fiindcă principiul citat adaogă la reprezentația întîia pe cea de-a doua nu [3] numai cu generalitatea cea mai mare [4], ci cu espresia necesităţii, prin urmare cu totului a priori și numai [5] din noțiuni. Într-asemenea principie sintetice, adică lărgitoare (evazive) consistă toată intenția finală a cunoștinței noastre speculative a priori; căci cele analitice sînt drept că importante și trebuincioase, dară numai spre a ajunge la o așa claritate a noțiunilor cari se reclamă la o sinteză sigură și estinsă, ca la cucerire-n-adevăr [6] nouă.

Aicea-i ascuns prin urmare un mister oarecare [a] a căruia destăinuire numai poate să asigure propășirea în nemărginitul cîmp a cunoștinței curate a rațiunei, așa încît să te poți lăsa pe ea: adică de a descoperi cu necesara generalitate originea putinței unor judeţuri sintetice a priori, de a stabili condițiile sub cari e cu putință fiecare speție a lor și de a determina întreaga această cunoștință (care constituie propria ei speție) într-un sistem instituit [7] după izvoarele ei primordiale [8], despărțirile, cuprinsul și hotarăle ei, și nu însemnînd-o printr-o schițare fugitivă și *à-peu-près*, ci hotărînd-o întreagă și fiind deajuns oricărei întrebuințări. Atîta deocamdată despre caracterul specific || cari-l au județurile sintetice. 55 r

Din toate acestea rezultă ideea unei științe aparte, care ar putea servi spre critica rațiunei pure. Curată se numește însă orice cunoștință care nu-i amestecată cu nimic eterogen. De-a dreptul curată se numește cu osebire acea cunoștință în care esperiența sau simțul nu s-amestecă defel, a cărei putință e așadar neatîrnată și cu totul apriori. Acuma rațiunea este facultatea aceea cari ni pune-n mîni *principiele* cunoștinței apriori. Deci rațiunea pură este aceea care conține principiele [10] unei cunoștințe de-a dreptul și absolut apriorice. Un *organon* al rațiunei pure ar fi resumțiunea tuturor principielor acelora după cari se pot cîștiga și institui toate cunoștințele apriorice pure. Aplicarea esecutată a [11] unui asemenea organon ne-ar da un sistem al rațiunei pure. Dar fiindcă în așa mod s-ar cere prea mult și-ar rămînea *in suspenso* și nesigur dacă o lărgire a cunoștinței [12] noastre este și în ce cazuri este cu putință; de aceea știința [13] dejudecărei numai a rațiunei pure, a [14] izvoarelor și hotarălor ei, am putea-o privi ca proscholiul sau propedeutica la sistemul [15] rațiunei pure. O asemenea [cercetare] n-ar trebui să se numească *o doctrină*, ci numai o *critică* a rațiunei pure, și folosul ei în privința speculațiunei n-ar fi în realitate decît *negativ*, nu spre întinderea, ci spre lămurirea rațiunei noastre, spre-a o feri de erori, ceea ce-i [16] un cîștig destul de mare. Orice cunoștință a noastră care se ocupă nu cu obiectele, ci cu maniera și modul [17] nostru de-a cunoaște obiectele, cu noțiunile noastre apriorice despre obiecte, eu o numesc *transcendentală*. Sistemul unor asemenea noțiuni s-ar numi deci *filozofie transcendentală*. Dar și aceasta ar fi prea mult pentr-un început. Căci o asemenea știință ar trebui să conțină pe deplin atît cunoștința analitică cît și cea sintetică apriori, și este pentru scopul nostru de o întindere prea mare, fiindcă noi nu || mergem cu analiza mai departe, decît pînă unde-i de neapărată trebuință 56 r
pentru a găsi în întreg cuprinsul lor principiele sintezei apriorice, ca lucrul de căpetenie ce ne interesează. Această cercetare, ce n-o putem numi doctrină în sens propriu ci numai critică transcendentală, pentru că n-ar de scop lărgirea cunoștințelor noastre înșile [ci numai] reajustarea lor și care ar constitui o piatră de prubă a valorii sau nevalorii tuturor cunoștințelor apriorice, este ceea ce [18] ne ocupă în acest moment.

[a] Dacă celor vechi le-ar fi venit numai în minte de-a suleva numai [9] această întrebare aceasta singură ar fi ajuns ca să reziste cu putere tutor sistemelor de rațiune pură făcute pînă-n zilele noastre și ne-ar fi scutit de atîtea încercări vane pe care le-am întreprins orbește, fără să știm măcar cu ce și cine avem de făcut-n-adevăr. 54 r

---

1. *după* x = [necunoscut] *șters* 2. ca fiind *deasupra lui* de *șters* 3. *supraintercalat* 4. *inițial* cu o generalitate foarte mare 5. *după* din *șters* 6. -n adevăr *deasupra lui* adevărat *șters* 7. *deasupra lui* stabilit *șters* 8. *după* orig[inare] *șters* 9. *supraintercalat* 10. *după* de-a dreptul *șters pentru a fi reluat mai departe* 11. *inițial* al 12. *scris* cunoștiinței 13. *supraintercalat* 14. *supraintercalat* 15. *după* o ș[tiință a rațiunei pure] *șters* 16. *inițial* e 17. și modul *deasupra lui* noastră *șters* 18. *după* ce ne ocupă în a[cest *moment*] *șters*

O asemenea critică este aşadar o pregătire, de se poate, la un organon şi, dacă un asemenea n-ar succede, cel puţin la un *canon* după care s-ar putea dezvolta [1] în viitor un sistem complet al filozofiei raţiunei pure atît analitice cît şi sintetice, consiste ea acuma în lărgirea sau în hotărnicirea [2] numai a cunoştinţei ei. Ni [3] putem socoti dinainte că aceasta e cu putinţă, ba chiar că un asemenea sistem nici poate avea un cuprins atît de mare încît să n-avem speranţa de a-l isprăvi cu totul, mai ales cînd cumpănim că obiectul lui consistă aici nu din natura obiectelor, care-i inepuizabilă, ci din inteligenţa care judecă asupra naturei obiectelor, şi încă ş-aceasta numai în privirea cunoştinţei sale apriorice. Deci, nefiindu-ne permis a-l căuta în afară de noi, nici poate să ni rămîie ascuns, drept care resursele sale vor fi îndestul de mici pentru a fi resumate pe deplin, a se judeca după valoarea sau nevaloarea lor şi a fi supuse unei juste preţăluiri [4].

58 r II. *ÎMPĂRŢIREA FILOZOFIEI TRANSCENDENTALE* [5]

Filozofia transcendentală este ideea unei ştiinţe în socoteala căreia critica raţiunei pure are dătoria de-a trasa planul în mod arhitectonic, adică din principie, cu deplină garantare a complectitudinei şi siguranţei tuturor pieselor cari constituiesc această clădire. Rezonul pentru care critica aceasta nu poate fi numită ea însăşi filozofie transcendentală este numai acesta că, pentru a fi un sistem complet, ar trebui să conţie şi o analiză desăvîrşită a toată cunoştinţa apriorică omenească. Drept că critica noastră trebuie să supuie vederei noastre [6] în tot cazul o enumerare completă a tuturor noţiunilor genetice cari constituiesc sus-convenita cunoştinţă pură. Dar cu cale-i să se abţie de la o analiză a acestor noţiuni înşile, precum şi de la o recenziune îndeplinită a celor deduse din ele ; parte pentru că disecţiunea aceasta nu e cu scop, neavînd suspecţia ce-nsoţeşte [7] sinteza de nevoia căreia se instituie proprie critica, parte pentru că se-mprotiveşte unităţii planului de a se [8] însărcina cu responsabilitatea complectitudinei unei asemenea analize şi deducţiuni, lucru de care ne putem dispensa în vederea intenţiei noastre. Atît complectitudinea disecţiunei cît şi a deducţiei [9] din noţiuni apriorice ce le vom aduce de acu-nainte vor fi uşor de întregit dacă vor fi stabilite mai [10] întîi ca principie evidente ale sintezei şi dacă-n vederea acestui scop esenţial nu ni va lipsi nimica.

Deci se ţine de critica raţiunei pure tot ce constituie filozofia transcendentală, şi ea este ideea complectă a filozofiei transcendentale, deşi nu este această ştiinţă însăşi ; pentru că-n analiză nu merge mai departe decît pînă unde se cere pentru a putea dejudeca pe deplin cunoştinţa sintetică a priori.

La împărţirea unei asemenea ştiinţe trebuie să avem mai cu samă în vedere că nu pot proveni [11] în ea noţiuni cari conţin în ele ceva empiric, ci ca [12] cunoştinţa apriorică să fie cu desăvîrşire curată. De aceea, deşi principiele supreme ale moralităţii şi noţiunile fundamentale ale aceloraşi cunoştinţe sînt apriorice, totuşi ele nu se ţin de filozofia transcendentală, pentrucă-n contextul ei ar trebui să se presupuie
59 r noţiunile plăcerei ş-a neplăcerei, arbitriului ş.a.m. m. || cari-s cu toate de origine empirică. De aceea filozofia transcendentală este o înţelepciune a raţiunei pure, speculative numa. Căci toate cele practice, întru cît conţin motive, se referă la simţăminte cari se ţin de izvoarăle cunoştinţei empirice.

Voind a dispune împărţeala (împărţitura)[13] acestei ştiinţe din punctul de vedere general al unui sistem, atunci aceasta pe care o expozăm ar trebui să conţie : întîi, *o învăţătură elementară*, al doilea *o metodologie a raţiunei pure*. Ambele aceste părţi principale ar mai avea subdiviziunea sa, a căror rezoane nu se pot espune încă. Atîta numai ni pare trebuincios ca introducere sau promemoria, că sînt doi [14] trunchi a cunoştinţei, care se poate să fi răsărind dintr-o rădăcină comună, deşi nouă necunos-

---

[1] *după* reprezenta în viitor *şters* [2] *după* mărgini[rea] *şi* d[eterminarea *] *succesiv şterse* [3] *după* Putem *şters* [4] *pe pagina* **57r** *se află scris un* II *(în colţul din stînga sus, cu cerneală violetă) şi, tot spre susul paginii, la mijloc, cu cerneala neagră şi litere mari* Kant *şi, dedesubt,* 1874 [5] *în stînga, pe margine, Eminescu notează* pag. 66, *pagina textului german* [6] supuie vederei noastre *deasupra lui* conţie *şters* [7] censoţeşte *deasupra lui* care se găseşte la *şters; urma* sinteză *modificat apoi în* sinteza [8] *supraintercalat* [9] *modificat din* deducţiunei [10] *după* deja *şters* [11] pro- *din* proveni *supraintercalat* [12] *modificat din* că [13] *scris pe margine* [14] *după* două [cunoştinţe] *şters*

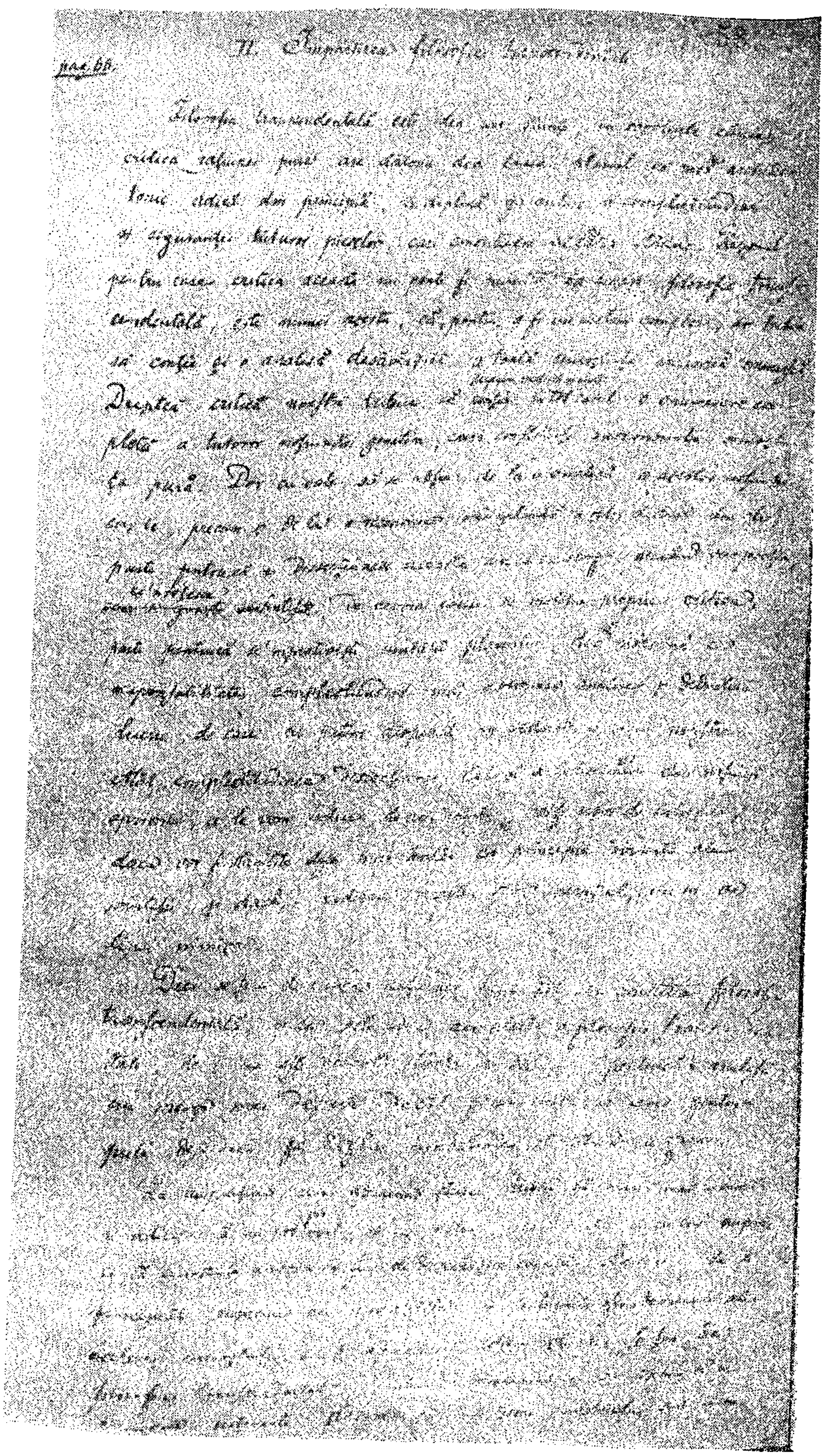

24. KANT, *[CRITICA RAȚIUNII PURE]*

BAR 2258, 58r 35 cm × 22 cm

cută, și cari sînt : *sensualitatea* și *percepția (inteligența)*. Prin cea dentîi obiectele ni sînt date, prin cea de a doua cugetate. Întru cît sensualitatea ar conține reprezentații apriori cari ar constitui condiția sub care obiecte ne pot fi date, se ține și ea de filozofia transcendentală. Învățătura transcendentală a simțurilor ar trebui să se ție [1] de prima parte a învățăturei elementare, condițiile sub cari singur numai ni pot fi *date* obiecte precedînd pe acelea sub cari ele se cugetă.

[I. ÎNVĂȚĂTURA ELEMENTARĂ TRANSCENDENTALĂ]

PRIMA PARTE A ÎNVĂȚĂTUREI ELEMENTARE TRANSCENDENTALE: ESTETICA TRANSCENDENTALĂ [2]

§ 1.

Oricari-ar fi modul și mijloacele prin cari o cunoștință se referă la obiecte, totuși acela prin care ea se referă la ele nemijlocit și la care toată cugetarea țintește ca mijloc numai [e] *intuițiunea*. Această intuițiune are loc însă numai întru cît obiectul ni este dat ; iară aceasta ni-i cu [3] putință nouă oamenilor cel puțin numai întru cît obiectele lovesc într-un mod oarecare interiorul nostru. Facultatea de a concepe [4] reprezentațiuni în modul cum sîntem atinși de obiecte se numește sensibilitate. Prin sensibilitate ni sînt date așadar obiectele și ea ni-mprumută *intuițiuni* ; prin inteligență le cugetăm și din ea se nasc *noțiuni*. Toată cugetarea noastră însă trebuie să se *60 r* refere sau de-a[5] dreptul (directe) sau prin încunjur (indirecte) prin mijlocul || unor semne caracteristice, totuși la intuițiuni în urma-urmelor, prin urmare la sensibilitate, pentru că-n alt mod nu ni poate fi dat nici un obiect.

Impresia unui obiect asupra puterei reprezentative, întru cît [6] sîntem atinși de el, se numește *simțire*. Intuițiunea aceea care se referă prin esperință la un obiect e *empirică*. Obiectul nehotărît al unei intuițiuni empirice se numește *fenomen*.

Într-un fenomen numesc ceea ce corespunde simțirei *materia* lui, ceea însă ce face ca diversitățile unui fenomen să fie coordonate în raporturi oarecari numesc *forma* fenomenului. Fiindcă ceea înăuntrul căreia simțirile se orînduiesc și sînt puse într-o formă oarecare nu poate fi iarăși simțiri, de aceea drept că materia tuturor fenomenelor ni-i dată a [7] posteriori, forma lor [8] însă trebuie să fie pentru ele toate a priori în sufletul nostru și să poată fi considerată aparte și deosebit de orice simțire.

Numesc pure (în înțeles transcendental) toate reprezentațiunile acelea în care nu se află nimic ce s-ar ținea de simțire. Drept care forma pură a intuițiunilor sensibile în genere vom trebui s-o găsim apriori în sufletul nostru, în care privim toată diversitatea fenomenelor în raporturi oarecari. Această formă curată a sensibilității se poate numi *intuițiune pură*. Astfel, daca din reprezentațiunea unui corp vom scădea tot ce mintea-și cugetă despre el, precum substanță, putere, divizibilitate etc., asemenea tot ce aparține simțirei, precum impenetrabilitate, soliditate, coloare ș.a., atunci totuși din această intuițiune empirică îmi mai rămîne încă adică estensiunea și forma. Aceste aparțin intuițiunei pure, care-și are locul apriori [9] în suflet ca o formă numai a sensibilității chiar și fără un obiect real al simțurilor sau simțirei.

1. ar trebui să se ție *deasupra lui* se ține *șters* 2. *în stînga, pe margine, Eminescu notează* pag. 71, *pagina textului german* 3. *supraintercalat* 4. *deasupra lui* primi *șters* 5. *după* directe *șters* 6. *după* este [simțire] *șters* 7. *după* a priori *șters* 8. *supraintercalat* 9. a priori *deasupra lui* în locul *șters*

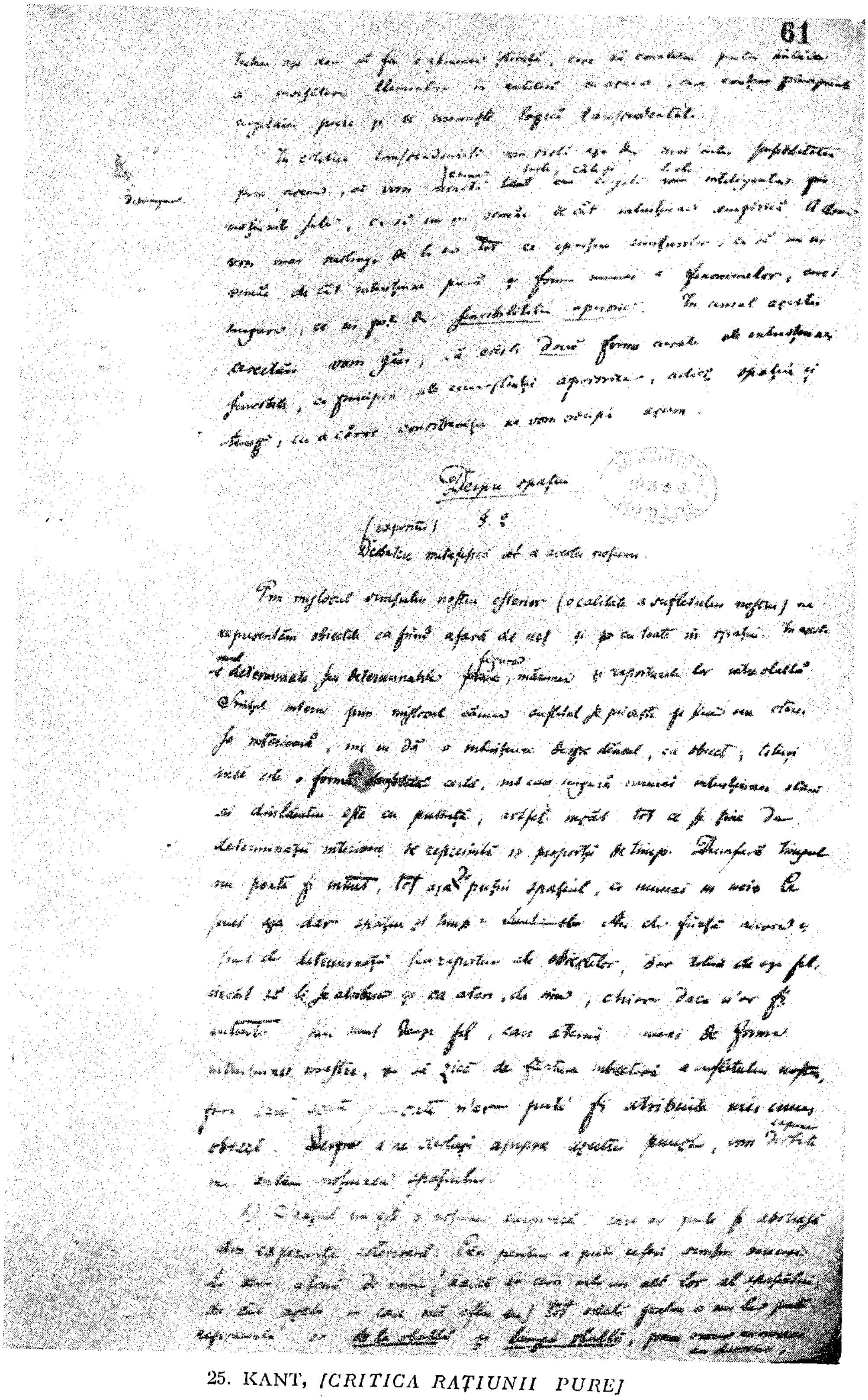

25. KANT, *[CRITICA RAȚIUNII PURE]*

BAR 2258, 61r 35 cm × 22 cm

O știință despre toate principiele sensibilității apriorice o numesc estetică *61r* transcendentală[a] || Trebuie așadar să fie o asemenea știință care să constituie partea întîia a învățăturei elementare, în antiteză cu aceea care conține principiele cugetărei pure și se numește logică transcendentală.

În estetica transcendentală vom izola așadar mai întîi sensibilitatea, prin aceea că vom (secreta, secerne) discompune[5] toate cîte și cugetă la ele inteligența[6] prin noțiunile sale, ca să nu ni rămîie decît intuițiune empirică. A doua, vom mai sustrage de la ea tot ce aparține simțurilor ca să nu ni rămîie decît intuițiunea pură și forma numai a fenomenelor, care-i singura ce ni poate da *sensibilitatea apriorică*. În cursul acestei cercetări vom găsi că esistă *două* forme curate ale intuițiunei sensibile, ca principie ale cunoștinței apriorice, adică spațiu și timp, cu a căror considerație ne vom ocupa acum.

DESPRE SPAȚIU

§ 2.

DEZBATERE (EXPOSITIO) METAFIZICĂ A[7] ACESTEI NOȚIUNI

Prin mijlocul simțului nostru esterior (o calitate a sufletului nostru) ne reprezentăm obiectele ca fiind afară de noi și cu[8] toate în spațiu. În acesta sînt determinate sau determinabile figura[9], mărimea și raporturile lor întreolaltă. Simțul intern prin mijlocul căruia sufletul se privește pe sine sau starea sa interioară nu ni dă o intuițiune despre dînsul, ca obiect; totuși însă este o formă certă[10], sub care singură numai intuițiunea stărei ei dinlăuntru este cu putință, astfel încît tot ce se ține de determinații interioare se reprezintă în proporții de timp. Dinafară timpul nu poate fi intuit, tot așa de[11] puțin spațiul, ci numai în noi. Ce sînt așadar spațiu și timp? Au[12] ele ființă aievea? Sînt ele determinații sau raporturi ale obiectelor, dar totuși de așa fel încît să li se atribuie și ca atari, de sine, chiar dacă n-ar fi intuite, sau sînt de așa fel cari atîrnă numai de forma intuițiunei noastre, va să zică de făptura subiectivă a sufletului nostru, fără care aceste predicate n-ar putea fi atribuite nici unui obiect? Despre a ne desluși asupra acestui punct vom (dezbate) expune mai întîi noțiunea spațiului.

1. Spațiul nu este o noțiune empirică care ar putea fi abstrasă din experiența esterioară. Căci pentru a putea referi simțiri oarecare la ceva afară de mine (adică la ceva într-un alt loc al spațiului decît acela în care mă aflu eu) totodată pentru a mi le putea reprezenta ca *delaolaltă și lîngăolaltă*, prin urmare nu numai ca deo- *62r* sebite, || ci ca fiind în locuri deosebite, pentru aceasta trebuie deja să fi sumis intuițiunea spațiului drept bază. Drept care nici se poate împrumuta reprezentația spațiului prin esperiență de la raporturile fenomenelor esterioare, ci această esperiență esterioară este ea însăși abia cu putință *prin* sus-zisa reprezentație.

2. Spațiul este o reprezentație apriorică necesară, care întemeiază toate intuițiunile esterioare. Căci nici ni putem face închipuirea că n-ar fi spațiu, deși ni putem gîndi că lipsește din el orișice obiect. Deci e privit[13] ca o condiție a putinței feno-

60r [a] Germanii sînt singurii cari pînă acuma s-au servit de vorba estetică pentru a însemna cu ea ceea ce alții[1] numesc: critică a gustului. Asta arată o speranță greșită, pe care a și priceput-o escelentul[2] analist Baumgarten, de a reduce adică dejudecarea critică a frumosului sub principie raționale și de a constitui din regulele ei o știință. Dar această osteneală e zadarnică. Căci numitele regule sau criterii sînt după cele mai însemnate ale lor izvoare empirice numa și nu pot servi niciodată la constituirea unor certe legi apriorice după cari judecata[3] gustului nostru să se îndrepteze, din contra, aceasta din urmă este piatra de prubă a adevărului[4] celor dentîi. De aceea am sfătui ca sau să ne dispensăm de această numire și s-o *60v* păstrăm acelei învățături || care e știință adevărată (ceea ce ne-ar apropia de limba și înțelesul celor vechi, a căror împărțire a cunoștinței în αἰσθητὰ καὶ νοητά a fost renumită) sau, păstrînd acest nume, să-l împărțim cu filozofia speculativă și să luăm estetica parte în sens transcendental, parte în semnificație psicologică.

---

1. *după* s-ar numi *șters* 2. *după* admi[rabilul] *șters* 3. *supraintercalat* 4. *supraintercalat* 5. *scris pe margine* 6. *inițial* totul ce cugetă mi[ntea] 7. *după* al *șters* 8. *după* pe *șters* 9. *deasupra lui* forma *șters* 10. *după* deosebită *șters* 11. *supraintercalat* 12. *după* Sînt ele *șters* 13. *modificat din* privită

menelor, iară nu ca o determinație atîrnătoare de ele, și este o reprezentație apriori care neapărat trebuie să se sumită drept temei fenomenelor esterioare. Pe această necesitate apriorică se-ntemeiază certitudinea apodictică a principielor geometrice și posibilitatea construcțiilor ei apriorice. Dacă această reprezentație a spațiului ar fi a posteriori cîștigată, care ar fi luată din experiența generală esterioară, atunci primele principie ale determinărei matematice n-ar fi nimic decît percepție, observare, empirie. Deci ar avea toată cazualitatea întîmplătoare a⟨le⟩ percepției și nici ar fi necesar ca-ntre două puncte să fie numai *o* linie dreaptă, ci numai esperiența ne-ar arăta-o aceasta întotdeuna. Ceea însă ce-i împrumutat de la esperiență nu are altă generalitate decît *comparativă*, adică prin inducțiune. Deci am putea spune numai că-ntru cît s-a observat pînă azi nu s-a aflat încă un spațiu care ar avea mai mult de trei dimensiuni.

3. Spațiul nu este o noțiune discursivă sau, cum se zice, generală a raporturilor dintre obiecte peste tot, ci o intuițiune pură. Căci întîi : nu ni putem imagina decît numai un spațiu unitar, și, dacă vorbim de spații multe, atunci înțelegem numai părți ale unui și aceluiași spațiu unic. Aceste părți iar nu pot precede spațiului unitar, ce cuprinde toate ca părți constitutive ale lui (din cari compunerea sa să fie cu putință), ci se pot numai cugeta în el. El este în esență unul ; iar diversitatea din el, || prin 63 r
urmare și noțiunea generală de spații, se fondează numai pe îngrădiri și mărginiri. Din asta urmează că-n privirea lui toate noțiunile despre el au drept temei o intuițiune apriori (ce nu-i empirică). De aceea toate principiele geometrice, d.p. că-ntr-un triunghi două laturi laolaltă trebuie să fie mai mari decît a treia, nu se vor[1] putea deduce niciodată din noțiunile generale despre linie și triunghi, ci numai din intuițiune apriori și cu apodictică certitudine.

4. Spațiul se reprezintă ca o mărime nemărginită și dată[a]. Drept că orice noțiune trebuie să ne-o cugetăm ca o reprezentație care ar fi conținută de o nemărginită mulțime de diverse[2] reprezentații posibile (ca semnul lor comun[3]), cuprinzîndu-le prin urmare pe acestea sub ea. Dar nici o noțiune ca atare nu[4] se cugetă ca conținînd o mulțime nemărginită de reprezentații în sine. Totuși spațiul așa se cugetă (căci toate părțile spațiului în nemărginit sînt deodată). Deci reprezentația originară despre spațiu este intuițiune apriorică, iar nu noțiune[5].

CONCLUZII DIN NOȚIUNILE DE MAI SUS

a) Spațiul nu reprezintă nici o calitate a lucrurilor în *sine* (an sich) nici niște asemenea[6] în relațiunile dintreolaltă, *id est* nici o determinare care[7] iar fi inerentă obiectelor însile, care[8] ar rămînea și[9] dac-am abstrage de la condițile subiective ale intuițiunei. Căci nu pot fi intuite apriori nici determinații absolute nici relative înaintea existenței obiectelor cărora ele se atribuiesc.

b) Spațiul nu-i altă nimic decît numai forma fenomenelor simțurilor esterioare, *id est* condiția subiectivă a sensibilității sub care singură intuițiunea esterioară e cu putință. Receptivitatea subiectului, proprietatea sa de a putea fi atins de obiecte, c-un cuvînt afectabilitatea sa precede în mod necesar toate intuițiunile acestor obiecte, deci dintr-asta putem pricepe cum forma tuturor fenomenelor poate fi *dată* în sufletul nostru înainte de orice percepție reală, prin[10] urmare apriori ; putem înțelege cum aceasta, ca intuițiune pură în care toate obiectele sînt silite a fi determinate, poate conține înainte de orice esperiență principie ale relațiunilor lor.

De aceea numai din punctul de vedere al unui om putem vorbi despre spațiu, 64 r
ființe estinse ș[i] a[ltele] as[emenea]. De facem abstracție de la condiția subiectivă sub care singur numai putem căpăta intuițiune esterioară, așa cum sîntem influen-

[a] O noțiune generală a spațiului (care să fie comună atît palmei cît și cotului) nu hotărăște nimic în privirea mărimei. Dacă n-ar fi nemărginirea în progresiunea intuiției atunci nici o noțiune despre raporturi sau proporțiuni n-ar putea să poarte-n ea principiul nemărginirei. 63 r

---

1. *după* pot *șters* 2. *supraintercalat* 3. *după* caracteristic *șters* 4. *după* nu con[ține] *șters* 5. *după* o *supraintercalat și șters ; diviziunea următoare,* Expunerea transcendentală a conceptului de spațiu, *n-a fost tradusă de Eminescu* 6. niște asemenea *deasupra lui* pe ele *șters* 7. *după* ar [fi] *șters* 8. *după* și *șters pentru a fi supraintercalat mai departe, v. nota următoare* 9. *supraintercalat* 10. *după* dre[pt] urmare *șters*

țați de către obiecte, atunci reprezentația spațiului nu-nsemnează nimic. Acest predicat se aplică obiectelor numai într-atîta întru cît ele ni se arată, adică întru cît sînt obiecte ale sensibilității. *Forma constantă* a acestei receptivități care o numim sensibilitate este o condiție neapărată a tuturor raporturilor în cari se intuiesc obiectele ca fiind afară de noi, dar, abstragînd de la aceste obiecte, rămîne o intuițiune curată ce poartă numele *spațiu*. Condițiile particulare ale sensibilității nu sînt condiții a posibilității lucrurilor, ci numai a fenomenelor lor și pentru aceea putem să zicem [1] că spațiul cuprinde toate lucrurile cîte ni s-ar și prezinta [2] în afară (exterior), dară nu toate lucrurile în sine înșile, fie ele intuite sau nu, sau intuite de un subiect oricare am voi. Căci despre intuițiunile altor ființe cugetătoare nu putem judeca defel [3] dacă ele sînt legate de aceleași condițiuni cari îngrădesc intuițiunile noastre și au pentru noi o valabilitate generală. Dacă adaogăm la noțiunea subiectului restricția unui județ, atunci județul e necondiționat valabil. Astfel teza : „Toate lucrurile sînt lîngăolaltă în spațiu” e valabilă sub restricția : „Dacă aceste lucruri se iau ca obiecte ale intuițiunei noastre sensuale”. De adaog la noțiune condiția ei și zic : „Toate lucrurile, ca fenomene esterioare, sînt lîngăolaltă în spațiu”, atunci această regulă valează general și fără restricție. Scrutarea [4] noastră ni indică deci *realitatea* (adică accepția obiectivă) a spațiului în privirea a tot ce ni poate (întîlni) proveni ca obiect în afară (exterior), dar totodată și idealitatea spațiului cît privește lucrurile, întru cît s-ar considera de rațiunea în sine înșile și ca atari, adică dacă le luăm fără retrospectivă la faptura sensibilității noastre. Susținem așadar *realitatea empirică* a spațiului (în privirea a toată esperiența esterioară posibilă) dar totodată și *idealitatea lui* [5] *transcendentală*, *id est* că el nu-i *nimic* îndată ce omitem condiția posibilității a toată esperiența și-l accepem [6] ca ceva ce ar întemeia lucrurile [7] în sine înșile.

65r Dar afară de spațiu nici nu mai există ș-o altă reprezentație subiectivă referită la ceva exterior care s-ar putea numi apriori obiectivă. Drept care această condiție subiectivă a tuturor fenomenelor exterioare nici mai poate fi comparată cu vro altă. Gustul unui vin nu se ține de determinațiile obiective ale [8] vinului, al unui obiect considerat chiar ca fenomen, ci de natura particulară a simțului la subiectul care-l consumă. Colorile nu sînt proprietăți ale corpurilor de intuițiunea cărora [9] ele ar atîrna, ci numai modificațiuni ale simțului vederei, care-i escitată într-un mod oarecare de către lumină. Spațiul însă, ca condiție a obiectelor esterioare, aparține neapărat arătărei sau intuițiunei. Gustul și colorile nu sînt deloc condiții necesare sub cari singure numai lucrurile ar putea deveni obiecte ale simțurilor[n1]. Ele sînt legate cu fenomenul numai ca niște impresii întîmplător aplicate ale [11] organizațiunei particulare. De aceea nici sînt reprezentații apriori, ci se bazează pe impresie, gustul chiar pe simțire (de plăcere sau neplăcere) ca efect al impresiei. De aceea nimeni nu poate avea apriori nici închipuirea unei culori, nici a unui gust : spațiul însă privește forma pură [12] a intuițiunei, deci nu [13] include nici o simțire (nimic empiric), și toate spețiile și determinările spațiului pot și trebuie să poată fi reprezentate și apriori pentru [14] ca să se poată naște noțiuni despre forme cît și despre raporturi. Prin el numai e cu putință ca lucrurile să fie pentru noi obiecte esterioare.

[n1] oare energia specifică a simțurilor să n-aibă idealitate? [10]

Scopul acestei observări este numai acesta ca să încunjurăm [15] ispita ce i-ar putea veni cuiva [n2] în minte de a ilustra idealitatea susținută a spațiului cu exemple cu totul insuficiente, pe motivul că culori, gusturi ș.a. cu drept cuvînt nu se consideră ca calități a lucrurilor, ci numai ca modificații ale subiectului cari la oameni diferiți, diferite pot fi. Căci atunci ar trece pînă și ceea ce este numai fenomen, d.e. o roză, de un lucru în sine însuși, carele în privirea colorii *66r* ar putea fiecărui ochi deosebit să-i pară. || Noțiunea transcendentală a fenomenelor în

[n2] Hartman[n] u[nd] d. D. u. s. v[iele] [16]

---

1. *inițial* putem zice 2. *inițial* întru cît ele ni se prezintă 3. *după* nimic *șters* 4. *deasupra lui* Cercetarea *șters* 5. *după* ei *șters* 6. *deasupra lui* considerăm *șters* 7. *modificat din* lucrul 8. *deasupra lui* a *apoi* al *succesiv șterse* 9. *modificat din* căruia 10. *întregul paragraf la care se referă această adnotare marginală scrisă cu creion roșu este marcat cu o linie verticală roșie* 11. *deasupra lui* a *apoi* ale *succesiv șterse* 12. *după* cu[rată] *șters* 13. *supraintercalat* 14. *după* dacă *șters* 15. *după* ferim *șters* 16. *întregul paragraf la care se referă această adnotare marginală scrisă cu creion roșu este marcat cu o linie verticală roșie*

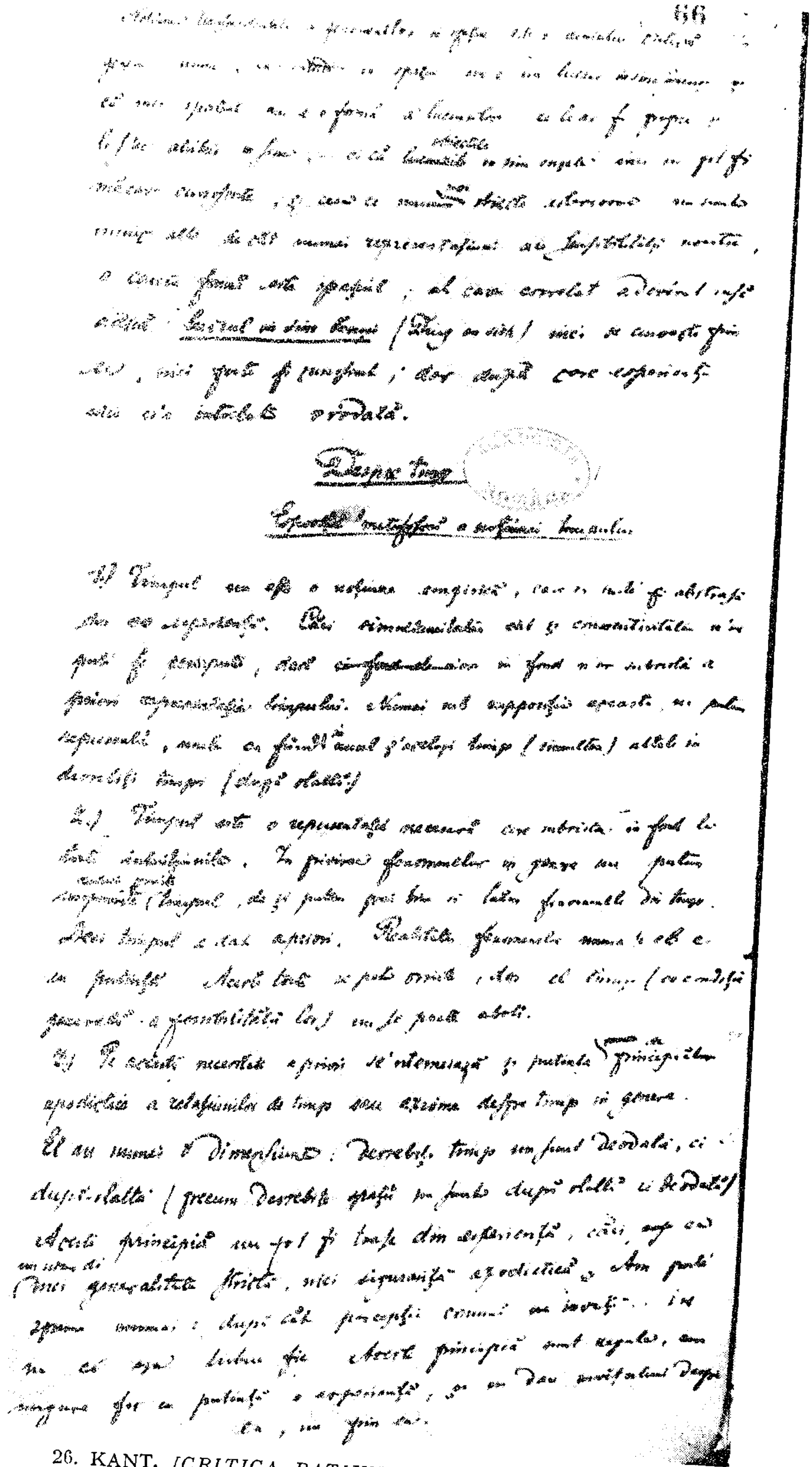

26. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*
BAR 2258, 66r 35 cm × 22 cm

spațiu este o amintire critică că-n genere nimic ce-i intuit în spațiu nu e un lucru în sine însuși și că nici spațiul nu e o formă a lucrurilor ce le-ar fi proprie și li s-ar atribui în sine, ci că obiectele [1] în sine înșile nici ni pot fi măcar cunoscute, și ceea ce numim noi [2] obiecte esterioare nu sînt nimic alt decît numai reprezentațiuni ale sensibilității noastre, a căreia formă este spațiul, al cărei corelat adevărat însă, adică *lucrul în sine însuși* (Ding an sich) nici se cunoaște prin ea, nici poate fi cunoscut, dar după care esperiența nici n-a întrebat vrodată.

DESPRE TIMP

ESPOZIȚIE METAFIZICĂ A NOȚIUNEI TIMPULUI

1. Timpul nu este o noțiune empirică care ar putea fi abstrasă din vo esperiență. Căci simultaneitatea cît și consecutivitatea n-ar putea fi percepute dacă în [3] fond n-ar subsista apriori reprezentația timpului. Numai sub supoziția aceasta ni putem reprezenta unele ca fiind în [4] unul ș-același timp (simultan), altele în deosebiți timpi (dupăolaltă).

2. Timpul este o reprezentație necesară care subsistă în fond la toate intuițiunile. În privirea fenomenelor în genere nu putem omite [5] timpul, deși putem prea bine să luăm fenomenele din timp. Deci timpul e dat apriori. Realitatea fenomenelor numa-n el e cu putință. Aceste toate se pot omite, dar el însuși (ca condiție generală a posibilității lor) nu se poate aboli.

3. Pe această necesitate apriori se-ntemeiază și putința de principie [6] apodictice a relațiunilor de timp sau axiome despre timp în genere. El are numai o dimensiune: deosebiți timpi nu sînt deodată, ci dupăolaltă (precum deosebite spații nu sînt dupăolaltă ci deodată). Aceste principie nu pot fi trase din esperiență, căci ea [7] nu ne-ar da [8] nici generalitate strictă, nici siguranță apodictică. Am putea spune numai: „după cît percepția comună ne învață"... iar nu că „așa trebuie [să] fie". Aceste principie sînt regule cari singure fac cu putință o esperiență și ni dau învățături despre ea, nu prin ea.

67r 4. Timpul nu este o noțiune discursivă sau, cum se numește, generală, ci o formă pură a intuițiunei sensibile. Timpi diferiți sînt părți ale unuia ș-aceluiași timp. Reprezentația însă ce se poate da numai printr-un singur obiect este intuițiune. Afară de aceea teza că timpi diferiți n-ar [9] putea fi deodată nu se poate deduce dintr-o noțiune generală. Teza e sintetică și nu poate rezulta numai din noțiuni. Este dar cuprinsă imediat în intuițiunea și reprezentația timpului.

5. Infinirea timpului nu-nsemnează alt nimic decît că orice mărime determinată de timp e cu putință numai prin restrîngerea unuia ș-aceluiași timp substituit la toate. De aceea reprezentația originară a timpului trebuie să fie dată fără margini. Un lucru însă al[e] cărui părți și toată mărimea unui obiect se reprezintă a fi determinat numai prin restrîngere (îngrădire), acolo reprezentația întreagă nu poate fi dată prin noțiuni (cari conțin numai reprezentații-părticele), ci trebuie să se-ntemeieze pe intuițiune nemijlocită [10].

CONCLUZII DIN ACESTE NOȚIUNI

a) Timpul nu este ceva ce-ar subsista de sine sau ar adera lucrurilor ca o determinație obiectivă a lor, care ar rămîne prin urmare chiar dac-am face abstracție de la condițiile subiective ale intuițiunei lui; căci în cazul întîi ar fi ceva care, fără obiect real, ar fi real. Al doilea, dac-ar fi o determinație sau o ordine aderentă lucrurilor însuși, ca asemenea n-ar putea premerge [11] obiectelor ca condiție a lor, nici ar putea fi cunoscut [12] și intuit apriori [13] prin teze sintetice. Aceasta din urmă însă [se*] poate [14] efectua, daca timpul nu este decît condiție subiectivă sub care în noi au ființă toate

---

1. *deasupra lui* lucrurile *șters* 2. *supraintercalat* 3. *după* în fond ele n-ar[subsista] *șters* 4. *supraintercalat* 5. *după* surprinde *apoi* ridica *succesiv șterse* 6. *inițial* putința principielor *apoi* putința unor principii 7. *după* esp[eriența] *șters* 8. nu ne-ar da *supraintercalat* 9. *corectat din* n'ar 10. *ca și în cazul expunerii despre spațiu, Eminescu nu traduce secțiunea:* Expunerea transcendentală a conceptului de timp 11. *inițial* precede 12. *după* intuit *șters* 13. a priori *supraintercalat* 14. *după un cuvînt indescifrabil șters*

intuițiunile. Căci aici și astfel forma intuițiunei interioare poate fi reprezentată înainte de obiecte, prin urmare apriori.

b) Timpul nu-i alt nimic decît forma simțului interior, adică a intuirei de noi înșine și a stărei noastre interioare. Căci timpul nu poate fi o formă a fenomenelor esterioare; el [1] nu aparține nici figurei [2], nici situației [3] etc., ci determinează raportul reprezentațiilor înăuntrul stărei noastre interne. Și, tocmai || fiindcă această *68 r* intuițiune internă nu dă figuri, căutăm a înlocui această lipsă cu analogii și reprezentăm timpul ca o linie prelungindu-se în infinit, în care cele diverse constituiesc un șir care e numai de *o* dimensiune și concludem de la însușirile acestei linii la însușirile timpului, afară [4] de una, că părțile celei dentîi sînt toate deodată, iar a celui din urmă întotdeuna dupăolaltă. Dintr-asta-i evident că reprezentația timpului însuși e intuițiune, fiindcă toate raporturile ei se pot esprima asupra unei intuițiuni esterioare a (spațiului) liniei.

c) Timpul e condiția formală apriorică a tuturor fenomenelor în genere. Spațiul ca formă pură a toată intuițiunea esterioară este restrîns ca condiție apriorică numai asupra fenomenelor esterioare. Pe de altă parte însă toate reprezentațiile, aibă de obiect lucruri esterioare sau nu, totuși în [5] sine însuși, ca [6] determinații ale interiorului nostru [7], aparțin sufletului, această stare interioară din parte-i fiind sumisă condițiunei formale a toată intuițiunea interioară, de aceea timpul este condiția apriorică a tuturor fenomenelor în genere, și-n faptă condiția nemijlocită a celor interioare (ale sufletelor noastre) și prin asta mijlocită a fenomenelor esterioare. Dacă pot spune apriori: „Toate fenomenele esterioare sînt în spațiu și determinate apriori după raporturile spațiului", atuncea din principiul simțului interior pot spune cu totul general: „Toate obiectele simțurilor sînt în timp și stau neapărat în raporturi de timp".

Dacă abstragem de la menirea noastră specifică de-a ne intui interiorminte pe noi înșine și de-a cuprinde în puterea noastră reprezentativă [8] prin mediul acestei intuițiuni toate [9] intuițiunile esterioare și dacă luăm prin urmare obiectele astfel cum or fi fiind ele în sine înșile, atunci timpul este *nimic*. Timpul e numai de valoare obiectivă în privirea fenomenelor, pentru că aceste sînt deja lucruri pe care noi le accepem ca obiecte ale simțurilor noastre; dar el nu mai este obiectiv daca abstragem de la sensibilitatea intuițiunei noastre, prin urmare de la acel mod de a-și reprezenta care ni-i propriu, și vorbim de lucruri *în sine înșile*. || Timpul este așadar numai o *69r* condiție subiectivă a intuițiunei noastre (omenești) (care totdeuna e sensuală, adică întru cît sîntem afectați de către obiepte) și afară de subiect în sine însuși el e *nimic*. Cu toate acestea el este cu necesitate obiectiv în privirea tuturor fenomenelor, prin urmare și a tuturor lucrurilor. Nu putem zice: „Toate lucrurile sînt în timp", căci la conceptul [10] lucrurilor în genere se [11] abstrage de la orișice intuițiune a lor, iar aceasta [e] condiția proprie sub care timpul intră în reprezentația obiectelor. Daca adaogăm condiția la concept și spunem: „Toate lucrurile ca fenomene (obiecte ale intuițiunei sensuale) sînt în timp, atunci maxima e obiectiv adevărată și de generalitate apriorică.

Afirmările noastre ne-nvață prin urmare *realitatea empirică* a timpului, adică valoarea sa obiectivă față cu toate obiectele cari sînt sau pot fi date vreodată simțurilor noastre. Și fiindcă intuițiunea noastră e-n orice vreme sensibilă nici ni va putea [fi] dat vreodată-n esperiență un obiect care n-ar sta sub condiția timpului. Dar îi contestăm timpul[ui] orice arogare de realitate absolută, adică că ar fi inerent de-a dreptul și absolumente lucrurilor, fie ca condiție, fie ca însușire, chiar [12] abstracțiune făcînd de la forma intuițiunei noastre sensibile. Căci însușiri cari ar reveni lucrurilor în sine înșile nici ni pot fi date vreodată [13] prin simțurile noastre. Într-astă consistă *idealitatea transcendentală a timpului*, drept care, daca abstragem de la condițiile subiective ale intuițiunei sensibile, timpul nu este *nimic* și nu poate fi atribuit

---

1. *în ms. din inadvertență* ea 2. *după* for[mei] *șters* 3. *deasupra lui* (poziției) *șters* 4. *după* cu deose-[bire] *șters* 5. *după* fiind *șters* 6. *după* aparțin *șters* 7. interiorului nostru *deasupra lui* sufletului *șters* 8. în puterea noastră reprezentativă *supraintercalat* 9. *după* în puterea *șters* 10. *după* noțiu[nea] *șters* 11. *după* și de tot felul *șters* 12. *supraintercalat* 13. *deasupra lui* măcar *șters*

obiectelor în sine înșile (fără raportul lor către intuițiunea noastră) nici ca subsistent[1], nici ca inerent. Totuși această idealitate trebuie să fie pusă tot așa de puțin ca ceea a spațiului în paralelă cumva cu subrepțiuni a senzației, căci s-ar presupune atunci despre fenomen[2], căruia aceste predicate-i inerează, c-ar avea o realitate obiectivă, care aicea n-are[3] loc defel, esceptat cazul daca această realitate se ia-n sens empiric, adică daca obiectul însuși e privit ca un fenomen : drept care să se recapituleze[4] notița de mai sus a capitolului întîi.

LĂMURIRE

Împrotiva acestei teorii, care atestă realitatea empirică a timpului, contestă însă cea absolută și transcendentală, ni s-a făcut din partea unor oameni pătrunzători o obiecție în mod așa de unanim încît conclud dintr-asta că trebuie să se fi iscat firește 70r în toți lectorii care sînt neobicinuiți cu asemenea cercetări[5]. || Această obiecție sună : *schimbările sînt reale* (aceasta o dovedește schimbarea proprielor noastre reprezentațiuni, chiar de am nega toate fenomenele esterioare cu schimbările lor cu tot). Acuma, schimbări nefiind cu putință decît în timp, timpul e prin urmare ceva[6] real. Răspunsul nu-i greu. Conced tot argumentul. Timpul e-n adevăr ceva real, el e forma reală a intuițiunii interioare. Are deci realitate subiectivă în privirea esperienței interioare, adică : am într-adevăr reprezentațiunea despre timp și despre determinările mele *în* el. Deci în realitate nu-i de considerat ca un obiect, ci numai despre maniera mea de a mă (reprezenta) imagina[7] pe mine însumi ca obiect. Dar dacă eu însumi sau o altă ființă m-aș sau m-ar putea intui[8] fără de această condiție a sensibilității, atunci determinările acelea pe cari azi ni le reprezentăm ca schimbări ar naște o cunoștință în care nici n-ar proveni reprezentația timpului, prin urmare nici acea a schimbărei. Rămîne deci realitatea lui empirică ca condiție a tuturor esperiențelor noastre. Numai absolută realitate nu i se poate acorda conform celor înșirate mai sus. El nu-i decît forma intuițiunii noastre interioare[9,a]. Dacă-i sustragem condiția specifică a sensibilității noastre conceptul timpului dispare și nu-i alipit de obiecte înșile, ci de subiectul ce le privește intuitiv.

Cauza din care această obiecție se face atît de unanim, și-ncă de acei ce nu pot replica nimic evident contra teoriei idealității spațiului, este aceasta. Realitatea absolută a spațiului nu sperau s-o poată dovedi apodictic, căci idealismul li se-mprotivește, după care realitatea obiectelor esterioare nu-i capabilă de o probație strictă ; pe cînd realitatea[12] obiectului simțurilor noastre[13] interioare (realitatea [mea] și a stării mele)[14] e vădită clar și nemijlocit prin conștiința de mine însumi *(cogito, ergo sum)*. Acele puteau fi o iluzie numai, aceasta însă e după părerea lor ceva necontes- 71r tat de real. Ei uitară însă că amîndouă spețiile, || deși nu se poate contesta realitatea lor ca reprezentațiuni, totuși nu sînt decît fenomene, cari au totdeauna două laturi, una : daca obiectul se consideră de sine însuși (făr-a privi la modul cum este intuit, a cărui natură va rămînea însă tocmai de aceea întotdeauna problematică) ; cea de a doua : daca se ia-n vedere forma intuițiunei acelui obiect, care formă nu se poate căuta în obiect de sine însuși, ci în subiectul căruia i se arată, deși ea revine real și necesar fenomenului acestui obiect.

Timp și spațiu sînt deci două izvoară de cunoștințe din cari se pot scoate apriori diferite cunoștințe sintetice, precum ni arată aceasta ca exemplu strălucit[15] matematica pură[16] în privirea cunoștinței despre[17] spațiu și raporturile sale. Amîndouă[18]

70 r [a] Drept că pot spune : „Reprezentațiile mele se urmează", dar nu[10] va să zică alt decît [că] noi avem conștiință despre ele numai în felul acesta, al consecuțiunei în timp, adică în forma simțului nostru interior. Pentru aceea[11] însă timpul nu e nici ceva de sine însuși, nici o determinație obiectiv atribuită lucrurilor.

---

1. *modificat din* subsistînd 2. *după* obiect *șters* 3. *după* nu *șters* 4. *inițial* revadă 5. *după* cercet[ări] *șters* 6. *supraintercalat* 7. *deasupra lui* închipui *șters* 8. *deasupra lui* privi *șters* 9. *după* esterioare *șters* 10. *supraintercalat* 11. *inițial* De aceea 12. *după* probația *șters* 13. *supraintercalat* 14. *inițial* realitatea persoanei [noastre] *(în ms.* mei) și a stării noastre 15. ca exemplu strălucit *supraintercalat* 16. *după* pur *șters* 17. *după* spa[țiului] *șters* 18. *corectat din* Amîndoi

la un loc sînt forme pure a toată intuițiunea sensibilă și printr-asta fac cu putință axiome sintetice apriori. Dar aceste izvoare de cunoștințe apriorice (numai condiții ale sensibilității fiind) își determinează prin asta hotarele lor, adică că se referă la obiecte numai întru cît aceste sînt privite ca fenomene, nu însă întru cît ar reprezenta lucruri de sine însele. Numai fenomenele sînt terenul accepției lor, peste care trecînd nu mai e[1] la locul ei o întrebuințare obiectivă a lor. Această realitate a spațiului[2] și timpului lasă-ndealtfel neatinsă siguranța cunoștinței empirice; căci sîntem tot[3] atît de siguri de ele, atîrne aceste forme în mod necesar[4] de lucruri în sine însele sau numai de intuițiunea noastră despre lucruri. Pe cînd acei cari susțin realitatea absolută a spațiului ș-a timpului, primească-o ca subsistentă[5] sau ca inerentă, se văd nevoiți a fi în contrazicere cu principiele experienței înseși. Căci de se decid pentru cea întîi (în genere partida naturaliștilor matematici), atunci trebuie să admită două lucruri[6] ca nelucrurile eterne și infinite esistente pentru sine (timp și spațiu) cari sînt (fără ca ceva real să fie) numai pentru a cuprinde ele toate cele reale. De părtinesc a doua teorie (de care se țin cîțiva naturaliști metafizici), acceptînd[7] timp și spațiu ca relațiuni[8] ale fenomenelor (lîngă sau dupăolaltă) abstrase din esperiență, atunci sînt[9] siliți să conteste valabilitatea[10] învățăturilor apriorice ale matematicei în privirea obiectelor reale (de es. în spațiu) sau cel puțin certitudinea apodictică a unor asemenea, fiindcă aposteriori aceasta nu are loc; iar noțiunile apriorice[11] spațiu și timp fiind după opinia asta numai niște făpturi ale imaginațiunei, a căror izvor real trebuiește căutat în esperiență, din a cărei relațiuni abstrase închipuirea a creat ceva || ce conține în adevăr elementul general sau cele comune ale acelor 72 r relații, dar care nu poate avea loc fără restricțiunile pe cari natura le-a combinat[12] cu ele. Cei dentîi cîștigă atîta că pentru asertiunile lor matematice își curățesc cîmpul experienței. Cei de-ai doilea cîștigă în privirea celor din urmă, adică că reprezentațiunile timpului și-a spațiului nu li-ncurcă drumul cînd voiesc a judeca despre obiecte nu ca fenomene, ci în raportul lor cu inteligența[13]; dar nici pot spune motivul putinței cunoștințelor matematice apriori (lipsindu-le o intuițiune apriori adevărată și obiectiv-valabilă), nici pot pune-n acord necesar legile esperienței cu acele afirmări. Amîndouă aceste greutăți teoria noastră despre natura adevărată a acestor două forme originare ale sensibilității le[14] înlăturează.

Pentru că toate conceptele cari[15] mai aparțin sensibilității, chiar acela[16] al mișcării, care conține amîndouă momentele (a spațiului și timpului), presupun ceva empiric, e clar că estetica transcendentală nu poate conține decît aceste două elemente, adică spațiul și timpul. Căci mișcarea presupune percepția[17] a ceva mobil. În spațiu, privit ca atare, nu e însă nimic mobil; drept care *mobilul trebuie să fie ceva ce se poate afla în spațiu numai prin esperiență*, prin urmare un *datum* empiric. Tot așa estetica transcendentală nu poate număra între datele ei apriorice noțiunea schimbării; căci timpul însuși nu se schimbă, ci ceva ce este în timp. Deci se[18] cere spre aceasta percepția unei existențe și a sucessiunii determinărilor sale, prin urmare esperiență.

OBSERVĂRI GENERALE LA ESTETICA TRANSCENDENTALĂ

I)[19] Mai întîi e de trebuință să ne esplicăm cît se poate de clar care e părerea noastră în privirea naturii fundamentale a cunoștinței sensibile, pentru a evita orice interpretațiune falsă în această privință.

Am voit să zicem dar că toată intuițiunea noastră nu e decît reprezentație de 73r
fenomen, că lucrurile cum le intuim noi nu sînt în sine însele aceea ce ni apar

---

1. *după* are loc o întrebui[nțare] *șters* 2. *după* timpului *șters* 3. *după* de ele *șters* 4. în mod necesar *supraintercalat* 5. *după* sub[sistentă] *șters* 6. *după* lucruri *șters* 7. *deasupra lui* și *șters* 8. *după* abstrase (de la) din esperiență *șters* 9. *după* trebuie *șters* 10. *după* toate *șters* 11. *supraintercalat* 12. *după* impus-o acelora *șters* 13. *după* rațiunea *șters* 14. *după* este *apoi* sînt alăturate *succesiv șterse* 15. *deasupra lui* ce *șters* 16. *supraintercalat* 17. *după* senzația *șters* 18. *după* spre *șters* 19. *Eminescu scrie* I) *înainte de a observa că* II) *nu trebuie tradus de el, ca fiind un adaos al ediției din 1797*

nouă, nici că raporturile lor[1] în sine însele sînt așa fel cum ni se arată, și, dacă suprimăm subiectul nostru sau numai natura subiectivă a simțurilor în genere, ar dispărea toată natura, toate relațiunile obiectelor din spațiu și timp, ba chiar spațiul și timpul înșile și n-ar putea exista ca fenomene de sine înșile, ci numai în noi. Ce ar fi de obiecte în sine, despărțite de receptivitatea simțurilor noastre, ni rămîne cu totul necunoscut. Noi nu cunoaștem nimic decît modul nostru de-a le percepe, care ne este propriu și care [nu] trebuie să fie un atribut neapărat al oricărei ființe, dar al oricărui om. Numai cu acesta avem a face. Spațiu și timp sînt formele curate ale lui, senzația, materia sa. Numai[2] acelea le putem cunoaște[3] apriori adică-nainte de orice senzație reală, deci se numesc intuițiune pură; aceasta însă este în cunoștința noastră aceea ce face ca ea să fie cunoștință a posteriori, adică intuițiune empirică. Acelea atîrnă cu absolută necesitate de sensibilitatea noastră, fie senzațiile noastre de orișice fel ar fi; acestea pot să fie foarte varii[4]. Dacă această intuițiune a noastră ne-ar succede a o aduce la cel mai mare grad de claritate și transparență, totuși nu ne-am apropia printr-asta de natura lucrurilor în sine înșile. Căci în orice caz am cunoaște complect[5] numai modul nostru de intuițiune, adică sensibilitatea noastră, și aceasta iar numai sub condițiile primordial[6] inerente subiectului, adică : spațiu și timp ; ce ar fi fiind obiectele de sine înșile nu ni se poate face cunoscut nici prin cunoștința cea mai senină a fenomenului lor.

Opinia cumcă toată sensibilitatea noastră nu e decît o reprezentație încîlcită a lucrurilor, care conține numai aceea ce li revine lucrurilor de sine însele, dar numai într-un conglomerat grămădit de semne și reprezentații-părticele pe cari nu le discompunem nici le distrugem cu conștiință, opinia aceasta zic este o falsificare [a] conceptului sensibilității și fenomenului care face inutilă și deșartă toată doctrina lor. 74 r Deosebirea între o reprezentație esplicită și una[7] inesplicită || este numai logică și nu atinge cuprinsul. Fără-ndoială că noțiunea dreptului de care se servă mintea[8] sănătoasă este aceeași pe care ar dezvolta-o din ea și speculațiunea cea mai subtilă, numai că în uzul comun și practic cineva nu-i conștiu despre diversele reprezentații implicate în acest gînd. Dar de aceea nu putem zice că noțiunea comună e sensibilă, conține un fenomen numai, căci dreptul nu poate apărea, ci noțiunea lui e-n minte și reprezintă un mod (cel moral) al acțiunilor cari li revine în[9] sine înșile. Dimprotivă reprezentația în intuițiune a unui corp nu conține nimic ce s-ar putea atribui obiectului în el însuși, ci numai aparițiunea a ceva și modul cum noi sîntem afectați de el ; și această receptivitate a facultății noastre cognitive[10] se numește sensibilitate și rămîne departe cît cerul de pămînt de cunoștința obiectului în sine însuși, chiar dac-ar privi transpărînd[11] pînă în fund sensibilitatea și fenomenele ei.

Filozofia Leibnitz-Wolf le-a avizat așadar tuturor cercet[ăt]orilor asupra naturii și a originei cunoștințelor noastre un punct de vedere cu totul fals, considerînd diferința între sensibil și intelectual ca logică numai, pe cînd această diferință e evident transcendentală și atinge nu numai claritatea sau neclaritatea lor, ci originea și conținutul[12], astfel încît noi prin aceste nu că cunoaștem natura obiectelor în sine înșile neclar, ci defel, și-ndată ce omitem natura noastră subiectivă, care-i dădea intuițiune sensibilă, nici se găsește undeva, nici poate fi găsită măcar, determinînd această natură subiectivă forma ei ca fenomen.

Astfel distingem într-adevăr între fenomene ceea ce inerează esențial intuițiunei și-i valabil pentru oricare simț omenesc de aceea ce li revine numai în mod întîmplător, nefiind valabil în privirea sensibilității în genere, ci numai în a situației particulare și organizației simțului cutărui sau cutărui. Și-n această accepție se numește cunoștința întîia una care reprezintă lucrul în sine însuși, iar a doua numai arătarea sa. Dar această distincție e numai empirică. De rămînem pe lîngă ea (cum se-ntîmplă în genere) și nu considerăm (cum ar trebui) acea intuițiune empirică ca fenomen numai, încît să nu se afle în ea nimic ce-ar privi lucrul în sine însuși, atunci 75 r distincția noastră transcendentală e pierdută || și atunci credem totuși a cunoaște obiecte în sine înșile, deși pretutindene în lumea sensibilă, pînă la cea mai adîncă

---

1. *supraintercalat* 2. *supraintercalat ; fraza începea cu* Acelea 3. *după* numi *șters* 4. *deasupra lui* diferite *șters* 5. *după* în mod [complect] *șters* 6. *după* originare *șters* 7. *deasupra lui* alta *șters* 8. *după* rațiu[nea] *șters* 9. *deasupra lui* de *șters* 10. *deasupra lui* simțuale-cunoscătoare *șters* 11. *după* într-un mod *șters* 12. *după* cuprins[ul] *șters*

cercetare a obiectelor ei, nu avem a face cu nimic alta decît numai cu fenomene. Astfel vom numi curcubeul numai un fenomen la ploaia cu soare, iar ploaia obiectul în sine însuși, ceea ce-i și corect întru cît pricepem numai fizic noțiunea aceasta, ca un ce care în esperiență e determinat în intuițiune numai așa și nu altfel, oricare ar fi situația simțurilor. Dar dacă luăm acest fapt empiric și, fără[1] a ne ține[2] de concordanța lui în orice simț omenesc, întrebăm dacă acesta reprezintă[3] un obiect în sine însuși (nu picăturile de ploaie, căci deja[4] ca fenomene sînt[5] empirice), atunci întrebarea despre raportul reprezentațiunei la obiect este transcendentală, și nu numai aceste picături sînt fenomene, ci și forma lor rotundă, ba chiar spațiul în care cad, nu sînt nimic în sine înșile, ci numai modificațiuni sau temeiuri ale intuițiunei noastre sensibile : obiectul transcendental ni rămîne necunoscut.

A doua afacere importantă a esteticei noastre transcendentale e ca ea să nu cîștige doar o favoare oarecare ca ipoteză părută, ci să fie atît de sigură și ne-ndoielnică cum s-a cerut numai vreodată de la o teorie care are a servi la un organon. Spre a face cu totul evidentă această certitudine vom alege un caz oarecare, asupra căruia valabilitatea ei să fie pusă în vedere[6] și să serve spre clarificare mai mare a celor citate în § 3.

Admiteți deci că spațiu[7] și timp ar fi obiective[8] în sine înșile și condiția posibilității lucrurilor în sine înșile, atunci se arată : întîi, că pentru amîndouă, dar mai ales pentru spațiu, se pot[9] predica o[10] mulțime de teoreme apriori, apodictice și sintetice. Deci să luăm cu deosăbire spațiul de exemplu. Fiindcă axiomele geometriei[11] se[12] cunosc sintetic apriori și[13] cu certitudine apodictică || vă întreb eu : de unde *76 r* luați asemenea axiome și pe ce se razimă mintea noastră pentru a ajunge la asemenea adevăruri absolut necesare și de valoare generală. Nu există alte căi decît sau prin concepte sau prin intuițiuni ; iar acestea sînt date sau apriori sau aposteriori. Cele din urmă, adică conceputele empirice, precum și ceea pe ce ele se razimă, adică intuițiunea empirică, nu ni pot da un alt axiom sintetic, decît iar unul empiric, adică un axiom al experienței, care prin urmare nu poate conținea niciodată necesitate și generalitate absolută, cari-s caracteristica axiomelor geometriei. Considerînd însă cel întîi și unicul mijloc care ne[14]-ar mai rămînea, de a ajunge adică prin noțiuni numai sau prin intuițiune la asemenea cunoștințe sintetice apriori, e clar că din noțiuni numai nu se poate scoate nici o cunoștință sintetică, ci numai analitică. Luați bunăoară axiomul că prin două linii drepte nu se poate închide un spațiu, prin urmare nu-i cu putință o figură, și cercați a deduce acest adevăr din noțiunea liniilor drepte și acea a numărului doi ; sau axiomul că prin trei linii drepte e cu putință o figură, și cercați asemenea a-l deduce din aceste noțiuni. Toată osteneala voastră este zadarnică și vă vedeți siliți de a vă refugia la intuițiune, cum o și face aceasta geometria întotdeuna. Vă dați prin urmare un obiect în intuițiune. Dar de ce speție este aceasta : intuițiune pură apriorică sau empirică ? Dac-ar fi empirică atunci n-ați putea face din ea[15] un axiom de valoare generală, necum apodictic ; căci experiența[16] nu ni poate da niciodată așa ceva.

Trebuie prin urmare să admiteți apriori un obiect[17] în intuițiune și să vă bazați *77 r* pe el axiomul vostru sintetic. Dacă n-ar fi în voi facultatea de a *intui apriori* condiția subiectivă n-ar fi după formă totodată și condiția generală apriori, sub care singură[18] numai obiectul acestei intuițiuni (esterioare) să fie cu putință, și obiectul (triunghiul) ar fi ceva în sine însuși fără raport la subiectul vostru : deci cum ați putea spune atunci că ceea ce e necesar în condițiile voastre subiective pentru construcția unui triunghi, [î]i revine cu necesitate și unui triunghi în sine însuși ? Căci la noțiunile voastre (de 3 linii) n-ați putea adăoga nimic nou (figura), care cu toate acestea ați trebui s-o întîlniți neapărat, căci aceasta am convenit că e dată *înaintea*, iar nu *prin* cunoștința voastră. Deci dacă spațiul (precum și timpul) n-ar fi forma numai a intuițiunei voastre, care conține condiții apriori sub cari singure lucrurile pot fi pentru voi obiecte

---

1. *după* sub *șters* 2. *deasupra lui* ne reprivi la *șters* 3. *deasupra lui* e *șters* 4. *după* sînt *șters* 5. *supraintercalat* 6. *inițial* sub ochii 7. *după* timp *șters* 8. *supraintercalat* 9. *inițial* póte *apoi* poate *succesiv șterse* 10. *după* apriori *șters* 11. *inițial* legile geometriei *apoi* propozițiile *apoi* pózitele *succesiv șterse* 12. *după* sînt *șters* 13. *supraintercalat* 14. *supraintercalat* 15. face din ea *deasupra lui* deduce *șters* 16 *corectat din* esperiența 17. un obiect *supraintercalat* 18. *supraintercalat*

esterioare, atunci n-ați putea predica nimic apriori asupra obiectelor esterioare în mod sintetic. Așadar e[1] neîndoit de cert, iar nu numai posibil sau verosimil, că spațiu și timp, ca condiții necesare a toată experiența (exterioară și interioară), sînt numai condiții subiective ale[2] tuturor intuițiunilor noastre în raport[3] cu ele toate obiectele sînt numai fenomene, iar nu lucruri date de sine în acest chip, pentru care, cît privește forma, se pot spune multe apriori despre ele dar nimic cîtuși de puțin despre lucrul în sine însuși cari va fi subsistînd în fondul acestor fenomene.

[A DOUA PARTE A ÎNVĂȚĂTUREI ELEMENTARE TRANSCENDENTALE: LOGICA TRANSCENDENTALĂ

INTRODUCERE

I.

DESPRE LOGICĂ ÎN GENERE]

78 r Cunoștința[4] noastră răsare din două izvoare fundamentale ale sufletului, din care cea dentîi primește reprezentațiunile (receptivitatea impresiilor), iar cea de a doua e facultatea prin care acele reprezentații se cunosc (spontaneitatea noțiunilor). Prin cea dentîi ni se dă un obiect, prin cea [laltă] el este *cugetat* în relația sa cu această reprezentație (ca determinare numa a sufletului). Intuițiune și noțiuni constituiesc așadar elementele cunoștinței noastre astfel încît nu pot fi cunoștință noțiuni[5], fără ca să li corespundă o intuițiune într-un mod oarecare, nici intuițiune fără noțiuni. Ambe sînt sau curate sau empirice. *Empirice*, dacă conțin senzația (ce presupune prezența reală a obiectului); *curate* însă dacă-n reprezentație nu-i amestecată nici o senzație. Senzația o putem numi materia cunoștinței sensibile. Drept care intuițiunea pură nu conține decît forma sub care ceva este intuit și noțiunea pură numai e forma cugetărei unui obiect în genere. Numai intuițiuni și noțiuni pure sînt cu putință apriori, empirice numai aposteriori.

Dacă receptivitatea sufletului nostru de a primi reprezentații întru cît[6] e atins într-un mod oarecare o vom numi *sensibilitate*, atunci facultatea de-a produce de sine reprezentațiuni sau *spontaneitatea* cunoștinței este inteligența. Firea noastră o aduce cu sine că reprezentațiunea noastră nu poate fi altfel decît numai sensibilă, adică ea conține numai modul specific al nostru și propriu în care sîntem atinși de obiecte. Facultatea însă de-a cugeta obiectul intuițiunei sensuale este inteligența. Nici una din aceste însușiri nu e de preferat celeilalte. Fără sensibilitate nu ne-ar fi dat nici un obiect și fără inteligență nici unul n-ar putea fi cugetat. *Cugetări fără*
79 r *cuprins sînt deșerte, intuițiuni fără noțiuni sînt oarbe.* || De aceea e tot atît de trebuincios de a face noțiunile sale sensibile (adică a le adăugi obiectul lor în intuițiune[n]) precum și de a-și face inteligibile intuițiunile sale (adică de a le subsuma sub noțiuni). Amîndouă aceste puteri sau facultăți nu-și pot schimba funcțiunile lor. Inteligența nu poate intui nimica, simțurile nu pot cugeta nimica. Numai din aceea că ele se-mpreunează se poate[7] naște cunoștința. Dar de aceea totuși nu trebuie să se amestice partea ce-o au[8] fiecare din ele la compunerea[9] cunoștinței, ci avem cu deosebire cuvînt de-a despărți cît se poate de cu grijă una de cealaltă și de a le distinge. De aceea distingem știința regulelor sensibilității, numită *estetică*, de știința regulelor inteligenței, numită *logică*.

[n] φάντασμα(?)

Ci logica poate fi întreprinsă cu două feluri de intenție, sau ca logică a întrebuințărei generale a inteligenței, sau speciale[10]. Cea dentîi conține regulele absolut

---

1. *supraintercalat* 2. *în ms. repetat din inadvertență* 3. *după* raport *șters* 4. *în stînga, pe margine, Eminescu notează:* pag. 99, *pagina textului german* 5. *inițial* nu pot esista nici noțiuni 6. *după* o vom [numi] *șters* 7. *supraintercalat* 8. *supraintercalat* 9. *deasupra lui* constituirea *șters* 10. *după* parți[ale] *șters*

necesarii ale cugetărei, fără cari nu-și are locul nici o întrebuințare a inteligenței, și merge conform lor, oricît de diverse ar fi obiectele[1] asupra cărora sînt aplicate. Logica întrebuințării spețiale a inteligenței conține regulele de-a cugeta corect asupra unei certe speții de obiecte. Aceea se poate numi logica elementară, aceasta însă *organon* al cutărei sau cutărei științe. Cea din urmă se premite în genere în școli ca propedeutică a științelor, deși, după mersul rațiunei omenești, este cea din urmă, la[2] care ea ajunge abia după ce toate științele sînt de mult gata și trebuie să mai [punem] pentru cea din urmă oară mîna la ele pentru corectura și completarea lor. Căci trebuie să cunoaștem deja obiectele într-un grad destul de mare daca voim a stabili regula după care o știință despre ele să se poată înființa.

Logica generală e sau *curată* sau *aplicată*. În cea dentîi abstragem de la toate condițiile empirice sub care se exercită inteligența noastră, d.es. de la influența simțurilor, de la jocul imaginației, de la legile memoriei, de la puterea obicinuinței ș.a., prin urmare chiar de la izvoarele prejudițielor, ba de la toate cauzele prin mediul cărora ne-ar răsări sau ni s-ar || substitui cutari cunoștințe, pentru că privesc inteligența 80 r numai în certe cazuri[3] ale întrebuințărei sale și la[4] cari, pentru a le cunoaște, se cere esperiență. O logică generală însă pură nu are a face decît cu principii apriori numai, și e un *canon* al inteligenței și rațiunei, dar numai în privirea celor formale ale întrebuințărei lor, cuprinsul fie oricare-ar fi (empiric sau transcendental). O logică generală se numește însă aplicată cînd are[5] de obiect regulele întrebuințărei inteligenței sub condițiile subiective empirice pe cari ni le-nvață psicologia. Deci are principie empirice, deși e[6] generală într-atîta întru cît privește întrebuințarea inteligenței fără distincție de obiecte. De aceea ea nu-i nici un canon al inteligenței peste tot, nici un organon al științelor spețiale, ci un *catharticon* numai al inteligenței comune.

În logica generală deci partea care ar fi să constituie doctrina rațiunei pure trebuie să se despartă cu totul de logica aplicată (deși încă generală). Numai partea întîia este proprie o știință, deși scurtă și uscată și așa cum o cere reprezentarea scolastică a unei doctrine elementare a inteligenței. Într-asta deci logicii trebuie să aibă totdeuna două regule în vedere:

1) Ca logică generală ea abstrage de la orice cuprins al cunoștinței intelectuale și de la diversitatea obiectelor ei, și n-are a face cu nimic alta decît cu forma numai a cugetărei.

2) Ca logică pură ea nu are principie empirice, prin urmare[7] ea nu ia nimic (precum adesea ne-am persuadat) din psicologie, care prin urmare nu are nici o influință asupra canonului inteligenței. Ea-i o doctrină demonstrată și toate celea trebuie să fie-n ea apriori certe.

Ceea ce eu numesc logică aplicată (împrotiva sensului ce în de comun se dă 81 r acestui cuvînt, care-ar cuprinde exerciții anumite la cari logica pură dă regule) este reprezentația inteligenței și regulelor întrebuințărei ei necesare *in concreto*, adică condițiile întîmplătoare ale subiectului, cari condiții pot stînjeni sau favoriza această întrebuințare și cari cu toate nu pot fi date decît în mod empiric. Ea tratează despre atenție, piedeca și urmările ei, despre originea erorii, despre starea îndoielii, a scrupulului, a convingerei ș.a., și logica generală și pură stă cu ea în raportul în care[8] morala pură, ce conține legile necesarii morale a unei voințe libere în genere, stă cu doctrina proprie a virtuții, care consideră aceste legi sub împiedecările concrete ale sentimentelor[9], înclinărilor și pasiunilor cărora oamenii sînt mai mult sau mai puțin supuși și care niciodată nu poate constitui o știință adevărată și demonstrată, pentru că, asemenea acelei logice aplicate, ea are nevoie[10] de principie empirice și psicologice.

---

1. *inițial* oricare ar fi obiectele 2. *după* după *șters* 3. *deasupra lui* împrejurări *șters* 4. *supraintercalat* 5. *inițial* n-are 6. *supraintercalat* 7. *după* care *șters* 8. *inițial* în care *apoi* acela precum *succesiv șterse pentru a reveni la forma* în care 9. *deasupra lui* simțurilor *șters* 10. *deasupra lui* trebuință *șters*

II.

DESPRE LOGICA TRANSCENDENTALĂ

Logica generală abstrage, precum am arătat, de la tot cuprinsul cunoştinţei, adică de la toată referarea acesteia la vrun obiect, şi consideră numai forma logică în raportul cunoştinţelor întreolaltă, adică forma cugetărei în genere. Fiind însă că există atît intuiţiuni pure cît şi empirice (precum au demonstrat-o aceasta estetica transcendentală), de aceea s-ar putea afla o deosebire între cugetarea curată şi cea empirică a obiectelor. În acest caz *ar mai fi încă şi o logică care n-ar abstrage* 82 r *de la tot cuprinsul cunoştinţei*; || căci ceea care n-ar cuprinde decît regulele cugetărei pure a unui obiect ar esclude toate cunoştinţele acelea cari-s de cuprins empiric. Totodată ea ar trata despre originea cunoştinţelor noastre despre obiecte întru cît ele nu pot fi atribuite obiectelor; pe cînd logica generală nu are-a-mpărţi nimic cu această origine a cunoştinţei, ci consideră reprezentaţiile [1], fie ele primordial apriori puse-n noi, fie empiric date [2], după legile după care-i trebuiesc în raportul lor întreolaltă inteligenţei, cînd le cugetă, şi tratează astfel numai despre forma intelectuală cu care pot fi îmbrăcate reprezentaţiile, să fi răsărit ele de orişiunde ar voi.

Fac aicea o observare care va întinde influinţa ei asupra tuturor reflecţiilor următoare şi care trebuie s-o păstrăm bine în vedere; ea sună: că nu putem numi transcendentale toate cunoştinţele apriori, ci numai acelea vor fi numite astfel [3] prin care cunoaştem cumcă şi modul în care reprezentaţiuni certe (intuiţiuni sau noţiuni) se aplică sau sînt cu putinţă apriorice. De aceea nici spaţiul nici vro determinare geometrică a lui nu [4] sînt o reprezentaţie aprioric transcendentală; ci numai cunoştinţa cumcă aceste reprezentaţii nu sînt nicidecum [5] de origine empirică şi putinţa cum ele totuşi se pot refera apriori la obiecte ale experienţei, numai această cunoştinţă zic se poate numi transcendentală. Tot aşa ar fi întrebuinţarea spaţiului la obiecte în genere transcendentală; mărginită fiind însă la obiecte ale simţurilor ea se numeşte empirică. Diferenţa între transcendental şi empiric se ţine aşadar de critica cunoştinţei şi nu atinge referarea ei la obiecte.

În aşteptarea deci (că s-ar putea afla poate) că cu vremea vom afla poate noţiuni care să se refere apriori la obiecte, nu ca intuiţiuni curate sau sensibile, ci numai ca acţiuni ale cugetărei pure, care să fie aşadar noţiuni, dar de origine nici 83 r *empirică* nici estetică, ne plănuim de dinainte ideea unei ştiinţe || a inteligenţei pure şi a cunoştinţei raţionale, prin care ne-am cugeta obiecte cu totul apriori. O asemenea ştiinţă care ar determina originea, cuprinsul şi valoarea obiectivă unor atari cunoştinţe ar trebui să se numească *logică transcendentală*, căci n-ar avea a face decît cu legile inteligenţei şi raţiunei, dar şi cu acestea numai întru cît [ea] s-ar referi la obiecte apriori şi nu ca logica generală, care se referă fără distincţie atît la cunoştinţe empirice cît şi la cele pure.

[III].

DESPRE-MPĂRŢIREA LOGICEI GENERALE ÎN ANALITICĂ ŞI DIALECTICĂ

Vechea şi celebra întrebare cu care se socoteau oamenii a împinge [6] pe logici la strîmtoare şi de a-i aduce acolo încît ori să se [dea] prinşi asupra unei mizerabile dialele, ori să mărturisească ei înşii neştiinţa lor, şi cu asta deşertăciunea artei [7] lor întregi, e aceasta: „*Ce este adevărul?*" Explicaţia nominală a adevărului, că [este] coincidinţa unei cunoştinţe cu obiectul ei, se presupune şi i se dăruieşte, ci cereau să ştie care este criteriul general şi sigur al adevărului oricărei cunoştinţe.

E o mare şi trebuincioasă probă de isteţime şi pătrundere [8] aceea de a şti ce poţi întreba raţionalminte. Căci dacă întrebarea e nepotrivită şi provoacă răspunsuri inutile ea mai are, afară de ruşinarea celui ce o sulevează, încă şi inconvenientul de-a seduce pe ascultătorul ei neprecaut la răspunsuri și mai nepotrivite, și dă ridicolul spectacol că, după spusa celor vechi, unul mulge țapul, altul ține o sită în loc de doniță.

---

[1] *după* după legile-i *şters* [2] *după* da[te empiric] *şters* [3] vor fi numite astfel *supraintercalat* [4] *după* a p[riori] *şters* [5] *supraintercalat şi după* deloc *şters* [6] *deasupra lui* aduce *şters* [7] *după* ştiinţei *şters* [8] *după* cuminţie şi perspica[citate] *şters*

Drept că adevărul consistă în acordul unei cunoștințe cu obiectul ei, dar printr-asta obiectul acesta trebuie să fie separat și bine distins de altele[1]; căci o cunoștință e falsă dacă nu s-acordă cu obiectul la care e referată, deși-n de altfel || poate conținea ceva ce s-ar putea aplica la alte obiecte. Este însă clar că, făcînd *84 r* citata întrebare, cineva abstrage cu totul de la cuprinsul cunoștinței (referarea ei la obiect), pe cînd adevărul (se ține) implică[2] tocmai (de) acest cuprins : că-i deci[3] cu neputință și nepotrivit de-a cere semnul caracteristic al unui adevăr de acest cuprins și că prin urmare un semn caracteristic suficient și totodată general al adevărului nici nu poate fi dat. Fiindcă mai sus[4] am numit cuprinsul unei cunoștințe materia sa, vom trebui să zicem : despre adevărul unei cunoștințe în privirea materiei sale[5] nu se poate da nici un indiciu general, căci ar fi o contrazicere.

Ceea ce s-atinge însă de forma numai a cunoștinței (lăsînd la o parte tot cuprinsul) e tot atît de clar că o logică, întru cît propune regulele generale și necesarii ale inteligenței, ni espune într-atîta în aceste regule criterii ale adevărului. Căci ceea ce contrazice acestora e fals, pentru că-n asemenea caz inteligența e-n contrazicere[6] cu[7] regulele ei proprii, prin urmare cu sine însași. Aceste criterii însă privesc numai forma adevărului, adică a cugetării în genere, și-ntr-atîta sînt cu totul certe, deși nu suficiente. Căci deși o cunoștință poate fi cu totul conform formei logice, adică să nu-și contrazică sie însei, ea totuși poate contrazice obiectului. Așadar criteriul numai logic al adevărului, adică conformitatea unei cunoștințe cu legile generale și formale ale inteligenței și rațiunei e-[8]n adevăr o *conditio sine qua non*, deci o condiție negativă a oricărui adevăr; dar mai departe nu poate merge || logica și *85 r* nici poate descoperi prin vo piatră de prubă o eroare care nu atinge forma, ci cuprinsul.

Logica generală descompune[9] deci întreaga mașinărie formală a inteligenței și rațiunei în elementele lor și le stabilește ca principie a toată dejudecarea logică a cunoștinței noastre. Această parte a logicei se poate numi *analitică*, și tocmai de aceea e piatra de prubă cel puțin negativă a adevărului, de vreme ce mai-nainte de toate trebuie să examinăm și să prețăluim la măsura acestor reguli toate cunoștințele noastre, cît privește forma lor, înainte de a cerceta cuprinsul și de a stabili dacă și-n privirea obiectului lor conțin un *adevăr pozitiv*. Dar fiindcă forma numai a cunoștinței, oricît ar acoperi legile logice, e departe de-a ajunge[10] să constituie adevăru[l] material (obiectiv) al cunoștinței, de aceea nimeni să nu cuteze, numai cu logica, ca să judece asupra obiectelor și să susție ceva fără ca mai întîi să fi luat informații[11] întemeiate[12] dintr-alte părți și afară[13] de logică asupra citatelor obiecte, ca să-n cerce apoi doar numai întrebuințarea și combinarea lor într-un întreg conect după legi logice sau, și mai bine, să le examineze numai după ele. Totuși este ceva atît de ademenitori în posesia acestei arte atît de aparente, de a da forma[14] intiligenței tuturor[15] cunoștințelor noastre, chiar de-am fi oricît de săraci și deșerți în privirea conținutului lor, încît acea logică generală, care n-ar trebui să fie decît un canon al dejudecărei, se-ntrebuințează[16] asemenea unui organon la[17] producerea cel puțin iluzorie a unor aserții reale, abuzînd astfel în faptă de ea. Logica generală, ca organon aparent, se numește *dialectică*.

Oricît de deosebită să fi fost semnificația în care cei vechi se serveau de această *86 r* numire a unei științe sau arte, totuși din întrebuințarea reală ce o făceau putem conchide că la ei nu-nsemna alta nimic de[cît] *logică a părerei*. O artă sofistică de a da poleiala[18] adevărului neștiinței sale, ba chiar înșelăciunilor sale intenționate, prin aceea că se imita metoda temeinică pe care logica o prescrie și se întrebuința topica ei pentru împodobirea oricărei pretextări deșerte. Deci ne-o putem nota ca o

---

1. *după* către *șters* 2. *supraintercalat* 3. că-i deci *deasupra lui* și de aceea *șters* 4. mai sus *supraintercalat* 5. *supraintercalat* 6. *după* coliziune *apoi* litig[iu] *succesiv șterse* 7. *după* cu sine î[nsăși] *șters* 8. *după* este *șters* 9. *deasupra lui* dizolvă *șters* 10. *după* suficia *șters* 11. *inițial* să se fi informat 12. *supraintercalat* 13. *după* pe altă cale *șters* 14. *inițial* de a forma 15. *supraintercalat* 16. *deasupra lui* se abuzează *șters* 17. *deasupra lui* pentru *șters* 18. *deasupra lui* lustrul *șters*

prevenție sigură și trebuincioasă că, de cîte ori logica e-ntrebuințată ca *organon*, totdeuna ea este o logică a părerei numai, adică *dialectică*. Căci ea, ne-nvățîndu-ni nimic asupra cuprinsului cunoștinței, ci dîndu-ni numai condițiile formale ale acordului[1] cu inteligența, care afară de acestea e-n privirea obiectelor cu totul indiferent[2], strania exigență de a uza de ea ca de-o unealtă (organon), pentru a lărgi după cum se pretextează cunoștințele sale și a le întinde, desigur că nu avea alt capăt decît o limbuție cu care daca vrei susții, daca vrei combați cu-o aparență oarecare toate celea cîte-ți vin în minte.

O asemenea instrucție nu-i amăsurată în nici un fel demnității filozofiei. De aceea numirea aceasta de dialectică au fost adăogată la logică sub titlul de *critică a părerei dialectice* și ca atare o accepem și noi.

IV.

DESPRE ÎMPĂRȚIREA LOGICEI TRANSCENDENTALE ÎN ANALITICĂ ȘI DIALECTICĂ TRANSCENDENTALĂ

Într-o logică transcendentală izolăm inteligența (precum în estetica transcendentală sensibilitatea[3,n] și ridicăm din[4] cunoștințele noastre numai partea aceea a cugetărei care-și are originea sa în inteligență. Iar întrebuințarea acestei[5] cunoștințe pure se-ntemeiază pe condiția că[6] [în] intuițiune[7] ni se dau obiecte asupra 87 r cărora ea se poate aplica[8]. || Căci fără intuițiune tuturor cunoștințelor noastre li lipsesc obiectele și rămîn cu totul deșerte. Așadar partea aceea a logicei transcendentale care propune elementele cunoștinței intelectuale pure fără cari nu se poate cugeta nicăiuri un obiect este analitica transcendentală și totodată o logică a adevărului. Căci ei nu-i poate contrazice nici o cunoștință fără ca să-și piardă pe loc tot cuprinsul, prin urmare orice referire la vun obiect, prin urmare orice adevăr. Dar fiindcă-i foarte ademenitori și[9] momitori de a se servi de aceste cunoștințe raționale curate și de aceste principie pe un teren afară de hotarăle experienței, care cu toate astea este singura și unica ce ni dă în mînă materia (obiecte) asupra căreia acele noțiuni intelectuale pure să poată fi aplicate, de aceea inteligența e pusă în pericolul de-a face prin sofisme numai întrebuințare materială[10] de-acelea principie sadea formale ale inteligenței pure și a judeca asupra a obiecte fără distincție, deși aceste nu ni sînt date sau că poate nici nu se pot da în vreun fel. Fiindcă nu-i menită să fie decît un canon al dejudecărei[11] uzului empiric, ea este abuzată daca se consideră ca organon al întrebuințării generale și nelimitate și dacă cineva se cutează cu inteligența pură să judece, să afirmeze, să decidă în mod sintetic asupra obiectelor în genere. În asemenea caz întrebuințarea inteligenței pure ar fi dialectică. A doua parte a logicei transcendentale va conține deci o critică a acestei păreri dialectice și se numește *dialectică transcendentală*, nu ca o artă pentru a escita în mod dogmatic o asemenea părere (o artă altfel destul de obicinuită în diferite jucării meta-88 r fizice), ci ca o critică || a inteligenței și rațiunei în privirea întrebuințărei lor hiperfizice[12], spre a descoperi aparența falsă a amăsurărilor ei nefondate și de-a modera la o simplă dejudecare și prezervație a inteligenței pure de iluzii sofistice acele pretenții mari de invenție și lărgire ale lor pe care cred[e] a le ajunge manipulînd numai cu principie transcendentale.

[n] *iată analogia espusă de Sch*[*openhauer*]

ANALITICA TRANSCENDENTALĂ

Această analitică este discompunerea întregei noastre cunoștinți aprioríce în elementele cunoștinței intelectuale pure. Trebuie deci să păzim următoarele lucruri: 1) ca noțiunile să fie pure și nu empirice 2) să nu aparție intuițiunei și sensibili-

---

1. *deasupra lui* concordărei *șters* 2. *corectat din* indiferentă *care se acorda cu* concordărei 3. *întreagă această sintagmă de început de capitol este subliniată cu creion roșu căci la ea se referă adnotarea marginală* 4. *după* numai *șters* 5. *inițial* Iar condiția întrebuințărei acestei 6. *inițial* pe faptul că 7. *corectat din* intuițiunea 8. *inițial* asupra cărora ele se aplică 9. *repetat din inadvertență dar șters* 10. *supraintercalat* 11. *după* întreb[uințărei] *șters* 12. *în ms. grafia etimologizantă* hyperphysice

tății, ci cugetărei și inteligenței 3) să fie noțiuni elementare, bine distingîndu-se de cele deduse sau compuse 4) ca tabla lor să fie completă, încît să reimple[1] terenul întreg al inteligenței pure. Această complectudine a unei științe nu poate fi admisă cu siguranță numai pe suputațiunea unui agregat constituit prin niște încercări numai, ci este cu putință numai prin mijlocul unei idei al întregului cunoștinței intelectuale apriorice și prin compărțirea noțiunilor determinată prin această idee, prin urmare numai în *conexul unui sistem*. Inteligența pură nu se deosebește cu desăvîrșire[2] numai de cele empirice, ci și de sensibilitate. Ea este așadar o unitate de sine stătătoare, suficientă sieși, nici putîndu-se înmulți prin adaosuri venite de dinafară. Deci resumatul cunoștințelor sale proprii va constitui un sistem cuprins și determinat prin o idee, al cărui complectitudine și articulație va fi totodată piatra de prubă a corectitudinei și veritabilității tuturor pieselor adapte de cunoștință. Însă această parte întreagă a logicei transcendentale consistă din două cărți, din cari una cuprinde noțiunile, cealaltă principiele inteligenței pure.

CARTEA ÎNTÎIA 89 r

ANALITICA NOȚIUNILOR

Sub analitică a noțiunilor eu nu pricep analiza lor sau procedura comună din cercetări filozofice de a discompune cuprinsul noțiunilor ce se prezintă și a le espune explicite, ci înțeleg discompunerea, pîn-acum (puțin) arare încercată[3], a facultății intelectuale însăși; spre a afla putința unor noțiuni apriorice, să le căutăm spre acest scop numai în inteligență, care, cum am zice, e locul lor[4] de naștere și să analizăm întrebuințarea curată a acesteia; căci aceasta e misiunea proprie a filozofiei transcendentale, iar celelalte sînt în filozofie[5] numai tratarea logică a noțiunilor în genere. Vom[6] urmări deci noțiunile pure pînă la colțul și răsadul lor din inteligența omenească, în care ele stau gata, pentru ca la prima ocazie dată de esperiență să se dezvolte, cînd inteligența e totodată pusă-n starea de-a le libera și curăți de condițiile empirice ce atîrnă de ele și a le reprezenta în lamura lor.

CAPITOLUL ÎNTÎI AL ANALITICEI NOȚIUNILOR

DESPRE CĂLĂUZA DESCOPERIREI TUTUROR NOȚIUNILOR INTELECTUALE PURE

Dacă punem în acțiune o facultate de cunoștință atuncea, cu diferitele ocazii în cari ea se aplică, se disting noțiuni cari caracterizează această facultate și cari se pot aduna într-un tractat mai mult sau mai puțin executat, în măsura în care această experimentare s-ar fi făcut într-o[7] vreme mai îndelungă sau cu o pătrundere[8] și istețime mai mare. Dar după această procedură oarecum mecanică nu se poate fixa niciodată cu siguranță[9] termenul unei asemeni cercetări. Afară de aceea aceste noțiuni, pe cari le afli numai așa pe întîmplate, nu se discopăr în ordine și unitate sistematică, ci în urmă se-mpărechează după asemănări și după mărimea cuprinsului lor, se așează-n șiruri începînd de la cele simple la cele mai complicate și se aduc în poziție dup-o metodă[10] oarecare, dar nimic mai puțin decît sistematic.

Filozofia transcendentală prezintă folosul, ba are[11] chiar obligația de-a căuta noțiunile ei după un princip, fiindcă ele trebuie să răsară curate și neamestecate din inteligență, ca unitate absolută || și de sine, trebuie să steie deja într-un conex după 90 r o noțiune sau o idee. Un asemenea conex ni dă amînă o regulă după care se poate fixa apriori atît locul ce trebuie să-l ocupe fiecare noțiune intelectuală pură cît și complectitudinea lor laolaltă, cari acestea toate ar atîrna almintrelea de la bunul-plac sau de la întîmplare.

---

[1] re- *supraintercalat* [2] cu desăvîrșire *supraintercalat* [3] *după* esp[eriată] *șters* [4] *supraintercalat* [5] *supraintercalat* [6] *după* din [inteligență] *șters* [7] *după* cu *șters* [8] *după* perspicaci[tate] *șters* [9] niciodată cu siguranță *supraintercalat* [10] *deasupra lui* metodicește *șters* [11] *inițial* dar are și

Mai sus inteligența a fost definită negativ : ca o facultate de cunoștință *nesensuală*. Neatîrnați de sensibilitate însă nu putem avea nici o intuițiune. Prin urmare inteligența nu-i o facultate intuitivă. Dar afară de intuițiune nu există un alt mod de a cunoaște ceva decît prin noțiuni. Prin urmare cunoștința oricărei inteligențe, cel puțin omenești, este prin noțiuni, nu intuitivă, ci discursivă. Toate intuițiunile se-ntemeiază pe *afecțiuni*, noțiunile deci pe *funcțiuni*. Pricep însă sub funcțiune unitatea unei acțiuni de-a orîndui [1] diferite reprezentații sub una comună. Noțiunile se-ntemeiază deci pe spontaneitatea cugetărei, intuițiuni[le] sensibile pe receptivitatea impresiilor. De aceste noțiuni rațiunea nu poate uza altfel decît *judecînd* prin ele. Fiind[că] nici o reprezentație nu se referă imediat la obiecte decît intuițiunea, de aceea o noțiune nu poate fi referită niciodată nemijlocit la un obiect, ci sau la o altă reprezentație despre el (fie aceasta o intuițiune sau iarăși o noțiune deja). *Județul (judicium)* este așadar cunoștința mijlocită despre un obiect, adică reprezentația unei reprezentații a lui. În oricare județ este o noțiune care are valoare pentru mai multe și între aceste multe se cuprinde și o reprezentație dată, care aceasta din urmă
91 r se referă imediat la obiect. || Așa bunăoară în județul „Toate corpurile sînt divizibile" noțiunea „divizibil" se referă la diferite alte noțiuni ; dintre acestea însă ea în cazul de față e îndeosebi [2] referită la noțiunea „corp", acesta iar la arătări certe cari ni se prezintă. Așadar aceste obiecte mijlocit ni le reprezentăm [3] prin noțiunea divizibilității. Toate județele sînt deci funcțiuni ale unității (implicite?) dintre reprezentațiile noastre, de vreme ce se-ntrebuințează la cunoștința obiectului [4], în locul unei reprezentații nemijlocite, una superioară, care cuprinde sub ea atît pe aceasta cît și altele multe, contrăgînd astfel multe cunoștințe posibile într-una singură. Iar toate acțiunile inteligenței noastre le putem reduce la județe, așa încît inteligența în general poate fi închipuită [5] ca *facultatea de a judeca*. Căci, după cele de mai sus, a fost facultatea de-a cugeta. Cugetarea însă e cunoștință prin noțiuni. Noțiuni însă, ca [6] predicate unor județe posibile, se referă la reprezentația despre un obiect nehotărît încă. Noțiunea *corp* însamnă [7] ceva [8], bunăoară *metal*, care e a se cunoaște prin acea noțiune. Deci numai prin aceea e noțiune că sub el sînt cuprinse mai multe alte reprezentații prin mijlocul cărora el poate fi referit la obiecte. El este așadar predicatul unui județ posibil (eventual), bunăoară „Fiecare metal e un corp". Funcțiile inteligenței se vor putea afla dar cu toate de vom putea expune [9] întotdeauna funcțiunile unității în județe [10]. Capitolul următor ni va arăta că acesta se poate efectua.

DESPRE FUNCȚIUNEA LOGICĂ A INTELIGENȚEI ÎN JUDEȚE

Dacă abstragem de la tot cuprinsul unui județ și ne-ndreptăm atenția numai asupra formei intelectuale din ele, găsim că funcțiunea cugetărei se poate repărți sub patru titule, din care fiecare cuprinde cîte trei momente. Pot fi reprezentate cu dreptul în următoarea tablă :

92 r **1.**

Cantitatea județelor

Generale *(Communia)* *(judicium singulare)*
Particulare *(„ commune)*
Singulare

---

1. *deasupra lui* coordona *șters* 2. *inițial* cu deosebi[re] 3. *inițial* ni le reprezentăm mijlocit*: noua succesiune a cuvintelor fiind indicată de cifre* 4. la cunoștința obiectului *supraintercalat* 5. *după* numită *șters* 6. *după* se re[feră] *șters* 7. *după* fixează *șters* 8. *supraintercalat* 9. *după* repr[ezenta] *șters* 10. *inițial* judecare

2.

Calitate
Afirmative
Negative
Infinite[1]

3.

Relațiune
Categorice
Ipotetice[2]
Disiunctive

[4.]

Modalitate
Problematice
Asertorice
Apodictice

Fiindcă împărțeala aceasta pare a diferi[3] în unele privințe, deși neesențiale, de la tehnica logicilor, următoarele[4] prevențiuni contra unei interpretări[5] false nu vor fi fără folos:

1. Logicii spun, cu drept cuvînt, că la întrebuințarea judeților în concluziile rațiunei județele singulare se pot trata (manipula) ca și cele comune. Tocmai fiindcă n-au nici un volumen (Umfang) predicatul lor nu poate să se refere numai la unele, ci sînt cuprinse în noțiunea subiectului, iar de la altele să se escepteze. Pentru acea noțiune[6] e deci valabil fără escepție, ca și cînd ar fi o noțiune comună care ar avea un cuprins pentru a cărei întreagă[7] semnificație predicatul ar avea valoare. Dar de comparăm un județ singular cu unul comun, numai ca cunoștință, cu privire la mărimea lor, atunci cel dentîi stă cu cel din urmă în proporția unității cu infinirea, și în sine însuși el e esențial deosebit. Deci dacă prețăluiesc un județ singular *(judicium singulare)* nu după valoarea sa internă, ci după mărimea pe care, ca o cunoștință în general, o are în alăturare și proporție cu alte cunoștințe, atuncea-n adevăr[8] e deosebit de județe generale *(judicia communia)* și merită un loc aparte[9] într-o tablă complectă a momentelor cugetării (deși firește că nu-ntr-o logică mărginită numai la întrebuințarea județelor întreolaltă).

2. Asemenea trebuie să se distingă într-o logică transcendentală județele infinite de cele afirmative, deși în logica generală aste din urmă sînt anumărate celor dentîi și nu constituiesc un membru deosebit al împărțeniei. || Căci logica generală[10] 93 r abstrage de la tot cuprinsul predicatului (deși e negativ) și caută numai dacă el e de atribuit subiectului sau de (contrapus) opus. Cea transcendentală însă consideră județul și după valoarea sau conținutul acestei afirmări logice mijlocită prin un predicat negativ numa și ce cîștig aduce ea în privirea totalului cunoștinței. Dacă aș fi spus despre suflet că nu este muritor, aș fi înlăturat prin județul negativ numai o eroare. Dar prin axiomul „Sufletul nu este muritor" drept că am afirmat după forma logică, puind sufletul în ținutul nemărginit al ființelor nemuritoare. Fiindcă în ținutul întreg al ființelor posibile cele muritoare cuprind o parte, cele nemuritoare cealaltă[11], prin teza mea eu n-am spus nimic alta decît că sufletul e unul din acea infinită mulțime de lucruri care restează dacă subtrag toate (cele) cîte-s muritoare. Prin asta însă se mărginește sfera celor posibile numa-ntr-atita că deosebesc de ea cele muritoare, iar în tot spațiul cuprinsului ei care mai rămîne pun sufletul. Dar, cu toată această esceptare, acest spațiu rămîne totuși infinit și s-ar putea[12] subtrage și mai multe părți din el fără ca prin aceasta noțiunea sufletului să crească ori[13] să se fixeze afirmativ. Aceste județe infinite în privirea cuprinsului logic nu sînt în faptă mărginitoare decît în privirea conținutului cunoștinței în[14] general, drept[15] care într-o tablă transcendentală a tuturor[16] momentelor cugetărei în județe nu trebuiesc trecute cu vederea, fiindcă funcțiunea inteligenței exersată în ele poate să fie importantă pe terenul cunoștinței pure apriorice.

1. *deasupra lui* Nemărginite *șters* 2. *în ms. cu ortografie etimologizantă* hypothetice 3. *deasupra lui* diferită *apoi* diferă *șters* 4. *după* unor *șters* 5. *după* îngrijitoare *șters* 6. Pentru acea noțiune *supraintercalat; fraza începea cu* E valabil deci pen[tru] 7. a cărei întreagă *deasupra lui* întregul căruia *șters* 8. *după* sub *șters* 9. *deasupra lui* deosebit *șters* 10. logica generală *deasupra lui* împărțenia aceasta *șters* 11. *după* o alta *șters* 12. *în ms. repetat din inadvertență* 13. *după* să *șters* 14. *după* parte *șters* 15. *după* și-ntra[tît] *șters* 16. *supraintercalat*

3. Toate relaţiunile cugetărei în judeţe sînt a) ale predicatului la subiect b) ale
raţiunei (Grund) la urmare c) ale cunoştinţei repărţite şi ale membrelor adunate ale
împărţelei întreolaltă. În speţia întîia a judeţelor se consideră cătrolaltă numai două
noţiuni, în a doua două judeţe, în a treia mai multe judeţe în relaţiunile lor. Propoziţia
ipotetică [1]: „Dacă există o justiţie [2] perfectă cel continuu [3] rău se pedepseşte"
94 r || conţine adică relaţiunea dintre două propoziţii : „Există o justiţie perfectă"
şi „Cel continuu rău se pedepseşte". Dacă ambe aceste propoziţii sînt adevărate
rămîne *in suspenso*. Numai consecuenţa este ceea ce se cugetă prin acel judeţ. În fine
judeţul disiunctiv conţine relaţiunea dintre două sau mai multe propoziţii, dar nu
după consecutivitate, ci după contrapunerea lor logică, întru cît adică sfera uneia
exclude pe a celeilalte, şi totuşi şi a comunităţii totodată întru cît el[e] la un loc
împlu sfera cunoştinţei proprie; [conţine] aşadar relaţiunea dintre părţile sferei unei
cunoştinţe, de vreme ce sfera fiecărei părţi e bucată întregitoare la [4] sfera celeilalte
în complexul întreg al cunoştinţei proprie. D.es. : „Lumea este sau prin o întîmplare
oarbă, sau prin necesitate internă, sau prin o cauză esterioară". Fiecare din aceste
propoziţiuni cuprinde o parte a sferei cunoştinţei posibile asupra existenţei unei [5]
lumi în genere, toate la un loc, sfera întreagă. A lua cunoştinţa din una din aceste
sfere însemnează a o pune în una din celelalte, şi a o pune în una din aceste sfere
va să zică a o lua din celelalte. Într-un judeţ disiunctiv e prin urmare o comuniune
oarecare a cunoştinţelor care consistă în aceea că ele alternativminte se esclud, deşi
cu toate acestea în total determinează cunoştinţa adevărată, compuind [6], luate la
un loc, cuprinsul întreg al unei singure cunoştinţe date. Şi asta e ce-am găsit de
cuviinţă a [7] nota în vederea celor următoare.

4. Modalitatea judeţelor este o funcţie cu totul deosebită a lor, care are distinctivul
că nu contribuie nimic la conţinutul judeţului (căci afară de mărime, calitate şi
relaţiune nu mai e nimic ce ar constitui cuprinsul judeţului), ci ea atinge numai
95 r valoarea copulei || în raportul ei la cugetare îndecomun [8]. *Judeţe problematice* sînt
acelea unde afirmarea sau negarea se accepe ca posibilă (după plac). *Asertorice* unde
se consideră ca reale (adevărate), *apodictice* în care se consideră ca necesare [9].
Astfel cele două judeţe a căror raport îl constituie judeţul ipotetic [10] *(antecedens*
şi *consequens)* şi-n a cărora reacţie reciprocă consistă momentul disiunctiv (membre
ale împărţelei) sînt cu toate numai problematice. În exemplul de mai sus teza „Există
o justiţie perfectă" nu s-au susţinut asertotic, ci s-a cugetat [11] numai ca un judeţ
după [12] plac, în privirea căruia e cu putinţă ca cineva să-l admită, şi numai consecuenţa
e asertorică. De aceea asemenea judeţe pot fi evident false şi totuşi, luate problematic,
să fie condiţii a cunoştinţei adevărului. Aşa bunăoară *„Lumea există prin
întîmplare oarbă"* e în judeţul disiunctiv de semnificaţie numai problematică, ş-anume
ca cineva să admită pentru moment această teză şi totuşi [13] (ca însemnarea unui
drum [14] fals din numărul celora pe cari le poţi lua) serveşte la aflarea celui adevărat.
Teză problematică este aşadar aceea care exprimă numai posibilitatea logică (care
nu-i obiectivă), adică liberul arbitru de-a lăsa să treacă ca admisă o asemenea teză,
o accepţie prin urmare arbitrară a inteligenţei. Cel asertoric predică realitatea sau
adevărul logic, precum bunăoară în concluzia raţională ipotetică [15] antecedentul
provine în [16] major problematic [17], în minor asertoric şi arată numai că teza e deja
96 r combinată cu inteligenţa după legile acesteia. || Teza apodictică îşi cugetă pe cea asertorică
determinată şi instituită apriori prin aceste legi ale inteligenţei şi exprimă-n
acest mod necesitatea logică. Fiindcă toate se-ncorporează [18] numai *gradatim* cu
inteligenţa, încît mai întîi judecăm ceva problematic, pentru ca apoi s-o admitem
asertoric de adevărată, susţinînd-o în urma-urmelor ca nedespărţibil legată cu inteligenţa,
adică ca necesar şi apodictic, de aceea cele trei funcţii ale modalităţii se pot
numi tot atîtea momente ale cugetărei.

---

1. *în ms. cu grafie etimologizantă* hypothetică 2. *deasupra lui* dreptate *şters* 3. *după* continuu *şters* 4. *după* din *şters* 5. *după* în *apoi* unei *succesiv şterse* 6. *după* consti[tuind] *şters* 7. *deasupra lui* de *şters* 8. *după* în general *şters* 9. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a tradus-o* 10. *în ms. cu grafie etimologizantă* hypothetic 11. *supraintercalat* 12. *după* admir[abil] *şters* 13. *urmează* serveşte *şters* 14. *după* drumului *şters* 15. *în ms. cu grafie etimologizantă* hypothetică 16. antecedentul provine în *supraintercalat* 17. *după* a fost *şters* 18. *după* se asimilea[ză] *şters*

Precum des amintirăm, logica generală abstrage de la tot conținutul cunoștinței și așteaptă ca dintr-altă parte să i se dea reprezentații, spre a le preface pe acestea în noțiuni, care toate acestea se-ntîmplă în mod analitic. Acestora împrotivă, logica transcendentală are înainte-i o varietate[1] a sensibilității apriorice pe care estetica transcendentală i-o susținu spre a da o materie noțiunilor intelectuale pure, fără care ea ar fi fără conținut, prin urmare cu desăvîrșire deșartă. Spațiu și timp conțin o varietate a intuițiunei pure apriorice, fiind[2] cu toate astea condiții ale receptivității sufletului nostru sub cari singure numai el poate primi intuițiuni despre obiecte, cari intuițiuni trebuie deci să afecteze întotdeauna și noțiunea lor. Spontaneitatea cugetărei noastre cere însă ca această varietate || să fie petrecută, recepută și combinată *97 r* pentru a putea deveni o cunoștință. Această operație eu o numesc *sinteză*.

Pricep însă sub sinteză în accepția cea mai generală operația de-a adăogi diferite reprezentații laolaltă și a (concepe) resuma diversitatea lor într-o cunoștință. O asemenea sinteză e pură cînd cele diverse din ea nu sînt empirice, ci date apriori (precum în spațiu și timp). Înaintea oricărei analize a reprezentațiilor noastre acestea trebuie să fie date deja, și noțiuni nu pot să răsară *în privirea conținutului*[3] *lor* în mod analitic. Sinteza celor diverse însă (fie empiric sau apriori date) produce abia o cunoștință care din început poate să fie crudă și confuză, avînd trebuință de analiză, cu toate astea însă sinteza este aceea ce adună elemente pentru cunoștință și le-mpreună într-un conținut oarecare; ea este deci cel dentîi lucru asupra căruia avem a ne concentra luarea-aminte dacă voim a judeca asupra primei origini a cunoștinței noastre [n].

[n] *Originală și adîncă cugetare. Analysis ist ein mit sich selbst klar Werden, eine auseinandersetzu[ng] mit seinem eigenen Beständ, u[nd] wenn man gerade viel u[nd] recht klar zu wissen vermeint, weiss mann *** die neue Ordnung seines Gehirnes u[nd] der ganze[n] Getriebe.*

Sinteza în genere este, precum vom vedea mai la vale, efectul numai al imaginației, a unei funcții oarbe deși neapărate a sufletului, fără de care n-am avea nicăiri nici o cunoștință; dar (despre care arareori sîntem !! conștii) asupra căreia ne surprindem, numai (din cînd în cînd) cîteodată[4]. Dar a reduce la noțiuni această sinteză este o funcție care-i revine inteligenței, prin care aceasta ni procură cunoștințe în sens propriu și strict.

Sinteza pură, reprezentată general, ni oferă noțiunea intelectuală pură. Pricep însă sub această sinteză aceea care se bazează unității sintetice apriori; astfel numărarea noastră (se poate observa mai ales la numere mai mari) este o *sinteză după noțiuni*, fiindcă se operează după o rațiune comună a unității (d.es. a decadicei). Sub această noțiune unitatea în sinteza celor diverse devine necesară.

În mod analitic reprezentații diverse se pot readuce sub o noțiune (operații despre care tractează logica generală). Ci logica transcendentală ne-nvață a reduce la noțiuni nu reprezentațiile, ci *sinteza pură* a reprezentațiilor. || Primul lucru ce trebuie *98 r* să ni se fi dat apriori spre a putea avea cunoștință despre obiecte este varietatea intuițiunei pure; sinteza acestei varietăți prin imaginație este al doilea lucru, dar tot încă nu ni dă cunoștință. Noțiunile, cari acordă[5] unitate acestei sinteze pure și cari constau numai și numai în reprezentația acestei necesare unități sintetice, adaogă un al treilea element la cunoștința unui obiect ce ni se prezintă și se-ntemeiază pe inteligență.

Aceeași funcție care dă unitate diferitelor reprezentații dintr-un județ dă unitate într-o intuițiune[6] și sintezei numa[7] de diferite reprezentații, care c-o expresie generală se numește noțiune intelectuală pură. Așadar aceeași inteligență depune în reprezentațiile sale un cuprins transcendental prin mijlocul unității sintetice dintre[8] cele diverse din intuițiune-n general, și o face aceasta prin aceleași operații cu cari ? dă[9] noțiunilor forma logică a unui județ prin mijlocul unității analitice; din care cauză la-nceput citatele reprezentații se numesc noțiuni intelectuale pure, cari se aplică apriori la obiecte, ceea ce logica generală nu poate face.

---

1. *deasupra lui* diversitate *șters* 2. *deasupra lui* aparținînd *șters* 3. *după* cup[rinsului] *șters* 4. asupra căreia ne surprindem numai (din cînd în cînd) cîteodată *supraintercalat* 5. *deasupra lui* dau *șters* 6. într-o intuițiune *supraintercalat* 7. *după* singure *șters* 8. *inițial* din 9. *inițial* prin cari efectuează

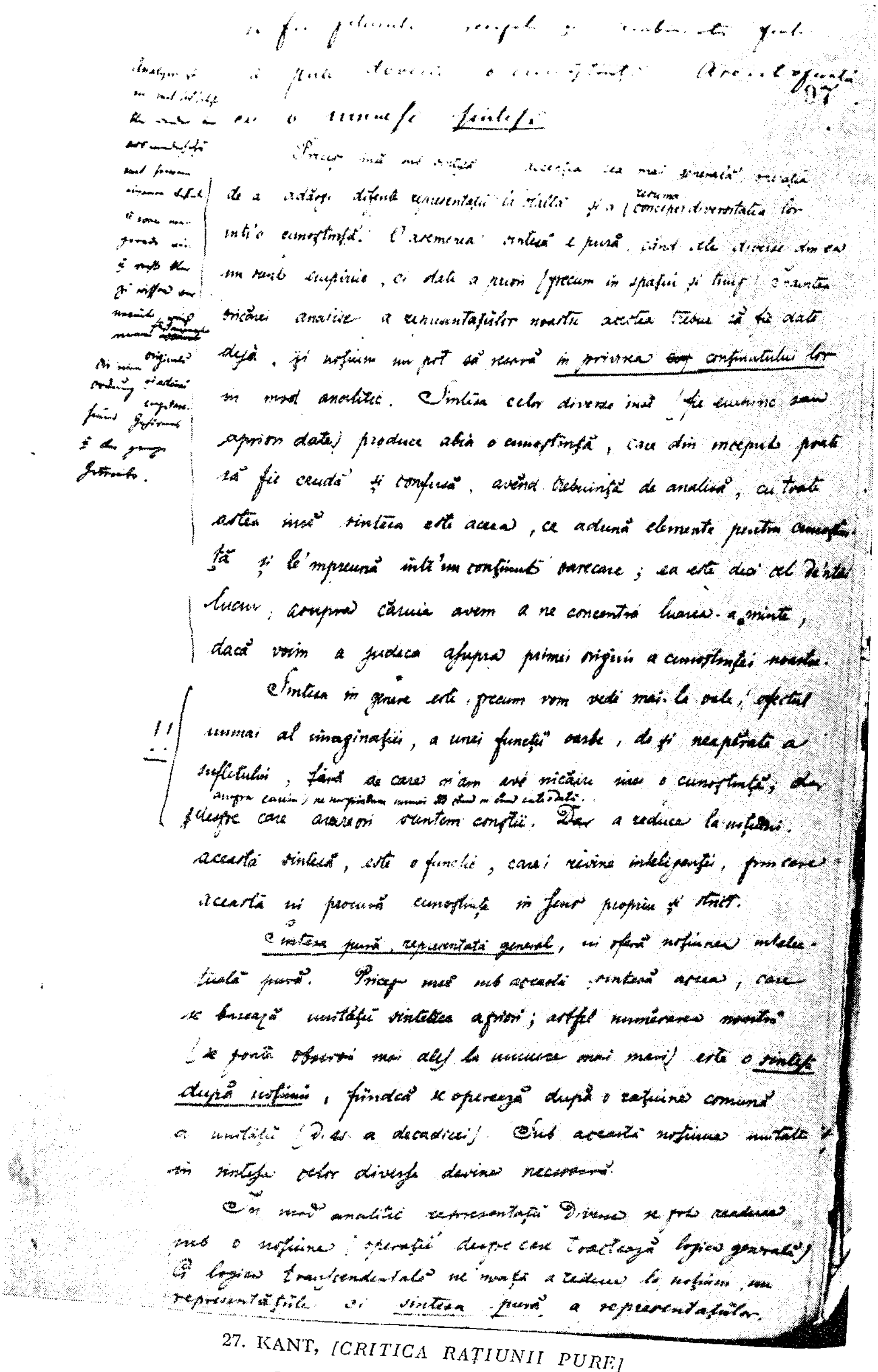

ca să fie pătrunsă, cuprinsă și combinată [illegible] spre a face din ea o cunoștință. Această lucrare o numesc sinteză. 97

[illegible]

Pricep însă sub sinteză, în înțelesul cel mai general, lucrarea de a adăoga diferite reprezentații la olaltă și a le concepe diversitatea lor într'o cunoștință. O asemenea sinteză e pură, când cele diverse nu-s date empiric, ci date a priori (precum în spațiu și timp). Înaintea oricărei analize a reprezentațiilor noastre acestea trebuie să fie date deja, și noțiuni nu pot să urmeze în privirea ~~lor~~ conținutului lor în mod analitic. Sinteza celor diverse însă (fie empiric sau apriori date) produce abia o cunoștință, care din început poate să fie crudă și confusă, având trebuință de analiză, cu toate astea însă sinteza este aceea, ce adună elemente pentru cunoștință și le'mpreună într'un conținut oarecare; ea este deci cel dintâi lucru, asupra căruia avem a ne concentra luarea-aminte, dacă voim a judeca asupra primei origini a cunoștinței noastre.

Sinteza în genere este, precum vom vedea mai la vale, efectul numai al imaginației, a unei funcții oarbe, deși neapărată a sufletului, fără de care n'am avea nicăiri nici o cunoștință, dar asupra căreia ne [illegible] numai [illegible] când e deja dată. (despre care arareori suntem conștii. Dar a reduce la noțiuni această sinteză, este o funcție, care-i revine inteligenței, prin care aceasta ne procură cunoștință în sensul propriu și strict.

Sinteza pură, reprezentată general, ne oferă noțiunea intelectuală pură. Pricep însă sub această sinteză aceea, care se bazează unității sintetice apriori; astfel numărarea noastră (se poate observa mai ales la numere mai mari) este o sinteză după noțiuni, fiindcă se operează după o rațiune comună a unității (d. ex. a decadicei). Sub această noțiune unitatea în sinteza celor diverse devine necesară.

În mod analitic reprezentații diverse se pot reduce sub o noțiune (operație despre care tratează logica generală). Logica transcendentală ne'nvață a reduce la noțiuni nu reprezentațiile ci sinteza pură a reprezentațiilor.

27. KANT, [CRITICA RAȚIUNII PURE]

BAR 2258, 97r 35 cm × 22 cm

În acest mod se nasc tocmai pe-atîtea noțiuni intelectuale pure cari se aplică apriori asupra obiectelor intuițiunei pe cîte funcțiuni [1] logice s-au văzut a fi în toate județele posibile pe tabla premergătoare; căci inteligența e pe deplin epuizată prin numitele funcțiuni, și facultatea sa măsurată cu totul. Aceste noțiuni le vom numi, ca și Aristoteles categorii, de vreme ce intenția noastră primordială a fost analogă cu a sa, deși în esecuțiune s-a depărtat foarte mult de aceasta.

Tabla categoriilor

1.
Ale cantității
Unitate
Multitudine
Totalitate

2.
Ale calității
Realitate
Negațiune
Limitațiune

3.
Ale relațiunei
a inerenței și subzistenței
(substantia et accidens)
ale cauzalității și dependenței
(cauză și efect)
ale comunității (influința reciprocă
între cele active și pasive)

4.
Ale modalității
Putință — neputință
Ființă — neființă
Necesitate — cazualitate

Aceasta este lista tuturor noțiunilor primordial-pure ale sintezei pe care inteligența le conține apriori în ea și în respectul cărora numai ea este inteligență pură; de vreme ce numai prin ele ea poate să priceapă ceva în diversitatea intuițiunei, adică poate să-și cugete un obiect al acesteia. Această împărțeală a rezultat sistematicește dintr-un principiu comun, adică din facultatea de-a judeca (care-nseamnă tot atîta cît facultatea de-a cugeta) și nu s-a iscat rapsodic din o căutare de noțiuni pure întreprinsă [2] într-un noroc, despre deplinătatea numărului cărora nimeni n-ar putea fi sigur vrodată, de [3] vreme ce aceasta ar fi conclusă prin inducțiune : făr-a mai pomeni că în acest din urmă mod n-am putea pricepe de ce-i revin inteligenței pure tocmai aceste noțiuni și nu altele. Propoziția ce-și făcuse Aristoteles de-a căuta aceste noțiuni fundamentale a fost demnă de un bărbat atît de pătrunzător ca el. Dar el, neavînd un principiu, le-a cules după cum le-a-ntîlnit, din cari a (răscolit) scotocit mai întîi vr-o zece, pe care le-a numit categorii (predicamente). În urmă a crezut să mai fi găsit încă cinci, pe care le-a adaos sub numele de postpredicamente. || Ci tabla sa rămase tot mancă. Afară de aceea se găsesc între ele și cîțiva *modi* ai sensibilității pure *(quando, ubi, situs* de-asemenea *prius, simul)* și unul empiric *(motus)* cari nici nu se țin de acest registru genealogic al inteligenței, ba între aceste noțiuni primordiale sînt enumerate și altele deduse *(actio, passio)* și unele din cele primordiale lipsesc cu totul.

Ce s-atinge de cele deduse, trebuie să observ că categoriile, ca adevărate noțiuni radicale ale inteligenței pure ce sînt, își au și ele noțiunile lor deduse, tot atît pure, care nu trebuiesc trecute cu vederea într-un sistem de filozofie transcendentală, dar cu a căror amintire numai eu mă pot mulțămi, neavînd a face în prezent decît c-o încercare critică.

---

[1] *deasupra lui* noțiuni *șters* [2] *inițial* căutarea întreprinsă ; de noțiuni pure *supraintercalat* [3] *după* căci ace[asta] *șters*

Fie-mi permis a numi aceste noțiuni intelectuale pure, dar deduse, *praedicabilia* ale inteligenței pure (în opunere cu predicamentele). Avînd odată noțiunile originarie și primitive, cele deduse și subalterne lesne se pot adaoga, spre a zugrăvi pe deplin arborul genealogic al inteligenței pure. Fiindcă acum nu intenționez complectudinea sistemei, ci caut numai principiele unui asemenea sistem, păstrez pentru altă ocazie această întregire. Acest scop însă se poate ajunge ușor dacă se iau în mînă compendiile ontologice, subordonînd d.es. categoriei cauzalității predicabiliele puterei, acțiunei, pasiunei, categoriei[1] comunității cele al prezentului, rezistenței; predicamentelor modalității predicabiliele iscărei, trecerei, schimbărei ș.a.m.d. Categoriile combinate cu *modi*-i ai sensibilității pure sau și întreolaltă dau naștere la o mulțime mare de noțiuni apriorice deduse, a căror observare și înregistrare de s-ar putea complecta ar fi o ostenință folositoare și nu neplăcută, dar care aicea este dispensabilă.

De definițiile acestor categorii mă dispensez anume în acest tractat, deși poate-aș fi în posesia unor asemenea[n]. Cu vremea voi disecta aceste noțiuni pînă acolo pînă unde ar ajunge pentru trebuința metodologiei la care lucrez. 101 r Într-un sistem al rațiunei pure cu drept cuvînt s-ar pretinde de la mine asemenea definiții; dar aici ele ar muta numai din loc punctul principal al cercetării, escitînd îndoiele și atacuri cari, fără de a sustrage ceva de la scopul esențial, se pot prea bine păstra pentru-o altă ocazie. Totuși din cele puține cîte-am înșirat e evident și clar că un vocabular complect, cu toate comentariile ce s-ar cere la el, nu numai c-ar fi cu putință, ci chiar ușor de făcut. Polițele sînt; e trebuință a le împlea numai, și o topică sistematică, ca cea de față, cu greu va face să greșim locul unde are să vie propriamente fiecare noțiune, și totodată putem și ușor observa care din polițe a rămas încă goală.

[n] *Wind l*

CAP. 2 AL ANALITICEI TRANSCENDENTALE

DESPRE DEDUCȚIA NOȚIUNILOR INTELECTUALE PURE

SECȚIA-NTÎIA. DESPRE PRINCIPIELE UNEI DEDUCERI TRANSCENDENTALE ÎN GENERAL[2]

Iuriștii, cînd vorbesc despre îndreptățiri și uzurpații (arogări), disting într-o acțiune juridică cestia despre ceea ce-i de drept *(quid juris)* de aceea ce-i de fapt *(quid facti)* și, cerînd de la amîndouă probe, numesc proba întîia, care are a espune îndreptățirea sau și pretenția juridică, *deducție*. Noi ne folosim de o mulțime de noțiuni empirice fără ca cineva să ne contrarieze și ne ținem de îndreptățiți chiar[3] și fără deducție de-a le substitui un sens și o-nchipuită însemnătate, pentru că-ntotdeauna avem experiența la-ndemînă spre a proba realitatea lor. Dar există afară de aceea și noțiuni uzurpate, precum *noroc, soarte,* care, deși [se] tăvălesc sub[4] o indulgență generală, totuși, supuse o dată întrebărei *quid juris*, în nu puțină încurcătură am intra în predmetul deducțiunei, căci n-am putea cita nici din esperiență, nici din rațiune vrun temei juridic și legitim din care s-ar justifica cu claritate îndreptă-
102 r țirea întrebuințărei lor. || Între feluritele noțiuni cari constituiesc țesătura foarte amestecată a cunoștinței omenești sînt unele cari sînt destinate pentru[5] o-ntrebuințare apriorică pură (cu totul neatîrnată de orice esperiență), și îndreptățirea noțiunilor acestora ⟨au⟩ [are] totdeauna nevoie de o deducțiune; căci[6] pentru legitimitatea unei asemenea întrebuințări probe din experiență nu sînt de ajuns, pe cînd noi trebuie să știm cum de asemenea noțiuni se pot referi la obiecte, deși nu pot fi deduse din nici [o] esperiență. Esplicarea modului în cari[7] noțiuni apriorice se pot referi la obiecte eu o numesc deducțiunea lor transcendentală și o disting de deducțiunea empirică, care arată modul în care o noțiune se cîștigă din experiență și din reflexie asupră-i, neatingînd legitimitatea, și numai factul din care a rezultat posesiunea.

Avem deci pîn-acuma două soiuri de noțiuni, de speție cu totul diversă, cari cu toate astea convin în punctul că din amîndouă părțile se referă apriori la obiecte, și

---

1. *inițial* comunității, categoriei prezentului 2. *în stînga, pe margine, Eminescu notează:* pag. 128, *pagina textului german* 3. *după* la aceasta *șters* 4. *după* sub *șters* 5. destinate pentru *deasupra lui* menite la *șters* 6. *după* pen[tru] *șters* 7. în cari *deasupra lui* cum *șters*

aceste două soiuri sînt : de-o parte noțiunile spațiului și ale timpului ca forme ale sensibilității, de alta categoriile ca noțiuni ale inteligenței. A-ncerca o deducțiune empirică în privire-le ar fi muncă zădarnică ; căci tocmai într-asta consistă distinctivul naturei lor, că se referă la obiectele lor fără ca pentru reprezentarea acestora să fi împrumutat ceva de la esperiență. Fiind o asemenea deducțiune necesară, ea-ntotdeauna va trebui să fie transcendentală.

Dar precum la toată cunoștința, astfel și la aceste noțiuni putem căuta, de nu principiul posibilității lor, cel puțin cauzele (accidentale) ocazionale cari le-au dat naștere în esperiență, în care impresiile simțurilor dau primul impuls, în urma cărora toată puterea noastră de cunoștință se deschide în respectul lor și creează experiența, care din parte-i conține două elemente foarte eterogene, și anume : *materia* pentru
cunoștință, împrumutată de la simțuri, || și o *formă* oarecare de a le orîndui pe acelea, 103 r
răsărită din izvorul intern al intuițiunei și cugetărei pure, cari acestea două se pun în aplicație și produc noțiuni abia venind în contact cu cele dentîi. O asemenea adurmecare a primelor silințe pe cari puterea noastră de cunoștință le face spre a ajunge de la percepții singuratece la noțiuni generale este fără-ndoială de mare folos, și avem a o mulțămi celebrului Locke că mai întîi au deschis drumul unor asemenea cercetări. Însă niciodată nu vom ajunge [1] astfel *deducțiunea* noțiunilor pure apriorice, căci aceasta nu se află defel în numitul drum, căci în respectul viitoarei ei întrebuințări, care e să fie neatîrnată cu totul de esperiență, ea va trebui să se legitimeze c-un act cu totul altul de naștere decît descendința de la esperiențe. Această deducere fiziologică încercată, care însă nici se poate numi deducere, fiindcă atinge numai *quaestionem facti*, voi numi-o esplicarea *posesiei* unei cunoștințe pure. Este deci clar că despre aceste poate să se dea numai o deducție transcendentală și nicidecum una empirică, și că cele din urmă nu pot fi în privirea noțiunilor apriorice decît niște încercări vane, cu cari se poate ocupa numai acela care n-a priceput natura proprie a⟨l⟩ acestui soi de cunoștințe.

Dar, deși concedem singurul mod posibil pentru deducerea cunoștințelor pure 104 r
apriorice, adică acela pe cale transcendentală, totuși din această concesie nu rezultă încă cumcă o asemenea deducere ar fi de neapărată trebuință. Mai sus am urmărit cu acest mijloc al deducerei transcendentale noțiunile spațiului și a timpului pînă la izvoarele [2] lor, și am esplicat și fixat valabilitatea lor apriorică obiectivă. Cu toate acestea geometria merge cu pas sigur prin cunoștințe numai apriorice fără ca să fi trebuit să cerșească de la filozofie un act de constatarea [3] originei legitime a noțiunei ei fundamentale de spațiu. Dar întrebuințarea noțiunei [4] se și aplică în această știință numai la lumea esterioară a simțurilor, pentru [5] care spațiul e forma pură a intuițiunei ei, în care așadar cunoștința geometrică nebazîndu-se decît pe intuițiune apriorică are evidență nemijlocită și fiindcă obiectele (după forma lor) sînt date apriori în intuițiune [6] prin cunoștința aceasta. Dară cu noțiunile intelectuale pure începe și trebuința fără încunjur de a căuta deducțiunea transcendentală nu numai pentru ele, ci și pentru spațiu, fiindcă ele, nevorbind despre obiecte prin predicatele intuițiunei [7] și a sensibilității, ci prin acelea ale cugetărei apriorice pure, se și referă general la obiecte, lipsite de toate condițiile sensibilității și, nefiind bazate pe esperiență, nu pot nici arăta în intuițiunea apriorică vrun obiect asupra căruia s-ar întemeia înainte de orice esperiență sinteza lor ; escitînd prepus [8] nu numai în privirea valabilității obiective și a hotarălor întrebuințărei lor, ci și prin aceea că fac echivocă
noțiunea spațiului, || arătîndu-se aplecate de a o întrebuința în afară de condițiile 105 r
intuițiunei sensibile, ele [9] au făcut necesară o deducere transcendentală a ei. Deci trebuie să-l convingem pe cititor despre necesitatea ne-ncunjurabilă a unei asemenea deduceri transcendentale înainte de a face el un singur pas pe terenul rațiunei [10] pure ; căci îndealtfel ar procede orbește și, după ce-ar fi rătăcit în multe chipuri, ar trebui să se-ntoarcă iarăși la neștiința de la care ar fi purces. Trebuie însă de dinainte să întrevadă clar și dificultatea [11] neapărată, ca să nu se tînguiască [12] asupra obscu-

---

1. *supraintercalat* 2. *după* originile *șters* 3. *după* legitimației *șters* 4. *după* ace[stei] *șters* 5. *deasupra lui* de la *șters* 6. *inițial* sînt date-n intuițiune 7. *corectat din* intuițiunile 8. *supraintercalat* 9. *după* prin toate aceste *șters* 10. *după* intuițiunei *șters* 11. *deasupra lui* greutatea șters 12. *după* plîngă *șters*

rității, cînd obiectul însuși e atît de adînc învăluit, nici să i se urască prea de vreme[1] la înlăturarea piedicelor, fiindcă cestiunea e ca sau să renunțăm cu totul de a mai pretinde[2] cunoștințe asupra rațiunei pure, ca terenul predilect a cărui hotară[3] întrec toată experiența posibilă, sau să aducem la capăt această cercetare critică.

Asupra[4] noțiunelor spațiului și a timpului am putut demonstra cu ușurință cum de ele, ca cunoștinți apriorice, trebuie cu toate aceste să se refere la obiecte, și cum fac cu putință o cunoștință sintetică a lor, neatîrnătoare de orice esperiență. Căci un obiect neputînd[5] apărea, adică neputînd fi obiect al intuițiunei empirice decît numai prin mijlocul acestor forme pure ale sensibilității, spațiul și timpul sînt prin urmare intuițiuni pure, cari conțin apriori condiția putinței obiectelor ca feno-
106 r mene, || deci sinteza între acestea are valabilitate obiectivă.

Categoriile[6] inteligenței dimprotivă nu reprezintă defel condițiile sub cari ni se dau obiecte în intuițiune; deci ni pot apărea obiecte într-adevăr fără ca ele să se refere cu necesitate la funcțiuni ale inteligenței și fără[7] deci ca aceasta să conție apriori condițiile lor. Aici se prezintă o dificultate pe care pe terenul sensibilității n-am aflat-o, adică : cum se poate *ca condiții* subiective ale cugetărei să aibă *valoare obiectivă*, adică să constituie condiții ale posibilităței oricărei cunoștințe despre obiecte ; căci fără funcțiuni ale inteligenței fenomene totuși ni pot fi date în intuițiune. Iau de ex. noțiunea *cauzei*, care înseamnă un mod deosebit al sintezei, punîndu-se[8], după o regulă, după *ceva A* ceva cu totul deosebit *B*. Apriori clar nu-i de ce fenomene trebuie să conție așa ceva (căci esperiențe nu se pot cita drept probe, trebuind a se dovedi apriori valoarea obiectivă a acestei noțiuni), și este așadar apriori îndoielnic dacă o asemenea noțiune nu-i cumva deșartă, necorespunzîndu-i nici un obiect între fenomene. Este clar că obiectele intuițiunei[9] sensibile să trebuiască a se conforma cu condițiile formale ale sensibilității[10] imanente sufletului, căci dealmintrelea n-ar
107 r fi obiecte pentru noi. || Dar e mai greu de-ntrevăzut concluzia de ce, afară de asta, ele trebuie să fie conforme cu condițiile ce-i trebuiesc inteligenței pentru privirea sintetică a cugetărei. Căci ar putea să existe[11] fenomene care să fie așa făcute încît inteligența să nu le afle defel conforme cu condițiile unității ei și ca toate să fie într-o așa încurcătură încît să nu se prezinte de pildă în șirul fenomenelor nimic ce ne-ar da nouă o regulă a sintezei și ar corespunde cu noțiunea cauzei și efectului ; așa încît această noțiune ar fi deșartă, nulă și fără însemnătate. Cu toate acestea fenomenele și în așa caz ar permite obiecte intuițiunei noastre, căci intuițiunea nu are defel nevoie de funcțiunile cugetării.

Dacă cineva ar socoti să se dizbăreze de osteneala acestor cercetări zicîndu-și „Esperiența prezintă într-una exemple a unei asemeni regularități a fenomenelor care dau îndestulă cauză de a se secreta[12] de la ele noțiunea cauzei și de a adeveri totodată valoarea obiectivă a unei asemenea noțiuni", atuncea acel cineva nu observă că-n acest mod noțiunea cauzei nu se poate isca defel, ci sau că trebuie să fie întemeiat[ă] apriori în inteligență, sau[13] trebuie abandonat[ă] cu totul ca o iscodire goală a creierilor. Căci această noțiune pretinde ca ceva *A* să fie astfel încît un altceva *B* să urmeze neapărat și după o regulă absolut generală.

108 r Fenomene[le] ne pun în adevăr în vedere cazuri din[14] cari ar fi cu putință o regulă după care ceva s-ar întîmpla în de comun, însă niciodată ele nu ne învață cumcă urmarea e necesară, din care motiv[15] sinteza cauzei și efectului are o dignitate ce nici se poate esprima în mod empiric, adică că efectul nu se adaogă numai la cauză, ci că el prin cauză este deja *pus* (gesetzt) și că urmează din ea. Generalitatea strictă a acestei regule nici nu este de calitatea regulelor empirice, cari nu pot căpăta prin inducțiune o altă generalitate decît numai comparativă, adică o utilitate mai estinsă. Întrebuințarea noțiunilor intelectuale pure s-ar schimba însă cu totul[16], dacă am voi să le tractăm ca pe niște producte empirice.

---

1. *deasupra lui* curînd *șters* 2. de a mai pretinde *deasupra lui* la pretențiile *șters* 3. *după* margini *șters* 4. *după* Asu[pra] *șters* 5. *corectat din* neputîndu-ni 6. *după* Dimprotivă *șters* 7. *după* și *șters* 8. *deasupra lui* fixîndu-se *șters* 9. *corectat din* intuițiunile 10. *supraintercalat* 11. *deasupra lui* fie *șters* 12. *după* ab[strage] *și* des[face] *succesiv șterse* 13. *supraintercalat* 14. *deasupra lui* după *șters* 15. *deasupra lui* cauză *șters* 16. *după* mult *șters*

Numai două cazuri sînt cu putință în care o reprezentație sintetică să coincidă cu obiectele ei, să se poată referi laolaltă în mod necesar și să [se] întîlnească oarecum. Sau obiectul[1] să facă cu putință reprezentația sau aceasta obiectul. În cazul dentîi referința e numai empirică, și reprezentația nu-i niciodată apriori posibilă. Și acesta-i cazul la fenomene în privirea tuturor celora din ele ce aparțin simțirei. || În cazul al *109 r* doilea însă, deși reprezentația în sine însăși nu-și produce obiectul ei *în privirea esistenței* (căci nu este vorba de cauzalitatea ei prin mijlocul voinței) totuși reprezentația este apriori determinativă în privirea obiectului ei dacă numai prin ea ni-i cu putință de a cunoaște ceva ca *obiect*. Esistă însă numai două condiții sub cari cunoștința unui obiect e cu putință; întîi, intuițiunea prin care el este dat, dar ca fenomen numai, al doilea, noțiunea prin care se cugetă un obiect ce-ar corespunde acelei intuițiuni. Din cele de mai sus rezultă clar că prima condiție, adică aceea sub cari singură numai obiecte pot fi intuite, este[2] în sufletul nostru cuprinsă apriori, servind obiectelor de bază cît privește forma lor. Toate fenomenele s-acordă[3] cu necesitate cu această condiție formală a sensibilității, căci numai prin ea ele pot *apărea*, adică pot fi date și empiric intuite. Acuma e-ntrebarea dacă nu preced cumva și noțiuni apriorice sub care singure ceva să poată fi, de nu intuit, totuși însă *cugetat* ca obiect în general; căci în asemenea caz toată cunoștința empirică a obiectelor va trebui neapărat să se conformeze acestor noțiuni, căci fără supoziția lor nimic n-ar fi cu putință ca *obiect al esperienței*. Să vedem. Toată esperiența conține, afară de intuițiunea simțurilor prin care ceva este dat, încă și o *noțiune* despre un obiect carele este dat în intuițiune sau care apare; prin urmare drept[4] fundament al experienței vor premerge la toată cunoștința acestora noțiuni despre obiecte în genere, ca condiții apriorice ale acelei cunoștințe; prin urmare valoarea obiectivă a categoriilor, ca noțiuni apriorice, se va-ntemeia pe aceea că prin ele numai va fi cu putință abia esperiența (cît privește forma cugetării). Căci în asemenea caz ele se referă neapărat și apriori la obiecte ale esperienței, neputîndu-se || nici cugeta măcar un obiect al esperienței afară decît *110 r* numai prin mijlocul lor.

Deducerea transcendentală a tuturor noțiunilor apriorice are așadar un principiu asupra căruia trebuie să fie țintită toată cercetarea și care este că ele trebuiesc să fie recunoscute ca condiții apriorice a posibilității esperiențelor (fie a intuițiunei ce se găsește-n ea, fie a cugetărei). Noțiuni ce constituiesc fundamentul obiectiv al posibilității experienței sînt tocmai de asta necesare. Iar dezvoltarea esperienței în care ele se pot găsi nu este deducția (ci ilustrația) lor, căci cu așa manieră de pertratare ele pot întîmplătoare a fi. Fără această referare primordială la esperiența posibilă, în care provin toate obiectele cunoștinței, referarea lor la vrun obiect, oricare ar fi, nu s-ar putea pricepe niciodată.

Esistă însă trei izvoare primordiale (facultăți sau capacități ale sufletului) cari conțin condițiile putinței a toată experiența și nu pot fi deduse înșile din nici o altă facultate a sufletului, anume: *simț*, *imaginație* și *apercepție*. Pe acestea se-ntemeiază: 1) *sinopsea* celor diverse apriori prin simț; 2) *sinteza* acestor diverse prin imaginație, 3) *unitatea acestei sinteze* prin apercepția originară. Tot aceste facultăți sînt susceptibile de-o întrebuințare nu numai empirică, ci și transcendentală, care aceasta din urmă se-ndreaptă numai asupra formei și e apriori constructibilă[5]. De această întrebuințare transcendentală am vorbit mai sus în partea întîia în privirea simțurilor, iar celelalte două vom cerca a le pătrunde acuma după natura lor[n].

[n] *Sistemul lui Kant* în nuce[6]

DESPRE FUNDAMENTELE APRIORICE A POSIBILITĂȚII ESPERIENȚEI[7] *111 r*

E cu totul contrazicător și cu neputință ca o noțiune să se nască pe deplin apriori și să se refere la un obiect, deși el n-ar fi implicite conținut în noțiunea unei esperiențe posibile, nici ar consta din elementele unei asemenea. Căci în așa caz n-ar

---

1. *după* că *șters* 2. *după* constituiește în faptă baza *șters* 3. *deasupra lui* concordă *șters* 4. *după* vor [premerge] *șters* 5. *corectat din* construibilă 6. *adnotarea este scrisă în dreptul acestui întreg paragraf barat cu o linie verticală* 7. *în stînga, pe margine, Eminescu notează :* pag. 658, *pagina textului german*

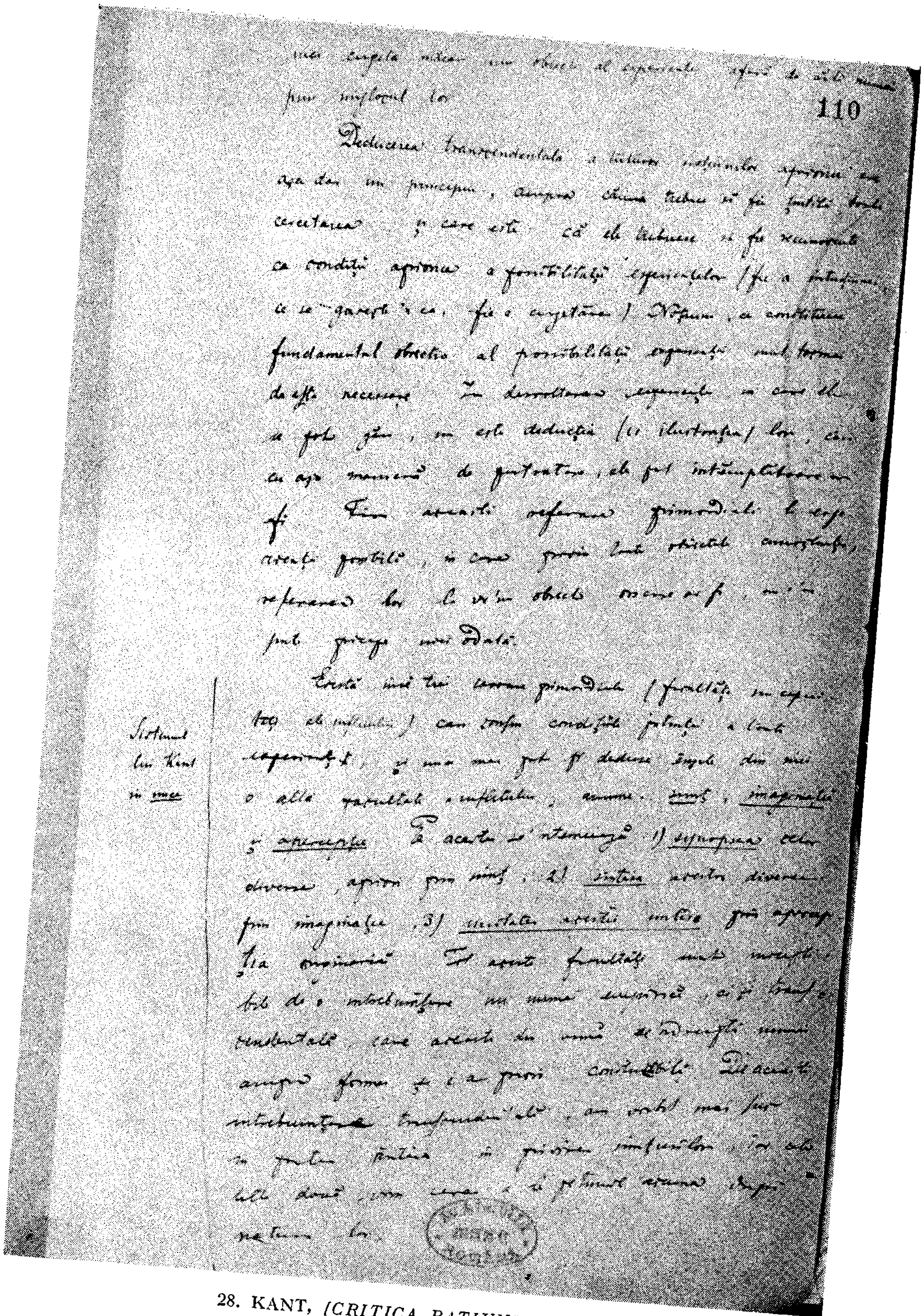

28. KANT, *[CRITICA RAȚIUNII PURE]*

BAR 2258, 110r 35cm × 22 cm

avea nici un conţinut, pentru că nu i-ar corespunde nici o noţiune, de vreme ce intuiţiunile constituiesc terenul sau mai binezis obiectul deplin a esperienţei posibile. O noţiune apriorică care nu s-ar referi la ea ar fi numai forma logică pentru o noţiune eventuală, iar nu o noţiune însăşi, prin care să [1] se cugete ceva cert.

Deci, daca există noţiuni apriorice pure, ele drept că nu pot conţinea nimic empiric; totuşi însă trebuie să fie tot numai (lauter) condiţii apriorice a unei esperienţe posibile, pe care singură se poate baza realitatea lor obiectivă.

De voim a şti cum sînt cu putinţă noţiuni intelectuale pure [2] atunci trebuie să cercetăm cari sînt condiţiile apriorice ce constituiesc putinţa esperienţei şi formează temeiul ei, în caz daca abstragem de la toate elementele empirice a fenomenelor. O noţiune carea esprimă în mod general şi suficient această condiţie formală şi obiectivă a esperienţei am [3] numi-o noţiune intelectuală pură. Avînd odată [4] noţiuni intelectuale pure, mi-oi putea gîndi şi obiecte cari-s poate imposibile sau poate şi posibile în sine, deşi [5] nedate în vo esperienţă, fiindcă s-a omis [6] în combinarea lor ceva ce constituie condiţia unei esperienţe posibile (noţiunea unui spirit) sau pot să şi întind noţiuni intelectuale pure mai departe decum ajunge orice esperienţă (noţiunea lui Dumnezeu).

Însă *elementele* la toate cunoştinţele apriorice, chiar la închipuiri arbitrarii şi *112 r* nepotrivite, nu pot fi împrumutate de la esperienţă (căci n-ar fi cunoştinţe apriorice); trebuie însă să conţie întotdeuna [7] condiţiile apriorice pure a unei esperienţe posibile şi a [8] unui obiect al ei; căci dealtmintrelea nu numai că prin ele nu s-ar cugeta nimica, ci ele înşile nici [9] s-ar putea naşte în cugetare fără *data*.

Noţiunile acelea [10] cari la orice esperienţă conţin apriori cugetarea pură găsim că-s categoriile şi ar fi deja [11] o deducere suficientă a lor şi o justificare a valabilităţii [12] lor obiective dacă putem proba [13] că numai prin mijlocul lor un obiect poate fi cugetat. Dar fiindcă-ntr-un asemenea cuget e ocupat ceva mai mult decît numai facultatea de-a cugeta, şi anume inteligenţa, şi fiindcă ace[a]sta, ca o facultate de cunoştinţă căreia-i obstă [14] a se referi la [15] obiecte, are tot pe atîta [16] nevoie de o lămurire a [17] putinţei unei asemenea referiri; de aceea vom trebui să cumpănim izvoarele subiective cari formează baza apriorică pentru posibilitatea esperienţei nu după constituţia lor empirică, ci după cea transcendentală.

Dacă fiecare reprezentaţie singulară ar fi străină de oricare alta [18], izolată oarecum [19] şi despărţită de ea, atunci nu s-ar naşte niciodată ceea ce numim cunoştinţă, care este un întreg de reprezentaţii comparate şi combinate. Dacă eu [î-]i atribuiesc simţului, pentru că conţine diversitate în intuiţiunea sa, o sinopse, atuncea acestei sinopse îi corespunde întotdeauna o sinteză, aşa că *receptivitatea* numai combinată cu *spontaneitate* face cu putinţă cunoştinţe. Aceasta este raţiunea unei triple sinteze care provine în mod necesar în orice cunoştinţă, şi anume: || *aprehensiunea* reprezen- *113 r* taţiilor ca modificaţii ale sufletului în intuiţiune, *reproducţia* lor în imaginaţie şi *recogniţiunea* lor în noţiune. Aceasta ne conduc la trei izvoare subiective ale cunoştinţei cari fac cu putinţă inteligenţa şi prin ea toată esperienţa, ca un product empiric al inteligenţei ce este.

MENŢIUNE PREALABILĂ

Deducerea categoriilor e-mpreunată cu atîtea greutăţi şi ne sileşte de a pătrunde atît de adînc în primele temeiuri a posibilităţii cunoştinţei noastre în genere încît eu, pentru a evita întinderea unei teorii depline şi totuşi pentru a nu neglige nimic într-o cercetare atît de necesară, am aflat-o de consult de a-l prepara mai mult pe lector în următoarele patru numere decît de a-l instrui; şi de-a reprezenta abia [20]

---

1. *după* s-ar [cugeta] *şters* 2. *modificat din* cura[te] 3. *deasupra lui* vom *şters* 4. *după* odat *şters* 5. *deasupra lui* dar *şters* 6. *după* lăsat *şters* 7. *după* însă *repetat din inadvertenţă* 8. *corectat din* al 9. *după* fără *data şters pentru a fi reluat mai jos* 10. *iniţial* Aceste noţiuni 11. ar fi deja *deasupra lui* este *şters* 12. *iniţial* justificarea valabilităţii 13. *după* dovedi *şters* 14. *iniţial* ce are 15. *după* a se [referi] *şters* 16. tot pe atîta *supraintercalat* 17. *corectat din* asupra 18. de oricare alta *deasupra lui* de celelalte *şters* 19. *iniţial* oarecum izolată 20. *după* în *şters*

[în] capul al treilea în mod sistematic examinarea acestor elemente ale inteligenței. Din aceste considerante lectorul nu va putea evita obscuritatea relativă, care pe un drum neîmblat încă e inevitabilă la început, dar care sper că în capul menționat se va chiarifica în [1] deplină transparență.

1. *Despre sinteza aprehensiunei în intuițiune*

Răsară reprezentațiile noastre de unde or voi, fie cauzate prin influința obiectelor esterioare sau prin cauze interne, nască-se apriori sau empiric ca fenomene; totuși, ca modificațiuni ale sufletului, ele aparțin simțului interior și ca atari toate cunoștințele noastre sînt în urma-urmelor supuse condiției formale ale simțului interior, adică timpului în care cu toate trebuie să se orînduiască, să se combine și să [se] aducă în raporturi. Aceasta e o observare generală care trebuiește pusă de fundament la toate cele următoare.

114 r Orice intuițiune conține o varietate care n-ar putea [fi] reprezentată ca atare dacă sufletul n-ar distinge timpul în consecuțiunea dupăolaltă a impresiilor; căci, ca conținute într-o [2] clipă, fiecare reprezentație nu e nimic alta decît unitatea absolută [n]. Pentru [3] ca din această varietate să se nască unitate a intuițiunei (ca-n reprezentația spațiului bunăoară) sînt necesare mai întîi: percurgerea acestei varietăți și după aceea resumarea ei, pe care operație o numesc *sinteza aprehensiunei*, pentru că țintește de-a dreptul la intuițiune, care drept că prezintă ceva variu, dar care [4] nu poate produce [5] niciodată fără o sinteză provenită în ea această varietate ca atare, adică implicită într-o reprezentație. Această sinteză a aprehensiunei trebuie deci să se poată aplica [6] și apriori, în privirea reprezentațiilor ce nu-s empirice. Căci fără ea n-am avea apriori nici reprezentația spațiului nici acea a timpului, neputîndu-se produce acestea decît prin sinteza celor varie pe cari ni le prezintă sensibilitatea în receptivitatea ei primordială. Avem deci o sinteză pură a aprehensiunei.

[n] *Reprezentația e un ghem absolut, unul și dat simultan. Răsfirarea acestui ghem simultan e timpul și esperiența. Sau și un fuior din care toarcem firul timpului, văzînd numai astfel ce conține. Din nefericire atît torsul cît și fuiorul țin întruna. Cine poate privi fuiorul abstrăgînd de la tors are predispoziție filozofică.*

2. *Despre sinteza reproducerei în imaginație*

E o lege numai empirică după care reprezentații ce s-au urmat sau acompaniat adesea se asoțiază în urmă laolaltă și se pun într-o legătură după care, și fără prezența obiectului, una din aceste reprezentații produce în suflet o tranziție la cealaltă, după o regulă stabilă. Această regulă a reproducerei presupune însă ca fenomenele însele să fie în realitate supuse unei asemenea regule [7] [...] || [...] și [8]
115 v trebuie să accepem o sinteză transcendentală pură a lor care să fie temeiul posibilității esperienței chiar (care presupune cu necesitate reproductibilitatea fenomenelor). Acuma-i evident că, dacă trag o linie în gîndire sau voiesc să-mi reprezint vremea dintre o amiazăzi și alta sau să-mi închipui un număr, trebuie să-mi fixez în cuget aceste [9] reprezentații varie una după alta. Dar dac-aș pierde mereu [10] din cuget reprezentația antecedentă (primele părți ale liniei, părțile premergătoare ale timpului, unitățile închipuite dupăolaltă) și dacă nu le-aș reproduce în vremea ce progresez la cele următoare, atunci nu mi-ar putea succede nici o reprezentație întreagă și [nici] una din sus-numitele cugetări, ba nu s-ar putea isca nici cele mai pure și primitive noțiuni fundamentale ale spațiului și timpului.

Sinteza aprehensiunei este așadar nedespărțit împreunată cu sinteza reproducerei. Și formînd cea dentîi baza transcendentală a putinței tuturor cunoștințelor în genere (nu numai a celor empirice, ci și a celor apriorice pure) sinteza reproductivă

---

1. *deasupra lui* spre *șters* 2. *corectat din* într-un 3. *supraintercalat; fraza începea cu* Ca din ... 4. *deasupra lui* această varietate ca atare *șters* 5. *inițial* nu poate conține operă 6. poată aplica *deasupra lui* exercite *șters* 7. *urmează o lacună de o filă sau două (vezi* LĂMURIRI, *supra,* p. 59) *apoi pe fila* **115**, *pe al cărei recto este notat* IV [III] *(în colțul din stînga sus, cu cerneală violetă) și* Kant *iar dedesubt* 1874, *scrise cu litere mari și cerneală neagră* 8. *de aici*, *pînă la* **155** *inclusiv, filele sînt scrise numai pe verso* 9. *după* una din *șters* 10. *supraintercalat și după* -ntodeuna *șters*

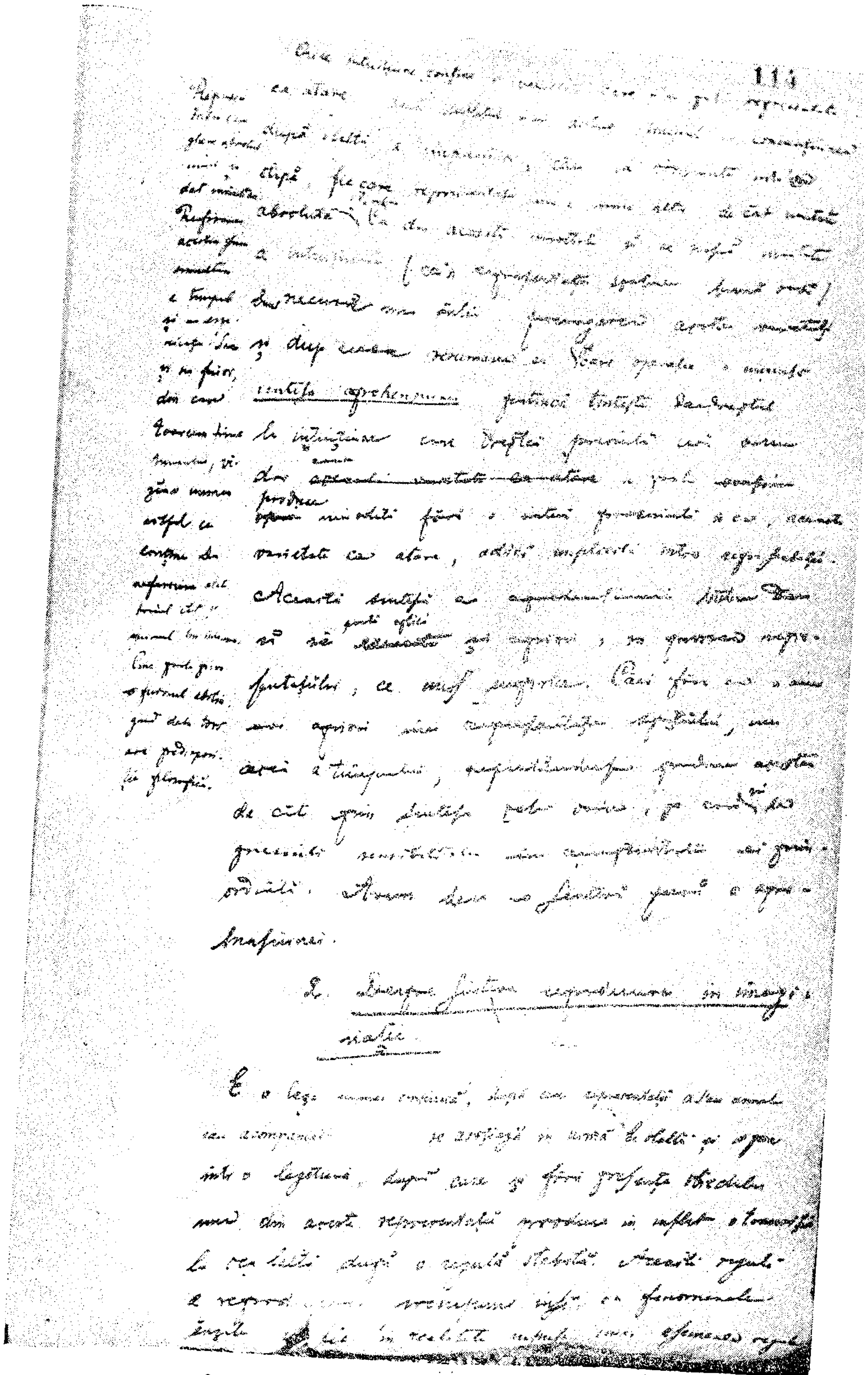

29. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*

BAR 2258, 114r 35 cm × 22 cm

a imaginației este și ea prin urmare una din operațiile transcendentale ale sufletului, și cu privire la aceasta [1] vom numi această facultate facultatea transcendentală a imaginației.

3. *Despre sinteza recognițiunei în noțiune*

Fără conștiința cumcă ceea ce cugetăm acum este același lucru care l-am cugetat și c-un moment înainte toată reproducțiunea în șirul reprezentațiilor [2] ar fi zădarnică. Căci ar fi o reprezentație nouă în starea de *acum*, care n-ar fi în legătură cu actul
116 v prin care ea a trebuit să se nască încet-încet și varietatea || ei totuși n-ar putea să constituie un *întreg*, căci i-ar lipsi unitatea, pe care numai conștiința i-o poate da. Dacă, numărînd, aș uita în vremea numărătoarei cumcă unitățile ce-mi plutesc pe dinaintea simțurilor au fost adaose una cîte una laolaltă, atunci n-aș putea pricepe producerea acestei mulțimi prin această adăogare succesivă de una la una, prin urmare n-aș pricepe nici numărul; căci noțiunea numărului subsistă tocmai în conștiința unității sintezei.

Vorba concept (noțiune, Begriff) ar trebui de sine să ne ducă la această observație. Căci această *una* conștiință este ceea ce-mpreună într-*una* reprezentație cele varie, intuite una cîte una și dupăolaltă. Această conștiință poate fi slabă adesea, astfel încît s-o recunoaștem numai în efect, iar nu în act însuși, adică s-o împreunăm nemijlocit cu producerea reprezentației; dar, cu toate deosebirile acestea, totdeuna va [3] trebui să regăsim *o* conștiință, deși i-ar lipsi poate claritatea bătătoare la ochi; căci fără această conștiință noțiuni[le], și cu ele cunoștința despre obiecte, sînt cu totul imposibile.

Ș-aicea-i necesar de a se înțelege asupra aceea ce pricepem sub espresia unui obiect al reprezentațiilor. Am zis mai sus că fenomenele înșile nu-s nimic decît reprezentații sensibile care astfel dar, în sine înșile [4], nu trebuiesc privite ca obiecte (dincolo[5] de puterea reprezentativă). Ce pricepem deci cînd vorbim despre un obiect care corespunde cunoștinței și care deci e deosebit de ea? E evident c-un asemenea
117 v obiect va trebui să se cugete ca ceva în genere = X, || căci afară de cunoștința noastră noi nu avem nimic ce-am putea fixa ca corespunzînd cu această cunoștință.

Găsim însă că gîndul referirei cunoștinței noastre toate la un obiect al ei este ceva ce implică necesitate, acest obiect fiind privit ca ceea ce rezistă ca cunoștințele să fie numai într-un noroc sau după plac, ci că ele-s apriori determinate într-un mod oarecare, căci, de vreme ce se referă la un obiect, neapărat că-n referirea asupră-i vor și concorda întreolaltă, vor trebui adică să aibă acea unitate pe care noțiunea unui obiect o implică.

E-nsă clar că (noi neavînd a face decît cu varietatea reprezentațiilor noastre, și acel X, care le-ar corespunde — obiectul — e să fie ceva deosebit de reprezentațiile noastre, el pentru noi este *nimic*) unitatea pe care obiectul o face necesară nu poate fi decît unitatea formală a conștiinței de sine în sinteza celor varie ale reprezentațiilor. Dar această unitate este cu neputință dacă intuițiunea n-a putut fi produsă după o regulă prin o asemenea funcție a sintezei care apriori să facă necesară reproducția varietății și să facă cu putință noțiunea în care varietatea aceasta să se-mpreuneze. Astfel un triunghi ni-l cugetăm, ca un obiect, fiind conștii despre combinarea după o regulă a trei linie drepte, după care regulă o asemenea intuițiune se poate reprezenta orișicînd. Această unitate a regulei determinează toate cele varie și le mărginește la
118 v condițiile cari fac cu putință unitatea apercepției, || și noțiunea acestei unități este reprezentația despre obiect = X, pe care o cuget prin numitele predicate ale unui triunghi.

Toată cunoștința cere o noțiune, fie aceasta cît ar voi de incomplectă și întunecoasă; noțiunea însă este după forma sa totdeuna ceva general ce servă de regulă. Astfel noțiunea *corp*, după unitatea atîtor varietăți ce ne cugetăm sub el servă de regulă cunoștinței noastre despre fenomene esterioare [6]. O regulă a intuițiunei poate să fie însă numai prin aceea că, la fenomene date, reprezintă reproducția [7] necesară

---

1. *după* ea *șters* 2. *deasupra lui* apercepțiilor *șters* 3. *după* vom *șters* 4. în sine înșile *șters* 5. *deasupra lui* în afară *șters* 6. *supraintercalat* 7. *după supraintercalatarea* în cinștiința noastră *șters*

a celor varie din ele, prin urmare unitatea sintetică din conştiinţa lor. Astfel noţiunea *corp*, la percepţia a ceva afară de noi va face necesară reprezentaţia estinderei şi cu ea a impenetrabilităţii, formei ş.a.m.d.

Fundamentul a toată necesitatea e-ntotdeuna o condiţie transcendentală. Deci trebuie să existe un fundament transcendental al unităţii conştiinţei în sinteza celor diverse din toate intuiţiunile noastre, prin urmare şi al obiectelor în genere, deci şi a tuturor obiectelor esperienţei, fără care ar fi [cu] neputinţă ca să ne cugetăm un obiect[1] la intuiţiunile noastre, căci acest obiect nu e nimic mai mult decît un *ce*, a⟨l⟩ cărui noţiune esprimă o aşa necesitate a sintezei.

Această condiţie primordială şi transcendentală nu e alta decît aperceptiunea transcendentală. Conştiinţa de[2] sine insuşi, după determinările stării noastre la apercepţii dinăuntru, este numai empirică, întotdeuna schimbătoare, şi un *însumi* stabil şi rămîitor în această curgere de fenomene interioare nu se poate găsi, || această[3] conştiinţă [e numită] îndecomun simţ intern sau apercepţia empircia. *119 v* Ceea ce trebuie reprezentat ca *numeric identic* nu se poate cugeta ca atare priin date empirice numa. Trebuie să existe o condiţie care precede toată esperienţa şi o face pe aceasta cu putinţă, avînd esperienţa a ilustra oarecum şi a aplica în evidenţă acea supoziţie trancendentală.

Nici o cunoştinţă nu poate avea loc în noi, nici o impreunare şi unitate [a] unor asemenea, fără acea unitate a conştiinţei care premerge tuturor datelor intuiţiunilor şi la care referindu-se toate reprezentaţiile despre obiecte devin abia cu putinţă. Această conştiinţă curată, primordială şi neschimbăcioasă o voi numi *apercepţiunea transcendentală*. Că merită acest nume se vede în aceea că chiar unitatea cea mai pură obiectivă, adică acea a noţiunilor apriorice (spaţiu şi timp) nu-i cu putinţă decît[4] referindu-şi intuiţiunile la ea. Unitatea numerică a acestei apercepţiuni e aşadar apriori[5] în fondul tuturor noţiunilor, precum varietatea spaţiului şi timpului e-n fondul intuiţiunilor sensibilităţii.

Tocmai această unitate transcendentală a apercepţiei face însă şi din toate fenomenele posibile, cari-ntr-o esperienţă de bine de rău[6] pot fi la un loc, un conex după legi al tuturor reprezentaţiilor acestora. Căci această unitate a conştinţei ar fi cu neputinţă dacă sufletul în cunoştinţa celor varie n-ar putea să fie conştiu despre *identitatea funcţiunei* prin care[7] ea combină sintetic[8] într-o cunoştinţă varietatea sus-convenită. Aşadar conştiinţa primordială şi necesară a identităţii de[9] sine însuşi e totodată şi conştiinţa || unei tot atît de necesare unităţi a sintezei tuturor fenomenelor *120 v* după noţiuni, adică după regule, cari regule nu numai că le fac reproductibile cu necesitate, ci şi[10] determinează intuiţiunei lor un obiect, adică noţiunea despre ceva în care ele stau în neapărat conex; căci în varietatea[11] reprezentaţiilor sale sufletul nu şi-ar putea cugeta şi-ncă apriori identitatea sie însului dacă n-ar avea înaintea ochilor identitatea acţiunei sale, care supune unei unităţi transcendentale toată sinteza aprehensiunei (care-i empirică) şi face cu putinţă conexul lor după regule apriorice. Acuma deci vom putea fixa mai corect noţiunile noastre despre un *obiect*. Toate reprezentaţiile ca atari au obiectul lor, ci ele însile pot fi obiectul altor reprezentaţii. Fenomenele sînt singurele obiecte cari ni pot fi date nemijlocit şi ceea ce-n ele se referă nemijlocit la obiect se numeşte intuiţiune. Acuma însă aceste fenomene nu sînt *lucruri în sine însile*, ci iarăşi numai reprezentaţii cari iarăşi au obiectul lor care deci nu mai poate fi intuit de noi şi pe care voim a-l numi obiectul neempiric, adică transcendental = X[n].

[n] *toată pologhia de mai sus e clar espusă aici*[12]

Noţiunea pură despre[13] acest obiect transcendental (care-n faptă e-ntotdeuna şi-n toate cunoştinţele noastre uniform, adică = X) este ceea ce ni poate da în toate noţiunile empirice o referare la obiect, adică realitate obiectivă. Această noţiune nu poate numai conţinea o intuiţiune determinată, ci priveşte numai unitatea aceea pe care trebuie s-o regăsim în fondul oricărei cunoştinţi

---

1. *după* alta *şters* 2. *corectat din* despre 3. *după* deci acea *şters* 4. *supraintercalat* 5. *supraintercalat* 6. de bine de rău *supraintercalat* 7. *supraintercalat* 8. *supraintercalat* 9. *după* sale înseşi *şters* 10. *iniţial* şi le 11. căci în varietatea *iniţial* căci sufletul în diversitatea 12. *nota se referă la acest sfîrşit de alineat de la* Acum deci vom putea fixa... *marcat de Eminescu printr-o linie orizontală între rînduri şi una verticală pe marginea din dreapta, în unghi* 13. *deasupra lui* pentru *şters*

varie întru cît stă în relație c-un obiect. Această relație nu este însă nimic alta decît
121 v unitatea necesară a conștiinței de sine, || prin urmare unitatea sintezei celor diverse prin funcția comună a sufletului de a le împreuna într-o reprezentație. Fiindcă această unitate trebuiește privită ca apriori necesară (căci altmintrelea cunoștința ar fi făr-de obiect, referarea la un obiect transcendental, *id est* realitatea obiectivă a cunoștinței noastre empirice, se va-ntemeia pe o lege transcendentală care va suna : Toate fenomenele, întru cît prin ele sînt a ni se da obiecte, trebuie să stea sub regule apriorice a unității sintetice, după cari regule singure raportul lor în intuițiune să fie cu putință, *id est* că trebuie să *steie în esperiență* sub condițiile[1] neapăratei unități a *apercepției*, în intuițiune, însă sub condițiile formale ale spațiului și timpului, cari condiții constituiesc[2] abia posibilitatea oricărei cunoștințe.

4. *Esplicare precursorie a posibilității categoriilor ca cunoștință apriorică*

Este numai *o* esperiență în care toate percepțiunile se-nchipuiesc a fi în nex general și după legi, tot așa precum este numai *un* spațiu și *un* timp în care au[3] loc toate formele fenomenale și tot raportul ființei sau neființei. Cînd se vorbește despre esperiențe diverse atunci sînt numai pe atîtea percepțiuni întru cît ele aparțin unei ș-aceleiași esperiențe generale. Unitatea pertranspectivă și sintetică a percepțiunilor constituie tocmai forma esperienței și ea nu-i nimic alta decît unitatea sintetică a fenomenelor după noțiuni.

Unitatea sintezei după noțiuni empirice ar fi cu totul întîmplătoare și, daca
122 v acestea nu s-ar baza pe un rezon de unitate || transcendental, atuncea ar fi cu putință ca sufletul nostru să se împle[4] c-o grămadă[5] (ș-un amestec) turbure și ames[tecată][6] de fenomene fără ca din acestea să se poată organiza vreodată o esperiență. Atunci însă s-ar[7] omite și orice referare a cunoștinței la obiecte, căci i-ar lipsi conjectura după legi generale și necesarii, ar fi deci o intuițiune fără gîndire, dar niciodată cunoștință, și pentru noi ar fi tot atîta cît și nimica.

Condițiile apriorice a esperienței în genere și cu putință sînt tot într-o vreme și condiții ale posibilității obiectelor esperienței. Deci eu afirm că citatele categorii nu sînt nimic alta decît *condițiile cugetărei într-o esperiență posibilă*, precum în aceeași esperiență *spațiu* și *timp* sînt *condiții ale intuițiunei*. Categoriile[8] sînt deci noțiuni fundamentale cu scop[9] ca la fenomene să cugetăm obiecte, au dar o valoare obiectivă apriorică; ceea ce voiam să știm.

Putința, ba chiar necesitatea acestor categorii consistă în referarea[10] pe care toată sensibilitatea, și prin ea toate fenomenele posibile, o au cu apercepția primordială, în care apercepție toate celea trebuiesc să se supuie neapărat condițiilor unității pertraversante a conștiinței de sine, adică funcțiunilor generale ale sintezei, și anume ale sintezei după noțiuni, înăuntrul căreia numai apercepțiunea poate să probeze apriori identitatea ei inesceptantă[11] și necesară. Deci noțiunea unei *cauze* nu e nimic alta decît o sinteză (a celora ce-și succed în timp cu alte fenomene) și după
123 v noțiuni[u]; iar fără o asemenea unitate, care-și are apriori regulele sale || și-și supune fenomenele, o unitate a conștiinței de sine inesceptantă și generală, prin urmare necesară, nu s-ar putea găsi în diversitatea percepțiunilor. Dar aceste din urmă nici n-ar mai putea constitui o esperiență, ar fi fără obiect și nimic decît un joc orb de reprezentații, deci mai puțin decît un vis.

[u] **Cauzalitate**[12]

Toate încercările de-a deduce din esperiență acele noțiuni intelectuale pure și a li atribui o origine numai empirică sînt deci vane și zădarnice. Nici voi să amintesc că noțiunea *cauzei* implică în sine caracterul necesității pe care nici o esperiență nu mi-o poate da, care ne-nvață că după *un* fenomen urmează îndecomun un altul, însă nu că trebuie neapărat să-i urmeze, nici că apriori și în genere putem trage o concluzie ca de la condiție la consecuență. Dar acea regulă empirică a asociației pe care

---

1. *după* regulele *șters* 2. *după* fa[c] *șters* 3. *după* au loc *șters* 4. *inițial* să fie[împlut] 5. *după* mulțime *șters* 6. *scris pe margine* 7. *după* ar cădea *șters* 8. *după* Deci *șters* 9. cu scop *deasupra lui* pentru *șters* 10. *deasupra lui* relația *șters* 11. *deasupra lui* fără esccepție *șters* 12. *subliniat cu patru linii*

în genere trebuie s-o admitem cînd spunem că toate cele în șirul succesiv al întîmplărilor stau astfel sub regule încît [1] niciodată nu se-ntîmplă ceva fără ca altceva să-i fi premers din care să fi putut urma neapărat; această regulă ca lege [2] a naturei pe ce se bazează ea oare, întreb eu; și cum de-i cu putință o asemenea asociație? Temeiul putinței acestei asociații unor diverse se numește *afinitatea* celor diverse întru cît e-mplicată în obiect. Întreb dar din nou : Cum vă esplicați voi afinitatea fără escepție a fenomenelor (prin carea ele trebuie să steie și să [se] subordoneze neapărat sub legi constante)?

După principiele mele e ușor de esplicat. Toate fenomenele posibile fac parte din întreaga conștiință de sine posibilă. || Însă de această conștiință, ca reprezentație *124 v* transcendentală, este nedespărțit legată și apriori certă identitatea numerică, pentru că nimic nu poate veni în cunoștință decît numai prin mijlocul acestei apercepții originarie. Fiindcă această identitate trebuie să intre în sinteza celor diverse ale fenomenelor, întru cît această diversitate este să devie cunoștință empirică, de aceea fenomenele sînt supuse unor condiții apriorice, cărora trebuie să se conformeze peste tot sinteza lor (a aprehensiunei). Acuma reprezentația unei condiții generale după care o varietate certă se *poate* fixa [3] (în unul ș-același mod) se numește *regulă*, iar dacă *trebuie* să se fixeze în acel mod se numește *lege*. Așadar toate fenomenele stau într-o legătură pertraversantă după legi necesarii, stau prin urmare într-o *afinitate transcendentală* a cărei consecuență numai e cea *empirică*.

Împrejurarea ca natura să se dirigeze după construcția subiectivă [4] a apercepției noastre, ba chiar să atîrne de ea în privirea regularității și legilor ei sună desigur straniu și paradox [5] (absurd). Dar de socotim că această natură este numai un complex de fenomene și nicidecum un lucru în sine însuși, ci numai [6] o mulțime de reprezentații ale sufletului nostru, atunci nu ne vom mai mira că [7] o găsim numai în facultatea radicală a toată cunoștința noastră, adică în apercepția transcendentală: în acea unitate în privirea căreia ea poate fi numai obiect [8] a toată esperiența posibilă, adică natură; căci tocmai numai de aceea putem recunoaște acea unitate în mod aprioric, *ergo* necesar, ceea ce nu ne-ar succede defel daca natura ar fi dată în sine însăși, *neatîrnat* de izvoarele primitive ale cugetării noastre [9]. || Căci în asemenea caz *125 v* nu știu zău de unde am lua noi axiomele sintetice ale unei asemenea unități generale a naturei, căci s-ar putea împrumuta de la obiectele naturii chiar. Dar fiindcă aceasta nu s-ar putea face decît în mod empiric, de aceea nici s-ar putea deduce din ea o altă unitate decît întîmplătoare, care însă-i departe de a ajunge la conexul necesar pe care-l socotim cînd zicem *natură*.

CAPITOLUL AL TREILEA AL DEDUCEREI NOȚIUNILOR INTELECTUALE PURE

DESPRE RAPORTUL INTELIGENȚEI LA OBIECTE ÎN GENERE ȘI DESPRE PUTINȚA DE A LE CUNOAȘTE PE ACESTEA APRIORI

Ceea ce-am despărțit noi în capitolul precedent și am propus izolat vom espune acuma în conex. Sînt trei izvoare subiective de cunoștință pe cari se bazează posibilitatea unei experiențe în genere și cunoștința obiectelor ei; iar aceste sînt: simț, imaginație și apercepție. Fiecare din ele poate fi privită și ca empirică, adică în aplicația ei asupra unor fenomene [10] date; toate însă sînt totodată și elementele sau bazele apriorice care fac cu putință această întrebuințare empirică. *Simțul* reprezintă fenomenele empiric în *percepție*; *imaginația* în *asociație* (și reproducere); apercepția în fine în *conștiința empirică* a identității acestor reprezentații reproductive cu fenomenele [11] prin cari ele ne-au fost date, prin urmare [în] recognițiune.

Însă toată percepția se-ntemeiază pe intuițiunea pură (în privirea-i ca reprezentație, forma intuițiunei interioare, timpul); asociația se bazează pe sinteza pură a imaginației; iar cunoștința empirică pe apercepția pură, adică pe identitatea continuă de sine însuși ce acompaniază toate reprezentațiile posibile. Acestea toate apriori.

1. *după* că *șters* 2. ca lege *supraintercalat* 3. *deasupra lui* pune *șters* 4. *după* aper[cepției] *șters* 5. *după* contra *șters* 6. *supraintercalat* 7. *deasupra lui* de ce *șters* 8. *inițial* obiectul unor 9. *inițial* neatîrnat de cugetarea noastră 10. *inițial* asupra fenomenelor 11. *corectat din* fenomenelor

126 v Dacă voim a urmări[1] fondul intern al împreunării reprezentațiilor pînă la punctul în care ele trebuie să se concentreze spre a forma acolo abia unitate de cunoștință pentru-o experiență posibilă, atunci trebuie să-ncepem de la apercepția pură. Toate intuițiunile sînt pentru noi nimic și nu ne pot interesa cituși de puțin dacă nu vor fi recepute în conștiință, influez-o ele direct sau indirect, căci numai prin aceasta cunoștința e posibilă. Apriori sîntem conștii despre identitatea de noi înșine în privirea tuturor reprezentațiilor ce-ar putea fi vrodată în cunoștința noastră și sîntem conștii de acea identitate ca de-o condiție necesară a posibilității tuturor reprezentațiilor (fiindcă acestea reprezintă numai printr-aceea ceva în mine că aparțin împreună cu toate celelalte unei conștiințe, și cel puțin înăuntrul acesteia vor putea fi prin urmare împreunate). Acest princip stă apriori și poate fi numit *principiul transcendental a unității celor varie din reprezentațiile noastre* (deci și a celor diverse din intuițiune). Acuma într-un subiect unitatea celor varie este sintetică; deci apercepția pură ni dă amînă un principiu al unității sintetice a celor diverse din toată intuițiunea posibilă [a].

127 v Această unitate sintetică însă implică presupoziția unei sinteze care, dacă cea dentii e apriori necesară, cea din urmă trebuie să fie o sinteză apriorică. Deci unitatea transcendentală a apercepției se referă la sinteza pură a puterei de imaginație, ca o condiție apriorică a posibilității compunerei celor diverse într-o cunoștință. Dar numai sinteza productivă a imaginației are loc apriori[4]; căci cea reproductivă presupune condițiile esperienței. Deci principiul unității necesare a sintezei pure (productive) a imaginației este, înaintea apercepției, baza posibilității cunoștinței toate, mai ales a esperienței.

Sinteza varietății din imaginație o numim transcendentală cînd ea, fără distingere de intuițiuni, se ocupă numai apriori de împreunarea celor varie; și unitatea acestei sinteze se numește transcendentală cînd se reprezintă ca apriori necesară în predmetul unității primordiale a apercepției. Fiindcă această din urmă *(apercepția?)* e temeiul posibilității tuturor cunoștințelor, de aceea unitatea transcendentală a sintezei imaginației este forma pură a cunoștinței posibile toate, prin care formă trebuie deci să se reprezinte apriori toate obiectele unei esperiențe putincioase.

Unitatea apercepției în referință la sinteza imaginației este inteligența; și aceeași unitate, referindu-se la sinteza *transcendentală* a imaginației, este inteligența *pură*. Deci în inteligență sînt conținute cunoștințe apriorice pure, cari conțin unitatea necesară a sintezei pure a imaginației în privirea tuturor fenomenelor posibile. Prin urmare puterea de cunoștință empirică a omului conține neapărat o inteligență care se referă la toate obiectele simțurilor, deși numai prin mijlocul intuițiunei și a sintezei
128 v lor | | prin imaginație, sub care așadar toate fenomenele stau ca daturi la o esperiență posibilă. Fiind însă că această referare a fenomenelor la o esperiență posibilă este asemenea necesară (pentru[5] că fără aceasta noi n-am putea cugeta prin ele[6] nici-o cunoștință și ar rămînea indiferente pentru noi) urmează că inteligența pură, prin

126 v [a] Să se ia bine seama la acest axiom, căci este de mare importanță. Toate reprezentațiile se referă necesarminte la o conștiință empirică posibilă, căci dacă nu s-ar refera și-ar fi cu neputință[2] de a deveni conștii de ele (de-a ne trezi asupra lor și a le băga-n seamă) atunci ar fi ca și cînd am zice că ele nu există defel. Însă toată conștiința empirică se referă necesarminte la o conștiință transcendentală (care premerge esperiența concretă și spețială) adică conștiința de mine însumi ca apercepția primordială. Este așadar absolut necesar ca în cunoștința mea toată conștiința să aparție unei conștiinți (de mine însumi)[n]. Aici deci este o unitate sintetică apriori de recunoscut (a varietății conștiinței), care servă tot așa de bine drept fundament tuturor axiomelor sintetice apriori cari privesc *cugetarea*, precum și mod analog spațiul și timpul || servesc axiomelor cari privesc forma intuițiunei numai. Deci principiul absolut prim și sintetic al cugetărei noastre în genere este că toate conștiințele empirice diverse trebuiesc să fie împreunate într-o conștiință unitară de sine însuși. Însă să nu se scape din vedere că numai reprezentația *Eu* în raport la celelalte (a căror unitate colectivă ea o face cu putință) este conștiința transcendentală. Această reprezentație fie clară (conștiința empirică) sau întunecoasă, aceasta ni-i indiferent, ba chiar[3] realitatea ei ni-i indiferentă; principalul este că posibilitatea formei logice a toată cunoștința se bazează necesarminte pe referarea la această apercepție *ca la o facultate*.

127 r [n] *Das Bewusstsein der Vorstellungen im Gegensatz zum Selbstbewusstsein, zum Bewusstsein seiner selbst. [126 v]*

---

1. *inițial* vom urmări 2. ne- *supraintercalat* 3. *după* nici *șters* 4. *inițial* presupune esperiența 5. *după* fiindcă *șters* 6. prin ele *supraintercalat*

mijlocul categoriilor sale, este un princip formal și sintetic a toată esperiența și că fenomenele au un raport necesar la inteligență.

Acum vom espune sub ochi[1] nexul necesar dintre inteligență și fenomene prin mijlocul categoriilor și vom lămuri-o începînd de jos în sus, adică de la cele empirice. Primul lucru care ni se dă este fenomenul care, însoțit fiind de conștiință, se numește percepție (fără raportare la o conștiință, cel puțin posibilă, fenomenul n-ar fi pentru noi niciodată obiect al cunoștinței, ar fi pentru noi nimic și, fiindcă în sine însuși nu are realitate obiectivă și există numai în cunoștință, ar fi preste tot și pretutindene nimic). Fiindcă însă orice fenomen conține o varietate, prin urmare aflăm în sufletul nostru diferite apercepții risipite și singuratice, este de trebuință o împreunare a lor pe care în simț ele nu o pot avea. Este dar în noi o facultate activă a sintezei celor diverse pe care o numim imaginație și a cărei acțiune esersată nemijlocit asupra percepțiilor[2] eu o numesc aprehensiune[3]. Imaginația e datoare a concentra cele diverse ale intuițiunei într-o icoană; trebuie deci ca mai întîi ea să fi receput || impresiile *129 v* în activitatea ei, prin urmare să le fi aprehendat.

Este însă clar că chiar această aprehensiune a celor diverse singură nu poate produce încă nici o icoană și nici un nex al impresiilor daca n-ar fi un fond subiectiv care să fie-n stare a rechema o percepție de la care sufletul trecuse la alta, a o rechema la cele următoare și astfel a rangea șiruri întregi ale lor, dacă n-ar fi o facultate reproductivă a imaginației, care și este numai empirică.

Fiindcă însă reprezentațiile s-ar reproduce după cum s-ar nimeri și fără osebire, încît nu s-ar putea [ivi] un conex cert, ci o aglomerare iregulară, drept care nici ar putea să fie[4] cunoștință; de aceea reproducția lor trebuie să s-întîmple după o regulă după care reprezentația cutare să intre în legătură în imaginație[5] cu reprezentația cutare, iar nu cu orișicare i-ar ieși în cale. Această temelie subiectivă și empirică a reproducției se numește *asociația reprezentațiilor.*

Daca însă această unitate a asociației n-ar avea un temei obiectiv[6], adică dacă n-ar fi cu putință ca fenomene să fie altfel aprehendate de către imaginație decît sub condiția unei unități sintetice posibile a acestei aprehensiuni, atuncea ar fi ceva cu totul întîmplător ca fenomene să se potrivească într-un conex al cunoștințelor omenești. Căci, deși am avea facultatea de a asocia aprehensiuni, totuși ar rămînea nedeterminat și întîmplător dacă ele și sînt asociabile și-n caz dacă n-o ar fi, atunci ar fi cu putință o mulțime de aprehensiuni, ba chiar o sensibilitate întreagă în care s-ar găsi multă conștiință empirică ca material în sufletul meu, însă risipit și fără ca să || se ție de *una și aceeași cunoștință*[7] *de mine însumi;* împrejurare care nu-i *130 v* cu putință. Căci numai prin aceea că număr toate aprehensiunile la o conștiință (apercepția primordială) pot predica despre toate aprehensiunile că sînt conștiu de ele. Trebuie deci să existe un temei obiectiv care să poată fi evident apriori și-nainte de orice legi empirice ale imaginației pe care să se-ntemeieze putința, ba chiar necesitatea unei legi estinse asupra tuturor fenomenelor, lege conform căreia acestea să trebuiască a fi privite ca niște așafel de *date* ale simțurilor cari de sine să fie asociabile și supuse unor regule generale ale unei împreunări preste tot în reproducție. Acest temei obiectiv a toată asociațiunea fenomenelor o numesc afinitatea lor. Acest temei însă nu-l putem găsi nicăiri decît în principiul despre *unitatea apercepției în privirea tuturor cunoștințelor acelora cari sînt să-mi aparție mie.* După acest principiu toate fenomenele trebuie să vie astfel în suflet sau să fie aprehendate în așa fel încît să concorde cu unitatea apercepției, care ar fi cu neputință fără unitatea sintetică în împreunarea lor, carea de aceea e și obiectiv-necesară.

Unitatea obiectivă a toată conștiința (empirică) într-o conștiință (apercepția primordială) este așadar condiția necesară a toată aprehensiunea posibilă și afinitatea tuturor fenomenelor (depărtată ori apropiată) este consecuența necesară a unei sinteze în imaginație care e apriori fondată pe regule.

Deci și imaginația este o facultate a unei sinteze apriorice, din care cauză-i dăm numele de imaginație productivă și, întru cît nu intenționează altceva în privirea

---

1. sub ochi *supraintercalat* 2. *după* apercep[țiilor] *șters* 3. *semn de trimitere pentru o notă pe care Eminescu nu a mai tradus-o* 4. *deasupra lui* se manifestă cun[oștința] 5. în imaginație *supraintercalat* 6. un temei obiectiv *deasupra lui* o rațiune obiectivă 7. *de fapt, potrivit originalului,* conștiință

diversităţii fenomenelor decît unitatea necesară a sintezei lor, se poate numi şi funcţiunea transcendentală a imaginaţiei. Sună deci straniu, totuşi[1] din cele de pîn-acum [e] evident că numai prin mijlocu acestei funcţiuni transcendentale a imaginaţiei devine posibilă chiar afinitatea fenomenelor şi, prin aceasta, reproducerea după legi, *131 v* c-un cuvînt experienţa; căci fără ea noţiuni despre obiecte[2] n-ar putea să confflueze || într-o esperienţă.

Căci *Eul* permanent şi stabil (al aperceptiunei pure) este corelatul tuturor reprezentaţiilor noastre, întru cît ni-i cu putinţă de-a fi conştii de ele, şi toată conştiinţa de sine e implicată într-o apercepţie pură atotcuprinzătoare, precum toată intuiţiunea sensibilă ca reprezentaţie e-mplicată într-o intuiţiune pură internă, adică aceea a timpului. Această apercepţiune trebuie să se adaoge imaginaţiei pure pentru ca funcţiunea ei să devină intelectuală. Căci, deşi exersată apriori, sinteza imaginaţiei în sine e-ntotdeuna sensibilă, fiindcă împreună cele diverse numai aşa cum ele apar în intuiţiune, d. es. forma unui triunghi. Însă prin raportul celor diverse la unitatea apercepţiei se vor putea naşte noţiuni cari aparţin inteligenţei, dar nu se pot naşte decît prin mijlocul imaginaţiei în referarea lor la intuiţiunea sensibilă.

Avem deci o putere de imaginaţie pură care, ca o facultate fundamentală a sufletului omenesc, constituie baza apriorică a toată cunoştinţa. Prin mijlocul ei punem în legătură pe de o parte cele diverse ale intuiţiunei, pe de alta pe acestea cu condiţia unităţii necesare a apercepţiei pure. Amîndouă capetele estreme, sensibilitatea şi inteligenţa, trebuie să stea cu necesitate în legătură prin mijlocul acestei funcţii transcendentale a imaginaţiei, căci îndealtfel acelea ne-ar da fenomene, dar nu obiecte a cunoştinţei empirice, prin urmare nu esperienţă. Esperienţa reală, care consistă din aprehensiune, asociaţie (reproducţie) şi-n fine din recogniţiunea fenomenelor, conţine în cea din urmă şi cea mai înaltă (a elementelor numai empirice ale esperienţei) nişte noţiuni cari fac cu putinţă unitatea formală a esperienţei şi cu aceasta toată valabili- *132 v* tatea obiectivă (adevărul) cunoştinţei empirice. || *Aceste fundamente a recogniţiunei celor diverse întru cît ating forma unei esperienţe în genere sînt citatele categorii*[n]. Pe ele se bazează deci toată unitatea formală în sinteza imaginaţiei şi, prin mijlocul acesteia şi a toată întrebuinţarea empirică a ei (în recogniţiune, reproducţie, asociaţie, aprehensiune), pînă jos la fenomene, fiindcă nu pot aparţine conştiinţei noastre, prin urmare nouă [4], decît prin mijlocul acelor elemente ale cunoştinţei în genere.

[n] **Categorii** [3]

Deci ordinea şi regularitatea la fenomene pe cari le numim natură noi o încifrăm în ea şi nici n-am putea s-o descoperim dacă n-am fi implicat-o noi înşine sau natura sufletului nostru[5]. Căci această unitate a naturii e să fie[6] necesară, adică o unitate de împreunare apriori sigură. Dar oare cum am putea noi să realizăm apriori o unitate sintetică dacă în izvoarele originare de cunoştinţă ale[7] sufletului nostru n-ar fi conţinute deja fundamentele subiective ale unei asemeni unităţi apriorice şi dacă aceste condiţii subiective n-ar avea totodată valabilitate obiectivă, constituind ele baza posibilităţii în genere de a cunoaşte un obiect în esperienţă?

Inteligenţa am definit-o mai sus în deosebite moduri: am spus că-i spontaneitatea cunoştinţei (în antiteză cu receptivitatea sensibilităţii), am spus că-i facultatea de a cugeta, sau şi facultatea noţiunilor, sau a judeţelor, cari explicări, privite la lumină, sînt una şi aceeaşi în ţinta lor finală. Acuma însă putem caracteriza inteligenţa ca o *facultate a regulelor*. Acest semn caracteristic e mai fertil şi s-apropie de fiinţa esenţială a ei. Sensibilitatea ni dă forme (ale intuiţiunei), inteligenţa ni dă regule. Ea e-ntotdeuna ocupată de-a străvedea fenomenele, în intenţia de-a afla *133 v* în ele vreo regulă. Regulele, || întru cît sînt obiective (adică aderă cu necesitate cunoştinţei obiectului), se numesc *legi*. Deşi prin experienţă învăţăm multe legi, acestea totuşi sînt determinări speţiale ale unor legi superioare, între cari cele supreme (cărora toate celelalte sînt subordonate) provin apriori din inteligenţă însaşi şi nu sînt împrumutate de la esperienţă, ci dimpotrivă acordă fenomenelor o regularitate

---

1. *supraintercalat* 2. *deasupra lui* esperienţa *şters* 3. *scris cu creion roşu şi subliniat cu trei linii* 4. conştiinţei noastre, prin urmare nouă *supraintercalat* 5. *această frază este barată pe margine cu o linie verticală roşie* 6. să fie *supraintercalat* 7. în izvoarele originare de cunoştinţă ale *supraintercalat*

după legi și fac cu putință prin asta esperiența. Inteligența deci nu este numai o facultate de a face regule prin compararea fenomenelor, ci ea este însași legislațiunea naturei, adică : fără inteligență n-ar exista nicăiri natură, *id est* nu s-ar afla nicăiri unitatea[1] sintetică a celor diverse din fenomene după regule, căci fenomene nu au loc afară de noi, ci există numai în sensibilitatea noastră. Aceasta însă nu este cu putință, ca obiect al cunoștinței în esperiență, cu toate cîte ar conține, decît în unitatea apercepției. Unitatea apercepției însă este temeiul transcendental a necesarei[2] regularități după legi a fenomenelor dintr-o esperiență. Acum acea unitate a apercepției, întru cît privește și se aplică la diversitatea reprezentațiilor (adică întru cît le determinează dintr-*o* reprezentație) este o regulă, iar facultatea unor asemenea regule este inteligența. Toate fenomenele ca esperiență posibilă sînt *virtualiter* conținute apriori în inteligență și-și capătă posibilitatea lor formală de la ea, tot așa precum ca intuițiuni zac în sensibilitate, și după formă numai prin sensibilitate sînt cu putință[3].

Oricît de exagerat și absurd ar suna dac-am zice : inteligența noastră este izvorul *134 v* legilor naturei și prin urmare a unității formale a naturei, totuși o asemenea asertiune e cu totul adevărată și amăsurată obiectului, adică experienței. Legi empirice ca atari nu-și pot deduce-n adevăr originea lor de la inteligența pură, tot așa de puțin precum nemăsurabila varietate a fenomenelor nu se poate pricepe suficient din forma pură a intuițiunei sensibile. Însă toate legile empirice sînt numai determinații spețiale ale legilor pure ale inteligenței, sub cari și după a căror normă acelea sînt abia cu putință și fenomenele accep o formă legiuit regulată : tocmai așa precum toate fenomenele, oricît de varie ar și fi, trebuie cu necesitate să se conformeze în orice vreme cu condițiile formei pure a sensibilității.

Deci inteligența pură este în categorii legea unității sintetice a tuturor fenomenelor și prin asta καθ' ἐξοχὴν[4] face abia cu putință experiența întru cît privește forma ei. În deducerea transcendentală a categoriilor însă nici n-avem a demonstra mai mult și altceva decît acest raport între inteligență și sensibilitate și, prin mijlocul astei din urmă, raportul între inteligență și toate obiectele experienței, n-aveam decît a face accesibile priceperei valabilitatea obiectivă a noțiunilor intelectuale apriorice și pure și a stabili prin aceasta originea și adevărul lor.

REPREZENTAREA SUMARĂ PRIN CARE SE ARATĂ CĂ ACEASTĂ DEDUCERE A NOȚIUNILOR INTELECTUALE PURE ESTE DREAPTĂ ȘI UNICA POSIBILĂ[5] *135 v*

Daca obiectele cu cari are a face cunoștința noastră ar fi lucruri în sine înșile n-am putea să avem defel noțiuni apriorice despre ele. Căci de unde le-am și lua? De le luăm de la obiect (nemaicercetînd cum un asemenea ni s-ar putea face cunoscut), atunci[6] noțiunile noastre sînt empirice, iar nu apriorice. De le luăm din noi înșine, atunci ceea ce-i numai în noi nu poate determina calificația unui obiect cu totul deosebit de reprezentațiile noastre, adică ce-i numai în noi să fie rezonul pentru care să existe un asemenea lucru, numai[7] și numai pentru ca să-i revie ceea ce noi avem în gîndire și să nu urmeze ca o asemenea reprezentație să fie deșartă. Dar, avînd a face pretutindenea numai cu fenomene, nu-i numai cu putință, ci chiar necesar ca cunoștinței empirice a obiectelor să-i premeargă oarecari noțiuni apriorice. Căci ca fenomene ele constituiesc un obiect ce nu-i decît în noi, pentru că afară de noi o modificație a sensibilității noastre nu se află. Deja numai reprezentația cumcă toate fenomenele acestea, prin urmare toate obiectele de cari ne putem ocupa sînt cu toate în mine, adică-s modificații ale însului meu identic, esprimă cu necesitate o unitate preste tot a lor în una și aceeași apercepție. În această unitate a conștinței posibile (virtuale) consistă însă și forma cunoștinței toate a obiectelor (prin care cele varie se

---

1. *după* în fenomene *șters* 2. *supraintercalat* 3. *întreagă această pagină este barată pe margine cu o linie verticală roșie* 4. *supraintercalat* 5. *acest titlu are o variantă anterioară* Reprezentare sumară a (justeței) rectitudinei și singurei posibilități a(l) deducerei acesteia a noțiunilor intelectuale pure *inițial pus în paranteză apoi șters ; cea de a doua traducere și ultima de fapt avea inițial următoarea formă :* Reprezentare sumară prin care se arată că această deducere este (co[rectă]) justă (exactă) și singura posibilă 6. *după* iar *șters* 7. *după* nu *șters*

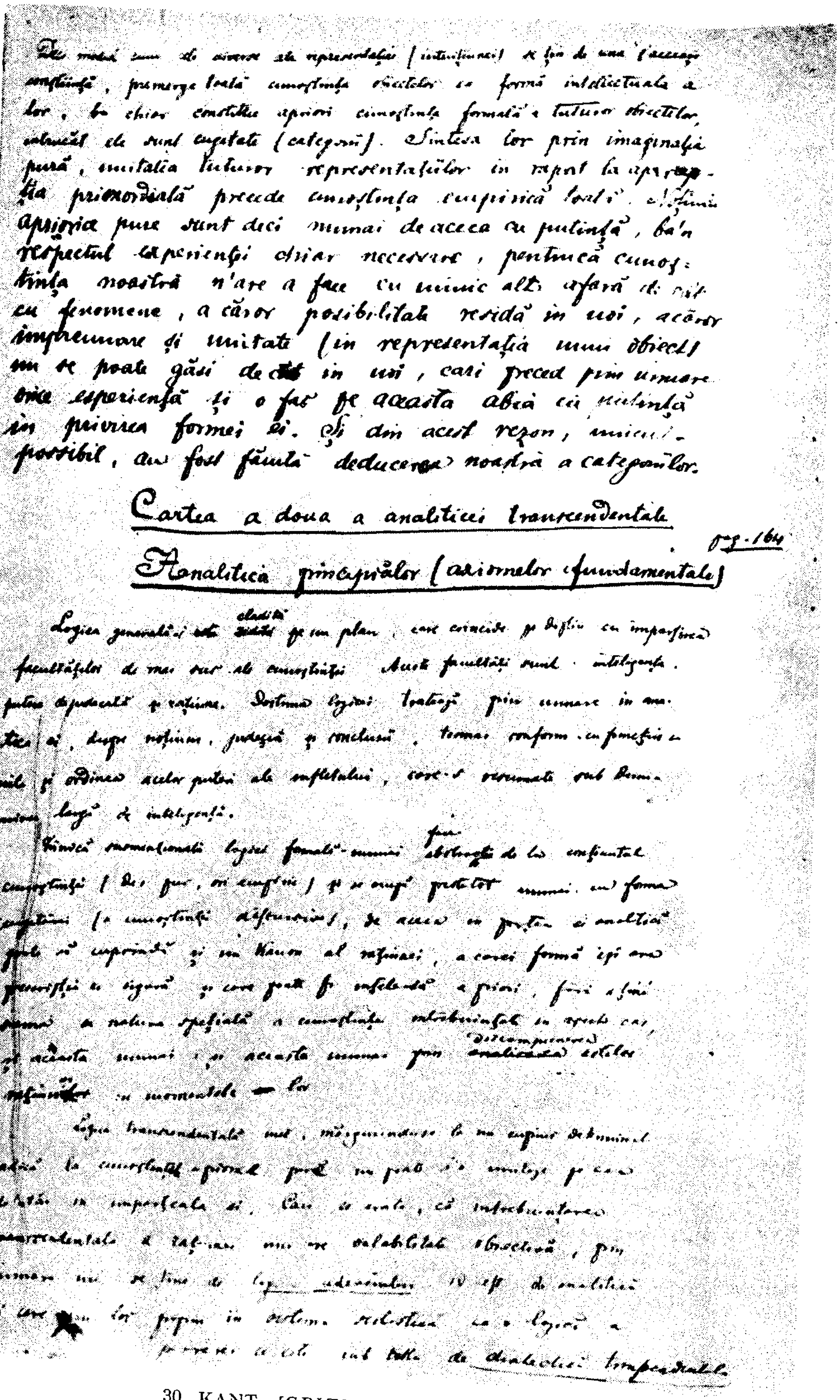

De modul cum [illegible] diverse ale representaţiei (intuiţiunei) se ţin de una şi aceeaşi conştiinţă, premerge toată cunoştinţa obiectelor ca formă intelectuală a lor, ba chiar constitue apriori cunoştinţa formală a tuturor obiectelor, întrucât ele sunt cugetate (categorii). Sinteza lor prin imaginaţia pură, unitatea tuturor representaţiilor în raport la apercepţia primordială precede cunoştinţa empirică totală. Noţiunii apriorice pure sunt deci numai de aceea cu putinţă, ba'n respectul experienţei chiar necesare, pentrucă cunoştinţa noastră n'are a face cu nimic alt afară de cât cu fenomene, a căror posibilitate rezidă în noi, a căror împreunare şi unitate (în representaţia unui obiect) nu se poate găsi decât în noi, cari preced prin urmare orice experienţă şi o fac pe aceasta abia cu putinţă în privirea formei ei. Şi din acest rezon, unicul posibil, au fost făcută deducerea noastră a categoriilor.

Cartea a doua a analiticei transcendentale

pg. 164

Analitica principiilor (axiomelor fundamentale)

Logica generală e ~~zidită~~ clădită pe un plan, care coincide pe deplin cu împărţirea facultăţilor de mai sus ale cunoştinţei. Aceste facultăţi sunt: inteligenţa, puterea de judecată şi raţiunea. Doctrina logicei tratează prin urmare în analitica ei, despre noţiuni, judecăţi şi concluzii, tocmai conform cu funcţiunile şi ordinea acelor puteri ale sufletului, care-s resumate sub denumirea largă de inteligenţă.

Fiindcă [illegible] logica formală numai abstrage de la conţinutul cunoştinţei (fie pur, ori empiric) şi se ocupă pretutindeni numai cu forma cugetării (a cunoştinţei discursive), de aceea în partea ei analitică poate să cuprindă şi un canon al raţiunii, a cărei formă îşi are prescripţia ei sigură şi care poate fi înţeleasă a priori, fără a privi numai la natura specială a cunoştinţei întrebuinţate în aceste cazuri, şi aceasta numai şi pe aceasta numai prin ~~analizarea~~ (descompunerea) actelor raţiunii în momentele lor.

Logica transcendentală însă, mărginindu-se la un cuprins determinat, adică la cunoştinţele apriori pure, nu poate s-o urmeze pe aceasta în împărţeala ei. Căci se arată, că întrebuinţarea transcendentală a raţiunii nu are valabilitate obiectivă, prin urmare nu se ţine de logica adevărului, [illegible] de analitică şi are [illegible] lor propriu în sistema scolastică ca o logică a aparenţei, [illegible] sub titlul de dialectică transcendentală.

30. KANT, [CRITICA RAȚIUNII PURE]

BAR 2258, 136v 34 cm × 22 cm

cugetă ca aparținînd *unui* obiect[1]). || Deci modul cum cele diverse ale reprezentației 136 v (intuițiunei) se țin de una ș-aceeași conștiință premerge toată cunoștința obiectelor ca formă intelectuală a lor, ba chiar constituie apriori cunoștința formală a tuturor obiectelor întru cît ele sînt cugetate (categorii). Sinteza lor prin imaginația pură, unitatea tuturor reprezentațiilor în raport la apercepția primordială precede cunoștința empirică toată. Noțiuni apriorice pure sînt deci numai de aceea cu putință, ba-n respectul experienței chiar necesare, pentru că cunoștința noastră n-are a face cu nimic alt afară decît cu fenomene a căror posibilitate rezidă în noi, a căror împreunare și unitate (în reprezentația unui obiect) nu se poate găsi decît în noi, cari preced prin urmare orice esperiență și o fac pe aceasta abia cu putință în privirea formei ei. Și din acest rezon, unicul posibil, au fost făcută deducerea noastră a categoriilor.

CARTEA A DOUA A ANALITICEI TRANSCENDENTALE

ANALITICA PRINCIPIELOR (AXIOMELOR FUNDAMENTALE)[2]

Logica generală-i clădită[3] pe un plan care coincide pe deplin cu împărțirea facultăților de mai sus ale cunoștinței. Aceste facultăți sînt : inteligență, putere de judecată și rațiune. Doctrina logicei tratează prin urmare, în analitica ei, despre noțiuni, județe și concluzii tocmai conform cu funcțiunile și ordinea acelor puteri ale sufletului care-s resumate sub denumirea largă de inteligență.

Fiindcă sus-menționata logică formală numai face abstragție de la conținutul cunoștinței (de-i pur, ori empiric) și se ocupă peste tot numai cu forma cugetărei (a cunoștinței discursive), de aceea în partea ei analitică poate să cuprindă și un canon al rațiunei, a cărei formă își are prescripția ei sigură și care poate fi înțeleasă apriori fără a ținea sama de natura spețială a cunoștinței întrebuințate în acest caz, și aceasta numai[4] prin discompunerea actelor rațiunei în momentele lor[5].

Logica transcendentală însă, mărginindu-se la un cuprins determinat, adică la cunoștințele apriorice pure[6], nu poate s-o imiteze pe cea dentîi în împărțeala ei. Căci se arată că întrebuințarea transcendentală a rațiunei nici are valabilitate obiectivă, prin urmare nici se ține de *logica adevărului*, *id est* de analitică, și cere un loc propriu în sistema scolastică, ca o logică a părerei ce este, sub titlu de *dialectică transcendentală*.

Rațiunea și puterea de judecată au deci în logica transcendentală[7] un canon 137 v al lor obiectiv valabil, de[8] o întrebuințare reală, și se țin de partea ei analitică. Iară rațiunea, în încercările ei de a stabili ceva apriori despre obiecte și de a lărgi esperiența dincolo de marginile oricărei esperiențe posibile, este cu totului tot dialectică, și asertiunile ei iluzorie nu se potrivesc defel într-un canon pe care are a-l conține analitica. Analitica principielor va fi deci numai un canon pentru puterea de judecată, care canon o învață cum ea să aplice la obiecte noțiunile raționale ce conțin în ele condiții la regule apriorice. Din cauza aceasta eu[9], luînd drept temă principiele proprie inteligenței, mă voi servi de numirea „doctrină a puterei de judecată", prin care această funcțiune se va însemna mai de aproape.

INTRODUCERE

DESPRE PUTEREA TRANSCENDENTALĂ DE JUDECATĂ ÎN GENERE

Dacă inteligența se esplică ca facultate a regulelor, atunci puterea de judecată este facultatea de-a subsuma sub regule, adică de a distinge dacă ceva stă sub o regulă dată *(casus datae legis)* sau ba. Logica generală nu conține prescrieri în privirea

---

[1] *întreagă această pagină este barată cu o linie verticală roșie* [2] *în dreapta, pe margine, Eminescu notează :* pag. 164, *pagina textului german* [3] *deasupra lui* este zidită *șters* [4] și aceasta numai *repetat din inadvertență* [5] *inițial* prin analizarea actelor rațiunei lor în momentele ei [6] *inițial* la cunoștința apriorică pură [7] în logica transcendentală *supraintercalat* [8] *după* prin *șters* [9] *supraintercalat*

puterei de judecată și nici le poate conținea. Căci ea, (abstrăgînd) fiindcă *abstrage de la tot conținutul cunoștinței*, nu-i rămîne decît ocupația de a deosebi și înșira analiticește numai *forma* cunoștinței din noțiuni, județe și concluzii și de-a stabili printr-asta
138 v regule formale ale întrebuințării inteligenței. || Dacă ea ar voi să demonstreze cum trebuie să subsumăm sub aceste regule, adică cum trebuie să distingem dacă ceva stă sub ele sau nu, atunci ea n-ar putea-o face aceasta decît iar printr-o regulă. Dar această nouă regulă, tocmai prin aceea că este una, ar avea din nou s-o instruiască pe puterea de judecată asupra întrebuințărei, deci [1] iarăși prin o regulă și așa în infinit; din care rezultă că inteligența este capabilă de instruire și întărire prin regule; puterea de judecată însă este un talent deosebit, carele nu poate [fi] învățat, ci cere a fi esercitat [2]. De aceea judecata este elementul specific al isteției înnăscută, a cărui lipsă n-o poate înlocui nici o școală; căci, deși aceasta poate da inteligenței mărginite o mulțime de regule, împrumutate de la perspicacitate străină, și i le poate altoi cum am zice, totuși facultatea de a se servi just de ele trebuie să-i aparțină discipolului însuși, și nici o regulă care i s-ar prescrie cu această intenție nu este sigură
139 v de abuz în lipsa unui asemenea dar firesc [a]. || Deci un medic, un judecător sau un om de stat [9] poate să aibă în capul lui multe și frumoase regule patologice, juridice sau politice, chiar în gradul încît să poată deveni învățător [10] temeinic al acestora; totuși însă în aplicație ușor le va călca, sau pentru că-i va lipsi judecata firească (deși [nu] inteligența, Verstand) și va pricepe [11] generalitățile *in abstracto*, nu va putea distinge însă daca un caz concret se poate subsuma sub acea regulă generală, sau și de aceea că nu va fi fost dresat la o asemenea judecată prin exemple și afaceri reale. Acesta e singurul și marele folos al exemplelor, că ascut puterea de judecată. Căci, întru cît se atinge de exactitatea și preciziunea pătrunderei intelectuale, exemplele îi strică întru cîtva, căci rar împlinesc în mod adecuat condiția regulei (ca un *casus in terminis)* și slăbesc adesea silința inteligenței de a pricepe și pătrunde după suficiența lor regulele [12] în general și *in abstracto*, în neatîrnare [13] de împrejurările speciale ale esperienței, deprinzînd-o [14] a manipula cu acele regule mai mult ca cu niște formule decît ca cu niște principie. Astfel exemplele sînt călăuza puterei de judecată, de care nu se poate lipsi cel căruia talentul firesc îi lipsește.

Acuma deși *logica generală* nu-i poate prescrie nimic puterei de judecată, totuși cu cea transcendentală cazul e cu desăvîrșire altul; așa încît se pare că cea din urmă are drept țel al ocupațiunei ei ca prin regule certe să supuie unei corecturi și [să] asigurea puterea de judecată în uzul ce face inteligența de ea. Căci, pentru a-i da
140 v inteligenței o întindere mai mare pe cîmpul cunoștinței apriorice pure || și în calitate de doctrină, filozofia nu numai că nu pare necesară, dar e chiar fals aplicată; căci, după cîte am putut vedea din încercările de pîn-acuma pe această cale, ea nu poate cîștiga nici un teren. Dar ca critică, pentru a feri judecata de pași greșiți [15] *(lapsus judicii)* în întrebuințarea puținelor noțiuni intelectuale pure pe cari le avem spre acest scop (deși c-un folos numai negativ), filozofia va fi ținută [cu] toată pătrunderea și arta ei de examinare.

Filozofia transcendentală are însă acest propriu al ei că poate demonstra nu numai regula (sau mai bine condiția generală de regule) care este dată în noțiunile pure ale inteligenței, ci poate arăta apriori și cazul asupra căruia se aplică aceste regule. Cauza acestei preferințe ce ea o are înaintea tuturor celorlalte științe instruc-

138 v [a] Lipsa de judecată este proprie ceea ce numim prostie și unei asemenea *infirmități* (Gebrechen) nu i se poate ajuta în nici un fel. Un cap tîmp și mărginit căruia nu-i lipsește decît gradul trebuincios de pricepere și noțiuni [3] proprie prin instrucție [4] poate fi potențat pînă la învățătură. Dar fiindcă atuncea de-obicei lipsește și calitatea [5] întîi citată *(secunda Petri)* nu-i estraordinar lucru de a nimeri oameni foarte învățați cari în întrebuințarea științei lor lasă [6] să transpară cîteodată acea [7] incorigibilă lipsă de [8] care a fost vorba.

---

1. *după* și ia[rași] *șters* 2. *inițial* puterea de judecată (însă) nu poate [fi] învățată ci cere a fi esercitată 3. *corectat* din noțiunile 4. *deasupra lui* învățare *șters* 5. *după* aceea *șters* 6. *după* arată *șters* 7. *după* în *șters* 8. *după* pe *șters* 9. om de stat *deasupra lui* administrator *șters* 10. *după* instru[ctor] *șters* 11. *inițial* și va fi pri[ceput], *șters parțial* 12. după suficiența lor regulele *supraintercalat* 13. *deasupra lui* neatîrnător *șters* 14. *după* o opresi[une] de a se *apoi* ca să se deprinză *succesiv șterse* 15. judecata de pași greșiți *supraintercalat*

tive (afară de matematică) consistă în împrejurarea că ea tratează despre noțiuni cari au a se referi apriori[1] la obiectele lor; prin urmare valabilitatea lor obiectivă nu poate fi demonstrată aposteriori, căci o asemenea demonstrație ar lăsa neatinsă dignitatea lor mai sus însemnată. Ci ea trebuie să arate totodată în semne caracteristice generale, însă d-ajuns[2], condițiile sub cari obiecte pot fi date în concordanță cu acele noțiuni, căci la din contra acele noțiuni ar fi fără cuprins, forme numai logice, iar nu noțiuni intelectuale pure.

Această *doctrină transcendentală a puterei de judecată* va conținea două capitole: *111 v* cei dentîi va trata despre condiția sensibilă sub care singură noțiunile intelectuale pure pot fi întrebuințate, adică despre *schematismul inteligenței pure*; al doilea iar va trata despre județele sintetice cari sub aceste condiții decurg apriori din noțiunile intelectuale pure și sînt temeiul tuturor celorlalte cunoștințe apriorice, adică despre principiele inteligenței pure.

CAPITOLUL ÎNTÎI AL DOCTRINEI TRANSCENDENTALE DESPRE PUTEREA DE JUDECATĂ SAU ANALITICA PRINCIPIELOR

DESPRE SCHEMATISMUL NOȚIUNILOR INTELECTUALE PURE

În toate subsumțiunile unui obiect sub o noțiune reprezentația celui dentîi trebuie să fie (adecuate) omogenă cu reprezentația celei de-a doua, adică noțiunea trebuie să conție ceea ce se reprezintă în obiectul care se subsumează sub ea; căci [aceasta] se-nțelege sub expresia: un obiect e cuprins sub o noțiune. Astfel noțiunea empirică a unui talger e omogen[ă] cu acea[3] curat geometrică a unui cerc, fiindcă[4] rotunjimea ce se cugetă în cea dentîi se poate intui în cea de a doua.

Noțiuni intelectuale pure însă în[5] comparație cu intuițiuni empirice (sau sensibile în genere) || sînt cu totul eterogene și nu pot fi regăsite în nici o intuițiune. *142 v* Cum de este acuma cu putință subsumțiunea celor din urmă sub cele dentîi, cum de se poate aplica categoria la fenomene cînd nimeni nu poate susținea că cauzalitatea de esemplu poate fi intuită și prin simțuri și ar fi conținută în fenomene? Această întrebare atît de firească și de însemnată este cauza proprie care necesitează o doctrină transcendentală a puterei de judecată pentru a arăta putința cum noțiuni intelectuale pure pot fi în genere aplicate asupra fenomenelor. În toate științele celelalte, unde noțiunile prin cari obiectul se cugetă în genere nu sînt atît de deosebite și eterogene de acelea cari-l reprezintă *in concreto*, nu-i trebuință de a face o cercetare deosebită pentru aplicarea celei dentîi asupra celei de a doua.

Acuma-i clar că trebuie să existe un ce al treilea care stă-n omogeneitate pe de o parte cu categoria, pe de alta cu fenomenul, făcînd cu putință aplicarea celei dintîi asupra celui de al doilea. Această reprezentație mijlocitoare trebuie să fie curată (fără nimic empiric) || și totuși pe de o parte intelectuală, pe de alta sensuală. O *143 v* asemenea este *schema transcendentală*.

Noțiunea[6] intelectuală conține unitatea sintetică pură a celor diverse în genere. Timpul, ca condiție formală a celor diverse din simțul interior, prin urmare ca condiția împreunărei tuturor reprezentațiilor, conține o diversitate apriorică în intuițiunea pură. Acuma o determinare de timp transcendentală e-ntr-atîta omogenă cu o categorie (care constituie unitatea aceleia) întru cît e generală și se bazează pe-o regulă apriorică. Pe de altă parte e însă omogenă cu fenomenul, și anume într-atîta întru cît *timpul* trebuie să fie conținut în oricare reprezentație empirică a celor diverse. De aceea aplicarea unei categorii asupra fenomenelor va fi cu putință, în puterea și prin mijlocul determinării de timp transcendentale, care ca schemă a noțiunilor intelectuale mijlocește subsumțiunea celor din urmă sub cea dentîi.

După cîte am arătat[7] în deducțiunea categoriilor || nimeni cred nu va mai *144 v* fi[8] în îndoială de a se decide în privirea cestiunei dacă noțiunile intelectuale sînt numai pentru o întrebuințare empirică sau și pentru una transcendentală, adică dacă ele sînt numai și numai condițiile unei experiențe care apriori se referă la obiecte, sau dacă ele, ca condiții a putinței obiectelor în genere, se pot întinde asupra unor lucruri în sine însile (fără vo restricție la sensibilitatea noastră)? Căci în așa caz am văzut că noțiuni sînt cu totul imposibile, nici pot avea vro însemnătate, dacă [nu] li este dat și nu li corespunde un obiect, de nu lor [1], cel puțin elementelor din care ele se compun; prin urmare am văzut că nici se pot îndrepta asupra unor lucruri în sine însile (fără privire *dacă* și cum acestea ne-ar putea fi date); am văzut mai departe 145 v că singurul mod în care obiectele ni sînt date || este modificațiunea sensibilității noastre; în fine că noțiuni aprioriee pure trebuie să conție apriorieește, afară de funcția inteligenței în categorie, încă și condiții formale ale sensibilității (anume ale simțului interior), cari conțin condiția generală sub care numai categoria poate fi aplicată asupra unui obiect. Această condiție formală și pură a sensibilității la care e restrînsă noțiunea intelectuală în întrebuințarea ei o vom numi-o *schema* acestei noțiuni intelectuale, și procedura inteligenței cu aceste schemate o [2] vom numi schematismul inteligenței pure.

---

[1] *supraintercalat* [2] în semne caracteristice generale însă d-ajuns *supraintercalat* [3] *după* acel *șters* [4] *supraintercalat* [5] *după* sînt *șters* [6] *modificat din* O noțiune [7] *după* demo[nsrat] *șters* [8] *după* sta *șters*

În sine însuși schema e-ntotdeuna un product al imaginației, dar, fiindcă sinteza imaginației nu are de țintă [3] o intuiție singulară, ci unitatea în determinarea sensibilității, de aceea schema totuși e deosebită de icoană (Phantasma). Astfel cînd însemnez cinci puncte dupăolaltă (.....) aceasta e o icoană a numărului *cinci*. Dar 146 v cugetîndu-mi || un număr în genere, care [4] poate fi și cinci și suta, atunci această cugetare e mai mult reprezentația unei metode de a-mi închipui o mulțime (d.es. mia) într-o icoană în conformitate însă cu o noțiune certă, iar nu numai o icoană pe care în cazul din urmă cu greu aș putea-o supraspecta și compara cu o noțiune. Acuma această reprezentație despre o procedură generală a imaginației întru a căpăta pentru o noțiune icoana ei eu o numesc schema la această noțiune.

În faptă temelia noțiunilor noastre sensibile pure nu sînt icoane ale obiectelor, ci schemate. Cu [5] noțiunea unui triunghi în genere nici o icoană a acestuia n-ar fi vrodată adecuată. Căci n-ar ajunge generalitatea noțiunei care face ca aceasta să fie valabilă pentru triunghiuri de tot soiul (dreptunghe, piezișe, schiefw[inkelig] etc.), ci ar rămînea mărginită numai la o parte a acestei sfere. Schema unui triunghi nu poate exista nicăiri decît numai în cugetare și însemnează regula sintezei imagina- 147 v ției în privirea formelor pure din spațiu. || Și mai puțin ajunge vrodată [6] un obiect al esperienței sau icoana unui asemenea noțiunea empirică, ci o asemenea noțiune se referă întotdeuna nemijlocit la schema imaginației ca [la] o regulă a determinărei intuițiunei noastre conform cu o noțiune generală și certă. Noțiunea despre „cîne" însemnează o regulă [7] după care imaginația mea își poate zugrăvi [8] general forma unui animal patruped, fără de a fi mărginită la o singură formă spețială sau la orișicare icoană posibilă pe care o pot reprezenta *in concreto*. Acest schematism al inteligenței noastre în privirea fenomenelor și a formei lor numai este o artă ascunsă în adîncimile sufletului omenesc, ale cărei apucături adevărate greu gîndesc că le vom putea ghici de la natură și a le espune descoperite [9] în vederea [10] ochilor. Atîta putem spune numai, icoana este un product al facultății empirice a imaginației productive; schema noțiunilor sensibile (ca figuri în spațiu) un product și oarecum un monogram a imaginației pure apriorice, prin care și după care icoanele devin abia cu putință, dar cari trebuie să se împreune cu noțiunile numai prin mijlocul schemei pe care-o însamnă și nu sînt în sine cu totul congruente cu acele [11] noțiuni. Schema unei noțiuni intelectuale pure însă este ceva ce nici se poate construi într-o icoană, ci este numai sinteza pură, conform unei regule de unitate după noțiuni pe care o esprimă categoria, și este un product transcendental al imaginației, care atinge determinația simțului intern în genere după condițiile formei ei (a timpului) în privirea 148 v tuturor reprezentațiilor întru cît acestea sînt [12] || să se împreuneze într-o noțiune apriori și conform cu unitatea apercepției.

---

1. *după* el *șters* 2. *după* îl *șters* 3. *deasupra lui* scop *șters* 4. *supraintercalat* 5. *după* Noțiu[nea] *șters* 6. *supraintercalat* 7. însemnează o regulă *supraintercalat* 8. *inițial* își *zugrăvește* 9. *deasupra lui* clar *șters* 10. *șters apoi restituit printr-o linie întreruptă* 11. *deasupra lui* acelor *șters* 12. *urmează* să steie într-o legătură *șters*

Făr-a ne opri la o disecțiune uscată și fastidioasă a celora ce se recer la schematele transcendentale a noțiunilor apriorice pure, le vom espune [1] mai bine în ordinea categoriilor și în combinarea lor cu acestea.

1. Icoana pură a tuturor mărimilor *(quantorum)* înaintea simțului esterior este *spațiul;* a tuturor obiectelor simțurilor în genere însă *timpul.* Iară schema curată a mărimei *(quantitatis)*, ca a [2] unei noțiuni intelectuale, este *numărul*, care este o reprezentație ce resumă adiția succesivă de una la una (omogen). Deci timpul nu este alt nimic decît unitatea sintezei celor diverse dintr-o intuițiune omogenă în genere, prin aceea că [eu] produc timpul însuși în aprehensiunea intuiției.

2. *Realitatea* este în noțiunea intelectuală pură ceea ce corespunde unei senzații în genere, va să zică este ceea a cărui noțiune în sine însuși reprezintă [3] o esistență (în timp); iar [4] negația, a cărui noțiune reprezintă o neexistență (în timp). Contrapoziția amîndurora se-ntîmplă așadar prin deosebirea unui ș-aceluiași timp în timp împlut sau gol. Fiindcă timpul nu-i decît forma intuiției, prin urmare a obiectelor ca fenomene, de aceea ceea ce-n aceste corespunde simțirei este materia transcendentală a tututor obiectelor ca lucruri în sine însile (aieve, realitate). Acuma fiecare simțire are un grad sau o mărime prin care ea poate împlea unul ș-același timp, adică simțul intern în privirea acelorași reprezentații ale unui obiect, mai mult și mai puțin, pînă ce încetează în nimic (= 0 = *negatio*). || De aceea un raport și [5] conex sau mai 149 v bine o trecere de la realitate la negație, care reprezintă toată realitatea ca pe un cuant, și schema unei realități, ca o cantitate de ceva, întru cît acesta împle timpul, este tocmai producerea [6] continuitivă și uniformă a [7] acestuia în timp, plecînd [8] în timp de la o simțire care are un grad oarecare pînă la disparițiunea acesteia, sau suindu-se [9] viceversa încet-încet [10] de la negație pînă la mărimea ei.

3. Schema *substanței* este persistența unui real [11] în timp, adică reprezentarea acestuia ca al unui substratum al determinărei empirice de timp în genere, care rămîne pe cînd toate celelalte se schimbă. (Timpul nu se scurge, ci în [el] [12] se scurge esistența celor schimbăcioase. Așadar timpului, care însuși e imutabil și rămîitor, îi corespunde în fenomen ceea ce-n esistență persistă, adică *substanța*, și numai asupra acestei substanțe se poate constata după timp [13] consecutivitatea sau simultaneitatea fenomenului).

4. Schema cauzei sau a *cauzalității* unui obiect în genere este acel [14] real care, pus o dată după plac, trebuie să fie urmat de altceva. Consistă așadar în succesiunea celor diverse, întru cît această succesiune e supusă unei regule.

5. Schema comunității *(reciprocațiunei)* sau a cauzalității reciproce a substanțelor în privirea accidentelor lor este simultaneitatea determinărilor uneia cu determinările celeilalte, după o regulă generală.

6. Schema *posibilității* este coordonarea sintezei unor reprezentații deosebite cu condițiile timpului în genere (d.es. fiindcă determinații opozite nu pot fi într-un obiect deodată, ci numai dupăolaltă), așadar determinația reprezentărei unui obiect într-un timp oarecare.

7. Schema *realității* este esistența într-un timp cert.

8. Schema *necesității* este esistența unui lucru în toți timpii.

Se vede dintr-acestea toate cumcă schema fiecărei categorii conține și închipu- 150 v iește următoarele : schema mărimei = producerea (sinteza) timpului însuși în aprehensiunea succesivă a unui obiect, schema calității = sinteza senzației (apercepție cu reprezentație a timpului sau împlerea timpului), schema relațiunei e raportul apercepțiilor între ele în orice timp (adică după o regulă a determinației de timp), în fine schema modalității și a categoriilor ei conține timpul însuși, ca pe un *correlatum* al determinațiilor unui obiect, *dacă* și *cum* el aparține timpului. Schematele nu sînt prin urmare alt nimic decît determinații apriorice și după regule ale timpului, și în ordinea categoriilor ele țintesc la [15] *șirul timpului*, la cuprinsul, la ordinea și la resumțiunea lui în privirea tuturor obiectelor posibile.

---

1. *după* reprez[enta] *șters* 2. *corectat din* al 3. *inițial* cea ce în noțiunea sa esprimă 4. *supraintercalat* 5. *deasupra lui* sau un [conex] *șters* 6. *după* aceasta *șters* 7. *corectat din* al 8. *deasupra lui* pornind *șters* 9. *supraintercalat* 10. *după* de la *șters* 11. unui real *inițial* celor reale 12. *inițial* ci în el [*în ms.* ca] schimbă 13. după timp *supraintercalat* 14. *inițial* este realul după care 15. *după* sau *șters*

Dintr-asta e evident că schematismul inteligenței nu țintește prin sinteza transcendentală a imaginației la nimic alta decît la unitatea tuturor celor diverse ale intuițiunei din simțul interior, și astfel indirect la unitatea apercepției, ca funcție ce corespunde simțului interior (receptivității). Așadar schematele noțiunilor intelectuale pure sînt adevăratele și singurele condiții cari li pot da acelora o referare la obiecte, prin urmare o semnificație, și categoriile nu sînt în urma-urmelor capabile [1] de o altă întrebuințare decît de una empirică posibilă, servind numai la aceea că, pe [2] rezoanele unei unități apriorice necesare (din cauza împreunării necesare a toată conștiința într-o apercepție primordială), ele supun fenomenele sub regule generale de sinteză, făcîndu-le prin aceasta apte la o-mpreunare peste tot într-o esperiență.

151 v În întregimea a toată esperiența posibilă sînt cuprinse însă toate cunoștințele noastre și în referarea generală la aceasta consistă adevărul transcendental, care premerge adevărului empiric și-l face abia cu putință.

Totuși însă mai cade în vedere cumcă, deși schematele sensibilității realizează abia categoriile, ele le și restring totodată, adică le mărginesc la condiții cari sînt afară de inteligență (și anume în sensibilitate). De aceea schema nu e propriu-zisă decît numai fenomenul sau noțiunea sensibilă a unui obiect în acord cu categoria. (**Numerus** *est quantitas phaenomenon*, **sensatio** *realitas phaenomenon*, **constants** *et* **perdurabile** *rerum substantia phaenomenon* — **aeternitas**, *necessitas phaenomenon* [3] etc.). Se pare că lăsînd la o parte o condiție restrictivă amplificăm noțiunea mărginită mai sus: deci în asemenea caz categoriile ar vala, în sensul lor pur și fără condiții ale sensibilității [4], despre lucruri în genere cum ele sînt, pe cînd sub condiția restrictivă schematele lor le reprezintă numai cum ele apar; avînd deci categoriile o însemnătate independentă de orice schemate și care se-ntinde mai departe decît acestea. Drept că noțiunilor intelectuale pure li și rămîne, chiar după secretarea oricărei condiții [5] sensibile, o însemnătate, însă numai logică, adică semnificația unității numai a reprezentațiilor, cărora însă nu li se dă nici obiect, prin urmare nici însemnătate care ar putea să reprezinte noțiunea unui obiect.

152 v Așa [6] de es., dacă s-ar abstrage de la determinația sensibilă a persistenței (Beharrlichkeit) și s-ar zice substanță, atunci acest nume n-ar însemna decît ceva care s-ar putea cugeta ca subiect (fără însă de a fi predicat la altceva). Din această reprezentație nu pot face nimic, fiindcă ea nu-mi arată defel ce note (determinații) are lucrul pe care-l admitem să fie un asemenea prim subiect. Așadar categoriile fără schemate nu sînt decît funcțiuni ale inteligenței în crearea de noțiuni, nu înfățoșază [7] însă nici un obiect. Însemnătate îi dă abia sensibilitatea, care realizază inteligența, restrîngînd-o totodată.

AL DOILEA CAPITOL AL DOCTRINEI TRANSCENDENTALE A PUTEREI DE JUDECATĂ
(SAU ANALITICA PRINCIPIELOR)

SISTEMUL TUTUROR PRINCIPIELOR INTELIGENȚEI PURE

În capitolul trecut am cumpănit puterea transcendentală [8] de judecată numai după condițiile generale sub care ea-i îndreptățită de a întrebuința în județe sintetice noțiunile intelectuale pure. Acuma treaba noastră este de-a înfățoșa în legătură sistematică județele pe cari inteligența le produce [9] într-adevăr [10] în mod aprioric înarmată cu[11] această precauțiune critică, la care treabă fără-ndoială tabla categoriilor ni va fi conducătorul firesc și sigur. Căci categoriile se referă la esperiență, și această *referare la o esperiență posibilă* constituie [12] toată cunoștința intelectuală apriorică, și raportul [13] dintre categorii și sensibilitate va da pe față complect și într-un sistem toate principiile transcendentale ale întrebuințării inteligenței.

Principii[le] apriori [14] poartă acest nume nu numai pentru [că] conțin în sine temeiurile altor județe, ci și pentru că nu se mai întemeiază pe cunoștințe mai

---

1. *supraintercalat* 2. *deasupra lui* prin *șters* 3. *în ms., din inadvertență,* phaenomena 4. în sensul lor pur și fără condiții ale sensibilității *supraintercalat* 5. *corectat din* condițiile 6. *în dreptul acestui rînd și început de pagină în dreapta, pe margine, Eminescu notează:* contin. 29. mart $\overline{875}$ st.v. 7. *după* re[prezintă] *șters* 8. *supraintercalat* 9. *deasupra lui* crează *șters* 10. *supraintercalat* 11. *deasupra lui* de *șters* 12. *după* lor *șters* 13. *după* această referare *șters* 14. *deasupra lui* transcendentale *șters*

înalte și mai generale. Această calitate nu le dispensază totdeuna de probă[1]. Căci deși această probă nu poate fi urmărită obiectiv, ci este dimpotrivă temeiul cunoștinței obiectului său — adică nu obiectul ei o justifică, nu el dă realitatea pe care să probăm adevărul principiilor apriori, ci acestea-și justifică obiectul, și ele fac abia ca obiecte să fie posibile — totuși aceasta nu oprește ca să se poată crea o probă[2] (o dovadă) a lor din izvoarele subiective ale posibilității unei cunoștințe a obiectului[3] în genere; ba o asemenea probă ar fi chiar de trebuință, pentru ca teza să nu atragă asupra-și[4] prepusul că e o aserție subreptă.

Al doile, ne vom mărgini numai la principiile acelea cari se referă la categorii. Principiile esteticei transcendentale, după cari timp și spațiu sînt condițiile posibilității tuturor lucrurilor ca fenomene, asemenea regula de restricție a acelor principii, că nu pot [fi] referite la lucruri în sine înșile, nu se țin de circumscripția prezentă a cercetării. Tot așa nici[5] principiile matematice nu fac parte din acest sistem, pentru că sînt trase din intuiție și nu din noțiuni intelectuale curate, dar, fiind județe sintetice apriorice, totuși *posibilitatea* lor trebuie să fie[6] obiect al discuției și-n acest loc, nu pentru a dovedi adevărul și siguranța lor apodictică, pentru că n-au trebuință de-o asemenea dovadă, ci pentru a face pricepută || și a deduce posibilitatea unor *153 v* asemenea cunoștinți apriorice evidente.

Deci vom trebui să vorbim și despre principiul județelor analitice, și anume în antiteză de cele sintetice, cu cari proprie[7] avem a face, pentru ca această contrapoziție a teoriei celor din urmă să se libereze de neînțelegere și să ni le puie înaintea ochilor cu toată firea lor proprie și caracteristică.

ÎNTÎIA TĂIERE A PRINCIPIILOR ÎNȚELEGEREI PURE

DESPRE PRINCIPIUL SUPREM AL TUTUROR JUDEȚELOR ANALITICE

Fie[8] cuprinsul cunoștinței noastre oricare ar fi și raporte-se la obiect oricum s-ar raporta, totuși condiția generală, deși numai negativă, a tuturor judecăților noastre este ca ele să nu se contrazică cu sine înșile; căci în caz contrar aceste judecăți sînt *nimica*, chiar fără privire la obiect. Dar chiar daca în judecata noastră n-ar fi contrazicere, totuși este cu putință ca ea să împreuneze astfel noțiunile cum *n-o* cere obiectul, sau să le împreuneze fără ca să avem rațiuni apriori sau aposteriori care să ne-ndreptățească a face o asemenea judecată; și de aceea o judecată poate fi falsă sau nefondată, (deși) chiar daca îndealtfel ar fi[9] liberă de orice contrazicere înlăuntrul ei.

Principiul că nici unui lucru nu i se poate atribui un predicat care-i contrazice se numește principiul contradicțiunii și este un criteriu general, deși numai negativ, a oricărui adevăr; de aceea însă se și ține numai de logică, pentru că tratează cunoștințele ca cunoștințe în genere, abstracție făcînd de la cuprinsul lor: el zice numai că contrazicerea le nimicește și le ridică (aufheben).

Dar putem întrebuința acest principiu și în mod pozitiv, adică nu numai pentru a alunga neadevăr sau eroare (întru cît acestea se întemeiază pe contradicție), ci totodată și pentru a cunoaște adevărul. Căci daca judecata e analitică, fie negativă fie afirmativă, atunci adevărul ei trebuie să se cunoască de-a pururea după principiul contradicțiunii. Căci contrariul (Widerspiel) de la celea ce sînt cuprinse deja și le cugetăm în noțiunea unui obiect || se va nega de-a pururi în mod consecuent; *154 v* noțiunea însăși se va afirma însă cu necesitate despre obiect, pentru că contrariul ei ar contrazice obiectului.

De aceea trebuie să și admitem că principiul contradicțiunii este principiul general și cu totul suficient al cunoștinței analitice, dar mai departe încă nu mai are valoare și utilitate ca criteriu suficient al adevărului. Căci împrejurarea că nici o cunoștință nu-i poate contrazice fără a se nimici pe sine însăși preface acest principiu într-o *conditio sine qua non* a adevărului cunoștinței noastre, dar nu în rațiune determinativă a lui. Avînd deci a face numai cu partea sintetică a cunoștințelor noastre, ne vom gîndi de-a pururi de-a nu lucra în contra acestui principiu neviolabil, dar nu vom putea aștepta de la dînsul niciodată o dezlegare în privirea adevărului acestui soi de cunoștințe.

---

[1] *inițial* dispensează însă de orișice probă [2] *urmează* sau *șters* [3] a obiectului *supraintercalat* [4] atragă asupră-și *deasupra lui* isca *șters* [5] *după* nu fac parte *șters* [6] trebuie să fie *inițial* va fi [7] *supraintercalat* [8] *în stînga, pe margine, Eminescu notează:* 1877 august, *data reluării traducerei; de aici și pînă la sfîrșitul acestei* a doua Lecturi *va scrie cu cerneală violetă* [9] ar fi *deasupra lui* e *șters*

Totuși există o formulă a acestui principiu [1] vestit, deși gol [2] de orice cuprins și numai formal, o formulă care conține o sinteză ce s-au amestecat în ea din lipsă de precauție și cu totul fără nevoie. Ea sună : „E cu neputință ca într-aceeași vreme ceva să fie și să nu fie". Afară de împrejurarea că prin cuvîntul „cu neputință" se anină de prisos siguranța apodictică, care trebuie să fie evidentă din principiu chiar, apoi principiul mai e afectat și de condiția timpului, încît zice oarecum : un lucru $= A$ care este ceva [3] $= B$ nu poate fi în aceeași vreme *non B*, poate însă să fie amîndouă *B* și *non B* dupăolaltă. De ex. : un om care-i tînăr nu poate fi totodată și bătrîn, dar tot același poate fi într-o vreme tînăr, iar într-alta non tînăr, adică bătrîn. Dar, ca un principiu numai logic ce este, principiul contradicțiunii nu trebuie să-și mărginească enunciațiunile sale numai asupra unor raporturi de timp ; deci o asemenea formulă e contrarie intenției sale. Neînțelegerea vine de acolo || că dezlipim [4] mai întîi un predicat al lucrului de noțiunea sa și apoi unim acest predicat cu contrariul său, ceea ce însă nu constituie o contradicție cu subiectul, ci numai cu predicatul lui, cu care fusese [5] unit în mod sintetic, și anume atuncea numai cînd predicatul întîi și cel de-al doilea se pun în același timp. Daca zic „un om neînvățat nu-i învățat", atunci trebuie să adaog condiția „în aceeași vreme", căci acela care-ntr-o vreme e neînvățat poate prea bine să fie cu vremea foarte învățat. De voi zice însă : „Nici un neînvățat nu-i învățat", atunci principiul e analitic, pentru că nota sau atribuția neînvățăturii face parte constitutivă din noțiunea subiectului și atunci teza negativă rezultă nemijlocit din principiul contradicțiunii, fără ca să trebuiască adaogită condiția „în aceeași vreme". Deci aceasta e cauza pentru care am schimbat mai sus astfel formula principiului încît se esprimă prin ea în mod lămurit natura unui principiu analitic.

A DOUA TĂIERE A SISTEMULUI PRINCIPIILOR INTELIGENȚEI PURE

DESPRE PRINCIPIUL SUPREM AL TUTUROR JUDECĂȚILOR SINTETICE

Esplicarea cum de sînt posibile judecăți sintetice este o temă care n-are a face nimica cu logica generală, care nici numele logicii [6] nu trebuie să-l cunoască. Dar într-o logică transcendentală acea esplicare este lucrul de căpetenie, ba chiar unica temă cînd e vorba despre posibilitatea judecăților sintetice apriori și despre condițiile și sfera valabilității lor. Căci după dezlegarea acelei teme logica transcendentală poate satisface pe deplin scopul ei de-a hotărnici adică sfera și mărginile inteligenței pure.

În judecata analitică eu rămîn pe lîngă noțiunea ce ni se dă pentru a predica ceva despre ea. Dacă judecata analitică este să fie afirmativă, atuncea eu îi atribuiesc noțiunii ceea ce se cuprinde [7] deja într-însa ; dacă e să fie negativă, atuncea esclud de la noțiune contrariul ei. În judecățile sintetice însă eu trec dincolo de noțiunea dată, || pentru a considera raportul dintre ea și un altceva cu totul altul decît ceea ce gîndesc prin noțiunea dată ; deci acest raport din [8] judecățile sintetice nu este nici acela al identității, nici acela al contradicțiunii, iar de la judecată însăși nu poți vedea nici dacă-i adevărată, nici dacă-i greșită.

Așadar să admitem cumcă trebuie să ieși în afară de-o noțiune dată pentru a o compara cu altă sinteză, totuși mai trebuie un al treilea ce, în care să se nască abia sinteza a două noțiuni. Dar acest al treilea, ca mediu al judecăților sintetice, [ce este?] Este numai complexul (Inbegriff) în care sînt toate reprezentările noastre și anume simțul intern *(der innere Sinn)* și forma lui cea apriori — *timpul*. Sinteza

---

1. *după* vesti[t] *șters* 2. *după* numai *șters* 3. *urmează* eg[al] *șters* 4. *după* despărțim *șters* 5. *deasupra lui* au fost *șters* 6. *deasupra lui* acelei esp[licări] *șters* 7. ce se cuprinde *deasupra lui* ce-i *cuprins șters* 8. *deasupra lui* al *șters*

reprezentărilor se-ntemeiază pe puterea imaginaţiei, unitatea sintetică a lor însă (care-i necesară la judecată) se-ntemeiază pe unitatea apercepţiei. Aicea deci trebuie să căutăm posibilitatea judecăţilor sintetice şi, fiindcă tustrele conţin izvoarele reprezentărilor apriori, vom trebui să căutăm tot aici şi posibilitatea judecăţilor sintetice pure, ba din aceste motive ele vor fi chiar necesare, daca e vorba ca să se poată naşte despre obiecte o cunoştinţă care să se-ntemeieze numai şi numai pe sinteza reprezentărilor.

Dacă e vorba ca o cunoştinţă să aibă realitate obiectivă, adică să se refere la un obiect şi să aibă într-însul însemnătate şi înţeles, atunci obiectul trebuie să poată fi dat într-un mod oarecare. Fără aceasta || noţiunile sînt goale şi, deşi am gîndit *158 r* ceva prin ele, totuşi în realitate n-am cunoscut nimic prin această gîndire, ci ne-am jucat numai cu reprezentări. A da un obiect însă — nu iarăşi mediat, ci imediat în intuiţiune — nu-nseamnă nimic alta decît a referi reprezentarea lui la o esperienţă (fie reală, fie posibilă numai). Chiar spaţiul şi timpul, pre cît sînt ele de noţiuni curate de orice element empiric şi pre cîtu-i de sigur că le putem închipui în suflet cu totul apriori, ar rămînea totuşi fără valabilitate obiectivă, fără înţeles şi fără însămnătate dacă nu s-ar demonstra întrebuinţarea lor necesară asupra obiectelor esperienţei, ba reprezentarea lor e curat numai o schemă care se raportă totdeuna la puterea reproductivă a imaginaţiei, care această recheamă obiectele esperienţei, fără cari timp şi spaţiu n-ar avea nici o însemnătate; şi astfel stă lucrul [1] cu toate noţiunile fără deosebire.

Posibilitatea esperienţei este dar aceea care dă realitate obiectivă tuturor cunoştinţelor noastre apriori. Dar acuma esperienţa se bazează pe unitatea sintetică a fenomenelor (Erscheinungen) preste tot, adică pe sinteza după noţiuni despre obiectul fenomenelor în genere, fără de care ea n-ar fi ⟨cu⟩ cunoştinţă, ci o rapsodie de afecţii ale simţurilor (Wahrnehmungen), cari nu s-ar potrivi într-un context după regulele unei conştiinţi preste tot încheiate (durchgängig verknüpft) şi posibile, deci nu s-ar potrivi în unitatea transcendentală şi necesară a apercepţiei. Aşadară experienţa are drept temelie apriori nişte principii ale formei ei, adică regule generale de unitate || în- *159 r* tru sinteza fenomenelor, a căror realitate obiectivă se poate dovedi orşicînd nu numai în esperienţă, ci chiar în posibilitatea esperienţei. Afară de această raportare însă, teze sintetice apriori sînt cu totul cu neputinţă, pentru că n-au un *tertium*, adică n-au nici un obiect asupra căruia unitatea sintetică a noţiunilor lor să se poată [2] demonstra.

Putem cunoaşte într-adevăr apriori multe lucruri în judecăţi sintetice despre spaţiu în genere sau despre figurele pe cari puterea productivă a imaginaţiei le descrie în spaţiu, şi anume în aşa mod că pentru această lucrare n-avem nevoie de nici o esperienţă; dar cu toate acestea o asemenea cunoştinţă n-ar fi nimic, ci numai ocuparea cu o fantasmagorie goală daca spaţiul n-ar trebui privit ca o condiţie a fenomenelor cari constituiesc materia esperienţei esterioare. Drept aceea acele judecăţi sintetice curate se raportă, deşi numai mediat, la o esperienţă posibilă sau, mai bine zicînd, la însăşi posibilitatea esperienţei, întemeindu-şi pre aceasta valabilitatea obiectivă a sintezei lor.

Deci, fiindcă esperienţa ca sinteză empirică este, întru cît priveşte posibilitatea ei, singurul soi [4] de cunoştinţă care înzestrează [5] cu realitate toate celelalte sinteze, de aceea cunoştinţa apriori e numai întru atîta adevărată (consună adică cu obiectul) întru cît nu conţine nimic mai mult decît cele cîte [6] sînt neapărat trebuitoare pentru unitatea sintetică a esperienţei. ??

Cel mai nalt principiu al tuturor judecăţilor sintetice este aşadar următorul: fieşcare obiect e supus [7] condiţiilor neapărate [8] ale unităţei sintetice din diversitatea intuiţiunii într-o esperienţă posibilă.

În modul acesta judecăţi sintetice apriori sînt cu putinţă dacă luăm condiţiile *159 v* formale ale intuiţiunii apriori, sinteza puterii imaginaţiei şi unitatea ei necesară

---

1. *supraintercalat* 2. *iniţial* s-ar putea 3. *iniţial* Putem în[tr-adevăr] cunoaşte multe lucruri sinte[tice] 4. *deasupra lui* mod *şters* 5. *după* dă *şters* 6. *deasupra lui* ce *şters* 7. *după supraintercalarea* neapărat *ştearsă* 8. *după* neîncunjurate *şters*

într-o apercepție transcendentală, apoi le raportăm asupra cunoștinței posibile esperimentale în genere și în urma-urmelor zicem: condițiile posibilității esperienței în genere sînt în aceeași vreme condiții ale posibilității *obiectelor* esperienței, deci ele au valoare obiectivă într-o judecată sintetică apriori.

A TREIA DIVIZIE A PRINCIPIILOR INTELIGENȚEI PURE

REPREZENTARE SISTEMATICĂ A TUTUROR PRINCIPIILOR SINTETICE ALE EI

Numai inteligenței pure trebuie să i se atribuie, dacă se găsesc undeva, principie (Grundsätze), căci ea este nu numai facultatea regulelor în privirea celora ce se-ntîmplă, ci este izvorul[1] însuși al principiilor după care stau neapărat sub regule toate cele (cîte putem[2] întîlni ca obiecte), căci fără asemenea regule nu le-am putea atribui niciodată fenomenelor cunoștința unor obiecte ce le corespund. Chiar legile naturii, considerate ca principii a întrebuințării empirice a inteligenței, poartă în sine espresia necesității, deci cel puțin presupunerea unei[3] determinări prin rezoane cari să fie valabile apriori și înainte de orice esperiență. Dar toate legile naturii fără deosebire stau sub principiile mai înalte ale inteligenței, aplicîndu-le numai pre acestea asupra[4] unor cazuri deosebite ale fenomenelor. Acestea numai dau noțiunea care conține condiția sau, cum am zice, exponentul la o regulă în genere; esperiența însă dă cazul care stă sub această regulă.

160 r Nu prea e pericol ca principii empirice numai să fie privite drept principii ale inteligenței pure nici viceversa, căci necesitatea după noțiuni care le distinge pe cele din urmă și a cărei lipsă se poate constata la orice axiom empiric, oricît de generală ar fi valabilitatea lui, ne va păzi ușor de-o asemenea confundare. Există deci principii pure apriori pe cari totuși nu le-aș atribui ca proprii inteligenței pure, pentru că sînt trase nu din noțiuni curate, ci din intuițiuni curate (deși prin mijlocirea inteligenței); inteligența însă este facultatea noțiunilor. Matematica are asemenea principii, însă aplicarea lor asupra esperienței, așadar valabilitatea lor obiectivă, ba putința chiar a cunoștințelor lor sintetice apriori (deducția lor) se-ntemeiază totuși pe inteligența pură.

Deci nu voi număra între principiile mele pe cele ale matematicii, dar voi număra într-adevăr pe acelea pe[5] care se-ntemeiază posibilitatea și valabilitatea obiectivă a principiilor matematice și cari [așadar] sînt de privit ca principiile acestor principii, și cari pornesc de la noțiuni la intuițiune nu de la intuițiune la noțiuni.

Aplicînd noțiuni pure ale inteligenței asupra unei esperiențe posibile, *161 v* întrebuințarea sintezei lor e sau *matematică* sau *dinamică*; căci această sinteză || privește parte sau intuițiunea numai, sau existența unui fenomen în genere. Condițiile apriori ale intuițiunii sînt însă cu totul necesare cu privire la o esperiență posibilă, iar condițiile esistenței obiectelor unei intuițiuni empirice posibile sînt numai[6] întîmplătoare. Principiile întrebuințării matematice vor fi necondiționat necesare, adică apodictice; nu tot astfel vor fi și principiile întrebuințării dinamice. Și de vor avea caracterul necesității apriori, dar numai sub condiția cugetării empirice într-o esperiență, deci numai mijlocit și indirect, deci nu vor conținea acea evidență nemijlocită care e proprie celor dentîi (deși această împrejurare nu le scade nimic din siguranța lor privitoare la esperiență). Dar acestea se vor judeca mai bine la sfîrșitul acestui sistem al principiilor.

Tabla categoriilor ne dă o povățuire cu totul firească spre construirea tablei principiilor, pentru că aceste principii nu sînt nimic alt decît regule pentru întrebuințarea obiectivă a categoriilor. Toate principiile inteligenței pure sînt deci:

1.
Axiome ale intuițiunii

2.
Anticipări ale apercepției

3.
Analogii ale esperienței

4.
Postulate ale cugetării empirice în genere.

---

1. *după* însuși *șters* 2. *deasupra lui* se pot *șters* 3. *după* unei *șters* 4. *după* numai *șters* 5. *după* asupra cărora *șters* 6. *după* cu totul *șters*

Aceste numiri le-am ales cu precauţiune, pentru a nu lăsa nebăgate-n samă deosebirile în [1] privirea evidenţei şi exerciţiului acestor principii. Se va vedea în curînd că, întru cît priveşte evidenţa şi determinarea apriori a fenomenelor după categoriile mărimii şi calităţii (dacă considerăm numai forma acestora), principiile lor se deosebesc mult de cele de-a doua, căci cele dentîi sînt capabile de o siguranţă intuitivă, acestea numai de o siguranţă discursivă, deşi nu mai puţin deplină. Voi numi pe cele dentîi *matematice*, pe cele de-a doua *dinamice*. Veţi observa că nu am în vedere nici principiile matematicei în cazul întîi, nici ale dinamicei (fizice) [2] într-al doilea, ci am în vedere numai principiile inteligenţei pure (fără privire la reprezentările date în ea) prin care cele matematice şi dinamice devin cu toate posibile. Le-am [3] poreclit aşa mai mult din cauza întrebuinţărei decît a cuprinsului lor, şi trec [4] la cercetarea lor în aceeaşi orînduială în care le-am însemnat pe tablă. *162 v*

1. Axiome ale intuiţiunii

Principiu al inteligenţei pure: Toate fenomenele sînt, în privirea intuiţiunii lor, mărimi estensive.

[*Dovadă* :] [5]

Mărime estensivă o numesc eu pe aceea unde reprezentarea [6] părţilor face cu putinţă reprezentarea întregului (deci o şi precedează în mod necesar). Nu-mi pot închipui nici o linie, cît de mică, fără ca s-o trag în gînd, adică fără ca să produc dintr-un punct parte cu parte din ea şi a însemna abia prin acest act intuiţiunea. Tot astfel e şi cu fiece timp, fie cît de mic. Îmi închipuiesc prin el propăşirea succesivă de la un moment la altul, prin care, [din] toate părţile timpului şi prin adăogire succesivă, se produce abia o mărime hotărîtă de timp. Fiindcă intuiţiunea goală a tuturor fenomenelor e sau spaţiul sau timpul, de aceea fiecare fenomen ca intuiţiune este o mărime estensivă, putînd a fi cunoscută în aprehensiune numai prin o sinteză succesivă (parte cu parte). Toate fenomenele se intuiesc ca agregate (mulţime de părţi date mai dinainte), ceea ce nu se-ntîmplă la orice soi de mărimi, decît numai la acelea cari ni se reprezintă şi ni se aprehendează în mod extensiv.

Pre această sinteză succesivă a imaginaţiei roditoare în producerea figurelor se-ntemeiază matematica spaţiului (geometria) cu axiomele ei, cari esprimă condiţiile intuiţiei sensibile apriori, sub cari condiţii se poate construi schema unei noţiuni pure a intuiţiunei esterioare. De ex. : „Între două puncte nu-i cu putinţă" [7] [. . .]

Prima lectură

21 r

[METODOLOGIA TRANSCENDENTALĂ]

[DISCIPLINA RAŢIUNII PURE ÎN FOLOSIRE DOGMATICĂ]

[. . .] A cumpăni [8] tot ce este (obiect în spaţiu sau în timp) dacă şi-ntru cît e un cuant sau nu, dacă-n el trebuie să ne-nchipuim [9] fiinţă sau lipsă de fiinţă, întru cît acest ce (care împle timp sau [10] spaţiu) este un substrat primordial sau numai determinarea unui asemenea, dacă are vreun raport al esistenţei sale şi la altceva ca cauză sau efect şi-n fine dacă stă izolat sau într-o atîrnare de (reciprocitate) influinţă reciprocă cu altele în privirea existenţei sale, a cumpăni [11] posibilitatea existenţei

---

1. *după* lor între *şters* 2. *iniţial* nici cele dinamice 3. *în ms. din inadvertenţă* Ne-am 4. *deasupra lui* merg *şters* 5. *Eminescu sare primul alineat al* Dovezii *(aproape 20 de rînduri de text) şi trece direct la definirea termenului* estensiv *pe care îl subliniase în enunţarea* Principiului*; poate un semn de oboseală care anunţă iminenta abandonare a traducerii* 6. *corectat din* reprezentaţia 7. *atît s-a păstrat din manuscrisul celei de a doua* Lecturi 8. *în stînga, pe margine, Eminescu notează :* pag. 567, *pagina textului german* 9. trebuie să ne-nchipuim *deasupra lui* e *şters* 10. *deasupra lui* şi *şters* 11. *supraintercalat*

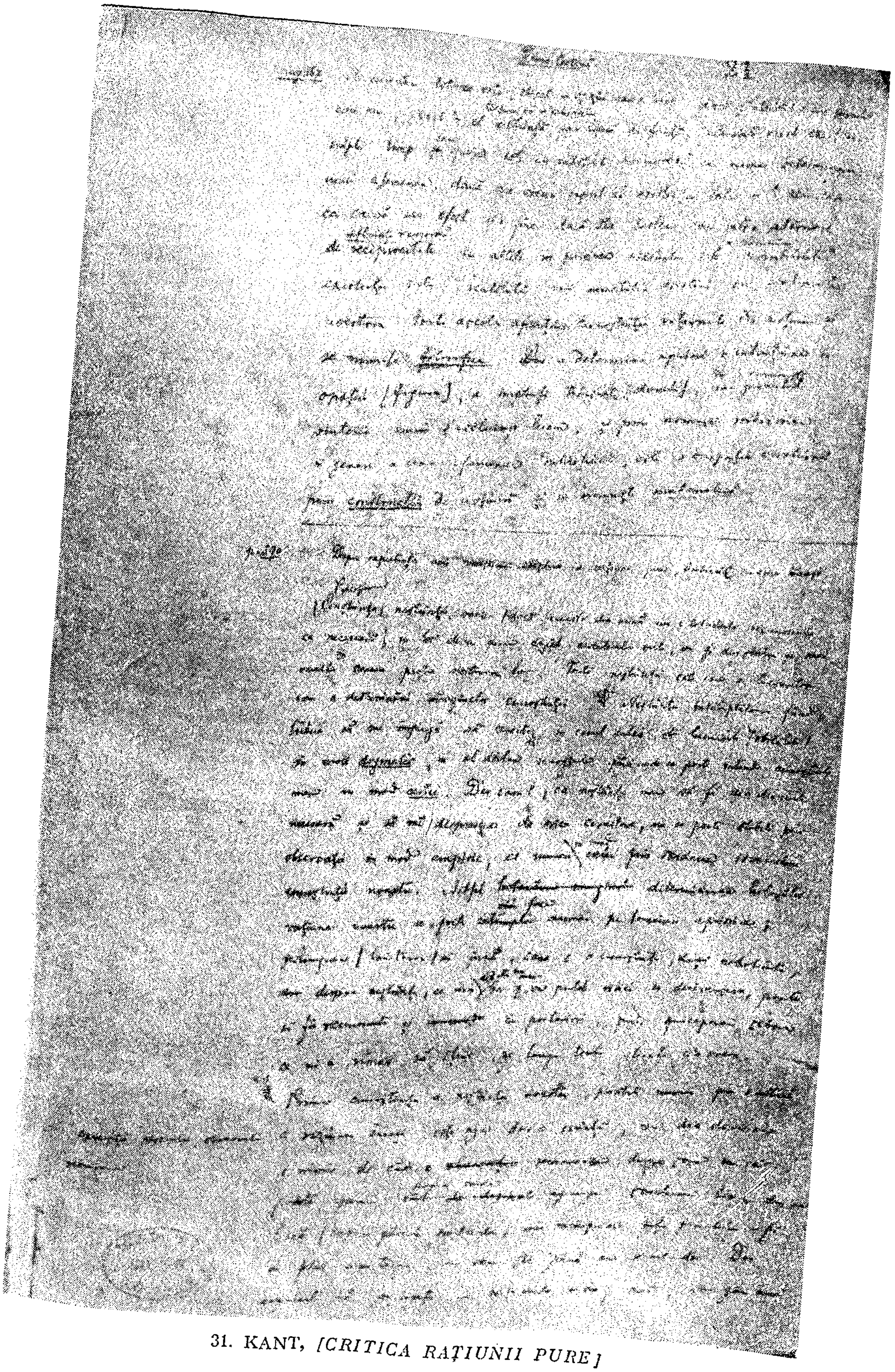

31. KANT, [CRITICA RAȚIUNII PURE]

BAR 2258, 21r 35 cm × 22 cm

sale, realitatea sau necesitatea acesteia ori contrariile acestora, toate acestea aparțin cunoștinței raționale din noțiuni și se numesc *filozofice*. Dar a determina apriori o intuițiune în spațiu (figura), a împărți timpul (durata), sau a cunoaște [1] generalul sintezei unui ș-aceluiași lucru, și prin urmare mărimea în genere a unei asemenea intuițiuni, este o ocupație a rațiunei prin *construcții* de noțiuni și se numește *matematică*. [. . .]

DESPRE NEPUTINȚA UNEI MULȚĂMIRI SCHEPTICE A RAȚIUNEI PURE, DEZBINATE CU SINE ÎNSĂȘI[2]

(Conștiința) Priceperea neștiinței mele (dacă aceasta din urmă nu e totodată recunoscută ca necesară), în loc de-a pune capăt cercetărilor mele va fi din contra și mai mult cauza pentru escitarea lor. Toată neștiința este sau a lucrurilor sau a determinărei mărginelor cunoștinței. Neștiința [3], întîmplătoare fiind, trebuie să mă împingă să cercetez în cazul întîi lucrurile [4] (obiectele) în mod *dogmatic*, în al doilea marginele pînă unde se poate întinde cunoștința mea în mod *critic*. Dar cazul ca neștiința mea să fie de-a dreptul necesară și să mă dispenseze de orice cercetare nu se poate stabili prin observație în mod empiric, ci numai în mod [5] critic, prin sondarea izvoarelor cunoștinței noastre. Astfel determinarea [6] hotarălor rațiunei noastre se poate face [7] numai pe temeiuri apriorice; restrîngerea (limitarea) ei însă, care e o cunoștință, deși nehotărîtă, despre neștiința ce niciodată nu se va putea [8] ridica cu desăvîrșire, poate să fie recunoscută și a[9] posteriori, prin priceperea celor ce ne-a rămas să știm pe lîngă toată știința ce o avem. Prima cunoștință a neștiinței noastre, posibilă numai prin o critică a rațiunei însași, este așadar o știință, cea de a doua nu e nimic decît o remarcare [10,n] despre care nu se poate spune pînă unde [11] ajunge concluzia trasă din ea. Dacă (conform părerei simțurilor) îmi închipuiesc fața pămîntului a fi în felul unui talger nu voi ști pînă [unde] ea se întinde. Dar esperiența mă va învăța că orișiunde m-oi fi dus voi găsi încă || un 22 r spațiu în care să mă pot mișca mai departe; cunosc așadar bazele cunoștinței mele întotdeauna reale despre pămînt, nu însă hotarele unei descrieri posibile a pămîntului. Dacă însă am ajuns să știu că pămîntul e un glob și fața lui sferică, atunci dintr-o mică parte a acesteia, de pildă din mărimea unui grad, voi putea să știu hotărît și după principie [12] apriori diametrul și prin acesta mărginirea reală a pămîntului, adică a suprafeței sale; și, deși în privirea celora ce acest plan conține voi putea neștiutor să fiu, totuși n-o voi fi în privirea cuprinsului ce-l conține, a mărimei și marginelor lui.

[n] *apercepție, percepție, observație, remarcare*

Universalitatea tuturor obiectelor [13] celor pentru cunoștința noastră posibile ni pare un plan șes care are orizontul său aparent, adică ceea [ce] cuprinde întreagă întinderea sa și a fost numit [14] de noi noțiunea rațională a totalității necondiționate. De-a ajunge acest orizont pe cale empirică e cu neputință și toate [15] încercările de a-l determina apriori [16] după un princip cert a fost în zădar. Cu toate acestea toate întrebările rațiunei noastre pure țintează spre celea ce se află dindărătul [17] acelui orizont sau (în orice caz), de nu, înăuntrul liniei sale hotarnice.

Celebrul David Hume a fost și el unul din geografii rațiunei omenești care au crezut a fi rezolvit de-ajuns și dintr-o dată acele întrebări prin aceea că le-au proscris dincolo de numitul orizont, deși nu-l [18] putuse determina pre acesta. El s-a oprit cu deosebire asupra [19] principiului cauzalității, despre care observă cu [20] drept cuvînt că nu-și bazează adevărul (ba nici chiar valabilitatea în genere a

---

1. *supraintercalat* 2. *în stînga, pe margine, Eminescu notează:* pag. 590, *pagina textului german* 3. *după* D[ar capul] *șters (anticipare a începutului frazei următoare)* 4. *după* ob[iectele] *șters* 5. în mod *supraintercalat* 6. *după* hotărîrea marginelor *șters* 7. *deasupra lui* întîmpla *apoi* da *succesiv șterse* 8. *inițial* nici se va putea 9. *după* în mod *șters* 10. *după* observație *șters* 11. pînă unde *deasupra lui* cît de departe *șters* 12. hotărît și după principie *supraintercalat* 13 *supraintercalat* 14 *inițial* s-a numit 15. *după* a-l det[ermina] *șters* 16. *supraintercalat* 17. *după* afară *șters* 18. -l *supraintercalat* 19. *după* la *șters* 20. *după un cuvînt indescifrabil șters*

noțiunei unei cauze active, wirkend) pe nici o vedere, adică nici o cunoștință apriori, și că așadar toată autoritatea lui nu se-ntemeiază cîtuși de puțin pe necesitatea unei asemenea legi, ci numai pe o utilitate generală născută [1] în cursul esperienței și răsărită dintr-o necesitate numai subiectivă pe care el o numește *obicinuință* [2]. Din neputința rațiunei noastre de a trece în întrebuințarea acestui princip peste orice esperiență el conchide nimicnicia tuturor alegațiilor rațiunei de a trece peste cele empirice.

23 r O procedură de acest soi, de a supune adică factele rațiunei unui examen și a le critica după cum se găsesc a fi, s-ar putea numi *cenzura* rațiunei. E ne-ndoit că această cenzură nu va lipsi de a conduce la îndoieli contra a orice întrebuințare transcendentală a principielor. Dar acesta-i numai pasul al doilea, care-i departe de-a mîntui [3] lucrarea. Cel dentîi pas[4] în ale rațiunei, care (deosebește) ilustrează vrîsta ei copilărească, este *dogmatic*. Acum numitul al doilea pas este scheptic și dovedește [5] precauția rațiunei prin esperiențe (cumințite) pățite. Dar mai trebuie un al treilea pas, care-i se vine [6] să-l facă puterei de judecată coapte și bărbătești, care aceasta are de temei maxime solide și probate prin generalitatea lor; ea supune anume evaluării [7] nu *factele* rațiunei, ci pe rațiunea însăși întru cît privește [8] putința și aptitudinea ei la cunoștințe curate și [9] apriorice; ceea ce nu mai e cenzura, ci *critica* rațiunei, prin care se stabilesc nu numai îngrădiri, ci hotarăle [10] proprii ale ei, și nu numai neștiința în cutare sau cutare parte, ci în privirea tuturor întrebărilor posibile de un anume soi, și toate acestea critica nu le presupune, ci le conclude [11] din principii. Astfel schepticismul e numai un popas pentru rațiunea omenească, unde ea se reculege din (drumul) îmbletul ei dogmatic și-și poate face planul încunjurului în care se pomenește [12], spre a putea pe viitor să-și aleagă drumul cu mai multă siguranță, dar nu este o locuință în care s-ar putea așeza pentru totdeuna; căci această locuință [13] nu se află decît în deplina certitudine fie a cunoștinței obiectelor însile, fie a hotarălor înăuntrul cărora orice cunoștință a noastră despre obiecte este închisă.

Rațiunea noastră nu este dar un șes nedeterminabil [14] de întins, a cărui îngrădiri să le poți ști numai așa, în genere, că sînt, ci trebuie s-o [15] sămuim cu o sferă al cărei diametru se poate afla din îndoirea arcului pe [16] suprafață-i (natura tezelor sintetice apriori) și dintr-asta se poate da sama sigură asupra cuprinsului și hotărnicei sale. Afară de această sferă (tărîmul experienței) nimic nu poate fi pentru ea obiect, ba chiar întrebările asupra unor asemenea [17] pretinse obiecte ating numai principie subiective despre (determinarea) regularea preste tot a raporturilor cari pot proveni înăuntrul acestei [sfere] între noțiunile rațiunei.

24 r Sîntem într-adevăr în posesia unor cunoștințe sintetice apriori, ceea ce se vede din principiele minții [18] (Verstandesgrundsätze) cari anticipează esperiența. Dacă cineva nu-și poate esplica cum de-s posibile, poate să se și-ndoiască la-nceput dacă într-adevăr sînt în noi apriori; dară nu poate susține nici [19] că ele sînt cu neputință prin puterile proprii a [20] minții, nici că toți pașii pe care rațiunea-i face după [21] această călăuză sînt nuli. Numai atîta ar putea spune: de-am cunoaște originea [22] și legitimitatea lor, am putea determina [23,n] cuprinsul și hotarăle rațiunei noastre; înainte însă de a se fi întîmplat aceasta afirmările [24] acestei din urmă sînt hazardate orbește. Și astfel ar și fi întemeiată o îndoială preste tot față cu orice filozofie dogmatică, care merge [25] de sine în drumul ei, fără ca mai întîi să fi încercat o critică a rațiunei; însă pentru aceasta totuși nu i se poate deroga rațiunei mersul [26] ei, dacă acest mers ar fi pregătit și asigurat prin o întemeiere mai bună. Căci toate noțiunile, ba întrebările toate pe care rațiunea

[n] *asigura, afirma, susținea; pretențiune*

---

1. *supraintercalat* 2. *după* obicei *șters* 3. *inițial* care nu sfîrș[ește] *apoi* pune [capăt] *succesiv șterse* 4. *în ms.* Cel întîi pas cel dintîi*; ordinea termenilor fiind indicată de cifre* 5. *după* arată *șters* 6. i se vine *deasupra lui* i revine *șters* 7. *deasupra lui* prețuirei *șters* 8. *deasupra lui* poate *șters* 9. curate și *supraintercalat* 10. *deasupra lui* marginele *șters* 11. *deasupra lui* dovedește *șters* 12. *deasupra lui* află *șters* 13. *după* așezare *șters* 14. ne- *supraintercalat* 15. trebuie s-o *deasupra lui* se poate *șters* 16. *după* asupra *șters* 17. *inițial* întrebările cari ating *niște* asemenea 18. *după* rațiunei *șters* 19. *supraintercalat* 20. *după* pr[incipielor] *șters* 21. *deasupra lui* pe *șters* 22. *după* adevărul *apoi* izvorul *succesiv șterse.* 23. *după* hot[ărî] *șters* 24. *deasupra lui* asercțiunile *apoi* susținerile *succesiv șterse* 25. *deasupra lui* îmblă *șters* 26. *după* dreptul *șters*

ni le impune nu sînt date prin esperiență, ci iarăși numai în rațiune și trebuie să se poată rezolvi și pricepe după valabilitatea sau nulitatea [1] lor. Și nici sîntem îndreptățiți de a respinge [2], sub pretextul neputinței noastre, aceste întrebări, ca și cînd soluționarea lor ar sta într-adevăr în natura lucrurilor, nici putem a ne dizbăra de-a cerceta [3] mai departe, fiindcă în sînul ei rațiunea a produs aceste idei, despre a căror valabilitate sau părere dialectică e ținută să-și deie samă.

Dacă-i la adică, atunci toată polemizarea scheptică e îndreptată numai împrotiva dogmaticului care, fără ne-ncredere [4] în principiele sale primordiale obiective, își urmează mersul cu gravitate, și aceasta [5] numai spre a-l scoate din concept și a-l aduce la cunoștință [6] de sine. Ca atare însă ea nu decide nimic nici în privința celor ce știm [7], nici în a celora [8] ce nu putem ști. Toate încercările dogmatice greșite ale rațiunei sînt facte cari e oricînd bine a le supune [9] cenzurei. Asta însă nu poate decide asupra așteptărilor rațiunei de a spera un succes mai bun al ostenirilor ei viitoare și de a-și face [10] asemenea pretențiuni; cenzura numai nu poate aduce la un capăt litigiul asupra îndreptățirilor [11] rațiunei omenești.

Fiindcă Hume e poate cel mai spiritual dintre scheptici și fără îndoială cel mai 25 r însemnat în privirea influinței pe care procedura scheptică poate s-o aibă asupra trezirei unei examinări temeinice a rațiunei, se plătește într-adevăr osteneala de a reproduce, întru cît se potrivește cu intenția mea [12], mersul concluziilor și rătăcirilor unui om atît de priceput (isteț) și prețuit, cari [13] totuși pe urma adevărului s-au luat începutul.

Hume poate-o avea în gînd, deși n-a dezvoltat-o niciodată pe deplin, cumcă în județuri [14] anumite noi trecem *peste* noțiunea obiectului. Acest soi de județe le-am [15] numit eu sintetice. Că prin esperiență pot trece peste cutare [16] noțiune pe care am fost avut-o pîn-acuma, aceasta nu-i supus nici unui scrupul[n]. Esperiența însași este o astfel de sinteză a percepțiunilor care-mi înmulțește noțiunea mea [17] pe care am fost avut-o prin *o* percepțiune cu altele, ce se adaogă din nou. Ci noi credem a putea trece apriori peste noțiunile noastre și a ni lărgi cunoștința [18]. Aceasta o încercăm noi sau prin mintea pură [19] *(Verstand)* în privirea acelora ce pot fi cel [20] puțin obiecte ale esperienței, sau chiar și prin rațiune [21] pură, în privirea acelor însușiri ale obiectelor, sau chiar în privirea esistenței unui așa fel de obiecte cari nici pot proveni vreodată în esperiență. Schepticul nostru n-a distins [22] aceste două speții de județii, cum s-ar fi căzut s-o facă, și au taxat [23] de-a dreptul de imposibilă această înmulțire [24] a noțiunilor din ele înșile și această naștere din sine, cum am zice, a minții (dimpreună cu rațiunea), fără ca să fi fost îngrecată prin experiență, prin urmare a taxat de închipuite toate principiele [25] pretinse apriori ale lor și au găsit că ele nu sînt decît un obicei născut din esperiență și din legile ei și că ar fi niște regule numai empirice, prin urmare întîmplătoare, cărora li arogăm pe nedrept pretinsa lor necesitate și generalitate. În [26] susținerea acestei teze stranie el se referea la principiul (Grundsatz) generalminte recunoscut al raportului între cauză și efect. Fiindcă nici o putere a minții nu ne poate duce de la noțiunea unui obiect la existența unui *altceva*, care prin aceasta să fie dat în genere și cu necesitate, au crezut a putea [27] conchide că fără experiență nu avem nimic ce ne-ar putea înmulți noțiunea noastră și ne-ar putea îndreptăți la un asemenea județ apriori și lărgit prin sine însuși. Cumcă [28] lumina soarelui care cade asupra cerei [29] o topește totodată, pe cînd aceeași lumină învîrtoșază lutul, acestea nu ni le || poate ghici [30] nici o minte numai din noțiunile 26 r ce le-am fost avut despre acele lucruri, și și mai puțin le poate conclude după

[n] *doute, scrupul, suspect*

---

1. *deasupra lui* nimicnicia *șters* 2. *după* se împrotivi *apoi* refuza *succesiv șterse* 3. *corectat din* cercetare 4. *inițial* fără de a se ne-ncrede 5. *deasupra lui* îndreptate *șters* 6. *scris* cunoștiință 7. *după* nu *șters* 8. *inițial* nici în pr[ivința] acelora 9. *inițial* cari e folositor a se [supune] 10. *după* reflecta la așa ceva *șters* 11. *după* direptăților *șters și corectat din* îndreptăților 12. *propoziția dintre virgule supraintercalată* 13. *după* concluzii și *șters* 14. *corectat din* judecăți 15. *după* ne-am *șters* 16. *deasupra lui* o *șters* 17. *supraintercalat* 18. *scris* cunoștiința 19. *deasupra lui* curată *șters* 20. *supraintercalat* 21. *corectat din* rațiunea 22. *supraintercalat* 23. *după* ținut așezat imposibilă de-a drep[tul] *șters* 24. *după* noțiune *șters* 25. *după* pretinsele *șters* 26. *deasupra lui* Spre *șters* 27. *după* co[nchide] *șters* 28. *după* Nici o minte nu poate conclude *șters* 29. *după* lu[mînărei] *șters* 30. *deasupra lui* învăța *șters*

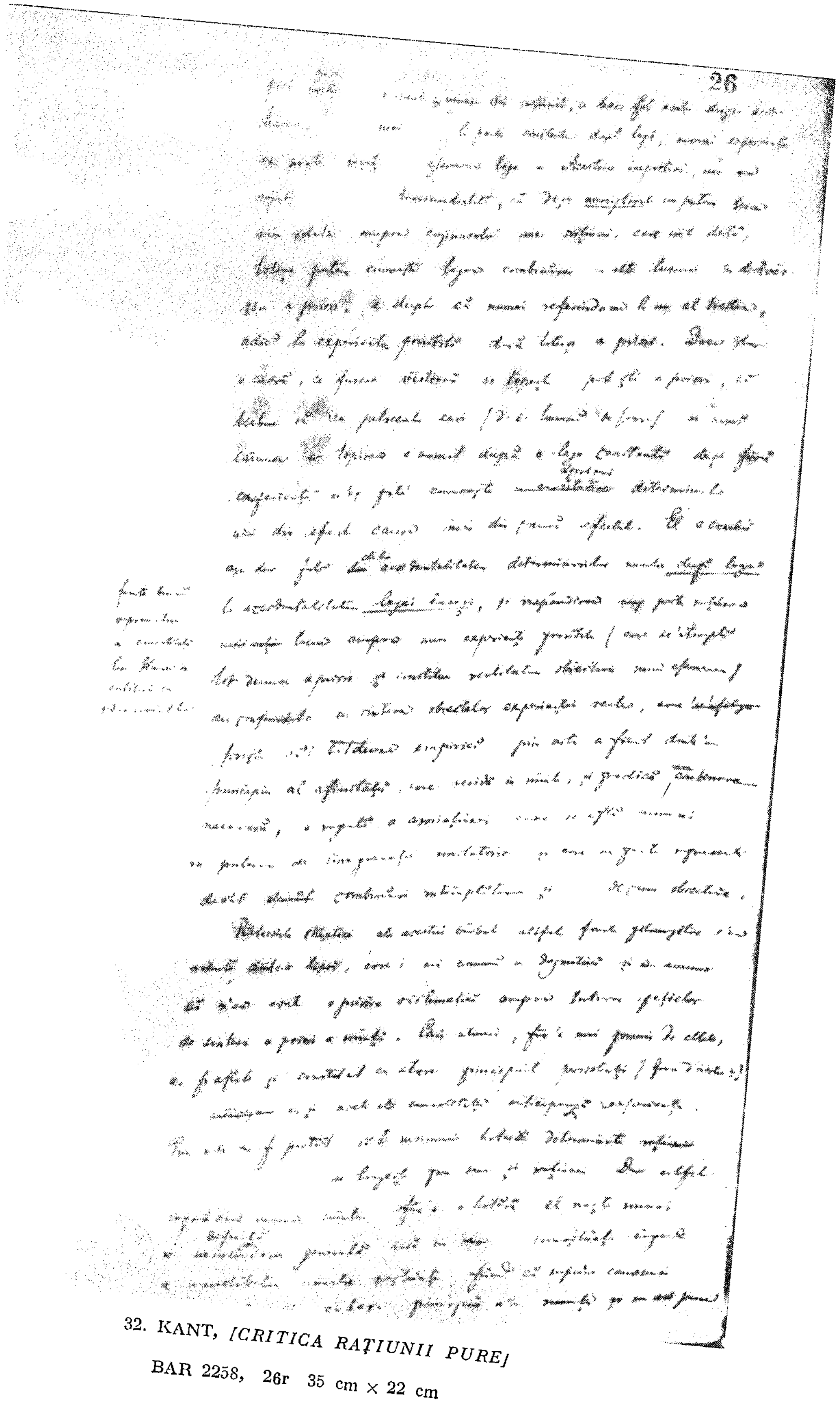

32. KANT, [CRITICA RAȚIUNII PURE]

BAR 2258, 26r 35 cm × 22 cm

legi; numai experiența ne poate învăța o asemenea lege. Acestora împrotivă, noi am văzut în logica transcendentală că, deși *nemijlocit* nu putem trece niciodată asupra cuprinsului unei noțiuni cari ni e dată, totuși putem cunoaște legea combinărei cu alte lucruri cu desăvîrșire apriori, e drept că numai referindu-mă la un al treilea, adică la experiența posibilă, dară totuși apriori. Daca dar o ceară ce fusese vîrtoasă se topește, pot ști apriori că trebuie să se [fi] petrecut ceva (d.e. lumină de soare) în urmă căruia topirea a urmat după o lege constantă, deși fără experiență [1] n-aș putea cunoaște apriori [2] determinat nici din efect cauza nici din cauză efectul. El a conchis așadar fals de la [3] accidentalitatea determinărilor noastre *după lege* la accidentalitatea *legei însăși*, și răspîndirea peste [4] noțiunea unui lucru [5] asupra unei experiențe posibile (care se-ntîmplă totdeuna apriori și constituie realitatea obiectivă [a] unui asemenea) au confundat-o cu sinteza obiectelor experienței reale, care firește [6] că-i totdeuna empirică; prin asta a făcut dintr-un principiu al afinității, care rezidă în minte și predică combinarea necesară, o regulă a asociațiunei care se află numai în puterea de imaginație imitatorie și care nu poate reprezenta decît [7] combinări întîmplătoare și nicidecum obiective[n].

Rătăcirile scheptice ale acestui bărbat altfel foarte pătrunzător s-au născut dintr-o lipsă care-i era comună cu dogmaticii, și anume că n-au avut o privire sistematică asupra tuturor spețielor de sinteză apriori a minții. Căci atunci, făr-a mai pomeni de altele, ar fi aflat și constatat ca atare principiul persistenței *(force d'inertie?)*, care, ca [9] și acela al cauzalității, anticipează esperiența. Prin asta ar fi putut să li însemne hotară determinate minței [10] ce apriori se lărgește prin sine și rațiunei. Dar astfel, îngrădind numai mintea făr-a o hotărî, el naște numai o (neîncredere) defiență generală, însă nu o cunoștință sigură a inevitabilei noastre neștiințe, fiindcă supune cenzurei numai cîteva principie ale minții și nu pune || în cumpănă de prubă a criticii această 27 r minte însași în privirea întregei ei capacități (facultăți, averi) și, derogîndu-i minții ceea ce ea într-adevăr nu poate împlini, el merge mai departe și-i contestă orice facultate de-a se lărgi în mod aprioric, deși [11] el n-a supus unei aprețuiri această capacitate; astfel i se întîmplă și lui ceva ce-i lovește întotdeuna [12] schepticismul, că adică el însuși este dubitat, fiindcă reflectările lui se-nteineiază numai pe facte cari sînt întîmplătoare, însă nu pe principie cari ar putea efectua o abdicare necesitată la dreptul aserțiunilor dogmatice.

[n] *foarte bună reprezentare a cauzalității lui Hume în antiteză cu idealismul lui* [8]

Fiind însă că el nu distinge între pretențiile [13] fundate ale minții și arogările dialectice ale rațiunei, contra cărora ⟨este⟩ [sînt] principalminte îndreptat[e] atacurile [sale] [14], de aceea rațiunea, al cărei avînt propriu nu se simte perturbat [15] defel, ci numai împiedicat, nu-și simte închis spațiul pentru o mai departe lățire și nici poate fi readusă cu totul de la încercările ei, deși a fost ciupită ici și colo. Căci contra atacurilor cineva se-narmează spre apărare și-și pune și mai mult capul de-a [16] reuși cu pretențiile sale. Un compt general însă a averei sale întregi și convingerea rezultată din el a siguranței unei mici proprietăți, pe lîngă deșertăciunea unor pretenții mai mari, ridică orice ceartă și înduplecă la mulțămirea păciuită cu [17] o proprietate hotărîtă, dar necontestabilă [18].

Îndreptate [19] contra dogmaticului necritic, care n-a măsurat sfera minții sale, prin urmare nu a [20] determinat după principie hotarăle cunoștinței sale, care așadar nu știe dinainte cît și ce poate, ci cugetă a o știrici [21] prin încercările lui, contra unui asemenea atacurile scheptice sînt nu numai periculoase, ci chiar destructorii. Căci dacă e prins asupra unei singure aserțiuni pe care n-o poate justifica, a cărei părere însă nici n-o poate dezvolta din principie, prepusul cade asupra tuturor, oricît de persuasive ar fi.

---

1. *inițial* esperiență 2. *deasupra lui* cu certitudine *șters* 3. de la *deasupra lui* din *șters* 4. *după* asup[ra] *șters* 5. *inițial* unei noțiu[ni] 6. *după* se-nțelege *șters* 7. *în ms. repetat dar șters* 8. *raportarea adnotării la text e precizată de o linie albastră verticală care marchează textul de la* El a conchis *pînă la sfîrșitul alineatului* 9. *după* anticipează *șters* 10. *după* rațiunei *șters* 11. *după* și *șters* 12. *după* pe toți schepticii *șters* 13. *în ms. o formă hibridă între* pretențiile *și* pretențiunile, *cf. mai jos* pretențiile 14. *corectat din* atacul său 15. *deasupra lui* împiedicat *șters* 16. *corectat din* de-aș 17. *după* la *șters* 18. *modificat din* ne-nstrăinabilă 19. *cu literă mică și după* Aceste atunci atacuri scheptice *șters* 20. *inițial* i-a 21. *după* afla *șters*

28 r Astfel scheptícul, acest dresator al rezonorului (raisonneur) dogmatic, ni conduce [1] la o critică sănătoasă a minții și a însași rațiunei. Ajuns acolo, el nu mai are să se teamă de nici un atac, căci, distingînd proprietatea sa de ceea ce [stă] cu totul afară de hotarăle ei și asupra cărora nu face pretenții, nici poate fi încurcat în certe pentru aceasta. În [2] sfîrșit procedura scheptică adevărat că nu este mulțămitoare pentru întrebările rațiunei, dar e totuși o (preexercitare [3]) un exercițiu pregătitor [4], pentru a deștepta precauțiunea ei și a arăta mijloacele temeinice care o pot asigura în proprietățile ei legitime.

ARHITECTONICA RAȚIUNEI PURE [5]

Pricep sub arhitectonică *arta sistemelor*. Fiindcă unitatea sistematică este aceea ce din cunoștință [6] comună face știință, adică face numai dintr-un agregat al lor un sistem, de aceea arhitectonica este învățătura științificului în cunoștința [7] noastră și se cuvine a sta neapărat în metodologie.

Sub domnia rațiunei nici e permis ca cunoștințele noastre să constituie o rapsodie, ci un sistem, numai în care ele pot [8] sprijini și promova scopurile esențiale ale ei. Pricep însă sub un sistem unitatea cunoștințelor [9] diverse sub o idee. Această idee este noțiunea rațională despre forma unui întreg întru cît prin aceasta se determinează apriori atît cuprinsul celor diverse cît și locul pe care părțile-l ocupă întreolaltă. Noțiunea rațională științifică conține [10] așadar scopul și forma întregului carele e congruent cu ea. Unitatea scopului la care se referă toate părțile, și prin ideea scopului și întreolaltă, face ca o [11] parte oarecare să poată și lipsi de cunoști numai pe celelalte [12] și că nu poate avea loc o adăugire întîmplătoare sau mărime nehotărîtă a complectării
29 r care n-ar avea marginele ei hotărîte apriori. || Întregul este așadar comembrat *(articulatio)*, iară nu conglomerat ori grămădit *(coacervatio)*; poate așadar crește numai pre dinlăuntru *(per intussusceptionem* — întrususcepție) nu prin adăogire pre din afară *(per appositionem* — apoziție) asemenea unui corp animalic, a cărui creștere nu adaugă un mădulari, ci, fără schimbarea proporției, face pe fiecare mai tare și mai apt.

Pentru executarea ideei îi trebuiește o schemă, adică o esențială diversitate și ordine a părților, determinată apriori din principiul scopului. Schema care n-ar fi (schițată) plănuită după o idee, adică după scopul principal al rațiunei, ci empirice după considerații cari se prezintă întîmplător (și a căror mulțime n-o poți ști niciodată dinainte), ni dă numai o unitate *tehnică;* însă cele ce răsar numai în urma unei idei (la care rațiunea au impus apriori scopul, iar nu l-a acceptat empiric) întemeiază unitate *arhitectonică*. Și aceea ce numim noi știință nu poate răsări în mod tecnic din asemănarea celor diverse sau din cauza întrebuințărei *in concreto* a cunoștințelor [13] pentru diferite scopuri [14] esterioare după plac, ci în mod arhitectonic, din [15] considerația înrudirei cunoștințelor [16] și a deducțiunei lor de la un singur, suprem scop [17] intern, care face [18] întregul cu putință de abia, căci schema științei trebuie să conție apriori, adică conform ideei, (planul) schița [19] *(monograma)* și împărțeala întregului în membrele sale și trebuie înainte de toate s-o poată distinge aceasta în mod sigur și după principie.

30 r Nimeni nu încearcă a stabili și a duce la un capăt o știință fără ca să aibă de temei o idee. Dar în cursul elaborărei acesteia [20] schema, ba definițiunea [21] chiar care-o dedese [22] deja de la-nceput despre știința sa corespunde arareori ideei sale, căci

---

1. con- *supraintercalat* 2. *după* Așa *șters* 3. *inițial* o îndeletni[cire pregătitoare] 4. un exercițiu pregătitor *supraintercalat* 5. *în stînga, pe margine Eminescu notează:* pag. 640, *pagina textului german* 6. *scris* cunoștiință 7. *scris* cunoștiință 8. *după* sînt *șters* 9. *scris* cunoștiințelor 10. *după* cuprinde aș[adar] *șters* 11. *deasupra lui* fiecare *șters* 12. *inițial* ca fiecare parte să poată (fi) manca la cunoștința celorlalte (celorlalte *a rămas din inadvertență nemodificat în* celelalte) 13. *scris* cunoștiințelor 14. *după* și după plac *șters* 15. *după* ei *șters* 16. *scris* cunoștiințelor 17. *după* și *șters* 18. *după* abia *șters* 19. apriori, adică conform ideei, *supraintercalat ; urmează* proiectul *șters ; mai departe,* monograma *este paranteza lui Kant* 20. *inițial* La elaborarea acestei idei însă 21. *după* nici *șters* 22 *după* deja *șters*

aceasta zace ca un sîmbure în rațiune, ale căruia părți toate șed ascunse[1] încă prea înfășurate și abia prin o observare microscopică de recunoscut. Din cauza asta științele trebuie cineva să le esplice și să le determineze nu după descrierea pe care o dă urzitorul lor, căci ele sînt totdeuna izvodite din punctul de vedere al unui interes general oarecare, ci din idee, pe care, din unitatea naturală a părților pe care el le-a adunat, o poți afla întemeiată în rațiune însăși. Căci atuncea vei găsi că atît fundatorul, ba adesea[2] urmașii săi cei mai tîrzii au rătăcit împrejurul unei idei pe carea singuri nu și-o puteau[3] face clară, din care cauză nici putură determina cuprinsul specific[4], articulațiunea (unitatea sistemică) și marginele științei lor.

Rău este că după[5] ce mai întîi am adunat ca material de construcție rapsodistic cunoștințele respective, ba chiar după ce multă vreme le-am construit tecnic, abia să fim puși în starea || de-a întrevedea ideea în lumină mai clară, și a proiecta 31 r un întreg[6] în mod arhitectonic după scopurile rațiunei. Sistemele par a se fi format ca viermii prin *generatio aequivoca*, din confluența numai a noțiunilor strînse[n], în început ciuntite și abia cu vremea complecte, deși ele toate aveau schema lor ca un sîmbur în dezvoltatoarea[7] rațiunei, așa încît nu numai fiecare [sistemă] e articulată după ideea ei, ci mai sînt încă și toate unite într-un sistem al cunoștinței umane, ca membre ale unui întreg, și permit[8] o arhitectonică a toată știința umană, ceea ce[9] în ziua de azi în care s-a adunat deja atîta material sau poate luat din ruinele surpatelor zidiri mai vechi, nici greu n-ar fi măcar. Noi în acest loc ne mulțămim cu împlinirea trebei noastre, care este salt[10] a schița arhitectonica a toată cunoștința din rațiune pură și începem de la punctul unde rădăcina comună a puterei noastre de cunoștință se împarte[11] și face două trunchiuri, din cari unul e *rațiunea*. Pricep aici sub rațiune întreaga facultate superioară a cunoștinței și contrapun cele raționale[12] celor empirice.

[n] *Dieser Kräften, Paral[l]ogramm der* G[enerationis] Ae[quivocae], *systematische Construction aus dem Zusammenfleissen un vorhandenen Begriffe, ohne eine Idee, ist die Charakteristik der meisten Systeme, der gemeinsame Augenpunkt * *** ein Begriff, zertritt * gewöhnlich die Idee, die atomistische Seele Z.'s z[um] B[eispiel] (n[ach] ⁵ Herbart), Hegel wohl such.*

Daca, obiectiv privit, abstrag de la tot[13] cuprinsul cunoștinței, atuncea subiectiv toată cunoștința este sau *istorică* sau *rațională*. Cunoștința istorică este *cognitio ex datis*, cea rațională însă || *cognito ex principiis*. O cunoștință, fie ea pri- 32 r mordial dată de unde a vrea, totuși la cel ce o posedă ea este istorică dacă el cunoaște numai pînă la acel grad și atîta cît i-a fost dat dintr-altă parte, dată-i fie prin experiență nemijlocită sau prin învățătură (cunoștințe generale). De aceea cel ce-a învățat un sistem de filozofie d.es. cel wolfian, de-ar și avea în capu-i toate principiile, explicările și argumentațiile, împreună cu împărțeala întregei clădiri didactice, și de le-ar putea număra pe degete, totuși n-ar avea o altă cunoștință a sistemului wolfian decît una completă istorică; căci știe și judecă numai atîta cît i-a fost dat. Dacă o definiție (e contrazisă) i se contestă, el nu mai știe de unde să ieie alta. El s-a format după rațiune străină; dar facultatea imitativă (formătoare după, nachbildend) nu este cea productivă, adică cunoștința la el nu s-a născut din rațiune, deși obiectiv a fost într-adevăr o cunoștință a rațiunei; la el, subiectiv, ea este numai istorică. El a priceput-o bine și a ținut-o minte, adică a învățat-o și este o întipărire (Gypsabdruck) în ipsos a unui (chip) om viu. Cunoștințe raționale[14] care o sînt în mod obiectiv (adică cari-n început nu pot izvorî [decît] din propria rațiune a omului), numai[15] atunci pot purta acest nume și o sînt și-n mod subiectiv || cînd au 33 r fost recepute din izvoarăle generale ale rațiunei, din cari poate[16] răsări și critica, ba chiar reiectarea celor învățate, *i*[*d*] *e*[*st*] din principie.

Orice cunoștință a rațiunei e sau din noțiuni sau din construcția noțiunilor: cea dintîi se numește filozofică, cea de a doua matematică. Despre deosebirea internă

---

1. șed ascunse *deasupra lui* sînt *șters* 2. ba adesea *deasupra lui* cît și *șters* 3. *corectat din* putuseră 4. *deasupra lui* propriu *șters* 5. *inițial* că abia după 6. *modificat din* întregul 7. *modificat din* dezvoltînd 8. *după* care *șters* 9. Ceea ce *deasupra lui* care *șters* 10. salt *este un adverb arhaic, de origine turcească, care înseamnă „numai'' și corespunde germanului* lediglich: *cf. mai jos* **36r** 11. *inițial* rădăcina comună a cunoștințelor noastre se desparte 12. *inițial* opun cele emp[irice] 13. *supraintercalat* 14. *după* obie[ctive] *șters* 15. *după* nu m[ai] *șters* 16. *supraintercalat*

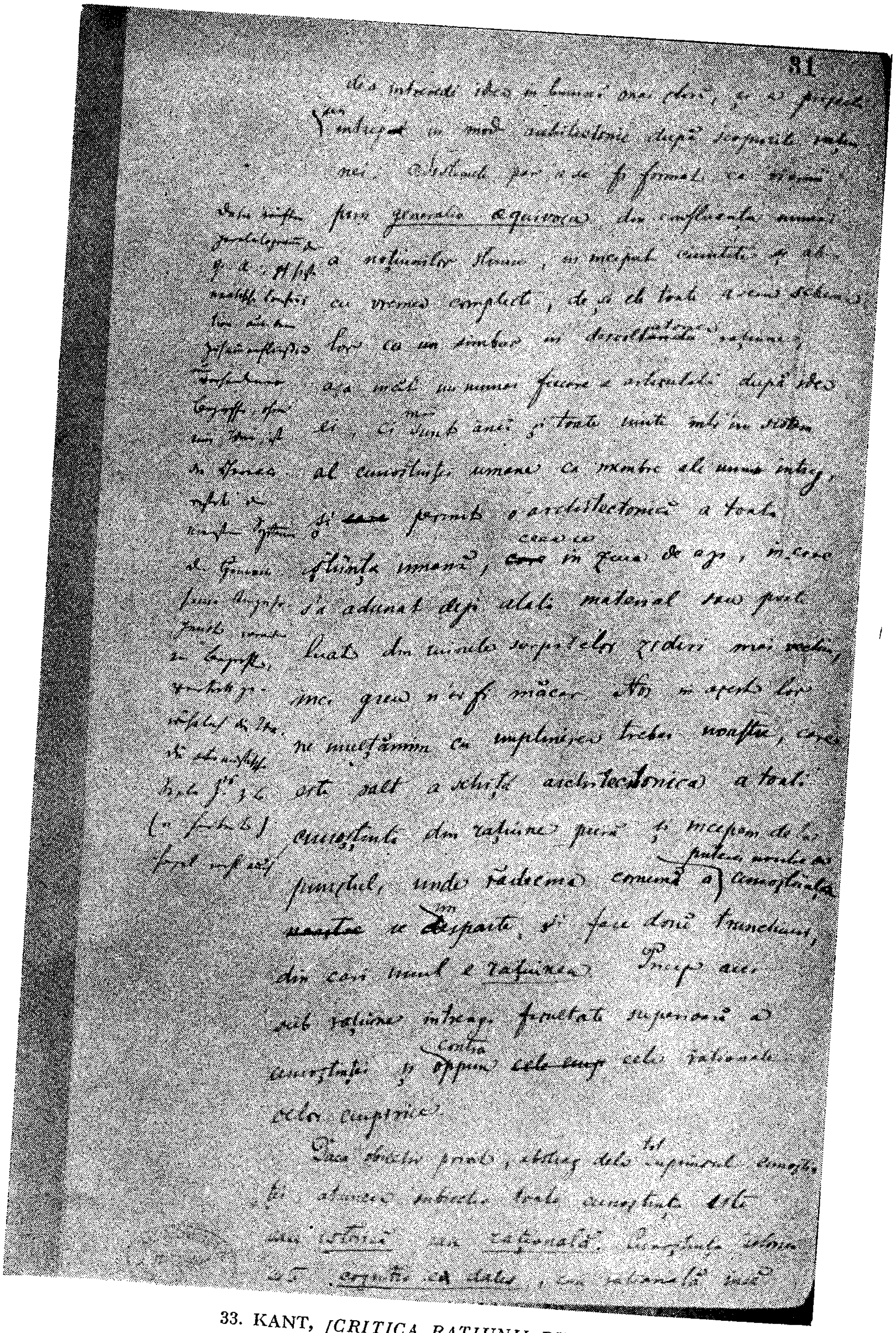

33. KANT, *[CRITICA RAȚIUNII PURE]*

BAR 2258, 31r 35 cm × 22 cm

a acestor două am tratat deja în capul întii. O cunoștință poate fi așadar obiectiv filozofică, și totuși subiectiv să fie istorică, ca la toți ucenicii și la toți aceia cari nu pătrund cu privirea afară de școală și rămîn ucenici cît trăiesc. Totuși însă e straniu ca cunoștința matematică astfel cum ai învățat-o să poată trece [și subiectiv] de cunoștință rațională și că la ea nu are loc deosebirea care se face la cea filozofică. Cauza este asta : izvoarele cunoștinței[1] din care învățătorul a putut lua nu se află[2] nicăiuri decît numai în principiele esențiale și veritabile ale rațiunei și prin urmare[3] nici de ucenici nu pot fi luate dintr-alt loc nici pot fi contestate, și asta din cauza că aici aplicarea[4] rațiunei se-ntîmplă *in concreto*, deși totuși apriori, asupra intuițiunei curate și de aceea (lipsite de greșeli) fără greș, aplicație care esclude orice iluzie și orice eroare. || Rezultă dintr-asta că din toate științele raționale *34 r* (apriori) nu se poate învăța decît matematica, niciodată însă filozofia (decît în mod istoric), ci cel mult poți să-nveți a *filozofa*.

Sistemul cunoștinței filozofice toate este dar *filozofia*. Trebui s-o iei obiectiv dacă pricepi sub ea prototipul dejudecărei tuturor *încercărilor de a filozofa*, care trebuie[5] să serve la dejudecarea a orice[6] filozofie subiectivă, a căror construcție e atît de varie și schimbăcioasă. În acest mod *filozofia* este ideea numai despre o știință posibilă, care nicăiri nu-i dată *in concreto*, căriea însă ne-ncercăm[7] a ne apropia pe[8] diferite căi pînă atunci pînă ce om afla potica unică, foarte plină și concrescută de către sensualitate, și pînă ni va succede să reasămănăm copia pînă acum greșită cu prototipul ei, întru cît aceasta îi este omului cu putință. Pînă atuncea nu poți învăța filozofie. Căci unde-i ea, cine-o posedă și pe ce o cunoști? Nu putem învăța decît a filozofa, adică a exercita și experimenta talentul rațiunei întru urmarea principielor ei generale asupra unor încercări esistente deja, însă totdeuna cu rezerva dreptului rațiunei de a (cerceta) scruta, aproba sau reproba acele principie însile în izvoarele lor.

Pînă atuncea însă noțiunea filozofiei este o noțiune de școală, adică a unui sistem *35 r* a cunoștinței[9] care, ca știință, este căutat fără a avea altceva de scop decît unitatea sistematică a științei, prin urmare complectitudinea logică a cunoștinței. Mai este însă și o noțiune a lumei *(conceptus cosmicus)* care orișicînd a fost temeiul acestei numiri, mai ales cînd noțiunea a fost personificată oarecum și se prezenta ca un prototip în idealul filozofului. În *această* privire filozofia este știința despre referința a toată cunoștința la scopurile esențiale ale rațiunei omenești *(teleologia rationis humanae)*, și aci filozoful nu mai este un artist, ci[10] un adevărat legiuitor al rațiunei omenești. În acest înțeles însă ar fi o mare glorificare de sine de a se numi cineva pe sine însuși filozof și de a-și aroga a fi întocmai cu prototipul, care nu se află decît în idee.

Matematicul, naturalistul, logicul, oricît de frumos[11] ar progresa cei[12] dintîi în cunoștințe raționale în genere, cei de-ai doilea în cele filozofice în speție, rămîn totuși (artiști) artizani ai rațiunei[13] *(Vernunftkünstler)*. || Mai este un învățător *36 r* în ideal care toate acestea le opintește (le pune-n mișcare), le folosește ca pre niște unelte în folosul scopurilor esențiale ale rațiunei omenești. Pe acesta numai am putea să-l numim filozof, dar fiindcă el însuși nu se găsește nicăiri, pe cînd ideea legislațiunei sale e în orice rațiune omenească, de aceea ne vom ține salt numai de cea din urmă și vom hotărî mai de-aproape ce unitate sistematică din punctul de vedere al *scopurilor* prescrie filozofia după acest *conceptus cosmicus*[a].

[a] Concept lumesc va să zică aici acela care atinge ceea ce interesează neapărat pe orișicine; de aceea determinez intenția unei științe după concepte școlare cînd ea este privită ca o dibăcie (îndămînație) la oricare scopuri după plac.

---

1. *scris* cunoștiinței; *după* de *șters și urmat de* sînt *șters* 2. *deasupra lui* sînt *șters* 3. prin urmare *supraintercalat* 4. *deasupra lui* întrebuințarea *șters* 5. *după* are *șters* 6. *deasupra lui* toată *șters* 7. *după* se-n[cearcă] *șters* 8. *după* în multe moduri *șters* 9. *scris* cunoștiinței 10. *după* al rațiunei și *șters* 11. *inițial* sînt oricît de bine 12. *după supraintercalarea* în genere *ștearsă și reluată mai jos în frază* 13. *deasupra lui* cugetărei *șters*

Scopuri esențiale nu sînt de aceea totodată și cele mai nalte, căci (la deplina unitate sistematică a rațiunei) s-ar găsi c-acela poate fi[1] numai unul singur. De aceea ele sînt sau scopul final sau scopuri subalterne, cari-i sînt necesare aceluia ca mijloace. Cel dintîi nu e nimic mai puțin și nu altul[2] decît toată menirea (determinarea) omului, iară filozofia asupra acestei se numește morală. Din cauza acestei preferințe ce o are filozofia morală înaintea oricărei alte aspirări ale rațiunei, cei vechi pricepeau sub filozof totdeuna și mai cu samă pe moralist, și chiar *37r* părerea esterioară a[3] || stăpînirei de sine prin rațiune face că și-n ziua de azi numim pe cineva într-o analogie oarecare filozof[4], aibă chiar cunoștințe mărginite.

Legislațiunea rațiunei omenești (filozofia) are două obiecte, *natura* și *libertatea*, și conține așadar atît legea naturei cît și legea morală, din început în două sisteme deosebite, în urmă însă într-un singur sistem filozofic. Filozofia naturei privește *tot ce esistă*[5], ceea a moravurilor numai aceea ce *s-ar cădea să fie.*

Însă toată filozofia este sau cunoștință din rațiunea pură, sau cunoștință rațională din principie empirice. Cea dentîi se numește filozofie curată, cea de-a doua empirică.

Filozofia rațiunei pure este sau propedeutică (preexercițiu) care cercetează toată facultatea rațiunei în privința tuturor cunoștințelor ei curate apriori și se numește *critică*, sau este sistemul rațiunei pure (știință), întreaga cunoștință filozofică din rațiune pură (adevărată și părută) în nex sistematic, și se numește *metafizică*; deși acest nume se poate da întregei filozofii curate inclusive critica, spre a cuprinde la un loc atît cercetarea celora ce pot fi cunoscute apriori cît și înfățișarea celora ce constituiesc un sistem de cunoștințe curate filozofice de acest soi, deosebite *38r* fiind de[6] || toată întrebuințarea empirică a rațiunei, dar și de cea matematică toată[7].

Metafizica iar se subîmparte în aceea a întrebuințării speculative a rațiunei pure și-n aceea a celei practice, este prin urmare sau metafizică a naturei, sau a moravurilor. Cea dentîi conține toate principiele curate ale rațiunei din noțiuni (cu escluderea matematicei) asupra cunoștinței teoretice a tuturor lucrurilor, cea de a doua conține principiile cari hotărăsc și necesitează apriori *purtarea practică.* Moralitatea este singura legiuită ordine a acțiunilor care poate fi dedusă cu totul apriori din principie. De aceea metafizica moravurilor e adică și proprie morală pură, căreia nu i se pune de temei antropologia (și nici o condiție empirică). Metafizica rațiunei speculative este cea care se obișnuiește a se numi[8] într-un *sens mai îngust*[9] metafizică; dar întru cît morala curată aparține totuși trunchiului deosebit de cunoștință umană, recte filozofică, din rațiune pură, voim să-i păstrăm acel nume, deși în acest moment o lăsăm deoparte, ca neaparținînd scopului nostru de-acum.

E de o estremă importanță[10] de-a *izola* cunoștințe cari, după soiul[11] și originea lor, sînt deosebite și a păzi cu îngrijire ca să confilueze într-un amestec cu altele, cu cari în uz sînt în genere combinate. Ceea ce face chimistul în[12] separarea || *39r* materielor, matematicul în învățătura curată a mărimilor (reine Grössenlehre) asta și mai mult e dator s-o facă filozoful, ca să poată determina cu siguranță partea ce o are un deosebit soi de cunoștințe la întrebuințarea vagă a inteligenței, valoarea acelei părți și influența ei. De aceea, de cînd a cugetat sau mai bine a meditat (nachdenken) rațiunea omenească, nu s-a putut lipsi nici de metafizică, deși n-a putut încă s-o reprezinte pîn-acuma lămurită în destul de toate părțile străine ei. Ideea unei asemenea științe este însă tot așa de veche ca și rațiunea speculativă a oamenilor, și care om nu speculează, fie-n mod scolastic, fie în mod[13] vulgar? Trebuie însă să mărturisim că distingerea celor două elemente ale cunoștinței noastre, din care cea dentîi o avem în putere-ne, cu totul apriori, cea de-a doua însă poate fi luată numai aposteriori, din experiență, această distingere le-a rămas neclară pînă și cugetătorilor de meserie, din care cauză nu s-a putut stabili nici hotărnicia unui anumit soi de cunoștințe, nici ideea adevărată[14] a unei științe care de-altmintrelea

---

1. poate fi *supraintercalat* 2. și nu altul *supraintercalat* 3. *reluat din inadvertență și pe pagina următoare* 4. într-o analogie oarecare filozof *supraintercalat* 5. *după* este *șters* 6. *reluat din inadvertență și pe pagina următoare* 7. *inițial* de toate cele empirice dar și de toate cele filozofice 8. *corectat din* numește 9. *deasupra lui* strict *șters* 10. *inițial* E foarte de mare importanță 11. *după* speția *șters* 12. *după* la *șters* 13. în mod *deasupra lui* popular *șters* 14. *supraintercalat*

au ocupat atît de mult și intensiv rațiunea omenească. Cînd ziceau[1] : „Metafizica este știința despre primele principie ale cunoștinței omenești” atunci nu se gîndeau la un deosebit soi de cunoștințe, ci numai la rangul lor în privirea generalității,|| drept[2] care nu puteau fi deosebite clar de cele empirice; căci și între principiele 40 r empirice sînt unele mai generale, prin urmare mai nalte decît altele, și în șirul unei asemeni subordinări (nedistingînd ceea ce cunoști cu totul[3] apriori de cele cunoscute aposteriori) unde să se facă tăietura care să distingă prima parte și membrele supreme de cele ultime și subordonate? Ce s-ar zice daca cronologia n-ar putea distinge epocele lumei altfel[4] decît împărțindu-le în primele secole și cele ce urmară după aceea? Am întreba atunci[5] : „Secolii al 5-lea, al 10-lea ș.a. aparțin ei celor dintîi?” Tot astfel întreb și eu : „Noțiunea estensiunei se ține de metafizică?” Ziceți[6] : „Da, bine, prin urmare și aceea a unui corp?” „Da”. „Dar aceea a corpului fluid?” — Acuma vă cam sfiiți, căci dac-am merge tot așa înainte atunci toate celea se țin de metafizică. De aicea vedem că numai gradul de subordonare (a celor spețiale sub cele generale) nu poate determina hotarăle unei științe, ci în cazul nostru diversitatea și eterogeneitatea deplină a originei. Ceea ce pe de altă parte[7] întunecă însă și mai mult ideea fundamentală a metafizicei este că, fiind o cunoștință apriori, are o asemănare oarecare cu matematica, asemănare care le-nrudește întru cît privește originea lor comună apriorică,|| totuși cît privește modul lor de-a judeca apriori[8] 41 r cea dentîi din noțiuni, cea de-a doua din *construcție* de noțiuni, va să zică cît privește[9] diferința între cunoștința filozofică și cea matematică, ele arată o eterogeneitate foarte mare, care a și fost oarecum simțită întotdeuna, dar n-a fost niciodată redusă la criterii clare. Din asta a rezultat că filozofii înșii greșiră în dezvoltarea ideei științei lor și că elaborarea ei n-au putut să aibă un scop și o călăuză sigură, și astfel, c-un proiect atît de arbitrar construit, neștiutori de drumul ce au a-l apuca și-ntotdeuna certîndu-se-ntre ei asupra descoperirilor ce fiecare pretindea a fi făcut în drumul său, au adus în deconsiderație știința lor mai întîi în ochii altora, în urmă în ai lor chiar.

Toată cunoștința apriorică curată constituie, prin deosebita facultate cognițională în care rezidă, o unitate deosebită ; și metafizica este filozofia aceea care are a reprezenta acea cunoștință în unitatea sistematică. Partea speculativă a ei, care ș-a aprop[r]iat cu deosebire acest nume, adică ceea ce noi numim metafizică a naturei și care cumpănește din noțiuni apriori[10] toate *întru cît sînt* (nu întru cît s-ar cădea să fie), se împarte numai în următorul mod.

Cea în sens mai restrîns așa-numită metafizică constă din filozofia *transcendentală* și *fiziologia rațiunei pure*. Cea dentîi consideră numai inteligența și rațiunea însași într-un sistem al tuturor noțiunilor și principielor care se referă la obiecte în genere, fără a admite obiecte cari ar fi date *(ontologia)* ; cea de-a doua consideră natura *i[d] e[st]* resumatul tuturor obiectelor date (fie date simțurilor sau de voiești unui alt soi de intuițiune) și este așadar fiziologie (deși numai *rationalis)*. Dar în această contemplare rațională[11] a naturei, întrebuințarea rațiunei este sau *fizică* sau *hiperfizică*[12], ori[13], mai bine, sau *imanentă* sau *transcendentă*. Întîia întrebuințare consideră natura întru cît cunoștința acesteia poate fi aplicată în experiență *(in concreto)*, a doua acel nex [al] obiectelor[14] experienței care trece peste orice experiență. Fiziologia transcendentală are așadar de obiect[15] sau o legătură interioară, sau una esterioară, cari amîndouă însă trec peste orișice experiență ; una-i fiziologia naturei întregi, adică *cunoașterea transcendentală* a lumei, a doua, cunoașterea legăturei întregei naturi cu o ființă deasupra naturei, *cunoașterea transcendentală a lui D-zeu*. 42 r

Fiziologia imanentă consideră natura ca resumat al tuturor obiectelor simțurilor, 43 r așa cum ea ni este dată, dar numai în condițiunile apriorice sub care ea ni *poate* fi dată. Sînt însă numai două speții de obiecte ale ei : 1) cele ale simțurilor esterioară

---

1. *inițial* se zice 2. *deasupra lui* prin *șters* 3. cu totul *supraintercalat* 4. *supraintercalat* 5. Am întreba atunci *supraintercalat ; în ms. urmează* secolul *în loc de* secolii 6. *după* Răspundeți *șters* 7. pe de altă parte *supraintercalat* 8. *deasupra lui* cunoaște *șters ;* apriori *supraintercalat* 9. cît privește *supraintercalat* 10. care cumpănește din noțiuni apriori *supraintercalat* 11. *supraintercalat* 12. *în ms. cu grafie etimologizantă* hyperfisică 13. *după* sau *șters* 14. *inițial* nexul obiectelor 15. de obiect *supraintercalat*

prin urmare suma lor, *natura corpurilor*; 2) obiectul simţului interior, sufletul, şi, după noţiunile fundamentale ale acestuia în genere, *natura cugetătoare*. Metafizica naturei corpurilor se numeşte *fizică*, dar, fiindcă n-are să conţie decît principiele cunoştinţei ei apriorice, *fizică raţională*. Metafizica naturei cugetătoare se numeşte psihologie [1] şi, tot din cauza citată, este [2] a se resuma în aceasta numai *cunoştinţa* [3] *raţională* a ei.

În urma acestora întregul sistem al metafizicei consistă din patru părţi principale: 1) *Ontologia* 2) *Fiziologia* [4] *raţională* 3) *Cosmologia raţională* 4) *Teologia raţională*. A doua parte, adică învăţul naturei raţiunei pure, conţine două despărţiri: *physica rationalis* [a] şi *phychologia rationalis*.

44 r Ideea primordială a unei filozofii a raţiunei pure prescrie însaşi acest [7] despărţămînt, acesta este aşadar *arhitectonic*, conform cu scopurile ei esenţiale şi nu numai tecnic construit după înrudiri întîmplător observate şi într-un noroc, de aceea însă e şi nestrămutat şi legislatoriu. Se găsesc însă cîteva puncte care ar putea să dea ansă [loc] la scrupule şi să slăbească convingerea despre legitimitatea unui asemenea despărţămînt.

Mai întîi: Cum pot aştepta cunoştinţă [9] apriori, metafizică adică, de la obiecte cari sînt date prin simţurile noastre, adică aposteriori? Şi cum este cu putinţă de a cunoaşte după principie [9] apriori natura lucrurilor şi a ajunge la fiziologie *raţională?* Răspuns: nu luăm din experienţă nimic alta decît ce ni trebuie spre a ni da un obiect parte al simţului esterior, parte a celui interior. Cea dentîi e numai noţiunea materiei (estensiune impenetrabilă, fără viaţă), cea de a doua e noţiunea unei fiinţe cugetătoare, în reprezentarea internă empirică: „eu cuget". De rest am trebui să ne abţinem în toată metafizica acestor obiecte de la principiele empirice care ar voi să ni adaoge afară de noţiune şi o altă experienţă spre a judeca ceva asupra acestor obiecte.

Al doilea: Unde rămîne psihologia [10] empirică, care *ab antiquo* îşi mănţinea locul ei în metafizică şi de la care în vremile noastre s-au aşteptat atît de mult, după *5 r* ce căzuse speranţa de a mai ajunge ceva pe cale apriorică? || Răspund eu că ea rămîne acolo unde stă toată ştiinţa naturală proprie (empirică), adică în partea filozofiei aplicate pentru care filozofia cea curată nu conţine decît principiile apriorice, şi că aceste două pot fi combinate, dar nu confundate şi amestecate. De aceea psihologia [11] empirică trebuie să fie proscrisă cu totul din metafizică, esclusă fiind deja prin ideea acesteia. Totuşi, pentru uzul şcolar, i se poate acorda un locşor (deşi numai ca episod) şi numai din motive economice, nefiind încă atît de bogată ca să poată forma un studiu aparte [12] şi totuşi prea importantă pentru a o elimina cu [13] totul sau a o anina într-alt loc, unde ar găsi poate şi mai puţină înrudire decît în metafizică [14]. Este aşadar o venetică primită de cîtva timp, pînă-şi va găsi căpătîiul într-o antropologie detailiată (acest pendant al ştiinţei naturale empirice).

Aceasta este aşadar ideea generală a metafizicei, de la care exigîndu-se în început mult mai mult decum i se putea cere [15] cu dreptul şi desfătîndu-se multă vreme în aşteptări plăcute, a căzut în urmă în dispreţul general, fiindcă ne-am găsi înşelaţi în speranţele noastre. Din întreg decursul criticei noastre se va fi convins orişicine îndestul că, dacă metafizica nu poate fi temelia tare [16] a religiunei, totuşi poate rămîne în orice vreme ca un zid de apărare al ei, şi că raţiunea [17]

43 r *43 v* [a] Să nu se creadă că pricep sub aceasta ceea ce se numeşte în genere *physica generalis* şi care este mai mult o matematică decît o filozofie a naturei. || Căci metafizica se deosebeşte cu totul de matematică şi nici poate să ni deie atîtea lămuriri şi priviri lărgitoare ca aceasta; este însă totuşi însemnată în privirea criticei cunoştinţelor intelectuale aplicînde asupra naturei, în lipsa acestei critice însuşi matematicii, urmînd unor noţiuni numite comune, dar în faptă metafizice, au îngreuiat pe nesimţite fizica cu ipoteze [5] cari ar dispărea îndată criticîndu-se aceste principie [6], fără ca prin aceasta însă să se stînjenească întrebuinţarea matematicei pe acest teren (carea din contra e indispensabilă).

---

1. *în ms. cu grafie elimologizantă* psychologie 2. *deasupra lui* sînt *şters* 3. *scris* cunoştiinţa 4. *în ms. cu grafie elimologizantă* Physiologia 5. *în ms. cu grafie etimologizantă* hypothese 6. *iniţial* la critica acestor principii 7. *iniţial* îi prescrie acestei 8. *scris* cunoştiinţă 9. *după* după principie *şters* 10. *în ms. cu grafie etimologizantă* psychologia 11. *în ms. cu grafie etimologizantă* psychologia 12. *după* deosebit *şters* 13. *în ms. repetat din inadvertenţă* 14. *în ms. cu grafie etimologizantă* metaphysică 15. i se putea cere *deasupra lui* era *şters* 16. *iniţial* temelia fundamentală *apoi* tăria fundamentală 17. *deasupra lui* natura *şters*

umană, care prin direcţia naturei ei deja e dialectică, nu se va putea dispensa niciodată de o asemenea ştiinţă, care s-o-nfrîneze || şi să oprească prin o cunoştinţă[1] *46 r* de sine ştiinţifică şi pe deplin evidentă pustiirile pe cari o raţiune fără legi le-ar comite negreşit în morală şi-n religie. Dar să fim siguri, oricît de despreţuitori sau rezervaţi s-ar ţinea cei cari nu măsură o ştiinţă după natura ei, ci după efectele ei întîmplătoare, totuşi s-ar întoarce ca la [o] iubită cu care s-au dezbinat de mult, pentru că raţiunea, atingîndu-se aici de scopurile ei esenţiale, e silită fără răgaz să lucreze sau la[2] căpătarea unei priviri şi cunoştinţe solide, sau la dărîmarea cunoştinţelor bune existente.

Aşadar atît metafizica naturei cît şi cea a moravurilor, cu deosebire însă critica unei raţiuni ce se încrede aripelor proprie, critica care precede în mod preexercitatoriu (propedeutic) pe celelalte două, constituiesc ceea ce am putea numi în sens adevărat filozofia. Aceasta referă totul la înţelepciune, dară prin calea ştiinţelor, singura[3] carea, fiind bătută o dată, nici se-nburuienează[4], nici permite rătăcire. Matematica, ştiinţele naturale, chiar[5] cunoştinţa empirică a omului au mare valoare ca mijloace la scopuri în mare parte întîmplătoare, dar în urmă totuşi necesare şi esenţiale ale omenirei; dară atunci numai prin mijlocirea unei cunoştinţe raţionale din[6] noţiuni numai carea, numeasc-o cum or vrea, nu este alta nimic decît metafizică[7].

De aceea metafizica[8] este şi complectarea a toată cultura raţiunei omeneşti, care e nedispensabilă, deşi în privirea unor scopuri anumite || înrîurirea ei ca ştiinţă *47 r* se înlătură. Căci ea cercetează raţiunea după elementele ei şi supremele-i maxime, cari constituiesc[9] poate *putinţa* chiar a unor ştiinţe şi sînt temeiul întrebuinţărei tuturor. Că în calitatea ei de speculaţiune servă mai mult a opri rătăcirile decît a lărgi cunoştinţa, nu diminuă valoarea ei, ci-i dă o dignitate şi autoritate prin funcţiunea de cenzor care asigură ordinea şi concordia generală, chiar bunăstarea comunităţii ştiinţifice, şi opreşte curagioasele şi mănoasele ei lucrări de a nu se depărta de la scopul principal, care este mulţămirea genereală *(Glückseligkeit)*.

---

1. *scris* cunoştiinţă 2. *deasupra lui* pentru *şters* 3. *corectat din* singurul 4. *deasupra lui* concreşte *şters* 5. *supraintercalat* 6. *după* numai *şters* 7. *în ms. cu grafie etimologizantă* metaphysică 8. *în ms. cu grafie etimologizantă* metaphysica 9. *după* trebuiesc să fie fundamentul *şters*

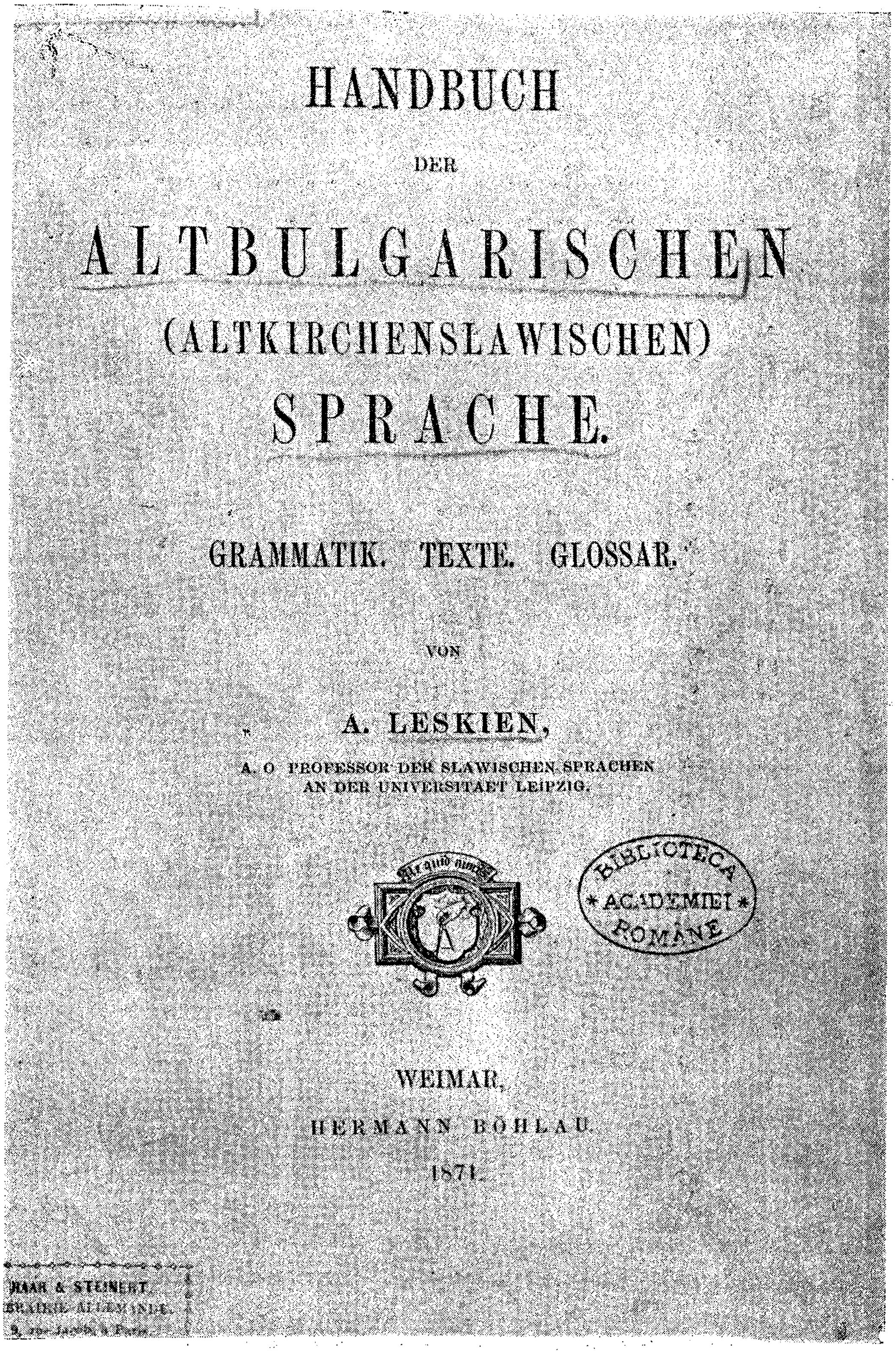

HANDBUCH

DER

ALTBULGARISCHEN
(ALTKIRCHENSLAWISCHEN)
SPRACHE.

GRAMMATIK. TEXTE. GLOSSAR.

VON

A. LESKIEN,

A. O. PROFESSOR DER SLAWISCHEN SPRACHEN
AN DER UNIVERSITAET LEIPZIG.

BIBLIOTECA
* ACADEMIEI *
ROMÂNE

WEIMAR,
HERMANN BÖHLAU.
1871.

HAAR & STEINERT,
LIBRAIRIE ALLEMANDE,
9, rue Jacob, à Paris.

34. PAGINA DE TITLU A ORIGINALULUI

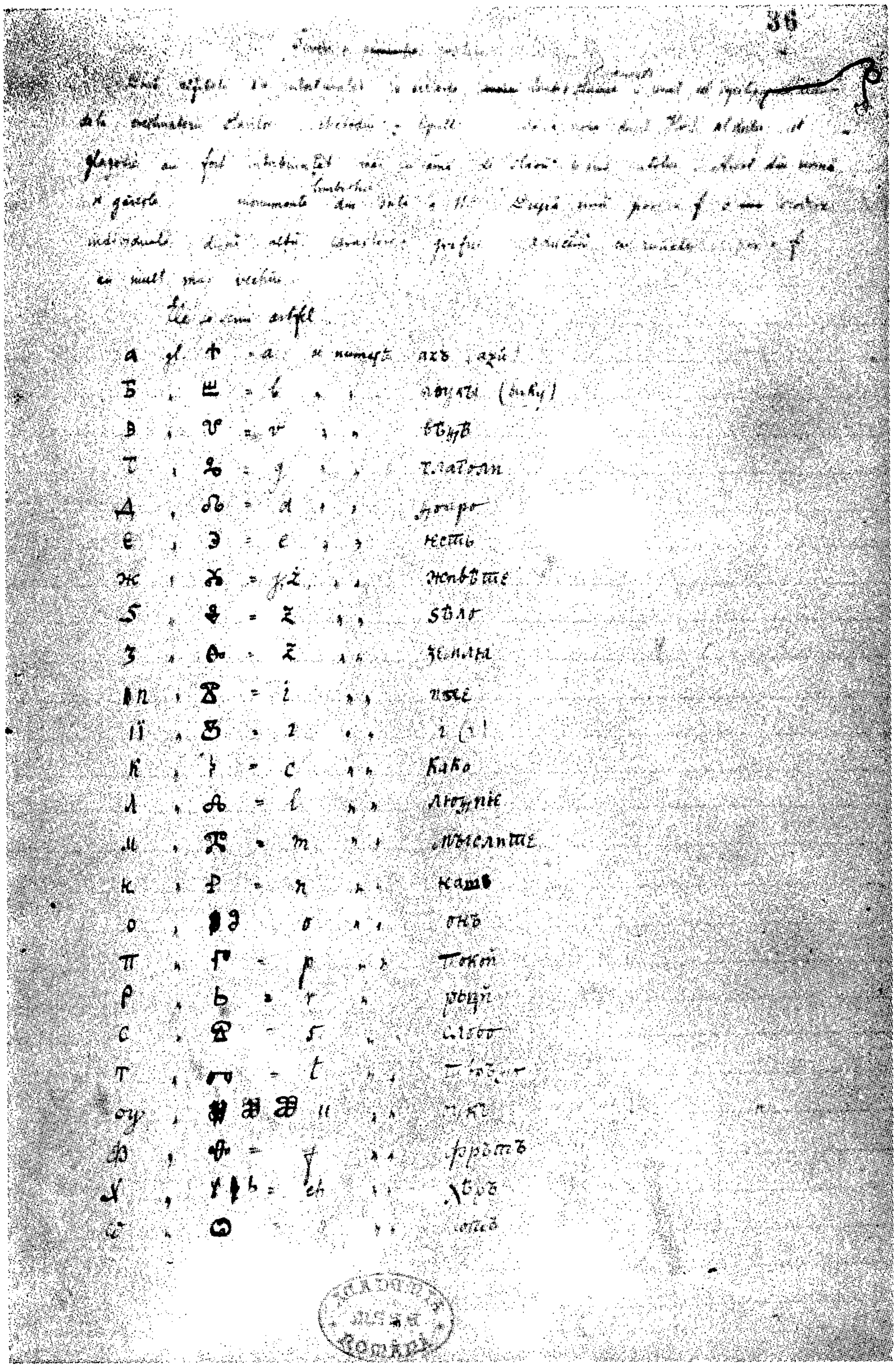

35. A. LESKIEN, *[MANUAL DE LIMBA PALEOSLAVĂ]*

BAR 2307, 36r, 32 cm × 20 cm

[AUGUST LESKIEN
MANUAL DE LIMBA PALEOSLAVĂ (VECHE SLAVĂ BISERICEASCĂ)]

[GRAMATICA]

[I. FONETICA]

2307

SCRIERE ȘI ROSTIRE[1] 36 r

Două alfabete s-a[u] întrebuințat la scrierea limbii slovenești[2] — unul, cel cirilic, se deduce de la creștinătorii slavilor, Metodiu și Ciril (din suta a noua după Hr.), al doilea, cel glago[li]tic, au fost întrebuințat mai cu samă de slavii de sud catolici. Acest din urmă se găsește în monumente limbistice[3] din suta a 11ª. După unii pare a fi o iscodire[4] individuală, după alții caracterele grafice, aducînd cu runele, par a fi cu mult mai vechi[5].

Ele se scriu astfel:

а gl. Ⰰ=a se numește азъ (azŭ) [§.1]
б ,, Ⰱ=b ,, ,, боукꙑ (buky)
в ,, Ⰲ=v ,, ,, вѣдѣ
г ,, Ⰳ=g ,, ,, глаголи
д ,, Ⰴ=d ,, ,, добро
є ,, Ⰵ=e ,, ,, ѥсть
ж ,, Ⰶ=j,ż ,, ,, живѣтє
ѕ ,, Ⰷ=z ,, ,, ѕѣло
з ,, Ⰸ=z ,, ,, зємлꙗ
и ,, Ⰹ=i ,, ,, ижє
і, ї ,, Ⰻ=i ,, ,, [и], і (?)
к ,, Ⰽ=c ,, ,, како
л ,, Ⰾ=l ,, ,, людиѥ
м ,, Ⰿ=m ,, ,, мꙑслитє
н ,, Ⱀ=n ,, ,, нашь
о ,, Ⱁ=o ,, ,, онъ
п ,, Ⱂ=p ,, ,, покой
р ,, Ⱃ=r ,, ,, рьци
с ,, Ⱄ=s ,, ,, слово
т ,, Ⱅ=t ,, ,, твръдо
оу ,, Ⱆ[6]=u ,, ,, оукъ
ф ,, Ⱇ=f ,, ,, фрътъ
х ,, Ⱈ=ch ,, ,, хѣръ
ѡ ,, Ⱉ=o ,, ,, ѡтъ
щ, щ gl. Ⱌ egal cu șt n-are nume 37 r

---

1. *după* pronunție *șters* 2. *inițial* vechei limbi slavice 3. *supraintercalat* 4. *după* inv[enție] *șters* 5. *în ms.* vechiu *(acordat mental cu* alfabet) 6. *în ms. repetat*

ц	gl.	Ⱌ=ţ	se	numeşte	ци
ч	,,	Ⱍ=c(tsch)		,,	чрьвь
ш	,,	Ⱎ=ş	,,	,,	ша
ъ	,,	Ⱏ=ă	,,	,,	ѥръ
ꙑ	,,	ⰟⰊ ⰟⰉ=î	,,	,,	ѥры
ь	,,	Ⱐ=ĭ	,,	,,	ѥрь
ѣ	,,	Ⱑ=ĕ	,,	,,	ѣть
ю	,,	Ⱓ=iu[1]	,,	,,	юсъ
ꙗ	,,	—=ia	,,	,,	ꙗ
ѥ	,,	—=ie	,,	,,	ѥ
ѧ	,,	Ⱔ=ę	,,	,,	ѧ
ѫ	,,	Ⱘ=ą, on franţ.		,,	ѫ
ѩ	,,	Ⱗ=ię, ien ,,	,,	,,	ѩ
ѭ	,,	Ⱙ=ią, ion franţ.		,,	ѭ
ѯ	,,	—=x	,,	,,	ѯи
ѱ	,,	—=ps, ψ		,,	ѱи
ѳ	,,	Ⱚ=ϑ, th	,,	,,	ѳита
ѵ	,,	Ⱛ=y =ü		,,	ѵкъ = ijiţa

VALOAREA NUMERICĂ A LITERELOR.

Urmînd acelaşi sistem de scriere a numerelor ca şi grecii [2], slavii le[3]-au însemnat asemenea cu litere [4]. Aceste numere le vom despărţi în trei grupuri de la 1 pîn' la 10 pentru însemnarea unimilor [5], de la 10—100 pentru însemnarea zecimilor [6] şi de la 100—1 000 pentru însemnarea sutimelor.

Numerele de la 1—10 sînt:

а = 1
в = 2
г = 3
д = 4
є = 5
ѕ = 6
з = 7
и = 8
ѳ = 9
ї = 10

38 r Pentru însemnarea zecimilor se întrebuinţează literele de la κάππα (kako) începînd, aşadar:

к = 20
л = 30
м = 40
н = 50
ѯ = 60
о = 70
п = 80
ч = 90
р = 100

Pentru însemnarea sutimilor se întrebuinţează literele de la σῖγμα (slovo) începînd, aşadar:

с = 200
т = 300
оу = 400
ф = 500
х = 600
ѱ = 700
ѡ = 800
ѧ = 900

Urmînd uzul vorbirei de la toate popoarele indo-europee (ἕνδεκα [7], *duo*decim, *drei*zehn, *un*sprezece, *odena*tziti), slavii scriu de la 11—19 unitatea înaintea zecimei, aşadar аї 11, вї 12 ş.a.m.d.

De la mie începînd se repetă literile c-o duplă cruciuliţă înainte (҂), aşadar ҂а = 1000, ҂в = 2000 ş.a.m.d.

În manuscripte şi tipărituri, literele însemnătoare de numere se pun în genere sub o trăsătură verticală [8], care sau e comună pentru toate, sau făcută în bucăţele pentru fiecare ⌐. Aşadar, $\overline{\text{҂аѡка}}$ sau ҂$\bar{\text{а}}\bar{\text{ѡ}}\bar{\text{к}}\bar{\text{а}}$=1821.

---

1. *după* ju *şters* 2. *urmează* şi romanii *şters* 3. *supraintercalat* 4. *după* numere şi cifre *succesiv şterse* 5. pentru însemnarea unimilor *supraintercalat* 6. pentru însemnarea zecimilor *supraintercalat* 7. *în ms.* ἕνδεκα 8. *lapsus calami pentru* orizontală

[*Nota 1.*] În glagolitic se-ntrebuințează pentru *ie* tot semnul lui *e* (ѥсть), [la fel] pentru *ě* (ѣ) și *ia*. *39 r*

Pentru *iĭ* (*j* = jota) nu este semn decît în combinațiunile ю, ꙗ, ѥ, ѩ, ѭ.

[*Nota 3.*] În manuscriptele vechi, se află semne cari hotărăsc mai de aproape sau *înlocuiesc* unele litere. Dintr-aceste vom pomeni mai cu samă semnul ⁀ după л, н, ρ, arătînd că aceste sunete s-au muiat prin un *i*[1], și semnul ˘ deasupra lui н (й), arătînd că această vocală s-a scurtat ca și-n românește în фрацй): покой.

ROSTIREA [§.2]

Literele cari au ecuivalente în românește sînt: а, б, в, г, д, ж, ѕ (caz), з (z), н(i), ї (i), к, л, м, н, о, п, ρ, с (s), т, оѵ, ф, χ (h în *hĭer*, *hĭerbe*), ѡ (ó), щ (șt), ц (ț), ч (ч = *cĭ*), ш (ș), ѣ, ꙗ, ѥ, ѯ, ѱ.

Litere cari n-au ecuivalente și trebuiesc notate cu deosebire sînt:

ѣ (ѣть)[2] egal c-un *e* lung[3] cam îngînat de-un *i* (*é* fermé)[4] sau ca *e* deschis românesc în cuvintele: m*e*rge, p*e*pene, v*e*che, unde bătrînii noștri scriau мѣрџє, пѣпєнє, вѣкє.

є (єсть) ca *ä* german (*ai* fr.). La glagoliți egal cu *ie* (є), pe cînd *e* se scria Э[5].

н = *i*, cîteodată ca *iĭ*, în *copii*, край (*craĭ*), nom. sing., кран (*craii*), nom. pl.

ї este foneticește egal cu н și se scrie numai unde sînt doi *ii*, d. ex. прнїмѣтє (*a priimi*).

ъ = *ă* (ca-n englezește *but*).

ꙑ = *î*

ь = *ĭ* în *capĭ*, *napĭ*, *banĭ*.

ѧ egal cu *in* în franț. en*fin* sau ca polon ę

ѫ ,, ,, *on* ,, ,, pris*on* ,, ,, ,, ą

ѩ, ѭ, *ien*, *ion* nazal.

ѳ ϑ, th, ѵ = υ, ü (*u* franc.).

[*Notă.*] Cantitatea și intonarea (accentul) limbei ieratice nu s-au mai putut descoperi; ѣ și оѵ, deși originar diftongi, au fost desigur *odată* lungi, tot așa în multe cazuri а. *40 r*

VOCALE *41 r*

SISTEMUL VOCALELOR

Împărțirea vocalelor. În epoca cunoscută de noi, limba are numai vocale simple (și vocalele nazale au sunet simplu vocalic), iar nicidecum diftongi. [§.3]

Vocalele se împart:

I. După organele cari sînt mai cu samă active la rostirea lor, în:

guturale а } є, ѣ, ѧ gutural-palatale }
palatale н, ь } } о, ъ, ѫ gutural-labiale
labiale оѵ } ꙑ labial-palatal }

II. După înrîurirea asupra consoanelor guturale (к, г, χ) premergătoare, se împart în:

1) aspre: а, о, оѵ, ъ, ꙑ, ѫ, înaintea cărora consoanele guturale rămîn neschimbate;

---

1. *de fapt* j 2. *deasupra lui* ѥсть *șters* 3. e lung *deasupra lui* ä german *șters* 4. cam îngînat de-un *i* (é fermé) *supraintercalat* 5. în ms э.

2) moi[1] (palatale): є, и, ь, ѣ, ѧ, înaintea cărora consoanele guturale se prefac în duplefonuri (Doppellaute) consonantice dentale sau palatale, bunăoară nom. sg. чловѣкъ (om), gen. чловѣка, voc. чловѣче, nom. pl. чловѣци.

Notă. ю, ꙗ, ѥ, ѩ, ѭ Miklosich le[2] numește, în începutul cuvintelor sau după vocale[3], praeiotate *(j)*, după consoane praeierate (ꙑ); dar noi nu le numărăm între vocalele proprii[4], precum fac gramaticele slave, fiindcă nu închipuiesc decît îngînarea[5] lui *j* cu vocalele respective; asemenea[6] trecem și preste ай, єй, ой ș.a. (pe cari Miklosich le numește vocale postiotate), pentru că în paleoslavica mai veche ele nu ființează[7] încă, ci pretutindene unde obvin аи, єи, ои (cari mai tîrziu sînt de[8] o samă cu *aĭ*, *eĭ*, *oĭ*) ele au greutatea de *aii*, *eii*, *oii*.

42r [§.4] Dovedirea[9] raportului dintre paleoslava și indogermanica primitivă este treaba gramaticei comparate (vezi Schleicher, *Compendiu de gramatică comparată*, fața[10] 121). Aicea-i destul să amintim că sînt de privit ca vocale fundamentale (nici slăbite, nici adaose):

pentru seria *a* : а, є, о (despicarea sunetului originar *a* din periodul[11] praslavic)
pentru seria *i* : и
pentru seria *u* : ꙑ.
Vocale slăbite sînt:
ъ, ь din *a* originar
ь ,, *i* ,,
ъ ,, *u* ,,
Ca vocale adaose (gesteigerte) putem privi
în seria *a* : о, а, ѣ
,, ,, *i* : ѣ (originar *ai*) оj, аj
,, ,, *u* : оу (,, *au*) ов, оа.
După legile slavice îndeosebi[12] se mai pot privi ca[13] vocale adaose:
и în fața la ь și
ꙑ în fața alor ь și ъ.

[I.] VOCALELE SERIEI *a*

[§.5] ь stă ca vocal slăbit opus în dreptul lui є:
рьци (zi[14], 2 p. sing. imp.) la рєкѫ (1 sing. praes. zic[15]) ANLG[16] **a răcni**;
тьци (fugi ,, ,, ,,) ,, тєкѫ ,, ,, fug);
пьци сѧ (fii[17] îngrijit ,, ,, ,,) ,, пєкѫ сѧ ,, ,, sînt îngrijit);
вьчєра (ieri) din вєчєра (вєчєръ) sara;
гоньзнѫти lîngă гонєзнѫти a se mîntui (**de goană?**);
inf. мьлѣти (a măcina), 1 sing, мєлѭ (macin)
inf. стьлѣти (a întinde, a desfășura), 1 sing. стєлѭ (întind)
,, бьрати (a lua) ,, ,, бєрѫ iau
,, дьрати (a rupe) ,, ,, дєрѫ rup
,, попьрати (a călca-n picioare) ,, ,, -пєрѫ calc în picioare.

Notă. În cazuri izolate ъ e opus lui є, bunăoară гънати (гнати a vîna), жєнѫ vînez, **goni**.

43r [§.6] ъ ca vocal slăbit e opus lui о:

1) la capătul trupinelor în *o*, precum: nom. sing. влъкъ (lup), instrumentalis влъко-мь cu lupul;

---

[1] *după* în *șters* [2] *după* le numeș[te], și-n *și* l[e] *succesiv șterse* [3] *urmează* le numește *repetat* [4] *supraintercalat* [5] *după* împreu[narea] *șters* [6] *după* tot așa *șters* [7] *după* există *șters* [8] *după* în *șters* [9] *după* Rapo[rtul] *șters* [10] *deasupra lui* pag. *șters* [11] *deasupra* lui epoca *șters* [12] *inițial* După legile deosebite slavice [13] *în ms. repetat* [14] *deasupra lui* vorbește *șters* [15] *deasupra lui* vorbesc *șters* [16] *probabil prescurtare pentru* ANALOG [17] *deasupra lui* sînt *șters*

2) apoi în кѫгда (cînd), тѫгда (atunci), alături cu когда, тогда; хѫтѣти (a voi) alături cu хотѣти; inf. бърати (a lupta), 1 sing. борѭ lupt; inf. кълати (клати a macela, schlachten), 1 sing. колѭ taiu; inf. *пърати (прати a rupe), 1 sing. порѭ rup.

[§.7] *Mistuire.* Deja în izvoarele cele mai vechi vocalele slăbite ь, ъ[1] pier adesea cu totul mai cu samă înaintea lui л, р, bunăoară брати = бьрати, млѣти = мьлѣти, клати, прати = *кълати, *пърати. Acest ъ final îl pierd însă regulat în compozite prepozițiile бєзъ[2] (fără), възъ (pe), изъ (din), разъ (reex-, dis,- **răz-** auseinander, zer-), precum: изити (a ieși afară), нзвєсти (a duce afară).

Notă. În unele cazuri ъ nu se mai poate dovedi c-au existat și trebuie dedus după analogii.

[§.8] *Urcarea lui* є *la* о se găsește adesea în derivatele *numine primare* prin mijlocul sufixului ъ, fem. а. Așa bunăoară: брєдѫ eu trec peste, бродъ vad; вєдѫ conduc[3], проводъ[4] conducător (**prohod**); вєзѫ[5] (merg cu căruța), возъ căruță; плєтѫ împletesc, плотъ gard; рєкѫ zic, про-рокъ profet; тєкѫ (curg, alerg), токъ rîu (de acolo *răstoc* cascadă, *pritocesc* vinul, moarea). Tot astfel la *verbele denominative* pe[6] -ити: водити a conduce[7], cf. -водъ, точити a turna, cf. токъ.

Nota 1. Fiindcă poate fi[8] ѧ = *en*, iar ѫ este *on*, de aceea raportul dintre ѧ : ѫ = є : о, bunăoară мѧтѫ încurc, мѫтъ încurcală; лѧкѫ îndoiu, лѫкъ arc; вѧзѫ leg, вѫза legătură (de acolo *vînjos*, poate și *gînj*).

Nota 2. є, ce este a se presupune, lipsește adesea din formațiile verbale și sau e slăbit în ь, sau e mistuit cu totul (cf. ъ : о și mistuire), bunăoară: зьрѣти (зрѣти) a vedea (**a zări/zare**); прѣзьрѣти a desprețui (**prizări, prizărit**), прѣзоръ dispreț; мьрѣти (мрѣти) a muri, моръ ciumă, moarte.

44 r [§.9] *Urcarea lui* є *la* ѣ se întîmplă adesea la verbe[9] frecuentativ-durative, deduse din cele primitive, precum: мєтѫ arunc (inf. мєсти), frec. мѣтаѭ, мѣтати, мѣтаѥши arunc, aruncare, arunci, ис-пєкѫ coc (inf. пєшти), frec. ис-пѣкаѭ (inf. испѣкати), de acolo **piclu, a piclui**; плєтѫ împletesc (inf. плєсти), frecu. плѣтаѭ (inf. плѣтати); обрѧштѫ găsesc, capăt (inf. обрѣсти), frecu. обрѣтаѭ (inf. обрѣтати).

Nota 1. După consonantele palatale ж, ч, ш, жд, шт se ivește а în loc de ѣ, de aceea съ-жєгѫ ard (inf. съжєшти), frecu. съжагаѭ (inf. съжагати) pentru *жѣгаѭ.

Nota 2. Cînd treapta є lipsește și e reprezentată prin ь, ъ, în formele urcate ѣ pare a corăspunde nemijlocit c-un ь, ъ din formele pe cari se-ntemeiază, bunăoară: въс-крьснѫти excitari въскрѣсити, excitare; плъзнѫти a luneca, плѣзати a se tîrîi. Asemenea stă adesea ѣ în infinitiv, acolo unde formele prezentului au ь (ъ): брѣшти (a purta de grijă), 1 sg. брьгѫ (alături de брѣгѫ); врѣшти a arunca, 1 sg. врьгѫ; отъ-врѣсти a deschide, 1 sg. отъ-врьзѫ; врѣшти a îmblăti, 1 sg. врьхѫ.

[§.10] *Urcarea lui* о *la* а; în formarea numinilor, d.e. водити a duce, водо-важда aquae ductus; творити a face, тварь opus, făptură; în formarea verbelor frecuentativ-durative, d. ex. бодѫ împung (inf. бости), frecu. бадаѭ (inf. бадати); въз-горѭ сѧ ard (inf. възгорѣти), frecu. възгараѭ (inf. възгарати); могѫ pot (infin. мошти), frecu. по-магаѭ ajut (inf. помагати); въз-новлѭ înnoiesc (inf. въздновити), inf.[10] въз-навлıаѭ (inf. въз-навлıати).

Nota 1. Nu arare lipsește treapta о, încît а pare a sta în fața numai a unui ъ (ь) din rădăcină, d.ex. врътѣти (врьт.) a întoarce, вратити; влъгъкъ umed, влага umezeală; мръзнѫти (мрьзнѫти) a îngheța, мразъ îngheț.

Nota 2. În cazuri puțin numeroase stă în fața unui ѣ, urcat el însuși în[11] silabele radicale, un а în derivate. D. ex. стрѣгѫ eu păzesc, стражь

---

1. *în ms.* ъı 2. *după* в *șters* 3. *după* du[c] *șters* 4. *după* pro[vod] *șters* 5. *în ms.* вєзѧ 6. *în original* auf, *cu sensul* în 7. *după* du[ce] *șters* 8. poate fi *supraintercalat* 9. *supraintercalat* deducere *șters* 10. *lapsus calami pentru* frecu. 11. *în ms. repetat la început de rînd*

45r (paznic străjeriu, strajă), лѣзѫ pășesc, лажѫ[1] repo (inf. лазити; || сѣсти adică *сѣдти a așeza (1 sg. сѧдѫ), садъ plantă, grădină, садити a planta, a sădi. Urcările ѣ și а nu se pot proprie referi una la alta, ci amîndouă se referă la un *a* originar, ѣ deocamdată la un *e*, cf. 1 sg. сѧдѫ, id est *sen-dą*, cu сѣсти.

Nota 3. În vro cîteva cuvinte alternează а cu о, о cu є, fără ca să existe relații de urcare; dar atunci о și є sînt de privit ca slăbiri sau ca variante dialectice. Așa găsim робъ lîngă uzitatul рабъ (slugă); prepoziția розъ (dis-, răz-) lîngă разъ; топлъ cald lîngă тєплъ **(a topi)**; одолѣти a învinge lîngă одєлѣти. — Regulat rămîne о în nominativul singular al trupinelor în[2] *s*, pe cînd celelalte cazuri au є, de pildă: нєбо (ceriu), gen. нєбєсє (cf. grecescul γένος, gen. γένε-ος)[3]. În cuvinte împrumutate, *o* înlocuiește adesea pe *a*, de pildă: сотона satana; попъ papa; поганъ paganus **(pogan)**; олтарь altariu. — O schimbare tot de acest soiu, fără însămnătate pentru formațiune, se-ntîmplă între ѣ și а, de pildă жлѣсти a răsplăti, lîngă жласти; трѣва iarbă, lîngă трава.

II. VOCALELE SERIEI *i*

[§.11] *Slăbirea lui i în* ь s-au întîmplat regulat la capătul (auslaut) trupinelor în *i*, de pildă: ношть id est *нок-ть noapte, cf. litvanul *nak-tì-s*[4]; жьдати[5] a aștepta, жидѫ aștept; пьсати a scrie, пишѫ scriu; зьдати a zidi, зиждѫ zidesc; apoi цвьтѫ înfloresc, цвисти a înflori, чьтѫ număr, чисти a număra.

Nota 1. ь poate[6] să și piară cu totul, de aceea și ждати (cf. § mistuire).

Nota 2. Despre despicarea lui и în *iĭ* mai tîrziu.

[§.12] Urcarea lui *i* (и, ь) la ѣ înaintea consonantelor, de pildă, блискати a străluci, блѣскъ strălucire (*bleasc* în rom. suflet de animal); о-бидѣти a insulta, a chinui, бѣда, silă nevoie; видѣти a vedea, вѣдѣти a vedea[7]; висѣти a atîrna, вѣсъ cumpănă; свьтѣти, свитати a lumina, свѣтъ lumină, lume.

46r [§.13] Urcarea lui *i* (и, ь) la оj, аj înaintea vocalelor, de pildă: гнити a putrezi, гнои юй id est *гноjь = *гноjъ gunoiu[8] (poate de acolo **gunoiu**);

вити șerpui winden), завои, за-вой șerpuitură (windung);

ли-іати a turna, лои, лой său[9].

по-чи-ти (rădăcina *ki*) a se odihni, по-кои, по-кой odihnă.—

Unde[10] formația cuvîntului o cere, о participă la urcarea lui о în а (cf. § urcarea lui о la а), de acolo аj, de pildă пи-ти a bea, 1 sng. пиѭ beau, поити[11] id est поj-ити, 1 sng. поѭ a adăpa; de acolo frecuentativul на-паіати, 1 sng. на-паіаѭ.

III. VOCALELE SERIEI *u*

[§.14] *Slăbirea unui* u *originar în* ъ se-ntîmplă regulat la capătul trupinelor în *u*, de pildă домъ casă, сынъ fiu (*sunù-s*), dar și-n de altfel adesea, de pildă, бъдѣти[12] a fi treaz, cf. litvanul *bud-rù-s*[13] (deștept, în veghiare, wachsam), ръдѣти сѧ a roși, cf. ръждь id est **ryd-jŭ*[14] roș.

Notă. Despre despicarea lui ы în ъв vezi mai încolo.

[§.15] *Urcarea lui u*[15] (ы, ъ) *la* оу înaintea vocalelor, de pildă: бъдѣти a fi treaz (cf. възбъıдати a se deștepta), боудити a trezi; гы[б]нѫти a se pierde, гоубити a pierde **(a păgubi)**; дъхнѫти, дыхати a sufla, доухати[16] a sufla, a respira, доух[ъ] respirare, spirit, доуша răsuflet, suflet; стыдѣти сѧ a se rușina, стоудъ rușine.

[§.16] Urcarea lui *u*[17] (ы, ъ) la ов, ав înaintea vocalelor, de pildă:

крыти a coperi, кровъ coperiș;

---

1. *în ms.* лазѫ *sub influența cuvîntului precedent* 2. *în ms. repetat* 3. *în ms.* γενε-ος 4. *în ms.* nak-ti-s 5. *după* жьдать *șters* 6. *după* să *șters* 7. *traducere greșită sub influența verbului precedent, în loc de* a ști 8. *în ms. lapsus calami* punoi 9. *după* alu *șters* 10. *după* о participă *șters* 11. *după* а *șters* 12. *după două litere chirilice șterse* 13. *în ms.* bud-ru-s 14. *în ms.* ryd-ju 15. *în ms.* û 16. *după* d *șters* 17. *în ms.* û

плꙑвати a pluti cu corabia, плоути a înnota, **a pluti** *(plută, plutaș)*, 1 sng. пловѫ plutesc, пловь-ць corăbieriu;

рꙑти a săpa (de acolo **rît, rîtiță**), ровъ groapă;

слъшати a auzi, слоу-ти a se chema, 1 sng. слов-ѫ mă chem, слов-о cuvînt. —

о, care se naște în acest mod, ia parte la urcarea comună de la о[1] în а, precum слово cuvînt, слава glorie de la слоути; пловѫ plutesc || de la 47 r inf. плоути, frecu. плаваѭ, inf. плавати. —. Cîteodată lipsește treapta mijlocie a lui о, de pildă из-бꙑ-ти[2] (a fi liber/**a izbuti**), избав-ити[3] a libera (**a izbăvi**).

Notă. оу se schimbă în genere în ов, îndată ce se mai adaogă o vocală, de pildă коупоуѭ cumpăr, inf. коуповати.

Urcarea de la ь *la* и, *de la* ъ *la* ꙑ. Considerînd înrudirea sunetară [§.17] dintre ь și и și dintre ъ și ꙑ, rezultă, firește, că и și ꙑ ca vocale mai grele se ivesc adeseori ca urcări alor ь și ъ, încît putem stabili următoarele proporții: и : ь ~ ѣ : є sau а : о, mai ales la formarea verbelor frecuentativ-durative, în care caz e egal la care vocal se reduc ь și ъ (La adică и[4] și ꙑ sînt de privit ca lungiri (dehnungen) alor ь și ъ. Procesul este asemănătoriu cu cel din limba litvană, unde găsim, de pildă *kél-ti* a ridica, *kìl-ti* a se ridica, *kyl-éti* a ridica. Pe[5] treptele tinere ale limbei lungirea reprezintă adesea urcarea din perioade mai vechi).

ь *urcat la* и, de pildă:

бьрати a lua, берѫ iau, frecu. съ-бирати, събираѭ;
дьрати a rupe, дерѫ rup, ,, раз-дирати, раз-дираѭ (**reșchir**);
inf.[6] жьмѫ apăs, жѧти a apăsa, frecu. съ-жимати, съ-жимаѭ;
зьрѣти (зрѣти) a zări, зьр-ѭ (зрѭ) zăresc, frecu. въ-зирати, възираѭ;
мьрѣти (мрѣти) a muri, мьрѫ[7] (мрѫ) mor, dur. по-мирати, по-мираѭ;
свьтѣти (a luci), свьштѫ[8] lucesc, frecu. свитати, свитаѭ.

Cîteodată lipsește treapta ь și nu se găsește decît є, de pildă: жигати a arde corespunde cu жешти, 1 sng. жегѫ (dar obvine și scrierea жьгѫ); погрибати lîngă по-грѣбати la погребѫ îngrop, inf. погрети; заплитати a împleti lîngă заплѣтати la плетѫ inf. плести (**zaplaz**); на-рицати a numi la рекѫ, inf. решти a zice; въ-тицати (einlaufen) la текѫ, inf. тешти; totuși cf. рьци, тьци (§ 5; ь e opus ca vocal slăbit lui є). — La acest proces au contribuit analogia de la берѫ, бьрати, събирати ș.a.

ъ *urcat la* ꙑ, de pildă: 48 r

зъвати a chema, зовѫ chem, frecu. на-зꙑвати[9], назꙑваѭ;
дъхнѫти a răsufla, дъхнѫ răsuflu, въздꙑхати, въздыхаѭ oftez;
лъгати a minți (lügen), лъжѫ mint, облꙑгати, облꙑгаѭ defaim;
сълати a trimite, сълѭ trimit, frecu. посꙑлати, посꙑлаѭ (**sol**).

Notă. Drept o lungire a lui ъ se poate privi ꙑ în nominativul sg. msc. a adiectivelor compuse (determinate), de pildă, добрꙑ-и, добрꙑ-й = добръ-и, care obvine încă cîteodată.

LEGI FONETICE ALE VOCALELOR. 52 r
ÎNRÎURIREA RECIPROCĂ A VOCALELOR UNA ASUPRA ALTEIA ȘI ÎNRÎURIREA CONSONANTELOR ASUPRA VOCALELOR

Hiatus. Întîlnire nemijlocită între două vocale nu găsim înlăuntrul [§.18] cuvintelor (Inlaut) (afară de cazurile din §.19), decît numai în compozite, de pildă: бого-образьнъ după[10] asemănarea lui Dzeu; мъного-оученъ πολυ-μαθής[11]; при-обрѣсти a cîștiga (erwerben).

---

1. de la о *supraintercalat* 2. *în ms* из-вꙑ-ти 3. *în ms.* изьъв-ити 4. *după* и și, ь și *șters* 5. *după* Lungirea *șters* 6. *trebuie* 1 sing. 7. *după* мр[ж] *șters* 8. *după* св *șters* 9. *după* н *șters* 10. *intercalat deasupra lui* în *șters* 11 *în ms.* πολυ-μαθης

§.19 *Asimilarea vocalelor între-olaltă.* Numai [1] asimilația deplină proactivă (vorwärts wirkend) se găsește, dar și aceasta numai după dispariținnea unui *j* dintre vocale.

1. În gen., dat., locativ sng. msc. și neutru a declinației compuse (hotărîte) a adiectivelor:

gen. добра-ѥго, добра-его, добра-аго (добръ bun); dat. доброу-ѥмоу (provine mai adesea), доброуоумоу; loc. добрѣ-ѥмь, добрѣемь (în Codex Ostrom. obicinuit), добрѣѣмь; de la trupinele în *ja*, de pildă: *добліѥмь, доблиимь (добль viteaz).

Notă. Un fenomen asemenea se arată și în instrumentalis sng. al neutrelor terminate în -иѥ, deși mai rar, de pildă дѣꙗниимь=дѣꙗниѥмь (дѣꙗниѥ) facerea, das Thun.

2. În formele prezentului a verbului имѣти au имаамь, имаaши, имаать egalitate cu *имаѥмь, имаѥши [2]. — Mai rar se întîmplă aceasta la trupinele derivate terminate în а, de pildă бываать=бываѥть el este, de la бывати.

Notă. Despre imperfectele дѣлаахъ ș.a.a. vezi la conjugație.

[§.20] *Contracțiunea vocalelor.* Aceasta se găsește în cazuri foarte puține în limba paleoslavă. Не (ne, nicht) la începutul formelor prezentului (începătoare cu ѥ) ale verbului быти (a fi) se contrage, eliminînd pe *j*, iar е + е devine ѣ. Astfel нѣсмь=не-ѥсмь, нѣси egal cu не-ѥси ș.a.m.d. — Afară de aceea se mai găsesc în izvoare variante ca прити=при-ити (a veni, a întîmpina, herankommen) și alte cazuri, ușor de recunoscut.

53 r Contracțiunea vocalelor, ce se întîlnește după § 19, se găsește abia în dialectele slave mai nouă, dar dintr-acestea au trecut parte și în izvoarăle paleoslave, de pildă добраго=добрааго; доброумоу=доброуоумоу; добрѣмь=добрѣѣмь; имать (de regulă)=имаать, дѣлахъ=дѣлаахъ; tot de acestea se ține și contragerea lui ꙑи în ꙑ în declinația adiectivelor compozite, de pildă: gen. și loc. plur. добрꙑхъ=добрꙑихъ ș.a.m.d.

[§.21] *Despicare.* Dacă и, ꙑ vin a sta înaintea unor vocale, atunci se despică în ьj, ъв (cf. §. 11, §. 14); ю se preface în ьв în același caz, de pildă:

и în ьj: бити a bate, part. praet. pass. биѥнъ.

ꙑ în ъв: крꙑти a acoperi, part. praet. pass. кръвенъ; забꙑ-ти a uita, part. praet. pass. за-бъвенъ; дꙑ bute, gen. дꙑве; боукꙑ fag, literă, gen. боукъве.

ю în ьв [3]: рюти a mugi, 1 sg. рьвѫ, sau ев: ревѫ.

Notă. Foarte rar se întîmplă înaintea vocalelor trecerea nemijlocită a lui *u* originar în в, de pildă медвьнъ [4] adj. poss. al mierei = медъ miere + suff. ьнъ; în compozitul медвѣдь mîncător de miere, urs (medvé ung.).

[§.22] *Lungire compenzativă* (Ersatzdehnung). Lungirea vocalelor prin pierdere de consoane și asimilație de vocale e restrînsă în paleoslavă la puține cazuri, ce se pot cunoaște lămurit; atunci corespunde ѣ lui е, а lui о, и lui ь (încît ѣ, а, и sînt a se privi [5] ca lungimi, lucru ce rezultă din împrejurarea că aceste vocale se arată ca trepte de urcare pentru е, о, ь, vezi mai sus), de pildă: рѣхъ 1 sing. aor. comp. de la рещи (1 sng. praes. рекѫ a zice pentru **rek-sŭ*; при-тѣхъ 1 sng. aor. comp. de la тещи (1 sng. текѫ) a fugi pentru *tek-sŭ*; про-басѧ 3 plur. aor. comp. de la бости (1 sng. бодѫ) a împunge pentru **bod-sę;* чисѧ 3 ,, ,, ,, ,, ,, чисти (1 sing. чьтѫ) a număra pentru **čit-sę* (cf. la conjugații).

[§.23] *Vocalele nazale.* Vocalele nazalizate (+ nazală *n*, *m*) nu pot sta nici la capătul, nici înaintea unei vocale, decît înaintea lui *j* sau a unui *l* fonetic pus [6] între *m* și *j* (воꙗ miros; землꙗ pămînt). Din împreunarea voc. + nas. se nasc în împrejurările citate vocalele nazale, și anume ѫ înaintea consonantelor și la capăt e egal = cu а, о, ъ + nasal înaintea vocalelor, ѧ = е, и, ь + nas., de pildă вода apă, ac. водѫ; воꙗ miros, ѫхати a mirosi; 1 sg. дъмѫ inf. дѫти a sufla; gen. имене, nom. имѧ [7] nume; 3 sg.

---

1. *după* Ea se *șters* 2. *în ms. repetat* 3. *după* ъв *șters* 4. *după* ин *șters* 5. *intercalat deasupra lui* lua *șters* 6. *după* între- *șters* 7. *intercalat deasupra lui* имѧ *șters*

praes. носить || (inf. носити a purta), 3 plur. носѧть id est *nosinti; 1 sg. кльнѫ, inf. клѧти a blestema; 1 sng. жьмѫ, inf. жѧти a apăsa. 54r

Notă. Prin compararea limbelor înrudite rezultă în cazuri mai dese că оу, ꙑ, ъ se reduc la ѫ (cf. Schleicher, *Compendiu*, § 81,2). Înlăuntrul limbei paleoslave se poate observa acest fenomen la prepoziția съ cu, care în unele compozite sună încă ca сѫ, соу (originar *sam*), de pildă: сѫ-логъ ἄ-λοχος, соумьнѣти a se îndoi; tot așa în flexiune, de pildă, nom. sing. msc. камꙑ piatră, gen. камен-е (cf.nom. ntr. имѧ); participiul prezentului de la trupinele prezentului fără *j* este, de pildă, везꙑ (везѫ merg cu căruța); iar de la cele cu *j* participiul prezentului este, de pildă, дѣлаѩ[1] (ѧ după *j* în loc de ѫ, v. § 24,5) de la дѣлати, 1 sng.дѣлаѭ fac; trupinele [în] *a* masc. au în ac. plur. ꙑ, de pildă, рабꙑ nom. sing. рабъ (Knecht), cele în *ja*[2], ѧ, de pildă, краѩ, nom. край margine, id est *krajŭ[3].

Schimbările vocalelor prin un *j* premergător sau prin duplesonuri consonantice linguale sau dentale (născute din împreunarea unui *j* cu guturale sau dentale): шт, жд; ч, ж, ш; ц, з (dar la acestea două din urmă numai cînd sînt originar=*kj*, *gj*, nu cînd se nasc direct din *k*, *g*); astfel dar se prefac: §.24

1. о în е, de pildă:

краѥмъ dat. plur. de la край margine = *krajomŭ, compară рабомъ (același caz de la рабъ rob);

полѥ ntr. sng. cîmp = *poljo, cf. дѣло lucrare;

пекѫштемь(instr. sng. de la пекꙑ part. praes. act. la пешти a coace), cf. простомь (același caz de la простъ simplu);

даждеѭ (instr. sng. de la дажда dare, **dajdie**), cf. водоѭ (aceeași de la вода apă);

вꙑчемъ[4] (part. praes. pass. la вꙑцати a instrui), comp. сѣкомъ (aceeași la сѣшти a tăia);

вѧжемъ (part. praes. pass. la вѧзати a lega), compară жегомъ (aceeași la жешти a arde);

доушеѭ (instr. sing. de la доуша suflet), compară блъхоѭ (aceeași de la блъха purice);

отьцемь (instr. sing. de la отьць tată), compară ра-бомь (aceeași de la рабъ rob);

кънѧземъ (dat. plur. de la кънѧзь), compară рабомъ.

2. ѣ se preface în и; pentru jи = jѣ se scrie numai и, care atunci trebuie a se citi ca *ji* (vezi §.2); de pildă, în locativul singular: 55r

краи id est краји=*крајѣ de la край margine, comp. рабѣ de la рабъ rob;

поли id est полји, din care cauză se și scrie пол̂и = *полјѣ cîmp, conf. дѣлѣ de la дѣло operă (werk);

оучръшти de la оучръшта cort, comp. чрьтѣ la чрьта linie;

дажди de la дажда dare, comp. водѣ de la вода apă;

притъчи de la притъча metaforă, comparație, comp. рѫцѣ id est *рѫкѣ[5] de la рѫка[6] mînă;

лъжи de la лъжа minciună, comp. нозѣ id est *ногѣ de la нога picior;

доуши de la доуша suflet, comp. оутѣсѣ id est *оутѣхѣ de la оутѣха mîngîiere;

отьци, кънѧзи, comp. въстоцѣ=*въстокѣ de la въстокъ răsărit; бозѣ= *богѣ de la богъ Dumnezeu.

3. ꙑ se preface [în] и; jи[7] = jꙑ, se scrie и și se citește *ji*, de pildă în instrumentalul plural msc. şi neutr.:

краи id est краји de la край margine, comp. рабꙑ de la рабъ rob;

поли de la полји de aceea se și scrie пол̂и de la полѥ cîmp, comp. дѣлꙑ de la дѣло operă;

---

1. *după* ca la *șters* 2. *după o literă ștearsă* 3. *în ms.* *kraju 4. *în ms.* вꙑчѣмъ 5. *în ms.* *ронкѣ
6. *după* рон[ка] *șters* 7. *după* jъ *șters*

съборништи de la съборништє loc de adunare, comp. браты de la врата plur. tant. poartă;

мьчи de la мьчь cuțit, comp. вльквы de la вльКЪ lup[1];

дъжди de la дъждь ploaie, comp. грады de la градъ oraș;

стражи de la стражь paznic, comp. длъгы de la длъгъ datorie;

пѣши de la пѣшь pe jos, pedestru, comp. страхы de la страхъ spaimă.

4. ъ se preface în ь; pentru jь = jъ se scrie după vocale и, pentru care se întrebuințează semnul й; acesta nu provine încă în izvoarăle[2] mai vechi; dar îl vom păstra în cele următoare din cauza clarității (recte ar trebui să se citească totdeuna *jĭ*, dar în genere se citește numai ca *j*, cum se și pronunță în dialectele slave mai nouă). Pentru лjь[3], рjь нjь se scrie numai ль, рь, нь, sau ca în unele izvoare л̂ь, р̂ь, н̂ь. De pildă:

гной id est гнојь = *гној-ъ, răd. гни- (гни-ти a putrezi) cu urcare și sufix ъ, comp. кров-ъ coperiș, format asemenea din rădăcina кры (кры-ти a coperi);

56r орьль (орьл̂ь) adj. poss. de la орьлъ vultur = орьлјь[4] din *орьлјъ;

осьлѧшть adj. pos. de la осьлѧ, trupină[5] осьлѧт- asellus din *осьлѧтјъ[6];

рыждь roșu din *рыд-јь, comp. рьдѣти a se roși;

чловѣчь adj. pos. de la чловѣкъ om, din *чловѣкјъ;

лъжь minciunos din *лъгјъ, comp. лъгати a minți;

tot așa, de ex., în genitivul plural al trupinelor [în] *-ja* originare: ρѫкъ[7] la ρѫка[8] mînă, însă воль[9] (вол̂ь adică волјь la волꙗ voință; очрьшть[10] la очрьшта[11] cort; дааждь la даажда dare; притъчь la притъча parabolă; лъжь la лъжа minciună; доушь la доуша suflet.

5. Unde stă o vocală nazală, ea este de regulă ѧ, de ex. gen. sng. волѩ la волꙗ voință; притъчѧ la притъча parabolă (comp. gen. sing. воды de la вода apă, §.23, notă); пишѧ part. praes. act. la пьсати a scrie (comp. везы, § 23, notă), dar poate rămînea și ѫ, de pildă, ac. sing. волѭ, притъчѫ ca водѫ; 1 sng. praes. пишѫ.

Notă. Unde ar trebui[12] ca ь să stee înaintea lui *j* (ю, ꙗ, ѥ, ѭ, ѩ), se scrie în genere и, de pildă биѥнъ = бьѥнъ (v. §.21); беззакониѥ = беззаконьѥ (lipsă de legi, gesetzlosigkeit; în cod. Suprasliensis ь e adesea conservat în scriere). În începutul cuvinte[lor] ь nu se scrie nicăiri, ci[13] în locul lui se scrie totdeuna и, în acest caz = [14]jь, de pildă: originar *ja-m*[15] (a lui), slav. **jŭm*, de acolo *jĭm*, inf. ѩти (v. §.23), 1 sng. *jĭmą*, scris имѫ. După consonante apare iarăși ь, de pildă: въ нь intr-însul[16]; отъ-н-ьмѫ (iau, nehme weg) (despre н cf. § 47).

§.25 Împreunarea lui р sau л cu vocale, dacă urmează o consonantă, nu poate fi alta decît р, л + vocal, niciodată viceversa, de pildă градъ oraș, влъкъ lup.

Notă. Această regulă se poate admite ca generală pentru limba paleoslavă, deși izvoarele cele mai vechi nu sînt tocmai consecuente, mai ales cînd vocala în cestiune este ъ, ь, astfel se scrie de ex. în Evangeliul Ostromirens влъкъ și вълкъ, дрьжати și дьржати.

57r §.26 *Început vocalic* (Vocalischer Anlaut). Paleoslava are aversiune împrotiva începutului vocalic al cuvintelor; și nici se găsește alt început decît în vocalele: а, и, о, оу, ѫ, niciodată în є, ъ, ы, ь, ѧ, rar ѣ.

Unde originar e є la început, se pune ѥ, de pildă ѥсмь (sînt), de la rădăcina *es*, *as*.

Înaintea alor ъ, ы se pune в, de pildă въ (în), etimologic — germ. *an* (ъ ca vocală nazală originară vezi §.23); оучити (doceo), însă вык-нѫти (disco).

ь ca început originar nu se află nicăiri (comp. §.24, nota).

---

1. *după* д *șters* 2. *după* izvo *șters* 3. *în ms.* аjь 4. *după** орь *șters* 5. *după* ginte *șters* 6. *după* осьл *șters* 7. *în ms.* ρѧкъ 8. *în ms.* ρѧка 9. *după* волѧ la волꙗ *șters, dar reluat mai jos* 10. *în ms.* оучрьшть 11. *în ms.* оучрьшта 12. *intercalat deasupra lui* este *șters* 13. *supraintercalat* 14. *după* jъ *șters* 15. *după* ja-м *șters* 16. *după* în c[l] *șters*

Înaintea lui ѣ se viră *j*, *j*ѣ se scrie însă sau cu jи (и), precum искати a căuta (comp. vechiu germ. *eiscon*) sau ꙗ, de pildă ꙗсти = ѣсти a mînca, precum e și scris în evangeliul Ostromirens.

Înaintea lui ѧ se viră *j* sau в, de pildă вѧзати a lega, comp. ѫзъ legătură; din aceeași rădăcină ꙗза boală.

Și începuturile а, о, оу, ѫ pot să capete un *j* sau un[1] в înainte; așa găsim, de pildă, ꙗзъ lîngă азъ (eu); ютро lîngă оутро (mîni); ѭза, вѫза lîngă ѫза legătură, dar aceste forme în *j* sau в se-ntemeiază în parte pe înrîurirea dialectelor mai nouă; вонꙗ (miros) de la ѫхати a mirosi pare a fi singurul caz a unui в înaintea lui о.

CONSONANTE 64 r

SISTEMUL CONSONANTIC AL LIMBEI PALEOSLAVE [§.27]
ÎMPĂRȚIREA

	Consonante momentane (ce nu se pot pronunța decît în momentul unirei c-o vocală)		Consonante durative (cari după o vocală se pot prelungi : rrr, hhh)			
	mute (tenues)	sunătoare (mediae)	spirante		sunete[2] nazale	sunetele *r* & *l*
			mute (tenues)	sunătoare (mediae)		
guturale	к	г	х		—	—
palatale	—		—	j	(н̂)[4]	(р̂, л̂)
linguale	—	—	ш	ж	—	р, л
dentale	т	д	с	з	н	
labiale	п	б		в[3]	м	

Nota 1. Semnul ч înseamnă duplusonul *tș (ci)*, care se ține deci atît de linguale, cît și de dentale, tot astfel ц sunetele *ts*, amîndouă dentale. Pentru scurtare și comoditate mulți obicinuiesc a rezuma sunetele ш, ж, ч și шт, жд ca palatale, căci toate s-au născut din înlegătuirea lui *j* (palatală pură) cu guturale sau dentale.

Nota 2. н̂, р̂, л̂ însemnează intima împreunare alor н, р, л cu *j*, deci și pronunția lor palatală (н̂, л̂, ca-n italienește *regno, famiglia*), dar endoielnic[5] dacă această pronunție, care-i foarte răslățită în dialectele slavice mai nouă, pătrunsese pe deplin și în paleoslavă.

Nota [*3*]. ф, ѯ, ѱ, ѳ nu sînt numărate, străine fiind limbei paleoslave.

Despre[6] raportul între consonantele paleoslave și cele originare 65 r [§.28] vezi Schleicher, *Comp*. §.175. Aici observăm numai următoarele: к, т, п[7] ≅ orig. *k, t, p*; г, д, б corespund cu mediile atît aspirate, cît și neaspirate, deci ≅ *g, gh, d, dh, b, bh*; *j*, в, н, м, р, л corespund cu orig. *j, v, n, m, r (l)*; х s-au născut totdeauna din *s* originar și este și reprezentat în celelalte limbi înrudite[8] prin *s*: ходити, w.[9] *sad* a merge; соухъ uscat, litv. *saúsas*[10] (**suhat**). O regulă hotărîtă pentru ivirea lui х nu se poate stabili; în cele mai multe cazuri însă *s* originar stetea între vocale, mai rar la-nceput[11], rar înainte de consonante. — Paleoslavicul с[12] poate corespunde c-un *k* originar, de pildă срьд-ьцє[13], comp. καρδ-ία *cord-is*;

---

1. *după* în *șters* 2. *după* na[zale] *șters* 3. *în ms. omis* 4. *după* н *șters* 5. *în ms.* îndoilnic 6. *după* Raportul *șters* 7. *în ms.* p 8. *supraintercalat* 9. Wurzel „rădăcină" 10. *în ms.* saùsas 11. *deasupra scris* anulat 12. *în ms.* s 13. *după* сьр *șters*

десѧть, comp. δέκα[1], *decem*; з corespunde cu *g*, *gh* originar, de pildă зна-ти a cunoaște, w. *gna*, comp. γι-γνώσκω[2], зима iarnă, comp. vechiul indic *himas*, id est **ghimas*, grec. χειμ-ών (totuși з se poate naște după legile fonetice și din *gj*, v. §.36).

§.29 Schimbarea lui с în χ e relativ tîrzie, căci chiar în paleoslava însăși formele с și χ se găsesc lîngă olaltă, de pildă при-ѩсомъ 1 plur. aor. comp. la при-ѩти (a primi), de comun при-ѩχомъ; -ѩсѧ 3 plur. al aceleiași lîngă -ѩшѧ, id est *-ѩχѧ (v. §.38).

LEGILE FONOLOGICE ALE CONSONANTELOR

[§.30] Schimbările pe cari le sufăr consoanele înlăuntrul limbei paleoslave în *formația*[3] *trupinei* (derivație, formare de cuvinte) și formația cuvintelor (wortbildung, flexiune, declinație și conjugație) se-ntemeiază[4] pe înrîurirea reciprocă a sunetelor ce se întîlnesc lîngă olaltă (asimilație și disimilație), atît a consoanelor asupra consoanelor, cît și a vocalelor asupra consoanelor; la acestea se mai adaogă intercalarea de consoane ajutătoare.

68r [§.31] I. ASIMILAȚIUNE[5]

1. *Asimilațiune nedeplină* (sămăluire); schimbarea sunetelor consistă într-aceea că unul se apropie de cellalt sau că se apropie amîndouă reciproc.

A. *Consonante tenue înainte de tenue, medie înainte de medie.*

După o lege generale nu pot sta decît tenue înainte de tenue și medie înainte de medie; în paleoslavă însă nu este decît cazul că с devine înainte de medie з, iar з[6] înainte de tenue с[7].

с înainte de д se face з: мѧз-дра partea[8] dinlăuntru cărnoasă a coajei, de la мѧсо carne; ноздри plur. nări, de la носъ nas.

Notă. Deja în izvoarele mai vechi, с în prepoziția съ (cu)[9] pierzînd pe ъ, vine să steie imediat înaintea unei medie și devine з, de pildă звѧзати = съ-вѧзати a lega la un loc, здравъ = съдравъ sănătos.

з înainte de т se preface în с: 1 sng. praes. везѫ, inf. вести a merge cu căruța, 1 sng. praes. лѣзѫ a păși[10], inf. лѣсти.

69r [§.32] Prepozițiunile безъ, бъзъ[11], изъ, разъ pierd în genere[12] la compoziție pe ъ; iar з rămîne atunci numai înainte de vocale și de mediale г, д, б, в, н, м, л (asupra lui р vezi §.47), iar[13] înaintea tenuelor к, т, п, χ (despre с v. §.44) ee preface în с, de pildă бесконьчьнъ nesfîrșit (din безъ fără, коньць sfîrșit); въс-кыпѣти[14] a clocoti; ис-пешти a fierbe; рас-тръгнѫти a frînge; и χодити a ieși.

Notă. n cuvintele вес-ло (lopată, **vîslă**), de la везѫ merg cu căruța, fahren; мас ю untdelemen, de la мазати a unge (salben); съ-вѧс-ло legătură, vinde [?]; оу-вѧс-ло diadem, la вѧзати a lega, з a devenit с înaintea lui л, care e e prin urmare tenuu în aceste cazuri.

În un e[15] cuvinte т, д înaintea lui л a[u] devenit с (л este deci și aici tenuu) исло (cf. чисмѧ) număr, **cislă**, din чьтѫ, inf. чисти a număra; гѫсли plur. strument cu coarde, guslă, zither, [din] гѫсти a cînta în chiteră; ꙗс… plur. **iesle**, din rădăcina[16] ꙗд-, inf. ꙗсти a mînca. Asămăluirea consistă și într-aceea că înaintea durativului л mutele т, д se prefac asemenea în durative.

[§.33] B. *Schimbările consonantelor în legătură cu j următoriu* (așadar înainte de ю, ꙗ, ѥ, ѩ, ѭ, ь = jь[17] în loc de *jъ, и = jи).

---

1. *după* de *șters* 2. *în ms.* γι-γνωσκω 3. *desupra scris* stammbildung 4. *după* cons *șters* 5. *inițial* Asimilațiunea 6. iar з *supraintercalat* 7. *în ms.* s *după o literă ștearsă* 8. *în ms. lapsus calami* parnea 9. *după* vine *șters* 10. *după* lege *șters* 11. *în ms.* вѣзъ 12. în genere *supraintercalat* 13. *scris deasupra lui* și *șters* 14. *în ms.* въс-кышѣти 15. *după două litere șterse* 16. *intercalat deaspra unui cuvînt șters* 17. *în ms.* ьj

[1.] La *împreunarea labialelor cu j*[1], consonantele înșile rămîn neschimbate, dar între п, б, в, м și *j* intră un л, de pildă 1 sng. praes. коуплѭ pentru *коупѭ (cf. 2 sng. коупиши, inf. коупити a cumpăra), люб-л-ѥнъ part. praet. pass. de la любити a iubi (cf. варѥнъ de la варити a fierbe); добль viteaz[2], nobil = *доб-jь = *доб-jъ; възнов-л-ѭ 1 sng. praes. la inf. -новити[3], 2 sng. -новиши; ѥм-л-ѭ 1 sng. praes. la inf. имати.

Notă. Cum că această intercalare a lui л este relativ nouă, rezultă din împrejurarea că vocal + nasal rămîn neschimbate înaintea lui și se confirmă prin păstrarea unor forme fără л de pildă în Codex Supra[s]l. земѭ ac. sing. = în genere землѭ pămînt. În Cod. Supra[s]l. sînt[4] obicinuite scrieri ca оставьѥнъ, în genere оставлѥнъ part. praet. pass. de la оставити a părăsi. În evangeliul Assem. (glagolitic) || se găsește земѧ id 70r
est земѩ gen. sng. = îndeobște землѩ; земи dat. loc. sng. (=земjи în loc de *земjѣ, vezi §.24, 2) = îndeobște земли; възлюбѥнъ id est възлюблѥнъ (§.1, nota 1) = de obiceiu люблѥнъ ș.a.

2. Combinările нj, рj, лj rămîn neschimbate, de pildă вонꙗ miros, [§.34]
морѥ mare, полѥ ogor, gen. полꙗ, dat. полю. Aceste forme sînt cele mai vechi; pare însă că de timpuriu se născuse plecarea[5], care a și pătruns în limbele slavice mai nouă, de-a împreuna pe *j* așa de tare cu н, р, л, încît acestea se prefac în palatalele н̂, р̂, л̂, după care poate sta *j*, dar poate și lipsi, așa în codul Supr., de pildă мол̂ѭ 1 sng. praes. de la молити a se ruga; цѣл̂ѫ[6] (=цѣлѭ) aceeași de la цѣлити a vindeca; исплън̂ѥнъ part. praet. pass. de la исплънити a împlini; бран̂ѫ (=бранѭ) 1 sng. praes. la бранити a lupta.

Notă. Fiindcă noi căutăm a scrie[7] paleoslava în forma ei cît se poate de veche, de aceea semnul ˆ nu este în cele mai multe cazuri de prisos, dar în cele următoare îl vom întrebuința numai pentru mai mare lămurire, acolo unde, după н, р, л, и e egal cu jи, iar ь cu jь.

3. La împreunarea dentalelor т, д cu *j*, dentalele rămîn neschimbate, §.35
dar *j* se preface într-o șuierătoare linguală[8], încît тj se preface în тш, дj în дж, iar aceste duplefonuri se întorc în шт și жд:

a) шт = тj, de ex. praes. обрѧштѫ, обрѧштеши = *обрѧтjѫ ș.c.l. (inf. обрѣсти a găsi); 1 sng. praes. врьштѫ=*врьтjѫ (2 sng. врьтиши, inf. врьтѣти a învîrti); ослѧшть = ослѧтjъ (§.24, 4), adiect. pos. la осьлѧ, în loc de осьлѧт-, asellus.

Dacă înaintea lui т stă un с, atunci acesta se asimilează cu ш[9] și dispare cu totul, de pildă 1 sng. praes. раштѫ = *расштѫ = *растjѫ, inf. растити a face să crească, a înmulți.

b) жд = дj, de pildă жѧждѫ, жѧждеши ș.a.m.d.=*жѧдjѫ ș.a.m.d., inf. жѧдати a înseta; 1 sng. praes. рождѫ (2 sng. родиши)=*родjѫ, inf. родити a naște, рыждь roș = *рыдjъ, comp. ръдѣти a roși.

Un з care stă înaintea lui д piere prin asimilație cu *j*, de pildă: 1 sng. 71r
praes. ꙗждѫ=*ꙗздjѫ, inf. ꙗздити a călări, a merge-n căruță.

Un р sau в (după §.33, totdeauna вл) cari stau între т, д și *j* nu opresc de fel împreunarea lui *j* cu dentalul, de pildă: 1 sng. praes. съмоштрѭ = *съмотрѭ (2 sng. съмотриши) inf. съмотрити a privi; 1 sng. praes. оумѫждрѭ=*мѫдрѭ, inf. -мѫдрити a înțelepți, 1 sng. praes оумрьштвлѭ part. praet. pass. оумрьштвлѥнъ[10], inf. оумрьтвити a omorî. Totuși, găsim și exemple unde această schimbare nu se face, de pildă съмотрѥниѥ = съмотрѥниѥ.

Nota 1. Grupul шт se naște, afară de-aceea, prin înrîurirea unui *j* asupra grupului ск; скj ar da înainte de toate сч (vezi §.36), dar în locul acestuia vine totdeuna шт, de pildă 1 sng. praes. иштѫ=*искjѫ, inf. искати a căuta (isca). (Românește: cunosc, *-noști*, *-noaște*).

---

1. *după* consonanta *șters* 2. *după două litere șterse* 3. *după* no *șters* 4. *după* scrieri *șters* 5. *după trei litere șterse* 6. *după* цьлѭ *șters* 7. căutăm a scrie *intercalat deasupra lui* arătăm *șters* 8. *după* labial[ă] *șters* 9. *în ms.* ș 10. *în ms.* оумрьштьвлѥнъ

Nota 2. Dacă în compoziție se nimeresc с-ч, з-ж, ele se prefac în штг, жд. Aicea iar se impun primei vederi prepozițiile без-, въз-, из-, раз- (v. §.32), de pildă бештисльнъ nenumărat =*бес-числьнъ pentru без-числьнъ (v.§.32); въштѧти a începe = *въс-чѧти pentru въз-чѧти; иждєнѫ 1 sng. praes. de la из-гънати a izgoni = *из-женѫ; раждешти a arde = раз-жешти. Totuși se găsește și scrierea въсчоудити сѧ (a se minuna). (Asupra lui бечисльнъ v. mai jos, §.44).

§.36 4. *Împreunarea guturalelor* к, г, χ, *cu j.* La această împreunare[1] amîndouă consonantele se schimbă (asămăluire reciprocă, de pildă *k-j* se preface în *t-š* ș.a.m.d.). Aceste schimbări se împart în două clase, adică dupre cum *j* se preface în șuierătoare linguală (palatală) ш, ж, și aceasta e clasa întîia, sau se preface în șuierătoare dentală (с, з) și aceasta e a doua clasă.

a) *Schimbare linguală (palatală).* кj se preface în ч: 1 sng. praes. плачѫ, 2 sng. плачеши =*плакjѫ ș.a.m.d., inf. плакати a plînge; чловѣчь =*чловѣкjъ (v. §.24, 4), adj. poss. de la чловѣкъ om.

гj se preface în ж: praes. лъжѫ, лъжеши ș.a.m.d. = *лъгjѫ etc., inf. лъгати a minți; стража santinelă = *страгjа, comp. стрѣгѫ eu păzesc; вель-можь (cu multă putere, optimat) =*-могjъ comp. могѫ pot.

72r χ se preface în ш. Praes. пашѫ, пашеши ș.a.m.d. = *паχjѫ etc., inf. паχати a ara; доуша, suflet = *доуχjа comp. доуχъ spirit (**Patriarși, Trei Ierarși** | fii, cișii, fiică cișiică, fiind, cișiind, fin—cișin).

b) *Schimbare dentală.* кj se preface în ц numai în unele cazuri deosebite și mult mai rar decît кj în ч: sufixul masc. ьць, ntr. ьце[2], fem. ица stă pentru *ькjь ș.a.m.d., ица pentru *икjа, de pildă: отьць = *отькjь tată; сельце sătuț = *селькjе; tot astfel пътица = *пътикjа[3] pasere; compară apoi златикъ monedă de aur cu златица aceeași, оугодьникъ[4] unul ce place, adorator, оугодьница[5] una ce place; обьштьникъ participator, обьштьница participatoare.

La formarea unei clase de verbe frecuentative, un ц, care asemenea s-ar putea esplica ca derivîndu-se din кj, îl reprezentează pe к din capătul rădăcinei (Wurzelauslaut), de pildă: клицати lîngă кликати și кликнѫти a striga, a chema; тицати lîngă тѣкати la текѫ (1 sng.), inf. тешти a fugi.

гj se preface în з, dar asemenea rar, de ex. стьза cărare, din *стьгjа. La formarea de verbe frecuentative г e iarăși[6] reprezentat prin з, de pildă двизати lîngă въз-двигати, la двигнѫти a mișca.

§.37 5. с, ц[7], з se prefac înaintea unui *j* în ш, ч, ж.

ш = сj, de ex. praes. пишѫ, пишеши ș.a.m.d. = *писjѫ etc., inf. пьсати (писати) a scrie, паша pășune = *пасjа, comp. пасѫ pasc.

ч=цj, de pildă: praesent кличѫ, кличеши ș.a.m.d. =*клицjѫ, inf. клицати a striga; отьчь=*отьцjъ, adj. pos. la отьць tată.

ж = зj, de pildă praes. вѧжѫ, вѧжеши etc. = *вѧзjѫ etc. de la inf. вѧзати a lega; мажа unsoare = *мазjа, comp. мазати a unge; кънѧжь = *кънѧзjъ adj. pos. la кънѧзь principe.

(Cneaz, cneji; praz, praji, viteaz—viteji, breaz—breji, obraz—obraji, năcaz—năcăjit; franțuz, englez, putrezi—putrejune, veștejit).

Notă. Un л, н care ar sta între с, з și *j* nu oprește schimbarea, de pildă 1 sng. praes. мꙑшлѭ (2 sing. мꙑслиши), inf. мꙑслити a cugeta; 1 sng. praes. блажнѭ (2 sng. блазниши), inf. блазнити a duce intr-aiurea, a-l rătăci pe cineva.

---

[1] *în ms.* împreunarea [2] *în ms.* ьце [3] *în ms.* патикjа [4] ь *supraintercalat* [5] *la fel* [6] *după* asem[enea] *șters* [7] *în ms.* ч

C. *Schimbarea* [1] *guturalelor înaintea vocalelor palatale.* 73 r §.38

Schimbarea guturalelor înaintea vocalelor moi (palatale) є, и, ь, ѣ, ѧ poate să fie sau linguală (palatală) sau dentală, ca și înaintea lui *j*. Cazurile in amănunt sînt :

1. *Înaintea alor* є *și* ь *nu are loc decît o schimbare linguală* : к se preface în ч, de pildă voc. чловѣче, nom. чловѣкъ om ; 2 sng. praes. печеши 1, sng. пекѫ fierb ; de la чловѣкъ vine чловѣчьство humanitas, genus humanum (omenie, omenime) ;

г se preface în ж, de pildă voc. боже, nom. богъ Dzeu ; a 2 sng. praes., жежеши 1 sng. жегѫ ard ; de la богъ derivă божьство dumnezeire, divinitate ;

х se preface în ш, de pildă voc. sing. доуше, nom. доухъ spirit ; a 2 sng. praes. врьшеши, 1 sng. врьхѫ îmblătesc ; de la страхъ spaimă derivă страшьнъ spăimîntător ; de la мнихъ călugăr derivă мнишьскъ călugăresc.

(Leah — leși, leșesc).

În cazurile puțin numeroase, unde în formarea trupinei și în flexiune se-ntîlnește o [2] guturală c-un ѧ, se-ntîmplă asemenea schimbare linguală, de pildă, de la отрокъ copil se formează diminutivul отрочѧ copilaș ; a 3 plur. aor. рѣшѧ derivă din 1 sng. рѣхъ (решти a zice).

2. Înaintea lui и și ѣ se-ntîmplă atît schimbări **linguale** (palatale), cît și **dentale**, și anume : linguale, cînd vocalele acestea se țin de elementele ce formează trupina (sufixe, cari nu sînt nemijlocit terminații de conjugație și declinație) ; dentale, cînd vocalele acestea se țin de terminațiile flexionare (sufixe ale declinației și conjugației).

În elemente formatoare de trupină ѣ înrîurește ca ꙗ, *j* se pierde în sunetul lingual carele se naște, iar ca vocal rămîne numai а.

Exemple :

к se preface în ц, ч de pildă : плъкъ **pîlc**, roată (de sold.), ordine de bătaie, nom. pl. плъци, loc. plur. плъцѣхъ ; verb deriv. плъчити сѧ a se înorîndui, a se așeza [3] în ordine de bătaie, unde -и formează trupina verbală ; текѫ alerg, 2 sng. imp[erat.] тьци, verb derivat точити a turna, 1 sng. imp[erf.] печаахъ (compară несѣахъ la нес-ѫ, unde ѣ formează trupina imperfectului). 74 r

г în з, ж : дроугъ amic, nom. plur. дроузи, loc. plur. дроузѣхъ ; verb derivat дроужити сѧ a se împrieteni ; жегѫ eu ard, imp[erat.] a 2 sng. жьзи arzi, im[per]f. жежаахъ=*жегѣахъ ; мъногъ mult, comp. множай=*мъногѣй, comp. добрѣй.

х în с, ш : страхъ spaimă, nom plur. страси, loc. plur. страсѣхъ ; verb derivat страшити a speria ; соухъ uscat, comp. соушай=*соухѣй [4].

Nota 1. După ч, ж, ш nici nu stă în genere ѣ, ci unde etimologicește ar și trebui să fie, se găsește numai а, de pildă : часъ timp, lîngă mai vechiul чѣсъ ș.a.

Nota 2. ск înaintea unui и sau ь flexivic trece după regulă în сц ; în locul acestuia însă provine adesea ст, de pildă чловѣчьскъ omenesc, loc. sng. masc. чловѣчьсцѣ sau чловѣчьстѣ.

Grupurile кт, гт, хт se prefac înaintea alor и, ь în шт, de pildă inf. решти a zice=*рек-ти 1 sng. praes. рекѫ ; inf. жешти a arde=*жег-ти 1 sng. praes, жегѫ ; inf. врѣшти a îmblăti=*врѣхти 1 sng. praes. врьхѫ ; пешть sobă, cuptor=*пек-ть de la пекѫ inf. пешти a fierbe ; помошть ajutor = *могть de la могѫ, inf. мошти a putea. Cîteodată derivarea lui шт din кт nu se poate dovedi decît din limbile înrudite, așa de ex. ношть noapte, comp. litvanul *naktì-s*. §.39

2. *Asimilația deplină.* Din două consonante deosebite se fac două egale, o duplăconsoană ; *dupleconsoanele însă nici nu se scriu în limba paleoslavă* (cum nu se scriu nici în românește, afară de nn, mm) (de pildă, 75 r §.40

---

1. *după* vocalelor *șters* 2. *scris deasupra lui* un *șters* 3. *după* pun[e] *șters* 4. *la Leskien, greșală de tipar* *соугѣй ; Eminescu a scris întîi corect, cu Х, *apoi a șters și a adăugat deasupra* г

ѥси=*ѥс-си, comp. ѥс-мь a 2 și 1 sng. de la răd. ѥс- a fi; бєзаконьѥ neorînduială = *бєз-законьѥ.

A. *Asimilație retroactivă:* cea din urmă consonantă se asemenează cu cele precedente. Fiindcă consonantele duple nu se scriu, rezultatul este totdeuna[1], privind pe dinafară, că în aceste cazuri ar fi rămas numai consonantul ultim, iar cel de-ntîiu ar fi căzut.

к stînd între с și н se asimilează cu н (cade), de pildă плєск- plaudere[2], a juca, cf. плєскати, de unde плєснѫти=*плєск-нѫти.

§.41 т *și* д *se asimilează:*

1. înaintea lui н, de pildă освьнѫти a se lumina de ziuă = *свьтнѫти, răd. свьт-, comp. о-свитати aceeași; възбънѫти a se trezi = *бъднѫти, răd. бъд-, comp. бъдѣти aceeași;

2. д înaintea lui м, в, с a terminațiilor personale -мь, -мъ, -вѣ, -си, de pildă răd. ѣд-(ꙗд-) a mînca, 1 sng. ѣмь = *ѣд-мь, 1 plur. ѣмъ, 1 dual ѣвѣ, 2 sng. ѣси;

3. т, д înaintea particip. praet. act. II, de pildă răd. плєт-, inf. плєсти a împleti, part. praet. act. II плєлъ=*плєтлъ; răd. пад-, inf. пасти a cădea, de acolo палъ=*падлъ.

§.42 п, б *se asimilează înaintea lui* н, de pildă оу-сьнѫти a adormi = *-сьпнѫти, răd. съп-, comp. съп-ати a dormi; гънѫти = *гъб-нѫти, сьгънѫти a pune-n falduri, a împătura, comp. сь-гꙑбати aceeași (dar această regulă nu-i fără excepții, comp. гꙑбати, гꙑбнѫти a pieri);

76r п, б, в se asimilează înaintea lui т din infinitiv și supin, de pildă по-чрѣти haurire, schöpfen=*чрѣп-ти, 1 sng. praes. чрьпѫ, supin почрѣтъ; грєти a săpa=*грєб-ти 1 sng. praes. грєбѫ; жити a trăi=*живти, 1 sng. praes живѫ.

Notă. Grupele пт, бт sînt supuse asemenea altor legi, comp. §.47, 2.

§.43 Asimilațiunea în aoristul compus I (vezi conjugarea). Înaintea lui с sau х(ш) a verbului auxiliar[3], adaos rădăcinei, se asimilează oricare terminație (auslaut) consonantică a rădăcinei (üb[er] d[ie] eintretende Ersatzdehnung s. §.22), de pildă:

răd. рєк- (inf. рєшти a zice), 1 sng. aor. рѣхъ = *рєк-хъ, *рєк-съ, 2 dual рѣста =*рєк-ста, 3 plur. рѣшѧ=*рєкшѧ *рєк-хѧ, рєк-сѧ*;

răd. ꙗд- (inf. ꙗсти a mînca), 1 sng. aor. ꙗсъ=*ꙗд-съ;

,, грєб- (,, грєти a săpa), ,, ,, ,, погрѣсъ=*-грєб-съ ș.a.m.d.

§.44 з în prepozițiile бєз-, въз-, из-, раз- se preface în compoziție în с înaintea unui с (с-с se scrie numai с): бєсловєсьнъ ἄλογος=*бєз-сл.; въсмиꙗти сѧ a rîde = *въз-см.; исъхнѫти a se usca = *из-съх.; растоꙗти a fi departe = *раз-ст.

Notă. з, care înaintea consoanelor mute ч, ш, ц se preface neapărat în с, poate să se și asimileze cu acestea și să dispară cu totul, de pildă бєчисльнъ[4] nenumărat = *бєз-ч., рашьдъ risipit, auseinander gegangen = *раз-ш.; ицѣлити a lecui = *ис-ц. (alături cu исцѣлити, истѣлити v. §.38, not[a] 2). — Despre шт din сч vezi §.35, nota 2.

§.45 B. *Asimilație anticapată.* Consonanta întîia își asimilează pe cea următoare, care prin urmare dispare cu totul.

б din prepoziția объ (germ. *um*, rom. *în* în încungiura, impresura[5], îmbujora, îmbrobodi[6]) se asimilează în compunere[7] pe un[8] в următor: după eliminarea lui ъ terminativ, de pildă облѣшти a se schimba (de straie), a se îmbrăca =*об-влѣшти; обѣтъ giuruință, făgăduință=*об-вѣтъ (comp. вѣтъ sfat, învoială).

83r §.46 II. DISIMILAȚIUNE; DOUĂ CONSONANTE IDENTICE DEVIN NEEGALE

т și д se prefac în с înaintea lui т, de pildă: răd. плєт, 1 sng. praes. плєтѫ, inf. плєс-ти = *плєт-ти, supinum плєстъ = *плєт-тъ a împleti; răd.

---

1. *supraintercalat* 2. *în ms. plaudern* 3. *după* ajutător *șters* 4. *după* бєчьл *șters* 5. *după* înfășura *șters* 6. *după* împ *șters* 7. *după* compoziție *șters* 8. *supraintercalat*

пад, 1 sng. praes. падѫ, inf, пас-ти = *пад-ти, supin, пас-тъ = *пад-тъ a cădea; răd. влад, 1 sng. praes. владѫ (inf. власти a domni), de acolo влас-ть domnie = *влад-ть.

III. ÎNTREPUNERE ȘI PREMITERE DE CONSONANTE §.47

1. Între з și р se poate vîrî д. Cele mai multe cazuri care se țin de această normă se referă la compunerile prepozițiilor бєз-, въз-, из-, раз-, cu cuvinte ce încep c-un р, de pildă въз-д-расти a crește, из-д-рєшти a vorbi, раз-д-рѣшити a dezlega. Afară de aceste compuneri se mai găsește în из-д-раиль Israil, з-дрѣлъ pentru зрѣлъ copt. Se mai găsește cîteodată între ж și р, d.p. ждрѣло gîtiță, gîtlej, ждрѣбѧ[1] a împle, în locul obicinuitelor жрѣло, жрѣбѧ[2].

Notă. În formația trupinei se poate observa cîteodată întrepunerea lui т între с-р, precum пьс-т-ръ[3] **pestriț (pistruiu)**, de la пьсати a scrie, a zugrăvi, suf. -ръ, comp. доб-ръ bun. Spre стр = *sr* în începutul[4] rădăcinii vezi Schleicher, *Compendiu*, §.182,7. 84r

2. Între т al infinitivului și desinențele radicale п, б poate să aibă loc întrepunerea unui с, de pildă грєб-с-ти (a săpa), по-чрьп-с-ти (haurire); între п și с provine ъ, de pildă по-чрьп-ъс-ти; în fine, labiala se poate asimila cu с, încît se nasc formele грєсти, почрьсти.

Notă. Infinitivele acestor verbe pot avea așadară următoarele forme: грєти (§.42), грєбсти, грєсти, почрьпъсти.

3. Înaintea lui *j* începătoriu al cazurilor oblice ale pronumelui и (gen. ѥго, dat, ѥмоу, instr. имь id est јимь ș.a.m.d.) se *premite un* и(*n*)[5], dacă acestea atîrnă nemijlocit de-o prepoziție adevărată (бєзъ, въ, до, за, изъ, къ, на, надъ, о, отъ, по, подъ, при, прѣдъ, съ, оу), de pildă бєзъ и-ѥго fără dînsul, на н̂ь pe el, съ н̂ими cu ei, оу ^ихъ la ei; însă съ ѥго матєриѭ cu mumă-sa. §.48

Tot așa la cazurile oblice ale relativului ижє (gen. ѥго-жє ș.a.m.d.) și la adverbele relative, formate din и, de pildă, идєжє unde, доньдєжє pînă unde, ѭдоу de unde, отъ нѭдоу de de unde; ѥгда ca, въ нѥгда.

4. Premiterea unui и mai poate avea loc în compunerile din отъ, въ, съ cu verbul[6] ѩти a lua, de pildă, съ-н-ьмъ part. praet. act. I, съ-н-ьмъ subst. adunare; отъ-н-ѧ id est -н-ѩ 3 sng. aor. comp. (dar și отъ-имъ, отъ-ѩти.

Premiterea unui и se mai întîmplă regulat între въ, съ și verbul ити a merge, въ-н-ити, съ-н-ити.

Afară de acestea se mai găsește această premitere în unele cazuri 85r
mai rare și nu peste tot, de pildă съ-н-ѣсти alături de съ-ꙗсти (a consuma), съ-н-искати (a aduna), въ-н-оушити a auzi (ἐνωτίζεσθαι).

Legea desinenței (Auslautsgesetz) §.49

Nici un cuvînt paleoslav nu se poate termina într-o consonantă; unde comparația cu limbele înrudite ni dă o terminație consonantică, *n* și *m* din terminație s-a[u] contopit cu vocala premergătoare în vocale nazale (§.23), iară celelalte consonante au căzut (compl. Schleicher, *Comp.* §.183).

Notă. Esceptiile de la această regulă sînt numai aparente: se găsesc adesea în monumente[7] scrieri ca бєз насъ fără noi, из града din oraș și altele asemenea, dar aicea prepoziția și cazul dependent se pronunța, după pierderea lui ъ din prepoziție, atît de împreunate una cu alta, încît au un singur accent și se pot privi oarecum ca un singur cuvînt. De aceea în asemenea cazuri з din prepoziție și ia parte la toate schimbările fonolo-

---

1. *în ms.* ждрьвѧ 2. *în ms.* жрьвѧ 3. *după* пь-с- *șters* 4. *după* desinența *șters* 5. *supraintercalate* 6. *după* verb *șters* 7. *inițial* documente

gice despre cari am vorbit în §§.20, 35, not[a] 2, 44, 47, de pildă **нс камєнє = изъ камєнє** din piatră, **ништр҄ква = изъ чр҄ква** din trupul mamei, **бєсъна = бєзъ съна** fără somn, **бєздранъ = бєзъ ранъ** fără rană; ba încă **иж нєго = изъ нєго** (comp. §.37, nota), analog cu **шѧ̑ними = съ ѧ̑ними** ș.a.as.

86r

II. PARTEA FLEXIONARĂ (FORMENLEHRE)

A. DECLINAȚIE

1. *Declinația numelor* (substantive, adiective)

§.50

Considerații generale

Limba paleoslavă deosebește[1] următoarele cazuri: nominativ, genitiv, dativ, acuzativ, instrumentalis (cu ce? womit, cu cine?), locativ * (la cine? bei weim? unde, wo?), vocativ; trei genuri: masculin, feminin, neutru; trei numeri: singular, dual, plural.

La numile neutre nom., ac. și voc. singular sînt identice, tot astfel nom. și ac. plural.

Dualul are numai trei forme de cazuri:

una pentru nom., ac., voc.
a *doua* „ genit. și locativ
a *treia* „ dativ și instrumentalis.

Împărțim declinația după desinența trupinelor nominale, dar din cele cu desinență consonantică nu facem o clasă deosebită, ci numai o clasă subordinată a clasei [în] -*i*, pentru că acelea în cea mai mare parte au trecut în analogia trupinelor [în] -*i*.

Căpătăm așadar următoarea împărțire:

1.[2] *Trupine în i și consonante*
A. Trupine în *i* (desinența ь slavon):
  a) masculine
  b) feminine
B. Trupine consonantice:
  a) trupine în *s* (desinența с)
  b) „ „ *n* („ н)
  c) „ „ *r* („ р)
  d) „ „ *t* („ т).

87r

2. *Trupine în ū (ŭ)* — (ꙑ, ъ)[3]
A. Trupine în *ū*[4] lung (ꙑ)
B. „ „ *ŭ* scurt (ъ).
3. *Trupine în a*
A. *Trupine [în] a curat, fără j*:
  a) m[a]sculin și ntr. (desinența slavică о)
  b) feminin („ „ а)
B. *Trupine în ja*
  a) msc. și ne[u]tr. (desinența slavică ѥ)
  b) feminin („ „ ꙗ).

*) Pentru ca cititorul român să aibă idee de locativ, vom cita cîteva exemple de locativ, păstrate în unele locuțiuni românești.

La cine?
A merge — dracului (la dracu).
Unde?
A sta — locului (la loc), a merge — pustiei (la pustia).

---

1. *scris deasupra lui* are *șters* 2. *după* A *șters* 3. *în ms.* ж 4. *după* în *șters*

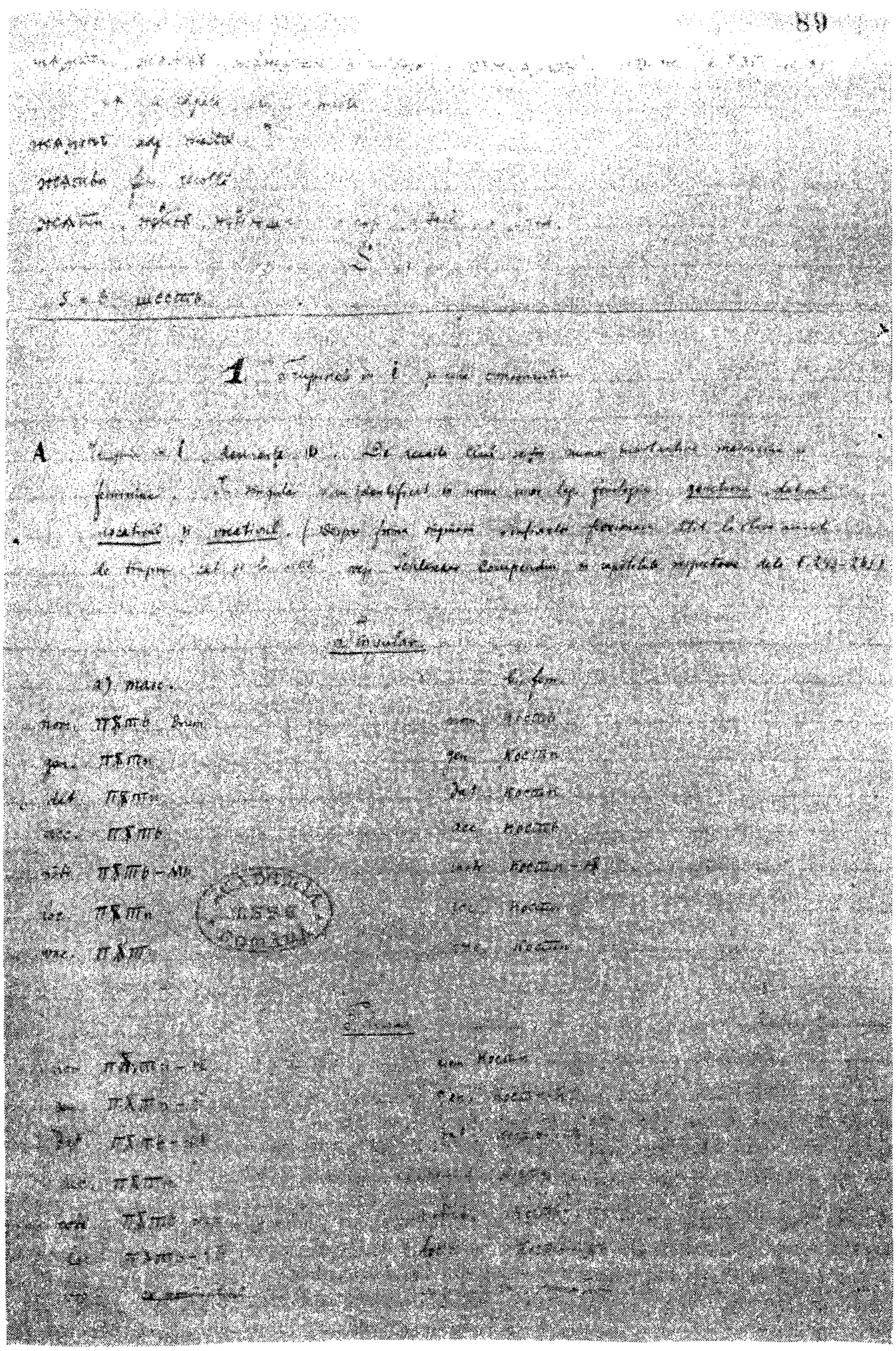

36. [A. LESKIEN, *MANUAL DE LIMBA PALEOSLAVĂ*]

BAR 2307, 89r, 32 cm × 20 cm

89r [§.51] 1. Trupinele în *i* și cele consonantice.

A. Trupina în *i*; desinența ь. De această clasă se țin numai substantive masculine și feminine. În singular s-au identificat în urma unor legi fonologice *genetivul*, *dativul*, *locativul* și *vocativul* (Despre forma originară a sufixelor flexionare atît la clasa aceasta de trupine, cît și la altele vezi Schleicher, *Compendiu*, în capitolele respective, de la §.243—263).

Singular

a) masc.		b) fem.	
nom.	пѫть drum	nom.	кость
gen.	пѫти	gen.	кости
dat.	пѫти	dat.	кости
ac.	пѫть	ac.	кость
instr.	пѫть-мь	instr.	кости-ѭ
loc.	пѫти	loc.	кости
voc.	пѫти	voc.	кости

Plural

nom.	пѫти-ѥ	nom.	кости
gen.	пѫти-й	gen.	кости-й
dat.	пѫть-мъ	dat.	кость-мъ
ac.	пѫти	ac.	кости
instr.	пѫть-ми	instr.	кость-ми
loc.	пѫть-хъ	loc.	кость-хъ
voc.	ca nominativul	voc.	ca nominativul

90r *Dual*

	masc.	*fem.*
nom. & ac.	пѫти	кости
gen. & loc.	пѫти-ю	кости-ю
dat. & instr.	пѫть-ма	кость-ма

Altele de acest fel sînt masculinele:

голѫбь hulub; господь domn (are adesea gen. господа, dat. господоу ca trupinele-n *a*); гость oaspete; звѣрь[1] fiară; зѧть ginere; людиѥ nom. plur. oameni; медвѣдь urs; тать fur; тьсть socru (*tist* în Transilv.); чрьвь[2], чръвь vierme ș.a.

Asemenea дьнь (zi) formează cazuri după această clasă: gen., dat., loc. sng. дьни, gen. dual дьнию, nom. plur. дьниѥ, gen. дьний, loc. дьньхъ (Instrumentalul singular are cîteodată [forma] feminină дьниѭ).

De feminine se țin numeroasele substantive feminine formate cu sufixele ь (*i*) și ть (*ti*), de ex.:

заповѣдь poruncă; рѣчь cuvînt (oratio); власть domnie, stăpînire; мошть putere, puissance; радость bucurie ș.a.m.d.

Nota 1. и înaintea terminațiilor й, ѥ, ю, ѭ stă în locul lui ь (vezi § 24, nota), care se și găsește cîteodată, de pildă съмрьтьѭ, instr. sing. de la съмрьть moarte, și altele asemenea în cod. Suprasl.

Nota 2. Înaintea[3] terminațiil[or][4] cazurilor cari se sfîrșesc[5] cu ъ, ь (și-ncep[6] cu м, х) se găsește deja în izvoarele cele mai vechi că ь în multe locuri, ba uneori peste tot, s-au[7] prefăcut în е, de pildă людемъ = 91r людьмъ, || людехъ = людьхъ; вештехъ = вештьхъ (вешть lucru, res) și tot așa la toate cuvintele cîte se țin de această categorie.

Nota 3. Trupinele în *i* trec nu arareori în analogia trupinelor în *ja*, comp. §. 59, nota 3.

---

1. *în ms.* свѣрь 2. *după* чьр *șters* 3. *scris deasupra lui* În *șters* 4. *în ms.* terminațiile *din cauza inițialului* În 5. *în ms. supraintercalat* ausl[autenden] 6. *în ms. supraintercalat* anl[autenden] 7. *după* au f *șters*

B. *Trupine consonantice.* Nu se pot flecta consonantic decît nominativ—acuzativul și genitivul singular; genit. dualis și nom., ac., gen. pluralis. Celelalte cazuri urmează analogia trupinelor în *i*, iar unele a celor în *a*. §.52

a) *Trupine în s*; terminația trupinei с, de pildă словєс- (cuvînt), nom. sing. слово, cu pierdere[a] consonantelor desinente. Substantivele din această categorie sînt toate neutre, de pildă нєбо (ceriu), тѣло (trup), чоудо (minune), око (ochiu), оухо (ureche). Despre cele două din urmă cf. însă §. 65.

Singular

nominativ	слово	cuvîntul
genitiv	словєс-є	al cuvîntului
dativ	словєсн	cuvîntului
ac.	слово	pe cuvîntul
instrum.	словєсьмь & словєсємь	(prin) *cu* cuvîntul
locativ	словєсн	*la* cuvîntul

Dual

nom. și ac.	словєсн
gen. și loc.	словєс-оу
dat. și instr.	словєсьма & словєсєма

Plural

nom.	словєс-а
gen.	словєс-ъ
dat.	словєсьмъ &[1] словєсємъ
ac.	словєса
instr.	словєсьмн & словєсꙑ
loc.	словєсьхъ & словєсєхъ

Nota 1. ь înaintea terminațiilor cazuale începătoare cu м sau[2] х se găsește chiar în izvoarăle vechi foarte rar și nu se poate ilustra pretutindenea cu exemple (cf. §.51, nota 2), totuși încă obvin forme cu ь, de pildă: словєсьмь, тѣлєсьма, чоудєсьмн, словєсьхъ. Instrumentalul pluralis are îndeobște forma trupinelor în *a*: словєсꙑ, dar și nom.-acuzativul dualis poate avea această formă, așadar словєсѣ. 92r

Nota 2. Cuvintele ce se țin de această categorie pot să urmeze în genere analogia trupinelor neutrale în *a*, și anume lepădînd în flexiune cu totul sufixul -єс-, de pildă [gen]. тѣла, dat. тѣлоу ș.a.m.d. (cf. §.58).

b) *Trupine în n*; 1. trupina[3] masc. камєн-[4] (piatră), nom. singular камꙑ; al[5] doilea trupină neutrală нмєн- (nume), nom. sing. нмѧ (§. 23). §.53

Singular

Masculin		*Neutru*	
nom.[6]	камꙑ	nom.	нмѧ
gen.	камєн-є	gen.	нмєнє
dat.	камєнн	dat.	нмєнн
ac.	камєнє	ac.	нмѧ
instr.	камєньмь și камєнємь	instr.	нмєньмь și нмєнємь
loc.	камєнн	loc.	нмєнн
voc.	камєнн	voc.	нмѧ

Dual

nom. & ac.	камєнн	nom. & ac.	нмєнн
gen. & loc.	камєнню	gen. & loc.	нмєн-оу
dat. & instr.	камєньма	dat. & instr.	нмєньма

---

[1] *în ms. adăugat* și
[2] *în ms. deasupra lui* și *șters*
[3] *supraintercalat*
[4] *după* trupina *șters*
[5] *după* 2) trupine neutrale și trup[ină] *șterse*
[6] *după* Singular *repetat*

Plural

nom.	камене	nom.	имен-а
gen.	камен-ъ & камений	gen.	имен-ъ
dat.	каменьмъ & каменемъ	dat.	именьмъ & именемъ
ac.	камени	ac.	имена
instr.	каменьми	instr.	имены
loc.	каменьхъ și каменехъ	loc.	именьхъ & именехъ
voc.	caret		

93 r De această categorie se țin, de pildă :

корѧ, singurul masculin cu ѧ în nominativ singular ; кремы **cremene** ; пламы flacără ; племѧ[1] ntr. (trupină, neam, γένος) ; брѣмѧ sarcină ; врѣмѧ **vreme** ; сѣмѧ **sămînță** ș.a.

Nota 1. Masculinele pot avea deja în nominativ singular forma [în] *i* : камень ș.a.m.d., ba unele nici nu se pot cita decît numai într-această formă : прьстень deget (**prisnel**), ремень curea, степень scară, schiță (**steapenă**), ѥлень cerb.

Nota. 2. Formele regulate a[le] trupinelor în *i*, citate asemenea în paradigmă sînt rare și în parte neilustrabile (cf. §. 51, nota 2 & §. 52, nota 1) ; totuși însă obvin bunăoară именьмь, кореньмь ș.a.

Nota 3. Instrumentalul plur. ntr. pare a avea totdeauna forma trupinelor în *a*, cf. словесы, §. 52.

Nota 4. După această paradigmă formează дьнь cîteva cazuri de la o trupină дьн- : gen. sing. дьн-е, ac. sing. дьн-е, gen. dual дьн-оу, gen. plur. дьн-ъ (cf. §. 51).

§.54 c) *Trupinele în r* sînt toate feminine ; trupină матер- (mamă), nom. sing. мати ; trupină дъштер- (fiică), nom. sing. дъшти.

94 r

Singular		*Plural*	
nominativ	мати	nom.	матери
genitiv	матер-е	gen.	матер-ъ
dativ	матери	dat.	матерьмъ & матеремъ
ac.	матер-е	ac.	матери
instr.	материѭ	instr.	матерьми
loc.	матери	loc.	матерьхъ & матерехъ
voc.	мати ¦¦	voc.	caret

Dual

nom.	& ac.	матери
gen.	& loc.	матер-оу
dat.	& instr.	матерьма

Nota 1. Despre formele cu ь cf. §.51, nota 2, §. 52, nota 1, §. 53, nota 2 ; дъштерьхъ[2] se găsește.

Nota 2. Ac. sing. are adesea forma trupinelor în *i* : матерь.

§.55 d) *Trupine în -t* ; trupina жрѣбѧт- (mînz), nom. sing. жрѣбѧ ; substantivele categoriei acesteia sînt toate neutre, de pildă отрочѧ (prunc), телѧ (vițel), ꙗгнѧ (miel), ș.a.

Singular		*Dual*		
nom.	жрѣбѧ	nom.	ac.	жрѣбѧти
gen.	жрѣбѧт-е	gen.	loc.	жрьбѧт-оу
dat.	жрѣбѧти	dat.	instr.	жрѣбѧтьма[3]
ac.	жрѣбѧ			
instr.	жребѧтьмь și жрѣбѧтемь			
loc.	жрѣбѧти			
voc.	ca nom.			

---

1. *după două litere șterse* 2. *în ms.* дештерьхъ 3. *în ms.* жрѣбѧтима

Plural 95 r

nom.	жрѣбѧта
gen.	жрѣбѧт-ъ
dat.	жрѣбѧтьмъ & жрѣбѧтємъ
ac.	жрѣбѧта
instr.	жрѣбѧты
loc.	жрѣбѧтьхъ & жрѣбѧтєхъ

Nota 1. Despre formele cu ь cf. §§. citați. Instr. plur. are forma trupinelor în *a*; cf. словєсы, имєны.

Nota 2. Loc sing. are nu arareori forma жрѣбѧтє.

Nota 3. Trupinele participiale și comparative, care formează unele cazuri după trupinele originare consonantice, *vezi-le* la §. 63.

2. *Trupine în u* (adică î, ă). 97r §.56

A. Trupine în ы, nom. sing. ы, de pildă цркы biserică. Înaintea finalelor cazuale [1], cari presună [2] c-o [3] vocală, ы se despică în ъв, proces prin care trupina devine consonantică: цркъв-; dar după norma trupinelor consonantice se formează numai gen. și ac. singular și genitivul plural; în celelalte cazuri trupina цркъв- se tratează sau ca trupinele în *i* sau ca femininele în *a*. De această categorie se țin numai substantive feminine, de pildă боукы (fag, literă), любы (amor), свєкры (soacră), смокы (smochină), ѩтры (cumnată) ș.a.

Singular		*Dual*			*Plural*	
nom.	цркы	nom.	& ac.	*цркъви	nom.	цркъви
gen.	цркъв-є	gen.	& locativ.	*цркъвию	gen.	цркъвъ
dat.	цркъви	dat.	& instr.	*цркъвама	dat.	цркъвамъ
ac.	цркъв-є				ac.	цркъви
instr.	цркъвиѭ				instr.	цркъвами
loc.	цркъви				loc.	цркъвахъ.
voc.	цркы					

Nota 1. Și alte cazuri decît cele citate în paradigmă se găsesc [4] 98r formate după analogia trupinelor în *i*, chiar nom. sing. ca любовь = любъвь; ac. sing. asemenea любовь, цркъвь, кръвь (sînge, care nici [5] se găsește decît în această formă: *кры nu se poate esplica decît din dialectele nouă) formează în acest mod numai genit. sing. кръвє, iar celelalte forme după trupinele în *i*, de pildă кръвий, кръвьмъ, кръвьми. Despre cazurile formate în felul trupinelor [6] fem. în *a* vezi §.58.

Nota 2. Dualul nu se poate ilustra; formele citate sînt formate de noi după analogia cazurilor pluralului.

B. *Trupine în* ъ, trupina сынъ-, nom. sing. сынъ (fiu). Înainte[a] §.57 mai multor terminații cazuale cu presunet vocalic [7] s-au urcat desunetul [8] (dat. sing., nom., gen. plur., gen. dual. — Comp. Schleicher, *Склонение основ в славянских* [9] *языках*, Petersburg, 1867). De la aceste trupine mai toate cazurile se pot ilustra cu exemple, dar ele nu formează o declinație vie de sine stătătoare, pentru că se flectează după analogia trupinelor masculine în *a* (al căror nominativ singular se sfîrșește asemenea în ъ), precum și trupinele masculine în *a*, la rîndul lor,

---

1. *după* de *șters* 2. *scris deasupra lui* desună *șters* 3. *după* în vo[cală] *șters* 4. *după* formează *șters* 5. *după* acest din urmă *șters* 6. *în ms. supraintercalat* trupin 7. cu presunet vocalic *supraintercalat, după care urmează* cu presonanță vocalică *șters* 8. *după* desonul *(de două ori) șters* 9. *în ms.* славянскихъ

pot primi forme[1] cari originar se țin de trupinele în *u*. Cuvintele ce se pot admite ca numărîndu-se[2] între trupinele originare în *u*, precum **медъ** (miere), **волъ** (bou), **полъ** (lature, jumătate), **домъ** (casă) ș.a. sînt toate masculine.

Singular		*Dual*	
nom.	сынъ	nom. ac.	сыны
gen.	сыноу	gen. loc.	сыновоу (urcarea desunetului)
dat.	сынови (urcarea desunetului)	dat. instr.	(сынъма)
ac.	сынъ		
instr.	сынъмь		
loc.	сыноу		
voc.	сыноу		

99 r

Plural	
nom.	сынове (urcarea des.)
gen.	сыновъ ,, ,,
dat.	*сынъмъ
ac.	сыны[3]
instr.	сынъми
loc.	сынъхъ

Notă. Dat. plur. are totdeauna **о** : **сыномъ** ; dar provine și **сынохъ** (loc.). Dativul dualului, pentru care nu știm exemplu, e format după **полъма**.

102 r [§.58] 3. Trupine în *a*.

A. Trupine curate în *a* (fără *j*); a) masc. trupina **рабо-**, nom. sing. **рабъ** (rob), ntr. trupina **дѣло-**, nom. sing. **дѣло** (operă); b) fem. trupina **рыба-**, nom. sing. **рыба** (pește).

a) *M*[*a*]*sc*[*ulin*]

Singular		*Plural*		*Dual*[4]	
nom.	рабъ	nom.	раби	nom. & ac.	раба
gen.	раба	gen.	рабъ	gen. & locativ	рабоу
dat.	рабоу	dat.	рабомъ	dat. & instr.	рабома
ac.	рабъ	ac.	рабы		
instr.	рабомь	instr.	рабы		
loc.	рабѣ	loc.	рабѣхъ		
voc.	рабе				

103 r b) *Neutru*

Singular		*Plural*		*Dual*	
nom.	дѣло	nom.	дѣла	nom. & ac.	дѣлѣ
gen.	дѣла	gen.	дѣлъ	gen. & loc.	дѣлоу
dat.	дѣлоу	dat.	дѣломъ	dat. & instr.	дѣлома
ac.	дѣло	ac.	дѣла		
instr.	дѣломь	instr.	дѣлы		
loc.	дѣлѣ	loc.	дѣлѣхъ		
voc.	дѣло				

104 r c) *Feminin*

Singular		*Plural*		*Dual*	
nom.	рыба	nom.	рыбы	nom. & ac.	рыбѣ
gen.	рыбы	gen.	рыбъ	gen. & loc.	рыбоу
dat.	рыбѣ	dat.	рыбамъ	dat. & instr.	рыбама.
ac.	рыбѫ	ac.	рыбы		
instr.	рыбоѭ	instr.	рыбами		
loc.	рыбѣ	loc.	рыбахъ		
voc.	рыбо				

---

[1] *inițial* formele [2] *după două litere șterse* [3] *în ms.* сынъ [4] *după* ntr. *șters*

Nota 1. Pentru a aduce aminte schimbările la cari sînt supuse guturalele înaintea alor є, и, ѣ, ajunge să cităm : msc. влъкъ (lup), loc. sng. влъцѣ, voc. sing. влъчє, nom. plur. влъци, loc plur. влъцѣхъ ; fem. нога (picior), dat. loc. sing. нозѣ, nom. ac. dual нозѣ. Regula generală vezi-o la §.38.

Nota 2. În instrumentalul singular, se găsește adesea ъ pentru о : доухъмь [1] (доухъ spirit) în cod. Ostrom. regulat ; tot așa în instrum. plur. даръми (даръ dar), грѣхъми (грѣхъ păcat) și în loc. plur. о în loc de ѣ, de pildă дворохъ (дворъ curte). Aceste forme ale instr. și loc. plur. sînt desigur împrumutate de la trupinele în *u* (în loc. plur. stă așadar о pentru ъ), v. §.57, pentru că formarea la [2] trupinele în а e din vechime alta (рабъı, рабѣхъ). Pare deci că și instr. sing. cu ъ e o formă a trupinelor în *u* (Despre amestecul trupinelor celor în *a* cu cele în *u* cf. §.60).

Nota 3. Numele masculine ce se termină în- -ꙗнъ (mai mult nume de 105r popoare și locuitori), de pildă, блъгаринъ bulgar, гражданинъ tîrgoveț, pierd în plural silaba -инъ și formează nom. plur. consonantic în є : блъгарє. Celelalte cazuri ale pluralului se formează mai mult după analogia trupinelor în *a*, de pildă : instr. plur. роумъı (роуминъ ῥωμαῖος), dat. plur. болꙗриномъ (болꙗринъ boier, principe) ; pe lîngă aceasta însă mai rar se găsesc formații în felul trupinelor [3] consonantice sau în *i*; de pildă, dat. plur. солоунꙗнємъ [4] (солоунꙗнинъ din Tesolonic), loc. plur. гражданєхъ.

Nota 4. Masculinele de formă femininală, de pildă воѥвода (capul oștilor, Duce), владъıка (domnitor), слоуга (slugă), urmează cu totul [5] în flexiune substantivelor feminine.

B. Trupine în *ja ;* a. *msc. -ntr. ;* msc. trupina краѥ- (în loc de краjо-), [§.59] nom. sing. край (margine) ; trup. конѥ-, nom. sing. кон҄ь (cal) ; trupina мѫжє- (din *мѫг-jо-), nom. sing. мѫжь [6] (bărbat) ; ntr. trupină și nom. пѣниѥ (cîntec), полѥ (cîmp), ложє (așternut, din *лог-jо).

Masculine

Singular

nom.	край	кон҄ь	мѫжь
gen.	краꙗ	коꙗ	мѫжа
dat.	краю	коню	мѫжоу
ac.	край	кон҄ь	мѫжь
instr.	краѥмь	конѥмь	мѫжємь
loc.	краи	кони	мѫжи
voc.	краю	коню	мѫжоу

Dual

nom. ac.	краꙗ	коꙗ	мѫжа
gen. loc.	краю	коню	мѫжоу
dat. instr.	краѥма	конѥма	мѫжєма

Plural 106r

nom.	краи	кон҄и	мѫжи
gen.	край	кон҄ь	мѫжь
dat.	краѥмъ	конѥмъ	мѫжємъ
ac.	краѩ	коѩ	мѫжѧ
instr.	кр и	кон҄и	мѫжи
loc.	краихъ	кон҄ихъ	мѫжихъ

---

1. *în ms.* доухъмъ 2. *după* trupinelor *șters* 3. *după* celor *rămas neșters și* consonantice sau *șters* 4. *după* dat. *șters* 5. urmează cu totul *scris deasupra lui* sînt șters 6. *după* мж *șters*

Neutru

Singular

nom.	пѣниѥ	полѥ	лож
gen.	пѣниꙗ	полꙗ	ложа
dat.	пѣнию	полю	ложоу
ac.	пѣниѥ	полѥ	ложє
instr.	пѣниѥмь	полѥмь	ложємь
[loc.	пѣнии	пол̂и	ложи]

Dual

nom. ac.	пѣнии	пол̂и	ложи
gen. loc.	пѣнию	полю	ложоу
dat. instr.	пѣниѥма	полѥма	ложєма

Plural [1]

nom.	пѣниꙗ	полꙗ	ложа
gen.	пѣний	пол̂ь	ложь
dat.	пѣниѥмъ	полѥмъ	ложємъ
ac.	пѣниꙗ	полꙗ	ложа
instr.	пѣнии	пол̂и	ложи
loc.	пѣниихъ	пол̂ихъ	ложихъ.

b. *feminine;* trup. și nominativ змиꙗ (șarpe), волꙗ (voință), доуша (din *доухја, cf. доухъ spirit) suflet.

107 r

Singular

nominativ	змиꙗ	волꙗ	доуша
genitiv	змиѩ	волѩ	доушѧ[2]
dativ	змии	вол̂и	доуши
acuzativ	змиѭ	волѭ	доушѫ
instr.	змиѥѭ	волѥѭ	доушєѭ
[loc.	змии	вол̂и	доуши]
vocativ	змиѥ	волѥ	доушє

Dual

nom. & ac.	змии	вол̂и	доуши
gen. & loc.	змию	волю	доушоу
dat. & instr.	змиꙗма	волꙗма	доушама

Plural

nominativ	змиѩ	волѩ	лоушѧ
genitiv	змий	вол̂ь	доушь
dativ	змиꙗмъ	волꙗмъ	доушамъ
acuz.	змиѩ	волѩ	доушѧ
instrum.	змиꙗми	волꙗми	доушами
locativ	змиꙗхъ	волꙗхъ	доушахъ.

Nota 1. Schimbările vocalelor [3] ce au loc după *j* vezi-le la §.24.

Nota 2. Masculinele în -ць, -зь au de regulă în vocativ sing. є : отьчє (отьць tată); кънѧжє (кънѧзь principe).

Nota 3. Unele cazuri se găsesc — nu arareori — și în forma trupinelor [în] *i* (cari în nom. sing. sînt egale cu trupinele în *ja*), așa bunăoară: instr. sng. отьцьмь (отьць tată), instr. plur. ножьми (ножь cuțit). Dar mai adesea coincide nominativul plural: мѫжиѥ, regulat la nomina agentia (-ens) în -тєль, de pildă: родитєлиѥ (părinți; alături de родитєлѥ). Despre

---

1. *după* b) feminine ; trupină și nom. *șters* 2. ш *supraintercalat* 3. *supraintercalat*

asimilațiunea lui -нѥмь în -нимь în instr. sing. al neutrelor comp. §.19, nota.

Nota 4. Trupinele feminine ce se mîntuie cu -ꙑнꙗ- au în nom. sing. -ꙑн҄и, de pildă: благꙑн҄и (bunătate), богꙑн҄и (zeiță) ș.a.

Nota 5. După paradigma змиꙗ se declină o sumă de masculine terminate în -ии (desigur că și -ий, precum în nota 4 pentru -иꙗ, sînt masculine cu forma femininală, precum воѥвода), de pildă: сѫдии (judecător), gen. sing. сѫдиѩ, dat. сѫдии, ac. сѫдиѭ ș.a.m.d., tot așa кънигъчии (-ий, cărturar) ș.a. *108 r*

Trecerea trupinelor masculine în a în analogia trupinelor în u și viceversa. Declinația trupinelor în *a*, arătate în §.57, se ține mai cu samă de izvoarele mai tîrzie; în Codex Ostromirensis, Suprasl. ș.a. această declinație este rară și (esceptînd terminațiile ъ, ь) se aplică mai mult la cuvinte monosilabe, precum рабъ (rob), градъ (oraș), мьчь (cuțit) ș.a. §.60

Următoarele cazuri obvin sub forma de mai jos:

dat.	sing.	рабови	конѥви
nom.	plur.	рабове	конѥве
gen.	plur.	рабовъ	конѥвъ
gen.	dual	рабовоу	конѥвоу

(Dativul singular obvine mai des la nume proprii, mai ales la cele străine). Silaba -ов, care se naște prin scărire, din început și-au avut locul numai în cazurile numite mai sus (cf. §.57). Mai tîrziu însă această silabă a pătruns și în alte cazuri înaintea terminațiilor trupinelor în *a*, astfel:

dat.	plur.	рабовомъ	конѥвомъ
ac.	plur.	рабовꙑ	конѥвꙑ
instr.	plur.	рабовꙑ	конѥвꙑ
loc.	plur.	рабовѣхъ	конѥвѣхъ

Viceversa, сꙑнъ, de ex., se poate trata cu totul ca trupinele în *a*, gen. sing. сꙑна, nom. plur. сꙑни ș.a.m.d.

Declinația cuvintelor străine, mai cu samă a numelor proprie, se conformă cu declinația cuvintelor[1] slavice. Deosebirea cea mai esențială este următoarea: masc. ce se termină în singular cu -ѥй, de pildă: иѥрей (ἱερεύς) formează instr. sng. иѥреомь (deci cu căderea lui *j* și întîmplîndu-se schimbarea lui о în е), dat. plur. иѥреомъ, dat. dual иѥреома, dat. sing. иѥреови. §.61

Adiectivele se țin toate de trupinele în *a* sau *ja;* declinația[2] lor nu se deosebește de aceea a substantivelor, de pildă: *109 r* §.62

masc.	добръ	(bun)	ca	și	рабъ
,,	велий	(mare)	,,	,,	край
,,	добл҄ь	(viteaz)	,,	,,	кон҄ь
,,	тъшть	(deșert)	,,	,,	мѫжь
ntr.	добро		,,	,,	дѣло
,,	велиѥ		,,	,,	пѣниѥ
,,	доблѥ		,,	,,	полѥ
,,	тъште		,,	,,	ложе
fem.	добра		,,	,,	рꙑба
,,	велиꙗ		,,	,,	змиꙗ
,,	доблꙗ		,,	,,	волꙗ
,,	тъшта[3]		,,	,,	доуша,

numai că vocativul trupinelor în *ja* e la masculin egal cu nom. sing., iar voc. fem. e peste tot egal cu nom. sing. fem.

Participiile prezentului activ, participiile preteritului activ I și comparativele sînt toate trupine în *ja*, iar declinația lor se deosebește de-a[4] §.63

---

1. *după trei litere șterse* 2. *după* de aceea *șters* 3. *scris deasupra lui* тъщта *șters* 4. *în ms.* de-al

acestora prin următoarele: nom. sing. masc. conține o trupină (consonantică) fără *ja*; afară de aceea, nom. plur. masc. și nom. sing. fem. nu au formele ordinare. Din cauza acestor abateri și a schimbărilor de consonante, cari pot încurca pe începător, dăm următoarele paradigme:

1. *Particip. prezent activ*; nom. sng. пекꙑ fierbînd[1] (inf. пешти, 1 sng. praes. пекѫ fierb; ꙑ conf. §.23, nota), trupina пекѫт- (forma originară *pak-ant*[2]); pentru celelalte cazuri (afară de nom. plur. masc.) пекѫште- = пекѫт-jo (forma originară pentru *pak-ant-ja*); pentru nom. plur. masc. пекѫт-ь- ca trupină în *i* (forma originară *pak-ant-i*).

		masculin	*neutru*		*feminin*
	sing. nom.	пекꙑ	пекꙑ	sing. nom.	пекѫшти
	gen.	пекѫшта		gen.	пекѫштѧ
	dat.	пекѫштоу		dat.	пекѫшти
	ac.	пекѫшть	пекѫште ||	ac.	пекѫштѫ
110r	instr.[3]	пекѫштемь		instr.	пекѫштеѭ
	loc.	пекѫшти		loc.	пекѫшти
	plur. nom.	пекѫште	пекѫшта	plur. nom.	пекѫштѧ
	gen.	пекѫшть		gen.	пекѫшть
	dat.	пекѫштемъ		dat.	пекѫштамъ
	ac.	пекѫштѧ	пекѫшта	ac.	пекѫштѧ
	instr.	пекѫшти		instr.	пекѫштами
	loc.	пекѫштихъ		loc.	пекштахъ
	dual[nom.]	пекѫшта		dual[nom.]	пекѫтши
	gen.	пекѫштоу		gen.	пекѫштоу
	dat.	пекѫштема		dat.	пекѧштама

111r *Nota 1.* Nominativul sing. ntr.[4] este egal cu cel masculin, iară forma așteptată пекѫште pare a se găsi numai în forma compusă пекѫште-ѥ (vezi mai jos §. 67). -- Vocativul singular e pretutindenea egal cu nominativul. Nom. plur. masc. are adesea forma comună trupinelor în *ja:* пекѫшти.

Nota 2. Participiile trupinelor prezentului cu *j* sau *i* au în nom. sing. masc. ѧ (comp. §.23, nota), de ex. пишѧ (inf. пьсати), хвалѧ (inf. хвалити a lăuda, 1 sng. хвалѭ laud); ѧ[5] rămîne însă la celelalte cazuri numai la verbii aceia[6] care au în a 3. sng. prez. -ить, de aceea gen. sng. пишѫшта (3 sng. пишеть), însă хвалѧшта (3 sng. хвалить), горѧшта (nom. горѧ, inf. горѣти a arde, 3 sng. горить).

2. *Participiile praeterit. activ. I;* nom. sing. msc. пекъ, trupina пекъс- (forma originară *pak-ans-);* pentru celelalte cazuri (afară de nominativ plural masc.) trupina пекъше = *пекъс-jo (forma originară *pak-ans-ja-);* pentru nominativ plur. пекъс-ь- ca trupină în *i* (forma originară *pak-ans-i*).

	masc.	*neutru*	*feminin*
sing. nom.	пекъ	пекъ	пекъши
gen.	пекъшь		пекъшѧ
dat.	пекъшоу		пекъши
ac.	пекъшь	пекъше	пекъшѫ
instr.	пекъшемь		пекъшеѭ
loc.	пекъши		пекъши
plur. nom.	пекъше	пекъша	пекъшѧ
gen.	пекъша		пекъшь
dat.	пекъшемъ		пекъшамъ
ac.	пекъшѧ	пекъша	пекъшѧ
instr.	пекъши		пекъшами
loc.	пекъшахъ		пекъшихъ

---

1. *supraintercalat* 2. *după* пак *șters* 3. *după indicațiile* masc. neutr. *repetate la început de pagină* 4. *după* plur. *de prisos* 5. *în ms.* ѫ 6. *în ms.* aciea

112r

		masc.	*neutru*	*feminin*
dual	nom.	пекъша	пекъши	пекъши
	gen.	пекъшоу		пекъшоу
	dat.	пекъшема		пекъшама

Nota 3. Nominativul singular neutru пекъше, care era de așteptat după legile limbei, nu pare a proveni decît în forma compusă пекъше-ѥ. Vezi mai sus nota 1. — Vocativul singular e egal cu nominativul. — Nominativul plural poate avea și forma пекъши (Vezi mai sus nota 1).

Nota 4. Tot așa se declină și participiile praeteriti terminate in -въ, de ex. хваликъ, gen. хваликъша ș.a.m.d., precum și cele terminate în -ь, de ex. хваль (= *хвалјъ); numai că la aceste din urmă stă înaintea lui ш pretutindenea ь, deci gen. хвальша ș.a.m.d.

3. *Comparativele;* trupina мьнъс- în[1] loc de *мьнјъс- (forma originară *min-jans-)*, de acolo nom. sing. masc. *мьн̑ь, dar care pare a nu proveni astfel, ci numai în forma compusă мьн̑ий [2], și nom. ac. ntr. мьнѥ; pentru celelalte cazuri (afară de nom. plur. msc.) мьн̑ьше- pentru *мьньјејо- (forma originară *min-jans-ja);* pentru nom. plur. masc. мьньс-ь ca trupinele în *i* (forma originară *min-jans-i).*

113r

		masculin	*neutru*	*feminin*
singular	nom.	(мьний)	мьнѥ	мьн̑ьши
	gen.	мьн̑ьша		мьн̑ьшѧ
	dat.	мьн̑ьшоу		мьн̑ьши
	ac.	мьн̑ьшь	мьнѥ	мьн̑ьшѫ
	instr.	мьн̑ьшемь		мьн̑ьшеѭ
	loc.	мьн̑ьши [3]		мьньши
plural	nom.	мьн̑ьше	мьн̑ьша	мьн̑ишѧ
	gen.	мьн̑ьшь		мьн̑ьшь
	dat.	мьн̑ьшемъ		мьн̑ьшамъ
	ac.	мьн̑ьшѧ	мьн̑ьша	мьн̑ьшѧ
	instr.	мьн̑ьши		мьн̑ьшами
	loc.	мьн̑ьшихъ		мьн̑ьшахъ
dual	nom.	мьн̑ьша	мьн̑ьши	мьн̑ьши
	gen.	мьн̑ьшоу		мьн̑ьшоу
	dat.	мьн̑ьшема		мьн̑ьшама.

Nota 5. Ac. sng. msc. poate fi egal cu nominativul : мьн̑ий. — Vocativul sng. e egal cu nominativul. — Nom. plur. msc. poate avea și forma мьньши (compară mai sus notele 1 & 3).

Nota 6. Tot așa se declină și comparativele terminate în -ѣй, d. ex. добрѣй (aicea forma necompusă), gen. добрѣйша ș.a.m.d.

Observații asupra declinării numeralelor de la 1—10. 118r §.64

1. ѥдинъ ca тъ, tot astfel инъ (unus, alter); v. §. 66.

2. дъва, два ca dualul та de la тъ.

3. триѥ; 4. четꙑриѥ sînt trupine în *i* în plur., de aceea

nom.	триѥ	четꙑриѥ
gen.	трий	четꙑрь
dat.	трьмъ (тремъ)	четꙑрьмъ (-ремъ)
ac.	три	четꙑри
instr.	трьми	четꙑтрьми
loc.	трьхъ (трехъ)	четꙑрьхъ (-рехъ)

5. пѧтъ; 6. шестъ; 7. седмь; 8. осмь; 9. девѧть; 10. десѧть sînt trupine [în] *i* feminine (singular) [4] și se declină ca și кость, numai că la

---

[1] *după* pentru *șters* [2] *în ms.* мньний [3] *scris deasupra lui* мньши *șters* [4] *supraintercalat*

formarea numerelor de la 11—19 acc. de la десѧть este десѧте, precum дъва на десѧте (12), iar la formarea zecilor de la 20—90 se întrebuințează nom. plur. десѧте, de pildă четꙑрие[1] десѧте (alături de десѧти; 40) și conform cu aceasta se mai întrebuințează gen. plur. десѧтъ, gen. dual десѧтоу după feliul trupinelor consonantice.

§.65 *Observații asupra cîtorva cuvinte*

Pluralul de la братъ (frate) e înlocuit prin femininul colectiv братиꙗ (gen. братиѩ ș.a.m.d.). În genere, înlocuirea plur. prin colective (ntr. sing.) este foarte deasă în limba paleoslavă, de ex. гроздъ (strugure), грозднѥ (struguri, **poamă**); дѫбъ (copac), дѫбнѥ (copaci); вѣтвь (ram), вѣтвнѥ (ramuri; propriu rămuriș).

119r оудъ (membru) își poate forma pluralul de la o trupină оудес-: оудеса ș.a.m.d.

око și оухо (ochiu, ureche) urmează în dual după analogia trupinelor în *i*: очи, оуши; очию, оушию[2], очима, оушима.

122r *2. Declinația pronumelor*

§.66 a) Pronumele cu gen: trupină în *a*: то-, nom.[3] sing. тъ *(acela);* trupină în *ja*: ѥ-, nom. sing. и = jь = *jъ (el) & се-, nom. sing. сь (acesta).

Singular

		msc. neutru		*feminin*	
sing.	nom.	тъ, то	acela	та	aceea
	gen.	того	a aceluia	тоѩ	a aceleia
	dat.	томоу	aceluia	той	aceleia
	ac.	тъ, то	pre acela	тѫ	pe aceea
	instr.	тѣмь	prin mijlocul aceluia	тоѭ	prin aceea
	loc.	томь	la acela	той	la aceea
123r		*msc. ntr.*[4]		*feminin*	
plur.	nom.	ти, та	aceia[5]	тꙑ	acelea
	gen.	тѣхъ	a acelora	тѣхъ	a acelora
	dat.	тѣмъ	acelora	тѣмъ	acelora
	ac.	тꙑ, та	pe aceia[5]	тꙑ	pre acelea
	instr.	тѣми	prin aceia[5]	тѣми	prin acelea
	loc.	тѣхъ	la aceia[5]	тѣхъ	la acelea
dual	nominativ	та, тѣ	acei doi	тѣ	acele două
	gen.	тою	a acelor doi	тою	a acelor două
	dat.	тѣма	acelor doi	тѣма	acelor două

и, ѥ, ꙗ (el, ea)

		msc. ntr.	*feminin*	
sing.	nominativ	и, ѥ	ꙗ	ea
	genitiv	ѥго	ѥѩ[6]	a ei
	dativ	ѥмоу	ѥй	ei
	ac.	и, ѥ	ѭ	pre ea
	instr.	нмь	ѥѧ	prin ea
	loc.	ѥмь	ѥй	la ea

---

1. *în ms.* четерꙑие 2. *după* ош *șters* 3. *scris deasupra lui* gen. *șters* 4. *în ms.* ntr. msc. 5. *în ms.* aciea 6 *după* ѥѭ *șters*

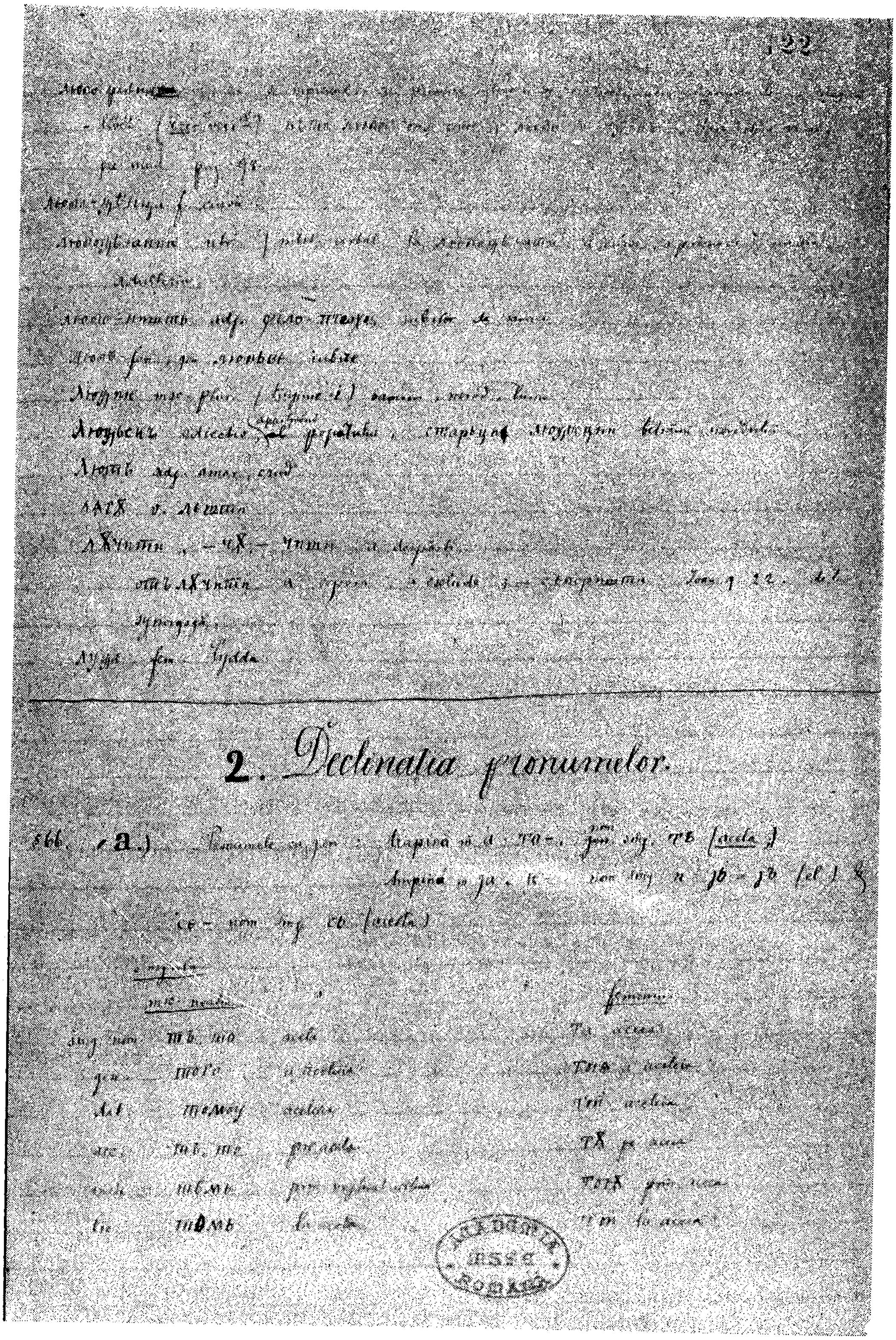

122

2. Declinatia pronumelor.

37. [A. LESKIEN, *MANUAL DE LIMBA PALEOSLAVĂ*]

BAR 2307, 122r, 32 cm × 20 cm

nom.	pluralis	и, ꙗ	ei	ѩ	ele
	[gen.]	ихъ	a lor	ихъ	a lor
	[dat.]	имъ	lor	имъ	lor
	[acc.]	ѩ, ꙗ	pre ei	ѩ	pre ele
	[instr.]	ими	prin ei	ими	prin ele
	[loc.]	ихъ	la ei	ихъ	la ele
dual	nominativ	ꙗ, и		и	
	genitiv	ѥю		ѥю	
	dativ	има		има	

124 r

сь, се, си acesta, aceasta

		msc. neutru		*feminin*	
singular	nom.	сь, се	acesta	си	aceasta
	gen.	сего	a acestuia	сеѩ	a acesteia
	dat.	семоу	acestuia	сей	acesteia
	ac.	сь, се	pre acesta	сиѭ	pre aceasta
	instr.	симь	prin acesta	сеѭ	prin aceasta
	loc.	семь	la acesta	сей	la aceasta
plur.	nomin.	си, си	aceștia	сиѩ	
	gen.	сихъ	a acestora	сихъ	
	dat.	симъ	acestora	симъ	
	ac.	сиѩ, си	pre aceștia	сиѩ	
	instr.	сими	prin aceștia	сими	
	loc.	сихъ	la aceștia	сихъ	
dual	nominativ	сиꙗ си,		си	
	gen.	сею		сею	
	dat.	сима		сима	

Ca și **тъ** se declină :

овъ, **онъ** (el) ; **къ-то** (cine? particula aninată **-то** rămîne numai în nominativ, de aceea genitiv **кого**) ; **самъ** (însuși) ; **такъ**, **сикъ** (astfel, talis) ; **какъ**, **ꙗкъ** (ce fel, qualis) ; **вьсакъ** (**вьсѣкъ**, **вьсꙗкъ** fiecare).

Ca și **и** se declină :

чь (în genere cu particulă [1] aninată **чь-то** ce), esceptîndu-se gen. sing., care este **чьсо**, **чесо** ; cîteodată se găsește **чьсо-** tratat ca trupină și declinat după **тъ**, d. ex. **чьсого**, dat. **чесомоу**, loc. **чесомь** (**чьсомь**) ; în fine, posesivele : **мой** (al meu), **твой** (al tău), **свой** (a lui), **нашь** (al nostru), **вашь** (al vostru) ; **чий** (a cui?) ; apoi **сиць** (talis) ; **вьсь** (tot, fiece), dar acest din urmă se tratează cîteodată ca trupinele în *a*- și regulat ca aceste trupine [2] la instr. sing. **вьсѣмь**, gen. loc. plur. **вьсѣхъ**, dat. plur. **вьсѣмъ**, instr. plur. **вьсѣми**.

128 r [§.67]

Declinația compusă (hotărîtă) a adiectivelor

De cazurile adiectivelor, declinate în mod nominal, se alipesc [3] cazurile analoge ale lui **и** (el), precum : nominativ sing. **добръ-й**, gen. **добра-ѥго**, dat. **доброу-ѥмоу**. Aceste cele mai vechi forme provin în realitate la aceste cazuri ; în genere însă formele sunt schimbate după legile fonologice pertratate de noi la [§. 17, notă], §. 19. Din cauza schimbărilor vocalice, provocate prin *j* (ier) [4], dăm alături cu paradigma unei [5] trupine [6] în *a* și pe aceea a unei trupine [7] în *ja*.

---

1. *continuă două litere șterse* 2. *inițial* trupinele 3. *după* alipește *șters* 4. *trebuie* iot 5. cu paradigma unei *supraintercalat* 6. *inițial* dăm alături c-o trupină 7. și pe aceea a unei trupine *scris deasupra lui* una *șters*

Trupină în a

		msc. ntr.	*feminin*
singular	nominativ	добрꙑй, доброѥ	добраꙗ
	gen.	добрааго [1]	добрꙑѩ
	dat.	доброуоумоу	добрѣй
	ac.	добрꙑй, доброѥ	добрѫѭ
	instr.	добрꙑимь	доброѭ
	loc.	добрѣѣмь	добрѣй

129 r

		msc. & neutru	*feminin*
plural	nominativ	добрии, добраꙗ	добрꙑѩ [2]
	gen.	добрꙑихъ	ca mascul. [3]
	dat.	добрꙑимъ	,,
	ac.	добрꙑѩ, добраꙗ	добрꙑѩ
	instr.	добрꙑими	ca masc.
	loc.	добрꙑихъ	,,
dual	nom.	добраꙗ, добрѣи	добрѣи
	gen.	доброую	ca masc.
	dat.	добрꙑима	,,

Trupină în ja

		msc. și ntr.	*feminin*
singular	nom.	добл̂ий, доблѥѥ	доблꙗꙗ
	gen.	доблꙗаго	доблѩѩ
	dat.	доблюоумоу	добл̂ий
	ac.	добл̂ий, доблѥѥ	доблѭѭ
	instr.	добл̂имь	доблѥѭ
	loc.	добл̂имь	доблий
plur.	nom.	добл̂ии, доблꙗꙗ	доблѩѩ
	gen.	добл̂ихъ	ca masc.
	dat.	добл̂имъ	,,
	ac.	доблѩѩ, доблꙗꙗ	доблѩѩ
	instr.	добл̂има	ca masc.
	loc.	добл̂ихъ	,,
dual	nominativ	доблꙗꙗ, добл̂ии	добл̂ии
	gen.	добл̂юю	ca masc.
	dat.	добл̂има	,,

După aceste paradigmate se vor declina [4] ușor formele compuse ale participiilor și ale comparativelor (însă observîndu-se totdeauna cele zise în §.63).

Așa, de ex. :

participiul prezentului activ 130 r

nom.	sing.	msc.	пекꙑй	ntr.	пекѫштеѥ
,,	,,	,,	хвалѧй		хвалѧштеѥ
gen.	,,	,,	пекѫштааго		
,,	,,	,,	хвалѧштааго		
ș.a.m.d.					
femin.			пекѫштиꙗ		
,,			хвалѧштиꙗ		
gen.		,,	пекѫштѧѩ		
,,		,,	хвалѧштѧѩ		
ș.a.m.d.					

---

1. *după* дор *șters* 2. *după* добраꙗ *șters* 3. *după* добрꙑѩ *șters* 4. *scris deasupra lui* compune *șters*

participiul praeteriti activi

nom.	sing.	msc.	пекъй	*ntr.*	пекъшеѥ	*fem.*	пекъшиꙗ
,,	,,	,,	хваливъй	,,	хваливъшеѥ	,,	хваливъшиꙗ
,,	,,	,,	хвал̑ии	,,	хвальшеѥ	,,	хвал̑ьшиꙗ
gen.	,,	,,	пекъшааго			,,	пекъшѧѩ
,,	,,	,,	хваливъшааго			,,	хваи[въ]шѧѩ
,,	,,	,,	хвал̑ьшааго			,,	хвачл̑ьшѧѩ
ș.a.m.d.						ș.a.m.d.	

comparativ

nom.	singular	msc.	мьн̑ии	ntr.	мьнѥѥ	fem.	мьн̑ьшиꙗ
,,	,,	,,	добрѣи (добрѣй)	,,	добрѣйше	,,	добрѣйшиꙗ
gen.	,,	,,	мьн̑ьшааго			,,	мьн̑ьшѧѩ
,,	,,	,,	добрѣйшааго			,,	добрѣйшѧѩ

Nominativul plural masc. are nu arareori -ии : пекѫштии, мьн̑ьшии, pe lîngă -еи : пекѫштеи. Ca acc. sing. ntr. figurează și мьн̑ьшеѥ.

135 r §.68 *Pronumele* кый (qualis, quis) are declinație parte compusă, parte simplă :

		msc. -ntr.	*fem.*		*msc. -ntr.*	*fem.*
sing.	nom.	кый, коѥ	каꙗ	plur.	ции, каꙗ	кыѩ
	gen.	коѥго	коѥѩ		кыихъ	c[a] msc.
	dat.	коѥмоу	коѥй		кыимъ	,, ,,
	ac.	кый, коѥ	кѫѭ		кыѩ, каꙗ	кыѩ
	instr.	кыимь	коѥѭ		кыими	c[a] msc.
	loc.	коѥмь	коѥй		кыихъ	,, ,,

dual	nom.	каꙗ, кои	кои
	gen.	коѥю	ca msc.
	dat.	кыима	,, ,,

§.69 b) *P numele personale fără gen* : 1 pers. nom. sing. азъ ; 2 pers. nom. sing. ты ; reflexivum nom. sing. lipsește, tot așa pluralul, care e reprezentat prin singular.

		1 persoană	*2 persoană*	*reflexiv*
sing.	nom.	азъ	ты	—
	gen.	мене	тебе	себе
	dat.	мънѣ, ми	тебѣ, ти	себѣ, си
	ac.	мѧ [1]	тѧ	сѧ
	instr.	мъноѭ	тобоѭ	собоѭ
	loc.	мънѣ	тебѣ	себѣ
plur.	nom.	мы	вы	—
	gen.	насъ	васъ	—
	dat.	намъ	вамъ	—
	ac.	ны	вы	—
	instr.	нами	вами	—
	loc.	насъ	васъ	—
136 r dual	nom.	ва	вѣ	
	gen.	ваю	наю	
	dat.	вама	нама	

Dativul plural намъ, вамъ e înlocuit adesea prin ны, вы.

§.70 B. CONJUGAȚIE

Trupină verbală, trupina prezentului, trupina a doua. Toate [2] formele verbului slav (între cari numărăm aicea și participiile, infinitivul, supinul, deși sînt forme nominale) au drept bază trupina verbală, care este sau

---

1. м corectat 2. după un cuvînt șters

rădăcina însăși sau o trupină derivată din rădăcină (după această împrejurare deosebim apoi, în genere, verbii primitivi de cei derivați). Din trupina verbală se formează două trupine cari sînt apoi bazele formelor singulare :

1. trupina prezentului, de care se țin prezentul, imperativul, participiul prezentului activ și pasiv, precum și cîteva imperfecte ;

2. a doua trupină (nu a prezentului, trupina infinitivului), din care se nasc : aoristul simplu, aoristul compus I, aoristul compus II, cîteva imperfecte, partic. praeter. act. I, part. praet. act. II, particip. praet. pass., infinitiv, supin.

Cel mai simplu semn pentru recunoașterea trupinei praes. este a 3. sing. praes., după ce-am dezlipit sufixul infinitivului. De pildă, 3 sng. praes.[1] нєсє-ть, trupina praes. нєсє- ; infinitiv нєс-ти, trup. a 2-ua нєс- ; 3 sng. пишєть, trup. praes. пишє- ; inf. пьсати, trup. 2-ua пьса-. Legile fonologice, întrucît provin, trebuie considerate, de ex. пас-ти a cădea, a 2-ua trup. пад-, nu пас-, 3 sng. падєть [(§.46)] ș.a.m.d.

Terminații personale 140r §.71

1) *primare*

sing. 1. (мь)	plural 1. мъ	dual 1. вѣ
2. ши (си)	2. тє	2. та
3. ть	3. [н] ть[2]	3. та

2) *secundare*

sing. 1. [м]	plural 1. мъ	dual 1. вѣ
2. [с]	2. тє	2. та
3. [т]	3. [нт]	3. та

1 sng. -мь s-au păstrat numai în unele cazuri (вѣ-мь știu, да-мь dau, ѣ-мь mănînc, ѥсмь sînt, sum). În toate celelalte cazuri ь au căzut, iar м, împreunîndu-se cu terminația tulpinei (auslaut) s-au prefăcut în vocala nazală ѫ. -си ca sufix[3] al persoanei a doua singulare s-au păstrat în verbii citați mai sus (вѣ-си etc.). -н dintr-a 3 plurală se-mpreunează cu sunetul vocalic al trupinii și se preface în vocală nazală, deci -ѫть, -ѧть.

Terminația secundară (1 sing.) м s-a fi prefăcut în nazală, împreunîndu-se[4] cu vocala desonantă a trupinei, iar nazala a fi trecut prin slăbire în -ъ (comp. §.23, nota) ; с dintr-a doua persoană sing.[5] și т dintr-a treia sing.[6] au trebuit totdeuna să cadă, pe cuvîntul celor zise în §.49. La[7] terminația secundară a pers. 3[8] plur. -нт au trebuit să cadă т, iar н, împreunat cu vocala desonantă a trupinei, s-au prefăcut în -ѫ, -ѧ. 141r

Terminațiile primare i se cuvin prezentului (și imperativului), cele secundare aoriștilor și imperfectului.

Împărțirea în clase verbale. Vom împărți flexiunea verbală după trupinele prezentului, iar subdiviziunile le vom face după[9] trupinele de-a doua mînă. După acest fundament al diviziunii rezultă următoarele clase : §.72

I. *Trupina prezentului, formată din rădăcină prin adăugarea sufixului* є, о (originar *a*) :

a) a doua trupină[10] = cu rădăcina ; 3 sng. -є-ть, inf. нєс-ти (a purta).

b) a doua trupină se formează prin adăogarea lui а la rădăcină ; 3 sng. бєр-є-ть, inf. бьр-а-ти (бр-а-ти a lua).

c) a doua trupină se termină în ѣ ; 3 sng. мьр-є-ть (мр-є-ть), inf. мьр-ѣ-ти (мр-ѣ-ти) a muri.

---

1. 3 sng. praes. *supraintercalat* 2. *în ms.* (n)ть 3. *după* un *șters* 4. *după* cu vo[cala] *șters* 5. *supraintercalat* 6. *supraintercalat* 7. *supraintercalat* 8. *după* III *șters* 9. *după* din *de prisos* 10. *după* rădă[cină] *șters*

II. *Trupina prezentului se formează prin sufix* нє, но (orig. *na*). A doua trupină e egală cu rădăcina sau are sufixul нѫ: 3 sng. двигнє-ть, inf. *двиш-ти (§.39) şi двиг-нѫ-ти (a mişca).

III. *Trupina prezentului se formează din trupina verbului prin sufix* ѥ, jo (orig. *ja*).

A. *Verbi primitivi*:

a) a doua trupină egală rădăcinei; 3 sng. зна-ѥ-ть, inf. зн -ти (a şti, a cunoaşte); дѣ-ѥ-ть, inf. дѣ-ти (a pune[1]).

b) a doua trupină primeşte а la rădăcină; 3 sng. пишє-ть (=*пис-ѥ-ть, §.37), inf. пьса-ти; глагол-ѥ-ть, inf. глагола-ти.

142 r B. *Verbi derivaţi*:

c) trupina verbală desună în[2] а; a doua trupină e egală cu cea[3] verbală; 3 sng. дѣла-ѥ-ть, inf. дѣла-ти.

d) trupina verbală desună în ѣ; a doua trupină egală celor verbale; 3 sng. желѣ-ѥ-ть, inf. желѣ-ти (a dori).

e) trupina verbală în оу; a doua trupină adaogă а către trupina verbală, carea prin această împrejurare desună în -ова- (§.16, nota); 3 sng. коупоу-ѥ-ть, inf. коупов-а-ти (a cumpăra).

IV. *Trupina prezentului desună în* и.

a) a doua trupină=trup. praes.; 3 sng. хвали-ть, inf. хвали-ти a lăuda.

b) a doua trupină desună în ѣ; 3 sng. гори-ть, inf. горѣ-ти a arde.

[§.73] V. *Resturile altor formaţii ale prezentului* (verbi irregulari).

Observaţii generale asupra formării timpurilor.

1. Formarea *prezentului* rezultă din cele spuse în §.72.

2. Trupina *aoristului simplu* se formează nemijlocit din trupina a doua prin sufixul є, о (originar *a*) atunci cînd trupina a doua e = cu[4] rădăcina şi termină-ntr-o consonantă, deci la I-a şi II, la aceasta din urmă, cînd trupina a doua nu are нѫ.

3. *Aoristul compus* îşi are numele de la formarea sa prin adăogirea[5] unui verb auxiliar (1 sng. orig.-*sam*, v. Schleicher, *Compendiu*, §.297, comp. gr. ἔ-λυ-σα); *s* originar al verbului auxiliar e păstrat înaintea consonantelor ca с, înaintea vocalelor au devenit în mare parte х (în forme arhaistice însă şi с), care după legile fonologice se poate preface în ш (cf. §.29). Baza este totdeauna trupina a doua; iar verbul auxiliar poate proveni în două moduri:

143 r a) *nemijlocit împreunat cu esunetul trupinei a doua*, d.p. пьса-хъ (писа-хъ scriam); dacă trupina a doua esună în consonant, atunci se manifestă legile arătate la §.43, de p. рѣхъ (vorbeam) pentru *рєк-хъ, *рєк-съ. Predomnitoare este acea[6] formaţie la toţi verbii, a căror a doua trupină se termină în vocală. Despre lungimea restitutivă (ersatzdehnung), care se manifestă la trupinele consonantice ale rădăcinelor comp. §.22.

b) *între trupină şi verbul auxiliar stă* о, de p. плєт-о-хъ (împleteam). Această formaţie provine numai acolo unde trupina a doua se termină consonantic cu esunetul rădăcinii, deci la I-a şi II, dacă a doua trupină nu are нѫ.

Notă. Formaţiunii de sub b. îi lipseşte a 2^{ua} şi a 3^{ea} sng., acestea se înlocuiesc prin persoanele corespunzătoare ale aoristului simplu, d. p. 1 sng. плєт-о-хъ, 2 & 3 sng. плєтє, плєтє pentru *плєтєс şi *плєтєт (după §.49). De la плєт-о-хъ a 2^{ua} sng. ar fi să fie *плєт-о-с-с, a 3^{ea} sng. *плєт-о-с-т; iar dintr-acestea ar fi trebuit să se nască *плєто, şi chiar e cu putinţă ca плєтє să se fi şi derivînd de la *плєто prin slăbirea vocalei din esunet, încît

---

1. *după* da *şters* 2. desună în *scris deasupra lui* e în *şters* 3. *după* trupin[a] *şters* 4. *supraintercalat* 5. *în ms.* adoogirea 6. *iniţial* această

coincidența cu persoanele corespunzătoare ale aoristului simplu să fie numai secundară.

Noi deosebim cele două formații a. și b. numind pe una aorist compus I, pe cealaltă aorist compus II.

4. *Imperfectul* e asemenea o formă verbală compusă; verbul auxiliar are în esență aceeași formă ca și-n aoristul compus; numai a 2ua ș-a 3ea sng. se formează altfel (-шє, -шє, orig. *-sas*, *-sat*, comp. Schleicher, *Compendiu*, §.305) și a 3ea plur. se termină în -хѫ; dar deosebirea de căpetenie de aor. compus consistă într-aceea că verbul auxiliar al imperfectului asună (începe) totdeuna cu а. La I, II, III-a, IV-a, imperfectul derivă de la trupina prezentului, care atuncea esună cu ѣ (după linguale și *j* cu а, §.38, 2), astfel d.p. нєсѣ-ахъ (пєча-ахъ), двигнѣ-ахъ, дѣꙗ-ахъ, хвалꙗ-ахъ. La IIIb, c, d, e, IVb, imperfectul se formează de la trupina a doua пьса-ахъ (писа-ахъ), дѣла-ахъ, жєлѣ-ахъ, коупова-ахъ, горѣ-ахъ).

Imperativul este un rest al unui optativ originar (v. *Compend.*, §.290) și se ține totdeuna de trupina prezentului. A 2ua și a 3ea sng. (1 lipsește) se termină cu и, cele trei persoane ale dualului și 1a ș-a 2ua plur. (a 3ea lipsește) au înaintea terminațiilor personale ѣ (care însă, conform legilor fonologice, se[1] poate preface în а și и). *144 r* §.74

Participiile, infinitiv, supin. Sloveneasca are două participii ale trupinei prezentului: 1) participiul praes. activ (formarea și flexiunea vezi §.63, 1); 2) participiul prezentului pasiv, sufix -мъ (fem. -ма; ntr. -мо), de pildă нєсо-мъ, дѣлаѥ-мъ, хвали-мъ ș.a.m.d. — Participiile cu[2] sens preterital derivă de la trupina a doua: 1) participium praeteriti activi I (formarea și flexiunea v. §.63,2; sufixul în forma nom. sing. msc. -въ se adaogă la toate trupinele al doilea, cari esună cu[3] vocale); 2) participium praeteriti activi II, sufix -лъ (fem. -ла, ntr. -ло), de pildă нєс-лъ; 3) participium praeteriti passivi, sufix -єнъ (fem. -єна, ntr. -єно): §.75

la I a, нєсєнъ
I c, жьрєнъ
II движєнъ
parte III a, биѥнъ[4]
IV a, хвалієнъ;

însă sufixul -нъ (fem. -на, ntr. -но) la

I b, бьранъ (бранъ)
parte la III a, знанъ
III b, пьсанъ (писанъ)
III c, дѣланъ
III d, жєлѣнъ
III e, коупованъ
IV b, прѣ-зьрѣнъ (disprețuit).

Pe lîngă -єнъ, -нъ, provine, însă mai rar, sufixul -тъ (fem. -та, neutr. -то), de p. отъ-крьс-тъ (deschis[5]), 1 sng отъ-крьз-ѫ *(totuși rusește* отъ-корѥнъ, а, о).

Infinitivul (format totdeuna din trupina a doua) are sufixul -ти, precum: нєс-ти, хвали-ти, коупова-ти ș.a.m.d. *145 r*

Supinul se formează de la trupina a doua, prin aninarea sufixului -тъ, de pildă: нєс-тъ, горѣ-тъ, пьса-тъ ș.a.m.d. Numai la verbii al căror infinitiv se termină în -шти (=*-кти, *-гти, *-хти, §.39) supinul se termină în -штъ, d. p. пєштъ (inf. пєшти a coace).

PARADIGME *152 r*

Clasa I, a; trupină verbală (rădăcină) нєс (a purta); trupina prezentului нєсє-, нєсо-; trupina a doua нєс-, v. §.72. Drept paradigmă s-au §.76

---

1. *supraintercalat* 2. *în ms. se repetă la cap de rînd* 3. *inițial* în 4. *după* хвалієнъ *șters* 5. *în ms. lapsus calami* deseris

ales un verb, a cărui desinență radicală nu e supusă nici unei schimbări fonologice; despre asemenea schimbări vorbim mai jos.

Trupina prezentului

		Prezent	*Imperativ*	*Imperfect*
sin.	1.	нєсѫ	—	нєсѣ-ахъ
	2.	нєсє-ши	нєси	нєсѣ-аше
	3.	нєсє-тъ	нєси	нєсѣ-аше
plur.	1.	нєсє-мъ	нєсѣ-мъ	нєсѣ-ахомъ
	2.	нєсє-тє	нєсѣ-тє	нєсѣ-астє
	3.	нєсѫтъ	—	нєсѣ-ахѫ [1]
dual	1.	нєсє-вѣ	нєсѣ-вѣ	нєсѣ-аховѣ
	2.	нєсє-та	нєсѣ-та	нєсѣ-аста
	3.	нєсє-та	нєсѣ-та	нєсѣ-аста

Part. praes. activ
нєсы

Part. praes. pass.
нєсо-мъ

A doua trupină

		Aorist simplu	*Aor. I compus*	*Aor. II compus*
sing.	1.	нєсъ	нѣсъ	нѣсо-хъ
	2.	нєсє	—	(нєсє)
	3.	нєсє	—	(нєсє) §.73, 3b.
plur.	1.	нєсо-мъ	*нѣсомъ	нєсо-хомъ
	2.	нєсє-тє	нѣстє	нєсо-стє
	3.	нєсѫ	нѣсѧ (нѣшѧ)	нєсо-шѧ
dual.	1.	нєсо-вѣ	*нѣсовѣ	нєсо-ховѣ
	2.	нєсє-та	нѣста	нєсо-ста
	3.	нєсє-та	нѣста	нєсо-ста

153 r Part. praet. act. нєсъ
Part. praet. act. II нєс-лъ
Part. praet. pass. нєс-єнъ
Infinitiv нєс-ти
Supin нєс-тъ

Notă. Persoanele a 2. și a 3. singulară de la aoristul I nu provin; dar se găsesc arareori exemple chiar pentru toate persoanele celelalte la un singur verb; 1. pers. dual și 1. plur. din paradigmă [2] sînt concluse după analogie.

§.77 *Prefaceri consonantice în desinența trupinei verbale*

1. Trupine verbale cu desinență guturală se tratează conform §§.38, 39.

Prez. рєкѫ могѫ врьхѫ Part. praes. act. рєкы
рєчєши можєши врьшєши Part. praes. pass. рєкомъ
ș.a.m.d. ș.a.m.d. ș.a.m.d. ș.a.m.d.

Imp. рьци мози врьси
ș.a.m.d. ș.a.m.d. ș.a.m.d.

Imperf. рєчаахъ можаахъ врьшаахъ
ș.a.m.d. ș.a.m.d. ș.a.m.d.

Aorist simplu *рєкъ могъ *врьхъ
рєчє можє *врьшє
рєчє можє *врьшє
*рєкомъ могомъ *врьхомъ
ș.a.m.d. ș.a.m.d. ș.a.m.d.

---

[1] *în ms.* нсєѣ-ахж [2] *după două litere șterse*

Aorist I compus	Aorist II compus			
рѣхъ	рекохъ[1]	могохъ	*врьхохъ	
—	(рече)	(може)	*(врьше)	
—	(рече)	(може)	*(врьше)	
рѣхомъ	рекохомъ[2],	могохомъ,	врьхоѹомъ	
рѣсте	ş.a.m.d. ca несохъ			
рѣшѧ				
рѣховѣ				
рѣста				
рѣста				
Part. praet. act. I	рекъ	могъ	*врьхъ	153 v
Part. praet. act. II	реклъ	моглъ	*врьхлъ	
Part. praet. pass.	реченъ	моженъ	врьшенъ	
Inf.	решти	мошти	врѣшти	
	a zice	a putea	a îmblăti	
Supin	режть	мошть	врѣшть	

Nota 1. Dacă vocala radicală e е, se slăbește în imperativ mai totdeauna în ь, cf. §.5.

Nota 2. Următorii verbi cu vocala radicală ъ, ѣ în prezent au în infinitiv ѣ: вльѫ—влѣшти; тлькѫ—тлѣшти (a împinge); врьгѫ (dar ades și врѣгѫ)—врѣшти a purta de grijă; врьгѫ—врѣшти a arunca; врьхѫ—врѣшти a îmblăti.

Nota 3. Formele c-o * nu le pot ilustra la acești verbi cu exemple; sînt însă formate după analogii ce se găsesc foarte des.

CUVINTE 40 r

[А.]

а conj. însă

абиѥ adv. îndată (poate **abia, abiè**), sogleich.

авраамль[3] adj. posesiv pentru a lui Avraam (авраамъ), cum s-ar zice în românește cai bălșești (ai lui Balș). A cui-s caii? — Bălșești.

аггелъ msc. ἄγγελος înger (și ангелъ, анъгелъ, аньгелъ).

аггельскъ adj. îngeresc.

агньць masc. (de la agnus) miel, агнѧ neutr. (gen. агнѧте) miel.

азъ pronume I pers. Eu.

акы adv. cum, cînd (pol. jak).

алавастръ msc. ἀλάβαστρον, vas, șip de alabastru.

алоинъ adj. din. aloë = ἀλόης.

алъкати (алъчѫ, алъчеши)[4] a-mi fi foame, a fi flămînd, възалъкати сѧ a flămînzi.

алъчьнъ adj. flămînd.

аминъ amin.

андреовъ adj. pos. pentru андреа, аньдреıа, аньдрей, анъдрей, a lui Andreiu.

апостолъ msc. ἀπόστολος, Apostol.

ароматъ msc. ἄρωμα.

архиѥрей, архиерей msc. αρχιερεύς, Arhiereu.

архиѥреовъ, архиереовъ adj. pos. la архиерей al Arhiereului (на дворъ архиѥреовъ каиафы Mat. 26.3 adj. poss. și gen. lîngă olaltă).

аште conj. dacă (si), după pronume relative și particule, generalizînd, ca grecescul ἄν. ѥже аште глаголѥть ὅ τι ἂν λέγῃ Ioan 2.5; аште не dacă nu, fără ca Mat. 26.49; аште да dacă, în cazul dacă; аште и și dacă; аште ли dar dacă, dar dacă și; аште ли да не dar dacă nu; după verbii dicendi, sentiendi, oare[5] (ob); аште оубо oare dacă; ашти[6] = аште би pentru бы, ашти не въсталъ = аште бы не dar dacă n-ar fi înviat.

Б. 48 r

багрѣнъ de purpură adj.

безаконьникъ msc. fără-de-lege, om rău (безъ, законъ, законьнъ leginit) (cf. bazaconie rom.).

---

1. *în ms.* рѣкохъ 2. *după* ș.a.m.d. *șters* 3. *după* avr *șters* 4. *în ms.* алъкачѫ, алъкачеши 5. *scris deasupra lui* dacă *șters* 6. *scris deasupra lui* аште, *corectat în* ашти

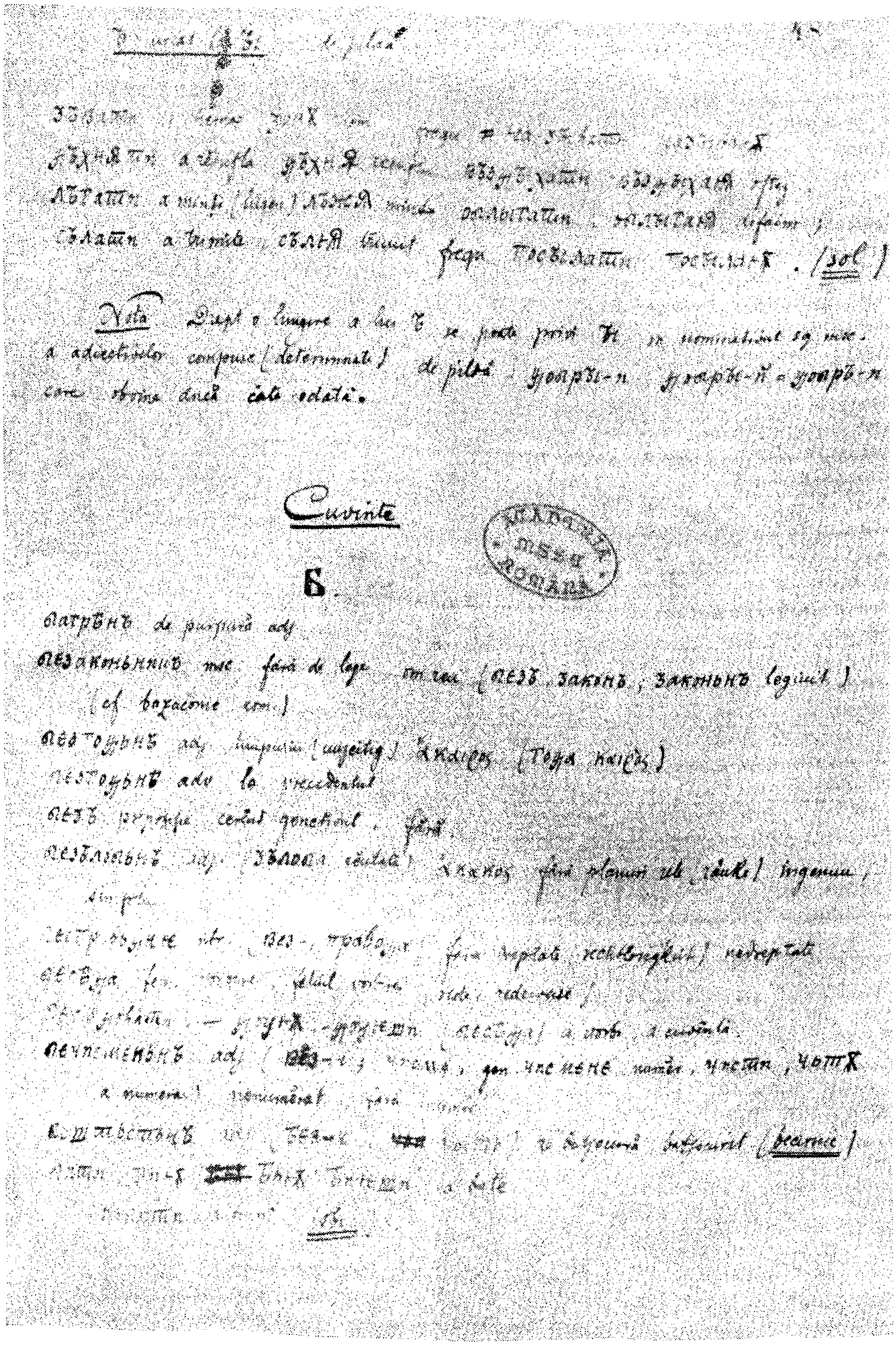

[illegible] 48

Nota. [illegible] se poate privi [illegible] în nominativul sg. masc. a adiectivelor compuse (determinate) de pildă [illegible] care stă[illegible] [illegible] odată.

Cuvinte

Б.

багрѣнъ de purpură adj

безаконьникъ masc. fără de lege [illegible] (безъ законъ ; законьнъ legiuit)
(cf. bozaconie com.)

[illegible] adv. la precedentul

безъ prepoziţie cerând genetivul, fără

беззлобьнъ adj. (зълоба răutate) ἄκακος fără planuri de rău[illegible] ingenuu, simplu

[illegible] (fără [illegible]) nedreptate

[illegible]

38. [A. LESKIEN, *MANUAL DE LIMBA PALEOSLAVĂ*]

BAR 2307, 48r, 32 cm × 20 cm

безгодьнъ adj. timpuriu (unzeitig) ἄκαιρος (года καιρός)[1].

безгодьнѣ adv. la precedentul.

безъ prepoziţie, cerînd genetivul, fără.

безъловьнъ adj. (зъλоба răutate) ἄκακος, fără planuri rele (ränke), ingenuu, simplu.

беспрaвьдиѥ ntr. (без-, правьда) fără dreptate (rechtlosigkeit), nedreptate.

бесѣда fem. vorbire, feliul vorbirei (rede, redeweise).

бесѣдовати, -доуѭ, -доуѥши (бесѣда) a vorbi, a cuvînta.

бечисменьнъ adj. (без-ч.[2], чисмѧ, gen. чисмене număr, чисти, чьтѫ a număra) nenumărat, fără număr.

бештьстьнъ adj. (бес-ч.[3], чьсть[4]) de batjocură, batjocurit (**becisnic**).

бити, биѭ (бьѭ[5]), биѥши a bate;

избити a omorî (**izbi**);

49 r побити verb perf. la бити. Ioan 10.31 λιθάζειν a arunca cu pietre, deplin камениѥмь[6] побити Ioan 11.8;

пробити[7] a bate, durchschlagen, zerschlagen;

оубити a ucide, a omorî Ioan 8.22, futurum.

бичь msc. biciu, flagellum.

благодѣть şi благодать binefacere, graţie.

благодѣтьнъ adj. binefăcător, масло благодѣтьно untdelemnul graţiei (gnade).

благоизволѥниѥ ntr. (изволити) bunăvoinţă, εὐδοκία.

благословити-влѭ, -виши a binecuvînta[8], εὐλογεῖν.

благословлѥниѥ[9] mai vechiu -вьѥниѥ[10], ntr. substantiv verbal la cel de mai sus, binecuvîntare.

благъ adj. bun.

благыни fem., gen. -нıѧ, bun, avere, вѣчьныѩ благынѩ bunurile vecinice.

блажити, -жѫ, -жиши (благъ) beare, a binecuvînta; блаженъ[11] ferice (μακάριος, selig[12]); блаженый beatus, sfînt.

блазнити, -жнѭ, -зниши (блазнъ; блазнь fem. irrthum, ärgerniss), irre führen, ärgerniss geben, ärgern, scandelă, a scandaliza, a induce-n eroare, a înciuda.

съблазнити verb. perf.; съблазните сѧ Mat. 26.31. fut[urum] vă veţi scandaliza.

ближьнъ adj. apropiat, aproape (близъ).

близньць msc. gemene.

близъ (близь) adj. indecl. aproape, praep. cum gen.

блистати, блистаѭ, блистаѥши lucesc;

облистати a luci împrejur.

блюдъ msc. **blid**.

блюсти, блюдѫ, блюдеши a observa, a supraveghea, a păzi;

съблюсти a păstra, a conserva; съблюдеть Ioan 8.51 futurum şi adesea astfel.

блѫдьнъ adj. curvariu (блѫдъ[13] curvăsărie, cf. блѧсти, блѧдѫ a rătăci, a vaga, scortari), risipitoriu, ntr. блѫдьно Luca 5.31. adverb.

бо conj. căci, da.

богатъ adj. bogat.

богатьство ntr. bogăţie.

богородица fem. (родити) născătoare de Dumnezeu (θεο-τόκος). 50 r

бого-чьтьць (чисти, чьтѫ[14]) veneratorul lui Dumnezeu (θεο-σεβής).

богъ msc. Dumnezeu.

божии dumnezeesc, a lui Dzeu, божии сынъ fiul lui Dzeu.

боль, mai hotărît болий, fem. больши, ntr. болѥ adj. comp. mai mare, major.

болѣзнь fem. (болѣти) durere, boală.

болѣти, -лѭ, -лиши (боль msc. bolnav) a fi bolnav, a avea dureri, a boli.

болѥ (v. боль) ntr. adv. mai mult (plus).

бости, бодѫ[15], -деши a împunge;

пробости a străpunge.

боꙗти, боѭ, боиши сѧ a se teme, cu genitivul;

оубоꙗти сѧ a intra în frică, a se spăria, оть кого de cineva.

бракъ msc. căsătorie, nuntă şi plur. браци nuptiae.

брань fem. luptă, războiu, oaste.

братиꙗ fem. colectiv plur. la братъ.

братръ = братъ frate.

брачьнъ adj. (cf. бракъ) de nuntă, nuptialis.

брашьно ntr. mîncare, nutriment, bucate.

бръниѥ ntr. noroiu.

брѣгъ msc. mal. ţărm.

брѣшти, брѣгѫ, брѣжеши a avea în grijă ceva; небрѣшти a nu avea grijă de ceva, a negriji, cu genitivul sau o + locativ; аште ли да не брѣжеть

---

1. *în ms.* καιρὸς 2. *în ms.* без-ч. 3. *în ms.* без-ч 4. *după trei litere chirilice şterse* 5. *după* бѭ *şters* 6. *în ms.* камениѥм 7. *Eminescu a scris* прѣбити, *dar a reprodus traducerea de la* пробити, *omiţînd, în schimb, traducerea lui* прѣбити, *care urmează* 8. *după* ntr. substantiv verbal la precedentul *şters* 9. *între* и *şi* и *o literă ştearsă* 10. *în ms.* вънѥниѥ 11. *în ms.* блажень 12. *în ms.* seelig 13. *în ms.* блондь 14. ь *supraintercalat* 15. *în ms.* бодѧ

пьшеницѧ лежати ѥй въ житьници (jieniță) dar dacă lasă grîul să steie în jieniță p. 100 (dat. cum infinitivo după не вр., pe cînd пьшеницѧ atîrnă prin atracțiune direct de verb).

боудити, -ждѫ, -диши (бъдѣти) a trezi;
възбоудити a trezi.

боуй adj. tont (insipidus), obraznic, sălbatec.

боукꙑ fem., gen. -къве, fag, literă; боукъви plur. litterae[1], scrisoare.

боуꙗти, -ꙗѭ, -ꙗеши (боуй) a fi nebun, tont (thöricht);
обоуꙗти μωραίνεσθαι, insipidum fieri p. 95 (despre sare).

боуѥсть fem. (боуй) obrăznicie, sălbătăciune, cruzime (**buiestru**).

бъдръ adj. (бъд-ѣти) treaz, păzitoriu.

бъдѣти, -ждѫ, -диши a sta treaz, a veghea.
побъдѣти aceeași, însă γρηγορῆσαι Mat. 26.40, pe cînd бъдѣти γρηγορεῖν.

51r бърати (брати), борѭ, борѥши a lupta.

бъхъма adv. cu totului-tot, не-бъхъма[2] deloc, defel, nici într-un chip.

бꙑвати, бꙑваѭ, бꙑваѥши a se întîmpla, a deveni, a fi (durativ la бꙑти); бꙑваѥмаꙗ τα γιγνόμενα;
из-бꙑвати[3] a exista cu prisosință, a abunda, abundare;
прѣ-бꙑвати a rămînea, διαμένειν, a dura; къ немоу p. 99 la el.

бꙑти a deveni (werden), ѥсмь, ѥси, futur бѫдѫ, бѫдеши (compozitele numai în forma aceasta); *a fi*; сꙑ particip. prezent activ, fiind; бꙑвъшаꙗ ntr. plur. cele întîmplate. τὰ γενόμενα; вънегда ѥмоу бꙑсть приближати сѧ cînd i se întîmpla, cînd avu de gînd a se apropia;
избꙑти a fi cu prisosință (abundare), a rămînea de prisos;
прѣбꙑти a rămînea locului[4], a petrece într-un loc;
събꙑти сѧ a se întîmpla (συμβῆναι), a se îndeplini.

бьрати (брати), берѫ, береши a lua;
избьрати a alege dintre —, a-și lua, избьранъ pe ales;
събьрати a aduna, — сѧ a se aduna, a conveni.

бѣгати, -гаѭ, -гаѥши a fugi (durativ la бѣжати, оубѣгнѫти a fugi).

бѣда, fem. silă[5], nevoie.
побѣдити a sili, a învinge;
непобѣдимъ neînvins.

бѣжати, бѣжѫ, бѣжиши a fugi (entfliehen) (**bejanie**);
оубѣжати a scăpa prin fugă de ceva (entlaufen, entrinnen), cu genitivul (einer Sache).

бѣлъ adj. alb.

бѣсити, бѣшѫ, бѣсиши (бѣсъ) сѧ δαιμονίζεσθαι, a fi turbat, ieșit din fire, rasend, wüthend[6] sein, toben;
въз-бѣсити сѧ a se-nfuria.

бѣсъ msc.[7] demon; бѣсъ имать δαιμόνιον ἔχει (bezmetic).

бѣсьновати, -ноуѭ, -ноуѥши (бѣсьнъ adj. la бѣсъ) a fi turbat, nebun, rasend, unsinning sein (**besnă**).

бѫдѫ vezi бꙑти.

В. 57r

вадити, -ждѫ, -диши a învinovăți;
обадити aceeași (a obidui); къ c. dat. la cineva p. 93.

варавъва s. варава msc. gr. nume prop. Βαραββᾶς.

варити, -рѭ, -риши a merge înainte, c. acc. a merge înaintea cuiva; варѭ Mat. 26.32. futurul.

варити, -рѭ, -риши a fierbe, a face să clocotească;
възварити aceeași (comp. aufkochen).

вашь[8] pron. poss. II pers. plur. al vostru.

58r ваꙗниѥ ntr. (subst. verb. la ваꙗти, ваѭ, ваѥши sculpere) sculptura, statuă.

велий adj. mare; гласъ велий glas **mare**.

великъ adj. mare; дьнь в.[9] zi mare (sărbătoare); гласъ в. glas mare.

величиѥ ntr.[10] mărime (de la великъ).

вельми adv. foarte (comp. велий).

велѣти, -лѭ, -лиши a voi, velle (comp. волꙗ) a porunci;
повелѣти (verb. perf.) a porunci (anbef[ehlen]), a însărcina, a permite.

веселити, -лѭ, -лиши (веселъ **vesel**) a bucura, a veseli; —сѧ a se v—.
възвеселити сѧ a fi vesel, a petrece, a se amuza.

веселиѥ ntr. veselie, ospăț (fes[t]mahl).

вести, -дѫ, -деши a conduce (a purta), ведеть Ioan 21.18, futurul;
въвести a introduce; въвѣсѧ (apostol. 9.8) 3 plur. aorist.

---

1. *în ms.* literae 2. *după* не *șters* 3. *după* изв *șters* 4. *după* a *șters* 5. *după* бѣда *șters* 6. *în ms.* wuthend 7. după d[emon] *șters* 8. *după* вашь *șters* 9. *inițial* великь 10. *supraintercalat*

възвести a duce sus (hinaufführen); —очи a ridica ochii, a-și îndrepta privirea în sus; —сѧ a se ridica;

извести a duce afară;

навести a conduce la ceva, contra a ceva, de pildă наведе на нѧ водѫ Exod. 15.19; a duce acasă (**a nevedi**).

отъвести a duce din loc;

привести a aduce (herbeiführen, herbringen, hinführen, heimbringen).

вечеръ msc. seară.

вечерꙗ fem. cină (δεῖπνον).

видъсаида fem. gr. Βηθσαϊδά.

видѣниѥ (subst. verbal de la видѣти) vederea, Ioan 5.37=εἶδος[1] formă.

видѣти, -ждѫ, -диши a vedea.

вина fem. cauză, ocazie, pricinuire; **vină**; pretext, dezvinovățire, scuză.

вино ntr. vin.

виновьнъ adj. vinovat; виновьна творити a învinui pe cineva.

виноградъ msc.[2] vie, podgorie; și: viță de vie, butuc.

вити, виѭ (вꙑѭ), виѥши a se împleteci, a încungiura cu vițele;

завити a întoarce, a înfășura;

обити a înfășura a înfășa (de acolo obială și oghial);

съвити a înfășura la un loc.

виѳлеомьскъ adj. vitleemic.

виѳсаидьскъ adj. vitsaidic (gr. Βηθσαϊδά).

59 r владꙑка msc. (însă Exod. 15.14, cu adiectiv în forma feminină, precum adesea aceste cuvinte) domnitor (владѫ, власти a domni).

власвимиꙗ=власфимиꙗ.

власть fem. (власти, владѫ a domni) stăpînire[3], putere, domnie, c. instr. вл. землѥѭ stăpînire asupra pămîntului (și verbul c. instr.).

власфимисати, -саѭ, -саѥши βλασφιμεῖν.

власфимиꙗ fem. βλασφημία[4].

власъ msc. păr.

влачити, -чѫ, -чиши a trage, a tîrîi;

извлачити a trage afară.

влъкъ msc. lup.

влъна fem. undă, val.

влъхвъ msc. mag. fărmăcător, plur. влъсви.

влъшьскъ adj. fărmăcătoresc.

влѣшти, -ѣкѫ, -ѣчеши a trage, a tîrii;

извлѣшти a trage afară;

облѣшти въ a îmbrăca, cu instrumentalul obiectului Math. 27.28; cu въ + acc. Mat. 27.31;

привлѣшти a aduce (heranziehen, herbeiziehen); привлѣкѫ Ioan 12.32, futurul;

съвлѣшти a dizbraca (haine), de pildă съвлѣкошѧ съ него хламидѫ; съвлѣкъ part. praet. act. I.

вода fem. apă.

водити, -ждѫ, -диши (ведѫ, вести) a conduce (a-l[5] purta p. cnv.);

възводити a duce-n sus, a ridica;

изводити a duce afară (izvodi, izvod).

водоносъ msc. la adică[6] apariu (вода, нести), cană de apă.

вой msc. ostaș; plur.[7] вои soldați, oaste.

войнъ msc. ostaș, soldat; война război.

волити, -лѭ, -лиши a voi (velle), a prefera (malle);

изволити a dori, a alege, a prefera, c. acc.; a se învoi cu ceva, c. dat.; не изволи c. inf. noli[8].

волъ msc. (gen. -лоу, u-trupină) bou (**bivol**).

волꙗ fem. (cf. велѣти) voință, voie.

вонꙗ fem. miros.

воѥвода masc. (вой; -вода de la ведѫ, вести) campodux, căpitan de oaste, principe. *60 r*

врагъ msc. vrăjmaș.

врата ntr. plur. poartă (ușă).

вратарица fem. de la вратарь portăreasă.

вратарь msc. portar, ușăriu.

вратити, -штѫ, -тиши a întoarce, **a învîrti** (comp. врьт-ѣти, -штѫ, -тиши aceeași);

възвратити a întoarce înapoi, a da-nnapoi, —сѧ a se întoarce;

обратити a întoarce, —сѧ a se întoarce (la religie), **răzvrăti**;

отъвратити abwenden, wegwenden.

вратъ msc. instrument de chinuire, equuleus, p. 102.

врьвь funie.

врьтоградарь msc. grădinar.

врьтоградъ msc. grădină.

врьтьпъ, врьтъпъ (comp. врьтъ grădină) grădină.

врьховьнъ adj. (врьхъ) superiorul, cel mai înalt (**verhovnic**).

врьхоу adv. sus, deasupra; praepos c. gen. врьхоу леда pe ghiață.

---

1. *în ms.* εἶδος 2. *supraintercalat* 3. *supraintercalat* 4. *între* μ *și* ι *o literă ștearsă* 5. *supraintercalat* 6. la adică *supraintercalat* 7. *supraintercalat* 8. *inițial* nolli

врьхъ msc. (loc. врьхоу) capătul de sus, **vîrful**; на врьхоу în vîrf; до врьха pînă sus, pînă la culme, la margine.

врѣдити, -ждѫ, -диши (врѣдъ daună) a-l păgubi pe cnv., a-l jigni.

врѣдъ msc. (valoare), не врѣдоу сътворити a disprețui, a respinge (**vrednic**).

врѣмѧ ntr., gen. -мене, **vreme**.

врѣти (вьрѣти), врѫ, вреши **a vîrî**, a băga, a înfige;

проврѣти a băga prin (durchstecken).

врѣшти, врьгѫ, врьжеши a zvîrli, a arunca;

въврѣшти a arunca înlăuntru; въврьжеть, p. 100 fut[urum];

извръшти a arunca afară;

о-про-врѣшти a răsturna;

отъврѣшти a zvîrli de la sine; —сѧ[1] cum gen. a se intoarce de la— , a se lepăda de cineva, a tăgădui; Mat. 26, 34.35. futurum.

поврѣшти hinverfen, a zvîrli la, —на земи (loc), la pămînt.

въ praep. cu loc. & acc. in; cu [2] locativul arată locul: въ вьсемь мирѣ [3] în toată lumea; въ людьхъ între oameni; въ мьнѣ către mine Mat. 26.10; acuzativul arată direcția locală: въ градъ spre oraș, la...; locul în timp s-arată asemenea cu locativul: въ сиѭ ношть în astă noapte; въ прьвый дьнь în ziua de-ntîia; въ врѣмѧ оно în vremea

61r aceea. || (Arată în genere durata timpului sau un punct nedeterminat înlăuntrul unui răstimp ca punct fix). Scop: въ памѧть în amintirea; въ отъданиѥ грѣхомъ Mat. 26, 28 spre iertarea păcatelor. Însamnă: въ имѧ отьца în numele tatălui.

възвѣстити, -штѫ, -стиши (вѣстъ adj. cunoscut, **vestit**, subst. **veste**, comp. вѣдѣти) a vesti, a anunța; възвѣштѫ възвѣстить Ioan 16, 25 futurul; Ioan 4, 25; 16, 13 futurul.

възграждати, -ждаѭ, -ждаѥши a zidi (proprie și tropice; въздрадити a clădi, градъ).

възграждениѥ ntr. subst. verb. Erbauung[4] (în sens duhovnicesc).

въздирати, -дираѭ, -раѥши a rupe (zerflischen) (comp. дьрати, дерѫ).

въздрастъ msc. (въз-д-расти a crește mare) vîrsta matură, ἡλικία.

възирати, -раѭ, -раѥши (възьрѣти sub зьрѣти) a contempla; —на нь a-l privi pe dînsul (**ni** din Transilvania și **nani**).

възликати, -каѭ, -каѥши (comp. възлиꙗти) a turna deasupra (aufgiessen).

възможьнъ adj. (въз-, мошти) posibil.

възмѫштениѥ ntr. (subst. verb. la възмѫтити) mișcare.

възньсти (ньсти), -ньзѫ, -зеши a prinde, aufstecken, anheften.

възъ, въз- (foarte rar afară de compozite) cere acuzativul.

възъпити, -пиѭ, -пиѥши a striga (ausrufen).

въкоушати, -шаѭ, -шаѥши (въкоусити) c. gen. a gusta.

вьмѣстити, -штѫ, -стиши (proprie va să zică a pune, a așeza într-un loc, мѣсто) a cuprinde [5] (despre vase), fassen.

вьмѣштати, -штаѭ, -штаѥши a cuprinde, a încăpea ceva; слово моѥ не вьмѣштаѥть сѧ въ вы cuvîntul meu nu găsește loc în voi.

вънъ adv. afară (conf. вънѣ); praep. cu genitiv вънъ конова din cazan afară.

вънꙗсти, -ньзѫ, -зеши (comp. въз-ньсти) einstecken, a băga în (... buzunar, în sac).

вънѣ adv. afară (draussen).

въ-н-егда conj [6] cînd (als).

въ-н-ѫтрь adv. înlăuntru, **înnuntru, înlontru.**

въпити, -пиѭ, -пиѥши a chema (schreien) (conf. възъпити).

въпль msc. chemare, strigăt.

въпрашаниѥ ntr. (subst. verb. la въпрашати) întrebare, interogatoriu.

въпрашати, -шаѭ, -шаѥши (въ-просити) a interoga, ausfragen, a întreba de ceva (cu gen. obiectului), a iscodi pe c[ine]va; о немьже въпрашаѥмъ ваю de ceea ce vă-ntrebăm pe amindoi;

съвъпрашати сѧ съ a se întreba reciproc, a disputa cu cineva.

въсадьникъ msc. (sens propriu: cel ce șade pe ceva, comp. въсадьнъ calare [pe cal] [7], въсадити călăreț. 62r

въселити, -лѭ, -лиши a se așeza, a locui; въселенаꙗ (sc. земьꙗ) pămîntul locuit, orbis terrarum, trad. din ἡ οἰκουμένη (conf. населити) (**năsălie, seliște**).

въскрьсениѥ ntr. (subst. verbal la въс-крьснѫти) înviere.

въскрьснѫти, -нѫ, -неши a se ridica, a învia; въскрьснеть Ioan 11, 23, 24 futurum.

---

1. *după* сѧ *șters* 2. *supraintercalat* 3. *în ms.* мирѣ 4. *după* Erbaung *șters* 5. cu- *supraintercalat* 6. *în ms.* adv. *(copiat din neatenție de la cuvîntul următor)* 7. *paranteza lui Eminescu*

въскрѣсити, -шѫ, -сиши (caus. la въс-крьснѫти) a trezi, a scula din . . . ; въскрѣшѫ Ioan 6, 40, 54 futurum.

въскрѣсьнъ adj. al învierii, ressurectionalis; оуказаниѥ въскрѣсьноѥ dovadă învierii.

въскрѣшати, -шаѭ, -шаѥши a scula (din morți).

въскрѣшениѥ ntr. (subst. verbal la въскрѣсити) scularea (din morți), trezirea din (. . .).

въспѧть[1] adv. îndărăt, înnapoi (о-пѧть aceeași) (**poneiș?**).

въстаниѥ ntr. (subst. verb. la въ-стати) înviere.

въсходьница fem. (въсходъ suiș în sus, въсходьнъ adj. pentru el) ὑπερῷον Söller.

въторица fem. (въторъ[2]) dualitate, δυάς (cf. троица); instr. въторицеѭ de-a doua oară.

въторъ num. ord. al doilea; вътороѥ de-a doua oară.

высокъ adj. **înnalt**.

высота (высо-къ) **înnălțime**.

выше adv. (v. вышь) mai nalt, sus; съ выше de sus, аще къто не родить сѧ съ выше.

вышь, mai hotărit вышний, fem. вышьши, ntr. выше, adj. comparativ la высокъ; выше adv. v.m. sus.

вышьнь adj. (вышь) deasupra, вышьний cel mai nalt, cel mai de sus.

выя fem. git.

вьдовица fem. văduvă (вьдова aceeași).

вьсакъ (вьсѣкъ, вьсякъ) pron. fieșcine, fiecare.

вьсегда adv. (вьсь) în orice vreme, totdeauna.

вьседрьжитель msc. (дрьжати) atotstăpînitoriul, atotputernicul, παντοκράτωρ.

63 r вьсь, вьси, вьсе pron. atot, tot, fiecare; вьсь мирь ὁ κόσμος[3], lumea-ntreagă, lumea toată.

вьсь fem. sat, χωρίον.

вьсѫдоу adv. de pretutindenea, din tot locul, pretutindenea.

вьсѫдѣ adv. pretutindenea.

вьчера adv. ieri.

вѣдѣти, вѣмь și вѣдѣ a ști, a cunoaște;
  ис-по-вѣдѣти a se spovădui (confesa), bekennen (**povață**);
  повѣдѣти[4], a propovădui, verkünden;
  оувѣдѣти[5] a esperia (γιγνώσκειν), a învăța.

вѣние ntr. coll. βαΐα, ramuri de dafin; în genere „ramuri".

вѣкъ msc. vreme lungă, **vac**, aevum, αἰών, vecinicie; въ вѣкъ εἰς τὸν αἰῶνα; въ вѣкы în veci, въ вѣкы вѣкомъ în vecii-vecilor; отъ вѣка ἐκ τοῦ αἰῶνος din veci, von ewigkeit her.

вѣньць msc. (вити) cunună, coroană.

вѣньчати, -чаѭ, -чаѥши a încununa, a încorona.

вѣра fem. credință; вѣрѫ ꙗти a prinde credință (**zaveră**).

вѣровати, -роуѭ, -роуѥши a crede, cu къ + dat. a crede în..., cu въ + ac. aceeași; вѣроуѥте Ioan 3, 12.

вѣрьнъ adj. vrednic de **crezare**, adevărat; credincios.

вѣсити, -шѫ, -сиши a atîrna (висѣти hangen);
  повѣсити a anina, suspendere;
  съвѣсити a lăsa s-atîrne.

вѣтръ msc. vînt (**vitreg**).

вѣчьнъ adj. vecinic, etern.

вѣщати, -таѭ, -таѥши (вѣтъ orig. sentență, ῥῆμα; comp. вѣтий, gen. вѣтиꙗ, orator) a vorbi, a grăi;
  извѣщати a o spune, a pronunța;
  обѣщати[6] (comp. обѣтъ promisie) a promite, a giurui, a făgădui;
  отъвѣщати (comp. отъвѣтъ) a răspunde;
  съвѣщати (comp. съвѣтъ) a consilia, a sfătui.

вѧзати, вѧжѫ, -жеши a lega;
  обѧзати a lega-mprejur, a înfășura, a lega (răni); обѧзанъ ногама и рѫкама legat de mîni și de picioare (**obezi**); 64 r
  съвѧзати a lega la un loc, a lega butuc, a cetlui;
  оувѧзати a lega, a încununa.

вѧшть, mai hotărit вѧштий, fem. вѧштьши, ntr. вѧште[7], adj. compar. mai mare, ntr. mai mult.

Г. 65 r

г ca număr = 3 трие, три.

газофулакиꙗ fem. γαζοφυλάκιον, aerarium.

галилейскъ adj. galileic.

галилеꙗ fem. Γαλιλαία, Galilea.

гвоздийнъ adj. la гвоздий, гвоздь msc. cui[8] (clavus); ꙗзва гвоздийна rana de cui.

гефъсимани, гетьсимани Γεθσημανῆ. 66 r

глава fem. cap.

---

1. în ms. въспѫть 2. în ms. въторь 3. în ms. κοσμος 4 în ms. повѣдати 5. în ms. оувѣдати 6. după ов șters 7. în ms. вѧте 8. scris sub unghie cuiu șterse

глаголати, -лѭ, -лєши (глаголъ) a zice, a vorbi;
възглаголати proprie a enunța, a spune pe de rost; възглаголєть сѧ se va spune, se va povesti.
глаголъ msc. cuvînt.
гладъ msc. foame, foamete.
гласити, -шѫ, -сиши (гласъ) a-și ridica glasul tare, vocem emittere, a striga;
възгласити (proprie aufschreien) a cînta (cucoșii); Mat. 26, 34 a chema, φωνεῖν (cu și fără obiect); възгласить Ioan 13, 38 futurum.
гласъ msc. glas.
глашати, -шаѭ, -шаєши a chema, a numi.
глѫбина fem. adîncime.
глѫбокъ adj. adînc.
гнѣвати, -ваѭ, -ваєши сѧ (гнѣвъ mînie) a se mînia; — на + ac. pe cineva;
прогнѣвати сѧ[1] a izbucni[2] în mînie, in Zorn gerahten;
разгнѣвати сѧ a se mînia, a se oțări, ergrimmen.
година fem. oară (годъ timp, καιρός[3], și oară, hora).
годити, -ждѫ, -диши, sens propriu în г. сѧ contingere, fără сѧ a fi potrivit, plăcut (la vreme?);
въгодити a plăcea.
голъгаѳа Γολγαθᾶ.
голѣнь fem. Schenkel, fluerele.
голѫбь[4], gen. -би, hulub, porumb.
гонєзнѫти, -нѫ[5], -нєши a fi mîntuit, a deveni liber, a fi liber, *cu gen.* de ceva.
гонити, -нѭ, -ниши (гънати) **a goni**, a urmări a persecuta;
изгонити **a izgoni.**
гонєниє ntr. (subst. verb) goană, persecuțiune.
гора fem. munte.
горь, mai hotărit горий, fem. горьши, ntr. горє, adj. comp. mai rău.
горькъ adj. amar, amărîu, dureros, crud, ntr. горько adv. Mat. 26, 75.
горьцѣ adv. la горькъ cu amărăciune, crudeliter.
горѣ adv. în sus.
горѣти, горѭ, -риши a arde intrans., **a dogori.**
67 r **горє** ntr. răul; cu dat. ca exclamație: vai! (ție), горє чловѣкоу vai omului. Mat. 26, 24.
господинъ msc. (господь) domn.
господь [msc.] domn.
господьнь [adj.] a domnului.

госпожда fem. doamnă.
гостиньникъ msc. ospătar, birtaș[6] (gastwirt; гость, гостиньнъ hospitalis).
гостиньница fem. birt, ratoș.
гость msc., gen. гости, oaspete.
готовати, -ваѭ, -ваєши (готовъ **gata**) a pregăti, a găti, a para, prepara;
оуготовати verb. perf. a prepara; оуготованъ gata.
готовити, -влѭ, -виши a face gata, a prepara; оуготовити verb. perf., оуготовьєнъ = -влєнъ gata, pregătit (înarmat).
готовъ adj. gata, pregătit.
градити, -ждѫ, -диши (градъ) proprie a îngrădi, a încungiura cu zid; a zidi;
оградити a îngrădi; a încungiura cu zid.
градъ msc. oraș.
градьць msc. orășel, tîrgușor; sat.
грєти, -бѫ, -бєши a săpa, rudern;
погрєти a îngropa.
григорий msc. Gregorius.
гробъ msc. groapă, mormînt.
громъ msc. (comp. грьмѣти, грьмлѭ, грьмиши a tuna) tunet.
грьчьскы adv. (грьчьскъ ad[j.] grecesc) grecește.
грѣхъ msc. păcat; Mat. 26, 28; отъданиє грѣхомъ iertarea păcatelor *(dativul la substantiv, precum și acolo unde în limba germ. de ex. se pune posesivul sau gen. obiectiv).*
грѣшити, -шѫ, -шиши a păcătui[7], **a greși;**
съгрѣшити **a se greși.**
грѣшьникъ[8] msc. păcătos (грьшьнъ), Mat. 26, 45; къ рѫцѣ грѣшьникомъ (în evang. Ostr. къ рѫцѣ грѣшьнъıихъ) în mîinile păcătoșilor.
грѣıати, грѣѭ, грѣєши a încălzi.
грѫзнѫти, -нѫ, -нєши a se surpa;
погрѫзнѫти a se surpa, a pătrunde.
грѧсти, грѧдѫ, грѧдєши a veni.
грѫбль, mai propriu, грѫблий, fem. грѫбльши, ntr. грѫблє, adj. comp. la грѫбъ[9]; грѫбьшє nom. plur. msc. formă mai veche = грѫбльшє p. 106.
грѫбъ adj. roh, fără experiență, ignorant.
грѫгъ msc. răzătoare (?Schabeisen), p. 102. 68 r
гоубити, -блѭ, -биши a nimici, a-l pierde pe cineva (perdere, гыбнѫти perire);
погоубити aceeași, a pierde; погоубить Ioan 12, 35 futurum.
гоумьно ntr. Tenne, Scheuer.

---

[1] *in ms.* погнѣвати сѧ [2] *după* irum[pe] *șters* [3] *în ms.* καιρος [4] *in ms.* голѫмбь [5] *după* гонє *și* -нѫ *șterse* [6] *supraintercalat* [7] *supraintercalat* [8] *în ms.* грѣшьнікъ [9] *în ms.* грѫблъ

гънати, женѫ, женеши a hăitui, a urmări, a prigoni;

изгънати, иждєнѫ (= из-ж). Ioan 6, 37 futurum; иждєнѫть Ioan 15, 20; 16, 2 futurum.

гꙑбати, -аѭ, -ѥши (comp. гꙑбнѫти) a pieri, umkommen;

погꙑбати dass. verb. perf. погꙑбаѭть ἀπολοῦνται Mat. 26, 52.

гꙑбнѫти, -нѫ, -неши a pieri;

изгꙑбнѫти a pieri cu totul, a se prăpădi;

погꙑбнѫти verb. perf. a pieri, a se pierde; Mat. 26, 52; Ioan 10, 25 futurum.

гꙑбѣль fem. nimicire, risipă, pieire.

гѫба fem. burete.

79 r
col. 1

Д.

да conjuncție, ca (intenție și consecuență), ut, ἵνα, ὡς, ὥστε; în propoziția dependentă stă verbul perfect. (futurum), pag. 107 jos, dativul cu infinitiv; înaintea formelor indicative ale verbului, да înlocuiește imperativul: да идеть meargă! да глаголевѣ să vorbim amîndoi; după un аще premergător, да începe mădulariul următor al unei propoziții condiționale: аще истрѧсеши — и да падеть p. 98. Dacă lași să cadă — și cade; да не ca nu; ꙗко да pentru ca; да аще dacă, în caz dacă, așadar dacă; да оубоа ще așadar dacă; да аще оубо не așadar dacă nu; аще да v. аще.

давити, -влѭ, -виши a zugruma, a gîtui;

оудавити a zugruma, a înnăduși; — сѧ a se spînzura.

давꙑдовъ adj. pos. la давꙑдъ, a lui David.

давꙑдъ msc. David.

далечь adj. departe, depărtat, ntr. далече adv. de departe, în depărtare; из-далеча de departe, din departe.

даръ msc. dar.

дати, дамь, даси a da (perf.[1], esprimă deci și futurul, de pildă дасте veți da, Mat. 26, 15 și adese); cu dativul persoanei și infinitiv, a permite, a lăsa, comp. тѣло давъше оукрасти, p. 105 jos, lăsînd să fure trupul;

col. 2 въдати a preda, a da în samă;

въздати a da-napoi; хвалѫ въздати a aduce laudă;

отъдати a răsplăti;

подати a oferi, a da în dar, a dărui; подамь p. 98 futurum; cu dativul cu infinitiv подаша оученикомъ сълъгати ei li dădură ucenicilor (putința) de-a minți;

продати a vinde;

прѣдати a preda, a vinde; прѣдамъ Mat. 26, 15 fut., прѣдасть Mat. 21, 23 futurum și mai adesea astfel; прѣдати доушѫ s. доухъ a-și da sufletul, a muri.

даꙗниѥ ntr. (subst. verb. la даꙗти) dar.

даꙗти, даѭ, даѥши a da (durativ la дати);

въдаꙗти a preda; — дъщерь на бракъ a-și mărita fata; — сѧ a se da, a fi dat, a se mărita (nubere);

въздаꙗти a da înnapoi, — хвалѫ a da mulțămită;

продаꙗти a vinde;

прѣдаꙗти a preda, a trăda; прѣдаѩй trădătorul (ca însușire durativă a celui ce îmblă cu trădare), vînzător.

двигнѫти, -нѫ, -неши a mișca;

въздвигнѫти a erige; въздвигнѫ Ioan 2, 19 futurum.

движениѥ ntr. (subst. verb. la двигнѫти) mișcare.

двизати, -заѭ, -заѥши a mișca (двиг-нѫти); 80 r

подвизати aceeași (perf.); — сѧ a se grăbi, a se osteni, a lupta.

дворъ msc. curte, ogradă.

двьрь fem. și plur. двьри ușă; въходѧй двьрьми Ioan 10, 1, intrînd pe ușă (prin mijlocul ușei).

двьрьница fem. păzitoarea ușei.

девѧтъ num. ord. al nouălea.

девѧть num. nouă.

десница fem.(десьнъ) mîna dreaptă.

десьнъ adj. drept (dexter); десьнаꙗ (sclc.[2] рѫка mîna) dreapta.

десѧтъ num. ord. al zecelea.

десѧть num. card. zece, plur. десѧти, десѧте; дъва на десѧте douăsprezece (subst. atîrnă[3] în dual de la дъва sau în gen. plur. de la десѧте); три десѧте treizeci (subst. în genitiv plural și așa la toate zecile); четꙑре десѧте patruzeci; пѧть десѧтъ (?) cin[ci]zeci ș.a.m.d.

дивити, дивлѭ, дивиши сѧ (дивъ msc., диво ntr. minune) a se minuna.

дивьнъ adj. minunat, de mirare.

диꙗволъ msc. διάβολος, drac.

---

[1] *în ms.* perfectul *în loc de* perf[ectiv,] [2] *lat.* scilicet [3] *supraintercalat*

длъготръпѣниѥ ntr. (длъго, тръпѣти) μακροθυμία, îndelungă-răbdare.

длъжити, -жѫ, -жиши (длъгъ lung) a lungi;
продлъжити[1] a lungi, a întinde; вꙑ продлъжисте рѣчь[2], p. 105, ați ținut un cuvînt lung.

длъжьнъ adj. (длъгъ (datorie) dator, îndatorat.

до prepoziție cum genitivo, pînă, pînă la; до того дьне[3] pîn' în ziua aceea; до съмрьти pînă la moarte; до двора pîn' în curte; приити до нихъ a veni la ei.

доброговѣинъ adj. evlavios (εὐσεβής[4]; говѣти, -вѣѭ a onora), dreptcinstitor.

доброповѣдьнъ adj. binebiruitor, καλλίνικος (побѣда victorie).

доброродьство ntr. (родити, родъ), naștere[5] nobilă, εὐγένεια.

добръ adj. bun; добрѣй, добрѣиши, добрѣѥ comp.

довьльнъ (довълънъ, довольнъ) adj. (comp. довьлѣти[6]) suficient, îndeajuns, idoneus, capabil.

81 r добрѣ adverb la добръ bine[7].

довьлѣти, -лѣѭ, -лѣѥши și -лѭ, -лиши a fi de ajuns, a ajunge[8], не д. a n-ajunge.

дожи adv. pînă, дожи и до коньца pînă-n sfîrșit.

дозьрѣти vezi зьрѣти.

дома adv. acasă.

домъ msc. casă (gen. loc. dat. домоу, gen. plur. домовъ [trupina u][9].

домꙑслити vezi мꙑслити.

до-н-ьдеже conjuncție (v. идеже) pînă (recte: pînă unde), pe cîtă vreme.

досадити, -ждѫ, -диши (досада fem. ciudă, supărare) a înciuda, a ofensa, a maltrata.

досаждати, -ждаѭ, -ждаѥши (досадити) a supăra, a înciuda, a ofensa.

достати vezi стати.

достойнъ adv. (v. достоꙗти) vrednic, demn, cuvenit, cuviincios, нѣсть[10] достойно οὐκ ἔξεστι nu e permis.

достойньнъ adj. vrednic, demn; достойньно (scl. ѥсть) pag. 105 ἄξιόν ἐστι.

достоꙗниѥ ntr. (subst. verb. la, достоꙗти, recte: cele cuviincioase) moștenirea.

достоꙗти v. стоꙗти.

драгъ adj. scump. prețios.

дроугъ adj. altul; дроузии unii, cîțiva; дроузии — инии (иннии) sau нѣции unii — alții, unii — ceilalți; дроугъ дроуга (дроугъ дроугоу) unii altora, ei în de ei.

дроугъ subst. msc. amic.

дроужина fem. amiciție (și totalitatea consoților).

дрьжава fem. (дрьжати) Domnie, putere.

дрьжаит, -жѫ, -жиши a ținea;
одрьжати a ținea tare, κατέχειν; недѫгъмь одрьжимъ lovit de-o boală.
оудрьжати a ținea tare; оудрьжѫ pag. 99 futurum.

дрьзати, -заѭ, -заѥши (дрьзнѫти) a fi curagios, cu inimă bună.

дрьзнѫти, -нѫ, -неши (дрьзъ adj. îndrăzneț) **a îndrăzni; dîrz**[11], **a se îndîrji.**

дрьзовати, -зоуѭ, -зоуѥши a îndrăzni, a lucra cu îndrăzneală, p. 106 — за нь pentru dînsul, spre apărarea lui.

дрьколь msc. măciucă (**druc**). 82 r

дрѣво ntr. lemn.

дрѣмати, -млѭ, -млѥши a dormita;
въздрѣмати a adormi.

доунѫти, -нѫ, -неши a sufla (cu gura).

доухъ msc. suflare, duh (spiritus), spirit (comp. дꙑхати).

доуша fem. suflet, viață.

дъва (два) num. fem. -ntr. дъвѣ doi, două (flex. § 64); дъва на десѧте doisprezece; дъва десѧте s. десѧти douăzeci.

дъвой (двой) adj. numeral, duplu, ntr. двоѥ ca subst. numeral; на двоѥ раздьра[12] сѧ se rupse în două.

дъждь msc. ploaie.

дъно ntr. pămînt (grund, boden).

дъска fem. scîndură, masă (doască la cărți).

дꙑханиѥ ntr. (subst. verbal la дꙑхати) respirarea (spiritus); ființă, ce răsuflă, viețuitoare (**dihanie**).

дꙑхати, -хаѭ, -хаѥши și -шѫ, -шеши a respira, a răsufla, a sufla.

дьбрь fem. vale, colcăntaur.

дьнь msc. gen. дьне (§. 53, nota 4); дьнь великъ zi mare; въ дьне (loc.?) Ioan 11,9 **ziua**.

дьрати (драти), дерѫ, дереши a jupi, a rupe;
одьрати a jupi de piele;
раздьрати a sfîșia[13]; — сѧ a se rumpe (intrans.);
оудьрати a tunde.

---

1. *între* о *și* д *două litere șterse* 2. *în ms.* речь 3. *după* дьнїе *șters* 4. *în ms.* εὐσεβὴς 5. *după* binenăscut *șters* 6. *îm ms.* довлѣти 7. *articol intervertit cu precedentul* 8. *după* a fi de *șters* 9. *paranteza lui Eminescu* 10. *în ms.* нѥсть 11. *după* p. 106 за нь pentru dînsul, spre apărarea lui *(copiat de la articolul următor) șters* 12. *în ms.* ръздьра 13. *după* rup[e] *șters*

дѣва fem. fecioară.

дѣвица „ „

дѣлатель msc. (дѣлати) lucrătoriu, țăran γεοργός[1].

дѣлати, -лаѭ, -лаѥши (дѣло) a lucra;
съдѣлати a face o treabă, a o duce la capăt; a erige.

дѣлити, дѣлѭ, дѣлиши a împărți (дѣлъ parte);
раздѣлити a împărți bucăți; раздѣлѭ Exod. 15, 9 futurum.

дѣло ntr. operă, lucrare; Apostol 9, 36 ca trupină cu -es, gen. plur. дѣлесъ.

83 r дѣлꙗ prepoziție cu genitiv, pus[ă] după cuvîntul sub recțiune: printre, pentru, din cauza..., врагъ дѣлꙗ pag. 105 pintre dușmani.

дѣти fem. plur. (trupina-i) copii.

дѣти, деждѫ, деждеши (și дѣѭ, дѣѥши) a pune;
въздѣти a ridica, a întinde;
задѣти a impune;
одѣти a străpune, a îmbrăca;
придѣти anlegen, anhalten.

дѣꙗти, дѣѭ, дѣѥши (дѣ-ти) a face; не дѣи nu face, las'; de acolo не дѣꙗти în sens de a lăsa (ἐᾶν); не дѣите ѥго ити Ioan 11, 44 lăsați-l să meargă; не дѣи ѥѩ Ioan 12, 7 las-o.

85 r
col. 1

Є.

еврейскꙑ adv. evreiește.

є҃і 15, пѧть на десѧте.

елѣй msc. ἔλαιον, untdelemn.

елинъ msc. ἕλλην, grec.

еней msc. Αἰνέας.

енонъ nom. propriu local gr. Αἰνών. Ioan 3, 23.

епен'дуть msc. gr. επενδύτης. |

col. 2 ефремъ msc. 'Εφραΐμ.

87 r

Ж.

жалость fem. (жаль subst. indeclin. жаль ѥсть мънѣ[2] mi-i jele) jale; жалость домоу твоѥго — jale pentru casa ta.

жаснѫти, -нѫ, -неши a speria, stupefieri;
оужаснѫти сѧ a se speria, obstupescere.

-жде legat de pronume și participii (тъжде, тако-жде) însemnează identitatea, ca-n latinește -dem în idem, eadem, ibidem și-n românește '*și* în[3] aceea*și*, acela*și*.

же particulă a accentuării logice, a punerei în relief (gr. γε, lat. quidem), pus[ă] nemijlocit după cuvîntul pe care-l întărește; adesea după pronume și participii, și anume a acelora cari sînt negate prin ни-, ни-къто-же, ни-коли-же; apoi, după и (el) și particole relative, acest же formează relative иже, ꙗко-же; ca conjuncție însemnează *însă*, pentru a caracteriza o antiteză ușoară, corespunzînd cu grecescul δέ[4].

желати, -лаѭ, -лаѥши a dori.

жена fem. femeie, nevastă.

жениховъ adj. poss. la женихъ a mirelui.

женихъ msc. mire.

женьскъ msc. femeiesc, a femeiei.

жестокъ adj. aspru, crud.

жешти, жегѫ, жежеши a arde (trans.). 88 r
зажешти a aprinde; зажьже 27, 7 Mat. — 3 sng. aorist;
раждешти[5] (= раз-ж.) a arde, a se jărăști.

живити, -влѭ, -виши a învia (живъ);
оживити a însufleți; оживьѭ = оживлѭ pag. 98 (§. 33 notă).

животъ msc. viață.

животьнъ adj. al vieții, хлѣбъ ж. pînea vieții.

живъ (-ѫ, жити) adj. viu.

жидовинъ msc. evreu.

жидъ msc. „

жилище ntr. (жилъ, жити) locuință.

житель msc. locuitor.

жити, живѫ, -веши a trăi;
иждити (= из-ж. §.35, not. 2) a-și petrece viața (în senz de a o uza), în genere a întrebuința, a cheltui;
ожити a prinde suflet, a reînvia; futurum la жити Ioan 5, 25; 11, 25;
пожити a trăi puțin (мало поживъ pag. 94); при-иждити a cheltui (a da) pe deasupra, insuper impendere.

житиѥ ntr. viață, biografie.

жито neutr. pîne (grîne) (**jitariu**).

житьница fem. (житьнъ adj. la жито) hambar, jitniță.

жрьдь fem. măciucă, botă.

жрьтва fem. jertfă (жрь-ти).

жрьти (жьрѣти, жрѣти), жьрѫ, жьреши (жрѫ, жреши) a jertfi; жреши ли p. 96 jos: jertfi-vei?

жрьчьскъ adj. (жрьчь de la жрьти, jertfitor, preot, mag), preoțesc; старѣйшинꙑ жрьчьскꙑ mai marii magilor (влъшьскꙑ).

жрѣбій msc. sorți.

---

1. *în ms.* γεωργὸς 2. *în ms.* мънє 3. *supraintercalat* 4. *în ms.* δὲ 5. *în ms.* раздешти

жрѣбѧ ntr., gen. жрѣбѧте, mînz; на жрѣбѧте (loc.) Ioan 12, 15 (§. 55, nota 2).

жьдати, жидѫ, жидеши a aștepta;
пожьдати a aștepta ceva.

жьзлиѥ ntr. plur. coll. la жьзлъ.

жьзлъ msc. vargă, băț.

жьрѣти (жрѣти v. жрьти) a jertfi.

жьрѣти (жрьти), жьрѫ, жьреши[1] (жрѫ, жреши) a înghiți;
пожьрѣти a înghiți.

89 r жѧдати, жѧждѫ, жѧждеши a însătoșa;
въждѧдати (= въз-ж. v. §. 35, nota 2) сѧ a căpăta sete, a înseta.

жѧдьнъ adj. însetat.

жѧтва fem. recoltă.

жѧти, жьнѭ, жьнеши[2] a cosi, a tăia, a secera.

Ѕ.

ѕ = 6, шесть.

95 r З.

за prep. *după*; cu acuzativul arată direcția încotro, în urma cuiva, drept lîngă, lîngă; оударити за ланитѫ a bate pe obraz; за рѫкѫ ѩти a lua de mînă; *pentru* (în interesul, spre apărarea); *pentru* (wegen), за слово женѣ Ioan, 4, 39, din cauza cuvîntului femeiei; радоуѥть сѧ за гласъ жениховъ se bucură pentru glasul (d.c. gl.[3]) mirelui; за нѥ de ce, pentru că, căci; cu instrumentalis arată locul, за[4] вьсѣми стоѩ stînd în urma tuturor.

зависть fem. (за-вид-ѣти a zavistui) zavistie, invidie.

завити v. вити.

завѣтъ msc. (вѣтъ sfat; contract, învoială) pact, contract; новꙑи завѣтъ noul testament (noua legătuință, ...[5]).

задѣти v. дѣти.

зажешти v. жешти.

зажизати, зажизаѭ, зажизаѥши (за-жешти) a aprinde.

займъ msc. (заѩти a împrumuta) împrumutarea; въ займъ дати, даꙗти a da cu împrumut.

заклати v. клати.

96 r заклинати, -наѭ, -наѥши a-l jura pe cineva, a-l conjura; (заклѧти); заклинаѭ тѧ богомь живꙑимь Math. 26, 63 Te jur pe viul Dumnezeu; — о велицѣ силѣ pe puterea cea mare.

законъ msc. lege.

законьникъ msc. (законьнъ[6] adj. la законъ) jurist, pravilist, cunoscător legilor.

заповѣдь fem. poruncă (повѣдѣти).

звѣзда fem. stea.

зеведеовъ adj. pos. la Ζεβέδαιος a lui Zevedeiu.

землꙗ, mai vechiu земꙗ, земьꙗ, fem. pămînt, țară.

земьнъ adj. pămîntesc, pămîntean.

златица fem. ban de aur.

злато ntr. aur.

зльчь fem. fiere.

змиꙗ fem. șarpe.

змѵрьнъ adj. din smirnă, σμύρνις.

знаменати, -наѭ, -наѥши a însemna c-un semn (знамѧ, -мене), a pecetlui (obsignare), a îndegeta;
назнаменати a îndegeta, a aviza.

знамениѥ ntr. semn.

знати, знаѭ, знаѥши a cunoaște;
познати a recunoaște (**poznă**).

зрьно ntr. grîu.

зъвати, зовѫ, зовеши a chema, a incita;
възъвати (въз-з.) a esclama;
позъвати a provoca[7], a invita;
призъвати a chema la sine.

зъло-дѣи msc. făcător de rele, criminal (дѣꙗти).

зъло-творꙗти, -рꙗѭ, -рꙗѥши (творити) κακουργεῖν, a face rău.

зълъ adj. rău.

зълѣ adv. rău, în mod rău.

зьдати, зиждѫ, зиждеши a zidi;
съзьдати a clădi, a erige, a crea.

зьрѣти, зьрѭ, зьриши a zări, a privi;
възьрѣти a privi la..., a p— în sus;
дозьрѣти a vedea pînă la..., a zări încă..., a ajunge cu ochii;
прозьрѣти a privi din..., ἀναβλέπειν, a căpăta iarăși vederea;
оузьрѣти v. perf. a zări; adesea ca futurum, comp. Ioan 16, 16; видите ca praes., оузьрите ca futurum.

зѣло adv. tare, foarte. 97 r

зѧть msc., gen. -ти, ginere, mire.

зѫбъ msc. dinte (a **zîmbi?**).

И.[8] 96 r

и conj. și, asemenea; и — и și — și, nu numai — ci și, atît — cît și. 99 r

и pron. 3 pers. el (§. 66).

---

[1] *în ms.* жиреши [2] *în ambele forme* ь *supraintercalat* [3] din cauza glasului [4] *după* за вьсѣмь *șters* [5] *trei cuvinte indescifrabile* [6] *între* ь și н *două litere șterse* [7] pro *supraintercalat* [8] *în ms. adăugat* (ї)

и-бо conj. căci.

игємоновъ adj. pos. la игємонъ; воини игємонови soldați ai locoțiitorului.

игємонъ msc. prefect, locoțiitor (ἡγεμὼν[1]).

игоумєнъ msc. ἡγούμενος, *egumen*.

идє-жє conj. unde (идє interr[og.]); идєжє аштє orișiunde, orunde ar fi.

иждєнѫ v. sub гънати.

ижє pronume relativ, care, ce (§. 66); имьжє instr. sng. ca conjuncție, ca, pentrucă; ижє traduce cîteodată articolul grecesc: ижє толь страшиви p. 106 cei așa de fricoși.

из-бавити, -бавлѭ, -виши a libera, a mîntui, **a izbăvi** (cauzal la избꙑти a se mîntui, **a izbuti**).

избити v. бити.

избꙑти v. бꙑти.

избꙑтъкъ msc. rămășiță.

из-вѣсть adj. sigur[2].

из-вѣстьнъ adj. sigur.

из-вѣстьнѣ adv.

изобиловати, -лоуѭ, -лоуѥши (обилъ bogat) a se înmulți, a se mări, a spori, a crește.

100 r израилитѣнинъ msc. izraelit.

израилѥвъ, издраилѥвъ adj. poss. la израилъ; сꙑнꙑ издраилѥви fii[i] lui Israil.

израиль, издраиль [3] msc. Israil.

изъ praep. cu gen. din...; въстати изъ мрьтвꙑихъ a se scula **din** morți.

или conj. (и-ли) sau, ori; în întrebări duple ca latinul *an* (au).

илиꙗ msc. Ἠλίας.

имати, ѥмлѭ, ѥмлѥши (имати = jьмати, comp. ꙗти, имѫ = jьмѫ) a prinde, a pune mîna pe; вѣрѫ имати (cf. вѣрѫ ꙗти) a prinde credință, a crede; възимати, въземлѭ a lua asupră-și, a primi; до колѣ доушѫ нашѫ въземлѥши Ioan 10, 24, pînă cînd[4] ne vei ținea (uns halten); приймати **a primi** (a priimi).

имѣниѥ[5] ntr. subst. verb. la имѣти, avere, stare.

имѣти, имѣѭ, имѣѥши și имамь (имаамь), имаши a avea; cu infinitivul circumscrie futurul, Math. 26, 29 имамь пити am să beau.

имꙙ, -мєнє ntr. nume, instr. имєньмь anume, cu numele.

имѫ v. ꙗти.

иногда adv. (инъ) în altă vreme, odată.

инъ pron. altul, инъ — инъ unul — ce-l-lalt; инии[6] — дроузии[7] unii — ceilalți; инии[8] прочии[9] unii — ceilalți; въ инѫ într-una, pentru totdeauna.

инѫдоу adv. (инъ) altundeva, într-alt loc.

иоановъ adj. pos. la иоанъ a lui Ioan.

иоанъ msc. Ioan.

иона msc. Ionà.

иониинъ adj. pos. la иона a lui Ionà; иониина притъча trop, împrumutat de la Iona[10].

иопиꙗ fem. Ἰόππη.

иорданъ, ѥрданъ msc. Ἰόρδανος, Iordan.

иосифъ msc. Ἰωσήφ, Iosif.

исаи, исаиꙗ Ἠσαΐας, Isaia.

искариотьскъ[11] adj. Ἰσκαριώτης.

искати, иштѫ, иштєши (§.35, nota 1) a căuta, cu genitivul obiectului; искаашє подобьна врѣмєнє Mat. 26, 16; възискати a căuta; възиштєтє Ioan 8, 21; 13, 33 veți căuta. 101 r

исклати v. клати.

искони adv. (конь subst. vechi ,,început”, comp. коньць; proprie изъ кони) din început, la început, ἐν ἀρχῇ Ioan 1, 1.

искрьнь adj. cel mai aproape (искрь adv. aproape).

испльнь adj. indecl. (пльнъ), plin, cu genitivul obiectului.

испльнѥниѥ ntr. (subst. verbal la испльнити) bielșug, prisosință.

испрьва adv. (= изъ прьва) de la-nceput, din vechime.

истина fem. adevăr; въ истинѫ într-adevăr.

истиньнъ adj. adevărat; poss. la истина: оуставлѥниѥ истиньноѥ p. 105 stabilirea adevărului; доухъ истиньнꙑи duhul adevărului.

истиньнѣ adv. la истиньнъ.

истовъ adv. adevărat, veritabil; нєистовъ ѥсть Ioan 10, 20 el e lipsit de minte.

источьникъ msc. izvor (источити a vărsa; истєкѫ, истєшти a curge).

исцѣлѣти, -лѣѭ, -лѣѥши (цѣлъ, cf. цѣлити) a se-nsănătoși.

исходиштє ntr. (исходъ ieșire) locul ieșirei; исходишта пѫтии capetele ulițelor, răspîntiile.

исѫчити, -чѫ, -чиши a usca; — вино[12] vinum, crapulam exhalere.

ити, идѫ, идєши (§. 92; идѫ Luca 15, 18 futurum, идємъ Ioan 6, 68 futurum și mai des astfel; ити по + loc. a urma cuiva;

---

1. *între* μ *și* ὼ, *literele* ου *șterse*. 2. *după* de *șters* 3. *în ms.* израилъ, издраилъ 4. *supraintercalat* 5. *în ms.* имєниѥ 6. *în ms.* иний 7. *în ms.* дроузий, *după* unii *șters* 8. *în ms.* иний 9. *în ms.* прочий 10. *în ms.* *lapsus calami* Ioan 11. *în ms.* искаріотьскъ 12. *după* vin *șters*

възити a se urca, a se sui; въшьдъ part. act. I. Ioan 12, 20 (§. 44, nota).

вънити a intra, a încăpea; вънидеть Ioan 10, 9 futurum.

изити a ieși; ишьдъ, ишьлъ v. §.44, nota; изидеть Ioan 10, 9 futurum.

обити a încungiura;

отити a merge; ошьлъ[1] = отъшьлъ.

приити (прити) a merge, a veni, a sosi; въ себѣ пришьдъ au mers[2] în sine, Luca 15, 17; приидеть 3 sng. futurum adeseori;

проити a lua tălpășița, a merge-nnainte;

прѣити a merge-nnainte, a trece pre lîngă, a trece preste, a pierii în sens de a trece (de pildă, врѣмѧ); a merge tot înainte;

разити a apuca[3] care-ncotro; — сѧ a se risipi; разидѫть сѧ Mat. 26, 31 futurum și adesea astfel.

съ-н-ити a se coborî.

102 r ицѣлꙗти, ицѣлꙗѭ, ицѣлꙗеши[4] (§.44, nota) a vindeca (cf. ис-цѣлити).

ишьдъ, ишьлъ v. изити sub ити.

июда msc. Ἰούδας, Iuda.

июдей, иоудей[5] msc. Ἰουδαῖος, jidan.

июдейскъ, иоуд[6]... adj. jidovesc.

июдеꙗ, иоудеꙗ [fem.] Ἰουδαία, Iudea.

июдовъ, иоудовъ adj. poss. la июда a lui Iuda.

иꙗковль adj. poss. la иꙗковъ a lui Iacov.

иꙗковъ msc. Ἰακώβ, Iacov.

иѥрей, иерей msc. ἱερεύς, preot.

иѥрейскъ adj. (иѥрей) preoțesc.

иѥроусалима, ѥроусалима ntr. plur. Ἱεροσόλυμα, Ierusalim; иѥроусалимъ, иероусалимъ sng. msc. aceeași.

иѥроусалимлꙗнинъ, иер. msc. Ierusalimitean.

I.

і҃ semn pentru cifre = 10, десѧть.

іисоусовъ adj. poss. la іисоусъ.

іисоусъ, иісоусъ, исоусъ msc. Ἰησοῦς, Isus.

K.

113 r к҃ număr, 20, дъва десѧте.

казати, кажѫ, кажеши a arăta;

показати (și -заѭ) a arăta, a dovedi, a face cuiva (bine, rău) sau[7] a se arăta cu cineva cumva (показа о мънѣ el s-a arătat cătră mine cu...); показаѥть Ioan 5, 20, o dată prezent, altă dată futur; cu cel din urmă aseamănă покажи imp. Ioan 14, 9;

съказати (și -заѭ) a-l vesti p. cn., a porunci; a explica, tălmăci, tîlcui; съкажѫ Ap. 9, 16; tot așa Ioan 17, 26.

казити, -жѫ, -зиши a se strica (verderben);

проказити item; прокаженъ lepros (comp. проказа lepra), comp. rom. pricăjit, pricaz.

каиафа msc. Καϊάφας.

како part. interr. cum.

какъ adj. pron. cît, quantus.

каменниѥ ntr. colectiv, pietriș; plur. la камы pietrele, stîncele.

камень msc. Vezi камы.

камо partic. interr. și relat. încotro.

камы msc., gen. -мене, și -мень piatră.

камѣнъ adj. de piatră; стѣна камѣна părete de stîncă (*stan* de piatră). 114 r

каперънаоумъ msc. Καπερναούμ.

капиште ntr. (капь fem. icoană, statuă) statuă, chip de idol.

каръвана, коръвана fem. gr. κορβανᾶς, ladă de jertfă.

касати, -саѭ, -саѥши (v. кос-нѫти) a atinge; прикасати сѧ a se atinge, cere locat. fără praep., de ex. Ioan 1, 9.

каꙗти, каѭ, каѥши сѧ a simți căință; раскаꙗти сѧ a se căi (comp. rom. *căi*, *pocăi*).

кедрьскъ adj., потокъ к. χείμαρρος τῶν Κέδρων[8].

керинѣйскъ adj.[9] κυρηναῖος, cyreneu.

кесариꙗ [fem.] Cesaria.

кесарь msc. καῖσαρ, împăratul roman.

кз҃ număr, 27, дъва десѧте и седмь; ca număr ordinal дъва десѧте[10] и седмъ(ıй).

кифа = κηφᾶς Ioan, 1, 43.

кланꙗти, -нꙗѭ -нꙗеши (клонити) *a înclina*; — сѧ c. dat.[11] a se înclina înaintea cuiva (**a se închina cuiva**), a-l onora, a i se închina lui (anbeten);

покланꙗти сѧ (v. поклонити сѧ) c. dat. a se închina cuiva, a-l onora (comp. rom. ironic a se pocloni).

клати (= *кълати), колѭ, колеши a împunge;

---

1. *în ms.* ошлъ *după două litere șterse* 2. *de fapt,* „a venit” 3. *scris deasupra lui* merge *șters* 4. *în ms.* ицелꙗти, *cu* ꙗ *scris, deasupra lui* ѣ *șters,* ицелꙗѭ, ицелꙗѥши *după* и *șters* 5. *în ms.* иоудеи *(corect, în v. sl., după precizările mai noi)* 6. *după două litere șterse* 7. *după* și *șters* 8. *după* Кед *șters* 9. *supraintercalat* 10. *în ms.* десѧ 11. c. dat. *supraintercalat*

заклати a străpunge, a căsăpi;

исклати a căsăpi (a tăia vită).

клеветарь msc. (клевета (calomnie, клеветати[1], -штѫ, -штеши a calomnia) calomniator, acuzator (comp. rom. a cleveti, clevetitor).

клеопокъ adj. poss. a lui Cleopas (Κλωπᾶς).

клонити, -нѭ, -ниши a pleca, *a înclina*;

— сѧ a se pleca, a se închina;

поклонити сѧ a se închina (προσκυνεῖν[2]), cu dativul, înaintea cuiva sau simplu *cuiva* — a cinsti, a adora; — на колѣноу γονυπετεῖν[3], genuflectare[4], a îngenunchea; поклонѭ сѧ p. 96 futurum; поклоните сѧ Ioan 4, 21, поклонѧть сѧ Ioan 4, 23 tot astfel;

прѣклонити a pleca înainte (колѣнѣ, главѫ);

оуклонити a întoarce-n laturi (abewenden); — сѧ a se întoarce, a fugi, c. dativo: народоу Ioan 5, 13 a-i scăpa norodului.

клѣть fem. odaie, chilie, cameră. |

115 r ключити, -чѫ, -чиши сѧ a se întîmpla (συμβαῖνειν[5]); ключить ми сѧ mi se-ntîmplă, trebuie, cată.

клѧтва fem. (клѧти) blăstăm.

клѧти, кльнѫ, кльнеши a blăstăma, клѧти сѧ a se afurisi[6], blăstăma pe sine, a jura, a se jura;

проклѧти a blăstăma pe altul.

когда, къгда adv. cînd.

кожа fem. piele (comp. rom. *coajă*/ apoi *coarjă*/ hibrid din *cortex* și кожа/ în fine scoarță, ce pare a veni direct din latină).

козьлѧ ntr., gen. козьлѧте (demin. de la козьлъ), bărbăcuț, țăpușor (poate și căpriță).

колесьница fem. (коло, trupina колес- roată, adj. колесьнъ) căruță.

колижьдо particulă, ce se-mpreunează cu relativele == latinescul *-cunque*, иже колижьдо quicunque (rom. **ori**-, de ex. oricare, oricine, orișiunde).

коликъ adj. pron. interr. și relativ, cît de mult? cît de mare? quantus sau simplu cît; колико ntr. cu genitiv, колико наймьникъ Luca 15, 17 cîți salahori (quantum animalium erant?), wie der Tagelöhner, combien des choses (mulți ai grecilor).

кольми adv. (comp. коль adv. quantum) cît de tare, cît de mult, *cît*.

колѣ adv. cînd (wann); до колѣ pînă cînd, cîtă vreme.

колѣно ntr. genunchiu.

конобъ msc. paneriu, coșniță.

конь msc. cal.

коньць msc. fine, capăt, sfîrșit.

коньчати, -чаѭ, -чаѥши (коньць) a sfîrși, a mîntui;

съконьчати a sfîrși, a împlini; — сѧ a se sfîrși, a se împlini, a se mîntui (a muri).

коньчина fem. (коньць) sfîrșit.

копати, -аѭ, -аѥши a săpa;

ископати a dizgropa.

копиѥ ntr. suliță.

корабиць msc. (diminutiv la корабь, корабль) luntre.

корабь, корабль msc. corabie.

корабьникъ msc. (adj. корабьнъ la корабь) corăbieriu; старѣйшина корабьникомъ căpitan corăbiei, adică peste corăbieri.

Nota proprie: dat. în loc de genitiv
ca adesea; în românește asemenea, de
ex. căpitan hoților, frunte mișeilor,
stăpîn moșiilor, Domn țării. Pierind
însă || substantivul întîi cu articol, 116 r
dativul devine genitiv în românește.

користь fem.[7] pradă.

корити, корѭ, -риши a maltrata, a batjocori;

оукорити a maltrata, a batjocori, **a ocărî**; оукорѥнъ ocărît, de aceea de ocară, de batjocură.

коснѫти, -нѫ, -неши a atinge;

прикоснѫти сѧ cum locativo fără praepos. a se atinge *de* ceva; не прикоснѫ сѧ ѥмь*) el nu se atinse de dînsul.

кость fem.[9] os, ciolan, plur. кости oasele (gebeine).

который pron. rel. care anume (welcher); аште к. ἐάν τις, εἴ τις, ὅς ἄν.

кошеріа fem. coșniță, compar. rom. *coșeriu, coșariu*.

кошь msc. coș.

край msc. margine.

краниѥвъ[10] adj. краниѥво[11] мѣсто κρανίου τόπος, Schädelstätte (Golgotha).

---

*) Nici în românește nu-i de trebuință a pune la verbi pronumele personal, merg, mergi, merge, nu se atinse de dînsul[8].

1. *în ms. lapsus calami* влеветати 2. *în ms.* προςκυνεῖν 3. ετ *supraintercalat* 4. *în ms.* genuplectare 5. *în ms.* συμβαίνειν 6. *supraintercalat* 7. *supraintercalat* 8. *nota poetului, pe f. 115 v, în dreptul rîndului respectiv* 9. *supraintercalat* 10. и *supraintercalat* 11. *după* крании *șters*

красити, -шѫ, -сиши (краса fem. frumusețe, propriu coloare) a împodobi;

оукрасити a împodobi.

красти, крадѫ, крадеши a fura;

оукрасти a fi furat (verb perf. la красти), wegstehlen.

кратъ msc. (trup. în *u*) la три ș.a.m.d. ori, de ex. de trei ori etc.

кромѣшьнь adj. (кромѣ adv. departe, afară) extrem.

кръвь fem. sînge (§. 56, nota 1).

кръмити, -лѫ, -лиши a **hrăni**.

крыти, крыѭ, крыѥши a acoperi, a ascunde;

отъкрыти a descoperi; ἀποκαλύπτειν;

покрыти[1] a acoperi, a ascunde;

съкрыти a ascunde, comp. rom. *săcriu*, romanicul[2] **secret**.

крьстити, -штѫ, -стиши a boteza, — сѧ a se boteza, a se lăsa botezat.

крьстиꙗнинъ msc. creștin.

крьстиꙗньскъ[3] adj. creștinesc.

крьстъ msc. cruce.

крьштати, -таѭ, -таѥши a boteza.

крѣпити, -плѭ, -пиши (крѣпъ, крѣпъкъ) a întări;

оукрѣпити item; — сѧ a se întări, a-și veni în fire (sich erholen).

117 r крѣпость fem. (крѣпъ tare) tărie, putere.

крѣпъкъ adj. (крѣпъ) tare, puternic, violent.

коупити, -плѭ, -пиши a cumpăra;

искоупити a **răscumpăra**, re + ex + comparare, *răs*. românesc = re + ex.

коупльнъ adj. la коуплꙗ, домъ коупльнъ dugheană, Kaufhaus.

коуплꙗ fem. (коупити) cumpărătură.

коупъ msc. grămadă; въ коупѣ la un loc, **grămadă** (adverb)[4], deodată.

коуръ msc. cucoș.

коусити, -шѫ, -сиши (numai în compozite) a gusta;

въкоусити a gusta din... (ac.) — slov. cu genit.;

искоусити a încerca, a cerca. Comp. rom. **iscusit**.

коуцꙗ fem. un fel de bucate.

коушати, -шаѭ, -шаѥши сѧ (коусити) a se încerca;

искоушати (comp. искоусити) a încerca;

покоушати сѧ a face încercare, a întreprinde.

къ prepoziție cu dativ *la*, *către* (în românește se pune pur și simplu dativul), la verbii dicendi, глаголати къ немоу a-i zice lui (a zice *către** dînsul); la verbii mișcării tot *la*, de pildă: прити къ немоу a veni la dînsul ș.a.m.d.; къ томоу и și încă (dazu auch); къ томоу не încolo nu, mai mult nu; ѥще къ семоу pe lîngă aceasta (noch dazu).

къгда v. когда.

къде adv. inter. unde?

къ-жьдо (къждо) pron. (§. 66) fiecare;

ѥдинъ къжьдо fiecine, tot-însul, în parte.

кънига (книга) fem. carte, script.

кънижьникъ masc. (кънижьнъ adj. la кънига) γραμματεύς, cărturariu.

кънѧзь (кнѧзь) msc. principe.

къснѣти, -нѭ, -ниши (късьнъ încet) a pregeta.

къ-то pron. inter. cine? (§. 66), indefinit[6] oarecine, τὶς; да къто ἵνα τις Ioan 15, 13,

кывати, -каѭ, -каѥши (кыти) a clătina din..., — главоѭ din cap;

покывати item.

кый pron. inter. carele? qualis, quis. 118 r

кѫдоу adv. inter. și relativ, de unde?

отъ кѫдоу de de unde?

кѫпѣль fem. (кѫпати a se scălda) loc de scăldătoare, lac; la[7] Ioan 5, 2 на овьчи[8] кѫпѣли nu corespunde grecescului ἐπὶ τῇ προβατικῇ (sc. πύλῃ) κολυμβήθρα, fiind кѫпѣли (loc.) unit cu adj. овьчи.

к҃ѳ număr 29, дъва десѧте и девѧть[9].

Л. 119 r

л҃ număr, 30, три десѧте.

лазарь msc. Λάζαρος.

лазити, -жѫ, -зиши a se tîrîi (kriechen);

вълазити a intra tîrîindu-se, a intra în trăsură;

прѣлазити a trece preste..., comp. rom. **pîrlaz, prilaz**.

лакъть msc. gen. -ти (în parte declinat în mod consonantic, gen. plur. лакътъ) cot (**coate, coți**).

ланита fem. obraz (unul); оударити за ланитѫ Mateiu 26, 67 ῥαπίζειν.

латиньскы adv. (adj. латиньскъ) latinește.

* În cărțile române bisericești acesta e un slovenism[5].

---

1. *după* поп *șters* 2. *după* latinul *șters* 3. *în ms.* крьстиꙗнискъ 4. *supraintercalat* 5. *nota lui Eminescu, la subsol* 6. *silaba* de *supraintercalată* 7. *supraintercalat* 8. *după* овчи *șters* 9. *în ms.* десѧтъ; *poetul a omis* : „als ordinalz[eichen] дъва десѧте и девѧтъ, *transcriind ultimul cuvînt*

лєвъгитъ, лєвъгитинъ, plur. лєвъгитє, msc. λευΐτις, levit.

лєдъ msc. ghiață; loc. лєдѣ și лєдоу.

лєгєонъ msc. λεγεών, legio.

лєн’тий msc. linteum, prostire.

лєжати, -жѫ, -жиши (rădăcina лєг- în лѧгѫ, лєшти) a zăcea;

прилєжати, cu locativ fără praepos. (adică a se lipi de cineva) a îngriji pentru ..., a-i purta cuiva grija.

лєтѣти, лєштѫ, лєтиши a zbura;

възлєтѣти a zbura în sus, — на нєбо către ceriu (comp. rom. **răzleț**).

лєшти, лѧгѫ, лѧжєши a se culca, pune;

възлєшти a se culca, a se pune la masă (comp. възлєжати).

ли conj. sau; ca particulă interogativă se pune în genere după cel dentîiu cuvînt al propoziției interogative, mai ca și *ne* latinesc, dar și după pronume inter. și adverbii inter.; ли — или la întrebare duplă: utrum
120 r — an; || ли introduce propoziția premisă (Vordersatz)[1] condițională: имате ли стражѫ, оутврьдитє De aveți strajă, asigurați; аштє ли v. sub аштє.

ликъ msc. chor.

листъ msc. foaie.

литра fem. gr. λίτρα.

лихъ adj. însemnarea originară poate că „piezis, nedrept”, de aceea *odată:* pe[2] deasupra, nimius, de prisos”, нє -лиха[3] preste măsură; al doilea: „nepotrivit, neajuns, lipsit, privatus”.

лицє ntr., gen. лица, plur. лица și личєса obraz, față; нє сѫдитє на лица μὴ κρίνετε κατ’ ὄψιν Ioan 7, 24.

личити, -чѫ, -чиши a face cunoscut, a vesti; обличити a denunța, a acuza, a învinui; обличить Ioan 16, 8 fut[urum]. comp. rom. **a oblici**.

лишати, -шаѭ, -шаєши a prăda pe cnv. (лишити cu[4] лихъ în însemnarea de „privatus”); — сѧ a duce lipsă.

лишь, mai hotărît лиший, fem. лишьши, ntr. лишє, comparativ la лихъ; лишє имѣти a avea de prisos, a avea din destul.

лиꙗти, лѣѭ, лѣєши a turna (comp. проли-ти, -лиѭ, -лиєши);

вълиꙗти a turna înlăuntru; comp. *la, lare — leșie.*

възлиꙗти a turna deasupra;

излиꙗти a turna afară, a vărsa; — сѧ a se vărsa;

пролиꙗти a vărsa (vergiessen).

лиѳостротъ msc. gr. λιθόστρωτον.

лобъзати, -бъжѫ, -жєши a săruta, comp. Lippe + baiser.

лобызати, -заѭ, -заєши a săruta;

облобызати καταφιλεῖν (abküssen), a săruta de mai multe ori.

ловити, -[в]лѭ, -виши a prinde (vînat, pește).

ложє neutr. (răd. лєг-, v. лєшти) pat (lager).

ложити, -жѫ, -жиши a pune (răd. лєг-, v. лєшти);

въложити a pune în ... (einlegen);

възложити a impune, a pune asupra; a anexa; възложимъ на тѧ p. 95, noi îți vom impune; ꙗзвы възложьшє на нь făcîndu-i răni;

обълoжити (обложити) a pune pe..., comp. rom. **obloji**;

подъложити a pune sub..., comp. rom. **potlog**/potlogariu;

положити a așterne, a pune, a așeza, a 121 r
pune deasupra; a da (viață pentru cnv.); положѫ Ioan 13, 37 & положиши [Ioan 13, 38] futura (comp. rom. **zălog**);

съложити a pune la un loc, a împreuna; — сѧ a se pune la un loc, a se împreuna.

лоза fem. vița de vie.

лозьнъ adj. la лоза; плодъ лозьныи Mateiu 26, 29 rodul viei.

ломити, -[м]лѭ, -миши a frînge

прѣломити a sparge;

съломити a se risipi, a frînge (con**fringere**), de la *frango*.

лоно ntr. sîn (gremium).

лоуна fem. luna.

лъгати, лъжѫ, -жєши a minți (comp. lügen);

сълъгати a iscodi minciuni.

лъжа fem. minciună.

лъжь adj. mincinos (lügnerisch, erlogen), stv.[5] msc. mincinos.

льгыни fem., gen. -гынѧ (льгъ-къ ușor) ușurare, mîngîiere.

льпѣти, -плѭ, -пиши **a lipi** (intransit.), a rămînea atîrnat.

льстити, -штѫ, -стиши a înșela (comp. List); прѣльстити item.

льсть [fem.] vicleșug, înșelăciune (*List*).

льстьць msc.[6] înșelătoriu.

лѣвъ adj. stîng; лѣваꙗ (sc. рѫка) (mîna) stîngă.

---

[1] *supraintercalat, fără paranteză* [2] *după* p de *șters* [3] *în ms.* нє-лиха [4] *ar fi trebuit* de la [5] substantiv [6] *supraintercalat*

лѣнити, -нѭ, -ниши сѧ (лѣнъ) a se lenevi;

облѣнити сѧ a pregeta.

лѣпъ adj. conform, amăsurat; лѣпо ѥстъ oportet, decet.

лѣсти, лѣзѫ, -зеши (comp. лазити) a păși (gradi), a merge;

вълѣсти a merge înlăuntru, a intra în;

излѣсти a se coborî din...;

сълѣсти a se coborî de pe...

лѣто ntr. an.

лѣть fem. лѣть ѥсть & лѣтнѭ ѥсть e cu putință.

лѣѭ vezi лиꙗти.

любити, -блѭ, -биши a iubi (любъ drag);

възлюбити a îndrăgi pe cnv.; възлюблѭ Ioan 14, 21 futurum și mai adesea astfel.

122 r любо particulă[1] ce se-mpreună cu pronume interr. și relative, generalizîndu-le, -cunque, -libet *(ori-*și, veri-și), къто-любо orișicine; любо и ѥдинъ chiar dacă numai pre unul, pag. 98.

любо-дѣица f. curvă.

любодѣꙗниѥ ntr. (subst. verbal la любодѣꙗти a curvi, a preacurvi) curvie, adulteriu.

любо-ништь adj. φιλό-πτωχος iubitor de saraci.

любꙑ[2] fem., gen. любьве[3], iubire.

людиѥ msc. plur. (trupină [în] -*i*) oameni, norod, lume.

людьскъ adiectiv, aparținînd[4] poporului, старьци людьсции bătrînii norodului.

лютъ adj. amar, crud.

лѧгѫ v. лешти.

лѫчити, -чѫ, -чиши a despărți;

отълѫчити a separa, a esclude; — съборишта Ioan 9, 22 de la sinagogă.

лꙋда fem. Lydda.

125 r

М.

магдалꙑни fem., gen. -нѩ, Μαγδαλήνη.

мазати, -жѫ, -жеши a unge, a mirui;

помазати a pomăzui (comp. pommade).

мало-врѣменьнъ adj. (врѣмѧ) vremelnic, trecătoriu.

мало-мошть msc., gen. -ти (putință putere, мошть, avînd, ἄρρωστος), sarac, calic.

малъ adj. mic; мало ntr. adv. puțin, o leacă; въ малѣ în scurt.

манастꙑрь [msc.] monasterium, mănăstire.

маньна, мана fem. μάννα.

мариинъ adj. pos. la мариꙗ, a Mariei.

мариꙗ fem. Maria.

мартъ msc. luna martie (martius).

масло ntr. untdelemn, unsoare.

мати fem., [gen.] -тере, mamă.

междоу adv. și praep. cu ac. (direcție), cu instrum. (loc) *între;* междоу симь între acestea, în vremea aceasta.

месиꙗ msc. μεσσίας.

метати, -штѫ, -штеши a arunca;

отъметати a azvîrli; — сѧ cum gen. a se întoarce despre cineva (verlägnen), a se lepăda de cnv. (comp. отъврѣшти сѧ);

съметати a zvîrli în sus.

миловати, -лоуѭ, -лоуѥши a avea milă de cineva sau cu cineva (милъ) (cum acc. obj.);

помиловати vrb. prf. Comp. свѧтꙑихъ молитвами да помиловани бѫдемь вьси ca să găsim toți milă prin rugăciunile sfinților.

милосрьдовати, -доуѭ, -доуѥши (милосрьдъ milostiv) a fi milostiv, a se milostivi.

милость fem. îndurare[5], milă; pomană (almosen).

милъ adj. vrednic de îndurare, de milă;

милъ имъ бꙑсть au avut milă de dînsul.

мимо adv. pe[6] dinainte, pre lîngă; — ити a trece pe dinainte.

миръ msc. pace.

миръ msc. lume; loc. въ мироу семь; вьсь миръ adesea pentru ὁ κόσμος.

млъва fem. murmur, murmurare. 126 r

млъниꙗ fem. fulger.

млъчати, -чѫ, -чиши a tăcea, a retăcea;

оумлъчати a amuți.

млъчаниѥ ntr. (subst. verb. la млъчати) tăcere (stille).

моавитьскъ adj. moavitic.

мой, моꙗ, моѥ pron. pos. I pers. meu.

молитва fem. (молити) închinăciune, rugăciune.

молити, -лѭ, -лиши a ruga; — сѧ a se ruga;

помолити сѧ vrb. perf.; доньдеже помолѭ сѧ Mateiu 26, 36, pînă ce nu mă voiu fi închinat[7];

оумолити erbitten; оумолѭ Ioan 41, 16 ἐρωτήσω.

морити, -рѭ, -риши (моръ moarte; мьрѣти) a ucide;

оуморити vrb. perf. a **omorî**.

---

[1] *inițial* particular [2] *în ms.* любъ [3] *de fapt,* любъве *(la Leskien, greșeală de tipar :* любꙑ, -бьве) [4] *scris deasupra lui* al *șters* [5] *după* mi[lă] *șters* [6] *după* înainte *șters* [7] *după* rugat *șters*

морьскъ adj. (морѥ) a[1] mărei; вода морьскаꙗ apă de mare; comp. (**moare, a mura**).

морѥ ntr. mare.

мосей, моиси, моуси msc. Moisei.

мосеовъ, моусеовъ adj. poss. la Moisi, a lui Moisei.

мочити, -чѫ, -чиши (comp. мок-ръ ud) a uda (comp. *muced*);

омочити a uda, a muia [2] în...

мошти, могѫ, -жеши a putea, δύνασθαι [3] (comp. moșie, moșneau, moș);

възмошти [4] a avea putere, avere, ἰσχύνειν.

мразъ msc. [5] răceală, frig (**maraz**).

мракъ msc. întuneric.

мрьтвъ [6] adj. mort.

мрьтвьць msc. mortul.

мрѣжа fem. **mreajă**.

мрѣти v. мьрѣти.

моудити, -ждѫ, -диши (моудъ încet) a se ticăi, a pregeta, zögern;

прѣмоудити item.

мъногашьди adv. adeseori, des.

мъного-цѣньнъ avînd mare valoare (цѣна), prețios.

мъногъ (многъ) adj. mult.

127r мъножити,[7] -жѫ, -жиши, a înmulți (мъногъ); — сѧ a se înmulți.

мъножьство ntr. mulțime, prisosință.

мыслити, -шлѭ[8], -слиши (мысль fem. gînd) a gîndi;

домыслити сѧ a gîndi în sine (pînă la capăt), a-și gîndi partea sa, ausdenken, a înțelege (zu Ende denken);

оумыслити a iscodi din minte-și, a afla, erdenken, aussinnen.

мысль fem. gînd.

мыти, мыѭ, мыѥши a spăla; — сѧ a se spăla, a se scălda;

омыти a spăla (**omăt**), umwaschen;

оумыти abwaschen; оумыѭ, -мыѥши Ioan [13, 8] futurul comp. **pămătuf.**

мышьца fem. braț.

мьзда fem. simbrie.

мьнь, mai hotărît мьний, fem. мьньши, ntr. мьнѥ, adj. comp. mai mic (de ani, de stat), mai de puțină samă.

мьнити, мьнѭ, -ниши сѧ a deveni mai mic, a scădea.

мьнѣти, -нѭ, -ниши [9] a socoti (meinen);

мьнить сѧ se pare că, videtur (cum dativo);

помьнѣти a-și aduce aminte, a avea amintire, a gîndi la, a se **pomeni** (trezi).

мьрѣти (мрѣти), мьрѫ[10] (мрѫ), мреши a muri;

оумьрѣти vrb. perf. a răposa, adesea ca futurum.

мьчь msc.[11] spadă.

мѣдѣнъ adj. (мѣдь fem. metal, χαλκός) de metal.

мѣнити, -нѭ, -ниши a schimba (a **meni**);

измѣнити a schimba (comp. **izmenit, smintit**).

мѣнити, -нѭ, -ниши (comp. мьнѣти) a crede, a avea părere (cu acc. duplu, ꙗже мѣните богы quos putatis deos).

мѣра fem. măsură.

мѣсити, мѣшѫ, -сиши a mesteca;

примѣсити (beimischen); — сѧ cu acc. fără praepos. a se lua cu cineva, a se ține de cineva (примѣсити сѧ оученицѣхъ Apostol 9, 26);

съмѣсити a amesteca la un loc.

мѣсто ntr. loc.

мѣсѧць msc. lună. 128r

мѣтати, -таѭ, -таѥши (метѫ, мести; метати, мештѫ) a arunca;

въмѣтати a arunca înlăuntru;

помѣтати a arunca spre...

мѧсо ntr. carne.

мѧсьнъ adj. la мѧсо[12], a cărnii; вонꙗ мѧсьнаꙗ miros de carne.

мѫдрость fem. (мѫдръ) înțelepciune.

мѫдръ adj. înțelept (**mîndru**).

мѫжь msc. barbat.

мѫка fem. (**muncă**), chinuire.

мѫтити, -штѫ, -тиши (мѧтѫ, мѧсти a mesteca (licuide), umrühren, aufrühren), a pune[13] în învălmășeală, în iritație;

възмѫтити a turbura, a pune în mișcare; — сѧ a se turbura, a fi mișcat;

съмѫтити a irita, a încurca.

мѫченикъ msc. (мѫченъ la мѫчити) mucenic, martir.

мѫчениѥ ntr. (subst. verb. la мѫчити) martiriu.

мѫчити, -чѫ, -чиши a munci, chinui, martiriza.

мѵро ntr. μύρον.

мѵрьнъ adj. la мѵро; вонꙗ мѵрьнаꙗ mirosul mirului.

---

[1] *supraintercalat* [2] *după* da *șters* [3] σ *supraintercalat* [4] *în ms.* въсмошти [5] *scris deasupra lui* fem. *șters* [6] *după* мьр *șters* [7] *în ms.* маножити [8] *în ms.* шлѭ [9] *după* м *șters* [10] *după* мь ѭ *șters* [11] *supraintercalat* [12] *între* ѧ *și* с *două litere șterse* [13] *scris deasupra lui* aduce *șters*

130r

Н.

н̃ număr, 50, пѧть десѧть.

на prepoziție *pe* c. acc. **direcție**: pe, на главѫ pe cap; în sus spre... на развоиника изидосте; на небо съгрѣшихъ; **timp**: на вьса лѣта; на мьного врѣмѧ pe timp lung, multă vreme; *scop*: жьзание на мѫчениѥ spre muncă (coresp. cu germ. „*zu*"); на то приде la asta au venit; cu locativul *pe*, *la*, *în*, *loc*: на дворѣ în ogradă, на трепезѣ la masă (șezînd); la пасти, падѫ și altele asemănătoare, unde întrebuințăm acuzativul, пасти на земи a cădea la
131r pămînt; || сѣдѣше на трепезѣ s-au fost așezînd la masă; *preț*: продати на мъногѣ a vinde pe mult (scump). Însamnă: пасти на вънѭ a-i se arunca de gîtul cuiva; раздьра сѧ на дъвоѥ se rupse-n două. La numere de la 11—19, дъва на десѧте.

на-вадити, -ждѫ, -диши a mina din urmă.

навести v. вести.

нагъ adj. gol.

надежда fem. nădejde (на-дѣꙗти сѧ a nădăjdui, comp. дѣти, деждѫ).

надъ praep. *preste* cum accus. direcție; надъ нь съходити Ioan 1, 33 a veni asupra lui; приде надъ нь Luc. 10, 33 ἦλθε κατ᾽ αὐτόν; cum instr. *loc* preste.

на-дѣꙗти, -дѣѭ, -дѣѥши сѧ a spera; cu на + acc. a spera ceva[1].

назарей msc. gr. Ναζαραῖος.

назарѣнинъ msc. Nazarineanul.

назнаменати v. знаменати.

наимьникъ msc. (наѩти a năimi; наимъ năimire) salahor, lucrător **năimit**.

намановениѥ ntr. (на-манѫти a face semn, winken) semn; pag. 107, ῥοπή[2] în sens de înriurire.

намѣстьникъ msc. locțiitor (на, мѣсто).

напасти v. пасти, падѫ.

напасть fem. (напасти, -падѫ) pericol, tentație (v. **napaste**).

напаꙗти, -ꙗѭ, -ꙗѥши (на-поити) a adăpa, a da de băut.

напльнити v. пльнити.

напоити v. поити.

напьсати v. пьсати.

нарешти v. решти.

нарицати, -цаѭ, -цаѥши și -чѫ, -чеши (на-рекѫ, -решти) a numi; — сѧ a se numi; a însemna (va să zică).

народъ msc. (comp. родъ neam; родити; lat. natio) popor, plur. oameni, **norod.**

нарочитъ adj. (на-рокъ sententia, definitio, de la нарешти) *espres*; atunci atît cît manifestus, insignis, ἐπίσημος.

наръдъ msc. gr. νάρδος.

насадити v. садити.

населити, -лѭ, -лиши (село fundus, ager) a coloniza, a se așeza; населенаꙗ[3] (sc. землꙗ) ἡ οἰκουμένη, comp. вьселенаꙗ.

наслѣдьникъ msc. (наслѣдиѥ moștenire, comp. наслѣдити a moșteni, adică a urma) urmaș, moștenitor.

132r наставити v. ставити.

на-сытити, -штѫ, -тиши (сытъ) a sătura de... (cu gen. obiectului)[4], — сѧ a se sătura; насыштѫ Exod 15, 9 futurum.

наоучити v. оучити; *comp.* a **năuci, năuc.**

находити v. ходити.

начѧло ntr. (начѧти) început.

начѧти v. чѧти.

начѧтъкъ msc. (начѧтъ part. praet. pass. la начѧти) început; начѧтъкъ ꙗко глаголахъ вамъ Ioan 8, 25. Traducere falsă de la τὴν ἀρχὴν ὅτι καὶ λαλῶ ὑμῖν adecă la ce mai vorbesc cu voi.

нашь pron. poss. I pers. plur. nostru.

не adv. nu; înaintea numelor preface[5] însemnarea în contrariu (in, *ne*).

небесьнъ adj. (небо) ceresc; облаци небесьнии nourii ceriului.

небо ntr., gen. небесе, ceriu; на небесе loc. Ioan 3, 13.

небесьскъ[6] adj. (небо) ceresc; облаци небесьсции nourii ceriului.

не-бо-нъ conj. căci, καὶ γάρ.

не-въходьнъ adj. (въходъ întrare) fără intrare (unzugänglich).

невѣрьнъ adj. necredincios.

невѣста fem. mireasă.

невѣстьникъ msc. mire.

не-годовати, -доуѭ, -доуѥши (годъ timp, la vreme, годѣ быти a fi plăcut, годовати a fi prietenos) a fi supărat.

недостатъчьнъ adj.[7] (не-достатъкъ lipsă, comp. достати) neajuns.

недостоинъ adj. nedemn.

недѫгъ msc. boală (**năting**?).

недѫжьнъ [adj.] bolnav.

не-же & не-же-ли adv. decît (la compar. паче — неже mai mult — decît).

незаꙗпѫ, adverbial къ незаꙗпѫ deodată.

не-моштьнъ adj. (мошть) neputincios, slab.

---

1. *după* în *șters* 2. *în ms.* ῥοπή 3. *după* насе *șters* 4. *după* lucrului *șters* 5. *după* își *șters* 6. *în ms.* небесьскъ; *trebuia scris înaintea cuvîntului precedent* 7. *supraintercalat*

не-накидѣти, -ждѫ, -диши a urî;
възненавидѣти vrb. perf. adică a căpăta ură.
не-нарочитъ adj. necelebru[1] (comp. însemnările de la нарочитъ), comp. **nenorocit**.
не-оцѣштенъ v. оцѣстити.
не-повѣдимъ v. вѣдити.
133 r не-повиньнъ adj. nevinovat (vezi вина).
не-порочьнъ adj. (порокъ imputare, по-рекѫ, -решти, порочьнъ vituperandus) neimputabil, neprihănit, neatins.
не-правьда fem. nedreptate.
не-правьдьнъ adj. nedrept, injust.
не-приязнь fem. răul, răutatea (приязнь bunăvoință, iubire; прияти, -имѫ комоу a-i ajuta cuiva).
не-прѣпьрикъ adj. (прѣ-пьрѣти a convinge; пьрѣти[2] a sfădi, disputa [прѣти][3], пьрѭ, пьриши a susține, a apăra un lucru, causam tueri) de necrezut, unzuverlässig.
нести, -сѫ, -сеши a purta, a duce;
възнести a duce în sus, a ridica, fig. a slăvi; възнесѫ Exod 15, 2 futurum, възнесете Ioan 8, 28 item.
изнести a scoate afară;
понести a duce încolo;
принести a aduce.
не-оувѧдаѩ v. оувѧдати.
не-хотѧ v. хотѣти.
не-чьстивъ adj. (чьсть) neevlavios, fărdelege, ἀσεβής.
ни adv.[4] nici οὐδέ; ne — quidem, ни къ единомоу же глаголоу Mat. 27, 14 nici pe un singur cuvînt; ни того могѫтъ глаголати p. 106 nici asta n-o pot spune; ни — ни nici — nici, neque — neque; ca negație absolută fără verb: *nu;* или ни în al doilea membru al întrebării duple: sau nu. Pusă[5] înainte de pronume și participiu, ea schimbă senzul lor în contrar: ни-къто nimene; prepoziții intră între ele: ни къ комоу-же la nimene.
ника fem. ogor.
нижьнъ adj. (низъ adv. în jos) jos, sub.
низъ adv. în jos.
ни-како-же nici[6] într-un fel.
никнѫти, -нѫ, -неши a încolți, a ieși (adică a se pleca în toate direcțiile);
прѣникнѫти a se pleca înainte, προκύπτειν.
ни-какъ pron. adj. niciun: не имаши[7] ли иного никакогоже съсѫда ни ли ризьна nu ai tu altceva, vreun vas ori nici o haină?
ни-когда-же niciodată.
никодимъ msc. gr. Νικόδημος[8].
ни-коли, ни-коли-же adv. niciodată. 134 r
ни-къде-же adv. nicăiri.
ни-къто, ни-къто-же pron. nimene.
ни-кый-же pron. adj. niciun, nici un fel **de...**
ниць adj. înainte-n jos (plecat), pronus, cu fața spre pămînt; пасти ниць на земи (loc). a cădea cu fața la pămînt.
ни-чьто-же pron. nimic; gen. ничесоже adverbial ca nihil spre întărirea negației: nu, de loc nu; ни при чесомь же „la nimic”
ништь adj. de jos, sarac.
новъ adj. nou.
нога fem.[9] picior.
ножь msc. cuțit, spadă.
ножьница fem. sing. & plur. teacă.
ножьнъ adj. (нога) a piciorului.
ноздри fem. dual[10] (ноздрь sing.) nări.
носити, -шѫ,[11] -сиши (нести) a purta;
възносити a duce în sus, a ridica, fig. a lăuda; възношѫ pag. 98 futurum;
поносити a duce; — комоу чьто a-i imputa ceva cuiva, a-l batjocori;
приносити a aduce; a aduce prinos (comp. **ponosit**, **prinos**).
ношть fem. noapte; ноштиѭ[12] în vremea nopții, noaptea.
ноудити, -ждѫ, -диши a sili;
приноудити erzwingen, a lua cu sila.
ноудьми adv. cu sila, silnic.
ноужда fem. nevoie.
нъ conj. însă.
нынѣ, ныни adv. acum.
нѣ înainte de pronume și participii dă înțeles nedefinit[13], ca latinescul *ali-*; нѣ-къто aliquis, нѣ-коли aliquando. Prepoziții despart amîndouă elementele: нѣ отъ кого de la oarecine.
нѣ-коликъ pron. adj. aliquantus; нѣколико aliquantum; нѣколико дьнии cîteva zile.
нѣ-который pron. adj. oarecine; нѣкотории unii.
нѣ-къто pron. indef. aliquis, oarecine; нѣци plur. unii, hotărît нѣции (v. însă нѣкꙑй) unii, cîțiva.

---

[1] *silaba* le *supraintercalată* [2] *după* прь. *șters* [3] *paranteza dreaptă aparține originalului (Leskien)* [4] *supraintercalat* [5] *supraintercalat* [6] *după* în *șters* [7] *inițial* имашили [8] *în ms.* Νικόδεμος [9] *scris deasupra lui* adj. *șters* [10] *după* pl. *șters* [11] *în ms.* -сѫ [12] *în ms.* ноштьнѭ [13] *silaba inițială* ne *supraintercalată*

135 r нѣ-кꙑй prob. adj. indef. aliquis; нѣции plur. quidam, unii — дроузии alii, alții, sau unii — ceilalți; пропасть нѣкаꙗ un fel de prăpastie, χάσμα τι.

нѣсмь, нѣси, нѣсть ș.a.m.d. = не ѥсмь nu sînt, cu gen. subiect. нѣсть иного бога nu este un alt Dumnezeu.

нѣции v. нѣкъто & нѣкꙑй.

136 r O.

о praep. pre lîngă, lîngă, la; c. acc. locul, о деснѫѭ la dreapta; потькнѫшѧ сѧ о камень se loviră de o piatră; c. loc. loc: la, în, ѥже повелѣно вамъ ѥсть о мънѣ творити ceea ce vi s-a poruncit a face cu mine; съблазните сѧ о мънѣ voi vă veți înciuda pe mine; о + loc. dă în mod foarte general rațiunea, rațiunea motrice, ocazia, motivul, raportul la ceva, de aceea la verbii dicendi, sentiendi: preste, despre, asupra; comp. съблазните сѧ о мънѣ; о себѣ ἀπ' ἐμαυτοῦ (din proprie putere), asemenea locu- *137 r* țiuni sînt dese; дѣла о бозѣ¦¦съдѣлана ἔργα ἐν θεῷ εἰργασμένα Ioan, 3, 21.

оба, fem. ntr. обѣ, numeral, amîndoi, ambii; оба на десѧте doisprezece.

обадити v. вадити.

обаче adv. totuși, însă.

обидѣти, -ждѫ, -диши a insulta (a **obijdui**), a atinge (comp. бѣда silă, nevoie); прѣобидѣти[1] a atinge, a călca (legi).

обиновати, -ноуѭ, -ѥши; не обиновати сѧ παρρησιάζειν a vorbi liber, de-a dreptul (proprie: a nu căuta subterfugii, comp. обинѫти сѧ a se sustrage de la un lucru; sîrb.: obinja fem., de la вина pretext, fățărnicie).

обитѣль fem. lăcuință.

облакъ msc. nour.

область fem. (об-вл.) putere.

обличати, -чаѭ, -чаѥши (cf. обличити) a denunța, a acuza.

обой numeral pron., gen. обоѥго, amîndoi, comp. оба.

обоѭдоу adv. din amîndouă părțile.

образъ msc. formă, caracter, chip; icoană, prototip, exemplu.

обрѣзаниѥ ntr. (subst. verb. la обрѣзати) tăiere împrejur.

обрѣсти, обрѧштѫ, обрѧштеши (cf. сь-рѣсти) a găsi; обрѧштеть pag. 105, Ioan 10, 19 fut[urum] și mai ades astfel; изобрѣсти a găsi dintre...; приобрѣсти a cîștiga.

обрѣтати, -таѭ, -таѥши (durativ la обрѣсти) a găsi.

объ (об) praep. pe lîngă; c. acc. объ онъ полъ în partea cealaltă, dincolo.

обънавлꙗти (mai vechiu[2] -вꙑꙗти), -лꙗѭ, -лꙗѥши (обьновити) a înnoi.

обьновити, -влѭ, -виши (новъ) a înnoi; обьновить fut[urum].

обьновлѥниѥ ntr. (subst. verb.), înnoire.

обꙑчай msc. (вꙑк-нѫ-ти a învăța, a se deprinde) deprindere, **obiceiu**.

обѣдовати, -доуѭ, -доуѥши a prînzi.

обѣдъ msc. prînz.

обѣштаниѥ ntr. (subst. verb. la обѣштати) făgăduință.

овогда adv. în vremea aceea; овогда — овогда cînd — cînd.

138 r овъ pron. cela, cesta; овъ — овъ же cesta — cela; ови — ови iștia — ciia, unii — ceilalți; ови — инии item.

овьца fem. oaie.

овьчь adj. poss. la овьца; овьче стадо turmă de oi.

овѫдоу adv. din ceea parte; сѫдоу и овѫдоу dintr-o parte și dintr-alta, din amîndouă părțile.

огнь msc. foc; fierbințeală de friguri.

оголити, -лѭ, -лиши (голъ **gol**) a descoperi, a despoia.

оградити v. градити.

огѫстѣти, -стѣѭ, -стѣѥши (гѫстъ[3], de comp. Dunst) a se îndesa, a se condensa, a încremeni.

одежда fem. (одѣти, одеждѫ a se îmbrăca, a pune pe sine) haină, comp. **odăjdii** biser.

одолѣти, -лѣѭ, -лѣѥши cum dat. a învinge, a birui (cf. **odoleană** plantă); прѣодолѣти item.

одръ msc. pat, căpătîi.

одѣꙗниѥ ntr. (subst. vrb. la одѣꙗти a îmbrăca) îmbrăcăminte, haină, straiu, cf. rom. **odaie**.

о-жидати, -даѭ, -даѥши (жьдати, жидѫ) a aștepta.

о-каменити, -нѭ, -ниши a împietri, a încremeni, a schimba[4] în piatră, — сѧ a se schimba în piatră.

око neutr., gen. очесе, dual очи (§. 66), ochiu.

окрьстъ adv. de jur împrejur.

олово ntr., оловь msc. plumb.

олѣй msc. ἔλαιον, oloiu, uleiu (untdelemn).

---

[1] *în ms.* прѣобидати [2] mai vechiu *supraintercalat* [3] *în ms.* гѫсть [4] *după* se *șters*

оноушта fem. papuc.

онъ pron. acela, el (§. 66).

онѣмѣти[1], -мѣѭ, -мѣѥши (нѣмъ mut) a amuți, a muți.

оплотъ msc. gard (о-плести a împleti împrejur).

опона fem. perdea.

о-правьдити, -ждѫ, -диши (правьда) a justifica.

опрѣсньнъкъ[2] msc. azimă, pîne nedospită (прѣснъ nedospit; srb. prijesan crud, proaspăt, de ex. carne).

орити, -[р]ѭ, -[р]иши a prăvăli, a răsturna;

разорити a dărîma (comp. **răzor**).

139 r орьлъ msc. vultur.

орѫжиѥ ntr. armă, spadă; ca colect. arme.

о-скѫдѣти, -дѣѭ, -дѣѥши (скѫдъ mic, sărăcăcios, comp. **scund**) a **scădea**, a se împuțina, a de[s]crește.

о-слѣпити[3], -плѭ, -пиши (слѣпъ) a orbi.

ослѣплѣти, -плꙗѭ, -плꙗѥши item.

осмо-на-десѧтъ num. ord. al[4] optsprezecelea.

осмь num. opt.

особь adv. **îndeosebi**, deosebit, pentru sine.

о-солити, -лѭ, -лиши (соль fem. sare) a săra.

осьль adj. poss. la осьлъ a măgariului.

осьлѧ ntr., gen., -лѧте, măgăruș, demin. la осьлъ.

осѫжденикъ msc. (осѫжденъ part. praet. pass. la осѫдити, comp. оучити, оученъ, оученикъ) **osînditul**, penitentul.

осѫкатъ adj. rămuros, ghimpos (comp. сѫкатъ rămuros, rauh, de la сѫкъ ram).

отай adv. (тай adv. în taină, **tainic**; таити, таѭ a ascunde, a **tăinui**) tainic; ꙗко отай ὡς ἐν κρυπτῷ Ioan, 7, 10.

отирати, -раѭ, -раѥши (о-тьрѣти) a șterge, a usca.

отрокъ msc. copil, băiet.

отрочишть msc. dem. la отрокъ băiețel, băiețaș.

отрочѧ[5] ntr., -чѧте (отрокъ), băietan, slugă, băiet din casă, ogradă.

отъ praep. cum gen. de la; *direcție* de unde: отъ небесе din ceriu; *origine*: отъ оубогъ p. 106 (se trage) din săraci; *timp*: отъ дьне того din ziua aceea; отъ сего de atunci începînd, după aceea; *partitiv*: ѥдинъ отъ unul dintre —; *motiv*: отъ глѫбины мракъ ѥсть[6] pag. 108; отъ оупитиꙗ de beție, din cauza îmbătăciunii; *la pasiv*: глаголѥмаꙗ отъ врагъ cele spuse de dușmani.

отъврьжениѥ ntr. (subst. vrb. la отъ-врѣщи) lepădare, Verleugnung, Abfall.

отъврьзати, -заѭ, -заѥши (отъврѣсти) a deschide.

отъврѣсти, -врьзѫ, -врьзеши a deschide, **découvrir**[7], **ouvrir**; — сѧ a se deschide; отъврьстъ part. praet. pass. deschis.

отъвѣтъ msc.[8] răspuns.

отъвѣщавати, -ваѭ, -ваѥши (отъвѣщати) a răspunde. 140 r

отъвѣщати, -вѣщаѭ, -вѣщаѥши (отъвѣтъ v. вѣщати) item.

отъданиѥ ntr. (subst. verb. la отъдати) răsplătire, iertare.

отъмьщениѥ ntr. (мьсть fem. răzbunare, pedeapsă; мьстити a răzbuna; отъмьстити a răsplăti) răsplată, Belohnung.

отъсѣкати, -каѭ, -каѥши (сѣкѫ, сѣщи) a tăia, **secco**, **dissecco**, secțiune, . . .[9]

отьць msc. tată.

отьчь adj. poss. la отьць a tatălui, părintesc.

отьчьство ntr. (отьць) patrie.

оцьтъ msc. oțet.

очищениѥ ntr. (subst. verb. la очистити a curăți; чистъ) curățire.

П. 145 r

пажить fem. păscătoare, imaș, pășune, **pajiște** (loc și nutreț).

пазоуха fem. sîn, subsuor.

пакость fem. proprie pagubă, batjocură; пакости дѣꙗти a-l face de[10] batjocură pe cineva (κολαφίζειν).

пакъ = пакы adv. iarăși.

памѧть fem. (comp. мьнѣти) aducere aminte, memorie, **pomenire**.

папа msc. Papa.

параклитъ m. gr. παράκλητος.

параскеѵгиꙗ fem., параскеѵги gr. παρασκευή.

пасти, -дѫ, -деши a cădea; — на земи (loc. . .) la pămînt;

въпасти a cădea-nnăuntru, a da în. . . ;

напасти a cădea pe. . . (**năpaste**);

отъпасти a cădea din, de la;

припасти a cădea în, a da în. . ., a ajunge în. . ., **pripăși**.

---

[1] *în ms.* онемѣти [2] *în ms.* опрѣзьнъкъ [3] *după* ослѣнити *șters* [4] num. ord. al *supraintercalat* [5] *în ms.* отрочѫ [6] *în ms.* ѥсти [7] *în ms.* decouvrir [8] *supraintercalat* [9] *un cuvînt indescifrabil* [10] -l *și* de *supraintercalate*

распасти сѧ a cădea de la olaltă, a se **risipi**.

пасти, -сѫ, -сєши a paște, a păzi, servare;

съпасти a păzi a mîntui; a **spăsi**; съпасєть сѧ Ioan 10, 9 futur.

пастоухъ msc. păstoriu.

пастꙑрь msc. item.

патриархъ msc. patriarcha.

патриаршьскъ adj. patriarhicesc, papal.

паче adv. comp. mai mult, cu atît mai mult (potius), încă mai mult, cu genit, паче огнꙗ.

146 r пєрсьскъ adj. persienesc.

пєтровъ adj. poss. la пєтръ Petru, a lui Petru.

пєтръ msc. gr. Πέτρος.

пєчаль fem. doliu, supărare (în loc de *пєк-ѣль; пєкѫ сѧ).

пєчальнъ adj. trist.

пєчатьлѣти, -лѣѭ, -лѣєши a **pecetlui** (пєчать msc. trupina [în] *i*, **pecete**);

зєпєчатьлѣти a pecetlui (ver-, be-[1]).

пєштєра fem. **peșteră**.

пєшти, пєкѫ, пєчєши a fierbe; пєшти сѧ a fi supărat, întristat cu о + loc. de ceva.

пєшть fem. sobă (cuptor?).

пиръ msc. ospăț.

пистикиꙗ fem.; πιστική; литра мѵра наръда пистикиѩ мъногоцѣньнꙑѩ tradus fals din λίτρα μύρου νάρδου πιστικῆς πολυτίμου un litru de mir din nard adevărat-prețios.

питати, -аѭ, -аєши a nutri;

оупитати a îngrășa (vite); оупитанъ îngrășat.

пити, -ѭ, -єши a bea;

опити сѧ a se îmbăta, отъ + gen. de ceva;

оупити[2] сѧ a se îmbăta.

питомъ adj. îngrășat (proprie: part. praes. pass. a unei rădăcini пит, comp. питати).

плавъ adj. alb (**plavăn, plăvan**).

плакати, -чѫ, -чєши a plînge; — сѧ a se pl.;

въсплакати a zbucni[3] în plîns, a-l podidi lacrimile, a-l umple l.; въсплачєтє Ioan 16, 20 fut[urum] κλαύσετε.

плачь msc. plînsul.

плєсти, -єтѫ, -тєши a împleti;

съплєсти a împleti la un loc.

плодъ msc. fruct, rod.

плънити, -нѭ, -ниши (плънъ) a împlea;

исплънити a împlea (cu gen. materiei), a împlini, a îndeplini; исплънити сѧ ꙗрости a se împlea de mînie.

плънъ adj. plin (cu gen. materiei ca-n limba germană).

плъть fem. carne.

плътьскъ adj. de carne.

плькати, плюѭ, плюєши a stupi; 147 r

заплькати a-l stupi pe cnv., ἐμπτύειν.

плюновєниє ntr. (subst. verb. la плюнѫти) stupirea; stupitul.

плюнѫти [плинѫти][4], -нѫ -нєши a stupi.

по praep. cu dativ, *locul*: pe după, pînă în, de-a lungul по морю ходѧ; на пѫти по нємоужє грѧдѣашє Ap. 9, 17; conform cu, după..., по законоу după lege; по истинѣ după adevăr; по мѫдрости вашєй сѫдитє въ правьдѫ по плъти подобьнꙑимъ вамъ după înțelepciunea voastră judecați drept asupra acelor[5] asemeni[6] cărnii voastre (asupra celor egali; semeni); по имєни глашати a chema pe nume; cu dativul numeralelor по formează numere distributive: по дъвѣма cîte doi ș.a.m.d., de pildă Ioan, 2, 6; — cu acc. spre, după, по водѫ ити a merge după apă; astfel la сълати și alte verbe asămănătoare; dînd cuvîntul: по чьто de ce? по нєжє pentru că; distributiv по вьсѧ дьни καθ' ἡμέραν zi cu zi; cu locat. local și temporal: *după*, идѣашє по нємь mergea după dînsul, îi urma; по въскрьсєнии моємь după învierea mea; нє по мъноѕѣ puțin după aceea, după scurtă vreme; по томь după aceea.

повєлѣниє ntr. (subst. verb. la повєлѣти) poruncă.

повиновати, -виноуѭ, -виноуєши a supune; — сѧ a se supune.

повиньнъ adj. (вина) vinovat; съмрьти (gen.) п. vinovat morții.

повиннѫти, -нѫ, -нєши v. повиновати.

поврѣсти, -врьзѫ (-връзѫ), -врьзєши a lega.

по-вѣдати, -даѭ, -даєши (comp. вѣд-ѣти) a enunța, a esprima;

заповѣдати a porunci (παραγγέλειν);

исповѣдати a povesti, a **propovădui**;

проповѣдати a **propovădui**.

поганъ adj. păgîn (paganus).

погрєбєниє ntr. (subst. vrb. la по-грѣба-ти[7], durat. de la погрєти) îngropăciune.

погрѣбати, -баѭ, -баєши (погрєти) a îngropa.

---

[1] *la Leskien*: versiegeln, besiegeln [2] *supraintercalat* [3] *scris deasupra lui* irumpe *șters* [4] *paranteza aparține originalului (Leskien)* [5] *inițial* acelora [6] *scris deasupra lui* a se asemăna *șters* [7] *după* погрєти *șters*

погоублıати, -лıѫ, -лıѥши (mai vechiu -бльıати ş.a.m.d.; погоубити) a nimici a strica.

погꙑбѣль fem. apunere, pieire (по-гꙑбнѫти).

погꙑбѣльнъ adj. la precedentul; сꙑнъ п. fiu al pieirii.

148 r подвизаниѥ ntr. (subst. verb. la по-двизати сѧ între [1] altele αγωνίζεσθαι) luptă pe-ntrecute [2] (trîntă frățească), Wettkampf.

подобати, -баѭ, -баѥши a se potrivi, a se cădea; подобаѥть oportet, decet (comp. подоба ѥсть item; подобьнъ cuviincios, cuvenit), a se cădea.

подобити, -блѭ, -биши a potrivi, a face asemeni;

съподобити (idoneum reddere aut judicare) a învrednici; —сѧ a fi învrednicit;

оуподобити a compara.

подобьнъ adj. cuviincios, cuvenit, asemănător, asemenea.

подражатель msc. (подражити, -жѫ, -жиши, de acolo подражати, -жаѭ, -жаѥши a imita) imitator.

по-дроугъ msc. amic, companion.

подъ praep. *sub* c. instr. (loc); cum acc. (direcție).

поıти, [по]ıѫ, [по]иши (caus. de la пити) a adăpa.

напоıти item (на = îndestul, cu saț).

покланıаниѥ ntr. (subst. verb. la покланıати) închinăciune, plecăciune, adorare.

поклонъ msc. **[poclon]** [3] închinăciune, adorație.

поклоньникъ msc. închinător, adorator.

покойнъ adj. (покой liniște) liniștit, în pace.

покровитель msc. ocrotitor, apărător (по-крꙑ-ти a acoperi, покровъ acoperiș, -emînt).

полагати, -аѭ, -аѥши (comp. положити și лешти) a așeza, a pune înainte; a-și da, животъ a-și pune, da viața.

полъ msc. gen. -лоу (trup. în *u* [4]), jumătate, parte; полъма instr. dual adverbial, în două, prin mijloc, прѣтръшѧ и полъма [5] l-au tăiet drept în două (cu ferăstrăul); полоуношти (gen.) la miezul nopții.

пользıа, польза fem. (comp. льзıа, льза folos; льза ѥсть licet, și льзѣ ѥсть) folos.

помагати, -гаѭ, -гаѥши (помогѫ, -мошти) a ajuta (cu dat.).

помазати, -заѭ, -заѥши (comp. мазати, мажѫ) a mirui, επιχρίειν.

поминати, -наѭ, -наѥши (по-мьнѣти) a-și aduce aminte, a **pomeni** (**pomina**).

---

1. *după* ş.a.m.d. *şters* 2. *în ms.* pe-ntrecută 3. *paranteza lui Eminescu* 4. *în ms.* оу 5. *în ms.* полъмъ.

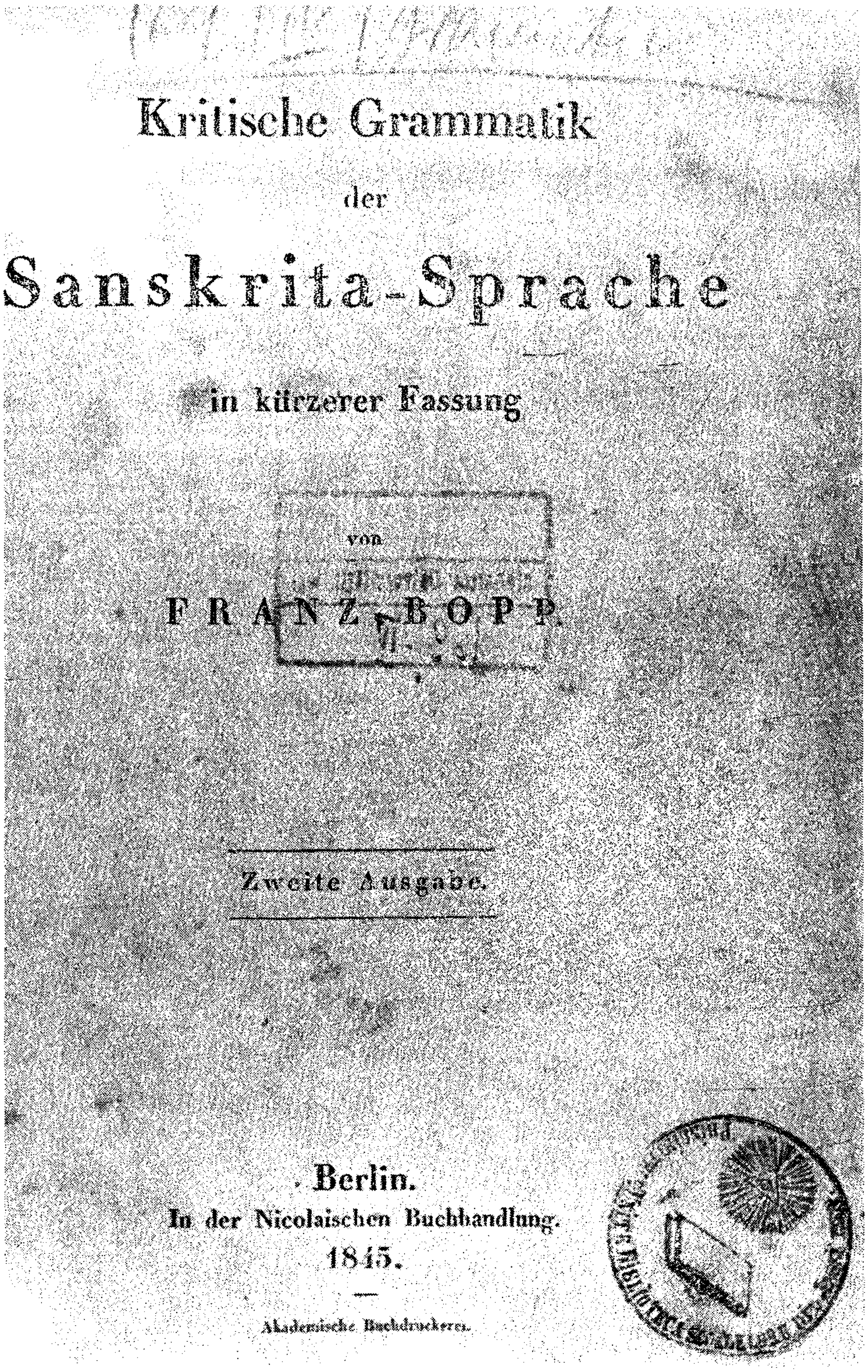

Kritische Grammatik
der
Sanskrita-Sprache
in kürzerer Fassung

von

FRANZ BOPP.

Zweite Ausgabe.

Berlin.
In der Nicolaischen Buchhandlung.
1845.

Akademische Buchdruckerei.

39. PAGINA DE TITLU A ORIGINALULUI

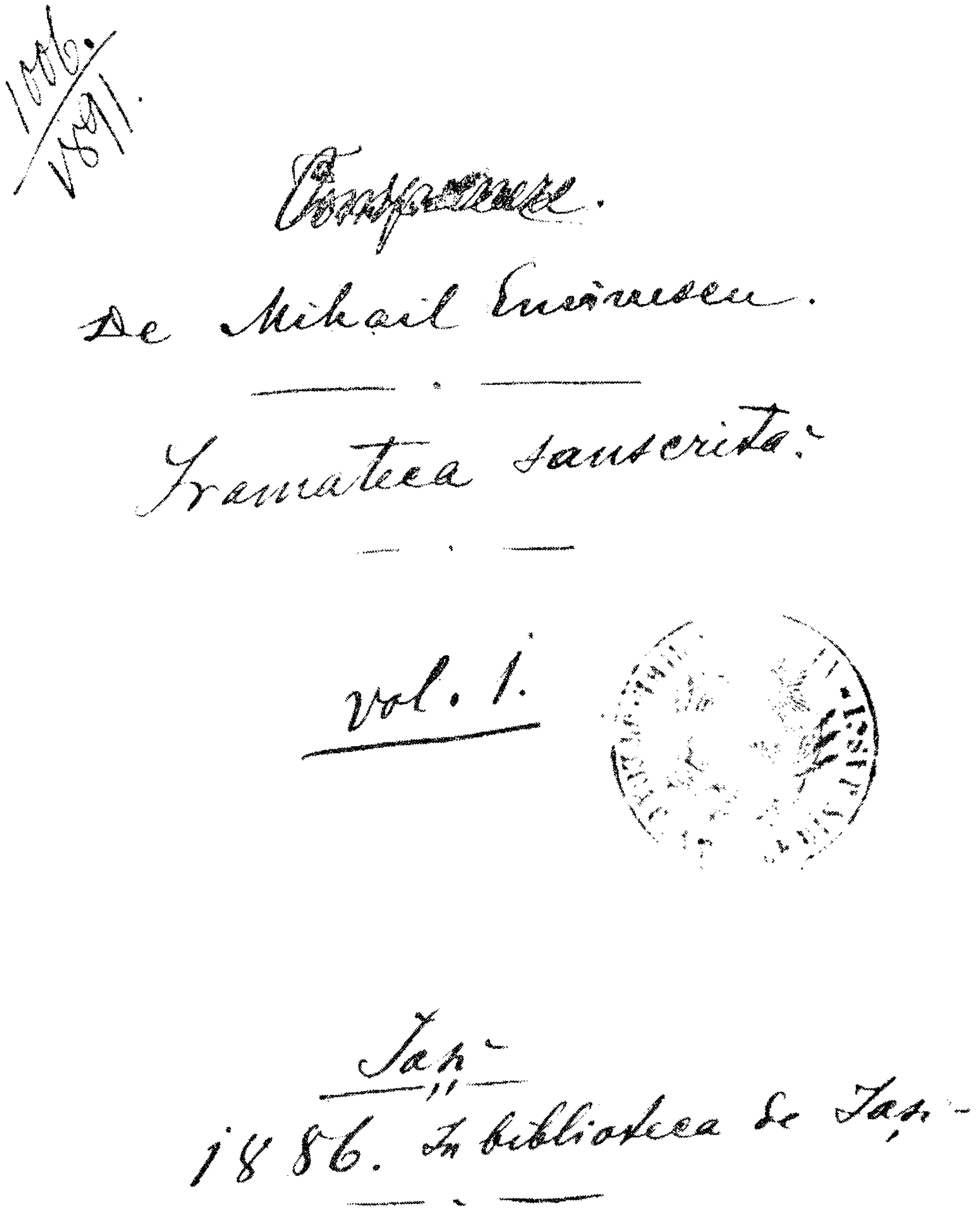

1006.
1891.

[illegible].
de Mihail Eminescu.

Gramatica sanscrită.

vol. I.

Iaşi
1886. In biblioteca de Iaşi –

40. PAGINA DE TITLU A LUI I. NĂDEJDE PENTRU PRIMUL CAIET AL TRADUCERII EMINESCIENE DIN BOPP

B.C.U. (Iaşi) 357 II 30(I) 19,5 cm × 16,5 cm

Scrierea și cetirea

Literele sunt cele următoare;

Simple vocale: अ a, आ â, इ i, ई î; उ u, ऊ û; ऋ ri, ॠ rî;
ऌ lri ॡ lrî

Diftongi: ए ê ऐ ai; ओ ô, औ au.

Anusvâra și Wisarga

ं (ँ) ng; ः, ḥ h.

Consonante

Gutturale: क ka, ख kha; ग ga घ gha; ङ nga.

Palatale च cia (č), छ čha (č') ज gia (ǵ), झ giha (ǵ')
ञ na.

Linguale: ट ta (ṭ), ठ tha (ṭ'); ड da (ḍ) ढ dha (ḍ')
ण na (ṇ)

Dentale: त ta, थ tha; द da ध dha; न na.

Labiale: प pa, फ pha; ब ba भ bha, म ma

Semivocale: य ia (y) र ra, ल la, व va

Sibilante श śa (ś), ष ṣa (ṣ), स sa (s) ह ha
ळ lra

I, 1r

Cifrele

१ 1, २ 2, ३ 3, ४ 4, ५ 5, ६ 6, ७ 7, ८ 8, ९ 9, ० 0

Notă. Diftongii ओ şi औ se pot scrie şi cu semnele अो şi अौ. Mai există şi alte forme pentru literele ण şi cele în care e cuprins अ (ऋ, झ, ण, ल) şi anume:

अ ए, ऐ झ ण ल ल
a ê ai ĝha ĝ ṇ

Vocale la mijloc şi la sfârşit

2. Formele de vocale însemnate mai sus se întrebuinţează numai atunci când pentru ele singure reprezintă o silabă şi de aceea se află mai numai la începutul cuvintelor pentru că la mijlocul lor sanscrita evită întâlnirea a două vocale. Un exemplu rar în contra principiului obicinuit e तितउ titau (trisilabic) sită. De silabe cari constau din unul sau mai multe consonante cărora le urmează o vocală, a scurt nu se notează de fel căci fiece consonantă exprimă după de sine o silabă ce se termină cu a. Dar acest a se retrage în mod tacit dacă consonanta e însoţită de o vocală specială de ex. भी bî, greşit nu bai. În lipsa unei vocale speciale ~~[illegible]~~)

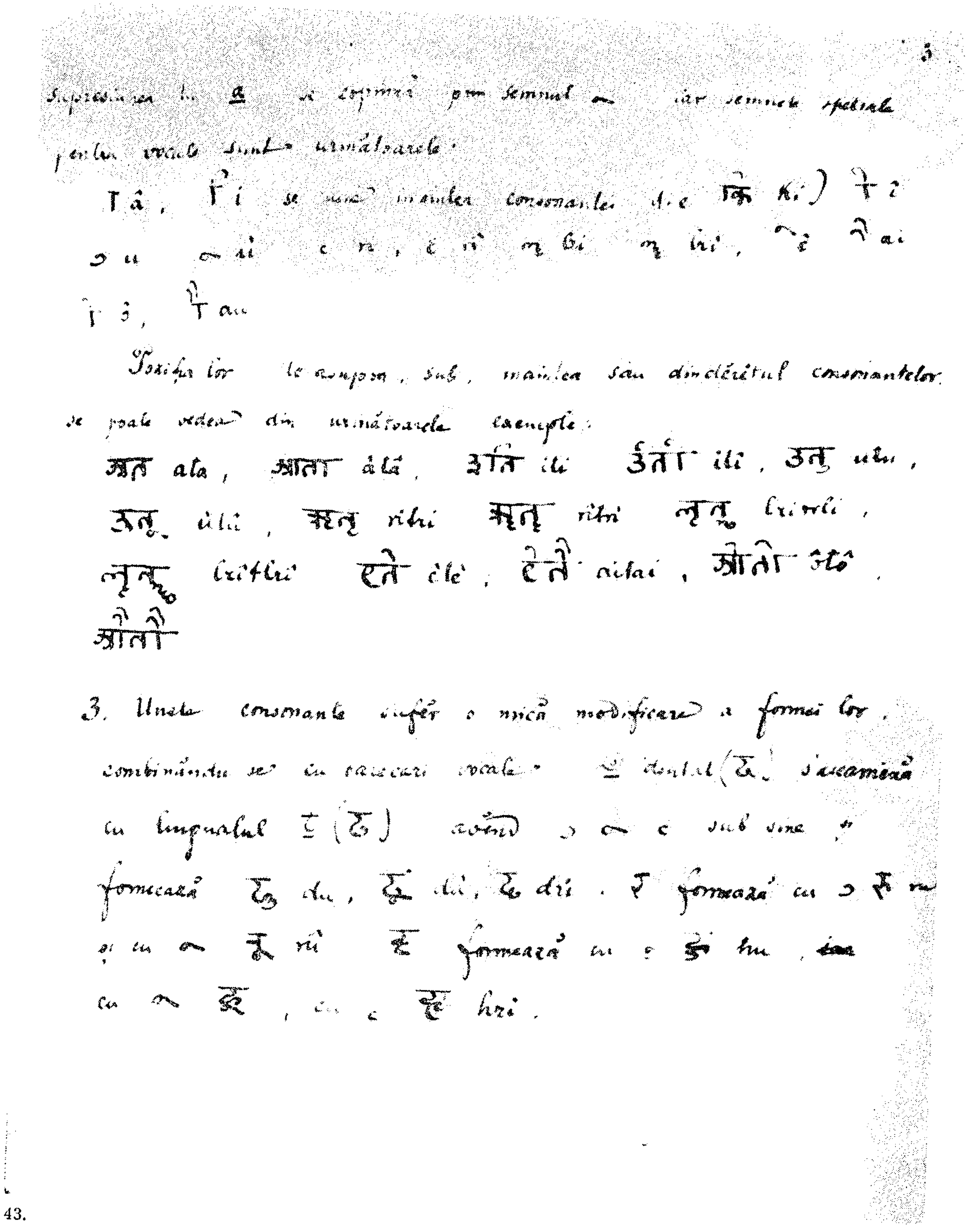

3

Suprimarea lui a se exprimă prin semnul ् iar semnele speciale pentru vocale sunt următoarele:

ा â, ि i se pune înaintea consonantei (d.e. कि ki) ी î

ु u ू û ृ ri, ॄ rî, ॢ lri, ॣ lrî, े ê ै ai

ो ô, ौ au

Poziţia lor le aşezăm, sub, înaintea sau dindărătul consonantelor se poate vedea din următoarele exemple:

अत ata, आता âtâ, इति iti ईती îtî, उतु utu,

ऊतू ûtû, ऋतृ ritri ॠतॄ rîtrî ऌतॢ lritlri,

ॡतॣ lrîtlrî एते ête, ऐतै aitai, ओतो ôtô.

औतौ

3. Unele consonante sufer o mică modificare a formei lor, combinându-se cu oarecari vocale: द dentalul (ड) s'aseamănă cu lingualul ड (ढ) având ु ू ृ sub sine şi formează दु du, दू dû, दृ dri. र formează cu ु रु ru şi cu ू रू rû ह formează cu ु हु hu, ~~cu~~ cu ू हू, cu ृ हृ hri.

43.

I, 3r

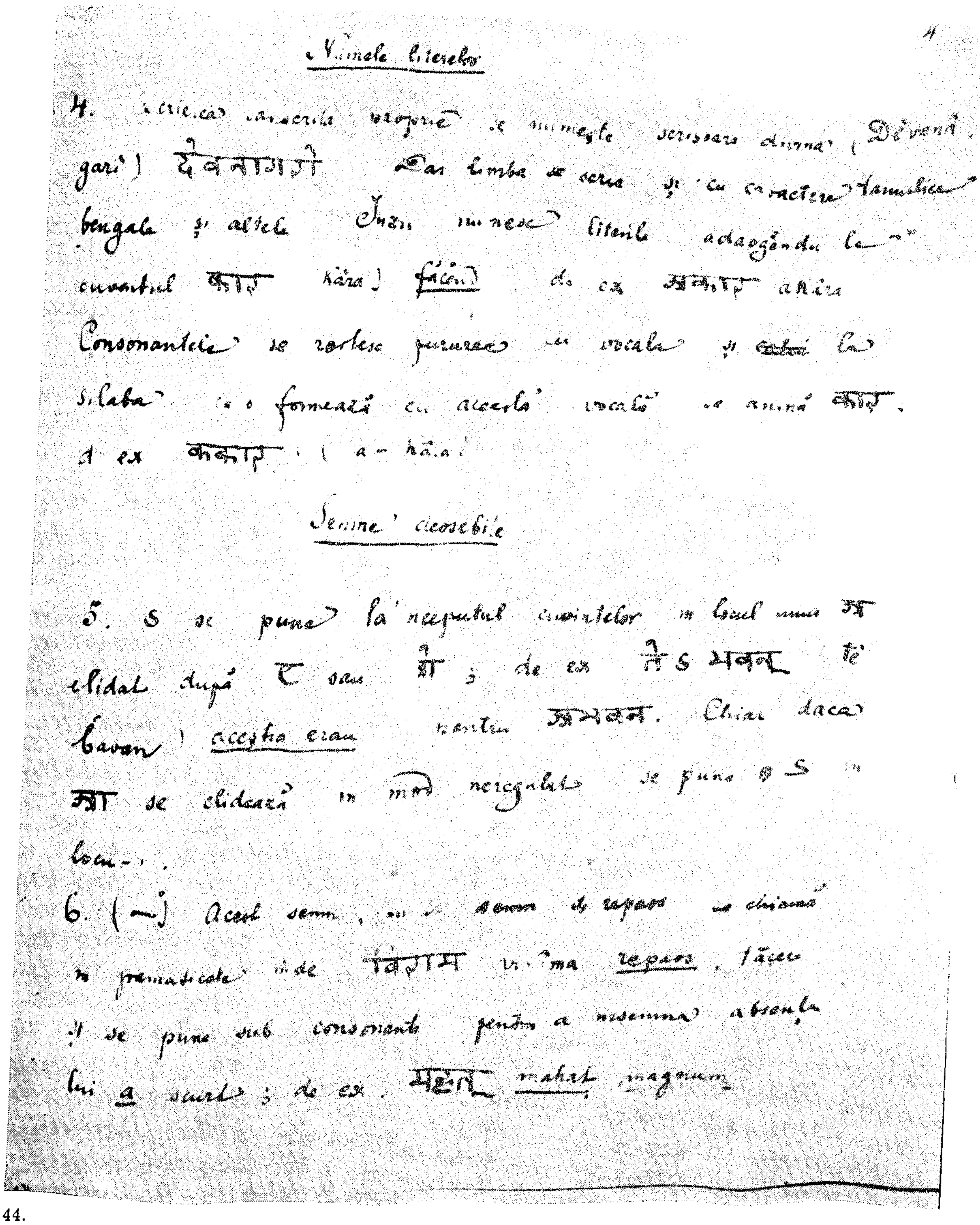

4

Numele literelor

4. Scrierea sanscrită proprie se numeşte scrisoare divină (Dêvanâgari) देवनागरी Dar limba se scrie şi cu caractere tamulice bengale şi altele. Indii numesc literile adaogându la cuvântul कार kâra) făcând de ex अकार akâra

Consonantele se rostesc pururea cu vocala şi la silaba ce o formează cu aceeaşi vocală se numă कार. d ex ककार (ka-kâra)

Semne deosebite

5. ऽ se pune la începutul cuvintelor în locul unui अ elidat după ए sau ओ; de ex तेऽभवन् (te' bavan) aceştia erau pentru ते अभवन्. Chiar dacă आ se elidează în mod neregulat se pune ऽ în locu-i.

6. (~) Acest semn, un semn de repaos se chiamă în gramaticale inde विराम virâma repaos, fâcea şi se pune sub consonantă pentru a însemna absenţa lui a scurt; de ex. महत् mahat magnum

44.

I, 4r

7. (ˆ ˌ) Aceste două semne ţin locul consonantei र्. Semnul de'ntâi se pune deasupra consonantei şi a vocalei ऋ şi citeşte înaintea lui, semnul al doilea se pune sub consonantă şi se citeşte după ea; de ex. कर्मन् karman faptă निर्ऋति nirṛti nenoroc कृत, kṛta făcut. Dacă consonanta următoare căreia ea e a se citi र् are deasupra sau un semn de vocală sau anusvâra sau amândouă atunci semnul ˆ se pune după ele; de ex.: सर्वेन्द्रियाणि sau सर्वेन्द्रियाणि sarvendriyâni toate simţurile şi după ी: se pune d. ex. कर्त्री kartrî, făcătoarea. े şi ै au semnul ˆ la mijloc; de ex. सर्वौ sarvô [illegible] सर्पौ sarpau cei doi şerpi.

8. । Stă ca semn de despărţire sfârşitul unui vers sau a unui Distich după metrica indă conform căreia tot versul e privit în urmare [illegible] ca un Distich iar în proză stă la sfârşitul propoziţiunii. La sfârşitul unei strofe se duplică semnul (॥)

Consonante compuse

9. Consonantele fără vocale la începutul şi la mijlocul cuvintelor nu se numără ca [illegible], se compun combinaţii grafice

cu consonantele ce le urmează; de ex. pentru मत्‌स्य se scrie
मत्स्य matsya) năzimându-se त şi स de य Indii nesimţind
necesitatea despărţirii cuvintelor şi scriind mai multe silabizând
aflăm în manuscrise şi silabele finale ale cuvintelor legate
astfel cu literele începătoare ca त्स्य în मत्स्य; de ex.
अभवत्तत्र (abăvattra) pentru अभवत् तत्र el era acolo. Grama
ticii ingi silabizează astfel, încât fiece silabă se termină
c-o vocală, iar consonanta finală a unei silabe trece
la silaba următoare încât în realitate avem în exemplul
de mai sus silabele a-bă-va-tta-tra, deşi tta
e de fapt nepronunţabil dacă nu încorporăm pe primul t
cu silaba premergătoare. Gramaticii ingi, admiţând că o
consoană fără vocală constituie o jumătate de silabă scurtă au
~~drept~~ cuvânt căci aşa în limba latină şi-n cea greacă
şi în sanscrit se probează a fi de facto astfel prin legea
poziţiunii. Dar de această jumătate de silabă nu putem
scăpa, combinând două sau mai multe consonante căci
ea nu e cuprinsă în inofensivul semn de repaos (~)
ci în chiar articularea consonantelor. Legea poziţiunii pe
care punem mare greutate, dovedeşte aceasta. Contrarul

46.

I, 6r

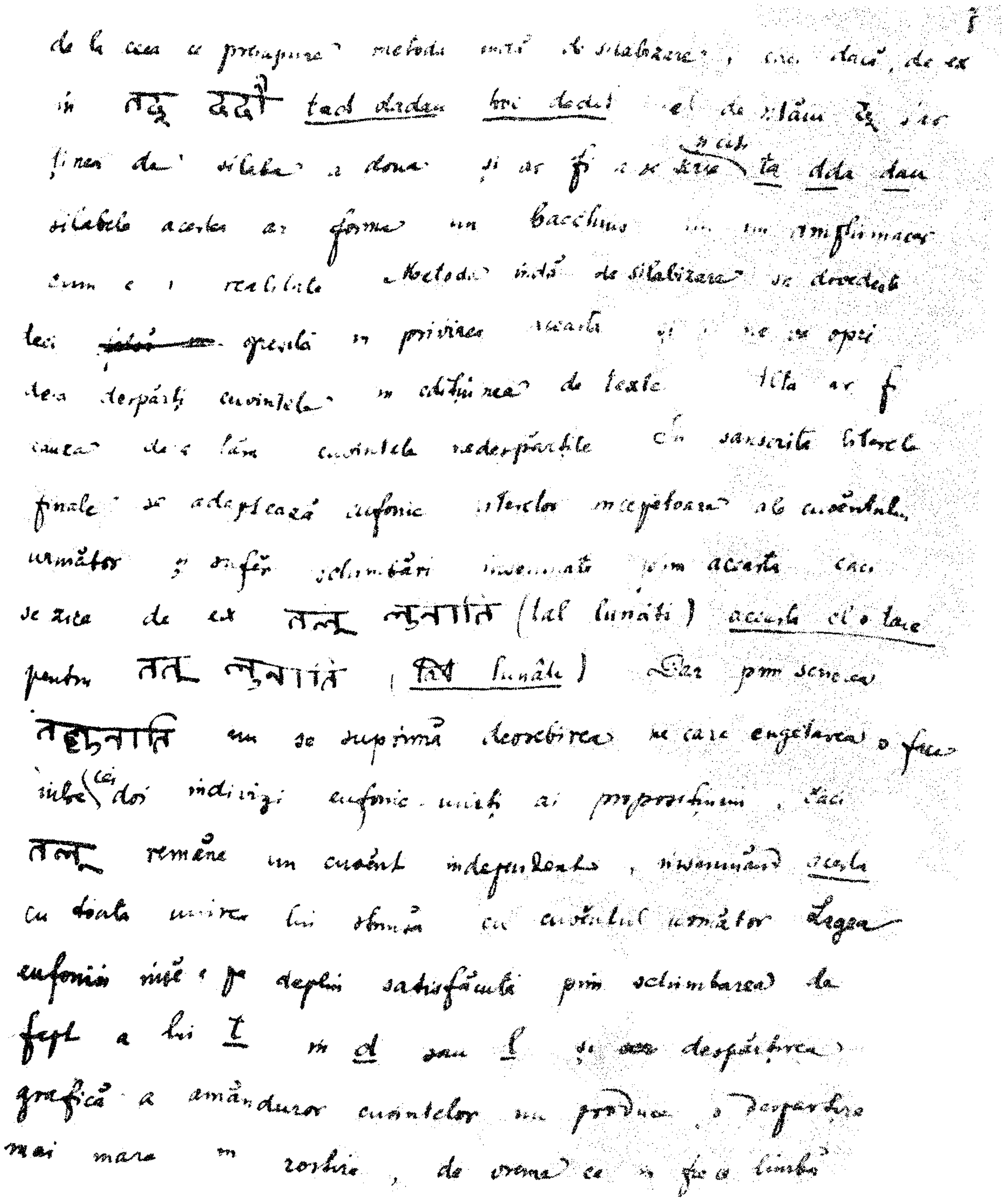

de la ceea ce presupune metoda mea de silabizare, căci dacă, de ex. în तद् ददौ tad dadau hoc dedit s'ar desbăra द् ş'ar ţinea de silaba a doua şi ar fi a se ~~scrie~~ scrie ta dda dau silabele acestea ar forma un bacchius nu un amfimacer cum e în realitate. Metoda indă de silabizare se dovedeşte deci ~~[illegible]~~ greşită în privirea aceasta şi ne opri de-a despărţi cuvintele în ediţiunea de texte. Alta ar fi cauza de-a lăsa cuvintele nedespărţite. În sanscrită literele finale se adaptează eufonic literelor începătoare ale cuvântului următor şi sufer schimbări însemnate prin aceasta. Căci se zice de ex. तल् लुनाति (lal lunâti) aceasta el o taie pentru तत् लुनाति (tat lunâti). Dar prin scrierea तल्लुनाति nu se suprimă deosebirea pe care engleza o face între cei doi indivizi eufonic uniţi ai propoziţiunii, căci तल् rămâne un cuvânt independent, însemnând aceasta cu toată unirea lui strânsă cu cuvântul următor. Legea eufoniei însă e deplin satisfăcută prin schimbarea de fapt a lui t în d sau l şi ~~[illegible]~~ despărţirea grafică a amânduror cuvintelor nu produce o despărţire mai mare în rostire, de vreme ce în fiece limbă

47.

I, 7r

unde nu e despărţire de înţeles cuvintele se rostesc repede unul după altul şi se pun unul într-altul cu sunetele lor finale şi începătoare aplicat în mod consequent, principiul de mai sus n'ar permite nici o despărţire în mijlocul frazei sau a versului, căci dacă mai sus [illegible] ~~[illegible]~~ datorează pe t al său unui t următor, în अभवत्‌ पुत्रः: abavat putrah conservarea lui t originar şi cela a fi absorbit consonantei întunecoase care-i urmează, căci înaintea unor litere sunătoare ar trebui să se zică अभवद्‌ abavad

10. Felurile ~~unirii graf~~ împreunării grafice a consonantelor sunt că sau se pun lângă olaltă sau peste olaltă. Consonanele cari termină c-o linie verticală o pierd în cazul de întâiu; astfel se naşte त्‌ din त şi स्‌ din स în मत्स्य. ia seri प्ल pla sau प्‌ल; ष्ट sau ष्‌ट. Consonanele lipsite de linie verticală se suprapun, precum ड्ग dga din ड+ग, sau se împreunează în mod deosebit cu consonanta următoare; astfel द्द ddá (din द şi द), द्ध ddya, ङ्क dbe-tare; ह्य dhya, ह ह्म hma, ह्य hya. Mai sunt de notat următoarele împreunări त्त tta, त्र tra, ष्ण sna, apoi

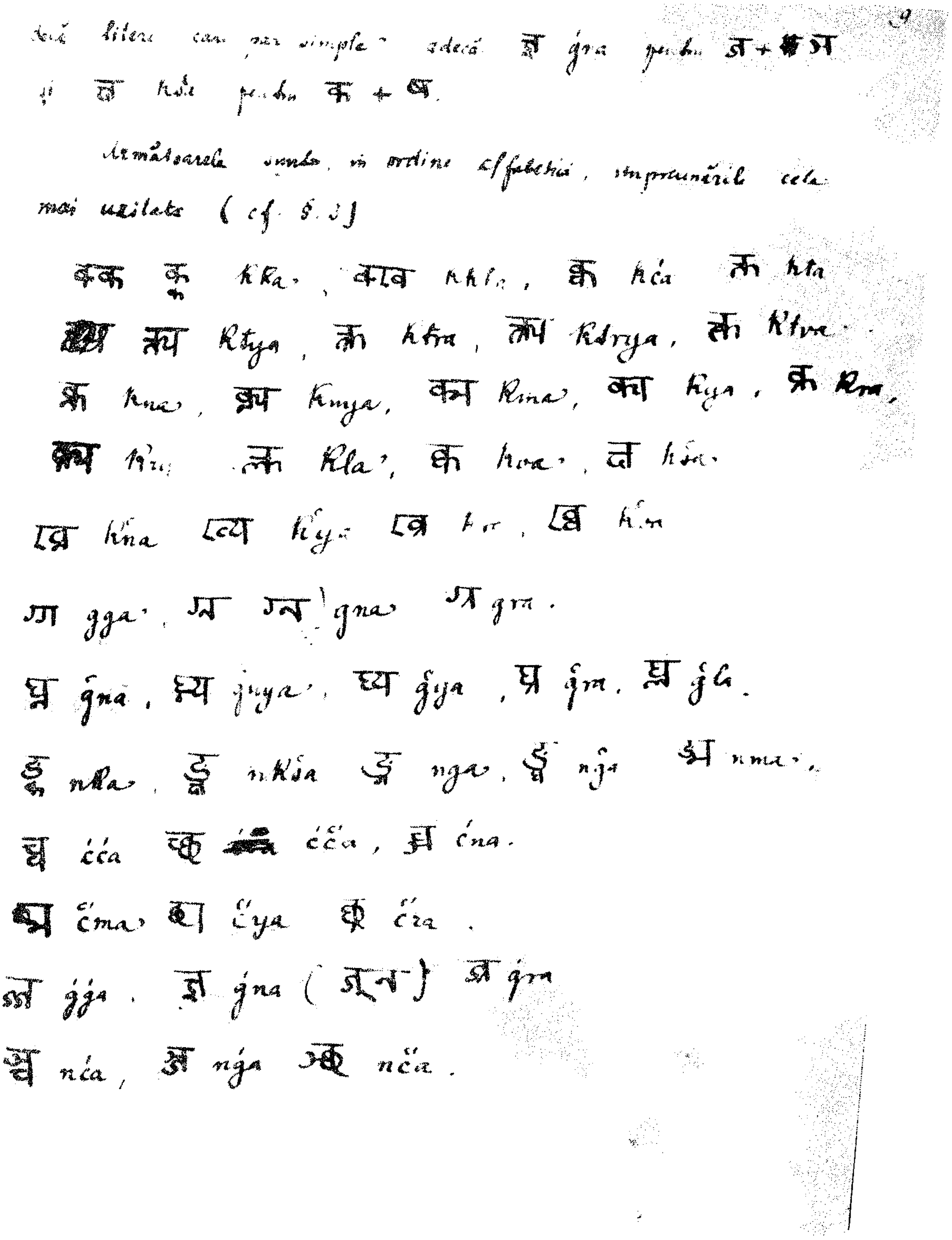

9

două litere cari par simple, adecă ज्ञ ǵra pentru ज + ञ
şi क्ष kša pentru क + ष.

Următoarele sunt, în ordine alfabetică, împreunările cele mai uzitate (cf. §. 3)

क्क क्क kka, क्ख kkha, क्च kća क्त kta
त्य ktya, क्त्र ktra, क्त्र्य ktrya, क्त्व ktva.
क्न kna, क्न्य knya, क्म kma, क्य kya, क्र kra,
क्र्य kry, क्ल kla, क्व kva, क्ष kša.
ख्न khna ख्य khya ख्र khra, ख्व khva
ग्ग gga, ग्न ग्न gna ग्र gra.
घ्न ǵna, घ्न्य ǵnya, घ्य ǵya, घ्र ǵra, घ्ल ǵla.
ङ्क ṅka, ङ्क्ष ṅkša ङ्ग ṅga, ङ्घ ṅǵa ङ्म ṅma,
च्च ćća च्छ ććha, च्ञ ćna.
च्म ćma च्य ćya छ्र ćra.
ज्ज ǵǵa, ज्ञ ǵna (ज्ञ) ज्र ǵra
ञ्च ńća, ञ्ज ńǵa ञ्छ ńča.

19.

I, 9r

ट्ट ṭṭa ट्म ṭma ट्य ṭya, ट्र ṭra ट्व ṭva

ठ्म ṭhma ठ्य ṭhya ठ्र ṭhra, ठ्व ṭhva

ड्ग ḍga ड्ड ḍḍa ड्म ḍma ड्य ḍya, ड्र ḍra ड्व ḍva

ढ्म ḍhma, ढ्य ḍhya, ढ्र ḍhra, ढ्व ḍhva

ण्ट ṇṭa, ण्ण ṇṇa.

त्त tta त्त्र ttra, त्त्व ttva, त्थ ttha त्न tna त्म tma,

त्व tva

थ्न thna थ्य thya.

द्ग dga, द्ग्य dgya द्ग्र dgra, द्घ dgha, द्घ्र dghra,

द्द dda, द्द्र ddra, द्द्व ddva द्ब (द्ब) dba,

द्ब्य dbya द्ब्र dbra, द्म dma द्य dya, द्र dra,

द्र्य drya द्व dva, द्व्य dvya, द्व्र dvra

ध्न dhna ध्य dhya, ध्र dhra, ~~ध्व~~ ध्व dhva.

न्त nta, न्त्र ntra, न्न nna, न्य nya?

50.

11

प्ल pla, प्न pna, प्म pma प्र pra, प्ल pla. प्व pva

ब्द bda ब्र bra.

ब्य bya, ब्व bva

म्न mna, म्य mya म्र mra, म्ल mla,

य्य yya, य्व yva.

र्ल rla, र्य rya.

ल्न lna, ल्य lya, ल्ल lla

व्य vya व्र vra

श्ल śla श्न śna, श्य śya श्र śra, श्ल śla(श्ल)

श्व śva.

ष्ट ṣṭa ष्ट्य ṣṭya, ष्ट्र ṣṭra ष्ट्व ṣṭva, ष्ठ ṣṭha,

ष्ठ्य ṣṭhya ष्ठ्व ṣṭhva, ष्ण ṣṇa, ष्य ṣya, ष्व ṣva

स्त sta, स्त्र stra, , . स्न sna स्म sma स्ल sla

ह्ण hṇa, ह्न hna, ह्म hma, ह्य hya, ह्र hra,

ह्ल hla, ह्व hva, ह्व्य hvya.

51.

I, 11r

Reguli deosebite de scriere

Vocale

11. E probabil că, cel puţin într'o epocă anterioară a limbii, अ s'a pronunţat pretutindenea scurt, însă sunetele scurte de e şi o (ĕ, ŏ) au lipsit din limba sanscrită. Tot precum aceste vocale originare lipsesc şi din dialectul cel mai vechiu germanic limba gotică. Ar fi chiar de mirare ca o scriere care însemnează cele mai fine nuanţe ale sunetelor să n'aibă semne deosebite pentru ĕ şi ŏ dacă ele ar fi existat în timpul stabilirii scrierii. După gramaticianii englezi अ se pronunţă numai la'nceput ca a, la mijloc ca ŏ, la sfârşit ca ĕ; noi însă preferim de a'l pronunţa pretutindenea ca a. Ca prefix negativ în limba bengală ar fi având pronunţia unui a lung. अ la început şi la mijloc însă pururea ca ŏ; la sfârşit sau nu se aude sau însă ca ŏ; de ex. अपत्य (apatya) copil însă opotyo şi अन्तर (antara) dinlăuntru ontor. — आ e pretutindenea â, dar în

grecește sau sanscrit [illegible] în sanscrită cu η, ce ~~[illegible]~~ ca și आ în ā ε ο; compară δίδωμι cu ददामि. ποδῶν cu पदाम् pedum ἐδίδοσαν cu ~~[illegible]~~ अददाताम् (adat-tâm eufonic pentru adad-tâm) amândoi dederunt [illegible] hanc cu ताम् tam hanc illam.

12. ऋ (r, lung ॠ) se pronunță ca un r cu un i abia auzit după el, cam ca în cuvîntul englez merrily. Îmi pare că etimologicește e ~~[illegible]~~ prelucrarea [illegible] unei silabe care conținea pe r mai des a silabelor ar, ăr sau रा astfel ~~[illegible]~~ de ex. rădăcina प्रछ् (prec a întreba) se contrage regulat în पृछ्, iar ऋ din formele fundamentale पितृ tată मातृ mamă, दातृ dătător sunt provenind după acuzativele lor पितरम् मातरम्, दातरम्, o prescurtare din अर् și आर् după orig. suprimarea lui अ și आ. ॠ lung nu se poate deosebi în pronunție de ऋ (ri) iar în eng nu e decât acolo, când numina cu forma fundamentală în ऋ lungesc această literă în analogie cu cele alte forme fundamentale terminate cu vocale de ex. पितॄन् πατέρας दुहितॄस् θυγατέρας, पितॄणाम् patrum, दातॄणाम् datorum. Prădeinile

vocale în ॠ nu se află ~~nicăieri~~ nicăieri în nici o ... mănunchi de flexiuni, cu aceste litere ci'n locul ei arată अर्, आर्. इर्, ईर्, उर् ऊर्, ऋ.

13. ऌ e în scriere şi rostire împreunarea consonantei ल cu vocala ऋ (r) dar nu se află decât în unele derivaţiuni ale rădăcinei कॢप् a face (înrudită cu कृ, care s'arată însă mai mult în forma ei gunificată. कल्प्). Dimpotrivă acelu aşa numit vocal ॡ din ल cu ॠ lung (r̄), n'am întâlnit-o nicăieri.

14. ए şi ओ trec de diftongi pentrucă cel dentâiu e compus din a şi i, cel din urmă din a şi u, de aceea ele, înaintea vocalelor, se desfac în अय्, अव्, pe când diftongii mai tari ऐ şi औ, în cari se aud amândouă elementele unite, se desfac आय् şi आव् şi prin asta se recunosc a fi împreunări din â lung şi i sau u. Afară de asta ऐ, când se exprimă pururea âi ([illegible]) şi औ sau prin âu ([illegible]) sau prin âv ([illegible]).

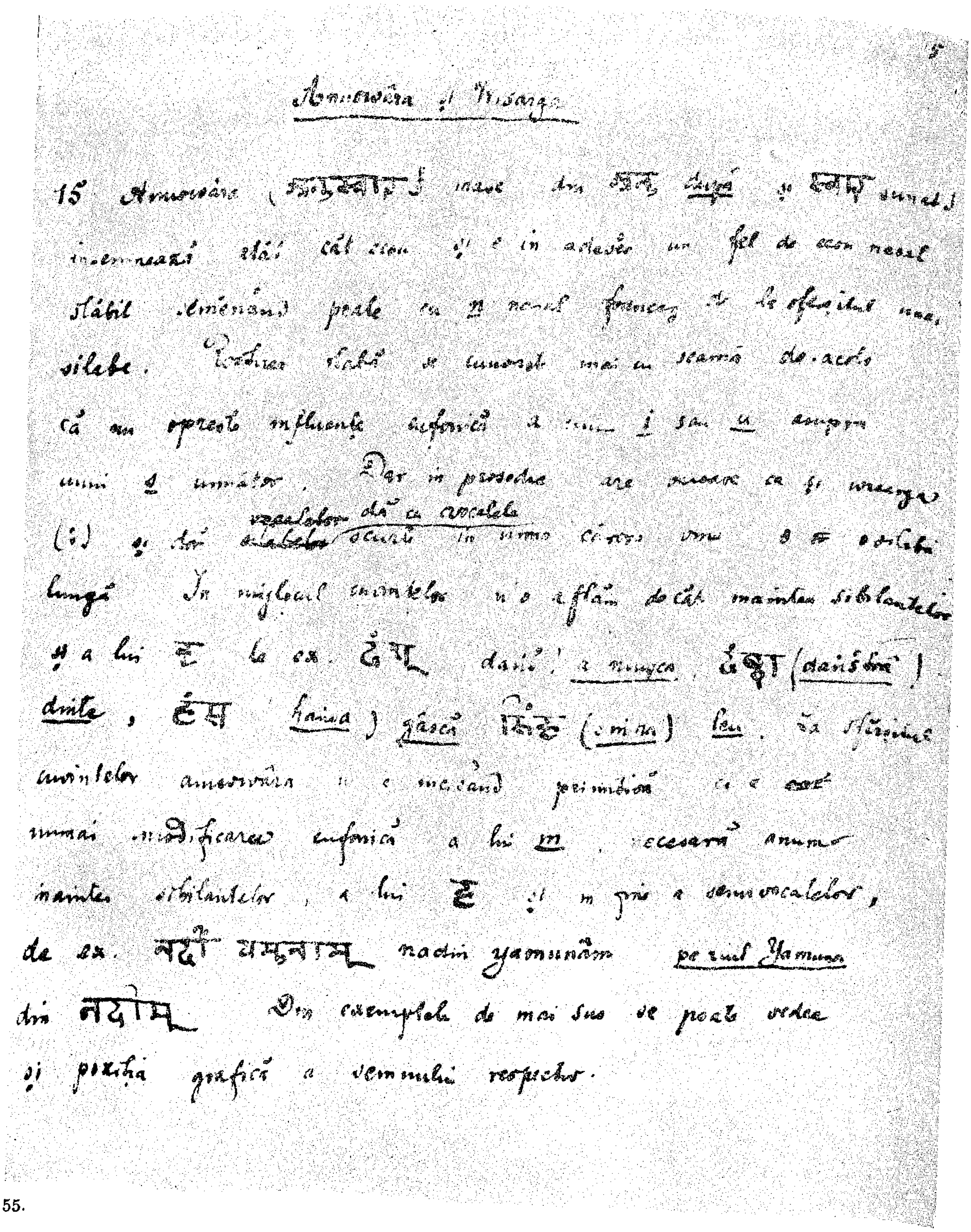

5

Anusvâra şi Visarga

15 Anusvâra (अनुस्वारः) nasc din अनु după şi स्वार sunet) însemnează atât cât sun şi e în adevăr un fel de son nasal slábil asemănând poate cu n nasal francez de la sfârşitul unei silabe. Natura slabă se cunoaşte mai cu seamă de-acolo că nu opreşte influenţa eufonică a unui i sau u asupra unui s următor. Dar în prosodie are aceeaşi putere ca şi visarga (ः) şi dă ~~silabelor~~ ~~vocalelor~~ dă cu vocalele scurte în urma cărora vine o valoare lungă. În mijlocul cuvintelor n-o aflăm decât înaintea sibilantelor şi a lui ह la ex. दंश् daṁś a muşca, दंष्ट्रा (daṁṣṭrā) dinte, हंस haṁsa) gâscă सिंह (siṁha) leu. La sfârşitul cuvintelor anusvâra nu e niciodată primitivă ci e ~~cât~~ numai modificarea eufonică a lui m, necesară numai înaintea sibilantelor, a lui ह şi [illegible] a semivocalelor, de ex. नदीं यमुनाम् nadîṁ yamunâm pe râul Yamuna din नदीम्. Din exemplele de mai sus se poate vedea şi poziţia grafică a semnului respectiv.

55.

I, 15r

16. Anusvâra urmează prin anume legi fonologice și rostit în mod deosebit de cele lalte nazale se numește necesară. Dar se mai admite Anusvâra în mijlocul cuvintelor, ținând locul oricării nazale (ङ, ञ, ण, म) înaintea consonantelor încât pentru अङ्ग (anga), पञ्च (panca) दण्ड dar și स्तम्भ (stambh) aflăm adesea în manuscrise अंग पंच दंड स्तंभ. Aceasta e anusvâra facultativ, căruia cată a-i se da rostirea ~~[illegible]~~ nazalei acelea al cărei loc o ține, cum dar ca m în स्तंभ ca în स्तम्भ și ca n în दंड pentru दण्ड. Noi putem aproba întrebuințarea acestui anusvâra facultativ de oarece nazalele se pot imprima atât de frumos cu literele următoare ca și cele lalte consonante.

17. Semnul (ँ) acesta e anusvâra, numit anunâsika (dela नासिका nas) stă numai în cazurile indicate de §§ 60, 70 toate și poate sta în locul anusvârei obicinuite înaintea nazalelor intercalate conform § lui 67.

18. Visarga (ः) exprimă o aspirație, nu e însă niciodată primitivă ci stă numai ca schimbare eufonică a literelor स și र (niciodată pentru ह) însă numai la sfârșitul cuvintelor,

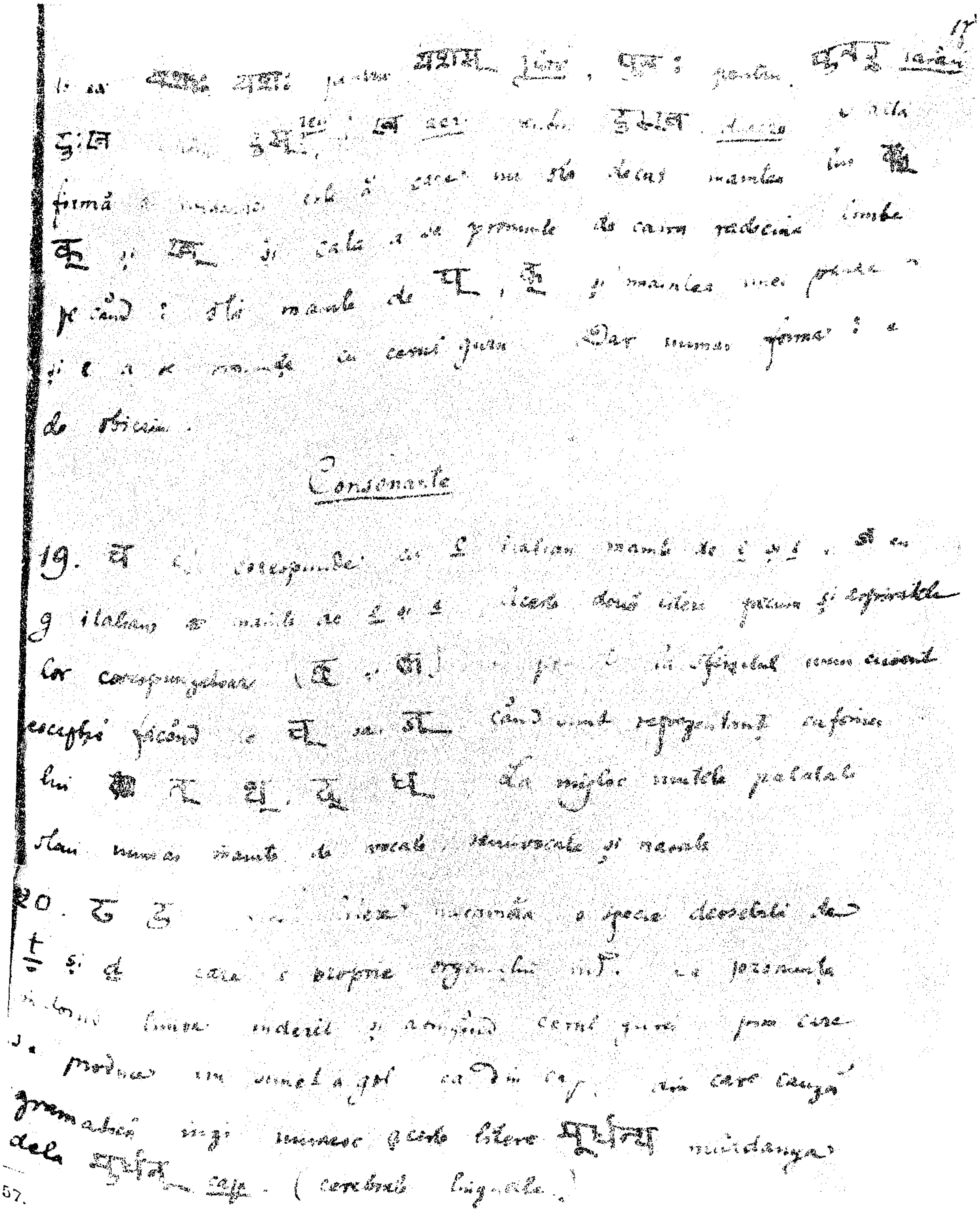

17

la ca [illegible] पुत्रः pentru [illegible] [illegible], पुत्रः pentru [illegible] [illegible]

द्विःजन [illegible] द्विज [illegible] ; [illegible] [illegible] द्विज [illegible] [illegible]

fiind [illegible] [illegible] și care nu stă deloc înaintea lui [illegible]

formă [illegible] cele 2 ale pronumelui din care rădăcini limbe

कृ și क्ष și cele [illegible]

[illegible] : stă înainte de प, ह și înaintea unei [illegible]

și e a e [illegible] în cerul gurii. Dar numai formă : e

de obicei.

Consonante

19. च [illegible] corespunde cu c italian înainte de e și i. ज cu g italian înainte de e și i. Aceste două litere precum și aspiratele lor corespunzătoare (छ și झ) [illegible] pe [illegible] în sfîrșitul unui cuvînt excepție făcînd de च sau ज când sunt reprezentanți ai formei lui [illegible] ग घ, ङ घ. La mijloc aceste palatale stau numai înainte de vocale, semivocale și nazale

20. ट ठ [illegible] litere numite o specie deosebită de t și d care e proprie organului [illegible] ce pronunță [illegible] limba îndoită și atingînd cerul gurii pe care [illegible] produce un sunet ca din cap, din care cauză gramaticii indieni numesc aceste litere मूर्धन्य mûrdhanya dela मूर्धन् cap. (cerebrale linguale.)

57.

I, 17r

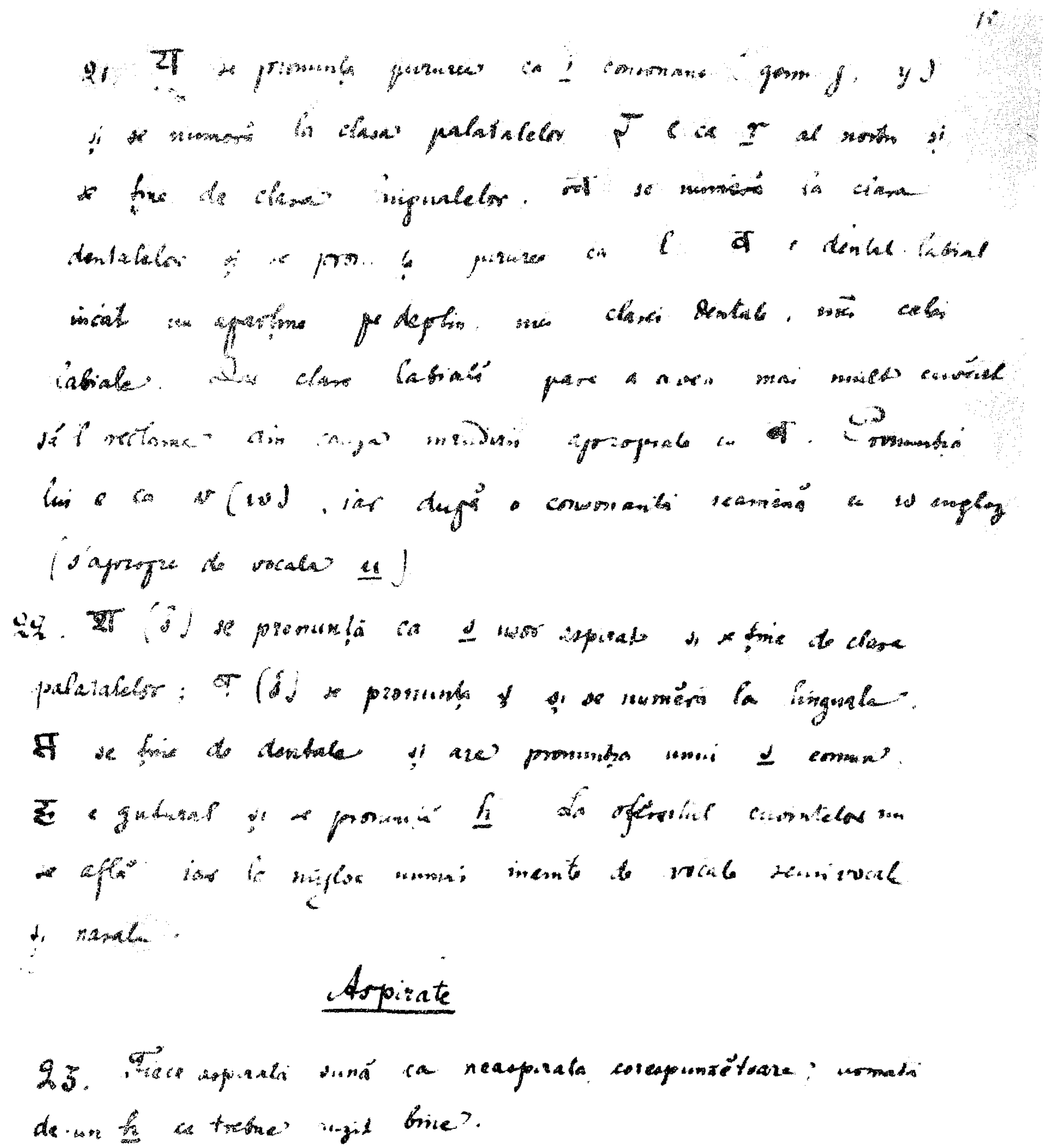

21. य se pronunţă pururea ca j consonant (germ. j, y) şi se numără în clasa palatalelor. र e ca r al nostru şi se ţine de clasa lingualelor. ल se numără în clasa dentalelor şi se pronunţă pururea ca l. व e dental-labial încât nu aparţine pe deplin nici clasei dentale, nici celei labiale. În clasa labială pare a avea mai mult cuvânt să-l reclame din cauza înrudirii apropiate cu ब. Pronunţia lui e ca v (w), iar după o consonantă seamănă cu w englez (s-apropie de vocala u).

22. श (ś) se pronunţă ca s uşor aspirat şi se ţine de clasa palatalelor; ष (ṣ) se pronunţă ş şi se numără la linguale. स se ţine de dentale şi are pronunţia unui s comun. ह e gutural şi se pronunţă h. La sfârşitul cuvintelor nu se află, iar la mijloc numai înainte de vocale, semivocale şi nazale.

Aspirate

23. Fiece aspirată sună ca neaspirata corespunzătoare, urmată de-un h ce trebue auzit bine.

58.

I, 18r

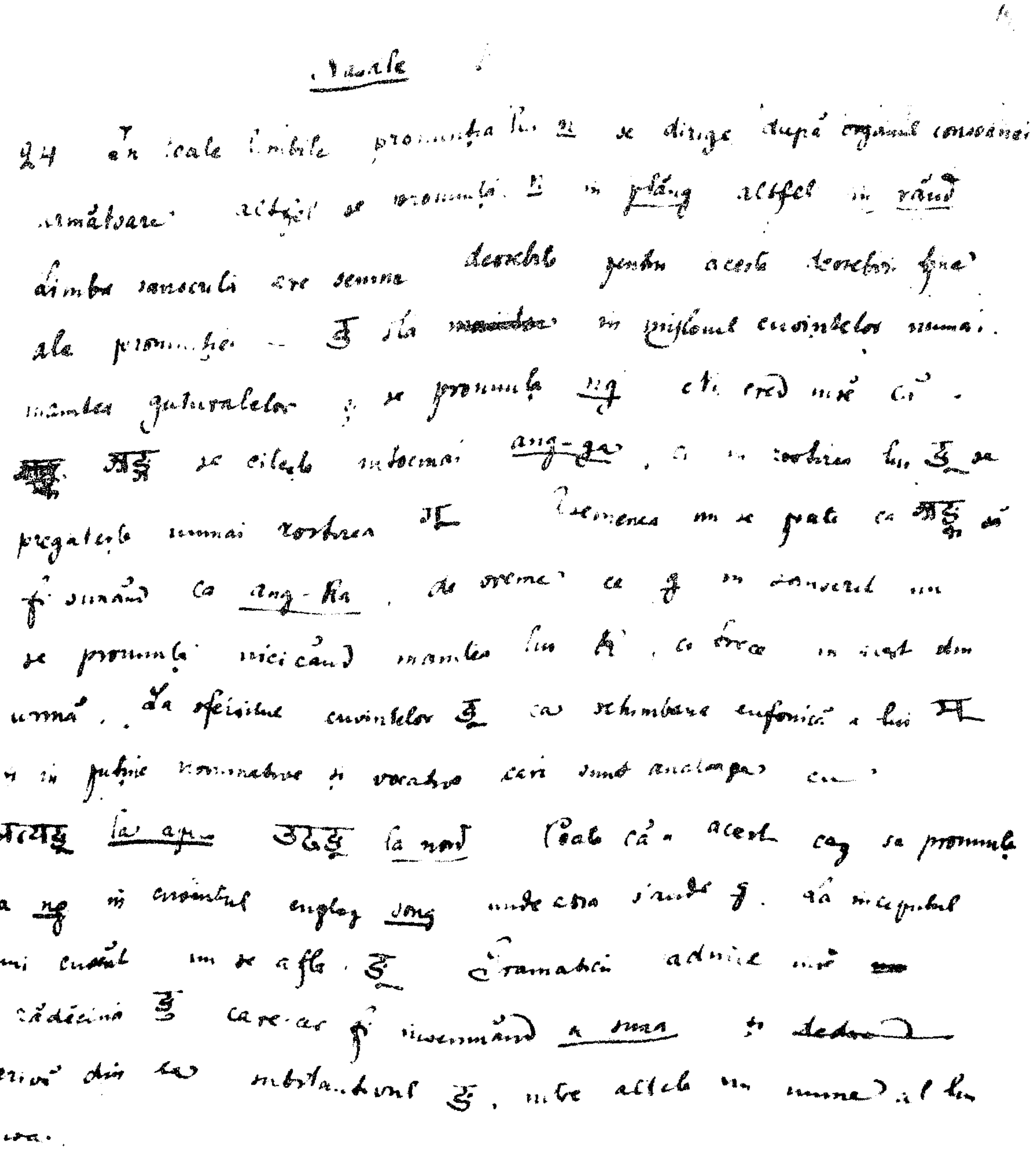

Nazale

24 În toate limbile pronunția lui n se dirige după organul consoanei următoare. Astfel se pronunță n în plâng altfel în rând. Limba sanscrită are semne deosebite pentru aceste deosebiri fine ale pronunției. — ङ stă ~~înaintea~~ în mijlocul cuvintelor numai înaintea gutturalelor și se pronunță ng. Nu cred însă ca ~~[illegible]~~ अङ्ग se citește întocmai ang-ga, ci în vorbirea lui ङ se pregătește numai vorbirea ग. Asemenea nu se poate ca अङ्क să fi sunând ca ang-ka. Ne vreme ce ङ în sanscrit nu se pronunță nicicând înaintea lui k, ci totdeauna [illegible] din urmă. La sfârșitul cuvintelor ङ ca schimbare eufonică a lui न și în puține nominative și vocative cari sunt analoage cu: प्रत्यङ् la apus उदङ् la nord. Poate că-n acest caz se pronunță ca ng în cuvântul englez song unde nu se aude g. La începutul unui cuvânt nu se află ङ. Gramaticii admit însă ~~[illegible]~~ o rădăcină ङु care-ar fi însemnând a suna și ~~dedus~~ derivă din ea substantivul ङ, între altele nume al lui Shiva.

59.

I, 19r

24 – c. 513

529

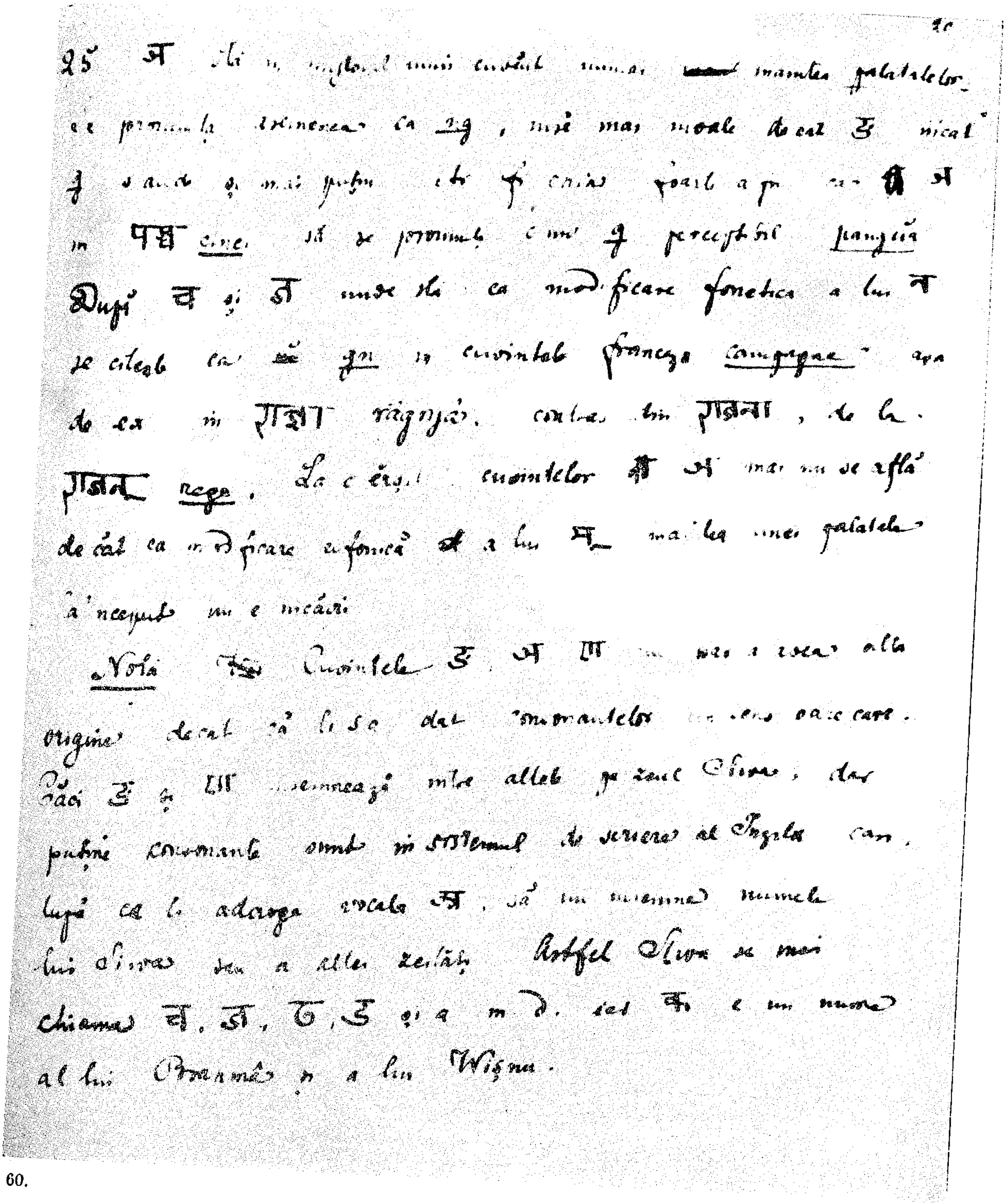

20

25 ञ Aci n [illegible] unui cuvînt numai ~~[illegible]~~ înaintea palatalelor se pronunță întocmai ca ng, însă mai moale decît ङ nicăi[illegible] g [illegible] și mai puțin [illegible] g [illegible] poate a pr[illegible] ञ în पञ्च cinci să se pronunțe [illegible] g perceptibil pangča

După च și ज unde stă ca modificare fonetică a lui न se citește ca ~~[illegible]~~ gn în cuvîntul francez campagne așa de ex. în राज्ञा rāgnjā, contras din राजना, de la राजन् rege. La capătul cuvintelor ञ nu se află decît ca modificare eufonică ~~[illegible]~~ a lui न înaintea unei palatale la început nu e nicăiri

Notă ~~[illegible]~~ Cuvintele ङ, ञ, ण n-au [illegible] altă origine decît că li se dau consonantelor un sens oarecare. Căci ङ și ण semnează între altele pe zeul Śiva, dar puține consonante sunt în sistemul de scriere al Inzilor care, după ce li se adaogă vocala अ, să nu însemne numele lui Śiva sau a altei zeități. Astfel Śiva se mai chiamă ख, ज, ढ, ङ și a m. d. iar क e un nume al lui Brahmă și a lui Wișnu.

60.

I, 20r

26. ण se pronunţă după cum s-a descris la §.20 şi stă în mijlocul cuvântului numai înaintea unei consonante linguale, ori adecă şi înaintea vocalelor, de ex. गण ceată. La sfârşitul cuvântului se află mai cu seamă ca schimbare eufonică a unui न primitiv iar la început se află în singurul cuvânt cu multe înţelesuri णा, a cărui întrebuinţare e însă foarte rară. Dar gramaticii înşişi scriu multe rădăcini cari în adevăr încep cu न cu acest nasal lingual dând drept regulă că, în timpul flexiunii, trece în न. Astfel şi ex. că णद् e rădăcina ce înseamnă a suna, la care însă persoana a treia singulară a prezentului se scrie नदति, iar णदति

27. न este n comun şi e foarte des la început, la mijlocul şi la sfârşitul cuvintelor

28. म e m al nostru şi e asemenea des la început, la mijloc şi la capătul cuvintelor, ~~dar~~ însă în poziţia din urmă e supus schimbărilor eufonice în cele lalte patru nazale şi în anusvâra

29. Fiindcă în ordinea urmată în §.1 semivocalele, sibilantele şi ह formează clase deosebite ne pare practic de-a [illegible] ~~[illegible]~~

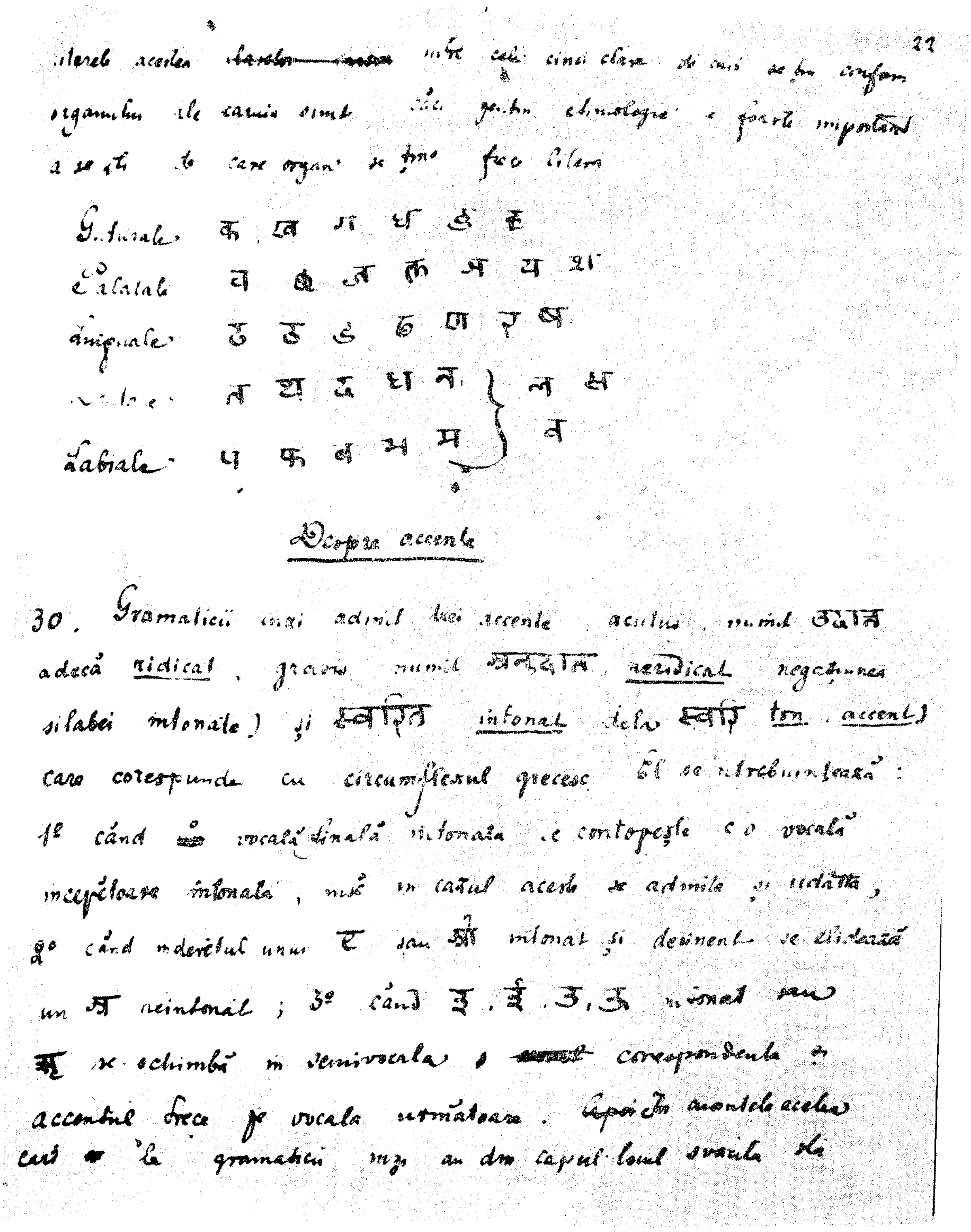

22

literele acelea ~~[illegible]~~ între cele cinci clase în cari se împart conform organului ale cărui sunt. Căci pentru etimologie e foarte important a se şti de care organ se ţine fiece literă.

Gutturale क ख ग घ ङ ह
Palatale च छ ज झ ञ य श
Linguale ट ठ ड ढ ण र ष
Dentale त थ द ध न } ल स
Labiale प फ ब भ म } व

Despre accente

30. Gramaticii inzi admit trei accente: acutus, numit उदात्त adecă ridicat, gravis numit अनुदात्त neridicat (negaţiunea silabei intonate) şi स्वरित intonat (de la स्वर ton, accent) care corespunde cu circumflexul grecesc. El se întrebuinţează: 1º când o vocală finală intonată se contopeşte c-o vocală începătoare intonată, nici în cazul acesta se admite şi udâtta, 2º când înderetul unui ए sau ओ intonat şi desinent se elidează un अ neintonat; 3º când इ, ई, उ, ऊ intonat sau ऋ se schimbă în semivocala, ~~[illegible]~~ corespondentă şi accentul trece pe vocala următoare. Apoi în urmele acelea cari le gramaticii inzi au din capul locul svarita de

62.

I, 22r

înaintea vocalei intonate pururea य् sau व् precum कर्त्र्या, मनुष्यं विन्त्वं. În manuscriptele vedelor mai stă semnul svaritei în locul anudāttei dacă silaba precedentă e intonată cu udātta. Udātta sau acutus se însamnă c-un उ pus deasupra silabei intonate, svarita ca circumflexul printr-o trăsătură verticală superpusă, anudātta sau gravis printr-o trăsătură orizontală pusă sub silaba neintonată. Accentele încă nu se scriu decât în manuscriptele vedelor. (V. Boethlingk „Über den Accent im Sanskrit".)

Împărțirea literelor

31. Foarte importantă precum ca eufonie și pentru întreaga etimologie e împărțirea literelor în întunecate și sunătoare. Între cele întunecate se numără primele două consonante ale celor de întâi cinci clase și cele trei sibilante; la cele sunătoare se numără toate vocalele și ultimele cinci consonante ale primelor cinci clase, apoi semivocalele și ह. Pentru o mai ușoară privire le aranjăm astfel:

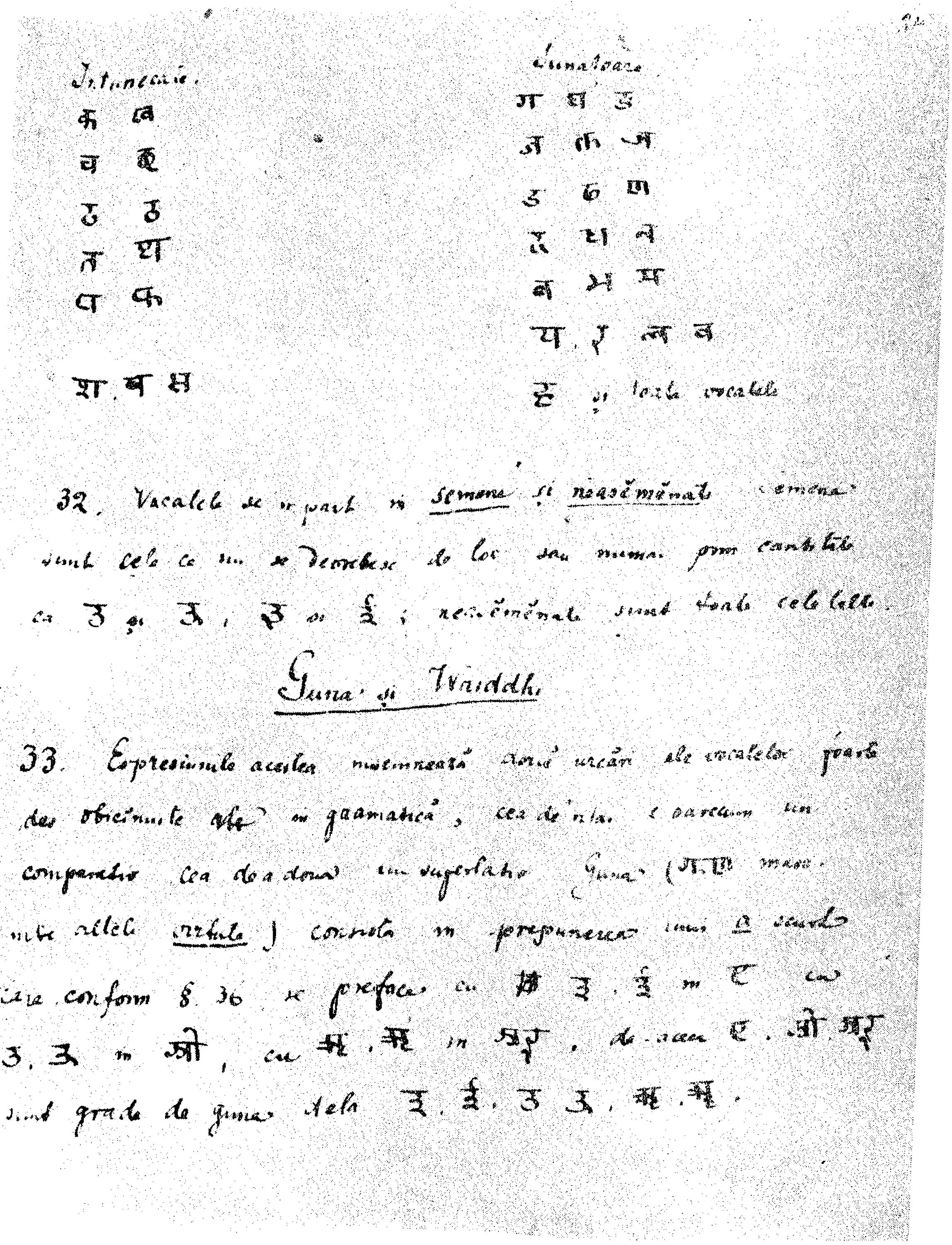

Intunecate	Sunătoare
क ख	ग घ ङ
च छ	ज झ ञ
ट ठ	ड ढ ण
त थ	द ध न
प फ	ब भ म
	य, र ल व
श, ष स	ह şi toate vocalele

32. Vocalele se împart în semene şi neasemenate. Semene sunt cele ce nu se deosebesc de loc sau numai prin cantitate ca उ şi ऊ, ऋ şi ॠ; neasemenate sunt toate celelalte.

Guna şi Vriddhi

33. Espresiunile acestea însemnează două urcări ale vocalelor foarte des obicinuite aice în gramatică, cea de'ntâi e parcum un comparativ cea de-a doua un superlativ. Guna (गुण însemnează virtute) consistă în prepunerea unui a scurt care conform § 36 se preface cu इ, ई în ए cu उ, ऊ în ओ, cu ऋ, ॠ în अर्, de aceea ए, ओ, अर् sunt grade de guna dela इ, ई, उ ऊ, ऋ, ॠ.

64.

I, 24r

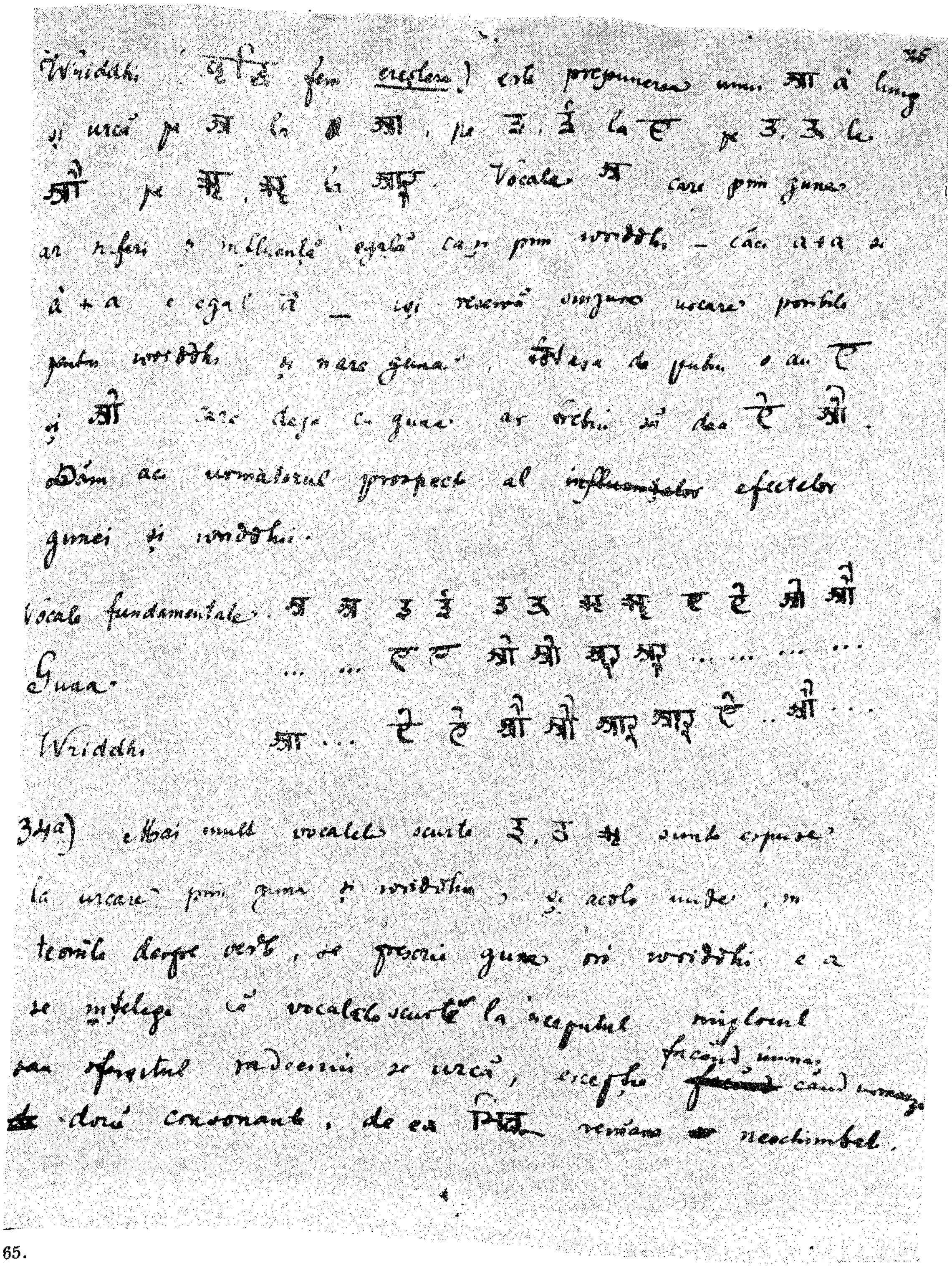

26

Wriddhi (वृद्धि fem. creştere) este prepunerea unui आ à lung şi urcă pe अ la आ, pe इ, ई la ऐ, pe उ, ऊ la औ pe ऋ, ॠ la आर्. Vocala अ care prin guna ar suferi o influenţă egală ca şi prin wriddhi — căci a + a şi â + a e egal â — îşi rezervă singura urcare posibilă pentru wriddhi şi n-are guna. Tot aşa de puţin o au ए şi ओ care deja cu guna ar trebui să dea ऐ औ. Dăm aci următorul prospect al ~~influenţelor~~ efectelor gunei şi wriddhi.

Vocale fundamentale.	अ	आ	इ	ई	उ	ऊ	ऋ	ॠ	ए	ऐ	ओ	औ
Guna.	...	...	ए	ए	ओ	ओ	अर्	अर्	...	...	...	...
Wriddhi	आ	...	ऐ	ऐ	औ	औ	आर्	आर्	ऐ	..	औ	...

34a) Mai mult vocalele scurte इ, उ ऋ sunt expuse la urcare prin guna şi wriddhi, şi acolo unde, în teoriile despre verb, se prescrie guna ori wriddhi e a se înţelege că vocalele scurte la începutul, mijlocul sau sfârşitul rădăcinii se urcă, excepţie ~~făcând~~ făcând numai când urmează ~~de~~ două consonante, de ex. भिद् rămâne neschimbat.

65.

I, 25r

Vocale lungi (ई, ऊ, ॠ) se ~~schimbă~~ urcă numai când finalele unor rădăcini

34 b) Pentru अर् şi आर् ca guna şi vriddhi de la ऋ, ॠ se pune înainte a două consonante, pentru a evita prea mare asprime र, रा, de ex. द्रष्टुम् a vedea pentru दर्ष्टुम् dela दृश् (comp. ἔδρακον pentru ἔδαρκον) अस्राक्षम् cream pentru असार्क्षम् dela सृज्

34 c) Dacă sunt a se scurta difdongi, conform vre-unei flexiuni gramaticale, atunci ele reintră în vechimea elementului lor din urmă, adecă ए ऐ în इ şi ओ, औ în उ.

* * *

Regule eufonice

Vocale

Schimbarea vocalelor ~~începătoare~~ finale şi începătoare a două cuvinte ce se întâlnesc

35. Două vocale asemănate (v. §. 32) se contopesc în vocala lungă corespunzătoare; d. ex. वारि इह अस्ति devine वारीहास्ति apă este aci, काशिनी ईक्षते ce. काशिनीक्षते Kâşini vede, मा अस्ति devine मास्ति ea este, मधु उद्दन devine मधूद्दन strîngere de miere

36. अ şi आ dacă le urmează इ sau ई, se schimbă în ए cu उ sau ऊ se schimbă în ओ, cu ऋ în ~~अर्~~ अर्, cu ए sau ऐ în ऐ, cu ओ sau औ în औ, de ex. बाल şi बाला formează cu इष्ट, बालेष्ट; cu ईर्षा, बालेर्षा; cu उष्ट्र बालोष्ट्र; cu ऊरु ~~बाल~~ बालोरु; cu ऋद्धि, बालर्द्धि cu ऐश्य बालैश्य cu ऐश्वर्य, बालैश्वर्य; cu ओक, बालौक, cu औदार्य बालौदार्य.

67.

I, 27r

28.

Notă. Spre a despărţi în ediţiuni de text contracţiunile prescrise de paragraful acesta şi de cel premergător ~~punem~~ observăm, dacă cuvintele ce se-ntâlnesc nu formează un ~~compositum~~ cuvînt compus şi punem vocala pe care o cuprinde sfîrşitul şi începutul a două cuvinte în partea cuvîntului de-ntâi, iar înaintea cuvîntului al doilea punem semnul ' apostrofal, în cazul când o vocală scurtă sau un diftong-guna (ए ओ) s-a contopit cu cuvîntul premergător, iar dacă aceasta s-a întâmplat c-o vocală lungă sau c-un diftong vriddhi, punem semnul "; de ex. वाग्रो ' हा ' स्ति, कोशिनो ' जते (§ 35); तत्रै " ति acolo merge el din तत्र एति तवै " श्वर्यम् din तव ऐश्वर्यम् Domnia Ta. În acelaş mod se serveşte chiar Anrii de S nu numai ca semn pentru un अ suprimat ceea ce e destinaţia lui, ci şi la contopirile unui अ sau आ c-un a al cuvîntului premergător, astfel de ex. în ediţia din Calcutta a lui Dévimáhátmya (II, 62) चचार ऽ सुरसैन्येषु din चचार असुरसैन्येषु.

§ 37. Vocalele इ, ई, उ, ऊ şi ऋ trec înaintea unei vocale neasemănate în semivocalele lor corespondente (य्, व्, र्), de ex. वार्यत्र din वारि अत्र वध्वर्थम् din वधू अर्थम्, पित्रर्थम् din पितृ अर्थम्.

38 Diftongul ए (a+i) ar trebui conform regulei precedente să treacă înaintea vocalelor în अय् şi această trecere e admisă de gramatici încă înaintea altor vocale decât अ dar la scriitori य् din अय् e suprimat, introducându-se astfel un hiat pe care limba doreşte să-l evite de ex. वन आसीत् *în pădure era* din वनय् आसीत् pentru वने आ°; वन इह pentru वने इह *în pădure aci*. Înaintea unui अ începător ए rămâne însă neschimbat, iar अ se elidează; de ex. वनेऽस्मिन् *in silva hac*. Adesea, din cauza metrului se elidează un आ începător şi ए rămâne neschimbat de ex. भूयसेऽत्मनः.

Notă În Manu VIII 67 se află त्युक्त्वा pentru मे इत्युक्त्वा, ceea ce se poate explica astfel: इ din इति s-a elidat şi forma मे a rămas neschimbată; sau, ceea ce mi pare şi mai exact अ din मय् care după regula generală a trebuit să stea în locul lui मे s-a fost contras cu इ din इति în simbolul ए.

39 ओ (din a+u) se află la sfârşitul unui cuvânt numai ca modificare eufonică a lui अस् v. §. 76; schimbarea lui ओ pentru înaintea vocalelor este अव् cf. §. 55) de ex.

गो şi ईश guvernator गवीश stăpân de vite. Când गो se compune c-un cuvânt care 'ncepe cu अ atunci ओ rămâne neschimbat iar अ următor poate fi sau elidat sau păstrat după plac de ex. गो ऽग्रा: sau गोअग्रा: boi şi vaci

40. Unele adverbe şi interjecţiuni anume नो, अथो उताहो ओ! अहो o! आहो ah! हो he. păstrează litera lor finală înaintea unei vocale. ओ al vocativului cuvintelor în उ poate rămânea neschimbat înaintea unei vocale sau trece în अव् sau în अ care din urmă formă se naşte din अव् prin elidarea lui व्.

41. ऐ şi औ se schimbă înainte de vocale în आय् şi आव् de ex. सुतायाय् अवेदयत् el a vestit fiicei pentru सुतायै अ°. ताव् इह aceşti doi de-aci pentru तौ ~~इह~~ इह. Dar se poate elida semivocalele य् şi व् astfel în întoarcerea lui Arjuna III. 12. तस्मा अवितथम् pentru ~~तस्मै~~ तस्माय् din तस्मै acestuia. În cuvinte mai exemple cu व् eliminat ca ता इह pentru ताव् इह

excepţiuni

42. Prepoziţiunile inseparabile terminate în अ şi आ elidează acest vocal înaintea unei rădăcini cari 'ncep cu ए sau ओ; de ex. din प्र şi एज् vine प्रेजते el tremură, de la परा şi ओख्

70.

I, 30r

are परीक्षति a usucă. Forme deduse prin vocal. terminate de [illegible] în [illegible] cu prepozițiunile regula generală §. 36

43. În अ final a se elidează și unele cuvinte compuse neregulat, de ex. din हल plug formează în cuvânt compus cu ईषा mânerul se naște हलीषा pentru हलेषा (v. §. 36. अ din unele cuvinte compuse în unire cu inițialul i sau u diftongul vriddhi în loc de guna, de ex. प्रौढ pentru प्रोढ din प्र + ऊढ, स्वैर pentru स्वेर din स्व + ईर. Înainte de ओष्ठ buză și ओतु pisică cuvintele în अ formând cu ele compuse pot elida vocala finală sau o pot contrage, după §. 36, cu औ sau ओ următor; de ex. बिम्बौष्ठ sau बिम्बोष्ठ din बिम्ब + ओष्ठ.

44. अ și आ ca vocală finală a unei prepozițiuni neseparabile ~~în prefa~~ [illegible] cu ऋ începutul al unei rădăcini următoare în आर् în loc de अर् (§. 36). de ex. अप și ऋच्छति formează अपार्च्छति el se duce

45. Terminațiile cazurilor din dual în ई, ऊ, ए, terminațiile personale din dual în ए și finalul ई a pluralului अमी aceia rămân neschimbate înaintea vocalelor; de ex. सारथी अत्र cei doi conducători de trăsuri aici, अमी उष्ट्राः acele cămile.

71.

I, 31r

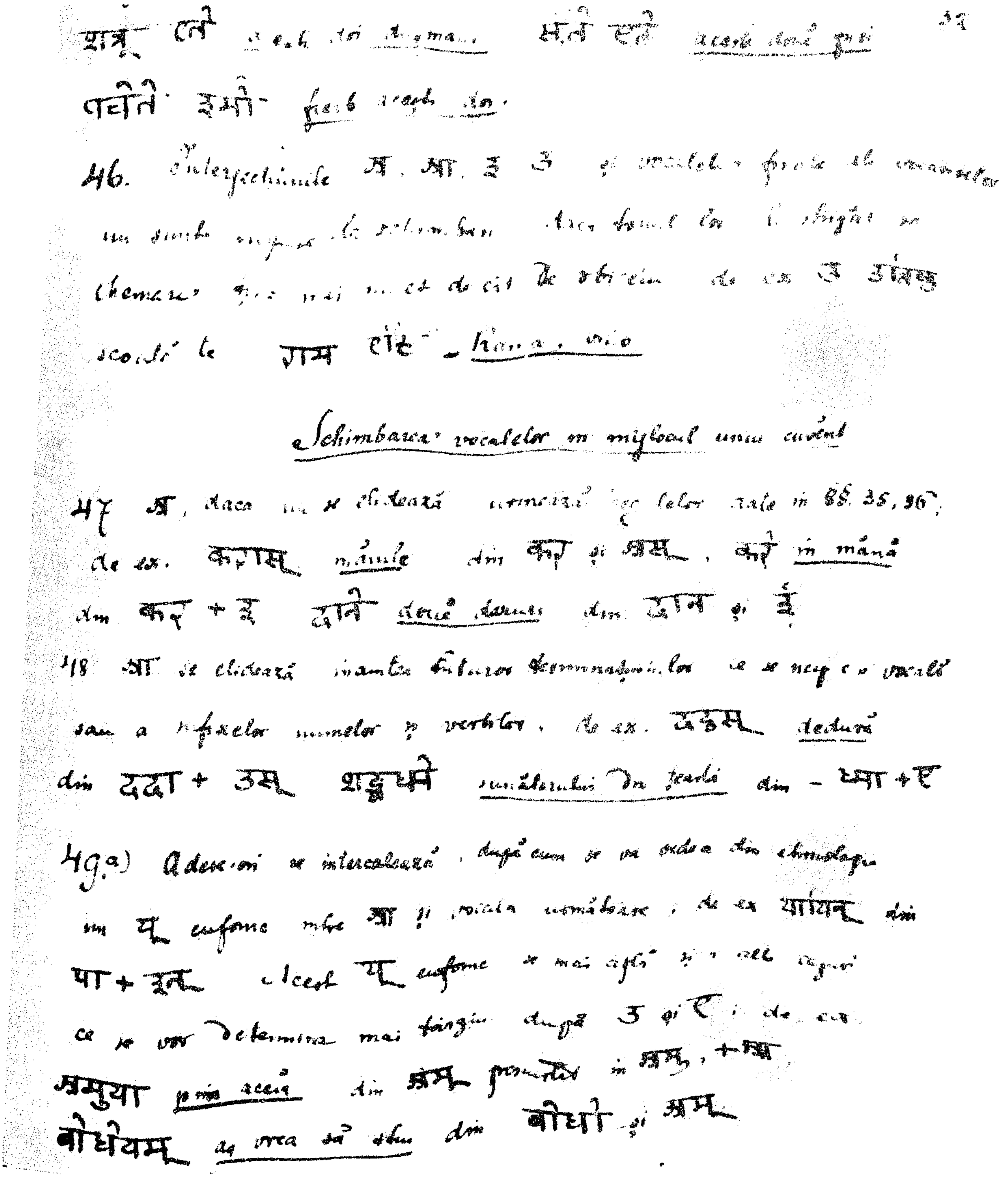

शत्रू त्वे *acești doi dușmani* सती एते *aceste două [illegible]* 33

पचेते इमौ *fierb aceste două*.

46. Interjecțiunile अ, आ, इ, उ și vocalele finale ale [illegible] nu simt nicio schimbare. [illegible] [illegible] [illegible] se chemare [illegible] mai mult decât de obicei, de ex. उ उत्तिष्ठ scoală-te राम एहि – *Rama, vino*

Schimbarea vocalelor în mijlocul unui cuvânt

47 अ, dacă nu se elidează, urmează regulelor date în §§. 35, 36, de ex. करास *mânile* din कर् și अस, करे *în mână* din कर् + इ दाने *două daruri* din दान și ई.

48 आ se elidează înaintea tuturor terminațiunilor ce se încep c-o vocală sau a sufixelor numelor și verbelor, de ex. ददुस *dedură* din ददा + उस शङ्खध्मे *sunătorului în scoică* din -ध्मा + ए

49. a) Adese-ori se intercalează, după cum se va vedea din etimologie, un य eufonic între आ și vocala următoare, de ex पायिन् din पा + इन्. Acest य eufonic se mai află și-n alte cazuri ce se vor determina mai târziu după उ și ए, de ex. अमुया *prin aceea* din अमु prefăcut în अमु, + या, बोधेयम् *aș vrea să știu* din बोधे și अम्

72.

I, 32r

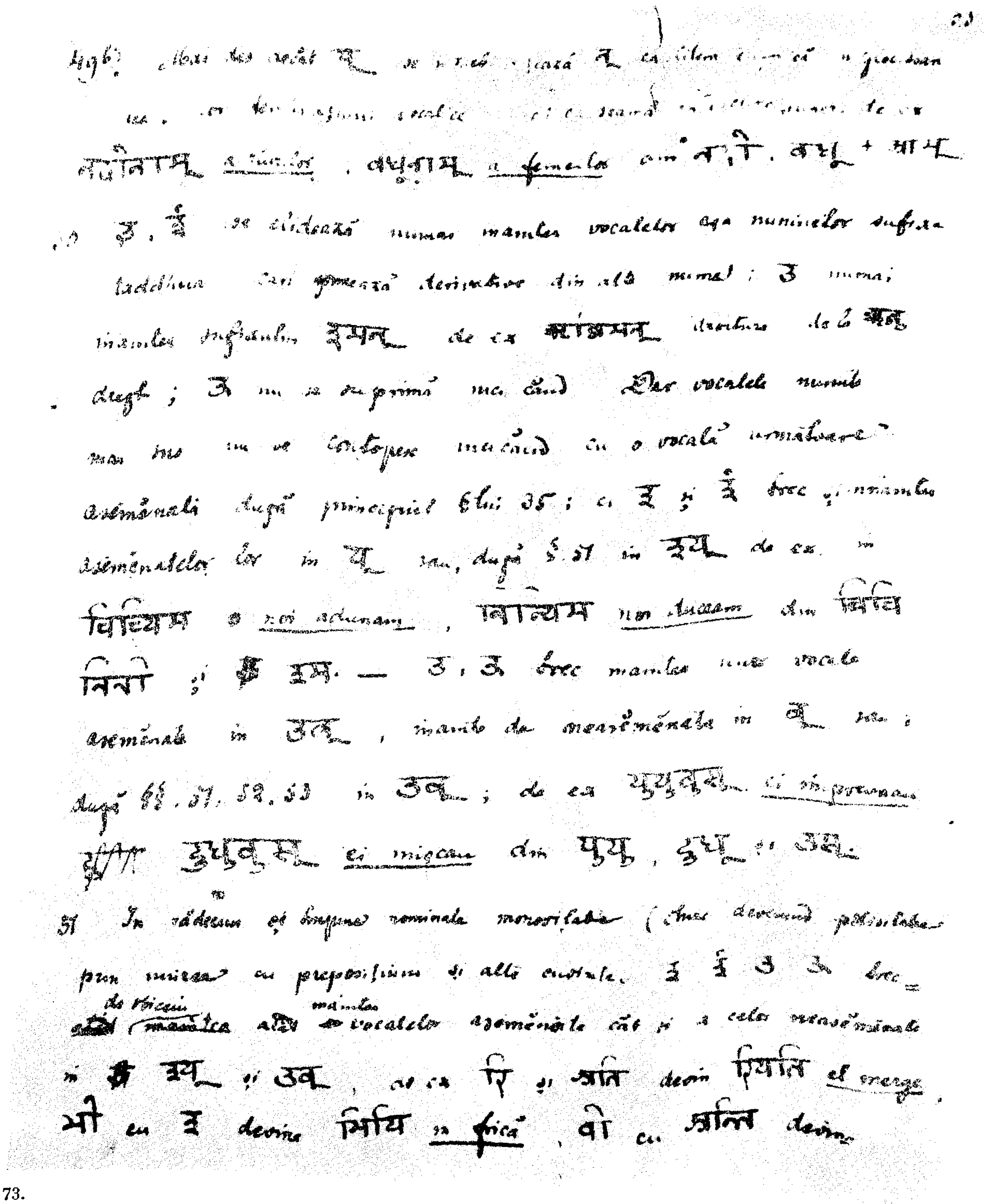

49b) [illegible] न् se intercalează न् [illegible] a genitivului

[illegible], cu terminaţiuni vocalice [illegible] de ex

नदीनाम् a râurilor, वधूनाम् a femeilor din नदी, वधू + आम्

50 इ, ई se elidează numai înaintea vocalelor aşa numitelor sufixe taddhita cari formează derivative din alte nume; उ numai înaintea sufixului इमन् de ex. क्रांडमन् [illegible] de la मृदु drept; ऊ nu se suprimă nicicând. Dar vocalele numite mai sus nu se contopesc nicicând cu o vocală următoare asemănată după principiul §lui 35; ci इ şi ई trec şi înaintea asemănatelor lor în य् sau, după §. 51 în इय् de ex. चिच्यिम a noi adunam, निन्यिम noi duceam din चिचि निनी şi इय्. — उ, ऊ trec înaintea unei vocale asemănate în उव्, înainte de neasemănate în व् sau; după §§. 51. 52. 53 în उव्; de ex. युयुविम ci împreunam, [illegible] दुधुविम ci mişcam din युयु, दुधू şi उव्.

51 În rădăcini şi tulpine nominale monosilabe (chiar devenind polisilabe prin unirea cu prepoziţiuni şi alte cuvinte) इ ई उ ऊ trec ~~[illegible]~~ de obicei ~~înaintea~~ atât înaintea vocalelor asemănate cât şi a celor neasemănate în इय् şi उव्, de ex. रि şi अति devine रियति el merge, भी cu इ devine भियि în frică, वी cu अन्ति devine

73.

I; 33r

वियन्ति ei merg, नु cu अन्ति devine नुवन्ति ei laudă glorifică ~~–~~ भू cu इ devine भुवि pe pământ

52. La cuvinte polisilabe se 'ntâmplă aceeași schimbare în इय् și उव् când naintea vocalelor numite se află două consonante. Dar regula aceasta e mai puțin generală. Să comparăm bunăoară शिश्रियिम noi ținbeam din शिश्रि și इम cu चिच्यिम noi adunam, din चिचि și इम; चिक्रिय voi vindeați din चिक्री și अ, cu निन्य voi duceați din निनी și अ; आप्नुवन्ति ei obțin, din आप्नु și अन्ति, cu चिन्वन्ति ei adună din चिनु și अन्ति.

53. उ și ऊ se schimbă naintea vocalelor în उव्, adesea fără cauzele indicate de cele două regule premergătoare. Cazurile unde se 'ntâmplă aceasta se determină mai de aproape în etimologie. Să comparăm de ex. नुनुव ~~fost~~ glorificați, din नुनु și अ cu चिच्य voi adunați din चिचि și अ

54. ऋ ॠ. Cea de'ntâi se schimbă naintea vocalelor terminațiunilor gramaticale în र् (cf. §. 37); iar dacă ~~[illegible]~~ premerg două consonante se schimbă, în cazuri anumite arătate de etimologie pentru evitarea unei prea mari grămădiri de consonante în अर्

v. § 54 de ex. तक्र vor făceați din तकृ şi त, la fel [illegible]

सस्मर noi ne aduceam aminte din सस्मृ şi अ. — ऋ trece la orice înaintea vocalelor terminaţiunilor gramaticale în रृ iar după labiale în उर् înaintea lui [illegible] ce vor din etimologie înainte de य, ऋ trece în रि şi iarăşi [illegible] în रि

Nota această regulă e necesară numai pentru sistemul grammatical indian. În realitate nu [illegible] rădăcini în ॠ şi ॠ (v. § 12) şi oricare rădăcini în ~~ऋ~~ ऋर् contrag aceste silabe, [illegible] după regula de guna, în आर् ऋ altele libere şi अ în ईर् इ şi उ şi lungesc pe इ şi उ înaintea lui र् în ईर् ई şi ऊ, dar rădăcinile cari după gramaticii indici se sfârşesc în ॠ nu admit nici contragerea în ॠ nici slăbirea lui अ în इ şi उ

55. Diftongii ए, ऐ, ओ, औ schimbă înaintea vocalelor elementul lor final în semivocala corespunzătoare (य, व), prin care şi începătorul devine liber; de ex. ने şi अन devine नयन *ochii*; नै şi अक devine नायक *conducător*; भो şi आते devine भवाते *el este*; नौ şi इ devine नावि *în corabie*

75.

Consonante

Schimbarea consonantelor cari se'ntâlnesc la litera finale şi începătoare a două cuvinte.

56a) În privirea guturalelor, lingualelor, dentalelor şi labialelor (despre nazale v. §. 59.) există legea fundamentală că în sanskrit finalele cuvintelor se cad a fi numai tenue (क्, ट्, त्, प्) şi nu trec aspiratele şi mediile organului lor — de ex. घ्, द्, ध् în त् — pe când din contra tenuele, pentru a se acomoda la litera începătoare a cuvântului următor, se schimbă în sonantele neaspirate (mediile) ale organului lor — de ex. क् în ग् — şi aşa încât tenuele, fie originare din ख्, ग्, घ् etc. — nu se află decât înaintea unei pauze sau a unei consonante întunecate. D. ex. ~~ate~~ temele de cuvinte हरित् verde, मुद् bucurie şi युध् luptă (acus. हरितम्, मुदम्, युधम्) sună în nominativ fără flexiune हरित्, मुत्, युत् şi păstrează această formă naintea unei pauze sau a unei consonante întunecate; dar se zice de ex. हरिद्, अस्ति, हरिद् भवति viridis est; मुद् अस्ति, मुद् भवति gaudium est; युद् अस्ति, युद् भवति pugna est.

56 b) Dacă, după legea premergătoare aspiratele finale se schimbă în neaspirate, aspirațiunea pierdută prin aceasta se retrage la litera începătoare a rădăcinii în cazul când aspirata finală e *sunătoare* (घ्, ढ्, ध्, भ्), iar consonanta începătoare o sunătoare neaspirată (lene), excepție făcând de ज ; de ex. बुध् *știutor* devine (la finea cuvintelor compuse) भुत् înaintea sunătoarelor भुद्.

57. Două consonante nu pot sta la sfârșitul unui cuvânt, ci cel din urmă se aruncă; exceptându-se numai cazul când penultima e un र्, și adică atunci nu se aruncă decât un ष care stă pentru स în formele desiderative, iar cele-lalte consonante se păstrează; de ex. सुवल्क् *mergând frumos* de la सवल्ग् ; पिपक्ष् *doritor de a fierbe* de la पिपक् ; ऊर्ज् *tare* devine ऊर्क् (l. §. 59.)

Regule deosebite.

58. Mutele pot trece înaintea nasalelor în nasalul organului lor sau pot urma legii generale (§. 56.) वाक् मम formează वाङ् मम sau वाग् मम *discursul meu*, षट् मासाः formează षण् मासाः sau षड् मासाः *șase luni*; तत् ना ऽस्ति formează तन् ना ऽस्ति sau तद् ना ऽस्ति *aceasta nu este*.

59. च्, छ्, ज्, [illegible] ञ् nu se află la finele cuvintelor afară doar de cazul când च și ज ar sta după §. 61 ca schimbări eufonice ale lui त्, थ्, द्, ध्.

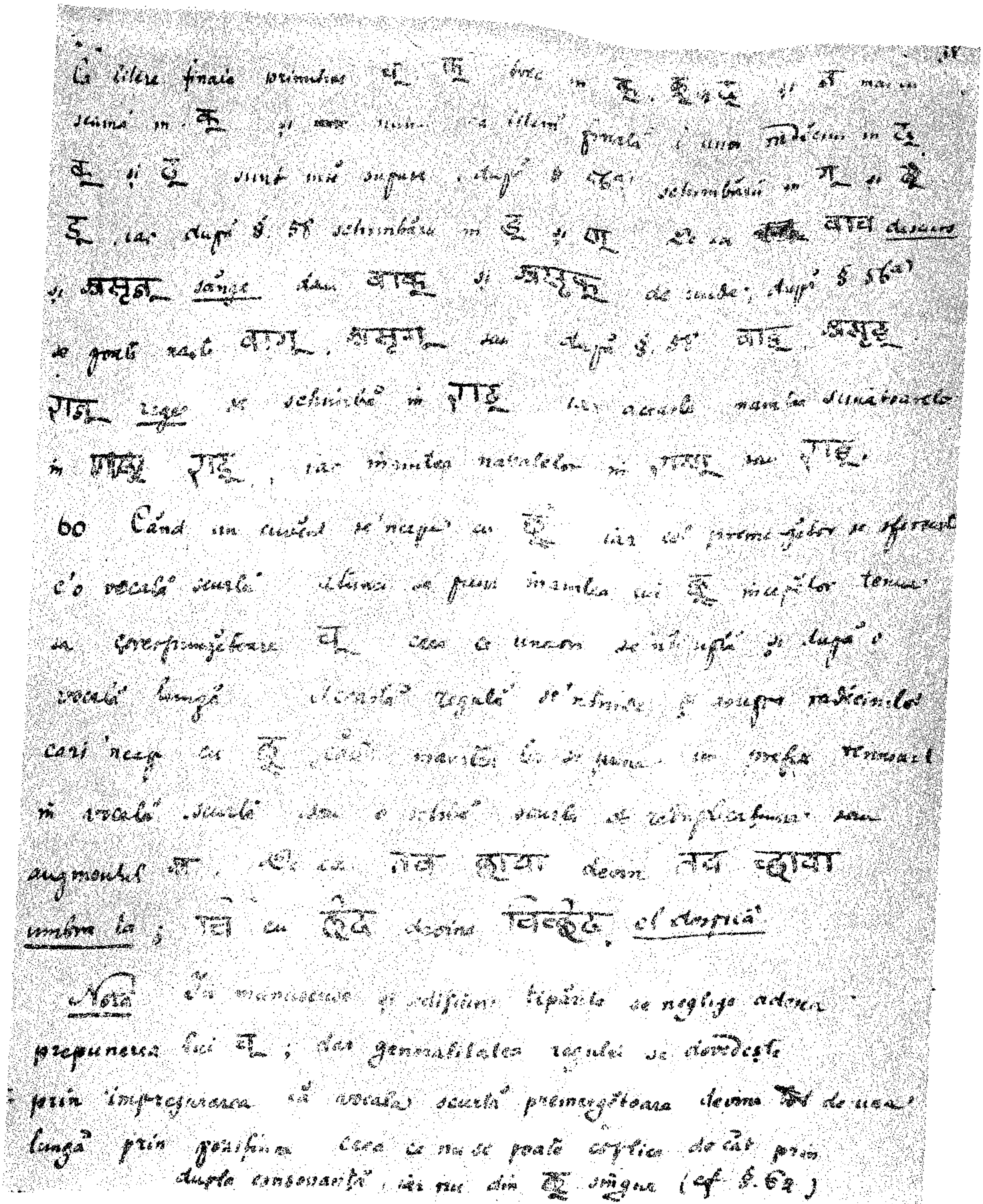

Ca litere finale primitive श्, ष् trec în ट्, क् şi ह् mai în urmă în क् şi ~~mai~~ numai ca litera finală a unei rădăcini în ट्. क् şi ट् sunt mai supuse, după § 4 [illegible], schimbării în ग् şi ड्, iar după § 58 schimbării în ङ् şi ण्. De ex. ~~[illegible]~~ वाच् discurs şi असृज् sânge din वाक् şi असृक् de sus; după § 56(a) se poate naşte वाग्, असृग्, sau după § 58 वाङ्, असृङ्. राज् rege se schimbă în राट्, iar acesta numai înaintea sunătoarelor în राड्, राड्, iar înaintea nazalelor în राण् sau राड्.

60 Când un cuvânt se 'ncepe cu छ् iar cel premergător se sfârşeşte c'o vocală scurtă, atunci se pune înaintea lui छ् mutele tenue a sa corespunzătoare च्, ceea ce adesea se întâmplă şi după o vocală lungă. Această regulă se 'ntinde şi asupra rădăcinilor cari 'ncep cu छ् când naintea lor se pune un prefix terminat în vocală scurtă sau o silabă scurtă de reduplicaţiune sau augmentul अ. De ex. तव छाया devine तवच्छाया umbra ta; छि cu छेद devine चिच्छेद, el despică.

Nota. În manuscrise şi ediţiuni tipărite se neglijă adesea prepunerea lui च्; dar generalitatea regulei se dovedeşte prin împrejurarea că vocala scurtă premergătoare devine ~~[illegible]~~ de una lungă prin poziţiune, ceea ce nu se poate explica decât prin dupla consonantă, iar nu din छ् singur (cf. § 62).

78.

I, 38r

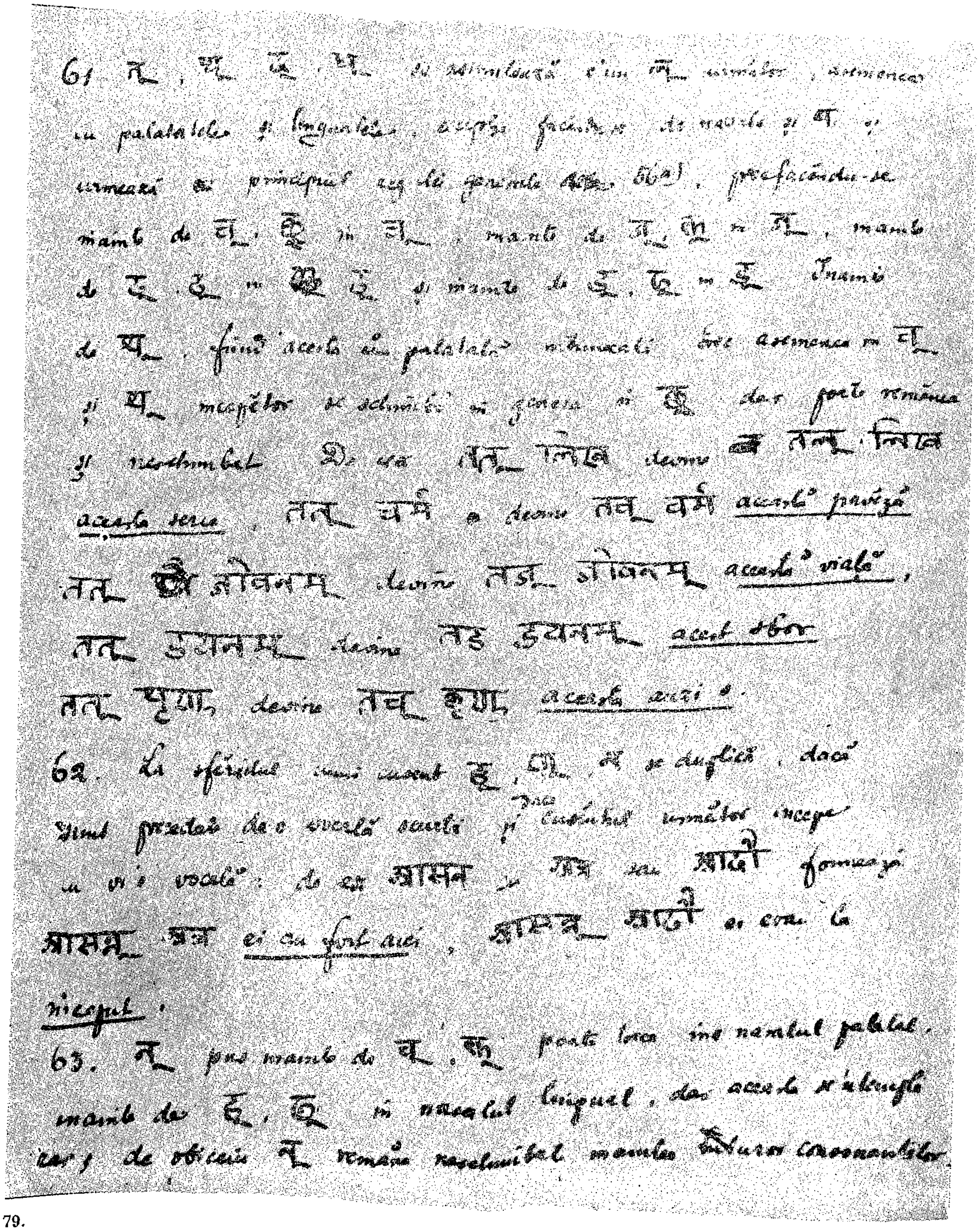

61. त्, थ्, द्, ध् se asimilează c-un ल् următor, asemenea cu palatalele și lingualele, excepție făcându-se de nazale și श și urmează principiul regulei generale (§ 56a), prefăcându-se înainte de च्, छ् în च्, înainte de ज्, झ् în ज्, înainte de ट्, ठ् în ट् și înainte de ड्, ढ् în ड्. Înainte de श्, fiind acesta un palatal neînsemnat, tot asemenea în च् și श् următor se schimbă în genere în छ्, dar poate rămânea și neschimbat. De ex. तत् लिखति devine तल् लिखति aceasta scrie, तत् चर्म devine तच् चर्म această pavăză, तत् जीवनम् devine तज् जीवनम् această viață, तत् डयनम् devine तड् डयनम् acest zbor, तत् शृणु devine तच् छृणु aceasta auzi.

62. La sfârșitul unui cuvânt ङ्, ण्, न् se duplică, dacă sunt precedate de o vocală scurtă și după cuvântul următor începe cu o vocală; de ex. आसन् și अत्र sau आदौ formează आसन्न् अत्र ei au fost aici, आसन्न् आदौ ei erau la început.

63. न् pus înainte de च्, छ् poate lua nazalul palatal, înainte de ट्, ठ् în nazalul lingual, dar aceasta s-întâmplă rar; de obicei न् rămâne neschimbat înaintea acestor consonante.

79.

I, 39r

64 Când un cuvânt, care se termină cu न् vine să stea înaintea unui श्, sunt cu putinţă patru feluri de scriere, adecă sau amândouă consonantele virămindu-se rămân neschimbate sau न् devine ञ् şi श् rămâne neschimbat sau श se preface după ञ् în छ्, sau în fine se intercalează între ञ şi छ un च. De ex. महान् mare şi शूरः un erou formează मतान् शूरः sau महाञ् शूरः sau महाञ छूरः sau महाञ् च्छूरः.

65. Între un न् final şi o consonantă întunecoasă a clasei palatale linguale sau dentale — च्, छ्, ट्, ठ्, त्, थ् — se intercalează o sibilantă eufonică de către organul consonantelor următoare şi de aceea न् se schimbă după § 18 în anusvâra (ं sau ँ), de ex. श्रीमान् चरति formează श्रीमांश्चरति (श्रीमँश्चरति) महान् ठक्कुरः formează महांष्ठक्कुरः (महँष्ठक्कुरः), आसन् तत्र formează आसंस्तत्र (आसँस्तत्र)

Notă. Spre a putea despărţi, adaogem sibilanta la ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~ cuvântul ântâiu, căruia i se şi cuvine mai mult de vreme ce न trece în mijlocul unor sibilante în anusvâra; de ex. आसंस् तत्र.

66. Un न final se asimilează c-un ल् următor, iar originea nazală a primului ल् se indică prin ँ (cf. §§ 61. 70).

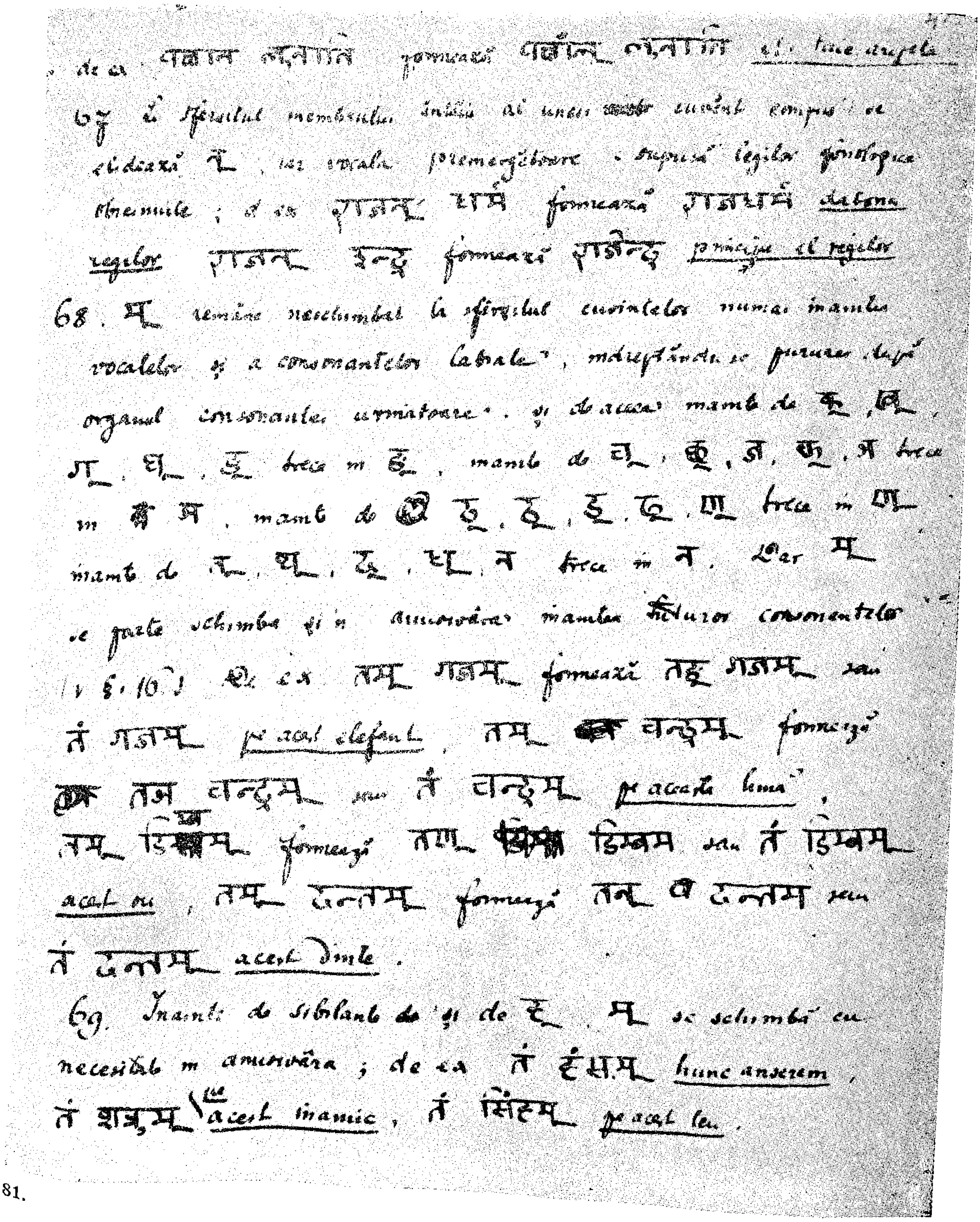

de ex. एतान् लुनाति formează एताँल्लुनाति el taie acestea

67. La sfîrșitul membrului întîiu al unui ~~[illegible]~~ cuvînt compus se elidează न्, iar vocala premergătoare e supusă legilor generale [illegible]; de ex. राजन् धर्मं formează राजधर्मं datina regilor राजन् इन्द्र formează राजेन्द्र principe al regilor

68. म् rămîne neschimbat la sfîrșitul cuvintelor numai înaintea vocalelor și a consonantelor labiale, îndreptîndu-se pururea după organul consonantei următoare. și de aceea înainte de क्, ख्, ग्, घ्, ङ् trece în ङ्, înainte de च्, छ्, ज, झ्, ञ trece în ञ, înainte de ट्, ठ्, ड्, ढ्, ण् trece în ण्, înainte de त्, थ्, द्, ध्, न trece în न. Dar म् se poate schimba și în anusvâra înaintea tuturor consonantelor (v. §. 10.) De ex. तम् गजम् formează तङ् गजम् sau तं गजम् pe acest elefant, तम् चन्द्रम् formează तञ चन्द्रम् sau तं चन्द्रम् pe aceasta lună, तम् डिम्बम् formează तण् डिम्बम sau तं डिम्बम् acest ou, तम् दन्तम् formează तन् दन्तम sau तं दन्तम् acest dinte.

69. Înainte de sibilante și de ह्, म् se schimbă cu necesitate în anusvâra; de ex. तं हंसम् hunc anserem, तं शत्रुम् pe acest inamic, तं सिंहम् pe acest leu.

81.

I, 41r

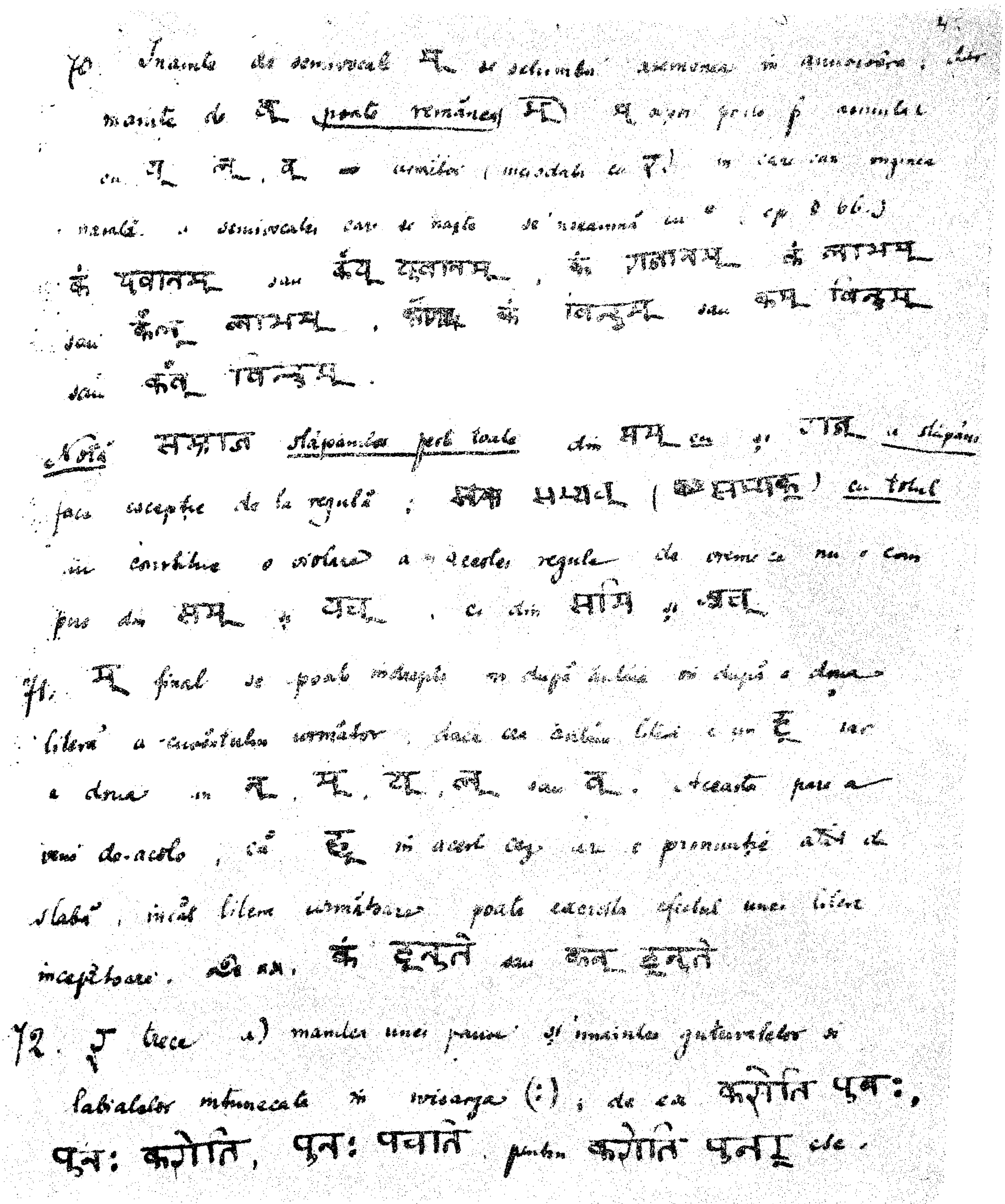

4

70. Înainte de semivocale म् se schimbă asemenea în anusvâra; dar înainte de य् poate rămânea म्, și apoi poate fi asimilat cu य्, ल्, व् — asemenea (marcat cu ँ) în care caz originea nazală a semivocalei care se naște se 'nsamnă cu ँ; cp. § 66.)
कं यवानम् sau कँय् यवानम्, कं लाभम् sau कँल् लाभम्, [illegible] कं विन्दुम् sau कम् विन्दुम् sau कँव् विन्दुम्.

Notă. सम्राज stăpânitor peste toate din सम् cu și राज् a stăpâni face excepție de la regulă; सम्राट् (सम्राज्) cu totul în contrazicere a acestei reguli de vreme ce nu e compus din सम् și यज्, ci din सम्रि și अज्.

71. म् final se poate întrebuința nu după întâia ci după a doua literă a cuvântului următor, dacă cea întâi literă e un ह् iar a doua un न्, म्, य्, ल् sau व्. Aceasta pare a veni de-acolo, că ह् în acest caz are o pronunție atât de slabă, încât litera următoare poate exercita efectul unei litere începătoare. De ex. कं ह्नुते sau कन् ह्नुते.

72. र् trece a) înaintea unei pauze și înaintea guturalelor și labialelor netunecate în visarga (:); de ex. करोति पुनः, पुनः करोति, पुनः पचति, pentru करोति पुनर् etc.

82.

I, 42r

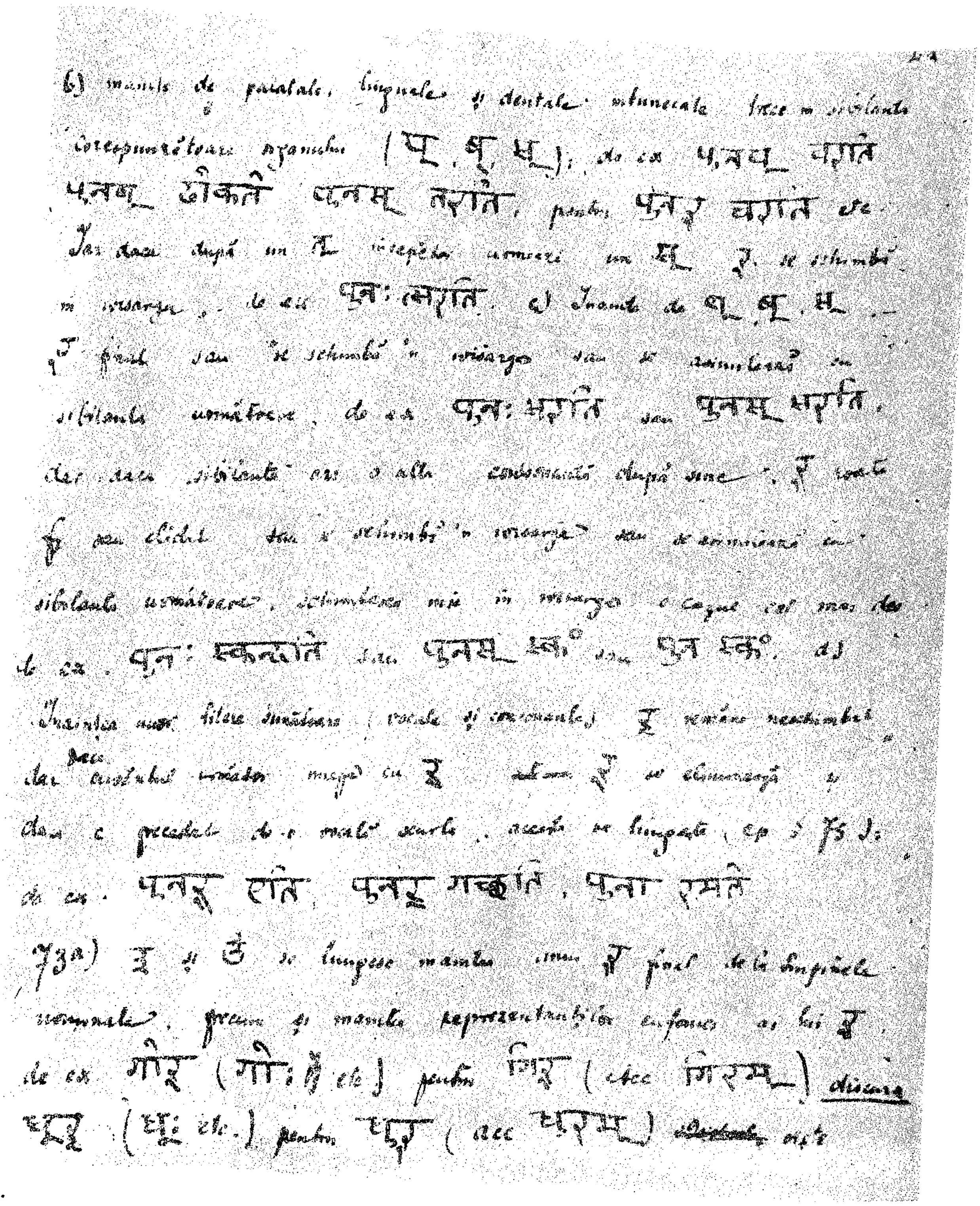

b) înainte de palatale, linguale şi dentale atunecate trece în sibilanta corespunzătoare organului (श्, ष्, स्); de ex. पुनश् चरति, पुनष् टीकते, पुनस् तरति, pentru पुनर् चरति etc. Iar dacă după un त् începător urmează un स्, र् se schimbă în visarga, de ex. पुनः त्सरति. c) Înainte de श्, ष्, स् र् final sau se schimbă în visarga sau se asimilează cu sibilanta următoare, de ex. पुनः शरति sau पुनश् शरति. Dar dacă sibilanta are o altă consonantă după sine, र् poate fi sau elidat sau se schimbă în visarga sau se asimilează cu sibilanta următoare; schimbarea în visarga e cea mai des. De ex. पुनः स्कन्दति sau पुनस् स्क° sau पुन स्क°. d) Înaintea unor litere sonore (vocale şi consonante) र् rămâne neschimbat; dar dacă cuvântul următor începe cu र्, atunci र् se elimină şi dacă e precedat de-o vocală scurtă, aceasta se lungeşte (cp. § 73); de ex. पुनर् एति, पुनर् गच्छति, पुना रमते.

73a) इ şi उ se lungesc înaintea unui र् final de la tulpinele nominale, precum şi înaintea reprezentanţilor eufonici ai lui र्, de ex. गीर् (गीः, गीष् etc.) pentru गिर् (acc. गिरम्) discurs, धूर् (धूः etc.) pentru धुर् (acc. धुरम्) ~~[illegible]~~ osie

83.

I, 43r

73 b) În cuvinte compuse un र् cum încheie cuvântul întâiu [illegible] în loc de स् sau ः naintea literelor क् ख् प् फ् nu se schimbă acestea nu în ः sibilantă după cele i, cele care स् se [illegible] schimbare în ष् după analogia § 101 ca गीःपति sau गीष्पति stăpânul cuvântului pentru गीर्पति

sibilantă.

74. श् şi ष् nu se sufer la finele cuvântului ci trec în ड् ट् şi la finele de mai multe ori în क्, de ex. विट् द्विट् दिक्, मृक् (mai rar de asemenea विड् etc.) pentru विश्, amestecat, द्विष् inamic, दिश् regiune a cerului मृश् [illegible].

75 a) स् precedat de altă vocală decât अ, आ, [illegible] tuturor literelor începătoare acelaş sunet, pe care l-ar cere ः desinenţa după § 72 ca exemplu luăm रविस् (nom. de la रवि soare) a) रविः करोति रविः, रविः करोति, रविः चलति b) रविश् रविष् चरति, रविष् टीकते, रविस् तरति रविः तरति. c) रविः प्राति sau रविस् स्राति रविः स्खलति sau रविस् स्ख° d) रविर् याति रविर् गच्छति रविर्भवति. (v. § 72.)

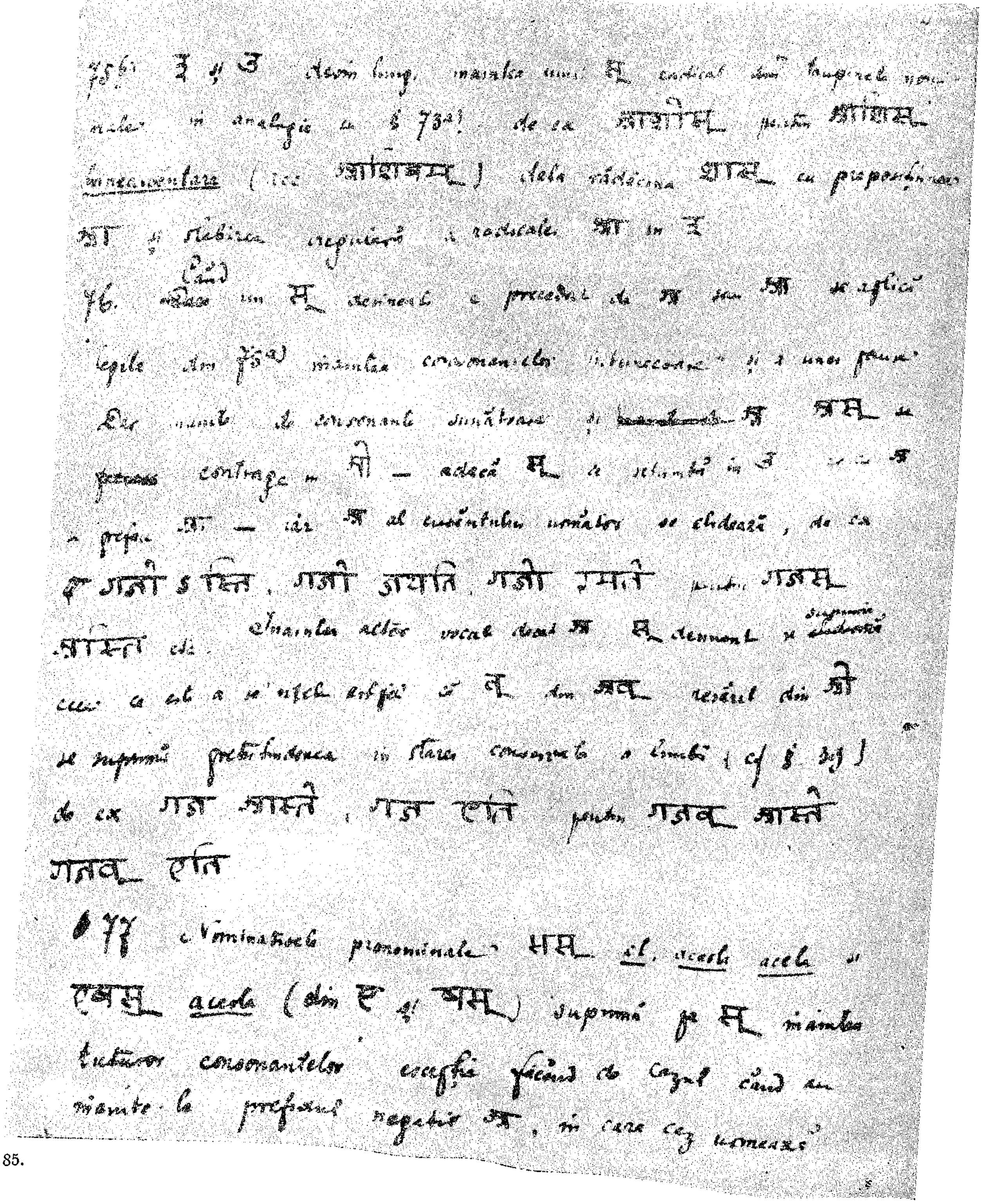

75b) ई şi उ devin lungi, înaintea unui स् radical din încheierea nominelor în analogie cu § 73a). de ex आशीस् pentru आशिस् binecuvântare (rec. आशासम्) dela rădăcina शास् cu prepoziţiunea आ şi slăbirea neregulară a radicalei आ în इ

76. (Când) ~~Dacă~~ un स् terminal e precedat de अ sau आ se aplică legile din 75a) înaintea consonantelor întunecoase şi a unor pauze. Dar înainte de consonante sunătoare şi ~~[illegible]~~ अ अस् se ~~preface~~ contrage în ओ — adecă स् se schimbă în उ [illegible] अ în ओ — iar अ al cuvântului următor se elidează, de ex गतो ऽस्ति, गतो जयति, गतो रमते pentru गतस् अस्ति etc. Înaintea altor vocale decât अ स् terminal se ~~elidează~~ suprimă ceea ce este a se înţelege astfel că व् din अव् rezultat din ओ se suprimă [illegible] în starea consonantă a limbii (cf § 39) de ex गत आस्ते, गत एति pentru गतव् आस्ते गतव् एति

77. Nominativele pronominale सस् el, acesta acela şi एषस् acesta (din ए şi सस्) suprimă pe स् înaintea tuturor consonantelor excepţie făcând de cazul când au înainte lor prefixul negativ अ, în care caz urmează

85.

I, 45r

regula generală ~~Dacă~~ Când नम् al membrului al तम् poate asemenea pe स् să sau ca अ: care termină însă cu उ unită în ओ cf § 30.

78. स् după आ lung se suprimă înaintea tuturor literelor sunătoare, de ex. गजा अश्नन्ति गजा ईक्षन्ते गजा यान्ति pentru गजास् अश्नन्ति etc

Nota. Într-o stare anterioară a limbii pare că terminațiunea आस् a devenit înaintea literelor sunătoare आै, iar aceasta înaintea vocalelor आव् a cărui व् suprimat ~~[illegible]~~ se acordă cu seriea permisă prin § 41 din dativ [illegible] (v. și § 47). Cel ~~[illegible]~~ de आ pentru आै înainte de consonante se acordă cu terminații dualului आ pentru आै în vede; asemenea e a se observa ideea trecerii a diftongilor în आ mai cu seamă în conjugațiune. După căderea acestui स् final înainte de litere sunătoare ar fi devenit उ atât după अ cât și după आ pe când în sanscr. păstrăm mai preeminența ô (ओ) din अस् și âo (आव्) din आस्; se âo este însă în grad reprezentantul al mai obicinuit al lui आै. (v. Gram. comp. §§ 23 56.)

79a). În cuvinte compuse स् desinent al primului membru al cuvântului compus rămâne în genere neschimbat înaintea guturalelor și labialelor întunecoase dacă nu stă [illegible] în ष् după regula 101 b). Dar se nu poate ... în conformitate cu § 7? să urmeze schimbarea în visarga şi dacă după ष् sau प् urmează sibilantă, l ष् trebuie schimbat în visarga (v. § 73).

De ex. नमस् cu कार devine नमस्कार înclinare, भास् cu कर devine भास्कर făcător de lumină (soarele), भास् cu पति devine भास्पति Domn al luminii (soarele), धनुस् cu कर devine धनुष्कर sau mʳ धनुःकर arcaş, भास् cu क्षय devine भाःक्षय sau mʳ भास्क्षय, apusul luminii.

102 b) स् în prepoziţiunea inseparabilă निस् din se schimbă înaintea lui त् din rădăcina तप् a arde în ष्, iar acel ष् face ca त् să se schimbe în ट् (cf. § 91) de aceea de ex. निष्टपति el arde. Înaintea altor rădăcini care încep cu त् स् din निस् rămâne neschimbat, de ex. निस्तरति el trece peste.

[illegible] Cele mai multe cuvinte care se încep cu स् schimbă acesta în ष् prin influenţa lui इ उ ऋ, ए ओ dintr-o prepoziţie inseparabilă anterioară sau a lui i sau u dintr-o silabă reduplicativă comp. § 102a). De aci urmează schimbarea unui त्, थ्, न् următor în lingualele corespunzătoare; de ex. rădăcina सेव् a servi formează cu prepoziţia नि şi वि निषेव्, विषेव्, în perfectul reduplicat

I, 47r

सिषेवे în loc. सेषेवे स्तु a glorifica formează în perfectul reduplicat तुष्टाव, în intens. तोष्टु. Între rădăcinile cari au un [illegible] această schimbare se numără: 1) rădăcinile cari cuprind ऋ sau se termină în ऋ (v. §. 12), de pildă सिसृक्षामि a părăsi dela सृज्, सिसीर्षामि intra din सृ 2) rădăcinile cari după un स् urmează cu altă consonantă decât त्, थ्, न्, व्, de ex. सुस्राव din स्रु, पुस्फोट din स्फुट्.

Nota 1. Rădăcinile सु (cl. 5) सू सो स्तुम्भ्, स्था, सिध् (cl. 1), सिच्, सञ्ज्, सद् (cl. 6) स्तम्भ्, स्वन् (când însemnă sunetul mestecării de mâncare) सेव् și denominativul सेनय् păstrează pe ष् produs prin influența unei prepoziții chiar acolo unde între prepoziție și rădăcină intră augmentul अ; de ex. अभ्यषिञ्चत् el udă (stropea) dela सिच् cu pref. अभि. (Rădăcinile सिव्, सह्, स्तु; permit amândouă formele, de ex. व्यषहत sau व्यसहत dela सह् pref. वि.

Nota 2. O silabă reduplicativă sfârșită în अ poate asemenea să păstreze în unele rădăcini ष् în loc de स् de ex. अभितष्ठौ dela अभिष्ठा din स्था pref. अभि.

Nota 3. Când un स् venit la sfârșitul unei rădăcini se schimbă în ष् în urma cauzelor citate în §. 101a), atunci ~~se schimbă~~, față a ~~începutul de~~ sale consonanță ~~la unele rădăcini~~ schimbarea lui स् începător

88.

I, 48r

de ex. सि și सु formează în desiderativ सिषीव्, सुसूष् [illegible] sileno. सेवे, सेव् După acelaș principiu cred că se explică cum unele prea multe într-un cuvânt, rădăcina सह् nu primește schimbarea lui स în ष în formele unde după § 102 vine un ढ în locul lui ह् + त, pentrucă linguala ढ respinge sibilanta organului ei, de ex. परिसोढा परिसोढुम् alături परिषहते (Pân. VIII 3. 115.) Se înrudește cu fenomenul acesta adjectivul साह् *suportând* care derivă din aceeași rădăcină, atrage la sine sibilanta organului respectiv prin puterea unui ढ sau ह् care vine în locul radicalei ह्; de ex. तुरासाह् (un pronume al lui Indra: *suferind repejunea*, din तुरा pentru त्वरा și साह्) formează în nominativ तुराषाड् înainte de sunătoare तुराषाड् în dat. și abl. pl. तुराषाड्भ्यस्, iar în acc. sg. तुरासाहम् instr. तुरासाहा etc.

Nota 4. Rădăcina स्तम्भ् schimbă în mod neregulat în unire cu prepoziția अव pe स al ei în ष și prin urmare pe त în ट् (अवष्टभ्नाति *el se razimă*), iar în unire cu नि și प्रति formează participele pasive निस्तब्धा प्रतिस्तब्धा pentru निष्टब्धा, प्रतिष्टब्धा. — Rădăcina सद् (cl. 6.) păstrează pe स al ei neschimbat, când se unește ~~se unire~~ cu प्रति, de ex. प्रतिसीदति.

Nota 5. Există unele compuse în cari vocala finală a membrului întâi se lungește înaintea lui स începător din membrul al doilea acesta însemnată și care e cu prepozițiunile inseparabile compuse numai [illegible];

astfel de ex. सह cu se unește cu पितृ și मातृ devine स

adică, सपितृकम् cu tatăl, समातृकम् cu mama.

81 a). ह nu se înghite la sfârșitul unui cuvânt și trece în genere în क्, iar la rădăcini care încep cu द् în क्. Un ह् înghițit trece de regulă în ढ्, retrăgându-se aspirațiunea la द् dinaintea lui. (comp. §. 50 b). De ex. लिह् (lingând) formează लिट्, दुह् धुक्; înainte de sunătoare लिड् धुग् înainte de nazale लिण्, धुङ्.

81 b) Un ह् înghițit cu literă sunătoare care e după §. 50 o consonantă înmuiată care o precede să se schimbe în sunătoarea aspirată corespunzătoare, după care ह् înghițit nu rămâne neschimbat sau se schimbă în aspirata consonantei ~~precedente~~ sunătoare care-i precede. De ex. वाक् cu हीन devine वाग्घीन sau वाग्हीन lipsit de glas, तत् cu हृतानि devine तद्धृतानि sau तद् हृतानि acesta e la ei

Despre unele intercalări rare

82 a). ~~Între~~ În cazuri foarte rare se face umplerea intervalului între litere înghițite și cea inițială a două cuvinte ce se întâlnesc.

a) Când după un ङ् sau ण् urmează o sibilantă, se poate intercala în cazul întâi क् și cel din urmă ट्. De ex.

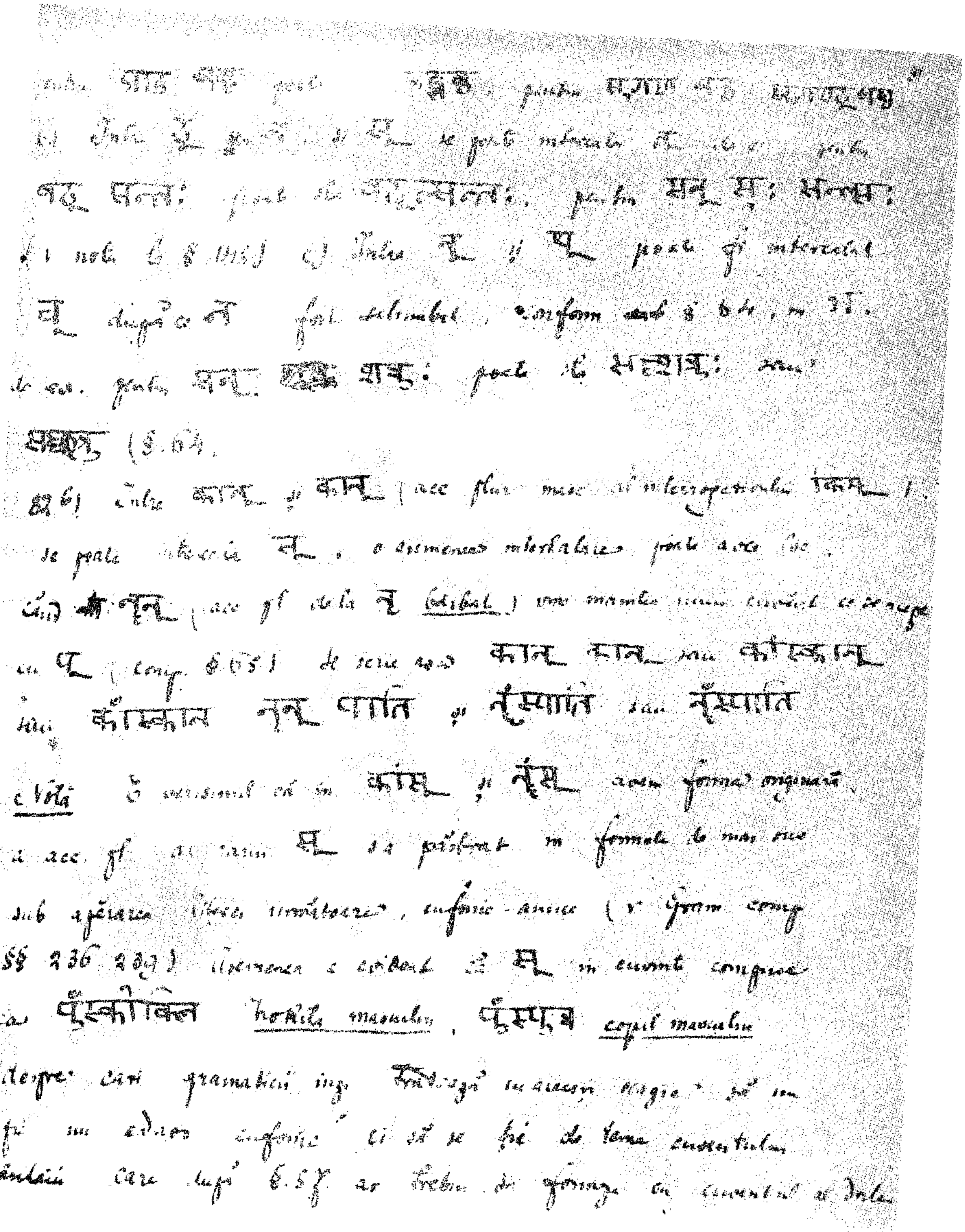

pentru शाड् [illegible] pent [illegible], pentru [illegible] [illegible]

b) Între [illegible] [illegible] şi [illegible] se poate intercala [illegible] pentru

षट् सन्तः poate să [illegible], pentru सन् सुः सन्तः

(v. nota la § 118) c) Între ट् şi ष् poate să intercala

त् după care त् fost eliminat, conform cu § 64, n. 35.

de ex. pentru सन् [illegible] शत्सु: poate să [illegible] sau

[illegible] (§ 64).

§§ 6) Între कान् şi कान् (acc. plur. masc. al interogativului किम्)

se poate intercala स्, o asemenea intercalare poate avea loc

când नॄन् (acc. pl. de la नृ bărbat) [illegible] cuvânt ce începe

cu प् (comp. § 65) de scrie aşa कान् कान् sau काँस्कान्

sau काँस्कान् नॄन् पाति şi नॄंस्पाति sau नॄँस्पाति

Notă. [illegible] că în कांस् şi नॄंस् avem forma originară

a acc. pl. [illegible] स् s-a păstrat în formele de mai sus

sub aparenţa [illegible] [illegible], eufonic-anice (v. Gram comp.

§§ 236 289) Asemenea e [illegible] स् în cuvânt compuse

ca पुँस्कोकिल kokila masculin, पुँस्पुत्र copil masculin

despre cari gramaticii [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible] [illegible] eufonic [illegible] să se [illegible] de tema cuvântului

întâiu care după § 57 ar trebui să [illegible] cu cuvântul al doilea

91.

I, 51r

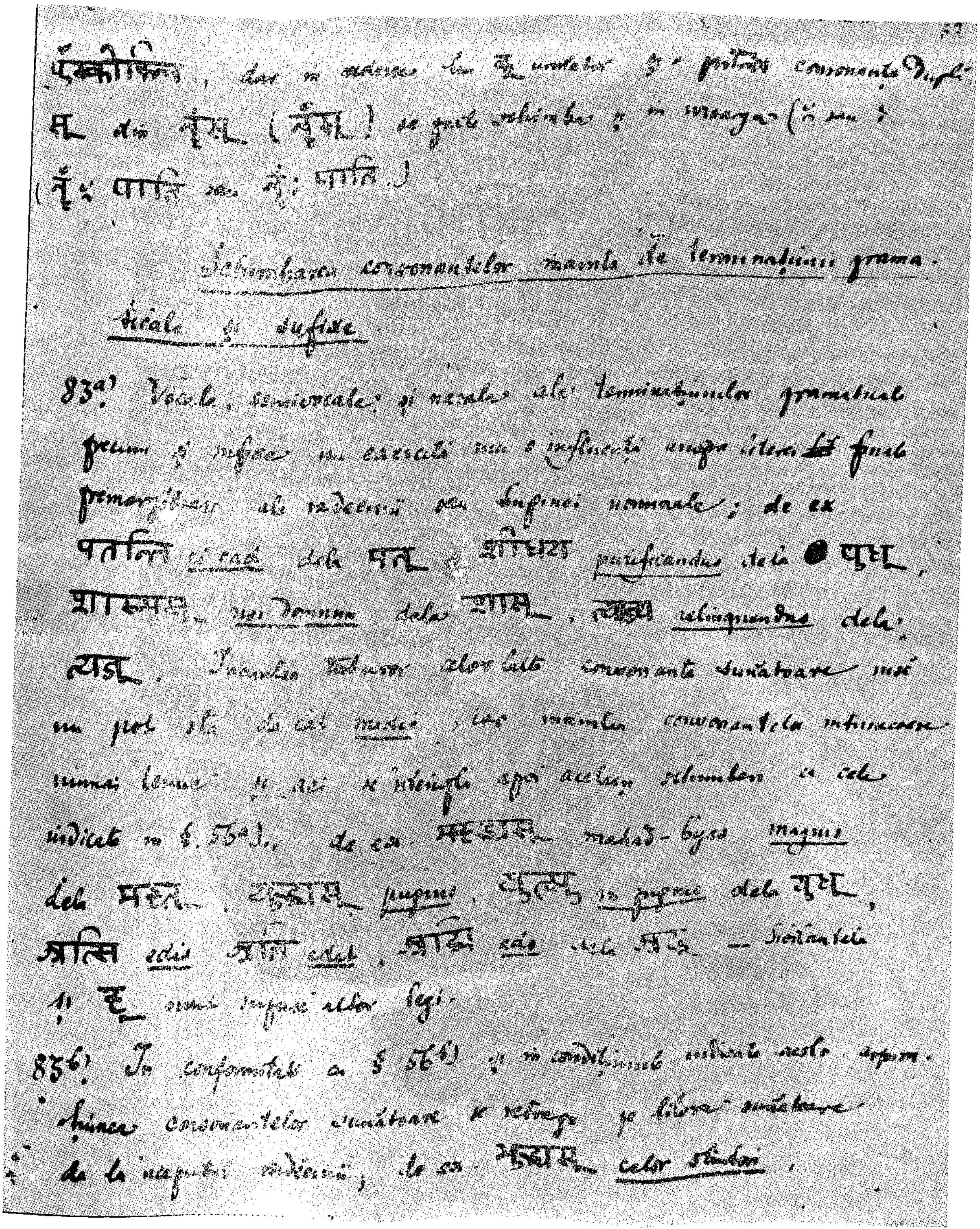

पङ्क्तीभिः, dar în [illegible] lui [illegible] unele şi prima consonantă dupl.
स् din नॄस् (नॄँस्) se poate schimba şi în visarga (ः sau ँ;
(नॄँः पाति sau नॄं: पाति.)

Schimbarea consonantelor înainte de terminaţiunii grama-
ticale şi sufixe

83a) Vocalele, semivocalele şi nazalele ale terminaţiunilor gramaticale
precum şi sufixe nu exercită nici o influenţă asupra literei ~~l~~ finale
premergătoare a rădăcinei sau bazei nominale; de ex
पतन्ति ei cad dela पत्, शोध्य purificandus dela शुध्,
प्रशास्मः noi domnim dela शास्, त्याज्य relinquendus dela
त्यज्. Înaintea celorlalte consonante sunătoare însă
nu pot sta decât media, iar înaintea consonantelor întunecate
numai tenue şi aci se întinde apoi aceleaşi schimbări ca cele
indicate în §. 53a).. de ex. महद्भ्यस् mahad-byas magnis
dela महत्, युद्भ्यस् pugnis, युत्सु in pugnae dela युध्,
अत्सि edis अत्ति edit, अद्मि edo dela अद्. — Sibilantele
şi ह् numai supuse altor legi.
83b) În conformitate cu § 56b) şi în condiţiunile indicate acolo aspira-
ţiunea consonantelor sunătoare se retrage pe litera sunătoare
de la începutul rădăcinii; de ex. भोत्स्यामि [illegible] [illegible].

92.

I, 52r

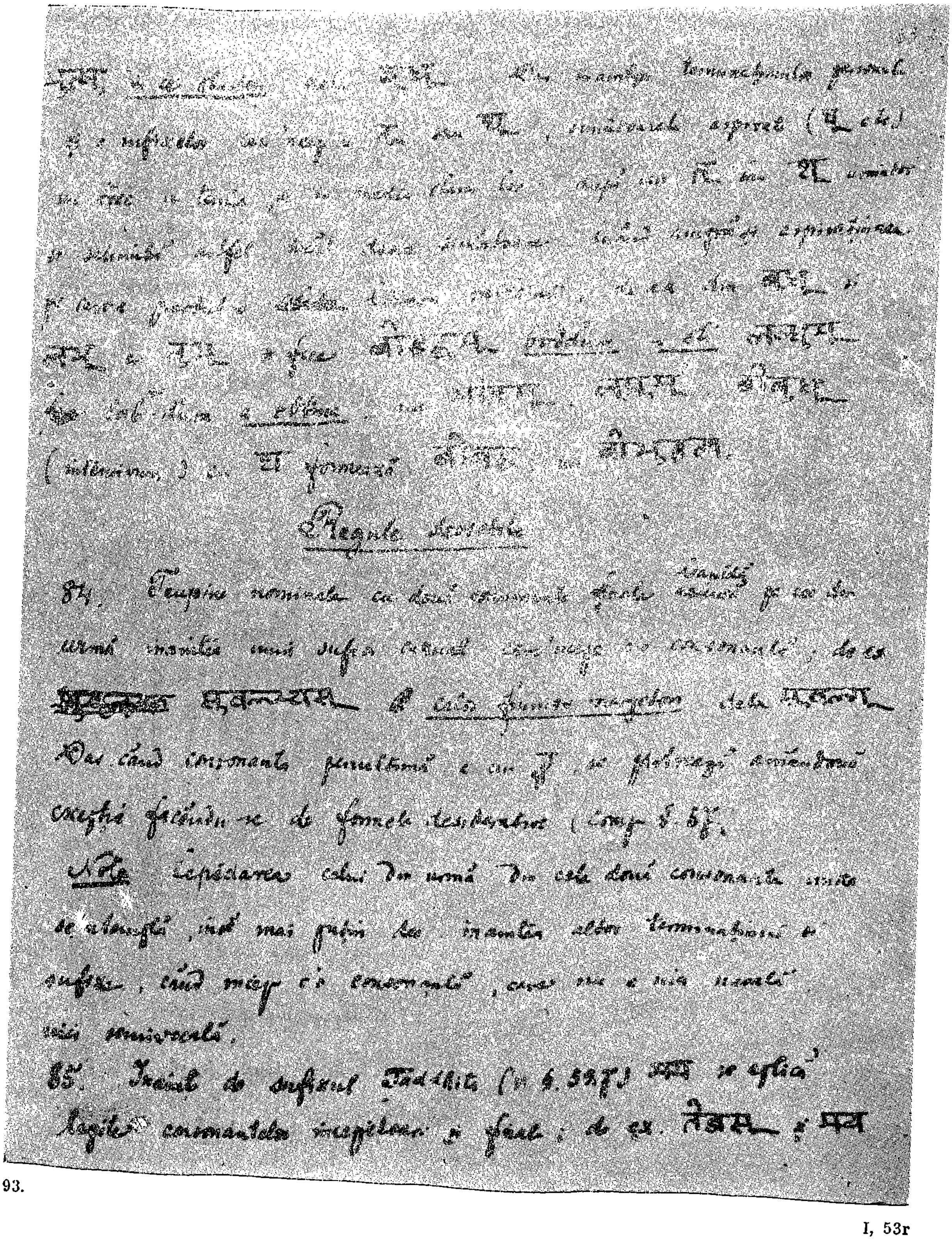

93.

I, 53r

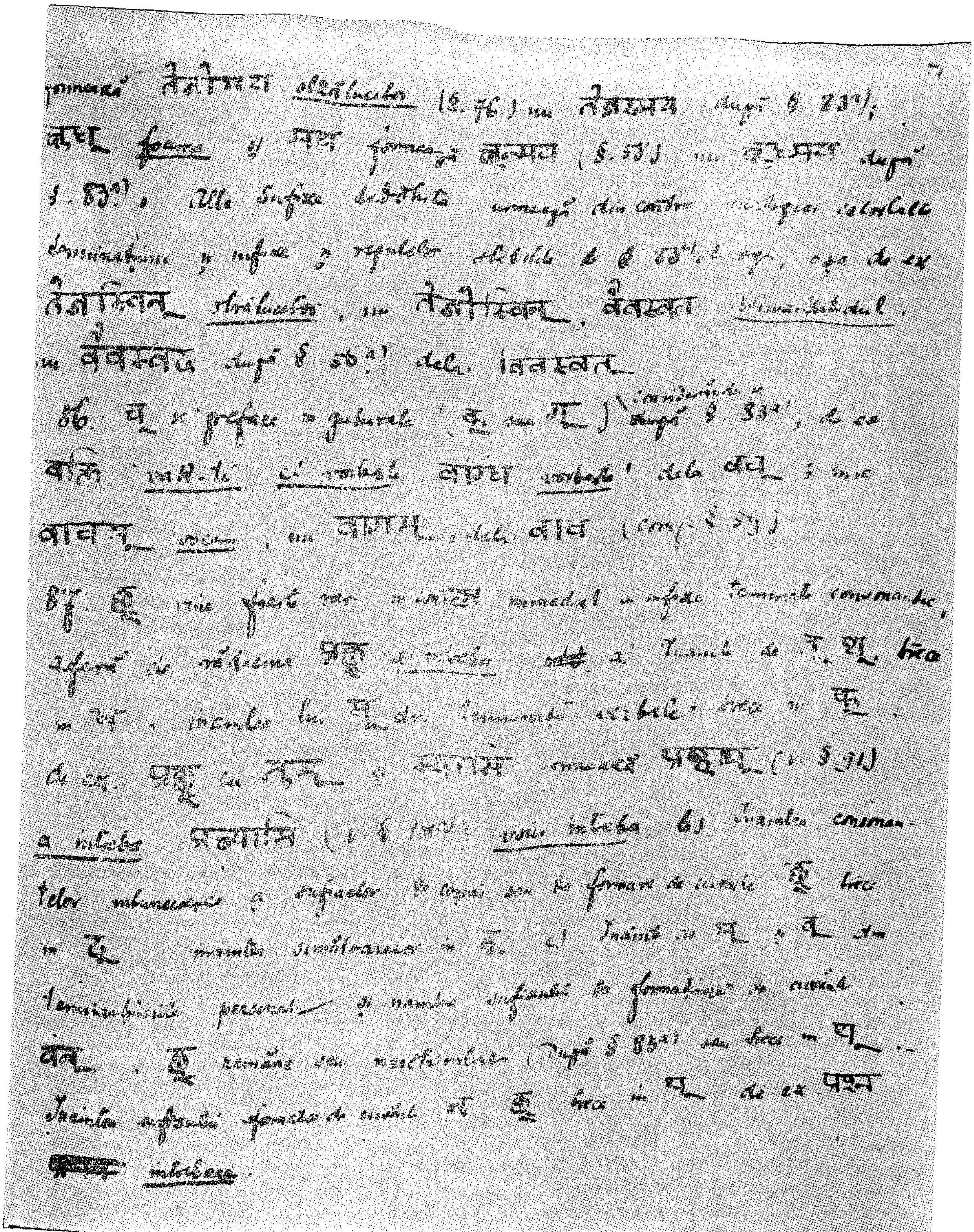

formează तेजोमय strălucitor (§. 76) nu तेजस्मय după § 83ᵃ);
[illegible] frumos și मय formează [illegible] (§. 53) nu [illegible] după
§. 83ᵃ). Alte sufixe [illegible] urmează din contra [illegible]
terminațiunii și infixe și regulelor [illegible] § 83ᵇ et seq., așa de ex.
तेजस्विन् strălucitor, nu तेजोविन्, वैवस्वत [illegible],
nu वैवस्वत după § 83ᵃ) dela विवस्वत्.

86. [illegible] (क् sau ग्) după § 33ᵃ), de ex.
[illegible] dela [illegible];
[illegible] (comp. § [illegible])

87. [illegible] consonantice,
[illegible]
[illegible]
de ex. [illegible] (v. § 91)
[illegible] (v. § [illegible]) [illegible] b) înaintea consonan-
telor [illegible] formare de [illegible]
[illegible] c) înainte de [illegible]
terminațiunile personale și [illegible] formațiunii de [illegible]
[illegible] (după § 85ᵃ) sau trece în [illegible]
înaintea sufixului [illegible] trece în [illegible] de ex. [illegible]
~~[illegible]~~ întrebare.

94.

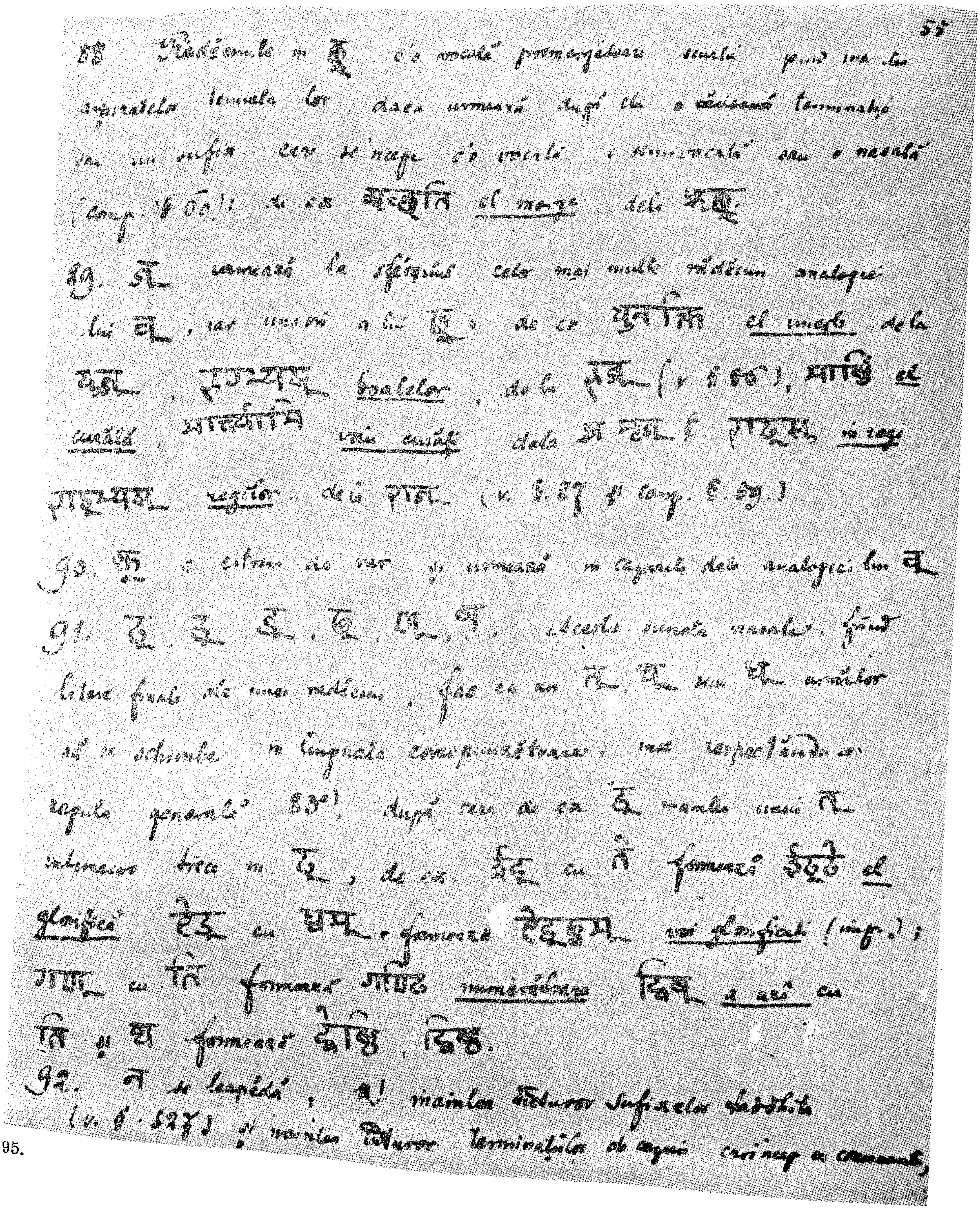

55

88. Rădăcinile în ह् cu vocală premergătoare scurtă pierd [illegible] aspiratele lor, dacă urmează după ele o [illegible] terminație sau un sufix care se 'ncepe cu vocală, o semivocală sau o nasală (comp. § 80.) de ex. मंहति el mage dela मह्.

89. श् urmează la sfârșitul celor mai multe rădăcini analogia lui च्, iar unori a lui ष्; de ex. युनक्ति el unește dela युज्, रुग्भ्याम् boalelor, dela रुज् (v § 86), मार्ष्टि el curăță, अमार्जाम् mai curăță dela मृज् ; राड्भ्याम् [illegible] राड्भ्याम् regilor dela राज् (v. § 87 și comp. § 89.)

90. छ् e foarte rar și urmează în cazurile date analogia lui च्

91. ढ्, झ्, ड्, ढ्, ण्, घ्. Aceste sunete, unele fiind litere finale ale unei rădăcini, fac ca un त्, थ् sau ध् următor să se schimbe în linguala corespunzătoare, însă respectându-se regula generală § 83ª), după care de ex. ड् înainte unui त् intermediar trece în ट्, de ex. ईड् cu ते formează ईट्टे el glorifică ऐड् cu ध्वम्, formează ऐड्ढ्वम् voi glorificați (imp.); गाह् cu ति formează गाढे [illegible], लिह् a linge cu ति și थ formează लेढि, लिढ.

92. न se leapădă, a) înaintea tuturor sufixelor [illegible] (v. § 527) și înaintea tuturor terminațiilor ce încep cu consonante,

95.

I, 55r

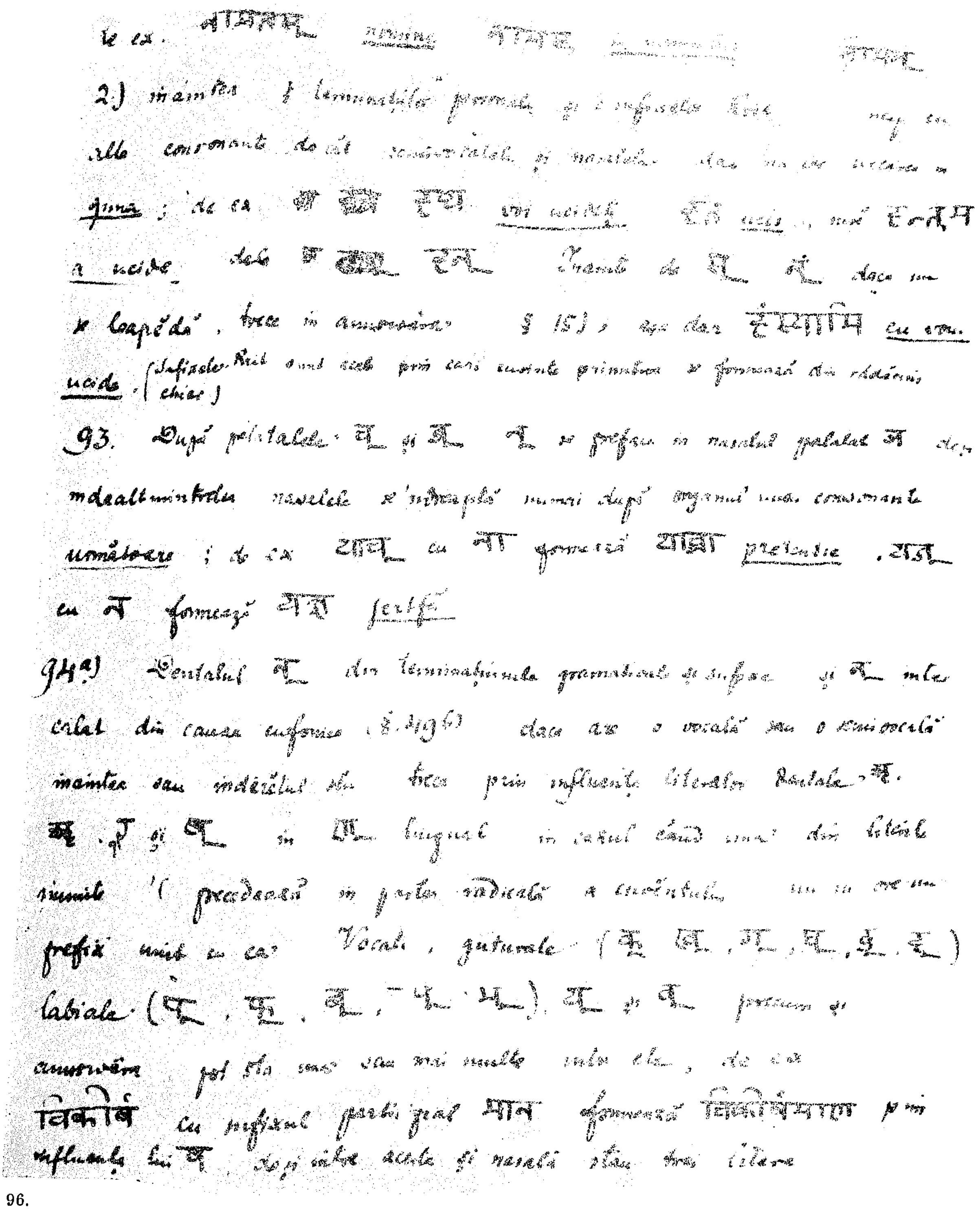

de ex. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

2) înainte { terminaţiilor gramaticale şi a sufixelor krit nu-şi cu alte consonante decât semivocalele şi nasalele dacă nu are urmare a guna; de ex. [illegible] [illegible] हन्ति el ucide हतः ucis, iar हन्तुम् a ucide dela [illegible] हन्. Urmând de म् न् dacă nu se leapădă, trece în anusvâra § 15), aşa dar हंस्यामि cu vom ucide. (Sufixele krit sunt acele prin cari cuvinte primitive se formează din rădăcini chiar)

93. După palatalele च् şi ज् न् se preface în nasalul palatal ञ dar îndealtmintrelea nasalele s'întâmplă numai după organul unei consonante următoare; de ex. याच् cu ना formează याच्ञा pretenţie, यज् cu न formează यज्ञ jertfă

94 a) Dentalul न् din terminaţiunile gramaticale şi sufixe şi न् intercalat din cauza eufoniei (§ 49 b) dacă are o vocală sau o semivocală înainte sau îndărătul său trece prin influenţa literelor linguale ष्, ऋ, ॠ şi र् în ण् lingual în cazul când una din literele numite (precedează în partea radicală a cuvântului sau în un prefix unit cu ea. Vocale, gutturale (क्, ख्, ग्, घ्, ङ्, ह्) labiale (प्, फ्, ब्, भ्, म्), य् şi व् precum şi anusvâra pot sta una sau mai multe între ele, de ex. विकीर्व cu sufixul participial मान formează विकीर्वमाण prin influenţa lui र्, deşi între acele şi nasală stau trei litere

96.

I, 56r

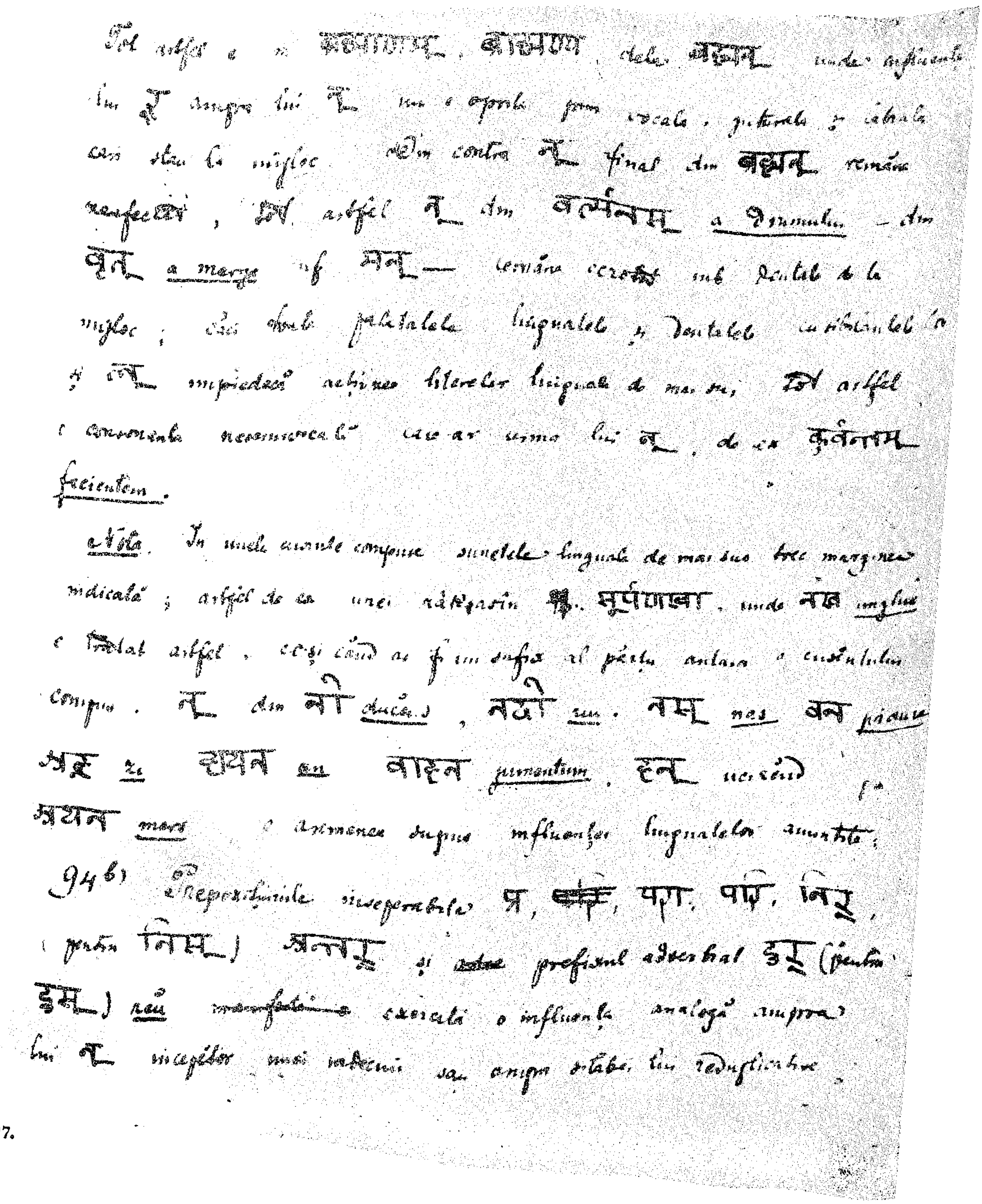

Tot astfel e n în क्षमाणम्, ब्राह्मण, dela ब्रह्मन् unde influenţa lui र् asupra lui न् nu e oprită prin vocale, guturale şi labiale cari stau la mijloc. Din contra न् final din ब्रह्मन् rămâne neafectat, tot astfel न् din वर्त्मना *a drumului* — din वृत् *a merge* şi मन् — rămâne ceroto căci dentale la mijloc; căci dentale palatalele lingualele şi dentalele cu excepţiunea lui 'a şi व् împiedecă acţiunea literelor linguale de mai sus; tot astfel e consonanta neschimbată care ar urma lui न्, de ex. कुर्वन्तम् *facientem*.

Notă. În unele cuvinte compuse sunetele linguale de mai sus trec marginea indicată; astfel de ex. unei războin[?] शूर्पणखा, unde नख *unghie* e tratat astfel, ca şi când ar fi un sufix al părţii anterioare a cuvântului compus. न् din नी *duce*, नौ *nav*, नस् *nas*, वन *pădure*, अह्न *zi*, वायन *ou*, वाहन *jumentum*, हन् ucizând, अयन *mers* e asemenea supus influenţei lingualelor amintite;

94 b) Prepoziţiunile inseparabile प्र, ~~वर्~~, परा, परि, निर्, (pentru निस्) अन्तर् şi ~~astea~~ prefixul adverbial दुर् (pentru दुस्) *nu* ~~manifestează~~ exercită o influenţă analogă asupra lui न् începător mai îndărăt sau asupra silabei lui reduplicative.

97.

I, 57r

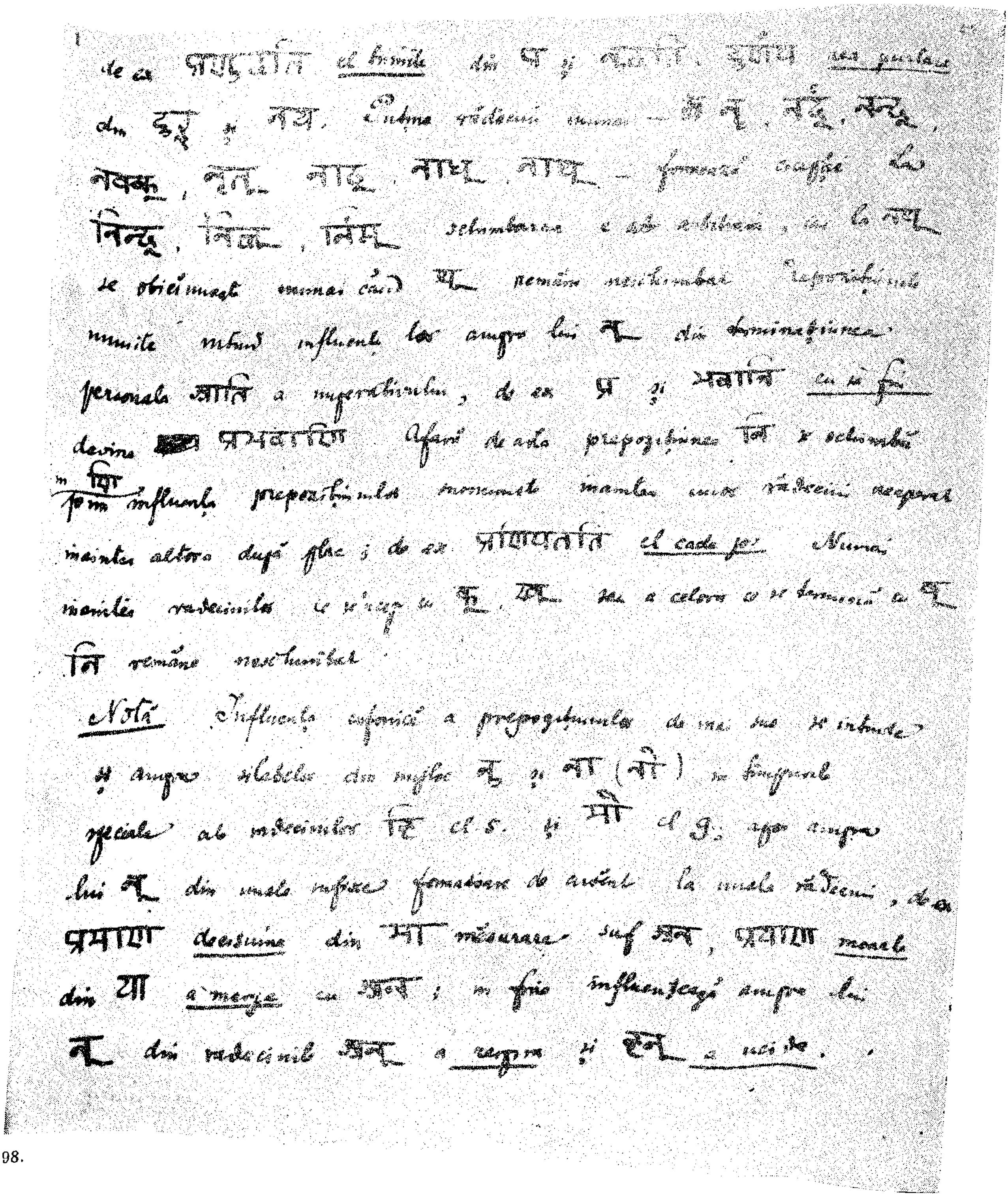

de ex. प्रणुदति el trimite din प्र și नुदति, दुर्णय rea purtare din दुर् și नय. Între rădăcini numai — नृ, नंद्, नर्द्, नक्क्, नृत्, नाट्, नाथ्, नाध् — formează excepție. La निन्द्, निक्ष्, निंस् schimbarea e arbitrară, iar la नश् se obicinuește numai când श् rămâne neschimbat. Prepozițiunile numite întind influența lor asupra lui न din terminațiunea personală आनि a imperativului, de ex. प्र și भवानि ca să fiu devine [illegible] प्रभवाणि. Afară de asta prepozițiunea नि se schimbă în णि prin influența prepozițiunilor menționate înaintea unei rădăcini neapărat, înaintea altora după plac; de ex. प्रणिपतति el cade jos. Numai înaintea rădăcinilor ce încep cu क्, ख् sau a celora ce se termină cu ष् नि rămâne neschimbat.

Notă. Influența eufonică a prepozițiunilor de mai sus se întinde și asupra silabelor din mijloc नु și ना (नी) în timpurile speciale ale rădăcinilor हि cl. 5. și मी cl. 9.; așa asupra lui न din unele sufixe formatoare de cuvânt la unele rădăcini, de ex. प्रमाण decisiune din मा măsurare suf. अन, प्रयाण moarte din या a merge cu अन; în fine influențează asupra lui न din rădăcinile अन् a respira și हन् a ucide.

98.

I, 58r

95. म् se lepădă după analogia lui न् (§. 92) înaintea sufixelor cari 'ncep cu त् și nu cer guna, iar înaintea lui त् din sufixele cari cer o ~~lungire~~ sporire a rădăcinii, se preface în न्; de ex. गत mers vine गन्तुम् a merge de la गम्; श्रान्त ostenit de la श्रम्.

Notă. Un म् se păstrează numai în legături neînsemnate cu terminațiunea personală și de caz, dar unde se află trece înaintea tuturor consonantelor (inclusiv semivocalele și nazalele) în ं; numai înaintea lui स् trece în anusvara, dar înaintea lui सु din locativul plural rămâne în न् și în nom. și voc. sing. fără flexiune म् radical trece în न्; de ex. de la प्रशाम् liniștit (rad. शम् pref. प्र) vine nom. voc. प्रशान्, dat. abl. pl. प्रशान्भ्याम् loc. pl. प्रशान्सु.

96. य् și व् se păstrează înaintea sufixelor ce'ncep cu त्, se lepădă însă înaintea terminațiunilor personale (forma intensivă) cari 'ncep cu consonante. Înaintea lui स् din loc. pl. trebue păstrate; înaintea de terminațiunile cazuale cari 'ncep cu भ् se pot sau păstra sau lepăda după bunul plac. Dar tulpine nominale în य् și व्, nu prea sunt în uz; afară de neregulatul दिव् (§. 200)

97. र् și ल् rămân neschimbați înainte de consonante, dar un ~~इ~~ इ sau un उ cari ar preceda pe र् devin lungi înaintea tuturor terminațiilor și sufixelor ce'ncep c'o consonantă; de ex.

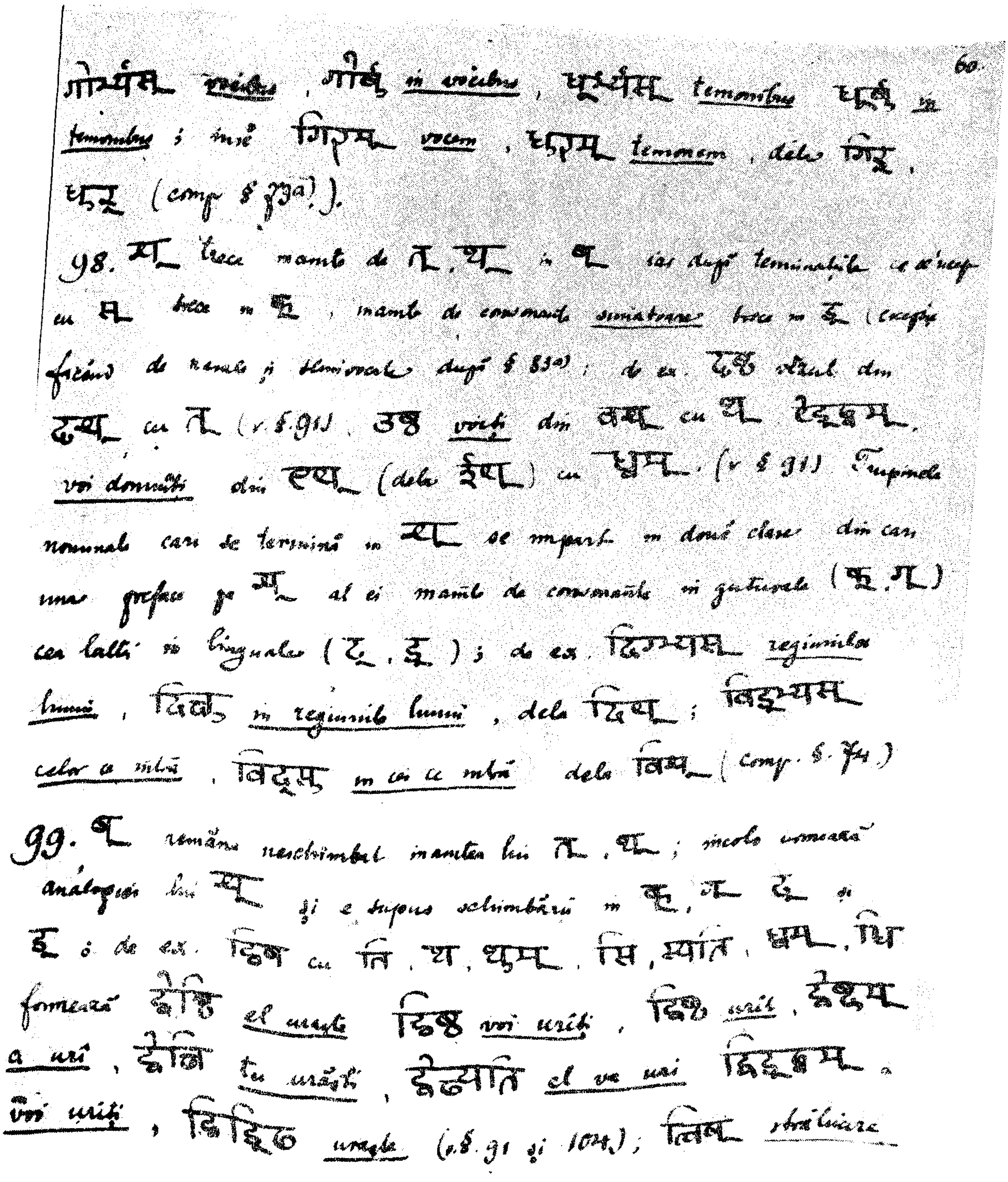

60.

गीर्भ्यस् *vocibus*, गीर्षु *in vocibus*, धूर्भ्यस् *temonibus* धूर्षु *in temonibus*; însă गिरम् *vocem*, धुरम् *temonem*, dela गिर्, धुर् (comp. § 73a)).

98. श् trece înainte de त्, थ् în ष् iar după terminațiile ce s-încep cu स् trece în क्, înainte de consonante *sunătoare* trece în ड् (excepție făcând de nazale și semivocale după § 83a)); de ex. दृष्ट văzut din दृश् cu त् (v. § 91), उष्ठ *voiți* din वश् cu थ्, ईड्ढ्वम् *voi domniți* din ईष् (dela ईश्) cu ध्वम् (v. § 91). Tulpinele nominale care se termină în श् se împart în două clase din care una preface pe श् al ei înainte de consonante în gutturale (क्, ग्) cea lalti în linguale (ट्, ड्); de ex. दिग्भ्यस् *regiunilor lumii*, दिक्षु *în regiunile lumii*, dela दिश्; विड्भ्यस् *celor ce intră*, विट्सु *în cei ce intră* dela विश् (comp. § 74)

99. ष् rămâne neschimbat înaintea lui त्, थ्; încolo urmează analogiei lui श् și e supus schimbării în क्, ग्, ट् și ड्; de ex. द्विष् cu ति, थ, ध्वम्, सि, स्यति, तुम्, धि formează द्वेष्टि *el urăște* द्विष्ठ *voi urâți*, द्विष्ट *urât*, द्वेष्टुम् *a urî*, द्वेक्षि *tu urăști*, द्वेक्ष्यति *el va urî* द्विड्ढ्वम् *voi urâți*, द्विड्ढि *urăște* (v. § 91 și 104); त्विष् *strălucire*

100.

I, 60r

cu स्, भ्याम् formează त्विड्भिस्, त्विड्भ्याम्; मृष् răbda)
cu सु, भ्याम् formează मृट् (v. § 101a), मृड्भ्याम्

100. a) Înaintea terminaţiunilor personale cari se'ncep cu ध् स् sau se schimbă în द् sau se lapădă, după voie; de ex. आद्ध्वे ăd-dhvĕ sau आध्वे sedetis dela आस्; înaintea terminaţiunilor acelea cari se'ncep cu स् (excepţiind स् de la persoana a doua) स् radical trece în त्, de ex. वत्स्यामि habitabo, अवात्सम् habitabam dela वस्.

b) Înaintea terminaţiunilor सि, से a persoanei a 2-a singularului स् se rămâne neschimbat după अ şi आ; de ex. सस्सि dormis, आस्से sedes după altă vocală decât अ, आ ष् radical se schimbă în ः, iar cel din terminaţiune în ष् (v. § 101a) cu care se poate asimila şi ष् radical, de ex. पेपेःषि sau पेपेष्षि tu sfărâmi (intens.) pentru पेपेष्सि. Înaintea terminaţiunii imperativului धि, स् se lapădă în genere; de ex. आधि sede dela आस्

c) Înaintea terminaţiunilor cazurilor se aplică regulele din §§. 75. 76. 78., de ex. धनुर्भिस् dela धनुस्; तेजोभ्याम् dela तेजस्, भाभ्याम् dela भास्; तेजःसु, भाःसु, धनुःषु, sau तेजस्सु, भास्सु, धनुष्षु (v. § 101a).

d) Când स् final al unei rădăcini nominale e radical ş'nu se ţine, precum se'ntâmplă de obicei, de un sufix deductiv, atunci se aplică în privirea ~~[illegible]~~ unui इ sau उ cari l'ar precede regula

101.

dela §. 67b); de ex. आशीर्भिस्, आशीःषु sau आशीष्षु dela आशिस् *binecuvântare* (comp. §. 97).

101a). स् din terminaţiuni gramaticale şi sufixe trece în ष्, când e precedat de-o altă vocală decât अ, आ sau de-o semivocală sau de-un क् şi când îi urmează o vocală sau त्, थ्, म्, य् sau व् a sufixului [illegible] मत्. O visarga sau anusvâra care s-ar interpune, nu ridică influenţa acestei reguli; asemenea se poate asimila स् cu ष् premergător cu acest ष्. De ex. मति cu सु formează मतिषु *în minţi*, चक्षुस् cu सु şi इ formează चक्षुःषु *în ochi*, चक्षूंषि (v. 143) *ochi*, डे cu स्यति formează डेष्यति *el va mânge*, ईडू şi [illegible] से formează ईषे *tu mergi*, वच् (din वच् v. § 86) cu सि, स्यति formează वक्षि *tu vorbeşti*, वक्ष्यति *el va vorbi*, धनुस् cu तस्, मत् formează धनुष्टस् *din arc* (v. § 91) धनुष्मत् *arcaş*.

101b). Această lege eufonică se aplică şi la literele finale a temelor compuse, descrise în §§. 73b), 79a), 79b).

102. ह ca literă a unei rădăcini, care merge cu alte litere dentale în ढ्, causează următoarele schimbări: a) त्, थ्, ध् se schimbă în ढ्, mentre cărusă ह se lapădă, iar lepădarea lui se compensează prin prefacerea unei [illegible] premergătoare.

102.

afară de ऋ] o vocală lungă şi consonantă în cazul când regula gramaticală îi cere guna, de ex. लिह् cu ति, त, तुम्, थ, ध्वे, हि formează लेढि el linge, लीढ lins, लेढुम् a linge, लीढ voi lingeţi, लीढ्वे voi lingeţi, लीढि linge! — रुह् cu त, तुम् formează रूढ crescut, रोढुम् a creşte. Silabele वह् şi सह् pun, în acest caz, ओ în loc de आ lungă, de ex. सोढुम् a suporta pentru साढुम्. b) Înaintea terminaţiunilor verbale cari încep cu स्, ह् trece în क्, de ex. लिह् cu सि, स्याति formează [illegible] लेक्षि tu lingi, लेक्ष्याति el va linge. c) Înaintea terminaţiunii locativului सु, ह् trece în ट्, iar înaintea terminaţiunilor cazuri, cari încep cu भ्, trece în ड्: de ex. लिह् cu सु, भ्याम् formează लिट्सु în cei lingători, लिड्भ्याम् lingătorilor. d.) Dacă ग् sau द् e litera începătoare a rădăcinii atunci în analogie cu §. 83 b) aspiraţia finalei după regulele b) şi c) trece la începutul rădăcinii asupra literei începătoare; de ex. अग्राह् (a-grāh) cu सम् formează अघ्राक्षम् luam.

Notă. După regula aceasta merge şi दृढ tare din दृह् cu त după rădăcina începe cu द्. Formele लीढि, लीढ ş.a. s'au născut după a mea părere din लेह्ढि, लिह्ढ ş.a.m.d. unde ह् dispărând e înlocuit prin lungirea unei vocale scurte premergătoare.

103.

ह् e impus, după § $89^{a)}$ la schimbare în sunete linguale și în cazul determinat de § 102.a) e tratat ca o linguală sunătoare aspirată (ढ्). Aceasta, după § $83^{b)}$ ar trebui să treacă înainte de त्, थ्, ध् în ड् și să cauzeze schimbarea unui त्, थ् următor în ध्, ध् însă după o linguală trebuie să treacă în linguala corespunzătoare (ढ्) (§.91) și efectul acestei reguli au rămas după eliminarea lui ड्. De aci se explică de ex. लेढि el linge din लेड्ढि pentru लेह्ति.

103. Dacă rădăcina se sfârșește cu ह् și se-ncepe cu द्, atunci se întâmplă următoarele schimbări: a) ह् trece înainte de त्, थ् și a terminațiunii imperative धि în घ् și cauzează, în analogie cu § $83^{b)}$, schimbarea unui त्, थ् următor în ध्; de ex. दुह् cu ति, त, तुम्, थ, धि formează दोग्धि el mulge, दुग्ध muls, दोग्धुम् a mulge, दुग्ध voi mulgeți, दुग्धि mulge! b) Înaintea terminațiunilor verbale și de cazuri, cari-ncep cu स्, ह् trece în क्, iar înainte de ध् și भ् în ग्, unde însă (exceptând terminațiunea imperativă धि) aspirația lui ह् ~~trece~~ se strânge după lui द् începător; de ex. दुह् cu सि, स्यति, सु, स्याम्, ध्वे, धि formează ~~धोक्षि~~ धोक्षि tu mulgi, धोक्ष्यति el va mulge, धुक्षु în cei mulgători, धुक्ष्याम् celor ~~[illegible]~~ mulgători, धुग्ध्वे voi mulgeți,

104.

I, 64r

अङ्ग्धि (nu अङ्क्धि) unge!

104. Terminațiunea imperativă धि, fiind precesă de-o vocală se schimbă în हि încât din ध nu rămâne decât aspirațiunea, de ex. याहि mergi, पाहि apără! इहि mergi! स्तुहि laudă! în antiteză cu alte forme ca वग्धि vorbește! dela वच्, युङ्ग्धि unește! dela युज्, अद्धि mănâncă! dela अद्.

Notă Gramaticii azi admit din contra că हि ar fi terminațiunea originară și că हि se schimbă după consonante în धि. Însă exactitatea legii de mai sus, stabilite mai întâi de mine în Grammatica critica și presupuse deja în sistemul meu §. 315, s-au mai confirmat de atunci prin dialectul Vêda și prin Zend căci în amândouă terminațiunea धि nu e-n adevăr generală, dar se află în Zend mai cu seamă destul de adesea și după vocale; de ex. într-un specimen din Vêda lui Rosen शृणुधि auzi! कृणुधि fă! și în Zend-Avesta 𐬯𐬙𐬏𐬌𐬛𐬌 stûidhi laudă, 𐬐𐬆𐬭𐬆𐬥𐬏𐬌𐬛𐬌 kĕrĕnûidhi fă! Asemenea se potrivește cu धि ~~[illegible]~~ terminațiunea greacă θι (v. Gram. comp. §. 16.) și anume radical श्रुधि e identic cu κλῦθι. Dovada principală pentru exactitatea opiniunii mele e în împrejurarea că în sanskrit în multe alte cazuri consonantele aspirate au fost atât de mutilate încât n-a rămas din ele decât aspirațiunea;

105.

I, 65r

reprezentată prin ह, astfel de ex. हस a râde fără principiu neregulat cu त हित pentru धित (v. Gram. comp. §. 33.) 66

105. Fiece consonantă, exceptând sibilantele și pe ह, se poate duplica, dacă precede un र fie'n acelaș cuvânt fie ca litera finală a cuvântului premergător. Când se ~~dup~~ duplică o consonantă aspirată, i se pune înainte neaspirata care-i corespunde. De ex. se scrie după plac सर्व sau सर्व्व *fiecine*, वर्धन sau वर्द्धन *înmulțire*, पितर्मम sau पितर्म्मम *tatăl meu*. Gramaticii înși mai permit și alte duplicațiuni înainte de consonante, însă numai în cazuri unde ~~[illegible]~~ există deja o pozițiune provădită prin două consonante și nu se împiedică măsura vocalelor prin o îngrămădire de consonante de prisos

106.

I, 66r

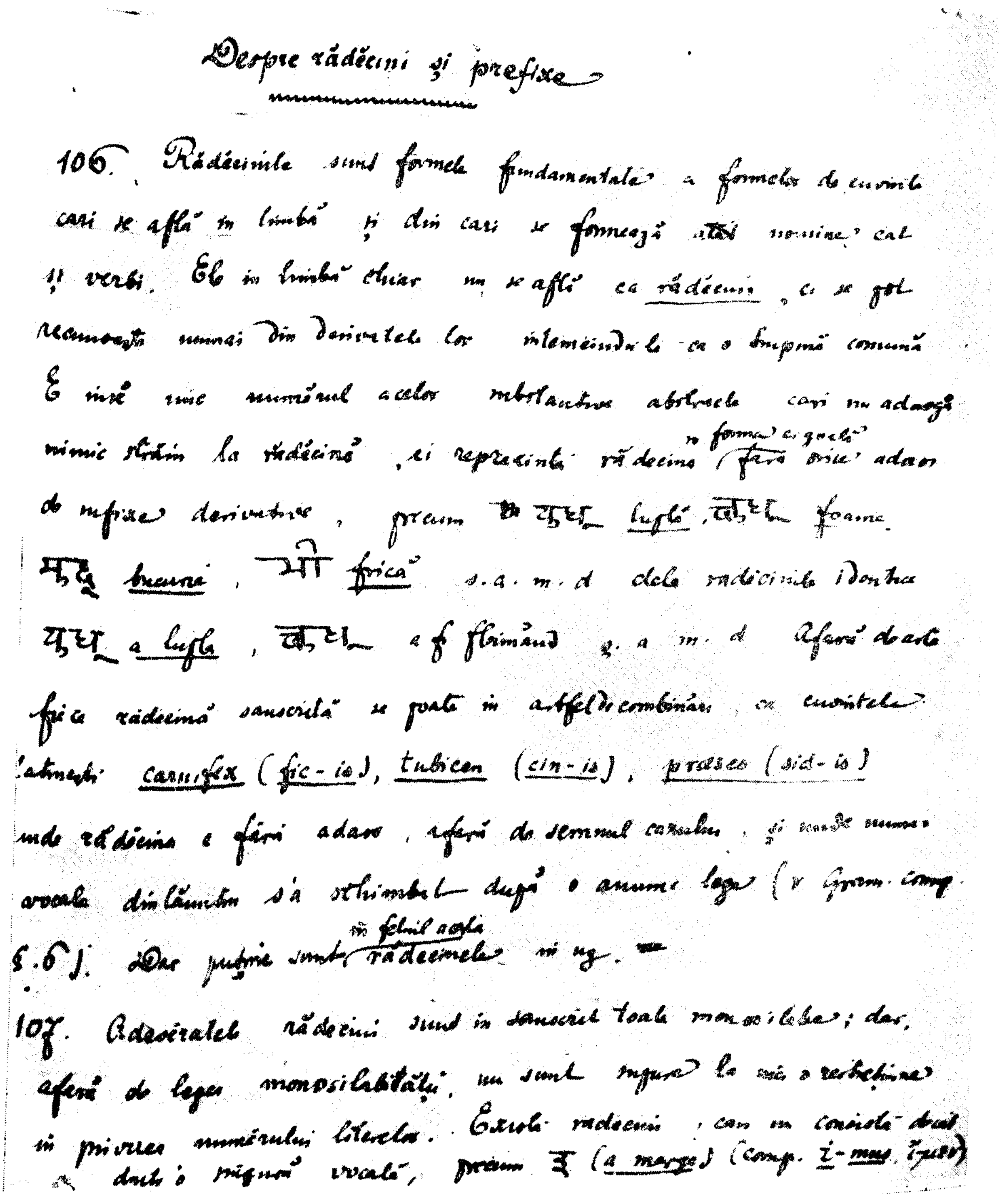

Despre rădăcini şi prefixe

106. Rădăcinile sunt formele fundamentale a formelor de cuvinte cari se află în limbă şi din cari se formează atât nomine cât şi verbi. Ele în limbă chiar nu se află ca rădăcini, ci se pot recunoaşte numai din derivatele lor, întemeindu-le ca o formă comună. E însă mic numărul acelor substantive abstracte cari nu adaogă nimic străin la rădăcină, ci reprezintă rădăcina în forma ei goală (fără orice adaos de sufixe derivative, precum युध् luptă, क्षुध् foame, मुद् bucurie, भी frică ş.a.m.d. dela rădăcinile identice युध् a lupta, क्षुध् a fi flămând ş.a.m.d. Afară de asta fie ca rădăcină sanscrită se poate în astfel de combinări cu cuvintele latineşti carnifex (fic-io), tubicen (cin-is), praeses (sid-io) unde rădăcina e fără adaos, afară de semnul casului, şi unde numai vocala din lăuntru s-a schimbat după o anume lege (v. Gram. comp. §. 6). Dar puţine sunt în felul acesta rădăcinele în uz.

107. Adevăratele rădăcini sunt în sanscrit toate monosilabe; dar, afară de legea monosilabităţii, nu sunt supuse la nici o restricţiune în privirea numărului literelor. Există rădăcini, cari nu consistă decât dintr-o singură vocală, precum इ (a merge) (comp. i-mus, ἴμεν)

107.

I, 67r

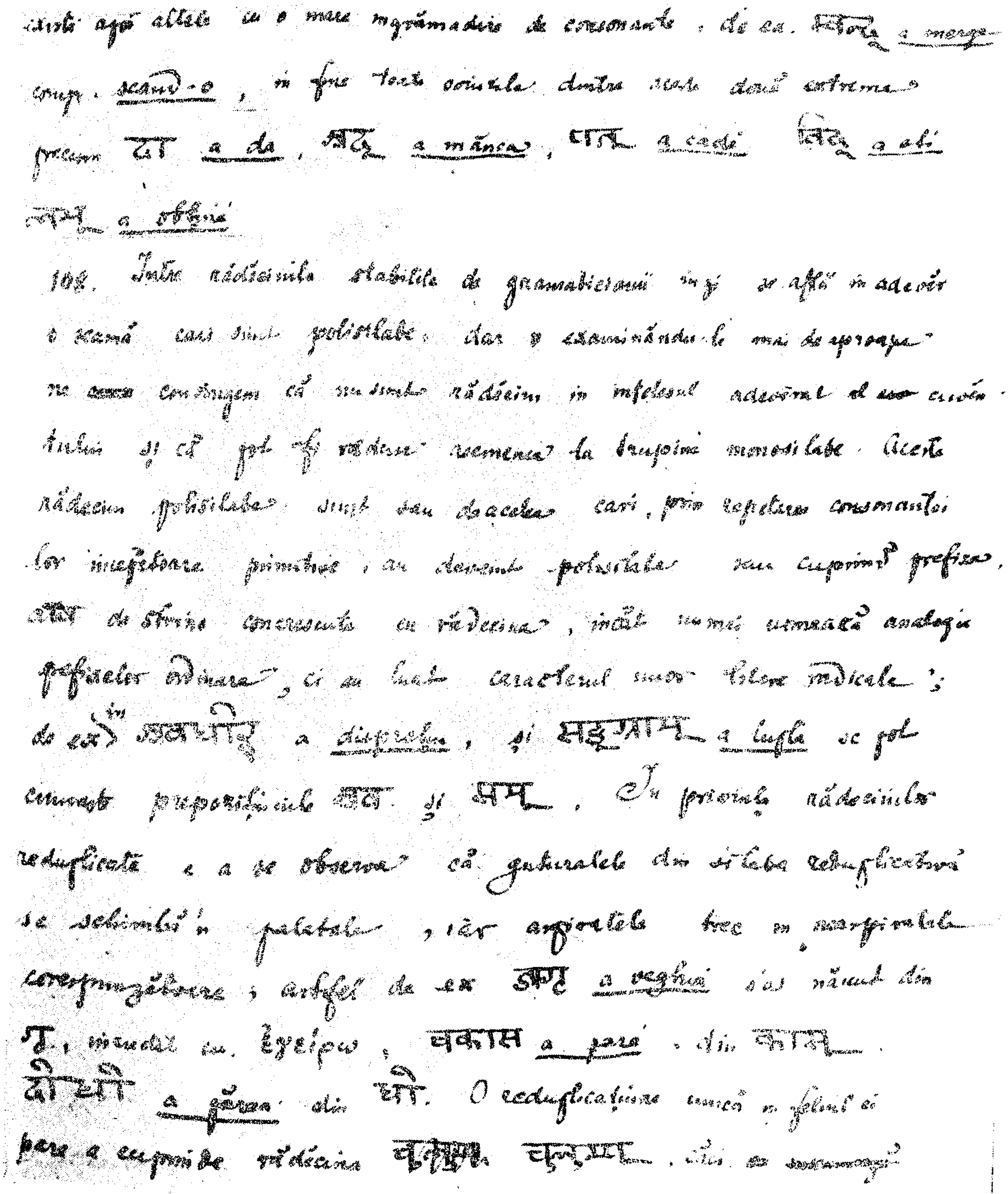

există apoi altele cu o mare îngrămădire de consonante, de ex. स्कन्द् a merge comp. scando, în fine toate soiurile dintre aceste două extreme precum दा a da, अद् a mânca, पत् a cădé, विद् a ştí लभ् a obţiné

108. Între rădăcinile stabilite de gramaticii ind. se află în adevăr o seamă cari sunt polisilabe, dar examinându-le mai de aproape ne ~~[illegible]~~ convingem că nu sunt rădăcini în înţelesul adevărat al ~~[illegible]~~ cuvântului şi că pot fi reduse asemenea la trupini monosilabe. Aceste rădăcini polisilabe sunt sau de acelea cari, prin repetirea consonantei lor începătoare primitive, au devenit polisilabe sau cuprind prefixe, atât de strâns concrescute cu rădăcina, încât nu mai urmează analogia prefixelor ordinare, ci au luat caracterul unor litere radicale; de ex. în अवधीर् a dispreţui, şi सङ्ग्राम् a lupta se pot cunoaşte prepoziţiunile अव şi सम्. În privinţa rădăcinilor reduplicate e a se observa că gutturalele din silaba reduplicativă se schimbă în palatale, iar aspiratele trec în neaspiratele corespunzătoare; astfel de ex. जागृ a veghia s-a născut din गृ, înrudit cu ἐγείρω, चकास् a păré, din कास्. दीधी a părea din धी. O reduplicaţiune unică în felul ei pare a cuprinde rădăcina चुलुम्प् चङ्क्रम्. din ~~[illegible]~~

108.

I, 68r

sinonimă cu क्षुभ् (prez. क्षुभ्नाति v. §. 300) și are în silaba 69

înfățișare vocala asemenea a celei mediane îndoite. Rădăcina

दरिद्रा a fi sărac concordă în ~~construcțiune~~ structura ei cu

forme intensive, precum जागृ dela गृ a veghea. Rădăcinile

polisilabe ale clasei 10. par toate a deriva din nomine, de ex.

कुमार् a se juca dela कुमार băiat. Dar și multe forme monosilabe,

admise de gramaticii ind. între rădăcini, poartă urmele descendenței

lor din nomine; de ex. मूत्र् urinare dela मूत्र urină, कर्त्

a despica ~~tăiare (cu foarfece)~~ dela कर्तरी foarfece sau dela un nume

pierdut कर्त ca unealtă a tăierii, dela कृत् a despica.

Aceste rădăcini ~~suspecte~~ foarte suspecte urmează toate conj. clasa

a ~~[illegible]~~ zecea de conjugațiune, despre care vom vorbi mai târziu.

109. ~~Gramaticii indigeni~~ ~~dau~~ [illegible] Rădăcinile ~~acelor~~ acelea cari după §§. 80 și 97[?]

schimbă un स् inițial în ष् și un न् în ण्, gramaticii ind. le

reproduc din capul locului în starea care n-a putut proveni decât

la regulele eufonice pomenite; așa pentru ei de ex. ष्ठा trece

drept rădăcină, nu स्था (a sta) ~~[illegible]~~ णद् nu नद् (a suna)

și cari apoi — neexistând condițiile citate mai sus §§. — le prefac

în स्था și नद्. Numai rădăcinile acelea, cari sunt libere

de schimbarea lui स्, न् în ष् și ण्, sau cari nu admit

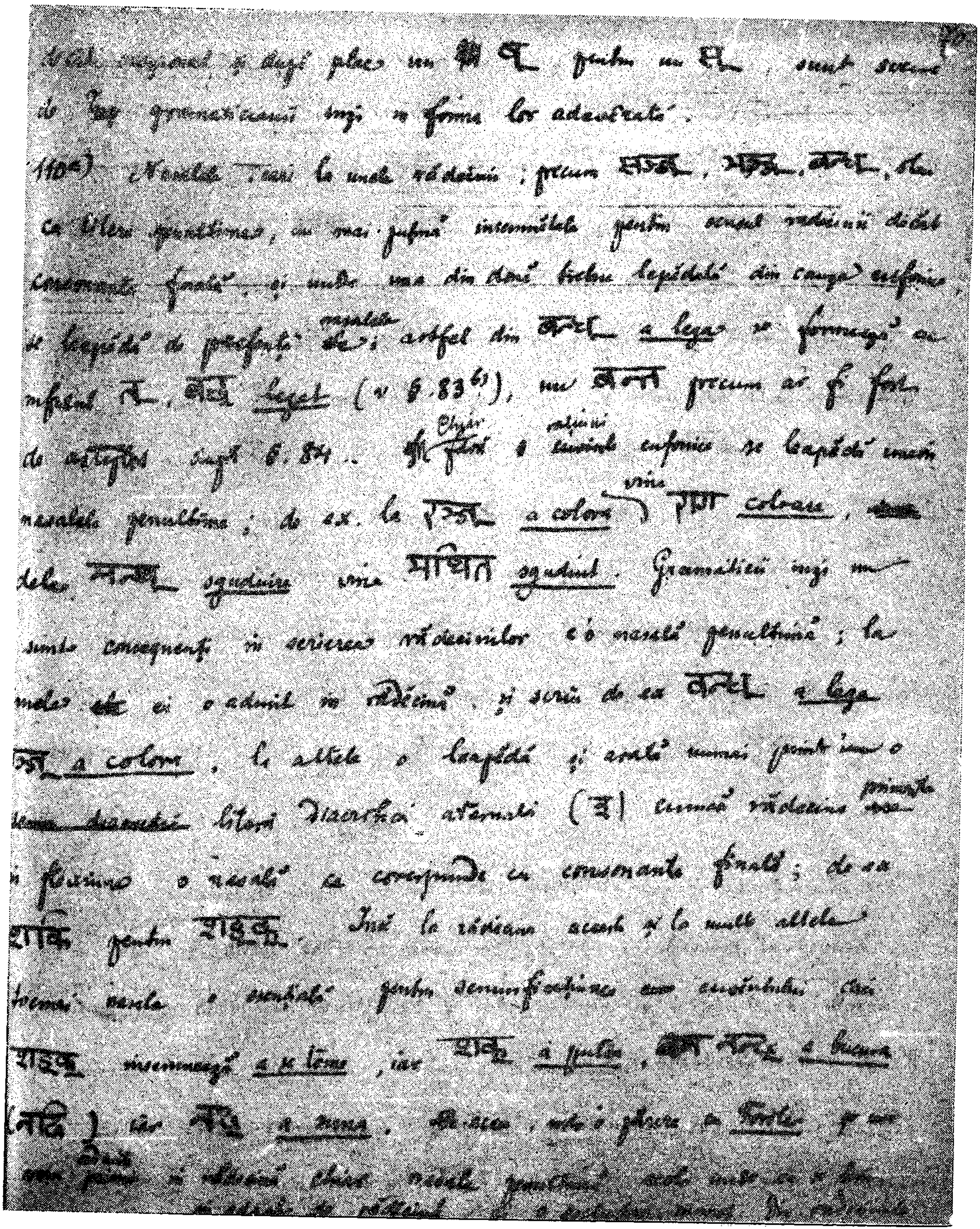

[illegible] [illegible] și după plac un [illegible] पु pentru un [illegible], sunt scoase de [illegible] gramaticianii înși în forma lor adevărată.

110ª) Nazalele [illegible] la unele rădăcini, precum स्कन्द्, मन्थ्, बन्ध्, etc. ca litere penultime, cu mai puţină însemnătate pentru sensul rădăcinii decât consonanta finală, și unde una din două trebue lepădată din cauză eufonică, se lepădă de preferinţă ~~ele~~ nazalele; astfel din बन्ध् a lega se formează cu infixul त, बद्ध legat (v. § 83 b)), nu बन्त precum ar fi fost de așteptat după § 84. [illegible] chiar fără o cauză eufonică se lepădă uneori nazalele penultime; de ex. la रञ्ज् a colora vine रगा colorare, ~~[illegible]~~ dela मन्थ् sguduire vine मथित sguduit. Gramaticii înși nu sunt consequenţi în scrierea rădăcinilor c'o nazală penultimă; la unele ~~[illegible]~~ ei o admit în rădăcină și scriu de ex. बन्ध् a lega रञ्ज् a colora, la altele o lepădă și arată numai prin un o [illegible] literi Anusvâra atârnată (इ) cumcă rădăcina primește în flexiune o nazală ce corespunde cu consonanta finală; de ex. शाङ्क् pentru शङ्क्. Însă la rădăcina aceasta și la multe altele forma nazală e esenţială pentru semnificaţiunea cuvântului căci शङ्क् însemnează a se teme, iar शक् a putea, [illegible] a bucura (नदि) iar नद् a suna. [illegible] [illegible] [illegible]

[illegible]

110.

I, 70r

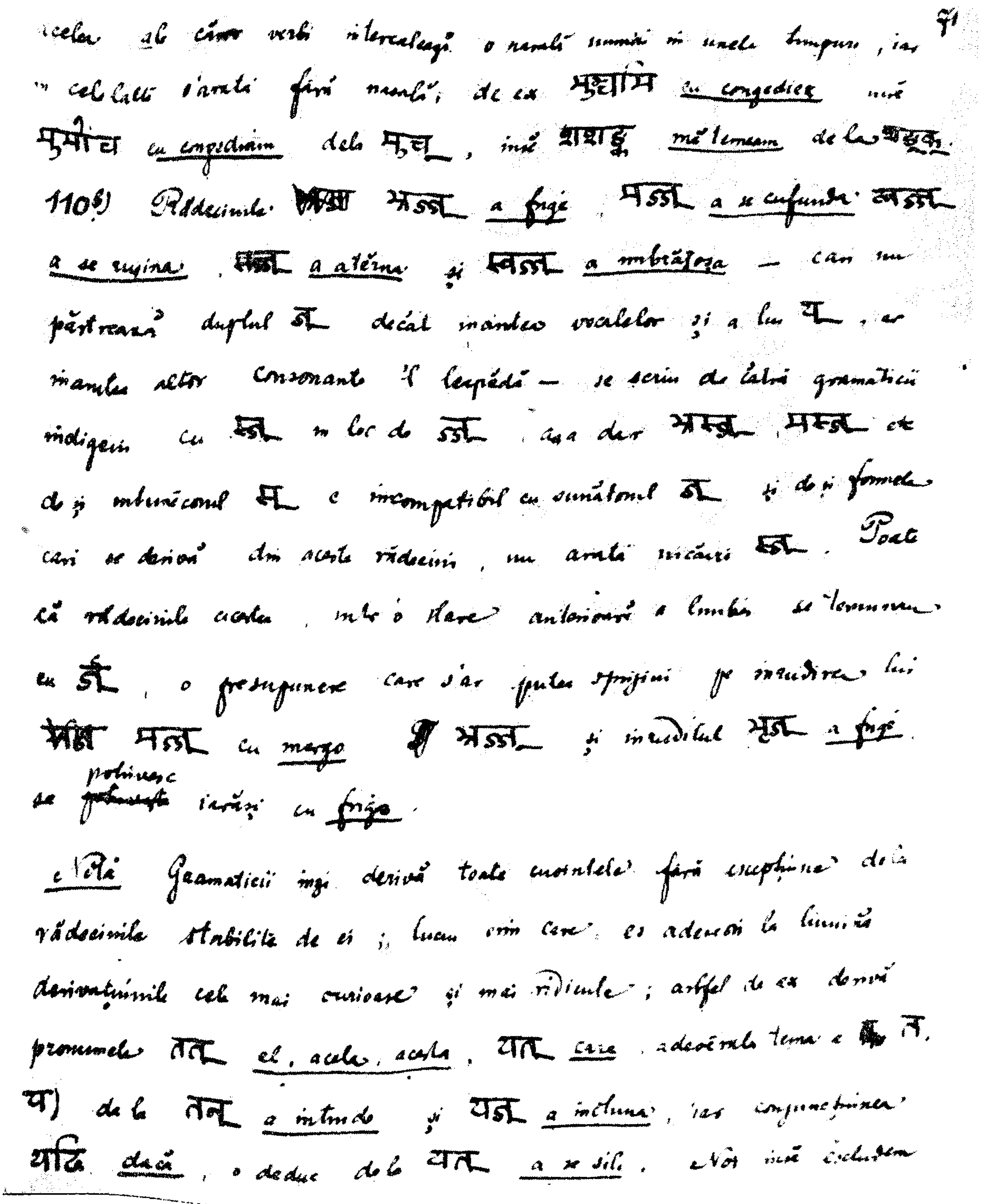

71

acelea ale căror verbi intercalează o nazală numai în unele timpuri, iar în cele'lalte s'arată fără nazală; de ex. मुञ्चामि eu congediez însă मुमोच eu congediam dela मुच्, însă शशङ्क mă temeam de la शङ्क्.

110.b) Rădăcinile ~~[illegible]~~ भ्रस्ज् a frige, मस्ज् a se cufunda, लस्ज् a se ruşina, सस्ज् a atârna şi स्वस्ज् a îmbrăţoşa — cari nu păstrează duplul स्ज् decât înaintea vocalelor şi a lui न्, ar înaintea altor consonante îl lepădă — se scriu de cătră gramaticii indigeni cu ज्ज् în loc de स्ज्, aşa dar भ्रज्ज्, मज्ज् etc. de şi întunecosul ज् e incompatibil cu sunătorul स् şi deşi formele cari se derivă din aceste rădăcini, nu arată nicăiri ज्ज्. Poate că rădăcinile acestea, într'o stare anterioară a limbii, se terminau cu ष्ज्, o presupunere care s'ar putea sprijini pe înrudirea lui ~~[illegible]~~ मस्ज् cu *mergo* ~~[illegible]~~ भ्रस्ज् şi inusitatul भृज् a frige se ~~[illegible]~~ potrivesc iarăşi cu *frigo*.

Notă. Gramaticii inzi derivă toate cuvintele fără excepţiune dela rădăcinile stabilite de ei şi lucru prin care ei aduc la lumină derivaţiunile cele mai curioase şi mai ridicule; astfel de ex. derivă pronumele तत् el, acela, acesta, यत् care, adevăratele teme a ~~[illegible]~~ त, य) dela तन् a întinde şi यस् a înclina, iar conjuncţiunea यदि dacă, o deduc dela यत् a se sili. Noi însă excludem

---

111.

I, 71r

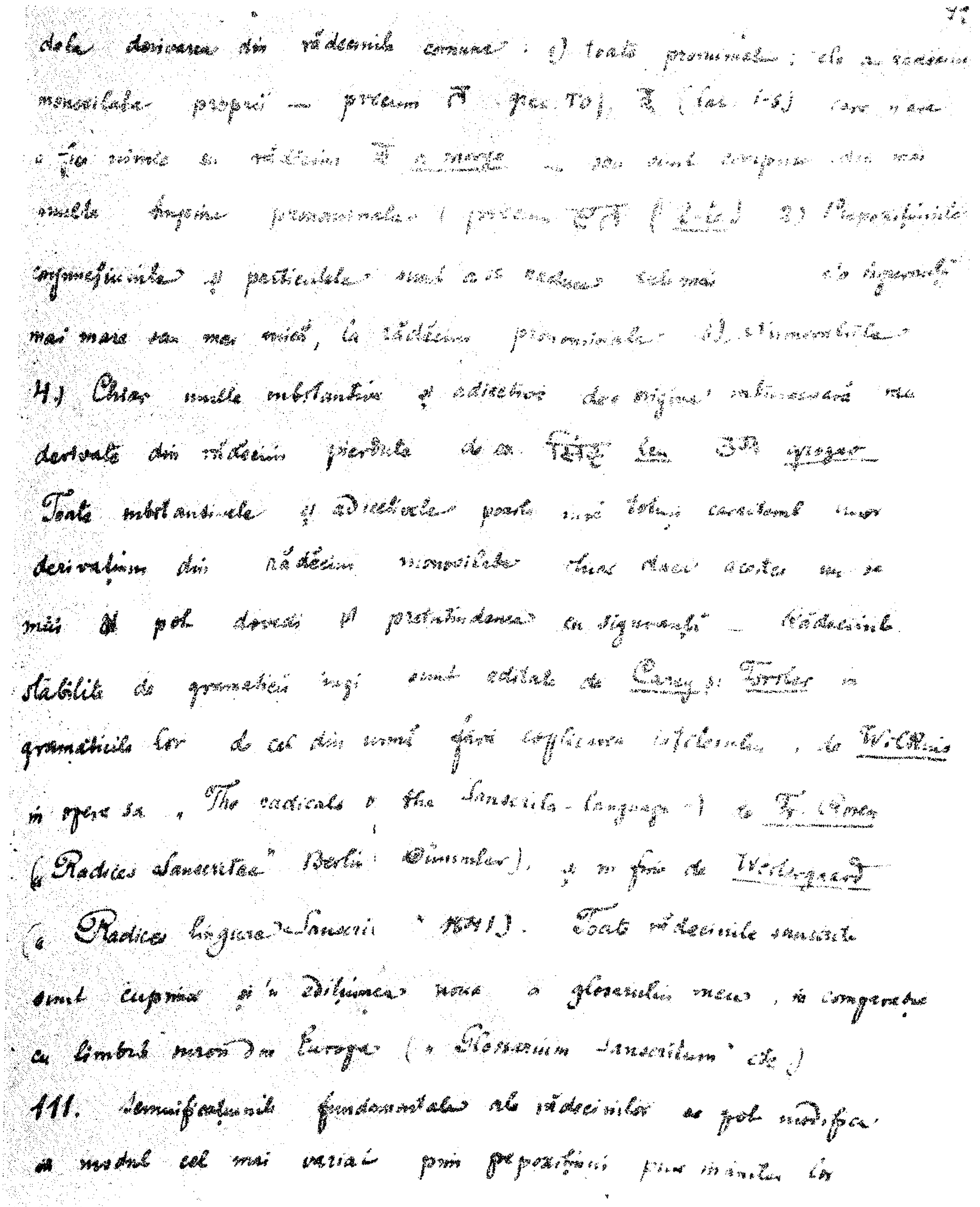

72

dela derivarea din rădăcinile comune: 1) toate pronumele; ele au rădăcini monosilabe proprii — precum त (pt. το), इ (lat. i-s) care n'are a face nimic cu rădăcina इ a merge — sau sunt compuse din mai multe tulpine pronominale (precum एत (ista) 2) Prepoziţiunile conjuncţiunile şi particulele sunt a se reduce cele mai c'o siguranţă mai mare sau mai mică, la rădăcini pronominale 3) Numeralele

4.) Chiar unele substantive şi adjective deşi originea naturală nu derivate din rădăcini pierdute de ex. पितृ [illegible] [illegible] [illegible]

Toate substantivele şi adjectivele poartă însă totuşi caracterul unor derivaţiuni din rădăcini monosilabe chiar dacă acestea nu se mai pot dovedi pretutindenea cu siguranţă — Rădăcinile stabilite de gramaticii inşi sunt editate de Carey şi Forster în gramaticile lor şi cel din urmă fără explicarea înţelesului, de Wilkins în opera sa „The radicals of the Sanscrita-language" de F. Rosen („Radices Sanscritae" Berlin Dümmler), şi în fine de Westergaard („Radices linguae Sanscritae" 1841). Toate rădăcinile sanscrite sunt cuprinse şi'n ediţiunea nouă a glosarului meu, în comparare cu limbile europene („Glossarium Sanscritum" etc.)

111. Semnificaţiunile fundamentale ale rădăcinilor se pot modifica în modul cel mai variat prin prepoziţiuni puse înaintea lor

prepoziţiuni care deosebite de sine stătătoare sau nu se află de fel sau foarte rar. (În dialectul vêdic cu care se potriveşte întru aceasta limba zendă se află adese asemenea prepoziţiuni despărţite de verbul de care se ţin. Din punctul înţelesului unirea intimă între prepoziţiune şi verb rămâne în vigoare, adică vedem păstrată aceeaşi modificaţiune a înţelesului pe care i-o împărtăşeşte împreunarea nemijlocită cu prepoziţiunea.) În privinţa literelor lor finale, ele urmează legilor generale de eufonie (§. 35 sq. şi §. 56 sq.). În ordine alfabetică sunt următoarele:

अति peste, dincolo; de ex. cu क्रम् a merge: अतिक्रम् a trece peste, a călca peste. Ca adverb în unire cu adiective însemnează foarte, cu de prisos.

अनु după; de ex. cu गम् a merge; अनुगम् a merge după, a urma.

अधि peste, dincolo, în sus, încolo; de ex. cu रुह् a creşte: अधिरुह् a se sui în sus, cu स्था a sta; अधिष्ठा (v. §. 109) a sta deasupra, a stăpâni, cu गा a merge अधिगा a merge într-acolo.

7. अन्तर् sub, între; de ex. अन्तर्गम् a peri (untergehen)

अप (vom, weg), de ex. cu क्रम् a merge अपक्रम् a se duce, 74
cu हृ a lua; अपहृ a lua.

अपि se află numai înaintea puţinor rădăcini ca prepoziţie şi pare a însemna peste. Rădăcina धा a aşeza capătă prin ea semnificaţiunea de a acoperi, नह् a lega înseamnă cu ea a se îmbrăca. अ din अपि se lepădă în genere, de ex. पिनद्ध îmbrăcat. अपि se mai află foarte des şi izolat, ca conjuncţiune, fără de a lepăda însă pe अ şi înseamnă între altele asemenea ([illegible] v. Gloss.)

अभि către, spre, de ex. अभिगम् a merge către a se apropia a merge înaintea cuiva, अभिभाष् a vorbi către cineva a se adresa cuiva. De la अभि vine adverbul अभितस् lângă.

अव de la, în jos; de ex. cu स्कन्द् a merge, a sări, अवस्कन्द् a sări în jos, cu कृत् a tăia: अवकृत् a tăia jos. Rădăcinile ज्ञा a şti şi मन् a gândi primesc prin अव înţelesul a dispreţui.

आ spre, către; de ex. cu गम् a merge आगम् a veni a se duce. Înainte de substantive înseamnă [illegible]

उत् asupra, în sus de ex. cu पत् a cădea उत्पत् a se ridica a sări în sus a zbura în sus, cu नम् a se pleca:

उन्नम् a se ridica în sus. Rădăcinile स्था stha și स्तम्भ a sprijini își leapădă pe स् al lor, unindu-se cu această prepoziție, dacă intră între ele în intervenire augmentul sau silaba reduplicativă, de ex. उत्थातुम् a se scula pentru उत्स्थातुम्, însă उत्तिष्ठामि eu mă scol (v. § 80).

उप lângă, spre, către; de ex. cu गम् उपगम् a merge spre, a se apropia.

तिरस् însemnează în dialectul vêda prin, deasupra, dincolo. E radical înrudit cu lat. trans. În sanscrita comună se unește cu कृ a face, धा a așeza și भू a fi în तिरस्कृ a acoperi, a mustra, a sudui, तिरोधा (v. § 76) la pasiv a ~~deveni~~ se face nevăzut, a dispărea; तिरोभू a dispare

नि Această prepoziție a căpătat fără cuvânt însemnarea de înlăuntru; ea însemnează jos, sub. De acolo निपत् a cădea jos, निद्रा a ațipi, निमिष् a pleca ochii, a clipi din ochi, alăturea उत्पत् a sări în sus, उद्यम् a ridica de jos, उन्मिष् (v. § 86) a ridica ochii. Rădăcinile धा a așeza, अस् cu क्षिप् a arunca primesc prin नि înțelesul de-a se așeza jos, a arunca jos; वृत् a fi, a merge însemnează cu नि a peri și a se întoarce. Deci विश् a intra

se unește cu विश् fără a-și pierde înțelesul, cată a se considera că a intra, bună-oară într-o casă, se poate înțelege și ca a intra sub 76
Asemenea गम् a merge se unește cu नि, de ex. निगन्तुं आश्रमम् a intra în repaos sau a merge de [illegible], precum se zice în lat. inire labores, dolorem, amorem etc., deci nu e încă un exemplu de a atribui prepoziției नि înțelesul de înlăuntru

निस् (निर्) din, afară, de ex. निर्गम् a merge afară

परा e puțin în uz și însemnează înderăt, încolo, de ex. cu वृत् a merge परावृत् a se întoarce înderăt, cu हन् a bate: पराहन् a bate înderăt, a respinge, a goni, cu अञ्च् a merge पराच् adj. (în cazurile tari पराञ्च् v. § [illegible]) întors înderăt cu spatele întoarse, cu पत् a zbura: परापत् a zbura încolo, a fugi zburând, cu कृष् a trage: पराकृष् a trage încolo, a trage de aci, cu अय् a merge: पलाय् (pentru पराय् v. nota 5) a fugi, cu इ a merge: परे a se duce, dar și a muri în genere. अस् a fi primește prin परा semnificația a pieri. जि a învinge și मृश् a atinge nu-și modifică înțelesul în nici un fel prin परा.

परि împrejur; de ex. परिगम् a merge împrejur, पर्यास् a ședea împrejur. Această prepoziție se mai unește [illegible]

116.

I, 76r

la întărirea înțelesului unei rădăcini exprimînd oarecum ~~[illegible]~~ împrejurimea multe. totală a proprietăți sau acțiunei exprimate prin rădăcină. În unire cu adiective परि însemnează foarte

पुरस् înainte; de ex. cu धा a așeza पुरोधा a așeza înainte, a pune înainte.

प्र înainte; de ex. cu द्रु a alerga: प्रद्रु a fugi înainte. Rădăcina स्था a sta primește prin प्र înțelesul a merge, a se duce. भू a fi însemnă cu प्र a fi cu distincțiune (a fi înainte) a stăpîni

प्रति încontra, încolo, înderet; de ex. cu वच् și भाष् a zice, a vorbi: प्रतिवच्, प्रतिभाष् a răspunde (a vorbi contra). cu पद् a merge प्रतिपद् a veni acolo, a ajunge cu क्रम् a merge प्रतिक्रम् a se face înderet.

वि însemnează depărtare, despărțire, iarăși împrăștiere; de ex. cu सृप् a merge: विसृप् a se rîngi, a se împrăștia; cu द्रु a alerga विद्रु a alerga împrăștiindu-se. युज् a lega वियुज् a despărți. Dar adesea cînd nealterînd înțelesul unei rădăcini sau servă la întărirea lui însemnînd răspîndire; de ex. विशे însemnează [illegible] [illegible] ca शी merge a brui विस्फुर् însemnează ca și स्फुर्.

I, 77r

117.

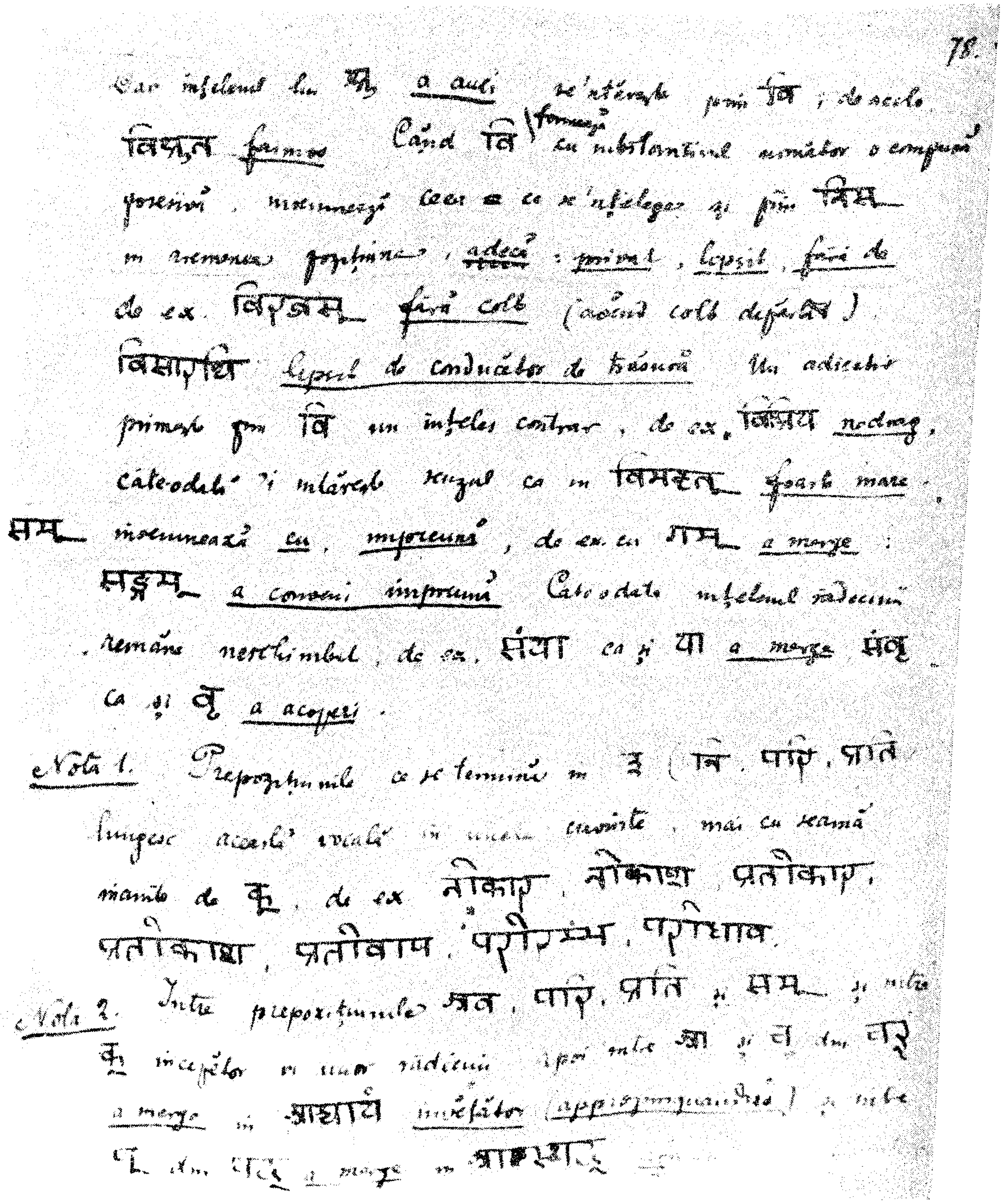

78.

Dar înțelesul lui श्रु a auzi se'ntărește prin वि; de acolo विश्रुत faimos. Când वि formează cu substantivul următor o compusă posesivă, însemnează ceea ce se'nțelegea și prin निस् în românește prepozițiune, adecă ~~[illegible]~~ : privat, lipsit, fără de de ex. विशृङ्गम् fără colț (având colț departe). विसारथि lipsit de conducător de trăsură. Un adiectiv primește prin वि un înțeles contrar, de ex. विप्रिय nedrag, câteodată și invers sensul ca în विमहत् foarte mare.

सम् însemnează cu, împreună, de ex. cu गम् a merge: सङ्गम् a conveni împreună. Câteodată înțelesul rădăcinii rămâne neschimbat, de ex. संया ca și या a merge, संवृ ca și वृ a acoperi.

Nota 1. Prepozițiunile ce se termină în इ (नि, परि, प्रति) lungesc această vocală în unele cuvinte, mai cu seamă înainte de कृ, de ex. नीकार, नीकाश, प्रतीकार, प्रतीकाश, प्रतीवाप, परीरम्भ, परीणाव.

Nota 2. Între prepozițiunile अव, परि, प्रति și सम् și între कृ începător în unele rădăcini [illegible] între आ și चर् din चर् a merge în आश्चर्यं minunător (appropinquandus) și între प् din पद् a merge în आस्पद् [illegible]

118.

I, 78r

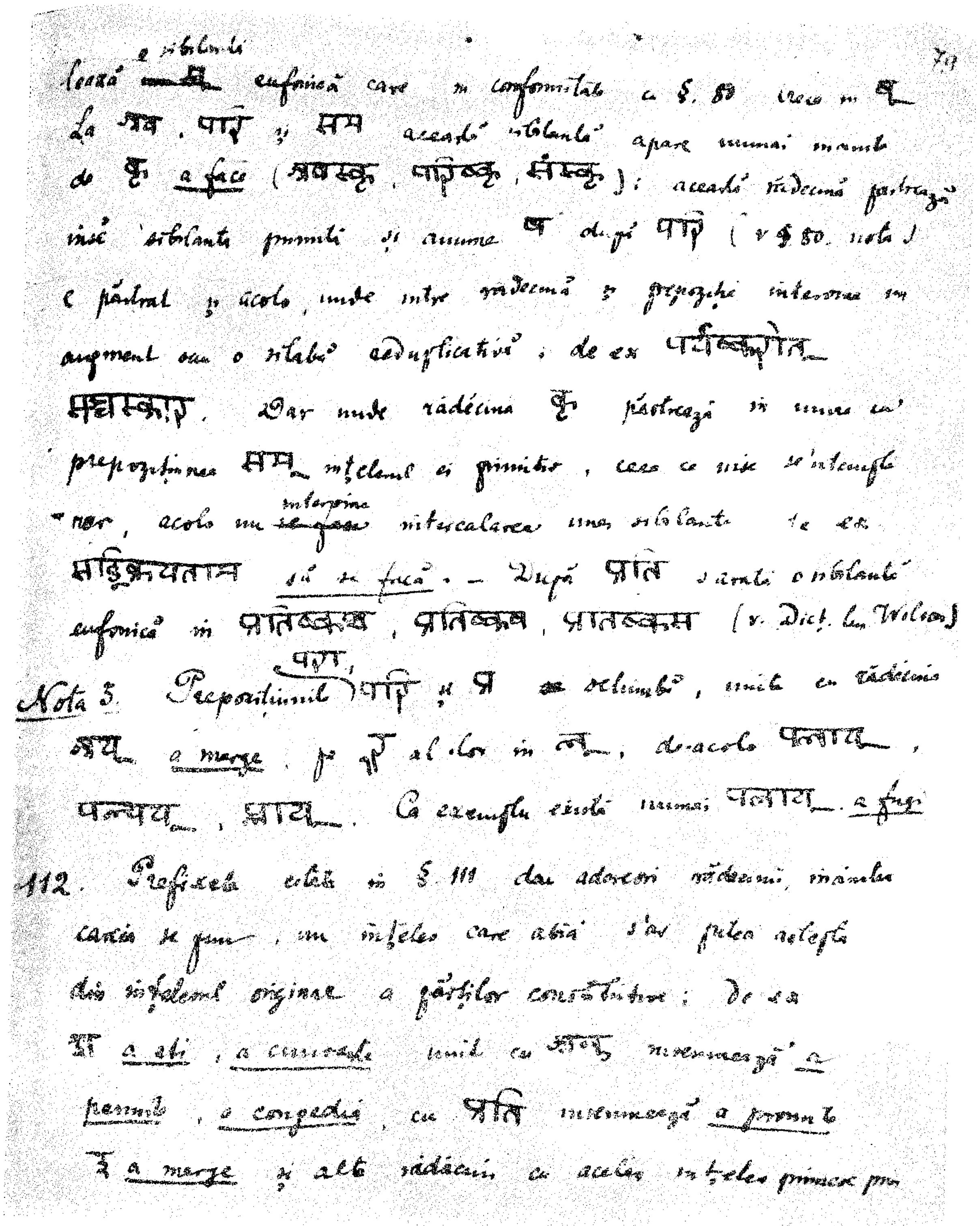

lasă ~~[illegible]~~ o sibilantă eufonică care în conformitate cu §. 80 trece în ष

La अव, परि şi सम् această sibilantă apare numai înainte de कृ *a face* (अवस्कृ, परिष्कृ, संस्कृ); această rădăcină păstrează însă sibilanta primită şi anume ष după परि (v. § 80. nota) e păstrat şi acolo, unde între rădăcină şi prepoziţie intervine un augment sau o silabă reduplicativă; de ex. पर्यष्कारोत् संचस्कार. Dar unde rădăcina कृ păstrează în unire cu prepoziţiunea सम् înţelesul ei primitiv, ceea ce nici s'întîmplă rar, acolo nu ~~se face~~ interpune intercalarea unei sibilante; de ex. संक्रियताम् *să se facă*. — După प्रति se arată o sibilantă eufonică în प्रतिष्कश, प्रतिष्कष, प्रतिष्कस (v. Dict. lui Wilson)

Nota 3. Prepoziţiunile परि परा, şi प्र ~~[illegible]~~ schimbă, unite cu rădăcina अय् *a merge*, pe र al lor în ल, de-acolo पल्यय्, पलाय्, प्लाय्. Ca exemplu există numai पलाय् *a fugi*

112. Prefixele citate în § 111 dau adesea rădăcinii, înaintea căreia se pun, un înţeles care abia s'ar putea aştepta din înţelesul originar a părţilor constitutive; de ex. ज्ञा *a şti*, *a cunoaşte* unit cu अनु însemnează *a permite*, *a congedia*, cu प्रति însemnează *a promite*; इ *a merge* şi alte rădăcini cu acelaş înţeles primesc prin

119.

अव înţelesul a ști, a înțelege. Adese însă prepoziţiunea n'are nici o influenţă asupra înţelesului rădăcinii.

113. Rădăcinile compuse deja cu o prepoziţie se mai pot fi compuse şi alta, şi cele duplu compuse, c'o a treia; de ex. आगम् a merge, acele cu प्रति, प्रत्यागम् a se întoarce, सम्प्राप् a ajunge (सम्, प्र şi आप्) îşi păstrează înţelesul şi unire cu उप (उपसम्प्राप्)

114. सु, दुस् (दुर्) şi अ privativum deşi se întrebuinţează numai ca prefixe, nu sunt a se număra în clasa prepoziţiunilor înşirate în §. 111; căci se deosebesc de acestea în mod esenţial prin împrejurarea că nu pot fi puse înaintea tuturor derivaţiunilor a unei ş'aceleiaşi rădăcini, de ex. verbilor, ci pot forma numai compuse cu adiective şi substantive, fiind, după înţelesul lor, adverbe, nu prepoziţiuni.

* * *

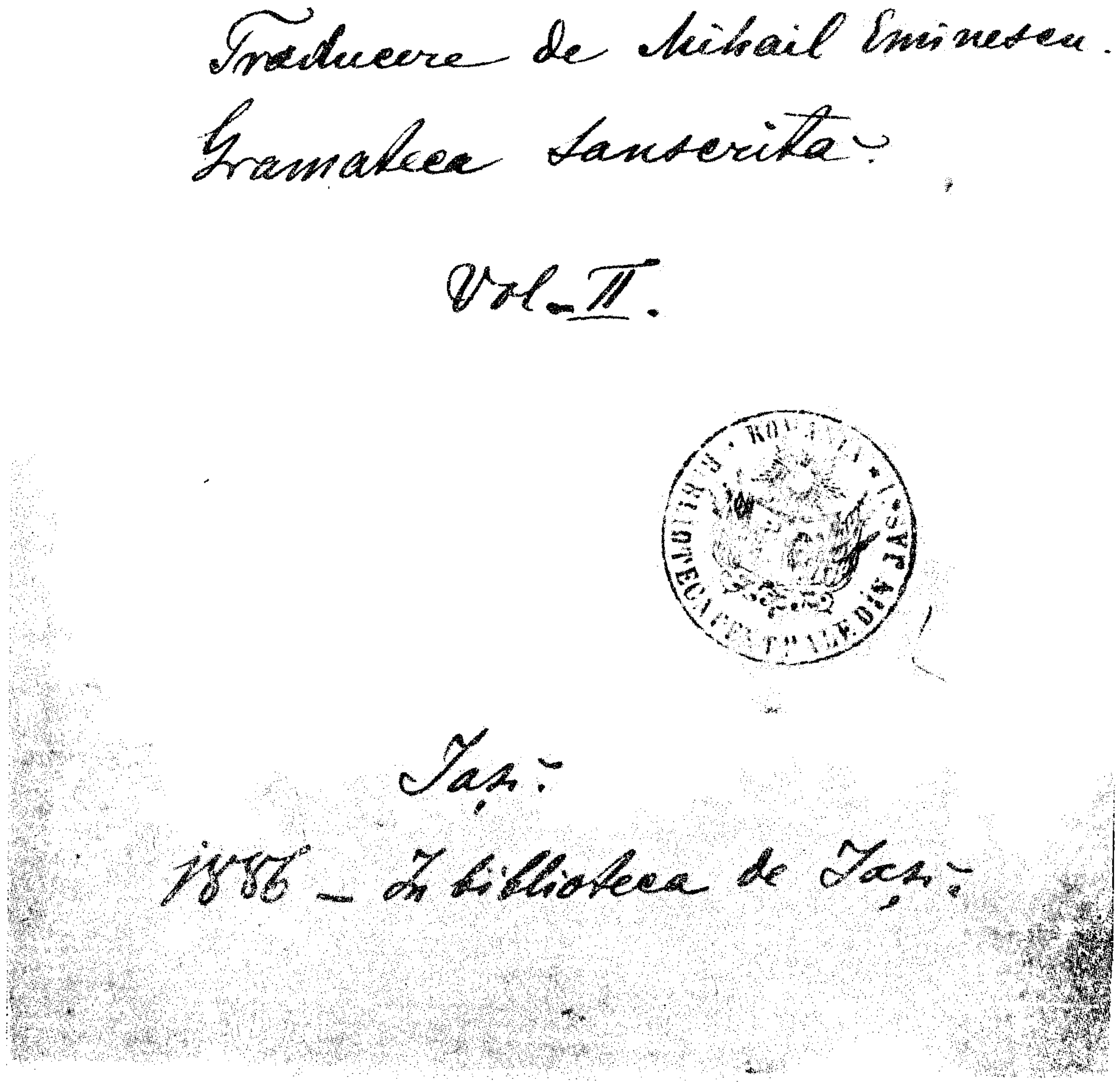

Traducere de Mihail Eminescu.

Gramatica sanscrită.

Vol. II.

Iași.

1886 – În biblioteca de Iași.

121. PAGINA DE TITLU A LUI I. NĂDEJDE PENTRU AL DOILEA CAIET AL TRADUCERII EMINESCIENE DIN BOPP

B.C.U. (Iași) 357 II 30 (II) 26r

Denominative.

Formă fundamentală

115. Gramaticii inzi consideră cuvintele denominative (substantive, adiective, pronume şi numerale) în starea lor absolută independentă de orice relaţiune de caz şi desbrăcate de orice semn al cazului deci ei admit o formă fundamentală sau o tulpină ~~din care apoi~~ astfel încât nominativul şi cazurile oblice ale celor trei numere se consideră ca derivate din acea formă. Această formă fundamentală se află foarte ~~des~~ des în cuvinte compuse, ~~căci~~ căci membrii ~~[illegible]~~ primi ai cuvântului compus sunt lipsiţi de orice terminaţie casuală şi sunt prin urmare identici cu forma fundamentală, pe cât le regulele eufonice n'au făcut necesară o schimbare a literei finale.

Gen.

116. Cuvântul denominativ al limbii sanscrite distinge trei genuri: masc., fem., neutr. – La substantive usul decide genul dar în parte se poate cunoaşte ~~şi~~ din terminaţiunea cuvântului ~~şi~~ se poate deriva din semnificaţiunea lui. Adiectivele sunt supuse schimbării genului şi se ~~[illegible]~~ îndreptează în această privinţă după substantivul lor. Neutrul nu se deosebeşte nici când în forma fundamentală de masculin, ci numai în declinaţiune la unele cazuri; de ex. शुचि curat, मृदु gingaş, मधु miere sunt formele fundamentale, comune masculinului şi neutrului, ş

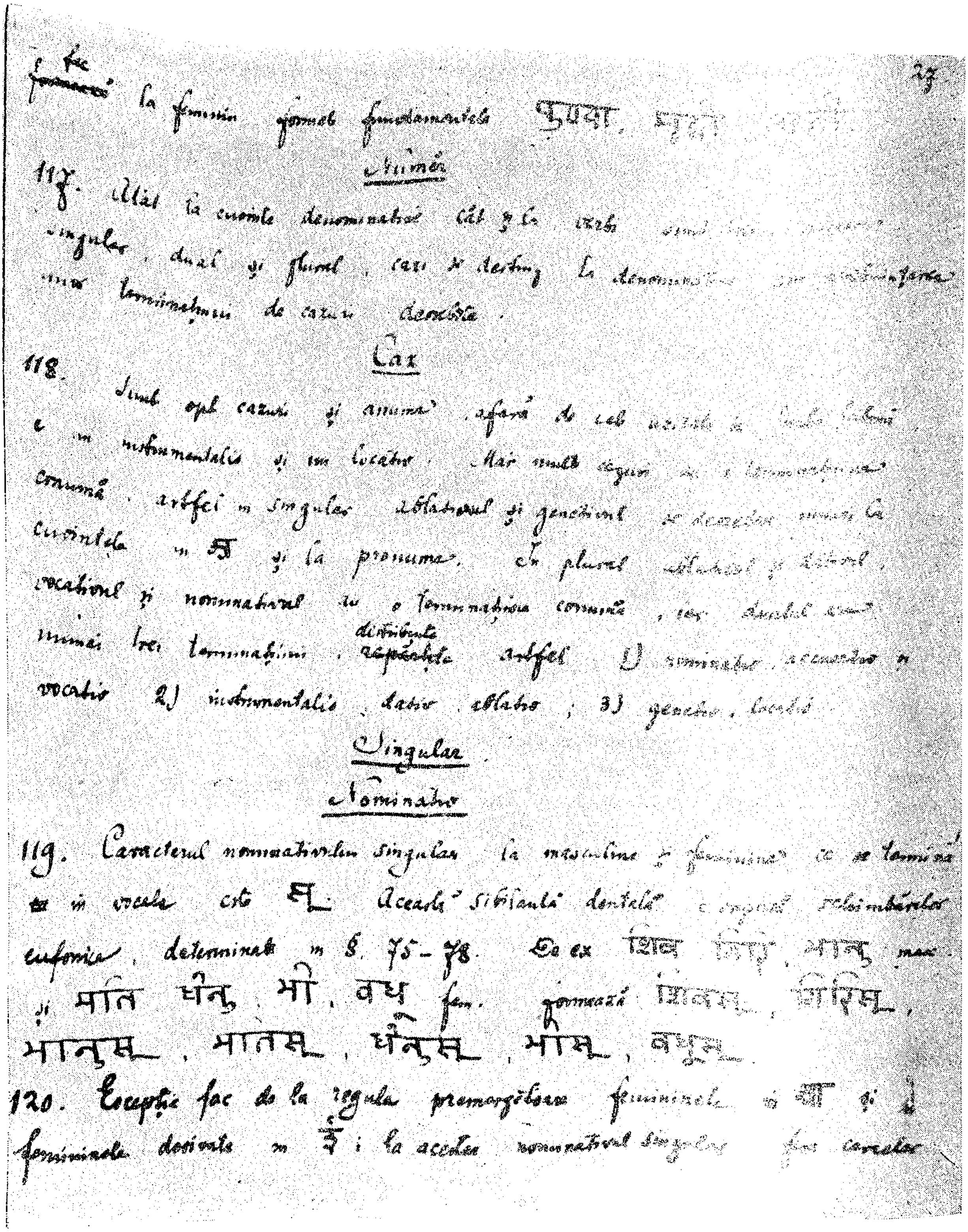

27

~~formează~~ fac la feminin formele fundamentale [illegible]

Număr

117. Atât la cuvintele denominative cât și la verbe [illegible] singular, dual și plural, care se disting la denominative [illegible] unor terminațiuni de cazuri deosebite.

Caz

118. Sunt opt cazuri și anume afară de cele uzitate în [illegible], e un instrumentalis și un locativ. Mai multe cazuri au o terminațiune comună, astfel în singular ablativul și genetivul se deosebesc numai la cuvintele în अ și la pronume. În plural ablativul și dativul, vocativul și nominativul au o terminațiune comună, iar dualul are numai trei terminațiuni, ~~repetate~~ distribuite astfel 1) nominativ, acuzativ și vocativ 2) instrumentalis, dativ, ablativ; 3) genetiv, locativ.

Singular

Nominativ

119. Caracterul nominativului singular la masculine și feminine ce se termină în vocală este स्. Această sibilantă dentală e supusă schimbărilor eufonice determinate în §. 75–78. De ex. शिव, गिरि, भानु masc. și मति, धेनु, भी, वधू fem. formează शिवस्, गिरिस्, भानुस्, मतिस्, धेनुस्, भीस्, वधूस्.

120. Excepție fac de la regula premergătoare femininele în आ și femininele derivate în ई; la acestea nominativul singular fără caracter.

123.

II, 27r

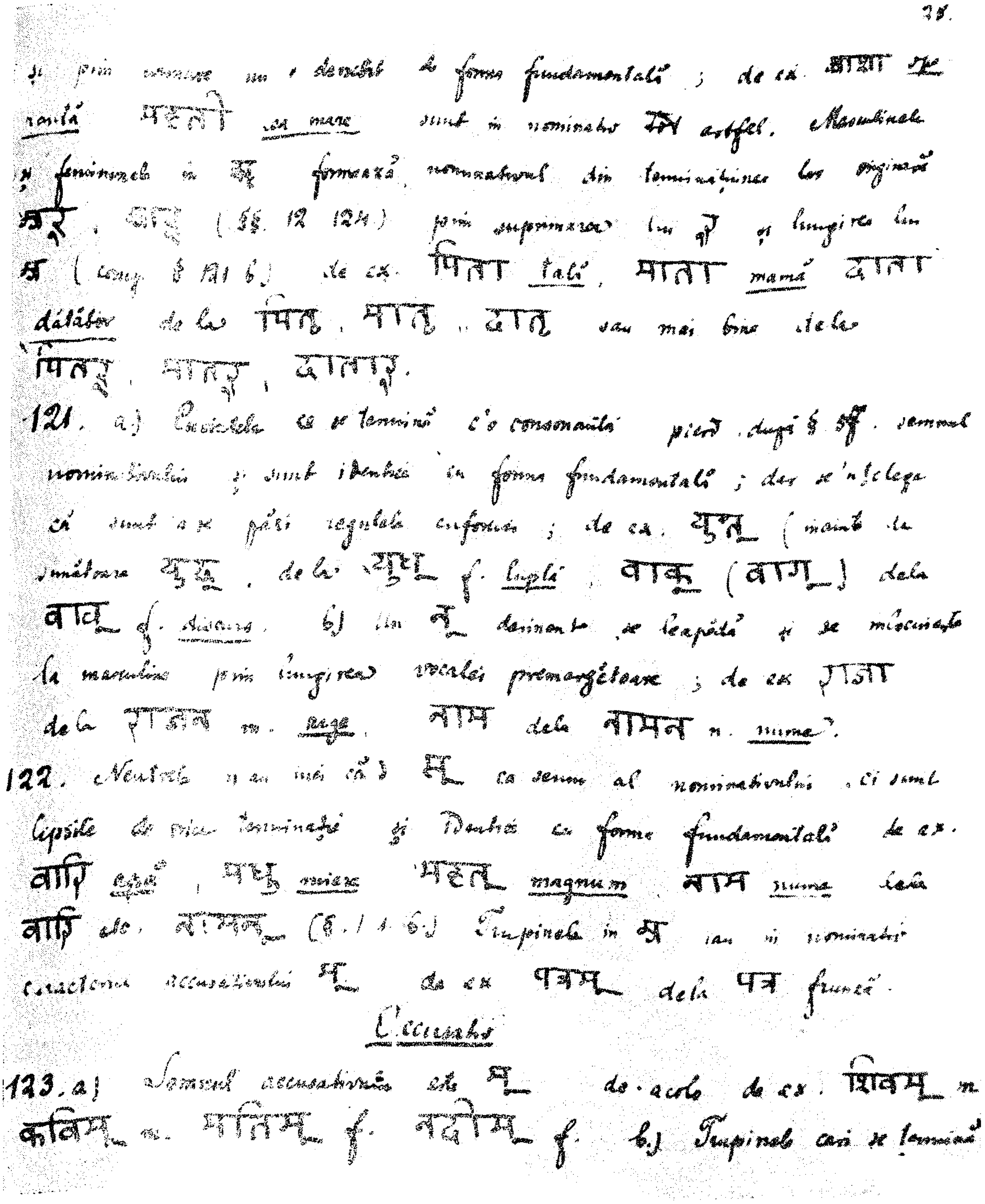

și prin urmare nu e deosebit de forma fundamentală; de ex. आशा speranță, महती cea mare sunt în nominativ tot astfel. Masculinele și femininele în ऋ formează nominativul din terminațiunea lor originară अर्, आर् (§§. 12 124) prin suprimarea lui र् și lungirea lui अ (comp. § 121 b.) de ex. पिता tată, माता mamă, दाता dătător de la पितृ, मातृ, दातृ sau mai bine de la पितर्, मातर्, दातार्.

121. a) Cuvintele ce se termină c'o consonantă pierd după § 57. semnul nominativului și sunt identice cu forma fundamentală; dar se 'nțelege că sunt a se păzi regulele eufonice; de ex. युत् (înainte de sunătoare युद्), de la युध् f. luptă, वाक् (वाग्) de la वाच् f. discurs. b) Un न् derivativ se leapădă și se înlocuiește la masculine prin lungirea vocalei premergătoare; de ex. राजा de la राजन् m. rege, नाम de la नामन् n. nume.

122. Neutrele n'au nici cât म् ca semn al nominativului, ci sunt lipsite de orice terminațiune și identice cu forma fundamentală de ex. वारि apă, मधु miere, महत् magnum, नाम nume de la वारि etc., नामन् (§. 121 b.) Tulpinele în अ iau în nominativ caracterul acusativului म् de ex. पत्रम् de la पत्र frunză.

Acusativ

123. a) Semnul acusativului este म् de aceea de ex. शिवम् m. कविम् m. मतिम् f. नदीम् f. b) Tulpinele cari se termină

124. II, 28r

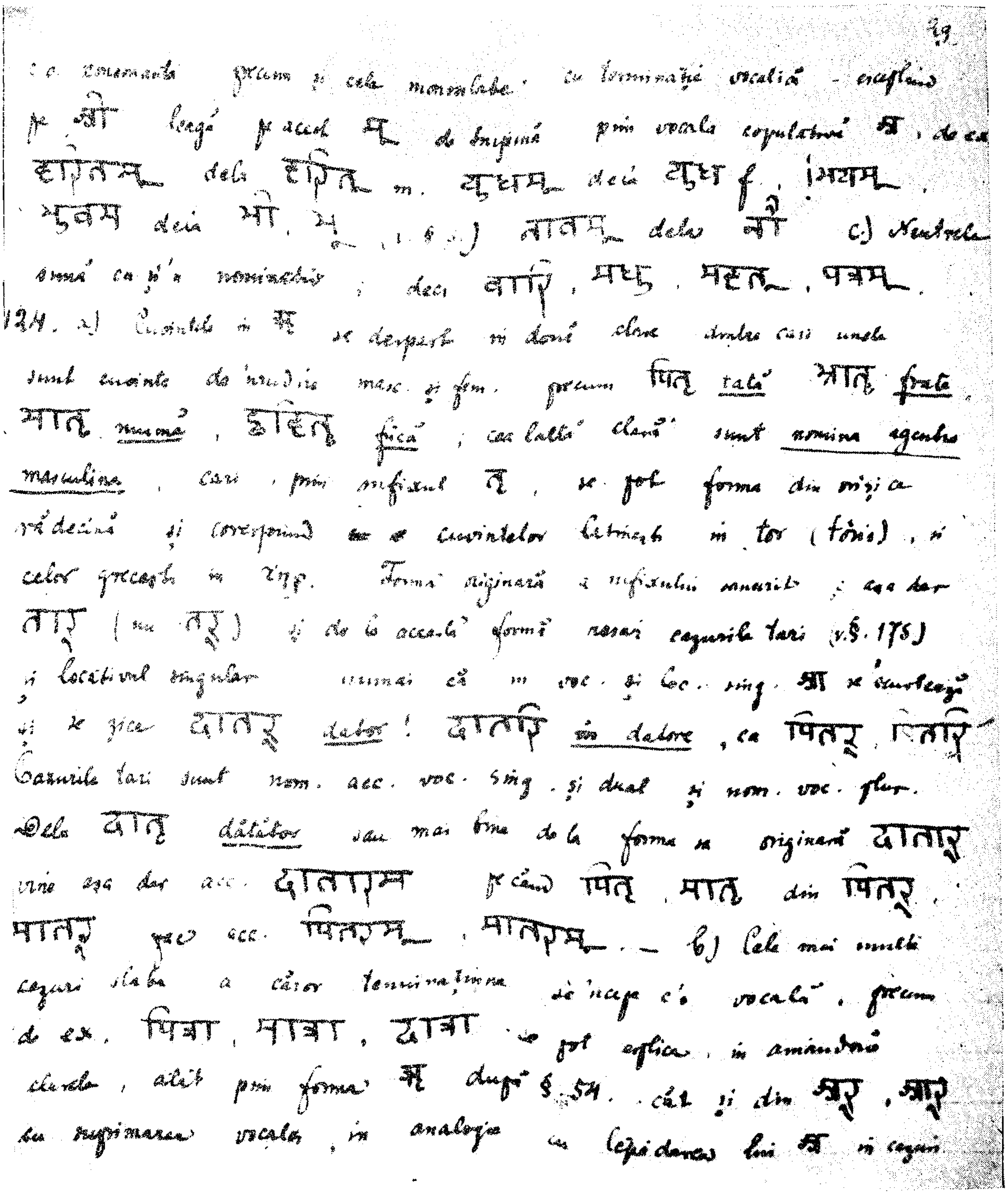

29

ca consonante precum și cele monosilabe cu terminațiune vocalică — exceptând pe औ — leagă pe acel म् de tulpină prin vocala copulativă अ, de ex. हरितम् dela हरित् m. क्षुधम् dela क्षुध् f. श्रियम्, भ्रुवम् dela भ्रो, भ्रू (§ 6.) नावम् dela नौ. c.) Neutrele sună ca și'n nominativ ; deci वारि, मधु, महत्, पचत्.

124. a) Cuvintele în ऋ se despart în două clase dintre cari unele sunt cuvinte de rudenie masc. și fem. precum पितृ tată, भ्रातृ frate, मातृ mamă, दुहितृ fiică ; cea laltă clasă sunt nomina agentis masculina, cari, prin sufixul तृ, se pot forma din orice rădăcină și corespund ~~cu a~~ cuvintelor latinești în tor (tōris), și celor grecești în τηρ. Forma originară a sufixului amintit e așa dar तार् (nu तर्) și de la această formă răsar cazurile tari (v. § 175) și locativul singular numai că în voc. și loc. sing. आ se scurtează și se zice दातर् dator! दातरि în datore, ca पितर्, पितरि. Cazurile tari sunt nom. acc. voc. sing. și dual și nom. voc. plur. Dela दातृ dătător sau mai bine de la forma sa originară दातार् vine așa dar acc. दातारम् pe când पितृ, मातृ din पितर्, मातर् fac acc. पितरम्, मातरम्. — b) Cele mai multe cazuri slabe a căror terminațiune se'ncepe c'o vocală, precum de ex. पित्रा, मात्रा, दात्रा se pot explica în amândouă clasele, atât prin forma ऋ după § 54. cât și din अर्, आर् cu suprimarea vocalei, în analogie cu lepădarea lui अ în cazuri

125. II, 29r

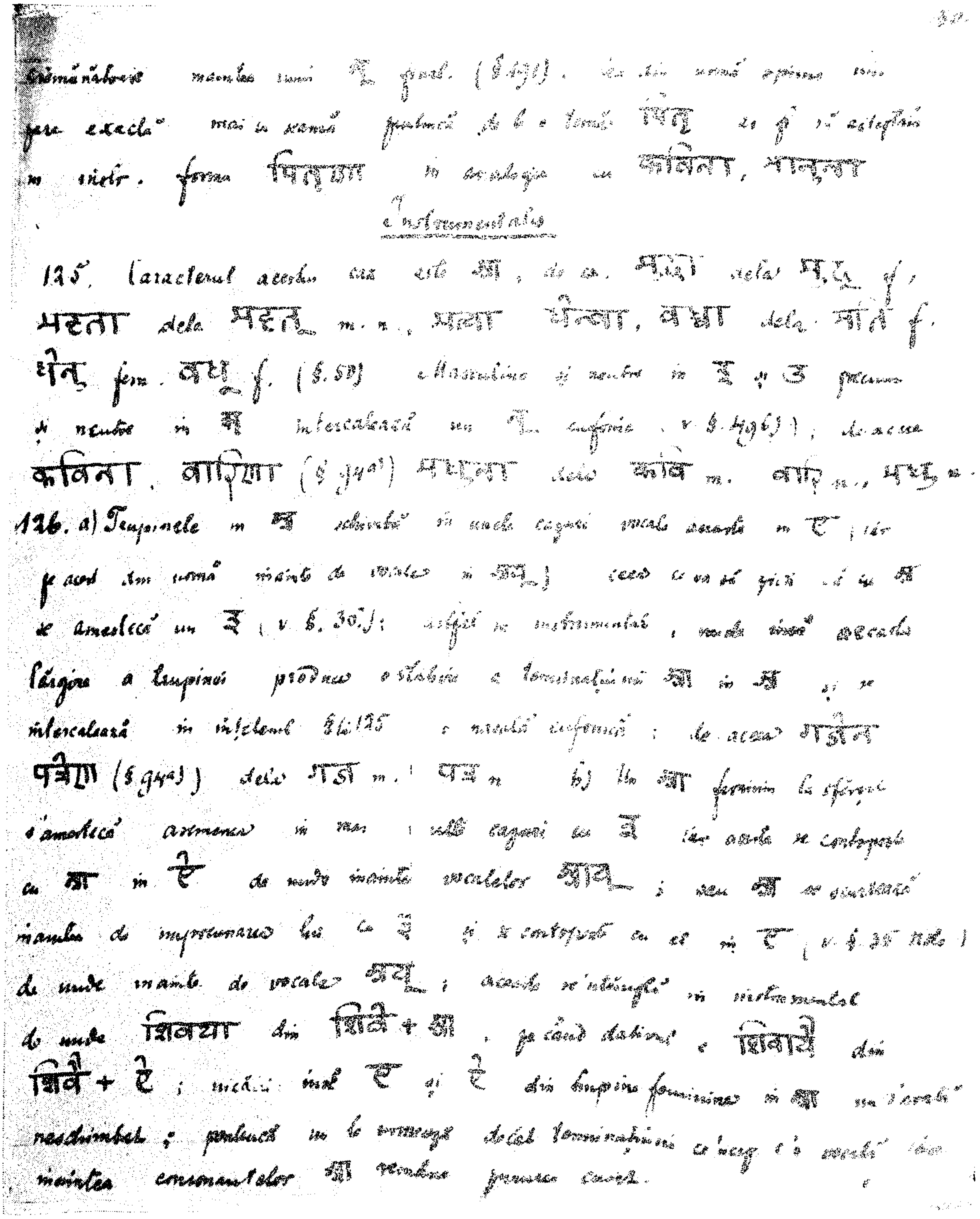

[illegible] unui न [illegible] (§. 49b)). [illegible] pare exactă mai cu seamă pentrucă dela temă पितृ [illegible] în [illegible] forma पितृणा în analogie cu कविना, भानुना

Instrumentalis

125. Caracterul acestui caz este आ, de ex. मुदा dela मुद् f., महता dela महत् m. n., [illegible] धेन्वा, वध्वा dela [illegible] f. धेनु fem. वधू f. (§. 50). Masculine şi neutre în इ şi उ precum şi neutre în ऋ intercalează un न eufonic (v. §. 49b)), de aceea कविना, वारिणा (§. 94a)) मधुना dela कवि m., वारि n., मधु n.

126. a) Temele în अ schimbă în unele cazuri vocala aceasta în ए, iar pe acest din urmă înainte de vocale în अय्) (ceea ce va să zică că la अ se amestecă un इ (v. §. 30.); astfel în instrumental, unde însă această legare a temei produce o slăbire a terminaţiunii आ în अ şi se intercalează în înţelesul §lui 125 o nazală eufonică; de aceea गजेन पत्रेण (§. 94a)) dela गज m., पत्र n. b) La आ feminin la sfârşit s'amestecă asemenea în mai multe cazuri un इ iar acela se contopeşte cu आ în ऐ de unde înainte vocalelor आय्; sau आ se scurtează înainte de împreunarea lui cu इ şi se contopeşte cu el în ए (v. §. 35 Nota) de unde înainte de vocale अय्; aceasta se întâmplă în instrumental de unde शिवया din शिवे + आ, pe când dativul e शिवायै din शिवै + ऐ; [illegible] ए şi ऐ din temele feminine în आ nu s'arată neschimbat; pentrucă nu le urmează decât terminaţiuni ce încep cu vocale; înaintea consonantelor आ rămâne pururea curat.

126.

II, 30r

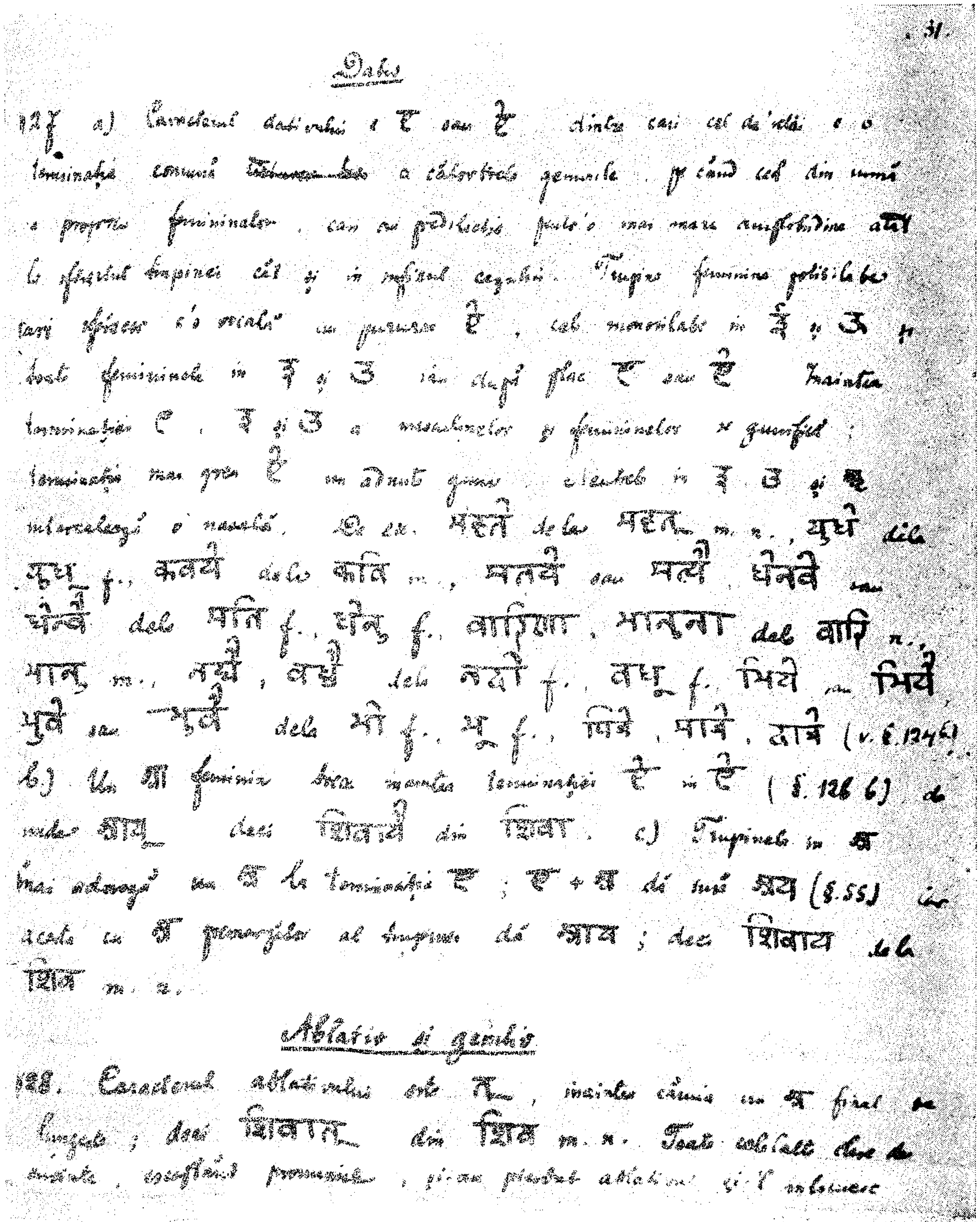

Dativ

127. a) Caracterul dativului e ए sau ऐ, dintre cari cel dintâi e o terminaţie comună ~~tuturor~~ a tuturor genurilor, pe când cel din urmă e propriu femininelor, care au păstrat pe o mai mare amplitudine atât la sfârşitul tulpinei cât şi în sufixul cazului. Tulpine feminine polisilabe cari sfârşesc c'o vocală iau pururea ऐ, cele monosilabe în ई şi ऊ şi toate femininele în इ şi उ iau după plac ए sau ऐ. Înaintea terminaţiei ए, इ şi उ a masculinelor şi femininelor se gunifică; terminaţia mai grea ऐ nu admite guna. Neutrele în इ, उ şi ऋ intercalează o nazală. De ex. महते dela महत् m. n., युधे dela युध् f., कवये dela कवि m., मतये sau मत्यै, धेनवे sau धेन्वै dela मति f., धेनु f., वारिणा, भानुना dela वारि n., भानु m., नद्यै, वध्वै dela नदी f., वधू f., श्रिये sau श्रियै, भुवे sau भुवै dela श्री f., भू f., पित्रे, मात्रे, दात्रे (v. §. 124 c). b) Un आ feminin ~~ia~~ înaintea terminaţiei ऐ ca ऐ (§. 126 b) de unde आय् deci शिवायै din शिवा. c) Tulpinele în अ mai adaugă un अ la terminaţia ए; ए + अ dă însă अय (§. 55) iar acesta cu अ prelungit al tulpinei dă आय; deci शिवाय dela शिव m. n.

Ablativ şi genitiv

128. Caracterul ablativului este त्, înainte căruia un अ final se lungeşte; deci शिवात् din शिव m. n. Toate celelalte clase de cuvinte, exceptând pronumele, şi-au pierdut ablativul şi-l înlocuiesc

127.

II, 31r

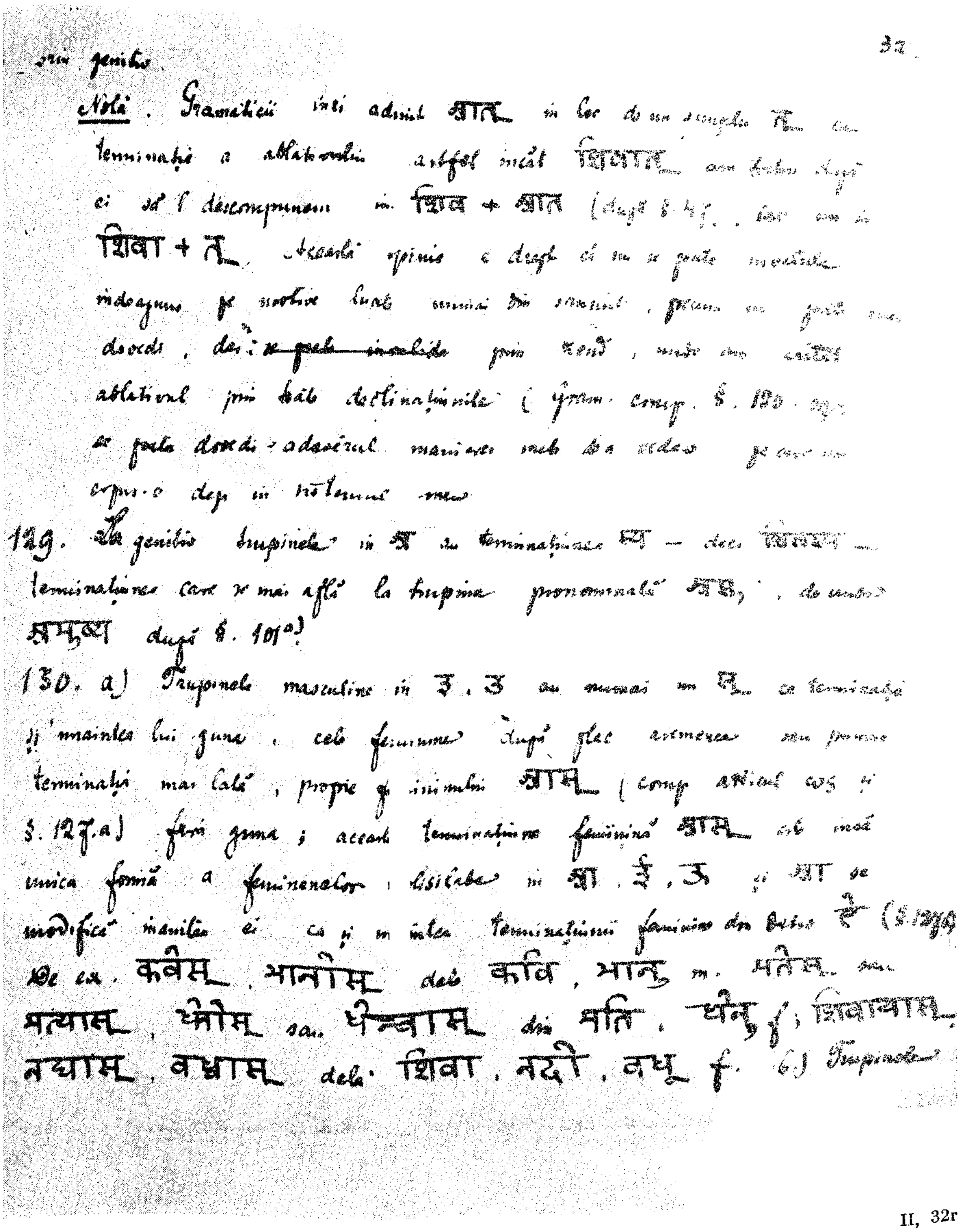

32.

— prin genitiv.

Notă. Gramaticii inși admit आत् în loc de un simplu त् ca terminație a ablativului astfel încât शिवात् are trebui după ei să-l descompunem în शिव + आत् (după § 45.), iar nu în शिवा + त्. Această opinie e drept că nu se poate înlătura îndoieluri [illegible] luat numai din sanscrit, precum nu poate nici dovedi, dar: ~~se poate invalida~~ prin Zend, unde are [illegible] ablativul prin toate declinațiunile (gram. comp. § 180. urm.) se poate dovedi adevărul manierei mele de a vedea pe care am expus-o deja în volumul meu

129. La genitiv tulpinele în अ au terminațiunea स्य — deci शिवस्य — terminațiune care se mai află la tulpina pronominală अमु, de unde अमुष्य după § 101a).

130. a) Tulpinele masculine în इ, उ au numai un स् ca terminație și înaintea lui guna, cele feminine după plac asemenea sau [illegible] terminații mai lată, propie și [illegible] आम् (comp. [illegible] și § 127.a) fără guna; această terminațiune feminină आम् este însă unica formă a femininelor bisilabe în आ, ई, ऊ și आ se modifică înaintea ei ca și în altele terminațiuni feminine din Dativ ऐ (§ 128 b). De ex. कवेस्, भानोस् dela कवि, भानु m. मतेस् sau मत्यास्, धेनोस् sau धेन्वास् din मति, धेनु f.; शिवायास्, नद्यास्, वध्वास् dela शिवा, नदी, वधू f. b) Tulpinele

II, 32r

128.

se se termină în consonante şi cari, după §. 67, n'ar putea să urmeze
c'un simplu स् prin अस् ca terminaţie — ca la accusativ अम् —
şi [illegible] de aceia se fac şi monosilabele cu desinenţe vocalice (afară de औ).
pentru a deveni polisilabe; căci ~~[illegible]~~ monosilabe feminine în ई. ऊ pot
primi şi terminaţia feminină आस्. De ex. युधस् dela युध् f.
महतस् dela महत् m. n., रायस्, नावस्, भियस् —
भियास्, भ्रुवस् sau भ्रुवास् (v. §. 51) dela रै m. f. नौ.
भी, भ्रू f. c) Neutrele în इ, उ, ऋ urmează aproape pretutindenea
şi mai cu seamă în genitiv declinaţiunii consonantice; şi fiindcă înaintea
tuturor terminaţiunilor ce'ncep c'o vocală ele intercalează o nazală, iar
न् final al temelor se lepădă în mai multe cazuri (§. 141.6. şi 92).
De aceea în puţine cazuri se deosebesc de temele terminate în adevăr
în न्; dela वारि şi मधु vine aşa dar वारिणस् (§. 94ª)
मधुनस्. d) Masculinele şi femininele în ऋ şi-au pierdut
şi-au pierdut semnul genitivul şi se terminau poate odinioară
în उर्स् (ur-s) şi şi mai înainte ~~[illegible]~~ în ar-s, după care.
în starea păstrată a limbei trebuia, după §. 57, să dispară स्;
de unde पितुर्, मातुर्, दातुर् dela पितृ etc. în cari
forme tema apare în aceeaşi formă ca în derivatul zendic
brâturyê din brâtur pentru brâtar (sansc. भ्रातृ frate) + yê.

Notă. Din causa legii eufonice §. 75 nu putem şti dacă mai sus
पितुर् etc. sau पितुस् e forma primitivă; în cazul din

numă elementul genitivului s din gr. pitus și r din gr. patris (pitu-(r)-(s)
Dar gramaticii nu-și admit उर् ca terminație adevărată a acestor genitive
și nu mă încred în ei, în contra păreri mele anterioare. Se pare că opiniunea
lor află sprijin puternic în limba zendă. (v. Gram. comp. § 191 notă.)

Locativ

131. La locativ terminațiunea इ e comună tuturor genurilor, și आम् e numai feminin. Femininele polisilabe în आ, ई și ऊ au pururea आम्, cele monosilabe în ई, ऊ pot avea după plac sau इ sau आम्. Tulpine terminate în consonante nu diftongă au इ în toate genurile. De ex. युधि, महति, शिवे (din शिव + इ, § 47), नावि dela युध् f., महत् m.n., शिव m.n., नौ f.; शिवायाम् (§ 126.6) नद्याम्, वध्वाम् dela शिवा, नदी, वधू f.; भियि, भुवि, sau भियाम्, भुवाम्, dela भी, भू f.

132. Masculinele în इ, उ au o terminațiune deosebită, औ, înaintea căreia se suprimă vocala tulpinei; așa dar कवौ, भानौ dela कवि, भानु. Numai पति soț și सखि amic fac excepție și păstrează litera finală a tulpinei (पत्यौ, सख्यौ). Femininele în इ, उ urmează după plac sau analogiei masculinelor sau primesc terminațiunea feminină आम्; de-aci मतौ, धेनौ sau मत्याम्, धेन्वाम्.

133. Tulpinele masculine și feminine în ऋ formează cazul acesta din tema lor originară în अर्, आर् (scurtată în ऋ, v. § 124 a.)

II, 34r

130.

~~și~~ — urmează așa dar declinațiunii consonantice ; de ex. पितरि . मातरि . दातरि.

Vocativ

134. a) La cele mai multe clase de nume vocativul nu are semn de caz și la tulpinele în अ sau în consonante e identic cu forma fundamentală; deci शिव , महत् , वृत् (§. 56a) deci शिव , महत् m. n., वृध् f. Tot astfel पितर् . मातर् . दातर् (§. 124a.) b). इ și उ finale au guna, din contra ई și ऊ din tulpine feminine polisilabe se scurtează; de ex. कवे, धेनो, नदि, वधु, din कवि m. धेनु, नदी, वधू f. c) Tulpine feminine în आ schimbă această vocală în ए, adecă slăbesc elementul ultim al lui आ = a + a în इ (ए = a + i); deci शिवे din शिवा (v. §. 166) d) Neutrele în इ, उ ori au ori n'au guna, după plac, deci वारि, मधु sau वारे, मधो.

135. न् ca literă finală a unor tulpine neutre se poate lepăda; așa dar नाम în loc de नामन् nomen!

136. Cuvinte monosilabe cu terminații vocalice sunt la vocativ identice cu nominativul; așa dar de ex. भीस्, भूस्, नौस् dela भी etc.

Dual

Nominativ, acusativ, vocativ

137. Masculinele și femininele ~~au~~ terminație औ (din आस्, v. Gram. comp. §. 206); de ex. वृधौ din वृध् f., पितरौ πατέρε, मातरौ μητέρε,

दातारौ Sorţiţe (v. §. 124), शिवौ (din शिव + औ, §. 49.) dela शिव. नद्यौ, वध्वौ, नावौ, din नदी, वधू, नौ f.; भियौ, भ्रुवौ din भी, भ्रू f. (§. 51) In dialectul védic terminaţiunea औ se scurtează adesea în आ, adecă elementul u dispare din diftongul compus din आ + उ; de ex. अश्विना cei doi Aşvini, उभा यन्तारा cei doi conducători de trăsură dela उभ, यन्तृ.

138. Masculine şi feminine în इ, उ suprimă terminaţiunea औ şi, drept compensaţiune, lungesc vocala scurtă a temei; deci कवी, भानू, मती, धेनू dela कवि, भानु m., मति, धेनु f. Nici femininele în आ n'au terminaţiune duală ci schimbă numai pe आ final în ए (§. 126 b.), deci शिवे din शिवा. Se dovedeşte din zend (Gramm. comp. §. 207) că शिवे e o mutilaţie din शिवयौ aşa încât după căderea terminaţiei, य se poate iar vocaliza şi contopi cu अ premergător în ए; astfel în prâcrit s'a făcut câteodată din चिन्तयामि eu gândesc चिन्तेमि (~~comp.~~ Gramm. comp. §. 109 a) 6.)

139. Neutrele au terminaţiunea ई, o ~~part~~ lungire a terminaţiunii plurale इ, deci महती dela महत्. Terminaţiunea ई se contopeşte cu अ premergător în ए, şi astfel se'ntâlnesc शिवे din शिव + ई cu femininul शिवे mutilat din शिवयौ. Alte neutre terminate în vocale intercalează o nazală, deci वारिणी, मधुनी, dela वारि, मधु.

Instrumental, dativ, ablativ

140 Aceste cazuri au la câtestrele genurile terminațiunea comună भ्याम्, mainlea căreia un अ scurt se lungește, de ex. युधभ्याम्, महद्भ्याम् dela युध् f., महत् m.n. (§ 83ª) वाग्भ्याम् dela वाच् f. (§ 8 राजभ्याम् dela राजन् m. (§ 92), तेजोभ्याम् dela तेजस् n. (§ 100 c) शिवाभ्याम् dela शिव m.n. și शिवा f.; कविभ्याम्, धेनुभ्याम् नदीभ्याम् etc. dela कवि m., धेनु f. नदी f.

Genitiv, locativ

141 Aceste două cazuri au terminațiunea ओस्, mainlea căreia अ și आ trec în ए (§ 126); de ex. शिवयोस् (Sivay-os) dela शिव m.n. și शिवा f. mai वाचोस् मधुनोस् dela वाच्, ~~मधु~~ मधु n. (§ 130 c) युधोस्, महतोस् dela युध् f., महत् m.n. कव्योस्, नद्योस्, धेन्वोस् dela कवि m., नदी धेनु f.

Plural

Nominativ

142 Masculinele și femininele au terminațiunea अस् mainlea căreia इ și उ trec prin guna (§ 33); de ex. युधस् din युध् f. मरुतस् din मरुत् m. पितरस् πατέρες, मातरस् [illegible] दातारस् δοτῆρες, (v. § 124), शिवास् (din शिव + अस् § 47) din शिव m. शिवास् (din शिवा + अस्) dela शिवा f. कवयस् din कवि + अस् § 55) धेनवस् (din धेनु + अस् § 55)

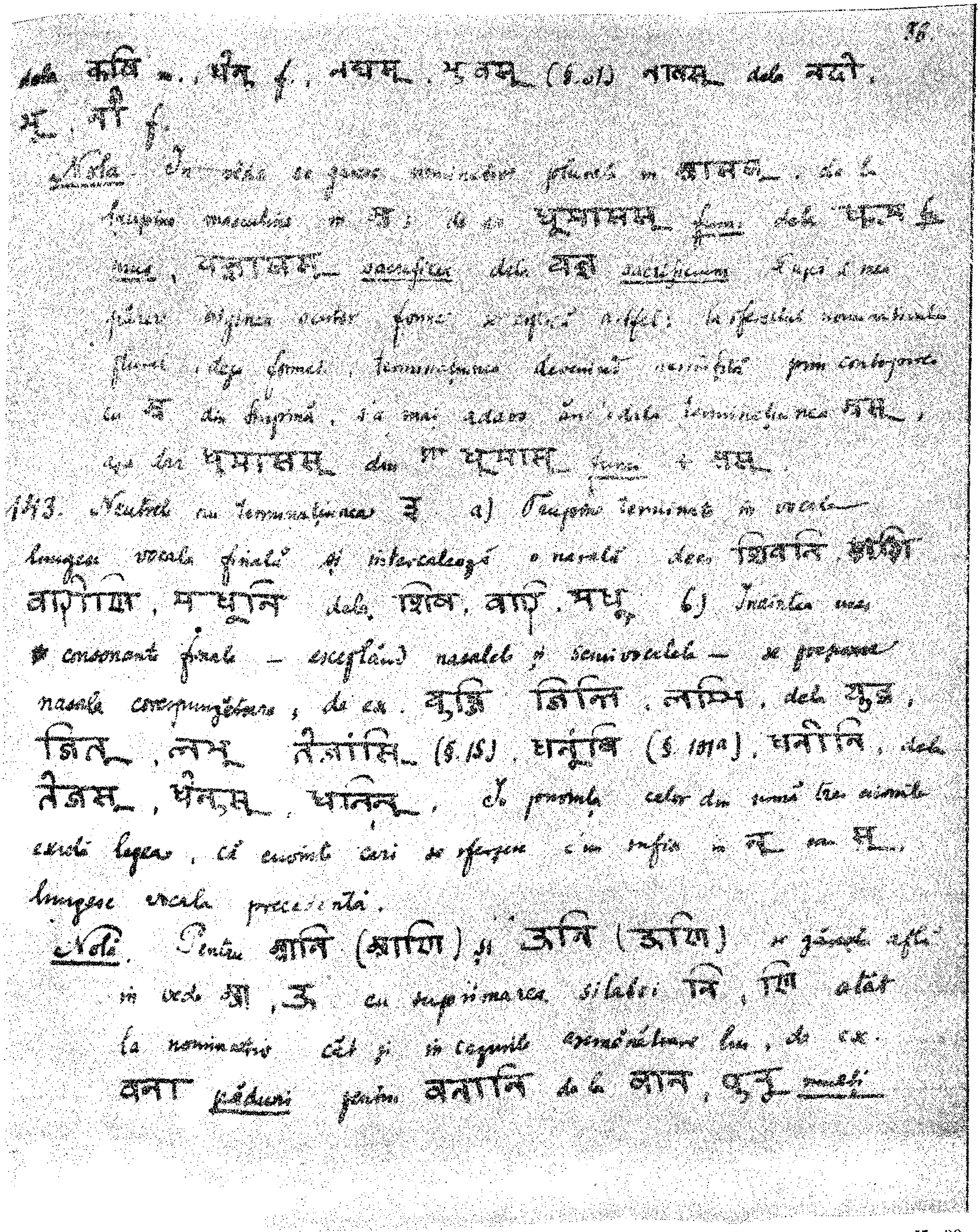

16.

dela कवि m., धेनु f., नद्यम्, भ्रुवम् (§. 61) नावम् dela नदी, भ्रू, नौ f.

Nota. În vedă se găseşte nominativ plural în आसस्, dela temele masculine în अ; de ex. धूमासस् fumi dela धूम fum, यज्ञासस् sacrificii dela यज्ञ sacrificium. După a mea părere originea acestor forme se explică astfel: la sfârşitul nominativului plural, deja format, terminaţiunea devenită nerecunoscută prin contopirea cu अ din temă, s'a mai adaos încă odată terminaţiunea अस्, aşa dar धूमासस् din nom. धूमास् fumi + अस्.

143. Neutrele cu terminaţiunea इ a) Teme terminate în vocale lungesc vocala finală şi intercalează o nazală, de ex. शिवानि, वारीणि, मधूनि dela शिव, वारि, मधु. b) Înaintea unei consonante finale – exceptând nazalele şi semivocalele – se prepune nazala corespunzătoare, de ex. युञ्जि [illegible], [illegible], dela युज्, [illegible], [illegible], तेजांसि (§. 15), धनूंषि (§. 101a), धनीनि, dela तेजस्, धनुस्, धनिन्. Cu privire la cele din urmă trei cuvinte excede legea, că cuvinte cari se sfârşesc c'un sufix în न् sau स्, lungesc vocala precedentă.

Notă. Pentru आनि (आणि) şi ऊनि (ऊणि) se găseşte aflat în vedă आ, ऊ cu suprimarea silabei नि, णि atât la nominativ cât şi în cazurile asemănătoare lui, de ex. वना păduri pentru वनानि dela वन, पुरु mulţi

134.

II, 38r

ventea ऊर्ञ्जि dela ऊर्ज्.

144. La verbele neutre cu două consonante finale, nazala ce e a se intercala se dirige drept după consonanta penultimă și (când) aceasta e un र् sau un ल्, atunci se pune după plac un न् sau nu se pune, ceeace în care formele deziderative în ईर्ष्, ऊर्ष् se lungesc pe ई, ऊ; de ex. चिकिर्न्षि sau, ceea ce-i mai natural, चिकीर्षि dela चिकीर्ष्.

Accusativ

145. Masculinele, terminate c'o vocală scurtă, ऋ inclusiv, au terminația न्, înaintea căreia vocala scurtă a tulpinei se lungește; așa dar शिवान्, कवीन्, भानून्, पितॄन् (v. §. 12 Nota 2c) dela शिव etc.

Nota. E foarte verisimil că tulpinele masculine terminate în vocale aveau odinioară acc. pl. în ns dar au pierdut pe cel din urmă din aceste două consonante (după §. 87), după care a intervenit न् în locul anusvarii, necesare înaintea sibilantelor, precum astfel de ex. vedem de la tulpina पुमांस् nominativul पुमान् (§. 203). Această părere sprijinită de zend și de gotica (Gramm. comp. §§. 236, 239) mai capătă un sprijin puternic prin dialectul vedic, căci aici tulpinele masculine în इ și उ arată înaintea vocalelor, uneori și înaintea lui च, în acc. plur. terminațiunea înr, ûnr, (cari, după §. 75a) se explică din îns, ûns; de ex. Rigv. ed. Rosen 37.12: गिरींर् च .. dela गिरि munte, 45.1: वसूंर् रुद्र

dela वस्. Tulpina în अ nu arată însă precum ar fi fost de așteptat, forma ~~#~~ वांसु, ci pentru ea औ; de ex. l. c. 1.9. देवाँ रुप pentru देवान् deos. Însă din asemenea forme acestea și a altora asemănătoare cred a putea deduce că într'o stare anterioară a limbei a dat asemenea înainte-i un स् care a lăsat urmă de influență sau în nazala care i se asociează. Și pe त् care încheie în dialectul véda acusativele plurale ale tulpinelor masculine, terminate în vocale, în caz când cuvântul următor se'ncepe cu त्, l'aș deduce asemenea din forma originară ns, admițând o schimbare eufonică a lui स् în त् după analogia §. 100.a.) De-aci în Rigvéda lui Rosen 14 6. देवांस्त् deos (înainte de तान्). În persoana a 3ea pl. a preteritelor augmentate त् care stă după न् înaintea unui त् începător este originar (v. §. 272 nota 3.) de ex. अतन्वन्त् स ... ei mergeau. Dacă tulpinele cari în cazurile tari se termină cu न्त् (§. 185.) pun în dialectul véda înaintea unui त् începător la nom. sing न्त् în loc de un simplu न् ca de ex. l. c. 30.16 देसनतावान्त् स sacrificio praeditus, atunci am putea fi în îndoială dacă त् e originar, adecă aparține tulpinei, sau de a răsărit din स्, ca semn de caz al nominativului. În favorul acestei din urmă păreri vorbesc zendice prin nominativele lor, precum [illegible] barans ~~purtător~~ unde ca și'n ~~latinește~~ latinescul ferens, sau în forme eolice ca τιθέις τ din tulpină a dispărut înaintea ~~tulpinei~~

semnului caracteristic al cazului apoi [illegible]. Și la terminarea nominative se află înaintea unei vocale începătoare de regulă anusvâra sau anunasika (ँ) ca și în acuzativele plurale, citate mai sus, ba chiar uneori și r ca. महाँ (महाँ) इन्द्रः (Pânini VIII. 3.9) Fiindcă în declinarea [illegible] de cuvinte vocativul în parte la न al nominativului, s-ar putea ca și în vocative ca राजन्त् rege! înainte de स începător त să se explice din स. Căci deși nominativul și sună și în dialectul vêda राजा totuși văd o epocă anterioară a limbei în care [illegible] nominative ca राजांस् comp. पन्थास de la पन्थन् §. (98) ceea ce în vocativ, care [illegible] vocala scurtă [illegible] și scurtat în राजंस्. [illegible] nu se poate [illegible] acel त eufonic, citat în §. 82ᵉ) căci în locativele pronominale ca यस्मिन् (§. 243), înainte de स în dialectul vêda यस्मिन्त् nu poate fi luat decât ca un adaos eufonic. Acest principiu eufonic se aseamănă cu acela care face că în latinește se ~~[illegible]~~ adaogă [illegible] înaintea lui s și t (lema organului [illegible], sumpsi, sumptum). [illegible] ne opreală de a [illegible] din त în aparența eufonic [illegible] de a fi, [illegible] astfel precum sibilanta eufonică [illegible] §. [illegible] nu poate fi [illegible] în cele mai multe [illegible] ca făcând parte din terminațiune [illegible] fiind protejată de un त, ट, च următor și de aspiratele lor. स fiind urmând după o nazală și त în aceeași poziție, stau între dânsele aproape în raport analog cu cel dintre स și ष după §. 75ᵃ). [illegible] cari apără un स् din terminațiunea ~~pre~~ premergătoare cauzează și trecerea unui त् originar în स् — अभवंस् तत्र ei erau acolo din अभवन्त् तत्र ca și देवांस् तत्र deos illic — pe când viceversa un स् începător în dialectul vedic apără pe un त् premergător după न्, cauzează trecerea lui ns în nt. ca din अभवन्त् सर्वत्र ei erau pretutindenea și înainte देवान्त् सर्वत्र deos ubique pentru pentru देवांस् सर्वत्र.

146. Feminine polisilabe cu ~~terminațiune~~ desinență vocalică au terminațiunea स् și lungesc asemenea vocala ce sună la sfârșitul ~~[illegible]~~ tulpinei, de modu dar पतीस्, धेनूस्, मातृस् dela मति etc., शिवास्, नदीस्, वधूस्, dela शिवा etc. Masculinele și femininele cari se termină c'o ~~vocală~~ consonantă, precum și monosilabele cu desinență vocalică — afară de स्त्री — au terminațiunea अस् deci ददतस्, युधस्, भियस्, भुवस्, रायस्, नावस् dela ददत् m. f. युध् f., भी, भू f., रै m. f., नौ f.

147. Neutrele rămân ca la nominativ.

Instrumentalis.

148. Terminațiunea acestui caz este भिस्, de ex. शिवाभिस् din शिवा f., कविभिस् — धेनुभिस्, पितृभिस्, मातृभिस्, दातृभिस् (§ 124), महद्भिस्, युद्भिस्, dela कवि etc., महत् m. n., युध् f. (comp. § 140). Tulpinele în अ au lepădat pe भ् din terminațiune, dar au lungit pe अ — ce și mână de भ्याम् în § 140 — încât din अभिस् s'au făcut ऐस् (v. § 33

§ 36. nota *): de aci शिवैस् din शिवाभिस् dela शिव m. n. O formă ca शिवाभिस् s'a păstrat în adevăr încă și anume la pronumele de persoana Iª și a IIª, unde अस्माभिस् prin noi și युष्माभिस् prin voi, venind de la अस्म, युष्म. În dialectul vêda însă terminațiunea भिस् s'a păstrat și la tulpinele substantivale și adjectivale अ, însă cu slăbirea*) lui आ în ए, de unde de ex. अश्वेभिस् prin cai, de la अश्व m. Prâkrita se reazimă aci pe dialectul vêda, și arată एहिं (comp. § 104 nota) pentru एभिस्, de ex. कुसुमेहिं prin flori pentru védicul कुसुमेभिस् sau ~~comunul~~ obicinuitul कुसुमैस्. Dar prâkrita a mers mai departe ~~în~~ cu schimbarea lui आ în ए decât dialectul vêda, întrucât și la pronumele persoanei 1ª și a 2ª arată एहिं (ê-hin) pentru आभिस् (â-bhis.)

---

*) Că ê e mai slab sau mai ușor decât â se poate deduce din vocativele feminine, ca Sivê, lângă nadi, vadhu dela Sivâ, nadî, vadhû căci la temele cu capăt lung limba voiește o slăbire a desinenței precum vice-versa la cele cu capăt scurt ca cere lungirea lor. Greutatea mai mică a lui ê față cu â rezultă și din aceea că ê consistă din a+i pe când â = a+a. Fiindcă din alte părți ale gramaticei rezultă că sunetele i sunt mai ușoare decât sunetele a, deci urmează de aci că și ê e mai ușor decât â; așa dar oriunde â a devenit ê, partea a doua a lui â s'a slăbit în i iar întâia a rămas neschimbată. Chiar e important a se observa că în greceste αι e tratat în privirea intonării ca o vocală scurtă de unde τύπτομαι, nu τυπτόμαι.

Dativ, ablativ

149 Aceste două cazuri au terminațiunea भ्यस्; de ex. कविभ्यस्, वधूभ्यस्, पितृभ्यस्, dela कवि etc.; वाग्भ्यस् dela वाच् f. (comp. § 140.) Un अ final trece în ए, de aceea शिवेभ्यस् dela शिव m. n.

Genitiv

150. Terminațiunea e आम्, și toate cuvintele polisilabe cu desinenți vocalice — inclusiv ऋ — interpun o nazală, înaintea căreia vocalele scurte se lungesc; de ex. महताम्, युधाम्, रायाम्, गवाम्, नावाम् din महत् m. n., युध् f., रै, गो m. f. नौ f.; शिवानाम्, कवीनाम्, मधूनाम्, वधूनाम् पितॄणाम् (§ 94a).) dela शिव m. n. și शिवा f. कवि m., मधु n., वधू f., पितृ m. Cuvintele monosilabe în ई, ऊ admit amândouă formele, deci भियाम् sau भीनाम्, भुवाम् sau भूनाम्.

Locativ

151. Terminațiunea e सु, înaintea căreia अ trece în ए; de ex. महत्सु dela महत् m. n., युत्सु din युध् f. (§ 83a).) वाक्षु din वाच् f. (§ 86. și 101a).), नामसु dela नामन् n. (§ 92), शिवेषु dela शिव m. n., शिवासु, कविषु dela शिवा f., कवि m.

Vocativ

152. Vocativul plural e egal cu nominativul.

153. Tabela următoare dă o privire a declinaţiunii complete în ordinea alfabetică a vocalelor finale ale tulpinelor cuvintelor. Există foarte puţine cuvinte terminate în Diftong, şi ele sunt mai toate monosilabe, o împrejurare care exercită o influenţă esenţială asupra declinaţiunii lor (v. de ex. §§. 123 130.). Afară de aceea रै m. f. lucru, bogăţie singura tulpină în ऐ mai ~~are~~ neregularitatea că înaintea unui sufix a începe cu consonantă îşi schimbă pe ऐ în आ, iar cuvintele terminate în ओ (गो m. f. vită masc. bou fem. vacă şi द्यो f. cerul) întăresc în cazurile tari (§. 124), cu excepţia acc. sing., pe ओ al lor în औ de unde गौस्, गावौ ~~ग~~ गावस् şi formează în acc. sing. şi plur. neregulat गाम्, गास् — precum se pare o mutilare din गावम्, गावस् — iar în genitiv sing. गोस् pentru गवस् (comp. bovem boves, bovis). Temeiul नौ corabie (ca şi ग्लौ m. lună) e pe deplin regulat. Cele-lalte cuvinte date ~~de~~ ~~pentru~~ exemple ~~cuvintelor~~ în tabela următoare sunt: शिव m. n. fericit fem. शिवा, ca substantiv शिव m. numele unui zeu şi शिवा f. soţia lui, कवि m. poet, प्रीति f. plăcere, वारि n. apă, भी f. frică, नदी f. râu, भानु m. Soare, धेनु f. vacă, तालु n. cerul gurii, भू f. pământ, वधू f. femee, पितृ m. tată, मातृ f. mamă, दातृ m. dătător. दातृ şi alte neutre asemănătoare în ऋ nu se pot afla în raport cu substantive neutrale, decât la sfârşitul compuselor adiectivale; astfel

दातृ n. dătător în compunere cu बहु mult (बहुदातृ) ar însemna având mulţi dătători şi s-ar declina în neutru în modul indicat, de vreme ce toate neregulile îşi au originea în desinenţa cuvântului primitiv, mutilată în ऋ (v. § 124). Ca exemple în declinaţiunea consonantică servesc मरुत् m. vânt, हृद् n. inimă, वाच् f. discurs.

141.

II, 45r, 46r

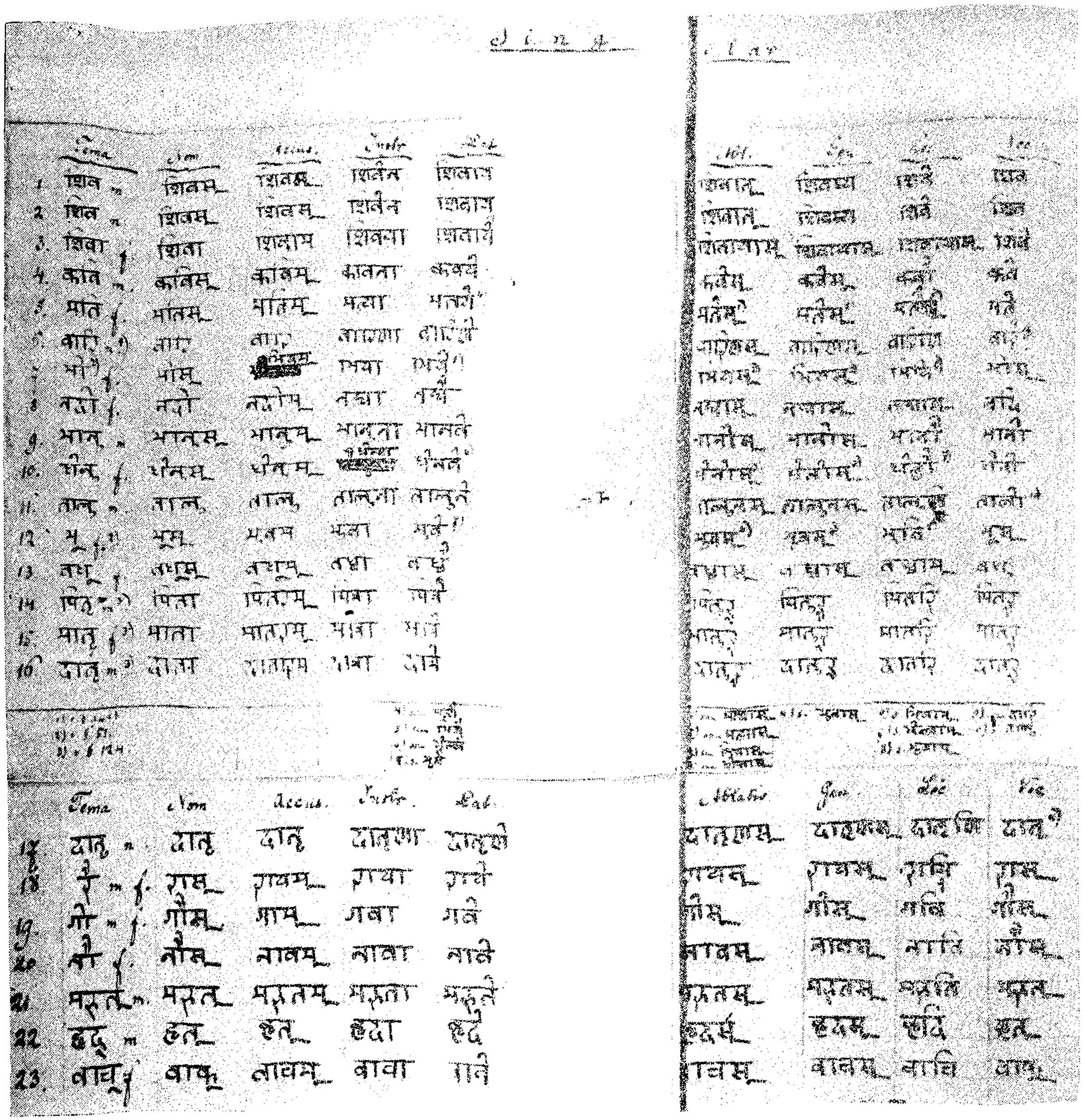

Sing ular

	Tema		Nom	Accus	Instr	Dat	Abl	Gen	Loc	Voc
1	शिव	m	शिवम्	शिवम्	शिवेन	शिवाय	शिवात्	शिवस्य	शिवे	शिव
2	शिव	n	शिवम्	शिवम्	शिवेन	शिवाय	शिवात्	शिवस्य	शिवे	शिव
3	शिवा	f	शिवा	शिवाम्	शिवया	शिवायै	शिवायास्	शिवायास्	शिवायाम्	शिवे
4	कवि	m	कविस्	कविम्	कविना	कवये	कवेस्	कवेस्	कवौ	कवे
5	मति	f	मतिस्	मतिम्	मत्या	मतयै	मतेस्	मतेस्	मतौ	मते
6	वारि	n	वारि	वारि	वारिणा	वारिणे	वारिणस्	वारिणस्	वारिणि	वारि
7	धी	f	धीस्	धियम् ~~[illegible]~~	धिया	धिये	धियस्	धियस्	धियि	धीस्
8	नदी	f	नदी	नदीम्	नद्या	नद्यै	नद्यास्	नद्यास्	नद्याम्	नदि
9	भानु	m	भानुस्	भानुम्	भानुना	भानवे	भानोस्	भानोस्	भानौ	भानो
10	धेनु	f	धेनुस्	धेनुम्	धेन्वा ~~[illegible]~~	धेनवे	धेनोस्	धेनोस्	धेनौ	धेनो
11	तालु	n	तालु	तालु	तालुना	तालुने	तालुनस्	तालुनस्	तालुनि	तालो
12	भू	f	भूस्	भुवम्	भुवा	भुवे	भुवस्	भुवस्	भुवि	भूस्
13	वधू	f	वधूस्	वधूम्	वध्वा	वध्वै	वध्वास्	वध्वास्	वध्वाम्	वधु
14	पितृ	m	पिता	पितरम्	पित्रा	पित्रे	पितुर्	पितुर्	पितरि	पितर्
15	मातृ	f	माता	मातरम्	मात्रा	मात्रे	मातुर्	मातुर्	मातरि	मातर्
16	दातृ	m	दाता	दातारम्	दात्रा	दात्रे	दातुर्	दातुर्	दातरि	दातर्

	Tema		Nom	Accus	Instr	Dat	Ablativ	Gen	Loc	Voc
17	दातृ	n	दातृ	दातृ	दातृणा	दातृणे	दातृणस्	दातृणस्	दातृणि	दातृ
18	रै	m. f.	रास्	रायम्	राया	राये	रायस्	रायस्	रायि	रास्
19	गो	m. f.	गौस्	गाम्	गवा	गवे	गोस्	गोस्	गवि	गौस्
20	नौ	f.	नौस्	नावम्	नावा	नावे	नावस्	नावस्	नावि	नौस्
21	मरुत्	m.	मरुत्	मरुतम्	मरुता	मरुते	मरुतस्	मरुतस्	मरुति	मरुत्
22	हृद्	n	हृत्	हृत्	हृदा	हृदे	हृदस्	हृदस्	हृदि	हृत्
23	वाच्	f	वाक्	वाचम्	वाचा	वाचे	वाचस्	वाचस्	वाचि	वाक्

142.

II, 60v, 61rv, 62r

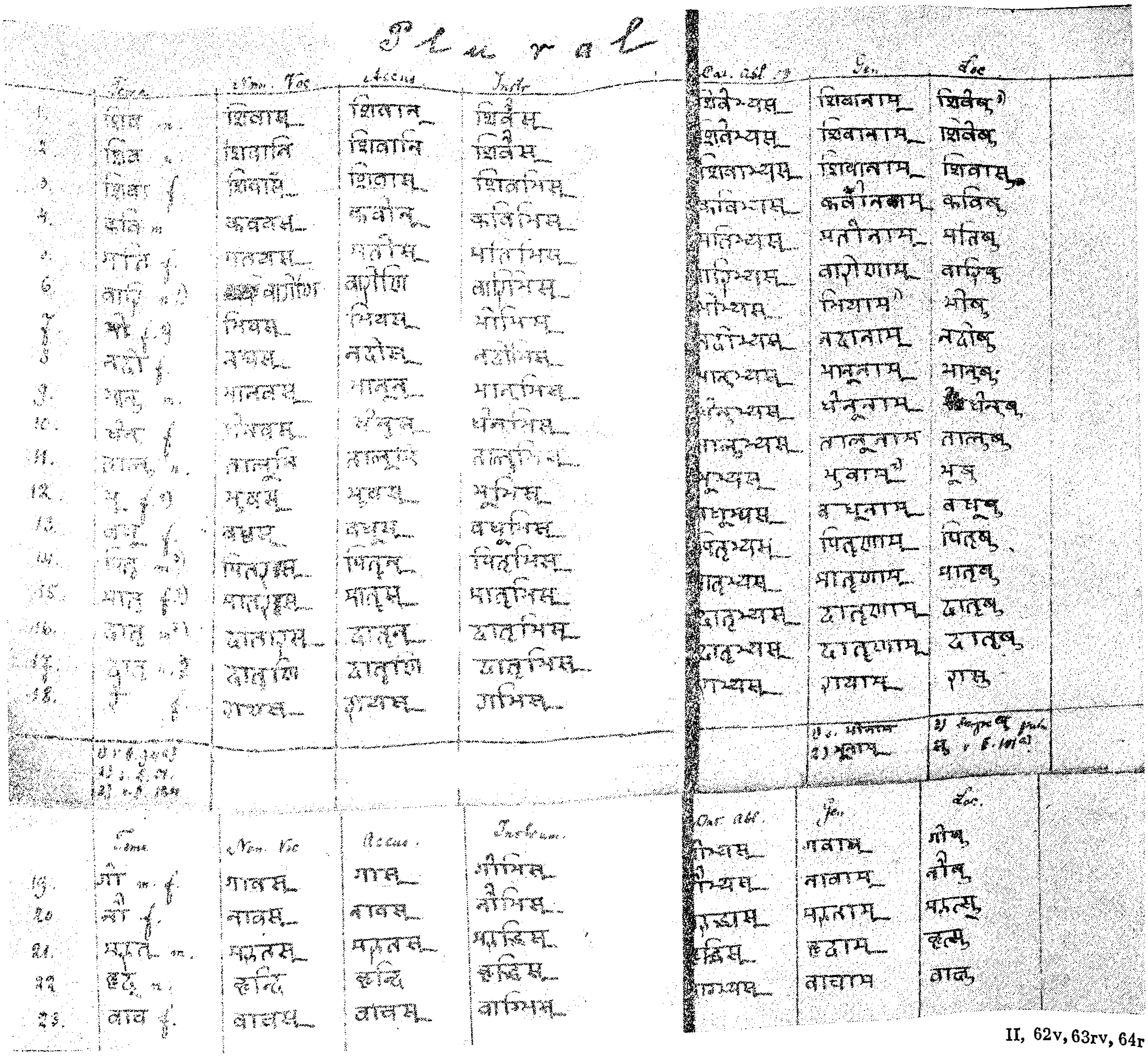

Plural

	Stem	Nom. Voc	Accus	Instr	Dat. Abl.	Gen.	Loc.
1.	शिव m.	शिवास्	शिवान्	शिवैस्	शिवेभ्यस्	शिवानाम्	शिवेषु 1)
2.	शिव n.	शिवानि	शिवानि	शिवैस्	शिवेभ्यस्	शिवानाम्	शिवेषु
3.	शिवा f.	शिवास्	शिवास्	शिवाभिस्	शिवाभ्यस्	शिवानाम्	शिवासु
4.	कवि m.	कवयस्	कवीन्	कविभिस्	कविभ्यस्	कवीनाम्	कविषु
5.	मति f.	मतयस्	मतीस्	मतिभिस्	मतिभ्यस्	मतीनाम्	मतिषु
6.	वारि n. 1)	वारीणि	वारीणि	वारिभिस्	वारिभ्यस्	वारीणाम्	वारिषु
7.	भी f. 1)	भियस्	भियस्	भीभिस्	भीभ्यस्	भियाम् 1)	भीषु
8.	नदी f.	नद्यस्	नदीस्	नदीभिस्	नदीभ्यस्	नदीनाम्	नदीषु
9.	भानु m.	भानवस्	भानून्	भानुभिस्	भानुभ्यस्	भानूनाम्	भानुषु
10.	धेनु f.	धेनवस्	धेनूस्	धेनुभिस्	धेनुभ्यस्	धेनूनाम्	धेनुषु
11.	तालु n.	तालूनि	तालूनि	तालुभिस्	तालुभ्यस्	तालूनाम्	तालुषु
12.	भू f. 1)	भुवस्	भुवस्	भूभिस्	भूभ्यस्	भुवाम् 2)	भूषु
13.	वधू f.	वध्वस्	वधूस्	वधूभिस्	वधूभ्यस्	वधूनाम्	वधूषु
14.	पितृ m. 1)	पितरस्	पितॄन्	पितृभिस्	पितृभ्यस्	पितॄणाम्	पितृषु
15.	मातृ f. 1)	मातरस्	मातॄस्	मातृभिस्	मातृभ्यस्	मातॄणाम्	मातृषु
16.	दातृ m. 1)	दातारस्	दातॄन्	दातृभिस्	दातृभ्यस्	दातॄणाम्	दातृषु
17.	दातृ n. 2)	दातॄणि	दातॄणि	दातृभिस्	दातृभ्यस्	दातॄणाम्	दातृषु
18.	रै f.	रायस्	रायस्	राभिस्	राभ्यस्	रायाम्	रासु
	1) v. [illegible] 1) [illegible] 2) [illegible]					1) v. भीनाम् 2) भूनाम्	1) [illegible] 2) [illegible]

	Stem	Nom. Voc	Accus.	Instrum.	Dat. Abl.	Gen.	Loc.
19.	गो m. f.	गावस्	गास्	गोभिस्	गोभ्यस्	गवाम्	गोषु
20.	नौ f.	नावस्	नावस्	नौभिस्	नौभ्यस्	नावाम्	नौषु
21.	मरुत् m.	मरुतस्	मरुतस्	मरुद्भिस्	मरुद्भ्यस्	मरुताम्	मरुत्सु
22.	हृद् n.	हृन्दि	हृन्दि	हृद्भिस्	हृद्भिस्	हृदाम्	हृत्सु
23.	वाच् f.	वाचस्	वाचस्	वाग्भिस्	वाग्भ्यस्	वाचाम्	वाक्षु

II, 62v, 63rv, 64r

143.

§ 154. Fiindcă la declinațiunea tulpinelor terminate în consonante – dacă nu sunt neregulate – au a se considera mai cu seamă legile eufonice în cazurile fără flexiune și înaintea consonantelor terminațiunilor de cazuri, iar terminațiunile cari încep c-o vocală nu afectează consonanta finală a rădăcinii, deci ne putem a lărgi privirea numai cătră cazurile în nom. voc. sing. – cari la tulpinele neutrale sunt ~~totdeauna~~ una cu acusativul – și în Instr. și Loc. pl. După ei acum ne putem orienta asupra Dat. Abl. plur. și a Instr. Dat. Abl. Du.

Tema	Nom. V. sg	Instr. pl	Loc. pl.
भज्1)	भक्	भग्भिस्	भक्षु
राज्	राट्	राड्भिस्	राट्सु
बुध्2)	भुत्	भुद्भिस्	भुत्सु
लभ्3)	लप्	लब्भिस्	लप्सु
गिर्4)	गीः	गीर्भिस्	गीर्षु
विष्5)	विट्	विड्भिस्	विट्सु
दिश्6)	दिक्	दिग्भिस्	दिक्षु
द्विष्6)	द्विट्	द्विड्भिस्	द्विट्सु
मृज्6)	मृक्	मृग्भिस्	मृक्षु
कस्7)	कस्	कोभिस्	कःसु, कस्सु
वकास्8)	वकाः	वकोभिस्	वकाःसु, वकास्सु

Cuvintele marcate aci sunt to- [redacted] rădăcini goale cari – complic. făcând de मृज् f. dăruire, दिश् (regiune a cerului) și द्विष् = inimic – nu se află decât la sfârșitul cuvintelor compuse, precum de ex. ~~[illegible]~~ मधुलिह् = albina (litteralmente lingând miere). – 1) V. § 65 și 83. 2) V. § 56 b) și 83 b). 3) V. § 56 a) și 83 a). 4) V. § 79 a) și 84.

Teme	N. V. sg.	Instr. pl.	Loc. plu.
पोस्¹⁾	पोस्	पोभिस्	पो:षु**), पोष्षु
लिह्²⁾	लिट्	लिड्भिस्	लिट्सु
दुह्³⁾	धुक्	धुग्भिस्	धुक्षु,**)
वल्ग्⁴⁾	वल्	वल्भिस्	वल्सु,**)

155 Tabela următoare ne dă un p conspect asupra tuturor sufixelor de cazuri

	Singular	Dual	Plural
om.	स् m. f. म् n.*)	औ m. f. ई n.	अस् m. f. इ. n
cc	म्, अम् m. f. म् n.*)	औ m. f. ई n.	स् f. अस् m. f. न् m. इ n.
th	आ m. f. n. अ m. n.*)	भ्याम् m. f. n.	भिस् m. f. n.
a.	ए m. f. n. ऐ f. अय m. n.*)	भ्याम् m. f. n.	भ्यस् m. f. n.
il.	त् m. n.*) अस् m. f. n. स् m. f. आस् f.	ओस् m. f. n.	आम् m. f. n.
oc.	इ m. f. n. आम् f.	ओस् m. f. n.	सु m. f. n.

Masculine în आ, ई, ऊ

156. Vocale finale lungi — cu excepțiunea diftongilor — se află mai cu seamă

1.) v. § [illegible] 75 a) 75 b). 100 c — **) v. § 101 a). — 2) V. § 81 a) și 102 c) — 3) v. § 81 a) și 103 b. — 4) V. § 57 și 84 — *) Numai la tulpine în आ.

la feminine, iar la neutre sunt cu totul excluse. Se poate însă — ca ca să'ntâmple rar — ca cuvintele în आ, ई, ऊ să stea la capătul unui cuvânt compus, ca nomina agendis masc., de ex. शङ्ख ध्मा (šankhâ-dhmâ) fluierător în scoică जलपी (jala-pî) bevător de apă खलपू (k'ala-pû) curățitor de piață. Ca adjective cuvintele acestea sunt modale și feminine (fluierând din scoică, bând apă, curățind piața) și în declinarea lor urmează ca alte cuvinte ~~ca~~ monosilabe cu terminațiuni vocalice, analogia cuvintelor terminate în consonante, afară de Nom. Voc. Sing. — Rădăcinele în आ lepădă în aceste tulpine (§. 175) înainte de terminațiuni ce'ncep vocalic pe आ al lor final, de aceea dhm-â, dhm-ê, dhm-as. Declinațiunea completă a lui ध्मा, पी, पू o punem aci, spre comparare cu declinațiunea cuvântului monosilab नौ f. corabie.

Singular.

N. V.	ध्मास्	पीस्	पूस्	नौस्
Acc.	ध्माम्	प्यम्	प्वम्	नावम्
Instr.	ध्मा	प्या	प्वा	नावा
Dat.	ध्मे	प्ये	प्वे	नावे
Abl. Gen.	ध्मस्	प्यस्	प्वस्	नावस्
Loc.	ध्मि	प्यि	प्वि	नावि

146.

II, 68r

	Dual			
N. A. V.	द्यावौ	गावौ	ग्लावौ	नावौ
I. D. Abl.	द्योभ्याम्	गोभ्याम्	ग्लौभ्याम्	नौभ्याम्
G. L.	द्यवोस्	गवोस्	ग्लावोस्	नावोस्
	Plural			
N. A. V.	द्यावस्	गावस्	ग्लावस्	नावस्
Instr.	द्योभिस्	गोभिस्	ग्लौभिस्	नौभिस्
D. Abl.	द्योभ्यस्	गोभ्यस्	ग्लौभ्यस्	नौभ्यस्
Gen.	द्यवाम्	गवाम्	ग्लावाम्	नावाम्
Loc.	द्योषु	गोषु	ग्लौषु	नौषु

157. Radicalii cari înaintea lui ई, ऊ final au două consonante, schimbă vocalele acelea conform § 52 înaintea vocalelor terminaţiunilor în इय् şi उव्; de ex. मांसक्री m. f. vânzând carne din मांस carne şi क्री a vinde şi आशुप्लु sărind repede, din आशु, repede şi प्लु a fugi, formează în acc. sing. मांसक्रियम्, आशुप्लुवम्

158. स्वयम्भू fiind prin sine însuşi (născut de sine) din स्वयम् singur şi भू a fi schimbă deşi radicalul are numai o consonantă înaintea lui ऊ pe acest ऊ în उव् şi formează de ex. în acc. sing. स्वयम्भुवम् şi nu °भ्वम्.

159. Compusele a căror radicală ultimă e नी a duce au în loc. sing. terminaţiunea feminină आम् în loc de इ;

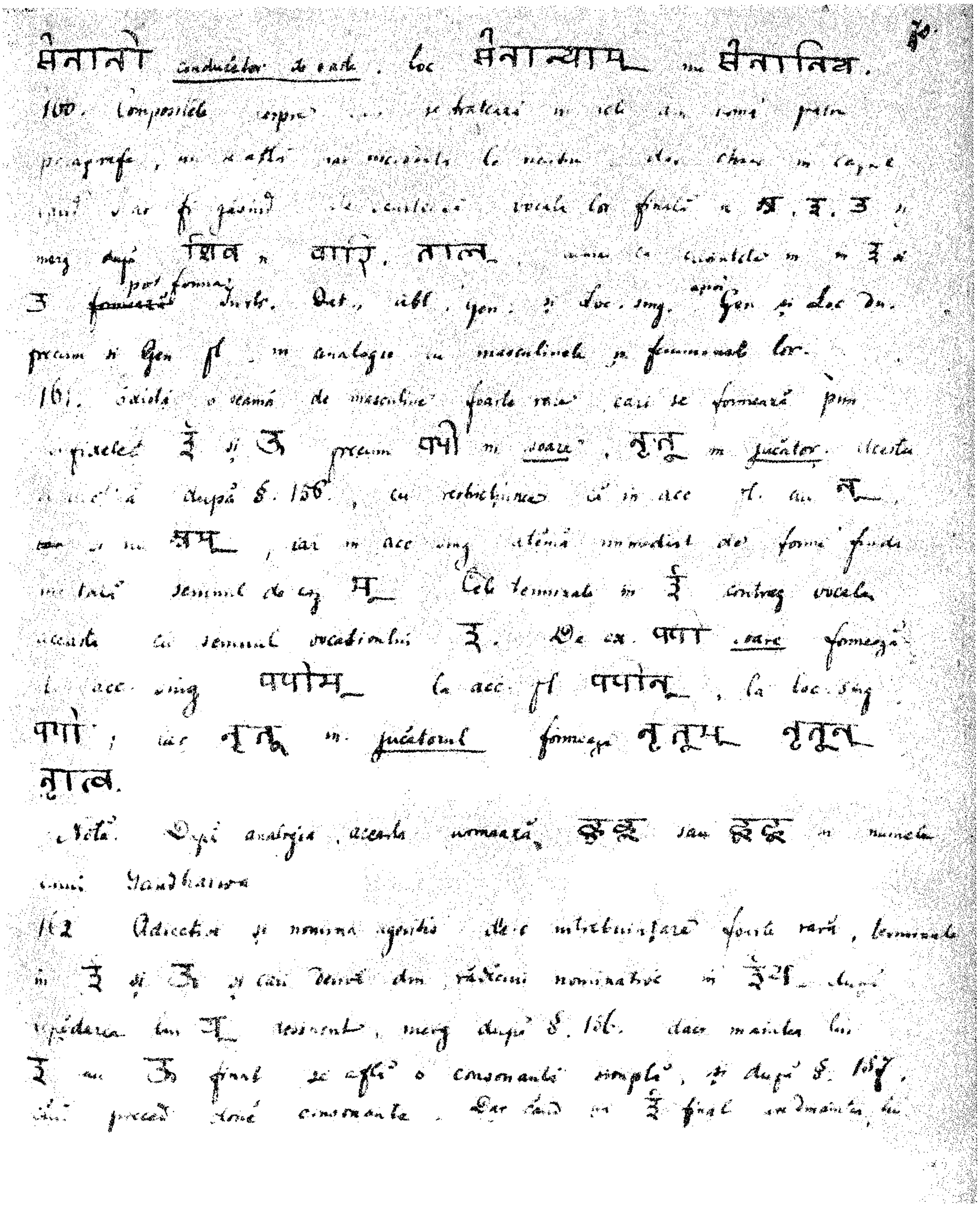

सेनान्यो conducător de oaste. loc. सेनान्याम् în loc de सेनानिय.

160. Compositele neutre cari se tratează în cele din urmă patru paragrafe, nu se află mai niciodată la neutru decât chiar în cazul când s-ar fi găsind de scurtează vocala la finală a अ, इ, उ și merg după शिव și वारि, तालु, numai la cuvintele în इ și उ ~~formează~~ pot forma Instr. Dat., abl., gen. și loc. sing. apoi Gen. și Loc. Du. precum și Gen. pl. în analogie cu masculinele și femininele lor.

161. Există o seamă de masculine foarte rare cari se formează prin afixele ई și ऊ precum पपी n. soare, हूहू n. jucător. Acestea se declină după §. 156, cu deosebirea că în acc. pl. au न्, nu ca în अस्, iar în acc. sing. atârnă nemediat de forma fundamentală semnul de caz म्. Cele terminate în ई contrag vocala aceasta cu semnul vocativului इ. De ex. पपी soare formează la acc. sing. पपीम् la acc. pl. पपीन्, la loc. sing. पपी; iar हूहू n. jucătorul formează हूहूम् हूहून् हूहाव.

Notă. După analogia acestora urmează हाहा sau हहा n. numele unui Gandharva

162. Adjectivele și nomina agentis de o întrebuințare foarte rară, terminate în ई și ऊ și cari derivă din rădăcini nominative în ईस् după depărtarea lui स् terminal, merg după §. 156 dacă înaintea lui ई ori ऊ final se află o consonantă simplă, și după §. 157, când preced două consonante. Dar când ei ई final înaintea lui

148.

II, 70r

în स् ca în त् sau nici न् care dă în loc de स् admi se poate să-ntâmple după plac abaterea ca în abl. şi gen. sing. semnul caracteristic स् să se lipsească prin mijlocirii unei vocale copulative उ ci de स (Comp §. 108): de ex. सुखास् din सुख्युस् dela सुखी m. având plăcere.

163. La neutru cuvintele citate în §. 162 scurtează vocala lor finală desinenţii şi merg după वारि, तालु, numai astfel încât Dat. Abl., Gen. Loc. sing. Gen. Loc. du. şi gen. pl. se pot forma ca la masculine şi la feminine.

164. Femininele monosilabe în ई, ऊ, ca भी frică, भ्रू sprâncenă ~~se declină~~ la sfârşitul compositelor posesive cari sunt adjective generis communis, se declină întocmai ca şi în starea lor isolată (v. tabela la §. 153), numai că nu admit terminaţiunile mai late ~~ex~~ lungite (ऐ, आस्, आम्) cari li se cuvin numai femininelor; de ex. गतभी având frica dusă adecă fără frică, सुभ्रू m. f. având sprâncene frumoase formează la dat. abl. gen. şi loc. sg. numai गतभिये, सुभ्रुवे, गतभियस्, सुभ्रुवस्, गतभियि, सुभ्रुवि, nu गतभियै सुभ्रुवै etc.

Feminine polisilabe în ऊ, ca वधू femeie mai nu se află la sfârşitul cuvintelor composite iar dintre cele în ई sunt numai cele citate la §. 171 ca लक्ष्मी noroc; de ex. गतलक्ष्मी m. f. noroc dus adecă lipsit de noroc.

Declinațiunea acelor compozite se'ndeplinească asemenea după cea a substantivului încheiat în stare simplă, numai că la dat. abl. gen. și loc. sing. se pot pune în locul terminațiunilor de cazuri numai feminine ऐ, आस्, आम्, terminațiunile mai generale ए, अस्, इ dintre care cel d'întâi se contopește cu ई din tulpină, deci आनन्दद्यै sau आनन्दद्ये, आनन्दद्यास् sau आनन्दद्यस् आनन्दद्यास् sau आनन्दद्यि. La vocativ [illegible] आनन्दधि §. 134. b.) se admite și forma nominativului (आनन्दधीः).

165. La neutre compozitele descrise în § 164 lungesc vocala lor finală și se duc după वारि, वारिन्, numai că la dat. abl. gen. și loc. se pot admite și formele întrebuințate în de comun genului masculin și feminin.

Declinațiune neregulară.

166. În declinarea temelor nu se abat de la legile generale a formațiunii cazurilor numai același sistem ca a literelor finale cum sunt cele în abl. adecă §. 153. — Terminațiunea în ऋ în cuvintele [illegible], feminine în आ unele cuvinte care'nsemnează mamă și anume अम्बा, अक्का, अल्ला formeză vocativul prin scurtarea lui आ desinenței (comp. §. 134 b.) deci अम्ब, अक्क, अल्ल.

167. जरा (f. bătrânețe) se poate declina sau regulat sau ca s'atinge de obiceiu, se declină astfel încât numai nominativul singular

150.

și când aceleași din dual și plural a căror terminațiuni se încep cu vocale sau cu स्, vin de la जरा [illegible] celelalte și de la [illegible] defectivă जरस्, deci la singular जरा, जरसम्, जरसा, जरसे, जरसस्, जरसि, जरस्. Dual: जरसौ, जराभ्याम्, जरसोस्. Plural: जरसस्, जराभिस्, जराभ्यस्, जरसाम्, जरासु.

168. पति m. domn, soț și सखि m. amic, au la singular mai multe abateri de la declinațiunea comună a masculinelor în इ. 1.) la instrumental nu intercalează un न् eufonic, ci schimbă, ca și femininele, इ final în य्, așa dar पत्या, सख्या ~~pentru~~ în loc de पतिना, सखिना. 2. la dativ n-au gună, deci पत्ये, ~~[illegible]~~ सख्ये în loc de पतये, सखये. 3) la ablativ, genitiv, iau ca vocală copulativă un उ *), deci पत्युस्, सख्युस् pentru पतेस्, सखेस्. 4) la locativ nu lepădă înaintea lui इ final înaintea terminațiunii औ, deci पत्यौ, सख्यौ. — सखि se mai distinge încă prin neregularitatea că formează cazurile tari (v. § 175) din सखै iar la nom. sg. și pierdut sunetul de caz स्, așa dar सखा pentru सखास् ca रास् pentru रै (v. § 153). Declinațiunea lui completă este următoarea.

---

*) Comp. § 162. Se pare că acest उ e slăbire numai a mai [illegible], în locul căruia [illegible] precede o, [illegible] πόσιος = paty-us din paty-as v. Gram. comp. §§ 186, 187

	Singular	Dual	Plural
Nom.	सखा	सखायौ	सखायस्
Acc.	सखायम्	सखायौ	सखीन्
Instr.	सख्या	सखिभ्याम्	सखिभिस्
Dat.	सख्ये	सखिभ्याम्	सखिभ्यस्
Abl.	सख्युस्	सखिभ्याम्	सखिभ्यस्
Gen.	सख्युस्	सख्योस्	सखीनाम्
Loc.	सख्यौ	सख्योस्	सखिषु
Voc.	सखे	सखायौ	सखायस्

La sfârşitul compuselor de ex. în नृपति Domn peste bărbaţi, पति urmează declinaţiunea comună în इ. Câteodată şi în starea lui simplu urmează declinaţiunea acesta, de ex. Nal. 17, 41 पतिना. Hit. 28 şi 6. पतौ.

169. Neutrele अक्षि ochiu, अस्थि os, दधि zer, सक्थि [illegible] formează cazurile cele mai slabe (§. 176), cu excepţiunea de Nom. acc. Voc. Du., din temele în अन् (अक्षन् etc.) şi anume cădând pe अ dacă îi premerg două consonante (v. §. 130) deci अस्थ्ना §. 94a.) etc. Ca paradigmă de declinaţiune completă a acestor cuvinte, ne servim de अस्थि.

	Singular	Dual.	Plural
Nom Acc.	अस्थि	अस्थिनी	अस्थीनि
Instr	अस्थ्ना	अस्थिभ्याम्	अस्थिभिस्
Dat.	अस्थ्ने	अस्थिभ्याम्	अस्थिभ्यस्
Abl	अस्थ्नस्	अस्थिभ्याम्	अस्थिभ्यस्
Gen.	अस्थ्नस्	अस्थ्नोस्	अस्थ्नाम्
Loc.	अस्थ्नि o. अस्थनि	अस्थ्नोस्	अस्थिषु
Voc.	अस्थे o. अस्थि	अस्थिनी	अस्थीनि

170. स्त्री f. femeie formează în nom., după analogia cuvintelor monosilabe (§. 120.), स्त्री, în acc. după plac स्त्रीम् sau स्त्रियम्; încolo celelalte după भी (tabela la §. 153.)

171. लक्ष्मी soția lui Vișnu, norocul, तरी corabia, तन्त्री frânghie, coardă [illegible], abătându-se de la §. 120, semnul de nominativ स्, de unde लक्ष्मीस् etc.

Notă Deși cuvintele acestea trec de primitive, totuși ई al lor final e și caracterul feminin ई — prin care se formează femininele din tulpina masculine și neutre — ca în toate femininele polisilabe în ई de ex. नदी râu de la sinonimul नद. Tot astfel तरी vine de la तर plută (din तॄ transgredi) și तन्त्री dela तन्त्र n. între altele sârmă. Iar लक्ष्मी îi lipsește primitivul लक्ष्म din लक्ष् vedere cu इध्म lemn din इध् ardere.

172. ~~क्रौष्टु~~ क्रोष्टु, m. *şacal* (ad literam *strigător* dela क्रुश् a striga) cu numai suff. तु v. § 98) formează cazurile tari, exceptând vocativul sing. din defectivul क्रोष्टृ (un nomen agentis de aceeaşi rădăcină cu suff. तृ, v. § 124) deci N. क्रोष्टा, Acc. क्रोष्टारम्, Voc. क्रोष्टो; Nom. Acc. Voc. Du. क्रोष्टारौ; Nom. Voc. pl. क्रोष्टारस्. În cazurile cele mai slabe (§ 176) cu excepţiunea Acc. pl. क्रोष्टून्) se întrebuinţează amândouă tulpinele, de ex. क्रोष्टुना, क्रोष्टवे şi क्रोष्ट्रा, क्रोष्टुः. În cazurile mijlocii (§. 176) e numai क्रोष्टु, de ex. क्रोष्टुभ्याम् nu क्रोष्टृभ्याम्.

173. नप्तृ m. *nepot* şi स्वसृ f. *soră* urmează în cazurile *tari* analogia lui दातृ (v. §. 124) deci नप्तारम्, स्वसारम्, नप्तारौ, स्वसारौ, नप्तारस्, स्वसारस्.

174. नृ *bărbat* se declină ca şi पितृ, dar în gen. pl. are pe lângă नॄणाम्, şi forma neregulară नृणाम्.

175. În privinţa tulpinelor cari termină în consonant, împărţeala cazurilor în *tari* şi *slabe* are o frequentă aplicaţiune (v. §. 129). Despre conjunct. prat. sau part. pres. ~~[illegible]~~ masc. a lui parasmaipadam (v. §. 96). care formează cazurile tari din अन्त् şi pe cele slabe din अत्; de ex. तुदत्, în forma tare तुदन्त् *chinuind*.

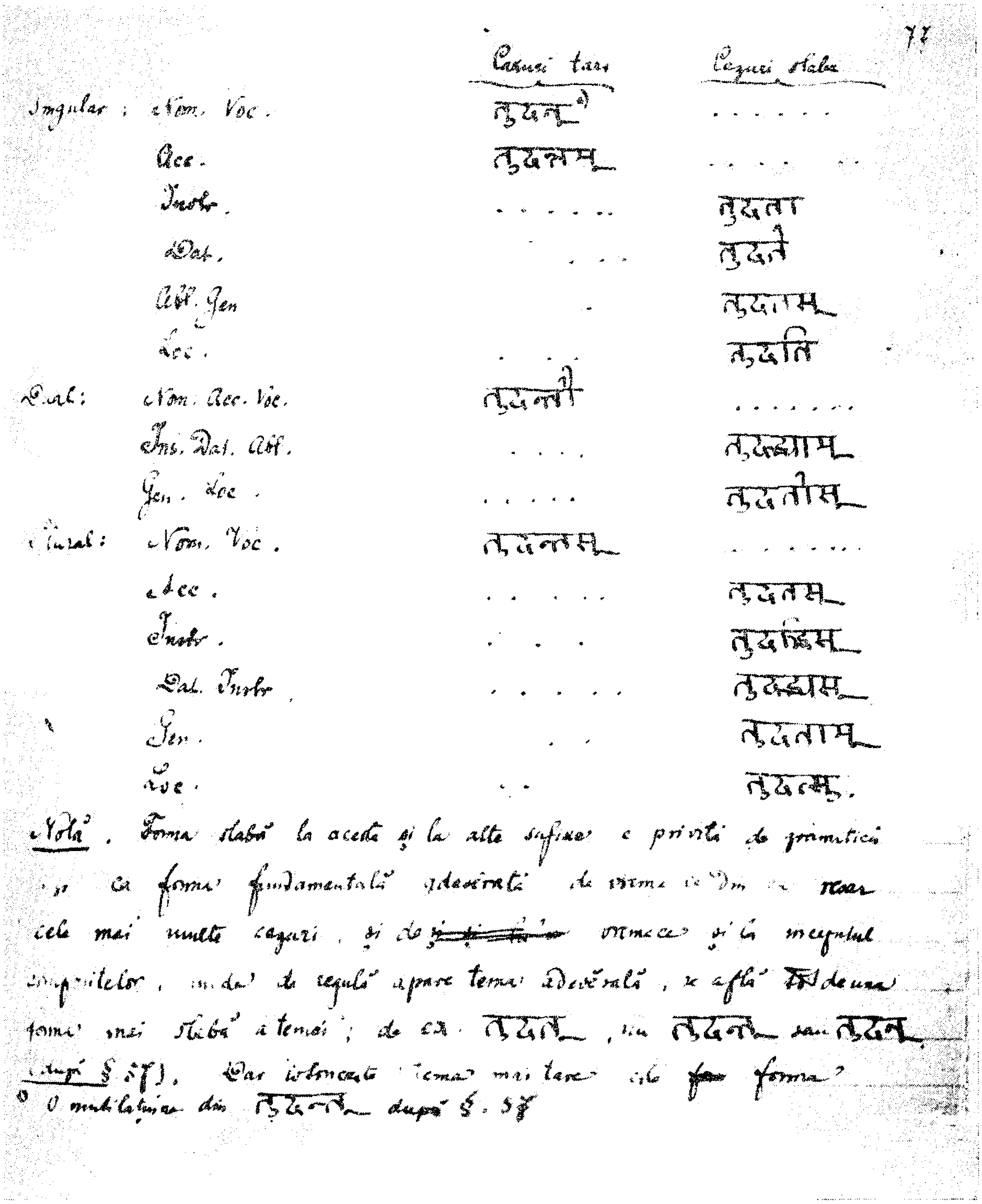

		Cazuri tari	Cazuri slabe
Singular :	Nom. Voc.	तुदन्[a]	. . . . . .
	Acc.	तुदन्तम्	. . . . . .
	Instr.	. . . . . .	तुदता
	Dat.	. . .	तुदते
	Abl. Gen	.	तुदतस्
	Loc.	. . .	तुदति
Dual :	Nom. Acc. Voc.	तुदन्तौ	. . . .
	Ins. Dat. Abl.	. . . .	तुदद्भ्याम्
	Gen. Loc.	. . . . .	तुदतोस्
Plural :	Nom. Voc.	तुदन्तस्	. . . .
	Acc.	. . . . . .	तुदतस्
	Instr.	. . . .	तुदद्भिस्
	Dat. Instr.	. . . . . .	तुदद्भ्यस्
	Gen.	. .	तुदताम्
	Loc.	. .	तुदत्सु.

Notă. Forma slabă la aceste şi la alte sufixe e privită de gramatici şi ca formă fundamentală adevărată de vreme ce în ea mai cele mai multe cazuri, şi de ~~[illegible]~~ asemenea şi la începutul compozitelor, unde de regulă apare tema adevărată, se află totdeuna formă mai slabă a temei; de ex. तुदत्, nu तुदन्त् sau तुदन् (după § 57). Dar înlocuită tema mai tare cu ~~for~~ forma?

[a] O mutilaţiune din तुदन्त् după § 57

155.

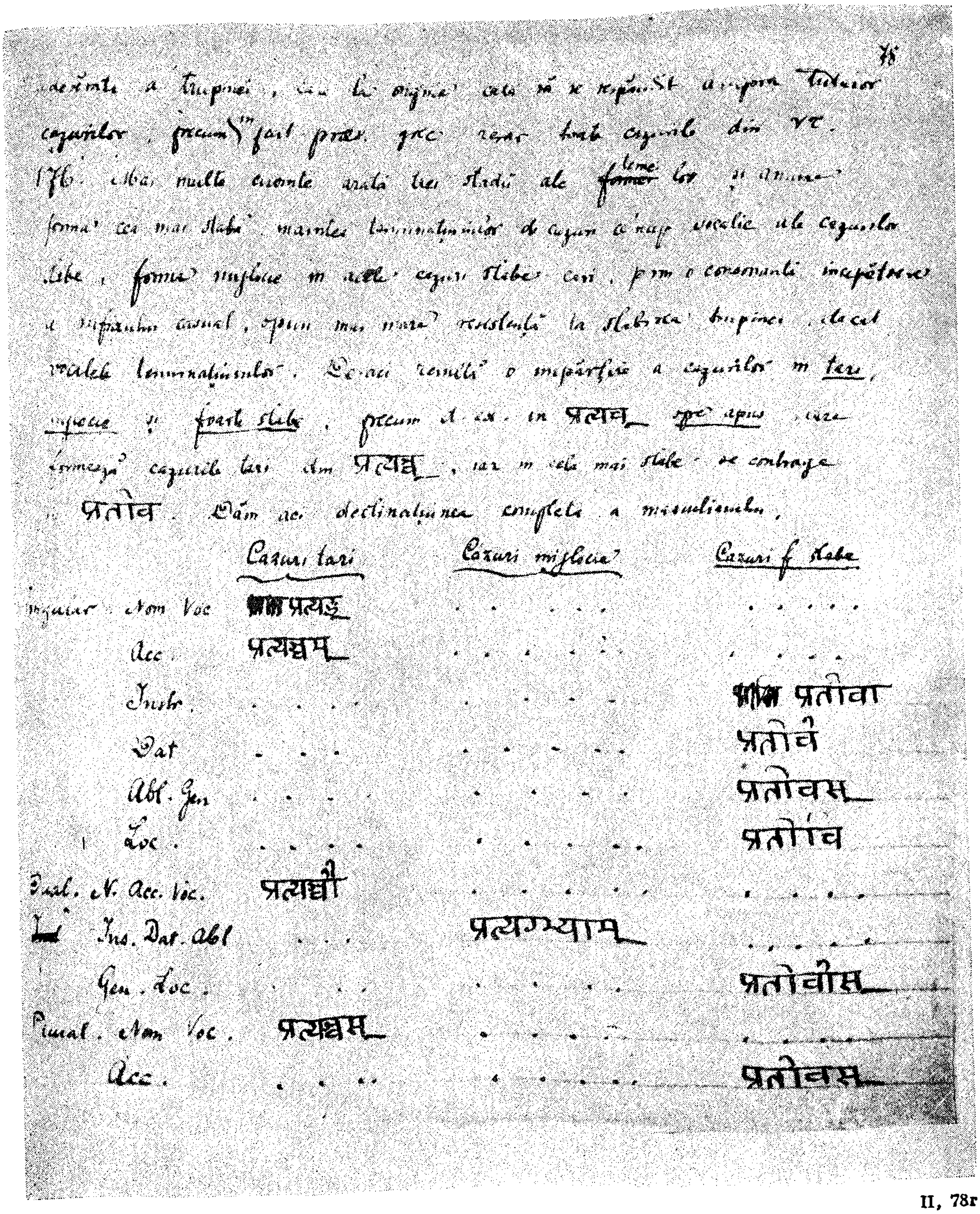

scăderile a tulpinei, cari la origine cată să se repăuSt asupra tuturor cazurilor, precum s'in fost prec. grec. iar toate cazurile din VT.

176. Mai multe cuvinte arată trei stadii ale ~~formei~~ temei lor şi anume: forma cea mai slabă înaintea terminaţiunilor de cazuri c'un început vocalic ale cazurilor slabe, forma mijlocie în acele cazuri slabe cari, prin o consonantă începătoare a sufixului casual, opun mai mare rezistenţă la slăbirea tulpinei decât vocalele terminaţiunilor. De aci rezultă o împărţire a cazurilor în tari, mijlocii şi foarte slabe, precum d. ex. în प्रत्यच् spre apus, care formează cazurile tari din प्रत्यञ्च्, iar în cele mai slabe se contrage în प्रतीच्. Dăm aci declinaţiunea completă a menţionatului.

		Cazuri tari	Cazuri mijlocii	Cazuri f. slabe
Singular	Nom. Voc.	प्रत्यङ्	. . . . .	. . . . .
	Acc.	प्रत्यञ्चम्	. . . . .	. . . .
	Instr.	. . . .	. . . . .	प्रतीचा
	Dat.	. . . .	. . . . .	प्रतीचे
	Abl. Gen.	. . . .	. . . . .	प्रतीचस्
	Loc.	. . . .	. . . . .	प्रतीचि
Dual.	N. Acc. Voc.	प्रत्यञ्चौ	. . . . .	. . . . .
	Ins. Dat. Abl.	. . .	प्रत्यग्भ्याम्	. . . . .
	Gen. Loc.	. . .	. . . . .	प्रतीचोस्
Plural.	Nom. Voc.	प्रत्यञ्चस्	. . . . .	. . . . .
	Acc.	. . . .	. . . . .	प्रतीचस्

II, 78r

156.

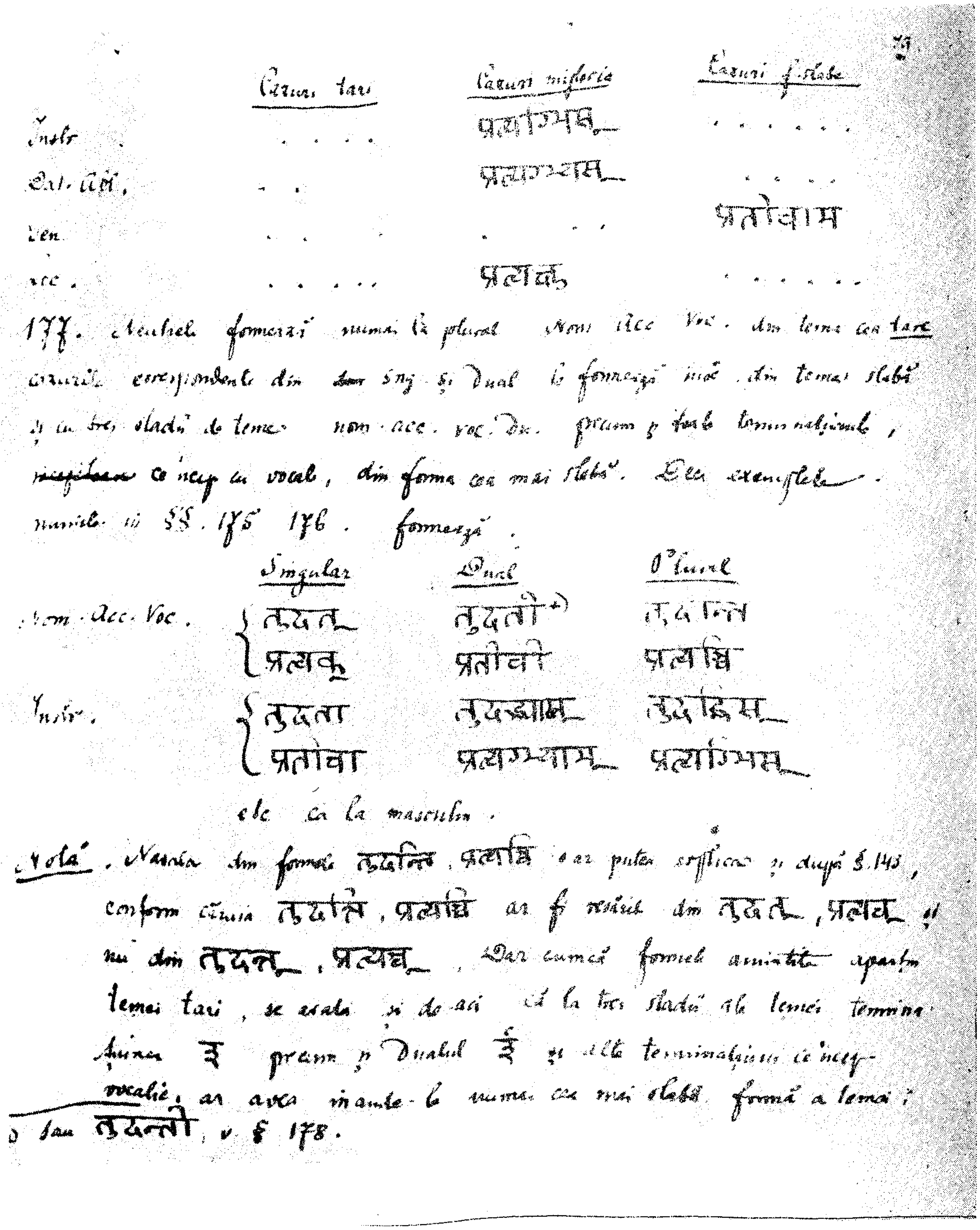

	Cazuri tari	Cazuri mijlocie	Cazuri f. slabe
Instr.	. . . .	प्रत्यग्भिस्	. . . . . .
Dat. Abl.	. .	प्रत्यग्भ्यस्	. . . .
Gen.	. . .	. . .	प्रतीचाम्
Acc.	. . . . .	प्रतीचः	. . . . . .

177. Neutrele formează numai la plural Nom. Acc. Voc. din tema cea tare; cazurile corespondente din ~~tem~~ Sng. şi Dual le formează însă din tema slabă şi cu trei stadii de teme nom. acc. voc. du. precum şi toate terminaţiunile, ~~începătoare~~ ce încep cu vocală, din forma cea mai slabă. Deci exemplele numele în §§. 175 176. formează.

	Singular	Dual	Plural
Nom. Acc. Voc.	तुदत्	तुदती*)	तुदन्ति
	प्रत्यक्	प्रतीची	प्रत्यञ्चि
Instr.	तुदता	तुदद्भ्याम्	तुदद्भिस्
	प्रतीचा	प्रत्यग्भ्याम्	प्रत्यग्भिस्

etc. ca la masculin.

Notă. Nazala din formele तुदन्ति, प्रत्यञ्चि s'ar putea explica şi după §. 143, conform căruia तुदन्ति, प्रत्यञ्चि ar fi născute din तुदत्, प्रत्यच् şi nu din तुदन्त्, प्रत्यञ्च्. Dar cumcă formele amintite aparţin temei tari, se esplică şi de aci că la trei stadii ale temei terminaţiunea इ precum şi Dualul ई şi alte terminaţiuni ce încep cu vocalie, ar avea înainte-le numai cea mai slabă formă a temei;

---

*) sau तुदन्ती, v. § 178.

au întru. Deci ca la ambe temele प्रत्यञ्च्, प्रत्यच्, प्रतीच् terminațiunea इ să se adaoge la cea din urmă, și atunci după §. 143 s-ar naște प्रतीञ्चि și nu प्रत्यञ्चि afară de asta căută dovezi și mai clare, cari ridică orice îndoială cumcă terminațiunea neutrală इ aparține temei tari, căci de ex. चतुर् pentru care în cazurile tari face चत्वार् — de unde चत्वारम् τέσσαρας — formează ~~în~~ la nom. acc. voc. neutr. चत्वारि iar nu चतुरि.

178. Sufixul ई, care formează feminine din tulpine masculine și neutre, se unește de tema slabă; și — la trei stadii — de cea mai slabă, deci प्रतीची cea apuseană nu प्रत्यञ्ची sau प्रत्यची. Dar prea în अत्, अन्त् permite și forma tare अन्ती, tot astfel în dual neutru (v. §. 530.)

179. Urmărim acum neregularitățile declinațiunii consonantice după ordinea literelor finale ale tulpinelor și sufixelor respective. Gutturalele nu fac excepție. Între palatale e a se considera întâi rădăcina अञ्च् a merge, a adora (se scrie și अच् v. §. 110) care se întrebuințează mai cu seamă în unire cu prepozițiuni inseparabile, pentru a însemna definitele direcțiuni ale regiunilor lumii (răsăritean, apusean etc.) Ea păstrează în cazurile tari nazala radicalei dar astfel încât în cazurile fără flexiune cari, după §. 57., trebuie să renunțe la च् din अञ्च्, ञ् premergător trece în ङ्, așa dar nom. voc. masc. अङ्, अञ्चौ, अञ्चस्, acc. अञ्चम्, अञ्चौ, अञ्चस्;

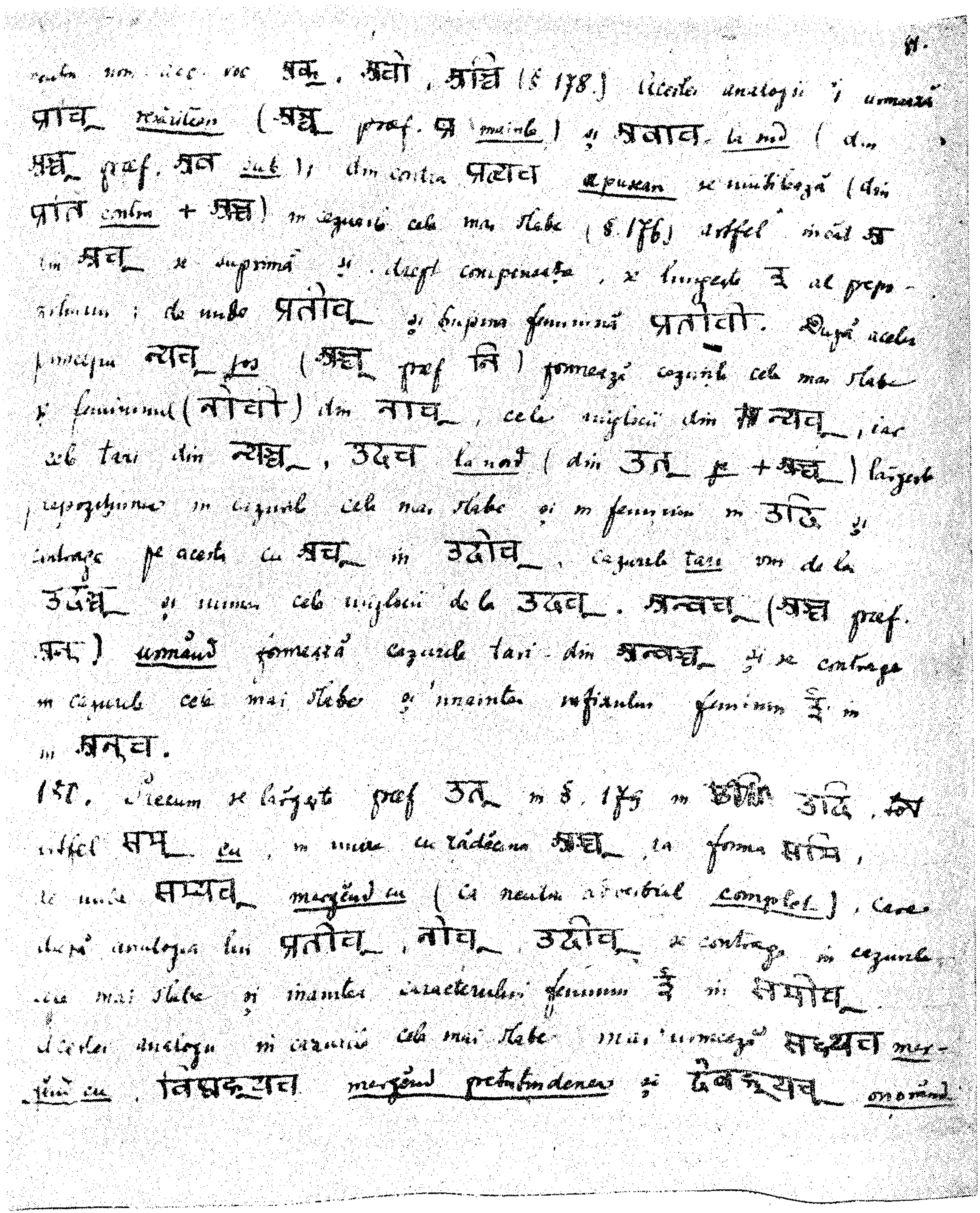

81.

neutru nom. acc. voc. अक्, अची, अञ्चि (§ 178.) Acelei analogii îi urmează प्राच् înainte (अञ्च् pref. प्र mainte) şi अवाच् la sud (din अञ्च् pref. अव sub); din contra प्रत्यच् apusean se mutilează (din प्रति contra + अञ्च्) în cazurile cele mai slabe (§ 176) astfel încât अ din अच् se suprimă şi drept compensaţie, se lungeşte इ al prepoziţiunii; de unde प्रतीच् şi din forma feminină प्रतीची. După acelaşi principiu न्यच् jos (अञ्च् pref नि) formează cazurile cele mai slabe şi femininul (नीची) din नीच्, cele mijlocii din न्यच्, iar cele tari din न्यञ्च्, उदच् la nord (din उत् sus + अञ्च्) lungeşte prepoziţiunea în cazurile cele mai slabe şi în feminin în उदी şi contrage pe acesta cu अच् în उदीच्, cazurile tari vin de la उदञ्च् şi numai cele mijlocii de la उदच्. अन्वच् (अञ्च् pref. अनु) urmând formează cazurile tari din अन्वञ्च् şi se contrage în cazurile cele mai slabe şi înaintea sufixului feminin ई în în अनूच.

180. Precum se lungeşte pref उत् în § 179 în ~~[illegible]~~ उदी, ~~[illegible]~~ astfel सम् cu, în unire cu rădăcina अञ्च्, ia forma समि, de unde सम्यच् mergând cu (ca neutru adverbial complet), care după analogia lui प्रतीच्, नीच्, उदीच् se contrage în cazurile cele mai slabe şi înaintea caracterului feminin ई în समीच्. Acelei analogii în cazurile cele mai slabe mai urmează सध्र्यच् mergând cu, विष्वद्र्यच् mergând pretutindenea şi देवद्र्यच् onorând

159.

II, 81r

rui de unde सध्रीच्, विष्वद्रीच्, देवद्रीच्*). तिर्यच् a merge strâmb (din तिरि pentru तिरस् + अच्) devine în cazurile cele mai slabe și înaintea caracteristicei feminine ई तिरश्च्, adecă अ din rădăcină dispare și तिरि se întoarce la forma तिरस् cu श् în loc de स् (conform §. 75a.)

181. प्राछ् întrebând (nom. sng. m. f. n. प्राट्) poate schimba după plac înainte de vocale litera terminațiunii sale în श्; de ex. instr. sing. प्राछा sau प्राशा (comp. §. 87c.)

182. अवयाज् închinându-se rău (din rădăcina यज् prep. अव) formează nom. voc. sng. și cazurile mijlocii (§. 176.) dintr'o formă fundamentală अवयस्, după analogia §-lui 201, însă astfel că voc. sng. poate fi egal cu nom., deci nom. sng. अवयास्, voc. अवयस् sau अवयास्, instr. pl. अवयोभिस् ș.a.m.d. Îndealtmintrelea regulat de ex. instr. sng. अवयाजा.

183. असृज् n. sânge (nom. असृक्) poate forma instr. și dat. sng. precum și accus. pl. din असन्, deci असृजा sau अस्ना, असृजे sau अस्ने, असृञ्जि sau असानि (v. §. 143).

184. युज् m. împreunător formează, când nu stă la finele unui compus, cazurile tari din युञ्ज् și schimbă după lepădarea lui ज्, în nom. voc. sng. pe ञ् în ङ् (comp. §. 183) de unde nom. voc. युङ्, युञ्जौ, युञ्जस्, acc. युञ्जम्, युञ्जौ, युञ्जस्.

---

*) साध्रि din स cu अध्रि prelungirea, dela विश्व fiecare, देवद्रि dela देव zeu nu se află decât în combinațiunile acestea.

185. Sufixele अत्, मत्, वत् formează cazurile tari din अन्त्, वन्त्, मन्त् în care ocazie se suprimă în nom. voc. sng. त् final conform §-lui 57. Afară de asta मन्त् şi वन्त् lungesc pe अ al lor în nom sng., deci मान्, वान् (comp. part. greceşti ca λέγων din λεγοντ.) De ex. तुदत् chinuind dela तुद्, श्रीमत् fer norocit dela श्री noroc, धनवत् bogat dela धन bogăţie formează astfel nom. acc. voc. celor trei numere

Masculin

	Singular	Dual	Plural
Nom.	तुदन् श्रीमान् धनवान्	तुदन्तौ श्रीमन्तौ धनवन्तौ	तुदन्तस् श्रीवन्तस् धनवन्तस्
Voc	तुदन् श्रीमन् धनवन्	तुदन्तौ श्रीमन्तौ धनवन्तौ	तुदन्तस् श्रीमन्तस् धनवन्तस्
Acc.	तुदन्तम् श्रीमन्तम् धनवन्तम्	तुदन्तौ श्रीमन्तौ धनवन्तौ	तुदतस् श्रीमतस् धनवतस्

Neutru

Nom. Acc. Voc.	तुदत् श्रीमत् धनवत्	तुदती s. तुदन्ती *) श्रीमती धनवती	तुदन्ति श्रीमन्ति धनवन्ति.

*) v. §.178.

161.

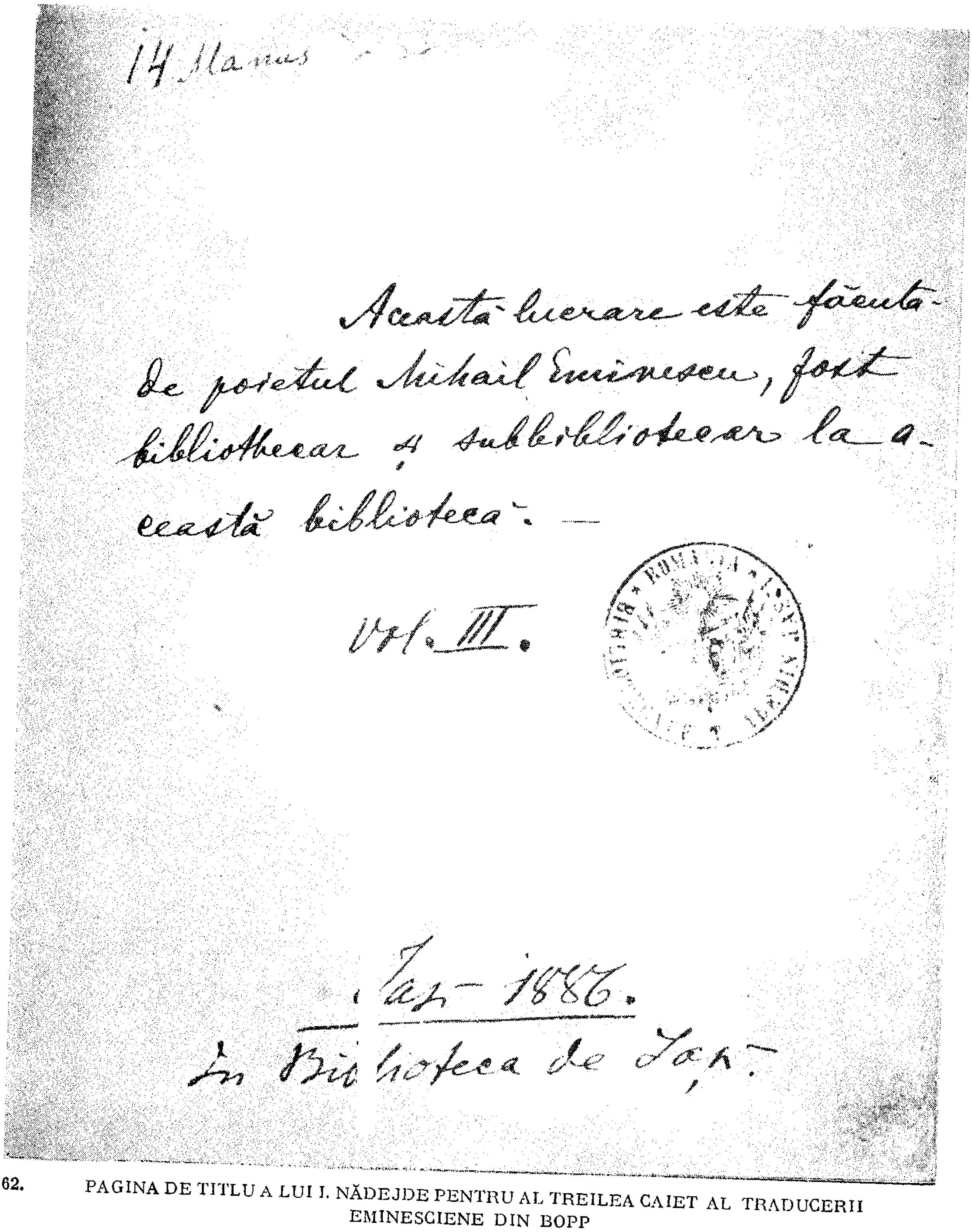

14 Manus

Această lucrare este făcută de poetul Mihail Eminescu, fost bibliothecar și subbibliotecar la această bibliotecă. —

Vol. III.

Iași — 1886.

În Biblioteca de Iași.

162. PAGINA DE TITLU A LUI I. NĂDEJDE PENTRU AL TREILEA CAIET AL TRADUCERII EMINESCIENE DIN BOPP

B.C.U. (Iaşi)

357 II 30 (III)

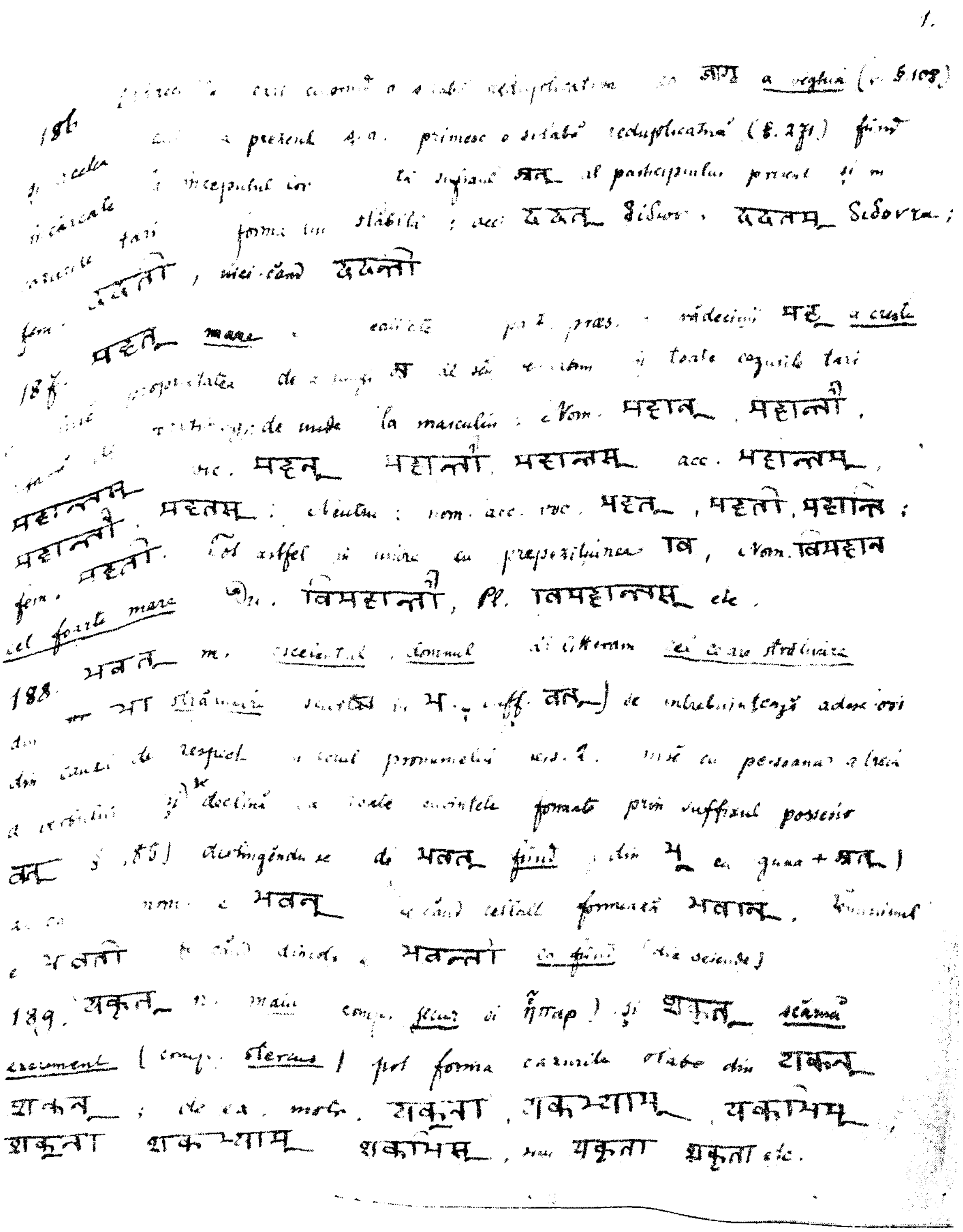

1.

[illegible] reduplicatiune [illegible] जागृ a veghia (v. §.108)

186 [illegible] la present ş.a. primesc o silabă reduplicativă (§.271) fiind şi acelea [illegible] la începutul [illegible] la sufixul अत् al participiului present şi încărcate [illegible] neutre tari [illegible] forma cea slabă ; deci ददत् δίδους , ददतम् διδοῦσα ; fem. ददती , nici când ददन्ती

महत् mare [illegible] part. praes. [illegible] मह् a creşte

187 [illegible] proprietatea de a lungi अ [illegible] şi toate cazurile tari [illegible] de unde la masculin : Nom. महान् , महान्तौ , महान्तः voc. महन् महान्तौ , महान्तम् acc. महान्तम् , महान्तौ , महतम् ; Neutru : nom. acc. voc. महत् , महती , महान्ति ; fem. महती . Tot astfel şi mare cu prepoziţiunea वि , Nom. विमहान् cel foarte mare Du. विमहान्तौ , Pl. विमहान्तस् etc.

188. भवत् m. [illegible] , domnul [illegible] cel ce are [illegible] भा strălucire [illegible] भ + suff. वत्) de întrebuinţeză adese-ori în loc de respect [illegible] locul pronumelui pers. 2. [illegible] cu persoana a treia a verbului şi se declină [illegible] toate cuvintele formate prin suffixul posesiv वत् (§.185) distingându-se de भवत् fiind (din भू cu guna + अत्) [illegible] nom. e भवन् [illegible] când cellalt formează भवान् . Femininul e भवती [illegible] भवन्ती ca fiind [illegible]

189. यकृत् n. maiu (comp. [illegible] şi ἧπαρ) şi शकृत् scârnă excrement (comp. stercus) pot forma cazurile slabe din यकन् शकन् ; de ex. instr. यक्ना , यकभ्याम् , यकभिस् , शक्ना शकभ्याम् शकभिस् , nu यकृता शकृता etc.

163.

III, 1r

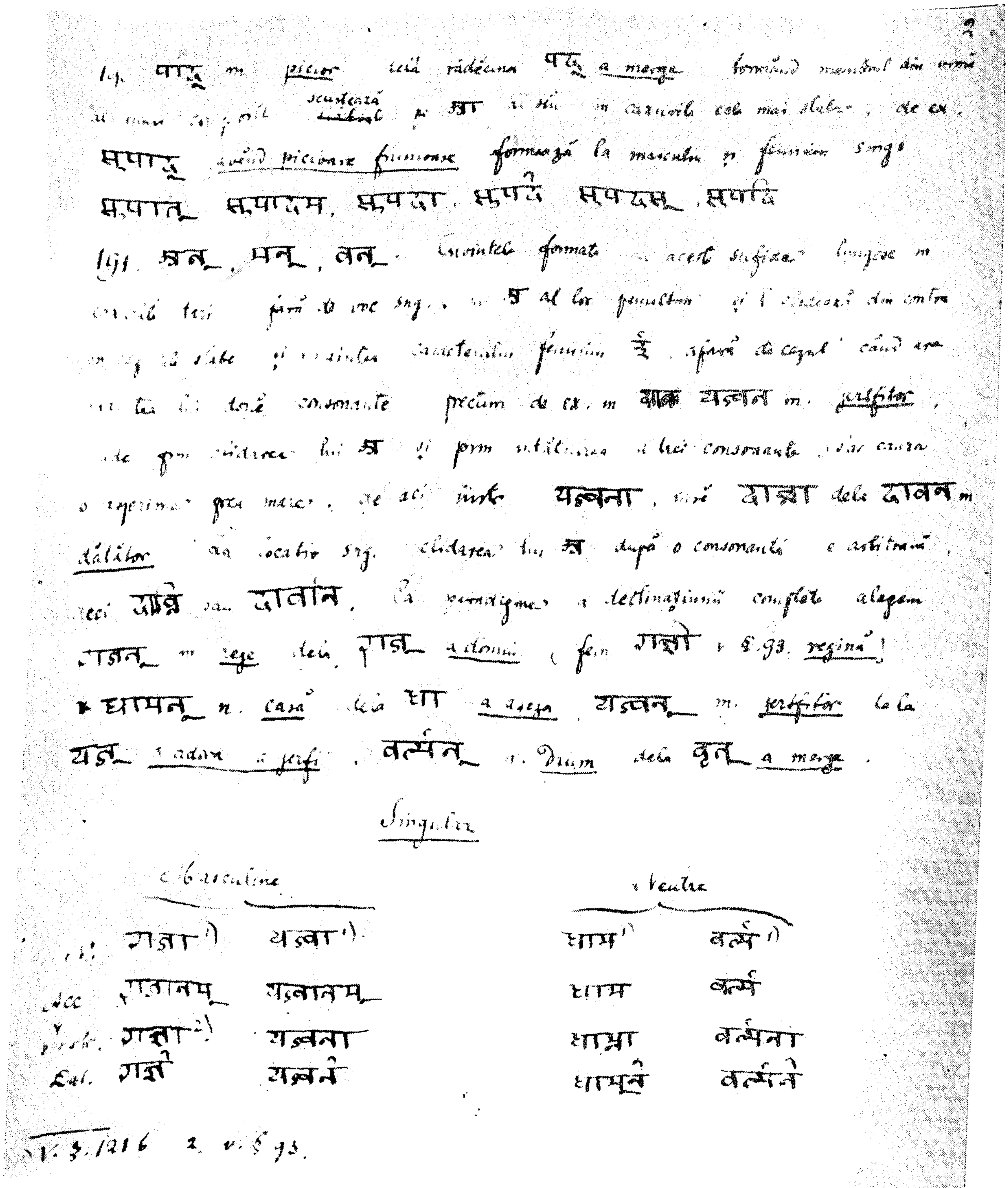

190. पाद् m. *picior* dela rădăcina पद् *a merge* formând membrul din urmă al unor compuse ~~[illegible]~~ scurtează pe आ în अ în cazurile cele mai slabe, de ex. सुपाद् *având picioare frumoase* formează la masculin și feminin sing. सुपात्, सुपादम्, सुपदा, सुपदे, सुपदस्, सुपदि

191. अन्, मन्, वन्. Cuvintele formate cu aceste sufixe lungesc în cazurile tari până în voc. sing. excl. अ al lor penultima și-l elidează din contra în cele slabe și înaintea caracterului feminin ई, afară de cazul când are înaintea lui două consonante precum de ex. în ~~[illegible]~~ यज्वन् m. *jertfitor*, unde prin elidarea lui अ și prin unirea a trei consonante s-ar cauza o greutate prea mare, de aci instr. यज्वना, însă दाम्ना dela दामन् m. *dătător*. În locativ sg. elidarea lui अ după o consonantă e arbitrară, deci दाम्नि sau दामनि. Ca paradigma a declinațiunii complete alegem राजन् m. *rege* dela राज् *a domni* (fem. राज्ञी v. §. 93. *regină*) * धामन् n. *casă* dela धा *a așeza*, यज्वन् m. *jertfitor* dela यज् *a adora a jertfi*, वर्त्मन् n. *drum* dela वृत् *a merge*.

Singular

	Masculine		Neutre	
Nom.	राजा 1)	यज्वा 1)	धाम 1)	वर्त्म 1)
Acc.	राजानम्	यज्वानम्	धाम	वर्त्म
Instr.	राज्ञा 2)	यज्वना	धाम्ना	वर्त्मना
Dat.	राज्ञे	यज्वने	धाम्ने	वर्त्मने

---

1) v. §. 121 b 2) v. §. 93.

164.

III, 2r

	Masculina		Neutra	
N. g.	राजस्	यज्वनम्	धाम्नम्	वर्मनम्
A.	राज्ञि [illegible] राजान	~~अक्ष~~ यज्वानं	धाम्नि s. धामान	वर्मान
V.	राजन	यज्वन्	धामन् s. धाम 2)	वर्मन् sau वर्म 2)

Dual

N. A. V.	राजानौ	यज्वानौ	धाम्नौ	वर्मनौ
I. D. Ab.	राजभ्याम् 1)	यज्वभ्याम्	धामभ्याम्	वर्मभ्याम्
G. L.	राज्ञोस्	यज्वनोस्	धाम्नोस्	वर्मनोस्

Plural

N. V.	राजानस्	यज्वानस्	धामानि	वर्मानि
Acc.	राज्ञस्	यज्वनस्	धामानि	वर्मानि
Instr.	राजाभिस् 1)	यज्वभिस्	धामभिस्	वर्मभिस्
D. Abl.	राजभ्यस्	यज्वभ्यस्	धामभ्यस्	वर्मभ्यस्
G.	राज्ञाम्	यज्वनाम्	धाम्नाम्	वर्मनाम
L.	राजसु 1)	यज्वसु	धामसु	वर्मसु

Nota. मूर्धन m. cap. (s. मूर्द्धन् v. § 108) de signo [illegible], [illegible] doue consonante [illegible] de म [illegible] in [illegible] [illegible] मूर्धा (मूर्द्धा)

---

2) v. § 135 3) v. § 92.

192. श्वन् m. câne, मघवन् un nume al lui Indra şi युवन् tânăr formează cazurile cele mai slabe श्वन्, मघोन्, यून्*), de la cari vin şi femininele शुनी căţea şi मघोनी soţia lui Indra, यूनी tânără şi युवती din युवत्). Declinaţiunea completă a masculinului e următoarea: Singular श्वा, मघवा, युवा; श्वानम्, मघवानम्, युवानम्; शुना, मघोना, यूना; शुने, मघोने, यूने; शुनस्, मघोनस्, यूनस्; श्वनि, मघोनि, यूनि; श्वन्, मघवन्, युवन्; Dual. श्वानौ, मघवानौ, युवानौ; श्वभ्याम्, मघवभ्याम्, युवभ्याम्; शुनोस्, मघोनोस्, यूनोस्. Plural: श्वानस्, मघवानस्, युवानस्; शुनस्, मघोनस्, यूनस्; श्वभिस्, मघवभिस्, युवभिस्; श्वभ्यस्, मघवभ्यस्, युवभ्यस्; शुनाम्, मघोनाम्, यूनाम्; श्वसु, मघवसु, युवसु. — युवन् n. formează la nom. acc. sng. युव, voc. युवन् s. युव; nom. acc. voc. du. यूनी, pl. युवानि; încolo ca masculinul.

193. पूषन् m. soarele poate să formeze cazurile cele mai slabe după [illegible] şi din forma sa fundamentală proprie, ori din पूष, de ex. instr. sng. पूष्णा sau पूषा, loc. पूष्णि sau पूषि (v. §. 94 a). Afară de aceasta are şi numele अर्यमन् iregularitatea, că अ penultim se lungeşte numai la nom. sng. şi nu în celelalte cazuri tari. De ex.: Nom. पूषा, पूषणौ, पूषणस्, अर्यमा, अर्यमणौ, अर्यमणस्; Acc. पूषणम्, पूषणौ, पूषणस् s. पूषस्, अर्यमणम्, अर्यमणौ,

---

*) Adică după eliminarea lui अ, व् devine उ; din मघउन् se face मघोन् şi din युउन् se face यून् (cmp. §§. 34. 35. 36. şi lat. junior şi gr. Κύων, κυνός

अर्यम्णाम् (§ 34!) ş. a. m. d. — अर्यमन् merge mai mult regulat după राजन्.

194. दिवन् m. (dela दिव् a luci, a lumina) zi, lungeşte în cazurile cele mai slabe pe इ al său; de ex. instr. sing. दीव्ना.

195. अहन् n. zi formează nom. şi voc. sing. şi cazurile ~~medie~~ mijlocii (§ 176) din अहस् — fără de a lungi însă pe अ penultim în nom. sing. după § 201. Celelalte cazuri se formează regulat din अहन् (§ 191). Iată deci singular: N. V. अहस् (:), Acc. अहानम्, Instr. अह्ना ş. a. m. d. Dual: Nom. Acc. V. ~~अहा~~ अहानौ Instr. Dat. Abl. अहोभ्याम्, Gen. Loc. अह्नोस्. Plural: N. V. अहानस्, Acc. अह्नस् Instr. अहोभिस् Dat. Abl. अहोभ्यस् gen. अह्नाम्, loc. अहःसु sau अहस्सु. Despre înţelesul अहन् v. glosarul.

196. अर्वन् m. cal, formează numai nominativul singular din această temă; celelalte cazuri vin dela अर्वत् şi अर्वन्त्, după analogia part. prez. (v. § 185), deci nom. अर्वा, अर्वन्तौ, अर्वन्तस्, acc. अर्वन्तम्, अर्वन्तौ, अर्वतस् ş. a. m. d.

197. Rădăcina हन्, la sfârşitul compuselor, ucigând, ucigaş, se abate de la § 191 întru atâta, întrucât elimină pe अ al ei în cazurile cele mai slabe; afară de acea ह al ei se schimbă în aceste cazuri în घ्, iar न् final e, conform §lui 34a) notă, supus la schimbarea în ण्, dar nu în legătură imediată cu घ्; de ex. वृत्रहन् ucigător al lui Vritra — un nume des obicinuit al lui Indra — formează वृत्रहा, वृत्रहणम् (n. -हणम्) वृत्रघ्ना, वृत्रघ्ने etc. — fem. -घ्नी.

167.

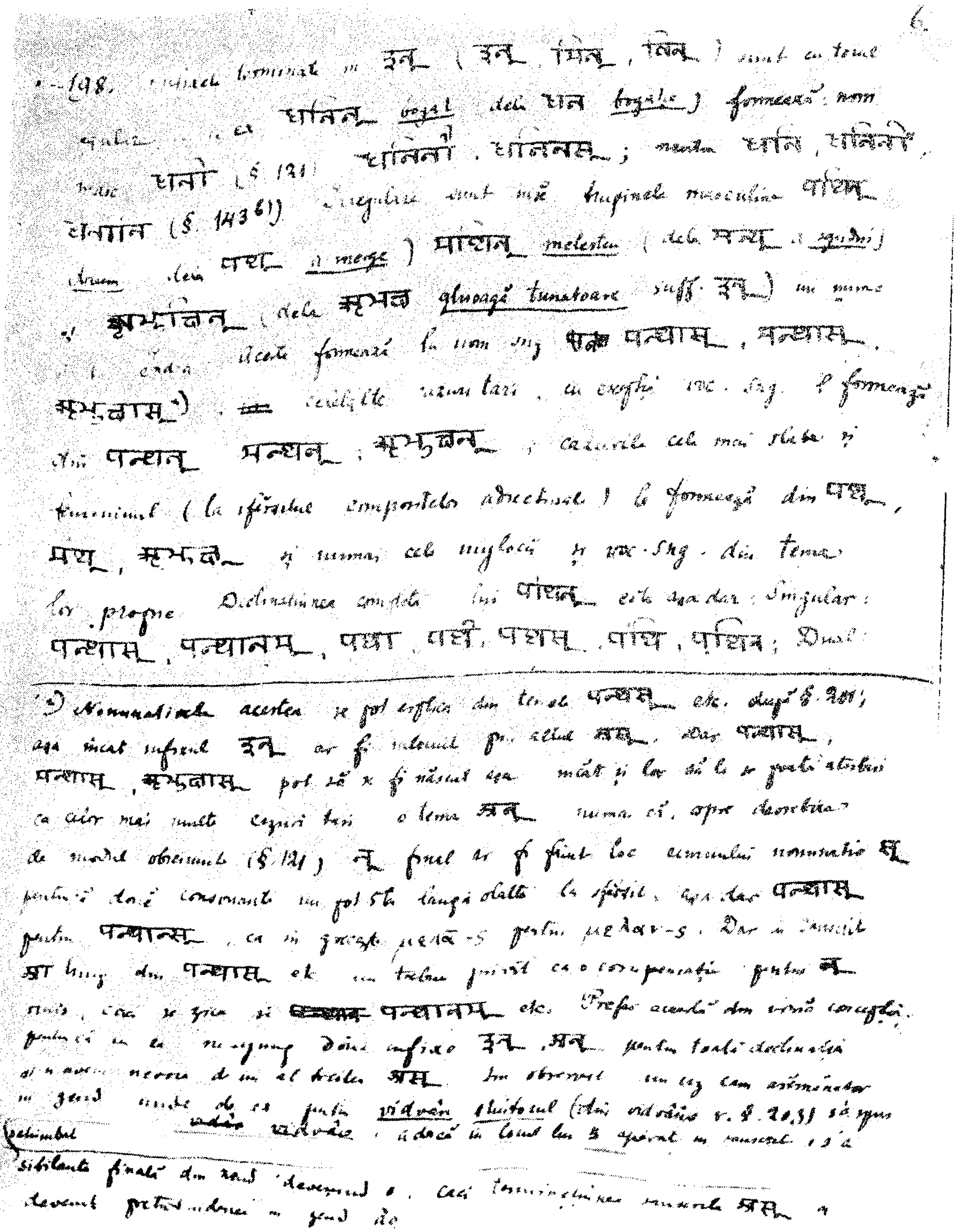

[illegible] terminate în इन् (इन्, मिन्, विन्) sunt cu teme

198. [illegible] ex. धनिन् bogat dela धन bogăție) formează: nom. [illegible] ex. धनिनौ, धनिनस्; neutru धनि, धनिनी, masc. धनी (§ 131). Neregulare sunt trei tulpinele masculine पथिन् [illegible] (§ 143 b)) drum dela पथ् a merge) मथिन् melestru (dela मथ् a zgudui) și ऋभुक्षिन् (dela ऋभुक्ष ghioagă tunătoare suff. इन्) un nume [illegible]. Acestea formează la nom. sing. ~~पन्~~ पन्थास्, मन्थास्, ऋभुक्षास्*), celelalte cazuri tari, cu excepție voc. sing. le formează din पन्थान्, मन्थान्, ऋभुक्षान्; cazurile cele mai slabe și femininul (la sfârșitul compuselor adjectivale) le formează din पथ्, मथ्, ऋभुक्ष् și numai cele mijlocii și voc. sing. din tema lor proprie. Declinațiunea completă lui पथिन् este așadar: Singular: पन्थास्, पन्थानम्, पथा, पथे, पथस्, पथि, पथिन्; Dual:

---

*) Nominativele acestea se pot explica din temele पन्थस् etc. după § 201; așa încât sufixul इन् ar fi înlocuit prin altul अस्. Dar पन्थास्, मन्थास्, ऋभुक्षास् pot să se fi născut așa încât și lor să li se poată atribui ca celor mai multe cazuri tari o temă अन्, numai că, spre deosebire de modul obicinuit (§ 131) न् final ar fi făcut loc semnului nominativ स्, pentru că două consonante nu pot sta lângă olaltă la sfârșit, așadar पन्थास् pentru पन्थान्स्, ca în greacă μελᾱ-ς pentru μελαν-ς. Dar a lungit आ lung din पन्थास् etc. nu trebuie privit ca o compensație pentru न् [illegible], căci se zice și ~~[illegible]~~ पन्थानम् etc. Prefer aceasta din urmă concepție, pentru că nu e nevoie [illegible] două sufixe इन्, अन् pentru toate declinațiile și n-avem nevoie de un al treilea अस्. Un fenomen [illegible] caz cam asemănător în zend unde se zice pentru vidvān știutorul (skr. vidvān v. § 203) să zicem ~~[illegible]~~ vidvāo, adică în locul lui ṅ apărut în [illegible] sibilanta finală din zend devenind o. Căci terminațiunea [illegible] अस् a devenit pretutindeni în zend de

schimbul

पन्थानौ पथिभ्याम्, पथोस् ; Plural: पन्थानस्, पथस्, पथिभिस्, पथिभ्यस् पथाम्, पथिषु. Fem. पथी de ex. सुपथी cu drumuri frumoase.

199. अप् f. apă care nu se'ntrebuinţează decât la plural, formează caz.rile tari din आप् şi schimbă înaintea unui भ् din terminaţiunile cazurilor pe प् al său în द् ; aşa dar आपस्, अपस्, अद्भिस्, अद्भ्यस्, अपाम्, अप्सु.

200. दिव् f. cer formează nom. voc. sing. din द्यौ (v. § 150) şi acc. sing. plur. din दिव् sau द्यौ şi schimbă înaintea consonantelor terminaţiunilor pe व् al său în उ şi de aceea schimbă şi pe इ în य् : deci nom. द्यौस् दिवौ दिवस् ; acc. दिवम् sau द्याम्. दिवौ, दिवस् ; instr. दिवा, द्युभ्याम्, द्युभिस् etc.

201. अस् Acest suffix care formează mai cu seamă neutre, lungeşte la masculine şi feminine a căror declinaţiune nu este deosebită, pe अ al său în nom. sing., de ex. मनस् n. spirit — nom. मनस्, मनसी, मनांसि § 143. — formează la sfârşitul compozitelor masculine şi feminine मनास् de ex. दुर्मनस् cu spirit rău, nom. masc. fem. दुर्मनास्[a], दुर्मनसौ, दुर्मनसस्, instr. pl. m. f. n. दुर्मनोभिस् loc. pl. दुर्मनःसु sau दुर्मनस्सु (§ 101c.).

202. उशनस् m. numele planetei Venus formează nom. sing. şi după alţii vocativul din उशनन् de unde nom. उशना voc. उशनन् sau उशनस्, şi उशन! cu न् sau स् suprimat

---

[a] Astfel δυσμενής neutr. -ές Comp. gramm. § 146

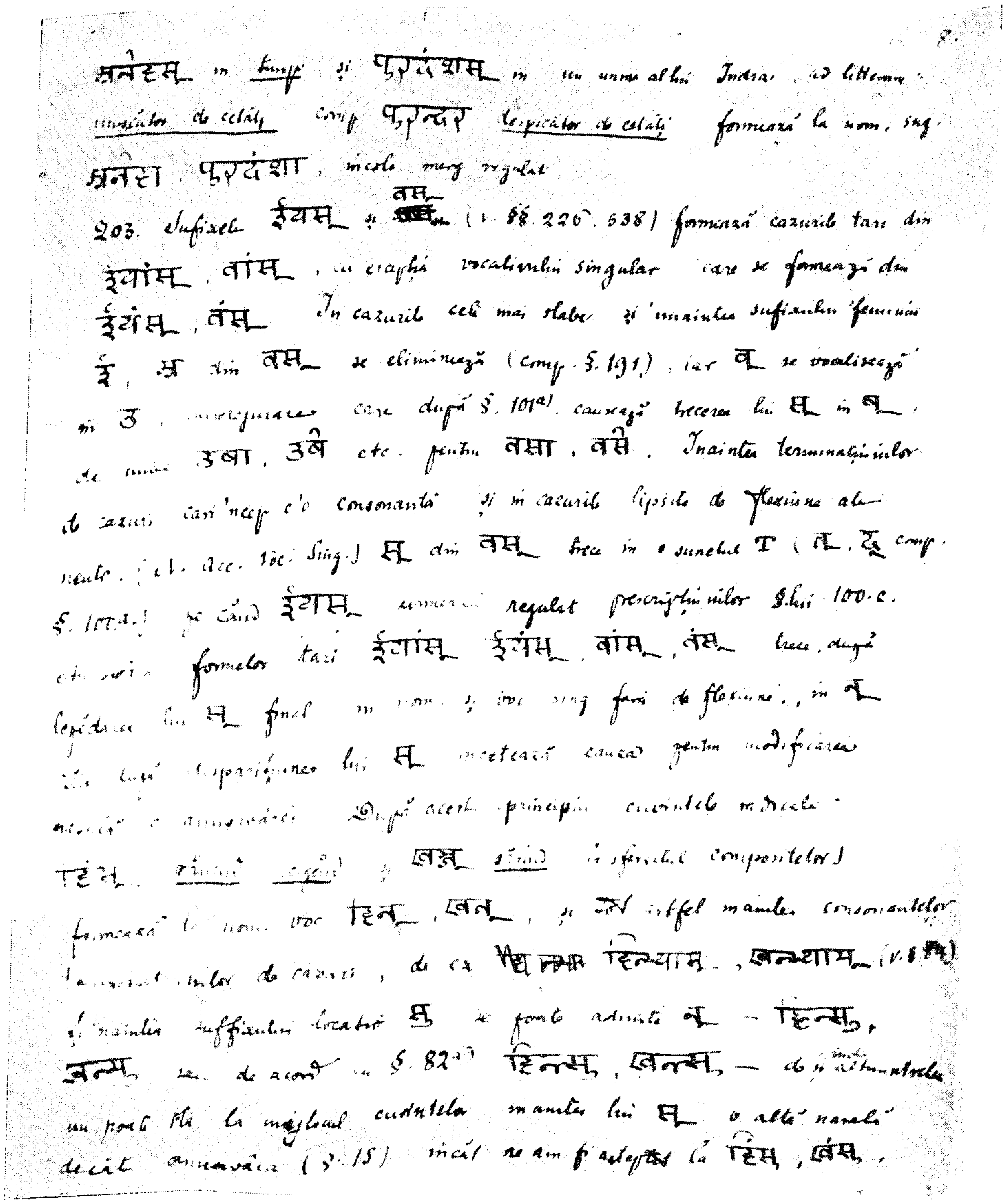

8.

अनेहस् în timp și पुरुदंशस् în un nume al lui Indra, ad litteram mușcător de cetăți comp. पुरंदर spărgător de cetăți formează la nom. sing. अनेहा, पुरुदंशा, încolo mers regulat.

203. Sufixele ईयस् și वस् (v. §§. 226. 538) formează cazurile tari din ईयांस्, वांस्, cu excepția vocativului singular care se formează din ईयंस्, वंस्. În cazurile cele mai slabe și 'naintea sufixului feminin ई, अ din वस् se elimină (comp. §. 191), iar व् se vocalizează în उ, în consecință care după §. 101a) cauzează trecerea lui स् în ष्, de ex. उषा, उषे etc. pentru वसा, वसे. Înaintea terminațiunilor de cazuri cari 'ncep c'o consonantă și în cazurile lipsite de flexiune ale neutr. (n. acc. voc. sing.) स् din वस् trece în sunetul T (त्, द् comp. §. 101a.) pe când ईयस् urmează regulat prescripțiunilor §-lui 100.c. [illegible] formelor tari ईयांस् ईयंस्, वांस्, वंस् trece, după lepădarea lui स् final în nom. și voc. sing. fără de flexiune, în न्, [illegible] dispariținea lui स् încetează cauza pentru modificarea [illegible] anusvârei. După aceste principii cuvintele radicale हिंस् rănind, ucigând și ध्वंस् sfărâmând (în sfârșitul compositelor) formează la nom. voc. हिन्, ध्वन्, și tot astfel înaintea consonantelor terminațiunilor de cazuri, de ex. हिन्भ्याम्, ध्वन्भ्याम् (v. § [illegible]) și 'naintea suffixului locativ सु se poate adăuga त् — हिन्त्सु, ध्वन्त्सु sau de acord cu §. 82 हिन्त्सु, ध्वन्त्सु — ce și altminterelea nu poate sta la mijlocul cuvântului 'naintea lui स् o altă nazală decât anusvâra (§. 15) încât ne-am fi așteptat la हिंसु, ध्वंसु.

170.

III, 8r

Ca model de declinațiune completă a sufixelor ईयस् și वस् alegem यवीयस् m. n. mai tânăr (fem. यवीयसी) și रुरुद्वस् m. n. (gemuit habens) (fem. रुरुदुषी)

Masculin

Singular

Nom.	यवीयान्	रुरुद्वान्
Acc.	यवीयांसम्	रुरुद्वांसम्
Instr.	यवीयसा	रुरुदुषा
Dat.	यवीयसे	रुरुदुषे
G. A.	यवीयसस्	रुरुदुषस्
L.	यवीयसि	रुरुदुषि
V.	यवीयन्	रुरुद्वन्

Plural

Nom.	यवीयांसस्	रुरुद्वांसस्
Acc.	यवीयसस्	रुरुदुषस्
Instr.	यवीयोभिस्	रुरुद्वद्भिस्
Dat.	यवीयोभ्यस्	रुरुद्वद्भ्यस्
	~~[illegible]~~	~~[illegible]~~
G. A.	यवीयोभ्यस्	रुरुद्वद्भ्यस्
G.	यवीयसाम्	रुरुदुषाम्
L.	यवीयःसु	रुरुद्वत्सु
	यवीयस्सु	

Dual

N. A. V.	यवीयांसौ	रुरुद्वांसौ
Instr.	यवीयोभ्याम्	रुरुद्वद्भ्याम्
G. L.	यवीयसोस्	रुरुदुषोस्

Neutru

N. A. V.	sg.	यवीयस्	रुरुद्वत्
	du.	यवीयसी	रुरुदुषी
	pl.	यवीयांसि	रुरुद्वांसि

*) In contra părerii mele anterioare pun वत् în loc de वस्, deși gramaticii mei nu spun nimic mai deaproape asupra formei pe care acest suffix o are în cazurile fără flexiune ale neutrului cel puțin n'o spun la locul unde s'ar cuveni. Kaunud f. 26 p. 2. Panini VII 4, 131). Dar în privința legilor eufonice [illegible] pînă se acordă în sanscrită, și în schimbările pe care ele le supun [illegible] consonantelor terminațiunilor (compară neutrele și semivocalele v. § 56a) Trebui s din suffixul vas devine d înaintea unei bh din terminațiune și t numai de s se poate deduce că orice care urmează că și fără terminațiune devine t, și după numele de consonante [illegible] [illegible] s, așa dar cazul nou celui din grec. unde [illegible] clar. de [illegible] [illegible] și t întocmai ca τ în cazurile fără flexiune ale neutrului (Gram. comp. § 152) [illegible] participii în vas nu e prea frequent și în genere toate participiile de acțiune care naturalmente se referă mai rar la ființe ce sunt rare în neutru care determină strict numele. De aceea nu pot afirma [illegible] exemple neutrul în vat. Dar această formă [illegible] Wilkins, Carey și Yates; Forster [illegible] vas (6) și Colebrooke [illegible]. De [illegible] vedea încă că cuvintele radicale dhvas și sras, care în analogie cu suffixul vas (vad) - [illegible] [illegible] în nom. sing. dhvat srat, (Kaunud l. c.)

172.

III, 8v

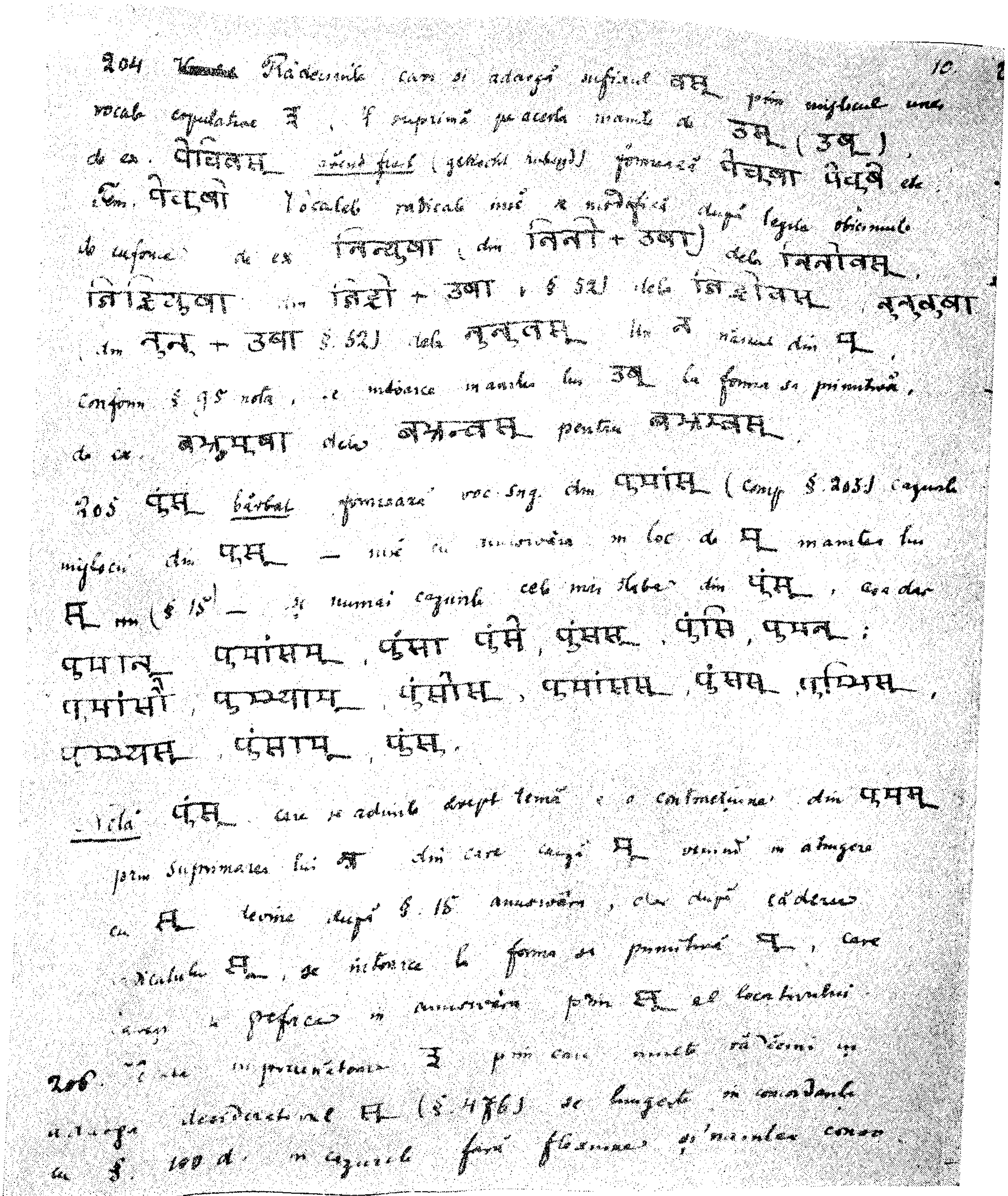

204 Rădăcinile care își adaugă sufixul वस् prin mijlocul unei vocale copulative इ, o suprimă pe aceasta înainte de उष् (उष्), de ex. पेचिवस् având fiert (gekocht habend) formează पेचुषा पेचुषे etc. Gen. पेचुषो. Vocalele radicale însă se modifică după legile obicinuite de eufonie, de ex. निन्युषा (din निनी + उषा) dela निनीवस्, शिश्रियुषा din शिश्री + उषा (§ 52) dela शिश्रीवस्, नुनुवुषा (din नुनु + उषा § 52) dela नुनुवस्. Iar न născut din म्, conform § 95 nota, se întoarce înaintea lui उष् la forma sa primitivă, de ex. जग्मुषा din जगन्वस् pentru जगम्वस्.

205 पुंस् bărbat formează voc. sing. din पुमांस् (Comp. § 203) cazurile mijlocii din पुम्स् — însă cu anusvâra în loc de म् înaintea lui स् (§ 15) — și numai cazurile cele mai slabe din पुंस्, așa dar
पुमान् पुमांसम्, पुंसा पुंसे, पुंसस्, पुंसि, पुमन्;
पुमांसौ, पुम्भ्याम्, पुंसोस्, पुमांसस्, पुंसस्, पुम्भिस्,
पुम्भ्यस्, पुंसाम्, पुंसु.

Notă. पुंस् care se admite drept temă e o contragere din पुमस् prin suprimarea lui अ din care apoi म् venind în atingere cu स् devine după § 15 anusvâra, dar după căderea [illegible] स्, se întoarce la forma sa primitivă म्, care iarăși se preface în anusvâra prin सु al locativului.

206. Vocala intermediară इ prin care multe rădăcini își adaugă desiderativul स् (§ 476) se lungește în concordanță cu § 100 d. în cazurile fără flexiune și înaintea conso-

173.

III, 10r

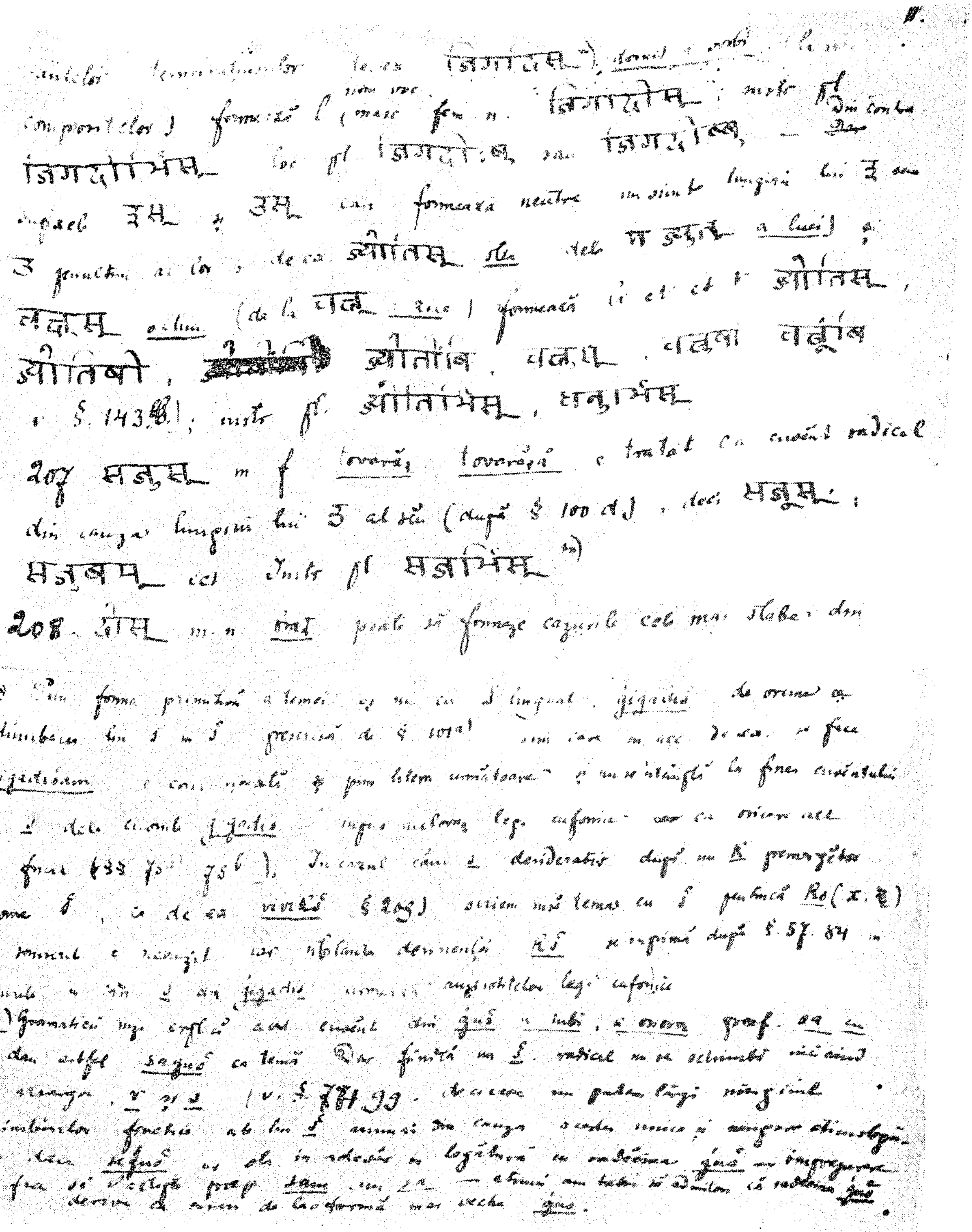

[illegible] terminaţiunilor [illegible] [illegible]*) [illegible] comparativelor) formează (masc. fem. n.) [illegible]; instr. pl. [illegible] — Dar [illegible] loc pl. [illegible] sau [illegible]

[illegible] इस् şi उस् cari formează neutre nu sînt lungite lui इ sau उ finale ai lor; de ex. ज्योतिस् stea dela ज्युत् (a luci) şi चक्षुस् ochiu (de la चक्ष् a vedea) formează [illegible] ज्योतिस्, ज्योतिषी, ~~[illegible]~~ ज्योतींषि, चक्षुः, चक्षुषी, चक्षूंषि (§ 143 [illegible]); instr. pl. ज्योतिर्भिस्, चक्षुर्भिस्

207 सजुस् m f tovarăş, tovarăşă e tratat ca cuvânt radical din cauza lungimii lui उ al său (după § 100 d.), deci सजूः; सजुषम् etc. Instr. pl. सजूर्भिस् **)

208. दोस् m. n. braţ poate să formeze cazurile cele mai slabe din

*) [illegible] forma primitivă a temei [illegible] lingual, jigadvā [illegible] schimbarea lui s în ṣ prescrisă de § 101 [illegible] se face jigadvāsam [illegible] [illegible] la finea cuvântului [illegible] jigadis [illegible] legi eufonice [illegible] (§ 133 şi 75b). În cazul când s desiderativ după un k premergător devine ṣ, de ex. vivikṣ (§ 205) [illegible] Rv (X. [illegible]) [illegible] după § 57. 84 [illegible] jigadis [illegible] legi eufonice

**) Gramaticii [illegible] explică acest cuvânt din juṣ a iubi, [illegible] prepoz. sa [illegible] şi dau astfel sajuṣ ca temă. Dar fiindcă un ṣ radical nu se schimbă niciodată [illegible] (v. § 171 [illegible]) [illegible] ale lui ṣ numai din cauza [illegible] etimologii. [illegible] legătură cu rădăcina juṣ [illegible] prep. saha [illegible] rădăcina juṣ derivă [illegible] mai veche jus.

174.

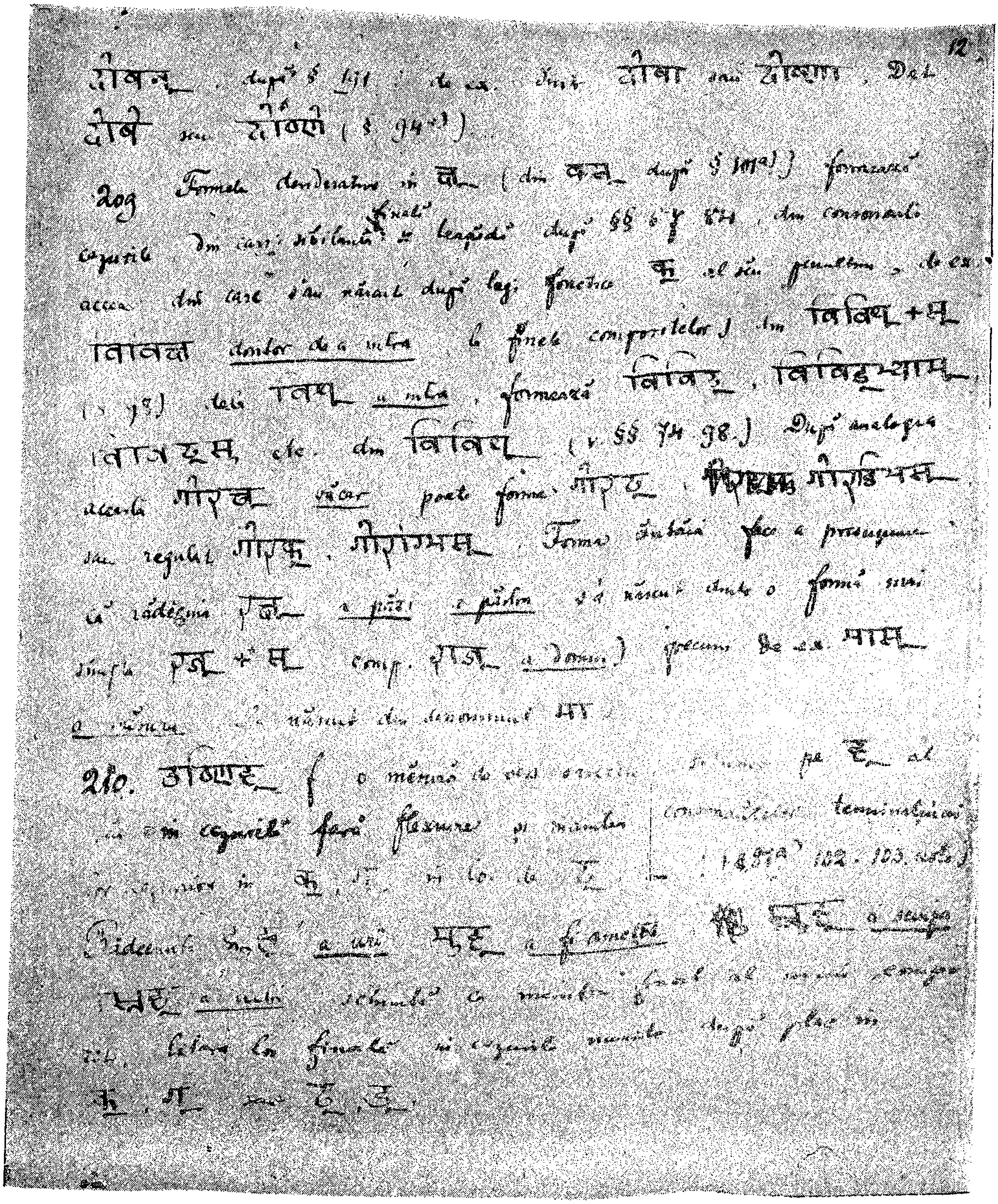

12

दीव्यन्, după § 131; de ex. Instr. दीव्यता sau दीव्यता, Dat. दीव्यते sau दीव्यते (§ 94 a))

209 Formele desiderative în ष् (din स् după § 101 a)) formează cazurile din care sibilanta finală se lepădă după §§ 67 și 84, din consonantele acea din care s-au născut după legi fonetice क् al său penultim, de ex. विविक्ष् dorind de a intra (la finele compozitelor) din विविश् + स् (v. § 98) din विश् a intra, formează विविट्, विविड्भ्याम्, विविट्सु, etc. din विविश् (v. §§ 74, 98.) După analogia acesta गोरक्ष् văcar poate forma गोरट्, [illegible] गोरड्भ्यस्, sau regulat गोरक्, गोरग्भ्यस्. Forma întâia face a presupune că rădăcina रक्ष् a păzi, a păstra s-a născut dintr-o formă mai simplă रज् + स् comp. राज् a domni) precum de ex. भास् a lumina s-a născut din denominal भा.

210. उष्णिह् (o măsură de vers [illegible] [illegible] pe ह् al consonantelor terminațiunii (§§ 97 a), 102, 103, etc.) în cazurile fără flexiune și înainte [illegible] în क्, ग्, în loc de ट्.

Asemenea द्रुह् a urî, मुह् a fermeca, [illegible] स्नुह् a scuipa, स्निह् a iubi schimbă ca membru final al unui compus, litera lor finală în cazurile numite după plac în क्, ग् sau ट्, ड्.

175.

III, 12r

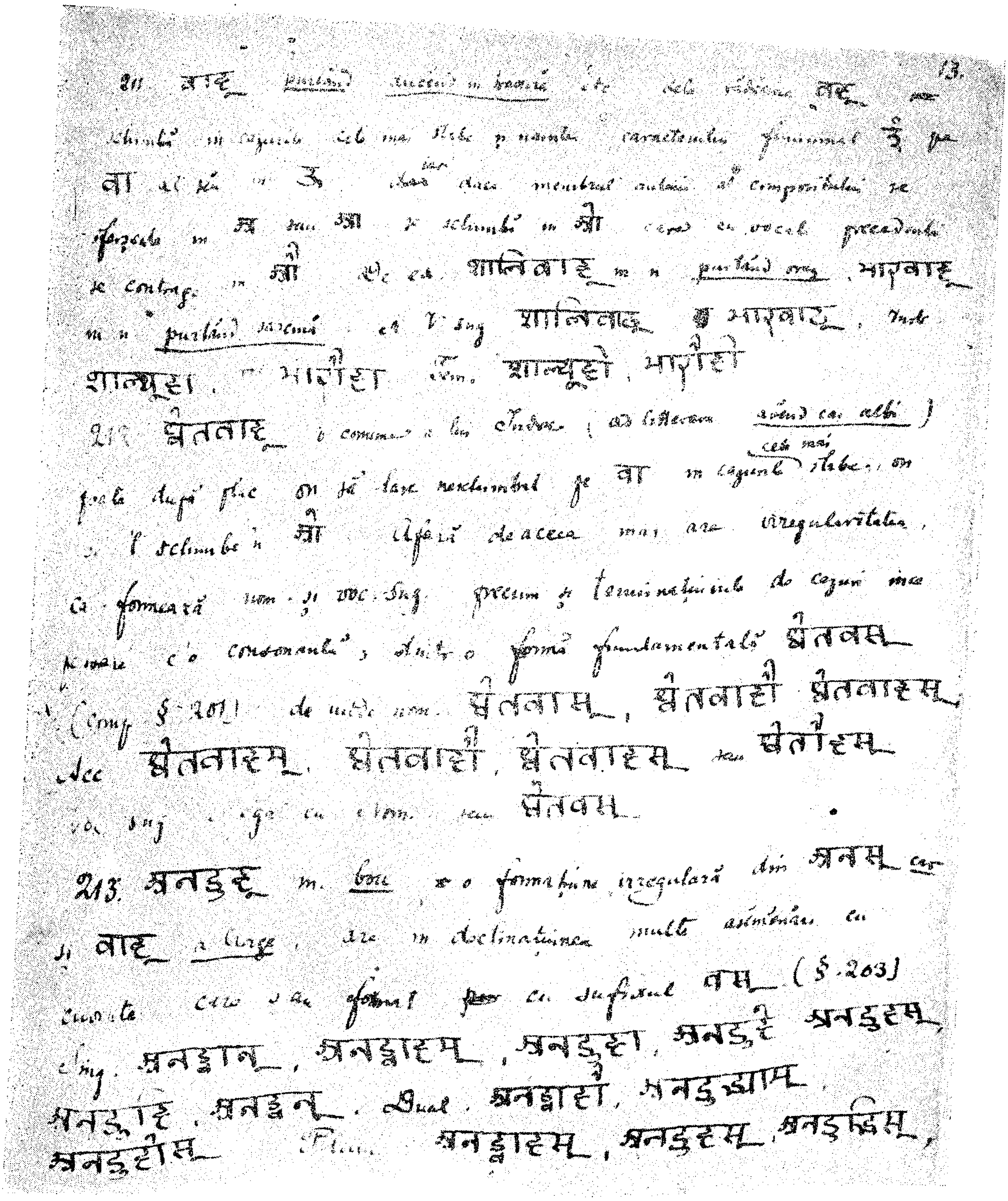

211. वाह् *purtând*, *ducând în barcă* etc. dela rădăcina वह्, schimbă în cazurile cele mai slabe şi înaintea caracterului feminin ई pe वा al său în ऊ, iar dacă membrul antâiu al compositului se sfârşeşte în अ sau आ se schimbă în औ, care cu vocala precedentă se contrage în औ. De ex. शालिवाह् m. n. *purtând orez*, भारवाह् m. n. *purtând sarcină* au N. sing. शालिवाट्, भारवाट्, Instr. शाल्यूहा, m. भारौहा, Gen. शाल्यूहो, भारौहो.

212. श्वेतवाह् i comune a lui Indra (ad litteram *având cai albi*) poate după plac ori să lase neschimbat pe वा în cazurile cele mai slabe, ori să'l schimbe în औ. Afară de aceea mai are iregularitatea că formează nom. şi voc. sing. precum şi terminaţiunile de cazuri mai [illegible] c'o consonantă, dintr-o formă fundamentală श्वेतवस् (Comp. § 201) de unde nom. श्वेतवास्, श्वेतवाहौ श्वेतवाहस्, Acc. श्वेतवाहम्, श्वेतवाहौ, श्वेतवाहस् sau श्वेतौहस्, voc. sing. egal cu nom. sau श्वेतवस्.

213. अनडुह् m. *bou* e o formaţiune iregulară din अनस् *car* şi वाह् *a trage*, are în declinaţiunea multă asemănare cu cuvintele cari s'au format ~~pr~~ cu sufixul वस् (§. 203). Sing. अनड्वान्, अनड्वाहम्, अनडुहा, अनडुहे, अनडुहस्, अनडुहि, अनड्वन्. Dual अनड्वाहौ, अनडुद्भ्याम्, अनडुहोस्. Plur. अनड्वाहस्, अनडुहस्, अनडुद्भिस्,

176.

III, 13r

अनडुद्भ्यस्, अनडुद्भ्याम्, अनडुत्सु. – La membru final al unui compoziţ adiectival अनडुह् se declină la feminin ca şi la masc., iar neutrul formează la Nom Acc Voc अनडुत्, अनडुही, अनड्वांहि; restul ca la masculin.

214. नह् legând schimbă litera sa finală în त् şi द् în loc de ट् şi ड् dar restul e cu totul regulat; de ex. उपानह् papuc (din नह् în legătură cu उप şi आ), nom. voc. उपानत्, उपानहौ उपानहस्, Instr. उपानहा, उपानद्भ्याम्, उपानद्भिस् ş.a.m.d. (v. răd. नह् în glosar.)

Adjectivele

215. Declinaţiunea adjectivelor nu se deosebeşte de-a substantivelor numai neutrele adiectivale în इ şi उ pot să urmeze la dat. abl. gen. loc. sng. şi la gen. loc. du. analogiei masculinelor, de ex. शुचि (m.f.n. curat), मृदु m.n. blând formează în cazurile numite ale neutrului: शुचिने, मृदुने sau शुचये, मृदवे; शुचिनस्, मृदुनस् sau शुचेस्, मृदोस्; शुचिनि, मृदुनि sau शुचौ, मृदौ; शुचिनोस्, मृदुनोस् sau शुच्योस्, मृद्वोस्. Despre neutrele în इ, उ derivate din teme masculine-feminine în ई, ऊ v. §§ 160 163. 165.

216. Terminaţiunea cea mai obicinuită a temelor adiectivale la masculin şi neutru este अ; de aceea sufixele cele mai multe câte se întrebuinţează la formarea de adiective se termină în अ. Tema feminină adiectivele acele o formează prin lungirea lui अ; de ex. शुद्धा curată,

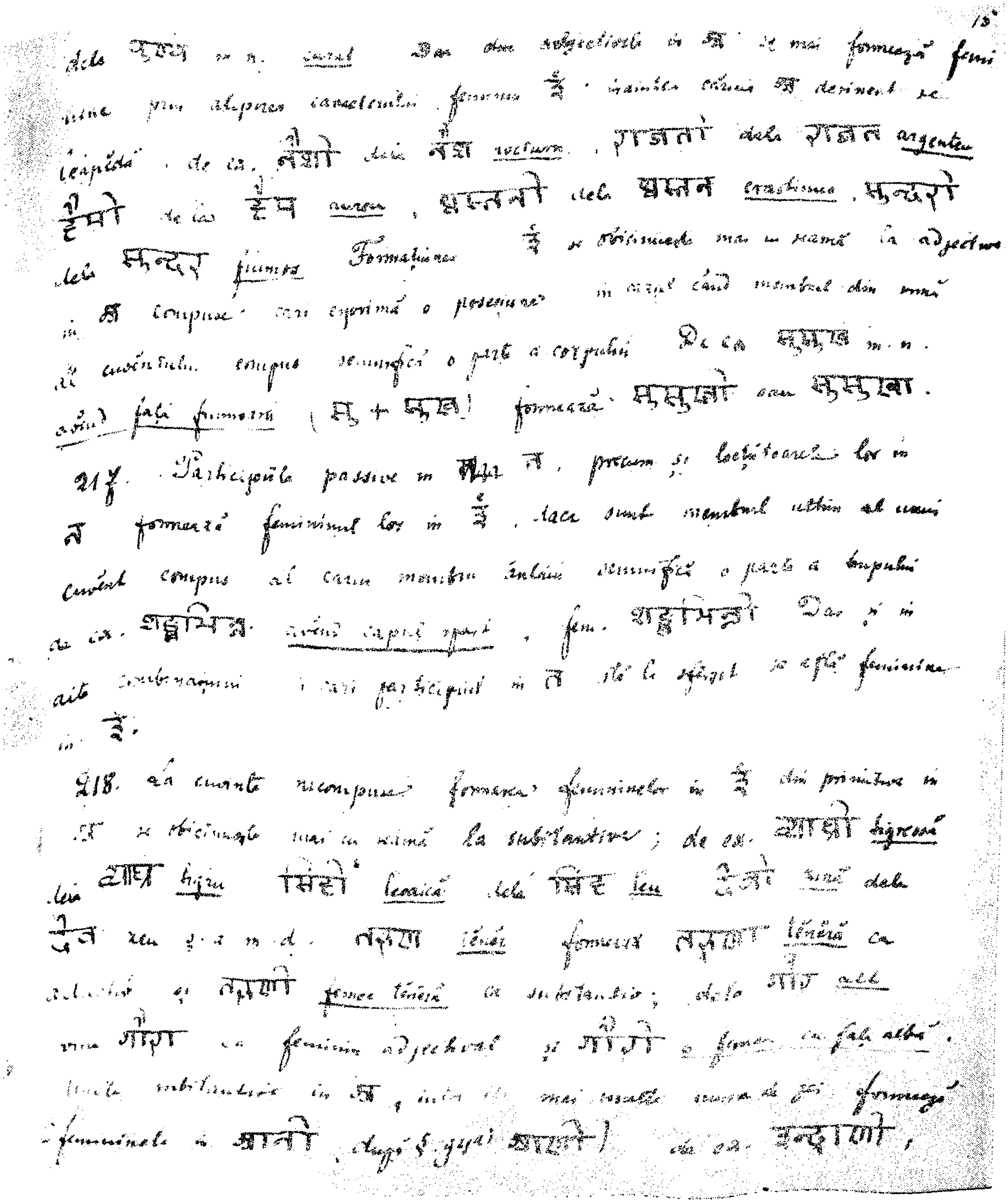

15

dela शकट m. n. carul. Dar din adjectivele in अ se mai formează feminine prin alipirea caracterului feminin ई, înaintea căruia अ derivent se leapădă, de ex. नैशी dela नैश nocturn, राजती dela राजत argenteu, हैमी dela हैम aureu, श्वस्तनी dela श्वस्तन crastinus, मन्दुरी dela मन्दुर fumos. Formațiunea ई se întâmplă mai cu seamă la adjectivele in अ compuse cari exprimă o posesiune în cazul când membrul din urmă al cuvântului compus semnifică o parte a corpului. De ex. सुमुख m. n. având față frumoasă (सु + मुख) formează सुमुखी sau सुमुखा.

217. Participiile passive in त, precum și locțiitoarele lor in न formează femininul lor in ई, dacă sunt membrul ultim al unui cuvânt compus al cărui membru întâi semnifică o parte a corpului de ex. शङ्खभिन्न având capul spart, fem. शङ्खभिन्नी. Dar și in alte combinațiuni în cari participiul in त stă la sfârșit se află feminina in ई.

218. La cuvinte necompuse formarea femininelor in ई din primitive in अ se întâmplă mai cu seamă la substantive; de ex. व्याघ्री tigroaică dela व्याघ्र tigru, सिंही leoaică dela सिंह leu, देवी zeiță dela देव zeu ș. a. m. d. तरुण tânăr formează तरुणा tânără ca adjectiv și तरुणी femee tânără ca substantiv; dela गौर alb vine गौरा ca feminin adjectival și गौरी o femee cu față albă. Unele substantive in अ, între cari mai toate numele zeilor formează femininele in आनी (după [illegible] आणी) de ex. इन्द्राणी,

178.

III, 15r

वरुणानी, रुद्राणी: Soţia lui Indra, Varuna, Rudra 16.

119) Adjective simple în ई sînt rare; un exemplu frecvent e [illegible] [illegible]. Mai [illegible] se întîlneşte ई ca membru ultim al unui cuvînt adjectival compus de ex. [illegible] avînd [illegible] [illegible], din प्र [illegible], şi [illegible] [illegible]. Adjectivele în ई nu se disting niciodată în temă femininul de masculin şi de neutru ci cele trei genuri se deosebesc numai prin declinaţiune [illegible] [illegible] merge la masculin după [illegible] [illegible] după [illegible] iar la neutru după वारि, v. tabela la § 153) cu [illegible] urma mărginirea indicată la § 115.

120) Adjectivele simple în उ se află mult mai des decît cele în ई. Ele deosebesc femininul de masculin şi de neutru sau prin declinaţiune numai sau lungesc pe उ al lor în ऊ sau îşi anină poate adese ori caracterul feminin ई; regulă generală asupra unui sau altei dintre acestea nu se poate da, fiindcă des se obţinem mai multe forme. Numai [illegible] în ई [illegible] dela adjectivele acelea cari au două consonante înaintea lui उ, elementul feminin उ trecînd în व्, s-ar uni trei consonante; de ex. पाण्डु alb, sur e şi la feminin पाण्डु neavînd पाण्ड्वी. Iar adjective compuse al căror membru din urmă consistă dintr-un substantiv în उ feminin se deosebesc de masc. şi neutru numai prin declinaţiune sau se lungesc उ final în ऊ.

179.

221. Adjectivele în ~~ऋ~~ ऋ cu o vocală lungă simplă sau compusă (आ ई ऊ ऐ ओ औ) se află numai ca cuvinte compuse (§ 168 sq.) Diftongii în masc. și fem. se declină ca la substantivele simple (v. tabela la § 163) și se scurtează la neutru după § 34c); de ex. बहुरै avînd mult bogăție, बहुगौ avînd multe vite बहुनौ avînd multe corăbii m. f. formează la neutru बहुरि, बहुगु, बहुनु și se declină वारि, तालु; numai că neutr. dat. abl. gen. loc. sing., gen. du. și gen. pl. pot urma și analogia cuvîntului simplu; de ex. instr. sing. बहुरिणा, बहुगुना, बहुनुना sau बहुराया बहुगवा बहुनावा.

222. Iar adjective terminate în consonante sunt, pentru formarea ~~femininului~~ tulpinei femininului următoarele precepte: 1) Adjectivele simple terminate c-un suffix primesc toate caracterul ई; de ex. धनिनी bogată dela धनिन् m. n. 2) Rădăcini goale, cari stau sfârșitul unui cuvînt compus cu însemnătatea unui participiu pres. (§ 108) precum și substantive la sfârșitul compozitelor-adjective posesive dacă se termină în altă consonantă decât न् care tulpina feminină nederivată de cea masc. neutră și au la masc. și fem. o declinațiune identică; după un न् final însă (v. § 191) și la cuvintele radicale neregulare अच् și वाह् (§§ 179. 211) se adaogă caracterul feminin ई. De ex. धर्मवित् m. f. cunoscător de datorii; सत्यवाच् m. f. n. cuvînt adevărat avînd, महातेजस्

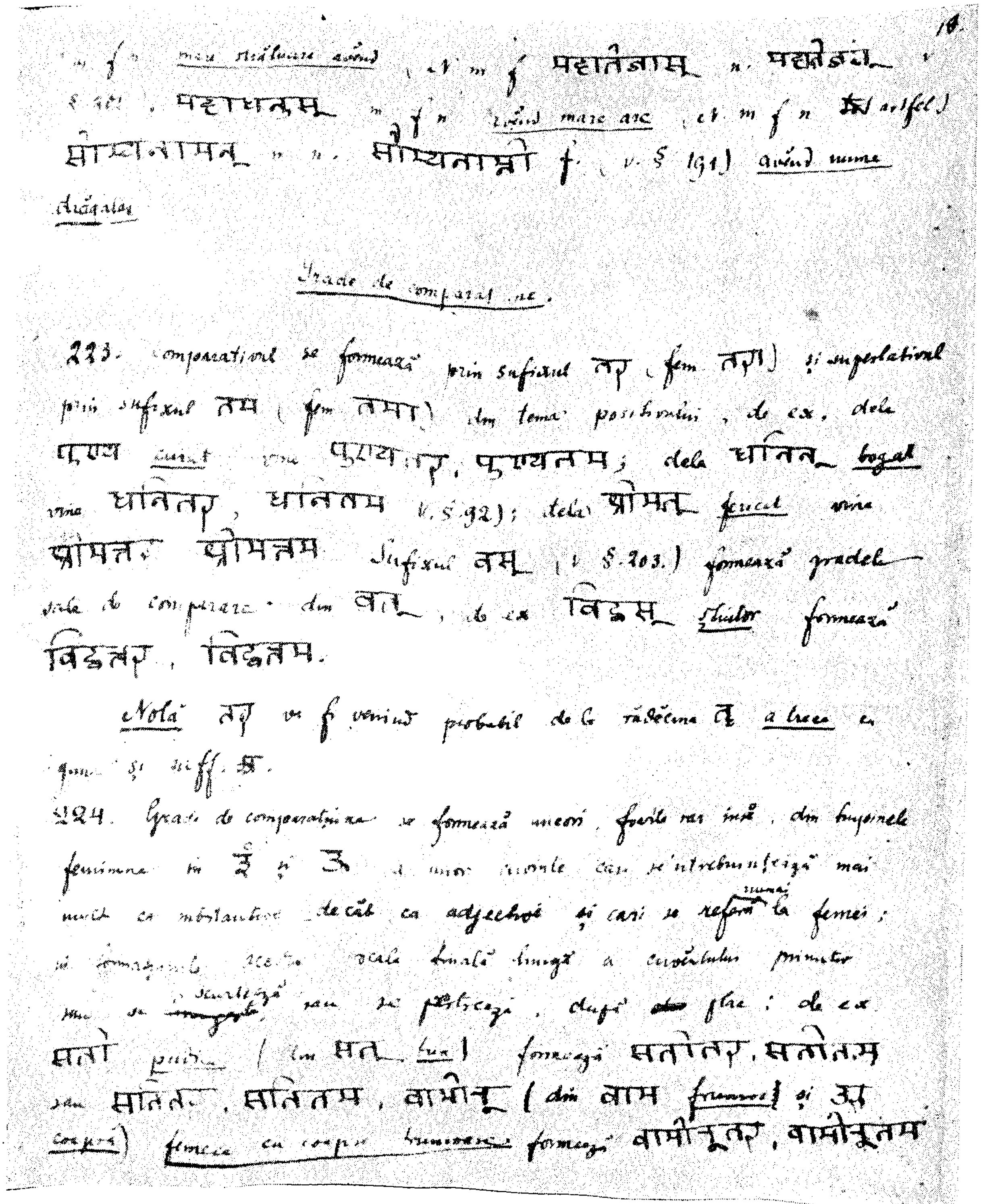

18.

m f n mare strălucire având (et m f महातेजास् n. महातेजस् v § 181), महाधनुस् m f n având mare arc (et m f n ~~धनु~~ astfel) सौम्यनामन् m n. सौम्यनाम्नी f. (v. § 191) având nume dragălaș

Grade de comparațiune.

223. Comparativul se formează prin sufixul तर (fem तरा) și superlativul prin sufixul तम (fem तमा) din tema pozitivului, de ex. dela पुण्य curat vine पुण्यतर, पुण्यतम; dela धनिन् bogat vine धनितर, धनितम (v. § 92); dela श्रीमत् fericit vine श्रीमत्तर, श्रीमत्तम. Sufixul वस् (v. § 203.) formează gradele sale de comparare din वत्, de ex. विद्वस् știutor formează विद्वत्तर, विद्वत्तम.

Notă तर va fi venind probabil de la rădăcina तॄ a trece cu guna și suff. अ.

224. Grade de comparațiune se formează uneori, foarte rar însă, din tulpinele feminine în ई și ऊ a unor nume cari se întrebuințează mai mult ca substantive decât ca adjective și cari se referă numai la femei; în formarea lor vocala finală lungă a cuvântului primitiv nu se ~~[illegible]~~ scurtează sau se prelungește, după ~~[illegible]~~ plac; de ex. सती pură (din सत् bun) formează सतीतर, सतीतम sau सतितर, सतितम, वामोरू (din वाम frumos și ऊरु coapsă) femeie cu coapse frumoase formează वामोरूतर, वामोरूतम

181.

III, 18r

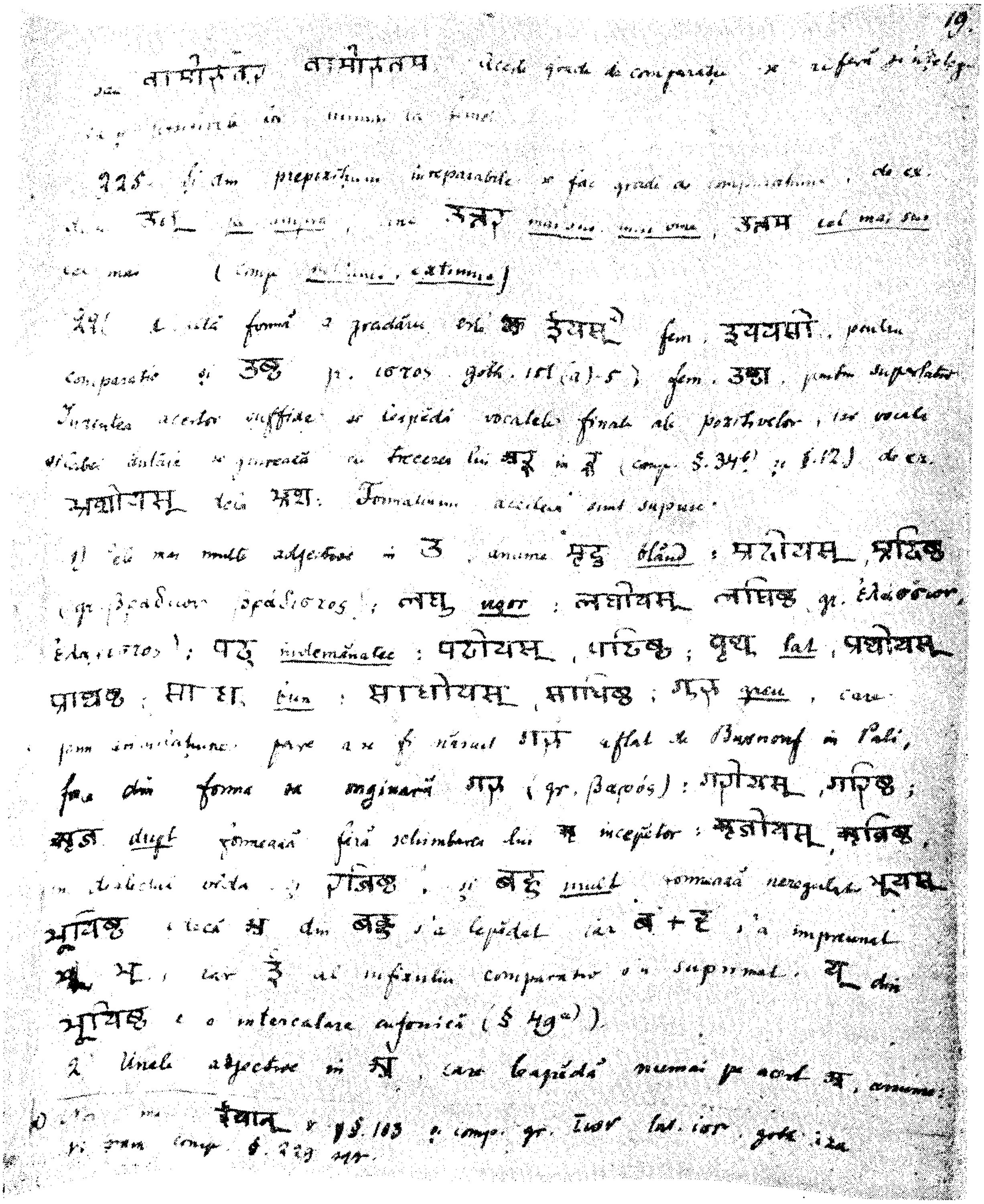

sau तामीतर, तामीतम. Aceste grade de comparaţie se referă la înţeleg[illegible] [illegible] se presintă în numai la femei.

225. Şi din prepoziţiuni inseparabile se fac grade de comparaţiune, de ex. din उद् în sus, unde उत्तर mai sus, mai [illegible], उत्तम cel mai sus, cel mai (comp. [illegible], extimus)

226. A doua formă a gradării este ईयस्¹⁾ fem. ईयसी, pentru comparativ şi इष्ठ gr. ιστος, goth. ist(a)-s, fem. इष्ठा, pentru superlativ. Înaintea acestor suffixe se lepădă vocalele finale ale pozitivelor, iar vocala silabei dintâi se gunează cu trecerea lui ऋ în र (comp. §. 34ᵇ şi §. 12) de ex. भ्रशीयस् de la भृश. Formaţiunii acesteia sunt supuse:

1) cei mai mulţi adjectivi în उ, anume मृदु blând: म्रदीयस्, म्रदिष्ठ (gr. βραδίων, βράδιστος); लघु uşor: लघीयस्, लघिष्ठ gr. ἐλάσσων, ἐλάχιστος); पटु îndemânatec: पटीयस्, पटिष्ठ; पृथु lat, प्रथीयस्, प्रथिष्ठ; साधु bun: साधीयस्, साधिष्ठ; गुरु greu, care prin contracţiune pare a se fi născut गुरु aflat de Burnouf în Pali, însă din forma sa originară गरु (gr. βαρύς): गरीयस्, गरिष्ठ; ऋजु drept rămâne fără schimbarea lui ऋ începător: ऋजीयस्, ऋजिष्ठ, în dialectul vedic şi रजिष्ठ, şi बहु mult formează neregulat भूयस्, भूयिष्ठ adică अ din बहु s'a lepădat, iar ब + ह s'a împreunat în भ, iar ई al sufixului comparativ ori superlativ. य् din भूयिष्ठ e o intercalare eufonică (§ 43ª)).

2) Unele adjective în र, care lepădă numai pe acest र, anume:

---

1) Nu mai रैयान् v. §§. 103 şi comp. gr. ιων lat. ior, goth. iza şi germ. comp. §. 229 urm.

182.

III, 19r

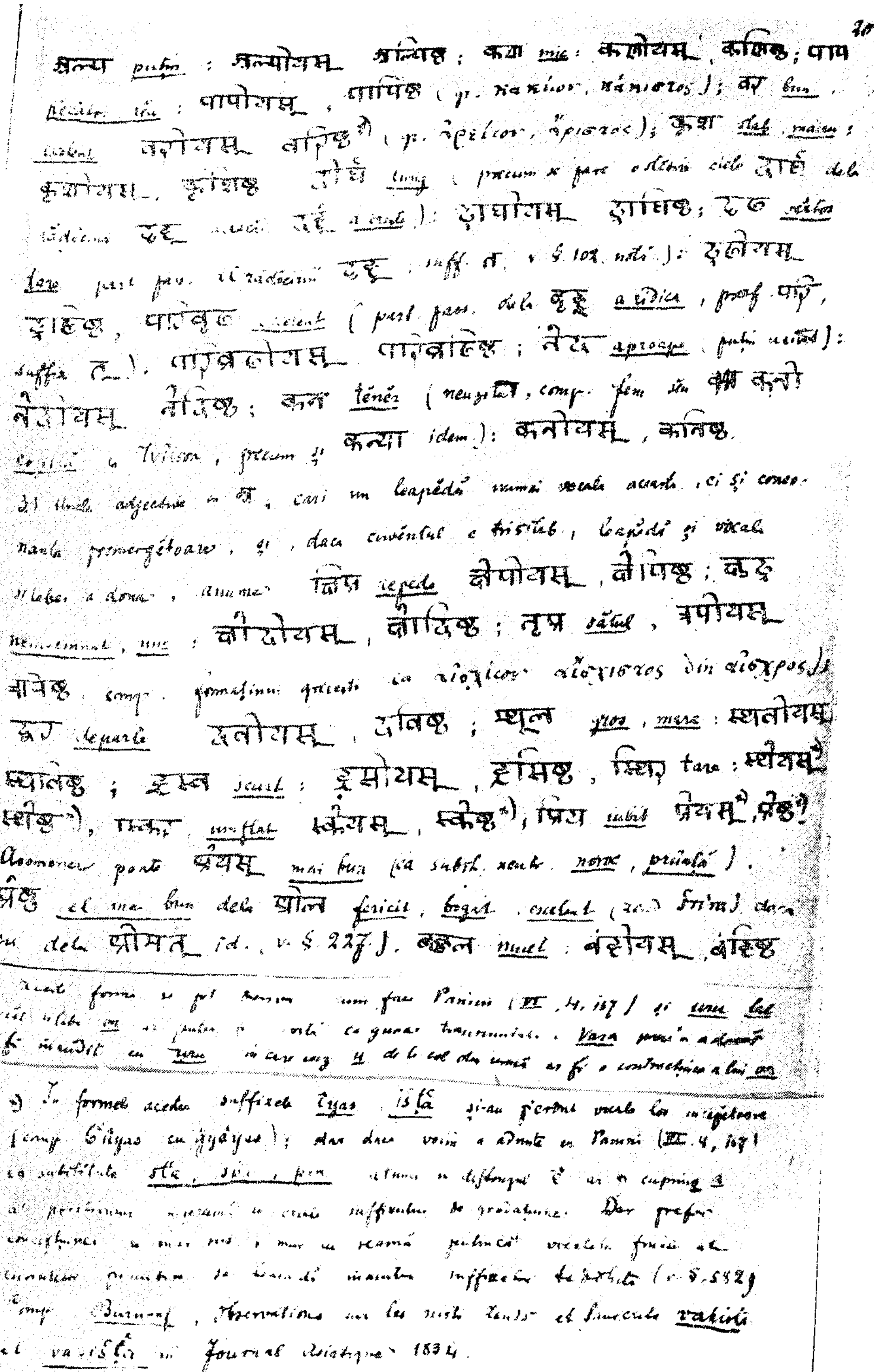

20r

अल्प *puţin* : अल्पीयस्, अल्पिष्ठ ; कण *mic* : कणीयस्, कणिष्ठ ; पाप *păcătos, rău* : पापीयस्, पापिष्ठ (gr. κακίων, κάκιστος) ; वर *bun*, *[illegible]* : वरीयस्, वरिष्ठ¹) (gr. ἀρείων, ἄριστος) ; कृश *slab*, *[illegible]* : क्रशीयस्, क्रशिष्ठ ; दीर्घ *lung* (precum se pare a fi [illegible] द्राघ dela [illegible] दृह् [illegible] *a creşte*) : द्राघीयस्, द्राघिष्ठ ; दृढ *[illegible]* [illegible] दृह् [illegible] दृह् , suff. त, v. § 102, nota) : द्रढीयस्, द्रढिष्ठ , परिवृढ *[illegible]* (part. pas. dela वृह् *a ridica*, pref. परि, suffix त) : परिव्रढीयस्, परिव्रढिष्ठ ; नेद *aproape* (puţin uzitat) : नेदीयस्, नेदिष्ठ ; कन *tânăr* (neuzitat, comp. fem. său कनी *Comp.* la Wilson, precum şi कन्या idem) : कनीयस्, कनिष्ठ.

[illegible] adjective în र, cari nu leapădă numai vocala aceasta, ci şi consonanta premergătoare, şi, dacă cuvântul e trisilab, leapădă şi silaba a doua, anume : क्षिप्र *repede* क्षेपीयस्, क्षेपिष्ठ ; क्षुद्र *neînsemnat*, *mic* : क्षोदीयस्, क्षोदिष्ठ ; तृप्र *sătul*, त्रपीयस्, त्रपिष्ठ, comp. formaţiuni greceşti ca αἰσχίων, αἴσχιστος din αἰσχρός) ; दूर *departe* दवीयस्, दविष्ठ ; स्थूल *gros*, *mare* : स्थवीयस्, स्थविष्ठ ; ह्रस्व *scurt* : ह्रसीयस्, ह्रसिष्ठ, स्थिर *tare* : स्थेयस्²), स्थेष्ठ²), स्फिर *umflat* स्फेयस्, स्फेष्ठ²), प्रिय *iubit* प्रेयस्²), प्रेष्ठ²).

Asemenea poate श्रेयस् *mai bun* (ca subst. neutr. *noroc*, *prielnic*). श्रेष्ठ *cel mai bun* dela श्रील *fericit*, *bogat*, *excelent* (zend. srîra) dar nu dela श्रीमत् id., v. § 227). बहुल *mult* : बंहीयस्, बंहिष्ठ

---

¹) Aceste forme se pot [illegible] cum face Panini (VI, 4, 157) şi [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] ca [illegible] [illegible]. *Vara* [illegible] [illegible] [illegible] cu *[illegible]* în care caz *u* de la [illegible] ar fi o contracţiune a lui *av*

²) În formele acestea sufixele *îyas*, *işṭa* şi-au pierdut vocala lor iniţială (comp. [illegible] cu [illegible]); dar dacă voim a admite cu Panini (VI, 4, 157) ca substitute *stha*, *spha*, *pra*, atunci se deosebeşte ê [illegible] cuprinsă al [illegible] [illegible] [illegible] sufixului de gradaţiune. Dar prefer [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] seamă [illegible] vocala [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] sufixelor [illegible] (v. § 552) Comp. Burnouf, Observations sur les mots zends et sanscrits *vahista* et *vasiṣṭha* in Journal Asiatique 1834.

183.

III, 20r, 19v

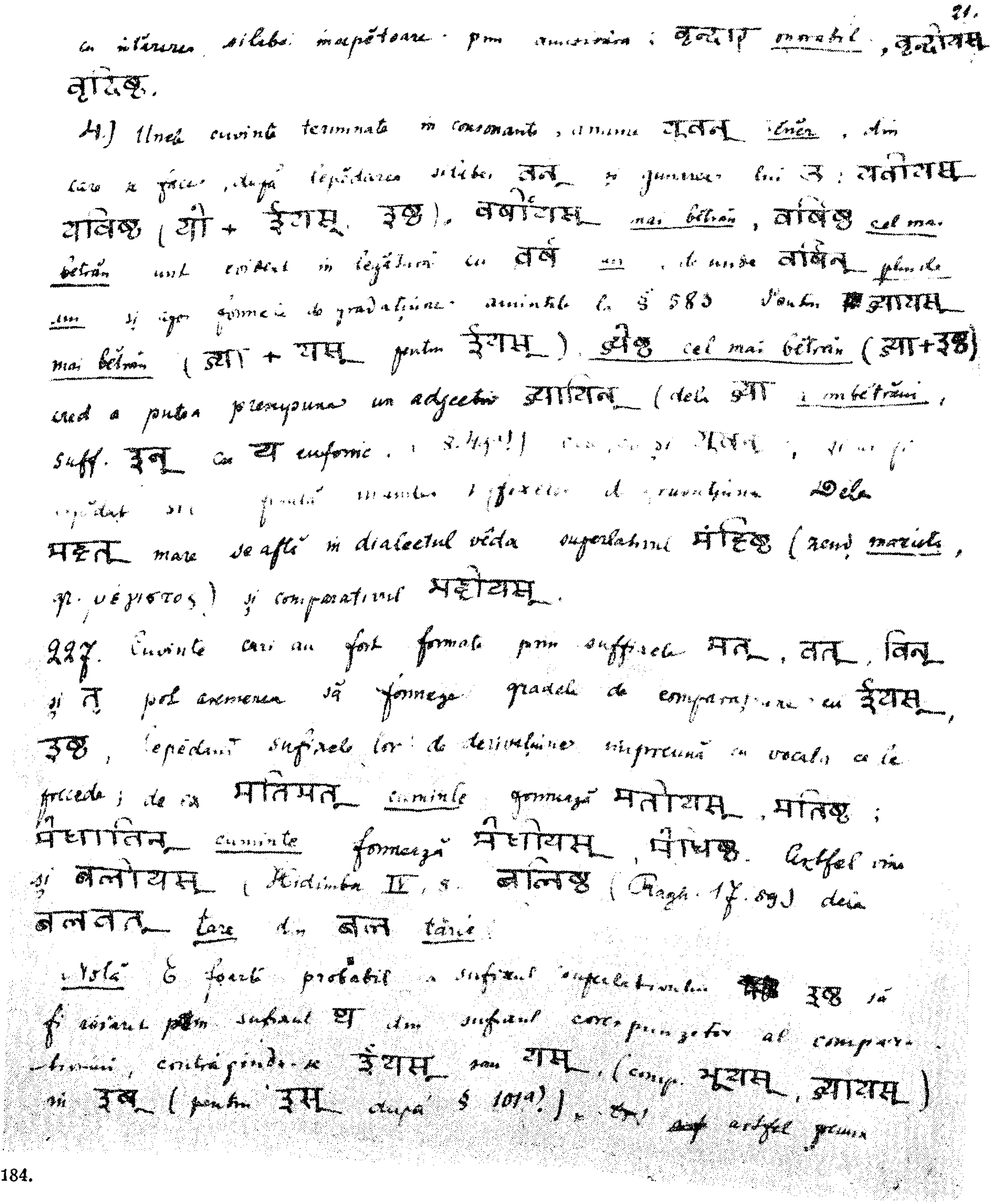

21.

cu îndoirea silabei începătoare prin anusvâra: वृन्दारक nobil, वृन्दीयस् वृन्दिष्ठ.

4.) Unele cuvinte terminate în consonante, anume युवन् tânăr, din care se face, după lepădarea silabei वन् şi gunarea lui उ: यवीयस् यविष्ठ (यौ + ईयस्, इष्ठ). वर्षीयस् mai bătrân, वर्षिष्ठ cel mai bătrân sunt corect în legătură cu वर्ष an, de unde वर्षिन् plin de ani şi [illegible] formele de gradaţiune amintite la § 583. Pentru ~~ज~~ ज्यायस् mai bătrân (ज्या + यस् pentru ईयस्), ज्येष्ठ cel mai bătrân (ज्या+इष्ठ) cred a putea presupune un adjectiv ज्यायिन् (dela ज्या a îmbătrâni, suff. इन् cu य eufonic, § 4[illegible]) [illegible] şi [illegible], si ar fi lepădat sil [illegible] înaintea sufixelor de gradaţiune. Dela महत् mare se află în dialectul veda superlativul मंहिष्ठ (zend mazista, gr. μέγιστος) şi comparativul मंहीयस्.

227. Cuvinte cari au fost formate prin sufixele मत्, वत्, विन् şi तृ pot asemenea să formeze gradele de comparaţiune cu ईयस्, इष्ठ, lepădând sufixele lor de derivaţiune împreună cu vocala ce le precede; de ex. मतिमत् cuminte formează मतीयस्, मतिष्ठ; मेधाविन् cuminte formează मेधीयस्, मेधिष्ठ. Astfel vine şi बलीयस् (Hidimba IV, 5), बलिष्ठ (Ragh. 17. 89) dela बलवत् tare din बल tărie.

Notă. E foarte probabil că sufixul superlativului ~~ष्ठ~~ इष्ठ să fi răsărit ~~prin~~ sufixul थ din sufixul corespunzător al comparativului, contrăgîndu-se ईयस् sau यस् (comp. भूयस्, ज्यायस्) în इष् (pentru इस् după § 101ª), [illegible] ~~sup~~ astfel printr

184.

III, 21r

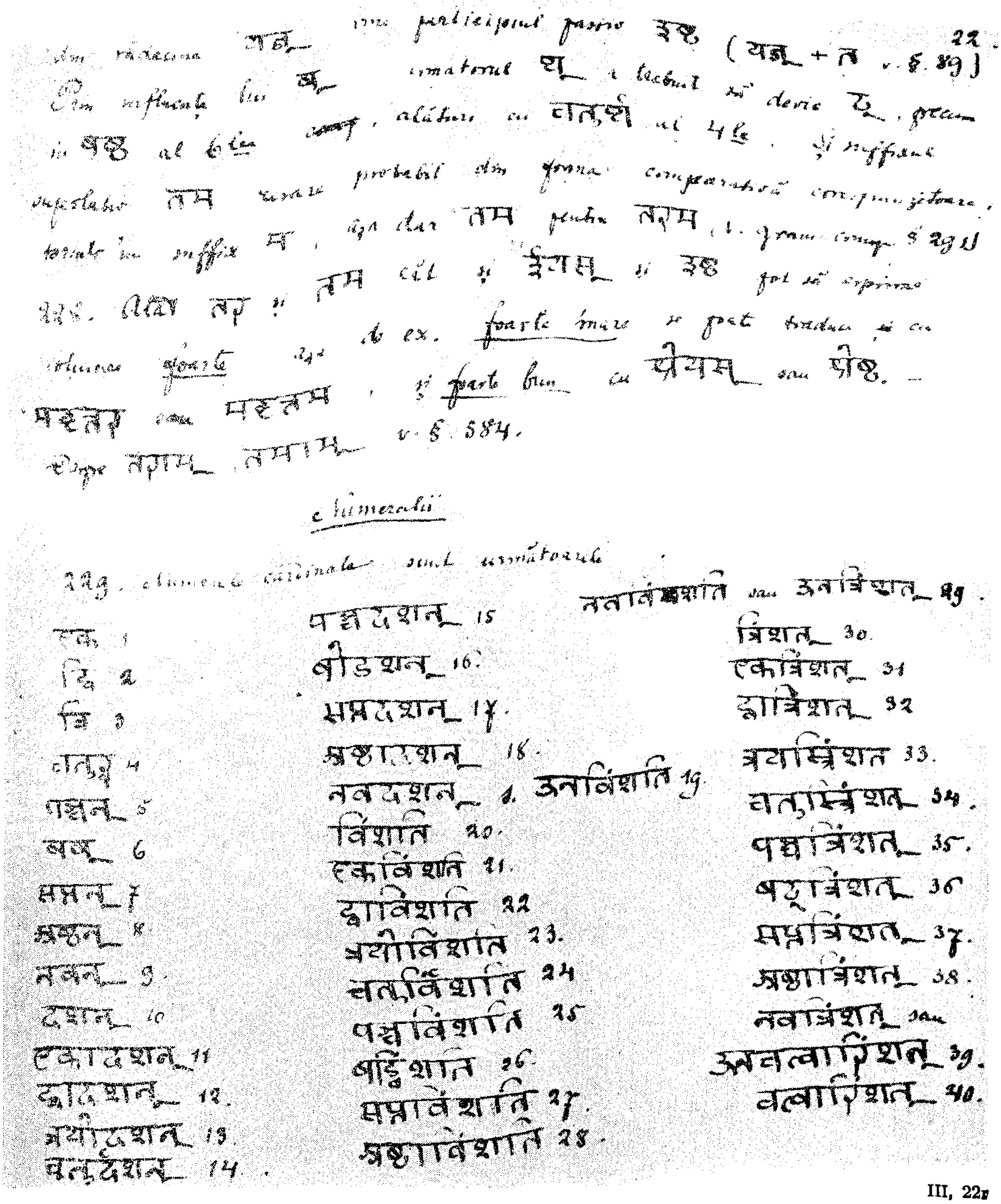

Din rădăcina यज् vine participiul pasiv इष्ट (यज् + त v. § 89) 22.
Din influența lui ज् următorul त् a trebuit să devie ट्, precum
în षष्ठ al 6lea comp. alături cu चतुर्थ al 4lea. Și suffixul
superlativ तम vine probabil din forma comparativă corespunzătoare,
terminată în suffix म, așa dar तम pentru तरम v. gram. comp. § 291
तम cât și ईयस् și इष्ठ pot să exprime
228. Atât तर și [illegible] de ex. *foarte mare* se pot traduce și cu
[illegible] *foarte* [illegible] și *foarte bun* cu श्रेयस् sau श्रेष्ठ. —
महत्तर sau महत्तम v. § 584.
Despre तराम् तमाम्

Numeralii

229. Numerale cardinale sunt următoarele.

एक 1
द्वि 2
त्रि 3
चतुर् 4
पञ्चन् 5
षष् 6
सप्तन् 7
अष्टन् 8
नवन् 9
दशन् 10
एकादशन् 11
द्वादशन् 12
त्रयोदशन् 13
चतुर्दशन् 14

पञ्चदशन् 15
षोडशन् 16
सप्तदशन् 17
अष्टादशन् 18
नवदशन् s. ऊनविंशति 19
विंशति 20
एकाविंशति 21
द्वाविंशति 22
त्रयोविंशति 23
चतुर्विंशति 24
पञ्चविंशति 25
षड्विंशति 26
सप्ताविंशति 27
अष्टाविंशति 28
नवाविंशति sau ऊनत्रिंशत् 29

त्रिंशत् 30
एकात्रिंशत् 31
द्वात्रिंशत् 32
त्रयस्त्रिंशत् 33
चतुस्त्रिंशत् 34
पञ्चात्रिंशत् 35
षट्त्रिंशत् 36
सप्तात्रिंशत् 37
अष्टात्रिंशत् 38
नवात्रिंशत् sau ऊनचत्वारिंशत् 39
चत्वारिंशत् 40

185.

III, 22v

एकचत्वारिंशत् 41.
द्विचत्वारिंशत् sau
द्वाचत्वारिंशत् 42
त्रिचत्वारिंशत् sau
त्रयश्चत्वारिंशत् 43.
चतुश्चत्वारिंशत् 44.
पञ्चचत्वारिंशत् 45
षट्चत्वारिंशत् 46.
सप्तचत्वारिंशत् 47.
अष्टाचत्वारिंशत् sau
अष्टचत्वारिंशत् 48.
नवचत्वारिंशत् sau
ऊनपञ्चाशत् 49.
पञ्चाशत् 50.
एकपञ्चाशत् 51.
द्विपञ्चाशत् sau द्वापञ्चाशत् 52.
त्रिपञ्चाशत् sau त्रयःपञ्चाशत 53.
चतुःपञ्चाशत् 54.
पञ्चपञ्चाशत् 55.
षट्पञ्चाशत् 56.
सप्तपञ्चाशत् 57.
अष्टपञ्चाशत् sau अष्टापञ्चाशत् 58
नवपञ्चाशत् sau ऊनषष्टि 59.
षष्टि 60.
एकषष्टि 61.
द्विषष्टि sau द्वाषष्टि 62.

त्रिषष्टि sau त्रयःषष्टि 63.
चतुःषष्टि 64.
पञ्चषष्टि 65.
षट्षष्टि 66.
सप्तषष्टि 67
अष्टषष्टि sau अष्टाषष्टि 68.
नवषष्टि sau ऊनसप्तति 69
सप्तति 70.
एकसप्तति 71.
द्विसप्तति sau द्वासप्तति 72.
त्रिसप्तति sau त्रयःसप्तति 73.
चतुःसप्तति 74.
पञ्चसप्तति 75
षट्सप्तति 76.
सप्तसप्तति 77.
अष्टसप्तति sau अष्टासप्तति 78.
नवसप्तति sau ऊनाशीति 79.
अशीति 80. एकाशीति 81.
द्व्यशीति 82.
त्र्यशीति 83.
चतुरशीति 84
पञ्चाशीति 85
षडशीति 86.
सप्ताशीति 87.
अष्टाशीति 88.
नवाशीति sau ऊननवति 89.
नवति 90
एकनवति 91.

186.

III; 23r

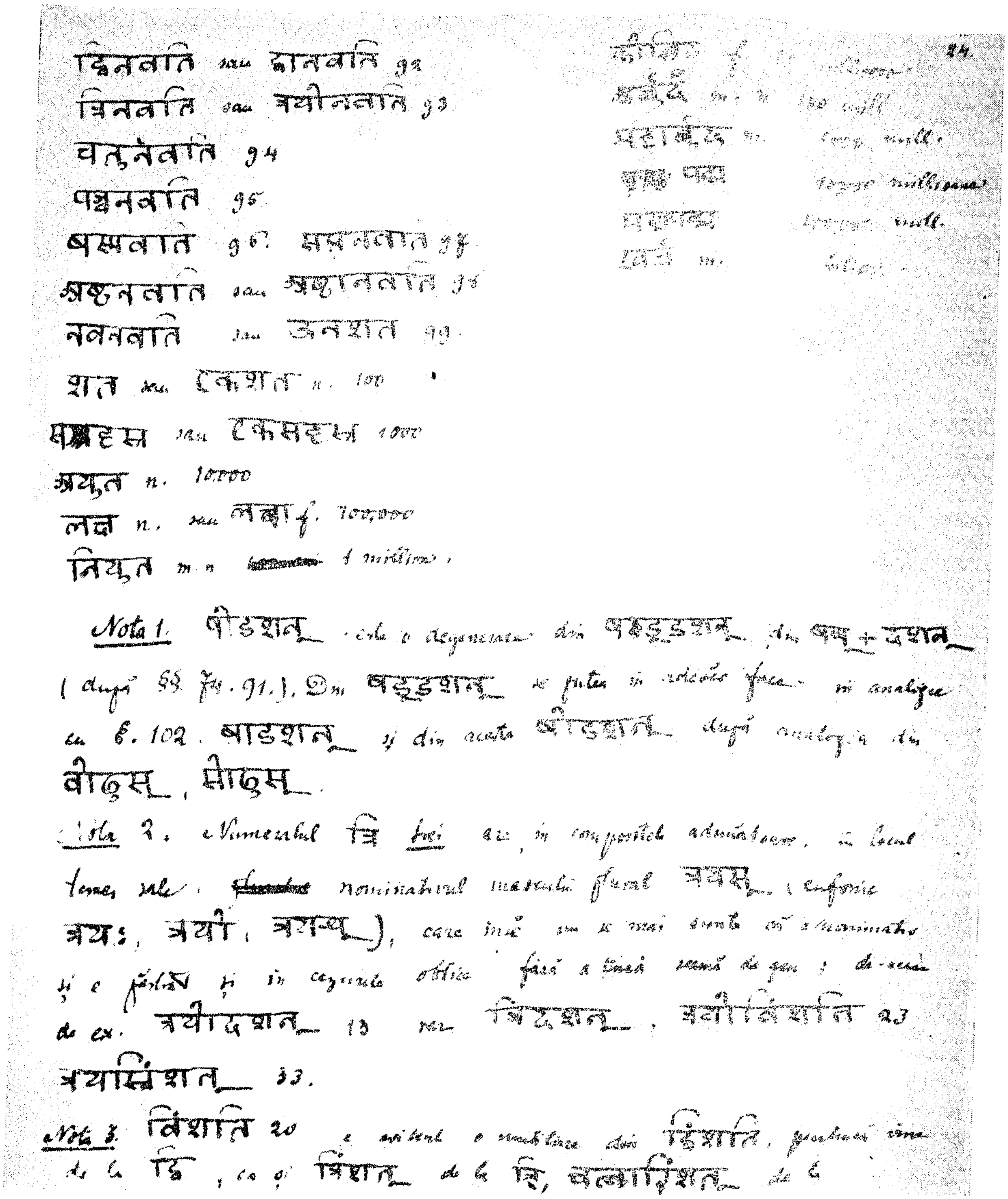

द्विनवति sau द्वानवति 92
त्रिनवति sau त्रयोनवति 93
चतुर्नवति 94
पञ्चनवति 95
षण्णवति 96. सप्तनवति 97
अष्टनवति sau अष्टानवति 98
नवनवति sau ऊनशत 99
शत sau एकशत n. 100
सहस्र sau एकसहस्र 1000
अयुत n. 10000
लक्ष n. sau लक्षा f. 100000
नियुत m. n. ~~[illegible]~~ 1 million.

कोटि f. 10 millioane
अर्बुद m. n. 100 mill.
महार्बुद m. 1000 mill.
पद्म 10000 millioane
महापद्म 100000 mill.
खर्व m. billion.

Nota 1. षोडशन् este o degenerare din षड्दशन् din षष् + दशन् (după §§ fr. 91.). Din षड्दशन् se putea în urmă face în analogie cu §. 102. षाडशन् și din acesta षोडशन् după analogia din वोढुम्, सोढुम्.

Nota 2. Numeralul त्रि *trei* are, în compozițiile adunătoare, în locul temei sale, ~~[illegible]~~ nominativul masculin plural त्रयस् (eufonic त्रयः, त्रयो, त्रयस्), care însă nu se mai simte ca nominativ și e păstrat și în cazurile oblice fără a ține seamă de gen; de-aceea de ex. त्रयोदशन् 13 nu त्रिदशन्, त्रयोविंशति 23 त्रयस्त्रिंशत् 33.

Nota 3. विंशति 20 e numai o mutilare din द्विंशति, perzând una de la द्वि, ca și त्रिंशत् de la त्रि, चत्वारिंशत् de la c

187.

III, 24r

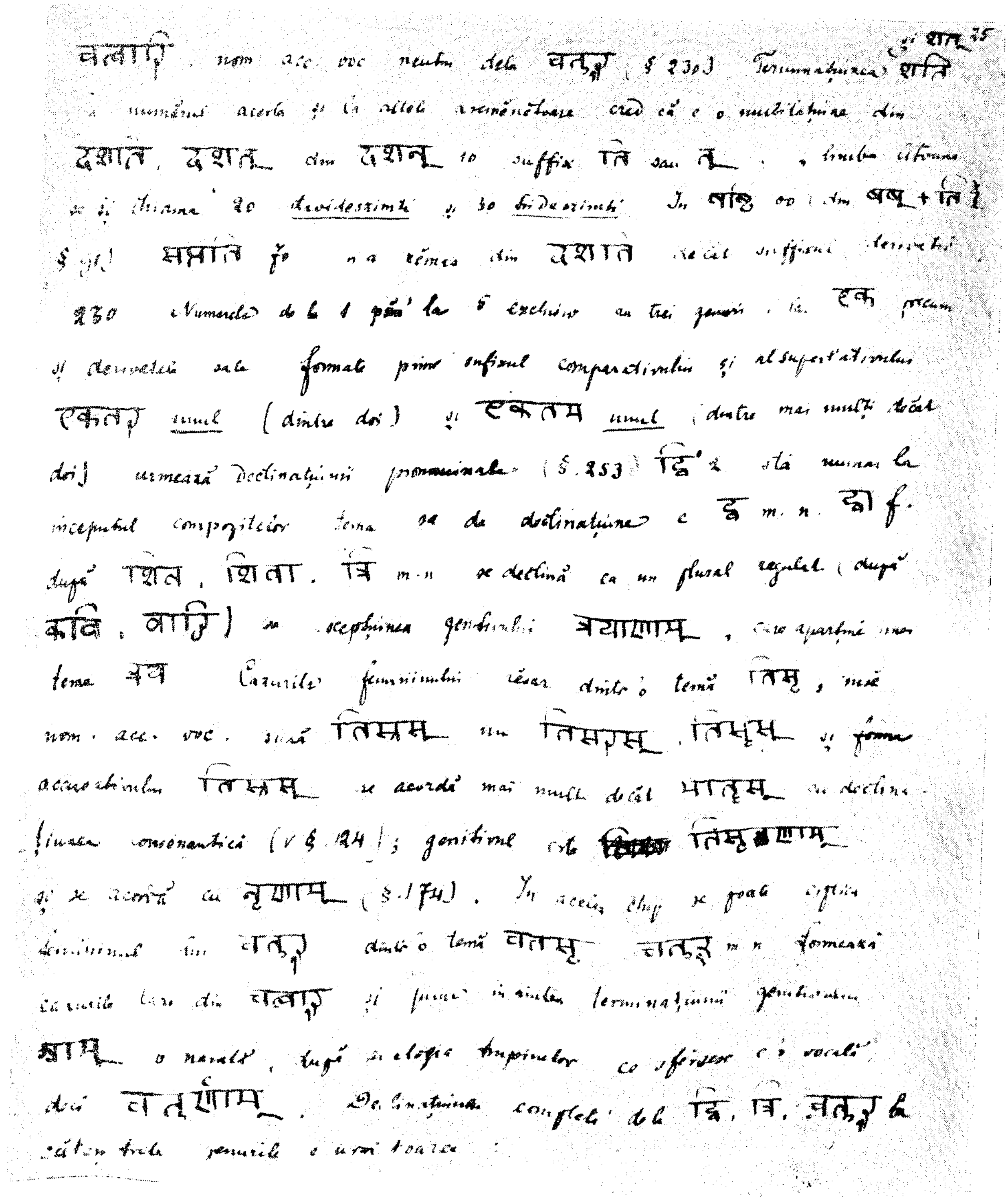

și शत् 25

चत्वारि, nom. acc. voc. neutru dela चतुर् (§ 230) Terminațiunea शति a numerelor acestea și la altele asemănătoare cred că e o mutilațiune din दशति, दशत् din दशन् 10 suffix ति sau त्, , literele ultime se și elimina 20 douăzecimi și 30 treizecimi. In षष्टि 60 din षष् + ति (§ 91) सप्तति 70 n-a rămas din दशति decât suffixul derivativ.

230 Numerele de la 1 până la 5 exclusiv au trei genuri. ex. एक precum și derivatele sale formate prin suffixul comparativului și al superlativului एकतर unul (dintre doi) și एकतम unul (dintre mai mulți decât doi) urmează declinațiunii pronominale (§ 253) द्वि 2 stă numai la începutul compozitelor tema sa de declinațiune e द्व m. n. द्वा f. după शिव, शिवा. त्रि m. n. se declină ca un plural regulat (după कवि, वारि) cu excepțiunea genitivului त्रयाणाम्, care aparține unei teme त्रय. Cazurile femininului răsar dintr-o temă तिसृ, nu-i nom. acc. voc. sună तिस्रस् nu तिसरस्, तिसृस् și forma acusativului तिस्रस् se acordă mai mult decât मातृस् cu declinațiunea consonantică (v. § 124); genitivul este तिसृणाम् și se acordă cu नृणाम् (§ 174). In acelaș chip se poate explica femininul din चतुर् dintr-o temă चतसृ. चतुर् m. n. formează cazurile tari din चत्वार् și pune înaintea terminațiunii genitivului नाम् o nazală, după analogia temelor ce sfârșesc c-o vocală, deci चतुर्णाम्. Declinațiunea completă a lui द्वि, त्रि, चतुर् la câteșitrele genurile e următoarea:

188.

III, 25r

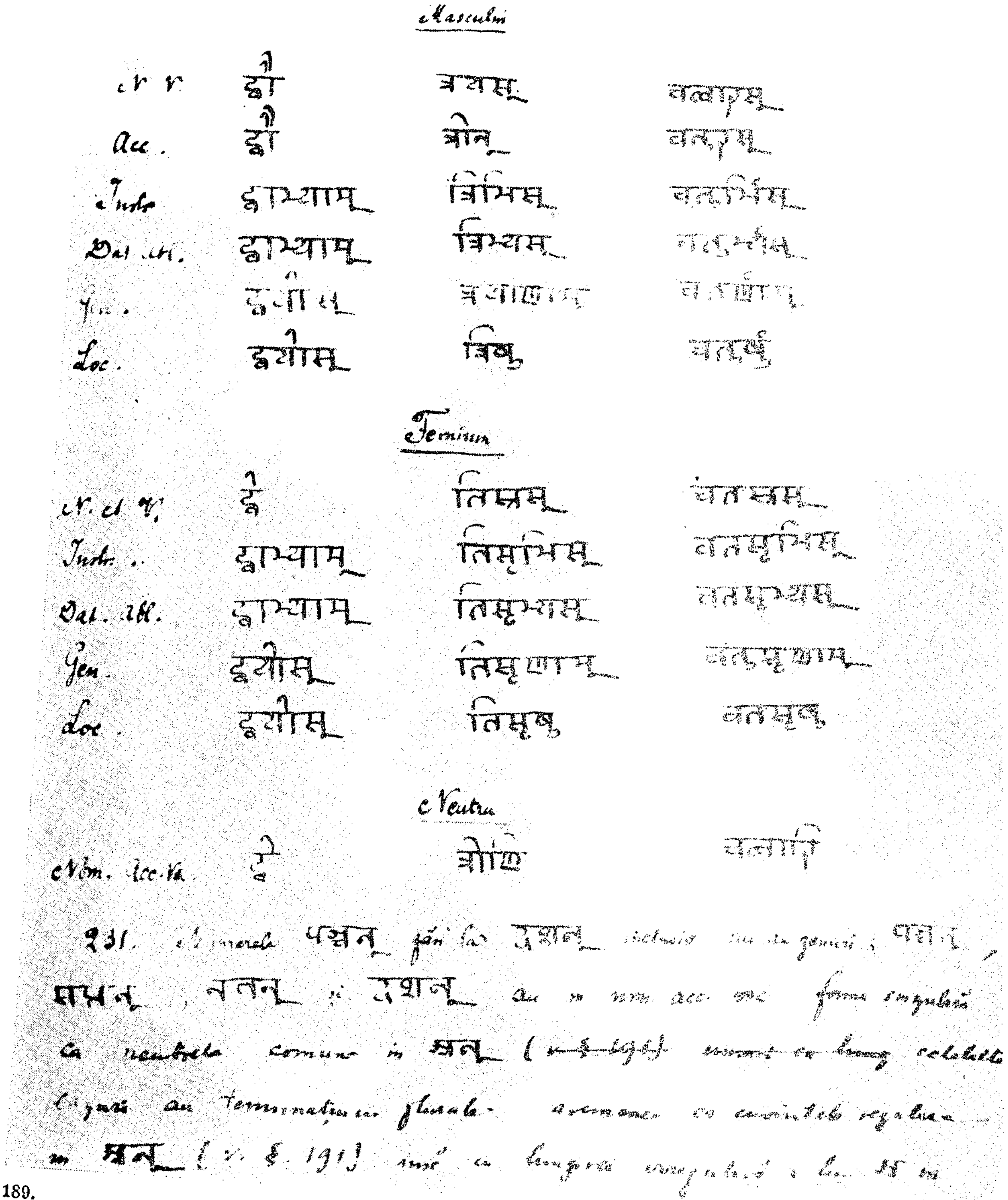

Masculini

N. V.	द्वौ	त्रयस्	चत्वारस्
Acc.	द्वौ	त्रीन्	चतुरस्
Instr.	द्वाभ्याम्	त्रिभिस्	चतुर्भिस्
Dat. Abl.	द्वाभ्याम्	त्रिभ्यस्	चतुर्भ्यस्
Gen.	द्वयोस्	त्रयाणाम्	चतुर्णाम्
Loc.	द्वयोस्	त्रिषु	चतुर्षु

Feminin

N. A. V.	द्वे	तिस्रस्	चतस्रस्
Instr.	द्वाभ्याम्	तिसृभिस्	चतसृभिस्
Dat. Abl.	द्वाभ्याम्	तिसृभ्यस्	चतसृभ्यस्
Gen.	द्वयोस्	तिसृणाम्	चतसृणाम्
Loc.	द्वयोस्	तिसृषु	चतसृषु

Neutru

Nom. Acc. Voc.	द्वे	त्रीणि	चत्वारि

231. Numerele पञ्चन् pînă la दशन् identice în trei genuri; पञ्चन्, सप्तन्, नवन् şi दशन् au în nom. acc. voc. forme singulare ca neutrele comune în अन् ~~(v. § 191)~~ ~~numai cu lung~~ celelalte (cari au terminaţiuni plurale — asemenea cu cuvintele regulare — în अन् (v. § 191) însă cu lungirea neregulată a lui a în

189.

III, 26r

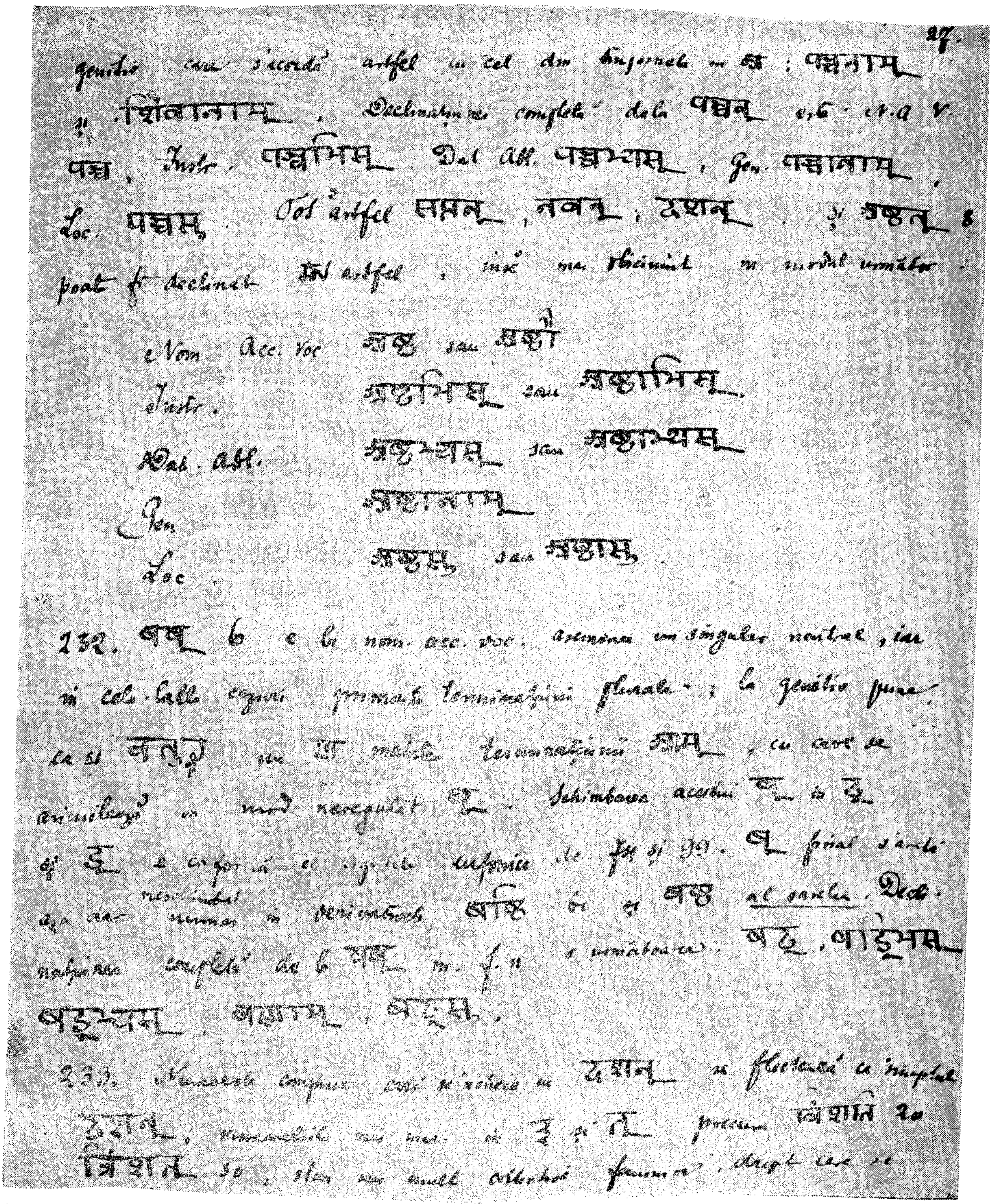

27.

genitiv care s'acordă astfel cu cel din singurale in अ : पञ्चानाम् şi [illegible] . Declinaţiunea completă dela पञ्चन् e,6 : N.A.V. पञ्च , Instr. पञ्चभिस् Dat. Abl. पञ्चभ्यस् , Gen. पञ्चानाम् , Loc. पञ्चसु . Tot astfel सप्तन् , नवन् , दशन् . Şi अष्टन् 8 poate fi declinat tot astfel , însă mai obicinuit în modul următor :

Nom. Acc. Voc.	अष्ट sau अष्टौ
Instr.	अष्टभिस् sau अष्टाभिस्
Dat. Abl.	अष्टभ्यस् sau अष्टाभ्यस्
Gen.	अष्टानाम्
Loc.	अष्टसु sau अष्टासु .

232. षष् 6 e la nom. acc. voc. asemenea cu singular neutru , iar în cele-lalte cazuri primeşte terminaţiuni plurale ; la genitiv pune ca şi चतुर् un न înaintea terminaţiunii आम् , cu care se asimilează în mod neregulat ष् . Schimbarea acestui ष् în ड् şi ड् e conformă cu regulile eufonice de §§ şi 99. ष् final s'a [illegible] deja rar numai în derivatele षष्टि 60 şi षष्ठ al şaselea . Declinaţiunea completă de 6 षष् m. f. n. e următoarea : षट् , षड्भिस् , षड्भ्यस् , षण्णाम् , षट्सु .

233. Numerale compuse care se sfârşesc cu दशन् se flectează ca simplul दशन् , numeralele mai mari de १९ şi ... precum विंशति 20 त्रिंशत् 30 , sunt nu numai substantive feminine , drept care se

190.

III, 27r

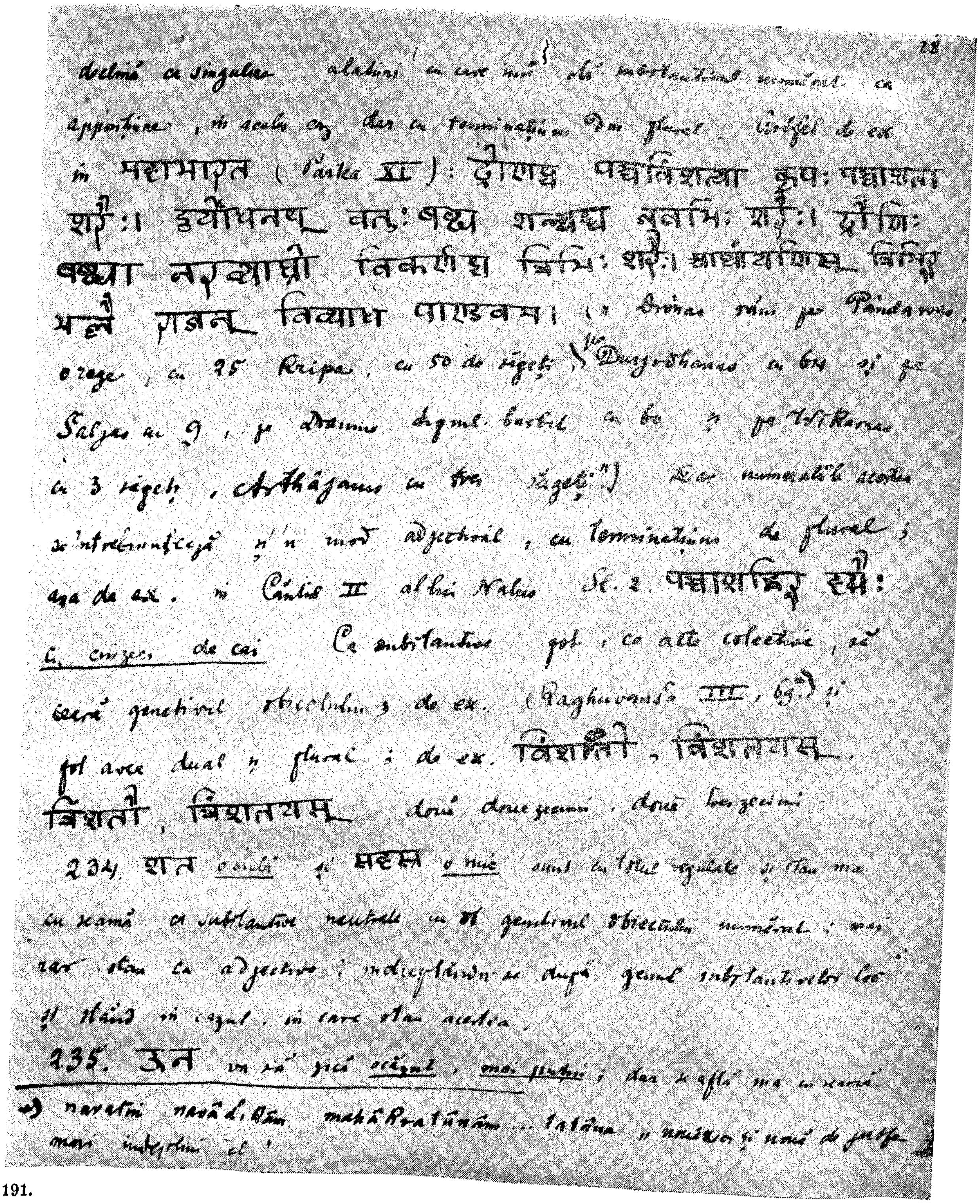

28

declină ca singular alături de care însă stă substantivul numărat ca apposiţiune, în acelaşi caz dar cu terminaţiune de plural. Urmează de ex. în महाभारत (Parte XI): द्रौणश्च पञ्चविंशत्या कृपः पञ्चाशता शरैः। दुर्योधनश् चतुःषष्ट्या शल्यश्च नवभिः शरैः। द्रौणिः षष्ट्या नरव्याघ्रो विकर्णश्च त्रिभिः शरैः। आर्तायनिस् त्रिभिर् भल्लै राजन् विव्याध पाण्डवम्। („Drona răni pe Pandavul, o rege, cu 25, Kripa, cu 50 de săgeţi; pe Duryodhana cu 64 şi pe Salyas cu 9, pe Drauni dreptul bărbat cu 60 şi pe Vikarnas cu 3 săgeţi, Arthâyanus cu trei săgeţi.") Iar numeralele acestea se'ntrebuinţează şi'n mod adjectival, cu terminaţiune de plural; aşa de ex. în Cântul II al lui Nalus St. 2 पञ्चाशद्भिर् हयैः „cu cinzeci de cai". Ca substantive pot, ca alte colective, să ceară genetivul obiectului; de ex. (Raghuvansa III, 69*) şi pot avea dual şi plural; de ex. विंशती, विंशतयस्. त्रिंशतौ, त्रिंशतयस् două douăzeci, două treizeci.

234. शत o sută şi सहस्र o mie sunt cu totul regulate şi stau mai cu seamă ca substantive neutrale cu ~~st~~ genetivul obiectului numărat; mai rar stau ca adjective, indeclinându-se după genul substantivelor lor şi stând în cazul, în care stau acestea.

235. ऊन în să zică scăzut, mai puţin; dar se află mai cu seamă

---

*) navatim navâdhikam mahâkratûnâm ... tatâna „nouăzeci şi nouă de jertfe mari împlini el"

191.

III, 28r

în compoziţiune cu ऊनविंशति 19 adecă 20 mai puţin 1; numărul एक 1 ce a se suplini la asemenea împrejurări figură numai dacă nu e cel număr unit cu ऊन. Căci se poate ca şi alte numere ~~să fie puse~~ decât एक să fie puse înaintea cuvântului ऊन şi să formeze cu el un cuvânt compus adjectival astfel se alege de ex. în Nalus (XX, 11) पञ्चोनं शतम् o sută fără cinci (o sută având mai puţin cinci). Afară de acea एक se poate împreuna cu ऊन, de ex. ~~[illegible]~~ एकोनषष्टि 59.

Ordinali

236. प्रथम cel întâi, primus, e format din prepoziţiunea प्र (v. § 111) prin थम care pare a se fi născut din suffixul superlativ तम (să se compare πρῶτος şi primus). Acelaş înţeles cu प्रथम ~~au~~ au अग्रम, din अग्र vârf, आदि, आद्य şi आदिम. Celelalte numere ordinare descind din numerele lor cardinale prin diferite suffixe: द्वितीय al doile, तृतीय al treile (तृ scurtat din त्रि), चतुर्थ iar तुरीय sau तुर्य, al 4le, पञ्चम al 5le, षष्ठ al 6le, सप्तम al şeptelea (septimus) अष्टम al 8le, नवम al nouălea, दशम al 10le (decimus) ~~[illegible]~~ cele numerele compuse cu दशन्, एकादशन् etc. primesc ca suffix अ înaintea căruia अन् din cuvântul primitiv se elimină ca şi înaintea altor sufixe derivative cari încep c-o vocală, de-aci एकादश al 11le, द्वादश al 12le etc. Numerele cardinale sfârşite în ति şi त् विंशति 20, त्रिंशत् 30 etc.

formează, atît simple cît și compuse, numerele lor ordinale prin ~~sufixul~~ sufixul superlativ तम sau și prin म, înaintea căruia ~~numerale~~ विंशति și numerele sfîrșite în त् leapădă pe ति și त् al lor împreună cu vocala premergătoare, pe cînd षष्टि, सप्तति, अशीति, नवति leapădă înaintea suffixului म numai pe इ al lor final. Așa dar: विंशतितम sau विंश al 20lea, त्रिंशत्तम sau त्रिंश a) al 30lea, षष्टितम sau षष्ट al 60lea ș. m. d. p. शत 100 și सहस्र 1000 numai ~~[illegible]~~ शततम și सहस्रतम.

237. Toate ordinalele sunt adjective, cu trei genuri și urmează declinațiuni obicinuite, cu excepția lui ~~प्रथम~~ ~~प्रथ~~ प्रथम, द्वितीय, și तृतीय (v. §. 257). Femininele sunt: प्रथमा, द्वितीया, तृतीया, चतुर्था sau चतुर्थी. Celelalte au numai ई de ex. पञ्चमी, दशमी विंशतितमी.

238. Dela द्वि 2, त्रि 3 vin adverbile द्विस् de două ori, त्रिस् de trei ori (comp. δίς, τρίς); dela चतुर् adverbul corespunzător e asemenea चतुर् (comp. §. 150 nota) pentru चतुर्स् (după §. 57) pentru care limba zendă [illegible] ćathrus. Ceilalți numeri formează adverbe de acest soiu alăturînd suffixul कृत्वस् de ex. पञ्चकृत्वस् de cinci ori dela पञ्चन् (§. 9?) Pentru एककृत्वस् odată stă de obiceiu सकृत् care are acelaș înțeles și a cărui negativ असकृत् însemnează de mai multe ori

---

a) viṅśa, triṅśa, ćatvāriṅśa pañćāśa s'ar putea explica și prin simpla suprimare ș. c. l. a lui ti sau t din numărul cardinal; dar conform cu principiul general al formațiunii de cuvinte numerale trebue să admitem că a final al acestor forme e un suffix ca în dvādaśa al 12lea din dvādaśan

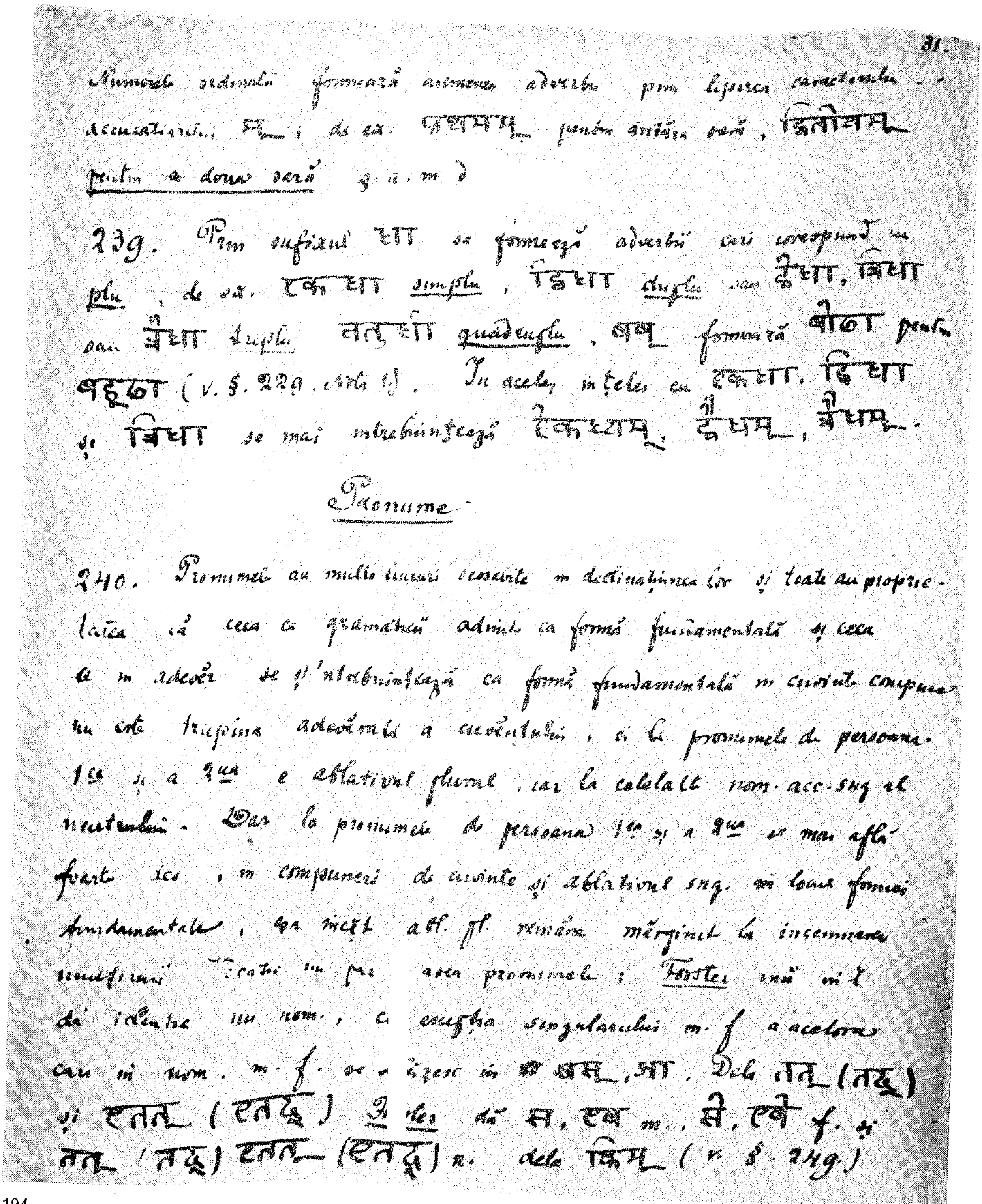

31.

Numeralele ordinale formează asemenea adverbe prin lipsirea caracteristicei acusativului म्, de ex. प्रथमम् pentru întâia oară, द्वितीयम् pentru a doua oară ș. a. m. d.

239. Prin sufixul धा se formează adverbii cari corespund cu -plu, de ex. एकधा simplu, द्विधा duplu sau द्वैधा, त्रिधा sau त्रैधा triplu, चतुर्धा quadruplu, षष् formează षोढा pentru षड्ढा (v. §. 229, nota 1). În acelaș înțeles cu एकधा, द्विधा și त्रिधा se mai întrebuințează ऐकध्यम्, द्वैधम्, त्रैधम्.

Pronume

240. Pronumele au multe lucruri deosebite în declinațiunea lor și toate au proprietatea că ceea ce gramaticii admit ca formă fundamentală și ceea ce în adevăr se și 'ntrebuințează ca formă fundamentală în cuvinte compuse nu este tulpina adevărată a cuvântului, ci la pronumele de persoana 1a și a 2a e ablativul plural, iar la celelalte nom. acc. sing. al neutrului. Dar la pronumele de persoana 1a și a 2a se mai află foarte des, în compuneri de cuvinte, și ablativul sing. în locul formei fundamentale, pe când abl. pl. rămâne mărginit la însemnarea numărului. Toate în pr. acea pronumele; Forster însă ni le dă identice cu nom., cu escepția singularului m. f. a acelora care în nom. m. f. se sfârșesc în अस्, आ. Dela तत् (तद्) și एतत् (एतद्) Forster dă स, एष m., सा, एषा f. și तत् (तद्) एतत् (एतद्) n. dela किम् (v. § 249.)

194.

III, 31r

क, के किम्, dela यत् (यद्) या, ये, यत् (यद्) etc.

Pronumele persoanei 1ma şi a 2ua nu au genuri, celelalte au câteşitrele genurile

Pronume de persoana întâia şi a doua

241. Nominativul sing. al persoanei întâi: nu stă în legătură în privirea tulpinei cu celelalte cazuri ale singularului, ci este अहम्, cu अम् ca terminaţiune, ca त्वम् tu, अयम् acesta, इयम् aceea. Cazurile oblice singulare arată म ca tulpină al cărui अ se lungeşte la acc. şi trece în unele cazuri în ए ca şi alte tulpine în अ (v. §. 126) căci मया şi मयि se explică după §. 55. din मे + आ şi मे + इ şi această tulpină मे stă la Dat. şi Gen. fără nici un adaos ca formă secundară. Acc. are मा ca formă ~~[illegible]~~ secundară iar abl. त् ca sufix al cazului (§. 128). La plural armonea nominativul ~~armonea~~ वयम् (din वे + अम्) e fără legătură cu cazurile oblice, căci acestea au drept tulpină numai vocala अ, care se uneşte cu स्म, de unde अस्म (a-sma)*) al cărui अ final se lungeşte în mai multe cazuri şi ~~[illegible]~~ aşa la pronumele persoanei a 2ua pe când pronumele persoanei a treia se uneşte în mai multe cazuri ale singularului cu स्म (com. §. 142). Acc. Dat. şi Gen.

---

*) Cred că acest sma e o tulpină pronominală de persoana a treia, dar se declină numai la sfîrşitul unor armonea compozite, se găseşte însă şi izolat ca particulă, care are influenţa de a da prezentului însemnarea trecută. Şi în limbile europene numite silaba aceasta, mai mult ori mai puţin mutilată, găsim un rest remarcabil la declinaţiunea pronominală. (v. Gramm. comp. §. 166 sq.)

pl. au नस् ca formă secundară, și ablativul are ca și la singular terminațiunea त्. Dualul are ca temă आव, iar la acc. dat. gen. नौ ca formă secundară (comp. nos și νώ). Celelalte se pot vedea în schema de declinațiune (§. 242.)

§. 242. A doua persoană are la nom. sng. तु ca tulpină și अम् ca terminațiune, ca अहम्, अयम्, इयम् și de la această tulpină vine și dat. तुभ्यम्. Celelalte cazuri oblice cu escepția genitivului au tulpina त्व, al cărei अ se lungește la acc. și se schimbă în alte cazuri în ए, după analogia tulpinei persoanei Iª म. Dat. și Gen. au ते, iar acc. त्वा ca formă secundară. Genitivul तव pare format din तु cu guna și अ ca terminațiune (तव din तो + अ). Pluralul are ca tulpină यु, al cărui उ se lungește la nom.; între यू și terminațiunea अम् se intercalează încă un य् eufonic (§43.) deci यूयम्. În cazurile oblice se unește यु, ca și अ la §. 241., cu pronumele de adhesiune स्म, care încă aci devine, după §. 101a), ष्म ca și la अस्म, §. 248. Acc. Dat. și Abl. au ca formă secundară वस्, iar ablativul se formează la singular și plural după analogia pronumelui de persoana întâia. Dualul are युव ca temă și la acc. dat. abl. वाम् ca formă secundară. Declinațiunea completă a pronumelor de pers. Iª și a 2ª, e următoarea:

	Persoana întâia		Persoana a doua	
	Singular	Plural	Singular	Plural
Nom.	अहम्	वयम्	त्वम्	यूयम्
Acc.	माम् sau मा	अस्मान् sau नस्	त्वाम् sau त्वा	युष्मान् sau वस्
Instr.	मया	अस्माभिस्	त्वया	युष्माभिस्
Dat.	मह्यम् sau मे	अस्मभ्यम् s. नस्	तुभ्यम् s. ते	युष्मभ्यम् s. वस्
Abl.	मत्[a)]	अस्मत्	त्वत्[b)]	युष्मत्
Gen.	मम s. मे	अस्माकम् s. नस्	तव s. ते	युष्माकम् s. वस्
Loc.	मयि	अस्मासु	त्वयि	युष्मासु

	Dual	Dual
Nom.	आवाम्	युवाम्
Acc.	आवाम् s. नौ	युवाम् s. वाम्
Instr. Abl.	आवाभ्याम्	युवाभ्याम्
Dat.	आवाभ्याम् s. नौ	युवाभ्याम् s. वाम्
Gen.	आवयोस् s. नौ	युवयोस् s. वाम्
Loc.	आवयोस्	युवयोस्

[illegible] Dativul मह्यम्, după cum arată analogia lui तुभ्यम्, o mutilare din मभ्यम् (v. § 104 notă) și întâlnim și la lat. pe mihi în opoziție cu tibi, sibi

---

a) Despre मत्तस् v. § 584 Suff. तस्

b) Despre त्वत्तस् v. § 584 Suff. तस्

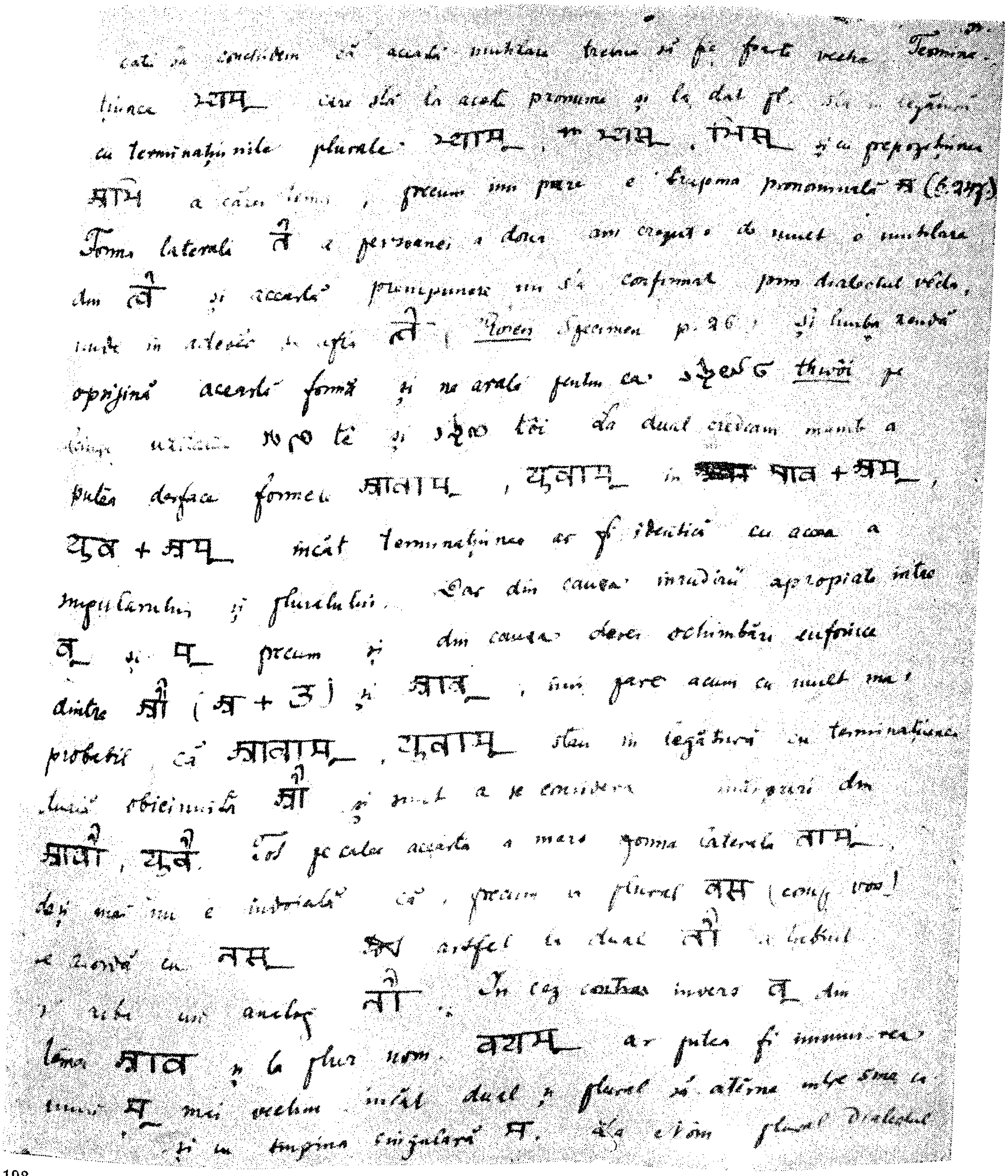

cată să conchidem că această mutilare trebuie să fie foarte veche. Terminaţiunea [illegible] care stă la acest pronume şi la dat. pl. stă în legătură cu terminaţiunile plurale: [illegible], [illegible], [illegible] şi cu prepoziţiunea [illegible] a cărei temă, precum îmi pare, e tulpina pronumelui [illegible] (§. 247).

Forma laterală ते a persoanei a doua am crezut-o de mult o mutilare din त्वे şi această presupunere mi s-a confirmat prin dialectul vedic, unde în adevăr se află त्वे (Rosen Specimen p. 26) şi limba zendă sprijină această formă şi ne arată pentru că [illegible] thwôi pe lângă usitatele [illegible] tê şi [illegible] tôi. La dual credeam mai nainte a putea desface formele आवाम्, युवाम् în आव + अम्, युव + अम् încât terminaţiunea ar fi identică cu aceea a singularului şi pluralului. Dar din cauza înrudirii apropiate între व् şi म् precum şi din cauza deselor schimbări eufonice dintre औ (अ + उ) şi आव्, îmi pare acum cu mult mai probabil că आवाम्, युवाम् stau în legătură cu terminaţiunea duală obicinuită औ şi sunt a se considera [illegible] din आवौ, युवौ. Tot pe calea aceasta a mers forma laterală वाम्, deşi mai nu e îndoială că, precum în plural वस् (comp. vos) [illegible] cu नस् astfel la dual वौ a trebuit să iasă un analog नौ. În caz contrar invers व् din tema आव şi la plur. nom. वयम् ar putea fi înmuierea unui म् mai vechiu încât dual şi plural să atârne între sine ca şi în tulpina singulară म. Aşa e în plural dialectul

198.

III, 35r

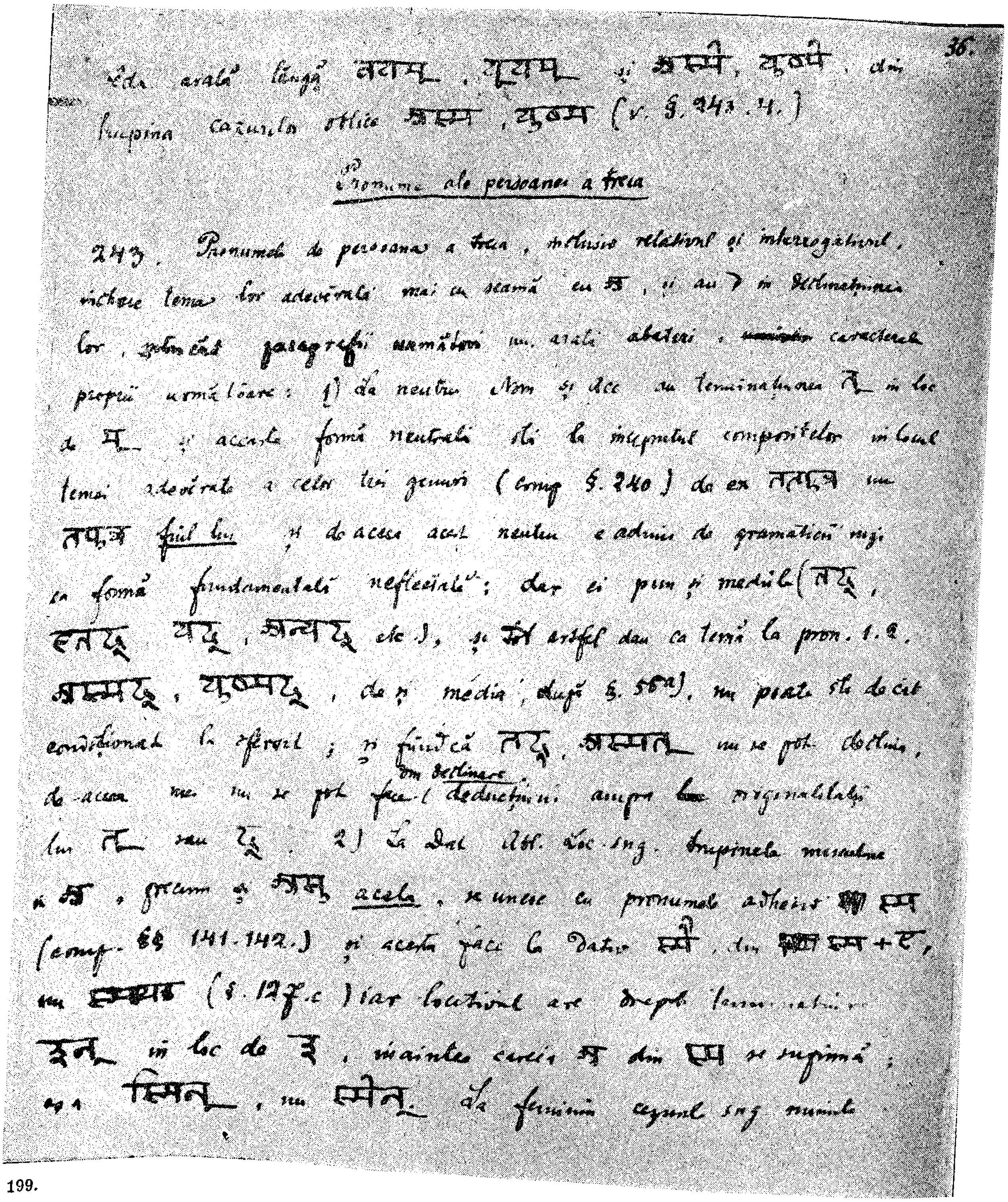

36.

Vêda arată lângă वयाम्, यूयाम् şi अस्मै, युष्मै, din tulpina cazurilor oblice अस्म, युष्म (v. §. 243. 4.)

Pronumele ale persoanei a treia

243. Pronumele de persoana a treia, inclusiv relativul şi interogativul, încheie tema lor adevărată mai cu seamă cu अ, şi au în declinaţiunea lor, precând paragrafii următori mai arată abateri, ~~unele~~ caractere proprii următoare: 1) La neutru Nom. şi Acc. au terminaţiunea त् în loc de म् şi această formă neutrală stă la începutul compozitelor în locul temei adevărate a celor trei genuri (comp. §. 240) de ex. तत्पुत्र în तत्पुत्र fiul lui şi de aceea acest neutru e admis de gramaticii indigeni ca formă fundamentală neflexionată; dar ei pun şi media (तद्, एतद्, यद्, अन्यद् etc.), şi tot astfel dau ca temă la pron. 1. 2. अस्मद्, युष्मद्, deşi media, după §. 56a), nu poate sta decât condiţional la sfârşit; şi fiindcă तद्, अस्मात् nu se pot declina, de-aceea nu nu se pot face din declinare deducţiuni asupra ~~lui~~ originalităţii lui त sau द्. 2) La Dat. Abl. Loc. sing. tulpinele masculine în अ, precum şi अमु acela, se unesc cu pronumele adhesiv ~~स्म~~ स्म (comp. §§ 141. 142.) şi acesta face la Dativ स्मै, din ~~स्म~~ स्म+ए, nu स्माय (§. 127. c) iar locativul are drept terminaţiune इन् în loc de इ, înaintea căreia अ din स्म se suprimă; aşa स्मिन्, nu स्मेन्. La feminin cazul sing. numele

199.

III, 36r

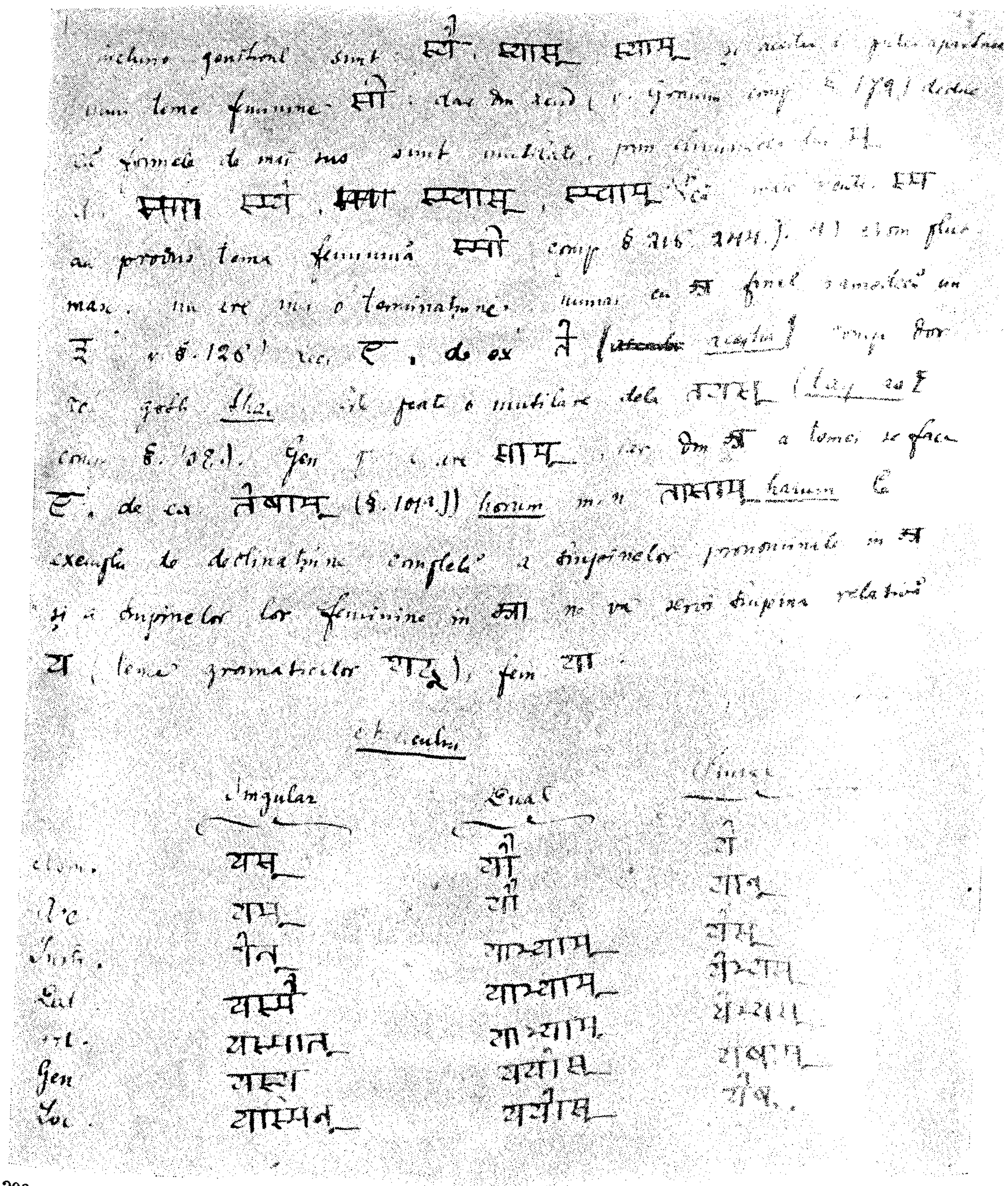

inchiere genitivul sunt स्यै, स्यास्, स्याम् și [illegible]
unei teme feminine स्यी : dar din [illegible] (v. Gramm. comp. § 179) deduc
că formele de mai sus sunt mutilate, prin [illegible] lui म्.
[illegible] स्मै स्यै, स्मा स्यास्, स्याम् [illegible]
au pronume temă feminină स्मी comp. § 216 [illegible]). [illegible] plu-
ral, nu are nici o terminațiune, numai cu अ final [illegible] un
इ (v. § 120) în ए, de ex. ते (~~[illegible]~~ [illegible]) comp. [illegible]
[illegible] goth. thai [illegible] pare o mutilare de la [illegible] ([illegible])
comp. § 382). Gen. pl. are साम्, iar din अ a temei se face
ए, de ex. तेषाम् (§ 1012) horum, [illegible] तासाम् harum. Ca
exemplu de declinațiune completă a [illegible] pronominale în अ
și a [illegible] lor feminine în आ ne va servi [illegible] relativă
य (tema gramaticilor यद्), fem. या.

Exemplu

	Singular	Dual	Plural
Nom.	यस्	यौ	ये
Acc.	यम्	यौ	यान्
Instr.	येन	याभ्याम्	यैस्
Dat.	यस्मै	याभ्याम्	येभ्यस्
Abl.	यस्मात्	याभ्याम्	येभ्यस्
Gen.	यस्य	ययोस्	येषाम्
Loc.	यस्मिन्	ययोस्	येषु.

200.

III, 37r

	Singular	Dual	Plural
	Neutru		
Nom. Acc.	यत्	ये	यानि

Încolo ca masculinul

	Feminin		
Nom.	या	ये	यास्
Acc.	याम्	ये	यास्
Instr.	यया	याभ्याम्	याभिस्
Dat.	यस्यै	याभ्याम्	याभ्यस्
Abl.	यस्यास्	याभ्याम्	याभ्यस्
Gen.	यस्यास्	ययोस्	यासाम्
Loc.	यस्याम	ययोस्	यासु

244. तत् (तद्) ce, aceasta, acela. Tulpina adevărată e त, în locul căruia însă la nom. masc. stă स् (comp. ὁ şi τό, τοῦ, τὸν) iar la fem. nom. सा, neutru तत्. Nominativul masc. e în genere fără semnul cazului (v. §. 77) ca şi în grecesc ὁ. Numai după o pauză stă सः, iar înaintea lui अ, सो. Încolo merge ca şi relativul य; deci acc. तम्, ताम्, तत्, instr. तेन्, तया, तेन्, Dat. तस्मै तस्यै तस्मै etc. Dual: तौ, ते, ते etc. Plural ते, तास्, तानि etc. Tot astfel merge pronumele compus एतत् acesta (tema adevărată एत din ए v. 247 şi + त), însă astfel că, prin influenţa lui ए (v. §. 104a),) nom. m. f. e एष (एषः, एषो), एषा; neutru एतत्.

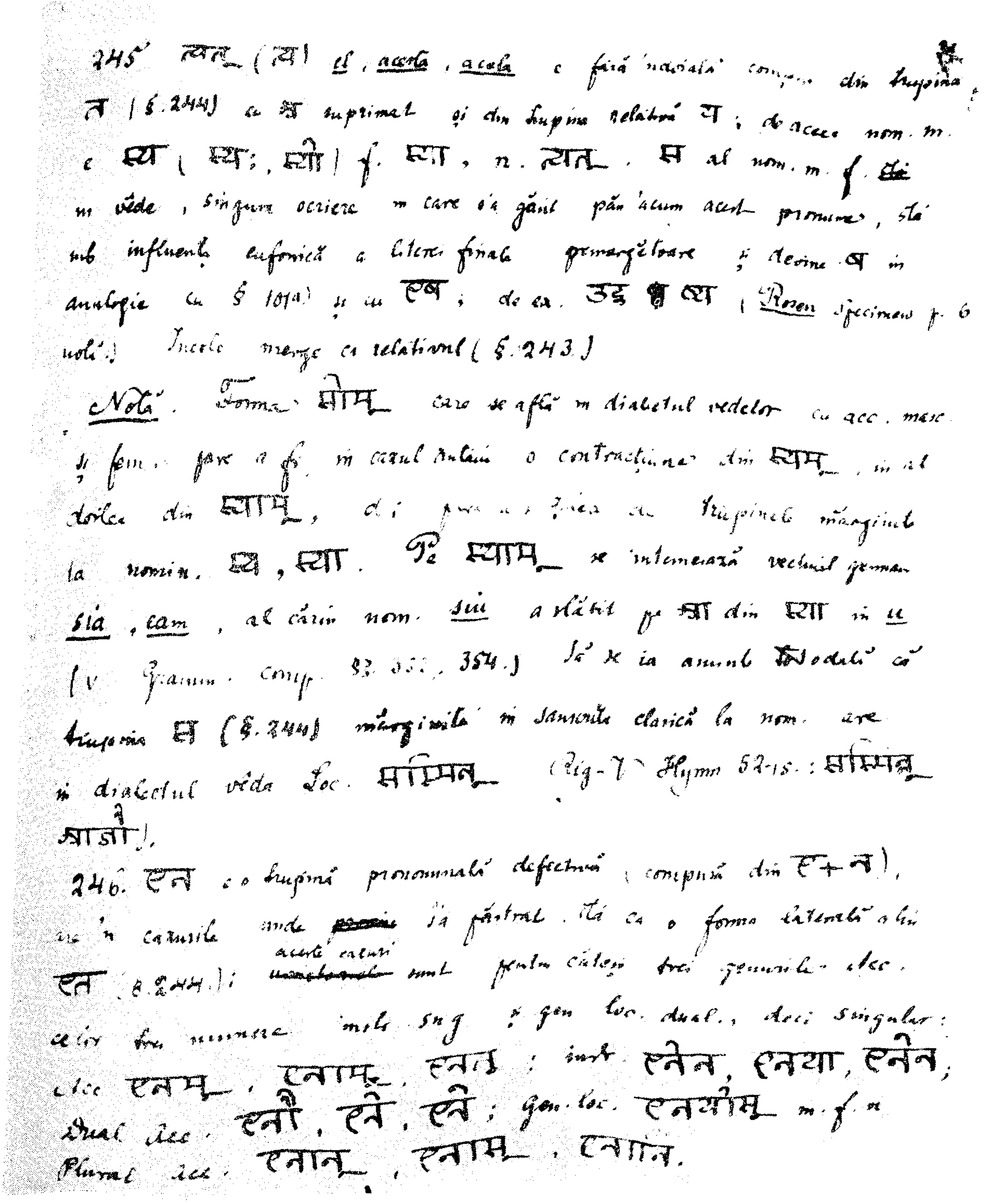

245. त्यद् (त्य) el, acesta, acela e fără 'ndoială compus din tulpina त (§. 244) cu स suprimat şi din tulpina relativă य; de aceea nom. m. e स्य (स्यः, स्यो) f. स्या, n. त्यद्. स al nom. m. f. stă în Vede, singura scriere în care s-a găsit până acum acest pronume, stă sub influenţa eufonică a literei finale premergătoare şi devine ष în analogie cu § 101a) şi cu एष; de ex. उदु ष्य (Rosen specimen p. 6 note.) Încolo merge ca relativul (§. 243.)

Nota. Forma सीम् care se află în dialectul vedelor ca acc. masc. şi fem. pare a fi în cazul întâi o contracţiune din स्यम्, în al doilea din स्याम्, şi pare a se ţinea de tulpinele mărginite la nomin. स्य, स्या. Pe स्याम् se întemeiază vechiul german sia, sam, al cărui nom. siu a slăbit pe आ din स्या în u (v. Gramm. comp. §§. 353, 354.) Să se ia aminte totodată că tulpina स (§. 244) mărginită în sanscrita clasică la nom. are în dialectul veda loc. सस्मिन् (Rig-V. Hymn 52.15.: सस्मिन्न् आजौ).

246. एन e o tulpină pronominală defectivă (compusă din ए + न), care 'n cazurile unde ~~pronumele~~ s-a păstrat stă ca o formă enclitică a lui एत (§. 244); ~~următoarele~~ aceste cazuri sunt pentru câteşi trei genurile acc. celor trei numere, instr. sing. şi gen. loc. dual., deci singular: acc. एनम्, एनाम्, एनत्; instr. एनेन, एनया, एनेन; Dual acc. एनौ, एने, एने; gen. loc. एनयोस् m. f. n. Plural acc. एनान्, एनाम्, एनानि.

202.

III, 39r

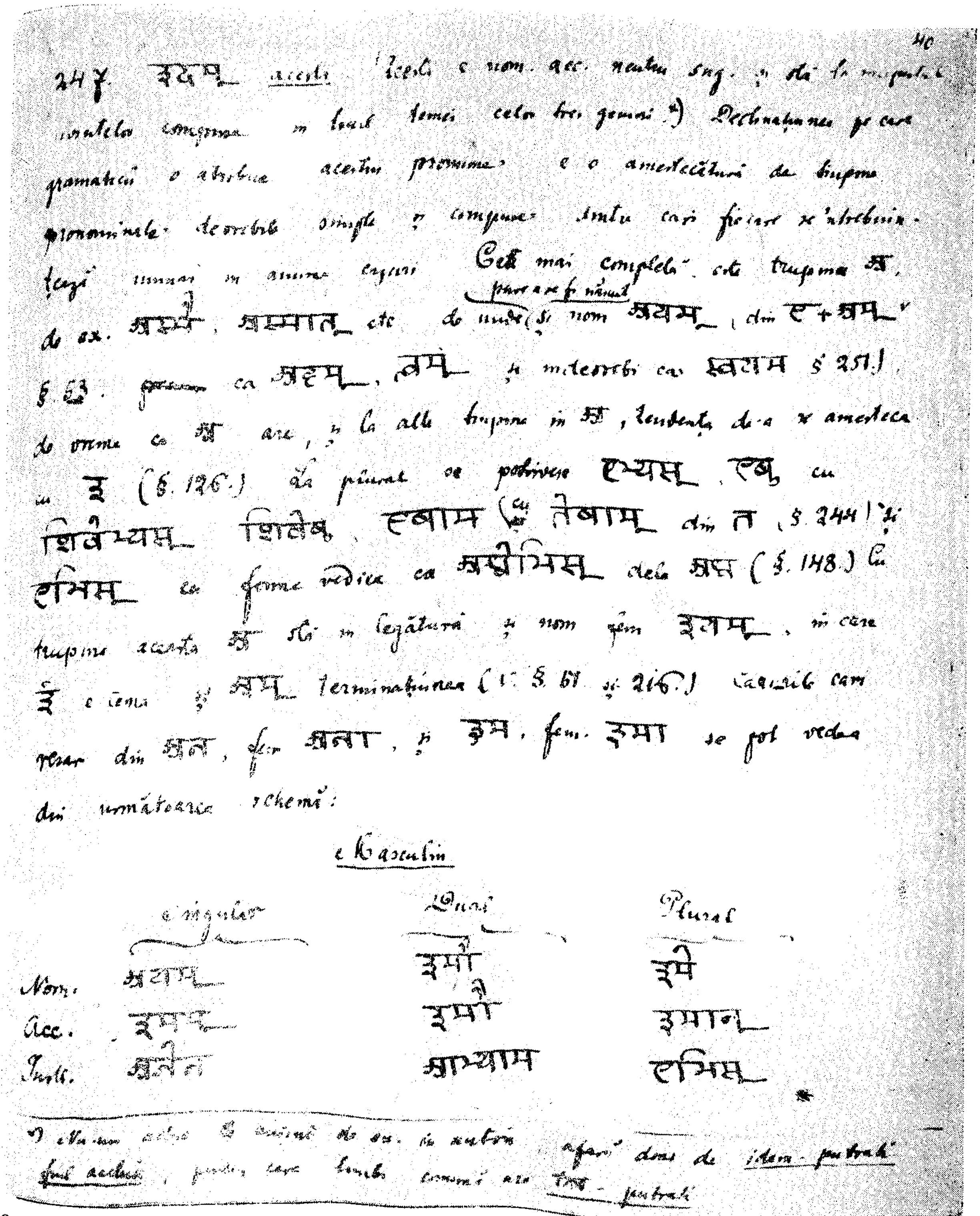

40

247. इदम् acesta. Acesta e nom. acc. neutru sing. şi dă în mijlocul numelor compuse în locul temei celor trei genuri*) Declinaţiunea pe care gramaticii o atribue acestui pronume e o amestecătură de tulpine pronominale deosebite simple şi compuse dintre care fiecare se'ntrebuinţează numai în anume cazuri. Cea mai completă este tulpina अ, de ex. अस्मै, अस्मात् etc. de unde pare a se fi născut (şi nom अयम्, din ए+अम्, § 63. ~~pre~~ ca अहम्, त्वम्, şi deosebi cu स्वयम् § 251.), de nume ce अ are, şi la alte tulpine în अ, tendenţa de-a se amesteca cu इ (§ 126.) La plural se potrivesc एभ्यस्, एषु cu शिवेभ्यस्, शिवेषु, एषाम् (cu तेषाम् din त, § 244) şi एभिस् ca formă vedica ca अश्वेभिस् dela अश्व (§ 148.) Cu tulpina acesta अ stă în legătură şi nom fem इयम्, în care इ e tema şi अम् terminaţiunea (v. § 61 şi 216.) Cazurile care rezar din अन, fem अना, şi इम, fem. इमा se pot vedea din următoarea schemă:

Masculin

	Singular	Dual	Plural
Nom.	अयम्	इमौ	इमे
Acc.	इमम्	इमौ	इमान्
Instr.	अनेन	आभ्याम	एभिस्

---

*) Nu-mi [illegible] [illegible] de ex. în neutru, afară doar de idam-putrah fiul acelui, pentru care limba comună are tat-putrah

203.

III, 40r

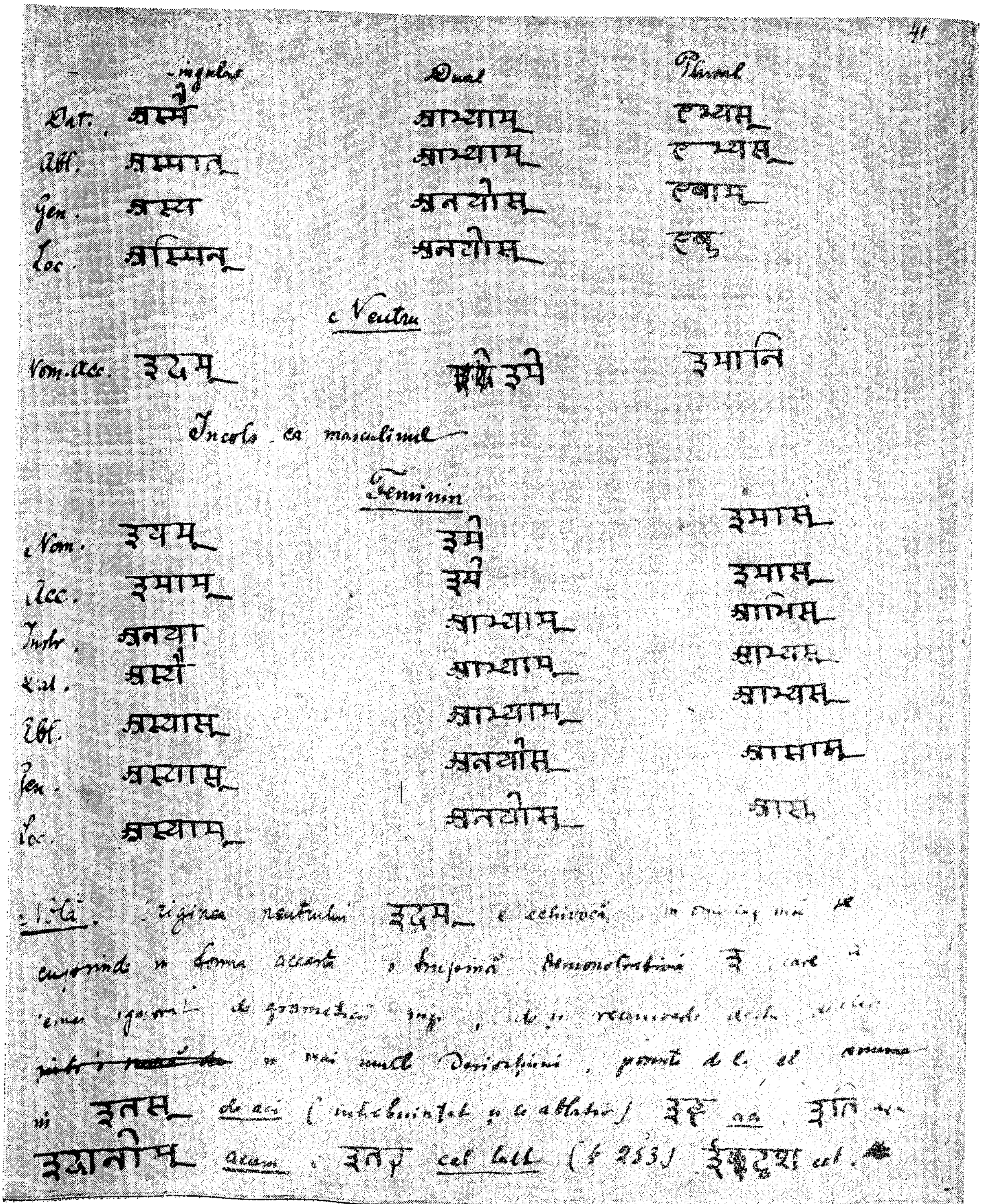

41

	Singular	Dual	Plural
Dat.	अस्मै	आभ्याम्	एभ्यस्
Abl.	अस्मात्	आभ्याम्	एभ्यस्
Gen.	अस्य	अनयोस्	एषाम्
Loc.	अस्मिन्	अनयोस्	एषु

Neutru

Nom. Acc.	इदम्	इमे	इमानि

Încolo ca masculinul

Feminin

Nom.	इयम्	इमे	इमास्
Acc.	इमाम्	इमे	इमास्
Instr.	अनया	आभ्याम्	आभिस्
Dat.	अस्यै	आभ्याम्	आभ्यस्
Abl.	अस्यास्	आभ्याम्	आभ्यस्
Gen.	अस्यास्	अनयोस्	आसाम्
Loc.	अस्याम्	अनयोस्	आसु

Notă. Originea neutrului इदम् e echivocă, [illegible] se cuprinde în forma aceasta o formă demonstrativă इ, care [illegible] ignorată de gramaticii ind., dar [illegible] recunoscută [illegible] ~~[illegible]~~ în mai multe derivațiuni, precum de la el anume în इतस् de aci (întrebuințat ca ablativ) इह aci, इति [illegible] इदानीम् acum, इतर cel lalt (§ 253) ईदृश etc.

204. III, 41r

un asemenea (§. 263.) इयत् atît (§. 261). În Vede [illegible] aflăm, acc. masculin ईम्¹) şi neutrul इत्, ~~care~~ ca particulă enclitică unite cu alte pronume în diferite cazuri, ca तमित् pe el, तयोरित् al lor (du.) तस्मादित् lui acest इत् — din care इत्थम् (it-tam) aşa, ca şi कथम् ca din क — ar putea fi presupus în इदम् împărţind pe id-am şi dînd neutrului इत् terminaţiunea अम् (ca la masc. şi fem.), aşa dar इदम् pentru इतम्, precum prepoziţiunea उत devine în unire cu इ उदि (§ 1[illegible].) Dar s-ar putea asemenea ca इदम् să fie un pronume compus din इ+द ca muiere a lui त. Atunci म् din इदम् i-da-m ar fi de privit ca semnul obişnuit al cazului neutru (§. 122.)

248. अदस् acela अदस् stă, ca şi इदम्, numai la nom. şi acc. sing. al neutrului, iar ~~[illegible]~~ în compoziţiuni ca temă fundamentală pentru toate trei genurile. स् (e în acestea înţeleg în nominativul masc. fem. असौ ca şi, §. 244., तद् cu स, सा şi एतद् cu एष, एषा; prin aceasta e probabil, că acest स् e o împingere a lui त् din tema त (comp. de ex. quadruples dela quatuor, ὄγδοος = octavus dela ὀκτώ), deci अदस् (a-da-s) pentru अतस्, iar स् final se vede o schimbare cu त् (अदस् pentru अदत्) ca în [illegible] [illegible] de la §. 203 [illegible] pentru [illegible].

¹) Poate o contracţiune din iy-am precum o ş final se schimbă după i în accusativul [illegible], dîndu-i în [illegible] (v. §. 123.b şi comp. cel ce e la §. 245, [illegible] [illegible] [illegible] o contracţiune din iyam; comp. Rosen la Hymn 4.7.

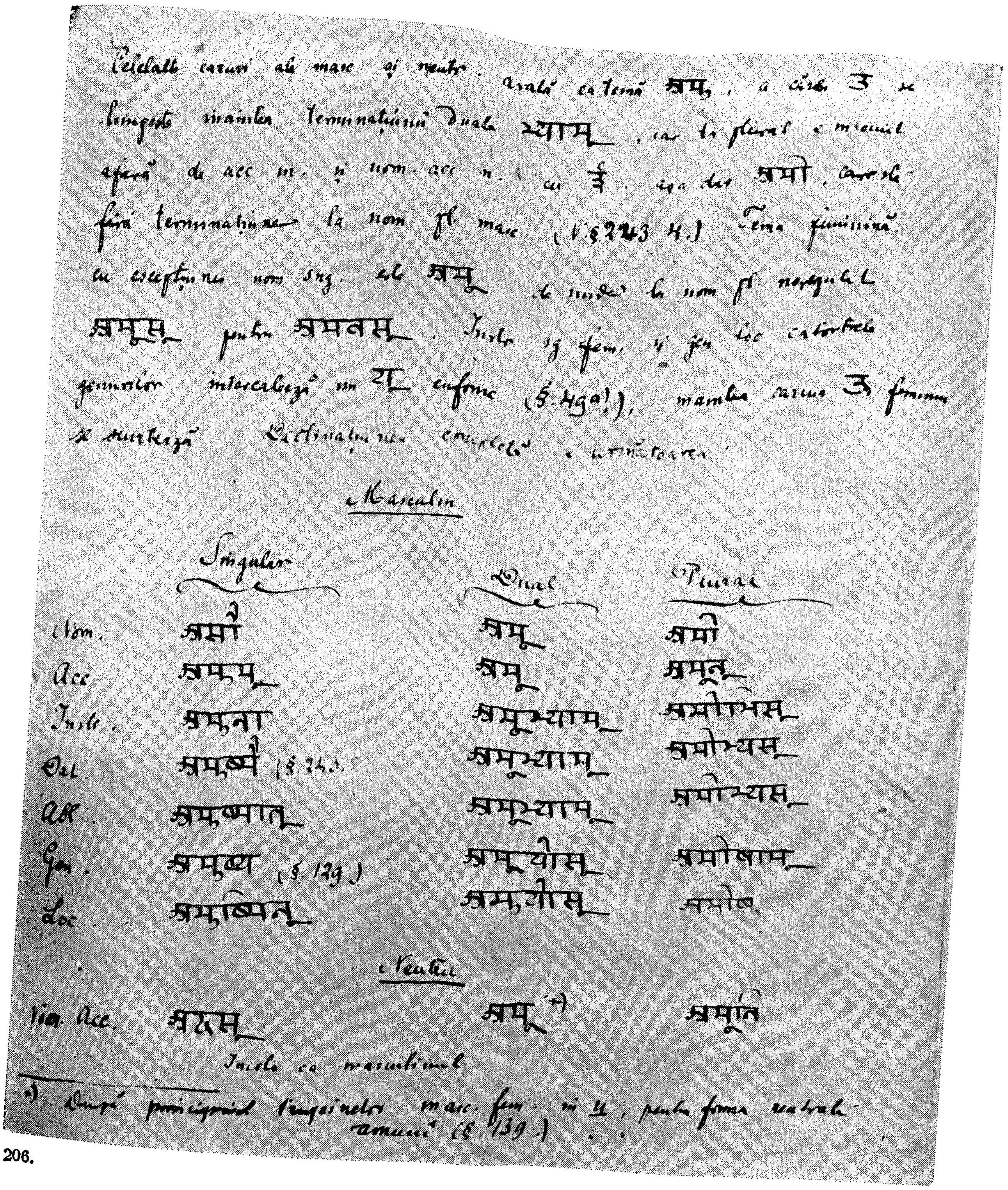

Celelalte cazuri ale masc. și neutr. arată ca temă अमु, a cărei उ se lungește înaintea terminațiunii duale भ्याम्, iar la plural e înlocuit afară de acc. m. și nom. acc. n. cu ई, iea dar अमी, care stă fără terminațiune la nom. pl. masc. (v. § 243 4.) Tema feminină cu excepțiunea nom. sg. este अमू de unde la nom. pl. neregulat अमूस् pentru अमवस्. Instr. sg. fem. și gen. loc. celorlalte genurilor intercalează un य eufonic (§ 49 a)), înaintea căruia उ feminin se scurtează. Declinațiunea completă e următoarea:

Masculin

	Singular	Dual	Plural
Nom.	असौ	अमू	अमी
Acc.	अमुम्	अमू	अमून्
Instr.	अमुना	अमूभ्याम्	अमीभिस्
Dat.	अमुष्मै (§ 243.)	अमूभ्याम्	अमीभ्यस्
Abl.	अमुष्मात्	अमूभ्याम्	अमीभ्यस्
Gen.	अमुष्य (§ 129.)	अमूयोस्	अमीषाम्
Loc.	अमुष्मिन्	अमुयोस्	अमीषु

Neutru

Nom. Acc.	अदस्	अमू *)	अमूनि

Instr. ca masculinul

---

*) După principiul lungirilor masc. fem. în u, pentru forma neutrală amunī (§ 139.)

206.

III, 43r

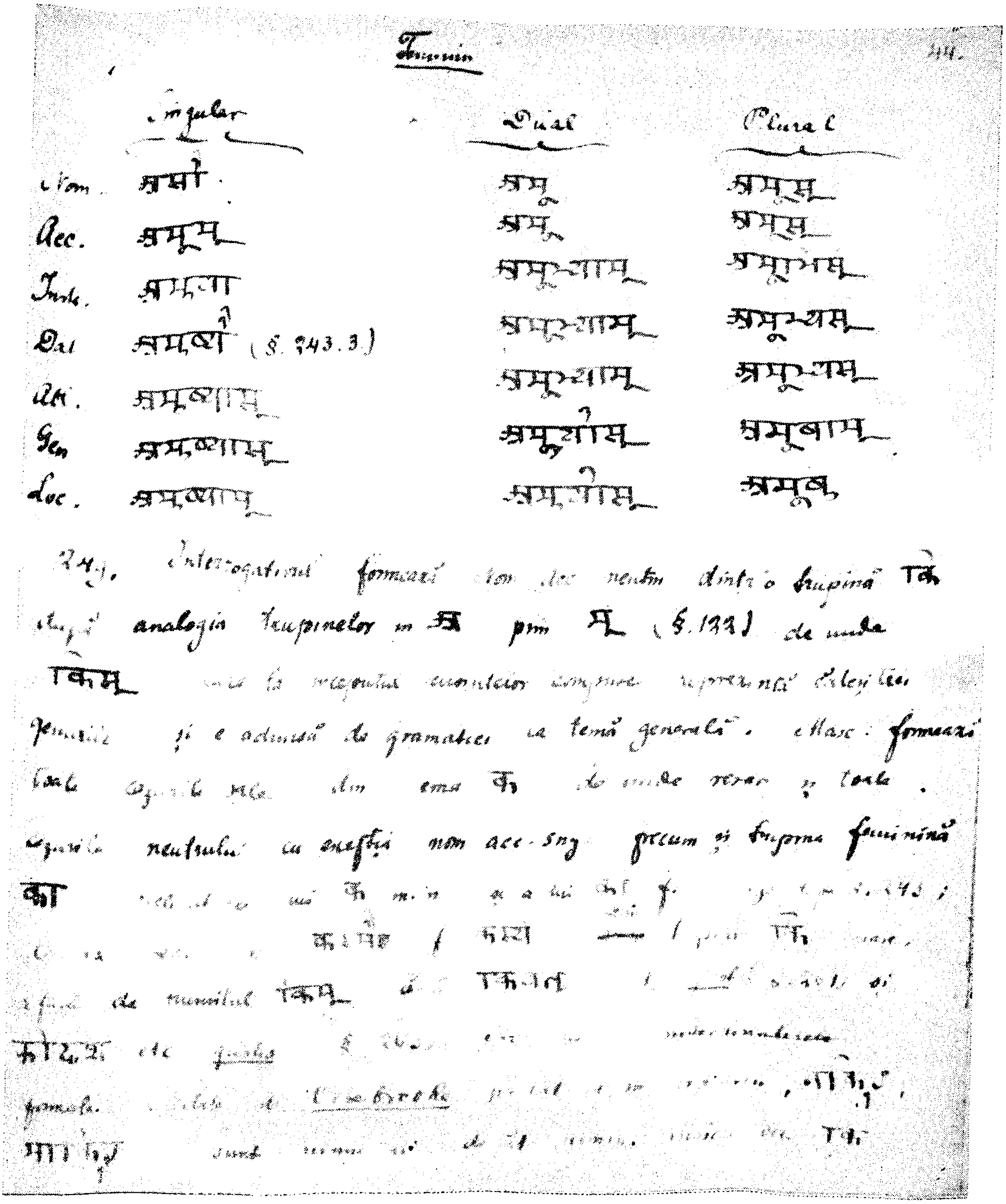

114.

Feminin

	Singular	Dual	Plural
Nom.	असौ	अमू	अमूस्
Acc.	अमूम्	अमू	अमूस्
Instr.	अमुया	अमूभ्याम्	अमूभिस्
Dat.	अमुष्यै (§ 243.3)	अमूभ्याम्	अमूभ्यस्
Abl.	अमुष्यास्	अमूभ्याम्	अमूभ्यस्
Gen.	अमुष्यास्	अमुयोस्	अमूषाम्
Loc.	अमुष्याम्	अमुयोस्	अमूषु

244. Interogativul formează nom. acc. neutru dintr'o tulpină कि după analogia tulpinelor în अ prin म् (§ 133) de unde किम् care la începutul cuvintelor compuse reprezintă [illegible] feminine şi e admisă de gramatici ca temă generală. Masc. formează toate cazurile sale din tema क, de unde reiese şi toate cazurile neutrului cu excepţia nom. acc. sing. precum şi tulpina feminină का [illegible] की [illegible] (§ 243); [illegible] कस्मै / कस्या [illegible] किं [illegible] किमर्थ [illegible] de neutrul किम् [illegible] कीदृश etc. [illegible] कीदृश [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

207.

III, 44r

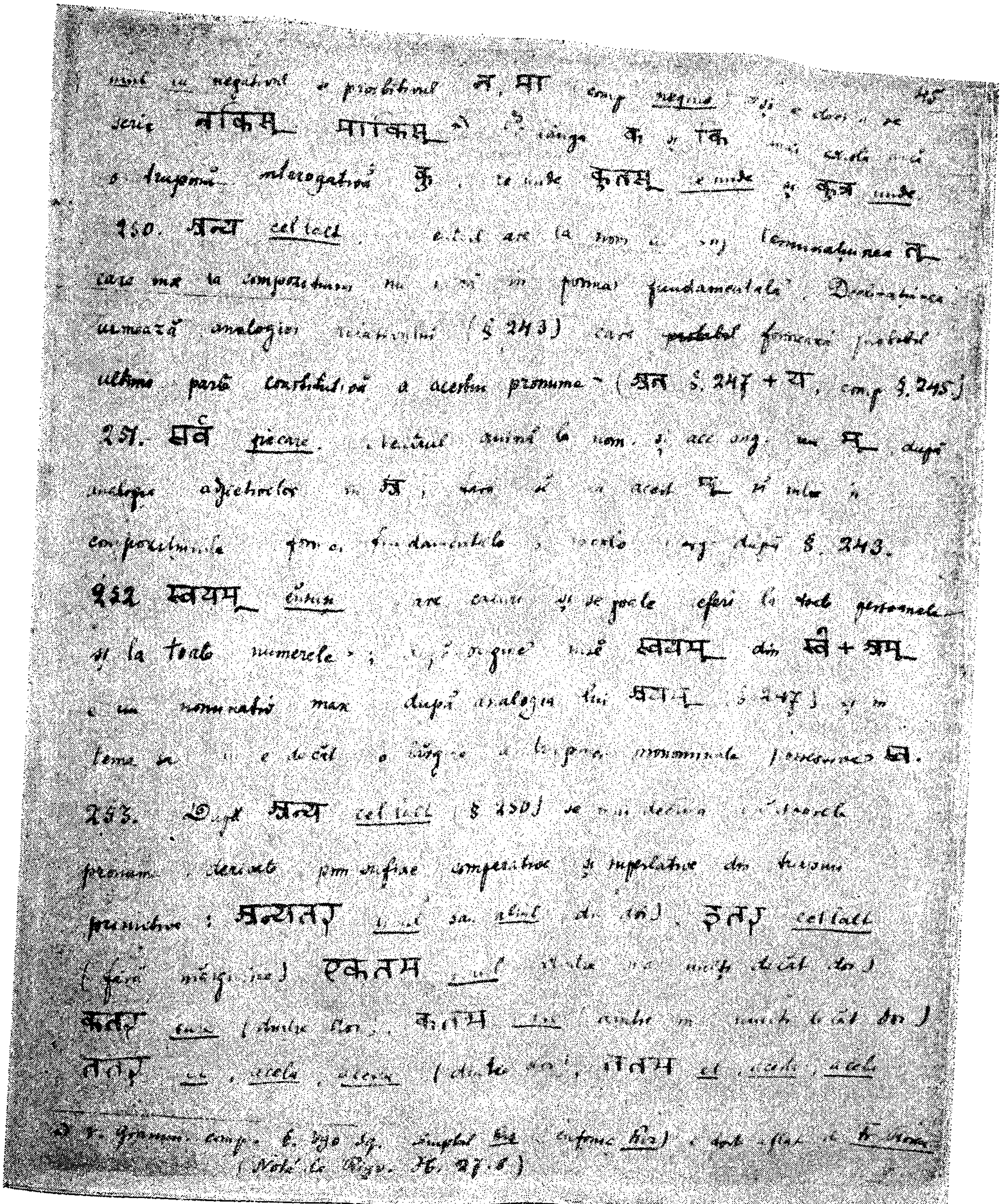

unit cu negativul e prohibitivul न, मा (comp. neque) [illegible] se scrie नकिस्, माकिस्[1] (în [illegible] क şi कि [illegible] o tulpină interogativă कु, de unde कुतस् de unde şi कुत्र unde.

250. अन्य cellalt [illegible] are la nom. [illegible] terminaţiunea त् care însă la compoziţiuni nu [illegible] în forma fundamentală. Declinaţiunea urmează analogia relativului (§ 243) care ~~probabil~~ formează probabil ultima parte constitutivă a acestui pronume (अन § 247 + य, comp. § 245)

251. सर्व fiecare. Neutrul având la nom. şi acc. sing. [illegible] म् după analogia adjectivelor în अ, [illegible] acel त् [illegible] în compoziţiuni forma fundamentală [illegible] după § 243.

252. स्वयम् însuşi [illegible] şi se poate referi la toate persoanele şi la toate numerele [illegible] स्वयम् din स्व + अम् e un nominativ [illegible] după analogia lui अहम् (§ 247) şi în tema sa nu e decât o lungire a tulpinei pronominale personale स्व.

253. După अन्य cellalt (§ 250) se mai declină [illegible] pronume derivate prin sufixe comparative şi superlative din teme primitive: अन्यतर unul sau altul (din doi), इतर cellalt (fără mărginire) एकतम unul (dintre mai mulţi decât doi) कतर care (dintre doi), कतम care (dintre mai mulţi decât doi) ततर ce, acela, acesta (dintre doi), ततम ce, acela, acel

---

[1] v. Gramm. comp. § 390 sq. Simplul kis [illegible] kis) [illegible]
(Note la Rigv. 36, 27. 8)

208.

III, 45r

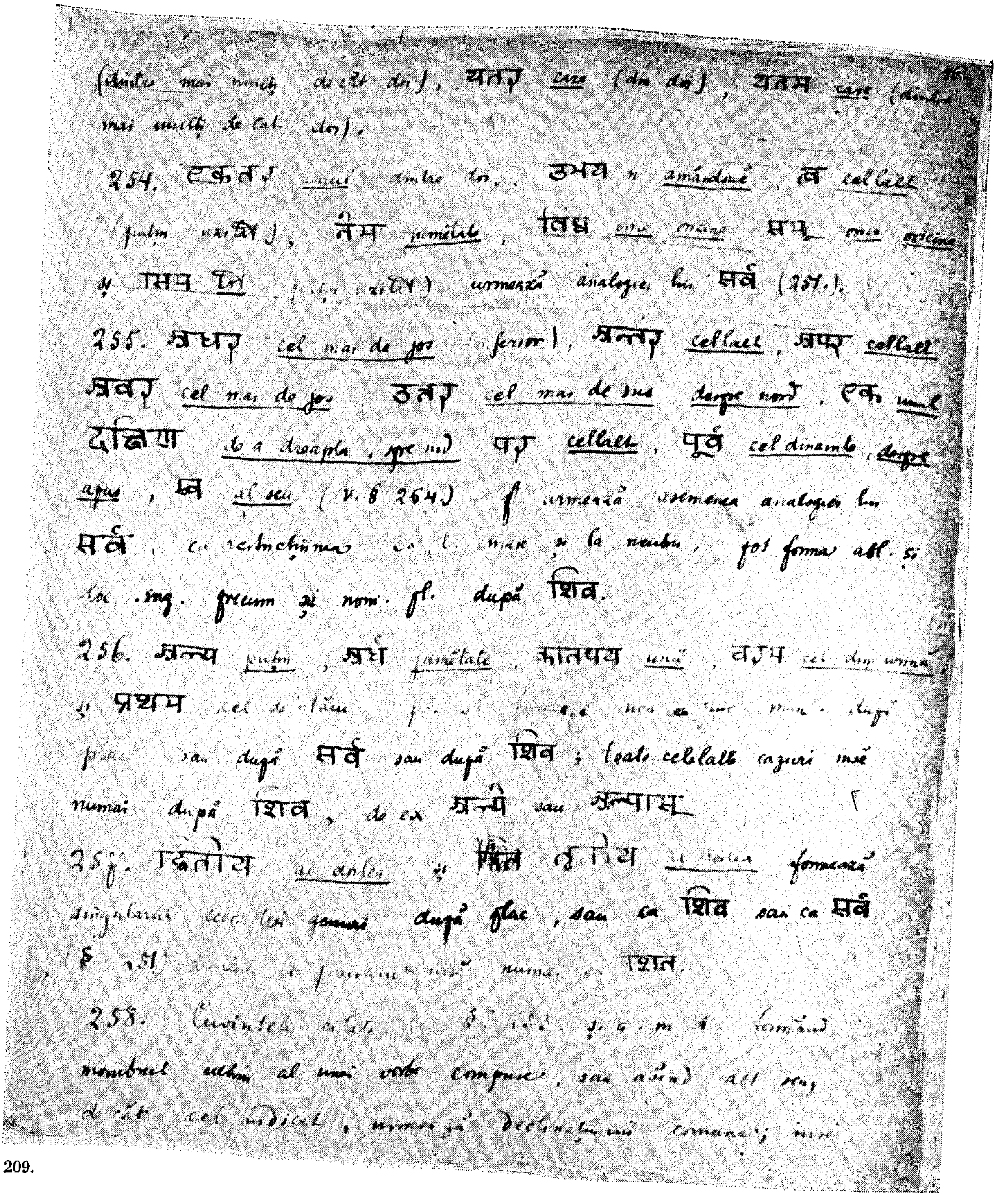

46

(dintre mai mulți de cât doi), यतर care (din doi), यतम care (dintre mai mulți de cât doi).

254. एकतर unul dintre doi, उभय ambii, amândoi, त्व cellalt (puțin uzitat), नेम jumătate, विश्व [illegible], सम [illegible] oricine și सिम tot (puțin uzitat) urmează analogiei lui सर्व (251.).

255. अधर cel mai de jos (inferior), अन्तर cellalt, अपर cellalt, अवर cel mai de jos, उत्तर cel mai de sus, despre nord, एक unul, दक्षिण de-a dreapta, spre sud, पर cellalt, पूर्व cel dinainte, despre apus, स्व al său (v. § 264.) și urmează asemenea analogiei lui सर्व, cu restricțiunea că la masc. și la neutru, pot forma abl. și loc. sing. precum și nom. pl. după शिव.

256. अल्प puțin, अर्ध jumătate, कतिपय unii, चरम cel din urmă și प्रथम cel dintâiu pot să formeze nom. pl. masc. după plac sau după सर्व sau după शिव; toate celelalte cazuri însă numai după शिव, de ex. अल्पे sau अल्पास्.

257. द्वितीय al doilea și तृतीय al treilea formează singularul celor trei genuri după plac, sau ca शिव sau ca सर्व § 251; dualul și pluralul însă numai ca शिव.

258. Cuvintele citate în §§ 253, și a.m.d. formând membrul ultim al unei vorbe compuse, sau având alt sens de cât cel indicat, urmează declinațiunii comune; însă

209.

III, 46r

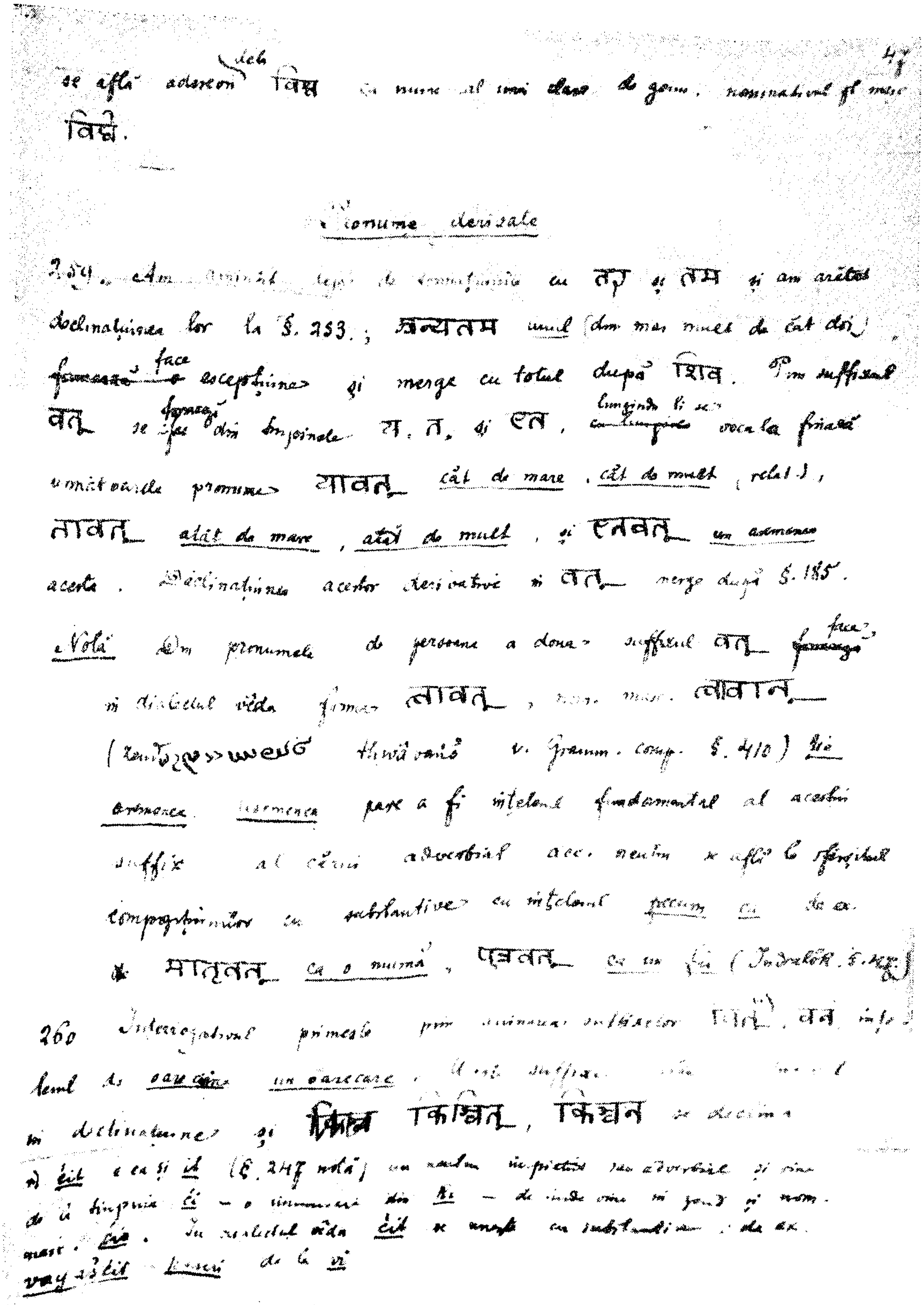

47

se află adesea विश्व ca nume al unei clase de genii, nominativul pl. masc. विश्वे.

Pronume derivate

259. Am amintit deja de compararea cu तर şi तम şi am arătat declinaţiunea lor la §. 253.; अन्यतम unul (din mai mulţi de cât doi) ~~formează o~~ face excepţiune şi merge cu totul după शिव. Prin suffixul वत् se ~~face~~ formează din temele य, त, şi एत, ~~cu lungirea~~ lungindu-li-se vocala finală următoarele pronume यावत् cât de mare, cât de mult (relat.), तावत् atât de mare, atât de mult, şi एतावत् un asemenea acesta. Declinaţiunea acestor derivative în वत् merge după §. 185.

Notă. Din pronumele de persoana a doua suffixul वत् ~~formează~~ face în dialectul vêda forma त्वावत्, nom. masc. त्वावान् (zend. [illegible] thwâvãnç v. Gramm. comp. §. 410) [illegible] asemenea, asemenea pare a fi înţelesul fundamental al acestui suffix al cărui adverbial acc. neutru se află la sfîrşitul compoziţiunilor cu substantive cu înţelesul precum, ca, de ex. मातृवत् ca o mumă, पुत्रवत् ca un fiu (Indralok. §. 142)

260 Interogativul primeşte prin anexarea particulelor चित्, चन înţelesul de oarecine, un oarecare. [illegible] suffixe [illegible] în declinaţiune şi किम् किंचित्, किंचन se declina

cit e ca şi cid (§. 247 notă) un neutru interogativ sau adverbial şi [illegible] ci — o [illegible] din ki — de unde [illegible] şi nom. masc. [illegible]. În dialectul vêda cit se uneşte cu substantive, de ex. vayaścit [illegible] de la vi

III, 47r, 46v

210.

[illegible] [illegible] कियत् , [illegible] la nominativul [illegible] genurilor [illegible] कश्चित्

(v. § 71) कश्चित् , किञ्चित् कश्चन काचन , किञ्चन . [illegible]

mai ales चित् [illegible] [illegible] cu चन् particule interogative şi

कच्चित् (v. § 71) se întrebuinţează ca o latinescu *an* şi *num*.

261. Din ~~interogativele~~ [illegible] कि şi इ se [illegible] prin sufixul prin [illegible] वत्

(o slăbire din वत् mi se pare) कियत् *cât de mare, cât de mult*

şi इयत् *atât de mare, atât de mult* (v. § 51) care se declină ca

यावत् तावत् şi anume la nom. m. f. n. कियान् , कियती ,

कियत् इयान् , इयती , इयत् .

262. Din temele क, य, त se formează prin sufixul ति [illegible] कति

यति *cât* [illegible] interogativ [illegible] [illegible] şi तति *atât* [illegible]

Ele nu au genuri şi numere. Al nom. acc. voc. au forma neutrală singulară

(comp. § [illegible]) [illegible] terminaţiuni de plural. [illegible] कति

कतिभिस् कतिभ्यस् कतीनाम् कतिषु . [illegible] यति ş.

तति .

263. [illegible] दृश् दृश् şi दृक्ष *asemenea*, dela vădere

दृश् [illegible] [illegible] [illegible] teme pronominale [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] कीदृश [illegible] कीदृश् [illegible] कीदृक्ष *cum* (interog.)

[illegible] यादृश [illegible] [illegible] din य , तादृश şi

din कि , [illegible] [illegible] ईदृश ş. a. m. d. [illegible]

[illegible] [illegible] [illegible] , ईदृश ş. a. m. d. [illegible] din

इ , मादृश ş. a. m. d. *meu asemenea*, de seama mea, din

अस्मद् (v. § 241) ş. a. m. d. Din exemplele date se poate vedea

[illegible] [illegible] a temelor pronominalelor [illegible] în limbă [illegible] [illegible]

211.

III, 48r

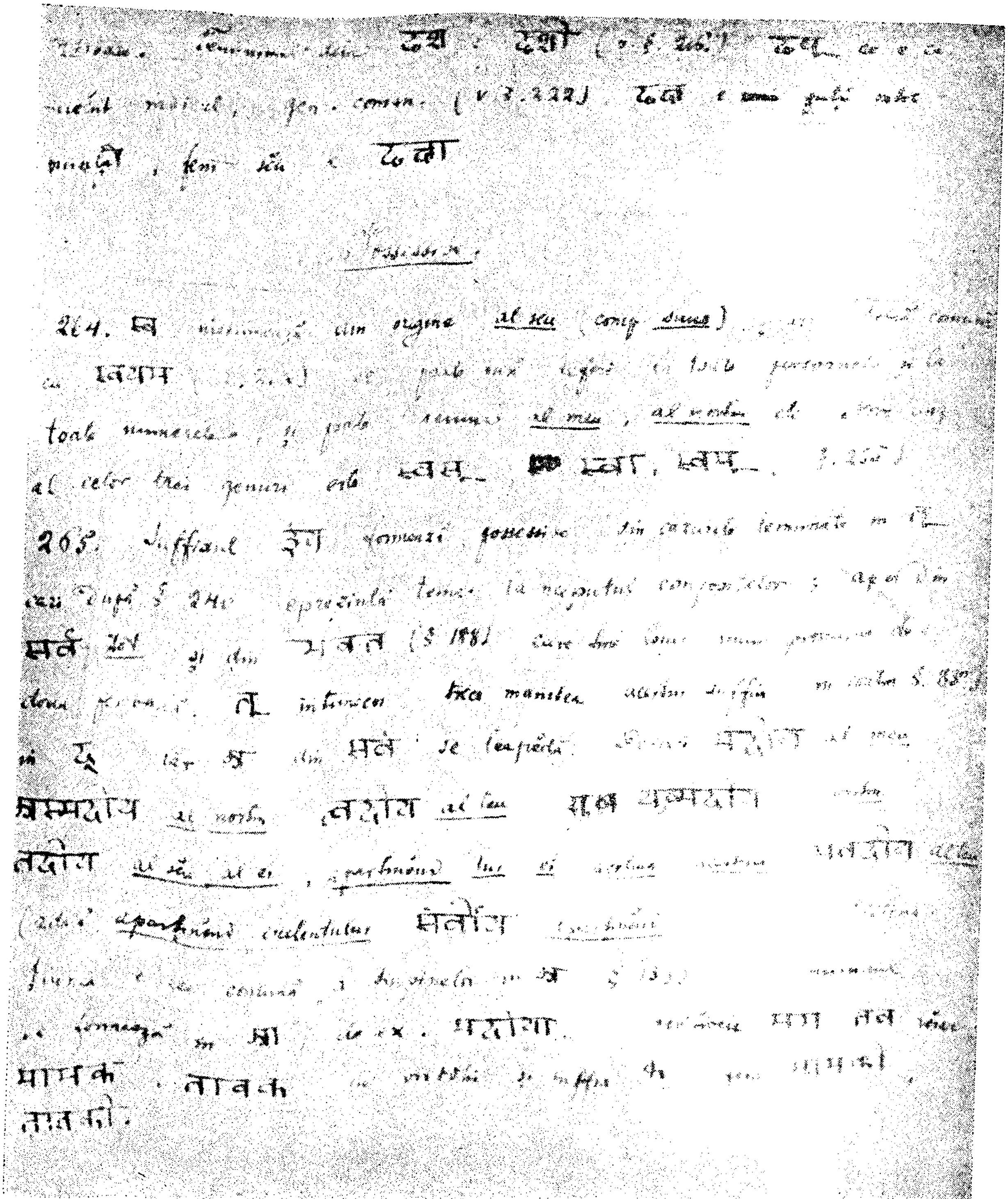

[illegible] [illegible] दृश् : दृशी (v. § 261) [illegible] ce e ca-
[illegible] [illegible], gen. comun (v. § 222). [illegible] e [illegible] [illegible]
[illegible], [illegible] [illegible] e [illegible]

Posesive.

264. स्व [illegible] din origine al său (comp. suus) [illegible] [illegible]
ca स्वयम् (v. § [illegible]) se poate [illegible] în toate persoanele și la
toate numerele, și poate [illegible] al meu, al nostru etc. [illegible]
al celor trei genuri este स्वस्, स्वा, स्वम् (v. § 250)

265. Suffixul ईय formează posesive din cazurile terminate în त्
[illegible] după § 240 [illegible] tema la [illegible] compozițiilor; [illegible] din
मद् [illegible] și din अस्मद् (§ 188) care [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
două persoane. त् intervine [illegible] [illegible] [illegible] sufix [illegible] § 83
în द् [illegible] अ din मद् se [illegible]. [illegible] मदीय al meu
अस्मदीय al nostru, त्वदीय al tău, युष्मदीय al vostru
तदीय al său, al ei, aparținând lui, ei [illegible] [illegible] भवदीय al dv.
([illegible] aparținând [illegible]) सर्वीय [illegible] [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] în अ § 13[illegible] [illegible]
se formează în आ, de ex. मदीया. [illegible] मम तव [illegible]
मामक, तावक [illegible] vriddhi și suffix क [illegible] मामकी,
तावकी.

212.

III, 49r

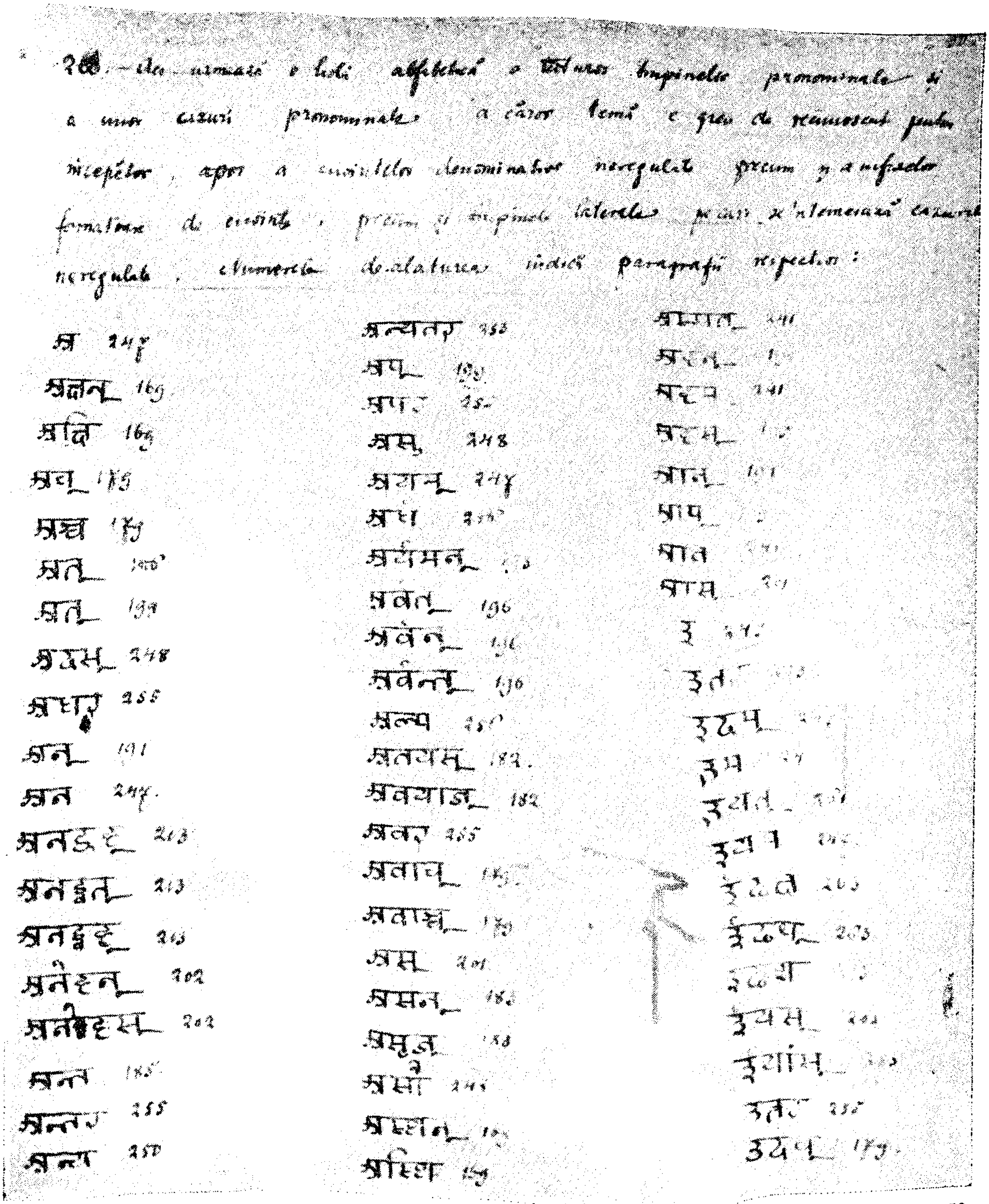

२६८. — Ca urmare e listă alfabetică a tuturor tulpinelor pronominale și a unor cazuri pronominale a căror temă e greu de recunoscut pentru începător, apoi a cuvintelor denominative neregulate precum și a sufixelor formative de cuvinte, precum și tulpinele laterale pe care se'ntemeiază cazurile neregulate. Numerele de alăturea indică paragrafii respectivi:

अ 247
अक्तन् 169
अक्षि 169
अच् 185
अञ्च् 185
अत् 180
अत् 193
अदस् 248
अधर 255
अन् 191
अन 247
अनडुह् 203
अनड्वत् 203
अनड्वह् 203
अनेहन् 202
अनेहस् 202
अन्त 185
अन्तर 255
अन्य 250

अन्यतर 252
अप् 189
अपर 250
अयम् 248
[illegible] 247
अर्ध 250
अर्यमन् [illegible]
अर्वत् 196
अर्वन् 196
अर्वन्त् 196
अल्प 250
अवयस् 182
अवयाज् 182
अवर 255
अवाच् 185
अवाञ्च् 185
अस [illegible]
असन् 18[illegible]
असृज् 183
असौ 248
अस्थन् 1[illegible]
अस्थि 169

अस्मद् 241
अहन् 1[illegible]
अहर 241
अहस् 1[illegible]
आन् 191
आप् [illegible]
आत [illegible]
आस् [illegible]
इ 24[illegible]
इत [illegible]
इदम् 2[illegible]
इम 2[illegible]
इयत् 2[illegible]
इयन् 1[illegible]
इदृश 203
ईदृक् 203
ईदृश [illegible]
ईयस् 2[illegible]
ईयांस् 2[illegible]
उतर 255
उदच् 185

213.

III, 50r

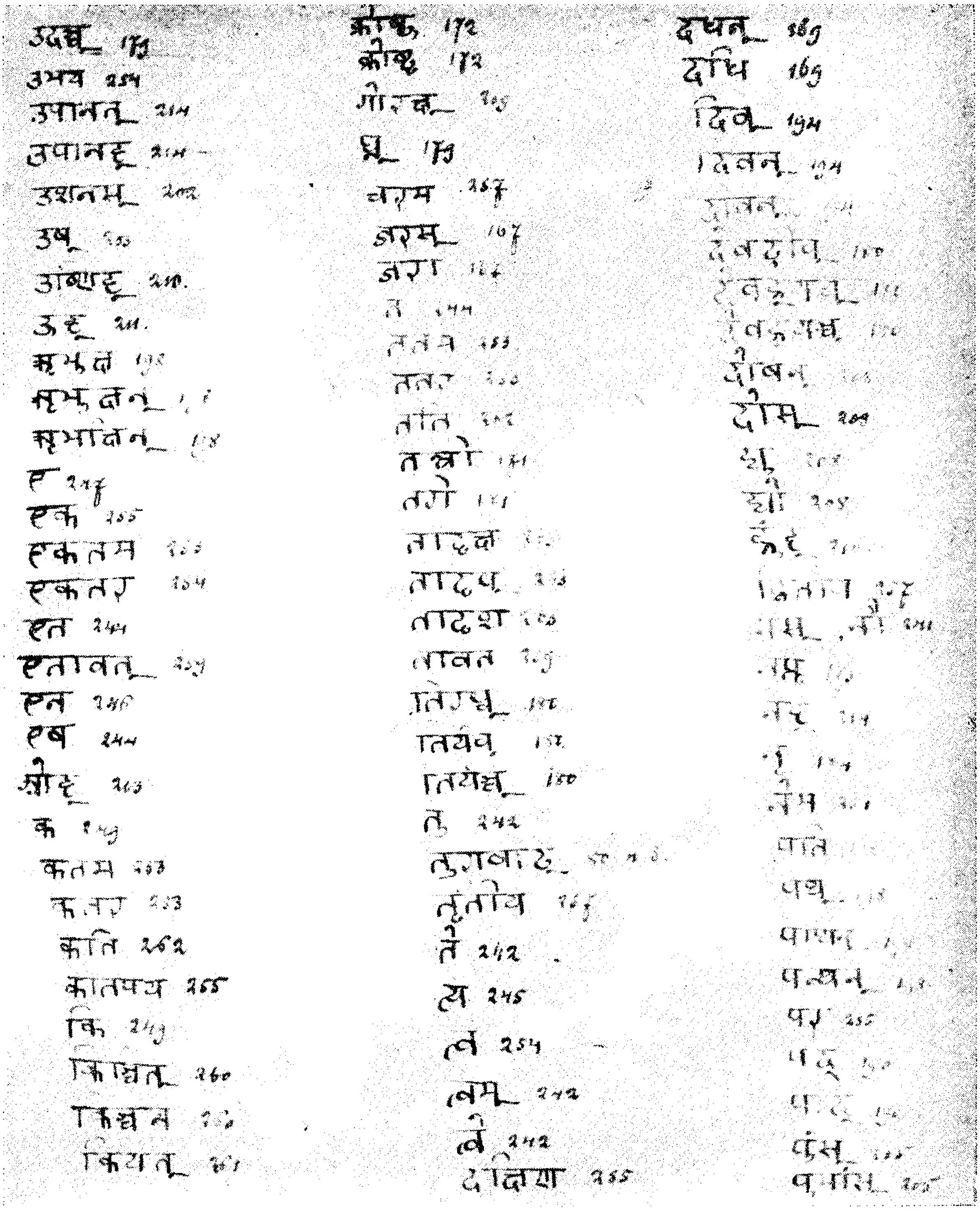
उदच् 173
उभय 254
उपानत् 214
उपानह् 214
उशनस् 202
उष् [illegible]
उष्णिह् 210.
ऊह् 211.
ऋभुक्ष 198
ऋभुक्षन् 198
ऋभुक्षिन् 198
ए 247
एक 255
एकतम 253
एकतर 254
एत 244
एतावत् 259
एन 246
एष 244
स्रोह् 263
क 249
कतम 253
कतर 253
कति 262
कतिपय 265
कि 249
किञ्चित् 260
किञ्चन 260
कियत् 261

क्रोष्टु 172
क्रोष्टृ 172
गोरक्ष् 165
घृ 173
चरम 267
जरस् 167
जरा 167
त 244
ततम 253
ततर 253
तति 262
तन्त्री 181
तरी 181
तादृक् [illegible]
तादृश् [illegible]
तादृश [illegible]
तावत् 259
तिरश्च् 180
तिर्यच् 180
तिर्यञ्च् 180
तु 242
तुराषाह् [illegible]
तृतीय 265
ते 242
त्य 245
त्व 254
त्वम् 242
त्वे 242
दक्षिण 255

दधन् 169
दधि 169
दिव् 194
दिवन् 194
[illegible]
देवद्रीच् 180
[illegible]
[illegible]
[illegible]
दोस् 209
द्यु [illegible]
द्यौ 208
द्रुह् 210
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
पथ् [illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
पुंस् [illegible]
[illegible]

214.

III, 51r

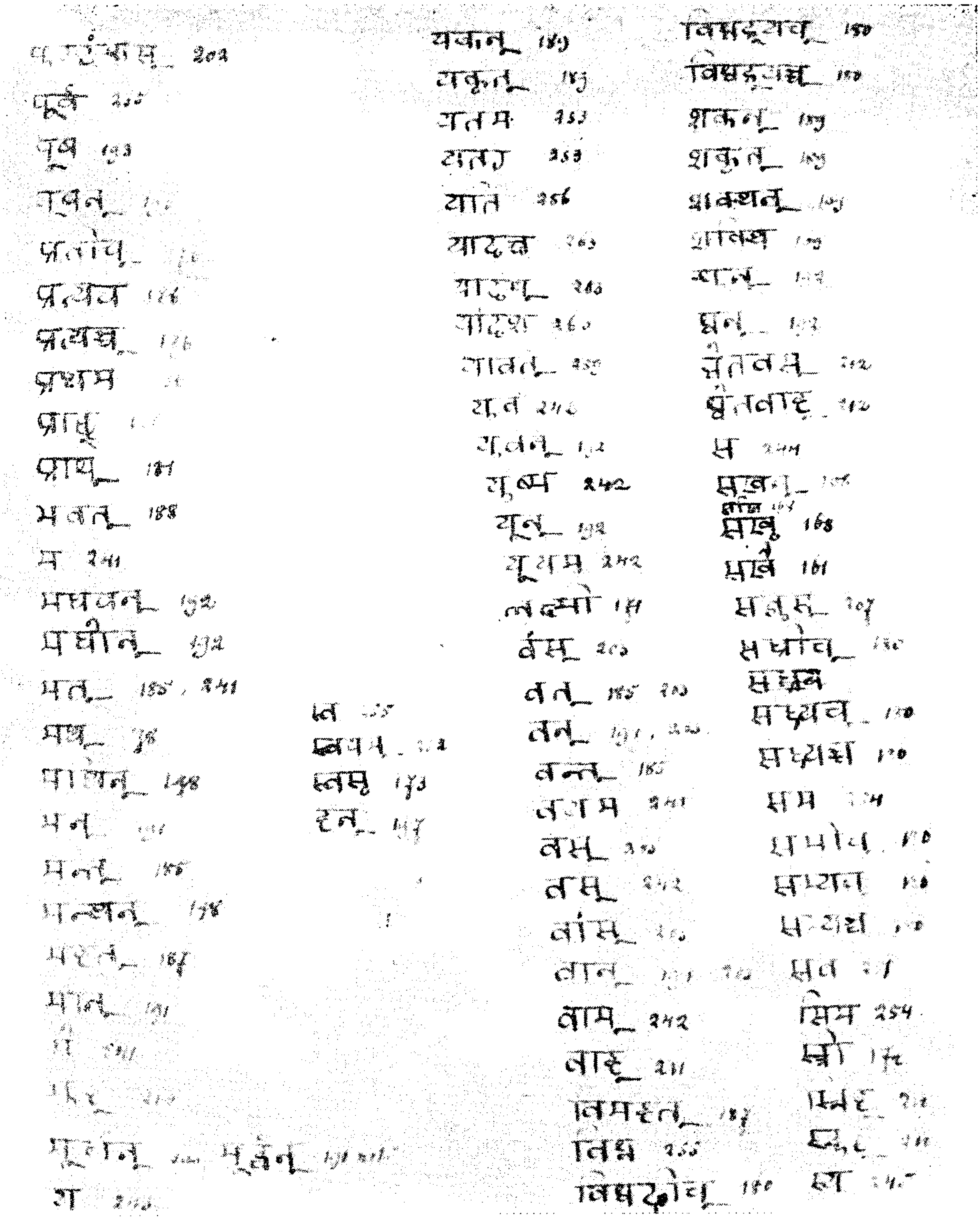

पुरोडाशम् 202
पूर्व [illegible]
पूष 193
पूषन् [illegible]
प्रतीच् [illegible]
प्रत्यच 176
प्रत्यञ्च् 176
प्रथम [illegible]
प्राच् [illegible]
प्राच् 181
भवत् 188
म 241
मघवन् 192
मथीन् 192
मत् 185, 241
मधु 78
मालिन् 148
मन् [illegible]
मनत् 185
मन्थन् 178
महत् 181
मानिन् 191
मे 241
मृद् [illegible]
मूर्धन् [illegible] मूर्धन् [illegible]
ग [illegible]

त्व 255
त्वयम् [illegible]
त्वम् 173
हन् 157

यकन् 183
यकृत् 183
यतम 253
यतर 253
यात 256
यादृक्ष 260
यादृश् 260
यादृश 260
यावत् 255
या.व 240
यु.वन् 192
युष्म 242
यून् 192
यूयम् 242
लक्ष्मी 181
वस् 200
वत् 185 200
वन् 191, 200
वन्त् 185
वयम 241
वस् 200
वस् 242
वांस् 200
वान् [illegible]
वाम् 242
वाह् 211
विमहत् 181
विश्व 255
विषद्र्योच् 180

विषद्र्यच् 180
विषद्र्यञ्च् 180
शकन् 183
शकृत् 183
शकथन् 183
शकथ 183
श्वन् 192
श्वन् 192
सैतवस् 212
सैतवाह् 212
स 244
सखन् [illegible]
सखि 168
सखु 168
सुखे 181
सहस् 197
सध्रीच् 180
सध्रि
सध्र्यच् 180
सध्र्यञ्च् 180
सम 254
समीच् 180
सम्यच् 180
सम्यञ्च् 180
सत 241
सिम 254
स्त्री 172
स्रद् 211
स्रत् 211
स्व 241

215.

III, 52r

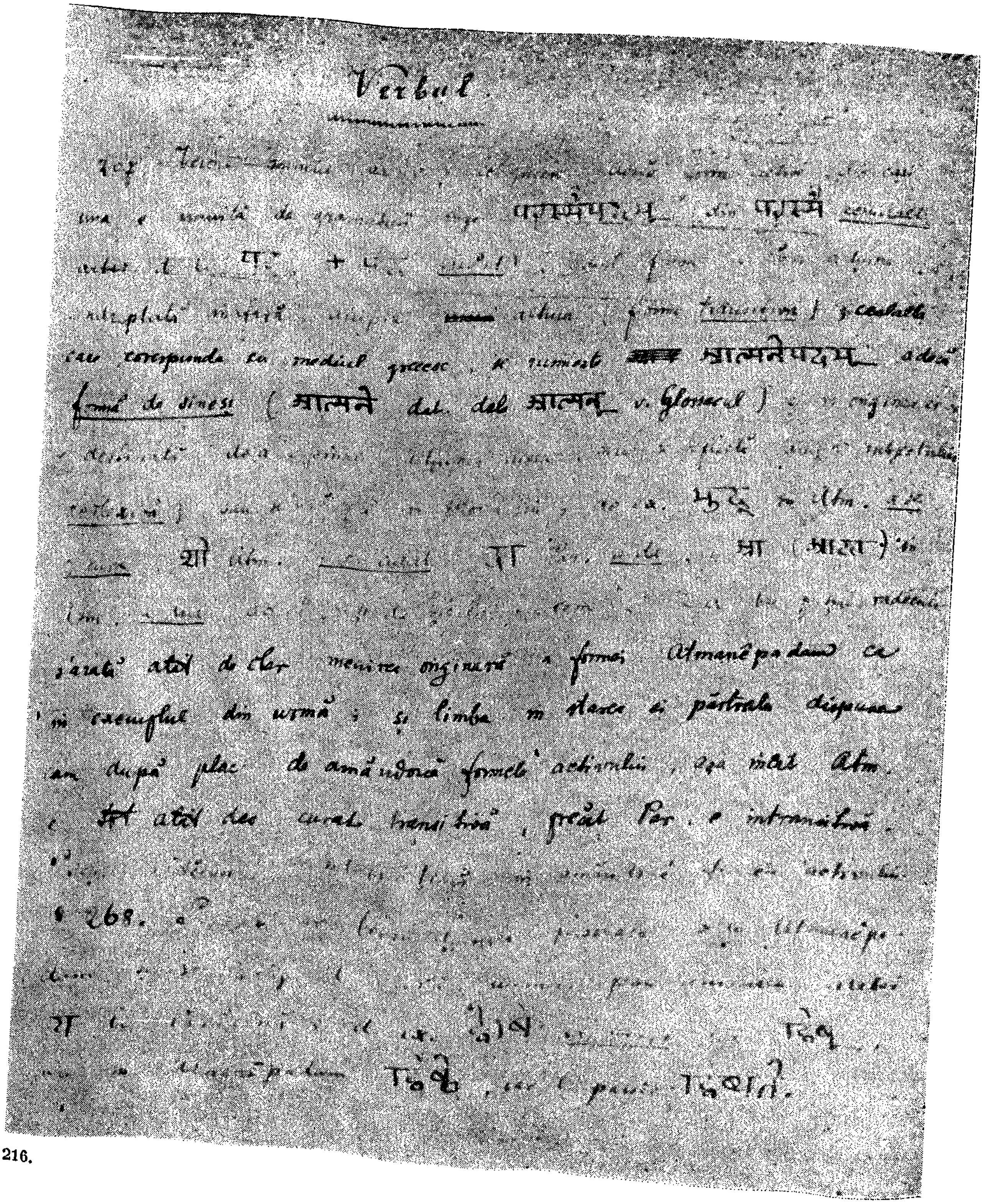

Verbul.

267. [illegible] două forme [illegible] din care una e numită de gramatici [illegible] परस्मैपदम् din परस्मै comunicat[illegible] [illegible] पद + [illegible] [illegible] forme [illegible] întreptată [illegible] acțiune [illegible] forma tranzitivă) și cealaltă care corespunde cu mediul grecesc, se numește ~~[illegible]~~ आत्मनेपदम् adică formă de sineși (आत्मने dat. del आत्मन् v. Glosarul) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] reflexivă) [illegible] मुदे [illegible] Atm. [illegible] [illegible] शी Atm. [illegible] दा [illegible] [illegible] आ (आदद) [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] sară atât de clar menirea originară a formei Atmanêpadam ca în exemplul din urmă; și limba în starea ei păstrată dispune [illegible] după plac de amândouă formele activului, așa încât Atm. e tot atât des curat tranzitivă, precât Par. e intranzitivă.

[illegible]

§ 268. [illegible] Atmanêpa[illegible] [illegible] [illegible] दा [illegible] ex. [illegible] [illegible] [illegible] Atmanêpadam [illegible] [illegible]

216.

III, 53r

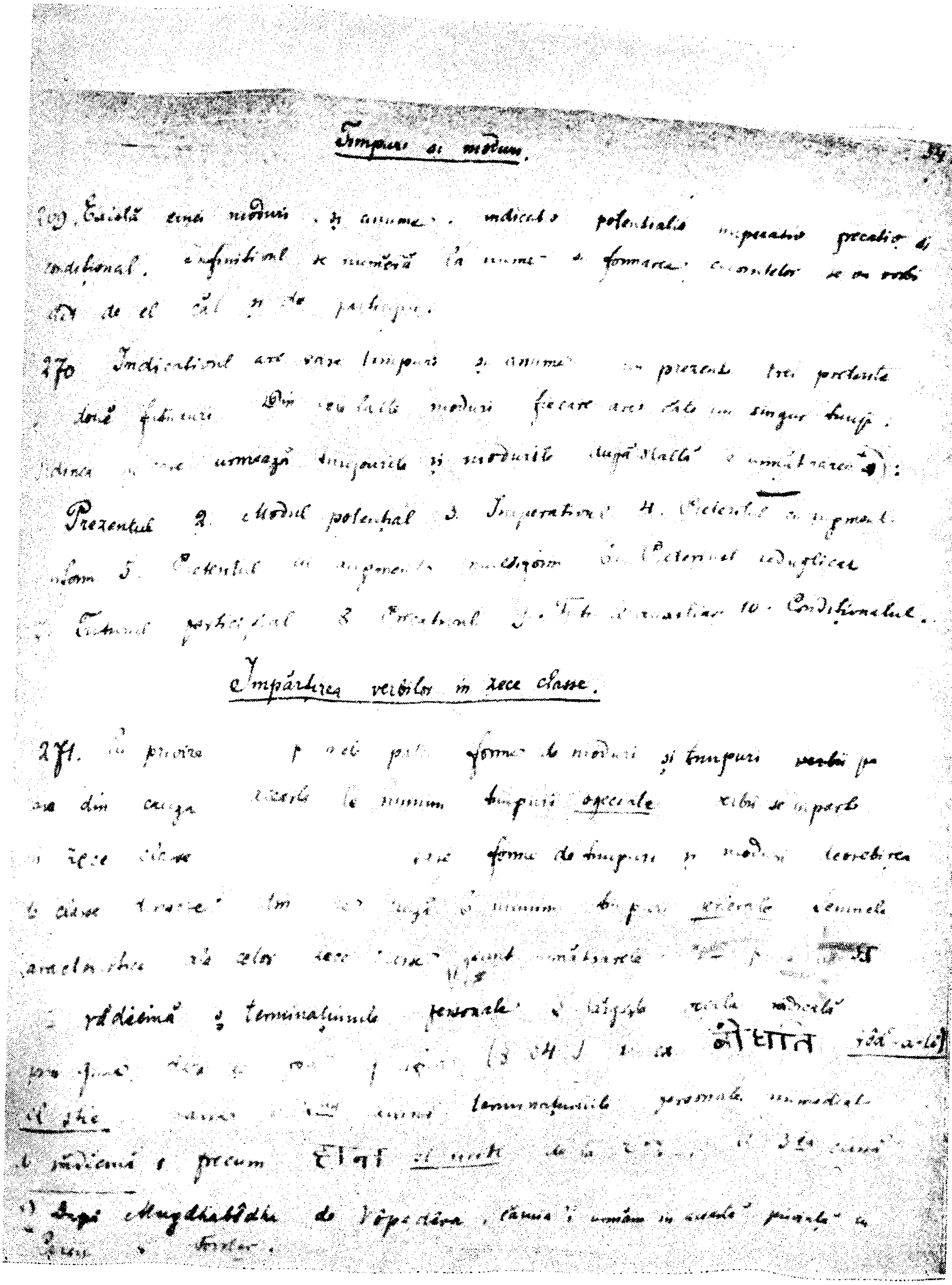

Timpuri și moduri.

269. Există cinci moduri, și anume: indicativ, potențial, imperativ, precativ și condițional. Infinitivul se numără la nume [illegible] formarea [illegible] se va vorbi [illegible] de el cât și de participii.

270. Indicativul are șase timpuri și anume: un prezent, trei preterite, două future. Din celelalte moduri fiecare are câte un singur timp. [illegible] urmează timpurile și modurile după Stalle [illegible] următoarea*):
1. Prezentul 2. Modul potențial 3. Imperativul 4. Preteritul cu augment [illegible] 5. Preteritul cu augment [illegible] 6. Preteritul reduplicat 7. Futurul perifrastic 8. Precativul 9. Futurul auxiliar 10. Condiționalul.

Împărțirea verbilor în zece clase.

271. În privința [illegible] formelor de moduri și timpuri ~~verbi~~ pe [illegible] din cauza [illegible] le numim timpuri speciale verbii se împart în zece clase [illegible] forme de timpuri și moduri [illegible] la clase [illegible] timpuri speciale [illegible] rădăcină și terminațiunile personale [illegible] (§ 34) [illegible] sêv-a-te [illegible] terminațiunile personale [illegible] rădăcină [illegible] precum [illegible]

---

*) După Mugdhabodha de Vopadeva, [illegible]

217.

III, 54r

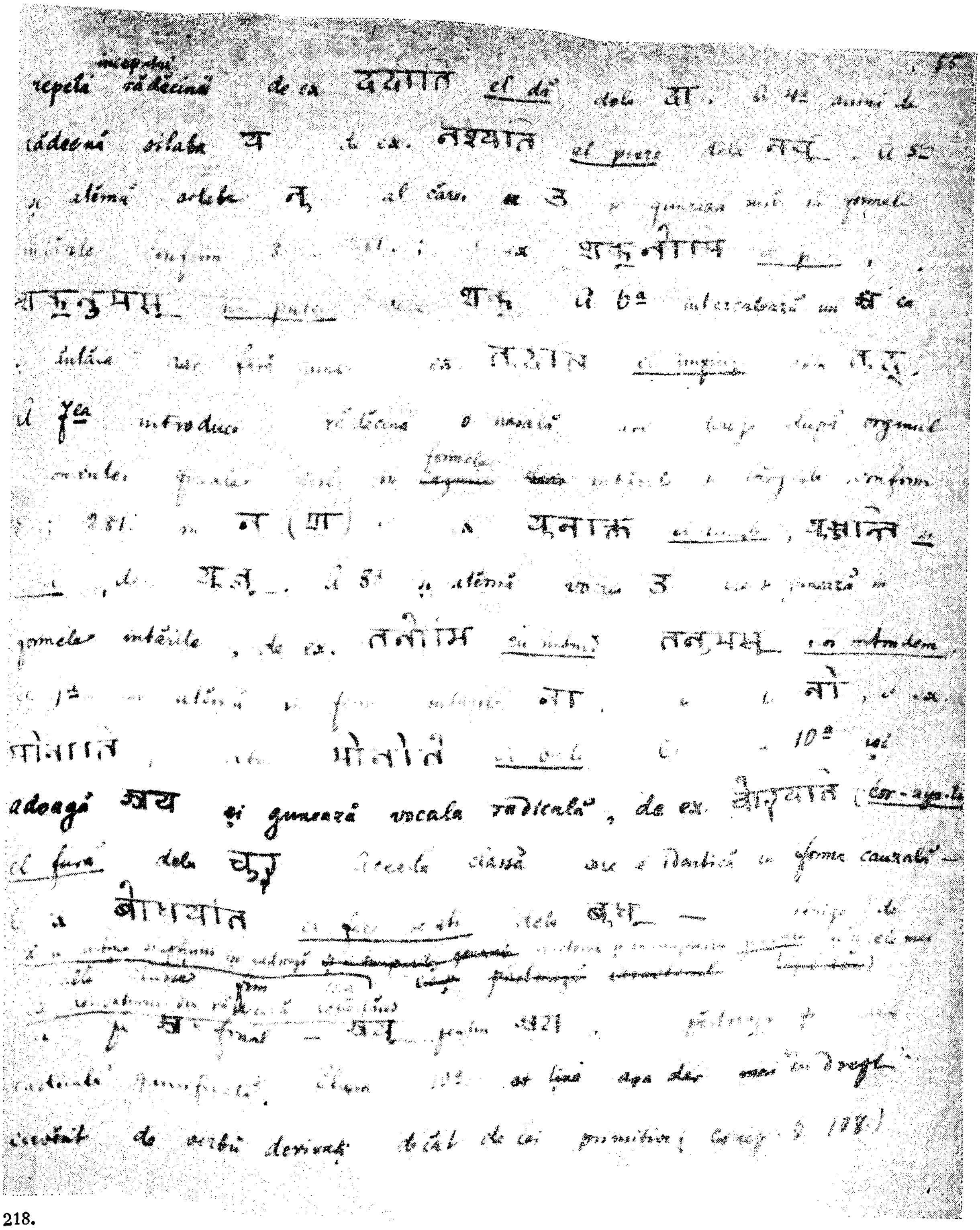

55

începând
repetă rădăcina de ex. ददाति el dă dela दा. a 4a anină la rădăcină silaba य de ex. नश्यति el piere dela नश्. a 5a și alătură silaba नु al cărui उ se gunează numai în formele întâile [illegible] de ex. शक्नोमि eu pot, शक्नुमस् noi putem dela शक्. a 6a intercalează un अ ca și întâia dar fără guna de ex. तुदति el împinge dela तुद्. a 7a introduce în rădăcină o nasală care însă după originul cuvintelor [illegible] în ~~[illegible]~~ formele ~~[illegible]~~ [illegible] conform § 281 în न (ण) de ex. युनक्ति el unește, युञ्जन्ति ei unesc, dela युज्. a 8a și alătură vocala उ care se gunează în formele întâile, de ex. तनोमि eu întind तनुमस् noi întindem. a 9a [illegible] alătură în formele întâile ना, [illegible] नी, de ex. मीनाति, [illegible] मीनीते el [illegible] a 10a însă adaogă अय și gunează vocala radicală, de ex. चोरयति (cor-aya-ti) el fură dela चुर्. Aceasta clasă care e identică cu forma cauzală — de ex. बोधयाति el face a ști dela बुध् — [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ [illegible] ~~[illegible]~~ [illegible]
[illegible] ~~[illegible]~~ ~~[illegible]~~
[illegible]
[illegible] ज्ञा [illegible] — ज्ञप् [illegible] § 321, [illegible] radicală gunificată. Clasa 10a ar fi așa dar mai în dreptul cuvânt de verbi derivați decât de cei primitivi; Comp. § 188)

218.

III, 55r

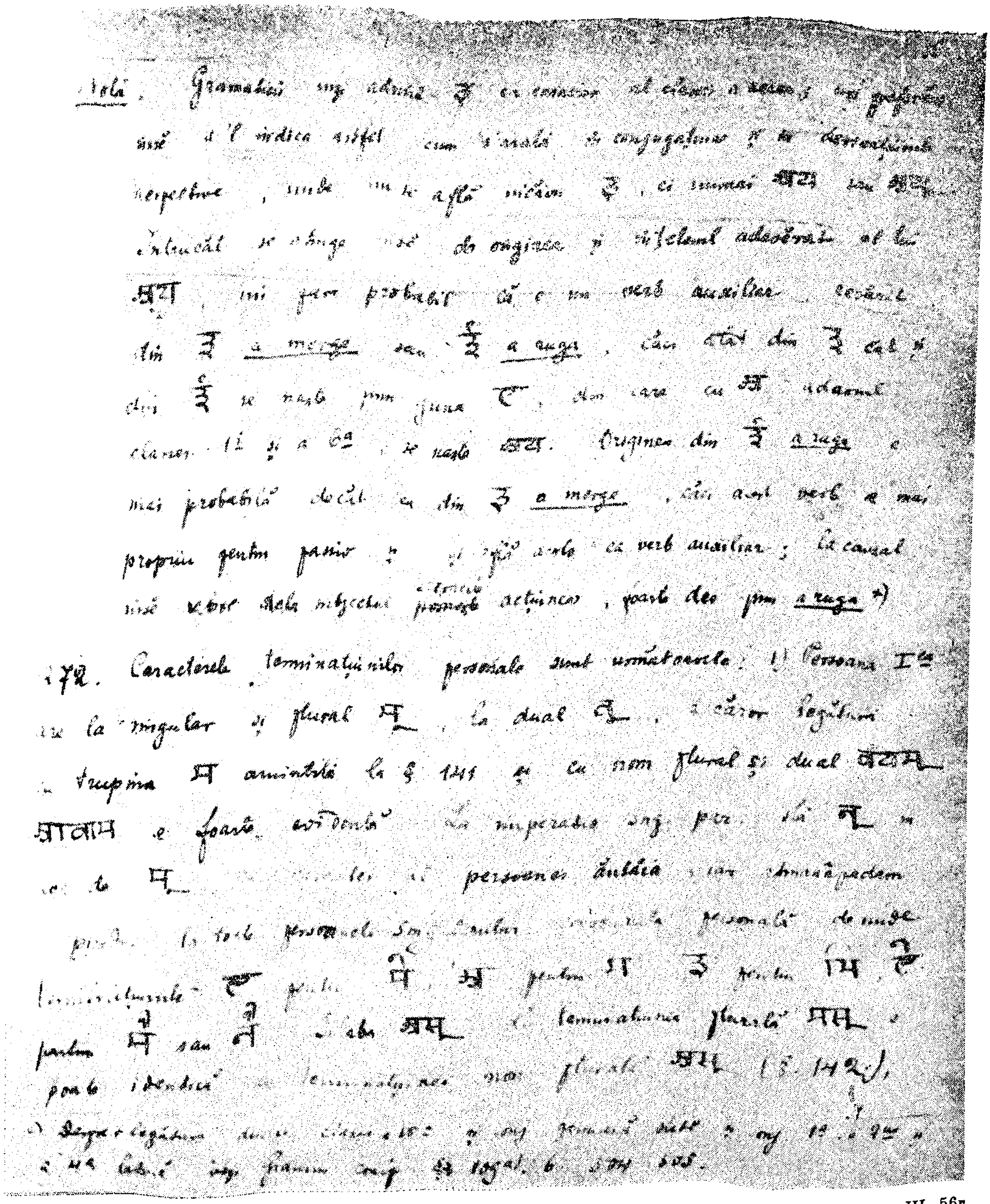

Notă. Gramaticii nu adaugă इ ca caracter al clasei a zecea; eu prefer însă a'l indica astfel cum s'arată în conjugațiune și în derivațiunile respective, unde nu se află niciodată इ, ci numai अय sau अय्. Întrucât se atinge însă de originea și înțelesul adevărat al lui अय, mi pare probabil că e un verb auxiliar, provenit din इ a merge sau ई a ruga, căci atât din इ cât și din ई se naște prin guna ए, din care cu अ adaosul clasei 1a și a 6a, se naște अय. Originea din ई a ruga e mai probabilă decât cea din इ a merge, căci acest verb e mai propriu pentru pasiv [illegible] și [illegible] acolo ca verb auxiliar; la cauzal însă voința dela subiectul ~~pornește~~ acțiunea, poate deci prin a ruga *)

172. Caracterele terminațiunilor personale sunt următoarele: 1) Persoana Ia are la singular și plural म्, la dual व्, a căror legătură cu tulpina म amintită la § 141 și cu nom. plural și dual वयम् आवाम् e foarte evidentă. La imperativ sing. pers. [illegible] म् [illegible] m [illegible] म् [illegible] persoanei întâia, iar [illegible] pentru toate persoanele singularului [illegible] personale de unde terminațiunile [illegible] pentru मि, सि pentru सि, ति pentru ति, [illegible] pentru मि sau [illegible]; din अस् [illegible] terminațiunea plurală मस् e poate identică cu terminațiunea nom. plural अस् (§ 142),

*) Despre legătura acestei clase a 10a [illegible] gram. comp. §§ 109a). 6. 504 505.

219. III, 56r

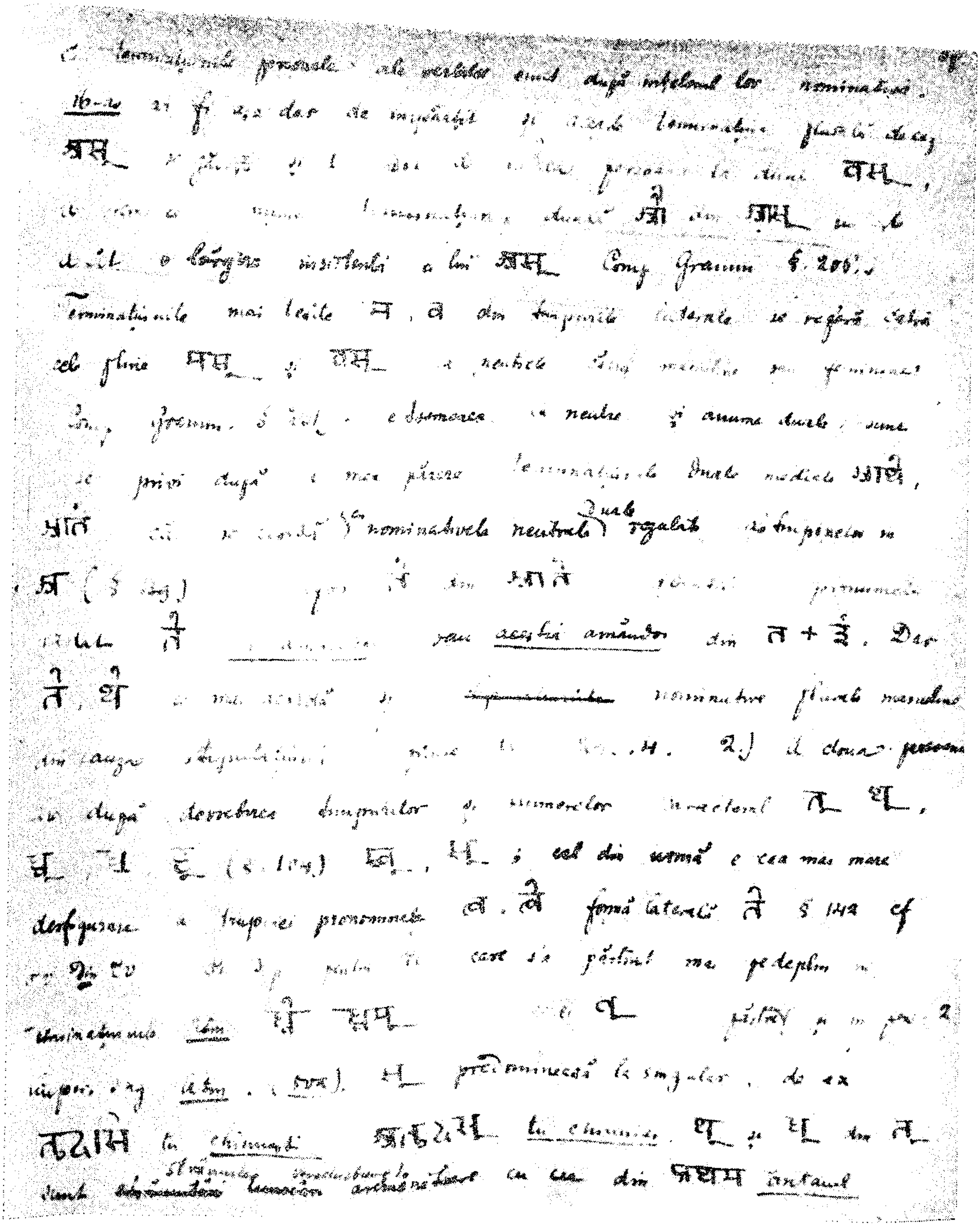

[illegible] terminațiunile personale ale verbului sunt după înțelesul lor nominative.

16-20 ar fi așadar de împărțit și acele terminațiuni plurale deci अस् [illegible] și [illegible] persoane la dual वस्, [illegible] terminațiune duală औ din अम् [illegible] o lungire [illegible] a lui अस् Comp. Gramm. § 206.

Terminațiunile mai ușoare न, व din timpurile istorice se referă către cel plural मस् și वस् [illegible] pentru [illegible] masculine sau feminine Comp. Gramm. § [illegible] e asemenea [illegible] neutre și anume duale [illegible] după [illegible] terminațiunile duale medii आथे, आतें [illegible] nominativele neutrale duale egale [illegible] अ (§ [illegible]) [illegible] ई din आते [illegible] pronominale [illegible] ते [illegible] sau acești amândoi din त + ई. Dar ते, थे [illegible] ~~[illegible]~~ nominative plurale masculine din cauza [illegible]. 2) A doua persoană [illegible] după [illegible] și numerelor [illegible] थ, थ, ध, [illegible] (§ 104) [illegible], [illegible] și cel din urmă e cea mai mare desfigurare a tipului pronominal त्व. त्वे formă laterală ते § 142 cf [illegible] care s-a păstrat mai pe deplin [illegible] terminațiunile [illegible] ध्वम् [illegible] ध [illegible] 2 [illegible] सि pronunțează la singular, de ex ददासि tu dai [illegible] tu [illegible]. थ și ध din त sunt ~~[illegible]~~ [illegible] cu cea din प्रथम întâiul

220.

III, 57r

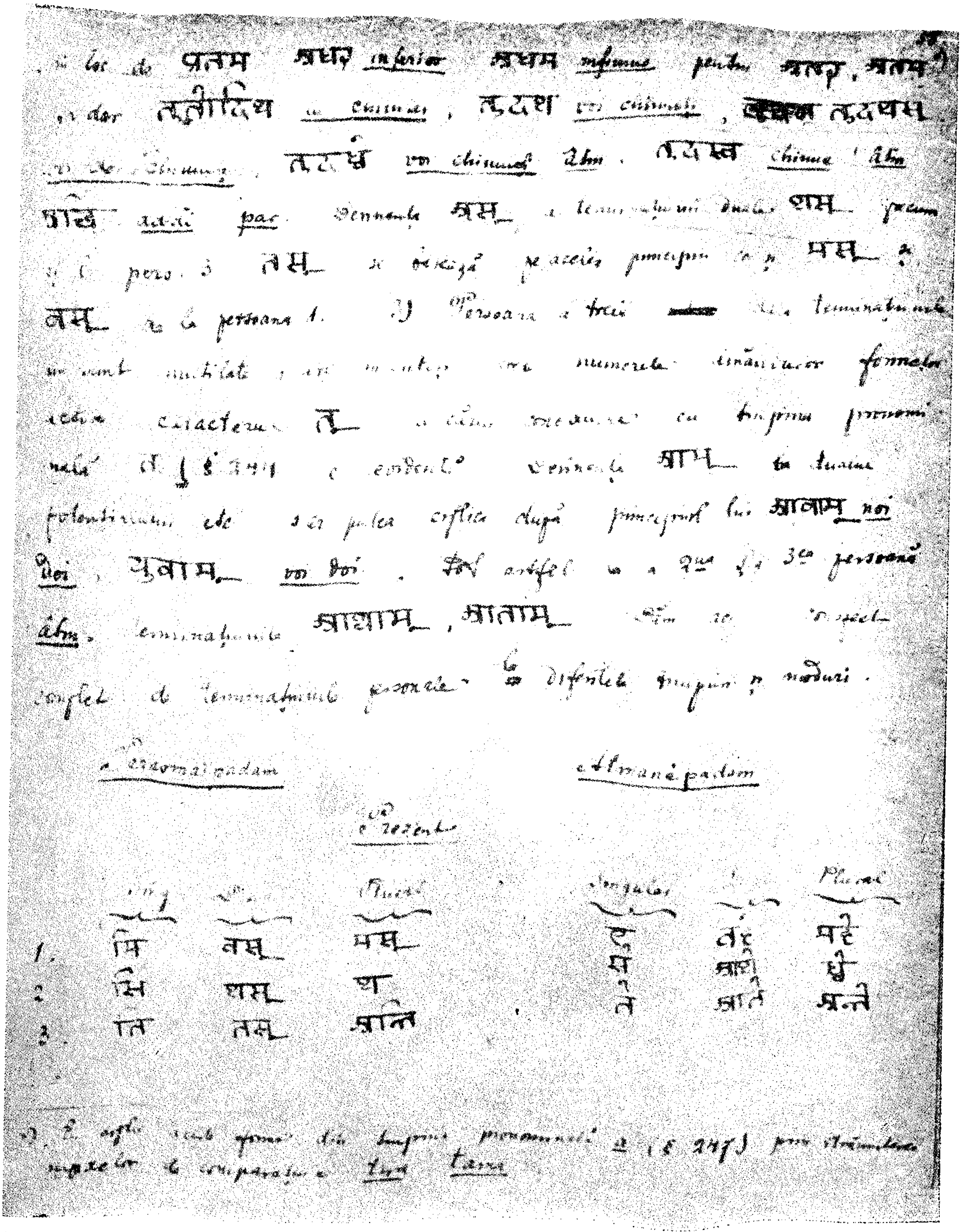

în loc de पतनम अधर *inferior* अधम *infimus* pentru अस्तृ, अतम

și dar तुतोदिथ *tu chinuiși*, तुदथ *voi chinuiți*, ~~[illegible]~~ तुदथस

voi doi chinuiți, तुदर्थ *voi chinuiseți* âlm. तुदाथ *chinuie* âlm

अस्ति *aici* *pas*. Desinența अस् a terminațiunii dualului थस् precum

și la pers. 3 तस् se explică pe același principiu ca și मस् ?

वस् de la persoana 1. *) Persoana a treia ~~[illegible]~~ din terminațiunile

ce sunt [illegible] [illegible] [illegible] numerele [illegible] formele

acelea caracterul त [illegible] [illegible] cu tulpina pronomi-

nală त. § 349 e evident că desinența आम् în duale

potențialului etc. s-ar putea explica după principiul lui आवाम् *noi*

doi, युवाम् *voi doi*. Tot astfel [illegible] a 2lea și 3lea persoană

âlm. terminațiunile आथाम्, आताम् [illegible] [illegible] [illegible]

complet de terminațiunile [illegible] la diferitele timpuri și moduri.

Parasmaipadam *Atmanêpadam*

Prezent

	Sing.	Dual	Plural	Singular	Dual	Plural
1.	मि	वस्	मस्	ए	वहे	महे
2.	सि	थस्	थ	से	आथे	ध्वे
3.	ति	तस्	अन्ति	ते	आते	अन्ते

*) Se explică [illegible] din tulpina pronominală a (§ 247) prin [illegible] gradelor de comparațiune *tara* *tama*

221. III, 58r

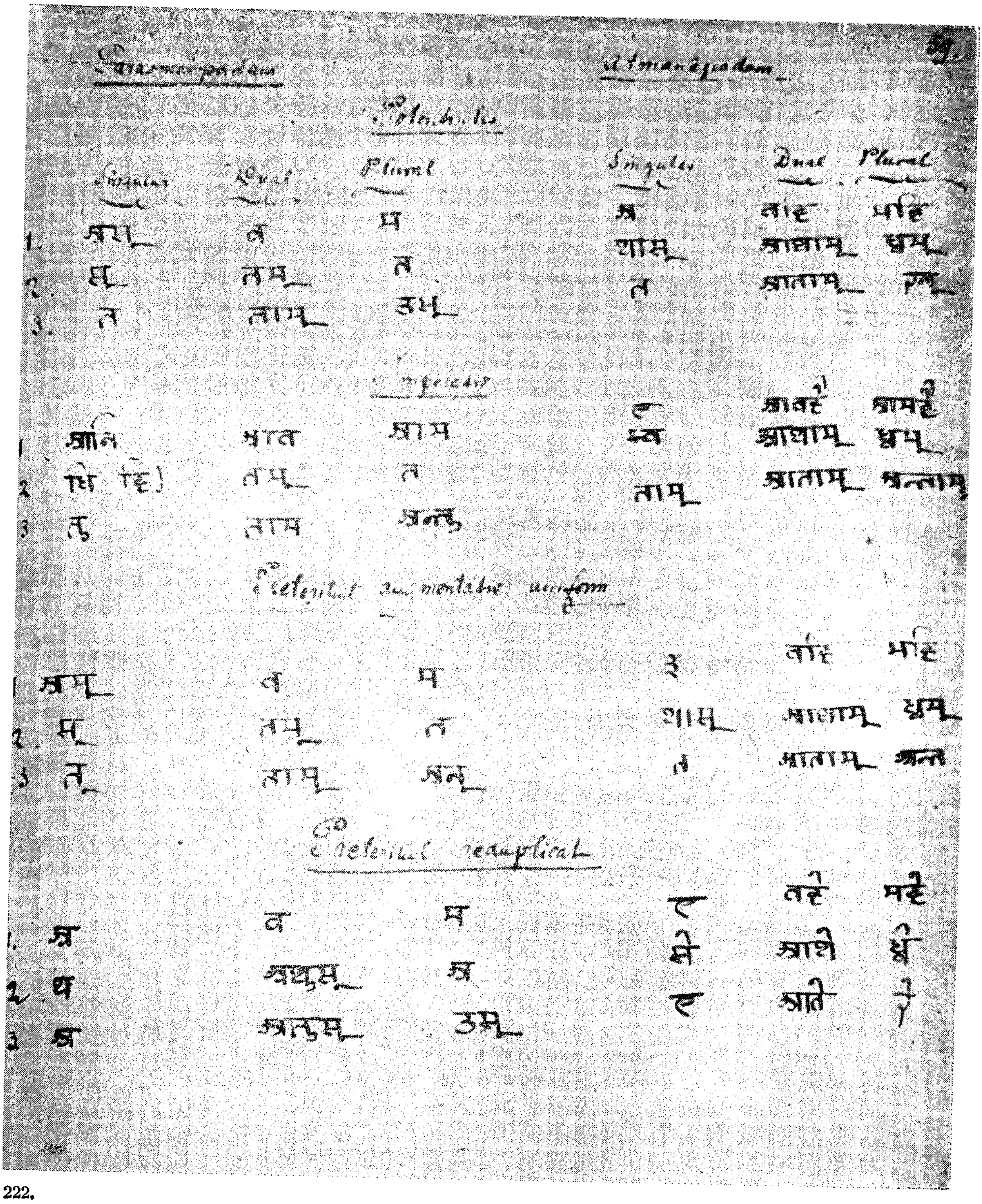

Parasmaipadam | Atmanepadam | 59.

Potentialis

	Singular	Dual	Plural	Singular	Dual	Plural
1.	याम्	व	म	अ	वहि	महि
2.	स्	तम्	त	थास्	आथाम्	ध्वम्
3.	त्	ताम्	उस्	त	आताम्	रन्

Imperativ

1	आनि	आव	आम	ऐ	आवहै	आमहै
2	धि (हि)	तम्	त	स्व	आथाम्	ध्वम्
3	तु	ताम्	अन्तु	ताम्	आताम्	अन्ताम्

Preteritum augmentativ uniform

1	अम्	व	म	इ	वहि	महि
2.	स्	तम्	त	थास्	आथाम्	ध्वम्
3	त्	ताम्	अन्	त	आताम्	अन्त

Preteritum reduplicat

1.	अ	व	म	ए	वहे	महे
2	थ	अथुस्	अ	से	आथे	ध्वे
3	अ	अतुस्	उस्	ए	आते	रे

222.

III, 59r

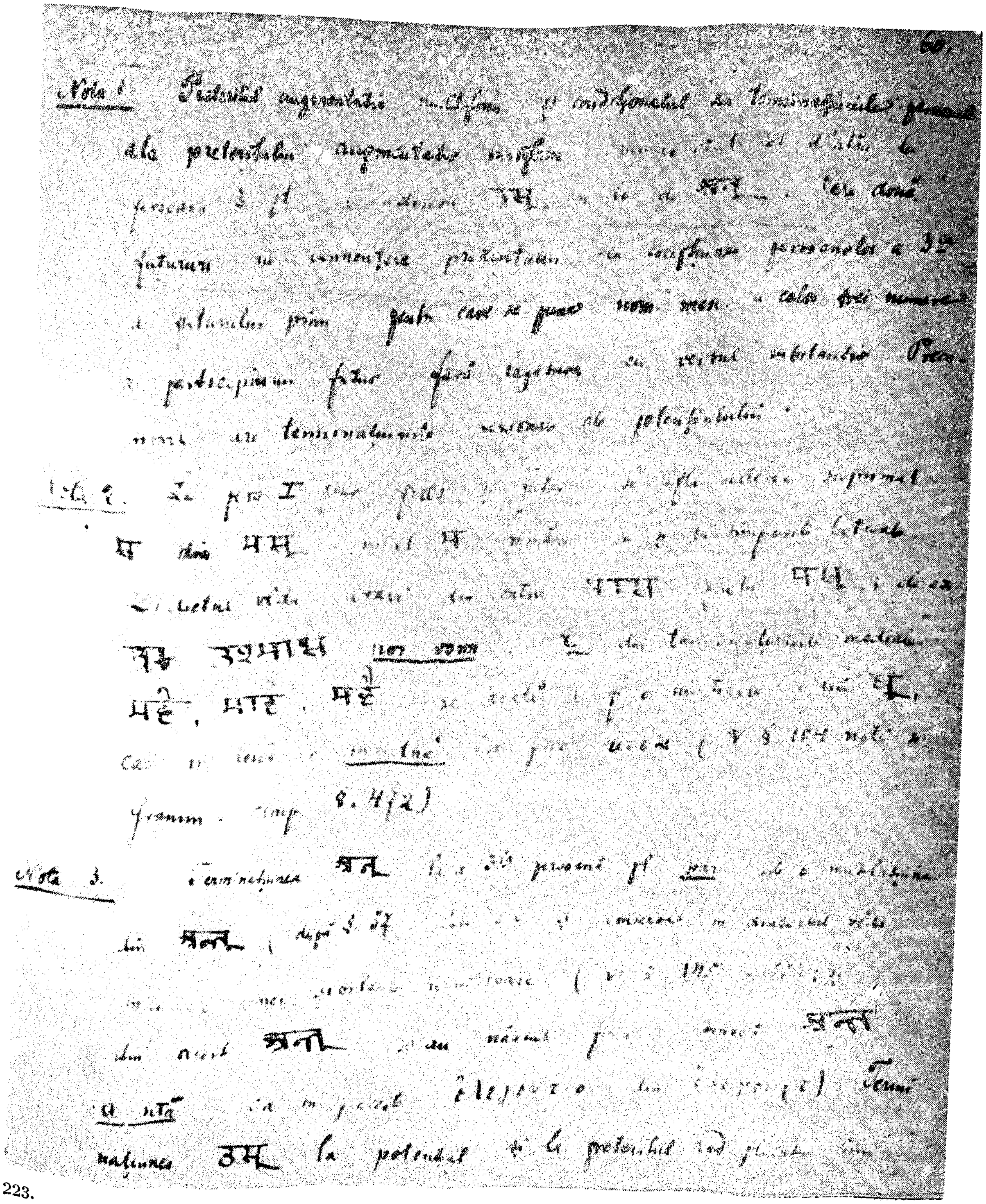

223.

III, 60r

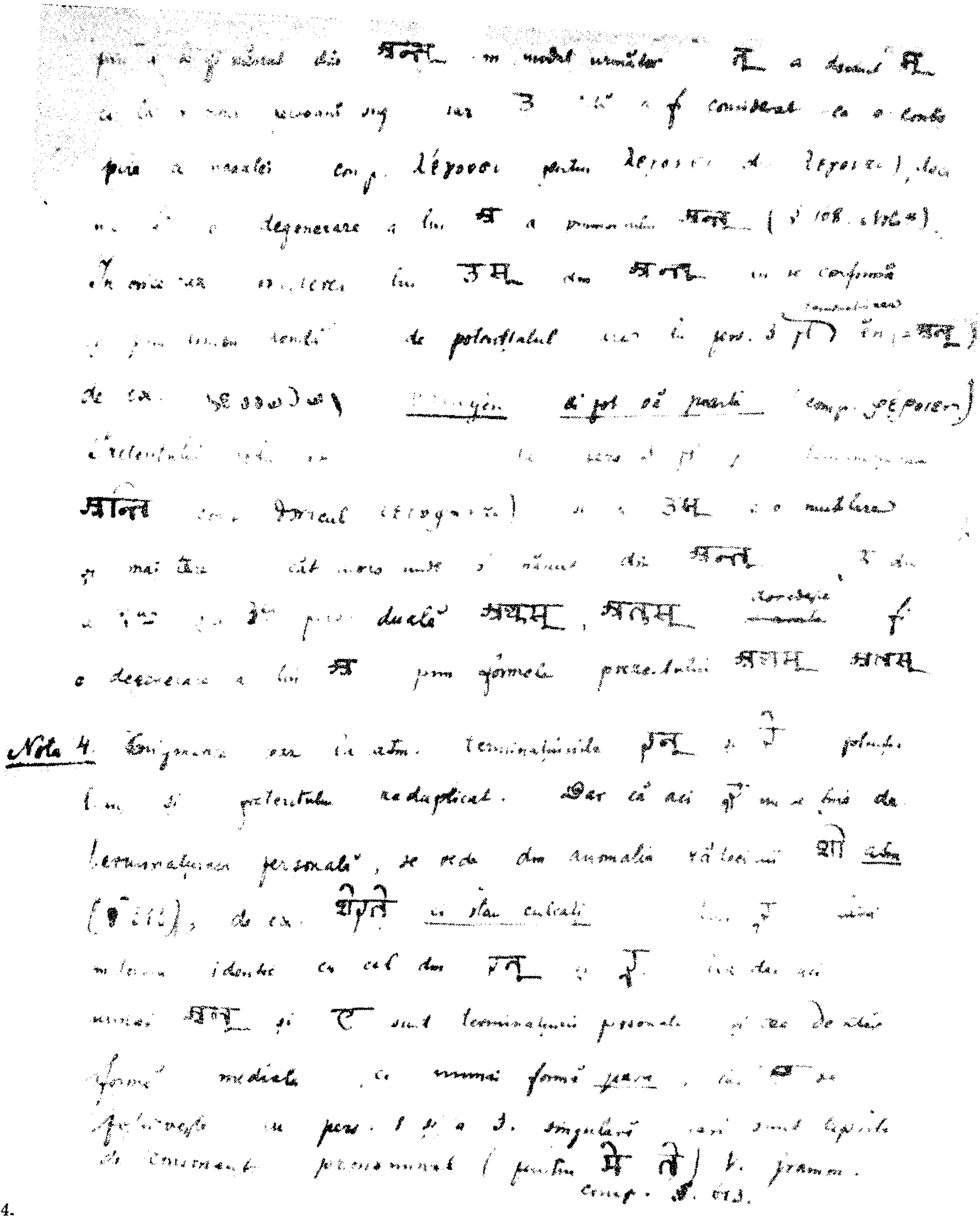

[illegible] şi [illegible] din अन्ति în modul următor न्ति a devenit न्ति
[illegible] [illegible] [illegible] urmând [illegible] iar उ "u" e de considerat ca o contopire a nazalei comp. λέγουσι pentru λέγοντι (d. λέγοντι), deci
nu e o degenerare a lui अ a terminaţiei अन्ति (§ 108. [illegible]).
În [illegible] [illegible] [illegible] lui उस् din अन्ति nu se confirmă
şi prin [illegible] [illegible] de potenţialul care la pers. 3 pl. (terminaţiunea [illegible] = अन्तु)
de ex. [illegible] [illegible] să poată (comp. φέροιεν)
[illegible] [illegible] [illegible] la pers. 3 pl. [illegible] [illegible]
अन्ति [illegible] doricul ([illegible]) [illegible] उस् e o mutilare
şi mai [illegible] cât [illegible] [illegible] [illegible] din अन्ति, [illegible]
[illegible] [illegible] [illegible] pers. duală अथस्, अतुस् [illegible] e
o degenerare a lui अ prin formele prezentului अथस् अतस्

Nota 4. Conjugarea [illegible] [illegible] terminaţiunile न्तु şi न्ते pluralului şi preteritului reduplicat. Dar că aci नु nu e [illegible] din terminaţiunea personală, se vede din anomalia rădăcinii शी (§ 312), de ex. शेरते ei stau culcaţi [illegible] [illegible] [illegible] identic cu cel din न्तु şi न्ते [illegible] numai अन्तु şi ए sunt terminaţiuni personale şi [illegible] de [illegible] formă medială, [illegible] numai formă pură, [illegible] ए se [illegible] la pers. 1 şi a 3. singulară cari sunt lipsite de elementul pronominal (pentru मे ते) v. gramm. comp. § 613.

224.

III, 61r

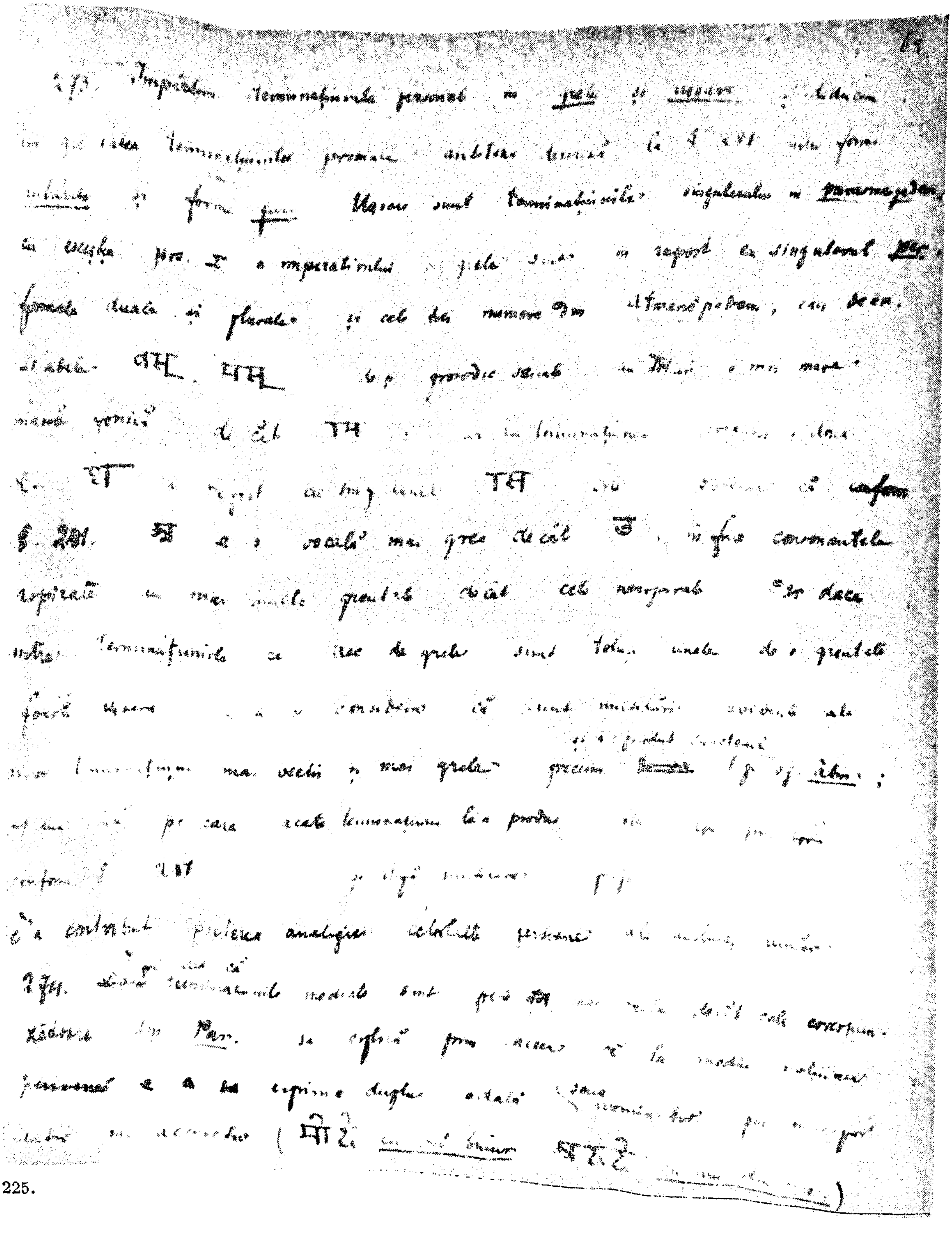

225.

III, 62r

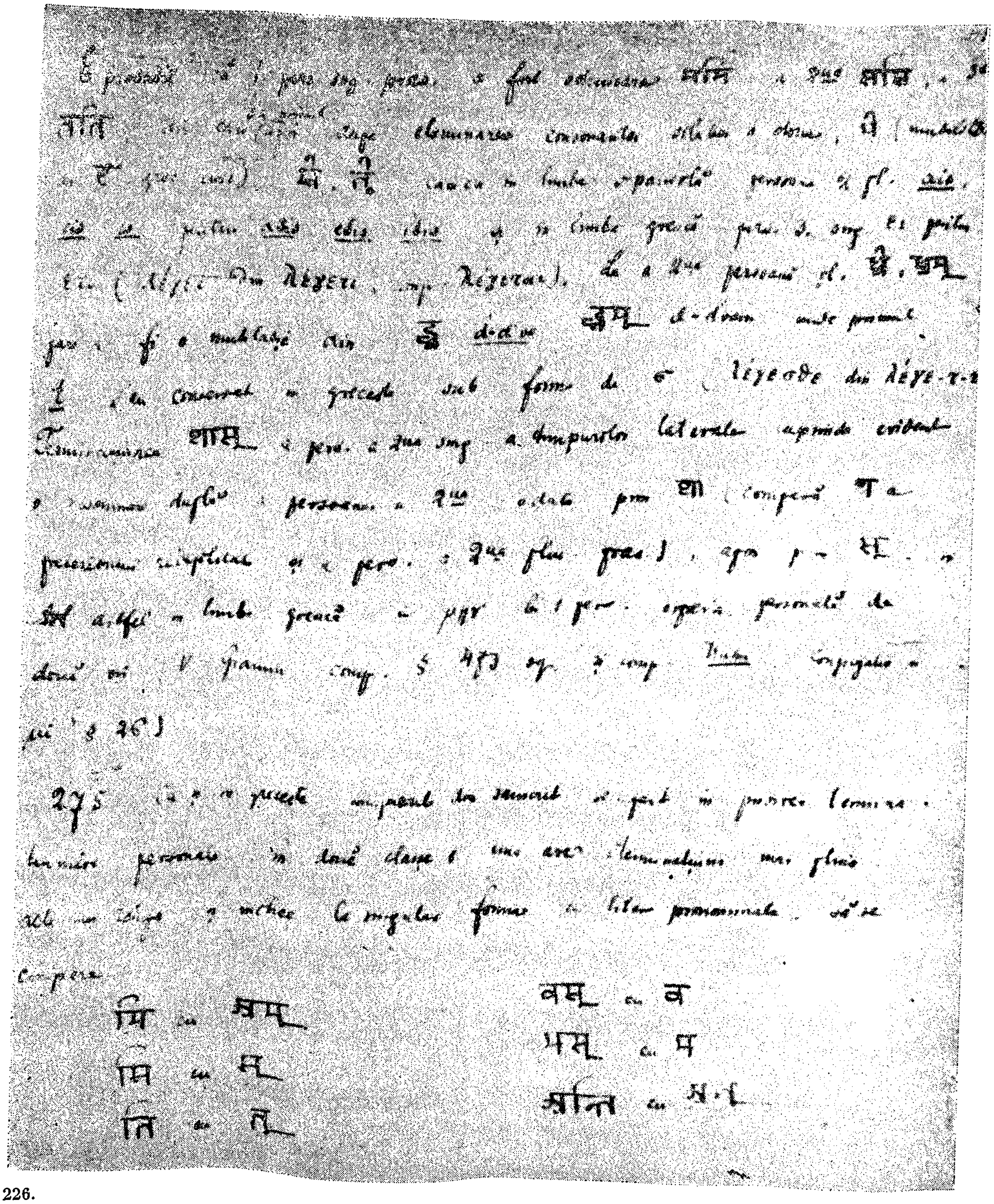

275

Compara

मि cu अम्
सि cu स्
ति cu त्

वस् cu व
मस् cu म
अन्ति cu अन्

226.

III, 63r

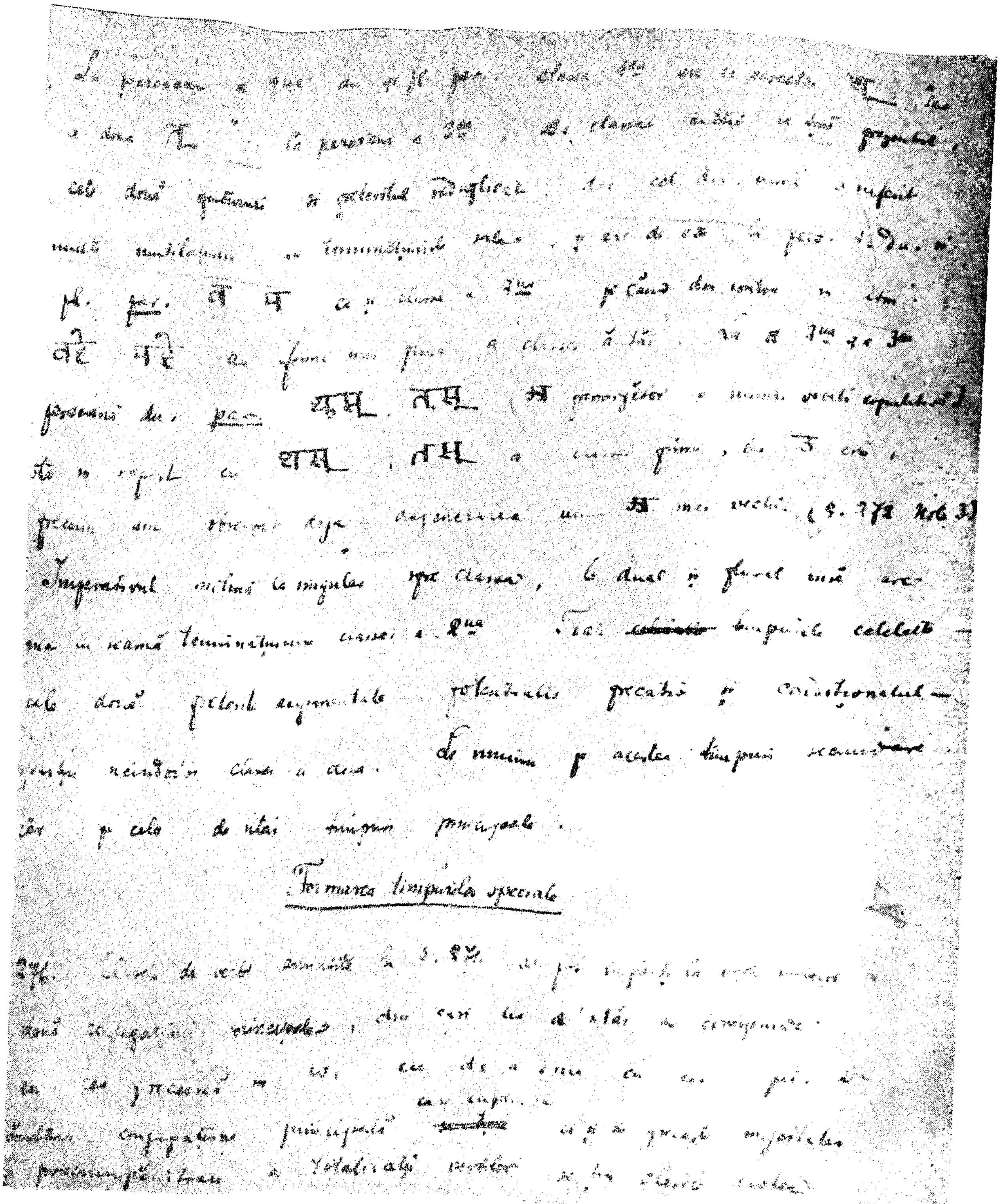

La persoana a 2a du. și pl. par. clasa [illegible] se scoate [illegible] în

a doua [illegible] la persoana a 3a [illegible] clasei [illegible] prezent,

cele două [illegible] potențial [illegible] din care [illegible]

multe mutilațiuni [illegible] terminațiunile [illegible] pers. [illegible]

pl. par. [illegible] ca și clasa a 3a pe când din contra [illegible]

[illegible] au forma mai plină a clasei [illegible] 3a [illegible] 3a

persoana du. par. [illegible] ([illegible] mai vechi [illegible])

stă în raport cu [illegible] [illegible] [illegible]

precum am văzut deja degenerarea unui [illegible] mai vechi (§. 772 Nota 3)

Imperativul urmează la singular [illegible] clasa, la dual și plural însă are-

[illegible] terminațiunile clasei a 2a. [illegible] ~~[illegible]~~ timpurile celelalte —

cele două preterite augmentate, potențialul, precativ și condiționalul —

[illegible] clasa a doua. [illegible] [illegible] acelea timpuri [illegible]

[illegible] și cele de [illegible] timpuri principale.

Formarea timpurilor speciale

2[illegible]. [illegible] §. 8[illegible] [illegible]

[illegible] conjugațiuni [illegible] [illegible]

[illegible]

[illegible] conjugațiune principală ~~[illegible]~~ [illegible]

[illegible]

227.

III, 64r

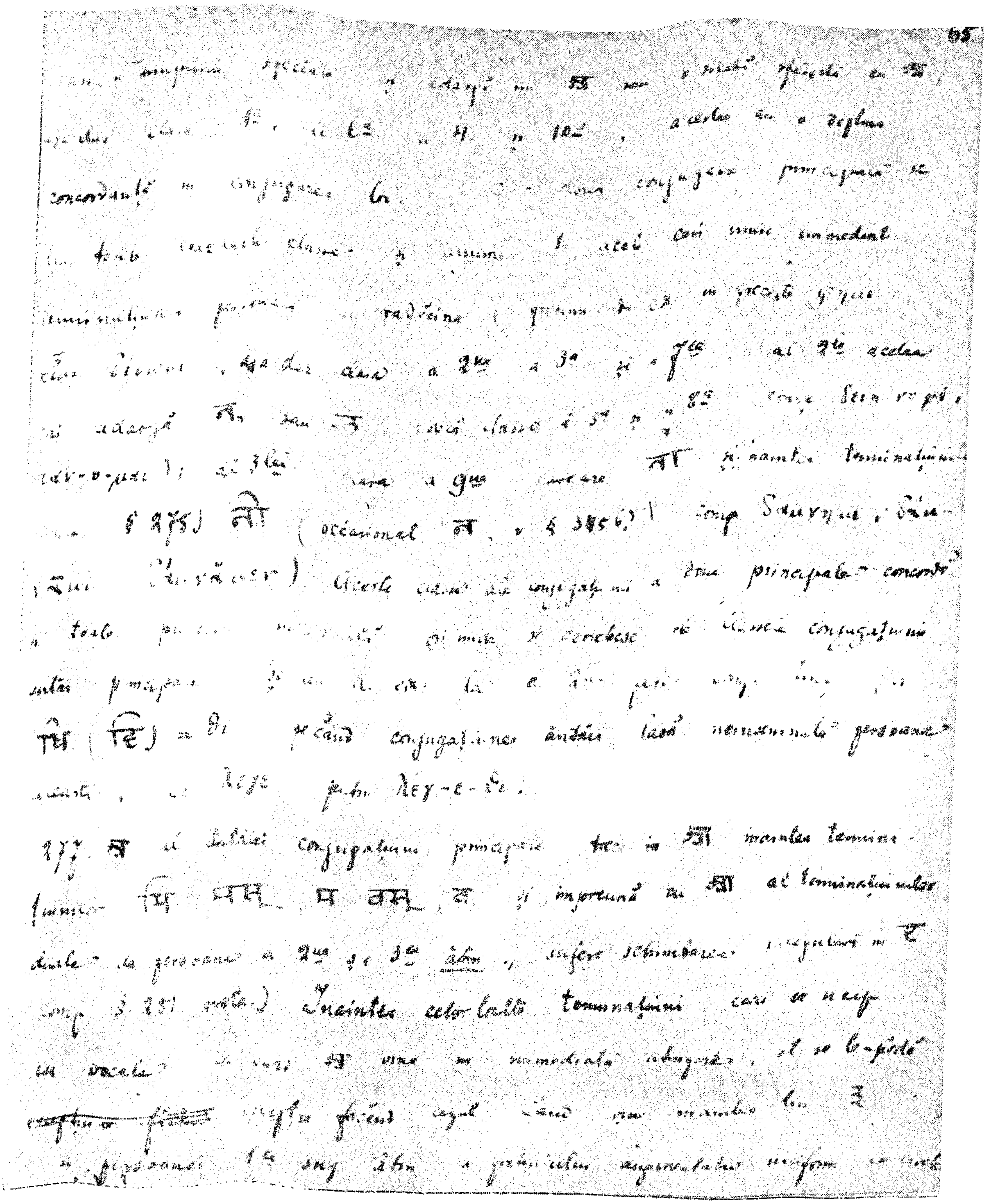

65

[illegible] [illegible] speciale și adaogă un [illegible] sau [illegible] [illegible] cu [illegible],

[illegible] clase 4ª, a 6ª, a 4 și 10ª, acelea cu o deplină concordanță în conjugare [illegible]. [illegible] două conjugări principale se [illegible] toate celelalte clase și anume 1 acele cari unic immediat terminațiunea [illegible] radăcina ([illegible] în prezent și [illegible] [illegible] [illegible], [illegible] a 2ª, a 3ª și a 7ª, ai 9ª acelea [illegible] adaogă नु sau नु [illegible] clasa a 5ª și a 8ª [illegible] [illegible], [illegible] ai 3lea [illegible] a 9ª [illegible] ना înaintea terminațiunii [illegible] (§ 275) नी (occasional न, v. § 385 b.) (comp. Sauvynu, [illegible] [illegible]) Aceste cazuri ale conjugațiunii a două principale concord în toate [illegible] [illegible] [illegible] și [illegible] [illegible] conjugațiunii [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] (हि) = δι și când conjugațiunea întâi lasă neschimbate persoane [illegible], [illegible] λεγε pentru λεγ-ε-δι.

177. न al întâii conjugațiuni principale trece în ना înaintea terminațiunilor मि, मस्, म, वस्, व, și împreună cu आ al terminațiunilor [illegible] la persoana a 2ª și 3ª ātm., suferă schimbarea [illegible] în ए (comp. § 181 nota) înaintea celorlalte terminațiuni cari se încep cu vocale [illegible] अ [illegible] [illegible] immediată adaogă, și se [illegible] ~~[illegible] [illegible]~~ [illegible] [illegible] egal când [illegible] înaintea lui ए [illegible] persoanei 1ª sing. ātm. [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]

228.

III, 65r

trece în ए. de ex. तुद् a împinge cl. 6, formează la persoana 1 [illegible] a amândurora formelor तुदाम, तुदावस्, तुदामस्, तुदै, nu तुदे din तुद् + ए!, तुदावहै, तुदामहै; la pers. a 2a şi a 3a du. ātm तुदेथे, तुदेते (din तुद् + आथे, तुद् + आते.)

278. Silaba नी a clasei a 9a leapădă pe ई al ei final înaintea acelor terminaţiunilor cari încep cu vocală; de ex. युनन्ति pentru युनीअन्ति, युनाते pentru युनीआते (v. tabela la § 294)

279. A doua conjugaţiune principală leapădă la a 3a persoană pl. ātm. pe न् ce precede caracterul personal त्, care nu se păstrează [illegible] conjugaţiunea întâia; de ex. तुद् formează तुदन्ते ei împing, तुदन्ताम् ca să împingă, अतुदन्त ei împingeau; iar dela द्विष् cl. 2. द्विषते ei urăsc, द्विषताम् ca să urască, अद्विषत ei urau [illegible] nazală se află păstrată însă se [illegible] în preteritul augmentativ uniform, precum şi a [illegible] a doua conjugaţiune principală; de ex. अचिन्वन्त dela चि cl. 5. अयुञ्जन्त dela युज् cl. 7, pref. प्र: प्रामथ्नन्त dela मन्थ् [illegible] (? [illegible])

280. Rădăcinile cari au o silabă reduplicativă ca जागृ a veghia cl. 2, sau cari primesc o asemenea silabă, ceea ce se întâmplă la toate rădăcinile de cl. 3a, leapădă, din cauza acestei supraîncărcări, dela [illegible]

pierd, ~~pe न् dinaintea caracterului personal त~~ şi la par. pe न् care la a 3a persoană plural precede caracterul personal ति, de ex. जाग्रति ei veghează, बिभ्रति ei poartă.

281. A doua conjugaţiune principală stă sub influenţa descrisă de greutatea [illegible] terminaţiunilor personale, pe care-am descris-o la § 273, şi această influenţă din care resare o împărţire a formelor verbale în întărite şi curate, consistă în aceea că verbii de clasa 2a şi a 3a întăresc prin guna vocala lor radicală, iar verbii de clasa a 5a şi 8a silaba lor mijlocitoare (नु उ) aceasta însă numai înaintea terminaţiunilor uşoare (v. § 34a) înaintea celor grele însă rămân curate. Clasa a 9a slăbeşte înaintea terminaţiunilor grele silaba ना în नी (ocazional în न, v. § 345b) şi clasa a 7a lărgeşte, înaintea terminaţiunilor uşoare, nazala care are a o intercala adaogându-i अ mai departe ना, a cărui न stă sub influenţa §-lui 94a). Să se compare,

विद्	cl. 2	वेद्मि	eu ştiu	विद्मस्	noi ştim
भी	cl. 3.	बिभेमि	mă tem	बिभीमस्	noi temem
भिद्	cl. 7.	भिनद्मि	eu sparg,	भिन्द्मस्	noi crăpăm
आप	cl. 5	आप्नोमि	obţin,	आप्नुमस्	obţinem
तन्	cl. 8.	तनोमि	eu întind,	तनुमस्	noi întindem
प्री	cl. 9.	प्रीणामि (§ 94a),	iubesc	प्रीणीमस्	noi iubim

Deoarece terminaţiunea personală are influenţă numai asupra silabei care precede imediat, [illegible] această influenţă aceasta se înfrânge la potentialis prin या adaos radical sau la silaba mijlocitoare şi, din cauza întăririi în acest fel [illegible] rădăcină अ şi [illegible] silaba mijlocitoare se în acest mod forma mai [illegible] [illegible] de ex. विद्याम् भिन्द्याम् nu वेद्याम् भिनद्याम् etc.

În care aceasta poate avea loc ca la întâia conjugaţie principală o influenţă terminaţiunilor personale. Căci ar trebui să se exercite asupra lui अ care formează silaba mijlocitoare şi această vocală după §. 33. nu e capabilă de îngreuiere, şi rămâne neschimbată aproape pretutindenea unde altă vocală primeşte guna. (a e vocala cea mai grea are cea mai puţină nevoie de [illegible].)

Guna însă pe care vocala radicală o primeşte în cl. 1a şi a 10a nu e ridicată prin greutatea sporită a terminaţiunilor personale de departate.

Imperativul urmează unei legi proprii, independent de greutatea terminaţiunilor. §. 280) conform căreia persoana a 3a a celor trei numere [illegible] şi [illegible] primeşte forma întărită, iar a 2a persoană sg. par. forma curată.

Formele întărite ale timpurilor speciale sunt aşa dar singularul prezentului şi a întâiului preterit augmentat par. apoi la imperativ persoana 1a la câteşi trei numerele amânduror formelor şi a 3a persoană sg. la Parasmaipadam. Toate celelalte forme ale timpurilor speciale sunt curate.

231.

III, 68r

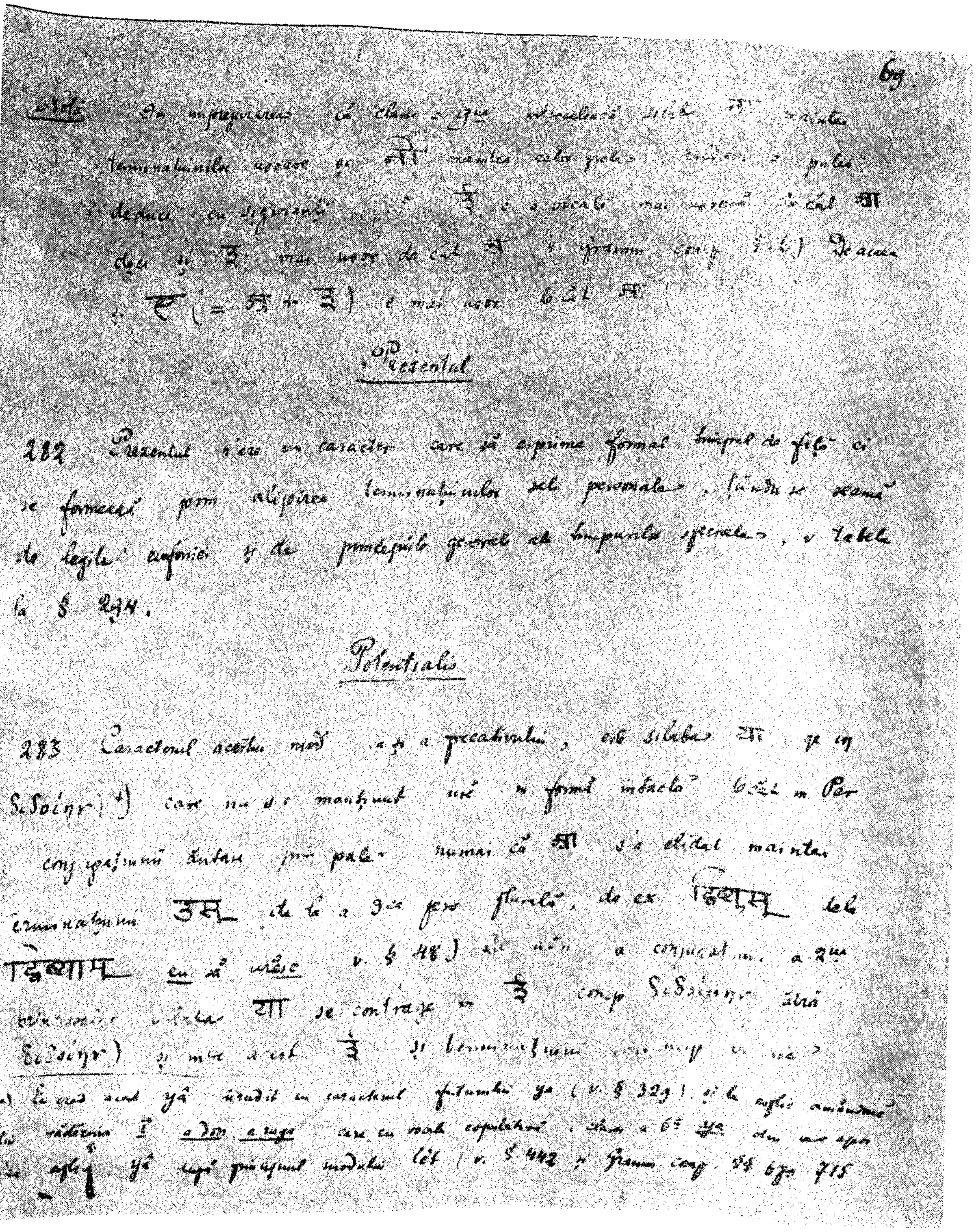

69.

Nota. Din impregiurarea că clasa a 10-a intercalează silaba अय înaintea terminaţiunilor uşoare şi [illegible] înaintea celor grele, credem a putea deduce cu siguranţă [illegible] ई e o vocală mai uşoară decât आ deci şi इ mai uşor decât अ (v. gramm. comp. [illegible]) De aceea ए (= अ + इ) e mai uşor decât आ.

Presentul

282 Presentul n'are un caracter care să exprime formal timpul de faţă ci se formează prin alipirea terminaţiunilor sale personale, ţinându-se seamă de legile eufoniei şi de principiile generale ale timpurilor speciale, v. tabela la § 294.

Potentialis

283 Caracterul acestui mod, aşa şi a precativului, este silaba या şi în [illegible] +) care nu s'a menţinut încă în formă intactă decât în Per[illegible] conjugaţiunii întâia prin parte numai că आ s'a elidat înaintea terminaţiunii उस् de la a 3-a pers. plurală, de ex. [illegible] [illegible] द्विष्याम् cu să urăsc v. § 48) [illegible] a conjugaţiunii a 2-a [illegible] silaba या se contrage în ई comp. [illegible] [illegible] şi acest ई şi terminaţiunile [illegible]

+) Eu cred acest yâ înrudit cu caracterul futurului ya (v. § 329) şi la aceşti amândoi din rădăcina î a dori, a ruga care cu vocala copulativă [illegible] a 6-a ya [illegible] yâ după principiul modului lêt (v. § 442 şi Gramm. comp. §§ 6[illegible]-715

232. III, 69r

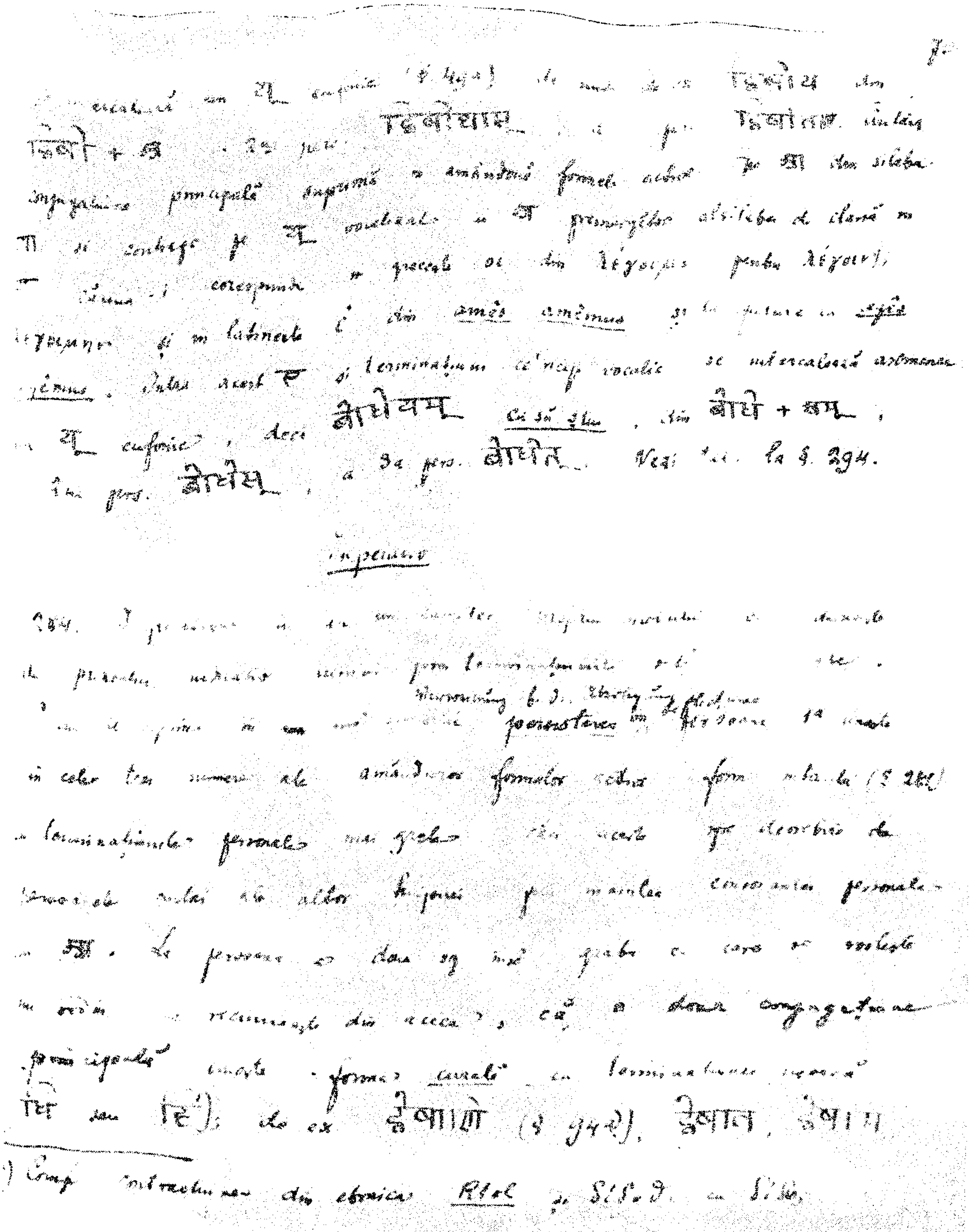

[illegible] intercalată un य् eufonic (§ 43) de unde de ex. द्विषीय din द्विषीयाम्, a [illegible] pers. द्विषीमहि în loc de द्विषी + अ, 1a pers. [illegible] pe [illegible] conjugațiunii principale suprimă în amândouă formele active pe आ din silaba ना și contrage pe ई vocalele în ए precedentelor silaba de clasă în [illegible] corespunde în greacă οι din λέγοιμι pentru λέγοιν, — ī din amēs amēmus și la futurul în legēs, legēmus și în latinește [illegible] ēmus. Între acest ए și terminațiunii ce'ncep vocalic se intercalează armonica un य् eufonic, deci बोधेयम् ca să știu, din बोधे + अम्, 2a pers. बोधेस्, a 3a pers. बोधेत्. Vezi [illegible] la § 294.

Imperativ

294. Imperativul [illegible] de persoana [illegible] numai prin terminațiunile [illegible]. [illegible] numindu-se [illegible] persoana 1a [illegible] în cele trei numere ale amândurora formelor active [illegible] (§ 28) terminațiunile personale mai grele [illegible] acest [illegible] deosebire de [illegible] ale altor timpuri [illegible] consoana personală स्. La persoana a doua sg. încă [illegible] cu care se [illegible] [illegible] că a doua conjugațiune principală [illegible] forma curată cu terminațiunea हि sau धि; de ex. [illegible] (§ 342), [illegible], [illegible]

) Comp. contracțiunea din ebraica Rtol [illegible]

233.

III, 70r

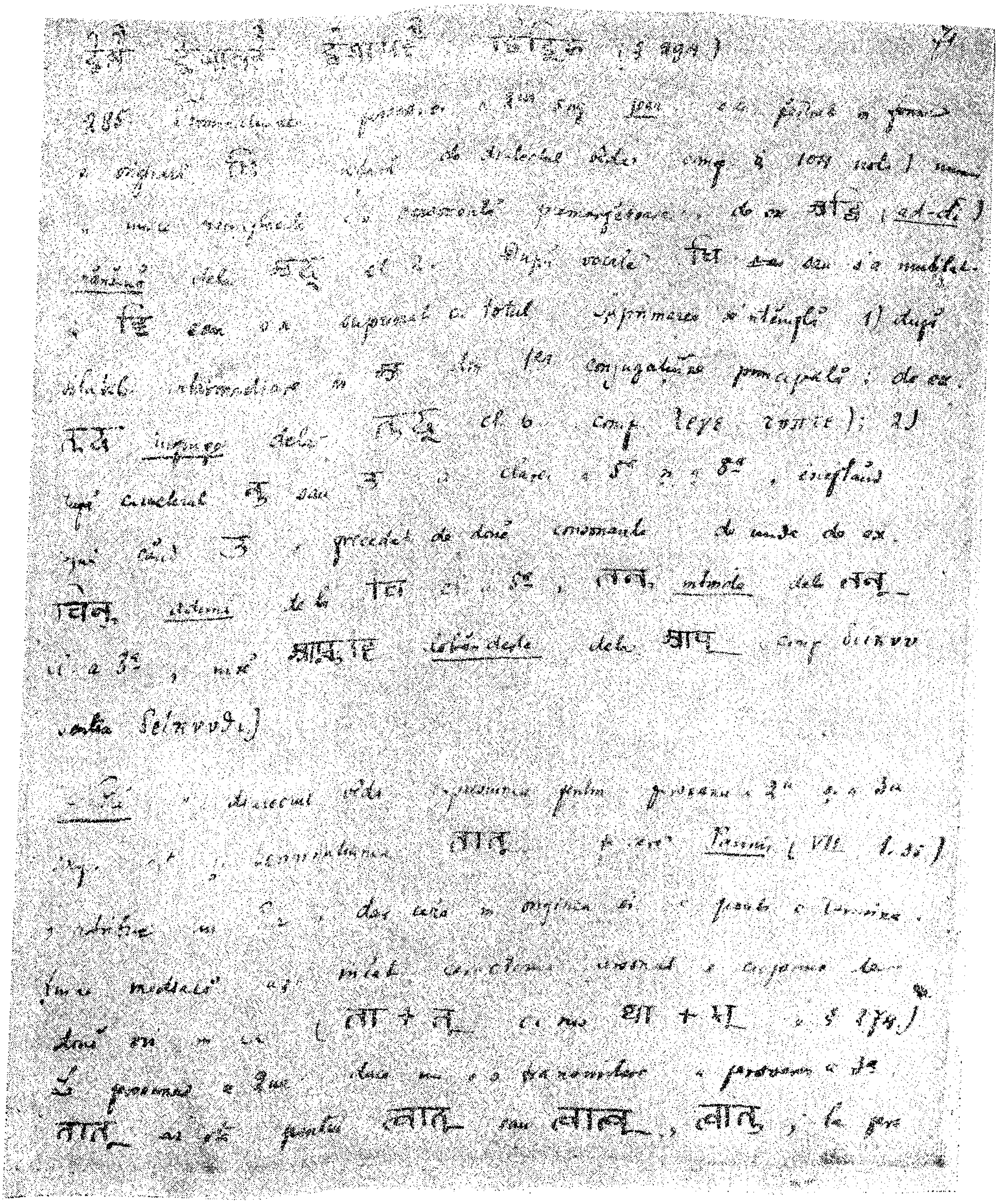

234.

III, 71r

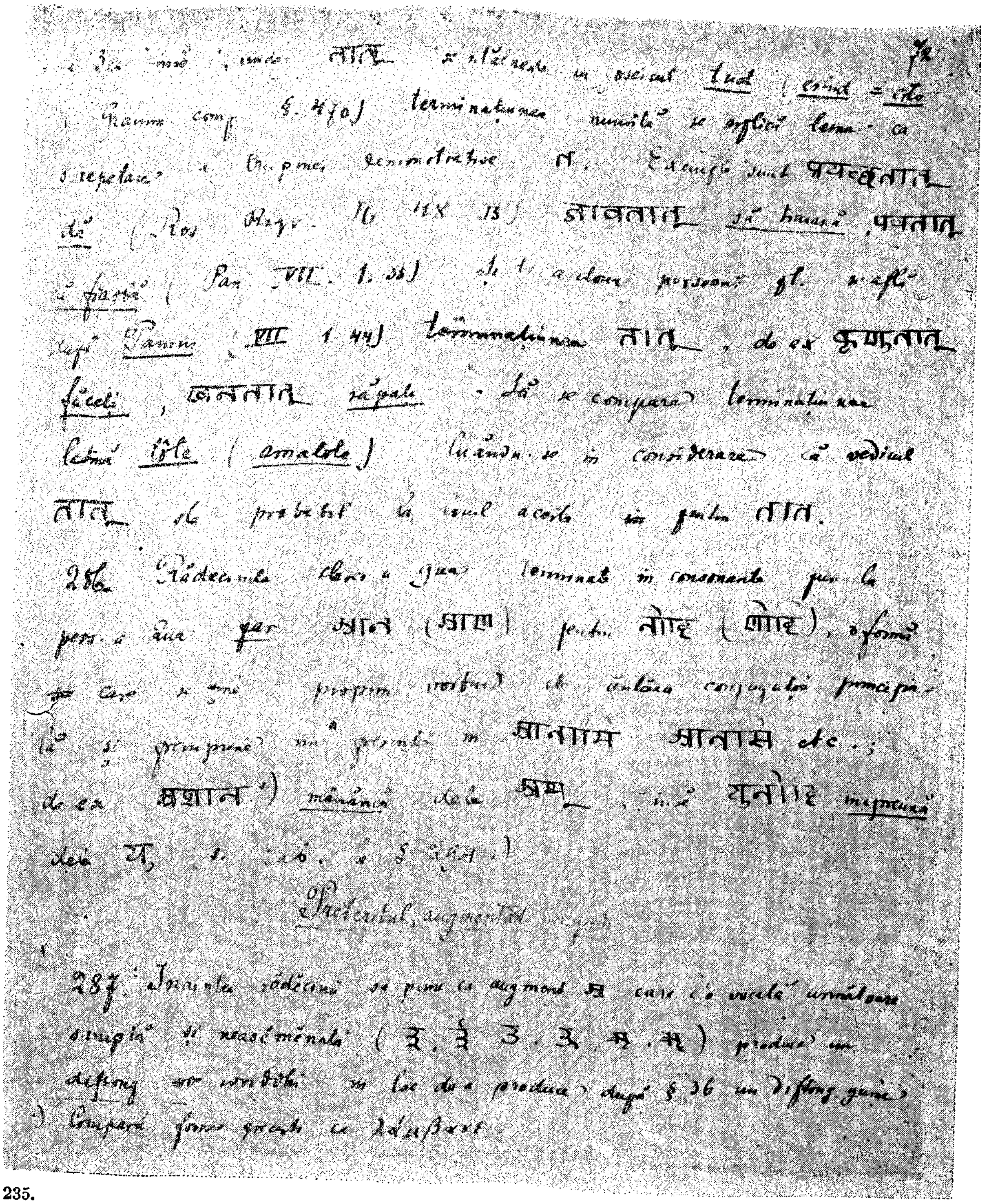

72

3-a sing., unde तात् se întâlneşte în osceul *tud* (*licitud* = *licito*. Gramm. comp. §. 470) terminaţiunea numită se explică lesne ca o repetare a tulpinei demonstrative त. Exemple sunt प्रयच्छतात् *dă* (Ros. Rigv. 16 118 15) जीवतात् *să trăiască*, पचतात् *să fiarbă* (Pan. VII. 1. 35). Ca a doua persoană pl. se află după *Panini* (VII 1. 44) terminaţiunea तात्, de ex कृणुतात् *faceţi*, जिनतात् *răpiţi*. Să se compare terminaţiunea latină *tôte* (*amatôte*) luându-se în considerare că vedicul तात् stă probabil la locul acelei în forma तात.

286. Rădăcinile clasei a 9-a terminate în consonantă pun la pers. a 2-a *par* आन (आण) pentru नीहि (णीहि), o formă care se pare propriu vorbirei de întâia conjugaţie principală şi presupune un a-grund în आनामि आनासि etc.; de ex. अशान*) *mănâncă* dela अश्, [illegible] पुनीहि [illegible] dela पू, s. [illegible] § 284.)

Preteritul augmentat

287. Înaintea rădăcinii se pune ca augment अ care cu vocala următoare simplă şi asemănătoare (इ, ई, उ, ऊ, ऋ, ॠ) produce un diftong vriddhi în loc de a produce, după § 36, un diftong guna.

*) Compară forma greacă cu λάμβανε

235.

III, 72r

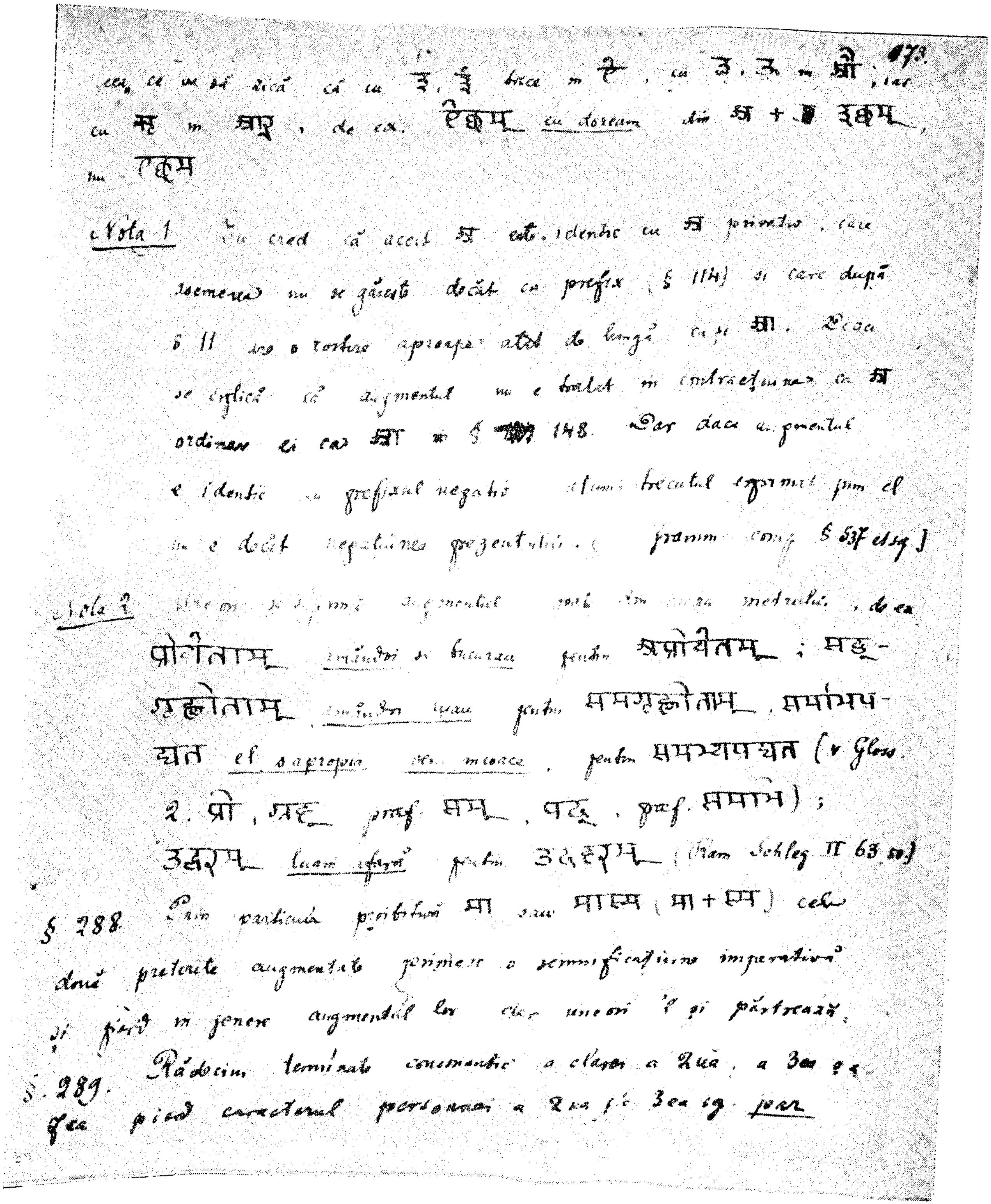

173

ceea ce va să zică că cu इ, ई trece în ऐ, cu उ, ऊ în औ, iar cu ऋ în आर्, de ex. ऐच्छम् eu doream din अ + इच्छम्, nu एच्छम

Nota 1. Eu cred că acest अ este identic cu अ privativ, care asemenea nu se găsește decât ca prefix (§ 114) și care după § 11 are o tărie aproape atât de lungă ca și आ. Deci se explică că augmentul nu e tratat în contracțiune ca अ ordinar ci ca आ v. § 148. Dar dacă augmentul e identic cu prefixul negativ atunci trecutul exprimat prin el nu e decât negațiunea prezentului. (Gramm. comp. § 537 et sq.)

Nota 2. Uneori se suprimă augmentul pentru trebuința metrului, de ex. प्रीणीताम् amândoi se bucurau pentru अप्रीणीताम्; सङ्गृह्णीताम् amândoi țineau pentru समगृह्णीताम्, सम्पापद्यत el s-apropia de moarte, pentru समपापद्यत (v. Gloss. 2. प्री, ग्रह् pref. सम्, पद्, pref. समाप); उद्धरम् luam afară pentru उदहरम् (Ram. Schleg. II 63 sq.)

§ 288. Prin particula prohibitivă मा sau मास्म (मा + स्म) cele două preterite augmentate primesc o semnificațiune imperativă și pierd în genere augmentul lor, deși uneori și-l păstrează.

§ 289. Rădăcini terminate consonantic a clasei a 2ea, a 3ea ș.a. pierd caracterul persoanei a 2ea și 3ea sg. prin

236.

III, 73r

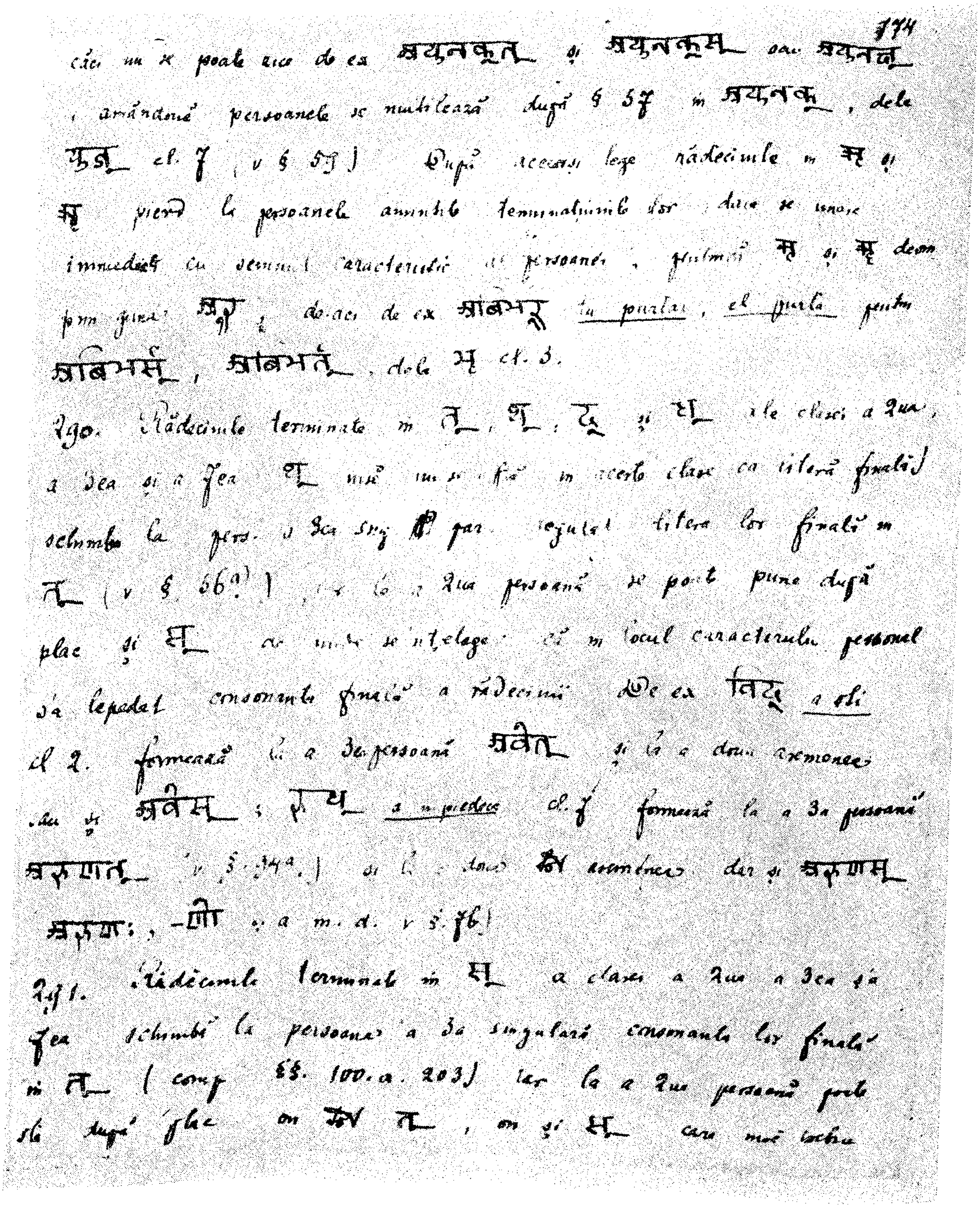

174

căci nu se poate zice de ex. अयुनक्त् şi अयुनक्स् sau अयुनक्, ci amândouă persoanele se mutilează după § 57 în अयुनक्, dela युज् cl. 7 (v. § 57). După aceeaşi lege rădăcinile în ऋ şi ॠ pierd la persoanele amintite terminaţiunile lor dacă se unesc immediat cu semnul caracteristic al persoanei, fiindcă ऋ şi ॠ devin prin guna अर्, de aci de ex. अबिभर् tu purtai, el purta pentru अबिभर्स्, अबिभर्त्, dela भृ cl. 3.

290. Rădăcinile terminate în त्, थ्, द् şi ध् ale clasei a 2ua, a 3ea şi a 7ea (थ् însă nu se află în aceste clase ca literă finală) schimbă la pers. a 3ea sing. după regulă litera lor finală în त् (v. § 66a.), iar la a 2ua persoană se pot pune după plac şi स्, căci atunci se înţelege că în locul caracterului personal s'a lepădat consonanta finală a rădăcinii. De ex. विद् a şti cl. 2. formează la a 3ea persoană अवेत् şi la a doua asemenea, dar şi अवेस्; रुध् a împiedeca cl. 7 formează la a 3a persoană अरुणत् (v. § 344.) şi la a doua asemenea, dar şi अरुणस्, अरुणः, -णो ş.a.m.d. v. § 76.)

291. Rădăcinile terminate în स् a clasei a 2ua a 3ea şi a 7ea schimbă la persoana a 3a singulară consonanta lor finală în त् (comp. §§. 100.a. 203) iar la a 2ua persoană poate sta după plac ori त्, ori şi स् care mai bine

237.

III, 74r

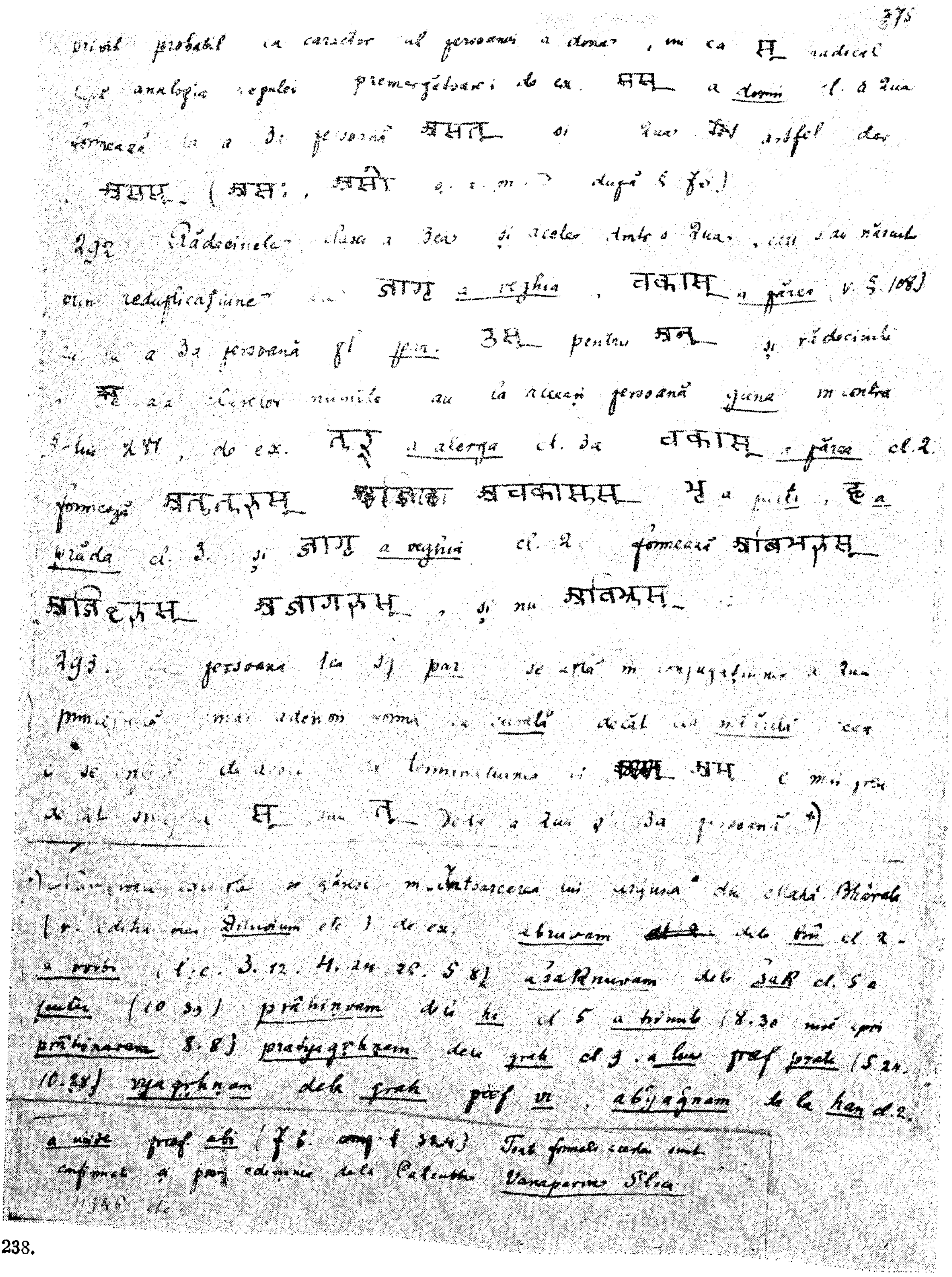

375

primit probabil ca caracter al persoanei a doua, nu ca स् radical după analogia regulei premergătoare de ex. सस् a dormi cl. a 2ua formează la a 3a persoană असात् și 2ua [illegible] astfel der असस् (असः, असौ [illegible]) după § [illegible])

292. Rădăcinele clasa a 3ea și acelea dintre a 2ua, cari s-au născut prin reduplicațiune [illegible] जागृ a veghia, चकास् a părea v. § 108) [illegible] la a 3a persoană pl. imp. उस् pentru अन् și rădăcinele [illegible] ऋ ale claselor numite au la aceeași persoană guna în contra §-lui [illegible], de ex. तॄ a alerga cl. 3a चकास् a părea cl. 2. formează अततृस् ~~[illegible]~~ अचकासुस्. भृ a purta, हृ a prăda cl. 3. și जागृ a veghia cl. 2 formează अबिभरुस् अजिहरुस् अजागरुस्, și nu अबिभ्रुस्.

293. [illegible] persoana 1a sg. par. se află în conjugațiunea a 2ua principală mai adesea forma cu [illegible] decât cu [illegible] [illegible] [illegible] de [illegible] [illegible] terminațiunea ~~[illegible]~~ अम [illegible] [illegible] स् sau त् dela a 2ua și 3a persoană *)

---

*) [illegible] [illegible] în [illegible] în întoarcerea lui Arjuna [illegible] Bhārata (v. ediția mea Diluvium etc.) de ex. abruvam ~~[illegible]~~ dela brū cl. 2 a vorbi (l. c. 3. 12. 4. 24. 25. 5. 8) aśaknuvam dela śak cl. 5 a putea (10. 39) prāhiṇvam dela hi cl. 5 a trimite (8. 30 iar și prāhiṇavam 8. 8) pratyagṛhṇam dela grah cl. 9 a lua pref. prati (5. 24. 10. 28) vyagṛhṇam dela grah pref. vi, abhyaghnam de la han cl. 2 a ucide pref. abhi (f. 6. comp. f. 3. 24) Toate formele acestea sunt conforme și [illegible] edițiunea dela Calcutta Vanaparva Sl. [illegible] ([illegible] etc.

238.

III, 75r, 74v

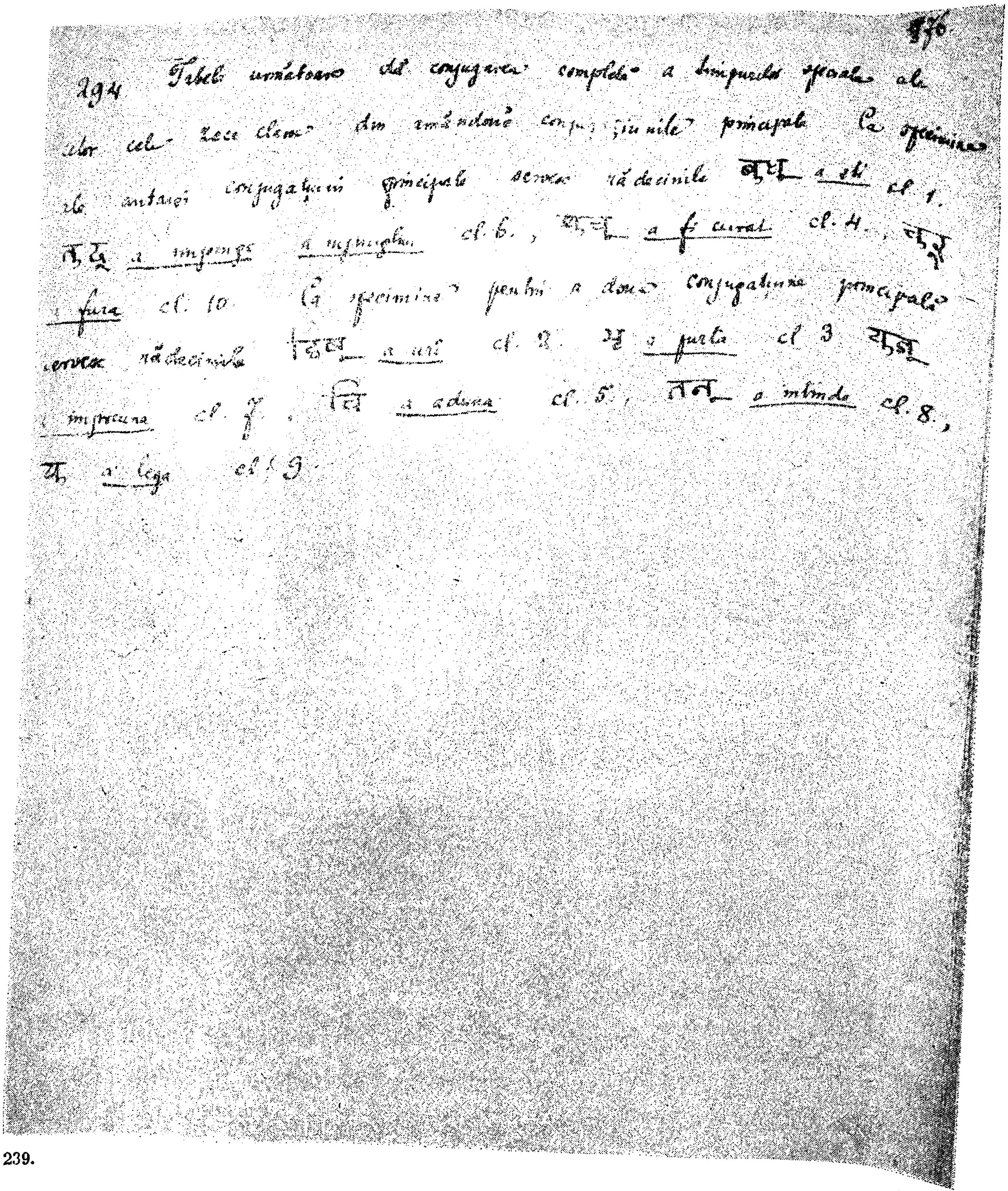

270

294 Tabela următoare dă conjugarea completă a timpurilor speciale ale celor cele zece clase din amândouă conjugaţiunile principale. Ca specimine ale antâiei conjugaţiuni principale servesc rădăcinile बुध् a şti cl. 1, तुद् a împinge a împunge cl. 6, शुध् a fi curat cl. 4, चुर् a fura cl. 10. Ca specimine pentru a doua conjugaţiune principală servesc rădăcinile द्विष् a urî cl. 2, भृ a purta cl. 3, युज् a împreuna cl. 7, चि a aduna cl. 5, तन् a întinde cl. 8, यु a lega cl. 9.

239.

III, 76r

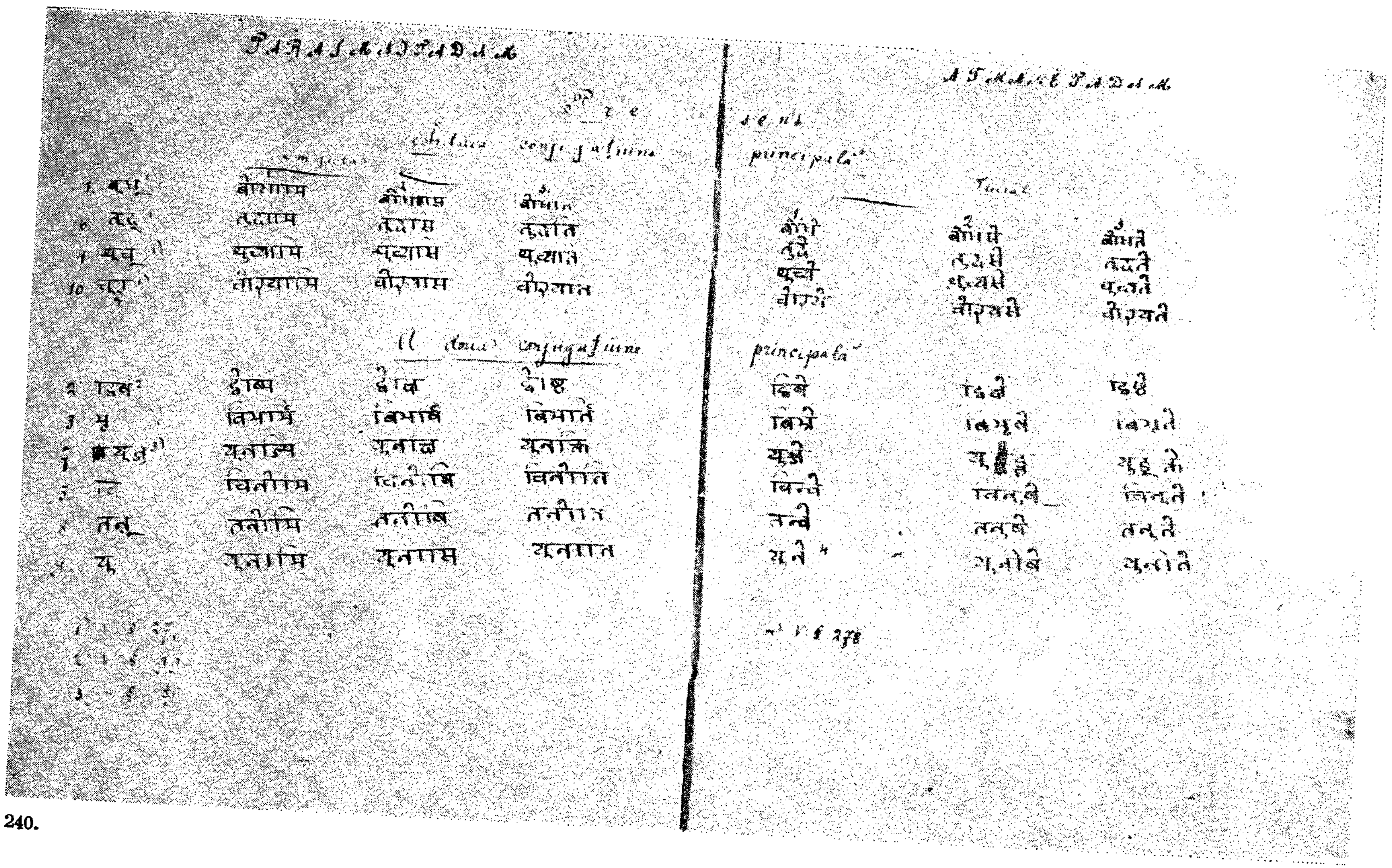

240.

III, 83v, 84r

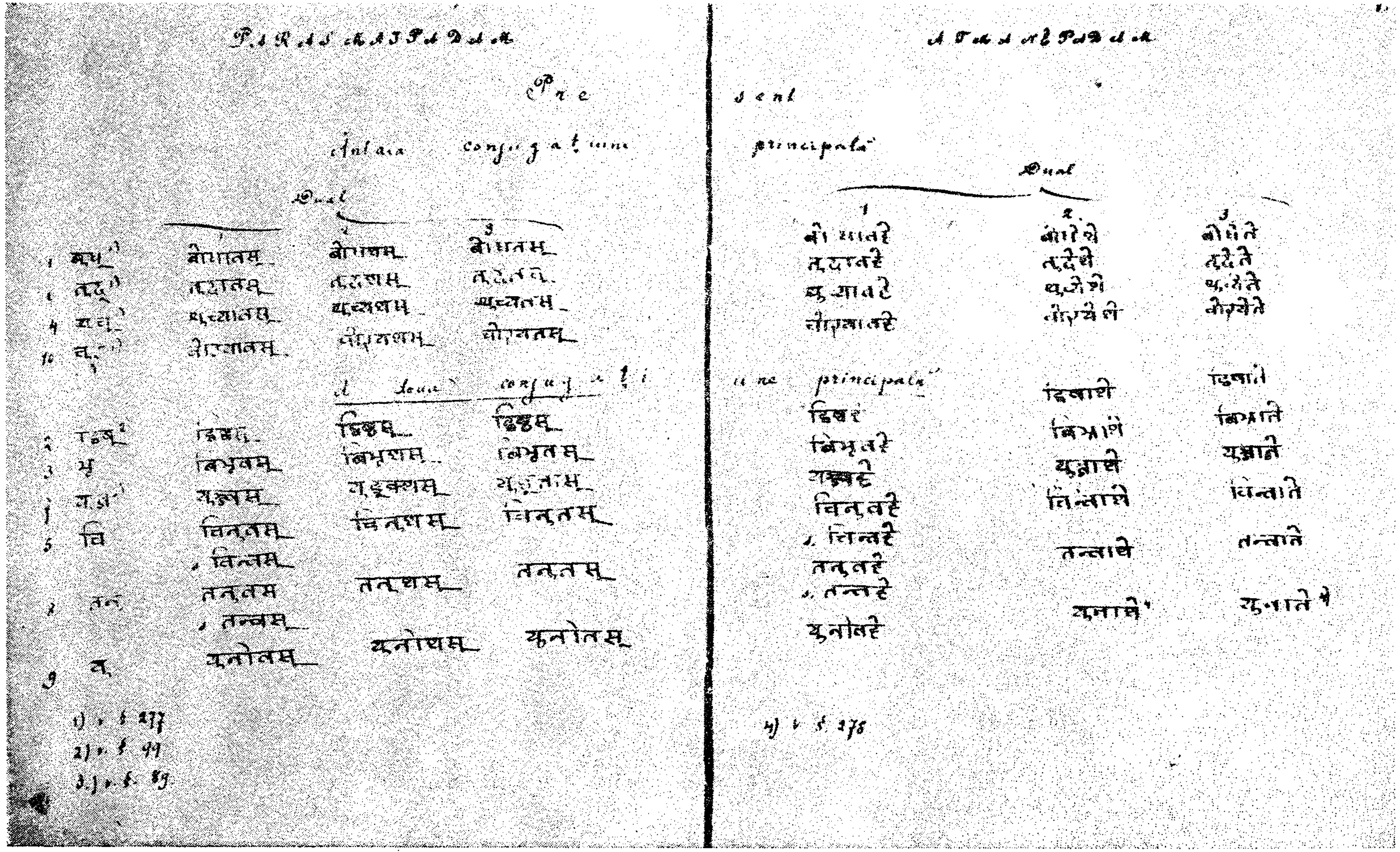

PARASMAIPADAM

Present

Antara conjugatione

		Dual 1	2	3
1	बुध्¹	बोधावस्	बोधथस्	बोधतस्
6	तुद्¹	तुदावस्	तुदथस्	तुदतस्
4	दिव्¹	दीव्यावस्	दीव्यथस्	दीव्यतस्
10	चुर्¹	चोरयावस्	चोरयथस्	चोरयतस्

Altera conjugatione

2	द्विष्²	द्विष्वस्	द्विष्ठस्	द्विष्टस्
3	भृ	बिभृवस्	बिभृथस्	बिभृतस्
7	युज्³	युञ्ज्वस्	युङ्क्थस्	युङ्क्तस्
5	चि	चिनुवस् , चिन्वस्	चिनुथस्	चिनुतस्
8	तन्	तनुवस् , तन्वस्	तनुथस्	तनुतस्
9	क्री	क्रीणीवस्	क्रीणीथस्	क्रीणीतस्

1) v. S. 217

2) v. S. 99

3) v. S. 89

ATMANEPADAM

principale

Dual 1	2	3
बोधावहे	बोधेथे	बोधेते
तुदावहे	तुदेथे	तुदेते
दीव्यावहे	दीव्येथे	दीव्येते
चोरयावहे	चोरयेथे	चोरयेते

non principale

द्विष्वहे	द्विषाथे	द्विषाते
बिभृवहे	बिभ्राथे	बिभ्राते
युञ्ज्वहे	युञ्जाथे	युञ्जाते
चिनुवहे , चिन्वहे	चिन्वाथे	चिन्वाते
तनुवहे , तन्वहे	तन्वाथे	तन्वाते
क्रीणीवहे	क्रीणाथे⁴	क्रीणाते⁴

4) v. S. 278

241

III. 84v, 85r

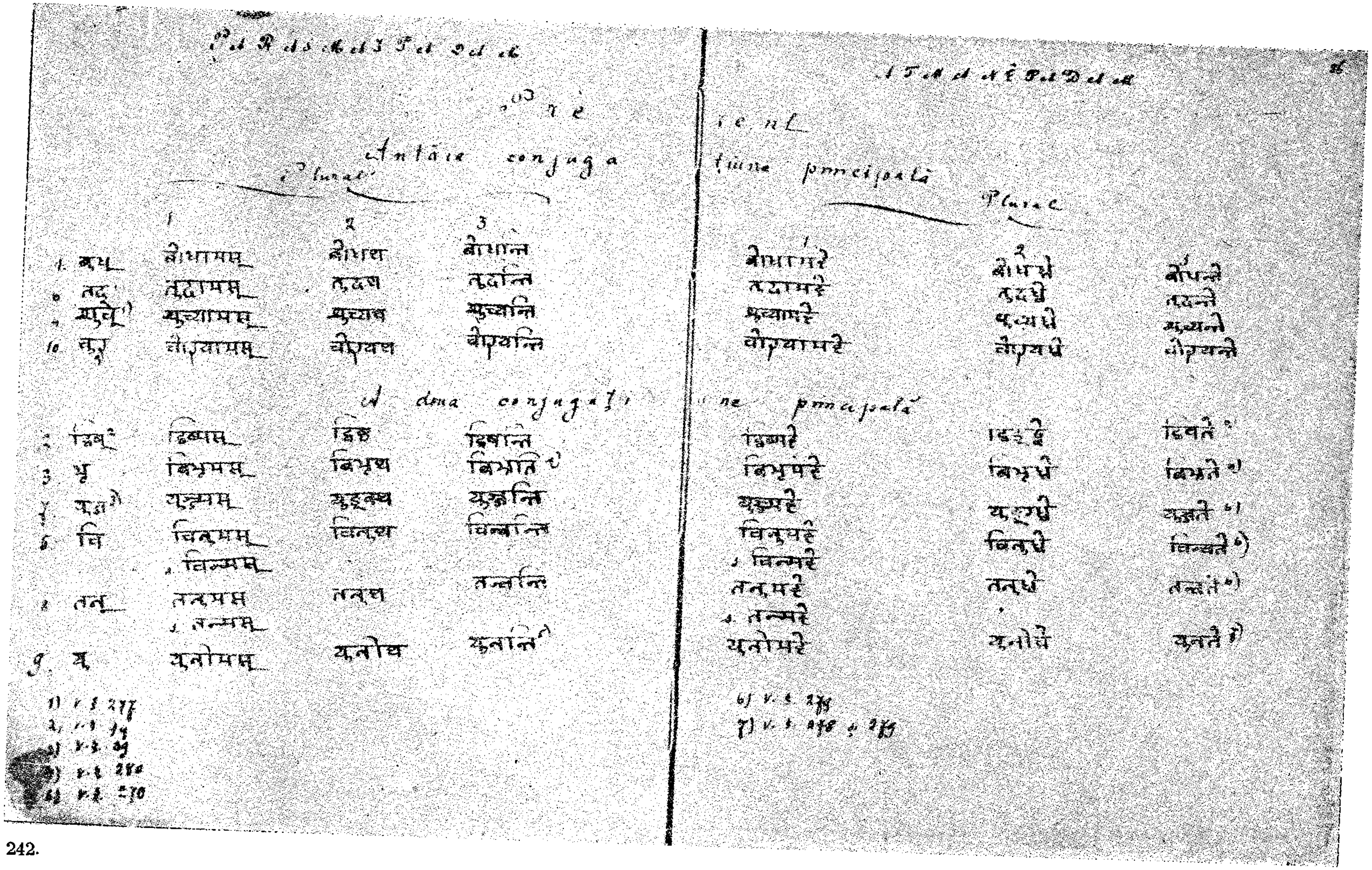

242.

III, 85v, 86r

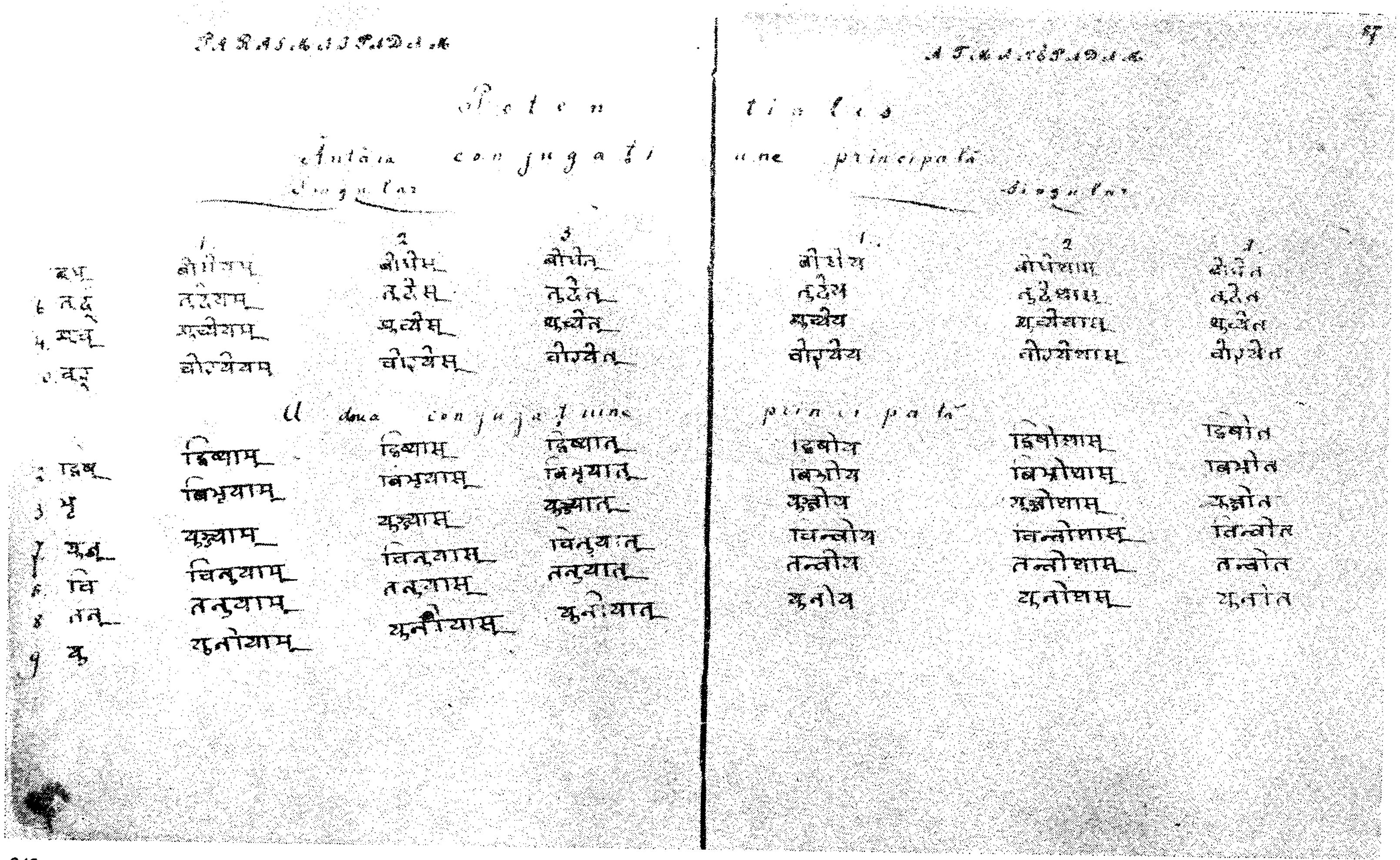

PARASMAIPADAM — ATMANEPADAM

87

Potentialis

Antâia conjugatiune principală

Singular

	1	2	3	1	2	3
बुध्	बोधेयम्	बोधेस्	बोधेत्	बोधेय	बोधेथास्	बोधेत
6 तुद्	तुदेयम्	तुदेस्	तुदेत्	तुदेय	तुदेथास्	तुदेत
4 नह्	नह्येयम्	नह्येस्	नह्येत्	नह्येय	नह्येथास्	नह्येत
10 चुर्	चोरयेयम्	चोरयेस्	चोरयेत्	चोरयेय	चोरयेथास्	चोरयेत

A doua conjugatiune principală

2 द्विष्	द्विष्याम्	द्विष्यास्	द्विष्यात्	द्विषीय	द्विषीथास्	द्विषीत
3 भृ	बिभृयाम्	बिभृयास्	बिभृयात्	बिभ्रीय	बिभ्रीथास्	बिभ्रीत
7 युज्	युञ्ज्याम्	युञ्ज्यास्	युञ्ज्यात्	युञ्जीय	युञ्जीथास्	युञ्जीत
5 चि	चिनुयाम्	चिनुयास्	चिनुयात्	चिन्वीय	चिन्वीथास्	चिन्वीत
8 तन्	तनुयाम्	तनुयास्	तनुयात्	तन्वीय	तन्वीथास्	तन्वीत
9 क्री	क्रीणीयाम्	क्रीणीयास्	क्रीणीयात्	क्रीणीय	क्रीणीथास्	क्रीणीत

243.

III, 86v, 87r

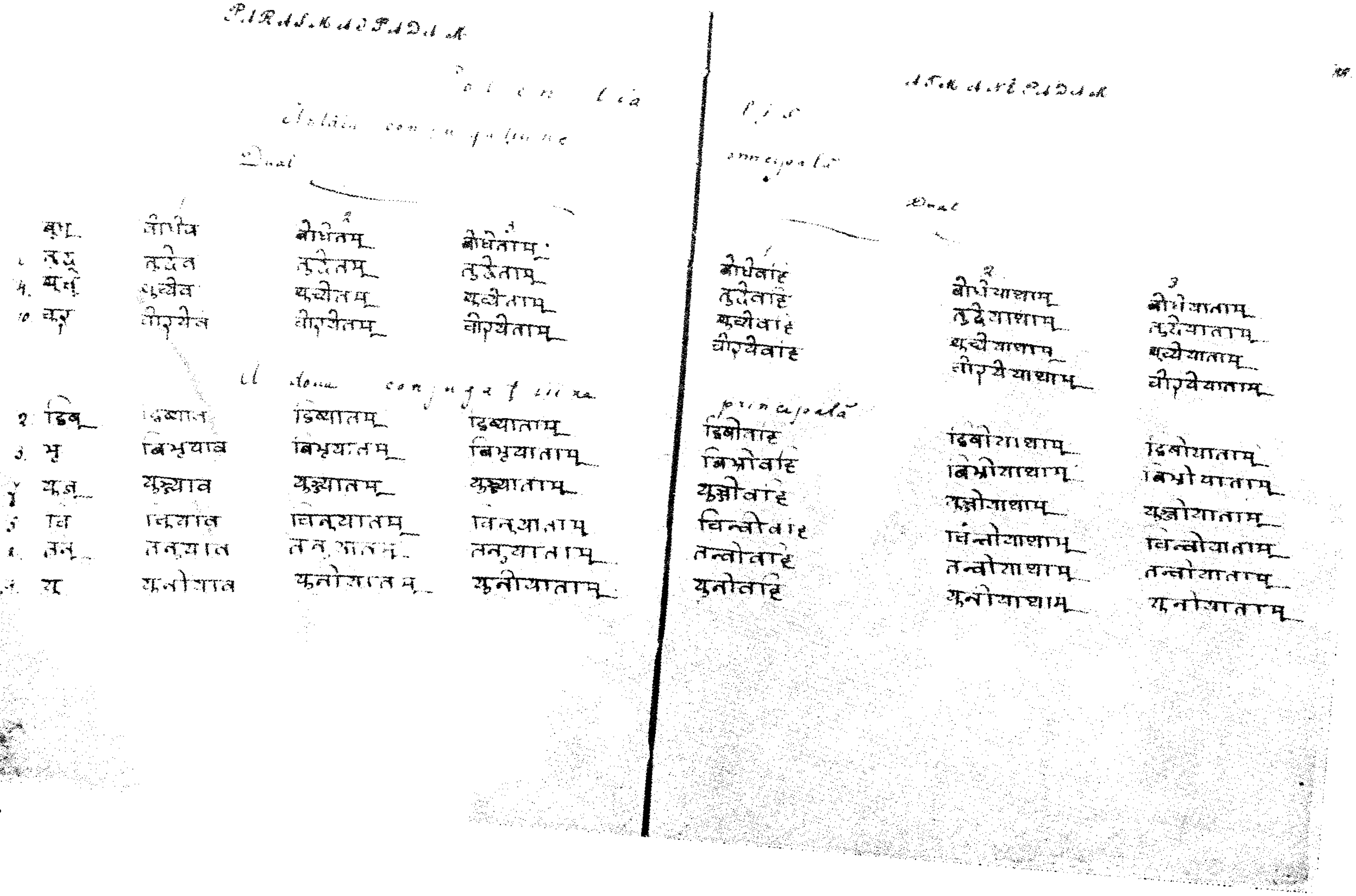

PARASMAIPADAM

Potentialis

[illegible] conjugatione

Dual

		1	2	3
	बुध्	बोधेव	बोधेतम्	बोधेताम्
6	तुद्	तुदेव	तुदेतम्	तुदेताम्
6	मुच्	मुचेव	मुचेतम्	मुचेताम्
10	चुर्	चोरयेव	चोरयेतम्	चोरयेताम्

II [illegible] conjugatione

2	द्विष्	द्विष्याव	द्विष्यातम्	द्विष्याताम्
3	भृ	बिभृयाव	बिभृयातम्	बिभृयाताम्
7	युज्	युञ्ज्याव	युञ्ज्यातम्	युञ्ज्याताम्
5	चि	चिनुयाव	चिनुयातम्	चिनुयाताम्
8	तन्	तनुयाव	तनुयातम्	तनुयाताम्
9	यु	युनीयाव	युनीयातम्	युनीयाताम्

ATMANEPADAM

Pot.

[illegible]

Dual

1	2	3
बोधेवहि	बोधेयाथाम्	बोधेयाताम्
तुदेवहि	तुदेयाथाम्	तुदेयाताम्
मुचेवहि	मुचेयाथाम्	मुचेयाताम्
चोरयेवहि	चोरयेयाथाम्	चोरयेयाताम्

principale

द्विषीवहि	द्विषीयाथाम्	द्विषीयाताम्
बिभ्रीवहि	बिभ्रीयाथाम्	बिभ्रीयाताम्
युञ्जीवहि	युञ्जीयाथाम्	युञ्जीयाताम्
चिन्वीवहि	चिन्वीयाथाम्	चिन्वीयाताम्
तन्वीवहि	तन्वीयाथाम्	तन्वीयाताम्
युनीवहि	युनीयाथाम्	युनीयाताम्

244.

III, 87v, 88r

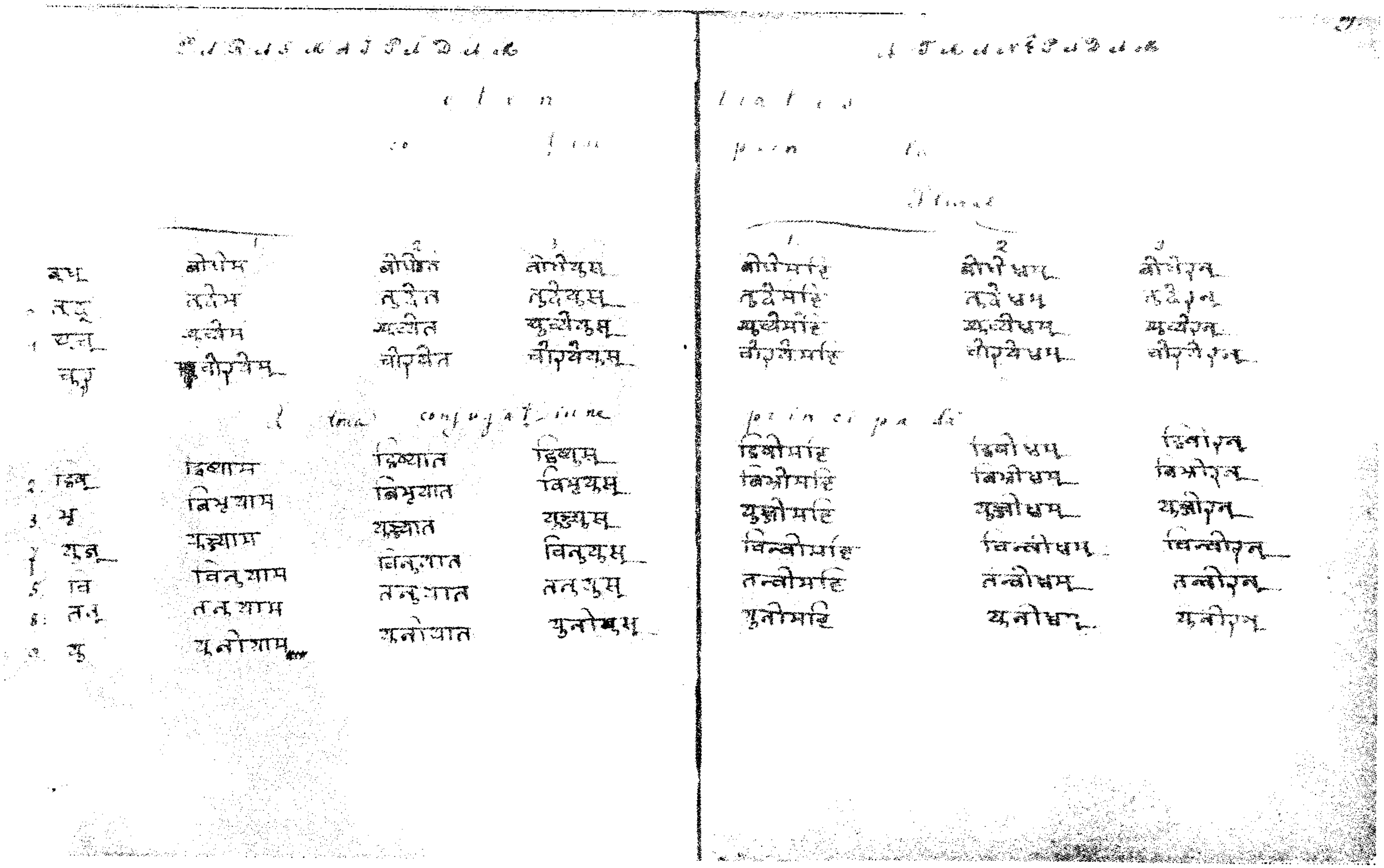

PARASMAIPADAM

[illegible]

	1	2	3
बुध्	बोधेम	बोधेत	बोधेयुस्
तुद्	तुदेम	तुदेत	तुदेयुस्
चल्	चलेम	चलेत	चलेयुस्
चुर्	चोरयेम	चोरयेत	चोरयेयुस्

1ma conjugatione

2. द्विष्	द्विष्याम	द्विष्यात	द्विष्युस्
3. भृ	बिभृयाम	बिभृयात	बिभृयुस्
4. युज्	युज्याम	युज्यात	युज्युस्
5. चि	चिनुयाम	चिनुयात	चिनुयुस्
8. तन्	तनुयाम	तनुयात	तनुयुस्
9. यु	युनीयाम	युनीयात	युनीयुस्

ATMANEPADAM

[illegible]

Plural

1	2	3
बोधेमहि	बोधेध्वम्	बोधेरन्
तुदेमहि	तुदेध्वम्	तुदेरन्
चलेमहि	चलेध्वम्	चलेरन्
चोरयेमहि	चोरयेध्वम्	चोरयेरन्

principali

द्विषीमहि	द्विषीध्वम्	द्विषीरन्
बिभ्रीमहि	बिभ्रीध्वम्	बिभ्रीरन्
युञ्जीमहि	युञ्जीध्वम्	युञ्जीरन्
चिन्वीमहि	चिन्वीध्वम्	चिन्वीरन्
तन्वीमहि	तन्वीध्वम्	तन्वीरन्
युनीमहि	युनीध्वम्	युनीरन्

245.

III, 88v, 89r

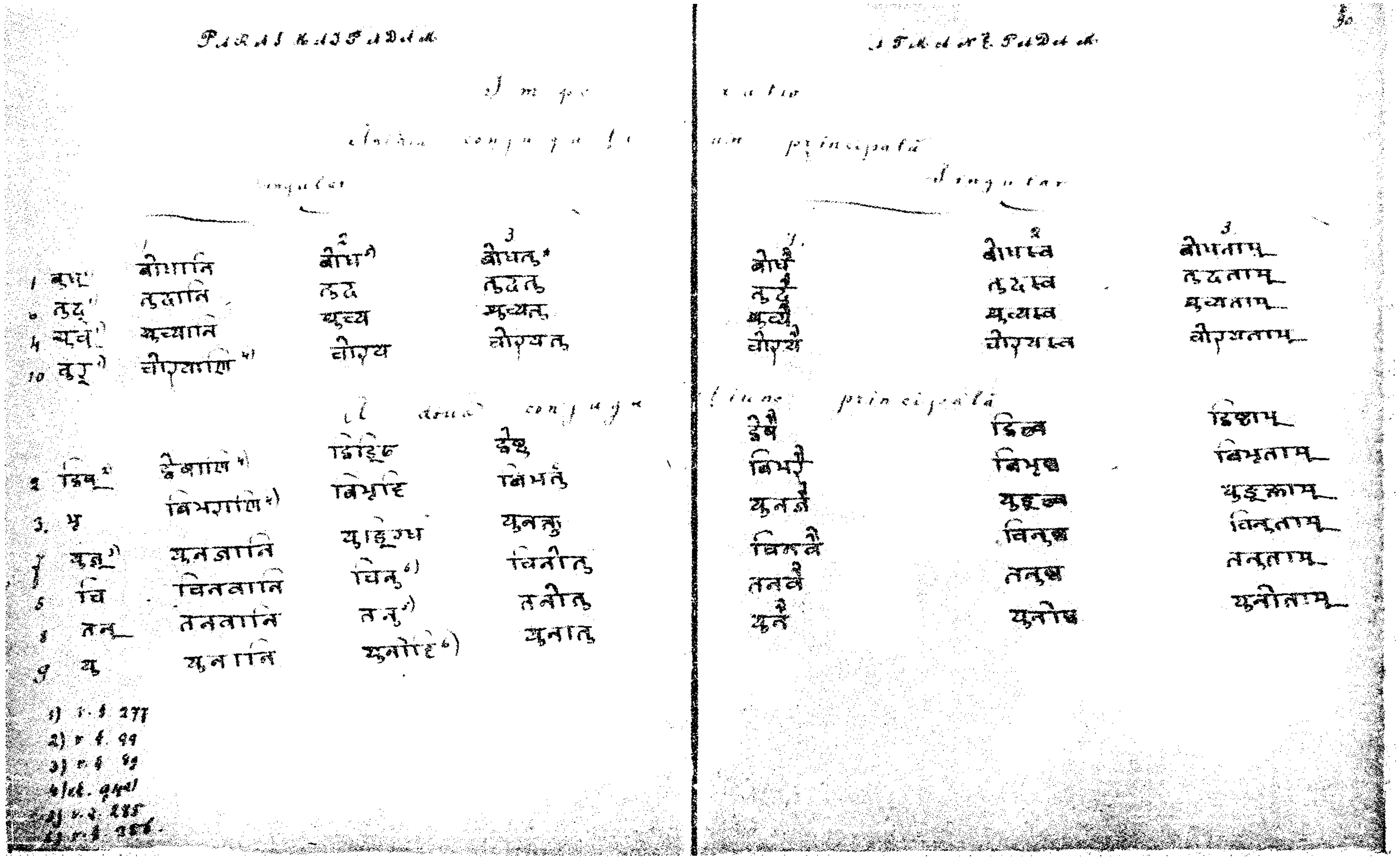

PARASMAIPADAM

Imperativ

Întâia conjugaţiune principală

Singular

		1	2	3
1	बुध्	बोधानि	बोध[1]	बोधतु*
6	तुद्[1]	तुदानि	तुद	तुदतु
4	नृत्[1]	नृत्यानि	नृत्य	नृत्यतु
10	चुर्[1]	चोरयाणि[4]	चोरय	चोरयतु

A doua conjugaţiune principală

2	द्विष्[2]	द्वेषाणि[4]	द्विड्ढि	द्वेष्टु
3.	भृ	बिभराणि[4]	बिभृहि	बिभर्तु
7	युज्[1]	युनजानि	युङ्ग्धि	युनक्तु
5	चि	चिनवानि	चिनु[6]	चिनोतु
8	तन्	तनवानि	तनु[6]	तनोतु
9	यु	युनानि	युनीहि[6]	युनातु

1) r. 1 271
2) r. 4. 99
3) r. 4 99
4) cf. 9441
5) r. 2. 285
6) r. 1 386.

ATMANEPADAM

30

Singular

1	2	3
बोधै	बोधस्व	बोधताम्
तुदै	तुदस्व	तुदताम्
नृत्यै	नृत्यस्व	नृत्यताम्
चोरयै	चोरयस्व	चोरयताम्
द्वेषै	द्विक्ष्व	द्विष्टाम्
बिभरै	बिभृष्व	बिभृताम्
युनजै	युङ्क्ष्व	युङ्क्ताम्
चिनवै	चिनुष्व	चिनुताम्
तनवै	तनुष्व	तनुताम्
युनै	युनीष्व	युनीताम्

246.

III, 89v, 90r

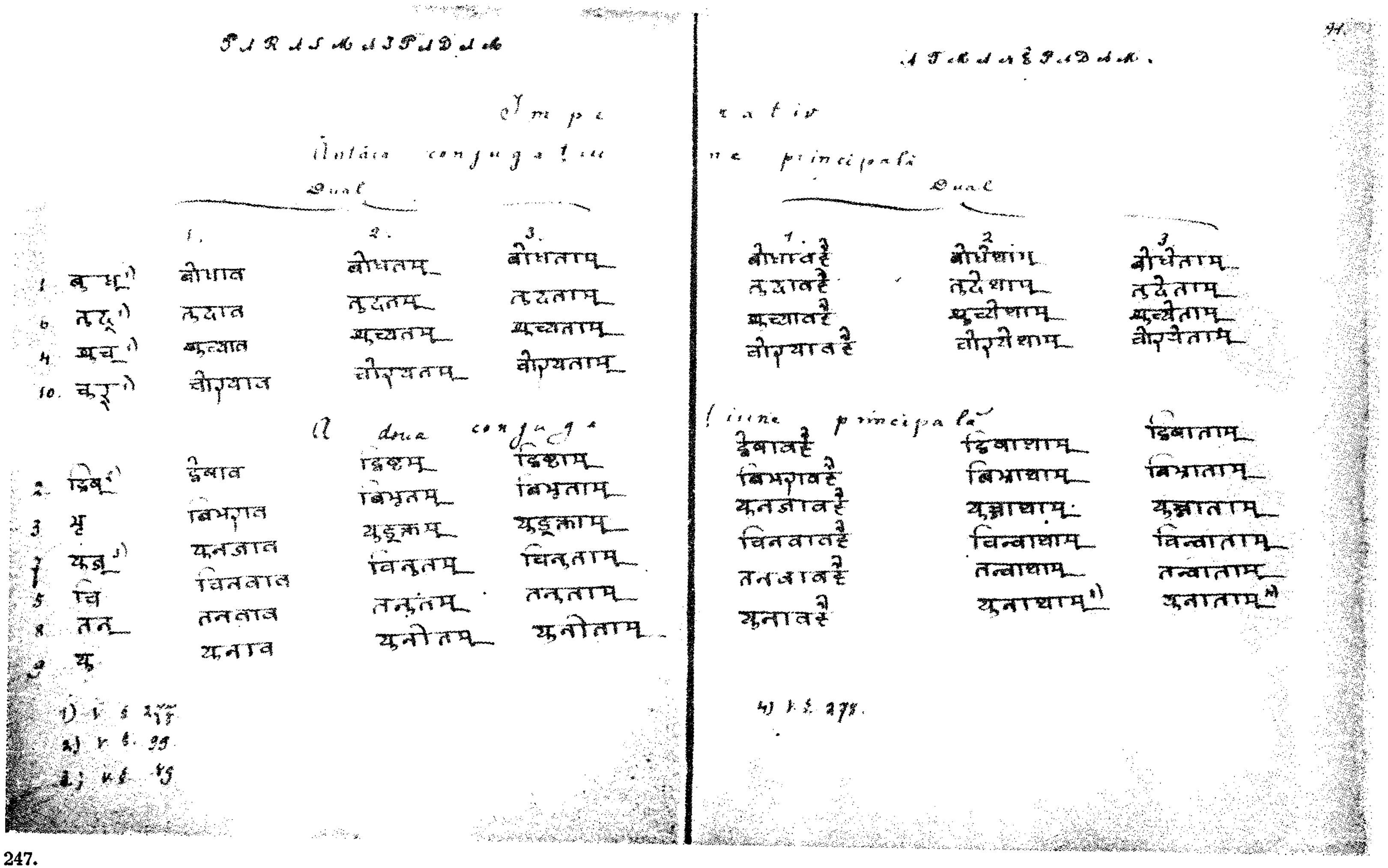

PARASMAIPADAM

ATMANEPADAM.

91.

Imperativ

Întâia conjugaţiune principală

Dual

		1.	2.	3.	1.	2	3
1	बुध्[1]	बोधाव	बोधतम्	बोधताम्	बोधावहै	बोधेथाम्	बोधेताम्
6	तुद्[1]	तुदाव	तुदतम्	तुदताम्	तुदावहै	तुदेथाम्	तुदेताम्
4	शुच्[1]	शुच्याव	शुच्यतम्	शुच्यताम्	शुच्यावहै	शुच्येथाम्	शुच्येताम्
10.	चुर्[1]	चोरयाव	चोरयतम्	चोरयताम्	चोरयावहै	चोरयेथाम्	चोरयेताम्

A doua conjugaţiune principală

2.	द्विष्[2]	द्वेषाव	द्विष्टम्	द्विष्टाम्	द्वेषावहै	द्विषाथाम्	द्विषाताम्
3	भृ	बिभराव	बिभृतम्	बिभृताम्	बिभरावहै	बिभ्राथाम्	बिभ्राताम्
7	युज्[3]	युनजाव	युङ्क्तम्	युङ्क्ताम्	युनजावहै	युञ्जाथाम्.	युञ्जाताम्
5	चि	चिनवाव	चिनुतम्	चिनुताम्	चिनवावहै	चिन्वाथाम्	चिन्वाताम्
8	तन्	तनवाव	तनुतम्	तनुताम्	तनवावहै	तन्वाथाम्	तन्वाताम्
9	यु	युनाव	युनीतम्	युनीताम्	युनावहै	युनाथाम्[4]	युनाताम्[4]

---

1) V. S. 455

2) V. S. 99

3) V. S. 45

4) V. S. 278.

247.

III, 90v, 91r

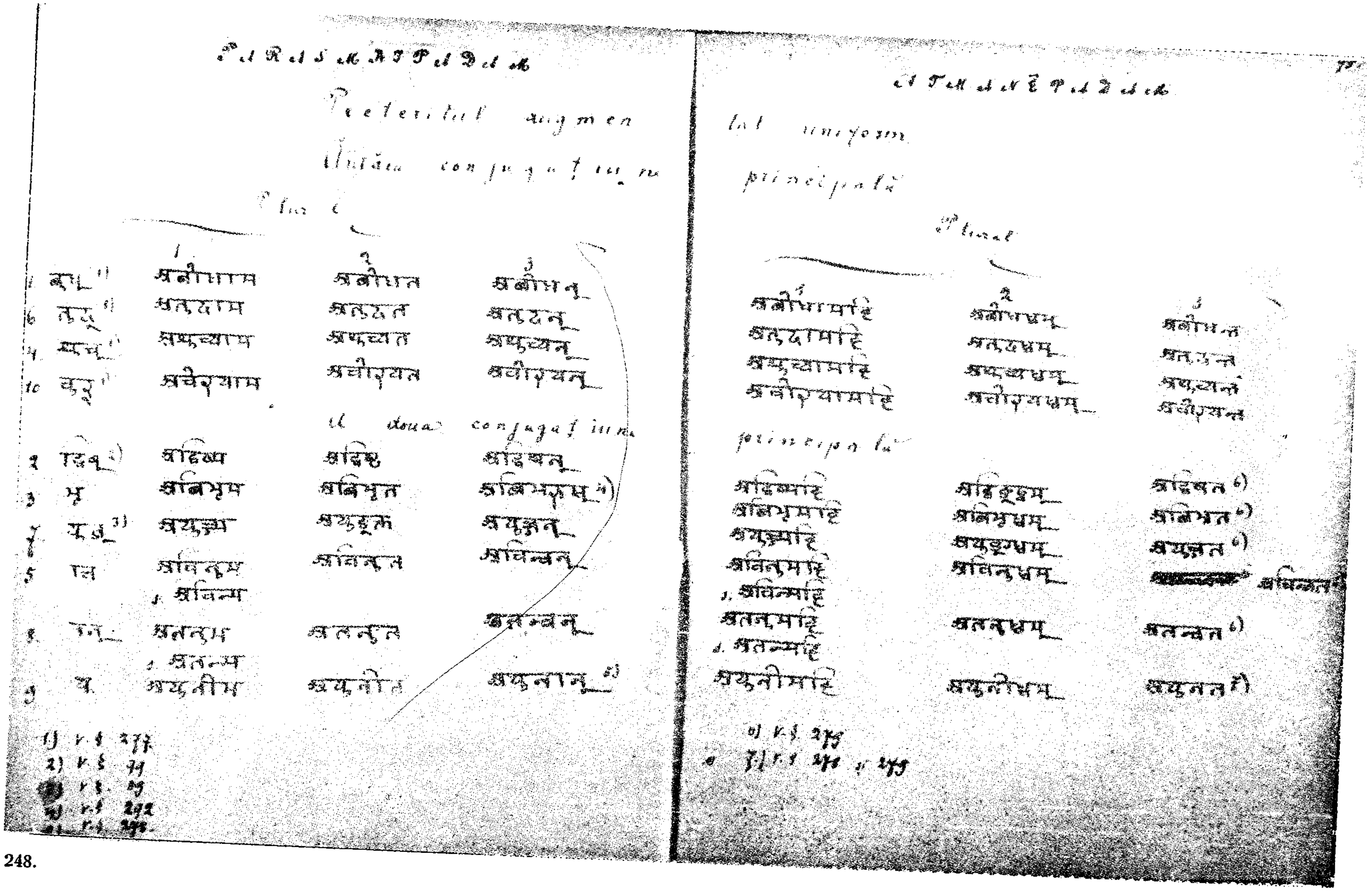

PARASMAIPADAM

Preteritul augmen

Întâia conjugațiune

Plural

		1	2	3
1	बुध् 1)	अबोधाम	अबोधत	अबोधन्
6	तुद् 1)	अतुदाम	अतुदत	अतुदन्
4	युध् 1)	अयुध्याम	अयुध्यत	अयुध्यन्
10	चुर् 1)	अचोरयाम	अचोरयत	अचोरयन्

A doua conjugațiune

		1	2	3
2	द्विष् 2)	अद्विष्म	अद्विष्ट	अद्विषन्
3	भृ	अबिभृम	अबिभृत	अबिभरुस् 4)
7	युज् 3)	अयुञ्ज्म	अयुङ्क्त	अयुञ्जन्
5	चि	अचिनुम 1. अचिन्म	अचिनुत	अचिन्वन्
8	तन्	अतनुम 1. अतन्म	अतनुत	अतन्वन्
9	यु	अयुनीम	अयुनीत	अयुनन् 5)

1) v. § 273
2) v. § 74
3) v. § 89
4) v. § 292
5) v. § 295

ATMANEPADAM

Tot uniform

principală

Plural

1	2	3
अबोधामहि	अबोधध्वम्	अबोधन्त
अतुदामहि	अतुदध्वम्	अतुदन्त
अयुध्यामहि	अयुध्यध्वम्	अयुध्यन्त
अचोरयामहि	अचोरयध्वम्	अचोरयन्त

principală

1	2	3
अद्विष्महि	अद्विड्ढ्वम्	अद्विषत 6)
अबिभृमहि	अबिभृध्वम्	अबिभ्रत 6)
अयुञ्ज्महि	अयुङ्ग्ध्वम्	अयुञ्जत 6)
अचिनुमहि 1. अचिन्महि	अचिनुध्वम्	[redacted] अचिन्वत
अतनुमहि 1. अतन्महि	अतनुध्वम्	अतन्वत 6)
अयुनीमहि	अयुनीध्वम्	अयुनत 7)

6) v. § 295
7) v. § 294 și 295

248.

III, 91v, 92r

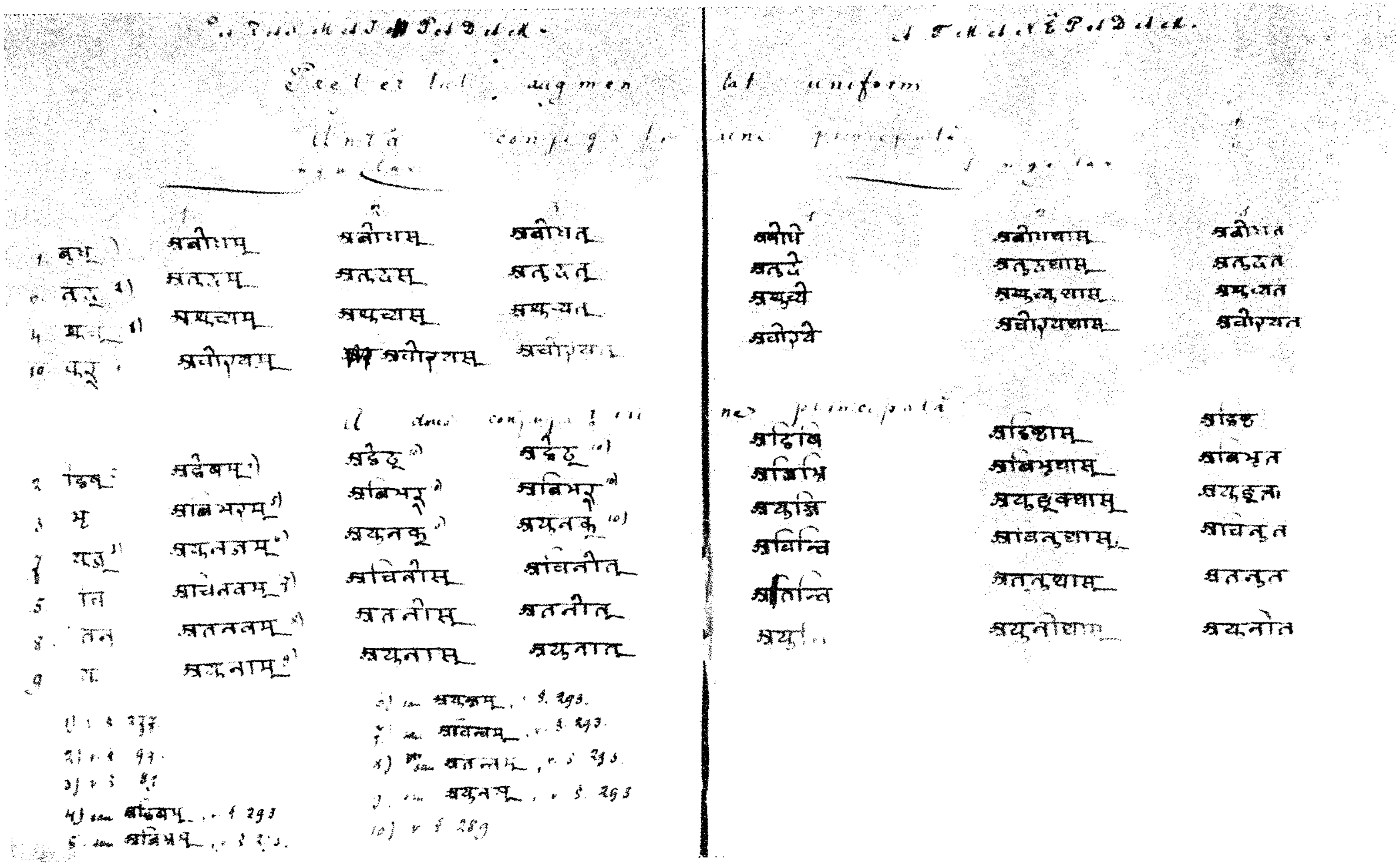

Preterito coll' aumento uniforme

Prima conjugazione principale

singolare

		1	2	3
1	बुध् 1)	अबोधम्	अबोधस्	अबोधत्
6	तुद् 1)	अतुदम्	अतुदस्	अतुदत्
4	पश् 1)	अपश्याम्	अपश्यास्	अपश्यत्
10	चुर् 1)	अचोरयम्	~~अ~~ अचोरयस्	अचोरयत्

	1	2	3
अबोधे	अबोधथास्	अबोधत
अतुदे	अतुदथास्	अतुदत
अपश्ये	अपश्यथास्	अपश्यत
अचोरये	अचोरयथास्	अचोरयत

le due conjugazioni

2	द्विष् 2)	अद्वेषम् 4)	अद्वेट् 4)	अद्वेट् 4)
3	भृ	अबिभरम् 5)	अबिभर् 5)	अबिभर् 5)
7	युज् 3)	अयुनजम् 6)	अयुनक् 6)	अयुनक् 10)
5	चि	अचिनवम् 7)	अचिनोस्	अचिनोत्
8	तन्	अतनवम् 8)	अतनोस्	अतनोत्
9	यु	अयुनाम् 9)	अयुनास्	अयुनात्

non principali

अद्विषि	अद्विष्ठास्	अद्विष्ट
अबिभ्रि	अबिभृथास्	अबिभृत
अयुञ्जि	अयुङ्क्थास्	अयुङ्क्त
अचिन्वि	अचिनुथास्	अचिनुत
अतन्वि	अतनुथास्	अतनुत
अयुनि	अयुनीथास्	अयुनीत

1) v. § 337

2) v. § 97.

3) v. § 81

4) sm. अद्वेषम् , v. § 293

5) sm. अबिभरम् , v. § 293.

6) sm. अयुनजम् , v. § 293.

7) sm. अचिनवम् , v. § 293.

8) sm. अतनवम् , v. § 293.

9) sm. अयुनाम् , v. § 293

10) v. § 289

249.

III, 92v, 93r

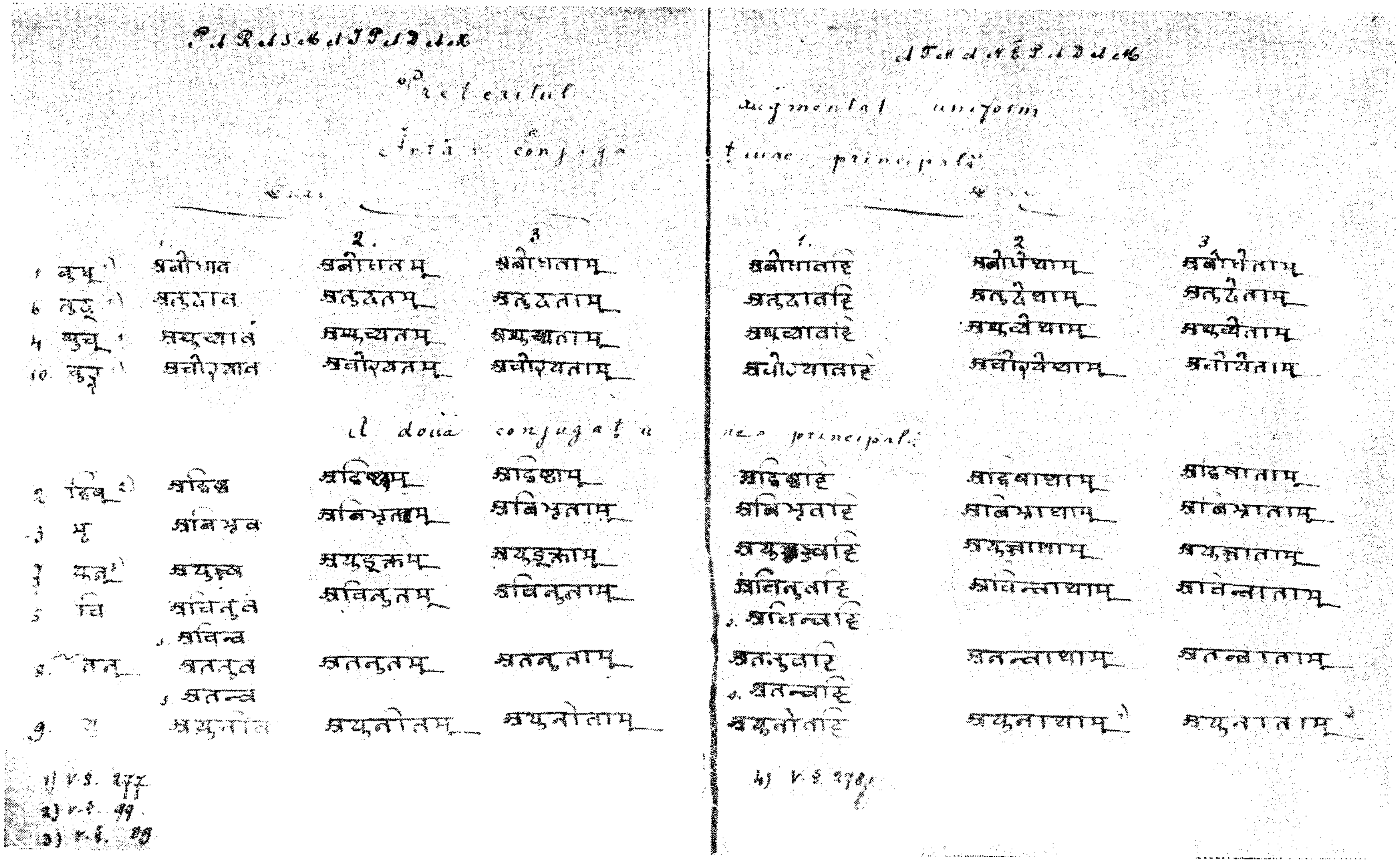

PARASMAIPADAM

Preteritul

Întâia conjug.

Dual

		1.	2.	3.
1	बुध्[1]	अबोधाव	अबोधतम्	अबोधताम्
6	तुद्[1]	अतुदाव	अतुदतम्	अतुदताम्
4	युध्[1]	अयुध्याव	अयुध्यतम्	अयुध्यताम्
10	चुर्[1]	अचोरयाव	अचोरयतम्	अचोरयताम्

A doua conjugatiu

2	द्विष्[2]	अद्विष्व	अद्विष्टम्	अद्विष्टाम्
3	भृ	अबिभृव	अबिभृतम्	अबिभृताम्
7	युज्[3]	अयुञ्ज्व	अयुङ्क्तम्	अयुङ्क्ताम्
5	चि	अचिनुव 1. अचिन्व	अचिनुतम्	अचिनुताम्
8	तन्	अतनुव 1. अतन्व	अतनुतम्	अतनुताम्
9	यु	अयुनीव	अयुनीतम्	अयुनीताम्

1) V. S. 177

2) V. S. 99

3) V. S. 89

ATMANEPADAM

augmentul uniform

tema principală

Dual

1.	2.	3.
अबोधावहि	अबोधेथाम्	अबोधेताम्
अतुदावहि	अतुदेथाम्	अतुदेताम्
अयुध्यावहि	अयुध्येथाम्	अयुध्येताम्
अचोरयावहि	अचोरयेथाम्	अचोरयेताम्

ne-principală

1.	2.	3.
अद्विष्वहि	अद्विषाथाम्	अद्विषाताम्
अबिभृवहि	अबिभ्राथाम्	अबिभ्राताम्
अयुञ्ज्वहि	अयुञ्जाथाम्	अयुञ्जाताम्
अचिनुवहि 1. अचिन्वहि	अचिन्वाथाम्	अचिन्वाताम्
अतनुवहि 1. अतन्वहि	अतन्वाथाम्	अतन्वाताम्
अयुनीवहि	अयुनाथाम्[4]	अयुनाताम्[4]

4) V. S. 178

250.

III, 93v, 94r

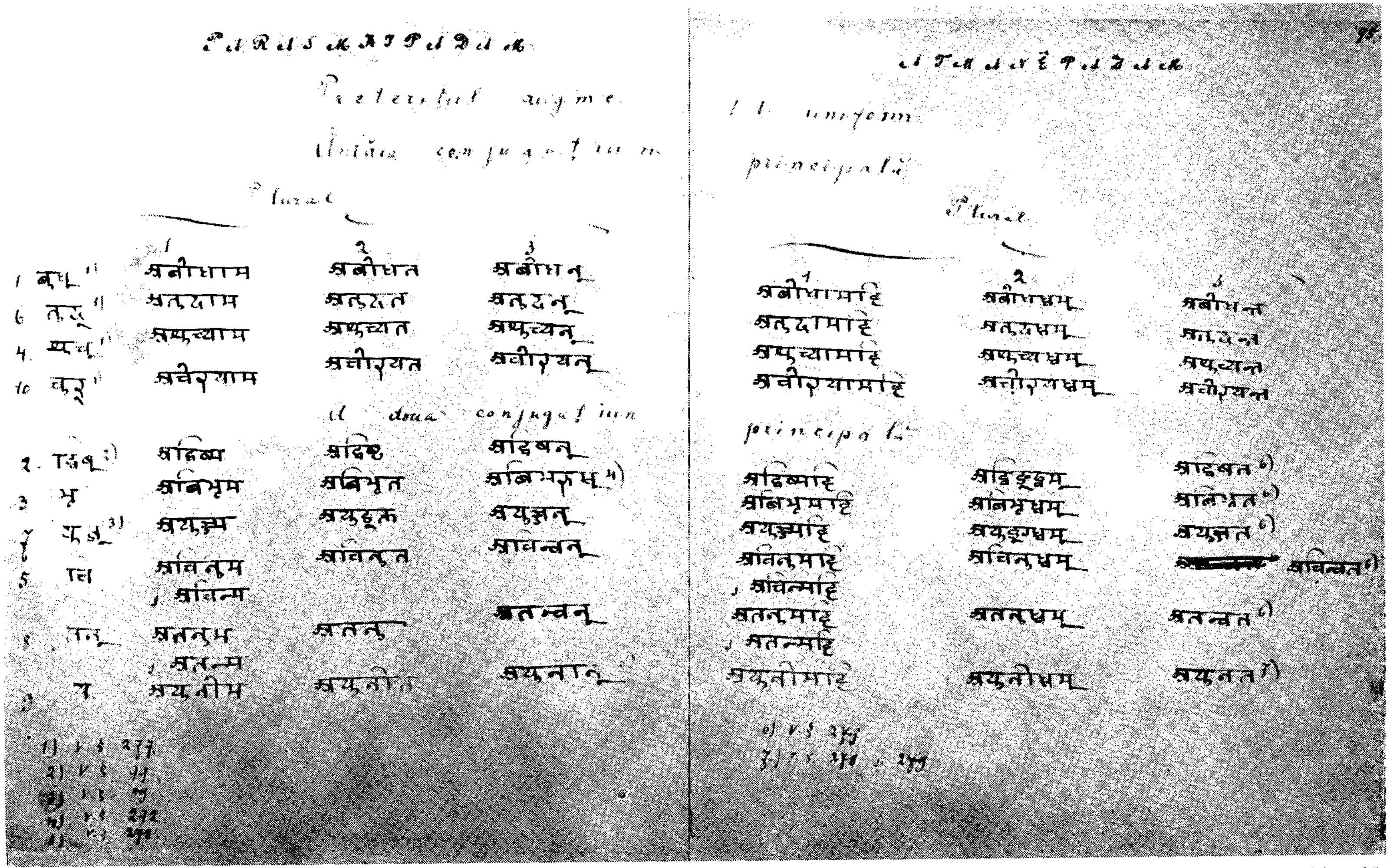

PARASMAIPADAM

Praeteritum augme.

[illegible] conjugationum

Plural

		1	2	3
1	बुध् 1)	अबोधाम	अबोधत	अबोधन्
6	तुद् 1)	अतुदाम	अतुदत	अतुदन्
4	पुष् 1)	अपुष्याम	अपुष्यत	अपुष्यन्
10	चुर् 1)	अचोरयाम	अचोरयत	अचोरयन्

II duae conjugationum

		1	2	3
2	द्विष् 2)	अद्विष्म	अद्विष्ट	अद्विषन्
3	भृ	अबिभृम	अबिभृत	अबिभरुः 4)
7	युज् 3)	अयुञ्ज्म	अयुङ्क्त	अयुञ्जन्
5	चि	अचिनुम , अचिन्म	अचिनुत	अचिन्वन्
8	तन्	अतनुम , अतन्म	अतनुत	अतन्वन्
9	यु	अयुनीम	अयुनीत	अयुनन्

1) v. s. 277
2) v. s. 44
3) v. s. 79
4) v. s. 242
5) v. s. 241

95.

ĀTMANEPADAM

II uniform

principali

Plural

1	2	3
अबोधामहि	अबोधध्वम्	अबोधन्त
अतुदामहि	अतुदध्वम्	अतुदन्त
अपुष्यामहि	अपुष्यध्वम्	अपुष्यन्त
अचोरयामहि	अचोरयध्वम्	अचोरयन्त

principali

1	2	3
अद्विष्महि	अद्विड्ढ्वम्	अद्विषत 6)
अबिभृमहि	अबिभृध्वम्	अबिभ्रत 6)
अयुञ्ज्महि	अयुङ्ग्ध्वम्	अयुञ्जत 6)
अचिनुमहि , अचिन्महि	अचिनुध्वम्	अचिन्वत 6)
अतनुमहि , अतन्महि	अतनुध्वम्	अतन्वत 6)
अयुनीमहि	अयुनीध्वम्	अयुनत 7)

6) v. s. 245
7) v. s. 244 u. 245

251.

III, 94v, 95r

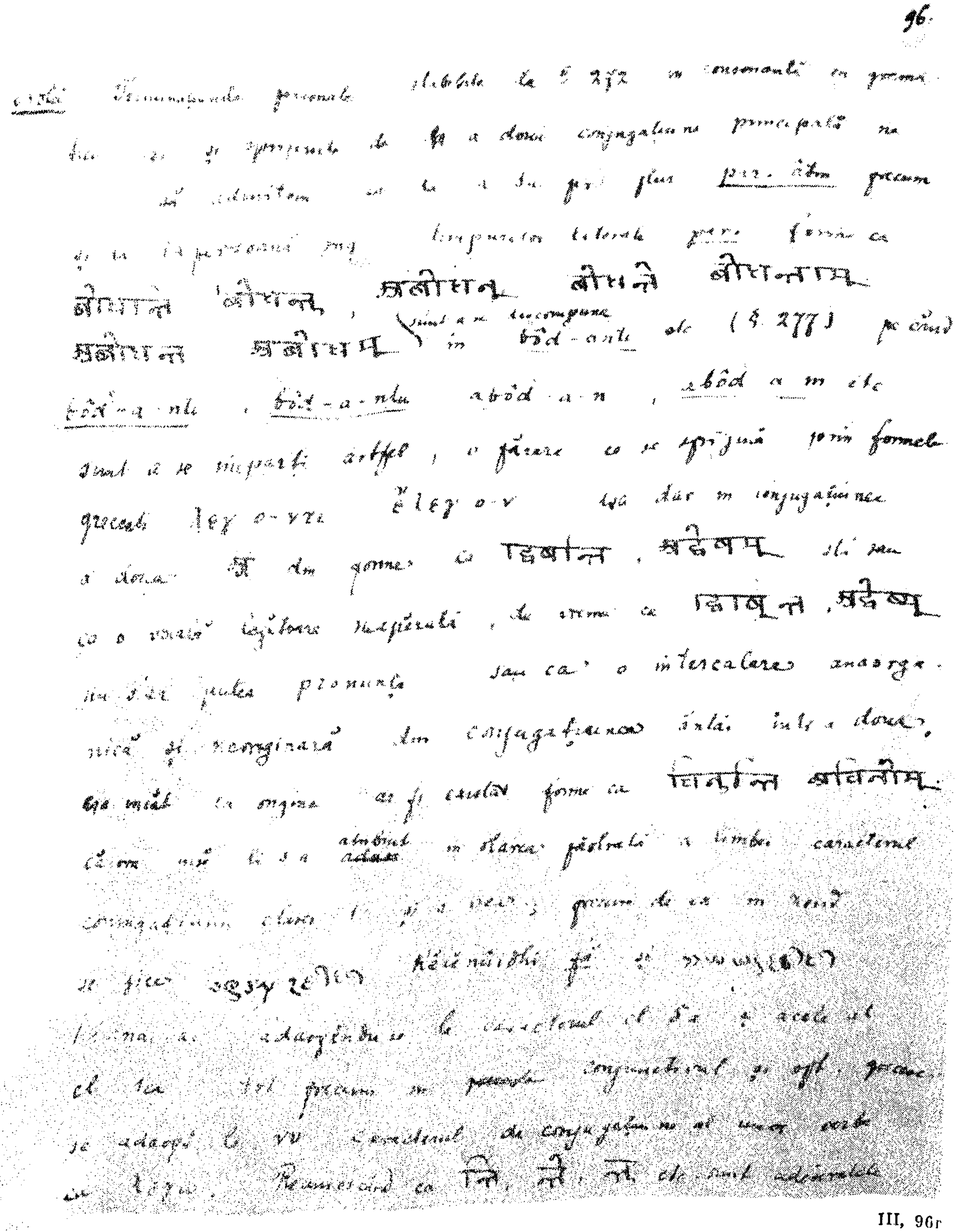

96.

[illegible] Terminațiunile personale [illegible] la § 272 în consonanță cu grama-
[illegible] se și sprijinește de [illegible] a doua conjugațiune principală [illegible]
să admitem [illegible] la a 3a pers. plur. [illegible] precum
și în impersonalul [illegible] tempurile lăturale pers. forme ca
[illegible], [illegible] (sunt a se descompune în bôd-antu etc. (§ 277) pe când
bôd-a-ntu, bôd-a-ntu abôd-a-n, abôd-a-m etc
sunt a se împărți astfel, o părere ce se sprijină prin formele
grecești λέγ-ο-ντι ἔλεγ-ο-ν. Așa dar în conjugațiunea
a doua [illegible] din pronume ca [illegible], [illegible] etc. sau
cu o vocală legătoare neapărată, de vreme ce [illegible], [illegible]
nu s-ar putea pronunța sau ca o intercalare anorga-
nică și neoriginară din conjugațiunea întâi întru a doua,
așa încât în origine ar fi existat forme ca [illegible] [illegible].
Cum nu li s-a atribuit ~~adaus~~ în starea păstrată a limbei caracterul
conjugațiunii clasei [illegible] precum de ex. în [illegible]
se zice [illegible] [illegible]
[illegible] adăogându-se la caracterul [illegible] și acela al
[illegible] tot precum în ~~[illegible]~~ conjunctivul și opt. precum
se adaogă la [illegible] caracterul de conjugațiune al unor verbe
[illegible]. Recunoscând ca [illegible], [illegible], [illegible] etc. sunt [illegible]

III, 96r

252.

terminațiuni ~~pe~~ ale persoanelor a 3ea plurale, nu vom împărți nici în clasa a 7a yun-anti etc. nu vom admite o eliminare a lui ā din silaba नी (§ 278) ci ni se pare mai conform cu ~~natura~~ natura și istoria limbei de a admite că caracterul ना s-au slăbit în mod îndoit, odată păstrând lungimea prozodică, în नी, apoi o slăbire mai tare dar mai apropiată, în न, precum în grecește νη (νᾱ) devine νᾰ, deci yu-na-nti pentru yu-nā-nti sau yu-nī-nti. Greutatea sporită prin pozițiunea pare și cauza acestei slăbiri

Regule deosebite și anomalii ale timpurilor speciale.

Întâia conjugațiune principală

Clasa întâia

295. În clasa întâia, care cuprinde aproape o mie de rădăcini aproape jumătatea numărului total, nu există în adevăr rădăcini terminate în आ, pentru că स्था a sta, घ्रा a mirosi, पा a bea, ध्मा a sufla, म्ना a aminti pe care gramaticii le numără la cl. 1a substituie în timpurile speciale în ordine respectivă: तिष्ठ्, जिघ्र्, पिब्, धम्, मन् și unesc cu acestea caracterul de conjugațiune अ. Dar originar स्था și घ्रा de clasa a 3a s (v. regulele de reduplicațiune la §. 330 și Gramm. comp. § 508) și ca rădăcini de clasa a 3a au avut numai iregularitatea

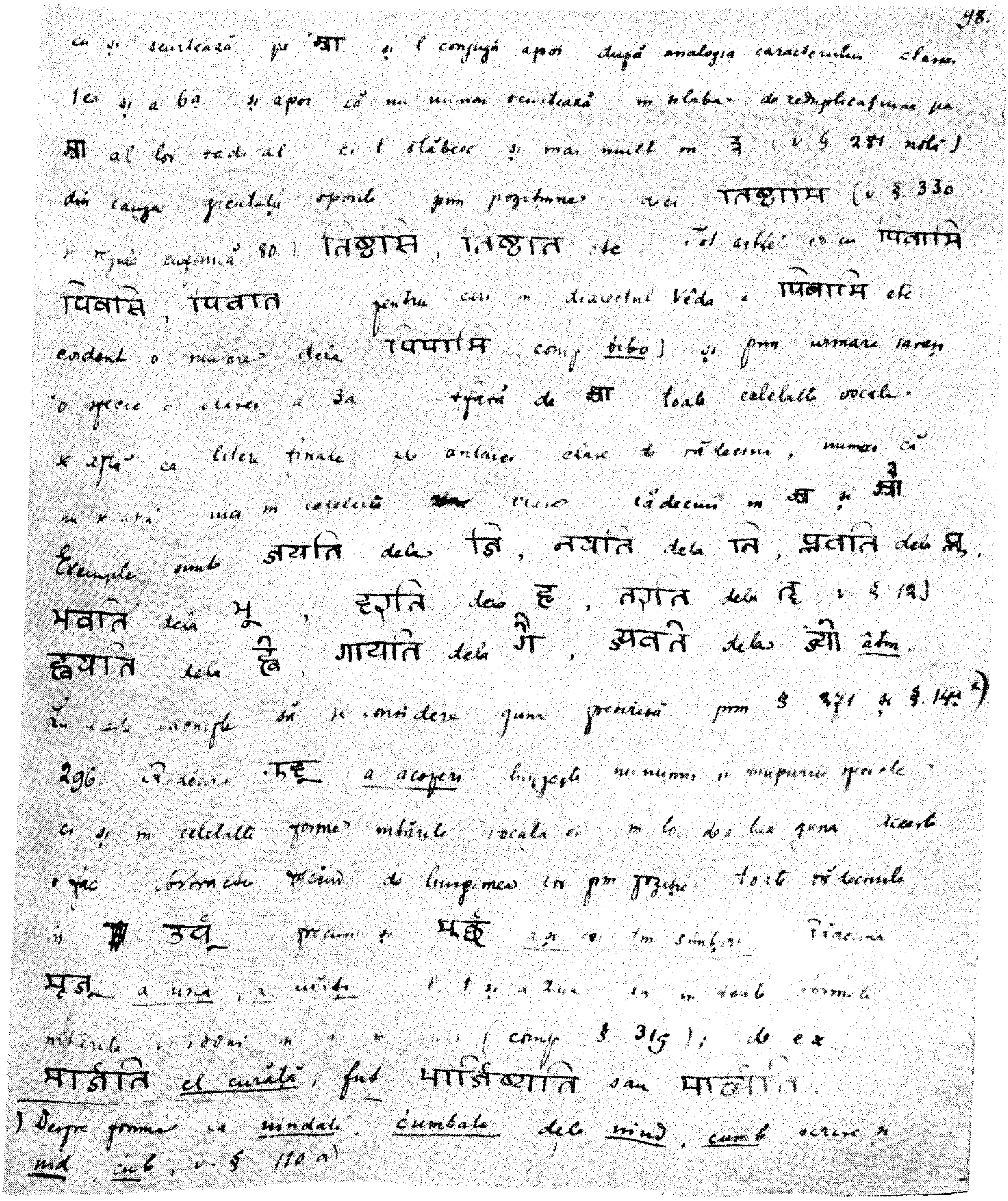

98.

ca şi scurtează pe आ şi 'l conjugă apoi după analogia caracterului clasei a 6a şi apoi că nu numai scurtează în silaba de reduplicaţiune pe आ al lor radical ci 'l slăbesc şi mai mult în इ (v. § 281 nota) din cauza greutăţii opuse prin poziţiunea [illegible] तिष्ठामि (v. § 330 [illegible] eufonică 80) तिष्ठासि, तिष्ठाति etc. Tot astfel e şi cu पिबामि पिबासि, पिबाति pentru care în dialectul Veda e पिबामि etc. evident o urmare dela पिपामि (comp. bibo) şi prin urmare [illegible] o specie a clasei a 3a. Afară de आ toate celelalte vocale se află ca litere finale ale antaiei clase de rădăcini, numai că [illegible] în celelalte ~~[illegible]~~ clase cădeau în ऐ şi औ

Exemple sunt जयति dela जि, नयति dela नी, प्लवति dela प्लु, भवति dela भू, हरति dela हृ, तरति dela तॄ v. § 12) ह्वयति dela ह्वे, गायति dela गै, [illegible] dela [illegible] ătm. În aceste exemple să se considere guna prescrisă prin § 271 şi § 14*)

296. Rădăcina गुह् a acoperi lungeşte nu numai în împrejurări speciale ci şi în celelalte forme întărite vocala ei în loc de a lua guna. [illegible] lungimea ca prin poziţie toate rădăcinile în ~~[illegible]~~ उर्व् precum şi मूर्छ् [illegible] मृज् a unge, a curăţi cl. 1 şi a 2a [illegible] în toate formele întărite [illegible] (comp. § 315); de ex. मार्जति el curăţă, fut. मार्जिष्यति sau मार्क्ष्यति.

*) Despre forme ca sindali, cumbale dela sind, cumb scrise şi sid, cub, v. § 110 a)

254.

III, 98r

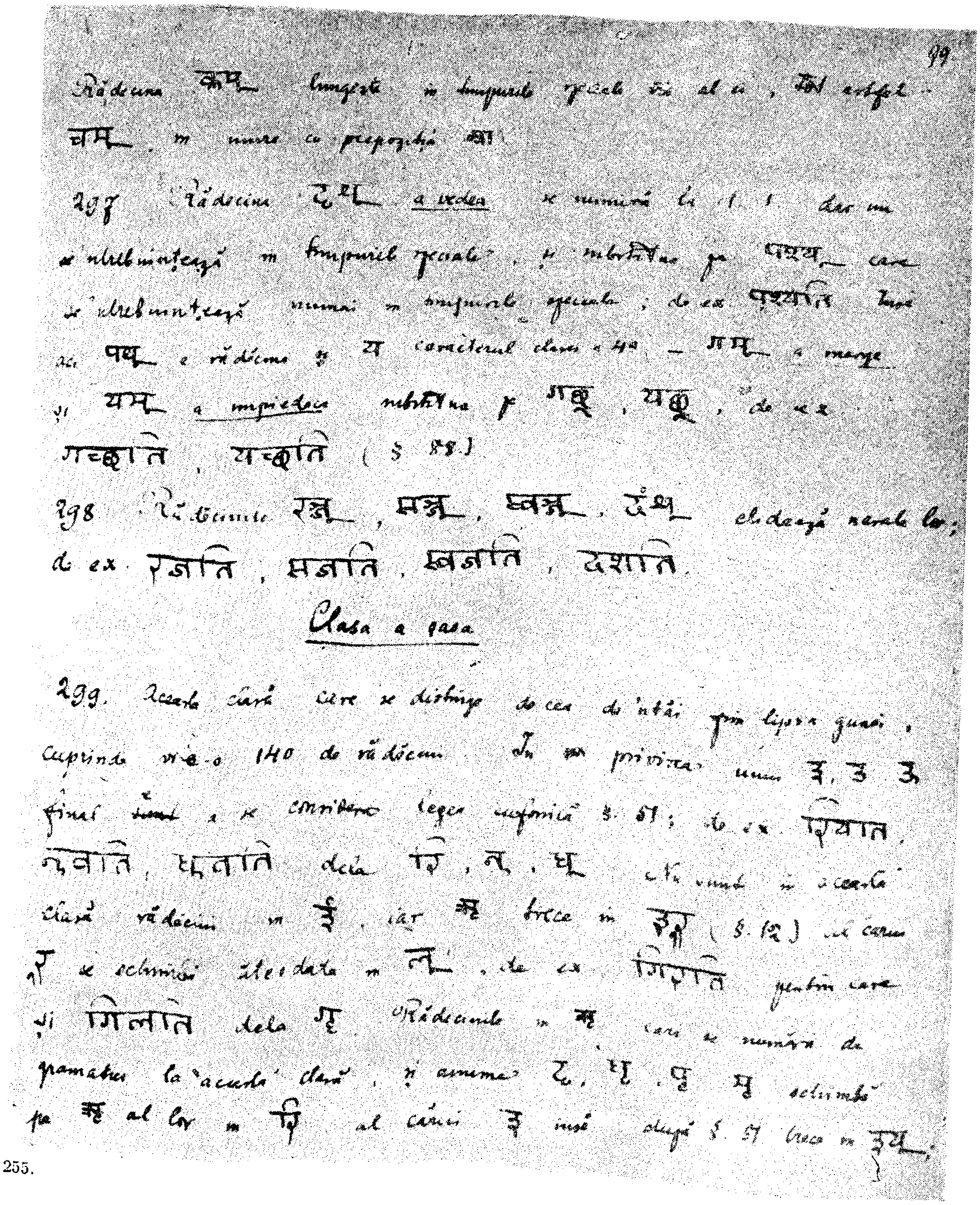

99

Rădăcina क्रम् lungeşte în timpurile speciale pe a al ei, tot astfel चम् în unire cu prepoziţia आ

297. Rădăcina दृश् a vedea se numără la cl. 1 dar nu se întrebuinţează în timpurile speciale, şi substituie pe पश्य् care se întrebuinţează numai în timpurile speciale; de ex. पश्यति unde însă पश् e rădăcina şi य caracterul clasei a 4a. — गम् a merge şi यम् a împiedeca substituie pe गच्छ्, यच्छ्, de ex. गच्छति, यच्छति (§ 88.)

298. Rădăcinile रञ्ज्, सञ्ज्, स्वञ्ज्, दंश् elidează nazala lor; de ex. रजति, सजति, स्वजति, दशति.

Clasa a şasea

299. Această clasă care se distinge de cea dintâi prin lipsa guṇei, cuprinde vreo 140 de rădăcini. În privinţa unui इ, उ, ऊ final ~~unui~~ a se consulta legea eufonică § 51; de ex. रियति, नुवति, धुवति dela रि, नु, धू. Se văd în această clasă rădăcini în ॠ, iar ॠ trece în इर् (§ 12) al cărui र se schimbă câteodată în ल्, de ex. गिरति pentru care şi गिलति dela गॄ. Rădăcinile în ऋ, care se numără de gramatici la această clasă, şi anume दृ, धृ, पृ, मृ schimbă pe ऋ al lor în रि al cărui इ însă după § 51 trece în इय्;

255.

III, 99r

de ex. म्रियते el moare. Dar fiindcă aceste verbe sunt toate medii și după forma lor sunt identice cu pasivul, menținerea caracterului clasei य cu ऋ în loc de prefacerea în रि (v. §. 451) mi pare mai bine a despărți mri-ya-tê decât mriy-a-tê, și consider silaba य a acestor verbe ca identică cu caracterul clasei a 4-a și al pasivului. ध्रियते el e ținut adecă el ~~moale~~ stă evident un pasiv. Astfel म्रियते el moare poate fi considerat ca pasiv (comp. moritur) [illegible] astfel प्रियते dacă însamnă a lucra sau a fi ocupat de ceva. द्रियते el onorează poate trece drept Ātm. a clasei a 6a

300. Unele rădăcini intercalează o nazală, de ex. मुञ्चति, लुम्पति, लिम्पति, dela मुच्, लुप्, लिप्.

301. प्रछ् a întreba și भ्रस्ज् a frige (v. §. 110ᵇ) contrage silaba र् în ऋ; de ex. पृच्छति (§. 88) भृज्जति. व्रश्च् a [illegible] contrage, de ex. वृश्चति.

Clasa a patra

302. În această clasă, care cuprinde vr'o 130 de verbe, nu există rădăcini cu vocală finală scurtă comp. §. 299. Un ओ final se taie în इ (v. §. 1?) și ऐ se aruncă de ex. श्यति dela शो, ग्यति dela गै

303. Rădăcinile terminate în अम् și इव्, precum și मद् a fi beat lungesc vocala lor; de ex. भ्राम्यति dela भ्रम्, दीव्यति dela दिव्, माद्यति dela मद्

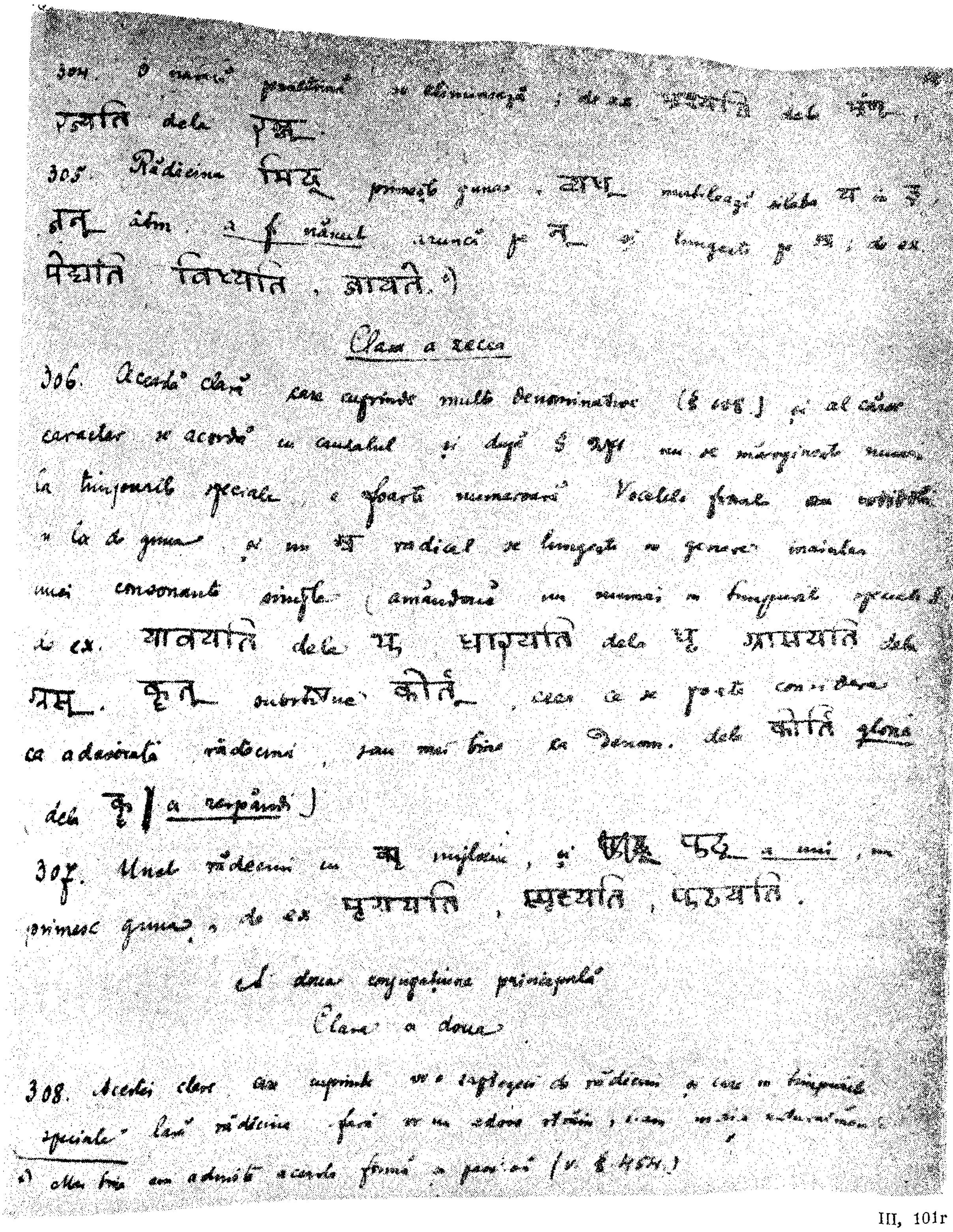

304. O nazală penultimă se elimină; de ex. [illegible] dela [illegible], रज्यति dela रञ्ज्.

305. Rădăcina मिद् primește guna, श्रम् [illegible] silaba अ în आ, जन् âtm. a se naște aruncă pe न् și lungește pe अ; de ex. मेद्यति, श्राम्यति, जायते.*)

Clasa a zecea

306. Această clasă care cuprinde multe denominative (§ 108) și al cărei caracter se acordă cu cauzalul și după § 747 nu se mărginește numai la timpurile speciale, e foarte numeroasă. Vocalele finale au vriddhi, la de guna, și un अ radical se lungește în genere înaintea unei consonante simple (amândouă nu numai în timpurile speciale); de ex. यावयति dela यु, धारयति dela धृ, ग्रासयति dela ग्रस्. कृत् substituie कीर्त्, care ce se poate considera ca adevărată rădăcină, sau mai bine ca denom. dela कीर्ति glorie dela कृ (a respânde).

307. Unele rădăcini cu ऋ mijlociu, și पठ् a ceti, primesc guna, de ex. मृगयति, स्पृहयति, पठयति.

A doua conjugațiune principală

Clasa a doua

308. Acestei clase care cuprinde vr'o cincizeci de rădăcini și care în timpurile speciale lasă rădăcina fără să-i adaoge nimic, i se [illegible]

---

*) Mai bine am admite această formă a pasivă (v. § 464.)

III, 101r

257.

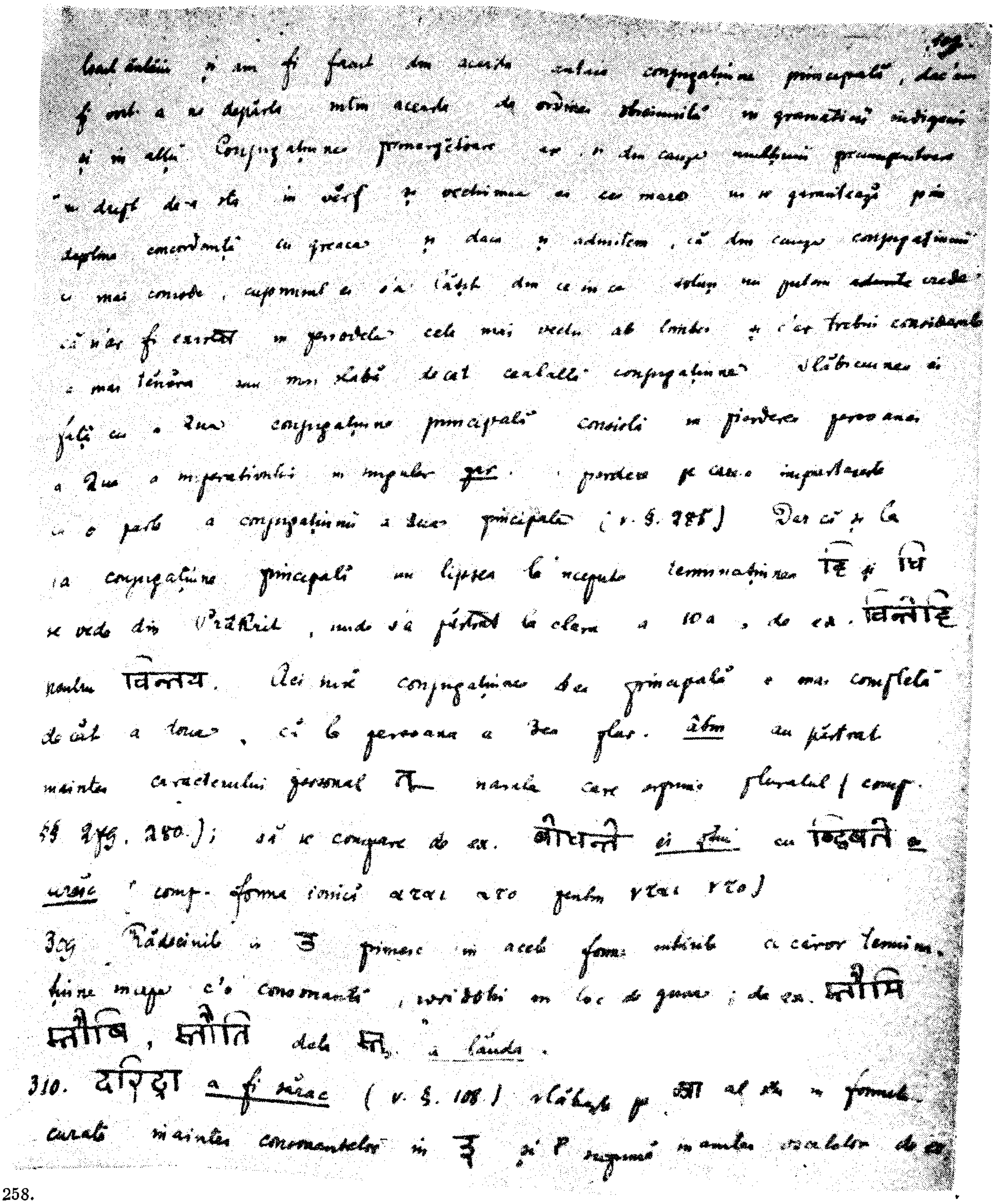

locul întâiu şi am fi făcut din aceasta întâia conjugaţiune principală, dacă am fi vrut a ne depărta întru aceasta de ordinea obişnuită în gramaticile indigene şi în altele. Conjugaţiunea premergătoare are, ce din cauza mulţimii [illegible] 'n drept de-a sta în vârf şi vechimea ei cea mare nu se garantează prin deplina concordanţă cu greaca şi dacă şi admitem, că din cauza conjugaţiunii ei mai comode, cuprinsul ei s'a lăţit din ce în ce, totuşi nu putem admite crede: că n'ar fi existat în periodele cele mai vechi ale limbei şi c'ar trebui considerată ca mai tânără sau mai slabă decât celelalte conjugaţiuni. Slăbiciunea ei faţă cu a 2ua conjugaţiune principală consistă în pierderea persoanei a 2ua a imperativului în singular [illegible], pierdere pe care o împărtăşeşte cu o parte a conjugaţiunii a doua principale (v. §. 288) Dar că şi la 1a conjugaţiune principală nu lipsea la început terminaţiunea हि şi धि se vede din Prâkrit, unde s'a păstrat la clasa a 10a, de ex. चिन्तेहि pentru चिन्तय. Aci însă conjugaţiunea 1ea principală e mai completă decât a doua, că la persoana a 3ea plur. âtm au păstrat înaintea caracterului personal न्त nazala care exprimă pluralul (comp. §§ 279. 280.); să se compare de ex. बोधन्ते ei ştiu cu द्विषते ei urăsc (comp. formele ionice αται ατο pentru νται ντο)

309. Rădăcinile în उ primesc în acele forme înaintea căror terminaţiuni încep c'o consonantă, vriddhi în loc de guna; de ex. स्तौमि स्तौषि, स्तौति dela स्तु a lăuda.

310. दरिद्रा a fi sărac (v. §. 108) slăbeşte pe आ al său în formele curate înaintea consonantelor în इ şi îl suprimă înaintea vocalelor de ex.

258.

III, 102r

अद्विड्ढम् , अद्विड्याम् , अद्विक्ष्म (§. 280).

311. Rădăcinile în आ pot la a 3a persoană pl. a preteritului augmentat uniform să primească terminațiunea उस् în loc de अन् de ex. अपान् sau अपुस् de la पा a bea, a apăra (v. §. 48). Și द्विष् a urî poate pune उस् pentru अन् (अद्विषन् sau अद्विषुस् comp. §. 292.)

312. इ a merge schimbă în fața vocalelor contra §. 51 înaintea terminațiunilor ce'ncep cu vocale în य् în loc de इय्. Con Conjugațiunea completă a timpurilor speciale este Present: एमि एषि, एति; इवस्, इथस्, इतस् इमस्, इथ, यन्ति. Potențial: इयाम् ș.a.m.d. Imper.: अयानि (din ए + आनि), §. 287) ऐम्, ऐत्; ऐव, ऐतम्, ऐताम्; ऐम, ऐत, आयन्. În Atm. rădăcina aceasta s'întrebuințează numai în unire cu अधि și aci इ trece conform §. 51. înaintea vocalelor în इय् care se contopește cu prepozițiunea în अधीय्; ea dar अधीये, अधीषे etc. Potenț. अधीयीय, अधीयीयास् etc. Imper. अध्ययै (din अधि + अयै), अधीष्व etc. Preterit. अध्यैयि din अधि + ऐयि), din ऐ + इ), अध्यैथास् etc.

313. Rădăcina शी a dormi Atm. are la toate persoanele timpurilor speciale guna neregulară (comp. κεῖμαι) și intercalează la a 3a pers. plur. pres. imperf. și prat. un र् (comp. §. 292 nota 4) deci शेरते ei dorm, शेरताम् a să doarmă अशेरत ei dormeau (comp. §. 323).

314. Rădăcina reduplicată दीधी a părea Atm. schimbă fiind polisilabă, pe ई al ei înaintea vocalelor în य् și nu în इय्.

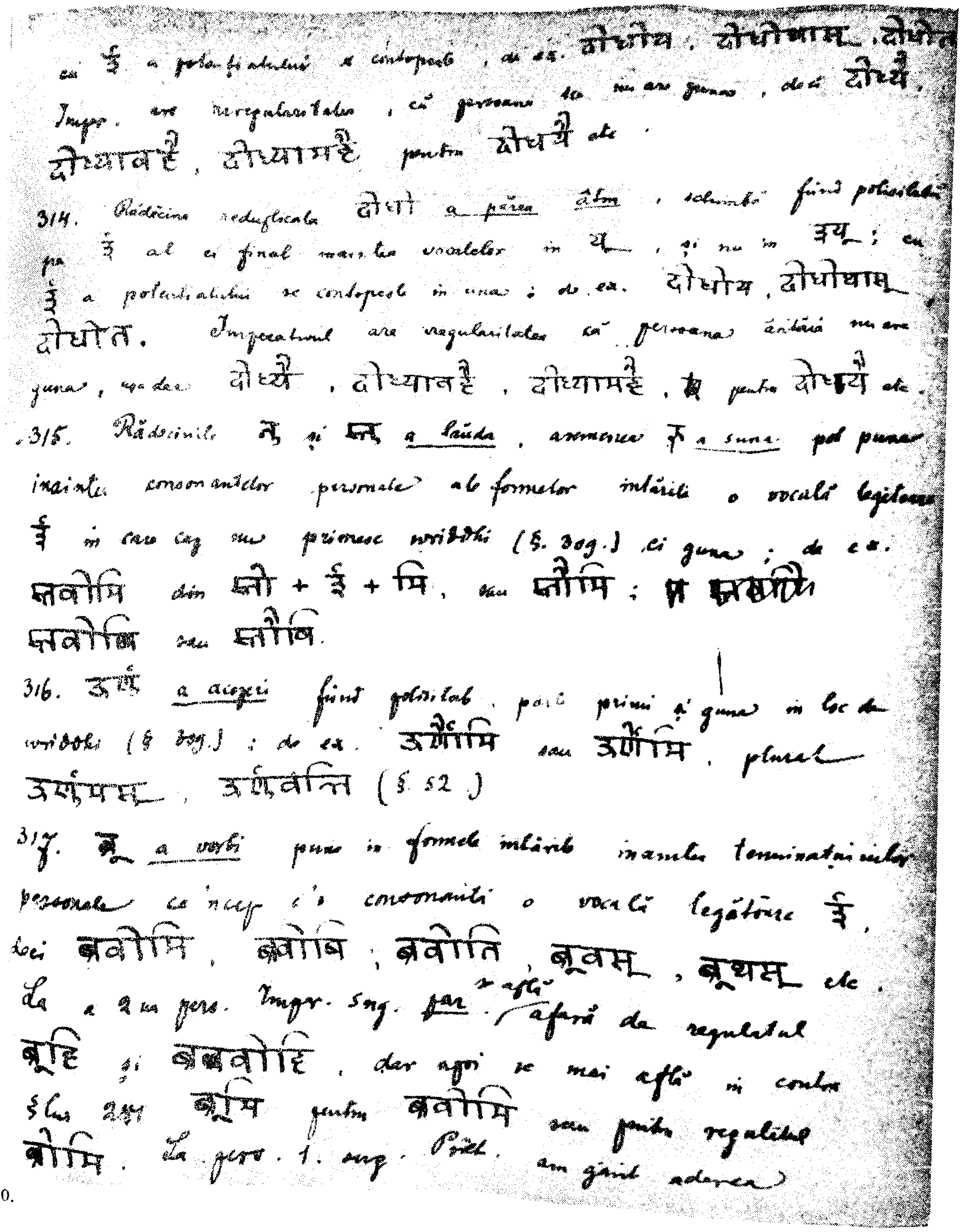

cu ई a potențialului se contopește, de ex. दीधीय, दीधीयाम्, दीधीत
Impr. are neregularitatea, că persoana 1a nu are guna, deci दीध्यै,
दीध्यावहै, दीध्यामहै pentru दीधयै etc.

314. Rădăcina reduplicată दीधी a părea âlm, schimbă fiind polisilabă
pe ई al ei final înaintea vocalelor în य्, și nu în इय्; cu
ई a potențialului se contopește în una; de ex. दीधीय, दीधीयाम्,
दीधीत. Imperativul are neregularitatea că persoana întâia nu are
guna, așa dar दीध्यै, दीध्यावहै, दीध्यामहै, pentru दीधयै etc.

315. Rădăcinile नु și स्तु a lăuda, asemenea रु a suna pot pune
înaintea consonantelor personale ale formelor întărite o vocală legătoare
ई în care caz nu primesc wriddhi (§. 309.) ci guna; de ex.
स्तवीमि din स्तौ + ई + मि, sau स्तौमि;
स्तवीषि sau स्तौषि.

316. ऊर्णु a acoperi fiind polisilab, poate primi și guna în loc de
wriddhi (§ 309.); de ex. ऊर्णोमि sau ऊर्णौमि, plural
ऊर्णुमस्, ऊर्णुवन्ति (§. 52.)

317. ब्रू a vorbi pune în formele întărite înaintea terminațiunilor
personale ce încep c'o consonantă o vocală legătoare ई,
deci ब्रवीमि, ब्रवीषि, ब्रवीति, ब्रूवस्, ब्रूथस् etc.
La a 2a pers. Impr. sng. par. se află afară de regulatul
ब्रूहि și ब्रवीहि, dar aci se mai află în contra
§lui 241 ब्रूमि pentru ब्रवीमि sau pentru regulatul
ब्रोमि. La pers. 1. sng. Prät. am găsit adesea

260.

III, 104r

अब्रुवम् (v. §. 52) nu odată cu guna अब्रवम् (v. §. 293)

Notă Formele ब्रवीहि şi ब्रूमि [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] au [illegible] ce [illegible] [illegible] कर्मि pentru करोमि दद्मि pentru ददामि [illegible] [illegible] XII. 33. XXIX. 15)

318. वच् a vorbi par. e lipsit de pers. 3 pl. pres. şi imp., dar încolo e regulat.; de ex. pres. वच्मि, वक्षि, वक्ति s.a.m.d.

319. मृज् a usca, a curăţi par. are în mod neregulat guna în loc de vriddhi, care se poate întinde după plac şi asupra pers. 3. plur. pres. imper. şi pret. deci मार्जन्ति, मार्जन्तु sau मृजन्ति, मृजन्तु, अमृजन्. Încolo e regulat de ex. मार्ज्मि मार्क्षि, मार्ष्टि (§. 89) ş.a.m.d. Preteritul: अमार्जम्, अमार्ट् (v. §. 57 şi 289) ş.a.m.d. v. §. 296.)

[FRANZ BOPP, *GRAMATICA CRITICĂ ABREVIATĂ A LIMBII SANSCRITE*][1]

357 II 30(I)

1 r

SCRIEREA ȘI ROSTIREA

1. Literele sînt cele următoare :

VOCALE

Simple : [a] *a*, [ā] *â* ; [i] *i*, [ī] *î* ; [u] *u*, [ū] *û* ; [ṛ] ri, [ṝ] rî ; [ḷ] lri, [ḹ] lrî.
Diftongi : [e] *ê*, [ai] *ai* ; [o] *ô*, [au] *au*.

ANUSWÂRA ȘI WISARGA

·(˙) [ṃ sau ṁ] *ng* ; [ḥ]$_1$ [ḥ]$_2$*h*.

CONSONANTE

Guturale : [ka] *ka*, [kha] *kha* ; [ga] *ga*, [gha] *gha* ; [ṅa] *nga*
Palatale : [ca] *cĭa (ć)*, [cha] *cĭha (c̋)* ; [ja] *gĭa (ǵ)*,
[jha] *gĭha (g̋)* ; [ña] *na*
Linguale : [ṭa] *ṭa (ṭ)*, [ṭha] *ṭha (ṭ‘)* ; [ḍa] *ḍa (ḍ)*,
[ḍha] *ḍha (ḍ‘)* ; [ṇa] *ṇa* [*ṇ*].
Dentale : [ta] *ta*, [tha] *tha* ; [da] *da*, [dha] *dha* ; [na] *na*.
Labiale : [pa] *pa*, [pha] *pha* ; [ba] *ba*, [bha] *bha* ; [ma] *ma*.
Semivocale : [ya] ĭa (y), [ra] *ra*, [la] *la*, [va] *va*.
Sibilante : [śa] *sa (s’)*, [ṣa] *ṣa (s‘)*, [sa] *sa (s)*, [ha] *ha*,
[lra] *lra*

2 r

CIFRELE

[1] *1*, [2] *2*, [3] *3*, [4] *4*, [5] *5*, [6] *6*, [7] *7*, [8] *8*, [9] *9*, [0] *0*.
Notă Diftongii [o] și [au] se pot scrie și cu semnele [o] și [au]. Mai există și alte forme pentru litera [a] și cele în cari e cuprins [a] ([e], [ai], [jha], [ṇa], [bha]) și anume : [a] *a*, [e] *ê*, [ai] *ai*, [jha] *gĭha*, *g̋*, [ṇa] *ṇ*, [bh$_1$] *b‘*, [bh$_2$] *b‘*.

VOCALE LA MIJLOC ȘI LA SFÎRȘIT

2. Formele de vocale însemnate mai sus se întrebuințează numai atunci cînd, pentru ele înșile, reprezintă o silabă și de-aceea se află mai numai la începutul cuvintelor, pentrucă la mijlocul lor sanscrita evită întîlnirea a două vocale. Un exemplu

---

[1] *o filă lipită ulterior în fruntea caietului lui Eminescu conține vechiul număr de inventar al caietului :* 1006 *și anul înregistrării :* 1891, *scrise de bună seamă de cel care a efectuat, în 1891, înregistrarea manuscrisului, rămas în 1886 la Biblioteca Centrală din Iași și pe care Ioan Nădejde a scris drept copertă :* Compunere [*scris apăsat peste mai palidul* Traducere] ‖ De Mihail Eminescu ‖ Gramateca sanscrită. ‖ vol. 1. ‖ Iași ‖ 1886. În biblioteca de Iași, *v. supra, p. 510 ; în continuare filele caietului sînt numerotate, în colțul din dreapta sus, de mîna lui Eminescu* (1—95), *dintre care p. 81—95 sînt consacrate glosarului*

rar în contra principiului obicinuit e [titau] *titau* (trisilabic) „sită". La silabe cari consistă din unul sau mai multe consonante cărora le urmează o vocală *a* scurt nu se notează de fel, căci fiece consonantă esprimă deja de sine o silabă ce se termină cu *a*. Dar acest *a* se retrage în mod tacit daca consonanta e însoțită de-o vocală specială, de ex. [bhī] *b'î*, „frică", nu *b'aî*. În lipsa unei vocale speciale | | supresiunea[1] 3 r
lui *a* se esprimă prin semnul ⁀ ; iar semnele speciale pentru vocale sînt următoarele :

[ā] *â*, [i] *i* (se pune înaintea consonantei, d.e. [ki] *ki*),
[ī] *î*, [u] *u*, [ū] *û*, [ṛ] *ri*, [ṝ] *rî*, [ḷ] *lri*, [ḹ] *lrî*,
[e] *ê*, [ai] *ai*, [o] *ô*, [au] *au*.

Poziția lor deasupra, sub, înaintea sau dindărătul consonantelor se poate vedea din următoarele exemple :
[ata] *ata*, [ātā] *âtâ*, [iti] *iti*, [ītī] *îtî*, [utu] *utu*,
[ūtū] *ûtû*, [ṛtṛ] *ritri*, [ṝtṝ] *rîtrî*, [ḷtḷ] *lritrli*,
[ḹtḹ], *lrîtlrî*, [ete] *êtê*, [aitai] *aitai*, [oto] *ôtô*,
[autau] *autau*.

3. Unele consonante sufăr o mică modificare a formei lor, combinîndu-se cu oarecari vocale. *D* dental ([da]) s-aseamănă cu lingualul *t* ([ṭa]), avînd [u], [ū], [ṛ] sub sine și formează [du] *du*, [dū] *dû*, [dṛ] *dri*. [ra] formează cu [u] [ru] *ru* și cu [ū] [rū] *rû*. [ha] formează cu [u] [hu] *hu*, cu[2] [ū] [hū], cu [ṛ] [hṛ] *hri*.

NUMELE LITERELOR 4 r

4. Scrierea sanscrită proprie se numește scrisoare divină *(dêvanâgarî)* [devanāgarī]. Dar limba se scrie și cu caractere tamulice, bengale și altele. Inzii numesc literele adăogîndu-le cuvîntul [kāra] *(kâra)* „făcînd", de ex. [akāra] *akâra*. Consonantele se rostesc pururea cu vocală, și la[3] silaba ce-o formează cu această vocală se anină [kāra]; d.ex. [ka-kāra] (ka-kâra).

SEMNE DEOSEBITE

5. ['] se pune la-nceputul cuvintelor în locul unui [a] elidat după [e] sau [o]; de ex. [te'b'havan] (têb'avan), „aceștia erau", pentru [abhavan]. Chiar daca [ā] se elidează în mod neregulat, se pune ['] în locu-i.

6. (⁀) Acest semn, numit semn de repaos, se cheamă în gramaticele inde [virāma] *virâma* „repaos, tăcere" și se pune sub consonante pentru a însemna absența lui *a* scurt; de ex. [mahat] *mahat* „magnum".

7. ([r_1], [r_2]) Aceste două semne țin locul consonantei [ra]. Semnul dentîi se pune deasupra consonantei și a vocalei [ṝ] și se citește înaintea ei[4]; semnul al doilea se pune sub consonantă și se citește după ea; de ex. [karman] *karman* „faptă", [nirṛti] *nirriti* „noroc", [kratu] *kratu* „jertfă". Daca consonanta înaintea căreia este a se citi [r] are deasupra sa un semn de vocală sau anuswâra sau amîndouă atunci semnul [r] se pune după ele; de ex. [sarvendriyāṇi] sau [sarveṁdriyāṇi] *sarvêndriyâni* „toate simțurile". Și după [ī] î se post[p]une d. ex. [kartrī] *kartrî* „îndeplinitoarea". [o] și [au] iau semnul [r] la mijloc; de ex. [sarvo] *sarvô* „fiecine" [sarpau] *sarpau* „cei doi șerpi". 5 r

8. | stă ca semn de despărțire la sfîrșitul unui vers sau a unui distih, după metrica indă, conform căreia orice vers e privit în urmarea cezurii ca un distih, iar în proză stă la sfîrșitul propozițiunii. La sfîrșitul unei strofe se duplică semnul (||).

CONSONANTE COMPUSE

9. Consonantele fără vocale la începutul și la mijlocul cuvintelor nu se-nsemnează cu ⁀, ci se combină[5] grafic | | cu consonantele ce le urmează; de ex. pentru 6 r
[matsya$_1$] se scrie [matsya$_2$] *(matsya)* răzimîndu-se [ta] și [sa] de [ya]. Inzii ne-

---

1. *după* suprimarea *șters* 2. *după* iar *șters* 3. *după* către *șters* 4. *deasupra lui* lui *șters* 5. *după* compun *șters*

simțind necesitatea despărțirii cuvintelor și scriind mai mult silabizînd, aflăm în manuscrise și silabele finale ale cuvintelor legate astfel cu literele începătoare, ca [tsya] în [matsya]; de ex. [abhavattatra](ab‘avat[ta]tra) pentru [abhavat tatra] „el era acolo”. Gramaticii inzi silabizează astfel încît fiece silabă se termină c-o vocală, iar consonanta finală a unei silabe trece la silaba următoare, încît în realitate avem în exemplul de mai sus silabele *a-b‘a-va-tta-tra* deși *tta* e de fapt nepronunțabil daca nu incorporăm pe primul *t* cu silaba premergătoare. Gramaticii inzi, admițînd că o consoană fără vocală constituie o jumătate de silabă scurtă, au cuvînt[1], căci așa în limba latină și-n cea greacă și în sanscrit[ă][2] se probează a fi *de facto* astfel prin legea pozițiunii. Dar de aceasta jumătate de silabă nu putem scăpa combinînd două sau mai multe consonante, căci ea nu e cuprinsă în inofensivul semn de repaos (‿) ci în chiar articularea consonantelor. Legea pozițiunii, pe care punem mare greutate,
7 r dovedește tocmai contrariul || de la ceea ce presupune metoda indă de silabizare; căci dacă, de ex., în [tad dadau] *tad dadau* „hoc dedit” cel dentîi [da] s-ar ținea de silaba a doua și ar fi a se scrie și citi[3] *ta dda dau*, silabele acestea ar forma un bacchius, nu un amphimacer cum e în realitate. Metoda indă de silabizare se dovedește deci greșită[4] în privirea aceasta și nu ne va opri de-a despărți cuvintele în edițiunea de texte. Alta ar fi cauza de-a lăsa cuvintele nedespărțite. În sanscrită literele finale se adaptează eufonic literelor începătoare ale cuvîntului următor și sufăr schimbări însemnate prin aceasta, căci se zice de ex. [tal lunāti] *(tal lunâti)* „aceasta el o taie” pentru [tat lunāti] *(tat lunâti)*. Dar prin scrierea [tallunāti] nu se suprimă deosebirea pe care cugetarea o face între cei[5] doi indivizi eufonic uniți ai propozițiunii; căci [tal] rămîne un cuvînt independent, însemnînd „acesta”, cu toată unirea lui strînsă cu cuvîntul următor. Legea eufoniei însă e pe deplin satisfăcută prin schimbarea de fapt a lui *t* în *d* sau *l* și despărțirea[6] grafică a amînduror cuvintelor nu produce o despărțire mai mare în rostire, de vreme ce în fiece
8 r limbă || unde nu e despărțire de înțeles cuvintele se rostesc repede unul după altul și se prind unu-ntr-altul cu sunetele lor finale și începătoare. Aplicat[7] în mod consecuent, principiul de mai sus n-ar permite mai nici o despărțire în mijlocul frazei sau a versului, căci, daca mai sus [tal] datorește[8] pe *l* al său unui *l* următor, în [abhavat putraḥ] ab‘avat putrah’ conservarea lui *t* originar cată[9] a fi atribuit [ă] consonantei întunecoase care-i urmează; căci înaintea unor litere sunătoare ar trebui să se zică [abhavad] *ab‘avad.*

10. Felurile împreunării[10] grafice a consonantelor sînt că sau se pun lîngăolaltă sau pesteolaltă. Consoanele cari termină c-o linie verticală o pierd în cazul dentîi; astfel se naște [t] din [ta] și [s] din [sa] în [matsya]. Se scrie [pta$_1$] *pta,* nu [pta$_2$], [cca$_1$] nu [cca$_2$]. Consoanele lipsite de linie verticală se suprapun, precum [ḍhva] *d‘va* din [ḍha] +[va], sau se împreunează în mod deosebit cu consoane următoare; astfel [ddha] *dd‘a* (din [da] și [dha]), [ddhya] *dd‘ya,* [dbha] *db‘a,* [dbhya] *db‘ya,* [hma] *hma,* [hya] *hya.* Mai sînt de notat următoarele împreunări [tta] *tta,*
9 r [tra] *tra,* [ṇṇa] *ṇṇa,* apoi || două litere cari par simple, adecă [jña] *ǵna* pentru [ja] + [ña] și [kṣa] *ks‘a* pentru [ka] + [ṣa].

Următoarele sînt, în ordine alfabetică, împreunările cele mai uzitate (cf. § 3):

[kka$_1$], [kka$_2$] *kka,* [kkha] *kkha,* [kca] *kća,* [kta] *kta,* [ktya] *ktya,* [ktra] *ktra,* [ktrya] *ktrya,* [ktva] *ktva,* [kna] *kna,* [knya] *knya,* [kma] *kma,* [kya] *kya,* [kra] *kra,* [krya] *krya,* [kla] *kla,* [kva] *kva,* [kṣa] *ks‘a.*

[khna] *k‘na,* [khya] *k‘ya,* [khra] *k‘ra,* [khva] *k‘va.*

[gga] *gga,* [gna] *gna,* [gra] *gra.*

[ghna] *g‘na,* [ghnya] *g‘nya,* [ghya] *g‘ya,* [ghra] *g‘ra,* [ghla] *g‘la.*

[ṅka] *nka,* [ṅkṣa] *nks‘a,* [ṅga] *nga,* [ṅgha] *ng‘a,* [ṅma] *nma.*

[cca] *ćća,* [ccha] *ćc̋a,* [cña] *ćna.*

[chma] *c̋ma,* [chya] *c̋ya,* [chra] *c̆ra.*

---

1. *după* drept *șters* 2. *Eminescu scrie aici* sanscrit *sub influența germanului* Sanskrit 3. și citi *supraintercalat* 4. *după* falsă în *șters* 5. *supraintercalat* 6. *după* scr[ierea despărțită] *șters* 7. *modificat din* Aplicată *(ceea ce implică un acord* cu [regula] *în loc de* principiul) 8. *după* cere *șters* 9. *după* t[rebuie] *șters* 10. *după* unirii graf[ice] *șters*

[jja] *ǵǵa*, [jña] *ǵna* ([jna]), [jra] *ǵra*.
[ñca] *ńća*, [ñja] *ńǵa*, [ñcha] *nc̋a*.
[ṭṭa] *ṭṭa*, [ṭma] *ṭma*, [ṭya] *ṭya*, [ṭra] *ṭra*, [ṭva] *ṭva*. [ṭhma] *ṭʿma*, [ṭhya] *ṭʿya*, 10 r
[ṭhra] *ṭʿra*, [ṭhva] *ṭʿva*.
[ḍga] *ḍga*, [ḍḍa] *ḍḍa*, [ḍma] *ḍma*, [ḍya] *ḍya*, [ḍra] *ḍra*, [ḍva] *ḍva*.
[ḍhma] *ḍʿma*, [ḍhya] *ḍʿya*, [ḍhra] *ḍʿra*, [ḍhva] *ḍʿva*.
[ṇṭa] *ṇṭa*, [ṇṇa] *ṇṇa*.
[tta] *tta*, [ttra] *ttra*, [ttva] *ttva*, [ttha] *ttʿa*,
[tna] *tna*, [tra] *tra*, [tva] *tva*.
[thna] *tʿna*, [thya] *tʿya*.
[dga] *dga*, [dgya] *dgya*, [dgra] *dgra*, [dgha] *dgʿa*, [dghra] *dgʿra*.
[dda] *dda*, [ddra] *ddra*, [ddva] *ddva*, [dbha$_1$] ([dbha$_2$]) *dbʿa*, [dbhya] *dbʿya*,
[dbhra] *dbʿra*, [dma] *dma*, [dya] *dya*, [dra] *dra*, [drya] *drya*, [dva] *dva*,
[dvya] *dvya*, [dvra] *dvra*.
[dhna] *dʿna*, [dhya] *dʿya*, [dhra] *dʿra*, [dhva] *dʿva*.
[nta] *nta*, [ntra] *ntra*, [nna] *nna*, [nya] *nya*.
[pta] *pta*, [pna] *pna*, [pma] *pma*, [pra] *pra*, [pla] *pla*, [pva] *pva*. 11 r
[bda] *bda*, [bra] *bra*.
[bhya] *bʿya*, [bhra] *bʿra*.
[mna] *mna*, [mya] *mya*, [mra] *mra*, [mla] *mla*.
[yya] *yya*, [yva] *yva*.
[rta] *rta*, [rya] *rya*.
[lna] *lna*, [lya] *lya*, [lla] *lla*.
[vya] *vya*, [vra] *vra*.
[śca] *s’ća*, [śna] *s’na*, [śya] *s’ya*, [śra] *s’ra* [1], [śla$_1$] *s’la* [2] ([śla$_2$]), [śva] *s’va* [3]
[ṣṭa] *sʿṭa*, [ṣṭya] *sʿṭya*, [*ṣṭra*] *sʿṭra*, [*ṣṭva*] *sʿṭva*, [ṣṭha] *sʿṭʿa*, [ṣṭhya] *sʿṭʿya*,
[ṣṭhva] *sʿṭʿva*, [ṣṇa] *sʿṇa*, [ṣya] *sʿya*, [ṣva] *sʿva*.
[sta] *sta*, [stra] *stra*, [sna] *sna*, [sra] *sra*, [sla] *sla*.
[hṇa] *hṇa*, [hna] *hna* [4], [hma] *hma*, [hya] *hya*, [hra] *hra*, [hla] *hla*, [hva]
hva, [hvya] *hvya*.

REGULE DEOSEBITE DE ROSTIRE 12 r

VOCALE

11. E probabil că, cel puțin într-o epocă anterioară a limbii, [a] s-a pronunțat pretutindenea scurt, încît sunetele [5] scurte *e* și *o* (ε, ο) au lipsit din limba sanscrită, tot precum aceste vocale neoriginare lipseau și din dialectul cel mai vechi germanic (limba gotică). Ar fi chiar de mirare ca o scriere care însemnează cele mai fine nuanțe ale sunetelor să n-aibă semne deosebite pentru *ĕ* și *ŏ*, daca ele ar fi existat în timpul stabilirii scrierii. După gramaticiani englezi [a] se pronunța numai la-nceput ca *a*, la mijloc ca *ŏ*, la sfîrșit ca *ĕ*; noi însă preferim de-a-l pronunța pretutindenea ca *a*. Ca prefix negativ ar fi avînd pronunția unui *a* lung. În limba bengală [a] la început și la mijloc sună pururea ca *ŏ*; la sfîrșit sau nu s-aude sau sună tot ca *ŏ*; de ex. [apatya] (apatya) „copil" sună *opotyo* și [antara] *(antara)* „distanță", *ontor*. [ā] e pretutindenea *â*, dar în || grecește s-a ramificat atît în sunetele ᾱ, η, ω ca [6] și [a] 13 r
în ᾰ, ε, ο; compară δίδωμι cu [dadāmi], ποδῶν cu [padām] "pedum", ἐδιδότην cu [adat-tām] *(adat-tâm* eufonic pentru *adad-tâm)* „amăndoi dădeau", τᾶν doric cu [tām] „eam, hanc, illam".

12. [ṝ] (ṛ, lung ṝ) se pronunță ca un *r* cu un *i* abia auzit după el, cam ca în cuvîntul englez *merrily*. Îmi pare că etimologicește e pretutindenea ciuntirea unei silabe care conținea pe *r*, mai des a silabelor *ar*, *âr* sau *ra*; astfel [7] de ex. rădăcina [prach] *(prac̋)* „a întreba" se contrage iregular în [pṛch], iar [ṛ] din formele fundamentale [pitṝ] „tată", [mātṛ] „mumă", [dātṛ] „dătător" sînt, judecînd după acuzativele lor [pitaram], [mātaram], [dātaram], o prescurtare din [ar] și [ār] prin [8]

---

[1] *corectat din* sʿra [2] *corectat din* sʿla [3] *corectat din* sʿva [4] *supraintercalat* [5] *urmează* de *șters* [6] *după* cît *șters* [7] *deasupra lui* precum *șters* [8] *deasupra lui* după *șters*

suprimarea lui [a] și [ā]. [ṝ] lung nu se poate deosebi în pronunție de [rī] *(rî)*, iar în uz nu e decît acolo cînd numine [1] cu forme fundamentale în [ṛ] lungesc aceasta literă în analogie cu celelalte forme fundamentale, determinate cu vocale de ex. [pitṝn] πατέρας, [duhitṝs] θυγατέρας [pitṝṇām] „patrum”, [dātṛṇām] „datorum”. Rădăcinile || 14 r verbale în [ṝ] nu se află nicăiri [2] în uz, adecă încunjurate de flexiuni cu aceasta literă, ci-n locul ei arată [ar], [ār], [ir], [īr], [ur], [ūr], [ṛ].

13. [ḷ] e în scriere și rostire împreunarea consonantei [la] cu vocala [ṛ$_1$] ([ṛ$_2$]), dar nu se află decît în unele derivațiuni ale rădăcinei [kḷp], *a face* (înrudită cu [kṛ], care s-arată însă mai mult în forma ei gunificată, [kalp]. Lungimea acestui așa-numit vocal [ḹ], din [la] cu [ṝ$_1$] lung ([ṝ$_2$]) n-am întîlnit-o nicăiri.

14. [e] și [o] trec de diftongi pentrucă cel dentîi e compus din *a* și *i*, cel din urmă din *a* și *u*; de aceea ei, înaintea vocalelor, se desfac în [ay], [av], pe cînd diftongii mai tari [ai] și [au], în cari se aud amîndouă elementele unite, se desfac [în] [āy] și [āv] și prin asta se recunosc a fi împreunări din *â* lung și *i* sau *u*. Afară de asta [ai] în zend se exprimă pururea *âi* ([āi]), și [au] sau prin *âu* ([āu]) sau prin *âo* ([āo]).

15 r *ANUSWÂRA ȘI WISARGA*

15. *Anuswâra* ([anusvāra] masc. din [anu] „după” și [svāra] „sunet”) însemnează atît cît „ecou” și e în adevăr un fel de ecou nazal slăbit sămănînd poate cu *n* nazal francez de la sfîrșitul unei silabe. Rostirea slabă se cunoaște mai cu seamă de-acolo că nu oprește influența eufonică a unui *i* sau *u* asupra unui *s* următor. Dar în prozodie are valoare ca și *wisarga* ([ḥ]) și dă cu vocalele [3] scurte în urma cărora vine o [4] silabă lungă. În mijlocul cuvintelor n-o aflăm decît înaintea sibilantelor și-a lui [ha], de ex. ([daṅś] *daṅs*' „a mușca”, *daṅs'trâ* [daṁṣṭrā]) „dinte”, [haṁsa] *(haṅsa)* „gîscă”, [siṁha] *(siṅha)* „leu”. La sfîrșitul cuvintelor *anuswâra* nu e nicicînd primitivă, ci e numai [5] modificarea eufonică a lui *m*, necesară anume înaintea sibilantelor, a lui [ha] și în fine a semivocalelor, de ex.; [nadīṁ yamunām] *nadiṅ yamunâm* „pe rîul Yamuna” din [nadīm]. Din exemplele de mai sus se poate vedea și poziția grafică a semnului respectiv.

16 r 16. *Anuswâra* prescrisă prin anume legi fonologice și rostită în mod deosebit de celelalte nazale se numește *necesară*. Dar se mai admite *anuswâra* în mijlocul cuvintelor ținînd locul oricărui nazale ([ṅa], [ña], [ṇa], [ma]), înaintea consonantelor, încît pentru ([aṅga] *anga*) ([pañca] *panca*), ([daṇḍa] *daṇḍa*), ([sthambha] *st'amb'a*) aflăm adesea în manuscrise [aṁga], [paṁca], [daṁḍa], [sthaṁbha]. Acesta e *anuswâra* locțiitor, căruia cată să i se dea rostirea nazalei [6] aceleia al cărei loc o ține, așadar ca *m* în [sthaṁbha] pentru [sthambha] și ca *n* în [daṁta] pentru [danta]. Nu putem aproba întrebuințarea acestui *anuswâra* locțiitor, de vreme ce nazalele se pot împreuna tot atît de frumos cu literele următoare ca și celelalte consonante.

17. Forma ([ṁ]) aceasta a *anuswârei*, numită *anunâsika* (de la [nāsikā] „nas”) stă numai în cazurile indicate de §§ 66, 70, poate fi pusă însă în locul *anuswârei* obicinuite înaintea sibilantei intercalate, conform § bis 67.

18. *Wisarga* ([ḥ]) esprimă o aspirație, nu e însă niciodată primitivă, ci stă numai ca schimbare eufonică a literelor [sa] și [ra] (niciodată pentru [ha]), însă 17 r numai la sfîrșitul cuvintelor, || de ex. [yaśaḥ] pentru [yaśas] „glorie”, [punaḥ] pentru [punar] „iarăși”, [duḥkha] pentru [dus] „rău” [7] și [kha] „aer” pentru [duskha] „durere”. O altă formă a *wisargei* este [ḥ] care nu stă decît înaintea lui [k] și [kh] și cată a se pronunța de către rădăcina limbei, pe cînd [ḥ] stă înaintea de [p], [k] și-naintea unei pauze și e a se pronunța cu cerul gurii. Dar numai forma [ḥ] e de obicei.

---

1. *deasupra lui* nomina *șters* 2. *după* niciu[nde] *șters* 3. dă cu vocalele *deasupra lui* dă silabelor și vocalelor *succesiv șterse* 4. *după* o si[labă] *șters* 5. *după* aco[modarea] *șters* 6. *după* aceea *șters* 7. *supraintercalat*

CONSONANTE

19. [c] (ć) corespunde cu *c* italian înainte de *e* și *i*, [j] cu *g* italian înainte de *e* și *i*. Aceste două litere, precum și aspiratele lor corespunzătoare ([ch] și [jh]), nu pot sta la sfîrșitul unui cuvînt, escepție făcînd de [c] sau [j], cînd sînt reprezentanți eufonici [ai] lui [t], [th], [d], [dh]. La mijloc, mutele palatale stau numai înainte de vocale, semivocale și nazale.

20. [ṭ], [ḍ]. Aceste litere înseamnă o specie de *t* și *d*, care e proprie organului ind. Se pronunța îndoind limba îndărăt și atingînd cerul gurii, prin care se produce un sunet a gol ca din cap, din care cauză gramaticii inzi numesc aceste litere [mūrdhanya] *mûrd‘anya* de la [mūrdhan] „cap" (cerebrale, linguale).

21. [ya] se pronunță pururea ca *i* consonans (ger. j, y) și se numără la clasa *18 r* palatalelor. [ra] e ca *r* al nostru și se ține de clasa lingualelor. [la] se numără la clasa dentalelor și se pronunța pururea ca *l*. [va] e dental-labial, încît nu aparține pe deplin nici clasei dentale, nici celei labiale. Dar clasa labială pare a avea mai mult cuvînt să-l reclame, din cauza înrudirii apropiate cu [b]. Pronunția lui e ca *v* *(w)*, iar după o consonantă seamănă cu *w* englez (s-apropie de vocala *u*).

22. [śa] (s') se pronunță ca *s* ușor aspirat și se ține de clasa palatalelor; [ṣa] (s‘) se pronunță *ș* și se numără la linguale. [sa] se ține de dentale și are pronunția unui *s* comun; [ha] e gutural și se pronunță *h*. La sfîrșitul cuvintelor nu se află, iar la mijloc numai înainte de vocale, semivocale și nazale.

ASPIRATE

23. Fiece aspirată sună ca neaspirata corespunzătoare urmată de-un *h* ce trebuie auzit bine.

NAZALE *19 r*

24. În toate limbile pronunția lui *n* se dirige după organul consoanei următoare; altfel se pronunță *n* în *plîng* altfel în *vînd*. Limba sanscrită are semne deosebite pentru aceste deosebiri fine ale pronunției — [ṅa] stă în[1] mijlocul cuvintelor numai înaintea guturalelor și se pronunța *ng*. Nu cred însă că [aṅga] se citește întocmai *ang-ga*, ci în rostirea lui [ṅ] se pregătește numai rostirea [lui] [g]. Asemenea nu se poate ca [aṅka] să fi sunînd ca *ang-ka*, de vreme ce *g* în sanscrit[ă] nu se pronunță nicicînd înaintea lui *k*, ci trece în acest din urmă. La sfîrșitul cuvintelor [ṅ] ca schimbare eufonică a lui [m] și în puține nominative și vocative cari sînt analoage cu [pratyaṅ] „la apus", [udaṅ] „la nord". Poate că-n acest caz se pronunța ca *ng* în cuvîntul englez *song*, unde abia s-aude *g*. La începutul unui cuvînt nu se află [ṅ]. Gramaticii admit însă o[2] rădăcină [ṅu] care-ar fi însemnînd „a suna" și derivă[3] din ea substantivul [ṅa] între altele un nume al lui Siwa.

25. [ñ] stă în mijlocul unui cuvînt numai înaintea *palatalelor*. Se pronunța *20 r* asemenea ca *ng*, însă mai moale decît [ṅa], încît *g* s-aud[e] și mai puțin. Ar fi chiar foarte aspru ca [ñ] în [pañca] „cinci" să se pronunțe c-un *g* perceptibil: *pangcio*. După [c] și [j], unde stă ca modificare fonetică a lui [na] se citește ca *gn* în cuvîntul francez *campagne*; așa de ex. în [rājñā] *râǵnja*, contras din [rājanā], de la [rājan] „rege". La sfîrșitul cuvintelor, [ñ] mai nu se află decît ca modificare eufonică a[4] lui [m] înaintea unei palatale; la-nceput nu e nicăiri.

Notă Cuvintele [ṅa], [ña], [ṇa] nu par a avea altă origine decît că li s-a dat consonantelor un sens oarecare. Căci [ṅa] și [ṇa] însemnează între altele pe zeul Siwa; dar puține consonante sînt în sistemul de scriere al inzilor cari, după ce-l adaoge vocala [a], să nu însemne numele lui Siwa sau a altei zeități. Astfel Siwa se mai cheamă [ca], [ja], [ḍha], [ḍa] și a.m.d. iar [ka] e un nume al lui Brahmâ și a lui Wișnu.

26. [ṇa] se pronunță în chipul descris la §. 20 și stă în mijlocul cuvîntului, *21 r* nu numai înaintea unor consonante linguale, ci ades și înaintea vocalelor, de ex. [gaṇa] „ceată". La sfîrșitul cuvîntului se află mai cu seamă ca schimbare fonetică

---

[1] *după* înaintea *șters* [2] *după* un *șters* [3] *după* deduc[e] *șters* [4] *după* al *șters*

a unui [m] primitiv, iar la început se află în singurul cuvînt, cu multe înțelesuri, [ṇa], a cărui întrebuințare e însă foarte rară. Dar gramaticii inzi scriu multe rădăcini cari-n adevăr încep cu [n], cu acest nazal lingual, dînd drept regulă că, în timpul flexiunii, trece în [n]. Astfel zic că [ṇad] e rădăcina ce-nseamnă „a suna”, de la care însă persoana a treia singulară a prezentului se scrie [nadati], iar [nu] [ṇadati].

27. [na] este *n* comun și e foarte des la-nceputul, la mijlocul și la sfîrșitul cuvintelor.

28. [ma] este *m* al nostru și e asemenea des la-nceput, la mijloc și la capătul cuvintelor, însă [1] în poziția din urmă e supus schimbărilor eufonice în celelalte patru nazale și în *anuswâra*.

29. Fiindcă în ordinea urmată în §.1. semivocalele, sibilantele și [ha] formează clase deosebite, ne par[e] practic de-a distribui [2] || literele acestea între [3] cele cinci clase de cari se țin conform organului ale căruia sînt, căci pentru etimologie e foarte important a se ști de care organ se ține fiece literă. 22 r

Guturale	[ka],	[kha],	[ga],	[gha],	[ṅa],	[ha]	
Palatale	[ca],	[cha],	[ja],	[jha],	[ña],	[ya],	[śa]
Linguale	[ṭa],	[ṭha],	[ḍa],	[ḍha],	[ṇa],	[ra],	[ṣa]
Dentale	[ta],	[tha],	[da],	[dha],	[na],	[la],	[sa]
Labiale	[pa],	[pha],	[ba],	[bha],	[ma],	[va]	

DESPRE ACCENTE

30. Gramaticii inzi admit trei accente: acutus, numit [udātta], adecă *ridicat*, gravis, numit [anudātta], *neridicat* (negațiunea silabei intonate) și [svarita] *(intonat*, de la [svari] „ton, accent”), care corespunde cu circumflexul grecesc. El se-ntrebuințează:

1^{0} cînd o [4] vocală finală intonată se contopește c-o vocală începătoare intonată, însă în cazul acesta se admite și *udâtta*;
2^{0} cînd înderătul unui [e] sau [o] intonat și desinent se elidează un [a] neintonat;
3^{0} cînd [i], [ī], [u], [ū] intonat sau [ṛ] se schimbă în semivocala correspondentă și accentul trece pe vocala următoare. În [5] cuvintele acelea cari la gramaticii inzi au din capul locul[ui] *svarita*, stă || înaintea vocalei intonate pururea [y] sau [v], precum [kanyá], [manuṣyá], [vilvá]. În manuscriptele *Vedelor* mai sta semnul svaritei în locul *anudâttei* daca silaba precedentă e-ntonată cu *udâtta*. *Udâtta* sau acutus se-nseamnă c-un [u] pus deasupra silabei intonate, *svarita* sau circumflexul printr-o trăsătură verticală superpusă, *anudatta* sau gravis printr-o trăsătură orizontală pusă sub silaba neintonată. Accentele însă nu se scriu decît în manuscriptele *Vedelor* (v. Boethlingk, *Über die Accente im Sanskrit*). 23 r

ÎMPĂRȚIREA LITERELOR

31. Foarte importantă pentru regulele eufoniei și pentru întreaga etimologie e împărțirea literelor în întunecate și sunătoare. Între cele întunecate se numără primele două consonante ale celor dentîi cinci clase și cele trei sibilante; la cele sunătoare se numără toate vocalele și ultimele cinci consonante ale primelor cinci clase, apoi semivocalele și [ha]. Pentru o mai ușoară privire, le aranjăm astfel:

24 r

Întunecate	*Sunătoare*
[ka], [kha]	[ga], [gha], [ṅa]
[ca], [cha]	[ja], [jha], [ña]
[ṭa], [ṭha]	[ḍa], [ḍha], [ṇa]
[ta], [tha]	[da], [dha], [na]
[pa], [pha]	[ba], [bha], [ma]
	[ya], [ra], [la], [va]
[śa], [ṣa], [sa]	[ha] și toate vocalele.

---

1. *după* dar *șters* 2. *deasupra lui* atribui *șters* 3. *după* claselor cărora *șters* 4. *deasupra lui* un *șters* 5. *după* Apoi *șters*

32. Vocalele se-mpart în *semene* și *neasămănate*. Semene sînt cele ce nu se deosebesc deloc sau numai prin cantitate, ca [u] și [ū], [i] și [ī]; neasămănate sînt toate celelalte.

GUNA ȘI WRIDDHI

33. Espresiunile acestea însemnează două urcări ale vocalelor foarte des obicinuite în[1] gramatică; cea dentîi e oarecum un comparativ. Cea de a doua un superlativ. *Guna* (masc. între altele „virtute") consista în prepunerea unui *a* scurt care, conform §. 36. se preface cu [i][2], [ī], în [e], cu [u], [ū] în [o], cu [ṛ], [ṝ] în [ar]; de-aceea [e], [o], [ar] sînt grade de *guna* de la [i], [ī]; [u], [ū]; [ṛ], [ṝ].

Wriddhi (fem. „creștere") este prepunerea unui [ā] â lung și urcă pe 25 r
[a] la [ā], pe [i], [ī] la [e], pe [u], [ū] la [au], pe [ṛ], [ṝ] la [ār]. Vocala [a] care prin *guna* ar referi o influență egală ca și prin *wriddhi* — căci *a* + *a* și *â* + *a* e egal *â* — își rezervă singura urcare posibilă pentru *wriddhi* și n-are *guna*, tot așa de puțin o au [e] și [o], care deja cu *guna* ar trebui să dea [ai], [au]. Dăm aci următorul prospect al efectelor[3] *gunei* și *wriddhi*.

Vocale fundamentale	[a]	[ā]	[i]	[ī]	[u]	[ū]	[ṛ]	[ṝ]	[e]	[ai]	[o]	[au]
Guna			[e]	[e]	[o]	[o]	[ar]	[ar]				
Wriddhi	[ā]		[ai]	[ai]	[au]	[au]	[ār]	[ār]	[ai]		[au]	

34$^{a)}$. Mai mult vocalele scurte, [i], [u], [ṛ], sînt espuse la urcare prin *guna* și *wriddhi*; și acolo unde, în teoriile despre verb, se prescria *guna* ori *wriddhi* e a se înțelege că vocalele scurte[4], la-nceputul, mijlocul sau sfîrșitul rădăcinii, se urcă, escepție făcînd numai[5] cînd urmează două consonante; de ex. [bhikṣ] rămîne neschimbat. || Vocale lungi ([ī], [ū], [ṝ]) se urcă[6] numai fiind finalele unor rădăcini. 26 r

34$^{b)}$. Pentru [ar] și [ār] ca *guna* și *wriddhi* de la [ṛ], [ṝ] se pune înaintea a două consonante, pentru a evita prea mare asprime, [ra], [rā], de ex. [draṣṭum] „a vedea" pentru [darṣṭum] de la [dṛś] (comp. ἔρδακον pentru ἔδαρκον), [asrākṣam] „ceam" pentru [asārkṣam] de la [sṛj].

34$^{c)}$. Dacă sînt a se scurta diftongi, conform vreunei flexiuni gramaticale, atunci ele reintră în scurtimea elementului lor din urmă, adecă [e], [ai] în [i] și [o], [au] în [u].

REGULE EUFONICE 27 r

VOCALE

SCHIMBAREA VOCALELOR FINALE[7] ȘI ÎNCEPĂTOARE A DOUĂ CUVINTE CE SE-NTÎLNESC

35. Două vocale asemănate (v. §32) se contopesc în vocala lungă corespunzătoare; d.ex. [vāri iha asti] devine [vārīhāsti] „apă este aci"; [keśinī īkṣate] devine [keśinīkṣate] „Kês'ini vede"; [sā asti] devine [sāsti] „ea este"; [madhu ūhana] devine [madhūhana] „strîngere de miere".

36. [a] și [ā], dacă le urmează [i] sau [ī], se schimbă în [e]; cu [u] sau [ū] se schimbă în [o], cu [ṛ] în [ar], cu [e] sau [ai] în [ai], cu [o] sau [au] în [au]; de ex. [bāla] și [bālā] formează: cu [iṣṭi], [bāleṣṭi][8]; cu [īrṣā], [bālerṣā]; cu [uṣṭra][9], [bāloṣṭra]; cu [ūru], [bāloru][10]; cu [ṛddhi], [bālarddhi]; cu [edha], [bālaidha]; cu [aiśvarya], [bālaiśvarya]; cu [oka], [bālauka]; cu [audārya], [bālaudārya].

Notă. Pentru a despărți în edițiuni de text contracțiunile prescrise de paragraful 28 r
acesta și de[11] cel premergător observăm[12] daca cuvintele ce se-ntîlnesc nu formează

---

1. *după* ale *șters* 2. *după* [u] *șters* 3. *după* influențelor *șters* 4. *inițial* că vocala scurtă 5. făcînd numai *deasupra lui* făcînd *șters* 6. *deasupra lui* schimbă *șters* 7. *după* începătoare și *șters* 8. *în ms.* (bāleșṭhi) 9. *după* [uṣṭha] *șters* 10. *după* [bālā] *șters* 11. *supraintercalat* 12. *deasupra lui* punem *șters*

un cuvînt[1] compus și punem vocala pe care o cuprinde sfîrșitul și începutul a două cuvinte în partea cuvîntului dentîi, iar înaintea cuvîntului al doilea punem semnul ' apostrofal în cazul cînd o vocală scurtă sau[2] un diftong-*guna* ([e], [o])[3] s-a contopit cu cuvîntul premergător, iar[4] daca aceasta s-a-ntîmplat c-o vocală lungă sau c-un diftong *wriddhi* punem semnul ''; de ex. [vārī' hā' sti], [Keśinī'' kṣate] (§ 35); [tatrai'' ti] „acolo merge el'' din [tatra eti], [tavai'' śvaryam] din [tava aiśvaryam] „Domnia Ta''. În acelaș mod se servesc chiar inzii de ['] nu numai ca semn pentru un [a] suprimat, ceea ce e destinația lui, ci și la contopirile unui [a] sau [ā] c-un *a* al cuvîntului premergător, astfel de ex. în ediția din Calcutta a lui *Dêvimâhâtmya* (II, 52) [cacārā' surasainyeṣu] din [cacāra asurasainyeṣu].

37. Vocalele [i], [ī], [u], [ū] și [ṛ] trec înaintea unei vocale neasămănate în semivocala lor corespondentă ([y], [v], [r]); de ex. [bāry vatra] din [vāri atra], [vadhvartham] din [vadhū artham][5] [pitrartham] din [pitṛ artham].

29r 38. Diftongul [e] (a+i) ar trebui, conform regulei precedente, să treacă înaintea vocalelor în [ay] și această trecere e admisă de gramaticii inzi înaintea altor vocale decît [a], dar la scriitori [y] din [ay] e suprimat, introducîndu-se astfel un hiat, pe care limba dorește să-l evite; de ex. [vana āsīt] „în pădure era'' din [vanay āsīt] pentru [vane ā°]; [vana iha] pentru [vane iha] „în pădure aci''. Înaintea unui [a] începător [e] rămîne însă neschimbat, iar [a] se elidează; de ex. [vane'smin] „in silva hac''. Adesea, din cauza metrului, se elidează un [a] începător și [e] rămîne neschimbat; de ex. [bhūtaye' tmanaḥ].

Notă. În *Manu* VIII.57. se află [metyuktvā] (pentru [ma ity uktvā]), ceea ce se poate esplica astfel: [i] din [iti] s-a elidat și forma [me] a rămas neschimbată; sau, ceea ce-mi pare și mai exact, [a] din [ma], care, după regula generală, a trebuit să stea în locul lui [me], a fost contras cu [i] în[6] [iti] în sunetul [e].

39. [o] (din a+u) se află la sfîrșitul unui cuvînt numai ca modificare eufonică a lui [as] (v. § 76); schimbarea ⟨a⟩ lui [o] primitiv înaintea vocalelor este [av]
30r (cf. § 55), de ex. || [go] și [īśa] formează [gavīśa] „stăpîn de vite''. Cînd [go] se compune c-un cuvînt care-ncepe cu [a] atunci [o] rămîne neschimbat, iar [a] următor poate fi sau elidat sau păstrat, după plac; de ex. [go'śvāḥ] sau [goaśvāḥ] „boi și cai''.

40. Unele adverbe și interjecțiuni, anume [no], [atho], [utāho], [o]!, [aho] „o!'', [āho] „ah!'' [ho], [bho] „hei!'' păstrează litera lor finală înaintea unei vocale. [o] al vocativului cuvintelor în [u] poate rămînea neschimbat înaintea unor vocale sau trece în [av] sau în [a], care din urmă formă s-a născut din [av] prin[7] elidarea lui [v].

41. [ai] și [au] se schimbă înainte de vocale în [āy] și [āv], de ex. [sutāyāy avedayat] „el a vestit fiicei'' pentru [sutāyai a°], [tāv iha] „acești doi de-aci'' pentru [tau iha]. Dar se pot și elida semivocalele [y] și [v]; astfel în *Întoarcerea lui Argiuna* III.12 [tasmā avitatham] pentru [tasmāy][8] din [tasmai] „acestuia''. Nu cunosc însă exemple cu [v] eliminat, ca [tā iha] pentru [tāv iha].

ESCEPȚIUNI

42. Prepozițiunile inseparabile terminate în[9] [a] și [ā] elidează aceste vocale înaintea unor rădăcini cari-ncep cu [e] sau [o]; de ex. din [pra] și [ej] vine [prejate]
31r „el tremură'', de la [parā] și [okh] || vine [parokhati] „el usucă''. Forme deduse, precum cauzalii, deziderative etc., urmează, în unire cu prepozițiunile, regula generală § 36.

43. Un [a] final se[10] elidează și [în] unele cuvinte compuse iregulare, de ex. daca [hala] „plug'' formează un cuvînt compus cu [īṣā] „mîneri'' se naște [halīṣā] pentru [haleṣā] (v. § 36). [a] dă[11] în unele cuvinte compuse în unire[12] cu sunetul

---

[1] *după* compositum *șters* [2] *după* s-a *șters* [3] *paranteza supraintercalată* [4] *după* s[au] *șters* [5] *în ms.* [ardham] [6] *după* cu *șters* [7] *deasupra lui* cu *șters; de fapt ar fi trebuit* din [8] *după* [tasmai] *șters* [9] terminate în *supraintercalat* [10] *după* și *șters* [11] *supraintercalat* [12] în unire *deasupra lui* dă *șters*

i sau *u* diftongul *wriddhi* în loc de *guna*, de ex. [prauḍha] pentru [proḍha] din [pra] + [ūḍha], [svaira] pentru [svera] din [sva] + [īra]. Înainte de [oṣṭha] „buză”[1] și [otu] „pisică” cuvintele în [a] formînd cu ele compozite pot elida vocala finală sau o pot contrage, după § 36, cu [o] sau [au] următor; de ex. [bimboṣṭha] sau [bimbauṣṭha] (din [bimba] + [oṣṭha]).

44. [a] și [ā] ca vocale finale ale unei prepozițiuni inseparabile trec[2] cu [ṛ] începător al unei rădecini următoare în [ār] în loc de [ar] (§ 36.); de ex. [apa] și [ṛcchati] formează [apārcchati][3] „el se duce”.

45. Terminațiile cazurilor din dual în [ī], [ū], [e], terminațiile personale din
dual în [e] și finalul [ī] a pluralului [amī] „acia” rămîn neschimbate înaintea vocale-
lor; de ex. [sārathī atra] „cei doi conducători de trăsuri aici”; [amī uṣṭrāḥ] „acele
cămile”, || [śatrū ete] „acești doi dușmani”, [sute ete] „aceste două fiici”, [pacete *32r*
imau] „fierb acești doi”.

46. Interjecțiunile [a], [ā], [i], [u] și vocalele finale ale vocativelor nu sînt supuse la schimbări daca tonul lor la strigăt sau chemare ține mai mult decît de obicei, de ex. [u uttiṣṭha] „scoală-te!” [Rāma ehi] „Rāma, vino!”.

SCHIMBAREA VOCALELOR ÎN MIJLOCUL UNUI CUVÎNT

47. [a], daca nu se elidează, urmează regulelor date în §§ 35, 36; de ex. [karās] *mînile*, din [kara] și [as], [kare] „în mînă” din [kara] + [i], [dāne] „două daruri” din [dāna] și [ī].

48. [ā] se elidează înaintea tuturor terminațiunilor ce se-ncep c-o vocală sau a sufixelor numelor și verbilor; de ex. [dadus] „dădură” din [dadā] + [us], [śaṅkhadhme] „sunătorului din țeaslă” din [-dhmā] + [e].

$49^{a)}$. Adeseori se intercalează, după cum se va vedea din etimologie, un [y] eufonic între [a] și vocala următoare; de ex. [yāyin] din [yā] + [in]. Acest [y] eufonic se mai află și în alte cazuri ce se vor determina mai tîrziu după [u] și [e]; de ex. [amuyā] „prin aceia” din [amū] + [ā], [bodheyam] „aș vrea să știu” din [bodhe] și [am].

$49^{b)}$. Mai des decit [y] se întrebuințează [n] ca literă eufonică mijlocitoare *33r*
înaintea unor terminațiuni vocalice, mai cu seamă în declinațiune; de ex. [nadī-
nām] „a rîurilor”, [vadhūnām] „a femeilor” din [nadī], [vadhū] + [ām].

50. [i], [ī] se elidează numai înaintea vocalelor așa-numitelor sufixe *taddhita* (cari formează derivative din alte nume); [u] numai înaintea sufixului [iman], de ex. [ṛjiman] „droiture” de la [ṛju] „drept”; [ū] nu se suprimă nicicînd. Dar vocalele numite mai sus nu se contopesc nicicînd cu o vocală următoare asămănată după principiul §-lui 35; ci [i] și [ī] trec și-naintea asămănatelor lor în [y] sau, după § 51, în [iy], de ex. în [cicyima] „noi adunam”, [ninyima] „noi duceam” din [cici], [ninī] și [ima]. [u], [ū] trec înaintea unor vocale asămănate în [uv], înainte de neasămănate în [v] sau, după §§ 51, 52, 53, în [uv]; de ex. [yuyuvus] „ei împreunau”, [dudhuvus] „ei mișcau” din [yuyu], [dudhū] și [us].

51. În rădăcini și trupine nominale monosilabe (chiar devenind polisilabe
prin unirea cu prepozițiuni și alte cuvinte) [i], [ī], [u], [ū] trec de obicei[4], atît
înaintea[5] vocalelor asămănate cît și a celor neasămănate, în [iy][6] și [uv] de ex.
[ri] și [ati] devin [riyati] „el merge”, [bhī] cu [i] devine [bhiyi] „în frică”, [vī]
cu [anti] devine || [viyanti] „ei merg”, [nu] cu [anti] devine [nuvanti] „ei glori- *34r*
fică[7]”, [bhū][8] cu [i] devine [bhuvi] „pe pămînt”.

52. La cuvinte polisilabe se-ntîmplă aceeași schimbare în [iy] și [uv] cînd înaintea vocalelor numite se află *două* consonante. Dar regula aceasta e mai puțin generală. Să comparăm bunăoară [sismiyima] „noi zîmbeam”, din [sismi] și [ima], cu [cicyima] „noi adunam”, din [cici] și [ima]; [cikriya] „voi vindeați”, din [cikrī]

---

1. *după* și *șters* 2. *după* se prefac *șters* 3. *în ms.* [apācchati] 4. de obicei *deasupra lui* atît înaintea *șters* 5. *suprainterculat* 6. *după* [ū] *șters* 7. *după* laudă *șters* 8. *după* cu *șters*

și [a], cu [ninya] „voi duceați”, din [ninī] și [a]; [āpnuvanti] „ei obțin”, din [āpnu] și [anti], cu [cinvanti] „ei adună”, din [cinu] și [anti].

53. [u] și [ū] se schimbă înaintea vocalelor în [uv][1] adesea fără cauzele indicate de cele două regule premergătoare. Cazurile unde se-ntîmplă aceasta se determină mai de aproape în etimologie. Să comparăm, de ex. [nunuva] „voi glorificați”, din [nunu] și [a], cu [cicya] „voi adunați”, din [cici] și [a].

54. [ṛ], [ṝ]. Cea dentîi se schimbă înaintea vocalelor terminațiunilor gramaticale în [r] (cf. § 37), iar daca premerg[2] două consonante se schimbă, în cazuri anumite arătate de etimologie, pentru evitarea unei prea mari grămăderi de con-
35 r sonante, în [ar] || (cf. § 52); de ex. [cakra] „voi făceați”, din [cakṛ] și [a], dar [sasmara] „voi vă aduceați aminte”, din [sasmṛ] și [a]. [ṝ] trece de obicei înaintea vocalelor terminațiunilor gramaticale în [ir], iar după labiale în [ur]. Amănuntele se vor da în etimologie. Înainte de [y] [ṝ] trece în [īr] și după labiale în [ūr].

Notă. Această regulă e necesară numai pentru sistemul gramaticelor inde. În realitate însă nu există rădăcini în [ṛ] și [ṝ] (v. § 12), ci oare cari rădăcini în [ar] contrag această silabă, în locuri lipsite de *guna*, în [ṛ], altele slăbesc pe [a] în [i][3] și [u] și lungesc pe [i] și [u] înaintea lui [y] în [ī] și [ū]. Iar rădăcinile cari, după gramaticii inzi, se sfîrșesc în [ar] nu admit nici contragerea în [ṛ], nici slăbirea lui [a] în [i] și [u].

55. Diftongii [e], [ai], [o], [au] schimbă înaintea vocalelor elementul lor final în semivocala[4] corespunzătoare ([y], [v]), prin care *a* începător devine liber; de ex. [ne] și [ana][5] devine [nayana] „ochi”, [nai] și [aka] devine [nāyaka][6] „conducător”, [bho] și [ati] devine [bhavati] „el este”, [nau] și [i] devine [nāvi] „în corabie”.

36 r

CONSONANTE

SCHIMBAREA CONSONANTELOR CARI SE-NTÎLNESC CU LITERE FINALE ȘI ÎNCEPĂTOARE A DOUĂ CUVINTE

56$^{a)}$. În privirea gutturalelor, lingualelor, dentalelor și labialelor (despre palatale v. § 59) există legea fundamentală că în sanscrit[ă] la[7] finele cuvintelor se cad a fi numai teme ([k], [ṭ], [t], [p]) în cari trec aspiratele și mediile organului lor, de ex. [th], [d], [dh] în [t], pe cînd din contra, tenuele, pentru a se acomoda cu litera începătoare a cuvîntului următor, se schimbă în sunătoarele neaspirate (medii) ale organului lor, de ex. [k] în [g]; așa încît tenuele — fie originare din [kh], [g], [gh] etc. — nu se află decît înaintea unei pauze sau a unei consonante întunecate. De ex. trupinele[8] de cuvinte [harit] „verde”, [mud] „bucurie” și [yudh] „luptă” (acuz. [haritam], [mudam], [yudham]) sună în nominativul fără flexiune [harit], [mut], [yut] și păstrează această formă înaintea unei pauze sau a unor consonante întunecate; dar se zice de ex. [harid asti], [harid bhavati] „viridis est”; [mud asti], [mud bhavati] „gaudium est”; [yud asti], [yud bhavati] „pugna est”.

37 r 56$^{b)}$. Daca, după legea premergătoare, aspiratele finale se schimbă în neaspirate, aspirațiunea pierdută prin aceasta se retrage la litera începătoare a rădăcinii în cazul cînd aspirata finală e *sunătoare* ([gh], [ḍh], [dh], [bh]), iar consonanta începătoare c-o sunătoare neaspirată (tenua) esceptie făcînd de [j]; de ex. [budh] „știutor” devine (la finele cuvintelor compuse) [bhut], înaintea sunătoarelor [bhud].

57. Două consonante nu pot sta la sfîrșitul unui cuvînt, cel din urmă se aruncă; esceptîndu-se numai cazul cînd penultima e un [r], îndărătul căruia nu se aruncă decît un [ṣ] care stă pentru [s] în formele deziderative, iar celelalte consonante se păstrează; de ex. [suvalk] „mergînd frumos” de la [suval][9]; [pipakṣ] „doritor de-a fierbe”, de la [pipak]; [ūrj] *tare* devine [ūrk] (v. § 59).

---

1. înaintea vocalelor în [uv] *supraintercalat* 2. *după* mer[g] *șters* 3. *după* [u] *șters* 4. *după* v[ocala] *șters* 5. *corectat din* [an] 6. *corectat din* [nāyak] 7. *supraintercalat* 8. *după* de *șters (anticipare din grabă)* 9. *în ms.* [saval]

58. Mutele pot trece înaintea nazalelor în nazalul organului lor sau pot urma legii generale (§ 56): [vāk mama] formează [vāṅ mama] sau [vāg mama] „discursul meu”, [ṣaṭ[1] māsāḥ] formează [ṣaṇ māsāḥ] sau: [ṣaḍ māsāḥ] „șase luni”; [tat nā’sti] formează [tan nā’sti] sau [tad nā’sti] „aceasta nu este”.

59. [c], [ch], [j], [jh][2] nu se sufăr la finele cuvintelor afară doar’ de cazul cînd [c] și [j] ar sta, după § 61, ca schimbări eufonice ale lui [t], [th], [d], [dh].

Ca litere finale primitive [c], [jh] trec în [k], [ch], [d] și [j] mai cu seamă 38 r în [k] și numai ca literă finală a unor rădăcini în [d]; [k] și [ṭ] sînt însă supuse, după § 56$^{a)}$, schimbării în [g] și [ḍ][3], iar după § 58 schimbării în [ṅ] și [ṇ]. De ex. [vāc] „discurs” și [asṛj] „sînge” dau [vāk] și [asṛk], de unde, după § 56$^{a)}$, se poate naște [vāg], [asṛg] sau, după § 58, [vāṅ], [asṛṅ]. [rāj] „rege” se schimbă în [rāṭ], iar aceasta înaintea sunătoarelor în [rāḍ][4], iar înaintea nazalelor în [rāṇ] sau [rāḍ][5].

60. Cînd un cuvînt se-ncepe cu [ch], iar cel premergător se sfîrșește c-o vocală scurtă, atunci se pune înaintea lui [ch] începător tenua sa corespunzătoare [c], ceea ce uneori se-ntîmplă și după o vocală lungă. Această regulă se-ntinde și asupra rădăcinilor cari-ncep cu [ch] cînd înaintea lor se pune un prefix terminat în vocală scurtă sau o silabă scurtă de reduplicațiune sau augmentul [a]. De ex. [tava chāyā] devine [tava cchāyā] „umbra ta”; [ci] cu [cheda] devine [ciccheda] „el despică”.

Notă. În manuscrise și edițiuni tipărite se neglige adesea prepunerea lui [c]; dar generalitatea regulei se dovedește prin împrejurarea că vocala scurtă premergătoare devine totdeuna lungă prin pozițiune, ceea ce nu se poate esplica decît prin dupla consonantă, iar nu din [ch] singur (cf. § 62).

61. [t], [th], [d], [dh] se asimilează c-un [l] următor, asemenea cu palatalele 39 r și lingualele, escepție făcîndu-se de nazale și [ṣ], și urmează principiul regulei generale 56^{a}[6], prefăcîndu-se înainte de [c], [ch] în [c], înainte de [j], [jh] în [j], înainte de [ṭ], [ṭh] în [ṭ] și înainte de [ḍ], [ḍh] în [ḍ]. Înainte de [ś], fiind acesta o[7] palatală întunecată, trec asemenea în [c], și [ś] începător se schimbă în genere în [ch], dar poate rămînea și neschimbat. De ex. [tat likha] devine [tal likha] „aceasta scrie”, [tat carma] devine [tac carma] „această pavăză”, [tat jīvanam] devine [taj jīvanam] „această viață”, [tat ḍayanam] devine [taḍ ḍayanam] „acest zbor”, [tat śṛṇu] devine [tac chṛṇu] „aceasta auzi-o”.

62. La sfîrșitul unui cuvînt [ṅ], [ṇ], [n] se duplică dacă sînt precedate de-o vocală scurtă și daca[8] cuvîntul următor începe cu vro vocală: de ex. [āsan] cu [atra] sau [ādau] formează [āsann atra] „ei au fost aici”, [āsann ādau][9] „ei erau la început”.

63. [n] pus înainte de [c], [jh] poate trece în nazalul palatal, înainte de [ḍ], [ḍh] în nazalul lingual, dar aceasta se-ntîmplă rar; de obicei [n] rămîne neschimbat înaintea tuturor consonantelor.

64. Cînd un cuvînt care se termină cu [n] vine să stea înaintea unui [ś] sînt 40 r cu putință patru feliuri de scriere, adecă: sau amîndouă[10] consonantele, întîlnindu-se, rămîn neschimbate, sau [n] devine [ñ] și [ś] rămîne neschimbat, sau [ś] se preface după [ñ] în [ch] sau în fine se intercalează între [ñ] și [ch] un [c]. De ex. [mahān] „mare” și [śūraḥ] „un erou” formează [mahān[11] śūraḥ] sau [mahāñ śūraḥ] sau [mahāñ chūraḥ] sau [mahāñ cchūraḥ].

65. Între un [*n*] final și o consonantă întunecoasă a clasei palatale, linguale sau dentale — [c], [ch], [ṭ], [ṭh], [t], [th] — se intercalează o sibilantă eufonică de către organul consonantelor următoare și de aceea [n] se schimbă, după § 15 în *anuswâra* ([ṁ$_1$] sau [ṁ$_2$]); de ex. [śrīmān carati] formează [śrīmāṁścarati$_1$], ([śrīmāṁścarati$_2$])[12], [mahān ṭaṅkāraḥ] formează [mahāṁṣṭāṅkāraḥ$_1$] ([mahāṁṣṭaṅkāraḥ$_2$]), [āsan tatra] formează [āsaṁstatra$_1$] ([āsaṁstatra$_2$]).

---

[1] *în ms.* [ṣaḍ] [2] *după* [k] *șters* [3] *după* [ḷ] *șters* [4] *după* [rāṭ] *șters* [5] *în ms.* [rāṅ] [6] *după* de la *șters* [7] *deasupra lui* un *șters* [8] *supraintercalat* [9] *în ms.* [āṭau] [10] *după* cel[e două consonante] *șters* [11] *în ms.* [matān] [12] *în ms.* [śrīmaṁścarati]

Notă. Spre a putea despărți, adaogem sibilanta la cuvîntul[1] întîi, căruia i se și cuvine mai mult de vreme ce [n] trece în mijlocul unor sibilante în *anuswâra*, de ex. [āsaṁs tatra].

66. Un [n] final se asimilează c-un [l] următor, iar originea nazală a
41 r primului [l] se indică prin [ṁ] (cf. §§ 61, 70); || de ex. [pakṣān lunāti] formează [pakṣāṁl lunāti] „el taie aripele”.

67. La sfîrșitul membrului întîi al unui cuvînt[2] compus se elidează [n], iar vocala premergătoare e supusă legilor fonologice obicinuite; d.ex. [rājan dharma] formează [rājadharma] „datoria regilor”, [rājan indra] formează [rājendra] „principe al regilor”.

68. [m] rămîne neschimbat la sfîrșitul cuvintelor numai înaintea vocalelor și a consonantelor labiale, îndreptîndu-se pururea după organul consonantei următoare, și de aceea înainte de [k], [kh], [g], [gh], [ṅ] trece în [ṅ], înainte de [c], [ch], [j], [jh], [ñ] trece în [ñ], înainte de [ṭ][3], [ṭh], [ḍ], [ḍh], [ṇ] trece în [ṇ], înainte de [t], [th], [d], [dh], [n] trece în [n]. Dar [m] se poate schimba și-n *anuswâra* înaintea tuturor consonantelor (v. § 16). De ex. [tam gajam] formează [taṅ gajam] sau [taṁ gajam] „pe acest elefant”, [tam candram] formează [tañ candram] sau [taṁ candram] „pe această lună”, [tam ḍimbam] formează [taṇ ḍimbam] sau [taṁ ḍimbam] „acest ou”, [tam dantam] formează [tan dantam] sau [taṁ dantam] „acest dinte”.

69. Înainte de sibilante și de [h], [m] se schimbă cu necesitate în *anuswâra*; de ex. [taṁ haṁsam] „hunc anserem”, [taṁ śatrum] „pe[4] acest inamic”, [taṁ siṁham] „pe acest leu”.

42 r 70. Înainte de semivocale, [m] se schimbă asemenea în *anuswâra*, dar înainte de [v] [m] poate rămînea[5]. [m] apoi poate fi asimilat cu [y], [l], [v] următor (niciodată cu [ra]) în care caz originea nazală a semivocalei care se naște se-nseamnă cu [ṁ] (cp. § 66) [kaṁ yuvānam] sau [kaṁy yuvānam], [kaṁ rājānam], [kaṁ. lābham] sau [kaṁl lābham], [kaṁ vindum] sau [kam vindum] sau [kaṁv vindum].

Notă. [samrāj] „stăpînitor peste toate”, din [sam] „cu” și [rāj] „a stăpîni” face escepție de la regulă; [samyac][6] ([samyak]) „cu totul” nu constituie o violare a acestei regule de vreme ce nu e compus din [sam] și [yac], ci din [sami] și [ac].

71. [m] final se poate îndrepta ori după întîia ori după a doua literă a cuvîntului următor daca cea întîi literă e un [h], iar a doua un [n], [m], [y], [l] sau [v]. Aceasta pare a veni de-acolo că [h] în acest caz are o pronunție atît de slabă încît litera următoare poate exercita efectul unei litere începătoare. De ex. [kaṁ hūnute] sau [kan hūnute].

72. [r] trece a) înaintea unei pauze și-naintea guturalelor și labialelor întunecate în *wisarga* ([ḥ]); de ex. [karoti punaḥ], [punaḥ karoti], [punaḥ pacati] pentru
43 r [karoti punar] etc.; || b) înainte de palatale, linguale și dentale întunecate trec în sibilanta corespunzătoare organului ([ś], [ṣ], [s]); de ex. [punaś carati], [punaṣ ṭīkate], [punas tarati], pentru [punar carati] etc. Iar daca după un [t] începător urmează un [s], [r] se schimbă în *wisarga*; de ex. [punaḥ tsarati]; c) Înainte de [ś], [ṣ], [s], [r] final sau se schimbă-n *wisarga* sau se asimilează cu sibilanta următoare, de ex. [punaḥ sarati] sau [punas sarati]; dar daca sibilanta are o altă consonantă după sine [r] poate fi sau elidat sau se schimbă-n *wisarga* sau se asimilează cu sibilanta următoare; schimbarea însă în *wisarga* e cazul cel mai des; de ex. [punaḥ skandati] sau [punas ska^0] sau [puna ska^0]; d) Înaintea unor litere sunătoare (vocale și consonante) [r] rămîne neschimbat, dar daca[7] cuvîntul următor începe cu [r], [r][8] se eliminează și daca e precedat de-o vocală scurtă aceasta se lungește (cf. § 75); de ex. [punar eti], [punar gacchati], [punā ramate].

---

[1] *după* silaba c[ăreia] și verb[ul] *succesiv șterse* [2] *inițial* al unei vorbe [3] *după* [ḍ] *șters* [4] supraintercalat [5] *inițial* poate rămîne [m] [6] *in ms.* [sabhyac] [7] *supraintercalat* [8] *după* atunci *șters*

$73^{a)}$. [i] și [u] se lungesc înaintea unui [r] final de la trupinele nominale, precum și înaintea reprezentanților eufonici ai lui [r]; de ex. [gīr] ([gīḥ] etc.) pentru [gīr] (ac. [giram]) „discurs”, [dhūr] ([dhūḥ] etc.) pentru [dhūr] (ac. [dhuram]) „oiște”.

$73^{b)}$. În cuvinte compuse un [r] care încheie cuvîntul întîi poate trece în[1] 44 r
[s] sau în[2] [ḥ] înaintea literelor [k], [kh], [p], [ph] în caz cînd acestea nu au o sibilantă după ele; dar acest [s] e supus schimbării în [ṣ] după analogia § $101^{a)}$; de ex. [gīḥpati] sau [gīṣpati] „stăpîn al cuvîntului”, pentru [girpati].

SIBILANTE

74. [ś] și [ṣ] nu se sufăr la finele cuvîntului, ci trec în [ṭ][3] și, ca finale ale unui mic număr de rădăcini, în [k]; de ex. [viṭ], [dviṭ], [dik], [mṛk] (înainte de sunătoare [viḍ] etc.) pentru [viś] „amănunțit”, [dviṣ] „inamic”, [diś] „regiune a cerului”, [mṛṣ] „suportînd”.

$75^{a)}$. [s] precedat de altă vocală decît [a], [ā], arată înaintea tuturor literelor începătoare acelaș sunet pe care l-ar arăta un [r] desinent după § 72; ca exemplu luăm [ravis] (nom. de la [ravi] „soare”) a) [karoti raviḥ], [raviḥ karoti], [raviḥ pacati]. b) [raviś carati], [raviṣ ṭīkate], [ravis tarati], [raviḥ tsarati]. c) [raviḥ sarati] sau [ravis[4] sarati], [raviḥ skandati] sau [ravis ska^0]. d) [ravir eti], [ravir gacchati], [ravī ramate] (v. § 72).

$75^{b)}$. [i] și [u] devin lungi înaintea unui [s] radical în[5] trupinele nominale 45 r
în analogie cu § $73^{a)}$; de ex. [āśīs] pentru [āśis] „binecuvîntare” (ac. [āśiṣam]) de la rădăcina [śās] cu prepozițiunea [ā] și slăbirea iregulară a radicalei [ā] în [i].

76. Cînd[6] un [s] desinent e precedat de [a] sau [ā] se aplică legile din [§] $75^{a)}$ înaintea consonantelor întunecoase și a unei pauze. Dar înainte de consonante sunătoare și [a][7] [as] se contrage[8] în [o], adecă [s] se schimbă în [u], iar cu [a] se preface [în] [o], iar [a] al cuvîntului următor se elidează; de ex. [gajo'sti], [gajo jayati], [gajo ramate] pentru [gajas asti] etc. Înaintea altor vocale decît [a] [s] desinent se suprimă[9], ceea ce este a se-nțele[ge] astfel că [v] din [av] răsărit din [o] se suprimă pretutindenea în starea conservată a limbii (cf. § 39); de ex. [gaja āste], [gaja eti] pentru [gajav āste], [gajav eti].

77. Nominativele pronominale [sas] „el, acesta, acela” și [eṣas] „acesta” (din [e] și [ṣas] suprimă pe [ṣ] înaintea tuturor consonantelor, escepție făcînd de cazul cînd au înainte-le prefixul negativ [a], în care caz urmează || regulei generale. 46 r
Cînd[10] [sas] stă înaintea lui[11] [eṣas][12], pierde asemenea pe [s] al său, iar [a] care rămîne trece cu [e] următor în [ai], cf. § 36.

78. [s] după [ā] lung se suprimă înaintea tuturor literelor sunătoare; de ex. [gajā adanti], [gajā ikṣante], [gajā jayanti] pentru [gajas adanti] etc.

Notă. Într-o stare anterioară a limbii pare că terminațiunea [ās] a devenit, înaintea literelor[13] sunătoare, [au], iar acesta, înaintea vocalelor[14], [āv], a cărui [v] suprimat se acordă cu[15] scrierea permisă prin § 41, dar totuși rară (v. și § 39). Cît [s-atinge de][16] [ā] pentru [au] înainte de consonante, se acordă cu terminația dualului [ā] pentru [au] în *Vede;* asemenea e a se observa deasa trecere a diftongilor în [ā], mai cu seamă în conjugațiune. După părerea aceasta [s] final înainte de litere sunătoare ar fi devenit [u] atît după [a] cît și după [ā], pe cînd în zend găsim mai pretutindenea ô (o) din [as] și âo (āo) din [ās]; *âo* este însă în zend reprezentantul cel mai obicinuit al lui [au]. (v. *Gram. comp.* §§ 23, $56^{a)}$).

$79^{a)}$. În cuvinte compuse [s] desinent al primului membru al cuvîntului compus rămîne în genere neschimbat înaintea guturalelor și labialelor întunecoase daca nu

---

1. *supraintercalat* 2. *supraintercalat* 3. *după* [da] *șters* 4. *în ms.* [rāvas] 5. *deasupra lui* din *șters* 6. *deasupra lui* Daca *șters* 7. *după* înainte de *șters* 8. *după* preface *șters* 9. *deasupra lui* elidează *șters* 10. *deasupra lui* Daca *șters* 11. stă înaintea lui *supraintercalat* 12. *după* și *șters* 13. *corectat din* literilor 14. *în ms.* vocalelo[r] 15. *inițial* concordă cu 16. s-atinge de *figurează în manuscris șters și neînlocuit cu nimic de felul* [Cît privește pe] *sau* [Cît despre], *cum ar fi fost de așteptat*

47 r trebuie schimbat || în [ṣ] după regula 101$^{b)}$. Dar se mai poate ca, în conformitate cu § 75, să urmeze schimbarea în *wisarga* și, dacă după [k] sau [p] urmează o sibilantă, [s] trebuie schimbat în *wisarga* (v. § 75).

De ex. [namas] cu [kāra] devine [namaskāra] „închinare”, [bhās] cu [kara] devine [bhāskara] „făcător de lumină” (soarele), [bhās] cu [pati] devine [bhāspati] „Domn al luminii” (soarele), [dhanus] cu [kara] devine [dhanuṣkara] sau [dhanuḥkara] „arcaș”, [bhās] cu [kṣaya] devine [bhāḥkṣaya], nu [bhāskṣaya] „apusul luminii”.

79$^{b)}$. [s] în prepozițiunea inseparabilă [nis] „din” se schimbă înaintea lui [t] din rădăcina [tap] „a arde” în [ṣ], iar acest [ṣ] face ca [t] să se schimbe în [ṭ] (cf. § 91), de-aceea de ex. [niṣṭapati] „el arde”. Înaintea altor rădăcini cari-ncep cu [t], [s] din [nis] rămîne neschimbat, de ex. [nistarati] „el trece peste”.

80. Cele mai multe cuvinte cari se-ncep⟨e⟩ cu [s] schimbă această sibilantă în [ṣ][1] prin influența lui [i], [u], [e] și [o][2] dintr-o prepoziție inseparabilă anterioară sau dintr-o silabă reduplicativă (comp. § 101$^{a)}$). De-aci urmează schimbarea unui [t], [th], [n] următor în linguala corespunzătoare; de ex. rădăcina [sev] „a onora”
48 r formează cu prepoziția [ni] și [vi] [niṣev], [viṣev], în preteritul reduplicat || [siṣeve], în intens. [seṣeve]; [stu] „a glorifica” formează în preteritul reduplicat [tuṣṭāva], în intens. [toṣṭu]. Între rădăcinile cari nu admit această schimbare se numeră: 1) rădăcinile cari cuprind [ṛ][3] sau se termină în [ṛ] (v. § 12), de pildă [visṛjāmi] „eu părăsesc”, de la [sṛj], [vistīrṇa] „intens” din [stṝ]. 2) Rădăcinile cari după un [s] începător au alte consonante decît [t], [th], [n], [v], de ex. [susrāva] din [sru], [pusphota] din [sphuṭ].

Nota 1. Rădăcinile [su] (cl. 5), [sū], [so]; [stubh], [sthā], [sidh] (cl. 1), [sic], [sañj], [sad] (cl. 6), [stambh], [svan] (cînd înseamnă sunetul mestecării de mîncare), [sev] și denominativul [senay] păstrează pe [ṣ] produs prin influența unei prepozițiuni chiar acolo unde între prepozițiune și rădăcină intră augmentul [a]; de ex. [abhyaṣiñcat] „el udă” (împroașcă) de la [sic] praef.[4] [abhi]. Rădăcinile [siv], [sah], [stu] permit amîndouă formele, de ex. [vyaṣahata] sau [vyasahata] de la [sah] praef. [vi].

Nota 2. O silabă reduplicativă sfîrșită in [a] poate asemenea să păstreze în unele rădăcini [s] în loc de [ṣ], de ex. [abhitaṣṭhau] de la [abhiṣṭhā] din [sthā] praef. [abhi].

Nota 3. Cînd un [s] venit la sfîrșitul unei rădăcini se schimbă în [ṣ] în urma cauzelor citate în § 101$^{a)}$, atunci la unele rădăcini nu se face[5], pentru a evita con-
49 r sonanța, schimbarea[6] lui [s] începător, || de ex. [si] și [su] formează în deziderativ [sisīṣ], [susūṣ], iar în intens. [seṣi], [soṣu]. După acelaș principiu cred că, spre evitarea unor sunete prea înrudite într-un cuvînt, rădăcina [sah] nu face schimbarea lui [s] în [ṣ] în formele unde, după § 102, vine un [ḍh] în locul lui [h] + [t], pentru că lingualul [ḍh] respinge sibilanta organului ei, de aci de ex. [parisoḍhā], [parisoḍhum] către [pariṣahate] (Pân[ini], VIII, 3, 115). În antiteză cu fenomenul acesta adiectivul [sāh] „suportînd”, care derivă din aceeași rădăcină, atrage la sine sibilanta organului respectiv prin puterea unui [ṭ] sau [ḍ] care vine-n locul radicalei [h]; de ex. [turāsāh] (un pronume a lui Indra, „suferind repejunea”, din [turā] pentru [tvarā] și [sāh]) formează în nominativ [turāṣāṭ), înainte de sunatoare [turāṣāḍ], în dat. și abl. pl. [turāṣāḍbhyas][7], iar în ac. sg. [turāsāham], instr. [turāsāhā] etc.

Nota 4. Rădăcina [stambh] schimbă în mod neregulat, în unire cu prepoziția [av], pe [s] al ei în [ṣ] și prin urmare pe [t] în [ṭ] ([avaṣṭhabhnāti] „el se razimă”), iar în unire cu [ni] și [prati] formează participiile pasive [nistabdha], [pratistabdha] pentru [niṣṭabdha], [pratiṣṭabdha]. Rădăcina [sad] (cl. 6) păstrează pe [s] al ei[8] neschimbat cînd se unește[9] cu [prati], de ex. [pratisīdati].

---

1. în [ṣ] *supraintercalat* 2. *după* [au] *șters* 3. după un *șters* 4. *după* și *șters* 5. la unele rădăcini nu se face *deasupra lui* se evită *șters* 6. *inițial* atunci se evită, pentru a se feri de consonanță, la unele rădăcini schimbarea 7. *în ms.* [turāṣāḍbhayas] 8. al ei *supraintercalat* 9. cînd se unește *deasupra lui* în unire *șters*

Nota 5. Există unele compuse în cari vocala finală a membrului întîi are asupra lui [s] începător din membru al doilea aceeași || influență pe care o au pre- 50 r
pozițiunile inseparabile asupra rădăcinii următoare; astfel de ex. [svasṛ] „soră" în unire cu [pitṛ] și [mātṛ] devine [ṣvasṛ], așa [pitṛṣvasṛ] „sora tatălui", [mātṛṣvasṛ] „sora mumei".

81$^{a)}$. [h] nu se îngăduie la sfîrșitul unui cuvînt și trece în genere în [ṭ], iar, la rădăcini cari-ncep cu [d], în [k]. Un [d] începător trece de regulă în [dh], retrăgîndu-se aspirațiunea lui [h] asupra lui (comp. § 56$^{b)}$); de ex. [lih] „lingînd" formează [liṭ], [duh], [dhuk]; înainte de sunătoare [liḍ], [dhug]; înainte de nazale [liṇ], [dhuṅ].

81$^{b)}$. Un [h] începător, ca literă sunătoare, face ca, după § 56, o consonantă întunecoasă care-i premerge să se schimbe în sunătoare neaspirată corespunzătoare, după care [h] începător sau rămîne neschimbat sau se schimbă în aspirata consonantei sunătoare [1] care-i premerge. De ex. [vāk] cu [hīna] devine [vāgdhīna] sau [vāghīna] „lipsit de glas", [tat] cu [harati] devine [tad dharati] sau [tad harati] [2] „aceasta o ia el".

DESPRE UNELE INTERCALĂRI RARE

82$^{a)}$. În [3] cazuri foarte rare se fac următoarele intercalări între litera începătoare și cea finală a două cuvinte ce se-ntîlnesc. a) Cînd după un [ṅ] sau [ṇ] urmează o sibilantă se poate intercala în cazul întîi [k], în cel din urmă [ṭ]; de ex. || pentru [prāṇ ṣaṣṭha] poate sta [prāṅkṣaṣṭha], [4] pentru [sugaṇ ṣaṣṭha], [sugaṇṭ- 51 r
ṣaṣṭha]. b) Între [ṭ] sau [5] [n] și [s] se poate intercala [t], de ex. pentru [ṣaṭ santaḥ] poate sta [ṣaṭtsantaḥ], pentru [san saḥ santsaḥ] (v. nota la § 145). c) Între [n] și [ś] poate fi intercalat [c] după ce [n] a fost schimbat, conform § [6] 64, în [ñ], de ex. pentru [san śatruḥ] poate sta [sañcśatruḥ] sau [sañcchattru] (§ 64).

82$^{b)}$. Între [kān] și [kān] (ac. plur. masc. al interogativului [kim]) se poate intercala [s]; o asemenea intercalare poate avea loc cînd [nṝn] (ac. pl. de la [nṛ] „bărbat") vine înaintea unui cuvînt ce se-ncepe cu [p] (comp. § 65). Se scrie așa [kān kān] sau [kāṁskān$_1$] sau [kāṁskān$_2$], [nṝn pati] și [nṝṁspati$_1$] sau [nṝṁspati$_2$].

Notă. E verisimil că în [kāṁs] și [nṝṁs] avem forma originară a ac. pl. al cărui [s] s-a păstrat în formele de mai sus sub apărarea literei următoare, eufonicamice (v. *Gram.comp.* §§ 236, 239). Asemenea e evident că [s] în cuvinte compuse ca [puṁskokila] „Kokila masculin", [puṁsputra] „copil masculin", despre cari gramaticii inzi tratează cu aceeași ocazie, să nu fie un adaos eufonic, ci să se ție de tema cuvîntului întîi, care, după § 57, ar trebui să formeze cu cuvîntul al doilea ||
[puṁskokila], dar în vederea lui [k] următor și-a păstrat consonanța duplă, [s] 52 r
din [nṝṁs$_1$] ([nṝṁs$_2$]) se poate schimba și în *wisarga* ([ḥ$_1$] sau [ḥ$_2$], [nṝṁḥpati$_1$] sau [nṝṁḥpati$_2$]).

SCHIMBAREA CONSONANTELOR ÎNAINTE DE TERMINAȚIUNI GRAMATICALE ȘI SUFIXE

83$^{a)}$. Vocale, semivocale și nazale ale terminațiunilor gramaticale precum și sufixe nu exercită nici o influență asupra literei finale premergătoare ale rădăcinii sau trupinei nominale; de ex. [patanti] „ei cad", de la [pat], [śodhaya], „purificandus", de la [śudh], [śāsmas] „noi domnim", de la [śās], [tyājya] „relinquendus", de la [tyaj]. Înaintea tuturor celorlalte consonante sunătoare însă nu pot sta decît *medie*, iar înaintea consonantelor întunecoase numai tenue, și aci se-ntîmplă apoi aceleași schimbări ca cele indicate în § 56$^{a)}$, de ex. [mahadbhyas] *mahad-b'yas* „magnis", de la [mahat], [yudbhyas] „pugnis", [yutsu] „in pugnis" de la [yudh], [atsi] „edis", [atti] „edit", [admi] „edo" de la [ad]. Sibilantele și [h] sînt supuse altor legi.

---

1. *deasupra lui* premergătoare *șters* 2. *în ms.* [harāta] 3. *după* Între [litera începătoare] *șters* 4. *în ms.* [praṅkṣaṣṭha] 5. *modificat din* și 6. *după* art[icolului] *șters*

83$^{b)}$. În conformitate cu § 56$^{b)}$ și în condițiunile indicate acolo, aspirațiunea consonantelor sunătoare se retrage pe litera sunătoare de la-nceputul rădăcinii; de 53r ex. [bhudbhyas] „celor științtori" || [bhutsu] „în cei științtori" de la [budh]. Dar înaintea terminațiunilor personale și a sufixelor cari-ncep cu [t] sau [th] sunătoarele aspirate ([gh] etc.) nu trec în tenua, ci în media clasei lor, după cari [t] sau [th] următor se schimbă astfel încît devin sunătoare, luînd asupră-și aspirațiunea pe care-a pierdut-o litera[1] rădăcinii; de ex. din [budh] și [labh] cu [tum] se face [boddhum] *bôdd'um* „a ști", [labdhum] *lab-d'um* „a obține", nu [bhottum], [laptum]. [bobudh] (intensivum) cu [th] formează [bobuddha], nu [bobhuttha].

REGULE DEOSEBITE

84. Trupine nominale cu două consonante finale leapădă[2] pe cea din urmă înaintea unui sufix cazual care-ncepe c-o consonantă; de ex. [suvalbhyas][3] „celor frumos mergători", de la [suvalg]. Dar cînd consonanta penultimă e un [r] se păstrează amîndouă, esceptie făcîndu-se de formele deziderative (comp. § 57).

Notă. Lepădarea celui din urmă din cele două consonante unite se-ntîmplă, însă mai puțin des, înaintea altor terminațiuni și sufixe, cînd încep c-o consonantă care nu e nici nazală, nici semivocală.

85. Înainte de sufixul *taddhita* (v. § 527) [maya] se aplică legile consonantelor 54r începătoare și finale; de ex. [tejas] și [maya] || formează [tejomaya] „strălucitor" (§ 76), nu [tejasmaya], după § 83$^{a)}$; [kṣudh] „foame" și [maya] formează [kṣunmaya] (§ 58), nu [kṣudhmaya], după § 83$^{a)}$. Alte sufixe *taddhita* urmează din contra analogiei celorlalte terminațiuni și sufixe și regulelor stabilite de § 83$^{a)}$ et.sq., așa de ex. [tejasvin] „strălucitor", nu [tejosvin], [vaivasvata] „Wiwasyatidul", nu [vaivasvada], după § 56$^{a)}$, de la [vivasvat].

86. [c] se preface în guturale ([k] sau [g]) considerîndu-se[4] § 83$^{a)}$; de ex. [vakti] *vak-ti* „el vorbește", [vagdhi] „vorbește!", de la [vac]; însă [vācam] „vocem", nu [vāgam], de la [vāc] (comp. § 59).

87. [ch] vine foarte rar în contact immediat cu sufixe terminate consonantic, afară de rădăcina [prach] „a întreba". a) Înainte de [t], [th] trece în [ṣ], înaintea lui [s] din terminații verbale trece în [k]; de ex. [prach] cu [tum] și [syāmi] formează [praṣṭum] (v. § 91) „a întreba", [prakṣyāmi] (v. § 101$^{a)}$) „voi întreba"; b) Înaintea consonantelor întunecoase a sufixelor de cazuri sau de formare de cuvinte [ch] trece în [ṭ], înaintea sunătoarelor în [ḍ]; c) Înainte de [m] și [v] din terminațiunile personale și-naintea sufixului de formațiune de cuvînt [van] [ch] rămîne sau neschimbat (după § 83$^{a)}$) sau trece în [ś]. Înaintea sufixului formator de cuvînt [na] [ch] trece în [ś], de ex. [praśna][5] „întrebare".

55r 88. Rădăcinile în [ch] c-o vocală premergătoare scurtă pun înaintea aspiratelor tenuele lor daca urmează după ele o terminație[6] sau un sufix care se-ncepe c-o vocală, o semivocală sau o nazală (comp. § 60); de ex. [ṛcchati] „el merge", de la [ṛch].

89. [j] urmează la sfîrșitul celor mai multe rădăcini analogiei lui [c], iar uneori a lui [ch]; de ex. [yunakti] „el unește", de la [yuj], [rugbhyas] „boalelor", de la [ruj] (v. § 86), [mārṣṭi] „el curăță", [mārksyāmi] „voi curăți", de la [mṛj], [rāṭsu] „în regi", [rāḍbhyas] „regilor", de la [rāj] (v. § 87 și comp. § 59).

90. [jh] e estrem de rar și urmează în cazurile date analogiei lui [c].

91. [ṭ], [ṭh], [ḍ], [ḍh], [ṇ], [ṣ]. Aceste sunete nazale, fiind litere finale ale unei rădăcini, fac ca un [t], [th] sau [dh] următor să se schimbe în linguala corespunzătoare, însă respectîndu-se regula generală 83$^{a)}$, după care de ex. [ḍ] înaintea unui [t] întunecos trece în [ṭ]; de ex. [īḍ] cu [te] formează [īṭṭe] „el glorifică", [aiḍ] cu [dhvam] formează [aiḍḍhvam] „voi glorificați" (imp.); [gaṇ] cu [ti] formează [gaṇṭi] „numărătoare", [dviṣ] „a urî" cu [ti] și [tha] formează [dveṣṭi], [dviṣṭa].

---

[1] *după* silaba *șters* [2] *deasupra lui* aruncă *șters* [3] *după* [suvalbha] *șters* [4] *deasupra lui* după *șters*
[5] *după* [praśana] *șters* [6] *după* rădăcină *șters*

92. [n] se leapădă, 1) înaintea tuturor sufixelor *taddhita* (v. § 527) și-naintea tuturor terminațiilor de cazuri cari-ncep cu consonante, || de ex. [nāmatas] „nomine", 56 r [nāmasu] „in nominibus", de la [nāman]; 2) înaintea terminațiilor personale și a sufixelor *-Krit*, cari-ncep cu altă consonantă decît semivocalele și nazalele, dar nu cer urcarea în *guna;* de ex. [hatha][1] „voi ucideți", [hata] „ucis", însă [hantum] „a ucide", de la [han][2]. Înainte de [s], [n], daca nu se leapădă, trece în *anuswâra* (v. § 15); așadar [haṁsyāmi] „eu voiu ucide". (Sufixele *Krit* sînt acele prin cari cuvinte primitive se formează din rădăcini chiar)[3].

93. După palatalele [c] și [j], [n] se preface în nazalul palatal [ñ], deși îndealtmintrelea nazalele se-ndreaptă numai după organul unei consonante *următoare;* de ex. [yāc] cu [nā] formează [yācñā] „pretenție", [yaj] cu [na] formează [yajña] „jertfă".

94ᵃ⁾. Dentalul [n] din terminațiunile gramaticale și sufixe și [n] intercalat din cauze eufonice (§ 49ᵇ⁾), daca are o vocală sau o semivocală înaintea sau îndărătul său, trece, prin influența literelor dentale [ṛ], [ṝ], [r] și [ṣ], în [ṇ] lingual în cazul cînd una din literile numite [î]l precedează în partea radicală a cuvîntului, nu în vreun prefix unit cu ea. Vocale, guturale ([k], [kh], [g], [gh], [ṅ], [h]), labiale ([p], [ph], [b], [bh], [m]), [y] și [v], precum și *anuswâra* pot sta una sau mai multe între ele, de ex. [cikīrṣa] cu sufixul participial [māna] formează [cikīrṣamāṇa] prin influența lui [ṣ], deși între acesta și nazală stau trei litere.

Tot astfel e în [brāhmāṇam], [brāhmaṇya], de la [brahman][4], unde influența 57 r lui [r] asupra lui [n] nu e oprită prin vocala, guturala și labiala cari stau la mijloc. Din contra [n] final din [brahman] rămîne neafectat, tot astfel [n] din [vartmanas] „a drumului" (din [vṛt] „a merge" suf. [man]) rămîne ocrotit sub dentala de la mijloc; căci toate palatalele, lingualele și dentalele, cu sibilantele lor și [l] împiedică acțiunea literelor linguale de mai sus, tot astfel o consonantă nesemivocală care-ar urma lui [n], de ex. [kurvantam] „facientem".

Notă. În unele cuvinte compuse sunetele linguale de mai sus trec marginea indicată; astfel de ex. unei *râkṣașîn* [śūrpaṇakhā], unde [nakha] „unghie" e tratat astfel ca și cînd ar fi un sufix al părții întîiei a cuvîntului compus. [n] din [nī] „ducînd", [nadī] „rîu", [nas] „nas", [vana] „pădure", [ahna] „zi", [hāyana] „an", [vāhana] „jumentum", [han] „ucizînd", [ayana] „mers" e asemenea supus influenței lingualelor amintite.

94ᵇ⁾. Prepozițiunile inseparabile [pra], [parā][5], [pari], [nir] (pentru [nis]), [antar] și prefixul[6] adverbial [dur] (pentru [dus]) „rău" exercită[7] o influență analogă asupra lui [n] începător unei rădăcini sau asupra silabei lui reduplicative; || de ex. [praṇudati] „el trimite" din [pra] și [nudati], [durṇaya] „rea purtare" 58 r din [dur] și [naya]. Puține rădăcini numai, — [nṝ], [nard], [nand], [nakk], [nṛt], [nāṭ], [nādh], [nāth] — formează escepție. La [nind], [nikṣ], [niṁṣ] schimbarea e arbitrară, iar la [naś] se obicinuiește numai cînd [ś] rămîne neschimbat. Prepozițiunile numite întind influența lor asupra lui [n] din terminațiunea personală [āni][8] a imperativului, de ex. [pra] și [bhavāni] „eu să fiu" devine [prabhavāṇi]. Afară de asta prepozițiunea [ni] se schimbă în [ṇi][9] prin influența prepozițiunilor sus-numite, înaintea unor rădăcini neapărat, înaintea altora după plac; de ex. [praṇipatati] „el cade jos". Numai înaintea rădăcinilor ce se-ncep cu [k], [kh] sau a celora ce se termină cu [ṣ] [ni] rămîne neschimbat.

Notă. Influența eufonică a prepozițiunilor de mai sus se întinde și asupra silabelor din mijloc [nu] și [nā], ([nī]) în timpurile speciale ale rădăcinilor [hi] cl. 5 și [mī] cl. 9; apoi asupra lui [n] din unele sufixe formatoare de cuvînt, la unele rădăcini; de ex. [pramāṇa] „deciziune" din [mā] „măsurare", suf. [ana]; [prayāṇa] „moarte" din [yā] „a merge" cu [ana]; în fine influențează asupra lui [n] din rădăcinile [an] „a respira" și [han] „a ucide".

---

[1] *după* [da hata] *șters* [2] *după* [hat] *șters* [3] *tot ce e între paranteze e supraintercalat* [4] *în ms.* [bahman] [5] *după* [pari] *șters* [6] *după* adve[rbul] *șters* [7] *după* manifestă o *șters* [8] *în ms.* [āti] [9] *în* [ṇi] *supraintercalat*

59r 95. [m] se leapădă după analogia lui [n] (§ 92) înaintea sufixelor cari-ncep cu [t] și nu cer *guna*, iar înaintea lui [t] din sufixele cari cer o sporire[1] a rădăcinii se preface în [n]; de ex. [gata] „mers”, însă [gantum] „a merge”, de la [gam]; [śrānta] „ostenit”, de la [śram].

Notă. Un [m] se găsește rar în legătură nemijlocită cu terminațiuni personale și de caz, dar unde se află trece înaintea tuturor consonantelor (inclusiv semivocalele și nazalele) în [**n**], numai înaintea lui [s] trece în *anuswâra*, dar înaintea lui [s] din locativul plural asemenea în [n]. Și în nom. și voc. sing. fără flexiune [m] radical trece în [n]; de ex. de la [praśām] „liniștit” (răd. [śam] praef. [pra]) vine nomin. voc. [praśān], dat. abl. pl. [praśānbhyas] loc. pl. [praśānsu].

96. [y] și [v] se păstrează înaintea sufixelor ce-ncep cu [y], se leapădă însă înaintea terminațiunilor personale (forme intensive) cari-ncep cu consonante. Înaintea lui [s] din loc. pl. trebuie păstrată, înainte de terminațiunile de cazuri cari-ncep cu [bh] se pot sau păstra sau lepăda după bunul plac. Dar trupine nominale în [y] și [v] nu prea sînt în uz, afară de neregulatul [div] (v. § 200).

97. [r] și [l] rămîn neschimbați înainte de consonante, dar un [i][2] sau un [u] cari ar preceda pe [r] devin lungi înaintea tuturor terminațiilor și sufixelor ce-ncep
60r c-o consonantă; de ex. || [gīrbhyas] „vocibus”, [gīrṣu] „in vocibus”, [dhūrbhyas] „temonibus”, [dhūrṣu] „in temonibus”; însă [giram] „vocem”, [dhuram] „temonem”, de la [gir], [dhur] (comp. § 73$^{a)}$).

98. [ś] trece înainte de [t], [th] în [ṣ], iar după terminațiile ce se-ncep cu [s] trece în [k], înainte de consonante *sunătoare* trece în [ḍ] (esceptie făcînd de nazale și semivocale după § 83$^{a)}$); de ex. [dṛṣṭa] „văzut” din [dṛś] cu [t] (v. § 91). [uṣṭha] „voiți” din [vaś] cu [th], [aiḍḍhvam] „voi dominați” din [eś] (de la [īś] cu [dhvam]) (v. § 91). Trupinele nominale cari se termină în [ś] se împart în două clase, din cari una preface pe [ś] al ei înainte de consonante în guturale ([k], [g]), cealaltă în linguale ([ṭ], [ḍ]); de ex. [digbhyas] „regiunilor lumii”, [dikṣu] „în regiunile lumii”, de la [diś]; [viḍbhyas] „celor ce intră”, [viṭsu] „în cei ce intră”, de la [viś] (comp. § 74).

99. [ṣ] rămîne neschimbat înaintea lui [t], [th]; încolo urmează analogiei lui [ś] și e supus schimbării în [k], [g], [ṭ] și [ḍ]; de ex. [dviṣ] cu [ti], [tha], [thum], [si], [syati], [dhvam], [dhi] formează [dveṣṭi] „el urăște”, [dviṣṭha] „voi urîți”, [dviṣṭa] „urît”, [dveṣṭum] „a urî”, [dvekṣi] „tu urăști”, [dvekṣyati] „el va urî”,
61r [dviḍḍhvam] „voi urîți”, [dviḍḍhi] „urăște” (v. § 91 și 104), [tviṣ] „strălucire” || cu [su], [bhyas] formează [tviṭsu], [tviḍbhyas]; [mṛṣ] „răbdînd” cu [su], [bhyas] formează [mṛkṣu] (v. § 101$^{a)}$), [mṛgbhyas].

100. a) Înaintea terminațiunilor personale cari se-ncep cu [dh], [s] sau se schimbă în [d], sau [se] leapădă, după voie, de ex. [āddhve] âd-d'vê sau [ādhve] „sedetis”, de la [ās]; înaintea terminațiunilor verbale cari se-ncep cu [s] (esceptînd [s] de la persoana a doua) [s] radical trece în [t], de ex. [vatsyāmi] „habitabo”, [avātsam] „habitabam”, de la [vas].

b) Înaintea terminațiunilor [si], [se][3] a persoanei a 2^{ua} singulară [s] rămîne[4] neschimbat după [a] și [ā]; de ex. [sassi] „dormis”, [āsse] „sedes”; după alte vocale decît [a], [ā], *s* radical se schimbă în [ḥ], iar cel din terminațiune în [ṣ] (v. § 101$^{a)}$)[5] cu care se poate asimila și [s] radical; de ex. [pepeḥṣi] sau [pepeṣṣi] „tu sfărîmi” (intens.) pentru [pepessi]. Înaintea terminațiunii imperativului, [sva], [s] se leapădă în genere; de ex. [āsva] „sede” de la [ās].

c) Înaintea terminațiunilor cazurilor se aplică regulele din §§ 75, 76, 78; de ex. [dhanurbhyas], de la [dhanus], [tejobhyas], de la [tejas], [bhābhyas], de la [bhās]; [tejaḥsu], [bhāḥsu], [dhanuḥṣu] sau [tejassu], [bhāssu], [dhanuṣṣu] (v. § 101$^{a)}$).

d) Cînd [s] final al unei rădăcini nominale e radical și nu se ține, precum se-ntîmplă de obicei, de un sufix deductiv, atunci s-aplică în privirea unui[6] [i]

---

1. *deasupra lui* lărgire *șters* 2. *după* [u] *șters* 3. *în ms.* [me] 4. *după* de *șters* 5. *paranteză supraintercalată* 6. *după* -i regulele *șters*

sau [u] cari l-ar precede regula || de la § $57^{b)}$; de ex. [āśīrbhyas], [āśīḥṣu] sau [āśiṣṣu], 62 r
de la [āśis] „binecuvîntare” (comp. § 97).

$101^{a)}$. [s] din terminațiuni gramaticale și sufixe trece în [ṣ] cînd e preces de o [1] altă vocală decît [a], [ā] ori de-o semivocală ori de-un [k] și cînd [î]i urmează o vocală sau [y], [v], [t], [th], sau [m] a sufixului *taddhita* [mat]. O *wisarga* sau *anuswâra* care s-ar întrepune nu ridică influența acestei regule; asemenea se poate asimila un [s] premergător cu acest [ṣ]. De ex. [mati] cu [su] formează [matiṣu] „în păreri”; [cakṣus] cu [su] și [i] formează [cakṣuḥṣu] „în ochi”, [cakṣūṁṣi] (v. [§] 149) „ochii”; [je] cu [syati] formează [jeṣyati] „el va învinge”; [īr] și [se] [2] formează [īrṣe] „tu mergi”; [vak] (din [vac] v. § 86) cu [si], [syati] formează [vakṣi] „tu vorbești”, [vakṣyati] „el va vorbi”; [dhanus] cu [tas], [mat] formează [dhanuṣṭas] „din arc” (v. § 91), [dhanuṣmat] „arcaș”.

$101^{b)}$. Această lege eufonică se aplică și la literele finale a cuvintelor compuse descrise în §§ $73^{b)}$, $79^{a)}$, $79^{b)}$.

102. [h] ca literă a unei rădăcini care-ncepe cu altă literă decît cu [d] cauzează
următoarele schimbări: a) [t], [th], [dh] se schimbă în [ḍh], înaintea căruia [h]
se leapădă, care lepădare însă se compensează prin prefacerea unei vocale scurte
premergătoare || (afară de [ṛ]) în vocala lungă ce-i corespunde, în cazul cînd regula 63 r
gramaticală nu cere *guna;* de ex. [lih] cu [ti], [ta], [tum], [th], [dhve], [dhi]
formează [leḍhi] [3] „el linge”, [līḍha] „lins”, [leḍhum] „a linge”, [līḍha] „voi
lingeți”, [līḍhve] „voi lingeți”, [4] [līḍhi] „linge!”; [ruh] cu [ta] [5], [tum] formează
[rūḍh] „crescut”, [roḍhum] „a crește”. Silabele [vah] și [sah] pun, în mod iregular,
[o] în loc de [a] lungit, de ex. [soḍhum] [6] „a suporta” pentru [sāḍhum] [7].
b) Înaintea terminațiunilor verbale cari-ncep cu [s], [h] trece în [k], de ex. [lih] cu
[si], [syati] formează [lekṣi] „tu lingi”, [lekṣyati] „el va linge”. c) Înaintea termi-
națiunii locativului [su], [h] trece în [ḍh], iar înaintea terminațiunilor cazurilor
cari-ncep cu [bh] trece în [ḍ]; de ex. [lih] cu [su], [bhyas] formează [liṭsu] „în cei
lingători”, [liḍbhyas] „lingătorilor”. d) Daca [g] sau [b] e litera începătoare a
rădăcinii, atunci, în analogie cu § $83^{b)}$, aspirația graduală după regulele b) și c) trece
de la sfîrșitul rădăcinei asupra literei începătoare; de ex. [agrāh] *(a-grâh)* cu [sam]
formează [aghrākṣam] „luam”.

Notă. După regula aceasta merge și [dṛḍha] „tare” din [dṛh] cu [ta], deși
rădăcina începe cu [d]. Formele [leḍhi], [līḍha] ș.a. s-au născut, după a mea părere,
din [leḍḍhi], [liḍḍha] ș.a.m.d., unde [ḍ] eliminat e înlocuit prin lungirea unei vocale
scurte premergătoare. || [h] e supus, după § $81^{a)}$, la schimbare în sunete linguale 64 r
și, în cazurile determinate de § $102^{a)}$, e tratat ca o linguală *sunătoare* aspirată ([ḍh]).
Acesta, după § $83^{b)}$, ar trebui să treacă înainte de [t], [th], [dh] în [ḍ] și să cauzeze
schimbarea unui [t], [th] următor în [dh]; [dh] însă, după o linguală, trebuie să
treacă în linguala corespunzătoare ([ḍh]) (§ 91) și efectul acestei regule au rămas
după eliminarea lui [ḍ]. De-aci se esplică de ex. [leḍhi] „el linge”, din [leḍḍhi] pen-
tru [leḍdhi].

103. Daca rădăcina ce sfîrșește cu [h] se-ncepe cu [d], atunci se-ntîmplă
următoarele schimbări: a) [h] trece înainte de [t], [th] și a terminațiunii impe-
rative [dhi] în [g] și cauzează, în analogie cu § $83^{b)}$, schimbarea unui [t], [th]
următor în [dh]; de ex. [duh] cu [ti], [ta], [tum], [tha], [dhi] formează [dogdhi]
„el mulge”, [dugdha] „muls”, [dogdhum] „a mulge”, [dugdha] „voi mulgeți”,
[dugdhi] „mulge!”. b) Înaintea terminațiunilor verbale și de cazuri cari-ncep cu
[s], [h] trece în [k], iar înainte de [dh] și [bh] în [g], unde însă (esceptînd terminația
imperativă [dhi]) aspirația lui [h] se retrage [8] asupra lui [d] începător; de ex.
[duh] cu [si], [syati], [su], [bhyas], [dhve], [dhi] formează [dhokṣi] „tu mulgi”,
[dhokṣyati] „el va mulge”, [dhukṣu] „în cei mulgători”, [dhugbhyas] „celor mul-
gători”, [dhugdhve] „voi mulgeți”, || [dugdhi] (nu [dhugdhi]) „mulge!”. 65 r

104. Terminațiunea imperativă [dhi], fiind precesă de-o vocală, se schimbă în [hi], încît din [dh] nu rămîne decît aspirațiunea; de ex. [yāhi] „mergi”, [pāhi]

---

1. *modificat din* un 2. *după* [su] *șters* 3. *în ms.* [leti] 4. [līḍha] *parasmaipad,* [liḍhve] *ātmanepad* 5. *după* [t] *șters* 6. *în ms.* [soḍhus] 7. *în ms.* [sāḍhus] 8. se retrage *deasupra lui* trece *șters*

„apără !”, [ihi] „mergi !”, [stuhi] „laudă !”, în antiteză cu alte forme, ca [vagdhi] „vorbește !”, de la [vac], [yuṅgdhi] „unește !” de la [yuj], [addhi] „mănîncă !”, de la [ad].

Notă. Gramaticii inzi admit din contra că [hi] ar fi terminațiunea originară și că [h] se schimbă după consonante în [dh]. Însă exactitatea legii de mai sus, stabilite mai întîi de mine în *Gramatica critică* și presupuse deja în sistemul meu, § 315, s-au mai confirmat de atunci prin dialectul vêda și prin zend, căci în amîndouă terminațiunea [dhi] nu e-n adevăr generală, dar se află, în zend mai cu seamă, destul de adeseori și după vocale; de ex. într-un specimen din *Vêda* [al] lui Rosen [śrudhi] „auzi !”, [kṛdhi] „fă !” și în *Zend-Avesta* [śtūiδi] *s'tûidhi* „laudă”, kərənūiδi *kĕrĕnûidhi* „fă !”. Asemenea se potrivește cu [dhi] terminațiunea[1] greacă ϑι (v. *Gram. Comp.* § 16) și anume vedicul [śrudhi] e identic cu κλῦθι. Dovada principală pentru exactitatea opiniunii mele e în împrejurarea că în sanscrit[ă] în multe alte cazuri consonantele aspirate au fost atît de mutilate încît n-a rămas din ele decît
66r aspirațiunea, || reprezentată prin [h]; astfel de ex. [dhā] „a așeza” face participiul neregulat cu [ta] [hita] pentru [dhita] (v. *Gram. Comp.* § 23).

105. Fiece consonantă, esceptînd sibilantele și pe [h], se poate duplica daca precede un [r], fie-n acelaș cuvînt, fie ca literă finală a cuvîntului premergător; cînd se duplică o consonantă aspirată i se pune înainte neaspirata care-i corespunde. De ex. se scrie după plac [sarva] sau [sarvva] „fiecine”, [vardhana] sau [varddhana] „înmulțire”, [pitarmama] sau [pitarmmama] „tatăl meu”. Gramaticii inzi mai permit și alte duplicațiuni înainte de consonante, însă numai în cazuri unde există[2] deja o lungime prozodică prin două consonante și nu se împiedică măsura versurilor prin o îngrămădire de consonante de prisos.

67r

DESPRE RĂDĂCINI ȘI PREFIXE

106. Rădăcinile sînt formele fundamentale a formelor de cuvînt cari se află în limbă și din cari se formează atît nomine cît și verbi. Ele în limbă chiar nu se află ca *rădăcini*, ci se pot recunoaște numai din derivatele lor, întemeindu-le ca o trupină comună. E însă mic numărul acelor substantive abstracte cari nu adaogă nimic străin la rădăcină, ci reprezintă rădăcina în forma ei goală[3], fără orice adaos de sufixe derivative, precum [yudh] „luptă”, [kṣudh] „foame”, [mud] „bucurie”, [bhī] „frică” ș.a.m.d. de la rădăcinile identice [yudh] „a lupta”, [kṣudh] „a fi flămînd” ș.a.m.d. Afară de asta fiece rădăcină sanscrită se poate [găsi] în astfel de combinări ca cuvintele latinești *carnifex (fic-is)*, *tubicen (cin-is)*, *praeses (sid-is)*, unde rădăcina e fără adaos, afară de semnul cazului, și unde numai vocala dinlăuntru s-a schimbat după o anume lege (v. *Gram. comp.* § 6). Dar puține sînt în felul acesta[4] rădăcinile în uz.

107. Adevăratele rădăcini sînt în sanscrit[ă] toate monosilabe; dar, afară de legea monosilabității, nu sînt supuse la nici o restricțiune în privința numărului literelor. Există rădăcini cari nu consistă decît dintr-o singură vocală, precum [i]
68r „a merge” (comp. *i-mus*, ἴ-μεν) ||, există apoi altele cu o mare îngrămădire de consonante, de ex. [svand] „a merge” (comp. *scand-o)*; în fine toate soiurile dintre aceste două extreme, precum [dā] „a da”, [ad] „a mînca”, [pat] „a cădea”, [vid] „a ști”, [labh] „a obține”.

108. Între rădăcinile stabilite de gramaticianii inzi se află în adevăr o seamă cari sînt polisilabe; dar examinîndu-le mai de aproape ne convingem că nu sînt rădăcini în înțelesul adevărat al cuvîntului și că pot fi reduse asemenea la trupini monosilabe. Aceste rădăcini polisilabe sînt sau de acelea cari, prin repetarea consonantei lor începătoare primitive, au devenit polisilabe sau cuprind prefixe atît de strîns concrescute cu rădăcina încît nu mai urmează analogia prefixelor ordinare, ci au luat caracterul unor litere radicale; de ex. în[5] [avadhīr] „a disprețui” și [saṅ-

---

1. *după* rădăcin[a] *șters* 2. *după* și așa *șters* 3. în forma ei goală *supraintercalat* 4. în felul acesta *supraintercalat* 5. *supraintercalat*

grām] „a lupta” se pot cunoaște prepozițiunile [ava] și [sam]. În privința rădă-
cinilor reduplicate e a se observa că guturalele din silaba reduplicativă se schimbă-n
palatale, iar aspiratele trec în neaspiratele corespunzătoare; astfel de ex. [jāgṛ]
„a veghea” s-a născut din [gṛ], înrudit cu ἐγείρω, [cakās] „a părea”, din [kās],
[dīdhī] „a părea” din [dhī]. O reduplicațiune unică în felul ei pare a cuprinde rădă-
cina [culump], căci [1]|| e sinonimă cu [lup] (praes. [lumpāmi] v. § 300) și are în 69r
silaba începătoare vocala originară a acestei rădăcini înrudite. Rădăcina [daridrā]
„a fi sărac” concordă în structura [2] ei cu forme intensive, precum [baribhṛ], de la
[bhṛ] „a purta”. Rădăcinile polisilabe ale clasei 10 par toate a deriva din nomine,
de ex. [kumār] „a se juca”, de la [kumāra] „băiat”. Dar și multe forme [3] mono-
silabe admise de gramaticii inzi între rădăcini poartă urmele descindenței lor din
nomine; de ex. [mūtr] „mingere”, de la [mūtra] „urina”; [kartr] „a desface” [4]
de la [kartrī] „foarfece” sau de la vrun neutru pierdut [kartra] ca „unealtă a tăierii”,
de la [kṛt] „a despica”. Aceste rădăcini foarte [5] suspecte urmează toate clasei [6]
a zecea [7] de conjugațiune, despre cari vom vorbi [8] mai tîrziu.

109. Rădăcinile acelea cari, după §§ 80 și $94^{b)}$, schimbă un [s] începător [9]
în [ṣ] și un [n] în [ṇ] gramaticii inzi le reproduc din capul locului în starea care
n-a putut proveni decît la regulele eufonice pomenite [10]; încît pentru ei de ex.
[ṣṭhā] trece drept rădăcină, nu [sthā] [11] „a sta”, [ṇad] nu [nad] „a suna”, pe cari
apoi — esceptînd condițiile citate în acei §§ — le prefac în [sthā] și [nad]. Numai
rădăcinile acelea cari sînt libere de schimbarea lui [s], [n] în [ṣ], [ṇ] sau cari nu
admit || decît ocazional și după plac un [ṣ] pentru un [s] [12] sînt scrise de gramati- 70r
cianii [13] inzi în forma lor adevărată.

$110^{a)}$. Nazalele, cari la unele rădăcini, precum [sañj], [bhañj] [14], [bandh],
stau ca litere penultime, cu mai puțină însemnătate pentru sensul rădăcinii decît
consonanta finală, și unde una din două trebuie lepădată din cauze eufonice, se
leapădă de prefe[ri]nță nazalele [15]; astfel din [bandh] „a lega” se formează, cu
sufixul [t], [baddha] „legat” (v. § $83^{b)}$, nu [banta] precum ar fi fost de așteptat
după § 84. Chiar [16] fără rațiuni [17] eufonice se leapădă uneori nazalele penultime;
de ex. [de] la [rañj] „a colora” vine [18] [rāga] „coloare” de [19] la [manth] „zgu-
duire” vine [mathita] „zguduit”. Gramaticii inzi nu sînt consecuenți în scrierea
rădăcinilor c-o nazală penultimă; la unele ei [20] o admit în rădăcină și scriu de ex.
[bandh] „a lega”, [rañj] „a colora”, la altele o leapădă și arată numai printr-o literă
diacritică [21] atîrnată ([i]) cumcă rădăcina primește [22] în flexiune o nazală ce cores-
punde cu consonanta finală; de ex. [śaki] pentru [śaṅk]. Însă la rădăcina aceasta
și la multe altele tocmai nazala e esențială pentru semnificațiunea cuvîntului, căci
[śaṅk] însemnează „a se teme”, iar [śak] „a putea”, [nand] „a bucura” ([nadi])
iar [nad] „a suna”. De-aceea, într-o părere cu Forster, vom [23] admite [24] în rădăcina
chiar nazala penultimă acolo unde ea se ține în adevăr de rădăcină și o escludem
numai din rădăcinile || acelea ale căror verbi intercalează o nazală numai în unele 71r
timpuri, iar în celelalte s-arată fără nazală; de ex. [muñcāmi] [25] „eu congediez”,
însă [mumoca] „eu congediam”, de la [muc]; însă [śaśaṅka] „mă temeam”,
de la [śaṅk].

$110^{b)}$. Rădăcinile [bhrajj] [26] „a frige”, [majj] „a se cufunda”, [lajj] „a se
rușina”, [sajj] „a atîrna” și [svajj] „a îmbrățișa” — cari nu păstrează duplul [j]
decît înaintea vocalelor și a lui [y], iar înaintea altor consonante-l leapădă — se
scriu de către gramaticii indigeni cu [sj] în loc de [jj], așadar [bhrasj], [masj]
etc., deși întunecosul [s] e incompatibil cu sunătorul [j] și, deși formele cari se derivă
din aceste rădăcini nu arată nicăiri [sj]. Poate că rădăcinile acestea într-o stare ante-
rioară a limbei se terminau cu [rj], o presupunere care s-ar putea sprijini pe înrudi-

---

1. *urmează* ea însemnează *șters* 2. *după* construcțiune *șters* 3. *supraintercalat* 4. *deasupra lui* înlocui (ablösen) *șters* 5. *deasupra lui* suspicioase *șters* 6. *după* conj[ugațiunii] *șters* 7. *după* 10 *șters* 8. vom vorbi *supraintercalat* 9. *supraintercalat* 10. *inițial fraza era pornită altfel*: Gramaticianii inzi dau din capul locului rădăcinilor acelora cari... 11. *in ms.* [stā] 12. *după* [sa] *șters* 13. *după* inz[i] *șters* 14. *in ms.* [bhuñj] 15. *deasupra lui* ele *șters* 16. *deasupra lui* Și *șters* 17. *deasupra lui* cuvinte *șters* 18. *supraintercalat* 19. *după* vine *șters* 20. *după* ele *șters* 21. *inițial* printr-un semn diacritic 22. *deasupra lui* are *șters* 23. *după* noi *șters* 24. *deasupra lui* primi *șters* 25. *in ms.* [muñcami] 26. *după* [bhraja] *șters*

rea lui [majj][1] cu *mergo*. [bhrajj][2] și înruditul [bhṛj] „a frige” se potrivesc[3] iarăși cu *frigo*.

Notă. Gramaticii inzi derivă toate cuvintele fără esceptiune de la rădăcinile stabilite de ei; lucru prin care ies adeseori la lumină derivațiunile cele mai curioase și mai ridicule; astfel de ex. derivă pronumele [tat] „el, acela, acesta”, [yat] „care” (adevărata temă e [ta], [ya]) de la [tan] „a întinde” și [yaj] „a închina”, iar con- 72r juncțiunea [yadi] „dacă” o deduc de la [yat] „a se sili”. Noi însă escludem || de la derivarea din rădăcinile comune: 1) toate pronumele; ele au rădăcini monosilabe proprii — precum [ta] (grec. TO), [i] (lat. i-s), care n-are a face nimic cu rădăcina [i] „a merge” — sau sînt compuse din mai multe trupine pronominale (precum [eta] *ê-ta*). 2) Prepozițiunile, conjuncțiunile și particulele sînt a se reduce cele mai multe, c-o siguranță mai mare sau mai mică, la rădăcini pronominale. 3) Numeraliile. 4) Chiar multe substantive și adiective de-o origine întunecoasă sau derivate din rădăcini pierdute, de ex. [siṁha] „leu”, [ugra] „grozav”. Toate substantivele și adiectivele poartă însă totuși caracterul unor derivațiuni din rădăcini monosilabe, chiar daca acestea nu se mai pot dovedi pretutindenea cu siguranță. — Rădăcinile stabilite de gramaticii inzi sînt editate de Carey, și Forster în gramaticile lor, de cel din urmă fără esplicarea înțelesului, de *Wilkins* (in opera sa *The radicals of the Sanscrita-language)*, de Fr. Rosen *(Radices Sanscritae*, Berlin, Dümmler), și în fine de *Westergaard (Radices linguae Sanscritae*, 1841). Toate rădăcinile sanscrite sînt cuprinse și-n edițiunea nouă a glosarului meu, în comparație cu limbile surori din Europa *(Glossarium Sanscritum* etc.).

111. Semnificațiunile fundamentale ale rădăcinilor se pot modifica în modul 73r cel mai variat prin prepozițiuni puse înaintea lor, || prepozițiuni cari de[4] sine stătătoare sau nu se află defel sau foarte rar. (În dialectul vêda, cu care se potrivește întru [5] aceasta limba zendă, se află ades asemenea prepozițiuni despărțite de verbul de care se țin. Dar în privința înțelesului unirea intimă între prepozițiune și verb rămîne în vigoare, adecă rădăcina păstrează aceeași modificațiune a înțelesului pe care i-o întipărește împreunarea imediată cu prepozițiunea.) În privința literelor lor finale, ele urmează legilor generale de eufonie (§ 35, sq. și § 50 sq.). În ordine alfabetică sînt următoarele:

[ati][6] „peste, dincolo”; de ex. cu [kram] „a merge”; [atikram] „a trece peste, a călca peste”. Ca adverb în unire cu adiective însemnează „foarte, cu de prisos”.

[anu] „după”; de ex. cu [gam] „a merge”; [anugam] „a merge după, a urma”.

[adhi] „peste, dincolo”, „în sus, încolo”; de ex. cu [ruh] „a crește”: [adhiruh] „a se sui în sus”, cu [sthā] „a sta”: [adhiṣṭhā] (v. § 109) „a sta de-asupra, a stăpîni”, cu [gā] „a merge”: [adhigā] „a merge într-acolo”.

[antar] „sub, între”; de ex. [antargam] „a pieri” (untergehen).

74r [apa] („von, weg”); de ex. cu [kram] „a merge”: [apakram] „a se duce”, cu [hṛ] „a lua”: [apahṛ] „a lua”.

[api] se află numai înaintea puținor rădăcini ca prepoziție și pare a însemna „peste”. Rădăcina [dhā] „a așeza” capătă prin ea semnificațiunea de-„a acoperi”, [nah] „a lega” înseamnă cu ea „a îmbrăca”, [a] din [api] se leapădă în genere, de ex. [pinaddha] „îmbrăcat”. [api] se mai află foarte des și izolat, ca conjuncțiune, fără de-a[7] lepăda însă pe [a], și însemnează între altele „asemenea” [*insuper* v. *Gloss.)*

[abhi] „către, spre”; de ex. [abhigam] „a merge către, a se apropia, a merge înaintea cuiva”, [abhibhāṣ] „a vorbi către cineva, a se adresa cuiva”. De la [abhi] vine adverbul [abhitas] „lîngă”.

[ava] „de la, în jos”; de ex. cu [skand] „a merge, a sări”, [avaskand] „a sări în jos”, cu [kṛt] „a trăia”: [avakṛt] „a tăia jos”. Rădăcinile [jñā] „a ști” și [man] „a gîndi” primesc prin [ava] înțelesul „a disprețui”.

[ā] „înspre, către”; de ex. cu [gam] „a merge”: [āgam] „a sosi, a se duce”. Înainte de substantive însemnează „bis”.

---

1. *după* [maja] *șters* 2. *după* Î[nruditul] *șters* 3. *deasupra lui* potrivește *șters* 4. *după* ele înșile *șters* 5. *după* aci *șters* 6. *Eminescu a numerotat primele patru prepoziții, apoi a renunțat* 7. *după* în[să] *șters*

[ut] „asupra, în sus” de ex. cu [pat] „a cădea” : [utpat] „a se ridica, a sări în sus”, „a zbura în sus”, cu [nam] [1] „a se pleca” || [unnam] „a se ridica în sus”. 75r Rădăcinile [sthā] „a sta” și [stambh] „a sprijini” leapădă pe [s] al lor unindu-se cu această prepoziție dacă între ele nu intervine augmentul sau silaba reduplicativă, de ex. [utthātum] „a se scula” pentru [utsthātum], însă [uttiṣṭhāmi] „eu mă scol” (v. § 80).

[upa] „lîngă, spre, către”; de ex. cu [gam]: [upagam] „a merge spre, a se apropia”.

[tiras] însemnează în dialectul vêda „prin, deasupra, dincolo”. (E radical înrudit cu lat. *trans*). În sanscrita comună se unește cu [kṛ] „a face”, [dhā] „a așeza” și [bhū] [2] „a fi” în [tiraskṛ] „a acoperi, a învinge, a sudui”, [tirodhā] (v. § 76) la pasiv „a se face [3] nevăzut, a dispărea”; [tirobhū] [4] „a dispărea”.

[ni] Această prepozițiune a căpătat fără cuvînt însemnarea de „în, înlăuntru”; ea înseamnă „jos, sub”. De acolo [nipat] „a cădea jos”, [niyam] „a asupri”, [nimiș] „a pleca ochii, a clipi din ochi” alăturea [de] [utpat] „a sări în sus”, [udyam] „a ridica de jos”, [unmiș] (v. § 58) „a ridica ochii”. Rădăcinile [dhā] „a așeza”, [as] cu [kṣip] „a arunca” primesc prin [ni] înțelesul de-„a se așeza jos, a arunca jos”; [vṛt] „a fi, a merge” însemnează cu [ni] „a pieri” și „a se-ntoarce”. Daca [viś] „a intra” || se unește cu [ni] făr-a-și pierde înțe- 76r lesul cată a se considera că „a intra”, bunăoară într-o casă, se poate înțelege și ca „a intra sub”. Asemenea [gam] „a merge” se unește cu [ni], de ex. [nigantuṁ śāntim] „a intra în repaos” sau „a merge dedesupt”, precum se zice în lat. *subire labores, dolorem, amores* etc.; deci nu e nici un cuvînt de-a atribui prepozițiunii [ni] înțelesul de „înlăuntru”.

[nis] ([nir]) „din, afară”; de ex. [nirgam] „a merge afară”.

[parā] e puțin în uz și însemnează „îndăret, încolo”; de ex. cu [vṛt] „a merge”: [parāvṛt] „a se întoarce îndărăt”, cu [han] „a bate”: [parāhan] „a bate îndărăt, a respinge, a goni”, cu [añc] „a merge” [:] [parāc] adj. (în cazurile tari [parāñc] v. § 179) „întors îndărăt, cu spatele-ntoarse”, cu [pat] „a zbura”: [parāpat] „a zbura încolo, a fugi zburînd”, cu [kṛș] „a trage”: [parākṛș] „a trage-ncolo, a trage de aci”; cu [ay] „a merge”: [palāy] (pentru [parāy] v. nota 3) „a fugi”, cu [i] „a merge”: [pare] „a se duce”, dar și „a merge” în genere. [bhū] „a fi” primește prin [parā] semnificația „a pieri” [ji] „a învinge” și [mṛj] „a atinge” nu-și modifică înțelesul în mod simțit prin [parā].

[pari] „împrejur”; de ex. [parigam] „a merge împrejur”, [paryām] „a ședea împrejur”. Această prepoziție servește ades numai || la întărirea înțelesului unei 77r rădăcini esprimînd oarecum împrejmuirea [5] omnilaterală a proprietății sau acțiunii esprimate prin rădăcini. În unire cu adiective [pari] însemnează foarte.

[puras] „înainte”; de ex. cu [dhā] „a așeza”: [purodhā] „a așeza înainte, a pune înainte”.

[pra] „înainte”; de ex. cu [dru] „a alerga”: [pradru] „a fugi înainte”. Rădăcina [sthā] „a sta” primește prin [pra] înțelesul „a merge, a se duce”. [bhū] „a fi” înseamnă cu [pra] „a fi cu distincțiune” („a fi înainte”) „a stăpîni”.

[prati] „în contra, încolo, îndărăt”; de ex. cu [vac] și [bhāș] „a zice, a vorbi”: [prativac], [pratibhāș] „a răspunde” („vorbi contra”), cu [pad] „a merge”: [pratipad] „a veni acolo, a ajunge”, cu [kram] „a merge” [:] [pratikram] „a se feri-ndărăt”.

[vi] însemnează „depărtare, despărțire, izolare, împrăștiare”; de ex. cu [sṛp] „a merge”: [visṛp] „a se risipi, a se împrăștia”; cu [dru] „a alerga”: [vidru] „a alerga împrăștiindu-se”; cu [yuj] „a lega”: [viyuj] „a despărți”. Dar adesea lasă nealterat înțelesul unei rădăcini sau servă la întărirea lui, însemnînd „răspîndire”; de ex. [viji] înseamnă tot atît cît [ji], „a învinge, a birui”; [vibhūș] înseamnă ca și [bhūș] „a împodobi”.

---

1. *în ms.* [nabh] 2. *în ms.* [sū] 3. se face *deasupra lui* deveni *șters* 4. *în ms.* [tiros] 5. *deasupra lui* imprejurimea *șters*

78 r Dar înțelesul lui [śru] „a auzi" se-ntărește prin [vi]; de acolo [viśruta] „faimos". Cînd [vi] formează[1] cu substantivul următor o compusă posesivă însemnează ceea ce se-nțelege și prin [nis] în asemenea pozițiune, adecă : „privat, lipsit, fără de" : de ex. [virajas] „fără colb", („avînd colb depărtat"); [visārathi] „lipsit de conducător de trăsură". Un adiectiv primește prin [vi] un înțeles contrar, de ex. [vipriya] „nedrag"; cîteodată-i întărește senzul ca în [vimahat] „foarte mare".

[sam] însemnează „cu, împreună"; de ex. cu [gam] „a merge" : [saṅgam] „a conveni împreună". Cîteodată înțelesul rădăcinii rămîne neschimbat; de ex. [saṁyā] ca și [yā] „a merge", [samvṛ] ca și [vṛ] „a acoperi".

Nota 1. Prepozițiunile ce se termină în [i], ([ni]), [pari], [prati]) lungesc această vocală în unele cuvinte, mai cu seamă înainte de [k], de ex. [nīkāra], [nīkāśa], [pratīkāra], [pratīkāśa], [pratīvāpa], [parīrambha], [parīdhāva].

Nota 2. Între prepozițiunile [ava], [pari], [prati] și [sam] și între [k] începător a unor rădăcini, apoi între [ā] și [ca] din [car] „a merge" în [āścārya] „învățător" (appropinquandus) și între [p] din [pad] „a merge" în [āspad] „afacere" 79 r etc. se interca || lează o sibilantă[2] eufonică care, în conformitate cu § 80, trece în [ṣ]. La [ava], [pari] și [sam] această sibilantă apare numai înainte de [kṛ] „a face" ([avaskṛ] [pariṣkṛ], [saṁskṛ]); această rădăcină păstrează însă sibilanta primită, și anume [ṣ] după [pari] (v. § 80, nota) e păstrat și acolo unde între rădăcină și prepoziție intervine un augment sau o silabă reduplicativă; de ex. [paryaṣkarot], [sañcaskrāra]. Dar unde rădăcina [kṛ] păstrează în unire cu prepozițiunea [sam] înțelesul ei primitiv, ceea ce însă se-ntîmplă rar, acolo nu intervine[3] intercalare unei sibilante, de ex. [saṅkriyatām] „să se facă". — După [prati] s-arată o sibilantă eufonică în [pratiṣkaśa], [pratiṣkaṣa], [pratiṣkasa].[4] (v. *Dicț.* lui Wilson).

Nota 3. Prepozițiunile [parā][5], [pari] și [pra] schimbă[6], unite cu rădăcina [ay] „a merge", pe [r] al lor în [l]; de-acolo [palāy], [pallyay], [plāy]. Ca exemplu există numai [palāy], „a fugi".

112. Prefixele citate în § 111 dau adeseori rădăcinii înaintea căreia se pun un înțeles care abia s-ar putea aștepta din înțelesul originar a părților constitutive; de ex. [jñā] „a ști, a cunoaște" unit cu [anu] însemnează „a permite, a congedia", cu [prati] însemnează „a promite"; [i] „a merge" și alte rădăcini cu acelaș înțeles 80 r primesc prin || [ava] înțelesul „a ști, a înțelege". Adese însă prepozițiunea n-are nici o influență asupra înțelesului rădăcinii.

113. Rădăcinile compuse deja cu o prepoziție, se mai pot compune[7] și [cu] alta, și cele duplu compuse c-o a treia; de ex. [āgam] „a merge acolo[8], cu [prati][9], [pratyāgam] „a se-ntoarce", [samprāp] „a ajunge" ([sam], [pra] și [ap]) își păstrează înțelesul în unire[10] cu [upa] ([upasamprāp]).

114. [su], [dus] ([dur]) și [a] *privativum,* deși se întrebuințează numai ca prefixe, nu sînt a se număra în clasa prepozițiunilor înșirate în § 111; căci se deosebesc de aceste în mod esențial prin împrejurarea că nu pot fi puse înaintea tuturor derivațiunilor unei[11] ș-aceleiași rădăcini, de ex. verbilor, ci pot forma numai compuse cu adiective și substantive, fiind, după înțelesul lor, adverbe, nu prepozițiuni.

357 II 30(II)[12]

26 r

DENOMINATIVE[13]

FORMĂ FUNDAMENTALĂ

115. Gramaticii inzi consideră cuvintele denominative (substantive, adiective, prenume şi numeralii) în starea lor absolută, independentă de orice relațiune de caz şi dezbracată de orice semn al cazului, deci ei admit o formă fundamentală sau a

---

1. *supraintercalat* 2. *deasupra lui* un [ș] *șters* 3. *deasupra lui* se face *șters* 4. *în ms.* [prātaṣkasa] 5. [parā] *supraintercalat* 6. *după* se *șters* 7. *inițial* mai pot fi compuse 8. acolo *supraintercalat* 9. *după* [pari] *șters* 10. în unire *supraintercalat* 11. *după* a[celeiași] *șters* 12. *pe pagina de gardă a caietului* **357 II 30(II)**, *tot Ioan Nădejde a scris* : Traducere de Mihail Eminescu || Gramateca sanscrită || vol. II || Iași || 1886 — în biblioteca de Iași *v. supra, p. 591; urmează 83 de pagini numerotate de Eminescu* (1—83), *dintre care p. 1—25 și 47—60 sînt consacrate glosarului* 13. *Eminescu întîmpină vădite dificultăți în a traduce* Nomen, Nomina, *categorie gramaticală care include toate cuvintele supuse flexiunii nominale (cum precizează chiar Bopp ceva mai jos); denominative sînt, în accepția curentă, verbele derivate de la substantive și adjective*

trupinei, astfel încît [1] nominativul și cazurile oblice ale celor trei numere se consideră ca derivate din acea formă. Această formă fundamentală se află foarte des [2] în cuvinte compuse, căci membri[i] primi ai cuvîntului compus sînt lipsiți de orice terminație cazuală și sînt prin urmare identici cu forma fundamentală, pe cît regulele [3] eufoniei n-au făcut necesară o schimbare a literei finale.

GEN

116. Cuvîntul denominativ al limbei sanscrite distinge trei genuri: masc., fem., neutr. — La substantive uzul decide genul; dar în parte se poate cunoaște din [4] terminațiunea cuvîntului ori se poate devina din semnificațiunea lui. Adiectivele sînt supuse schimbării genului și se îndreptează în această privință după substantivul lor. Neutrul nu se deosebește nicicînd, în forma fundamentală, de masculin, ci numai în declinațiune, la unele cazuri; de ex. [puṇya] „curat”, [mṛdu] „gingaș”, [mahat] „mare” sînt formele fundamentale, comune masculinului și neutrului, și || fac [5] la feminin formele fundamentale [puṇyā], [mṛdvī], [mahatī]. 27 r

NUMĂR

117. Atît la cuvinte denominative cît și la verbi sînt trei numere: singular, dual și plural, care se disting la denominative prin întrebuințarea unor terminațiuni de cazuri deosebite.

CAZ

118. Sînt opt cazuri, și anume, afară de cele uzitate în limba latină, e un instrumentalis și un locativ. Mai multe cazuri au o terminațiune comună; astfel în singular ablativul și genetivul se deosebesc numai la cuvintele în [*a*] și la pronume. În plural ablativul și dativul, vocativul și nominativul au o terminațiune comună, iar dualul are numai trei terminațiuni, distribuite [6] astfel: 1) nominativ, acuzativ și vocativ; 2) instrumentalis, dativ, ablativ; 3) genitiv, locativ.

SINGULAR

NOMINATIV

119. Caracterul nominativului singular la masculine și feminine ce se termină în [7] vocale este [s]. Această sibilantă dentală e supusă schimbărilor eufonice, determinate în § 75—78. De ex. [śiva], [giri], [bhānu] masc. și [mati], [dhenu], [bhī], [vadhū] fem. formează [śivas], [giris], [bhānus], [matis], [dhenus], [bhīs], [vadhūs].

120. Escepție fac de la regulele premergătoare femininele în [ā] și femininele derivate în [ī]; la acestea nominativul singular e fără caracter || și prin urmare nu e deosebit de forma fundamentală; de ex. [āśā] „speranță”, [mahatī] „cea mare” sînt în nominativ tot astfel. Masculinele și femininele în [ṛ] formează nominativul din terminațiunea lor originară [ar], [ār] (§§ 12. 124) prin suprimarea lui [r] și lungirea lui [a] (comp. § 121 b), de ex. [pitā] „tată”, [mātā] „mamă”, [dātā] „dătător”, de la [pitṛ], [mātṛ], [dātṛ] sau, mai bine, de la [pitar], [mātar], [dātār]. 28 r

121. a) Cuvintele ce se termină c-o consonantă pierd, după § 57, semnul nominativului și sînt identice cu forma fundamentală; dar se-nțelege că sînt a se păzi regulele eufoniei; de ex. [yut] (înainte de sunătoare [yud]), de la [yudh] f. „luptă”, [vāk] ([vāg]) de la [vāc] f. „discurs”; b) Un [n] desinent se leapădă și se înlocuiește la masculin prin lungirea vocalei premergătoare; de ex. [rājā], de la [rājan] m. „rege”, [nāma], de la [nāman] n. „nume”.

---

1. astfel încît *deasupra lui* din cari apoi *șters* 2. *după* ades *sau* ades[ea] *șters* 3. *după* l[egile] *șters* 4. *după* și *șters* 5. *după* formează *șters* 6. *deasupra lui* repărțite *șters* 7. *după* cu *șters*

122. Neutrele n-au nicicînd [s] ca semn al nominativului, ci sînt lipsite de orice terminație și identice cu forma fundamentală; de ex. [vāri] ,,apă", [madhu] ,,miere", [mahat] ,,magnum", [nāma] ,,nume" de la [vāri] etc. [nāman] (§ 121 b). Trupinele în [a] iau în nominativ caracterul acuzativului [m], de ex. [patram] de la [patra] ,,frunză".

ACUZATIV

123. a) Semnul acuzativului este [m], de-acolo de ex. [Śivam] m., [kavim] m., [matim] f., [nadīm] f. b) Trupinele cari se termină 29 r || c-o consonantă precum și cele monosilabe cu terminație vocalică — esceptînd pe [o] leagă pe acest [m] de trupină prin vocala copulativă [a]; de ex. [haritam] de la [harit] m.,[yudham] de la [yudh] f., [bhiyam], [bhuvam] de la [bhī], [bhū] (v. § 51) [nāvam] de la [nau]. c) Neutrele sună ca și-n nominativ; deci [vāri], [madhu], [mahat], [patram].

124. a) Cuvintele în [ṛ] se despart în două clase dintre cari unele sînt cuvinte de-nrudire masc. și fem. precum [pitṛ] ,,tată", [bhrātṛ] ,,frate", [mātṛ] ,,mumă", [duhitṛ] ,,fiică"; cealaltă clasă sînt *nomina agentis masculina*, cari, prin sufixul [tṛ], se pot forma din orișice rădăcină și corespund cuvintelor latinești în *tor (toris)*, și celor grecești în τηρ. Forma originară a sufixului sanscrit e așadar [tār] (nu [tar]) și de la această formă răsar cazurile tari (v. § 175) și locativul singular, numai că în voc. și loc. sing. [ā] se scurtează și se zice [dātar] ,,dator!" [dātari] ,,in datore", ca [pitar], [pitari]. Cazurile tari sînt nom. ac. voc. sing. și dual și nom. voc. plur. De la [dātṛ] ,,dătător" sau mai bine de la forma sa originară [dātār] vine așadar ac. [dātāram], pe cînd [pitṛ], [mātṛ] din [pitar], [mātar] fac ac. [pitaram], [mātaram]. — b) cele mai multe cazuri slabe, a căror terminațiune se-ncepe c-o vocală, precum de ex. [pitrā], [matrā], [dātrā] se pot esplica, în amîndouă clasele, atît prin forma [ṛ] după § 54 cît și din [ar], [ār] cu suprimarea vocalei, în analogia cu lepădarea lui [a] în cazuri 30 r || asămănătoare înaintea unui [n] final. (§ 191). Cea din urmă opinie îmi pare exactă, mai cu seamă pentru că de la o temă [pitṛ] ar fi să așteptăm în instr. forma [pitṛṇā], în analogia cu [kavinā], [bhānunā].

INSTRUMENTALIS

125. Caracterul acestui caz este [ā], de ex. [mudā] de la [mud] f., [mahatā] de la [mahat] m.n., [matyā], [dhenvā], [vadhvā] de la [mati] f., [dhenu] fem., [vadhū] f. (§ 50). Masculine și neutre în [i] și [u] precum și neutre în [ṛ] intercalează un [n] eufonic (v. § $49^{b)}$); de-aceea [kavinā], [vāriṇā] (§ $94^{a)}$), [madhunā] de la [kavi] m., [vāri] n., [madhu] n.

126. a) Trupinele în [a] schimbă în unele cazuri vocala aceasta în [e] (iar pe acest din urmă înainte de vocale în [ay]); ceea ce va să zică ca cu [a] se amestecă un [i] (v. § 36); astfel în instrumental, unde însă această lărgire a trupinei produce o slăbire a terminațiunii [ā] în [a] și se intercalează, în înțelesul §-lui 125, o nazală eufonică; de-aceea [gajena], [patreṇa] (§ $94^{a)}$), de la [gaja] m., [patra] n. b) Un [ā] feminin la sfîrșit s-amestecă asemenea în mai multe cazuri cu [i], iar acesta se contopește cu [ā] în [ai], de unde înaintea vocalelor [āy]; sau [ā] se scurtează înainte de împreunarea lui cu [i], și se contopește cu el în [e] (v. § 36 nota) de unde înainte de vocale [ay]; aceasta se-ntîmplă în instrumental de unde [Śivayā] din [Śive + ā], pe cînd dativul e [Śivāyai] din [Śivai + ai]; nicăiri însă [e] și [ai] din trupine feminine în [ā] nu s-arată neschimbat; pentru că nu le urmează decît terminațiunii ce-ncep c-o vocală, iar înaintea consonantelor [ā] rămîne pururea curat.

31 r

DATIV

127. a) Caracterul dativului e [e] sau [ai] dintre cari cel de-ntîi e o terminație comună a[1] cîtortrele genurile, pe cînd cel din urmă e propriu femininelor, cari au predilecție pentr-o mai mare amplitudine atît la sfîrșitul trupinei cît și în sufixul

---

[1] *după* tuturor trei *șters*

cazului. Trupine feminine polisilabe cari sfîrșesc c-o vocală au pururea [ai], cele monosilabe în [ī] și [ū] și toate femininele în [i] și [u] iar după plac [e] sau [ai]. Înaintea terminației [e], [i] și [u] a masculinelor și femininelor se gunifică; terminația mai grea [ai] nu admite *guna*. Neutrele în [i], [u] și [ṛ] intercalează o nazală. De ex. [mahate] de la [mahat] m.n., [yudhe] de la [yudh] f., [kavaye] de la [kavi] m., [mataye] sau [matyai], [dhenave] sau [dhenvai] de la [mati] f., [dhenu] f., [vāriṇā], [bhānunā] de la [vāri] n., [bhānu] m., [nadyai], [vadhvai] de la [nadī] f., [vadhū] f., [bhiye] sau [bhiyai], [bhuve] sau [bhuvai] de la [bhī] f., [bhū] f., [pitre], [mātre], [dātre] (v. § 124$^{b)}$). b) Un [ā] feminin trece înaintea terminației [ai] în [ai] (§ 126 b), de unde [āy], deci [Śivāyai] din [Śivā]. c) Trupinele în [a] mai adaogă un [a] la terminație [e]; [e+a] dă însă [aya] (§ 55) iar acesta cu [a] premergător al trupinei dă [āya]; deci [Śivāya] de la [Śiva] m.n.

ABLATIV ȘI GENITIV

128. Caracterul ablativului este [t], înaintea căruia un [a] final se lungește; deci [Śivāt] din [Śiva] m.n. Toate celelalte clase de cuvinte, esceptînd pronumele, și-au pierdut ablativul și-l înlocuiesc || prin genitiv. 32 r

Notă. Gramaticii inzi admit [āt] în loc de un simplu [t] ca terminație a ablativului, astfel încît [Śivāt] am trebui după ei să-l descompunem în [Śiva + āt] (după § 47), iar nu în [Śivā + t]. Această opinie e drept că nu se poate invalida îndeajuns pe motive luate numai din sanscrit[ă], precum nu se poate nici dovedi; dară prin [1] zend, unde am arătat ablativul prin toate declinațiunile (*Gram. comp.* § 180 sq.) se poate dovedi adevărul manierei mele de-a vedea, pe care am espus-o deja în sistemul meu.

129. La [2] genitiv trupinele în [a] au terminațiunea [sya] — deci [Śivasay] — terminațiunea care se mai află la trupina pronominală [amu] [3], de unde [amușya], după § 101$^{a)}$.

130. a) Trupinele masculine în [i], [u] au numai un [s] ca terminație și-naintea lui *guna*; cele feminine după plac asemenea sau primesc terminația mai lată, proprie femininului, [ās] (comp. aticul ως și §, 127a) fără *guna*; această terminațiune feminină [ās] este însă unica formă a femininelor polisilabe în [ā], [ī], [ū], și [ā] se modifică înaintea ei ca și înaintea terminațiunii feminine din dativ [ai] (§ 127 b). De ex. [kaves], [bhānos], de la [kavi], [bhānu] m., [mates] sau [matyās], [dhenos] sau [dhenvās] din [mati], [dhenu] f., [Śivāyās], [nadyās], [vadhvās], de la [Śivā], [nadī], [vadhū] f.; b) Trupinele || ce se termină în consonantă și cari, după § 67, 33 r
n-ar putea să se unească c-un simplu [s], pun [as] ca terminație — ca la acuzativ [am] — și tot de asta se țin și monosilabele cu desinența vocalică (afară de [o]), pentru a deveni polisilabe; însă monosilabe [4] feminine în [ī], [ū] pot primi și terminația feminină [ās]. De ex. [yudhas], de la [yudh] f., [mahatas], de la [mahat] m.n., [rāyas], [nāvas], [bhiyas] sau [bhiyās], [bhuvas] sau [bhuvās] (v. § 51), de la [rai] m.f., [nau], [bhī], [bhū] f. c) Neutrele în [i], [u], [ṛ] urmează aproape pretutindenea, și mai cu seamă în genitiv, declinațiunii consonantice și, fiindcă înaintea tuturor terminațiunilor se-ncepe c-o vocală, ele intercalează o nazală, iar [n] final al trupinelor se leapădă în mai multe cazuri [5]; (§ 121 b și 92) de aceea în puține cazuri se deosebesc de trupinele terminate în adevăr în [n]; de la [vāri] și [madhu] vine așadar [vāriṇas] (§ 94 a) [madhunas]; d) masculinele și femininele în [ṛ] și-au pierdut [6] semnul genitival și se terminau poate odinioară în [urs] (ur-s) și și mai înainte în [7] ar-s, după care, în starea păstrată a limbei, trebuia, după § 57, să dispară [s]; de unde [pitur], [mātur], [dātur] de la [pitṛ] etc., în cari forme tema apare în aceeași formă ca în derivativul zendic *brâturyê* din *brâtur* pentru *brâtar* (sansc. [bhrātṛ] „frate”) + yê.

---

1. *după* se poate invalida *șters* 2. *modificat din* În 3. *în ms.* asu 4. *după* unele *șters* 5. *după* d[e aceea] *șters* 6. și-au pierdut, *scris la sfîrșit de rînd, a fost reluat din inadvertență la începutul rîndului următor (în unele dintre asemenea cazuri se poate presupune că atenția a avut o eclipsă în momentul muierii peniței în cerneală sau în acela cînd traducătorul privește, pentru a continua traducerea, în original* 7. *după* a[r-s] *șters*

Notă. Din cauza legii eufonice § 75 nu putem ști daca mai sus [pitur] etc. sau 34 r [pitus] e forma primitivă; în cazul din || urmă semnul genitivului s-ar fi păstrat și *r* s-ar fi pierdut: *pitu-(r)-s*. Dar gramaticii inzi admit [ur] ca terminație adevărată a acestor genitive și eu mă unesc cu ei, în contra părerii mele anterioare, de vreme ce opiniunea lor află sprijin puternic în limba zendă. (v. *Gram. comp.* § 191, notă).

LOCATIV

131. La locativ terminațiunea [i] e comună citortrele genurilor și [ām] e numai feminin. Femininele polisilabe în [ā], [ī] și [ū] au pururea [ām], cele monosilabe în [ī], [ū] pot avea după plac sau [i] sau [ām]. Trupine terminate în consonante sau diftongi au [i] la toate genurile. De ex. [yudhi], [mahati], [Śive] (din [Śivā + i]), § 47), [nāvi], de la [yudh] f., [mahat] m.n., [Śiva] m.n., [nau] f.; [Śivāyām] (§ 126 $^{\text{b)}}$), [nadyām], [vadhvām], de la [Śivā], [nadī] [1], [vadhū] f., [bhiyi], [bhuvi], sau [bhiyām], [bhuvām], de la [bhī], [bhū] f.

132. Masculinele în [i], [u] au o terminațiune deosebită [au], înaintea căreia se suprimă vocala trupinei; așadar [kavau], [bhānau], de la [kavi], [bhānu]. Numai [pati] „soț" și [sakhi] „amic" fac escepție și păstrează litera finală a trupinei ([patyau], [sakhyau]). Femininele în [i], [u] urmează după [2] plac sau analogiei masculinelor sau primesc terminațiunea feminină [ām]; de-aci [matau], [dhenau] [3] sau [matyām], [dhenvām].

133. Trupinele masculine și feminine în [ṛ] formează cazul acesta din tema lor 35 r originară în [ar], [ār] (scurtată în [ar], v. § 124 a) || și urmează așadar declinațiunii consonantice; de ex. [pitari], [mātari], [dātari].

VOCATIV

134. a) La cele mai multe clase de cuvinte vocativul nu are semn de caz și la trupinele în [a] sau în consonante e identic cu forma fundamentală, deci [Śiva], [mahat], [yut] (§ 56$^{\text{a)}}$), de la [Śiva], [mahat] m.n., [yudh] f. Tot astfel [pitar], [mātar], [dātar] (§ 124 a); b) [i] și [u] finale au *guna*, din contra [ī] și [ū] din trupine feminine polisilabe se scurtează; de ex. [kave], [dheno], [nadi], [vadhu], din [kavi] m., [dhenu], [nadī], [vadhū] f.; c) Trupine feminine în [ā] schimbă această vocală în [e], adecă slăbesc elementul ultim al lui [ā] = $a + a$ în [i] ([e] = $= a + i$); deci [Śive] din [Śivā] (v. § 166); d) Neutrele în [i], [u] ori au ori n-au *guna*, după plac, deci [vāri], [madhu] sau [vāre], [madho].

135. [n] ca literă finală a unor trupine neutre se poate lepăda; așadar [nāma] în loc de [nāman] „nomen !".

136. Cuvinte monosilabe cu terminație vocalică sînt la vocativ identice cu nominativul; așadar de ex. [bhīs], [bhūs], [naus], de la [bhī] etc.

DUAL

NOMINATIV, ACUZATIV, VOCATIV

137. Masculinele și femininele au ca terminație[4] [au] (din [ās], v. *Gram. comp.* § 206); de ex. [yudhau] din [yudh] f., [pitarau] πατέρε, [mātarau] μητέρε, || 36 r [dātārau] δοτῆρε (v. § 124); [Śivau] (din [Śiva + au], § 47), de la [Śiva]; [nadyau], [vadhvau], [nāvau], din [nadī], [vadhū], [nau] f.; [bhiyau], [bhuvau] din [bhī], [bhū] f. (§ 51). În dialectul vêda terminațiunea [au] se scurtează ades în [ā], adecă elementul *u* dispare din diftongul compus din [ā+*u*]; de ex. [aśvinā] „cei doi Aswini", [ubhā yantārā] „cei doi conducători de trăsură", de la [ubha], [yantṛ].

138. Masculine și feminine în [i], [u] suprimă terminațiunea [au] și, drept compensațiune, lungesc vocala scurtă a trupinei; deci [kavī], [bhānū], [matī],

---

1. *în ms.* [nādī] 2. *după* s[au] *șters* 3. *după* [dhauna] *șters* 4. ca terminație *supraintercalat*

[dhenū] de la [kavi], [bhānu] m., [mati], [dhenu] f. Nici femininele în [ā] n-au terminațiune duală, ci schimbă numai pe [ā] final în [e] (§ 126 b), deci [Śive] din [Śivā]. Se dovedește din zend (*Gramm. comp.* § 207) că [Śive] e o mutilație din [Śivayau], așa încît, după căderea terminației, [y] se poate iar vocaliza și contopi cu [a] premergător în [e]; astfel în prâkrit s-a făcut bunăoară din [cintayāmi] „eu gîndesc” [cintemi]. (*Gramm.* [1] *comp.* 105$^{a)}$6)

139. Neutrele au terminațiunea [ī], o lungire [2] a terminațiunii plurale [i], deci [mahatī] de la [mahat]. Terminațiunea [ī] se contopește cu [a] premergător în [e], și astfel se-ntîlnesc [śive] din [śiva + ī] cu femininul [Śive] mutilat din [Śivayau]. Alte neutre terminate în vocale intercalează o nazală, deci [vāriṇī], [madhunī] [3] de la [vāri], [madhu].

INSTRUMENTALIS, DATIV, ABLATIV 37 r

140. Aceste cazuri au la cîteștrele genurile terminațiunea comună [bhyām] înaintea căreia un [a] scurt se lungește; de ex. [yudbhyām], [mahadbhyām], de la [yudh] f., [mahat] m.n. (§ 83$^{a)}$); [vāgbhyām], de la [vāc] f. (§ 86), [rājabhyām], de la [rājan] m. (§ 92), [tejobhyām], de la [tejas] n. (§ 100 c), [Śivābhyām], de la [Śiva] m.n. și [Śivā] f.; [kavibhyām], [dhenubhyām] [,] [nadībhyām] etc., de la [kavi] m., [dhenu] f., [nadī] f.

GENITIV, LOCATIV

141. Aceste două cazuri au terminațiunea [os], înaintea căreia [a] și [ā] trec în [e] (§ 126); de ex. [Śivayos] *(Śivay-ôs)*, de la [Śiva] m.n. și [Śivā] f.; însă [vāriṇos], [madhunos], de la [vāri], [madhu] [4] n. (§ 130 c), [yudhos], [mahatos], de la [yudh] f., [mahat] m.n., [kavyos], [nadyos], [dhenvos], de la [kavi] m., [nadī], [dhenu] f.

PLURAL

NOMINATIV

142. Masculinele și femininele au terminațiunea [as], înaintea căreia [i] și [u] se urcă prin *guna* (§ 33); de ex. [yudhas] din [yudh] f., [marutas] din [marut] m., [pitaras] πατέρες, [mātaras] μητέρες, [dātāras] δοτῆρες (v. § 124), [Śivās] (din [Śiva+as] § 47), de la [Śiva] m., [Śivās] (din [Śivā + as]), de la [Śivā] f.; [kavayas] (din [kave + as], § 55), [dhenavas] (din [dheno + as], § 55) || de la 38 r
[kavi] m., [dhenu] f.; [nadyas], [bhuvas] (§ 51), [nāvas] de la [nadī], [bhū], [nau] f.

Notă. În *Vêde* se găsesc nominative plurale în [āsas], de la trupine masculine în [a]; de ex. [dhūmāsas] „fumi”, de la [dhūma] „fumus”, [yajñāsas] „sacrificia”, de la [yajña] „sacrificium”. După a mea părere originea acestor forme se esplică astfel: la sfîrșitul nominativului plural, deja format, terminațiunea devenind nesimțită prin contopirea cu [a] din trupină, s-a mai adaos înc-odată terminațiunea [as], așadar [dhūmāsas] din [dhūmās] „fumi” + [as].

143. Neutrele au terminațiunea [i]. a) Trupine terminate în vocale lungesc vocala finală și intercalează o nazală, deci [śivāni] [5], [vārīṇi] [6], [madhūni], de la [śiva], [vāri], [madhu]. b) Înaintea unei consonante finale — esceptînd nazalele și semivocalele — se prepune nazala corespunzătoare, de ex. [yuñji], [jinti], [lambhi], de la [yuj], [jit], [labh]; [tejāṁsi] (§ 15), [dhanūṁṣi] (§ 101$^{a)}$), [dhanīni], de la [tejas], [dhanus] [7], [dhanin]. În privința celor din urmă trei cuvinte există legea că cuvinte cari se sfîrșesc c-un sufix în [n] sau [s] lungesc vocala precedentă.

Notă. Pentru [āni] ([āṇi]) și [ūni] ([ūṇi]) se află [8] în *Vede* [ā], [ū] cu suprimarea silabei [ni], [ṇi] atît la nominativ cît și în cazurile asămănătoare lui, de ex.

---

[1] *după* comp.[ară] *șters* [2] *după* prel[ungire] *șters* [3] *în ms.* [madhanī] [4] *după* [madhū] *șters* [5] *în ms.* [śivani] [6] *după* [vāri] *șters* [7] *în ms.* [dhenus] [8] *după* găsesc *șters*

39r [vanā] „păduri”, pentru [vanāni], de la [vana] [1], [purū] „mulți || pentru [puruṇi], de la [puru].

144. La rarele neutre cu două consonante finale, nazala ce e a se intercala se dirige firește după consonanta penultimă și cînd aceasta e un [r] sau un [l], atunci se pune, după plac, un [n] sau nu se pune, caz în care formele deziderative în [īrṣ], [ūrṣ] scurtează pe [ī], [ū]; de ex. [cikinrṣi] sau, ceea ce-i mai natural, [cikīrṣi], de la [cikīrṣ].

ACUZATIV

145. Masculinele terminate c-o vocală scurtă, [ṛ] inclusiv, au terminația [n], înaintea căruia vocala scurtă a trupinei se lungește; așadar [Śivān], [kavīn], [bhānun], [pitṝn] (v. § 12. Nota** [2]), de la [Śiva] etc.

Notă. E foarte verisimil că trupinele masculine terminate în vocală aveau odinioară ac. pl. în *ṅs*, dar au pierdut pe cel din urmă din aceste două consonante (după § 57), după care a intervenit [n] în locul *anuswârei*, necesare înaintea sibilantelor, precum [3] de ex. vine [4] de la trupina [rurudvāṁs] nominativul [rurudvān] (§ 203). Această părere, sprijinită de zend și de gotica (*Gramm. comp.* §§ 236, 239) mai capătă un razim puternic prin dialectul vêda, căci aici trupinele masculine în [i] și [u] arată înaintea vocalelor, uneori și-naintea lui [y], în ac. plur. terminațiunea *îṅr, ûṅr*, cari, după § 75a), se esplică din *îṅs, ûṅs*; de ex. *Rigv.* lui [5] *Rosen*
40r 37.12.: [girīṅr a...], de la [giri] „munte”, 45.: [vasūṅr iha], || de la [vasu]. Trupinele în [a] nu arată însă, precum ar fi fost de așteptat, forma [āṅr], ci, pentru ea, [āṅn]; de ex. l.c. 1.2. [devāṅn eha] pentru [devān] „deos”. Însă din *anusw[ara]* formei acesteia și a altora asămănătoare cred a putea deduce că într-o stare anterioară a limbei a stat asemenea înainte-i un [r] care a lăsat urmă de influența sa în nazala care i se cuvenea [6]. Și pe [t], care încheie în dialectul *vêda* acuzativele plurale ale trupinelor masculine terminate în vocale în caz cînd cuvîntul următor se-ncepe cu [s] l-aș deduce asemenea din forma originară *ṅs*, admițînd o schimbare eufonică a lui [s] în [t], după analogia § 100a. De-aci în *Rigvêda* lui Rosen 14.6. [devānt] „deos” (înainte de [soma]). În persoana a 3ca pl. a preteritelor augmentare, [t] care stă după [n] înaintea unui [s] începător este originar (v. § 272, nota 3); de ex. [avanvant su...] „ei onorau”. Daca trupinele cari în cazurile tari se termină cu [nt] (§ 185) pun în dialectul *vêda* înaintea unui [s] începător la nom. sing. [nt] în loc de un simplu [n], ca de ex. l.c. 30.16 [daṁsanāvānt sa] „sacrificiis praeditus”, atunci am putea fi în îndoială dacă [t] e originar, adecă aparține trupinei, sau a răsărit din [s], ca semn de caz al nominativului. În favorul acestei din urmă păreri e limba zendă, prin nominativele sale, precum [baraṅs] baraṅś [7] „purtător”, unde, ca și-n latinescul *ferens* sau în forme eolice ca τιθένς, *t* din trupină a dispărut îna-
41r intea [8] || semnului caracteristic al cazului, apoi împrejurarea că la [9] asemenea nominative se află înaintea unei vocale începătoare de regulă *anuswâra* sau *anunâsika* ([ṁ]), ca și la acuzativele plurale citate mai sus, ba chiar uneori ṅr, de ex. [mahāṁr$_1$] ([mahāṁr$_2$]) ([Indraḥ] (Pânini VIII. 3.g.). Fiindcă în deosebitele clase de cuvinte vocativul ia parte la [s] al nominativului, s-ar putea ca și în vocative ca [rājanta] „rege !”, înainte de [s] începător [t] să se esplice din [s]. Căci, deși nominativul sună [10] și-n dialectul *vêda* [rājā], totuși, într-o epocă anterioară a limbei, a existat poate nominative ca [rājāṁs] (comp. [panthās], de la [panthan] [11], § 198), ceea ce în vocativ, care iubește vocale scurte, s-o fi scurtat în [rājaṁs]. Dar cu totul nu se poate înlătura acel [t] eufonic citat în § 82a), căci în locative [12] pronominale ca [yasmin] (§ 243), înainte de [s] în dialectul *vêda* [yasmint], nu poate fi luat decît ca un adaos eufonic. Acest principiu eufonic seamănă cu acela care face că-n

---

[1] *în ms.* [vāna] [2] *cele două asteriscuri figurează în manuscris și reprezintă felul lui Bopp de a trimite la notele sale de subsol, note pe care Eminescu nu le-a tradus* [3] *deasupra lui* astfel *șters* [4] *supraintercalat* [5] *deasupra lui* de *șters; e vorba de Fr. Rosen, editor de texte sanscrite, aici trimițîndu-se anume la* Rigveda-Specimen [6] *corectat din* cuvine [7] *Eminescu a scris, după Bopp,* baraṅś, *ca și mai jos,* śrī́ra *(p. 20r, § 226, p.3) și §* thwâvans *(p. 47r, § 259), în locul formelor corecte cu s. [D.S.]* [8] *urmează* trupinei *șters* [9] *modificat din* în [10] *după* și *șters* [11] *în ms.* [panyana] [12] *modificat din* locativele

latinește se adaogă[1] la nazala labială înaintea lui *s* și *t* tenua organului ei *(sumpsi, sumptum)*. Dar aceasta nu ne oprește de-a atribui lui [t], în aparență eufonic, o rațiune mai întemeiată de-a fi, tot astfel precum sibilanta eufonică[2], amintită la §65 va ⟨poate⟩ [putea] fi privită în cele mai multe cazuri ca făcînd parte din terminațiune, însă numai fiind protejată de un [t], [ṭ], [c] următor și de aspiratele lor. [s] final urmînd după o nazală și [t] în aceeași poziție stau întrolaltă aproape într-un raport analog[3] cu cel dintre [s] și [r] după § 75[a)]. Literele || cari apară un [s] din termi- 42r
națiunea premergătoare cauzează și trecerea unui [t] originar în [s] — [abhavaṁs tatra] „ei erau acolo" din [abhavant tatra] ca și [devāṁs tatra] „deos illic" — pe cînd viceversa un [s] începător care-n dialectul *vêda* apără pe-un [t] premergător după [n] cauzează trecerea lui *ṅs* în *nt*; așadar [abhavant sarvatra] „ei erau pretutindenea" și asemenea [devānt sarvatra] „deos ubique", pentru[4] [devāṁs sarvatra].

146. Feminine polisilabe cu desinență[5] vocalică au terminațiunea [s] și lungesc asemenea vocala scurtă de la sfîrșitul trupinei[6], de unde dar [matīs], [dhenūs], [mātṝs], de la [mati] etc.; [Śivās], [nadīs], [vadhūs], de la [Śivā] etc. Masculinele și femininele cari se termină c-o consonantă[7], precum și monosilabele cu desinență vocalică — afară de [o] — au terminațiunea [as]; deci [dadatas], [yudhas], [bhiyas]. [bhuvas], [rāyas], [nāvas], de la [dadata] m.f., [yudh] f., [bhī], [bhū] f., [rai] m.f., [nau] f.

147. Neutrele rămîn ca la nominativ.

INSTRUMENTALIS

148. Terminațiunea acestui caz este [bhis], de ex. [Śivābhis], de la [Śivā] f., [kavibhis], [dhenubhis], [pitṛbhis], [mātṛbhis], [dātṛbhis] (§ 124), [mahadbhis], [yudbhis], de la [kavi] etc., [mahat] m.n. [yudh] f. (comp. § 140). Trupinele în [a] au lepădat pe [bh] din terminațiune, dar au lungit pe [a] — ca și înainte de [bhyām], în § 140 — încît din [ābhis] s-au făcut [ais] (v. § 33 || și 36. notă); 43r
de-aci [Śivais] din [Śivābhis], de la [Śiva] m.n. O formă ca [Śivābhis] s-a păstrat în adevăr încă, și anume la pronumele de persoana 1ia și a 2ua, unde [asmābhis] „prin noi" și [yuṣmābhis] „prin voi" vin de la [asma], [yuṣma]. În dialectul *vêda* însă, cu slăbirea[a] lui [ā] în [e], de unde de ex. [aśvebhis] „pentru cai", de la [aśva] m. *Prâkrita* se rezimă aci pe dialectul *vêda*, și arată [ehiṁ] (comp. § 104, nota) pentru [ebhis], de ex. [kusumehiṁ] „prin flori", pentru vêdicul [kusumebhis] sau obicinuitul [kusumais]. Dar *prâkrita* a mers mai departe cu[8] schimbarea lui [ā] în [e] decît dialectul *vêda*, încît și la pronumele persoanei 1a și a 2ua arată [êhiṁ] (ê-hin))pentru [abhis] (â-b'is).

[a] Că ê e mai slab sau mai ușor decît â se poate deduce din vocativele feminine ca *s'ivê*, lîngă *nadĭ vad'ŭ*, de la *s'ivà, nadî, vad'û*; căci la temele cu capăt lung limba voiește o slăbire a desinenței, precum viceversa la cele cu capăt scurt ea cere lărgirea lor. Greutatea mai mică a lui ê față cu â rezultă și din aceea că ê consistă din $a+i$, pe cînd â $= a + a$. Fiindcă din alte părți ale gramaticei rezultă că sunetele *i* sînt mai ușoare decît sunetele *a*, deci urmează de-aci că și ê e mai ușor decît â; așadar oriunde *â* a devenit *ê* parte[a] a doua a lui *â* s-a slăbit în *i*, iar întîia a rămas neschimbată. Mai e important a se observa că în grecește αι e tratat în privirea intonării ca o vocală scurtă, de unde τύπτομαι, nu τυπτόμαι

DATIV, ABLATIV 44r

149. Aceste două cazuri au terminațiunea [bhyas]; de ex. [kavibhyas], [vadhūbhyas], [pitṛbhyas], de la [kavi] etc.; [vāgbhyas], de la [vāc] f. (comp. § 140). Un [a] final trece în [e], de aceea [Śivebhyas], de la [Śiva] m.n.

---

1. *după* pune înaintea *șters* 2. *supraintercalat* 3. *inițial* în același raport 4. pentru *la cap de rînd repetat din inadvertență* 5. *deasupra lui* terminațiune *șters* 6. *după* rădăci[nei] *șters* 7. *după* vocală *șters* 8. *după* în *șters*

GENITIV

150. Terminațiunea e [ām] și toate cuvintele polisilabe cu desinență vocalică — inclusiv [ṛ] — intermit o nazală, înaintea căreia vocalele scurte se lungesc; de ex. [mahatām], [yudhām], [rāyām], [gavām], [nāvām], de la [mahat] m.n., [yudh] f., [rai], [go] m.f., [nau] f.; [Śivānām], [kavīnām], [madhūnām], [vadhūnām], [pitṝṇām] (§ 94[a)]) de la [Śiva] m.n. și [Śivā] f., [kavi] m., [madhu] n., [vadhū] f., [pitṛ] m. Cuvinte monosilabe în [ī], [ū] admit amîndouă formele, deci [bhiyām] sau [bhīnām], [bhuvām] sau [bhūnām].

LOCATIV

151. Terminațiunea e [su], înaintea căreia [a] trece în [e]; de ex. [mahatsu], de la [mahat] m.n., [yutsu], de la [yudh] f. (§ 83[a)]) [vākṣu], de la [vāc] f. (§ 86 și 101[a)]), [nāmasu], de la [nāman] n (§ 92), [Śiveșu], de la [Śiva] m.n., [Śivāsu], [kavișu], de la [Śivā] f., [kavi] m.

VOCATIV

152. Vocativul plural e egal cu nominativul.

45 r 153. Tabela următoare dă o privire a declinațiunii complete în ordinea alfabetică a vocalelor finale ale trupinelor cuvintelor. Există foarte puține cuvinte în diftong și ele sînt mai toate monosilabe, o împrejurare care exercită o influență esențială asupra declinațiunii lor (v. de ex. §§ 123, 130). Afară de-aceea [rai] m.f. „lucru, bogăție", singura trupină în [ai], mai are iregularitatea că-naintea unui sufix ce-n-cepe c-o consonantă își schimbă pe [ai] în [ā], iar cuvintele terminate în [o] ([go] m.f. „vită", masc. „bou", fem. „vacă" și [dyau] f. „ceri") întăresc în cazurile tari (§ 124), cu escepția ac. sing., pe [o] al lor în [au], de unde [gaus], [gāvau], [gāvas] și formează în ac. sing. și plur. neregulat [gām], [gās] — precum se pare o mutilare din [gāvam], [gavas] — iar în genitiv sing. [gos] pentru [gavas] (comp. *bovem, boves, bovis*). Femininul [nau] „corabie" (ca și [glau] m. „lună") e pe deplin regulat. Celelalte cuvinte date ca exemple[1] în tabela următoare sînt: [Śiva] m.n. „fericit" fem. [Śivā]; ca substantiv [Śiva] m. însemnează pe zeul Siwa și [Śivā] f. pe soția lui; [kavi] m. „poet"; [mati] f. „părere", [vāri] n. „apă", [bhī] f. „frică", [nadī] f. „rîu", [bhānu] m. „soare", [dhenu] f. „vacă", [tālu] n. „cerul gurii", [bhū] f. „pămînt", [vadhū] f. „femeie", [pitṛ] m. „tată", [mātṛ] f. „mamă", [dātṛ] m. „dătător". [dātṛ] și alte neutre asămănătoare în [ṛ] nu se pot afla în raport cu sub-
46 r stantive neutrale decît la sfîrșitul compuselor adiectivale; astfel || [dātṛ] m. „dătător" în compunere cu [bahu] „mult" ([bahudātṛ]) ar însemna „avînd mulți dătători" și s-ar declina în neutru în modul indicat, de vreme ce toate cazurile își au originea în desinența cuvîntului primitiv, mutilată în [ṛ] (v. § 124). Ca exemple de declinațiune consonantică servesc [marut] m. „vînt", [hṛd] n. „inimă", [vāc] f. „discurs".

---

[1] *inițial* date de probă înaintea

60 v

Singular

61r

	Tema	Nom.	Acuz.	Instr.	Dat.	Abl.	Gen.	Loc.	Voc.
1.	[Śiva] m.	[Śivas]	[Śivam]	[Śivena]	[Śivāya]	[Śivāt]	[Śivasya]	[Śive]	[Śiva]
2.	[śiva] n.	[śivam]	[śivam]	[śivena]	[śivāya]	[śivāt]	[śivasya]	[śive]	[śiva]
3.	[Śivā] f.	[Śivā]	[Śivām]	[Śivayā]	[Śivāyai]	[Śivāyās]	[Śivāyās]	[Śivāyām]	[Śive]
4.	[kavi] m.	[kavis]	[kavim]	[kavinā]	[kavaye]	[kaves]	[kaves]	[kavau]	[kave]
5.	[mati] f.	[matis]	[matim]	[matyā]	[mataye][d]	[mates][h]	[mates][h]	[matau][l]	[mate]
6.	[vāri] n.[a]	[vāri]	[vāri]	[vāriṇā]	[vāriṇe]	[vāriṇas]	[vāriṇas]	[vāriṇi]	[vāre][p]
7.	[bhī][b] f.	[bhīs]	[bhiyam] [1]	[bhiyā]	[bhiye][e]	[bhiyas][i]	[bhiyas][i]	[bhiyi][m]	[bhīs]
8.	[nadī] f.	[nadī]	[nadīm]	[nadyā]	[nadyai]	[nadyās]	[nadyās]	[nadyām]	[nadi]
9.	[bhānu] m.	[bhānus]	[bhānum]	[bhānunā]	[bhānave]	[bhānos]	[bhānos]	[bhānau]	[bhāno]
10.	[dhenu] f.	[dhenus]	[dhenum]	[dhenvā] [2]	[dhenave][f]	[dhenos][j]	[dhenos][j]	[dhenau][n]	[dheno]
11.	[tālu] n.	[tālu]	[tālu]	[tālunā]	[tālune]	[tālunas]	[tālunas]	[tāluni]	[tālo][r]
12.	[bhū] f.[b]	[bhūs]	[bhuvam]	[bhuvā]	[bhuve][g]	[bhuvas][k]	[bhuvas][k]	[bhuvi][o]	[bhūs]
13.	[vadhū] f.	[vadhūs]	[vadhūm]	[vadhvā]	[vadhvai]	[vadhvās]	[vadhvās]	[vadhvām]	[vadhu]
14.	[pitṛ] m.[c]	[pitā]	[pitaram]	[pitrā]	[pitre]	[pitur]	[pitur]	[pitari]	[pitar]
15.	[mātṛ] f.[c]	[mātā]	[mātaram]	[mātrā]	[mātre]	[mātur]	[mātur]	[mātari]	[mātar]
16.	[dātṛ] m.[c]	[dātā]	[dātāram]	[dātrā]	[dātre]	[dātur]	[dātur]	[dātari]	[dātar]
17.	[dātṛ] n.	[dātṛ]	[dātṛ]	[dātṛṇā]	[dātṛṇe]	[dātṛṇas]	[dātṛṇas]	[dātṛṇi]	[dātṛ]
18.	[rai] m.f.	[rās]	[rāyam]	[rāyā]	[rāye]	[rāyas]	[rāyas]	[rāyi]	[rās]
19.	[go] m.f.	[gaus]	[gām]	[gavā]	[gave]	[gos]	[gos]	[gavi]	[gaus]
20.	[nau] f.	[naus]	[nāvam]	[nāvā]	[nāve]	[nāvas]	[nāvas]	[nāvi]	[naus]
21.	[marut] m.	[marut]	[marutam]	[marutā]	[marute]	[marutas]	[marutas]	[maruti]	[marut]
22.	[hṛd] m.	[hṛt]	[hṛt]	[hṛdā]	[hṛde]	[hṛdas]	[hṛdas]	[hṛdi]	[hṛt]
23.	[vāc] f.	[vāk]	[vācam]	[vācā]	[vāce]	[vācas]	[vācas]	[vāci]	[vāk]

61 v 62 r

a v. § 94a;
b v. § 51;
c v. § 124;

d sau [matyai];
e sau [bhiyai];
f sau [dhenvai];
g s[au] [bhuvai];

h sau [matyās];
i sau [bhiyās];
j sau [dhenvās];
k s[au] [bhuvām];

l sau [matyās];
m s[au] [bhiyām];
n s[au] [dhenvām];
o s[au] [bhuvām];

p sau [vāri];
r s[au] [tālu].

---

1. *deasupra lui* [bhīyam] *șters* 2. *deasupra lui* [dhenuvā] *șters*

62 v

Plural

63 r

	Tema	Nom. Voc.	Acuz.	Instr.	Dat. Abl.	Gen.	Loc.
1.	[Śiva] m.	[Śivās]	[Śivān]	[Śivais]	[Śivebhyas]	[Śivānām]	[Śiveṣu][f]
2.	[śiva] n.	[śivāni]	[śivāni]	[śivais]	[śivebhyas]	[śivānām]	[śiveṣu]
3.	[Śivā] f.	[Śivās]	[Śivās]	[Śivābhis]	[Śivābhyas]	[Śivānām]	[Śivāsu]
4.	[kavi] m.	[kavayas]	[kavīn]	[kavibhis]	[kavibhyas]	[kavīnām]	[kaviṣu]
5.	[mati] f.	[matayas]	[matīs]	[matibhis]	[matibhyas]	[matīnām]	[matiṣu]
6.	[vāri] n.[a]	[vārīṇi] [1]	[vārīṇi]	[vāribhis]	[vāribhyas]	[vārīṇām]	[vāriṣu]
7.	[bhī] f.[b]	[bhiyas]	[bhiyas]	[bhībhis]	[bhībhyas]	[bhīyām][d]	[bhīṣu]
8.	[nadī] f.	[nadyas]	[nadīs]	[nadībhis]	[nadībhyas]	[nadīnām]	[nadīṣu]
9.	[bhānu] m.	[bhānavas]	[bhānūn]	[bhānubhis]	[bhānubhyas]	[bhānunām]	[bhānuṣu]
10.	[dhenu] f.	[dhenavas]	[dhenus]	[dhenubhis]	[dhenubhyas]	[dhenunām]	[dhenuṣu]
11.	[tālu] n.	[tālūni]	[tālūni]	[tālubhis]	[tālubhyas]	[tālunām]	[tāluṣu]
12.	[bhū] f.[b]	[bhuvas]	[bhuvas]	[bhūbhis]	[bhūbhyas]	[bhuvām][e]	[bhūṣu]
13.	[vadhū] f.	[vadhvas]	[vadhūs]	[vadhūbhis]	[vadhūbhyas]	[vadhūnām]	[vadhūṣu]
14.	[pitṛ] m.[c]	[pitaras]	[pitṝn]	[pitṛbhis]	[pitṛbhyas]	[pitṝṇām]	[pitṛṣu]
15.	[mātṛ] f.[c]	[mātaras]	[mātṝs]	[mātṛbhis]	[mātṛbhyas]	[mātṝṇām]	[mātṛṣu]
16.	[dātṛ] m.[c]	[dātāras]	[dātṝn]	[dātṛbhis]	[dātṛbhyas]	[dātṝṇām]	[dātṛṣu]
17.	[dātṛ] n.	[dātṝṇi]	[dātṝṇi]	[dātṛbhis]	[dātṛbhyas]	[dātṝṇām]	[dātṛṣu]
18.	[rai] m.f.	[rāyas]	[rāyas]	[rābhis]	[rābhyas]	[rāyām]	[rāsu]
19.	[go] m.f.	[gāvas]	[gās]	[gobhis]	[gobhyas]	[gavām]	[goṣu] 64 r
63 v 20.	[nau] f.	[nāvas]	[nāvas]	[naubhis]	[naubhyas]	[nāvām]	[nauṣu]
21.	[marut] m.	[marutas]	[marutas]	[marudbhis]	[marudbhyas]	[marutām]	[marutsu]
22.	[hṛd] n.	[hṛndi]	[hṛndi]	[hṛdbhis]	[hṛdbhis]	[hṛdām]	[hṛtsu]
23.	[vāc] f.	[vācas]	[vācas]	[vāgbhis]	[vāgbhyas]	[vācām]	[vākṣu]

---

[a] v. § 94ª;
[b] v. § 51;
[c] v. § 124;
[d] s[au] [bhīnām];
[e] [sau] [bhūnām];
[f] Despre [ṣu] pentru [su] v. § 101 ª)

---

1. *după* vāri *șters*

Dual

64 v

	Tema	N.Ac.V.	I.D.Abl.	G.L.
1.	[Śiva] m.	[Śivau]	[Śivābhyām]	[Śivayos]
2.	[śiva] n.	[śive]	[śivābhyām]	[śivayos]
3.	[Śivā] f.	[Śive]	[Śivābhyām]	[Śivayos]
4.	[kavi] m.	[kavī]	[kavibhyām]	[kavyos]
5.	[mati] f.	[matī]	[matibhyām]	[matyos]
6.	[vāri] n.[a]	[vāriṇī]	[varibhyām]	[variṇos]
7.	[bhī] f.[b]	[bhiyau]	[bhībhyām]	[bhiyos]
8.	[nadī] f.	[nadyau]	[nadībhyām]	[nadyos]
9.	[bhānu] m.	[bhānū]	[bhānubhyām]	[bhānvos]
10.	[dhenu] f.	[dhenū]	[dhenubhyām]	[dhenvos]
11.	[tālu] n.	[tālunī]	[tālubhyām]	[tālunos]
12.	[bhū] f.[b]	[bhuvau]	[bhūbhyām]	[bhuvos]
13.	[vadhū] f.	[vadhvau]	[vadhūbhyām]	[vadhvos]
14.	[pitṛ] m.[c]	[pitarau]	[pitṛbhyām]	[pitros]
15.	[mātṛ] f.[c]	[mātarau]	[mātṛbhyām]	[mātros] [1]
16.	[dātṛ] m.[c]	[dātārau]	[dātṛbhyām]	[dātros]
17.	[dātṛ] n.	[dātṛṇī]	[dātṛbhyām]	[dātṛṇos]
18.	[rai] m.f.	[rāyau]	[rābhyām]	[rāyos]
19.	[go] m.f.	[gāvau]	[gobhyām]	[gavos]
20.	[nau] f.	[nāvau]	[naubhyām]	[nāvos] 65 r
21.	[marut] m.	[marutau]	[marudbhyām]	[marutos]
22.	[hṛd] n.	[hṛdī]	[hṛdbhyām]	[hṛdos]
23.	[vāc] f.	[vācau]	[vāgbhyām]	[vācos] [2]

[a] v. § 94^{a}; [b] v. § 51; [c] v. § 124. 64 v

154. Fiindcă la declinațiunea trupinelor terminate în consonante — daca nu sînt regulate, au a se considera mai cu seamă legile eufonice în cazurile fără flexiune și înaintea consonantelor terminațiunilor de cazuri, iar terminațiunile cari-ncep c-o vocală nu afectează consonante finală a rădăcinii, dăm aci, pentru a lărgi privirea încă cîteva alte cuvinte în nom. voc. sing. — cari la trupinele neutrale sînt totuna cu acuzativul — și în instr. și loc. pl. După cel dentîi ne putem orienta asupra dat. abl. plur. și a instr. dat. abl. du[al][a] 66 r

Tema	*N.V.Sg.*	*Instr.pl.*	*Loc.pl.*
[bhuj][b]	[bhuk]	[bhugbhis]	[bhukṣu]
[rāj][b]	[rāṭ]	[rāḍbhis]	[rāṭsu]
[budh][c]	[bhut]	[bhudbhis]	[bhutsu]
[labh][d]	[lap]	[labbhis]	[lapsu]
[gir][e]	[gīr]	[gīrbhis]	[gīrsu][i]
[viś][f]	[viṭ]	[viḍbhis]	[viṭsu]
[diś][g]	[dik]	[digbhis]	[dikṣu][i]
[dviṣ][g]	[dviṭ]	[dviḍbhis]	[dviṭsu]
[mṛṣ][g]	[mṛk]	[mṛgbhis]	[mṛkṣu][i]
[kas][h]	[kas]	[kobhis]	[kaḥsu] s[au] [kassu]

[a] Cuvintele înșirate aci sînt toate rădăcini goale, cari — esceptie făcînd de [gir] f. „discurs", [diś] f. „regiune a cerului" și [dviṣ] m. „inimic" — nu se află decît la sfîrșitul cuvintelor compuse, precum de ex. [madhulih] m. „albină" (literalminte „lingînd miere"); [b] v. § 59 și 89; [c] v. § 56^{b} și 83^{b}; [d] v. § 56^{a} și 83^{a}; [e] v. § 79^{a} și 97[3]; [f] v. § 74 și 98; [g] v. § 74 și 99; [h] v. § 76 și 100 c[4]; [i] v. § 101 a.

---

1. *după* [māta] *șters* 2. *în ms.* [vāgos] 3. *corectat din* 96 4. *notele* f-i *sînt scrise în josul paginii* **65v**

67 r

Tema	*N.V.Sg.*	*Instr.pl.*	*Loc.pl.*
[cakās][j]	[cakās]	[cakābhis]	[cakāḥsu] s[au] [cakāssu]
[pis][k]	[pīs]	[pīrbhis]	[pīḥsu][o] s[au] [pīssu]
[lih][l]	[liṭ]	[liḍbhis]	[liṭsu]
[duh][m]	[dhuk]	[dhugbhis]	[dhukṣu][o]
[valg][n]	[val]	[valbhis]	[valṣu][o]

[j] v. § 78 și 100 c [k] v. § 75^a, 75^b, 100 c; [l] v. § 81^a și 102 c; [m] v. § 81^a și 103 b; [n] v. § 57 și 84; [o] v. § 101

155. Tabela următoare ne dă un conspect asupra tuturor sufixelor de cazuri.

	Singular	*Dual*	*Plural*
Nom.	[s] m.f. [m] n.[a]	[au]m.f. [i] n.	[as] m.f.n. [i] n.
Ac.	[m], [am] m.f. [m] n.[a]	[au] m.f. [i] n.	[s] f. [as] m.f. [n] m. [i] n.
Instr.	[a] m.f.n. [a]m.n.[a]	[bhyam] m.f.n.	[bhis] m.f.n.
Dat.	[e] m.f.n. [ai] f. [aya] m.n.[a]	[bhyam] m.f.n.	[bhyas] m.f.n.
Abl.	[t] m.n.[a][as] m.f.n. [s] m.f. [as] f.	[bhyam] m.f.n.	[bhyas] m.f.n.
Gen.	[sya] m.n. [as] m.f.n. [s] m.f. [as] f.	[os] m.f.n.	[am] m.f.n.
Loc.	[i] m.f.n. [am] f.	[os] m.f.n.	[su] m.f.n.

[a] Numai la trupine î : [a]

Masculine în [a], [i], [u]

156. Vocale finale lungi—cu esceptiunea diftongilor—se află mai cu seamă || 68 r la feminine, iar la neutre sînt cu totul escluse. Se poate însă — ceea ce se-ntîmplă rar — ca rădăcini în [a], [i], [u] să stea la capătul unui cuvînt compus, ca *nomina agentis* masc., de ex. [śaṅkhadhmā] (s'ank'a-d'mâ) „fluierător în țest", [jalapī] (ǵala-pî) „băutor de apă" [khalapū] (k'ala-pû) „curățător de piață". Ca adiective cuvintele acestea sînt totodată și feminine („fluierînd din țest", „bînd apă", „curățind piața") și în declinarea lor urmează, ca alte cuvinte monosilabe cu desinență vocalică, analogiei cuvintelor terminate în consonante, afară de nom. voc. sing. Rădăcinele în [ā] leapădă în cazurile slabe (§ 175), înainte de terminațiuni ce-ncep vocalic, pe [ā] al lor final, de-aceea d'm'-â, d'm'-ê, d'm'-as. Declinațiunea completă a lui [dhmā], [pī], [pū] o punem aci, spre comparare cu declinațiunea cuvîntului monosilab [nau] f. „corabie":

Singular

N.V.	[dhmās]	[pīs]	[pūs]	[naus]
Ac.	[dhmām]	[pyam]	[pvam]	[nāvam]
Instr.	[dhmā]	[pyā]	[pvā]	[nāvā]
Dat.	[dhme]	[pye]	[pve]	[nāve]
Abl. Gen.	[dhmas]	[pyas]	[pvas]	[nāvas]
Loc.	[dhmi]	[pyi]	[pvi]	[nāvi]

Dual 69 r

N.A.V.	[dhmau]	[pyau]	[pvau]	[nāvau]
In.D.Abl.	[dhmābhyām]	[pībhyām]	[pūbhyām]	[naubhyām]
G.L.	[dhmos]	[pyos]	[pvos]	[nāvos]

Plural

N.A.V.	[dhmās]	[pyas]	[pvas]	[nāvas]
Instr.	[dhmābhis]	[pībhis]	[pūbhis]	[naubhis]
Dat. Abl.	[dhmābhyas]	[pībhyas]	[pūbhyas]	[naubhyas]
Gen	[dhmām]	[pyām]	[pvām]	[nāvām]
Loc.	[dhmāsu]	[pīṣu]	[pūṣu]	[nauṣu]

157. Rădăcinile cari înaintea lui [ī], [ū] final au două consonante, schimbă vocalele acelea, conform § 52 înaintea vocalelor terminațiunilor în [iy] și [uv]; de ex. [māṁsakrī] m.f. „vînzînd carne" din [māṁsa] „carne" și [krī] „a cumpăra" [1] și [āśudrū] „alergînd repede", de la [āśu] „repede" și [drū] „a fugi", formează în ac. sing. [māṁsakriyam], [āśudruvam].

158. [svayambhū], „fiind prin sine însuși", din [svayam] „singur" și [bhū] „a fi" schimbă înainte de vocale [2], deși rădăcina are numai *o* consonantă înaintea lui [ū], pe acest [ū] în [uv] și formează de ex. în ac. sing. [svayambhuvam] și nu [-bhvam].

159. Compozite, a căror rădăcină ultimă e [nī] „a duce", au în loc. sing. terminațiunea feminină [ām] în loc de [i]; de ex.|| [senānī] „conducător de oaste", 70 r
loc. [senānyām] nu [senāniya].

160. Compozitele despre cari se tratează în cele din urmă patru paragrafe, nu se află mai niciodată la neutru dar chiar în cazul cînd s-ar fi găsind ele scurtează vocala lor finală în [a], [i], [u] și merg după [śiva] n., [vāri], [tālu], numai că cuvintele în [i] și [u] pot forma [3] instr., dat., abl., gen. și loc. sing. apoi [4] gen. și loc. du. precum și gen. pl. în analogia cu masculinele și femininele lor.

161. Există o seamă de masculine foarte rare cari se formează prin sufixele [ī] și [ū], precum [papī] m. „soare", [nṛtū] m. „jucător". Acestea se declină după § 156, cu restricțiunea că în ac. pl. au [n], și [5] nu [am], iar în ac. sing. atîrnă imediat de forma fundamentală semnul de caz [m]. Cele terminate în [ī] contrag vocala aceasta cu semnul vocativului [i]. De ex. [papī] „soare" formează la ac. sing. [papīm], la ac. pl. [papīn], la loc. sing. [papī]; iar [nṛtū] m. „jucătorul" formează [nṛtūm], [nṛtūn], [nṛtvi].

Notă. După analogia aceasta urmează [Huhū] sau [Hūhū] m. numele unui *Gandharwa*.

162. Adiective și *nomina agentis* de-o întrebuințare foarte rară, terminate în [ī] și [ū] și cari derivă din rădăcini nominative în [īy], după lepădarea lui [y] desinent merg după § 156 dacă înaintea lui [ī] sau [ū] final se află o consonantă simplă, și după § 157 cînd preced două consonante. Dar cînd un[ī] final are dinaintea lui ||
un [kh] sau un [t] sau un [n] care stă în loc de [t], atunci se poate întîmpla după 71 r
plac abaterea ca în abl. și gen. sing. semnul caracteristic [s] să se lipească prin mijlocul unei vocale copulative [u] în loc de [a] (comp. § 168): de ex. [sukhyas] sau [sukhyus], de la [sukhī] m. „dorind plăcere".

163. La neutru cuvintele citate în § 162 scurtează vocala lor finală desinentă și merg după [vāri], [tālu], însă astfel încît dat., abl., gen., loc. sing., gen., loc. du. și gen. pl. se pot forma ca la [6] masculine și la feminine.

164. Femininele monosilabe în [ī], [ū], ca [bhī] „frică", [bhrū] „sprînceană" la [7] sfîrșitul compozitelor posesive care sînt adjective *generis communis* se declină întocmai ca și în starea lor izolată (v. tabela la § 153), numai că nu [8] admit termi-

---

[1] *în ms* „a vinde" [2] înainte de vocale *supraintercalat* [3] pot forma *deasupra lui* formează *șters* [4] *supraintercalat* [5] *după* iar *șters* [6] *supraintercalat* [7] *după* se declină *șters* [8] că nu *supraintercalat*

națiunile mai late cazuale ([ai], [ās], [ām]) cari li se cuvin numai femininelor; de ex. [gatabhī] „avînd frica dusă", adecă „fără frică", [subhrū] m.f. „avînd sprîncene frumoase" formează la dat., abl., gen. și loc. sg. numai [gatabhiye], [subhruve], [gatabhiyas], [subhruvas], [gatabhiyi], [subhruvi], nu [gatabhiyai], [subhruvai] etc. Feminine polisilabe în [ū], ca [vadhū] „femeie" mai nu se află la sfîrșitul cuvintelor compozite, iar dintre cele în [ī] sînt numai cele citate la § 177, ca [lakșmī] „noroc"; de ex. [āttalakșmī] m.f. „noroc luat", adecă „lipsit de noroc".

72 r Declinațiunea acestor compozite se-ndreptează asemenea după aceea a substantivului încheiat, în stare simplă, numai că la dat., abl., gen. și loc. sng. se pot pune, în locul terminațiunilor de cazuri numai feminine [ai], [ās], [ām], terminațiunile mai generale [e], [as], [i], dintre cari cel din urmă se contopește cu [ī] din trupină, deci [āttalakșmyai] sau [āttalakșmye], [āttalakșmyās] sau [āttalakșmyas], [āttalakșmyām] sau [āttalakșmī]. La vocativ alături cu [āttalakșmi] (§ 134 b) se admite și forma nominativului ([āttalakșmīs]).

165. La neutru compozitele descrise sub § 164 lungesc vocala lor finală și se duc după [vāri], [tālu], numai că la instr., dat., abl., gen. și loc. se pot admite și formele întrebuințate îndecomun pentru masculine și feminine.

Declinațiune iregulară

166. În descrierea formelor cari se abat de la legile generale a formațiunii cazurilor urmăm ordinei sistematice a literelor finale cum sînt puse în tabela adaosă § 153. Declinațiunea în [a] nu cunoaște esceptiuni; la femininele în [ā] unele cuvinte cari-nsemnează „mamă", și anume [ammā], [akkā], [allā], formează vocativul prin scurtarea lui [ā] desinent (comp. § 134 b), deci [amma], [akka], [alla].

167. [jərā] f. „vîrstă" sau[1] se poate declina regulat sau[2], ceea ce se-ntîmplă
73 r de obicei, se declină astfel încît numai nominativul singular || și cazurile acelea din dual și plural a căror terminație se-ncepe cu [bh] ori[3] [s] vin de la [jarā], iar celelalte vin de la trupina defectivă [jaras]; deci la singular: [jarā], [jarasam], [jarasā], [jarase], [jarasas], [jarasi], [jaras]. Dual: [jarasau], [jarābhyām], [jarasos]. Plural: [jarasas], [jarābhis], [jarābhyas], [jarasām], [jarāsu].

168. [pati] m. „domn, soț" și [sakhi][4] m. „amic" au la singular mai multe abateri de la declinațiunea comună a masculinelor în [i]. 1) La instrumental nu intercalează un [n] eufonic, ci schimbă, ca și femininele, [i] final în [y], așadar [patyā], [sakhyā] în[5] loc de [patinā], [sakhinā]; 2) La dativ n-au *guna*, deci [patye], [sakhye][6] în loc de [pataye], [sakhaye]; 3) La ablativ, genitiv[7], iau ca vocală copulativă un [u][a], de unde [patyus], [sakhyus] pentru [pates], [sakhes]; 4) La locativ nu leapădă înaintea lui [i] final înaintea terminațiunii [au], deci [patyau], [sakhyau]. — [sakhi] se mai distinge încă prin iregularitatea că formează cazurile tari (v. § 175) din [sakhai], iar la nom. sg. a pierdut semnul de caz [s], așadar [sakha] pentru [sakhās], comp. [rās] pentru [rai] (v. § 153). Declinațiunea lui completă este următoarea:

74 r

	Singular	*Dual*	*Plural*
Nom.	[sakhā]	[sakhāyau]	[sakhāyas]
Ac.[8]	[sakhāyam]	[sakhāyau]	[sakhīn]
Instr.	[sakhyā]	[sakhibhyām]	[sakhibhis]
Dat.	[sakhye]	[sakhibhyām]	[sakhibhyas]
Abl.	[sakhyus]	[sakhibhyām]	[sakhibhyas]
Gen.	[sakhyus]	[sakhyos]	[sakhīnām]
Loc.	[sakhyau]	[sakhyos]	[sakhișu]
Voc.	[sakhe]	[sakhāyau]	[sakhāyas]

[a] Comp. § 162. Se pare că acest *u* e slăbirea unui *a* mai vechi, în locul căruia în grecește o, de unde πόσιος = *paty-us* din *paty-as*, v. *Gram.comp.* §§ 186, 187.

---

1. *supraintercalat* 2. sau *a fost șters înainte de* regulat *și supraintercalat aici* 3. *după* sau *șters* 4. *în ms.* [savi] 5. *după* pentru *șters* 6. *după* savya *șters* 7. *modificat din* genetiv 8. *corectat din* Gen.; *Eminescu era obișnuit cu ordinea convențională a cazurilor în limbile clasice europene (nominativ, genitiv, dativ etc.)*

La sfîrșitul compozitelor, ca de ex. în [nṛpati] „domn peste bărbați", [pati] urmează declinațiunea comună în [i]. Cîteodată și în starea lui simplă urmează declinațiunea aceasta, de ex. *Nal* [*opākhyāna*] 17, 41 [patinā], *Hit* [*opadeśa*] 28, șirul 6 [patau].

169. Neutrele [akṣi] „ochiu", [asthi] „os", [dadhi] „zăr", [śakthi] „arm" (Schenkel) formează cazurile cele mai slabe (§ 176), cu escepțiunea de[1] nom., ac., voc. du. din trupine[2] în [an] ([akṣan] etc.) și anume elidînd pe [a] deși-i premerg două consonante (v. § 190), deci [akṣṇā] (§ $94^{a)}$) etc. — Ca paradigmă de declinațiune completă a acestor cuvinte ne servim de [asthi].

75 r

	Singular	*Dual*	*Plural*
Nom.Ac.	[asthi]	[asthinī]	[asthīni]
Instr.	[asthnā]	[asthibhyām]	[asthibhis]
Dat.	[asthne]	[asthibhyām]	[asthibhyas]
Abl.	[asthnas]	[asthibhyām]	[asthibhyas]
Gen.	[asthnas]	[asthnos]	[asthnām] [3]
Loc.	[asthni]s[au] [asthani]	[asthnos]	[asthiṣu] [4]
Voc.	[asthe]s[au] [asthi]	[asthinī]	[asthīni]

170. [strī] f. „femeie" formează în nom., după analogia cuvintelor polisilabe (§ 120), [strī], în ac. după plac [strīm] sau [striyam]; toate celelalte după [bhī] (tabela la § 153).

171. [Lakṣmī] „soția lui Vișnu", „norocul", [tarī] „corabia", [tantrī] „frînghie, coardă" păstrează, abătîndu-se de la § 120, semnul de nominativ [s], de unde [Lakṣmīs] etc.

Notă. Deși cuvintele aceste trec de primitive, totuși [ī] al lor final, ca și caracterul feminin [ī] — prin care se formează feminine din trupine masculine și neutre — vine[5] ca în toate femininele polisilabe[6] în [ī], de ex. [nadī] „rîu" de la sinonimul [nada]. Tot astfel [tarī] vine de la [tara] „plută" (din [tṝ] „transgredi") și [tantrī], de la [tantra] n. între altele „sîrmă". Lui [Lakṣmī] îi lipsește primitivul [lakṣma] din [lakṣ] „vedere", ca [idhma] „lemn" din [idh] „ardere".

172. [kroṣṭu][7] m. „șacal" *(ad litteram* „strigător", de la [kruś] „a striga" 76 r
cu *guna*, suf. [tu]. v. § 98) formează cazurile tari, esceptînd vocativul sng., din defectivul [kroṣṭṛ] (un *nomen agentis* de aceeași rădăcină, suf. [tṛ], v. § 124), deci n. [kroṣṭā], ac. [kroṣṭāram], voc. [kroṣṭo]; nom. ac. voc. du. [kroṣṭārau]; și nom. voc. pl. [kroṣṭāras]. În cazurile cele mai slabe (§ 176), cu escepțiunea ac. pl. ([kroṣṭūn]) se întrebuințează amîndouă trupinele de ex. [kroṣṭunā], [kroṣṭave] și [kroṣṭrā], [kroṣṭre]. În cazurile mijlocii (§ 176) e numai [kroṣṭu], de ex. [kroṣṭubhyām] nu [kroṣṭṛbhyām].

173. [naptṛ] m. „nepot" și [svasṛ] f. „soră" urmează în cazurile *tari* analogiei lui [dātṛ] (v. § 124), deci [naptāram], [svasāram], [naptārau], [svasārau], [naptāras], [svasāras].

174. [nṛ] „bărbat" se declină ca și [pitṛ], dar în gen. pl. are, pe lîngă [nṝṇām], și forma iregulară [nṛṇām].

175. În privința trupinelor cari [se] termină în consonante împărțeala cazurilor în *tari* și *slabe* are o frecventă aplicațiune (v. § 124). Drept conspect poate servi part. praes. masc.[8] a lui *parasmâipadam* (v. § 267), care formează cazurile tari

---

1. *supraintercalat* 2. *modificat din* trupinele 3. *după* [āstiṣu] *șters* 4. *în ms.* [astiṣu] 5. *supraintercalat* 6. *după* monosi[labe] *șters* 7. *după* [kroṣṭa] *șters* 8. *după* din [ann] *șters*

din [ant] și pe cele slabe din [at]; de ex. [tudat], în forma tare [tudant] „chinuind”.

77 r

		Cazuri tari	*Cazuri slabe*
Singular :	Nom. Voc.	[tudan][a]	....
	Ac.	[tudantam]	....
	Instr.	....	[tudatā]
	Dat.	....	[tudate]
	Abl. Gen.	....	[tudatas]
	Loc.	....	[tudati]
Dual :	Nom. Ac. Voc.	[tudantau]	....
	Ins. Dat. Abl.	....	[tudadbhyām]
	Gen. Loc.	....	[tudatos]
Plural :	Nom. Voc.	[tudantas]	....
	Ac.	....	[tudatas]
	Instr.	....	[tudadbhis]
	Dat. Abl. [1]	....	[tudadbhyas]
	Gen.	....	[tudatām]
	Loc.	....	[tudatsu]

Notă. Forma slabă la acesta și la alte sufixe e privită de gramaticii inzi ca forma fundamentală adevărată, de vreme ce din ea răsar cele mai multe cazuri și de vreme ce și la începutul [2] compozitelor, unde de regulă apare tema adevărată, se află totdeauna forma mai slabă a temei; de ex. [tudat], nu [tudant] 78 r sau [tudan] (după § 57). Dar istoricește tema mai tare este forma || adevărată a trupinei, care la origine cată să se [fi] răspîndit asupra tuturor cazurilor, precum în [3] part. praes. grec răsar toate cazurile din ντ.

[a] O mutilațiune din [tudant], după § 57.

176. Mai multe cuvinte arată trei stadii ale temei [4] lor și anume forma cea mai slabă înaintea terminațiunilor de cazuri ce-ncep vocalic ale cazurilor slabe, forme mijlocie în acele cazuri slabe cari, prin o consonantă începătoare a sufixului cazual, opun mai mare rezistență la slăbirea trupinei decît vocalele terminațiunilor. De-aci rezultă o împărțire a cazurilor în *tari, mijlocie* și *foarte slabe*; precum d. ex. în [pratyac] „spre apus”, care formează cazurile tari din [pratyañc], iar în cele mai slabe se contrage în [pratīc]. Dăm aci declinațiunea completă a masculinului.

		Cazuri tari	*Cazuri mijlocie*	*Cazuri f. slabe*
Singular :	Nom. Voc.	[pratyán] [5]	....	....
	Ac.	[pratyañcam]	....	....
	Instr.	....	....	[pratīcā] [6]
	Dat.	....	....	[pratīce]
	Abl. Gen.	....	....	[pratīcas]
	Loc.	....	....	[pratīci]
Dual :	N. Ac. Voc.	[pratyañcau]	....	....
	Ins. Dat. Abl.	....	[pratyagbhyām]	....
	Gen. Loc.	....	....	[pratīcos]
Plural :	Nom. Voc.	[pratyañcas]	....	....
	Ac.	....	....	[pratīcas]
79 r		⟨*Cazuri tari*⟩	⟨*Cazuri mijlocie*⟩	⟨*Cazuri f. slabe*⟩
	Instr.	....	[pratyagbhis]	....
	Dat. Abl.	....	[pratyagbhyas]	....
	Gen.	....	....	[pratīcām]
	Loc.	....	[pratyakṣu]	....

1. *în ms., din inadvertență,* Dat. Instr. 2. *inițial* și deși și la-n[ceputul] 3. *supraintercalat* 4. *deasupra lui* formei *șters* 5. *după* [prata] *șters* 6. *după* [prata] *șters*

177. Neutrele formează numai la plural nom., ac., voc. din tema cea *tare*, cazurile corespondente din sng. [1] și dual le formează însă din tema slabă și cu trei stadii de teme, nom., ac., voc. du., precum și toate terminațiunile ce-ncep [2] cu vocale, din forma cea mai slabă. Deci exemplele numite în §§ 175.176 formează :

	Singular	*Dual*	*Plural*
Nom. Ac. Voc.	[tudat] [pratyak]	[tudatī][a] [pratīcī]	[tudanti] [pratyañci]
Instr.	[tudatā] [pratīcā]	[tudadbhyām] [pratyagbhyām]	[tudadbhis] [pratyagbhis]

etc. ca la masculin.

Notă. Nazala din formele [tudanti], [pratyañci] s-ar putea esplica și după § 143, conform căruia [tudanti], [pratyañci] ar fi răsărit din [tudat], [pratyac] și nu din [tudant], [pratyañc]. Dar cumcă formele amintite aparțin temei tari se arată și de-aci că la trei stadii ale temei terminațiunea [i], precum și dualul [ī] și alte terminațiuni ce-ncep vocalic, ar avea înainte-le numai cea mai slaba formă a temei; || ar trebui deci ca dintre [3] temele [pratyañc], [pratyac], [pratīc] terminațiunea [i] să se adaoge la cea din urmă și atunci, după § 143, s-ar naște [pratīñci] și nu [pratyañci]. Afară de-asta există dovezi și mai clare, cari ridică orice îndoială cumcă terminațiunea neutrală [i] aparține temei tari, căci de ex. [catur] „patru”, care în cazurile tari face [catvār] — de unde [catvāram] τέσσαρες — formează la [4] nom., ac., voc. neutr. [catvāri], iar nu [caturi]. 80r

[a] sau [tudantī], v. § 178.

178. Sufixul [ī], care formează feminine din trupine masculine și neutre, se anină de tema slabă; și — la trei stadii — de cea mai slabă, deci [pratīcī] „cea apuseană”, nu [pratyañcī] sau [pratyacī]. Part. praes. în [at], [ant] permite și forma tare [antī], tot astfel la dual neutru. (v. § 530)

179. Urmărim acum iregularitățile declinațiunii consonantice după ordinea literelor finale ale trupinelor și sufixelor respective. Guturalele nu fac escepție: între palatale e a se considera îndeosebi rădăcina [añc] „a merge, a adora” (se scrie și [ac], v. § 110) care se-ntrebuințează mai cu seamă în unire cu prepozițiuni inseparabile, pentru a însemna diferitele direcțiuni ale regiunilor lumii („răsăritean”, „apusean” etc.).

Ea păstrează în cazurile tari nazala ei radicală, dar astfel încît în cazurile fără flexiune cari, după § 57, trebuie să renunțe la [c] din [añc]. [ñ] premergător trece în [ṅ], așadar nom. voc. masc. [aṅ], [añcau], [añcas], ac. [añcam], [añcau], [añcas]; || neutru nom., ac., voc. [ak], [acī], [añci] (§ 178). Acestei analogii-i urmează 81r [prāc] „răsăritean” ([añc] praef. [pra] „înainte”) și [avāc] „la sud” (din [añc] praef. [ava] *sub)*; din contra [pratyac] „apusean” se mutilează (din [prati] „contra” + [añc] în cazurile cele mai slabe (§ 176), astfel încît [a] din [ac] se suprimă și, drept compensație, se lungește [i] al prepozițiunii; de unde [pratīc] și trupina feminină [pratīcī]. După acelaș principiu [nyac] „jos” ([añc] praef. [ni]) formează cazurile cele mai slabe și femininul ([nīcī]) din [nīc], cele mijlocii din [nyac] [5], iar cele tari din [nyañc], [udac] „la nord” (din [ut] „pe” + [añc]) lărgește prepozițiunea în cazurile cele mai slabe și în feminin în [udi] și contrage pe acesta cu [ac] în [udīc]; cazurile *tari* vin de la [udañc] și numai cele mijlocii de la [udac]. [anvac] ([añc] praef. [anu]) „urmînd” formează cazurile tari din [anvañc] și se contrage în cazurile cele mai slabe și-naintea sufixului feminin [ī] în [6] [anuc].

180. Precum se lărgește praef. [ut] în § 179 în [udi] [7], tot astfel [sam] „cu”, în unire cu rădăcina [añc], în forma [sami], de unde [samyac] „mergînd cu” (ca neutru adverbial *complet)*, care, după analogia lui [pratīc], [nīc], [udīc], se contrage în cazurile cele mai slabe și înaintea caracterului feminin [ī] în [samīc].

---

1. *după* du[al] *șters* 2. *după* începătoare *șters* 3. *deasupra lui* la *șters* 4. *după* în *șters* 5. *după* [na] *șters* 6. *repetat din inadvertență la capăt de rînd* 7. *după* [uti] *șters*

Acestei analogii în cazurile cele mai slabe mai urmează [sadhryac] „mergînd cu”, *82 r* [viśvadryac] „mergînd pretutindenea” și [devadryac] „onorînd” || „zeii”, de unde [sudhrīc], [viśvadrīc], [devadrīc][a], [tiryac] „a merge strîmb” (din [tiri] pentru [tiras] + [añc]) devine în cazurile cele mai slabe și-naintea caracterului feminin [ī], [tiraśc], adecă [a] din rădăcină dispare și [tiri] [1] se-ntoarce la forma [tiras], cu [ś] în loc de [s], conform § 75[a]).

[a] [sadhri] din [sa] „cu”, [viśvadri] „pretutindenea”, de la [viśva] „fiecine”, [devadri], de la [deva] „zeu” nu se află decît în combinațiunile acestea.

181. [prāch] „întrebînd” (nom. sng. m. f. n. [prāṭ]) poate schimba după plac înainte de vocale litera terminațiunii sale în [ś]; de ex. instr. sing. [prāchā] sau [prāśā] (Comp. § 87 c).

182. [avayāj] „închinîndu-se rău” (din rădăcina [yaj] praep. f. [ava]) formează nom. voc. sng. și cazurile mijlocie (§ 176) dintr-o formă fundamentală [avayas], după analogia §-lui 201, însă astfel că voc. sng. poate fi egal cu nom., deci nom. sng. [avayās], voc. [avayas] sau [avayās], instr. pl. [avayobhis] ș.a.m.d. Îndealtmintrelea regulat, de ex. instr. sng. [avayājā].

183. [asṛj] n. „sînge” (nom. [asṛk]) poate forma instr. și dat. sng. precum și acuz. pl. din [asan], deci [asṛjā] sau [asnā], [asṛje] sau [asne], [asṛñji] sau [asāni] (v. § 143).

184. [yuj] m. „împreunător” formează, cînd nu stă la finele unei compozite, cazurile tari din [yuñj], și schimbă, după lepădarea lui [j] în nom., voc. sng., pe [ñ] în [ṅ] (comp. § 179) de unde nom., voc. [yuṅ], [yuñjau] [2], [yuñjas], ac. [yuñjam], [yuñjau], [yujas].

83 r 185. Sufixele [at], [mat], [vat] formează cazurile tari din [ant], [vant], [mant], cu care ocazie se suprimă în nom., voc. sng. [t] final conform §-lui 57. Afară de-asta [mant] și [vant] lungesc pe [a] al lor în nom. sng., deci [mān], [vān] (comp. part. grecesc ca λέγων din λεγοντ). De ex. [tudat] „chinuind”, de la [tud], [śrīmat] „norocit” [3], de la [śrī] „noroc”, [dhanavat] „bogat”, de la [dhana] „bogăție” formează astfel nom., ac., voc. celor trei numere.

Masculin

	Singular	*Dual*	*Plural*
Nom.	[tudan]	[tudantau]	[tudantas]
	[śrīmān]	[śrīmantau]	[śrīmantas]
	[dhanavān]	[dhanavantau]	[dhanavantas]
Voc.	[tudan]	[tudantau]	[tudantas]
	[śrīman]	[śrīmantau]	[śrīmantas]
	[dhanavan]	[dhanavantau]	[dhanavantas]
Ac.	[tudantam]	[tudantau]	[tudatas]
	[śrīmantam]	[śrīmantau]	[śrīmatas]
	[dhanvantam]	[dhanavantau]	[dhanavatas]

Neutru

Nom. Ac. Voc.	[tudat]	[tudatī] s[au] [tudantī][a]	[tudanti]
	[śrīmat]	[śrīmatī]	[śrīmanti]
	[dhanavat]	[dhanavatī]	[dhanavanti]

[a] v § 178.

357 II 30(III) [4]

1 r 186. Rădăcinile cari cuprind o silabă reduplicativă, ca [jāgṛ] „a veghea” (v. § 108) și acelea cari, la prezent ș.a. primesc o silabă reduplicativă (§ 271), fiind încărcate la începutul lor, arată sufixul [at] al participiului prezent și în cazurile

---

1. *după* [ta] *șters* 2. *după* [uñc] *șters* 3. *după* „fer[icit]” *șters* 4. *Ca și la celelalte caiete, Ioan Nădejde indică pe pagina de gardă conținutul.* Această lucrare este făcută || de poietul Mihail Eminescu, fost || bibliotecar și subbibliotecar la a || ceastă bibliotecă || vol. III || Iași — 1886 || în Biblioteca de Iași *v. supra, p. 632*

tari în forma lui slăbită; deci [dadat] δίδων, [dadatam] δίδοντα, fem. [dadatī], nicicînd [dadantī].

187. [mahat] ,,mare'' e în realitate un part. praes. al rădăcinii [mah] ,,a crește'', are însă proprietatea de-a lungi [a] al său penultim în toate cazurile tari, afară de vocativ sg.; de unde la masculin: nom. [mahān], [mahāntau], [mahāntas]; voc. [mahan], [mahāntau], [mahāntas]; ac. [mahāntam], [mahāntau], [mahatas]. Neutru: nom. ac. voc. [mahat], [mahatī], [mahānti]; fem. [mahatī]. Tot astfel, în unire cu prepozițiunea [vi], nom. [sing.][vimahān] ,,cel foarte mare'', du. [vimahāntau], pl. [vimahāntas] etc.

188. [bhavat] m. ,,escelentul, domnul'' *(ad litteram* ,,cel ce are strălucire'', din [bhā] ,,strălucire'' scurtat în [bha] și suf. [vat]) se întrebuințează adeseori din cauză de respect în locul pronumelui pers. 2., însă cu persoana a treia a verbului și se[1] declină ca toate cuvintele formate prin sufixul posesiv [vat] (§ 185), distingîndu-se de [bhavat] ,,fiind'' (din [bhū] cu *guna* + [at]), al căruia nom. e [bhavan], pe cînd cellalt formează [bhavān]. Femininul e [bhavatī], pe cînd dincolo e [bhavantī] ,,ea fiind'' (die seiende).

189. [yakṛt] n. ,,mai'' (comp. *jecur* și ἧπαρ) și [śakṛt] ,,scîrnă'', ,,excrement'' (comp. *stercus)* pot forma cazurile slabe din [yakan], [śakan]; de ex. instr. [yaknā] [yakabhyām], [yakabhis], [śaknā], [śakabhyām], [śakabhis], sau [yakṛtā], [śakṛtā] etc.

190. [pād] m. ,,picior'', de la rădăcina [pad] ,,a merge'', formînd membrul 2r
din urmă al unui compozit scurtează[2] pe [ā] al său în cazurile cele mai slabe; de ex. [supād] ,,avînd picioare frumoase'', formează la masculin și feminin sing. [supāt], [supādam], [supadā], [supade], [supadas], [supadi].

191. [an], [man], [van]. Cuvintele formate cu aceste sufixe lungesc în cazurile tari, afară de voc. sng., pe [a] al lor penultim și-l elidează din contra în cazurile slabe și-naintea caracterului feminin [ī], afară de cazul cînd are înaintea lui *două* consonante, precum de ex. în [yajvan][3] m. ,,jertfitor'', unde, prin elidarea lui [a] și prin întîlnirea a trei consonante, s-ar cauza o asprime prea mare, de-aci instr. [yajvanā], însă [dāvnā], de la [dāvan] m. ,,dătător''. La locativ sng. elidarea lui [a] după o consonantă e arbitrară, deci [dāvni] sau [dāvani]. Ca paradigme a declinațiunii complete alegem [rājan] m. ,,rege'' de la [rāj] ,,a domni'' (fem. [rājñī] v. § 93 ,,regină''), [dhāman] n. ,,casă'', de la [dhā] ,,a așeza'', [yajvan] m. ,,jertfitor'', de la [yaj] ,,a adora, a jertfi'', [vartman] n. ,,drum'', de la [vṛt] ,,a merge''.

Singular

	Masculine		*Neutre*		
N.	[rājā][a]	[yajvā][a]	[dhāma][a]	[vartma][a]	
Ac.	[rājānam]	[yajvānam]	[dhāma]	[vartma]	
Instr.	[rājñā][b]	[yajvanā]	[dhāmnā]	[vartmanā]	
Dat.	[rājñe]	[yajvane]	[dhāmne]	[vartmane]	
	⟨*Masculine*⟩		⟨*Neutre*⟩		3r
A.G.	[rājñas]	[yajvanas]	[dhāmnas]	[vartmanas]	
L.	[rājñi] sau [rājani]	[yajvani][4]	[dhāmni] s[au] [dhāmani]	[vartmani]	
V.	[rājan]	[yajvan]	[dhāman] s[au] [dhāma][c]	[vartman] sau [vartma][c]	

[a] v. § 121 b; [b] v. § 93; [c] v. § 135;

---

1. *supraintercalat* 2. *deasupra lui* slăbește *șters* 3. *după* [yāja] *șters* 4. *după* [yaja] *șters*

	[Masculine]		*[Neutre]*	
		Dual		
N.A.V.	[rājānau]	[yajvānau]	[dhāmnī]	[vartmanī]
I.D.A.	[rājabhyām][a]	[yajvabhyām]	[dhāmabhyām]	[vartmabhyām]
G.L.	[rājños]	[yajvanos]	[dhāmnos]	[vartmanos]
		Plural		
N.V.	[rājānas]	[yajvānas]	[dhāmāni]	[vartmāni]
Ac.	[rājñas]	[yajvanas]	[dhāmāni]	[vartmāni]
Instr.	[rājabhis][a]	[yajvabhis]	[dhāmabhis]	[vartmabhis]
D.Abl.	[rājabhyas]	[yajvabhyas]	[dhāmabhyas]	[vartmabhyas]
G.	[rājñām]	[yajvanām]	[dhāmnām]	[vartmanām]
L.	[rājasu][a]	[yajvasu]	[dhāmasu]	[vartmasu]

[a] v. § 92.

Notă. [mūrdhan] m. „cap” (s. [mūrddhan] v. § 105) de origine necunoscută, deşi are două consonante înainte de [a], [î]l leapădă totuşi în cazurile cele mai slabe, de ex. instr. [mūrdhnā] ([mūrddhnā]).

4r 192. [śvan] m. „cîine”, [maghavan], un nume al lui Indra, şi [yuvan] „tînăr” formează cazurile cele mai slabe din [śun], [maghon], [yun][a], de la cari vin şi femininele [śunī] „căţea” şi [maghonī] „soţia lui Indra”, [yunī] „tînără” (şi [yuvatī] din [yuvat]). Declinaţiunea completă a masculinului e următoarea. *Singular* [śvā], [maghavā], [yuvā]; [śvānam], [maghavānam], [yuvānam]; [śunā], [maghonā], [yūnā]; [śune], [maghone], [yūne]; [śunas], [maghonas], [yūnas]; [śuni], [maghoni], [yūni]; [śvan], [maghavan], [yuvan]. Dual: [śvānau], [maghavānau], [yuvānau]; [śvabhyām], [maghavabhyām], [yuvabhyām]; [śunos], [maghonos], [yūnos]. Plural: [śvānas], [maghavānas], [yuvānas]; [śunas], [maghonas], [yūnas]; [śvabhis], [maghavabhis], [yuvabhis]; [śvabhyas], [maghavabhyas], [yuvabhyas]; [śunām], [maghonām], [yūnām]; [śvasu], [maghavasu], [yuvasu]. — [yuvan] n. formează la nom. ac. sng. [yuva], voc. [yuvan] s. [yuva]; nom., ac., voc. du. [yunī], pl. [yuvāni]; încolo ca masculinul.

[a] Adecă, după eliminarea lui [a], [v] devine [u]; din [maghaun] se face [maghon] şi din [yuun] se face [yūn] (comp. §§ 35,36 şi lat. *junior* şi grec. κύων, κυνός).

193. [pūṣan] m. „soarele” poate să formeze cazurile cele mai slabe, după plac, ori din forma sa fundamentală proprie ori din [pūṣ], de ex. instr. sng. [pūṣṇā] sau [pūṣā], dat. [pūṣṇe] sau [pūṣe] (v. § 94$^{a)}$). Afară de aceasta are, ca şi sinonimul [aryaman], iregularitatea că [a] penultim se lungeşte numai la nom. sng. şi nu în celelalte cazuri tari. De ex. nom. [pūṣā], [pūṣaṇau], [pūṣaṇas], [aryamā], [aryamaṇau], [aryamaṇas], ac. [pūṣaṇam], [pūṣaṇau], [pūṣṇas] s. [pūṣas], [aryamaṇam],
5r [aryamaṇau], || [aryamṇas (v. § 94$^{a)}$) ş.a.m.d. — [aryaman] merge încolo regulat după [rājan].

194. [divan] m. (de l [div] „a luci, a lumina”) „zi” lungeşte în cazurile cele mai slabe pe [i] al său; de x. instr. sng. [dīvnā].

195. [ahan] m. „zi” rmează nom. şi voc. sing. şi cazurile mijlocii [1] (§ 176) din [ahas], fără de-a lungi să pe [a] penultim în nom. sng., după § 201. Celelalte cazuri se formează regula din [ahan] (§ 191). Aşadar Singular: n.v. [ahas (ḥ)], ac. [ahānam], instr. [ahnā ş.a.m.d. Dual: nom. ac. v. [ahānau] [2], instr. dat. abl. [ahobhyām], gen. loc. [ahnos]. Plural: n.v. [ahānas], ac. [ahnas], instr. [ahobhis], dat., abl. [ahobhyas], gen [ahnām], loc. [ahaḥsu] sau [ahassu]. Despre înruditul [ahar] v. *Glosarul*.

196. [arvan] m. „cal” formează numai nominativul singular din această temă; celelalte cazuri vin de la [arvat] şi [arvavant], după analogia part. praes. (v. § 185), deci nom. [arvā], [arvantau], [arvantas], ac. [arvantam], [arvantau], [arvatas] ş.a.m.d.

---

1. *după* medii *şters* 2. *după* [āhā] *şters*

197. Rădăcina [han], la sfîrșitul compozitelor „ucigînd", „ucigaș", se potrivește cu § 191 întru atîta întrucît elimineează pe [a] al ei în cazurile cele mai slabe; afară de aceea [h] al ei se schimbă în acele cazuri în [gh], iar [n] final e, conform §-lui 94[a)], nota, supus la schimbarea în [ṇ], dar nu în legătură imediată cu [gh]; de ex. [vṛtrahan] „ucigător al lui Vritra" — un nume des obicinuit al lui Indra — formează [vṛtrahā], [vṛtrahaṇam] (nu [hāṇam]), [vṛtraghnā], [vṛtraghne] etc. — Fem. e [-ghnī].

198. Sufixele terminate în [in] ([in], [min], [vin]) sînt cu totul regulare 6r de ex. [dhanin] „bogat" (de la [dhana] „bogăție") formează: nom. masc. [dhani] (§ 121), [dhaninau], [dhaninas]; neutru [dhani], [dhanini], [dhanini] (§ 143[b)]). Iregulare sînt însă trupinele masculine [pathin] „drum" (de la [path] „a merge"), [mathin] „melesteu" (de la [manth] „a zgudui") și [ṛbhukṣin] (de la [ṛbhukṣ] „ghioagă tunătoare" suf. [in]), un nume al lui Indra. Aceste formează la nom. sng. [panthas] [1], [manthas], [ṛbhukṣas][a]; celelalte [2] cazuri tari, cu escepția voc. sng., l[e] formează din [panthan], [manthan]; [ṛbhukṣan]; cazurile cele mai slabe și femininul (la sfîrșitul compozitelor adiectivale) le formează din [path], [manth], [ṛbhukṣ] și numai cele mijlocii și voc. sng. din tema lor proprie. Declinațiunea completă a lui [pathin] este așadar: Singular: [panthās], [panthānam], [pathā], [pathe], [pathas], [pathi], [pathin]; Dual: ||[panthānau], [pathibhyām], [pathos]; Plural: 7r [panthānas], [pathas], [pathibhis], [pathibhyas], [pathām], [pathiṣu][3]. Fem. [pathi], de ex. [supathi] „cu drumuri frumoase".

[a] Nominativele acestea se pot esplica din temele [panthas] etc., după § 201, așa încît sufixul [in] ar fi înlocuit prin altul [as]. Dar [panthas], [manthas], [ṛbhukṣas] pot să se fi născut așa încît și lor să li se poată atribui, ca celor mai multe cazuri tari, o temă [an], numai că, spre deosebire de modul obicinuit (§ 121), [n] final ar fi făcut loc semnului nominativ [s], pentru că două consonante nu pot sta lîngăolaltă la sfîrșit; așadar [panthās] pentru [panthāns], ca în grecește μέλᾰ-ς pentru μέλαν-ς. Dar în sanscrit[ă] [ā] lung din [panthas] etc. nu trebuie privit ca o compensație pentru [v] omis, căci se zice și [panthanam] [4] etc. Prefer această din urmă concepție pentru că cu ea ne ajung două sufixe, [in], [an], pentru toată declinația și n-avem nevoie d-un al treilea, [as]. Am observat un caz cam asămănător în zend unde de ex. pentru *vidvân* „știutorul" (din *vidvâus* v. § 203) s-a spus *vîdvâo* [5], adecă în locul lui *n* apărat în sanscrit[ă], s-a || schimbat sibilanta finală din zend devenind *o*. Căci terminațiunea sanscrită [as] a devenit 6v pretutindenea în zend *âo*.

199. [ap] f. „apă", care nu se-ntrebuințează decît la [6] plural, formează 7r cazurile tari din [āp] și schimbă înaintea unui [bh] din terminațiunile [7] cazurilor pe [p] al său în [d]; așadar [āpas], [apas], [adbhis], [adbhyas], [apām], [apsu].

200. [div] f. „cer" formează nom. voc. sng. din [dyau] (v. § 153) și ac. după plac din [div] sau [dyo] și schimbă înaintea consonantelor terminațiunilor pe [v] al său în [u] și de aceea schimbă și pe [i] în [y]; deci nom. [dyaus] [8], [divau], [divas]; ac. [divam] sau [dyām], [divau], [divas]; instr. [divā], [dyubhyām], [dyubhis] etc.

201. [as]. Acest sufix, care formează mai cu seamă neutre, lungește la masculine și feminine a căror declinațiune nu este deosebită pe [a] al său la [9] nom. sng., de ex. [manas] n. „spirit" — nom. [manas], [manasī], [manāṁsi], § 143 — formează la sfîrșitul compozitelor masculine și feminine [manās], de ex. [durmanas] „cu spirit rău", nom. masc. fem. [durmanās][a], [durmanasau], [durmanasas], instr. pl. m. f. n. [durmanobhis], loc. pl. [durmanaḥsu] sau [durmanassu] (§ 101 c).

[a] [7r] Astfel δυσμενής, neutr. -ές. Comp. *Gram.* § 146.

202. [uśanas] m., numele planetei Venus, formează nom. sng. și, după plac, și vocativul din [uśanan], de unde nom. [uśanā], voc. [uśanan] sau [uśanas] și [uśana!] cu [n] sau [s] suprimat || [anehas] m. „timp" și [puradaṁśas] m., un 8r nume al lui Indra (*ad litteram*: „mușcător de cetăți", comp. [purandara] „despicător de cetăți") formează la nom. sng. [anehā], [puradaṁśā]; încolo merg regulat.

203. Sufixele [īyas] și [vas] [10] (v. §§ 226. 538) formează cazurile tari din [īyāṁs] și [vāṁs], cu escepția vocativului singular, care se formează din [īyaṁs],

---

1. după [pana] *șters* 2. *după* iar *șters* 3. *în ms* [patișu] 4. *după* [panthāva] *șters* 5. *după* vidâo *șters* 6. *modificat din* în 7. *modificat din* terminațiunea 8. *după* [dya] *șters* 9. *după* în *șters* 10. *deasupra lui* [as] *șters*

[vaṁs]. În cazurile cele mai slabe și-naintea sufixului feminin [ī], [a] din [vas] se eliminează (comp. § 191), iar [v] se vocalizează în [u], împrejurare care, după § 101a), cauzează trecerea lui [s] în [ṣ], de unde [uṣā], [uṣe] etc. pentru [vasā], [vase]. Înaintea terminațiunilor de cazuri cari-ncep c-o consonantă și în cazurile lipsite de flexiune ale neutr. (n., ac., voc. sing.) [s] din [vas] trece în sunetul T ([t], [d] comp. § 100a), pe cînd [īyas] urmează regulat prescripțiunilor §-lui 100 c. *Anuswâra* formelor tari [īyāṁs], [īyaṁs], [vāṁs], [vaṁs] trece, după lepădarea lui [s] final în nom. și voc. sing. fără de flexiune, în [n], căci după disparițiunea lui [s] încetează cauza pentru modificarea nasală a *anuswârei*. După acest principiu cuvintele radicale [hiṁs] „rănind, ucigînd” și [khañj] „sărind” (la sfîrșitul compozitelor) formează la nom. voc. [hin], [khan], și tot astfel înainte consonantelor terminațiunilor de cazuri, de ex. [hinbhyām] [1], [khanbhyām] (v. § 84). Și-naintea sufixului locativ [su] se poate admite [n] — [hinsu], [khansu] sau, de acord cu § 82a), [hintsu], [khantsu] — deși îndealtmintrelea [2] nu poate sta la mijlocul cuvintelor înaintea lui [s] o altă nazală decît *anuswâra* (§ 15), încît ne-am fi așteptat la [hiṁsu], [khaṁsu] ||
9 r Ca model de declinațiune completă a sufixelor [3] [īyas] și [vas] alegem [yavīyas] m.n. „mai tînăr” (fem. [yavīyasī]) și [rurudvas] m.n. („geweint habend”) (fem. [rurudușī]).

Masculin

	Singular			*Plural*	
Nom.	[yavīyān]	[rurudvān]	Nom.	[yavīyāṁsas]	[rurudvāṁsas]
Ac.	[yavīyāṁsam]	[ruruvāṁsam]	Ac.	[yavīyasas]	[rurudușas]
Instr.	[yavīyasā]	[rurudușā]	Instr.	[yavīyobhis]	[rurudvadvis]
Dat.	[yavīyase]	[rurudușe]	Dat.	[yavīyobhyas]	[rurudvadbhyas]
G.A.	[yavīyasas]	[rurudușas]	G.A.	[yavīyobhyas]	[rurudvadbhyas]
L.	[yavīyasi]	[rurudusi]	L.	[yavīyasām]	[rurudușām]
V.	[yavīyan]	[rurudvan]	V.	[yavīyaḥsu] s[au] [yavīyassu]	[rurudvatsu]

Dual

N.A.V.	[yavīyāṁsau]	[rurudvāṁsau]
Instr. [Dat.A.]	[yavīyobhyām]	[rurudvadbhyām]
G.L.	[yavīyasos]	[rurudușos]

Neutru

N.A.V.sg.	[yavīyas]	[rurudvat] [a]
du.	[yavīyasī]	[rurudușī]
pl.	[yavīyāṁsi]	[rurudvāṁsi]

8 v [a] În contra părerii mele anterioare pun [vat] în loc de [vas], deși gramaticii inzi nu spun nimic mai de aproape asupra formei pe care acest sufix o are în cazurile fără flexiune ale neutrelor, cel puțin n-o spun la locul unde s-ar cuveni. (Kaumud. f. 26, p. 2., Panini VI, 4, 131). Dar în privința legilor eufonice consonantele finale se acordă în esență cu schimbările pe cari ele le sufăr înaintea consonantelor terminațiunilor (esceptînd nazalele și semivocalele v. § 56 a). Fiindcă *s* din sufixul *vas* devine *d* înaintea unui *b'* din terminațiune și *t* înainte de *s*, se poate deduce cu oarecare siguranță că și fără terminațiune devine *t* și apoi înainte de consonante sunătoare *d*, așadar cazul invers celui din grec[ește], unde unele clase de cuvinte schimbă pe τ final al temei [4] în σ în cazurile fără flexiune ale neutrului *(Gram. comp.* § 152). La scriitori participiul în *vas* nu e în uz frecuent și în genere toate participiile de acțiune, cari naturalmente se referă mai cu seamă la ființe ori sînt rare la neutre, care însemnează obiecte moarte. Deaceea nu pot sprijini cu anume exemple neutrul în *vat*. Dar această formă o dă Wilkins, Carey și Yates; Forster dă din contra *vas* (h') și Colebrooke tace cu totul. Să se considere încă că cuvintele radicale *d'vas* și *svas* din [5] cari, în analogie cu suf. [6] *vas*, *d'vad-b'yâm svad-b'yâm*, au și la masc. sng. *d'vat*, *svat*, (Kaum. l.c.).

---

1. *după* [hinbhā] *șters* 2. înde- *supraintercalat* 3. *modificat din* sufixului 4. al temei *supraintercalat* 5. *supraintercalat* 6. *supraintercalat*

204. Rădăcinile [1] cari-și adaogă sufixul [vas] prin mijlocul unei vocale *10 r*
copulative [i], [î]l suprimă pe acesta înainte de [us] ([uș]), de ex. [pecivas] „avînd fiert” (gekocht habend) formează [pecușā], [pecușe] etc. Fem. [pecușī]. Vocalele radicale însă se modifică după legile obicinuite de eufonie: de ex. [ninyușā] (din [ninī] + [ușā], de la [ninīvas], [jihriușā] (din [jihrī] + [ușā] v. § 52), de la [jihrīvaṁs], [nunuvușā], (din [nunu] + [ușā], § 52), de la [nunuvas]. Un [n] născut din [m], conform § 95, nota, se întoarce înaintea lui [uș] la forma sa primitivă, de ex. [babhramușā] [2], de la [babhranvas] pentru [babhramvas].

205. [puṁs] „bărbat” formează voc. sng. din [pumāṁs] (comp. § 203), cazurile mijlocii din [puṁs] — însă cu *anuswâra* în loc de [m] înaintea lui [s] (§ 15) — și numai cazurile cele mai slabe din [puṁs]; așadar [pumān], [pumāṁsas], [puṁsā], [puṁse], [puṁsas], [puṁsi], [puman]; [pumāṁsau], [pumbhyām], [puṁsos]; [pumāṁsas], [puṁsas], [pumbhis], [pumbhyas], [puṁsām], [puṁsu].

Notă. [puṁs], care se admite drept temă, e o contracțiune din [pumas] prin suprimarea lui [a], din care cauză [m], venind în atingere cu [s], devine, după § 15, *anuswâra*, dar după căderea radicalului [s] se întoarce la forma sa primitivă [m], care iarăși se preface în *anuswâra* prin [s] al locativului.

206. Vocala împreunătoare [i], prin care multe rădăcini își adaogă dezideratiivul [s] (§ 476), se lungește în concordanță cu § 100d în cazurile fără flexiune și-naintea conso || nantelor terminațiunilor; de ex. [jigadis][a] „dorind a vorbi” (la sfîrșitul *11 r*
compozitelor) formează la nom., voc. [3] masc. fem. n. [jigadīs]; instr. pl. [jigadīrbhis], loc. pl. [jigadīḥșu], [jigadīșșu]. — Din contra [4], sufixele [is] și [us], cari formează neutre, nu sînt [supuse] lungirii lui [i] sau [u] penultim al lor; de ex. [jyotis] „stea” (de la [jyut] „a luci”) și [cakșus] „ochi” (de la [cakș] „a zice”) formează la n.a.v. [jyotis], [jyotiși], [jyotīṁși] [5], [cakșus], [cakșușī], [cakșūṁși] (v. § 143 b); instr. pl. [jyotirbhis], [cakșurbhis] [6].

207. [sajus] m.f. „tovarăș, tovarășă” e tratat ca cuvînt radical din cauza lungirii lui [u] al său (după § 100 d), deci [sajūs], [sajușam] etc., instr. pl. [sajurbhis] [7][b].

[a] Prin forma primitivă a temei și nu cu s‘ lingual *ǵigadis‘*, de vreme ce schimbarea lui s in s‘ prescrisă de § 101 a, prin care în ac. de ex. se face *ǵigadis‘am*, e condiționată și prin litera următoare și nu se-ntimplă la finea cuvîntului ci *s* de la cuvinte [ca] *g‘igadis* e supus acelorași legi eufonice ca oricare alt *s* final (§§ $75^{a)}$. $75^{b)}$). În cazul cînd *s* dezideratiy după un *k* premergător devine s‘, ca de ex. *viviks‘*(§ 209) scriem însă tema cu s‘, pentru că *ks* (x, ξ) în sanscrit[ă] e neauzit, iar sibilanta desinenței *ks‘* se suprimă după § 57.84 în cazurile în care *s* din *ǵigadis* urmează amintitelor legi eufonice.

[b] Gramaticii inzi esplică acest cuvînt din *g‘us‘* „a iubi, a onora”, praef. *sa* „cu” și dau astfel *sagus‘* ca temă. Dar, fiindcă un *s‘* radical nu se schimbă nicicînd în *visarga*, *r* și *s* (v. § 74.99), de aceea nu putem lărgi marginele schimbărilor fonetice ale lui *s‘* numai din cauza acestei unice și nesigure etimologii. Dar daca *saǵus‘* ar sta în adevăr în legătură cu rădăcina *ǵus‘* — împrejurare care face să s-aștepte praep. *sam* nu *sa* — atunci am trebui să admitem că rădăcina *gus‘* deriva ea însăși de la o formă mai veche *ǵus*.

208. [dos] m.n. „braț” poate să formeze cazurile cele mai slabe din || [doșan], *12 r*
după § 191; de ex. instr. [doșā] sau [doșṇā], dat. [doșe] sau [doșṇe] (§ $94^{a)}$).

209. Formele deziderative în [kș] (din [ks], după § $101^{a)}$) formează cazurile din cari sibilanta finală [8] se leapădă, după §§ 57. 84, din consonanta aceea din care s-au născut după legi fonetice [k] al său penultim; de ex. [vivikș] „doritor de a intra” (la finele compozitelor), din [viviś] + [s] (§ 98), de la [viś] „a intra”, formează [viviț], [viviḍbhyām] [,] [vivițsu] etc. din [viviś], (v. §§ 74.98). După analogia aceasta [gorakș] „văcar” poate forma [goraț], [goraḍbhis] [9] sau regulat [gorak], [goragbhis]. Forma întîia face a presupune că rădăcina [rakș] „a păzi, a păstra” s-a născut dintr-o formă mai simplă [raj] + [s] (comp. [rāj] „a domni”), precum de ex. [mās] „a măsura” s-a născut din sinonimul [mā].

210. [ușṇih] f., o măsură de vers oarecare, schimbă pe [h] al său, în cazurile fără flexiune și înaintea consonantelor terminațiunilor cazurilor, în [k], [g] în loc

---

1. *după* Vocalele *șters* 2. *corectat din* [babhrumușā] 3. nom., voc. *supraintercalat* 4. Din contra *deasupra lui* Dar *șters* 5. *după* [jyotīṁșși] șters 6. *în ms.* [dhanurbhis] 7. *în ms.* [sajarbhis] 8. *supraintercalat* 9. *după* [gorāḍma] *șters*

de [ṭ], [ḍ] (v. § $81^{a)}$. 102. 103. nota). Rădăcinile [druh] „a urî”, [muh] „a fi ameţit”, [snuh] [1] „a scuipa” [,] [snih] „a iubi” schimbă, ca membru final al unui compozit, litera lor finală în cazurile numite, după plac, în [k], [g] sau [ṭ], [ḍ].

13r 211. [vāh] „purtînd, ducînd în trăsură” etc., de la rădăcina [vah] schimbă în cazurile cele mai slabe și-naintea caracterului femininal [ī] pe [vā] al său în [ū]; iar [2] daca membrul întîi al compozitului se sfîrșește în [a] sau [ā] se schimbă în [o], care cu vocala precedentă se contrage în [au]. De ex. [śālivāh] m.n. „purtînd orez”, [bhāravāh] m.n. „purtînd sarcină” : n.v. sng. [śalivāṭ], [bhāravāṭ], instr. [śālyūhā], [bhārauhā]. Fem. [śālyūhī] [bhārauhī].

212. [śvetavāh], un [3] conume al lui Indra *(ad literam* : „avînd cai albi”) poate, după plac, ori să lase neschimbat pe [vā] în cazurile cele mai [4] slabe, ori să-l schimbe-n [o]. Afară de aceea mai are iregularitatea că formează nom. și voc. sng., precum și terminațiunile de cazuri începătoare c-o consonantă, dintr-o formă, fundamentală [śvetavas] (comp. § 201); de unde nom. [śvetavās], [śvetavāhau], [śvetavāhas], ac. [śvetavāham], [śvetavāhau], [śvetavāhas] sau [śvetauhas]. Voc. sng. e egal cu nom., sau [śvetavas].

213. [anaḍuh] m. „bou”, o formațiune iregulară din [anas] „car” și [vāh] „a trage”, are în declinațiunea [sa] multe asămănări cu cuvinte care s-au format cu [5] sufixul [vas] (§ 203). Sing. [anaḍvān], [anaḍvāham], [anaḍuhā], [anaḍuhe], [anaḍuhas], [anaḍuhi], [anaḍvan]. Dual : [anaḍvāhau], [anaḍudbhyām], 14r [anaḍuhos]. Plural [anaḍvāhas], [anaḍuhas], [anaḍudbhis], || [anaḍudbhyas], [anaḍuhām], [anaḍutsu]. Ca membru final al unui compozit adiectival [anaḍuh] se declină la feminin ca și la masc., iar neutrul formează la nom. ac. voc. [anaḍut], [anaḍuhī], [anaḍvāṁhi]; încolo ca la masculin.

214. [nah] „legînd” schimbă litera sa finală în [t] și [d] în loc de [ṭ] și [ḍ], dar încolo e cu totul regulat; ex. [upānah] „papuc” (din [nah] în legătură cu [upa] și [ā]), nom. voc. [upānat], [upānahau], [upānahas], instr. [upānahā], [upānadbhyām], [upānadbhis] ș.a.m.d. (v. răd. [nah] în *Glosar)*.

ADJECTIVELE

215. Declinațiunea adjectivelor nu se deosebește de-a substantivelor, numai neutrele adiectivale în [i] și [u] pot să urmeze la dat. abl. gen. loc. sng. și la gen. loc. du. analogiei masculinelor; de ex. [śuci] m.f.n. [6] „curat”, [mṛdu] m.n. „blînd” formează în cazurile numite ale neutrului : [śucine], [mṛdune] sau [śucaye], [mṛdave]; [śucinas], [mṛdunas] sau [śuces], [mṛdos]; [śucini], [mṛduni] sau [śucau], [mṛdau]; [śucinos], [mṛdunos] sau [śucyos], [mṛdvos]. Despre neutrele în [i], [u] derivate din trupina masculine-feminine în [ī], [ū], v. §§ 160. 163. 165.

216. Terminațiunea cea mai [7] obicinuită a trupinelor adiectivale la masculin și neutru este [a], de vreme ce sufixele cele mai multe cîte se-ntrebuințează la formarea de adiective se termină în [a]. Tema feminină adiectivele acestea o formează prin
15r lungirea lui [a]; de ex. [puṇyā] „curată” || de la [puṇya] m.n. „curat”. Dar din adjectivele în [a] se mai formează feminine prin alipirea caracterului feminin [ī], înaintea căruia [a] desinent se leapădă; de ex. [naiśī], de la [naiśa] „nocturn”, [rājatī], de la [rājata] „argenteu”, [haimī], de la [haima] „aureu”, [svastanī], de la [svastana] „crastinus”, [sundarī], de la [sundara] „frumos”. Formațiunea în [ī] se obicinuiește mai cu seamă la adjective în [a] compuse cari exprimă o posesiune, în cazul cînd membrul din urmă al cuvîntului compus semnifică o parte a corpului. De ex. [sumukha] m.n. „avînd față frumoasă” ([su] + [mukha]) formează [sumukhī] sau [sumukhā].

217. Participiile pasive în [ta] [8], precum și locțiitoarele lor în [na] formează femininul lor în [ī] daca sînt membrul ultim al unui cuvînt compus al cărui membru

---

1. *după* [su] *șters* 2. *deasupra lui* dar *șters* 3. *în ms.* o conume a lui 4. cele mai *supraintercalat* 5. *după* pri[n] *șters* 6. m.f.n. *supraintercalat* 7. cea mai *supraintercalat* 8. *după* [t] *șters*

întîi semnifică o parte a trupului, de ex. [śaṅkhabhinna] „avînd capul spart”, fem. [śaṅkhabhinnī]. Dar și în alte combinațiuni, în cari participiul în [ta] stă la sfîrșit, se află feminine în [ī].

218. La cuvinte necompuse formarea femininelor în [ī] din primitive în [a] se obicinuiește mai cu seamă la substantive; de ex. [vyāghrī] „tigresă”, de la [vyāghra] „tigru”, [siṁhī] „leoaică”, de la [siṁha] „leu”, [devī] „zînă”, de la [deva] „zeu” ș.a.m.d. [taruṇa] „tînăr” formează [taruṇā] „tînără” ca adjectiv și [taruṇī] „femeie tînără” ca substantiv; de la [gaur] „alb” vine [gaurā] ca feminin adjectival și [gaurī] „o femeie cu fața albă”. Unele substantive în [a], între ele mai multe nume
de zei, formează femininele în [ānī] (după § 94$^{a)}$[āṇī]), de ex. [Indrāṇī], || [Varu- 16 r
ṇānī], [Rudrāṇī], soțiile lui Indra, Varuna, Rudra.

219. Adjective simple în [i] sînt rare; un exemplu frecuent e [śuci] „curat”. Însă fiece substantiv în [i] poate fi membrul ultim al unui cuvînt adjectival compus, de ex. [sudyuti] „avînd strălucire frumoasă”, din [su] „frumos” și [dyuti] „strălucire”. La adjectivele în [i] nu se distinge nicicînd în tema chiar femininul de masculin și de neutru, ci cele trei genuri se deosebesc numai prin declinațiune, așadar [sudyuti] merge la masculin după [kavi], la fem. după [mati], iar la neutru după [vāri] (v. tabela la § 153), cea din urmă cu mărginirea indicată la § 115.

220. Adjective[1] simple în [u] se află mult mai des decît de cele în [i]. Ele deosebesc femininul de masculin și de neutru sau prin declinațiune numai, sau lungesc pe [u] al lor în [ū], sau își anină — foarte adeseori — caracterul feminin [ī]. Regule generale asupra unui soi de deosebire sau a celuilalt nu se pot da; foarte des se obicinuiesc mai multe forme. Numai aninarea lui [ī] e esclusă de la adjectivele acelea cari au două consonante înaintea lui [u] desinent, pentru că [u], trecînd în [v], s-ar întîlni trei consonante; de ex. [pāṇḍu] „alb, sur”, e și la feminin [pāṇḍu], nicicînd [pāṇḍvī]. La adiective compuse al căror membru din urmă consistă dintr-un substantiv în [u] femininul se deosebește de masc. și neutru numai prin declinațiune sau se schimbă [u] final în [ū].

221. Adjective în [r] sau într-o vocală lungă simplă sau compusă ([ā], [ī], 17 r
[ū], [ai], [o], [au]) se află numai ca cuvinte compuse. (§ 156 sq.). Diftongii la masc. și fem. se declină ca la substantivele simple (v. tabela la § 153) și se scurtează la neutru după § 34$^{c)}$; de ex. [bahurai] „avînd multe bogății”, [bahugo] „avînd multe vite”, [bahunau] „avînd multe corăbii” m.f. formează la neutru [bahuri], [bahugu], [bahunu] și se declină [după] [vāri], [tālu]; numai că instr. dat. abl. gen. loc. sng., gen. du. și gen. pl. pot urma și analogiei cuvîntului simplu; de ex. instr. sng. [bahuriṇā], [bahuguṇā], [bahununā] sau [bahurāyā], [bahugavā], [bahunāvā].

222. La adjective terminate în consonante sînt, pentru formarea trupinei[2] femininului, următoarele precepte: 1) Adjectivele *simple* terminate c-un sufix primesc toate caracterul [ī]; de ex. [dhaninī] „bogata”, de la [dhanin] m.n. 2) Rădăcini goale cari stau [la] sfîrșitul unui cuvînt compus cu însemnătatea unui participiu praes. (§ 106), precum și substantive la sfîrșitul compozitelor — adiective posesive, daca se termină în altă consonantă decît [n] lasă trupina feminină nedeosebită de cea masc. neutră și au la masc. și fem. o declinațiune identică; după un [n] final însă (v. § 191) și la cuvintele radicale iregulare [ac] și [vāh] (§§ 179. 211) se adaogă caracterul feminin [ī]. De ex. [dharmavid] m.f.n. „cunoscător de datorii”,
[satyavāc] m. f. n. „cuvînt adevărat avînd”, [mahātejas]|| m. f. n. „mare stră- 18 r
lucire avînd” (n. m. f. [mahātejās] n. [mahātejas] v. § 201), [mahādhanus] m.f.n. „avînd mare arc” (n. m. f. n. tot astfel) [saumyanāman] m.n. [saumyanāmnī] f. (v. § 191) „avînd nume drăgălaș”.

GRADE DE COMPARAȚIUNE

223. Comparativul se formează prin sufixul [tara] (fem. [tarā]) și superlativul prin sufixul [tama] (fem. [tamā]) din tema pozitivului, de ex. de la [puṇya] „curat” vine [puṇyatara], [puṇyatama]; de la [dhanin] „bogat” vine [dhanitara],

---

[1] *modificat din* Adjectivele [2] *după* femininului *șters*

[dhanitama] (v. § 92); de la [śrīmat] ,,fericit” vine [śrīmattara], [śrīmattama]. Sufixul [vas] (v. § 203) formează gradele sale de comparare din [vat], de ex. [vidvas] ,,știutor” formează [vidvattara], [vidvattama].

Notă. [tara] va fi venind probabil de la rădăcina [tṝ] ,,a trece” cu *guna* și suf. [a].

224. Grade de comparațiune se formează uneori, foarte rar însă, din trupinele feminine în [ī] și [ū] a unor cuvinte cari se-ntrebuințează mai mult ca substantive decît ca adjective și cari se referă numai [1] la femei; în formațiunile acestea vocala finală lungă a cuvîntului primitiv sau se scurtează [2] sau se păstrează, după plac; de ex. [satī] ,,pudica” (din [sat] ,,bun”) formează [satītara], [satītama] sau [satitara], [satitama]; [vāmorū] (din [vāma] ,,frumos” și [uru] ,,coapsă”) ,,femeia cu *19r* coapse frumoase” formează [vāmorūtara], [vāmorūtama] || sau [vāmorutara], [vāmorutama]. Aceste grade de comparație se referă, se-nțelege, ca și pozitivele lor, numai la femei.

225. Și din prepozițiuni inseparabile se fac grade de comparațiune, de ex. de la [ut] ,,pe, asupra” vine [uttara] ,,mai sus, mai bine”, [uttama] ,,cel mai sus, cel mai bun” (comp. *intimus*, *extimus*).

226. O altă formă a gradării este [īyas][a], fem. [īyasī], pentru comparativ și [iṣṭa] (gr. ιστος, got. *ist(a)-s*), fem. [iṣṭā], pentru superlativ. Înaintea acestor sufixe se leapădă vocalele finale ale pozitivelor, iar vocala silabei întîie se gunează cu trecerea lui [ar] în [ṛ] (comp. § $34^{b)}$ și § 12) de ex. [bhraśīyas] de la [bhṛśa].

[a] Nom. masc. [īyān] v. § 103 și comp. gr. των, lat. *ior*, got. *iza*, v. *Gram. comp.* § 226. sqq.

Formațiunii acesteia sînt supuse:

1) Cele mai multe adjective în [u], anume [mṛdu] ,,blînd”: [mradīyas], [mradiṣṭha] (gr. βραδίων, βράδιστος); [laghu] ,,ușor”: [laghīyas], [laghiṣṭha] (gr. ἐλάσσων, ἐλάχιστος); [paṭu] ,,îndemînatec”: [paṭīyas], [paṭīṣṭha]; [pṛthu] ,,lat”, [prathīyas], [prathiṣṭha]; [sādhu] ,,bun”: [sādhīyas], [sādhiṣṭa]; [guru] ,,greu”, [din] care prin asimilațiune pare a se fi născut [garu], aflat de Burnouf în pali, face din forma sa originară [garu] (gr. βαρύς): [garīyas], [gariṣṭha]; [ṛju] ,,drept” formează fără schimbarea lui [ṛ] începător: [ṛjīyas], [ṛjiṣṭha], în dialectul vêda și [rajiṣṭha], și [bahu] ,,mult” formează neregulat [bhūyas], [bhūyiṣṭha], adecă [a] din [bahu] s-a lepădat, iar [b] + [h] s-a împreunat [în] [bh], iar [ī] al sufixului comparativ s-a suprimat. [y] din [bhūyiṣṭha] e o intercalare eufonică (§ $49^{a)}$).

20r 2) Unele adjective în [a] care leapădă numai pe acest [a], anume: || [alpa] ,,puțin”: [alpīyas], [alpiṣṭha]; [kaṇa] ,,mic”: [kaṇīyas], [kaṇiṣṭha]; [pāpa] ,,păcătos, rău”: [pāpīyas], [pāpiṣṭha] (gr. κακίων, κάκιστος); [vara] ,,bun, escelent”: [varīyas], [variṣṭha][a] (gr. ἀρείων, ἄριστος) [kṛśa] ,,slab”, ,,macru”: [kraśīyas] [3], [kraśiṣṭha] [4]; [dīrgha] ,,lung” (precum se pare o slăbire de la [dārgha], de la rădăcina [dṛh], adecă [darh] ,,a crește”); [drāghīyas], [drāghiṣṭha]; [dṛḍha] ,,vîrtos, tare” (part. pas. al rădăcinii [dṛh], suf. [ta], v. § 102, notă): [draḍhīyas], [draḍhiṣṭha]; [parīvṛḍha] ,,escelent” (part. pas. de la [vṛh] ,,a ridica”, praef. [pari], suf. [t]): [parivradhīyas], [parivradhiṣṭha]; [neda] ,,aproape” (puțin uzitat): [nedīyas], [nediṣṭha]; [kana] ,,tînăr” (neuzitat, comp. fem. sau [kanī] ,,copilă”, la Wilson, precum și [kanyā] *idem*): sau [kanīyas], [kaniṣṭha].

[a] Aceste forme se pot deriva, cum face Panini (VI. 4. 157) și [de la] *uru* ,,lat”, încît silaba *va* ar putea fi privită ca *guna* transmutată. *Vara* pare-n adevăr a fi înrudit cu *uru*, în care caz *u* de la cel din urmă ar fi o contracțiune a lui *va*.

3) Unele adjective în [a] cari nu leapădă numai vocala aceasta, ci și consonanta premergătoare și, dacă cuvîntul e trisilab, leapădă și vocala silabei a doua, anume: [kṣipra] ,,repede”: [kṣepīyas], [kṣepiṣṭha]; [kṣudra] ,,neînsemnat, mic”: [kṣodīyas], [kṣodiṣṭha]; [tṛpta] [5] ,,sătul”, [trapīyas], [trapiṣṭha] (comp. formațiuni

---

1. *supraintercalat* 2. *deasupra lui* lungește *șters* 3. *în ms.* [kṛśīyas] 4. *în ms.* [kṛśiṣṭha] 5. *în ms.* [tṛpra], *după Bopp*

grecești ca αἰσχίων, αἴσχιστος din αἰσχρός), [dūra] „departe": [davīyas], [daviṣṭha]; [sthūla] „gros, mare": [sthavīyas], [sthaviṣṭha]; [hrasva] „scurt": [hrasīyas], [hrasiṣṭha]; [sthira] „tare": [stheyas][a] [stheṣṭha][a] [sphira] „umflat", [spheyas], [spheṣṭha][a], [priya] „iubit" [preyas][a] [preṣṭha][a]. Asemenea poate [preyas] „mai bun" (ca subst. neutr. „noroc, priință"). [śreṣṭha] „cel mai bun", de la [śrīla] „fericit, bogat, escelent" (zend śrîra), daca nu de la [śrīmat] *id.* (v. § 227). [bahula] „mult": [baṁhīyas], [baṁhiṣṭha] || *21r* cu întărirea silabei începătoare prin *anuswâra*; [vṛndāra] „onorabil", [vṛndīyas], [vṛndiṣṭha].

[a] În formele acestea sufixele *iyas, is'ṭ'a* și-au pierdut vocala lor începătoare (comp. b'ûyas cu ǵyâyas); dar daca voim a admite cu Panini (VI. 4. 157) ca substitute *sṭ'a, sp'a, pra,* atunci în diftongul ê ar fi cuprins *a* al pozitivului împreună cu vecala sufixului de gradațiune. Dar prefer concepțiunea de mai sus, mai cu seamă pentru că vocalele finale ale cuvintelor primitive se leapădă înaintea sufixelor *taddhita* (v. § 582). Comp. Burnouf, *Observations sur les mots Zends et Sanscrits* vahista *et* vasis'ṭ'a, în „Journal Asiatique", 1834.|| *19v*

21r 4) Unele cuvinte terminate în consonante, anume [yuvan] „tînăr", din care se face, după lepădarea silabei [van] și gunarea lui [u]: [yavīyas], [yaviṣṭha] ([yo] + [īyas], [iṣṭha]). [varṣīyas] „mai bătrîn", [varṣiṣṭha] „cel mai bătrîn" sînt evident în legătură cu [varṣa] „an", de unde [varṣin] „plin de ani" și apoi formele de gradațiune amintite la § 583. Pentru [jyāyas] „mai bătrîn" ([jyā] + [yas] pentru [īyas]), [jyeṣṭha] „cel mai bătrîn" ([jyā] + [iṣṭha]) cred a putea presupune un adjectiv [jyāyin] (de la [jyā] „a îmbătrîni", suf. [in] cu [ya] eufonic, v. § 49$^{a)}$), care, ca și [yuvan], și-ar fi lepădat silaba finală înaintea sufixelor de gradațiune. De la [mahat] „mare" se află în dialectul vêda superlativul [maṁhiṣṭha] (zend *mazista*, gr. μέγιστος) și comparativul [mahīyas].

227. Cuvinte cari au fost formate prin sufixele [mat], [vat], [vin] și [tṛ] pot asemenea să formeze gradele de comparațiune cu [īyas], [iṣṭha], lepădînd sufixele lor de derivațiune împreună cu vocala ce le precede; de ex. [matimat] „cuminte" formează [matīyas], [matiṣṭha]; [medhāvin] „cuminte" formează [medhīyas], [medhiṣṭha]. Astfel vine și [balīyas] (Hidimba IV, 8), [baliṣṭha] Ragh[uvaṁśa] 17, 59), de la [balavat] „tare", din [bala] „tărie".

Notă. E foarte probabil ca sufixul superlativului [iṣṭha] să fi răsărit prin[1] sufixul [tha] din sufixul corespunzător al comparativului, contrăgîndu-se [īyas] sau [yas]. (comp. [bhūyas], [jyāyas]) în [iṣ] pentru [is] după § 101$^{a)}$), tot astfel[2] precum || *22r* din rădăcina [yaj] vine participiul pasiv [iṣṭha] ([yaj] + [ta] v. § 89). Prin influența lui [ṣ], următorul [tha] a trebuit să devie [ṭ], precum în [ṣaṣtha] „al 6^{lea}", alături[3] cu [caturtha] „al 4^{le}". Și sufixul superlativ [tama] răsare probabil din forma comparativă corespunzătoare, printr-un sufix [ma], așadar [tama] pentru [tarama] (v. *Gram. comp.* § 291).

228. Atît [tara] și [tama] cît și [īyas] și [iṣṭha] pot să exprime noțiunea „foarte", așa de ex. „foarte mare" se poate traduce ca[4] [mahattara] sau [mahattama], și „foarte bun" cu [śreyas] sau [śreṣṭha]. — Despre [tarām], [tamām] v. § 584.

NUMERALII

229. Numerele cardinale sînt următoarele:

[eka] 1
[dvi] 2
[tri] 3
[catur] 4
[pañcan] 5
[ṣaṣ] 6
[saptan] 7
[aṣṭan] 8
[navan] 9
[daśan] 10
[ekādaśan] 11
[dvādaśan] 12
[trayodaśan] 13
[caturdaśan] 14
[pañcadaśan] 15
[ṣoḍaśan] 16
[saptadaśan] 17
[aṣṭādaśan] 18

[1] *modificat din* din [2] *după* as[tfel] *șters* [3] *după* comp[arat] *șters* [4] *după* și *șters*

[navadaśan] s[au]
[ūnaviṁśati] 19
[viṁśati] 20
[ekaviṁśati] 21
[dvāviṁśati] 22
[trayoviṁśati] 23
[caturviṁśati] 24
[pañcaviṁśati] 25
[ṣaḍviṁśati] 26
[saptaviṁśati] 27
[aṣṭāviṁśati] 28
[navaviṁśati] sau
[ūnatriṁśat] 29
[triṁśat] 30
[ekatriṁśat] 31
[dvātriṁśat] 32
[trayastriṁśat] 33
[catustriṁśat] 34
[pañcatriṁśat] 35
[ṣaṭtriṁśat] 36
[saptatriṁśat] 37
[aṣṭātriṁśat] 38
[navatriṁśat] sau
[ūnacatvāriṁśat] 39
[catvāriṁśat] 40 ||
23 r [ekacatvāriṁśat] 41
[dvicatvāriṁśat] sau
[dvācatvāriṁśat] 42
[tricatvāriṁśat] sau
[trayaścatvāriṁśat] 43
[catuścatvāriṁśat] 44
[pañcacatvāriṁśat] 45
[ṣaṭcatvāriṁśat] 46
[saptacatvāriṁśat] 47
[aṣṭācatvāriṁśat] sau
[aṣṭacatvāriṁśat] 48
[navacatvāriṁśat] sau
[ūnapañcāśat] 49
[pañcāśat] 50
[ekapañcāśat] 51
[dvipañcāśat] sau
[dvāpañcāśat] 52
[tripañcāśat] sau
[trayaḥpañcāśat] 53
[catuḥpañcāśat] 54
[pañcapañcāśat] 55
[ṣaṭpañcāśat] 56
[saptapañcāśat] 57
[aṣṭapañcāśat] sau
[aṣṭāpañcāśat] 58
[navapañcāśat] sau
[ūnaṣaṣṭi] 59
[ṣaṣṭi] 60
[ekaṣaṣṭi] 61
[dviṣaṣṭi] sau
[dvāṣaṣṭi] 62
[triṣaṣṭi] sau
[trayaḥṣaṣṭi] 63
[catuḥṣaṣṭi] 64
[pañcaṣaṣṭi] 65
[ṣaṭṣaṣṭi] 66
[saptaṣaṣṭi] 67
[aṣṭaṣaṣṭi] sau
[aṣṭāṣaṣṭi] 68
[navaṣaṣṭi] sau
[ūnasaptati] 69
[saptati] 70
[ekasaptati] 71
[dvisaptati] sau
[dvāsaptati] 72
[trisaptati] sau
[trayaḥsaptati] 73
[catuḥsaptati] 74
[pañcasaptati] 75
[ṣaṭsaptati] 76
[saptasaptati] 77
[aṣṭasaptati] sau
[aṣṭāsaptati] 78
[navasaptati] sau
[ūnāśīti] 79
[aśīti] 80
[ekāśīti] 81
[dvyaśīti] 82
[tryaśīti] 83
[caturaśīti] 84
[pañcāśīti] 85
[ṣaḍaśīti] 86
[saptāśīti] 87
[aṣṭāśīti] 88
[navāśīti] sau
[ūnanavati] 89
[navati] 90
[ekanavati] 91 ||
[dvinavati] sau *24 r*
[dvānavati] 92
[trinavati] sau
[trayonavati] 93
[caturnavati] 94
[pañcanavati] 95
[ṣaṇṇavati] 96
[saptanavati] 97
[aṣṭanavati] sau
[aṣṭānavati] 98
[navanavati] sau
[ūnaśata] 99
[śata] sau
[ekaśata] n. 100
[sahasra] sau
[ekasahasra] 1000
[ayuta] n. 10.000
[lakṣa] n. sau
[lakṣā] f. 100.000
[niyuta] m.n. 1 milion
[koṭi] f. 10 milioane
[arbuda] m.n. 100 mil.
[mahārbuda] m.n. 1000 mil.
[padma] m.n. 10.000 milioane
[mahāpadma] m.n. 100.000 mil.
[kharva] m.n. un bilion.

Nota 1. [ṣoḍaśan] este o degenerare din [ṣaḍḍaśan], din [ṣaṣ] + [daśan] (după §§ 74. 91). Din [ṣaḍḍaśan] se putea în adevăr face, în analogie cu § 102, [ṣāḍaśan] și din acesta [ṣoḍaśan], după analogia din [voḍhus], [soḍhus].

Nota 2. Numeralul [tri] „trei" are în compozitele adunătoare în locul temei sale, nominativul[1] masculin plural [trayas] (eufonic: [trayaḥ], [trayo], [trayaś]), care însă nu se mai simte că e nominativ și e păstrat și în cazurile oblice, fără a ține seamă de gen; de-aceea de ex. [trayodaśan] „13", rar [tridaśan], [trayoviṁśati] „23", [trayastriṁśat] „33".

Nota 3. [viṁśati] „20" e evident o mutilare din [dviṁśati], pentru că vine
25 r de la [dvi], ca și [triṁśat] de la [tri], [catvāriṁśat] de la || [catvāri], nom. ac.
voc. neutru de la [catur] (§ 230). Terminațiunea [śati] și [śat][2] la numărul acesta
și la altele asemănătoare cred că e o mutilațiune din [daśati], [daśat] din [daśan]
„10", sufix [ti] sau [t]; în limba litvană se și cheamă 20 *devideszimti* și 30 *trideszimti*.

---

1. *după* pluralul *șters* 2. și [sat] *supraintercalat*

În [ṣaṣṭi] „60” (din [ṣaṣ] + [ti], § 91), [saptati] „70” n-a rămas din [daśati] decît sufixul derivativ.

230. Numerele de la 1 pîn-la 5 exclusiv au trei genuri, iar [eka] precum și derivatele sale formate prin sufixul comparativului și al superlativului [ekatara] „unul (dintre doi)” și [ekatama] „unul (dintre mai mulți decît doi)” urmează declinațiunii pronominale (§ 253). [dvi] „2” stă numai la începutul compozitelor, tema sa de declinațiune e [dva] m.n. [dvā] f. după [Śiva], [Śivā]. [tri] m.n. se declină ca un plural regulat (după [kavi], [vāri]), cu excepțiunea genitivului [trayāṇām], care aparține unei teme [traya]. Cazurile femininului răsar dintr-o temă [tisṛ], însă nom. ac. voc. sună [tisras] nu [tisaras], [tisṝs], și forma acuzativului [tisras] se acordă mai mult decît [mātṝs] cu declinațiunea consonantică (v. § 124); genitivul este [tisṛṇām] [1] și se acordă cu [nṛṇām] (§ 174). În acelaș chip se poate esplica femininul lui [catur] dintr-o temă [catasṛ]. [catur] m.n. formează cazurile tari din [catvāra] și pune înaintea terminațiunii genitivului [ām] o nazală, după analogia trupinelor ce sfîrșesc c-o vocală, deci [caturṇām]. Declinațiunea completă de la [dvi], [tri], [catur] la [2] cîteșitrele genurile e următoarea :

Masculin 26 r

N.V.	[dvau]	[trayas]	[catvāras]
Ac.	[dvau]	[trīn]	[caturas]
Instr.	[dvābhyām]	[tribhis]	[caturbhis]
Dat. Abl.	[dvābhyām]	[tribhyas]	[caturbhyas]
Gen.	[dvayos]	[trayāṇām]	[caturṇām]
Loc.	[dvayos]	[triṣu]	[caturṣu]

Feminin

N.A.V.	[dve]	[tisras]	[catasras]
Instr.	[dvābhyām]	[tisṛbhis]	[catasṛbhis]
Dat. Abl.	[dvābhyām]	[tisṛbhyas]	[catasṛbhyas]
Gen.	[dvayos]	[tisṛṇām]	[catusṛṇām]
Loc.	[dvayos]	[tisṛṣu]	[catasṛṣu]

Neutru

Nom. Ac. Voc.	[dve]	[trīṇi]	[catvāri]

231. Numerele [pañcan] pîn-la [daśan] inclusiv nu au genuri; [pañcan], [saptan], [navan] și [daśan] au în nom. ac. voc. forma singulară ca neutrele comune în [an], celelalte [3] cazuri au terminațiuni plurale asemene cu cuvintele regulare în [an] (v. § 191) însă cu lungirea iregulară a lui [a] în [4] || genitiv, care 27 r s-acordă astfel cu cel din trupinele în [a] : [pañcanām] și [śivānām]. Declinațiunea completă de la [pañcan] este : n. a. v. [pañca], instr. [pañcabhis], dat. abl. [pañcabhyas], gen. [pañcānām], loc. [pancasu]. Tot astfel [saptan], [navan], [daśan]. Și [aṣṭan] „8” poate fi declinat tot astfel, însă mai obicinuit în modul următor :

Nom. Ac. Voc.	[aṣṭa] sau [aṣṭau]
Instr.	[aṣṭabhis] sau [aṣṭābhis]
Dat. Abl.	[aṣṭabhyas] sau [aṣṭābhyas]
Gen.	[aṣṭānām]
Loc.	[aṣṭasu] sau [aṣṭāsu].

232. [ṣaṣ] „6” e la nom. ac. voc. asemenea un singular neutral, iar în celelalte cazuri primește terminațiuni plurale; la genitiv pune ca și [catur] un [ṇ] înaintea terminațiunii [ām], cu care se asimilează în mod neregulat [ṣ]. Schimbarea acestui [ṣ] în [ṭ] și [ḍ] e conformă cu regulele eufonice de la 74 și 99. [ṣ] final s-arată

---

1. *după* [tisa] *șters* 2. *modificat din* in 3. *după* (v. § 191) numai cu lung[irea] *șters* 4. *modificat din* la

așadar neschimbat[1] numai în derivativele [ṣaṣṭi] „60" și [ṣaṣṭha] „al șaselea". Declinațiunea completă de la [ṣaṣ] m.f.n. e următoarea : [ṣaṭ], [ṣaḍbhis], [ṣaḍbhyas], [ṣaṇṇām], [ṣaṭsu].

233. Numerele compuse cari se-ncheie cu [daśan] se flectează ca simplul [daśan]; numeraliile mai mari în [i] și [t] precum [viṁśati] „20", [triṁśat] „30",
28 r stau mai mult [ca] colective feminine, drept care se || declină ca singulare, alături cu care însă stă substantivul numărat ca apozițiune în acelaș caz, dar cu terminațiuni din plural. Astfel de ex. în [Mahābhārata] (Partea XI) : [Droṇaśca pañcaviṁśatyā Kṛpaḥ pañcāśatā śaraiḥ. Duryodhanaś catuḥṣaṣṭya Śalyásca navabhiḥ śaraiḥ. Drauṇiḥ ṣaṣṭyā naravyāghro Vikarṇaśca tribhiḥ śaraiḥ. Arthāyaṇis tribhir bhallai rājan vivyādha pāṇḍavam] *(„Drônas răni pe Pândawas, o, rege, cu 25 Kripa, cu 50 de săgeți, pe*[2] *Durjodhanas cu 64 și pe Saljas cu 9, pe Draunis tigrul-barbat cu 60 și pe Wikarnas cu 3 săgeți, Arthâjanis cu trei săgeți")*[3]. Dar numeraliile acestea se-ntrebuințează și-n mod adjectival, cu terminațiuni de plural; așa de ex. în Cîntul II[4] al lui Nalus, śl[oka] 2 : [pañcāśadbhir hayaiḥ] „cu cincizeci de cai". Ca substantive pot, ca alte colective, să ceară genitivul obiectivului, de ex. Raghuvams'a III, 69[a] și pot avea dual și plural; de ex. [viṁśatī], [viṁśatayas], [triṁśatau], [triṁśatayas] „două douăzecimi", „două treizecimi".

[a] navatiṅ navâd'ikâm mahâkratûnâm... tatâna *„nouăzeci și nouă de jertfe mari îndeplini el"*.

234. [śata] „o sută" și [sahasra] „o mie" sînt cu totul regulate și stau mai cu seamă ca substantive neutrale cu genitivul[5] obiectului numărat; mai rar stau ca adjective; îndreptîndu-se după genul substantivelor lor și stînd în cazul în care stau acestea.

29 r 235. [ūna] va să zică „scăzut, mai puțin"; dar se află mai cu seamă || în compozițiuni ca [ūnaviṁśati] „19", adecă „20 mai puțin 1"; numărul [eka] „1" e a se suplini la asemenea împreunări, afară numai daca nu e alt număr unit cu [ūna]. Căci se poate ca și alte numere decît[6] [eka] să fie puse înaintea cuvîntului [ūna] și să formeze cu el un cuvînt compus adjectival; astfel se citește de ex. în Nalus (XX, 11) [pañconarṁ] [śatas] „o sută fără cinci" („o sută avînd mai puțin cinci"). Afară de aceea [ek] se poate împreuna cu [ūna], de ex. [ekonaṣaṣṭi] „59".

ORDINALII

236. [prathama] „cel întîi", „primus" e format din prepozițiunea [pra] (v. § 111) prin [thama], care pare a se fi născut din sufixul superlativ [tama] (să se compare πρῶτος și *primus*). Acelaș înțeles cu [prathama] au[7] [agrama] (din [agra] „vîrf"), [ādi], [ādya] și [ādima]. Celelalte numere ordinare descind din numerele lor cardinale prin diferite sufixe; [dvitīya], „al doile", [tṛtīya] „al treile" ([tṛ] scurtat din [tri]), [caturtha], rar [turīya] sau [turya], „al 4^{le}", [pañcama] „al 5^{le}", [ṣaṣṭha] „al 6^{le}", [saptama] „al șaptelea" („septimus"), [aṣṭama] „al 8^{le}",

---

1. *supraintercalat* 2. *supraintercalat* 3. *Eminescu dă traducerea chiar în continuarea textului sanscrit, între paranteze, spre deosebire de Bopp care o dă în nota de subsol. Traducerea exactă — „Și Drona îl răni pe Pāṇḍava (fiul lui Pāṇḍu — n.n.), o rege, cu 25 [săgeți], Kṛpa cu 50 de săgeți, Duryodhana cu 64 și Śalya cu 9 săgeți, Drauṇi (fiul lui Droṇa — n.n.), tigrul-bărbat cu 60 și Vikarṇa cu trei săgeți, [iar] Ārthāyaṇis [îl răni] cu trei proiectile". Fragmentul este citat din episodul de luptă între frații Kaurava, cu Duryodhana în frunte, cu frații Pāṇḍava. Toate substantivele proprii, puse la nominativ, sînt nume ale luptătorilor din tabăra lui Duryodhana. Substantivul Pandava este declinat la acuzativ sg., de unde rezultă că toți ceilalți îl răniră pe un fiu al lui Pāṇḍu. Evident este vorba de marele războinic Arjuna. Fraza are un singur verb —* vivyādha *— rădăcina* vyadh *conjugat la timpul perfect* (liṭ) *la persoana a III-a singular. În sanscrită, în asemenea cazuri verbul face acord cu numărul substantivului cel mai apropiat, în acest caz Ārthāyaṇis, și nu ține cont de pluralitatea subiectelor. Pentru a păstra topica frazei, Bopp a tradus prima propoziție folosind verbul la singular și pe celelalte le-a tradus în propoziții eliptice. Deoarece în limba germană substantivele proprii au forme identice la cazurile nominativ și acuzativ, traducerea lui Bopp îl derutează pe Eminescu. El traduce prima propoziția după Bopp, apoi confundă între subiect și obiect, supraintercalează* „pe" *înaintea lui Duryodhana și mai departe traduce toate numele în cazul acuzativ. Din punctuația lui Eminescu rezultă că el înțelege **Kṛpa** ca nume al unei arme, pe cînd acesta este nume al unei persoane* 4. *Eminescu traduce din eroare 26 sten Gesang cu* Cîntul II *în loc de Cîntul XXVI* 5. *după* ob[*iectul*] 6. *după* să fie puse *șters* 7. *deasupra lui* are *șters*

[navama] „al nouălea”, [daśama] „al 10^{lea}” („decimus”). Numerele compuse cu
[daśan], [ekadaśan] etc. primesc ca sufix [a] înaintea căruia [an] din cuvîntul
primitiv se eliminează ca și înaintea altor sufixe derivative cari-ncep c-o vocală,
de-aci [ekādaśa] „al 11^{le}”, [dvādaśa] „al 12^{le}” etc. Numerele cardinale sfîrșite în
[ti] și [t], [vimśati] „20”, [trimśat] „30” etc. || formează, atît simple cît și compuse, 30 r
numerele lor ordinale prin sufixul [1] superlativ [tama] sau și prin [a], înaintea
căruia [vimśati] [2] și numerele sfîrșite în [t] leapădă pe [ti] și [t] al lor împreună
cu vocala premergătoare, pe cînd [ṣaṣṭi], [saptati], [aśīti], [navati] leapădă înaintea
sufixului [a] numai pe [i] al lor final, așadar : [vimśatitama] sau [vimśa]
„al 20^{lea}”, [trimśattama] sau [trimśa][a] „al 30^{lea}”, [ṣaṣṭitama] sau [ṣaṣṭa] „al 60^{lea}”
ș.a.m.d. [śata] „100” și [sahasra] „1000” formează [śatatama] și [sahasratama].

[a] *viṅs'a, triṅs'a, ćatvâriṅs'a, panćâs'a* s-ar putea esplica și prin simpla suprimare a lui *ti* sau *t* din numărul cardinal; dar, conform cu principiul general al formațiunii de cuvinte în sanscrită, trebuie să admitem că *a* final al acestor forme e un sufix, ca în *dvâdas‘a* „al 12^{lea}” din *dvâdas‘an*.

237. Toate ordinaliile sînt adjective, au trei genuri și urmează declinațiunii obicinuite, cu escepția lui [prathama] [3], [dvitīya], și [tṛtīya] (v. § 257). Femininele sînt : [prathamā], [dvitīyā], [tṛtīyā], [caturthā] sau [caturthī]. Celelalte au numai [ī], de ex. [pañcamī], [daśamī], [vimśatitamī].

238. De la [dvi] „2”, [tri] „3” vin adverbiile [dvis] „de două ori”, [tris]
„de trei ori” (comp. δίς, τρίς); de la [catur] adverbiul corespunzător e asemenea
[catur] (comp. § 13, *nota)* pentru [caturs] (după § 57), pentru care limba zendă
transmutarea [čaθruš] *ćathrus* [4]. Celelalte numere formează adverbiile de acest
soi, alternînd sufixul [kṛtvas] de ex. [pañcakṛtvas] „de cinci ori”, de la [pañcan]
(§ 92). Pentru [ekakṛtvas] „o dată” stă de obiceiu [sakṛt] care are acelaș înțeles și
a cărui negativ [asakṛt] însemnează „de mai multe ori”. || Numerele ordinalii formează 31 r
asemenea adverbii prin lipirea caracterului acuzativului, [m]; de ex. [prathamam]
„pentru întîia oară”, [dvitīyam] „pentru a doua oară” ș.a.m.d.

239. Prin sufixul [dhā] se formează adverbii cari corespund cu *plu*, de ex. [ekadhā] „simplu”, [dvidhā] „duplu” sau [dvedhā], [tridhā] sau [tredhā] „triplu”, [caturdhā] „cuadruplu”; [ṣaṣ] formează [ṣoḍhā] pentru [ṣaḍḍhā] (v. § 229, nota 1). În acelaș înțeles cu [ekadhā], [dvidhā] și [tridhā] se mai întrebuințează [aikadhyam], [dvaidham], [traidham].

PRONUME

240. Pronumele au multe lucruri deosebite în declinațiunea lor și toate au
proprietatea că ceea ce gramaticii admit ca formă fundamentală, și ceea ce în adevăr
se și-ntrebuințează ca formă fundamentală în cuvinte compuse nu este trupina
adevărată a cuvîntului, ci, la pronumele de persoana 1^{ia} și a 2^{ua} e ablativul plural,
iar la celelalte nom. ac. sng. al neutrului. Dar la pronumele de persoana 1^{ia} și a 2^{ua}
se mai află foarte des, în compuneri de cuvinte, și ablativul sng. în locul formei
fundamentale, așa încît abl. pl. rămîne mărginit la însemnarea mulțimii. Vocativ
nu pa a avea pronumele; Forster însă ni-l dă identic un nom., cu escepția singularului
m. f. a acestora cari în nom. m. f. se sfî[r]șesc în [as], [ā]. De la [tat] ([tad])
și [etat] ([etad]) Forster dă [sa] [eṣa] m., [se], [eṣe] f. și [tat] ([tad]), [etat]
([etad]) n., de la [kim] (v. § 249) || [ka], [ke], [kim], de la [yat] ([yad]) [ya], 32 r
[ye], [yat] ([yad]) etc. Pronumele persoanei 1^{ia} și 2^{ua} nu au genuri, celelalte au
cîteșitrele genurile.

PRONUME DE PERSOANA ÎNTÎIA ȘI A DOUA

241. Nominativul sng. al persoanei întîia nu stă în legătură, în privirea trupinei, cu celelalte cazuri ale singularului, ci este [aham], cu [am] ca terminațiune, ca [tvam] „tu”, [ayam] „acesta”, [īyam] „aceea”. Cazurile oblice singulare arată

---

1. *repetat din inadvertență la capăt de rînd* 2. *după* numerele *șters* 3. *după* [patama] și [papra] *succesiv șterse* 4. *Forma corectă este cu* -š, *datorită lui* u *premergător; Eminescu a luat de la Bopp forma cu -s.* [D.S.]

[ma] ca trupină, al cărui [a] se lungește la ac. și trece în unele cazuri în [e] ca și alte trupine în [a] (v. § 126), căci [mayā] și [mayi] se esplică, după § 55, din [me] + [ā] și [me] + [i], și această trupină [me] stă la dat. și gen. fără nici un adaos ca formă secundară. Ac. are [mā] ca formă secundară, iar abl. [t] ca sufix al cazului (§ 128). La plural asemenea [1] nominativul [vayam] [2] (din [ve] + [am]) e fără legătură cu cazurile oblice, căci acestea au drept trupină numai vocala [a], care se unește cu [sma], de unde [asma] *(a-sma)*[a] al cărui [a] final se lungește în mai multe cazuri; tot așa la pronumele persoanei a 2^{ua}, pe cînd pronumele persoanei a treia se unește în mai multe cazuri ale singularului cu [sma] (comp. § 242). Ac. 33r dat. și gen. || pl. au [tas] ca formă secundară și ablativul are, ca și la singular, terminațiunea [t]. Dualul are ca temă [āva], iar la ac. dat. gen. [nau] ca formă secundară (comp. *nos* și νώ). Celelalte se pot vedea în schema de declinațiune (§ 242).

[a] Cred că acest *sma* e o trupină pronominală de persoana a treia, dar se declină numai la sfîrșitul unor asemenea compozite, se găsește însă și izolat ca particulă care are influența de a da prezentului însemnare trecută. Și în limbile europene înrudite silaba aceasta, mai mult sau mai puțin mutilată, joacă un rol remarcabil în [3] declinațiunea pronominală (v. *Gram. comp.* § 106 sq.).

242. A doua persoană are la nom. sng. [tu] ca trupină și [am] ca terminațiune, ca [aham], [ayam], [iyam], și de la această trupină vine și dat. [tubhyam]. Celelalte cazuri oblice, cu escepția genitivului, au trupina [tva], al cărei [a] se lungește la ac. și se schimbă în alte cazuri în [e], după analogia trupinei persoanei 1^{e} [ma]. Dat. și gen. au [te], iar ac. [tvā] ca formă secundară. Genitivul [tva] pare format din [tu] cu *guna* și [a] ca terminațiune ([tva] din [to] + [a]). Pluralul are ca trupină [yu], al cărui [u] se lungește la nom.; între [yū] și terminațiunea [am] se intercalează însă un [y] eufonic (§ $49^{a)}$) deci [yūyam]. În cazurile oblice se unește [yu], ca și [a] la § 241, cu pronumele de adeziune [sma], care însă aci devine, după § $101^{a)}$, [ṣma], ca și la [asu] § 248. Ac. dat. și abl. au ca formă secundară [vas], iar ablativul se formează la singular și plural după analogia pronumelui de persoana întîia. Dualul are [yuva] ca temă și la ac. dat. abl. [vām] ca formă secundară. Declinațiunea completă a pronumelor de pers. 1^{ia} și a 2^{ua} e următoarea:

34r

Persoana întîia

	Singular	*Plural*
Nom.	[aham]	[vayam]
Ac.	[mām] ori [mā]	[asmān] ori [nas]
Instr.	[mayā]	[asmābhis]
Dat.	[mahyam] ori [me]	[asmabhyam] s[au] [nas]
Abl.	[mat][a]	[asmat]
Gen.	[mama] s[au] [me]	[asmākam] s[au] [nas]
Loc.	[mayi]	[asmāsu]

Persoana a doua

	Singular	*Plural*
Nom.	[tvam]	[yūyam]
Ac.	[tvām] ori [tvā]	[yuṣmān] ori [vas]
Instr.	[tvayā]	[yuṣmābhis]
Dat.	[tubhyam] s[au] [te]	[yuṣmabhyam] s[au] [vas]
Abl.	[tvat][b]	[yuṣmat]
Gen.	[tava] s[au] [te]	[yuṣmākam] s[au] [vas]
Loc.	[tvayi]	[yuṣmāsu]

[a] Despre [mattas] v. § 584 suf. [tas]; [b] Despre [tvattas] v. § 584 suf. [tas].

---

1. *supraintercalat* 2. *după* e* asemenea *șters* 3. *deasupra lui* la *șters*

	Persoana întîia	*Persoana a doua*
	Dual	*Dual*
Nom.	[āvām]	[yuvām]
Ac.	[āvām] s[au] [nau]	[yuvām] s[au] [vām]
Instr.Abl.	[āvābhyām]	[yuvābhyām]
Dat.	[āvābhyām] s[au] [nau]	[yuvābhyām] s[au] [vām]
Gen.	[āvayos] s[au] [nau]	[yuvayos] s[au] [vām]
Loc.	[āvayos]	[yuvayos]

Notă. Dativul [mahyam] e, după cum arată analogia lui [tubhyam], o mutilare din [mabhyam] (v. § 104, nota), deși, întîlnind în lat. pe *mihi* în opoziție cu *tibi, sibi,* || cată să conchidem că această mutilare trebuie să fie foarte veche. *35 r* Terminațiunea [bhyam], care stă la aceste pronume și la dat. pl., stă în legătură cu terminațiunile plurale [bhyām], [bhyas], [bhis] și cu prepozițiunea [abhi], a cărei temă, precum îmi pare, e trupina pronominală [a] (§ 247). Forma laterală [te] a persoanei a doua am crezut-o de mult o mutilare din [tve] și această presupunere nu s-a confirmat prin dialectul vêda, unde în adevăr se află [tve] (Rosen *Specimen* p. 26). Și limba zendă sprijină această formă și ne arată pentru ea [Θwōi] *thwôi* pe lîngă uzitatul [tē] *tê* și [tōi] *tôi*. La dual credeam înainte a putea desface formele [āvām], [yuvām] în [āva] [1] + [am], [yuva] + [am], încît terminațiunea ar fi identică cu aceea a singularului și pluralului. Dar din cauza înrudirii apropiate între [v] și [m], precum și din cauza desei schimbări eufonice dintre [au] ([a] + [u]) și [āv] îmi pare acum cu mult mai probabil că [āvām], [yuvām] stau în legătură cu terminațiunea duală obicinuită [au] și sînt a se considera ca înăspriri din [āvau], [yuvai]. Tot pe calea aceasta a mers forma laterală [vām], deși mai nu e îndoială că, precum la plural [vas] (comp. *vos)* se acordă cu [tas], tot astfel la dual [vau] a trebuit să aibă un analog [tau]. În caz invers [2] [v] din tema [āva] și la plur. nom [vayam] ar putea fi înmuiarea unui [m] mai vechi, încît dual și plural să atîrne între sine, ca și cu trupina singulară [ma]. La nom. plural dialectul || vêda arată lîngă [vayam], [yūyam] și [asme], [yuṣme], din trupina cazurilor oblice [asma], [yuşma] (v. § 243.3). *36 r*

PRONUME ALE PERSOANEI A TREIA

243. Pronumele de persoana a treia, inclusiv relativul și interogativul, încheie tema lor adevărată mai cu seamă cu [a], și au în [3] declinațiunea lor, întrucît paragrafii următori nu arată abateri, caracterele [4] proprii următoare: 1) La neutru nom. și ac. au terminațiunea [t] în loc de [m] și această formă neutrală stă la începutul compozitelor în locul temei adevărate a celor trei genuri (comp. § 240) de ex. [tatputra] nu [taputra] ,,fiul lui'' și de aceea acest neutru e admis de gramaticii inzi ca formă fundamentală neflectată; dar ei pun și mediile ([tad], [etad], [yad], [anyad] etc.), și tot astfel dau ca temă la pron. 1.2. [asmad], [yuṣmad], deși media, după § 56^a, nu poate sta decît condiționat la sfîrșit; și, fiindcă [tad], [asmat] nu se pot declina, de aceea mai nu se pot face din declinare [5] deducțiuni asupra originalității [6] lui [t] sau [ad]. 2) La dat. abl. loc. sng. trupinele masculine în [a], precum și [amu] ,,acela'', se unesc cu pronumele adeziv [sma] [7] (comp. §§ 141. 142) și acesta face la dativ [smai], din [sma] + [e], nu [smāya] (§ 127 c) iar locativul are drept terminațiune [in] în loc de [i], înaintea căreia [a] din [sma] se suprimă; așa [smin], nu [smen]. [3)] La feminin cazurile sng. numite, || inclusiv genitivul, sînt: [syai], [syās], [syām], și acestea ar putea *37 r* aparține unei teme feminine [sī]; dar din zend (v. *Gram. comp.* § 172) deduc că formele de mai sus sînt mutilate, prin eliminarea lui [m], din [smai] [8], [smyās] [9], [smyām] și [10] că masc. neutr. [sma] au produs tema feminină [smī] (comp. § 216. 244). 4) nom. plur. masc. nu are nici o terminațiune, numai cu [a] final s-amestecă

---

1. *după* [ava] *șters* 2. *după* contrar *șters* 3. *după* [d]eclinațiunea *șters* 4. *după* următo[arele caractere proprii] *șters* 5. din declinare *supraintercalat* 6. *după* lui *șters* 7. *după* [sva] *șters* 8. *după* [smaya] *șters* 9. *după* [sma] *șters* 10. *supraintercalat*

un [i] (v. § 126) deci [e]; de ex. [te] „aceștia”[1] (comp. dor. τοί, got. *thai)*, este poate o mutilare de la [tayas] *(tay-as* comp. § 138). Gen. plural are [sām], iar din [a] a temei se face [e]; de ex. [teṣām] (§ 101) „horum” m.n. [tāsām] „harum”. Ca exemplu de declinațiune completă a trupinelor pronominale în [a] și a trupinelor lor feminine în [ā] ne va servi trupina relativă [ya] (tema gramaticilor [yad]), fem. [yā]:

Masculin

	Singular	*Dual*	*Plural*
Nom.	[yas]	[yau]	[ye]
Ac.	[yam]	[yau]	[yān]
Instr.	[yena]	[yābhyām]	[yais]
Dat.	[yasmai]	[yābhyām]	[yebhyas]
Abl.	[yasmāt]	[yābhyām]	[yebhyas]
Gen.	[yasya]	[yayos]	[yeṣām]
Loc.	[yasmin]	[yayos]	[yeṣu]

38 r

Neutru

	⟨*Singular*⟩	⟨*Dual*⟩	⟨*Plural*⟩
Nom. Ac.	[yat]	[ye]	[yāni]

Încolo ca masculinul.

Feminin

Nom.	[yā]	[ye]	[yās]
Ac.	[yām]	[ye]	[yās]
Instr.	[yayā]	[yābhyām]	[yābhis]
Dat.	[yasyai]	[yābhyām]	[yābhyas]
Abl.	[yasyās]	[yābhyām]	[yābhyas]
Gen.	[yasyās]	[yayos]	[yāsām]
Loc.	[yasyām]	[yayos]	[yāsu]

244. [tat] ([tad]) „el, acesta, acela”. Trupina adevărată e [ta], în locul căruia însă la nom. masc. stă [s] (Comp. ὁ și τοῦ, τῷ, τόν), iar la fem. nom. [sā], neutru [tat]. Nominativul masc. e în genere fără semnul cazului (v. § 77) ca și în grecește ὁ). Numai după o pauză stă [saḥ], iar, înaintea lui [a], [so]. Încolo merge ca și relativul [ya]; deci ac. [tam], [tām], [tat], instr. [tena], [tayā], [tena], dat. [tasmai], [tasyai], [tasmai] etc. Dual: [tau], [te], [te] etc. Plural: [te], [tās], [tāni] etc. Tot astfel merge pronumele compus [etat] „acesta” (tema adevărată [eta] din [e], v. § 247, +[2] [ta]), însă astfel că, prin influența lui [e] (v. § 104), nom. m.f. e [eṣa], ([eṣah], [eṣo]), [eṣā]; neutru [etat].

39 r 245. [tyat] ([tya]) „el, acesta, acela” e fără-ndoială compus din trupina [ta] (§ 244) cu [a] suprimat și din trupina relativă [ya]; de aceea nom. m. e [sya] ([syaḥ], [syo]) f. [syā], n. [tyat]. [sa] al nom. m.f. în[3] vêde, singura scriere în care s-a găsit pîn-acum acest pronume, stă sub influența eufonică a literei finale premergătoare și devine [ṣa] în analogie cu § 101$^{a)}$ și cu [eṣa]; de ex. [udu] [ṣya] (Rosen *Specimen* f. 1, notă). Încolo merge ca relativul (§ 243).

Notă. Forma [som], care se află în dialectul vedelor ca ac. masc. și fem., pare a fi în cazul întîi o contracțiune din [syam], în al doilea din [syām], deci pare a se ținea de trupinele mărginite de nomin. [sya], [syā]. Pe [syām] se întemeiază vechiul german *sia* „eam”, al cărui nom. *siu* a slăbit pe [ā] din [syā] în *u* (v. *Gram. comp.* §§ 353. 354). Să se ia aminte totodată că trupina [sa] (§ 244), mărginită în sanscrita clasică la nom., are în dialectul veda loc. [sasmin] *(Rig.V[eda] Hymn* 52, 15: [sasminn ājau]).

---

1. *după* acesta *șters* 2. *după* și *șters* 3. *după* stă *șters și reluat mai departe*

246. [ena] e o trupină pronominală defectivă (compusă din [e] + [na]) care-n cazurile unde s-a [1] păstrat stă ca o formă laterală a lui [eta] (§ 244); aceste cazuri [2] sînt pentru cîteșitrei genurile ac. celor trei numere, instr. sng. și gen. loc. dual.; deci singular: ac. [enam], [enām], [enat]; instr. [enena], [enayā], [enena]. Dual ac. [enau], [ene], [ene]; gen. loc. [enayos] m.f.n. Plural ac. [enān], [enās], [enāni].

247. [idam], „acesta". Acesta e nom. ac. neutru sng. și stă la începutul 40r cuvintelor compuse în locul temei celor trei genuri[a]. Declinațiunea pe care gramaticii o atribuie acestui pronume e o amestecătură de trupine pronominale deosebite, simple și compuse, dintre care fiecare se-ntrebuințează numai în anume cazuri. Cea [3] mai completă este trupina [a], de ex. [asmai], [asmāt] etc. de unde pare a se fi născut [4] și nom. [ayam] (din [e] + [am], v. § 53: ca [5] [aham], [tvam] și îndeosebi ca [svayam], § 251), de vreme ce [a] are, și la alte trupine în [a], tendența de-a se amesteca cu [i] (§ 126). La plural se potrivesc [ebhyas], [eșu] cu [śivebhyas], [śiveșu]; [eșām] cu [6] [teșām] din [ta] (§ 244) și [ebhis] cu forme vedice ca [aśvebhis], de la [aśva] (§ 148). Cu trupina aceasta [a] stă în legătură și nom. fem. [iyam], în care [ī] e tema și [am] terminațiunea (v. § 51 și 216). Cazurile cari răsar din [ana], fem. [anā], și [ima], fem. [imā] se pot vedea din următoarea schemă:

Masculin

41r

	Singular	*Dual*	*Plural*
Nom.	[ayam]	[imau]	[ime]
Ac.	[imam]	[imau]	[imān]
Instr.	[anena]	[ābhyām]	[ebhis]
Dat.	[asmai]	[ābhyām]	[ebhyas]
Abl.	[asmāt]	[ābhyām]	[ebhyas]
Gen.	[asya]	[anayos]	[eșām]
Loc.	[asmin]	[anayos]	[eșu]

Neutru

Nom. ac.	[idam]	[ime] [7]	[imāni]

Încolo ca masculinul.

Feminin

Nom.	[iyam]	[ime]	[imās]
Ac.	[imām]	[ime]	[imās]
Instr.	[anayā]	[ābhyām]	[ābhis]
Dat.	[asyai]	[ābhyām]	[ābhyas]
Abl.	[asyās]	[ābhyām]	[ābhyas]
Gen.	[asyās]	[anayos]	[āsām]
Loc.	[asyām]	[anayos]	[āsu]

Notă. Originea neutrului [idam] e echivocă, în orice caz însă se cuprinde în forma aceasta o trupină demonstrativă [i], care a rămas ignorat de gramaticii inzi, deși [se] recunoaște destul de clar în [8] mai multe derivațiuni pornite de la el; anume în [itas] „de aci" (întrebuințat și ca ablativ) [iha] „aci", [iti] „așa", [idānīm] „acum", [itara] „cellalt" (§ 253), [īdṛśa] etc.|| „un asemenea" (§ 263), 42r [iyat] „atîta" (§ 261). În *Vêde* aflăm oarecum împietrite [9] ac. masculin ([īm][b] și neutrul [it] și [10] ca particulă enclitică mută cu alte pronume în diferite cazuri, ca [tamit] „pe el", [tayorit] „al lor" (du.), [tasmāit] „lui". Acest [it] — din care [ittham] (it-tam) „așa", ca și [katham] „ca" din [ka] — ar putea fi cuprins în i[dam] împărțind pe *id-am* și dînd neutrului [it] terminațiunea [am] (ca la masc.

---

1. *după* provine *șters* 2. aceste cazuri *deasupra lui* următoarele [cazuri] *șters* 3. *modificat din* Cel 4. pare a se fi născut *supraintercalat* 5. *după* precum *șters* 6. *deasupra lui* și *șters* 7. *după* [ide] *șters* 8. *după* într-o sumă de [derivațiuni] *șters* 9. oarecum împietrite *supraintercalat* 10. *deasupra lui* iar *șters*

și fem.), așadar [idam] pentru [itam], precum prepozițiunea [uta] devine, în unire cu [i], [udi] (§ 179). Dar s-ar putea asemenea ca [idam] să fie un pronume compus din [i] + [da] ca muiere a lui [ta]. Atunci [m] din [idam] *i-da-m* ar fi de privit ca semnul obicinuit al cazului neutru (§ 122).

40 r [a] Nu-mi aduc aminte de ex[emple] în autori, afară doar de *idam-putrah'* „fiul aceluia", pentru care limba comună are *tat-putrah'*.

42 r [b] Poate o contracțiune din *iy-am*, precum o fi format⟨or⟩odinioară trupina *i* acuzativul ei, din cauză că e monosilabă (v. § 123 b și comp. cele zise la § 245, nota, asupra lui *sim* ca contracțiune din *syam*). Comp. Rosen la *Hymn* 4.7.

248. [adas] „acela". [adas] stă, ca și [idam], numai la nom. și ac. sing. al neutrului, iar în [1] compozițiuni ca temă fundamentală pentru cîteșitrele genurile. [d] al său [2] e în aceeași antiteză cu nominativul masc. fem. [asau] ca și, § 244, [tat] cu [sa], [sā] și [etat] cu [eṣa], [eṣā]; prin aceasta e probabil că acest [d] e o împingere a lui [t] din trupina [ta] (comp. de ex. *quadruples*, de la *quatuor*, ὄγδοος = *octavus*, de la ὀκτώ), deci [adas] *(a-da-s)* pentru [atas], iar [s] final se vede o schimbare cu [t] ([adas] pentru [adat]), ca în cazul invers, de la § 203 [rurudvat] pentru [rurudvas].

43 r Celelalte cazuri ale masc. și neutr. arată că tema [amu], a cărei [3] [u] se lungește înaintea terminațiunii duale [bhyām], iar la plural e înlocuit, afară de ac. m. și nom. ac. n., cu [ī], așadar [amī], care stă fără terminațiune la nom. pl. masc. (v. § 243.4). Tema feminină, cu esepțiunea nom. sng., este [amū], de unde la nom. pl. neregulat [amūs] pentru [amavas]. Instr. sg. fem. și gen. loc. cîtortrele genurilor intercalează un [y] eufonic (§ 49[a]) înaintea căruia [ū] feminin se scurtează. Declinațiunea completă e următoarea :

Masculin

	Singular	*Dual*	*Plural*
Nom.	[asau]	[amū]	[amī]
Ac.	[amum]	[amū]	[amūn]
Instr.	[amunā]	[amūbhyām]	[amībhis]
Dat.	[amuṣmai] (§ 243.2)	[amūbhyām]	[amībhyas]
Abl.	[amuṣmāt]	[amūbhyām]	[amībhyas]
Gen.	[amuṣya] (§ 129)	[amuyos]	[amīṣām]
Loc.	[amuṣmin]	[amuyos]	[amīṣu]

Neutru

Nom.ac.	[adas]	[amū][a]	[amūni]

Încolo ca masculinul.

44 r *Feminin*

	Singular	*Dual*	*Plural*
Nom.	[asau]	[amū]	[amūs]
Ac.	[amūm]	[amū]	[amūs]
Instr.	[amuyā]	[amūbhyām]	[amūbhis]
Dat.	[amuṣyai] (§ 243.3)	[amūbhyām]	[amūbhyas]
Abl.	[amuṣyās]	[amūbhyām]	[amūbhyas]
Gen.	[amuṣyās]	[amuyos]	[amūṣām]
Loc.	[amuṣyām]	[amuyos]	[amūṣu]

[a] După principiul trupinelor masc. fem. în *u*, pentru forma neutrală amuni (§ 139).

---

1. *inițial, în loc de* iar în, și la 2. al său *supraintercalat* 3. *modificat din* a cărui ; *Eminescu construia aici* a cărei vocală [u]

249. Interogativul formează nom. ac. neutru dintr-o trupină [ki] după analogia trupinelor în [a] prin [m] (§ 122), de unde [kim], care la începutul cuvintelor compuse reprezintă cîteșitrei genurile, și e admisă de gramatici ca temă generală. Masc. formează toate cazurile sale din tema [ka], de unde răsar și toate cazurile neutrului, cu escepția nom. ac. sng., precum și trupina feminină [kā]. Declinațiunea lui [ka] m.n. și a lui [kā] f. merge după § 243; de ex. dat. m.n. [kasmai] f. [kasyai]. Din[1] trupina [ki] răsare, afară de numitul [kim], încă [kiyat] „cît” *(quot* § 261) și [kīdṛśa] etc. „*qualis*” (§ 263). Asemenea și formele[2] citate de Colebrooke p. 121 ca indeclinabilii, [nakir], [mākir] nu sînt nimic alt decît nomin. masc. de la [ki] || unit cu negativul proibitivul [na], [mā] (comp. *nequis)* și e deci a se scrie *45 r* [nakis], [mākis][a]. Pe lîngă [ka] și [ki] mai există încă o trupină interogativă [ku], de unde [kutas] „de unde” și [kutra] „unde”.

[a] V. *Gram.comp.* § 390 sq. Simplul *kis* (eufonic *kir)* a fost aflat de Fr. Rosen (Notă la *Rigv[edа]* II. 27.8).

250. [anya] „cellalt”. Neutrul are la nom. ac. sng. terminațiunea [t], care însă la compozițiuni nu intră în forma fundamentală. Declinațiunea urmează analogiei relativului (§ 243), care formează[3] probabil ultima parte constitutivă a acestui pronume ([ana] § 247 + [ya], comp. § 245).

251. [sarva] „fiecare”. Neutrul anină la nom. și ac. sng. un [m], după analogia adjectivelor în [a], fără însă ca acest [m] să intre în compozițiunile formei fundamentale, încolo merge după § 243.

252. [svayam] „însuși” n-are cazuri și se poate referi la toate persoanele și la toate numerele; după origine însă [svayam], din [sve] + [am], e un nominativ masc. după analogia lui [ayam] (§ 247) și în tema sa nu e decît o lărgire a trupinei pronominale posesive [sva].

253. După [anya] „cellalt” (§ 250) se mai declină următoarele pronume, derivate prin sufixe comparative și superlative din trupuri primitive: [anyatara] „unul sau altul (din doi)”, [itara] „cellalt” (fără mărginire), [ekatama] „unul (dintre mai mulți decît doi)”, [katara] „care (dintre doi)”, [katama] „care (dintre mai mulți decît doi)”, [tatara] „el, acela, acesta (dintre doi)”, [tatama] „el, acesta, acela || (dintre mai mult decît doi)”, [yatara] „care (din doi)”, [yatama] „care *46 r* (dintre mai mulți decît doi)”.

254. [ekatara] „unul (dintre doi)”, [ubhaya] n. „amîndouă”, [tva] „cellalt” (puțin uzitat), [nema] „jumătate”, [viśva], „orice, oricine”, [sam] „orice, oricine” și [sima] „tot” (puțin uzitat) urmează analogiei lui [sarva] (251).

255. [adhara] „cel mai de jos” (inferior), [antara] „cellalt”, [apara] „cellalt”, [avara] „cel mai de jos”, [uttara] „cel mai de sus, despre nord”, [eka] „unul”, [dakṣiṇa] „de-a dreapta, spre sud”, [para] „cellalt”, [pūrva], „cel dinainte, despre apus”, [sva] „al său” (v. § 264) urmează asemenea analogiei lui [sarva], cu restricțiunea că, la masc. și la neutru, pot forma abl. și loc. sng., precum și nom. pl., după [śiva].

256. [alpa] „puțin”, [ardha] „jumătate”, [katipaya] „unii”, [carama] „cel din urmă”, și [prathama] „cel dentîi” pot să formeze nom. plur. masc. după plac, sau după [sarva], sau după [śiva]; toate celelalte cazuri însă numai după [śiva], de ex. [alpe] sau [alpās].

257. [dvitīya] „al doilea” și [tṛtīya] „al treilea” formează singularul celor trei genuri după plac, sau ca [śiva] sau ca [sarva] (§ 251), dualul și pluralul însă numai ca [śiva].

258. Cuvintele citate la § 253 ș.a.m.d., formînd membrul ultim al unei vorbe compuse sau avînd alt senz decît cel indicat, urmează declinațiunii comune; însă || se află adeseori de la[4] [viśva] ca nume al unei clase de genii, nominativul pl. *47 r* masc. [viśve].

---

1. *deasupra lui* De la *șters* 2. *după* indeclinabilele *șters* 3. *după* probabil *șters* 4. de la *supraintercalat*

259. Am amintit deja de formațiunile cu [tara] și [tama] și am arătat declinațiunea lor la § 253; [anyatama] ,,unul (din mai mult decît doi)'' face[1] esccepțiune și merge cu totul după [śiva]. Prin sufixul [vat] se formează[2] din trupinele [ya], [ta], și [eta], lungindu-li-se vocala finală[3], următoarele pronume [yāvat] ,,cît de mare, cît de mult'' (relat.), [tāvat] ,,atît de mare, atît de mult'', și [etāvat] ,,un asemenea, acesta''. Declinațiunea acestor derivative în [vat] merge după § 185.

Notă. Din pronumele de persoană a doua sufixul [vat] face[4] în dialectul vêda forma [tvāvat], nom. masc. [tvāvān] (zend. [θwāvans] thwâvaṅs'[5], v. *Gram. comp.* § 410),, ție asemenea''. ,,Asemenea'' pare a fi înțelesul fundamental al acestui sufix, al cărui adverbial ac. neutru se află la sfîrșitul compozițiunilor cu substantive cu înțelesul ,,precum, ca'', de ex. [mātṛvat][6] ,,ca o mumă'', [putravat] ,,ca un fiu'' *(Indralôk* 5.47).

260. Interogativul primește prin aninarea sufixelor [cit][a], [cana] înțelesul de ,,oare cine, un oarecare''. Aceste sufixe rămîn neschimbate în declinațiune și [kiñcit][7],
48 r [kiñcana] se declină || ca primitivul [kim], deci la nominativul cîtortrele genurilor au [kaścit] (§ 75), [kācit], [kiñcit], [kaścana], [kācana], [kiñcana]. Neutrul învechit [kat] devine în unire cu [cit] particulă interogativă, și [kaccit] (v. § 61) se-ntrebuințează ca-n latinește *an* și *num*.

46 v [a] *cit* e ca și *il* (§ 247, notă) un neutru împietrit sau adverbial și vine de la trupina *ci* — o înmuire din *ki* — de unde vine în zend și nom. masc. *cis*. În dialectul vêda *cit* se unește cu substantive; de ex. *vayas'cit* ,,paseri'', de la *vi*.

48 r 261. Din trupinele[8] [ki] și [i] se nasc[9] prin sufixul[10] [at] (o mutilare din [vat] mi se pare), [kiyat] ,,cît de mare, cît de mult'' și [iyat] ,,atît de mare, atît de mult'' (v. § 51), cari se declină ca și [yāvat], [tāvat] și formează la nom. m.f.n. [kiyān], [kiyatī], [kiyat], [iyān], [iyatī], [iyat].

262. Din trupinele [ka], [ya], [ta] se formează prin sufixul [ti] cuvintele [kati], [yati] ,,cît'' (întîiul interogativ, al doilea relativ) și [tati] ,,atît'' (comp.[11] *quot, tot*). Ele nu au genuri și numere și nom. ac. voc. au forma neutrului singular (comp. § 231), celelalte cazuri au terminațiuni de plural. Așadar [kati], [katibhis], [katibhyas], [katinām], [katiṣu]. Tot astfel [yati] și [tati].

263. Adjectivele [dṛśa], [dṛś] și [dṛkṣa] ,,asemănător'', de la rădăcina [dṛś] ,,a vedea'', se pot uni cu toate trupinele pronominale pentru a forma cuvinte ca [kīdṛśa] sau [kīdṛś] sau [kīdṛkṣa] ,,qualis'' (inter.), din [ki], [yādṛśa] ș.a.m.d. ,,qualis'' (relat.), din [ya][12], [tādṛśa] ș.a.m.d. ,,un asemenea'', din [ta], [īdṛśa] ș.a.m.d. ,,un asemenea'', din [i], [mādṛśa] ș.a.m.d. ,,mie asemenea, de seama noastră'', din [asma] (v. § 241) ș.a.m.d. Din exemplele date se poate vedea că vocala finală
49 r a trupinei pronominale trece în lunga sa corespun||zătoare. Femininul de la [dṛśa] e [dṛśī] (v. § 216). [dṛś] e[13] ca cuvînt radical *gen. comm.* (v. § 222). [dṛkṣa] e puțin[14] întrebuințat, fem. său e [dṛkṣā].

POSESIVE

264. [sva] însemnează din origine ,,al său'' (comp. *suus)* și are o temă comună cu [svayam] (§ 252) se poate însă referi la toate persoanele și la toate numerele și poate însemna ,,al meu'', ,,al nostru'' etc. Nom. sng. al celor trei genuri este [svas], [svā], [svam] (v. § 255).

265. Sufixul [īya] formează posesive din cazurile terminate în [t], cari, după § 240, reprezintă tema la-nceputul compozitelor; apoi din [sarva] ,,tot'' și din [bha-

---

1. *deasupra lui* formează o șters 2. *deasupra lui* fac *șters; vezi nota anterioară* 3. *inițial* cu lungirea vocalei finale 4. *deasupra lui* formează *șters* 5. *Eminescu a transcris greșit în alfabet avestic forma θwāvans, neînțelegînd o despărțire făcută de Bopp* θwāv-ans, *pe care o trece ca* θwāv-sna *(scrierea avestică, de origine aramaică, mergînd de la dreapta la stînga).* [D.S.]. 6. *după* de [ex.] *șters reluat din inadvertență la capăt de rînd* 7. *după* [kiñca] *șters* 8. *deasupra lui* rădăcinile *șters* 9. *deasupra lui* naște *șters* 10. prin suf[ixul] *repetat din inadvertență și șters* 11. *supraintercalat* 12. *după* [yā] *șters* 13. *după* ca *șters* 14. *după* mai *șters*

vat] (§ 188), care ține locul unui pronume de-a doua persoană. [t] întunecos trece înaintea acestui sufix, în contra § 83$^{a)}$, în [d], iar [a] din [sarva] se leapedă. De-aci [madīya] „al meu”, [asmadīya] „al nostru”, [tvadīya] „al tău”, [yuṣmadīya] „al vostru”, [tadīya] „al său, al ei, aparținînd lui, ei, aceluia, acestuia”; [bhavadīya] „al tău” (adecă „aparținînd escelentului”), [sarvīya] „aparținînd tuturor”. Declinațiunea e cea comună a trupinelor în [a] (§ 153), iar femininul se formează în [ā], de ex. [madīyā]. Din genitivele [mama], [tava] răsar [māmaka], [tāvaka] cu *vriddhi* și suffix [ka]; fem. [māmakī], [tāvakī].

266. Aci urmează o listă alfabetică a tuturor trupinelor pronominale și a 50r unor cazuri pronominale a căror temă e greu de recunoscut pentru începător, apoi a cuvintelor denominative neregulate, precum și a sufixelor formatoare de cuvinte, precum și trupinele laterale pe care se-ntemeiază cazurile neregulate. Numerele de-alăturea indică paragrafii respectivi :

[a] 247
[akṣan] 169
[akṣi] 169
[ac] 179
[añca] 179
[at] 186
[at] 199
[adas] 248
[adhara] 255
[an] 191
[ana] 247
[anaḍuh] 213
[anaḍvan] 213
[anaḍvāh] 213
[anehan] 202
[anehas] 202
[anta] 185
[antara] 255
[anya] 250
[anyatara] 253
[ap] 199
[apara] 255
[amu] 248
[ayam] 247
[ardha] 256
[aryaman] 193
[arvat] 196
[arvan] 196
[arvant] 196
[alpa] 256
[avayas] 182
[avayāj] 182
[avara] 255
[avāc] 179
[avāñc] 179
[as] 201
[asan] 183
[asṛj] 183
[asau] 248
[asthan] 169
[asthi] 169
[asmat] 241

[ahan] 195
[aham] 241
[ahas] 195
[ān] 191
[āp] 199
[āva] 241
[ās] 201
[i] 247
[itara] 253
[idam] 247
[ima] 247
[iyat] 261
[iyam] 247
[īdṛkṣa] 263
[īdṛś] 263
[īdṛśa] 263
[īyas] 203
[īyāṁs] 203
[uttara] 255
[udac] 179 ||
[udañc] 179 51r
[ubhaya] 254
[upānat] 214
[upānah] 214
[uśanas] 202
[uṣ] 203
[uṣṇih] 210
[ūh] 211
[ṛbhukṣ] 198
[ṛbhukṣan] 198
[ṛbhukṣin] 198
[e] 247
[eka] 255
[ekatama] 253
[ekatara] 254
[eta] 244
[etāvat] 259
[ena] 246
[eṣa] 244
[oh] 213
[ka] 249
[katama] 253

[katara] 253
[kati] 262
[katipaya] 255
[ki] 249
[kiñcit] 260
[kiñcana] 260
[kiyat] 261
[kroṣṭu] 172
[kroṣṭṛ] 172
[gorakṣ] 209
[ghn] 179
[carama] 257
[jaras] 167
[jarā] 167
[ta] 244
[tatama] 253
[tatara] 253
[tati] 262
[tantrī] 171
[tarī] 171
[tādṛkṣa] 263
[tādṛś] 263
[tādṛśa] 263
[tāvat] 259
[tiraśc] 180
[tiryac] 180
[tiryañc] 180
[tu] 242
[turāṣāṭ] 80 n. 3
[ṭrtīya] 257
[te] 242
[tya] 245
[tva] 254
[tvam] 242
[tve] 242
[dakṣiṇa] 255
[dadhan] 169
[dadhi] 169
[div] 194
[divan] 194
[dīvan] 194
[devadrīc] 180

[devadryac] 180
[devadryañc] 180
[doṣan] 208
[dos] 208
[dyu] 208
[dyo] 208
[druh] 210
[dvitīya] 257
[nas], [nau] 241
[naptṛ] 173
[nah] 214
[nṛ] 174
[nema] 254
[pati] 168
[path] 198
[pathin]198
[panthan] 198
[para] 255
[pad] 190
[pād] 190
[puṁs] 205
[pumāṁs] 205
52 r [purudaṁśas] 202
[pūrva] 255
[pūṣ] 193
[pūṣan] 193
[pratīc] 176
[pratyac] 176
[pratyañc] 176
[prathama] 256
[prāch] 181
[prāś] 181
[bhavat] 188
[ma] 241
[maghavan] 192
[maghon] 192
[mat] 185, 241
[math] 198
[mathin] 198
[man] 191
[mant] 185
[manthan] 198
[mahat] 187
[mān] 191
[me] 241
[muh] 210
[mūrdhan] sau
[mūrddhan] 191, notă
[ya] 243
[yakan] 189
[yakṛt] 189
[yatama] 253
[yatara] 253
[yati] 286
[yādṛkṣa] 263
[yādṛś] 263
[yādṛśa] 263
[yāvat] 259
[yuva] 242
[yuvan] 192
[yuṣma] 242
[yūn] 192
[yūyam] 242
[lakṣmī] 171
[vaṁs] 203
[vat] 185, 203
[van] 191, 203
[vant] 185
[vayam] 241
[vas] 203
[vas] 242
[vāṁs] 203
[vān] 191, 203
[vām] 242
[vāh] 211
[vimahat] 187
[viśva] 255
[viśvadrīc] 180
[viśvadryac] 180
[viśvadryañc] 180
[śakan] 189
[śakṛt] 189
[śakthan] 169
[śakthi] 169
[śun] 192
[śvan] 192
[śvetavas] 212
[śvetavāh] 212
[sa] 244
[sakhan] 168
[sakhi] 168
[sakhṛ] 168
[sakhai] 161
[sajus] 207
[sadhrīc] 180
[sadhryac] [1] 180
[sadhryañc] 180
[sama] 254
[samīc] 180
[samyac] 180
[samyañc] 180
[sarva] 251
[sima] 254
[strī] 170
[snih] 210
[snuh] 210
[sya] 245
[sva] 255
[svayam] 252
[svasṛ] 173
[han] 197

53 r

VERBUL

267. Verbul sanscrit are, ca și cel grecesc, două forme active, din cari una e numită de gramaticii inzi [parasmaipadam] (din [parasmai] „celuilalt”, dativ de la [para] + [pada] „cuvînt”), adecă forma a cărei acțiune e-ndreptată înafară, asupra altuia [2] (forma tranzitivă); cealaltă, care corespunde cu mediul grecesc, se numește [ātmanepadam], adecă „forma de sineși” ([ātmane] dat. de la [ātman] v. *Glosarul)* și, în oridinea ei, e destinată de-a esprima acțiunea aceea care se reflectă asupra subiectului *(reflexivă)* sau se-ntîmpla în folosul lui, de ex. [mud] în *âtm.* „a se bucura”, [śī] *âtm.* „a sta culcat”, [dā] *par.* „a da”, cu [ā]([ādā]) în *âtm.* „a lua”, adecă „a-și da șie însuși ceva”. Dar la puține rădăcini s-arată atît de clar menirea originară a formei *âtmenêpadam* ca în exemplul din urmă; și limba

---

[1] *după* [sadhraya] *șters* [2] *după* unui [altul] *șters*

în starea ei păstrată dispune cam după plac de amîndouă formele activului, așa încît *âtm.* e tot atît [de] des curat tranzitivă precît *par.* e intransitivă. Puține rădăcini se întrebuințează în amîndouă formele activului.

268. Pasivul are terminațiunile personale a lui *âtmanêpadam* și se distinge de acesta numai prin aninarea silabei [ya] la rădăcină, de ex. [dveși] „el urăște", de la [dviș], are în *âtmanêpadam* [dviște], iar la pasiv [dvișyate].

TIMPURI ȘI MODURI 54r

269. Există cinci moduri, și anume: indicativ, potentialis, imperativ, precativ și condițional. Infinitivul se numără la nume și [la] formarea cuvintelor se va vorbi atît de el cît și de participii.

270. Indicativul are șase timpuri, și anume: un prezent, trei preterite și două futururi. Din celelalte moduri fiecare are cîte-un singur timp. Ordinea în care urmează timpurile și modurile dupăolaltă e următoarea[a]:

1. Prezentul 2. Modul potențial 3. Imperativul 4. Preteritul cu augment uniform 5. Preteritul cu augment multiform 6. Preteritul reduplicat 7. Futurul participial 8. Precativul 9. Futurul auxiliar 10. Condiționalul.

[a] După *Mugdhabôdha* de Vôpadêva, căruia-i urmăm în această privință, cu Carey și Forster.

ÎMPĂRȚIREA VERBILOR ÎN ZECE CLASE

271. Cu privire la primele patru forme de moduri și timpuri, pe[1] care[2] din cauza aceasta le numim timpuri *speciale*, verbii se-mpart în zece clase. În ultimele șase forme de timpuri și moduri deosebirea de clase dispare, din care cauză le numim timpuri *generale*. Semnele caracteristice ale celor zece clase sînt următoarele: 1^{ia} pune un [a] între rădăcină și terminațiunile personale și lărgește vocala radicală prin *guna*, daca ea se poate gunifica (§ $34^{a'}$), de ex. [bodhati] *(bôd'-a-ti)* „el știe". Clasa a 2^{ua} anină terminațiunile personale imediat de rădăcină, precum [hanti] „el ucide", de la [han]. A 3^{ia} clasă || repetă începutul[3] rădăcinei[4], de ex. [dadāti] 55r „el dă", de la [dā]. A 4^{a} anină de rădăcină silaba [ya], de ex. [naśyati] „el piere", de la [naś]. A 5^{ca} își atîrnă silaba [nu], al cărei [u] se gunează însă în formele întărite conform §-lui 281; de ex. [śaknomi] „eu pot", [śaknumas] „noi putem", de la [śak]. A 6ª intercalează un [a], ca și întîia, dar fără guna, de ex. [tudati] „el împinge", de la [tud]. A 7^{ca} introduce în rădăcină o nazală care se dirige după organul consonantei finale, însă în formele întărite[5] se lărgește, conform §-lui 281, în [na] ([ṇa]). [De] ex. [yunakti] „el unește", [yuñjanti] „ei unesc", de la [yuj]. A 8^{a} — și atîrnă vocala [u], care se gunează în formele întărite, de ex. [tanomi] „eu întind", [tanumas] „noi întindem". A 9^{a} - și atîrnă în formele întărite [nā], în cele curate [nī], de ex. [mīnāti], în *âtm.* [mīnīte] „el bate". Clasa a 10ª își adaogă [aya] și gunează vocala radicală, de ex. [corayati] *(ćor-aya-ti)* „el fură", de la [cur]. Această clasă, care e identică cu forma cauzală — de ex. [bodhayati] „el face a se ști", de la [budh] — se distinge de celelalte clase prin aceea că, cu puține escepțiuni, își păstrează caracterul și în timpurile *generale*, și-n cele mai multe derivațiuni din rădăcină, lepădînd înse pe [a] final[6] — [ay] pentru [aya] — ; ea păstrează și vocala radicală gunificată. Clasa a 10^{a} se ține așadar mai cu drept cuvînt de verbii derivați decît de cei primitivi (comp. § 108).

Notă. Gramaticii inzi admit [i] ca caracter al clasei a zecea; noi preferăm 56r însă a-l indica astfel cum s-arată în conjugațiune și în derivațiunile respective, unde nu se află nicăieri [i], ci numai [aya] sau [ay]. Întru cît se atinge însă de originea și înțelesul adevărat al lui [aya], [î]mi pare probabil că e un verb auxiliar, răsărit din [i] „a merge” sau [ī] „a ruga”, căci atît din [i] cît și din [ī] se naște prin guna [e], din care cu [a], adaosul clasei 1^{i} și a 6^{a}, se naște [aya]. Originea din [ī] „a ruga” e mai probabilă decît cea din [i] „a merge”, căci acest verb e mai propriu pentru pasiv și se și află acolo ca verb auxiliar; la cauzal însă subiectul stîrnește[1] acțiunea, foarte des prin *a ruga*[a].

---

[1] *după* verbii *șters pentru a fi reluat mai departe* [2] *modificat din* cari [3] *supraintercalat* [4] *modificat din* rădăcinii [5] *inițial* cazurile tari *apoi* formele tari [6] *inițial* se distinge de celelalte clase prin aceea că-și păstrează caracterul, lepădînd însă pe [a] final; *in forma finală* și in timpurile generale *preceda inițial* caracterul

[a] Despre legătura dintre clasa a 10^{a} și conj. germană slabă și conj. 1^{a}, a 2^{ua} și a 4^{a} latină vezi *Gram. comp.* §§ $109^{a)}$ 6. 504. 505.

272. Caracterele terminațiunilor personale sînt următoarele: 1) Persoana I^{ia} are la singular și plural [m], la dual [v], a căror legătură cu trupina [ma] amintită la § 141 și cu nom. plural și dual [vayam], [āvām] e foarte evidentă. La imperativ sng. *par.* stă [n] în loc de [m] ca caracter al persoanei întîia, iar *âtmenêpadam* a pierdut la toate persoanele singularului consonanta personală, de unde terminațiunile [e] pentru [me], [a] pentru [ma], [i] pentru [mi], [ai] pentru [mai] sau [nai]. Silaba [as] din terminațiunea plurală [mas] e poate identică cu terminațiunea
57r nom. plurală [as] (§ 142), || căci terminațiunile personale ale verbilor sînt după înțelesul lor nominative. *M-as* ar fi așadar de împărțit, și această terminațiune plurală de caz [as] se găsește și la modul de a indica persoana la dual [vas], de vreme ce la nume terminațiunea duală [au] din [ās] nu este decît o lărgire insistentă a lui [as] (comp. *Gram.* § 206). Terminațiunile mai teșite [ma], [va] din timpurile laterale se referă către cele pline [mas] și [vas] ca neutrele către masculine sau feminine (comp. *Gram.* § 231). Asemenea, ca neutre, și anume duale, sînt a se privi după a mea părere terminațiunile duale mediale [āthe], [āte], căci se acordă cu[2] nominativele neutrale duale[3] regulate ale trupinelor în [a] (§ 139), și apoi [te] din [āte] e identic cu pronumele izolat [te] „ei amîndoi” sau „aceștia amîndoi”, din [ta] + [ī]. Dar [te], [the] se mai acordă și cu nominative[4] plurale masculine, din cauza stipulațiunii cuprinse la § 243. 4. 2). A doua persoană are după deosebirea timpurilor și numerelor caracterul [t], [th], [dhv], [dh], [h] (§ 104), [sv], [s]; cel din urmă e cea mai mare desfigurare a trupinei pronominale [tva], [tve], formă laterală [te] (§ 142, cf. σύ din τύ și σι 3 p. pentru τι) care s-a păstrat mai pe deplin în terminațiunile *âtm.* [dhve], [dhvam] și a cărei [v] s-a păstrat și în pers. 2 imper. sng. *âtm. (sva).* [s] predominează la singular; de ex. [tudasi] „tu chinuiești”, [atudas] „tu chinuiai”. [th] și [dh] din [t] sînt strămutări (Vorschie-
58r bung)[5] asemănătoare cu cea din [prathama] „întîiul” || în loc de [pratama], [adhara] „inferior”, [adhama] „infimus” pentru [atara], [atama][a], așadar [tuto-ditha] „tu chinuiai”, [tudatha] „voi chinuiți”, [tudathas][6] „voi doi chinuiți” [tudadhve] „voi chinuiți” *âtm.* [tudasva] „chinuie!” *âtm.* [addhi] (ad-d'i) *par.* Desinența [as] a terminațiunii duale [thas], precum și la pers. 3. [tas] se bazează pe acelaș principiu ca și [mas] și [vas] de la persoana 1. 3) Persoana a treia, daca terminațiunile nu sînt mutilate, are în cîteșitrele numerele amîndurор formelor active caracterul [t], a cărui conexiune cu trupina pronominală [ta] (§ 244) e evidentă. Desinența [ām] la[7] dualul potențialului etc. s-ar putea esplica după principiul lui [āvām] „noi doi”, [yuvām] „voi doi”, tot astfel la a 2^{ua} ș-a 3^{ia} persoană *âtm.* terminațiunile [āthām], [ātām].

[a] Eu esplic aceste forme din trupina pronominală *a* (§ 247) prin strămutarea sufixelor de comparațiune *tara, tama.*

---

1. *deasupra lui* pornește *șters* 2. *supraintercalat* 3. *supraintercalat* 4. *după* stipulațiunile *șters* 5. strămutări (Vorschiebung) *deasupra lui* strămutări *și* lunecări *succesiv șterse* 6. *după* [tudata] *șters* 7. *modificat din* în

Dăm aci un conspect complet de terminațiunile personale la[1] diferitele timpuri și moduri.

Prezent

	Parasmaipadam			*Âtmanêpadam*		
	Sing.	Dual	Plural	Singular	Dual	Plural
1.	[mi]	[vas]	[mas]	[e]	[vahe]	[mahe]
2.	[si]	[thas]	[tha]	[se]	[āthe]	[dhve]
3.	[ti]	[tas]	[anti]	[te]	[āte]	[ante]

59 r

Potentialis

	⟨*Parasmaipadam*⟩			⟨*Âtmanêpadam*⟩		
	⟨Sing.⟩	⟨Dual⟩	⟨Plural⟩	⟨Singular⟩	⟨Dual⟩	⟨Plural⟩
1.	[am]	[va]	[ma]	[a]	[vahi]	[mahi]
2.	[s]	[tam]	[ta]	[thās]	[āthām]	[dhvam]
3.	[t]	[tām]	[us]	[ta]	[ātām]	[ran]

Imperativ

1.	[āni]	[āva]	[āma]	[e]	[āvahai]	[āmahai]
2.	[dhi] ([hi])	[tam]	[ta]	[sva]	[āthām]	[dhvam]
3.	[tu]	[tām]	[antu]	[tām]	[ātām]	[antām]

Preteritul augmentativ uniform

1.	[am]	[va]	[ma]	[i]	[vahi]	[mahi]
2.	[s]	[tam]	[ta]	[thās]	[āthām]	[dhvam]
3.	[t]	[tām]	[an]	[ta]	[ātām]	[anta]

Preteritul reduplicat

1.	[a]	[va]	[ma]	[e]	[vahe]	[mahe]
2.	[tha]	[athus]	[a]	[se]	[āthe]	[dhve]
3.	[a]	[atus]	[us]	[e]	[āte]	[re]

Nota 1 Preteritul augmentativ multiform și condiționalul au terminațiunile personale 60 r ale preteritului augmentativ uniform, numai că la cel dentîi la persoana 3. pl. e adeseori [us] în loc de [an]. Cele două futururi au desinentele prezentului, cu escepțiunea persoanelor a 3^{ia} a futurului prim, pentru care se pune nom. masc. a celor trei numere a participiului futur fără legătură cu verbul substantiv. Predicativul are terminațiunile personale ale potențialului.

Nota 2. La pers. I plur. praes. și futur se află adesea suprimat [s] din [mas], încît [ma] rămîne ca și la timpurile laterale. Dialectul vêda arată din contra [masi] pentru [mas]; de ex. [uśmasi] „noi voim". [h] din terminațiunile mediale [mahe], [mahi], [mahai] se arată a fi o mutilare a lui [dh], căci în zend e maidhê, în grec. μεϑα (v. § 104, notă și *Gram. comp.* § 472).

Nota 3. Terminațiunea [an] la a 3^{ia} persoană pl. *par.* este o mutilațiune din [ant] (după § 57), care s-a și conservat în dialectul vêda înaintea unei sibilante următoare (v. § 145, notă); și din acest [ant] s-au născut forma atmică [anta] *a-nta*, ca în grecește ἐλέγοντ-ο din ἔλεγον(τ). Terminațiunea [us] la potențial și la preteritul reduplicat îmi || pare a se fi născut din [ant] în modul 61 r următor : [t] a devenit [s] ca la a doua persoană sng. iar [u] cată a fi considerat ca o contopire a nazalei (comp. λέγουσι pentru λέγονσι din λέγοντι), daca n-o fi o degenerare a lui [a] a primitivului [ant] (§ 168, nota*). În orice caz nașterea lui [us] din [ant] ni se confirmă și prin limba zendă, unde potențialul

---

1. *deasupra lui* in *șters*

are la pers. 3 pl. terminațiunea[1] ĕn (= [an]) de ex. [barayən] *barayĕn* „ei pot să poarte" (comp. φέροιεν). Preteritului reduplicat i se cuvine la pers. 3 pl. *par.* terminațiunea [anti] (comp. doricul τετύφαντι); și aci [us] e o mutilare și mai tare decît acolo unde s-a născut din [ant]. [u] din a 2^{ua} ș-a 3^{ia} pers. duală [athus], [atus] dovedește[2] a fi o degenerare a lui [a] prin formele prezentului [athas], [atas].

Nota 4. Enigmatice par la *âtm.* terminațiunile [ran] și [re] ale potențialului și a preteritului reduplicat. Dar ca aci [r] nu se ține de terminațiunea personală se vede din anomalia rădăcinii [śî] *âtm.* (§ 313), de ex. [śerate] „ei stau culcați", a cărui [r] e fără îndoială identic cu cel din [ran] și [r]. Așadar aci numai [an] și [e] sînt terminațiuni personale; și cea dentîi [nu are] formă medială, ci numai formă *para*, iar [e] se potrivește cu pers. 1 și a 3 singulară, cari sînt lipsite de consonant pronominal (pentru [me], [te]). V. *Gram. comp.* § 613.

62r 273. Împărțim terminațiunile personale în *grele* și *ușoare* și deducem din greutatea terminațiunilor personale antiteza descrisă la § 281 între forme *întărite* și forme *pure*. Ușoare sînt terminațiunile singularului în *parasmaipadam* cu escepția pers. I a imperativului; grele sînt în raport cu singularul *par.* formele duale și plurale și cele trei numere din *âtmanêpadam*; căci de ex. silabele [vas], [mas], deși prozodic scurte, au totuși o mai mare masă fonică decît [mi]; iar la terminațiunea persoanei a doua pl. [tha] în raport cu singularul [si] este a se observa că, conform § 281, [a] e o vocală mai grea decît [u]; în fine consonantele aspirate au mai multă greutate decît cele neaspirate. Dar daca între terminațiunile ce trec de grele sînt totuși unele de-o greutate foarte ușoară, e a se considera că sînt mutilări evidente ale unor terminațiuni mai vechi și mai grele, precum și-a pierdut caracterul[3] 1 p. sg. *âtm.*; efectul însă pe care aceste terminațiuni le-a produs în starea lor primitivă, conform § 281, a rămas și după mutilare, împrejurare la care poate c-a contribuit puterea analogiei celorlalte persoane ale aceluiași număr.

274. Împrejurarea că[4] terminațiunile mediale sînt peste tot mai grele decît cele corespunzătoare din *par.* se esplică prin aceea că la mediu noțiunea persoanei e a se esprima duplu, o dată în sens[5] nominativ, apoi în raport dativ sau acuzativ ([mode] „eu mă bucur", [adade] „eu îmi dau mie").

63r E probabil că 1. pers. sng. praes. a fost odinioara [mami], a 2^{ua} [sasi], a 3^{ia} [tati], din care s-a născut[6] apoi, după eliminarea consonantei silabei a doua, [me] (mutilat în [e] grec. μαι), [se], [te], cam ca în limba spaniolă persoana 2 pl. *ais*, *eis*, *is* pentru *atis*, *etis*, *itis* și în limba greacă pers. 3 sng. ει pentru ετι (λέγει din λέγετι comp. λέγεται). La a 2^{ua} persoană pl. [dhve], [dhvam] pare a fi o mutilație din [ddhve] *d-d've*, [ddhvam] *d-d'vam*, [*d-dhvam*], unde primul *t* s-au conservat în grecește sub forma de σ (λέγεσθε din λεγε-τ-τε). Terminațiunea [thās] a pers. a 2^{ua} sng. a timpurilor laterale cuprinde evident o însemnare duplă a persoanei a 2^{ua}, o dată prin [thā] (compară [tha] a preteritului reduplicat și a pers. a 2^{ua} plur. praes.), apoi prin [s], și tot astfel [s-a păstrat] în limba greacă, în μην la 1 pers., espresia personală de două ori (v. *Gram. comp.* § 473 sq. și comp. *Kuhn Conjugatio in* μι, § 26).

275. Ca și în grecește, timpurile din sanscrit[ă] se-mpart, în privirea terminațiunilor personale, în două clase; una are terminațiuni mai pline, alta mai tîmpe, și încheie la singular forma cu litere pronominale. Să se compare

[mi]	cu	[am]	[vas]	cu	[va]
[si]	cu	[s]	[mas]	cu	[ma]
[ti]	cu	[t]	[anti]	cu	[an]

64r La persoana a 2^{ua} du. și pl. *par.* clasa 1^{ia} are ca caracter [th], iar a doua [t], ca la persoana a 3^{ia}. De clasa întîia se ține prezentul, cele două futururi și preteritul reduplicat; dar cel din urmă a suferit multe mutilațiuni în terminațiunile

---

1. *supraintercalat* 2. *deasupra lui* se arată *șters* 3. și-a pierdut caracterul *deasupra lui* de ex. *șters* 4. Împrejurarea că *deasupra lui* Daca *șters* 5. *supraintercalat* 6. s-a născut *supraintercalat*

sale și are de ex. la pers. 1. du. și pl. *par.* [va], [ma] ca și clasa a 2^{ua}, pe cînd din contra în *âtm.* [vahe], [mahe] au forma mai plină a clasei întîi. La a 2^{ua} și a 3^{ia} persoană du. *par.* [thus], [tus] ([a] premergător e numai vocala copulativă) stă în raport cu [thas], [tas] a clasei prime, iar [u] este, precum am observat deja, degenerarea unui [a] mai vechi (§ 272, nota 3). Imperativul înclină la singular spre clasa întîia, la dual și plural însă are mai cu seamă terminațiunile clasei a 2^{ua}. Toate timpurile [1] celelalte — cele două preterite augmentate, potentialis, precativ și condiționalul — aparțin neîndoios clasei a doua. Le numim pe aceste timpuri secundare, iar pe cele dentîi timpuri principale.

FORMAREA TIMPURILOR SPECIALE

276. Clasele de verbi amintite la § 271 se pot împărți la urma urmelor în două conjugațiuni principale, din cari cea dentîi ar corespunde cu cea grecească în ω, cea de a doua cu cea în μι. De întîia conjugațiune principală, care cuprinde [2], ca și în grecește, majoritatea precumpănitoare a totalității verbilor, se țin clasele acelea || cari în timpurile speciale își adaogă un [a] sau o silabă sfîrșită cu [a]; 65 r
așadar clasa 1^{a}, a 6^{a}, a 4^{a} și 10^{a}; acestea au o deplină concordanță în conjugarea lor. De a doua conjugație principală se țin toate celelalte clase și anume 1. acele cari unesc imediat terminațiunea personală cu rădăcina (precum de ex. în grecește φημί, εἶμι, δίδωμι), așadar clasa a 2^{ua}, a 3^{a} și a 7^{ea} ; al 2^{le} acelea cari adaogă [nu] sau [u], adecă clasa a 5^{a} și a 8^{a} (comp. δείκ-νυ-μι, τάν-υ-μαι); al 3^{lea} clasa a 9^{ua}, care are [nā] și-nainte terminațiunilor grele (§ 275) [nī] (ocazional [na], v. § 345^{b}) (comp. δάμνημι, δάμνᾱμι, δάμνᾰμεν). Aceste clase ale conjugațiunii a doua principale concordă în toate punctele întreolaltă, oriunde se deosebesc de clasele conjugațiunii întîi principale și au de ex. la a 2^{ua} pers. sng. imper. *par.* [dhi] ([hi]) = θι, pe cînd conjugațiunea întîia lasă neînsemnată persoana aceasta, ca λέγε pentru λέγ-ε-θι.

277. [a] al întîiei conjugațiuni principale trece în [ā] înaintea terminațiunilor [mi], [mas], [ma], [vas], [va] și, împreună cu [ā] al terminațiunilor duale de persoane a 2^{ua} și 3^{ea} *âtm.*, suferă schimbarea iregulară în [e] (Comp. § 281, nota). Înaintea celorlalte terminațiuni cari se-ncep cu vocale, cu cari [a] vine în imediată atingere, el se leapădă, escepție [3] făcînd cazul cînd vine înaintea lui [i] a persoanei 1^{ia} sng. *âtm.* a preteritului augmentativ uniform, cu carele || trece în [e]. De 66 r
ex. [tud] „a împinge” (cl. 6) formează la persoana 1 praes. a amînduror formelor [tudāmi], [tudāvas], [tudāmas], [tude] (nu [tudai] din [tuda] + [e]), [tudāvahe], [tudāmahe]; la pers. a 2^{ua} ș-a 3^{a} du.[4] *âtm.* [tudethe], [tudete] (din [tuda] + [āthe], [tuda] + [āte]).

278. Silaba [nī] a clasei a 9^{ua} leapădă pe [ī] al ei final înaintea tuturor terminațiunilor cari-ncep c-o vocală; de ex. [yunanti] pentru [yunyanti], [yunāte] pentru [yunyāte] (v. tabela la § 294).

279. A doua conjugațiune principală leapădă la a 3^{a} persoană pl. *âtm.* pe [n] care precede caracterul personal [t], care nu se păstrează consecuent [5] decît numai la conjugațiunea întîia; de ex. [tud] formează [tudante] „ei împing”, [tudantām] „ei să împingă”, [atudanta] „ei împingeau”; însă, de la [dviș] cl. 2. [dvișate] „ei urăsc”, [dvișatām] „ei să urască”, [advișata] „ei urau”. Nu arareori însă nazala se află păstrată mai cu seamă la preteritul augmentativ uniform, precum și la verbii de-a doua conjugațiune principală; de ex. [acinvanta], de la [ci] cl. 5, [prāyuñjanta], de la [yuj] cl. 7. praef. [pra], [prāmathnanta], de la [manth] cl. 9. (V. *Glosar*).

280. Rădăcinile cari au o silabă reduplicativă, ca [jāgṛ] „a veghea” cl. 2. sau cari primesc o asemenea silabă, ceea ce se-ntîmplă la toate rădăcinele de cl. 3^{a}, leapădă, din cauza acestei supragreutăți de la-nce || put, și [6] la *par.* pe [n], care la 67 r

---

[1] *după* celelalte *șters* [2] care cuprinde *deasupra lui* se ține *șters* [3] *după* esceptiune făcînd *șters* [4] *deasupra lui* pl[ural] *șters* [5] *supraintercalat* [6] *după* pe [n] de dinaintea caracterului personal [t] *șters*

a 3^{a} persoană plurală precede caracterului personal [t]; de ex. [jāgrati] „ei veghează”, [bibhrati] „ei poartă”.

281. A doua conjugațiune principală stă sub influența deosebirii de greutate între terminațiunile personale pe care-am descris-o la § 273; și această influență, din care răsare o împărțire a formelor verbale în *întărite* și *curate*, consistă în aceea că verbii de clasa a 2^{ua} și a 3^{ia} întăresc prin *guna* [1] vocala lor radicală, iar verbii de clasa a 5^{ea} ș-a 8^{a} silaba lor mijlocitoare ([nu], [u]), aceasta însă numai înaintea terminațiunilor ușoare (v. § 34$^{a)}$), înaintea celor *grele* însă rămîn curate. Clasa a 9^{ua} slăbește înaintea terminațiunilor grele silaba [nā] în [nī] (ocazional în [na], v. § 345$^{b)}$) și clasa a 7^{ea} lărgește înaintea terminațiunilor ușoare nazala care are a se intercala, adăogîndu-i [a], încît devine [na], a cărui [n] stă sub influența §-lui 94$^{a)}$. Să se compare:

[vid] cl. 2	[vedmi] „eu știu”	[vidmas] „noi știm”
[bhī] cl. 3	[bibhemi] „mă tem”	[bibhīmas] „noi temem”
[bhid] cl. 7	[bhinadmi] „eu crăp”	[bhindmas] „noi crăpăm”
[āp] cl. 5	[āpnomi] „obțin”	[āpnumas] „obținem”
[tan] cl. 8	[tanomi] „eu întind”	[tanumas] „noi întindem”
[prī] cl. 9	[prīṇāmi] (§ 94$^{a)}$) „iubesc”	[prīṇīmas] „noi iubim”

68 r De vreme ce terminațiunea personală are influență numai asupra silabei care o precede imediat, de aceea influența aceasta se înfrînge la potentialis prin [yā] adaos la rădăcină sau la silaba mijlocitoare și, din cauza încărcării cu acest spor, atît rădăcina cît și silaba mijlocitoare au în acest mod forma mai ușoară, precum de ex. [vidyām], [bhindyām] nu [vedyām], [bhinadyām] etc. Din cauza aceasta nu poate avea loc nici la întîia conjugație principală o influență a terminațiunilor personale, căci ar trebui să se exercite asupra lui [a] care încheie silaba mijlocitoare, și această vocală, după § 33, nu e capabilă de gunificare, ci rămîne neschimbată aproape pretutindenea unde alte vocale primesc *guna (a* ca vocala cea mai grea are cea mai puțină nevoie de urcare). *Guna* însă pe care vocala radicală o primește în cl. 1^{a} și a 10^{ea} nu e ridicată prin greutatea sporită a terminațiunilor personale prea depărtate. Imperativul urmează unei legi proprii, independent de gravitatea terminațiunilor (§ 284), conform căreia persoana a 3^{a} a celor trei numere *par.* și *âtm.* primește forma *întărită*, iar a 2^{ua} persoană sg. *par.* forma curată. Formele întărite ale timpurilor speciale sînt așadar singularul prezentului și a întîiului preterit augmentat *par.*, apoi la imperativ persoana 1^{ia} la cîteșitrele numerele amîndurор formelor și a 3^{ia} persoană sg. la *parasmaipadam.* Toate celelalte forme ale timpurilor speciale sînt curate.

69 r *Notă.* Din împrejurare că clasa a 9^{ua} intercalează silaba [nā] înaintea terminațiunilor ușoare și [nī] înaintea celor grele credem a putea deduce cu siguranță că [ī] e o vocală mai ușoară decît [ā], deci și [i] mai ușor decît [a] (v. *Gram. comp.* § 6). De aceea și [e] (= [a] + [i]) e mai ușor decît [ā] (= [a] + [a]).

PREZENTUL

282. Prezentul n-are un caracter care să esprime formal timpul de față, ci se formează prin alipirea terminațiunilor sale personale, ținîndu-se seamă de legile eufoniei și de principiile generale ale timpurilor speciale; v. tabela la § 294.

POTENTIALIS

283. Caracterul acestui mod, ca și a precativului, este silaba [yā] (gr. ιη, διδοίην)^{a} care nu s-a menținut însă în formă intactă decît în *par.* a conjugațiunii întîia principală, numai că [ā] s-a elidat înaintea terminațiunii [us] de la 3^{ia} pers. plurală, de ex. [dviṣyus] de la [dviṣyām] „eu să urăsc” (v. § 48). La *âtm.* a conjugațiunii a 2^{ua} principale silaba [yā] se contrage în [ī] (comp. (διδοίμην) către διδοίην)

---

[1] prin guna *supraintercalat*

și între acest [ī] și terminațiuni care-ncep vocalic || se intercalează un [y] eufonic 70r
(§ 49[a]), de unde de ex. [dvișīya], din [dvișī] + [a], a 2ua pers. [dvișīthās], a 3ia pers. [dvișīta]. Întîia conjugațiune principală suprimă în amîndouă formele active pe [ā] din silaba [yā] și contrage pe [y] vocalizat cu [a] premergător al silabei de clasă în [e], căruia-i corespunde în grecește οι din λέγοιμι (pentru λέγοιν), λεγοίμην și în latinește *ê din amês, amêmus* și la future ca *legês, legêmus*. Între acest [e] și terminațiuni ce-ncep vocalic se intercalează asemenea un [y] eufonic, deci [bodheyam] „ca să știu”, din [bodhe] + [am], a 2ua pers. [bodhes], 3ia pers. [bodhet]. Vezi tab. la § 294.

[a] Eu cred acest *yâ* înrudit cu caracterul futurului *ya* (v. § 329) și le esplic amîndouă din rădăcina *î* 69r
„a dori, a ruga” care, cu vocala copulativă a clasei a 6a [ar forma] *aja*, din care apoi s-ar esplica *yâ* după principiul modului *lêt* (v. § 442 și *Gram comp.* § 670. 715).

IMPERATIV 70r

284. Imperativul nu are un caracter propriu modului, ci se deosebește de prezentul indicativ numai prin terminațiunile sale personale. Pentru a esprima în mod[1] simbolic *persistarea* în reflecțiune (Verweilung b[ei] d[er] Überlegung)[2], persoana 1a unește, în cele trei numere ale amînduror formelor active, forma întărită (§ 281) cu terminațiunile personale mai grele, căci aceste, spre deosebire de persoanele întîi ale altor timpuri, pun înaintea consonantei personale un [ā]. La persoana a doua sg. însă graba cu care se rostește un ordin se recunoaște din aceea că a doua conjugațiune principală unește forma *curată* cu terminațiunea *ușoară* [dhi] sau [hi][a]; de ex. [dveșāṇi] (§ 94[a)]), [dveșāva], [dveșāma], || [dveșai], [dveșāvahai], 71r
[dveșāmahai]; [dviḍḍhi] (§ 294).

[a] Comp. contracțiunea din ebraica *ktol* și δίδοϑι cu δίδως.

285. Terminațiunea persoanei a 2ua sng. *par.* s-au păstrat în forma ei singură [dhi], afară de dialectul vêda (comp. § 104, nota), numai în unire nemijlocită c-o consonantă premergătoare; de ex. [*addhi*] *(ad-d'i)* „mănîncă”, de la [ad] cl. 2. După vocale [dhi] sau[3] s-a mutilat în [hi] sau s-a suprimat cu totul. Suprimarea se-ntîmplă 1) după silabele intermediare în [a] din 1ia conjugațiune principală; de ex. [tuda] „împinge” de la [tud] cl. 6. (comp. λέγε, τύπτε); 2) după caracterul [nu] sau [u] a clasei a 5a și a 8a, esceptînd cazul cînd [u] e precedat de două consonante; de unde de ex. [cinu] „adună”, de la [ci] cl. a 5a, [tanu] „întinde”, de la [tan] cl. a 8a, însă [āpnuhi] „dobîndește”, de la [āp] (comp. δείκνυ pentru δείκνυϑι).

Notă. În dialectul vêda espresiunea pentru persoana a 2ua și a 3a sng. este și terminațiunea [tāt[, pe care Panini (VII. 1.35) o atribuie lui *par.*, dar care în originea ei e poate o terminațiune medială, așa încît caracterul personal e cuprins de două ori în ea ([tā] + [t] ca sus [thā] + [s] v. § 274). La persoana a 2ua, daca nu e o transmitere a persoanei a 3a, [tāt] ar sta pentru [tvāt] sau [tvātv], [tvātu]; la pers. || a 3ia însă, unde [tāt] se-ntîlnește cu oscicul *tud (estud = esto*, v. *Gram.* 72r
comp. § 470) terminațiunea numită se esplică lesne ca o repetare a trupinei demonstrative [ta]. Exemple sînt [prayacchatāt] „dă” (Ros. *Rigv.* H. 48. 15), [jīvatāt] „să trăiască”, [pacatāt] „să fiarbă” (Pan. VII. 1. 35). și la a doua persoană pl. se află după Panini (VII. 1. 44) terminațiunea [tāt]; de ex. [kṛṇutāt] „făceți”, [khanatāt] „săpați”. Să se compare terminațiunea latină *tôte (amatote)*, luîndu-se în considerare că vedicul [tāt] stă probabil la locul acesta pentru[4] [tāta].

---

1. *după* un *șters* 2. în reflecțiune (Verweilung b[ei] d[er] Überlugung) *supraintercalat* 3. *după* s-a *șters* 4. *după* în [locul lui] *șters*

286. Rădăcinile clasei a 9^{ua} terminate în consonante pun la pers. a 2^{ua} *par.* [āna] ([āṇa]) pentru [nīhi] ([ṇīhi]), o formă care[1] se ține propriu vorbind de întîia conjugație principală și presupune un prezent în [ānāmi], [ānasi] etc.; de ex. [aśāna][a] „mănîncă", de la [aś], însă [junīhi] „împreună" de la [yu] (v. tab. la § 294).

[a] Compară forme grecești ca λάμϐανε.

PRETERITUL AUGMENTAT UNIFORM

287. Înaintea rădăcinii se pune ca augment [a], care c-o vocală următoare simplă și neasămănată ([i], [ī], [u], [ū], [ṛ], [ṝ]) produce un diftong *wriddhi*, în loc 73r de a produce, după § 36, un diftong *guna* || ceea ce va să zică că cu [i], [ī] trece în [ai], cu [u], [ū] în [au], iar cu [ṛ] în [ār], de ex. [aicham] „eu doream" din [a] + + [icham], nu [echam].

Nota 1. Eu cred că acest [a] este identic cu [a] privativ, care asemenea nu se găsește decît ca prefix (§ 114) şi care, după § 11, are o rostire aproape atît de lungă ca și [ā]. De aci se esplică că augmentul nu e tratat în contracțiune ca [a] ordinar, ci ca [ā], § 148. Dar, daca augmentul e identic cu prefixul negativ, atunci trecutul esprimat prin el nu e decît negațiunea prezentului (v. *Gram. comp.* § 537 et sq).

Nota 2. Uneori se suprimă augmentul, poate din cauza metrului; de ex. [prīyetām] „amîndoi se bucurau" pentru [aprīyetām]; [saṅgṛhṇītām] „amîndoi luau" pentru [samagṛhṇītām], [samabhipadyata] „el s-apropie, veni încoace", pentru [samabhyapadyata] (v. *Gloss.* 2. [prī], [grah] praef. [sam], [pad], praef. [samabhi]); [uddharam] „luam afară" pentru [udaharam] *(Ram.* Schleg. II. 63. 50).

288. Prin particula proibitivă [mā] sau [māsma] ([mā] + [sma]) cele două preterite augmentate primesc o semnificațiune imperativă și pierd în genere augmentul lor, dar uneori [î]l şi păstrează.

289. Rădăcini terminate consonantic a clasei a 2^{ua}, a 3^{ia} ş-a 7^{ea} pierd caracterul 74r persoanei a 2^{ua} ş-a 3^{ia} sg. *par.*, || căci nu se poate zice de ex. [ayunakt] și [ayunaks] sau [ayunakṣ], ci amîndouă persoanele se mutilează după § 57, în [ayunak], de la [yuj] cl. 7 (v. § 59). După aceeași lege rădăcinile în [ṛ] și [ṝ] pierd la persoanele amintite terminațiunile lor daca se unesc imediat cu semnul caracteristic al persoanei, pentru ca [ṛ] și [ṝ] devin prin *guna* [ar]; de-aci de ex. [abibhar] „tu purtai", „el purta" pentru [abibhars], [abibhart], de la [bhṛ] cl. 3.

290. Rădăcinile terminate în [t], [th], [d] și [dh] ale clasei a 2^{ua}, a 3^{ia} și a 7^{ea} ([th] însă nu se află în aceste clase ca literă finală) schimbă la pers. a 3^{ia} sng. *par.*[2] regulat litera lor finală în [t] (v. § $56^{a)}$), iar la a 2^{ua} persoană se poate pune după plac și [s], de unde se-nțelege că în locul caracterului personal s-a lepădat consonanta finală a rădăcinii. De ex. [vid] „a şti" cl. 2. formează la a 3^{ia} persoană [avet] și la a doua asemenea sau și [aves]; [rudh] „a împiedica" cl. 7. formează la a 3^{ia} persoană [arunat] (v. § 94^{a}) și la a doua tot asemenea, dar și [aruṇas] ([aruṇaḥ], [-ṇo] ş.a.m.d. v. § 76).

291. Rădăcinile terminate în [s] a clasei a 2^{ua}, a 3^{ia} ş-a 7^{ea} schimbă la persoana a 3^{ia} singulară consonanta lor finală în [t] (comp. §§ 100 a. 203) iar la a 2^{ua} persoană 75r poate sta după plac ori tot [t], ori și [s], care mai trebuie || privit probabil ca caracter al persoanei a doua, nu ca [s] radical, după analogia regulei premergătoare; de

---

[1] *după* se *șters* [2] *după* Par. *șters*

ex. [sas] „a dormi” cl. a 2ua formează la a 3ia persoană [asat] şi la [a] 2ua tot astfel, dar şi [asas] ([asaḥ], [aso] ş.a.m.d. după § 76).

292. Rădăcinile clasei a 3ia şi acelea dintr-a 2ua, cari s-au născut prin reduplicaţiune, ca [jāgṛ] „a veghia”, [cakās] „a părea” (v. § 108) au la a 3ia persoană pl. *par.* [us] pentru [an], şi rădăcinile în [ṛ] ale claselor numite au la aceeaşi persoană *guna,* în contra §-lui 281.; de ex. [tur] „a alerga” cl. 3ia. [cakās] „a părea” cl. 2 formează [atuturus], [acakāsus][1]. [bhṛ] „a purta”, [hṛ] „a prăda” cl. 3 şi [jāgṛ] „a veghea” cl. 2 formează [abibharus], [ajiharus], [ajāgarus] şi nu [abibhrus] etc.

293. La persoana 1ia sg. *par.* se află în conjugaţiunea a 2ua principală mai adeseori forma cea *curată* decît cea *întărită,* ceea ce se esplică de acolo că terminaţiunea ei [am][2] e mai grea decît simplul [s] sau [t] de la a 2ua ş-a 3ia persoană[a].

294. Tabela următoare dă conjugarea completă a timpurilor speciale ale celor 76r
cele zece clase din amîndouă conjugaţiunile principale. Ca specimene ale întîiei conjugaţiuni principale servesc rădăcinile [budh] „a şti” cl. 1, [tud] „a împinge, a înjunghea” cl. 6, [śuc] „a fi curat” cl. 4, [cur] „a fura” cl. 10. Ca specimene pentru a doua conjugaţiune principală servesc rădăcinile [dviṣ] „a urî” cl. 2, [bhṛ] „a purta” cl. 3, [yuj] „a împreuna” cl. 7, [ci] „a aduna” cl. 5, [tan] „a întinde” cl. 8, [yu] „a lega” cl. 9.

---

[a] Numeroase exemple se găsesc în *Întoarcerea lui Arǵuna* din *Mahâ-Bhârata* (v. ediţia mea *Diluvium* etc.) de ex. : *abruvam,* de[3] la *brû* cl. 2. „a vorbi” (l.c. **3**.12.**4**.24.26.**5**.8) *as'aknuvam,* de la *s'ak* cl. 5. „a putea” (**10**.39.), *prâhhiṇvam,* de la *hi* cl. 5. „a trimite” (**8**.30, însă apoi *prâhiṇavam* **8**.8) *pratyāgṛhṇam,* 2 de la *grah* cl. 9. „a lua” praef. *prati* (**5**.24.**10**.28.) *vyagṝhṇam,* de la *grah* praef. *vi, ab'yag'nam,* de la *han* cl. | | „a ucide” praef. *abi* (7.6. comp. 324). Toate formele acestea sînt confirmate şi prin ediţiunea de la 74v
Calcutta, *Vanaparva S'loka* 11946 etc.

1. *după* [ajiha] *şters* 2. *după* [as] *şters* 3. *după* cl. 2 *şters*

83v PARASMAIPADAM ÂTMANÊPADAM 84r

Prezent

Întîia conjugațiune principală

		PARASMAIPADAM *Singular* 1.	2.	3.	ÂTMANÊPADAM *Singular*[1] 1.	2.	3.
1.	[budh][a]	[bodhāmi]	[bodhasi]	[bodhati]	[bodhe]	[bodhase]	[bodhate]
6.	[tud][a]	[tudāmi]	[tudasi]	[tudati]	[tude]	[tudase]	[tudate]
4.	[śuc][a]	[śucyāmi]	[śucyasi]	[śucyati]	[śucye]	[śucyase]	[śucyate]
10.	[cur][a]	[corayāmi]	[corayasi]	[corayati]	[coraye]	[corayase]	[corayate]

A doua conjugațiune principală

		1.	2.	3.	1.	2.	3.
2.	[dviṣ][b]	[dvesmi]	[dvekṣi]	[dveṣṭi]	[dviṣe]	[dvikṣe]	[dviṣṭe]
3.	[bhṛ]	[bibharmi]	[bibharṣi]	[bibharti]	[bibhre]	[bibhṛṣe]	[bibhṛte]
7.	[yuj][c]	[yunajmi]	[yunakṣi]	[yunakti]	[yuñje]	[yuṅkṣe][2]	[yuṅkte]
5.	[ci]	[cinomi]	[cinoṣi]	[cinoti]	[cinve]	[cinuṣe]	[cinute]
8.	[tan]	[tanomi]	[tanoṣi]	[tanoti]	[tanve]	[tanuṣe]	[tanute]
9.	[yu]	[yunāmi]	[yunāsi]	[yunāti]	[yune][d]	[yunīṣe]	[yunīte]

[a] v. § 277; [b] v. § 99; [c] v. § 89; [d] v. § 278.

84v ⟨PARASMAIPADAM⟩ ⟨ÂTMANÊPADAM⟩ 85r

Prezent

Întîia conjugațiune principală

		⟨PARASMAIPADAM⟩ *Dual* 1.	2.	3.	⟨ÂTMANÊPADAM⟩ *Dual* 1.	2.	3.
1.	[budh][a]	[bodhāvas]	[bodhathas]	[bodhatas]	[bodhāvahe]	[bodhethe]	[bodhete]
6.	[tud][a]	[tudāvas]	[tudathas]	[tudatas]	[tudāvahe]	[tudethe]	[tudete]
4.	[śuc][a]	[śucyāvas]	[śucyathas]	[śucyatas]	[śucyāvahe]	[śucyethe]	[śucyete]
10.	[cur][a]	[corayāvas]	[corayathas]	[corayatas]	[corayāvahe]	[corayethe]	[corayete]

A doua conjugațiune principală

		1.	2.	3.	1.	2.	3.
2.	[dviṣ][b]	[dviṣvas]	[dviṣṭhas]	[dviṣṭas]	[dviṣvahe]	[dviṣāthe]	[dviṣāte]
3.	[bhṛ]	[bibhṛvas]	[bibhṛthas]	[bibhṛtas]	[bibhṛvahe]	[bibhrāthe]	[bibhrāte]
7.	[yuj][c]	[yuñjvas]	[yuṅkthas]	[yuṅktas]	[yuñjvahe]	[yuñjāthe]	[yuñjāte]
5.	[ci]	[cinuvas] s[au] [cinvas]	[cinuthas]	[cinutas]	[cinuvahe] s[au] cinvahe	[cinvāthe]	[cinvāte]
8.	[tan]	[tanuvas] s[au] [tanvas]	[tanuthas]	[tanutas]	[tanuvahe] s[au] [tanvahe]	[tanvāthe]	[tanvāte]
9.	[yu]	[yunīvas]	[yunīthas]	[yunītas]	[yunīvahe]	[yunāthe][d]	[yunāte][d]

[a] v. § 277; [b] v. § 99; [c] v. § 89; [d] v. § 278

---

1. *in ms.* Plural 2. *in ms.* [yuṅks]

85 v PARASMAIPADAM ÂTMANÊPADAM 86 r

Prezent

Întîia conjugaţiune principală

		Plural			Plural		
		1.	2.	3.	1.	2.	3.
1.	[budh][a]	[bodhāmas]	[bodhatha]	[bodhanti]	[bodhāmahe]	[bodhadhve]	[bodhante]
6.	[tud][a]	[tudāmas]	[tudatha]	[tudanti]	[tudāmahe]	[tudadhve]	[tudante]
4.	[śuc][a]	[śucyāmas]	[śucyatha]	[śucyanti]	[śucyāmahe]	[śucyadhve]	[śucyante]
10.	[cur]	[corayāmas]	[corayatha]	[corayanti]	[corayāmahe]	[corayadhve]	[corayante]

A doua conjugaţiune principală

		1.	2.	3.	1.	2.	3.
2.	[dviṣ][b]	[dviṣmas]	[dviṣṭha]	[dviṣanti]	[dviṣmahe]	[dviḍḍhve]	[dviṣate][f]
3.	[bhṛ]	[bibhṛmas]	[bibhṛtha]	[bibhrati][d]	[bibhṛmahe]	[bibhṛdhve]	[bibhrate][f]
7.	[yuj][c]	[yuñjmas]	[yuṅktha]	[yuñjanti]	[yuñjmahe]	[yuṅgdhve]	[yuñjate][f]
5.	[ci]	[cinumas] s[au] [cinmas]	[cinutha]	[cinvanti]	[cinumahe] s[au] [cinmahe]	[cinudhve]	[cinvate][f]
8.	[tan]	[tanumas] s[au] [tanmas]	[tanutha]	[tanvanti]	[tanumahe] s[au] [tanmahe]	[tanudhve]	[tanvate][f]
9.	[yu]	[yunīmas]	[yunītha]	[yunanti][e]	[yunīmahe]	[yunīdhve]	[yunate][g]

---

[a] v. § 277; [b] v. § 99; [c] v. § 89; [d] v. § 280; [e] v. § 278; [f] v. § 279; [g] v. § 278 şi 279.

86 v ⟨PARASMAIPADAM⟩ ⟨ÂTMANÊPADAM⟩ 87 r

Potentialis

Întîia conjugaţiune principală

		Singular			Singular		
		1.	2.	3.	1.	2.	3.
1.	[budh]	[bod heyam]	[bodhes]	[bodhet]	[bodheya]	[bodhethās]	[bodheta]
6.	[tud]	[tud eyam]	[tudes]	[tudet]	[tudeya]	[tudethās]	[tudeta]
4.	[śuc]	[śucy eyam]	[śucyes]	[śucyet]	[śucyeya]	[śucyethās]	[śucyeta]
10.	[cur]	[cor ayeyam]	[corayes]	[corayet]	[corayeya]	[corayethās]	[corayeta]

A doua conjugaţiune principală

		1.	2.	3.	1.	2.	3.
2.	[dviṣ]	[dviṣyām]	[dviṣyās]	[dviṣyāt]	[dviṣīya]	[dviṣīthās]	[dviṣīta]
3.	[bhṛ]	[bibhṛyām]	[bibhṛyās]	[bibhṛyāt]	[bibhrīya]	[bibhrīthās]	[bibhrīta]
7.	[yuj]	[yuñjyām]	[yuñjyās]	[yuñjyāt]	[yuñjīya]	[yuñjīthās]	[yuñjīta]
5.	[ci]	[cinuyām]	[cinuyās]	[cinuyāt]	[cinvīya]	[cinvīthās]	[cinvīta]
8.	[tan]	[tanuyām]	[tanuyās]	[tanuyāt]	[tanvīya]	[tanvīthās]	[tanvīta]
9.	[yu]	[yunīyām]	[yunīyās]	[yunīyāt]	[yunīya]	[yunīthās]	[yunīta]

87 v P_A R A S M A I P A D A M Â T M A N Ê P A D A M 88 r

Potentialis

Întîia conjugaţiune principală

		Dual			Dual		
		1	2	3	1.	2.	3.
1.	[budh]	[bodheva]	[bodhetam]	[bodhetām]	[bodhevahi]	[bodheyāthām]	[bodheyātām]
6.	[tud]	[tudeva]	[tudetam]	[tudetām]	[tudevahi]	[tudeyāthām]	[tudeyātām]
4.	[śuc]	[śucyeva]	[śucyetam]	[śucyetām]	[śucyevahi]	[śucyeyāthām]	[śucyeyātām]
10.	[cur]	[corayeva]	[corayetam]	[corayetām]	[corayevahi]	[corayeyāthām]	[corayeyātām]

A doua conjugaţiune principală

2.	[dviṣ]	[dviṣyāva]	[dviṣyātam]	[dviṣyātām]	[dviṣīvahi]	[dviṣīyāthām]	[dviṣīyātām]
3.	[bhṛ]	[bibhṛyāva]	[bibhṛyātam]	[bibhṛyātām]	[bibhrīvahi]	[bibhrīyāthām]	[bibhrīyātām]
7.	[yuj]	[yuñjāva]	[yuñjyātam]	[yuñjyātām]	[yuñjīvahi]	[yuñjīyāthām]	[yuñjīyātām]
5.	[ci]	[cinuyāva]	[cinuyātam]	[cinuyātām]	[cinvīvahi]	[cinvīyāthām]	[cinvīyātām]
8.	[tan]	[tanuyāva]	[tanuyātam]	[tanuyātām]	[tanvīvahi]	[tanvīyāthām]	[tanvīyātām]
9.	[yu]	[yunīyāva]	[yunīyātam]	[yunīyātām]	[yunīvahi]	[yunīyāthām]	[yunīyātām]

88 v ⟨P A R A S M A I P A D A M⟩ ⟨Â T M A N Ê P A D A M⟩ 89 r

Potentialis

Întîia conjugaţiune principală

		Plural			Plural		
		1.	2.	3.	1.	2.	3.
1.	[budh]	[bodhema]	[bodheta]	[bodheyus]	[bodhemahi]	[bodhedhvam]	[bodheran]
6.	[tud]	[tudema]	[tudeta]	[tudeyus]	[tudemahi]	[tudedhvam]	[tuderan]
4.	[śuc]	[śucyema]	[śucyeta]	[śucyeyus]	[śucyemahi]	[śucyedhvam]	[śucyeran]
10.	[cur]	[corayema]	[corayeta]	[corayeyus]	[corayemahi]	[corayedhvam]	[corayeran]

A doua conjugaţiune principală

2.	[dviṣ]	[dviṣyāma]	[dviṣyāta]	[dviṣyus]	[dviṣīmahi]	[dviṣīdhvam]	[dviṣīran]
3.	[bhṛ]	[bibhṛyāma]	[bibhṛyāta]	[bibhṛyus]	[bibhrīmahi]	[bibhrīdhvam]	[bibhrīran]
7.	[yuj]	[yuñjyāma]	[yuñjyāta]	[yuñjyus]	[yuñjīmahi]	[yuñjīdhvam]	[yuñjīran]
5.	[ci]	[cinuyāma]	[cinuyāta]	[cinuyus]	[cinvīmahi]	[cinvīdhvam]	[cinvīran]
8.	[tan]	[tanuyāma]	[tanuyāta]	[tanuyus]	[tanvīmahi]	[tanvīdhvam]	[tanvīran]
9.	[yu]	[yunīyāma]	[yunīyāta]	[yunīyus]	[yunīmahi]	[yunīdhvam]	[yunīran]

89v PARASMAIPADAM ÂTMANÊPADAM 90r

Imperativ

Întîia conjugațiune principală

		Singular			*Singular*		
		1.	2.	3.	1.	2.	3.
1.	[budh][a]	[bodhāni]	[bodha][e]	[bodhatu]	[bodhai]	[bodhasva]	[bodhatām]
6.	[tud][a]	[tudāni]	[tuda]	[tudatu]	[tudai]	[tudasva]	[tudatām]
4.	[śuc][a]	[śucyāni]	[śucya]	[śucyatu]	[śucyai]	[śucyasva]	[śucyatām]
10.	[cur][a]	[corayāṇi][d]	[coraya]	[corayatu]	[corayai]	[corayasva]	[corayatām]
				A doua conjugațiune principală			
2.	[dviṣ][b]	[dveṣāṇi][d]	[dviḍḍhi]	[dveṣṭu]	[dveṣai]	[dvikṣva]	[dviṣṭām]
3.	[bhṛ]	[bibharāṇi][d]	[bibhṛhi]	[bibhartu]	[bibharai]	[bibhṛṣva]	[bibhṛtām]
7.	[yuj][c]	[yunajāni]	[yuṅgdhi]	[yunaktu]	[yunajai]	[yuṅkṣva]	[yuṅktām]
5.	[ci]	[cinavāni]	[cinu][e]	[cinotu]	[cinavai]	[cinuṣva]	[cinutām]
8.	[tan]	[tanavāni]	[tanu][e]	[tanotu]	[tanavai]	[tanuṣva]	[tanutām]
9.	[yu]	[yunāni]	[yunīhi][f]	[yunātu]	[yunai]	[yunīṣva]	[yunītām]

[a] v. § 277; [b] v. § 99; [c] v. § 89; [d] v. § 94a); [e] v. § 285; [f] v. § 286.

90v ⟨PARASMAIPADAM⟩ ⟨ÂTMANÊPADAM⟩ 91r

Imperativ

Întîia conjugațiune principală

		Dual			***Dual***		
		1.	2.	3.	1.	2.	3.
1.	[budh][a]	[bodhāva]	[bodhatam]	[bodhatām]	[bodhāvahai]	[bodhethām]	[bodhetām]
6.	[tud][a]	[tudāva]	[tudatam]	[tudatām]	[tudāvahai]	[tudethām]	[tudetām]
4.	[śuc][a]	[śucyāva]	[śucyatam]	[śucyatām]	[śucyāvahai]	[śucyethām]	[śucyetām]
10.	[cur][a]	[corayāva]	[corayatam]	[corayatām]	[corayāvahai]	[corayethām]	[corayetām]
				A doua conjugațiune principală			
2.	[dviṣ][b]	[dveṣāva]	[dviṣṭam]	[dviṣṭām]	[dveṣāvahai]	[dviṣāthām]	[dviṣātām]
3.	[bhṛ]	[bibharāva]	[bibhṛtam]	[bibhṛtām]	[bibharāvahai]	[bibhrāthām]	[bibhrātām]
7.	[yuj][c]	[yunajāva]	[yuṅktam]	[yuṅktām]	[yunajāvahai]	[yuñjāthām]	[yuñjātām]
5.	[ci]	[cinavāva]	[cinutam]	[cinutām]	[cinavāvahai]	[cinvāthām]	[cinvātām]
8.	[tan]	[tanavāva]	[tanutam]	[tanutām]	[tanavāvahai]	[tanvāthām]	[tanvātām]
9.	[yu]	[yunāva]	[yunītam]	[yunītām]	[yunāvahai]	[yunāthām][d]	[yunātām][d]

[a] v. § 277; [b] v. § 99; [c] v. § 89; [d] v. § 278.

91 v PARASMAIPADAM ÂTMANÊPADAM 92 r

Imperativ

Întîia conjugațiune principală

		Parasmaipadam Plural 1.	2.	3.	Âtmanêpadam Plural 1.	2.	3.
1.	[budh][a]	[bodhāma]	[bodhata]	[bodhantu]	[bodhāmahai]	[bodhadhvam]	[bodhantam]
6.	[tud][a]	[tudāma]	[tudata]	[tudantu]	[tudāmahai]	[tudadhvam]	[tudantām]
4.	[śuc][a]	[śucyāma]	[śucyata]	[śucyantu]	[śucyāmahai]	[śucyadhvam]	[śucyantām]
10.	[cur][a]	[corayāma]	[corayata]	[corayantu]	[corayāmahai]	[corayadhvam]	[corayantām]

A doua conjugațiune principală

		1.	2.	3.	1.	2.	3.
2.	[dviș][b]	[dveșāma][1]	[dvișța]	[dvișantu]	[dveșāmahai]	[dviḍḍhvam]	[dvișatām][f]
3.	[bhṛ]	[bibharāma]	[bibhṛta]	[bibhratu][d]	[bibharāmahai]	[bibhṛdhvam]	[bibhratām][f]
7.	[yuj][c]	[yunajāma]	[yuṅkta]	[yuñjantu]	[yunajāmahai]	[yuṅgdhvam]	[yuñjatām][f]
5.	[ci]	[cinavāma]	[cinuta]	[cinvantu]	[cinavāmahai]	[cinudhvam]	[cinvatām][f]
8.	[tan]	[tanavāma]	[tanuta]	[tanvantu]	[tanavāmahai]	[tanudhvam]	[tanvatām][f]
9.	[yu]	[yunāma]	[yunīta]	[yunantu][e]	[yunāmahai]	[yunīdhvam]	[yunatām][g]

[a] v. § 277; [b] v. § 99; [c] v. § 89; [d] v. § 280; [e] v. § 278; [f] v. § 279; [g] v. § 278 și 279.

92 v ⟨PARASMAIPADAM⟩ ⟨ÂTMANÊPADAM⟩ 93 r

Preteritul augmentat uniform

Întîia conjugațiune principală

		⟨Parasmaipadam⟩ Singular 1.	2.	3.	⟨Âtmanêpadam⟩ Singular 1.	2.	3.
1.	[budh][a]	[abodham]	[abodhas]	[abodhat]	[abodhe]	[abodhathās]	[abodhata]
6.	[tud][a]	[atudam]	[atudas]	[atudat]	[atude]	[atudathās]	[atudata]
4.	[śuc][a]	[aśucyam]	[aśucyas]	[aśucyat]	[aśucye]	[aśucyathās]	[aśucyata]
10.	[cur][a]	[acorayam]	[acorayas]	[acorayat]	[acoraye]	[acorayathās]	[acorayata]

A doua conjugațiune principală

		1.	2.	3.	1.	2.	3.
2.	[dviș][b]	[adveșam][d]	[adveț][j]	[adveț][j]	[advișí]	[advișțās]	[advișța]
3.	[bhṛ]	[abibharam][e]	[abibhar][j]	[abibhar][j]	[abibhri]	[abibhṛthās]	[abibhṛta]
7.	[yuj][c]	[ayunajam][f]	[ayunak][j]	[ayunak][j]	[ayuñji]	[ayuṅkthās]	[ayuṅkta]
5.	[ci]	[acinavam][g]	[acinos]	[acinot]	[acinvi]	[acinuthās]	[acinuta]
8.	[tan]	[atanavam][h]	[atanos]	[atanot]	[atanvi]	[atanuthās]	[atanuta]
9.	[yu]	[ayunām][i]	[ayunās]	[ayunāt]	[ayuni]	[ayunīthās]	[ayunīta]

[a] v. § 277; [b] v. § 99; [c] v. § 89; [d] sau [advișam], v. § 293; [e] sau [abibhram], v. § 293; [f] sau [ayuñjam], v. § 293; [g] sau [acinvam], v. § 293; [h] sau [atanvam], v. § 293; [i] sau [ayunam], v. § 293; [j] v. § 289.

1. modificat din [dvișāma]

93 v PARASMAIPADAM ÂTMANÊPADAM *94 r*

Preteritul augmentat uniform

Întîia conjugațiune principală

		Dual			*Dual*		
		1.	2.	3.	1.	2.	3.
1.	[budh][a]	[abodhāva]	[abodhatam]	[abodhatām]	[abodhāvahi]	[abodhethām]	[abodhetām]
6.	[tud][a]	[atudāva]	[atudatam]	[atudatām]	[atudāvahi]	[atudethām]	[atudetām]
4.	[śuc][a]	[aśucyāva]	[aśucyatam]	[aśucyatām]	[aśucyāvahi]	[aśucyethām]	[aśucyetām]
10.	[cur][a]	[acorayāva]	[acorayatam]	[acorayatām]	[acorayāvahi]	[acorayethām]	[acorayetām]
		A doua conjugațiune principală					
2.	[dviṣ][b]	[adviṣva]	[adviṣṭam]	[adviṣṭām]	[adviṣvahi]	[adviṣāthām]	[adviṣātām]
3.	[bhṛ]	[abibhṛva]	[abibhṛtam]	[abibhṛtām]	[abibhṛvahi]	[abibhrāthām]	[abibhrātām]
7.	[yuj][c]	[ayuñjva]	[ayuṅktam]	[ayuṅktām]	[ayuñjvahi]	[ayuñjāthām]	[ayuñjātām]
5.	[ci]	[acinuva] s[au] [acinva]	[acinutam]	[acinutām]	[acinuvahi] s[au] [acinvahi]	[acinvāthām]	[acinvātām]
8.	[tan]	[atanuva] s[au] [atanva]	[atanutam]	[atanutām]	[atanuvahi] s[au] [atanvahi]	[atanvāthām]	[atanvātām]
9.	[yu]	[ayunīva]	[ayunītam]	[ayunītām]	[ayunīvahi]	[ayunāthām][d]	[ayunātām][d]

[a] v. § 277; [b] v. § 99; [c] v. § 89; [d] v. § 278

94 v ⟨PARASMAIPADAM⟩ ⟨ÂTMANÊPADAM⟩ *95 r*

Preteritul augmentat uniform

Întîia conjugațiune principală

		Plural			*Plural*		
		1.	2.	3.	1.	2.	3.
1.	[budh][a]	[abodhāma]	[abodhata]	[abodhan]	[abodhāmahi]	[abodhadhvam]	[abodhanta]
6.	[tud][a]	[atudāma]	[atudata]	[atudan]	[atudāmahi]	[atudadhvam]	[atudanta]
4.	[śuc][a]	[aśucyāma]	[aśucyata]	[aśucyan]	[aśucyāmahi]	[aśucyadhvam]	[asucyanta]
10.	[cur][a]	[acorayāma]	[acorayata]	[acorayan]	[acorayāmahi]	[acorayadhvam]	[acorayanta]
		A doua conjugațiune principală					
2.	[dviṣ][b]	[adviṣma]	[adviṣṭa]	[adviṣan]	[adviṣmahi]	[adviḍḍhvam]	[adviṣata][f]
3.	[bhṛ]	[abibhṛma]	[abibhṛta]	[abibharus][d]	[abibhṛmahi]	[abibhṛdhvam]	[abibhrata][f]
7.	[yuj][c]	[ayuñjma]	[ayuṅkta]	[ayuñjan]	[ayuñjmahi]	[ayuṅgdhvam]	[ayuñjata][f]
5.	[ci]	[acinuma] s[au] [acinma]	[acinuta]	[acinvan]	[acinumahi] s[au] [acinmahi]	[acinudhvam]	[acinvata][f1]
8.	[tan]	[atanuma] s[au] [atanma]	[atanuta]	[atanvan]	[atanumahi] s[au] [atanmahi]	[atanudhvam]	[atanvata][f]
9.	[yu]	[ayunīma]	[ayunīta]	[ayunān][e]	[ayunīmahi]	[ayunīdhvam]	[ayunata][g]

[a] v. § 277; [b] v. § 99; [c] v. § 89; [d] v. § 292; [e] v. § 278; [f] v. § 279; [g] v. § 278 și 279

1. *după* [atavanta][6] *șters*

96 r *Notă.* Terminațiunile personale stabilite la § 272 în consonanța cu gramaticii inzi și sprijinite de[1] a doua conjugațiune principală ne silesc să admitem că, la a 3^{ia} pers. plur. *par. âtm.*, precum și la 1^{a} persoană sng. a timpurilor laterale *par.*, forme ca [bodhanti], [bodhantu], [abodhan], [bodhante], [bodhantām], [abodhanta], [abodham] sînt a se discompune[2] în *bôd'-anti* etc. (§ 277), pe cînd *bôd'-a-nti, bôd'-a-ntu, abôd'-a-n, abôd'-a-m* etc. sînt a se împărți astfel, o părere ce se sprijină prin formele grecești λέγ-ο-ντι, ἔ-λεγ-ον. Așadar în conjugațiunea a doua [a] din forme ca [dvișanti], [adveșam] stă sau ca o vocală legătoare neapărată, de vreme ce [dvișnti], [adveșm] nu s-ar putea pronunța, sau ca o intercalare anaorganică și neoriginară din conjugațiunea întîi într-a doua, așa încît, la origine, ar fi existat forme ca [cinunnti], [acinom], cărora însă li s-a atribuit[3], în starea păstrată a limbei, caracterul conjugațiunii clasei 1^{a} și a 6^{ca}; precum de ex. în zend se zice [kərə nūiδi] *kĕrĕnûidhi* „fă" și [kərənava[4]] *kĕrĕnav-a*, adăogîndu-se la caracterul cl. [a] 5^{a} și acela al cl. 1^{ia}, tot precum în conjunctivul[5] și opt. grecesc se adaogă la νυ caracterul de conjugațiune al unor verbe ca λέγω. Recunoscînd că [nti],
97 r [nte], [ntu] etc. sînt adevăratele || terminațiuni ale[6] persoanelor a 3^{ia} plurale, nu vom împărți nici în clasa a 7^{ca} *yunanti* etc., nici vom admite o eliminare a lui [ī] din silaba [nī] (§ 278), ci îmi pare mai conform cu natura[7] și istoria limbei de a admite că caracterul [nā] s-au slăbit în mod îndoit, o dată păstrînd lungimea prosodică, în [nī], apoi c-o slăbire mai tare dar mai apropiată, în [na], precum în grecește νη(νᾱ) devine νᾰ, deci *yu-na-nti* pentru *yu-nâ-nti* sau *yu-nî-nti*. Greutatea sporită prin pozițiune pare a fi cauza acestei slăbiri.

REGULE DEOSEBITE ȘI ANOMALII ALE TIMPURILOR SPECIALE

ÎNTÎIA CONJUGAȚIUNE PRINCIPALĂ

CLASA ÎNTÎIA

295. În clasa întîia, care cuprinde aproape o mie de rădăcini, aproape jumătatea numărului total, nu există în adevăr rădăcini terminate în [ā], pentru că [sthā] „a sta", [ghrā] „a mirosi", [pā] „a bea", [dhmā] „a sufla", [mnā] „a aminti", pe cari gramaticii le numără la cl. 1^{a}, substituie în timpurile speciale în ordine respectivă: [tișțh], [jighr], [piv], [dham], [man] și unesc cu acestea caracterul de conjugațiune [a]. Dar originar [sthā] și [ghrā], de clasa a 3^{a} (v. regulele de reduplicațiune la § 330 și *Gram. comp.* § 508) și ca rădăcini de clasa a 3^{a} au avut numai
98 r iregularitatea || că-și scurtează pe [ā] și-l conjugă apoi după analogia caracterului clasei 1^{ia} și a 6^{a}, și apoi că nu numai scurtează în silaba de reduplicațiune pe [ā] al lor radical ci-l slăbesc și mai mult în [i] (v. § 281, notă) din cauza greutății sporite prin pozițiune; deci [tișțhāmi] (v. § 330 și regula eufonică 80), [tișțhasi], [tișțhati] etc. Tot astfel e cu [pivāmi], [pivasi], [pivati], pentru cari în dialectul vêda e [pibāmi] etc., evident o muiere de la [pipāmi] (comp. *bibo*) și prin urmare iarăși o specie a clasei a 3^{a}. Afară de [ā] toate celelalte vocale se află ca litere finale ale întîiei clase de rădăcini, numai că nu se află nici în celelalte clase rădăcini în [a] și [au]. Exemple sînt [jayati], de la [ji], [nayati], de la [nī], [plavati], de la [plu], [bhavati], de la [bhū], [harati], de la [hṛ], [tarati], de la [tṝ] (v. § 12), [hvayati], de la [hve], [gāyati], de la [gai], [jyavate], de la [jyo] *âtm.*

La aceste exemple să se considere *guna* prescrisă prin § 271 și § $14^{a)}$.[a]

[a] Despre forme ca *nindati, ćumbati,* de la *nind, ćumb,* scrise și *nid, ćub* v. § 110 $^{a)}$.

296. Rădăcina [guh] „a acoperi" lungește nu numai în timpurile speciale, ci și în celelalte forme întărite vocala ei, în loc de-a lua *guna*. Aceasta o fac, abstracție făcînd de lungimea lor prin poziție, toate rădăcinile în [urv][8], precum și [murch] „a-și ieși din simțiri". Rădăcina [mṛj] „a usca, a curăți" cl. 1 și a 2^{ua} ia în toate for-

---

1. *după* do[ua] *șters* 2. sînt a se discompune *supraintercalat* 3. *deasupra lui* adaos *șters* 4. *Eminescu a copiat greșit în alfabet avestic forma* kərənava, *răstălmăcind o despărțire în silabe* kərəna-va *în* kerena-av *și șovăind la al doilea* ə, *cu o ștersătură.* [D.S.] 5. *după* grecește *șters* 6. *după* pe[rsoanelor] *sau* pe[rsonal] *șters* 7. *după* istoria *șters* 8. *după* [u] *șters*

mele întărite *wriddhi* în loc de *guna* (comp. § 319); de ex. [mārjati] ,,el curăță", fut. [mārjiṣyati] sau [mārkṣyati].

Rădăcina [kram] lungește în timpurile speciale [a] al ei, tot astfel [cam] 99r
în unire cu prepoziția [ā].

297. Rădăcina [dṛś] ,,a vedea" se numără la cl. 1, dar nu se-ntrebuințează în timpurile speciale și substituie pe [paśy], care se-ntrebuințează numai în timpurile speciale; de ex. [paśyati]. Însă aci [paś] e rădăcina și [ya] caracterul clasei a 4^{a}. — [gam] ,,a merge" și [yam] ,,a împiedeca" substituie pe [gach], [yach]; de ex. [gacchati], [yacchati] (§ 88).

298. Rădăcinile [rañj], [sañj], [svañj], [daṁś] elidează nazala lor; de ex. [rajati], [sajati], [svajati], [daśati].

CLASA A ȘASEA

299. Această clasă, care se distinge de cea dentîi prin lipsa *gunei*, cuprinde vreo [1] 140 de rădăcini. În privirea unui [i], [u], [ū] final e [2] a se considera legea eufonică § 51; de ex. [riyati], [nuvati], [dhuvati], de la [ri], [nu], [dhū]. Nu sînt în această clasă rădăcini în [i], iar [ṛ] trece în [ir] (§ 12) al cărui [r] se schimbă cîteodată în [l]; de ex. [girati], pentru care și [gilati], de la [gṝ]. Rădăcinile în [ṛ] cari se numără de gramatici la această clasă, și anume [dṛ], [dhṛ], [pṛ], [mṛ]
schimbă pe [ṛ] al lor în [ri], al cărui [i] însă, după § 51, trece în [iy];|| de ex. 100r
[mriyate] ,,el moare". Dar, fiindcă aceste verbe scurte sînt toate medii și după forma lor sînt identice cu pasivul, înaintea caracterului căruia, [ya], un [ṛ] trece de asemenea în [ri] (v. § 451), îmi pare mai bine a împărți *mri-ya-tê* decît *mriy-a-tê* și consider silaba [ya] a acestor verbe ca identică cu caracterul clasei a 4^{a} și al pasivului. [dhriyate] ,,el e ținut", adecă ,,el subsistă" [3], e evident un pasiv, tot astfel [mriyate] ,,el moare" poate fi considerat ca pasiv (comp. *moritur*), tot astfel [priyate] dacă înseamnă ,,a osteni" sau ,,a fi istovit de osteneală"; [driyate] ,,el onorează" poate trece drept *âtm.* al clasei a 4^{a}.

300. Unele rădăcini intercalează o nazală, de ex. [muñcati], [lumpati], [vindati], de la [muc], [lup], [vid].

301. [prach] ,,a întreba" si [bhrajj] ,,a fierbe" (v. § $110^{b)}$) mutilează silaba [ra] în [ṛ]; de ex. [pṛcchati] (§ 88), [bhṛjjati]; [iṣ] ,,a dori" substituie [ich], de ex. [icchati].

CLASA A PATRA

302. În această clasă, care cuprinde vro 130 de verbi, nu există rădăcini cu vocale finale scurte (comp. § 299). Un [ṛ] final va trece în [ir] (v. § 12) și [o] se aruncă; de ex. [gīryati], de la [gṝ], [dyati], de la [do].

303. Rădăcinile terminate în [am] și [iv], precum și [mad] ,,a fi beat" lungesc vocala lor; de ex. [bhrāmyati], de la [bhram], [dīvyati], de la [div], [mādyati], de la [mad].

304. O nazală penultimă se eliminează; de ex. [bhraśyati], de la [bhraṁś], 101r
[rajyati], de la [rañj].

305. Rădăcina [mid] primește *guna*, [vyadh] mutilează silaba [ya] în [i], [jan] *âtm.* ,,a fi născut" aruncă pe [n] și lungeste pe [a]; de ex. [medyati], [vidhyati], [jāyate][a].

CLASA A ZECEA

306. Această clasă, care cuprinde multe denominative (§ 108) și al căror caracter se acordă cu cauzalul si, după § 271, nu se mărginește numai la timpurile speciale, e foarte numeroasă. Vocalele finale au *wriddhi* în loc de *guna* și un [a] radical se

---

[a] Mai bine am admite această formă ca pasivă (v. § 454).

1. *modificat din* vro 2. *deasupra lui* sînt *șters* 3. *modificat din* există

lungește în genere înaintea unei consonante simple (amîndouă nu numai în timpurile speciale), de ex. [yāvayati], de la [yu], [dhārayati], de la [dhṛ], [grāsayati] de la [gras]; [kṝt] substituie [kīrt], ceea ce se poate considera ca adevărată rădăcină, sau mai bine ca denom. de la [kīrti] „glorie" (de la [kṝ] „a respîndi").

307. Unele rădăcini cu [ṛ] mijlociu, și [puṭ][1] „a uni", nu primesc *guna*, de ex. [mṛgayati], [spṛhayati], [puṭayati].

A DOUA CONJUGAȚIUNE PRINCIPALĂ

CLASA A DOUA

308. Acestei clase, care cuprinde vro șaptezeci de rădăcini și care în timpurile *102r* speciale lasă rădăcina fără vrun adaos străin, i-am indica naturalmente || locul întîi și am fi făcut din aceasta întîia conjugațiune principală dac-am fi voit a ne depărta întru aceasta de ordinea obicinuită în gramaticii indigeni și în alții. Conjugațiunea premergătoare are, și din cauza mulțimii precumpenitoare un drept de-a sta în vîrf, și vechimea ei cea mare ni se garantează prin deplina concordanță cu greaca și, dacă și admitem că, din cauza conjugațiunii ei mai comode, cuprinsul ei s-a lățit din ce în ce, totuși nu putem crede[2] că n-ar fi existat în perioadele cele mai vechi ale limbei și c-ar trebui considerată ca mai tînără sau mai slabă decît cealaltă conjugațiune. Slăbiciunea ei față cu a 2^{ua} conjugațiune principală consistă în pierderea persoanei a 2^{ua} a imperativului în singular *par.*, pierdere pe care-o împărtășește cu o parte a conjugațiunii a 2^{ua} principale (v. § 285). Dar că și la 1^{a} conjugațiune principală nu lipsea la-nceput terminațiunea [hi] și [dhi] se vede din Prâkrit, unde s-a păstrat la clasa a 10^{a}; de ex. [cintehi] pentru [cintaya]. Aci însă conjugațiunea 1^{a} principală e mai completă decît a doua, [pentru] că la persoana a 3^{ia} plur. *âtm.* au păstrat, înaintea caracterului personal [t], nazala care esprimă pluralul (comp. §§ 279. 280); să se compare de ex. [bodhante] „ei știu" cu [dviṣate] „ei urăsc" (comp. forma ionică ατ αι, ατο pentru ντ αι, ντο).

309. Rădăcinile în [u] primesc în acele forme întărite a căror terminațiune începe c-o consonantă, *wriddhi* în loc de *guna;* de ex. [staumi], [stauși], [stauti], de la [stu] „a lăuda".

310. [daridrā] „a fi sărac" (v. § 108) slăbește pe [ā] al său în formele curate *103r* înaintea consonantelor în [i] și-l suprimă înaintea vocalelor, de ex. || [daridrimas], [daridriyām], [adaridrus] (§ 280).

311. Rădăcinile în [ā] pot la a 3^{a} persoană pl. a preteritului augmentat uniform să primească terminațiunea [us] în loc de [an] de ex. [apān] sau [apus] de la [pā] „a susține, a apăra" (v. § 48). și [dviṣ] „a urî" poate pune [us] pentru [an] ([adviṣan] sau [adviṣus], comp. § 292).

312. [i] „a merge" schimbă în *par.* vocala sa contra §[3] 51. Înaintea terminațiunilor ce-ncep cu vocale în [y] în loc de [iy]. Conjugațiunea completă a timpurilor speciale este : Prezent : [emi], [eși], [eti]; [ivas], [ithas], [itas], [imas], [itha], [yanti]. Potențial : [iyām] ș.a.m.d. Imper. : [ayāni] (din [e] + [āni] v. § 287), [ais], [ait], [aiva], [aitam], [aitām], [aima], [aita], [āyan]. În *atm.* rădăcina aceasta se-ntrebuințează numai în unire cu [adhi] și aci [i] trece, conform § 51, înaintea vocalelor în [iy], care se contopește cu prepozițiunea în [adhiy]; așadar [adhīye][4], [adhīșe][5] etc. Potent. [adhīyīya][6], [adhīyīthām][7] etc. Imper. [adhyayai] (din [adhi] + [ayai]), [adhīṣva] etc. Preterit. [adhyāyi] (din [adhi] + [āyi], din [ai] + [i]), [adhyaithās] etc.

313. Rădăcina [śī] „a dormi" *atm.* are la toate persoanele timpurilor speciale o *guna* iregulară (comp. κεῖμαι) și intercalează la a 3^{a} pers. plur. praes. imperf. și praet. un [r] (comp. § 272, nota 4), deci [śerate] „ei dorm", [śeratām] „ei să doarmă", [aśerata] „ei dormeau" (comp. § 323).

[1] *după* [pud] *șters* [2] *după* admite *șters* [3] *deasupra lui* art. *șters* [4] *modificat din* [adhiye] [5] *modificat din* [adhișe] [6] *modificat din* [adhiyīya] [7] *modificat din* [adhiyīthām]

314. Rădăcina reduplicată [dīdhī] „a părea” *âtm.* schimbă, fiind polisilabă, pe [ī] al ei final înaintea vocalelor în [y] și nu în [iy]; || cu [ī] a potențialului se *104 r* contopește în una; de ex. [dīdhīya], [dīdhīthās], [dīdhīta]. Imperativul are iregularitatea că persoana întîia nu are *guna*, așadar [dīdhyai], [dīdhyāvahai], [dīdhyāmahai] pentru[1] [dīdhayai] etc.[2]

315. Rădăcinile [nu] și [stu] „a lăuda”, asemenea [ru] „a suna” pot pune înaintea consonantelor personale ale formelor întărite o vocală legătoare [ī], în care caz nu primesc *wriddhi* (§ 309) ci *guna;* de ex. [stavīmi] din [sto] + [ī] + [mi], sau [staumi]; [stavīși][3] sau [stauși].

316. [urṇu] „a acoperi”, fiind polisilab, poate primi și *guna* în loc de *wriddhi* (§ 309); de ex. [urṇaumi] sau [urṇemi], plural [urṇumas], [urṇuvanti] (§ 52).

317. [brū] „a vorbi” pune în formele întărite înaintea terminațiunilor personale ce-ncep c-o consonantă o vocală legătoare [ī], deci [bravīmi], [bravīși], [bravīti], [brūvas], [brūthas] etc. La a 2ua pers. imper. sng. *par.* se află[4], afară de regulatul [brūhi], și [bravīhi], dar apoi se mai află, în contra §-lui 284, [brūmi] pentru [bravīmi] sau pentru regulatul [bromi]. La pers. 1. sng. pret.[5] am găsit adesea || [abruvam] (v. § 52), niciodată cu *guna* [abravam] (v. § 293). *105 r*

Notă. Formele [bravīhi] și [brumi] par a se datori numai metrului; din această cauză se găsește și [kurmi] pentru [karomi], [dadmi] pentru [dadāmi] (Schlegel Ed. *Ram*[*ayana*], XII. 33, XXIX. 15).

318. [vac] „a vorbi” *par.* e lipsit de pers. 3. pl. pres. și imp., dar încolo e regulat; de ex. pres. [vacmi] [vakși], [vakti] ș.a.m.d.

319. [mṛj] „a usca, a curăți” *par.* are în mod neregulat *guna* în loc de *wriddhi*, care se poate întinde după plac și asupra pers. 3. plur. pres. imper. și pret., deci [mārjanti], [mārjantu] sau [mṛjanti], [mṛjantu] [amṛjan]. Încolo e regulat, de ex. [mārjmi], [mārkși], [mārṣṭi] (§ 89) ș.a.m.d. Preteritul: [amārjam][6], [amārṭ] (v. § 57 și 289) ș.a.m.d. (v. § 296).

---

[1] *după* la *șters* [2] *din inadvertență Eminescu a tradus § 314 de două ori* [3] *după* [ma] și [stavai] *succesiv șterse* [4] se află *supraintercalat* [5] *modificat din* prät. *(ortografia germană)* [6] *după* [ma] *șters.*

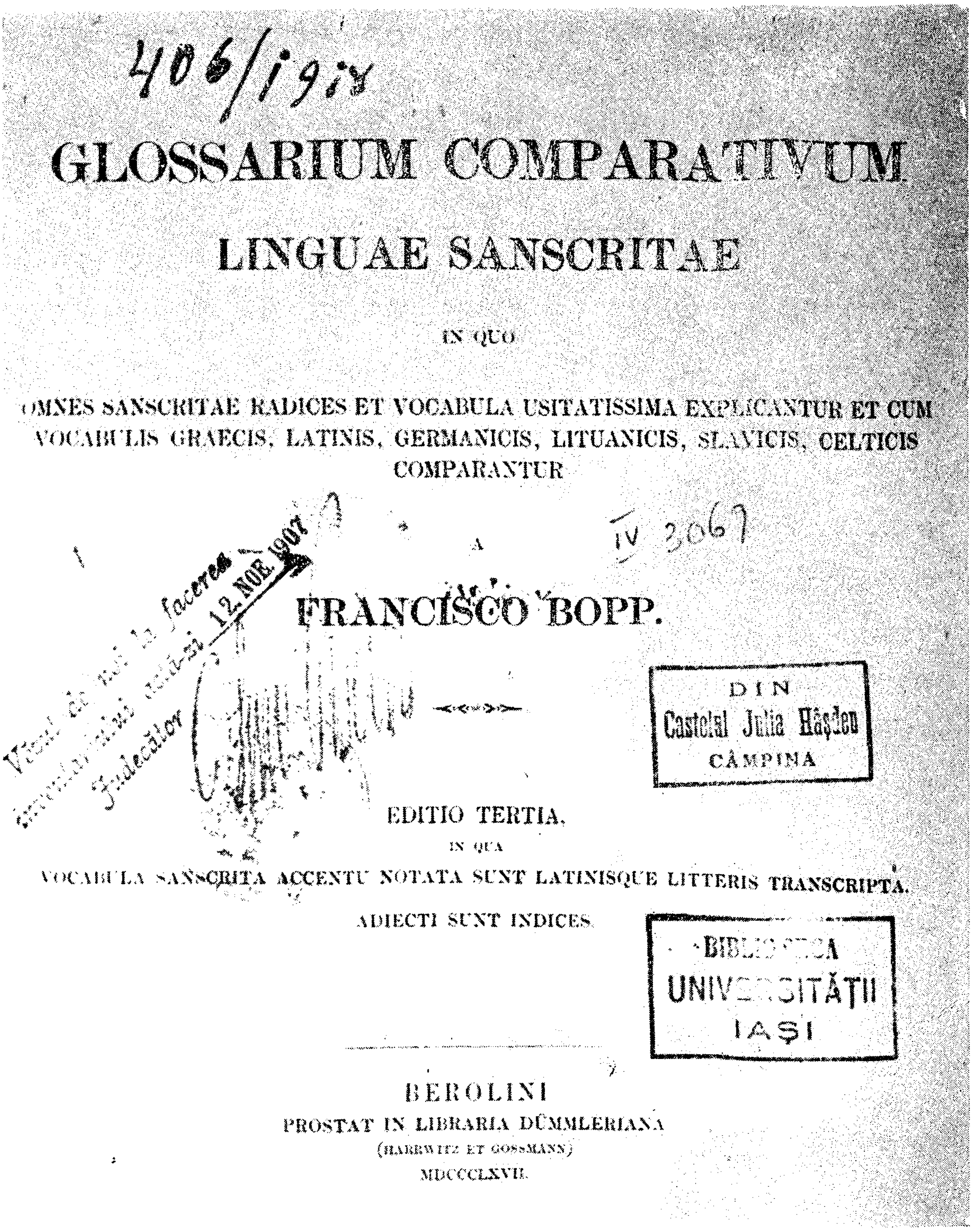

406/1918

GLOSSARIUM COMPARATIVUM
LINGUAE SANSCRITAE

IN QUO

OMNES SANSCRITAE RADICES ET VOCABULA USITATISSIMA EXPLICANTUR ET CUM VOCABULIS GRAECIS, LATINIS, GERMANICIS, LITUANICIS, SLAVICIS, CELTICIS COMPARANTUR

A

FRANCISCO BOPP.

IV 3067

Văzut de noi la facerea inventarului astă-zi 12 NOE. 1907 Judecător

DIN
Castelul Julia Hașdeu
CÂMPINA

EDITIO TERTIA,
IN QUA
VOCABULA SANSCRITA ACCENTU NOTATA SUNT LATINISQUE LITTERIS TRANSCRIPTA.
ADIECTI SUNT INDICES.

BIBLIOTECA
UNIVERSITĂȚII
IAȘI

BEROLINI
PROSTAT IN LIBRARIA DÜMMLERIANA
(HARRWITZ ET GOSSMANN)
MDCCCLXVII.

262. PAGINA DE TITLU A ORIGINALULUI

अ a.

अ a stirps demonstrativa

अ. particula negativa, quae vocabulis praefigitur. Ante vocales ei additur
n euphonicum.

अंह् coarctare (a grămădi la un loc), [illegible]

अंश m. 1) pars, portio 2) humerus.

अंशल robustus.

अंशु m. radius

अंशुक n. pannus, vestis; stanâṅśuka tunica pectoralis

अंशुमन्त् radiis praeditus [illegible]

अंसल fortis, robustus

अंहति donum.

अंहस् peccatum.

अंहु angustus

अक् flexuose, tortuose (plin de strâmbături de întorsături)

अकत्थन non gloriosus, se non jactans (nelăudăros)

अकस्मात् sine causa, subito

अकाम invitus (fără voie)

अकार littera a.

अकाल intempestivus (nelavreme, [illegible], indecent)

अकूपार mare.

अकृतबुद्धि non factum intellectum habens; i. e. intellectu destitutus.
([illegible])

अकृतबुद्धित्व. abstractum praecedentis

अकृतात्मन् non fictam animam habens animâ privatus, 2 improbus, insanus (inflect. [illegible])

अक्का f. mater.

अक्लिष्टकार indefessus nisus ([illegible])

अक्लिष्टकारिन् indefessum nisum habens.

अक्ष् coarcervare, occupare.

अक्ष m. 1) oculus in fine compositorum, 2) talus, 3) axis 4) currus

~~अक्ष~~ अक्षदर्शक m. judex

अक्षम impotens

अक्षमात्र temporis punctum, momentum

अक्षय liber ab exitio, sempiternus.

अक्षयत्व abstractum praecedentis

अक्षय्य, quod extingui non potest, immortalis, perennis

अक्षर n. 1) quod non perit immortale, sempiternum 2) littera, syllaba.

एकम् अक्षरम् (unum immortale) syllaba sanctissima ओम् quae tribus suis litteris tres deos altissimos exprimit, scilicet littera ~~अ~~ ~~अ~~ a, quae cum sequente u in o coalescit deum Vishnum, u Sivum, et m Brahmam

~~अक्ष~~ अक्षवति f. talarius ludus

अक्षान्ति f. invidia

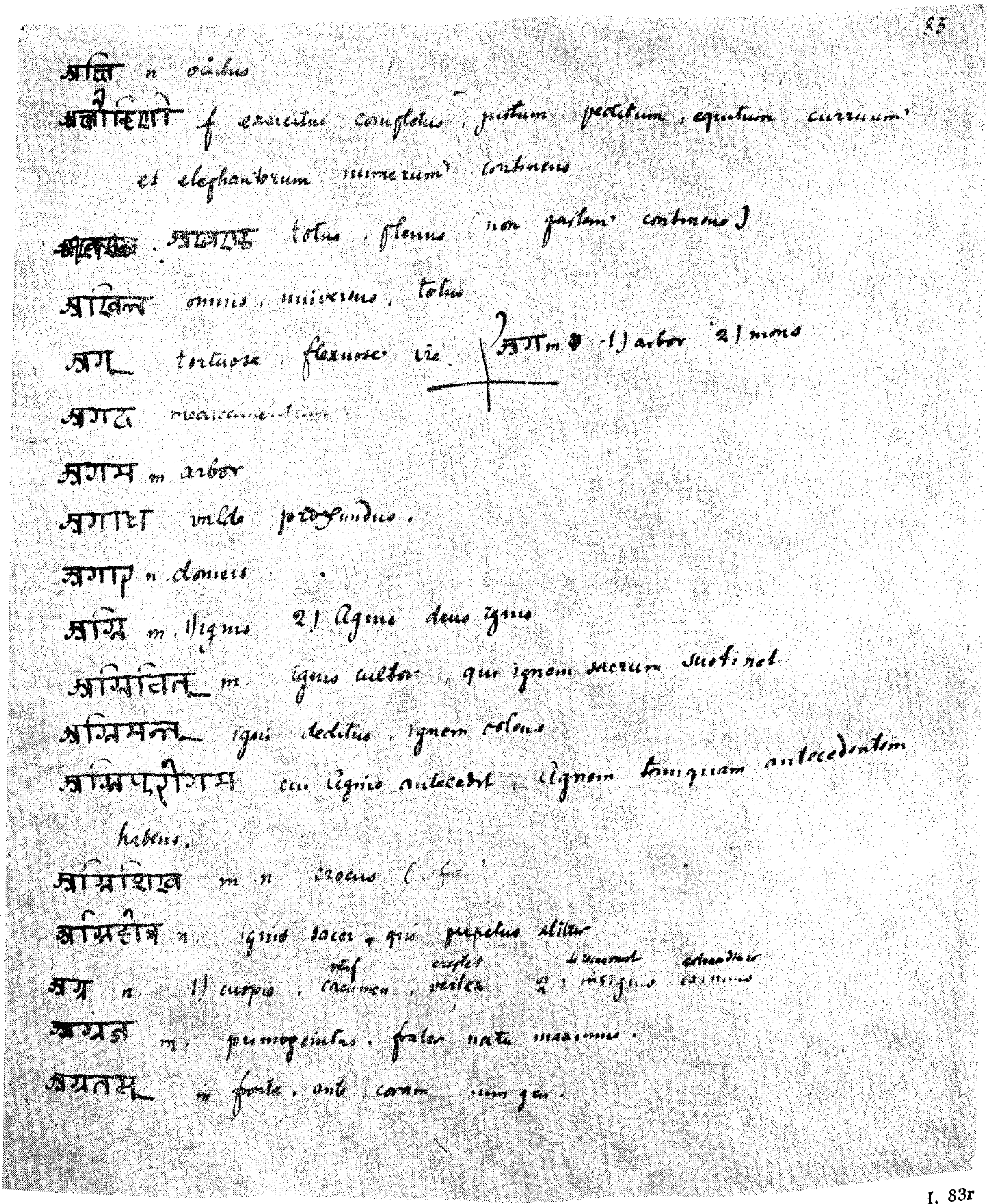

अक्षि n oculus

अक्षौहिणी f exercitus completus, justum peditum, equitum curruum et elephantorum numerum continens

. अखण्ड totus, plenus (non partem continens)

अखिल omnis, universus, totus

अग tortuose flexuose ire | अग m 1) arbor 2) mons

अगद medicamentum

अगम m arbor

अगाध valde profundus.

अगार n domus

अग्नि m 1) ignis 2) Agnis deus ignis

अग्निचित् m ignis cultor, qui ignem sacrum sustinet

अग्निमत् igni deditus, ignem colens

अग्निपुरोगम cui ignis antecedit, ignem tanquam antecedentem habens.

अग्निशिख m n crocus ([illegible])

अग्निहोत्र n ignis sacer, qui perpetuo alitur

[illegible] [illegible] eminent [illegible]
अग्र n 1) cuspis, cacumen, vertex 2) insignis eximius

अग्रज m primogenitus, frater natu maximus.

अग्रतस् in fronte, ante, coram cum gen.

265.

I, 83r

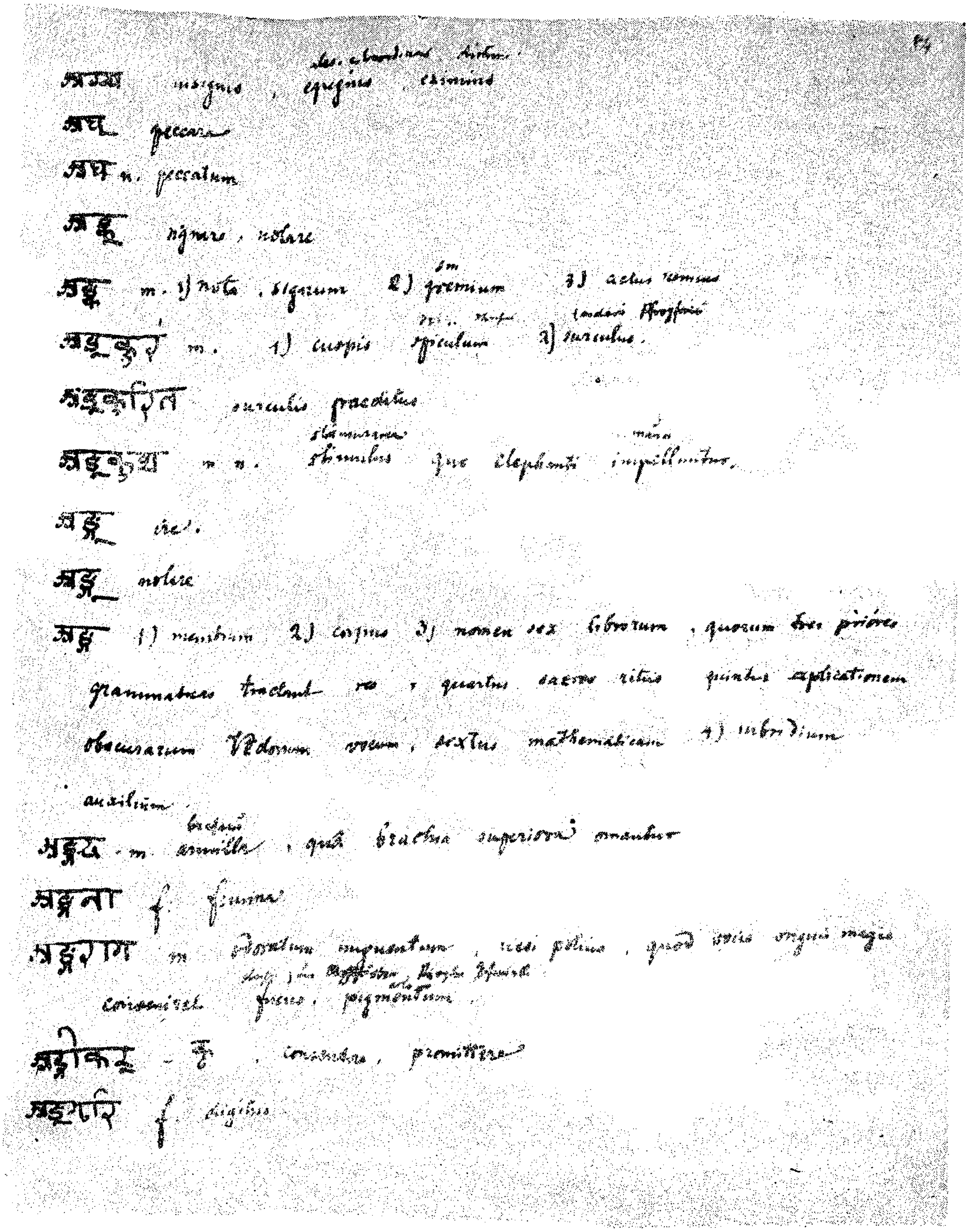

84

[illegible] [illegible]
अग्र्य insignis, egregius, eximius

अघ् peccare

अघ n. peccatum

अङ्क् signare, notare

sm
अङ्क m. 1) nota, signum 2) premium 3) actus comicus

[illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
अङ्कुर m. 1) cuspis spiculum 2) surculus.

अङ्कुरित surculis praeditus

stimulus [illegible]
अङ्कुश m n. stimulus quo elephanti impelluntur.

अङ्ग् ire.

अङ्ग् notare

अङ्ग 1) membrum 2) corpus 3) nomen sex librorum, quorum tres priores grammaticen tractant ro, quartus sacros ritus quintus explicationem obscurarum Vedorum vocum, sextus mathematicam 4) subsidium auxilium.

brachii
अङ्गद m. armilla, qua brachia superiora ornantur

अङ्गना f. femina

अङ्गराग m. odoratum unguentum, usui potius, quod voce unguis magis
[illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
convenisset. fucus, pigmentum.

अङ्गीकृ - कृ, consentire, promittere

अङ्गुरि f. digitus

266.

I, 84r

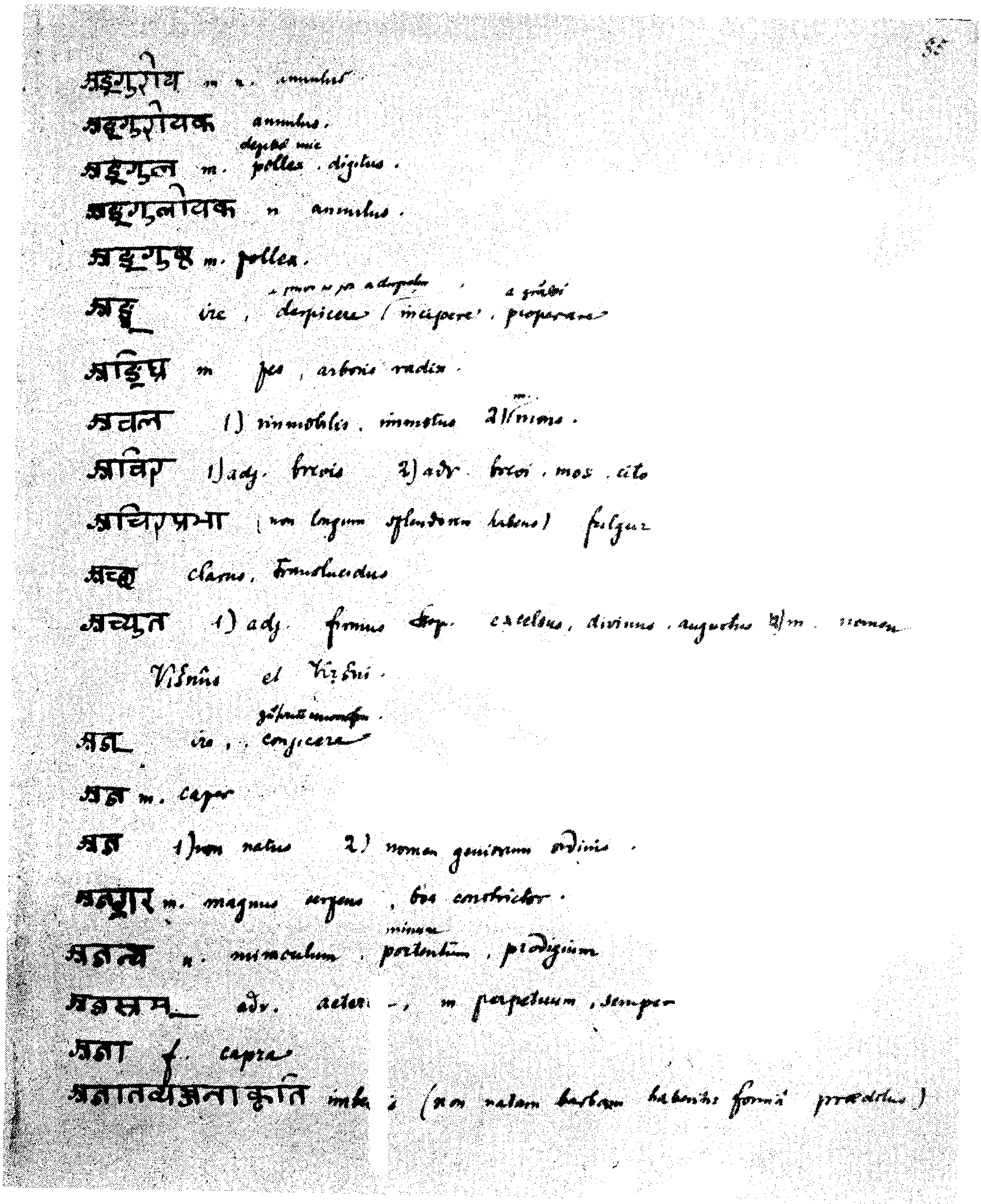

55

अङ्गुरीय m n. annulus

अङ्गुरीयक annulus.

digiti unc

अङ्गुल m. pollex. digitus.

अङ्गुलीयक n annulus.

अङ्गुष्ठ m. pollex.

[illegible] a grâtis

अङ्घ् ire, despicere (incipere, properare

अङ्घ्रि m pes, arboris radix.

m.

अचल 1) immobilis. immotus 2) mons.

अचिर 1) adj. brevis 2) adv. brevi. mox. cito

अचिरप्रभा (non longum splendorem habens) fulgur

अच्छ clarus, translucidus

अच्युत 1) adj. firmus ~~stop.~~ excelsus, divinus, augustus 2) m. nomen Vishnus et Krishni.

gehen werfen.

अज् ire, conjicere

अज m. caper

अज 1) non natus 2) nomen genitorum ordinis.

अजगर m. magnus serpens, boa constrictor.

minax

अजन्य n. miraculum. portentum, prodigium

अजस्रम् adv. aetern-, in perpetuum, semper

अजा f. capra

अजातव्यञ्जनाकृति imberbis (non natam barbam habentis formâ praeditus)

267.

I, 85r

अजातशत्रु non natos hostes habens, i.e. liber ab hostibus, nomen Yudhishthiri.

अजिन n. pellis, nebris. Fell eines Ziegenbocks

अजिह्म non curvus.

अजिह्मग 1.) non flexuose iens 2.) m. sagitta

अजीवित n. mors.

अज्ञातवास 1.) m. incognita habitatio 2.) incognitam habitationem habens.

अञ्च् 1) ire 2.) venerari, colere. अञ्चित 1) erectus, de pilis 2.) pulcher, de oculis, palpebris et superciliis, ubi primitive item „erectus" significare videtur. अञ्चिताक्ष pulchros oculos habens अञ्चितत्रिपक्ष्मन् pulchros oculorum palpebras habens

अञ्च् clare, distincte loqui;

अञ्चल n. finis, margo vestis

~~अक्ष~~ अञ्चितपत्राक्ष loto similes oculos habens

अञ्छ् longum esse

अञ्ज् 1.) ire 2.) splendere 3.) oblinere, ungere — manifestare arguere; creare.

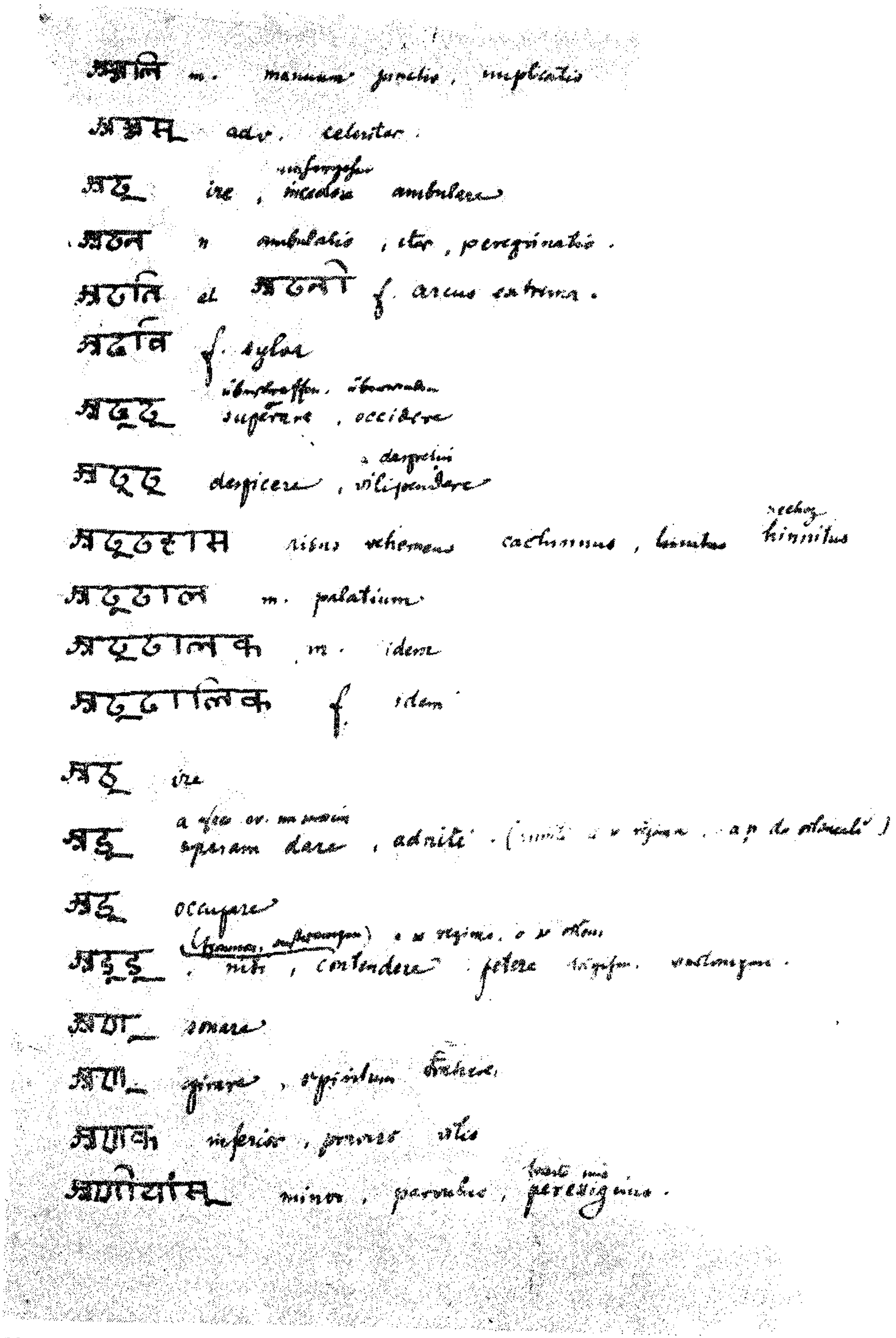

अञ्जलि m. manuum junctio, implicatio

अञ्जस् adv. celeriter.

umhergehen
अट् ire, incedere ambulare

अटन n ambulatio, iter, peregrinatio.

अटनि et अटनी f. arcus extrema.

अटवि f. sylva

überdreffen. überwinden
अड्ड् superare, occidere

a despreţui
अड्ड् despicere, vilipendere

rechez
अट्टहास risus vehemens cachinnus, [illegible] hinnitus

अट्टाल m. palatium

अट्टालक m. idem

अट्टालिक f. idem

अड् ire

a [illegible] [illegible] [illegible]
अड् speram dare, admitte (a [illegible] [illegible] [illegible] [illegible])

अड् occupare

([illegible], [illegible]) a se [illegible], a se [illegible]
अड्ड् niti, contendere petere [illegible], [illegible].

अण् sonare

अण् spirare, spiritum trahere.

अणक inferior, pravus vilis

foarte mic
अणीयांस् minor, parvulus, perexiguus.

269.

अणु parvus, exiguus 58.

अट्‌ ire

अण्ड n 1.) ovum 2.) testis, testiculus

~~अण्डज~~ अण्डज m. (ovo natus) avis

अत्‌ continuo ire, pergere (durchwandern)

अतट m. praecipitium

अतथोचित non sic dignus, non hic ~~n~~ dignus non hoc merens

अतन्द्रित 1) indefessus (unermüdet) 2) non lentus non negligens

अतप्ततपस्‌ non absoluta sacra tormenta habens.

अतस्‌ 1) inde, hinc, illinc 2) ideo, igitur, itaque

अतस m. aer, ventus.

~~अतसि~~ अतसी linum

अति 1.) in compositione cum radicibus super, supra, trans, ultra

2.) in compositione cum nominibus id. et valde

अतिथि m. hospes.

~~अतिथि~~ अतिथ्य n hospitalis acceptio

अतिपात m actio transcendendi (überschreiten, überlassen), violatio, neglectio derelictio (gänzliches Weggeben)

अन्यकार्यातिपात alius negotii derelictio

अतिमात्रम्‌ ultra modum

अतियशस्‌ (qui ultra gloriam al. gloriam superat) inclyte celeber

valde gloriosus.

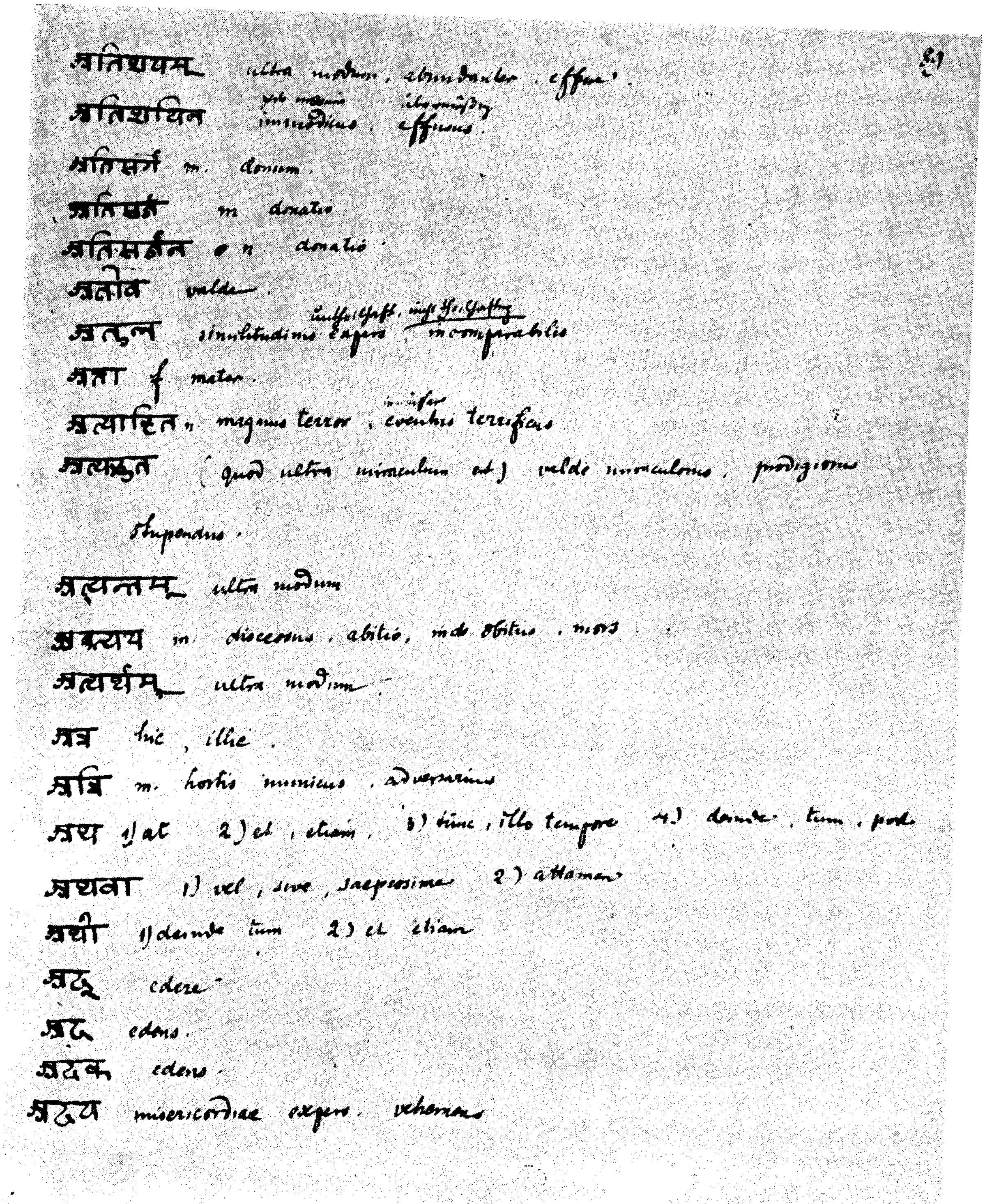

89

अतिशयम्	ultra modum, abundanter, effuse.
अतिशयिन	[illegible] übermäßig immodicus, effusus.
अतिसर्ग	m. donum.
अतिसर्ग	m donatio
अतिसर्जन	n. donatio.
अतीव	valde.
अतुल	[illegible], unvergleichlich similitudinis expers, incomparabilis
अत्ता	f. mater.
अत्याहित	n. magnus terror, [illegible] eventus terrificus
अत्यद्भुत	(quod ultra miraculum est) valde miraculosus, prodigiosus stupendus.
अत्यन्तम्	ultra modum
अत्यय	m. discessus, abitio, mox obitus, mors
अत्यर्थम्	ultra modum.
अत्र	hic, illic.
अत्रि	m. hostis inimicus, adversarius
अथ	1) at 2) et, etiam, 3) tunc, illo tempore 4) deinde, tum, post
अथवा	1) vel, sive, saepissime 2) attamen
अथो	1) deinde tum 2) et etiam
अद्	edere
अद्	edens.
अदक	edens.
अदय	misericordiae expers. vehemens

271.

I, 89r

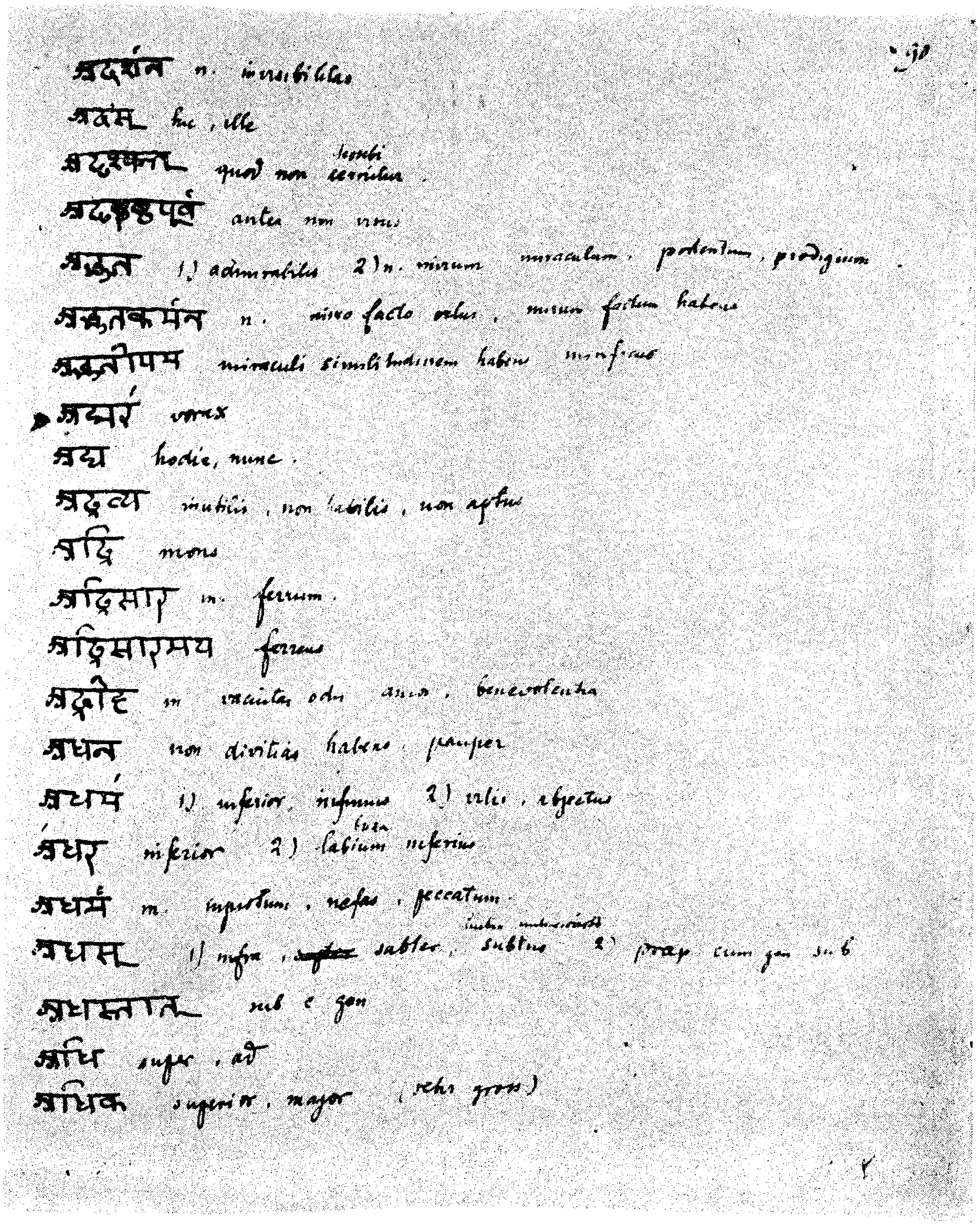

38

अदर्शन n. invisibilitas

अदस् hic, ille

अदृश्यमान quod non [illegible] cernitur.

अदृष्टपूर्व antea non visus

अद्भुत 1) admirabilis 2) n. mirum miraculum, portentum, prodigium.

अद्भुतकर्मन् n. miro facto celebs, mirum factum habens

अद्भुतोपम miraculi similitudinem habens monstrosus

अद्मर vorax

अद्य hodie, nunc.

अद्रव्य inutilis, non habilis, non aptus

अद्रि mons

अद्रिसार m. ferrum.

अद्रिसारमय ferreus

अद्रोह m. vacuitas odii amor, benevolentia

अधन non divitias habens, pauper

अधम 1) inferior, infimus 2) vilis, abjectus

अधर inferior 2) [illegible] labium inferius

अधर्म m. impium, nefas, peccatum.

अधस् 1) infra, ~~[illegible]~~ subter, subtus unten unterwärts 2) praep. cum gen sub

अधस्तात् sub c gen

अधि super, ad

अधिक superior, major (sehr gross)

४

272.

I, 90r

अधिकम	supra, plus, amplius.
अधिकत्व	n auctoritas, dignitas, praestantia
अधिकार	m. Amt, Amt munus, officium, dignitas, administratio
अधिकारिन्	munere aliquo fungens, muneri alicui praepositus
अधिगम	m. aditus, adventus, accessus
[illegible] अधिज्य	nervo versehen instructus
अधित्यक	f. regio in montis vertice
अधिप	m. dominus, imperator, moderator.
अधिपति	m dominus supremus, imperator, rex.
अधिराज	m. id.
अधिवास	1) sedes, domicilium 2) odor suavis, unguentum suave?
अधिवासित	odoribus suavibus imbutus.
अधिष्ठान	n. 1) dominatio, moderatio, regimen 2) urbs, imperium regnum.
अधीत	v. i pref. adhi
अधीन	qui in potestate alicujus est, subjectus alicui.
अधुन	nunc.
अधोमुख	abwärts, unten gewandt deorsum (os habens herabhängend demisso ore
अध्यक्ष	m. inspector, antistes, praefectus.
अध्ययन	n. lectio, Vermittlung perfunctio, Ausübung effectio
अध्यवसाय	m. contentio operis, studium, nisus
अध्यापक	m. praeceptor, magister

अध्याय m. lectio, sectio, caput Vedorum et aliorum librorum, qui philosophicas res tractant.

अध्वग m viator

अध्वन् m. via

अध्वनीन m. viator fem. अध्वनीना.

अध्वन्य m. viator

अध्वर m. sacrificium.

अन् spirare

अन stirps demonstrativa

अनघ liber a peccatis

अनङ्ग 1) corpore destitutus nomen dei amoris 2) auxilio, potestate destitutus.

अनडुह् m. taurus, bos.

अनन्त 1) adj. finem non habens immensus, infinitus 2) m. nomen regis serpentium qui in tartaro habitant

अनन्तर intervallum non habens, proxime sequens, proximus immediat

अनन्तरम् proxime post, statim

अनन्यमानस non aliam cogitationem habens.

अनपकारिन् non offendens.

अनध्य non occidendus.

अनध्यत्व n. absolutum [illegible] Untödtbarkeit

अनर्थ m res adversa. infortunium

अनर्थक infelix

अनर्ह indignus

अनल m. ignis, deus ignis.

अनवद्याङ्ग pulchris membris, pulchro corpore praeditus.

अनवम non vilis.

अनवस्थित inconstans, mobilis

अनवस्थिति inconstantia, mobilitas, levitas

अनस् n. currus

verwünschen, verfluchen
अनसूय exsecrationis expers non exsecrans.

अनसूयक id q. praec.

अनसूयु non exsecrans

eifrig, begierig, sich befleißigend
अनहङ्कृत non sui studiosus.

Anstoß
अनागस् liber a peccatis, offensionibus, vitiis.

अनात्मन् animam aut semet ipsum non habens animae aut suimet ipsius non compos (mächtig); secundum schol. qui animam aut semet ipsum non vicit.

अनात्मवन्त् sui, aut animae non compos.

अनाथ domino orbatus (orbo i. [illegible] a parentibus [illegible])

अनादर m. contemtio (Geringschätzung Verachtung)

अनाप्लुताङ्ग non lautum corpus, non lauta membra habens.

अनामय 1) adj. sanus, salvus [illegible]. 2) n. sanitas, salus valetudo.

अनायुष्य non senectutem ferens perniciosus, funestus

275.

I, 93r

अनार्तव anni tempori non consentaneus. unjahrszeitlich
(übereinstimmend)

अनावृत non electus.

अनाहिताग्नि non positum ignem sacrum habens, non deditus igni (ergeben, beschäftigt)

अनिन्दित non spretus. (verachtet)

अनिमिष 1) adj. non nictans non connivens 2) m. deus 3) piscis
(nicht mit d. Augen. Wimpern zu drücken. blinzeln)

अनिल m. ventus

अनिशम aeterne, semper.

अनीक m. n. exercitus

अनीकविदारण qui exercitum rumpit.

अनु post, secundum.

अनुकम्पा f. amor, misericordia

अनुकम्पिन् amore, misericordia praeditus (erfüllt)

अनुकार m. imitatio, similitudo.

अनुकारिन् imitans, similis

अनुकीर्ण v. kir (kî) praef. anu

अनुकूल secundus, prosper, faustus (glücklich)

अनुक्रोश m. miseratio, misericordia

अनुक्षणम् quovis momento, perpetuo

अनुग sequens.

अनुगति actio sequendi.

अनुग्रह m. favor, benevolentia

अनुचर m. 1) qui sequitur, comes, socius 2) servus, subjectus.

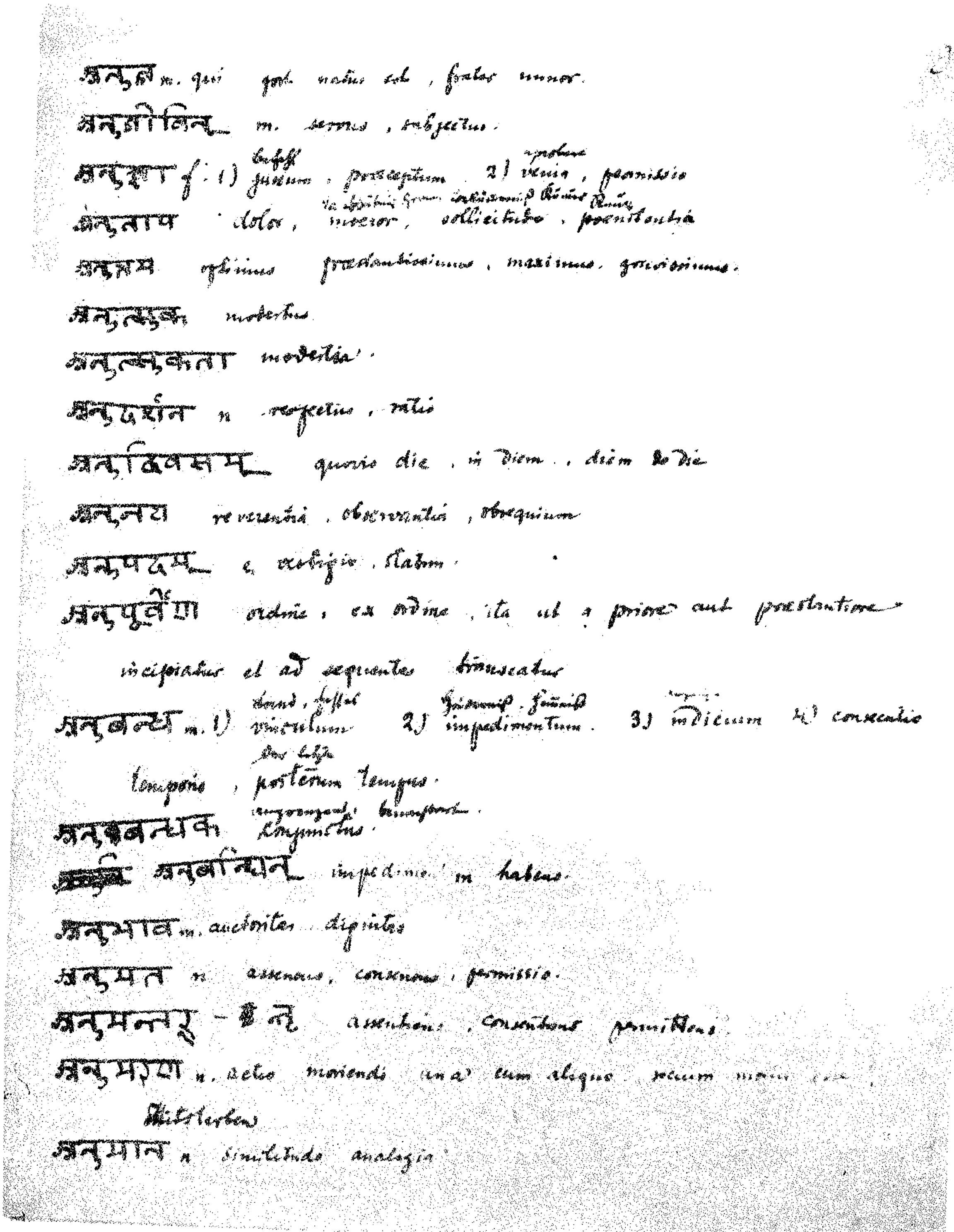

अनुज m. qui post natus est, frater minor.

अनुजीविन् m. servus, subjectus.

अनुज्ञा f. 1) Befehl jussum, praeceptum 2) Erlaubniss venia, permissio

अनुताप [illegible] Gram Bekümmerniß Reue dolor, moeror, sollicitudo, poenitentia

अनुत्तम optimus praestantissimus, maximus, gravissimus.

अनुद्धत modestus

अनुद्धतता modestia.

अनुदर्शन n respectus, ratio

अनुदिवसम् quovis die, in diem, diem de die

अनुनय reverentia, observantia, obsequium

अनुपदम् e vestigio, statim.

अनुपूर्वेण ordine, ex ordine, ita ut a priore aut praestantiore

incipiatur et ad sequentes transeatur

अनुबन्ध m. 1) Band, Fessel vinculum 2) Hinderniß, Hemmniß impedimentum. 3) Anzeige indicium 4) consecutio

der Folge temporis, posterum tempus.

अनुबन्धक angeschlossen, verbunden. conjunctus.

~~[illegible]~~ अनुबन्धिन् impedimentum habens.

अनुभाव m. auctoritas dignitas

अनुमत n assensus, consensus, permissio.

अनुमन्तृ - तृ त्री assentiens, consentiens permittens.

अनुमरण n. actio moriendi una cum aliquo, secum mori [illegible],

Mitsterben

अनुमान n similitudo analogia

277.

I, 95r

अनुयात्र	quod ad iter necessarium, ut currus etc.
अनुयात्रा	comitatus (Begleitung, Gesellschaft)
अनुराग	m. amor.
अनुरागवन्त्	amans, amore captus
अनुरूप	1) similis, 2) conveniens, congruus, dignus.
अनुरोध	officium, obsequium, indulgentia liberalitas, facilitas.
अनुलेपन	1) unctio, 2) unguentum.
अनुवर्तन	1) actio sequendi 2) obsequium.
अनुवर्तिन्	sequens.
अनुविधायिन्	sequens, obsequens, obediens.
अनुवृत्ति	f. obsequium
अनुव्रत	deditus, addictus (ergeben, geneigt)
अनुशासन	n. dictum, sententia
अनुशासितार् - तृ	m. gubernator, moderator.
अनुशासिन्	gubernator castigator.
अनुष्ठान	actio sequendi, obsequendi.
अनु[illegible] अनुसन्धान	investigatio (Erforschung, Untersuchung)
अनुसरण	n. 1) actio sequendi 2) actio quaerendi
अनुसार	m. actio sequendi
अनुसारिन्	sequens, quaerens.
अनुहार	m. imitatio
अनृण	liber a debito qui debita solvit

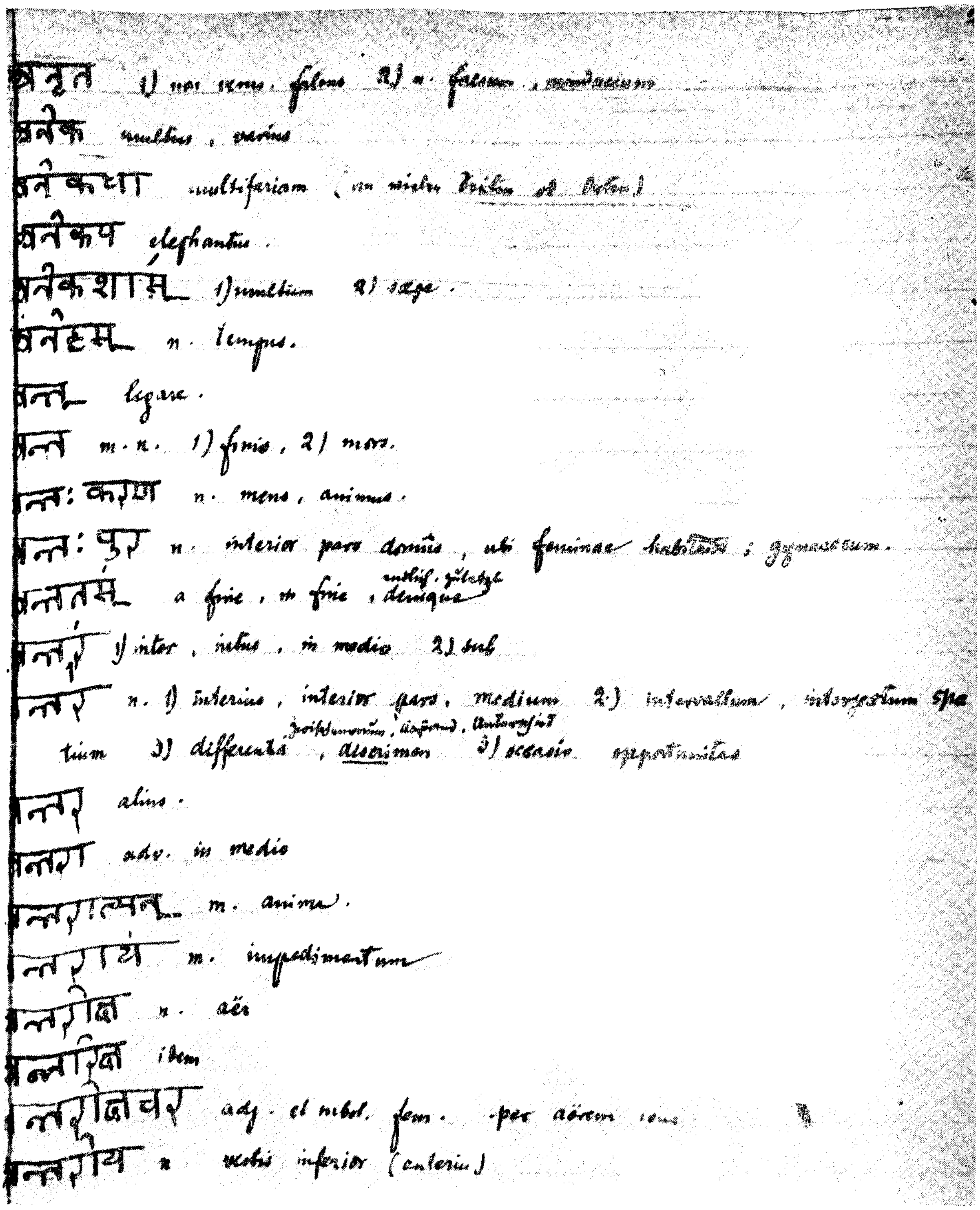

अनृत 1) non verus, falsus 2) n. falsum, mendacium

अनेक multus, varius

अनेकधा multifariam (in vielen Teilen od. Orten)

अनेकप elephantus.

अनेकशस् 1) multum 2) saepe.

अनेहस् n. tempus.

अन्त् ligare.

अन्त m. n. 1) finis, 2) mors.

अन्तःकरण n. mens, animus.

अन्तःपुर n. interior pars domus, ubi feminae habitant; gynaeceum.

endlich, zuletzt
अन्ततस् a fine, in fine, denique

अन्तर् 1) inter, intus, in medio 2) sub

अन्तर n. 1) interius, interior pars, medium 2) intervallum, interpositum spatium
Zwischenraum, Abstand, Unterschied
3) differentia, discrimen 3) occasio opportunitas

अन्तर alius.

अन्तरा adv. in medio

अन्तरात्मन् m. anima.

अन्तराय m. impedimentum

अन्तरिक्ष n. aër

अन्तरीक्ष item

अन्तरिक्षचर adj. et subst. fem. per aërem iens

अन्तरीय n. vestis inferior (anterius)

279.

II. 2r

अन्तर्भूमि f. subterraneum spatium.

अन्तर्भूमिगत sub terra profectus. (unterirdisch fortgehend)

अन्तर्वस्त्र n. vestis inferior. अन्तर्वासस् n. id.

अन्तर्हित qui evanuit (verschwunden, vergehen)

अन्तवन्त् finem habens, caducus.

अन्तिक n. propinquitas (Nähe)

अन्तिकात् ex adverso, contra.

अन्तिम ultimus.

अन्द् ligare.

अन्ध् lumina oculorum amittere ([illegible], verlieren, einbüßen)

अन्ध caecus.

अन्धक m. nomen regionis.

अन्धकार m. n. (obscuritas, tenebrae).

अन्धकारमय obscurus.

अन्न n. cibus

अन्य alius

अन्यतम unus plurium duobus.

अन्यतर alter.

अन्यतस् 1) alicunde 2) alio, aliorsum

अन्यत्र 1) alibi 2) praeter

अन्यथा aliter

अन्योऽन्य mutuo (wechselseitig) invicem vicissim ([illegible] wechselweise, gegenseitig) alter alterius alter alterum etc alius || alius alius alio

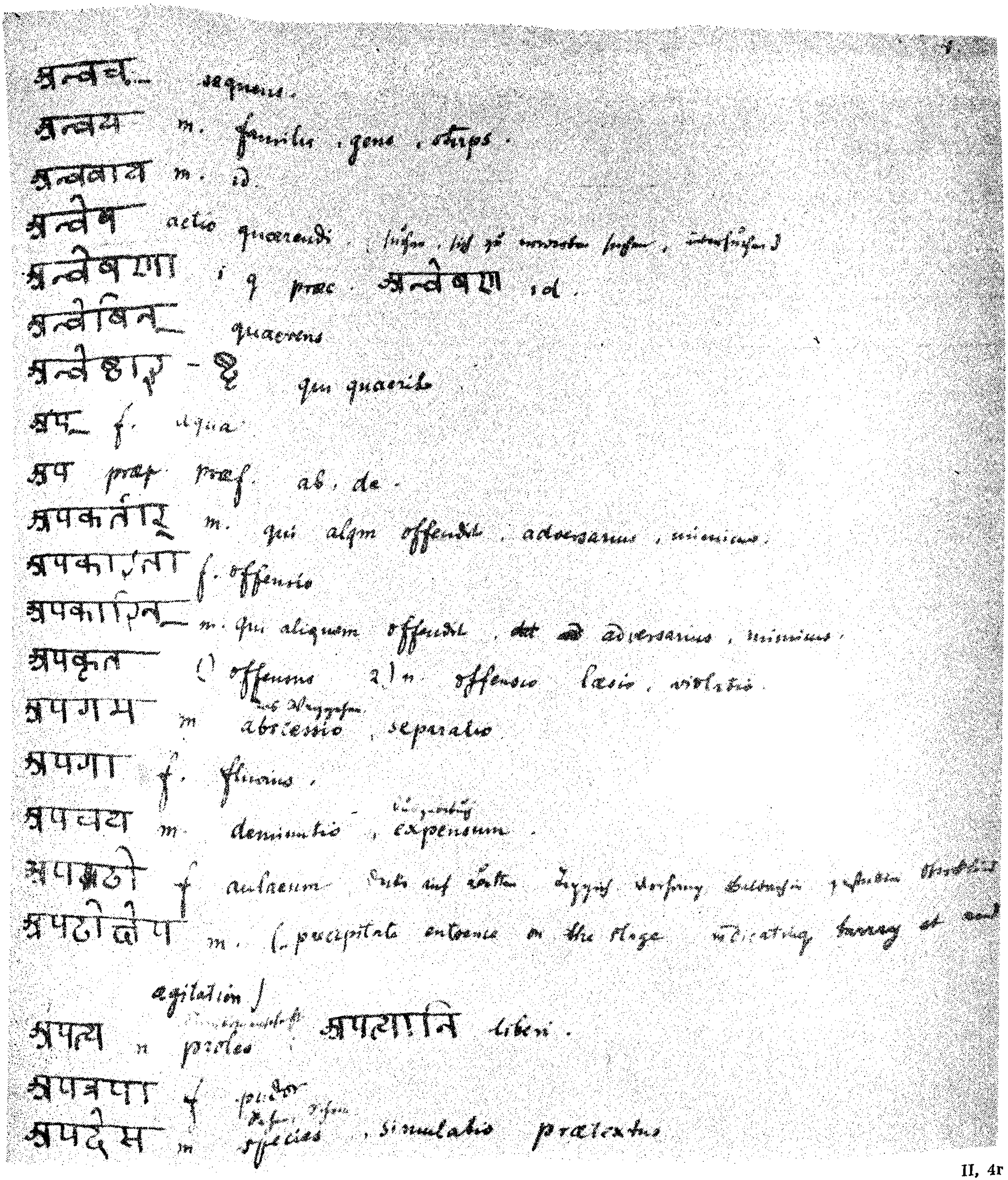

अन्वच् sequens.
अन्वय m. familia, gens, stirps.
अन्ववाय m. id.
अन्वेष actio quaerendi. (suchen, sich zu [illegible] suchen, untersuchend)
अन्वेषणा i. q. prec. अन्वेषण id.
अन्वेषिन् quaerens
अन्वेष्टृ - ष्टृ qui quaerit
अप् f. aqua
अप prep. praef. ab, de.
अपकर्तृ m. qui alqm offendit, adversarius, inimicus.
अपकारिता f. offensio
अपकारिन् m. qui aliquem offendit, ~~dat~~ adversarius, inimicus.
अपकृत 1) offensus 2) n. offensio laesio, violatio.
अपगम m. mit Weggehen abscessio, separatio
अपगा f. fluvius.
अपचय m. deminutio, Vergeudung expensum.
अपटी f. aulaeum [illegible] auf [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] [illegible]
अपटीक्षेप m. (precipitate entrance on the stage indicating hurry and agitation)
अपत्य n. [illegible] proles अपत्यानि liberi.
अपत्रपा f. pudor
अपदेश m. [illegible] species, simulatio praetextus

281.

II, 4r

अपभी liber a timore

Geringschätzung Schande

अपमान n. dedecus, infamia, ignominia.

अपर alius.

abgewandt. abgekehrt. im Rücken

अपराङ्मुख non aversum os habens.

अपराद्ध 1) adj Offendens 2) n. offensio अपराध m. offensio

अप[illegible] अपरेद्युस् postero die

अपवर्ग m. donum.

अपवाद vituperatio ([illegible])

अपवादिन् interdicens, velans.

wegnehmen. wegschaffen, entfernen

अपवाहन actio ~~auff~~ auferendi, deducendi.

अपरिमय infinitus immensus.

अपसद m. homo vilis abjectus, n fris compos.

अपह occidens, delens.

weg führen fortreissen

अपहरण actio auferendi abripiendi.

अपाङ्ग n. exterior oculi angulus.

अपाच meridionalis

अपान spiritus qui efflatus

अपाप liber a peccatis

Weggehen Untergang, Vernichtung, Untergang

अपाय 1) abitus 2) obitus, interitus, exitium 3) fraus, fallacia.

[illegible] Untergang

अपायिन् abiens.

अपि prep pref super

अपि conj. 1) etiam adeo 2) etiamsi 3) igitur, itaque 4) vero, autem 5) an, num

अपिहित bedeckt überzogen tectus, obductus.

अपुंस् m. virilitate privatus, eunuchus.

अपुंस्त्व n. eunuchi status

अपेक्ष respiciens curans, rationem habens.

अपेक्षा respectus, ratio. (das Zurücksehen. Rücksicht. Betrachtung, Überlegung.)

निरपेक्ष nihil curans, negligens

अपोहन n. ratiocinium

अप्नस् n. aqua in Vêdorum dialecto.

अप्रकाश luce privatus, obscurus.

अप्रतिम similitudinem non habens, incomparabilis.

अप्रशस्त non laudatus, infamis.

अप्राप्तवयस् non contactam adultam aetatem habens, qui ad adultam aetatem noch nicht nondum pervenit.

अप्रिय injucundus ingratus, insuavis.

अप्रियंवद injucundum dicens.

अप्रियभागिन् ingratam fortunam habens, infelix, infaustus.

अप्सरस् f. Apsarasa, nymphe.

अप्सरा f. i.q. praec

अबन्ध्य non sterilis, non vanus ungültig, vergeblich non irritus, inde fructu praeditus, fructuosus

अबद्ध 1) non ligatus. 2) insanus, stultus.

अबल debilis.

अब्भ्रम्मा f. fumus:

अब्द m. 1) nubes 2) annus (primit. pluvium anni tempus)

अब्ध अब्धि अब्धि mare.

अभय 1) securitas 2) intrepidus.

अभव m. non esse (Nichtsein)

अभाव m. i.q. praec.

अभि praep. praef. ad, versus.

अभिकाम n. amor.

अभिक्रम m. conatus, molitio (Versuch, Unternehmung, Anstrengung, Bemühung / Arbeit, [illegible] Anregung, mühevolle Unternehmung, [illegible])

अभिघातिन् m. inimicus.

अभिजन m. familia.

अभिजनवन्त् familiam nobilem habens nobilis, generosus.

अभिज्ञ gnarus (kundig bekannt)

~~अभिज्ञा~~ अभिज्ञान n. nota, signum.

अभितस् adv. ad, prope (nahe)

अभिताप m. moeror (Trauern, Traurigkeit, Betrübniss, Gram)

अभिधान n. nomen

अभिनय m. gesticulatio.

अभिनव novus, recens.

अभिनिवेश m. inclinatio, propensio, applicatio

अभिप्राय m. consilium, propositum.

अभिभव m. actio [illegible] praevalendi, superandi.

284.

II, 7r

अभिभाषिन्	alloquens.
अभिमर्द	Zerstörung m. disturbatio, vastatio regionis.
अभिमान	m. superbia, insolentia, honoris, gloriae cupiditas
अभिमुख	[illegible] Gesicht adversum vultum habens.
अभिमुखम्	coram (in Gegenwart im Angesicht)
अभियोक्तृ	qui aggreditur, impugnat aliquem.
अभियोग	m. invasio, impugnatio.
अभिरति	f. delectatio.
~~[illegible]~~ अभिराम	amoenus, venustus (anmuthig, reizend)
अभिरुचि	1) splendor 2) voluptas, gaudium, delectatio.
अभिरूप	formosus.
अभिलाष	m. desiderium, optatum.
अभिलाषिन्	desiderans.
अभिवन्दन	n. corporis inclinatio अभिवन्दन id..
अभिवादक	m. salutator inclinato corpore.
अभिशाप	m. exsecratio.
अभिषेक	m. actio conspergendi.
अभिषङ्ग	inclinatio, propensio, affectus.
अभिसर	m. comes, socius
अभिसरण	actio adeundi, visitandi.
अभिसारिका	f. femina quae maritum vel amatorem [illegible] adit.
अभिसंवृत	praeditus, instructus

285.

अभिस्नेह	m. amor, inclinatio, affectio
अभीक्ष्णम्	identidem, iterum ac saepius
अभीप्सु	accipiendi . [illegible] adipiscendi cupidus.
अभीशु	[illegible] m. habena, frenum
अभ्यङ्ग	m. unctio.
अभ्यधिक	superior.
अभ्यन्तर	1) intervallum, loci et temporis 2) pars interior medium
अभ्यर्चन	n. cultus, veneratio.
अभ्यर्थना	f. precatio, rogatio, petitio.
अभ्यवहार	cibus.
अभ्यसूयक	m. exsecrator
अभ्याश	v. seq.
अभ्यास	m. 1) propinquitas, vicinitas 2) exercitatio, usus, experientia 3) educatio, disciplina, institutio
अभ्युत्थान	n. actio surgendi.
अभ्युदय	m. felicitas
अभ्युपपत्ति	f. favor, benevolentia
अभ्र्	ire
अभ्र	n nubes.
अम्	ire, colere
अम्	aegrotum esse.
अमति	m. tempus

अमर	1) adj. immortalis 2) m. deus.
अमरप्रभ	immortalium splendorem habens.
अमरत्व	n immortalitas.
अमरा	f. Nomen Indri sedis aut urbis.
अमरावती	f. Nomen Indri urbis, sedis, palatii.
अमरोपम	immortalium similitudinem habens.
अमर्त्य	immortalis.
अमर्ष	ardor animi, ira, iracundia
अमर्षण	, iratus, iracundus, vehemens.
अमस	m. tempus
अमा	praep. cum.
अमात्य	m. qui est a consiliis.
अमानुष	quod est supra hominem.
अमित्र	m. inimicus, hostis.
अमी	illi, hi.
अमुत्र	adv. illic, i. e. in illo, futuro mundo.
अमृत	1) adj. immortalis 2) n. deorum cibus, immortalitatem afferens ambrosi
अमृतस्वादनीय	Amrtae [illegible] Geschmack sapore similis.
अमेध्य	impurus, sordidus, contaminatus.
अमेय	quod messen metiri non possumus immensus
अमेयात्मन्	immensum animum habens.
अमोघ	non fallens haud dubius certus

अम्ब्	ire, se movere. -
अम्ब्	sonare.
अम्बक	n. oculus.
अम्बर	n. 1) vestis 2) coelum.
अम्बा	f. mater.
अम्बु	n. aqua
अम्बुद	m. nubes.
अम्बुदाभ	nubis similitudinem habens.
अम्भ्	sonare.
अम्भस्	n. mare.
अम्भोज	n. lotus flos.
अम्मय	aquosus.
अम्र	m. nomen arboris.
अम्ल	acidus.
अय्	ire
अयन	n. via
अयम्	hic.
अयशस्	n. dedecus infamia. ignominia
अयशस्कर	dedecus, infamiam afferens.
अयस्	n ferrum.
अयस्मय	ferreus
अयुत	decies mille

अयोध्या f. (non inexpugnanda) nomen urbis.

zuwerfen / auf. verwenden

अर् ऋ 1) movere, dirigere, conjicere 2) uti aliqua re, impendere

anwenden

adhibere

([illegible], [illegible], ~~[illegible]~~, [illegible]

अर् ऋ offendere, ferire, laedere, vexare, occidere

अर् (ऋ) ire

अर 1) adj. celer, citus 2) rotae radius

अरजस् expers pulveris, purus.

अरण्य n. sylva.

अरण्यानी f. magna sylva.

अरत्नि m. cubitus (der Bogen, Vorderarm)

अरम् celeriter, cito

अरविन्द m. lotus flos.

अराजक rege orbatus.

अराति m. inimicus, hostis

अराल curvus.

अरि m. inimicus, hostis

अरिन्दम m. hostium domitor.

अरिष्ट non vulneratus

अरिष्ट m. nomen arboris.

dunkelbraun, [illegible] / schwärzlich

अरुण m. 1) adj. fuscus, ex rubro subniger, purpureus 2) sol.

अरुन्धती Vasishti uxor, una ex Plejadibus.

अरुस् m. n. ulcus, vulnus.

अरु idem

अरोग liber a morbo, sanus, salvus

अर्क् (lucere) urere, celebrare.

अर्क m. sol.

अर्द्, ऋद् occidere occidendi cupidum esse.

अर्गला f. pessulus (vinculum) अर्गल n. idem. अर्गली f. idem.

अर्घ् offendere, laedere, occidere, constare (valere), pretium habere, dignum esse.

अर्घ m. 1) pretium 2) donum honorificum, quod diis eximiisque hospitibus offertur constans ex octo rebus nempe ex oryza, sacro gramine (gras) kusa dictas, floribus etc. cum aqua aut ex aqua sola, in parvo vase.

अर्घ्य 1) adj. venerandus 2) m. i. q. praec.

अर्च् honorare, venerari, colere.

अर्चिष्मत् 1) flammans. 2) m. ignis.

अर्चिस् f. splendor, flamma.

अर्कृ, ऋकृ ire, adire.

अर्ज् 1) colligere coacervare (verschaffen, erlangen, herbeischaffen) adipisci acquirere 2) parare perficere.

अर्ज्, ऋज् ire; firmum esse; validum robustum esse; acquirere.

अर्जन n. nomen actionis rad. arj.

अर्जुन m. 1) nomen arboris 2) nomen unius Pāndavorum

अर्ड्, ऋड् (urere) assare, frigere, coquere.

अर्ण्, ऋण् ire

अर्णाल m.

290.

II, 13r

अर्त्, ऋत् iro: aemulari, certare (kämpfen, wetteifern) cf. imperare vituperare (tadeln, schelten)

अर्थ् petere, postulare.

अर्थ m 1) res materia 2) divitiae, opes 3) commodum, utilitas (Angelegenheit, Vorteil, Nutzen) 4) causa, ratio.

अर्थकृत् utilis, commodus, fructuosus.

अर्थिन् petens desiderans, egens pauper.

अर्थीय causam, originem habens, commotus (gebunden, bewegt) pendens ex alq r., positus in alq. r., obnoxius ([illegible]) alicui.

अर्थेप्सु divitiarum cupidus.

अर्थेप्सुता f. status ejus qui divitiarum cupidus est, divitiarum cupido

अर्द् 1) vexare, 2) ire 3) poscere ([illegible]), rogare petere — vexare, — ferire, occidere

अर्द्ध अर्ध 1) adj dimidius 2) n dimidium dimidia pars

अर्द्धचन्द्र m. semiplena luna 2) sagitta cujus acumen semiplenae ~~lun~~ lunae formam habet

अर्द्धरात्र m. media nox

अर्ध्, ऋध् crescere, augere

अर्पण n. actio tradendi

~~आक~~ अर्फ् ऋफ् offendere, caedere, ferire, vexare, occidere

अर्ब् caedere occidere; ire

अर्बुद m. n. centum milliones.

अर्भ m. proles, natus

अर्भक m proles natus pullus (Junge).

291.

अर्यमन् m. 1) sol 2) nom. propr. unus e majoribus, defunctis, manibus.

अर्व् ferire, laedere, occidere.

अर्वन् 1) humilis, infer 2) m. equus.

अर्वाक् adv. 1) post, postea 2) pone, a tergo. 3) prope.

अर्वाच् propinquus.

अर्व ऋष् ire.

अर्ह् 1) honorare colere 2) aequare, parem esse 3) dignum esse 4) convenire, decere 5) posse

अर्ह dignus.

अर्हण n. adoratio, cultus.

अर्हणा f. honoris testificatio, honor.

befriedigen, ~~[illegible]~~ genug thun, fähig sein, [illegible]

अल् arcere, sufficere, ornare.

अलक m. cincinnus gekräuselte Haare. [illegible] Haarlocke. [illegible]

अलका f. nomen urbis Kuveri.

अलक्त m. gummi laccae.

अलक्तक n. id

ungesehen, unbesehen.

अलक्षित non visus, non inventus, non deprehensus

अलङ्करण ornamentum.

अलङ्कार id.

अलङ्कृत ornatus

अलम् 1) ornamentum 2) satis 3) particula prohibitiva cum instrumentali substantivorum abstractorum, vel quod idem est gerundio. apage, aufer, abi!

अलस	pigro, ignavus. iners.
अलात	n. torris (Brand, brennendes Scheit)
अलि	m. 1) apis 2) scorpio
अलिक	= apis
अलिञ्जर	m. urna fictilis (thönerner Krug)
अलिन्	m. apis
अलीक	1) adj. 1 falsus, non verus. 2 n. falsum, falsitas.
अल्	√. parare [illegible].
अल्प	adj. parum, paulum, exiguus. gering wenig
अल्पक	tenuis, exiguus, vilis.
अल्पकार्य	quod parvi momenti est [illegible]
अल्पदर्शन	parum valens visu parum intelligens, imprudens, stultus.
अल्पता	f. paucitas, exiguitas.
अल्पदुःखता	f. parum doloris
अल्पमूलफलोदक	parum radicum, fructuum et aquae habens.
अव्	errare, ire; [illegible] || [illegible]
अव	praep. praef. de, ab.
अवकर्तन	n. abscissio, [illegible] | [illegible]
अवकाश	m. 1) locus, spatium, intervallum 2) occasio.
अवक्रय	m. pretium
अवगम	m. intellectio intelligentia
अवगाह	m. actio submergendi, (Untertauchen, [illegible])

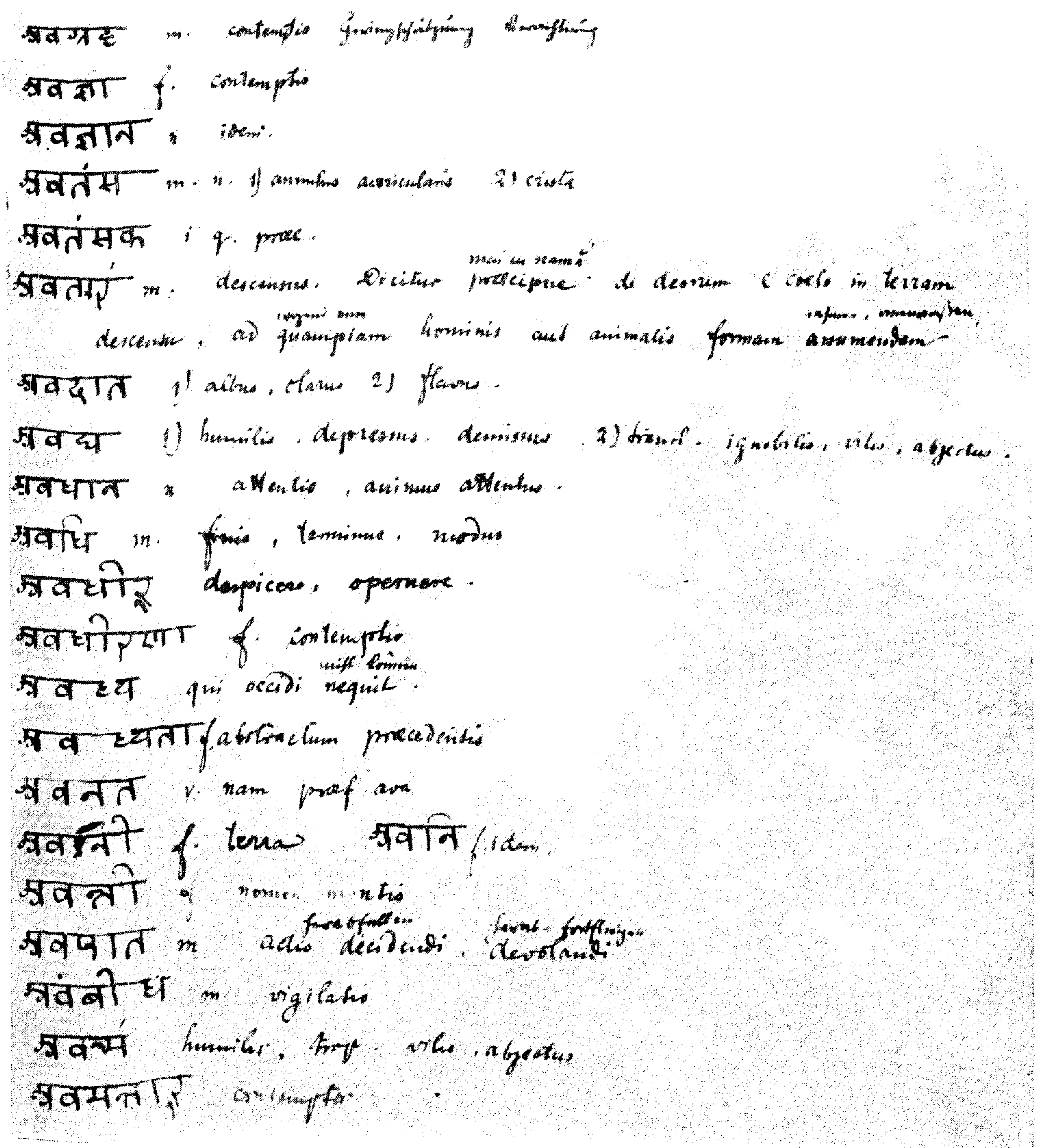

अवग्रह m. contemptio Geringschätzung Verachtung

अवज्ञा f. contemptio

अवज्ञान n idem.

अवतंस m. n. 1) annulus auricularis 2) crista

अवतंसक i q. praec.

अवतार m. descensus. Dicitur praecipue de deorum e coelo in terram descensu, ad quampiam hominis aut animalis formam assumendam.

अवदात 1) albus, clarus 2) flavus.

अवद्य 1) humilis, depressus, demissus 2) transl. ignobilis, vilis, abjectus.

अवधान n attentio, animus attentus.

अवधि m. finis, terminus, modus

अवधीर् despicere, spernere.

अवधीरणा f. contemptio

अवध्य qui occidi nequit.

अवध्यता f. abstractum praecedentis

अवनत v. nam praef ava

अवनी f. terra अवनि f. idem.

अवन्ती f nomen montis

अवपात m actio decidendi, devolandi

अवबोध m vigilatio

अवम humilis, transl. vilis, abjectus

अवमन्तृ contemptor.

294.

II, 17r

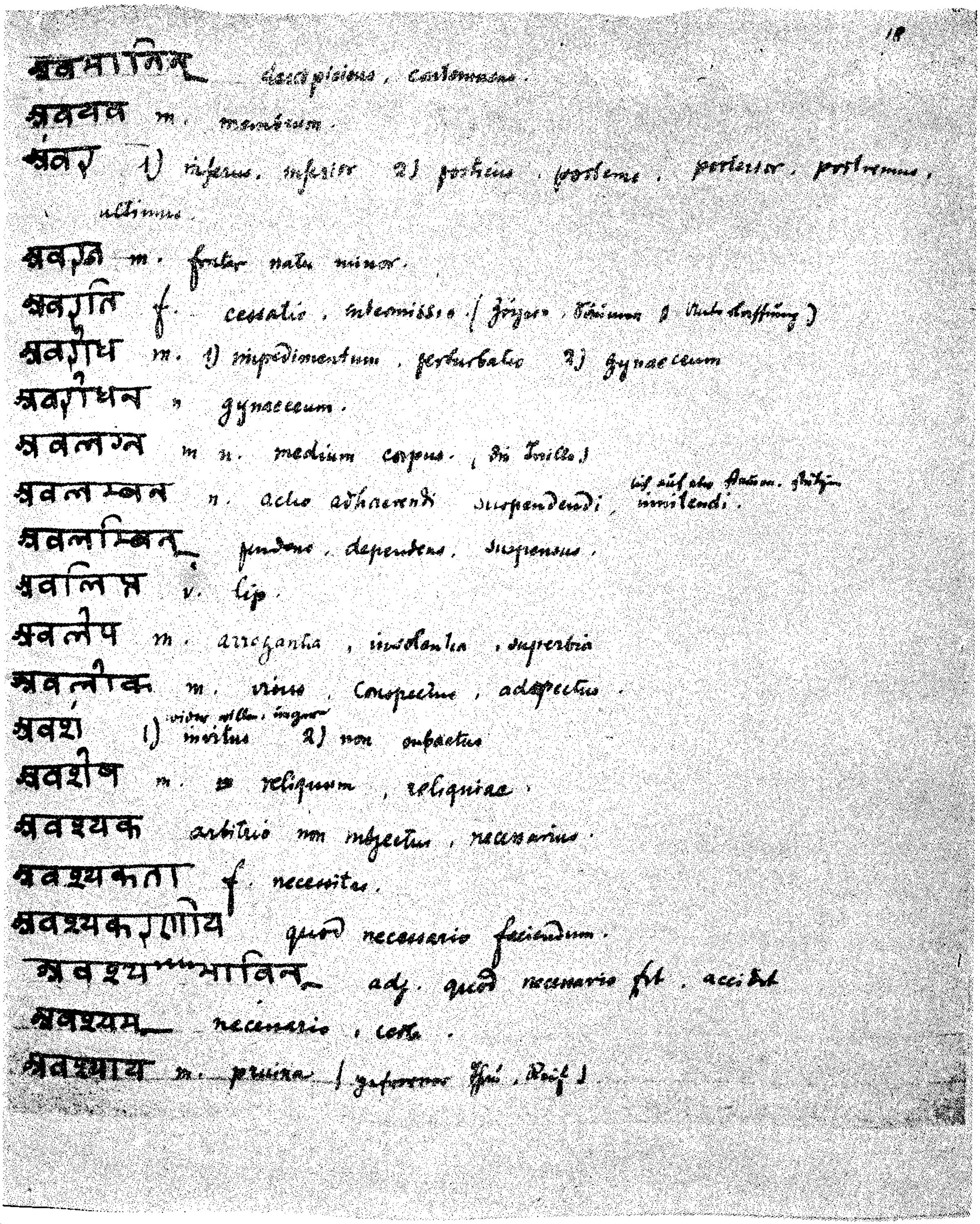

18

अवमानिन् despiciens, contemnens.

अवयव m. membrum.

अवर 1) inferus, inferior 2) posterius, posterus, posterior, postremus, ultimus.

अवरज m. frater natu minor.

अवरति f. cessatio, intermissio (Zögern, Säumen, Unterbrechung)

अवरोध m. 1) impedimentum, perturbatio 2) gynaeceum

अवरोधन n. gynaeceum.

अवलग्न m n. medium corporis. (die Taille)

अवलम्बन n. actio adhaerendi suspendendi, innitendi. sich auf etwas stützen. stützen

अवलम्बिन् pendens, dependens, suspensus.

अवलिप्त v. lip.

अवलेप m. arrogantia, insolentia, superbia

अवलोक m. visus, conspectus, adspectus.

अवश 1) wider willen, ungern invitus 2) non subjectus

अवशेष m. reliquum, reliquiae.

अवश्यक arbitrio non subjectus, necessarius.

अवश्यकता f. necessitas.

अवश्यकरणीय quod necessario faciendum.

अवश्यभाविन् adj. quod necessario fit, accidit

अवश्यम् necessario, certe.

अवश्याय m. pruina (gefrorener Thau, Reif)

295.

II, 18r

अवसर m. occasio, opportunitas, tempus opportunum.

अवसान n. finis, [illegible].

[illegible] . beſprengt

अवसिक्ताङ्ग adj. conspersis membris. vel conspersum caput habens.

अवस्कन्द m. incursio, impetus, impugnatio

अवस्कर m. excrementum, stercus.

अवस्त्र vestes privatus.

अवस्त्रता f. abstractum praecedentis.

अवस्था f. status, conditio.

Aufenthalt

अवस्थान n. commoratio, status, habitatio

अवहास m risus, jocus.

abwärts

अवाक् adv. 1) deorsum 2) meridiem versus.

kopfabgeneigt

अवाक्शिरस् deorsum caput habens, demisso capite

अवाङ्मुख deorsum vultum habens, demisso vultu.

अवाच् 1) inferus, inferior, 2) meridionalis.

Erlangung item

अवाप्ति f adeptio, impetratio.

dieſseitig

अवार n. ripa citerior fluminis

अवि m. f. ovis

अविचारितम् adv sine deliberatione, sine haesitatione, non cunctanter.

langwierig

अविदूर non longinquus.

अविनय m. improbitas, mores pravi, immodestia, turpitudo.

अविरत perpetuus. continuus.

अविरतम् adv. sine intermissione, assidue, perpetuo

अविशेषम् gänzlich ‖ vollends, gänzlich ‖ gänzlich omnino, prorsus, plane.

अविभाग m. absentia

अवैधव्य liber a viduitate, liberum a viduitate (Unverwittwet, Mangel,

~~अव्यक~~ अव्यक्त 1) invisibilis, quod sensibus percipi nequit 2) non perspicuus obscurus.

अव्यग्र 1) imperturbatus 2) co... ...n. sine fine, aeternus.

अव्यय 1) Untergang Abgang interitus, exitus ... ...declinabilis.

अव्रतिक qui vota non facit aut

अश् 1) edere, genießen frui 2) secundum grammaticos capere consumere

अशन qui edit.

अशनि m. fulmen.

अशितव्य n. cibus.

अशिरस्क capite privatus

अशिश्वी f. liberis carens femina.

अशील n. improbitas mores pravi, turpitudo.

अशुभ अशुभम् 1) adj. improbus, scelestus 2) infelix, infaustus 3) subst. n. malum.

अशून्य liber a vacuo totus, universus.

अशून्यम् adv. omnino, plane, accurate.

अशेष totus, universus.

अशेषतस् omnino, plane.

अशेषे i. q. praec.

अशेषेण i. q. praec.

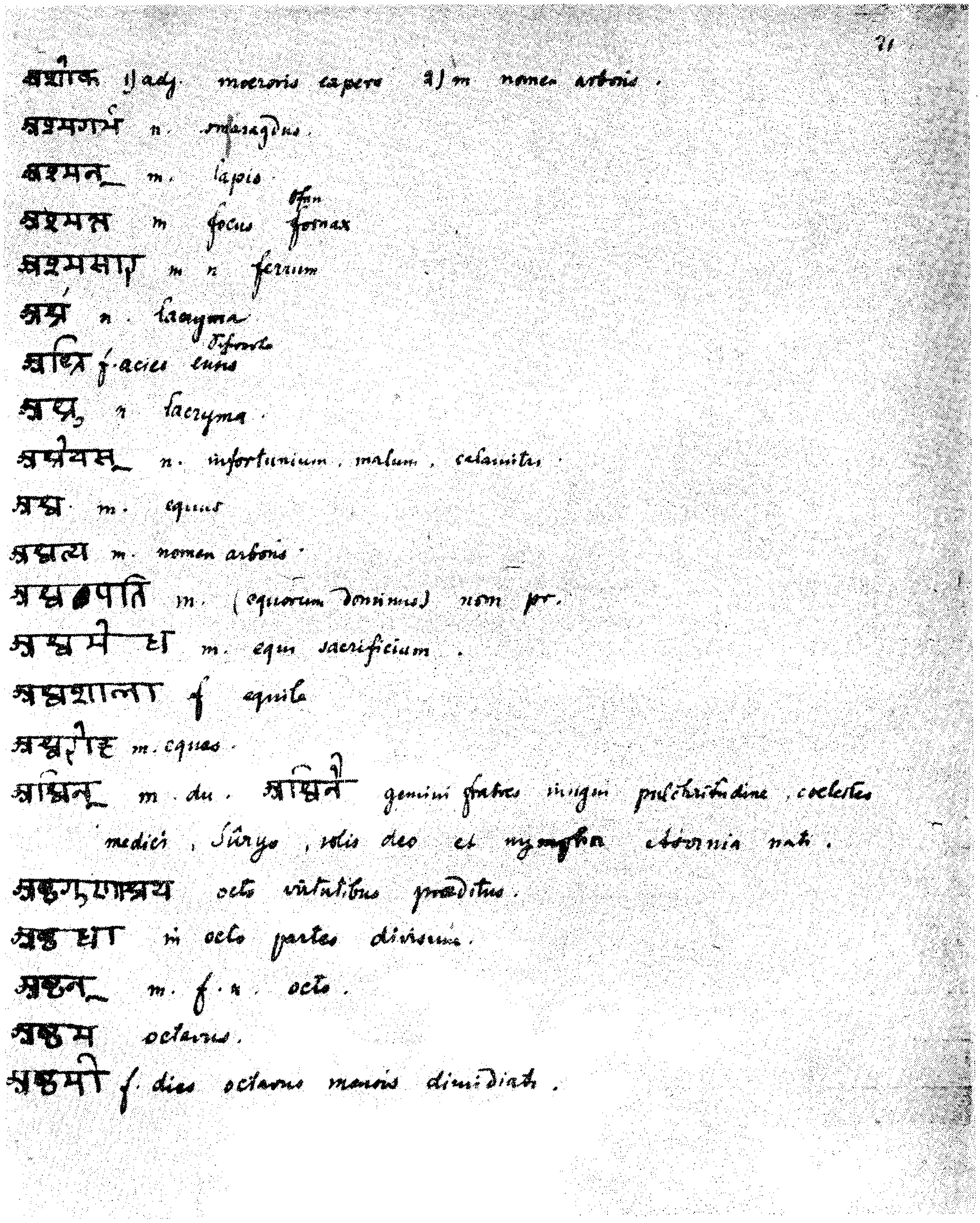

21

अशोक 1) adj. moeroris expers 2) m nomen arboris.

अश्मगर्भ n. smaragdus.

अश्मन् m. lapis

अश्मन्त m focus fornax (Ofen)

अश्मसार m n ferrum

अश्र n. lacryma

अश्रि f. acies ensis ([illegible])

अश्रु n lacryma.

अश्रेयस् n. infortunium, malum, calamitas.

अश्व m. equus

अश्वत्थ m. nomen arboris.

अश्वपति m. (equorum dominus) nom pr.

अश्वमेध m. equi sacrificium.

अश्वशाला f equile

अश्वारोह m. eques.

अश्विन् m. du. अश्विनौ gemini fratres insigni pulchritudine, coelestes medici, Sûryo, solis deo et nymphâ Asvinia nati.

अष्टगुणाश्रय octo virtutibus praeditus.

अष्टधा in octo partes divisum.

अष्टन् m. f. n. octo.

अष्टम octavus.

अष्टमी f. dies octavus mensis dimidiati.

298.

II, 21r

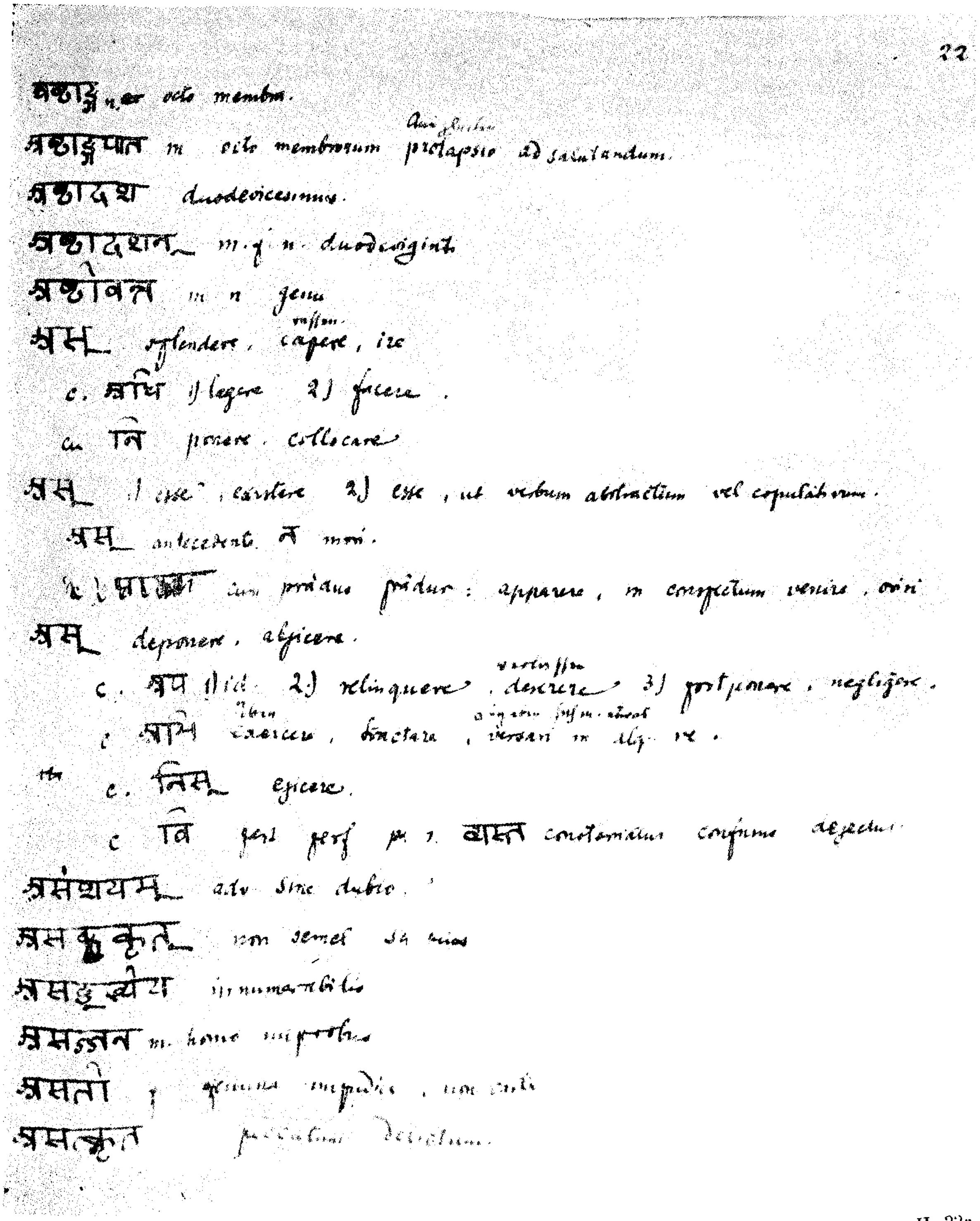

22

अष्टाङ्ग n. octo membra.

अष्टाङ्गपात m octo membrorum prolapsio ad salutandum.

अष्टादश duodevicesimus.

अष्टादशन् m. f. n. duodeviginti

अष्टीवन्त m n genu

अस् splendere, capere, ire

c. अधि 1) legere 2) facere.

c. नि ponere. collocare

अस् 1) esse, existere 2) esse, ut verbum abstractum vel copulativum.

अस् antecedente न non.

c. प्रादुस् cum prädus prädur: apparere, in conspectum venire, oriri

अस् deponere, abjicere.

c. अप 1) id. 2) relinquere, deserere 3) postponere, negligere.

c. अभि exercere, tractare, versari in aliq. re.

c. निस् ejicere.

c. वि part perf p. 1. व्यस्त conturbatus confusus dejectus

असंशयम् adv. sine dubio.

असकृत् non semel saepius

असङ्ख्येय innumerabilis

असज्जन m. homo improbus

असती f. femina impudica, non casta

असत्कृत peccatum, delictum.

299.

II, 22r

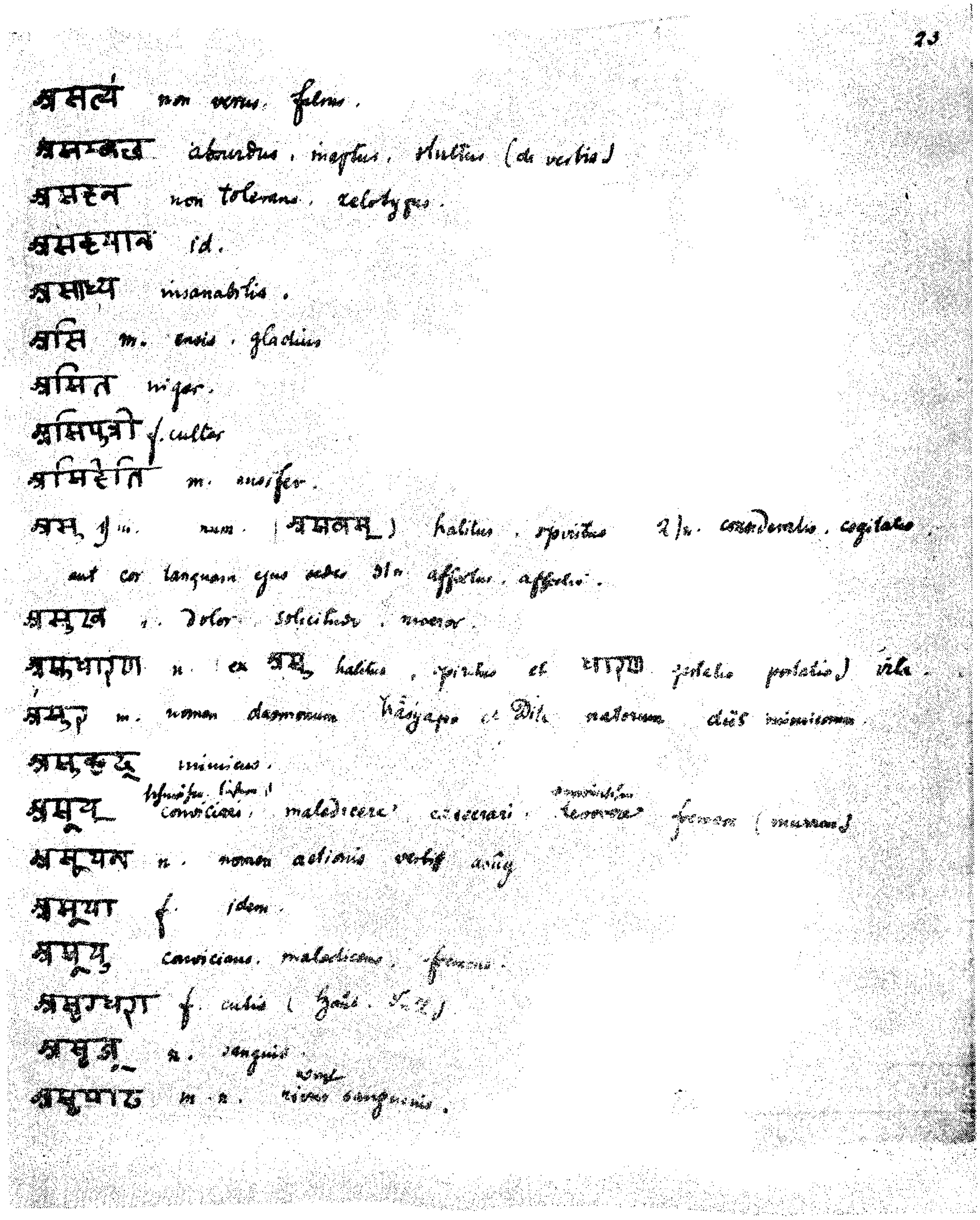

असत्यं non verus, falsus.
असम्बद्ध absurdus, ineptus, stultus (de verbis)
असहन non tolerans, zelotypus.
असहमान id.
असाध्य insanabilis.
असि m. ensis, gladius
असित niger.
असिपत्री f. culter
असिहेति m. ensifer.
असु 1 m. num. (असवस्) halitus, spiritus 2/n. consideratio, cogitatio, aut cor tanquam ejus sedes 3/n affectus, affectio.
असुख n. Dolor, sollicitudo, moeror.
असुधारण n. (ex असु halitus, spiritus et धारण sustentatio, portatio) vita.
असुर m. nomen daemonum Kâśyapo et Diti natorum, diis inimicorum.
असुद्रुह् inimicus.
असूय् conviciari, maledicere, execrari, ~~[illegible]~~ fremere (murmurare)
असूयन n. nomen actionis verbi असूय्
असूया f. idem.
असूयु conviciaus, maledicens, fremens.
असृग्धरा f. cutis (Hai. 5.2)
असृज् n. sanguis.
असृक्पात m. n. rivus sanguinis.

300.

II, 23r

असौ	hic, haec, ille, illa
अस्त	m. 1) nomen occidentalis cujusdam montis ultra quem solem occidere credunt 2) solis occasus et occasus, finis in universum.
अस्त्र	Geschoss. überhaupt namentlich Geschoss. Wurfgeschoss n. 1) telum quodcumque praesertim missile 2) arcus.
अस्थि	n. os (ossis)
अस्थिकृत्	m medulla
अस्थिभुज्	m. (ex asthi et bhuj edens) canis.
अस्मदीय	noster
अस्मादृश	nobis aut vobis aequalis
अस्र	n. 1) sanguis 2) lacryma.
अस्रु	n. lacryma.
अस्वप्न	m. deus.
अस्वस्थ	infirmus, invalidus, aegrotus.
अस्वस्थता	f. aegritudo.
अह्	dicere.
~~अहङ्क~~ अहङ्कार	m sui conscientia, sui studium (Geist), superbia
अहङ्कृत	sui studiosus, superbus.
अहन्	n. dies.
अहम्	ego.
अहर्	n. dies.
अहर्पति	m. sol.
अहर्मणि	m. idem.

Morgendämmerung

अहर्मुख n. (diei os, facies) tempus matutinum, diluculum.

अहस् m. dies.

अहस्कर m. sol.

अहह interj.

अहार्य m. mons.

अहि m. serpens.

Sanftheit, Verschonung

अहिंसा f. mansuetudo, clementia, benevolentia.

अहिकान्त m. aër, ventus.

अहित m. inimicus.

अहिभुज् (serpentes edens) 1) Garudas 2) pavo.

अहो interj. admirationis et lamentationis, ah! eheu!

अहोरात्र m. dies et nox.

अहोस्वित् an (oder) in interrogando.

आ â

आ prep. praef. 1) ad 2) in conjunctione cum ablativo substantivi, *usque* *ad* bis an *terminus* aut cum inclusione aut cum exclusione rei. In compositione cum verbis, quae colorem indicant idem valet quod lat. *sub* et suffixum -icius -*lich* e. c. आनील subniger negricius.

आं interj. fürwahr und in der That, wahrhaftig nae profecto sane; sequente e *ǵnâtam* cognitum.

आः vel आ interj. (forma prior ante surdas posterior ante sonoras litteras,

आकर m. 1) Grube, Bergwerk fodina, 2) multitudo.

आकर्षण n. actio attrahendi wegziehen abstrahendi, hervorziehen protrahendi.

आकल्य m. aegritudo (Ungeschicklichkeit ...)

आकाङ्क्षा f. desiderium

आकाय m. 1) Schutzhütte regnum 2) habitatio.

आकार m 1) species forma facies 2) animi securitas, animus aequus bene compositus.

आकारवन्त् formosus, pulcher.

आकाश m. aër

आकीर्ण impletus, plenus.

आकुल unruhig turbatus perturbatus, confusus.

आकृति f. species forma facies.

आकृष्टि f. attractio

आक्रीड m. hortus regius, publicus.

आखु m. mus Rattus

आखुभुज् m. i. e. praec. et bug edens / felis.

आखेट m. venatio

आख्या f. nomen

आख्यान n. sermo [illegible] loquela narratio.

आख्यायिन् narrans.

आगन्तु m. 1) fremd, Fremdling advena 2) hospes. gast.

आगन्तुक m. advena.

आगम 1) adj. adiens, adveniens, appropinquans 2) m. aditio, adventus, appropinquatio. ‖ आगमन n. i. q. praec.

आगमनस् adventus causa

आगस् n. peccatum.

आघाट limes, terminus.

आघात m. 1) occisio, caedes 2) locus occisionis, locus extremi supplicii (Richtplatz)

आघातन n. i. q. praec.

आचमनीय n. ori ausspülen eluendo dienend inserviens aqua.

आचार 1) actio i. agendi, vivendi ratio, mos 2) honesta vita mores bon- morum probitas

आचार्य m. magister, praeceptor.

आच्छादन n. 1) actio tegendi, inumbratio 2) vestis, Kleidung vestitus

आजानेय m. equus vorzüglich egregii generis.

आजि 1) campus planus 2) pugna.

आजीव m. victus.
आजीवन n. idem.
आज्ञा f. jussus, praeceptum
आज्ञाकर 1) adj. obediens, subjectus 2) m. servus, famulus v. sq.
आज्ञाकरत्व n. obedientia, servitus.
आज्य n. butyrum liquidum et purificatum
आञ्छ extendere
आटोप m. superbia.
आढक m. modus frumentarius.
आढ्यं dives, opulentus.
आतङ्क m. 1) aegritudo 2) timor.
आततायिन adj. et subst. m. [illegible] scelestus, fur, praedo.
आतप m. calor, ardor solis.
आतपत्र (a solis ardore tuens) umbella
आतुर aegrotus, impotens.
आतोद्य n. instrumentum musicale.
आत्त दा part. आ
आत्थ dixisti v. अह्:
आत्मगतम ad. ad semet ipsum loquens.
आत्मज m. filius
आत्मदर्श m. (qui facit ut aliquis semet ipsum videat) speculum.
आत्मन m. 1) anima, animus, mens 2) 3a persona pronominum

Sium personarum locum tenet cum sensu reflexivo 3) propria persona (das eigene Selbst. 4) In fine compositorum आत्मन् saepe in formam
angeborne Beschaffenheit, Naturel
क assumit et significat naturam, indoles, conditio, proprietas, aut
suffixa sequit quibus adjectiva e nominibus [illegible] condunt

आत्मप्रभ m. suimet ipsius i.e. per semet ipsum splendorem habens

आत्मभू (per semet ipsum existens) nomen Brahmae, Vishnus, Sivi
et Anangi

Fresser
आत्मम्भरि m. homo edax, helluo, abdomini natus

seiner selbst mächtig
आत्मवत् sui compos.

आत्मसात् n. propriam personam zum eignen Selbst. zum Teil 3 आत्मसात्कृत
Gewinn eifrig
sui lucri studiosus

आत्मीय proprius, meus, tuus, etc.

आत्यन्तिक infinitus

verderblich
आत्ययिक exitiosus perniciosus funestus

आदर m. observantia, veneratio.

आदर्श m. speculum.

आदर्शनात् usque ad visum id est ita ut oculis cerni possit aut aspectu
sentiri possit

zu nehmen, ergreifen
आदान n. actio sumendi, accipiendi

आदि 1) primus 2) subst. m. initium, principium.

आदितस् adv. ab initio

आदितेय m. deus

II, 50r

1.

आदित्य m. 1) sol 2) pl. आदित्यास् genii, duodecim numero.

आदित्रूप solis formam habens, soli similis.

आदित्सु capiendi cupidus, capere volens

आदिम primus

आद्य primus.

आद्यन्तवत् initium et finem habens.

आधार m. 1) fulcrum, fultum, basis. praesidium, subsidium 2) fons aquarum, canalis.

आधि m. sollicitudo

~~आधिप~~ आधिपत्य n. dominium, imperium.

आनक m. tympanum.

आनन n. 1) os 2) facies vultus

आनन्द gaudium laetitia, voluptas

आनन्दथु m. id.

आनन्दन n. actio exhilarandi oblectandi

आनयन n. adductio

आनाय m. rete

आनील subniger, nigricans

आनुपूर्व्य n. ordo.

आनृण्य n. subst. abstr. ab anṛṇa.

आनृशंस्य n. humanitas, benignitas.

आप् 1) attingere aliquem locum pervenire, venire 2) adipisci, consequi [illegible]

307.

II, 51r

c. आभि desiderare
c. प्र venire, pervenire
c. वि occupare, complere, implere.
c. सम् perficere, zu Stande bringen, vollenden)

आपक्व semicoctus, semimaturus.
आपगा f. fluvius (ex आप aqua quod repentum non nascitur)
आपण m. forum.
आपत्ति f. infortunium, calamitas
आपद् f. (rad पद् ire)
आपद्धर्म m. infortunii officium (Amt, Pflicht, [illegible])
आपन्न v. पद् praef आ.
आपस् n. 1) aqua 2) peccatum.
आपाण्डु subpallidus (etwas bleich)
आपात 1) actio accidendi, delabendi, irruendi, incursus (Angriff), insultus (Anfall, Angriff).
2) praesens momentum. (Einfinden / herabgleiten, - fallen, - fallen // eindringen.
आपातदुःसह impetu difficilis sustentu.
आपान n. locus potatorius.
आपीड m. sertum (Blumengewinde), quod capitis vertici annectitur.
आपीन n. uber, ūbae. (Euter)
आपूपिक m. (ex आपूप placenta (Kuchen), libum et इक) pistor (pinsa).
आपोमय aquosus, aqua praeditus
आप्त 1) obtentus, acceptus. 2) aptus, idoneus (gefällig), habilis. 3) familiaris, consortium particeps.

आप्तकारिन्	apte agens familiaris.
आप्तदक्षिण	apto sacrificali dono instructus
आप्य	adj. aquosus, aquaticus, humidus.
आप्लव	m. lavatio
आप्लान	m. id.
आबाधा	f. vexatio, molestia, afflictio das Peinigen
आभरण	n. ornamentum ornatus.
आभा	f. 1) splendor 2) similitudo.
आभास्	erleuchtend. collustrans
आभील	grausenhaft. 1) adj terribilis, formidolosus 2) m. dolor.
आभोग	m. plenitas
आम	1) adj. crudus, incoctus 2) m. aegritudo; Unverdaulichkeit [illegible]
आमकुम्भ	m. vas aquarium ex argilla incocta
आमत्र	n. cogitatio, sententia, consilium.
आमनस्य	Marter. Qual n. Tormentum, cruciatus,
आमय	m. morbus.
आमयाविन्	aegrotus.
आमर्ष	m. ira, iracundia.
आमात्य	m. qui est a consiliis. .
आमिष	m. n. 1) caro 2) voluptas.
आम्नाय	m. nomen Vedorum.
आम्भस	aquosus.

आम्र m nomen arboris c Magnifera Indica.

आय m. reditus, quaestus [illegible]

आयत longus

आयतन n 1) habitatio, sedes Domicilium 2) altare ara Brandaltar etiam tectum; ~~Dach~~ receptaculum ad peragendum sacrificium.

आयाति f 1) longitudo 2) potestas 3) tempus futurum.

आयत्त 1) propensus promus propitius 2) subjectus, obnoxius. [illegible]

आयत्ति f 1) inclinatio propensio favor 2) actio se subjiciendi alicui servitus obedientia

आयस adj ferreus.

आयाम m 1 refrenatio retentio 2) longitudo

आयामवत् longus.

आयास m 1) Contentio Anstrengung, labor 2) aerumna, miseria, Calamitas. [illegible]

आयासिन् vexans.

आयुध m telum, arma.

आयुष्मत् longam vitae aetatem promittens, ad summam senectutem perveniens, longa aetate gaudens.

आयुस् n 1) aetas 2) vitae tempus

आये interj.

आयोधन n 1) pugna, proelium 2) locus pugnae?

आरक्त subruber, röthlich.

आरण्यक 1) adj silvester 2) m silvicola, eremita

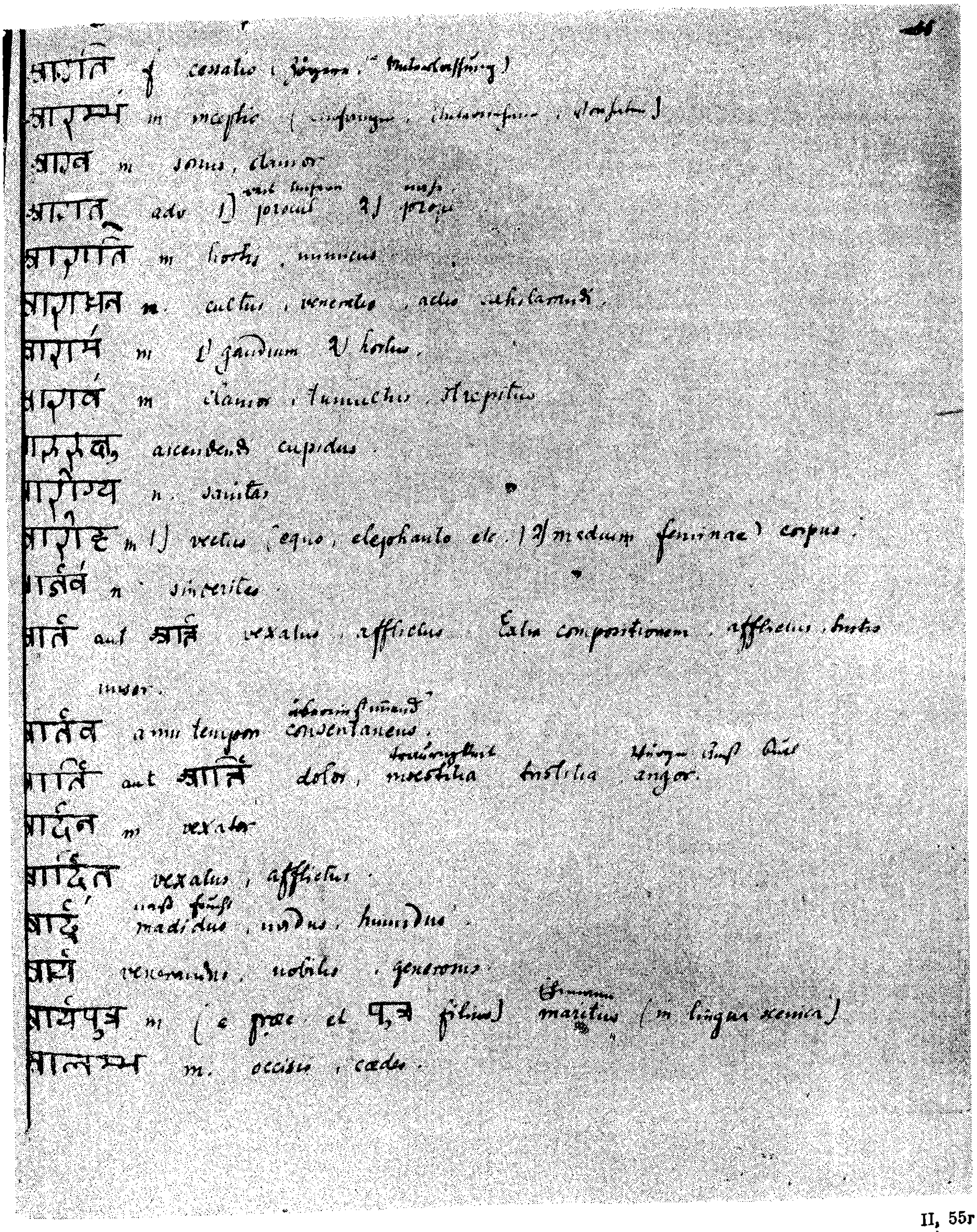

आरति f cessatio (Zögern, Unterlassung)

आरम्भ m inceptio (Anfangen, Unternehmen, Anfang)

आरव m sonus, clamor

weit entfernt nahe
आरात् adv 1) procul 2) prope

आराति m hostis, inimicus

आराधन n. cultus, veneratio, actio exhilarandi.

आराम m 1) gaudium 2) hortus.

आराव m clamor, tumultus, strepitus

आरुरुक्षु ascendendi cupidus.

आरोग्य n. sanitas

आरोह m 1) vectio (equo, elephanto etc.) 2) medium feminae corpus.

आर्जव n sinceritas.

आर्त aut आर्त्त vexatus, afflictus. Extra compositionem, afflictus, tristis miser.

übereinstimmend
आर्तव anni tempori consentaneus.

Traurigkeit [illegible]
आर्ति aut आर्त्ति dolor, moestitia tristitia, angor.

आर्दन m vexator

आर्दित vexatus, afflictus.

naß feucht
आर्द्र madidus, udus, humidus.

आर्य venerandus, nobilis, generosus

Ehemann
आर्यपुत्र m (e praec. et पुत्र filius) maritus (in lingua scenica)

आलम्भ m. occisio, caedes.

II, 55r

311.

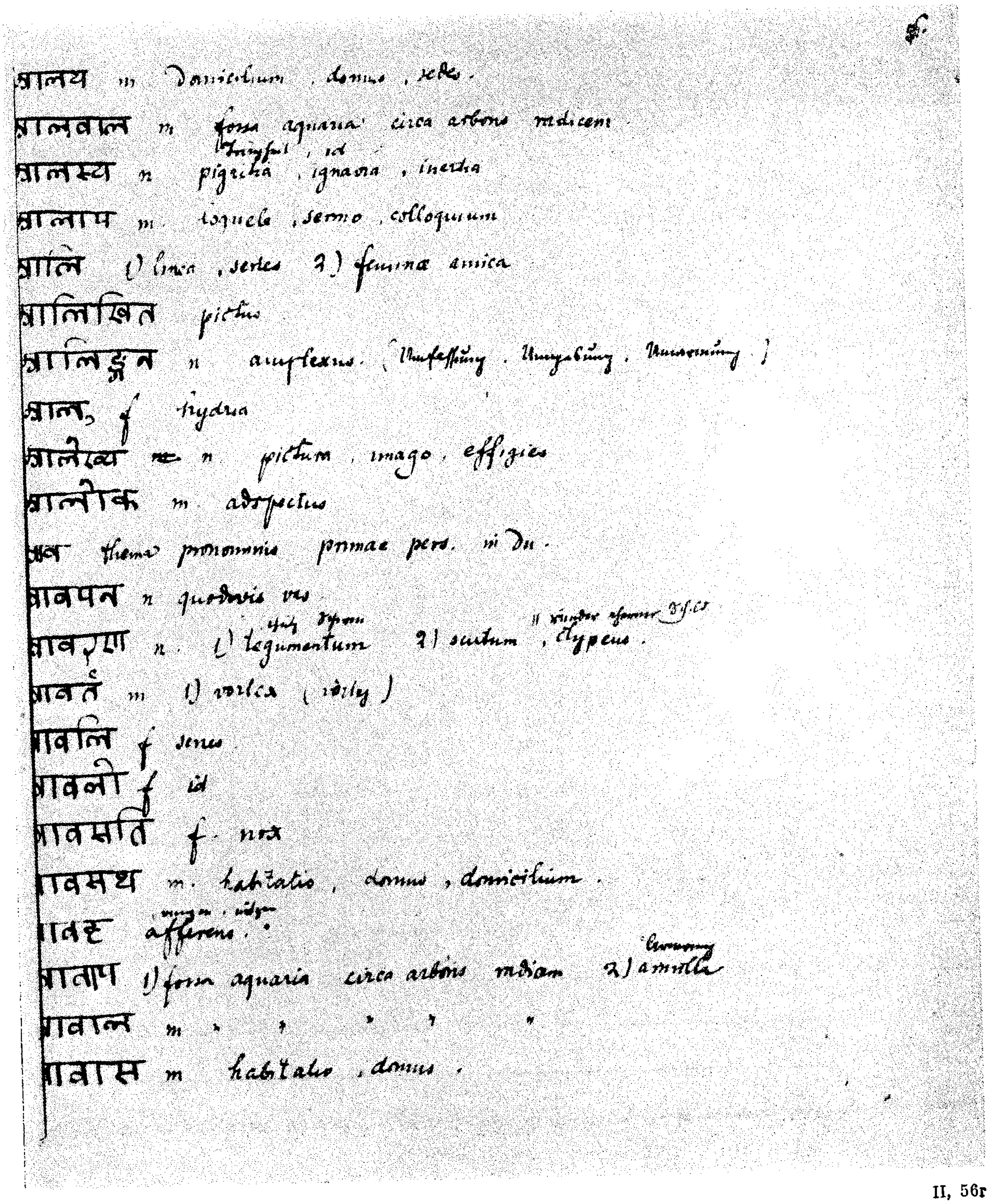

आलय m Domicilium, domus, sedes.

आलवाल m fossa aquaria circa arboris radicem

[illegible], id

आलस्य n pigritia, ignavia, inertia

आलाप m loquela, sermo, colloquium

आलि 1) linea, series 2) femina amica

आलिखित pictus

आलिङ्गन n amplexus. (Umfassung. Umgebung. Umarmung)

आलू, f hydria

आलेख्य ~~m~~ n pictura, imago, effigies

आलोक m adspectus

आव thema pronominis primae pers. in Du.

आवपन n quodvis vas

Hülle Decke — [illegible]

आवरण n 1) tegumentum 2) scutum, clypeus.

आवर्त m 1) vortex (Wirbel)

आवलि f series

आवली f id

आवसति f nox

आवसथ m. habitatio, domus, domicilium.

[illegible]

आवह afferens.

Armring

आवाप 1) fossa aquaria circa arboris radicem 2) armilla

आवाल m " " " " "

आवास m habitatio, domus.

II, 56r

312.

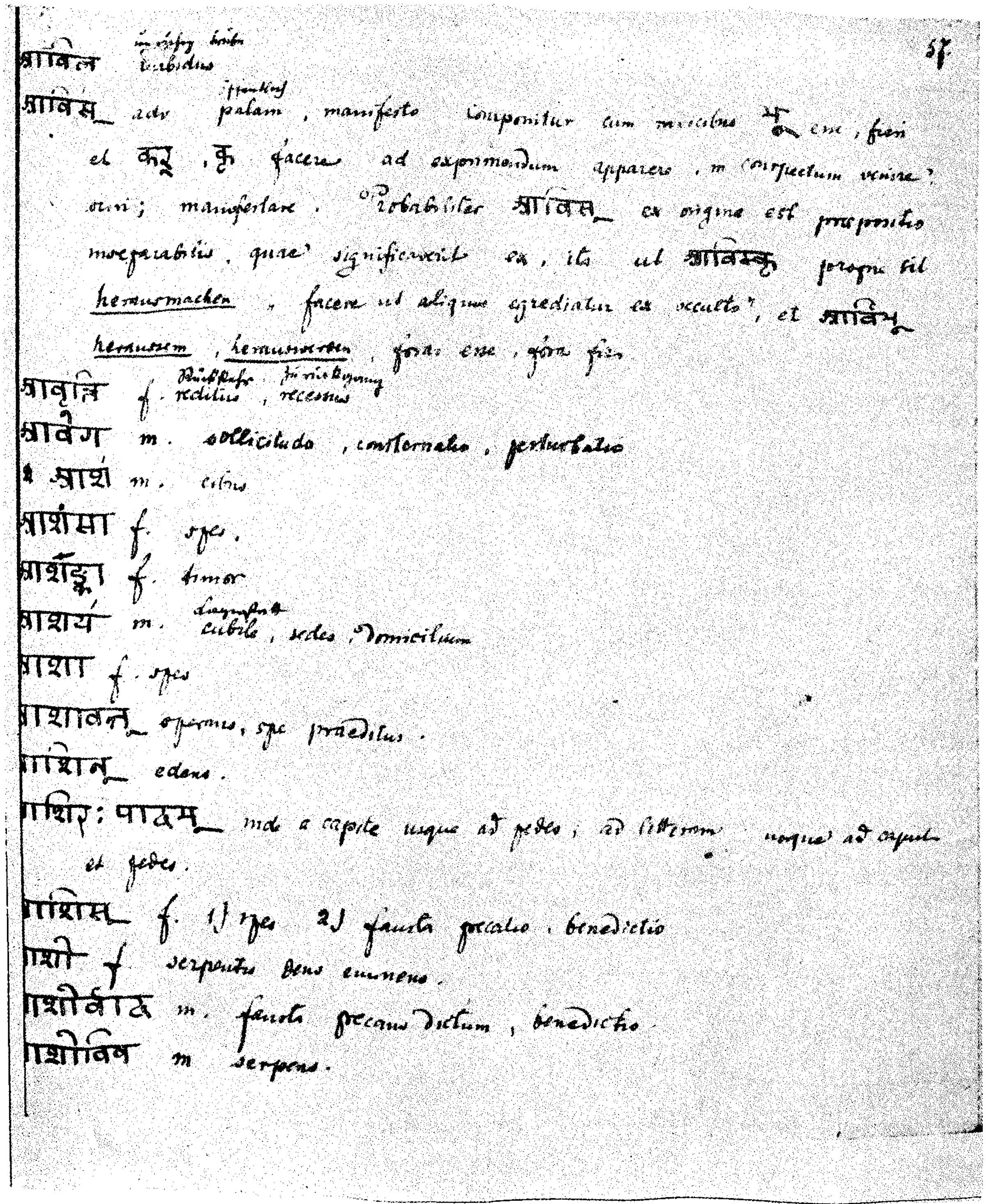

57

आविल [illegible] trübe
turbidus

आविस् adv offenkundig
palam, manifesto. Componitur cum vocibus भू esse, fieri et कृ, कृ facere ad exprimendum apparere, in conspectum venire, oriri; manifestare. Probabiliter आविस् ex origine est praepositio inseparabilis, quae significaverit ex, ita ut आविष्कृ proprie sit "herausmachen", facere ut aliquid egrediatur ex occulto", et आविर्भू "heraussein, herauswerden", foras esse, foras fieri.

आवृत्ति f. Rückkehr, Zurückbiegung
reditus, recessus

आवेग m. sollicitudo, consternatio, perturbatio

आश m. cibus

आशंसा f. spes.

आशङ्का f. timor

आशय m. Lagerstätte
cubile, sedes, domicilium

आशा f. spes

आशावत् sperans, spe praeditus.

आशिन् edens.

आशिरःपादम् inde a capite usque ad pedes; ad litteram: usque ad caput et pedes.

आशिस् f. 1) spes 2) fausta precatio, benedictio

आशी f. serpentis dens eminens.

आशीर्वाद m. fausta precans dictum, benedictio.

आशीविष m serpens.

313.

II, 57r

आशु 1) adj. celer 2) adv. celeriter, cito

आशुग m. 1) ventus 2) sagitta

आशुत्व n celeritas.

आशुशुक्षणि 1) ignis 2) aër, ventus.

आश्चर्य 1) adj. mirus, mirabilis 2) subst. n miraculum.

आश्चर्यमय adj miraculosus mirabilis.

आश्रम m. eremitarum sedes.

आश्रय m. 1) aditio, appropinquatio praesertim tutelae defensionis, (patrocinii causa) actio confugiendi refugiendi ad aliquem
2) perfugium refugium domicilium, domus. 3) f. vicinitas.
4) fraus fallacia dolus.

आश्रयाश m ignis (ex आश्रय domus et अश edens)

आष्ट n aether coelum

आस् 1 sedere 2) esse

अधि 1) [illegible] insidere c. acc. con 2) tenere, inhabitare

anu आस् 1 assidere, apud aliqm sedere c acc 2) [illegible]

उद् उदासीन non curans incuriosus negligens, tranquillus [illegible]

उप ~~[illegible]~~ 1) assidere 2) parere 3) tenere [illegible]
[illegible] 3) [illegible] 4) [illegible], tolerare

सम्प pari पार्य 1) circumsedere obsidere 2) [illegible]
[illegible] pugnare

सम् simul, junctim sedere

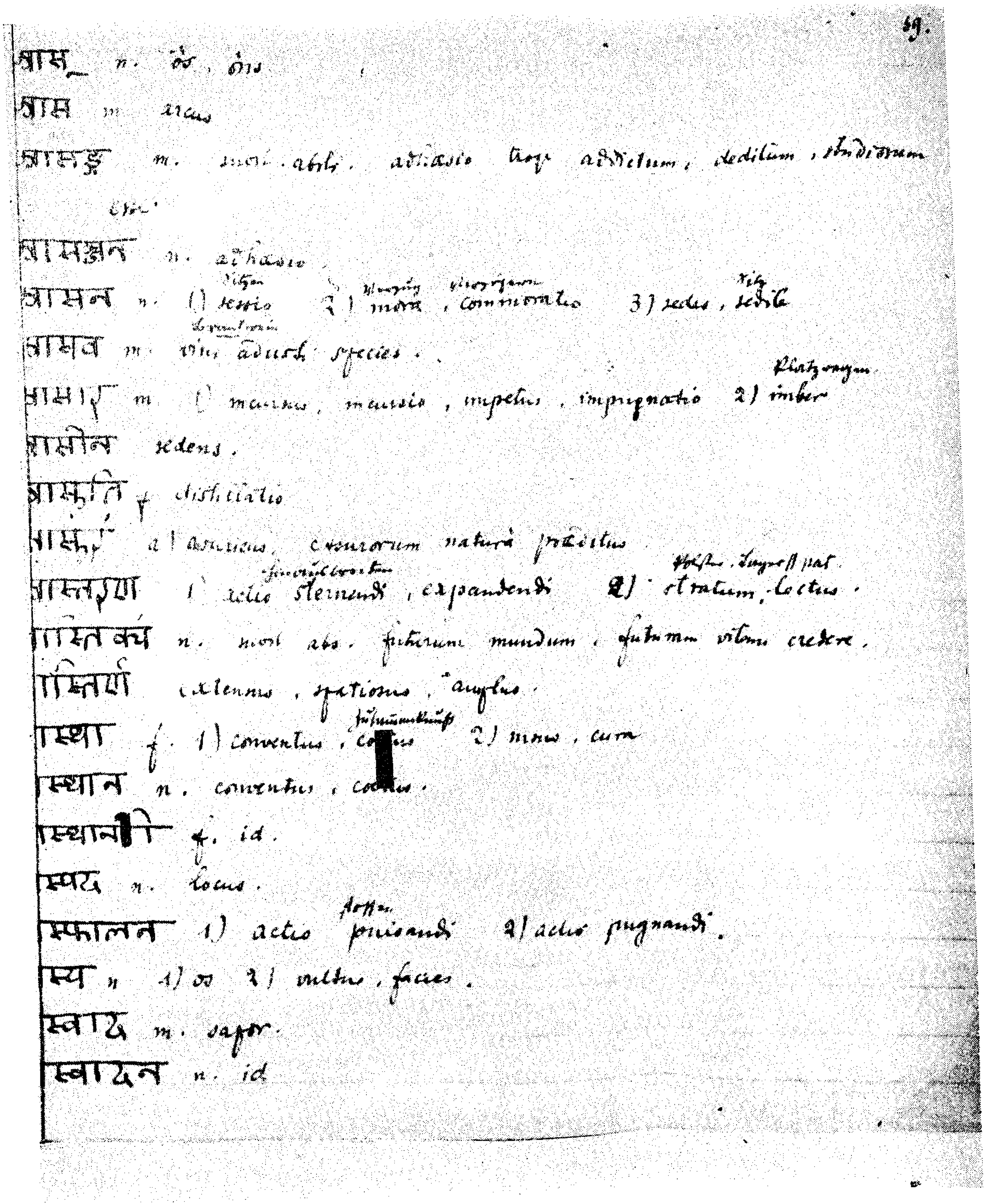

59.

आस् n. ōs, ōris

आस m. arcus

आसङ्ग m. nom. abstr. adhaesio atque addictum, deditum, studiosum esse

आसञ्जन n. adhaesio

Sitzen — Weilung — Verweilen — Sitz
आसन n. 1) sessio 2) mora, commoratio 3) sedes, sedile

Branntwein
आसव m. vini ardentis species.

Platzregen
आसार m. 1) mansus, mansio, impetus, impugnatio 2) imber

आसीन sedens.

आसुति f. distillatio

आसुर a.) asuricus, asurorum natura praeditus

Hinbreiten — Polster, Lager, Bett
आस्तरण 1) actio sternendi, expandendi 2) stratum, lectus.

आस्तिक्य n. nom. abs. futurum mundum, futuram vitam credere.

आस्तीर्ण extensus, spatiosus, amplus.

Zusammenkunft
आस्था f. 1) conventus, co[redacted]us 2) mora, cura

आस्थान n. conventus, co us.

आस्थानी f. id.

आस्पद n. locus.

Stossen
आस्फालन 1) actio pulsandi 2) actio pugnandi.

आस्य n. 1) os 2) vultus, facies.

आस्वाद m. sapor.

आस्वादन n. id

315.

II, 59r

आह	interj.
आह	dixi, dixit
आहर्तृ	m. qui facit, conficit (sacrificium)
आहव	m. 1) sacrificium 2) pugna, proelium
आहार	m. 1) adj. afferens 2) m. victus, cibus
आहुति	f. sacrificatio.
आहेय	anguineus (z. Schlange gehörig)
आह्वय	n. nomen
आह्वा	f. nomen.
आह्वान	n. advocatio, invitatio.

……

B.C.U. „M. EMINESCU"
IAŞI

316.

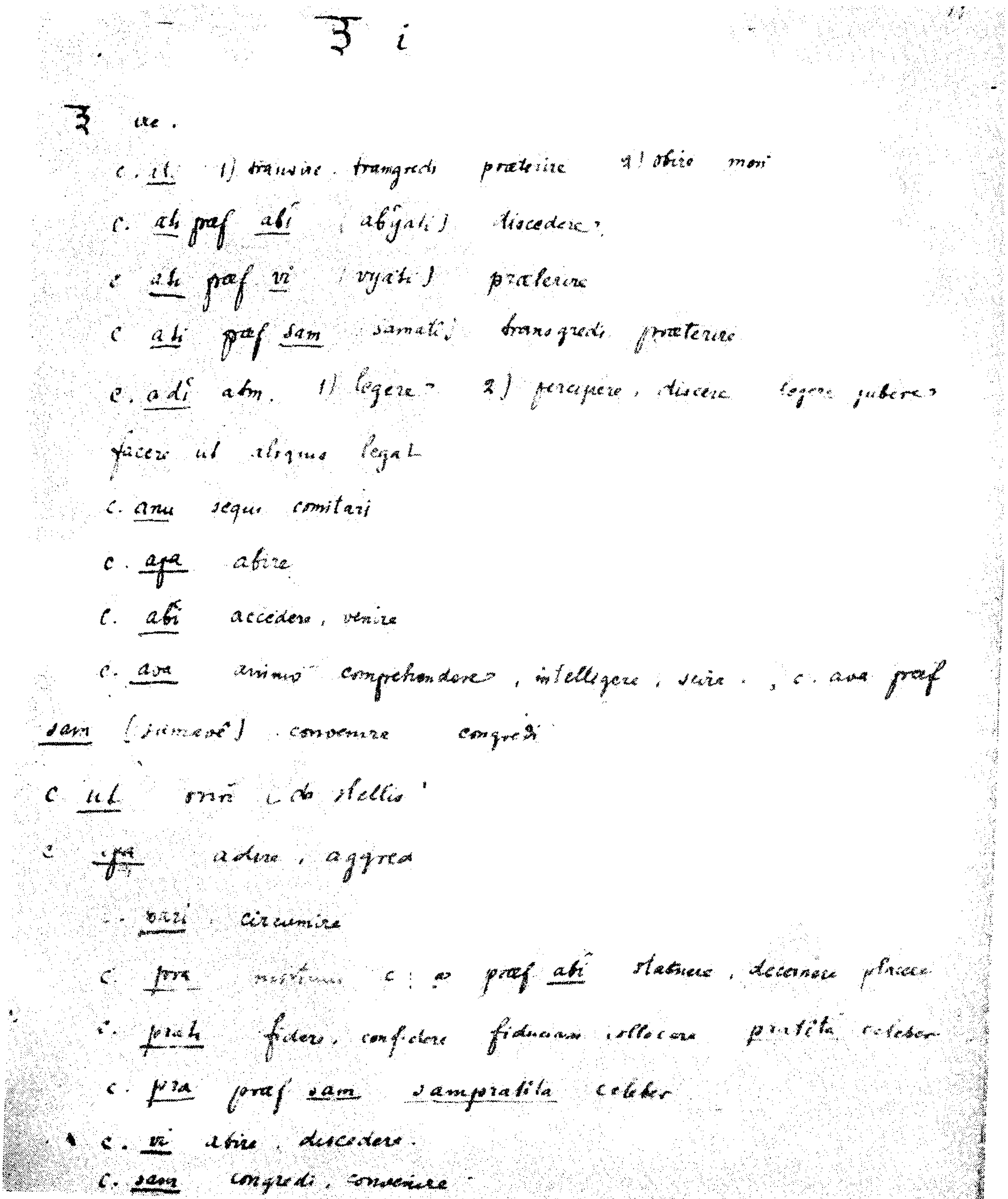

इ i

इ ire.

c. ati 1) transire, transgredi praeterire 2) obire mori

c. ati praef abi (abyati) discedere.

c ati praef vi (vyati) praeterire

c ati praef sam (samati) transgredi praeterire

c. adi atm. 1) legere 2) percipere, discere legere jubere, facere ut aliquis legat

c. anu sequi comitari

c. apa abire

c. abi accedere, venire

c. ava animo comprehendere, intelligere, scire. , c. ava praef sam (samavai) convenire congredi

c ut oriri (de stellis)

c upa adire, aggredi

c. pari circumire

c. pra mittere c: a praef abi statuere, decernere placere

c. prati fidere, confidere fiduciam collocare pratita celeber

c. pra praef sam sampratita celeber

c. vi abire, discedere.

c. sam congredi, convenire

317.

III, 77r

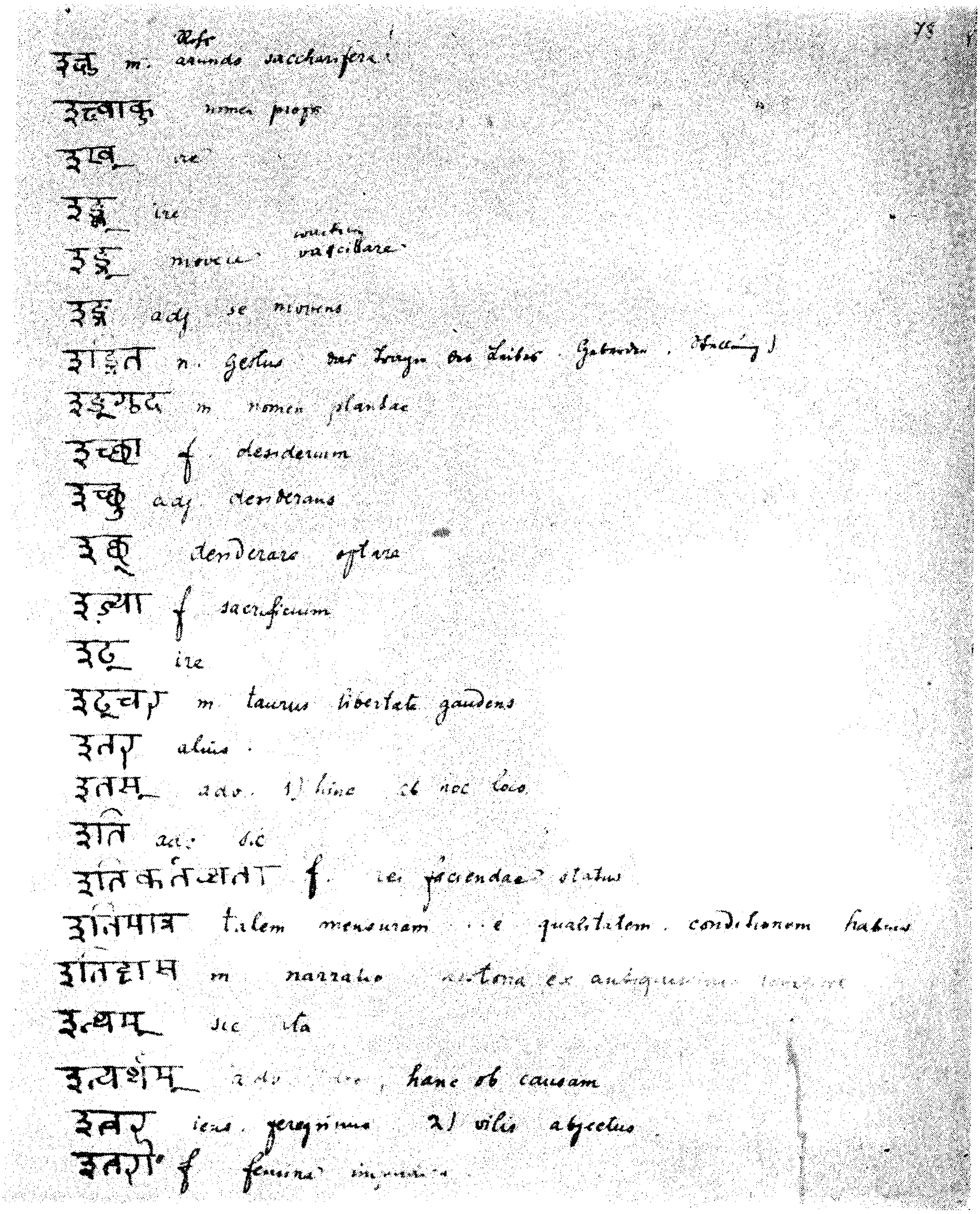

78

इक्षु	m. arundo saccharifera (Rohr)
इक्ष्वाकु	nomen prop.
इख्	ire
इङ्ख्	ire
इङ्ग्	movere vacillare (wackeln)
इङ्ग	adj. se movens
इङ्गित	n. gestus (das Zeigen des Leibes, Gebärden, Stellung)
इङ्गुद	m. nomen plantae
इच्छा	f. desiderium
इच्छु	adj. desiderans
इच्छ्	desiderare optare
इज्या	f. sacrificium
इट्	ire
इट्चर	m. taurus libertate gaudens
इतर	alius.
इतस्	adv. 1) hinc 2) hoc loco
इति	adv. sic
इतिकर्तव्यता	f. rei faciendae status
इतिमात्र	talem mensuram i.e. qualitatem, conditionem habens
इतिहास	m. narratio historia ex antiquissimo tempore
इत्थम्	sic ita
इत्यर्थम्	adv. ideo, hanc ob causam
इत्वर	iens, peregrinus 2) vilis abjectus.
इत्वरी	f. femina impudica.

318.

III, 78r

इदम्	hic
इदा	ado. nunc.
इदानीम्	nunc.
इध्म	n. lignum
इन	m 1) sol 2) dominus.
इन्द्	regere. imperare
इन्दिरा	f. nomen deae Lakšmiae.
इन्दीवर	n lotus caerulea (Nymphaea caerulea)
इन्दु	m luna
इन्दुशेखर	m. (luna coronatus) nomen Śivi
इन्द्र	n 1) ~~[illegible]~~ in fine compositorum princeps dominus imperator 2) nomen principis deorum inferioris ordinis i. e omnium praeter Brahmam, Višṇum et Śivum. Deus est aëris et tempestatis etiam unus est mundi custodum et ut talis orientalem [illegible] plagam regit
इन्द्रगोप	m scarabaeorum species
इन्द्रद्रु	m nomen arboris cujusdam
इन्द्रप्रस्थ	m nomen antiquae urbis
इन्द्रसेन	m nomen propr
इन्द्राणी	f nomen Indri uxoris
इन्द्रायुध	m arcus coelestis
इन्द्रिय	n. sensus videndi audiendi etc.
इन्ध्	lucere, flammare, flagrare.
	sam accendere (a compos)

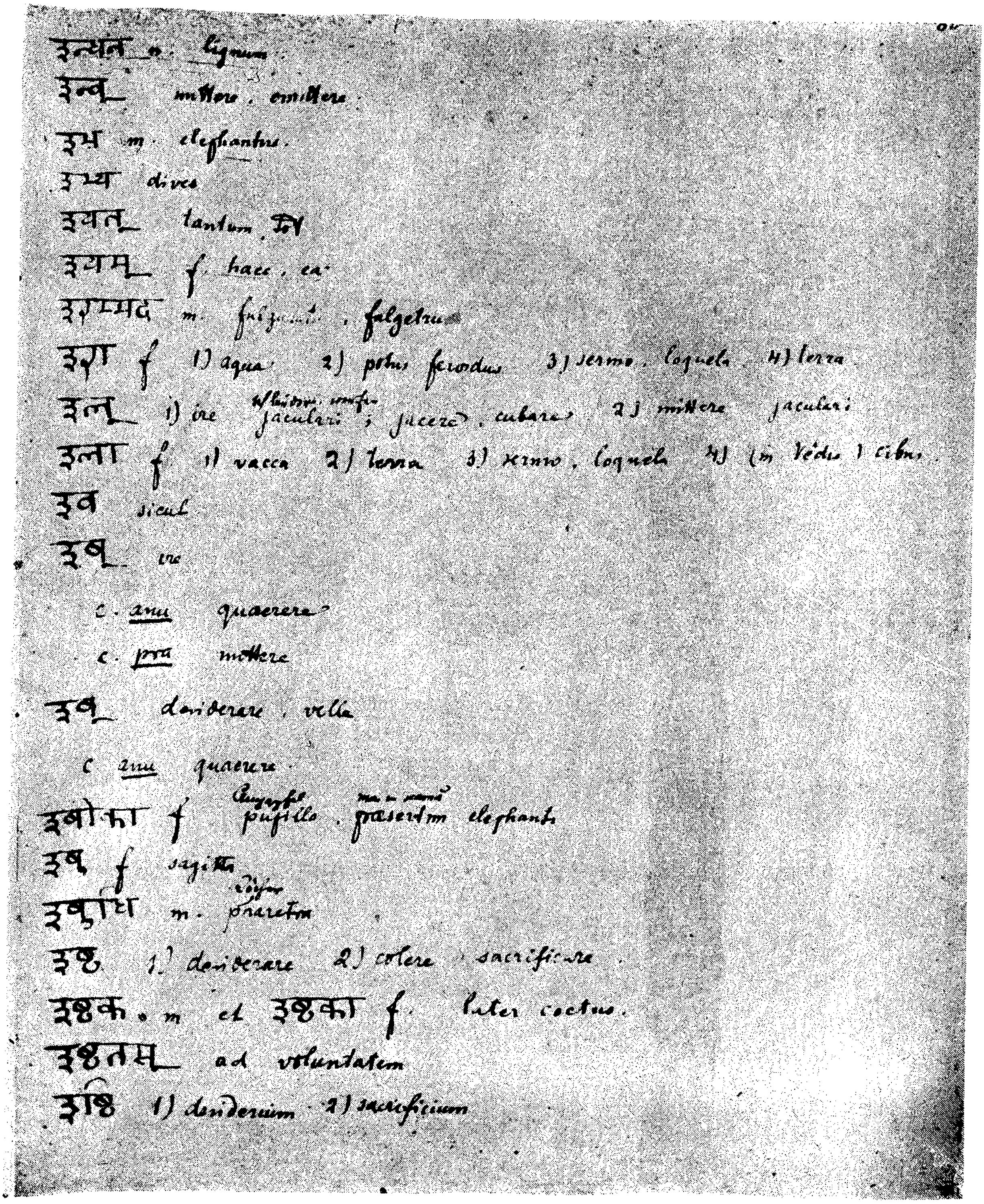

इन्धन n. lignum

इन्व् mittere, emittere

इभ m. elephantus

इभ्य dives

इयत् tantum, tot

इयम् f. haec, ea

इरम्मद m. fulgur..., fulgetrum

इरा f 1) aqua 2) potus fecundus 3) sermo, loquela 4) terra

इल् 1) ire [illegible] jaculari; jacere, cubare 2) mittere jaculari

इला f 1) vacca 2) terra 3) sermo, loquela 4) (in Vedis) cibus

इव sicut

इष् ire

c. anu quaerere

c. pra mittere

इष् desiderare, velle

c anu quaerere

इषीका f Augapfel pupilla, [illegible] praesertim elephanti

इषु f sagitta

इषुधि m. Köcher pharetra

इष्ट 1) desiderare 2) colere, sacrificare

इष्टक m et इष्टका f. later coctus

इष्टतम् ad voluntatem

इष्टि 1) desiderium 2) sacrificium

320.

III, 80r

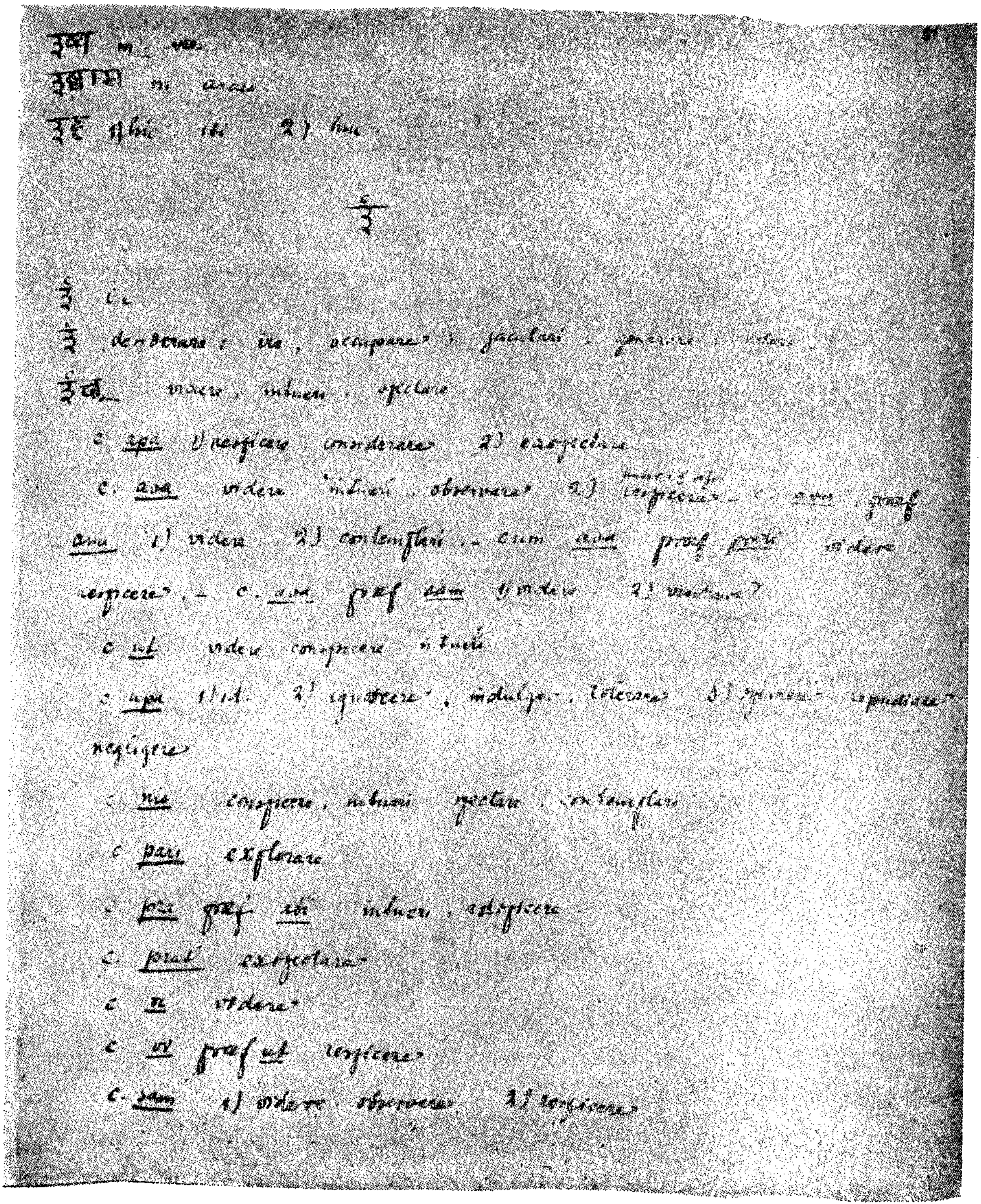

इष्म m. ver.

इष्वास m. arcus

इह 1) hic, ibi 2) hinc.

ई

ई ire

ई deprecare, ire, occupare, jaculari, generare, videre.

ईक्ष् videre, intueri, spectare

c. abhi 1) respicere, considerare 2) exspectare

c. ava videre, intueri, observare 2) respicere — c. ava praef anu 1) videre 2) contemplari. — cum ava praef prati videre, respicere. — c. ava praef sam 1) videre 2) meditari?

c. ud videre, conspicere, intueri

c. upa 1) id. 2) ignoscere, indulgere, tolerare 3) spernere, repudiare, negligere

c. nir conspicere, intueri, spectare, contemplari

c. pari explorare

c. pra praef abhi intueri, adspicere

c. prati exspectare

c. vi videre

c. vi praef ud respicere

c. sam 1) videre, observare 2) respicere

321.

III, 81r

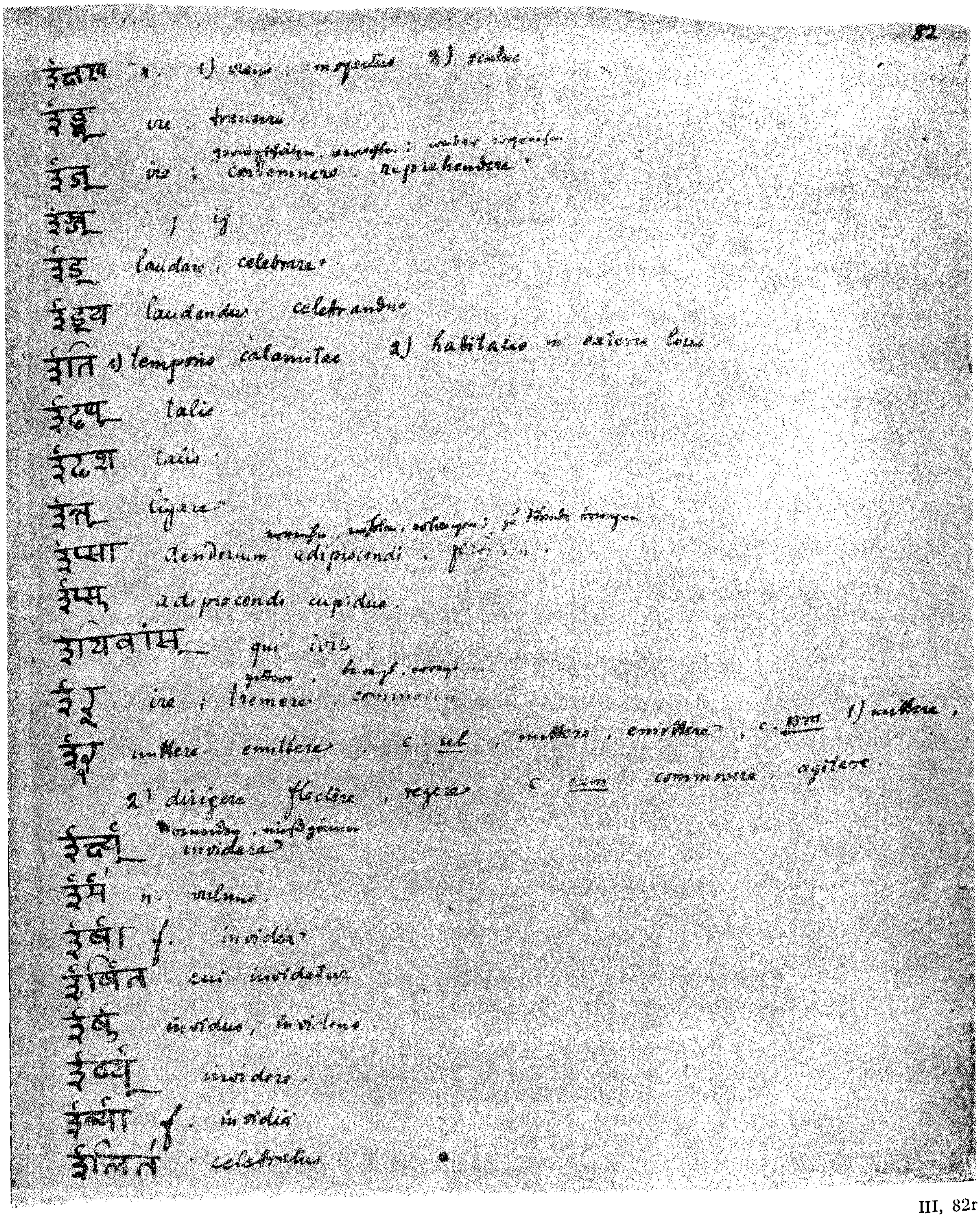

82

ईक्षण n. 1) visus, inspectus 2) oculus

ईङ्ख् ire, tremere

geringschätzen, verachten; wieder [illegible]

ईज् ire ; contemnere, reprehendere.

ईञ्ज् v. ij

ईड् laudare ; celebrare.

ईड्य laudandus celebrandus

ईति 1) temporis calamitas 2) habitatio in externo loco

ईदृक्ष talis

ईदृश talis.

ईल् ligare

wünschen, erstreben, erlangen; zu Stande bringen

ईप्सा desiderium adipiscendi, [illegible]

ईप्सु adipiscendi cupidus.

ईयिवांस् qui ivit

gehen, bewegen, erregen

ईर् ire ; tremere, commovere

ईर् mittere emittere, c. ud, emittere, emittere, c. प्र 1) mittere,

2) dirigere flectere, regere c. sam commovere, agitare.

beneiden, missgönnen

ईर्क्ष्य् invidere

ईर्म n. vulnus.

ईर्षा f. invidia

ईर्षित cui invidetur

ईर्षु invidus, invidens.

ईर्ष्य् invidere.

ईर्ष्या f. invidia

ईडित celebratus.

III, 82r

322.

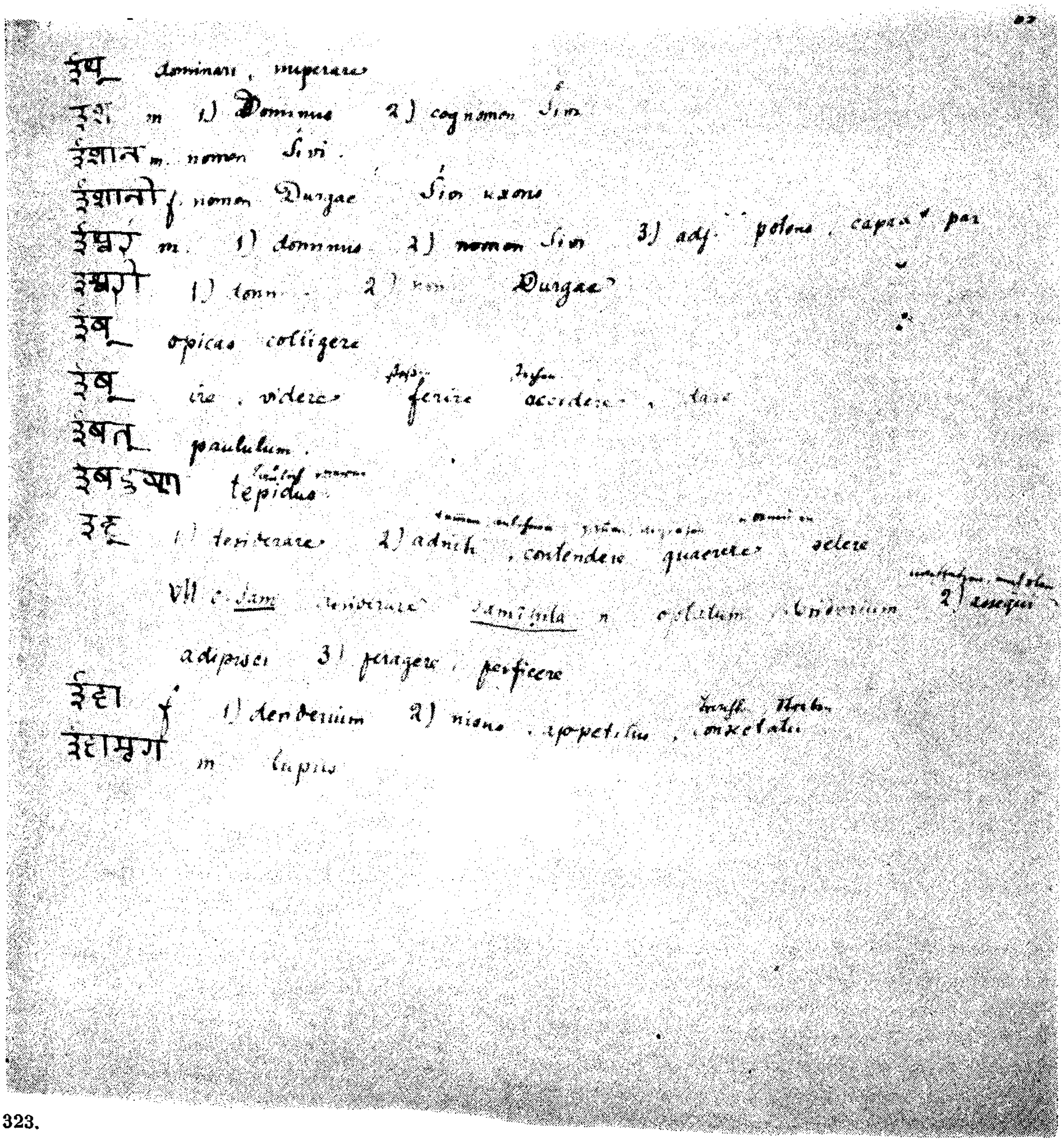

ईष् dominari, imperare

ईश m 1) Dominus 2) cognomen Śivi

ईशान m. nomen Śivi.

ईशानी f. nomen Durgae Śivi uxoris

ईश्वर m. 1) dominus 2) nomen Śivi 3) adj. potens, capax par

ईश्वरी 1) domin. 2) nom. Durgae

ईष् spicas colligere

ईष् ire, videre, ferire, accidere, dare

ईषत् paululum.

ईषदुष्ण tepidus

ईह् 1) desiderare 2) adniti, contendere, quaerere, petere

VII c. Śam desiderare Śamīhita n optatum, desiderium 2) assequi

adipisci 3) peragere, perficere

ईहा f 1) desiderium 2) nisus, appetitus, conatus

ईहामृग m lupus

323.

III, 83r

[FRANZ BOPP,
GLOSAR COMPARATIV AL LIMBII SANSCRITE]

357 II 30 (I)

81 r

[a] a

[a] *a* stirps demonstrativa.

[a] particula negativa quae vocabulis praefigitur. Ante vocales ei additur *n* euphonicum.

[aṁś] coacervare[1] (a grămădi la un loc), dividere.

[aṁśa] 1) pars, portio 2) humerus.

[aṁśala] robustus.

[aṁśu] m. radius.

[aṁśuka] n. pannus, vestis; stanâṅśuka *tunica pectoralis*.

[aṁśumant] radiis praeditus (prevăzut cu raze).

[aṁsala] fortis, robustus.

[aṁhati] donum.

[aṁhas] peccatum.

[aṁhu] angustus.

[ak] flexuose, tortuose (plin de strîmbături, de întorsături).

[akatthana] non gloriosus, se non jactans (nelăudăros).

[akasmāt] sine causa, subito.

[akāma] invitus (fără voie).

[akāra] littera *a*.

[akāla] intempestivus (nelavreme, necuviincios, indecent).

[akūpāra] mare.

[akṛtabuddhi] non factum[2] intellectum habens, i.e. intellectu destitutus.

82 r [akṛtabuddhitva] abstractum praecedentis.

[akṛtātman] non factam animam habens, animâ privatus, i.e. improbus, insanus (sufletește bolnav).

[akkā] f. mater.

[akliṣṭakāra] indefessus nisus (silință neostenită).

[akliṣṭakārin] indefessum nisum habens.

[akṣ] coacervare[3], occupare.

[akṣa] m. 1) oculus in fine compositorum 2) talus (os) 3) rota 4) currus.

[akṣadarśaka] m. judex.

[akṣama] impotens.

[akṣamātra] temporis punctum, momentum.

[akṣaya] liber ab exitio, sempiternus.

[akṣayatva] abstractum praecedentis.

[akṣayya] quod ex[s]tingui non potest, immortalis, perennis.

[akṣara] n. 1) quod non perit, immortale, sempiternum 2) littera, syllaba: [ekam akṣaram] (unum immortale) syllaba sanctissima, [om], quae tribus suis litteris tres deos altissimos exprimit, scilicet littera *a*[4], quae cum sequente *u* in *ô* coalescit (concrescut), deum Vis'num, *u* S'ivum et *m* Brahmam.

[akṣavatī] f. talarius lusus.

[akṣānti] f. invidia.

[akṣi] n. oculus. 83 r

[akṣauhiṇī] f. exercitus completus, justum peditum, equitum, curruum et elephantorum numerum continens.

[akhaṇḍa] totus, plenus (non partem continens).

[akhila] omnis, universus, totus.

[ag] tortuose, flexuose ire. [aga] m. 1) arbor 2) mons.

[agada] medicamentum.

[agama] m. arbor.

[agādha] valde profundus.

[agāra] n. domus.

[agni] m. 1) ignis 2) Agnis, deus ignis.

[agnicit] m. ignis cultor, qui ignem sacrum sustinet.

[agnimant] igni deditus, ignem colens.

[agnipurogama] cui Agnis antecedit,

---

1. *în ms.* coarcervare, *greșeală pe care Eminescu o mai face și pe pagina următoare* 2. *sub* non factum *se află o paranteză obscură,* (prătănt.*), *care cu greu ar putea fi interpretată ca părînd * sau parant*[*ază*] 3. *în ms.* coarcervare, v. nota 1 4. *după* â, *șters*

Agnem tamquam antecedentum habens.

[agniśikha] m.n. crocus (șofran).

[agnihotra] n. ignis sacer qui perpetuo alitur.

[agra] n. 1) cuspis, cacumen (vîrf), vertex (creștet) 2) insignis (de recunoscut), eximius (estraordinar).

[agraja] m. primogenitus, frater natu maximus.

[agratas] in fronte, ante, coram cum gen.

84r [agrya] insignis, egregius (ales, extra ordinar), eximius (distins).

[agh] peccare.

[agha] n. peccatum.

[aṅk] signare, notare.

[aṅka] m. 1) nota, signum 2) gremium (sîn) 3) actus scenicus.

[aṅkura] m. 1) cuspis, spiculum (Spitze, Stachel*) 2) surculus (țandără, Pfropfreis).

[aṅkurita] surculis praeditus.

[aṅkuśa] m.n. stimulus (strămurarea) quo elephanti impelluntur (a mîna).

[aṅg] ire.

[aṅg] notare.

[aṅga] 1) membrum 2) corpus 3) nomen sex librorum quorum tres priores grammaticas tractant res, quartus sacros ritus, quintus explicationem obscurarum Vêdorum vocum, sextus mathematicam 4) subsidium, auxilium.

[aṅgada] m. armilla (brățară) quâ brachia superiora ornantur.

[aṅganā] f. femina.

[aṅgarāga] m. odoratum unguentum, nisi potius, quod vocis origini magis conveniret, fucus (Flechte zum Rothfärben), pigmentum (Purpur, Schminke; coloare).

[aṅgīkar] [-kṛ] consentire, promittere.

[aṅguri] f. digitus.

85r [aṅgurīya] m.n. annulus.

[aṅgurīyaka] annulus.

[aṅgula] m. pollex (degetul mic), digitus.

[aṅgulīyaka] n. annulus

[aṅguṣṭha] m. pollex.

[aṅgh] ire, despicere (a privi în jos, a disprețui), incipere, properare (a grăbi).

[aṅghri] m. pes, arboris radix.

[acala] 1) immobilis, immotus 2) m. mons.

[acira] 1) adj. brevis 2) brevi, mox, cito.

[aciraprabhā] (non longum splendorem habens) fulgur.

[accha] clarus, translucidus.

[acyuta] 1) adj. firmus, trop. excelsus, divinus, augustus 2) m. nomen Vis'nûs et Kṛs'ni.

[aj] ire, conjicere (zusammenwerfen).

[aja] m. caper.

[aja] 1) non natus 2) nomen geniorum ordinis.

[ajagara] m. magnus serpens, boa constrictor.

[ajanya] m. miraculum, portentum (minune), prodigium.

[ajasram] adv. aeterne, in perpetuum, semper.

[ajā] f. capra.

[ajātavyañjanākṛti] imberbis (non natam barbam habentis formâ praeditus).

[ajātaśatru] non natos hostes habens, i.e. liber ab hostibus, nomen Yud'is'ṭ'iri. 86r

[ajina] n. pellis, nebris (Fell eines Hirschkalbes).

[ajihma] non curvus.

[ajihmaga] 1) non flexuose iens 2) m. sagitta.

[ajīvita] n. mors.

[ajñātavāsa] 1) m. incognita habitatio 2) incognitam habitationem habens.

[añc] 1) ire 2) venerari, colere. [añcita] 1) erectus, *de pilis* 2) pulcher, de oculis, palpebris et superciliis, ubi primitive item „erectus" significare videtur. [añciteksaṇa] pulchros oculos habens. ([añcitākṣipakṣman] pulchros oculorum palpebras habens.

[añc] clare, distincte loqui.

[añcala] n. finis, margo vestis.

[añcitapatrākṣa] loto similes oculos habens.

[añch] longum esse.

[añj] 1) ire 2) splendere 3) oblinere (a șterge), ungere (a unge), manifestare, arguere (a învinovăți); creare.

[añjana] n. collyrium (alifie de ochi).

[añjali] m. manuum junctio, implicatio. 87r

[añjas] adv. celeriter.

[aṭ] ire, incedere (einhergehen), ambulare.

[aṭana] n. ambulatio, iter, peregrinatio.

[aṭani] et [aṭanī] f. arcus extrema.

[aṭavī] f. sylva.

[aṭṭ] superare (übertreffen), occidere (überwinden).

[aṭṭ] despicere, vilipendere (a disprețui).

[aṭṭahāsa] risus vehemens, cacchinnus, hinnitus[1] (nechez).

[aṭṭāla] m. palatium.

[aṭṭālaka] m. idem.

[aṭṭālikā] f. idem.

[aṭh] ire.

[aḍ] operam dare (a face cv. un serviciu), adniti (anniti; a se răzima, a-și da osteneală).

[aḍ] occupare.

[aḍḍ] niti (bannen, andringen; a se răzima, a-și da osteneală), contendere, petere (vorgehen, verlangen).

[aṇ] sonare.

[aṇ] spirare, spiritum trahere.

[aṇaka] inferior, pravus, vilis.

[aṇīyāṁs] minor, parvulus, perexiguus (foarte mic).

88 r [aṇu] parvus, exiguus.

[aṇṭ] ire.

[aṇḍa] n. 1) ovum 2) testis, testiculus.

[aṇḍaja] m. (ovo natis) avis.

[at] continuo ire, peragrare (durchwandern).

[ataṭa] m. praecipitium.

[atathocita] non sic dignus, non hac re dignus, non hoc merens.

[atandrita] 1) indefessus (unermüdet), non lentus, non negligens.

[ataptatapas] non absoluta sacra tormenta habens.

[atas] 1) inde, hinc, illinc 2) ideo, igitur, itaque.

[atasa] m. aër, ventus.

[atasī] linum.

[ati] 1) in compositione cum radicibus: super, supra, trans, ultra; 2) in compositione cum nominibus: id. et valde.

[atithi] m. hospes.

[atithitva] n. hospitalis exceptio.

[atipāta] m. actio transcendendi, (überschreiten, übertreten*), violatio, neglectio, derelictio, (Hintersetzung); [anyakāryātipāta] alius negotii derelictio.

[atimātram] ultra modum.

[atiyaśam] (qui ultra gloriam est, gloriam superat) valde celeber, valde gloriosus.

89 r [atiśayam] ultra modum, abundanter, effuse.

[atiśayin] immodicus, (peste măsură, übermässig), effusus.

[atisarga] m. donum.

[atisarja] m. donatio.

[atisarjana] n. donatio.

[atīva] valde.

[atula] similitudinis expers (untheilhaft, ungetheilhafig), incomparabilis.

[attā] f. mater.

[atyāhita] n. magnus terror, eventus (întîmplare) terrificus.

[atyadbhuta] (quod ultra miraculum est) valde miraculosus, prodigiosus, stupendus.

[atyantam] ultra modum.

[atyaya] m. discessus, abitio, inde obitus, mors.

[atyartham] ultra modum.

[atra] hic, illic.

[atri] m. hostis, inimicus, adversarius.

[atha] 1) at 2) et, etiam 3) tunc, illo tempore 4) deinde, tum, post.

[athavā] 1) vel, sive, saepissime, 2) attamen.

[atho] 1) deinde, tum 2) et, etiam.

[ad] edere.

[ada] edens.

[adaka] edens.

[adaya] misericordiae expres, vehemens.

[adarśana] n. invisibilitas. *90 r*

[adas] hic, ille.

[adṛśyant] quod non cernitur (deosebi).

[adṛṣṭapūrva] antea non visus.

[adbhuta] 1) admirabilis 2) n. mirum, miraculum, portentum, prodigium.

[adbhutakarman] n. miro facto ortus, mirum factum habens.

[adbhutopama] miraculi similitudinem habens, mirificus.

[admara] vorax.

[adya] hodie, nunc.

[adravya] inutilis, non habilis, non aptus.

[adri] mons.

[adrisāra] m. ferrum.

[adrisāramaya] ferreus.

[adroha] m. vacuitas odii, amor, benevolentia.

[adhana] non divitias habens, pauper.

[adhamá] 1) inferior, infimus 2) vilis, abjectus.

[ádhara] [1)] inferior 2) labium (buza) inferius.

[adharma] m. injustum, nefas, peccatum.

---

[1] *după* hiintus *șters*

[adhas] 1) infra, subter[1], subtus (unten, unterwärts) 2) praep. cum. gen. sub

[adhastāt] sub c. gen.

[adhi] super, ad.

[adhika] superior, major (sehr gross).

91 r [adhikam] supra, plus, amplius.

[adhikaraṇya] n. auctoritas, dignitas, praestantia.

[adhikāra] m. munus (Dienst, Amt) officium, dignitas, administratio.

[adhikārin] munere aliquo fungens, muneri alicui praepositus.

[adhigama] m. aditus, adventus, accessus.

[adhijya] nervo instructus (versehen).

[adhityakā] f. regio in montis vertice.

[adhipa] m. dominus, imperator, moderator.

[adhipati] m. dominus supremus, imperator, rex.

[adhirāja] m. id.

[adhivāsa 1) sedes, domicilium 2) odor suavis, unguentum suave.

[adhivāsita] odoribus suavibus imbutus.

[adhiṣṭhāna] n. 1) dominatio, moderatio, regimen 2) urbs, imperium, regnum.

[adhīta] v. i praef. adʿi

[adhīna] qui in potestate alicujus est, subjectus alicui.

[adhūnā] nunc.

[adhomukha] deorsum [abwärts, unterwärts, unten) os habens, demisso ore (herabsingend*) (herabhangend).

[adhyakṣa] m. inspector, antistes, praefectus.

[adhyayana] n. lectio, perfunctio (Verrichtung) effectio (Ausübung).

[adhyavasāya] m. contentio, opera, studium, nisus.

[adhyāpaka] m. praeceptor, magister.

92 r [adhyāya] m. lectio, sectio, caput *Vêdorum* et aliorum liborum qui philosophicas res tractant.

[adhvaga] m. viator.

[adhvan] m. via.

[adhvanīna] m. viator. fem. [adhvanīnā].

[adhvanya] m. viator.

[adhvará] m. sacrificium.

[an] spirare.

[ana] strips demonstrativa.

[anagha] liber a peccatis.

[anaṅga] 1) corpore destitutus, nomen dei amoris 2) auxilio, potestate destitutus.

[anaḍuh] m. taurus, bos.

[anantá] 1) adj. finem non habens, immensus, infinitus 2) m. nomen regis serpentum qui in Tartaro habitant.

[anantará] intervallum non habens, proxime sequens, proximus.

[antantaraḿ] proxime post, statim (numaidecît).

[ananyamānasa] non aliam cogitationem habens.

[anapakārin] non offendens.

[anarghya] non occidendus.

[anarghyatva] n. abstractum praecedentis, Untödtbarkeit[2].

[anartha] m. res adversa, infortunium.

[anarthaka] infelix.

[anarha] indignus.

[anala] m. ignis, deus ignis. 93 r

[anavadyāṅga] pulchris membris, pulchro corpore praeditus.

[anavama] non vilis.

[anavasthita] inconstans, mobilis.

[anavasthiti] inconstantia, mobilitas, levitas.

[anas] n. currus.

[anasūya] exsecrationis (verwünschen, verfluchen) expers, non exsecrans.

[anasūyaka] id. q. praec.

[anasūyu] non exsecrans.

[anahaṅkṛta] non sui studiosus (eifrig, begierig, sich befleissigend).

[anagās] liber a peccatis, offensionibus (Anstoss), vitiis.

[anātman] animam aut semet ipsum non habens, animae aut suimet ipsius non compos (mächtig); secundum schol. qui animam aut semet ipsum non vicit.

[anātmavant] sui, aut animae non compos.

[anātha] domino orbatus (orbo 1: a-l lipsi pe cineva de părinți ori de copii).

[anādara] m. contemtio (Geringschätzung, Verachtung).

[anāplutāṅga] non lautum corpus, non lauta membra habens.

[anāmaýa] 1) adj. sanus, salvus, valens 2) n. sanitas, salus, valetudo.

[anāyuṣya] non senectutem ferens, perniciosus, funestus.

[anārtava] anni tempori non consentaneus (überstimmend), unjahrszeitlich. 94 r

[anāvṛtta] non electus.

---

[1] *după* supter *şters*

[2] *corectat din* Untödtbarheit

[anāhitāgni] non positum ignem sacrum habens, non deditus igni (vergeben; beflissen).

[anindita] non spretus (verachtet).

[animiṣa] 1) adj. non nictans (Winken mit d[en] Augen), non connivens (Augen zudrücken, blinzen) 2) m. deus 3) piscis.

[anila] m. ventus.

[aniśam] aeterne, semper.

[ánīka] m.n. exercitus.

[anīkavidāraṇa] qui exercitum rumpit

[anu] post, secundum.

[anukampā] f. amor, misericordia.

[anukampin] amore, misericordia praeditus (versehen).

[anukāra] m. imitatio, similitudo.

[anukārin] imitans, similis.

[anukīrṇa] v. Kar (kṝ), praef. *anu*.

[anukūla] secundus (glücklich), prosper, faustus.

[anukrośa] m. miseratio, misericordia.

[anukṣaṇam] quovis momento, perpetuo.

[anuga] sequens.

[anugati] actio sequendi.

[anugraha] m. favor, benevolentia.

[anucara] m. 1) qui sequitur, comes, socius 2) servus, subjectus.

95 r [anuja] m. qui post natus est, frater minor.

[anujīvin] m. servus, subjectus.

[anujñā] f. 1) jussum (Befehl), praeceptum 2) venia (aprobare), permissio.

[anutāpa] dolor, maeror (Betrübniss, Trauer), sollicitudo (Bekummerniss, Kummer), poenitentia (Reue).

[anuttama] optimus, praestantissimus, maximus, gravissimus.

[anutsuka] modestus.

[anutsukatā] modestia.

[anudarśana] n. respectus, ratio.

[anudivasam] quovis die, in diem, diem de die.

[anunaya] reverentia, observantia, obsequium.

[anupadam] e vestigio, statim.

[anupūrveṇa] ordine, ex ordine, ita ut a priore aut praestantiore incipiatur et ad sequentes transeatur.

[anubandha] m. vinculum (Band, Fessel) 2) impedimentum (Hinderniss, Hemmnis) 3) indicium (Anzeige) 4) consecutio temporis, posterum (der letzte) tempus.

[anubandhaka] conjunctus (angrenzend, benachbart).

[anubandhin][1] impedimentum habens.

[anubhāva] m. auctoritas, dignitas.

[anumata] n. assensus, consensus, permissio.

[anumantar] [-ntṛ] assentiens, consentiens, permittens.

[anumaraṇa] n. actio moriendi una cum aliquo, socium mortis esse, mitsterben.

[anumāna] n. similitudo, analogia.

357 II 30 (II)

1 r [anuyātra] quod at iter necessarium, ut currus etc.

[anuyātrā] comitatus (Begleitung, Gesellschaft).

[anurāga] m. amor.

[anurāgavant] amans, amore captus.

[anurūpa] 1) similis 2) conveniens, congruus, dignus.

[anurodha] officium, obsequium, indulgentia, liberalitas, facilitas.

[anulepana] 1) unctio, 2) unguentum.

[anuvartana] 1) actio sequendi 2) obsequiam.

[anuvartin] sequens.

[anuvidhāyin] sequens, obsequens, obediens.

[anuvṛtti] f. obsequium.

[anuvrata] deditus, addictus (ergeben, geneigt).

[anuśāsana] n. dictum, sententia.

[anuśāsitār -tṛ] gubernator, moderator.

[anuśāsin] gubernator, castigator.

[anusṭhāna] actio sequendi, obsequendi.

[anusandhāna] investigatio (Erforschung, Untersuchung)

[anusaraṇa] n. 1) actio sequendi 2) actio quaerendi (suchen).

[anusāra] m. actio sequendi.

[anusārin] sequens, quaerens.

[anuhāra] m. imitatio.

[anṛṇa] liber a debito, qui debita solvit.

---

[1] *după* [anubi] *șters*

2 r [anṛta] 1) non verus, falsus 2) n. falsum, mendacium.

[aneka] multus, varius.

[anekadhā] multifarium (an vielen Seiten od[er] Orten).

[anekapa] elephantus.

[anekaśāś] 1) multum 2) saepe.

[anehas] n. tempus.

[ant] ligare.

[anta] m.n. 1) finis 2) mors.

[antaḥkaraṇa] n. mens, animus.

[antaḥpura] n. interior pars domûs ubi feminae habitant; gynaeceum.

[antatas] a fine, in fine, denique (endlich, zuletzt).

[antaŕ] 1) inter, intus, in medio 2) sub.

[antara] n. 1) interius, interior pars, medium 2) intervallum, interjectum spatium 3) differentia, discrimen (Zwischenraum, Abstand, Unterschied) 4)[1] occasio, opportunitas.

[antara] alius.

[antarā] adv. in medio.

[antarātman] m. anima.

[antarāya] m. impedimentum.

[antarīkṣa] n. aër.

[antarikṣa] idem.

[antarīkṣacara] adj. et subst. fem. per aërem iens.

[antarīya] n. vestis inferior (anteriu).

3 r [antarbhūmi] f. subterraneum spatium.

[antarbhūmigata] sub terra profectus (fortreissen, fortschreiten).

[antarvastra] n. vestis inferior [antarvāsas] n. id.

[antarhita] qui evanuit (verschwinden, vergehen).

[ántavant] finem habens, caducus.

[antika] n. propinquitas (Nähe).

[antikāt] ex adverso, contra.

[antiḿa] ultimus.

[and] ligare.

[andh] lumina oculorum amittere (von sich wegschicken, verlieren, einbüssen).

[andh́a] coecus.

[andhaka] m. nomen regionis.

[andhakāra] m.n.[2] obscuritas, tenebrae.

[andhakāramaya] obscurus.

[anna] n. cibus.

[anýa] alius.

[anyatama] unus plurium duobus.

[anyataŕa] alter.

[anyatas] 1) aliunde 2) alio, aliorsum.

[anyatra] 1) alibi 2) praeter.

[anyathā] aliter.

[anyo'nya] mutuo (wechselseitig), invicem, vicissim (hinwiderum, wider, dagegen), alter, alterius, alter alteri etc., alius alius, alius alii etc.

[anvac] sequens. 4 r

[anvaya] m. familia, gens, stirps.

[anvavāya] m. id.

[anveṣa] actio quaerendi (suchen, sich zu erwerben suchen, untersuchen).

[anveṣaṇā) i.q. praec. [anveṣaṇa] id.

[anveṣin] quaerens.

[anveṣṭār — ṣṭṛ] qui quaerit.

[ap] f. aqua.

[apa] praep. praef. ab, de.

[apakartār] m. qui alqm. offendit, adversarius, inimicus.

[apakāratā] f. offensio.

[apakārin] m. qui aliquem offendit, adversarius, inimicus.

[apakṛta] 1) offensus 2) n. offensio, laesio, violatio.

[apagama] m. abscessio (das Weggehen), separatio.

[apagā] f. fluvius.

[apacaya] m. deminutio, expensum (Ausgebetung*).

[apaṭī] f. aulaeum.

[apaṭīkṣepa] m. („precipitate entrance on the stage, indicating hurry and[3] agitation").

[ápatya] n. proles; [apatyāni] liberi.

[apatrapā] f. pudor.

[apadesa] m. species (Sehen, Schein), simulatio, praetextus.

[apabhī] liber a timore. 5 r

[apamāna] n. dedecus (Entwürdigung), infamia [Schande], ignominia.

[apara] alius.

[aparāñmukha] non aversum (abgewendet, abgekehrt, im Rücken) os habens.

[aparāddha] 1) adj. offendens 2) n. offensio. [aparādha] m. offensio.

[aparedyus] postero die.

[apavarga] m. donum.

[apavāda] vituperatio (Tadel).

[apavādin] interdicens, vetans.

[apavāhana] actio auferendi (davortragen, wegschaffen, nehmen), deducendi.

[apaścima] infinitus, immensus.

[apasada] m. homo vilis, abjectus, in fine compos.

---

[1] *in ms., din inadvertenţă,*[3]) 2. m.n. *supraintercalat* 3. *după* et *şters*

[apaha] occidens, delens.

[apaharaṇa] actio auferendi, abripiendi (mit Gewalt fortreissen).

[apāṅga] n. exterior oculi angulus.

[apāc] meridionalis.

[apāna] spiritus qui efflatur.

[apāpa] liber a peccatis.

[apāya] 1) abitio (Weggehen) 2) obitus (Zugang*, Untergang), interitus (Untergang, Vernichtung), exitium (Ausgang), 3) fraus, fallacia.

[apāyin] abiens.

[api] praep. praef. *super*.

[api] conj. 1) etiam, adeo 2) etiamsi 3) igitur, itaque 4) vero, autem 5) an, num.

6 r [apihita] tectus (bedeckt), obductus (überzogen).

[apuṁs] m. virilitate privatus, eunuchus.

[apuṁstva] n. eunuchi status.

[apekṣa] respiciens, curans, rationem habens.

[apekṣā] respectus, ratio (das Zurückumsehen, Rücksicht, Betrachtung, Überlegung) [nirapekṣa] nihil curans, negligens.

[apohana] n. ratiocinium.

[apnas] n. aqua in *Vedorum* dialecto.

[aprakāśa] luce privatus, obscurus.

[apratima] similitudinem non habens, incomparabilis.

[apraśasta] non laudatus, infamis.

[aprāptavayas] non contactam adultam aetatem habens, qui ad adultam aetatem nondum (noch nicht) pervenit.

[apriya] injucundus, ingratus, insuavis.

[apriyaṁvada] injucundum dicens.

[apriyabhāgin] ingratam fortunam habens, infelix, infaustus.

[apsaras] f. Apsarasa, nympha.

[apsarā] f. i.q. praec.

[abandhya] non sterilis, non vanus, non irritus (ungültig, vergeblich), inde fructu praeditus, fructuosus.

[abaddha] 1) non ligatus 2) insanus, stultus.

[abala] debilis.

7 r [abalā] f. femina.

[abda] m. 1) nubes 2) annus (primit. pluvium anni tempus).

[abdhi][1] mare.

[abhaya] 1) securitas 2) intrepidus.

[abhava] m. non esse, Nichtsein.

[abhāva] m. i.q. praec.

[abhi] praep. praef. ad, versus.

[abhikāma] n. amor.

[abhikrama] m. conatus (Trieb, Drang), molitio (Versuch, Unternehmung, Andringung, Bemühung, Bewegung, mühevolle Unternehmung, Herausreissung).

[abhighātin] m. [2] inimicus.

[abhijana] m. familia.

[abhijanavant] familiam nobilem habens, nobilis, generosus.

[abhijña] gnarus (Kundig, bekannt).

[abhijñāna][3] n. nota, signum.

[abhitas] adv. ad, prope (nahe).

[abhitāpa] m. maeror (Trauern, Traurigkeit, Betrübniss, Gram).

[abhidhāna] n. nomen.

[abhinaya] m. gesticulatio.

[abhinava] novus, recens.

[abhiniveśa] m. inclinatio, propensio, applicatio.

[abhiprāya] m. consilium, propositum,

[abhibhava] m. actio praevalendi (Vorzughaben), superandi.

[abhibhāṣin] alloquens. *8 r*

[abhimarda] m. disturbatio (Zerstörung), vastatio regionis.

[abhimāna] m. superbia, insolentia, honoris, gloriae cupiditas.

[abhimukha] adversum (insgekehrt*) vultum (Gesicht) habens.

[abhimukham] coram (in Gegenwart, im Angesicht).

[abhiyoktār] qui aggreditur, impugnat aliquem.

[abhiyoga] m. invasio, impugnatio.

[abhirati] f. delectatio.

[abhirāma] amoenus, venustus (anmuthig, reizend).

[abhiruci] 1) splendor 2) voluptas, gaudium, delectatio.

[abhirūpa] formosus.

[abhilāṣa] m. desiderium, optatum.

[abhilāṣin] desiderans.

[abhivadana] n. corporis inclinatio [abhivandana].

[abhivādaka] m. salutator inclinato corpore.

[abhiśāpa] m. exsecratio.

[abhiṣeka] m. actio conspergendi.

[abhiṣvaṅga] inclinatio, propensio, affectus.

[abhisara] m. comes, socius.

[abhisaraṇa] actio adeundi, visitandi.

---

[1] *după* [aba] și [abdl] *șters* [2] *supraintercalat* [3] *după* [a. . .] *șters*

[abhisārikā] f. femina quae maritum vel amatorem adit (hinzugehen).
[abhisūcita] praeditus, instructus.
9 r [abhisneha] m. amor, inclinatio, affectio.
[abhīkṣṇam] identidem, iterum ac saepius.
[abhīpsu] adipiscendi (erreichen, einholen) cupidus.
[abhīṣu] m. habena (curea), frenum.
[abhyaṅga] m. unctio.
[abhyadhika] superior.
[abhyantara] 1) intervallum, loci et temporis 2) pars interior, medium.
[abhyarcana] n. cultus, veneratio.
[abhyarthanā] f. precatio, rogatio, petitio.
[abhyavahāra] cibus.
[abhyasūyaka] m. exsecrator.
[abhyāśa] v. seq.
[abhyāsa] m. 1) propinquitas, vicinitas 2) exercitatio, usus, experientia 3) educatio, disciplina, institutio.
[abhyutthāna] n. actio surgendi.
[abhyudaya] m. felicitas.
[abhyupapatti] f. favor, benevolentia
[abhr] ire.
[abhra] n. nubes.
[am] ire, colere.
[am] aegrotum esse.
[amati] m. tempus.
10 r [amara] 1) adj. immortalis 2) m. deus.
[amaraprabha] immortalium splendorem habens.
[amaratva] n. immortalitas.
[amarā] f. Nomen Indri sedis aut urbis.
[amarāvatī] f. Nomen Indri urbis, sedis, palatii.
[amaropama] immortalium similitudinem habens.
[amartya] immortalis.
[amarṣa] ardor animi, ira, iracundia.
[amarṣaṇa] iratus, iracundus, vehemens.
[amasa] m. tempus.
[amā] praep. cum.
[amātya] m. qui est a consiliis.
[amānuṣa] quod est supra hominem.
[amitra] m. inimicus, hostis.
[amī] illi, hi.
[amutra] adv. illic i.e. in illo, futuro mundo.
[amṛta] 1) adj. immortalis 2) n. deorum cibus, immortalitem afferens, ambrosia.
[amṛtasvādanīya] Amṛtae jucundo sapore (Geschmack) similis.
[amedhya] impurus, sordidus, contaminatus.
[ameya] quod metiri (messen) non possumus, immensus.
[ameyātman] immensum animum habens.
[amogha] non fallens, haud dubius, certus.
[amb] ire, se movere. 11 r
[amb] sonare.
[ambaka] n. oculus.
[ambara] n. 1) vestis 2) coelum.
[ambā] f. mater.
[ambu] n. aqua.
[ambuda] m. nubes.
[ambudābha] nubis similitudinem habens.
[ambh] sonare.
[ambhas] n. mare.
[ambhoja] n. lotus flos.
[ammaya] aquosus.
[amra] m. nomen arboris.
[amla] acidus.
[ay] ire.
[ayana] n. via.
[ayaṁ] hic.
[ayaśas] n. dedecus, infamia, ignominia.
[ayaśaskara] dedecus, infamiam afferens.
[ayas] n. ferrum.
[ayasmaya] ferreus.
[ayuta] decies mille.
[ayodhyā] f. (non impugnanda) nomen urbis. 12 r
[ar] [ṛ] 1) movere, dirigere, conjicere (zusammenverfen) 2) uti aliquâ re, impendere (auf-, verwenden), adhibere (anwenden).
[ar] (ṛ) offendere, ferire (stossen, hauen, schlagen, stechen), laedere, vexare, occidere.
[ar (ṝ)] ire.
[ara] 1) adj. celer, citus 2) rotae radius.
[arajas] expers pulveris, purus.
[araṇya] n. sylva.
[araṇyānī] f. magna sylva.
[aratní] m. cubitus (das Liegen, Lagerstatt).
[áram] celeriter, cito.
[aravinda] m. lotus flos.
[arājaka] rege orbatus.
[árāti] m. inimicus, hostis.
[arāla] curvus.
[ari] m. inimicus, hostis.
[arindama] m. hostium domitor.

[ariṣṭa] non vulneratus.

[ariṣṭa] m. nomen arboris.

[aruṇa] m. 1) adj. fuscus (dunkelbraun, schwarz), ex rubro subniger (schwarzlich), purpureus 2) sol.

[arundhatī] Vasisʻtʻi uxor, una ex Plejadibus.

[arus] m.n. ulcus, vulnus.

13 r [are] interj.

[aroga] liber a morbo, sanus, salvus.

[ark] urere (brennen), celebrare.

[arka] m. sol.

[arkṣ], [ṛkṣ] occidere, occidendi cupidum esse.

[argalā] f. pessulus (Riegel), [argala] n. idem, [argalī] f. idem.

[argh] offendere, laedere, occidere; constare (kosten), pretium habere, dignum esse.

[argha] m. 1) pretium 2) donum honorificum quod diis eximiisque hospitibus offertur, constans ex octo rebus, nempe ex oryza, sacro gramine (Gras) *durva* dicto, floribus etc. cum aqua, aut ex aqua sola, in parvo vase.

[arghya] 1) adj. venerandus 2) m. i.q. praec.

[arc] honorare, venerari, colere.

[arciṣmant] 1) flammans 2) m. ignis.

[arcis] f. splendor, flamma.

[arch, ṛch] ire, adire.

[arj] 1) colligere, coacervare, adipisci (erreihen, erlangen), acquirere (hinzuerwerben) 2) facere, perficere.

[arj, ṛj] ire; firmum esse; validum, robustum esse; acquirere.

[arjana] m. nomen actionis τοῦ arǵ.

[arjuna] m. 1) nomen arboris 2) nomen unius Pâandavorum

[arñj, ṛñj] assare (braten), frigere, coquere.

[arṇ, ṛṇ] ire.

[arṇava] m. mare.

14 r [art, ṛt] ire; aemulari, certare (kämpfen, wetteifern); imperare; vituperare (tadeln, schelten).

[arth] petere, postulare.

[artha] m. 1) res, materia 2) divitiae, opes 3) commodum (Bequemlichkeit, Vortheil, Nutze), utilitas 4) causa, ratio.

[arthakṛt] utilis, commodus, fructuosus.

[arthin] petens, desiderans, egens, pauper.

[arthīya] causam, originem habens, commotus (schwankend, bewegt), pendens ex alq. r. positus in alq. r., obnoxius (unterworfen) alicui.

[arthepsu] divitiarum cupidus.

[arthepsutā] f. status ejus qui divitiarum cupidus est, divitiarum cupido.

[ard] 1) vexare, 2) ire, 3) poscere (verlangen, ausbitten), rogare, petere; vexare; ferire, occidere.

[arddha, ardha] 1) adj. dimidius (halb) 2) n. dimidium, dimidia pars.

[arddhacandra] m. semiplena luna 2) sagitta cujus acumen semiplenae lunae formam habet.

[arddharātra] m. media nox.

[ardh, ṛdh] crescere, augere.

[árpaṇa] n. actio tradendi.

[arph, ṛph] offendere, laedere, ferire, vexare, occidere.

[arb] laedere, occidere, ire.

[arbuda] m.n. centum milliones.

[arbha] m. proles, natus.

[arbhaka] m. proles, natus, pullus (Jünger).

[aryaman] m. 1) sol 2) nom. propr. unus e majoribus, defunctis, manibus. *15 r*

[arv] ferire, laedere, occidere.

[arvan] 1) humilis, vilis 2) m. equus.

[arvāk] adv. 1) post, postea 2) pone, a tergo 3) prope.

[arvāc] propinquus.

[arṣ, ṛṣ] ire.

[arh] 1) honorare, colere 2) aequare, parem esse 3) dignum esse 4) convenire, decere 5) posse.

[arha] dignus.

[arhaṇa] n. adoratio, cultus.

[arhaṇā] f. honoris testificatio, honor.

[al] arcere (verschliessen, fernhalten), sufficere (hineinthun, hinzufügen, hinreichen), ornare.

[alaka] m. cincinnus (gekräuseltes Haar, kūnstliche Haarlocke, Künstelei).

[alakā] f. nomen urbis Kuvêri.

[alakta] m. gummi laccae.

[alaktaka] n. id.

[alakṣita] non visus, non inventus, non deprehensus (ergreifen, wahrnemen).

[alaṅkaraṇa] ornamentum.

[alaṅkāra] id.

[alaṅkṛta] ornatus.

[alam] 1) ornamentum 2) satis 3) particula prohibitiva, cum instrumentali substantivorum abstractorum, vel, quod idem est, gerundio : spage, aufer, absit.

[alasa] piger, ignavus, iners. *16 r*

[alāta] n. torris (Brand, brennendes Scheit).

[ali] m. 1) apis 2) scorpio.

[alika] n. frons.

[aliñjara] m. hydria fictilis (thönerner Krug).

[alin] m. apis.

[alīka] 1. adj. falsus, non verus. 2) n. falsum, falsitas.

[alu] f. parva hydria.

[alpa] adj. parum (zu wenig), paulum (ein wenig), exiguus.

[alpaka][1] tenuis, exiguus, vilis.

[alpakārya] quod parvi momenti (Bewegung, Gewicht) est.

[alpadarśana] parum valens visu, parum intelligens, imprudens, stultus.

[alpatā] f. paucitas, exiguitas.

[alpaduḥkhatā] f. parum doloris.

[alpamūlaphalodaka] parum radicum, fructum et aquae habens.

[av] servare (beobachten, erhalten, bewahren), tueri (sehen, bemerken; sorgen, begeistigen).

[ava] praep. praef. de, ab.

[avakartana] n. abscissio (das Abreissen; Unterbrechung, Abbrechen der Rede).

[avakāśa] m. 1) locus, spatium, intervallum 2) occasio.

[avakraya] m. pretium.

[avagama] m. intellectio, intelligentia.

[avagāha] m. actio submergendi (untertauchen, versenken).

17 r [avagraha] m. contemptio [2] (Geringschätzung, Verachtung).

[avajñā] f. contemptio.

[avajñāna] n. idem.

[avataḿsa] m.n. 1) auricularis 2) crista.

[avataḿsaka] i.q. praec.

[avatāra] m. descensus. Dicitur praecipue (mai cu seamă) de deorum e coelo in terram descensu, ad quampian (irgend eine) hominis aut animalis formam assumendam (nehmen, annassen).

[avadāta] 1) albus, clarus 2) flavus.

[avadya] 1) humilis, depressus, demissus 2) transl. ignobilis, vilis, abjectus.

[avadhāna] n. attentio, animus attentus.

[avadhi] m. finis, terminus, modus.

[avadhīr] despicere, spernere.

[avadhīraṇā] f. contemptio.

[avadhya] qui occidi nequit (nicht können).

[avadhyatā] f. abstractum praecedentis.

[avanata] v. nam praef. ava.

[avanī] f. terra.

[avani] f. idem.

[avantī] f. nomen montis.

[avapāta] m. actio decidendi (herabfallen), devolandi (herab-, fortfliegen).

[avabodha] m. vigilatio.

[avaḿa] humilis, trop. vilis, abjectus.

[avamantār] contemptor.

[avamānin] despiciens [3], contemnens. 18 r

[avayava] m. membrum.

[ávara] 1) inferus, inferior 2) posticus, posterus, posterior, postremus, ultimus.

[avaraja] m. frater natu minor.

[avarati] f. cessatio (Zögern, Säumen), intermissio (Unterlessung).

[avarodha] m. 1) impedimentum, perturbatio 2) gynaeceum.

[avarodhana] n. gynaeceum.

[avalagna] m.n. medium corpus (die Taille).

[avalambana] n. actio adhaerendi, suspendendi, innitendi (sich auf etw[as] stemmen, stützen).

[avalambin] pendens, dependens, suspensus.

[avalipta] v. lip.

[avalepa] m. arrogantia, insolentia, superbia.

[avaloka] m. visus, conspectus, adspectus.

[avaśa] 1) invitus (wider Willen, ungern) 2) non subactus.

[avaśeṣa] m. reliquum, reliquiae.

[avaśyaka] arbitrio non subjectus, necessarius.

[avaśyakatā] f. necessitas.

[avaśyakaraṇīya] quod necessario faciendum.

[avaśyabhāvin] adj. quod necessario fit, accidit.

[avaśyam] necessario, certe.

[avaśyāya] m. pruina (gefros[t]ner Hau*, Reif).

[avasara] m. occasio, opportunitas, tempus opportunum. 19

[avasāna] n. finis, obitus.

[avasiktāńga] adj. conspersa (besprengt, bespritzt) membra, vel conspersum corpus habens.

[1] *după* [ka] *şters* [2] *modificat din* contemtio, *forma din Bopp* [3] *corectat din* descipiens

[avaskanda] m. incursio, impetus, impugnatio.

[avaskara] m. excrementum, stercus.

[avastra] vestae privatus.

[avastratā] f. abstractum praecedentis.

[avasthā] f. status, conditio.

[avasthāna] n. commoratio (Aufenthalt), statio, habitatio.

[avahāsa] m. risus, jocus.

[avāk] adv. 1) deorsum (abwärts) 2) meridiem versus.

[avākśiras] deorsum caput habens, demisso capite (herabgeneigt).

[avāṅmukha] deorsum vultum habens, demisso vultu.

[avāc] 1) inferus, inferior 2) meridionalis.

[avāpti] f. adeptio (Erlangung), impetratio (idem).

[avāra] n. ripa citerior (diesseitig) fluminis.

[avi] m.f. ovis.

[avicāritam] adv. sine deliberatione, sine haesitatione, non cunctanter.

[avidura] non longinquus (langwi[e]rig).

[avinaya] m. improbitas, mores pravi, immodestia, turpitudo.

[avirata] perpetuus, continuus.

[aviratam] adv. sine intermissione, assidue, perpetuo.

20r [aviśeṣam] omnino (gänzlich), prorsus (vorwärts, gänzlich), plane (geradeweg).

[aviṣaya] m. absentia.

[avaidhavya] liber a viduitate, liberans a viduitate (Beraubtsein, Mangel).

[ávyakta] 1) invisibilis, quod sensibus percipi nequit 2) non perspicuus, obscurus.

[avyagra] 1) imperturbatus 2) consternatus, conturbatus, confusus, territus.

[avyaya] 1) interitus (Untergang), exitii (Ausgang) expers 2) m.n. vox indeclinabilis.

[avratika] qui vota non facit aut solvit.

[aś] 1) edere, frui (geniessen) 2) secundum grammaticos occupare, coarcervare.

[aśana] qui edit.

[aśani] m. fulmen.

[aśitavya] n. cibus.

[aśiraska] capite privatus.

[aśiśvī] f. liberis carens femina.

[aśīla] n. improbitas, mores pravi, turpitudo.

[aśubha] 1) adj. improbus, scelestus 2) infelix, infaustus 3) subst. n. malum.

[aśūnya] liber a vacuo, totus, universus.

[aśūnyam] adv. omnino, plane, accurate.

[aśeṣa] totus, universus.

[aśeṣatas] omnino, plane.

[aśeṣe] i.q. praec.

[aśeṣeṇa] i.q. praec.

[aśoka] a) adj. maeroris expers 2) m. nomen arboris. 21r

[aśmagarbha] n. smaragdus.

[aśman] m. lapis.

[aśmanta] m. focus, fornax (Ofen).

[aśmasāra] m.n. ferrum.

[aśra] n. lacryma.

[aśri] f. acies, ensis (Schwert).

[aśru] n. lacryma.

[aśreyas] n. infortunium, malum, calamitas.

[aśva] m. equus.

[aśvattha] m. nomen arboris.

[aśvapati] m. (equorum dominus) nom. pr.

[aśvamedha] m. equi sacrificium.

[aśvaśālā] f. equile.

[aśvāroha] m. eques.

[aśvin] m. du. [aśvinai] gemini fratres insigni pulchritudine, caelestes medici, Sûryo, solis deo et nympha As'vinia nati.

[aṣṭaguṇāśraya] octo virtutibus praeditus.

[aṣṭadhā] in octo partes divisum.

[aṣṭan] m.f.n. octo.

[aṣṭama] octavus.

[aṣṭamī] f. dies octavus mensis dimidiati.

[aṣṭāṅga] n. octo membra. 22r

[aṣṭāṅgapāta] m. octo membrorum prolapsio (Ausgleiten) ad salutandum.

[aṣṭādaśa] duodevicesimus.

[aṣṭādaśan] m.f.n. duodeviginti.

[aṣṭīvant] m.n. genu.

[as] splendere, capere (fassen), ire.

c. [adhi] 1) legere 2) facere.

cu [ni] ponere, collocare.

[as] 1) esse, existere 2) esse, ut verbum abstractum vel copulativum.

[as] antecedente [na] mori;
cum prâdus, prâdur: apparere, in conspectum venire, oriri.

[as] deponere, abjicere.

c. [apa] 1) id. 2) relinquere, deserere (verlassen) 3) postponere, negligere.

c. [abhi] exercere (üben), tractare, versari in alq. re (sich mit etwas abgeben).

c. [nis] ejicere.

c. [vi] part. perf. pass. [vyasta] consternatus, confusus, dejectus.

[asaṁśayam] adv. sine dubio.

[asakṛt] non semel, saepius.

[asaṅkhyeya] innumerabilis.

[asajjana] m. homo improbus.

[asatī] f. femina impudica, non casta.

[asatkṛta] n. peccatum, delictum.

23 r [asatýa] non verus, falsus.

[asambaddha] absurdus, ineptus, stultus (de verbis).

[asahana] non tolerans, zelotypus.

[asahamāna] id.

[asādhya] insanabilis.

[asi] m. ensis, gladius.

[asita] niger.

[asiputrī] f. culter.

[asiheti] m. ensifer.

[asu] 1) m. pl. num. ([asavas]) halitus, spiritus 2) n. consideratio, cogitatio aut cor tanquam ejus sedes 3) n. affectus, affectio.

[asukha] n. dolor, sollicitudo, maeror.

[asudhāraṇa] n. (ex [asu] halitus, spiritus et [dhāraṇa] gestatio, portatio) vita.

[asura] m. nomen daemonum Kâsyapo et Dite natorum, diis inimicorum.

[asuhṛd] inimicus.

[asūy] conviciari (schmähen, lästern), maledicere, exsecrari, devovere (verwünschen), fremere, murren.

[asūyana] n. nomen actionis verbi asûy.

[asūyā] f. idem.

[asūyu] convicians, maledicens, fremens.

[asṛgdharā] f. cutis (Haut, Fell).

[asṛj] n. sanguis.

[asṛpāṭa] m.n. rivus (Lauf) sanguinis.

24 r [asau] hic, haec, ille, illa.

[asta] m. nomen occidentalis cujusdam montis ultra quem solem occidere credunt 2) solis occasus et occasus, finis in universum.

[astŕa] n. 1) telum (Geschoss, Waffe) quodcumque (orișice), praesertim (mai cu seamă), missile (Geschoss, Wurfschiess), 2) arcus.

[asthi] n. os (ossis).

[asthikṛt] m. medulla.

[asthibhuja] m. (ex. *ast'i* et buǵ edens) canis.

[asmadīya] noster.

[asmadvidha] mihi aut nobis aequalis.

[asra] n. 1) sanguis. 2) lacryma.

[asru] n. lacryma.

[asvapna] m. deus.

[asvastha] infirmus, invalidus, aegrotus.

[asvasthatā] f. aegritudo.

[ah] dicere.

[ahaṅkāra][1] m. sui conscientia, sui studium (Gunst), superbia.

[ahaṅkṛta] sui studiosus, superbus.

[ahan] n. dies.

[aham] ego.

[ahar] n. dies.

[aharpati] n. sol.

[aharmaṇi] m. idem.

[aharmukha] n. (diei os, facies) tempus matutinum, diluculum (Morgendämmerung). 25 r

[ahas] m. dies.

[akaskara] m. sol.

[ahaha] interj.

[ahārya] m. mons.

[ahi] m. serpens.

[ahiṁsā] f. mansuetudo (Zahmheit, Sanftmuth), clementia, benevolentia.

[ahikānta] m. aër, ventus.

[ahita] m. inimicus.

[ahibhuj] (serpentes edens) 1) Garuda 2) pavo.

[aho] interj. admirationis et lamentationis, ah ! eheu !

[ahorātra] m. dies et nox.

[ahosvit] an : odor, in interrogando.

[ā] *â* 47 r

[ā] praep. praef. 1) ad 2) in conjunctione cum ablativo substantivi, *usque ad*, *tenus* (bis an), aut cum inclusione aut cum exclusione rei. In compositione cum vocibus, quae colorem indicant idem valet quod lat. *sub* et sufixum *-cios*[2] e.c. [ānīla] subniger, negricios.

[āṁ] interj. nae (fürwahr] profecto (in der That, Wahrhaftig), sane; sequente *ǵńâtam* cognitum

[āḥ] vel [ā] interj. (forma prior ante surdas, posterior ante sonoras litteras).

---

[1] *după* [ahaṅkṣa] *șters* [2] *deasupra lui* -lich *șters; Eminescu a scris întîi sufixul german, apoi l-a tradus*

[ākara] m. 1) fodina (Grube, Bergwerk) 2) multitudo.

[ākarṣaṇa] n. actio attrahendi, abstrahendi (wegziehen), protrahendi (hervorziehen).

[ākalpa] m. aegritudo (Unpässlichkeit, Gram).

[ākāṅkṣā] f. desiderium.

[ākāya] m. 1) rogus (Scheiterhaufen) 2) habitatio.

[ākāra] m. 1) species, forma, facies 2) animi securitas, animus aequus, bene compositus.

[ākāravant] formosus, pulcher.

[ākāśa] m. aër.

[ākīrṇa] impletus, plenus.

[ākula] turbatus (unruhig), perturbatus, confusus.

[ākṛti] f. species, forma, facies.

[ākṛṣṭi] f. attractio.

[ākrīḍa] m. hortus regius, publicus.

[ākhu] m. mus Rattus.

48 r [ākhubhuj] m. (e praec. et b'uǵ edens) felis.

[ākheṭa] m. venatio.

[ākhyā] f. nomen.

[ākhyāna] n. sermo, loquela (das Reden), narratio.

[ākhyāyin] narrans.

[āgantu] m. 1) advena (Fremd, Fremdling) 2) hospes, Gast.

[āgantuka] m. advena.

[āgama] 1) adj. adiens, adveniens, appropinquans 2) m. aditio, adventus, appropinquatio.

[āgamana] n. i.q. praec.

[āgamanas] adventus causâ.

[āgas] m. peccatu.

[āghāṭa] limes, terminus.

[āghāta] m. 1) occisio, caedes 2) locus occisionis, locus extremi supplicii (Richtplatz).

[āghātana] n. i.q. praec.

[ācamanīya] n. ori eluendo (auswaschen) inserviens (dienen) aqua.

[ācāra] 1) actio; agendi, vivendi ratio, mores 2) honesta vita, mores boni, morum probitas.

[ācārya] m. magister, praeceptor.

[ācchādana] n. 1) actio tegendi, inumbratio 2) vestis, vestitus (Kleidung).

[ājāneya] m. equus egregii (vorzüglich) generis.

[āji] 1) campus planus 2) pugna.

49 r [ājīva] m. victus.

[ājīvana] n. idem.

[ājñā] f. jussus, praeceptum.

[ājñākara] 1) adj. obediens, subjectus 2) m. servus, famulus, v. sq.

[ājñākaratva] n. obidentia, servitus.

[ājya] n. butyrum liquidum et purificatum.

[āñch] extendere.

[āṭopa] m. superbia.

[āḍhaka] m. modus frumentarius.

[āḍhya] dives, opulentus.

[ātaṅka] m. 1) aegritudo 2) timor.

[ātatāyin] adj. et subst. m. scelestus (Lasterhaft, abscheulich), fur, praedo.

[ātapa] m. calor, ardor solis.

[ātapatra] (a solis ardore tuens) umbella.

[ātura] aegrotus, impotens.

[ātodya] n. instrumentum musicale.

[ātta] v. [dā] praef. [ā].

[āttha] dixisti v. [ah].

[ātmagatam] adv. ad semet ipsum loquens.

[ātmaja] m. filius.

[ātmadarśa] m. (qui facit ut aliquis semet ipsum videat), speculum.

[ātman] m. 1) anima, animus, mens 2) saepissime pronominum [!] trium personarum 50 r
locum tenet, cum sensu reflexivo 3) propria persona : das eigene Selbst 4) in fine compositorum [ātman] saepe suffixum [ka] assumit et significat *natura*, *indoles* (angeborene Beschaffenheit, Naturell), *conditio*, *proprietas*, aut suffixa aequat quibus adjectiva e substantivis descendunt.

[ātmaprabha] suimet ipsius i.e. per semet ipsum splendorem habens.

[ātmabhū] (per semet ipsum existens) nomen Brahmae, Vis'nûs, S'ivi et Anangi.

[ātmambhari] m. homo edax, heluo (Verprasser), abdomini natus.

[ātmavant] sui compos (seines Selbst mächtig).

[ātmasāt] in propriam personam : zum eignen Selbst, zum Ich [ātmasātkṛta] sui lucru studiosus.

[ātmīya] proprius, meus, tuus etc.

[ātyantika] infinitus.

[ātyayika] exitiosus (Verderblich), perniciosus, funestus.

[ādara] m. observantia, veneratio.

[ādarśa] m. speculum.

[ādarśanāt] usque ad visum, id est ita ut oculis cerni possit, ut aspectu sentiri possit.

[ādāna] n. actio sumendi (nehmen, ergreifen), accipiendi.

[ādi] 1) primus 2) subst. m. initum, principium.

[āditas] adv. ab initio.

[āditeya] m. deus.

51 r [āditya] m. 1) sol 2) pl. [ādityās] genii, duodecim numero.

[ādityarūpa] solis formam habens, soli similis.

[āditsu] capiendi (fassen) cupidus, capere volens.

[ādima] primus.

[ādya] primus.

[ādyantavant] initium et finem habens.

[ādhāra] m. 1) fulcrum (Stutze), fultura (Stütze) transl. praesidium (Schutz), subsidium 2) fossa aquaria, canalis.

[ādhi] m. sollicitudo.

[ādhipatya] n. dominium, imperium.

[ānaka] m. tympanum.

[ānana] n. 1) os 2) facies, vultus.

[ānanda] gaudium, laetitia, voluptas.

[ānandathu] m. id.

[ānandana] n. actio exhilarandi, oblectandi.

[ānayana] n. adductio.

[ānāya] m. rete (Netz).

[ānīla] subniger, nigricans.

[ānupūrvya] n. ordo.

[ānṛṇya] n. subst. abstr. ab *anrna.*

[ānṛśaṁsya] n. humanitas, benignitas (Wohlthätigkeit, Gute).

[āp] 1) attingere aliquem locum, pervenire, venire 2) adipisci (erreichen, einholen), nancisci (erlangen, erreichen, finden).

52 r c. [abhi] desiderare.

c. [pra] venire, pervenire.

c. [vi] occupare, complecti, implere.

c. [sam] perficere (zu Stande bringen, vollenden).

[āpakva] semicoctus, seminaturus.

[āpagā] f. fluctus (ex [āp] „aqua”, quod separatum non invenitur).

[āpaṇa] m. forum.

[āpatti] f. infortunium, calamitas.

[āpad] f. (rad. [pad] ire).

[āpaddharma] m. infortunii officium (Dienst, Pflicht, Verrichtung).

[āpanna] v. [pad] praef. [ā].

[āpas] n. 1) aqua 2) peccatum.

[āpāṇḍu] suppallidus (etwas blass).

[āpāta] 1) actio decidendi (abscheiden), delabendi (herabgleiten, -fallen, -sinken), irruendi (eindringen), incursus (Angriff), impetus (Anfall, Angriff) 2) praesens momentum.

[āpātaduḥsaha] impetu difficilis sustentu.

[āpāna] n. locus potatorius.

[āpīḍa] m. sertum (Blumengewinde) quod capitis vertici annectitur.

[āpīna] n. uber, οὖθαρ[1] (uger).

[āpūpika] m. (ex [āpūpa] placenta (Kuchen), libum, s. [ika]) pistor (piuă).

[āpomaya] aquosus, aqua praeditus.

[āpta] 1) obtentus, acceptus 2) aptus, idoneus (geschickt) habilis 3) familiaris, consiliorum particeps.

[āptakārin] apte agens, familiaris. 53 r

[āptadakṣiṇa] apto sacrificali dono instructus.

[āpya] adj. aquosus, aquaticus, humidus.

[āplava] m. lavatio.

[āplāva] m. id.

[ābādhā] f. vexatio, molestia, afflictatio (das Peinigen).

[ābharaṇa] n. ornamentum, ornatus.

[ābhā] f. 1) splendor 2) similitudo.

[ābhās] collustrans (erleuchtend).

[ābhīla] 1) adj. terribilis, formidolosus (grausenhaft) 2) m. dolor.

[ābhoga] m. plenitas.

[āḿa] 1) adj. crudus, incoctus[2] 2) m. aegritudo (Unpässlichkeit, Gram).

[āmakumbha] m. vas aquarium ex argilla incocta[3].

[āmatya] n. cogitatio, sententia, consilium.

[āmanasya] n. tormentum, cruciatus (Muster, Qual).

[āmaya] m. morbus.

[āmayāvin] aegrotus.

[āmarṣa] m. ira, iracundia.

[āmātya] m. qui est a consiliis.

[āmiṣa] m.n. 1) caro 2) voluptas.

[āmnāya] m. nomen *Vedorum.*

[āmbhasa] aquosus.

[āmŕa] nomen arboris Magnifera Indica. 54 r

[āya] m. reditus (Einkommen), quaestus (Erwerbung, Gewinn).

[āyata] longus.

[āyatana] n. 1) habitatio, sedes, domicilium 2) altare (Brandaltar) ara, etiam tectum (Dach), receptaculum ad peragendum sacrificium.

[āyati] f. 1) longitudo 2) potestas 3) tempus futurum.

---

1. *in ms.* οὖδαρ 2. *in ms.* inconctus 3. *in ms.* inconcta

[āyatta] 1) propensus (herabhangend), pronus (vorwärts sich neigend), propitius (geneigt, günstig) 2) subjectus (untergeordnet), obnoxius (unterworfen).

[āyatti] f. inclinatio, propensio, favor 2) actio se subjiciendi alicui, servitus, obedientia.

[āyasa] adj. ferreus.

[āyāma] m. refrenatio, retentio 2) longitudo.

[āyāmavant] longus.

[āyāśa] m. 1) contentio (Anstregung), labor 2) aerumna (Mühseligkeit), miseria (Elend, Barm), calamitas.

[āyāsin] vexans.

[āyudha] m. telum, arma.

[āyuṣmant] longam vitae aetatem promittens, ad summam senectutem perveniens, longa aetate gaudens.

[āyus] n. 1) aetas 2) vitae tempus.

[āye] interj.

[āyodhana] n. 1) pugna, proelium 2) locus pugnae.

[ārakta] subruber (röthlich).

[āraṇyaka] 1) adj. silvester 2) m. silvicola, eremita.

55 r [ārati] f. cessatio (Zögern, Unterlassung).

[ārambha] m. inceptio (Anfangen, Unternehmen, Vorhaben).

[ārava] m. sonus, clamor.

[ārāt] adv. 1) procul (weit) 2) prope (unfern, nahe).

[ārāti] m. hostis, inimicus.

[ārādhana] n. cultus, veneratio, actio exhilarandi.

[ārāṁa] m. 1) gaudium 2) hortus

[ārāva] m. clamor, tumultus, strepitus.

[ārurukṣu] ascendendi cupidus.

[ārogya] n. sanitas.

[āroha] m. 1) vectus (equo, elephanto etc.) 2) medium feminae corpus.

[ārjava] n. sinceritas.

[ārta] aut [ārtta] vexatus, afflictus. Extra compositionem : afflictus, tristis, miser.

[ārtava] anni tempori consentaneus (übereinstimmend).

[ārti] aut [ārtti] dolor, maestitia (Traurigkeit), tristitia, angor (Würgen, Angst, Qual).

[ārdana] m. vexator.

[ārdita] vexatus, afflictus.

[ārdra] madidus (nass, feucht), uvidus, humidus.

[ārya] venerandus, nobilis, generosus.

[āryaputra] m. (e proec. et [putra] filius), maritus (Ehemann) (in lingua scenica).

[ālambha] m. occisio, caedes.

[ālaya] m. domicilius, domus, sedes. 56 r

[ālavāla] m. fossa aquaria circa arboris radicem.

[ālasya] n. pigritia (Trägheit), ignavia, inertia.

[ālāpa] m. loquela, sermo, colloquium.

[āli] 1) linea, series 2) feminae amica.

[ālikhita] pictus.

[āliṅgana] n. amplexus (Umfassung, Umgebung, Umarmung).

[ālu] f. hydria.

[ālekhya] n. pictura, imago, effigies.

[āloka] m. adspectus.

[āva] thema pronominis primae pers. in du.

[āvapana] n. quodvis vas.

[āvaraṇa] n. 1) tegumentum (Schutz, Schirm) 2) scutum, clypeus (runder eherer Schild).

[āvarta] m. 1) vortex (vîrtej).

[āvali] f. series.

[āvalī] f. id.

[āvasati] f. nox.

[āvasatha] m. habitatio, domus, domicilium.

[āvaha] afferens (bringen, nützen).

[āvāpa] 1) fossa aquaria circa arboris radicem 2) armilla (Armring).

[āvāla] m. fossa aquaria circa arboris radicem

[āvāsa] m. habitatio, domus.

[āvila] turbidus (unruhig, trübe). 57 r

[āvis] adv. palam (öffentlich), manifesto. Componitur cum radicibus [bhū] „esse, fieri" et [kar], [kṛ] „facere ad experimendum apparere, in conspectum venire, oriri; manifestare". Probabiliter [āvis] ex origine est praepositio inseparabilis, quae significaverit „ex", ita ut [āviskṛ] proprie sit *herausmachen* „facere ut aliquis egrediatur ex occulto" et [āvirbhū] *heraussein*, *herauswerden*, foras esse, foras fieri.

[āvṛtti] f. reditus (Rückkehr), recessus (Zurückgang).

[āvega] m. sollicitudo, consternatio, perturbatio.

[āśa] m. cibus.

[āśaṁsā] f. spes.

[āśaṅkā] f. timor.

[āśaýa] m. cubile (Lagerstatt), sedes, domicilium.

[āśā] f. spes.

[āśāvant] sperans, spe praeditus.

[āśin] edens.

[āśiraḥpādam] inde a capite usque ad pedes; ad litteram: usque ad caput et pedes.

[āśis] f. 1) spes 2) fausta precatio, benedictio.

[āśī] f. serpentis dens eminens.

[āśīrvāda] m. fausta precans dictum, benedictio.

[āśīviṣa] m. serpens.

58 r [āśu] 1) adj. celer 2) adv. celeriter, cito.

[āśuga] m. 1) ventus 2) sagitta.

[āśutva] n. celeritas.

[āśuśukṣaṇi] 1) ignis 2) aër, ventus.

[āścarya] 1) adj. mirus, mirabilis 2) subst. n. miraculum.

[āścaryamaya] adj. miraculosus, mirabilis.

[āśrama] m. eremitarum sedes.

[āśraya] m. 1) aditio, appropinquatio (praesertim tutelae, defensionis, patrocinii causâ), actio confugiendi, refugiendi ad aliquem 2) perfugium, refugium, domicilium, domus 3) vicinitas 4) fraus, fallacia, dolus.

[āśrayāśa] m. ignis (ex. [āśraya] domus et [asá] edens).

[āṣṭra] n. aether, coelum.

[ās] 1) sedere 2) esse.

c. [adhi] insidere (sich niederlassen) c. acc. loci 2) tenere, inhabitare.

c. praef. [anu] 1) assidere, apud alqm. sedere c. acc. 2) facere.

c. [ut udāsīna] non curans, incuriosus, negligens, tranquillus, securus.

c. [upa] 1)[1] assidere. In passivo 2) colere, venerari, ministrare, servire 3) peragere, perficere 4) perferre, tolerare.

c. [upa] praef. [pari] 1) circumsedere trop. colere 2) adesse, nteresse e.c. pugnae.

c. [sam] simul, junct ı (vereinigt, beisammen) sedere.

[ās] n. ôs. ôris. 59 r

[āsa] m. arcus.

[āsaṅga] m. subst. abstr. adhaesio trop. addictum, deditum, studiosum esse.

[āsañjana] n. adhaesio.

[āsana] n. 1) sessio (Sitzen) 2) mora (Vergang), commoratio (Verzögen) 3) sedes, sedile (Sitz).

[āsava] m. vini adusti (Bran[n] twein) species.

[āsāra] m. 1) incursus, incursio, impetus, impugnatio 2) imber (Platzregen).

[āsīna] sedens.

[āsuti] f. distillatio.

[āsuŕa] a) asuricus, Asurorum naturâ praeditus.

[āstaraṇa] 1) actio sternendi (hinausbreiten), expandendi 2) stratum (Polster, Lager), lectus (pat).

[āstikya] n. subst. abs. futurum mundus, futuram vitam credere.

[āstirṇa] extensus, spatiosus, amplus.

[āsthā] f. 1) conventus, coetus (Zusammenkunft) 2) nisus, cura.

[āsthāna] n. conventus, coetus.

[āsthānī] f. id.

[āspada] locus.

[āsphālana] 1) actio pulsandi (stossen) 2) actio pugnandi.

[āsya] n. 1) os 2) vultus, facies.

[āsvāda] m. sapor.

[āsvādana] n. id.

[āha] interj. 60 r

[āha] dixi, dixit.

[āhartār] m. qui facit, conficit (sacrificium).

[āhavá] m. 1) sacrificium 2) pugna, proelium.

[āhāra] m. 1) adj. afferens 2) m. victus, cibus.

[āhuti] f. sacrificatio.

[āheya] anguinus (z[um] Schlange gehörig).

[āhvaya] n. nomen.

[āhvā] f. nomen.

[āhvāna] n. advocatio, invitatio.

357 II 30 (III)

77 r [i] *i*

[i] ire

c. *ati* 1) transire, transgredi, praeterire 2) obire, mori.

c. *ati* praef. *ab'i* (ab'yati) discedere.

c. *ati* praef. *vi* (vyatî) praeterire.

c. *ati* praef. *sam.* (samatî) transgredi, praeterire.

c. ad'i *atm.* 1) legere 2) percipere, dis-

---

1. *după* praef. [pari] *șters (anticipare din inadvertență)*

cere, legere jubere, facere ut aliquis legat.
c. *anu* sequi, comitari.
c. *apa* abire.
c. *ab'i* accedere, venire.
c. *ava* animo comprehendere, intelligere, scire, c. *ava* praef. *sam* (samavê) convenire, congredi.
c. *ut* oriri (de stellis).
c. *upa* adire, aggredi.
c. *pari* circumire.
c. *pra* mortuus c. *pra* praef. *ab'i* statuere, decernere, placere.
c. *prati* fidere, confidere, fiduciam collocare, pratîta celeber.
c. *pra*[*ti*] praef. *sam* sampratîta celeber.
c. *vi* abire, discedere.
c. *sam* congredi, convenire.
78 r [ikṣu] m. arundo (Rohr) saccharifera.
[ikṣvāku] nomen propr[ium].
[ikh] ire.
[iṅkh] ire.
[iṅg] [se] movere, vacillare[1] (wackeln).
[iṅga] adj. se movens.
[iṅgita] n. gestus (das Tragen des Leibes, Gebärden, Haltung).
[iṅguda] m. nomen plantae.
[icchā] f. desiderium.
[icchu] adj. desiderans.
[ich] desiderare, optare.
[ijyā] f. sacrificium.
[iṭ] ire.
[iṭcara] m. taurus libertate gaudens.
[itara] alius.
[itas] adv. 1) hinc, ab hoc loco.
[iti] adv. sic.
[itikartavyatā] f. rei faciendae status.
[itimātra] talem mensuram i.e. qualitatem, conditionem habens.
[itihāsa] m. narratio, historia ex antiquissimo tempore.
[ittham] sic, ita.
[ityartham] adv. ideo, hanc ob causam.
[itvara] iens, peregrinans[2] 2) vilis, abjectus.
[itvarī] f. femina impudica.
79 r [idam] hic.
[idā] adv. nunc.
[idānīm] nunc.
[idhma] n. lignum.
[ina] m. 1) sol 2) dominus.
[ind] regere, imperare.
[indirā] f. nomen deae Laks'miae.
[indīvara] n. lotus caerulea (Nymphaea caerulea).
[indu] m. luna.
[induśekhara] m. (lunâ coronatus) nomén S'ivi.
[indra] m. 1) in fine compositorum princeps, dominus, imperator 2) nomen principis deorum inferioris ordinis i.e. omnium praeter Brahmam, Vis'ṇum et S'ivum. Deus est aëris et tempestatis, etiam unus est mundi custodum et ut talis orientalem plagam regit.
[indragopa] m. scarabaeorum species.
[indradru] m. nomen arboris cujusdam.
[indraprastha] m. nomen antiquae urbis.
[indrasena] m. nomen propr[ium].
[indrāṇī] f. nomen Indri uxoris.
[indrāyudha] m. arcus coelestis.
[indriya] n. sensus (videndi, audiendi etc.).
[indh] lucere, flammare, flagrare; c. *sam* accendere (a aprinde).
[indhana] n. lignum. 80 r
[inv] mittere, emittere.
[ibha] elephantus.
[ibhya] dives.
[iyat] tantum, tot.
[iyam] f. haec, ea.
[irammada] m. fulguratio, fulgetrum.
[irā] f. 1) aqua 2) potus fervidus 3) sermo, loquela 4) terra.
[il] 1) ire; jaculari (schleudern, werfen); jacere, cubare 2) mittere, jaculari.
[ilā] f. 1) vacca 2) terra 3) sermo, loquela 4) (in *Vedis*) cibus.
[iva] sicut.
[iṣ] ire.
c. *anu* quaerere.
c. *pra* mittere.
[iṣ] desiderare, velle.
c. *anu* quaerere.
[iṣīkā] f. pupilla (Augapfel), praesertim (mai cu seamă) elephanti.
[iṣu] [m.] f. sagitta.
[iṣudhi] m. pharetra (Köcher).
[iṣṭa] 1) desiderare 2) colere, sacrificare.
[iṣṭaka] m. et. [iṣṭakā] f. later coctus.
[iṣṭatas] ad voluntatem.
[iṣṭi] 1) desiderium 2) sacrificium.
[iṣya] m. ver. 81 r
[iṣvāsa] m. arcus.
[iha] 1) hic, ibi 2) huc.

---

[1] *corectat din* vaccilare [2] *în ms., din inadvertență,* peregrinus.

[*ı*] [*î*]

[ī] ire

[ī] desiderere; ire; occupare; jaculari; generare; edere.

[īkṣ] videre, intueri, spectare.

c. *apa* 1) respicere, considerare 2) exspectare.

c. *ava* [1] videre, intueri, observare 2) respicere (hinter sich sehen).

c. *ava* praef. *anu* 1) videre 2) contemplari. cum *ava* praef. *prati* videre, respicere. c. *ava* praef. *sam* 1) videre 2) visitare.

c. *ut* videre, conspicere, intueri.

c. *upa* 1) id. 2) ignoscere, indulgere, tolerare 3) spernere, repudiare, negligere.

c. *nis* conspicere, intueri, spectare, contemplari.

c. *pari* explorare.

c. *pra* praef. *ab'i* intueri, adspicere.

c. *prati* exspectare.

c. *vi* videre.

c. *vi* praef. *ut* respicere.

c. *sam* 1) videre, observare 2) respicere.

82 r [īkṣaṇa] n. 1) visus, conspectus 2) oculus.

[īṅkh] ire, transire.

[īj] ire; contemnere (geringschäzen, verachten), reprehendere (wider ergreifen).

[īñj] i.q. iǵ.

[īḍ] laudare, celebrare.

[īḍya] laudandus, celebrandus.

[īti] 1) temporis calamitas 2) habitatio in exteris locis.

[īdṛś] talis.

[īdṛśa] talis.

[īnt] ligare.

[īpsā] desiderium adipiscendi (erreichen, einholen, erringen), perficiendi (zu Stande bringen).

[īpsu] adipiscendi cupidus.

[īyivāṁs] qui ivit.

[īr] ire; tremere (zettern), commoveri (bewegt, erregt sein).

[īr] mittere, emittere. c. *ut*, mittere, emittere, c. *pra* 1) mittere, 2) dirigere, flectere, regere, c. *sam* commovere, agitare.

[īrkṣy] invidere (beneiden, missgönnen).

[īrḿa] n. vulnus.

[īrṣā] f. invidia.

[īrṣita] cui invidetur.

[īrṣu] invidus, invidens.

[īrṣy] invidere.

[īrṣyā] f. invidia.

[īliṫa] celebratus.

[īś] dominari, imperare. 83 r

[īśa] m. 1) Dominus 2) cognomen Śivi.

[īśāna] m. nomen Śivi.

[īśānī] f. nomen Durgae, Śivi uxoris.

[īśvara] m. 1) dominus 2) nomen Śivi 3) adj. potens, capax, par.

[īśvarī] [f.] 1) domina 2) nomen Durgae.

[īṣ] spicas colligere.

[īṣ] ire, videre; ferire (stossen, hauen, stechen), occidere; dare.

[īṣat] paululum.

[īṣaduṣṇā] tepidus (laulich, warm).

[īh] 1) desiderare 2) adniti (anstemmen, anlehnen), contendere (stimmen, anziehen), quaerere (sich bemühen), petere.

c. *sam* desiderare *samîhita* n. optatum, desiderium 2) assequi (aufsetzen, einholen), adipisci 3) peragere, perficere.

[īhā] f. 1) desiderium 2) nisus, appetitus, consectatio (Trachten, Streben).

[īhāmṛga] m. lupus.

IDEILE LUI MACHIAVELLI[1] 323 r

2257

18. PÎNĂ UNDE TREBUIE SĂ-ȘI ȚIE UN PRINCIPE CUVÎNTUL ȘI PÎNĂ UNDE NU 324 r

Fiecine știe ce lucru vrednic de laudă este daca un principe își ține cuvîntul dat și dacă [2] trăiește onest și [3] fără viclejug. Totuși, din experiența zilelor noastre, se vede că tocmai [4] principii aciia cărora puțin le-a păsat de credință și fidelitate și cari [5] au știut să amețească [6] mințile oamenilor cu vicleșugul lor au făcut lucruri mari și au biruit în sfîrșit pe aciia cari s-au purtat onest și cum se cade.

Să știți așadar că sînt două [7] soiuri de luptă [8], unul cu legi, altul cu puterea — întîiul chip e acela al oamenilor, al doilea al animalelor. Adesea însă maniera întiia nu e de ajuns și atunci trebuie să ne apucăm de-a doua.

E necesar pentru un principe de-a putea juca și pe om și pe animal. Învățătura aceasta o indică și cei vechi povestindu-ne cum Achill și alți eroi au luat creștere și învățătură de la centaurul Chiron. A avea un asemenea învățător, pe [9] jumătate om, pe jumătate animal, nu va să zică altceva || decît că un principe caută 325 r
să știe a întrebuința amîndouă naturile sale, atît cea omenească cît și cea animală, pentru că una făr' de cealaltă nu pot subsista mult.

Pentru că e necesar ca principele să priceapă a juca pe bestia atunci trebuie să ia amîndouă părțile acesteia, pe *vulpe* și pe leu; căci leul nu scapă de curse, iar vulpea nu se poate apăra de lup. Tipul [10] vulpii este așadar trebuincios pentru a cunoaște cursele, masca de leu pentru a alunga lupii. Cei cari se ostenesc [11] de-a juca numai pe leu nu[12] se pricep la treaba aceasta.

Un principe cu minte așadară nici poate, nici îi e permis de-a-și ținea cuvîntul daca împlinirea făgăduinței lui s-ar întoarce asupra lui însuși, iar cauzele cari l-au silit a și-l da au încetat.

Daca toți oamenii ar fi buni sfatul acesta ar fi de nimic. Fiindcă însă oamenii
nu prea sînt vrun soi și nu-și țin cuvîntul ce ți-l dau ție || nici tu nu trebuie să-ți 326 r
ții cuvîntul care-l dai lor; și unui principe nu-i va lipsi nicicînd un *pretext* de-a-și [13] spoi și înfrumuseța călcarea cuvîntului său.

S-ar putea cita multe exemple nouă și s-ar putea arăta cîte încheieri de pace, cîte făgăduințe s-au zădărnicit prin reaua-credință [14] a principilor și pentru a arăta că acela dintre ei care va fi știut mai bine să joace pe vulpea a și ajuns mai departe decît toți.

Trebuie însă să fii meșter în arta de-a îmbrobodi această calitate, tare în meșteșugul de-a o ascunde și masca. Oamenii sînt atît de proști și atîrnă atît de mult de presiunea momentului încît acela care voiește să tragă [15] pe sfoară află [16] totdeuna oameni cari se lasă înșelați. Un singur exemplu din vremea mea voi cita. Papa Alexandru VI n-a făcut nimic alta decît să înșele, ba nici a gîndit vreodată la altceva, și totuși s-au găsit totdeuna oameni cari s-au lăsat înșelați de el. Nici-
cînd un om n-a avut || o dibăcie mai mare de-a asigura și conjura cu jurăminte [17] 327 r
[mai] mari și de-a ținea mai puțin. Totuși a izbutit în toate planurile și intrigile lui după dorință, pentru că cunoștea lumea din partea aceasta a ei.

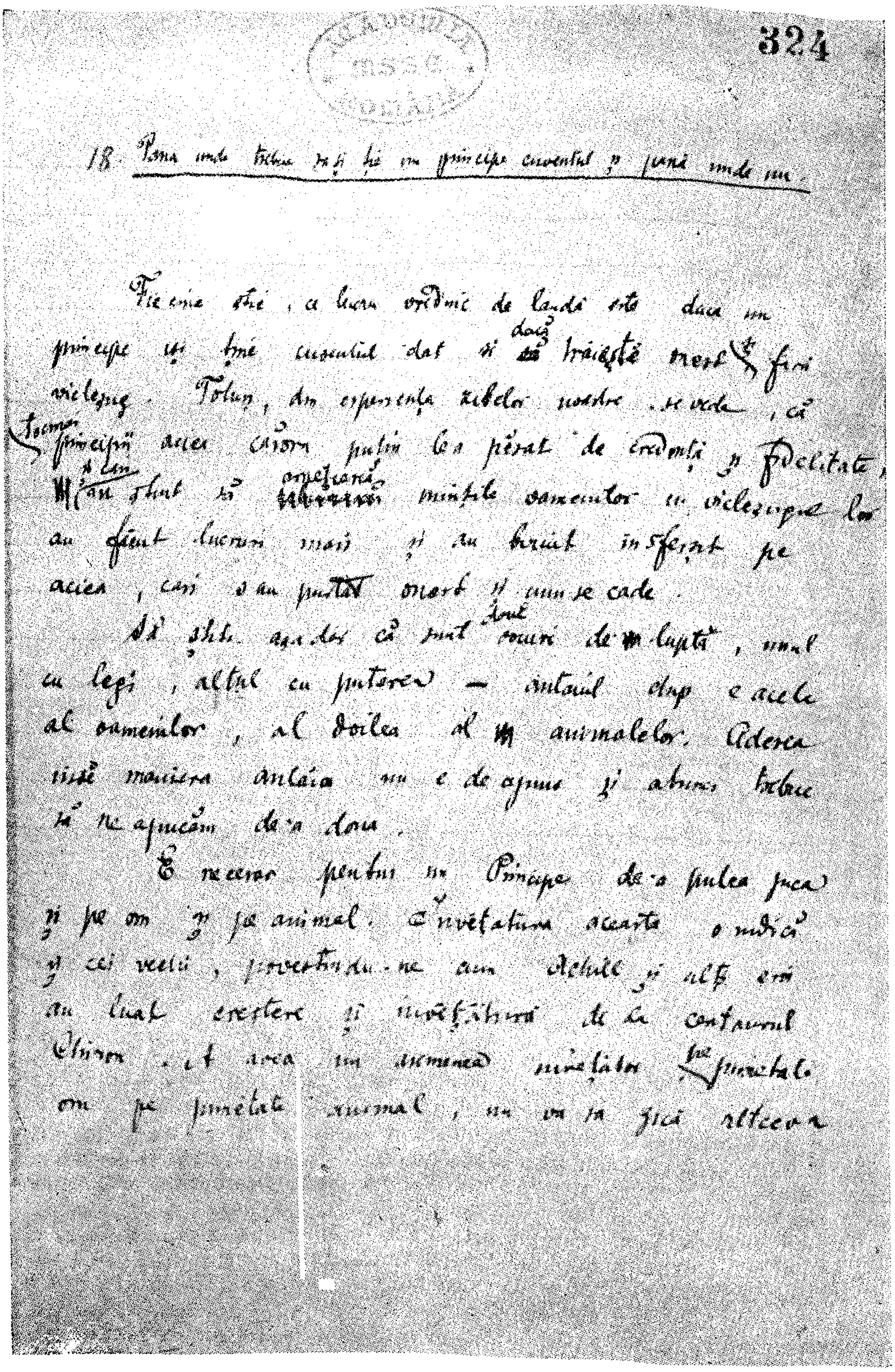

ACADEMIA MSS. ROMÂNIA

324

18. Până unde trebuie să-şi ţie un principe cuvântul şi până unde nu.

Fiecine ştie, că lucru vrednic de laudă este dacă un principe îşi ţine cuvântul dat şi dacă trăieşte onest fără vicleşug. Totuşi, din experienţa zilelor noastre se vede, că tocmai principii aceia cărora puţin le-a păsat de credinţă şi fidelitate, şi cari au ştiut să ameţească minţile oamenilor cu vicleşugul lor au făcut lucruri mari şi au biruit în sfârşit pe aceia, cari s-au purtat onest şi cum se cade.

Să ştiţi aşadar că sunt două moduri de luptă, unul cu legi, altul cu puterea — întâiul dup e acel al oamenilor, al doilea al animalelor. Adesea însă maniera întâia nu e de ajuns şi atunci trebuie să ne apucăm de-a doua.

E necesar pentru un Principe de-a putea juca şi pe om şi pe animal. Învăţătura aceasta o indică şi cei vechi, povestindu-ne cum Achille şi alţi eroi au luat creştere şi învăţătură de la centaurul Chiron. A avea un asemenea învăţător pe jumătate om pe jumătate animal, nu va să zică altceva

324. IDEILE LUI MACHIAVELLI

BAR 2257, 324r 20 cm × 16 cm

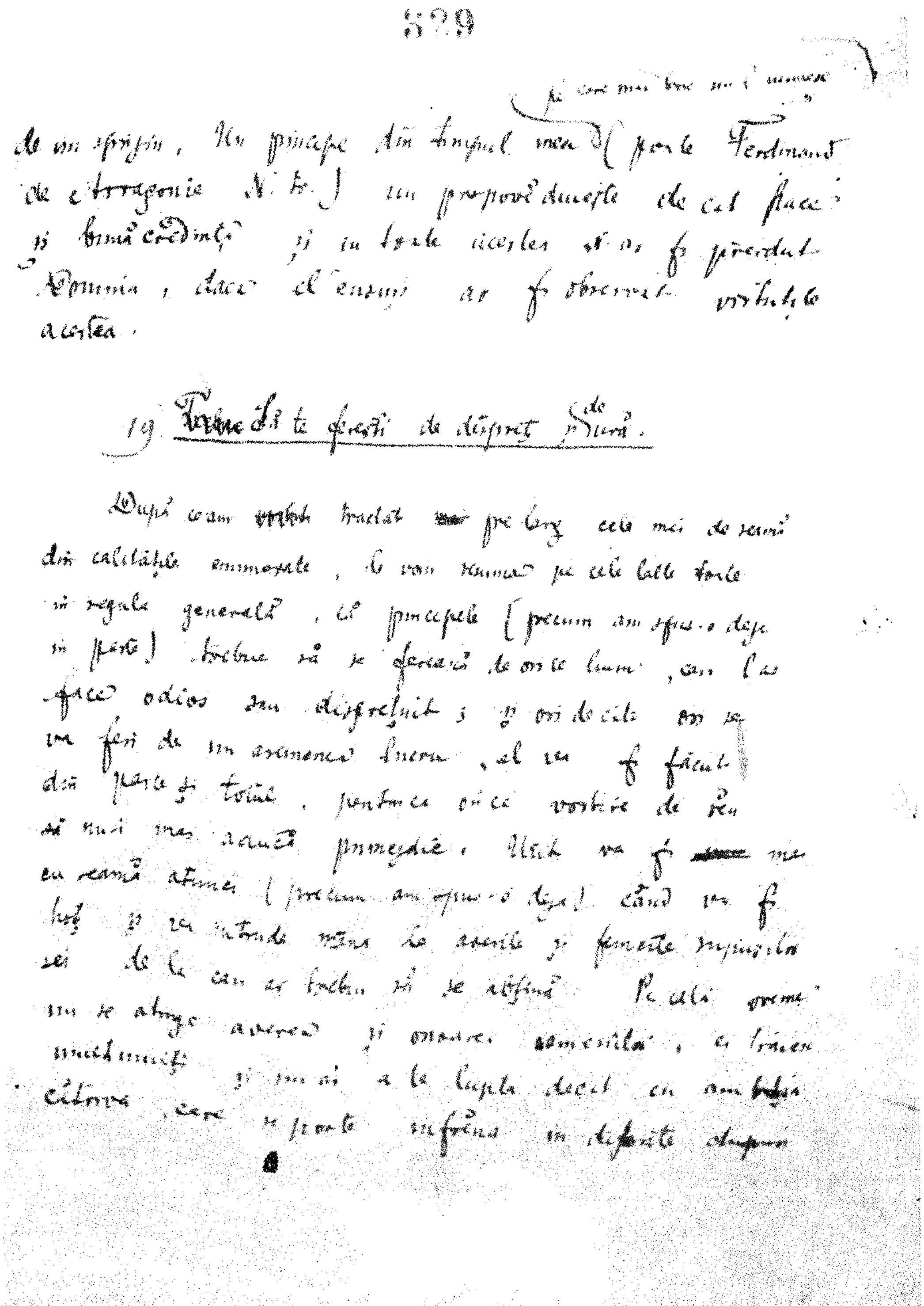

de un sprijin. Un principe din timpul meu (poate Ferdinand de Arragonia N. tr.) [și care mai bine nu-l numesc] nu propovăduește decât pace și bună credință și în toate acestea și-ar fi pierdut Domnia, dacă el însuși ar fi observat virtuțile acestea.

19. ~~Trebue~~ să te ferești de dispreț și de ură.

După ce am ~~vorbit~~ tractat pe larg cele mai de seamă din calitățile enumerate, le voi rezuma pe celelalte toate în regula generală, că principele (precum am spus-o deja în parte) trebue să se ferească de orice lucru, ce l-ar face odios sau disprețuit; și ori de câte ori se va feri de un asemenea lucru, el va fi făcut din parte-și totul, pentru că orice vorbire de rău nu-i va aduce primejdie. Urât va fi mai cu seamă atunci (precum am spus-o deja) când va fi hoț și va întinde mâna la averile și femeile supușilor săi, de la care ar trebui să se abțină. Pe câtă vreme nu se atinge averea și onoarea oamenilor, ei trăiesc mulțumiți și nu ai a te lupta decât cu ambiția câtorva, care se poate înfrâna în diferite ~~chipuri~~

325. IDEILE LUI MACHIAVELLI

BAR 2257, 329r 29 cm × 16 cm

Un principe nu trebuie așadar să aibă virtuțile pomenite mai sus, desigur însă *aparența* lor.

Cutez a susținea că e foarte primejdios de-a fi pururea onest; însă a *părea* evlavios, de bună-credință, uman, cu frica lui Dumnezeu, onest, a *părea* toate acestea e foarte folositor.

Un principe, și mai cu seamă un principe *nou*, nu trebuie să observe totdeuna ceea ce alți oameni cred că e bine; adese, pentru a se mănține la locul lui, trebuie să înfrîngă buna-credință, iubirea de oameni, umanitatea și religia. Trebuie să aibă deci un suflet care e astfel făcut încît să se-ntoarcă după cum bate vîntul și [18] schimbăcioasele eventualități ale norocului; și să nu părăsească de cîte ori i se prezintă ocazia calea dreaptă, dar să ia numaidecît calea cea strîmbă dacă trebuie [19].

Un principe cată [20] dar să se păzească ca să nu iasă nicicînd o vorbă din gura 328r lui care să nu fie || o mărturisire a celor cinci virtuți pomenite mai sus. Tot ce iese din gura lui trebuie să respire milă, bună-credință, umanitate, onestitate, evlavie. Nimic însă nu e mai necesar decît *aparența* virtuții celui din urmă. Căci oamenii judecă mai mult după ochi decît după dreapta [21] judecată. Toți au ochii cascați, puțini dreaptă judecată. Toți văd ceea ce *pari a fi*, puțini oblicesc cum ești, și acești puțini nu cutează a se pune împotriva glasului mulțimei celei mari, pentru care strălucirea unei mari demnități va fi totdeuna o cauză de admirație. La acțiunile oamenilor — dar mai cu samă a principilor, cari nu mai au nici un tribunal asupra lor — lucrul de căpetenie e scopul final. De aceea principele să caute pururea a-și asigura viața sa și stăpînirea sa; mijloacele vor fi totdeuna considerate ca onorabile și vor fi lăudate de toți, căci mulțimea ține totdeuna cu aparențele și cu succesul. Toată lumea e plină de plebe, iar [22] cei puțini cari sînt mai cu minți nu ajung să vorbească și ei decît atunci cînd mulțimea, care în sine nu are nicicînd 329r putere, nu mai știe încotro și are nevoie || de un sprijin. Un principe din timpul meu, pe care mai bine nu-l numesc [23] *(poate Ferdinand de Arragonia, N. tr.)* nu propovăduiește decît pace și bună-credință și cu toate acestea și-ar fi pierdut domnia daca el însuși ar fi observat virtuțile acestea.

19. *SĂ*[24] *TE FEREȘTI DE DISPREȚ ȘI DE*[25] *URĂ*

După ce-am tractat [26] pre larg cele mai de seamă din calitățile enumerate le voi rezuma pe celelalte toate în regula generală că principele (precum am spus-o deja în parte) trebuie să se ferească de orice lucru cari l-ar face odios sau disprețuit; și, ori de cîte ori se va feri de un asemenea lucru, el va fi făcut din parte-și totul pentru ca orice vorbire de rău să nu-i mai aducă primejdie. Urît va fi mai [27] cu seamă atunci (precum am spus-o deja) cînd va fi hoț și va întinde mîna la averile și femeile supușilor săi, de la cari ar trebui să se abțină. Pe cîtă vreme nu se atinge averea și onoarea oamenilor ei trăiesc mulțumiți și nu ai a te lupta decît cu ambiția 330r cîtorva, care se poate înfrîna în diferite chipuri. || Disprețuit e acela care trece drept schimbăcios, ușurel, m[illegible]eratic, pusilanim, nehotărît; de [28] acestea principele trebuie să se ferească ca de-o [illegible] încă-n mare și cată să se silească a arăta în acțiunile sale oarecare mărime, curaj, [illegible]eriozitate și tărie. În toate tractările lui cu supușii cată să escite părerea că hotă[illegible]îrile lui sînt irevocabile [29] și să se ție în așa respect încît nimeni să nu cuteze de [illegible]-l amăgi [30] sau mrejui. Un principe despre [31] care se cred acestea are faimă destul[illegible] și cu greu se va plănui [32] vro conjurație contra lui. Nimeni nu-l atacă dacă știe [illegible]ă are calități mari și e respectat de ai săi.

Un principe n-are să s[illegible] teamă decît de două lucruri: dinlăuntru — despre supuși, dinafară — despre puterile străine. Contra acestora te aperi c-o armată bună, și cui [33] o are nu-i vor lipsi nicicînd amici; înlăuntru va avea totdeuna liniște pînă [34] cînd s-ar isca vreo conspirație; și, dacă e atacat de dinafară și a orînduit 331r și făcut toate celea || cum am spus eu, atunci, ca și Nabis spartiatul, va respinge toate năvălirile de dinafară, numai de-și va rămînea credincios șie însuși. Dar despre supuși ai a [35] te teme de conspirație chiar cînd în aparență domnește liniștea, în contra căreia principele se asigură daca evită ura și disprețul poporului; căci cine plănuieşte conspiraţii crede totdeuna de-a mulţumi poporul prin moartea principelui. Cine însă ştie că va jigni poporul prin aceasta nu cutează să întreprinză asemenea treburi. Esperienţa arată că multe conspiraţii s-au făcut, puţine au izbutit; căci cine le întreprinde nu poate face singur nimic; iar ajutor nu poate căuta [36] decît [37] la aceia pe cari-i crede malcontenţi. Îndată ce-ai[38] descoperit însă unui malcontent intenţiile tale îi dai mijloacele de a-şi satisface dorinţele lui proprii, căci poate spera tot folosul din trădarea planului. Daca din partea aceasta vede cîştig sigur, iar de cealaltă nesiguranţă şi primejdie, trebuie să aibă o rară fidelitate de prieteşug către tovarăşii [39] săi sau o ură înrădăcinată contra || 332r principelui pentru ca să se ţie de cuvînt. În scurt, în partea conspiratorilor nu e decît frică, gelozie, neîncredere, cari paralizează totul; în partea principelui e autoritatea demnităţii princiare, legile, ocrotirea amicilor şi a puterii publice, încît, daca se mai adaogă[40] şi înclinaţiunea poporului, e cu neputinţă ca cineva să fie atît de nebuneşte de îndrăzneţ ca să-nceapă o conjuraţiune. În genere conspiratorii au să se teamă de toate relele înaintea realizării planului lor; iar după ce [41] totul se împlineşte mai au a se teme de popor, încît nu le rămîne nici un refugiu. Aş putea să citez exemple nenumărate; dar e destul unul, care s-a-ntîmplat şi de care pomeneau părinţii noştri [42].

Annibal Bentivoglio, principe de Bologna şi bun al Domnului Annibal, acuma în viaţă, a fost ucis prin conspiraţie de către partidul Cannieştilor. Pe urmă-i a rămas un singur copil, în faşe, Giovanni. Îndată după uciderea principelui poporul se răsculă şi ucise întreg partidul conspiratorilor. Acesta a fost efectul înclinaţiunii poporului din Bologna către familia Bentivoglio, care era pe atunci atît de mare încît locuitorii din Bologna, în lipsa unui alt membru al || 333r familiei care să poată stăpîni statul după moartea lui Annibal, ei au venit la Florenţa, unde petrecea un vlăstar al casei Bentivoglio, care însă trecea drept fiul unui fierar, pentru a-l însărcina pre acesta cu guvernul, pe care el l-a şi condus pînă ce Domnul Giovanni au ajuns la vrîsta cuvenită. (El s-a [43] răzgîndit pînă să primească propunerea. Însă, spunîndu-i-se că, daca e un Bentivoglio adevărat, nu va refuza propunerea şi [44] nici poporul din Bologna nu-l va părăsi, el s-a înduplecat să facă acest pas şi astfel s-a şi întîmplat. El s-a arătat vrednic de sîngele din care se presupunea că se trage şi şi-a activat dreptul. Atîta poate naşterea, daca e vorba ca ea să nu fie totul.)

Conchid dar că puţin are a se teme un principe de conjuraţiuni daca poporul îi e favorabil. Cînd însă e urît de popor are a se teme de toate şi de fiece om. State bine organizate şi principi înţelepţi au evitat pururea cu cea mai mare îngrijire ca cei mari să n-ajungă la desperare, iar poporul să fie mulţumit [45], căci aceasta e una din grijele de căpetenie ale regentului. Între statele bine organizate şi guvernate a timpului nostru numim Franţa, unde afli nenumărate instituţii bune, de cari atîrnă siguranţa şi libertatea regelui.

Cea mai de căpetenie din instituţiile acestea e Parlamentul şi autoritatea acestuia. 334r Cine au înfiinţat Parlamentul au cunoscut îngîmfarea (*Übermuth*)[46] celor mari şi îndrăzneala lor: a văzut necesitatea de-a le pune un frîu. Pe de altă parte a cunoscut ura poporului către cei mari, răsărită din frică. Pentru a pune la adăpost [47] pe acesta şi de-a lua totodată de [48] asupra regelui urmările rele ce se puteau aştepta din partea celor mari dac-ar fi favorizat [49] poporul, el a orînduit un [al] treilea judecător, care să poată, fără a îngreuia poziţia regelui, să domolească pe cei mari şi să apere poporul. Nici se putea inventa o orînduială mai bună pentru siguranţa şi a statului, şi a regelui. Dintr-asta se mai poate scoate încă o învăţătură: ca toate măsurile cele aspre principele [50] să pună pe alţii să le execute, afaceri de graţie însă să le păstreze pentru sine. Mai adaog apoi că un principe trebuie să întîmpine pe cei mari cu respect, fără de-a escita însă ura poporului. Multora li se va părea că ideile acestea stau în contrazicere cu exemplul împăraţilor romani, dintre cari mulţi au guvernat minunat de bine şi au dovedit escelente puteri ale spiritului şi cu toate acestea şi-au pierdut tronul şi viaţa prin conspiraţii. Voi întîmpina objecţiunea aceasta trecînd în revistă caracterele unora din împăraţi şi arătînd cauzele căderii lor, cari nu se împrotivesc || 335r celor zise de mine [51]. Cu ocazia aceasta voi aminti în parte tot ce trebuie să fie remarcabil [52] pentru oricine citeşte istoria acelor timpuri. Mi-e de ajuns daca iau pe rînd împăraţii care au domnit de la Marc-Anton pînă la

Maximin : Marc, fiul său Commod, Pertinax, Julian, Sever, Antonin Caracalla, fiul lui Sever, Macrin, Heliogabal, Alexandru și Maximin.

Observ din capul locului că-n alte împărății nu era de combătut decît ambiția celor mari și desfrîul poporului, pe cînd împărații romani mai aveau o a treia greutate de învins : lăcomia și sălbăticia puterii armate. Întîmpinarea [53] acestui rău e atît de grea încît a fost cauza pieirii mai multor împărați; pentru că e greu de-a mulțumi pe soldați și pe popor totodată; căci poporul vrea liniște și iubește de-aceea pe principii de natură moderați; ostașii iubesc însă principi războinici, prezumpțioși, cruzi, răpitori. Ei cer să le fie împărați persoane de natura aceasta, pentru a primi [54] soldă îndoită și pentru a-și satisface cupiditatea lor și natura lor crudă. De 336 r aceea toți împărații cari n-au știut să-și cîștige || vază prin natura și aspirațiunile lor, ceea ce-i ține pe soldați în frîu, au trebuit să piară. Cei mai mulți dintre dînșii, dar mai cu seamă aciia cari fuseseră oameni privați, simțind greutatea aceasta, se sileau de-a îndestula numai pe soldați, păsîndu-le puțin de asuprirea poporului. Era neapărat. Căci, daca principii nu pot evita de-a încărca asupră-le ura unei părți sau a celeilalte, trebuie să-și dea măcar toată silința de-a nu nemulțumi pe amîndouă părțile. *Daca e inevitabil ca să fii urît de-o partidă, încalte* [55] *să nu fii urît de* [56] *cei mai puternici din ele.* Împărații care ajungeau la domnie din proaspăt și cari aveau deci nevoie de-o favoare estraordinară preferau [57] să-și facă mai bine un partid între soldați decît între popor, ceea ce le ajuta însă numai întru cît puteau să-și mănțină vaza între soldați. Pentru cauzele acestea împărații blînzi din fire, iubitori de dreptate, cu aversiune în contra cruzimii, iubitori de oameni și prietenoși, Marcus, Pertinax și Alexandru, avură un sfîrșit năprasnic, afară de Marcus. Marcus singur trăi și muri onorat, pentru că se suise pe tron prin dreptul de moștenire pe care nu 337 r avea a-l mulțumi nici poporului, nici soldaților. Încolo el era vrednic [58] || de respect prin atîtea virtuți și au știut în tot timpul domniei lui să ție atît de bine în marginele lor amîndouă stările acestea de oameni și nu s-a făcut nicicînd urît sau desprețuit. Pertinax însă a fost ales contra voinței soldaților, cari se deprinseseră [59] la desfrîu sub Commod [60] și găseau insuportabilă viața regulată pe care Pertinax voia s-o introducă. Asta a produs ură. La [61] asta se adaose deconsiderarea din [62] cauza bătrînețelor lui, încît a trebuit să piară puțin după ce-a stătut Domn. Să se observe că ura se poate produce și prin fapte bune tot [63] așa ca și prin fapte rele. Unui principe deci care voiește să se țină pe tronul lui nu-i este adeseori permis de-a face fapte bune, căci, daca masa poporului sau a oștirii sale sau cei mari ai statului de cari el are trebuință sînt corupți, atunci el cată [64] să urmeze voinței lor și [65] să-i mulțumească pe ei, scop pentru care faptele bune sînt adeseori stricăcioase. Să venim însă la Alexandru; acesta era atît de bun de suflet încît între alte [66] laude se mai spune despre el că, într-o domnie de patrusprezece ani, n-a pus să ucidă pe nici un om fără ca să fi fost judecat și osîndit mai întîi. Totuși a căzut în 338 r deconsiderare pentru că trecea || de muieratec și pentru că-i ieșise vorba că se lasă stăpînit de mumă-sa. Se iscă o conjurație a soldaților în contra lui, prin care el își pierdu viața.

Să luăm acum caracterele contrarii celui de mai sus, pe-ale lui Commod, Sever [67], Antonin Caracalla și Maximin. Îi aflăm răpitori în gradul cel mai mare și cruzi. Pentru a îndestula pe soldați ei nu se abțineau de la nici o maltratare a poporului. Totuși — cu escepția lui Sever — își pierdură viața prin [68] ucidere. Sever avea un suflet atît de viteaz încît a putut să-și mănțină domnia, a putut să și-i păstreze pe soldați ca amici, deși apăra foarte poporul; căci calitățile sale cele mari îl făceau atît de respectabil, atît în ochii soldaților cît și a poporului, încît acesta era uimit și umilit, soldații plini de venerare pentru el și satisfăcuți. Fiindcă acțiunile acestui regent urcat la domnie au fost cu totul escelente, voi s-arăt pe scurt cum a priceput să joace și pe vulpe și pe leu, ceea ce cer eu de la un principe.

339 r Sever, cunoscînd lașitatea împăratului Iulian, a înduplecat oastea, în fruntea căreia era el în Slavonia, de-a merge la Roma și a răzbuna moartea lui Pertinax, ce fusese ucis de către garda sa. Sub pretextul acesta se puse în mișcare, fără a lăsa să i se observe intențiile sale la tron, și ajunse în Italia înainte de-a se ști despre pornirea lui. Îndată după ce sosi în Roma Senatu-l alese de frică și Iulian fu ucis.

Îi rămîneau însă încă două greutăţi de învins : una în Asia, unde Niger pusese să-l proclame împărat, alta-n Occident, unde Albin aspira la demnitatea de imperator[69]. El crezu că e primejdios de-a se declara contra amîndurora deodată şi hotărî deci de-a ataca pe Niger şi de-a amăgi pe Albin. Lui Albin îi scrise că, fiind ales de Senat, voieşte să-mparţă demnitatea aceasta cu el, îi dete titlul de Cezar şi puse pe Senat să i-l aleagă coleg. Albin o luă în serios. Dar, după ce Sever a învins pe Niger şi a liniştit Orientul, se-ntoarse la Roma şi se plînse-n Senat de ingratitudinea || lui *340 r*
Albin care ar fi atentat [70] prin trădare la viaţa lui şi pe care cată să-l pedepsească pentru ingratitudinea lui. Deci îl căută în Franţa şi-i luă demnitate şi viaţă. Cine cumpăneşte bine istoria aceasta va recunoaşte şi pe leul cel [71] mai viteaz şi pe cea mai vicleană vulpe; va vedea cum era temut şi onorat de toţi şi cum nu era urît de oaste. Nu trebuie deci să ne mirăm că acest principe [72] nou a ştiut să se mănţină în domnie, căci, prin marea sa faimă, a ştiut să se apere necontenit contra urei ce-ar fi putut-o escita în popor inovaţiunile sale. Fiul său Antonin a avut asemenea escelente calităţi, drept care era admirat de popor, iar [73] de soldaţi era iubit pentru că nu-i păsa de osteneli şi despreţuia bucatele gustoase şi alte voluptăţi, ceea ce-i cîştigă afecţiunea oştirilor. Dar sălbătăcia şi cruzimea sa erau atît de neauzite încît în mai multe ocazii a ucis o parte mare a poporului din Roma şi pe [74] toţi locuitorii Alexandriei. Astfel era urît de toată lumea şi inspira frică şi celor dimprejurul lui, încît un sutaş [75] || îl ucise în mijlocul armiei sale. *341 r*

Observ aci că principii nu pot evita defel [76] moartea silnică de mîna unui om hotărît. Căci oricine poate comite fapta, numai daca ia întru nimic viaţa sa proprie. Dar principele nu prea are cauză să se teamă, căci asemenea fapte sînt estrem de rare. El cată să se păzească numai de-a nu insulta grav pe cei cari sînt împrejurul lui şi de cari se serveşte în afacerile guvernului, precum au făcut-o Antonin, care pusese să ucidă pe un frate a acelui sutaş, ba încă îl ameninţa zilnic şi pe acesta, încredinţîndu-i cu toate acestea paza persoanei sale. Era o temeritate nebună şi căta să aibă un capăt rău, precum l-a şi avut într-adevăr.

Venim la Commod, care uşor ar fi putut păstra domnia pe care o moştenise ca fiu al lui Marcu [77]. N-ar fi trebuit decît să calce pe urmele tătîne-său şi ar fi mulţumit şi pe popor şi pe soldaţi. Dar, avînd un suflet crud şi bestial [78], iscă [79] el însuşi comploturi în armată şi o făcu să cază în desfrîu pentru a-şi îndestula pofta sa de răpire şi a despoia poporul. Pe de altă parte îşi mănţinea rău demnitatea, || căci *342 r*
se cobora adeseori în teatru pentru a se lupta cu gladiatorii şi mai făcea şi alte lucruri asemenea, care se potriveau rău cu demnitatea împărătească; deci căzu în despreţ în ochii soldaţilor. Urît pe de o parte, pe de alta despreţuit, căzu jertfa unei conjuraţiuni.

În sfîrşit despre Maximin. Acesta era estrem de războinic şi, fiindcă oştirea avea un fel de aversiune contra felului muieresc al lui Alexandru, despre care am vorbit mai sus, îl uciseră pe acesta şi-l aleseră împărat pe Maximin, care însă nu domni mult. Două lucruri îl făceau urît şi despreţuit. Întîi originea sa obscură, căci păscuse vite în Tracia (ceea ce era ştiut de toţi şi-l degrada în ochii tuturor); apoi că pregetă de-a merge la Roma în chiar începutul domniei lui şi de-a lua în posesiune demnitatea imperială; pe lîngă acestea îi ieşi nume rău pentru că guvernatorii săi comiseseră multe cruzimi în Roma şi aiurea. Toată lumea plină fiind de aversiune şi asupra originei sale înjosite şi, pe de altă parte, plină de ură şi frică [80] din cauza sălbătăciei sufletului său, Senatul, Roma toată şi-n fine toată Italia conspirară în contra lui. În fine oştirea lui proprie, || întîmpinînd greutăţi la împresurarea *343 r*
Aquileei, săturîndu-se [81] de cruzimea lui şi văzînd că toată lumea îl urăşte, îl ucise. Nu voi vorbi nici despre Heliogabal, nici despre Macrin, nici despre Iulian, cari erau creaturi [82] atît de înjosite încît pieriră numaidecît, ci închei zicînd că principii din vremea noastră nu se află în încurcătura de-a trebui să gîndească la mijloace estraordinare pentru a îndestula soldaţii. Deşi trebuie a se considera şi oştirea, totuşi

lucrul nu însemnează atît de mult, căci principii de azi nu au, ca cei romani[83], oștiri grămădite cari să fie strîns îmbinate cu guvernul și provinciile. Pe atunci era mai necesar de-a îndestula armata înaintea poporului, pentru că ea era mai puternică decît poporul; în zilele noastre, din contra, e mai necesar pentru toți principii (afară de sultanii din Constantinopole și Egipet) de-a mulțumi poporul, pentru că el poate în ziua de azi mai mult decît soldații. Esceptez pe împăratul turcesc, care ține în permanență[84] cam douăsprezece mii de oameni pedestri și cincisprezece mii călări, de cari atîrnă siguranța și tăria împărăției lui și pe cari trebuie să și-i aibă prieteni fără nici o considerație pentru ceilalți supuși. Tot așa
344 r stă lucrul cu sultanul din Egipt, care e cu totul || în mînile soldaților lui și care trebuie să și-i ție prieteni, țină cît o ținea. Mai e de observat că principele acesta e cu totul deosebit de ceilalți, avînd asemănare cu papa, care nici e principe ereditar, nici poate fi numit principe[85] nou, căci nici cînd fiii regentului răposat nu devin moștenitori și urmași, ci principele e ales de cei în drept de-a-l alege. Fiindcă această ordine a lucrurilor e veche, nu poate fi vorba despre o domnie nouă, fiindcă nu există nici una din greutățile cari apasă o domnie întemeiată[86] din proaspăt. Dar, ca să nu-mi uit vorba, oricine care va socoti[87] narațiunea de mai sus va vedea că ura și disprețul au fost cauzele pieirii acelor imperatori. Atunci e lesne de înțeles cum au venit că, unii lucrînd într-un chip, alții[88] dimpotrivă[89] în alt chip, totuși unii dintre cei dentîi și unii [90] dintre cei din urmă au avut un sfîrșit fericit, alții unul nefericit. Lui Pertinax și lui Alexandru nu le-au ajutat nimic de-a imita pe Marcu, pentru că ei se ridicaseră pe tron, pe cînd el fusese[91] principe ereditar; pentru Caracalla, Commod și Maximin a fost foarte rău de-a lucra așa ca Sever, căci le lipseau virtu-
345 r țile necesare pentru a călca pe urmele lui. Un principe nou nu poate || imita nici pe Marcu, nici poate urma lui Sever, ci trebuie să ia de la Sever ceea ce-i e necesar pentru a-și întemeia domnia, iar de la Marcu ceea ce-i vrednic de glorificare și folositor pentru a mănținea un stat deja cu tărie întemeiat.

---

1. *în manuscris:* Macchiavelli, *cu un al doilea -c- intercalat ulterior* 2. *deasupra lui* să *șters și înainte de* trăiască *corectat în* trăiește, *amîndouă urme a intenței de a scrie* să trăiască, *ca și cînd mai sus ar fi fost* [ca] un principe [să-și țină] cuvîntul dat 3. *supraintercalat* 4. *supraintercalat* 5. și cari *supraintercalat* 6. *deasupra lui* nebunească *șters* 7. *supraintercalat* 8. *după* ră[zboi] *șters* 9. *supraintercalat* 10. *după* figura *șters* 11. se ostenesc *după* rîvnesc *șters* 12. *după* nu șt[iu] * *șters* 13. *după* de-a-și înfrumusețea actul * cînd *șters (cu excepția lui* de-a-și, *repetat apoi din inadvertență)* 14. *după* necred[ința] *șters* 15. *după* înșele *șters* 16. *după* găseș[te] *șters* 17. *după* juráminți *sau* juráminte *șters* 18. *după* sch[imbăcioaselor] șters 19. *urmează* să fie [urmată] *șters* 20. *după* trebuie *șters* 21. *după* sentimente *șters* 22. *după* și cei [puțini] *șters* 23. pe care mai bine nu-l numesc *supraintercalat* 24. *după* trebuie *șters* 25. *supraintercalat* 26. *după* vorbit *șters* 27. *după* nu[mai] *șters* 28. *după* acestea *șters* 29. *după* irev[ocabile] *șters* 30. *după* înș[ela] *șters* 31. *după* ca[re] *șters* 32. *deasupra lui* isca *șters* 33. *după* cine *șters* 34. *după* de cată *șters* 35. *după* te *șters* 36. *după* aștepta *șters* 37. *după* de [la] *șters* 38. *după* însă *șters* 39. *după* con[spiratori] *șters* 40. *după* adaoaga *șters* 41. *după* realizare *șters* 42. și de care pomeneau părinții *deasupra lui* în vremea părinților *șters* 43. *după* se cam codea *șters* 44. *după* nu * *șters* 45. *după* mulțumit *șters* 46. *scris deasupra lui* îngîmfarea 47. pune la adăpost *deasupra lui* asigura *șters* 48. *după* regelui *șters* 49. *după* favoriz[at] *șters* 50. *după* regele *șters* 51. *urmează* Mi-e de-ajuns de-a lua pe rînd împărații *șters; poetul a observat că era pe punctul să scrie o frază* 52. *deasupra lui* vrednic de observație *șters* 53. *după* Înde[părtarea] *șters* 54. *după* primi *șters* 55. *deasupra lui* atunci cată *șters* 56. *după* cel puțin *șters;* fraza a fost întîi concepută astfel: atunci cată să nu fii urît cel puțin de... 57. *după* își făceau mai bine un partid între sol[dați] *șters* 58. *după* venerabil *șters* 59. *după* obi[cinuiseră] *șters* 60. *după* P[ertinax] *șters* 61. *după* Apoi veni deconsiderarea *șters* 62. *după* pentru *șters* 63. *după* și *șters* 64. *după* treb[uie] *șters* 65. *după* și să se prefacă a fi că e mulțumit *șters* 66. *supraintercalat* 67. *după* Sever *șters* 68. *după* prin silă *șters* 69. *după* imperator *șters* 70. *deasupra lui* căutat *șters* 71. *după* viteaz *șters* 72. *urmează* că acest principe *repetat din inadvertență* 73. *după* și iubit de soldați *șters* 74. *după* alta[dată *] *șters* 75. *după* centurion *șters* 76. *supraintercalat* 77. *după* Marcu *șters* 78. *după* dobitocesc *șters* 79. *după* dete el însuși *șters* 80. *după* teamă *șters* 81. *după* și *șters* 82. *după* făp[turi] *șters* 83. ca cei romani *supraintercalat* 84. ține în permanență *deasupra lui* are *șters* 85. *deasupra lui* principe *șters* 86. *după* din nou *șters* 87. *după* cîntări *și* face * *succesiv șterse* 88. *după* altul *șters* 89. *după* într-al[tul] *șters* 90. *deasupra lui* alții *șters* 91. *deasupra lui* era *șters*.

ARTICOLE ȘI EXCERPTE

[TEORIA STATULUI ȘI A VIEȚII SOCIALE]

[„LOGICA PARLAMENTARĂ...”]

2264

Logica parlamentară este arta de-a se pune-n gardă în contra erorilor și surprinderilor, 347 r
în contra curselor și fraudelor discuțiunii; e arta d-a face să predomnească buna-credință, de-a face să prevaleze onestitatea și adevărul în contra sugestiunilor interesului. E strategia proprie a dejuca stratagemele adversarului.

Sofisma sau falsul raționament e în adevăr un inamic vrednic de temere, subtil, îndărătnic, pe care-l găsim fără curmare în față-ne pe cîmpul de bătălie; și atît de adîncă e abilitatea lui, atît de mare domnia, încît nu putem fi îndestul de înarmați, îndestul de cu priveghere pentru a-l înhăța și a-l băga-n pămînt; pentru că, arena politică fiind terenul lui *per excellentiam*, în opt cazuri din zece el are șansa de-a învinge pe adversarul leal și de-a face să i se decerneze triumful de către judecătorii cîmpului de luptă.

S-a găsit un autor care a dăscălit *ex professo* a pleda după trebuințele cauzei; ce [1] e adevărat și ce e fals c-o egală putere și c-un egal succes. E Gerard Hamilton, celebrul *Hamilton-Single Speech*, care, după ce-a jucat un mare rol în Parlamentul Irlandei, n-a pronunțat niciodată un singur discurs în Camera Comunelor. Opera 348 r
sa e aplicarea || maximei: „Cine vrea scopul, vrea mijloacele”, și teoria sa e teoria succesului *per fas et nefas*. Iată unele din formulele sale: „Exagerează și agravează ceea ce a fost zis în contra ta, și apoi vei fi în stare de-a proba că nu e adevărat, sau îndulcește și redă faptele, și apoi admite-le [2] în parte și cu apologie (cu scuze). — E rar ca în cursul unei dezbateri să nu fie vreunul care să [nu] aducă ceva exagerat, ridicol, de [3] nesusținut: cu puțină artă vei arăta că aceasta e opinia întregului partid. — Admiteți și espuneți c-un aer de candoare ca cel mai tare punct în discuție în contra d-tale ceea ce ești sigur de-a putea refuta. — Schimbînd ordinea cronologică a evenimentelor, poți schimba nu numai aparența, ci și natura lor. — Făcînd o espunere, suprimă unele împrejurări din cele mai nefavorabile, dar păstrează îndestule pentru a nu face impostura manifestă. — Dacă totalul cestiunii e-n contra d-tale, vorbește numai de-o parte, ca și cînd aceea ar fi totalul. — Nu omite cu desăvîrșire, dar pune în umbră circumstanțele esențiale cari sînt contra voastră. — Luînd numai o parte din ceea ce s-a zis, începutul și sfîrșitul, și omițînd lanțurile intermediare, cel mai bun argument se poate face ridicol. — Dacă punctul principal e tare în contra ta, consideră ceea ce-i mai mult în avantajul tău, insistă asupră-i și atinge celelalte ușor numai. — O definiție este enumerarea atributelor de căpetenie ale unui lucru; enumăre-le numai pe acelea cari convin scopului tău și suprimă pe cele cari sînt || contra ta.—Notează-ți cu grijă părțile 349 r
slabe ale adversarului, răspunde la ele și nu da [4] nici o atenție argumentelor celor tari. — Dacă nu poți embrouilla argumentul din capul locului, caută a schimba cestiunea, introducînd în cursul dezbaterii ceva ce-i seamănă. — Pentru a ataca ceva ce s-a zis sau a apăra ceea ce-ai zis însuți, adaugă sau substituie cîțiva termeni mai dulci ori mai tari, după cum îți convine. — Dacă nu poți refuta un fapt, nu-l falsifica decît atît cît [5] îți trebuie pentru a fi pus în stare de a-l refuta”.

Să presupunem aceste mijloace sofistice puse în lucrare cu talent și autoritate, aceste cinice precepte urmate cu îndemînare (ceea ce se întîmplă prea adeseori) și vom înțelege toată primejdia ce-o întîmpină adevărul și cît de mult cată să fim preveniți în contra unor asemenea atacuri. Ele se suportă pîn'la oarecare punct la barou, unde rolul advocatului e un rol obligat; el se iartă necesităților de apărare a unui client. Aci avem a face cu magistrați care știu ce să crează despre [6] zisele părții care trec prin gura advocatului. Însă oratorul politic nu poate reprezenta decît interesul public și adevărul; el vorbește în numele său propriu; ar trebui ca sinceritatea sa să nu fie pusă la îndoială. S-a zis cu drept cuvînt: „Dacă există o poziție unde ești mai cu seamă [dator] să fii adevărat și unde e mai rușinos de-a nu fi adevărat, aceea-i cea de mandator public, organ al patriei într-un consiliu național”.

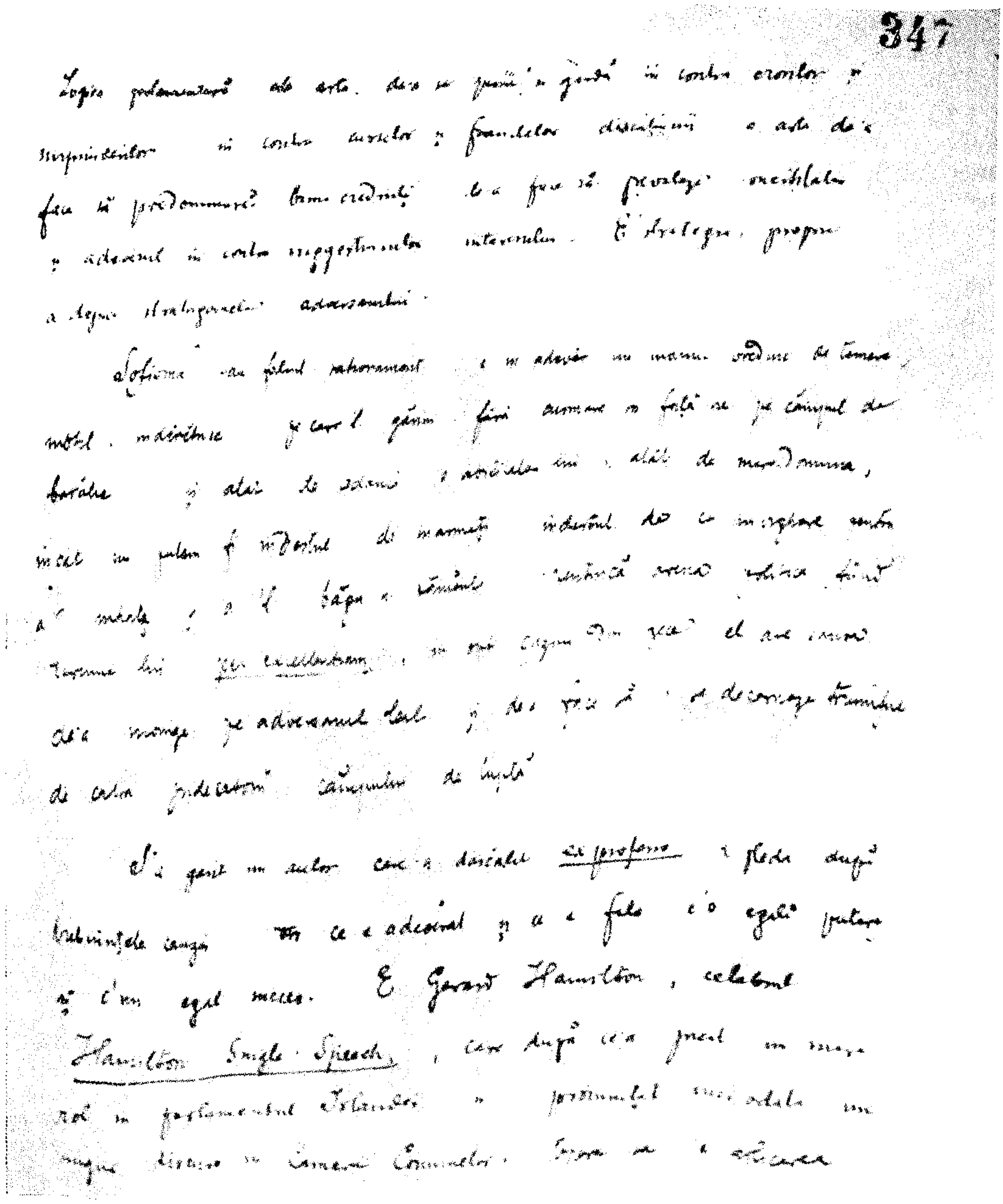

326. [„LOGICA PARLAMENTARĂ...”]

BAR 2264, 347r 21 cm × 16,5 cm

Și cu toate acestea, cînd trecem în revistă lista lungă de sofisme, ingenioase *350 r* sau grosiere, la cari pot avea recurs oamenii de stat, cîte fapte istorice, depărtate sau proaspete, cîte portrete, cîte tipuri bineeunoscute nu ne vin pe rînd în aducere aminte! E adevărat, și noi o spunem asemenea, că sofisma nu implică totdeuna rea-credință, intenția de-a amăgi cu bună știință; există o sumă de sofiști de ingenuitate, cari nu sînt decît răi raționatori, amăgindu-se înainte de toate pe ei înșiși.

Citînd pe Hamilton n-am indicat decît o singură speție de sofisme; aceea care consistă în a falsifica espunerea faptelor, a denatura argumentele și opiniile antagonistului. Acestea sînt din categoria sofismelor numite de *confuzie*, al căror scop este de-a întuneca discuția, cînd aruncînd ridiculul și discreditul asupra gîndirii altuia prin mijlocul a o seamă de cuvinte *** [7], cînd făcînd a se lua obstacolul drept cauză; exagerînd consecuențele unei objecțiuni; uzînd de *petitio principii* și de termeni ambigui sau impostori, de distincțiuni simulate, de false aplicațiuni, de false asemănări.

O altă categorie de sofisme, numite *de autoritate*, cuprinde pe acelea care consistă în esploatarea prejudițiilor, atribuind cutării sau cutării opiniuni o [8] valoare decisivă pe care ea n-o are în realitate. Fie bunăoară argumentul banal tras din „înțelepciunea părinților noștri", din „venerabila anticitate" ca și cînd — după cum zice Pascal — || nu anticitatea ar fi fost cea tînără, deci cea lipsită de esperiență. *351 r* Apoi alt argument capțios tras din absența de antecedente și conchizînd la un *veto* universal, fără a ținea seamă de esplicările plauzibile cari-i iau orice valoare; apoi esploatarea sentimentului fricei pe care-l esală * orice schimbare cînd e calificată cu numele de schimbare, inovație, ca și cînd orice lucru, înainte de-a se-nvechi, nu ar fi început prin a fi nou. Apoi vin sofismele acelea cari pretind că legile vechi sînt irevocabile și înlănțuiesc posteritatea pentru de-a pururea; apoi acelea care se razimă pe opinia numărului celui mare, ca peremptorie; acelea cari speculează asupra efectelor unei umilinți afectate sau a unei pretinse superiorități față cu adversarul lor sau cu măsura propusă.

O a treia categorie cuprinde sofismele numite *dilatorii*, întru cît tind a amîna examenul propunerilor de reformă pe cari n-au reușit a le face să se respingă *hic et nunc*. Unul, quietistul, zice: „că măsura nu e reclamată, n-are nimic necesar, că putem rămîne liniștiți în *statu quo*". Un altul, temporizatorul, zice: „că măsura poate avea ceva bun în sine, dar că momentul n-a sosit încă, că putem gîndi încă după plac, că va veni fără îndoială un timp mai oportun". Altul, progresivul, zice: „că trebuie a se procede încet, parte cu parte, la executarea reformei, daca se adoptă"; acesta cunoaște bine toată puterea piedecei pe[9] care-o cuprinde cuvîntul: *mers gradat*. Un altul va alega că binele e totdeuna *amestecat cu răul, că nu se poate atinge binele suprem*. Acesta e sofistul falselor consolațiuni. „Știm oare pînă unde vom fi împinși? Cunoaștem oare cugetările preconcepute ale autorilor propunerii?" zice sofistul *neîncrezării*. „Ce bine poate veni din partea lor? Nu-i cunoaștem ca oameni primejdioși?" zice sofistul *personalităților injurioase*. „În[10] contra propunerii sînt oamenii înțelepți și virtuoși" va susține la rîndul său sofistul *personalităților adulatorii*. În fine [11]: „La ce să propunem această măsură cînd avem intenția de-a propune una mai bună", va zice sofistul *diversiunilor artificioase*.

Vedem dar că sofisma are aproape totdeuna izvorul ei într-un interes al situa- *352 r* ției și că, p[r]in puterea lucrurilor, nu există orator politic care să se suie la tribună fără ca vro sofismă să [nu] se urce alături cu el. De aci rezultă pentru cei ce vor avea a-l combate, precum și pentru cei cari-l ascultă ca judecători, estrema importanță a unei bune logice parlamentare, care-și pune-n minte a deosebi instrumentele erorii și de-a degaja adevărul de fals.

Bentham împărțise sofismele politice altfel decum o [12] facem noi după Et. Dumont din Geneva. El le aranja în trei clase precum urmează: 1e cele proprii partidului ministerial; 2⁰ cele proprii opoziției; 3⁰ cele comune amînduror partidelor. Dar el recunoaște însuși că această împărțeală are ceva arbitrar, amîndouă partidele putîndu-se servi pe rînd de aceleași sofisme.

Mai există o ultimă clasă de sofisme, pe care Dumont le numește *anarhice*, pentru că ele au tendența de-a distruge orice formă de guvernămînt. Deși aparțin clasei sofismelor de confuziune, el le tratează separat, pentru că le-a găsit promulgate în faimoasa *Déclaration des droits de l'homme et du citoyen*, decretată în 1789 de Adunarea Constituantă și le-a văzut combătute, astfel reunite, de către o enunțare legală (Garat, *Défense de lui-même)*. Ceea ce Dumont a făcut cu mult cuvînt, analizînd acel șir de propozițiuni complexe, obscure, unde un amestec de adevăr ne amăgește asupra celor false și care nu e, la dreptul vorbind, decît o compilare a marilor paradoxe proclamate de scriitorii cei dentîi ai veacului al optăsprezecelea. „În legi, zice el, și mai cu seamă în principiile fundamentale ale legilor, cuvintele sînt lucruri, și termenii improprii cari fac a se naște idei false pot duce la calamități naționale”. Nu cunosc nimic mai just decît această idee a lui Garat, și ceea ce a fost absurd în revoluție a condus la ceea ce era atroce. (Charles Read)

1. *după* ori[ce] *șters* 2. *după* admite-le *șters* 3. *supraintercalat* 4. *deasupra lui* fac[e] *șters, pentru a evita calchierea lui* faire attention *din original* 5. *după* pentru a fi *șters* 6. *după* cele [zise] *șters* 7. *un cuvînt indescifrabil* (primite?) 8. *după* atribui[rea] * *șters* 9. *după* care se-nchide în cuv[întul] *șters* 10. *după* Prop[unerea] *șters* 11. *urmează* se va zi[ce] *șters* 12. *deasupra lui* le *șters*

[„EXISTĂ PRINCIPII ÎN POLITICĂ ? ...”]

2257

284 r Există principii în politică? Mult timp s-a tăgăduit aceasta și se contestă încă. Cum se observă, s-ar putea abstrage principii generale fixe și imutabile din fapte variabile ale căror cauze sînt adesea accidentale și ale căror urmări înșeală atît de des prevederile cele mai legitime chiar? Și, dacă am ajunge a stabili principii de acest soi, ce aplicare am putea face, cînd acelaș eveniment nu se reproduce niciodată în aceleași împrejurări, nici sub imperiul unor antecedente analoge? De ordinar cestiunile ce se prezintă sînt complexe și cuprind [1] elemente diverse, adesea contrarii, din cari fiecare își are rațiunea lui de-a fi. Mai adaoge că în cele mai multe cazuri *285 r* există drepturi cîștigate, interese respectabile||angajate. A le sfărîma în numele unui principiu abstract ar fi în acelaș timp culmea nedreptății și mijlocul cel mai sigur de-a zgudui încrederea publică și de-a aduce turburare în societate. Bunul simț sfătuiește compromisul, și nici un om de stat demn de acest nume nu va urma o altă purtare. Într-un cuvînt : a pretinde să regulezi după principii absolute lucrurile omenești sau tot ce le atinge și stă în raport cu ele i [2] se pare unei mulțimi de spirite bune sau o completă imposibilitate sau o rară imprudență.

Nu putem tăgădui că-n Englitera, unde, cum zice Macaulay, a ști a transige a fost totdeuna fondul științei de guvernămînt, o politică care-și are drept regulă întîie de purtare de-a te pleca necesităților momentului a conjurat [3] de multe ori furtuni care fără această mlădioșie și îndemînare ar fi supt cu sine națiunea.

1. *deasupra lui* conțin *șters* 2. *deasupra lui* li *șters* 3. *în ms.* ar fi conjurat; *vizibilă eroare de traducere*

[„MAȘINA SOCIETĂȚII CONSISTĂ ...”]

2257

374 r Mașina societății consistă, ca și aceea a corpului omenesc, din părți cari funcționează independent și totuși toate stau într-o consonanță deplină întreolaltă. Stomahul își exercită funcțiunile pe cînd ochii sînt închiși în somn, și urechea e deschisă deși nervii ei nu sînt atinși. Fiecare din aceste părți își schimbă și zi [1] părțile sale

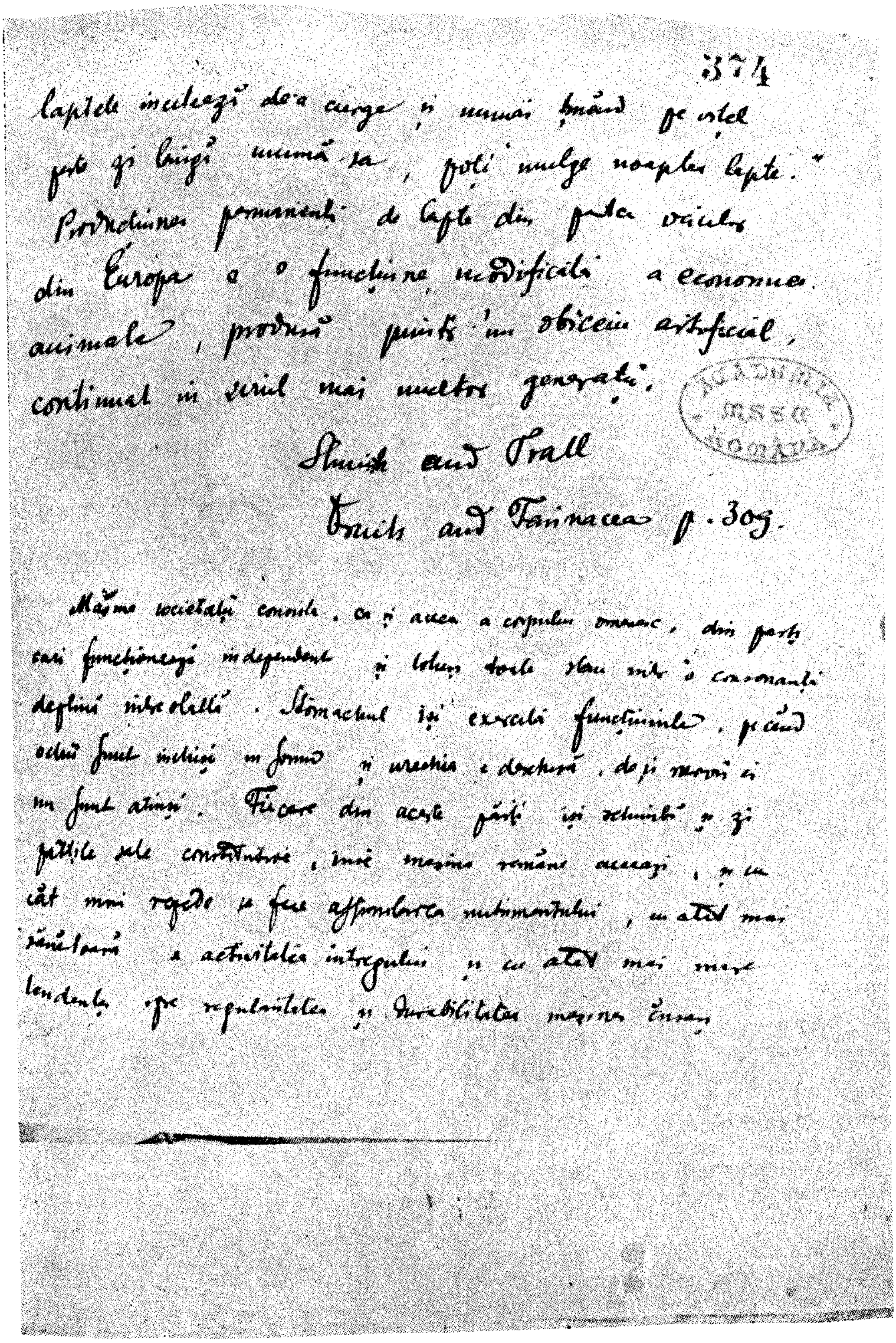

374

laptele încetează de-a curge și numai ținând pe vițel pe lângă mumă-sa, poți mulge noaptea lapte."
Producțiunea permanentă de lapte din partea vacilor din Europa e o funcțiune modificată a economiei animale, produsă printr-un obicei artificial, continuat în șirul mai multor generații.

Smith and Trall
Fruits and Farinacea p. 309.

Mașina societății consistă, ca și aceea a corpului omenesc, din părți cari funcționează independent și totuși toate stau într-o consonanță deplină întreolaltă. Stomacul își exercită funcțiunile, pe când ochii sunt închiși în somn și urechia e deșteptă, deși nervii ei nu sunt atinși. Fiecare din aceste părți își schimbă și zi părțile sale constitutive, însă mașina rămâne aceeași, și cu cât mai repede se face assimilarea nutrimentului, cu atât mai sănătoasă e activitatea întregului și cu atât mai mare tendența spre regularitatea și durabilitatea mașinei însăși

ACADEMIA MSS. ROMÂNĂ

327. [„MAȘINA SOCIETĂȚII CONSISTĂ..."]

BAR 2257, 374r 21 cm × 16 cm

constitutive, însă mașina rămîne aceeași, și cu cît mai repede se face asimilarea nutrimentului cu atît mai sănătoasă e activitatea întregului și cu atît mai mare
375 r tendența spre regularitatea și durabilitatea mașinei însăși. || Tot așa e cu societatea. Tendența ei de [2] durabilitate stă în raport direct cu repejunea mișcării între diferitele ei părți și cu vioeiunea comunicației.

---

[1] segment perfect lizibil dar ininteligibil, rezultat al unei inadvertențe; probabil: și zi și noapte

[2] suprainterealat

ANTROPOCRAȚIE [ȘI] FIZIOCRAȚIE

2257

ANTROPOCRAȚIE

282 r Pentru o seamă de spirite guvernămîntul e un act în toată stricteța practic, din care nasc unic numai cestiuni de scop și de mijloace. Formele de guvernămînt sînt, după cum le-nțeleg ei, niște expediente ca oricari altele pentru a atinge unul din obiectele pe cari un om și le poate propune: o pură afacere de invenție și combinație. Făcute fiind pentru om, ni se afirmă că omul e liber de-a le face ori de-a nu le face și de-a decide cum și după ce model vor fi făcute. Guvernămîntul, după concepțiunea aceasta, e un problem ce cată a se trata ca orice chestie de afacere. Întîiul pas cătră o soluțiune este de-a recunoaște care este misiunea impură a guvernămintelor; al doilea e de-a căuta care formă de guvern este cea mai proprie pentru îndeplinirea acestei misiuni.

Fiind edificați asupra acestor două puncte și recunoscut avînd care e forma de guvern care include cea mai mare sumă de bine cu cea mai mică sumă de rău, ceea ce rămîne a face este de-a obține pentru opinia ce ne-am format-o pentru noi înșine consimțirea com triotilor noștri sau a acelora pentru cari instituțiunile sînt destinate. A găsi cea m bună formă de guvern, a îndupleca pe alții să creadă că este cea mai bună și, indu cîndu-i, a-i escita s-o ceară, iată ordinea de idei în spiritul
283 r acelora cari priimesc ac stă vedere a filozofiei practice. || Ei privesc o constituție (abstracție făcînd de impo nța respectivă a lucrurilor) cu acelaș ochi cu care privesc un car cu vapor sau mașină de treierat.

FIZIOCRAȚIE

Alți logiciani politici sînt atît de departe de-a asemăna o formă de guvern cu o mașină încît o privesc ca un soi de product spontaneu și pentru ei știința de a guverna *e cum am zice o ramură a științelor naturale.* Nu, zic ei, formele de guvern nu sînt pe ales. Trebuie să le luăm, în cele mai multe cazuri, așa cum le găsim. Guvernele nu pot fi stabilite prin intenție premeditată. „Ele nu se fac: răsar”. *Afacerea noastră cu ele, ca și cu toate celelalte fapte ale universului, este de-a cunoaște proprietățile lor naturale și de a ne adapta lor.*

Instituțiile politice fundamentale ale unui popor sînt privite de către școala aceasta ca un produs organic al [2] naturii și vieții acestui popor; *e un produs al datinelor, al instinctelor și al dorințelor neconștiute și mai nu e fructul țintelor (desseins) sale deliberate.* Voința poporului n-are a face în această privință decît a răspunde la necesități timporare prin combinații asemenea timporare. *Aceste combinații sînt menite a subsista pe cît timp sînt în conformitate suficientă cu caracterul și sentimentele naționale;* și, prin *o agregare succesivă, ele constituie un guvern adaptat cu poporul care-l posedă,* dar pe care în deșert ne-am încerca a-l impune la oricare alt popor

la care natura și împrejurările nu l-ar fi || produs în mod spontan. (John Stuart *284 r*
Mill, *Despre guvernul reprezentativ*, cap. I) [3]

---

1. *supraintercalat.* 2. *corectat, cu creion negru, din* a 3. *textul, scris cu cerneală neagră și cu grafia de la București, poartă urmele a trei intervenții ulterioare : a) cele două titluri,* Antropocrație *și* Fiziocrație, *care nu se află în original, scrise de Eminescu vertical, în marginea din stînga sus a paginilor respective* (**282 r**, *și* **283 r**) *cu o cerneală palidă bătînd ușor în violet; b) corectura menționată în nota precedentă și c) toate sublinierile, făcute cu creion negru, menite să scoată în relief idei dragi teoreticianului statului organic și natural; fiziocrație în sens etimologic (physis „natură”)*

IDEIA ECUAȚIEI [1]

2257

Înainte de-a fi legi făcute existau raporturi de justiție posibile. A zice că nu există nimic just și nimic injust *decît ceea ce ordonă sau opresc legile pozitive* este a zice că înainte de-a se [2] fi construit un cerc razele lui nu erau egale. *284 r*

Trebuie deci să mărturisim raporturi de echitate anterioare legii pozitive ce le stabilește. (Montesquieu, *De l'esprit des lois*, L.I, C. I) [3]

---

1. *scris ulterior în stînga paginii și încercuit, cu aceeași cerneală palidă ca și traducerea din J.S. Mill* (**282 r — 283 r**), *și cu cea de pe* **2275(II)**, **41v**, *unde apare iarăși* ecuației *(scrise, ca și aici,* equației) *în contextul :* în virtutea legii proporționalității (equației) forței către repejune 2. *supraintercalat* 3. *întregul text este subliniat vertical pe marginea din stînga, cu același creion cu care a fost făcută sublinierea din text*

[„E TIMP CA OAMENII DE STAT . . .”]

2257

E timp ca oamenii de stat (ai Angliei) să ajungă la cunoștința că pofta generală și nemăsurată după funcții de-ale statului e cea mai rea din toate boalele sociale. Ea răspîndește în tot corpul națiunii un spirit servil și venal, ceea ce nu esclude chiar la cei bine instalați spiritul de partid și de anarhie. Acest sistem crează o oștire de muritori de foame, capabil[i] de orice nebunie cînd cred că prin aceasta se stîmpără apetitul lor și buni de cele mai ordinare lucruri îndată ce foamea a fost stîmpărată. O națiune de vînători de funcții e cea mai înjosită || din toate națiunile; nu există umilire în lume pe care să nu fie capabilă s-o suporte (Montalembert, *De l'avenir politique de l'Angleterre).* *319 r* *320 r*

[„SOCIOLOGIA . . .”]

2264

Sociologia e între toate științele unica care atinge interesele oamenilor, sentimentele, patimele și prejudițiile lor. Tratînd despre relațiunile dintre oameni, ea dă rezistența celora cari se bucură de putere sau prerogative în socoteala semenilor lor. Monopolistul nu e-n stare a vedea foloasele concurenței. Omul de stat, trăind *337 r*

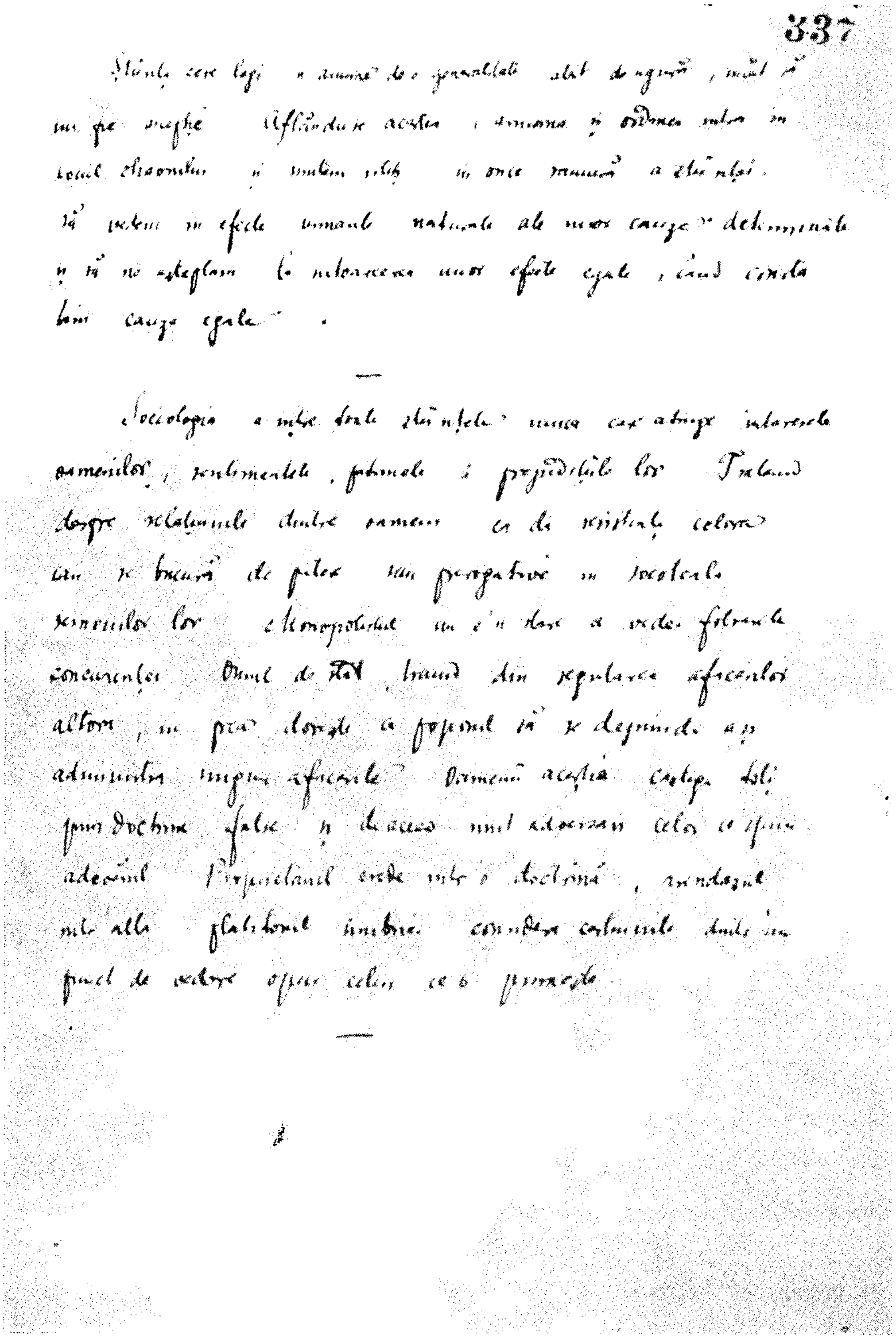

337

Știința cere legi și acumulare de generalități [illegible] de [illegible], [illegible] [illegible] pe [illegible]. Aflându-se acestea, armonia și ordinea intră în locul chaosului și vedem [illegible] în orice ramură a științei. Să vedem în efecte umane naturale ale unor cauze determinate și să ne așteptăm la întoarcerea unor efecte egale, când constatăm cauze egale.

—

Sociologia e între toate științele unica care atinge interesele oamenilor, sentimentele, patimele și prejudețiile lor. Tratând despre relațiunile dintre oameni ea dă rezultate celora ce se bucură de [illegible] sau prerogative în societate [illegible] lor. Monopolistul nu-i dispus a vedea foloasele concurenței. Omul de stat, trăind din regularea afacerilor altora, nu prea dorește ca poporul să se deprindă a-și administra singur afacerile. Oamenii aceștia cultivă toți [illegible] doctrine false și de aceea [illegible] celor ce spun adevărul. Proprietarul crede într-o doctrină, arendașul într-alta, [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] punct de vedere opus celui ce o promite.

—

328. [„ȘTIINȚA CERE LEGI...”]
[„SOCIOLOGIA...”]

BAR 2264, 337 r 20,5 cm × 16 cm

din regularea afacerilor altora, nu prea dorește ca poporul să se deprindă a-și administra singur afacerile. Oamenii aceștia cîștigă toți prin doctrine false și de aceea sînt adversari celor ce spun adevărul. Proprietarul crede într-o doctrină, arendașul într-alta, plătitorul simbriei consideră cestiunile dintr-un punct de vedere opus celui ce-o primește.

[„LIBANIUS ZICE ...”]

2257

Libanius zice că în Atena un străin care s-ar mesteca în adunarea poporului 284 r
e pedepsit cu moartea”. — Lib[anius]. Era pentru a împiedeca ca secretele republicei să nu fie divulgate. (Montesquieu L.I.[I], C.II)

[TEORIA CULTURII]

CULTURĂ ȘI ȘTIINȚĂ

2255

Fiecare om cult va avea în fiecare caz singuratec o judecată determinată, 209 r
ba chiar justă asupra împrejurărei: dacă cutare sau cutare îi este asemenea lui sau trebuiește numărat între cei neculți, dacă cutare sau cutare faptă e demnă or nedemnă de un om cult; ba mai fiecine va fi atît de încrezut[1] de-a da o sentință decisivă și promptă pînă și asupra gradului și a valorii culturei altuia[2]. Dacă însă s-ar suleva cestiunea că „ce e cultura?” atuncea ușor s-ar putea întîmpla să (se prezinte) rezulte nu vrem să zicem o[3] perplesitate oarecare, dar desigur că ocaziunea unei întrevorbiri mai lungi; am fi aplecați de-a admite o determinare sau alta, siliți de-a renunța la altele, diferite momente s-ar prezenta și-ar dispărea, pînă ce-am putea coji sîmburele noțiunei din variata lui aplicare în viață, în scurt, ar fi de nevoie o cercetare anume pentru a recunoaște în ființa sa internă ceea ce socoteam că am știut, ceea ce-am știut chiar în aplicare. Va fi așadară multora binevenită încercarea de-a găsi cîteva puncte de vedere conducătoare pentru această cercetare. — Ce este cultura? Pe țăran, pe lucrător, pe meseriaș îi numim neculți! Lor le lipsește orce îngrijire a spiritului, orce ridicare deasupra terenului vieței materiale. Însă care speție de cultură a spiritului îl face pe om cult? Vorbim de cercuri culte: într-acestea se gerează, se gustă, se discută, se cultivă arte și științe. Artă și știință — sînt ele celea ce constituiesc cultura? Nu necondiționat; acest om e foarte învățat și cu toate astea îi lipsește... cultura; dimpotrivă iar pe cutare meseriaș, care nici profesă, nici cunoaște vo știință, nici se-ndeletnicește, nici cultivă vro artă, ba chiar pe cutare or cutare țăran îl putem[4] numi cult în felul său. De la femei pretindem cu deosebire cultură; însă ocupațiunea lor cu științele li apare bărbaților cel puțin netrebuincioasă, adesea nemăsurată și în genere... neplăcută. || Învățători sătești 210 r
și de școale poporale se luptă adesea cu zel și în van, o[5] ajung însă prea rar de-a aparținea sau de-a fi numărați măcar între cei culți; odinioară — cu deosebire în începutul secolului nostru și de la timpul de-nflorire a literaturei naționale încoa — a fost ades multă vorbă despre o cultură a inimei; astăzi se vorbește puțin despre

---

[1] *inițial* se va crede în stare [2] *după* celuilalt *șters* [3] *după* oarecare [perplesitate] *șters* [4] *supraintercalat* [5] *supraintercalat*

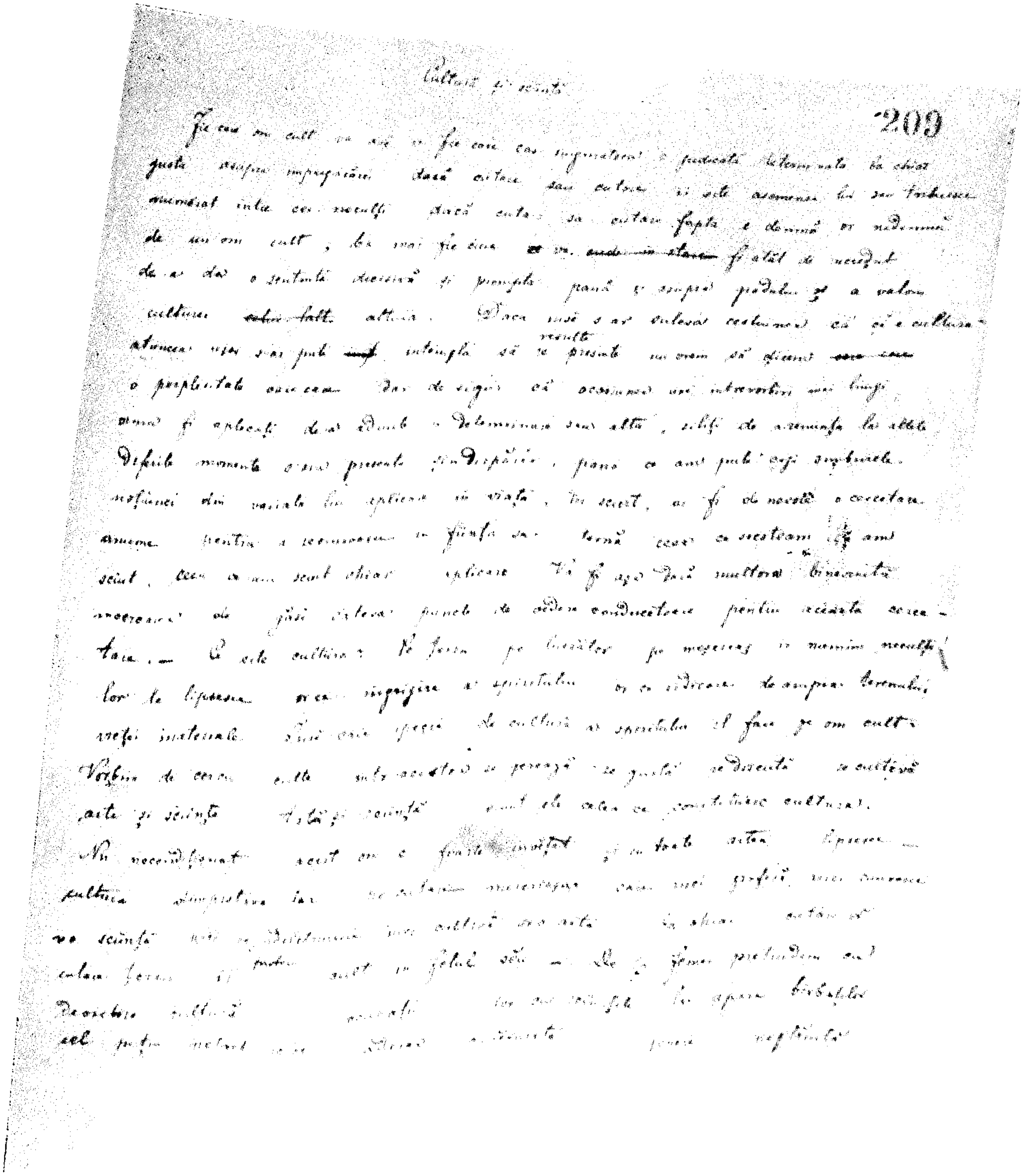

329. *CULTURĂ ȘI ȘTIINȚĂ*

BAR 2255, 209r 21 cm × 18 cm

ea; numai la acele amice din provinție[1] ale lui Schiller care, prin[2] lux francez și romane engleze, își cîștigă pretensiunea de-a trece de culte, ea servă ca o mîngîiere cînd au nenorocirea părută de-a se mărita după un bărbat bogat însă necult; atunci toate defectele[3] lui [sînt învăluite] cu mantaua... culturei de inimă; prevenind la temuta condoleanță [a] companioanelor copilăriei cu fraza : însă el are multă cultură de inimă. Dacă e să atingem și momentul istoric, pentru a fixa mai precis punctul de-ntrebare, vom nota chiar de-ndată cumcă noțiunea culturei în sens restrîns peste[4] tot nu este încă foarte veche; cumcă ea, în însemnătatea ei *specifică* în care-i cugetată la noi, nu pare a esista la alte națiuni ca o noțiune *unitară*, fiindcă în toate limbele mai nouă lipsește o vorbă congruentă pentru significarea sa; elementele sale ni se prezintă ici altfel amestecate de cumu-s dincolo, și conțin cînd mai mult cînd mai puțin decît ceea ce esprimă vorba noastră; sigur este însă că popoarele cele vechi — și cele clasice — nici au cunoscut-o, nici au întrebuințat-o, că lor le-au lipsit noțiune și cuvîntul, în mare parte și obiectul.

Noțiunea apare pe de o parte atît de îngust mărginită și determinată în sine pe cît ⟨e⟩ de nemărginită și de ilimitată e pe de altă parte aplicațiunea ei. Rezolvarea întrebărei[5] noastre trebuie să fie așadar posibilă; și ea o și este în faptă dacă îndreptăm întrebarea la[6] aceea că ce determinațiuni sînt în noțiunea culturei, din ce elemente constă ea cari la despărțirea sau împărțirea lor mai sînt susceptibile și de o deosebită aplicațiune. La aceasta se-nțelege de sine cumcă noțiunea sau binezis vorba e p-ici pe colea și rău întrebuințată în conversațiune sau în unele
cazuri e[7] întrebuințată metaforic[8] și că dar nici noi n-o vom || urmări-o pîn-acolo ca 211 r
să fie recunoscută în toate combinările[9] în care ar fi posibil ca să obvie; însă cum că toate acestea nu pot opri de-a cerceta noțiunea cea[10] adevărată în cuprinsul deplin al însemnărei sale proprii. Merită a fi relevat espres cumcă se vorbește și despre cultura unui popor; aicea însă vorba are o-nsemnătate cu totului alta decît dacă e vorba de cultura în sens propriu și strict a ⟨l⟩ unui om singuratec. Cumcă romanii și grecii se[11] țin de națiunile culte n-a vrea nimenea să ne-o dispute. Între cultura unui popor pricepem suma întregei sale vieți spirituale, aspirațiunile și făptuirile sale în artă și știință, moravurile și obicinuințele sale, și gradul de cultură al poporului se măsură parte după numărul și valoarea productelor vieții spirituale și a toatei activități interne, parte după numărul aproximativ al tuturor acelora[12] cari au dat naștere[13] acestor producte și al acelora cari[14] au merite întru producerea și conservarea culturei publice. Individele acestea însă pe cari-i reprezintă cultura publică generală și cari-au contribuit la ea nu sînt ei înșii oameni culți în sens strict; ei au fost învățați, artiști, legislatori, oameni de stat, însă *nu numai* și *nu întotdeuna* oameni culți; așadar, în[15] privirea acestor opere și manifestațiuni a culturei, noțiunea ei e[16] cu totului diferită cîndu-i[17] de popor vorba și cîndu-i de oamenii singulari. Și mai esențial e că cultura publică sau națională consistă din niște[18] elemente foarte importante, cari nu sînt opera oamenilor singurateci[19] ci-s comune absolut tuturor; acestea-s elemente ale spiritului poporului pe care, comparîndu-l cu alte spirite ale popoarălor, îl numim cult, precum sînt de es. moravuri, religiuni, maniera de-a privi lumea și îndeosebi limba, *care-i oglinda tuturor acestora*; un popor poate poseda o limbă foarte dezvoltată, *cultă în sensul cel mai nalt*; ea va fi semnul și testimoniul cumcă națiunea e cultă; însă cel cult și cel necult, cel ce știe *mai* puțin și cel mai învățat vorbesc aceeași limbă, atît e diferită cultura cu privire la un popor și la
un individ. || Moravurile unei națiuni pot, ca expresiune a individualității naționale 212 r
și[20] în comparațiune cu altele, să fie culte, însă omul singular care esercită aceste moravuri nu demonstră prin asta încă cultură, ci numai morigenitate, civilitate.

---

1. din provinție *supraintercalat* 2. *după* cîștigă *șters pentru a fi reluat mai departe* 3. *deasupra lui* lipsele *șters* 4. *după* în [toate părțile] sau [toată lumea] *șters* 5. *după* întrebui[nțărei] *șters* 6. *deasupra lui* pe *șters* 7. *supraintercalat* 8. *după* și num[ai] * *șters* 9. *după* îmbi[nările] *șters*; *urmează* ci *șters* 10. *supraintercalat* 11. *după* aparțin *șters* 12. *modificat din* celora 13. *inițial* au năs[cut] 14. *supraintercalat* 15. *după* noțiunea culturei [e cu totului diferită] *șters* 16. noțiunea ei e *supraintercalat în urma modificării de topică care se manifestă în ștersătura precedentă* 17. *după* cînd e vorba *șters* 18. *supraintercalat* 19. *inițial* opera omului singular 20. *supraintercalat*

Unui spirit poporal sau unui popor i se pot atribui așadar toate semnele caracteristice ale culturei cari vor [1] rezulta în decursul [2] studiului nostru, fără din aceasta să urmeze cumva cumcă indivizii singulari ai acestui popor sînt într-adevăr oameni culți.

Studiul nostru se îndreaptă esclusiv asupra culturei individuale sau a aceleia care-i numită astfel în sens restrîns[3] și propriu.

Cuprinsul și esența culturei nu e simplă, sînt mai multe și deosebite elemente cari la un loc luate constituiesc și esauriază întregul noțiunii. Aceste mai multe elemente aparțin chiar la diferite sfere ale vieții spirituale și, abstrăgînd dacă aceste sfere deosebite sau cel puțin elementele[4] acelea s-ar lăsa reduse la unul singur și derivate din ele, totuși studiul nostru va cîștiga în claritate dacă le vom orîndui cu privire la acea deosebire și dacă[5] vom aduce la dezvoltare fiecare din acele elemente după sfera deosebită căreia-i aparține. *Cultură* se numește înainte de toate [o] anumită[6] stare și grad de dezvoltare al *inteligenței*, o speție anumită de ridicare a spiritului asupra manierei lui de-a privi natura și viața primară și cîștigată[7] fără cultivare educativă, o împlere a sufletului cu așa fel de obiecte ale cunoștinței cari trec peste trebuințele vieței cele nemijlocite și naturale. Astea sînt însă determinațiuni generale cari au valoare pentru orce gen de viață spirituală în sens mai nalt; care grad și stare a inteligenței însă e acela pe care-l numim cultură,
213 r care speție de ridicare și împlere a spiritului e de priceput || sub aceasta, astea toate le vom clarifica *mai* bine, dacă le vom studia în deosebirea și antiteza lor cu alte (speții) soiuri ale vieții spirituale și ale dezvoltării inteligenței, și îndeosebi cu a *științei*. — După aceea noțiunea culturei mai însamnă și un mod anumit al acțiunii, conduitei[8] și-a manierelor; cu deosebire cerem de la un om cult împlinirea celora ce pretinde moralitatea de la *om*; cultura e privită ca un izvor deosebit al moralității și ca motiv propriu al simțămintelor (convincțiunilor), totodată însă ea cere multe în privirea împlinirei chemării noastre omenești cari sînt străine sau indiferente pentru etica și religiozitatea pură. Acest al doilea element al culturei se va putea caracteriza mai bine prin despărțirea lui de elementul[9] moralității.

În fine cultura mai conține încă un[10] raport și o îmbinare deosebit de intimă cu frumusețea; la fiecare om cult nu presupunem numai o resimțire[11] tare și agilă a frumuseței, ci și o reprezentare relativă a acesteia, se cere cel puțin espres ca în și pe el să nu se prezinte nimic nefrumos, ba și împrejurul lui să nu fie nimic[12]
care să vateme simțul estetic ntru cît și pentru că estetica vine la aplicare nu numai
cu privire la artă, ci tocmai ita, ba mai mult încă cu privire la frumuseța naturală
a vieții și a simțămintelor, v n avea să-ndreptăm[13] privirea noastră asupra culturei
în legătura ei cu simțul fr ıosului.

Întreg studiul nostru împarte și orînduiește astfel încît vom avea de dezvoltat:

Cu p ire la inteligență,
antite între cultură și știință;
Cu privire la activitatea practică,
antiteza între cultură și moralitate;
214 r în fine, cu privire la estetica vieții,
legătura între cultură și simțul frumosului[a].

215 r **Antiteza dintre cultură și știință** se prezintă mai hotărît și mai clar în deosebirea scopurilor lor. Începutul studiului nostru din acest punct de vedere e justificat

[a] Numai cea întîie din numitele trei părți este în[14] intențiunea acestui tratat, cele două din urmă
214 r le vom schița numai fugitiv, pentru a da o idee despre întregul ființei culturii.

---

1. *deasupra lui* ar [rezulta] *șters* 2. *inițial* cursul 3. *deasupra lui* strict *șters* 4. *după* acele [elemente] *șters* 5. *supraintercalat* 6. *după* dezvoltarea *șters* 7. *după* nu * *șters* 8. *după* purtării *șters* 9. *după* momentul *șters* 10. *după* o [îmbinare] *șters* 11. *modificat din* simțire 12. *după* ce[va] * *șters* 13. *inițial* vom îndrepta [privirea] 14. *după* de *șters*

cu atît mai mult, cu cît va[1] trebui ca din scop să urmeze orce altă determinațiune.

Scopul culturei e în esență *individual*, el se împlinește pe deplin și esclusiv înăuntrul individului, cultura unui om nu are alt scop decît ca tocmai *el* să fie cult. Îmbogățirea și dezvoltarea[2], (activitatea în genere) activarea în genere a spiritului, întru cît ea-i îndreaptată numai spre aceea ca să ajungă starea[3] ce se numește cultură, nu are un scop general sau obiectiv, care adică să fie afară de persoană, și *nici* un scop practic. Într-asta ea-i contrapusă științei. Scopul orcărei activități științifice este *general*. Conlucrarea la o știință, fie-nvățînd sau învățător, fie creator sau numai culegător, are un scop general care trece peste persoana conlucrătorului, adică știința însăși. Cînd cineva se ocupă științific cestiunea nu e de dezvoltarea individului pentru el însuși, ca *el* să fie un om plin de știință, ci de dezvoltarea sa ca membru în comunitatea celor știutori. Abia în numărul și în măsura activității celora ce se ocupă cu știința zace propria realizare obiectivă a științei; știința există într-adevăr și ca atare, afară de individul singular, obiectiv; însă ea planează oarecum numai asupra și între individe, ea are o formațiune și obiectivitate numai ideală; ci numai abia în individele ce o cugetă și-o știu ea există în orce vreme real; aicea are realitate obiectivă[4]*. Chiar în monumentele științei, în cărți, harte, instrumente și al[tele], unde într-adevăr ea pare a fi esistentă și grămădită, ea nu esistă în faptă decît în *posibilitatea de a fi știută*; ea-n aceste[5] monumente nu există-ntr-altfel decît ca științele naturale în cartea naturei, o carte care trebuiește citită pentru-a fi o carte. Așadar numai în neîntrerupta consecutivitate a acelor știutori trăiește-ntr-adevăr știința. || Într-asta consistă demnitatea chemărei științifice și tot într-asta lipsa 216 r de valoare a diletantismului curat personal și subiectiv, în genere van, întra-sta-n fine[6] rușinea mărunțușerilor literari, a căror spirit samănă pe deplin bibliotecelor de-mprumut unde opurile de știință se cîștigă și se-mprumută... pentru groșița de citit. După aceea lucrarea omului singular *în* și *la* științe mai are de scop ca el să contribuie, cel puțin după putința [lui] la progresul ei, și afară de-aceea că[7] poate îngriji de ereditarea ei prin[8] generații viitoare, prin simpla[9] ei propagare. Și arta are în activitatea ei creatorie un scop asemenea general, care se ajunge însă mai mult obiectiv, adică în obiect însuși și afară de persoane; operei de artă îi trebuiește mai puțin privitori de cumu-i trebuiește unei cărți cititorii — unde se-nțelege că nu poate fi vorba decît de operele plasticei, în distingere de muzică și poezie. Litera e moartă, opera de artă are o viață proprie; cartea *presupune* înțelegere dacă e să devie mediu al științei, opul de artă, sau mai bine zis operele de artă, își crează-n mare parte priceperea lor proprie, ele se fac înțelese prin sine însele. Toate astea nu sînt însă decît deosebiri de grad. Toate combinările noțiunilor artă și știință, precum politica ca artă și știință despre ale statului[10], religiunea ca teologie, serviciu și învățătură bisericească ș[i] altele mai multe d-astea au scop general și obiectiv, obiectiv în spiritul național, ca instituțiuni, ca stări etice, religioase ș.a.m.d.

Pentru a fi compleți mai amintim că, afară de acele două speții de știință cari sînt îndreptate asupra unor scopuri generale și obiective, mai sînt încă și altele, cari nu perseverează ca acestea curat numa-n sfera[11] vieții spirituale, ci se întind și asupra vieții materiale și de-aceea se numesc[12] cu deosebire *practice*. Știință naturală în[13] aplicațiunea ei la industrie, inginerie[14] și tecnică, medicina ca știință[15] și artă a vindecărei, jurisprudența ca[16] știința și esersarea dreptului pozitiv. Acestea se disting prin aceea că ele sînt incisive[17] totodată și în viața exterioară, că-și au și efectele lor individuale[18], adică sînt practice în sens restrîns, pe cînd știință de stat (Staatskunst), religiune publică || și alte asemenea reprezintă și promo- 217 r

**La istorie și istoria literaturei române. Continuitatea în dezvoltare este condiționată de știința istoriei și a faptelor ei. [Nota lui M. Eminescu]* 215 v

---

1. *după* din scop *șters* 2. *urmează* în genere *șters* 3. *după* un [stadiu] *și* stadiul numit cultural *succesiv șterse* 4. *aici se face, printr-un semn, trimitere pe* **215v**, *unde figurează nota eminesciană reprodusă mai sus* 5. *după* ele nu-i altfel *șters* 6 *inițial* aici în fine 7. *după* să [poată] *șters* 8. *deasupra lui* la *șters* 9. *după* prelegerea *șters* 10. *inițial* ca artă a statului 11. *inițial* curat în sfera 12. *inițial* se numesc de-aceea *(inversarea topicei s-a făcut prin numerotare)* 13. *după* aplicată *șters* 14. *după* și *apoi* geometrie și *succesiv șterse* 15. *după* artă *șters* 16. *supraintercalat* 17. *inițial* că ele incidă 18. *inițial* că-și au efectele lor și individuale

vează numai stări spirituale obiective; mijlocit însă pot să devină și astea practice [1], ba chiar filozofia și astronomia (care aparțin științei pure). Așadar științele precum și artele proprii și științifice au și urmăresc cu toate în esercițiul lor niște scopuri generale și obiective, în parte și practice, cultura însă, deși și ea-nsemnează asemenea [2] o activitate și dezvoltare spirituală, este personal terminată cu scopul ei, e mărginită la individ și se îndeplinește numai în el singur.

Pe cînd astfel, pe d-o parte știința și cultura sînt cu totul deosebite, le găsim pe de altă parte într-o legătură foarte strînsă în de ele. Mai întîi ni se manifestă la [3] o privire mai de-aproape împrejurarea cumcă tot materialul și cuprinsul activității spirituale ce constituie cultura e luat numai din știință (și din arți); cultura nu e [4] de sine creatoare, ci în esență e receptivă, pasivă; fiecare progres propriu al spiritului public, fiece lărgire și înălțare a cuprinsului său care-i făptuit de un individ nu se atribui nicicînd culturei ca atari a acestuia, ci artei sau [5] științei din el.

Ce raport este dar între cultură și știință, la diversitatea deplină a scopului și la identitatea deplină a cuprinsului lor?

Ca spectatorul în fața artei, ca credinciosul cu biserica, astfel e raportul dintre cei culți și știință. Cugetătorii și învățații lucrează, cei culți consumă știința; învățații sînt preoții științei, cei culți sînt obștea credincioșilor; ceea ce nu esclude ca un laic să priceapă adesea mai mult din teologie decît duhovnicul său. Știința este reprezentarea și dezvălirea spiritului național într-o direcțiune, acea a științei; valoarea și ființa ei, viața și scopul ei e departe de a se mărgini la un număr breslaș de indivizi, știința nu e pentru învățați, ci învățații sînt pentru știință, ea trăiește-n ei și-i domină totodată; dar și știința nu esistă pentru sine înseși; ea e numai o parte și un membru în organismul spiritual național — și mai încolo a celui umanitar. Știința și servii ei, învățații, ei lucrează numai pentru națiunea lor, pentru susținerea și înălțarea spiritului național; ei lucrează pentru-a aduce izvoarele sucului vieții lor în spiritul public comun și spre a-l aduce pre acesta la înflorire. ||
218 r Cei culți dintr-o națiune sînt aceia cari mai dintîi și cu deosebire recepează în ei cele cîștigate pe terenul științei pentru spiritul public, și de aceea nu-i indiferent daca numărul de oameni culți ce-și apropriază știința și rezultatele ei gata este mai mare sau mai mic. Înălțimea și demnitatea spiritului național nu se determinează numai prin cuprinsul celor știute (în știință), ci și după întinderea numerică a celor culți. Beoțienii rămîn beoțieni și abderiții abderiți, deși unii au avut pe Pindar, ceilalți pe Democrit. Nu preoții constituiesc biserica; ei nu o pot face decît în cea mai strînsă comunitate cu credincioșii; tot astfel nu constituiesc învățații spiritul științific al națiunii, ci numai întregul număr al celor culți prin știință. Și înălțimea artistică a unui popor nu se măsură numai după artiști, ci după cunoscătorii și protectorii artei. Pe pomul cunoștinței, care crește din pămîntul spiritului național, știința se poate compara cu acele intime puteri agente cari, sugînd și alăptînd, scot sucul [6] din adîncimile izvoritoare și-l trimit modificat în toate ramurile; trunchiul și rădăcinile sînt purtătorii consistenți ai științei, învățații; viața frescă, văzută frumoasă și mirositoare în frunze, flori și fructe, este cultura generală care răsare din cele precese.

Așadar scopul culturei este individual în fiecare om singuratic, fără vo referință nemijlocită și folositoare la întregul și generalitatea semenilor săi, și cu toate astea în legătura cea mai intimă cu scopul general. Cele mai particulare se anină aicea nemijlocit [7] de celea mai generale, tocmai așa precum omul se unește [8] nemijlocit cu omenirea, *vede, împlinește* și *pricepe* scopul și chemarea sa în ea mai mult decît în comunitatea mai îngustă a familiei, comunei și statului cu cari el stă oarecum în referință faptică. Toată moralitatea omului singular, referească-se ea la raporturi individuale sau publice, își ~~are~~ întemeierea [9] în natura și chemarea sa ca om, așadar în lucrul cel mai general, în omenire — în umanitate[a]. Astfel și cultura e înainte de

[a] O cercetare mai departe a acestei cugetări va urma în tratatul *Onoare și glorie.*

---

1. *supraintercalat* 2. *după* în acelaș mod *șters* 3. *după* împrejurarea *șters* 4. *după* este *șters* 5. *deasupra lui* și *șters* 6. *în text, neconform cu acordurile gramaticale care urmează,* sucurile 7. *supraintercalat* 8. *după* leagă *șters* 9. *urmează* sa *șters*

toate individuală, însă totalitatea indivizilor şi prin urmare şi fiecare la locul său are de-a esprima şi a pune-n viaţă înălţimea şi stadiul spiritului naţional; acesta-i scopul cel comun tuturor.

Nu ne permitem a o lăsa nepomenit că şi cultura are urmări asupra mărginelor 219 r ei individuale şi cumcă în această trecere peste mărgini are un scop mai întins decît cel personal, şi adică : în perpetuarea transmisă a culturei. Cu deosebire se poate susţinea aceasta despre cultura aceea care se referă la moralitatea şi frumuseţa unui om, la viaţa şi purtarea cea cultă ; aicea influinţa unei împrejurimi culte nu e numai esenţială, ci neînlocuibilă. Simţul estetic în genere şi probarea lui în viaţa proprie îndeosebi [1] cere o îngrijire atît de durabilă şi practică cum ea nu se prezintă (geboten) decît prin relaţiunea şi societatea celor culţi, pe [2] cînd orce ştiinţă teoretică despre el şi orce nizuire solitară după el ni se arată în genere a fi zadarnice. De acolo şi esperienţa deasă cumcă şi oameni foarte cultivabili şi culţi înăuntrul lor, dacă în anii lor primitivi n-au crescut sau n-au ieşit din o [3] societate cultă, vor avea, cu toate calităţile lor preferabile, lipsă de acel ceva care ni se prezintă îndată şi-ntotdeuna ca semnul caracteristic cel mai revelat a unui om cult. În laturea aceasta a culturei autodidacţii rămîn întotdeuna îndărăt ; numai, cum am zice, geniul culturei va poseda şi în casa de melc a singurătăţii [4] acele fine fire sensitive pentru tot ce-i convenabil, de şic şi frumos în formele vieţii.

Prăsirea culturei intelectuale însă prin cei culţi se-ntîmplă-ntotdeuna într-o măsură numai foarte mică, şi şi aceea într-un mod pervers dacă nu intervine ştiinţa. Unde numai cei culţi singuri vor să producă şi să perpetueze cultura inteligenţei, fie-n educaţiunea copiilor or în influinţa literară asupra publicului, acolo semidoctismul şi secăciunea (fraza goală) sînt aproape; orce răsad al culturei trebuie să pornească de la ştiinţă însaşi; nu se poate semăna făină, ci numai grîu pentru a putea căpăta făină.

De-a mai vorbi apoi şi despre protecţiunea pe care cultura publică o dă ştiinţei, cu şi fără intenţiune, în vremi cînd reprezentanţii obscurantismul[ui] şi contrarii ştiinţei au devenit a fi din întîmplare partida dominantă — de a vorbi de acestea aicea nu e loc.

Influinţa binefăcătoare a culturei şi (reagearea) reacţiunea [5] ei folositoare asupra ştiinţei, atît prin faptul că trezeşte în cercuri din ce în ce mai întinse aplecarea pentru studii ştiinţifice şi că prin asta măreşte întinderea spiritelor ştiinţifice cît şi, cu deosebire, prin aceea că produce în adepţii ştiinţei însaşi, || cari [6] nu sînt *(învăţaţi) savanţi* 221 r decît numai într-un ram speţial, o privire generală asupra cunoştinţelor şi prin asta o privire mai adîncă a ştiinţei — această influinţă îndoită a culturei asupra ştiinţei vom putea-o scruta numai după ce vom fi reprezentat deosebirea între ele amîndouă cu privire la fiinţa şi conţinutul lor.

Înainte de a trece la aceasta, vom deduce îndată [7] din determinarea scopului culturei din [8] care cauză [9] la popoarele antice noţiunea [10] ei nu era cunoscută, şi ştiinţa şi cultura nu erau despărţite.

Scopul activităţii spirituale curat numai pentru ea însăşi înăuntrul individului li era necunoscut popoarelor antice; toate celea aveau or [11] erau menite să aibă un scop obiectiv, general. S-au vorbit şi discutat mult asupra lipsei individualismului la naţiunile clasice; sigur este însă că, orcît de individual s-ar fi format un obiect sau un [12] raport după năzuinţă şi facultate, nu era apreţuit⟨ă⟩ decît din punct de vedere al generalităţii. Unde de-sine-starea şi valoarea omului singular [13] ca atare nu-şi găseşte recunoaştere, acolo nu se poate afla nici [în] cultura individului pentru el însuşi vreun scop demn de băgat în samă.

Mai important în toate acestea e că cei vechi nu venise încă la cunoştinţa [14] cumcă scopul individual, cum l-am citat mai sus, este totodată şi tot atît de mult

---

1. *după* în speţie *şters* 2. *după* d[ar] *şters* 3. *supraintercalat* 4. *după* solitudi[nii] *şters* 5. *deasupra segmentului*-acţiunea *se află scris* (agearea) 6. *urmăm paginaţia autografă a lui Eminescu, nu pe cea a lui* **2255**, *unde* **220** = 13 *şi* **221** = 12 7. *supraintercalat* 8. *după* cauza *anulat dar rămas neşters* 9. *supraintercalat după ce s-a renunţat la* cauza *din nota precedentă* 10. *după* cu[ltura] *şters* 11. *deasupra lui* sau *şters* 12. *după* o relaţiune *şters* 13. omului singular *deasupra lui* individului *şters* 14. *iniţial* n-au venit la cunoştinţa *(scris, ca peste tot în acest text,* cunoştiinţa*)*

și cel mai general (o cunoștință de [1] care nici azi lumea, unde iar individualismul a căpătat o așa de mare preponderanță [2], nu e conștie decît într-un mod foarte imperfect); că fiecare om singular e membru și reprezentant al națiunii sale fără vreo activitate faptică pentru ea; așa încît viața și faptele sale individuale sînt de valoare națională și de preț general. Socrate nu numai prin viața și învățăturile sale, ci și prin felul morții sale este o podoabă a spiritului național elin și, dacă Iunius Brutus, deși cămătar ca om privat, totuși prin faptă și apreție re generală a fost cel mai bun cetățean al Romei, atunci nu vom atribui aceasta lui, ci simțului etic încă [3] nedezvoltat al națiunii sale pentru virtute privată.

Ceea ce numim noi în sensul de azi cultură generală nu prea e [4] lățit în genere la greci și la romani, activitatea urmărește un scop practic sau totuși general; pe lîngă acestea găsim un simț estetic foarte dibaci și, ca urmare a lui, foarte fine și culte forme de viață; însă chiar arta, aptă mai mult decît orce direcție a vieții spirituale de a da teren individului, chiar ea este în legătura cea mai strînsă cu
220 r religiunea și statul. || Unde însă totuși apare cultura proprie ca scop curat personal, ea nu are nici acolo destinațiunea de-a împlea *chemarea morală* individuală a omului, de-a mări valoarea sa, de-a corespunde demnității sale, ci ea trece cu deosebire . . . de o plăcere ș-un lux. În poporul grec cu deosebire era un grad nalt de cultură publică, însă oamenii singulari o posedau nemijlocit și nu și-o cîștigau nici în sensul, nici cu intențiunea morală a culturei, tot așa de puțin cum omul prost [5] nu-și apropriază limba noastră cultă spre scopul și ca un element al culturei. De acolo și modul [6] propriu al arătării sale — la greci lăudată și cîntată, ca deosebit înflorită, sub Heteri, la domnia romană în vremea [7] mai tîrzie (cea dinainte n-o cunoștea de fel) lîngă degenerare morală, un ram poate subordinat al luxului celui mai ales și variat lîngă brutalitate și cruzime.

Tocmai deosebirea între femeile vremilor vechi și a celor nouă se [8] esplică din diversitatea concepțiunii despre scopul culturei. Daca ea nu esista acolo decît numai în serviciul scopurilor generale și obiective, precum statul și religiunea, atunci femeile n-aveau trebuință de ea, pentru că nu au nici dătoria, nici dreptul de-a lua parte la acestea. Pentru noi însă cultura este o trebuință generală umană, e-mplinirea scopului umanitar valabil pentru orcare individ și de aceea și femeile iau o parte egală la ea.

Ba chiar cultura în sens esclusiv, ca element unitar și unică designare pentru gradul vieții spirituale, cade la noi în partea femeilor, pentru că bărbații sînt ocupați cu știința și praxa științifică mai ales, fiindcă în cercurile ce aparțin culturei în genere ei se aruncă în genere de-ndată într-o știință sau artă.

Din acest scop [9] al culturei determinat în modul acesta rezultă determinațiunile mai [10] de aproape a ființei și cuprinsului ei.

Mai înainte de toate este vădit că cultura, ca inteligența, nu este mărginită pe un teren anumit al științei [11]; nici un fel de materie nu e cugetabilă care să nu poată constitui un element al culturei; de vreme ce ea nu urmărește un scop obiectiv, de-aceea nu cere vreun teren anumit pe care să-l împle; ea se poate mișca
222 r liberă în universul celor ce se pot ști, într-atîta || și în modul care-i [12] e amăsurat scopului ei individual, a activărei (bethätigen) spiritul[ui] [13], a vieții interne, a nălțărei și aprofundărei lui, ea-i albina care suge [14] din florile a toată știința.

Și nu numai că cultura nu-i mărginită la un singur teren, ci o [15] proprietate [a] ei, luată în sens mai [16] nalt, este universalitate ca semn [17] caracteristic distinctiv, cel puțin fiecare grad al ei se măsură după măsura universalității în care ea se mișcă. Deși acestea sînt niște deosebiri de grade simple și foarte schimbăcioase, care se caracterizează prin numirea cu predicatul unei culturi mai [mult] or mai puțin *multilaterale*, totuși [î]și [18] are [ca] soarele punctele sale de solstițiu; omul de es. care nu pricepe metafora cutare, pentru cari numele de Shakespeare or Humboldt sînt numiri goale, care nu știe cînd și de cine a fost descoperită America, pe acela-l numim om necult. Cînd Börne începe scrierea[1] sa *Dioptrica* prin aceea „că află o răutăcioasă bucurie în împrejurarea ca pînă și lectrițele cele mai frumoase și mai mîndre nu știu ce va să zică *dioptrică* ș-or trebui să onore-n secret știința bărbătească" — atuncea el totuși presupune că bărbații sau tații acestor cetitoare or fi știind-o fără ca să fi studiat cu toții optica. De aceea presupunem[2] în genere la orce om cult o certă[3] sau mai bine incertă măsură de cunoștințe. Însă afară de această determinare, atîrnătoare tot încă de la întîmplarea tactului public, despre cuprinsul în termin mediu al cunoștinței ce[4] îndreptățește pretențiunea culturei, determinare[5] care se poate lărgi sau contrage după diferitele epoci istorice în care-i stătorită, din scopul culturei se poate totuși[6] găsi o determinare mai consistentă și mai clară[7].

---

[1] *supraintercalat* [2] *urmează o paranteză de închidere ștearsă, pe care Eminescu a omis să o reamplaseze după* imperfect [3] *supraintercalat* [4] *supraintercalat* [5] *după* nostru *șters* [6] *urmează* ei *șters* [7] *deasupra lui* timpul *șters* [8] *urmează* o *șters* [9] *supraintercalat* [10] *după* următoare *șters* [11] *inițial* de știință [12] *inițial* în care [13] *inițial* de-a activa (bethätigen) spiritul [14] *după* cu[lege] *șters* [15] *după* e *șters* [16] *supraintercalat* [17] *după* d[istinctiv] *șters* [18] *supraintercalat*

238 r Dacă această determinare, (pentru că va fi) fiind dedusă din scop, va stabili ce și cum va trebui să fie și cum va trebui concepută cultura, și dacă de la această determinare se va fi abătînd prea des ceea ce esistă și se concepe ca cultură, noi totuși nu vom trebui ca să cercetăm[8] îndeosebi această diferință, critica comparativă să și[-o] (complecteze) esecute fiecare singur. Între-astea și[9] sperăm de a nu aduce tocmai lucruri ce se abat de la părerea generală, cînd derivăm conținutul ei înainte de toate din scop și din idee[10], ci vrem numai să aducem la claritate și conștiință ceea ce în genere se și pricepe sub acest cuvînt.

Tot universul cunoștințelor omenești și al elementelor vieții spirituale poate fi privit ca un cerc imens, și, dacă admitem de centru interesul general uman la ele (fără o determinare spețială prin chemare sau înclinațiune individuală), atuncea părțile deosebite ale întregului cerc se vor deosebi prin aceea că unele vor fi mai aproape, altele mai depărtate de centru, de interes; diferitele terenuri ale științei vor sta în astă privință[11] în proporțiunea reciprocă de cercuri concentrice mai mari or mai mici, din care cîte unul s-ar arăta nu ca un[12] cerc simplu, ci ca un cerc de cercuri. Așa, d. es., dacă istoria în genere ar forma un cerc de o certă apropiere către interes, acest cerc va consta din diferitele cercuri a istoriei politice, de cultură, literară, religioasă, ș.a.m.d.

După asta se lasă stabilită o măsurătoare ideală și generală pentru înălțimea cît și pentru modul corect a progresului în cultură *, adică acela de-a merge de la cercul mai ingust tot mai departe și mai departe. Cultura și dezvoltarea omului în privirea inteligenței constă în apropierea acelui coprins spiritual care constituie totalitatea vieții spirituale a omenimei ș-a intereselor ei, || 239 r și asta nu din altă cauză decît pentru că e o ființă cugetătoare și, mai de aproape, un om; cugetare, recunoaștere este lumină și aer, în care e numai posibilă înflorirea sa ca om, inteligența-i nervul de viață în și prin care organismul esistenței[13] sale ca om are energie, și conținutul cugetării e determinat prin natura și istoria sa. Toate părțile acestui[14] cerc întins se influințează reciproc, toate se țin una[15] de alta spre a forma un întreg, tocmai așa cum pămîntul cu toate păturile de aer ce-l încunjură constituie o unitate cuprinsă. Întregul glob are însă un centru către care se grămădește toată

** N-am amestecat noi românii aceste cercuri? N-am lăsat neobservate locuri mai apropiate interesului bine înțeles al nostru și ne-am alipit de cercuri cu mult mai depărtate? Centrul cercurilor concentrice este incert în viața spirituală a românilor [Nota lui M. Eminescu].* 238 r

---

1. *după* tractatul *șters* 2. *supraintercalat* 3. *după* măsură * care în *șters* 4. *urmează* -l *șters* 5. *inițial* și care determină 6. *supraintercalat* 7. *de aici încetează numerotarea paginilor făcută de mîna lui Eminescu, dar grafia și în special urmarea firească a textului ne permit să restabilim ordinea inițială a filelor în ciuda faptului că ele au fost legate greșit în miscelaneul* **2255**, *ordine care înseamnă că (după fila nescrisă* **223***), urmează întîi* **238r—241r** *și apoi* **224r—237r** 8. *după* ne [ocupăm] *șters* 9. *supraintercalat* 10. cînd derivăm conținutul ei înainte de toate din scop și din idee *supraintercalat* 11. în astă privință *supraintercalat* 12. *după* ce[rc] *șters* 13. *deasupra lui* vieții *șters* 14. *după* ale *șters* 15. *după* la[olaltă] *șters*

puterea gravității, după legile naturei. Interesul general uman l-am însemnat că ar fi acest centru; dacă acum cineva, în interesul culturei sale, ar începe prin a se ocupa și a persista asupra unui teren de știință foarte depărtat, spre a avea în cultura sa ceva deosebit și căutat, dacă o femeie, în loc de a citi asupra celor mai bune principii de educațiune pentru copii, s-ar ocupa cu deosebirea ce există între constituțiunea ateniensă și cea lacedemoniană sau asupra istoriei tuturor aeroliților cari-au căzut pîn' acuma pe pămînt, atuncea asta ar fi tot atîta ca și cînd cineva n-ar mai vrea să respire aerul ordinar de pe fața acestui pămînt, ci s-ar pune într-o montgolfieră, spre a trăi deasupra norilor. Se-nțelege că aeronautul care face această călătorie pentru cercetările sale de știință naturală, el nu se depărtează prin asta decît prea puțin de centrul de interes și scop cari-i aparțin lui, fiindcă [1] pentru cercetarea științifică nu e nici un teren prea depărtat îndată ce în genere numai poate fi ajuns; pentru cultură însă ca atare esistă un început și un progres cert dacă nu e s-o confundăm cu diletantismul.

240 r De această lege fundamentală a culturei se înlățuiesc acuma mai multe consecuențe. — Mai-nainte de toate [2] trebuie dezvoltată deosebirea atinsă dintre știință și cultură. Fiecare om al științei sau al praxei (căci nu esistă praxă care să nu aibă teoria sa, adică care să nu fie obiect al inteligenței) nu are numai interesul general uman al cunoștinței, ci totodată, ba proprie înainte de asta, un interes determinat individual. În metafora noastră de mai sus fiecare nu-și are centrul său în centrul cercului [3] general, ci într-un cerc deosebit, mai îngust. Datoria acestui om așezat într-o chemare anumită este, așadar, înainte de toate, ca să lucre și să cugete în cercul ce-i aparține lui și, pentru ca aceasta să n-o facă unilateral și-n [4] strîmtoarea spiritului, de-aceea va trebui să-ntindă activitatea sa pe toate terenurile cari-s situate în cercuri [5] împrejurul cercului său propriu. Mai adeseori aceasta e [6] o neînlăturabilă condițiune care e pusă de însăși știința sa, întrucît el are de-a-și aduce de-acolo [7] mijloacele pentru complectarea [8] și clarificarea proximei [9] cunoștinți. Astfel medicul va [10] trebui să studieze nu numai știința boalelor ș-a vindecărei, ci și științe naturale, anatomia și fiziologia, mai departe chemie și botanică și, mai departe, fizică și matematică, și iarăși într-altă parte, din filozofie, psicologia și logica ș.a.m.d. Cumcă această întindere a inteligenței din cercul ei propriu din ce în ce mai departe în cele învecinate nu are o absolută [11] măsură de determinare este evident, îndată ce recugetăm, cumcă toate științele stau într-o legătură, ca o rețea, și cumcă fără o singură săritură putem propăși din fiecare punct al științei omenești [12] pînă la totalitatea ei. Precum [13] însă medicului îi trebuiesc și alte științe,
241 r de es. psicologia, tot așa și psicologul va trebui să studieze || o parte a medicinei, cel puțin boalele spiritului și ale nervilor, și, spre a le pricepe pe acestea, el va fi silit a se familiariza cu tot cercul medicinei, se-nțelege că în ondulațiuni din ce în ce mai ușoare. Cum se deosebește acuma medicul de psicolog în privirea cunoașterei [14], psicologiei or a patologiei? Amîndoi cunosc amîndouă, deosebirea este vădită a măsurei și a gradului, pe care-l însemnăm deocamdată și-l vom întemeia mai tîrziu ca deosebire între cultură și șt nță: medicul trebuie să [fie] învățat în patologie, însă [15] cult și în psicologie, psi logul [16] viceversa. Tocmai în sensul acesta deosebește [17] și uzul limbei între un edic cult și necult (ca medic); așadar pe acela [18] din medici care nu și-a însușit umai cercul strîmt de cunoștințe *neapărate* [19], ci și cele, mai largi, de cunoștinț importante, luminatoare și reîmprospătătoare de spirit, îl vom numi medic cult. arte învățat însă vom numi pe medicul acela care pătrunde [20] nu numai cu eosebită profunditate specialitatea sa proprie, ci pătrunde [21] și cele învecinat într-un așa mod ca și cînd ar fi specialitatea lui esclusivă. Este apoi altceva daca spunem „acest medic e cult" [22], sau dacă zicem „acest medic e-un om cult".

---

1. *deasupra lui* pentru că *șters* 2. -nainte de toate *supraintercalat* 3. *după* general *șters* 4. *inițial* în *apoi* ș-in 5. *inițial* într-un cerc 6. *după* este *șters* 7. *supraintercalat* 8. *după* a [complecta] *șters* 9. *supraintercalat* 10. *după* nu *șters* 11. *deasupra lui* certă *șters* 12. *inițial* dintr-un singur [punct] al ei 13. *deasupra lui* Astfel *șters* 14. *după* cunoștinței *șters* 15. *după* și *șters* 16. *după* filologul *șters* 17. *deasupra lui* distinge *șters* 18. pe acela *repetat din inadvertență* 19. *după* necesare *șters* 20. *după* nu *șters* 21. *după* și *șters* 22. *inițial* acesta e un me[dic cult].

Medicul nu este însă numai medic, ci totodată și *om*. Determinarea celui mai apropiat cerc de cunoștințe, precum și direcțiunea în progresul, peste acela, la o cultură mai depărtată a fost înrădăcinat[ă] în interesul central al chemărei sale. Întru cît însă medicul se privește numai ca om, el are un interes general omenesc, este prin asta nemijlocit transpus într-o cu totului altă sferă a inteligenței, prin posesiunea căreia el poate merita numirea de cult.

Cu acestea noi am intrat în mijlocul acelei considerațiuni care atinge al treilea 224 r punct principal al tractatului nostru, adică raportul culturei cu frumuseța. Cugetarea fundamentală asupra acestui raport e, simplu, aceasta : deja, întru cît obiectele frumuseței, productele artei, constituiesc o parte din obiectele inteligenței, cunoașterea lor este [1] o parte a culturei ; în noțiunea ei însă zace totodată și pretensiunea ca cel cult să posedeze [2] și simț și gust, plăcere și pricepere a artei și a toată frumuseța, totodată [3] și a celei naturale. De a se bucura de orce speție [4] și formă a artei, a avea participare și interes pentru ea, trece de un semn deciziv al unui om cult ; însă la asta se mai numără și eventualitatea [5] dacă cineva cultivă frumuseța și la sine însuși și la împrejurarea sa, întru cît o iartă aceasta natura și împrejurările.

Avem [6] a întîmpina aicea numai o rătăcire foarte mult lățită, și adică aceea ce domnește asupra exercițiului artelor. Despre artiști nu vorbim ; mărimea aplecărei sau a talentului să-i ducă la artea pe care ei o aleg drept chemare ; însă laicii și diletanții, în cari nu e nici aplecare [7], nici talent, aicea eserciţiul artei să se cîș[t]ige prin eserciţiu ; alegerea se face ; fiindcă lipsesc cele două motive firești citate mai sus, se face după ușurătate, și muzică, clavirul este parola generală, dacă vo tradițiune familiară nu prescrie desemnul sau pictura. Epidemia picturei în porțelan pare a fi trecut din fericire, însă pianul a devenit endemic. Fiece element al culturei însă trebuie să cultive într-adevăr, trebuie să formeze, să înnobileze ființa internă și arătarea esterioară a personalității. || Dintr-asta rezultă un șir întreg pentru alegerea 225 r artelor menite [8] a se esercita care, urmînd unui principiu pedagogic, e cu totului diferit de șirul estetic ; aicea stau înainte de toate artele acelea cari nu se numără la artele proprii, acelea adică a căror eserciţiu consistă numai într-o manifestațiune de viață fizică or spirituală (or amestecată din amîndouă), într-o activitate care nu creează un op de artă obiectiv, care se efectuează afară de personalitate, ci o preface pe ea însași într-un [9] op de artă momentan, unde așadar artist și op de artă sînt identice. Pentru femei danțul, pentru bărbați e eserciţiul [10] gimnastic acelea ce ne arată numai pentru [11] un moment personalitatea în lumina cea mai bună a frumuseței și înfrumusățază și înnobilează mișcarea ei și, mijlocit, chiar figura ei. Însă nu numai în mișcarea întregei figuri, ci și acolo unde nu se mișcă și nu-s active decît organe singulare trebuie să domnească frumusețe. La vorbit și citit [12] modul și forma cum acestea se-ntîmplă probează gradul de cultură ; || de- 226 r clamarea și mimele ce-o acompaniază descopăr [13] multe, pînă și din individualitatea internă a unui om ; ele sînt semnul grației. Chiar declamațiunea nu creează un op de artă propriu, însă, esecutată în conformitate cu arta, ea poate să influențeze mai îmbucurător și mai binefăcător decît un asemenea op de arte însuși. Cîntarea se apropie mai mult de arta proprie, ce țintește la crearea unui op ce [14] esistă pentru sine și deosebit de persoană ; însă totuși ea-i esențial conținută în cercul personalității, se arată ca o manifestațiune numai a propriului organism și descopere, pe lîngă frumuseța esterioară a tonului, încă și aceea a unei mișcări interne.

Cu totului deosebită de acestea e muzica ca manevrare a unui instrument ; aceasta se află afară de personalitate și nu se naște sunetul propriu, ci unul străin, și scopul nu-i * de-a descoperi o frumuseță personală, ci una artistică. Se poate ca și producțiunea muzicală pe instrument ⟨ca⟩ să rezume mișcarea frumoasă a propriei vieți interne, || însă cumcă este mai mult opera chemărei pentru arte decît a 227 r culturei asta se vede [15] deja din împrejurarea cumcă, afară de dispozițiunea sufle-

---

1. *supraintercalat din inadvertență înainte de* cunoașterea 2. *după* aibă *șters* 3. *deasupra lui* chiar *șters* 4. *după* forma *lăsat neșters din inadvertență* 5. *deasupra lui* împrejurarea *șters* 6. *inițial* Mai avem 7. *după* ch[emare] *șters* 8. *după* de[stinate] * *șters* 9. *după* pentru moment *șters* 10. *după* gimnastica *șters* 11. *supraintercalat* 12. *inițial* vorbire și citire 13. *deasupra lui* arată *șters* 14. *supraintercalat* 15. se vede *deasupra lui* rezultă *șters*

tească, mai e nevoie și de o abilitate și desteritate a manevrării, însă aceasta nu-i proprie decît consoților de specialitate, pe cînd de es. cîntecul natural cel mai simplu și cel mai fără artă e-n stare de a esprima viața cea mai intimă a sufletului.

Cumcă muzica aparține tot așa de puțin culturei ca și orcare chemare artistică sau științifică și cumcă plecare și talent decisiv ar trebui să motiveze cultivarea lor, acesta-i ***[1] al unei observări din principiu asupra ființei culturei[2]. Cumcă însă prin o[3] îmbulzire silită[4] a copiilor la instrucțiune muzicală nu se ascute, ci se tîmpește numai simțul estetic trebuincios orcărui om cult și cumcă nimicește și plăcerea ce cineva ar putea-o găsi în arte, pentru că apatia e mai mare decît impul- 228 r sul natural și-l învinge în decurs de mulți ani — asta ar fi trebuit || ca esperiența să-l învețe pe orșicine, ar fi trebuit să-i arate[5] cumcă deasa[6] ascultare simplă a unei muzici bune e un mijloc mai bun pentru cultivarea simțului de artă. În genere o educațiune adevărat[7] estetică, care să cerce[8] dezvoltarea sufletului în privirea frumosului cu aceeași tărie cu care această dezvoltare se urmărește puțin[9] în privirea moralității * și numai in cea a inteligenței, aceea nu va fi de ajuns pe calea graduală a esercițiului, ci numai prin o instrucțiune regulată și prin esplicarea opurilor de artă. Cu toate astea muzica este totuși încă aceea dintre arți care stă mai aproape de cultură; toate celelalte, artele plastice și poezia, nu au mai mult[10] raport cu cultura, ca perfecționare reciprocă a personalității, decît orcare altă chemare de viață, care, dacă e amăsurată individualității mai mult decît oricărei[11] alte, ea o și va aduce la maturitatea cea mai naltă și la cea mai bogată manifestațiune.

229 r Cea mai intimă și prețioasă întrunire a culturei cu frumuseța zace în acea[12] frumusețe a vieții menționată mai sus. Omul e cel mai nalt[13] și mai nobil op de artă al naturei; într-un sens și mai nobil, el ar trebui [să fie] și cel mai frumos op de artă al artei, al propriei sale puteri creatorie, libere, conștii, morale.

Cultură în sensul său primitiv va să zică: figură, formă, frumusețe; un suflet într-adevăr cult va fi așadar acela a cărui ființă și viață, simțire și faptă va urma legilor frumosului, și el[14] merită numirea unui suflet frumos. Să nu cugete însă nimeni la acea frumusețe a sufletului ce ni prezintă în *Vilhelm*[15] *Meister*, în orce privință palidă și bolnavă. Cu totului altfel este icoana acestei frumuseți cum ne-o schițează[16] Schiller în acel peste măsură eminent tractat asupra grației și demnită- 230 r ții[17] ce nu o putem recomanda îndestul de mult. || „Numim un suflet frumos cînd simțul moral s-a asigurat pînă în gradul acela despre toate simțirile unui om[18] încît e în starea de-a lăsa fără frică[19] în sarcina afectului dirigerea voinței, fără de-a cădea în pericolul că va sta în contradicțiune cu deciziunile acestuia. De aceea la un caracter frumos nu sînt morale faptele singuratece, ci caracterul întreg e astfel. Nu poți să-i faci un merit din una din ele, pentru că o îndeplinire a stimulului intern nu poate fi numită merit. Sufletul frumos n-are un alt merit decît acela că esistă. Cu o ușurință ca și cînd numai instinctul ar lucra din el[20] împlinește datoriile cele mai penibile ale umanității, și sacrificiul cel mai eroic pe care el [îl][21] cîștigă de la[22] stimulul său natural bate la ochi ca un[23] efect voluntar al aceluiaș stimul. De aceea el nu știe niciodată despre frumusețea acțiunii sale și nici nu-i vine în minte cumcă s-ar putea lucra și simți și altfel; pe cînd un adept de școală 231 r a regulei morale va fi în stare în[24] orice moment || de a da contul cel mai riguros despre raportul și proporțiunea între faptele[25] sale și lege — îndată numai ce vorba maestrului său o va pretinde. Viața celui din urmă va semăna unui desemn unde regulele sînt însemnate prin trăsuri aspre și la care un învățăcel ar putea într-adevăr să învețe principiile artei. Însă într-o viață frumoasă au dispărut ca dintr-un

---

1. *cuvînt indescifrabil deasupra lui* rezultat *șters* 2. *inițial* din ființa culturei 3. *supraintercalat* 4. *supraintercalat; din grabă, supraintercalarea s-a făcut după* a copiilor *care, la rîndul său a fost scris din neatenție de două ori* 5. *după* le *șters* 6. *deasupra lui* auzirea *șters* 7. *supraintercalat* 8. *inițial* va cerca 9. *supraintercalat și urmat de un* cea *rău plasat* 10. mai mult *deasupra lui* alt *șters* 11. *după* d[e] *șters* 12. *supraintercalat* 13. *inițial* cea mai naltă 14. *corectat din* ea 15. *grafie incorectă pentru* Wilhelm 16. *după* proiect[ează] * *șters* 17. și demnității *supraintercalat* 18. *inițial* simțul moral al tuturor simțămintelor unui om s-a asigurat atît de mult asupra tuturor simțirilor unui om 19. fără frică *supraintercalat* 20. din el *modificat din* în ea 21. *în text figurează, din neatenție și influență a genurilor gramaticale germane,* o 22. de la *supraintercalat* 23. *după* o *șters* 24. *după* întotdeuna *șters* 25. *după* el *șters*

tablou de Tizian toate acele ascuțite linii de demarcare și cu toate astea figura-ntreagă apare numai cu atît mai adevărată, mai vie[1], mai armonică. Un suflet frumos este așadar lucrul unde sensualitate și rațiune, dătorie și inclinațiune[2] sînt în armonie, și grația este caracterul ei în arătare."

Oricît de frumos ar fi desemnat Schiller calitatea unui suflet frumos, totuși[3] starea lui psicologică și cauzele acesteia i-au scăpat din vedere. Orce înclinațiune, orice instinct, chiar dacă lucrează nemijlocit și neconștiu, are trebuință de motiv; cînd cineva e aplecat de-a face ceva, de-a alege o faptă și de-a o prefera altora, trebuie totdeuna să esiste o cauză din care el e aplecat de a o face aceasta.

Schiller n-a avut în vedere decît antiteza cumcă motivul orcărei fapte este: sau *moralul* sau *plăcutul*. El a trebuit așadar, pentru ca să afle[4] totuși un al treilea, să îmbine două lucruri contradictorii și adică: cumcă *instinctul*, care ca atare caută numai plăcutul, nu e îndreptat asupra moralității și nu cunoaște regula morală, totuși alege moralul, și că simțul moral s-a asigurat de mai nainte[5] de acest instinct, ceea ce presupune cumcă totuși moralul este principiul conducător. În faptă esistă un al treilea, care, în distingere de cele două, poate să fie motiv al inclinațiunii, și adică frumosul. Ideile și legile frumosului sînt deosebite de acelea ale moralității, însă în judecata recunoscătoare sau reprobatoare a[6] unei fapte ele pot să coincidă: sufletul frumos urmează legilor frumuseței; și acuma ni* este [mai] de priceput decît mai înainte de ce ea poartă acest nume și de ce Schiller însuși poate vorbi despre frumusețea faptelor lui, pe cînd altfel ele n-ar fi nici morale, nici imorale. 232 r

Faptul cumcă acțiunea e neconștie și fără luptă n-ar fi un motiv ca să-i dăm mai iute[7] atributul de frumos decît dac-ar fi rezultatul unei puternici lupte morale; este însă un fapt recunoscut[8] cumcă ideile și legile estetice lucrează, atît în artist cît și în privitor, într-un mod *neconștiu*. Aceasta este și motivul unic, dar de ajuns pentru părerea veche, cumcă asupra gustului nu se-ncape dispută. 233 r

În părerea vulgară asupra pretensiunilor ce sînt a se face la viața și purtarea unui om cult domnește aceeași, nu vrem să zicem (greșală) aberațiune, ci lipsă de cunoștință. Cu drept cuvînt purtarea[9] unui om cult e privită de individuală, ca o espresiune a interiorului său propriu și caracteristic, distinsă de acțiunea legală și morală, după legi generale și cunoscute și după moravuri. Dar de aceea i se *și* pare orșicui cumcă nu esistă o lege a vieții culte. Judecata asupra acesteia este treaba simțirei, vor zice cei mai mulți, căci simțirea a apucat a fi marele eleimosinor al psicologiei, care acopere orce sărăcie de cunoștință. În faptă însă este o judecată și nu o simțire instinctivă, însă această judecată nu apare *conștiinței* decît ca pronunțarea individualității[10] și ca pretențiune față cu individualitatea: || (lucruri d-astea s-au obicinuit a se numi cu deosebire simțire, în loc de [a] trece înapoi la elementele individualității și la amestecul acestora). 234 r

De aceea nu posedă literatura noastră pînă azi alte opuri asupra vieții de om cult decît de acelea cari conțin regule curat empirice mai mult asupra decenței, convenabilității[11], a șicului și a celor ce șed bine în relațiunile noastre cu oamenii. Nouă însă ni s-a arătat clar cumcă orce șic și amăsurare în purtare, de la purtarea cea mai esterioară pînă la formațiunea cea mai intimă a sufletului, se-ntemeiază pe legi estetice, își are originea în judecăți estetice neconștie; și numai fiindcă sînt neconștie pretențiunile culturei par a fi curat individuale, pe cînd, *în adevăr*, individele toate, deși în diferitele graduri, își samănă în judecățile lor asupra acelor pretențiuni și sînt duse de legi[12] estetice eterne. Reducerea acestor judecăți sin-

---

1. mai vie *supraintercalat* 2. *deasupra lui* aplecare *șters* 3. *după* st[area] *șters* 4. ca să afle *după* de-a afla *șters* 5. de mai nainte *deasupra lui* deja *șters* 6. *corectat din* ale 7. mai iute *supraintercalat* 8. *după* constatat *șters* 9. *după* e privită *șters* 10. *după* unei [individualități] *șters* 11. *precedat și urmat de cîte un* și *șters și înlocuit cu virgule* 12. *după* eterne *șters*

gulare și a regulelor generale a unei vieți convenabile și peste tot frumoase la legile generale ale frumuseței n-a incercat-o încă nimeni pînă acuma. Știința estetică generală este încă prea jună, ea a fost [pînă] acuma prea[1] îndestul încă ocupată cu descoperirea legilor de frumusețe în arte pentru ca dintr-astă negligență să i se poată face o imputare. Unei vremi ce va urma însă i se clarifică problema de a pricepe și frumuseța vieții și acțiunii omenești în legile [ei], precum pricepem pe 235 r aceea a artelor, și va || crea lîngă estetica artelor o *estetică a vieții*. Despre ceea ce acea estetică ar trebui să instruieze găsim așa de puțin în *galanthomul* quadlimburghez, ba chiar și în Knigge[2], *Purtarea cu oamenii*, cîtă chemie sintetică găsim într-o carte de bucătărie; chiar în scrierile pedagogiei noastre atît de înaintate, ca și în cele mai multe asupra eticei vom afla numai niște observațiuni risipite. Pînă[3] și însemnătatea practică a unei asemenea științe și influința ei asupra pedagogiei n-ar trebui să se prețuiască prea jos; considerațiunea pentru frumusețe a vieții și purtărei e mai însemnată pentru starea morală a societății decum ar mărturisi-o moraliștii stricți. Viața socială cîștigă printr-asta signitatea * sa mai nobilă, și[4] cu drept cuvînt se numește bun-ton împrejurarea cînd sociabilitatea nu se dezonoră prin nici un fel de licențiozitate, prin nici o disonanță morală. „Acest bon-ton n-ar putea să esiste fără respectul celor convenabile, și astfel *deșertăciunea*, care vrea să placă și să se recomande prin asta, este cum se vede un stîlp fundamental al societății".

Nu putem să încheiem această considerațiune fără ca să observăm, repetînd 236 r că, deși aprobăm această din[5] urmă sentiță a onor. C. F. Pockels[6] || totuși mult lipsește pînă întru a vedea în discuțiunea publică asupra frumosului o despăgubire pentru o moralitate mai strictă.

Dreptu-i cumcă constituie o parte integrantă[7] a culturei și că propriu[l] mod de trai este[8] privit din punct de vedere al frumuseței și e îndreptat după regulele și legile acesteia; dreptu-i cumcă cultura în genere, cît și îndreptarea ei asupra frumosului, e o parte a (problemei) datoriei omului și a destinațiunii vieții sale; însă totuși numai o parte! Dacă sufletul e cult odată în toată privința, atuncea trebuie să-nceapă a urma chemării lui[9] proprii și înalte, aceleia a moralității. Într-o chemare practică și morală numai zace adevărata împlinire a vieții omenești, cultura însă nu e decît prepararea și după aceea ornamentul acesteia. Deși e adevărat ceea ce susține[10] un scriitor vechi, că „dac-am putea privi bunătatea morală în toată văzuta ei frumusețe, toți oamenii ar iubi-o", totuși pe terenul acestei iubiri nu crește decît roza d-o lună a frumuseței, iar nu stejarul de o mie de ani a caracterului, care[11] nu prosperează decît pe stîncosul pămînt a unei puteri aspiratorii morale, adevărate și severe[12]. Precît de puțin și-ar împlini chemarea ei adevărată o națiune care ar îmbla numai după artă și ideale și ar uita asupra lor toată mărimea practică, 237 r cît de puțin ar rămîne ea prin asta în putere și libertate, tot așa de puțin îi || e permis și omului singular de a urma numai înclinațiunei frumosului; însă podoaba cea mai nobilă a unui popor este arta și cel mai nobil simț al omului e cel estetic; e un privilegiu[13] al culturei de a se bucura de această podoabă a vieții și de a onora și gusta frumosul pe toate căile; *însă cel mai frumos din toate cîte sînt frumoase este sufletul cel frumos.*

---

1. *supraintercalat* 2. e vorba de Adolf Freiherr von Knigge, autor, în 1788, al lucrării citate, al cărei titlu german este *Über den Umgang mit Menschen* 3. *după* Chiar *șters* 4. *supraintercalat* 5. *după* sentință *lăsat neșters din inadvertență* 6. *urmează o paranteză goală, unde Eminescu avea de gînd să introducă mai tîrziu trimiterea bibliografică la una dintre lucrările lui Carl Friedrich Pockels (1757—1814), autor abundent al unor scrieri de caracterologie, morală practică și știința moravurilor* 7. *inițial* i-o parte integrantă 8. *după* cumcă * *șters* 9. *supraintercalat* 10. *deasupra lui* zice *șters* 11. *supraintercalat* 12. *deasupra lui* stricte *șters* 13. *deasupra lui* drept *șters*

Fragmente răzlețe din *Cultură și știință*[1]

2258

Prăsirea culturei intelectuale însă prin cei culți se-ntîmplă totdeuna[2] într-o *182 r* măsură numai foarte mică, și adesea într-un mod întors[3], dacă *nu s-asoțiază știința*[4]. Unde numai cei culți singuri vor să producă și să prăsească[5], fie-n educațiunea copiilor or în influență literară asupra publicului, acolo semidoctismul și secăciunea (fraza goală) e[6] aproape; orce răsad al culturei trebuie să pornească iarăși de la știință[7]; nu se poate sămăna făină, ci iar[8] numai grîu[9] din care [să] se facă făina[10].

◇

Nici un fel de materie nu e cugetabilă care să nu poată constitui un element al culturei; fiindcă[11] ea nu urmărește un scop obiectiv, de-aceea nu are nici un[12] teren anumit pe care să-l imple...[13] Și nu numai că ea[14] nu-i mărginită la un singur teren, ci ***universalitatea*** e chiar un distinctiv al culturei[15], cel puțin fiecare [grad] al ei se măsură după măsura universalității în care ea se mișcă[16].

◇

Se cată a pricepe, din punctul de[17] vedere al misiunii sale individuale, cumcă nu[18] e nimic alta decît un inel în lanțul cel mare al tendințelor și aspirațiunilor omenești și, prin cultura generală, el capătă privirea mare în totalul și generalitatea întregului în comembrarea sa.

◇

Aspirațiunea și valoarea polihistorismului consistă numai în cunoștința fragmentară a lucrurilor; însă o sumă grămădită de așa-numite cunoștințe, o memorare

---

[1] *textele care figurează în* **2258, 182r—185r, 187r** *fac parte, în felul cel mai vădit, prin problematică, suită de idei și stil, din aria pe care se amplasează, ca traducere,* Cultură și știință; *neputînd însă face, din cauza neidentificării sursei, cuvenita confruntare cu originalul, ne prevalăm aici, pentru a demonstra că textele sînt componente răzlețe ale* aceluiași *text, de următoarele argumente: a. manifesta identitate de grafie și cerneală (dar nu și de hîrtie), de ortografie și de particularități ale redactării (acestea din urmă diferite de ale textelor originale); b. prezența printre textele în discuție a două fragmente (primele două) care fac parte, într-o formă cvasiidentică, chiar din opusculul* Cultură și știință, *unde au fost integrate; c. posibilitatea ca celelalte fragmente, care nu se regăsesc în textul opusculului, să facă parte dintr-o parte netradusă sau pierdută a acestuia; într-adevăr, dintre cele trei părți a căror dezvoltare o anunță autorul pe* **213r—214r**, *în manuscrisul* **2255**, *nu figurează decît prima,* antiteza între cultură și știință (**215—222**, *unde încetează paginarea autografă a lui Eminescu, și* **238—241**) *și a doua,* legătura între cultură și simțul frumosului (**223—237**, *deci un grup de pagini legate nelalocul lor, introduse în textul părții întîi, întrerupt la* **222** *și reluat la* **238**, *și precedate de o filă albă,* **223**); *este adevărat că autorul declară* (**214r**) că cele două din urmă le vom schița numai fugitiv, *totuși pe a treia o dezvoltă, iar absența totală a părții a doua nu se poate justifica în felul acesta; chiar dacă nu toate fragmentele în discuție pot fi atribuite cu certitudine părții a doua, anunțată ca tratînd antiteza între cultură și moralitate (ba unele par să se situeze în cadrul celei dintîi sau într-un mai larg context problematic), considerăm totuși că fragmentele pe care le reproducem aici sînt părți traduse de Eminescu din aceeași lucrare (sau dintr-o lucrare foarte înrudită ca obiect), de bună seamă înainte de a se fi decis să treacă de la excerptare la o traducere integrală; trebuie însă menționat și faptul că unele dintre aceste fragmente sînt anulate prin barare cu o linie de Eminescu și altele nu și că dintre cele două fragmente care au corespondent în traducerea continuă din* **2255** *barat este numai al doilea, deci ori bararea are altă semnificație decît aceea, obișnuită la Eminescu, de a elimina pasaje integrate sau măcar folosite în altă parte, ori poetul a fost inconsecvent* 2. *în* **2255, 219r**: -ntotdeuna 3. *în* **2255, 219r**: și și aceea într-un mod pervers 4. *în* **2255, 219r**: dacă nu intervine știința 5. *în* **2255, 219r**: să perpetueze cultura inteligenței 6. *în* **2255, 219r**: sînt 7. *în* **2255, 219r**: să pornească de la știință însași 8. *lipsește în* **2255, 219r** *iar aici este supraintercalat* 9. *modificat din* grîul 10. *în* **2255, 219r**: pentru a putea căpăta făină 11. *în* **2255, 220r**: de vreme ce 12. *în* **2255, 220r**: de-aceea nu are vreun 13. *în* **2255, 220r** și **222r** *în locul punctelor de suspensie se află textul* ea se poate mișca liberă în universul celora ce se pot ști, într-atîta și în modul care-i e amăsurat scopului ei individual, a activărei (bethätigen) spiritul[ui], a vieții interne, a nălțărei și aprofundărei lui, ea-i albina care suge din florile a toată știința 14. *în* **2255, 222r**: cultura 15. *în* **2255, 222r**: ci, luată în sens mai nalt, este universalitate ca semn caracteristic distinctiv 16. *spre deosebire de cel anterior, care are același statut, acest fragment este anulat prin barare ca semn al folosirii lui în altă parte, adică al integrării lui în traducerea continuă* 17. *după* că *șters* 18. *modificat din* e

[a] unei sume de material faptic din cutare sau cutare știință e un semn care însoțește cultura, nu e însă un semn esențial sau epuizant al ei.

◆

183 r Ultima țintă a oricărei științe nu e firește despărțirea, ci împreunarea laturei speculative cu cea empirică. Însă pe drumul acesta o despărțire a lucrului [e], după cum ne-nvață istoria, neapărată și folositoare dacă ea se manipulează cu precauțiune. Această manipulare precaută se ajunge cu deosebire prin aceea cumcă între părți nu numai că nu esistă un raport inamic, ci din contra unul cît se poate de îndatoritor; și acest raport iar se cîș[t]igă prin aceea cumcă despărțirea lucrului nu are loc decît, obiectiv [1], în productele științei, iar nu subiectiv în producenții și autorii ei; din contra, fiecare care e activ or pe partea teoretică, or pe cea empirică să cunoască și să priceapă și cealaltă lature, unul să fie capabil și pregătit [2] de-a recepe principiile, cellalt materialul, productivi însă nu pot fi oamenii de-o capacitate de termin mediu decît numai într-o direcțiune. De-aceea atît *izolarea* în privința receptivității cît [și] apucarea pe altă direcțiune în privința productivității va produce numai neclaritate și necomplecțiune a științei.

◆

Știința cere complectitatea volumului [3], ca să zic așa, și îndeosebi cere de la fiecare din discipolii săi cunoștința esactă, complectă, promptă și reprezentarea în fiece moment a acestui volum întreg în toate părțile sale, pînă la estrema membrare elementară a fiecărei din părți; la cultură însă pe același teren nu se cere atîta complecțiunea volumului cît numai claritate asupra cuprinsului ei intern; nu știrea complectă și totdeuna prezentă a tuturor minuțiozităților or particularităților, ci [4] numai priceperea lor [5].

◆

Așadară nu toată suma diferitelor fapte, ci numai acele determinări și legi generale cari se manifestă prin acele fapte e de datoria culturei de-a le ști.

◆

De privim însă la maniera de-a privi natura, la priceperea ființei și legilor lucrurilor, nu la latitudinea, ci la înălțimea inteligenței, ca să zic așa, la *calitatea generală psicologică a spiritului*, atunci vom găsi [6] pe fiece cult lîngă cel mai învățat astronom [7].

◆

184 r Filozofia este oarecum rezumatul și formula generală a culturei unei epoce.

◆

Astfel și ocupațiunile noastre spirituale întru determinarea spiritului național trebuie, *unele*, să fie pur[ur]ea concrete, necredule, să nu vadă decît ceea ce văd, să nu creadă decît mijloacelor esperienței și-a analizei.

Însă niciodată să nu pierdem din vedere că istoria e o dezvoltare a unuia ș-aceluiași spirit omenesc, cumcă adesea trebuie să ne abandonăm sintezei istorice, unde esperiența n-ajunge [8].

◆

Un fel de literatură oficială, elegantă în formele ei esterioare însă căreia-i lipsește *profunditatea* și *viața*. Profunditatea e esența însași, măsura aceleia e și a acesteia [9].

◆

1. *supraintercalat* 2. și pregătit *supraintercalat* 3. *după* cuprinsu[lui] *șters* 4. *după* cît *șters (gîndit în construcția mental prezentă:* nu atît știrea cît priceperea*)*; 5. *fragmentul este anulat prin barare* 6. *supraintercalat* 7. *fragmentul este anulat prin barare* 8. *fragmentul este anulat prin barare* 9. *fragmentul este anulat prin barare*

raport obiectiv esistă, nu esistă însă ideea subiectivă.

◆

Cînd însă se manifestă o mișcare în sens invers de ceea ce-am indicat-o noi, o mișcare a decadenței și a decompozițiunii, cînd în regiunea inteligenței totul decade și se decoloră, atunci epoca morții sau, în cazul cel mai bun, a *regenerării* nu e departe. Atunci literații naționali devin receptivi, diversele literaturi contimporane, intrînd înăuntrul sufletului național în contact, formează în el fermentul unor organisme nouă, se amestecă, se pătrund, se reîntineresc reciproc. E un proces analog cu transfuziunea sîngelui omenesc, din [1] care avea să răsară pentru bătrîni o vigoare nouă, ceea ce-a fost multă vreme visul medicilor evului-mieziu.

În contactul lor reciproc ideile manifestă în faptă un fel de fermentațiune analogă celei produse în ordinea materială prin contactul unor substanțe oarecari, apoi, ca în cazul din urmă, se poate manifesta o combinațiune nouă a acelorași elemente, unde să fie absorbite combinațiunile lor precedente. După dezvoltarea de foarte puțină durată, naturală, națională, se poate face însă un altfel de dezvoltare [. . .] [2].

◆

185 r [. . .] fără cunoașterea esactă [a] ei, știința e de recunoscut și agează în fiece individ cult. Fiecare om simplu împlinește scopul culturei și stă la înălțimea spiritului național întru cît are în diferitele ramuri ale științei [3] un mod de-a privi adecuat și o treaptă generală de inteligență. Se poate spune cumcă un semn caracteristic, proba, ca să zic așa, a culturei, este că ea e în stare de-a urmări progresul consecutiv al științelor, invențiunilor, aflărilor, clarificărilor și de-a urma dezvoltarea principiilor. Această facultate a priceperei celor nouă sau înaintate (facultate de aperceptiune [4]) nu presupune pe atît o știință complectă [5] pe cît o înțelegere exactă a stărilor precedente a științei. Cultura include va să zică în sine și treapta aceea a vieței spirituale, și anume gradul acela de activitate spirituală în puterea căruia un om e capabil [6] de a progresa, cum se zice, cu timpul.

◆

Puncte de vedere de-acestea conducătoare, asemenea idei regulative sînt pe orice teren a științei sau a vieții ; ele formează sîmburele propriu al inteligenței, esersă o influință oarecum organică, formătoare, asupra masei de particularități, imprimă fiecărei cugetări singulare sigilul unei inteligențe specific ***, adică conștie, și-i dau acea putere vie și învietoare de-a influința asupra unei alte conștiințe [7].

◆

Astfeli cultura preface sufletul într-un organism pentru cari fiece esperiență e un nutremînt, pe care el o recipează înăuntrul său, o prelucrează organic, cari nu contribuiește numai la păstrarea [sa], ci și spre desfășurarea sa internă și activitatea [sa] vie [8].

◆

Obiectul (coprinsul *) general, ideal, natura [9] spirituală a misiunei sale, cearcă a o pricepe într-un mod conștiu de sine (nu instinctiv), de sine stătător și personal.

◆

ROLUL LITERATUREI NAȚIONALE ÎN SPIRITUL PUBLIC 187 r

Alăturăm observarea cumcă limba, alegerea și cursivitatea espresiunei în (reprezentarea) espunerea vorbită [10] sau scrisă e un element esențial, ba chiar un criteriu al culturei. Din vorbirea (sau, fiindcă aceasta atîrnă adesea de procedee

---

1. *după* de unde *șters* 2. *după toate probabilitățile fragmentul continua pe o filă acum pierdută, filă pe care începea fragmentul următor* 3. *inițial* în toate ramurile științei 4. *în ms.* Appercepțiune, *grafie care pare să păstreze urma originalului german* 5. *după* esactă *șters* 6. *după* aplecat *și șters* 7. *fragmentul este anulat prin barare* 8. *fragmentul este anulat prin barare* 9. *după* obiectiv *șters* 10. *după* orală *șters*

întîmplătoare) din scrierea unui om se poate cunoaște gradul său de cultură; *stilul e omul*[1] se-nțelege de-aceea fiindcă nu e numai forma limbistică și fiindcă nu consistă numai în cunoștința limbei, ci fiindcă esprimă totodată maniera de cugetare și percepțiune a omului. Cum descrie cineva un lucru așa l-a văzut și l-a priceput. De-a se esprima bine și corect asupra oricărui lucru e posibil numai la o universalitate a culturei, așadar la o claritate și idealitate a intuițiunii tuturor lucrurilor asupra cărora el vorbește. Maturitatea culturei publice a spiritului poporal se manifestă cu deosebire în limba sa, și între culții unui popor se numără numai aceea cari-au suit înalțimea și domină terenul întreg. Comoara și puterea limbistică, feliul stilului și a espresiunii la un popor se reflectă și se manifestează în *literatura sa națională*; ea este izvorul din care are să ia fiecare. Cu acest nume se înseamnă foarte corect toate ramurile acelea ale literaturii cari nu aparțin unei specialități anumite, adică esclusiv numai unei clase de oameni, ci care sînt comune tuturor, națiunii întregi.

E vădit cumcă elementul moral și estetic al culturei își are izvorul său cel principal în literatura națională. Libertatea și universalitatea scopului, deplina licență a materiei, nelimitarea pe[2] un teren deosebit, după aceea complecta generalitate a mijlocului de comunicațiune, a limbii.

Fiecare literatură națională formează focarul spiritual național unde concurg toate raz[e]le din toate direcțiunile vieții spirituale, ea arată nivelul vieții publice spirituale [. . .][3].

---

[1] *inițial* omul e [stilul]

[2] *după* într[-un] *șters*

[3] *și acest fragment pare să fi continuat pe o altă filă, acum pierdută; pe* **2255, 220r** *figurează un text care, după grafie, cerneală și alte particularități, pare a fi din aceeași familie, dar care, după conținut, nu este afiliabil aici*

[„S-A DEZVOLTAT O LITERATURĂ . . .”]

2264

331r S-a dezvoltat o literatură în limba țării, care trăia în gura și în spiritul poporului. Aiurea[1] limba claselor culte era atît de deosebită de cea grăită de popor încît literatura familiară clasei de sus era cu totul inaccesibilă claselor de jos. Urmarea naturală a fost lipsa de circulație a caracterului și științei în toate clasele corpului social, cari nu sînt deosebite la cel cult și la cel ignorant decît prin grad, nu prin fel, precum și lipsa circulației[2] și schimbului de impresii prin o limbă și o literatură comună tuturor, singura care face din populație o *națiune*.

---

[1] *după* în alt[e părți] *sau* în alt[ă parte] *șters*

[2] *după* unei [circulații] *șters*

[„PĂGÎNUL, ÎNCHINĂTORUL DE IDOLI. . .”]

2264

330r Păgînul, închinătorul de idoli[1], chiar creștinul ignorant își adoră pietrele și bețele; și-n loc de a le considera numai ca semne, ca simboluri ale sentimentului religios, pe care spiritul omenesc nu e-n stare a-l exprima altfel, el ia semnele drept ceea ce ele reprezintă[2], drept realități și le adoră ca pe niște ființe reale. Și noi adorăm semnele noastre, și anume *vorbele* noastre. [Daca][3] vom examina pe un om asupra stării cunoștințelor[4] lui în privirea celor mai însemnate obiecte divine sau umane, vom constata că e un închinător de *vorbe*; el va cita[5] vorbe fără idee și

fără însămnătate pe cari spiritul său le adoră și le erige în idoli; ele se deosebesc ||
de idolii săpați cu dalta în lemn sau în piatră numai prin împrejurarea că sînt 331r
tipărite cu cerneală pe hîrtie albă. (Laing, *Chronicle of the Sea Kings*[6] *[of Norway]*,
Introd[uctory] Dissertation, chap. 11)

---

1. închinătorul de idoli *deasupra lui* idolatrul *șters* 2. ceea ce ele reprezintă *după* realități *șters* 3. *pată opacă de cerneală* 4. *în ms., din inadvertență,* cunoștințelui 5. *deasupra lui* afla *șters* 6. *în ms.* Seakings

[„TOATE GENERAȚIILE...”]

2264

Toate generațiile de oameni cîte s-au perîndat în cursul secolelor cată a se 330r
considera ca un singur om care trăiește pururea și învață pururea. (Pascal)

[FRAGMENTE ISTORICE]

[„POPORUL TRACIC...”]

2257

Poporul[1] tracic este, cel puțin după inzi, între toate popoarele cel mai mare. 424r
Și, daca ar avea *un Domn* sau daca ar **ținea unul cu altul în concordie,** ar fi *invin-
cibil* și desigur cel mai puternic dintre popoare, după părerea mea. Dar, fiindcă lor
nu le este nici într-un chip cu putință de-a ajunge la așa ceva, ei sînt în con-
secuență **slabi** (Herodot, V, 3).

---

1. *traducerea este prezentată de Eminescu prin* Despre caracterul și viața tracilor martorul cel mai vechi și mai important e Herodot.

[„ÎN ZILELE ÎMPĂRAȚILOR ICONOMAHI...”]

2257

În zilele împăraților iconomahi popoarele din părțile de lîngă Dunărea, găsind 434r
timpul anarhiei, căci impiii împărați ai romeilor aveau război contra sfintelor icoane,
atunci și tocmai atunci așa-numiții rehini sau, mai popular, vlaho-rehini și sagudații,
dominînd Bulgaria și întinzîndu-se puțin cîte puțin în diferite părți, au cucerit
și Macedonia; în fine au venit la Sf. Munte cu toate femeile și copiii lor, că nu
era cine să se opună și să lupte cu ei, cari, cu timpul, fiindcă s-au catehizat de
sfinții părinți, au crezut și au devenit pe deplin creștini. (Din documentele istorice
ale mănăstirii Cartamonite, citat în Tomaschek, *Zur Kunde de[r] Hämushalbinsel*,
1882, Wien)

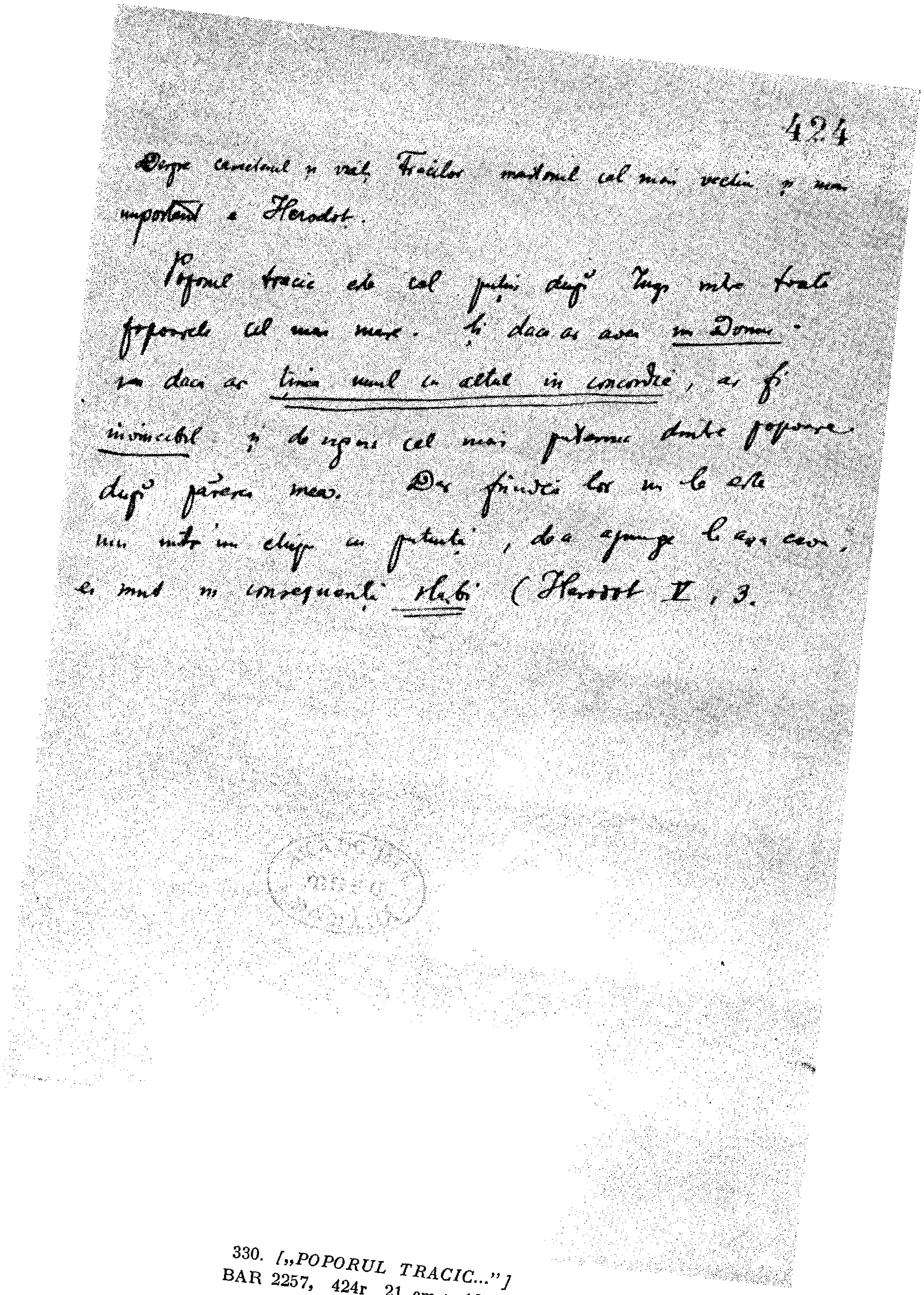

424

Despre caracterul și viața Tracilor martorul cel mai vechiu și mai important e Herodot.

Poporul tracic este cel puțin după Inzi între toate popoarele cel mai mare. Și dacă ar avea un Domn sau dacă ar ținea unul cu altul în concordie, ar fi invincibil și de sigur cel mai puternic dintre popoare după părerea mea. Dar fiindcă lor nu le este nici într-un chip cu putință, de a ajunge la așa ceva, ei sunt în consequență slabi (Herodot V, 3.

330. [„POPORUL TRACIC..."]
BAR 2257, 424r 21 cm × 16 cm

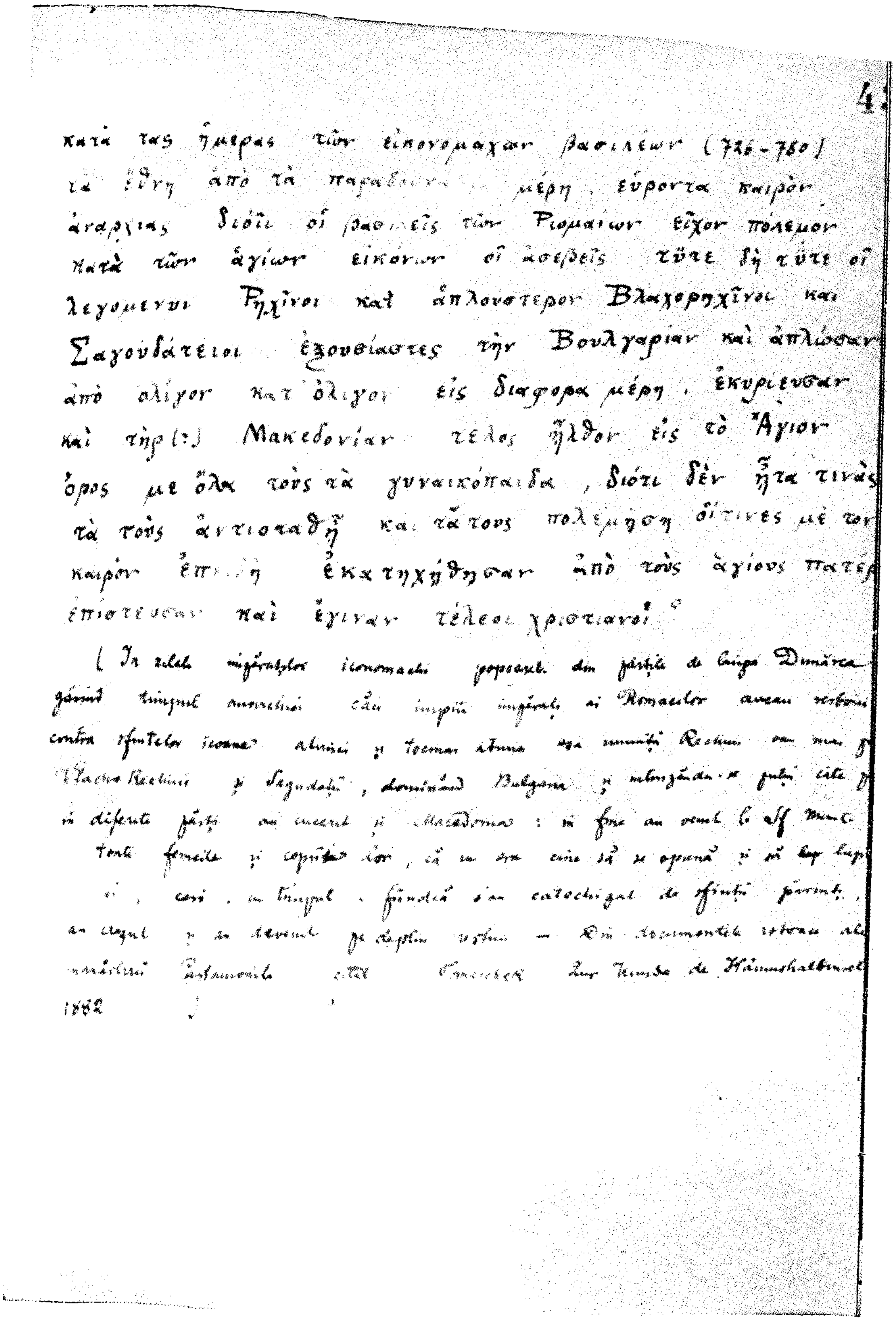

4

κατὰ τας ἡμερας τῶν εἰκονομαχων βασιλέων (726-780)
τα ἔθνη ἀπὸ τὰ παρα[illegible] μέρη, εὕροντα καιρὸν
ἀναρχίας διότι οἱ βασιλεῖς τῶν Ρωμαίων εἶχον πόλεμον
κατὰ τῶν ἁγίων εἰκόνων οἱ ἀσεβεῖς τότε δὴ τότε οἱ
λεγομενοι Ρηχῖνοι καὶ ἁπλουστερον Βλαχορηχῖνοι και
Σαγουδάτειοι ἐξουσιαστες τὴν Βουλγαρίαν καὶ ἁπλώσαν
ἀπὸ ὀλίγον κατ᾽ ὀλίγον εἰς διαφορα μέρη, ἐκυρίευσαν
καὶ τὴν (?) Μακεδονίαν τελος ἦλθον εἰς τὸ Ἅγιον
ὄρος με ὅλα τους τὰ γυναικόπαιδα, διότι δὲν ἦτα τινὰς
νὰ τοὺς ἀντισταθῇ καὶ νὰ τους πολεμήσῃ οἵτινες μὲ τον
καιρὸν ἐπειδὴ ἐκατηχήθησαν ἀπὸ τοὺς ἁγίους πατέ
ἐπίστευσαν καὶ ἔγιναν τέλεοι χριστιανοί."

(În zilele împăraţilor iconomahi popoarele din părţile de lîngă Dunărea
găsind timpul anarhiei căci împăraţii [illegible] ai Romanilor aveau războiu
contra sfintelor icoane atunci şi tocmai atunci aşa numiţii Rechini sau mai şi
Vlacho Rechini şi Segudaţii, dominînd Bulgaria şi [illegible] puţin cîte p
în diferite părţi au [illegible] şi Macedonia: în fine au venit la Sf. Munte
toate femeile şi copiii lor, că nu era cine să se opună şi să [illegible]
[illegible], cari, cu timpul, fiindcă s-au catechizat de sfinţii părinţi,
au crezut şi au devenit pe deplin [illegible] — Din documentele istorice ale
mănăstirii [illegible] [illegible] [illegible] [illegible] de [illegible]
1882

331. [„ÎN ZILELE ÎMPĂRAŢILOR ICONOMAHI...”]
BAR 2257, 434r 22 cm × 17 cm

[„NICETAS CHONIATES...”]

2270

70 r Nicetas Choniates despre fuga lui Manoil: „Cînd ajunse însă la marginile Galiției și se credea scăpat de mîna urmăritorilor, căzu în cursa celor ce alergau după el. El fu prins de *vlahi*, cărora știrea despre fuga lui le sosise înaintea lui și fu dus îndărăt la împărăție[1].

[1] *trimiterea la sursă figurează pe pagina alăturată* **(69v)**: Nicetas von Choniae, *De Manuele imp[eratore]*, IV, 2, p. 169–172, *urmată de însemnarea:* despre fuga sebastocratorului Andronicus Komnenus de la 'Αγχίαλος ('Αχελίο) astăzi Akhjolu la Halič *și apoi de transcrierea textului grecesc corespunzător traducerii de mai sus; este posibil ca Eminescu să fi făcut o oarecare confuzie între Manuel Comnenul și Andronic Comnenul în privința textului Choniatului, care narează nu fuga lui Manoil, ci pe aceea a lui Andronic.*

[„SĂ ȘTIȚI DE LA MINE...”]

2257

436 r Să știți de la mine, voi și nepoții voștri, că al vlahilor neam e necredincios la culme și stricat, nici lui Dumnezeu ținînd credință dreaptă, nici împăratului, nici rudei sau amicului, ci silindu-se a-i amăgi pe toți. Mari mincinoși și tîlhari vestiți, ei sînt pururea gata a jura prietenilor cele mai groaznice jurăminte și a le călca apoi cu ușurință, făcînd frății de cruce și cumetrii, meșteri de-a înșela prin ele pe cei proști. Niciodată n-au fost ei cuiva cu credință, nici chiar vechilor împărați ai romanilor. Împăratul Traian i-atacase, i-a strivit de tot și i-a robit, ucizînd pe împăratul lor, Decebal, al cărui cap a fost înfipt într-o suliță în mijlocul orașului Roma. Ei sînt așa numiții daci și besi. Dentii locuiseră în vecinătatea Dunării și a fluviului Sau, numit astăzi Sava, unde locuiesc sîrbii, în locuri tari și grele de străbătut, de cari răzimîndu-se fățăreau iubire și supunere către vechii împărați, pe cînd, din întăririle lor, năvăleau și pustiiau provinciile romanilor, încît aceștia, pierzînd răbdarea, precum am spus-o, i-au strivit. Atunci, fugind de acolo, ei s-au răspîndit în tot Epirul și Macedonia, cei mai mulți s-au așezat în Ellada... (Vasilievski, Совѣты и разказы византійскаго боярина XI вѣка, Petersburg, 1881, pag. 106–2, 169. Kekaumenos Στρατηγικόν. Din jumătatea a doua a sutei a unsprezecea.

BĂTĂLIA HOTĂRÎTOARE

2257

413 r Oștirea aliată, în rîndurile căreia se lupta și trupa trimeasă-n ajutor de Mircea I, a fost bătută pe deplin și, precum în partea turcilor căzu însuși inimosul sultan Murad I, tot astfel căzu în partea aliaților însuși eroul Lazăr în bătălie or[1] puțin în urma ei. Primejdia pentru micile țări dușmănite, deci și pentru Valahia, deveni cu atît mai mare cu cît în urma unui tată[2] vrednic în lupte veni în scaunul Împărăției osmane un fiu cu mult mai îndrăzneț și mai poftitor de cuceriri, Bajazid[3] I Ilderim (Fulgerul), care căuta să răzbune[4] în fapte mînia ce-o avea[5] asupra luptătorilor conjurați de la Kossowa și își apropria totodată cu puterea toate părțile cîte constituise odinioară Împărăția bizantină.

[1] *după* sau *șters* [2] *inițial* în urma tatălui [3] *după* anume *șters* [4] *deasupra lui* împlinească *șters* [5] *deasupra lui* sa *șters*

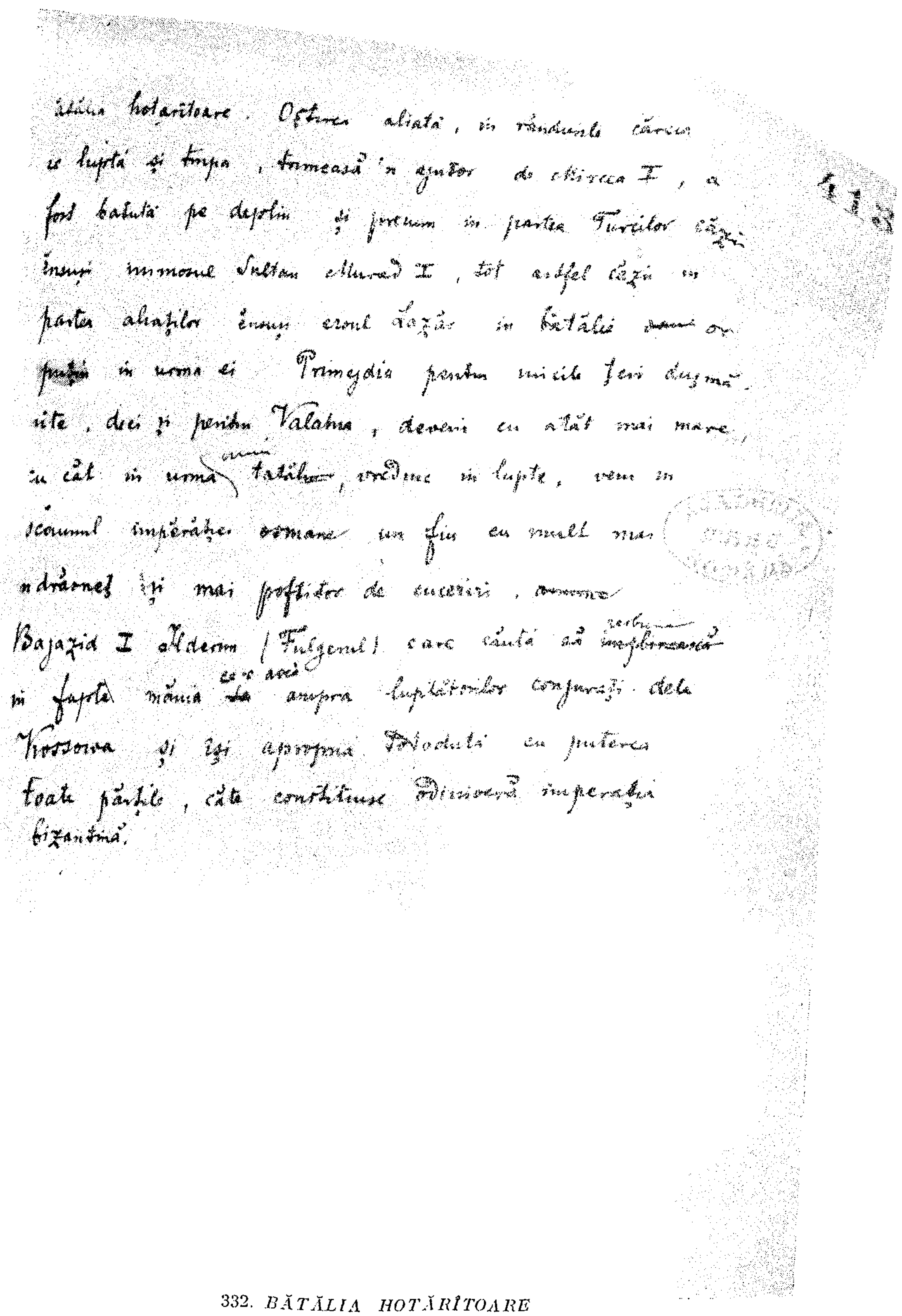

413

ătălia hotărîtoare. Oștirea aliată, în rîndurile căreia se luptă și trupa, trimeasă 'n ajutor de Mircea I, a fost bătută pe deplin și precum în partea Turcilor căzu însuși puternicul Sultan Murad I, tot astfel căzu în partea aliaților însuși eroul Lazăr în bătălie ~~sau~~ ori puțin în urma ei. Primejdia pentru micile țări dușmănite, deci și pentru Valahia, deveni cu atît mai mare, încît în urma său ~~tatălui~~, vrednic în lupte, veni în scaunul împărăției ~~osmane~~ un fiu cu mult mai îndrăzneț și mai poftitor de cuceriri, ~~[illegible]~~ Bajazid I Ilderim (Fulgerul) care căută să ~~împlinească~~ zorbe în faptă mânia ce o avea ~~sa~~ asupra luptătorilor conjurați dela Kossowa și își apropia Bosforului cu puterea toate părțile, câte constituse odinioară împerăției bizantină.

332. *BĂTĂLIA HOTĂRÎTOARE*
BAR 2257, 413r 16,5 cm × 16,5 cm

[ECONOMIE POLITICĂ]

PRODUCȚIUNE[1]

2270

28 r Cuvîntul *producțiune* în limbajul ordinar însemnează acțiunea care dă naștere, acțiune[a] producerii, fără a ține seamă de utilitatea lucrului produs, nici de cheltuielile pe care le exige această producțiune. În știință cată să aibă un înțeles mai precis, mai riguros și mai absolut. Cuvîntul se aplică [2] în economia politică la acea ramură particulară a științei care are de obiect crearea valorilor, considerată separat de distribuirea și de consumarea lor și, vorbind științific, nu poate fi aplicat decît la opera din care [3] rezultă un produs de-o valoare superioară sau cel puțin egală cu valoarea serviciilor de tot soiul pe cari le-a absorbit operațiunea. Numai obținîndu-se această balanță se poate vorbi de producțiune adevărată. În ipoteza inversă ar fi *destrucțiune*, adecă valoarea produsă s-ar găsi inferioară sumei valorilor ce-au trebuit consumate pentru a o obține și aceasta-i atît de adevărat încît, dac-am voi să repetăm de cîteva ori aceeași operațiune, am sfîrși prin a distruge suma întreagă a valorilor pe cari le-ntrebuințasem de la-nceput pentru a-ncerca lucrul
29 r și că [4] material || ar deveni imposibil de-a le reface.

Deci nu [5] mai e îndoială că-n economia politică ceea ce se numește producțiune, singurul soi de operațiune susceptibil de-a fi calificat de productiv, nu ar fi decît acela care, în rezultat și după încheierea socotelei, dă o sumă de valori superioară sau cel puțin egală cu aceea a cărei jertfă au exigat-o; și această evaluație riguroasă a rezultatului, această prețuire severă a consecuențelor în bine și în rău, în pierderi și cîștig, în avantage și inconveniente a lucrărilor, a operațiunilor, a întreprinderilor noastre de tot soiul a dat economiei caracterul de știință.

---

[1] *Am pus în fruntea acestui text titlul pe care i-l dă chiar Eminescu, însă doar la tabla de materii a caietului* **(164r)** [2] *deasupra lui* -ntrebuințează *șters* [3] din care *deasupra lui* de unde *șters* [4] *anacolut din inadvertență* [5] *după* numai *șters*

[„UNII ECONOMIȘTI...”]

2264

329 r Unii economiști se rostesc astfel ca și cînd omul ar fi făcut pentru producte, nu productele pentru om. (Droz, *Économie politique)*

[„FIERUL E IZVORUL...”]

2264

331 r Fierul e izvorul tuturor artelor folositoare, și un popor care știe a topi fierul și de-a face din el tot ce e necesar pentru corăbii de-o mărime considerabilă, de la cui pîn' la ancoră, nu poate să fi trăit într-o stare de barbarie, precum se admite în genere.

332 r Aveau literatura lor proprie, legi, instituții, orînduieli sociale și un spirit și un caracter asemănător celui englez, daca nu chiar izvorul celui englez; ei întreceau

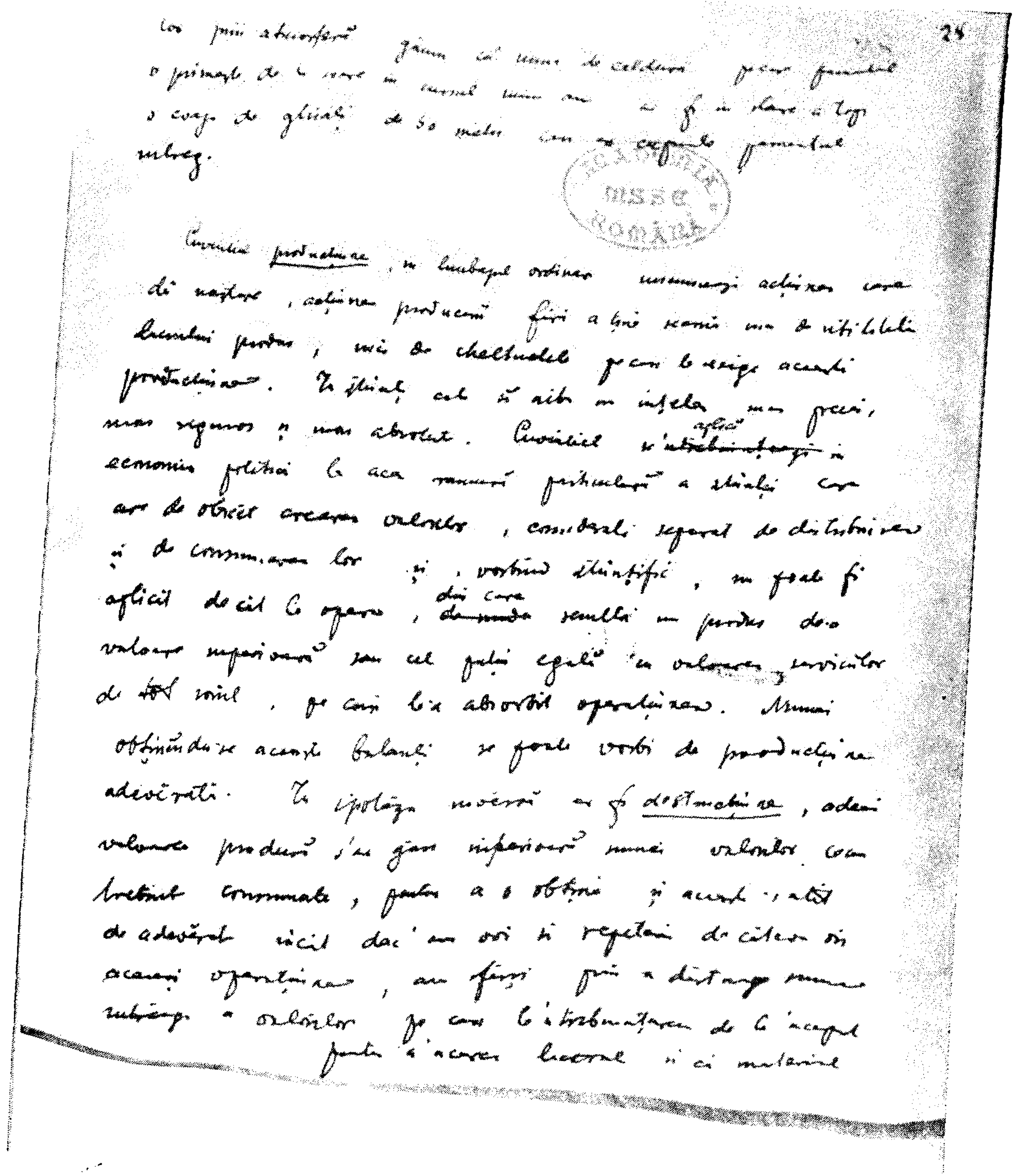

28

lor prin atmosferă [illegible] cât una de căldură pe care pământul o primeşte de la soare în cursul unui an [illegible] ca să fie în stare a topi o coajă de gheaţă de 50 metri care ar acoperi pământul întreg.

ACADEMIA MSS. ROMÂNĂ

Cuvântul producţiune, în limbajul ordinar, numim acţiunea care dă naştere, acţiunea producerii fără a ţine seamă nici de utilitatea lucrului produs, nici de cheltuielile pe care le exige această producţiune. În ştiinţă, cată să aibă un înţeles mai precis, mai riguros şi mai absolut. Cuvântul se ~~întrebuinţează~~ aplică în economia politică la acea ramură particulară a ştiinţei care are de obiect crearea valorilor, considerată separat de distribuirea şi de consumarea lor şi, vorbind ştiinţific, nu poate fi aplicat decât la operaţii, ~~de unde~~ din care rezultă un produs de-o valoare superioară sau cel puţin egală cu valoarea serviciilor de tot soiul, pe care le-a absorbit operaţiunea. Numai obţinându-se această balanţă se poate vorbi de producţiune adevărată. În ipoteza inversă ar fi destrucţiune, adică valoarea produsă s-ar găsi inferioară sumei valorilor care trebuiesc consumate, pentru a o obţine şi aceasta-i atât de adevărat încât dacă am voi să repetăm de câteva ori aceeaşi operaţiune, am sfârşi prin a distruge suma întreagă a valorilor pe care le-a întrebuinţat-o de la-nceput pentru a acoperi lucrul şi materiile

333. *PRODUCŢIUNE*
BAR 2270, 28r 20 cm × 17 cm

pe toate națiile creștine într-o ramură a artelor folositoare care e condiționată prin conlucrarea reciprocă a multor arte, în durarea, montarea și conducerea de vase mari.

St. Laing, *Chronicle of the Sea Kings of Norway*, *Normanii înainte de a cuceri Anglia*[1]

---

[1] *în ms. titlul capitolului precede titlul cărții*

["CUM? BOGĂȚIA..."]

2264

329 r Cum? Bogăția e totul și omul nimic? (Sismondi)

DESPRE MUNCĂ

2270

53 r Munca, zice Adam Smith[1] *(Wealth or Nations*, book I, chap. 6) este cel întîi preț, banul de cumpărătură cel dentîi cu care s-au plătit toate lucrurile; este cea din urmă și cea mai reală măsurătoare după care se poate prețui și compara valoarea ei.

Mac Culloch „munca e singurul izvor al avuției" — nici apă, nici frunze, nici piei, nici o producțiune spontană a naturii nu are valoare afară de valoarea muncii care s-a întrebuințat la cîștigarea ei. Se poate însă ca unul sau mai mulți indivizi să-și aproprieze puterile naturii sau să și le aroge cu escluderea oricărui[2] altuia, și acei cari și-au arogat-o aceasta pot să ceară un preț pentru serviciul puterilor naturii. Dar oare dovedește aceasta că-i costă ceva pe cei cari și-au arogat acest drept? Dacă A are pe moșie un cataract desigur că va primi rentă pentru el. 54 r E clar însă că munca || pe care-o face apa e tot atît de gratuită ca și acea a vîntului care pune-n mișcare aripele unei mori. Singura deosebire între amîndouă e că nu stă în puterea oricărui individ de-a se servi de munca vîntului, că nimeni nu poate sustrage darul naturei și cere un preț pe cea ce ea dă de bunăvoie; pe cînd A, apropriindu-și căderea apei și obținînd stăpînire asupră-i, posedă puterea de-a opri ca cineva să se ⟨oprească⟩ [folosească] de căderea apei sale și poate vinde serviciile ei.

Există după ei doi[3] două cauze a valorii, munca și monopolul.

Ricardo. Prețul plătit pentru pămînt se-mparte în două părți: unul pentru îmbunătățirea calității pămîntului, ridicarea de acareturi necesare pentru asigurarea și păstrarea produsului, altul ce se plătește proprietarului pentru întrebuințarea puterilor originare și indestructibile ale pămîntului.

Dintre toate necesitățile, puterea de muncă e mai greu de transmis și mai trecătoare; daca nu se întrebuințează numaidecît, se pierde pentru totdeuna.

Oriunde unde nu există comerț înlăuntru și omul e silit a atîrna de-un negoț străin, nouă din zece părți ale muncii fizice și intelectuale a comunității se irosesc.

56 v Munca consistă în aplicarea facultăților omului la producțiune. J. D. Say o definește astfel: „Acțiunea stăruitoare[4] la care cineva se supune pentru a executa una din operațiunile industriei sau măcar o parte a acestor operațiuni. Oricare-ar fi acea operațiune la care se aplică munca, ea e productivă pentru că concurge la crearea unui produs. Astfel munca învățatului care face experimente și cărți e productivă; munca antreprenorului, deși nu pune el însuși imediat[5] mîna la lucru, e productivă; în fine munca lucrătorului cu mîna, de la salahorul care sapă pămîntul pînă la matelotul care manipulează o corabie, e asemenea productivă" *(Traité d'éco-*

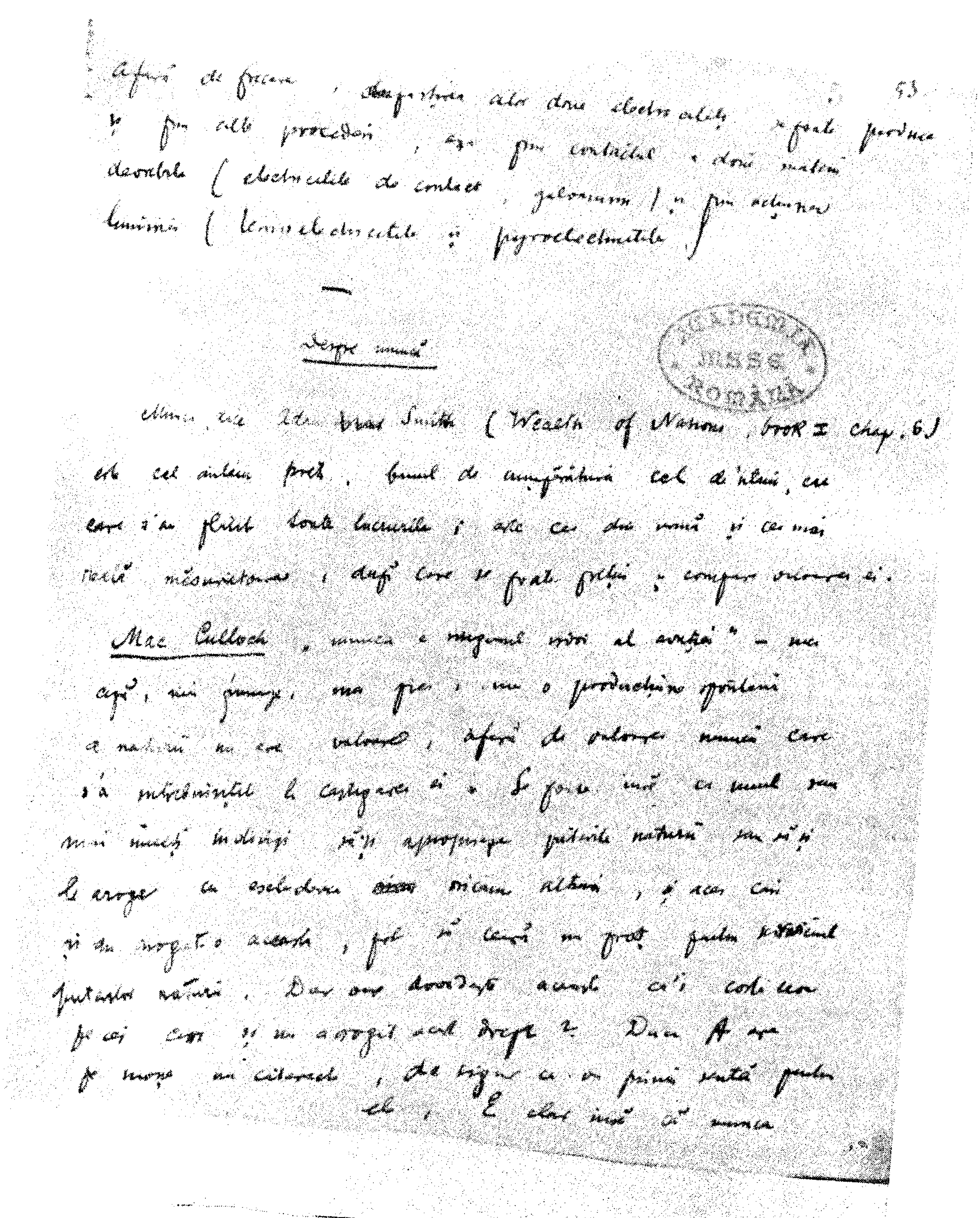

53

Afară de frecare, despărțirea alor două electricități
și prin alte procedări, așa prin contactul a două materii se poate produce
deosebite (electricitate de contact, galvanism) și prin acțiunea
luminii (termoelectricitate și pyroelectricitate)

—

Despre muncă

Munca, zice Adam Smith (Wealth of Nations, book I chap. 6)
este cel dintâi preț, banul de cumpărătură cel dintâi, cu
care s-au plătit toate lucrurile; ea e cea din urmă și cea mai
reală măsurătoare, după care se poate prețui și compara valoarea ei.

Mac Culloch „munca e singurul izvor al avuției" — nu
apă, nici pământ, nici piatră, nici o producțiune spontanee
a naturii nu are valoare, afară de valoarea muncii care
s-a întrebuințat la câștigarea ei. Se poate însă ca unul sau
mai mulți indivizi să-și apropie puterile naturii sau să și
le aroge cu excluderea ~~oricui~~ oricărui altuia, și acei cari
și au arogat-o aceasta, pot să ceară un preț pentru uzul
puterilor naturii. Dar cine dovedește aceasta că-i cade lor
pe cei care și au arogat acel drept? Dacă A are
o moară cu ciutura, de sigur că va primi rentă pentru
ea. E clar însă că munca

ACADEMIA R.S.S. ROMÂNĂ

334. DESPRE MUNCĂ
BAR 2270, 53r 20 cm × 17 cm

nomie politique. Liv. I, Chap. VII) N.B. : *Dar dacă într-un mod artificial se* monopolizează *căile de comunicaţie?* [6]

Toate operaţiunile producţiunii cer, mai mult ori mai puţin, concursul muncii. E dar important a cerceta natura acestui agent indispensabil, în ce condiţii poate fi pus în serviciul producţiunii şi în ce împrejurări posedă maximul eficacităţii sale.

Natura muncii e în esenţă diversă. Fiece industrie cere din partea muncitorului punerea în acţiune a unor facultăţi particulare. Lucrătorul cu mîna şi hamalul (portefaix) nu dezvoltă, lucrînd, aceleaşi facultăţi ca învăţatul şi artistul. Aceştia nu se servesc decît de puterea lor fizică, pe cînd ceştilalţi se servesc mai cu seamă de inteligenţele lor [7]. Aceeaşi diversitate se observă încă [8] în funcţiunile între cari se împarte fiece ramură a producţiunii.

57 r Într-o manufactură de bumbac de ex. lucrătorul torcător sau ţesător nu are să desfăşure aceleaşi facultăţi ca mecanicul, contramaistrul sau directorul. Într-o armată soldatul nu are a dezvolta aceleaşi facultăţi ca generalul etc. Într-un cuvînt, munca îşi are ierarhia sa firească. Funcţiunile cari cad în cercul ei formează o scară, se superpun, se ierarhizează în raport cu numărul, soiul şi întinderea facultăţilor al căror concurs [îl] cer.

Cu toate acestea astă ierarhie firească a muncii nu e fixă. Progresul industrial lucrează în toate zilele ca s-o modifice. Iată cum. Progresul industrial substituie în genere puterii fizice a lucrătorului o putere mecanică mai puţin costisitoare şi mai puternică. În industriile pe cari le transformă progresul se vede ca o urmare că şi munca omenească îşi schimbă succesiv natura; din curat fizică la origine, mai cu seamă în funcţiunile inferioare, ea devine din ce în ce mai intelectuală. Dacă examinăm de ex. industria locomoţiunii în diferitele periode ale dezvoltării ei, vom fi surprinşi de întinderea şi de însămnătatea transformaţiunilor pe care, sub influenţa progresului, le-a suferit munca al căror concurs ea-l cere. La început e omul însuşi cel care poartă sarcinele, punînd la lucru [9] puterea sa musculară. Tot astfel mai e încă în unele părţi ale Indiei, unde braţul şi umerele culilor [10] sînt singurele vehicule [11] obicinuite pentru a transporta călători şi mărfuri.

58 r Dar industria locomoţiunii au progresat. Omul îmblînzeşte calul, măgarul, catîrul, elefantul şi-i impune ca să-i poarte sarcini. El inventă încă carul, căruţa, corabia. Numaidecît se modifică natura muncii cerute pentru transportul mărfurilor şi al oamenilor. Puterea musculară nu mai [e] de-ajuns, ba nu mai joacă decît un rol secundar în industria transporturilor; cel întîi rol aparţine acum îndemînării şi inteligenţei. Trebuie mai multă îndemînare şi inteligenţă pentru a priveghea un cal, un măgar, un catîr, un elefant, pentru a conduce o trăsură sau un car, pentru a îndrepta o corabie. În sfîrşit, vine cel din urmă progres. Vaporul e aplicat la locomoţiune. Locomotiva, cu lungul ei şir de vagoane, se substituie calului, căruţei, diligenţei; corabia cu vapor ia locul corăbiei cu pînză. Funcţiunea muncitorului în industria transportului cîştigă prin această nouă transformare un caracter intelectual mult mai pronunţat. Amploiaţii drumului de fier au a desfăşura mai multă inteligenţă şi mai puţină putere fizică decît căruţaşii, mesagerii ş.a. pe cari i-au înlocuit. În industria transporturilor pe apă intervenţiunea vaporului suprimă munca omenească care se cere pentru a manevra aparatul motor al corăbiilor, catargul, pînzele, funiile ş.a.m.d. Acestui [12] aparat, care necesită însă aplicarea a o sumă oarecare de putere musculară, vaporul a substituit o maşină al [13] cărei personal [14] de serviciu, încălzitori şi mecaniciani [15], n-are [16] nevoie de-a aplica altceva decît inteligenţa lor.

59 r Examinînd deci industria locomoţiunii de la punctul de purcedere pînă la cel din urmă punct la care a ajuns, băgăm de seamă că proporţia în care ea reclamă concursul forţei musculare şi a forţei intelectuale a omului s-a modificat progresiv şi că cea din urmă a ajuns a se substitui aproape cu totul celei dentîi. Obţinem acelaşi rezultat studiind acţiunea progresului intelectual în celelalte ramuri ale producţiunii şi ajungem la concluzia importantă că industria modernă cere în proporţie mai mică decît cea din primele [17] veacuri ale lumii intervenţiunea puterii musculare a omului, dar că reclamă, din contra, ba încă într-un grad mai mare concursul facultăţilor intelectuale şi morale.

Natura[18] muncii însă exercită o influență determinantă asupra condițiilor în care ea poate fi pusă în serviciul industriei. Astfel de ex. remunerarea unui simplu muncitor cu mîna, care nu dezvoltă decît putere musculară, e în josul scării salariilor, pentru că întreținerea necesară lucrului cu mîna se reduce la puțin lucru. Cînd, din contra, e vorba de concursul facultăților intelectuale ale lucrătorului cheltuielele de întreținere necesare acestuia, în alte cuvinte cheltuielele de producțiune ale muncii sale, se ridică mult mai sus. [Î]i trebuie o alimentare mai rafinată, o întreținere mai completă; altfel facultățile ce le pune-n lucrare nu vor întîrzia a se stinge.

Inegalitatea între munca musculară și cea intelectuală se adaugă încă prin 60 r cheltuielele de reînnoire a lucrătorilor după profesiunile ce sînt chemați a exercita. Cheltuielele de educație și de ucenicie, cari sînt aproape nule pentru lucrătorii întrebuințați la muncă musculară, se ridică din contra foarte sus pentru advocați, medici, preoți, administratori, magistrați, ingineri etc. Astfel, meseria de advocat cere o ucenicie lungă și costisitoare. Oricît ar fi înzestrat[19] c-o doză convenabilă de elocuență firească și cu alte facultăți necesare pentru a reuși la barou, toate acestea nu sînt de ajuns. Aceste dispoziții naturale trebuiesc mai întîi dezvoltate într-un mod general; apoi trebuie să-și asimileze cunoștințele și practicele meșteșugului; trebuie studiată jurisprudența și arta de-a se servi de ea[20]. Aceste cheltuieli de ucenicie vor rămînea pururea mai ridicate decît acelea ale croitorului sau zidarului și cu atît mai ridicate peste cheltuielele de educație ale salahorului sau căruțașului: unealtă umană primitivă — unealtă umană complicată și perfecționată.

Situația cea mai favorabilă este aceea în care lucrătorul poate să-și aleagă liber o ocupație conformă cu aptitudinile sale, în care el are un maximum de interes de-a lucra bine.

Munca e o materie primă necesară tuturor industriilor, dar într-o proporție determinată prin natura lucrurilor.

---

1. *după* Schmid[t] *șters; Eminescu era mai obișnuit cu ortografia germană* 2. *după* oricui *șters* 3. *adică după Adam Smith și J. R. Mc Culloch* 4. *după* constantă *șters* 5. *supraintercalat* 6. *observația este a lui Eminescu și a fost adăugată de el, cu alt scris și cerneală, la o lectură ulterioară a textului din Say* 7. *inițial* de facultățile lor intelectuale 8. *după* în *șters* 9. *inițial* punînd în lucrare 10. *scris* kulilor 11. *după* vech[icule] *șters, semn al traducerii după un original francez, ca și, mai jos,* el inventă încă carul *(il invente encore le char)*, pentru a îndrepta o corabie *(pour diriger un navire)*, *precum și, consecvent,* vapor *(vapeur) pentru* abur 12. *după* La *șters; se poate ușor presupune că în original era un À pe care Eminescu l-a luat întîi drept prepoziție, dîndu-și seama apoi că este morfemul dativului* 13. *corectat din* a 14. *după* serviciu *șters* 15. *echivalentul francezului* mécaniciens 16. *corectat din* n-au; *totuși mai jos figurează* lor 17. *după* in [...] *șters* 18. *inițial* Însă natura 19. *deasupra lui* prevăzut *șters; probabil ezitarea provine din faptul că în original se află* pourvu 20. *după* aceasta *șters*

[„SIMBRIA NATURALĂ...”]

2264

Simbria naturală, prețul de cari toți lucrătorii împreună au nevoie pentru a-și 329 r ține sufletul și a-și propaga neamul, nici mai mult nici mai puțin. (D. Ricardo)

[„ȚĂRANUL ÎN ANGLIA...”]

2257

Țăranul în Anglia e mai ignorant, mai imoral, incapabil de a-și ajuta singur 320 r și mai sărac decît în orice parte a Europei, exceptînd Rusia, Turcia și unele părți ale Austro-Ungariei (Kay, *Social Condition of England and of Europe*, vol. I, pag. 70).

TEORIA LUI RICARDO

2257

320 r La întîia colonizare a unei țări care e bogată în pămînt bun și roditor, din carele numai o mică parte are nevoie de-a fi cultivat pentru întreținerea populațiunii reale sau, mai bine[1], care poate fi cultivat cu capitalul de care dispune populațiunea, nu există *rentă funciară*; căci nimeni nu va plăti ceva pentru întrebuințarea pămîntului[2], care nu e ocupat și care stă la dispoziția oricui voiește [să-l][3] cultive.

321 r Dacă toată țara va avea aceleași calități, dac-ar fi nemărginită în cantitate și uniformă în calitate, nu s-ar putea cere nici un fel de dare pentru întrebuințarea ei, decît doar' acolo unde poziția esepțională ar prezenta foloase. Așadar numai pentru că țara nu e nemărginită ca cantitate și nu e uniformă ca calitate și pentru că, cu sporul societății, se atrage în cercul culturii și pămînt de-o calitate inferioară sau c-o poziție mai puțin priincioasă, numai pentru acest motiv se plătește rentă fonciară pentru întrebuințarea pămîntului. Îndată ce, deodată cu progresul societății, începe a se cultiva pămînt de-a doua calitate începe renta fonciară pentru pămîntul de calitatea întîia, iar suma rentei atîrnă de diferența între aceste două calități de pămînt. Cînd începe a se cultiva pămînt de calitatea a treia începe renta fonciară pentru cel de calitatea a doua și se calculează din nou după diferența între puterile productive a celor două pămînturi. În acelaș timp se urcă renta pămîntului de calitatea întîia, căci aceasta trebuie [să fie] mai mare cu atît cu cît e al calității a doua peste a treia și cît face diferența venitului pe care amîndouă pămînturile-l produc, întrebuințînd acelaș capital și aceeași muncă.

322 r Pămîntul cel mai roditor și care are poziția cea mai favorabilă se cultivă întîi și valoarea de schimb al produsului său va fi determinată, ca valoare de schimb a tuturor celorlalte trebuințe[4] de trai, după cantitatea totală a muncii care-a fost necesară, de la-nceput pînă la sfîrșit și în diferite forme, pentru a realiza produsul și a-l aduce în piață. Cînd se cultivă pămînt de-o calitate mai rea, valoarea de schimb a produsului brut se va urca, căci se va cere mai multă muncă pentru a-l realiza. (Ricardo, *Political Economy*, Chap. II)

---

1. mai bine *supraintercalat* 2. *după* țării *șters* 3. *in ms.* s-o, *acordat cu eliminatul* țării 4. *după* obiecte de [trai] *șters*; *modificat din* trebuinți

[„PLANTATORIUL ERA ÎNDEALTMINTRELEA...”]

2257

378 r Plantatoriul era îndealtmintrelea tot atît de sclav ca și negrul pe care-l cumpărase. Pururea dator, averea sa era în genere în mîini de mediatori, cari reprezentau pe creditorii adevărați, și aceștia erau factorii din Anglia cari-n socoteala lui grămădeau averi și a căror agenți se-mbogățeau parte-n socoteala proprietarului nominal al pămîntului și al sclavilor ce-l cultivau. Și aci avem relațiile din Irlanda, unde averile celor absenți se administrează de persoane mijlocitoare cari n-au nici iubire de țară, nici de locuitorii lui, pe cari-i tratează ca pe vite și au numai grija de-a lua de la țară și de la popor cît se poate de mult și a le da în schimb cît se poate de puțin.

Ce era însă cauza acestui absentism? De ce proprietarii nu ședeau în Iamaica ori în Irlanda să-și administreze singuri moșiile? Pentru că politica oprea chiar rafinarea zahărului, oprea formarea unei clase de mijloc din care să se compuie populațiunile orașelor, între cari plantatorul să fi aflat o societate și care l-ar fi îndemnat
379 r să || simtă * ca patria lui.

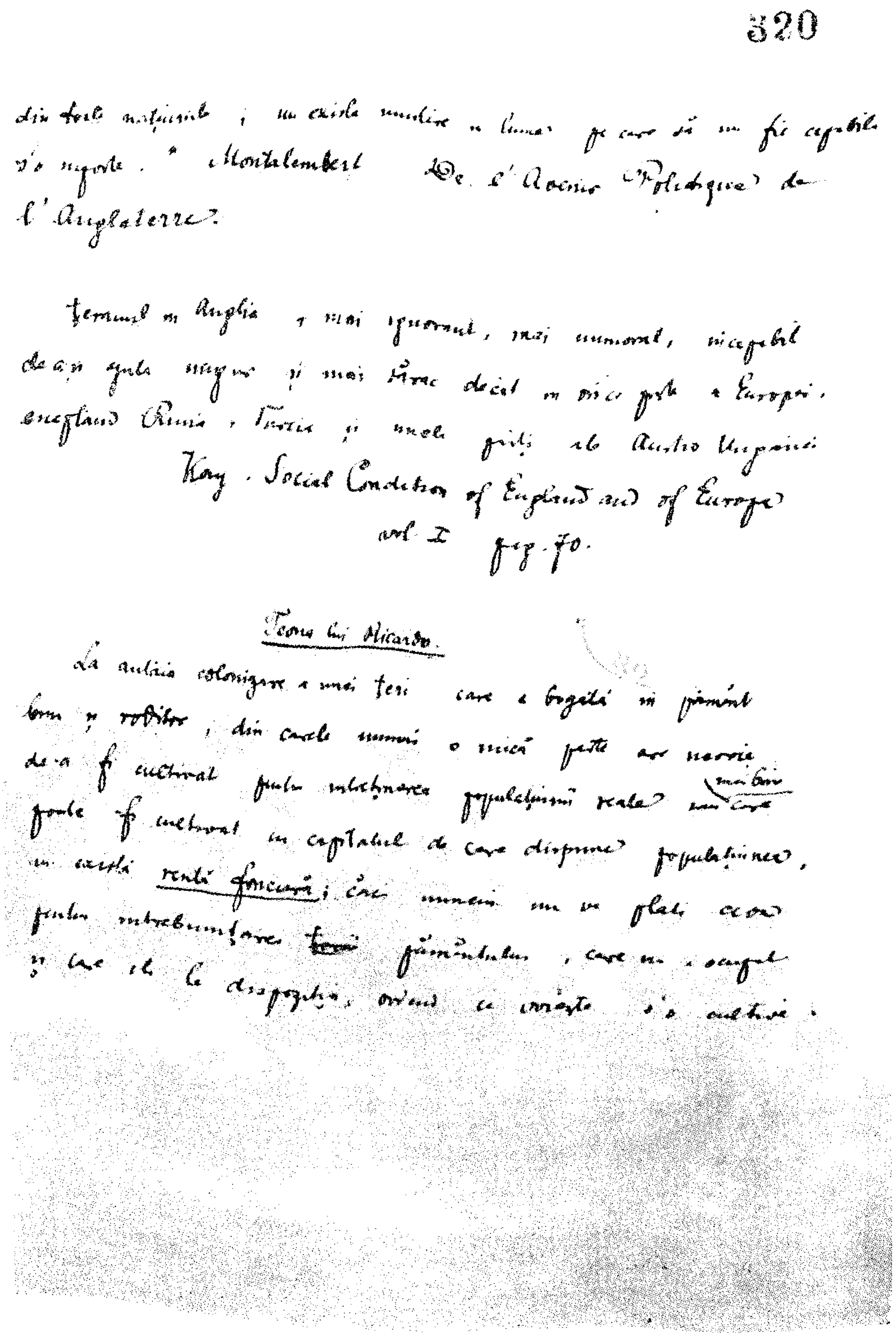

320

din toate națiunile, și nu există mulțime în lume pe care să nu fie capabile s'o negoțe." Montalembert De l'Avenir Politique de l'Angleterre.

Țăranul în Anglia e mai ignorant, mai imoral, incapabil de a-și ajuta singur și mai sărac decât în orice parte a Europei, exceptând Rusia, Turcia și unele părți ale Austro-Ungariei.

Kay. Social Condition of England and of Europe
vol. I pag. 70.

Teoria lui Ricardo.

La antica colonizare a unei țeri care e bogată în pământ bun și roditor, din care numai o mică parte are nevoie de-a fi cultivat pentru întreținerea populațiunii reale, care mai bine poate fi cultivat cu capitalul de care dispune populațiunea, nu există rentă foncieră, căci nimeni nu va plăti ceva pentru întrebuințarea ~~țerii~~ pământului, care nu e ocupat și care e la dispoziția oricui ce voiește s'o cultive.

335. [„ȚĂRANUL ÎN ANGLIA..."]
TEORIA LUI RICARDO
BAR 2257, 320r 21 cm × 16 cm

Căderea oraşelor din Irlanda a dus la absentism şi prin asta la săcătuirea ţării. Mijloacele de trai cari ieşa din ţară pentru a plăti veniturile proprietarilor absenţi sînt *esporturi* pentru care nu se primeşte nici o plată-n schimb şi sînt tot atît de pierdute pentru ţară ca şi tributul ce s-ar plăti periodic unui stat străin sau *ca şi cînd s-ar arunca în apă*. Tot ce se consumă în mod improductiv se nimiceşte fără a-şi reproduce restituirea.

Centralizare şi absentism merg mînă-n mînă. Cîştigul nu creşte cu bunăstarea şi nu scade cu regresul societăţii, din contra, el e mare în ţările cari merg spre ruina lor sigură.

◆

Absentismul era general în Franţa, cu escepţia provinciilor în care poporul păstrase dreptul de-a-şi pune singur dări. Una din aceste provincii era Languedoc. Se lua garanţia acestei provincii pentru a face împrumuturi pentru stat[1].

◆

2264

332 r Pretutindenea s-arată tendenţa spre centralizare, împuţinarea tăriei atracţiunii locale; sporirea absentismului[2].

---

[1] *aici figurează indicaţia* Tocqueville, L'ancien régime, *care nu este defel o trimitere la originalul textului tradus, a cărei sursă rămîne neidentificată, ci o referire sintetică a autorului textului original la un întreg capitol din cartea lui Tocqueville, unde se discuta pe larg situaţia sociopolitică şi economică a Languedocului pînă la căderea regalităţii* [2] *textele asamblate aici au în comun problema absentismului (absenteismului în terminologia noastră) şi provin în chip evident din aceeaşi sursă (ca poate şi textul* **2257**, **377r—378r** *:* Înainte şi după războiul peloponeziac, *text pe care nu l-am reprodus aici din lipsă de dovezi suficiente că ar fi o traducere); nu excludem faptul ca, pe alocuri, Eminescu, renunţînd la o traducere cuvînt cu cuvînt, să se fi mulţumit să rezume ideile originalului.*

TRANSPORT

2270

40 r Daca se cere ca omul să cîştige putere asupra naturei e *neapărat* ca piaţa pentru munca lui şi pentru produsele lui[1] să-i fie la-ndemînă şi aproape. Daca e departe, gunoiul nu poate fi restituit pămîntului oricît de perfecte ar fi mijloacele de transport, daca puterile pămîntului nu se mănţin în starea lor primitivă şi omul şi ogorul cată să sărăcească. Mijloacele de comunicaţie s-a îmbunătăţit şi înmulţit în Irlanda în cursul celor din urmă optzeci de ani; însă cu fiecare grad de îmbunătăţire foametea şi epidemiile devenіră mai dese cînd, la complectarea unei reţele rutiere de drum de fier, irupse o foamete atît de cumplită încît toate erau nimic pe lîngă aceasta. Cu fiece grad a îmbunătăţirei comunicaţiei cade puterea de asociaţie, pămîntul se secătuie din ce în ce mai mult şi acum lucrătorii fug din patrie, proprietarii sînt ucişi, oamenii de spirit dispar.

Drumuri de fier se fac acum pentru inzi, nu de către ei, dar efectul lor trebuie să fie ca şi în Irlanda. Scopul pentru care au fost durate este transportul esportului de materii brute ale pămîntului şi întinderea şi mai mare a puterii centralizatoare *41 r* a negoţului, sleirea şi mai mare a pămîntului, căderea || puterii de asociaţie între cultivatori şi o decadenţă repede a comunicaţiei concentrice. Puţinul ce-au mai rămas din manufactura indică trebuie să dispară, şi bumbacul cată să fie din ce în ce mai siluit * de-a lua drumul de la producătorul din inima Indiei pîn' la neamul lui, adesea[2] pîn' la copilul şi nevasta lui, *ocolind* prin Bombay, Calcutta,

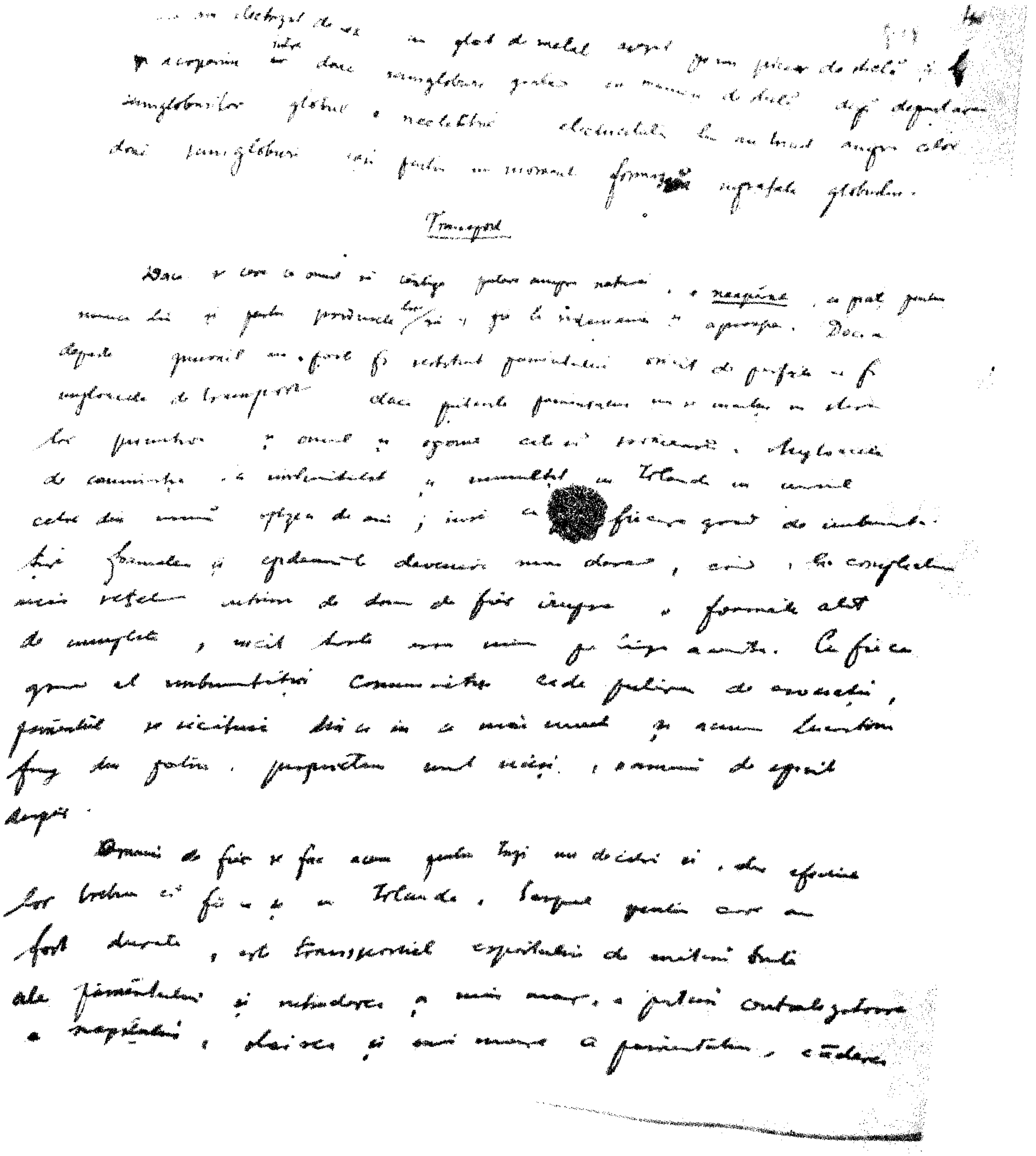

336. *TRANSPORT*
BAR 2270, 40r 20 cm × 17 cm

Manchester, o procedere care cere întrebuințarea de bivoli, căruțe, corăbii, drumuri de fier, sporindu-se mereu suma de muncă *relativă* pe care comunitatea cată s-o întrebuințeze pentru schimbări de loc și o *scădere* a sumei de muncă care se poate întrebuința pentru înmulțirea cantității capabile de schimb. Cu cît mai multe drumuri de fier se vor construi[3] în India cu atît mai mică va fi căutarea de muncă, cu atît mai mic prețul bumbacului...

Unde nu există comunicație (Verkehr) și oamenii sînt siliți a atîrna de un negoț
străin nouă din zece părți ale puterilor fizice și intelectuale ale poporului se *irosesc*,
se risipesc, și de aceea nu numai că nu se formează capital, da și strînsurile
vremilor trecute scad pe zi ce merge. Cu necesitatea de-a se îndrepta spre piețe
42 r străine numărul obiectelor de trebuință vitală ce trebuiesc transportate || sporesc
în masă și scad în valoare.

Darea cea mai mare și mai grea pe care o țară și munca* ei o are de plătit sînt cheltuielele de transport; și aceasta, singura dare în urma căreia cată să rămîie pînă și dările către stat.

Ea se urcă în proporție *geometrică*, cînd depărtarea[4] pieței se urcă în proporție aritmetică; și de aceea grîul care pe piață se plătește tona 24,75 dolari într-o depărtare de 160 mile nu mai are nici o valoare dacă comunicația se va face cu roțile, fiindcă cheltuiala de transport e egală cu prețul vînzării. Cu drumul de fier cheltuiala de transport costă 2,40 dolari, cari se economizează din cheltuiala de transport prin clădirea unui drum de fier, încît i rămîn cultivatorului 22,35 dolari. Cel aproape de piață, care dă gunoiul îndărăt ogorului, crează o mașină, cel de departe, care pierde gunoiul, *ruinează* o mașină. Neavînd a plăti transport, cel dentîi poate plăti producte cari se-nmulțesc repede, precum cartofi, legume, sau de acele a căror constituție gingașă nu permite transportarea pe piețe depărtate.

◆

43 r În toate țările găsim dovezi că puterea de-a mănține comunicația cu lumea crește cu sporirea comunicației dinlăuntru, precum puterea de susținere * și de asimilațiune crește în rațiune directă cu organizațiunea.

◆

Comerțul are de obiect transportul și distribuțiunea productelor.

Comerțul nu e în realitate decît transportul mărfurilor de la un loc la altul, zice contele Verri (*Meditazioni sulla economia politica*).

El operează împărțeala sau distribuțiunea acestor mărfuri la negustorii de detaliu cari se aprovizionează la el.

Industria care pune un product la îndemîna celui ce are a-l consuma[5].

Funcțiunea comerțului, chipul său de-a concurge la producțiune este a deplasa, a transporta lucrurile, a le pune la-ndemîna oricui are trebuință. Nu realitatea funcțiunii o contest; a fost foarte util semnalată și foarte exact definită.

J. B. Say..., ridicînd valoarea unui product prin transportul dintr-un loc în altul. Un chintal de bumbac în Brazilia a căpătat mai multă întrebuințare și valorează mai mult într-un magazin din Europa decît într-unul din Pernambouc.

---

1. *supraintercalat* 2. *după* p[in'] *șters* 3. *după* f[ace] *șters* 4. *după* p[iață] *șters* 5. *urmează, singură pe un rînd, trimiterea generică* Dunoyer

[„DACĂ MAC CULLOCH NE ARATĂ...”]

2257

319 r Dacă Mac Culloch ne arată izbînda marilor noastre posesiuni și a fermelor mai mari, noi vom privi asupra totalității populației și asupra faptului că, în momentul în care scriem aceasta, aproape al zecelea om în Anglia e un *pauper*, ne vom uita

la temnițele noastre, la casele de muncă silnică, apoi la emigrația noastră unde vedem [1] cetățeni fugind în ruptul capului din țară ca guzganii dintr-o corabie ce arde. Daca privim la totalitate, sistemul repartițiunii sociale e ca și cînd am privi la un regiment unde pe de-o parte vedem ordine și aptitudine, pe de alta zdrențe, femei părăsite, copii lăsați în seama unei pomene întîmplătoare. O umb[r]ă de viciu și de mizerie trece în urma instituțiunilor noastre mult lăudate. (Hugh Miller)

---

[1] *supraintercalat*

[„ECONOMIA POLITICĂ...”]

2264

Economia politică-l consideră pe om numai întru cît cîștigă sau consumă bunuri *328 r* și încearcă a arăta ce cale ar lua activitatea lui într-o stare socială cînd acel motiv — abstracție făcînd de cele două instincte opuse: aversiunea în contra muncii și pofta de plăceri costisitoare — ar avea domnie absolută asupra actelor lui. Ea arată cum omul, sub impulsiunea acelei dorinți, grămădește averi și le-ntrebuințează la producerea altor averi, nouă, cum, prin convenție reciprocă, declară averea sfîntă, cum face [1] legi pentru a împiedica pe indivizi de-a-și apropria averea altora cu sila sau prin viclenie, cum introduce fel de fel de invențiuni pentru a spori productivitatea muncii sale, cum, prin bună-învoială [2] și în măsura concurenței, stabilește repartiția produsului și cum întrebuințează oarecari surogate pentru a înlesni repartiția. Toate punerile aceste la cale, deși multe din ele derivă din alte sorginți, economia politică le consideră ca emanînd numai din pofta după avere. Nu doar' că cineva ar fi fost atît de nerod de a admite că omul e în adevăr făcut [3] în așa chip, ci pentru că știința cere cu necesitate să fie cercetată în' chipul acesta.

---

[1] *după* dă legi *șters* [2] *după* convenție *șters* [3] *după* în [așa chip făcut] *șters*

[„MOARA E NETREBUINCIOASĂ...”]

2257

Moara e netrebuincioasă daca nu există grîul necesar care să se macine, și *314 r* fabrica de bumbac face sărbătoare cînd nu există bumbac care să se toarcă și să se țeasă. Cu cît mai puțină muncă se cere pentru a măcina grîu sau a țese bumbac cu atît mai mică e necesitatea de-a înmulți morile și fabricile dacă timpul și inteligența ce rămîn disponibile nu se-ntrebuințează la dezvoltarea puterilor pămîntului și la înmulțirea cantității materialului brut. Daca munca economizată se-ntrebuințează în acest chip, atunci trebuiesc mai multe fabrici și atunci cantitatea muncii trebuitoare pentru transformarea sau [1] transportarea ei se poate spori cu folos; dar nu mai înainte. În cazul Angliei suma de muncă întrebuințată pentru [2] transformarea materiei brute se-nmulțește în raport direct cu împuținarea [3] necesității acestui soi de muncă, iar suma întrebuințată la producțiunea brută se-mpuținează în acelaș raport în care se-nmulțește mașinăria pentru transformarea și prefacerea produselor brute. De aceea se sporește din ce în ce numărul oamenilor ce trebuiesc hrăniți și-mbrăcați și scade pe de altă parte numărul persoanelor care se ocupă cu producerea obiectelor brute în favorul acelora ce au nevoie de mîncare și haine.

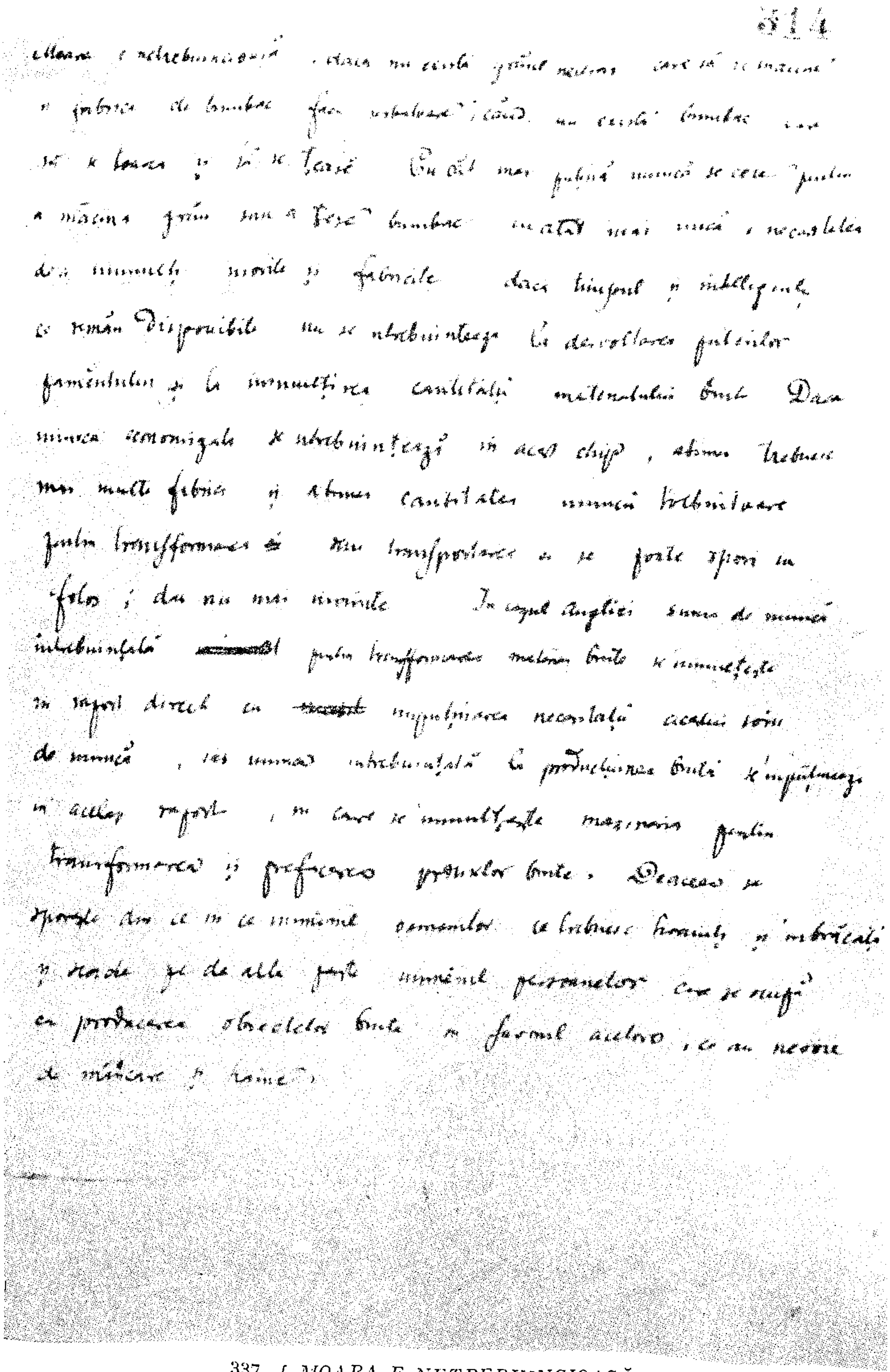

314

Moara e netrebuincioasă, dacă nu există grâu nemăcinat care să se macine,
o fabrică de bumbac fără întrebuințare, când nu există bumbac care
să se toarcă și să se țasă. Cu cât mai puțină muncă se cere pentru
a măcina grâu sau a țese bumbac cu atât mai mică e necesitatea
de-a înmulți morile și fabricile dacă timpul și inteligența
ce rămân disponibile nu se întrebuințează la dezvoltarea puterilor
pământului și la înmulțirea cantității materialului brut. Dacă
munca economizată se întrebuințează în acest chip, atunci trebuie
mai multe fabrici și atunci cantitatea muncii trebuitoare
pentru transformarea sau transportarea o se poate spori în
felo; dar nu mai înainte. În capul Angliei suma de muncă
întrebuințată ~~[illegible]~~ pentru transformarea materiei brute se înmulțește
în raport direct cu ~~[illegible]~~ împuținarea necesității acelui soiu
de muncă, iar munca întrebuințată la producerea brută se împuținează
în acelaș raport, în care se înmulțește mașinaria pentru
transformarea și prefacerea produselor brute. Deaceea se
sporește din ce în ce numărul oamenilor ce trebuie hrăniți și îmbrăcați
și încă pe de alta parte numărul persoanelor care se ocupă
cu producerea obiectelor brute în favorul acelora, ce au nevoie
de mâncare și haine.

337. *[„MOARA E NETREBUINCIOASĂ...”]*

BAR 2257, 314r 21 cm × 16 cm

Fiindcă numai a patra parte a populației engleze se ocupă cu înmulțirea cantității *315 r* materiilor brute, pe cînd trei părți sînt sau cu totul neocupate, sau ocupate cu operarea schimbărilor de loc, formă ori posesiune a aceloraș obiecte, urmează cu necesitate că partea cea mai mare a lucrurilor produse e înghițită în calea de la locul producțiunii la locul consumațiunii. Cumcă așa este ne-o spune o însemnată revistă engleză („North British Review"[4], November, 1852), care spune cititorilor că numărul negustorilor de detaliu și de precupeți e cu totul afară de orice proporție cu trebuințele societății sau cu numărul claselor producătoare. În multe locuri sînt zece negustorași pentr-o singură afacere pe care *unul* singur[5] ar putea-o face cu de prisos, cel puțin aceasta e opinia lui John Stuart Mill. Oricît de harnici și energici ar fi acești oameni, ei nu adaugă nimic la producțiunea, deci la bogăția comunității; ei împart numai aceea ce alții au produs. Mai mult, în măsura în care se-nmulțesc ei scad bogăția comunității. E drept că mulți trăiesc prin aceea că iau îmbucătura din gura celuilalt, însă totuși trăiesc și cîștigă adesea mult. Cînd așadar o comunitate întreține doi din asemenea negustori unde ar fi de ajuns *unul* pentru a face aceeași treabă, articolele pe cari le vînd comunitatea cată să le plătească mai scump decum trebuie, și în acest chip țara sărăcește întreținînd pe un || lucrător improductiv[6] *316 r* în plus. Oricine care cercetează obiectul se miră ce mică este partea din prețul ce[7] plătește consumatorul care merge la producent sau importor și ce mare e partea ce-o înghite distribuitorul.

Oricine care-a avut ocazia de-a afla a cîta parte din prețul pe care-l plătește în prăvălie pentr-un articol ajunge la persoana care-a produs acel articol cată să rămîie uimit de micimea acelei părți. E important a cerceta cauza... Aceasta nu vine de la dobînda estraordinară a capitalului. Vine din două cauze[8]: una e marea, pot zice nesățioasa parte a produsului comun pe care-l iau simpli distribuitori, suma colosală pe care-o înghit deosebitele clase de negustori, mai ales precupeții. Concurența are în adevăr scopul de-a reduc[e] măsura acestei retribuțiuni, dar mă tem că în cele mai multe cazuri efectul concurenței e, ca și la onorarul advocaților și medicilor, că suma se[9] împarte între un mai mare număr de oameni și că partea fiecăruia se-mpuținează iar nu că se scade în genere măsura în care clasa cere a fi plătită. Daca treaba distribuțiunii care se face azi de un milion s-ar putea face de-o sută de mii cred că ne-am putea lipsi[10] de ceilalți nouă sute de mii (J. S. Mill, *Evidence before a || Committee of the House of Commons*, June 6, 1850). *317 r*

Sistemul are tendința de-a înmulți consumatorii într-un număr disproporționat și a face ca o mare parte a productelor, pe drumul lor de la cîmpul în care se produc[11] pînă la gura celuia ce le consumă sau la pielea celui ce le poartă, să fie atît de absorbite încît producătorului să nu-i rămîie nici mijloacele necesare pentru a-și întreține viața. Omul care lucrează cîmpul ce aduce 30—40 de mierțe de grîu primește 6 șilingi, adică prețul unei dimealii pe-o săptămînă de lucru. Partea lui e așadar 6, 8, 10% pînă cînd 90 și mai multe procente se înghit de către acei cărora le aparține mașineria sau de acei cari supraveghează munca, de acei ce conduc guvernul, de acei ce poartă arme, de acei ce trăiesc de pomană, c-un cuvînt de numărul tuturor acelora cari în mii de chipuri se interpun între producțiunea mijloacelor de trai și consumațiunea lor.

Omul sărac în Irlanda apuseană e bucuros să capete 5 pence pe-o păreche de găini cari în Londra se vînd pentru tot atîția șilingi, și astfel el capătă 8% ca preț al muncii sale, iar celelalte 92% sînt înghițite de persoanele mijlocitoare. Însă, dacă el stă să cumpere cu cele 8% zahăr, el plătește o cantitate atît de mică de zahăr încît cu acesta || producătorul zahărului își poate cumpăra postav de un farthing *318 r* (1/4 de penny) și astfel mai mult de 9/10 a productului muncii se înghite de către persoane mijlocitoare, cari trăiesc din exercițiul puterilor de apropriațiune. Sărmanul hindu vinde bumbacul cu 3 1/2 pence funtul, din care guvernul ia jumătate și cămătarul cealaltă jumătate; și cînd, după ani de zile, se-ntorc la el în formă de materie țesută, el plătește 12, 15, 20 pence pentru funt, de 10 ori de 20 de ori atîta cît a primit pentru bumbac[12]. Ce se face toată diferența aceasta? Cine-o înghite? Ea se absoarbe pe drumul de la cîmpul pe care bumbacul se produce pînă la casa —

tot pe acelaş cîmp — în care locuiesc oamenii ce-o să-l poarte. Dar ce ocol a făcut? Ocolul lumii.

Fermierul din Iowa își vinde grîul cu zece cenți[13] bushelul, dar, în timpul în care grîul său a ajuns la consumatorul din Massachussets, a sporit atîta în valoare încît plătește mai multe zile de lucru.

---

1. *după* ci *șters* 2. *după* se-nmulț[ește] *șters* 3. *după* necesit[atea] *șters* 4. *după* Revue *șters* 5. *supraintercalat* 6. *după* improd[uctiv] *șters* 7. *după* pe [care] *șters* 8. *corectat din* cause 9. *după* înt[re] * *șters* 10. *inițial* cred c-am putea [să ne lipsim] 11. *corectat din* produce 12. *după* el *șters* 13. *în ms.* cent

[*„DIN CONSIDERAȚII DE NATURĂ PRACTICĂ...”*]

2264

329 r Din considerații de natură practică cată a se lua în vedere și principiul propagării rasei, deși aceasta constituie o abatere de la orînduirea strict științifică. (J. S. Mill. *System of Logic*, Book VI ch. 8)

[*„POPULAȚIA FRANȚEI...”*]

2264

338 r Populația Franței s-a îndoit de la-nceputul secolului trecut, a Angliei s-a îndoit de la-nceputul celui de față; cantitatea materiei însă nici s-a sporit, nici e capabilă de-a se spori. Omul nu poate adăoga materiei nimic, el nu-i poate decît schimba forma și locul. De aceea e clar că o parte a materiei existente a primit o formă nouă și superioară, că de la forma simplă a granitului, a lutului, a nisipului ea a trecut la forme mai compuse, mai[1] complicate, mai eterogene, cari se reprezintă în om prin oase, mușchi, creieri.

Înmulțindu-se indivizii ce trebuiesc hrăniți, a devenit necesară o înmulțire analogă a cantității de nutriment animalic și vegetal, și pentru asta a fost necesar ca alte părți de stîncă, de lut sau de nisip, produse prin discompunerea celor de mai sus, să ia forma de grîu, orz și iarbă, pe cînd alte părți au luat forme de oi și vițel, porci și boi. Cumcă această schimbare a avut loc se dovedește de-acolo că, cu toate că numărul celor ce trebuiesc hrăniți s-au sporit, hrana e mai lesne de căpătat azi decît în orice altă epocă anterioară.

---

1. *după* și *șters*

[*ȘTIINȚELE NATURII*]

[a. LUMEA FIZICĂ]

F. R. MAYER, *OBSERVAȚIUNI ASUPRA PUTERILOR NATURII NEVIEȚUITOARE* (Annalen der Chemie und Pharmacie von Wöhler und Liebig, 1842, Bd. XLII, Maiheft, p. 233 et sq)

2267

1 r Scopul șirurilor cari urmează este să încerc a răspunde la întrebarea: ce avem de înțeles sub cuvîntul „forțe”[1] și în ce raporturi stau[2] ele întreolaltă.

Pe cînd cu numele de materie atribuim unui obiect calități foarte determinate, precum greutatea, (cuprinderea de spațiu) impenetrabilitatea, cînd zicem „forță”[3]

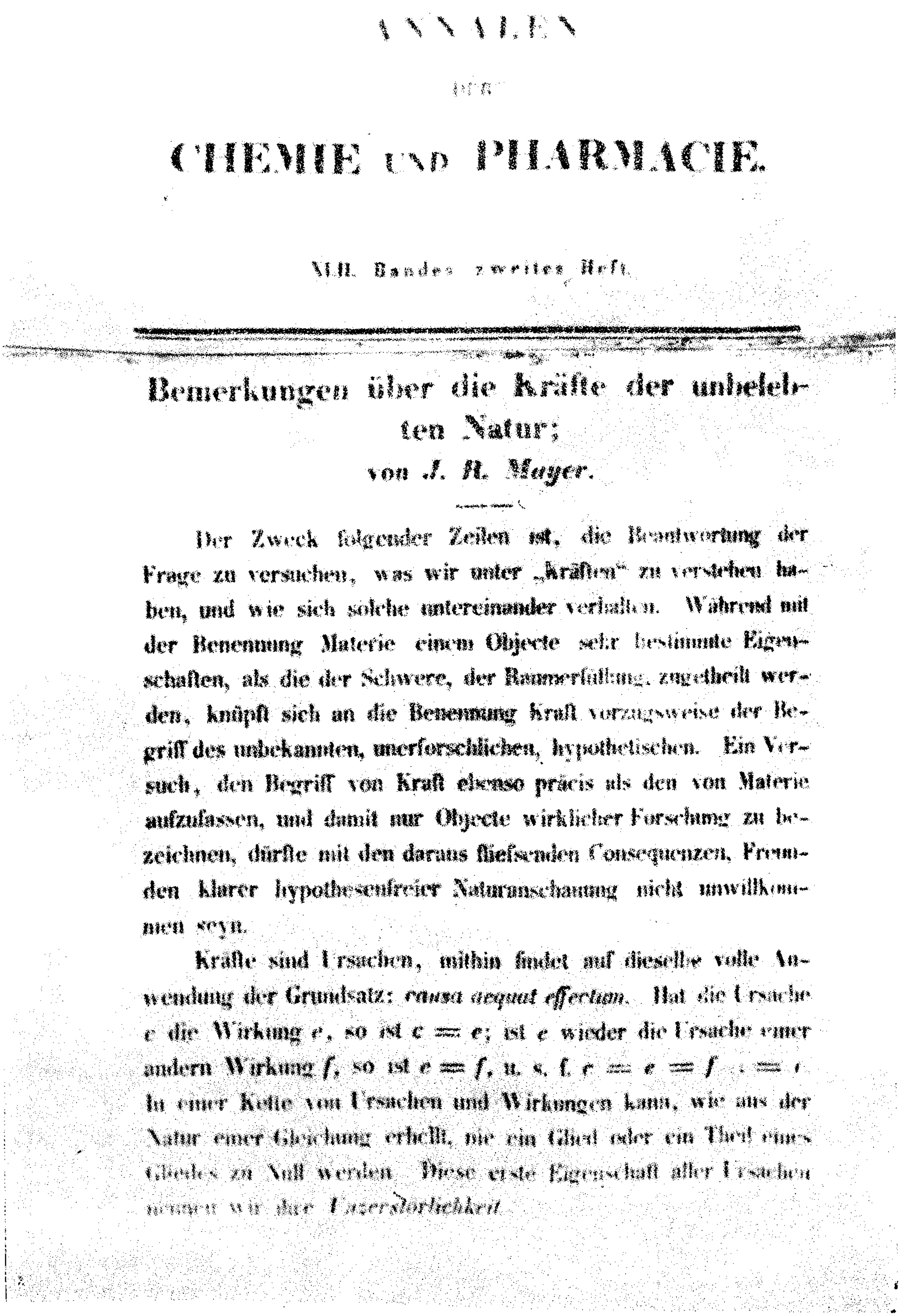

ANNALEN

DER

CHEMIE UND PHARMACIE.

XLII. Bandes zweites Heft.

Bemerkungen über die Kräfte der unbelebten Natur;

von *J. R. Mayer.*

Der Zweck folgender Zeilen ist, die Beantwortung der Frage zu versuchen, was wir unter „Kräften" zu verstehen haben, und wie sich solche untereinander verhalten. Während mit der Benennung Materie einem Objecte sehr bestimmte Eigenschaften, als die der Schwere, der Raumerfüllung, zugetheilt werden, knüpft sich an die Benennung Kraft vorzugsweise der Begriff des unbekannten, unerforschlichen, hypothetischen. Ein Versuch, den Begriff von Kraft ebenso präcis als den von Materie aufzufassen, und damit nur Objecte wirklicher Forschung zu bezeichnen, dürfte mit den daraus fliefsenden Consequenzen, Freunden klarer hypothesenfreier Naturanschauung nicht unwillkommen seyn.

Kräfte sind Ursachen, mithin findet auf dieselbe volle Anwendung der Grundsatz: *causa aequat effectum.* Hat die Ursache c die Wirkung e, so ist $c = e$; ist e wieder die Ursache einer andern Wirkung f, so ist $e = f$, u. s. f. $c = e = f \ldots = c$. In einer Kette von Ursachen und Wirkungen kann, wie aus der Natur einer Gleichung erhellt, nie ein Glied oder ein Theil eines Gliedes zu Null werden. Diese erste Eigenschaft aller Ursachen nennen wir ihre *Unzerstörlichkeit.*

338. PRIMA PAGINĂ A ARTICOLULUI ORIGINAL

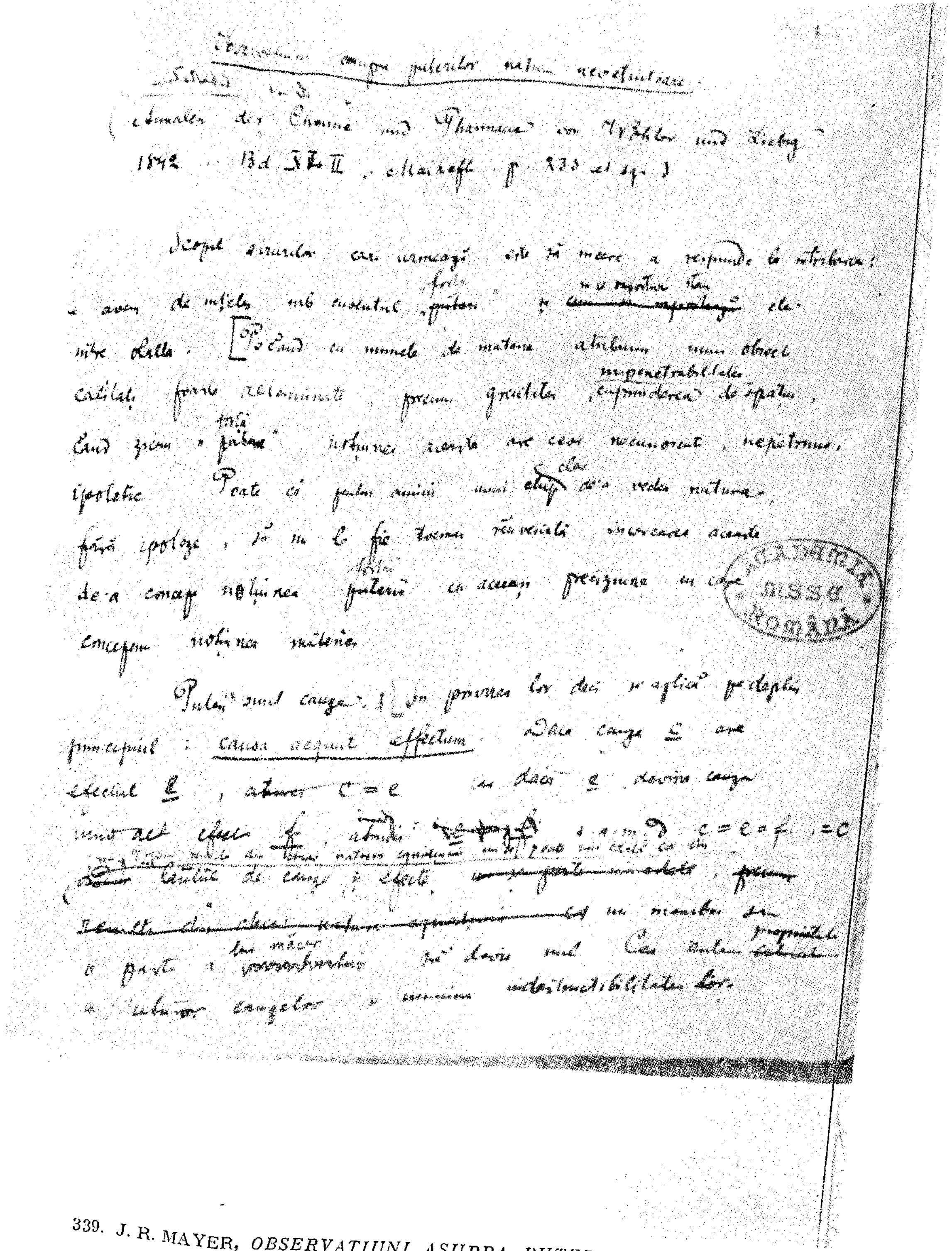

Observațiuni asupra puterilor naturii nevieţuitoare

[illegible]

(Annalen der Chemie und Pharmacie von Wöhler und Liebig 1842 Bd XLII, Maiheft p. 233 et sq.)

Scopul șirurilor care urmează este de a încerca a răspunde la întrebarea: ce avem de înțeles sub cuvântul „forțe" ~~puteri~~ și ~~cum se raportează~~ în ce raport stau ele între dânsele. [Pe când cu numele de materie atribuim unui obiect calități foarte determinate, precum greutatea, impenetrabilitatea (cuprinderea de spațiu), când zicem „forță" ~~putere~~ noțiunea aceasta are ceva necunoscut, nepătruns, ipotetic. Poate că pentru amicii unei [illegible] clare a vederii naturii fără ipoteze, să nu le fie tocmai neplăcută încercarea aceasta de a concepe noțiunea forței ~~puterii~~ cu aceeași precizie cu care concepem noțiunea materiei.

Puterile sunt cauze, și în privința lor deci se aplică pe deplin principiul: causa aequat effectum. Dacă cauza c are efectul e, atunci c = e și dacă e devine cauza unui alt efect f, atunci ~~e = f~~ ș.a.m.d. c = e = f ... = c

[illegible] rezultă din însăși natura equațiunii [illegible]

(~~Într-un~~ lanțul de cauze și efecte, ~~[illegible]~~, ~~precum~~

~~Rezultă din chiar natura equațiunii~~ ca un membru sau o parte a ~~membrului~~ lor măcar să devie nul. Această ~~calitate~~ proprietate a tuturor cauzelor o numim indestructibilitatea lor.

ACADEMIA ROMÂNĂ MSS

339. J. R. MAYER, *OBSERVAȚIUNI ASUPRA PUTERILOR NATURII NEVIEȚUITOARE*

BAR 2267, 1r 20 cm × 16 cm

noțiunea aceasta are ceva necunoscut, nepătruns, ipotetic. Poate că pentru amicii unui chip clar[4] de-a vedea natura, fără ipoteze, să nu le fie tocmai rău venită încercarea aceasta de-a concepe noțiunea forței[5] cu aceeași preciziune cu care concepem noțiunea materiei.

Puteri sînt cauze.

În privirea lor deci se aplică pe deplin principiul: *causa aequat effectum*. Daca cauza c are efectul e, atunci $c = e$; iar daca e devine cauza unui alt efect f atunci $e = f$ ș.a.m.d. $c = e = f = \ldots = c$.

Precum rezultă din chiar natura ecuațiunii, nu se poate niciodată ca din lanțul de cauze și efecte un membru sau o parte a lui măcar să devie nul[6]. Cea întîi proprietate[7] a tuturor cauzelor o numim indestructibilitatea lor[8].

Daca o cauză c a produs un efect egal cu ea: e, atunci c a încetat să existe. 2 r
C a devenit e. Daca, după producerea lui e, c ar fi rămas, în total sau în parte, această rămășiță de cauză ar trebui să mai producă și alte efecte; efectul lui c ar trebui să fie mai mare decît e $(c > e)$, ceea ce însă ar fi în contrazicere cu supoziția, făcută din capul locului, că $c = e$. Așadar, fiindcă c trece în e, e în f ș.a.m.d., de[9] aceea mărimile acestea trebuiesc considerate ca fenomene deosebite ale unuia și aceluiaș (obiect) princip. Capacitatea de-a putea îmbrăca forme deosebite este a doua calitate esențială a tuturor cauzelor. Amîndouă aceste calități resumate la un loc ne dau principiul că:

cauzele sînt niște[10] obiecte (cantitativ) indestructibile și (calitativ) variabile[11].

Două serii de cauze se găsesc în natură între cari esperiența[12] nu poate constata tranzițiune. Una din seriile acestea o formează cauzele cărora li se cuvine proprietatea *ponderabilității* și *impenetrabilității* — materii; cealaltă serie cuprinde cauzele cărora le lipsesc calitățile din urmă — puteri, cari, pentru cuvîntul acestei calități negative, se și numesc *imponderabilii*. Puteri sînt așadar: obiecte *indestructibile, (schimbăcioase) variabile, imponderabile*[13].

O cauză care are drept efect ridicarea unei sarcini e o putere. Efectul ei, 3 r
sarcina ridicată, e deci asemenea o putere. Mai general: *diferența în spațiu dintre obiecte ponderabile (este) constituie o putere*. Fiindcă ⟨că⟩ această putere are drept efect căderea corpilor o numim putere de cădere (Fallkraft). Puterea de cădere și căderea reală sau, și mai abstract vorbind, puterea de cădere și mișcarea sînt puteri cari stau întreolaltă în raportul de cauză și efect, puteri cari trec una-ntr-alta, două forme fenomenologice ale unui și aceluiaș obiect. Exemplu: o sarcină care odihnește pe pămînt nu este o putere. Ea nu e nici cauza unei mișcări, nici cauza ridicării unei alte sarcini. Dar ea devine cauză în aceeași măsură în care o ridicăm deasupra pămîntului. Cauza — distanța unei sarcini de la pămînt — și efectul — cantitatea de mișcare produsă — stau, precum știe mecanica, într-o ecuațiune continuă.

Considerîndu-se greutatea ca o cauză a căderii, se vorbește despre o putere a gravitațiunii și se confundă noțiunea puterii cu calitatea. Dar tocmai ceea ce constituie esența fiecărei puteri, *combinația* de indestructibilitate și variabilitate, este lipsită de orice calitate. Între o calitate, o proprietate și o putere — între greutate și mișcare — nu se poate stabili o ecuațiune necesară pentru un nex cauzal gîndit cu corectitudine. Daca numim greutatea o putere, gîndim la o cauză care, fără să scază ea însăși, produce efect; || avem deci o idee inexactă asupra nexului 4 r
cauzal al lucrurilor. Pentru ca un corp să poată cădea nu se cere *numai* greutatea lui. E absolut necesar ca el să fie ridicat[14]. Căderea corpilor nu poate fi atribuită numai greutății.

E un obiect al mecanicei de-a dezvolta ecuațiunile ce există între putere de cădere și mișcare, între mișcare și putere de cădere, precum și între mișcări întreolaltă. Mărimea puterii de cădere, v, stă în proporție directă cu mărimea masei m și cu mărimea ridicării ei d, adecă $v = md$, punînd diametrul pămîntului $= \infty$. Daca ridicarea ($d = 1$) a masei (m) se schimbă în mișcarea acestei mase c-o repejune finală de $c = 1$ atunci mărimea puterii de cădere $v = mc$. Din relațiunile cunoscute cari au loc între d (mărimea ridicării) și c (repejunea finală) rezultă însă, pentru alte valori a lui d sau a lui c, mc^2 ca măsură a puterii v (adecă masa multiplicată cu repejunea finală ridicată la patrat e egală cu mărimea puterii de cădere)[15];

deci v (puterea de cădere) $= md$ (masa multiplicată cu ridicarea) sau $= mc^2$(masa multiplicată cu repejunea finală ridicată la patrat). Legea conservării puterilor vii o găsim întemeiată în legea generală a indestructibilității cauzelor.

Vedem în cazuri nenumărate că o mișcare încetează fără a fi produs o altă mișcare sau o ridicare de sarcină. Dar o putere care există în adevăr nu poate să se prefacă în zero. Ea nu poate decît să îmbrace o altă formă[16]. Întrebarea e așadar : de ce formă ulterioară mai e capabilă forța pe care noi am cunoscut-o mai
5 r sus sub formele || de forță de cădere și de mișcare? Numai esperiența ne poate lămuri. Pentru a experimenta practic, adecă în vederea ajungerii scopului, trebuie să ne alegem instrumentele cari, deși fac să înceteze o mișcare, ele însile să nu fie cu desăvîrșire (schimbate, modificate) alterate prin obiectele ce avem a le cerceta. Așadar : daca frecăm două plăci de metal una de alta — ce vedem ! Dispare mișcare — mișcarea frecării. Ce apare? Căldura. Acuma e-ntrebarea : Este mișcarea *dispărută cauza* căldurii *apărute*? Pentru a fi siguri de lucrul acesta cată să examinăm[17] o altă întrebare. Oare în cazurile nenumărate în cari, după ce se consumă mișcare, apare căldură, mișcarea să fi avînd alt efect decît producerea de căldură, căldura o altă cauză decît mișcarea?

Nu s-a făcut pîn-acum nici o încercare serioasă de a constata efectele unei mișcări care încetează[18]. Fără a combate din capul locului și de mai nainte ipotezele ce s-ar putea stabili, atragem luarea-aminte asupra unui singur lucru : efectul mișcării nu este de regulă o schimbare a stării de agregațiune, a corpilor mișcați, de ex.[19] frecați unul de altul ș.a.m.d. Să admitem că o cantitate oarecare de mișcare (v) se întrebuințează (se consumă) pentru a preface o materie frecătoare m în n. Atunci ar fi

$$m + v = n$$

$$n = m + v$$

și, reducîndu-se n la m, v ar trebui să reapară sub o formă oarecare. Prin frecarea indelung continuată a două plăci de metal putem să aducem la incetare (la stingere) o cantitate enormă de mișcare. Ne poate însă veni în minte de-a regăsi în pulberea
6 r metalică o urmă măcar a puterii dispărute și a o reduce din ea? || Se-nțelege că mișcarea n-a putut deveni nimic, iar mișcări opuse, adecă pozitive și negative, nu se pot însemna cu $= 0$, deci din 0 nu se pot naște mișcări opuse precum o greutate nu se poate ridica de sine însași[20] în sus.

Fără a recunoaște o legătură cauzală între mișcare și căldură nu se poate da nici un fel de socoteală asupra mișcării dispărute; fără a se ține seamă de mișcare nu se poate esplica nașterea căldurii prin frecare. Se știe că, frecînd două bucăți de fier într-un spațiu lipsit de aer, ele se topesc. Să vedem acum daca prin presiunea cea mai neauzită se poate preface gheața în apă. Apa, dac-o scuturi tare, se-ncălzește; temperatura ei se urcă. Apa încălzită (de la 12°—13°C), dac-o scuturi, cuprinde un volum mai mare decît înainte. De unde vine cantitatea de căldură pe care-o putem produce de cîte ori vrem, după plac, în acelaș aparat, prin scuturare repetată? Ipoteza termică a vibrațiunii înclină a admite principiul că căldura e un efect al mișcării, dar nu cîntărește această legătură cauzală după toată însămnătatea ei, ci pune greutatea principală pe așa-numitele oscilațiuni incomode.

Daca e[21] însă pozitiv că, în schimb cu mișcarea care dispare, nu se găsește în cele mai multe cazuri *(exceptio confirmat regulam)* un alt efect decît căldura și daca pe de altă parte nu aflăm pentru căldura apărută o altă cauză decît mișcarea, atunci preferăm teoria cumcă căldura se naște din mișcare unei teorii de cauză fără efect sau de efect fără cauză. Tot astfel chemistul, în loc de-a lăsa să dispară fără
7 r cercetare H și O || și a lăsa să se nască într-un mod neesplicat apă, statuează din contra un nex între H și O pe de o parte și apa de cealaltă parte.

În modul următor ne-am putea închipui nexul natural dintre putere de cădere, mișcare și căldură. Știm că căldură apare atunci cînd părticelele singulare ale masei unui corp se apropie întreolaltă. Îndesarea (condensarea) produce căldură. Ceea ce însă e valabil pentru cele mai mici părticele ale masei trebuie să fie aplicabil și la masele mari și la spații mensurabile. Căderea în jos a unei sarcini e *o scădere* *reală de volum a corpului pămîntului*, trebuie așadar să stea în legătură cu căldura ce apare atunci. Această căldură va fi exact proporțională cu mărimea sarcinei și cu distanța ei originară. Această considerație ne duce cu lesniciune la ecuațiunea mai sus espusă dintre putere de cădere, mișcare și căldură.

Dar precum din legătura ce există între putere de cădere și mișcare nu se poate deduce că esența puterii de cădere e mișcarea, tot astfel nu putem aplica căldurii concluzia aceasta. Din contra : trebuie să conchidem [22] că, pentru a putea deveni căldură, mișcarea — fie simplă, fie vibrantă ca lumina, căldura radiantă [23] etc. — cată să înceteze de-a mai fi mișcare.

Daca putere de cădere și mișcare sînt = căldură, e natural ca și căldura să fie = mișcare și putere de cădere. Precum căldura se naște la împuținare de volum și la contenire de mișcare, tot astfel || dispare căldura ca cauză de-ndată ce se nasc efectele ei : mișcare, sporire de volum, ridicare de sarcină. 8 r

La uvraje puse în mișcare prin apă se naște și dispare mereu mișcare, în socoteala împuținării de volum pe care corpul pămîntului o sufere mereu prin căderea apei iar acea [24] mișcare produce o cantitate însemnată de căldură. Mașinele cu vapor servesc, din contra, pentru a discompune căldura în mișcare și ridicare de sarcini. Locomotiva cu convoiul ei se poate asemăna c-un aparat de distilare. Căldura pusă sub cazan se schimbă în mișcare, mișcarea se așază în masă la osiile roților sub formă de căldură.

Sfîrșim cu o deducțiune [25] practică tezele noastre, cari rezultă cu necesitate din principiul *causa aequat effectum* și stau în deplină consonanță cu toate fenomenele naturii. Pentru a rezolva ecuațiunile ce au loc între putere de cădere și mișcare a trebuit să se determine prin experiment spațiul de cădere (Fallraum) pentru un timp determinat, de ex. pentru cea dentîi secundă. Tot astfel, pentru a rezolva ecuațiunile cari există între putere de cădere și mișcare pe de o parte, între căldură pe de alta, cată să răspundem la o-ntrebare : cît de mare e cantitatea de căldură care corespunde cu o cantitate determinată de putere de cădere sau de mișcare? De ex. trebuie să aflăm cît de sus cată să ridicăm o greutate determinată deasupra pămîntului pentru ca puterea cu care va cădea || să fie echivalentă cu încălzirea unei greutăți egale de apă de la 0° pînă la un grad Celsius? Cumcă o asemenea ecuațiune se-ntemeiază în realitate pe natură se poate considera ca rezumatul celor spuse pîn-acum. 9 r

Să aplicăm tezele stabilite mai sus asupra raporturilor de căldură și volum a gazurilor. Căderea unei coloane de argint viu care comprimă un gaz este egală cu cantitatea de căldură devenită liberă (entbunden) prin acea compresiune. Deci, punînd exponentul de raporturi al capacităților aerului atmosferic sub presiune egală și sub volum = 1,421, va rezulta că căderea unei părți [26] de greutate de la o înălțime de circa 365 m corespunde cu încălzirea unei egale părți de greutate de apă de la 0° la 1°C. Dacă comparăm cu acest rezultat lucrările celor mai bune mașini de abur ce le avem, vedem că numai o mică parte din căldura produsă sub cazan se discompune în realitate în mișcare și ridicare de sarcini și împrejurarea aceasta ar putea să serve drept justificare pentru încercările ce se fac de-a produce în mod profitabil mișcare pe o altă cale [27] decît prin sacrificarea diferenței chimice dintre C și O. Această cale ar fi anume : schimbarea electricității cîștigate pe cale chimică în mișcare [28].

1. *deasupra lui* „puteri" *șters* 2. în ce raporturi stau *deasupra lui* cum se raportează *șters* 3. *deasupra lui* „putere" *șters* 4. *supraintercalat* 5. *deasupra lui* puterii *șters* 6. *inițial* Din lanțul de cauze și efecte nu se poate niciodată, precum rezultă din însăși natura ecuațiunii, ca un membru sau o parte a membrului să devie nul 7. *deasupra lui* calitate *șters* 8. *deasupra lui* ei *șters* 9. *după* tr[ebuie] *șters, pentru a fi reluat, sub forma* trebuiesc, *într-un loc mai conform cu topica românească* 10. *supraintercalat* 11. *deasupra lui* schimbăcioase *lăsat neșters* 12. *după* nu există *șters* 13. *urmează două aliniate cu exemplificări, pe care Eminescu nu le-a mai tradus* 14. *inițial* nu se cere numai greutatea lui, ci e absolut necesar ca să fie ridicat 15. *inițial* (adecă masa multiplicată cu repejunea finală și ridicată la patrat) 16. *inițial* să se îmbrace într-[o altă formă] 17. *după* cercetăm *șters* 18. *inițial* efectele mișcării cari încetează 19. de ex. *supraintercalat* 20. *supraintercalat* 21. *după* însă *șters* 22. *după* dedu[cem] *șters* 23. *deasupra lui* vibrantă *șters* 24. *modificat din* aceasta 25. *după* concl[uzie] *sau* concl[uziune] *șters* 26. *deasupra lui* particule *șters* 27. *inițial* încercările de-a produce mișcarea pe altă cale 28. *în încheiere Eminescu reproduce, subliniindu-l, numele autorului articolului:* J. R. Mayer

[„FENOMENELE UNIVERSULUI VĂZUT...”][1]

2264

340 r Fenomenele universului văzut se pot dizolva în materie și mișcare. Unite formează forța, și materia însăși s-a considerat într-o analiză metafizică ca rezultat și semn al echilibrului forțelor. Ele sînt în [2] perpetuă curgere și circulațiune. Omul nu poate nici crea, nici nimici o părticică de materie, nici poate schimba cantitatea forțelor [3] ce există în lume. El nu are decît facultatea de-a modifica modul manifestării lor, direcția și repartiția lor. Forța e latentă în materie și el o poate libera (dezlega) prin distrugerea echilibrului altor puteri cari o țin în repaos. El o poate efectua aceasta dînd direcție unei puteri neatîrnate ce repaoza pîn-acum în magazinul naturii, care putere, după ce și-a împlinit misiunea, reintră în echilibru cu una sau mai multe din puterile eliberate, pentru a persista în repaos pînă ce iar e trezită spre acțiune. Orice cheltuială de putere condiționează o uzare a materiei, nu o nimicire, ci o modificare a formei. Pentru a produce într-o baterie galvanică o [4] masă oarecare de căldură și de lumină spre a trimite o telegramă de la New-York la Buffalo, o cantitate oarecare de zinc (cositor) trebuie să arză prin acid și să se prefacă într-un oxid. Pentru a mîna o sută de mile o luntre cu vapor, o *339 r* cantitate de || cărbuni de pămînt trebuie să se discompuie în gaz și cenușă și o cantitate anumită de apă cată să se prefacă în abur. Pentru a executa o mișcare musculară a corpului omenesc creierul, bateria galvanică a organismului [5] omenesc, trebuie să-și trimită solia de-a lungul liniilor telegrafice animalice, a nervilor, și să cheltuiască prin aceasta o parte a substanței sale. Și mușchiul, ascultînd ordinul, sufere o modificare prin care o parte a substanței sale pierde calitățile [6] sale vitale, se desparte de partea vie, unindu-se cu oxigen, și se schimbă în materie anorganică și e eliminat din sistem. Cînd țiparii electrici din America de Sud sînt iritați a da mai multe descărcări se sleiesc așa încît i poate pipăi cineva fără pericol. Le trebuie repaos mult și hrană suficientă pentru a-și recîștiga puterea galvanică pe care au pierdut-o. Acelaș fenomen se constată și la om, deși nu în acelaș grad.

Manipularea telegrafului electro-magnetic [7] e cunoscută. Un număr de plăci de zinc și de aramă stau în șir alternativ pesteolaltă într-un vas umplut cu acid. Daca cele două capete ale acestui aparat se pun în legătură printr-o sîrmă de-o *324 r* lungime oricît de mare se naște || o reacțiune chemică pe suprafața zincului, și de-a lungul sîrmei se mînă o putere prin care sîntem în stare a ridica greutăți, a pune roți în mișcare, a despărți aliajuri cari au cea [8] mai mare afinitate întreolaltă. În clipa în care se-ntrerupe continuitatea sîrmei și se împiedecă circulația, puterea dispare și reacțiunea acidului asupra zincului încetează numaidecît. Cum se restabilește comunicația, reacțiunea acidului asupra zincului reîncepe, și puterea dispărută reapare cu [9] energia ei primitivă. Substanța sîrmei nu e astfel decît conducătoarea puterii și nu participă deloc la manifestările ei [10]. Analogă [11] e treaba omului în privirea materiei și puterilor naturale. El nu servă decît pentru a le pune în circulație, fără a înmulți sau împuțina cantitatea lor. Persoana lui nu e decît o scenă în drama activității lor, în care ele intră și ies⟨e⟩ și joacă cele mai deosebite roluri, sprijinind uneori transformări de putere, provocîndu-le altă dată; ele sînt însă nemuritoare în esența lor și-n nesfîrșită varietate fac ocolul prin multe aplicațiuni folositoare întreținerii vieții și procurării mijloacelor de subsistență.

---

[1] *asamblarea textului acestei traduceri, scris pe* **340r**, **339r** *și* **324r** *(care este partea dinlăuntru a unei coperte de caiet), oferă prilejul de a semnala, într-un caz extrem, felul cu totul arbitrar în care au fost legate în volumele de la Academie caietele și filele nelegate între ele pe care a scris Eminescu tot ce a scris; în cazul de față situația de pornire este un caiet al lui Eminescu de 50 de pagini (20,50 × 16,50 cm), cu liniatura în carouri mari (8,5 × 8,5 mm), umplut de poet pînă la fețele interioare ale ambelor coperți; se află aici scrise cu cerneală neagră și cu grafia din anii bucureșteni, cam 80% traduceri și restul în special, întregi sau fragmentare, articole destinate „Timpului”; din acest caiet au rămas 48 de pagini și cele două coperți, dintre care 32 se află în miscelaneul* **2257**, *(filele* **290**–**321** *și* **332**r*), iar 16 în miscelaneul* **2264**, *(filele* **324**, *adică cealaltă copertă, și* **325**–**340**)*; în plus, după cum se poate vedea după succesiunea filelor prezentei traduceri (care apare scrisă regresiv și pe sărite), ordinea inițială a filelor caietului lui Eminescu se află parțial tul-*

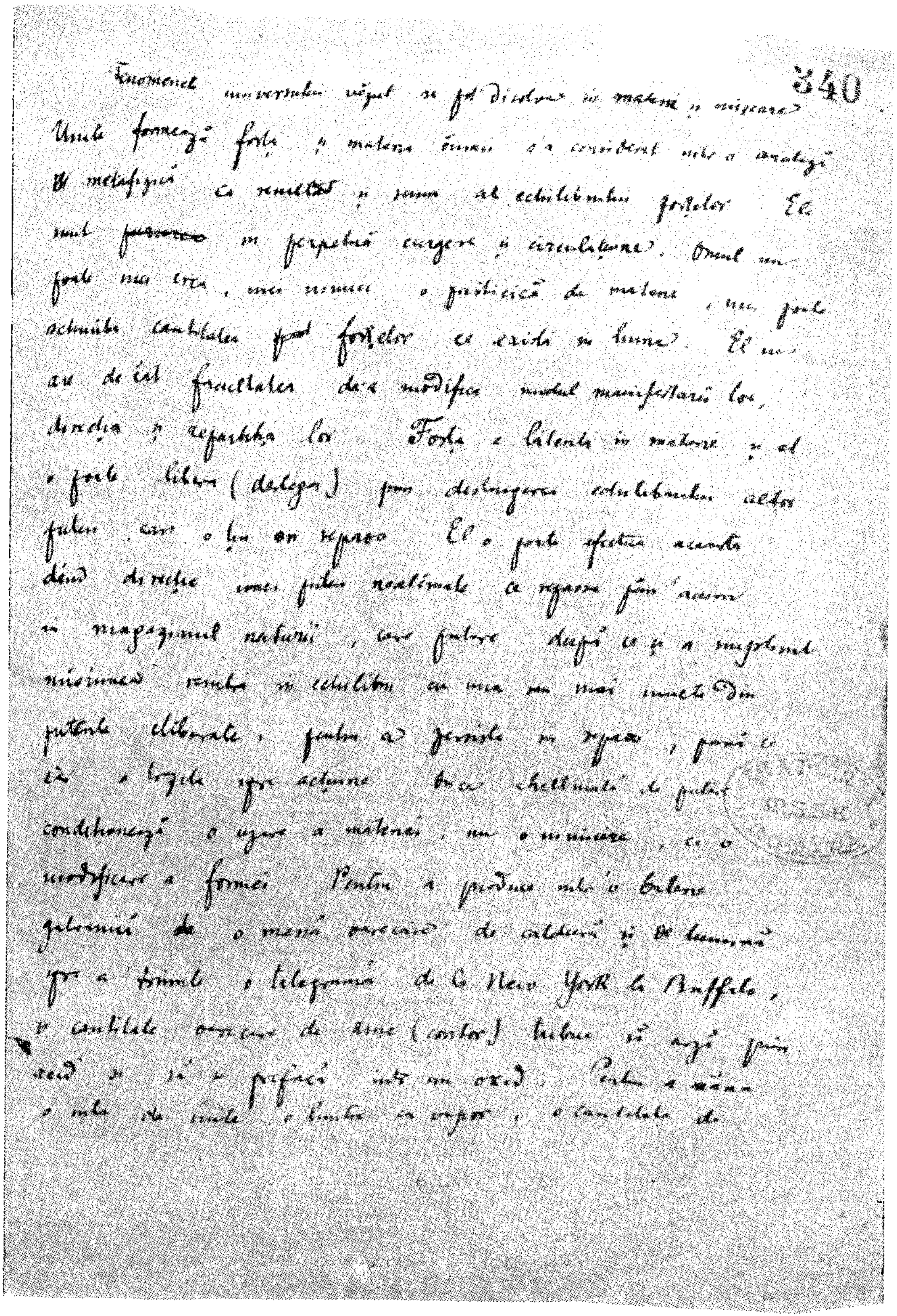

Fenomenele universului văzut se pot divide în materie și mișcare. Unele formează forțe și materia însuși s-a considerat ca o analogie metafizică ca rezultat și suma al echilibrului forțelor. Ele sunt ~~pururea~~ în perpetuă curgere și circulațiune. Omul nu poate nici crea, nici nimici o particică de materie, nu poate schimba cantitatea ~~forț~~ forțelor ce există în lume. El nu are decât facultatea de-a modifica modul manifestării lor, direcția și repartiția lor. Forța e latentă în materie și el o poate libera (dezlega) prin deslegarea echilibrului altor puteri, care o țin în repaos. El o poate efectua aceasta dând direcție unei puteri naturale ce repauză până acum în magazinul naturii, care putere după ce și-a împlinit misiunea rentră în echilibru cu una ori mai multe din puterile eliberate, pentru a se pune în repaos, până ce iar o trezește spre acțiune. Orice cheltuială de putere condiționează o uzare a materiei, nu o nimicire, ci o modificare a formei. Pentru a produce într-o baterie galvanică ~~de~~ o mesură oarecare de căldură și de lumină sau a trimite o telegramă de la New York la Buffalo, o cantitate oarecare de zinc (cositor) trebuie să ardă până când să se prefacă într-un oxid. Pentru a mâna o roată de moară, o lucrare cu vapor, o cantitate de

340. [„FENOMENELE UNIVERSULUI VĂZUT...”]

BAR 2264 340r 20 cm × 16 cm

burală; este de presupus că, la legare, caietul se prezenta deja desfăcut în două fascicole separate, poate rătăcite unul de altul printre alte hîrtii, iar legătorii n-au putut fi atenți la conținut 2. *după* pururea *șters* 3. *după* put[erilor] *șters* 4. *după* de *șters* 5. *deasupra lui* corpului *șters* 6. *după* puterea vitală *șters* 7. *inițial* electric 8. *modificat din* cele [mai mari afinități] 9. *modificat din* în 10. *urmează* Servă numai pentru a o pune în circulație, fără a-i înmulți sau împuțina *șters pentru a fi reluat mai departe* 11. *după* Cev[a asemănător] *șters*

PRINCIPIUL INDEPENDENȚEI ABSOLUTULUI

2275(II)

41 v Principiu care este foarte folositor în cercetarea legilor naturii. Iată în adevăr ce zice *Laplace* în privirea legii atracțiunii în rațiune inversă a patratului distanței :

„Una din proprietățile ei remarcabile, că, dacă dimensiunile tuturor corpilor universului, distanțele lor mutuale și repejunile lor ar crește sau ar descrește proporțional, ar descrie curbe cu totul asemănătoare celora pe cari le descriu acum, în așa chip încît universul ar oferi totdeuna aceeași aparență observatorilor. Aceste aparențe sînt prin urmare *independente* de dimensiunile Universului, precum, în virtutea legii proporționalității (ecuațici) forței către repejiune, ele sînt independente de mișcarea absolută ce s-ar putea întîmpla în spațiu. Simplitatea legilor naturii nu ne permite așadar de-a observa și de-a cunoaște decît raporturi”. *(Exposition du système du monde)*

[„ȘTIINȚA CERE LEGI...”]

2264

337 r Știința cere legi i anume de-o generalitate atît de sigură încît să nu fie escepție. Aflîndu-se acestea, armonia și ordinea intră în locul haosului și sîntem siliți, în orice ramură a științei, să vedem în efecte urmările naturale ale unor cauze determinate și să ne așteptăm la întoarcerea unor efecte egale cînd constatăm cauze egale.

(b. LUMEA VIE)

[„VARIETATEA SAU DIVERSITATEA...”]

2264

336 r Varietatea sau diversitatea e condiția dezvoltării; schimbul reciproc, urmarea acestei diversități, trezește și manifestă viața. Cu cît e mai mare deosebirea dintre organe, cu atît mai activă și mai superioară e viața individului. Cu cît e mai mare diversitatea indivizilor și a raporturilor dintr-o societate de indivizi cu-atît mai mare e și suma vieții, cu atît mai generală, mai deplină și mai sublimă dezvoltarea vieții. Dar e necesar nu numai ca viața să se dezvolte în toată bogata ei varietate, ci ca să se dezvolte armonic spre folos, frumusețe și bine. Astfel recunoaștem adevărul vechiului proverb : Varietate în unitate e perfecțiune[1].

---

[1] *după un interval urmează însemnarea deloc străină de cele de mai sus:* Deosebirea duce la asociație

[„CU CÎT O FĂPTURĂ E MAI IMPERFECTĂ...”]

2264

Cu cît o făptură e mai imperfectă — zice Göthe — cu atît mai asemănătoare *332 r* sînt părțile sale singulare și cu atît ele seamănă cu întregul. Cu cît e mai perfectă o ființă, cu atît mai neasemenea sînt părțile lui. În cazul dentîi părțile nu sînt decît o repetiție a întregului, în al doilea sînt cu totul neasemănătoare cu întregul. Cu cît părțile s-aseamănă cu atît mai neatîrnate sînt una de alta; dependența[1] reciprocă a părților e semnul unei organizațiuni superioare.

---

[1] *după* at[îrnarea] *șters*

[„ÎN PERIOADA SILURICĂ...”]

2257

În perioada silurică actualul[1] continent al Europei era reprezentat numai prin *290 r* cîteva insule, cari ocupau locurile actualei Anglii, Irlandei, Franței și Italii. Rusia și Svedia aveau ceva mai mult din forma lor actuală, însă Spania și Turcia nu existau încă deloc, și tot ce exista ca plantă sau animal era uniform în caracter și de cea mai joasă dezvoltare. În urmă vine periodul formațiunii cărbunelui de pămînt, cînd exista o copioasă creștere de plante, cari însă aveau totuși un caracter foarte uniform. În localitățile de cărbuni ale Angliei, Belgiei și Americei creștea pe atunci aceeași speție de plante, care se distingea prin lipsa unei flori veritabile, semn caracteristic al unei joase stări de dezvoltare.

Care-a fost rezultatul, care, cum am[2] zice, scopul acestei vegetații?

A produce discompunere și a elibera puterile latente ale materiei.

◆

În stomahul plantei — zice Göthe — se-ncepe dezvoltarea. Fără acest stomah, fără actul[3] de mistuire, schimbarea formelor angulare a lumii anorganice în cele ovale și frumos formate a organismelor cu dezvoltare înaltă || n-ar fi putut începe *291 r* nicicînd; pămîntul n-ar fi putut deveni vreodată[4] locuința omului, care are nevoie de alimente animalice și vegetale[5]. Animalele pe cari omul[6] le consumă se nutresc cu[7] materii vegetabile. Plantele iarăși mistuiesc elemente anorganice pe cari li le dă[8] pămîntul și aerul.

◆

Chemia nouă arată că toate plantele se compun din următoarele părți fundamentale: *carbon; oxigen; azot; idrogen;* cele patru elemente de căpetenie ale lumii organice;

apoi: *pucioasă (sulfur); fosfor; clor; var (calciu); kalium; natron; fier;* și cîteva alte[9] substanțe anorganice.

Aceste materii trebuiesc introduse în corpul[10] plantei sau al animalului pentru *292 r* ca ele să poată trăi și crește[11]. Din aceste puține elemente, combinate în deosebite cantități și raporturi, sînt compuse aerul și apa, pietrele și pămînturile (Erden).

Cumcă elementele incorporate trupului[12] plantelor și animalelor sînt în adevăr[13] luate din aer, apă, pămînt, piatră[14] s-a constatat prin esperimente repetate, prin cari s-a aflat că cantitățile acele de elemente pe cari cele dentîi le cîștigară au fost dispărut din cele din urmă[15], deși se luaseră destule precauțiuni la facerea acestor esperimente[16] pentru a esclude orice putință[17] ca materii[le] aceste să poată veni din alte sorginți[18] decît din cele ce se supuseseră cercetării.

◆

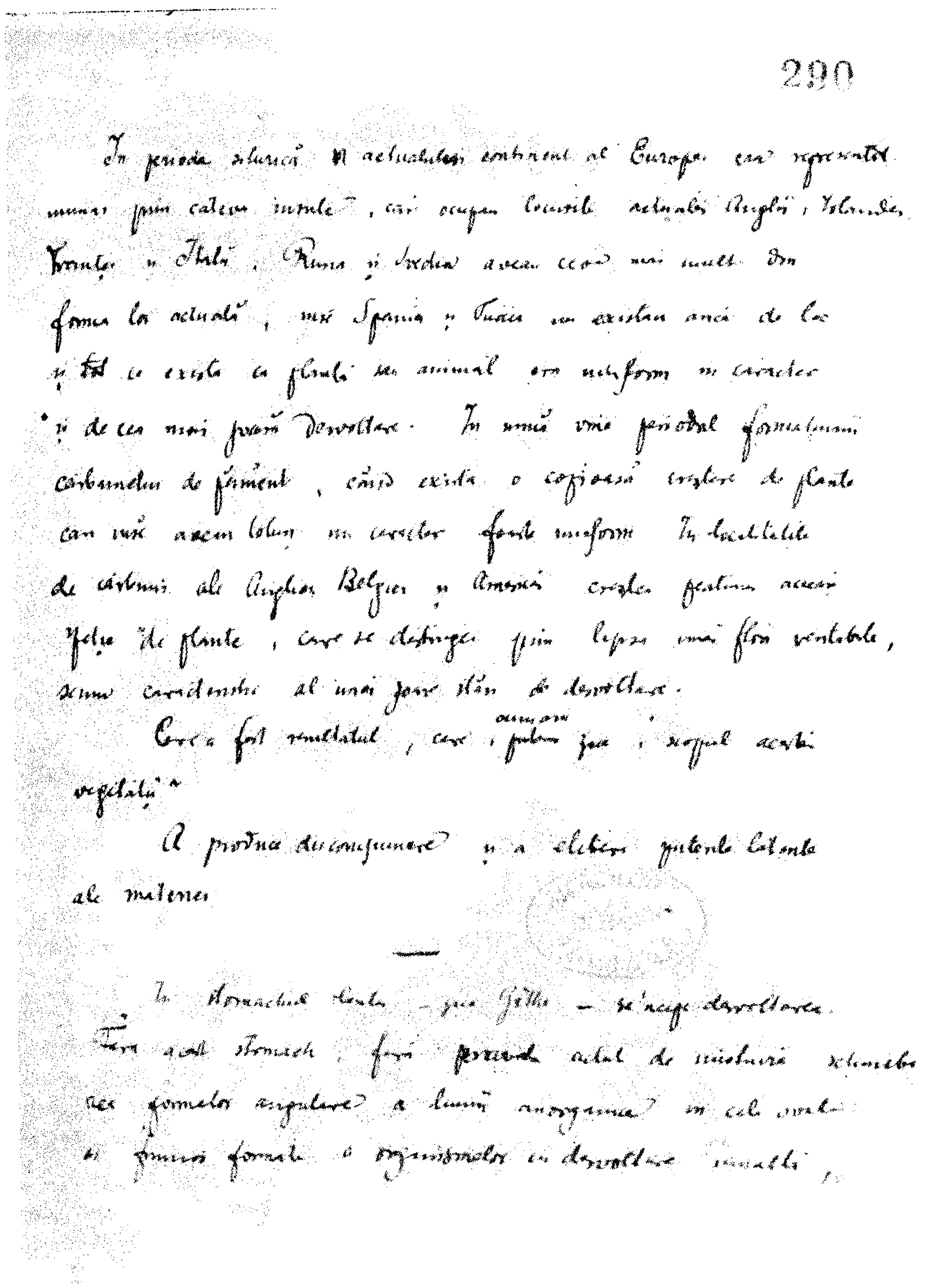

290

În perioada silurică actualul continent al Europei era reprezentat numai prin câteva insule, cari ocupau locurile actualei Anglii, Irlande, Franțe și Italii. Rusia și Suedia aveau ceva mai mult din forma lor actuală, iar Spania și Turcia nu existau încă de loc și tot ce exista ca plantă sau animal era uniform în caracter și de cea mai joasă dezvoltare. În urmă veni periodul formațiunii cărbunelui de pământ, când exista o copioasă creștere de plante care iarăși aveau totuși un caracter foarte uniform. În localitățile de cărbuni ale Angliei, Belgiei și Americii creștea aceeași spețe de plante, care se distinge prin lipsa unei flori veritabile, semn caracteristic al unei joase stări de dezvoltare.

Care a fost rezultatul, care, oamenii putem zice, e scopul acestei vegetații?

A produce descompunere și a elibera puterile latente ale materiei.

—

În stomachul câinelui — zice Goethe — se'ncepe dezvoltarea. Într-acel stomach, fără perioada actul de mișcare schimbă acea formelor angulare a lumii anorganice în cele ondulate ai primei forme a organismelor în dezvoltare înaltă,

341. [„ÎN PERIOADA SILURICĂ...”]

BAR 2257, 290r 20 cm × 16 cm

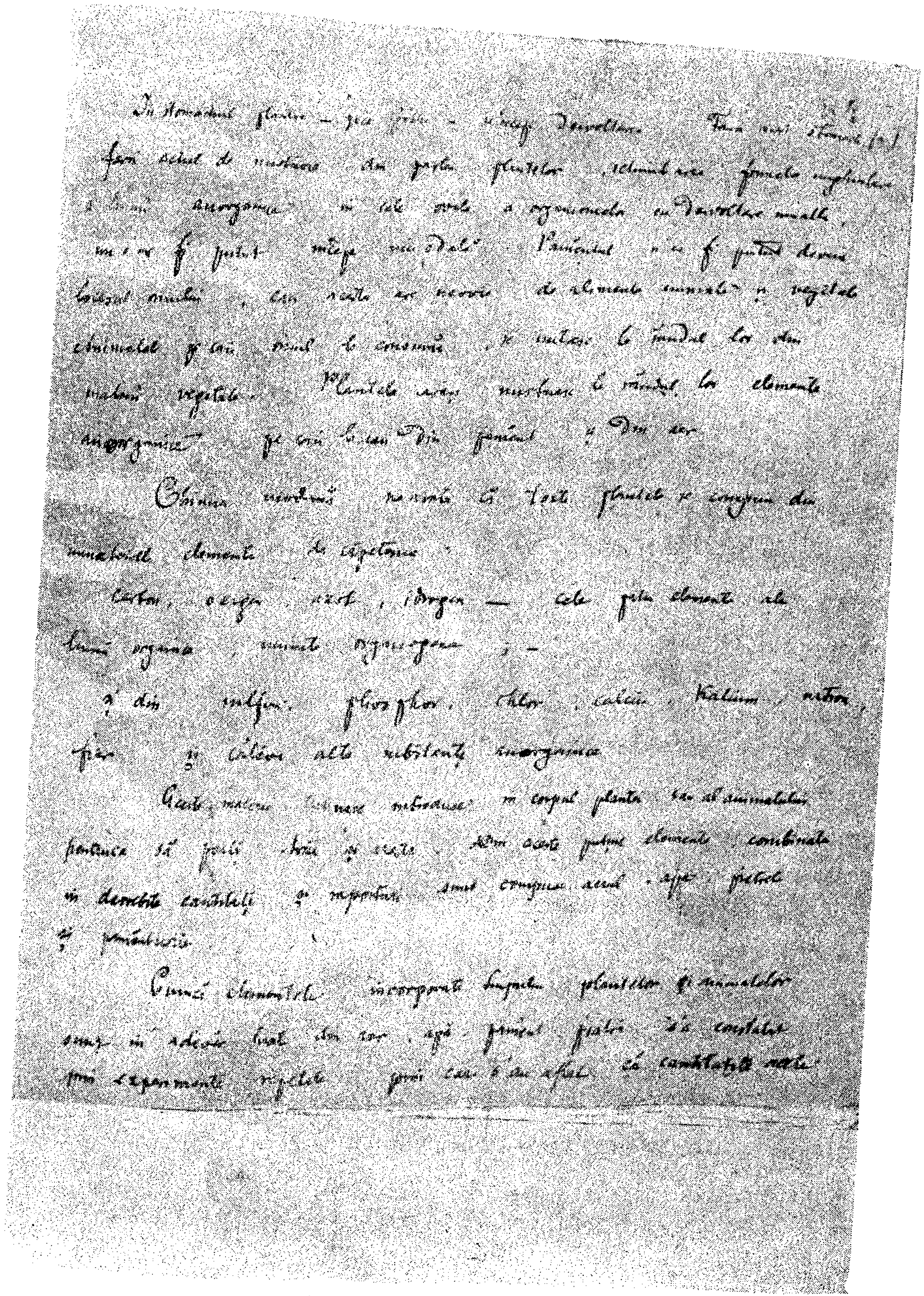

342. [„ÎN PERIOADA SILURICĂ...”]

BAR 2267, 84r 20 cm × 16 cm

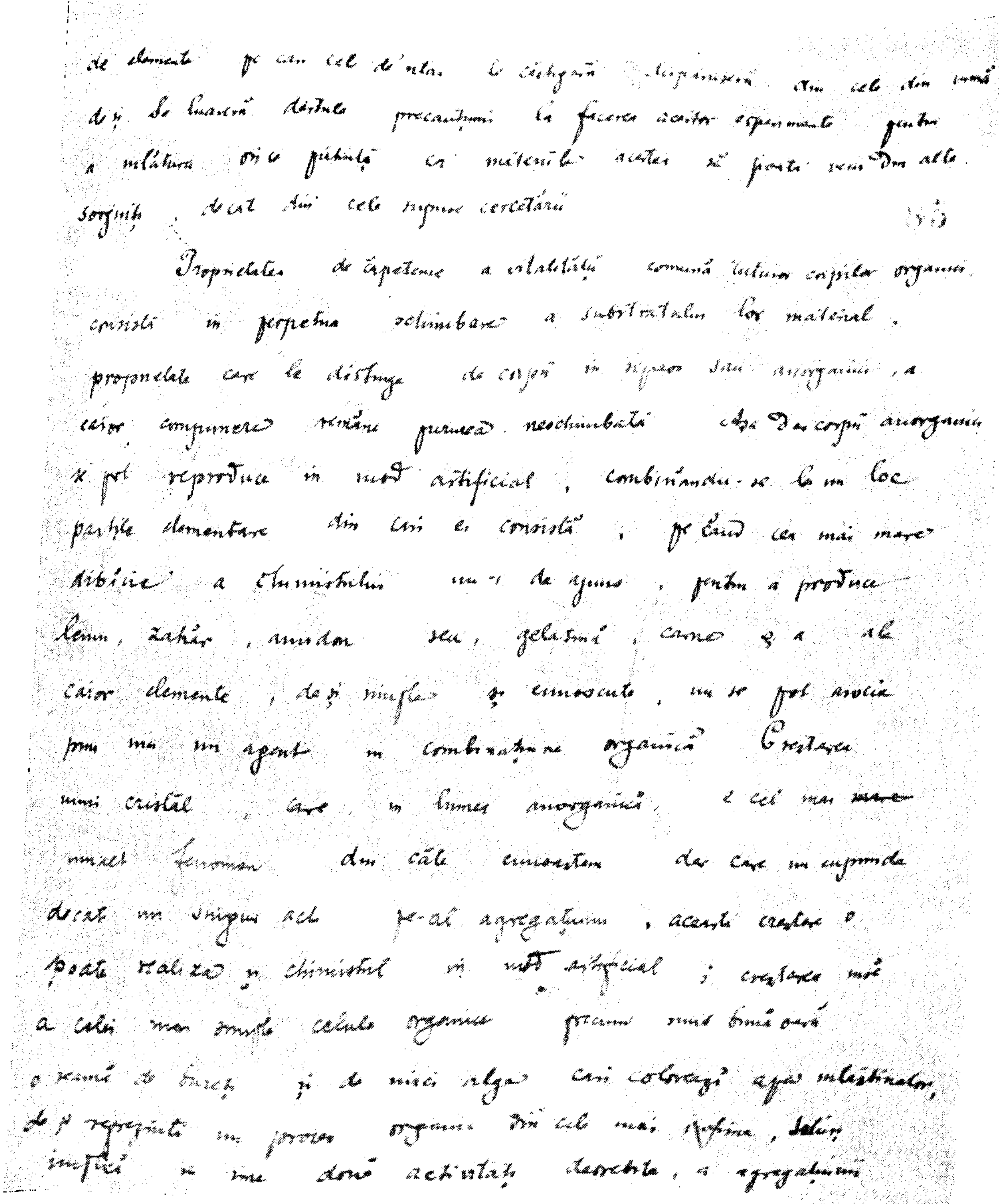

de elemente pe care cel dintâi le câștigă experiența din cele din urmă
deși se luară toate precauțiuni la facerea acestor experimente pentru
a înlătura orice putință ca materiile acelea să poată veni din alte
sorginți decât din cele supuse cercetării

Proprietatea de căpetenie a vitalității comună tuturor corpilor organici
consistă în perpetua schimbare a substratului lor material,
proprietate care le distinge de corpii în repaos sau anorganici, a
căror compunere rămâne pururea neschimbată. Apoi dacă corpii anorganici
se pot reproduce în mod artificial, combinându-se la un loc
părțile elementare din cari ei consistă, pe când cea mai mare
dibăcie a chimistului nu-i de ajuns, pentru a produce
lemn, zahăr, amidon sau, gelatină, carne ș.a. ale
căror elemente, deși simple și cunoscute, nu se pot asocia
prin nici un agent în combinațiune organică. Creșterea
unui cristal, care în lumea anorganică e cel mai ~~mare~~
simplu fenomen din câte cunoaștem dar care nu cuprinde
decât un singur act pe-al agregațiunii, această creștere o
poate realiza și chimistul în mod artificial; creșterea însă
a celei mai simple celule organice precum sunt bună oară
o sămânță de burete și de mici alge cari colorează apa mlaștinelor,
deși reprezintă un proces organic din cele mai simple, totuși
implică în sine două activități deosebite, a agregațiunii

343. [„ÎN PERIOADA SILURICĂ...”]

BAR 2267, 85r 20 cm × 16 cm

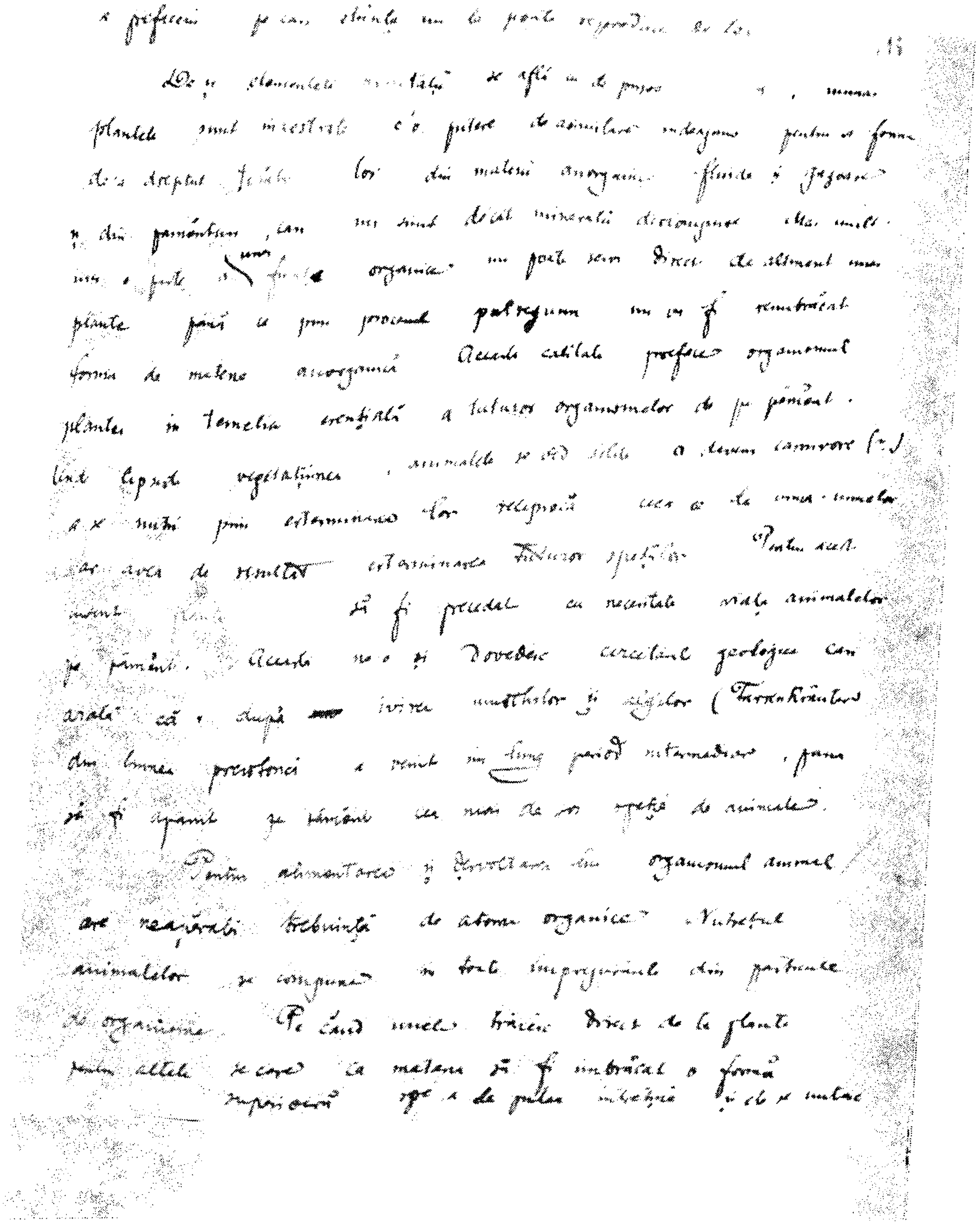

a prefaceri pe cari știința nu le poate reproduce la loc. 13

Deși elementele nutritive se află în de ajuns [illegible], numai plantele sunt înzestrate c-o putere de asimilare îndestulă pentru a forma de-a dreptul țesutul lor din materii anorganice fluide și gazoase și din pământuri, cari nu sunt decât minerale descompuse. Cât unele [illegible] nu-și pot [illegible] unei ~~[illegible]~~ forme organice nu poate servi direct de aliment unei plante până ce prin procesul putrezirii nu va fi reîmbrăcat forma de materie anorganică. Această calitate preface organismul plantei în temelia esențială a tuturor organismelor de pe pământ. Lipsind lipsa vegetațiunei, animalele s-ar vedea silite a deveni carnivore (?) a se nutri prin exterminarea lor reciprocă, ceea ce la consecvența ar avea de rezultat exterminarea tuturor speciilor. Pentru acest [illegible] trebuit plantele să fi precedat cu necesitate viața animalelor pe pământ. Aceasta ne-o și dovedesc cercetările geologice cari arată că, după ~~[illegible]~~ ivirea mușchilor și algelor (Tangkräutern) din lumea preistorică a venit un lung period intermediar, până să fi apărut pe pământ cea mai de jos speță de animale.

Pentru alimentarea și dezvoltarea sa organismul animal are neapărată trebuință de atomi organici. Nutrețul animalelor se compune în toate împrejurările din particule de organisme. Pe când unele trăiesc direct de la plante, pentru altele se cere ca materia să fi îmbrăcat o formă superioară spre a le putea întreține și ele se nutresc

344. [„ÎN PERIOADA SILURICĂ..."]
BAR 2267, 86r 20 cm × 16 cm

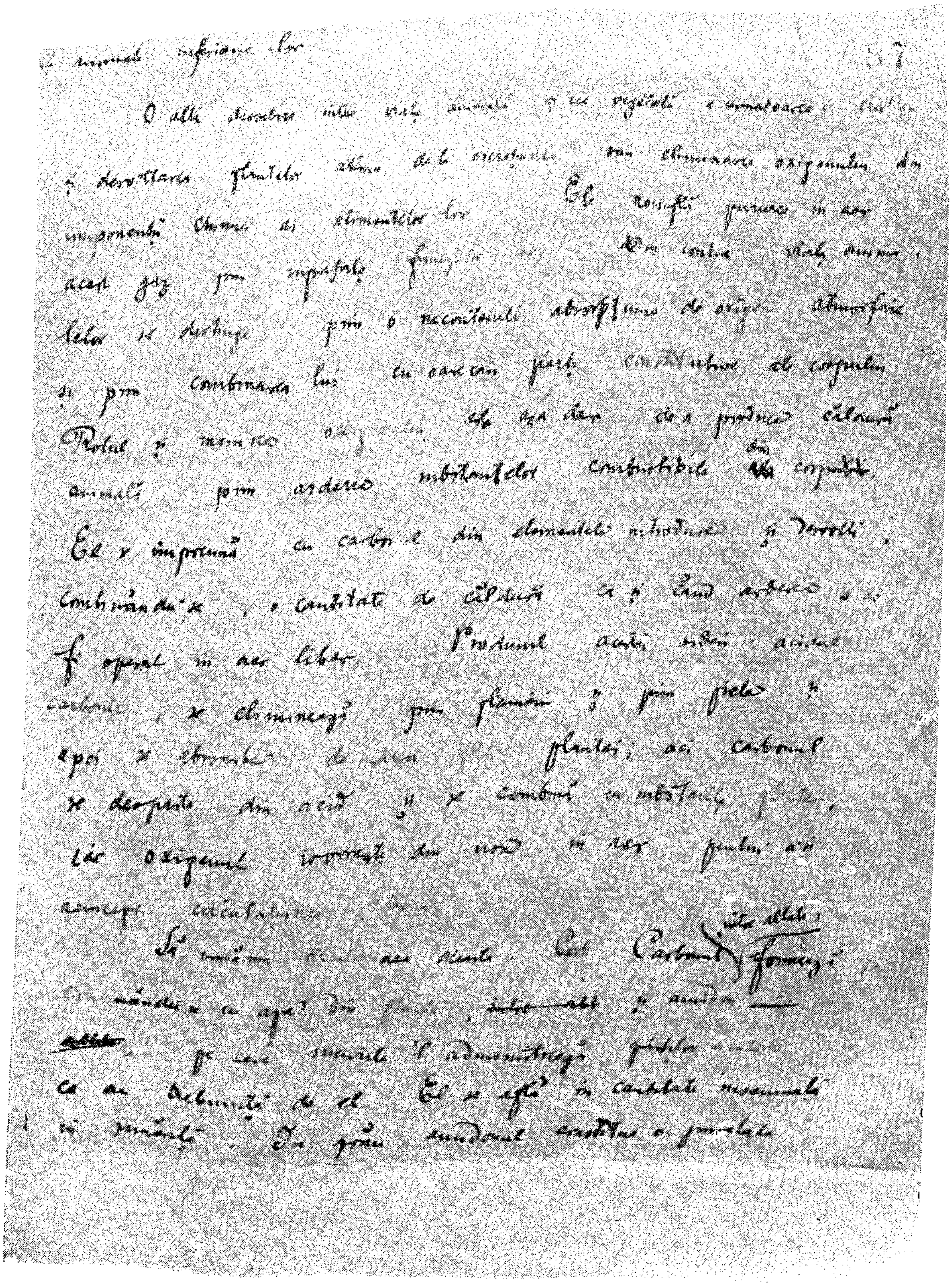

[illegible] nevoile respiraţiei lor

O altă deosebire între viaţa animală şi cea vegetală e următoarea: [illegible]
şi dezvoltarea plantelor atârnă de la existenţa sau eliminarea oxigenului din
împrejmuirea chimică a elementelor lor. El consistă parte în aer
acest gaz prin suprafaţa frunzelor [illegible]. Din contra, viaţa anima-
lelor se distinge prin o necontenită absorbţiune de oxigen atmosferic
şi prin combinarea lui cu oarecari părţi constitutive ale corpului.
Rolul şi menirea oxigenului este aşa dar de a produce căldură
animală prin arderea substanţelor combustibile ~~ale~~ din corpul.
El se împreună cu carbonul din elementele introduse şi [illegible],
combinându-se, o cantitate de căldură ca şi când arderea s-ar
fi operat în aer liber. Produsul acestei ardere, acidul
carbonic, se elimină prin plămâni şi prin piele şi
apoi se absoarbe de către [illegible] plantei; aci carbonul
se desparte din acid şi se combină cu substanţa [illegible],
iar oxigenul se întoarce din nou în aer pentru a-şi
reîncepe circulaţiunea.

Să urmăm [illegible] acum [illegible]. Carbonul, între altele, formează
combinându-se cu apa din plante, ~~între altele~~ şi amidonul ~~altele~~
~~altele~~, pe care omul îl administrează [illegible]
ce au trebuinţă de el. El se află în cantitate însemnată
în grăunţe. Din grâu amidonul [illegible]

345. *[„ÎN PERIOADA SILURICĂ...”]*

BAR 2267, 87r 20 cm × 16 cm

Proprietatea [19] de căpetenie a [20] vitalității, comună tuturor corpilor organici [21], *consistă în perpetua schimbare a substratului lor*, o proprietate [22] care le distinge de corpii [23] în repaos sau anorganici [24], a căror compunere rămîne pururea neschimbată. Așadar corpii anorganici [25] se pot reproduce [26] în mod artificial, combinîndu-se [27] la un loc părțile din cari ei [28] consistă; pe cînd cea mai mare dibăcie a chimistului nu e deajunsă [29] pentru a produce lemn, zahăr, amidon [30], său [31], gelatină, ș.a., a căror elemente, deși simple și cunoscute, nu se pot asocia [32] || prin nici un agent 293 r
în combinațiune [33] organică. Creșterea unui cristal în lumea anorganică, care e cel mai înalt fenomen din cîte cunoaștem [34], dar care nu cuprinde decît un singur act, pe-al [35] agregațiunii, această creștere o poate realiza și chimistul în mod artificial [36]; creșterea însă a celei [37] mai simple celule organice [38], precum sînt bunăoară o samă [de] bureți și de alge mici [39] cari colorează apa mlaștinilor, deși reprezintă un proces organic din cele mai infime, totuși implică în sine două activități deosebite: a agregățiunii și a prefacerii, pe care știința nu le poate reproduce deloc [40].

Deși elementele vitalității se află cu de prisos în natură, numai plantele sînt înzestrate [cu] o putere de asimilare îndeajunsă pentru a forma țesăturile lor de-a dreptul [41] din materii anorganice, fluide și gazoase și din pămînturi cari nu sînt decît mineralii discompuse. Mai mult [42]: nici o parte a unei ființe organice nu poate servi de aliment [43] unei plante pînă ce [44], prin procesul putrejunii, nu va fi reîmbrăcat [45] forma de materie anorganică. Această calitate preface organismul plantei în temelia esențială a tuturor organismelor de pe pămînt [46]. Unde lipsește vegetațiunea [47] animalele se văd silite a deveni carnivore, a se hrăni [48] prin esterminarea lor reciprocă [49], ceea ce, la urma urmelor, ar avea drept rezultat [50] esterminarea tuturor speciilor. || Din cauza aceasta planta cată să fi precedînd cu necesitate 294 r
viața animalelor [51]. Că așa este [52] ne dovedesc cercetările geologice, cari arată că, după nașterea mușchilor și algilor (Varrenkräuter) din lumea preistorică a mijlocit [53] un lung period intermediar pînă să fi apărut pe pămînt cea mai de jos speție [54] de animale.

Organismul animal [55] are trebuință neapărată [56], pentru alimentarea [57] și dezvoltarea sa, de atome organice. Nutrețul animalelor consistă, în toate împrejurările, din particule [58] de organisme. Pe cînd unele trăiesc direct din [59] plante, pentru altele se cere ca materia să fi luat o formă superioară spre [60] a le întreține, și ele se nutresc cu alte animale inferioare lor [61].

Altă deosebire între viața animală și cea vegetală e următoarea: creșterea și dezvoltarea plantelor atîrnă de la escrețiunea sau eliminarea [62] oxigenului din componenții chimici ai alimentelor lor [63]. Ele răsuflă [64] pururea în aer [65] acest gaz prin suprafața frunzelor lor [66]. Din contra, viața animalelor se distinge prin necontenita [67] absorpțiune de oxigen atmosferic [68] și prin combinarea [69] lui cu oarecari părți constitutive ale corpului. Rolul și menirea [70] || oxigenului este așadar [71] 295 r
de-a produce căldură animală [72] prin arderea substanțelor combustibile ale corpului. El se împreună [73] cu carbonul din alimentele introduse și dezvoltă prin aceasta aceeași cantitate de căldură ca și cînd arderea s-ar fi operat în aer liber [74]. Produsul acestei arderi [e] acidul [75] carbonic, care se elimineazâ [76] prin plămîni și prin piele; acest acid [77] se absoarbe de către foile plantei; carbonul se desparte [78] din acid [79] și se combină [80] cu substanța plantei, iar oxigenul izvorăște [81] din nou [82] în aer, pentru ca să-și [83] reînceapă [84] circulațiunea eternă.

Să urmărim această circulațiune. Carbonul formează, împreunîndu-se în plantă cu apa, între altele și amidon [85], pe care sucurile-l administrează părților acelora ce au trebuință de el [86]. El se [87] află în cantitate însemnată în sămînță. În grîu amidonul [88] constituie [89] o jumătate a greutății boabelor și constă numai din carbon și apă. Omul mănîncă grîu, dar în corpul lui nu găsim amidon [90]. Introdus în [91] corpul nostru, el [92] sufere o modificare chemică. Carbonul amidonului [93] se unește cu oxigenul și formează un gaz, acidul carbonic [94], care, unit cu apa devenită liberă prin evaporare [95], se elimineazâ din corp în atmosferă, pentru a reintra în laboratorul plantei [96] și a se [97] repreface în amidonul căruia-i datorea originea sa [98].

296 r Deci elementele, după ce satisfac scopul nostru, adecă după ce întreţin căldura dinlăuntru, de care atîrnă viaţa anima[lă][99], devenind din nou libere, reintră în plante, se reformează aci chemic, devin părţi constitutive ale plantei, după care iar servesc de material combustibil în economia animală[100].

Întru cît priveşte părţile lor constitutive *organice* exemplele acestea sînt îndeajuns spre a lămuri legea că animale şi plante pot trece reciproc una-ntr-alta şi că existenţele lor atîrnă reciproc delaolaltă. Acest schimb între elementele lor e mijlocit prin atmosferă, din[101] care plantele sorb cea mai mare parte a alimentelor[102] lor. Arzînd[103] o substanţă vegetală uscată găsim că partea organică, care e combustibilă şi dispare în aer, e disproporţionat[104] mai mare decît partea necombustibilă. Partea combustibilă[105] se suie în genere la 90, ba chiar 97 procente. Această parte a plantei nu se poate forma[106] decît din atmosferă, daca nu direct, dar desigur prin combinaţii[107] cari şi-au luat elementele din aer şi cari petrec în pămînt pînă ce au fost absorbite de rădăcini. Draper zice: „aerul[108] atmosferic e marele rezervoriu din care [se nasc] toate lucrurile vii şi-n care toate se-ntorc. El[109] e leagănul[110] vieţii[111] vegetale şi mormîntul vieţii animale”.

◆

297 r Cam a zecea parte din greutatea uscată[112] a plantelor ce se cultivă, a rădăcinilor, trupinei, foilor, seminţei, consistă din materii cari-şi au originea în acele părţi solide ale pămîntului din cari[113] ele au crescut. Fiece organ din ramuri, din trunchi, din foi[114] are un schelet în forma mrejei, care[115] consistă din materie anorganică, a cărei bază [e] sau siliciul[116] sau calciul[117]. Siliciul[118], pe care-l găsim în cele mai deosebite forme, ca nisip alb, ca cremene, ca cristal de cuarţ, formează mai mult decît 60, adesea 95 procente ale substanţei pămîntului solid[119]. El face ca pămîntul să aibă porozitate[120], pentru ca aerul şi apa să aibă intrare liberă în încăperile[121] lui minimale *[122]. Solul[123] alunios[124] (Alaunerde „piatră acră”), baza lutului, face ca pămîntul să fie compact[125] şi retentiv. Menirea siliciului[126] e de-a da tărie plantei, d. ex. paiul; el formează oasele întregei familii a ierburilor; 93 pîn'[la] 150 funţi de siliciu[127] solubil e necesar pentru a forma un ogor de pămînt.

◆

298 r 200 de funţi de pămînt au fost uscaţi într-o sobă şi puşi într-un vas de lut. Acest pămînt a fost apoi udat cu apă de ploaie şi s-au sădit în el o salcie în greutate de cinci funţi. În curs de cinci ani pămîntul a fost cu grijă udat cu apă de ploaie sau cu apă curată; salcia creştea şi-nverzea şi, pentru a feri ca pămîntul să nu s-amestece cu alt pămînt sau cu praf adus de vînt, vasul a fost acoperit c-o placă de metal care avea o mulţime de găuri mici cari să nu dea intrare decît aerului. După ce-a crescut cinci ani în aer, copacul a fost scos afară şi s-a aflat că cîntărea 169 de funţi şi 3 unţii, fără a număra frunzele pe cari copacul le pierduse în orice toamnă. Pămîntul a fost luat apoi din vas, s-a uscat în cuptor[128], s-a cîntărit şi s-a aflat că nu pierduse decît *două* unţii din greutatea sa originară; aşadar în orice caz 164 de funţi din fibrele lemnoase, coajă şi rădăcini se formaseră, din ce izvor însă? Se află deci că aerul fusese izvorul elementelor solide şi adevărul acesta se poate vedea după puţină reflecţie, căci atmosfera cuprinde acid carbonic care are 714 părţi[129] de oxigen şi 338 părţi carbon.

◆

299 r În orice clipă planta e ruina trecutului şi-n acelaş timp, după puterea şi virtualitatea ei, colţul viitorului; mai mult încă, ea e un produs deplin, perfect şi escelent pentru prezent[130].

◆

Dezvoltarea începe aşadar în stomahul plantei şi se continuă în stomahul animalului, pînă ce pămîntul e îndestul de preparat pentru a servi scopurilor omului.

Puterile pămîntului, pururea în activitate, produc combinații nouă pentru întreținerea vieții vegetale. Suma de căldură prin care apa mărilor se preface în abur se consideră cu puterea a 16 bilioane de cai. Condensat, aburul redevine apă, cade în formă de ploaie, recaută oceanul și duce în direcția lui mari cantități de pămînt ce consistă din discompunerea[131] pietrișurilor ce compun pămîntul; această discompunere e din parte și urmarea schimbării de temperatură, iar aceasta urmarea mișcării continue între părțile apei și ale aerului. „Frigul", zice Clarke, „e plugul lui Dumnezeu, care farmă orice brazdă și pulverizează totul", dînd tuturor părților facultatea de-a intra în combinațiuni nouă.

◇

Cantități nemăsurate din acest pămînt se milesc (schwemmen) în ocean, unde sînt primite de miriade de ființe vii și sînt mistuite. Sondările la largul mării ne-au descoperit faptul că sonda nu aduce de nicăiri pămînt, ci pururea mase de animale microscopice din fundul oceanului. 300 r

În adîncimile lui lucrează insecte foarte mici, cărora natura le-a impus datoria ca, afară de grija pentru nutrimentul[132] lor și al progeniturei lor, să zidească mereu case nouă. Crustaceea se chinuie mereu, în interesul apărării ei, să-și repare, să-și mărească, să-și reînnoiască casa; și, după ce moare, o lasă ca o contribuție și ca un adaos la masa din ce în ce crescîndă a păturei de var cochilios (Muschelkalk). În mările de sud insecte de-o ordine și mai joasă ridică ziduri masive de mărgean care se-ntind mii de mile și ici se-nșiră de-a lungul liniei țărmurilor, dincolo formează brîul unor insule izolate, înfruntînd talazurile cît de învifora te; generație după generație murind, ele lasă în păturile pietroase de var de mărgean (Korallenkalk) monumente nepieritoare a neîncetatei lor munci. Aceste stanuri de stîncă consistă 2/5 a greutății lor din acid carbonic, care-n aparență e prins pentru vecie în ele. Acest acid carbonic || s-au sustras direct sau indirect atmosferei, deci marea trebuie să fi sorbind neîncetat acid carbonic din aer. Lucrările acestor animale maritime ar trebui deci să producă o scădere anuală a cantității absolute a acestui gaz (ca și îngroparea de materii vegetale) daca alte activități ale naturii n-ar compensa și echilibra această pierdere. 301 r

Pămîntul însuși aburește. Din crăpăturile lui, foarte numeroase pe fața pămîntului, curge gaz de acid carbonic în mulțime și s-amestecă cu aerul ce-l încunjură. El picură în izvoarele de la Carlsbad, vuiește ca din niște foi suterane din tăpșanul de la Paderborn, clămpănește în buzunarul ducelui de Nassau, sperie pe călătorii nevinovați din Hundsgrotte, escită interesul geologilor chemici în peșterele de la Pyrmont și e cumplit pentru oameni și animale în fatala Vale a morții. În acea minune a Iavei. Și[133] mai mult gaz o fi ieșind încă din fundurile necunoscute ale apei care acopere o parte atît de mare a suprafeței pămîntului. Din aceste izvoare numeroase curge pururea acid carbonic în aer sau în mare și se restituie în locul acelora cari, zilnic, se detrag || aerului și se îngroapă în coaja solidă a pămîntului. 302 r
Dacă am ști în cît timp pămîntul dă atît din el pe cît se îngroapă zilnic în el, am putea rosti în vorbe cît timp îi trebuie acestei uriașe roți a lumii care se rostogolește pentru a îndeplini una din uriașele sale învîrtituri.

Acidul carbonic, ca și aburul de apă al atmosferei, sînt în continuă circulațiune. Pe cînd acidul carbonic care plutește în aer îndeplinește într-o generație multe cercuri, trecînd bunăoară din atmosferă-n plantă, din plantă-n animal și din animal iar în aer, nefiind nicicînd proprietatea reală a ființei singuratece și nepetrecînd nicicînd mult timp în acelaș loc, masa totală a acidului carbonic se mișcă într-o circulație mai lentă și mai mare între pămînt și aer. El se ridică din pămînt la un capăt al curbei ca gaz elastic, își petrece pe drum, intrînd pe scurt timp în schimbările succesive ale formelor vegetalelor și animalelor, pînă ce în sfîrșit, la cellalt capăt al curbei, se-ngroapă iarăși în pămînt în formă de var solid și de plante fosile.

◇

Să se observe numai suprafața unui stan de granit gol cu desăvîrșire. Curînd se dezvoltă vegetația în forma unei mici și gingașe plante abia văzute cu micros- 303 r

copul; și această plantă se nutrește c-o [134] cantitate foarte mică de apă [135] a aerului [136] atmosferic, încărcată cu acid carbonic și amoniac. Piatra viorelei se numește acest coperiș fin, prăfuit și stacojiu (écarlate) al stîncei goale și e numit astfel din cauza curiosului miros de viorea pe care-l are daca-l freci. Prin descompunerea și putrezirea continuă a acestei mici plante se produce încet-încet o pătură foarte subțire de humus, care e de ajuns acum pentru a atrage din atmosferă nutriment destul pentru cîțiva mușchi negri-mohorîți. Acești mușchi, cari îmbracă deși [137] pămîntul lîngă gropile din Fahlun și Dannemora din Svedia și prin colorarea lor mohorîtă dau un aspect întunecos gropilor, se numesc [138] de către botaniști mușchi stygici sau mușchi de Fahlun. Dar ei nu sînt nimic mai puțin decît soli ai morții. Putrezirea lor pregătește loc eleganților mușchi de Alpi (Alpenmoos) după a cărui distrugere urmează în curînd alți mușchi, mai verzi și mai spornici, pînă ce s-a format un humus suficient pentru mură, zmeură și în fine pentru brad. Astfel, dintr-un început insignifiant
304 r || se formează o pătură din ce în ce mai mare de humus pe stînca goală și se stabilește o vegetație din ce în ce mai tare și mai spornică, care nu se nutrește din humusul care se-nmulțește în loc de-a scădea, după orice generație, ci cu al cărui ajutor numai își trage nutrimentul din aer [139].

◇

Materii vegetale în stare de putrejune le ia orice bură de ploaie din vîrful muntelui și le așează la poalele lui, împreună cu așezături minerale. După un timp, la poala de munte s-a format un pămînt capabil a purta copaci cu trunchiul înalt. Cel dentîi copac își leapădă frunzele și ramurile, hrănind pămîntul [140], ce devine de jur împrejur din ce în ce mai gras, într-un cerc care e atît de întins pînă unde [141] ajung ramurile atîrnătoare ale copacului. Procesul posterior e cam următorul: la marginea estremă a acestui cerc astfel nutrit, și anume la marginea dintre copac și suișul muntelui, care e mai puțin bogată în îngrămădire de elemente pentru nutrirea plantelor poate să crească un nou copac. Acesta devine centrul unui nou cerc
305 r de pămînt roditor, || la marginea căruia se adună material nou prin lepădare de ramuri și crengi [142]. Fiece plantă nouă gunoiază așadar pămîntul pentru urmașii ei, și vegetația se suie în sus. Puterile elementare, gravitația și spălarea prin ape curgătoare, duc nutrimentul mineral și organic pentru plante [143] la locurile cele mai adînci; iar vegetația răsărită recucerește muntele din jos în sus [144], ducînd aceeași hrană în susul muntelui, și-și prepară în cale drumul pentru progresele ei proprii. Cea mai slabă și mai sărăcăcioasă vegetație merge pururea înainte, ca pionerii și trupele ușoare, care curăță drumul pentru coloanele grele ale armatei.

◇

Planta e așadar un fabricant de pămînt roditor, și ceea ce se spune despre ea se poate afirma despre toate viețile ce trăiesc și se mișcă și umblă pe pămînt. Dezvoltarea începută în stomahul plantei se continuă și se îndeplinește în stomahul omului, carele cu drept cuvînt a fost asemănat c-o locomotivă. În stomahul acestui din urmă introducem [145] materie combustibilă, în împrejurări proprii a favoriza ||
306 r discompunerea acestei materii combustibile, *id est* mișcarea elementelor ei, și această mișcare produce *putere*. Modul în care concurg [146] plante și animale pentru a produce această mișcare ce sporește din ce în ce e următorul:

Omul și celelalte animale nu fac decît a ajuta această transformare, căci oamenii și animalele consumă nutriment vegetal cu acelaș rezultat final la care plantele ar ajunge pierind prin putrejune sau distrugîndu-se prin foc. Nutrimentul se introduce în stomah în forma în care-l dă planta, iar în forma de *acid carbonic* și de *apă* iese prin răsuflarea plămînului și a pielei.

Frunza [147] plantei viețuitoare suge *acid carbonic* din aerul atmosferic, dar dă afară oxigenul cuprins în acest gaz. Ea nu păstrează decît *carbonul*. Rădăcinile sug apă din pămînt și din [148] apa aceasta combinată cu carbonul [149], planta formează crohmală, zahăr, grăsime și alte substanțe. Animalul introduce această crohmală, zahăr sau grăsime în stomahul său, iar prin plămîni introduce oxigen din aer și, cu această materie, distruge munca ce-o făcuse planta, căci, prin plămîni și prin piele, animalul restituie crohmala și oxigenul în formă de *acid carbonic* și de *apă*.

Procesul se-ntîmplă precum arată următoarea tabelă: 307 r

Planta	*consumă*	și	*produce*
	acid carbonic prin frunze		*oxigen* prin frunze
	apă prin rădăcină		*crohmală* etc. în substanțele ei solide
Animalul	*consumă*	și	*produce*
	crohmală și *grăsime* prin stomah		*acid carbonic* și *apă*
	oxigen prin plămîni		prin piele și plămîni

Deci planta consumă ceea ce produce animalul prin procesul lui vital și viceversa, animalul consumă ceea ce planta produce.

Această circulațiune se-ncepe așadar cu acid carbonic și apă și se-ncheie tot cu ele. Aceeași materie, adică acelaș carbon, își repetă mereu circulațiunea: ici plutește în aer, ici formează substanța plantei ce crește, ici a animalului care se mișcă și s-amestecă apoi iarăși cu aerul, pentru a reîncepe rotirea sa fără de sfîrșit. Azi formează partea unei plante, mîni trece-n corpul unui om, și după o săptămînă poate să fi trecut prin altă plantă și prin alt animal.

Ceea ce e în săptămîna aceasta al meu e-n cea viitoare al tău. Nu există în 308 r adevăr proprietate privată în materia pururea mobilă.

◆

În păduri seculare, unde frunzele cad în orice toamnă și copacii mor periodic, materia anorganică din pămînt trece în plantă și se-ntoarce, prin putrezirea plantei, iarăși în pămînt, face așadar drumul cel mai scurt în sus și-n jos, din[150] pămînt în plantă, din plantă-ndărăt în pămînt. Tot așa e pe pajiștele originare, pe cari iarba se coace-n orice toamnă, veștejește și redă pămîntului materia lui anorganică, și-n orice primăvară răsare din nou verdeața, hrănindu-se din rămășițele anului trecut. Altfel e însă cînd productul vegetabil e consumat de animale. Atunci trece în stomahul animalelor, acolo se discompune sau se mistuie, părțile lui constitutive sînt primite pentru acest scop de anume vase, cari le distribuie membrelor ce au nevoie de ele. Sărurile nu trebuie să le urmărim, precum nici sîngele, nici țesăturile. Acidul fosforic și calciul, sub forma de calciu acido-fosforic, se așeză mai cu seamă în oase.

Importanța acestui calciu acido-fosforic pentru economia animală se va lămuri 309 r numaidecît dacă amintim că, arzînd oase uscate, rămîne o cenușă albă care e pe jumătate atît de grea pre cît erau oasele înainte de-a se arde și că această cenușă consistă mai cu seamă din calciu acido-fosforic.

Dar toate părțile corpului, chiar și cele mai solide, sînt supuse unei continue reînnoiri. Legea schimbării materiei (Stoffwechsel) se impune atît oaselor cît și părților moi, și acidul fosforic, introdus azi, în puține zile va fi eliminat iarăși cu alte căzături (Abfälle) și escrețiuni ale corpului; la urma urmelor moare corpul însuși și toate părțile sale materiale se-ntorc în pămîntul din care au ieșit. Aci, espuse influenței aerului, sufăr o discompunere deplină, prin care părțile lor anorganice se pun în așa stare încît pot să treacă din nou și cu folos în rădăcinele plantelor.

Schimbările generale indicate mai sus se pot rezuma pe scurt astfel:

310 r

Planta	*consumă*	și	*produce*
	acid fosforic, calciu, sare fiartă (Kochsalz) și alte săruri din pămînt		deplină substanță vegetală
Animalul	*consumă*	și	*produce*
	a) părți de plantă b) oase și țesături, precum și oxigen prin plămîni		oase depline, sînge și țesături, acid fosforic și alte săruri în escrețiuni

Pămîntul	*consumă*	și	*produce*
	escrețiuni ale animalelor, animale și plante moarte		acid fosforic, calciu ș.a.

Ar fi cu putință ca un culegător asiduu de pulbere omenească să strîngă atîta încît să poată astupa cu ea „o gaură prin care suflă vîntul", cum zice Shakespeare. Dar în realitate materia aceasta nu e cea din care se compune lutul, și cenușa noastră nu se poate întrebuința la asemenea scopuri.

311 r Planta, care e admirabil construită, nu poate pui fără acid fosforic ș.a., pe cari trebuie să le primească în sine și să le ofere ca nutriment animalului ce crește. Și pămîntul are atît de puțină cantitate din materia aceasta și altele folositoare încît și plante și animale cată să restituie pămîntului materialele *împrumutate* îndată ce le vine sfîrșitul vieții. Cenușa noastră nu poate fi sustrasă pe mult timp de la împreunarea ei cu alte și nouă faze ale vieții animale și vegetale.

Sub condiția de a restitui împrumutul, pămîntul ne dă materialele și sub condiția aceasta mișcarea poate fi sporită și mănținută. Pămîntul nu dă nimic, el împrumută, dar înclină a împrumuta totul, cu cît mai mare e căutarea, cu atît mai mare oferta, dar omul să nu uite că împrumută numai de la o bancă mare care cere aceeași punctualitate ca și băncile Americei, Franței sau Angliei.

◆

312 r Planta e slujnica animalului. Daca omul ar fi venit înaintea plantei pe pămînt ar fi fost cu totul lipsit de sprijin. N-ar putea trăi nici din pămînt, nici din aer, și totuși corpul său are pururea trebuință de elementele cuprinse în amîndouă. Planta e aceea care-și alege aceste materii indigestibile, le adună, le împreună și le prepară ca nutrimente pentru oameni și pentru animale. Și acestea par a lepăda sclavului lor ce muncește din greu materiile netrebnice pe cari nu le pot folosi, pentru ca el să le prelucreze din nou în materie cu putință de-a fi consumată. Planta e sclavul animalului și ce sclav de bunăvoie, frumos, interesant e acesta ! Lucrează într-una și totuși numai spre scopul pe care însuși și-l propune. Se chinuie pîn' la moarte și totuși, cu venirea primăverii, se ridică din nou tînăr, frumos, de bunăvoie ca totdeuna, apucîndu-se cu bucurie de munca [151] ce i s-a propus.

◆

Toate părțile azotate ale plantei, cari ne servesc de hrană, consistă în adevăr numai din *carbon*, *idrogen* [152], *oxigen* și *azot*. Dar existența acestor elemente numai nu-i ajută nimic plantei. Ea nu poate face din ele nici un gram de albumină sau
313 r gluten [153] (Kleber) daca în acelaș timp || și în proporții corespunzătoare nu va cuprinde săruri fosforacide (Phosphorsauer). Crohmala atît de folositoare, zaharul dulce, acidul de lămîie răcoritor, untdelemnul aromatic al portocalei sînt în adevăr compuse numai din carbon, idrogen și oxigen, dar din o mulțime cît de mare de asemenea elemente planta nu ne poate prepara aceste daruri, daca nu posedă săruri alcaline. Lugerul zvelt al grîului nu s-ar putea ridica pentru a-și coace firele în soare daca pămîntul nu-i dă acid silicic (Kieselnsäure) prin care celulele sale capătă tăria necesară ca să poată sta băț în sus [154].

◆

Concluzia e deci următoarea : Nu trebuie nicicînd să sămănăm cartofi la întîia semănătură, precum s-a făcut în genere în Europa, ci să-ncepem cu săcara și să facem să urmeze cartoful sau, și mai bine, după săcară [155] trifoi și abia în anul al treilea cartofi. Hrana pe care planta o ia din pămînt consistă în esență numai din substanțele anorganice ale lui și acestea, nu substanțele organice, constituie bogăția unui pămînt [156].

1. *inițial* a actualului 2. cum am *deasupra lui* putem *șters* 3. *după* procesul *șters* 4. *deasupra lui* nicicînd *șters* 5. alimente animalice și vegetale *provine, prin substituiri și ajustări, din* nutriment animalic și vegetabil 6. *supraintercalat* 7. *după* din *șters* 8. *inițial* cari li se dau de către pămînt și aer 9. *corectat din* altele 10. *după* corpul *șters* 11. *inițial* ca să poată trăi și crește 12. *deasupra lui* corpului *șters* 13. în adevăr *supraintercalat* 14. *provine, prin ștersături, din* din aer, din apă, din pămînt și din piatră 15. *inițial*

că aceleași cantități de elemente pe cari le cîștigaseră cele dentîi dispăruseră din cele din urmă 16. *inițial* și se luase destule precauțiuni la aceste esperimente 17. *deasupra lui* posibilitate *șters* 18. *inițial* ca aceste materii să (vie) fi venind din alte sorginți 19. *deasupra lui* Însușirea *șters* 20. *corectat din* al 21. *inițial* corpurilor organice 22. *deasupra lui* calitate *și* însușire *succesiv șterse* 23. *corectat din* corpurilor 24. *corectat din* anorganice *pentru a-l acorda cu* corpii 25. *deasupra lui* cele din urmă *șters* 26. *deasupra lui* reprezinta *șters* 27. *deasupra lui* punîndu-se *șters* 28. *deasupra lui* ele *șters (urmă a acordului cu* corpurile *înlocuit apoi cu* corpii*); spre deosebire de întreg restul acestor fragmente de botanică, textul scris pe paginile* **290r–297r** *poartă toate semnele unei atente și minuțioase revizuiri ulterioare; de altfel aceste pagini se află transcrise de Eminescu, cu unele intervenții în plus, în* **2267, 84r–89r,** *în cadrul unei serii de însemnări făcute după același J. R. Mayer din care a tradus* Observațiuni asupra puterilor naturii nevieţuitoare*;* 29. *deasupra lui* suficientă *șters* 30. *deasupra lui* crohmală *șters* 31. *deasupra lui* grăsime *șters* 32. *deasupra lui* contopi *șters* 33. *deasupra lui* legătură *șters* 34. *inițial* Creșterea cristalului, cel mai înalt proces anorganic pe care-l cunoaștem 35. *deasupra lui* acela al *șters* 36. *inițial* chemicul *(deasupra:* chimistul) poate s-o realizeze în mod artificial 37. creșterea însă a celei *provine din* dar creșterea celei 38. *deasupra lui* deja *șters* 39. *inițial* precum sînt unii bureți și algele mici 40. *de la* deși reprezintă *pînă aici fraza a avut inițial forma* deși e un infim proces organic, reprezintă două activități, al agregățiunii și al prefacerii, lucru pe care știința nu-l poate reproduce deloc 41. *de la* numai *pînă aici fraza a avut inițial forma* totuși numai plantele posed o putere suficientă de asimilare pentru a forma ⟨direct⟩ țesăturile lor direct 42. *inițial* Ba mai mult 43. *deasupra lui* nutriment *șters* 44. pînă ce *deasupra lui* dacă *șters* 45. *inițial (de la* pînă ce*)* dacă, prin procesul putrejunii, nu va relua 46. *inițial* Această capacitate face din organismul plantei temelia esențială a tuturor organismelor celorlalte 47. *modificat din* vegetația 48. *inițial* sînt silite să devie carnivore și să se hrănească 49. *inițial* prin esterminare reciprocă 50. *inițial* ceea ce ar avea drept urmare 51. *inițial* planta trebuie să premeargă cu necesitate viața animalică 52. *după* a fost *șters;* ne *care urmează e supraintercalat* 53. *după* fost *șters* 54. *inițial* cea mai joasă clasă 55. *modificat din* animalic 56. *după* pentru *șters* 57. *deasupra lui* nutrirea *șters* 58. *deasupra lui* părți *șters* 59. *deasupra lui* cu *șters* 60. *deasupra lui* pentru *șters* 61. *supraintercalat; urmează* Înzestrate c-o facultate de asimilare mai mică *șters* 62. *inițial* excreția adecă eliminarea 63. *inițial* componenții alimentului lor 64. *deasupra lui* espiră *șters* 65. în aer *supraintercalat* 66. *urmează* în aer *șters pentru a fi supraintercalat mai înainte; vezi nota anterioară* 67. *deasupra lui* perpetua *șters* 68. *inițial* absorbțiune a oxigenului din aer 69. *deasupra lui* împreunarea *șters* 70. Rolul și menirea *deasupra lui* Menirea *șters* 71. este așadar *supraintercalat* 72. *modificat din* animalică 73. *deasupra lui* unește *șters* 74. *pe marginea din stînga a paginii Eminescu marchează această frază cu o linie verticală și scrie alături, unul sub altul, cuvintele* mai mare, *care par să fie într-un raport, greu determinabil, cu segmentul de text* aceeași cantitate de căldură 75. *după* e gazul de *șters* 76. *deasupra lui* escretează *șters* 77. acest acid *deasupra lui* acesta iarăși *șters* 78. *deasupra lui* separă *șters* 79. din acid *supraintercalat* 80. *deasupra lui* împreună *șters* 81. *după* curge în *șters* 82. din nou *supraintercalat* 83. *după* din nou *șters pentru a fi supraintercalat mai înainte; vezi nota anterioară* 84. re- *din* reîncepă *supraintercalat* 85. *deasupra lui* crohmală *șters* 86. *modificat din* ca *în urma înlocuirii de mai sus a lui* crohmală *cu* amidon 87. El se *deasupra lui* Se *șters* 88. *deasupra lui* scrobeala *șters* 89. *după* forme[ază] *șters* 90. *deasupra lui* scrobeală *șters* 91. *deasupra lui* Intrînd în *șters* 92. *modificat din* ca *în urma înlocuirii de mai sus a lui* scrobeală *cu* amidon 93. *deasupra lui* scrobelei *șters* 94. *inițial* formează un gaz de acid carbonic 95. *deasupra lui* aburire *șters* 96. *inițial* în plantă 97. *supraintercalat* 98. *inițial* în scrobeala căreia-și datorea originea 99. *obișnuit ca, recitindu-și textul, să modifice* animalică *în* animală *Eminescu l-a tăiat aici din inadvertență pe* -lă *din* animală *crezînd că îl taie pe* -că *din* animalică 100. *Forma actuală a frazei rezultă, după numeroase intervenții la recitire, din* După ce-a satisfăcut scopul nostru, de-a întreține căldura dinlăuntru, de care atîrnă viața animală, elementele, devenite libere, se reformează prin plantă în părți constitutive ale plantei, după care iar servesc de material combustibil în economia animală 101. din *deasupra lui* de la *șters* 102. *deasupra lui* hranei *șters* 103. *după* La arderea *șters* 104. *deasupra lui* incomparabil *șters* 105. Partea combustibilă *supraintercalat (propoziția începea cu* Se suie*)* 106. *inițial* nu poate fi formată 107. *deasupra lui* compuneri *șters* 108. *după* că *șters și înlocuit cu cele două puncte* 109. *Modificat din* Ea *(Eminescu a avut o clipă în minte* atmosfera *în loc de* aerul atmosferic*)* 110. *în ms.* legeanul 111. *repetat din inadvertență* 112. *inițial* a greutății uscate 113. *inițial* în părțile solide ale pămîntului în care 114. *inițial* Fiece organ are în ramuri, trunchi, foi 115. *supraintercalat* 116. *deasupra lui* prundul (Kiesel) *șters* 117. *deasupra lui* varul *șters* 118. *deasupra lui* Prundul *șters* 119. *inițial* ale pămîntului 120. *inițial* el dă pămîntului porozitatea 121. *după* înjghebarea *și (suprapus)* compunerea *succesiv șterse* 122. *supraintercalat* 123. *deasupra lui* Pămîntul *șters* 124. *Eminescu simte caracterul improvizat al traducerii termenului și dă echivalentul german* 125. *inițial* face pămîntul compact 126. *deasupra lui* prundului *șters* 127. *deasupra lui* prund *șters* 128. *după* sobă *șters* 129. *supraintercalat* 130. *urmează indicația* (Schleiden, *Die Pflanze*, p. 90) 131. *corectat din* descompunerea 132. *după* nut[rețul] *șters* 133. *după* Din aceste numeroase izvoare *șters pentru a fi reluat mai jos, la locul lui real din text: Eminescu fusese pe punctul să sară o frază* 134. *după* de-o *șters* 135. *după* aer *șters* 136. *inițial* d[e aer atmosferic] 137. îmbracă deși *deasupra lui* acopăr *șters* 138. *inițial* au fost numiți 139. *urmează indicația* (Schleiden, *Die Pflanze*, p. 162) 140. *inițial* își lapădă frunzele și ramurile pe pămînt 141. *după* ce *șters* 142. *probabil inadvertență* pentru frunze și crengi *sau* ramuri și frunze 143. *inițial* nutrimentul mineral și vegetal al plantei 144. *în ms., din inadvertență,* din sus în jos 145. *după* aducem *șters* 146. *deasupra lui* conlucrează *șters* 147. *după* Foaia p[lantei] *șters* 148. *supraintercalat* 149. *inițial* și din apa aceasta, combinîndu-se cu carbonul 150. *după* de la p[ămînt] *șters* 151. *deasupra lui* lucrul *șters* 152. *după* azot *șters* 153. *adăugat cu creion roșu la o recitire, inițial figura numai* Kleber, *netradus, ca mai jos* Kieselsäure 154. urmează indicația Schleiden, *Die Pflanze*, p. 206 155. *deasupra lui* cartof *șters* 156. *urmează indicația* pag. 181, *care trimite tot la un fragment din cartea lui Schleiden*

[„FOAIA E PENTRU PLANTĂ...”]

2264

330 r Foaia e pentru plantă ce e microcosmul pentru macrocosm : e planta în miniatură ; amîndouă stau sub legi comune, și, cînd găsim în părțile foii o orînduire oarecare, putem aștepta cu siguranță de-a o afla și în părțile plantei și viceversa.

[P. COEL. M. SCHACHINGER], *NAȘTEREA ALBINEI*[1]

2257

268 r Matca sau crăiasa albinelor[n], daca a fost fecundată în mod normal, are pe deplin în puterea ei de-a determina sexul odraslelor în momentul în care se ouă. O apăsare ușoară asupra receptaculului seminței, care e așezat alături cu scara ouălor, și cîteva fire de sămînță se introduc prin micropile[2] în ou și acesta dă naștere unei femei ; nefăcîndu-se această apăsare și lăsîndu-se oul nefecundat, se naște un bărbătuș. Desigur, curios fenomen ! Dar mai mult încă : toate ouăle predestinate a deveni indivizi feminini regina le pune în căsițe mici, în căsițe de lucrătoare ; embrionii[3] predestinați a deveni trîntori se pun în căsițe mari, în așa-numitele căsițe de trîntori.

[n] *Stupul e o mănăstire de călugărițe fecioare în cari numai stare[ța] are amanți și face copii.*

Daca însă facultatea crăiesei nu este în toată orînduiala[4], adecă daca nu s-au împreunat și fecundat, sau sămînța primită cu ocazia împreunării[5] este întrebuințată și punga cu sămânță e sleită, regina nu suspendă ouarea ; dar se-ntîmplă amăgiri. Sute de ouă le[6] pune în căsițe mici, sigură în intenția ei că le-a fecundat în toată regula ; și din toate sau, în caz de împreunare insuficientă[7], din multe se
269 r dezvoltă bărbătuși || cari nu-ncap în căsițele strîmte destinate pentru surori lucrătoare și cresc mai mari decît căsițele , încît lucrătoarele trebuie să clădească cupole întregi asupra chilioarelor[8] respective, pentru ca să ajungă a face legene în raport cu mărimea trupului celor ce cresc în ele.

Ouăle indivizilor masculini și feminini puse odată, crăiasa nu se mai preocupă de ele ; clocirea lor, precum și hrănirea viermușilor estrem de mici e treaba albinelor lucrătoare. Viermușii stîngaci (ca copilașii) capătă în cele dentîi șase zile nutreț foarte bun, aproape mistuit[9] sau cel puțin curățit de orice materie indigestă. De acolo vine că în acest period nu se balegă[10] (ca copilul în pîntece), ba, precum susțin o seamă de naturaliști, nici nu au șezut ; acest din urmă se află altfel și la cel mic[11] viermuș de albină, dar e atît de rudimentar încît se sustrage chiar celei mai amănunțite cercetări microscopice.

După ce viermușul au crescut în opt zile atît de mult încît se poate ridica în chilioara lui (ca copilul în piciorușe), atunci, daca e vorba să devie lucrătoare sau bărbătuș, i se dă o mîncare mai energică, care consistă dintr-un amestec simplu de miere, polen și apă, în locul mîncării de mai nainte (asemănător laptelui. Albina se-nțarcă). Numai individele predestinate a fi regine primesc înainte terciul regal mai sus amintit.

270 r Dacă nici lucrătoarele, nici trîntorii nu se balegă încă, bălegarul rămîne din contra în stomah pînă ce viermușul se face păpușă, și abia în starea de păpușă ori de cocon iese din trupurile insectelor în stadiu de metamorfoză și dă locului sau bășicei de libelă (camașă) o proprie coloare galbenă. Albinele, nefiind în stare a desface acești coconi fini de pereții de ceară, ele rămîn lipite de pereți, lucru[12] prin care tot fagurul în care s-a făcut clocirea rămîne de o[13] floare[14] galbenă-mohorîtă. Dar chiliuțele sînt încă bune ca să se clocească în ele generații nouă, cari toate își lasă pielcica lor de libelă înlăuntrul pereților[15] chilioarei, încît fagurii de clocire devin cu timpul negri-mohorîți. Prin fiecare din aceste pielcele lepădate chilioarele se cam

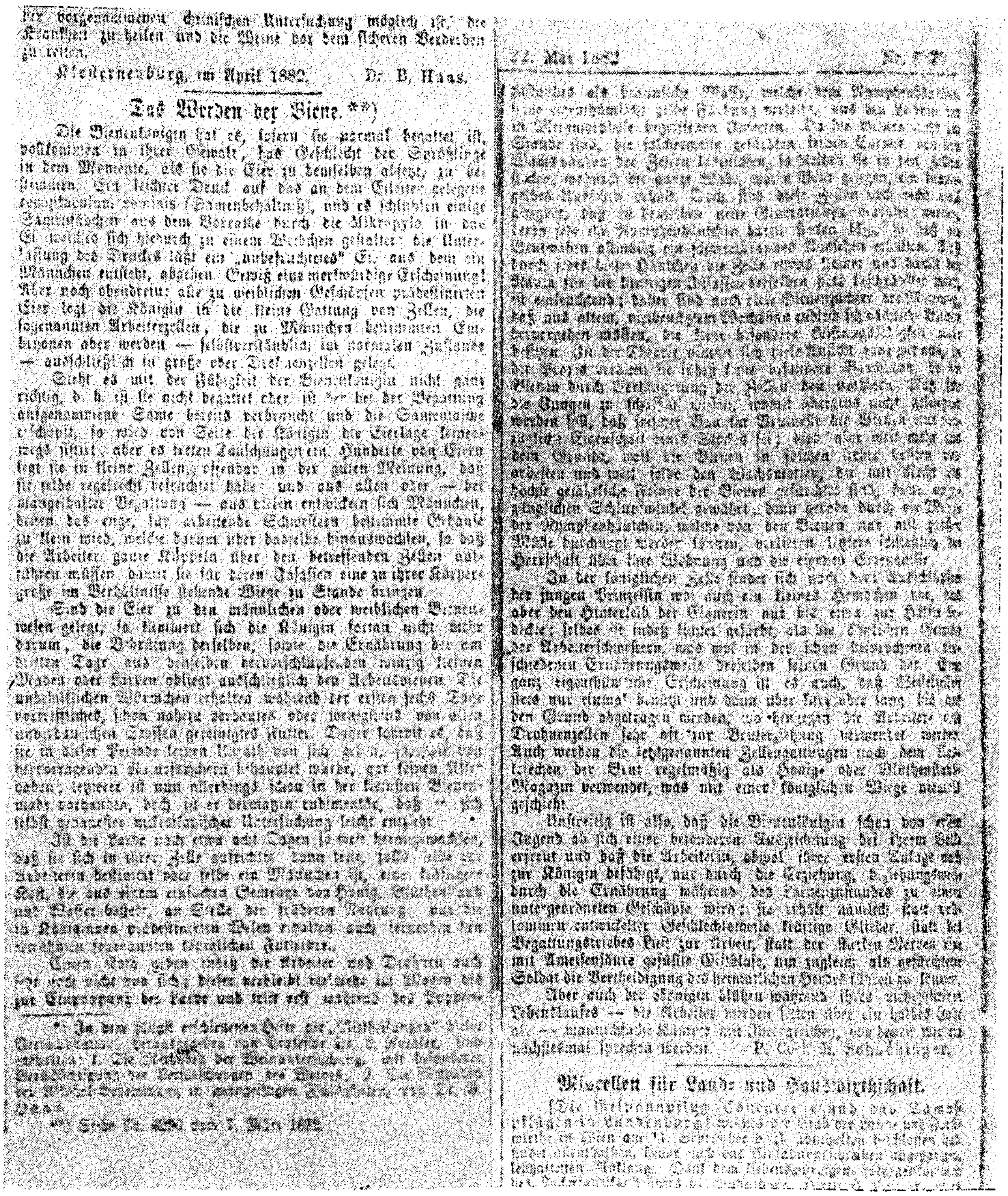

346. *NAŞTEREA ALBINEI*

Originalul din „Neue freie Presse"

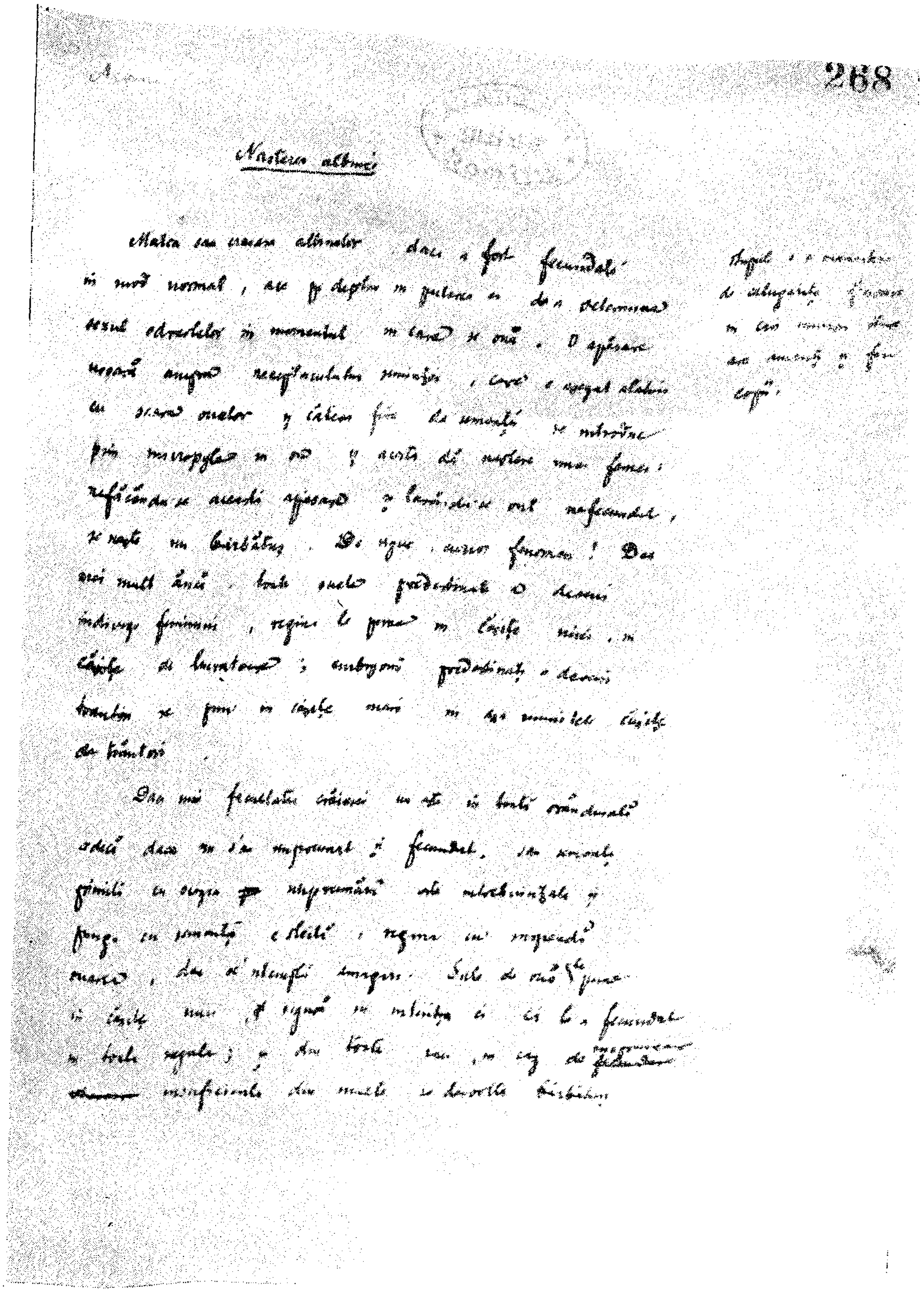

268

Nașterea albinei

Matca sau crăiasa albinelor, dacă a fost fecundată în mod normal, are pe deplin în putere ca să determine sexul odraslelor în momentul în care se ouă. O apăsare ușoară asupra receptaculului semințelor, care e legat alături cu sacul ouălor, și câteva fire de sămânță se introduc prin micropylas în ou și acesta dă naștere unei femei; refuzându-se această apăsare și lăsându-se oul nefecundat, se naște un bărbățuș. Deci ce [illegible] curios fenomen! Dar nici mult [illegible], toate ouăle predestinate a deveni indivizi feminini, regina le pune în căsuțe mici, în căsuțe de lucrătoare; embryonii predestinați a deveni trântori se pun în căsuțe mari în așa numitele căsuțe de trântori.

Dacă însă fecunditatea crăiasei nu este în toată rânduiala, adică dacă nu s-a împerecheat și fecundat, sau sămânța primită cu ocazia împerecherii [illegible] și punga cu sămânță e deșartă, regina [illegible] [illegible], dar se [illegible] imaginea. Toate ouăle le pune în căsuțe mici, [illegible] [illegible] că ele a fecunda în toate regulele; și din toate [illegible], în caz de ~~fecundare~~ nefecundare ~~[illegible]~~ insuficientă din ouăle se dezvoltă bărbăteii

Stupul e o mănăstire de călugărițe și numai în care numai una are menirea să facă copii.

347. *NAȘTEREA ALBINEI*

BAR 2257, 268r 21 cm × 17 cm

strîmtează pentru viitorii locuitori; de aceea mulți prisăcari sînt de părere că din zidiri de ceară vechi și mult întrebuințate ies la urma urmelor albine slăbănoage, cari nu prea au putere de muncă. În teorie părerea nu este rea, dar în practică nu merită o considerare deosebită, pentru că albinele, lungind chilioarele, știu să facă loc pentru progenituri, deși nu e de tăgăduit că construcțiuni proaspete în cuibul de clocire a albinelor sînt o minunată calitate a stupului, dar aceasta mai mult pentru că în clădiri || proaspete clocesc și lucrează mai în dragă voie și pentru că ele nu pre- *271 r*
zintă[16] moliilor de ceară — un periculos inamic al albinelor — ascunzători impenetrabile; căci tocmai prin pelițele[17] de libele, pe cari albinele le rod foarte greu, ele pierd în urmă stăpînirea peste locuințe și produsele lor.

În chilioara regală se află, după ieșirea tinerei princese, asemenea o mică cămășuță, dar care n-acopere decît pe jumătate șoldurile proprietarei; e de-o coloare mai deschisă decît a surorilor lucrătoare, ceea ce se va fi întemeind pe deosebirea de nutreț. Un fenomen ciudat e asemenea că chilioarele crăiești[18] se-ntrebuințează o singură dată și apoi se risipesc, peste mai mult ori mai puțin timp, pîn-în temelie, pe cînd chiliile de albine și trîntori se-ntrebuințează foarte des și consecutiv la clocire. Chilioarele din urmă se mai întrebuințează și ca magazii de miere și polen, pe cînd leagănul regal niciodată.

E netăgăduit așadar că regina, din copilărie încă, se bucură la poporul ei de-o distincție deosebită și că lucrătoarea capabilă în predispoziția ei primitivă de a fi regină numai prin creștere, respectiv prin hrană în timpul în care e viermuș, devine o ființă subordinată; în loc de genitale dezvoltate capătă membre puternice, în loc [de] pofta genitale, iubire de muncă, în loc de nervi tari o beșică plină de venin[19], acid de albină, pentru ca să poată și ca ostaș temut să-și apere patria. Dar și regina în cursul vieței ei de mai mulți ani (viața lucrătoarelor nu trece peste jumătate de an) are a suporta lupte cu rivale[20].

---

1. *în colțul din stînga sus al paginii se află, scris și subliniat, cu cerneală roșie, acum pălită, cuvîntul* Albina, *pe care însă n-am considerat necesar să-l dăm ca titlu acestei traduceri* 2. *scris* micropyle 3. *scris* embryonii 4. *în ms.* orînduială *(după modelul* bună orînduială*)* 5. *după* pr[...] *șters* 6. *supraintercalat* 7. *inițial* fecundare vicioasă*:* împreunare *deasupra lui* fecundare *șters* și insuficientă *după* vicioasă *șters* 8. *după* caș[ițelor] *șters* 9. *provine, prin substituiri și eliminări, din* mîncare foarte bună, aproape mistuită 10. nu se balegă *e scris pe margine, în dreptul unui semn de intercalare și, cum rezultă din continuarea traducerii, este forma pe care a ales-o în urma ezitărilor, prezente în text,* nu dau escremente *și* nu dau bălegar 11. *inițial* cea mică*;* cel (cea) *reprezintă pe* acel (acea) 12. *supraintercalat* 13. de o *după* c-o *șters* 14. *după* coloare *șters* 15. *după* chili[oarei] *șters* 16. *după* dau *șters* 17. *inițial* pelițelele 18. *deasupra lui* împărătești *șters* 19. *supraintercalat* 20. *ultima frază este scrisă vertical pe marginea din dreapta a paginii și racordată cu textul precedent prin semnul F; urmează trimiterea* P. Coel. M. Schachinger, „N[eue] fr[eie] Presse'', 22 mai 1882, Abendblatt.

HOTĂRÎREA DE MAI NAINTE A SEXULUI ANIMALELOR, de DR. ENRIC IANKE (*Vorausbestimmung des Geschlechts der Hausthiere*), Berlin, 1881,

Bei O. Ianke. Pr. 2 mărci

2270

Două principii se estrag din mulțimea de teorii fiziologice contrazicătoare asu- *158 r*
pra formării sexului, principii fundamentale. Întîi că actul împreunării e fiziologicește un act de luptă al producătorilor pentru determinarea[1] sexului nașterii[2] ce se va produce, luptă care se decide în favoarea celui mai tare și mai pasionat dintre ei. 2) Principiul eredității încrucișate, la care producătorul precumpănitor în timpul actului transmite asupra fructului contrariul sexului său.

Un american care poseda o turmă de vite cornute mari, anume T. D. Fiquet din Houston în Texas (stat în Statele Unite) a aflat, după experimente practice continue, aceste două principii fiziologice fără să le fi cunoscut de mai nainte. El s-a folosit de ele influențînd în mod sistematic asupra împerecherii și, pentru a obține în mod artificial și după plac [3] preponderența puterii sexuale și a pasiunii la împerecherea vacilor cu taurii, a influențat cu săptămîni înainte hrănirea și tratamentul animalelor ce aveau a fi aduse la un loc. El a urmat următorul metod bine cugetat. Pentru a obține un vițel trebuia, după principiile de mai sus, ca muma, adecă vaca, *159 r* să fie la împerechere sexual cea mai tare; || dar pentru ca să fie astfel trebuia ca săptămîni înainte de împerechere ea să fie hrănită cu hrană căutată, care să influențeze anume asupra instinctului sexual; taurul, din contra, capătă în timpul acesta mîncare slabă, de ex. pe cele mai rele pășuni. Daca acum împerecherea se făcea în adevăr, a și ajuns la rezultatele ce voia să le obție: adecă vaca se arăta plină de pasiune de a fi gonită, pe cînd taurul n-arăta decît o dorință moderată de-a se împerechea. Rezultatul a fost în adevăr că, după nouă luni, vaca au născut vițel. Dar, fiindcă cultivatorul avea nevoie pentru cîșlăria sa a luat calea unei hrăniri inverse. Acum duse pe taur în cele mai bogate pășuni și la diferite răstimpuri ale zilei [î]l hrănea cu substanțe foarte azotate, cari precum se știe au o influență puternică asupra instinctului sexual, pe cînd pe vacile cari aveau a se împerechea [4] le hrănea cu iarbă verde și le ducea pe cele mai slabe pășuni. Rezultatul a fost exact cel așteptat, căci din fiecare din aceste împerecheri s-au născut regulat vițele. De treizeci de ori cultivatorul Fiquet a urmat această cale în propria sa turmă și tot de atîtea ori a obținut fără escepție sexul dorit. În două cazuri au pregătit totodată vaci din vecini în acest chip și au obținut sexul dorit, precum atestează scrisori primite de el.

160 r Jurnalul agricol din San Louis cuprinde următoarele două:

„Ma[r]shall, Texas, 11 aprilie 1881. D-lui D. Fiquet la Houston în Texas. Onorate domnule, Scrisoarea dv. de la 31 martie au ajuns în lipsa mea acasă. La reîntoarcerea mea în săptămîna trecută am aflat că una din vacile mele stătea să nască și, fiindcă era una din acele pe cari le pregătisem pentru a naște vițea, am așteptat cu răspunsul la scrisoarea dv. pînă ce vaca va fi născut, pentru a vă putea comunica numaidecît rezultatul încercărilor mele de-a obține după plac sexul nașterilor. În primăvara și vara anului trecut, citind în gazete teoria d-voastră și esperiențele făcute, am tratat șase vaci după metodul recomandat, între ele una pentru a obținea vițel. Cea din urmă vacă era pe vremea aceea de șapte ani deja și avusese pînă atunci trei fătări [5], cîteși trele vițele. Celelalte cinci le-am pregătit pentru vițele. În toate cazurile am observat măsurile recomandate de dv., pentru ca nu din a mea greșeală să se-ntîmple altceva, și vacile le-am ținut în timpul respectiv despărțite de turma cealaltă. Rezultatul a confirmat exact presupunerile și așteptările mele. *Nu poate fi* *161 r* *o curată întîmplare.* Cînd am făcut începutul cu cele dentîi încercări || vecinii rîdeau de mine. Dar acum sînt de altă părere și declară că nu poate să fie curată întîmplare. Cînd cea din urmă vacă va fi fătat sînt sigur că va fi o vițea. *I. W. Guimond.*"

◇

Nașterile [6] a 400 de oi fătătoare [7]. S-a obținut mielușele. Cu tratamentul invers miei-cîrlani.

◇

Daca se nasc esclusiv viței vina poate fi a taurului, care e prea bătrîn, deși bine hrănit. El trebuie înlocuit printr-un taur mai tînăr, pentru a evita vițeii cei mulți.

◇

Alt exemplu ni-l dă fenomenul dintre oameni că după războaie mari se nasc, după datele statistice, mai mulți băieți decît fete. Și aci se arată cele două principii fiziologice, căci bărbații sînt istoviți prin greutățile și privațiunile războiului. Femeile, mai ales de sînt credincioase, sînt din contra încordate.

1. *după* sexul *șters* 2. *după o ștersătură indescifrabilă și* născut[ului] *șters* 3. și după plac *supraintercalat* 4. *după* împreună * *șters după ce a fost modificat, nesatisfăcător, în* împreuna 5. *deasupra lui* nașteri *șters* 6. *de aici traducerea se transformă într-o suită de trei extrase răzlețe* 7. *după* născă[toare] * *șters*

[„UN FAPT VREDNIC DE ÎNSEMNAT...”]

2257

Un fapt vrednic de însemnat comunică Roulin în privirea boilor din America *373 r* de Sud și se relevă de către Geoffroy St. Hilaire într-un raport depus înaintea Academiei de științe și făcut asupra memoriului lui Roulin.

În Europa se urmează mulsul vacilor în tot timpul îngreunării * lor. Secrețiunea de lapte a devenit în economia animală a rasei o funcțiune constantă; dar ea a devenit constantă prin obiceiul, repetat generații de-a lungul, de-a mulge vacile[1] mult timp după ce vițelul e-nțărcat și nu mai are trebuință de supt. Țîțele vacii sînt disproporționat de mari și mulgerea urmează înainte. În Columbia[2] însă obiceiul de-a mulge vacile a încetat, parte din cauza marii întinderi a moșiilor, parte din alte cauze. În puține generațiuni s-au restabilit structura naturală a părții și starea naturală a funcțiunii. Secrețiunea de lapte nu intervine la vacile din țara aceasta decît la ocazii deosebite și anume în prezența reală a vițelului. Dacă piere vițelul || lap- *374 r* tele încetează de-a curge și numai ținînd pe vițel peste zi lîngă mumă-sa poți mulge noaptea lapte. Producțiunea permanentă de lapte din partea vacilor din Europa e o funcțiune modificată a economiei animale, produsă printr-un obicei artificial continuat în șirul mai multor generații. (Smith and Trall, *Fruits and Farinacea*, p. 309).

---

1. *inițial* de al[e mulge] 2. *in ms.* Corumbia

COMENTARII

EUDOXIU CAVALER DE HURMUZAKI.
FRAGMENTE DIN ISTORIA ROMÂNILOR

Tratatul de istorie al lui Eudoxiu Hurmuzaki și colecția de documente copiate din arhivele vieneze și din alte fonduri în cursul a mai mulți ani rămîn la moartea sa, în februarie 1874, în păstrarea lui Gheorghe Hurmuzaki, unul din frații săi. Exista temerea ca atît tratatul de istorie cît și colecția de documente să fie sechestrate de stăpînirea austriacă, care tocmai făcea pregătiri pentru sărbătorirea unui secol de la anexarea Bucovinei la Austria. T. Maiorescu se duce la Cernăuți în 7 aprilie 1874, în chiar ziua numirii sale ca ministru la Departamentul Cultelor și Instrucțiunii Publice, și preia arhiva lui Eudoxiu Hurmuzaki pe care o expediază în lăzi la București[1]. Se constitui o comisie de publicare a documentelor, formată din D. A. Sturdza, M. Kogălniceanu, Al. Odobescu și T. Rosetti. Secretar al comisiei este numit I. Slavici, care va duce, de altfel, greul muncii de editare atît a tratatului de istorie, cît și a colecției de documente (52, p. 181—193). B. P. Hasdeu, invitat să facă parte din comisie, refuză să participe la lucrările sale din considerente politice.

Din Cernăuți, T. Maiorescu îi scrie lui Eminescu, aflat la studii în Germania, reînnoindu-și propunerea să-și treacă doctoratul spre a-l putea numi profesor de filozofie la Universitatea din Iași (33, IV, 170—171). Destinul a vrut ca poetul să nu ajungă profesor universitar și să traducă primul volum din tratatul lui E. Hurmuzaki de istorie națională.

Documentele culese de Eudoxiu Hurmuzaki priveau o largă perioadă (1218—1818) și însumau vreo 20 000 de pagini de manuscris. Comisia hotărî ca tipărirea documentelor din colecția lui E. Hurmuzaki să fie și o acțiune de protest împotriva politicii Curții din Viena la sărbătorirea unui secol de la anexarea Bucovinei la Austria. Așa se explică faptul că tipărirea colecției începe cu volumul al VII-lea în care sînt cuprinse documentele privind acest act politic. Concomitent comisia tipărește și o broșură separată, *Răpirea Bucovinei după documente autentice*, în care reproduce textele mai importante pentru cunoașterea politicii anexioniste a Imperiului habsburgic. Broșura este trecută în Bucovina de Eminescu în octombrie 1875 și distribuită în timpul „festivității seculare"[2].

Colecției de documente Hurmuzaki i s-au consacrat mai multe studii[3] și ea stă la baza istoriografiei noastre moderne.

Tratatul de istorie, întocmit de Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*, se tipărește în cinci volume între 1878 și 1888[4]. Ediția germană apare sub supravegherea lui Ioan Slavici, care răspundea și de editarea colecției de documente. Se explică de ce D. A. Sturdza ținea să-i aducă mulțumiri pentru munca sa în notița biografică *Eudoxiu Hurmuzaki*, pe care o citește la Societatea Academică Română. D. A. Sturdza se referă și la tratatul de istorie. E. Hurmuzaki „lucră treizeci de ani la istoria românilor — scrie el — fără ca să arate ce tezaur păstra, fără să facă cunoscut cum le-a prelucrat. El nu se putu bucura în viață de laborioasele sale cercetări"[5]. Despre munca lui Eudoxiu Hurmuzaki la tratatul său de istorie găsim informații într-o scrisoare a sa, din 6 aprilie 1852, către Constantin Hurmuzaki, fratele său. „Ocupațiunea mea principală este explorarea tuturor arhivelor ministeriale — scrie istoricul —, îndeosebi însă a «Haus-Hof- und Staatsarchiv»-ului, pentru a putea scrie o istorie documentată a Moldo-Valahiei sau mai bine zis a națiunii românești"[6].

Presa anunță apariția primului volum din *Fragmente zur Geschichte der Rumänen* la începutul lui aprilie 1878[7]. Ediția germană se deschide cu prezentarea lui D. A. Sturdza, *Eudoxiu Hurmuzaki*, în care preia datele din notița biografică amintită mai sus, citită la Societatea Academică Română. Ediția românească se deschide, ca și cea germană, cu prezentarea lui D. A. Sturdza, fără legătură directă cu traducerea lui Eminescu, dar în care se dau informații prețioase asupra familiei cărturarului bucovinean, asupra preocupărilor sale în domeniul istoriei și asupra împrejurărilor în care întocmește tratatul său de istorie națională. Reproducem prezentarea lui D. A. Sturdza pentru o mai bună înțelegere a problemelor puse în discuție în comentariile noastre.

EUDOXIU HURMUZAKI

Eudoxiu Hurmuzaki e coborîtor dintr-o veche familia boierească din Moldova. Zelul și devotamentul patriotic al acestei familii sînt cunoscute și admirate de români. Numele ei nu se pronunță și nu se va pronunța decît cu respect și recunoștință.

Membrii familiei Hurmuzaki au ocupat adesea demnități înalte în Moldova și familia a fost adeseori distinsă pentru meritele ei de către domnii Moldovei. Grigorie Ghika VV. Bătrînul îi dărui moșii; iar cărți domnești ale lui Grigore și Alexandru Callimach, ale lui Ioan Sandul Sturdza mărturisesc lămurit că Hurmuzăkeștii s-au dovedit pururea ca niște credincioși și aleși boieri ai țării și ai divanului domnesc.

Dintre strămoșii lui Eudoxiu Hurmuzaki amintim numai pe următorii: pe Manolaki Hurmuzaki, pe care, la anul 1711, îl întîlnim în divanul lui Nicolae Mavrocordat; pe Matei Hurmuzaki, care-a ocupat mai mult timp importantul post de pîrcălab al Cernăuților; pe postelnicul Alexandru Hurmuzaki, carele, în anul 1766, s-a ocupat cu culegerea de documente istorice și căruia-i datorim copia cea mai completă și cea mai corectă a cronicei lui Ioan Neculcea.

Despre partea mumei, Eudoxiu Hurmuzaki e-nrudit, după cum dovedesc documentele, cu Vasilie VV. Lupul, ctitorul frumoasei biserici Trei Ierarhi din Iași și cu Ieremia VV. Movilă, ctitorul mănăstirii Sucevița din Bucovina.

Cînd Bucovina trecu în posesiunea casei împărătești de Austria, o parte dintre moșiile Hurmuzăkeștilor au rămas în provincia cea nouă, altă parte rămînea în Moldova. În anul 1804 tatăl lui Eudoxiu, Doxaki Hurmuzaki, se mută la Cernăuți și se așeză definitiv la moșia sa Cernauca.

De atunci numele Hurmuzăkeștilor e nedeslipit de ursita Bucovinei. Această familie a fost în capul culturii Bucovinei; acolo ea [a] luptat în zile bune ca și în zile rele cu stăruință, cu devotament, cu iubire, pentru păstrarea naționalității române și dezvoltarea individualității acestei țărișoare, rămîind totodată credincioasă Casei împărătești a Austriei.

Bătrînul vornic Eudoxiu Hurmuzaki, tatăl istoricului nostru, era de-o natură veselă, sociabilă; iar focul ce-l nutrea în inima lui pentru țară și popor, pentru orice lucru bun și frumos, l-a revărsat asupra întregii sale familii. Fiii și fiicele lui au devenit cetățeni buni, demni, respectați, oameni culți și devotați științei și binelui.

Vornicul Eudoxiu Hurmuzaki au avut două fiice și cinci fii.

Cultura tuturora a fost atît de aleasă, atît de mult lucraseră ei pentru țară și națiune încît vor rămînea totdeauna ca exemple demne de imitat.

Eudoxiu și Alexandru Hurmuzaki nu mai sînt astăzi între cei vii, precum nici fratele lor mai mare Constantin. Tustrei acești frați au merite mari pentru națiunea română.

Constantin fu în Moldova unul din capii tuturor luptelor întreprinse pentru susținerea drepturilor politice ale României, pentru realizarea unirii Principatelor, pentru înființarea guvernului representativ constituțional și pentru răspîndirea învățămîntului și a culturii.

Alexandru înflăcăra prin scrierile sale, cari vădesc o natură ideală și poetică, pe-o generațiune întreagă din ducatul Bucovinei și din Moldova.

Eudoxiu avu, ca om politic și de stat, o influință mare și decisivă asupra patriei lui. Însemnătatea lui însă pe cîmpul științei trece peste marginele Bucovinei și chiar ale țărilor locuite de români.

Eudoxiu Hurmuzaki s-a născut în anul 1812 la moșia părintească Cernauca, situată nu departe de capitala micului ducat. Studiile sale gimnaziale le-a săvîrșit la liceul din Cernăuți; studiile umanitare și de drept le urmă, împreună cu frate-său Constantin, la universitatea din Viena.

Eudoxiu Hurmuzaki stabili acolo relațiuni de amicie cari avură o mare influență asupra activității sale politice. Mulți din colegii și amicii săi de universitate au jucat un rol important în afacerile monarhiei austriace, fie ca bărbați de stat, fie ca învățați.

Pe la finele anului 1849 ministrul de justiție Alexandru Bach îl chemă la Kremsier pentru a cere de la cunoștințele sale speciale și locale consilii în privirea decretelor ce erau a se emite pentru organizarea Bucovinei. Totodată Bach îl însărcină cu traducerea în românește a Codului civil și a Codului penal.

În anul 1850 ministrul de justiție, Schmerling, îl numi membru în comisia pentru elaborarea unui lexicon românesc de terminologie juridică. Afară de aceasta Eudoxiu mai luă asupră-și examinarea cărților românești de școală pentru Bucovina și cîțiva ani de-a rîndul el îngriji traducerile în românește a edictelor împărătești și a legilor.

Jurisprudența nu era însă țelul ce-și defipse Eudoxiu Hurmuzaki pentru studiile sale. Altă știință îl atrăgea, altă știință domina cugetările sale. El se dăduse istoriei chiar din capul locului cu toată ardoarea unui june studios. De aceea el nici nu părăsi Viena după terminarea studiilor sale universitare, ci stătu un lung șir de ani acolo dedat cu totul studiilor istorice. Zelul, pasiunea sa pentru știință îi deschise înainte de anul 1848 ușile arhivului cezaro-regesc al Imperiului austriac. Din acel moment el [i]și consacră întreaga sa viață, în timp de trei decenie, investigațiunilor privitoare la istoria românilor. Într-un concept abia început care poartă titlul „Drept precuvîntare'', dar care a rămas întrerupt prin neașteptata moarte ce l-a surprins în mijlocul lucrărilor sale, Eudoxiu se esprimă singur astfel : „Mare mulțumită se cuvine pentru aceasta liberalității și buneivoințe de Mecena a guvernului C.R. care mi-a deschis un material atît de copios și l-a pus la îndemina cercetării mele științifice''.

Aceste cercetări, aceste lucrări neobositul învățat nu le-a părăsit niciodată. În mijlocul luptelor politice celor mai vii și mai arzătoare, în timpuri de victorie ca și în ore de tristeță el nu scăpă un singur moment din ochi lucrarea lui, rămase credincios științei căreia se dedase c-o adevărată predilecțiune și iubire. Acestor cercetări le datorim copioasa colecțiune de documente și fragmentele unei istorii a românilor.

Anul 1848 află pe Eudoxiu Hurmuzaki în Viena. Precum Bucovina a fost și ea atinsă de suflarea care împingea atunci toate popoarele Europei apusane spre o desvoltare individuală și spre libertate, asemenea și Eudoxiu Hurmuzaki nu putea să rămînă un privitor nepăsător la cele ce se petreceau. El intră cu atît mai mult entuziasm în mișcarea ce turmenta continentul nostru cu cît întreaga sa familie era focarul în jurul căruia se luptau bucovinenii pentru independința națională și autonomia bisericească a țărișoarei lor.

În Viena el luase parte cu entuziasm la evenimentele din martie și s-a înrolat chiar în garda națională. Pe la finele anului 1848 el veni la Cernăuți și de atunci încoace luă o parte însemnată la reforma constituțională a Bucovinei.

Mai întîi el se făcu colaborator la foaia politică „Bucovina'', publicată în limba română și în cea germană de frații săi George și Alecu, foaie care contribui mult ca să pregătească țara la o eră nouă. Lupta ce se încinsese acolo era lupta elementului român în contra elementelor slavone — fie acestea rutenești sau leșești. Din ea românii ieșiră victorioși și conducătorii spre această victorie au fost Eudoxiu Hurmuzaki tatăl cu fiii săi Eudoxiu, Alexandru, George și Neculae, în jurul cărora se grupează toate elementele bune și viabile ale națiunei.

Astfel intră în viața publică.

El dezvoltă și pe acest cîmp de acțiune un zel neobosit și o activitate unită cu multe sacrificii; însă n-a pierdut nicicînd din vedere cercetările sale științifice; el a rămas pururea credincios studiilor sale istorice.

Întîiul act politic al lui Eudoxiu Hurmuzaki a fost petițiunea prezintată în anul 1849 la Kremsier împăratului Austriei în numele Bucovinei. Această petițiune, bazată pe temeiuri istorice, espunea dorințele Bucovinei. Succesul lui Hurmuzaki fu deplin. Prin silințele sale și ale celor de-o convingere cu dînsul, o diplomă împărătească declară Bucovina de ducat independent, separat de Galiția, și-i dărui o adunare provincială (Dietă) și o stemă proprie. E adevărat că în anul 1860, sub ministeriul Goluchowski, s-a făcut încercarea de-a revoca imunitățile diplomei împărătești, dar reincorporarea Bucovinei cu Galiția nu avu decît o durată scurtă. O petițiune nouă, compusă de Eudoxiu Hurmuzaki și acoperită cu semnături foarte numeroase, s-a prezintat iarăși împăratului și, sub ministeriul Schmerling, s-au recunoscut din nou și s-au întemeiat trainic aceia ce dreptatea cea bună și suferințele mult timp îndurate nu mai puteau pierde.

Eudoxiu Hurmuzaki dezvoltă în această luptă un tact politic atît de însemnat, un zel patriotic atît de înflăcărat, un devotament pentru lucrul public atît de depărtat de orice priviri egoistice încît toți concetățenii lui într-o singură voce îl aridicară în fruntea conducătorilor. El fu ales de cîmpulungeni membru al Dietei provinciale, cu al căreia prezidiu fu investit de împărat, iară Dieta Bucovinei îl trămise la Viena să ocupe un loc în Parlamentul imperiului. Aceste posturi le-a ocupat Eudoxiu Hurmuzaki cu un devotament neclintit, demn de toată urmarea, de toată admirațiunea, pînă în martie 1874, cînd fu răpit prin moarte țării și națiunii.

Cercul acestei întinse activități politice el îl socoti prea strîmt. Eudoxiu Hurmuzaki ținu să fie îndeosebi recunoscător cîmpulungenilor, căci ei i dăduse putința de a fi folositor patriei, și acceptă a fi arbitru în procesul ce ei aveau cu fiscul. El expuse acest proces interesant într-o scriere remarcabilă și fu atît de fericit de a-l termina prin o împăcăciune. Hurmuzaki nu se mulțumi însă cu aceasta, ci el mai consacră anual, într-un lung șir de ani, cîteva săptămîni pentru a aplica prin o delimitare minuțioasă actul de împăcăciune urmat. Cîmpulungenii recunoscători au rădicat în memoria apărătorului lor o movilă mare de stîncă, căreia îi deteră numele de Movila lui Hurmuzaki.

Recunoscîndu-i-se meritele pentru împărăție și țară, Eudoxiu Hurmuzaki a primit în fevruarie 1873 titlul de baron. Această onoare i s-a conferit pe temeiul vechei sale nobilități și al recunoscutului titlu de cavaler pe care l-a avut familia sa.

Am espus în puține cuvinte activitatea politică a lui Eudoxiu Hurmuzaki. Hîrtiile ce el a lăsat nouă moștenire dovedesc că activitatea lui științifică n-au fost mai mică. Ceea ce putem spune este că viața lui Eudoxiu Hurmuzaki a fost o viață bine umplută. Ea poate servi de exemplu oricărui bărbat, care privește cu seriozitate și conștiință la traiul său trecător pe acest pămînt.

Eudoxiu Hurmuzaki era tipul unui bărbat adevărat cult, statornic și plin de caracter, al unui învățat scrupulos, infatigabil și modest, al unui cetățean devotat și înfocat pentru binele public, al unui amic sincer și iubitor. Nu putem destul lăuda modestia lui; el lucră treizeci de ani la istoria românilor fără ca să arate ce tezaure păstra, fără să facă cunoscut cum le-a prelucrat. El nu se putu bucura în viață de laborioasele sale cercetări.

Dar Eudoxiu Hurmuzaki și-a ridicat sieși monumentul cel mai nepieritor prin istoria românilor, scrisă de dînsul, și prin marea colecțiune de documente privitoare la istoria românilor pe care el le-a cules.

Dacă Șincai a fost cu drept cuvînt admirat de generațiunile ce i-au succes pentru opul său meritoriu, unde sînt adunate ca într-un registru cronologic toate științele aflate în istoricii cari au scris asupra afacerilor românești, dacă publicarea Cronicei *lui Șincai de către domnul Moldovei Grigorie Alexandru Ghica s-a considerat ca un fapt patriotic și demn de toată lauda, nu putem să nu aducem tributul unei admirațiuni nemărginite lui Eudoxiu Hurmuzaki pentru tezaurul lăsat națiunii și mulțumirile noastre cele mai sincere Ministerului Cultelor și Instrucțiunei Publice, care a întreprins publicarea laborioasă a acestor manuscripte.*

Tezaurul Hurmuzaki este compus din două părți distincte: istoria prelucrată în limba germană și colecțiunea de documente în copie, trase după însăși originalele.

Prelucrarea istoriei românilor, din nenorocire, nu e completă. O posedăm numai în mod fragmentar. Pierderea e imensă, căci puțini scriitori se vor deda la prelucrarea materialului de care dispunea Eudoxiu Hurmuzaki, încă mai puțini îl vor putea domina, și încă mai puțini vor pune atîta scrupulozitate, atîta minuțiozitate, atîta conștiință în esaminarea faptelor, în constatarea adevărului. Pre lîngă aceste, Eudoxiu Hurmuzaki unește un stil sobru, dar plăcut, și o espunere clară, aș zice chiar plastică. El e totdauna obiectiv în fața faptelor ce descrie, are necurmat dovezile în mînă și, chiar acolo unde este cuprins de căldură, aceasta este produsul faptelor ce el descrie.

Publicarea vastei culegeri de documente va forma șapte volume în quarto *cu peste trei mii de documente. Dintre aceste volume au și apărut două, cuprinzînd documentele secolului al optsprezecelea.*

Lucrarea istorică cuprinde: istoria dinaintea întemeierii Principatelor românești, starea bisericii greco-răsăritene în Ardeal și fragmente din istoria lui Mihai Viteazul, a lui Constantin Brâncoveanu și a răstimpului de la 1604 pînă la 1782.

Iată monumentul ce și-a ridicat Eudoxiu Hurmuzaki. Memoria acestui bărbat va fi neștearsă orișiunde bate o inimă românească. Mulți bărbați iubitori de știință și laborioși se vor nutri la fîntînele ce el a deschis exploratorilor adevărului. Mulți români se vor lumina și-și vor întări amorul de patrie la acest izvor bogat, datorit unei labori necurmate, neobosite de treizeci de ani.

Fie memoria lui Eudoxiu Hurmuzaki eternă.

Fie exemplul lui urmat de mulți cetățeni.

Pentru această vastă și frumoasă publicațiune, Ministeriul Cultelor și al Instrucțiunii Publice a numit o comisiune specială, compusă de domnii Mihail Kogălniceanu, Alexandru Odobescu, Teodor Rosetti și subscrisul, dîndu-le secretar pe d. Ioan Slavici, căruia țin a-i aduce în public omagiele mele pentru zelul și activitatea dezvoltată la executarea acestei grele întreprinderi.

București, mai 1879 *Dimitrie A. Sturdza*

Ediția românească mai cuprinde și o evocare a lui G. Barițiu, *Familia Hurmuzaki*, inclusă în volum, probabil, de Ioan Slavici, și ea fără legătură cu traducerea lui Eminescu. Se înfățișează aici climatul cultural din familia Hurmuzaki, împrejurările în care se redactează ziarul „Bucovina" (1848–1850) și se dau extrase din corespondența schimbată cu membrii familiei cărturarului bucovinean. G. Barițiu nu se referă la tratatul lui E. Hurmuzaki, motiv pentru care nu reproducem evocarea sa. Desprindem însă cîteva fragmente în care găsim informații cu privire la ziarul „Bucovina" (1848–1850), singura publicație românească din acei ani în provinciile românești de sub stăpîniri străine. Se arată contribuția familiei Hurmuzaki în susținerea mișcării culturale și se fac referiri la colecția de documente privind istoria națională.

„Se învoiră deci, ca ziarul « Bucovina » să iasă în ambele limbi, germană și română în text paralel, o dată pe săptămînă, dară în format mare. Era redacțiunea împreunată pe acele timpuri cu responsabilitate grea, cine s-o ia asupră-și? Se cereau indivizi cari să și stea la înălțimea vocațiunei lor, să și cunoască ambele limbi perfect. Aceia putea să fie numai unii dintre frații Hurmuzaki. Așa, redacțiunea se încărcă pe umerii viguroși ai fraților George și Alexandru. Cu ce resultat să vă spună fiecare pagină a « Bucovinei », pe care oricine o mai are, să și-o conserve ca un clenodiu pentru posteritate. Eu în loc de a da probe de spiritul și aspirațiunile acelei publicațiuni cu citate din ea însăși, pe care le pot afla și alții, voi aduce mai la vale altele din scrisori private, în care oricine vorbește mai mult ca în familie, fără a se jena de publicul cel mare şi amestecat. Cu singura escepţiune de trei luni de vară ale anului 1849, pre cînd redactorul de atunci al « Gazetei » aflîndu-se internat prin forţa majoră în Cernăuţi, mai ajuta pre cît se pricepea, toate greutăţile redacţiunei le purtară ambii fraţi în acea epocă de criză supremă, în care Alexandru, ca şi mulţi alţi publicişti din acele zile, pe lîngă nu ştiu cîte avertismente, trebui să sufere şi un arest militar de cinci zile, arest dictat din vendetă meschină, şi fără altă satisfacţiune, decît că unii din bărbaţii eminenţi ai naţiunei [i]i consolau cu împrejurarea că chiar şi reacţiunea absolutistică începuse a respecta puterea logicei din ziarul bucovinean, şi că mulţime de intrigi ţesute contra românilor să demascau şi spărgeau prin revelaţiunile aceluia".

. . . .

„Dară meritele familiei Hurmuzaki nu se mărginesc numai la coloanele « Bucovinei ». Niciodată catedra de limba şi lireratura română nu s-ar fi fundat la gimnaziul nemţesc din Cernăuţi, daca acea familie ce-şi luase misiunea de la D-zeu pentru salvarea cel puţin a unei părţi din elementul nostru naţional, nu s-ar fi făcut, cum se zice, luntre şi punte pentru ajungerea acelui scop sînt. Fericitul în memoria noastră Aron Pumnul, născut în Veneţia în districtul Făgăraşului, fost intern la St. Barbara în Viena, după aceea profesor în Blaş, abia scăpase din Transilvania prin Moldova la Cernăuţi după arestări şi persecuţiuni diverse, pre cînd fraţii Hurmuzaki îşi ziseră : « acest român trebuie să ajungă la noi profesor de limba şi literatura română ». Ideea de a vedea propunîndu-se limba noastră la unicul gimnaziu din Bucovina era atît de nouă şi neuzitată, încît ventilarea ei puse la mirare chiar şi pe episcopul diecesan şi pe alţi bărbaţi, de-altmintrelea respectabili; din care cauză nu a lipsit nici opoziţiune destul de tare. Dară fraţii Hurmuzaki odată decişi a realiza planul lor şi nededaţi a recede cu una cu două, folosindu-se iute de conexiunile lor de la Leopole şi Viena, surprinseră pe adversari cu fapta complinită, şi A. Pumnul fu denumit profesor, după ce în intervalul procesului se bucurase de toată ospitalitatea ilustrei familii.

Întreba-veţi despre urzitorii Societăţei literarie din Bucovina? Pe fraţii Hurmuzaki [i]i veţi afla şi la aceea operînd în linia primă."

. . . .

„Din epistola lui Const. Hurmuzaki de la 28 iuliu st. v. 1852, văd că iarăşi mai [i]naintase o sumă de bani în aur la casa episcopiei din Sibiu, şi totodată 60 de galbeni pentru casa Reuniunei femeilor române transilvane la Braşov, preste sumele trămise în anul 1851. Totodată [i]mi arătă că a înaintat încoace şi un transport de cărţi româneşti spre a le împărţi *gratis* la Sibiu, Blaşiu şi Braşov, iară 36 exemplare din baladele lui V. Alecsandri să se vînză în folosul Reuniunei femeilor române. În acelaşi timp C. Hurmuzaki [i]şi dedese tot concursul său vigoros în societate cu A. T. Laurian, pentru *Cronica* lui G. Şincai, ca să poată vedea lumina, ceea ce se şi întîmplă în următorul an 1853 după ce domnul ţărei Grigorie Alexandru Ghica dedese spre acel scop spesele din caseta sa.

Meritele lui E. C. Hurmuzaki pentru patrie şi naţiune sînt depuse şi conservate în cele 7 volume de documente".

Documentele arată că Eminescu întreprinde această traducere în împrejurări ce merită să reţină atentia, cu atît mai mult cu cît cercetătorii nu se opresc asupra lor. Poetul intră în redacţia „Timpului" în toamna anului 1877, ca simplu redactor, cum era şi I. Slavici, din ianuarie 1877. Organ de presă al opoziţiei conservatoare, orientarea sa politică este definită printr-o *Declaraţie* din 26 aprilie 1877, în care se arată că aceasta se va abţine să facă guvernului liberal „dificultăţi în chestiile exterioare"[8]. Conservatorii considerau că era „nepatriotic şi inoportun" să polemizeze cu guvernul liberal în chestiuni de politică externă într-un moment cînd se desfăşurau luptele din Balcani. Această orientare politică obliga redactorii „Timpului" să păstreze cea mai strictă rezervă cu privire la politica externă a guvernului liberal. « Timpul » — în sfîrşit îl citeşti în toate zilele, — dacă îl citeşti — îi scrie I. Slavici lui I. Negruzzi în 14 decembrie 1877 —. Ordinul de azi este — rezerva —, astfel încît fiecare cuvînt se cumpeneşte de trei ori şi cel mai bun articol este, în care nu se zice nimic. În curînd vom începe însă o campanie strajnică"[9]. Eminescu şi Slavici încep această campanie încă la sfîrşitul lui decembrie 1877. Ea este îndreptată contra politicii externe a guvernului liberal. I. A. Cantacuzino, însărcinat de Partidul conservator cu conducerea „Timpului", îl admonestează pe Eminescu pentru faptul că nu ţinea seama de orientarea politică a ziarului. „Ştiţi cu cîtă sinceritate v-am arătat simpatiile mele pentru Eminescu — îi scrie I. A. Cantacuzino lui Maiorescu — şi cît am fost de satisfăcut să-l pot număra printre colaboratorii noştri. Ei bine, tare mă tem că voi fi forţat zilele acestea, să-mi impun o separaţie"[10]. I. A. Cantacuzino stăruie ca Maiorescu să intervină pe lîngă Eminescu, fără a-i trezi „susceptibilitatea sau sensibilitatea" să obţină din partea poetului „nu ocolirea adevărului, ci prezentarea lui într-o formă mai domoală". Conducerea „Timpului" era îngrijorată de faptul că poetul stăruia să facă din ziar „organul personal al antipatiilor sale".

Îndepărtarea lui Eminescu din redacție, fie și măcar pentru cîteva luni, apărea ca măsura cea mai nimerită. pentru menținerea orientării politice în limitele fixate prin *Declarația* din aprilie 1877. Se găsi și pretextul : încredințarea traducerii tratatului lui E. Hurmuzaki.

Împrejurări personale făceau ca îndepărtarea sa din redacție să nu-i trezească „susceptibilitatea sau sensibilitatea” și să primească această sarcină ca ceva firesc. Poetul se îmbolnăvește și doctorul Wilhelm Kremnitz îi recomandă sa petreacă un timp la țară. „A rămas deci ca el să plece la țară – scrie I. Slavici –, și răposatul Nicolae Mandrea i-a făcut rost să steie un timp oarecare la moșia Florești din Valea Gilortului, unde avea și aer curat și apă bună. Pentru ca să nu steie de pomană, ceea ce el n-ar fi primit, comisiunea însărcinată cu publicarea documentelor rămase de la baronul Hurmuzaki i-a dat, în urma stăruințelor lui Teodor Rosetti, un onorar de cîteva mii de lei pentru traducerea în românește a unui volum din *Fragmente*. A rămas însă ca aceasta să fie singura carte pe care o ia cu dînsul, căci cărțile pe care le cetea erau dușmanii lui.

Am trecut peste cîteva săptămîni și eu pe la Florești și l-am găsit acolo sănătos tun și în voie bună. Era numai el la conacul moșiei, singur, adică în foarte bună societate” (73, p. 122–123).

Prezența lui Eminescu la Florești este demonstrată și prin cîteva scrisori ale poetului trimise de aici (51, p. 260–262). În ele nu se fac însă referiri la traducerea tratatului lui Hurmuzaki.

Paternitatea eminesciană a traducerii este demonstrată pe baza unor documente publicate în ultimii ani (55, p. 209, 298 ; 76, p. 52–60) și care nu lasă nici o îndoială în această privință. În secția de manuscrise a Academiei Române se păstrează *Nota de plată*, întocmită de Ioan Slavici, secretarul comisiei de editare a documentelor Hurmuzaki, în care se consemnează sumele cheltuite de această comisie. La punctul 4 se specifică : *„Pentru traducerea „Fragmentelor” ... 1000 l[ei] n[oi]”* (**A 441 (1) 41**). Aflăm de aici că traducerea și tipărirea *Fragmentelor* costaseră 2160 lei. Slavici face și un bilanț al cheltuielilor comisiei de editare a documentelor Hurmuzaki, în care îl menționează și pe Eminescu cu traducerea sa. „Afară de aceste cinci portrete, broșarea și diurna mea – scrie Slavici –, precum și toate retribuțiile d-lui Eminescu pentru traducerea și corectarea ediției românești a Fragmentelor, ceea ce urcă cheltuielile făcute de comisiune la vreo 60000 lei noi în acești din urmă patru ani” (**A 414 (1), 42**). Se desprinde de aici că Eminescu face atît traducerea, cît și corecturile în procesul redacțional. Astfel *Fragmentele* ... rămîn singura lucrare tipărită de Eminescu sub supravegherea sa.

Paternitatea eminesciană a traducerii este menționată, mai întîi de T. Maiorescu, într-o scrisoare a sa către I. Slavici, din 21 decembrie 1884. Criticul îi cere indicații asupra unei cărți germane, pe care o împrumută, nu mai știa cui. „Să o fi dat noi – se întreabă Maiorescu – lui Eminescu spre traducere? Nu e probabil că el avea pe Hurmuzachi de tradus”[11].

Informațiile cele mai prețioase privind paternitatea eminesciană a traducerii ni le oferă însă I. Slavici în evocarea sa, *Eminescu la București*, publicată în „Viața românească” în 1922 și din care am reprodus mai sus.

Pledează în sprijinul paternității eminesciene a traducerii și faptul că un fragment din ea se păstrează în manuscrisele sale (v. *supra*, p.934).

Constatări importante în această problemă se pot face și pe baza studiului lingvistic al traducerii. Se întîlnesc aici cuvinte și expresii ca : „armie”, „flamură”, „logomahie”, „maniera de-a vedea”, „cată să fie”, „cată a avea”, „cu asupra de măsură”, folosite frecvent și în articolele din „Timpul” din 1877–1878. I. Crețu întocmește și un tablou, privind vocabularul utilizat de Eminescu în traducerea sa (39, p. 599–602). Aspectul cel mai semnificativ îl constituie prezența formelor și variantelor fonetice populare, modul de folosire a neologismelor precum și creația proprie de cuvinte.

Constatări importante se pot face și în privința indicelui onomastic și toponimic, cu atît mai mult cu cît el nu stă în atenția cercetătorilor. Eminescu traduce *Inhalts-Verzeichniss* cu *Izvod de numiri* ..., în spiritul vechiului scris românesc, familiar poetului. Eminescu își ia mari libertăți față de indicele din ediția germană. O serie de cuvinte sînt omise *(Adrian II, Aegypten, Albanien, Alexandrien)* ; apar, în schimb, altele, care nu figurează în ediția germană *(Aiden, Alexandru Românul, căpitan de arcași, Alexandru Vodă cel Bun, Argeș, Arieș, Bacău, Cîmpul lui Dragoș, Curtea de Argeș, Dacia ripensis, Făgăraș, Mureș, Tîrgoviște, Valachia, Volovăț)*. Se desprinde de aici că Eminescu acordă mare atenție toponimiei.

Indicele ediției germane înregistrează și cuvîntul *Asabi*, fără altă precizare. Eminescu îl reține, însă face și de astă dată completări : *Asabi, oaste turcească.* Perpessicius transcrie acest cuvînt în comentariile la *Scrisoarea III* sub forma *arabi* (OPERE, I, 148) ca mai tîrziu să corecteze această eroare de lecțiune.

De un interes aparte sînt completările ce le face Eminescu în explicațiile la unele cuvinte. *Accontius, Magister = Accontius, magistru, capelan și legat papal; Andreas von Krakau, Minorit = Andrei (Wasilo), minorit din Cracovia, episcop latin al Siretului; Balk, Pretendent in der Moldau = Balc, dinast în Maramurăș; Sartorius, Ioanes, Bischof von Seret = Sartorius, Ioan, dominican, episcop romano-catolic în Siret; Tatemir =*

= *Tatemir, văr al Dragoșizilor din Maramurăș*. Completările ce le face Eminescu urmăresc, cum se desprinde de aici, să evidențieze legătura între persoanele respective și istoria noastră națională.

Opinia lui Perpessicius potrivit căreia la realizarea versiunii românești își aduce contribuția și I. Slavici (OPERE, II, 290; V, 433) nu poate fi împărtășită. Slavici avea obligația să se ocupe de procesul editorial, în calitatea sa de secretar al comisiei documentelor istorice. Memorialistul traduce volumele II și III, însă mult mai tîrziu[12]. Interesant de observat că el folosește termenul *Indice* și nu *Izvod* și nu-și îngăduie nici libertățile lui Eminescu în traducerea indicelui celor două volume.

Epoca din istoria poporului român prezentată de E. Hurmuzaki în primul volum al *Fragmentelor* ridică dificultăți considerabile sub raport documentar. Problema cea mai importantă o prezintă stabilirea succesiunii la tron în Muntenia și Moldova. Din cercetările mai noi se vede că aceasta nu este în concordanță cu cea a vechii noastre istoriografii. Se propune, astfel, ca filiație pentru Muntenia: Basarab I (c. 1310—1351/2), Nicolae Alexandru (1351/2—1364), Vladislav I (Vlaicu) (1364 c. — 1377), Radu I (c. 1377—c.1384), Dan I (c. 1384—1386), Mircea cel Bătrîn (c. 1386—1418)[13], iar pentru Moldova: Dragoș (1347—1354), Sas (1354—1363), Bogdan I (1363—1367), Lațcu (1367—1375), Petru I (1375—1391), Roman I (1391—1394), Ștefan I (1394—1399), Iuga (1399—1400), Alexandru cel Bun (1400—1432)[14].

Din tabloul de mai sus se desprinde că domnitorii dinainte de Mircea cel Bătrîn și Alexandru cel Bun se urcă pe tron pentru scurt timp. Asupra acestui aspect insistă și Eminescu în articolele sale. Domniile de scurtă durată sînt interpretate de poet ca expresie a instabilității politice (OPERE, IX, 168—169).

Istoria ocupă un loc central în creația artistică a lui Eminescu și aspectul acesta apare mai evident în dramaturgia sa. Piesele de teatru sînt însă anterioare traducerii tratatului lui Hurmuzaki și poetul pune la contribuție cronicile, documentele și are în vedere și unele scrieri literare, inspirate din istorie, ca cele ale lui C. Negruzzi și B. P. Hasdeu. Există opinia, pe de altă parte, că Eminescu ajunge, prin intermediul *Fragmentelor*, la tratatul lui Joseph von Hammer, *Geschichte des Osmanischen Reiches* din care preia descrierea visului lui Osman. Eminescu putea cunoaște tratatul lui Hammer încă din anii școlarității la Cernăuți, însă visul sultanului îi reține atenția în anii războiului de independență, ca să-l descrie și el în *Scrisoarea III*. Primele versiuni ale poemului datează din acești ani și visul sultanului este, după cum se știe, o alegorie, în spiritul literaturii orientale, prin care Eminescu simbolizează creșterea puterii otomane. Poetul găsea în tratatul lui Hurmuzaki o descriere a luptei de la Rovine și textul respectiv îl reține în traducerea sa (v. *supra*, p.934). Nu se poate trece, pe de altă parte, peste un alt fapt, nu mai puțin important. Epoci din istorie ca cea a lui Mircea cel Bătrîn, Alexandru cel Bun, Ștefan cel Mare, Matei Basarab, descrise de E. Hurmuzaki în culori luminoase, sînt frecvent invocate și de Eminescu în articolele din „Timpul" din anii 1878—1883. Argumentele istorice stau și la baza teoriei sale cu privire la pătura superpusă și organizarea social-politică a țării.

Traducerea lui Eminescu se impune să fie judecată și sub raportul realizării artistice. „La puțini scriitori ai vremii — scrie I. Crețu — întîlnim o atît de iscusită alternare a timpurilor verbale ca în traducerea lui Eminescu. Pentru exemplificare trimitem la p. 97, 98, 99, 100, 103 etc., unde trecerea acțiunii de la prezent la imperfect, apoi la perfectul simplu sau la mai mult ca perfect se face cu îndemînare.

Stilul traducerii e curgător, fraza e amplă și clară, de o limpezime surprinzătoare. Din loc în loc sînt folosite construcții specifice, proprii limbii vechi și basmelor, ceea ce dă expunerii o manieră arhaizantă" (39, p. 603).

Importanța traducerii lui Eminescu rezidă, cum spuneam, și în faptul că este singura lucrare tipărită în volum sub supravegherea sa. Ea se impune să fie luată ca punct de plecare în analiza traducerilor rămase în manuscrise.

Să mai notăm, în sfîrșit, că volumele IV și V din tratatul lui Eudoxiu Hurmuzaki nu sînt încă traduse, deși de la tipărirea lor s-a scurs aproape un secol. Se impune cu atît mai mult să prețuim contribuția lui Eminescu și Slavici în domeniul istoriografiei noastre naționale.

---

[1] T. Maiorescu, *Raport către Maria Sa Domnitorul asupra lucrărilor Ministeriului Cultelor și al Instrucțiunei Publice*. 15 noiembrie 1875, [București, 1875], p. 14; *Discursuri parlamentare*, I, București, Editura Socec & Comp., 1897, p. 288; E. Lovinescu, *T. Maiorescu I (1840—1876)*, București, Fundația pentru literatură și artă, 1940, p. 399; [ediția a II-a], București, Editura Minerva, 1972, p. 287.

[2] T. V. Stefanelli, *Amintiri despre Eminescu*, București, Institutul de Arte Grafice C. Sfetea, 1914, p. 97—101.

[3] T. Bălan, *Eudoxiu Hurmuzachi și colecția sa de documente*, Sibiu, Tipografia „Cartea românească" din Cluj, 1944, 36 p.; Aurelian Sacerdoțeanu, *Colecția „Hurmuzaki"*, RARH, XII (1969), nr. 2, [ian.—iun.], p. 31—57; Constantin Șerban, *Eudoxiu Hurmuzaki, ctitor de seamă al istoriografiei românești moderne*, RIST, XXVII (1974), nr. 1, [ian.], p. 49—54.

[4] Eudoxius Freiherrn von Hurmuzaki, *Fragmente zur Geschichte der Rumänen*. Herausgegeben vom fürstlich rumänischen Cultus- und Unterrichts-Ministerium. Erster Band. Mit Eudoxius Hurmuzaki's Por-

trait, București. Din stabilimentul în arte grafice : Socec, Sander & Teclu, 1878. Volumele următoare se tipăresc în 1881 (II), 1884 (III), 1885 (IV) și 1886 (V).

[5] Demetriu A. Sturdza, *Eudoxiu Hurmuzaki*. Notiță biografică citită în Societatea Academică Română, București, Tipografia Societății Academice Române, 1877, p. 4–5. Notița biografică se publică mai întîi în „Columna lui Traian" nr. 8–9, aug.–sept. 1877, p. 485–491.

[6] T. Bălan, *op. cit.*, p. 11.

[7] T. III (1878), nr. 75, 4 apr., p. 3 *(Notițe literare)*.

[8] T. Maiorescu, *Istoria contemporană a României (1866–1900)*. București, Editura Librăriei Socec § Co, 1925, p. 121.

[9] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare. Vol. III. „Junimea"*. București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1932, p. 285.

[10] I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare. Vol. V. „Junimea"*. București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1934, p. 122–123.

[11] I. E. Torouțiu, *op. cit.*, III, p. 172.

[12] Eudoxiu Baron de Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*. II, III. Traducere făcută de Ioan Slavici, București, Stabilimentul grafic I. V. Socec, 1900.

[13] Ion Ionașcu, *Basarabii în tabele genealogice*. SAI, XVII (1972), p. 128–132. Și *Tabela A*.

[14] Ștefan S. Gorovei, *Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei*. Probleme ale formării statului feudal Moldova, București, Editura militară, 1973, p. 163–164. Schiță genealogică ; *Mușatinii*, București, Editura Albatros, 1976, p. 22–37. Schița genealogică p. 171 ; *Cu privire la cronologia primilor voievozi ai Moldovei*, RIST, XXXII (1979), nr. 2, febr., p. 337–345.

ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE DEZVOLTATĂ ȘTIINȚIFIC ȘI ÎN LEGĂTURA EI ORGANICĂ—DE PROFESORUL DR. ENRIC THEODOR RÖTSCHER

Traducerea este publicată integral în M. Eminescu, *Articole și traduceri*, I, Editura Minerva, București, 1974, pp. 277–523 [1].

Se păstrează în manuscrisul **2254**, **310–446**. Foile, în general de format mare : 21×33,5 cm, diferă totuși pe-alocuri după dimensiuni (19×24 cm, 17×21 cm), ca și după calitatea hîrtiei. Cerneala : neagră, o singură intervenție marginală cu cerneală roșie (**438v**). Cîteva, puține, notații cu creion negru. Scrisul este grupat pe două coloane, atît *recto* cît și *verso* (în afară, firește, de cazul foilor : de titlu al volumului, de titluri de capitole, al celor de format redus, destinate de obicei unor trimiteri, al celor cuprinzînd motto-ul traducerii și „prevorbirea" — aceasta din urmă întinzîndu-se însă pe ambele fețe ale respectivei file) ; una din coloane rămîne premeditat degajată, în vederea notelor, variantelor, adăugirilor, completărilor personale. Descifrarea nu ridică mari dificultăți. Grafia este cea din manuscrisele *Geniu pustiu*, *Contrapagină*, ca și ortografia, care însă prezintă spre sfîrșit abateri de la normele etimologiste.

Cîteva constatări de ordin general se impun încă de la început în legătură cu traducerea de către Eminescu a tratatului de artă teatrală al lui H. Th. Rötscher. În primul rînd nu e vorba doar de o traducere ci și de o lectură asupra căreia s-a meditat, atent adnotată în sensul unor aplicații și exemplificări imediate, o lectură făcută fără complexe, nici de inferioritate, nici de superioritate, cu nedumeriri exprimate marginal, acolo unde pasajul original pare insuficient ori confuz, cu rotunjiri și nuanțări asociative, care, toate, probează, pe lîngă o independență de gîndire și un curaj al opiniilor surprinzătoare la un tînăr de 18, 19, 20 de ani, o complementaritate de interes între autor și traducător. În această privință, parafrazînd un citat din Lessing folosit de Rötscher (**331v**) : „Actorul trebuie să cugete pretotindenea ca poetul, *el trebuie să cugete chiar în locul poetului* [...]" și dealtminteri preluat de Eminescu într-o cronică mai tîrzie, din 1876, sub forma : „[...] să reamintim o veche maximă teatrală, un actor e dator să gîndească nu numai *cu* autorul, dar adesa și în locul lui" (OPERE, IX, 282), vom afirma la rîndul nostru : traducătorul trebuie să cugete ca și autorul, chiar în locul autorului.

Se mai cere apoi subliniată stăruința cu care Eminescu s-a aplecat asupra acestui text german, „truda" — după expresia lui Perpessicius (58, p. 231) — depusă, temeinicia lucrului său, efectuat în etape succesive, cu reveniri în timp (după cum atestă diversitatea hîrtiei, cînd de un format, cînd de altul, cînd de o calitate, cînd de alta, variațiile de penițe și cerneluri, intervențiile cu creionul, dar și ortografia, și evoluția traducerii, care cîștigă în fluență spre sfîrșit). Și aici, ca de altfel în întregul operei eminesciene, aceeași exigență, același efort de autodepășire, aceeași oroare de aproximații și foame de desăvîrșire, aflate la antipodul improvizației, rutinei, superficialității. În scurta sa viață, Eminescu n-a avut timp de gratuități.

În sfîrșit, să mai reținem că descoperirea și cercetarea tratatului lui Rötscher, în anii cînd, foarte tînăr, însoțit veșnic de mormane de cărți, „poetul a citit cu patimă, de toate, fără alegere, din ce i-a căzut în mînă și s-a potrivit predispozițiilor lui" (36, p. 338), au avut efecte de convingere și de influențare durabile, cu bătaie lungă, așa cum îndeobște se întîmplă cu învățătura și familiarizările dobîndite la tinerețe și care, fie că provoacă, fie că reprezintă în fond suprapuneri de vederi, au sorți să dăinuie de-a lungul unei vieți. Anumite opțiuni estetice (prețuirea dramaturgiei shakespeariene, a lui Molière), anumite teze (despre totalitatea, caracterul simfonic al actului teatral, care îl deosebește de alte arte [2], despre știința și rolul vorbirii), idei și chiar formulări preluate din Rötscher se pot recunoaște incorporate, integrate și adesea îmbogățite în alte contexte,, în publicistica ulterioară, în studiile asupra pronunției etc.

Pentru toate aceste considerente, care îi sporesc însemnătatea, se gîndea probabil Perpessicius să rezerve „compactului" (58, p. 230) manuscris al traducerii un întreg volum din proiectata ediție integrală, cel de al IX-lea [3].

Împrejurările biografice în care Mihai Eminescu a întreprins traducerea din germană a acestei „arte a teatrului" se leagă de epoca activităților și preocupărilor lui teatrale și în primul rînd de lungul turneu al trupei Pascaly în Transilvania—Banat; în intimitatea pe care o creează orice turneu, dar mai ales în condițiile eroice de deplasare proprii secolului al XIX-lea, se va fi intensificat (desigur nu de la egal la egal) o prețuire reciprocă, se va fi cimentat o colaborare între tînărul poet necunoscut și actorul de renume. De la începutul lui mai și pînă în septembrie 1868 se desfășurase primul turneu (întreprins, după unii, și la sugestia lui Eminescu [4]) al trupei teatrale Pascaly în următoarele orașe: Brașov, Sibiu, Lugoj, Timișoara, Arad, Oravița (în ordine cronologică), turneu care, după cum se știe, se bucurase de mare succes[5], consemnat pe larg atît în presa română cît și în cele germană și maghiară. La cererea lui Mihail Pascaly, director al trupei din care făcea parte în calitate de copist, sufleur, cîteodată și de actor figurant și în a cărui locuință ocupa de altfel o cămăruță după întoarcerea din turneul triumfal, tînărul Eminescu, căruia i se recunoșteau de pe atunci preocupări intelectuale multiple și o reputație de germanist (verificată recent, cu prilejul turneului abia încheiat), s-a angajat să dea versiunea românească a unei lucrări de specialitate, *resimțite ca foarte necesară*. Căci trebuie amintit climatul conjunctural: îndată după înființarea instituțiilor de învățămînt artistic superior (Conservatoarele din București și din Iași, în 1864, sub Alexandru Ioan Cuza), punerea la îndemîna celor interesați a unei documentații profilate, a unor utile instrumente de lucru, devenise o sarcină de acută actualitate. În această cheie trebuie descifrată și așezarea în capul traducerii a citatelor din „Dacia literară", asupra cărora de altfel vom reveni. Cine parcurge presa vremii, cine cercetează arhivele deceniilor '60—'70 ale secolului al XIX-lea știe cîte apeluri, proiecte, memorii, programe s-au redactat, cîte revendicări s-au tot formulat, în repetate rînduri, privind arta actorului, lupta împotriva diletantismului printr-o continuă profesionalizare, dublarea inspirației, a disponibilităților intuitive prin muncă, prin tehnică, prin lărgirea sistematică a orizontului teoretic. Școala, învățămîntul de specialitate au fost obsesii ale lui Pascaly, Millo, Vellescu, Dimitriadi, Galino, Eufrosina Popescu, organizatori și conducători de trupe, autori de programe analitice și de lecții teoretice și practice, profesori de declamație și de mimică, de istorie literară și teatrală, traducători de cursuri (poliglotul Costache Dimitriadi tradusese în 1867 din limba spaniolă un *Curs de declamațiune* după Don Vicente Joaquim Bastus [6]). Străduințile acestor mai mult decît actori, artiști pedagogi, s-au conjugat cu cele ale lui C. A. Rosetti, Ion Ghica, Al. Odobescu, preocupați (ca directori ai Teatrului Național, ca ministru al Instrucțiunii — Odobescu) de educația profesională a actorului [7]. Efortul de depășire a unui stadiu de înapoiere și de integrare într-o cultură modernă europeană e general (și nu numai în domeniul teatrului).

În privința acestei orientări ideologice, unul dintre cei mai perseverenți susținători contemporani ai scuturării din inerție a fost fără îndoială M. Pascaly; dornic de a fi permanent informat la zi, de a ține pasul cu noile realizări ale mișcării teatrale europene printr-o muncă de cuprindere a unui peisaj dramatic cît mai larg, a urmărit să plaseze arta scenică românească într-o amplă respirație de cultură. Biblioteca sa personală [8] a fost impresionantă — și nu doar comparativ cu a altora dintre actorii vremii; era abonat la anumite periodice, își comanda și achiziționa într-una cărți de teoria artei actoricești, de practică scenică [9] și este foarte probabil ca volumul lui Rötscher dat spre tălmăcire lui Eminescu să-i fi aparținut, așa cum își amintea Șt. Cacovean [10].

Traducerea a putut fi începută la București în toamna anului 1868, cînd, la măgulitoarea recomandare a lui Pascaly [11], Eminescu a fost angajat prin contract copist și sufleur II la Teatrul Național. Perpessicius n-o socotea încheiată înainte de 1872: judecînd după cîștigul de cursivitate pe măsura înaintării ei, după ortografiere, după anumite note și adăugiri personale, ca a fost continuată în etapa vieneză (în sensul acesta ar pleda trimiterile, socotite de Eminescu oportune, la Kant şi Schopenhauer, din final, făcute pe margine cu cerneală roşie, care apar ca un ecou al unor recente lecturi filozofice din timpul studenţiei la Viena, vizibile şi în *Sărmanul Dionis*, cu toate că, încă înainte de sosirea lui în capitala Austriei, el era bine orientat în filozofie — vezi OPERE, VII, 338). Este însă oricum fără nici o îndoială că, poate din intenţia de a o preda unui public interesat (13, p. 593), Eminescu a muncit sîrguincios şi cu devotament şi a revenit de mai multe ori asupra ei. Cum în acelaşi timp opera sa originală înainta masiv, pe multe planuri, într-un vast front comun, era firesc ca domeniile de creaţie să se încalece şi deci o lume consecventă de idei să se regăsească, să circule, răzleţită, în activităţi multiple.

Cine a fost Heinrich Theodor („Enricu Theodor" — în manuscrisul eminescian) Rötscher — despre care este probabil ca atît Pascaly cît şi Eminescu să fi auzit mai multe tot în vara 1868, în timpul opririlor trupei în diverse centre transilvănene cu populaţie de limbă germană (47, p. 94—95) — ? Născut în 1803, mort în 1871 [12], *Die Kunst der dramatischen Darstellung. In ihrem organischen Zusammenhange wissenschaftlich entwickelt* se reţine drept opera sa majoră, multă vreme socotită unitate de măsură în arta teatrală, „biblie a actorului" [13] : publicată prima oară în trei volume (1841—1846), se reeditează într-unul singur în 1864 [14]. Rötscher a fost profesor (de liceu, timp de 14 ani, la Bromberg), desemnat (şi prestigiul cărţii sale despre arta teatrului nu va fi fost străin de această alegere) să conducă la Berlin o şcoală publică în care să se formeze artiştii dramatici (iniţiativă a cărei realizare evenimentele anului 1848 au împiedicat-o). Cu solide studii clasice, cu o predilecţie pentru Sofocle, specializat în Aristofan şi în epoca acestuia, cercetător devotat al operelor lui Goethe şi Shakespeare, mai cu seamă din punctul de vedere al raportului dintre filozofie şi artă, autor de studii estetice, de monografii, editor şi prefaţator de antologii, creator şi deţinător ani la rînd al rubricii de critică dramatică într-o importantă publicaţie, fireşte membru în comitetul de lectură al Teatrului Curţii şi prieten şi sfătuitor atît al actorilor cît şi al autorilor, Rötscher se impusese în rîndurile intelectualităţii germane contemporane ca teoretician şi specialist de teatru.

Contactul timpuriu cu lucrarea acestui pasionat de teatru a fost fără îndoială revelator pentru Eminescu : el lua pe această cale cunoştinţă de dramaturgia universală, antică şi modernă, se lăsa cîştigat de cultul pentru Shakespeare, de acolo desprindea figurile unor mari actori (Garrick, Devrient şi alţii), deprindea gustul pentru expresivitatea rostirii. Şi, mai ales, era introdus graţie acestui discipol al lui Hegel în orientările estetice ale vremii, se familiariza cu probleme teoretice privind literatura, artele. Oprirea îndelungată asupra cărţii lui Rötscher a reprezentat ceea ce s-ar putea numi o răbdătoare „şcolarizare", fără de care originalitatea — în orice domeniu — rămîne iluzorie, o rodnică aşezare în spaţiul culturii teatrale europene ; rodnică — pentru că multiplicitatea trimiterilor, deschiderea atîtor orizonturi n-ar fi îndemnat la ulterioare investigaţii, aplicaţii, judecăţi personale, la acea totală angajare a publicistului dacă — şi trebuie încă o dată arătat — nu existau la tînărul Eminescu o propensiune teoretică şi în general o disponibilitate mereu trează faţă de toate contingenţele vieţii culturale.

Traducerea lucrării lui Rötscher a fost făcută după ediţia a doua [15], aşa cum indică însăşi pagina de titlu, şi nu este completă : ea omite motto-ul (Lessing), dedicaţia (cu justificările ei), întreg capitolul *Die körperliche Beredsamkeit (Expresivitatea corporală)*, p. 237—371 în original (fără a nota însă în text locul acestei absenţe), apoi mai multe note din subsolul originalului german, tabla de materii, ca şi, ici colo, cîteva expresii, cîteva cuvinte ; lipsesc şi ultimele 11 pagini din capitolul *Accentul etic*, poate pierdute. Sigur, nu va fi fost deloc uşoară [16]. Nici lectura ei nu este întotdeauna curgătoare. O serie de corespondenţe franceze, înşirate pe margine (în capitolul *Tempoul declamaţiunei*, de ex. **406r, 407r, 417r**), atestă folosirea, pe parcurs, drept instrument de lucru, a unui dicţionar german-francez. Asupra calităţilor traducerii, asupra efortului de transpunere în termeni româneşti, adesea inexistenţi în acea vreme, a unor noţiuni de specialitate, despre alegerea şi introducerea unor neologisme indispensabile (şi de altfel de atunci împămîntenite în limba noastră) atrag cu sagacitate atenţia Perpessicius (58, p. 230), ulterior şi primii editori ai acestui manuscris eminescian : Marin Bucur (10, p. 6) şi Aurelia Rusu (77, p. 496). Ca şi în alte cazuri din activitatea sa de traducător, Eminescu s-a ostenit să fie cît mai exact, cît mai credincios, cît mai expresiv şi nicidecum n-a tins să concureze pe H. Th. Rötscher [17] ; toate adnotările şi intervenţiile sale demonstrează, nu ambiţia unui rival, ci o convergenţă de vederi asupra problemelor specifice teatrului, cu tendinţa naturală de a le sparge cercul, în favoarea unor mai ample generalizări cultural-artistice.

În capul traducerii, introducîndu-le imediat după foaia de titlu şi înaintea celor două „prevorbiri" ale autorului, Eminescu plasează două pasaje despre teatrul românesc, extrase din „Dacia literară", tomul I, 1840 [18]. Ce a însemnat în istoria culturii noastre şcoala critică moldovenească, ale cărei organe de publicitate au fost „Dacia literară" — 1840 şi „Propăşirea" — 1844, se ştie : afirmarea unui curent puternic de stimulare a creaţiei originale, prin „original" înţelegîndu-se nu numai întrebuinţarea limbii româneşti, ci mai ales impunerea unui specific naţional, şi implicit atribuirea unei finalităţi demonstrative şi educative acestei creaţii. Că teatrul datorează enorm acestei platforme ideologice, că, spre folosul lui, a fost slujit de personalități de prim ordin, ca Alecsandri, Kogălniceanu, Negruzzi, Russo, este de asemenea unanim recunoscut. Dar că rămîne încă sub cerințele „Daciei literare”, plătind încă tribut, după aproape treizeci de ani, superficialității, imitației, că mai are mult de învățat, aceasta pare să spună Eminescu prin lungul citat aluziv, ales să prefațeze tălmăcirea unui manual specializat. Un motto netradițional, gîndit ca un semnal de alarmă, și care, la urma urmei, nu diferă ca sens de motto-ul original ales de Rötscher : „Wir haben Schauspieler, aber Keine Schauspielkunst. Wenn es vor Alters eine solche Kunst gegeben hat, so haben wir sie nicht mehr; sie ist verloren; sie muss ganz von neuem wieder erfunden werden” (Lessing).

Și se mai desprinde din paginile critice reproduse după „Dacia literară” o idee dragă lui Eminescu și la care va reveni în cariera sa publicistică : odată cu profesioniștii scenei se cere educat și format și indispensabilul lor partener, publicul ; regretînd numărul redus de spectatori la reprezentațiile cu *Revizorul general* (după Gogol), Eminescu își va încheia „Revista teatrală” din „Curierul de Iași”, 5 decembrie 1876, cu cuvintele : „Această anomalie ar merita o critică îndestul de aspră dacă... dacă ne-am fi făcut vrodată iluzii prea mari asupra gusturilor care domnesc la noi” (OPERE, IX, 283).

Cum e lesne de înțeles, de un interes deosebit sînt intervențiile personale ale lui Eminescu, pe care traducerea, pe durata ei, i le-a provocat (desigur, se mai poate închipui și cazul adnotării textului german mai tîrziu, post festum, cu ocazia unei reveniri de lectură ori a unei transcrieri). Aceste intervenții punctează lucrarea de la un capăt la celălalt, rărindu-se, ce e drept, în partea referitoare la *Reprezentarea caracterelor*, ceea ce binețeles nu înseamnă că Eminescu a minimalizat o problemă de bază a teatrului, ci mai degrabă că respectivele pagini l-au satisfăcut în întregime, el nemaigăsind de cuviință să adauge ceva. O bună exploatare a tezelor rötscheriene cu privire la caractere (citite în capitolul *Pătrunderea idealității și a adevărului natural*, dar și în alte pasaje din tratat) transpare în cronica eminesciană rămasă nepublicată la vremea ei (1874) despre drama *Moartea lui Constantin Brîncoveanu* (OPERE, IX, 462) ; lipsa unor caractere viabile îl supără pe Eminescu și cînd analizează piesa de circumstanță *Visul Dochiei*[19]. Efectiv, pentru Eminescu „axa teoriei dramei” a fost „caracterul” [20] și critica lui teatrală este în ansamblu clădită pe acest fundament teoretic. Consecvența caracterelor, înțeleasă ca obligativitate dramatică, îl obseda și atunci cînd, indignat de cameleonismul politic al vremii, redacta editorialele din „Timpul” [21].

Revenind la comentariul marginal, uimitoare este ușurința lui Eminescu de a se desprinde din limita modelului, de a face conexiuni. De mai multe feluri, acest comentariu poate uneori avea implicații autobiografice : „Eu și toți actorii tineri, cari nu se au decît pe sine în întrul lor” (**349r**) notează Eminescu spontan — și, să observăm, autocritic — în dreptul unui paragraf despre „stadiul simțirei nemijlocite”, despre o trăire actoricească bazată doar pe încărcătura emoțională proprie, nemediată artistic, notație din care rezultă limpede că suise și el pe scenă, că se socotea oricum actor, la rînd cu ceilalți, și că nu era prea mulțumit de ceea ce realizase[22]. Alteori asociațiile de idei ale lui Eminescu transmit entuziasme juvenile, conținute destăinuiri : „Marta ! Marta !” exclamă el cînd traduce fraza „Cum ni se impune din unele structuri de fețe omul adevărat, cu adevăr învingător și cu putere de convingere, astfel încît pare că sufletul și-ar fi format din el diafanul său văl, tot astfel irumpe din unele voci umane însuflețirea cu o putere miraculoasă și pare a-și fi creat în tonul natural deja un corp care e cu totul pătruns de lumina ei” (**347r**) ; numele, de două ori repetat între paranteze, trimite la poezia intitulată inițial *Marta*, apoi *Blonda*, apoi *De ce să mori tu?*, datată „869. dec.”, fără însă a permite o deslușire a aluziei [23]. „Ia, de aceea pentru că din gura unei fete frumoase chiar o prostie-ți place s-auzi, mai ales cînd acea prostie nu e stupiditate, ci zisă numai din naivitate” (**371v**, creion) extinde indulgent Eminescu ideea din Rötscher : „Ba se poate chiar ca, în gura unei amabile ființe femeiești, dialectul ce-l auzim pronunțîndu-se deodată cu-o naivitate grațioasă și într-o petrecere veselă și plină de-nțeles să esercite asupră-ne un farmec oarecare, însă numai de-aceea pentrucă trezește-n noi intuițiunea unei forme individuale a spiritului, care pătrunde într-o conversațiune ce se mișcă pe nivelul culturei formale”.

Din puținele referiri strict subiective răsare cea de pe fila **343v**, în care Eminescu mărturisește o mai puternică imaginație vizuală decît una de limbaj ; el — tocmai el ! pare să spună că încape mai mult în imagini plastice decît în cuvinte : „întocmai ca mine în pictură, astfel încît tablourile ce mi le închipuiesc le văd în colori cu față cu tot înaintea ochilor, pe cînd vorbele nu sînt neci la jumătatea înălțimei acelor figuri cuasi vii ce mă-ncîntă în reveriile mele”.

Din experiența vieții de culise, dezamăgitoare de cele mai multe ori, se nasc observații severe : „Actori ce-și scriu laudele singuri și cari pun oameni să-i aplaude de cîte ori cască gura — unde mai pui și mascarada coroanelor, ce pun ei singuri ca să li arunce pe scenă, ca să se mintă ei înșuși ! Ce gust !” (**343r**). Ori : „P[antazi] Ghica și critica sa teatrală asupra propriei piese *Ce-aduce ceasul n-aduce anul*” (**343r**), autor dramatic pe care Eminescu nu-l iartă, nici în amplul său studiu despre *Repertoriul nostru teatral* pe care îl gîndea oarecum concomitent cu tălmăcirea lucrării lui Rötscher și-l și publica în 1870 în „Familia" (OPERE, IX, 85), nici în alte dăți, mai tîrzii („Curierul de Iași", 28 mai 1876[24]), ori de cîte ori poate (ba legîndu-se și de diformitatea fizică a lui „Pantazaki"[25]).

Raportarea neîncetată la realitățile locale (prima și cea mai insistentă constînd în chiar motto-ul ales), la evenimentul teatral imediat, al stagiunii în curs ori al celei trecute, contribuie la trasarea, față de cele expuse de Rötscher, a unei paralele românești care, la prima lectură, poate frapa, căci împărtășește într-adevăr cititorului un anume sentiment de disproporție : pe de o parte erudiția autorului german, referințele ilustre, exemplele care îi stau la dispoziție (Goethe, Tieck, dinastia de actori Devrient, Hugo, Rachel, Mars etc.), pe de altă parte Pantazi Ghica, Gestian, Gestianca, Simeon Bălănescu, Fraivald, Săpeanu, Poni etc., primul — autor de comedii, subintitulate prezumțios „naționale", cu pondere în repertoriul de turnee, și ceilalți actori, alături de care Eminescu, în chervane brașovenești, pe drumuri desfundate, cutreierase provincia. Pe de o parte „*Romeo și Iulia*", pe de alta „*Rienzi*" și „*Viclenie și amor*" (**405v**). Impresia este însă de suprafață, întîi pentru că Eminescu include pe Millo, pe Pascaly, care sînt doi mari actori ai vremii, capete de școli interpretative, pe Alecsandri, în exemplificările sale, apoi pentru că ea nu rezistă decît dacă se face abstracție de relativitatea istorică ; or, a cerceta și a judeca o realitate cu alte exigențe decît acelea ale locului și timpului ei, desprinsă de complexitatea conjuncturilor social-istorice locale, ignorînd vîrsta fenomenului teatral românesc și, mai ales, *fără dragoste* este o greșeală asupra consecințelor căreia Eminescu însuși previne aspru, într-un comentariu cu care înlocuiește o notă din Rötscher, rămasă astfel netradusă : „De aceea pretențiunile cele mari făcute artei românești și tuturor celor românești în genere, căci varga măsurătoarei am luat-o de la străini, înfundîndu-ne în perfecțiunile literaturelor lor cu disprețul și uitarea totală a tuturor productelor române, cari naturalminte trebuie să fie inferioare celor străine. Societatea noastră semidoctă ocupă o sferă falsă față cu sfera în cari se află realitatea la noi" (**337r**). Vehemența acestui pasaj e înrudită cu cea caracteristică articolelor care dezbat tema cosmopolitismului și care aparțin acelorași ani 1869–1871 : „Dar domnilor, mi-e rușine [. . .]. Iubesc poporul românesc fără a iubi pe semidocții și superficialitățile sale" (OPERE, IX, 460).

Deci, fără false pudori, privind adevărul în față, recunoscînd cu răspundere urgențele actelor artistice cotidiene, Eminescu nu se sfiește să pună în circulație numele lui Ion Gestianu (**345v**), al Mariei Gestianu (**346v**), al Tudorei Pătrașcu (**346r**), măsurîndu-le capacitatea actoricească în plus ori în minus față de condițiile citite în tratatul lui Rötscher. Cînd vine însă vorba de Matei Millo — și vine, căci de data aceasta se produce coincidența între cerințe și disponibilități —, entuziasmul lui Eminescu față de actorul aflat în anii de plină glorie explodează, chiar într-o exprimare succintă (**346v**) ; admirația se va menține, intactă, peste ani și, în 1881, tot verva, tot arta lui Millo, acum bătrîn, salvează, după părerea lui Eminescu, un spectacol prost[26]. Atracția pentru calitate și știința bunei ei folosiri, evidențiate în legătură cu actorul „rutinier", manierist, cu actorii pe care un termen încetățenit în teatru îi desemnează drept „utilități", sînt elogiate la Mihail Pascaly, la Costache Bălănescu (**355r**), apreciați aici în ipostaza lor de directori de scenă, de un Eminescu sensibilizat poate și pentru că, sporadic, fusese și el cînd și cînd o „utilitate". Simeon Bălănescu este evidențiat pentru humorul lui creator (**360r**). Dacă referirile la Theodor Theodorini, la Ioan Poni, doar prin consemnarea izolată, în capul unei file (**359v**), a numelor lor, sînt în favoarea ori în defavoarea lor e greu de spus. Mai sînt desigur și aluzii care rămîn enigmatice, ca de pildă „Calul lui Caragialy — cal bătrîn" (**354r**) ; e probabil amintit aici Iorgu Caragiale, cel care (după o tradiție orală, comunicată de Ion Luca Caragiale[27]) ar fi descoperit pe Eminescu la Giurgiu, grăjdar în curtea unui hotel ; cu trupa ambulantă a lui Iorgu, în vara anului 1867, colindase junele Eminescu Muntenia și rămăsese în continuare în serviciul ei, pînă la finele anului, la București[28].

Problemele specifice artei scenice stîrnesc neîncetat considerațiile abstracte, teoretice ale lui Eminescu. De la necesitatea unei maxime expresivități, atît spirituale cît mai cu seamă plastice, prin mască, atitudine, gest, care reprezintă pentru spectator primul stadiu de contactare a personajului (sub acest aspect, cîștigurile de pe urma lecturii din Rötscher se lasă ușor descoperite în mai toate cronicile teatrale ulterioare), Eminescu ajunge la constatarea unei diversități expresive în fizionomia românească în genere (**345r**) ; el merge mai departe, întîrziind într-o notă mai lungă asupra obligativității unei mobilități de expresie, însă previne și asupra excesului acesteia, actorul Costache Bălănescu[29] folosindu-i aici drept exemplu negativ (**346v**). Se oprește apoi pentru a vorbi despre fericita (și rara) suprapunere de talent, cultură, inteligență la actorul „dezvoltat" (**349r**). Și, deocamdată, atinge numai problema depășirii particularului, a „localului", în favoarea generalului, a unei solidarități spirituale, a „individualității naționale", cu alte cuvinte a unui specific național implicat și nicidecum impus („*spiritul general* al națiunei [. . .] lucru ce lipsește românilor" — **347v**), pe care, mai tîrziu, spre sfîrșitul opului tradus, o dezbate generos, într-un foarte interesant comentariu pe marginea topirii tuturor datelor de observație, de intuiție, de imaginație, pe care trebuie s-o presupună interpretarea artistică : „E condițiunea absolută a unei istorii naționale ca să ție cont de mișcările sufletești a unei națiuni, de toată suma impresiunilor, pe care le produc împrejurări și întîmplări în sufletul ei. Firul cel roșu, antiteza împrejurărilor de din afară e individualitatea caracteristică și internă a poporului însuși -- aceasta trebuie să fie călăuza în labirintul istoriei, numai că individualitatea aceasta trebuie înțeleasă și trebuie înțeles totodată că toate combinările sale cu întîmplările timpului sînt organice și conforme cu individualitatea însăși. O recepțiune fără ca partea caracterizatoare a faptelor să fie individualitatea națională nici nu se poate cugeta măcar'' (**434r**). Cu acest comentariu, Eminescu iese din sfera totuși strîmtă și limitată a problemelor de teatru pentru a se avînta în spațiul deschis al filozofiei istoriei.

Întorcîndu-ne la teatru și la reflecțiile întregitoare ale lui Eminescu, care însoțesc traducerea textului german, trebuie observată preocuparea, mai mult, devoțiunea tînărului scriitor român pentru limbă. El va fi lucrat la traducerea părții referitoare la vorbire (**370v**—**418v**) în a doua jumătate a lui 1869, la Viena (45, p. 114). Urmele aplecării sale studioase asupra acestor capitole sînt vizibile în articolele redactate la sfîrșitul acelui an și publicate la începutul lui 1870 *(O scriere critică, Repertoriul nostru teatral, Ecuilibrul)* ; iată una : ,,Măsurariul civilizațiunei unui popor în ziua de azi e : o limbă sonoră și aptă de a esprima prin sunete -- noțiuni, prin șir și accent logic — cugete, prin accent etic — simțăminte'' *(Ecuilibrul*, OPERE, IX, 93). Sensibilitatea lui față de problemele limbii vorbite, pătrunderea lor au dus și la acele studii autonome ,,asupra pronunției'' (OPERE, IX, 450—452), redactate la rîndul lor fie simultan cu munca de traducere a manualului lui Rötscher, fie eventual imediat consecutiv. Filiația este evidentă, confirmată de cele cîteva referiri directe la teatru din *Studii asupra pronunției* (,,Toate astea le-am spus din puntul meu de vedere,... adică din puntul de vedere al artei dramatice [...] am constatat numai o trebuință esențială a teatrului, aceea a unei pronunții pe [care] chiar publicului i convine de-a [o] numi frumoasă [...]. Nimic n-ar fi mai ciudat decît un teatru ai cărei membri să aibă fiecare o coloratură diferită în pronunție'' — OPERE, IX, 452). Confirmată și de locul acordat pe marginea traducerii (**376r**) vocalelor *ă* și *i*, caracteristice limbii române, despre care tratează, cu exemplificări, și în *Studii asupra pronunției* (OPERE, IX, 451—452). Observații similare se regăsesc și în cronica dramatică despre spectacolul ieșean *Moartea lui Constantin Brîncoveanu* (OPERE, IX, 462) ; și în general în toate ,,revistele teatrale'' mai tîrzii ale lui Eminescu, din ,,Curierul de Iași'' ori din ,,Timpul''.

Dacă mulțimea completărilor legate de oralitate, euritmie, cadențe (presărate de-a lungul traducerii care, și în această direcție, îi deschisese un larg orizont — 37, p. 29—32) este firească la poetul atras de probleme de armonie, de ritm, de metrică, îndemnul la o pronunție nedialectală, una și aceeași pe întreg întinsul țării, ține de o concepție patriotică. La cristalizarea acestei aspirații către unitatea de limbă îi va fi folosit încă o dată experiența turneelor, în interiorul, dar mai ales dincolo de granițele de atunci ale țării. Extinderea teatrului dinspre capitale spre orașe și tîrguri de provincie, pe o arie de cuprindere națională, prin repetate turnee, pe care azi nu ni le putem reprezenta altfel decît ca un amestec continuu de glorie și de mizerie, a fost un fenomen caracteristic în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. Semnificația turneului teatral, aceea de a fi înlesnit și întreținut contactul dintre țările românești, de a fi acționat ca ferment în exaltarea conștiinței naționale, de a fi contribuit la statornicirea ideii de unitate lingvistică, înaintea celei teritoriale și politice, nu poate să-i fi scăpat lui Eminescu, aflat la vîrsta marilor acumulări.

Încurajarea unei ,,pronunții generale'' (OPERE, IX, 450), cu caracter unitar, este un motiv care apare atît în Rötscher (în capitolul de altfel intitulat *Pronunția fără dialect și fără viciu*, dar și, mai departe, sub *Declamațiunea artistică*, unde Eminescu, localizează posibila aplicare a unor norme unice, generale în pronunție — **412r**), cît și în *Studii asupra pronunției*. Ulterioare cronici dramatice îl vor relua ; de exemplu cea din ,,Curierul de Iași'' (6 martie 1877), în care Eminescu deplînge lipsa unei lucrări de ortoepie românească și carențele în pronunții și intonații : ,,Ce bine și natural rostește de ex. d. Bălănescu, deși idiomul său e puțin cam moldovenesc'' (OPERE, IX, 338).

Emanciparea de dialect, puritatea rostirii, vocea, emisia, registrul, dicțiunea, logica distribuirii accentelor, iată după chiar cuvintele lui Eminescu adăugate pe margine (**372v**) ,,chestiuni de viață pentru actor''. Mai ales într-un teatru în care esențial e cuvîntul rostit, care cultivă limbajul literar, de anvergură retorică adeseori, ca cel al secolului trecut, adăugăm noi.

Se poate afirma că rolul accentului l-a urmărit de asemenea pe Eminescu : în noiembrie 1876 tocmai, se oprește din nou asupra lui, acordîndu-i o amplă paranteză în cronica sa dramatică la spectacolul *Caterina a II-a* și ilustrînd cu exemple cele citite cîndva în Rötscher despre subtext intențional, accent logic, accent simbolic (OPERE, IX, 274—275).

În această parte a tratatului tradus, cu o aplicație de lingvist, Eminescu lărgește considerabil aria referințelor — dacă n-ar fi decît prin perpetua raportare la limba română. El simte mereu nevoia stabilirii exacte a conținutului unor noțiuni, înainte de a porni la dezvoltări ; de aici nedumeririle lui (,,noțiune : Ce-i pronunția?'' — **371r**; ,,Ce e cuantitate silabică?'' — **382v**; sau definiția patetismului — **432v** etc.). Adesea e mai explicit decît Rötscher, nuanțează complementar, intervine punînd ceea ce se cheamă punctul pe i : la **380r**, în legătură cu articularea ; la **382v**, în legătură cu scăderea ori creșterea tonurilor ; la **390v** cînd, în legătură cu respirația, invocă stilul autorilor dramatici francezi (care îi e la îndemînă, avînd în vedere locul acestora în repertoriile vremii), „fraze scurte” pe care negreșit le „suflase” din cușca lui de-atîtea ori; tot la **390v**, cu acea proprietate a termenilor care îl definea, întrerupe o clipă traducerea pentru a înșira diversele accepțiuni ale termenului „caracter”, dovedind că problemele de conținut nu sînt minimalizate nici într-un capitol despre fonetică; la **392v** adaugă, tot în legătură cu logica accentului, „va să zică nu curățenia or spurietatea materialului unei limbe ci organismul cel fin al logicei sale — acesta e lucru principal” și e de reținut italienizantul „spurietate”, care revine la **412r** sub forma „spurii” (genetivul de la „spurie”); și, parcă mai expresiv decît Rötscher, Eminescu metaforizează: „Accentul logic e viața propuzățiunei, cum referința în genere e viață — lucrurile nepuse în referință sînt moarte” (**394r**). Chiar și acea „unitatea caracterului” (**437r**) rezumă mai elocvent fraza originală „numai prin aceasta se ține la un [loc] firul vieței caracterului”. Părăsind din nou pentru o clipă textul lui Rötscher, Eminescu diferențiază ținînd seama de particularitățile fonetice, cu directe implicații ortografice, ale limbii române (**382v**).

Amănunte de specializare a materialului sonor îl duc cu gîndul — nu reiese prin ce asociație de idei — la A. D. Xenopol (**383v**), ale cărui cercetări de istorie le urmărește de la Viena și alături de care participă în 1871 la festivitățile comemorative de la Putna. Trimiterile la T. Maiorescu (**393v**), la J. Kirchmann— editor al *Criticii rațiunii pure*, Berlin 1868 (**393v** și **394r**), ca și cele, amintite deja, la Kant și Schopenhauer, din final (**438v**), indică o stăpînire sigură și la zi a bibliografiei estetic-filozofice. În sfîrșit, poate că prima mărturisire a admirației pentru V. Alecsandri [30] se află înscrisă aici, între paginile traducerii, și se referă la poezia *Bosforul*: „Bosforul fără valuri [...] ca un balaur verde în lupte ostenit [...] se legăna molatic cu-o leneșă mișcare [...]”, această marină orientală, în cadențe odihnitoare, trebuie să-i fi plăcut lui Eminescu, de vreme ce i-a însemnat fugar titlul în dreptul frazei docte despre „intuițiuni din viața naturei și fenomene fizico-somatice cu variile transmiteri pe terenul intelectual și moral (psihic și etic)” (**397v**).

Notele critice despre piesele *Rienzi*, de Samson L. Bodnărescu, și *Viclenie și amor*, de Iacob Negruzzi, (**405v**) nu rămîn singulare: despre prima, o dramatizare în versuri a unui roman istoric străin, publicată în „Convorbiri literare”, în august—octombrie 1868, vorbește Eminescu în articolul cu care intenționa să debuteze în publicistică, *Repertoriul nostru teatral* (OPERE, IX, 86). Cît despre *Amor și viclenie*, publicată în „Convorbiri literare”, în ianuarie—februarie 1870, în mod incorect, fără a i se indica autorul, în localizarea aproximativă a lui Iacob Negruzzi, rîde Eminescu în parodia *Romancero español* (OPERE, IV, 479), care datează din primele luni ale stagiului vienez; va reveni însă, probabil diplomatic, în 1871, asupra rezervelor sale cu privire la această adaptare a redactorului „Convorbirilor” (OPERE, V, 574—575).

Greu de identificat sînt versurile (versuri?) strecurate cu creionul (la o re-lectură?) de Eminescu pe jumătatea din dreapta, lăsată liberă, a paginii **406v**. Sub prescurtarea inițială „*Com*[edia]”: „și eu plîng cîteodată dar lacrimele-s dulci și dezlegarea — amorul”. Același vers devine, înlocuindu-se ultimul cuvînt, „amorul”, prin „moartea”, o variantă tragică: „*Trag*[edia]”. În continuare abrevierea „*Po*[ezia]” înainte de fraza „Enigme sînteți, enigme rămîneți”. După toate probabilitățile, compunerile îi aparțin lui Eminescu și locul lor ar putea fi în secțiunea *Exerciții & Moloz* din OPERE, V, printre crîmpeiele grupate de Perpessicius pe ani. Tema dragostei, împletită cu cea a morții, muzicalitatea sînt ale unor poezii de tinerețe, cum ar fi cele cu cuprins erotic din submanuscrisul *Marta*, de exemplu; dar versuri albe, accente pesimiste se întîlnesc și în alte compuneri, tot de tinerețe, păstrate de exemplu în carnetele studențești de la Viena. Deocamdată, nimic mai mult decît conjecturi, în legătură cu cele trei rînduri care intenționează fără îndoială să exemplifice expunerile din paragrafele paralele.

O succintă însemnare („s-ar putea aplica la psihologia popoarălor!” — **433r**), stîrnită de lectura pasajului în care Rötscher dezbate raporturile subtile dintre individualizare și generalizare în interpretarea actoricească (pasaj care se încheie cu fraza: „Căci categoriile generale seamănă desemnului, care e însă susceptibil de o varietate nemărginită a coloritului.”), pune încă o dată în lumină gîndirea asociativă, capacitatea lui Mihai Eminescu de a-și articula lecturile și, prin confruntări comparatiste, de a-și construi un sistem propriu de evaluare. Referirea la psihologia popoarelor trimite la textul german intitulat *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie (Considerații introductive asupra psihologiei popoarelor)*, din manuscrisul eminescian **2285** (**3r—48r**), care ar putea fi rezumatul unei disertații apărute în *Zeitschrift für Völkerpsychologie*, revistă de care erau foarte interesați, în 1869—1871, atît Xenopol cît și Eminescu [31].

În sfîrșit, de un interes aparte sînt cele cîteva redactări marginale în germană (**345r, 454v, 438r**), pe care i le-a oferit lui Eminescu traducerea manuscrisului publicat de Rötscher. Prin forța implantării timp îndelungat într-un text străin și printr-un fel de mimetism verbal, traducătorului i se întîmplă să se exprime în limba originalului. Să constatăm firescul formulărilor în germană, de care a dat firește dovadă și în alte diferite prilejuri (căci el ajunsese să-și însușească astfel limba „încît s-o scrie slobod și colorat” — 36, p. 407), și care face, pe alocuri, din Eminescu un scriitor bilingv.

[1] În 1979, intervenind pe parcurs rectificări de lecțiuni, ca și de erori tipografice, Aurelia Rusu republică *Arta reprezentărei dramatice...* într-o ediție revăzută și considerabil îndreptată față de cea din 1974 : M. Eminescu, *Opere*, V, Teatru, Editura Minerva, București, 1979, p. 161—478.

[2] A se confrunta în acest sens Rötscher, capitolul *Totalitatea artistică a reprezentării dramatice* (**439rv**), și Eminescu, *Revista teatrală* [„Moartea lui Petru cel Mare"...], în OPERE, IX, 1980, p. 349.

[3] Vezi M. Eminescu, OPERE, VII, 1977, p. 15, dar și Marin Bucur (10, p. 6).

[4] Ion V. Boeriu, *Primul turneu al lui M. Pascaly la Sibiu (1868). Ecoul în presa germană*, în SCIA, seria Teatru—Muzică—Cinematografie, nr. 1, 1969, p. 97—98.

[5] „Întiia excursie de mare propagandă artistică și națională prin Ardealul amorțit" (29, p. 59).

[6] Lelia Nădejde, *Costache Dimitriade*, în SCIA, seria Teatru—Muzică—Cinematografie, nr. 1, 1965, p. 62.

[7] Vezi *Istoria teatrului în România*, II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1971, p. 269.

[8] În parte : Fondul Pascaly, azi în posesia bibliotecii Muzeului Nottara din București.

[9] Letiția Gitză, *Mihail Pascaly și viața artistică a timpului*, în SCIA, seria Teatru—Muzică—Cinematografie, nr. 1, 1966, p. 52, p. 53.

[10] „...Pascali îi încredințase o carte nemțească, asupra artei dramatice, ca să o traducă în românește. Numele autorului nu-l țin minte, dar cartea nu era apărută de mult și trata o materie de care Pascali se interesa foarte mult și-ar fi vrut să o conzulteze cu orice preț ; dar nemțește nu știa" (26, p. 60).

[11] Letiția Gitză, *Din relațiile lui Mihail Pascaly cu Mihail Eminescu*, în SCIA, nr. 3—4, 1957, p. 358, și *Mihail Pascaly*, ESPLA, 1969, p. 73 și facsimil.

[12] O fugară însemnare manuscrisă a lui Eminescu, în limba germană, înregistrează moartea profesorului doctor H. Th. Rötscher, în vîrstă de 69 de ani, la Berlin, în 9 aprilie (**2285**, f. **179v**). Știrea pare extrasă dintr-un periodic german, care publica probabil necrologul.

[13] Cum o prețuia, pentru caracterul ei practic, de imediată utilitate, actorul Seydelmann (căruia Rötscher i-a consacrat în 1845 un studiu monografic) (40, p. 150).

[14] O ultimă editare a cărții datează din 1919.

[15] „Zweite vermehrte Auslage, Leipzig, Verlag von Otto Wigand, 1864".

[16] „După cum spunea Eminescu, era peste măsură greu a face o traducere, mai cu seamă pentru terminii tehnici ce-i lipsau în limba română. Cartea aceea încă-i sta într-un corn de masă și-l înghimpa la inimă de cite ori se întîlnea cu Pascali, și se întîlnea de mai multe ori pe zi [...] sarcina tînărului poet nu era tocmai ușoară. Chiar de nu și-ar fi împlinit-o întreagă, de apăsat îl apăsa toată." (26, p. 60)

[17] Leon D. Levițchi, *Eminescu traducător al lui Shakespeare*, în SEC—20", nr. 6, 1976, p. 16.

[18] „Dacia literară", „subt redacția lui Michail Kogălnicean, tom I (Ianuarie-Iunie 1840), Iași, La Cantora Journalului, 1840", p. 115—116 și p. 303—304. Pasajele sînt transcrise de mîna lui Eminescu, cu mici și neglijabile prelucrări : de ex. „jertfe-nsămnătoare", în loc de „jărtfi însemnătoare" ; „în concurință cu cel francez", în loc de „în concurrință cu teatrul franțez" ; „păpușerie", în loc de „păpușărie" etc. Înserarea acestor citate din „Dacia literară" nefiind explicită, unii înclină să creadă într-o arbitrară așezare a lor aici : filei (**311**), pe care se află așternute, i s-ar fi găsit locul (de către cei care au grupat și legat manuscrisele volante rămase de la Eminescu) doar în baza referirilor la teatru, care, printr-o asociere sumară, o trimit la tratatul de arta reprezentației dramatice. Aderența citatelor selectate pentru a premerge traducerea ne apare însă de alt ordin.

[19] *Revista teatrală*, în „Timpul", 15 noiembrie 1877, p. 3.

[20] Florin Tornea, *Eminescu despre caracterele dramatice*, în SCIA, nr. 3—4, 1955, p. 286.

[21] [„Scrierile dramatice bune..."], în „Timpul", 27 mai 1881, p. 1.

[22] În această ordine de idei, tot prin intermediul lui Șt. Cacovean (26, p. 60), cităm din spusele lui Eminescu : „...apoi astfel ași ajunge artist, cum a ajuns maimuța împărat [...] a fi artist dramatic e lucru greu. Cînd îi vezi pe scenă jucind îți pare că aceea-i numai jucărie. Această aparință pe mulți înșală". În reprezentațiile cu *Răzvan-Vodă* (Hasdeu), Eminescu deținea rolul Ciobanului, rol mărunt, dar util în economia actului al II-lea ; și va fi avut și alte apariții scenice, în piesele vremii, darnice în figurație și semifigurație.

[23] M. Eminescu, OPERE, V, 1958, p. 48 ; în OPERE, IV, 1952, p. XIV, Perpessicius își exprimă îndoiala asupra datei reale a compunerii poeziei, socotind că „869 dec." ar indica doar transcrierea în sms.-ul *Marta*.

[24] *Flori stilistice din ziarele românești*, în M. Eminescu, OPERE, IX, 1980, p. 119.

[25] Vezi *Scrisoarea a II-a, Variante*, în OPERE, II, 1943, p. 239.

[26] *Cronica teatrală*, în „Timpul", 17 octombrie 1881, p. 2. Admirația pentru Millo este chiar folosită ca argument în atribuirea acestei cronici nesemnate lui Eminescu de către cercetătorul Ion V. Boeriu (vezi Mihai Eminescu, *Scrieri de critică teatrală*, Cu un studiu introductiv și note de Ion V. Boeriu, Cluj, Editura Dacia, 1972, p. 190).

[27] I. L. Caragiale, *În Nirvana*.

[28] Augustin Z. N. Pop, *Eminescu în trupa lui Iorgu Caragiali*, în SCIA, nr. 2, 1964, p. 188—191.

[29] Curios, acest Costache Bălănescu, ieșean, cu o scurtă perioadă de activitate și la Naționalul bucureștean, a fost confundat de G. Călinescu cu Eminescu într-o fotografie de tinerețe, inclusă în *Viața lui Mihai Eminescu*, ediția a IV-a revăzută, Editura pentru literatură, 1964 (vezi Șerban Cioculescu, *Itinerar critic*, 1973, p. 88).

[30] contemporană oricum cu cea din *Epigonii*.

[31] Vezi Adelia Perju, *Textul german integral din manuscrisul eminescian 2285 (I)*, în CME, III, 1975, p. 168—169.

[IMMANUEL] KANT, *[CRITICA RAȚIUNII PURE]*

Este publicat prima dată în Mihail Eminescu, *Opere complecte*, Iași, Librăria românească [și] Institutul de arte grafice N. V. Ștefaniu & Co, 1914, p. 596–643. Cu o notă introductivă. Se păstrează în manuscrisul **2258**, în trei caiete formate din coli de scris, de calitate inferioară, prin care a trecut cerneala neagră. Caietul I (21,50×35 cm), *Prima lectură* **21r–44rv–56r,** Caietul II (21,50×35 cm), *Kant 1874*, **57r–60rv–114r**, Caietul III (21×24 cm), *Kant 1874*, **115rv**, **116v–126v**, **127rv**, **128v–155v**, **156r–158r**, **159rv**, **160v–162v**. Poetul lasă o margine destul de mare (6 cm) la fiecare pagină, pentru completări și observații personale. Traducerea este elaborată în timpul studiilor universitare la Berlin și numai o mică parte (**153v–162v**) în epoca ieșeană. Folosește ediția Immanuel Kant's *Kritik der reinen Vernunft*. Herausgegeben, erläutert und mit einer Lebensbeschreibung Kant's versehen von J. H. v. Kirchmann, Berlin, Verlag von L. Heimann, 1868. Tipărim traducerea în succesiunea textului original din ediția germană și nu în cea din manuscrise, cum procedează editorii din 1914.

Filozofia lui Kant stă în atenția intelectualilor români încă înainte de jumătatea secolului trecut. G. Bogdan-Duică se ocupă cu această problemă într-un articol, *Cantianii români*, publicat în „Sămănătorul" în februarie 1904 și care stă și la baza cercetărilor ulterioare[1]. Criticul se oprește la Ion Budai Deleanu, Gh. Lazăr, A. Tr. Laurian, T. Cipariu și S. Barnuțiu. Nici G. Bogdan-Duică și nici ceilalți cercetători nu-l pomenesc și pe G. Barițiu, care îl trece pe Kant, în cuvîntarea de la sfîrșit de an școlar, ținută la Brașov în 6 iulie 1837, între „marii dascăli ai veacurilor noastre"[2]. Sînt de amintit și monografiile care i se consacră filozofului german mai tîrziu[3].

Cea dintîi prezentare a traducerii lui Eminescu o datorăm lui I. A. Rădulescu-Pogoneanu, *Kant și Eminescu. Traducerea „Criticii rațiunii pure"*, publicată în „Convorbiri literare" în 1906 (21, p. 535–540). „Kant mi-a căzut în mînă — îi scrie Eminescu lui Maiorescu în 5 februarie 1874 — relativ tîrziu. Schopenhauer de asemenea, ce-i drept îi cunosc, însă renașterea intuitivă a cugetărilor în mintea mea, cu specificul miros de pămînt proaspăt al propriului meu suflet nu s-a desăvîrșit încă" (33, IV, p. 103). De aici s-ar desprinde că Eminescu îl cunoaște pe Kant în epoca studiilor la Berlin. Poetul invocă însă autoritatea lui Kant în articolul *O scriere critică* din ianuarie 1870 (OPERE, IX, 79) iar în *Ecuilibrul* din aprilie 1870 preia definiția kantiană a ridicolului (OPERE, IX, 95). Eminescu citează aici pe Kant — scrie G. Călinescu — „cu vădită cunoaștere nu numai a principiilor « transcendente », dar și a părerilor estetice din opere mai puțin consultate, ca *Kritik der Urtheilskraft*" (36, 12, p. 340). Mărturiile lui Slavici vin și ele să arate că Eminescu cunoștea filozofia lui Kant și Schopenhauer încă din primii ani ai studiilor sale la Universitatea din Viena (73, p. 104–105, 611–612). Mărturisirea lui Eminescu potrivit căreia pe Kant îl cunoaște „relativ tîrziu" este o formulă prin care căuta să-și ia un răgaz cît mai lung pentru studierea filozofiei în vederea trecerii doctoratului. „Un titlu de doctor m-ar aranja cu lumea — îi scrie Eminescu lui T. Maiorescu — și cu legile ei de ordine, nu însă cu mine, care deocamdată nu mă satisfac pe mine însumi. Tocmai această împrejurare concretă mi-a expus clar seriozitatea sarcinii mele, iar motivul foloaselor ce mi s-ar oferi pe această cale nu poate birui gîndul datoriei. De aceea aș cere timp. Cît — depinde iarăși de împrejurările mele" (33, IV, p. 104). Scrisorile lui Eminescu către T. Maiorescu cuprind, cum se vede, formulări care au la bază convingerea că nu avea încă pregătirea filozofică necesară să țină un curs academic la nivelul celor pe care le audia la universitățile germane.

Eminescu începe traducerea tratatului lui Kant în timp ce T. Maiorescu îi face propunerea să-și treacă doctoratul în filozofie. „Traducerea trebuie să o fi început dar după 26 fevruarie (st. n.) 1874 — scrie I. A. Rădulescu-Pogoneanu — și înainte de 28 martie: cele dintîi 6 pagini și jumătate sînt scrise cu un scris mai mărunt și cu o cerneală puțin deosebită de rest — scris și cerneală tocmai ca la întîia sa scrisoare către d-l Maiorescu. De aici încolo pînă la foaia 151 inclusiv scrisul e întocmai ca la a doua scrisoare către d-l Maiorescu — slova ceva mai mare, iar cerneala iarăși la fel" (p. 66).

Prima scrisoare a lui Eminescu către T. Maiorescu, la care se referă I. A. Rădulescu-Pogoneanu, este datată *Charlottenburg, den 5. Februar 1874*, iar a doua *Charlottenburg, 26/2 [1]874*. Sînt de amintit aici și alte scrisori ale lui Eminescu către T. Maiorescu, datate; *Charlottenburg 28/3 [1]874*, *Charlottenburg, d[en] 7. Mai [1]874*, precum și o telegramă, *Berlin 7/5 187[4]*, în care găsim informații cu privire la pregătirea doctoratului în vederea ocupării catedrei de filozofie de la Universitatea din Iași.

Eminescu întreprinde în vara anului 1874 o călătorie la Königsberg, orașul de naștere al lui Kant, și face investigații și în arhivele din Polonia. Poetul relatează despre această călătorie în scrisoarea sa către Ioan Al. Samurcaș din 19 septembrie 1874, în care face și precizarea că postul de bibliotecar ce i-l oferea Maiorescu venea în sprijinul pregătirii doctoratului. Acest post, scrie Eminescu, era „singurul care nu e în stare de a-mi întrerupe întru nimic nici preparaţiunile mele pentru doctorat, nici ocupaţiunea mea, care întotdeauna va rămînea ştiinţifică şi literară” (33, IV, p. 121–122). Eminescu îşi exprima speranţa în aceeaşi scrisoare, că în noiembrie 1874 se va putea întoarce în Germania, să-şi treacă doctoratul.

Doctoratul nu se putea trece cu o traducere, cum arată C. Noica în studiul introductiv la *Lecturi kantiene* (14, p. XXVI). Nu rezultă însă de nicăieri că Eminescu intenţiona să prezinte traducerea sa ca teză de doctorat. Ţine însă să precizeze în scrisoarea sa către T. Maiorescu din 5 februarie 1874, că putea ţine un curs asupra filozofiei lui Kant sau Schopenhauer, limitat la analiza de texte, cum se proceda, de altfel, şi la universităţile germane. „O docenţă liberă deci privată – scrie Eminescu –, relativă la prelegerile asupra unui teren absolut mărginit din filozofie, de pildă specială din aceea a lui Kant ori Schopenhauer, aşa cum e expusă în scrierile lor respective, aş fi îndrăznit s-o iau asupra mea, din cauză că nu te poţi abate de la text, şi depinde mai mult de redarea exactă şi clară a celor ştiute, decît de elaborarea întinsă a numitelor sisteme” (33, IV, p. 102).

Traducerea lui Eminescu se impune să fie privită ca o pregătire, făcută în epoca studiilor pentru doctorat, în vederea ţinerii unui curs universitar. Se explică astfel şi faptul că Eminescu se opreşte în traducerea sa la anumite capitole din *Critica raţiunii pure*. Importante sînt în această privinţă şi notele marginale. După ce traduce mai multe pagini, Eminescu ajunge la un aliniat în care se face sinteza celor expuse mai înainte. Poetul barează cu o linie verticală acest text şi scrie pe margine: *„toată pologhia de mai sus e clar espusă aici”* (p. 409). Eminescu procedează în chip asemănător şi în alte cazuri. Barează finalul capitolului *Tranziţie la deducerea transcedentală a categoriilor*, în care se prezintă „cele trei izvoare primordiale”, ce cuprind „condiţiile a toată existenţa” (p. 403). Eminescu notează marginal: *„Sistemul lui Kant în nuce”*.

Judecată în forma în care se păstrează în manuscrise, *Critica raţiunii pure* apare, în adevăr, ca *„o traducere făcută pentru sine”*, fără altă finalitate. Nu ştim însă ce utilizare urma să dea acestor fragmente pe care le traduce, dacă îşi pregătea teza de doctorat în filozofie. Nu putem pierde din vedere faptul că însemnări din manuscrise, făcute în epoca studiilor universitare, tot „pentru sine”, sînt investite cu finalitate. Un exemplu ilustrativ în această privinţă ni-l oferă povestirea *Archaeus*, întocmită în epoca ieşeană cu texte din anii studiilor universitare (OPERE, VII, 384–387).

Modul cum traduce Eminescu a fost analizat cu o bogată exemplificare. „Eminescu *gîndeşte* cuvîntul de fiecare dată – scrie C. Noica –, în funcţie de context, şi dă astfel, nu chipul stabil al cuvîntului, ci imaginea dramatică a gîndului. Dacă traducerea sa nu cucereşte, *traducătorul* din el este cuceritor din plin” (p. XXXVII). Arta de traducător a lui Eminescu este pusă în lumină şi prin studiul comparativ dintre versiunea sa şi cea a lui Tr. Brăileanu (p. XLIV–XLIII), realizată o jumătate de secol mai tîrziu[4]. Studiul comparativ ar putea fi extins şi la ultima traducere a tratatului filozofului german[5].

O problemă importantă căreia merită să i se acorde mare atenţie priveşte progresul realizat de Eminescu în arta traducerii. Poetul numeşte tratatul lui Kant într-un conspect filozofic din manuscrisul **2258, 196v**, anterior traducerii, *Critica socotinţei curate*. Progresul realizat în tehnica traducerii apare mai evident în studiul comparativ al versiunii sale din tratatul lui Rötscher, întreprinsă cu cîţiva ani mai înainte şi opera fundamentală kantiană. Aici se relevă capacitatea de pătrundere a textului original şi efortul de transpunere în limba română a unui text, printre cele mai dificile din filozofia universală. Studiul comparativ nu poate pierde din vedere, fireşte, traducerea *Fragmentelor*, tratatului lui E. Hurmuzaki de istorie naţională.

Eminescu reia traducerea *Criticii raţiunii pure* în epoca ieşeană şi face menţiunea: *1877 august* (**153v**). Poetul era, la această dată, redactor la „Curierul de Iaşi” şi nu este o întîmplare că se referă la Kant şi în articolele sale din foaia ieşeană. Sînt de amintit *Prelegerile Junimei*. [*„Duminecа trecută D. Pogor...”*], *Prelegerea D-lui A. D. Xenopol despre criticism, Observaţii critice, Kant şi muzica, „România literară”* (OPERE, IX, 324, 361–362, 414–419, 426, 432–433, 516, 529, 571, 704, 731, 770, 771, 775, 776, 779). Kant desface „ca un ceasornicar – scrie Eminescu în primul articol – întreg aparatul cugetării şi arată că experienţa nu este nimic decît analizarea unor reacţiuni ale sistemului nostru nervos”.

Cercetătorii mai vechi întîmpină traducerea lui Eminescu cu rezerve, potrivit concepţiei că numai ceea ce s-a publicat sub supravegherea sa îl reprezintă cu adevărat şi poate intra în conştiinţa posterităţii. Optica aceasta este modificată de G. Călinescu în exegezele sale şi traducerilor li se acordă însemnătatea ce-o merită. Să mai notăm şi faptul că poetul român este printre cei dintîi traducători ai *Criticii raţiunii pure* în mişcarea filozofică europeană.

[1] G. Bogdan-Duică, *Cantiani români*. SAM. III (1901), nr. 6, 8 febr., p. 81–84.

[2] G. Barițiu, *Cuvîntare scolasticească la examenul de vară în Școala românească din Brașov în Cetate* Brașov, S-au tipărit în Tipografia a lui Ioan Gott, 1837, p. 9.

[3] Grigore Tăușan, *Morala lui Kant și adversarii ei*, București, I.V. Socec, 1901 ; Sofronie Craioveanul, *Priviri generale despre viața și operele lui Kant*. Culegere din mai mulți autori, București, Institutul de arte grafice „Eminescu", 1906 ; C. Rădulescu-Motru, *Elemente de metafizică*, București, [Tipo. Profesională], 1912 ; ediția a II-a, București, Editura Casei școalelor, 1928 ; I. E. Torouțiu, *Immanuel Kant în filosofia și literatura română*, [București], Tip. Bucovina, 1925 ; Ion Petrovici, *Viața și opera lui Kant*, București, Editura Casei școalelor, 1936 ; ediția a II-a, 1944 ; Mircea Florian, *Kant și criticismul pînă la Fichte*, București, Societatea română de filozofie, 1937 ; Alexandru Boboc, *Kant și neokantianismul*, București, Editura științifică, 1968.

[4] Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*. Traducere însoțită de o schiță biografică și o prefață de Traian Brăileanu, București, Editura Casei școalelor, 1930.

[5] Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, [Traducători : Nicolae Bagdasar, Elena Moisuc. Studiu introductiv, glosar kantian și indice de nume proprii : Nicolae Bagdasar], București, Editura științifică, 1969.

[AUGUST LESKIEN, *MANUAL DE LIMBA PALEOSLAVĂ (VECHE SLAVĂ BISERICEASCĂ)*]

Fragmente din această traducere (neterminată) au fost publicate pentru prima dată de G. Mihăilă, în *Caietele Mihai Eminescu*, IV, 1977, p. 93–103 ; integral este tipărită de același, în volumul *Cultură și literatură română veche în context european. Studii și texte*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1979, p. 80–213.

Se află în manuscrisul **2307**, f. **36r–76r, 79r–148r, 152r–153v**.

Cercetătorii manuscriselor eminesciene au observat mai demult preocuparea marelui poet de a studia — printre alte limbi vechi și noi — paleoslava, atît de necesară cunoașterii și înțelegerii culturii noastre vechi. Începutul l-a făcut G. Călinescu, primul care, în urma cercetării integrale a operei publicate și a manuscriselor, ne-a înfățișat în toată complexitatea nu numai pe genialul poet, ci și pe multilateralul om de cultură, format în urma unui intens și vast studiu în domeniul filozofiei, istoriei, economiei politice, dreptului, literaturii române pe toată întinderea ei, al unor literaturi străine, clasice și moderne, al limbii române și al mai multor limbi străine. Printre limbile vechi de cultură, menite a-i deschide orizonturi largi spre literatura altor popoare, ca și spre aceea a poporului român însuși, limba paleoslavă ocupă un loc de seamă, alături de latină, greacă și sanscrită, pe care marele poet le-a studiat timp de mai mulți ani, cu o asiduitate și o competență impresionante, după cum o dovedesc cîteva din manuscrisele sale.

„Abia întors în țară [în vara anului 1874, cînd împlinise 24 de ani] — scrie G. Călinescu, în *Opera lui Mihai Eminescu*, apărută în prima ediție în anii 1934–1936 —, și poate cu gîndul tot la studii de arhivistică, *începea să-și caligrafieze capitole de gramatică slavă (altbulgarische)*[1] și să se deprindă chiar cu alfabetul glagolitic"[2] (subl. ns. — G.M.).

Cel de-al doilea exeget și editorul devotat al operei eminesciene, Perpessicius, semnalează și el în două rînduri, în seria de OPERE ale lui M. Eminescu, manuscrisul **2307**, invocat atît pentru una din variantele *Doinei*, cît și pentru extrasele poetului din literatura populară. Astfel, vorbind despre versiunea G a acestei poezii, aflată pe ultima filă (**184v**) și pe cea lipită de coperta finală a manuscrisului **2307**, Perpessicius (OPERE III, p. 16) îl descrie pe scurt, menționînd, printre altele, *„un breviar de gramatică slavă și un glosar"* (subl. ns. — G.M.). Manuscrisul, „un registru oblong, de tip comercial", datat 1875–1876, este descris mai pe larg, în OPERE VI, care cuprinde culegerile lui Eminescu de *Literatură populară*. Aici (p. 624) se fac următoarele precizări despre textul care ne interesează : „între ff. **36–153v** *compilația, dimpreună cu tălmăcirea, unei gramatici paleoslave* (subl. ns. — G.M.) și la f. **163** documente din ale [Spitalului] Sf. Spiridon (de fapt, 3 rînduri și jumătate în slavonește). Este, precum se vede, un manuscris cu o ambianță bine conturată, început poate din vremea directoratului său la Biblioteca Universității" din Iași (sept. 1874–august 1875). În plus, editorul reproduce o însemnare a poetului pe marginea gramaticii paleoslave, cu exemple din limba română, pentru a explicita sensul locativului.

În același an în care a apărut vol. VI al OPERELOR eminesciene, Gh. Bulgăr, care a pus în lumină pregătirea și concepțiile lingvistice ale poetului, în special în domeniul limbii române, nota, după Călinescu :

„În alt loc *începe să studieze slava veche, vechea bulgară (ms.* **2307**, *f.36), necesară*[3] *descifrării textelor istorice . . .*” (subl. ns. – G.M.)[4].

Un alt biograf eminescian, I. Crețu, menționează, de asemenea, referindu-se la perioada directoratului la Biblioteca Centrală din Iași : „*Între rafturile bibliotecii, Eminescu începu traducerea din nemțește a unei* **Gramatici paleoslave**, *rămasă însă neterminată*”[5].

Aceeași informație se regăsește în biografia poetului, scrisă de George Munteanu : „La bibliotecă (. . .) poetul se adînci în experimente filologice, cu gîndul de a dobîndi o atitudine mai tehnică față de limbă, dar și pentru a-și croi pîrtii directe spre vechile tezaure de înțelepciune și frumusețe ; căuta, adică, locuțiuni și forme gramaticale uitate în scrierile românești dinainte de 1800, iar paralel alcătuia un *Dicționar al limbii sanscrite* și traducea din germană o *Gramatică paleoslavă . . .*”[6]

În sfîrșit, Constantin Noica spune următoarele, în eseul său despre Eminescu : „Omul acesta mare, ce copia pe curat locuri și aproape cărți întregi, care *scria cu voluptate în litere grecești și slavone* (așa cum desena Goethe litere arabe), poetul genial, (. . .) care pe zeci de pagini *transcria* un tratat de fizică și pe *117 file mari o gramatică slavonă* (subl. ns. – G.M.)[7] – te învață ceva dincolo de orice genialitate : binecuvîntarea cantității. Căci, de la un moment dat încolo, cultura este o chestiune de cantitate. Calitate am avut și avem destulă în inteligența românească : n-am avut întotdeauna stăruință, cantitate. Ne trebuie *multa, multa*, nu doar *multum*, cum spun filistinii. Geniul este 99% o chestiune de cantitate și acumulare, de muncă (. . .). Numeroși cercetători tineri de calitate sînt permanent angajați în cultura poporului nostru. Dar *dacă nu știu slavonă și greacă*, nu fac nici o treabă deosebită în cultura veche românească” (subl. ns. – G.M.)[8].

Acestea sînt, în esență, informațiile de care dispuneam pînă nu demult despre cea mai mare parte a conținutului manuscrisului eminescian **2307**.

Studierea amănunțită a textului în discuție ne-a convins că au dreptate acei cercetători – Perpessicius, I. Crețu, G. Munteanu – care vorbesc de *traducerea* din limba germană, și nu de simpla transcriere a unei gramatici paleoslave[9]. Într-adevăr, după cum am putut constata confruntînd textul, este vorba de o excelentă tălmăcire – cu unele comentarii proprii –, într-un limbaj surprinzător de modern și cu o terminologie din cele mai adecvate, a unei mari părți din cel mai bun manual de *limba slavă veche* (*paleoslavă* sau *bulgară veche*) de pe atunci, ce apăruse cu cîțiva ani înainte și care a fost timp de peste o jumătate de secol cartea de căpătîi a oricărui slavist. Este vorba despre *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Grammatik. Texte. Glossar* von A. Leskien, Weimar, Hermann Böhlau, 1871, VIII + 246 p.[10] Cît de apreciată a fost această gramatică, devenită clasică în slavistica europeană, se vede din faptul că, în forme revizuite și completate, a fost reeditată de patru ori în timpul vieții autorului (1886, 1898, 1905 și 1910) și de două ori ulterior : 1922 și 1955 (ed. a VII-a, Heidelberg, Carl Winter – Universitätsverlag, XVI+354 p.). Ediția a doua a fost tradusă de A. A. Șahmatov și V. N. Șcepkin în limba rusă, cu un supliment gramatical după *Evanghelia lui Ostromir* (1056 – 1057) : *Грамматика старославянского языка, с дополнением по языку Остромирова евангелия* (Moscova, 1890). În sfîrșit, la 17 ani după Eminescu și fără să aibă cunoștință de manuscrisul său, primul profesor român de filologie slavă, Ioan Bogdan, a prelucrat o parte din acest manual (ed. 2, Weimar, 1886), în cursul său litografiat, *Morfologia limbei paleoslovenice* (București, 1892, VI + 84 p.).

După cum se știe, August Leskien (1840 – 1916), profesor de limbi slave la Universitatea din Leipzig, a fost unul din reprezentanții de frunte ai Școlii neogramatice germane, care a avut o contribuție deosebită în modernizarea metodelor de cercetare în domeniul slavisticii și al lituanisticii. El este, de asemenea, autorul unei mai ample *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache* (Heidelberg, 1909 ; ed. a II-a și a III-a, 1919 ; traducere rusă de N. Petrovski : *Грамматика древнеболгарского (древнецерковнославянского языка*, Kazan, 1915).

Înainte însă de a discuta traducerea lui Eminescu după *Manualul* lui A. Leskien, credem util a da o sumară descriere a manuscrisului **2307** de la B.A.R., pornind de la indicațiile lui Perpessicius, menționate mai sus. Acesta este un registru de tip comercial, liniat, de format mare (32,5 × 25 cm), cuprinzînd 184 file de hîrtie velină. Pe baza quasi-totalității textelor cuprinse, manuscrisul a fost atribuit de Perpessicius perioadei de la Iași (biblioteca și revizoratul), respectiv anilor 1875 – 1876 ; numai varianta G din *Doina*, scrisă pe f. **184v** și pe interiorul ultimei coperte, este datată „cca 1882” (perioada bucureșteană). Toate textele, într-o caligrafie exemplară – în afară de acestea din urmă –, „sînt scrise cu frumoasă cerneală violetă de Iași”[11]. După cîteva transcrieri de texte vechi, proverbe etc. (f. **1 – 35**), urmează :

F. **36r – 76r** (Scrise numai pe recto). Traducerea cărții lui A. Leskien, *Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Grammatik. Texte. Glossar*, Weimar, 1871. În manuscris fără titlu. În aceste pagini sînt cuprinse, aproape integral, [*Fonetica*] : §§ 1 – 15, și, intercalat, o parte din *Cuvinte* [*Glosar*] : literele **А, Б, В, Г**.

F. **76v – 77r.** Însemnări de gramatică românească (parțial în germană) și cîteva grupuri de rime. Acestea din urmă au fost reproduse de Marin Bucur și Victoria Ana Tăușan, în M. Eminescu, *Dicționar de rime*, București, Edit. Albatros, 1976, p. 700 – 701.

F. **77v.** O poezie în limba germană, o însemnare de prozodie și un început de adresare.

F. **78r.** *Grammaticalia.* I. *Vocativul;* II. *F* și *H*; III. *De la* пасти ... Reproduse în (20, p. 213 – 215).

*F.***78v.** Însemnări privind formarea unor nume românești. Însemnări în limba germană. *Porecle* (considerații privind formarea poreclelor românești).

F. **79r – 148r** (Scrise numai pe recto)[12]. Continuarea traducerii cărții lui A. Leskien : [*Fonetica*], §§ 46 – 49 ; *Partea flexionară (Formenlehre)*, §§ 50 – 75, și cea mai mare parte din *Cuvinte* : literele **Д, Є, Ж, З, И, І, К, Л, М, Н, О, П**, pînă la cuvîntul „поминати, -наѭ, -наѥши (по-мьнѣти) a-și aduce aminte, *a pomeni (pomină)*".

F. **141v.** Două însemnări.

F. **149v – 151r.** *Rime compuse.* Reproduse parțial și comentate de C. Noica, *op. cit.*, p. 58 ; integral, de Marin Bucur și Victoria Ana Tăușan, în : M. Eminescu, *Dicționar de rime.* p. 701 – 709.

F. **152r – 153r, v.** Continuarea traducerii cărții lui A. Leskien : *Partea flexionară*, §§ 76 – 77 (pînă la *Nota 3*, rîndul 5).

F. **154r – 162v.** Albe.

*F.***163r.** *Documente din ale* [*Spitalului*] *sf. Spiridon.* Se reproduce începutul unui document slavo-român (20, p. 216).

F. **163v – 183v.** Albe (Despre f. **184** și copertă vezi mai sus).

Constatăm, așadar, că traducerea *Manualului de limba paleoslavă* al lui A. Leskien ocupă cea mai mare parte a acestui manuscris, și anume : f. **36r – 76r** (41 p.), **79r – 148r** (70 p.) și **152r – 153r, v** (3 p.), în total 114 p. de format mare. Acestea corespund paginilor 1 – 53 (inclusiv două alineate din p. 54) ale *Manualului* slavistului german, precum și paginilor 179 – 220 din *Glosar* (pînă la cuvîntul al 5-lea din coloana II) – respectiv 42 de pagini. Au rămas netraduse din *Gramatică* doar paginile 54 – 72 (19 p.), iar din *Glosar* paginile 221 – 245 (25 p.)[13].

Un calcul sumar ne arată că Eminescu a tradus cea mai mare parte din această carte fundamentală pentru studiul limbii slave vechi : aproape 3/4 din *Gramatică* și aproape 2/3 din *Glosar*.

Iată-l, așadar, pe marele poet, în perioada directoratului la Biblioteca Centrală din Iași, cînd – în speranța că se va întoarce în Germania să-și dea doctoratul – preciza că ocupația sa „întotdeauna va rămîne *științifică și literară*" (subl. ns. – G.M.)[14], aplecat cu asiduitate asupra studiului limbii paleoslave, una din componentele de bază ale cunoașterii istoriei și culturii noastre vechi. Sîntem chiar în măsură să precizăm termenul *post quem* a început el această operație destul de dificilă – fără precedent în filologia românească modernă – și mobilul imediat, care nu mai era doctoratul propriu-zis. Într-adevăr, dacă în scrisoarea citată, din 19 septembrie 1874, Eminescu adăuga că, în vederea atingerii acestui scop – realizarea unei lucrări „cu caracter istoric"[15], pe bază de documente medievale referitoare la Țările Române –, va intra „în corespondență cu D-nul Hăjdău, pentru a afla de la el numele dicționarelor auxiliare (a limbei latine corupte din acel timp și a prescurtărilor uzitate pe atunci) și toate preservativele critice, pe cari cineva trebuie să le aplice la documente, pentru a afla dacă sînt autentice sau aprocrife ; căci în critica documentelor nu e permis a visa"[16], așadar era preocupat doar de studierea documentelor în latina medievală, abia mai tîrziu în atenția lui intră și texte slavone.

Biografii și exegeții poetului și-au exprimat admirația față de rîvna cu care Eminescu – el însuși asiduu cercetător și colecționar de manuscrise și cărți vechi, multe împrumutate unor filologi și lingviști ca Gaster și Tiktin – s-a străduit să înzestreze Biblioteca Centrală din Iași cu textele literaturii și culturii române vechi, dovedind o competență și o siguranță egalată pe atunci doar de T. Cipariu și B.P. Hasdeu, filologi de meserie și mult mai în vîrstă decît el. Or, între manuscrisele pentru care el solicită, la 17 ianuarie 1875, aprobarea Ministerului Instrucțiunii în vederea achiziționării pentru bibliotecă, se afla și unul cuprinzînd „*un dicționar slavo-român și gramatica limbei slave bisericești*". Poetul-bibliotecar anexa raportului acest manuscris pentru a fi văzut de un expert și a i se stabili prețul, el însuși descriindu-l pe cît de circumspect, pe atît de exact, în esență :

„(...) Manuscriptul alăturat, proprietatea d-lui Iancu Codrescu, are file două sute optzeci și două, conține *un dicționar slavo-român și gramatica limbei slave bisericești*.

După aparență, se vede a fi compus în diferite epoce, iar epoca concepției lui primitive va fi, cred, aceea a introducerei limbei române în biserică și stat. *Subsemnatul, nefiind însă competent în critica limbei slave și a semnelor grafice de pe acea vreme și neputînd susține cu siguranță vechimea manuscrisului*, am onoarea de a vi-l trimite cu aceasta Dv., *pentru a-l pune în vederea unui cunoscător* al limbei noastre în epocile ei anterioare de dezvoltare și al *limbei slave bisericești* (. . .).

Pînă la fila **23** sînt însemnări întîmplătoare de cuvinte, fără ordinea alfabetică și făcute în decursul întrebuințării manuscriptului. De la f. **23** pînă la f. **41** e o încercare mai sistematică, întreruptă de dese notări întîmplătoare.Cu fila **41** începe adevăratul manuscript vechi, al cărui început, după cum se vede, lipsește. Această lucrare, care poate fi foarte importantă, dacă s-ar putea constata vechimea, se continuă pînă la foaia **217**, unde începe tîlcuirea sau arătarea gramaticei slavonești. Sfîrșitul acesteia lipsește, iar foile de la 261 pînă la 282 sînt goale" (subl. ns. – G.M.) [17].

Așadar, *după această dată, 17 ianuarie 1875 – pe cînd împlinise 25 de ani* – se va fi hotărît Eminescu să-și completeze cunoștințele în domeniul *limbii paleoslave*. Orientarea lui era cu atît mai prețioasă și mai fertilă, cu cît în epoca respectivă *nimeni* în România – în afară de Hasdeu, care învățase în Polonia și în Rusia – nu studiase această limbă în mod științific.

În scrisorile lui Eminescu găsim și termenul *ante quem* era deja stăpîn pe cunoștințele de fonetică și gramatică paleoslavă. *La 15/27 octombrie 1877*, înaintea plecării sale la București, poetul scria lui T. Maiorescu, printre altele : „Din « Columna » am înțeles limpede că *D-l Hasdeu pricepe în mod practic paleoslava, dar în ce privește fonetica face greșeli cu totul elementare*. Lucrul mi s-a părut curios, căci *dacă el ar fi cunoscut fonologia slavă*, i-ar fi fost foarte ușor să pună la locul lor pe etimologiști și să rezolve definitiv chestiunea ortografică" (subl. ns. – G.M.) [18], – ceea ce înseamnă că *lui* îi era cunoscută la acea dată. Or, după cum am văzut, Perpessicius a datat cu suficiente temeiuri manuscrisul **2307** în anii 1875 – 1876, ceea ce se confirmă și prin considerațiile de mai sus. De altfel, și mai tîrziu poetul-filolog făcea referiri directe la un alt clasic al slavisticii, Fr. Miklosich, pe care-l consultase și în unele probleme de lingvistică românească. Astfel, în articolul de fond (fără titlu), publicat în „Timpul" din 3 martie 1881, Eminescu scria : „Din dicționarul lui Miklosich[19] constatăm că cuvîntul *voievod* e compus din două, din *voi* (bellum, război) și verbul *voditi* (ducere), deci înseamnă conducător în război, belli dux, Herzog, « Duc », iar Mircea se numește « Grand Duc »" [20].

Așadar, acum mai bine de o sută de ani, în răstimpul ianuarie – iunie 1875, pe cînd era director al Bibliotecii Centrale din Iași, poate și în etapa următoare, pe cînd era revizor școlar al județelor Iași și Vaslui (numit la 1 iunie 1875) și redactor la „Curierul de Iași" (din mai 1876 pînă în octombrie 1877), Eminescu a studiat și a tradus cu intermitențe – marcate de faptul că printre paragrafele de *Fonetică* și *Morfologie* sînt intercalate segmente din *Glosar* (de regulă, cîte o literă) [21] – cea mai mare parte a *Manualului* lui A. Leskien. Aceasta este „cea mai activă epocă a poetului (. . .), cînd siguranța relativă a existenței îi îngăduia lucrul intelectual – precizează G. Călinescu –. Cele mai multe scrieri sînt desăvîrșite sau meditate în acești ani. Atunci trăgea încă nădejdea să-și poată da doctoratul, și de aceea o ultimă oară, în 1877, mai continuă cu cîteva rînduri începuta traducere din Kant" [22].

În transcrierea traducerii *Manualului* lui A. Leskien am respectat principiile adoptate de colectivul de editori ai operei eminesciene, expuse de Petru Creția în *Lămuririle* la volumul VII (p. 47 – 69). Cît privește punctuația, am considerat util s-o unificăm și s-o normalizăm – ținînd seama și de originalul german –, întrucît Eminescu a lăsat să-i scape unele inconsecvențe, inerente fazei de manuscris, pe care sigur le-ar fi înlăturat în cazul publicării traducerii (cum s-ar putea deduce din unele note proprii, ce par a fi destinate unor eventuali cititori). Între paranteze drepte notăm numerele de ordine ale paragrafelor, atunci cînd lipsesc în manuscris, mai ales în partea de început a textului, sau introducem unele explicații sau supliniri de cuvinte și litere strict necesare. Observăm, cu acest prilej, nu numai că scrisul lui Eminescu este deosebit de îngrijit și de citeț, dar și că reproducerea cuvintelor vechi slave și, acolo unde e cazul, a celor grecești este făcută cu toată acuratețea și siguranța. Știm, de altfel, că slova chirilică îi era cunoscută încă de acasă, dinainte de a pleca la Cernăuți în 1858, pentru a urma clasa a III-a primară [23] : la data aceea nu se trecuse oficial și definitiv la alfabetul latin în scrierea limbii române, decizie ce va interveni abia la 8 februarie 1860 [24]. Știm, de asemenea, că poetul s-a preocupat de studiul limbii grecești și, în tot cazul, a învățat literele și rudimente de vocabular și gramatică, chiar dacă la Blaj, în 1866, nu luase examenul [25] ; oricum, manuscrisul de față nu trădează, din acest punct de vedere, vreo nesiguranță, în afară, uneori, de accente. Evident, Eminescu copiază după Leskien, la începutul traducerii sale, și întreg alfabetul glagolitic, care mai apare și în ms. **2306**, f. **50r** (cu încercări de scriere a unor cuvinte, inclusiv pe **f.51r**)[26].

Traducînd cu multă acuratețe *Manualul* lui A. Leskien, Eminescu a adăugat pe alocuri unele explicații, deosebit de interesante pentru conturarea preocupărilor sale lingvistice, pe care le relevăm în notele ce urmează. De asemenea, o semnificație deosebită o au cuvintele subliniate (de regulă, cu două sau trei linii, redate în textul tipărit prin aldine) – mai ales în *Glosar* –, prin care poetul traduce cuvintele slave vechi (evident, pe baza echivalentelor germane din textul original) : în acest fel, el atrage atenția asupra faptului că respectivele cuvinte românești sînt de origine slavă, și anume provin din cuvîntul glosat sau de la unul derivat din aceeași rădăcină. Cititorul poate observa că numărul acestora se ridică aproape la o sută, ceea ce echivalează cu tot atîtea etimologii, în esență judicioase, alături de cîteva apropieri mai puțin fondate, explicabile prin stadiul de acum mai bine de un secol al etimologiei românești. Să nu uităm că la acea dată nu apăruse încă volumul al doilea al *Dicționarului etimologic* al lui A. Cihac, consacrat, printre altele, elementelor de origine slavă, ce avea să fie tipărit abia peste patru ani, în 1879. În momentul în care, studiind printre primii în România în mod temeinic limba slavă veche, Eminescu își făcea notațiile etimologice, în filologia slavo-română nu existau pentru cuvintele de origine slavă decît : tabelele manuscrise ale lui I. Budai-Deleanu din anii 1812–1818, necunoscute pe atunci publicului științific [27]; lista de cuvinte a lui Iacov Hinkulov, apărută în Rusia (1840) [28] și cea a lui J. Sterija Popović, tipărită în Serbia (1847) [29], inaccesibile poetului; *Vocabularul de vorbe streine*, tendențios și imperfect al lui I. Heliade-Rădulescu (1847) [30]; în fine, lucrarea etimologică a lui Fr. Miklosich (1861) [31] și referirile acestuia presărate în *Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum* (Viena, 1862–1865), citat de Eminescu mai tîrziu, în 1881. Chiar etimologiile lui Hasdeu la cele 200 de cuvinte extrase din *Lexiconul slavo-român* (atribuit ulterior lui Staicu din Tîrgoviște) – pe care Eminescu voise să-l achiziționeze pentru Biblioteca Centrală din Iași – aveau să apară în volumul I al *Cuventelor den bătrîni* abia peste trei ani, în 1878 [32].

Așadar, în această lumină trebuie apreciate eforturile poetului de a stabili etimologia unor cuvinte românești de origine slavă. Cunoașterea acestora, printr-un studiu aprofundat și prin citirea și transcrierea atîtor manuscrise ce cuprindeau „limba veche și-nțeleaptă", îl îndreptățea să scrie astfel într-o perioadă cînd în unele cercuri dominau încă tendințele puriste :

„Celor cari vor o purificare absolută a limbei li vom răspunde că acele vorbe pe cari vor *ei* să le alunge sînt așa de concrete, așa [de] încrescute în țesătura limbei române, încît trebuie să rupi țesătura toată ca să le scoți – și cum că limba se deșiră alungînd vorbele de-o iluzorie origine slavă, e dovadă în latiniștii noștri" [33].

Încheind prezentarea acestei interesante traduceri eminesciene, reamintim că ea se înscrie într-o suită de preocupări de a îmbogăți cultura și știința românească cu transpunerea în limba noastră a unor lucrări fundamentale pentru fiecare din domeniile respective și reproduse în volumul de față : *Arta reprezentărei dramatice* de Heinrich Theodor Rötscher, efectuată în anii 1868–1872; *Critica rațiunii pure* a lui Kant, traducere parțială începută la Berlin, în 1874, și continuată în țară, în 1875 și 1877; două capitole din *Il Principe* al lui Machiavelli, transpuse în românește în epoca gazetăriei bucureștene (1877–1883); în sfîrșit, *Gramatica sanscrită*, care reprezintă traducerea efectuată, după datele cele mai noi ale cercetării, în 1884–1886, la Iași (pe cînd lucra din nou la Bibliotecă, pe post de subbibliotecar), a primei jumătăți din *Kritische Grammatik der Sanskrita-Sprache* a lui Fr. Bopp și a unei zecimi din *Glossarium comparativum linguae sanscritae* al aceluiași fondator al gramaticii comparate indoeuropene. Așadar, în timp, traducerea *Manualului de limba paleoslavă* al lui Leskien se plasează după *Critica rațiunii pure* (în parte, chiar paralel cu aceasta și, poate, cu *Gramatica sanscrită)* și înainte de *Principele* lui Machiavelli. Dacă cel puțin unele ar fi fost publicate pe atunci – cum se pare că intenționa Eminescu însuși –, ele ar fi jucat un rol deloc neglijabil în cultura și știința românească. Oricum, traducerea *Manualului* lui A. Leskien ne relevă o latură pînă nu de mult aproape necunoscută a poetului, plasîndu-l – alături de Hasdeu și de Cihac – printre înaintașii slavisticii românești moderne.

◆

În continuare, dăm o serie de succinte comentarii și note lămuritoare pe marginea textului eminescian, făcînd trimiterile la paragrafele *Manualului* tradus, respectiv la articolele din *Glosar.*

[*I. Fonetica*]

Scriere și rostire. Textul ce urmează pînă la [§ 1.] reprezintă o redactare proprie a lui Eminescu.

[§ 1.] Titlul paragrafului în original: *Schriftzeichen und Umschreibung (Literele și transcrierea).* Menționăm că, aici și în continuare, în textul lui Leskien (ed. 1) nu se utilizează majusculele la substantive (ca în ed. a 2-a și în următoarele); atunci cînd copiază substantive germane, Eminescu le lasă uneori așa, alteori le scrie cu majuscule – ceea ce noi am respectat întocmai.

buky. Mai departe poetul renunță la transcrierea numelor literelor în alfabet latin. Dealtfel, structura tabelului din original :

Kyrillisch	Zahlwert	Glagolitisch	Zahlwert	Umschreibung	Name
а	1	Ⰰ	1	a	азъ azŭ

este, după cum se vede, întrucîtva modificată.

Valoarea numerică a literelor. De la acest titlu pînă la [*Nota 1*], textul reprezintă o redactare proprie a lui Eminescu, pe baza coloanei din tabel cuprinzînd valorile numerice ale literelor.

[*Nota 3*]. Înaintea acesteia, poetul-traducător a omis *Nota 2*, întrucît a utilizat unele indicații privind scrierea numerelor în alineatele de mai sus, privind *Valoarea numerică a literelor*.

. . .*înlocuiesc unele litere.* După această propoziție, Eminescu a omis indicația din paranteză : „(s.z.B. *Codex Suprasliensis*, Ed. Miklosich, *Einleitung*)".

. . .*s-au muiat prin un i* [*j*]. În continuare, omis : „z.B. глаголѫши = глаголюши.

. . .*(ca și-n românește în* фрацй) adăugat de Eminescu.

[§. 2.] Întregul paragraf a fost prelucrat de poet, cu raportare la ortografia românească.

ѕ(ca z). În ediția a doua (1886), Leskien a corectat, precizînd că *ѕ* = *dz*.

. . .*un e lung cam îngînat* = „însoțit".

. . .*intonarea (accentul) limbei ieratice* = „bisericești" (i.e. slave vechi).

[§. 4.] . . . *(vezi Schleicher, Compendiu de gramatică comparată,* fața 121). Trimiterea se referă la : August Schleicher, *Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen*, 3. Aufl., Weimar, Hermann Böhlau, 1871 (îngrijită de A. Leskien și de J. Schmidt; ed. 1 apăruse în 1861–1862).

. . .*pentru seria a.* De prisos să spunem aici, ca și în alte locuri, în continuare, că reconstrucția vocalismului slav comun (protoslav) a fost modificată parțial în deceniile următoare. Cititorul interesat poate consulta în limba română : S. B. Bernstein, *Gramatica comparată a limbilor slave*. Traducere și note de G. Mihăilă, București, EDP, 1965.

[§. 5.] рекѫ . . . **a răcni**. Cuvintele românești subliniate în manuscris cu două sau trei linii (reproduse în ediția de față cu aldine, reprezintă raportările etimologice, corecte sau mai puțin fondate, ale lui Eminescu. Aici și în continuare, însoțim de succinte note numai acele cuvinte la care apropierea etimologică a cuvîntului românesc de cel vechi slav glosat nu se justifică : în cazul de față, *a răcni* provine din v. sl. рыкнѫти.

[§.7.] *Mistuire.* În original : *Schwund* „dispariție".

[§.8.] . . .*numine primare.* În original : *primäre nomina.*

. . .проводъ *conducător* (**prohod**). Cuvîntul v. sl. înseamnă și „însoțire, conducere", sens păstrat în rom. *prohod.*

. . .*(de acolo* **răstoc** *cascadă,* **pritocesc** *vinul, moarea)*; . . . *(de acolo* **vinjos**, *poate și* **ginj**), adăugate de poet.

. . .*(cf.* ъ: ѻ *și mistuire)*, tratate în §§. 6–7, cum și face trimiterea Leskien.

[§.10.] *Nota 3 . . .variante dialectice* = „dialectale".

. . .(**a topi**), adăugat de Eminescu.

[§. 11.] *Nota 1 . . . (cf. § mistuire).* În original : „vgl. §.7".

Nota 2 . . . ii mai tîrziu. În original : „$\overline{\text{кj}}$ vgl. §.21".

[§.12.] (**blease** *în rom. suflet de animal)*, adăugat de poet.

. . .вѣдѣти *a vedea.* Corect : „a ști" (în original : „wissen").

[§.13.] . . . *(poate de acolo* **gunoiu**), adăugat de Eminescu. La Leskien urmează : „s.§.24, 4".

. . .*(cf. § urcarea lui* ѻ *la* а). La Leskien : „§.10".

[§.14.] *Notă . . . vezi mai încolo.* La Leskien : „§.21".

[§.17.] . . . *înrudirea sunetară* = „fonetică" (în original : „lautlich").

. . .*obvine* = „survine".

. . .inf. плести (**zaplaz**). Cuvîntul pare a fi înrudit cu *plaz* (v. sl. *za-plazъ* ?).

[§.19.] . . . *provine* = „survine".

[§.20.] . . . прити = при-ити *(a veni, a întîmpina, herankommen).* Este interesant de semnalat că Eminescu dă alt verb german decît Leskien : „heran gehen".

[§.21.] *Despicare.* În original : „Spaltung" (despicare, disociere).

. . .*(medvé ung.)*, adăugat de poet.

§.24. мьчи . . . Acest exemplu e inversat cu următorul față de textul original.

. . .*acesta nu provine* = „nu se găsește" (în original : „nicht vorhanden").

. . .*cu urcare.* Leskien adaugă : „(§.13)".

. . .*în acest caz* : jь. Leskien adaugă : „(s.o.1)" [vezi mai sus, nota 1].

. . .*originar ja-m (a lui).* Leskien : „(acc. sg. pron. 3 pers.)". În continuare, Eminescu a omis : „slaw. **jŭ*, daraus *jь*, geschrieben и ; wurz. *jam* (nehmen)".

[§.27.] . . .*(ce nu se pot pronunța . . .)*, *(cari după o vocală . . .)*, adăugate de Eminescu.

Nota 1. . . .s-au născut din înlegătuirea . . . În original : „Verbindung" (unire, îmbinare).

[§.28.] . . .соухъ *uscat, litv. saúsas* (**suhat**). Cuvîntul din paranteză adăugat de poet ; apropierea nu se justifică, întrucît este de origine turcică.

[§.34.] 2...*de timpuriu se născuse plecarea*... În original: „Neigung" (înclinare, tendință).

...*de-a împreuna pe j așa de tare cu* н, р, л... În continuare, poetul a comprimat trei rînduri.

§.35. *Nota 1. (Românește: cunosc, -noști, -noaște)*, adăugat de Eminescu.

§.36.4.a) *(Patriarși, Trei Ierarși | fii, cișii, fiică, cișiică, fiind, cișiind, fin, cișin)*, adăugat de poet.

§.37.5. *(Cneaz, cneji...)*, adăugat de Eminescu.

§.38.1. *(Leah—leși, leșesc)*, adăugat de poet.

Nota 2. ... înaintea unui н *sau* ḱ *flexivic.* În original: „flexivisch" (flexionar).

§.40.2. *(cum nu se scriu nici în românește, afară de nn, mm)*, adăugat de Eminescu.

§.42. по-чрѣти *haurire*. Glosarea prin acest cuvînt latin lipsește în original, ceea ce arată că Eminescu pare a fi recurs uneori la un dicționar german-latin pentru a preciza unele sensuri.

§.45.B. *Asimilație anticapată.* În original: „vorwärtwirkende" (anticipată).

...(...*rom.* **in** *în încungiura*...), adăugat de poet.

...*în compunere pe un* **К** *următor*... Ar fi trebuit: „în compunere cu..."; în original: „in der zusammensetzung folgendes К".

§.47. *Notă*...ждрѣбѧ *a împle*, tradus greșit. În original: „füllen" (mînz), dar, cum era scris cu literă mică, Eminescu a crezut că e verbul „füllen" (a umple).

Spre стр = *sr*... În original: „Über" (despre).

2...по-чрьп-с-ти *(haurire)*. Același verb latin și aceeași observație ca mai sus, §.42.

II. Partea flexionară

§.50. Explicațiile notate prin *, în colțul din dreapta jos al paginii, aparțin poetului. Au fost reproduse de Perpessicius, în *OPERE*, VI, p. 625.

Împărțim declinația după desinența trupinelor nominale... Precizăm pentru cititorul interesat că, încă de la ediția a doua (1886), Leskien a îmbunătățit clasificarea declinărilor, păstrată, în esență, și în gramaticile actuale ale limbii slave vechi. Pentru a sublinia încă o dată modernitatea traducerii eminesciene, reproducem aici, spre comparație, traducerea pasajului corespunzător din *Morfologia limbei paleoslovenice*, ediție autografată de Ioan Bogdan (București, 1892, litogr., p. 1–2), prelucrată după ediția a doua a *Manualului* lui A. Leskien, ceea ce explică unele diferențe de conținut:

„*Declinațiunea nominală*

Limba paleoslovenică are 7 cazuri: nominativul, genitivul, dativul, acuzativul, instrumentalul, locativul și vocativul; 3 numeri: singular, plural și dual; 3 genuri: masculin, neutru și feminin. Dualul are pentru toate 7 cazurile trei forme: una pentru nominativ, acuzativ și vocativ, alta pentru genetiv și locativ, a treia pentru dativ și instrumental. Neutrele au o singură formă pentru nominativ, acuzativ și vocativ, atît la singular, cît și la plural. În plural nominativul împlinește și funcțiunea vocativului la toate trei genurile, iar la femenine acuzativul împlinește funcțiunea nominativului.

Notă. Locativul însamnă locul unde se află sau se întîmplă ceva; instrumentalul însamnă mai ales mijlocul prin care se făcuește ceva, există însă și un instrumental de spațiu, de timp, de mod etc.; funcțiunile acestui caz sunt foarte variate, el corăspunde, de regulă, ablativului latinesc și dativului grecesc [Adăugată de I. Bogdan].

Clasificațiunea temelor nominale o facem după terminațiunile lor. Deosebim, prin urmare, 6 feluri de teme: 1. teme terminate în *i* (ь), 2. teme terminate în consonante, 3. teme terminate în *ū* (ꙑ), 4. teme terminate în *u*(ъ), 5. teme terminate în *a*(а), 6. teme terminate în *o*".

2. *Trupine în ū(ŭ)* – (ꙑ, ъ). La Leskien apare numai *u*, dar precizarea lui Eminescu e corectă, în acord cu ceea ce urmează.

[§.51] 1. A. тьсть *socru (tist în Transilv.)*. Textul din paranteză adăugat de poet. Cuvîntul *tist* însă provine din magh. *liszt*.

рѣчь *cuvînt (oratio)*. Cuvîntul latinesc din paranteză adăugat de Eminescu; vezi mai sus, observația la §.42.

мошть *putere, puissance*. Glosarea prin cuvîntul francez adăugată de poet, ceea ce ar indica faptul că a recurs uneori la un dicționar german-francez, pentru a-și clarifica unele sensuri.

Nota 2. (вешть *lucru, res)*. Despre glosarea prin cuvîntul latin vezi mai sus, observația la §.42.

§.53. *Plural: voc. carel* „lipsește" (Precizarea lui Eminescu).

сѣмѧ **sămînță**. Cuvîntul vechi slav e înrudit, pe plan indoeuropean, cu lat. *semen*, care stă la baza rom. *sămînță* (< lat. pop. *sementia)*.

§.54. *Plural* : *voc. carel* (Precizarea lui Eminescu).

§.55. *Nota 1. Despre formele cuъ cf. §§ citați.* În original : ,,§.51. Anm. 2, §52. Anm. 1, §.53. Anm.2''.

2. *Trupine cu u (adică î, ă).* Greșit la Leskien : ar fi trebuit ъ. Explicația din paranteză adăugată de poet.

§.57.B. *Trupine în* ъ. Eminescu a omis : ,,auf ursprunglich Kurzes *u*, slaw.''

Înainte[a] mai multor terminații cazuale cu presunet vocalic sau urcat desunetul . . . Preocupat de crearea unor termeni lingvistici în românește, după modelul celor din germană, poetul notase pe colțul din dreapta sus al filei precedente (f. **97v**) :

> ,,deson Auslaut desuna
> preson Anlaut presuna
> întreson Inlaut întresuna
> presunet
> desunet
> întresunet''.

Comp. Schleicher . . . Indicația completă la Leskien este : ,,*Склоненiе основ на -у- в славянских языках.* Прилож. к XI т. Зап. Имп. Акад. Наук. С. Петерб. 1867''.

. . .*după analogia trupinelor masculine în a (al căror nominativ singular se sfîrșește asemenea în* ъ) . . . Potrivit gramaticilor mai noi, este vorba de temele masculine în *-o*.

Singular dat. сынови *(urcarea desunetului).* Precizarea din paranteză aparține lui Eminescu (la fel, mai jos, la Dual, gen. loc. și Plural nom. și gen.).

[§.58.] 3. *Trupine în a.* De fapt, temele în *-o* (masculine și neutre) și în *-a* (feminine și cîteva masculine), așa cum apare deja în ediția a doua (1886) a cărții lui Leskien : reunirea inițială a celor două tipuri de declinări în una singură se baza pe considerarea faptului că, în slava comună, *o* provine și din *ă (a* scurt), nu numai din *ŏ (o* scurt).

[§.59.] *Nota 3* . . .*regulat la nomina agentia(-ens) în* -тєль . . . În original : ,,nomina agentis''.

§.60. *Silaba* -ов, *care se naște prin scărire* . . . În original : ,,Steigerung'' (urcare).

Loc. plur. рабовѣхъ. Leskien adaugă dedesupt : ,,im loc. plur. darneben рабовохъ''.

§.65 . . .гроздиѥ *(struguri,* **poamă**). Sublinierea de două ori a ultimului cuvînt atrage atenția asupra faptului că rom. *poamă* are sens colectiv de ,,struguri'', ca și v. sl. гроздиѥ.

§.70. *Din trupina verbală se formează două trupine, cari sînt apoi bazele formelor singulare.* În original : ,,der einzelnen Formen'' (ale diverselor forme).

Cel mai simplu semn pentru recunoașterea trupinei praes. este a 3. sing. praes. . . Eminescu a omis să traducă : ,,das des zweiten Stammes der Infinitiv'' (iar a trupinei a doua infinitivul).

§.72.II.a) *nemijlocit împreunat cu esunetul trupinei a doua* . . . În original : ,,Auslaut'' (sunet final).

§.73.4 . . . *verbul auxiliar al imperfectului asună (începe)* . . . În original : ,,anlautet'' (începe cu sunetul).

§.75 . . . *1 sng.* отъ-врьз-ѫ *(totuși rusește* отъ-ворєнъ, а, о). Textul din paranteză nu se află la Leskien ; participiul rusesc citat provine, de fapt, de la *отворить*.

§.76. *Drept paradigmă s-au ales un verb, a cărui desinență radicală* . . . În original : ,,Wurzelauslaut'' (sunet final al rădăcinii).

În cadrul paradigmelor, dualul pers. 3 are terminația -тє (несє-тє etc.), nu -та (несє-та etc.), cum s-a stabilit ulterior.

§.77. *Nota 2.* влъкѫ — влѣшти. Eminescu a omis traducerea : ,,ziehen'' (a trage, a tîrî).

CUVINTE

А.

абиѥ *adv.îndată (poate* **abia**, **abiè**), *sogleich.* Explicația din paranteză adăugată de Eminescu. Apropierea v. sl. абиѥ de rom. *abia, abie* fusese făcută și de Fr. Miklosich *(Die slavischen Elemente im Rumunischen,* Viena, 1861, p. 14), iar mai tîrziu de A. Cihac *(Dictionnaire d'étymologie daco-romane.* [II]. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais,* Francfort s.M., 1879, p. 1), care credeau că primul este sursa celui de-al doilea. Opinia contrară a fost formulată mult mai tîrziu de slavistul francez A. Vaillant *(Vieux bulgare et roman de Bulgarie,* ,,Bulletin linguistique'', XIV, 1946, p. 9), care consideră că cuvîntul vechi slav este un împrumut din romanica balcanică, mai exact, din româna comună *(abi-a* < lat. *ad-vix)* ; cf. G. Mihăilă, *Note etimologice.* 35. *Rom. com.* **abia** > *v.sl.* абиѥ, ,,Cercetări de lingvistică'', XXII, 1977, nr. 2, p. 199 – 202.

авраамль *adj. posesiv*... De la *cum s-ar zice în românește* ... adăugat de Eminescu. Este interesant de observat că exemplul *bălșești* se leagă de cunoștințele din copilărie ale poetului : tatăl său fusese vechilul boierului Constantin Balș din Dumbrăveni.

агньць *masc. (de la agnus)* ... Explicația din paranteză adăugată de poet. În realitate, lat. *agnus* este înrudit cu cuvîntul slav pe plan indoeuropean.

акы *adv. cum, cînd (pol. jak)*. Explicația din paranteză adăugată de poet.

ароматъ ...Eminescu a omis cuvîntul următor.

архиереовъ ... *Mat. 26.3* ... Aici și în continuare, trimiterile de acest fel se fac la *Textele* reproduse în *Manualul* lui Leskien.

Б.

безаконьникъ ...*(cf. buzaconie rom.)*, adăugat de poet.

безгодьнъ ...(года καιρός). În exemplarul de la B.A.R. al *Manualului lui* A. Leskien, corectat cu tuș, pe drept cuvînt : годъ.

боль, *mai hotărît* (= „articulat'') болий...

брѣщи ... въ житьници *(jicniță)*, explicație adăugată de Eminescu.

бочѣсть ...(**buiestru**). Apropierea nu se justifică : probabil, *buiestru* (mai ales : *în buiestru* < *îmbuiestru*) este moștenit din lat. pop. **ambulester* (< *ambulare* + suf. *-ester*, ca în *pedestru*) ; vezi *Dicționarul limbii române* (sub red. lui S. Pușcariu), t. I, partea I, București, 1913, p. 680.

бѣда ...побѣдити. Eminescu a omis verbul de bază бѣдити.

бѣжати...*a fugi (entfliehen)*. În original : „fliehen''.

бѣсъ...*(bezmetic)*, adăugat de poet ; cuvîntul provine din ucr. *безматок* „(stup) fără matcă''.

бѣсьновати...(**besnă**). În realitate, *bezně* (sau *besnă*, cum se scria uneori) provine din slavon. бездъна.

В.

велий ... гласъ велий *glas* **mare**. Sublinierea de două ori atrage atenția asupra calcului lingvistic.

вити...обити...*(de acolo obială și oghial)*, adăugat de Eminescu.

водити...изводити *a duce afară (izvodi, izvod)*. Cuvintele din paranteză adăugate de poet.

волъ...*bou* (**bivol**). De fapt, cuvîntul din paranteză provine din mediobulg. биволъ (v. sl. быволъ < lat. pop. **buvalus* = lat.. . *bubalus*, păstrat, pe de altă parte, în rom. *buăr* > *bour*).

вратити ... обратити *a 'oarce* ... **răzvrăti**. Sublinierea ultimului cuvînt e corectă, cu precizarea că provine din slavon. развратити, format din verbul glosat cu prefixul раз-.

въ ...въ имѧ отьца *în numele tatălui*. În continuare, Eminescu omite 13 trimiteri (de ex. въвести s. [vezi] вести ș.a.m.d.), ca și mai jos, toate cu prefixul въз-, pe care nu le mai menționăm. De asemenea, nu vom mai menționa omisiunile de trimiteri nici la literele următoare.

възграждати, -ждаѭ, -ждаѥши *a zidi (proprie și tropice...)*. Ultimul cuvînt e un adverb creat de la *trop*, după germ. *tropisch*.

възирати...(**ni** *din Transilvania și* **nani**). Apropierile din paranteză sînt nejustificate.

възъ, въз-...Este omis un exemplu.

вънѫтрь *adv. înlăuntru*, **înuntru**, **înlontru**. Cuvîntul românesc (variantele subliniate de două ori) este moștenit din lat. [*in*] *illac intro* sau *in intro*.

въселити... (conf. населити) (**năsălie**, **seliște**). *Năsălie* provine din slavon. носило.

въспѧть ...(**ponciș**?). Cuvîntul subliniat în paranteză e un derivat românesc de la dial. *ponc* „deal''

вѣдѣти...(**povață**). Cuvîntul subliniat în paranteză provine din pol. *powódca*.

вѣра...(**zaveră**). Cuvîntul subliniat în paranteză provine din bg. *завера* (< turc. *sefer*, influențat de *за вера* „pentru credință''; vezi Vl. Georgiev și col., *Български етимологичен речник*, t. I, Sofia 1962–1971, p. 574 ; așadar, apropierea făcută de Eminescu este justificată).

вѣрьнъ *adj. vrednic de* **crezare**... Sublinierea marchează faptul că locuțiunea românească cuprinde cuvîntul derivat de la vb. *a crede* = v. sl. вѣровати.

вѣтръ *msc. vînt* (**vitreg**). Apropierea cuvîntului subliniat în paranteză de cel glosat nu se justifică : *vitreg* continuă lat. *vitricus*.

вѧзати... *(obezi)*. Cuvîntul subliniat în paranteză (sg. *obadă*, pl. și *obede*) provine din v. sl. pl. обеди, sg. обедъ.

Г.

горьцѣ . . . *crudeliter*. Această traducere latină nu se găsește în *Manualul* lui Leskien.

готовати . . .(готовъ **gata**) . . . Cuvîntul românesc subliniat este de origine autohtonă, traco-dacă, înrudit, pe plan indoeuropean, cu v. sl. готовъ.

грѫгъ *msc. răzăloare (? Schabeisen), p. 102.* Semnul întrebării aparține lui Leskien; Fr. Miklosich (*Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862–1865, p. 148) scrisese: „instrumentum quoddam". În realitate, grafia г- reprezintăo greșală a copistului *Codicelui de la Suprasl*, din care a fost extras cuvîntul, în loc de крѫгъ „cerc" (instr. крѫгомь „în jur, de jur împrejur"); vezi *Codex Suprasliensis*, edidit S. Severianov, vol. I, Graz, 1956 (reproducere fotomecanică a ediției de la St. Petersburg, 1904), p. 268, r. 18 și nota; *Lexicon linquae palaeoslovenicae*, red. resp. J. Kurz, II, Praga, 1973, p. 81.

Д.

десѧть *num.card. zece* . . . ; пѧть десѧтъ(?) *cin[ci]zeci* ș.a.m.d. Semnul întrebării aparține lui Eminescu: probabil n-a înțeles că aici e genitivul plural, lucru explicabil, întrucît nu ajunsese încă la morfologie.

дрѫколь *msc. măciucă* (**druc**). Cuvîntul din paranteză subliniat, întîlnit în Moldova și Bucovina și însemnînd același lucru ca și *drug*, provine din ucr. *друк* (vezi *Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească"*, Partea I de I.-A. Candrea, București, 1931, p. 437).

дъска *fem. scîndură, masă (doască la cărți)*. Explicația din paranteză aparține poetului, care marchează astfel originea slavonă a cuvîntului învechit *doască*.

дьбрь *fem. vale, colcăntaur*. Foarte interesant acest din urmă cuvînt popular (variantă a lui *cocîltău*, pl. *cocîltauri*, „coclauri, locuri anevoioase de umblat"), folosit de Eminescu și în poemul de inspirație folclorică (postum) *Călin Nebunul*:

Trece selbele-argintoase, trece-o vale, un colcantaur
Pînă vede dinainte răsărind pădurea de-aur.

(OPERE, VI,p.36, v.414–415; cf. și p. 489, 727). Poemul are cinci variante, primele patru (A–D) datate de Perpessicius „cca 1874, Berlin" (p. 485), iar ultima (E), „1875, Iași" (în versiunea B: *Trece de argint pădurea, trece văi și-un colcăntaur*, p. 489) – așadar, din epoca traducerii de față. Citatul a fost reprodus în *Dicționarul limbii române* (red. resp. S. Pușcariu), t. I, partea II, București, 1940, p. 160, după ediția lui Ilarie Chendi (Minerva, 1902, p. 133), dar, din păcate, cuvîntul nu apare în *Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu*, sub redacția acad. T. Vianu (București, Editura Academiei, 1968), pentru motivul arătat în *Cuvînt înainte* (p. 3): au fost luate în considerație numai poeziile și proza publicate în timpul vieții poetului, precum și acele puține postume care au fost tipărite în primele ediții.

дьнь *msc.* . . . въ дьнє *(loc.?) Ioan 11,9* **ziua**. Sublinierea ultimului cuvînt atrage atenția asupra întrebuințării adverbiale a cuvîntului *ziua*, la fel cu v. sl. въ дьнє; semnul întrebării după indicația *loc[ativ]* aparține lui Leskien.

Ж.

-жде . . .*însemnează identitatea, ca-n latinește -dem în idem, eadem, ibidem și-n românește -și în aceeași, același.* De la *în idem* pînă la sfîrșit, adăugat de Eminescu.

женьскъ *msc. femeesc, a femeei.* Indicația *msc.* greșită la Leskien, în loc de *adj.* (de la ediția a 2-a pînă la a 7-a, de asemenea greșit: *f.*).

жешти . . . раждешти (= раз-ж-) *a arde, a se jărăști.* Ultimul cuvînt, derivat de la *jariște* „jăratec", nu este înregistrat în *Dicționarul limbii române*, citat mai sus (vezi t. II, partea II, fasc. I, București, 1937, p. 10).

З.

землıа, *mai vechiu* землıа, земьıа . . . Începînd cu ediția a 2-a a *Manualului*, explicația (inexactă) și variantele lipsesc.

знаменати . . .*a pecetlui (obsignare), a îndegeta.* Acest din urmă cuvînt utilizat de Eminescu pentru traducerea verbului vechi slav (ca și назнаменати *a îndegeta, a aviza*) este definit astfel în *Dicționarul limbii române* citat (t. II, partea I, 1934, p. 62): „(Neologism, aproape ieșit din uz, la cărturarii bucovineni și ardeleni) a indica" *(în + deget*, după germ. *Fingerzeig* „indicație"), cu exemple din I. Sbiera și S. Fl. Marian.

знати...познати *a recunoaște* (**pozna**). Cuvîntul din paranteză subliniat nu are legătură cu verbul vechi slav glosat; etimologia lui n-a putut fi încă stabilită.

зѫбъ *msc. dinte* (**a zimbi**?) Cuvîntul subliniat în paranteză este legat de cel vechi slav glosat, deci semnul întrebării putea lipsi.

И.

изъ...въстати изъ мрътвыихъ *a se scula* **din** *morți*. Sublinierea prepoziției din relevă construcția similară în cele două limbi.

или...*în întrebări duple ca latinul an (au)*. Cuvîntul din paranteză adăugat de poet.

К.

казнити...прокаженъ *lepros (comp.* проказа *lepra), comp. rom. pricăjit, pricaz.* De la al doilea *comp* pînă la sfîrșit adăugat de Eminescu; *pricaz* — „(în superstiții) piază rea".

камѣнь...стѣна камѣна *părete de stîncă* (**stan** *de piatră).* Adaosul din paranteză aparține poetului; *stan* provine însă din v.sl. станъ, nu din стѣна.

каꙗти...(comp. rom. **căi, pocăi**), adăugat de Eminescu.

кланꙗти ... *a inclina*; -сѧ *c. dat. a se inclina înaintea cuiva* (**a se închina cuiva**) ... Traducerea *a inclina*, subliniată o dată de poet, iar expresia din paranteză de două ori; primul cuvînt e un neologism din fr. *incliner*, lat. *inclinare*, iar *a (se) închina* e moștenit din același verb latin.

покланꙗти сѧ...*(comp rom. ironic a se pocloni)*, adăugat de Eminescu.

клеветарь.... *(comp. rom. a cleveti, clevetitor)*, adăugat de poet.

клонити, -нѭ, -ниши *a pleca, a inclina*... Ultima traducere subliniată o dată de poet (vezi mai sus).

кожа *fem. piele (comp. rom. coajă/apoi coarjă / hibrid din cortex și* кожа */in fine scoarță, ce pare a veni direct din latină).* Întreaga explicație din paranteză adăugată de Eminescu; *coarjă*, variantă a lui *coajă* se explică mai degrabă prin influența lui *scoarță*, care într-adevăr provine din lat. *scortea*.

козьлѧ... *(poate și căpriță)*, adăugat de poet.

колиждо...*(rom.* **ori-**, *de ex. oricare, oricine, orișiunde)*, adăugat de Eminescu; sublinierea lui *ori-* marchează similitudinea modului de compunere.

коликъ...*(quantum animalium erant?), wie der Tagelöhner, combien des choses (mulți ai grecilor)*, adăugat de poet.

корабьникъ...**Nota proprie**, adăugată de Eminescu.

кошера...*compar. rom. coșeriu, coșariu*, adăugat de poet.

кръмити...**a hrăni** Sublinierea nu se justifică.

крꙑти...съкрꙑти (*scunde, comp. rom. săcriu, romanicul* **secret**. De la *comp.*, adăugat de poet; *săcriu, sicriu* provine din ı gh. *szekrény*, iar „romanicul *secret*" din lat. *secretus* (care n-are legătură cu verbul glosat).

коупити...искоупити ı **răscumpăra**, *re + ex + comparare, răs românesc = re + ex.* De la primul *re*, adăugat de Eminescu. blinierea lui *răscumpăra* marchează similitudinea formării celor două cuvinte.

коупъ...въ коупѣ *un loc,* **grămadă** *(adverb), deodată.* Sublinierea cuvîntului *grămadă* marchează întrebuințarea adverbial similară cu a cuvîntului glosat.

коусити...искоусити *a încerca, a cerca. Comp. rom.* **iscusit.** De la comp. adăugat de Eminescu.

къ...*(în românește se pune pur și simplu dativul)*, adăugat de poet.

Л.

лазити...прѣлазити, -жѫ, -зиши *a trece peste..., comp. rom.* **pîrlaz, prilaz.** De la *comp.*, adausul lui Eminescu.

лакъть...*cot* (**coate, coți**). Sublinierea formelor de plural marchează ambele sensuri ale cuvîntului românesc, ca și ale celui vechi slav.

летѣти...*(comp. rom.* **răzleț**), adăugat de poet; *răzleț (răzneț)* provine însă din *razna* (< v. sl. разно).

личити...*comp. rom.* **a oblici**, adăugat de Eminescu.

лиꙗти...*comp. la, lare — leșie,* adăugat (fără temei) de poet.

лобъзати...*comp. Lippe + baiser,* la fel.

ложити...*comp. rom.* **obloji**, adăugat de Eminescu.

подъложити...*comp. rom.* **potlog/potlogariu,** la fel.

положити...*(comp. rom.* **zălog**); apropierea, adăugată de poet, este în esență corectă, diferă doar prefixul (v. sl. за-).

ломити...*de la frango*, adăugat de Eminescu.

лъгати...*a minți (comp. lügen)*. Verbul din paranteză este chiar cel cu care traduce Leskien (fără a fi înrudit cu cel vechi slav glosat).

льстити...*(comp. List)*, adăugat de poet (vezi cuvîntul următor).

льсть [*fem.*] *vicleșug, înșelăciune (List)*. Cuvîntul din paranteză, subliniat de Eminescu, e chiar cuvîntul cu care glosează Leskien (comparația nu este însă justificată).

любо...*(ori-și, veri-și)*, adăugat de poet.

М.

мазати...*(comp. pommade)*, adăugat (fără temei) de Eminescu.

морьскъ...*comp.* (**moare, a mura**), adăugat de poet; *moare* este însă moștenit din latină (probabil *moria*); *a mura* este derivat regresiv de la *moare*.

мочити...*(comp. muced)*, adăugat de Eminescu; *muced* continuă însă lat. *mucidus*.

мошти...*(comp. moșie, moșnean, moș)*, adăugat de poet; *moș*, ca și *moașă*, este un cuvînt autohton, iar *moșie* și *moșnean* sînt derivate de la acesta.

мразъ...(**maraz**), adăugat de poet; cuvîntul, avînd sensul „necaz”, provine din turc. *maraz*.

мꙑти...Eminescu a omis primul verb derivat: „измꙑти auswaschen, reingen”.

омꙑти *a spăla* (**omăt**). Cuvîntul subliniat, în paranteză, adăugat (fără justificare) de poet; provine din ucr. *обмет* „pospai”.

оумꙑти...*comp.* **pămătuf**, adăugat de Eminescu. De origine slavă, într-adevăr, *pămătuf* pare a fi legat de verbul v. sl. помести, пометѫ „a mătura” (deci, v. sl. **pometuchъ*).

мѣдѣнъ *adj.* (мѣдь *fem. metal*, *χαλκός*) *de metal*. Traducerea exactă este: „aramă”, „de aramă”.

мьнити, -нѭ, -ниши *a schimba* (**a meni**). Cuvîntul subliniat în paranteză, adăugat de poet, provine de la verbul următor, omonim al celui glosat aici: мѣнити „memorare, putare, dicere etc.” (Fr. Miklosich *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862–1865, p. 391).

измѣнити...*(comp.* **izmenit, smintit**), adăugat de poet; verbul *a se sminti* (part. > adj. *smintit*) provine din v. sl. съмѧсти -мѧтѫ сѧ „a-și pierde mințile”.

Н.

на...на трепезѣ; forma glosată reprezintă o variantă a lui трапеза (< gr. τράπεζα).

наоучити...*comp.* **a năuci, năuc**, adăugat (fără justificare) de Eminescu; *năuc* provine din slavon. неоукъ „neînvățat”.

недѫгъ *msc. boală* (**nătîng**?). Semnul întrebării, după cuvîntul adăugat și subliniat în paranteză, este justificat, căci *nătîng* provine din v. sl. нетѧгъ „leneș”.

не-нарочитъ...*comp.* **nenorocit**, adăugat de poet. Apropierea este justificată, în ultimă analiză, cu observația că legătura între cele două cuvinte e mediată: *nenorocit* < *nenoroci* < *ne* + *noroc* < v. sl. нарокъ „soartă”.

носити...*(comp.* **ponosit, prinos**), adăugat de poet.

О.

о *praep. pre lîngă... despre, asupra*. După aceste cuvinte, Eminescu a omis: „пьсано о немь *über ihn geschrieben*”.

обличати...Poetul a omis cuvîntul următor: „обличитель msc. (обличити) Anklänger”, după care urmează patru trimiteri.

обънавлꙗти *(mai vechiu —* вьꙗти)...Precizarea din paranteză, aparținînd lui Leskien, este inexactă, în lumina cunoștințelor mai noi.

огѫстѣти...(гѫстъ *de comp. Dunst)*...În original, *dicht* „des, dens”; *Dunst* înseamnă „abur, ceață, pîclă”.

одежда...*comp.* **odăjdii** *biser.*, adăugat, cu mult temei și utilă precizare, de Eminescu.

одолѣти...*(cf.* **odoleană** *plantă)*, adăugat de poet; *odolean, odoleană* „numele mai multor plante cu flori trandafirii sau albe” provine din ucr. *одолян*.

одѣꙗниѥ...*cf. rom.* **odaie**, adăugat de poet; *odaie* provine însă din turc. *oda*, bg. *одая*.

о-каменити, -нѭ, -ниши. Poetul a omis, în continuare: „(камꙑ, St[amm] камен-)”.

орити . . . (*comp.* **răzor**), adăugat de poet.

о-скѫдѣти . . .(скѫдъ *mic sărăcăcios, comp.* **scund**) a scădea . . . Dacă referirea la *scund*, adăugată de Eminescu, este perfect întemeiată, în schimb sublinierea verbului *a scădea* nu se justifică, întrucît acesta provine din lat. **excadere* (cf. ital. *scadere*).

отъврѣсти, -врьзѫ, врьзеши *a deschide*, **découvrir, ouvrir** . . .După cum am semnalat mai sus, Eminescu pare a fi consultat uneori un dicționar german-francez.

отъсѣкати . . .**seco, disseco**, *secțiune* . . .Adăugarea cuvintelor latine subliniate nu se justifică.

II.

пасти, -дѫ, -деши *a cădea* . . .припасти *a cădea în, a da în . . ., a ajunge în . . .*, **pripăși**. Adăugarea ultimului cuvînt subliniat nu se justifică : *pripas* (de la care provine verbul *a (se) pripăși)* este împrumutat din v. sl. припасъ.

распасти сѧ *a cădea de la olaltă, a se* **risipi**. Sublinierea ultimului verb nu se justifică, întrucît provine din mediobulg. раснпати < v. sl. расъпати.

пасти, -сѫ, -сеши *a paște, a păzi, servare* ; съпасти a *păzi, a mîntui* : **a spăsi**. Sublinierea acestui ultim verb nu e întemeiată, întrucît provine din slavon. съпасити.

пастоѵхъ *msc* . . . ; пастырь *msc* . . . Poetul a omis la ambele cuvinte mențiunea : „(пасти, пасѫ)", iar după ele, cuvîntul următor : „пасха fem. gr. πάσχα".

патриаръшьскъ . . .Eminescu a omis cuvîntul următor : „патриаръшьство ntr. patriarchat".

пешть *fem.* Poetul a omis: „(пекѫ, печеши)". Traducerea „cuptor", alături de „sobă" este de asemenea corectă.

плавъ (**plavăn, plăvan**), adăugat de poet.

плънити . . .исплънити . . . Poetul a omis : „наплънити anfüllen".

плънъ *adj. plin (cu gen. materiei ca-n limba germană)*. De la *ca-n* adăugat de Eminescu.

по . . .*dînd cuvintul.* În original : „grund angebend" (indicînd cauza, motivul).

погребение. Poetul a combinat cu articolul погрѣбание, renunțînd la exemplu.

погоѹблꙗти, -лꙗѫ, лꙗеши *(mai vechiu* бꙑти . . .). Precizarea din paranteză – aparținînd originalului – este inexactă, în lumina cunoștințelor mai noi.

подобьнъ *adj.* Eminescu a omis : „(подоба s. подобати ; *доба passende zeit)".

подъ . . .În continuare, după cinci trimiteri și înaintea altora trei, poetul a omis, din neatenție : „поздѣ adv. spät".

---

[1] Ms. **2307**, f. **36** u. (nota lui G. Călinescu).

[2] Ms. **2306**, f. **50** (nota lui G.C.). Aici și în continuare cităm după ediția a doua, publicată integral după moartea autorului, în seria de *Opere*, vol. 12—13, București, EPL, 1969 ; pasajul de mai sus se află în vol. 12, p. 465. Dealtfel, încă în *Viața lui Mihai Eminescu* (ed. I, 1932), G. Călinescu menționase, referindu-se la aceeași perioadă din viața poetului : „Pregătirile ce se vede a le fi făcut în vederea documentației — *exerciții de paleoslavă* (subl. ns. — G.M.), copieri de documente slavo-latino-bizantine — îi măresc mereu sentimentul răspunderii . . ." (cităm după ed. a V-a, reprodusă în *Opere*, vol. 11, EPL, 1969, p. 182).

[3] În text, probabil greșeală de tipar : *necesare.*

[4] *Eminescu despre problemele limbii române literare*, București, EȘ, 1963, p. 15. Vezi și monografia sa ulterioară, *Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare*, București, Ed. Minerva, 1971, p. 69.

[5] „Manuscrisul **2307**, f. **35—148** și **152—153**" *(Mihai Eminescu. Biografie documentară*, București, EPL, 1968, p. 165).

[6] *Hyperion*, 1. *Viața lui Eminescu*, București, Edit. Minerva, 1973, p. 118.

[7] De fapt, 114 p.

[8] *Eminescu, sau gînduri despre omul deplin al culturii românești*, București, Edit. Minerva, 1975, p. 64.

[9] O prezentare preliminară a acestei traduceri am făcut în (69), iar prima ediție am dat-o în (20). În vederea ediției de față am recolaționat cu atenție textul, am corectat unele erori de lecțiune și am adăugat numeroase note privind manuscrisul, în conformitate cu normele întregii serii de OPERE. În această operație am primit spirijinul colegului Petru Creția, căruia-i exprimăm gratitudinea noastră.

[10] Pentru confruntare am recurs la exemplarul de la B.A.R., cota II 60096.

[11] Perpessicius, în M. Eminescu, OPERE, VI, p. 624.

[12] Cu două excepții : f. **115v** și **141v**, unde apar unele explicații sau însemnări privind împrumuturile slave în limba română.

[13] Paginile 73—176 sînt ocupate de *Texte.*

[14] *Scrisoare* către Ioan Al. Samurcaș, secretarul Agenției române din Berlin, datată 19 sept. 1874 (I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare*, vol. IV, București, 1933, p. 122 ; vezi G. Călinescu, *Opere*, 11, p. 182 ; G. Munteanu, *Hyperion*, 1, p. 115).

[15] G. Călinescu, *op. cit.*, p. 178.

[16] Torouțiu, IV, p. 122 ; G. Călinescu, *op. cit.*, p. 182.

[17] Vezi G. Zane, *Cîteva ştiri despre M. Eminescu*, RFR, an VI, 1939, nr. 2, p. 320–321 (conceptul scrisorii, păstrat la Biblioteca Universităţii din Iaşi). Cu toate acestea, manuscrisul n-a fost achiziţionat nici atunci şi nici mai tîrziu – cînd Eminescu revenea cu o nouă adresă, la 21 iunie 1875, cu puţin timp înainte de a pleca de la bibliotecă –, ajungînd curînd în colecţia lui Dim. A. Sturdza, de la care l-a obţinut pentru studiere B. P. Hasdeu *(Glosar II*, în *Cuvente den bătrîni*, t. I, Bucureşti, 1878, p. 259–312). Donat ulterior Bibliotecii Academiei, unde se păstrează în colecţia manuscriselor româneşti, nr. 312, manuscrisul a fost identificat de D. Strungaru ca fiind compus de grămăticul Staicu din Tîrgovişte, între anii 1660–1670 (*Începuturile lexicografiei române*, ROMSLAV, XIII, 1966, p. 148–158).

[18] Originalul este în limba germană şi, „după unele informaţii (...), s-ar afla la Gustav Finkelstein" (I. Creţu, *Mihail Eminescu*, p. 228). În CONT. din 29 august 1952, p. 5, unde se reproduce traducerea după ediţii mai vechi (de ex.: M. Eminescu, *Poezii*, ed. 2, îngrijită de Al. Colorian, Bucureşti, 1942, p. 31–32), se dă facsimilul unui fragment din scrisoare, din care transcriem: „Aus der «Columna» ist er mir wieder klar geworden dass *Herr Hăsdĕu das altslavische praktisch versteht, aber hinsichtlich der Lautlehre ganz elementare...*" (aici se întrerupe facsimilul; în traducere, am înlocuit *vechea slavonă* prin *paleoslavă* – „das Altslavische" şi *fonologia slavonă* prin *fonologia slavă)*. Vezi, de asemenea: Gh. Bulgăr, *Scriitorii români despre limbă şi stil*, Bucureşti, 1957, p. 139; idem, *Eminescu despre problemele...*, p. 29, 77–78.

[19] Este vorba despre *Lexicon palaeoslovenico-graeco-latinum*, Viena, 1862–1865, p. 73.

[20] Identificat şi publicat de I. Creţu în: M. Eminescu, *Opera politică*, vol. II, Bucureşti, 1941, p. 213–215: *Titulatura vechilor noştri domni* (citatul la p. 214); vezi Gh. Bulgăr, *Eminescu despre problemele...*, p. 95–96.

[21] Astfel, paragrafele de *Fonetică* sînt scrise pe f. **36r–40r, 41r–48r, 52r–57, 64r–65r, 68r–76r, 83r–85r**, cele cuprinzînd *Partea flexionară* – pe f. **86r–87r, 89r–95r, 97r–99r, 102r–113r, 118r–119r, 122r–124r, 128r–130r, 135r–136r 144r–145r, 152r–153r, v**, iar *Cuvintele [Glosarul]* – pe f. **40r, 48r–51r, 57r–64r, 65r–68r, 79r–83r, 85r, 87r–89r, 95r–97r, 99r–102r, 113r–118r, 119r–122r, 125r–128r, 130r–133r, 136r–140r, 145r–148r.**

[22] *Opere*, 11, p. 267.

[23] *Ibidem*, p. 53–58.

[24] Vezi D. Macrea, *Probleme de lingvistică română*, Bucureşti, ES, 1961, p. 73–99: *Ortografia cu litere latine a limbii române*; Flora Şuteu, *Influenţa ortografiei asupra pronunţării literare româneşti*, Bucureşti, Edit. Academiei R.S. România, 1976, p. 47–74.

[25] Vezi G. Călinescu, *Opere*, 11, p. 89. Mai tîrziu însă a arătat o preocupare stăruitoare şi chiar pasiune pentru studiul limbii greceşti *(ibidem*, vol. 12, p. 376–381, 510).

[26] În ms. **2269**, f. **60r–v**, sub titlul *Cheia numerelor greco-slavone*, se reproduc literele chirilice cu valoare cifrică (vezi G. Călinescu, *Opere*, 12, p. 380–381).

[27] *Tabella I. Vocabula Slavica apud Valachos civitate donata*, în *Fundamenta grammatices linguae romaenicae* (1812), tipărite în: *Scrieri lingvistice*. Text stabilit şi glosar de Mirela Teodorescu. Introducere şi note de Ion Gheţie, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1970, p. 55–71; un tabel similar este anexat la *Lexiconul românesc-nemţesc* (1818).

[28] *Собрание славянских первообразных слов, употребляемых в валахо-молдавском языке*, in *Собрание сочинений, в прозе и стихах, для упражнения в валахо-молдавском языке*, St. Petersburg, 1840, p. 174–200.

[29] *Reči srbskoslovenske u vlaškom jeziku poznate*, în „Glasnik Društva srbske slovesnosti", I, Belgrad, 1847, p. 30–58.

[30] Reprodus în *Scrieri lingvistice*. Ediţie, studiu introductiv, note şi biliografie de Ion Popescu-Sireteanu, Bucureşti, Ed. Ştiinţifică, 1973, p. 251–317.

[31] *Die slavischen Elemente im Rumunischen*, extras din „Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften. Phil.-hist. Classe", Bd. XII, Viena, 1861, p. 1–70.

[32] Vezi amănunte şi bibliografie în cartea noastră *Studii de lexicografie şi istorie a lingvisticii româneşti*, Bucureşti, EDP, 1973, p. 168–177.

[33] Ms. **2257**, f. **68**; vezi Gh. Bulgăr, *Scriitori români despre limbă şi stil*, p. 140–141; Idem, *Eminescu despre problemele...*, p. 74–75; (9, p. 220); (23, p. 247–248).

[FRANZ BOPP, *GRAMATICA CRITICĂ ABREVIATĂ A LIMBII SANSCRITE]*

Manuscrisul gramaticii sanscrite pe care-l reproducem aici se află în Biblioteca Centrală Universitară „M. Eminescu" din Iaşi, sub cota 357 II – 30 (I–III). Cele trei caiete autografe cuprind traducerea, neterminată, a lucrării *Kritische Grammatik der Sanskrita-Sprache in kürzerer Fassung* de Franz Bopp (Berlin, 1845), carte fundamentală a gramaticii sanscrite într-o limbă europeană. În traducere se află intercalate pe alocuri pagini transcrise după *Glossarium comparativum linguae sanscritae* al aceluiaşi autor (Berlin, 1867). Manuscrisul este compus din trei caiete cartonate de mărimea 19,5×16,5 cm. Primul caiet are 95 de file scrise, al doilea 83 şi al treilea 105. Textul propriu-zis este scris pe recto; tabelele de declinări şi de conjugări sînt întinse de la pagina din stînga la cea din dreapta, uneori notele din subsol sînt continuate pe reversul paginii anterioare. 22 pagini din total sînt scrise și pe verso.

Primele 80 de file din caietul I prezintă traducerea paragrafelor 1–114 din gramatică, consacrate capitolelor : *Scrierea și rostirea, Accente, Împărțirea literelor, Guna și Wriddhi, Reguli eufonice* și *Rădăcini și prefixe.* Filele **26r–46r** și **60v–83r** din caietul II dau traducerea paragrafelor 115–185, care tratează formele nominale și declinarea lor. Filele **60v–83r** reproduc tabelele de declinări. Traducerea capitolului respectiv se continuă în caietul III, după care urmează capitolele despre adjective și pronume. Apoi începe capitolul cel mai mare, despre verb. Se traduc paragrafele referitoare la clasificarea verbelor, timpuri și moduri, și se dau tabelele de conjugări (f. **83v–95v**) la prezent, potențial (sau optativ), imperativ și preteritul augmentat uniform (sau imperfect), la amîndouă aspectele, adică *parasmaipada* și *ātmanepada.* Se vorbește apoi de reguli deosebite privitoare la conjugare. Traducerea se întrerupe în mijlocul subcapitolului *Anomalii ale timpurilor speciale.*

Cartea lui Bopp continuă cu celelalte moduri și timpuri ale verbelor și mai cuprinde capitole despre verbele derivate, formarea cuvintelor prin adăugirea sufixelor de tipuri *kṛt* și *taddhita,* composita *(samāsa)* și nedeclinabile *(avyaya)* : adverb, conjuncție, prepoziție și interjecție.

Textul german are 368 pagini și 623 paragrafe, după care urmează un fragment sanscrit din *Nala și Damayantī,* ca exercițiu de citire (p. 369–377), și apendicele (p. 378–388). Eminescu a tradus pînă la § 319 (p. 195), adică ceva mai mult decît jumătatea cărții. La început, pînă la § 148, Eminescu n-a tradus notele din subsol. Apoi, în cazul tabelelor de declinări care urmează a tradus notele care indică variante ale unor forme declinate ori care dau trimiteri la paragrafele din capitolul *Reguli eufonice,* pentru a explica schimbările ortografice. De aici încolo Eminescu a tradus consecvent notele, neomițînd nici referirile la alte lucrări citate de Bopp. Două note, una la § 281 și cealaltă la § 233, au fost integrate textului.

Acest manuscris n-a fost nici editat separat nici inclus într-o ediție a operelor eminesciene. Două fragmente, și anume § 106 (I **67r**) și pasajul referitor la prefixul *ni* (§ 111, I **75r–76r**) au fost reproduse de noi, ca mostre, într-un studiu despre acest manuscris (68).

Două subcapitole, *Anuswara și Wisarga* și *Guna și Wriddhi* au fost reproduse de Constantin Barbu în *Ramuri* (22)[1].

Volumul de față reproduce facsimilele după manuscrisul lui Eminescu, însoțite de textul stabilit de noi[2] și tipărit cu partea sanscrită transliterată după sistemul internațional al transliterării limbilor indiene. În absența semnelor tipografice *devanāgarī* am fost nevoiți să recurgem la această modalitate.

Existența manuscrisului a fost semnalată pentru prima oară printr-un articol, *O gramatică sanscrită de Eminescu,* semnat „Dionis" publicat în „Evenimentul literar" (Iași, 20 dec. 1893, p. 1). Autorul n-a sesizat că este vorba de o traducere. În volumul său *Mihai Eminescu's Leben und Prosaschriften* (Leipzig, 1903), Ioan Scurtu s-a referit la acest m iuscris și a precizat că el reprezintă traducerea după ediția 1845 a volumului *Kritische Grammatik*... ε lui Bopp (p. 92, subsol). Această informație a dat-o și Radu Manoliu în *O traducere a lui Eminescu,* în Arhiva" (Iași, sept. 1907, p. 415–416).

Articolul *Un manuscris en 'nescian prea puțin cunoscut* al lui Ioan N. Chițu este primul în care s-a tratat problema acestui manusc s în mod științific (43).

Aproape toți exegeții care ε scris despre preocupările indianistice ale lui Eminescu, de ex. G. Călinescu (32 și 36), C. Papacostea, S. E. De ıetrian (46) și Sergiu Al-George (80) au semnalat existența manuscrisului gramaticii sanscrite. Tudor Vian , Vlad Bănățeanu și Arion Roșu au scris despre el în revistele indiene. Noi ne-am ocupat de această traducere în articolul nostru mai sus menționat și l-am semnalat în lucrarea noastră *Eminescu și India* (70) precum și într-un interviu realizat de A. Riza pentru „Romanian News" (72).

În articolul lui Ioan N. Chițu (43) se menționează că cele trei caiete de traducere a gramaticii sanscrite i-au parvenit Bibliotecii Centrale Universitare din Iași prin mijlocirea lui Ioan Nădejde. Pe pagina de gardă a fiecărui caiet Ioan Nădejde a trecut locul și anul lucrării ca fiind Iași 1886. Data manuscrisului fixată de el indică faptul că cele trei caiete i-au parvenit în cursul anului 1886, probabil după internarea, din toamna aceluiași an a poetului, care funcționase pînă atunci, acolo, ca subbibliotecar.

Nu numai că manuscrisul s-a găsit la Iași, dar au și rămas urmele scrisului lui Eminescu în germană și sanscrită (detalii asupra cărora revenim mai tîrziu) pe cartea lui Bopp (ed. a II-a), aflată în biblioteca ieșeană (cota II 9106). De altfel, Chițu a afirmat că volumul respectiv a intrat în fondul bibliotecii înaintea anului 1868. Este cert că lucrarea a fost făcută la Iași, deci ori între anii 1874–1876, cînd Eminescu era directorul bibliotecii și, apoi, revizor școlar, ori în a doua perioadă ieșeană (1884–1886), cînd a fost numit subbibliotecar la aceeași instituție și profesor suplinitor la școala comercială.

Octav Minar a fost de părere că în anii 1874–1875 Eminescu și-a început primele cercetări pentru „alcătuirea unui dicționar sanscrit", pe care le-a reluat în anii 1884–1886[3]. Este limpede că Minar n-a consultat manuscrisul respectiv; deci opinia sa nu poate fi luată în considerație în privința datării manuscrisului.

G. Călinescu, poate influențat de afirmația lui Minar despre conținutul manuscrisului, susține că, în prima perioadă ieșeană, Eminescu „lucra la un dicționar al limbii sanscrite, ceea ce dă de bănuit că voia să devină un indianist spre a lua contact cu buddhismul prin textele originale" (32). Opinia lui Călinescu despre această latură a culturii lui Eminescu (36) pornește, după părerea noastră, de la cîteva însemnări împrăștiate prin două caiete eminesciene din perioada 1882–1883. În manuscrisul **2266**, f. **21** se află consemnată intenția de a-și compune o carte de vizită cu litere sanscrite. Iar pe fila **34v** a manuscrisului **2292** apare o însemnare începută cu literele grecești, care trece brusc la cele românești. „Cabala limbei sanscrite. Trebuie să-ncep prin a scrie sunete comune sanscrite și sunetelor române și să scriu românește atît în sunetele simple cît și cu ligaturile. Apoi bha, dha, tha etc.". Această însemnare derutantă l-a făcut pe Călinescu să creadă că de aici începe dorința învățării sanscritei. Apoi, pe baza cîtorva litere sanscrite scrise de Eminescu pe aceeași filă, Călinescu consideră că poetul „învățase, ce-i dreptul, să formeze literele și-și făgăduia cu tot dinadinsul să se așeze la muncă", conchizînd că „Eminescu putea să înceapă o învățătură [a limbii sanscrite], pe care însă n-a căpătat-o, niciodată" (36).

Formulînd această opinie, Călinescu a ignorat însă cel mai important document, și anume manuscrisul gramaticii sanscrite, deși s-a referit la el în treacăt și și-a exprimat părerea, că „o începuse probabil în 1884–1885" *(ibidem)*. Din nota de subsol ce însoțește această observație reiese clar că exegetul nu văzuse acest manuscris, ci că aflase despre el dintr-un articol al lui Radu Manoliu apărut în „Arhiva", Iași, 1907.

Problema datării manuscrisului a fost pusă în discuție pentru prima oară de către Ioan N. Chițu, în articolul mai sus menționat. Autorul contestă data fixată de Nădejde și, în acest sens, scoate la iveală două documente biografice. Într-o scrisoare adresată lui Chibici în octombrie 1884, Eminescu se plîngea de un program foarte încărcat. În al doilea rînd, Chițu se referă la raportul lui I. Caragiani, pe atunci director al bibliotecii (1886), în care se recomanda încadrarea altcuiva pe postul ocupat de Eminescu pînă la internarea sa în spitalul de lîngă mănăstirea Neamțului. Așadar Chițu și-a exprimat părerea că „dificila funcție de profesor suplinitor desfășurată paralel cu cea de subbibliotecar, ca și starea precară a sănătății, toate la un loc nu-i putea da lui Eminescu răgazul necesar pentru o asemenea lucrare" și a ajuns la concluzia că „poetul a scris cele trei caiete în prima perioadă de funcționare la Biblioteca din Iași, adică între septembrie 1874 și iulie 1875" (43).

Chițu s-a referit la comunicarea „Eminescu bibliotecar" susținută de Grigore Botez într-o sesiune științifică de bibliologie și documentare în 1964, în care directorul bibliotecii ieșene a menționat că, în prima epocă ieșeană, „continuînd [...] să-și desăvîrșească cultura, Eminescu redactează, sau mai curînd compilează, o gramatică sanscrită, al cărei manuscris se păstrează în biblioteca noastră" (43). Conferențiarul nu a sesizat însă că manuscrisul reprezintă o traducere, și nu o compilare; de altfel acest fapt nici n-a fost precizat de Eminescu în manuscris.

Argumentele expuse de Chițu pledează pentru plasarea manuscrisului în perioada 1874–1875. Nouă ne revine sarcina să analizăm indicațiile interne. În acest sens, să ne ocupăm mai întîi de cele două manuscrise la care s-a referit Călinescu.

Însemnarea de pe f. **34v** a manuscrisului **2292** este lipsită de coerență și de corectitudine: *bha*, *dha*, *tha* etc. sînt litere simple, care se învață înaintea ligaturilor și nu după. Pe f. **45v** se află însemnările „seaunăscutu || sanscrită", după care apar încercări de-a scrie cuvintele acestea în litere sanscrite. Astfel, se scrie „Se-a = [sa] || Hτ = [ṅa]. Apoi urmează „ka = [ka] || bah – = [bha] || la = [la] —— încercare de-a scrie cuvîntul 'cabala' în litere sanscrite. Nu numai că autorul a făcut confuzie între *ba* și *bha*, dar nici n-a pus semnul grafic pentru *a* lung. Literele sanscrite au fost formate cu multă stîngăcie. Pe f. **38v** a aceluiași ms. se află niște însemnări în creion – „KABALLA || Cartea cheie || Sanscrită" Pe f. **21** a ms-ului **2266** stă scris „Buddha Șakya Muni", cu aceeași cerneală și același scris dintr-o variantă a unui fragment al *Luceafărului*, care ulterior a fost folosit pentru poezia *La steaua*. După părerea lui Perpessicius, scrisul aparține anului 1883, epocii pasiunii lingvistice[4]. Dedesubt s-a scris în creion roșu cu o altă grafie, probabil ulterioară, „Cu litere sanscrite || carte de vizită".

Însemnările acestea par a fi făcute de un neștiutor de sanscrită, doritor s-o învețe. Dacă ele aparțin anului 1883, atunci plasarea manuscrisului de gramatica sanscrită în 1884–1886 este aparent justă. Dar datarea nu rezistă dovezilor biografice. Aceste însemnări, precum și multe alte observații pe filele învecinate ale caietului de lingvistică – ms. **2266** – nu fac decît să dezvăluie niște gînduri nestabile și dezordonate. Se pare că ele sînt rodul unei surescitări cerebrale, de bună seamă anterioare momentului (1884–1886) cînd Eminescu, traducînd din Bopp, și-a însușit sistematic scrierea devanāgarī.

Manuscrisul din Iași prezintă un contrast puternic. Acesta este deosebit de ordonat și-și păstrează continuitatea și uniformitatea. Cele trei caiete au fost consacrate exclusiv limbii sanscrite. Grafia rămîne aceeași de la un capăt la altul. La fel și cea sanscrită. Cuvintele și literele sanscrite au fost scrise cursiv și formate perfect. Se observă o deosebită grijă în realizarea unei traduceri fidele. Îndreptările lingvistice din textul românesc au fost făcute pe loc și nu cu prilejul unei reciliri ulterioare. Transcrierea după glosarul sanscrit-latin al lui Bopp a fost adesecori completată cu sinonime germane, fapt care arată că Eminescu a avut și răbdarea să caute într-un dicționar latin-german. În totalitatea sa, acest manuscris reprezintă opera unei minți lucide, inteligente, analitice și atente, care s-a angajat la o muncă serioasă, cu toată sîrguința și concentrarea necesară. Oare Eminescu recăpătase o atare luciditate și putere de muncă în anii 1884–1885? Datele biografice obținute în ultima vreme (v. *supra*, p. 61 – 62) par să confirme acest lucru uimitor. Faptul că poetul s-a dovedit capabil de acest efort într-o perioadă cînd nu mai era în stare de producție literară originală dovedește că e vorba de aptitudini intelectuale distincte. Forța mentală care iradiază din traducerea lui Bopp este aceea a unui om *în întregime* intact.

În cadrul programului universitar de la Berlin, copiat de Eminescu în manuscrisul **2290** (f. **47 – 49**), sînt semnalate două cursuri ale profesorului Ebel, și anume gramatica comparată a limbii slave și importanța limbii sanscrite precum și cursurile limbilor sanscrită, pali și zendă ținute de Albrecht Weber. Este posibil ca Eminescu să fi frecventat cele două cursuri. Deși nu există nici un document scris în acest sens, specialistul român în limba și cultura indiană, Sergiu Al-George ne-a comunicat că Eminescu și Constantin Georgian, ulterior fondatorul cursului de sanscrită la Universitatea din București, au frecventat împreună cursurile de limbă sanscrită ținute de Weber. Informația i-a parvenit prin filologul moldovean P. Iordănescu, student al lui Georgian. Probabil că imediat după ce s-a întors în țară, Eminescu s-a angajat să aprofundeze cele două limbi, sanscrita și paleoslava, traducînd gramaticile și glosarele lor.

Cît despre însemnările sanscrite de mai tîrziu, ele nu par a fi decît reminiscențe tulburi ale unei perioade cînd studiase sistematic limba sanscrită.

În acest sens ne referim și la memorialistica Mitei Kremnitz. În primăvara anului 1889 autoarea l-a întîlnit pe Eminescu într-un teatru bucureștean. Între altele Eminescu îi spusese că pe vremea aceea traducea din sanscrită. Întrebat de interlocutoare, cu mirare, de cînd știe sanscrita, poetul a răspuns „O, am știut-o totdeauna". A doua zi, Eminescu a fost internat în ospiciu (33, p. 39).

Această mărturie a lui Eminescu avea însă un temei de adevăr, căruia publicarea acestei traduceri îi aduce cu prisosință dovada documentară.

Înainte de-a intra în detaliile manuscrisului, credem necesar să prezentăm argumentele care ne-au determinat să considerăm că traducerea lui Eminescu s-a făcut după ediția a doua a lucrării lui Bopp (Berlin, 1845).

În Biblioteca Centrală Universitară din Iași există două ediții ale operei lui Bopp, *Kritische Grammatik der Sanskrita-Sprache in kürzerer Fassung*, una din 1845 și cealaltă din 1861. Paragrafele traducerii coincid numai cu ediția din 1845. În ediția a doua (1845) cuvintele sanscrite au fost scrise numai în caractere *devanāgarī*, cu foarte puține transliterări, pe cînd în cea de-a treia ele au fost însoțite de transliterare peste tot. În traducerea eminesciană nu există nici o transliterare, exceptînd cazurile cînd le-a dat Bopp în ediția tradusă de poet. Bopp a transliterat litera [v] cu *w* în ediția a doua și cu *v* în ediția a treia; Eminescu a folosit *w* și nu *v*. Bopp a tradus termenul fonetic *mūrdhanya* prin 'lingual' în ed. a II-a și prin 'cerebral' în ed. a III-a; la Eminescu apare primul termen. În traducerea lui Eminescu apar cuvintele sanscrite folosite ca exemple în ediția a doua. În § 116, referitor la declinarea formelor nominale, se dau ca exemple cuvintele [puṇya], [mṛdu] și [mahat] în ed. a II-a (p. 65), dintre care prima și a treia sînt ulterior înlocuite de *nava* și *dhanin* (ed. a III-a, p. 82). În traducerea lui Eminescu apar primele exemple (II **26r**). Tot așa în ediția a II-a Bopp a citat substantivul [giri] ca prototipul substantivelor masculine terminate în *i* (§ 119, p. 65), pe care l-a înlocuit cu [kavi] în ed. a III-a (p. 83). Eminescu a notat [giri] (II, **27r**), și nu [kavi].

Cele trei caiete de *Gramatica sanscrită* arată că într-o vreme Eminescu se preocupase serios de această limbă. Cursivitatea scrisului *devanāgarī* conduce la presupunerea că Eminescu era familiarizat cu sanscrita înainte de a fi început această traducere, fapt care ne face să credem în autenticitatea informației furnizate de P. Iordănescu.

Este cert că, în afara acestui manuscris, Eminescu a făcut destule exerciții de scris și de gramatică; fișele acelea s-au pierdut. Am menționat mai înainte că pe coperta interioară a cărții lui Bopp (ed. a II-a) din biblioteca ieșeană există niște urme ale scrisului eminescian. Scrisul este invers, ca fiind urma întipărită a unei pagini încă umede de cerneală. Cu ajutorul unei oglinzi se pot descifra cuvîntul sanscrit [mahat], litera sanscrită [na], amîndouă în *devanāgarī* și mai jos o sintagmă germană „wie im Nominativ" precedată de un cuvînt foarte șters. Ea se identifică cu fraza ,,Neutra lauten wie in Nom[inativ]'' din § 123, p. 66 a cărții lui Bopp, aparținînd subcapitolului ,,Accusativ'' din capitolul ,,Nomen''.

Pe aceeași pagină a cărții apar și cuvintele [mahat] și [nāman] în § 122, aparținînd subcapitolului ,,Nominativ''. Probabil că Eminescu a copiat după carte pentru propriile sale exerciții și a introdus fișa respectivă în carte pe cînd cerneala era încă proaspătă.

Manuscrisul aduce în lumină cîteva însușiri ale lui Eminescu în domeniul filologiei sanscrite, pe care le relatăm mai jos.

1. *Caligrafie* – Manuscrisul ne surprinde în primul rînd prin frumusețea și perfecțiunea scrisului *devanāgarī*, un scris extrem de dificil și complicat, mai ales pentru un străin. Sute de cuvinte din glosar sînt copiate fără nici o șovăire și cu foarte puține îndreptări. Este clar că Eminescu le-a scris și nu le-a desenat. În f. **9–11** din primul caiet apar 154 de ligaturi reproduse perfect după Bopp, cu numai trei ștersături.

În unele locuri traducătorul a completat textul german cu litere *devanāgarī*. De ex. în § 19, p. 14 a cărții se scrie ,,Diese beide Buchstaben, so wie ihre entsprechenden Aspiraten...''; Eminescu a tradus ,,...aspiratele lor corespunzătoare ([cha] și [jha]) (I **17r**). În altă parte se scrie ,,...vor welchem es selbst abgeworfen wird'' (§ 102, p. 49); Eminescu a tradus ,,înaintea căruia [ha] se leapădă''. Pe pagina 124 (§ 233) se scrie Mahâ-Bhârata, pe care Eminescu a transcris-o în *devanāgarī* (III **28r**).

Menționăm aici cîteva particularități ale grafiei sanscrite a lui Eminescu. El forma semnele scurte grafice pentru [ī] și [o] aproape în același fel, ceea ce ar constitui o greșeală pentru un indian. Dar întrucît Eminescu a fost consecvent și nicăieri n-a făcut confuzie între cele două semne, această discrepanță trebuie socotită o caracteristică a stilului grafic personal și nu o greșeală. Numai într-un singur loc, spre sfîrșitul caietului III, din greșeală, el a format [ī] corect, aducînd curba superioară pînă la linia de deasupra consoanei precedente.

În al doilea rînd, litera [na] a lui Eminescu se aseamănă cu [ta] sanscrit și se apropie de [na] din alfabetul bengalez. Și litera [ja] a lui Eminescu se aseamănă cu litera [ga] bengaleză. Primele litere tipografice în *devanāgarī* au fost turnate în Calcutta în 1778, de către un fierar bengalez Pañcānan Karmakār, pentru tipărirea unei lucrări a lui Charles Wilkins[5]. Probabil că meșterul a fost influențat de scrisul limbii sale materne. Tipografiile din țările europene s-au orientat după edițiile englezești. Astfel, aceste deformări s-au strecurat în cartea lui Bopp, și de acolo la Eminescu. De altminteri, semnul scurt pentru [ī] la Bopp se aseamănă cu semnul respectiv bengalez. Aceste semne din manuscrisul eminescian pot să-i deruteze pe cititori. În textul tipărit am dat, în croșete, transliterarea adecvată.

Eminescu scria în *devanāgarī* în stilul european, adică deasupra liniei de caiet, pe cînd convenția indiană este de a scrie dedesubtul ei, fiindcă literele se deschid în jos. În al doilea rînd, metoda obișnuită a scrierii este aceea de a forma literele mai întîi și apoi a trage linia orizontală deasupra-le, după cerințele fiecărui semn. Eminescu proceda invers, și cînd întîlnea o literă care nu are linia deasupra-i, de ex. [bha] sau [dha], ori ștergea cuvîntul și scria din nou, ori întindea linia pentru a forma corect litera respectivă. O astfel de îndreptare se vede în scrierea cuvîntului [śaṅkhadhmā] în f. **68r** a caietului II, de unde se înțelege că Eminescu era conștient de deosebirea grafică între [dha] și [gha].

Nu ne putem aștepta ca Eminescu să se fi priceput la ultimele subtilități ale scrierii sanscrite, mai ales dacă ținem seamă de faptul că nici un manual de sanscrită nu precizează etapele formării literelor. Gradul de perfecțiune și de cursivitate a scrisului la care a ajuns Eminescu este realizat de studenții români din disciplina hindi (limba care păstrează scrisul *devanāgarī*) după trei ani de facultate sub îndrumarea unui profesor indian. Nici toți elevii indieni nu sînt capabili să-și însușească o atare caligrafie. Sanscritologii europeni nu se străduiesc să se familiarizeze cu scrierea în *devanāgarī*. Deoarece textele sanscrite se tipăresc adesea în transliterare, învățarea scrisului este socotită de unii o muncă inutilă. Theofil Simenschy chiar susține că un manual de gramatica sanscrită în care cuvintele sanscrite apar în *devanāgarī* este o gramatică secretă[6]. Din cauză că scrisul *devanāgarī* constituie cea mai mare dificultate în învățarea acestei limbi de către un străin, am insistat asupra acestui aspect pentru a sublinia importanța efortului depus de Eminescu.

2. *Ortografie* – Ortografia lui Eminescu este corectă aproape peste tot. Menționăm mai jos cîteva tipuri de greșeli mai des întîlnite.

(I) La început, el confunda [ma], [bha] și [sa], trei semne foarte asemănătoare. În legătură cu declinarea cuvintelor la cazurile instrumental, dativ și ablativ în numărul dual, el a scris [bhyās] în loc de [bhyām] în toate cuvintele (II **37r** – § 140). Dar mai tîrziu confuzia a dispărut. În tabelul declinării pentru dual, cele 23 de cuvinte au fost scrise corect, cu [m] la sfîrșit. În cazul substantivului [vāri] – nr. 6 – se vede [m] scris deasupra lui [s] șters. Mai rare au fost cazurile în care Eminescu a scris [m] în loc de [s]; numai pe I **61r** a apărut [me] în loc de [se] (§ 100b).

Pe aceeași filă de declinare la dual, se observă o confuzie inițială între [bh] și [m] în cuvîntul [bhī] (nr. 7). Este curios că Eminescu n-a avut această dificultate cu [dh] și [gh]. Menționăm că diferența grafică între [m] și [bh] precum și între [gh] și [dh] constă numai în lungimea liniei de deasupra.

(II) Se mai observă, deși rar, confuzia între [v] și [kh]. Pe fila **73r** a caietului II se scrie [savi] în loc de [sakhi], dar mai jos se șterge [savye] și se scrie [sakhye].

(III) Din unele îndreptări de greșeli în formarea ligaturilor se poate da seamă că Eminescu stăpînea principiul grafic. Pe I **53** a scris inițial [suvalabha], l-a șters și a scris corect [suvalbhyas] cu ligatura [lbhya] formată din trei semne consonante. Un caz mai interesant îl prezintă scrierea cuvîntului [praśna] (I **54r**). În ortografia sanscrită se folosesc două forme de [ś] pentru două tipuri de ligaturi. Eminescu a scris cuvîntul de două ori cu cele două forme grafice ale lui [ś], apoi s-a controlat și a șters varianta a doua, lăsînd-o, pe cea dintîi, care corespunde cu forma indicată în carte. Aceste eforturi nu numai demonstrează exigența științifică a lui Eminescu, ci și dezvăluie pasiunea și stima pe care le-a avut față de sanscrită.

(IV) Eminescu a depășit greutatea întîmpinată de europeni de a pune semnul grafic scurt pentru [i] înaintea consoanei, care precede vocala în pronunție. Acest fapt se vede clar în scrierea cuvîntului [vārīṇi] (II **38r**), unde mai întîi a scris forma nominală [vāri] cu [i] scurt înaintea lui [r], apoi a șters-o și a scris din nou cu [ī] lung după [r]. Uneori însă uita să pună curba superioară de la [i] scurt; astfel cuvîntul [abhirati] de pe II **8r** (glosar) se citește [abhirāta]. O astfel de inadvertență se întîlnește și la indieni.

(V) Adeseori Eminescu uita să pună semnul de pauză după consoanele finale. Litera [m] de ex. se citește [m] cu acest semn dedesubt, iar [ma] fără el. Deci omiterea semnului de pauză transformă un cuvînt, un substantiv de ex., din unul cu terminația consonantică în unul cu cea vocalică și astfel îi schimbă categoria în privința declinării și a împreunării eufonice. Greșeala aceasta, deși întîlnită des, n-a fost consecventă; de aceea credem că Eminescu a fost conștient de acest criteriu, dar în timpul scrierii cursive, fiind mai atent la text, uita să pună semnul respectiv. A fost mai atent la el spre sfîrșitul caietului III, dovadă că pînă atunci se obișnuiește cu el. În textul tipărit am menționat ortografia exactă în transliterare, fără să menționăm varianta din manuscris.

3. *Fonetică* – Este limpede din punctul (V) de mai sus că Eminescu n-avea antrenament auditiv, cel puțin nu era obișnuit să audă sanscrita în pronunția corectă. Ortografia sanscrită fiind strict fonetică, pedagogia indiană impune exersarea simultană a scrierii și a rostirii, ca una s-o ajute pe cealaltă. Neavînd ocazia să învețe astfel sanscrita, diferența fonetică între o consoană însoțită de vocala [a] și neînsoțită de ea nu i-a fost destul de clară. Din această considerație, nu se cuvine să socotim greșeala respectivă atît de serioasă cum am socoti-o, în cazul unui indian. Studenții străini, cînd scriu după dictare, comit această greșeală chiar dacă aud textul pronunțat corect.

Străinii au alte dificultăți în pronunțarea sanscritei. Ei nu sesizează diferența cantitativă între vocalele [a] și [ā], nici cea calitativă între consoanele cerebrale și dentale (de ex. între [t] și [ṭ]) sau între neaspirate și aspirate (de ex. între [k] și [kh]). Dintr-un text scris, mai ales în care cuvintele sanscrite sînt copiate după o carte, nu se poate constata dacă Eminescu putea să distingă dintre ele. În versurile „Eu nu cred nici în Iehova, / Nici în Buddha-Sakya-Muni" ritmul poeziei necesită pronunțarea poreclei indiene conform accentului românesc și nu al celui sanscrit. Nu se poate ști dacă poetul a schimbat accentul din neștiință sau din intenția de-a păstra uniformitatea rostirii. Încă două cuvinte sanscrite, „Kama" și „Kamadeva" apar în prima strofă a poeziei *Kamadeva*. Aici accentul sanscrit se potrivește ritmului, cel românesc îl deranjează cu o nuanță foarte subtilă. Existînd posibilitatea unei simple coincidențe, această dovadă nu este foarte concludentă în privința stăpînirii foneticii sanscrite de către poet.

În unele cazuri Eminescu a modificat transcrierea cuvintelor sanscrite de către Bopp. De ex. Bopp a scris *Ràkschasin* (p. 46), pe care Eminescu l-a transcris *râkșasin* (I **57r**). Într-un alt loc Bopp a scris *Ardschuna* (p. 26) și Eminescu a transcris *Argiuna* (I **57r**). Modificările indică priceperea lui Eminescu mai degrabă la fonetica germană decît la cea sanscrită.

Privitor la pronunția consoanei nazale [ṅ], Eminescu a fost indus în eroare de o confuzie din textul german. În § 24 Bopp a identificat pronunția lui [ṅ] din cuvintele [aṅga] și [aṅka] cu pronunția lui *n* din două cuvinte germane, *Enge* și respectiv *Ende*. Prima identificare a fost justă, dar în al doilea caz guturala *k* a fost înlocuită prin dentala *d*. Autorul n-a ținut seamă de faptul că fonetica și ortografia sanscrită nu permit împreunarea unei nazale cu o consoană dintr-o altă grupă fonetică.

Încercînd o traducere clară, Eminescu a identificat pronunțarea din aceste cuvinte germane cu cea din cuvintele românești *plîng* și *vînd* (I **19r**), reproducînd astfel confuzia din originalul german.

Însuși Bopp pare a fi derutat de gramaticienii englezi, care asociază pronunțarea lui [ṅ] sanscrit cu cea a lui *ng* englezesc. Acest fapt a fost și pus în discuție de către Bopp (p. 16). În realitate, litera sanscrită [ṅ] se pronunță pretutindeni ca *ng* englezesc (η), fără să aibă un *g* slab la sfîrșit. Se pare că nici Bopp nu era familiarizat cu pronunțarea sanscritei; altfel ar fi ținut seamă de faptul că pronunția unei litere sanscrite nu variază de la caz la caz. Dacă pronunția se schimbă sub influența unui sunet învecinat, imediat se schimbă și ortografia cuvîntului. De aici pornesc toate regulile eufonice.

Această confuzie nu diminuează cu nimic înalta valoare a lucrărilor monumentale ale lui Bopp, nici marile merite ale sale ca deschizător de drumuri în studierea științifică a limbii sanscrite în Europa. Confuziile de acest gen erau de fapt ale epocii, determinate de motive istorice. Pînă atunci sanscritiștii indieni evitau să comunice cu străinii, manifestîndu-și astfel ultimele eforturi de-a păstra caracterul esoteric al limbii.

4. *Terminologia* – Lucrarea lui Eminescu fiind prima de acest gen în România, realizată în perioada de începuturi a lingvisticii române, Eminescu a întîmpinat greutăți serioase în traducerea termenilor lingvistici.

În subcapitolul *Împărățirea literelor* (§ 31) Bopp a tradus *aghoṣa* și *ghoṣa* prin *dumpf* și respectiv *tönend*, care reproduc pe *surd* și *sonant*, folosiți de Wilkins (p. 19 subsol). Urmărindu-l pe Bopp, Eminescu a ales cuvintele *întunecat* și *sunătoare* (I **23r**), pe cînd terminologia modernă folosește *surd* și *sonor*. Termenul *Nomen* sau *Nomina* i-a prezentat o altă dificultate. Bopp a folosit acest termen pentru *śabda* sanscrit, categoria gramaticală ce cuprinde toate cuvintele declinabile și nedeclinabile și care este distinctă de *dhātu* – rădăcina verbală, categoria celor conjugabile. Negăsind termenul potrivit, Eminescu a folosit cuvîntul „denominativ" (II **26r**), care are o altă accepție în lingvistica modernă (vezi și nota la cuvîntul respectiv). Dar Eminescu a tradus și explicația lui Bopp în paranteză – „denominative (substantive, adjective, pronume și numeralii)". Mai departe Bopp a folosit cuvîntul *Stamm* în cazurile asemănătoare (§ 123 p. 66), pe care Eminescu l-a tradus prin *trupină* (II **28r**).

5. *Lexic* – Cuvintele sanscrite apărute în textul gramaticii sînt traduse după variantele lor germane, deci de aici nu se poate constata stăpînirea vocabularului sanscrit de către Eminescu. Traducerile cuvintelor abstracte sînt însă foarte nuanțate.

Faptele relatate în paginile anterioare relevează cu cîtă seriozitate s-a angajat Eminescu în această muncă și cît efort a depus la executarea ei. O atare pasiune și preocupare pentru limba sanscrită ne obligă să ne întrebăm ce anume l-a determinat pe Eminescu să-și îndrepte strădaniile în această direcție mai ales că foarte puțini cărturari români din secolul trecut s-au ocupat de limba veche a Indiei. B. P. Hasdeu și Lazăr Șăineanu au publicat cîteva lucrări despre cultura Indiei antice, vorbind, în treacăt, și despre sanscrită. Între contemporanii lui Eminescu, numai V. Burlă și C. Georgian s-au angajat în studierea acestei limbi. Spre deosebire de ei, Eminescu nu era obligat la eforturile și la competența unui specialist, deci interesul său pentru sanscrită n-a fost legat de nici un motiv profesional.

După convingerea noastră, pasiunea lui Eminescu pentru sanscrită a pornit de la interesul său în filozofia indiană. Ni se pare că Eminescu a intuit o legătură între filozofie și științele exacte; de aceea s-a documentat în cele două materii pentru a ajunge la descifrarea enigmei începutului lumii. Dintre toate miturile cosmogonice pe care le-a cunoscut, cele din *Ṛgveda* (*Ṛv*. X. 121 și 129) i-au părut cele mai raționale, și le-a integrat în propria-i creație, de ex. în *Scrisoarea I* și *Rugăciunea unui dac*.

Totodată el și-a dat seama de faptul că pregătirea în filozofia indiană necesită pregătirea în filologia sanscrită, fiindcă este imposibil să înțelegi teoriile metafizice indiene fără să cunoști subtilitățile limbii sanscrite.

Manuscrisul de față și traducerea unui imn din *Ṛgveda* (ms. **2262**, f. **116r-v**) demonstrează însușirile sale în această direcție. Am comentat traducerea imnului într-o lucrare anterioară a noastră (70). Sîntem de părere că Eminescu a știut sanscrită suficient de bine pentru a înțelege un text sanscrit cu ajutorul notelor și al traducerilor într-o limbă europeană, ca orice cititor nespecialist care dorește totuși să aibă un contact nemijlocit cu textele originale.

Eminescu a fost înzestrat cu exigență științifică și cu sensibilitate artistică, cele două calități necesare pentru aprofundarea culturii indiene antice. Grija și exactitatea cu care a tradus Gramatica lui Fr. Bopp dezvăluie că, cel puțin în perioada traducerii, Eminescu poseda cunoștințele teoretice despre limba sanscrită la cel mai bun nivel al științei vremii sale.

Contribuțiile contemporanilor lui Eminescu la popularizarea culturii indiene în România trebuie amintite cu recunoștință. Printre aceste contribuții putem afirma că traducerea gramaticii lui Bopp realizată de Eminescu reprezintă lucrarea cea mai amplă și mai valoroasă în filologia sanscrită din epoca respectivă în România.

[1] Lucrarea este lipsită de valoare științifică. Transliterarea cuvintelor sanscrite lasă impresia că autorul nu este familiarizat cu această limbă.

[2] Am beneficiat de sprijinul științific acordat de Dan Slușanschi în transliterarea însemnărilor avestice, precum și în redactarea notelor ce le însoțesc, note care poartă indicația (D.S.). Responsabilitatea filologică a formei finale a părții românești a textului eminescian îi revine, conform statutului ediției academice, lui Petru Creția.

[3] Minar, O., *Eminescu în fața justiției*, București, s.a., p. 19.

[4] Eminescu, M., OPERE III București, 1944, p. 326.

[5] Kopf, David, *British Orientalism and the Bengal Renaissance*, Berkeley și Los Angeles, 1969, p. 114.

[6] Simenschy, Th., *Pro domo*, în AU – I *(serie nouă)*. Secțiunea III, tomul VII, anul 1961, p. 239.

[FRANZ BOPP, *GLOSAR COMPARATIV AL LIMBII SANSCRITE*]

Manuscrisul reprodus aici face parte din manuscrisul gramaticii sanscrite, aflat în Biblioteca Centrală Universitară din Iași sub cota 357 II – 30(I – III). Lucrarea reprezintă o transcriere parțială după *Glossarium comparativum linguae sanscritae* de Franz Bopp. Confruntarea cu edițiile existente ne-a determinat să considerăm că Eminescu a lucrat pe ediția din Berlin 1867.

Toate filele sînt scrise numai pe recto. Pe filele **81r – 94r** ale primului caiet Eminescu a transcris cuvintele din glosar care încep cu vocala [a] – de la [a] la [anumāna], adică p. 1 – 11 din volumul lui Bopp. Filele **1r – 25r** din caietul al doilea cuprind transcrierea în continuare a cuvintelor începute cu [a] – de la [anuyātra] la [ahosvit] (p. 11 – 31). Transcrierea este reluată în filele **47r – 60r** ale aceluiași caiet, cu acele cuvinte care încep cu vocala [ā] – de la [ā] la [āhvāna] (p. 32 – 41). În caietul al treilea, Eminescu transcrie cuvintele care încep cu vocala [i] pe filele **77r – 81r** (p. 41 – 47) și continuă pe filele **81r – 83r** cuvintele care încep cu vocala [ī].

Din 451 de pagini ale glosarului sanscrit-latin Eminescu a transcris primele 49 pagini, care reprezintă primele patru litere [a], [ā], [i] și [ī] dintr-un total de 47 de litere ale alfabetului *devanāgari*. El n-a transcris însă toate detaliile legate de un cuvînt. Se remarcă și omisiuni pe alocuri, aproximativ 40 în total. Lipsurile apar mai ales la începutul sau la sfîrșitul unei file, din care cauză credem că ele sînt cauzate de inadvertență și că nu reprezintă un efort conștient al selecționării. Formele declinate ale pronumelor, de ex. [āvām] (nom. dual de la [asmad] – eu) pot fi lăsate dinadins. De vreme ce acestea apar în textul gramaticii în același manuscris, firește că Eminescu n-a mai simțit nevoia de-a le trece din nou în vocabular.

Un mare număr dintre echivalentele latine date de Fr. Bopp sînt traduse de Eminescu în germană, mult mai rar în română, evident pentru propriul său uz. Alegerea sinonimelor germane i-a sugerat lui Petru Creția, căruia îi datorăm descifrarea lor, o atenție deosebită din partea poetului în căutarea cuvîntului celui mai potrivit.

Problema datării manuscrisului este discutată în comentariul ce însoțește textul traducerii gramaticii sanscrite a lui Fr. Bopp. Pînă acum acest manuscris n-a mai fost publicat, nici măcar fragmentar.

IDEILE LUI MACHIAVELLI

Traducerea eminesciană din *Il Principe* a fost publicată pentru prima dată de G. Călinescu (4, p. 8 – 17) și se află în caietul manuscris **2257**, **323r – 345r**.

Titlul dat de poet este caligrafiat cu cerneală roșie pe pagina **323r**. Traducerea, scrisă cu cerneală neagră pe filele unui caiet de școală liniat dictando, pare transcrisă și are puține corecturi, făcute pe loc, cu aceeași cerneală. Transcrierea a fost făcută în două etape, pentru că de la ultimele rînduri ale f. **331r** penița puțin tocită și aspriță de pînă aci a fost schimbată cu alta foarte ascuțită și maleabilă iar scrisul arată o mînă odihnită care reîncepe munca cu plăcere ; scrierea devine pentru un răstimp rotundă, mică și mai frumoasă decît precedenta.

Traducerea datează, după cum afirmă și G. Călinescu, din epoca gazetăriei bucureștene. O cercetare mai amănunțită a acestei epoci ne permite să îngustăm aria cronologică în care Eminescu a lucrat la traducere și s-o localizăm în anii 1880–1881. La această concluzie ne-a condus faptul că în articolele sale din „Timpul" din 16 și 24 ianuarie 1880, precum și din 8 mai și 22–23 iunie 1881, Eminescu face repetate referiri la Machiavelli și la metodele sale de supremație politică, amintind chiar titlul operei lui, „Principele"; referirile sînt foarte vii, exacte și atestă un interes și o informație recentă.

Ideile lui Machiavelli cuprind cap. XVIII din *Il Principe*, *Pînă unde trebuie să-și ție un principe cuvîntul și pînă unde nu* (**324r–329r**) și cap. XIX, *Să te ferești de dispreț și de ură* (**329r–345r**).

E greu de stabilit exact din ce limbă a tradus Eminescu aceste capitole. G. Călinescu presupune pe baza celor două indicii lingvistice (germanul „Uebermuth" pus deasupra cuvîntului „îngîmfare" din text și traducerea prin „pusilanim, malcontent, malcontenți" a cuvintelor italienești „pusillanime, malcontento, malcontenti") că Eminescu ar fi avut o antologie italiană în editură germană și că pentru traducere s-ar fi servit concomitent de notele și traducerea germană ca și de un text italienesc.

Traducerea, comparată cu cea făcută de un om de carte de valoarea Ninei Façon de exemplu[1], apare destul de apropiată acestei ultime variante – urmărește fraza italiană fără simplificări, transferă substanța operei florentinului într-o limbă românească perfect adecvată, fără silniciile impuse deseori de neexperimentare granițelor lingvistice. Desigur, este dificil să te detașezi de complexul de admirație eminescian, dar, chiar dacă această traducere ar fi privită în afara strălucirii acestui nume, ea ar da totuși impresia că a izvorît dintr-o mare minte ce domina spații intelectual-intuitive cu mult mai largi decît cele obișnuite.

Sensul exact al fiecărui cuvînt în parte perfect ales este subliniat la rîndu-i de topica frazei, care evident, fără s-o urmărească pe cea italiană, exprimă accentul intenționat de autorul *Principelui*.

Cumințenia și frumusețea limbii lui Eminescu se revarsă asupra preceptelor florentinului reducînd ceva din șocul pe care-l pot produce, ameliorîndu-le, conferindu-le, în locul unei reci distanțări, sensul unei adînci și uneori îndurerate lucidități.

G. Călinescu observa mișcarea cronicărească și savoarea arhaică în această traducere, dar calitatea ei esențială credem a veni dintr-o structură paralingvistică, din comprehensiunea foarte adîncă a lui Eminescu față de infinitatea variantelor umane, variante pe care le poți înțelege fără a fi obligat să le accepți.

În traducerea capitolului XIX *Să te ferești de dispreț și de ură*, există la Eminescu la f. **333r** o paranteză care nu apare nici în originalul italian, nici în notele vreuneia din edițiile în franceză din secolul al XIX-lea existente în biblioteca Academiei și, evident, nici în traducerile românești din secolul al XX-lea.

În *Istoriile florentine*[2] găsim însă detalii despre Santi Bentivogli, la care se referă Eminescu în paranteza sa, fără să-l numească. Amănuntele cuprinse și dezvoltate în Cartea a VI-a sînt topite de traducătorul român într-un chip succint și sugestiv, dovedind lecturi recente și amintirea lor precisă. Propunerea către Santi se face astfel în *Istoriile florentine*... „căci dacă ești fiul lui Ercole Bentivogli te vei îndrepta spre fapte care să fie demne de neamul și părintele tău. [...] Vorbele acestea l-au mișcat pe tînăr și, de unde mai înainte aproape că refuzase să ia o astfel de hotărîre, acum spuse că se va supune cu totul celor ce vor hotărî Cosimo și Neri...[...]

Iar după înfrîngerea unor răzvrătiți: ... „Toți au socotit atunci că prin aceasta el dovedise cu prisosință că era din neamul Bentivoglilor".

Aceste amănunte din altă operă a secretarului florentin apar în traducerea lui Eminescu ca o precizare impusă de scrupulul său istoric, precizare necesară înțelegerii perfecte a circumstanțelor. Eminescu îl completează astfel în paranteza sa pe Machiavelli din *Principele* prin Machiavelli din *Istoriile florentine*: „El s-a rășgîndit pînă să primească propunerea. Însă spunîndu-i-se că dacă e un Bentivoglio adevărat nu va refuza propunerea și nici poporul din Bologna nu-l va părăsi, el s-a înduplecat să facă acest pas și astfel s-a și întîmplat. El s-a arătat vrednic de sîngele din care se presupunea că se trage și și-a activat dreptul. Atîta poate nașterea, dacă e vorba ca ea să nu fie totul".

Paranteza aceasta face dovada absolut sigură că Eminescu îl studiase pe Machiavelli mai în adînc, că nu se oprise numai la *Il Principe* și că *Istoriile florentine* îi erau familiare. Povestea lui Santi Bentivogli are însă în ea și un fior romantic consonant cu ideea etică a responsabilității, ceea ce nu-l putea lăsa indiferent pe Eminescu. Poetul român reușește prin această infidelitate față de textul exact al controversatului florentin, să aducă o lumină mai caldă într-un text care judecă oamenii atît de sever ca cel din *Il Principe*.

Preocupările lui Eminescu pentru Machiavelli și cultura italiană se înscriu într-o sferă mai largă de interese față de latinitatea de la care-și începe în parte ființarea poporului român. În întregul operei sale, Eminescu punctează afectiv aceste interese și găsim risipite în opera tipărită sau în paginile manuscriselor referiri și aluzii la arta și cultura latină sau franceză, spaniolă și italiană.

Într-un manuscris (**2264, 4r**) apare un mic exercițiu de limbă în italienește „original deoarece este greșit" – după cum spune G. Călinescu (30, p. 21–23).

„Io amo la lingua italiana perche ella e la musica di piu grande maestro di monde, la musica di Dio."

Pe aceeași pagină de manuscris putem descifra însă și un început de legendă, cu subiect dacoroman, ceea ce conferă micului exercițiu anterior o valoare mai mare decît cea a unei simple încercări lingvistice. „Italia lumea schimbat-a la față [...].

Vulturul Gloriei romane a smuls inima din Roma murindă, spre a o reduce la Dumnezeu de unde venise. — Dar setos de victorii el se repezi asupra unui gigantic Taur, îl rupse în bucăți, îl omorî, dar lăsă să cază inima Romei în pămîntul (Taurului) Bourului. — Acest pămînt era Dacia."

Tot în manuscris mai găsim o strofă din *Santa Lucia* [3] și o poezie în terține care pare venită de-a dreptul din Dante [4].

În vreme ce „ideea latină" apare difuză într-o largă arie a operei eminesciene, dar foarte precisă în substanța ei generatoare de ordine și măreție, referirile la Machiavelli sau „machiavelism" sînt sporadice și au conotațiile unei glorii, cu pecetea caducului și a eșecului în perspectivă.

Machiavelismul este un complex de fenomene cu mult anterior existenței personalității care l-a definit, așa încît îl putem concepe perfect pe Brigbelu profesînd un machiavelism cu nuanțe autohtone (OPERE, IV, 412).

Alteori Machiavelli este pomenit întîmplător în manuscrise (**2275B, 28r**). „*Machiaveli* recomandă să-ți ascunzi planurile adevărate și ceea ce arăți lumii să fie numai planuri de întreprinderi imaginare" sau „Cabala demagogiei și a despotismului e teoria succesului. *Mundus vult decepi ergo decipiatur*. Dascălul de căpetenie al școlii este Machiavelli. Morală, adevăr, demnitate, justiție sînt numai *mijloace*, scopul e succesul personal și de familie a principelui sau a demagogului *reversibil*. Emblema zgripțorului cu două capete, adevăr cu două fețe.

Duplicitate. Om cu două fețe. Dublă morală. Dublă cumpănă. Dublă dreptate.

Dascălul acestei școli este Machiavelli, emblema vulturul cu două capete și omul cu două fețe.

Contra zgripțorului cu două capete din Apocalyps (vulturul bizantin) și contra proorocului mincinos-maometanism."

Alături de textul în sine care ilustrează clar atitudinea autorului, mai poate fi adusă în discuție nuanțarea afectivă a termenilor. În textul inițial Eminescu folosea de încă două ori cuvîntul „vultur", dar revine asupra lui, părîndu-i-se probabil că trimite prea mult la măreția imperială, și-l înlocuiește cu „zgripțor" ceea ce sugerează mai ales malignitatea.

◆

Deseori întîlnim în opera tipărită sau în manuscrise referiri sau întrebări pe care Eminescu și le pune în privința statului sau a conducătorului ideal, a „principelui". Nu ni se pare indiferent faptul că în același manuscris, alături de traducerea din Machiavelli se află legate fragmente din Teoria lui Ricardo (*Ricardo Political Economy*, Chap. II), trimiteri la Schleiden, *Die Pflanze*, diverse extrase din *New-York Daily Times*. note despre producția de lapte, scoase din *Fruits and Farinacea*, informații privind situația plantatorului în America, note despre *Guvernul reprezentativ*, de John Stuart Mill sau o traducere despre *Nașterea albinei* (largi fragmente din **2257** au fost deja publicate (8, p. 78–80; 15, p. 15–49; 23).

Cercetările și interesele în domeniul economic și financiar pe care le dezvoltă Eminescu nu se mărginesc strict la configurația de specialitate; el conjugă totdeauna aceste realități cu fenomenele de rezonanță socială, uneori destul de greu detectabile la prima vedere. Statisticile pe care le comentează, recenziile privind cărțile de medicină sau de igienă populară pe care le publică, alarma de care e cuprins cînd constată starea deplorabilă a sănătății păturilor de jos sau morbiditatea și mortalitatea generală și infantilă, îmbunătățirile pe care le cere în rapoartele sale școlare, chiar recomandările pe care le face unor manuale didactice sau cărți de pomicultură etc., toate acestea și încă multe altele se conexează la un nivel mai profund într-un puternic interes național.

Eminescu avea o adîncă intuiție a subtilelor nexusuri bio-socio-politice și în această lumină putem asambla tardiv intențiile sale, uneori nu perfect clarificate în relativa fragmentaritate a realizării lor.

Polemica lui, tenacitatea în apărarea unui punct de vedere sînt doar ipostazele unui spirit istoric asediat de amănunțimea cotidiană mereu inedită în aspecte inacceptabile. El încerca să detașeze din multitudinea detaliilor firul etic, valabil, care să asigure configurarea unui comportament socio-individual corect.

Pornind de la aceste idei, nu putem vedea în traducerea lui Machiavelli un simplu exercițiu de corespondențe lingvistice sau lectură politică, ci achiziționarea unui instrument de lucru, obținerea unei noi posibilități de comparare, a unei noi documentări, alături de notele, de exemplu, pe care le scoate din *Principiile de economie politică* ale lui John Stuart Mill sau de cele din scrierea acestuia asupra guvernului reprezentativ.

G. Călinescu presupune că Eminescu intenţiona să uzeze de principiile lui Machiavelli în articolele cu aluzii la domnitorul Carol în preajma încoronării sale ca rege. Acest lucru ar fi posibil dar, în morala sa politică, în abundenta ziaristică eminesciană, metodele încă mai puţin cinice decît cele „machiavellice” sînt drastic respinse. Ipocrizia, minciuna, promisiunile false, sperjurul, dominarea prin aparenţe de bună conduită şi alte procedee asemănătoare practicate de grupurile de partid ale vremii, metode aparent justificate prin interese naţionale majore, sînt energic respinse de Eminescu. În practica cotidiană, aproape că nu există articol de poziţie în care să nu nege „neonestitatea” în numele unei morale elementare a omului cinstit care doreşte un mediu sănătos pentru vieţuirea lui. Eminescu ar fi mai degrabă în această direcţie un adept al „Învăţăturilor lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie” decît un teoretician al metodelor de supremaţie politică ale lui Machiavelli.

Opera lui Machiavelli a fost de timpuriu studiată în cultura română, iar dovada o avem în adnotările principelui Nicolae Mavrocordat [5] pe marginea unei ediţii italieneşti din 1726, existentă azi la Biblioteca Academiei R.S. România [6].

Adnotările în latineşte, italieneşte şi greceşte [7] sînt un comentariu al operei secretarului florentin cu care deseori prinţul Mavrocordat este în dezacord, în numele unei morale care consideră oamenii nu instrumente, ci făpturi cît de cît egale în ordinea fiinţării umane.

Opera lui Machiavelli intra relativ frecvent în cercul referirilor intelectualilor români din secolul al XIX-lea sau în „bibliografiile” diferitelor lor cursuri.

În *Chemarea* [8] sa Eliade îşi propunea să dea literaturii române traduceri din autorii antici şi moderni, ale căror opere au contribuit la „îndeplinirea faptei mari a civilizaţiunei, spre formarea minţii şi inimii umane spre perfecţia omului”, pentru ca în catalogul său să apară la secţiunea „Politică” recomandarea de a fi traduse operele lui Machiavelli, alături de cele ale lui Platon, Aristotel, Hobbes şi Locke.

Ceva mai tîrziu, Dr. Iosif Hodoş publică un *Discurs despre istoria literaturei italiane* [9] în care pentru prima dată la noi se vorbeşte mai pe larg de Machiavelli, într-un context literar şi istoric adecvat.

N. Filimon prin eroul său îl considera un perfect îndrumător în arta ipocriziei: Dinu Păturică „găsi un tractat de fisiologie şi operile lui Machiavel, pe care le citi şi le studie cu mare băgare de seamă; în fine, făcu tot ce putu spre a deveni perfect în arta ipocriziei şi a perfidiei.” [10]

Al. Papiu Ilarian vine din Italia cu un număr de cărţi, printre care Manzoni, *Promessi Sposi*, şi Machiavelli, *Il Principe*[11], iar Bărnuţiu, în cartea sa *Dreptul natural public* [12] observă cu multă justeţă că Machiavelli este primul care a despărţit ideea de drept de aceea de morală: „de cîte ori voieşte un dominator să ajungă vreun scop, să nu caute în măsurele sale la dereptu, la datorie şi la onoare, ci să caute numai la aceea dacă acele promit resultate sau nu [...]. Însă veri care a fost scopul lui Machiavelli, atît e cert că el desemna în această operă imaginea cea tristă a societăţii şi a dereptului public care era în Europa în secolul XVI, un abis de corupţiune, de disimulaţiune şi de crimini ce reclamau un reformatoriu, care să ştie vorbi înaintea regilor şi a poporaloru în limba adevărului şi a dereptăţii şi se puie terminu acestui flagel moral.”

S. Bărnuţiu revine asupra lui Machiavelli şi în *Pedagogia* sa [13] considerîndu-l un mare istoric alături de Herodot, Tucidide, Tacit, Salustius, Hume, Gibbon, Müller, Thiers etc., iar Ion Ghica îl aminteşte într-una din paginile „Convorbirilor economice” [14].

Interesant este faptul că nu numai Eminescu s-a ocupat de o traducere a unor capitole din *Il Principe*, ci şi I. L. Caragiale, care traduce din aceeaşi operă capitolele XV [Despre acele lucruri pentru care oamenii, şi mai ales principii, merită să fie lăudaţi sau dojeniţi], XVI [Despre dărnicie şi economie] şi XXIII [Cum trebuie să fugi de linguşitori] [15], fără să dea însă titlurile lor. Totdeauna extrem de atent la actualitate, Caragiale nu pierde ocazia ca la sfîrşitul capitolului al XVI-lea să facă o remarcă într-o paranteză: „Asta este minunat la oamenii de geniu... De unde ştia Machiavelli în secolul al XVI [lea] aşa de exact istoria a două bune cunoştinţe ale noastre, a lui Carol I al României şi a lui Milan al Serbiei? Ciudat!”

Contemporanii mărturisesc interesul, dacă nu chiar pasiunea lui Caragiale pentru Machiavelli [16], dar concludentă în această direcţie rămîne chiar mărturia lui Caragiale atestată într-un bilet fără dată, trimis lui Paul Zarifopol [17].

„Stimate Domnule Doctor, rogu-te cînd ai vreme, aruncă-ţi ochii pe această frumoasă poveste a nemuritorului nostru Nicolaki Machiavellis, ca, pe urmă, să vedem dacă nu l-am necinstit cu povestea lui Kir Ianulea al meu. Ergebenst Car.”

Opera marelui florentin a fost preţuită la noi, fără însă să-şi poată revendica influenţe mai adînci, datorită diferenţelor de mentalitate, temperament, specific local şi temporal. Eminescu însă, prin cuprinzătoarea lui curiozitate dar şi din interesul pentru toate aspectele cultural-artistice ale romanităţii, se apleacă cu grijă și respect asupra unor capitole semnificative din *Il Principe* și dă o traducere care poate sta foarte bine alături de traducerile de ținută universitară ale secolului nostru.

În concluzie, traducerea lui Eminescu din Machiavelli, prima în țara noastră, prezintă un interes, pe de o parte artistic, iar pe de alta istoric și cultural.

Intuiția lui lingvistică compensează deficiențele de strictă pregătire de specialitate și marele său talent găsește exprimarea adecvată în aproape orice împrejurare.

[1] Machiavelli, Niccoló, *Principele*, traducere și note de N. Façon, București, Editura științifică, 1960.

[2] Machiavelli, Niccoló, *Istoriile florentine*, studiu introductiv, traducere, note și indice de nume de Nina Façon, București, Editura științifică, 1968, p. 390–391 ; 415.

[3] „Sul mare luccica l'astro d'argento
Placida e l'onda, prospero il vento
Venitle al agile barchetta mia
Santa Lucia, santa Lucia" **(2285, 70v)**

[4] „Astfel rotind se-nvîrt în jur în soare
Pe cînd el însuș cu ele-mpreună
O altă clină-n veci o să coboare
Din trei mișcări mișcarea lor s-adună
Cu toți în jos, toți împrejur de soare
Toți împrejurul altor fac cunună
Ș-astfel din noapte s-a-nchegat lumina
Căci prin mișcare s-au aprins cu toate
Prin neodihnă coru-ntreg se ține"

[5] Grigoraș, Em. *Machiavel și N. Mavrocordat*, ALA, Seria III, IV (1923), nr. 122, martie 25.

[6] Machiavelli, Nic., *Opere*, Nell'Haya M.D.CC.XXVI.

[7] Radu, C., *Apostilele lui Ion Neculai Mavrocordat pe o ediție a operilor lui Niccoló Machiavelli*, „Roma", VIII, 1928, nr. 2, aprilie–iunie, p. 32–36.

[8] Eliade, I., *Chemare*, în CROM, București, XVIII, 1846, nr. 26, 25 martie, p. 101–103.

[9] Dr. Iosifu Hodosiu, *Discurs* despre istoria literaturei italiene, în F Pesta, 11/23 sept. 1866, p. 340–344; 18/30 sept. 1866, p. 352–357 ; 25 sept. /7oct. 1866, p. 364–368 ; 2/14 oct. 1866, p. 378–379.

[10] Filimon, Nicolae, *Ciocoii vechi și noi*, București, Ed. Albatros, 1978, p. 38.

[11] Marcu, Al., *S. Bărnuțiu, Al. Papiu, I. Hodoș*, AAR, Memoriile secțiunii literare, Seria III, vol. VII, București, 1934–1936, p. 173–322.

[12] Barnutiu Simeone, *Dereptulu naturale publicu*, Iași, Tiparulu Tribunei române, 1870, p. 226.

[13] Barnutiu Simeone, *Pedagogie*, Iași, Tiparul Tribunei române, 1870, p. 236.

[14] Ghica, Ion. *Scrieri*, vol. II (Partea II și III din *Convorbiri economice)*, cu o prefață, indice de lucrări, localități și persoane de Petre V. Haneș, București, Institutul de arte grafice și editură Minerva, 1914, p. 146.

[15] Caragiale, I. L., *Din „Principele" lui Machiavelli*, EPL, an. I (1896), nr. 5, 13 mai, p. 3–4; nr. 7, 27 mai, p. 3.

[16] Antoniade, C., *Machiavelli*. Omul. Timpurile. Opera. Secretarul florentin, Ediția a II-a, București, Editura „Cultura națională", 1932 [data prefeței], p. XI.

[17] Cioculescu, Ș., *Corespondența dintre I. L. Caragiale și P. Zarifopol*, RFR, II (1935), nr. 4, aprilie, p. 164.

[„LOGICA PARLAMENTARĂ..."]

Este publicat de D. Vatamaniuc în „Steaua", XXX, nr. 6, iunie 1979, p. 12–13.

Se păstrează în manuscrisul **2264, 347–352**. Eminescu folosește jumătăți de coală (17×21 cm), iar pentru ultimele două pagini înștiințări ale clubului conservator pentru participarea la întrunirea electorală a Colegiului II Ilfov, programată pentru 3 ianuarie 1881. De aici se desprinde că textul este tradus după această dată.

Opiniile lui William Gerard Hamilton (1729–1796) cu privire la viața parlamentară sînt expuse în cartea sa *Parlamentary logic*, tipărită la Londra în 1808[1]. Deși fruntaș al vieții politice din Irlanda și autor al acestui tratat în care dă sfaturi deputaților cum să-și întocmească discursurile, Hamilton se face celebru, după ce intră în Camera Comunelor, printr-o reținere demonstrativă de-a participa la dezbaterile parlamentare. De aici și expresia care circula la începutul secolului trecut : *Single speech Hamiltons*, reprodusă și în acest text sub forma : *Hamilton-Single Speech.* Îndrumările cinice ce le da Hamilton sînt caracterizate cu cuvintele lui Titus Livius : *Per fas et nefas* și constituie o aplicare a maximei : *Cine vrea scopul vrea mijloacele.*

Din cele 553 de sofisme din tratatul lui Hamilton sînt selecționate numai cele de *confuzie.* Acestora li se alătură sofismele de *autoritate,* cele *dilatorii* și cele *anarhice.* Împărțirea sofismelor în aceste categorii este preluată din cartea lui Étienne Dumont, *Tactique des assamblées législatives, suivie d'un traité des sophismes politiques,* tipărită la Geneva în 1816. Étienne Dumont (1759 – 1829), prieten al lui Mirabeau, voiajor și patriot elvețian, cum îl caracterizează un biograf al său [2], este și unul din cei mai competenți editori ai manuscriselor lui Jérémie Bentham, compatriotul său.

Dumont consacră sofismelor cel de-al doilea tom al lucrării sale și de aici sînt integrate părți întregi în textul eminescian. „Cet arrangement – se precizează într-o notă – n'est pas celui de M. Bentham. Il avait rangé les sophismes sous trois classes : 1° ceux qui sont propres au parti ministériel ; 2° ceux qui sont propres au parti de l'oposition ; 3° ceux qui sont communs aux deux parties. Il reconnaissait toutefois que cette division n'avait pas le vrai caractère d'une classification logique ; les sophismes qu'il avait rangés dans l'une de ces classes auraient pu également se placer dans un autre" [3].

Jérémie Bentham se numără printre călătorii străini din secolul al XVIII-lea, care comunică informații interesante despre țara noastră [4]. Dominique-Joseph Garat (1749 – 1833), pomenit în text, publicist și om politic francez, redactează multă vreme publicația „Journal de Paris" și ia parte la toate evenimentele politice importante de la sfîrșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea.

Eminescu notează, în finalul textului, numele lui Charles Read, fără să dea și alte indicații. Poetul aplică unele sofisme de aici într-un articol păstrat în manuscrisul **2264, 12.** „Deja Gerard Hamilton, vestitul fost membru al parlamentului englez – notează poetul – între multele mijloace de-a combate în politică citează și asta : « E rar ca în cursul unei dezbateri vreo unul să nu aducă ceva de nesusținut ; cu puțină artă vei arăta că aceasta este opinia întregului partid »."

Sinteza asupra sofismelor parlamentare este cel mai important text pe această temă, cunoscut pînă acum, ce ne-a rămas de la scriitorii români din secolul trecut.

---

[1] Cf. traducerea germană W. G. Hamiltons *Parlamentarische Logik, Taktik und Rhetorik.* Aus dem Englischen übersetzt und nach Materien geordnet zweite Auflage, Tübingen, Verlag der H. Laupp'schen Buchhandlung, 1872. Prima ediție franceză este din 1882.

[2] Jean Martin, *Étienne Dumont 1759 – 1829.* Neuchatel, Au éditions de la Baconnière, [1942], p. 74 – 80.

[3] E. Dumont, *Tactique des assemblées législatives, suivie d'un traité des sophismes politiques* ; ouvrages extraites des manuscrits de M. Jérémie Bentham. Seconde édition. Revue et augmentée. Tome second, Paris, Bossange Frères, Libraires-Éditeurs, 1822, p. 8.

[4] E. D. Tappe, *Bentham in Walachia and Moldavie,* SEER, XXIX (1950), nr. 72, dec., p. 66 – 76.

[„EXISTĂ PRINCIPII ÎN POLITICĂ?..."]

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium,* București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, p. 135.

Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2257, 284r – 285r.** Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

Eminescu reține acest text, care venea în sprijinul concepției sale politice după care popoarele mici nu pot lupta pentru susținerea unor principii abstracte, ci numai pentru apărarea ființei lor naționale. Judecate în acest context, ele pot folosi metodele de luptă ce le cred mai potrivite în momentul respectiv din desfășurarea evenimentelor istorice.

Thomas Babington, baron de Macaulay (1800 – 1859) este autor de eseuri, reunite în trei volume, *Critical and Historical Essays,* și al unui tratat din istoria Angliei, *History of England from the Accession of James II,* în cinci volume, rămas neterminat.

Eminescu nu dă indicații asupra sursei traducerii sale.

[„MAŞINA SOCIETĂŢII CONSISTĂ...”]

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 113–114.

Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2257, 374r–375r**. Aparţine epocii gazetăriei bucureştene.

ANTROPOCRAŢIE [ŞI] FIZIOCRAŢIE

Textele sînt publicate de Marin Bucur în „Caietele Mihai Eminescu”, IV, Bucureşti, Editura Eminescu, 1977, p. 29–30 şi Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 230–231. Şi textul englez, p. 641–642.

Se păstrează în manuscrisul **2257, 282–284**. Titlul este adăugat de Eminescu ulterior, cu alt scris şi cerneală. Aparţine epocii gazetăriei bucureştene.

Textele se găsesc în lucrarea lui John Stuart Mill, *Consideration on Representative Government*, tipărită în 1861. Eminescu se foloseşte, probabil, de ediţia franceză din 1877[1]. De reţinut şi faptul că poetul transcrie indicaţiile bibliografice în româneşte.

---

[1] John Stuart Mill, *Le gouvernment représentatif*. Traduit et précédé d'une introduction par M. Dupont-White. Troisième édition, Paris, Guillaumin et C-ie, Éditeurs, 1877, p. 3–6.

IDEEA ECUAŢIEI

Este publicat de Marin Bucur în „Caietele Mihai Eminescu”, IV, Bucureşti, Editura Eminescu, 1977, p. 30.

Se păstrează în manuscrisul **2257, 284**; aparţine epocii gazetăriei bucureştene.

Extras din tratatul lui Montesquieu, *De l'esprit des lois*, cartea I, cap. I[1], în care se fac consideraţii generale despre legi.

Titlul aparţine lui Eminescu, este adăugat ulterior şi încercuit, dovadă că-i acordă importanţă.

---

[1] Montesquieu, *De l'esprit des lois*. Tome premier, Paris, Chez Treuttel et Würtz, 1836, p. 9.

[„E TIMP CA OAMENII DE STAT...”]

Este publicat de Marin Bucur în „Caietele Mihai Eminescu”, IV, Bucureşti, Editura Eminescu, 1977, p. 47–48.

Se păstrează în manuscrisul **2257, 319–320**. Aparţine epocii gazetăriei bucureştene.

Extrasul este făcut din lucrarea lui Marc-René-Anne-Marie conte de Montalembert, *De l'avenir politique de l'Angleterre*, tipărită în mai multe ediții[1]. Diplomat francez, Montalembert (1777–1831) este autor a numeroase scrieri din diferite domenii.

---

[1] Le Comte de Montalembert, *De l'avenir politique de l'Angleterre*. Sixième édition revue et corrigée, Paris, Librairie Académique, 1860, p. 84–85.

[„SOCIOLOGIA...”]

Este publicat de D. Vatamaniuc în „Manuscriptum”, IX, nr. 2, [aprilie–iunie] 1978, p. 9.

Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2264**, **337r**. Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

[„LIBANIUS ZICE...”]

Este publicat de Marin Bucur în „Caietele Mihai Eminescu”, IV, București, Editura Eminescu, 1977, p. 30.

Se păstrează în manuscrisul **2257**, **284** și aparține epocii gazetăriei bucureștene.

Extras din lucrarea lui Montesquieu *De l'esprit des lois*, Cartea II, Cap. II[1], în care se tratează despre guvernarea republicană și legile relative la democrație. În acest context se invocă și opiniile lui Libanius (314–393), retorul grec, cu privire la străini.

Trimiterea lui Eminescu la textul francez este inexactă.

---

[1] Montesquieu, *De l'esprit des lois*. Tome premier, Paris, Chez Treuttel et Würtz, 1836, p. 19.

CULTURĂ ȘI ȘTIINȚĂ

Este publicat de D. Murărașu în „Buletinul Mihai Eminescu”, III, nr. 9, 1932, p. 75–97. Cu o prezentare introductivă.

Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2255**, **209r–215rv–223r**, **238r–241r**, **224r–237r** sub forma unui caiet (18×21 cm) confecționat de poet. Paginile **209–222** sînt numerotate de el cu **1–14**. Dintre acestea, ultimele două pagini, ca și cele care urmează, sînt legate greșit. Tipărim studiul în ordinea stabilită de D. Murărașu, preluată și de ceilalți editori. Fragmente răzlețe figurează în **2258**, **182r–185r**, **187r**.

Problema originalității acestui studiu stă în atenția cercetătorilor, fără să se ajungă la un punct de vedere unanim acceptat. „Îmi scrieți că vă urmărește un roman – îi răspunde Eminescu lui I. Negruzzi în 6 februarie 1871 – și pe mine mă urmărește unul și sub influența acestei urmăriri am și scris multe coale dintr-un studiu de cultură, în care cere a veni cu mine însumi în clar asupra fenomenelor epocelor de tranzițiune în genere și asupra mizeriilor generațiunii prezentate în parte”[1]. Eminescu intenționa să-și rescrie romanul *Geniu pustiu*, care urma să se intituleze *Naturi catilinare*, și-și făcea însemnări să dea un „conținut filozofic” personalității eroilor principali. Sînt de amintit în acest sens acele [*Însemnări caracterologice*] din manuscrisul **2291** (OPERE, VII, 224–225, 372–373).

Studiul se înscrie, cum, precizează și Eminescu, în aceste preocupări cu privire la rescrierea romanului *Geniu pustiu*, așternut pe hîrtie înainte de începerea cursurilor universitare la Viena. Informațiile poetului din scrisoarea către I. Negruzzi nu sînt suficiente pentru definirea statutului studiului și G. Călinescu întreprinde analiza lui. „Articolul *Cultură și știință* din această vreme – scrie Călinescu –, cu citate din *Dioptrica* lui Börne, din Knigge și onor. C. F. Vochel este, precum arată stilul silnic, nefiresc, o traducere, cu unele comentarii în notă asupra problemelor românești. De altfel se zice acolo că « de la timpul de-nflorire a literaturii naționale încoa a fost ades multă vorbă despre o cultură a inimii », ceea ce nu se potrivește decît Germaniei, precum ei îi convine opinia asupra acelor « amice din provincie a lui Schiller, care, prin lux francez și romane engleze își cîștigă pretențiunea de-a trece de culte ». Epidemia picturii în porțelan nu era nici ea un fenomen românesc și nu Eminescu putea vorbi de « scrierile pedagogiei *noastre* atît de înaintate » și de acele multe « asupra eticei »" (36 p. 340–341). Studiul este, în chip evident, o traducere. Opinia că Eminescu îl elaborează pe baza unei bibliografii (50) nu poate fi împărtășită. Singura contribuție originală o constituie reflecțiile cu privire la istorie și istoria literaturii române. De altfel Eminescu și marchează acest lucru prin note, separate de textul pe care îl traduce.

Comentatorii operei lui Eminescu lasă să se înțeleagă că lucrarea lui Ludwig Börne, *Dioptrik*, ar fi un tratat de specialitate. Textul inclus în studiu face parte din începutul unui articol, cu acest titlu publicat de Börne înainte de 1828 [2]. Textul din Schiller îl găsim în lucrarea *Ueber Anmuth und Würde aus der Thalia* [3], mai puțin cunoscută, în care tratează probleme de estetică. Adolf Franz Friederich von Knigge (1752–1796) este autorul tratatului *Über der Umgang mit Menschen* (1788), la care se face desigur și trimiterea din studiu. D.Murărașu, primul editor al studiului, transcrie numele lui Karl Friederich Pockels sub forma C. F. Vockel, formă preluată și de G. Călinescu și editorii următori. C. F. Pockels (1757–1814), moralist german, este autorul a numeroase lucrări, scrise într-un stil elegant, cu observații fine și ingenioase. Este un scriitor uitat; nici enciclopediile germane mai noi nu-i înregistrează numele.

Fragmentele din manuscrisul **2258** demonstrează că Eminescu își face, inițial, extrase din acest studiu, ca ulterior să treacă la traducerea sa integrală. Este cu neputință de stabilit, în absența textului original, în ce măsură fragmentele sînt, în totalitatea lor, traduceri, parafrazări sau numai excerpte rezumative.

Studiul și aceste fragmente demonstrează, pe de altă parte, că poetul se folosește de o publicație la care are acces un timp limitat, poate un tratat împrumutat de la colegii săi de studii sau o revistă descoperită în una din bibliotecile vieneze. Așa se explică și faptul că ultima parte a studiului este tradusă grăbit, cum arată grafia, mai puțin supravegheată.

---

[1] Torouțiu, I. E. și Gh. Cardaș. *Studii și documente literare. Vol. I.* „*Junimea*", București, Institutul de Arte Grafice „Bucovina", 1931, p. 316.

[2] Ludwig Börne's *Gesammelte Schriften*. Vollständige Ausgabe in drei Bänden. Erster Band, Leipzig, Druk und Verlag von Philipp Reclam Jun., [1829], p. 162–163.

[3] Fr. Schiller, *Kleinere prosaische Schriften*. Aus mehren Zeitschriften vom Verfasser selbst gesammelt und verbessert. Zweiter Theil, Leipzig, bey Siegfried Lebrecht Crusius, 1800, p. 303–305.

[„S-A DEZVOLTAT O LITERATURĂ...”]

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, p. 549.

Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2264**, **331r**. Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

[„PĂGÎNUL, ÎNCHINĂTORUL DE IDOLI...”]

Este publicat de Magdalena D.Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, p. 236–237.

Se păstrează în manuscrisul **2264**, **330–331**. Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

Eminescu trimite la o sursă bibliografică engleză, inexistentă în colecțiile publicațiilor din bibliotecile noastre. Este posibil ca poetul să folosească și de astă dată surse intermediare de unde preia textul.

[„TOATE GENERAȚIILE...”]

Este publicat de D. Vatamaniuc în „Steaua”, XXX, nr. 10, octombrie 1979, p. 8.

Se păstrează în manuscrisul **2264**, **330**. Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

Fragmentul tradus de Eminescu face parte din *Prefața* lui Pascal la o lucrare, *Traité du vide*, care n-a depășit stadiul de proiect. [1] Este transcris de P. Guerrier după o copie imperfectă și publicat de Bossuet în fruntea ediției sale din *Pensées*, cu un titlu dat de el, *De l'autorité en matière de philosophie*, și cu omisiuni. Textul circulă în această formă în edițiile dinainte de 1844 [2]. Prosper Faugère îl restabilește după manuscrise în ediția sa, *Pensées. Fragments et lettres*, din 1844 și-i dă un nou titlu, *Préface sur le traité du vide* [3]. Această ediție stă la baza retipăririlor ulterioare ale eseului filozofului francez.

Deși text imperfect și fragmentar, Eminescu se referă la el prima dată în scrisoarea către I. Negruzzi, din 4/16 mai 1871, cînd îi trimite primele capitole din lucrarea lui I. Slavici, *Studii asupra maghiarilor*[4]. Poetul reproduce textul în franceză, într-o versiune care nu concordă cu cea după care dă traducerea de față. „La suite des hommes pourrait être considérée dans tous les temps et dans tous les lieux, comme un *seul* homme qui apprendrait toujours”.

Cînd invocă numele lui Pascal în scrisoarea către I. Negruzzi, Eminescu lucra la romanul *Naturi catilinare*, pentru care pregătea și „un studiu de cultură”, spre a se clarifica asupra „fenomenelor de tranzițiune” în succesiunea generațiilor. Teza cu privire la omenire, organism unic, în cuprinsul căreia se operează transferări ale indivizilor în timp și spațiu, este pusă de Eminescu în discuție în *Sărmanul Dionis*, [*Avatarii faraonului Tlà*], *Archaeus* și în alte scrieri ale sale.

---

[1] Blaise Pascal, *Oeuvres complètes*. Texte établi et annoté par Jacques Chevalier, Paris, Gallimard, 1957, p. 529 (Bibliothèque de la Pléiade).

[2] Blaise Pascal, *Oeuvres*. Tome deuxième, À la Haye, Chez Detune Libraire, 1779, p. 1–12.

[3] Blaise Pascal, *Pensées. Fragments et lettres*. Publiés pour la première fois conformément aux manuscrits originaux en grande partie inédits. Par M. Prosper Faugère. Tome premier, Paris, Andrieux Éditeurs, 1844, p. 91–101.

[4] I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș, *op. cit.*, p. 320–321.

[„POPORUL TRACIC...”]

Este publicat de D. Vatamaniuc în „Manuscriptum”, X, nr. 2, [aprilie–iunie] 1979, p. 101.

Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2257**, **424r**. Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

[„ÎN ZILELE ÎMPĂRAȚILOR ICONOMAHI...”]

Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2257**, **434r**. Traducerea este precedată de textul grecesc, transcris cu destulă acuratețã. Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

Eminescu indică pentru traducerea sa lucrarea profesorului de la Universitatea din Graz, Wilhelm Tomaschek, *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*. Aici se găsește textul grecesc și comentariul german pe marginea sa[1].

---

[1] Wilhelm Tomaschek, *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*. Topographische, archäologische und ethnologischen Miscellen, Wien, In Commision bei Carl Gerold's Sohn, 1882, p. 42–43.

[„NICETAS CHONIATES..."]

Se păstrează în manuscrisul **2270**, **70r**. Trimiterea bibliografică o găsim în pagina anterioară (**69v**), unde este transcris și textul grecesc. Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

Eminescu transcrie textele cu cele mai vechi informații despre romani să le utilizeze ca argumente în publicistica sa. Este de presupus că n-a consultat direct istoria lui Nicetas Choniates (mijlocul secolului al XII-lea – 1216), ci se folosește, ca și în alte împrejurări, de surse intermediare.

[„SĂ ȘTIȚI DE LA MINE..."]

Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2257**, **436r**. Traducerea este precedată de textul grecesc (**435–436**).

Eminescu transcrie textul grecesc din lucrarea lui Wilhelm Tomaschek, *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*, care îl comentează într-un capitol special, *Wo befanden sich die ehemalingen Hauptsitze der Wlachen?*[1] Aici se menționează și lucrarea lui V. G. Vasilievski (1838–1899), fondatorul bizantinologiei ruse[2]. Lucrarea sa este citată de Tomaschek cu titlul *Sowjety i razkazy wizantijskago bojarina XI. wjeka* și cu indicația unde se tipărește prima dată.

Poetul trimite la sursele primare de informație, cum se proceda în trecut, pe cînd în realitate pune la contribuție surse secundare de informație, cu precădere germane.

---

[1] Wilhelm Tomaschek, *Zur Kunde der Hämus-Halbinsel*. Topographische, archäologische und ethnologischen Miscellen, Wien, In Commision bei Carl Gerold's Sohn, 1882, p. 58–64.

[2] A. A. Vasiliev, *Histoire de l'Empire Byzantin*. Traduit du russe par P. Brodin et A. Bourguina, Préface de M. Ch. Diehl, Tome I (324–1081), Paris, Editions A. Picard, 1932, p. 39.

BĂTĂLIA HOTĂRÎTOARE

Este publicat de I. Crețu în „Limba română", X, nr. 6, [noiembrie–decembrie] 1961, p. 593–594.

Se păstrează în manuscrisul **2257**, **413**. Reprezintă o copie, probabil din 1878.

Textul face parte din tratatul lui Eudoxiu Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor* (I, p. 259), tradus de Eminescu în 1878 și tipărit în 1879 (v. *supra*, p.981–987). Poetul reține descrierea bătăliei de la Kossovo-polje din 1389, desigur, pentru faptul că se află aici unele informații ce-i puteau servi în elaborarea *Scrisorii III*, publicată în 1881. (75)

PRODUCŢIUNE

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 151.

Se păstrează în manuscrisul **2270**, **28r–29r**. Aparţine epocii gazetăriei bucureştene.

[„UNII ECONOMIŞTI...”]

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 150. Şi textul francez, p. 636.

Se păstrează în manuscrisul **2264**, **329**. Aparţine epocii gazetăriei bucureştene.

Extrasul este făcut din tratatul lui François-Xavier-Joseph Droz (1773–1851), moralist şi istoric francez, *L'économie politique ou Principes de la science des richesses*, tipărit în 1829. Tratatul se retipăreşte în mai multe ediţii[1].

---

[1] Joseph Droz, *Économie politique ou Principes de la science des richesses*. Troisième édition. Précédée d'une introduction par M. Michel Chevalier, Paris, Jules Renouard et C-ie, Libraires Éditeurs, 1854, p. 55.

[„FIERUL E IZVORUL...”]

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc în M.Eminescu, *Fragmentarium*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 549.

Se păstrează în manuscrisul **2264**, **331**. Aparţine epocii gazetăriei bucureştene.

Eminescu trimite la o sursă bibliografică engleză, cum procedează şi în alte împrejurări. Se foloseşte, probabil, de un extras din altă publicaţie, poate germană.

[„CUM? BOGĂŢIA...”]

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 177.

Se păstrează în manuscrisul **2264**, **329**. Aparţine epocii gazetăriei bucureştene.

Jean-Charles-Léonard Simonde de Sismondi (1773–1842) pune în discuţie problema raportului dintre bogăţie şi om în tratatul său, *Nouveaux principes d'économie politique*, publicat în 1819. „La richesse peut être considérée – scrie Sismondi – comme représentant tout ce que les hommes peuvent faire pour le bienêtre physique les uns des autres”[1]. Nu s-a putut stabili dacă Eminescu extrage textul dintr-o lucrare străină sau este o replică a sa la teza economistului elveţian.

---

[1] J.-C.-L. Simonde de Sismondi, *Nouveaux principes d'économie politique, ou de la richesse dans ses rapports avec la population*, Seconde édition. I, Paris, Delaunay, Libraire, 1827, p. 8.

DESPRE MUNCĂ

Textele sînt publicate de Marin Bucur în „Manuscriptum", V, nr. 3, [iulie–septembrie] 1974, p. 6–11.

Se păstrează în manuscrisul **2270, 53r–54r, 56v, 57r–60r**. Aparţin epocii gazetăriei bucureştene.

Textele se găsesc în tratatele lui Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nation*[1], David Ricardo, *The Principles of Political Economy* [2], Jean-Baptiste Say, *Traité d'économie politique* [3]. Poetul trimite şi la tratatul lui John Ramsay McCuloch, *The Principles of Political Economy: with a Sketsch of the Rise and Progress of the Science*, tipărit la Londra în 1830.

Eminescu foloseşte, desigur, o sursă intermediară.

Merită să reţină atenţia observaţia lui Eminescu pe marginea tezei lui Say cu privire la monopolizarea căilor de comunicaţie.

---

[1] Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, I, Basil, Printed for Y. Y. Tourneisen and J. J. Legrand, 1791, p. 48–49.

[2] David Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation*, London Toronto, Published by J. M. Dent, [f.a.], p. 33.

[3] Jean-Baptiste Say, *Traité d'économie politique, ou simple exposition de la manière dont se forment, se distribuent et se consomment les richesses*. Cinquième édition augmentée d'un volume, et à laquelle se trouvent joints *Un épitome* des principes fondamentaux de l'économie politique, et un *Index* raisonné des matières. Tome premier, A Paris, Chez Rapilly Libraire, 1826, p. 63.

[„SIMBRIA NATURALĂ..."]

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 150.

Se păstrează în manuscrisul **2264, 329**. Aparţine epocii gazetăriei bucureştene.

Extrasul este făcut din tratatul lui David Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation*, capitolul V, care tratează despre salarii. „The natural price of labor – scrie economistul englez – is that price witch is necessary to enable the labourers, one with another, to subsist and to perpetuate their race, without either increase or diminution" [1]. Eminescu însoţeşte extrastul cu comentariul său : „adică un preţ care pune pe unii în poziţia de-a se îmbogăţi şi de a-şi propaga neamul, pe cînd alţii pier de foame, sete şi frig.".

Poetul pune în discuţie probleme economice în articolele din „Timpul" şi-şi face aceste extrase pentru documentarea sa. Apar cu atît mai importante comentariile sale pe marginea tezelor economiştilor din secolul trecut.

---

[1] David Ricardo. *The Principles of Political Economy and Taxation*, London & Toronto, Published by J. M. Dent, [f.a.], p. 52.

[„ŢĂRANUL ÎN ANGLIA..."]

Este publicat de Marin Bucur în „Caietele Mihai Eminescu", IV, Bucureşti, 1977, p. 48.

Se păstrează în manuscrisul **2257, 320**. Aparţine epocii gazetăriei bucureştene.

Joseph Kay (1821–1878), economist englez, tipăreşte tratatul său, în două volume, *The Social Condition of the People in England and Europa*, în 1850. Eminescu trimite la volumul I, însă nu înregistrează complet titlul lucrării iar textul nu se află la pagina indicată de el. Găsim în schimb, în alt loc, textul următor: We have poor classes, *forming the majority of the people of this country*, more ignorant, more pauperised and more morally degraded than the poorer classes of most of the countries of Western Europe" (p. 6–7). Ar putea fi o dovadă că-și face extrasul dintr-o revistă sau dintr-un tratat în care este reprodus textul pe care îl traduce.

TEORIA LUI RICARDO

Este publicat de Marin Bucur în „Caietele Mihai Eminescu", IV, București, Editura Eminescu, 1977, p. 48–49.

Se păstrează în manuscrisul **2257, 320–322**. Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

Tratatul lui David Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation*, din care traduce Eminescu, se tipărește în 1817. Poetul face o selecție din capitolul al II-lea, în care economistul englez se ocupă cu renta[1].

[1] David Ricardo, *The Principles of Political Economy and Taxation*, London Toronto, Published by J. M. Dent, [f.a.], p. 34–35.

[„PLANTATORIUL ERA ÎNDEALTMINTRELEA..."]

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, p. 147, 172–173.

Taxtele se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2257, 378r–379r** și **2264, 332r**. Aparțin epocii gazetăriei bucureștene.

Eminescu face aceste extrase cu scopul să le utilizeze în articolele sale din „Timpul". Poetul invocă opiniile lui Alexis-Charles-Henri Clerel de Tocqueville cu privire la absenteism și alte probleme în mai multe articole din ziarul bucureștean (78).

TRANSPORT

Textele sînt publicate de Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, București, Editura științifică, 1981, p. 189–191. Se tipăresc și textele originale, p. 649–650.

Se păstrează în manuscrisul **2270, 40r–43r**. Aparțin epocii gazetăriei bucureștene.

Eminescu trimite la tratatul lui Pietro Verri, *Meditazioni sulla economia politica*, tipărit în 1771. Textul se găsește într-o notă a tratatului lui Jean-Baptiste Say, *Traité d'économie politique, ou simple exposition*...[1]. Fragmentele pentru care trimite la Berthelmy-Charles-Pierre-Joseph Dunoyer se găsesc în lucrările acestuia *De la liberté du travail*, din 1841[2] și *L'Industrie et la morale considérées dans leurs rapports avec la liberté* din 1825[3]. Fragmentul final se găsește în tratatul lui J. B. Say, *Traité d'économie politique* amintit mai sus[4].

Opiniile lui J. B. Say cu privire la comerț sînt invocate de Eminescu în articolul [„*Atît « Cumpăna » cît și « Apărătorul » găsesc . . .*"], publicat în „Timpul" în 30 octombrie 1881, iar exemplul cu drumul ce-l făcea bumbacul din India este parafrazat în alt articol, [*„Adunările legiuitoare sînt convocate...”*], publicat, tot în „Timpul”, în 31 octombrie 1881. Se desprinde de aici că Eminescu își face extrasele din tratatele de specialitate să le utilizeze în publicistica sa.

---

[1] Jean-Baptiste Say, *Traité d'économie politique, ou simple exposition de la manière dont se forment, se distribuent et se consomment les richesses.* Cinquième Edition augmentée d'un volume, et à laquelle se trouvent joints *Un épitome* des principes fondamentaux de l'économie politique, et un *Index* raisonné des matières. Tome premier, A Paris, Chez Rapilly Libraire, 1826, p. 61.

[2] Charles-Barthelemy Dunoyer, *De la liberté du travail ou simple exposé des conditions dans lesquelles les forces humaines s'exercent avec le plus de puissance.* Tome second, Paris, Chez Guillaumin, Librairie, 1845, p. 192–193, 194.

[3] Charles-Barthélemy Dunoyer, *L'Industrie et la morale considérées dans leurs rapports avec la liberté,* Paris, Chez A. Sautelet et C-ie, Libraires, 1825, p. 321.

[4] Jean-Baptiste Say, *op. cit.*, p. 16.

[„DACĂ MAC CULLOCH NE ARATĂ...”]

Este publicat de Marin Bucur în „Caietele Mihai Eminescu”, IV, București, Editura Eminescu, 1977, p. 47. Se păstrează în manuscrisul **2257, 319**. Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

Hugh Miller (1802–1856), geolog englez, este mai cunoscut ca scriitor prin volumul de proză, *Letters on the Hering Fishery* și cel de versuri, *Scenes and Legends of the North of Scotland.* Extrasul lui Eminescu face parte, probabil, din lucrarea *First Impressions of England and its People,* tipărită în 1847.

Eminescu reține și definiția ce-o da McCulloch muncii (v. *supra*, p. 938).

[„ECONOMIA POLITICĂ...”]

Este publicat de D. Vatamaniuc în „Manuscriptum”, IX, nr. 2, [aprilie–iulie] 1978, p. 9–10.

Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2264, 328r**. Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

[„MOARA E NETREBUINCIOASĂ...”]

Este publicat de Marin Bucur în „Caietele Mihai Eminescu”, IV, București, Editura Eminescu, 1977, p. 45–47.

Se păstrează în manuscrisul **2257, 314–318**. Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

Eminescu indică două izvoare bibliografice, care însă nu au putut fi identificate în absența publicațiilor respective din bibliotecile noastre. Este posibil ca poetul să se fi folosit și de astă dată, cum înclină să creadă G. Călinescu (36, 12, p. 354), de reproduceri sau o recenzie dintr-o publicație străină.

[„DIN CONSIDERAŢII DE NATURĂ PRACTICĂ...”]

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 150.

Se păstrează în manuscrisul **2264, 329**. Aparţine epocii gazetăriei bucureştene.

John Stuart Mill se ocupă de problema rasei în tratatul său *System of Logic* din 1843. Prezintă aici metoda deductivă sau istorică faţă de care face rezerve. Eminescu se foloseşte, după toate probabilităţile, de traducerea germană [1] sau de un extras care se îndepărtează de textul englez.

---

[1] John Stuart Mill, *System der deductiven und inductiven Logik*. In's deutsche übertragen von J. Schiel. II, Brauschweig, Druck und Verlag von Griederich Vieweg und Sohn, 1868, p. 535–538.

[„POPULAŢIA FRANŢEI...”]

Este publicat de D. Vatamaniuc în „Manuscriptum”, IX, nr. 2, [aprilie–iunie] 1978, p. 10.

Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2264, 338r**. Aparţine epocii gazetăriei bucureştene.

Eminescu se referă în însemnările sale în mai multe rînduri la teza lui Thomas Robert Malthus din lucrarea *A Principle of Population in View of its Past and Present Effects on Human Happiness* cu privire la creşterea populaţiei şi scăderea mijloacelor de existenţă. Reţine acest text, desigur, pentru faptul că infirma, cu exemple concrete, teza malthusiană.

J. R. MAYER,
OBSERVAŢIUNI ASUPRA PUTERILOR NATURII NEVIEŢUITOARE

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 470–475 şi textul german, p. 637–641.

Se păstrează în manuscrisul **2267, 1–9**, din epoca gazetăriei bucureştene. Modificări mai numeroase, pe prima pagină, impuse de folosirea unei terminologii româneşti adecvate. Paginile **1v**, **2v**, **3v**, **9v** cuprind reflecţii personale privind probleme de fizică şi din alte domenii.

Studiul lui Julius Robert von Mayer, *Bemerkungen über die Kräfte der unbelebten Natur*, se publică, cum precizează şi Eminescu, în revista lui Friedrich Wöhler şi Justus von Liebig, „Annalen der Chemie and Pharmacie”, XLII, nr. 2, 1842, p. 233–240. Deşi este o lucrare de fizică, ea apare într-o publicaţie de chimie şi farmacie, întrucît revistele de specialitate refuză să-i facă loc în coloanele lor. J.R Mayer (1814–1878) enunţa aici principiul conservării energiei potrivit căruia aceasta nu poate fi creată sau distrusă, ci numai transformată dintr-o formă în alta. Medicul şi fizicianul german este şi autorul unui tratat, *Die Mechanik der Wärme*, tipărit în 1867 şi retipărit în 1874 şi 1894 [1]. Contribuţia lui Mayer în domeniul fizicii va fi recunoscută mult mai tîrziu. Eugen Dühring, profesorul lui Eminescu la Berlin, îl va numi un Galilei al secolului al XIX-lea. *(Robert Mayer – der Galilei des 19. Jahrhunderts*, Chemitz, 1880). Este posibil ca această lucrare să-i fi atras atenţia poetului asupra studiului lui Mayer şi a importanţei sale în dezvoltarea fizicii.

Eminescu menționează numele lui Mayer în manuscrisul **2270, 98, 99, 101** în conspectele sale de fizică și în alte insemnări ale sale. Mai importantă este cea din manuscrisul **2267, 9v**, în care face o paralelă între tezele lui Kant, în filozofie, și cele ale lui Mayer, în fizică. „Aici vine J. Robert Mayer — notează Eminescu — și susține că întreaga energie cuprinsă în sistemul nostru solar este o sumă constantă, incapabilă de-a fi diminuată sau sporită, pururea aceeași, și că toate manifestațiunile acestei singure puteri sînt termenii fenomenologici, cari adunați la un loc ne dau pururea acea sumă constantă". Însemnarea sintetizează expunerea lui Mayer privind principiul conservării energiei din studiul tradus de poet în paginile anterioare din același manuscris.

Traducerea studiului lui Mayer, făcută de Eminescu, este semnalată de G. Bogdan-Duică în 1929. „Pe Mayer l-a tradus, desigur — scrie istoricul literar — pentru a-l putea pătrunde și pentru a-și încerca limba sa românească pe astfel de teme, rare pe atunci la noi" (29, p. 149).

Considerații interesante asupra lui Mayer face Lucian Blaga cînd îl prezintă ca reprezentant al fizicii în contextul mișcării romantice din secolul trecut. „Om de-o extraordinară imaginație constructivă — scrie poetul — , deși a pornit din observații, ce-i drept agere, dar nu hotărîtoare și din experiențe primitive față de ale contemporanilor săi, prin romantismul său el îndrăznește totuși saltul decisiv pentru dezvoltarea mai departe a fizicei ; formula enunțată de el avea să devină cel mai rodnic principiu științific al veacului"[2].

Eminescu se orientează, cum se desprinde din traducerea studiului lui Mayer, spre lucrări fundamentale din domeniul fizicii. Mișcarea noastră științifică n-ar fi avut decît de cîștigat dacă poetul și-ar fi publicat traducerea într-o revistă românească din secolul trecut.

[1] Wilhelm Schütz, *Robert Meyer*, Leipzig, BSB, B.G. Teubner Verlagsgesellschaft, 1972, p. 37—70, 102—105.

[2] L. Blaga, *Fețele unui veac*, Arad, Editura Librăriei Diecezane, 1925, p. 10—11 ; *Zări și etape*. Text ingrijit și bibliografie de Dorli Blaga, București, Editura pentru literatură, 1968, p. 85. Textul este rescris. Aici Blaga se referă și la viața sa. „Robert Mayer, un doctor genial, care în multe privințe a avut o soartă tragică de poet romantic".

[„FENOMENELE UNIVERSULUI VĂZUT..."]

Este publicat de D. Vatamaniuc în „Luceafărul", XXII, nr. 24, 16 iunie 1979, p. 3. Se păstrează în manuscrisul **2264, 340r, 339r, 324r**. Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

Eminescu reține textul pentru faptul că se pune în discuție problema *echilibrului*, care formează una din temele fundamentale din însemnările sale din manuscrise.

PRINCIPIUL INDEPENDENȚEI ABSOLUTULUI

Este publicat de D. Vatamaniuc în „Steaua", XXIX, nr. 7, iulie 1978, p. 26. Și textul francez.

Se păstrează în manuscrisul **2275 II, 41v** și aparține epocii gazetăriei bucureștene.

Extrasul este făcut de Eminescu din tratatul lui Laplace, *Exposition du système du monde*, cartea IV, cap. XVII în care se expune legea gravitației universale („la loi de la pesanteur universelle")[1]. Poetul transpune teoria științifică a lui Laplace în plan literar în *Sărmanul Dionis*, și ea a putut părea contemporanilor săi de-o absurditate împinsă dincolo de orice limite ale înțelegerii. „Această nuvelă a întrecut ca elucubrație filosofică — scrie G. Panu — tot ce se produsese pînă atunci la Junimea și a fost considerată ca „o extravaganță a unui ascet torturat de foame, de sete și slăbit prin flagelațiuni zilnice"[2].

Eminescu asociază numele lui Laplace cu cel al lui Kant, cum se vede dintr-o însemnare din manuscrisul **2275 II, 22**. Din manuscrisul **2255, 372** se desprinde că se gîndea la un studiu în care să închine capitolele speciale lui Giordano Bruno, Leibniz și Kant. Laplace trebuia să constituie „cheia bolții".

Din însemnările din manuscrise și din nota introductivă la extrasul din tratatul lui Laplace se vede că Eminescu prețuia în mod deosebit opera matematicianului francez.

[1] Le Marquis De Laplace, *Exposition du système du monde*. Sixième édition, Paris, Bachelier, Imprimeur-Libraire, 1835, p. 320.

[2] Panu, G., *Amintiri de la Junimea*" din *Iași*. Vol. I, București, Editura Societății Anonime pe Acțiuni „Adevărul", 1908, p. 76.

[„ȘTIINȚA CERE LEGI"...]

Este publicat de Marin Bucur în M. Eminescu, *Cugetări*, [București], Editura Albatros, [1979], p. 91.

Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2264, 337r**. Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

[„VARIETATEA SAU DIVERSITATEA"...]

Este publicat de D. Vatamaniuc în „Manuscriptum", IX, nr. 2, [aprilie–iunie] 1978, p. 9.

Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2264, 336r**.
Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

[„CU CÎT O FĂPTURĂ E MAI IMPERFECTĂ..."]

Este publicat de D. Vatamaniuc în „Manuscriptum", IX, nr. 2, [aprilie–iunie] 1978, p. 9.

Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2264, 332r**.
Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

[„ÎN PERIOADA SILURICĂ..."]

Este publicat de Marin Bucur în „Caietele Mihai Eminescu", IV, București, Editura Eminescu, 1977, p. 37, 39–40, 44.

Se păstrează în manuscrisele **2257, 290r–313r** și **2267, 84r–89r**. Eminescu indică sursa bibliografică numai pentru fragmentele de la ff **290r, 303r–304r, 312r** și **313r**, ultima parte.
Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

Eminescu face parțial aceste extrase din lucrarea lui Mathias Jakob Schleiden, *Die Pflanze und ihr Leben*, tipărită la Leipzig în 1848 și retipărită în numeroase ediții [1]. M. J. Schleiden (1804–1881) este autor al unor tratate de specialitate ca *Grundzüge der Wissenschaftlichen Botanik* (1842–1843), cunoscută și cu titlul *Die Botanik als inductive Wissenschaft, Studien, populäre Vortrage* (1855), *Über den Materialismus der neueren deutschen Naturwissenschaft* (1863), *Das Meer* (1866), *Für Baum und Wald* (1870), *Die Rose* (1873), *Das Salz* (1875). Este și fondatorul revistei *Zeitschrift für wissenschaftliche Botanik* (1844–1846). Profesor la Jena, Schleiden se impune ca un polemist temut, necruțător cu adversarii, înclinat spre exagerări, însă care aduce o contribuție decisivă în impunerea botanicii ca știință modernă. „Ausgerüftet mit einer zu weit gehenden Kampflust – scrie Julius Sachs – mit einer Feder, die rücksichtslos verletzen konnte, jeden Augenblick schlagfertig, zu Uebertreibungen sehr geneigt, war Schleiden ganz der Mann, wie ihr der damalige Zustand der Botanik brauchte" [2]. Meritul lui Schleiden constă și în faptul că pregătește publicul să se intereseze de botanică.

Traducerea lui Eminescu din M. J. Schleiden este semnalată de G. Bogdan-Duică în 1929, care spera ca un naturalist român să se ocupe de ea pentru mai buna cunoaștere a preocupărilor poetului (29, p. 149 – 150). Acest îndemn rămîne fără urmări.

Extrasele nu sînt făcute de Eminescu din ediția din 1848, ci din una mai nouă și sînt integrate între alte citate a căror sursă rămîne neidentificată. Pentru paralelisme **2257, 290r – 297r = 2264, 84r – 89r** vezi *supra* p. 971.

---

[1] M. J. Schleiden, *Die Pflanze und ihr Leben.* Populäre Vorträge. Leipzig, Verlag von Wilhelm Engelmann, 1848.

[2] Julius Sachs, *Geschichte der Botanik vom 16. Jahrhundert bis 1860*, München, Druck und Verlag von R. Oldenbourg, 1875, p. 202.

[„FOAIA E PENTRU PLANTĂ..."]

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc, în M. Eminescu, *Fragmentarium*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, p. 532.
Se păstrează în manuscrisul miscelaneu **2264, 330r.**
Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

[P. COEL. M. SCHACHINGER], *NAȘTEREA ALBINEI*

Este publicat de Augustin Z. N. Pop în *Noi contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*, [București], Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969, p. 78 – 80.
Se păstrează în manuscrisul **2257, 268 – 271**, cu puține modificări în timpul traducerii.

Eminescu traduce acest articol din „Neue freie Presse", unde se publică cu titlul *Das Werden der Biene*, în nr. 6370, din 22 mai 1882, p. 4. Este semnat : P. Coel. M. Schachinger, despre care nu avem nici o informație. Pe aceeași pagină se mai publică un articol de B. Haas, *Die Beurtheilung des Weines vom chemischen Standpunkte*, care putea reține atenția lui Eminescu. Într-o notă a redacției la articolul lui Schachinger se face o trimitere și la nr. 6296 din 7 martie 1882.

Eminescu se ocupă în numeroase articole de formele de organizare ale statului și exemplifică cu cea a albinelor. Acesta este și motivul pentru care reține articolul din ziarul vienez. Sub raport științific, el prezintă interes pentru cunoașterea stadiului în care se aflau cercetările în acest domeniu la sfîrșitul secolului trecut.

HOTĂRÎREA DE MAI NAINTE A SEXULUI ANIMALELOR
de dr. ENRIK IANKE

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, București, Editura științifică și enciclopedică, 1981, p. 529 – 531.
Se păstrează în manuscrisul **2270 158 – 161**, unde în paranteză, figurează și titlul german : *Vorausbestimmung des Geschlechts der Haustiere.* Aparține epocii gazetăriei bucureștene.

Legile eredităţii au fost stabilite de Gregor Johann Mendel (1822–1884) în memoriul *Versuche über Pflanzenhybriden* din 1866, un model de cercetare experimentală şi de logică. Memoriul trece însă neobservat şi teoria cromozomială a eredităţii este elaborată de Thomas Hunt Morgan (1866–1945) abia la începutul secolului nostru. Dintre lucrările sale sînt de amintit *The Physical Basis of Heredity* (1919), *The Genetics of Drosophila* (1925,) *The Theory of the Genes* (1926), *Experimental Embryology* (1927), *The Scientific Basis of Evolution* (1932).

Lucrarea tradusă de Eminescu se tipăreşte, după cîte ne dăm seama, într-o broşură, tipărită la Berlin, în 1881 „bei O. Ianke. Pr[eţul] 2 mărci". Nu cunoaştem textul german, încît nu putem preciza dacă şi ultimele două fragmente sînt traduse de aici sau sînt extrase din altă lucrare străină.

[„UN FAPT VREDNIC DE ÎNSEMNAT..."]

Este publicat de Magdalena D. Vatamaniuc în M. Eminescu, *Fragmentarium*, Bucureşti, Editura ştiinţifică şi enciclopedică, 1981, p. 531–532. Şi textul englez, p. 647–648.

Se păstrează în manuscrisul **2257**, **373r–374r**, care cuprinde şi alte extrase din lucrări ştiinţifice străine traduse de Eminescu în epoca gazetăriei bucureştene.

Geoffroy Saint-Hilaire (1772–1844), naturalist francez, despre care se face menţiune în text, publică numeroase lucrări dintre care se cuvin reţinute, ca mai importante, *Cours de l'histoire des mamifères* (1828) şi *Notions de philosophie naturelle* (1838).

Textul tradus de Eminescu se găseşte în cartea lui James Cowles Prichard, *The Natural History of Man*[1], tradusă în franceză de F. Roulin, *Histoire naturelle de l'homme*[2].

Transcriem începutul din ediţia engleză şi cea franceză. „A very remarkable fact relative to the oxen of South America is recorded by M. Roulin, to which M. Geoffroy St.-Hilaire has particularly adverted in the report made by him on M. Roulin's memoir before the Royal Academy of Science". „M. Roulin, dans son mémoire cite relativement aux boeufs de l'Amérique du Sud un fait qui paraît très remarquable et qui se trouve signalé comme tel dans le raport que M. Geoffroy Saint-Hilaire a fait à l'Académie des Sciences sur ce mémoire".

Din compararea celor două fragmente se desprinde că traducerea lui Eminescu este mai aproape de textul englez. De altfel în continuare poetul face o însemnare bibliografică, Smith and Trail, *Fruits and Farinacea* (p. 309), care trimite, cum se vede, tot la o lucrare în engleză.

---

[1] *The Natural History of Man; comprising Inquiries into the Modifying Influence of physical and moral Agencies on the Different Tribes of the human Family* by James Cowles Prichard. Fourth Edition. Edited and Enlarged by Edwin Norris. In two Volumes. Vol. I, London, H. Baillière, Publisher, 1855, p. 31–32.

[2] *Histoire naturelle de l'homme sur l'influence des agents physiques et moraux considérés comme causes des variétés qui distinguent entre elles les différents races humaines* par J. C. Prichard. Traduit de l'anglais par le Dr. F. Roulin, I–II, Paris, Chez J.-B. Baillière, 1843, Vol. I, p. 45–46. Ediţia engleză de la Academia Română (II34.835) a făcut parte din biblioteca lui A. I. Odobescu.

BIBLIOGRAFIE

I. TRADUCERI DE M. EMINESCU

1. Eudoxiu Cavaler de Hurmuzaki, *Fragmente din istoria românilor*. Edițiunea Ministerului Cultelor și al Învățăturilor Publice. Tomul întîi. Cu portretul lui Eudoxiu Hurmuzaki. București, Din Stabilimentul pentru artele grafice : Socecu, Sander & Teclu, 1879, 376 p.
2. [Immanuel] Kant, [*Critica rațiunii pure*]. CL, XL (1906), nr. 6 – 8, [iul. – aug.], p. 535 – 540. Studiu introductiv de I. A. Rădulescu-Pogoneanu, *Kant și Eminescu. Traducerea „Criticei rațiunei pure"*, p. 519 – 534, 540 – 549 ; *Studii*. București, Institutul de arte grafice Carol Göbl, 1910, p. 38 – 43 (text), p. 23 – 38, 44 – 53 (studiu).
3. [Immanuel] Kant, [*Critica rațiunii pure*]. În M. Eminescu. *Opere complecte*. Iași, 1914, p. 596 – 643.
4. N. Machiavelli, *Ideile lui . . .*, Roma, XII (1932), nr. 2, apr. – iun., p. 8 – 17, prezentare de G. Călinescu *Eminescu și Machiavelli*, p. 6 – 7.
5. *Cultură și știință*. BME, III (1932), nr. 9, p. 76 – 97. Prezentare de D. Murărașu, p. 74 – 76 ; *Eminescu și clasicismul greco-latin. M. Eminescu, Cultură și știință*. București, 1933, p. 39 – 61 (text), 35 – 37 (prezentare introductivă).
6. [*Poporul tracic*]. BME, IV (1934), nr. 12, p. 42. Prezentare de G. Bogdan-Duică, *Multe și mărunte*, p. 43.
7. [Immanuel] Kant, [*Critica rațiunei pure*], *Cultură și știință*. În M. Eminescu. *Proză literară*. București, 1943, p. 423 – 435, 439 – 459 ; *[Critica rațiunii pure]*. RAM-2, V (1968), nr. 3, 15 mart., p. 20, nr. 4, 15 apr., p. 18. Prezentare de C. Noica, *„Critica rațiunii pure" în traducerea lui Eminescu; Lecturi kantiene*, București, 1975, p. 5 – 17.
8. P. Coel. M. Schachingen, *Nașterea albinei*. În Augustin Z. N. Pop. *Noi contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969, p. 78 – 80.
9. *Cultură și știință*. În Mihai Eminescu. *Despre cultură și artă*. Iași, 1970, p. 271 – 292.
10. Enric Theodor Rötscher, *Arta reprezentărei dramatice*. MANUSCRIPTUM, III (1972), nr. 4, [oct. – dec.], p. 10 – 16 ; IV (1973), nr. 1, [ian. – mart.], p. 7 – 11. Prezentare de Marin Bucur, *Revelația unui manuscris eminescian*, p. 6 – 19 (III), 6 – 7 (IV).
11. *Despre muncă*. MANUSCRIPTUM, V (1974), nr. 3, [iul. – sept.], p. 6 – 11. Prezentare de Marin Bucur, *Mihai Eminescu despre muncă*, p. 6 – 10.
12. [Immanuel] Kant, [*Critica rațiunii pure*]. RF-2, XXI (1974), nr. 6, nov. – dec., p. 766 – 767. Prezentare de C. Noica, *Traducerea lui Eminescu din „Critica rațiunii pure": Lecturi kantiene*. București, 1975, p. 123 – 125.
13. Enric Theodor Rötscher, *Arta reprezentărei dramatice*. În M. Eminescu. *Articole și traduceri*, București, 1974, p. 279 – 523 (text), p. 589 – 594 (Comentariu).
14. [Immanuel] Kant. [*Critica rațiunii pure*]. În M. Eminescu. *Lecturi kantiene*. București, 1975, p. 5 – 147 (text). V – XLVIII (studiu).

---

[1] Cuprinde traducerile făcute de Eminescu și despre traduceri. Dăm titlurile din ediția de față și facem mențiune de cele folosite de editorii anteriori. Pentru traducerile tipărite în volume consemnăm datele bibliografice sumare și trimitem, pentru descrierea completă, la *Tabloul edițiilor*.

15. P. Coel. M. Schachinger, *Nașterea albinei;* [*„Pentru o seamă de spirite ...”*], *Ideea ecuației,* [*„Libanius zice ...”*], [*„Există principii în politică ? ...”*], [*„În perioada silurică ...”*], [*„Moara e netrebuincioasă ...”*] [*„E timp ca oamenii de stat ...”*], *Teoria lui Ricardo.* CME, IV (1977), p. 27–29, 30, 31, 31–34, 45–46, 47–48, 48–49. Prezentare de Marin Bucur, *Ineditele eminesciene,* p. 11–15.

16. *Cultură și știință.* În M. Eminescu, *Scrieri pedagogice.* Iași, 1977, p. 93–118.

17. [*„Fenomenele universului văzut ...”*]. LUC-B, XXII (1979), nr. 24, 16 iun., p. 3. Prezentare de D. Vatamaniuc, *Fenomenele universului – materie și mișcare.*

18. [*„Logica parlamentară ...”*]. ST, XXX (1979), nr. 6, iun., p. 12–13. Prezentare de D. Vatamaniuc, *Eminescu despre sofismele vieții parlamentare.*

19. [*„Știința cere legi ...”*]. În M. Eminescu, *Cugetări.* București, 1979, p. 91.

20. August Leskien. *Manual de limba paleoslavă (vechea slavă bisericească)*]. În G. Mihăilă. *Cultura și literatura română veche în conext european.* București ,1979,p. 80 – 113 (text), 213–216 (anexe), 62–80 (studiu).

21. Enric Theodor Rötscher. *Arta reprezentărei dramatice.* În M. Eminescu. *Opere V Teatru.* București, 1979, p. 161–478 (text), 742–752 (comentarii).

22. [Franz Bopp. *Gramatica critică abreviată a limbii sanscrite*]. RAM-2, (1981), nr. 2, febr., p. 9. Prezentare de Constantin Barbu.

23. *Cultură și știință;* [*„Toate generațiile ...”*], [*„Mașina societății consistă ...”*], [*„Populația Franței ...”*], [*„Există principii în politică? ...”*], [*„Libanius zice ...”*], [*„E timp ca oamenii de stat ...”*], [*„Țăranul în Anglia ...”*], *Teoria lui Ricardo,* [*„Economia politică ...”*], [*„Din considerații de natură practică ...”*], [*„Simbria naturală ...”*], [*„Unii economiști ...”*], [*„Sociologia ...”*], *Producțiune,* [*„Plantatoriul era îndealtmintrelea ...”*], *Despre muncă,* [*„Cum? bogăția ...”*], [*„Dacă Mac Culloch ne arată ...”*], *Transport,* [*„Logica parlamentară ...”*], *Ideea ecuației, Antropocrație,* [*„Pentru o samă de spirite ...”*], [*„Păgînul, închinătorul la idoli ...”*], [*„Fenomelele universului văzut” ...*], *Principiul independenței absolutului,* [*„Știința cere legi ...”*], *Observațiuni asupra puterilor naturii neviețuitoare,* [*„În perioada silurică...”*] [*„Cu cît o făptură e mai imperfectă ...”*], [*„Varietatea sau diversitatea ...”*], *Hotărîrea de mai nainte a sexului animalelor de dr. Enric Ianke,* [*„Un fapt vrednic de însemnat ...”*], [*„Foaia e pentru plantă ...”*], *Nașterea albinei,* [*„Fierul e izvorul ...”*], [*„S-a dezvoltat o literatură ...”*], [*„Bătălia hotărîtoare ...”*], [*„Poporul tracic ...”*], în *Fragmentarium.* București, 1981, p. 25–50, 54, 113–114, 133, 135, 148, 149–150, 151, 171–173, 177, 189, 218–222, 230–231, 236–237, 284–285, 351, 363, 470–475, 501–502, 507, 524, 526, 529–533, 535–537, 549, 552–553, 562, 579.

II. DESPRE TRADUCERI

24. Dionis, *O gramatică sanscrită de Eminescu,* EVL, Iași, (I) 1893, nr. 1, 20 dec., p. 1.

25. Scurtu, Ion, *Mihail Eminescu's Leben und Prosaschriften,* Leipzig, 1903, p. 92.

26. Cacoveanu, Ștefan, *Eminescu la București în a. 1868/69,* LUC-S (II) 1905, nr. 5, 1 febr., p. 60. *Amintiri despre Eminescu,* Antologie și ediție îngrijită de Ion Popescu, Iași, Editura Junimea, 1971, p. 28.

27. Manoliu, Radu, *O traducere a lui Eminescu („Gramatica sanscrită?”),* ARH, Iași, XVII (1907), nr. 9, p. 415–416.

28. Rădulescu-Pogoneanu, I. A., *O corespondență din anul 1874 între Eminescu și d-l Maiorescu. Pregătirea lui Eminescu pentru o catedră de filozofie la Universitatea din Iași,* CL, XLIV (1910), nr. 2 apr., p. 197–199, *Studii,* București, Institutul de arte grafice Carol Göbl, 1910, p. 65–67.

29. Bogdan-Duică, G., *Dintr-ale lui Eminescu – simple notițe.* DAT, VII (1929), nr. 7–9, iul.–sept., p. 132–133; *Mihai Eminescu.* Studii și articole, Ediție îngrijită, prefață, note și bibliografie de Ecaterina Vaum. Iași, Editura Junimea, 1981, p. 149–150.

30. Călinescu, G., *Eminescu și Italia,* ROMA, XI (1931), nr. 3, iul.–sept., p. 21–23; *Viața lui Mihai Eminescu.* București, Editura Cultura Națională, 1932, p. 130, 159, 176–177, 416–417; *Opere XI – Viața lui Mihai Eminescu.* București, EPL, 1969, p. 94, 124, 270, 286.

31. Papacostea, Cezar, *Filosofia antică în opera lui Eminescu,* București, 1931, p. 18.

32. Călinescu, G., *Viața lui Mihai Eminescu.* București, Editura Cultura Națională, 1932, p. 130, 159, 271, 176–177, 388, 394, 416–417; *Viața lui Mihai Eminescu,* București, E.P.L., 1964, p. 202, 292; *Opere XI – Viața lui Mihai Eminescu.* București, EPL, 1969, p. 94, 112, 124, 178, 185, 267, 270, 274, 286.

33. Toroutiu, I. E., *Studii și documente literare. Vol. IV. „Junimea”.* București, Institutul de arte grafice „Bucovina”, 1933, p. 110.

34. Bogdan-Duică, G., *Eminescu și I. R. Mayer,* BME, IV. (1934), nr. 12, p. 43–44.

35. Klein, Karl Kurt, *Biblioteca Universității din Iași*, BG, V (1934), nr. 5, p. 273.
36. Călinescu, G., *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I–V, București, Editura „Cultura Națională”, 1935; vol.II,p.11,15,62,88 ;vol.III,p. 311–312–314 ;*Cultura lui M. Eminescu*, SCILF, V(1956), nr. 1–2, ian.–iun., p. 246, 292, 329 ; *Opera lui Mihai Eminescu*, vol. I–II, București, Editura pentru literatură, 1969 ; vol. I, p. 327–328, **340,** 402, 453 ; *Opere XII, Opera lui Mihai Eminescu* (1), EPL, 1969, p. 338, 340–341, 407. *Opere XIII, Opera lui Mihai Eminescu* (2), Editura Minerva, 1970, vol. 1, p. 328, 329, 330, 352, 393, 404, 455 ; vol. 2, p. 8.
37. Caracostea, D., *Arta cuvântului la Eminescu*, București, Institutul de istorie literară și folclor, 1938, p. 29–32, 39, 115, 118, 119 n. 377–378 ; *Studii eminesciene*, București, Editura Minerva, 1975, p. 204, 209, 255, 323.
38. Perpessicius, *Mențiuni de istoriografie literară și folclor* (1948–1950), I, București, ESPLA, 1957, p. 204–209.
39. Crețu, I., *O traducere a lui Eminescu nevalorificată încă*. LR-2, X (1961), nr. 6, (nov.–dec.), p. 592–605.
40. Rotaru, Ion, *Eminescu traducător al unei cărți de teatru*. AUB, Seria Științe sociale–Filologie, an X, 1961, nr. 23, p. 147–158.
41. Avramescu Aurel, *Viziune eminesciană și ipoteze științifice în cosmogonie*. RAM-2, I (1964), nr. 1, [ian.], p. 16–17 ; MANUSCRIPTUM, XI (1980), nr. 1, [ian.–mart.], p. 25–27.
42. Husar, Al., *Pe marginea unor considerații ale lui Eminescu despre artă*. VR-2, XVII (1964), nr. 4–5, apr.–mai, p. 198.
43. Chițu, Ioan N., *Un manuscris eminescian prea puțin cunoscut*. LUC-B, VII (1964), nr. 11 (144), 23 mai, p. 3.
44. Avramescu, Aurel, *Preocupări științifice în „Caietele fiziografice”*. LUC-B, VII (1964), nr. 12, 6 iunie, p. 5.
45. Massoff, Ioan, *Eminescu și teatrul*. București, Editura pentru literatură, 1964, p. 114.
46. Demetrian, S. E., *Literatura clasică indiană în poezia lui Mihai Eminescu*, LL, IX, (1965), p. 226.
47. Dumitrescu, Ion, *Introducere la un studiu despre ucenicia muncii artistice la M. Eminescu*, LL, IX, (1965) p. 94–95.
48. *Antologia gîndirii românești. Secolele XV–XIX*. București, Editura politică, 1967, vol. II, p.546.
49. Noica, C., *Un miracol al culturii românești: Caietele lui Eminescu*. GL, XV (1968), nr. 12, 21 martie.
50. Iliescu, Ion, *În legătură cu paternitatea unui studiu de Mihai Eminescu*. ORIZ-T, XIX, (1968), iun., p. 52–58.
51. Crețu, I., *Mihai Eminescu. Biografie documentară*. București, E.P.L., 1968, p. 165, 260–262.
52. Vatamaniuc, D., *Ioan Slavici și lumea prin care a trecut*. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968, p. 181–193.
53. Săveanu, Lucius, *„Caietele fiziografice” ale lui Eminescu*. TOMIS IV (1969), nr. 8, august, p.10,18.
54. Kant, Immanuel, *Critica rațiunii pure*. București, Ed. Științifică, 1969, p. 699.
55. Pop, Augustin Z. N., *Noi contribuții documentare la biografia lui Mihai Eminescu*. București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1969, p. 78–80, 203–209, 298.
56. Roșu, Arion, *Eminescu et l'indianisme romantique*. ZDMG, Band 119 – Heft 2, Wiesbaden, 1970, p. 241–250.
57. Bulgăr, Gh., *Momentul Eminescu în evoluția limbii române literare*. București, Editura Minerva, 1971, p. 69.
58. Perpessicius, *Eminescu și teatrul*. București, Editura Minerva, 1971, p. 230–231 (Eminesciana).
59. Munteanu, George, *Hyperion. 1. Viața lui Eminescu*. București, Ed. Minerva, 1973, p. 46, 118.
60. Ghiță, Simion, *Semnificația și particularitățile kantianismului în evoluția filozofiei*, RF-2, XXI, (1974), nr. 6, nov.-dec., p. 746.
61. Balea, Nicolae, *Opera lui Kant în limba română*. RF-2, XXI (1974), nr 6, nov–dec., p. 770–771.
62. Zaciu, Mircea, *”Vestul sălbatic“al manuscriselor eminesciene*. MANUSCRIPTUM, VI (1975), nr. 1, ian.–mart., p. 173–178.
63. Bucur, Marin, *Pentru o clarificare de metodă*. MANUSCRIPTUM, VI (1975), nr. 1, (ian.–mart.), p. 178–182.
64. Bhose, Amita, *Cosmogonia indiană și Scrisoarea I-a*. CME, III (1975), p. 61–68.
65. Noica, C., *O traducere de care ne-am lipsit un veac*. CME, III (1975), p. 140–142.
66. Noica, Constantin, *Eminescu sau gînduri despre omul deplin al culturii românești*. București, Editura Minerva, 1975, p. 24–47, 64.
67. Onicescu, Octav, *Componentele științifice ale gîndirii eminesciene*. MANUSCRIPTUM, VII, (1976), nr. 4, [oct.–dec.], p. 61–62.

68. Bhose, Amita, *Gramatica sanscrită mică a lui Fr. Bopp în traducerea lui Eminescu*, CMB, IV (1977), p. 68–79.
69. Mihăilă, G., *Eminescu și studiul limbii paleoslave*. CME, IV (1977), p. 80–107.
70. Bhose, Amita, *Eminescu și India*, Iași, Editura Junimea, 1978, p. 117–118. (Eminesciana).
71. Vatamaniuc, D., *Eminescu și Laplace*. ST, XXIX (1978), nr. 7, iulie, p. 26.
72. Riza, Adrian, *Eminescu and India, An interview with Amita Bhose*, RNW, 1978, 21 nov., p. 14.
73. Slavici, Ioan, *Opere IX. Memorialistică. Varia* [Ediție de C. Mohanu și D. Vatamaniuc]. București, Editura Minerva, 1978, p. 104–105, 122–123, 279–284, 611–612.
74. Vatamaniuc, D., *Eminescu și Pascal*. ST, XXX (1979), nr. 10, oct., p. 8.
75. Vatamaniuc, D., *M. Eminescu – Preocupări pentru istoria națională și universală*. MANUSCRIPTUM, XI (1980), nr. 3, iul.–sept., p. 9–13.
76. Cernovodeanu, Paul, *Eminescu traducător al primului volum din „Fragmente zur Geschichte der Rumänen" de Eudoxiu Hurmuzaki*. CME, V (1980), p. 49–70.
77. Rusu, Aurelia, *Note pe marginea unor traduceri eminesciene*. RITL 1980, nr. 3 iul.–sept., p. 493–496.
78. Vatamaniuc, D., *Eminescu și Tocqueville*. LUC-B, XXIV (1981), nr. 3, 17 ian., p. 2.
79. Oprea, Al., *Eminescu și Machiavelli*. LUC-B, XXIV (1981), nr. 24, 13 iun., p. 1, 3.
80. Al.-George, Sergiu, *India în conștiința culturală românească*. În *Arhaic și universal*. București, Editura Eminescu, 1981, p. 271.
81. *Immanuel Kant, 200 de ani de la apariția „Criticii rațiunii pure"*. Studii. Coordonatori: Alexandru Boboc, Mircea Flonta, Radu Pantazi, Ilie Pârvu, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1982, p. 215–264.

INDICE DE NUME*

A

Accontius 77, 986
Acropolita (Akropolyta), Georgios 102, 104, 107, 109—112, 115, 120, 121, 123, 124, 126—128, 131—133
Adrian II, papă 98, 986
Aegidius 75
Agathon 186
Alakka 145
Albin 903
Alecsandri, Vasile 17, 215, 314, 985, 991, 992, 994
Alexandrescu, Gh. 256
Alexandru, arcaș 194
Alexandru, fiul lui Asan 109
Alexandru, fiul lui Petru Mușat 195, 199, 200
Alexandru, fiul lui Roman 197
Alexandru, împărat roman 902—904
Alexandru, rege bulgar 152
Alexandru VI, papă 897
Alexandru Basarab (Bassaraba) 161, 162, 165, 168, 169
Alexandru cel Bun 189, 986, 987
Alexăndrel, voievod 36
Alexie *vezi* Ivanco
Alexie, ginerele lui Alexie Angelos 94
Alexie IV 100
Alexie III Angelos 84, 86, 87, 89—91, 93, 99—100
Alexie Comnen 99
Alexie V Ducas Murzuflus 99, 100
Alexie Paleolog 96
Alexios, sebastocrator 84
Alexios Aspietes (Aspietis) 87, 104, 107
Alexios Ducas (Dukas), Philantropenos 125
Al-George, Sergiu 50, 1012, 1014
Ali Pașa 179
Althaus, Theodor 29
Amiras 37
Amurat 189
Anastasia 197
Anca 168
Andreas von Krakau 986
Andrei II Ierusalimiteanul 75—78, 100, 112, 155, 156
Andrei Wasito 191
Andronic Comnen 38, 86, 87, 99, 934
Andronic Paleolog, împărat 78, 80, 110, 122, 123, 131, 133, 134, 142, 146, 148, 150, 151
Andronicos (Andronicus, Andronic) Paleolog, mare domestic 122, 123
Angelos, dinastie 86
Anna, fiică a lui Bela IV, măritată cu Rastislav 78
Anna, fiică a lui Bela IV, măritată cu Uroș 126
Anna, fiica lui Carol IV 193
Anna, fiica lui Ioan Asan 121
Anna, soția lui Andronic Paleolog 78, 131
Anna, soția lui Asan 120
Anna, soția sebastocratorului Isaac 89
Anna Comnena 75, 142
Anthimie, patriarh 136
Anthimios, mitropolit 159
Antim 170
Antoniade, Constantin 1022
Antonie, mitropolit de Halicz 192
Antonie de Spoleto 192
Antonin Caracalla 902—904
Antonios, patriarh 185, 190, 197
Antonius (Antoniu), Marcus *vezi* Marc-Antonius
Aprenus 141
Ariosto, Lodovico 327
Aristofan 254, 990
Aristotel 45, 49, 222, 225, 234, 249, 320, 321, 399, 1021
Arndt, Ernst Moritz 287
Arsenie 128, 136
Asan 78, 80—83, 85—90, 95, 96, 109, 110
Asanizii, dinastie 86, 90, 95, 96, 99, 127, 151, 153
Athanasie, patriarh de Alexandria 136
Athanasie, arhiepiscop al Kesariei 192
Athlamos 188
Augier, Émile 53
Augustin 166
Aurelian, împărat 79, 158
Avramescu, Aurel 6, 47, 48
Azatin 129, 130

B

Babeuf, François-Noël, numit Gracchus 46
Bach, Alexandru 982
Bagdasar, Nicolae 998
Baiazid I Ilderim 171—179, 183—185, 934
Balaban 182
Balc (Balcu, Baliza, Balița) 190, 196, 197, 986
Baldovin 187

---

* În indicele de nume au fost reținute doar numele de persoane reale; acestea au fost indexate potrivit notării lor actuale, cu indicarea în paranteză a variațiilor grafice din textul eminescian. În indicele de titluri articolele hotărît și nehotărît nu au fost luate în considerare în ordinea alfabetică. Cifrele aldine indică locul în volum al traducerii și al comentariului respectiv. Siglele publicațiilor periodice, Tabloul edițiilor, „Izvodul de numiri” alcătuit de Eminescu după Hurmuzaki, Bibliografia și legendele ilustrațiilor nu au fost indexate.

Balduin, împărat 100—103, 107
Balduin II 112—114, 116—119, 132, 134
Balș, Constantin 1006
Balutius, Stephanus 97, 99
Barbat 159
Barbu, Constantin 1012
Barițiu, George 17, 984, 996, 998
Barnovschi, Miron 34
Barrière, Pierre 8
Basarab I 987
Basilakios 86
Basilius (Basiliu), Bulgaroktonos (Bulgaroctonus) 82, 108, 142
Basilius II 79
Bastus, Vicente Joaquim 989
Baumeister, Friedrich Christian 16
Baumgarten, Alexander Gottlieb 377
Bălan, T. 987, 988
Bălănescu, Costache 256, 266, 272, 992, 993, 995
Bălănescu, Simeon 992
Bănățeanu, Vlad 1012
Bărnuțiu, Simion 43, 996, 1021, 1022
Becker, Karl Friedrich 246
Bekker, August Immanuel 111
Bekkus, Ioan 133—136
Bela II 75
Bela III 75, 78, 80, 85, 86
Bela IV 75—78, 115—120, 126, 155—158
Beleș, Aurel 47
Bellini, Giovanni 273
Benedict XI 136
Benedict XII 78, 152, 164
Beniamin de Tudela 80
Benkö, Jozsef 155
Bentham, Jeremy 44, 907, 1023
Bentivoglio, familie 43, 901, 1019
Bentivoglio, Annibal (Domnul Annibal) 901
Bentivoglio, Annibal, nepotul primului 901
Bentivoglio, Ercole 1019
Bentivoglio, Giovanni (Domnul Giovanni) 901
Benzon de Zabrokuze 172
Bernstein, S. B. 1003
Bethmann, Friederike 273
Bhose, Amita 49, 50
Blaga, Dorli 1034
Blaga, Lucian 1034
Blanc, Louis 16, 46
Blasius 98, 99
Boboc, Alexandru 998
Bode, Georg Heinrich 236
Bodnărescu, Samson 994
Bocriu, Ion V. 995
Boethlingk, O. 738
Bogdan din Rhodopeda 189
Bogdan, fiul lui Roman 197
Bogdan I 987
Bogdan Dragoș 189, 190, 196, 197, 987
Bogdan, Ioan 999, 1004
Bogdan Mușat, fiul lui Lațco 193, 194
Bogdan Duică, G. 14, 16, 48, 996, 998, 1034, 1036
Bolintineanu, Dimitrie 17
Bolliac, Cezar 17
Bonifaciu VIII 78, 136, 164
Bonifaciu (Bonifaţiu) IX 185, 199
Bonifaciu de Montferrat 100, 101, 104, 107
Bopp, Franz 7, 13, 49, 50, 55, 57, 59, 60—63, 732, 756, 762, 786, 787, 791, 879, 888, 1002, 1011, 1012, 1014—1018
Borgia, familie 43
Borilă 109
Boris (*după creștinare* : Mihai), han bulgar 79, 97, 98
Boris, principe cuman 155, 156
Börne, Ludwig 921, 1026
Bossilas 148, 149
Bossuet, Jacques Bénigne 1027
Botez, Grigore 1013
Böttiger, Karl August 246, 275
Bourguina, A. 1028
Boucicault, Jean Le Maingre de 175
Brandenburg, Otto 193
Brăileanu, Traian 997, 998
Brătianu, Dimitrie 19, 30, 40
Brâncoveanu, Constantin 984
Brenezes *vezi* Evrenos
Brodin, P. 1028
Brutus, Lucius Iunius 920
Bucur, Marin 6, 37, 990, 995, 1000, 1024, 1025, 1030—1032, 1035
Budai Deleanu, Ion 996, 1002
Bulgăr, Gheorghe 998, 1011
Burlă, Vasile 1017
Burnouf, Eugène 782, 783
Buznea, Iancu 16

C

Cacovean, Ștefan 18, 30, 989, 995
Calderón de la Barca, Pedro 315, 365
Callimach, Alexandru 982
Callimach, Grigore 982
Camoens, Luis de 327
Candrea, I.-Aurel 1007
Canniceștii, familie 901
Cantacuzino, I. A. 985
Cantemir, Dimitrie 184
Caracostea, D. 14
Caragiale, Ion Luca (Conu Iancu) 13, 44, 992, 995, 1021, 1022
Caragialy, Iorgu 215, 265, 992
Caragiani, Ion 62, 1013
Cardaș, Gheorghe 1026, 1027
Carey, William 47, 754, 778, 797
Carol I 44, 1021
Carol IV 193
Carol de Anjou 132—134
Carol Robert I 79, 152, 153, 161, 164, 165
Cattaneo 21
Cazimir II 190
Cazimir III 193
Căliman (Calliman), Asan 121, 122, 127
Călinescu, George 5—7, 15, 21—23, 26, 29—33, 35, 38, 39, 41—43, 45—49, 995—998, 1001, 1010—1013, 1019, 1021, 1026, 1033
Chalcocondylas, Laonicus 163, 171, 176—181, 183—185, 189
Chendi, Ilarie 1007
Chevalier, Jacques 1027
Chevalier, Michel 1029
Chibici Rîvneanu, Alexandru 1013
Chițu, Ioan N. 1012, 1013
Choniates, Nicetas *vezi* Nicetas Choniates
Chrysos, 90—92, 96, 97
Cicero, Marcus Tullius 16, 246, 267, 297—299, 303
Cihac, Alexandru 1002, 1005
Cioculescu, Șerban 20, 995, 1022
Cipariu, Timotei 24, 63, 996, 1000
Ciril (Kyrill) 97, 445
Ciurdariu, Mihai 27
Clairon, Claire-Josèphe de la Tude, zisă Mlle 263, 345
Clara 162, 168, 169
Clarke, Eduard Daniel 967
Clausius, Rudolf 47, 49
Clement V 136
Clement VI 165, 166
Cleopatra 120
Codrescu, Iancu 1000
Colebrooke, Henri Thomas 778, 793
Coleridge, Samuel Taylor 27
Coloman, duce slavon 76, 119
Coloman 155
Colorian, Al. 1011
Commod 902—904
Comnangelos *vezi* Theodor Comnen
Comneni, dinastie 113, 123
Conrad de Montferrat 82
Constantin, împărat 129
Constantin Angelos Comnen 85, 86, 121
Constantin Comnen 110, 120, 121
Constantin Mezopotamita 110
Constantin Paleolog 149
Constanța 78
Conta, Vasile 24, 28, 51
Cordocuba *vezi* Lachanas
Corneille, Pierre 19
Cosimo de Medici 1019
Craioveanul, Sofronie 998
Crelinger, Auguste 273, 276
Creția, Petru 26, 50, 63, 1001, 1010, 1018
Crețu, Ion 986, 987, 999, 1011, 1028
Cromer, Martin 194, 199
Cuza, Alexandru Ioan 989

D

Dan, nepot al lui Mircea Vodă 179
Dan I 159, 161, 163, 987
Dan II 159, 163, 170, 186
Dandolo, Enrico 102, 103
Dante Alighieri 5, 1020
Darwin, Charles 41
Decebal 934
Demetrian, S. E. 1012
Democrit 49, 918
Densușianu, Ovid 7
Derslaus 191
Devrient, Eduard 272, 276
Devrient, Ludwig 272
Devrient, frații 990, 992
Diehl, M. Charles 1028
Dima, Alexandru 30
Dimitriade, Costache 989, 995
Dimitrie, arhiepiscop bulgar 110
Dimitrie Comnen 120, 123
Dionis (pseudonim) 1012
Dionisie 162
Djuneïd 184, 185
Dobka, Ladislau 162
Dobner, Gelasius 193
Dogiel, Mathias 171, 172, 177, 182, 194, 197–199
Dominic 97, 98
Dorow, Wilhelm 276
Dosoftei 17
Dragasis, *vezi* Bogdan Dragoș
Dragfi 190
Dragomir, castelan 162
Dragomir, fiul lui Sas 190
Dragoș *vezi* Bogdan Dragoș
Dragota 122, 125
Dragu 190
Draper, John William 966
Drăgan, Mihai 7
Droysen, Johann Gustav 33
Droz, François-Xavier-Joseph 936, 1029
Ducas, Johannes 181, 183–185
Dugoi 171, 195
Dühring, Eugen 33, 39, 1033
Dumont, Étienne 907, 908, 1023
Dunoyer, Charles Barthélemy Pierre Joseph 946, 1031, 1032
Dușan, Ștefan 165
Dygarzinski 34

E

Ebel, Hermann 1014
Eckhof, Konrad 241, 269
Einstein, Albert 7
Elena (Ileana), fiica lui Ioan Asan 112–114, 123
Elena, prințesă sîrbă 75
Elena, regină a Serbiei 152
Elisabeta, cumană 158
Elisabeta, fiica lui Ștefan V 78
Elisabeta, mama lui Ludovic cel Mare 165–167, 190, 193
Elisabeta, soția lui Ludovic cel Mare 194
Elisabeta, soția lui Ștefan V 78
Eltimeres 146–150
Emanoil Paleolog, fiul coimperatorului Ioan 182
Emanoil II (Manoil) Paleolog, împărat 178, 180, 182, 183, 185
Eminescu, Mihai 5–63, 219, 222, 227, 230, 242, 247, 252, 255, 266, 270, 272, 275, 288, 290–294, 296, 300, 306, 308–310, 312, 313, 316, 317, 319, 325, 336, 338, 344–348, 351, 360, 369, 371, 374, 376, 379, 381, 385, 388, 396, 400, 403, 409, 413, 417, 422 423, 427, 429, 434, 459, 485, 488, 492, 498, 507, 732, 734, 754, 756, 762, 770, 774, 786, 787, 792, 794, 812, 879, 890, 911, 919–921, 926, 927, 931, 936, 941, 944, 955, 956, 971, 981, 984–1037
Eminescu (Eminovici), Nicolae 17
Eminescu, Șerban 10, 21
Encone 145
Engel, Johann Christian 37, 188, 197
Engel, Johann Jackob 241, 269
Engels, Friedrich 51, 52
Enric 101, 102
Enric de Carintia 153
Enric de Flandra 103, 107–109
Ephraemius Monachus 101, 109–112, 121
Eschil 300
Esslair, Ferdinand 278
Etzyismenos 104
D'Eu 174
Eufrosina, soția lui Alexie III Angelos 90, 100
Eufrosina, soția lui Nogas 132, 142, 145
Eulogia 131, 136, 137
Ewrenos (Brenezes) 178, 181, 183

F

Façon, Nina 7, 1019, 1022
Fatima 178
Fauguère, Prosper 1027
Ferdinand de Aragonia 900
Fichte, Johann Gottlieb 25, 40, 998
Files, Alexius 131
Filimon, Nicolae 43, 1021, 1022
Filip, episcop de Fermo 77
Filip, fiul lui Balduin II 134
Filip de Burgonia 175
Filip din Tarent 152
Filotei 192
Finkelstein, Gustav 1011
Fiquet, T. D. 975, 976
Fleck, Johann Friedrich Ferdinand 243, 272, 274
Florian, episcop 191
Florian, Mircea 998
Forster, H. P. 753, 754, 778, 787, 797
Fotino, Dionisie 32
Fraivalt (Fraivald, Freiwald), Victor 266, 992
Frederic I Barbarossa 95
Frederic II (Frideric) 120
Frederic cel Frumos 152
Frederic (Frideric) de Hohenzollern 175
Frederic (Frideric) cel Războinic 120
Frederic (Friedrich) cel Mare 341

G

Galilei, Galileo 41, 1034
Galino, Mihail 989
Gane, Const. 16
Gara, Niclas (Nicolae) de 162, 174–176
Garat, Dominique-Joseph 908, 1023
Garrick, David 276, 990
Gaster, Moses 32, 1000
Gatscher 21
Gauss, Karl Friedrich 49
Geoffroi Saint-Hilaire, Étienne 977, 1037
George, arhiepiscop al Granului 78,
George, regent bulgar 152
Georges, Karl Ernst 60
Georgian, Constantin 1014, 1017
Georgiev, Vladimir 1006
Georgius 159
Germanus, patriarh 112
Gervasius de Dalowicz 172
Gestian (Gestianu), Ion 254, 992
Gestianca (Gestianu), Maria 256, 992
Ghețic, Ion 1011
Ghica, Grigore 982
Ghica, Grigorie Alexandru 984, 985
Ghica, Ion 40, 43, 989, 1021, 1022
Ghica, Pantazi 252, 991, 992
Gibbon, Edward 107, 1021
Gîrcineanu, Petru 61, 62
Gîtză, Letiția 995
Glawas Tarchaniotes 148
Goethe, Johann Wolfgang von 15, 16, 41, 47, 52, 230, 236, 237, 240–242, 247, 266, 267, 275, 302, 306, 315, 317, 321, 329, 330, 335, 341, 348, 365, 959, 990, 992, 999
Gogol, Nikolai Vasilievici 20, 991
Goluchowski, Agenor 983
Gorgias 236
Gorovei, Ștefan S. 988
Gottsched, Johann Christoph 301
Gracchus Lucius 299
Gramsci, Antonio 45

Greco, El (Domenikos Theotokopulos -- zis) 15
Gregoras, Nicephorus 103, 111, 127, 128, 130, 132, 135, 142
Gregorius 490
Grigoraș, Emanoil C. 49, 1022
Grigorie, patriarh 135, 136
Grigorie IX 75–77, 115–119, 151, 155, 156
Grigorie X 133, 134
Grigorie XI 191–193
Grillparzer, Franz 273
Guerier, P. 1027
Guido, Alexius 86
Guimond I. W. 976

H

Haas, B. 1036
Hamilton, William Gerard 905, 907, 1022, 1023
Hammer, Joseph von 987
Hammer, Purgstall Joseph 37, 172
Haneș, Petre V. 1022
Hartman[n] 380
Hasan 181, 183
Hasdeu (Hașdeu, Hășdeu, Hăjdeu, Hâjdău), Bogdan-Petriceicu 34–37, 187, 981, 987, 995, 1000–1002, 1011, 1017
Heb[b]el, Friedrich 216
Hedwiga Jagello 171, 176, 177, 194, 197
Hegel, Friedrich 18, 25, 29–31, 42, 435, 990
Heimann, L. 57
Heisenberg, Werner 7
Heliade Rădulescu, Ion 17, 43, 1002, 1021, 1022
Heliogabal 902, 903
Helmholtz, Hermann 47, 48
Herbart, Johann Friedrich 21, 24, 435
Herizki, Magnus 171
Herizki, Roman 171, 172
Hermann de Cilli 176
Herodot 931, 1021
Hinkulov, Iakov 1002
Hobbes, Thomas 1021
Hodoș, Iosif 1021, 1022
Hoff 37
Homer 16
Horvat 194, 195
Hugo, Victor 245, 992
Humboldt, Wilhelm (Guillom) von 289, 294, 295, 300, 921
Hume, David 29, 429, 431, 433, 1021
Hurmuzaki, Alexandru (Alecu) 982, 985
Hurmuzaki, Constantin 981, 982, 985
Hurmuzaki, Doxaki (Eudoxiu tatăl) 982, 983
Hurmuzaki, Eudoxiu Cavaler de 12, 13, 36–38, 53, 54, 56, 57, 60, 75, 981–988, 997, 1028
Hurmuzaki, Eudoxius Freiherrn *vezi* Hurmuzaki, Eudoxiu Cavaler de
Hurmuzaki, Gheorghe (George) 981, 983, 984
Hurmuzaki, Manolaki 982
Hurmuzaki, Matei 982
Hurmuzaki, Neculae 983
Hurmuzaki, frații 984, 985
Hurmuzăcheștii 982, 985

I

Iacint 168–170
Iacobus Praenestinus (Pecorarius Placentinus) 77, 155
Iancu 95
Ianke, Heinrich 975, 1037
Iasko 185
Iațcu 36
Ibrăileanu, Garabet 13, 25, 52
Ieremia 186
Iffland, August Wilhelm 240, 275
Ihering, Rudolf von 39
Ileana *vezi* Elena, fiica lui Ioan Asan
Ileana, fiica lui Vlaicu Vodă 163
Ilieș Vodă 34
Ingelram de Coucy 175
Inocențiu III 78, 97–99, 107, 117
Inocențiu IV 156–158
Inocențiu VI 166
Ioachim 145, 146
Ioan *vezi* Ioannitius
Ioan, coimperator 182
Ioan, evanghelist 482, 485–506
Ioan, fiul lui Isaac Angelos 77
Ioan, fost patriarh 151
Ioan, patriarh de Alexandria 193
Ioan, prinț 81, 82
Ioan, protovestiar 91
Ioan, sol capelan 98, 99, 133
Ioan XXII 152, 164, 165
Ioan Angelos Comnen 120–122, 125
Ioan Asan, fiu al întemeietorului Asan 109–118, 120–123, 127, 128, 130, 138,139
Ioan Asan *vezi* Mitzes, Ioan
Ioan de Boemia 152
Ioan de Brienne 112, 113
Ioan de Kanischa, arhiepiscop al Granului 174, 176, 177, 183, 195
Ioan de Maroth 174
Ioan de Patras 133
Ioan Laskaris 128–130
Ioan Oenopolita 96
Ioan Paleolog, împărat 167–169
Ioan Paleolog, coimperator 182
Ioannes Ducas, sebastocrator 84
Ioannes III Ducas *vezi* Vatatzes, Ioannes
Ioannitius (Ioaniță), Kalojoannes, frate al lui Asan 83, 89 95–109
Ioaniță *vezi* Ioannitius Kalojoannes
Ioanițiu, rege bulgar 122, 151
Ionașcu, Ion 988
Ionescu, Ion, de la Brad 17
Ionescu, Sorin (Nina Façon), 7, 43
Iordănescu, P. 1014
Iorga, Nicolae 21
Iosif, episcop 186, 198
Iosif, ostaș 194
Iosif, patriarh 133–135
Iosif Katharos 136
Iosua *vezi* Isa
Irina, fiica lui Mihail Paleolog, soția lui Ioan Asan (ex Mitzes) 139, 140
Irina, fiică a lui Theodor Comnen, a doua soție a lui Ioan Asan 120, 121, 123
Irina, fiică a lui Teodor Laskaris II, soția lui Constantin Tichus 127–129, 131
Irina, soția lui Ioan Dukas Vatatzes 110, 112–114, 121
Isa, 178
Isaac, sebastocrator 87–89
Isaac, Angelos (Angelus) 77, 78, 80–87, 95, 100, 104, 141
Isaac Comnen (Comnenos) 84
Isfendiar 179
Isfré 115
Isidor 186
Iuga, fiul lui Petru Mușat 195, 199, 200, 987
Iulian 902, 903
Ivanco, devenit Alexie 88–90, 92–94, 97
Ivașcu, fiul lui Petru Mușat, 195, 199
Ivireanu, Antim 17

J

Jan 215
Jean de Nevers 175
Jean de Vienne 175
Jung, Julius 37, 38

K

Kalojoannes *vezi* Ioannitius
Kalopetrus *vezi* Petru
Kamytzes, Manoil, 84, 89, 92, 93, 96, 97
Kanitz, Felix Philip 37
Kant, Immanuel 6, 10, 19, 21–29,

31, 33, 48, 49, 53, 55, 57, 59–61, 63, 309, 360, 369, 374, 403, 406, 434, 990, 994, 996–998, 1001, 1002, 1034, 1035
Kantacuzenus, Caesar Ioannes 82
Kasîm 178
Kaumud 778
Kay, Joseph 941, 1030
Kazantzakis, Nikos 15
Kehrbach, Karl 26, 58
Kekaumenos 934
Kemble, John Philip *sau* Charles 240
Kirchmann, Iulius Hermann von 26, 57–59, 309, 310, 369, 994, 996
Klopstock, Friedrich Gottlieb 40
Knigge, Adolf Franz Friedrich von 926, 1026
Kogălniceanu, Mihail 37, 215, 216, 981, 984, 991, 995
Kopf, David 1018
Kopitar, Bartolomäus 37
Koriatowicz, Gheorghe 193
Koriatowicz, Theodor 189, 197, 198
Körner, Theodor 16
Kotertzes 147
Kotzebue, August von 240
Kremnitz, Mite 1014
Kremnitz, Wilhelm 986
Kristopulos, Daniil 169, 170
Krug, Wilhelm Traugott 16, 24
Kuhn, Adalbert 800
Kukulievich-Sakcinski, Ivan 35
Kullmann, Georg, 49
Kurz, J. 1007
Kuthen 156
Kyprian 194
Kyrill *vezi* Ciril

L

Lachanas (Cordocuba) 137–141, 143–145
Ladislaus IV Chunus 158, 159
Ladislaus de Opeln 193
Laing, Malcolm 931
Lamark, Jean-Baptiste de Monet 41
Laplace, Pierre-Simon 28, 47, 49, 958, 1034, 1035
Lascowicz, Ștefan 175–177, 188
Laskar, Theodor I 118
Laskaris-Leontaris, Dimitrios 184, 185
Lațcu (Lațco) 189–191, 193, 198, 987
Laurentius, episcop 155
Laurian, August Treboniu 17, 24, 985, 996
Lazarewicz, Ștefan 179
Lazăr, principe sîrb 171, 186, 187, 934
Lazăr, Gheorghe 996
Leibnitz, W. G. 386
Leon, principe rus 78
Leon di Santa Cruce 99
Leon Sgurus 104
Leontaris *vezi* Laskaris
Leopold de Austria 153
Lepsius, Karl Richard 33
Leskien, August 7, 13, 35, 55, 57, 59, 60, 445, 459, 500, 503, 506, 998–1007, 1009
Lessing, Gotthold Ephraim 17, 218, 239, 241, 252, 365, 988, 991
Lévi-Strauss, Claude 11, 12
Levițchi, Leon D. 995
Libanius 913, 1025
Liebig, Justus von 1033
Lindner, Gustav Adolph 282
List, Friedrich 39, 45
Litovoi 157
Litovoi Nicolae 122
Livius, Titus (Tit Liviu) 16, 1023
Locke, John 49, 401, 1021
Lovinescu, Eugen 987
Luca, evanghelist 485, 495–497, 502
Lucian, (Lucianus, Lukianos) din Samosata 234
Ludovic I (cel Mare) 161–168, 189, 190, 192–194
Ludovic IX 132
Ludovic XIV 345
Ludovic de Blois 102
Lupu, Vasile (Vasile V. V. Lupul) 982
Lynioy *vezi* Litovoi
Lythen 159

M

Macaulay, Thomas Babington, baron de 908, 1023
Mac Culloch, John Ramsay 938, 941, 946, 1030, 1032
Machiavelli, Niccolò 7, 42–44, 53, 897, 904, 1002, 1019–1022
Macrea, Dimitrie 1011
Macrinus (Macrin) 902, 903
Magnus, boier 171
Mahomed (Mohamed), fiul lui Baiazid 178–185
Maïna, boier 172
Maior, Petru 32
Maiorescu, Titu, 6, 9, 10, 22–25, 29, 31, 33, 35, 36, 39, 40, 49, 61, 309, 981, 985–988, 994, 996, 997, 1001
Maledina, ban al Slavoniei 152
Malraux, André 7
Malthus, Thomas Robert 46, 1033
Manciul, vistiernic 187
Mandrea, Nicolae 36, 986
Manglavites, Nicolae 122
Manoil *vezi* Emanoil Paleolog
Manoil Comnen 110, 111, 113, 120, 121, 934
Manoil Laskaris 125, 126
Manoliu, Radu 49, 1012, 1013
Manzoni, Alessandro 1021
Marc-Antonius (Marc, Marcus, Marcu) 120, 901–904
Marcu, Alexandru 1022
Margareta, soția lui Isaac Angelos 77, 78, 100
Margarites, Constantin 125, 126
Maria, fiica lui Andrei II și soția lui Ioan Asan 112, 118, 120, 121
Maria, fiica lui Bela IV 78
Maria, fiica lui Ioan Asan și a Irinei Comnena 121
Maria, fiică nelegitimă a lui Ioan Asan 110, 111
Maria, regină maghiară 118
Maria Lascaris, soția lui Bela IV 75, 76, 78
Maria, a doua soție a lui Constantin Tichus, remăritată cu uzurpatorul Lachanas 131, 136, 137, 139, 140, 143, 146
Maria, soția lui Mihail Paleolog 148
Maria, soția lui Sigismund 171, 174, 176, 190, 193–195
Maria, soția lui Tuktai 146
Marian, Simeon Florea 1007
Marienescu[l], Atanasie Marian 32
Mars, Anne Boutet, zisă Mlle — 242, 273, 276, 992
Marta 20, 256, 991
Martin, Jean 1023
Martin IV 134
Marțian-Pop, Dionisie 40
Marx, Karl 31, 46, 51
Matei, evanghelist 483, 485–488, 490, 491, 493–496, 498–500, 503
Matei, patriarh 186
Matei Basarab 987
Mavrocordat, Nicolae 43, 982, 1021
Maxim, George G. 61, 62
Maximin 902–904
Mayer, Julius Robert von 47–49, 55, 950, 955, 971, 1033, 1034
Mecena 983
Melchisedec, episcop 37
Meletie 198
Mendel, Gregor Johann 1037
Metodie (Metodiu) 97, 445
Meyer, Julius 276
Micloș, voievod 162
Micu, Samuil 16
Mihai *vezi* Boris
Mihai, fiul lui Constantin Tichus 131, 136, 137, 139, 146–148
Mihai Basarab (Bassaraba) 161, 165
Mihai Viteazu 984
Mihail, episcop de Milcov 155
Mihail, fiu legitim al lui Mircea I 187, 188
Mihail Angelos, din Anatolia 129
Mihail Angelos Comnen 99, 109,

110, 127, 130
Mihail Asan, fiul lui Ioan Asan 121, 123, 124, 126, 127
Mihail Paleolog, împărat 78, 128—136, 138, 139, 142, 143, 148, 152
Mihail Paleolog, coimperator (fiul lui Andronic, care era fiul lui Mihail) 147—151
Mihăilă, G. 7, 35, 998, 1003, 1005
Miklosich, Franz 35, 37, 160, 448, 1001—1003, 1005, 1007, 1009
Mikth, ban al Slavoniei 165
Milan al Serbiei 1021
Mill, John Stuart 40, 911, 949, 950, 1020, 1024, 1033
Miller, Hugh 947, 1032
Millo, Matei 254, 989, 992, 995
Minar, Octav 1012, 1013, 1018
Mirabeau, Honoré Gabriel Riqueti, conte de 245, 1023
Mircea *vezi* Mitzes
Mircea I *vezi* Mircea cel Bătrîn
Mircea cel Bătrîn 37, 159, 163, 170—187, 195, 196, 200, 934, 987, 1001
Mito, fratele lui Ivanco 94
Mitzes (Mytzes, Myltzes, Mircea) 127—129, 138
Mitzes, Ioan, fiul lui Mitzes, numit Asan, Ioan 138—141, 143
Mohamed *vezi* Mahomed
Moisuc, Elena 998
Moldovanu, Ioan 16
Moles, Abraham A. 9, 11, 23
Molière, Jean-Baptiste Poquelin 20, 215, 338, 989
Mommsen, Theodor 37
Montalembert, Marc-René-Anne-Marie conte de 911, 1025
Montesquieu, Charles de Secondat, baron de 43, 911, 913, 1024, 1025
Morgan, Thomas Hunt 1037
Marosini, Toma 100
Mose *vezi* Musa
Movilă, Ieremia 982
Movilești, familie 37
Müller, Eduard 222, 225, 1021
Munteanu, George 50, 998—100 1010
Murad I 170, 171, 934
Murărașu, D. 1025, 1026
Murinos 141
Musa (Mose) 178—184
Mussafia, Adolph 21
Mustafa 178, 184, 185
Muzalon, George 124, 128
Myltzes *vezi* Mitzes

N

Nabis 900
Napoleon I Bonaparte 215, 341
Naruszewicz, Stanislav Adam 34
Nădejde, Ioan 50, 61, 732, 756, 774, 1012, 1013
Nădejde, Lila 995
Neculce (Neculcea), Ioan 982
Negruzzi, Costache 7, 215, 987, 991
Negruzzi, Iacob 985, 994, 1025—1027
Neri de' Capponi 1019
Nestongos, Teodor 125
Neumann, Louis 21, 39
Newton, Isaac 41, 51
Nicetas Choniates (von Choniae, Acominatus) 37, 38, 81, 84—86, 90, 92—94, 97, 103—106, 108, 934, 1028
Nichifor 133
Nicodim 163, 186
Nicolae, arhiepiscop de Gran 192
Nicolae, episcop al Milcovului 192
Nicolae, minorit 191, 194
Nicolae I, papă 98
Nicolae III, papă 77, 133, 134
Nicolae IV, papă 151, 152
Nicolae de Auginas 165
Nicolae de Canisa 173
Nicolae de Melsac 169, 190
Nicolae de Remecha 165
Niemania, principe sîrb 103
Nietzsche, Friedrich 26, 28
Nicolae Alexandru, domnitor al Țării Românești 987
Niger 903
Nitsch 33
Nogas (Nogaï) 132, 141—147, 188
Noica, Constantin 6, 10, 14, 22—24, 55, 56, 58, 997, 999, 1000
Nordau, Max 25
Norris, Edwin 1037
Nottara, Constantin 995
Novalis, Friedrich von Hardenberg 47

O

Odobescu, Alexandru 37, 981, 984, 989, 1037
Onicescu, Octav 6, 47
Onkel Adam *vezi* K. W. Wetterbergh
Onorie III, papă 76, 77
Oppolzer, Johann von 21
Oprea, Alexandru 23, 39, 52
Osfentislav 140
Osman, sultan 987
Osmanii, dinastie 183
Ovidiu 16

P

Pachymeres, Georgios 127, 128, 130, 132—137, 142, 143, 145, 147—151
Paganini, Niccolò 279
Pahomie 197
Paleologii, dinastie 147, 150
Pancănan Karmacăr 1015
Pandely (Pandeli) 215
Panini 746, 762, 778, 782, 783, 803
Pann, Anton 17
Pantaleon 145
Pantazachi *vezi* Ghica, Pantazi
Panu, Gheorghe 1034, 1035
Papacostea, Cezar 1012
Papiu Ilarian, Alexandru 1021
Papu, Edgar 26, 50
Pascal, Blaise 907, 931, 1027
Pascaly, Mihail 10, 18, 20, 266, 989, 990, 992, 995
Paul, Jean (Jean Paul Friedrich Richter) 253
Paul de Swidinitz 190
Pătrașcu, Tudora 255, 992
Pecorarius Placentinus *vezi* Iacobus Praenestinus
Perju, Adelia 995
Perpessicius (Dimitrie S. Panaitescu) 6, 12, 14, 15, 18, 35, 36, 38, 47, 50, 53, 54, 60, 986—990, 994, 995, 998, 999, 1001, 1004, 1007, 1010, 1013
Pertinax 902, 904
Petrescu, Aurel D. 21
Petrescu, Camil 27
Petrescu, Ioana Em. 28, 51
Petrovici, Ion 998
Petrovski, N. 999
Petru, apostolul 98, 99
Petru, boier 194
Petru, fiul lui Laţco 193
Petru, principe româno-bulgar, 98, 99
Petru (Petre), prototop 186, 198, 199
Petru, voievod al Moldovei 171, 172
Petru I 987
Petru III al Aragoniei 134
Petru Asan (Kalopetrus) 80—83, 85, 86, 89, 90, 95, 109, 112
Petru de Courtenay 109
Petru, Mușat 194, 195, 199
Petru Rareș 32
Philibert de Naillac 175, 176
Piast, dinastie 193, 194
Pichler A. 133, 134
Pindar 918
Pisistratos 230
Pitagora (Pythagoras) 49
Platon (Plato) 27, 45, 46, 49, 230, 370, 1021
Platynteris, Ioan 192
Plutarh (Plutarch) 230
Pockels, Karl Friedrich 926, 1026
Pogor, Vasile 27, 997
Pokorni, Alois 16
Poni, Ioan 272, 992
Pop, Augustin Z. N. 36, 995, 1036
Popescu, Eufrosina 989
Popescu-Sireteanu, Ion 1011
Popovici, Dumitru 16, 24—26, 31, 32, 39
Prale, Ioan 17
Prichard, James Cowles 1037
Proudhon, Pierre-Joseph 46
Pumnul, Aron (Arune), 9, 13, 16, 17, 24, 985

Pușcariu, Sextil 1006 ,1007
Pyrrhus 246

Q

Quinet, Edgar 16
Quintilianus, Marcus Fabius 289

R

Rachel, Élisa Félix, zisă Mlle 273, 276, 992
Racine, Jean 19, 334
Radislav 78
Radoslav 146, 148
Radu, ban 204
Radu (Radul), fiul lui Radu Negru 159, 170, 186
Radu I 987
Radu, C. 1022
Radu Negru 159—161, 163, 170
Rastislav 78
Raupach, Ernst 273
Rădulescu-Motru, Constantin 998
Rădulescu-Pogoneanu, I. A. 21, 22, 26, 59, 996
Read, Charles 908, 1023
Reinbeck, G. 16, 32
Rembald 157
Ricardo, David 45, 938, 941, 942, 1020, 1030, 1031
Ritter, Franz 225
Riza, A. 1012
Robert, arhiepiscop 156
Robert, împărat 109, 112
Roman, duce de Galiția 94
Roman, fiul lui Lațco 193, 195
Roman, fiul lui Petru Mușat 195, 199
Roman, frate mai mic al lui Ștefan I 196—198
Roman I 987
Romanul, Alexandru, căpitan de arcași 986
Romfort 150, 151
Rosen, Friedrich August 752, 754, 762, 789, 790, 792, 793, 803
Rosenkranz, Johann Karl Friedrich 26
Rosetti, C. A. 989
Rosetti, Teodor 40, 981, 984, 986
Rösler (Roesler), Robert 37, 39, 95
Rostisawowicz, Ivanko 188
Roșu, Arion 1012
Rötscher, Heinrich Theodor 6, 14, 17—21, 24, 25, 28—32, 53—55, 57, 61, 63, 215, 230, 242, 244, 257, 270, 272, 288, 290—296, 299, 306—310, 312—314, 316, 317, 319—322, 324—326, 336, 338, 339, 344—348, 351, 358, 360, 988—995, 997, 1002
Roulin, F. 977, 1037
Rousseau, Jean-Jacques 27, 28, 41—43
Rückert, Friedrich 330
Rurik 94
Russell, Bertrand 25
Russo, Alecu 991
Rusu, Aurelia, 6, 990, 995

S

Sabina 78
Sacerdoțeanu, Aurelian 987
Sachs, Julius 1036
Sadki, Kadlus 172
Saffarik, Paul Joseph 37
Sallustius 1021
Salvi de Salvis 116, 117
Samoil, principe româno-bulgar 79, 98, 99
Samurcaș, Ioan Al. 9, 34, 996, 1010
Sand, George 16
Sartorius, Ioanes (Ioan) 199, 986
Sartre, Jean-Paul 14
Sas (Sass) 189, 190, 987
Saxonia, principesa de 302
Say, Jean-Baptiste 45, 938, 941, 946, 1030—1032
Săpeanu, actor 266, 992
Săveanu, Lucius 47
Sbiera, Ioan G. 9, 1007
Sbiera-Zagotti 253
Schachinger P. Coel. M. 972, 975, 1036
Schelling, Friedrich Wilhelm Joseph 25
Scherzel, Alois 24, 25
Schiel, J. 1033
Schiller, Friedrich 17, 18, 41, 239, 240, 315, 329, 330, 365, 915, 924, 925, 1026
Schink, Johann Friedrich 276
Schinnagel, M. 16
Schlegel, August Wilhelm 227, 804, 815
Schleicher, August 448, 453, 455, 461, 464, 467, 480, 481, 1003, 1005
Schleiden, Mathias Jakob 971, 1020, 1036
Schleiermacher, Friedrich 25
Schmerling, Anton 982, 983
Schmid, Karl Christian Erhard 58
Schmidt, J. 1003
Schmoller, Gustav 40
Schopenhauer, Arthur 10, 19, 23—26, 28, 30, 31, 41, 50, 58, 360, 392, 990, 994, 996, 997
Schröder, Friedrich Ludwig 240, 241, 276
Schröder, Sophie 273
Schröder-Devrient, Wilhelmine 273
Schwandtner, Johann Georg 162, 196
Schütz, Wilhelm 1034
Scurtu, Ioan 1012
Senacherim Angelos 149
Sever, împărat roman 902—904
Severianov, S. 1007
Seydelman, Karl 218, 275, 995
Sfentislav 137, 138, 145—147 150, 151
Shakespeare, William 18, 238, 254, 261, 263, 266, 276, 335, 347, 365, 921, 970, 990
Siborius 183
Sigismund, fiu al lui Carol IV210
Sigismund I 171—179, 182, 183, 186, 187, 190, 193, 195, 196, 198
Sillig, Julius 246
Simenschy, Theofil 7, 1015, 1018
Simion, principe româno-bulgar 99
Simon Stareț 162
Sion, George 16
Sismondi, Jean-Charles-Léonard Simonde de 938, 1029
Siupiur, Elena 7
Skyloïoannes *vezi* Ioannitius Kalojoannes
Slavici, Ioan 11, 13, 25, 36, 37, 981, 984—988, 996, 1027
Slușanschi, Dan 1018
Smiltzus 146—148, 150
Smith (Schmid), Adam 45, 938, 941, 1030
Smith, *coautor cu* Trall 977, 1037
Socrate 920
Sofocle 990
Solomon 165
Solon 230
Spinoza, Baruch 25, 49
Spyriodionakis Ioannes 96, 97
Stahr, Adolf 225
Staicu din Tîrgoviște 1002, 1011
Stefanelli, T. V. 987
Stein, Lorenz 21, 39
Sterija Popović, J. 1002
Strașimir 162, 163
Strategopulos, Alexios 124, 130
Stratimirowicz, Mihail 161
Streinu, Vladimir 20
Strungaru, D. 1011
Sturdza, Dimitrie A. 36, 981, 984, 988, 1011
Sturdza, Ioan Sandul 982
Suleiman 178—183
Sulzer, Franz Joseph 37, 39, 199
Surdu, Al. 58
Swidrigello 199
Szeneslaus 157

Ș

Șahmatov, Aleksei Aleksandrovici 999
Șăineanu, Lazăr 1017
Șcepkin, V. N. 999
Șerban, Constantin 987
Șincai, George 17, 32, 33, 190, 984, 985
Șișman 153, 163, 170, 173
Ștefan, banul Bosniei 78, 79
Ștefan, comisul regelui Carol Robert I 161
Ștefan, fiul lui Bela IV 158
Ștefan I, fiu al lui Bogdan Mușat 172, 175, 195—199, 987

Ştefan, fiu al lui Laţco 193
Ştefan, fiul lui Vulc 180
Ştefan, frate cu Dragu şi cu Dragomir 190
Ştefan, rege sîrb 78, 151, 182, 183, 186, 187
Ştefan V 78, 131
Ştefan cel Mare 189, 987
Ştefan cel Sfînt 118, 152, 161, 189
Ştefan de Kanischa 176, 195
Ştefan de Simontornya 177
Ştefan Ruteni 194
Ştefura, Şt. 32
Şuteu, Flora 1011

T

Tacit 1021
Talma, François-Joseph 245, 263, 269, 275, 276
Tamara 121
Tamerlan *vezi* Timur Lenk
Tappe, E. D. 1023
Tardini, Fani 9
Tasso, Torquato 327
Tatemir 190, 986, 987
Tăuşan, Grigore 998
Tăuşan, Victoria Ana 1000
Teoctist 135, 199
Teodor, unchi al împăratului Mihail Paleolog 149
Teodora *vezi* Irina
Teodora, fiica sebastocratorului Isaac 88, 89, 94, 97
Teodora, soţia lui Mihail Paleolog 135
Teodorescu, Mirela 1011
Terteres 138, 140—147
Terus 105
Texier, Edmond 16
Theiner, Augustin 76—79, 115—120, 151—153, 156—158, 164—167, 169, 191, 192
Theodor, despot 178
Theodor Angelos Comnen (Comnangelos) 109—111, 120—123
Theodor Laskaris I 75—78, 99, 100, 104, 109, 110, 112
Theodor Laskaris II, fiul lui Ioan Ducas 112, 113, 122—125, 127, 128, 130
Theodoric 156, 166
Theodorini, Theodor 272, 992
Theodosius (Teodosius), patriarh 139
Thiers, Adolphe 1021
Thoma, arhiepiscop de Gran 210
Thomas d'Aquino 49
Thunmann, Johann 37
Thurocz (Thuroczi, Turoczi), Johannes de 161—163, 174, 196
Thurzo de Betlenfalva 177
Tichus, Constantin 127—132, 137—139, 146, 147
Tieck, Ludwig 217, 237, 238, 240, 242, 243, 250, 263, 272, 276, 278, 332, 992
Tiktin, H. 32, 1000
Timur Lenk (Timur cel Şchiop, Tamerlan) 178, 179, 184
Tit Liviu *vezi* Livius, Titus
Tiziano, Vecellio 925
Tocqueville, Alexis-Charles-Henri Clerel de 944, 1031
Todoran, Eugen 29
Toktaï 188
Toma, voievod al Ardealului 161
Toma de Nympti 166
Tomaschek, Wilhelm 37, 38, 931, 1028
Tornea, Florin 995
Tornikes 124
Torouţiu, I. E. 988, 998, 1010, 1026, 1027
Traian, împărat 175, 934
Trall, *coautor cu* Smith 977, 1037
Tucidide 1021
Tudora *vezi* Pătraşcu, Tudora
Tuktai 145—147, 149
Turoczi *vezi* Thurocz, Johannes de
Twartko 167
Tzakas 145, 146, 151, 188
Tzasimbaxis 141

U

Ugetaï 157
Umur 179
Ungureanu, Gh. 62
Urban II, papă 155
Urban V, papă 167—169, 190, 191
Urchan 182
Uroş 126, 127, 152
Uroş, Ştefan V 163
Ursu, N. A. 12
Usbeg 164

V

Vaillant, A. 1005
Vaïs *vezi* Weiss, colonelul de
Valentiner, Th. 58
Varlaam 17, 32
Vasiliev, A. A. 1028
Vasilievski, Vasili Grigorievici 39, 934, 1028
Vasiliu, Aurel 16
Vatamaniuc, Dimitrie 10, 46, 1022, 1025, 1027, 1032—1035
Vatamaniuc, Magdalena D. 6, 1023, 1024, 1026, 1029—1031, 1033, 1036, 1037
Vatatzes, Basilios 85, 86
Vatatzes, Ioannes III Ducas 78, 109, 110, 112—124, 126, 130
Vatatzes, Irina 131
Vellescu, Ştefan 989
Venelin, Iuri 163, 170, 186, 187
Verri, Pietro 946, 1031
Vianu, Tudor 20, 30, 1007, 1012
Vîlcio, fiul lui Petru Muşat 195, 199
Villehardouin, Geoffroi (Gottfried) de 102, 103, 107
Vlad, bastard al lui Mircea I, 176—179
Vlad, voievod al Basarabiei 177
Vladimirescu, Tudor 22
Vladislav I (Vlaicu) 162, 163, 169, 187, 987
Vladislav IV 77, 152
Vladislav de Opeln 194
Vladislav (Wladislaw) Iagello 171, 172, 174, 177, 182, 194—199
Vlaicu *vezi* Vladislav I
Vochel (Vockel), C. F. *vezi* Pockels, K. F.
Vogt, Theodor 21
Vopadeva 797
Voss, Johann Heinrich 328
Vucaşin 163
Vulc 180

W

Wagner, Richard 26
Weber, Albrecht 1014
Weiss (Vaïs), colonelul de 16
Welcker, Friedrich Gottlieb 230
Weller 32
Wenceslaus V 164
Wenzel 174
Westergaard 754
Wetterbergh, K. W. (Onkel Adam) 53
White, Dupont 1024
Wigand, Otto 995
Wilkins, Charles 754, 778, 1015
Wilkinson, William 37
Wilson, Horace-Hayman 756, 782
Winckelmann, Johann Joachim 360
Witold 197—199
Wolf, Christian 386
Wolf, Friedrich August 288
Wolkul 172
Wranas, Alexius 82
Wranas, Theodoros 105, 107, 108
Wöhler, Friedrich 1033

X

Xenofon (Xenophon) 103
Xenopol, Alexandru D. 297, 994, 997

Y

Yates, William 778

Z

Zane, Gh. 50, 62, 1011
Zarifopol, Paul 1021
Zimmermann *(in text Z.)*, Robert 21, 24, 435
Zopus 165

INDICE DE TITLURI

A

Ad Herennium (Cicero) 303
„Adevărul" 49
„Adevărul literar și artistic" 1022
[„*Adunările legiuitoare sînt convocate . . .*"] (M. Eminescu) 1032
Aesthetik auf realistische Grundlage (J. H. v. Kirchmann) 309
Afundătorul (Fr. Schiller) 330
Agamemnon (Eschil) 300
„Albina" 33
Alexiada (Anna Comnena) 142
Amintiri de la „Junimea" din Iași (G. Panu) 1035
Amintiri despre Eminescu (I. Sbiera) 9
Amintiri despre Eminescu (T. V. Stefanelli) 987
„Analele Academiei Române" 1022
Analele statistice (Dionisie Marțian-Pop) 40
„Analele științifice ale Universității « Al. I. Cuza »", Iași 1018
L'Ancien régime (Tocqueville) 944
Anii de călătorie [și *Anii de ucenicie ai lui*] *Wilhelm (Vilhelm, Guillom) Meister* (J. W. Goethe) 230, 234, 247, 253, 260, 302, 327, 924
„Annalen der Chemie und Pharmacie" 950, 1033
Annales (Χρονικὴ συγγραφή) (Georgios Acropolita) 102, 104, 107, 109, 110–112, 115, 120, 121, 123, 124, 126, 128, 132
Antropocrație [și] *Fiziocrație* **910–911, 1024**
„Apărătorul" 1032
Apostilele lui Ion Necula i Mavrocordat pe o ediție a operelor lui Niccolò Machiavelli (C. Radu) 1022
Apostol 493, 496, 501, 506
Archaeus (M. Eminescu) 997, 1027
Arhaic și universal (Sergiu Al-George) 50
„Arhiva" 49, 1012, 1013
„Arhiva istorică a României" 34, 37, 187, 188, 190, 194, 195, 197
„Arhiva românească" 17
Arta cuvîntului (D. Caracostea) 14
Arta reprezentărei dramatice dezvoltată științific și în legătura ei organică (H. Th. Rötscher) 6, **215–366, 988–995,** 1002
Articole și traduceri (M. Eminescu – ed. Aurelia Rusu) 988
Asupra începuturilor românilor (J. Jung) 37
Asupra unei vorbe a lui Frederic al II-lea despre versificațiunea germană (Fr. Aug. Wolf) 288
Asupra varietăței structurei limbei umane și influința acestei structuri asupra genului uman (W. de Humboldt) 289
[„*Atît « Cumpăna » cît și « Apărătorul » găsesc . . .*"] (M. Eminescu) 1031
Avarul (Molière) 338
[*Avatarii faraonului Tlà*] (M. Eminescu) 1027

B

Basarabii în tabele genealogice (I. Ionașcu) 988
Български етимологичен речник (V. Georgiev și colab.) 1006
Bătălia hotărîtoare **934, 1028**
Belphegor (N. Machiavelli) 44
Bemerkungen über die Kräfte der unbelebten Natur vezi 1033 și *Observațiuni asupra puterilor naturii nevicțuitoare*
Beniamini de Tudela itinera (Beniamin de Tudela) 80
Bentham in Walachia and Moldavie (E. D. Tappe) 1023
Die Beurtheilung des Weines vom chemischen Standpunkte (B. Haas) 1036
Biblia 50
Blonda vezi *De ce să mori tu?*
Bogdan Dragoș (M. Eminescu) 37
Bosforul (V. Alecsandri) 314, 994
Die Botanik als inductive Wissenschaft, Studien, populäre Vortrage vezi *Grundzüge der Wissenschaftlichen Botanik*
Briganzii (Fr. Schiller) 264
Britisch Orientalism and the Bengal Renaissance (D. Kopf) 1018
Brutus (Cicero) 267
„Bucovina" 983–985
„Buletinul Mihai Eminescu" 1025
„Bulletin linguistique" 1005

C

„Cahiers roumains d'études littéraires" 7
Caiete fiziografice (M. Eminescu) 13, 47
Caietele Mihai Eminescu 7, 10, 16, 21, 37, 49, 995, 998, 1024, 1025, 1030–1032, 1035
„Calendarul Buciumului român" 17

„Calendarul pentru bunul gospodar” 17
Cantianii români (C. Bogdan-Duică) 996, 998
Capitalul (Karl Marx) 46
Caterina a II-a (Ph.-Fr. Dumanoir și Ch. H.-E. Biéville) 993
Cazania (Varlaam) 32
Călin Nebunul (M. Eminescu) 1007
Ce-aduce ceasul n-aduce anul (Pantazi Ghica) 252, 991
Cercetare asupra intelectului uman (D. Hume) 29
„Cercetări de lingvistică” 1005
Cerșitoarea (A. Bourgeois și M. Masson) 19
Der Charakter der Hauptlehrender Philosophie Arthur Schopenhauers (A. Scherzel) 24
Charikles, tablouri de moravuri grece vechi (K. Fr. Becker) 246
Chemare (I. Heliade Rădulescu) 1021, 1022
Chezășia (Fr. Schiller) 315, 330
Chronica Hungarorum (J. de Thurocz) 162, 163, 174, 196
Chronicle of the Sea Kings [of Norway] (M. Laing) vezi [„*Păginul, închinătorul de idoli...*”] și [„*Fierul e izvorul...*”]
Ciocoii vechi și noi (N. Filimon) 1022
Cîntărețul (J. W. Goethe) 330
Cîntul II al lui Nalus 786
Cîteva știri despre M. Eminescu (G. Zane) 50, 1011
Classische Theater-Bibliothek aller Nationen 16
Clavigo (J. W. Goethe) 275, 335, 338, 351
Codex diplomaticus Regni Poloniae (M. Dogiel) 171, 172, 177, 182, 194, 197–199
Codex manuscriptus historicus graecus bibliothecae Vindobonensis 168, 186, 197, 199
Codex Ostrom[irensis] 452, 469, 471
Codex Suprasliensis (ed. Fr. Miklosich) 454, 457, 464, 471, 1003, 1007
Codicele de la Suprasl vezi *Codex Suprasliensis*
Codul civil 982
Codul penal 982
Colecția „Hurmuzaki” (A. Sacerdoțeanu) 987
„Columna” vezi „Columna lui Traian”
„Columna lui Traian” 35, 39, 988, 1001
Compendiu de gramatică comparată (A. Schleicher) 448, 453, 455, 461, 464, 480, 481, 1003
Compendium der vergleichenden Grammatik der indogermanischen Sprachen vezi *Compendiu de gramatică comparată*
Concepția istoriei la istorici renumiți (E. Dühring) 33
Conjugatio in μ (A. Kuhn) 800
Consideration on Representative Government (J. St. Mill) 40, 1024, vezi și *Antropocrație* [și] *Fiziocrație*
Considerații introductive asupra psihologiei popoarelor 994
Contele Chawanski (piesă) 273
Contele de Habsburg (Fr. Schiller) 30
„Contemporanul” 1011
Contimpuranii (J. Fr. Schink) 276
Contrapagină (M. Eminescu) 14, 9
Convorbiri economice (Ion Ghica) 4 3, 1021, 1022
„Convorbiri literare” 22, 59, 994, 6
Corespondența dintre I. L. Caragia i P. Zarifopol (Ș. Cioculescu) 1022
Costache Dimitriade (Lila Nădejde) 5
„Courrier français” 263
Cours de l'histoire des mammifères (G. St.-Hilaire) 1037
Crearea stilului științific (N. A. Ursu) 12
Critica direcției culturii române (T. Maiorescu) 40
Critica rațiunii pure (Critica socotinței curate) (I. Kant) 6, 13, 21–26, 28, 29, 54, 57–60, **369–441**, 994, **996–998**, 1002
Critical and Historical Essays (Th. Macaulay) 908, 1023
„Cronica” (Iași) 7
Cronica Hușilor (Melchisedec) 37
Cronica românilor (G. Șincai) 190, 984, 985
[„*Cu cît o făptură e mai imperfectă* ...”] (J. W. Goethe) **959, 1035**
Cu privire la cronologia primilor voievozi ai Moldovei (Șt. S. Gorovei) 988
Cugetări (M. Eminescu – ed. Marin Bucur) 1035
Cultura lui Eminescu (G. Călinescu) 5
Cultură și literatură română veche în context european. Studii și texte 998
Cultură și știință 11, 12, 55, **913–930, 1025–1026**
[„*Cum? Bogăția* ...”] (Sismondi) **938, 1029**
„Cumpăna” 1032
Cunsemnăciunariu 17
„Curierul de Iași” 27, 28, 34, **36**, 37, 40, 59, 991–993, 997, 1001, 1022
„Curierul românesc” 1022
Cuvente den betrâni (B. P. Hașdeu) 1002, 1011
Cuvîntare scolasticească la examenul de vară în Școala românească din Brașov în Cetate (G. Barițiu) 998

D

[„*Dacă Mac Culloch ne arată* ...”] **946–947, 1032**
„Dacia literară” 17, 215, 216, 989–991, 995
De Andronico Palaeologo (G. Pachymeres) 135, 136, 143, 145, 147–151
De ce să mori tu? (M. Eminescu), 991, 994, 995
De la liberté du travail ou simple exposé des conditions dans lesquelles les forces humaines s'exercent avec le plus de puissance (Ch.- B. Dunoyer) 1031, 1032
De l'autorité en matière de philosophie (J. B. Bossuet) 1027
De l'avenir politique de l'Angleterre (Montalembert) vezi și [„*E timp ca oamenii de stat...*”] 911, 1025
De l'esprit des lois (Montesquieu) 911, 913, 1024, 1025
De Manuele Imp[*eratore*] 934, vezi *Nicetas Choniates*
De oratore (Cicero) 297, 298
De origine et rebus gestis Polonorum (M. Cromer) 194, 199
De rebus Turcicis (L. Chalcocondylas) 163, 171, 176, 178–181, 183–185, 189
De Saltat[*ione*] (Lucian) 234
Déclaration des droits de l'homme et du citoyen 908
Défense de lui-même (D. J. Garat) 908
„Denkschriften der kais. Akademie der Wissenschaften. Phil-hist. Classe” 1011
Dereptul naturale public (S. Bărnuțiu) 1021, 1022
Despot Vodă (V. Alecsandri) 20
Despre cosmeticurile nuisibile sănătății 48
Despre guvernul reprezentativ 911, 1020 vezi și *Antropocrație* [și] *fiziocrație*
Despre metamorfoza plantelor (J. W. Goethe) 41
Despre muncă **938–941, 1030**
Despre rădăcina împătrită a principiului rațiunii suficiente (A Schopenhauer) 25
Despre școala teatrală (Ed. Devrient) 272

Despre ura poporului și despre întrebuințarea unei limbe străine (E. M. Arndt) 287
Dèvimâhâtmya 740
Devoțiunea către Cruce (Calderon de la Barca) 315
Dezvoltarea jocului lui Iffland în 14 reprezintațiuni pe teatrul din Weimar (K. A. Böttiger) 275
Dialectica naturii (Fr. Engels) 51, 52
Dictionnaire d'étymologie daco-romaine [II]. *Éléments slaves, magyars, turcs, grecs-moderne et albanais* (A. Cihac) 1002, 1005
Dicționar [*sanscrit-englez*] (H. H. Wilson) 756
Dicționar al limbii sanscrite vezi *Glosar comparativ al limbii sanscrite*
Dicționar de rime (M. Eminescu – Ed. M. Bucur și V A. Tăușan) 1000
Dicționarul enciclopedic ilustrat „Cartea Românească” (I.-A. Candrea) 1007
Dicționarul limbii poetice a lui Eminescu (sub red. T. Vianu) 1007
Dicționarul limbii române (sub red. S. Pușcariu) 1006, 1007
[„*Din considerații de natură practică...*”] **950, 1033**
Din Principele *lui Machiavel* (trad. I. L. Caragiale) 1022
Din relațiile lui Mihail Pascaly cu Mihail Eminescu (Letiția Gitză) 995
Dioptrica (L. Börne) 921, 1026
Discurs despre istoria literaturei italiane (I. Hodoș) 1021, 1022
Discursuri (N. Machiavelli) 43
Discursuri parlamentare (T. Maiorescu) 987
Divanul occidental-oriental (Divanul din Vestost) (J. W. Goethe) 330
Documente din ale [*Spitalului*] *sf. Spiridon* 1000
Documentele Hurmuzaki 986
Doina (M. Eminescu) 998, 999
Don Carlos (Fr. Schiller) 324, 333
Dragoș și Bogdan întemeietorii Moldovei (Șt. S. Gorovei) 988
Dramaturgia (G. E. Lessing) 239, 241, 252
Drept precuvîntare (E. Hurmuzaki) 983
Dreptul natural (Fr. Chr. Baumeister) 16
[„*Duminеca trecută d. Pogor...*”] (M. Eminescu) 997

E

[„*E timp ca oamenii de stat...*”] **911, 1024–1025**
Economia națională (M. Eminescu) 45
[„*Economia politică ...*”] **947, 1032**
Economie politică vezi *Économie politique ou Principes de la science des richesses*
Économie politique ou Principes de la science des richesses (Fr. X. J. Droz) 936, 1029 vezi și [*Unii economiști...*”]
L'écrivain roumain au XIX-e siècle: typologie sociale et intellectuelle (Elena Siupiur) 7
Ecuilibrul (M. Eminescu) 993, 996
Efectele demagogiei (M. Eminescu) 41
Egipetul (M. Eminescu) 33
Egmont (J. W. Goethe) 349, 351
Einiges Philosophische in gemeinfasslicher Form (T. Maiorescu) 24
Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie vezi *Considerații introductive asupra psihologiei popoarelor*
Elemente de metafizică (C. Rădulescu-Motru) 998
Emilia Galotti (G. E. Lessing) 302, 347
Eminescu (E. Todoran) 29
Eminescu bibliotecar (Gr. Botez) 1013
Eminescu despre caracterele dramatice (Fl. Tornea) 995
Eminescu despre problemele limbii române literare (Gh. Bulgăr) 1010, 1011
Eminescu în documente de familie (Gh. Ungureanu)62
Eminescu în fața justiției (O. Minar) 1018
Eminescu în trupa lui Iorgu Caragiali (A.Z.N. Pop) 995
Eminescu la București (I. Slavici) 986
Eminescu. Modele cosmologice și viziunea poetică (Ioana Em. Petrescu) 28, 51
Eminescu sau gînduri despre omul deplin al culturii românești (C. Noica) 1010
Eminescu și Bucovina 16
Eminescu și „eminescologia modernă” (M. Drăgan) 7
Eminescu și gîndirea filozofică (M. Ciurdariu) 27
Eminescu și India (Amita Bhose) 1012
Eminescu și teatrul (Perpessicius) 14
Eminescu traducător al lui Shakespeare (L. Levițchi) 995
Epigonii (M. Eminescu) 17, 995
„Epoca literară” 1022
Ergänzungsblätter der allgemeinen Literaturzeitung (A. Stahr) 225
Erlkönig (J. W. Goethe) 330
Ètienne Dumont 1759–1829 (J. Martin) 1023
Ètudes sur Mirabeau (V. Hugo) 245
Etwas Philosophisches (T. Maiorescu) 309
Eudoxiu Hurmuzachi și colecția sa de documente (T. Bălan) 987, 988
Eudoxiu Hurmuzaki, ctitor de seamă al istoriografiei românești moderne (C. Șerban) 987
Evangeliul Assem[*anianus*] 457
[*Evanghelia după*] *Ioan* 483, 485–506
[*Evanghelia după*] *Luca* 485, 495–497, 502
[*Evanghelia după*] *Matei* 483, 485–488, 490, 491, 493–496, 498–500, 503
Evanghelia lui Ostromir (Evangeliul Ostromirens) 454, 455, 490, 999
„Evenimentul literar” 1012
Evidence before a Committee of the House of Commons (J. St. Mill) 949 vezi și [„*Moara e netrebuincioasă...*”]
[„*Există principii în politică? ...*”] (Th. Macaulay) **908, 1023**
Exod (Biblia) 487, 493, 502, 503
Experimental Embryology (Th. E. Morgan) 1037
Exposition du système du monde (P. S. Laplace) 958, 1034–1035 vezi și *Principiul independenței absolutului*

F

„Familia” 16, 992, 1022
[„*Un fapt vrednic de însemnat ...*”] **977, 1037**
Fata aerului (piesă) 273
Faust (J. W. Goethe) 15, 351
„Federațiunea” 21, 25
[„*Fenomenele universului văzut...*”] *956–958, 1034*
Fețele unui veac (L. Blaga) 1034
Logodnica *din Messina (Fidanțata de Messina)* (Fr. Schiller) 301
[„*Fierul e izvorul ...*”] **936, 938, 1029**
Fiica naturală (J. W. Goethe) 300, 306, 324
Filozofia istoriei (Fr. Hegel) 19, 31

Filozoful indian sau chipul de a trăi cineva fericit în societate 16
First Impressions of England and its People (H. Miller) 1032 vezi și [*„Dacă Mac Culloch ne arată...”*]
„Fîntîna Blanduziei” 25, 26
Flori stilistice din ziarele românești (M. Eminescu) 995
[*„Foaia e pentru plantă...”*] **972, 1036**
„Foaia pentru minte, inimă și literatură” 17
„Foaia Societății pentru literatura și cultura română” 17
Foi dramaturgice (L. Tieck) 237, 238, 240, 242, 250, 263, 272, 276, 278
Fragmentarium (M. Eminescu — ed. Magdalena Vatamaniuc) 6, 46, 1023, 1024, 1026, 1029, 1030, 1031, 1033, 1036, 1037
Fragmente din istoria românilor (Eudoxiu Hurmuzaki) 12, 13, 36, 37, 53, 56, **75—208, 981—988,** 997, 1028
Fragmente zur Geschichte der Rumänen vezi *Fragmente din istoria românilor de E. Hurmuzaki*
Frații (Fr. Schiller) 272
Fridolin (Fr. Schiller) 330
Fruits and Farinacea (Smith și Trall) 977, 1020, 1037 vezi și [*„Un fapt vrednic de însemnat...”*]
Fundamenta grammatices linguae romaenicae (I. Budai-Deleanu) 1011
Für Baum und Wald (M. J. Schleiden) 1036

G

„Gazeta” 985
„Gazeta Transilvaniei” 17
The Genetics of Drosophila (Th. H. Morgan) 1037
Geniu pustiu (M. Eminescu) 14, 21, 33, 988, 1025, 1026, 1027
Gesammelte Schriften (L. Börne) 1026
Geschichte der Botanik vom 16. Jahrhundert bis 1860 (J. Sachs) 1036
Geschichte des Osmanischen Reiches (J. v. Hammer) 172, 987
Geschichte der Kirchlichen Trennung zwischen dem Orient und Occident (A. Pichler) 133, 134
Geschichte der Moldau und Walachei (J. Ch. Engel) 197
Geschichte der Walachei (J. Ch. Engel) 188
Geschichte des transalpinischen Daciens (F. J. Sulzer) 199
Geschichte von Galizien (J. Ch. Engel) 197
Gheorghe Eminovici (D. Vatamaniuc) 10
Glasni Drustva srbske slovensosti 1011
Glosar comparativ al limbii sanscrite (Fr. Bopp) 59—61, 754, 776, 780, 796, 801, 809, **879—896,** 999, 1002, 1011, 1014, **1018**
Glosar sanscrit-latin vezi *Glosar comparativ al limbii sanscrite*
Glossarium comparativum linguae sanscritae vezi *Glosar comparativ al limbii sanscrite*
Le gouvernement représentatif 1024 vezi și *Consideration on Representative Government*
Gramatica (A. Leskien) vezi *Manual de limbă paleoslavă (veche slavă bisericească)*
Gramatica comparată (Fr. Bopp) *(Vergleichende Grammatik des Sanskrit, Zend, Griechischen, Lateinischen, Gotischen und Deutschen)* 745, 747, 752, 759—762, 770, 777, 778, 782, 783, 788—790, 793, 794, 798—80 , 802—804, 812
Gramatica comparată a limbilor slave (S. B, Bernstein) 1003
Gramatica critică abreviată a limbii sanscrite (Fr. Bopp) 50, 59, 61, **732—815,** 1002, **1011—1018**
Gramatica paleoslavă (A. Leskien) vezi *Manual de limbă paleoslavă (veche slavă bisericească)*
Gramatica sanscrită (Th. Simensky) 7
O gramatică sanscrită (Dionis-Eminescu) 1012
Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache (A. Leskien) 999 vezi și *Manualul de limba paleoslavă (veche slavă bisericească)*
Грамматика древнеболгарского (древнецерковнославянского) языка vezi *Grammatik der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache*
Грамматика старославянского языка, с дополнением по языку Остромирова евангелия (A. Leskien) 999
Grundzüge der Wissenschaftlichen Botanik (M. J. Schleiden) 1036
Guillom Meister vezi *Anii de călătorie* [și *Anii de ucenicie ai lui*] *Wilhelm Meister*

H

Handbuch der altbulgarischen (altkirchenslavischen) Sprache. Grammatik. Texte. Glossar von A. Leskien vezi *Manual de limba paleoslavă (veche slavă bisericească)*
Hermann și Dorothea (J. W. Goethe) 328
Hidimba 783
Histoire de la philosophie occidentale (B. Russell) 25
Histoire de l'Empire Byzantin (A. A. Vasiliev) 1028
Histoire naturelle de l'homme sur l'influence des agents physiques et moraux considérés comme causes des variétés qui distinguent entre elles les différentes races humaines vezi *The Natural History of Man: comprising Inquiries into the Modifying Influence of physical and moral Agencies on the Different Tribes of the human Family*
Historia ... (Historia sui temporis [?], *Historia byzantina* [?]) (Nicetas Choniates) 81, 84—86, 90, 92—94, 97, 103—106, 108
Historia byzantina, in versibus (Ephraemius Monachus) 101, 110—112
Historiade Michaële Palaeologo (De Michaële Palaeologo) (G. Pachymeres) 128, 130, 132—135, 137, 142
Historiae byzantinae (J. Ducas) 181, 183—185
History of England from the Accession of James II (Th. Macaulay) 1023
History of the Decline and Fall of the Roman Empire (E. Gibbon) 107
Hohenstauf[*en*] (piesă) 273
Hotărîrea de mai nainte a sexului animalelor **975—977, 1036—1037**
Хрисовул Воевода Владислава 163
Hronica românilor (G. Șincai) 17, 32
Hungaria suis cum regibus (J. Turoczi) 161
Hyperion, 1. *Viața lui Eminescu* (G. Munteanu) 50, 1010

I

Ideea ecuației **911, 1024**
Ideen zu einer Mimik (J. J. Engel) 241, 269
Idei la o mimică (Ideele unei mimice) vezi *Ideen zu einer Mimik*
Ideile lui Machiavelli **897—904, 1018—1022**
Iliada (Homer) 149
Imitarea civilizației străine (M. Eminescu) 40
Immanuel Kant în filosofia și literatura română (I. E. Torouțiu) 998

Imperatores et Patriarchae byzantini (Ephraemius Monachus) 109
Indralôk 794
L'Industrie et la morale considérées dans leurs rapports avec la liberté (Ch.-B. Dunoyer) 1031, 1032
Influența austriacă asupra românilor din Principate (M. Eminescu) 40
Influența ortografiei asupra pronunțării literare românești (F. Șuteu) 1011
An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations (A. Smith) 1030
Institutio oratoria (Quintilian) 289
Ioana de Montfaucon (F. Grillparzer) 273
Iphigenia (J. W. Goethe) 300, 306, 321, 324, 334
Istoria artei poetice eline (G. H. Bode) 236
Istoria contemporană a României (1866–1900) (T. Maiorescu) 988
Istoria critică a românilor din ambele Dacie în secolul XIV (B. P. Hașdeu) 37
Istoria Egiptului (K. R. Lepsius) 33
Istoria generală a naturii și teoria cerului (I. Kant) 28
Istoria Împărăției osmane (Istoria creșterii și descreșterii Porții otomane) (D. Cantemir) 184
Istoria literaturii române moderne (T. Vianu, Vl. Streinu, Ș. Cioculescu) 20
Istoria literaturii românești (N. Iorga) 21
Istoria naturală (A. Pocorny) 16
Istoria nouă modernă (J. G. Droysen) 33
Istoria pentru începutul românilor în Dachia (P. Maior) 32
Istoria romană (Nitsch) 33
Istoria românilor (A. T. Laurian) 17
Istoria teatrului în România 995
Istoria teoriei artei la cei antici (E. Müller) 222
Istoria universală (Weller) 32
Istoriile florentine (N. Machiavelli) 43, 1019, 1022
Itinerar critic (Ș. Cioculescu) 995
Iulia (piesă) 242

Î

Împăratul Napoleon III și Principatele Române (trad. G. Sion) 16
În amintirea zilei 10 noiemvre 1859, Prima seculară a nașterii lui Frediric de Șiller ... 17
În Nirvana (I. L. Caragiale) 995
[„*În perioada silurică* ...”] **959–971, 1035–1036**
[„*În zilele împăraților iconomahi*...”] **931, 1027–1028**
Începuturile lexicografiei române (D. Strungaru) 1011
Încercări de metafizică idealistă a raporturilor constante în mișcarea eternă (M. Eminescu) 51
Însemnări caracterologice (M. Eminescu) 1025
Întoarcerea lui Argiuna vezi *Mahabharata*
Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie 1021

J

„Journal asiatique” 783
„Journal de Paris” 1023
Jurnal filozofic (C. Noica) 10
„Jurnalul agricol din San Louis” 976

K

Kaballa 1013
Kamadeva (M. Eminescu) 1016
Kant și criticismul pînă la Fichte (M. Florian) 998
Kant și Eminescu. Traducerea „Criticii rațiunii pure” (I. A. Rădulescu-Pogoneanu) 59, 993
Kant și muzica (M. Eminescu) 997
Kant și neokantianismul (Al. Boboc) 998
Kir Ianulea (I. L. Caragiale) 44
Kleinere prosaische Schriften (Fr. Schiller) 1026
Kritik der reinen Vernunft vezi *Critica rațiunii pure*
Kritik der Urtheilskraft (I. Kant) 996
Kritische Grammatik der Sanskrita-Sprache vezi Gramatica critică abreviată a limbii sanscrite
Kritische Grammatik der Sanskrita-Sprache in kürzerer Fassung vezi *Gramatica critică abreviată a limbii sanscrite*
Die Kunst der dramatischen Darstellung ... vezi *Arta reprezentărei dramatice* ...

L

La steaua (M. Eminescu) 1013
Laïs (É. Augier) 53
Lanțul de aur (Onkel Adam – K. W. Wetterbergh) 53
Lectiunariu latin pentru două clase gimnasiale după M. Schinnagel 16
Lecturi kantiene (M. Eminescu – ed. C. Noica și Al. Surdu) 6, 22, 26, 55, 56, 58, 997
Legile firei, ithica și politica sau Filozofia cea lucrătoare (Fr. Chr. Baumeister: *Dreptul natural*, trad. de S. Micu) 16
Lehrbuch der empirischen Psychologie nach genetischer Methode (G. A. Lindner) 282
Lepturariu rumânesc (A. Pumnul) 17
Letters on the Herring Fishery (H. Miller) 1032
Lexicon linguae palaeoslovenicae (J. Kurz) 1007
Lexicon linguae slovenicae veteris dialecti (Fr. X. v. Miklosich) 160
Lexicon paleoslovenico-graeco-latinum (Fr. X. v. Miklosich) 1002, 1007, 1009, 1011
Lexiconul românesc-nemțesc 1011
Lexiconul slavo-român (atribuit lui Staicu din Tîrgoviște) 1002
[„*Libanius zice*...”] **913, 1025**
„Limba română” 1028
Literae P. P. Innocentii III (Stephanus Balutius) 106, 108
[„*Logica parlamentară* ...”] 44, **905–908, 1022–1023**
Luceafărul (M. Eminescu) 1013
„Luceafărul” 1034
Luisa (J. H. Voss) 328
Lumea ca voință și reprezentare (A. Schopenhauer) 25
Lupta cu zmeul (Fr. Schiller) 330

M

Macbeth (W. Shakespeare) 358
Machiavel și N. Mavrocordat (Em. Grigoraș) 1022
Machiavelli (C. Antoniade) 1022
Mahâbhârata 740, 786, 805, 1015

Manu (Legile lui Manu) 740
Manual de filozofie şi de literatură filozofică (W. T. Krug) 24
Manualul de limbă bulgară veche (paleoslavă) vezi *Manual de limba paleoslavă (veche slavă bisericească)*
Manual de limba paleoslavă (veche slavă bisericească) (A. Leskien) 35, 59, 60, **445—507, 998—1011,** 1014
„Manuscriptum" 6, 29, 50, 1025, 1027, 1030, 1032, 1033, 1035
Un manuscris eminescian prea puţin cunoscut (I. N. Chiţu) 1012
Marta vezi *De ce să mori tu?*
[„*Maşina societăţii consistă ...*"] **908—910, 1024**
Die Mechanik der Wärme (J. R. von Mayer) 1033
Medeea (F. Grillparzer) 273
Meditazioni sulla economia politica (P. Verri) 946, 1031
Das Meer (M. J. Schleiden) 1035
Memoare şi epistole (W. Dorow) 276
Metafizica (Aristotel) 21
Metamorfoza animalelor (J. W. Goethe) 41
Metamorfozele (Ovidiu) 16
Mignon (J. W. Goethe) 315
M. Eminescu la Biblioteca Universităţii din Iaşi (G. Zane) 62
Mihai Eminescu's Leben und Prosaschriften (I. Scurtu) 1012
Mihail Eminescu. Biografie documentară (I. Creţu) 1010, 1011
Mihail Pascaly (Letiţia Gîtză) 995
Mihail Pascaly şi viaţa artistică a timpului (Letiţia Gîtză) 995
Milcovia sive Episcopatus Milcoviensis explanatio (J. Benkö) 155
Mircea Vodă cel Bătrîn (D. Bolintineanu) 17
Mireasa din Corint (J. W. Goethe) 330
[„*Moara e netrebuincioasă ...*"] **947—950, 1032—1033**
Moartea lui Constantin Brîncoveanu (M. Eminescu) 993
Momentul Eminescu în evoluţia limbii române literare (Gh. Bulgăr) 1010
Monumenta ad Hungariam sacram spectantia (A. Theiner) 76
Monumenta historica Bohemicorum (G. Dobner) 193
Monumenta historica Hungariae (A. Theiner) 76—79, 115—120, 151—153, 156—158, 164—167, 169, 191, 192
Monumenta historica Poloniae et Lithuaniae (A. Theiner) 191
Monumentele Egiptului (K. R. Lepsiu 33
Morala lui Kant şi adversarii ei (Gr ăuşan) 998
Morfologia limbei paleoslovenice (I. gdan) 999, 1004
Mugdhabôdha (Vôpadêva) 797
Muşatinii (Şt. S. Gorovei) 988
Mythologie für Nichtstudierende (G. inbeck) 32

N

Nala şi Damayanti 1012
Naşterea albinei **972—975,** 1020, **1036**
The Natural History of Man; comprising Inquiries into the Modifying Influence of physical and moral Agencies on the Different Tribes of the human Family (J. C. Prichard) 1037
Naturi catilinare vezi *Geniu pustiu*
Neguţitoriul de Veneţia (W. Shakespeare) 353
„Neue freie Presse" 975, 1036
„New York Daily Times" 1020
[„*Nicetas Choniates ...*"] **934, 1028**
Noi contribuţii documentare la biografia lui Mihai Eminescu (A.Z.N. Pop) 1036
Note etimologice (G. Mihăilă) 1005
Notions de philosophie naturelle (G. St.-Hilaire) 1037
„North British Review" 949
Noul Erotocrit (A. Pann) 17
Nouveaux principes d'économie politique, ou de la richesse dans ses rapports avec la population (Sismondi) 1029

O

Obiceiurile juridice ale poporului român (G. G. Maxim) 61
Obiceiurile şi moravurile egiptenilor (K. R. Lepsius) 33
Observations sur les mots Zends et Sanscrits vahista et vasisva (E. Burnouf) 783
Observaţii critice (M. Eminescu) 997
Observaţiuni asupra puterilor naturii neviețuitoare (J. R. von Mayer) 47, 55, **950—955**, 971, **1033—1034**
Odiseea (Homer) 16
Oeuvres (B. Pascal) 1027
Oeuvres complètes (B. Pascal) 1027
Onoare şi glorie 918
Opera lui Mihai Eminescu (G. Călinescu) 30, 49, 998
Opera politică (M. Eminescu – ed. I. Creţu) 1011
Opere (M. Eminescu — ed. Perpessicius) 19, 34, 35, 37, 53, 54, 60, 62, 986—988, 990—998, 1004, 1007, 1010, 1011, 1018, 1020, 1025
Opere (M. Eminescu — ed. Aurelia Rusu) 995
Opere (J. W. Goethe) 236, 237, 241, 242, 247, 266 267, 275
Opere (N. Machiavelli) 1022
Opere (I. Slavici) 987
Opere (Marx-Engels) 51
Opere (J. J. Winckelmann) 360
Opere complecte (M. Eminescu – ed. A. C. Cuza) 996
Othello (W. Shakespeare) 335

P

Paradoxa (Cicero) 246
Parlamentarische Logik, Taktik und Rhetorik vezi [„*Logica parlamentară...*"]
Parlamentary logic vezi [„*Logica parlamentară...*"]
[„*Păginul, închinătorul de idoli ...*"] **930—931, 1026—1027**
Pedagogie (S. Bărnuţiu) 1021, 1022
Pensées (B. Pascal) 1027
Pescarul (J. W. Goethe) 330
Petru Rareş, principele Moldovei (Ath. M. Marienescul) 32

Die Pflanze und ihr Leben (M. J. Schleiden) 1020, 1035–1036 vezi și [„*În perioada silurică...*”]
Phèdre (Phaedra) (J. Racine) 334
Phantasus (L. Tieck) 243, 272, 276
Die Philosophie des Wissen (J. H. Kirchmann) 309
The Physical Basis of Heredity (Th. H. Morgan) 1037
[„*Plantatoriul era indealtmintrelea* ...”] **942–944, 1031**
Poetica (Aristotel) 222, 225
Poezia lui Mihai Eminescu (D. Popovici) 16, 25, 32
Poezii (M. Eminescu – ed. Al. Colorian) 1011
Political Economy vezi *The Principles of Political Economy and Taxation* vezi și *Teoria lui Ricardo*
[„*Poporul tracic* ...”] (Herodot) **931, 1027**
[„*Populația Franței* ...”] **950, 1033**
Povestea vorbii (A. Pann) 17
Préface sur le traité du vide (B. Pascal) 1027
Prelegerea D-lui A. D. Xenopol despre criticism (M. Eminescu) 997
Prelegerile Junimei (M. Eminescu) 997
Primul turneu al lui M. Pascaly la Sibiu (I. V. Boeriu) 995
Principele (Il Principe) (N. Machiavelli) 7, 42–45, 1002, 1018–1022
Principele statornic (Calderon de la Barca) 351
Principii de economie politică (J. St. Mill) 1020
Principii filozofice, politice și morale (Weiss) 16
Principiul independenței absolutului **958, 1034–1035**
A Principle of Population or View of its Past and Present Effects on Human Happiness (Th. R. Malthus) 1033
The Principles of Political Economy and Taxation (Political Economy) (D. Ricardo) 941, 942, 1020, 1030, 1031
The Principles of Political Economy: with a Sketch of the Rise and Progress of the Science (J. R. Mac Culloch) 1030
Priviri generale despre viața și operele lui Kant (S. Craioveanul) 998
Pro domo (Th. Simenschy) 1018
Probleme de lingvistică română (D. Macrea) 1011
Producțiune **936, 1029**
Proletarul (M. Eminescu) 21, 46
I Promessi Sposi (A. Manzoni) 1021
„Propășirea” 990
Psaltirea (Dosoftei) 17
Psaltirea proorocului și împărat David în viersuri alcătuite de micul între musicoșii sistemii vechie Ioan Prale din Iașul Moldovei 17
Psychologie vezi *Lehrbuch der empirischen Psychologie* ...
Purtarea cu oamenii vezi *Über den Umgang mit Menschen*

R

The Radicals of the Sanscrita-Language (Ch. Wilkins) 754
Radices linguae sanscritae (Westergaard) 754
Radices sanscritae (Fr Rosen) 754
Raghuvamsa (Kâlidasa 783, 786
Ramayana 804, 815
„Ramuri” 1012
Raport către Măria Sa Domnitorul asupra lucrărilor Ministerului Cultelor și al Instrucțiunei publice (T. Maiorescu) 987
Răpirea Bucovinei după documente autentice 981
Răzvan Vodă (B. P. Hașdeu) 995
Recensus (Ephraemius Monachus) 121
Reci srbskoslovenske u laskom jeziku poznate (J. Sterija Popović) 1011
Regele din Thule (J. W. Goethe) 330
Regele Lear (W. Shakespeare) 321
Repertoriul nostru teatral (M. Eminescu) 17, 20, 991, 993, 994
Republica (De republ[ica]) (Platon) 230
„Revista arhivelor” 987
„Revista de istorie” 988
„Revista Fundațiilor Regale” 50, 62, 1022
Revizorul general (N. V. Gogol) 991
La Révolution de février au Luxembourg (L. Blanc) 16
Rhetorica (Aristotel) 225, 234
Richard al III-lea (W. Shakespeare) 301
Rienzi (S. Bodnărescu) 322, 992, 994
Rigveda 762, 789, 790, 792, 793, 803, 1017
Robert Mayer (W. Schütz) 1034
Robert Mayer – der Galilei des 19. Jahrhunderts (E. Dühring) 1033
Rolul literaturei naționale în spiritul public 929
„Roma” 1022
Romancero espanol (M. Eminescu) 994
„Romanian News” 1012
Romänische Studien (R. Rösler) 95, 103
„Romanoslavica” 1011
„România Jună” 32
România literară (M. Eminescu) 997
„România literară” 17
„Românul” 9, 41
Romeo și Iulia (W. Shakespeare) 321, 322, 992
Die Rose (M. J. Schleiden) 1035
Rugăciunea unui dac (M. Eminescu) 1017

S

S. Bărnuțiu, Al. Papiu, I. Hodoș (Al. Marcu) 1022
[„*S-a dezvoltat o literatură* ...”] **930, 1026**
Das Salz (M. J. Schleiden) 1035
Santa Lucia 1020, 1022
[„*Să știți de la mine* ...”] **934, 1028**
„Sămănătorul” 996
Sărmanul Dionis (M. Eminescu) 990, 1027, 1034
Scenes and Legends of the North of Scottland (H. Miller) 1032
The Scientific Basis of Evolution (Th. H. Morgan) 1037
O scriere critică (M. Eminescu) 33, 993, 996
Scrieri (Ion Ghica) 1022
Scrieri de critică teatrală (M. Eminescu – ed. I. V. Boeriu) 995
Scrieri lingvistice (I. Budai-Deleanu) 1011
[„Scrierile dramatice bune...”] (M. Eminescu) 995
Scriitorii români despre limbă și stil (Gh. Bulgăr) 1011
Scriptores rerum hungaricarum (J. G. Schwandtner) 162, 196
Scrisoarea I (M. Eminescu) 49, 1017
Scrisoarea II (M. Eminescu) 995
Scrisoarea III (M. Eminescu) 37, 986, 987, 1028
„Secolul 20” 995
Secretariul intim (George Sand) 16
Simbolica colorilor (J. W. Goethe) 348
[„*Simbria naturală* ...”] **941, 1030**
Склонение основ на -у- в славянских языках 467, 1005 (A. Schleicher)
Die slavischen Elemente im Rumunischen (Fr. Miklosich) 160, 1005, 1011

,,The Slavonic and East European Review" 1023
Собрание славянских первообразных слов, употребляемых в валахо-молдавском языке (I. Hinkulov) 1011
The Social Condition of the People in England and Europe 941, 1030 vezi și [,,*Țăranul in Anglia...*"]
Sociodinamica culturii (A. A. Moles) 9
[,,*Sociologia . . .*"] **911 – 913, 1025**
Solon (Plutarh) 230
Советы и рассказы византийского боярина XI века (V. G. Vasilievski) 934, 1028
Sowjety i razkazu wizantieskago bogarina XI. wjaka vezi *Советы и рассказы византийского боярина XI века*
,,Steaua" 1022, 1027, 1034
Στρατηγικον (Strategicon) (Kekaumenos) 934 vezi și [,,*Să știți de la mine...*"]
,,Studii" 62
Studii asupra maghiarilor (I. Slavici) 1027
Studii asupra pronunției (M. Eminescu) 993
Studii de istorie a limbii române literare 12
Studii de lexicografie și istorie a lingvisticii românești (G. Mihăilă) 1011
Studii eminesciene 27
,,Studii și cercetări de istoria artei" 995
,,Studii și cercetări de istorie literară și folclor" 5, 30
Studii și documente literare (I. E. Torouțiu) 988, 1010
Studii și documente literare (I. E. Torouțiu și Gh. Cardaș) 1026, 1027
Suferințele tînărului Werther (Suferințele junelui Werther din Göthe)(Werther) (J.W. Goethe) 16, 264
Suplement la Trilogia lui Aeschylos (Fr. G. Welcker) 230
System der deductiven und inductiven Logik vezi *System of Logic*
System of Logic (J. St. Mill) 950, 1033 vezi și [,,*Din considerații de natură practică...*"]

Ș

Șerban Eminovici, medicinist la Erlangen (A. D. Petrescu) 21
[,,*Știința cere legi . . .*"] **958, 1035**

T

T. Maiorescu (E. Lovinescu) 987
Tactique des assemblées législatives, suivie d'un traité des sophismes politiques (E. Dumont) 1023
Tasso (J. W. Goethe) 301, 324, 353
Teoria fatalismului, eseu de filozofie materialistă (V. Conta) 28
Teoria lui Ricardo **942, 1031**
Textul german integral din manuscrisul eminescian 2285 (I) (A. Perju) 995
Theoria motus corporum (K. Fr. Gauss) 49
The Theory of the Genes (Th. H. Morgan) 1037
,,Timpul" 9, 36, 37, 39, 43, 46, 48, 53, 956, 985 – 988, 991, 993, 995, 1001, 1019, 1030, 1031
Titulatura vechilor noștri domni 1011
[,,*Toate generațiile . . .*"] **931, 1027**
O traducere a lui Eminescu (R. Manoliu) 1012
Traité d'économie politique, ou simple exposition de la manière dont se forment, se distribuent et se consomment les richesses (J.-B. Say) 938 – 940, 1030 – 1032
Traité du vide (B. Pascal) 931, 1027 vezi [,,Toate generațiile..."]
Transport **944 – 946, 1031 – 1032**
Tratatele asupra filozofiei artei (H. Th. Rötscher) 271, 277
Trigemenii 272

Ț

[,,*Țăranul in Anglia . . .*"] **941, 1030 – 1031**

U

Über den Materialismus der neueren deutschen Naturwissenschaft (M. J. Schleiden) 1035
Über den Umgang mit Menschen (A. F. F. von Knigge) 926, 1026
Über die Accente im Sanskrit (O. Boethlingk) 738
Ueber Anmuth und Würde aus der Thalia (Fr. Schiller) 1026
[,,*Unii economiști . . .*"] **936, 1029**

V

[,,*Varietatea sau diversitatea . . .*"] **958, 1035**
Vedele 738, 745, 752, 761, 791, 880, 882, 885, 892, 895
Vergina, piesă, poate *Die Jungfrau von Orleans* (Fr. Schiller) 334
Vermischte Gedichte und Erzählungen (Th. Körner) 16
Versuche über Pflanzenhybriden (G. J. Mendel) 1037
Viața lui Mihai Eminescu (G. Călinescu) 30, 995, 1010
Viața lui Vlad Țepeș (D. Bolintineanu) 17
,,Viața românească" 986
Viața și lucrările lui Seydelmann (H. Th. Rötscher) 218
Viața și opera lui Kant (I. Petrovici) 998
Viclenie și amor (A. von Kotzebue) 322, 992, 994
Vicleniile lui Scapin (Molière) 215
La vie intellectuelle en France, du XVI-e siècle à l'époque contemporaine (P. Barrière) 8
Vieux bulgare et roman de Bulgarie (A. Vaillant) 1005
Vinătorii (A. W. Iffland) 278
Влахо-болгарскія или дако-славянскія грамоты (Wlacho-bulgarskia Gramote) (I. Venelin) 163, 170, 186, 187
Vocabularul de vorbe streine (I. Heliade Rădulescu) 1002
Vorausbestimmung des Geschlechts der Haustiere (H. Ianke) 975, 1036, vezi și *Hotărîrea de mai nainte a sexului animalelor*

W

Wealth or Nations (A. Smith) 938
Das Werden der Biene (P. Coel. M. Schachinger) 972 – 975, 1020, 1036 vezi și *Nașterea albinei*
Wilhelm (Vilhelm) Meister vezi *Anii de călătorie [și Anii de ucenicie ai lui] Wilhelm Meister*
Wlacho-bolgarskia Gramote vezi *Влахо-болгарскія или дако-славянскія грамоты*

Z

Zări și etape (L. Blaga) 1034
,,Zeitschrift für Völkerpsychologie" 994
,,Zeitschrift für wissenschaftliche Botanik" 1035
Zend-Avesta 752
Zeul și Baiadera (J. W. Goethe) 330
Zur Kunde der Hämus-Halbinsel (W. Tomaschek) 931, 1027 – 1028 vezi și [,,*În zilele împăraților iconomahi...*"]
1907. Din primăvară pînă în toamnă (I. L. Caragiale) 44

LISTA FACSIMILELOR*

1. HURMUZAKI, PAGINA DE TITLU A ORIGINALULUI 73
2. PAGINA DE TITLU A VOLUMULUI TRADUS DE EMINESCU 74
3. PORTRET FIGURÎND LA ÎNCEPUTUL VOLUMULUI TRADUS DE EMINESCU 209
4. E. TH. RÖTSCHER, PAGINA DE TITLU A ORIGINALULUI 213
5. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 310r. 214
6. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 316r. 220
7. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 316v 221
8. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 317r 223
9. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 317v 224
10. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 318r 226
11. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 318v 228
12. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 319r 229
13. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 321r 231
14. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 341r 248
15. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 343r 251
16. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 349r 258
17. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 356r 268
18. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 368r 281
19. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 394r 311
20. E. TH. RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE*, BAR 2254, 402r 318
21. KANT, PAGINA DE TITLU A ORIGINALULUI 367
22. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*, BAR 2258, 47r 368
23. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*, BAR 2258, 52r 372
24. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*, BAR 2258, 58r 375
25. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*, BAR 2258, 61r 377
26. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*, BAR 2258, 66r 381
27. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*, BAR 2258, 97r 398
28. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*, BAR 2258, 110r 404
29. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*, BAR 2258, 114r 407
30. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*, BAR 2258, 136v 416
31. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*, BAR 2258, 21r 428
32. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*, BAR 2258, 26r 432
33. KANT, *[CRITICA RAŢIUNII PURE]*, BAR 2258, 31r 436
34. A. LESKIEN, PAGINA DE TITLU A ORIGINALULUI 443
35. [A. LESKIEN, *MANUAL DE LIMBA PALEOSLAVĂ*], BAR 2307, 36r 444
36. [A. LESKIEN, *MANUAL DE LIMBA PALEOSLAVĂ*], BAR 2307, 89r 463
37. [A. LESKIEN, *MANUAL DE LIMBA PALEOSLAVĂ*], BAR 2307, 122r. 475

* Fotografierea şi copierea manuscriselor BAR şi a paginilor din originalele traducerilor lui Eminescu a fost executată de Magdalena Buză, din cadrul Muzeului literaturii române. Microfilmul *Gramaticii sanscrite* şi a *Glosarului* lui Fr. Bopp ne-au fost puse la dispoziţie de conducerea Bibliotecii Centrale Universitare „M. Eminescu", din Iaşi.

38. [A. LESKIEN, *MANUAL DE LIMBA PALEOSLAVĂ*], BAR 2307, 48r 484
39. FR. BOPP, PAGINA DE TITLU A ORIGINALULUI GRAMATICII 509
40–261. [FRANZ BOPP, *GRAMATICA CRITICĂ ABREVIATĂ A LIMBII SANSCRITE*] 510–731
262. FR. BOPP, PAGINA DE TITLU A ORIGINALULUI GLOSARULUI 817
263–323. [FRANZ BOPP, *GLOSAR COMPARATIV AL LIMBII SANSCRITE*], BCU (Iași) 357 II 30 (I–III), 19,5 × 16,5. 818–878
324. *IDEILE LUI MACHIAVELLI*, BAR 2257, 324r 898
325. *IDEILE LUI MACHIAVELLI*, BAR 2257, 329r 899
326. *[„LOGICA PARLAMENTARĂ...”]*, BAR 2264, 347r 906
327. *[„MAȘINA SOCIETĂȚII CONSISTĂ . . .”]*, BAR 2257, 374r 909
328. *[„ȘTIINȚA CERE LEGI . . .”]*, *[„SOCIOLOGIA . . .”]*, BAR 2264, 337r 912
329. *CULTURĂ ȘI ȘTIINȚĂ*, BAR 2255, 209r 914
330. *[„POPORUL TRACIC . . .”]*, BAR 2257, 424r 932
331. *[„ÎN ZILELE ÎMPĂRAȚILOR ICONOMAHI . . .”]*, BAR 2257, 434r 933
332. *BĂTĂLIA HOTĂRÎTOARE*, BAR 2257, 413r. 935
333. *PRODUCȚIUNE*, BAR 2270, 28r 937
334. *DESPRE MUNCĂ* BAR, 2270, 53r 939
335. *[„ȚĂRANUL ÎN ANGLIA . . .”]*, *TEORIA LUI RICARDO*, BAR 2257, 320r 943
336. *TRANSPORT*, BAR 2270, 40r 945
337. *[„MOARA E NETREBUINCIOASĂ . . .”]*, BAR 2257, 314r 948
338. J. R. MAYER, PRIMA PAGINĂ A ARTICOLULUI ORIGINAL 951
339. J. R. MAYER, *OBSERVAȚIUNI ASUPRA PUTERILOR NATURII NEVIEȚUITOARE*, BAR 2267, 1r 952
340. *[„FENOMENELE UNIVERSULUI VĂZUT . . .”]*, BAR 2264, 340r 957
341. *[„ÎN PERIOADA SILURICĂ . . .”]*, BAR 2257, 290r 960
342. *[„ÎN PERIOADA SILURICĂ . . .”]*, BAR 2267, 84r 961
343. *[„ÎN PERIOADA SILURICĂ . . .”]*, BAR 2267, 85r 962
344. *[„ÎN PERIOADA SILURICĂ . . .”]*, BAR 2267, 86r 963
345. *[„ÎN PERIOADA SILURICĂ . . .”]*, BAR 2267, 87r 964
346. *NAȘTEREA ALBINEI*. ORIGINALUL DIN „NEUE FREIE PRESSE” 973
347. *NAȘTEREA ALBINEI*, BAR 2257, 268r 974

TABLA DE MATERII

BIOGRAFIA INTELECTUALĂ A LUI M. EMINESCU de AL. OPREA 5
LĂMURIRI ASUPRA EDITĂRII TRADUCERILOR EMINESCIENE de PETRU CREȚIA . . . 53
1. Locul în cadrul ediției . 53
2. Eminescu traducător 55
3. Corpus și organizare . 57
4. Tehnica editării 60
SIGLELE PUBLICAȚIILOR PERIODICE 65
TABLOUL EDIȚIILOR de ANCA COSTA-FORU 67

TEXTUL

TRADUCEREA TIPĂRITĂ ÎN TIMPUL VIEȚII

EUDOXIU CAVALER DE HURMUZAKI, *FRAGMENTE DIN ISTORIA ROMÂNILOR.* Tomul întîi 73

DIN MANUSCRISE

ENRIC THEODOR RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE DEZVOLTATĂ ȘTIINȚIFIC ȘI ÎN LEGĂTURA EI ORGANICĂ* 213
[IMMANUEL] KANT, *[CRITICA RAȚIUNII PURE]* 367
[AUGUST LESKIEN, *MANUAL DE LIMBA PALEOSLAVĂ (VECHE SLAVĂ BISERICEASCĂ)*] 443
[FRANZ BOPP, *GRAMATICA CRITICĂ ABREVIATĂ A LIMBII SANSCRITE*] 509
[FRANZ BOPP, *GLOSAR COMPARATIV AL LIMBII SANSCRITE*] 817
IDEILE LUI MACHIAVELLI . . 897

[ARTICOLE ȘI EXCERPTE] . . . 905

Teoria statului și a vieții sociale

[„Logica parlamentară..."] . . . 905
[„Există principii în politică?..."] . . 908
[„Mașina societății consistă..."] . 908
Antropocrație [și] fiziocrație 910
Ideea ecuației 911
[„E timp ca oamenii de stat..."] . . 911
[„Sociologia..."] 911
[„Libanius zice..."] 913

Teoria culturii

Cultură și știință 913
[„S-a dezvoltat o literatură..."] 930
[„Păgînul, închinătorul de idoli..."] 930
[„Toate generațiile..."] 931

Fragmente istorice

[„Poporul tracic...”] 931
[„În zilele împăraților iconomahi...”] 931
[„Nicetas Choniates...”] 934
[„Să știți de la mine...”] . . 934
Bătălia hotărîtoare 934

Economie politică

Producțiune 936
[„Unii economiști...”] 936
[„Fierul e izvorul...”] . . . 936
[„Cum? Bogăția...”] 938
Despre muncă 938
[„Simbria naturală...”] 941
[„Țăranul în Anglia...”] 941
Teoria lui Ricardo 942
[„Plantatoriul era îndealtmintrelea...”] 942
Transport 944
[„Dacă Mac Culloch ne arată...”] 946
[„Economia politică...”] 947
[„Moara e netrebuincioasă...”] 947
[„Din considerații de natură practică...”] . 950
[„Populația Franței...”] 950

Științele naturii

[a. *Lumea fizică*]

J. R. Mayer, *Observații asupra puterilor naturii neviețuitoare* 950
[„Fenomenele universului văzut...”] 956
Principiul independenței absolutului 958
[„Știința cere legi...”] 958

[*b. Lumea vie*]

[„Varietatea sau diversitatea...”] 958
[„Cu cît o făptură e mai imperfectă...”] 959
[„În perioada silurică...”] 959
[„Foaia e pentru plantă...”] 972
[P. Coel. M. Schachinger], *Nașterea albinei* 972
Enric Ianke, *Hotărîrea de mai nainte a sexului animalelor* 975
[„Un fapt vrednic de însemnat...”] 977

COMENTARII

EUDOXIU CAVALER DE HURMUZAKI, *FRAGMENTE DIN ISTORIA ROMÂNILOR*. Tomul întîi (D. VATAMANIUC) 981

ENRIC THEODOR RÖTSCHER, *ARTA REPREZENTĂREI DRAMATICE DEZVOLTATĂ ȘTIINȚIFIC ȘI ÎN LEGĂTURA EI ORGANICĂ* (ANCA COSTA-FORU) 988

[IMMANUEL] KANT, [*CRITICA RAȚIUNII PURE*] (D. VATAMANIUC) 996
[AUGUST LESKIEN, *MANUAL DE LIMBĂ PALEOSLAVĂ (VECHE SLAVĂ BISERICEASCĂ)*] (G. MIHĂILĂ) 998
[FRANZ BOPP, *GRAMATICA CRITICĂ ABREVIATĂ A LIMBII SANSCRITE*] (AMITA BHOSE) 1011
[FRANZ BOPP, *GLOSAR COMPARATIV AL LIMBII SANSCRITE*] (AMITA BHOSE) 1022
IDEILE LUI MACHIAVELLI (EUGENIA OPRESCU) 1018
[ARTICOLE ȘI EXCERPTE] (D. VATAMANIUC)
[„Logica parlamentară...”] 1022
[„Există principii în politică?...”] 1023
[„Mașina societății consistă...”] 1024
Antropocrație [și] fiziocrație 1024
Ideea ecuației 1024
[„E timp ca oamenii de stat...”] 1024
[„Sociologia...”] 1025
[„Libanius zice...”] 1025
Cultură și știință 1025
[„S-a dezvoltat o literatură...”] 1026
[„Păgînul, închinătorul de idoli...”] 1026
[„Toate generațiile...”] 1027
[„Poporul tracic...”] 1027
[„În zilele împăraților iconomahi...”] 1027
[„Nicetas Choniates...”] 1028
[„Să știți de la mine...”] 1028
Bătălia hotărîtoare 1028
Producțiune 1029
[„Unii economiști...”] 1029
[„Fierul e izvorul...”] 1029
[„Cum? Bogăția...”] 1029
Despre muncă 1030
[„Simbria naturală...”] 1030
[„Țăranul în Anglia...”] 1030
Teoria lui Ricardo 1031
[„Plantatoriul era îndealtmintrelea...”] 1031
Transport 1031
[„Dacă Mac Culloch ne arată...”] 1032
[„Economia politică...”] 1032
[„Moara e netrebuincioasă...”] 1032
[„Din considerații de natură practică...”] 1033
[„Populația Franței...”] 1033
J. R. Mayer, *Observațiuni asupra puterilor naturii neviețuitoare* 1033
[„Fenomenele universului văzut...”] 1034
Principiul independenței absolutului 1034
[„Știința cere legi...”] 1035
[„Varietatea sau diversitatea...”] 1035
[„Cu cît o făptură e mai imperfectă...”] 1035
[„În perioada silurică...”] 1035
[„Foaia e pentru plantă...”] 1036
[P. Coel. M. Schachinger], *Nașterea albinei* 1036
Emic Ianke, *Hotărîrea de mai nainte a sexului animalelor* 1036
[„Un fapt vrednic de însemnat...”] 1037
BIBLIOGRAFIE 1039
INDICE DE NUME (Oxana Busuioceanu, Anca Costa-Foru, Ileana Rațiu) 1043
INDICE DE TITLURI (Oxana Busuioceanu, Anca Costa-Foru, Ileana Rațiu) 1051
LISTA FACSIMILELOR 1059
TABLA DE MATERII 1061